Digitized by Google

BIBLIOTECA NAZIONALE VITTORIO EMANUELE
6
35 MII
9

Digitized by Google

REVEREN DISSIMI DOMINI DOMI- NI THOMAE DE VIO, CAIE- tani, Cardinalis Sancti Xiſti, in quatuor Euangelia ad Græ- corum codicum veritatem caſtigata, ad ſenſum quẽ vocant literalẽ Com- mentarii: cum in- dicibus am- pliſſimis.

Accuratius quàm antehac excuſi.

Sca Praxedis

VITTORIO EMANUELE BIBLIOT

PARISIIS.

*In ædibus Carolæ Guillard, ſub ſole aureo, & Io-
annis de Roigny ſub quatuor elemen-
tis uia ad diuum Iacobum.*

1 5 4 0.

CLEMENTI. VII. PONT. Max. Thomas de Vio Caietanus, Cardinalis Sancti Xiſti, felicitatem.

ROmanæ ruinæ pars pater beatiſſime quanuis & rerum omnium direptione & perſonali captiuitate fuerim, magnitudo tamen ocii inde ſubſecuta in propria patria, uniuerſa temperauit. Septem ſiquidem ſupra uiginti menſes integros priuatam Caietæ uitam ducens, commētarios in nouum teſtamentum quos inchoaueram (duobus duntaxat Matthæi capitibus prius expoſitis) perfeci. Fuit autem intentio mea ſenſum literalem tantummodo proſequi. Et quoniam Acta Apoſtolorum euangelicam hiſtoriam ſecundum rerum geſtarum ordinem immediate ſequuntur, idcirco uolumen hoc (beatitudini tuæ dicatum) commentariorum noſtrorum in quatuor euangeliſtas, compræhendit etiam Acta Apoſtolorum: ut uniuerſa hiſtoria noui teſtamēti ſimul habeatur. Qualiacunque autem hæc ſcripta ſint, apoſtolatus tui iudicio ſubiicio: quemadmodum & mea reliqua. nihil enim in Chriſti eccleſia tutum eſt quod apoſtolicæ ſedis doctrinæ non quadrat. Suſcipiat igitur benigne beatitudo tua fructum inuitæ ſimulque ocioſæ tam diuturnæ meæ abſentiæ: & felix ualeat.

Digitized by Google

ELENCHVS CAPItum Euangelij ſecundum Matthæum.

GEnealogia Chriſti.
2. De magis & pueris interfectis.
3. Primus Ioannes prędica.reg.cœ.
4. De tentatione Chriſti.
De vocatione Petri, Andreæ filiorum Zebedæi.
5. De beatitudinibus.
Cum proximo non contendē.
Non mœchandum.
De vxore non repudian.
Non iurandum.
De iniuria patienter toleran.
Diligendos eſſe inimicos.
6. De eleemoſyna, oratione, ieiu.
De contemnenda terrenorum cura.
7. Quomodo nullum cōdem. liceat.
Petendum eſſe.
Cauendos eſſe pſeudoprophe.
8. De leproſo.
De Centurione.
De ſocru Petri.
De dæmoniacis curatis.
De adoleſcente ſequi iuſſo.
De ſedata tempeſtate maris.
De dæmoniis in porcos eiectis
9. De paralytico.
De Matthæo.
De Chriſto cum publi. ſumente cibum.
De filia Archiſynagogi.
De mulie.ſāg.proflu. laborāte.
De duobus cæcis.
De muto dæmoniaco.
10. Inſtruit dominus duodecim Apoſtolos, dans illis poteſtatem curandi.
11. De diſcipulis à Ioan. miſſis.
12. De diſcipulis ſabbato vellentibus ſpicas.
De ſanata manu arida.
De dæmoniaco cæco & muto.
De petentibus ſignum.
De matre & fratribus.
13. Parabolæ ſeminantis & rec. cœ.
14. De Ioanne & Herode.
De quinque panibus & duobus piſc.
De ambulante Ieſu ſuper mare.
15. De tranſgreſſione pręcepti dei propter conſtitutiones humanas.
De Cananæa.
De turbis ſanatis.
De ſeptem panibus.
16. De fermēto Phariſæorum.
De interrogatiōe apud cęſareā.
De dehortatione Petri ne Ieſus &c.
17. De tranſformatiōe Chriſti.
De lunatico.
De exigentibus didrachma.
18. De quærentibus quis maior &c.
De offendiculo abiiciendo.
De centum ouibus parabola.
De correptione proximi.
De poteſtate ligandi ſoluendique.
De eo qui debebat decem milia talentorum.

19 De interrogantibus an licere diuortium facere.
De diuite interrogante Ieſum.
20. De mercede conductis operariis.
De filiis Zebedæi.
De duobus cæcis.
21. De aſina & pullo.
De cæcis & claudis.
De ficu quæ exaruit.
De principibus ſacerdotum & ſcribis interrogãtibus dñm.
De duobus filiis parabola.
De vinea.
22. De vocatis ad nuptias.
De cenſu Cæſaris.
De Sadducæis.
De legiſlatore Chriſtum interrogante.
De quæſtione domini.
23. Deploratio Scribarum & Phariſæorum.
24. De conſummatione, die & hora.
25. De decem virginibus.
De iis qui talenta acceperunt.
De aduentu Chriſti.
26. De ea quæ vnxit dominũ.
De paſchate.
De typo myſtico.
De proditione Iudę & Caipha.
Negatio Petri.
27. De præſide Pilato.
De pœnitentia Iudæ.
De tormentis & pœnis Ieſu & morte eius.
De petitione corporis domini & ſepulchri cuſtodibus.
28. De Chriſti reſurrectione.
De ſepulchri cuſtodibus teſtibus reſurrectionis.
Quomodo ſe præbuit Ieſus videndum mulieribus, & Apoſtolis in Galilæa.

ELENCHVS CAPITUM Euangelij ſecundum Marcum.

De Ioanne Baptiſta Chriſtum Baptizante in Iordane.
De vocatione Petri, Andreæ, & filiorum Zebedæi.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis.
2. De leproſo.
De paralytico.
De Leui publicano filio Alphæi.
De Ieſu conueſcente publicanis.
De diſcipulis vellentibus præ fame ſpicas ſabbato.
3. De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione, data illis varia poteſtate.
De matre & fratribus.
4. De ſemine parabola.
De increpatione aquarum.
5. De legione dæmoniorum.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluuio laborante.
6. Quomodo Chriſtus miſit Apoſtolos curatum varios morbos.
De Herode & Ioanne.
De quinque panibus & duobus piſcibus
De ambulatione in mari.

7. De diſci-

7. De diſcipulis illotis manibus prandentibus.
De tranſgreſſione præceptorum dei.
De ſy ophœniſſa.
De ſabbato.
8. De ſeptem panibus.
De quærentibus ſignum.
De fermento Phariſæorum.
De cæco.
De interrogatione in Cæſarea.
De dehortatione Petri.
9. De transformatiõe domini.
De lunatico.
De diſputatione quis eſſet maior.
De offendiculo tollendo.
10. De diuortio.
De diuite interrogante Ieſum.
De filiis Zebedæi.
De Bartimæo.
11. De pullo.
De ficu quæ exaruit.
De eiectis è templo nummulariis.
De fiducia erga deum.
De obliuione iniuriarum.
De principibus ſacerdotum & ſcribis qui dominum interrogabant.
12. De vinea.
De cenſu dando Cæſari.
De Sadducæis.
De ſcriba.
De interrogatione domini.
Cauendos eſſe hypocritas.
De vidua paupercula.
13. De conſummatione.
De die & hora.
14. De ea quæ dominum vnxit vnguento.
De paſchate.
Chriſti captiuitas.
Negatio Petri.
De iis quæ domino Ieſu apud ſummum ſacerdotem irrogata ſunt.
15. De iis quæ ſub Pilato præſide paſſus eſt.
De morte
De petitione corporis domini,
De ſepultura.
16. De Chriſti reſurrectione.
Quibus poſt mortem apparuit viuus.
Quomodo diſcipulis commiſit Euangelij prædicationẽ.

ELENCHVS CAPITUM Euangelij ſecundum Lucam.

DE parentibus Ioannis bapti. eiuſque natiuita.
Salutatur Maria ab Angelo.
Viſitatur Elizabeth à Maria.
2. De cenſu.
De partu Mariæ.
De paſtoribus.
De Simeone.
De Anna propheteſſa.
Ieſus inuentus in medio doctorum.
3. Ioannes prædicat baptiſmũ pœnitentiæ.
De iis qui Ioannem interrogabant.
De Herode & Ioanne.
De baptiſmo Chriſti.
Genealogia Chriſti.

Digitized by Google

4. De ieiunio & tentatione Chriſti.
Ieſus ductus in montem, ſubtraxit ſe Iudęorum conſpectui.
De dæmoniaco.
De ſocru Petri.
De curatis à variis morbis & dæmoniis.
5. De captura piſcium.
De leproſo.
De paralytico.
De Leui publicano.
De Ieſu prandente cum publicano.
Cur diſcipuli Ioannis ieiunāt: Chriſti vero non.
6. Diſcipuli ſpicas vellunt ſab. præ ſa.
De habente manum aridam.
De Apoſtolorum electione.
De beatitudinibus.
Diligendos eſſe inimicos.
Cum proximo nō cōtendēdū.
Quod proximum condem. nō liceat.
7. De ſeruo Centurionis.
De filio viduæ.
De diſcipulis miſſis à Ioanne.
De ea quæ vnxit dominum vnguento.
8. De eo qui ſementem faciebat para.
De matre & fratribus.
De increpatione aquarum.
De legione.
De filia Archiſynagogi.
De muliere ſanguinis profluxu laborante.
9. De duodecim Apoſtolis & poteſtate illis data.
Audiuit Herodes de Ieſu.
De quinque panibus & duobus piſcibus.
De interrogatione domini.
De tranſformatione Chriſti.
De lunatico.
De diſputatione quis eſſet maior.
De eo qui prohibitus fuit ab Apoſtolis eiicere dæmonia.
Prohibet ne petant vindictam ob id quòd non recepti ſint hoſpi.
10. De deſignatis ſeptuaginta.
De quæſtione legiſperiti.
De eo qui inciderat in latrones.
De Martha & ſorore eius Magdalena.
11. De oratione.
De habente dæmonium mutum.
De muliere quæ de turba vocem extulit.
De iis qui petebant ſignum.
De Phariſæo qui dominum inuitauit.
De deploratione Scribarum.
12. De fermento Phariſæorū.
De eo qui volebat diuidi hæredi.
De eo cuius ager ferax fuit.
De terrenorum cura deſpicien.
Fugiendam eſſe auaritiam.
De ſeruo vigili.
Cum proximo non cōtenderis
13. De Galilęis & iis qui ī Siloa
De ficu quę fruct. non protulit.
De muliere quæ habebat ſpiritum infirmitatis.

De gra-

De graño ſina. & fermen. para.
De eo qui querebat an pauci eſſent qui ſalutem conſequerentur.
De iis qui dice. Ieſu de inſi. Herodis.
14. De hydropico.
Non amandos primos accubitus.
Pauperes ad prandium vocandos potius quàm amicos.
De inuitatis ad cœnam.
De ædificatione turris parabola.
15. De centum ouibus parabola.
De filio peregre profecto in regionem longinquam.
16. De diſpenſatore iniquo.
Ne apicem quidem à lege periturum.
Diuortium non eſt licitum.
De diuite & Lazaro.
17. De offendiculo.
Fratri remittendum delictum.
De fiducia erga deum.
De decem Leproſis.
Ieſus interrogatus quando regnum dei veniet.
18. Semper orandum.
De iudice iniquo.
De Phariſæo & publicano.
Puerorum eſt regnum dei.
De diuite qui interroga. Ieſum.
De cæco.
19. De Zachæo.
De decẽ ſeruis qui minas acce.
De pullo Aſinæ.
Defiet Ieſus Hieruſalem.
Eiicit Ieſus emẽtes & vendẽtes.
20. De ſenioribus quærentibus ex Ieſu qua poteſtate hęc face.
De vinea.
De iis qui Chriſto inſidiabantur occaſione cenſus.
De ſadducęis negantibus reſurrectionem.
De interrog. domini aduerſus Phariſæos.
21. De vidua quæ duo minuta obtu.
De conſummatione.
Prædicit Ieſus excidium Hieruſalem.
De ſignis.
22. De paſchate.
De contendentibus quis maior.
Captiuitas Chriſti.
Ducitur Ieſus ad principem ſacer.
23. Ducitur ad præſidẽ Pilatũ.
Contemptus Herodis.
De mulieribus dominum plangentibus.
Crucifigitur Chriſtus.
Sepultura Chriſti.
24. Mulieres viſitãt ſepulchrũ.
De Petro currente ad ſepulchrũ
De peregrinis in Emaus.
Ieſus in medio diſcipulorum.
Aſcendit Ieſus in cœlum.

ELENCHVS CAPItum Euangelij ſecundum Ioannem.

TEſtimonium Ioannis Baptiſtæ de Chriſto.
Interrogatur Ioannes num ipſe ſit Chriſtus.

De Andrea, Simone, Petro, Philippo & Nathanaele vocatis.
2. De nuptiis in Cana.
De eiectis è templo.
De eo quòd dixit deſtruite templum hoc.
3. De Nicodemo & Ieſu.
Ieſus & Ioannes baptizant.
Quæſtio de purificatione.
4. De muliere Samaritana.
De filio reguli.
5. De eo qui trigintaocto annos tenebatur morbo.
Iudæi quærunt interficere Chriſtum.
6. De quinque panibus & duobus piſcibus.
Seceſſit Ieſus à turba ne deligeretur in regem.
De ambulatione in mari.
Sequitur turba Chriſtum nauiculis.
De turba quærente ſignum.
De pane cœleſti.
Diſcipulorum multi deſciuerũt à Chriſto.
Sententiá Petri de Chriſto.
7. Ieſus clam aſcendit ad diem feſtum.
Mirantur Iudæi Chriſtum ſcire literas quas nòn didicerat.
Diſſenſio turbæ de Ieſu.
Contendunt principes cum miniſtris & Nicodemo.
8. De muliere adultera.
De interrogãtibus Ieſum quem ſe eſſe diceret.
Interrogant Ieſum de patre ei⁹.
Promittitur à Ieſu libertas ſe ſequentibus.
De iis qui dicebant Ieſum habere dæmonium.
Tentant Iudæi in Chriſtum iacere lapides, eo quòd præfert ſe Abrahæ.
9. De cæco à natiuitate, & inter hunc & Phariſæos diſceptatio.
10. De paſtore bono & mercenario.
Ieſus interrogatur in porticu deambulans.
11. De Lazaro reſuſcitato.
Conſilium pontificum & Phariſæorum de Ieſu apprehendendo.
12. Maria vngit pedes Ieſu.
De aſella.
De Græcis interrogantibus Philippum.
Auditur à turba vox è cœlo.
13. Lauat Ieſus pedes diſcipulorum.
Exit Iudas prodíturus Chriſtũ.
Inculcat Ieſus vt inuicem ſe diligant.
Quærit Petrus Chriſtum quo vadat.
14. Thomas queritur ſe neſcire quo vadat Ieſus.
Philippus petit oſtendi ſibi patrem.
Iudas Thaddęus interrogat Ieſum.
Promittit diſcipulis conſolatorem Chriſtus.
15. De vite vera, agricola & palmitibus.
Præcipit Ieſus mutuam dilect.
16. Prædicit Chriſtus diſcipulis

lis quæ ventura ſunt ipſis.
Paracletus arguet mundum.
De eo quod dixit, puſillũ & vi.
Patrem daturum eſſe quicquid petitũ fuerit per nomen Ieſu.
17. Oratio Ieſu ad patrem pro illis quos ſibi delegit.
18. Proditur Ieſus.
Sternuntur in terram Iudæi verbo Chriſti.
Amputat Petrus auriculam.
Ducitur Ieſus ad Annam, ad Caipham, inde ad Pilatum.
19. Damnatur morte crucis dominus.
De ſtantibus iuxta crucem.
Sepelitur corpus Ieſu.
20. Reſurrectio domini.
Mariæ Magdalenę primum, dehinc Apoſtolis, congregatis poſt reſurrectionem præbet ſe videndum Chriſtus.
21. Petro & aliis piſcantibus apparet Ieſus ad mare tiberiadis.
Dicitur Petro, paſce oues meas.

FINIS INDICIS CAPITVM EVANGELIORVM.

Index Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis Sancti Xiſti, in quatuor euangelia: cuius numerus folium, a vero priorem, b alteram ſequentem paginã indicat.

ABiathar cur ante Dauidẽ regẽ nominatur prĩceps ſacerdotũ. Marci.2.fo.163.a
Abominatio deſolationis quam prædixit Daniel ſtaturam in loco ſancto, ſignificat exercitum Romanorum. Matth. 24.fo.129.b
Actiuæ vitæ vacantes egent repetitione doctrinæ ad hoc vt illam imbibant. Lucæ.10. fo.253.b
Adoleſcentulus Chriſtum captũ ſequens non fuit Apoſtolus: veriſimile autem eſt ipſum fuiſſe filium hortulani. Mar. 14.fol.192.a
Adorationis cultus exterior nõ propter ſeipſum deo gratus eſt: ſed pro quanto ad interiorem (qui in ſpiritu & veritate fit) ordinatur. Ioan.4. fo.363.a
Adulterij cauſa licet chriſtiano dimittere vxorem & aliam ducere: ſalua eccleſiæ diffinitione Mat.19.fo.103.b
Admiratio in Chriſtum ex experimentali notitia quomodo cadere potuerit. Matt.8.f. 53.a
Aduerbia affirmandi (puta vere, certe & ſimilia) abundantioris appellatione non veniunt. Mat.5.f.36.a
Affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis in cauſis ꝓpriis. Io.8.f.411.a
Agnus aſſus cum lactucis agreſtibus in lege manducari mãdabatur. Matt.26.fo.141.a
Agni Paſchalis eſus cum tot cærimoniis ſcriptis Exodi. 12. immolatio erat in memoriã beneficij recepti nocte illa qua deus tranſiuit Aegyptiorum primogenitos occidendo, & populus de Aegypto exiuit. Lu.22.fo.304.in prin.
Amans eſt ſecundum veræ amicitiæ ſimul & concupiſcẽtiæ amorem in amato: de illo cogitando, deſiderando illi bona gloriæ, famæ, diuitiarum, ab illo ſperando & cæ. Ioan. 6.fo.390.a
Amen dictio, nota eſt concluſionis affirmatiua, & vere ſeu fiat interpretat̃. Mat.6.f.42.a
Amor Ieſu eſt primum, ſecundũ & tertium ad pontificem requiſitum: hinc enim pendet totum negocium, & ſine hoc amore non eſt quis pontifex aut paſtor niſi æquiuoce. Io. 21.fo.501.a.
Amor & dilectio in quo differant. ibidem

Amare

Amare proximũ ſicut ſeipſum, eſt amare proximũ propter bonum ipſius & nõ propter tuam vtilitatem : ſicut amas teipſum propter teipſum. Matth.22.fo.116.b

Amor primorum locorum ad cæteris præſidẽdum, affectus eſt qui ſuperbię aſcribitur: amor autem ſalutationum & nominis rabbi, affectus eſt inanis gloriæ. Matth.23.fol. 122.b.

Anima Hebræo more aliquando pro vita ponitur. Matth. 6.fo.44.b

Anima, ſpiritus rationem habet vt corpus ſupergreditur: vnde & ſpiritus ſtatũ ſeparata à corpore ſortitur. Luc.1. fo.208.a

Animarum & vniuerſaliter ſpirituum damnatorũ tormenta quæ ſint. Luc.16.fo. 284.b &.fo.ſequenti.a

Anima hominis ab extrinſeco venit: hoc eſt non de potentia materiæ educitur (ſicut reliquorum animaliũ animæ) ſed à deo glorioſo ſimplici emanatione fit. non tamen prius quàm corpori infundatur: ſed creando infunditur & infundẽdo creatur. Ioan.1. fo.328.b.

Anima Chriſti ab inſtanti creationis ſuæ omnia ſciuit & vidit. duplicemque notitiam habuit, creatam ſcilicet & increatam. nec propterea inferendum eſt in Chriſto duas perſonas exiſtere, videlicet dei & hominis, ſed vnam tantum. Ioan.3.fo.350.b

Animæ humanæ immortalitas quomodo habeat̃ ex authoritate quam dominus inducit. Matt.22.fo. 119.b & Luc.20. f.298.b in fine & fo.ſequẽti.a

Animum proprium per patientiam poſſidere, quam ſit homini conducibile. Luc.21. fo.301.a

Animæ cibus conſtat ex vero & bono: quia anima conſtat ex intellectu & voluntate. & intellectus paſcitur vero, voluntas autem bono &c. Ioan. 6.fo.381.b.

Animam ponere formaliter loquẽdo idem eſt quod ponere vitam corporalem. Ioan. 10. fo.422.a

Anima Chriſti quanuis ab eius corpore ſeparata fuerit, eadẽ tamen hypoſtaſis numero in corpore mortuo & in anima perſeuerauit: quoniam quod ſemel aſſumpſit nunquam dimiſit. Ioan.19.fo.416.b

Animi quies magnus & incredibilis fructus eſt : quam nemo niſi humilis & mitis nouit, ſuaue iugum domini expertus. Matt.11.fo.70.b

Anima habet vſque ad mortem ſtatum animæ: in morte autem in ſpiritus ſtatum tranſit, quoniam illo modo quo puræ ſpirituales ſubſtantiæ ſunt

ſunt exiſtit. Luc.23.fo.314.b
Angeli græce latine nuncij dicuntur. Matth.18.fo.98.a
Angeli per ſpecies congenitas de nouo ſingularia cognoſcunt. quum enim ſingularia ad actum exiſtentiæ veniũt, tunc per antiquas ſpecies cognoſcuntur: quia de nouo ipſis antiquis ſpeciebus aſſimilantur. Luc. 4.fo.222.b
Anni fere.40.fluxerunt à Chriſti paſſione vſq; ad Petri Apoſtoli mortem. Ioan.21. fo.502.a
Antichriſtus etſi faciet miracula, nunquam tamen faciet ea quæ ſunt dei propria: viuificationem ſcilicet animarum & reſuſcitationem mortuorum. Ioan.5.fo.373.a
Apparitio prima angelica cum ſplendore, facta eſt ad paſtores ĩ natiuitate domini. Luc. 2.fo.213.b
Apoſtoli non viuebant ex mendicato aut expectando oblationes aut promiſcue apud omnes, ſed apud dignos regno cœlorum. Matthæi.10. fo.61.b
Apoſtoli ad Chriſtifidem nunquam mundum cõuertiſſent, neque eccleſiæ bonis temporalibus donatæ fuiſſent, ſi patres priſci dixiſſent & non feciſſent Matth.23.fo.121.b
Apoſtoli Chriſti nullum errorẽ (ſiue ex ignorãtia ſiue ex obliuione) circa doctrinam Ieſu, circa euangelia ſcribenda aut approbãda incurrere potuerunt. Ioan.14.fo.460.b
Apoſtoli omnes Galilæi erant. Ioan.16.fo.475.b
Apoſtoli non ſemper vtuntur ſcriptura ſecũdum literalem ſenſum ſed quandoque ſecundum ſenſum myſticum. Ioã. 19.fo.493.a
Aquam in vinum Chriſtus anno ſecundo ſuæ prædicationis conuertit. Luc.4 fo.223.a
Architriclinus Grȩca dictio eſt à triũ lectorũ loco denominata, in quibus comedebatur quoniam triũ lectorum numero pfectum conuiuium ſignificabatur. Io. 2.fo.344.b
Aſſiſtentia diuina eſt neceſſaria ad vtendum diuinis donis: vt ex facto Petri intueri licet. Matth.14.fo.85.b.
Auguſtus imperator cur dixerit melius eſt Herodis porcum eſſe quàm filium. Matthæi.2. fo.12.b.
BAbylonicæ trãſmigrationis nomẽ ab Ezechiele primæ Iudæorũ captiuitati ĩ Babylonẽ appropriata fuit. Matt. 1.fo.4.a
Baptiſmus eſt ſpiritualis animȩ regeneratio. Matt 19. f.106.a
Baptiſmi lex quia eſt noua, nõ ligat præteritos &c. Ioan.3. fo.348.b
Baptiſmo ſuſcepto homines operanda

peranda docẽdi ſunt:quoniã non ſufficit ſcire credẽda ſperanda & diligenda ex charitate, ſed oportet etiam ſcire quæ ſunt operanda, & à quibus eſt abſtinendum. Matth. 28.fo.155.b

Baptiſmi partes & comites in quo differant. ibidem.

Baptiſta cognomen Ioan.à baptizando dictum: quoniam primus baptiſmum inſtituit. Matth.3.& Ioan.1. fo.327.a

Bar Iona nõ eſt vna dictio, ſed duæ.bar enim idem eſt quod filius, & Iona eſt nomen proprium.Matth.16.fo.91.a.

Bartimæus filius Thimęi interpretatur: ſicut Bartholomæus filius Tholomęi.Mar. 10.fo.183.b

Benefacere homini pauperi, naturalis miſericordiæ officiũ eſt,fidelibus & infidelibus cõmune: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti,officium eſt chriſtianæ miſericordię, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum hæc opera exercet. Matt.25. fo.138.b

Benefacientibus & mutuantib⁹ legem parem Chriſt⁹ſtatuit: videlicet ꝙ nihil inde ſperetur.ex quo colligitur prohiberi non ſolum pactum ſed internã ſpem aliquid habendi.& ex conſequenti peccatũ vſurę mentalis in mutuo cõſtituitur.Luc.6.fo.232.a

Bethleem loc⁹ natiuitatis Chriſti,qui alio nomine Ephrata appellatur: licet duplex Bethleem ſit.Matt.2.fo.11.a

Bethleem Dauid regis ſecũdum originem ciuitas fuit, Sion autem ſecundum regiam habitationem.Luc.2.fo.212.b

Betheſda Hebraicum cognomẽ eſt natatorij in quo animalia vt munda viuerent abluebantur.& ſignificat Betheſda fluxionis domum: quoniam defluentes pluuiales aquę ibi colligebãtur.Ioan.5.fo.367.a

Boanerges dictio Hebraica eſt: & filius tonitrui interpretatur.Mar.3.fo.164.b

Bonum eſt naturaliter pri⁹ malo:nec malum aliter ĩueniri poteſt quam bono ſuperueniens.nam ſi malum integrũ fingatur, ſeipſum deſtruit. Matth 13.fo.79.b

Bonum & malum ſunt in rebus verum autem & falſum in anima:quoniam voluntas tẽdit in obiectum in re,intellectus autem obiectum in ſe trahit Ioan.6.fo.383.b

Bonus eſt dominus, negans ꝙ volumus& petim⁹,vt tribuat ꝙ mallemus ſi omnia viderem⁹ quæ ipſe videt.Matth.18. fo.100.a

CAnes hoĩes appellantur quorũ ſtudium ac officiũ eſt clamare ad repellẽdum,impugnandum

gnandum & contradicẽdum Matth.7.fo.47.b
Chaos ſonat cõfuſionem. Luc. 17.fo.285.b
Capernaum(corrupto vocabulo Capharnaum) dicitur eſſe ciuitas maritima. Matth.4. fo.22.a
Charitatem ita deus ordinauit vt homo plᵒ ſe quã proximũ diligat.Matth.22.fo.120.a
Charitatem frigere quid. Matt. 24.fo.128.b
Charitatisgratia habitualis plurimũ differt ab illius vſu: qm̃ homines non ſunt ex ſe ſufficientes ad vſum charitatis & gratiæ quã habẽt in anima à deo infuſam,ſed egẽt ad vtendũ illa cõtinuo gratuito dei auxilio.quo deſtitutusPetrus negauit Chriſtũ & perdidit charitatis gratiã. Matth. 26. fo.146.a
Carovna in quẽ ſenſum dicãtur coniuges.Matt.19.fo. 102.a
Caſtratio propter regnum cœlorũ, ſignificat nõ tãtũ abdícationẽ vſus ſed etiã poteſtatis.& propterea inſinuat votũ caſtitatis. Matt.19.f.104.a
Cauſę ſecũdę(ſicut ſũt petitiões inqſitiões &c.)certitudini diuinę ꝓuidẽtię nõ cõtrariant ſed ipſã exequunt.ita ꝙ ſicut diuinę ꝓuidẽtię ordo habet vt veſcamur pane in ſudore vultᵒnoſtri(ſerẽdo,metendo &c.)ita habẽt vt petẽdo, ingrẽdo, pulſando regnũ cœlorũ ĩgrediamur.Mat.7.f.48.a
Cedrõ ſeu hebraico more chidrõ nomẽ torrẽtis q eſt inter Hieruſalẽ & mõtem Oliueti ſignif.obſcuritatem.Ioan.18. fo.483.b
Cœlũ & terra inter primas partes vniuerſum corporeũ integrantes, primũ locum tenẽt. Matth.5.fo.35.a
Cephas cuias dictio ſit, & quid ſignificet.Ioan.1.fo.341.b
Cœna Chriſti quo ordine facta fuerit,& quę poſt cœnam ſecuta. Ioan.13.fo.448.a
Cœna Chriſti quo die& qua hora facta fuerit.Ioã.13f.446.a
Chriſtᵒduas generatiões habuit alterã ſecundũ diuinitatẽ,alterã ſecũdum humanitatem. Matth.1.fo.2.a
Chriſtus ſimul atque cõceptus eſt habuit corpus formatũ & aĩã ĩtellectiuã.Luc.1.f.207.a
Chriſtᵒ eſt nomẽ dignitatis ſeu gratię qm̃ Hebręorũ reges dicũtur Hebraice Meſię:hoc eſt Chriſti Græce, latine vncti. Matth.1.folio.2.a
Chriſtᵒ ſecũdũ carnalẽ gñationem eſt filius Dauid. Matth. 1.fo.2.a
Chriſtᵒ ſecundũ hiſtorias natus ẽ anno. 42.imperij Auguſti Cęſaris:qui erat annᵒ.34.vel circiter regni Herodis.Matt. 2.fo.8.b
Chriſtus cur nomen filij hominis ſibi appropriauerit.Mat. 8.fo.54.b

Chriſtus

Chriſt' vſque ad annum.30.exercuit artem fabrilem.Mar.6.fo.170.b
Chriſtus crucifixus eſt.8. calen. april.&.5.die antè venit ſup aſinam in Hieruſalem.Matt.21.fo.113.b
In Chriſti morte ac reſurrectiõe oĩa legalia mortua fuerũt quanuis ſecundũ apparẽtiã vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint..Matth.21.fo.116.a
Chriſtus venditus eſt duob' diebus ante paſcha.agnus enim paſchalis immolatus illo anno fuit die veneris, incipiẽte tamẽ in præcedenti veſpere: Iudas aũt vẽdidit ipſum die mercurij &c.Matt.26.f.139.b
Chriſtus quanuis parabolice loqueret̃,parabolas tamẽ ſecundũ audientiũ capacitatẽ proponebat vt fructuoſæ eſſent: licet multi indigni eas non intelligerent.Mar.4.f.167.b
Chriſti ꝓductio ex virgine naturalis fuit(quoniã in naturali loco,naturali materia, naturalibus actionib' partis vegetatiuę beatę virginis ꝓductus eſt) licet modus ſupernaturalis fuerit.Luc.1. fo.205.b
Chriſti conceptio in vtero virginis ſtatim poſt reſponſionem angelo factã ſecuta creditur.quod ex eo apparet ꝙ.8.calen.april.annunciatio facta fuit, &.8. calen.ianuarij Ieſus natus eſt.Luc.1.f.206.b
Chriſtus poſt mediam noctem natus eſt.Luc.2.fo.213.b
Chriſti ſecundus aduentus ſtatui meritorio terminum imponet.Luc.19.fo.295.a
Chriſtus cur affirmauerit ſe eſſe in medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat.Luc.22.f.306.a
Chriſtus vocabatur Nazarenus à ciuitate Nazareth vnde oriundus putabatur.Ioan.1.fo.342.b
Chriſtus qua aſcenſione aſſerit ſe aſcendiſſe in cœlum quum dicit, nemo aſcendit in cœlũ niſi filius hominis. &c.Ioan.3.fo.351.b in prin.
Chriſtus quum vniuerſas virtutes habuerit, cur duarum tantum ſe proponit exemplum ſcilicet humilitatis & mititatis. Matth.12.fo.70.b
Chriſtus propoſuit tantum ea quæ ſunt ab omnibus imitabilia.ibidem.
Chriſtus non mendicabat ſed precio cibum emebat.& proprium(in communi tamen) habuit non enim de alieno ſed de proprio cibos emebat Ioan.4.fo.360.b
Ante Chriſti mortẽ nullus quãtuncunque ſanctus in beatitudinis manſiones ingrediebatur.ipſa mors Chriſti beneficium hoc humano generi contulit vt iuſti purgatione non indigentes beatificarentur.Ioan.14.fo.453.a
De quibus rebus loquebatur

Chriſtus, dicens adhuc multa habeo vobis dicere, ſed non poteſtis portare modo. Ioã. 16.fo.471.b
Chriſtus baptizatus in deſertũ iuit, & circa illius anni finem diſcipulos congregare cœpit, durante adhuc immo in ſumma authoritate exiſtente Ioan.2.fo. 343.b
Chriſtus an infra quadraginta dies ſui ieiunij eſurierit. Mat. 4.fo.19.b
Chriſtus in carne appellatus eſt à Thoma deus addito etiam articulo. Ioan.20.498.a
Cibus debet ſic ſumi vt nullum præſtet impedimentum exercitus ſpiritualibus, & Chriſtus quidẽ tria maxima myſteria immediate poſt ſumptum cibum exercuit. Ioan. 21.fo.500.b
Claui quibus Chriſtus eſt crucifixus tréſne an quatuor fuerint incertum eſt. Lu.23.folio 313.b
Cogitatio mala cur ponitur effectus malæ voluntatis. Mar. 7.fo.174.b
Cognitio paſſiua Ieſu eſt nobis via ad cognoſcendum deum patrem eius, & non econuerſo. Ioan. 14.fo.454.a
Confeſſio ſacramentalis fuit à Chriſto inſtituta: ſed modus confitendi & abſoluendi eſt ab eccleſia determinatus. Io. 20.fo.496.B
Confeſſor vnde ſcire poteſt ſe à ſpirituſancto moueri ad remittendum vel retinendum peccata. ibidem.
Coniugium fuit à deo inſtitutũ. ad hoc enim ſignificandum explicauit Moyſes maſculum & fœminam fecit eos. Matt. 19.fo.102.a
Coniugium filij cum matre ſeu filię cum patre eſt diuino iure prohibitum, cum reliquis autem perſonis (quantum eſt ex iure diuino) licitum eſt. Mat.19.fol.eodem.
Cõiugium efficit duos, carnem vnam vnitate communitatis: quoniam ponunt carnes ſuas in cõmuni inter ſe, ita quòd ſunt duo in carne vna communi vtriq;. Mat.19.fo.102.b
Coniugium non tollit diuerſitatem perſonarum, nec conſiſtit in communitate animæ aut ſpiritus, ſed in communitate carnis. Mat.19.fo.102.b
Cõiugij inſeparabilitatẽ Chriſtus probat ex inſtitutione diuina ab initio mundi, ſecluſa eccleſiaſtici ſacramenti ratione. Mat.19.fo. 103.a
Conſanguinei more ſcripturæ fratres appellantur. Ioan.2.f. 345.b
Contritio vnica ſufficit ad multa peccata delendum. Luc.7. fo. 237.b
Corbona Hebræa dictio eſt: & ſignificat ſacrum theſaurum. Mat.27.fo.147.b
Corban donum deo dicatum

ſignificat.Mar.7.fo.174.a

Cor mũdum habere apud Salomonem rariſſimũ ſeu impoſſibile eſt:ipſo dicente prouerbiorũ. 20.quis poteſt dicere mundaui cor meum. Matth, 5.fo.27.a

Cordis nomine voluntas (quæ humanorum operum primũ principium internum eſt) ſignificatur. Matth.5. ibidem.

Creatura quęlibet hoc habet ꝙ eius eſſe non eſt niſi ipſa : ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe. cuilibet autẽ & ſoli hypoſtaſi diuinæ dicere cõuenit ſolus nõ ſum : quoniam vno eodemque eſſe quo vna hypoſtaſis diuina eſt,eſt & alia. Ioan.8. fo.404.a

Credere & peccatorũ pœnitere,dona dei ſunt Luc. 16.fo. 286.a

Credere actus intellectus eſt à volũtate moti. Io.5.fo.377.a

Credere deũ aut deo ſolius intellect⁹ actus eſt : ſed credere in deũ eſt credendo cõfidere ſeu in deum tẽdere quod cõtinet in ſe actum intellectus & voluntatis,actus fidei,ſpei charitatis.Ioan.6.fo.382.a

Credere non tantum donum dei eſt ſed etiam poſſe credere(loquẽdo de potentia propinqua) eſt gratiæ diuinæ: quanuis poſſe credere potentia remota naturæ ſit rationalis.Ioã.12.fo.442.b

Credendi modus & ratio eſt viſio credibilium . credimus enim myſterium trinitatis, incarnationis & reliquos articulos fidei , quia videmus non illa quæ credimus ſed illa eſſe credibilia. Ioan.6.fo. 385.a

Culicem excolere quid. Matth. 23.fo.125.b

Cura craſtina appellatur omnis illa cura, quæ ſecundum rectam rationẽ non præſenti tẽpori ſed futuro cõgruit. Matth.6.fo.46.a

Cura pauperum & ſimilium cõtinue incumbens, non debet impedire curam occurrentiũ bonorum operũ quæ ex ſpeciali aliqua occurrenti occaſione exercenda ſunt. Ioan. 12.fo.435.b

DAmnatorũ vermis ĩtrinſeca pœna ſenſus eſt : ignis autem exterior pœna &c. quæ ſequuntur Mar.9.fo.180.b

Dauid primus rex in ſaluatoris Genealogia fuit . Matth. 1. fo.2.a

Dauid rex diſtinxit filios Aarõ ſortibus ad miniſtrandũ per vices ſacerdotalia in templo domini: & octaua ſors contigit Abiæ.Luc.1.fo.200.a

Debitores ſumus inuicẽ ab exemplo Chriſti ad mutua opera quibus opus eſt tam ad corpus quàm ad animum. Ioan.13.fo.448.a

Dedicationis feſtum à Ioanne relatum cuius templi dedicationis fuerit anniuerſariũ. Ioan.10.fo.422.b

Dæmonum poteſtas ſuper res corporeas inhibita alligataque à deo eſt. Matt. 8.fo.55.b

Dæmonibus imperare, ſummi imperij genus apparet. Mar. 1.fo.161.a

Dæmonum poteſtas naturalis in pœnam peccati eius alligata eſt. Marc.1.fo.160.b.in fine.

Dæmones applicando actiua paſſiuis, multas ægritudines cauſant. Marc.9.fo.179.a

Dæmonum intellectus in pœnam peccati ci9 ab ipſo deo ligatus ſeu impeditus eſt, ita quod non ſolum eorum potentia eſt ligata, ſed etiam intellectiua vis, vt cognoſcere non valeant quæ ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Lucę.4.fo. 222.b in fine.

Dæmonum poteſtas ligata eſt non ſolum ad nocendum ſed etiam ad tētandum. Luc.22. fo.307.a

Denarius diurnus dicitur denarius vnus valens. x. nummos pro opera totius diei dandus. Matth.20. fo.106.b

Deus tribus modis eſt in rebus omnibus, ſcilicet per eſſentiam, præſentiam & potentiam. Matth.5.fo.35.b

Deus præfert miſericordiam ſacrificio. Matth. 12.fo.72.a

Deus nō cenſum ſed affectum, nec quantum ſed ex quanto offertur penſat. Matth. 19. fo.106.b

Deus non continue ſed frequētiſſime (tamen ſecundum ſuę ſapientiæ diſpoſitionē) conuertit peccatores ad operandum in veritate charitatis communiter. Matthæi. 22. fo.106.b

Deum diligi tota voluntate, tota animali vita & toto intellectu quid. Matt.22.fo.120.a

Dei dilectionis iam dictæ mādatum cur dicitur primum & magnum. Math. 22. fo. eodem.a

Deus ſolus ex ſua naturali notitia nouit tempora & momenta quæ in ſua poteſtate poſuit: quoniam nullus naturali notitia nouit conſiliũ dei niſi ſpiritus dei. Chriſtus tamē etiam ſecundum quòd homo ab inſtanti cōceptionis ſuæ perfecte beatus vidit in diuina eſſentia omnia & ſingula quæ ſunt, erũt & fuerunt. Matth.24.fo.133.a

Deo poſſibile eſt quicquid non implicat contradictionem. Luc.1.fo.206.b

Deus cur à beata virgine in cātico ſuo appellatur ſaluator. Luc.1.fo.208.a

Deo proprium eſt habere nomē ſanctum. Luc.1.fo.209.a

Deus licet aliqualiter naturali cogni-

cognitione ab angelis & hominibus cognoſcatur, à nullo tamé eorum ſicuti eſt clare videri poteſt (trinus ſcilicet in perſonis & vnus in ſubſtantia) ſed per reuelationem huiuſmodi notitia altior naturali communicatur Luc.10.fo.251.b

Deus quandoque nouiter pœnitentes interni gaudij magna conſolatione afficit donec in via dei firmentur: vt de Paulo & Auguſtino patet Luc.15.fo.279.b

Dei ſola eſſentialia (hoc eſt abſolute ad dei ſubſtátiam pertinentia) lumine naturali cognoſcimus: puta quòd deus eſt actus purus, ſeipſum intelligens & omnia alia in ſeipſo, & quòd eſt volés, ſumme fœlix, à nullo depédens, & reliqua omnia quæ ſunt perfectionis ſimpliciter. de vocatis autem notionalibus ſeu perſonalib⁹ nihil cognoſcimus. Ioan.1.fo.326.a

Deus ab omnibus cœli habitator exiſtimatur: non per excluſionem habitádi vbique. ſed per extenſionem quòd etiam in cœlo habitet, & ibi manifeſtius propter clariores ibidem effectus. Ioan.3. fo.351.b

Deus eſt lux non ſenſibilis ſed intelligibilis, cuius iſta lux ſenſibilis participatio quædam eſt &c. Ioan.8.fo.403.a

Deus ſolus eſt qui eſt, ſine quacunque permixtione non eſſendi. eſt enim ſolus actus purus nullam in ſe compatiens potentialitatem. omnis autem creatura potentiæ permixta eſt. Ioan.8.fo.405.b

Deum eſſe extra mundum vniuerſum etiam ſecúdum philoſophos manifeſtum eſt: & alia pulchra quæ ſequuntur. Ioan.10.fo.425.b

Deus hominum peccata in aliquo bonum ordinat. Ioan. 12.fo.442.a.in fine.

Deus adoptione eſt pater multorum filiorum: natura vero proprius pater eſt Ieſu ſecúdum diuinitatem. Ioan. 14. fo.454.a.in fine & b.in principio.

Diabolus Græca dictio eſt: & ex vi ſermonis calumniatorem ſeu delatorem ſignificat translatum eſt aute ad ſignificandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ioan.8.fo.410.a

Dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termino perſonali in eſſentialibus nō excludit ab altera perſona diuina. Matth.11.fo.70.a

Dictio pros prícipali ſua ſignificatione ſonat ad: quáuis etiam vtantur illa Græci pro apud. Ioan.1.fo.323.a

Dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta patri ſeu filio) reſpe-

ctu eſſentialium non excludit niſi à diuerſo. Ioã. 17. fo. 477. a

Didymus Latine geminus dicitur ſeu Gemell⁹: ſed an à Grecis Thomas hoc nomen acceperat an etiam inter Hebręos geminus appellaretur, & qua ratione geminus dictus ſit incertum eſt. Ioan. 11. fo. 429. a

Dies aduentus Chriſti ad iudicium ſoli deo naturali notitia not⁹ eſt. Mat. 24. fo. 133. a

Dies azimorum ſeptem erant: in quorum primo agnus paſcalis immolabatur cũ azimis panibus manducandus. Matth. 26. fo. 140. b

Dies reſurrectionis Chriſti fuit dies qui à nobis dicitur dominicus. Matth. 28. fo. 153. a

Dies decimusquartus lunæ (qui menſe quo paſſus eſt Chriſtus fuit dies Iouis) cur à Marco appellatur primus dies azimorum. Marc. 14. fo. 190. b & Luc. 22. fo. 304. a

Dies ſabbati à die ſabbatorum in hoc differt, quòd dies ſabbati quemcunque diem feſtũ ſignificat: dies autem ſabbatorum ſolum ſeptimum diẽ &c. Luc. 4. fo. 223. b

Dies azimorum erant ſeptem dies continui: quorum primus & vltimus erant dies feſti & celebres. Luc. 6. fo. 228. a. & fo. 303. b. in fine.

Dies primus & ſeptimus paſchę Iudæorũ erat feſtus quo populus ad ſermonem conueniebat Ioan. 2. fo. 347. a

Dies nuptiarũ in quibus Chriſt⁹ aquam in vinum mutauit, fuit anniuerſarius dies baptiſmi Chriſti à Ioan. ſuſcepti. Ioan. 2. fo. 345. b

Diligere debemus proximum noſtrum vt noſipſos. i. amore amicitiæ &c. Matth. 22. fo. 110 a

Dilectio inimici quomodo ſit præcepta. Lucæ. 6. fo. 230. b & infra. Vbi diligentiſſime nota domini Caietani mirabilem diſtinctionem ſcilicet vel in genere vel in ſpecie, vnà cum eius diuina ſubdiſtinctione ſecundi membri ſcilicet vel regulariter vel in articulo neceſſitatis. quibus in iſta quotidiana materia omnium fabulantium ænigmata ſolues. ideo memoriæ manda, & tanto doctori gratiã habe. Et vide hæc eadem. Matth. 5. fo. 38. a. & b

Dilectionis mandatum cur nouum ſit à domino appellatũ. Ioan. 13. fo. 451. b

Dilectio dei ſecundum actũ diligendi eſt æterna & non futura: ſed ſecundum effectum eſt futura. Ioan. 14. fo. 458. b. in fine.

Dilectio inimici cur ſit à domino præcepta. Luc. 6. fo. 230. b

Diſcipulos chriſtus congregauit paulo poſt quàm Ioãnes baptizare

baptizare incœpit . Luc. 4. fo.223.a

Diſcipuli ſeptuaginta omnes ſunt ſancti.& quo ad hoc melius fuit collegium.70.quàm 12.Apoſtolorum, quorum vnus damnatus eſt.Luc.10.fo. 250.b.in fine.

Diuitiæ non ſunt ſecundum ſe impedimẽta ad regnum cœlorum: ſed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas (qui valde frequens eſt)difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cœlorum. Matth.19.fo.105.a

Diuortium cum libello repudij an fuerit licitum, Matth. 19. fo.103.a

Doctores minimi dicũtur à domino violãtes & violare docentes mãdata minima: magni autem dicũtur facientes & docentes. Mat.5.fo.31.b

Dogma illorum qui tradũt deũ quãdoque damnatorum miſerturum vanum eſt. Matth. 12.fo.74.b

Domini appellatione Hebræi deũ nominare conſueuerũt. Luc.1.fo.208.a

Domus dei congregatio fidelium.Ioan.8.fo.408.b

Dono dei contrariatur non ſolum contraria actio, ſed etiã vſus negatio ſcilicet quãdo, vbi & ſicut oportet. Matth. 25.fo.137.b

Dona dei dantur vt maneant in æternum : ſed ex parte accipientium contingit quandoque vt non maneant in ęternum.Ioan.14.fo.457.a

Eccleſia Chriſti eſt vna domus totiꝰ mundi.Matth.5. fo.29.b

Eccleſiæ appellatione aliquando intelligitur eccleſiæ prælatus. Matth.18. fo.99.a

Eccleſiam eſſe Ieſu Chriſti ſpõſam, apoſtolus ad Epheſios & ad Corinthios ſæpe teſtatur.Matth.22.fo.116.b

Electi quomodo dicuntur clamare continue ad deum pro vindicta.Luc.18.fo.291.a

Electus nullus ſecundũ rectam rationẽ abſolute petit quod negari poteſt, ſed petit illud ſub conditione. Ioan. 15.fo. 474.b

Eleemoſyna data propter inanem gloriam peccatum eſt: ſubſequens autem releuatio pauperis bona eſt: ſed nõ eſt fructus malæ voluntatis dãtis,ſed eſt fructus rei quę datur.Luc.6.fo.233.b

Eli & elohi quid ſonent. Mar. 15.fo.194.b

Elizabet de tribu Leui quomodo fuerit cognata beatæ virginis de tribu Iuda. Luc. 1. fo.206.a

Encænia Græca dictio eſt : & ſignificat initialia, in euangelio autẽ notat feſtum dedicationis templi ſeu altaris.

Ioan.10.fo.422.b

Ephphata Hebraica dictio eſt quam ipſemet euāgeliſta per imperatiuum paſſiuum aperire interpretatus eſt. Mar. 7.fo.175.b

Ethnicus quid ſignificet. Matt. 6.fo.401.a

Quod vnus euangeliſta dicit alius quādoque tacet: & quod vnꝰ tacet, alius ſupplet. Mar. 10.fo.181.b

Euangeliorum tituli dicuntur ab euāgeliſtis appoſiti. Matt. in Proœ.

Euangelium Grȩce. Latine bonam nunciationem ſignificat. Mat. in Proœ. ibidem.

Euangelium non Hębraice ſed Græce à Matthæo ſcriptum fuiſſe cōſtat. Matt. in Proœ. ibidem.b

Euangelium nihil aliud tradit quàm Ieſum Nazarenū eſſe verum Meſiam, & eundem eſſe filium dei. ibidem.

Euāgelia multa ſcripta fuerūt: videlicet nomine Bartholomæi, Andreæ, Matthiæ, Nicodemi & aliorum Luc. in Proœ.fo.199.a

Euangeliorū multitudo rerūverarū incertitudinem generabat. Luc. in Proœ. ibidem.

Euangeliū Ioannis ſcriptum eſt Chriſtianis pluſquam ſexaginta annis elapſis à paſſione domini & iam deſtructa Hieruſalē. Io.2.f.345.b in fi.

Euchariſtia infantibus tribuenda non eſt: quibus dici non poteſt accipite comedite. Matth.26.fo.141.b.in fine.

Euchariſtia in articulo neceſſitatis licitè ſumeretur à laico manibꝰ ꝓpriis.Ma.16.f.142.a

Eunuchorum tria genera. Mat. 19.fo.104.a

Excōmunicare apud Hebræos erat extra ſynagogam ſeu cōgregationem eiicere. Ioā.9. fo.416.b

Excommunicati vtinā haberētur ſolummodo vt Ethnici & Publicani & non interdiceretur colloquiū cū eis &c. Mat.18.fo.99.b

Faber genericū nomen eſt, nullam artem in ſpecie determinās. vnde incertū reſtat qua fabri ſpecie faber fuerit Ioſeph. Matt.13.fo.83.a

Facereverba Chriſti ille dicitur qui vſque in finē perſeuerat. Mat.7.fo.52.a

Facilitas modū executionis ſignificat, & fieri poſſe præſupponit. Matt.19.fo.105.b

Fatuus quid ſonat. Matt.5.f,32.a

Fecum quantitas (ſecundū Hippocratē) in corpore ſano debet eſſe æqualis quantitati alimenti. Matt.15.fo.88.b

Ficuſnea à Chriſto maledicta quid ſignificet. Ma.21.f.113.b

Fideles veri ſunt qui fidē Chriſtianam profitētur verbis & factis. Luc.18.fo.291.b

Fides

Fides centurionis an fuerit maior fide Ioannis Baptiſtæ. Mat.8.fo.53.b

Fides aliena apud clementiſſimum Ieſum etiam aliis vtilis eſt.Mat.9.fo.56.a

Fides ad hoc infunditur vt quilibet credens in tenebris peccatorum non maneat, ſed ſicut corde credit ita lucida opera exerceat: alioquin vanum eſt, damnum eſt. Io.12. fo.444.b

Fidei vniuerſa materia in duobus comprehenditur: altero ego ſum in patre meo, altero vos in me & ego in vobis, quoniam in primo myſteriū diuinarum perſonarum, in ſecundo eccleſię myſterium cō prehenditur.Io.12.f.158.a

Filij ratio habet locum in diuinis.Ioan.1 fo.340.b

Filij dei appellatio quid Chriſti tempore apud Hebræos ſonaret.Io.1.fo.eodem

Filij fornicationum in ſcriptura appellantur Iſraelitę Idololatrę.Io.8.fo.409.b

Filius perditionis quis dicatur. Ioan.17.fo.480.a

Fimbria veſtimenti quid.Matt. 23.fo.122.b

Fimbriæ legales erant hyacintinæ vittæ poſitæ in angulis quatuor palliorum ad recordationem mandatorum omnium: phylacterium autem erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde, & cæt. Mat.23.fo.122.b

Finis eſt primum principium in actionibus & operationibus: quoniam finis eſt agendi ratio, & ex fine ratio actionis & operis ſumitur.Matt. 5.fo.24.b

Foramē acus (vbi agit dominus de difficultate ſaluationis diuitum) quid ſignificet. Matt. 19.fo.105.a

Fratres ſecundum ſcripturæ morem conſanguinei appellantur.Mat.13.fo. 83.a

Fratres ſumus omnes tribus rationibus.Mat.22. fo.123.b

Fructus pœnitentia dignus eſt in operibus pœnitentiæ perſeuerare, nihil contra pœnitentiæ profeſſionem admittere, & facere ſatis deo pro peccatis commiſſis.Matthæi 3.fo.15.a

Furta, homicidia, adulteria & fornicationes cur numerentur à domino inter procedentia ex ore.Matthæi.15. fo.89.a

GAbatha Hebraice, Latine dicitur excelſum ſeu eminens.Ioannis 19.fo.490.b

Gabriel à fortitudine dei denominatur.Lucæ primo.folio.203. a

Gadarenorum regio trans iordanem eſt. Marci quinto.fo. 168.a

Gazophylacium quid ſignificet. Luc. 21. fo. 299. b

Gehennæ nomen vnde ſit deriuatum. Matthæi quinto. fo. 32. b

Geſta Hebraico more verba appellantur. Lucæ. 24. folio 319. a

Gethſemane quid ſonet Matth. 26. fo. 143. b

Gentilium error putantium quòd ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt à principibus exaudiamur, ita vtilis ſit ſermonis multiplicatio orando deum Matthæi. 6. fol. 40. a

Gentiles multi ibant in Hieruſalem ad adorandum, & cæt. Ioan. 12. fo. 437. a

Gloria communiter inter ſpiritualia eſt præcipuum deſideratum: inter corporalia autem opulentia. Matthęi. 6. fo. 39. a

Gloria humana tanquam præmium bonorum operum exiſtimatur. Matthæi. 6. folio eodem. a

Gloria humana ſi intendatur ipſam præferendo iis quæ ſunt ex charitate neceſſario diligenda facienda aut vitanda: proculdubio mortale peccatum incurritur. Matthæi 6. fo. 39. a

Gloria humana ſi appetatur vt finis quidem illius operis, non tamen contra ea quæ ſunt de neceſſitate charitatis, veniale tantum peccatum incurritur, &c. Matthæi. 6. fo. eodem. a

Gloriam humanam gloriæ diuinæ præferre, mortale peccatum eſt ex ſuo genere. Io. 12. fo. 35. a

Golgoltha dictio Syra eſt, non Hebræa. Matthæi. 27. folio 150. a. & Ioannis. 19. fo. 491. b

Gratiam miſericordia reſpicit quemadmodum iuſtitia debitum, & iſtis duabus virtutibus vniuerſa ad alterum opera perficiuntur, cum aut debitum aut gratuitum eſſe oporteat id quod alteri exhibendum eſt. Mat. 5. fo. 27. a

Gratia coram deo præponitur iuſtitiæ. Mat. 20. fo. 107. b

Gratia dei non datur ſecūdum opera, labores, temporalia bona & ſimilia, ſed ſecundū diuinam voluntatem. Matth. 20. fo. 108. b

Gratiæ diuinæ munus eſt quicquid non deliquimus. Lucæ 18. fo. 292. b

Gratia non eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferens noua opera ſpiritualia. Ioannis quarto. folio. 362. a

Gratioſi nomen vſurpatur aliquando paſſiue. Lucæ primo fo. 204. a

Herodis

Herodis mors fuit tertio anno poſt Chriſti natiuitatem. Matthæi. 2.fo. 13.a

Herodes magnus ſeu aſcalonita primus rex inter Herodes & primus rex Iudæorum coronatus à Romanis, iuſſit occidi innocentes, & cætera. Matt.2.fo.8.b

Herodes tetrarcha filius Herodis magni illuſit Chriſtum veſte ſplendida & occidit Ioannem, &c. Mat.14.fo.83.b

Herodiadis pater & maritus incerti. Matthæi.14.fo.83.b

Herodiani putabant ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. Mat. 16.fo.90.b

Hieruſalem filia Sion appellatur, quia ab arce Sion tanquã filia à matre protegitur Mat. 21.fo.111.b

In euerſione Hieruſalem authore Ioſepho mortua ſunt decem centena milia Iudæorum & nonaginta ſex milia ducta in captiuitatem. Lucæ 21.fo.301.a

Hieruſalem eſt in ſorte Beniamin. Io. 3.fo.355.b

Hieruſalem à Dauide erecta eſt in caput regni & in principatum tribus Iudæ de qua ipſe erat Io.3.ibidem.b

Hieroſolymitana euerſio intra quadraginta annos poſt Chriſti mortem ſubſecuta eſt Mat.23.fo.129.b

Hypocriſis eſt vitium veracitati contrarium. Matthæi. 23. fo.125.b

Hypocriſis appellatur fermentum eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinem fermenti. Lucæ.12.fo. 262.b

Hypocrita Græca dictio eſt, à perſonis in ſpectaculis tragœdiarum ſeu comœdiarum deriuata. Matthæi.6.fo. 39.b

Hiſpani nauigant ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Matthæi.24.folio. 129.a

Hominis tres ſunt partes, corpus, affectus, & intellectus, iuxta quas iuſſit dominus apoſtolis ituris ad prædicandum vt ſe præpararent ad tria, patientiam, prudẽtiam & ſimplicitatem. Matthæi. 10.fo.62.a

Homo nullo ſuo conatu ad veniendum ad deum, poteſt ſe reddere propinquum deo. Lucæ.15.fo. 278.b

Homini connaturale eſt, vitam actionéſque ſuas dirigere & ducere non ſcientia, ſed fide. fide enim tenemus patres & matres, fide negociationes exercemus, & cætera. Matth. 11.fo.71.a

Hominibus naturale eſt ſub aliquo colore palliare factum iniquitatis propriæ. Matth. 26.fo.140.b

Homi-

Homines lucris inhiantes ad prædicandum mittendi non ſunt nec à prælatis & prædicatoribus in conſortium admittendi. Lucæ nonō. folio 247.a

Homines circa mortalia intenti, communi nomine mortui à Chriſto appellantur, ibi ſinite mortuos ſepelire mortuos ſuos. Lucæ. 9. ibidem. b

Homines aliqui poſſunt vere nominari dij, non natura, ſed participatione diuinæ poteſtatis, viſionis ſuæ gratiæ. Ioannis decimo. folio 425.a

Hominum mandata quæ malum non mandāt non ſunt à domino damnata: ſed damnatum eſt quòd ipſa in loco illo qui mādatis dei eſt proprius habeantur, quòd circa ipſa tantum ſtudium ſit acſi in ipſis timor cultúſque dei conſiſteret, & cætera. Matth. 15. fo. 87.a

Humiliare ſe quomodo ſit actꝰ virtutis. Matthæi vigeſimotertio. fo. 124.a

Humilitas virtus & ſuperbia vitium non inueniuntur in Ariſtotele. ibidem

Iechonias cuiꝰ Matthæus meminit quis fuerit, & quomodo ex eo Chriſtus ſecundum carnē deſcenderit Matthæi. 1. fo. 4.a

Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum (cum ſit priuatio alimenti) ſed pro tanto bonum eſt pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ abſtinentia dicitur Matthæi 19.a

Ieſus nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua nō integre deductum, quod ſaluator interpretatur. Matthæi 1. fo. 1.a & fo. 15.b

Ieſus vſque ad tempus ſui baptiſmi conuerſatus & habitus eſt ſicut vnus de populo: à tempore autem baptiſmi incœpit exequi officium pro quo venerat. Matthæi tertio fo. 18.a

Ieſu vſque ad tempus mortis ſuę non fuit irrogata iniuria facti, niſi à ſuis conciuibus. Lucæ 4. fo. 225.a

Ignis inferni quomodo cruciet ſubſtantias ſpirituales: & an ſit corporeus. Matthæi vigeſimoquinto. fo. 138.b

Ignis inferni inextinguibilis appellatur, aut quia perpetuus eſt, aut quia alterius eſt naturæ ab eo qui eſt apud nos. Marci. nono fo. 180.b

Incarnationis myſterium ſeptem nobis contulit beneficia. Lucæ. 1. fo. 211.b

Inimicus tripliciter conſideratur formaliter, materialiter, & vtroque modo. Matth. 5. fo. 38.a

Inimicos diligere aliquo modo

præce-

præceptum eſt, aliquo modo conſultum. præceptum quidem in genere: hoc eſt vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes chriſtianos, omnes côciues, omnes conſanguineos non excludamus inimicum hominem, chriſtianum, conciuem, conſanguineum, & ſic de aliis genericis communionibus. Conſultum autem in ſpeciali: quoniam ſub conſilio diuinæ charitatis comprehenditur vt diligamus in particulari inimicum. Nam ſicut in particulari non tenemur diligere ſingulos homines, nec ſingulos chriſtianos conciues aut conſanguineos ita nec tenemur in particulari diligere inimicos. Luc. 6.fo.230.b

Iniquorum proſperi ſucceſſus ſunt indicium æternæ damnationis eorum: quoniam aliquorum bonorum quæ hic faciunt ſeu fecerunt, mercedem recipiunt. Luc.6. folio. 230.a

Innocentes quanto tempore poſt receſſum magorum occiſi ſunt. Matt.2.fo.12.b

Innocentû clades clara eſt non ſolum ex euangelio Matthęi, ſed etiam ex libris gentilium. Matth.2. ibidem.

Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt: & ideo aptiſſime congruit ad ſignificandam donationem incorporei ſpiritus. Ioan.20.fo. 496.b

Intelligere tam excellens eſt actus humanę animæ vt parû valde participet anima intelligere: quoniam vniuerſa animæ actio in ratiocinatione conſiſtit, & non niſi in principiis intelligere participat. Luc.10.fo.251.a

Ioannes baptiſta quo tempore decollatus fuerit. Matth.14. fo.84.a & Ioan.6.fo.378.b

Ioannes baptiſta non tantum propter Herodiadem ſed etiam propter populi ad ipſum côcurſum carceri ab Herode addictus fuit. Matt.14. ibidem.a.& Luc.13.fo.272.a

Ioannes ſonat domini donum ſeu domini miſericordia. Luc.1.fo 201.b

Ioannes in ventre matris ſanctificatus fuit, ita quod non ſolum ab originali peccato mundatus fuit ſed ſpiritu ſancto repletus per infuſam gratiam donorum ſpiritus ſancti adeo vt nulla eius animæ pars ſpiritu ſancto caruerit. Luc.1.ibidem.

Ioannes euangeliſta poſt Petri crucifixionem ſcripſit euangelium. Ioan. 21. folio. 502.a

Ira quomodo fuit in Chriſto. Mar.3.fo.163.b

Iudas gaulonites têpore natiuitatis Chriſti îtroduxit q̃ſtionem

nem an liceret ſoluere cẽſum Cęſari.&c.Matt.22.fo.118.a
Iudęa ſub Syria compręhenditur tanquam pars eius. Luc.2.fo.212.b
Iudæa facta eſt tributaria diſpenſationi Syriæ iuncta ab Octauiano Auguſto,ſublato Archelao &c.Luc.3.fo.218.b
Iudęi deferebant fimbrias hyacinthinas ĩ quatuor angulis veſtis vt ab aliis nationibus diſtinguerentur. Ioan. 4.fo.360.b in fin.
Iudæi expectant Meſiam ſecundũ regnũ mũdi huius adorãdũ ab omnibus regibus terrę & reductur ũ vniuerſum Iſraelem de captiuitate & diſperſione.Ioan.11.fo.433.b
Iudæi filij regni appellantur, quoniam ex gente cui regnũ cœlorum promiſſum eſt naſcuntur ſecundum carnem. Matth.8.fo.53.b
Iudæi temporeChriſti non habebant poteſtatem exercendi iuriſdictionem ad mortẽ, Matth.10.fo.62.b
Iudæi diſperſi in Græcia Græci vocabantur & diſperſi Romę Romani.Ioan.7.f.399.b
Iudicare eſt ius dicere:quod eſt proprium iudicis officium. Ioan.3.fo.353.a
Iudicare proprie eſt ius dicere animo verbo & opere; quod omnem iuſtitiæ actum complectitur.Ioan.8.fo.404.a
Iudicium voluntarium(tam publicum quam priuatum)non ex ratione ſed volũtate, procedens,iniquum valde eſt:& pręcepto negatiuo probetur Luc.6.fo.232.a
Iura omnia diuina poſitiua, ꝓ propria ratione habent diuinã voluntatẽ.Ioan.3.f.348.b
Iurare per creaturas eſt obligatorium.Matt.23.fo.125.b
Iuſtitiæ deſiderium reliquis deſideriis antepoſitum velut eſuries & ſitis, beatum reddit hominem.Matth. 5.fo.26.b & fo.ſequen.
Iuſtitia,debiti rationem ſupponit:& eſt ipſius debiti exhibitio.Matth.5.fo.27.a.
Iuſtitiæ rigor priſco tempore admittebat pro debitis ſoluẽdis hominum venditiones, Matth.18.fo.100.b
Iuſtitiæ hominis vniuerſæ ſunt quaſi pannus menſtruatæ, Ioan.12.fo. 444.b
Iuſtus in vtroque teſtamento diſtinguitur contra ſubiectum cuicunque mortali peccato. Matth.5.fo.28.a
Iuſti in cœleſti patria gaudebunt nõ ſolum de donis dei in ſeipſis, ſed etiam de donis dei aliis collatis.Matth.25.fo.138.a
LAcus Hebræa conſuetudine mare appellatur. Matt.4.fo.22.a
Laudes quibus laudamur, debemus retorquere in

in diuinam laudem & reuocare ad memoriam noſtrum & laudantium communem defectum. Matt.19.fo.104.b

Legalia omnia cũ Chriſto mortua ſunt: ita quod ex eis non eſt amplius perceptus fruct⁹, nec percipietur in æternum. Mar.11.fo.184.b

Lex euangelica toti mundo data eſt. Mat.5.fo.24.b

Lex euangelica eſt doctrina vere bonorum & ſanctorũ morum, actionum, mentium, vniuerſæque vitæ. Matthæi.5. Ibidem.b

Lex vetus rerum temporalium ſufficientiam & opulentiam in terra promiſſiõis promittebat: euangelica autem à voluntaria paupertate inchoat ad regnum cœlorum conſequendum. Matth.5.fo.25.a

Legis antiquæ vinculum ceſſauit ex primo aduentu Chriſti: quoniam lex data erat donec veniret ſemen cui promiſerat deus ad Gala.4. Matth.5.fo.30.b

Lex ſpiritus, ſapientiæ & intellectus nihil præcipit imprudenter agendum: ſed in omni executiõe affirmatiui pręcepti ſubintelligitur circunſtantia prudentiæ. Matth.5. fo.33.a

Lex prophetæ quãtum ad prophetandi actum ad Meſiam terminantur: quæcunque vero dicũt futura poſt Meſiam dicunt vt accidentia conſequentia pendẽtia &c. ad Meſiam. Matth.11.fo.68.a

Legis implẽdæ neceſſitas. Luc.16.fo.283.b

Lex de vnitate vxoris nullibi in canonicis libris ſcripta eſt. Mar.10.fo.180.a

Lex gratiæ ſicut præcipit ſeu conſulit tanquam actus virtutum, ita nihil prohibet ſeu diſſuadet contra virtutem. Luc.6.fo.231.a

Legis præcepta impleta ſunt à Chriſto: quia ſublatis imperfectionib⁹ reduxit ea ad perfectionẽ &c. Luc.16.fo.283.b

Locus inter templum & altare vbi Zacharias occiſus eſt, erat ſpatium illud in quo erat lauatorium. Matt. 23.f.127.b

Loculos cõmunes quãuis Chriſtus habuerit penes Iudam noluit tamen communibus vti ad proprium perſonaleque debitum perſoluendum publicanis: exemplum prælatis præbens vt communibus eccleſię bonis ad propria nõ vtantur ſed ad communia. Matth.17.fo.96.b

Lithoſtrotos dictio Græca eſt imperitia ſcriptorum in Latinis codicibus corrupta: & ſonat Latine lapide ſtratus. ab Hebræis autem Gabatha à celſitudine nominabatur. Ioan.19.fo.490.b

Locuſtæ inter animalia munda computantur. Matthæi.3. fo.14.a & b

folio.14.a & b

Lucas ſcripſit euangelium ex auditu ab apoſtolis, non ex diuina reuelatione ſibi immediate facta. Luc.in proœ. fo.199.a in fine.

Lucas nõ à Paulo ſed à diſcipulis Ieſu qui ab initio cum Ieſu fuerunt didicit ea quæ ſcripſit. Lucæ in Proœ. Ibidem.

MAgdalena à Magdalo Galilęæ oppido cuius domina erat vocatur. Luc.8.fo.238.b

Magdalena apoſtolorũ apoſtola fuit. Ioan.20.fo.495.b

Magnifacere & extollere internum cognoſcitiuę partis eſt, exultare autem volitiuæ ſeu affectiuæ. Luc.1.fo.208.a

Magus dictio perſica eſt: & idẽ ſignificat quod apud Gręcos philoſophus, apud Latinos ſapiẽs, apud Indos Gymnoſophiſta. vnde ex ipſa dictione ſignificatur quod magi fuerunt Perſæ. Matth.2.fo.9.a

Magi ad minus fuerunt duo: cõmuniter tamẽ creditur quod fuerunt tres. Ibidem.

Malos omnes extirpandi ſtudium prohibuit dominus: ex quo non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandas quaſdam certas malorũ ſpecies. Matth.13.fo.80.a

Mãmona Chaldæa dictio eſt, diuitias ſignificans. Matth.6. fo.44.b

Mandata hominum vide ſupra in dictione homo.

Manſueti dicuntur qui & paſſionibus iræ non commouẽtur, & rectæ rationi illas ſubiectas tranquille retinent. Matth.5. fo.26.a

Manuum lotio ex Iudæorum ſeniorũ ſtatuto crebra erat. Matth.15.fo.86.a & b

Manducare carnem domini & bibere eius ſanguinem neceſſarium ad obtinẽdam vitam æternã quid. Ioan.6. f.372.b

Maria Magdalena eſt illamet quæ eſt Maria ſoror Lazari. Matt.26.fo.140.b

Maria virgo rationabiliter creditur fuiſſe. 24. annorum quum concepit Chriſtum: vt perfecta etiam ſecundum oſſa mulier, perfecta mater perfectum gigneret filium. Luc. 1.fo. 203.b

Marſupium commune habente non ſolũ ad proprias neceſſitates, ſed ad pauperibus ſubueniẽdum perfectioni Chriſti apoſtolorum nõ derogat. Ioan. 13. fo. 450.b in fin.

Merces nõ ex gratia datͥ, ſed ex iuſtitia redditͥ. Mat.5. f.28.b

Miſericordia ſecũdum ſe à deo volita eſt, ſacrificium autem non &c. Matth.9.fo.57.b

Miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus & propterea nulli eſt deſperãdum Matth.12.fo.74.b

Miſericordia proprie quid. Mat.15.

Matth.15.fo.89.b

Mittere attribuitur patri appropriatione non proprietate. Ioan.14. fo.460.b

Mites præſtant manſuetis.Matthæi.5.fo.26.a

Myſteriorum fidei notitia non niſi ex diuinæ electionis gratia aliqui donantur. Matth. 13.fo.77.b & fo.ſequen.a

NAzareth dicitur ſita iuxta mõtem Tabor. Matt.4. fo.22.a

Nazareus eſt nomẽ religioſitatis à ſeparatiõe dictum.Matth.2.fo.13.b

Negationis Chriſti appellatione venit nõ ſolum negatiua vox ſed etiã facta negatiua & omiſſio confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet.Luc.12.fo.263.b

Nemo repente fit ſummus tam in bono quam in malo.Mat. 4.fo.21.b

Notitia trinitatis ita eſt propria diuinis perſonis quod nulli naturaliter communicatur,ſed tantum per reuelationem.Matt.11.fo. 70.a

Notitia eſt duplex: fidei & euidentię.Ioan.8.fo.413.a

Notitiæ intellectualis duplex: ſpeculatiua & practica ſeu affectiua.Ioan.10.fo.421.a

Numerus ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus : quo fit vt vniuerſitas electorũ trinario fructu ſignificetur. Luc. 11.fo.255.b

Numerus denarius vniuerſitatis eſt ſignificatiuus. Luc.19. fo.295.a

OBumbratio virtutis altiſſimi quid. Luc.1.fo.205.b

Omiſſionum tria genera damnantur in inferno. Matthæi.25. fo.139.a

Onera grauia & importabilia q̃ aliqui miniſtri eccleſiæ in humeros hominũ imponũt, non ſunt Chriſti cuius onus eſt leue. Matth.11.fo.71.a

Onus Chriſti eſt leue & ſecundum ſe & nobis. Matth. 11. fo.eodem.

Opinio erronea Heluidij,aſſerentis beatam Virginem & Ioſeph.poſt Chriſti natiuitatem conſummaſſe matrimonium.Matth.1.fo.6.a

Opinio erronea Valentini, dicentis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe, & per vterũ beatæ Virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe.Matt.1.f.7.a

Opinio falſa Hebionitarũ,dicẽtiũ Ieſũ Chriſtũ ante matrẽ ſuã nõ fuiſſe.Ioan.1.fo.321.b

Opinio nõnullorũ ſeparãtiũ vitã à primo rerũ prĩcipio:tãq̃ aliud ſit prĩcipiũ eſſendi & aliud principium viuendi. Io.1.fo.325.a

Opinio negantium primam lucem ad humanum intellectum per ſeipſam extendi. Ioan.1.

Ioan.1.fo.326.b

Opinio putantium Ioannem baptiſtam fuiſſe natura angelũ, eo quod à Malachia propheta Angelus appellatus ſit Ioan.1.fo.327.a

Opinio falſa dogmatizantium animam hominis præextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt. Ioan.1.fo.328.b

Opinio Manichæorum, fingentium omnes naturas ſenſibiles eſſe malas. Ioan.1.f.332.a in principio.

Opinio nonnullorum philoſophorum, putantium deũ plenum omni perfectione communicare bonitatem ſuã rebus hominibuſque naturali neceſſitate, velut quadam redundantia ſeu effluentia tante ſuæ bonitatis. Ioan.1.fo. 336.a

Opinio hæreticorũ diſtinguentiũ plures hypoſtaſes in Chriſto. Ioan.9.fo.416.b

Opinio dicẽtium animas mortuorum circa mortuos eſſe. Ioan.11.fo.432.b

Opinio Sabellij putantis Ieſum eſſe patrem & filium. Ioan. 14.fo.455.a

Opinio nonnullorum Græcorum, aſſerẽtium tres priores euangeliſtas fuiſſe à Ioanne correctos. Ioan.13. fo. 445.a in fin. & ſequen.

Opinio Arrianorum, dicẽtium patrem ſolũ eſſe verum deũ. Ioan.17.fo.477.a

Opinio erronea attributa Origeni quod omnes in futuro ſæculo conſequentur quandoq; remiſſionem omnium peccatorum. Matt.12.f.,4.b

Oratio eſt mentis ac affectus eleuatio in deum petendo. Matth.6.fo.40.a & b

Orãdi mos vt digni efficiamur promiſſionibus Chriſti vnde ſumptus ſit. Luc.21.fo.303.a

Orationi cur admiſcetur locutio. Matth.6.fo.40.a

Oratio admittit quãdoque prolixum ſermonem. Matth.6. fo.40.a

Oratio quomodo debet eſſe cõtinua. Luc.18. fo.290.b

Orationes ea ratione neceſſariæ ſunt ad vitam ęternam conſequendam qua neceſſariæ ſunt reliquæ cauſæ ſecundæ ad proprios effectus. Luc. 18.ibidem.

Ordo diuinæ gratiæ ſuperadiũctus eſt à deo nõ ad deſtruendum ſed perficiendum naturæ ordinem ac per hoc neceſſitas ſeruãdi diuinam ſanctificationem appoſitam rebus locis & temporibus, non tollit neceſſarium naturę vinculum quo res loca & tempora neceſſaria ſunt vitę humanę. & hinc fit vt eueniẽte articulo neceſſitatis abſq; prophanationis crimine vtamur diuinis rebus locis, & temporibus. Matth.15.fo.87.a

Originali peccato ac pœnis

cõco-

mitantib' quilibet obnoxi' naſcitur, etiã ſi in eodem inſtanti diuina gratia ſanctificaretur. Luc.1.fo.206.a

Oſihahna quid ſignificet. Matt. 21.fo.112.a

PAnis tranſubſtantiatio in corpus Chriſti cõuincitur ex verbis dñi Mat.26.f.142.b

Paracletus quid ſignificet. Ioã. 14.fo.459.b

Paradiſus ſignificans hortũ arborum, tranſfertur ad ſignificandũ æternæ beatitudinis fœlicitatẽ. Lucæ.23.fo.313.a

Paraſceue quid ſignificet. Luc. 23.fo.315.a

Paſcha Chriſtus celebrauit.14. luna & nõ 13. vt quidã Græci fingunt. Mat.26.fo.141.a.b

Paſcha Græca dictio eſt, & ſignificat tranſitũ: quem apud Hebræos ſignificat paſach. tranſumptiue autẽ ſignificat feſtiuitatẽ illorũ ſeptem dierum, & agnũ paſchalẽ & azimos panes. Matt.26.f.141.b

Paſchalis feſtiuitatis origo. Matth.26.ibidem.

Paſcha vocabatur totũ illud tẽpus ſeptẽ dierũ quibus panes azimi comedebantur. Marci 14. fo. 189. b. Quanuis tota hebdomada denominaretur Paſcha à primo die, primus tamen dies proprie Paſcha dicebatur. Luc. 22. fo.303.b in fine.

Paſcha comedebatur tantum in Hieruſalẽ. Luc.22.fo.3[illegible]4.a

Paſcha Iudęorum in prima oppoſitione lunæ ad ſolem in ariete exiſtentem celebrabatur. Ioan.2.fo.345.a

Paſſionũ omniũ principiũ eſt amor. Ioan.12.fo.443.b

Pater dedit omnia filio. generãdo enĩ dedit illi naturã diuinã & cũ natura diuina omnipotentiam & quicquid dei eſt. Luc.10.fo.2[illegible]1.b

Pax eſt ordinis tranquillitas. Mat.5.fo.27.b.in principio.

Pax cur à domino non præcipitur ſicut & dilectio, ſed relinquitur. pax enim eſt hęreditas quam Chriſtus ſuis reliquit. Ioan.14.fo.460.b

Pax vera conſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſſionibus bene ordinatis. Ioã. 14.fo.460.b

Peccati grauitas duplex: altera ex parte conuerſionis, altera ex parte auerſionis. Matt.10. fo.52.a

Peccatũ eſt nomen culpæ. Mat. 12.fo.74.b

Peccata venialia non ſunt peccata niſi ſecundum quid. Io. 8.fo.[illegible]08.a

Peccati ſeruitus in quibus conſiſtat. Ioan.8.ibidem.

Peccatorũ remiſſio nõ perficitur in nobis niſi charitate diuina infuſa. Luc.7.fo.238.a

Peccatum ineſt omnib' hominibus: in cõparatione aũt ad

magis peccatores dicũtur aliqui iuſti. Matth.9.fo.57.a
Peccata remittũtur à miniſtris Chriſti per abſolutionem ſacramentalem: retinentur autem quum negant eam indigno. Ioan.20.fo.496.b
Peccatores (hoc eſt ĩ aĩmo peccandi perſeuerantes) regulariter nõ exaudiuntur à deo. Ioan.9.fo.416.a
Pectoris percuſſio ad quid ſit. Luc.18.fo.292.a
Pœna dãni eſt qua homo deo priuatur. Matth.10.fo.65.a
Pœnæ ſenſus appellatione quæ veniant. Mat.25.fo.139.a
Pœnitentia humani animi ſine gratia dei quanto eſt maior tanto eſt periculoſior. Matt.27.fo.147.a
Pœnitẽtia eſt opus humanum, remiſſio aũt peccatorũ eſt opus dei: ſed pœnitẽtia nihil valet ſine pctõrũ remiſſiõe, nec remiſſio peccatorũ dat̃ ſine pœnitẽtia. Lu.24.f.319.b
Pœnitentiæ ſacramentum inſtitutum eſt à Chriſto. Ioan.20.fo.496.b
Perfectio ſuprema noſtrę in Ieſum Chriſtum fidei eſt pati propter ipſum. Mat.5.f.28.a
Periurium eſt ex ſe malũ, ita ꝙ nulla ratiõe excuſari poteſt. Matth.5.fo.35.a
Petrꝰ quinquies ad minus Chriſtum negauit: ter ad vocem mulieris, & bis ad minus ad vocẽ virorũ. Ioã.18.fo.486.b
Petri poteſtas limitatur ad ea quæ ſuper terram ligãda aut ſoluẽda ſunt. Mat.16.fo.92.a
Petri regimen ad quid inſtitutũ ſit. Ioan.21.fo.501.b
Petere orantis eſt, quærere facientis. Luc.11.fo.255.b
Phariſæi & Sadducæi in quibus differebant. Mat.3.fo.14.b
Phylacterium quid Matth.22.fo.122.b
Pontificatus quibus verbis Petro commiſſus fuerit. Ioan.21.fo.501.a
Porta anguſta cur dicatur via virtutis. Luc.13.fo.271.a
Potẽtiæ naturales ſicut nõ poſſunt proprios effectus producere niſi in patiente diſpoſito, ita potentię ordinarię ad curationes & miracula non poſſunt producere effectus niſi in patiẽte diſpoſito per fidem. Mar.6.fo.170.b
Poteſtas ſuprema in eccleſia ex duabus rebus conſtat. altera eſt authoritas diſcernendi, iudicãdi, & diffiniendi ea quæ ſunt regni cœlorum, ſiue pro ſiue contra, & hæc appellata eſt clauis ſcientiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequẽdi diffinita: & hęc appellatur clauis potentiæ. Matt.16.fo.91.b. & fo.ſequ.a
Præcepta affirmatiua obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tempore & aliis circũſtantiis rationabilibus. Mat.5.fo.36.a.b

Præcepta affirmatiua regulariter obligant tẽpore neceſſitatis: & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue ſi præter charitatem omittitur. Matth.5.fo.37.b

Præceptum iuris naturæ, legis & prophetarum eſt: quęcunque vultis vt faciant vobis homines & vos facite illis. Mat.7.fo.49.b

Nullum præceptum de colore quantitate aut figura veſtiũ, de barba aut capillis, & vniuerſaliter de huius indifferẽtibus corporeis inuenitur à Chriſto datũ: ſicut nec de differentia cibi & potus. vt etiã per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deum, qui fecit omnia, cui omnia ſeruiunt, cui nihil horum diſplicet &c. Marci 6.fo.171.a

Præcepta affirmatiua nõ obligant niſi quũ oportet vel expedit: præcepta negatiua ſemper & ad ſemper &c. Luc.6.fo.230.b

Pręcepta omnia affirmatiua & cõſilia ſicut dãtur de ſolis actib⁹ virtutũ, ita nullũ negatiuum tam pręceptum quàm conſilium datur cõtra virtutem. Luc.6.ibi.b.& fo.ſequ.a

Præceptum affirmatiuum non obligat niſi quũ oportet: nec conſulit niſi quum expedit. Lucæ.6.ibidẽ. & in pluribus aliis locis.

Prædeſtinationis diuinæ vis & neceſſitas. Luc.16.fo.283.b

Prædicatio Chriſti quando incœpit. Luc.3.fo.219 a

Prædicationis apoſtolorum ſtudium & finis fuit cõuincere mundũ de relinquẽda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata propitiatiõe ex Chriſti morte, parataque cœleſtis vitæ retributione. Ioan.16.fo.471.b

Prælatorum eſt non negligere ſcire quid de ipſis dicatur. Matt.16.fo.90.b

Prælati officiũ non in agendo pro libito ſed in diſpẽſando conſiſtit. Luc.12.fo.267.a

Prælatus eccleſiaſticus debet appetitũ ſeruiendi Chriſti mẽbris & honorandi Chriſti mẽbra (ſcilicet chriſtianos) & ea quæ ſunt dignitatis, & ea quæ ſunt operis exercere, & non vt ipſe dominetur & honoretur. Luc.22. fo.305.b

Prępoſiti debent doctrinã, correctionẽ curamque adhibere iuxta ſubditorum proportionem. Luc.12.fo.267.a

Primogeniti Iudæorũ propter quid pręſentabant ſtatuto tẽpore ĩ tẽplo &c. Lu.2.f.215.b

Principiũ nõ ſubſtãtię ſed rationalis nomẽ eſt. Ioã.1.fo.321.b

Principium initio Gen. & euãgelij. Ioã. quid ſignificet. ibi.

Probatica quid ſignificet. Ioan. 5.fo.367.a

Pronomen hoc quid demõſtret in verbis cõſecrationis corporis Chri. Matt. 26. f. 142. b
Prophetarũ ſcripta multa perdita ſunt. Mat. 27. fo. 147. b
Prophetarũ dicta poſſunt licite afferri mutatis verbis modo ſeruetur ſẽſus. Io. 12. f. 443. a
Propoſitio, nolite ſanctũ dare canibus, quomodo intelligatur. Mat. 7. fo. 47. a
Propoſitio, omnis qui male agit odit lucẽ, intelligenda eſt formaliter: hoc eſt quatenus mala agit. Io. 3 f. 354. b. in fi.
Propoſitio iſta nõ eſt vera, fili⁹ aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina: ſed ſane dicim⁹ quòd producitur filius de eſſentia patris, & ſpiritus ſanctus de eſſentia patris & filij. Io. 16. f. 472. b. in fin. & in prin. ſeq.
Proſelyt⁹ quid. Mat. 23. f. 124. b
Purgatoriũ colligitur ex remiſſione peccatorũ in futuro ſęculo. Mat. 12. fo. 74. b
Quæſtio cur Matthæ⁹ appellauerit Iacob patrẽ Ioſeph, quũ Lucas dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph. Matth. 1. fo. 8. b
Quęſtio cur euãgeliſta deduxit generationẽ Chriſti ad Ioſeph, quũ Ioſeph non fuerit pater Chriſti. Mat. 1. ibidem.
Quæſtio cur euangeliſta non deduxit generationẽ beatæ virginis ex Dauid, de qua vere Chriſt⁹ nat⁹ eſt. Mat. 1. ibi.
Quæſtio, quomodo Matthæus oſtendat natiuitatem Chriſti ex Dauid per ſuam genealogiam. Mat. 1. ibidem.
Quæſtio cur Matthæus genealogiam Chriſti in tres ordines diſtinxit. Matth. 1. fo. 5. b
Quæſtio Heluidij de virginitate beatæ virginis poſt natiuitatẽ Chriſti. Matth. 1. fo. 5. b. & fo. ſequ.
Quæſtio cur beatæ virgini angelus apparuit in vigilia, Ioſeph autem in ſomnis. Mat. 1. fo. 6. b
Quæſtio, quomodo cum veritate cõiugij ſtat cõtinua virginitas mentis in beata virgine. Matth 1. fo. 6. b in fine.
Quæſtio cur omnes euãgeliſtæ vtantur nomine Ieſu ſcribẽtes geſta Chriſti. Mat. 1 f. 8. b
Quæſtio quomodo verificetur verbũ magorũ vidimus ſtellã eius. Mat. 2. fo. 9. b
Quæſtio, quid mõſtrauerit ſtella illa: Chriſtũ ne iam natũ an Chriſtũ naſciturum poſt certum tempus. ibidem.
Quæſtio quomodo ſtella illa monſtrauit Chriſtum. ibidẽ.
Quæſtio quo magi cognouerũt ortũ illius ſtellæ eſſe ſignum ort⁹ Chriſti ibidẽ. fo. 10. b
Quæſtio an Chriſtus intra. 40. illos dies quibus ieiunauit eſurierit. Mat. 4. fo. 19. b
Quæſtio cur poti⁹ beatificauit

Ieſus ſanctũ paupertatis vſũ quàm ſanctũ vſum diuitiarũ. Matth.5.fo.25.b

Quæſtio cur Ieſus paupertaté prætulit ſufficientiæ quo ad beatitudiné.Matth.5.ibi.b

Quæſtio cur Ieſus médicos ſpiritu dicat beatos:quũ ipſe totius perfectionis exéplar nõ fuerit médicus ſecũdũ rei veritaté ſed potius dãs eleemoſynas mendicis. Matthæi.5. ibidem.25.b & fo.ſequen.a

Quæſtio cur Ieſus beatificauit luctũ:qui ad nihil vtilis ſcribitur:immo qui prohibetur. Matthæi.5. fo.26.b

Quæſtio quomodo verificétur hæc Chriſti verba, non veni diſſoluere legem aut prophetas.Matth.5.fo.30.a

Quæſtio qua ratione is qui violat & violare docet mandata minima vocabitur minimus in regno cœlorum.Matth.5. fo.31.a

Quæſtio an per creaturã iurãs intendat iurare per illã quatenus in illa eſt deus. Matth. 5.fo.35.b

Quæſtio quid præcepto nõ iurandi prohibetur.Mat.5.ibi.

Quæſtio.quũ dñs dicat ſi remiſeritis hominib⁹ peccata eorum remittet & vobis pater veſter &c.an fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerans ſecurus ſit devenia conſequẽda à deo ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas.Matt. 6.fo.42.b

Quæſtio quõ integre applicetur parabola arboris quantũ ad hoc ꝙ putris arbor facit tantũ malos fructus:quũ falſi prophetæ malæ voluntatis faciant etiã aliqua bona opera.Matth.7.fo.50.b.in fine.

Quæſtio quõ ſtant hæc duo ſimul:quod vobis dico ĩ tenebris &c. & ego palam locut⁹ ſum mũdo & in occulto locut⁹ ſum nihil.Mat.10.fo.63. b.in fine & fo.ſeq.a

Quęſtio quomodo ſtat dictum apoſtoli(nũquid deo cura eſt de bobus) cũ ſentẽtia domini,aſſerẽtis diuinã prouidẽtiam extẽdere ſe etiã ad paſſeres.Mat.10.fo.64.b

Quæſtio quõ verificatur Chriſtũ fuiſſe tribus diebus & tribus noctibus in corde terræ. Mat.12.f.75.b.in fi.& f.ſeq.a

Quęſtio quõ intelligendum eſt verbũ domini, qui nõ habet & id qđ habet auferetur ab eo.Mat.13.fo.78.a

Quæſtio qua humana iuſtitia rex ille in parabola de homine rege, iudicat ꝙ oportuit ſeruũ illũ ingratũ facere ſicut factũ eſt ei : nec ſolũ iudicat ſed damnat & repetit totum debitum.Matth.18.fo.100. b

Quæſtio quomodo ſine pœnitentia ſunt dona dei, quum debita ſemel donata à deo poſtea repetantur. Matt. 18. fo.101.b

Quæſtio quomodo verificatur quòd ſic faciet pater cœleſtis torquendo ingratum peccatoré quoaduſque reddat, quũ torqueatur poſt mortem in æternũ ſine termino aliquo. Matt.18.fo.101.b
Quęſtio an in lege veteri diuortium cum libello repudij fuerit licitum. Matt.19.fo.103.a
Quæſtio ſi quos deus coniunxit homo ſeparare non poteſt, quomodo diuortium illud legale coniugium ſoluebat. Mat.19.fo.103.a.in fine
Quæſtio qũo illi primi operarij miſſi in vineã ſignificãtur in numero electorũ ac ſctõrũ quũ vita æterna non iuſtitia, ſed gratia dei habeatur, iſti ãt ſecũdũ purã iuſtitiã mercedé acceperit. Mat.20.f.107.b
Quæſtio quomodo verificatur quòd deus præmiat omnes ſupra cõdignũ, ſi primos illos oparios pręmiat ſecũdũ purã iuſtitiã. Mat.20.f.108.a ĩ pri.
Quæſtio cur filij Zebedæi petierunt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius: quum iam Chriſtus promiſiſſet illis hoc dicens: quum ſederit filius hominis, & cæt. Mat.20.fo.109.a
Quęſtio quomodo ex hoc quòd deus eſt deus Abrahę & Iſaac & Iacob habetur reſurrectio mortuorum. Matt.22.f.119.b
Quæſtio cur dominus prædicés Iudæis pœnã quã paſſuri erãt propter occiſioné & perſecutioné Chriſtianorum, explicauit omnem ſanguinem iuſtum ab Abel & Zacharia filio Barachiæ. Mat.23.f.127.a
Quæſtio quorſum affertur parabola de patreſa. vigilaturo ſi ſciuiſſet, &c. Mat.25.
Quæſtio quomodo verificatur quòd omnes accipientes gladium pereant gladio: & cur hoc applicatum ſit ad factũ Petri, qui iuſtæ defenſionis cauſa gladio vtebatur. Matt.26.f.144.b.in fi.&.fo. ſequé.
Quæſtio quum dominus apud Matthæum vetet ne Apoſtoli ſui virgam in via portent, quomodo apud Lucam hoc cis concedit. Mar.6.fo.171.a
Quæſtio quum apud Matthæũ videantur apoſtoli mitti ad prædicandum ſine calciaméntis, cur apud Lucam mittuntur calceati ſandaliis. Mar.6. ibidem.
Quæſtio quomodo verificatur quicũque reliquerit vxoré, &c. quum non liceat alligato vxori illã dimittere propter affectum perfectioris vitæ. Mar.10.fo.182.b
Quæſtio, an Lucas dicens factũ eſt autem quum ſacerdotio fungeretur Zacharias, loquatur de ſimplici an de ſummo ſacerdotio. Luc.1. fo.200.a
Quæſtio cur Auguſtus iuſſit deſcribi vniuerſum orbé: quum vniuerſus orbis non eſſet ei ſubiectus. Luc.2.fo. 212.b
Quæſtio an verum ſit vniuerſa-

liter q cui parũ dimittitur, parũ diligit. Lu.7.fo.237.b
Quæſtio qũo in tranſfiguratione Chriſti Petrus cognouit Moyſẽ & Eliã. Lu.9.f.244.b
Quæſtio, an iis qui nõ remittũt offenſas ſit dicẽda oratio dominica. Lu.11.fo.254.b.in fi.
Queſtio cur Chriſtus in exẽplo humani patris quo docet deũ nõ dare petẽtibꝰ niſi vtilia, panis, piſcis, & oui meminit. Lucæ.11.f.255.b
Quæſtio quomodo Phariſæis vere dictum eſt, ecce regnum dei ĩtra vos eſt. Lu.17.f.288.a
Queſtio arrianorũ cur ibi & deꝰ erat verbũ, dictioni deꝰ nõ preponit̃ articulꝰ &c. Io.1.f.323.b
Quæſtio quid noui crediderũt diſcipuli viſo miraculo mutationis aquę in vinũ, qui iã crediderant Chriſtum eſſe Meſſiam. Io.2.f.345.a.in fine
Queſtio, cur Chriſtꝰ nõ baptizabat p ſeipſum. Io.4.fo.360.a
Quæſtio qũo verificatur q qui biberit ex aqua ſpũalis gratiæ nõ ſitiet in æternũ, quũ appareat inſtãtia de ſiti eorum qui perdiderunt gratiam & de ſiti proficientium. Io. 4.fo. 361.b
Queſtio cur Ieſus apud Io. vitauit locũ vbi nõ erat honorãdꝰ & iuit in Galilęã vbi honorãdus erat Io.4.f.365.b.in fine
Quæſtio, quid deus vſq; modo cõtinue operatur. Io.5. f.368.b
Quæſtio cur oportuit filiũ dei eſſe filiũ hoĩs ad hoc vt conſtitueret̃ iudex mũdi. Io.5.f.373.b
Quæſtio qũo verificatur, ſi ego teſtimoniũ perhibeo de meipſo teſtimonium meum nõ eſt verum, quum alio in loco aſſeratur contradictoriũ eius Io.5.fo.374.b.in fine
Queſtio, quid eſt Moyſen accuſare Iudæos. Io.5.fo.378.a
Queſtio, quũ Ieſus pręcepiſſet diſcipulis vt ſe ad Bethſaidã præcederẽt, an diſcipuli ĩobediẽtes fuerĩt eũdo capnaũ. I.6.f.380.a
Quæſtio cur dicitur apud Io. q diſcipuli voluerũt accipere Ieſum in nauim, quũ conſtet ex aliis euãgeliſtis eũ ingreſſum nauim. Io.6.fo.380.b
Queſtio qũo verificat̃ q panis ille cœleſtis tollit mortẽ: quũ multi poſtquam comederunt hunc panem, mortui ſint ſpiritu. Io.6. fo.386.b
Queſtio qũo cognouit cecus curatus à Ieſu q Ieſus lutũ fecerat quũ hoc nõ vidiſſet. Io.9.f.415a
Quæſtio an quilibet ſolo Chriſto excepto deſcribat̃ mercenariꝰ ſeu nõ paſtor. Io.10.f.420.b
Quæſtio qũo verificet̃ verbum Chriſti, & fiet vnꝰ paſtor, quũ iã eſſet ipſe Ieſus paſtor vnus. Ioan.10.fo.421.b
Quæſtio qũo Ieſus diſcipulos mittebat ad prædicandũ ſine marſupio, & ipſe per Iudã marſupiũ portabat. Io.12.fo. 435.a
Quæſtio, quomodo diſcipuli Chriſti dicũtur recordati eorũ quę nõ cognouerãt, quũ me-

moria nõ ſit niſi prius cognitorum. Ioan.12.fo.43?.b
Quæſtio cur deus pœnas excæcationis & induratiõis &c. diſpoſuit, & ꝑ Eſa. dixit ſe illaturũ eas Iudęis Io.12.f.442.a.b
Quæſtio qũo ſtant hæc duo ſimul: ꝙ Ieſus cœnauerit in primo die azimorũ, & ante feſtũ Paſchæ. Io.13. fo.445.b. in fi.
Quæſtio quũ Ieſus prius numeraſſet Iudã inter electos à ſe dicẽs, nõne ego elegi vos duodecĩ, qũo poſtea excipit Iudã ab electis à ſe. Io.13.fo.4?9.a
Quæſtio de loco in quo tẽpore cœnæ fuit colloquium inter Ieſum & Petrum: & de ordine verborum. Io.13. fo.452. a
Quomodo ſtãt hæc duo ſimul: ꝙ ſpiritus veritatis manebat apud apoſtolos, & ꝙ erat eis dandus. Io.14.fo.457.b
Quæſtio quomodo verificatur ꝙ nos prius diligamus deum quàm ipſe nos. Io.14.f.459.a
Quæſtio qũo verificatᷓ ſentẽtia Chriſti, maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet vt animã ſuã ponat quis pro amicis ſuis: quũ appareat maioris eſſe dilectionis ponere aĩam ſuam pro inimicis quàm ꝓ amicis. Itẽ de qua magnitudine eſt ſermo quũ dicitur maiorem. Io.15 fo.466.b.in fi. & ſeq.
Quæſtio cur ſi Ieſus non iuiſſet ad patrem paracletus nõ veniſſet. Ioan.16.fo. 470.a
Quæſtio quomodo verificatur quòd Pilatus poſt ſecundam examinationem Ieſu volebat dimittere eũ: quũ antea hoc idẽ quæſiſſet. Io.19.fo.490.b
Quæſtio qũo apud Lucã diſcipuli redeũtes ex Emaus inuenerũt congregatos vndecim: quũ apd Io. innuatur defuiſſe Thomã. Io.20.fo.497.b
Quæſtio quota fuit apparitio Ieſu iuxta mare Galilæę &c. Io.21.fo.540.b.in. prin.
RAbbi authoritatiue eſt ſolꝰ Chriſtus: reliqui ſunt rabbi miniſterialiter tantum. Mat.23.fo.122.b
Rabbi & magiſter in quo differant. Mat.23 ibidem
Rachab quæ fuerit: & cur eius ac Ruth meminit euangeliſta. Mat.1.fo.3.a
Rachel cur dicitur mater innocentium. Mat.2 .f.12.b.in fi.
Regnum cœlorũ vnũ atque idẽ eſt quod in cœleſti patria cõſummate, in præſenti vero vita inchoatiue eſt. & propterea à ſacris doctoribus modo pro militãte mõ ꝓ triũphãte eccleſia ſumitur. Mat.5. f.31.a
Regnũ terrenũ ꝓmittebatᷓ tp̃e priſcorũ ꝓphetarũ à diebꝰ aũt Io. Bap. ĩcœpit p̃dicari & ꝓmitti regnũ cœr. Mat.11.f.67b
Regnũ cœlorũ in parabola de homine rege accipitur ſecundum vtrunque ſtatũ, viæ. ſ. & termini. Matth. 20.fo. 106.b

Reg-

Regnum dei duplicem ſtatũ habet:alterũ ſpiritualẽ in præſenti vita ĩ cordibꝰ fideliũ: alterũ nõ ſolũ ſpũalẽ,ſed etiã corporalẽ,regnãte deo nõ ſolũ in animabꝰ, ſed etiã in corporibꝰ hominum iã glorificatorum in anima & corpore. Luc.17. fo.288.a.& Ioan.3.fo.348.a

Regni dei viſio quibus contingat.Ioan.3.fo.348.a

Religio ſi ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur, eſt pietati poſtponẽda,&c.Mat.15.f.86.b.in fi.

Requies animi in deo, magnũ & incredibile donũ eſt,quod nullus nouit niſi humilis & mitis, expertus ſuaue iugum domini.Mat.11.fo.70.b

Reproborũ pœnę quõ in hac vita ordinentur.Io.12.fo.443.a

Reſurrectio Chriſti in aurora facta eſt.Marci.16.fo.195.b

Reſurrectio eorum qui ſurrexerũt cum Chriſto fuit ad vitã immortalẽ.Mat.27.f.151.b

SAbbatũ apud Hebræos appellatur quilibet dies feſtus in quo operari non licet. Mat.28.fol.153.a

Sabbatũ quũ ad hoĩm vtilitatẽ ordinatũ ſit,in hominis dãnũ verti nõ debet.Mar.2.f.163.a

Sabbatum ſecundo primum appellatur vltimus dies feſtiuitatis ex multis ſabbatis conſtantis,&c.Luc.6. fo.228.a

Sabbatorũ appellatiõe ſeptimi quique dies (qui non qñque ſed ſemper ſunt ſabbata)intelliguntur.Ioã.20.fo.493.b Et cur dies dominicus dictus ſit vna ſabbatorum. Ibidem.b

Sacerdotes & pontifices nuſquã in euangelio inueniuntur à Chriſto obiurgati ſeu reprehẽſi &c.Mat.23.f.121.b

Sacerdotum princeps conſtituebatur à regibus & mutabatur prout regi videbatur, non obſtante ſtatuto legis Moyſi. Luc.1.fo.200.a

Sacerdotum erat benedicere filiis Iſrael.Luc.2.fo. 216.a

Sacerdotes & leuitæ viuebãt ex cõibus toti populo , decimis, oblationibus &c.Lu.10.f.253.a

Sacrificãtes tẽpore legis mãducabãt&bibebãt corã dño:hoc eſt in loco ad cultũ diuinum dicato & ſecundũ legis ritũ. Lucæ.13.f.271.b

Sacrificia Iudæorũ offerebãtur in atriis tẽpli,in quibus etiam vacabatur orationi & doctrinæ legis,in ipſum enim tabernaculũ quod ſtrictiori vocabulo tẽplũ appellatur nõ ingrediebãtur niſi ſacerdotes. Io.2.fo .345.b.in fine

Sadducęi nõ admittebãt ſcripturas ſacras niſi Moyſi , neque ſciebãt aliũ viuẽdi modũ niſi quẽ in hoc mũdo videbãt inter homines.ſ.comedendo,bibendo,generando,&c.Matt. 22.fo.118.b.in finę & fo. ſeq.

Saluando tria ſunt neceſſaria: amor vitæ futuræ plus quàm præſentis, conſtantia in hoc ſtudio, & electio diuina. Lu. 17.fo.285.a
Samaritani nec Gentiles nec Iudæi erant: ſed ſimul colebant deũ verũ & propria idola, & ob id exoſi erant Iudæis plus q̃ ij qui erant totaliter Gétiles. Io.4.f.360.a.& b.in prin.
Samaritani colebant deũ Iſrael in loco in quo adoratus eſt à Iacob. Ioan.4.fo.362.b
Sanctificare quid. Io.17.f.480b
Sanctitas ſoli deo per excellentiam conuenit. Io.17.f.479.a
Sãguis Chriſti in os infantium infundendus non eſt, qui bibere adhuc nequeunt, ſed ſugere. Mat.26.f.142.b
Sapientia eſt circa diuina, prudentia circa humana. Matt. 11.fo.69.a.b
Satan Hebræa dictio ſonat aduerſariũ. Mat.4.fo.21.a.in fi.
Satiſfactio fratri debita, ſi fieri poteſt, præcedere debet ſacrã cõmunioné, quæ eſt munus altaris noui teſtamenti. Mat. 5.fo.33.a
Satiſfactióis pfectę forma eſt reſtituere male ablata nõ ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatiſfaciẽdũ dãnis quę potuerũt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Lu.19.fo.294.a
Scãdalizãti quæ & quãta pœna debeatur. Luc.17.fo.286.a
Scenopegia eſt dictio Græca, à fixione tẽtoriorũ dicta, ſignificãs tabernaculorũ feſtũ qđ à.15.die menſis ſeptimi à Iudęis ſeptẽ dieb⁹ celebrabãt, in memoriã ꝗ fixerãt tabernacula. 40.annis in deſerto aliti à deo. Io.7.fo.394.a
Sectæ tres apud Iudæos erant: Phariſæorum, Sadducęorum & Eſſęorũ. Mat.22.fo.118.b
Senſus aliquis myſticus ad adimpletionẽ ſcripturę ſpectat. Io.19.493.a
Septenarius numerus Hebræo more vniuerſitatis eſt index: qm̃ apđ Moyſẽ ſeptẽ dies vniuerſa cõp̃hẽdũt. Lu.8.f.238.b
Sichar Sechẽ & Sichẽ ſũt noĩa eiuſdẽ ciuitatis. Io.4.f.360.a ĩ fi.
Sicera quid. Luc.1. fo.201.b
Signa neceſſario p̃cedẽtia finẽ mũdi quę diſcipuli à Chriſto didicerũt, nõ mõſtrant conſummationẽ mũdi quaſi in ianuis ſeu ad certũ tempus poſt ſigna hęc. Mat.24.f.129.b
Sinapis granũ videt̃ ſimpliciter & abſolute eſſe minimum omniũ ſeminũ. Mat.13.f.80.b
Sinus Abrahę ante Chriſti paſſionẽ erat limbus patrum, qui Abrahę ſinus dicit̃, eo ꝗ merito fidei Ieſu xp̃i qui primo Abrahę ꝓmiſſus eſt, quietẽ illã iuſti aſſeq̃bãt Lu.16.f.284b
Solennitates duæ ſecundum legem ex pluribus ſabbatis cõſtabant Paſchalis & tabernaculorum. Mat.12.fo.71.a

Solici-

Solicitudo eſt pars intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiã adhibẽs. Lucæ.10.fo.253.b
Sortes filiorum Aaron principum ſanctuarij & domus dei, erant.24.Luc.1.fo.200.a
Spicas cõfricare in ſabbato, cur Phariſæi cẽſuerint illicitum. Matth.12.fo.71.b
Spiritus blaſphemia quid. Mat. 12.fo.74.a
Spiritus blaſphemia regulariter nõ remittitur: quia comitem ſemper habet obſtinationẽ. Matt.12.f.74.a
Spirit⁹ ſancti appellatione quãdoq; ſignificatur deus ſecundum quòd ſpiritus ſancti officium exercet: hoc eſt ſecundũ quòd ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominũ, illorũq; fructus ſeu opera. & ſic accipitur ſpiritus ſanctus vbi dicitur qui dixerit verbũ cõtra ſpiritumſanctũ &c. Matt. 12.fo.74.b
Spiritus immortales & homines immortales quãdoq; apparẽt mortalibus. Mat.27.fo.151.b
Ad ſpiritũ ſanctum obtinẽdum requiruntur tria: orare mente, quærere factis & perſeuerare in vtriſq;. Lu.11.f.255.a.b
Spiritus ſanctus quare accõmodatum ſit ad circũloquẽdum proprium nomen tertię perſonę trinitatis. Io.14.f.460.a
Spiritum ſanctum procedere à patre & filio ſub Eugenio.4. in concilio Gręcorũ & Latinorum hac ratione deductũ eſt. pater & filius in omni operatione ſunt vnũ in qua nõ obuiat relationis oppoſitio inter patrẽ & filium: in hoc quod eſt ſpiritum ſanctũ procedere à patre nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filium: ergo. Ioan.15.fo.469.a
Stare eſt naturalis ſitus hominis perfecti, ſedere autem imbecillitatis. Matth.16.fo.197.b
Stella quæ oſtendit Chriſtũ natum quid fuerit. Mat.2.fo.9.b
Statuta omnia in lege & quæcunq; prophetæ tradunt, ordinantur vel ad diligendum deum in quo clauduntur ora (quæ ſunt fidei, ſpei, religionis & morũ) vel ad diligendũ proximũ: & in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ, obſeruantiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ & ſimilium. Matth.22.fo.121. a
Sudor ſanguineus Chriſti quó acciderit. Lucæ.22.fo.308.b
Superbi obiectũ non eſt honor aut gloria ſed ipſemet: quoniam affectus, ſtudium, officiumq; ſuperbi totum tendit ad exaltãdum ſeipſum. Et ſimiliter obiectum humilis eſt ipſemet &c. Matt. 23.f.124.a Lucæ.14.fo.273.b
Superbia ſola ſe opponit deo: cætera enim vitia fugiũt &c. Lucæ.1.fo.209.b

Synagoga tempore templi erat locus publicus dicatus ad doctrinam diuinæ legis & orationem Luc.7.fo.235.a

Talitha cumi quid ſignificet. Marc.5. fo.170.a

Templũ Hieroſolymitanũ inchoatũ à Zorobabele, annis plus minus.46. ædificatum eſt. Ioan.2.fo.346.b

Tẽporalia bona nõ cõpræhenduntur ſub Petri poteſtate niſi relata ad ſpiritualia. Matt. 16.fo.92.a

Tenebrę factę ſuper vniuerſam terram tẽpore paſſionis Chriſti, vnde acciderint & quanto tpe durauerĩt.mat.26.f.150.a & Luc.23.fo.314.a.b

Teſtamenti veteris ſtatus, ſtat⁹ legis & prophetarũ vſque ad Ioannis Baptiſtæ tẽpora durauit.Luc.16.fo.283.a

Tetrarchia nomẽ eſt prĩcipat⁹ ad inſtar regni. Lu.3. f.218.b

Thamar quæ fuerit: & cur eius meminerit euangeliſta.Mat. 1.fo.2.b in fine.

Theſaurizare in terra quomodo eſt à domino prohibitum Matth.6.fo.43.a

Thymiamatis vſus in veteri teſtamento erat duplex. alter quotidianus: alter ſemel in anno in die expiationis &c. Luc.1.fo.200.b

Timor ſoli⁹ mali eſt; quoniam nemo bonum timet.veruntamẽ poteſtas inferẽdi malum quãtũcũq; in ſe ſit bona timẽda eſt ratione mali cuius eſt illatiua.& hoc modo deus in ſe optimus timendus dicitur Matt.10.f.64.a. & Lucæ.12. fo.263.a

Toto corde,tota anima & tota mẽte diligere deũ,quomodo præceptũ eſt. Mat.22.f.120 a

Trinitatis myſteriũ reuelare approprīat filio: qm̃ fili⁹ in carne veniens illud manifeſtauit.Matthæi.11.fo.70.a

Trinitatis notitia reſeruata eſt ſoli deo: q̃uis notitia dei ſit naturaliter hominibus & angelis cõicata. Matt.11.f.143.b

Trinitatis opera ad extra ſunt indiuiſa & quo ad rationẽ faciendi & quo ad ſubſtãtiam modũque faciẽdi, & nõ tãtũ quo ad terminũ.Io.5.f.370.b

Triſtitia quomõ fuerit in Chriſto.Matth.26.fo.143.b

Velum templi (quod inter ſanctuariũ & ſanctum ſanctorum erat) cur in morte Chriſti ſciſſum eſt. Matt.26. fo.151.a

Verbum traducere quid ſignificet.Matth.1.fo.6.a

Verbũ venimus ibi & venimus adorare eum,præteriti temporis eſt.Matt.2.fo.9.a

Verbum caro factum eſt ſimulatque beata virgo concepit Luc.1.fo.207.a

Verba ſenſibilia frequenti vſu appella-

appellamus & omnes dictio nes ſignificatiuas & ſermonem ex pluribus cõſtantem dictionibus. Sicut autem verbum ſenſibile eſt id quod dicitur, ita intelligibile verbũ eſt id quod intellectus apud ſe dicit intelligendo aliquid. ita ꝙ cõceptus ille quem intellectus intelligẽdo format de re q̃ cognoſcit, appellatur verbũ ĩtelligibile. Io.1.f.324.a

Verbũ & ratio in quo differant Ioan.1. Ibidem.a

Verbi eſſe ac per hoc omnium perſonarũ diuinarũ eſt relatio realis. Itẽ verbũ diſtingui tur realiter à deo dicente ipſum ac per hoc perſonæ diui næ oẽs diſtinguũtur inter ſe realiter. Io.1.f.325.b&.f.ſeq.a

Verbum diuinum deſcendiſſe de cœlo quid. Ioan.6.

Via vitæ cœleſtis cur deſcribatur quærẽda ex ſimilitudine portæ anguſtæ & viæ arctæ. Matth.7.fo.49.b

Vim pati proprie illud dicitur quod patitur ad quod nullã habilitatem habet. Matthæi. 11.fo.67.b

Viri nõ habẽt oſſa firmata vſq; ad quartum ſeptennium. Luc.1.fo.203.b

Vitã æternã volenti dicitur ſerua mãdata ad quę lex diuina te obligauit: volẽti autẽ perfectionẽ dicitur vẽde omnia &c. hoc eſt ſerua conſilia paupertatis, miſericordiæ &c. Matthæi. 19.fo.104.b

Vitæ actiuę vacãtes egẽt doctrinæ repetitione ad hoc vt illã imbibãt: quoniã ſunt diſtracti interius, & hinc prudẽtes viri bis repetunt mãdata occupatis & diſtractis. Luc.10. fo.253.B.

Vita actiua circa multa deſcribitur: quoniam eius obiectũ multiplex eſt. tũ quoad genera: vt paſcere eſurientẽ, potare ſitientẽ, veſtire nudũ, & ſimilia: tũ quoad executiones: quoniã multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequẽda. Luc.10.ibi.b.

Vitæ contẽplatiuæ obiectũ eſt vnũ. ſ. æterna fœlicitas: quæ cõſiſtit in vno immo ſumme vno obiecto, deo. ſ. & in vna mẽtis applicatione ad vidẽdum deũ & fruẽdo deo abſq; multiplicatiõe & ſucceſſione quacunque &c. Lucæ.10.ibi. b.&.fo.ſeq.a.

Vita actiua poteſt tolli ab inuito: quoniã multipliciter poteſt quis impediri vt nõ vacet miſericordiæ operib⁹ puta rapinis, direptionibus & huiuſmodi. ſed cõtemplatio nõ poteſt tolli ab inuito: qm̃ cõtẽplatiuus oĩa ſecũ portat, & inter tormẽta maxime cõ templatur. Lucæ. 10. ibidem.

Vnctio olei qua Apoſtoli vngebãt ægrotos nõ erat ſacramẽtalis (qualis eſt vnctio extrema qua eccleſia vtit̃) ſed initium

tium quoddã. Mat.6.fo.171.b

Vocari rabbi ſeu magiſtrum & vocare nobis patrẽ ſuper terrã, cur prohibuerit dominus. Mat.23.f.122.b

Velle diuinum relatum ad præcepta, monita, conſilia, prohibitiones & ſimilia, appellatur à theologis voluntas ſigni: cõtra quã volumus quoties peccamus, nõ obediẽdo præceptis dei. Relatum vero ad illa quæ ab æterno diſpoſuit executioni mandari, vocatur volũtas beneplaciti. de qua ſcriptũ eſt omnia quęcũque voluit fecit &c. Matth.23 fo.127.b.in fine.

Duę ſunt in Chriſto voluntates diuina & humana. Matth. 26.fo.144.a

Voluntatis malę effectus ponitur mala cogitatio, tũ vt intelligamus omnẽ malã cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam. tũ vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibꝰ etiam ſi nullũ exterius malum, nullus exterior ſermo malus adſit. Mar.7.fo.174.b

Voluntas mala nõ poteſt bonũ fructũ tam operationis quã locutionis producere: cũ quo tamen ſtat quòd ex illa operatione bonus effectus ſequatur. verbi gratia euãgelizans propter inanem gloriã malũ fructũ producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt, effectus tamen cõcomitãs (puta cõuerſionis auditorũ ad pœnitentiã) bonus eſt: ſed non à mala voluntate prædicantis, ſed à bona voluntate audiẽtis. Lucæ.6.fo.213.b

Volũtas omnis dei glorioſi bona eſt, tã ſi referatur ad actũ volendi quàm ſi referatur ad volitum. Lucæ.10.fo.251.b

Voluntas bona confert intellectui diſcernere doctrinã quę ex deo eſt ab ea quę nõ eſt ex deo: quia ſpiritualis homo omnia diiudicat, animalis autẽ homo nõ ꝑcipit ea quę dei ſunt &c. Io.7.f.396.a in fine.

Votum nullũ indicitur à Chriſto volẽti vitæ perfectionem aſſequi: quia non in vinculis votorum ſed in operibus cõſiſtit perfectionis aſſecutio. Matth.19.fo.105.a

Vxor nõ poteſt dimittere virũ adulterantem: quãuis iuxta domini doctrinam vir poſſit dimittere vxorem fornicantem & aliã ducere &c. Mat. 19.fo.104.a

ZOrobabel ex gratia Cyri regis Perſarum templum Hieroſolymitanum reædificauit, Matth. 1. fo. 4.a in fine.

FINIS.

DIVI HIERONYMI PRESBYTERI in quatuor Euangelia præfatio. Commentariis tamen eius in Matthæum præfixa.

PLures fuiſſe qui Euangelia ſcripſerunt, & Lucas Euangeliſta teſtatur (dicens, Quoniam quidem multi conati ſunt ordinare narrationem rerum quæ in nobis completæ ſunt ſicut tradiderunt nobis qui ab initio ipſi viderunt ſermonem & miniſtrauerunt ei) & perſeuerantia vſque ad præſens tempus monimenta declarantiquę à diuerſis authoribus edita, diuerſarum hæreſum fuere principia: vt eſt illud iuxta AEgyptios & Thomam & Matthiam & Bartholomęum, duodecim quoque Apoſtolorũ, & Baſilidis atque Apellis, ac reliquorum quos enumerare longiſſimum eſt. Quum hoc tantum impręſentiarum neceſſe ſit dicere, extitiſſe quoſdã qui ſine ſpiritu & gratia dei conati ſunt magis ordinare narrationem, quàm hiſtoriæ texere veritatem. Quibus iure poteſt illud propheticum coaptari, Væ qui prophetant de corde ſuo: qui ambulant poſt ſpiritum ſuum: qui dicunt, hæc dicit dominus, & dominus nõ miſit eos. De quibus & ſaluator in Euãgelio Ioannis loquitur, Omnes qui ante me venerunt, fures fuerunt & latrones. qui venerunt non qui miſſi ſunt. Ipſe enim ait, Veniebant & ego non mittebã eos. In venientibus enim præſumptio temeritatis in miſſis obſequiis ſeruitutis eſt. ¶ Eccleſia autẽ quæ domini voce ſuper petrã fundata eſt, quam introduxit rex in cubiculum ſuum, & ad quã per foramen deſcenſionis occultæ miſit manum ſuam ſimilis damulæ hinnuloque ceruorum, quatuor volumina paradiſi inſtar eructãs, quatuor angulos & annulos habet per quos quaſi arca teſtamenti & cuſtos legis domini lignis immobilibus vehitur. Primus omnium Mathęus eſt publicanus cognomento Leui: qui Euãgelium in Iudæa Hebræo ſermone edidit: ob eorum vel maximè cauſam qui in Ieſum crediderant ex Iudæis, & nequaquam legis vmbra ſecedente Euangelii veritatem ſeruabant. Secundus Marcus interpres Apoſtoli Petri, & Alexandrinæ eccleſiæ primus epiſcopus: qui dominum quidem ſaluatorem ipſe non vidit, ſed ea quæ audierat magiſtrũ prædicãtem iuxta fidem magis geſtorum narrauit quàm ordinem. Tertius Lucas medicus, natione Syrus Antiochenſis, cuius laus in Euangelio: qui & ipſe diſcipulus Apoſtoli Pauli in Achaię Bithiniæq; partibus volumẽ condidit, quædam altius repetens, & vt ipſe in procœmio confitetur, audita magis quàm viſa deſcribens. Vltimus Ioannes Apoſtolus & Euãgeliſta, quẽ Ieſus amauit plurimũ, qui ſup pectus domini recũbẽs puriſſima doctrinarũ fluenta potauit, & qui ſolus de cruce meruit audire. Ecce mater tua. Is quum eſſet in Aſia, & iam tunc hæreticorum ſemina pullularent Cherinthi & Hebionis & cæterorum qui negant Chriſtũ in carne veniſſe (quos & ipſe in epiſtola ſua Antichriſtos vocat, & Apoſtol9 Paulus frequenter percutit) coactus eſt ab omnibus penè tũc Aſiæ epiſcopis & multarum eccleſiarum legationibus de diuinitate ſaluatoris altius ſcribere, & ad ipſum (vt ita dicam) dei verbum non

tam

tam audaci quàm fœlici temeritate prorumpere. Et eccleſiaſtica narrat hiſtoria, quum à fratribus cogeretur vt ſcriberet, ita facturum ſe reſpondiſſe ſi indicto ieiunio in commune omnes deum deprecarētur. Quo expleto, reuelatione ſaturatus, illud procemium è cœlo eueniēs eructauit. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum, & de' erat verbum, hoc erat in principio apud deum. ¶ Hæc igitur quatuor Euāgelia multo ante prædicta, Ezechielis quoque volumen probat, in quo prima viſio ita contexitur. Et in medio ignis ſimilitudo quatuor animalium: & vultus eorum facies hominis, & facies leonis, & facies vituli, & facies aquilæ. Prima hominis facies Matthæum ſignificat: qui quaſi de homine exorſus eſt ſcribere, Liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham. Secunda Marcum: in quo vox leonis in eremo rugientis auditur Vox clamantis in deſerto, parate viam domini, rectas facite ſemitas eius. Tertia vituli: quę Euangeliſtam Lucā à Zacharia ſacerdote ſumpſiſſe initium præfigurat. Quarta Ioannem Euangeliſtam: qui aſſumptis pennis aquilæ, ad altiora feſtinās de verbo dei diſputat. ¶ Cætera quę ſequuntur in eundē ſenſum proficiunt, Crura eorum recta & pennati pedes, & quocunque ſpiritus ibat, ibant & non reuertebantur, & dorſa eorum plena oculis, & ſcintillæ ac lampades in medio diſcurrentes, & rota in rota, & in ſingulis quatuor facies. ¶ Vnde & Apocalypſis Ioannis poſt expoſitionem vigintiquatuor ſeniorum qui tenentes citharas & phialas adorant agnum dei, introducit fulgura atque tonitrua, & ſeptem ſpiritus diſcurrētes, & mare vitreum, & quatuor animalia plena oculis, dicēs, Animal primum ſimile leoni: & ſecundum ſimile vitulo: & tertium ſimile homini: & quartum ſimile aquilæ volanti. Et poſt paululum, Plena inquit erant oculis, & requiem non habebant, die ac nocte dicentia, ſanctus ſanctus ſanctus dominus deus omnipotens, qui erat & qui eſt & qui venturus eſt. Quibus cunctis perſpicue oſtenditur, quatuor tantum debere Euāgelia ſuſcipi, & omnes apocryphorū nænias mortuis magis hæreticis quam eccleſiaſticis viuis canendas.

VITA SANCTI MATTHAEI, *per diuum Hieronymum in libro de eccleſiaſticis ſcriptoribus.*

MAtthæus qui & Leui, ex publicano Apoſtolus, primus in Iudæa propter eos qui ex circuncisione crediderant, Euāgelium Chriſti Hebraicis literis verbiſque compoſuit. Quod quis poſtea in Græcum tranſtulerit, non ſatis certum eſt. Porro ipſum Hebraicum habetur vſque hodie in Cæſarienſi bibliotheca, quam Pamphilus martyr ſtudioſiſſime confecit. Mihi quoque à Nazaræis qui in Berœa vrbe Syriæ hoc volumine vtuntur, deſcribendi facultas fuit. In quo animaduertendum, quod vbicunque Euangeliſta (ſiue ex perſona ſua ſiue ex perſona domini ſaluatoris) veteris ſcripturæ teſtimoniis vtitur, non ſequitur. 70. tranſlatorum authoritatem, ſed Hebraicam. E quibus illa duo ſunt: ex AEgypto vocaui filium meum. &, quoniam Nazaręus vocabitur.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis ſancti Xiſti, in nouum teſtamẽtum iuxta ſenſum literalem commentarii. Et primo in Euangelium ſecundum Matthæum.

POſtquam diuina fauente gratia expoſuimus pſalterium ad literã, intendimus multorum precibus adquieſcentes, nouum teſtamentum etiam ad literam exponere. Et inchoãdo à Matthæo, titulum eius qui apud Græcos habetur (quem dicitur Matthæus ipſe appoſuiſſe) notandum duximus: ſcilicet, Euangelium ſecũdum Matthæum. ¶ Euangelium Græcè, ſignificat Latinè, bonam nunciationẽ. Et verè hiſtoria hæc dicitur nunciatio: quia nuncij officio fungitur. Nec Matthęus authorẽ ſe, ſed nunciũ auſus eſt ſignificare. In quo officio implicitè continetur quòd eſt dei nuncius: dum non explicatur à quo iniuncta eſt hæc nunciatio. Et hinc authoritas operis magnificatur: dum nõ ab homine, ſed à deo nuncius venit. Et propterea non dicit euangelium Matthæi, ſed ſecũdum Matthæum, ne nunciatio a Matthæo procedere ſignificetur, ſed nunciatio à deo prout per Matthęum executioni demandata eſt ſignificetur. ¶ Nunciatio autem hæc bona dicitur, tanquam ſola ſit bona. Et verè ſic eſt. tum ex parte rei nunciatæ: quoniam ſola nunciat vera bona, felicitatem integram continentia. Tum ex parte eorum quibus nunciatur: quia ſola eſt bona omnibus hominibus, cuiuſcũque ſexus, cõditionis, gradus. Tũ ex parte modi: quia ſola optimo modo abſque tricis, clare (vt ab omnibus poſſit intelligi) annunciat.

Aduerte in hoc principio prudés lector, quòd euangelium hoc non fuiſſe ſcriptum à Matthęo Hebraicè conſtat manifeſte ex ipſo euangelij textu. nam & in primo capitulo dicit, Emmanuel quod interpretatur nobiſcum deus. Et in cap. 27. dicit Ieſum clamaſſe in cruce, Eli Eli lamınah hazabthani, ſubiungendo, hoc eſt deus meus deus meus, vt quid dereliquiſti me? Si Hebraicè totum euangelium ſcripſit, in qua quæſo lingua ipſe Matthæus ſubiunxit, hoc eſt deus meus deus meus &c. & cur magis hæc verba Hebræa Matthæus expoſuit in alia lingua, quàm reliqua euangelij, ſi totum eſt Hebræum? Ex hoc igitur quòd ipſemet Matthæus exponit illa ſola verba Hebræa in Græco, conuincitur quòd Matthæus euágelium ſcripſit Græcè: & quia illa verba retulit Hebraice, ideo ſubiunxit illa Græcè. Nec obſtat prædictis, quòd Hieron. in lib. de viris illuſtribus dicit Matthæum haberi Hebræum. nam potuit ex Gręco in Hebręum transferri: ſicut & liber contra gentiles Thomæ Aquinatis tranſlatus eſt è Latino in Græcum. & fortè Matthæus ipſe ſcripſit in vtraque lingua. Hoc enim certũ eſt ex ratione dicta, euãgeliũ iſtud quod habemus, Græcè a Matthęo ſcriptum eſſe: quicquid ſit de illo Hebręo codice. Si quis autẽ dixerit adiectitias eſſe huiuſmodi interpretationes quæ in textu Matthæi reperiuntur, & ab interprete Græco fuiſſe adiectas, facile reiicitur. nam quòd adiectitiæ ſint, nulla authoritate fultũ eſt: quòd autem de integritate textus ſint, omnia volumina tam Gręca quàm Latina (quæ ſola inueniuntur) teſtantur.

Et quia vulgata editio totius noui teſtamenti quandoque minus fida eſt, & nos non interpretes, ſed verum textum intẽdimus exponere, ideo adhibuimus ſtudium noſtrum, vt textus corrigeretur iudicio peritorum in vtraque lingua. Quod vbique facimus quando ſententiæ diuerſitas eſſet: vbi autem eadem eſt ſententia, pertranſimus: niſi apud Ioannis euangelium & epiſtolam ad Romanos. propter arduam enim vtriuſque materiam exactius ſtuduimus correctioni literæ. Et ne oporteat millies repetere, Græcè ſic habetur, nouerint omnes, mutationes fieri appoſita ſola præpoſitione pro : & ſuperflua aut deficientia ſignificari, ſuperfluit aut deficit: ſubintelligendo ſemper iuxta textum Græcũ.

CAPVT

Liber.) Scribendi rationem tangit, vt perpetuæ ſeruentur memoriç libro cõmiſſa. *Generationis.*) Non generationum. Singulare eſt, quòd Chriſtus duas generatiões habuit. Alteram ſecundum diuinitatem: de qua Eſaias.53. Generationem eius quis enarrabit? Alteram ſecundum humanitatem: quam ſolam intendit Matthæus deſcribere. Et propterea non dixit generationũ, ſed, generationis. *Ieſu.*) Nomen eſt proprium perſonæ ex Hebraica lingua non integre deductũ. nam qui Hebraice dicitur Ieſuah, Græcè vero ἰησοῦς, Latinè dicitur Ieſus. Quod & angelo teſte interpretatur ſaluator. *Chriſti.*) Nomen eſt dignitatis ſeu gratiæ. Hebræorum ſiquidem reges dicuntur Hebraicç Meſiç, hoc eſt Chriſti Græcè, hoc eſt vncti Latinè, ab vnctione olei ſeu vnguenti precioſi quo vngebantur: vt patet de primis regibus (Dauid, Saul & Salomone) in hiſtoria libri Regum. Et vere Ieſus Nazarenus fuit vnctus oleo lætitiæ præ participibꝰ ſuis, Pſalmo quadrageſimoquinto: & ſpirituſancto & virtute, Actuum decimo. Et intẽdit ad literam per hoc declarare, quòd intendit deſcribere generationem Ieſu Nazareni veri Meſiæ à lege & prophetis prædicati. *Filii Dauid.*) Hinc explicat quòd de generatione carnali Ieſu Chriſti dicit, liber generationis. nam ſecũdum generationem carnalem eſt filius Dauid. Hinc rurſum habes euangeliſtam aſſerere Ieſum Chriſtum eſſe filium Dauidis: ita quòd etiamſi ſequens genealogia non comprobaret Ieſum Chriſtum eſſe filium Dauidis, iſte textus ſufficit ad hoc cõprobandum. *Filii Abraham.*) Horum tantùm duorum patrum meminit: quia ad hos tantùm facta eſt de Chriſto repromiſſio. Ad Abraham quidem, In ſemine tuo benedicẽtur omnes gentes. Gene. 22. Ad Dauid verò, Iurauit dominus Dauid veritatem, de fructu ventris tui, &c. Pſal. 132. Et eſt ordo rectiſſimus: conſiderando quòd generatio quç eſt materia libri, terminatur ad filium. & propterea exactiſſimo ordine dixit, Liber generationis Ieſu Chriſti filij. Et quia filius refertur ad patrem, ordinem aſcendendi neceſſario conſtituit: aſcendendo autem, prius ad proximum patrẽ oportuit referri: & mediante proximo patre ad remotiorem ſeu

anteriorem.hoc enim ſeruatum videmus, dicendo. Ieſu Chriſti, filij Dauid, filij Abraham: hoc eſt Dauidis filij Abraham.

¶ Aduerte hic, quòd verba hæc (liber generationis Ieſu Chriſti filij Dauid filij Abraham) præ ſe ferunt titulum, vel primæ partis euangelij huius: ita quòd vbi Matthæus præpoſuerat titulum totius libri dicendo euangelium ſecundum Matthæum, modo proponit titulum primę partis, dicendo liber generationis &c. Vel totius libri materiā explicat in ſpecie, quam prius in genere dixerat euangelij nomine. Ita quòd ſenſus eſt quòd iſte eſt liber generationis Ieſu Chriſti: hoc eſt, libri iſtius materia eſt generatio Ieſu Chriſti, id eſt Ieſus Chriſtus inchoando ab eius generatione qua eſt filius Dauidis, filij Abraham. Et hoc ad differentiam aliorum librorum de Chriſto, aliunde Chriſtum tractantium. vt enim ſequentia monſtrāt euangelia, Ioānes ſcripſit Chriſtum Ieſum, ſed à generatione æterna, Lucas ab annunciatione præcurſoris, Marcus a prophetata præcurſione Ioannis baptiſtæ, Ita quòd ſolus Matthæus ſcripſit euangelium Ieſu Chriſti ab illius ſecundum carnem natiuitate, ex patribus inchoans illius hiſtoriam. *Abraham genuit Iſaac.* Solius Iſaac inter filios Abrahæ meminit, excluſis ab hac genealogia Iſmaële & cæteris fratribus: iuxta verbum domini ad Abraham Geneſis viceſimoprimo, In Iſaac vocabitur tibi ſemen. *Iſaac autem genuit Iacob.* Et hic quoque excluditur Eſau: qui eodem partu cōgenitus eſt. Scriptum eſt enim Geneſis viceſimoſexto, quòd maior ſeruiet minori. & Malachiæ primo, Iacob dilexi, Eſau odio habui. *Iacob autem genuit Iudam & fratres eius.* Iudas non fuit primogenitus, ſed electa fuit eius ſtirps à deo, de qua naſceretur Chriſtus: iuxta illud, Sed elegit tribum Iuda, Pſalmo ſeptuageſimooctauo. ¶ Meminit non ſolius Iudæ (qui ſufficiebat ad genealogiam) ſed etiam fratrum, ad differentiam fratrum Iſaac non commemoratorum in hac genealogia: vt intelligamus hoc ideo factum ab euangeliſta, quia fratres Iſaac non erant partes populi dei: fratres autem Iudæ omnes fuerunt partes populi dei electi in hæreditatem.

Iudas autem genuit Phares & Zaram. Nota prudentiam euangeliſtæ etiam hic. nam ideo meminit non ſolius Phares (qui ſufficeret ad genealogiam) ſed etiam Zaram eodem partu congenitū: vt intelligamus differentiam inter hos eodem partu genitos, & Iacob ac Eſau vnico quoque partu genitos: quòd iſti ambo in dei populo permanſerunt, illorum autem alter tantùm. Ita quod ſicut deſcribendo fratres Iudę reddidit rationem quare excluſit fratres

Iſaac,

Iſaac,ita deſcribendo fratrem Phares, reddit rationem quare excluſit fratrem Iacob. *De Thamar.* Thamar fuit nurus Iudæ Geneſis triceſimooctauo. Et meminit eius euangeliſta tum quia peccatrix:vt Chriſtum ex peccatrice originem traxiſſe deſcribat, qui omnium peccata venerat obliturus: tum vt deſcribat Chriſtũ non horruiſſe originem ducere ex inceſtuoſo concubitu:& inter alias vilitates hanc quoque ignominiam in genealogia ſua elegiſſe. *Phares autem genuit Eſrom. Eſrom autem genuit Aram. Aram autem genuit Aminadab. Aminadab autem genuit Naaſſon. Naaſſon autem genuit ſalmon. ſalmõ autem genuit Booz de Rhachab.* Meminit Rhachab cauponæ ſeu tabernariæ eadem ratione,qua meminit etiam Rhuth:vt ſcilicet deſcribat Chriſtum,non ſolum ex ſancto genere Abrahæ, ſed etiam ex gentilibus non horruiſſe originem. Rhachab enim fuit Cananea ex Hierico, & poſtea in vxorem ducta à Salmon. Rhuth autem fuit Moabitis,& ducta poſtea in vxorem a Booz. ¶ Meminit autem harum duarum, vt omné gentilium ſtatum comprehendat. nam gentes omnes aut exterminandæ aut tolerandæ erant. Exterminandæ quidem in Rhachab. Cananei enim exterminari iuſſi ſunt. Tolerandæ verò in Rhuth cõtinentur.Moabitas enim iuſſit deus non moleſtari propter Loth,Deuter.2.Intendit enim euangeliſta ex ipſa genealogia aperire, quòd Ieſus Chriſtus etiam ex iſtis traxit originem: qui pro omnium ſalute incarnatus eſt. *Booz autem genuit obed ex Rhuth. obed autem genuit Ieſſe. Ieſſe autem genuit Dauid.* Occurrit hic dubium quo pacto verificatur ſpatium. 300.&.66.annorum à ducatu Ioſue vſque ad natiuitatem Dauidis in his paucis generationibus. videtur enim impoſſibile,quòd iſtæ quatuor perſonæ, Salmon,Booz,Obed & Ieſſe,conſumment tantum temporis inter dictos terminos. Tantum autem temporis interceſſiſſe intra dictos terminos,facillime patet conſideranti tempus ſcriptum.3. Regum ſexto, ſcilicet quòd anno. 480. ab egreſſu Aegypti (qui erat annus quartus regni Salomonis) fundatum eſt templum. Tollendo enim ex hoc numero.40.annos,quibus populus fuit in deſerto,&.70.annos quibus vixit Dauid,&.4.annos regni Salomonis,reſtant.366.anni a tranſitu Iordanis vſque ad natiuitatem Dauidis. ¶ Dicitur ad hoc dubium quòd fuerunt tres nominati Booz ſibi ſuccedentes: auus, filius & nepos. & quòd euangeliſta prætermiſit duos eorum. Si hoc dictum inueniretur authoritate aliqua fultum, poſſet admitti:ſed vbi nulla affertur authoritas,voluntarie dicitur.& eo magis quòd in fine libri Rhuth fit epilogus

generationum Phares vſque ad Dauidem, & vnus tantùm nominatur Booz. Similiter (quod valde vrget) .1. Parali. 2. referendo genealogiam Phares per Eſrom vſque ad Dauidem, vnus tantùm inuenitur Booz filius Salmon & pater Obed. Quapropter impoſſibile non eſt, quòd iſti quatuor (ſcilicet Salmon, Booz, Obed, & Ieſſe) adæquent totum prædictum tempus etiam intra dictos terminos. quandoquidem æquis portionibus diuidendo, quilibet vnum cum dimidio annum ſupra nonaginta vixiſſet. Et ſi aliquis eorum minus vixit, alius potuit tanto plus viuere. & ſic numerus adimpletur. *Regem.* Dauid primus Rex in genealogia ſaluatoris fuit. propterea euangeliſta deſcripſit ipſum Regem. *Dauid autem Rex genuit Solomonem ex ea quæ fuit Vriæ.* Meminit mulieris adulteræ, propter quam etiam Dauid commiſit homicidium: ad manifeſtandum quòd propter illa crimina Dauidis non omiſit deus ſeruare promiſſionē factam Dauidi de Chriſto. multi enim putabant, quòd propter talia crimina deus mutaret ſententiam. Contra hos euangeliſta affert genealogiam Chriſti ex illamet muliere quę fuerat adultera, propter quam commiſerat Dauid homicidium: vt oſtendat Ieſum Chriſtum, non ſolum ex Dauide, ſed etiam ex illamet fœmina non horrere originem. *Solomon autem genuit Rhoboam. Rhoboam autem genuit Abia. Abia autem genuit Aſa. Aſa autem genuit Ioſaphat. Ioſaphat autem genuit Ioram. Ioram autem genuit Hoziam.* Iſte Hozias nec filius, nec nepos, nec pronepos, ſed abnepos fuit Ioram: vt patet. 4. Regum. Hos Matthęus ex induſtria ſe omiſiſſe inferius manifeſte teſtatur, quum numerum generationum ſupputabit. Ratio autem quare hos omiſerit, eſt pœna criminis Ioram, qui Dauidicum ſemen miſcuit impiiſſimo ſemini Achab. ita quòd in pœnam tanti criminis tollitur memoria eius vſq; ad quartam generationem. Et merito: quia vxor eius nixa eſt delere ſemen regium: vt patet ibidem. Accedit ad hæc, quòd congruum fuit tantam eſſe maledictionem filiæ Achab, quę erat vxor Ioram: quanta fuit benedictio Iehu qui deleuit domum Achab: ſcilicet vt ſicut Iehu electus ad delendum domum Achab, benedictus eſt vſque ad quartam generationem, ita Ioram maledictus ſit vſque ad quartam generationem in ſemine ſuo ex filia Achab. *Hozias autem genuit Ioatham. Ioatham autē genuit Achaz. Achaz autem genuit Ezeciam. Ezecias autem genuit Manaſſe. Manaſſes autem genuit Amon. Amon autem genuit Ioſiam. Ioſias autem genuit Iechoniam & fratres eius in tranſmigratione Babylonis.* Tranſmigratio Babylonis non eſt menſura generationis iſtorum, ſed eſt

menſura

menſura genitorũ. Eſt enim ſenſus quòd genuit Iechoniã & fratres eius qui interfuerũt transmigrationi Babylonis: ſeu quorũ tẽpore fuit trãſmigratio Babylonis. ¶ Et ſcito nomẽ trãſmigrationis ab Ezechiele appropriatum fuiſſe primæ captiuitati Iudæ in Babylonẽ: quãdo ſcilicet Ioachim Rex cũ decẽ millib⁹ ductus eſt in Babylonem: vt patet Ezech. 1. Et redditur ratio nominis quia Ioachim velut ſponte migrauit in Babylonẽ: quãdoquidẽ ex conſilio Hieremiæ dedidit ſe. ¶ Meminit autem nõ ſolius Iechoniæ (qui ſufficiebat ad genealogiã) ſed fratrũ eius: ad cõmendandam memoriã Ioſiæ in multitudine filiorũ regũ. fuerunt enim tres Ioſiæ filij reges: vt qui nõ potuit cõmendari ex ſucceſſiõe pronepotũ regũ, ſaltem cõmendetur ex multitudine filiorum regũ. Et hoc directe videtur feciſſe euangeliſta, ad ſignificandũ quare ſuſtulerit memoriã Ioram in quartã generationẽ: oſtẽdendo quantũ illius impietas meruerit, ſupplendoq; memoriã pietatis Ioſię: dum illi adimitur & huic ſuperadditur. *Et poſt tranſmigrationẽ Babylonis Iechonias genuit Salathiel.* Iſte Iechonias non eſt illemet Iechonias, qui genitus eſt à Ioſia, ſed eſt filius illius Iechonię. Quod cõuincitur ex hoc, ꝙ Iechonias filius Ioſiæ occiſus eſt extra portas Hieruſalẽ, & ibi ſepultura aſini ſepultus: vt dicitur Hier. 22. & à Ioſepho lib. 10. ca. 8. & filius eius etiã Iechonias cognominatus ſucceſſit ei in regnũ, paucis tamẽ diebus: quia ipſum trãſtulit Nabuchodonoſor cũ decẽ millibus in Babylonẽ, conſtituens Sedechiã patruũ ei⁹ Regẽ. vbi patet quòd iſte Iechonias, qui poſt trãſmigrationẽ genuit Salathiel, eſt nepos Ioſiæ, nõ filius. Nec euãgeliſta omiſit hãc generationẽ: ſed ſufficienter ſignificauit, dicẽdo & poſt trãſmigrationẽ Iechonias genuit. Satis enim clare cõſtat ex hiſtoria libri Regũ & Parali. ꝙ iſte generãs poſt tranſmigrationẽ nõ eſt ille filius Ioſiæ, ſed nepos. ſub aliis tamẽ nominib⁹: quia vterq; appellatur Ioachim. ¶ Quæſtio oritur hîc, quo pacto Matthæus Chriſti originẽ ex Iechonia deſcribit: quũ ſcriptũ ſit Hier. 22. de hoc Iechonia. Hęc dicit dñs, Scribe virũ ſterilẽ: nec enim erit de ſemine ei⁹ vir qui ſedeat ſuper ſoliũ Dauid ¶ Soluit quæſtio: dicẽdo ꝙ Hieremias loqtur ad literã de ſucceſſore in regno tẽporali, eo modo quo fuerant alij Reges ex ſemine Dauid. Chriſtus aũt ſedit ſuper ſoliũ Dauid, nõ ſecundũ regnũ tẽporale (qđ eſt ex hoc mũdo) ſed ſecundũ regnũ vẽturi mũdi ęterni: iuxta verbũ angeli ad beatã virginẽ, Dabit ei dñs de⁹ ſedẽ Dauid patris ei⁹, & regnabit ĩ domo Iacob in ęternũ. Vnde ꝓphetia Hieremię nõ obſtat origini Chriſti ex Iechonia. *Salathiel autẽ genuit Zorobabel.*

babel. Iſte Zorobabel eſt ille qui reędificauit tēplū ex gratia Cy-ri Perſarū Regis: vt patet. 1. Eſdrę. 5. & non eſt ille Zorobabel cuius meminit primus Parali. cap. 3. quoniam ille fuit filius nō Salathiel, ſed fratris eius. *Zorobabel autem genuit Abiud.* Ab hinc vſque ad Chriſtum, nullum ex Veteri teſtamento habetur teſtimoniū: ſed ſola Matthęi authoritate has generationes credimus.

Abiud autem genuit Eliacim. Eliacim autem genuit Azor. Azor autē genuit Sadoc. Sadoc autem genuit Achim. Achim autem genuit Eliud. Eliud autem genuit Eleazar. Eleazar autem genuit Matthan. Matthan autem genuit Iacob. Iacob autē genuit Ioſeph uirum Mariæ. Si quæritur quare Matthæus appellauerit Iacob patrem Ioſeph: quum Lucas. 3. cap. dicat Heli fuiſſe patrem Ioſeph. In promptu eſt ratio: quia Matthæus patrem naturalem, Lucas vero patrem legalē deſcripſit. Vnde Matthæus dicit, genuit, ſignificando generationem naturalem: Lucas autem, fuit, ſignificando ius legale. *De qua natus eſt Ieſus.* Occurrit hic triplex quæſtio. Prima eſt cur euangeliſta deduxit generationē ad Ioſeph, quum ipſe non fuerit pater Chriſti. Secunda cur euangeliſta non deduxit generationem beatæ virginis ex Dauid, de qua vere natus eſt Chriſtus. Tertia & principalis quæſtio eſt quomodo euangeliſta aſſequitur intentum: ſcilicet monſtrare natiuitatē Chriſti ex Dauid per hāc genealogiam. ¶ Ad primam quæſtionem dicitur quòd quia Ieſus Nazarenus habebatur, vocabatur & officio erat filius Ioſeph (nam legitimum erat matrimonium inter Ioſeph & Mariam: & ipſamet vocabat Ioſeph patrē Chriſti, Ecce pater tuus, & ego dolentes quærebamus te. Luc. 2. & Ioſeph officium patris manifeſte exercebat) ideo humanum ſeruans morem Matthæus euangeliſtá, deducit generationem Chriſti ſecūdum paternam lineam: vt per hoc ſatiſfaceret Iudæis, vocātibus Ieſum Nazarenum filium Dauid, eo quòd habebāt ipſum pro filio Ioſeph: oportebat enim ignorantes myſterium virginei partus noſſe quòd Ieſus eſſet ex ſemine Dauid: hoc eſt quòd legitimus pater eius eſſet filius Dauid. Si eñ Ioſeph nō eſſet filius Dauid, excuſationē habuiſſent Iudęi nō credēdi ipſū eſſe Chriſtū: ſicut etiā excuſabāt ſe ex eo ꝙ Chriſtus dicebatur a Nazareth Galilęæ: q̄a debebat naſci in Bethlehē ciuitate Dauidis. ¶ Ad ſecūdā quęſtionē dicitur, quod ſicut ad ſatiſfaciendū humanæ conſuetudini euangeliſta deſcripſit genealogiā Chriſti per Ioſeph, ita ad ſatiſfaciendū conſuetudini ſcripturarū ſacrarum: non deduxit generationem Chriſti per viam matris. non eſt enim conſuetum in ſcriptura, genealogias ſcribere per fœminas.

fœminas. ¶ At ſi dicatur quod poterat euãgeliſta per maſculinã lineam ex Dauid deducere generationé Ioachim patris Mariæ, & concludere, Barpãther autem genuit Ioachim patrem Mariç, de qua natus eſt &c. ſicut modo concluſit, Iacob autem genuit Ioſeph virum Mariæ &c. Reſpondetur primo quod non cõſtat beatam virginem traxiſſe originem ex Dauide per continuam lineam maſculinam: quoniã ad veritatem fidei quod beata virgo ſit ex ſemine Dauid non oportet, quod per continuationem maſculinæ lineæ a Dauide deſcenderit. nihil enim officit veritati ſi ꝑ multas lineas fœmininas hoc fuerit. Et forte hoc inſinuat ſcripta cõſanguinitas beatæ Mariç cũ Elizabet, quã conſtat fuiſſe ex filiabus Aaron, Luc. 1. Dicitur nihilominus ſecundo, quod ſi hoc feciſſet Matthæus, duplex aſſumpſiſſet opus, ſcilicet genealogiam beatæ virginis texendi, & texendi genealogiam Ioſeph. genealogia ſiquidem Ioſeph neceſſario erat deſcribenda ad ſatiſfaciendũ Iudæis & humanæ conſuetudini. ¶ Ad tertiam quæſtioné Fauſti Manichçi (quæ eſt præcipua: vtpote de re ipſa) dicitur ꝙ Matthæus aſſecutus eſt intentum, & voluit intelligi ſe aſſecutum intentũ, ex eo quod iſtã ſeriem generationum afferre ſe propoſuit in principio in teſtimonium quòd Ieſus Chriſtꝰ eſt filius Dauid. hinc enim implicite ſignificauit, quod Ioſeph iure propinquitatis erat vir Mariç: ac per hoc Maria & Ioſeph erant ex vna & eadem ſtirpe. Ita ꝙ deducendo originem Ioſeph, declarauit ſimul identitatem ſtirpis inter Ioſeph & Mariam: ac per hoc Chriſtum eſſe vere natum ex Dauid, & non ſolũ ſecundum originem legitimi patris. *Qui uocatur Chriſtus.* Vocari non diſtinguitur contra eſſe: ſed quum ſuperius dixiſſet Ieſum eſſe Chriſtum (dicendo liber generationis Ieſu Chriſti) modo adiungit quod etiam vocatur Chriſtus. Sic enim communiter appellabatur tépore quo ſcripſit Matthæus, & appellatur. *Omnes itaque generationes ab Abraham uſque ad Dauid generationes quatuordecim: & a Dauid uſque ad tranſmigrationem Babylonis, generationes quatuordecim: & a tranſmigratione Babylonis uſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.* Hic dicitur quod ſunt quatuordecim generationes ab Abrahã vſque ad Dauid: & tamen in rei veritate non ſunt niſi tredecim. tredecim enim vicibus tantũ ſcriptum eſt, genuit: conſtat auté quod cuilibet generationi reſpõdet vnũ genuit. Sunt tamen. 14. perſonæ: quarum prima, ſcilicet Abraham, non numeratur vt genita. Vnde ſenſus eſt quod omnes perſonæ ſecundum ſingulas generationes ab Abrahã vſque ad Dauid ſunt. 14. Et ſimiliter à Dauid vſque

vſque ad tranſmigrationē Babylonis (hoc eſt vſque ad Ioachim filium Ioſiæ)ſunt.14.Et ſimiliter omnes à trāſmigratione Babylonis(hoc eſt a Iechonia ſeu Ioachim nepote Ioſiæ) vſq; ad Chriſtum incluſiue ſunt.14.Sic enim ſupputando ceſſant omnes ambiguitates:& inuenitur clara veritas ſignificata per euangeliſtā. ¶Si quæris quare euangeliſta diſtinxit genealogiam Chriſti in iſtos tres ordines (primum vſque ad Dauid , ſecundum vſque ad tranſmigrationem Babylonis,& tertium à tranſmigratione vſq; ad Chriſtum)in promptu ratio eſt hoc factum eſſe ad diſcernendum ordinem regij generis à reliquis. Tota enim progenies Regum,ex qua Chriſtus traxit originē,cōprehenditur à Dauide vſque ad tranſmigrationem Babylonis.Et quoniam Regum ſeries media inuenitur inter patres ante Dauidē,& inter filios poſt Iechoniam,ideo oportuit inter duos extremos ordines ordinē Regum medium collocare. Hæc enim diſcretio coegit euāgeliſtam ad iſtos tres ordines. ¶Et hinc habes quare meminerit tranſmigrationis Babylonis,& ſimiliter quare nominauerit Dauidē Regē. ¶Curauit quoque euangeliſta in quolibet ordine declarare numerū:ne quiſquā putaret ipſum ex obliuione aliquid reliquiſſe ſed quod quicquid omiſit,ex induſtria omiſit,& ne cuilibet libera eſſet licētia addendi. *Chriſti autem generatio.* Deficit Ieſu,Legendum eſt. *Ieſu Chriſti autem generatio ſic erat.* Dixerat de qua natus eſt Ieſus:intendit nūc declarare modum , quo de illa natus eſt Ieſus,dicendo ſic erat. *Quum eſſet deſponſata mater Ieſu Maria Ioſeph.* Nō ſpōſalibus de futuro,ſed per verba de præſenti.Ita ꝙ iam erat legitima cōiūx: immo ſic conuerſabatur cum Ioſeph,ꝙ licite abſque vlla nota potuiſſent ſi voluiſſent conſummaſſe matrimonium.Quod patet ex eo,ꝙ aliter non fuiſſet conſultum famæ beatæ virginis:ipſa apparente vtero grauida. ¶Et hæc eadē eſt ratio ad literā, quare beata virgo fuit cōiugata:vt ſcilicet conſuleretur famæ eius.puella enim non coniugata inuenta grauida infamis eſt.Ex parte quoq; prolis (ſcilicet Ieſu Chriſti) oportuit ad literam beatam virginem eſſe coniugatam:ne Ieſus ſpurius haberetur.Nec deeſt quoque tertia ratio literalis ex parte opportunorum obſequiorum ad fugā in Aegyptum,quæ per Ioſeph exhibenda erant. *Antequam conuenirent.* proculdubio ad conſummationem matrimonij.Sed oritur hic quæſtio:quia hinc apparet ꝙ poſtea conſummauerint matrimonium. modus enim iſte loquēdi(ſcilicet,antequam conuenirent)non conſueuit dici niſi de cōuenturis quandoque.nam de eo qui nunquam eſt pranſurus, non

dicimus

dicimus antequam pranderet:& ſic de ſimilibus. ❡ Ad hoc fomẽtum erroris Heluidij (qui non eſt verit⁹ dicere beatam virginem & Ioſeph cõſummaſſe matrimonium poſt natiuitatem Chriſti) reſpondetur quòd nec veritas nec modus loquẽdi hunc errorem inducit. Veritati ſiquidẽ textus ſufficit negatio cõſummati matrimonij tẽpore, quo beata Maria inuenta eſt grauida. hoc enim eſt quod intendit euangeliſta explicare. Modus autẽ loquendi congrue ſeruatur ſine ſubſecuta poſtmodum conſummatione matrimonij. nam hoc loquendi modo vtimur non ſolum quando poſtea ſubſequitur opus, ſed etiam ad denotandum diſpoſitionem, vel etiam ad denotãdum tempus. Dicimus enim de aliquo, quòd antequam in portu pranderet nauigauit. vbi non ſignificatur ꝙ pranſus eſt in portu poſtquàm nauigauit: ſed quòd diſpoſuerat in portu prandere. Similiter dicimus de eo, qui tempore dormitiõis iter arripuit, quòd antequàm dormiret accepit fugam. Vbi non ſignificatur quod poſtea dormierit: ſed tempus dormitionis fuiſſe tempus fugę. ❡ Sic enim in propoſito euãgeliſta ſignificat, quòd tempore conſummandi matrimonij inuenta eſt beata Maria grauida: & ſimiliter quòd quum eſſet diſpoſitio ad conſummandum matrimonium, inuenta eſt grauida. Et intellige tã tempus quàm diſpoſitionem in hoc quòd erant legitimi coniuges, ſimul conuerſantes: ita quòd licite & ſine omni nota potuiſſent (vt dictum eſt) conſummare matrimonium. Hoc enim tẽpus huiuſmodi & diſpoſitio ſufficit ad verificandũ modũ loquẽdi, antequã cõuenirent: & nõ oportet quod poſtea ſubſecutũ fuerit opus conuentionis. ❡ Et hæc ad propoſitum dicuntur, nam abſolute etiam verificatur, quòd iudices antequam cognoſcerent cauſam damnauerunt. N. & tamen non poſtea examinarunt. Et medicus antequam cognoſceret ęgritudinem dedit medicinam & occidit illũ: & tñ nec poſtea cognouit ægritudinẽ. *inuenta eſt.* proculdubio a Ioſeph familiariter cũ ea conuerſante. Vidit enim vterũ eius tumentẽ. Et videtur hoc ad literã fuiſſe poſt tres menſes a cõceptione Chriſti, quando beata virgo reuerſa eſt à domo Zacharię patris Ioannis Baptiſtæ. Vterus enim prægnantis, poſt tres menſes manifeſtè apparet. *in utero habens de ſpiritu ſancto. Ioſeph autem uir eius quum eſſet iuſtus.* Scriptum eſt enim Prouer. 18. qui tenet adulteram, ſtultus eſt & inſipiens. *Et nollet eam traducere, uoluit occulte dimittere eam.* Dictio interpretata traducere, proprie ſignificat exemplificare: hoc eſt facere illam exemplum aliis. Quod eſt vituperare ipſam, accuſando eam adulterij

terij . ſic enim ſpectaculum & exemplum feciſſet ipſam. Significatur enim tanta iuſtitia Ioſeph (vt iuſtitia eſt nomen veræ rectitudinis animi) vt duo vellet : ſcilicet & conſulere ſibi ne cohabitaret adulteræ , & conſulere coniugi ne vituperaret eam. propterea enim elegit medium dimittendi eam occulte : hoc eſt recedere nihil dicendo quod coniũx ſua eſſet grauida ex adulterio. exiſtimando nanque eam adulteram, habebat violentam rationem: vidẽdo eam grauidam, & ſciendo quod ipſe non cognouiſſet eam. *Hæc autem eo cogitante.* Tempus congruum ac neceſſarium diuinæ inſtructionis tangitur. Ante illud ſiquidem tempus non oportuit Ioſeph inſtrui: nec ante illud tempus diſpoſita erat mens eius ad percipiẽdam angelicam inſtructionem, quando nihil de vtero coniugis cogitabat. ſed tunc imminebat periculum dimiſſionis, & animus iuſtus ſanctis cogitationibus fluctuãs præparabatur ad diuinum lumen ſuſcipiendum : ſicut animus Nabuchodonoſor cogitans quid poſt ſe futurũ eſſet , præparatus eſt ad ſuſcipiendum ſomnium, futurorum præſagium : vt dicitur Danie. 2. *Ecce angelus domini in ſomnis apparuit illi, dicens.* Teſtatur euangeliſta, quod in prõptu opportune angelus domini apparuit Ioſeph in ſomnis. Et intellige per apparere , quod apparuit ſic quod manifeſtauit ſe eſſe angelum domini . niſi enim Ioſeph fuiſſet certificatus quod eſſet angelus domini, verbis eius certam fidem non dediſſet. ¶ Si quæritur quare beatæ virgini angelus apparuit in vigilia , Ioſeph autem in ſomnis: in promptu ratio eſt differentiæ ex differenti perfectione eorum. Iſte enim iuſtus, illa deſcribitur plena gratiæ. ¶ Verũ hæc apparitio in ſomnis, præſtare videtur aut æquiualere omnibus apparitionib9 angelorum in vetere teſtamento: quoniam hæc fuit cum tanta claritate mentis quod nulla interuenit hæſitatio. In apparitionibus enim factis Abrahæ ad ilicem Mambræ, Iacob, Ioſue, & cæteris, immo etiã in apparitione facta Zachariæ patri Ioannis baptiſtę interuenit ignoratio aut hęſitatio. *Ioſeph fili David.* Quia de natiuitate Meſię tandiu expectati & promiſſi ex ſemine Dauid inſtruere eum volebat, ideo eũ appellat fili Dauid: reuocando ad mentem eius per hoc promiſſionem factam Dauidi. *Noli timere accipere Mariam.* Timor reſpectu mali eſt: ac per hoc aperit angel9 quod Ioſeph timebat offendere Deum ſi acciperet adulterã: quia quaſi patronus adulterij efficeretur. *coniugem tuam.* Hinc apparet quod ita erat deſponſata quod erat coniux. erat enim inter eos verũ cõiugiũ: quia erat vera copula coniugalis. ¶ At ſi ſpe

culatiue

culatiue obiicitur,quomodo cum veritate coniugij ſtat continua virginitas mentis in beata virgine : quum vxor poteſtatem corporis ſui coniugi tradiderit? Reſpondetur quòd cõſenſus in copulam coniugalem non contrariatur virginitati mentali : quoniam non eſt cõſenſus in futurum actum copulæ carnalis, ſed eſt conſenſus in potentiam. Copula enim coniugalis potentiam ſignificat ad copulam carnalem. potentia ſiquidem tantum diſtat ab actu,vt quod eſt aliquid in potentia non ſit illud:qui enim eſt Rex in potentia non eſt Rex. *Quod enim in ea natum eſt.* Nota natum in ea:quoniam opus naturæ ſignificat. Et confutat errorẽ Valentini,dicentis Chriſtum corpus cœleſte habuiſſe,& per vterum beatæ virginis quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Excluditur ſiquidem hoc:dicente angelo, quod in ea natum eſt. non enim naſcitur niſi opere naturali. ¶In ea,in vtero eius. Et hinc habes diſtinctionem illam inter natiuitatem in vtero & natiuitatem ex vtero.natiuitas ſiquidem in vtero hic ſignificatur. ¶Et aperte naturale opus maternum aperitur : colligendo quod prius dixerat, quum eſſet deſponſata mater eius, & quod ſtatim ſubiungit, pariet filium. Ex eo enim quòd hic dicit in ea natum eſt,& eam vocat matrem eius quod in ea natum eſt,& quòd pariet filium,manifeſtiſſime ſignificat naturale opus maternum intra viſcera beatæ virginis interueniſſe,quo eſt mater,& pariet filium. Quæ ideo ſint notata,vt naturalem matrem Chriſti beatam Mariam intelligamus,ſicut reliquæ matres ſunt naturales matres ſuorum filiorum:hoc ſolo dempto,quòd nõ ex virili ſemine concepit. Quod angelus ſtatim ſubdit. *De ſpiritu ſancto eſt.* Directe reſpondet angelus cogitationi Ioſeph præſupponentis adulterium : excludendo hoc & dicendo,quòd non ex virili ſemine,ſed ex ſpirituſancto natum eſt in vtero beatæ virginis id quod natũ eſt in ea: hoc eſt quòd ſpirituſſanctus vice ſeminis virilis in hac natiuitate functus eſt. Nec propterea ſpirituſſanctus pater eſt Chriſti: ſicut nec ſemen virile pater eſt eius qui concipitur. ¶Vbi nota vtrunque dictum:ſcilicet & quod naturæ & quod miraculi fuit. Dicendo enim quod in ea natum eſt,opus naturæ ſignificauit:dicendo autem de ſpirituſancto eſt, opus miraculi manifeſtauit. Et vere conceptio illa fuit naturalis quo ad maternum opus: miraculoſa autem quo ad excluſionem paterni operis,& quo ad opus ſpirituſſancti. *Pariet autem filium.* Non emittet quod in ea natum eſt qualitercunque:ſed pariet,naturali opere materno per genitalia membra generabit filium maſculum. *Et vocabis nomen eius Ieſum.*

Fungeris

Fungeris tu officio patris in appellatione nominis. Et reddit nominis rationem. *Ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum.* In quo angelus inſtruit ipſum de officio Chriſti in primo aduentu: quòd ſcilicet venit ad ſaluãdum animas à peccatis. ¶ Et implicite Chriſti diuinitatem inſinuat: quoniam dei proprium eſt dimittere peccata. Non enim dixit, ſaluabit populum ſuum ne peccent, ſed à peccatis eorum: hoc eſt à peccatis quæ habent. quod eſt condonare peccata. ¶ Significanter quoque dixit populum ſuum: vt Ioſeph inſtructus ex lege, quòd Meſias redempturus eſſet Iſrael, intelligeret filium hunc naſciturum, habiturum ſub ſe populum, quamuis non explicauerit quomodo. *Hoc autem totum factum eſt ut adimpleretur quod dictum eſt a domino per prophetam dicentem.* Debebat euangeliſta ſubiungere ſtatim obedientiam Ioſeph: ſed diſtulit illam, interponendo vaticinium Eſaiæ, vt lectores inſtrueret de myſteriis ab angelo reuelatis: quòd non fuerunt nunc primùm reuelata, ſed olim eadem fuerunt à domino per Eſaiam prophetam prædicta. *Ecce uirgo in utero habebit, & pariet filium.* Aduerte hic quòd, vt Græcus teſtatur textus, Matthę⁹ euangeliſta aperuit ſenſum Eſaię cap. 7. Ecce alma dicendo ecce virgo in vtero habebit &c. *Et uocabitur.* pro, vocabũt, *nomen eius Emmanuel.* Angelus dixit, quod enim in ea natum eſt de ſpiritusancto eſt, pariet autem filium: Propheta dicit, Ecce virgo in vtero habebit & pariet filium. Et vbi angelus dixit, & vocabis nomen eius Ieſum, ipſe enim ſaluum faciet populum ſuum a peccatis eorum: Propheta dicit, & vocabunt nomen eius Emmanuel. Angelus enim nomen cum nominis ratione attulit, Propheta vero rem tantùm. Non enim intendit quòd appellandus eſſet Emmanuel: ſed quòd res ſignificata per Emmanuel attribuẽda eſſet ei, quòd cognoſcendus eſſet ſecundum rem ſignificatam per Emmanuel. Quod euangeliſta declarat ſubiungendo, *Quod eſt interpretatum.* pro, quod interpretatur, *nobiſcum deus.* In quo non minus ſignificatur diuinitas hui⁹ filij quàm ſignificata fuerit per hoc quòd ſaluum faciet populũ ſuum à peccatis eorum: immo hic filius eſt nobiſcum deus, in hoc quòd ſaluum facit populum ſuũ à peccatis eorum. ¶ Hic eſt primus locus ex quo apparet Matthęũ non ſcripſiſſe Hebraice: dum Hebraicum nomen interpretatur in alia lingua: vt prius dictum eſt. *Exurgens autem Ioſeph a ſomno, fecit ſicut præcepit ei angelus domini.* Obedientia Ioſeph deſcribitur ſine mora. *Et accepit.* ad perpetuam conuerſationem. *Coniugem ſuam.* quam à ſua conuerſatione cogitauerat dimittere.

tere. *Et non cognoſcebat eam donec peperit.* Oritur hìc ex aduerbio, dónec, quæſtio ad fomentum erroris Heluidij. Ex eo enim quòd euangeliſta dicit quòd Ioſeph non cognoſcebat (proculdubio cognitione copulæ carnalis) coniugem ſuam donec peperit filium, videtur quòd poſtquam peperit cognouerit eá. Sed hæc obiectio vana monſtratur & conuincitur ex eo, quòd iſta verba ſignificant quidem negationem coitus vſque ad partum, ſed non propterea ſignificant affirmationem coitus poſt partum. Fatemur ingenuè quòd hæc verba non ſignificant affirmationem aut negationem copulæ carnalis poſt partum: quia euangeliſtæ ſolicitudo fuit ad monſtrandum Chriſtum non ſolùm natum in virgine, ſed etiam virginem peperiſſe Chriſtum. Hæc enim duo cadere poterant ſub dubio: quoniá ambo ſupra naturę vires ſunt, & valde admiranda. Reliquum dimiſit intelligentiæ noſtræ: qui niſi deſipiamus, intelligere tenemur quòd cognitis & viſis tot myſteriis à Ioſeph & Maria, nec etiam cogitauerunt de carnali inter ſe copula. ¶ Nec imprudentię arguendus eſt euangeliſta tanquàm imprudenter ſcripſerit, dicendo non cognoſcebat eam donec peperit. niſi etiam imprudentiæ arguas Dauidem prophetá, ſcribentem, Dixit dominus domino meo ſede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum. Conſtat enim quòd non minùs ſedebit à dextris dei Meſias, poſtquam poſiti fuerint inimici ſub pedibus eius: & tamen dicit, ſed à dextris meis donec ponam. Simili enim modo dicit euangeliſta, & non cognoſcebat eam donec peperit: relinqués pro indubitato, quòd multò minùs cognoſcebat eam poſtquam peperit. ¶ At ſi contenderis quòd non debuit Matthæus hanc anſam hæreticis relinquere, pódera officium Matthæi. Nam aſſumpſit prouinciam ſcribendi generationem Chriſti, non vitam beatæ Mariæ. Incepit enim, Liber generationis Ieſu Chriſti: & rurſus, Chriſti generatio ſic erat. Perfecte autem narrauit generationem Chriſti ex parte matris, explicando quòd ex virgine conceptus eſt de ſpirituſancto, & quòd virgo ipſum peperit. reliquum tanquàm impertinens ſuo officio, tacuit. *Filium ſuum primogenitum.* Non poſt quem alius fuerit genitus, ſed ante quem nullus eſt ab ea genitus. In hoc enim ſenſu tam in ſacris ſcripturis, quàm in cómuni vſu vocatur, & eſt primogenitus: alioquin iura primogeniti nó haberent locum in vnigenito. *Et vocauit nomen eius Ieſum.* Hoc fuit adimpletum octauo die quando circunciſus eſt puer. ¶ Aduerte hìc quòd omnes euangeliſtæ ideo vtuntur nomine

Ieſu ſcribentes geſta Chriſti, quia Ieſus eſt nomé proprium perſonæ: & conſueuerunt ſcriptores hiſtoriarum vti nomine proprio perſonæ de qua loquuntur.

CAPVT. II.

Q*vum ergo natus eſſet Ieſus.* Continuat Euangeliſta natiuitati Chriſti aduentum Magorum, omiſſa circunciſione, quam implicite ſignificauerat in fine pręcedentis capituli, dicendo quòd Ioſeph vocauit nomen eius Ieſum: impoſitio enim nominis fiebat in die circunciſionis. *In Bethlehem Iudæ.* pro, Iudęæ. Locus natiuitatis Chriſti deſcribitur Bethlehem, alio nomine Ephrata. Et fuerunt duæ ciuitates nomine Bethlehem (altera in tribu Zabulon: vt patet Ioſue.19. altera in tribu Iuda: de qua ortus eſt Dauid. & de hac eſt ſermo) ideo additur Iudææ: id eſt in ſorte tribus Iudæ quæ vocatur Iudæa. ¶ Et aduerte quòd dominus Ieſus voluit naſci in Bethlehem ad literam, quia erat ciuitas Dauid, & non in Sion, quæ vocabatur ciuitas Dauid: vt ex electo loco natiuitatis inciperet aſſumere vilitates noſtras: eligendo naſci in vili terra & non in nobili, qualis erat Sion illuſtrior pars Hieroſolymæ. *In diebus Herodis regis.* Secundũ hiſtorias Chriſtus natus eſt anno.42. imperij Auguſti Cæſaris: qui erat annus.34. vel circiter regni Herodis. Sed Matthæus non dixit in diebus Cæſaris Auguſti, ſed in diebus Herodis Regis. quia hiſtoria aduentus Magorũ cum inde ſubſecutis, ex Herode, non ex Cæſare Auguſto pendebat. Herodes enim non Auguſtus inquiſiuit de loco natiuitatis Chriſti, direxit Magos in Bethlehem, occidit innocentes, fugauit Chriſtum in Aegyptum. Fuit autem ſecũdum hiſtorias Herodes hic Idumæus, circunciſus tamen ob amorem vxoris. Et appellatur ſimpliciter Herodes rex, quia fuit primus rex inter Herodes, & fuit primus rex Iudæorum coronatus à Romanis. fuit enim ſenatuſconſulto decretus rex Romæ: gubernantibus mundum Cæſare Auguſto & Antonio, præſentibus tunc in illius creatione. Et eſt iſte qui ab aliis vocatur magnus Herodes, vocatur etiã Herodes Aſcalonita. *Ecce Magi.* Nota continuationem. quum natus eſſet, ecce Magi: vt intelligas ſtatim poſt natiuitatem Chriſti veniſſe Magos. Quod etiam conuincitur ex eo quòd Magi inuenerunt Chriſtum in Bethlehem. nam conſtat quadrageſimo die pręſentatum fuiſſe Hieroſolymis in templo, & poſtea in Aegyptum delatum. Et ſi rationabiliter ſupputabimus tempus, decimo forte die à natiuitate Chriſti Magi venerunt Hieroſolymã,

ratio-

rationabile ſiquidem eſt,quòd duo ad minus dies effluxerunt ſciſcitante Herode,vbi Chriſtus naſceretur & tempus ſtellæ: vt ſic tertiodecimo die Magi peruenerunt ad Chriſtum in Bethlehem. ¶ Magus dictio Perſica dicitur,non Latina, Græca aut Hebræa: & idem ſignificat,quod apud Græcos philoſophus,apud Latinos ſapiens,apud Indos gymnoſophiſta.vnde ex ipſa dictione ſignificatur,quòd viri iſti fuerunt Perſæ, hoc eſt,ſapientes Perſarum. Si enim euangeliſta dixiſſet, ecce gymnoſophiſtæ, proculdubio intelligeremus quòd fuerunt ſapientes Indorũ.vnde ex quo dixit, ecce Magi:intelligendũ eſt,quòd fuerunt ſapiẽtes Perſarum. Nec apparet difficile, quòd decem diætis camelorum, ab oriente venerint Hieroſolymam:quum cameli diæta vna æquiualeat diætis tribus equi, vt dicitur. ¶ Et quia pluraliter dicitur Magi, conſtat quòd ad minus fuerunt duo. communiter tamen creditur quòd fuerint tres,quantum ex euangelica litera habetur, ſapiẽtes ſeu philoſophi. *Ab oriente uenerunt.* Satis quadrat dictioni Magi quòd venerint ab Oriente, quoniam Perſia in Oriente eſt. Et quia ter in hac hiſtoria euangeliſta repetit illã regionem, vocando eam Orientem(nam & inferius dicit,vidimus ſtellam eius in Oriente:& rurſus,& ecce ſtella quã viderant in Oriente)inſinuare, immò ſignificare apertè videtur, quòd terra vnde iſti venerũt ſit in Oriente: non ſolùm reſpectiue ad Hieruſalem, ſed ad vniuerſam terram habitabilem.propterea enim totiens repetiit ſimpliciter & abſolute ab Oriẽte:in tali ſiquidẽ ſitu Perſia. *Hieroſolymam.* Humana vſi ratione Magi regem Iudæorum nouiter natum quærunt in ciuitate regia ſimul & diuina, propter templum domini ibidem. *Dicentes, ubi eſt qui natus eſt rex iudæorum? uidimus enim ſtellam eius in Oriente: & uenimus adorare eum.* Vnum quærunt, & tria affirmant. Quærunt enim ſpecialem locum, in quo manet Chriſtus natus,dicendo vbi eſt. Affirmant primò natum eſſe regem Iudæorum: dicendo, qui natus eſt rex Iudæorum. Et loquuntur de Iudæorum rege tam expectato & à prophetis prædicto. Affirmant ſecundò modum quo ſciunt natum eſſe Iudæorũ regem: dicendo, vidimus ſtellam eius in Oriente. Affirmant tertiò quorſum inquirunt:dicendo, & venimus adorare eum. ¶ Vbi ſcito quòd, venimus, præteriti eſt temporis: vt textus Græcus teſtatur. Ac ſi aperte dicant, Ad hoc quærimus, vt adoremus eum: quia ad hoc venimus. Et rurſus tam certi ſumus ex ſtella, quòd natus eſt rex Iudæorum, quòd venimus nos qui ſapientes habemur & vocamur adorare eum. ¶ Aduerte hîc, quòd ſtella iſta ex iis

quæ euangelica tradit hiſtoria, non erat ſtella aliqua cœleſtis, ſed erat ſimilitudo quædam ſtellæ. erat enim mixtum quoddam ex elementis pluribus & præcipuè igni: ſimile ſtellæ, non in cœlo exiſtens, ſed in aëre prope nos: vt patet ex eo quòd mouebatur quaſi motu progreſſiuo, antecedendo Magos ab Hieruſalem, vſq; ad diuerſorium in quo erat Chriſtus, ſupra illam domum firmiter ſtans, huiuſmodi enim motus, & quies ad demonſtrandum domunculam illam, conuincunt quòd in aëre erat tam vicino quòd demonſtraret illam paruam domunculam, ita quòd non alium demonſtrabat locum. ¶ Sed eſt hîc quæſtio difficilis, quomodo verificatur, vidimus ſtellam eius. Quòd enim viderint oculis corporeis ſtellam, clarè intelligimus: ſed quòd viderint ſtellam eius, valde difficile eſt intelligere. & tanto difficilius, quanto ſtella illa, non ſolùm monſtrauit regem Iudæorum (& propterea dicitur ſtella eius) ſed etiam monſtrauit tempus natiuitatis eius. Quod ex hoc patet, quòd Magi ad manifeſtandum Iudæis quòd natus eſt rex Iudęorum, dixerunt: vidimus enim ſtellam eius in Oriente. niſi enim ex ſtella didiciſſent Chriſtum natum, nó potuiſſent ex viſione ſtellæ affirmare natum eſſe regem Iudæorum. Et ratio difficultatis eſt: quia non apparet modus quo ſtella illa in Oriente exiſtens monſtrauerit Chriſtum natum. ¶ Ad euidentiam huius difficultatis tria declarari oportet. Primũ eſt, quæ ſit res monſtrata per ſtellam. Secundum, quis fuit modus monſtrandi rem illam. Tertium, quis fuit modus quo Magi perceperunt ſtellam illam monſtrare Chriſtum natum. ¶ Circa primum in dubium vertitur, an ſtella illa monſtraret Chriſtum iam natum, an monſtraret Chriſtum naſciturum poſt tot menſes ſeu annum. Sed verba Magorum præ ſe ferunt, quòd ſtella illa monſtrauit Chriſtum natum. nam ipſi dixerunt, vbi eſt qui natus eſt. & ad hoc manifeſtandum adduxerunt cœleſte teſtimonium, quia vidimus ſtellam eius. Perſpicaciter ſiquidem cõſiderando verba Magorum quorſum tendant, apparet quòd directe tendunt ad teſtificandũ Chriſtum natum. Prophetæ enim prædixerant regem Iudæorum naſciturum, & hoc vniuerſi Iudæi credebant. Vnde Magi non adduxerunt ſtellam pro teſtimonio regis Iudæorũ abſolute aut naſcituri, ſed regis Iudęorum nati. Et ſi ſtella mõſtraſſet regem Iudæorum, non natum, ſed naſciturum, dixiſſent Magi, vidimus ſtellam eius in Oriente tot menſibus antè, & ſupputatis mẽſibus iam debet eſſe natus. Quod non dixerunt: ſed aſſeuerarunt ipſum natũ ex eo quòd viderant ſtellam eius, abſque ſupputatione aliqua temporum.

porum. Concludendum eſt ergo, quòd ſtella demonſtrauit Chriſtum natum. Quod etiam tanto magis rationi conſonat, quanto minus multiplicatur miracula. monſtrare enim Chriſtum natum eſt ſimplex miraculum : monſtrare autem Chriſtum naſciturum tali certo die, multiplicat miracula, quę nõ habemus ex ſcriptura.

Circa ſecundum de modo demonſtrandi, duplex modus intelligi poteſt. Alter per modum imaginis, tanquam in ſtella illa apparuerit velut pictus Chriſt⁹ natus. Sed ſi ſic fuiſſet, non dixiſſent Magi, vidimus ſtellam eius, ſed dixiſſent, vidimus ſtellam cũ imagine eius. non enim omiſiſſent imaginem, quæ erat expreſſio apparentis ſtellę. vnde hoc extraneũ ab euãgelica apparet hiſtoria, & voluntariè dici. Alter modus eſt, quòd ortus ſtellæ monſtrauit ortũ Chriſti, hoc eſt, ꝙ ex hoc ipſo quòd ſtella illa apparuit tẽpus apparitionis fuit ſignũ tẽporis natiuitatis Chriſti. Et hic modus cõſonat verbis Magorũ, & ſubſecutis quæ referũtur in euangelio. Conſonat in primis verbis Magorum, non aliud teſtimonium afferentium Chriſti nati, niſi ſtellam eius viſam. hoc enim ſignificat viſionem ſtellæ (hoc eſt apparitionem ipſius) ſignum fuiſſe Chriſti nati. Conſonat deinde ſubſecutę inueſtigationi, quam fecit Herodes de tempore ſtellę. Significanter enim euangeliſta dicit, quòd diligenter didicit à Magis tẽpus ſtellæ. hoc enim ad hoc ſpectat, quod tempus apparitionis ſtellæ, fuerat tempus natiuitatis Chriſti: tam diligens ſi quidem inueſtigatio temporis ſtellę, teſtatur quòd Magi dixerant tempus natiuitatis Chriſti fuiſſe tẽpus apparitionis ſtellæ. Conſonat tertio modo, quo ſtella demonſtrauit locũ in quo Chriſtus eſt adoratus à Magis. Deſcribit enim euangeliſta, quòd ſtella motu ſuo ducatum præbuit Magis ab Hieruſalem vſque ad domum in qua erat Chriſtus: & quod quieſcendo ſupra domum in qua erat Chriſtus, monſtrauit magis illic Chriſtum eſſe. Hinc enim ſecundum rectam rationem intelligimus, quòd eadem ſtella ſicut monſtrauit locum, proportionali modo monſtrauerat tempus: ac per hoc ſicut quieſcendo in loco ſupra domum monſtrauit locum vbi erat Chriſtus, ita tempore ortus ſui monſtrauit tempus ortus Chriſti. Sic enim omnia quadrant: vt tempus fuerit ſignum temporis, & locus loci. Vnde concludendum eſt, quòd ſtella illa tanquam cœleſte teſtimonium ſuo ortu monſtrauit ortum Chriſti. ¶ Circa tertium (quomodo ſcilicet Magi cognouerunt ortum illius ſtellæ eſſe ſignum ortus Chriſti) in dubium non vertitur, quòd hoc cognouerunt ex diuina reuelatione: quum conſtet aliter nõ potuiſſe hoc cognoſci. ſed

dubitatur,an diuina reuelatio fuerit antiqua,an noua ipſis Magis facta. Et quidem,quòd non noua,ſed antiqua fuerit,inſinuant verba Magorum : atteſtatur & ratio. Verba quidem Magorum quoniam non dicunt vidimus ſtellam quãdam nouam in aëre,& fuit nobis reuelatum quòd eſſet index regis Iudęorum nati,ſed ſolum actum videndi ſtellam proferunt, dicendo,vidimus ſtellam eius. Hæc ſiquidem verba ſignificant in ipſis Magis ſolum actum videndi ſtellam indubie indicem Chriſti nati. Sicut enim dicendo vidimus vexillum eius,ſignificamus in nobis ſolum actumvidendi vexillum indubitatum eius:ita dicendo vidimus ſtellam eius, ſignificant in ſeipſis ſolum actum videndi indubitatam ſtellam eius ex antiqua reuelatione. Rationi quoque valde cõſentaneum eſt,vt antiqua fuerit reuelatio de ortu iſtius ſtellæ. nam ſi Magi ſeipſos pro authoritate attuliſſent, quòd ipſi viderunt,quòd ipſis fuit reuelatum, deriſi fortè fuiſſent, & in iocum deducta eorum verba:vel ſaltem non fuiſſet tam vehemẽter commotus Herodes, vt inde procederet ad tantam innocentum cladem.Sed vbi authoritas patrum ab annis mille obſeruata de ortu futuro iſtius ſtellæ prolata eſt cum euentu ſubſecuto,quòd corporeis oculis vidimus ſtellam expectatam tanto tempore ad indicandum Chriſtum natum.& inde moti ſumus,ita quòd venimus adorare eum.rationabilem habuit Herodes cauſam credendi ortum eſſe regem Iudęorum. Incertum eſt autem cui ſeu quibus & quãdo fuerit facta iſta reuelatio de ortu ipſius ſtellæ:nihil nanque in ſacra ſcriptura de hoc habetur.Illud enim quod legitur Num.24.dictum à Balaam, orietur ſtella ex Iacob (vel ſecundum interpretes ex Hebræo, inceſſit ſtella ex Iacob)aſſimilat Meſiam ſtellę:& non ſignificat ortum ſtellæ ad indicandum natiuitatem eius:vt patet ex eo, quòd ſtellam dicit ex Iacob orituram ſeu inceſſuram.Poteſt tamẽ fuiſſe quòd traditiones Balaam alio ſeu clariori modo haberẽtur apud iſtos,aperte ſignificantes quòd orietur ſtella ad indicandum natiuitatem Meſiæ.Potuit quoque talis traditio fuiſſe à Iob, qui manifeſte cognouit myſterium Meſię,& fuit princeps Orientalis: vt patet Iob.1.Sed ſiue à Balaam,ſiue à Iob, ſiue à Sibylla aliqua,ſiue à quocunque alio, credendum eſt huiuſmodi antiquam traditionem fuiſſe,quòd orietur noua ſtella, nulla ex cœleſtibus ſtellis in natiuitate Meſiæ. Et ſic Magi ſequaces huiuſmodi antiquę traditionis,videntes nouam ſtellam cognouerunt Chriſtum natum.

Audiens autem Herodes rex,turbatus eſt. Idumęus erat:& propterea audita natiuitate regis tã deſiderati à Iudęis, timuit ꝑdere ꝓpriũ

regnum

regnum. *Et omnis Hieroſolyma cum illo.* Turbatur omnis Hieroſolyma(quæ debuiſſet lætari)timore fortè Romanorū ne ex hac occaſione opprimerentur,vel applaudens Herodi.Propter quod fortè euangeliſta addidit,cū illo:ſignificans quòd imitando Herodem,omnis Hieroſolyma turbata eſt.Cum veritate tamen horum verborum ſtat,quòd multi viri iuſti lætati fuerint:quoniam omnis Hieroſolyma non comprehendit ſingulos ſigillatim, ſed populum in communi. *Et congregans omnes principes ſacerdotum, & ſcribas* hoc eſt viros doctos, *populi,ſciſcitabatur ab eis ubi chriſtus naſceretur.* Non quærit Herodes locum vbi Chriſtus natus eſt(quia dixiſſent ſacerdotes & Scribæ,neſcimus) ſed quærit vbi debet naſci ſecundum prophetiam. Hoc enim ſignificat vbi naſceretur. *At illi dixerunt ei,in Bethlehem iudæ.* pro,Iudeæ. *sic enim ſcriptum eſt per prophetam.* Micheam.5.capite. *Et tu Bethlehē terra iuda nequaquam minima es in principibus iuda.ex te enim exiet dux qui reget populum meum iſrael.* In Michea quātum ad ſententiam intentam de loco natiuitatis Chriſti habentur hæc,ſed aliis verbis.Nam ibi dicitur,et tu Bethlehem terra Ephrata paruul⁹ es vt ſis in milibus Iudaa.ex te mihi egredietur vt ſit dominator in Iſrael.Vbi etiam aduerte,quòd in textu Græco habetur pronomē, mihi,in hoc euangelio.& defectu fortè ſcriptorum apud Latinos codices legitur, ex te exiet dux. Deberet enim legi, ex te mihi exiet dux.Eſt itaque ſenſus authoritatis Prophetæ,vt refertur inducta à Scribis & Sacerdotibus, quòd Bethlehem non eſt minima inter principes (hoc eſt in producendo principes ſeu duces tribus Iudæ)quoniam ex ipſa egredietur ille maximus dux qui reget populum Iſrael. *Tunc Herodes clam uocatis Magis,diligenter didicit,*pro,cognouit,*ab eis tempus ſtellæ quæ apparuit eis.& mittēs illos in Bethlehem dixit,ite & interrogate diligenter de puero.* Aduerte quòd in tota hac hiſtoria vbi textus Latinus nominat Ieſuum puerum,textus Græcus nominat ipſum puerulum. *Et cum inueneritis renunciate mihi:ut ego ueniens adorem eum.* Fallacem animum manifeſtat ſubſecutum factum. Vbi conſidera diuino nutu actum eſſe,vt Herodes cōſideret in ſimplicitate Magorum, & crederēt eos ad ſe reuerſuros: vt ſic neminem daret eis comitē aut exploratorem. fortè ne ſe ſuſpectum redderet. *Qui cum audiſſent regem abierunt.Et ecce ſtella quam uiderant in oriente.* Et nō dicit quæ anteceſſerat eos vſque ad loca vicina Hieruſalem,ſed ſolum quam viderant in Oriente, hoc eſt quam ipſi in Oriente poſiti viderant.Hinc enim inſinuatur,quod non niſi in Oriente

illam viderant. *Antecedebat eos.* Hinc clarè apparet, quòd tá vicina erat eis, vt motus eius ſimilis eſſet motui eorũ. *vſque dũ veniens ſtaret ſupra ubi erat puer.* pro, puerulus. Tam prope quieuit, vt diſcrete monſtraret locũ illum. Et hoc ad tollendum ſolicitudinẽ inquirẽdi. & interrogandi: & rurſus ad tollendum aliorum notitiã qui potuiſſent referre Herodi. Quieſcendo enim ſupra locum illum, ſuo modo loquebatur, ecce hic eſt quem natum teſtata ſum.

videntes autem ſtellam gauiſi ſunt gaudio magno ualde, & intrantes domum. Stabulum vel diuerſorium. Diuino ſi quidem conſilio actum eſt vt inueniretur ibi à Magis: vt nullus remaneret teſtis in Bethlehem, quòd in tali priuata domo Magi fuerunt. Incertum eſt enim an Matthæus præſepium appellet domum, an fortè ceſſauerit multitudo hoſpitum in illa domo diuerſoria: & ſic beata virgo ex præſepio hoſpitata fuerit in domo diuerſoria, in qua non fuerat illi locus, quum peperit Ieſum. *inuenerunt puerum*, ſeu puerulum. hoc eſt in nullo differentem ætate, habitudine aut quouis alio exteriori ſigno ab infante. Propter quod etiam adiungitur, *cum Maria matre eius.* vt in omnibus puerulus ſignificetur. *Et procidentes adorauerunt eum.* Maximo reuerentiæ ſigno cadentes adorauerunt. Ita quòd non genu flexerunt, ſed in faciem ceciderunt: in nullo hæſitantes de teſtimonio ſtellæ. Et quoniam exteriores actus monſtrant interiores affectus, dubitandum non eſt, quòd in mente iſti Magi adorauerunt in ſpiritu & veritate cum maxima interna humilitate. *Et apertis theſauris ſuis.* Hinc apparet quòd oneraria iumenta habebant ſecum. *obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.* Incertum eſt an ſinguli obtulerunt hæc tria, an omnes ſimul hæc tria. Incerta quoque eſt literalis ratio, quæ mouit Magos ad offerendum potius hæc quàm alia. Conſtat tamen quòd aurum congruit regiæ dignitati: thus tum deitati, tum ſacerdotali dignitati: myrrha tum infantilibus membris, tum fidei ſepulturæ eius. *Et reſponſo accepto.* pro, oraculo accepto. Vnde non oportet ſolicitari ad quid refertur reſponſio: quum reſponſio ex officina interpretis prodierit.

in ſomnis. Certiores redduntur iſti omnes, & non vnus eorum: ex eo quòd ſubiungitur, *Ne redirent.* pro, ne reflecterent. Iter ſuum. *Ad Herodem.* Sicut Ioſeph certior redditus eſt in ſomno de conceptione, quòd beata Maria conceperit ex ſpirituſancto. *Per aliam uiam reuerſi ſunt in regionem ſuam.*

Qui quum receſſiſſent. Intellige de receſſu conſummata, & non de initio receſſus: quoniam apparitio angeli ad Ioſeph, admonentis de fuga in AEgyptum, non fuit poſt initium receſſus Magorum, ſed multos dies poſt. medium enim fuit tempus apparitionis Chriſti in templo, quæ fuit quadrageſimo die à natiuitate Chriſti. Et rationabile eſt, quòd hæc apparitio fuerit facta ipſi Ioſeph in Hieroſolyma poſt pręſentationem Chriſti in templo. Quod ex eo colligitur: quia aut fuit in Hieroſolyma, aut in Naſareth. Sed in Naſareth apparet non fuiſſe. quoniam ſi in Naſareth fuiſſet Ioſeph antequam iret in AEgyptum, rediens ex AEgypto, recto itinere veniſſet in Naſareth, quũ tamẽ legatur quòd intendebat venire in Iudæam. Hinc enim colligitur, quòd poſt præſentationem Chriſti in templo, intendebat Ioſeph habitare in Iudæa: puta Hieroſolymis, aut potius in Bethlehem. ſed antequã inciperet firmare habitationẽ, monuit angelus vt fugeret in AEgyptum. *Ecce angelus domini apparuit.* pro, apparet, *in ſomnis Ioſeph: dicens, ſurge & accipe puerum.* pro, experrectus aſſume puerulum, *& matrem eius, & fuge in AEgyptũ: & eſto ibi uſque dum dicam tibi. Futurum eſt enim ut Herodes quærat puerum ad perdendum eum.* Ita quòd angelus non pręcepit vt vigilet: ſed vt quũ à ſomno euigilauerit, accipiat puerum & matrem eius. &c. *Qui conſurgens accepit puerum.* pro, qui experrectus aſſumpſit puerulum, *& matrem eius nocte & ſeceſſit in AEgyptum: (& erat ibi uſque ad obitum Herodis.)* Ita quòd eadem nocte quũ euigilauit à ſomno Ioſeph, executus eſt quod monuit angelus. *Vt adimpleretur quod dictum eſt a domino per prophetam dicentem.* Oſeæ. 11. *Ex AEgypto uocaui filium meum.* Vbi aduerte, quòd hæc authoritas ad literam loquitur de populo Iſrael. quẽ deus appellat filiũ ſuum nõ ſolum ibi, ſed Exodi quarto. Filius meus primogenitus Iſrael. Matthęus autem euangeliſta in myſtico ſenſu dixit impleri hãc ſcripturam de Chriſto: ſicut Ioãnes euangeliſta dicit impleri ſcripturam, Os non comminuetis ex eo, quia non fregerunt crura Chriſti. *Tunc Herodes uidens quoniam illuſus eſſet a Magis.* Facto, non intentione illudendi fefellerũt ipſum. *Iratus eſt ualde. Et mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus eius a bimatu & infra.* Seu, & inferius, vt in Græco habetur. Ex hiſtoria euangelica certum eſt, quòd hæc Hærodis iuſſio non fuit ſtatim poſt egreſſum Magorum, ſed poſt præſentationẽ Chriſti in templo & fugam Ioſeph in AEgyptũ: dicente tunc angelo, futurũ eſt enim vt Herodes quærat puerum ad perdendum eum. Ex his

enim conſtat quòd Herodes non eſt vſus diligentia in receſſu Magorum à Bethlehem ad ſciendum quò iuerint: nam à receſſu Magorum vſque ad tempus occiſionis Innocentium fluxerunt ad minus triginta dies. & ex rationabiliter ſuperius dictis fluxerunt fere duo anni dicente Euangeliſta, à bimatu & inferius ſecũdum tẽpus quod exquiſierat à Magis. Hoc enim apertè ſignificat quòd fere bienniũ fluxerat ab apparitione ſtellæ: alioquin nõ dixiſſet ſecundum tẽpus quod exquiſierat à Magis. ¶ Quare autem tanto tẽpore diſtulerit Herodes occiſionem infantum, neſcitur. Certa tamẽ eſt tanta Innocentũ clades non ſolùm ex euangelio Matthæi, ſed etiã ex libris gentilium. Refert enim Macrobius libro Saturnalium ſecundo, quòd quũ Auguſtus audiſſet inter pueros, quos in Syria Herodes rex Iudæorum intra bimatũ iuſſit interfici, filium quoque eius occiſum ait: melius eſt Herodis porcũ eſſe quàm filium. Et hæc ideo attulerim, vt ſciant etiam increduli non fuiſſe ab euangeliſta ſeu Chriſtianis confictum aduentum Magorum in Hieruſalem, inquirentium vbi eſt qui natus eſt rex Iudæorum: vt ſi non credunt euangeliſtæ, credant effectui necis bimorum patratæ ab Herode: vt Macrobius teſtatur. ¶ Nec mireris nouitie, quòd Macrobius dixerit in Syria: quia Iudæa pars eſt Syriæ. Prætulit autem Auguſtus porcum filio, quia Herodes peperciſſet porco: vtpote ſeruans ritum Iudæorum abſtinentium à porcis. ¶ Nec obſtat ætati bimatus, quòd monſtrantur oſſa eſſe illorũ innocentum, tum teſtificantia ætatem maiorem, tum quia non conſtat huiuſmodi oſſa eſſe illorum innocentũ, quanuis deuotio fidelium illa veneretur. Tũ quia poſſibile fuit, vt aliqui eſſent ibi innocentes futuri proceræ ſtaturæ, ac per hoc extunc habentes maiora oſſa, quàm communes homines. *Secũdum tempus quod exquiſierat*, pro, exacte cognouerat, *a Magis. Tunc adimpletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam dicentem, vox in Rhama audita eſt, ploratus & ululatus multus. Rachel plorans filios ſuos: & noluit conſolari, quia non ſunt.* Hæc quòque prophetia ſcripta Hieremiæ. 33. ſecundum ſenſum myſticum introducitur ab euangeliſta impleta. nam ſecundum ſenſum literalem refertur captiuitas decem tribuum olim facta, promittendo futuram conſolationem, quæ adhuc non eſt adimpleta: adhuc ſiquidem reliquiæ Iſrael non ſunt ſaluatæ. Textus enim ille perſpicue loquitur de captiuitate Iſrael: hoc eſt, decem tribuum, quæ appellantur Ephraim. Propterea ſiquidem inducitur Rachel plorãs filios ſuos, quia Ephraim ex Rachele deſcẽdit. Myſtice aũt Rachel dicitur

tur mater iſtorũ infantiũ,quia ſepulta eſt iuxta Bethlehẽ:vt patet Geñ.35.per hoc enim dicitur mater Bethlehemitarũ.¶ Et aduerte,quòd in textu Græco habetur ſic. Vox in Rhama audita eſt: lamentatio & ploratus,& luctus ſeu eiulatus multus. Rachel plorãs filios ſuos:& noluit conſolationẽ admittere,propterea quòd non ſunt:hoc eſt,quia mortui ſunt,vel quia antequam vitæ vſum haberent mortui ſunt. Ad literã autem apud Hieremiã ſignificatur,quòd filij ſui non ſunt:quia non ſunt ſecundũ eſſe populi,ſed diſperſi in ſeruitutẽ. *Defuncto autem Herode.* Mors Herodis fuit tertio anno poſt Chriſti natiuitatẽ:vt colligitur ex ſupputatione annorũ. Chriſtus enim natus eſt.42.anno imperij Cæſaris Augu ſti:qui ſuperuixit annos.15.nã imperauit.57.annos,mẽſes ſex,& dies duos,& paulo plus:vt inquit Ioſephus. & mors Cæſaris Auguſti fuit tempore quo Annius Rufus erat gubernator Iudeæ. Ita quòd oportet hos quindecim annos diſtribuere in tres gubernatores Iudeę:ſcilicet Anniũ Rufum,Marcũ,& Copinium.& vt videtur ſonare Ioſephus etiã aliquid Cyrini,qui præſidebat toti Syriæ:& in decenniũ principatus Archelai & in reliquũ vitę Herodis. Supputando ſiquidem pro rectoribus & principatu Archelai duodecim annos,nõ niſi tres ſuperſunt vitę Herodis poſt natiuitatẽ Chriſti:ſi tamen tantũ vixit. Quocirca ſi Chriſtus nõ fuit in AEgypto,niſi vſque ad obitũ Herodis,quarto ætatis ſuę anno reuerſus eſt in terrã Iſrael. *Ecce angelus domini apparuit*.pro, apparet,*in ſomnis Ioſeph in AEgypto:dicens,ſurge & accipe puerum*. pro, excitatus aſſume puerulum,*& matrem eius:& uade in terrã Iſrael. Defuncti ſunt enim*. Aut numerus pluralis ponitur pro ſingulari: aut defuncto Herode alij quoque cõplices defuncti ſignificãtur. *Qui quærebant animam pueri*. pro, pueruli. *Qui conſurgens accepit puerum*.pro excitatus autem aſſumpſit puerulum,*& matrem eius, & uenit in terram Iſrael*. Non explicat certam ciuitatem:ſed terram promiſſionis. *Audiens autem quod Archelaus regnaret in Iudæa pro Herode patre ſuo*. Archelaus nunquàm fuit rex ſed appellatur regnare non titulo regio,ſed poteſtate regia. *Timuit illo ire*. Hinc apparet quòd Ioſeph intẽdebat ire in Bethlehẽ,aut aliquã aliam ciuitatem ſortis Iudæ:computando etiã Hieruſalem in ea tanquã caput regni Iudeæ, comprehẽdentis ſortem Iudæ & aliquid Beniamin. *Et admonitus*. Deeſt , oraculo. Legendum eſt. *Et oraculo admonitus in ſomnis,ſeceſſit in partes Galilææ. Et ueniens habitauit in ciuitate quæ uocatur Naſareth*. Nota quòd Naſareth debet ſcribi nõ per z,ſed per ſ:quia in Hebræo ſcribitur per ſ. Et multum

multum intereſt Naſareus & Nazareus:quia Nazareus eſt nomē religioſitatis,à ſeparatione dictum.vnde in veteri teſtamento appellantur Nazarei, tanquàm ſegregati deo: de quibus ſcribitur Nu.6.Naſareus autem nomen eſt patrium à ciuitate Naſareth. & deriuatur à flore ſeu germine ſeu ſtirpe.vnde Chriſtus Naſare⁹ appellatus eſt. *vt impleretur quod dictum eſt per prophetas.* Ex quo nullum nominauit prophetam,teſtimonium ſenſus magis quàm verbi videtur afferre. Chriſtus enim ſtirps, germen & flos totius ſanctitatis fuit à prophetis prænunciatus.

CAPVT III.

In *diebus autem illis.* Tranſit euangeliſta ab infantia Ieſu Chriſti ad ætatem perfectam trigeſimi anni eiuſdem. Ita quòd dicendo in diebus illis:demonſtrat annum quintumdecimum imperij Tiberij Cæſaris: vt Lucas dicit. ¶ Tacet autē conuerſationē & opera Ieſu Chriſti intermedio tempore,quia communis fuit illius conuerſatio:& habebatur tūc ſicut cæteri ho mines. *venit.* Præſentis eſt temporis. Non à regione longinqua, ſed à ſolitaria vita. *Ioannes Baptiſta.* Ioannes nomen fuit proprium.Baptiſta autē cognomen,ex eo quòd primus inſtituit baptiſmum. ¶ Magna Ieſu humilitas, qui baptiſtæ nomen perpetuum detulit nuncio ſuo(ad confundēdum humanum perpetui nominis appetitum) quum tamen ipſe Ieſus eſſet pater totius mundi per baptiſmum, & Ioannis baptiſmus breuiſſimo duraturus eſſet tempore. *prædicans.* Ecce ad quid venit,ad officium prædicationis. *in deſerto iudææ.* Locus prædicationis eſt. *et dicens: pœnitentiam agite.* Materia prædicata deſcribitur in genere,continens duo. Primò quid eſſet agendum: dum dicitur.pœnitentiam agite.vbi admiſſorum criminum pœnitendo præcipitur.Interpres carens Latino verbo ſimplici(ſcilicet pœnitere)dixit pœnitētiam agite. Secundò rationem pœnitendi dicendo. *Appropinquabit.* pro,appropinquauit,*enim regnum cælorum.* Regna terrena viſa ſunt & continua experientia hominibus nota: regnum verò cœlorum (quod idem eſt cum regno dei & regno Chriſti)quod in ſecundo Chriſti aduentu manifeſtum palam omnibus erit, valde diſtabat tempore veteris teſtamenti. Diſtabat enim tempore,notitia,affectu,& acceſſu:ſed quando verbum caro factum eſt, tunc incœpit regnum celorum aperiri, tūc homo aſſumptus in deum primo beatus fuit ſecundum partem ſuperiorem animæ. Et ideo quando Ioannes Baptiſta prædicabat,iam regnum cœlorum ap

propin-

propinquauerat,non tamen adhuc aduenerat:quoniam regnum dei non venit vſque ad Chriſti mortem & reſurrectioné.In morte quidem,dicente ipſo latroni:hodie mecum eris in paradiſo.In reſurrectione auté:dicente ipſo,data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra.& iuxta quòd prædixerat,non bibam de hoc genimine vitis,donec vobiſcum bibam in regno patris mei.quãdo iam homo beatus etiam ſecundum corpus fuit.Et cum his omnibus adhuc non aduenit palàm vniuerſis regnum dei:ſed cõtinue oramus,adueniat regnum tuum.¶Ideo pœnitẽtialem vitam aſſumite,quia non terrenum,ſed cœlorum regnum, manifeſtandũ diligendum,acquirendum,poſſidendumq; appropinquauit.Vbi apertè ſignificat pœnitentialẽ vitã eſſe mediũ ad poſſidendũ regnum cœlorum.Et percutit Ioannes Baptiſta hac noua prędicatione Iudæorum frontem.Ac ſi apertè diceret:Hactenus audiſtis Prophetas prædicãtes regnũ terrenũ (nã & Moyſes, & alij Prophetæ,fœlicitatem terreni regni Iudæis ſi iuſtè vixiſſent,promiſerant)nouũ ego affero nuncium:prædico vobis,quòd cœlorum regnum iam appropinquauit,pœnitentia acquirendum. *Hic eſt enim,de quo dictum eſt per Eſaiam Prophetam,dicentem.* Non ſufficit Euangeliſtæ ſimplex narratio præcurſoris:ſed ipſum probat antiquo Eſaiæ vaticinio ca.40. *Vox clamantis in deſerto.*Non enſis,non ſceptrum,non clauis,non baculus aut virga , ſed vox. Et eſt ſenſus,quòd Ioannes quantum ad officium eſt,vox:hoc eſt habet non gladij,&c.ſed vocis officium.Sed non eſt vox præconis in exercitu,aut in plateis ciuitatum,nec vox cãtoris:ſed vox clamantis,manifeſto grandiq; ſono,in deſerto , loco pœnitentiali: dicendo, *Parate.* in veſtris mentibus,affectibus,& operibus. *Viam domini.* per quam ingrediatur ad veſtra corda. *Rectas facite ſemitas eius.* Duo iubentur:rectificatio,& apparatus viarum. Rectitudo tollit quicquid tortuoſum eſt : apparatus facilitatem præbet itineris. ad ſimilitudinem ſiquidem viarum in terra deſcribuntur viæ animi.Vbi apparet officium Ioannis Baptiſtæ prædictum ab Eſaia,præparatorium animorum ad cognoſcendum ac ſuſcipiendum Meſiam . *Ipſe uero Ioannes habebat ueſtimentum de pilis camelorum.*pro,cameli.*& zonam pelliceam circa lumbos ſuos. eſca autem eius erat locuſtæ & mel ſylueſtre.* Deſcribitur authoritas Ioannis,à qualitate tum veſtitus,tum victus.hęc enim voluntaria præ ſe ferunt hominem,humana omnia continẽtem. ¶Animalia quæ locuſtæ nominantur,inter munda Iudęis cõputãtur clarè,Leui.11.& propterea ex parte legis,nihil prohibet intelligere,

telligere quòd illis veſcebatur Ioannes. Solum obſtat quod non crudæ ſed coctæ videntur in vſum ſibi aſſumi locuſtę:coctum autem aliquid ſumere in deſerto,luxuria eſt:vt Hieronymi tempora teſtantur. Propter quod ſuſpicor æquiuocum nomen eſſe ad animalia illa & radices,vel ſummitates teneras virgultorum ſeu ramuſculorum,ſeu aliquid eiuſmodi quo crudo veſcimur. Quia tamen videmus cancros marinos paruulos manducari crudos, non eſt ab opinione alienum, vt etiam locuſtis tenellis crudis veſcerentur ibidem pauperes:ac per hoc Ioãnes Baptiſta. *Tunc egrediebatur ad eum Hieroſolyma, & omnis iudæa, & omnis regio circa iordanem.* Concurſus populorum ad prædicationem & baptiſmum Ioannis deſcribitur ex tribus locis: ſcilicet,ex ciuitate Hieroſolymitana,ex terra ſortis Iudæ,quæ appellatur Iudæa:& ex regione circa Iordanem,quam multarum tribuum ſortes participabant. Tota autem Iudæa & regio circa Iordanem dicitur, non quòd ſinguli nullo excepto, ſed quia ferè omnes concurrebant. *Et baptizabantur.* Remanſit apud Latinos in Eccleſiaſticis myſteriis dictio Græca. deberet dici, & abluebantur. ¶ Nõ ſolum nouam inchoauit Ioannes prædicationem, prædicando appropinquauit regnum cœlorum,ſed nouum inchoauit factũ: ſcilicet baptiſmum: à quo Baptiſta cognominatur, vt dictũ eſt. Ambo hæc noua attulit Ioannes. *Ab illo in iordane.* Ipſemet Ioannes miniſterium abluendi exercebat in Iordanis flumine. *Confitentes peccata ſua.* Profitebantur ſe peccatores. & in ſignũ quòd pœnitentes eſſent, offerebant ſe abluendos à Ioanne tanquam exterior ablutio eſſet quædam profeſſio pœnitentiæ, & mundæ deinceps vitæ ducendæ. *Quum uidiſſet autem.* Deſcripto prædicatore,& prædicationis materia in genere, ſubiungit quanta authoritate ac libertate Ioannes prædicauerit, ex quadã materia prædicata primatibus. *Multos.* Non enim omnes, ſed aliqui ex Phariſæis & Sadducæis ſuſceperunt baptiſmum Ioannis. ¶ Ex Phariſæis & Sadducæis. Nomina ſunt ſectarum inter Iudæos. Vtraque profeſſioné facit iuſtæ vitæ,ſed Sadducæi errabant in fide immortalitatis animæ. Phariſæi autem errabant circa veritatem bonorum morum,vtpote auari,hypocritę,& vani: vt patet in euangelica hiſtoria. Verum Sadducæorum error erat ex ſecta:Phariſæorum autem ex particularium perſonarum affectibus corruptis,multi enim Phariſæi erant viri boni. *Venietes ad baptiſmũ ſuum,dixit eis,Progenies uiperarũ.* Appellat vtroſque progenies viperarum,quia vtriſque commune erat eſſe genitos ex

tos ex venenoſa inſtructione. *Quis uobis demonſtrabit*.pro,demõſtrauit,*fugere a uentura ira?* Et eſt ſermo admiratiuus. Ita quòd non eſt ſenſus,quis vobis demonſtrabit:quaſi dicat nullus.ſed eſt ſenſus,quis tantum apud vos valuit quòd demonſtrauit vobis, vt fugeretis à ventura ira ? Loquitur Ioannes vſitato admirantium modo . Quum videmus enim homines aſſuetos malis moribus ſolitos viuere ſecundum pertinacias ſuas :mutari ſtatim ad pœnitentiam,admirantes dicimus,quis vos ad hoc conduxit? intẽdentes per hoc dicere,quòd mirum eſt,quod vos ad hoc veneritis:magnus artifex fuit, qui vos commouit ad hoc. Ad hunc ſenſum directè tendit aſſimilatio ad genus viperarum . nam ratio admirationis eſt, quòd vos qui à patribus velut naturali propagatione eſtis infecti,acquieueritis demonſtratori viæ rectæ . Ac ſi apertè diceret:apud vos genitos ſecundum doctrinam malos, quis tantum valuit, quod demonſtrauit vobis,&cæ. Huc directè tendit,quæ ſubditur fuga à ventura ira.Neutri timebant pœnas alterius vitæ.Sadducæi quidem,quia non credebant illas: Phariſæi verò, quia iuſtos ſe exiſtimabãt.Et propterea admiratur Ioannes,quis tantum apud vos valuit , vt monſtraret vobis timendas à vobis,& fugiendas eſſe pœnas venturæ irę?Vocatur ira punitio,ventura ſimpliciter & abſolutè:hoc eſt, non præſentis , ſed venturi ſæculi.Et in hoc commendatur Ioannis libera authoritas,quòd Phariſæos & Sadducæos (qui erant velut optimates & primi reſpectu aliorum) non blando ſed reprehenſiuo ſermone monuit,arguens venenoſæ vitæ,& ſimul declarans quàm difficile ac admirabile eſt,quòd aliqui eorum conuertantur ad veram pœnitentiam. *Facite igitur fructum dignum pœnitentiæ.* Ex quo veniſtis profitentes vos peccatores ſuſcipiẽdo baptiſmum,oportet conſequenter vos facere,non dicere,non monſtrare,fructum humani operis dignum pœnitentia . ſi profeſſus eſſes militiam, oportet te facere fructum dignum militia : ſi aſcitus es in Senatorem , fac fructum dignum ſenatoria dignitate . ſimiliter quia profitemini pœnitentiam , facite fructum dignum pœnitentia. Eſt autem fructus pœnitẽtia dignus perſeuerare in operibus pœnitentiæ,nihil contra pœnitentiæ profeſſionem admittere , facere deo ſatis pro peccatis commiſſis. *Et ne uelitis*.pro,ne cogitetis,*dicere intra uos ipſos,patrem habemus Abraham* Hinc inſinuat Ioannes communem errandi occaſionem,tam Phariſæis, quàm Sadducæis,fuiſſe fiduciam in genere Abrahæ . tanquam putauerint vtrique,quòd promiſſio facta à deo Abrahæ de cura,& ſalute filio-

te filiorum non ſineret eos perire. *Dico enim uobis, quoniam poteſt eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Fides quòd deus curam haberet filiorum Abrahæ ne perirent, erat quodammodo vera, & quodammodo falſa. nam erat vera, quantum ad vniuerſitatem filiorum Abrahæ: falſa autem, quantum ad ſingulos, vt patet. Rurſus erat vera quantum ad Abrahæ filios ſecundum ſpiritum, hoc eſt imitatores fidei Abrahæ: falſa autem, quantum ad Abrahæ filios ſecũdum carnem: vt patet ad Rom. 4. & 9. Et propterea Ioannes ſupponit cum Phariſæis & Sadducæis verum eſſe, quòd filij Abrahæ non peribunt, ſed vos & ſimiles etiam ſi omnes eſſetis tales, peribitis, & deus ad implẽdam promiſſionem ſuam potens eſt ex lapidibus ſuſcitare filios Abrahæ. Et intendit quòd litera ſonat, & myſteriũ quòd vobis carnalibus filiis Abrahæ pereuntibus, deus tanquam ex lapidibus ſuſcitabit ex ethnicis & idololatris filios Abrahæ. Quod impletum videmus. ¶ Et Abrahæ, datiui eſt caſus. *iam enim ſecuris ad radicem arboris poſita eſt.* Probat Ioannes vanam eſſe fiduciam ſalutis eorum in hoc, quòd ſunt filij carnales Abrahæ, ex imminenti excidio Hieroſolymitano. Aduerbium, iam, aduenisſe tempus ſignificat, quo ſecuris poſita eſt ad radicem arboris, proculdubio ad excidendum illam. Metaphoricus iſte ſermo de poſita ſecuri ad excidendum arborem, non refertur ad excidium ſingulorum hominum reproborum: quoniam ab initio ſemper fuit ſecuris ad radicem arboris huiuſmodi poſita, & non nunc de nouo imminet. Ioannes autem dicit, quòd nunc ſecuris appoſita eſt, ac ſi apertè diceret. Hactenus tolerati eſtis, expectati eſtis velut arbor ad faciendum fructum, ſed iam tempus venit, quo velut arbor infructuoſa, excidẽda eſt gloria gẽtis veſtræ, templum veſtrum, celſitudo veſtra. iam enim poſita eſt ſecuris ad radicem arboris, ad excidendum radicitùs cultum templi Iudaici. non erit hoc excidium ſicut alterum (quod. 70. tantum durauit annis) ſed ad radicem poſita, vt in æternum non reuiuiſcat. Vnde & non dixit, & iam ſecuris incœpit excidere: ſed depoſita eſt, tam propinquum eſt excidium veſtrum, quàm propinqua eſt excisio arboris, cui ſecuris appoſita iam eſt, vt excidat non obſtante, quòd gens iſta ſit filia Abrahæ.

Omnis ergo arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur. pro, exciditur, & in ignẽ mittitur. Tangit rationem imminentis excidij, ex ſimilitudine arborum: quia omnis arbor nó proferens fructum bonum, exciditur, & in ignem mittitur. Communem affert conditionem arborum, ex quibus expe

ctatur

ſtatur fructus:quòd ſi non faciunt fructum bonum, conſueuerũt excidi,& in ignem mitti.vt hinc intelligant Phariſæi & Sadducæi cauſam excidij ſuæ gentis,quia non facit fructum bonũ. populus enim hic labiis me honorat,cor autem eorũ lõgè ęſt à me.

Ego quidem baptizo uos in aqua,in pœnitentiã. pro,ad pœnitentiã. Tandem principale intentum per Ioannis prædicationem aperitur,ſcilicet quòd teſtimonium perhibuit de Chriſto.Hoc enim (vt Lucas teſtatur) fuit poſtquam Ioannes in tantã emerſerat authoritatem,ac reputationem, vt exiſtimarent ipſum eſſe Meſiã.

¶ Comparatiue verò Ioannes teſtatur de Chriſto,comparando perſonam ac officium.Et quo ad officium ponit differentiã magnã:dicendo,ego baptizo aqua ad pœnitentiã,non in remiſſionẽ peccatorũ,ſed in profeſſionẽ pœnitentiæ:ita quòd baptiſmus meus eſt ablutio corporalis,tanquã ſignum quoddã profitẽtium pœnitentiã,profitentiũ ſe pœnitere peccatorũ ſuorum . Quo ad perſonã autẽ. *Qui autem poſt me.* ordine tẽporis,immediatè *venturus eſt.* ad prædicandũ. *Fortior me eſt.* Fortitudo ad ſuſtinendũ,& ad vincendũ eſt.Ioannes fortis quidẽ fuit,& ſuſtinendo mala,& vincẽdo ea,quæ mũdi,& quæ diaboli erãt:ſed Chriſtus fortior tũ ſuſtinẽdo mala,tum debellãdo aëreas poteſtates, vincẽdo mundũ,ſuperãdo mortẽ. *Cuius nõ ſum dignus calciamẽta portare.* Nõ ſolũ fortior me eſt,ſed tantũ præſtat mihi,vt ego nõ ſim idoneus miniſter eius ad vile officiũ:ſcilicet portare calciamẽta ei⁹. Intẽdit enim ad literã deſcribere excellẽtiã Chriſti,ſupra ſe multo maiorẽ excellẽtia principis reſpectu eius,qui non eſt idoneus ad portandũ eius calceos. *Ipſe uos baptizabit in ſpirituſancto.* Inchoauerat differentiam officij,& interpoſita differẽtia perſonæ, modo proſequitur differentiam officij . Dixi,ego baptizo aqua ad pœnitentiam, ille autem baptizabit vos (pronomen,vos,declarat, quòd baptizati à Ioãne,erant baptizandi baptiſmo Chriſti) ſpirituſancto . Quanta differentia eſt inter abluere exterius corpora,& abluere interius animos,tanta eſt differẽtia inter baptiſmum meum,& baptiſmum illius.abluere enim ſpirituſancto, eſt abluere,mũdare atque ſanctificare ſpiritũ,nõ corpus. *Et igne.* Duplex eſt ſenſus. Alter ſignificãs ſolẽne principiũ ablutionis totius humani generis celebratũ in die pẽtecoſtes,quando aduenit ſpirituſſanctus in ſpecie ignis,&c. Iſte ſenſus magnũ fundamentũ habet ſuper verba domini Ieſu in die aſcẽſionis. Actu.1. Ioannes baptizauit aqua,vos autẽ baptizabimini ſpirituſancto,non poſt multos hos dies. hęc verba monſtrant diſtingui contra baptiſmũ

Ioannis

Ioãnis é regione baptiſmũ pentecoſtes, qui fuit in ſpiritu & igne ad ſenſum. ¶ Alter ſignificãs baptiſmũ tribulationis. nã ſingulariſſimus totius ablutionis modus à Ieſu Chriſto inferẽdus, mũdo deſcribitur per ſpiritũſanctũ, & ignẽ tribulatiõis: dicẽte poſtmodũ ipſo, qui vult venire poſt me, abneget ſemetipſum, & tollat crucem ſuã, & ſequatur me. & ecce mitto vos ſicut oues inter lupos: & eritis odio omnibus hominibus propter nomẽ meũ. & omnes qui pie volũt viuere in Chriſto, perſecutionẽ patiẽtur. *cuius uentilabrũ in manu eius: & permundabit aream ſuam: & congregabit triticum in horreum ſuum, paleas*, pro paleã, *autem comburet igne inextinguibili.* Non ſufficit Ioanni prædicare Chriſti officium ſecundum primum aduentum: ſed prædicat etiam officium eius in ſecundo aduentu, ad ſimilitudinem ventilantis triticum in area, ſecernendo triticum à palea, & triticum in horreum congregantis, paleas autem comburentis. Vbi manifeſtè deſcribitur officium Chriſti iudiciarium. tunc enim iuſtos ſeparabit ab iniuſtis: & illos quidem congregabit in vitæ æternæ horreum, iniuſtos autem tradet igni inextinguibili. ¶ Nota inextinguibili cõtra negantes ſupplicia iniuſtorum æterna. ignis enim inextinguibilis æternus eſt. Et appoſuit, inextinguibili, ad differentiam ignis tribulationis in præſenti vita: de quo dixerat, baptizabit ſpirituſancto & igne. Ac ſi apertè dixiſſet, iuſtos purgabit igne qui extinguitur, ſed iniuſtos comburet igne inextinguibili.

Tunc. Quum Ioannes prædicabat pœnitentiam, & baptizabat, & annunciabat venturum poſt ſe Chriſtum. *venit Ieſus.* præſentis eſt temporis. Non mittit pro Ioanne vt veniret ad ſe baptizandum, ſed ipſe Ieſus venit ad Ioannem. *A Galilæa.* Nomen eſt prouinciæ. *Ad Iordanem.* fluuium. *Ad Ioannem ut baptizaretur ab eo.* Ieſus nulla indigens pœnitentia (quia abſque peccato omnino erat) ſicut ſuſcepit carnem ſimilem carni peccati, ita ſuſcepit baptiſmum ſimilem baptiſmo pœnitentium, fecit profeſſionem ſimilem profeſſioni pœnitentium. vnde & ſtaſtim poſtea cucurrit ad ieiunãdum. Et hoc vltra ſecretum myſterium, quo baptiſmo ſuo contulit aquis vim regeneratiuam. ex huiuſmodi enim tactu ſanctificatæ, hoc eſt habilitatæ ſunt aquæ omnes (ita quòd non oleum, non vinum & alij liquores) ad hoc, quòd ſint materia baptiſmi Chriſtiani. *Ioannes autem prohibebat eum, dicens, ego a te debeo.* pro, opus habeo, *baptizari: & tu uenis ad me?* Hinc apparet quòd Ioannes etſi non prius, tamen tunc (quũ Ieſus petiit baptizari, antequam baptizaret eum) cognouit Ieſum eſſe

ſum eſſe Meſiam filium dei:alioquin non dixiſſet,ego à te debeo baptizari,ac per hoc(vt apud Ioannem euangeliſtam ipſe teſtatur)vidit ſpiritumſanctum in ſpecie columbæ ſupra Ieſum tunc, ſcilicet antequam baptizaret eum: quia in hoc ſigno aſſerit ſe cognouiſſe eum,hoc eſt,quòd ille homo eſſet Meſias filius dei. ¶ In Græco habetur,mihi opus eſt, vt à te baptizer,vbi legimus,ego à te debeo baptizari. Et ſecundum vtranque literam quæſtio oritur, an fuerit executioni mādatum hoc debitum ſeu neceſſarium: an ſcilicet Ioannes aliquando fuerit baptizatus à Chriſto,vt ipſe dicit opus eſſe.Solutio eſt certū eſſe,quòd Ioannes indiguit ablui ſpiritualiter à Chriſto: tum ratione originalis peccati,quod adhuc erat in Ioanne quo ad reatum pœnæ: propter quod clauſa erat etiam ei ianua paradiſi:tum ratione venialis peccati.& conſtat de facto Ioannem fuiſſe baptizatum ſpiritualiter à Chriſto. Certum quoque eſſe,quòd Ioannes non fuit exemptus ab vniuerſali lege de ſuſcipiendo baptiſmum Chriſti: ſicut non obſtante quòd fuerit ſanctificatus in vtero tam ipſe quàm Hieremias, ſubditus fuit legi circunciſionis.Et propterea verè dixit etiam de ſacramentali ablutione,ego à te debeo baptizari.Sed incertum eſt, an de facto Ioannes fuerit poſtea baptizatus in aqua à Chriſto, an præuentus carcere & martyrio migrauerit abſque baptiſmo aquæ. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei,ſine.* Cenſuerat Ioannes dedecere vt ipſe baptizaret Chriſtum, & quia rectè iudicauerat (vere etenim indecens eſt abſolute loquendo, vt homo quicunq; baptizaret dominum Chriſtum) ideo Ieſus non dixit fac, ſed ſine,permitte hanc indecentiam,abſolute. *Modo.* Dicendo modo, tacite inſinuat quòd poſtea fiet quod dicis, ſcilicet tu baptizaberis à me,ſaltem effectu. *ſic enim decet nos implere omnem iuſtitiam.* Si diceret ſic enim decet me,ſignificaret ſic,id eſt, humiliter:ſi diceret,ſic enim decet te,ſignificaret ſic,id eſt,parendo vel exequendo miniſterium tuum.Sed dicendo,ſic enim decet nos,rationem reddit ab eo quod eſt commune vtrique,ab eo quod decet vtrunque. Et directe ſatiſfacit indecentiæ exiſtimatæ à Ioanne:dicendo,Sic,ſcilicet ſuſcipiendo à te baptiſmum,decet nos ambos implere opere ſtatutam à deo iuſtitiam omnem, communem mihi & tibi. Dum baptizatur ſiquidem Chriſtus à Ioanne, impletur iuſtitia miniſterij,non verbi,ſed operis Ioannis verſus Chriſtum: quia debebat ſecundum diuinum ordinem baptizare Chriſtum. Impletur quoque iuſtitia operis Chriſti ad Ioannem. nam & ſecundum diuinam diſpoſitionem debebat Chriſtus voluntarium

ſubire baptiſmum à Ioanne. Et in hoc adimpleta eſt non aliqua, ſed omnis iuſtitia communis vtrique: nullum ſiquidem ſuperfuit opus iuſtitiæ conſummandum ab vtroque ſimul: quanuis ſuperfuerint officia verborum. ¶ Vel ſic, exequendo ſcilicet diuinam ordinationem, decet nos, & me, & te, implere omnem iuſtitiam, omne debitum. vnde & poſtea dixit: Filius hominis vadit, ſicut ſcriptum eſt de illo. *Tunc dimiſit*. pro, dimittit *eum*. Permiſſiuè Ioannes miniſterium hoc impleuit. Et propterea non dicit euangeliſta, tunc acquieuit aut baptizauit, ſed dimiſit illum (Ieſum) baptizari à ſe Ioanne. *Baptizatus autem Ieſus confeſtim aſcendit de aqua*. Non ergo per aſperſionem aut deſuper effuſionem, ſed per immerſionem ſeu ſubmiſſionem corporis baptizatus eſt Ieſus à Ioanne. *Et ecce aperti ſunt ei cœli, & uidit ſpiritum dei deſcendentem ſicut columbam, & uenientem ſuper ſe. Et ecce uox de cœlo dicens: hic eſt filius meus dilectus*. Tria hæc mirabilia (ſcilicet quòd aperti cœli, quòd columba viſa, quòd vox de cœlis) declaranda ſunt priùs, qualia ad literam fuerunt, & deinde quorſum. ¶ Quod non fuerit corporalis apertio cœlorum, declarat pronomen, ei, ſignificans, ipſi Chriſto non in ſeipſis cœli aperti ſunt, hoc eſt, quòd apparuerunt Chriſto cœli ad ſimilitudinem apertorum. vnde & Marcus expreſſe dicit, quòd vidit cœlos apertos. Formata eſt enim ſpecies ſeu ſimilitudo quædam aperturę ſenſibilis, in quam intuēs videbat cœlum tanquam apertum. ſicut de beato Stephano Actu. 7. dicitur, quòd intendens in cœlum dixit, ecce video cœlos apertos. Aperti autem apparuerunt cœli, vt appareret è cœli penetralibus deſcendere ſpiritumſanctū in ſpecie columbę, & vocē exire, tu es filius meus, &c. ſicut cœlū apertū eſt Stephano vt videret in cœlo Chriſtū ſtantem pro ipſo, velut ducem prælij. Cœlum apertum nullus ſcribitur vidiſſe, niſi Chriſtus: columba ſcribitur viſa à Chriſto, & à Ioanne baptiſta: vt patet Ioan. 1. Vox ſcribitur facta, ſed indefinite relinquitur à quo, aut quibus audita ſit. ¶ Et de viſione quidem columbæ (ſi tā Ioannes quàm alij euangeliſtæ ordinē rei geſtæ narrant) conſtat, quòd priùs fuit viſa à Ioāne quàm à Chriſto: quia à Ioanne ſcribitur viſa ante baptiſmum: quia qui miſit eum baptizare, dixit ei, ſuper quem videris ſpiritum vt columbam, &c. & ipſe Ioannes in hoc cognouit primò perſonam Chriſti: quia neſciebat eum, ſed ex columba cognouit. conſtat autem quòd cognouit ante baptiſmum, dicendo, ego à te debeo baptizari. Alij autem euangeliſtę ſcribunt baptizato Chriſto viſam columbam à Chriſto. Quocirca ſi alij euangeliſtæ non narrant

poſtea

poſtea illud quod prius factum eſt (quia Ioannes ordinē hiſtoriȩ magis ſeruare videtur) iſta columbȩ apparitio priùs viſa eſt à Ioãne inſtante à Chriſto pro baptiſmo: & deinde ab ipſo Chriſto iā baptizato. Et vterque vidit columbam ſecundum actum deſcendendi, & terminãtis deſcenſum ad manendū ſuper caput Chriſti. Et quū omnes euangeliſtȩ vtantur dictione ſimilitudinaria (ſicut, tanquā, quaſi, ſeu ſpecie colūbȩ) ſignificatur quòd non fuit colūba, ſed ſimilitudo columbȩ: ſicut quum apparuit ſpiritusſanctus ſuper apoſtolos in igneis linguis, non fuerunt verȩ linguȩ, neque fuit verus ignis, ſed ſimilitudo igneȩ linguȩ. Et quia euangelica hiſtoria ſpecificat eos qui viderunt columbam fuiſſe duos (ſcilicet Chriſtū & Ioannem) ideo intelligo quòd ipſi ſoli viderunt columbā. ¶ A quibus autem audita fuerit vox, incertum eſt. nam Marcus & Lucas dicunt vocē illam directā ad Chriſtū, tu es filius &c. Matthȩus deſcribit illam in tertia perſona, Hic eſt filius meus: nec vtrūque, ſed alterum tantum geſtum eſt. Et rationi conſentaneum eſt, vt ſicut cœlum apertum eſt ei (ſcilicet Chriſto) & ſpiritusſanctus deſcendit ſuper ipſum, ita vox patris directa quoque ſit ad ipſum, tu es filius meus. Ita quòd Matthȩus ſenſum rei dictȩ tacita directione vocis ſcripſit, dicendo, hic eſt filius meus. nam dicendo tu es, ſignificatur etiā, quòd hic eſt fili⁹ meus, &c. Suppoſito igitur, quòd vox ad Chriſtū directa eſt, certum eſt, quòd ab ipſo ſit audita, & rationabile eſt, quòd à Ioanne & à multis: differenter tamen: quia à Ioanne audita & intellecta: ab aliis autem audita quanuis non intellecta, niſi fortè à quibuſdam perfectioris vitæ. Quemadmodum vox de cœlo, dicēs, & clarificaui, & clarificabo. Io. 12. à turba audita eſt vt ſonus tonitrui, non vt vox ſignificans illa, clarificaui & clarificabo: ab aliis vt vox angelica, dicentibus, angelus locutus eſt ei. Et quanuis tā colūba quàm vox fuerit effectus totius trinitatis, colūba tamen erat ſolius ſpiritusſancti ſignum: & vox fuit ſolius patris vt loquentis. Soli enim patri conuenit vere dicere Chriſto, tu es fili⁹ meus: ſeu de Chriſto, hic eſt filius me⁹ dilectus. ¶ Geſta ſunt aūt hæc tēpore baptiſmi Chriſti, ad monſtrādū officium Chriſti prædicãtis & redimētis mūdū. Ieſus ſiquidē vſq; ad tēpus ſui baptiſmi cōuerſatus, & habitus eſt, ſicut vnus de populo: à tēpore aūt baptiſmi incœpit exeq officiū ꝓ quo venerat. Propter qđ Petr⁹ Apo. Act. 1. dixit, oportet vt ex his viris qui nobiſcū cōuerſati ſūt toto tēpore quo īgreſſus & egreſſus fuit inter nos dñs Ieſus incipiēs à baptiſmo Ioãnis vſq; in diē quo aſſūptus eſt à nobis teſtē, &c. Vbi clare patet officiū Chriſti inchoaſſe à baptiſmo Ioannis.

Quia itaque baptiſmus Chriſti initium erat officij Chriſti, ideo exordium tanti officij conſecratum eſt tot myſteriis. ¶ Et ſingula vtcunque tangendo, tunc cœlum apertum eſt Chriſto, quia officium eius aperturum erat cœlum: tunc apertum eſt illi cœlum, quia tunc officio ſuo manifeſtaturus erat ſecreta cœleſtia, & ſpecialiter myſterium ſacræ trinitatis, quæ tunc primùm apparuit nominibus propriis patris, filij, & ſpiritusſancti. Tunc ſpiritusvenit ſuper ipſum in ſpecie columbæ, quia tunc inchoabat officium ſuum ſpiritu animalis mundi volantis non longè à terra, ſua conuerſatione (nam venit filius hominis manducans & bibens, mundus ab omni peccato, cœleſtibus operibus) nec ſolum volantis, ſed mãſueti, ſine armis extra, ſine felle int⁹. Diſcite, inquit, à me, quia mitis ſum & humilis corde. & Ioanni ac Iacobo dicentibus, vis dicamus vt ignis de cœlo conſumat eos, reſpondit neſcitis cuius ſpiritus filij eſtis. venit enim in ſpiritu manſuetudinis vſque ad mortem, nec ſolum tam manſueti, ſed fœcundiſſimi: quia pater futuri ſeculi veniebat, vniuerſo mundo vtiliſſimus. Tunc vox de cœlo intonuit, Tu es filius meus: quia tũc officio ſuo Chriſtus manifeſtaturus (vt dictum eſt) erat mundo myſterium trinitatis in propriis nominibus. vnde & ipſe ait, Pater manifeſtaui nomen tuum hominibus: nomen inquam non quo deus, ſed quo pater diceris. propterea enim dixit, tu es, ſeu, hic eſt filius meus, non adoptiuus, ſed naturalis, conſubſtantialis, dilectus, vere ſupra omnia dilectus. Et quia per pronomen, tu, ſeu hic, demonſtratur ille homo qui vocatur Ieſus, ideo in his verbis non ſolum aperitur myſterium filij, & conſequẽter patris, & conſequenter generationis, qua pater genuit filium, ſed myſterium incarnationis: quoniam ille homo demonſtratur filius dei homo (quod eſt verbum caro) qui dilectus eſt ſecundum deitatem, & ſecundum humanitatem ſupra reliquas creaturas. Et eadem ratione ſubditur, *in quo mihi complacui*. In textu tamen Græco non habetur pronomen, mihi, ſed in quo complacui: quia tunc officium Chriſti erat ad exequendum & manifeſtandum complacentiam diuinam in ipſo, ad redimendum, reconciliandum & renouandum mundum, & inſtaurandum omnia quæ in cœlis & in terris ſunt. Hæc eſt ad literam ratio aperti cœli & colũbæ, & vocis in Chriſti baptiſmo. Et præter hoc ratio columbæ fuit, vt perſona Chriſti quæ Ioanni erat ignota, cognoſceretur à Ioanne. Et nihilominùs ſignificant hæc baptiſmum Chriſti, quem tunc contactu ſuæ carnis conſecrabat, conferre cœlum apertum, & in fide ſanctæ trinitatis conferre

(ita

(ita quòd hic opere monſtratum eſt, quod poſtea verbis à domino explicatum eſt, baptizantes eos in nomine patris,& filij,& ſpiritusſancti)& efficere ex filiis hominum filios dei. Hæc tamen ad myſticum videntur potius ſpectare ſenſum, quàm literalem.

CAPVT IIII.

Tunc. ſtatim poſtquam baptizatus eſt. *Ieſus ductus eſt.* Effectum ſpiritusſancti perſpice. non iuit velut ſola humana vtens ratione: ſed ductus eſt à ſpirituſancto, inſpirante, regente, & agente ipſum. *In deſertum.* Secundũ hiſtoriam ſcribitur locus ad vacandum operibus profitentium pœnitentiam, vitam ſolitariam, vitam contemplatiuam in ieiuniis & orationibus. *A ſpiritu, ut tentaretur a diabolo.* Coniunctio, vt, non ſolum tenetur conſecutiue (quia locum deſerti ſecutura erat tentatio) ſed etiã cauſaliter: quia ſicut ad hoc venit vt pateretur: ita ad hoc iuit volũtarius in deſertũ vt tentaretur. nã nec pati, nec tẽtari malũ eſt, ſed vtrũq; pro nobis ſpõte ſubiit: & ſicut Hieruſalem elegit pro loco paſſionis, ita deſertũ elegit pro loco tẽtationis. Eſt nihilominus deſertus locus aptus tentationi: tũ ex genere vitę ſpiritualis quæ in deſerto ducitur, tũ ex ſolitudine. nã dæmõ ſpirituales viros maxime nititur tẽtare, & ſolitariis inſidiatur: vtpote quibus velut ſubacto mundo & carne, cõtra ſolos dæmones pugna reſtat. ¶ Significanter autem Chriſtus poſt baptiſmum deſertum ieiunij, orationis & tentationis petit, non ſolum vt ſua actione exemplum præbeat nobis quid agendũ eſt poſt profeſſionem Chriſtianæ vitæ, ſed vt præludia ſuæ prædicationis exerceat in huiuſmodi. propterea enim euangeliſta dicit, tunc. *Et quum ieiunaſſet.* Ieiunium non eſt opus ex ſuo genere bonum (quum ſit priuatio alimenti) ſed pro tanto eſt bonum, pro quanto eſt actus virtutis moralis quæ vocatur abſtinentia.

Quadraginta diebus & quadraginta noctibus. Quantitas tanta ieiunij excedit rationem virtutis moralis ſecundum humanam rationem: quia diſſonat à ratione recta humana, vt homo eligat ieiunium intolerabile naturaliter homini. Sed fuit hoc ieiunium moderatũ diſpoſitione diuina. decuit enim vt Chriſtus in ieiunij opere aſſimilaretur excellẽtibus prophetis Moyſi & Heliæ, quorum vterque ieiunauit ſpatio. 40. dierum & noctium: & vno tãto ieiunio vniuerſam Ioannis baptiſtæ abſtinentiam ſuperaret. Nec elegit extendere plus ieiunium, ne in dubium verteret veram ſe habere carnem. Miraculoſum autem proculdubio fuit & in Chriſto & in Moyſe & Helia tantum ieiunium: & non vt imitandum,

dum,ſed admirandum proponitur mundo. *Poſtea eſuriit.* Affirmat euangeliſta Ieſum poſt ieiunium dierum ac noctium quadraginta eſuriſſe: vt vnde occaſionem tentandi diabolus ſumpſit deſcribat. Sed an infra tempus illorum quadraginta dierum eſurierit,vel non eſurierit,nihil dicit.Si interim non eſuriit, multiplicantur miracula.nam miraculo ieiunij dierum quadraginta adiungitur miraculum, quòd tanto tempore ſeruatum ſit Ieſu corpus abſque indigentia alimenti.eſuries ſiquidem eſt naturalis appetitus alimenti ſicci animalium, quando indigent alimento ſicco:ſicut ſitis eſt appetitus alimenti humidi. Et quod magis vrget, adiungitur implicite quòd Ieſus ex tanto ieiunio non eſt afflictus ſecundum corpus:quia non affligitur corpus ex ieiunio,donec deducatur ad hoc quòd indigeat alimento,eſuriat & careat alimento:vt experiētia teſtatur. Quocirca ſi Ieſus intra tempus quadraginta dierum non eſuriit,conſequens eſt quòd nō indiguerit alimento,& ꝙ non fuerit ex tanto ieiunio afflictus. Si interim quoque eſuriit,cur diabolus non interim tentauit,cur euāgeliſta appoſuit aduerbium,poſtea eſuriit?¶Solutio eſt quòd Ieſus ex ieiunio illo afflictus eſt ſecundum corpus,indigente corpore eius alimento:ſed non eſt tantum afflictus quantū vis tanti ieiunij naturaliter nata erat affligere, quia nata erat perimere, ſed vſque ad certum terminum rationi conſentaneum : vt rationabile ſcilicet ſeruaretur obſequium illius ieiunij. oportet enim corporis hoſtiam eſſe rationabilem cultum:vt Apoſtolus teſtatur ad Romanos duodecimo.Et eadem diuina diſpoſitione qua miraculoſe ſeruatum eſt corpus in tanto ieiunio, retētus eſt appetitus animalis ab actu eſuriendi & ſitiendi.Moderauit itaque diuina diſpoſitio afflictionem & indigentiam alimenti. Retinuit autem appetitum animalem ab actu eſuriendi & ſitiendi, ſicut etiam retinuit ignem ab actu comburendi tres pueros in camino ignis.Et ideo euangeliſta dixit,poſtea eſuriit,ideo diabolus non prius tentauit:ſed vbi eſurientem vidit ac carentem cibo,occaſionem opportunam tentandi nactus eſt. *Et accedens tentator.* In humana ſpecie diabolum aduenisſe ſignificatur:dicendo,& accedens tentator. accedere enim progreſſiuus motus eſt. Conuincitúrque ex hoc,quòd vniuerſa quę deſcribitur tentatio,foris fuit non intus. nam integram perfectionem Ieſu dedecebat habere intra cogitationes aut phantaſiæ vel ſenſus motus aduerſus ſpiritum : exteriores autem ſuaſiones ad malum, audire non dedecuit,vt illas vinceret.¶Tentatoris autem officium recolito eſſe

non

non ſolùm explorare ad ſciendum ſeu experiendum, ſed etiam conari ad efficiendum. Sic enim Alcimiſtæ tentant ad efficiendum aurum: & opifices ad faciendum ſtatuam aliquam ex tali lapide. Sic diabolus tentat ad efficiendum homines ſimiles ſibi: præter id quòd explorat quid latet in voluntate & viribus internis. *Dixit ei, si filius dei es.* Non eſt intelligendum quòd diabolus hec ſola verba dixerit, quòd ex abrupto proruperit, dicendo, ſi filius dei es: ſed quod multis compoſitis verbis, neceſſitate panis ad vtriuſque ſuſtentationem allegata, ſuadendo protulerit hanc ſententiam, quæ explorationem continet an filius dei ſit, ex miraculo quòd ſolo verbo prouideat: efficiendo de lapide panem. Audierat fortè diabolus vocem illam, tu es filius meus dilectus in quo complacui: vel ſaltem audierat Ioannem Baptiſtam prædicantem & teſtificantem, quòd hic eſt filius dei: vt patet Ioannis primo: ſed quum vidit ipſum eſurientem carere cibo, dubitauit an ipſe eſſet filius dei. Et propterea experiri voluit hoc miraculo. *Dic ut lapides iſti panes fiant.* Scit diabolus quòd ſola diuina potentia ſufficit ad hoc quòd ſolo verbo ſubito fiat de lapide panis. Et propterea petiit, dic vt lapides iſti panes fiant. *Qui reſpondens dixit.* Diabolus fingebat ſe hominem: Ieſus non monſtrauit ſe cognoſcere illum, ſed tanquam homini reſpondit, *ſcriptum eſt.* Diſcamus hinc omnes arma noſtra eſſe ſacras ſcripturas. ideo nanque Ieſus oẽs has tentationes ſolis ſacris ſcripturis vicit, vt doceret nos ſic pugnare & vincere. nulla enim poterit nos ſuaſio ad malum trahere, ſi conſultis ſacris ſcripturis actiones & omiſſiones noſtras direxerimus. *Non in ſolo pane uiuit.* pro, viuet, *homo, ſed in omni uerbo quod procedit.* pro, egreditur, *de ore.* pro, per os, *dei.* Sententia hæc ſcripta eſt Deuteronomi octauo, & ſunt verba Moyſi ad populum, inſtruentis illos quòd ideo deus pauit illos manna, vt cognoſcerent quòd non in ſolo pane viuit homo, ſed in omni re quæ procedit de ore (hoc eſt de imperio) dei. Vere enim experti ſunt hominem viuere abſque pane, quadraginta annis nutritum non pane ſed manna. Hic eſt ſenſus literalis illius textus, vbi patet ſermonem haberi ad literam non de cibo animæ ſed corporis: & dominum Ieſum tẽtatori ſuadenti, vt panem de lapide efficeret, attuliſſe ſacræ ſcripturæ authoritatem, quòd vita corporalis hominis non indiget pane: quia non in ſolo pane viuit ſecundũ corpus homo, ſed in omni verbo, hoc eſt re alia, procedente ex ore, ex imperio dei. Et directe reſpondet diabolo ſuadenti neceſſitatem panis,

quòd panis non eſt neceſſarius: quia homo etiam abſque pane viuit ſecundum corpus ex quacunque alia re, quam deus imperat, diſponit, dicit fore cibum hominis. Et ſic ex hac reſponſione diabolus nihil explorati habuit, an filius dei eſſet: ſed totus conatus diaboli ad ſuadendum miraculum de pane deluſus eſt, oſtenſa ex diuina ſcriptura nõ neceſſitate panis ad vitam hominis. Ex qua domini reſponſione inſinuatur quòd diabolus tentãdo fundauerat ſermonem ſuum ſuper neceſſitate panis ad humanam vitam: & hinc intuliſſe, quòd ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant. *Tunc*. poſt deſcriptam tentationem. ſed quantum interfuerit temporis, incertum eſt. *Aſſumpſit*, pro, aſſumit, *eum diabolus*. Nõ portauit ſuper humerum, ſed duxit. ſicut inferius cap. 17. dicet euangeliſta hic, quòd Ieſus aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannem: quia ad ſe traxit ducendo. *In ſanctam ciuitatem*. Hieruſalem, ſanctam, quia deo dicatam ratione templi. *Et ſtatuit eũ ſuper pinnaculũ*. ſummitatem tecti. *Templi, & dixit*. pro, & dicit, *ei: ſi filius dei es, mitte te deorſum. ſcriptum eſt enim, quia angelis ſuis mãdauit*. pro, mandabit, *de te: & in manibus tollent te, ne forte*. pro, nequando, *offendas ad lapidem pedem tuum*. Similis priori eſt hęc tentatio exploratiua ab actione manifeſtatiua Meſiæ. Intellexit (& vere ſic erat) ſcriptum eſſe de Meſia, quòd angelis ſuis &c. Et propterea Ieſum tuẽtem ſe ſacra ſcriptura, aggreditur cum armis ſacræ ſcripturæ: vt vel ſic exploraret ſi filius dei eſſet. Et diaboli ſuaſio tẽdebat ad hoc, vt manifeſtaret Ieſus ſe eſſe filium dei hoc miraculo, mittendo ſe deorſum vidente populo: quia ſacræ ſcripturæ congruebat vt hoc ſigno Meſias ſe manifeſtaret: vt citatus pſalmus teſtatur. ſuadebat enim hoc diabolus in ſpecie hominis deſiderantis, vt Ieſus manifeſtaret ſe eſſe Meſiam. *Ait illi Ieſus*. Diſſimulans ſe noſſe tentatorem, reſpondet dæmoni vt homini. *Rurſum ſcriptum eſt*. Scripturam citaſti, ſcito hanc ſcripturam nõ eſſe ſolam, & oportere ſcripturam ſcripturæ conſentire, extat altera ſcriptura Deuter. 6. dicens, *Non tentabis dominum deum tuum*. Non eſt opus miraculo hoc, vbi iter ad deſcendendum per gradus patet: eſſet enim tentare deum, velle experiri an deus me ſaluaret ſi mitterem me deorſum. Ex hac quoque reſponſione nihil explorare potuit diabolus. quandoquidem Chriſtus reſpondit nullam eſſe neceſſitatem huius miraculi: ſed hominem attentare tale opus, eſſet tentare deum. quod prohibetur in ſacra ſcriptura. *Iterum aſſumpſit*. pro, aſſumit, *eum diabolus*. Hinc apparet quòd ſecunda fuit hæc aſſumptio: ac per hoc tẽtatio tertio loco a Matthæo

thæo ſcripta: vere fuit tertia ſecundum ordinem rei geſtæ: alioquin non dixiſſet euangeliſta iterum aſſumit. Vnde Lucas, qui ordinem tentationum non ſecundum ordinem rei geſtę ſcripſit, nullo vſus eſt ſimili aduerbio aut coniunctione denotante ordinem rei geſtæ, ſicut Matthęus. *In montem excelſum ualde.* Neſcitur quis fuerit iſte mons. & ſimiliter quantum temporis interceſſerit à ſecunda in tertiam tentationem. *Et oſtendit ei omnia regna mundi & gloriam eorum.* Præſentis temporis eſt oſtendit: monſtrando digito ſitus climatum & regnorum (ideo enim duxit ipſum in montem excelſum valde, vt inde poſſet monſtrare) & deſcribendo gloriam eorum. *Et dixit:* pro, & dicit, *ei: Hæc omnia tibi dabo, ſi cadens adoraueris me.* Græca dictio participium eſt actiuum præteritum, quo Latina lingua caret. Ita quòd ſenſus eſt, Si cecideris & adoraueris me, ſi à teipſo proſtratus adoraueris me. ¶ Diſſimilis valde eſt hæc tentatio præcedentibus. nã priores fuerunt exploratiuæ, ſi filius dei es &c. hæc autem eſt non ad ſciendum ſi filius dei eſt, ſed ad experiendum ſi poteſt allici ad adorandum ipſum dæmonem. Vnde colligitur, quòd in hac tentatione diabolus in humana ſpecie loquens manifeſtauit ſe eſſe principem mundi huius, & poſſe diſponere de regnis mundi huius. quod præſumptuoſe ac mendaciter dicit. ¶ Non intelligo ego hanc tentationem tendere ad id quod ſonat: quoniam non eſt veriſimile, vt diabolus virum tantæ perfectionis, quantam videbat in Ieſu, quem nunquàm potuit trahere ad minimum peccatum veniale, duxerit tentandum ad tam magnum ſcelus adorandi dæmonem, credendo aut ſuſpicando, quòd forte conſentiet. ſciuit enim, quòd nemo repente fit ſummus tam in bono quàm in malo, ſed paulatim progreditur hominis animus ad ſũmum bonorum ſiue malorum. Sed intelligo quòd occultiore arte tentationem hanc intulerit ad explorandum, ſi filius dei eſſet. Cõſiderans enim tentator priores conatus à ſuggeſtione, ſi filius dei es, fuiſſe vanos, cogitauit oculte idem explorare, tentando dę ſupremo crimine vt. ſ. ſe adoraret: vt vel ſic prouocaret Ieſum ad increpandum tentatorem & dicendum. ego à te debeo adorari, & tu tam inſanis, vt petas adorari à me. & ſic exploraſſet ipſum eſſe filium dei. Sed fefellit eum opinio ſua. *Tunc dicit ei Ieſus, uade.* pro, abi.) Et deeſt poſt me. Legendum eſt, *abi poſt me ſatana.* Quia diabolus manifeſtauerat ſe eſſe principem mundi, ideo Ieſus non reſpondet illi ſicut homini vt prius, ſed expellit eum. Satan Hebræa dictio eſt: Latine dicitur aduerſarius. & nominauit

BIBLIOTECA NAZ. ROMA VITTORIO EMANUELE

uit eum Chriſtus ab officio & actu aduerſandi hominis ſaluti. ¶ Aduerte pro literali ſenſu, quòd bis legimus Ieſum vſum hac increpatione, vade poſt me Satana. Semel expellendo diabolum tentantem: vt tam Matthæus hic, quàm Lucas. 4. ſcribit. & ſemel reprehendendo Petrum: vt patet Matth. 16. Et non eſt ſenſus vade poſt me, hoc eſt ſequere me à tergo: ſed quia Satan apud Hebræos ſonat aduerſantem, nõ qualitercunque, ſed velut obſiſtendo coram ante faciem, ideo alludẽdo ad vocabulum eiicitur ad ſitum à tergo; in quo non poſſit exercere officium aduerſandi obſiſtendo. Hic eſt ſenſus literalis: qui vt patet eſt ſenſus ſimilitudinarius, ſumptus. ſ. à ſimilitudine corporalium ſituum ſeu poſitionum. Et ſignificat ad literam ſecundum ſenſum intẽtum, abi illo vnde non poſſis aduerſari. Ita quòd non ſolũ eiicitur ab actu aduerſandi, & à ſitu idoneo ad aduerſandum, ſed emittitur ad ſitum contrarium, vbi nec poſſit officium aduerſandi exercere, quod eſt totaliter eiicere aduerſarium. Ac ſi dixiſſet, abi totaliter à me aduerſarie. *Scriptum eſt enim.* Deutẽ. 6. *Dominũ deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies.* Nec ex hac reſponſione potuit diabolus aliquid habere, quòd Ieſus eſſet filius dei: quoniã ex communibus Ieſus illum ſuperauit, tacitis iis quæ ei propria erãt. *Tunc reliquit.* pro, relinquit, *eum diabolus.* Conſummata vniuerſa tentatione reliquit eum (vt Lucas explicat) ad tempus ceſſans à tentatione. *Et ecce angeli acceſſerunt, & miniſtrabant ei.* Inducuntur angeli miniſtrantes ad teſtificandum illius excellentiã ſupra angelos. ideo nanque non vnus angelus, qui ſufficeret ad cibandum vnum hominem, ſed angeli in numero plurali deſcribuntur; non prouidentes ſed miniſtrantes famulatum exhibendo. Vt quod diabolus tot tentationibus explorare nequiuit, confuſus ac inuitus videat in angelorum miniſterio: non ad portandũ mittentem ſe deorſum (quod ipſe requiſierat) ſed ad opportuna ſeruitia, quod ipſe non quæſierat. Decuit enim vt dominus Ieſus manifeſtaret ſe filium dei, quando & quomodo ipſe Ieſus diſpoſuit, & non quando & quomodo diabolus requirebat. Veruntamen per hoc diabolus nõ certificabitur, ꝙ Ieſus eſſet Meſias: quia nõ penetrabat miniſterium hoc eſſe verę ſubiectionis angelorũ ad Ieſum. videbat quòd miniſtrabant, ſed nõ quòd vt ſerui. *Quum autem audiſſet Ieſus, quod Ioãnes traditus eſſet, ſeceſſit in Galilæã.* Omnia Ieſu geſta poſt ieiuniũ vſque ad carcerẽ Ioannis (quę Ioannes Euãgeliſta narrat vſque ad quartũ capitulũ integrũ incluſiue) tacet Mathęus, tranſiens à ieiunio ad auditum Ioãnis carcerẽ. Et cura fuit

Euange-

Euangeliſtæ,vt hoc explicaret:ne falleremur putantes illa, quæ ſcripturus erat,geſta eſſe ſtatim poſt ieiunium:quum tamen conſtet interceſſiſſe plus quàm annum:vt in euãgelio Ioannis declarabitur. ¶ Igitur quum Ieſus in Iudæa conſtitutus,audiſſet traditum à Iudæis Ioannem in manus Herodis.quamuis enim hoc nõ conſtet,hæc tamen Matthæi verba innuunt hoc. Quorſum nanque Euangeliſta narrat auditam traditionem Ioannis fuiſſe rationem,quòd Ieſus ſeceſſerit in Galilæam,niſi quia Iudęa in culpa traditionis fuit:& propterea relinquenda tunc fuit à Ieſu. Ex hoc enim quòd in Galilæam ſeceſſit,apparet quòd non fugiebat Herodem,qui erat tetrarcha Galilææ. Et ſimiliter hinc apparet quòd à Iudæa ſeceſſit in Galilæam:quum nullus Euangeliſta narret alibi eum fuiſſe:& conſequenter, quòd à Iudæa traditus fuit Ioannes. ¶ Cauſa autem quare Ioannes traditus fuerit Herodi à Iudæis,in promptu eſt illa,qua dicit Ioſephus, Ioannem ab Herode captum,ſcilicet quia ad Ioannem concurſus erat populi. Rationi nanque conſentaneum eſt,quòd Iudæi videntes populum concurrere ad Ioannem,& hoc in Iudæa, timuerunt nouitatem aliquam offenſiuam Romanorum,ſicut timuerunt poſtea ex cõcurſu ad Ieſum:& propterea cautè tradiderunt ipſum carceri trudendum ab Herode,cui huiuſmodi concurſus diſplicebat: vt Ioſephus dicit. Nec cauſa iſta contrariatur cauſæ recitatæ ab euangeliſtis:quia ſcilicet Ioannes arguebat Herodem. poteſt enim ex vtraque cauſa proueniſſe effectus carceris. *Et relicta.* quo ad habitandum. *ciuitate Naſareth.* Non intelligo quod hoc tertio reditu in Galilęam venerit prius in Naſareth,& ibi legerit Eſaiã (quod Luc. refert)& poſtęa tanquam eiectus venerit ad habitandum in Capharnaum:quia geſta illa in Naſareth præſupponũt multa facta à Ieſu miracula in Capharnaum:dicentibus tunc Naſareis,quanta audiuimus facta in Capharnaum,fac & hic in patria tua. Sed intelligo,quòd poſt Ioãnis carcerem, ante illa geſta in Naſareth,Ieſus qui ſolitus erat habitare in Naſareth,relicta ciuitate ſua,quo habitandi officium elegit habitare in Capharnaum. *venit.* Præteriti eſt tẽporis. *Et habitauit in ciuitate Capharnaum.* Superfluit ciuitate. *Maritima.* Naſareth aiunt iuxta mõtem Tabor eſſe, non maritimam: Capernaum autem (corrupto vocabulo Capharnaum) maritimam eſſe aiunt. Et hanc differentiam deſcripſiſſe videtur Matthæus, addens maritima: iuxta ſcilicet mare Galilææ: hoc eſt lacum, qui Hebræa conſuetudine mare appellatur. *in finibus Zabulon & Neptalim.*

Non ſuffe-

Non ſuffecit deſcriptio loci, à naturali ſitu, ſed adiuncta eſt deſcriptio à ſortibus tribuum Zabulon & Neptalim: vt adiungeretur conſonantia prophetiæ. *Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiã prophetam. Terra Zabulõ & terra Neptalim uia maris.* pro viam maris, *trans Iordanem Galilææ.* pro, Galilæa, *gentium.* Intellige adimpleretur ſecundum myſticum ſenſum: quoniam ad literam Eſaias in fine octaui & principio noni capituli, vnde afferuntur ſubiuncta verba, dicit ſecũdum textum Hebræum, quòd non erit obſcuratio ſicut fuit primo tempore ab alleuiatore terrę Zabulon, & Neptalim, & nouiſſimo ab aggrauatore viæ maris trãs Iordanem, &c. ſed populus qui ambulabat &c. Quod adimpletum eſt, quum angelus domini percuſſit centum octuagintaquinque milia. vnde & ibi affertur ſimilitudo, ſicut in die Madiã: victoria ſcilicet omnibus Iudęis viuis & ſanis. Et ad hoc inſinuãdum truncauit euangeliſta verba Eſaiæ, citans ſenſum ſumptum ſcilicet, quòd terra Zabulon & terra Neptalim ac via maris trãs Iordanem, appoſitiue eſſet populus qui ſedebat in tenebris &c. ¶ Et vocatur hîc trans Iordanem reſpectu Moab & montis Hermon & Baſan. Ita quòd illa regio vbi locatæ ſunt duæ tribus & dimidia à Moyſe, inuenitur hic cis Iordanẽ: Hierico autem, Hieruſalem &c. trans Iordanem. nam conſtat Galilęam eſſe in terra, quam mortuo Moyſe Ioſue tranſito Iordane cum filiis Iſrael acquiſiuit. Et hæc oportuit hîc notare: quia aliter intelligeretur trãs Iordanem reſpectu Hieruſalem. intelligitur enim terra vbi eſt mons Hermon & Baſan & Moab &c. *Populus qui ambulabat.* pro, ſedebat, *in tenebris, uidit lucem magnam: & ſedentibus in regione umbræ mortis.* pro, in regione & vmbra mortis, *lux orta eſt eis.* Sicut vmbra eſt velut veſtigium illius cuius eſt vmbra, ita vmbra mortis velut veſtigiũ eſt mortis. Et proprie ſignificat terrores & horrores mortis. hi enim non ſunt mors, ſed mortis vmbra. Illi nanque qui ſunt in continuis timoribus mortis & tormentorum, ſunt in vmbra mortis corporis. & per metaphoram transfertur ad mortem animæ. & internæ animi tenebræ (quæ ignorantia & peccata ſunt) vocantur hîc ad literam vmbra mortis. Tanquàm mors ipſa ſit æterna damnatio, qua ſine ſpe vitæ anima mortua eſt. & ne intelligeres tenebras faciles aut ſine periculo, explicauit quales eſſent: ſcilicet vmbra mortis. *Exinde cœpit Ieſus prædicare.* Tempus ac locum vnde cœpit Ieſus publica prædicatione populum docere ſignificatur: tempus quidem poſt Ioannis carcerem, locum verò Galilæam. non quòd priùs Ieſus

baptiza-

baptizatus ſiluerit (quum Hieroſolymis,& in ciuitate Sichar, & in terra Iuda docuerit,diſcipuloſq; habuerit) ſed quia tempore illo,ſcilicet inter ſuum baptiſmum,ſeu ieiunium,& carcerem Ioannis,prædicante Ioanne,Ieſus doctoris potius quàm prædicatoris exercuit officium:docens non occultè,ſed palàm multos,& miracula faciens:vt Ioannes Euangeliſta teſtatur. ſed vbi Ioannes carceri addictus eſt,cœpit Ieſus in Galilæa publici prædicatoris officio vti,diſcurrendo ad prædicãdum per ciuitates & villas, &c. ¶Decuit autem vt prædicante Ioanne non prædicaret Chriſtus:ne concurrere viderentur: ſed Ioannes prædicans mitteret auditores ad Chriſtum doctorem, vt ſic inciperent guſtare verba Ieſu Chriſti. Teſtãtur autem etiam principes ſacerdotum corã Pilato,quòd Ieſus cœpit prædicare à Galilæa:dicendo,commouit populum per vniuerſam Iudæam,incipiens à Galilæa vſque huc.Luc.xxiij. *Et dicere,pœnitentiam agite.appropinquabit.*pro appropinquauit,*enim regnum cælorum.* Expoſita ſunt hæc ſuperius.Sed aduerte,quòd Ieſus ab eadem materia inchoat prędicationem ſuam,à qua incœperat Ioannes: tum quia Ioannes præparatoriè,Ieſus verò perfectiuè hanc materiam prædicabat. tum ad confirmandum prædicationem Ioannis:tum ad exemplũ noſtrũ,vt non dedignemur inchoata etiã ab aliis minoribus bona proſequi. *Ambulans autem Ieſus iuxta mare Galilææ,uidit duos fratres (Simonem qui uocatur Petrus,& Andream fratrem eius) mittentes rete in mare: erant enim piſcatores.* Hæc Petri vocatio, quòd non ſit illamet quæ ſcribitur Lucæ.5.patet ex eo,quòd in hac Ieſus ambulans iuxta mare vocat, in illa Ieſus erat in naui: in hac Petrus & Andreas erant mittentes rete in mare quando vocantur:in illa iam comprehenderant piſcium multitudinem. Quæ autem harum vocationum fuerit prior,ibi tractabitur. *Et ait illis,uenite poſt me.* Vocantur ergo ad diſcipulatum, non qualencunque,ſed ſequelæ etiam corporalis.Fuerũt enim multi Ieſu diſcipuli,qui non corporea ſocietate comitabantur illum:vt patet de Nicodemo,& Ioſeph ab Arimathia. Immò omnes credentes in Ieſum,erant diſcipuli Chriſti:vt patet in Actis apoſtolorum: & ex verbis Iudæorum, dicentium cæco nato:tu diſcipulus eius ſis. *Et faciã uos fieri piſcatores hominũ.* Superfluit,fieri. Apta magnaq; promiſſio,ſed veritatis plena:vt experiẽtia comprobauit. *At illi continuo relictis retibus.* Non dicit relictis omnibus. Deſcribitur enim non abdicatio proprietatis rerum, ſed promptitudo obedientię:quòd quanuis iacerent retia in mare ad piſcandum,quia

dum, quia piſcatores erant, nihilominùs reliquerunt retia. *ſecuti ſunt eum.* animo & greſſu corporeo. non ita quin poſtea quandoque piſcationi vacauerint: quum incumberet illis cura domus, nec haberent vnde ſuis prouiderent de victu, niſi de piſcatione. commune eſt enim piſcatoribus alere ſe & ſuos ex piſcatione. In cuius ſignum etiam poſt reſurrectionem domini Petrus vacabat piſcationi. *Et procedens inde, uidit alios duos fratres (Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem eius) in naui cum Zebedæo patre eorum: reficientes retia ſua: & uocauit eos.* Simili vocatione (ſcilicet ad diſcipulatum & ſequelam corpoream) vocantur Iacobus & Ioannes. ¶ Nec eſt mirandum, quòd iſti & illi ſtatim ſecuti fuerint Ieſum: quia interiori operatione Ieſus mouebat (motione non inuitatoria, ſed efficaci) corda eorum ad relinquendum omnia, & ſequendum ipſum. Tali enim attractioni interni ſpiritus, nullus vnquam reſtitit, nullus etiam reſiſtet vnquam: quia efficit voluntarium ſectatorem, operarium martyrem, &c. *Illi autem ſtatim relictis retibus & patre, ſecuti ſunt eum.* Et ſimiliter nõ dicitur hic relictis omnibus, ſed relictis retibus & patre: ad commendandã promptam ſequelam. Adhuc enim & Petrus habebat domum & nauim: & iſti retia ſua, quæ paternæ curæ reliquerunt, non dicũtur à ſe abdicaſſe, ſed reliquiſſe patri. *Et circuibat Ieſus totam Galilæam.* Non ſolùm vocat ad diſcipulatum aliquos, ſed officium prædicationis omnibus impendit: nõ in vno manebat loco, quo omnes conuenirent, ſed ipſe circumibat abundantiore charitate totam non partem Galilææ. *Docens in ſynagogis eorum, & prædicans euangelium regni, & ſanans omnem languorem.* pro, omnem morbum, *& omnem infirmitatem in populo.* Tria exercet. docet inſtruẽdo ea quæ morum, quæ legis, quæ religionis & iuſtitiæ ſunt: annunciat euangelium, bonum nuncium, regni cœleſtis, non regni terreni. Hęc enim duo ſunt officia veri prędicatoris cœleſtis: annunciare quæ regni cœlorum ſunt ſine doctrina, tanquam fabuloſum habetur: docere quæ ad perfectionem vitæ moralis ſpectant abſque annunciatione fidei, ſpei, ac charitatis cœleſtis regni, inſufficiens, ac inutile eſt ad ſalutem ęternam. & ideo vtrunque Ieſus exercuit. Et adiunxit tertium, ſcilicet ſanare miraculoſè, vt inciperet manifeſtare ſe eſſe Meſiam. ¶ Et doctrinæ quidem locus ſynagoga (hoc eſt locus publicus) ad opus tale deputata deſcribitur. Sanationis verò opus omnis morbus, omniſq; languor dicitur (vt nulla ægritudo exempta intelligatur) nõ in aliqua domo, ſed in populo quocunque totius Galilææ. ¶ Vbi

aduerte

aduerte, quòd dictio Græca interpretata infirmitatem, propriè ſonaret mollitiem: quæ apud nos non eſt nomen ægritudinis. & propterea infirmitatis nomine (quo valitudo corporis minus firma ſignificatur) interpretata eſt. molle enim cedit ſicut & infirmum. *Et abiit opinio.* pro, auditus, *eius in totam Syriam.* Effectus doctrinæ, prædicationis, & miraculorum in ſanationibus, deſcribitur fama Ieſu in tota Syria, cuius pars eſt Galilæa. *Et obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus.* pro morbis, *& tormentis.* pro, cruciatibus. *comprehenſos: & qui dæmonia habebãt.* pro dæmoniacos, *& lunaticos, & paralyticos.* Effectus famæ fuit, quòd audita tantæ nouæ gratiæ fama, offerebant Ieſu omnes male habentes variis languoribus febrium, & tormentis: hoc eſt afflictionibus ſeu cruciatibus dolorum ſenſibilium: vt podagrarũ, iliorum, & ſimilium: & lunaticos, malum caducum patientes: & paralyticos, membrorum diſſolutione quaſſatos. *Et curauit eos.* non aliquem eorum, ſed eos abſque exceptione aliqua. *Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ de Galilæa & Decapoli, & de Hieroſolymis, & de Iudæa, & de trans Iordanem.* Effectus doctrinæ, euangelij, miraculorum, & famæ fuit, quòd ſecutę ſunt Ieſum turbę multæ ex quinque locis, vt intelligamus extenſionem effectus extra Galilæam: dum vltra Galilęam exprimitur Decapolis, à numero denario ciuitatum regio nominata: & Hieroſolyma, in qua prius fecerat multa ſigna paſchali tempore: & Iudæa, in qua baptizauerat: & de trans Iordanem reſpectu Hieruſalem & Iudæa, hoc eſt, regione ſortis duarũ tribuum, & dimidiæ in terra olim Seon: & Og regum, quos percuſſit Moyſes.

CAPVT V.

Videns autem Ieſus turbas, aſcendit in montem. Occaſionem loci & temporis & docendi diſcipulos deſcribit Matthæus: tẽporis quidem à viſis turbis: loci autem, ab aſcenſu in montem. Tempus ſiquidem congruum ad nouam promulgandam legem fuit, quando iam turbæ multæ concurrentes non credebantur, ſed videbãtur. Locus autem congruus fuit, non templum, non ciuitas, non vallis, ſed mons ad promulgandam legem non Iudæis, aut vni genti, ſed mundo: legẽ autẽ tam excelſam, vt nec mons ipſe ſufficiat ad illius celſitudinẽ commẽdandã. *Et cum ſediſſet.* Corporali etiã ſitu ſedit: vt quies & authoritas docẽtis etiã ſic aperiatur.

Acceſſerunt ad eum diſcipuli eius. Hinc apparet, quòd turbæ nõ aſcenderunt in montẽ cum Ieſu, ſed diſcipuli ſoli ſecuti eum fuerint in

rint in montem:& quòd ad euitandas pro tunc turbas,Ieſus aſcẽdit in montem docturus ſeorſum diſcipulos. nam ſi etiam turbæ fuiſſent ſecutæ . non dixiſſet Euangeliſta,Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius:ſubdendo,docebat eos,non eas. *Et aperiens os ſuũ.* Tum ad differentiam,quòd olim aperuit idem Ieſus ora prophetarum . propterea enim modo dicitur , quòd propriũ os aperuit. Tum ad differentiam huius ſermonis à reliquis domini ſermonibus ſcriptis & ſcribẽdis à Matthæo:quia hic ſermo eſt velut lex euangelica,reliqui autem ſunt particulares monitiones.Ita quòd lex euangelica non traditur ſicut lex Moſaica:non ſolùm quia illa per angelos & cum terroribus , hæc per ipſum Ieſum proprio ore & ſedendo:ſed etiam quia illa vni populo data fuit , & propterea toti congregato populo Iſraël data eſt:hæc autẽ toti mundo datur,& propterea non populo Iſraël congregato , ſed diſcipulis docturis vniuerſum mundum promulgatur.Si enim populo Iſraël fieret promulgatio,putaretur quòd lex euãgelica illi populo eſſet propria,ſicut fuit lex Moſaïca:ſed vbi promulgatio fit diſcipulis in vniuerſum mundum mittendis , aptiſſimè interfuerunt perſonæ euangelicæ legis promulgationi. *Docebat eos dicens.* Singularis excellentia euangelicæ legis tangitur,quòd eſt doctrina, non eſt ligamen arbitrio,aut voluntate humana, quia ſic iubet princeps:ſed eſt doctrina verè bonorum & ſanctorum morum,actionum,mentium,vniuerſæq; vitæ . Perlege totum ſequentem ſermonem,& nihil in eo inuenies quod iuris ſit poſitiui:quod ſcilicet antequam ſtatuatur,indifferens ſit.omnia enim & ſingula ſunt ſecundum ſe bona vel mala. *Beati pauperes ſpiritu.* In actionibus & operationibus primum principium eſt finis: quia finis eſt agendi ratio,& ex fine ratio actionis , & operis ſumitur. Et propterea Ieſus legem euangelicam inchoat à beatitudine,quam conſtat actionum & laborum noſtrorum omnium finem eſſe:quandoquidem vt beati ſimus , agimus & patimur omnes quicquid voluntariè agimus & patimur . ¶Numerat autẽ nouem beatorum ſpecies:conuenientes quidem in beatitudine, ſed differentes in beatitudinis merito & gradu. Et ſeptem quidẽ meritum conſiſtit in agere:duarum autem,in voluntario pati.
¶Beati inquit,hîc in ſpe , & in futuro in re (ſic intellige in omnibus nouem) pauperes ſpiritu.Non dicit pauperes ſpiritus: manifeſtè ſignificando paupertatem ſpiritus proprij,quam appellamus humilitatem cordis:ſed dicit pauperes ſpiritu. Quod poteſt dupliciter intelligi,ſeruata proprietate nominũ.Primò , vtrãque

dictionem

dictionem in ſua integritate ſeruando, hoc eſt, quòd pauperes ſignificet vere pauperes: immò ſecundum textum Græcum mendicos, qui à ſuis rebus ceciderunt in neceſſitatem mendicandi. Ita quòd ad literam appellat Ieſus beatos eos, qui quum res haberét, effecti ſunt mendici, non fortuna, non violentia raptorum, non voluntate quacunque, ſed ſpiritu: hoc eſt, voluntate ſpirituali. Nec dicit, beati pauperes, ſeu mendici ſtatu, hoc eſt profeſſione paupertatis (quales ſunt religioſi profitentes tria vota) ſed dicit pauperes ſeu mendici ſpiritu: quoniam pauperes ſeu mendici ſtatu, multi ſunt qui nolunt ſibi aliquid deeſſe: ſtatum paupertatis profitentur, ſed ſpiritum paupertatis non habent: pauperes ſpiritu ſunt, qui reliquerunt omnia quæ habebant voluntate ſpirituali, & huiuſmodi inopia atque reali indigentia volunt & gaudent perſeuerare: timentes ſibi non à penuria, ſed à ſufficientia rerum ne impediat profectum ſpiritualem, quales legimus multos ſanctos fuiſſe. Prædicauit Ieſus relinquenda omnia, non ſolum affectu, ſed effectu ad ſequẽdum ipſum, ſi perfectio deſideratur. locat modo iſtos perſeuerantes in hoc ſpiritu in primo beatorum loco dicendo, beati pauperes ſpiritu. Et eſt hic ſenſus literalis ſecundum planum ſenſum textus, ſeruans proprietatem vocabulorum, & cõgruens diſcipulis audientibus, eorúmque capacitati, & conſonãs nouitati legis euangelicæ. Lex enim vetus ſufficientiam opulentiámque rerum temporalium in terra promiſſionis promittebat: euangelica autem inchoat à voluntaria paupertate ad conſequendum regnum cœlorum. ¶ Alter ſenſus eſt, vt paupertas diminuatur per ſpiritum: ſicut quum dicitur homo pictus, ſeu homo mortuus, diminuitur homo per pictum ſeu mortuum: quia homo tam pictus quàm mortuus non eſt homo. Ita quòd pauperes ſpiritu ſignificentur, non pauperes, ſed habentes ſpiritum paupertatis: & dictum ſit pauperes ſpiritu, non re. nam pauper ſpiritu & non re, non eſt pauper. Et ſic beatificatur non paupertas, ſed voluntas ſeu affectus paupertatis ſi & quando expediret. Propinqua eſt expoſitio hæc ſenſui literali: & ad illum ſpectat reductiue. *Quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.* Ratio quare pauperes ſpiritu prædicantur beati, eſt, quia ipſorum eſt non opulentia ſed regnum: (quod incomparabiliter ſuperat omne paupertatis meritum) regnum autem non terrarum, ſed cœlorum. Et non dicit erit, ſed eſt: quia ius habent regni cœlorum, quanuis adhuc non adepti ſint illius poſſeſſionem, ſicut creati epiſcopi Mediolanenſis, iam eſt epiſcopus Mediolanenſis, quanuis adhuc non habuerit poſſeſ-

ſionem.pauperes ſpiritu ſunt beati,quia ipſorum eſt regnum cœlorum.Nec obſtat ſi caderent:quia ſicut perderent perfectionem, qua ſunt pauperes ſpiritu,ita ſimul perderent ſuum regnum cœlorũ. ¶ Occurrit autem hîc triplex quæſtio. Prima eſt, cur potius beatificauit Ieſus ſanctum paupertatis vſum, quàm ſanctum vſum diuitiarum:quum tam paupertas quàm diuitiæ ſine culpa ſint,& abuſus tam paupertatis quàm diuitiarum in culpa ſit, & ſanctus vtriuſque vſus ſit laudabilis:cur ergo potius dixit, beati pauperes ſpiritu,quàm beati diuites ſpiritu? ¶ Secunda eſt, cur Ieſus paupertatem prætulit ſufficientiæ quo ad beatitudinem:cùm conſtet accommodatius organum ad beatitudinem conſequendam eſſe non diuitias,ſed ſufficientiam rerum temporalium quàm indigétiam earundem,quam paupertas ſignificat: quoniam indigentes neceſſariis, oportet vacare vt habeant neceſſaria, & non poſſunt ſeipſos totos impendere ad ea quæ ſunt beatitudinis:vnde & ſacri doctores dicunt,quòd ſpiritualia non poſſunt durare diu ſine téporalibus. ¶ Tertia eſt, cur Ieſus mendicos ſpiritu dicat beatos: quum ipſe totius perfectionis exemplar, non fuerit mendicus ſecundum rei veritatem, ſed potius dans eleemoſynas mendicis: vt patet Ioã.13.quando putatum eſt, quòd Ieſus iuſſiſſet Iudæ habenti loculos vt egenis aliquid daret. Hinc enim clare habetur, ꝙ ſe & ſuos non connumerabat inter mendicos. Et idem patet Ioã. 4.quando diſcipuli ierant in ciuitatem,non vt mendicarent, ſed emerent cibum,& in pluribus aliis euangelij locis idem habetur. ¶ Ad primam quæſtionem dicitur,quòd Ieſus plus tractat,quàm differẽtiam inter vſum paupertatis & diuitiarum: nam beatificat efficere ſeipſum pauperẽ ex ſpirituali voluntate. Et hinc clare apparet differentia,quòd non poteſt dici, beati diuites ſpiritu,ſicut poteſt dici beati pauperes ſpiritu:quia non ſubeſt ſpiritui, fieri diuitem,ſed fieri pauperem:in poteſtate enim noſtra eſt abdicare à nobis res noſtras:non autem acquirere.Et per hanc beatitudinem nihilominus declarauit dominus,quòd nullus eſt perfectior vſus diuitiarum,quàm ſpirituali volũtate abdicare illas à ſeipſo. Quod alio in loco declarauit impleri,dãdo illas pauperibꝰ. ¶ Ad ſecũdã quæſtionem dicitur,quòd licet ad beatitudinem naturalem præſentis vitę, organice concurrat ſufficientia rerum temporaliũ,ad beatitudinem tamen infuſam in pręſenti(quæ eſt quędã ſupernaturalis beatitudinis participatio)longe accõmodatius organũ eſt paupertas volũtaria,q̃ ſufficientia rerũ téporaliũ. paupertas enim ex ſpiritu,lętiſſima eſt,& expeditũ reddens hominẽ ab omni ſolicitudine

licitudine:quoniã etiam certũ reddit hominem,quòd deus curam ſui gerit. Et hoc experientia in multis viris ſanctis monſtrauit, quanuis impoſſibile aut difficillimum ſit collegium aliquod conſtare ex omnibus hominibus tantæ perfectionis: vnde dominus beatitudines,quæ ſunt perfectiones ſingulorum, nõ perfectiones collegiorũ tractat hîc.de collegiis enim apparet verificari, quòd non poſſunt durare ſine temporalibus, propter multorũ minorẽ perfectionẽ. ¶ Ad tertiã quæſtionem dicitur,quòd Ieſus non fuit médicus:quia nunquàm legitur petiſſe,niſi à Samaritana potum aquę.quod conſtat non propriè eſſe mendicare:cùm hoc cuilibet maiori poſſit accidere: quãuis alibi ſequendo alios aliter ſcripſerimus.Sed fuit in paupertate mendicorum:quia nihil omnino habuit propriũ,niſi veſtes,ex quo cœpit prædicare, &c. iuxta illud, vulpes foueas habent,&volucres cœli nidos,filius autem hominis non habet vbi reclinet caput ſuum. Viuebat autem non ex mendicatis rebus, ſed ex oblatis à deuotis perſonis:iuxta illud Ioã.13. Iudas loculos habebat, ea quę mittebantur portabat. Et clare dicitur Lu.8.quòd mulieres miniſtrabant Chriſto diſcurrenti prædicãdo de facultatibus ſuis. ¶Nec hic beatificat médicos,vt nominãtur ab actu mendicandi,ſed à paupertate mendicorum,ꝙ.ſ. nõ habẽt vnde viuãt de ſuo:vnde nec Apoſtolos ĩſtituit viuere ex mendicatis,ſed ex oblatis. *Beati mites*.Scito in textu Gręco hanc beatitudinẽ tertio loco ſcribi:& eã quę apud Latinos eſt tertia(.ſ. beati qui lugent)ſcribi in hoc ſecũdo loco. ¶ Latinorũ aũt codicũ ordine ſeruato prędicãtur mites beati.Mãſueti dicũtur qui paſſionibus iræ & nõ cõmouẽtur,& rectę rationi illas ſubiectas trãquillè retinẽt. Mites aũt pręſtãt mãſuetis:quoniã nõ ſolũ à paſſionibꝰ irę lõge ſunt,ſed placidos ac vtiles ſeipſos exhibẽt etiã illis qui puniẽdi aut obiurgãdi ſunt:& velut fructus arborũ iã mites exhibẽt ſe exterius ſuaues,vt merito mites tanquã poſſeſſores ſuimet beati dicãtur. *Quoniã ipſi poſſidebunt terrã*.pro,hęreditabũt terrã.i.hęreditate accipiẽt. Quod plus eſt,q̃ poſſidere.nã ſignificat poſſidere hæreditaria ſucceſſiõe. Dicẽdo eñ accipiẽt,ſignificat poſſidebũt. Et dicẽdo hęreditate,ſignificat ſucceſſionẽ hęreditariã.Et eſt ſermo nõ de terra promiſſionis in veteri teſtamẽto ꝓmiſſa patribꝰ, & diſtributa per Ioſue,ſed de terra futuri mũdi: propter quod dicitur in futuro,poſſidebũt, ſeu hæreditate accipiẽt.nã nec ipſe Ieſus qui dixit,diſcite à me,quia mitis ſum: poſſedit in hac vita terrã quãcunque.Et vere quũ erũt hęredes dei,cohęredes aũt Chriſti, hæreditate acquirent mites terram:hoc eſt orbem terrę futurum,

qui non commouebitur. ¶ Accommodatur autem mitibus poſſeſſio terræ: vt qui ſeipſos hîc poſſederunt, in futuro mundum poſſideát. Hęreditarię autem, quia mites tam familiares ſunt in hac vita deo, vt iam ſint cum deo non velut ſerui aut amici, ſed velut arrogati in hæredes dei. ad hanc enim mitium prærogatiuam ſpectat, quòd ideo dicuntur beati, quia hæreditario iure poſſidebunt terram viuentium. *Beati qui lugent.* Mira ſententia non ſolùm contra communem opinionem, vt prima beatificans pauperes ſpiritu, ſed etiam ſapientum, & ſacris documentis aduerſa apparet. nulla ſiquidē vtilitas in triſtitia agnoſcitur, Eccl. 30. & propterea inhibita eſt triſtitia à priſcis patribus. Qua ergo nouitate modo dicitur, beati qui lugent? ¶ Sed ſciendum, quòd luctus non ab animi triſtitia quæ paſſio eſt, ſed voluntaria actione ſimili operibus lugentium ſumitur in propoſito. non enim beatificantur triſtes, nec luctuoſum ſtatum tenentes (quales ſunt lugentes per menſem vel annum ſuos defunctos) ſed qui cōſiderantes pręſentis vitæ mala ac pericula reſpectu cœleſtis patriæ, luctuoſam vitam ducunt: iuxta declarationē Apoſt. 2. ad Corin. 6. quaſi triſtes, ſemper autem gaudentes. Tales enim ſubactis paſſionibus, tum triſtitiæ, tum præcipuè delectationis ſenſibilis, aſſumunt voluntarię & opera, & affectus lugentium: propter mala non ſolum contraria, ſed impedientia, ſeu differentia cœleſtem patriam. Beatitudo ſiquidem iſta reſpicit directe mala hæc: quoniam materia propria luctus eſt malum. Vnde & apte ſubditur præmium. *Quoniam ipſi conſolabuntur.* Conſolabuntur, in paſſiua ſumitur ſignificatione, pro cōſolationem accipient. Interpres vſurpauit in paſſiuum, ſeu commune verbum conſolari: quum apud Grammaticos in actiua tantùm inueniatur ſignificatione. Senſus itaque eſt, quoniam ipſi conſolatione afficientur. pro luctu enim recipient in cœleſti patria conſolationem. *Beati qui eſuriunt & ſitiunt iuſtitiam.* Deſiderij humani perfectio (circa quam ſapientes mundi huius tantum laborarunt) vnico verbo manifeſtatur: aperiendo quòd iuſtitia eſt propria materia deſiderij perficiens adeo ipſum, vt beatū reddat hominem, non quomodolibet deſiderantem iuſtitiam, ſed tanquam eſurientem & ſitientem. ita quòd iuſtitia ſit animæ hominis, tum cibus, tum potus, & animus hominis appetat iuſtitiæ cibum vt eſuriens, iuſtitiæque potum vt ſitiens. In quibus deſcribitur non ſolum magnitudo, ſed etiam præualentia appetitus. eſuries nanque & ſitis præualent reliquis noſtris appetitionibus: imperij ſiquidem, gloriæ, & reliquorum deſideria poſthabet eſuriens

riens ac ſitiens. Et intendit ad literam, quòd deſiderium iuſtitiæ reliquis deſideriis antepoſitum velut eſuries & ſitis, beat hominẽ. Nec dicit beatos eſurientes, & ſitientes facere, aut dicere iuſtitiã: ſed ipſam iuſtitiã, hoc eſt debitum, exhiberi tam à ſe quàm à quocunque. iuſtitia enim debiti rationem ſupponit, & eſt debiti exhibitio. beatitudo ſiquidem hæc conſiſtit in ſummo ardentíque deſiderio, vt debitum deo præcipuè & cuique exhibeatur. *Quoniam ipſi ſaturabuntur.* Plena iuſtitia non eſt durante hoc mundi ſtatu: quandoquidem multæ iniuriæ deo & hominibus irrogãtur impune hic. Et propterea non hic, ſed in futuro mundo ſaturabũtur, quando deus erit omnia in omnibus, nihil remanebit inultũ, nihil abſque ſuo præmio. *Beati miſericordes.* Quemadmodum iuſtitia debitum, ita miſericordia gratiam reſpicit. Iſtis duabus virtutibus vniuerſa opera ad alterum perficiuntur. nam aut debitum aut gratuitum eſſe oportet quod alteri exhibendum eſt. Qui gratis igitur impendunt aliis affectum beneuolentiæ, & effectum ſecundum vires ad ſoluendos alienos defectus, veluti dei imitatores (qui gratis omnia creauit, omnia conſeruat, omniúmque miſeretur) beati aſſeruntur ex futuro præmio. *Quoniam ipſi miſericordiam.* Non hanc vel illam, non quo ad hoc vel illud, ſed abſolutè, omnimodam, *conſequentur.* Quo ad omnia quæ ſunt animę & corporis, & exteriorum: ita vt nihil indigentiæ, nullus defectus in illis remaneat. *Beati mundo corde.* pro, mundi corde. Quia primũ principium internum eſt vitalium operum noſtrorum, ideo cordis nomine voluntas, quæ eſt primum principium internum, humanorum operum ſignificatur: iuxta illud, De corde exeunt adulteria, furta, &c. Mundum itaque cur munda eſt voluntas, mũdum eſt principium noſtrorum operum. Etſi apud Salomonem rariſſimum ſeu impoſſibile æſtimatum eſt mundaſſe cor (dicente ipſo Prouer. 20. quis poteſt dicere mundaui cor meum) quàm celſioris perfectionis eſt mundum habere cor? valde enim præſtat hoc mũditię. In excelſo itaque locãtur merito pollentes corde mũdo, nõ ſolum à vitiis, peccatis, affectibus, paſſionibus, erroribus ac ignorantiis, ſed etiã ab impulſionibus quibuſcunq; internis. *Quoniam ipſi deum uidebunt.* Sublatis in hac vita omnibus animi impedimẽtis ad videndum deum per cordis munditiam, conueniẽtiſſimum præmium apponitur (quum etiam corporis impedimentum tolletur migrando ad patriam) videre deum. Rationis ſiquidẽ ordo habet, vt qui ſtudio aſſiduo aſſecuti ſunt hîc abſolutionem ab impedientibus animum à diuina viſione, quum liberati fuerint à

corporis carcere, dei viſionem omnino expediti aſſequantur.

Beati pacifici. Non dicit, beati pacem habentes, ſed facientes. Illud poſſet alieno ſtudio fieri, hoc autẽ proprio opere fit. Pax tranquillitas eſt ordinis, ac per hoc beati aſſeruntur, qui faciunt tranquillitatẽ ordinis. Magnũ eſt tollere omnis immunditiæ impedimenta: ſed imperfectum eſt, niſi ſubtractis impedimentis apponatur trãquillus ordo in ſuis partibus, vt partes inferiores ſubditæ ſint ſuperioribus, & ſuperiores partes ſubditę ſint deo: & vtrunq; cum tranquillitate, abſque pugna, abſque reluctatione. ¶ Impoſſibilis apparet tanta perfectio: impoſſibilis tamen non eſt, ſi domini verba conſiderentur. Non enim dicit, beati qui fecerũt aut perficientes pacẽ, ſed pacifici, hoc eſt facientes, ſeu factores pacis: vbi non in facto eſſe, ſed in fieri pax ſignificatur. Ita quòd beati prædicantur, quorum perfectio tanta eſt, vt adeptis iã aliis perfectionibus non remaneat apud eos ſtudium aliud quàm faciendi pacẽ, quàm efficiendi tranquillitatẽ ordinis in ſeipſo & in aliis: tales enim ſunt verè pacifici, ſunt verè factores pacis. *Quoniam filii dei uocabuntur.* Si ordo proprium dei opus etiam à philoſophis ſcribitur, aptiſſimè pacificis promittitur filiatio dei, vt qui hîc ſimillimi fuerunt deo in opere faciendo tranquillitatẽ ordinis, in patria ad ſummam dei perducantur ſimilitudinem, qua .ſ. filius ſimilis eſt patri. ¶ Vocabũtur aũt nõ falſo, ſed vere: ac per hoc filij dei erũt. Sed plus ſignificatur dicẽdo, vocabũtur: quia ex eo quòd vere vocabũtur, ſignificatur ꝙ erũt: & ex eo ꝙ nõ ſolũ erũt, ſed vocabũtur, ſignificatur ꝙ cognoſcẽtur & nominabuntur ab aliis filij dei, quod plus eſt quàm eſſe filios dei. *Beati qui perſecutionẽ.* Poſt beatitudines cõſiſtẽtes in agere, ſubiũgũtur beatitudines cõſiſtentes in pati. Perſecutionis nomine intellige quodcunque malũ pœnæ. *Patiũtur.* Dicit, non ſibiipſis inferunt, vt faciũt occidẽtes ſeipſos, quorũ dãnatio iuſta eſt. *Propter iuſtitiam.* Non propter crimina, nõ propter regna, imperia, & alia hmõi: ſed propter hoc ꝙ faciũt qđ debẽt, & multo magis ꝑpter hoc ꝙ ſuperogatiõis opa efficiũt. ¶ Claudiť quoq; in hac cauſa (.ſ. ꝑpter iuſtitiã) laudabilis volũtas immò cõſtãtia patiẽdi: quia dũ propter iuſtũ facere patiť, tãta eſt volũtas iuſtitię, vt poſthabeat pati, vt nõ curet pati, vt maneat iuſtitia. Hęc beatitudo cõis eſt omnibꝰ ob quãcũq; virtutẽ patiẽtibꝰ. ¶ Nec prętereas, ꝙ nõ dixit propter caſtitatẽ, ꝑpter fortitudinẽ, propter tẽperãtiã, aut quãcũq; aliã ſpecialẽ virtutẽ, ſed propter iuſtitiã, qua hõ iuſtus eſt, & dicitur in ſacra ſcriptura, quia in vtroque teſtamẽto iuſtus diſtinguitur cõtra ſubiectũ cuicũq; mortali pctõ,

quia non eſt beatus qui propter caſtitatē perſecutionē etiā mortis patitur, ſi aliâs non eſt iuſtus: & ſic de ſimilibus. Ad cōprehendendum ergo vniuerſam animi integritatem, dixit propter iuſtitiam. *Quoniam ipſorum eſt regnū cœlorum.* Vna atque eadem merces monſtratur agentiū & patientium: dum idē pręmium repetitur in principio patientiū, quod fuit in principio agentiū. Et per omnia idem explicatur, nō quòd habebūt, ſed iam eorū eſt regnū cœlorum: hîc patiuntur, & patiendo acquirunt non fore ſed eſſe ſuū cœlorū regnū, quāuis poſſeſſio illius futura ſit. ¶ Et cōſidera, quòd non poteſt perſecutio offerre patientibus, tot talia & tanta quot qualia & quāta fert ſecū regnum cœlorū. non enim ſunt cōdignæ paſſiones huius tēporis ad ſuperuenturā gloriā. *Beati eſtis quū maledixerint.* pro, opprobrauerīt, *uobis homines, & perſecuti uos fuerint.* Secunda patiendi beatitudo (quę & vltima inter beatitudines eſt) ad fidem incarnati verbi ſpectat. reliquæ nāque deū ac diuina reſpiciunt abſolute: hæc ſola myſterio incarnati verbi propria eſt. Suprema itaque perfectio noſtræ in Ieſum Chriſtū fidei eſt, pati propter ipſum. ¶ Nouitas aūt huius beatitudinis ſignificatur per hoc, ꝙ reliquis in tertia perſona deſcriptis, hæc ſola in ſecūda perſona promulgatur ad ipſi⁹ nouiter incarnati verbi diſcipulos: dicēdo, beati eſtis quū opprobrauerīt. Nō vnico nomine paſſiones cōplectitur, vt in præcedēti beatitudine, ſed triplici explicat gradu: vt multitudinē paſſionum futurā explicet, tū verbo opprobrauerīt. tū opere, & perſecuti vos fuerint. *Et dixerint omne malū.* deeſt, verbū, *aduerſus uos, mentientes.* Declarat opprobrauerint: ꝙ.ſ. non veritate vitiorū aut peccatorū noſtrorū exigēte, ſed falſo, ſed mētiendo dixerint omne malū aduerſus vos. *Propter me.* Ad vtrunque refertur hæc cauſa.ſ. ad iniuriam verborū & factorū: *Gaudete.* intus. *& exultate.* extra. Magnitudo gratiæ futura in tolerando iniurias propter Chriſtū illatas, ſignificatur per præceptū gaudij in perſecutionibus. Et vere impletū legimus in geſtis apoſtolorū & martyrum Chriſti, propter quod in hac ſola beatitudine appoſitum eſt præceptum gaudij. Nec ſola magnitudo, ſed præſentanea ſed ſtatim exhibenda fœlicitas eſt ratio ſingularis in hac beatitudine præcepti. nam nec Ioanni baptiſtæ conceſſum eſt hoc gaudium: ſed oportuit ipſum poſt martyrium expectare tranſitum Ieſu Chriſti ad patrem ex hac mortali vita, ad hoc vt conſequeretur beatitudinem. martyres autē Chriſti ſtatim fiunt beati quum moriuntur. *Quoniam merces ueſtra.* Sub ratione debiti promittitur fœlicitas æterna in ſola hac

beatitudine:merces enim nõ ex gratia datur, ſed ex iuſtitia redditur pro opere,vt intelligamus ad tantam euectos celſitudinem incarnati verbi diſcipulos,vt etiam debita ſibi vendicét æternæ gloriæ præmia:iuxta illud, Curſum conſummaui,fidem ſeruaui, in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quã reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex. *copioſa eſt in cœlis.* Inexplicabilis magnitudo ac qualitas mercedis inſinuatur non explicando quę aut qualis ſit iſta merces: ſed dicendo, copioſa non in terris ſed in cœlis,in cœleſti patria.vbi ad liter am habitabũt beati corporaliter,vbi eſt modo Ieſus Chriſtus. *ſic enim perſecuti ſunt prophetas qui fuerunt ante uos.* Non ſolum à copioſo præmio ſed ab exemplo ad hanc beatitudinem accendit diſcipulos, quia magnam & imminentem præuidebat perſecutionem. Non putetis hanc perfectionem ita nouam,vt non præceſſerint illius exempla.noua eſt cauſa patiendi (ſcilicet propter me nouiter incarnatum) ſed non eſt nouus perſequendi modus:quoniam ſic,ſimili modo & verbis & factis mentiendo perſecuti ſunt prophetas dei, Hieremiam,Eſaiam &c.qui fuerunt ante vos,patres veſtros,quorum debetis imitari veſtigia.Ac ſi aperte diceret,nõ eſt mihi hoc proprium,ſed commune eſt mihi & patri meo deo,quòd prædicatores,doctores & teſtes noſtri perſecutionem patiuntur,vt per hoc quoque ſe eſſe verũ deum monſtraret:& diſcipulos paſſuros propter ſe doceret,quòd paterentur propter deum ſicut & prophetæ priores,& non propter purum hominẽ. *vos eſtis ſal terræ.* Poſt propoſitum finem Chriſtianæ religionis monſtrat duces ſeu capita eiuſdem quo ad tria.Primum,quòd ſunt ſal terrę.Vos inquit diſcipuli mei, quos in paſtores & duces mũdi miſſurus ſum,eſtis, non monet ſitis, ſed eſtis:vt quod ſunt perpendant,& neceſſitatem incumbendi proprio officio cognoſcant.Sal, non re ſed officio condiendi omnia appetibilia,terræ,à terrenis hominibus. Vniuerſa ſiquidem quæ à terrenis hominibus appetuntur (ſiue naturalia,vt proles,& delectabilia tactus aliorúmque ſenſuũ:ſiue diuitiæ,honores, imperia & gloria: ſiue ſcientiarum ſeu artium notitiæ)indigent condimento veſtro,vt ſalubriter appetantur, ſalubritérque illis homines vtantur.Et vere apoſtoli olim & poſtea ſucceſſores ſancti paſtores,ſua vita ac conuerſatione ſal fuerũt terrę condiendo vniuerſa appetibilia, vt ſaperent guſtui animi bene diſpoſiti. *Quod ſi ſal euanuerit.* pro, infatuatus fuerit, ſeu,deſipuerit, *in quo ſalietur?* Proſequitur ſimilitudinem ſalis ex irreparabilitate ipſius ſalis. conditionalis ſiquidem iſta, ſi

ſal

ſal infatuatus fuerit,in quo ſalietur?eſt vera, etiamſi antecedens ſit impoſſibile,ſcilicet ſalem inſulſum eſſe. Sicut etiam vere dicitur ſi bos volat,habet alas:licet tam antecedens quàm conſequēs ſit impoſſibile. Significatur enim quod ſi effectus fuerit inſulſus in quo ſalietur ? quaſi dicat in nullo.Sal enim ſi inſulſus fuerit, nullam rem habet qua ipſa ſaliatur. Ita quòd in hoc differt ſal à rebus aliis, quòd res aliæ inſulſæ poſſunt ſale condiri : ipſe vero ſal ſi euanuerit à ſua ſalſedine, non habet quo condiatur. *Ad nihilum ualet ultra,niſi ut mittatur foras,& conculcetur ab hominibus.* Potuiſſet aliquis dicere,eſto quòd ſal inſulſus caret condimento, habet tamen alias vtilitates,ob quas habendus eſt in precio.Hoc excludit dominus dicens;quòd ſal inſulſum ad nihilum valet vltra,niſi vt eiiciatur foras extra cellas ſallarias, & conculcetur ab hominibus . non enim eſt vtile,ſicut ſterquilinium & lutum ad agrorum feracitatem. ¶Et intendit ad literam declarare diſcipulis & ſucceſſoribus,quos in ſalem mūdi diſpoſuit, neceſſitatem ſeruandi ſeipſos in officio ſalis,quia ſi ipſi qui condire debent vniuerſa delectabilia,exciderint ab officio ſalis,incurrēt hęc duo. Primum,quod irreparabiles erunt:vtpote carentes paſtoribus reparantibus eos.alterum,quòd ad nihilum valent perdito condiēdi officio,ad nihil ſunt vtiles,niſi vt eiiciantur foras, ab interno à ſpirituali bono,& conculcentur,deſpiciantur, à reuerentia capitum tranſeant in conculcationem ſuppedaneam, ab hominibus, quo ad vitam. Impletur continue hoc : dum paſtorum vita merito deſpicitur,& eorum conſequenter verba contemnuntur. Experimur & ſpeciali modo hoc nunc nos eccleſiæ prælati Romæ,in prædam,direptionem atque captiuitatem dati, non infidelibus,ſed Chriſtianis iuſtiſſimo dei iudicio : quia quum in ſal terræ electi eſſemus,euanuimus,ac ad nihilum vtiles niſi ad externas cerimonias externáque bona conculcati etiam corporali captiuitate ſumus, cum direptione & captiuatione totius vrbis, die.6.Maij,hoc anno.1527. *Vos eſtis lux mundi.* Sal ad cōdiendū appetibilia,Lux ad illuminandū cognoſcibilia,ſunt Chriſti diſcipuli, vt homo ſecundū vtranque ſui partem volūtatem ſcilicet & intellectū haberet à quibus perficeretur. Sal ſunt ratiōe vitæ:lux, ratione doctrinę.Lux autem non vt ſol(ſcriptum eſt enim Ioā.1. non erat ille lux.hoc nanque ęſt Chriſto proprium,dicenti ego ſum lux mūdi)ſed vt lucerna:iuxta illud Ioā.5.ille(ſcilicet Ioānes Baptiſta) erat lucerna ardens & lucens. Vnde & ſtatim hîc ſubiungetur, neque accendunt lucernam.&c. *Non poteſt ciuitas abſcondi*

ſcondi ſuper montem poſita. Supremis officiis paſtorum adiungit claritatem ſtatus neceſſario comitantem duplici ratione. Primo ex celſitudine perfectionis, ſignificata per celſitudinem ſitus ciuitatis in monte poſitæ. Intendit enim per hanc ſimilitudinem, quòd ſicut ciuitas ſuper montem poſita non poteſt abſcondi: ita vos ciuitatem ſpiritualis Hieruſalem conſtituentes, ſal & lux mundi, in tam celſo perfectionis culmine eſtis, quòd nõ poteritis occulti manere, ſed manifeſti patebitis palàm. *Neque accendunt lucernam & ponunt eam ſub modio, ſed ſuper candelabrum ut luceat.* pro, & lucet, *omnibus qui in domo ſunt.* Altera ratio eſt ex intentione ipſius Chriſti, quam declarat ex ſimilitudine intentionis hominum accẽdentium lucernam. Et intendit quòd ſicut hominum accendẽtium lucernam intentio eſt accendere illam, non vt ponatur ſub modio occultãte illam, ſed vt ponatur ſuper candelabrum, & luceat omnibus qui in illa domo ſunt: ita ipſe accendit illos in lucernas, nõ vt poneret illos ſub latebris, ſed ſuper candelabrum eccleſiæ, in ſuperiori loco vt luceant omnibus qui in domo totius mundi ſunt. eccleſia ſi quidem Chriſti vna eſt domus totius mundi: vt Apoſtolus dicit. 1. ad Tim. 3. *ſic luceat lux ueſtra coram hominibus, ut uideant opera ueſtra bona, & glorificẽt.* Poſt propoſitas diſcipulis tres ipſorũ conditiones (quòd ſal, quòd lux, quòd manifeſti ſunt mundo) diligẽtiſſima cura optimus magiſter adiecit præcepta duo neceſſaria ipſis ad ſeruandum ſeipſos in dictis conditionibus. Alterũ eſt circa gloriam, non prohibendo inanẽ gloriam (quæ à tantæ perfectionis viris tanquàm aliena ſupponitur) ſed mandando modũ quo lucere debẽt. Oportet enim vos lucere, ſed modus lucendi ſit iſte. Sic. i. hoc modo luceat lux, doctrina veſtra corã hominibus, non videntibus cor ſeu mentem veſtrã, ſed ea quæ exterius fiunt: vt videant, nõ audiant: opera, non verba: veſtra, nõ aliena: bona, non mala: nec habẽtia ſpeciem mali, & glorificẽt. Vanus eſſet finis iſte lucendi corã hominibus, vt videant bona opera veſtra, niſi huiuſmodi viſio eſſet vtilis, niſi comitẽ haberẽt vtilitatẽ glorificationis. *Patrem ueſtrũ qui in cœlis eſt.* Non vos. Vbi nota, quòd quia nouerat dominus amabile quidẽ bonum eſſe, vnicuique autẽ proprium, ideo ſuauiter diſponens præceptum appetitus gloriæ, non trahit diſcipulos ad appetitũ alienæ gloriæ, ſed temperat appetitum gloriæ propriæ, eã transferendo in gloriam patris propriȩ. propterea enim non dixit, & glorificent deum, omnino à nobis diuerſum, ſed glorificent patrem veſtrum. Patris ſiquidem proprij honor & gloria natura-

naturaliter quæritur à filiis:nec gloria noſtri patris aliena eſt à noſtra gloria.quin potius quærendo gloriā noſtri patris,propriū quærimus bonū.in filios enim redundat gloria patris qui in cœlis eſt,cui merito vtpote etiā cœlis pręſidenti debetur hęc gloria. In quo etiā præceptū inſinuat,vt etiam filiali amore,vt velut filij cœleſtis patris glorificationem per lucem operum noſtrorum intendamus.Ita quòd non ſufficit diſcipulis.qui ſunt ſal & lux mūdi,vt intendant gloriam dei per ſua opera:ſed exigitur ab eis, vt intendant illam filiali affectu:alioquin non quærunt gloriā patris ſui qui in cœlis eſt. *Nolite putare.* pro, ne putetis. Alterum præceptū circa veteris teſtamenti tam obſeruationem quàm doctrinā eſt. Hæc enim duo (ſcilicet modus lucendi & vetus lex) poterāt diſcipulorum animos à recto deducere.Ille propter magnā inclinationem animi humani ad propriā gloriam : iſta propter authoritatē Moyſi.ne inquit putetis.Putauerūt multi, quòd Ieſus ſolueret legem,ex eo quòd videbatur violare ſabbatū.ab hac opinione diſcipulos ſtudet ſeruare. *Quoniam.*pro,quòd,*ueni ſoluere.* pro,diſſoluere,*legem aut prophetas.* Et ſimiliter quod ſubiūgitur nō veni ſoluere,legēdum eſt,nō veni diſſoluere.Dupliciter intelligi poteſt ſolutio.vel pro non obſeruatione:iuxta quem ſenſum ſubditur,qui ergo ſoluerit vnum de mādatis:&c. Vel pro ſolutione vinculi legalis:vt ſcilicet lex non obligaret amplius homines ad ſui obſeruationē,iuxta quòd dicunt teſtes contra Stephanum. Act.7.Iſte dixit quòd Ieſus Naſarenus mutaret traditiones, quas tradidit nobis Moyſes.Primus ſenſus conſonat ſequentibus.ſ.qui ergo ſoluerit:tāquàm exemplū ſeipſum proponat ſeruandi & docendi legem & prophetas.Alter conſonat etiam ſequentibus,ſcilicet iota vnum aut vnus apex non præteribit à lege,donec omnia fiant. Vterque diſtinguit ſoluere contra adimplere: quia tam violando quàm reuocando legem,non adimpleret,ſed rumperet aut tolleret illam: & propterea vterque ſenſus eſt amplectendus. ¶ Sed occurrit quæſtio Manichæa de veritate iſtorum verborū: quum conſtet dominum Ieſum ſoluiſſe vincula legis Moſaicæ, tam quo ad cerimonialia quàm quo ad iudicialia præcepta.Rurſus conſtat dominū non ſeruaſſe ſabbatū, præcipiēdo in ſabbato, tolle grabatum tuū & ambula : vt patet Ioan.5. ¶ Solutio primæ quęſtionis eſt,quòd Ieſus ad literā negat ſe veniſſe perſonaliter in carne ad exercendum officium hoc,quod eſt ſoluere vincula legis quo ad quæcūque præcepta legis.Sicut enim dixit,nō ſum miſſus niſi ad oues quæ perierūt domus Iſrael,quia nō erat perſonaliter

prædica-

prædicaturus,niſi filiis Iſraël. quanuis venerit ad ſaluandum omnes gentes,ita modo dixit,nõ veni ſoluere,quia non venit perſonaliter ad exercendum officium abſoluendi à vinculo legis. Et hunc ſenſum monſtrat dicendo, quòd veni: & rurſus,non veni. Non dixit,non ſoluam,ſed non veni ſoluere. Patet autem verba domini ſic intellecta eſſe vera abſque ſcrupulo, ex eo quòd diſcipulæ,& diſcipuli Ieſu ſeruabant legem, etiam poſt Chriſti mortem.dicitur enim Luc.23.quòd mulieres ſabbato ſiluerunt ſecundum mandatũ, & Petrus act.10.dicit, Abſit domine, quia omne immundũ,& commune nunquam comedi. Ex his enim habetur quòd Ieſus non abſoluit à vinculo obſeruandi legem,quãdiu viator fuit. Vnde & Act.6.teſtes contra Stephanum dicunt Stephanum dixiſſe,quòd Ieſus Naſarenus mutabit traditiones,quas tradidit Moyſes.mutabit in futuro dicunt,non mutauit in præterito. Solutio nanque vinculi legalis vnum erat illorum, de quibus Ieſus dixit,multa habeo vobis dicere, quæ non poteſtis portare modo. Vnde & Samaritanæ dixit,nec in monte hoc,nec Hieroſolymis adorabitis:vbi futuram abſolutionem à cerimonialibus ſignificauit. Cum quo tamen ſtat,quòd ſuapte natura legis vinculum ceſſauerit ex primo aduẽtu Chriſti:quia data erat lex,donec veniret ſemẽ,cui promiſerat deus:vt ad Gal.4.dicitur. ¶ Secundæ autem quæſtionis ſolutio eſt,quòd Ieſus præcipiẽdo tolli grabbatum,non præcepit contra reuerentiam ſabbati. tum quia opus illud fiebat ad manifeſtationem miraculi ad gloriam dei: & propterea licitum erat in ſabbato.tum quia fiebat ad teſtificãdum,quod Ieſus erat dominus ſabbati,quòd maximè in ſabbato debebat fieri:iuxta illud,etiam ſabbati dominus eſt filius hominis. *Non ueni ſoluere,ſed adimplere.* Vſqueadeò venit ad adimplendum legem & prophetas,vt pati etiam crucis ſupplicium voluerit,ad hoc vt impleret legem & prophetas. *Amen quippe dico uobis.* Hebraïca dictio eſt amen,& ſignificat verè. *Donec tranſeat cœlum & terra.* Non ſecundum ſubſtantiam, ſed ſecundum ſtatum,quo miniſtrant generationi,corruptioni,& vniuerſaliter mutationibus. *Iota unum aut unus apex non præteribit a lege,donec omnia fiant.* Minima quæque per hæc duo (iota minimam literæ figuram,& apicem minimum ſignum) ſignificantur: ad manifeſtandum,quòd omnia nullo prætermiſſo,etiam minimo impleri oportet,quę ſunt in lege & prophetis ſcripta. *Qui ergo.* pro quicunque ergo. Ecce quorſum propoſuit ſeipſum legis adimpletorem:vt hinc ſuos cogat diſcipulos fore ſibi ſimiles. *ſoluerit.*

viola-

violauerit. *vnum.* Quanuis reliqua ſeruet. *De mandatis iſtis minimis.* Significatis per iota & apicem. *Et docuerit ſic homines.* Minus malus eſſet, ſi violaret & non ſic doceret, ſed doceret ſeruanda eſſe omnia: ſed qui non ſeruat & docet non eſſe ſeruandũ aliquod minimum legis mandatum. *Minimus uocabitur in regno cœlorum: qui autem.* pro quicũque autem *fecerit & docuerit, hic magnus uocabitur in regno cœlorum.* Abſque æquiuocatione quacunque regnum cœlorum, intelligitur regnum quod in cœleſti patria conſummate, in præſenti verò vita inchoatiuè eſt. Vnũ enim atque idem regnũ eſt, quod ſtatibus diuerſis diſtinguitur. Et propterea ſacri doctores regnum cœlorum modo pro militante, modo pro triumphante eccleſia exponunt. ¶ Sed occurrit quæſtio. an ſit ſenſus, quòd vocabitur minimus in regno cœlorũ, an quòd in regno cœlorum vocabitur minimus abſolutè: ſicut in regno cœlorum vocatur Iudas damnatus. Et eſt ratio dubij, quia hinc ordo literæ prætendit ſenſum ſecundò dictum: inde autem dura apparet ſententia, quòd dicens verba ocioſa, & docens alios dicenda eſſe verba ocioſa, cognoſcatur, habeatur, & nominetur in regno cœlorum, tam hic quàm in cœlo minimus: tum quia hoc non eſt ex ſuo genere mortale peccatum, tum quia adulteri, blaſphemi, homicidæ, &c. ſunt longè minores iſtis: quum tamen nõ detur minus minimo. ¶ Solutio eſt, quòd ſicut peccatum veniale, non eſt peccatum ſimpliciter, ſed ſecundum quid (vtpote non contra, ſed præter legem) ita mandatum circa venialia, non eſt mandatum ſimpliciter, ſed ſecũdum quid: ac per hoc appellatione mandatorum non veniunt, niſi illa quæ ſi violentur, ſit cõtra legem. & conſequenter appellatione mandatorum minimorum intelliguntur minima quidem legis mandata, quorũ tamen trãſgreſſio eſſet contra legem. Et per hoc ceſſat obiectio de mandatis circa venialia contra ſecundum ſenſum, qui conſonat literæ dicenti, quòd in regno cœlorum vocabitur, id eſt, manifeſtabitur & nominabitur minimus inter doctores regni cœlorum, de quibus eſt ſermo. Aduertendum eſt enim, quòd dominus duos extremos ordines doctorum explicat, ſcilicet minimorum & magnorum: minimos definit à violando & docendo violari mandata minima: magnos definit à faciendo & docendo. Intendens per hos extremos ordines comprehendere, etiam medios ſcilicet facientes non docendo, & docentes non faciendo. ¶ Deſcribit autem reſpectu minimorum mandatorum: vt ſimili ordine (diuerſo tamen gradu) intelligamus etiam reſpectu magnorum mandatorum:

datorum:ac per hoc vniuerſos quatuor doctorũ ordines. Et per hoc ſoluitur obiectio de adulteris ac homicidis. eſt enim ſermo de minimo & magno ordine doctorum regni cœlorum, & non de minimo abſolutè. Et intendit in minimo doctorum regni cœlorum ordine eſſe, qui & violant, & docent violari in magno autem qui docent & faciũt, reliquos verò medios: & in quolibet ordine dari gradus ſecundum quantitatem mandatorum. Ita quòd inter minimos doctores datur latitudo. inter ſe enim alij aliis minores ſunt: ſicut etiam in magnorũ ordine alij aliis maiores ſunt. *Dico autem.* pro, enim, *vobis: quia niſi abundauerit iuſtitia veſtra plus quam ſcribarum & Phariſæorum, non intrabitis in regnũ cœlorum.* Poſt finem ducesq; populi Chriſtiani, ad mandata communia omni populo deſcendit: inchoando à comparatione iuſtitiæ explicandorum mandatorum reſpectu iuſtitiæ Scribarum & Phariſæorum: & exigit ab vniuerſis maiorem iuſtitiam iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Iaciendo pro dicendorum fundamento, vt non mirentur ſi maiora ſunt, quàm percipiant Scribæ Iudæorum doctores, & Phariſæi religioſiores aliis: quia non poſſunt introire in cœlorum regnum, niſi fuerit ipſorum iuſtitia maior, quàm iuſtitia Scribarum & Phariſæorum. Comparatur hîc iuſtitia neceſſaria ad ingreſſum regni cœlorum, non hypocriſi, aut cuicunque vitio, ſeu peccato Scribarum & Phariſæorum: ſed eorum iuſtitiæ, dum dicit, niſi iuſtitia veſtra abundauerit plus quàm iuſtitia Scribarum, &c. Et dicendo, abundauerit, apertè monſtrat oportere à iuſtitia noſtra comprehendi iuſtitiã Phariſæorũ, & aliquid addere vltra illam. ¶ Nec dixit, plus quàm iuſtitia legis & prophetarum, ſed, Scribarum & Phariſæorũ: quia ferè cuncta præcepta, quæ Ieſus ſubiungit, erant apud legem & Prophetas, ſed non apud ſcribas & Phariſæos, qui exteriorũ operum iuſtitiam ſectabantur: vt patet de iuſtitia Phariſæi orantis. Lucæ. 18. Ieiuno bis in ſabbato, decimas do, non ſum adulter, &c. Iuſtitiam itaque maiorem vocat tum, iuſtitiam non ſolùm exteriorum operum, ſed internarum affectionum: tum correctionem exteriorum permiſſorum in lege veteri, vt correctionem libelli repudij & vſuræ: tum declarationem præceptorũ, vt de odio inimicorum infrà patebit. *Audiſtis.* Incipit declarare iuſtitiam maiorem iuſtitia Scribarum & Phariſæorum, à præcepto legis prohibente homicidium. *Quia dictum eſt.* A deo. Exo. 20. *Antiquis.* patribus in Sinai. *Non occides.* Subintellige hominem. nam reliqua viuentia ſunt data à natura, & à deo. Gene. 9. Homini in ci-

ni in cibum,ac per hoc occidenda conceſſa. Et ſubiunge priuatâ poteſtate.nam publica poteſtate licitum eſt occidere hominem, qui ſuo crimine meretur exterminari à præſenti vita. *Qui autem occiderit.* Propria poteſtate hominẽ. *Reus erit iudicio.* Exo.21. vbi non vnum,ſed varia inſtituta ſunt iudicia iuxta varios homicidij caſus.omnia autem dominus comprehendit ſub nomine iudicij. *Ego autem dico uobis.* Non dicit more prophetarum,dominus dicit: ſed monſtrans ſe legiſlatorem æqualem illi,qui dixit antiquis, ait, Ego autem, non minor deo,dico vobis, nouæ legis capacibus. *Quia.* pro quòd,*omnis qui iraſcitur fratri ſuo.* Deeſt ſecundum aliquos codices temere,ſeu ſine cauſa.Dico ſecũdum aliquos codices:quia Hiero.negat id in vetuſtis exemplaribus repertum. ❡ Circa homicidij legẽ addit Ieſus quinque: quorum quatuor ſunt erga fratrem,quintum autem erga aduerſariũ. Omnia verò ſunt ad complemẽtum præcepti de homicidio. Primum itaque eſt,prohibẽs internum appetitum vindictę, Omnis qui iraſcitur,non primo paſſionis iracundiæ motu, ſed perfecta ira quæ eſt deliberata,fratri ſuo,non vitio,non peccato. frater enim nomen eſt coniunctionis ſecundum naturam. *Reus erit iudicio.* non humano,ſed diuino,iuxta qualitatem criminis iræ.

Qui autem dixerit fratri ſuo. Primum (ſcilicet ira)eſt in animo: ſecundum eſt in ore,ſimiliter reſpectu fratris. *Racha.* Errore ſcriptorum aſpiratio,quæ debet eſſe in prima ſyllaba,ponitur in ſecunda. Reſtat ambiguitas, an dictio hîc poſita ſit interiectio, (vt quidam putant) an ſignificatiua vacui ſenſu, vt Hiero. dicit. Siue autem indignatio interiectione ſignificata, ſiue verbum minimæ iniuriæ,quo hebetes homines ſine intellectu familiari conuicio vocamus,intelligatur,maius peccatum quàm ira, & minus quàm dicere fatue,ſignificatur. *Reus erit conſilio.* Legendum eſt concilio. Significatur enim conſeſſus iudicum. Non ſolum iudicio,quod eſt actus iudicis,quo iudex ius dicit, ſed concilio adhibendo propter maiorem exceſſum ſubiiciendus eſt. *Qui autem dixerit.* ſupple fratri ſuo. *Fatue.* Tertium,punitio dicentis fratri ſuo conuitium,potius quàm contumeliam.nam fatuus prudẽti opponitur potius quàm probo. Sed grauior iniuria irrogatur, dicendo fatue,quàm dicendo ſine cerebro:quia hoc hyperbolicè dictum intelligitur,illud verò propriè:hoc naturæ,illud verò virtuti prudentiæ opponitur. *Reus erit gehennæ ignis.* A valle iuxta Hieruſalem filij Ennon, dæmoniis dicata ad filiorum per ignem conſecrationem creditur gehennæ nomen deriuatum, &

à ſalua-

à ſaluatore ad ſignificandum pœnam alterius vitæ aſſumptum. vnde dicens fratri ſuo fatue, definiti iam conſilij & iudicij pœnę certæ (gehennæ ſcilicet ignis) reus dicitur. ¶ Et ſi notaueris fratris nomen, intelliges quòd nec dominus dicens, ô ſtulti, Luc. vlt. nec Paulus dicens, ô inſenſati Galatæ, ad Gal. 3. conuitium dixit fratri, ſed erranti. *si ergo offers.* pro offeras, *munus tuum ad altare, & ibi recordatus fueris, quod frater tuus habet aliquid aduerſum te, relinque ibi munus tuum ante altare: & uade prius reconciliari*, pro, reconciliare. imperatiuum eſt, *fratri tuo: & tunc uenies offeres.* pro offer, *munus tuum.* Subiunctiuum eſt offeras. Legis præcepto de vitando homicidij opere, poſtquàm adiunxit Ieſus tria præcepta de vitandis initiis & occaſionibus homicidij, tum in animo, tum in ore, modo adiungit præceptum de adhibendo remedio patratæ iam in fratrem offenſæ. Sciebat enim multos non vitaturos offenſas fratrum: & propterea legem de remedio addidit, dicendo, ſi ergo offeras. ¶ In qua lege multa ſimul bona noſtra ingerit. Sat ſiquidem pro lege remedij fuiſſet dicere, ſi offendiſti fratrem tuum, reconciliare illi: ſed optimo doctori hoc non ſuffecit. verùm neceſſitatem ſatiſfaciendi fratri offenſo ex proprio damno ſuperioris ordinis (ſcilicet diuini) & ex diſplicentia diuina monſtrat: dum offenſam in fratrem monſtrat impedimentum ei eſſe ad offerendum munus deo, vt intelligamus incumbere nobis neceſſitatem ſatiſfaciendi fratri offenſo, non ſolum vt debitum reddatur fratri, ſed vt nobiſmetipſis tollamus impedimentum offerendi deo munera noſtra: & vt tollamus diſplicentiam diuinam, quæ tanta eſt, vt nolit noſtra munera durante offenſa fratris: & perpendas non ſolùm contra fratrem, ſed & contra te, immò & contra deum te eſſe, quandiu non reconcilias fratrem. ¶ Et quum potuiſſet dicere, reconcilia fratrem offenſum, antequàm offeras munus deo, non fuit contentus tali lege (ne tẽpus reconciliandi cõcedere videretur vſque ad tempus offerendi munus deo) ſed dixit, ſi offeras & recordatus fueris. Intendens ſignificare, quòd olim debuiſti reconciliare fratrem offenſum: ſed ſi ex obliuione contingat te irreconciliato fratre veniſſe ad altare ad offerendum, & ibi recordatus fueris, quòd frater tuus habet aliquid aduerſus te (hoc eſt, quòd tu eum offendiſti: & ſic ipſe habet contra te cauſam, non tu contra eum) nõ offeras munus deo, ſed vade prius. ¶ Ex eo quòd non dicitur fratri tuo prope moranti, ſed abſolutè fratri tuo, inſinuatur per hoc præceptum affirmatiuum, neceſſitas reconciliationis fraternæ ante oblationem

ad hoc

ad hoc vt oblatio ſit accepta, & ſi ratio temporis permittit, cum executione exterioris itineris ad reconciliationem fratris: ſi verò prudentiæ ratio non admittit (puta quòd relinquatur ante altare munus vſque ad reditum ex Perſide, vbi manet frater offenſus) ſicut cæterorum affirmatiuorum præceptorum executio exterior differri poteſt, & reconciliatio exterior. Lex enim ſpiritus ſapientiæ intellectus, ſcientiæ & conſilij, nihil præcipit imprudenter agendum, ſed in omni executione affirmatiui præcepti ſubintelligitur circunſtantia prudentiæ. Et propterea præceptum hoc quantum ad executionem, intelligitur ſi ratio temporis permittit, quantum verò ad animum intelligitur abſolutè. Rurſus ſi ratio ſubeſſet ſcandali ſi offerret irreconciliato fratre, proculdubio debet prius exequi reconciliationem illo quo poteſt modo ad tollendum ſcandalum: puta manifeſtare ſe petere à fratre agente in remotis veniam, &c. & ſic reconciliato fratre offerre munus deo, cui non placent hoſtiæ eorum qui contra fratres ſuos ſunt. ¶ Ex hoc præcepto ad literam habetur, quòd ſatiſfactio fratri debita, ſi fieri poteſt, præcedere debet ſacram communionem, quæ eſt munus altaris noui teſtamenti. *Eſto conſentiens.* pro beneuolus, *aduerſario tuo.* Reliquum erat ad complementum præceptorum circa homicidium, vt ordinaretur noſter animus erga aduerſarios, qui ſcilicet offenderunt. Per legem nanque veterem ordinatum eſt opus, non occides: per adiuncta pręcepta (ſi quis iraſcitur, ſi dixerit rhaca, ſi dixerit fatue) ordinata ſunt interna & externa principia nocendi fratri ad euitandum: omnia enim hæc reſpiciunt euitationem futuræ offenſionis. per præceptum autem, ſi offeras, ordinatus eſt homo poſt offenſam pręteritam à te commiſſam in fratrem. Reſtabat ordinandus homo in altero genere offenſæ, ſcilicet acceptæ, quid ſcilicet mihi agendum eſt, ſi alter iam me offendit & vexat. Docuiſti me ne offendam fratrem quouis etiam in animo latente cogitatu, docuiſti me quid mihi agendum eſt, ſi iam fratrem offendi: ſupereſt vt doceas me, quid mihi agendum eſt ſi alter vexat me. Hoc intendit modo docere, & propterea nõ nominat fratrem, ſed aduerſariũ: formalis enim eſt doctrina Ieſu Chriſti. Eſto, inquit, conſentiens, hoc eſt, beneuolus in animo, ac benignus in opere, aduerſario tuo, homini aduerſanti tibi, quanuis tu non aduerſeris ei: hoc eſt, ne iraſcaris aduerſario, ne dicas illi rhaca, ne dicas illi fatue, ſed eſto ei beneuolꝰ, eſto illi benignꝰ. *cito dum es in via cum eo.* Definit tempus dum es in via, non tu ſolus, ſed cum eo, dum ambo eſtis in via, dum negocium eſt in fi-

eri, antequàm deducatur ad tribunal iudicis: vt vtrique proſit benignitas tua. Nec totum tempus viæ tibi conceditur: ſed vrget ad accelerationem dicendo cito. *Ne forte tradat te aduerſarius iudici: & index tradat te miniſtro, & in carcerem mittaris*. Præcepti rationem reddit ex timore proprij periculi. Ne fortè, dubitationis nota ſignificat ignotam nobis diſpoſitionem aduerſarij. Quia nanque non ſcis an benignitas tua aduerſarium à malo auertat, ſeu etiam ad bonum cõuertat, ideo ſub dubio aduerſarij malum, quod ex negata tua benignitate perſeuerauit, & auctum forte eſt, inducitur accuſans te apud deum iuſtum iudicem. & ex tali tuo demerito tradat te iudici, à quo tradaris miniſtro, pœnarum diabolo, & mittaris in carcerem inferni vel purgatorij. *Amen dico tibi: non exies inde donec reddas nouiſſimum quadrantem*. Si in carcerem contingat te ob omiſſam benignitatem detrudi, amen, vere dico tibi, quòd non exibis inde donec reddas, &c. hoc eſt, donec totum damnum cuius occaſio fuiſti ſoluas. ¶ Aduerbium, donec, ſignificat manifeſte tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis, & propterea ſi ſolutio nunquam finietur, denotat tempus ęternũ: vt contingit ſi iſte peccaſſet mortaliter, non exhibendo ſe beneuolum aduerſario, quod tunc eſſet, quando omitteret debitam beneuolentiam in animo, & debitum opus in locutione ſeu opere. Si autem ſolutio finietur, denotat tempus finitum, quod tũc eſſet, quando non omitteretur aduertenter, aut minus plene fieret: & breuiter propter imperfectionem omiſſionis eſſet peccatum veniale. Tunc enim non exibit de carcere purgatorij, donec luendo pœnas ſoluat etiam nouiſſimum, minimum quadrantem, hoc eſt, vſque ad minima quæque, ex ſimilitudine minimi numi ſignificata. *Audiſtis, quia dictum eſt antiquis, non mœchaberis*. Poſt perfectionem præcepti de homicidio vitando ſubdit præceptum de vitanda mœchatione, perfecturus quoque illud. *Ego autem dico uobis, quod omnis qui uiderit mulierem ad concupiſcendũ eã, iam mœchatus eſt eam*. pro, cum ea, *in corde ſuo*. Sicut homicidium extendit ad iram, ita mœchationem extendit ad concupiſcentiam mulieris. Lex vetus in hac materia prohibuit tum exterius opus, non mœchaberis, Exod. 20. tum internum appetitum, non concupiſces vxorẽ proximi tui, ibidem. Ieſus autẽ non reſtrinxit præceptum ſuum appetitum alienæ vxoris: ſed vniuerſaliter dixit, qui viderit mulierem, non ſuam, ſiue ſit alterius vxor ſiue non, & propterea appoſuit: ego autem dico vobis. ¶ Vbi etiam nota, quòd non dixit, qui concupiſcet, ſed qui viderit ad concupiſcendum: vt

vt ſimul damnet tam internum appetitum, quàm externum viſum libidinoſum. Sicut homicidio adiunxit damnationem iræ & locutionis. ¶ *Quod ſi oculus tuus dexter ſcandalizat te, erue eum & proiice abs te. expedit enim tibi ut pereat unũ membrorum tuorum, quã totum.* pro, & non totũ, *corpus tuum mittatur in gehennam. Et ſi dextera manus tua ſcandalizat te, abcide eam, & proiice abs te. expedit enim tibi ut pereat unum membrorum tuorum quam totum.* pro, & non totum, *corpus eat.* pro, mittatur, *in gehennam*. Sicut in homicidio ordinauit, non ſolum internos affectus, ſed etiam homicidij occaſiones abſtulit (verba ſcilicet iniuriæ) ita in venereis poſtquam damnauit affectum & viſum, tollit occaſiones concupiſcendi duas: alteram oculi dextri, alteram manus dextræ. Per quæ præcepta non intendit, quòd naturalia noſtra membra abcidamus, ſi ipſa nobis occaſionem præbent ruendi (abſit hoc ab intelligentia Chriſtiana) ſed intẽdit quòd exteriora officia, negocia, commercia, & id genus reliqua de genere bonorum, tam chara ac neceſſaria nobis, vt oculus dexter, aut manus dextra, abcidamus à nobis ſi præbent nobis occaſionem ruinæ animæ. Vbi temperamentum nota præcepti, quòd metaphoram induxit in membris charis quidem ac neceſſariis, non tamen ita neceſſariis, quin ſine illis poſſimus, & videre, & operari manu. remaneret enim tam alter oculus quàm altera manus. Propterea non dixit ſi oculi tui, aut ſi manus tuæ ſcandalizant, erue illos & abſcinde illas: ſed in ſingulari alter oculorum etiam melior ſcilicet dexter (& ſimiliter de manu) inducitur, vt præceptum abdicationis intelligamus in iis bonis, quorum abdicatio ſub noſtra eſt electione, ſine quibus vita animæ ſalua eſt. abſque perplexitate ſiquidem ſunt diuina pręcepta. euenire enim non poteſt, vt illud abſcindendũ ſit, quod eſt neceſſarium ad ſalutem: ſed euenire poteſt vt multa vtilia, multa delectabilia, multa ſancta negocia abſcindenda ſint ſi occaſionem nobis præbent ruinæ: quia melius eſt ſine iſtis vtilibus & ſanctis operibus ſaluari quàm cum tot bonis damnari. ¶ Et meminit oculi & manus, vt omnia genera vtilium comprehendat. quicquid enim eſt nobis vtile, vel ad ea quæ ſunt notitiæ, quæ per oculum: vel ad ea quæ ſunt actiones, quæ per manum ſignificantur, vtile eſt. *Dictum eſt autem.* Inducitur hoc non tanquam inter principalia præcepta numeratum, ſed tanquam annexum. & propterea non dicit audiſtis, quia dictum eſt, ſed dictum eſt autem, proculdubio à lege veteri. *Quicunque dimiſerit.* proculdubio totaliter: *uxorem ſuam, det ei li-*

bellum repudii. Vbi perpende non præcipi, quòd dimittat vxorẽ: ſed quòd ſi dimittat, det vxori libellum repudij. In quo certum eſt & ſcriptum fuiſſe ipſum repudium: quia à ſcripto repudio tam in lege Deute. 24. quàm hîc appellatur libellus repudij. & quòd dabatur vxori quæ dimittebatur, vt poſſet monſtrare ſe liberam eſſe à iugo viri. Cura enim fuit legiſlatori, vt dimiſſionem vxoris ſi qua fieret ordinaret. *Ego autem dico uobis.* noui teſtamenti tempore. *Quod omnis qui dimiſerit uxorem ſuam.* Contextus inuitat ad intelligendum de dimiſſione totali: quoniam de illa conſtat legẽ loqui, dicentem, qui dimiſerit vxorem det illi libellum repudij: & illam corrigit ad literam Ieſus. *Excepta fornicationis cauſa.* Lex vetus latum reliquit campum cauſis dimittendi vxorem: Ieſus reſtringit vſque adeo, vt ſolam cauſam fornicationis (proculdubio carnalis, quæ ſola directe contrariatur coniugali fidei) excipiat.

Facit eam mœchari. dando dimiſſæ abſque fornicatione occaſionem mœchandi. *Et qui dimiſſam.* proculdubio abſque fornicationis cauſa. *Duxerit*, in vxorem, *adulterat.* nõ maritus, ſed adulter eſt. Ita quòd dimittens vxorem abſque cauſa fornicationis, cauſat duo mala: ſcilicet quòd dimiſſa mœchetur, & quòd accipiens ipſam ſit adulter. Hic eſt planꝰ literę ſenſus. ¶ Nec hinc ſequitur, ꝙ lex noui teſtamẽti cõcedat viro propter vxoris fornicationem dimittere illam totaliter: quoniam textus iſte non eſt tota lex noui teſtamenti. Sed bene ſequitur, quòd ex hoc textu non eſt prohibita, non eſt illicita dimiſſio vxoris propter ipſius fornicationem: cum quo ſtat, quòd ex alio textu ſit prohibita & illicita. Et rurſus ſequitur, quòd dimittens totaliter vxorem propter ipſius fornicationem, non eſt cauſa quòd dimiſſa mœchetur: quoniam illa iam mœchata fuerat. Sicut lex diſponens, quòd maritus occidens vxorem, niſi inuentam in actu adulterij, decapitetur, non reddit occiſionem vxoris in flagranti repertæ crimine licitam, ſed impunem à decapitatione. Rurſus ſequitur, quòd in hoc textu nihil diſponitur de dimiſſa ob fornicationis cauſam: nec de ducente ipſam. Nec hoc eſt mirum: quia nec de ipſa dimiſſione, quæ fiebat per libellum repudij, diſponitur an fuerit licita: ſed hoc alteri loco legis nouę reſeruatur, ſcilicet in ſequentibus cap. 19. Conſidera prudens lector euangelij textum: & teipſum euangelio, nõ euangelium tuo accommoda ſenſui. *Iterum audiſtis.* Perficit pręceptum aliud legis veteris de periurio. *Quia dictum eſt antiquis, non periurabis.* Exod. 20. non aſſumes nomen dei tui in vanum. & Leuitici decimonono, non periurabis in nomine domini.

Reddes

Reddes autem domino iuramenta tua. Prima pars huius præcepti (ſcilicet non periurabis) eſt negatiua, prohibés malum ex ſuo genere. periurium enim eſt malum ex ſe: ita quòd nulla ratione poteſt excuſari. Secunda vero pars (ſcilicet reddes domino iuramenta tua) eſt affirmatiua. & non ſignificat adimple iuramenta quæ promiſiſti (vt patet ex eo, quòd nihil hic ſubditur de impletione promiſſionũ) ſed ſignificat quòd referenda ſunt iuramenta in deum: hoc eſt, quòd iurandum eſt per dominum, & non per creaturas. Hæc enim verba non habentur in lege: ſed ſententia eorum habetur Deuteronomi ſexto per nomen domini dei tui iurabis. Vbi iurare non præcipitur, ſed regulatur: ſcilicet quòd fiat per nomen dei, & non per nomen creaturarum. pręcepit enim lex, vt actus iſte religionis qui eſt iurare, exhiberetur deo, non creaturis ſeu idolis quibuſcunque. *Ego autem dico vobis.* Perficit præceptum vtrunque, duo adiungens præcepta: alterum negatiuum, alterum affirmatiuum. *Non iurare omnino.* Ecce pręceptum negatiuum, in quo clauduntur duo: ſcilicet non iurare, & omnino. prohibet enim iurare omni modo: ſcilicet tam explicando deum, quàm non explicando deum: puta per cœlum, terram & reliquas creaturas. ¶ Et in hoc perficit tum præceptum de non periurando: tollendo non ſolum periurium, ſed occaſionem periurandi. ſine iuraméto enim impoſſibile eſt incurri periurium. Tum præceptum de referendo iuramentum in deum: tollendo ſolicitudinem referendi. vbi nanque non iuratur, nulla eſt opus ſolicitudine referendi iuramenta in deum. *Neque per cœlum, quia thronus dei eſt: neque per terram, quia ſcabellum eſt pedum eius: neque per Hieroſolymam, quia ciuitas eſt magni regis: neque per caput tuum iuraueris, quia non potes vnum capillum album facere aut nigrum.* Declarat illam particulam, omnino, monſtrádo quòd iurando per creaturas iuratur per deũ. Et monſtrat hoc in quatuor creaturis: cœlo, terra, Hieroſolyma, & capite hominis. ¶ Vbi nota ex parte creaturarum explicari primò prima corpora: cœlum ſcilicet & terram. hæc enim inter primas partes integrantes vniuerſum corporeum, primũ tenent locum: vt patet in principio Gen̄. & apud philoſophos in primo cœli. & ſupremũ locũ omnium factibilium & agibilium: ſcilicet Hieroſolymã, in qua vtpote ciuitate regia ſimul & diuina tam moralium, quàm artiũ ſumma eſt. & ſupremum inter mixta caput humanum, vt in his quatuor vniuerſitas creaturarum collecta intelligatur. Ex parte autem dictæ relationis ad deum, triplex modus eſſendi dei in re-

bus omnibus colligitur:ſcilicet per eſſentiam,præſentiam, & potentiam.nam modus eſſendi per eſſentiam , tangitur ex ſimilitudinario ſermone,quo cœlum ſedes dei,& terra ſcabellum pedum eius dicitur:tanquam dei ſubſtantia ſit in cœlo & in terra. Intendit enim per hoc ſignificare,quòd deus eſt vbique per eſſentiam. Modus verò eſſendi per pręſentiam,tangitur in hoc quòd Hieroſolyma ciuitas dei regis magni deſcribitur: tanquam deus ſui regiminis prouidentia in regia ciuitate ſit.modus enim pręſentiæ ad claritatem notitiæ ſpectat.Modus autem per potentiam, tangitur in hoc quòd deſcribitur caput humanum opus non hominis,ſed dei:vſqueadeo quòd homo non poteſt mutare colorem capillorum ſuorum.per hoc enim ſignificatur diuina potentia extendens ſe ad minima.Intendit ergo Ieſus,quòd quia deus eſt vbique per eſſentiam , præſentiam , & potentiam , ideo per quancunque creaturam iuretur per deum iuratur . ¶ Et ſi obiiciatur quòd iurans per creaturam non intendit iurare per illam,quatenus in ea eſt deus. Solutio eſt , quòd obiectio ignorat propriam vocem.nam iurans in eo quòd iurat intendit veritatem infallibilem in teſtimonium inuocare:ac per hoc non creaturam ſecundũ ſe,ſed ſecundum quòd dei eſt , qui ſolus eſt veritas infallibilis. ¶ Quod autem dicitur,non potes facere capillum album aut nigrum ,intellige ab intrinſeco.ſciebat enim quòd fucato artificio poſſumus capillos albos aut nigros facere.¶ Occurrit hic quęſtio circa hoc negatiuum præceptum, quid prohibetur . Et eſt ratio dubitandi:quia iurare non eſt de genere malorum.immò eſt de genere licitorum:vt patet ex eo quòd in ſacra ſcriptura attribuitur deo,angelis & viris perfectis. Apoſtolus enim pluries in ſuis epiſtolis iurauit:angelus in Apoc. Iurauit per viuentem in ſecula ſeculorum, & per memetipſum iuraui dicit dominus . ¶ Solutio eſt,quòd ſicut in præcepto, non occides, prohibetur occiſio hominis nuda, & non prohibetur occiſio hominis veſtita circunſtantiis iuſtitiæ (puta quòd homo malefactor occidatur à iudice neceſſitate reipub. id exigente, &c.) ita præceptum Ieſu Chriſti prohibens iurare, refertur ad iurare nudum, & non ad iurare veſtitum circunſtantiis iudicij,iuſtitię,& veritatis:quia iurare nude ſumptum eſt malum moraliter: quia ad irreuerentiam diuinam ſpectat. & propterea ſub præcepto ponitur negatiuo. Cum quo ſtat quòd iurare veſtitum iudicio iuſtitia & veritate,eſt licitum,& non contra hoc præceptũ,& tale attribuitur deo,angelis & Apoſtolo , & à reliquis viris iuſtis exerceri poteſt . *ſit autem ſermo*

noſter

ueſter eſt eſt.pro,etiam etiam,*non non*. Ecce præceptum affirmatiuum eſt eſt,non non:hoc eſt affirmandum affirma & negandũ nega abſque adiectione iuramenti. *Quod autem his abundantius eſt*. Appellatione abundantioris non veniunt aduerbia affirmãdi:puta vere,certe,& ſimilia.vt apparet ex eo,quòd ipſe Ieſus huiuſmodi aduerbiis vſus eſt:dicendo, amen dico vobis, & in veritate dico vobis:& ex eo,quòd huiuſmodi aduerbia non addunt, non apponunt aliam veritatem: ſicut apponeret iuramẽtum teſtimonium veritatis infallibilis. *A malo eſt*. Declarat Ieſus,quòd iuramentum appoſitum quantũcunque veſtitum iudicio iuſtitia & veritate,à malo eſt.Non dicit malum eſt,ſed à malo eſt,effect⁹ mali eſt,à malo occaſionem habet:ſcilicet ab infirmitate humana,non firmiter credente,niſi appoſito iuramento.Et dicendo à malo eſt,inſinuauit non oportere omne iuramẽtum eſſe malum: quanuis ſemper occaſionem habeat à malo. *Audiſtis quia dictum eſt*. Exo.21.& Deuteron.19. *oculum pro oculo,dentem pro dente*. Statuit lex vetus iuſtum contrapaſſum:hoc eſt talionẽ. hoc enim ſignificat oculus pro oculo, dens pro dente &c. *Ego autem dico uobis*. Perficit Ieſus legem talionis præceptis quatuor. *Non reſiſtere malo*. Hoc eſt primum præceptum. Quod poteſt dupliciter intelligi.Primo vt ſonat præceptum negatiuum. & ſic intenderet dominus prohibere actũ reſiſtendi malo. Quod valde diſſonat à recta ratione.nam author naturæ Ieſus non præcipit cõtra naturam:quia gratia non deſtruit,ſed perficit naturam. conſtat autem naturaliſſimum eſſe rebus omnibus reſiſtere malo.& propterea non poteſt cadere ſub præcepto negatiuo: quod obligat ſemper & ad ſemper. Sequeretur enim,quòd nũquàm liceret reſiſtere malo:quum tamen reſiſtere malo etiam nude ſumptum nihil inordinatum ſignificet, ſed actum naturæ conformem.

¶ Alio ergo modo intelligitur hoc pręceptum circunlocutiue:& per negationem reſiſtendi malo intendit præceptor affirmationem ſuſtinendi malum.Et eſt ſemper ſermo de malo pœnæ, hoc eſt nociuo.Ita quòd pręceptum hoc quamuis ſecundum verba ſit negatiuum,ſecundum tamen intentum ad literam ſenſum eſt affirmatium.Et ſic intelligendum eſt ad literam pręceptum hoc ac ſi dixiſſet.ego autẽ dico vobis ſuſtinere malum.affirmatiuo enim exiſtente hoc præcepto, ceſſat obligatio ſemper & ad ſemper, ceſſat contrarietas rectæ rationi,ceſſat diminutio vocabuli qua reſiſtere (quod eſt actus exterior) trahitur ad præparationem animi ; quia ſuapte natura præcepta affirmatiua obligant non

pro ſemper, ſed pro loco & tempore & aliis circunſtantiis rationabilibus. Præceptum ſiquidem de colendo deum, & de honorãdo parentes, non obligat vt omni tempore colamus deum & omni tempore honoremus parentes: ſed quòd pro loco & tẽpore & aliis circunſtãtiis colamus deum, & honoremus parentes. ac per hoc tam hoc præceptum, quàm quinque alia immediate ſequentia, ex hoc ipſo quòd ſunt affirmatiua, obligant non pro ſemper, ſed pro loco & tempore. Quocirca nõ obligamur ex hoc præcepto ad recipiendum malum ſeu notiuũ ſemper & ad ſemper, ſed pro loco & tempore: hoc eſt quum ratio recta id requirit, pẽſatis circunſtantiis omnibus. Et propterea ceſſant quæſtiones & obiectiones ex ſanctorũ geſtis: puta, quòd Paulus reſtitit malo appellando ad Cæſarem, & ſimilia. recta enim ratio ſuadebat tunc reſiſtendum eſſe. & propterea non fiebat contra hoc præceptum. *Sed ſi quis te percuſſerit*. deeſt, alapa, *in dexteram maxillam tuam, præbe illi*. pro, verte illi, *& alteram*. Secundum præceptũ eſt præbere alteram maxillam percucient vnam. vbi pręcipitur plus quàm in primo: quia in primo præcipitur ſuſtinere malũ illatum: in hoc autem præcipitur poſt ſuſceptum primum malum offerre nos ad alterum malum. Et eſt etiam præceptum affirmatiuum, nõ obligãs pro ſemper, ſed pro tẽpore quo recta ratio id exigit. Ita quòd non tenemur ex hoc præcepto quotienſcũque percutimur, offerre ad ſuſtinendam alterã percuſſionẽ: ſed tunc tantùm, quum omnibus circunſtantiis pẽſatis recta id exigit ratio. ¶ Et propterea ceſſant obiectiones de ſaluatore noſtro, qui peecuſſus in maxilla non præbuit alteram. & ſimiliter de Paulo: qui percuſſus in ore. Act. 23. reprehendit principem ſacerdotum. circunſtantiæ enim non exigebant præbere alterã maxillam. & propterea non eſt actum contra hoc præceptũ. *Et ei qui uult tecum*. vult non ratione ſed voluntate mouetur. *In iudicio*. non via facti ſed via iudicij. *contendere*. non diſcutere iuſtum. *Et tunicam tuam tollere*. quod eſt effectus intentus per iudicium. *Dimitte ei & pallium*. Tertium eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuũ, & circa res neceſſarias ſ. tunicam & pallium. Quod ſimiliter obligat nõ pro ſemper, ſed quando recta ratio id exigit. *Et quicunque te angariauerit*. pro, coegerit, *mille paſſus*. pro, ad miliarium vnum, *uade cum illo & alia duo*. Superfluit, & alia. Quartum eſt ad præceptũ ſimiliter affirmatiuũ & ſimiliter obligans ſicut præcedentia. ¶ Et nota quòd primum præceptum præcipit vniuerſaliter ſuſtinere malum in genere, reliqua autem tria præcipiunt oblationem extrinſecam ad

ad amplius ſuſtinendum, diſtinguendo tria genera malorũ. Primum in corpore, explicando percuſſionem maxillæ: ſecundum in rebus exterioribus, explicando tunicam & pallium: tertium in operibus, explicando ambulationẽ vnius miliarij. vt intelligamꝰ ad omnia malorum genera præcipi, vt noſmetipſos offeramus. ¶ Vbi cernere potes, quàm perfectiorẽ formet animum lex noua quàm vetus. Illa indulgebat peti vindictam oculi pro oculo, dentis pro dente &c. iſta præcipit non ſolum ſuſtinere mala illata, ſed etiam offerre ſe ad ſuſtinendum alia inferenda. ¶ Aduerte quoque hîc, quòd contextus literæ continuando primum præceptum abſolute promulgatum (ſcilicet non reſiſtere malo) per cõiunctionem aduerſatiuã adiuncto pronomine ſingularis numeri. ſ. te cũ reliquis tribus præceptis, inſinuat quòd omnia hęc præcepta ad priuatam diriguntur perſonam. Ita quòd ex ipſo loquẽdi genere habetur, quòd pręceptis his non ligatur perſona publica, quatenus publica eſt: hoc eſt quatenus ipſius eſt tueri, miniſtrare, efficere iuſtitiam publicam. Sed ligantur perſonæ priuatæ: ſeu etiam publicæ, quatenus ſunt ſingulares perſonæ. Et vere ſic eſt: quoniam Ieſus non pręcipit hîc principibus & iudicibus non reſiſtere malo: immo ipſi tenentur ex officio non ſolum reſiſtere malis, ſed etiã punire. Propter quod ſignificantius textus (vt prędictum eſt) continuatur per coniunctionem, ſed: denotantem ad idem referri primum præceptum & tria reliqua. In quibꝰ pluries repetitur, te & tua, ad oſtendendum quòd alloquitur perſonã priuatam: in cuius poteſtate eſt ſine alteriꝰ iniuria ſuſtinere propria nocumenta, & offerre ſe ad maiora ſuſtinenda. *Qui petit a te, da ei.* Paſſionibus iniuriarum ordinatis, annectit optimus magiſter præcepta actionum noſtrarum ad alterũ duo: ita quòd perfecti ſimus & in actionibus aliorum contra nos, & in actionibus aliorum ſupplicibus ad nos. ¶ Præceptum primum eſt gratuitæ donationis: vt. ſ. petenti demus. Et hoc præceptum quia affirmatiuum eſt, intelligitur quando recta ratio penſatis omnibus circunſtantiis id exigit. Et hinc ſoluũtur innumeræ obiectiones, & ſupplentur omnes ſubintellectæ cõditiones: puta rationabiliter petenti da ſi potes &c. *Et volenti mutuare a te, ne auertaris.* Deponens eſt actiuæ ſignificationis, ſignificãs ne auertas. Vltimum eſt hoc pręceptum de gratuito mutuo exhibendo petenti. Minus dico: quia textus dicit volenti. præcipimur enim mutuare non ſolum petenti: ſed volenti & præ verecundia aut reſpectu aliquo non audenti petere mutuum. ¶ Et hoc præceptum proponitur

ſub

ſub forma negatiua, dicẽdo ne auertaris. Significatur enim quòd quum prꝗuidemus aliquem petiturum à nobis mutuum, non diuertamus ab illo, non auertamus faciem, iter, ſermonem, ne petat mutuum. Hoc eſt quod directe præcipitur inhibendo exteriorem auerſionem à petituro mutuum, vt ſi potes non ponas obicem mutuo, ſi non potes mutuare abſtineas ab inhumanis ſignis. Et quoniam ſigna ordinantur ad res & opera, nec exigit ſigna vana cœleſtis magiſter, per hanc inhibitionẽ præcipitur tibi mutuare non ſolum petenti, ſed volenti petere. vnde pro quanto eſt negatiuum, prohibentur inhumanitatis ſigna. & quo ad obligat ſemper & ad ſemper: quia mala ſunt moraliter. Pro quanto autem præcipit mutuare, affirmatiuum eſt intelligẽdum, vt præcedentia: quando ſcilicet recta id ratio exigit. ¶ Memento hîc prudens lector præcepta hæc obligare ad peccatum pro loco tẽpore ſicut & reliqua præcepta affirmatiua: & eorum tráſgreſſionem quandoque eſſe mortalem, quandoque eſſe venialem, ſicut tranſgreſſio præcepti de honore parentum quandoque eſt mortalis, quandoque venialis. Regulanda enim ſunt hæc præcepta ſicut & reliqua affirmatiua: diſcernendo quando eorum tranſgreſſio eſt contra charitatem, & quando præter charitatem. ¶ Eſt autem exemplariter explicando contra charitatem reſiſtere malo, quando fidei profeſſio incumbit, nec aliter poteſt exerceri, niſi ſuſtinendo mala corporis, rerum &c. Et ſimiliter quando aliorum fides periclitaretur. niſi ego offerrem me paſſioni, contra charitatem ago niſi mea oblatione ſubueniam periclitanti fidei. Rurſus quum petens caret aliunde ſubſidio neceſſario ad vitam, teneor ex neceſſitate charitatis ego dare, vel mutuare. Quum vero confeſſio ſeu periculum fidei aut indigentia proximi extra vrgentis neceſſitatis ſunt articulum, non parua tamen cauſa hæc exigit officia, præter charitatem omitterentur officia hæc. Regulare eſt enim præcepta affirmatiua obligare tempore neceſſitatis: & ad mortale ſi contra charitatem dei aut proximi, ad veniale autem grauius & minus graue, ſi præter charitatem omittitur. Penſanda eſt ergo occurrens neceſſitas, ſi vrget contra vel præter charitatem. *Audiſtis quia dictum eſt, diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum.* Leuitici decimonono ſcriptum eſt, diliges amicum tuum ſicut teipſum, nullibi autem in tota lege inuenitur ſcriptum, odio habebis inimicum tuum. Sed dominus Ieſus dicit hic etiam hoc dictum fuiſſe: vel quia Iudæi intelligebant hoc dictum fuiſſe implicite. determinando enim

enim obiectum dilectionis eſſe amicum, inſinuatur inimicũ eſſe obiectum odij, quòd contrariatur amori. Vel quia in Deut. inter benedictiones continetur ruina inimicorum à conſpectu populi Iſraël. Dicitur enim Deut. 28. dabit dominus inimicos tuos corruentes in conſpectu tuo: per vnam viam venient cõtra te, & per ſeptem fugient à facie tua. Per hoc enim & ſimilia verificatur dictum eſſe in lege, odio habebis inimicum tuum: perſecutio enim & proſtratio effectus eſt odij. *Ego autem dico uobis.* Perficit Ieſus præceptum de dilectione hominis dupliciter: prius pręcepto, & deinde conſilio. *Diligite inimicos ueſtros, benefacite iis qui oderunt uos, & orate pro perſequentibus & calumniantibus*. pró, offendentibus vos, *ut ſitis filii patris ueſtri qui in cælis eſt: qui ſolem ſuum oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos.* Tria præcipit erga inimicos: diligere internum, benefacere externũ, & orare intus & extra. ❡Vbi aduerte, quòd inimicus tripliciter conſideratur. Primò formaliter quatenus eſt inimicus: & ſic non eſt obiectum amoris recti: ſed maximum peccatum eſt diligere inimicum formaliter. Secundò conſideratur materialiter: hoc eſt homo ipſe: & ſic clarum eſt, quòd poteſt diligi. Sed hoc propriè loquendo, non eſt diligere inimicum, ſed hominem. Tertiò, conſideratur inimicus, quo ad vtrũque ſimul: hoc eſt, homo odio me habẽs. Et ſic textus pręſens loquitur de inimico: & pręcipit quòd amemus homines, non obſtãte quòd ſint nobis inimici. Hæc eſt intentio literæ, quo ad obiectum. ❡Diligere autem, benefacere & orare dupliciter poteſt intelligi, ſcilicet in cõmuni vel in ſpeciali. Diligere inimicos in communi, eſt diligere eos ſecũdum id quòd eſt commune eis & aliis: & ſimiliter benefacere inimicis in communi, eſt non excludere eos à beneficiis communibus: & ſimiliter orare pro inimicis in communi, eſt nõ excludere eos ab orationibus communibus. Orare autem pro inimico in ſpeciali, eſt fundere orationem ſpecialiter pro illo: & ſimiliter benefacere inimico in ſpeciali, eſt conferre inimico aliquod beneficium illi proprium: & ſimiliter diligere inimicum in ſpeciali, eſt habere actum amoris ſpecialiter erga inimicum. ❡Sub præſenti itaque præcepto vterque modus comprehenditur, ſed diuerſimode: quia primus modus (ſcilicet diligere & benefacere in communi) explicatur ab ipſo domino Ieſu, ſubiũgendo imitationẽ cœleſtis patris, qui ſolẽ ſuũ oriri facit ſuper bonos & malos, & pluit ſuper iuſtos & iniuſtos. Hęc enim diuina bñficia nõ ſunt beneficia propria malis & iniuſtis, qui ſunt inimici dei: ſed ſunt bñficia cõmunia non

nia non ſolùm inimicis & amicis, ſed etiã irrationabilibus creaturis. Ex hoc enim quòd dominus declarat rationem benefaciendi inimicis ex imitatione dei, quatenus non excludit à communibus beneficiis malos & iniuſtos, docet prçceptum ſuum intelligendum eſſe de diligere & benefacere in communi. Specialiter autem diligere & benefacere non explicatur hîc à domino, ſed reliquit intelligendum ex generali regula præceptorum affirmatiuorũ: quòd ſcilicet obligãt tempore neceſſitatis. Ita quòd ſub præcepto de diligendo inimicos, comprehenditur benefacere inimicis, etiam in ſpeciali tẽpore neceſſitatis: iuxta illud Prouerb. 25. ſi eſurierit inimicus tuus, ciba illum: ſi ſitit, da ei aquam bibere. *Si enim diligitis eos qui uos diligunt.* Adiungit conſilium de diligendo inimicos in ſpeciali extra articulum neceſſitatis. Quòd enim hoc ſit cõſiliũ, ex eo patet quòd concluditur: eſtote enim vos perfecti, ſicut & pater veſter cœleſtis perfectus eſt. Inferendo enim perfectionem, monſtrat ſe non præcipere, ſed cõſulere: quoniam eſſe perfectum ad cõſilia ſpectat: iuxta illud infra. 19. ſi vis perfectus eſſe, vade, & vende omnia quæ habes, &cæ. Quòd autẽ de dilectione in ſpeciali tractetur, patet ex eo, quòd dicitur, ſi ſalutaueritis fratres veſtros tantùm. actus enim ſalutandi ad ſpecialem exercetur perſonam. ¶ Triplicem autem rationem huius conſilij affert. Primò ex mercede: dicẽdo, *Quam mercedem habebitis.* pro, habetis. *nonne & publicani hoc faciunt?* Quaſi dicat nullam. Diligere enim diligentem ſe, eſt potius rependere vicem, quàm mereri mercedem: ſed diligere odientem, mercedẽ expectat à deo, propter quem diligitur. Quod quanuis clarum eſſet, dominus tamẽ manifeſtat ex hoc, quòd diligere diligentem, eſt actus communis etiam Publicanis, qui non expectant mercedem à cœleſti patre. ¶ Alia ratio eſt ex ſupererogatione: dicendo, *Et ſi ſalutaueritis fratres ueſtros tantum, quid amplius facitis?* Quaſi dicat nihil, niſi id ad quod tenemini naturali iure. Et hoc etiam declarat dicendo, *Nonne & ethnici.* pro, Publicani, *hoc faciunt? Eſtote ergo uos perfecti, ſicut & pater ueſter cœleſtis.* pro, qui in cœlis eſt. *perfectus eſt.* Publicani (qui publicum çs exigebant pro Romanis à populo) infames erant apud Iudæos zelum legis habentes: & propterea tam hîc quàm alibi in euangelio nominantur, tanquam alieni à lege dei, vt meretrices & ſimiles. ¶ Tertia demum ratio ex imitatione perfectionis cœleſtis patris affertur. Et hoc docens, quòd diligere & benefacere inimicis in ſpeciali extra neceſſitatis articulum, perfectionis eſt ad imitationem diuinæ per-

uinæ perfectionis,qua inimicis ſuis ſpecialiter benefacit: vt patet in tanta & continua conuerſione peccatorum.

CAPVT VI.

Attendite. Poſtquam Ieſus doctrinam legis perfecit declarando præcepta,tranſit ad perficiendum affectum circa ea,quæ communi deſiderio appetuntur: gloriam ſcilicet & diuitias.Præcipuũ inter ſpiritualia deſideratum communiter eſt gloria, inter corporalia autem opulentia.Et propterea à primo inchoans præcipit attendite.Diligentia adhibenda atteſtatur periculo. *Ne iuſtitiã ueſtram.*pro,eleemoſynam veſtrã,*faciatis coram hominibus.* Gloria enim humana tanquam præmium bonorum operum exiſtimatur:malis enim operibus non laus, ſed vituperium debetur. Et inchoat ab eleemoſyna,vtpote præcipuo opere:inde ad orationem & ieiunium proficiſcens. *Vt uideamini ab eis.* Non dixit cœleſtis magiſtèr,attendite ne eleemoſynam veſtram faciatis coram hominibus abſolutè,ſed cum adiectione finis,vt videamini ab eis:hic enim finis prohibetur,quoniam vana gloria eſt.

*Alioquin mercedem non habebitis.*pro,habetis,*apud patrem ueſtrũ qui in cælis eſt.* Non dixit alioquin non damnabimini,ſed quòd carerent mercede apud patrem cœleſtem.Et intelligitur ad literam de mercede illius operis,quod fit ob vanam gloriam. Qui enim bonum aliquod opus facit (puta honorat patrem, reddit mutuum,&c.) vt videatur,hoc eſt,ad hũc finem,vt videatur & honoretur ab hominibus, non propterea æternam damnationem incurrit:ſed priuatur mercede ſeu præmio cœleſti illi⁹ operis boni.quia non oportet interuenire ibi peccatum mortale, ſed poteſt eſſe veniale. Nam ſi humana gloria intendatur præferendo ipſam iis,quæ ſunt ex charitate neceſſariò diligẽdæ,facienda aut vitanda,proculdubio peccatum incurritur mortale: & inde priuamur,non ſolùm illius operis mercede,ſed totaliter apud patrẽ cœleſtem per excluſionem à cœleſti patria. Quando verò gloria humana appetitur,vt finis quidem illius operis,non tamen contra ea,quæ ſunt de neceſſitate charitatis:veniale tantùm peccatũ incurritur ex appetitu vanę gloriæ conſequendę ex bono opere.

Quum ergo facis eleemoſynam. Poſtquam in genere prohibuit appetitum gloriæ humanæ,vt mercedem operis boni, deſcendit ad ſpecies modorum. *Noli tuba canere ante te.* Morem tangit antiquũ,quo ſono tubæ excitabantur pauperes ad locum & tempus eleemoſynæ.Hic enim mos rationabiliter inſtitutus erat, ad

tollendam

tollendam vagationem incertam mendicantium, & moleſtiam erogantium eleemoſynas,ne omni hora aut vbique moleſtarentur:ſed hypocritæ abutebantur hoc more,ſeruantes illum ad hoc vt honorificarẽtur ab hominibus. *ſicut faciunt hypocritæ.* Græca dictio eſt deriuata à perſonis in ſpectaculis comœdiarum ſeu tragœdiarũ.homines enim illi,alij ſunt intus,& alios repræſentant foris.inde ſiquidem tranſlatum eſt nomen hoc ad ſignificandum eos qui ſimulant ſe bonos.¶ Vbi ſimiliter nota, quòd non præcipit,noli tuba canere ante te abſolutè, ſed ea ratione vt honorificeris ab hominibus.Et propterea appoſuit,ſicut faciunt hypocritæ,vt honorificentur ab hominibus. intẽtionem ſiquidem prohibet,non actionem. *in ſynagogis & uicis.* Hoc eſt in locis publicis,tum congregationis,vt ſynagogis:tum trãſitus, vt vicis.

*vt honorificentur ab hominibus.Amen dico uobis,receperunt.*pro,recipiunt,*mercedem ſuam.* ſcilicet humanam gloriam,propter quã eleemoſynam feceruntːac per hoc non expectant mercedem talis eleemoſynæ à cœleſti patre. ſufficit enim operi merces propria. *Te autem faciente eleemoſynam,neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua:ut ſit eleemoſyna tua in abſcondito.* Poſſumus præceptum vel cautelam intelligere.Si præceptum eſt,ad intentionem refertur.præcipitur enim vt intentio facientis eleemoſynã aliena ſit ab hoc,vt videatur ab hominibus:hoc eſt,quòd faciẽs eleemoſynam,non intendat videri ab hominibus,laudari ab eis. Ita quòd vbi prius præcepit vitari intentionem vanæ glorię in eleemoſyna publica,modo prohibet eãdem in eleemoſyna,quæ alicui particulariter fit.Si autem cautela eſt, inſtruimur vt noſtræ infirmitati conſulẽdo,ne obrepat in manifeſta eleemoſyna vana gloria,ſtudeamus eleemoſynas ſecretiſſime efficere.Secretiſſimus enim modus ſignificatur per hanc metaphoram, neſciat ſiniſtra tua quid faciat dextera tua. periclitatur enim animus humanus in laudatis eleemoſynis propriis. *Et pater tuus qui uidet in abſcondito,reddet tibi* .Deeſt,in manifeſto. *Et quum oratis,non eritis.*pro, Et quum oras,non eris,*ſicut hypocritæ.* Ordinata intentione eleemoſynæ cum adiuncta cautela, ordinat intentionem orationis ſimili modo:ſcilicet vt non oremus,vt videamur ab hominibus.

*Qui amant in ſynagogis.*pro,quia amant in ſynagogis,*& in angulis platearum.* Locis publicis:altero,vbi congregantur homines ad doctrinam legis:altero,vbi congregantur homines ad negocia humana. *ſtantes orare.* Communis orantium ſitus,tunc temporis erat ſtare:vt hinc colligitur,& ex Phariſæo & Publicano,qui

no,qui ſtantes deſcribuntur oraſſe. *vt uideantur*,pro,appareant. *hominibus.* *Amen dico uobis,recipiunt*.pro,acceperũt.*mercedem ſuã*. *Tu autem quum oraueris*.pro,quum oras,*intra in cubiculum tuũ , & clauſo oſtio* . deeſt,tuo,*ora patrem tuum in abſcondito : & pater tuus qui uidet in abſcondito,reddet tibi.* Deeſt,in manifeſto. Cautela vitandi obrepentem vanam gloriam adhibetur,vt ſecretiſſimas habeamus orationes. Et hoc intellige de orationibus ſpontaneis: nam orationes,ſiue publicæ (quales ſunt miſſæ & horæ canonicæ) ſiue quas debemus in loco publico perſoluere (vt intereſſe diuinis laudibus,letaniis,& ſimilibus) non comprehenduntur ſub hac cautela:propterea enim dominus ait, tu autem quum oras: ſignificãs,quòd de priuata oratione loquitur. Quod etiam ſignificatur ex eo,quòd induxit priuatas & ſpontaneas orationes hypocritarum in angulis platearum. *Orantes autem*. Aliud circa orandi modum præceptum adiungit:ſcilicet, *Nolite multum loqui*, pro,ne ſitis multiloqui. Non dicit , nolite multum orare, nec dicit,nolite prolixe orare:quum ipſe prolixius orauerit , & in oratione pernoctauerit.Nec dicit nolite loqui(per quod prohibetur oratio vocalis) ſed vetat multum loqui orando . ¶ Vbi aduerte,quòd multa locutio non eſt per ſe appetenda in oratione:ſecus autem eſt,quando ratio recta ſuadet multam locutionẽ orando,ad excitandam ſeu continuandam,aut augendam mentis deuotionem.Vnde & dominus rationem ſubdit, *ſicut Ethnici faciunt*. Superfluit faciunt.Græca dictio eſt Ethnici, ſignificans gentiles:tanquam qui in ea qua geniti ſunt viuant natura ſine diuina lege. *Putant enim quod in multiloquio ſuo exaudientur*. Hinc enim confutatur electio multiloquij , tanquam vtilis ad exauditionem.Putabant enim Gentiles,quòd ſicut multiloquium vtile eſt ad hoc vt exaudiamur à principibus, dum multipliciter loca orationis exponimus,oratorio more:ita vtilis ſit multiplicatio ſermonis,orando deum. Quod dominus confutat ſubiungendo.

Nolite ergo aſſimilari eis . ſcit enim pater ueſter cæleſtis , quid opus ſit uobis.pro,quibus opus habetis,*antequã petatis eum*.pro,ab eo. Ex hoc enim aperit,quòd nec multa nec parua locutio orando vtilis eſt ad manifeſtandum deo neceſſitates noſtras,aut rationes exaudiendi:ac per hoc non eſt multiplicandus ſermo in oratione,vt exaudiamur ſignificando deo omnia . Cur autem non prohibeatur omnis locutio orãdo,alterius negocij eſt:hoc enim in loco non omnis,ſed multa locutio prohibetur ex intentione: hoc eſt,per ſe prohibetur . ¶ In promptu autem eſt ratio , quare non probi-

non prohibetur locutio orando:quia ſcilicet neceſſaria eſt communi hominum conditioni. Sumus enim compoſiti ex anima & corpore,& naturali curſu excitatur animus orantis loquendo: paucorum enim perfectorum eſt ſine exteriori ſermone prouocari ad mentis ac affectus eleuationem in deum petendo, quod eſt orare. *sic ergo uos orabitis.* pro orate. Orandum eſſe Ieſus præſupponit,& modum orandi docet,dicendo ſic. Vbi non ſolùm vitandi multiloquij in oratione,ſed etiam modum recurrēdi ad deum,& petendi à deo,docet. Modus ſiquidem breuiloquij monſtratur,tum colligendo omnia,quę peti à deo poſſunt ad ſeptem:tum explicando ſingula hæc ſeptem ſummarie tanquam capita. Modus verò petendi ex parte rei petitæ, monſtratur per pronomina,tuum & noſtrum:ex parte verò petentis,& à quo petitur,eſt ipſe modus recurrendi:ſcilicet vt filius ad patrem. Vnde incipit ſic, *Pater.* Magna dignitas cuiuſlibet orantis habere patrem in cœlo. Incipiens ergo orare, euectum te recogita ad filiationem dei:recurrere enim iuberis ad deum,non vt ſeruus ad dominum,ſed vt filius ad patrem,filiali affectu,filiali reuerentia filiali fiducia,immò ſecuritate. *Noſter.* Fratres te habere,fratres te recognoſcere,quum orare incipis,iuberis, ne ſolum te filium præſumas,vt vnitatem eccleſiaſticam omnium filiorum dei ante mentis oculos habeas,dicendo,non meus,ſed noſter:nec tamen minus es pater meus & aliorum. *Qui es in cœlis.* Deus vbique eſt: ſed proponitur orandus exiſtens in cœlis,vt eleuetur mens orantis ad patris excellentiam:vtpote præſidentis cœlis, vt ſicut patris nomine ſignificatur dei cura,& amor erga nos, ita exiſtentia in cœlis ſignificetur excellentia. *ſanctificetur nomen tuum.*
Oratio interpres eſt deſiderij,ſecundum ordinem deſiderabiliū procedit:rectus autem charitatis ordo eſt, vt primùm petimus quæ appetimus deo,& deinde quæ appetimus nobis. Et quia tā deſiderium,quàm petitio eſt rei non habitæ,& deo in ſeipſo nihil poteſt aduenire,nullum bonum poteſt augeri:ideo ex amore amicitiæ ad deum deſideramus augmentum deo,non in ſeipſo, ſed in exterioribus ſuis:deſideramus enim ipſum deum in nomine ſuo,in regno ſuo,in obedientia ſua augeri. Et propterea primæ tres petitiones ad dei bonum,non in ſeipſo,ſed in nomine, regno,& obedientia ſeu voluntate augendum tendunt. ¶ Quod vt clarius intelligas,ſcito quòd illa particula,ſicut in cœlo & in terra,determinat quamlibet triū primarum petitionū. Ita quòd ſenſus eſt,ſanctificetur nomen tuum,ſicut in cœlo & in terra: & ſimiliter

ſimiliter adueniat regnum tuum ſicut in cœlo & in terra:& demum fiat voluntas tua ſicut in cœlo & in terra. ¶ Petendo itaq;, ſanctificetur nomen tuum, petimus augeri ſignificationem nominis eius:dum petimus ſanctificari illud in terra ſicut ſanctificatur in cœlo. Non dicit quantum in cœlo & in terra, quia peteretur impoſſibile:ſed ſicut, hoc eſt illo modo ſcilicet ex charitate. Sanctificari ſpecies eſt eius, quod eſt glorificari. Diuinũ enim nomen quo deus ipſe ſanctificatur, innoteſcit & nominatur, quanuis ex parte ſui non egeat ſanctificatione:minus tamẽ honoratur, & minus blaſphematur in terra. Et propterea deſideramus & petimus, vt honoretur in terra ſicut in cœlo, hoc eſt imitãdo honorationẽ quæ illi exhibetur in cœlo, hoc eſt habeatur in mentibus, in cordibus, & in locutionibus excelſum atque purum. hoc eſt enim ſanctificari diuinum nomen. Sanctificetur itaque, hoc eſt, glorificetur purum & excelſum, nomen non meum, non noſtrum, ſed tuũ, in terra, ab hominibus in terra degentibus, & ſi non quantum, tamen ſicut in cœlo:hoc eſt, ex charitate imitando cœleſtes ciues. *Adueniat regnum tuum.* Regnat in terra cupiditas, caro, mundus, diabolus: cupimus in homine deum regnare. & propterea adueniat regnum tuum ad deſtructionem horum regnorum, regna tu in terra, & ſi non quantum, tamẽ ſicut regnas in cœlo. Quantum enim in nobis regnat auaritia, aut luxuria, aut quoduis aliud vitium, tantum ſubtrahitur regno dei in terra. Vnde aduenire regnum dei eſt ipſum regnare per fidem, ſpem, charitatẽ, reliquáſque virtutes in nobis. eſt enim regnum dei non eſca & potus, ſed iuſtitia, pax, & gaudium in ſpirituſancto. *Fiat uoluntas tua ſicut in cœlo & in terra.* Voluntas dei velimus nolimus ſemper fit vbique: ſed non fit in terra ſicut in cœlo. Ibi enim fit ex charitate obſequentium deo: hic autem à paucis ex charitate adimpletur. Et propterea petimus, vt extendatur modus adimplendi diuinam voluntatem:vt ſcilicet fiat voluntas, non noſtra ſed tua, non vbicunque, ſed in terra, hoc eſt, in hominibus degentibus in terra: non qualitercunque, ſed ſicut in cœlo, hoc eſt, ex charitate obſequendo illi. *Panem noſtrum.* Ordo petitionum cogit me ad intelligendum, non de pane corporis, ſed animæ. Poſt petitiones ſiquidem boni diuini, manifeſte ſubiunguntur petitiones boni noſtri, vt ipſa differentia pronominum euidenter teſtatur. inter bona autem noſtra non tenet primum locum ſecundum charitatis ordinem corporeus cibus, ſicut nec vita corporalis: ſed primum locum tenet vita animæ, ac per hoc cibus animæ. primum

ſiquidem quod nobis ex charitate appetimus, eſt conſeruatio, & vegetatio vitæ animæ: quæ fit per cibum animæ. ¶ At ſi ordinem confundere placet, perpende quòd hæc ſola petitio eſt boni noſtri: nam priores petunt bonum diuinum, poſteriores remotioné ſeu vitationem mali noſtri, vt patet. vnica autem noſtri boni petitio, non eſt fas quòd corporeum cibum petat. Amplius prohibemus inferius ſoliciti eſſe de pane corporis. Et propterea non congruit, vt computetur inter petitiones dominicæ orationis, de quibus oportet nos eſſe ſolicitos, quotidie replicádo petitionem. Et propterea petimus panem cibum animę, ſub quo comprehenditur cibus diuini verbi, operis & ſacramenti, & vniuerſaliter omne id quod alit vegetátque animam, noſtrum non meum: tum vt intelligamus nihil deperire petitioni orationis ex eo quod petitur pro ſe & alio. Non eſt apud deum effuſa petitio ſicut apud homines: apud quos minor eſt petitio communis quàm propria, apud quos facilius impetro petens pro me, quàm petens pro nobis, panem meum quàm panem noſtrum. Tum vt intelligamus noſipſos non eſſe ita ſingulares, quin ſimus vnum corpus eccleſię: ita quòd vt eccleſiæ membra ſimus alter alterius ſumus membra etiam orando. ¶ Noſtrum rurſum dicit, hoc eſt, nobis filiis, agnoſcentibus te patrem, dicendo pater noſter, nobis inquam filiis proprium, non communem panem omnibus bonis & malis, ſed panem filiorum. *Quotidianum*. Qua quotidie egemus. *Da*. Non vende, non accommoda, ſed da. *Nobis*. Filiis tuis, patris enim eſt alere filios. *Hodie*. Tempore præſenti. Quotidianus panis quotidie petendus iubetur: vt quolibet die ſoliciti ſimus ad recurrendum ad patrem cœleſtem pro animæ pane, ſicut quotidie volumus corporeum panem. Ideo itaque adiungitur hodie, vt ſingulis diebus panem animæ pro illo die, pro præſentaneo tempore petamus. *Et dimitte nobis*. Vniuerſum bonum noſtrum in oratione petendum, vnica petitione complexus eſt: circa malum verò tres petitiones diſtinguit. Dimitte, gratuito cõdona, nobis, filiis. *Debita noſtra*. Tum ex tuæ deitatis natura, tum ex collatis nobis beneficiis: tum ex noſtris offenſionibus. *ſicut & nos dimittimus debitoribus noſtris*. Modũ veniæ nobiſipſis diffinimus, vt ſic deus dimittat nobis, quæ illi debemus, quemadmodum nos dimittimus debitoribus noſtris: ſi duri tardíve ſumus ad remittendum, durus quoque ſit deus aut tardus ad remittendum nobis: ſi ſemiplene remittimus, ſemiplene quoque remittat nobis: & ſimilia. Quæ non ideo dicimus, vt poſſint in deo inueniri modi

remittendi

remittendi omnes qui poſſunt inueniri in nobis:ſed ipſa noſtra oratio monſtret nobis,quòd ſi non charitatiuè dimittimus debitorib⁹ noſtris, nec deus charitatiuè dimittet nobis debita noſtra. *Et ne nos inducas in tentationem.* Poſtquam petiuimus dimitti nobis debita quæ contraximus, conſequenter modò petimus cuſtodiri à periculis imminentibus.Non petimus ne fac nos tentari, ſed ne tentationi ſuccumbamus,quod eſt induci in tentationem. Petimus autē à deo,& ne nos inducas:vt hinc inſtruamur diuinæ permiſſionis eſſe opus, noſtrum ſuccũbere tentationi,iuxta illud: ego indurabo cor eius, & diuinæ gratiæ opus eſſe quicquid non delinquimus,& propterea ſolicite recurramus ad deum, vt gratia ſua cuſtodiendo non inducat nos in tentationem. *Sed libera nos a malo.*Non à tali,vel tali modo,ſed ſimpliciter & abſolute à malo.Multæ enim ſunt ſpecies malorum,à quibus non expedit nos liberari,quoniam cooperantur nobis in bonum: verum liberari à malo eſt ſimpliciter & abſolute deſiderandum.Hoc enim petentes petimus,ne vita corporis,ſanitas, opulentia, aut quodcunque aliud,ſiue bonum,ſiue malum temporale cedat nobis in malum, quod eſt ſimpliciter & abſolute malum, quod eſt malum æternæ damnationis in futuro, & diuinæ inimicitiæ etiam in præſenti. *Amen.* id eſt,vere ſeu fiat.Nota enim eſt affirmatiua cõcluſionis. ❡Aduerte hîc in quibuſdam codicibus apud Græcos ante amen inueniri hęc verba,Quia tuum eſt regnum & potētia & gloria in ſecula ſeculorum. Sed hæc adiecta fuiſſe ipſe ſtylus orationis dominicæ videtur teſtari, ſapiunt enim multiloquium: contra quod inſtituit dominus hanc orationem. *Si enim dimiſeritis hominibus peccata eorum*. pro, delicta ſua, *dimittet & uobis pater ueſter cœleſtis delicta ueſtra. Si autem non dimiſeritis hominibus, nec pater ueſter dimittet nobis peccata ueſtra.* Et ſimiliter legendum eſt delicta, vbi ſubiũgitur peccata.Græca enim dictio à linquendo dicta eſt. Legendúmq; eſſet remittet,remiſeritis &c. ſi proprietas ſermonis ſeruanda eſſet.Et ſuperfluit pronomē,vobis, quum dicitur,remittet vobis. ❡Multis virtutum officiis concurrentibus ad dominicam orationem,fidei,ſpei,charitatis,religionis,obedientiæ,miſericordię,prudentiæ, timoris,dominus tamen inſtat pro ſola miſericordia:docēs per hoc vniuerſam orationis molē fūdari ſuper miſericordia.Inquit enim,ꝙ ſi remiſeritis licet non fratrib⁹, non ꝓximis,ſed hoīb⁹,eiuſdē vobiſcū naturę,delicta ſua cõtra vos,remittet cõſequēter vobis filiis pater veſter cœleſtis, longe celſioris naturę,ita ꝙ ſi nõ remiſeritis,nec ipſe q̃tūcūq; pater veſter remit-

 tet vo-

tet vobis delicta veſtra contra ipſum. ¶Vbi aduerte non dici ſicut remiſeritis hominibus delicta ita remittet pater veſter: ſed dici ſi remiſeritis,& ſimiliter ſi non remiſeritis,vt omnem ſpem auferat conſequendę venię à deo,ſi non remittimus aliis offenſas: & ſimiliter plenam præbeat fiduciam conſequẽdi veniam,ſi aliis remittimus offenſas. ¶Si hîc obiecerit quiſpiam: inferendo ergo fornicarius ſeu in alio crimine perſeuerãs, ſecurus eſt de venia conſequenda à deo,ſi remittit aliis offenſas contra ſe factas.veritas enim hui⁹ affirmatiuę conditionalis,ſi remiſeritis hominibus delicta ſua, remittet & vobis pater veſter cœleſtis delicta veſtra, fundat & fouet hanc illationem.Reſpondetur dupliciter. Primò, quòd ſermo domini eſt formalis:& intelligitur niſi aliũde ponatur obex.Docet enim, quòd remittendo aliis meremur veniam, niſi aliunde ponamus obicem veniæ: ſicut colendo deum,& ſeruando iuſtitiam,meremur vitam æternam niſi aliunde ponamus obicem. Hæc reſponſio ſecundum Theologici rigoris regulas procedit.Crediderim tamen ego hominem qui tanto dei amore agitur,vt hominibus offendentibus ipſum remittat ex corde propter deum,etiam ſi in fornicatione perſeueret,tandem à deo conuerti, ita quòd deus remittet ei omnia peccata ſua conuertendo cor eius ad veram pœnitentiam: vnde dominus non dicit,quòd vobis remittentibus deus remittit,ſed dicit in futuro remittet:ita quòd hanc ſpecialem prærogatiuam ſeu gratiam ſignificauit dominus per hanc conditionalem, intelligendo literam vt ſonat. Nouit enim ſolus Ieſus quàm acceptum gratúmque ſit deo remittere aliis offenſas,& ideo ipſe ſolus potuit reuelare hoc. *Quum autem ieiunatis.* Sicut circa eleemoſynam & orationem ordinauit intentionem ne ferantur in vanam gloriam, ita nunc ordinat intentionem circa ieiunium.non enim præcipit hîc ieiunare,ſed vanam intentionem vanúmque modum ieiunandi corrigit. *Nolite fieri*.pro,ne ſitis. Proculdubio ex intentione.voluntarium eſſe quod in poteſtate noſtra eſt prohibet. *ſicut hypocritæ triſtes*. pro, tetrici. Hoc eſt vultu mœſti, ad differentiam mœſtitiæ aliunde prouenientis. Quod etiam non prohibet ſimpliciter & abſolute, ſed cum modificatione ſicut hypocritæ:ea ſcilicet ratione,vt appareant hominibus ieiunantes. *Exterminant*.pro,obſcurant,*enim facies ſuas*. Vere enim obſcurant naturalem vultum: & alterum vultum mentiuntur.Sicut enim mulieres multæ clarificant facies ſuas artificioſe,ita vt pellis earum lucere videatur: ita huiuſmodi hypocritæ obſcurabant facies ſuas arte,vt appareant ieiunantes.

Quali

Quali autem artificio vterentur non conſtat. *vt appareant hominibus ieiunantes. Amen dico uobis, quia receperunt mercedem ſuam. Tu autem quum ieiunas, unge caput tuum, & faciem tuam laua.* Sicut in eleemoſyna & oratione docuit cautelam præſtãdi eleemoſynam & orandi ſecreto, ita in ieiunio cautelam docet vt ieiunium ſit ſecretum, vngendo caput & lauando faciem, hoc eſt, vtendo ſolitis lætitiæ ſignis. Vnctio enim capitis in regionibus illis iucunda erat: ablutio autem facici, communis eſt omnibus gẽtibus cultus. Vnde nulla harum cautelarum eſt præcepta. neque enim ipſe dominus legitur vnxiſſe caput ſuum quum ieiunauit: nec intraſſe cubiculum ſuum, & clauſiſſe oſtium quum orauit. Sed docuit nos his cautelis intelligere, vt tanto ſtudio fugienda ſit à nobis in operibus ſupererogationis eleemoſynæ, orationis, & ieiunij, vitandáq; vana gloria, vt occulte exerceamus huiuſmodi bona opera, vbi timor eſt ne obrepat vana gloria. *Ne uidearis hominibus ieiunãs, ſed patri tuo qui eſt in abſcondito: & pater tuus qui uidet in abſcondito reddet tibi.* Hoc eodem præmio concluſit eleemoſynam & orationẽ, vt intelligamus eleemoſynã, orationẽ, & ieiuniũ, eſſe opera grata deo, & meritoria, ita quòd deus reddet pro ſingulis præmia. *Nolite theſaurizare.* pro, ne recondes *uobis theſauros in terra, ubi erugo & tinea demolitur: & ubi fures effodiunt & furantur. Theſaurizate autem uobis theſauros in cœlo, ubi nec erugo nec tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt nec furantur.* Litera iſta diligenter inſpecta: non prohibet theſaurizare, ſed locum theſauri. prohibet enim eligere terrã pro loco theſauri. Nec reponatis, inquit, in poteſtate volũtatis veſtræ eſt locus theſauri. cœlum ſcilicet vel terra. Nolite reponere vobis theſauros in terra: vnde rationem aſſignat ex aduerbio loci, dicendo vbi erugo, &c. de cœlo ſubdit, vbi nec erugo, &c. Et demũ pro communi ratione ſubiungit, vbi eſt enim theſaurus, ibi, &c. ¶ Hęc enim perſpicacius cõſiderata rationem vtrinque præcepti, negatiui ſcilicet in terra, & affirmatiui in cœlo, aperiunt, ſoluuntque quęſtiones. Nam hinc habetur non prohiberi homini reponere ſibi, vel filiis vel reipublicæ terreſtres theſauros: & Ieſu præcepta non eſſe contra morem quo ſecundum Apoſtolum. 2. ad Corin. duodecimo. Patres theſaurizant filiis. Et principes debent habere theſauros: tum vt timeant alij mouere illic bellum, tum ne cogantur populum grauare, tum ne vileſcat petendo mutuum, ſed prohiberi reponere in terra, vt terra contrariatur cœlo. Propterea nanque præcepta hæc data ſunt contraria de terra & cœlo, vt non theſaurizemus in terra,

& theſaurizemus in cœlo, vt ipſa contrarietas præceptorum nominata loca ſignificet eſſe contraria quod etiam conditiones cõtrariæ: ſcilicet in terra erugo, tinea, fures, in cœlo autem nec erugo, nec tinea, nec fures teſtantur. Soli itaque illi qui theſaurizant in terra, vt terra contraria eſt cœlo, agunt contra hoc præceptũ: qui ſcilicet accumulant diuitias, confidentes in illis, intantum vt non curent prouidere ſibi in cœlo. Horũ enim ſalus & deus, theſaurus in terra eſt. Qui verò accumulant diuitias & reponunt vt organa opportuna ad opera virtutum ſibi, filiis, rei publicæ, præferendo theſaurum in cœlo reponere pro anima, in nullo agunt contra hoc præceptum: quia non reponunt in terra, vt terra diſtinguitur contra cœlum, ſed vt terra ſubordinatur cœlo. ¶ Poſtquàm ergo Ieſus prohibuit intẽtionẽ vanam in ſanctis operibus eleemoſynæ, ieiunij & oratiõis, modo cõſequẽter ordinat humanũ ſtudiũ, ne occupetur circa terrena, vt terrena abducunt à cœleſtib⁹, ſed occupetur circa cœleſtia. Præcipit autẽ ſub ſimilitudine theſauri, vt intelligamus, ꝙ de ſtudio ſalutis noſtræ non in præſenti, ſed in futura vita loquitur, de ſtudio ſalutis non tranſitoriæ ſed æternæ: & propterea terram contra cœlum diſtinguit. propterea illas conditiones rerum inducit quibus amiſſibiles differunt ab iis, quæ amitti non poſſunt. Erugo metalla, tinea pannos, fur omnia conſumit. *Vbi enim eſt theſaurus tuus*. pro, veſter, *ibi & eſt cor tuum*. pro, veſtrum. Scio inquis has conditiones rerum corporales, nec repono eas, putans conſumi non poſſe, ſed vt valeant quantum valere poſſunt. Audi rationem cogentem te ad ſeruanda hæc præcepta, vbi eſt theſaurus veſter, ibi eſt cor veſtrũ. Si in terra reponitis theſaurum, non ſolum theſaurum, ſed etiam cor veſtrum in terra ponitis: & ſimiliter ſi theſaurizatis in cœlo, nõ ſolum theſaurum, ſed etiam cor veſtrum ponitis in cœlo. Attende modo, cõſidera & elige, vtrum malueris in terra cor tuum ponere, an in cœlo. valde quippe degeneras ſi cor, hoc eſt immortalem animum, cuius eſt velle & prouidere de theſauro, in terra figis. *Lucerna corporis tui eſt oculus tuus*. Superfluit tui & tuus. Ne paruipendas ſupremam tui partem habere in terra, adiungit magnitudinem damni inde conſequentis: aſſimilando ſupremam animi partem oculo corporeo. vere nãque intellect⁹ ſeu ratio perinde eſt inter reliquas animi partes, vt oculus eſt inter membra corporis. Oculum autem corporeum affirmat eſſe lucernam corporis, quia vere officio lucernæ fungitur. Lucernæ ſiquidem eſt lumen præbere: & oculus officia membrorum noſtrorum clara

reddit.

reddit.Sine oculi nanque officio manuum pedúmque officia obſcura,& immanifeſta nobiſipſis ſunt:vt experientia teſtatur. Lucerna inquit,corporis eſt oculus.Ita quòd inchoat ſimilitudinem non à te ſed abſolute,dicendo lucerna corporis eſt oculus:hoc eſt oculus reſpectu corporis,reſpectu corporeorum officiorum fungitur officio lucernæ.Et deinde applicat ad te. *si oculus tuus.* Deeſt ergo. Legendum eſt, *si ergo oculus tuus fuerit ſimplex,totum corpus tuum lucidum erit.* Metaphora eſt. Si oculus tuus corporeus fuerit ſimplex,abſque admixtione alicuius humoris impedientis aut perturbantis viſum, totum corpus tuum, vniuerſa corporalia officia tua erunt lucida ex officio ſimplicis oculi quatinus lucerna eſt. *si autem oculus tuus fuerit nequam.* pro,malus. Id eſt male diſpoſitus oculus fuerit, *Etiam totum corpus tuum tenebroſum erit.* Experimur enim,quòd habentes viſum corporalem purum,videmus quid facimus, quò tendimus, quid comedimus.&c.Hoc eſt enim totum corpus noſtrum lucidum eſſe: & econuerſo exiſtente viſu malo,nullum officium clare exercemus, ſed ſicut in tenebris exiſtentes, hoc eſt enim totum corpus eſſe tenebroſum. ¶Senſus autem Metaphoræ eſt,Si ratio tua fuerit ſimplex,abſque admixtione alicuius erroris(errant enim omnes qui operantur malum . Prouerbiorum decimoquarto) vniuerſa opera tua lucida erunt:vtpote ſub lumine rationis rectę:ſi autem errauerit,etiam opera tua tenebroſa erunt: vtpote lumine rectæ rationis priuata, & in tenebris peccatorum inuoluta. *si ergo lumen quod in te eſt tenebræ ſunt,ipſæ tenebræ quantæ erunt.* Concludit ex dicta metaphora magnitudinem cõſequentis,ſi cor ponitur in terra.Intẽdit enim,quòd inde oculus, lumen ratio vertitur in tenebras : ac per hoc reliquæ partes animi, reliqua officia noſtra,quæ ſecundum ſe carent lumine,multo tenebroſiora reddunt. vt perpendere poſſimus,quòd ſi figimus in terrenis rationem noſtram, quæ oculi ac lucernæ officium habere debet,incurritur hoc damnum , quòd vertitur in tenebras : & vniuerſa opera noſtra incurrunt non ſolum damnum tenebrarum , ſed magnitudinem, ſed immenſitatem tenebrarum . Huiuſmodi enim immẽſitas ſignificatur dicendo,ipſæ tenebræ quantę erunt. ¶Et ſcito,quòd futurum,erunt,non eſt in textu Græco. *Nemo poteſt duobus dominis ſeruire.* Poteras dominicis præceptis de theſauro non in terra , ſed in cœlo , obuiam ire : putando te poſſe theſaurizare vtrobique , in cœlo ſcilicet & in terra : & cor habere & in cœlo & in terra:ac per hoc non incurrere dam-

na tenebrarum. Et propterea dominus Ieſus hanc opinionem excludit ex ſimilitudine ſeruitutis ad plures dominos. Nemo inquit poteſt duobus dominis ſeruire, quatenus duo ſeu diuerſi ſunt: non quatenus in vnum conueniunt & non ſunt duo. *Aut enim unum odio habebit & alterum diliget.* Redditur ratio quare vnus non poteſt duobus dominis ſeruire: quia diuerſa iubentibus ſi ſponte ſeruit, vnum diliget, alterum verò odio habebit. amor enim vnius cõtrarij odium eſt alterius. Si autem cogitur ſeruire, *Aut unum ſuſtinebit.* pro, vni adhærebit. exequendo quod præcipit. *Et alterum contemnet.* alterum neceſſe eſt vt contemnat facto, non exequendo quod iubet. *Non poteſtis deo ſeruire & mammonæ.* Applicat vniuerſalem regulam ad ſpeciẽ: ſcilicet ad ſeruitium dei & mammonæ, hoc eſt, diuitiarum. Non dicit non poteſtis habere deum & diuitias, ſed non poteſtis ſeruire deo & diuitiis, vt hinc etiam intelligas eum qui fixit cor in terrenis theſauris, ſeruire diuitiis. & propter hoc non poteſt theſaurizare & in cœlo & in terra, ſicut nõ poteſt ſeruire deo & diuitiis. ¶ Mãmona Chaldæa dictio dicitur, ſignificãs diuitias. *Ideo dico uobis.* Poſt prohibitam intentionẽ humanæ gloriæ in bonis operibus, ac per hoc multo magis in aliis, poſt prohibitum ſtudiũ theſaurizandi in terra, præceptumque theſaurizandi in cœlo, prohibet conſequenter ſolicitudinem circa neceſſaria ad alimentum & veſtitum. huiuſmodi enim ſolicitudo pars nonnulla eſt ſeruitutis mammonæ: pro quanto ex illa parte ſe tenet & non ex parte ſeruitutis diuinæ. Et propterea Ieſus ait, ideo dico vobis. Ac ſi aperte diceret, quòd ad hoc idem genus ſpectat quod ſubiũgo. *Ne ſoliciti ſitis.* Non dicit ne operemini, ne laboretis, ſed ne ſolicitemini: quia nõ prohibetur labor, ſed ſolicitudo: hoc eſt dubia anxiáque mens. prouenit ſiquidẽ ex nulla aut modica fide diuinæ prouidentiæ circa nos. homo enim faciens quod in ſe eſt, & adhuc dubius anxiuſque ac timens deficere ſibi neceſſaria ad alimentũ & veſtitum, aut nõ credit deum habere curam noſtri, aut parum confidit in diuina cura. *Animæ ueſtræ, quid manducetis: neque corpori ueſtro, quid induamini.* Hebræo more anima pro vita ponitur. Et nihilominus intelligẽdo de anima, quæ eſt altera pars hominis, formalis eſt ſermo de anima quantum ad officium animandi. ad hoc enim officium continuandum egemus alimento. vnde in litera non dicitur, quod manducet, quod ſignificaret animam manducare: ſed, quid manducetis: quod ſignificat nos manducare, vt anima ſeruetur in officio animandi corpus. ¶ Significantius

cantius autem appoſuit, animę veſtrę, vt tollat ſollicitudinem etiã de neceſſariis ad vitam: ac per hoc multomagis de neceſſariis ad ſtatum perſonæ. *Nonne anima plus eſt quam eſca: & corpus plus quam ueſtimentum?* Ratione probat vitandam eſſe ſolicitudinem cibi & veſtiméti: quia anima pluris eſt quàm cib⁹, & corpus quàm indumentum: ac per hoc qui prouidit tibi de anima & corpore, multo magis prouidet de cibo & veſtimento: qui enim præſtitit maiora, facile pręſtat & minora. *Reſpicite uolatilia cœli, quæ non ſerunt, neque metunt, neque cõgregant in horrea, & pater ueſter cœleſtis paſcit illa.* Pręcedens ratio cõmunis fuit cibo & veſtimento. Hęc auté propria eſt cibo, manifeſte ſumpta à prouidétia dei circa paſtũ volatiliũ. *Nõne uos magis pluris eſtis.* pro, pręſtatis, *illis?* Prima ratio orſa eſt à maiori: hæc auté oritur à minori. Si volatilia quæ longe minora ſunt vobis, pater veſter paſcit abſque hoc, quòd ſerant, metant, & horrea habeant. quanto magis vos qui longe pluris eſtis, abſque veſtra ſolicitudine paſcet? Communis ſiquidé eſt vobis & illis neceſſitas cibi. ¶ Caue ne hinc intelligas moneri à domino, vt non ſeramus, vt non metamus, vt non congregemus in horrea, imitantes aues. Nõ hoc dicit, nec intendit Ieſus. Sed intendit quòd reſpiciendo prouidétiam dei circa paſtum auium, ſimus ſimiles volatilibus, non ſecundum ſpecies operum, ſed ſimilitudine proportionali ſecundum excelſum noſtrum gradũ: hoc eſt, quòd quemadmodum volatilia paſcuntur à deo faciẽdo quod in ſe eſt, ſcilicet eundo ad locum vbi eſt cibus, & omittẽdo officia incompetentia illis, & excedentia vires eorum, vt ſunt, metere, ſerere, & huiuſmodi: ita homo faciat quod in ſe eſt, ſua exerceat officia, omittendo ſollicitudinem: vtpote irrationabilem, & excedentem vires eius: vtpote de futurorum contingentium euentu, diuinæ proprio prouidentiæ. *Quis autem ueſtrum cogitans.* pro, ſolicitus exiſtens, *poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum?* Hæc quoque ratio cibo propria eſt: ſed latet quò tendat. Poteſt enim dupliciter intelligi, vel quòd tendat ad idem ex motu augmenti: ſcilicet quòd ſicut experimur ſine noſtra ſolicitudine quãtitatem fieri ſtaturæ noſtræ, vt patet ex hoc, quòd nulla noſtra cogitatione poſſumus adiicere cubitum vnum ſtaturæ noſtræ, ita ſine noſtra ſolicitudine deus qui facit noſtrum augmentum, prouidebit de cibo. Vel quod tendat ad effectum cibi. Solicitudo nãque multorũ de cibo eſt ad prorogandum vitam. timent enim ne defectu cibi minuatur eorũ vita. Contra hunc timoré affert Ieſus rationem ex effectu cibi in naturali motu augméti, ſcilicet, quòd ſicut

ſicut vana eſt omnis cogitatio humana circa effectũ cibi in motũ augmenti (nullus enim quantũcunque cogitando poteſt adiicere ad ſtaturã ſuam cubitum vnũ) ita vana eſt omnis ſolicitudo circa effectum cibi in motu nutritionis. quantuncunque enim prouideas de cibo & potu, non propterea potes adiicere ad dies vitę tuæ annum vnum. *Et de ueſtimentis quid ſolicti eſtis? conſiderate lilia agri quomodo creſcunt, non laborãt, neque nent. Dico autem uobis, quoniam nec ſolomon in omni gloria ſua coopertus eſt ſicut unum ex iſtis.* Sicut rationem propriam cibo attulit, ita nunc rationem propriam veſtimento affert, ſatis claram. *ſi enim fœnum agri quod hodie eſt & cras in clibanum mittitur, deus ſic ueſtit: quanto magis.* pro, nónne multo magis, *uos minimæ.* pro, modicæ, *fidei?* In hac ratione apertè monſtrat fidelium ſolicitudinem de veſtimento ex modica fide prouenire. *Nolite ergo ſoliciti eſſe dicentes, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?* In hac concluſione aperit, quòd nõ omnem curam, ſed curam timidam circa victum & veſtitum prohibet. timidæ ſiquidem curæ eſt dicere, quid manducabimus, aut quid bibemus, aut quo operiemur?

Hæc enim omnia. Apponit duas alias rationes communes victui & veſtitui. Altera eſt, *Hæc enim omnia gentes inquirunt.* Hoc eſt, gentilis erroris circa diuinam prouidentiam eſt inquirere dubia & timida cura hæc omnia. Acſi aperte diceret, gentilis erroris participes vòs facitis ſi ſoliciti de iſtis fueritis circa victum & veſtitum. *ſcit enim pater ueſter.* deeſt. cœleſtis, *quia his omnibus indigetis.* Altera ratio, quæ eſt radix omnium, affertur ex ſcientia diuina, non ſub nomine dei, ſed patris veſtri. Acſi aperte diceret, ſuperflua eſt veſtra ſolicitudo circa res neceſſarias vobis: quia pater veſter, cuius intereſt prouidere vobis de victu & veſtitu multomagis, quàm intereſt patris veſtri terreni, notitiam habet omnium veſtrarum neceſſitatum: ac per hoc ſicut ſciente patre veſtro veſtras neceſſitates, & volente prouidere, non eſtis ſoliciti circa veſtras neceſſitates, ita non ſitis ſoliciti ſciente patre veſtro cœleſti. *Quærite ergo.* pro, autem. Poſt negatiuum præceptum prohibitiuum dubiæ timidæque curæ circa neceſſaria ad victum & veſtitum, adiungit præceptum affirmatiuum, monſtrans modum quo Chriſtiani aſſequuntur hæc omnia. Quærite, non dicit ſoliciti eſtote, ſed quærite: quia nec etiam circa regnum cœlorum vult nos dubiam adhibere curam, ſed ſecuram: vt pote innixã fidei ac ſpei infallibili. *Primum.* Non refertur primum ad ſecundum neceſſario, alioquin

non

non eſſet primogenitus, vſquequo naſceretur ſecūdus. Sed neceſſariò negat anterius ſeu prius. Et propterea hunc nō habetur dominum Ieſum præcipere, vt regnum dei quæramus primùm, ſic quod ſecundario quæramus hæc alia: ſed habetur quod debemus quærere regnū dei primùm, hoc eſt, quòd nihil ante ipſum quæramus. *Regnum dei.* Ampliare, magnificare, honorare, voſmetipſos efficere. *Et iuſtitiam eius.* Id eſt regni. Non poſſumus verè quærere regnum dei, niſi ſimul quæramus iuſtitiam eius. Impoſſibile eſt enim ampliare, magnificare, & honorare, &c. regnū dei, niſi exercendo iuſtitiam eius: hoc eſt, ea quæ ſunt debita ſecundum regnum eius. ¶ Et hæc omnia neceſſaria ad victum & veſtitum, *Adiicientur nobis.* Non ſupputabuntur ad mercedem, ſed ſuprą mercedem addētur. Et hoc atteſtatur ei quod diximus: quòd ſcilicet non præcepit dominus hæc ſecundo loco inquiri. Si enim inquiri iuſſiſſet ſecundo loco, non diceret, adiicientur vobis. ¶ Verùm aduerte, quòd hæc promiſſio non fit omnibus, ſed ſolummodò iis, qui tanto amore mouentur erga deum, vt quærant regnum dei, & iuſtitiam eius: hoc eſt, quærant ratione dei primùm, & non ratione proprij boni etiam ipſa bona ſpiritualia. hoc enim ſignificat formaliter quærere regnum dei & iuſtitiam eius. *Nolite ergo ſoliciti eſſe in craſtinum.* Poſt præcepta prohibentia timidam curam circa neceſſaria, prohibet vniuerſaliter curam craſtinā. Et appellatur cura craſtina omnis illa cura, quæ ſecundum rectam rationem non congruit præſenti tempori, ſed futuro: ita quòd cura incumbens præſenti tempori de prouiſione futurorum etiā poſt multos annos, non eſt cura craſtina, ſed eſt cura hodierna: quia præſenti congruit tempori: verbi gratia, cura Ioſeph congregandi frumenta ad prouidendum ſterilitati ſeptem annorum, non fuit cura craſtina, ſed hodierna: quia incumbebat cognoſcenti talem temporum ſucceſſionem præparare ex tunc prouiſionem ſuccedentibus annis. Et ſimiliter non eſt licitum eſſe in craſtinum præparare annuas prouiſiones, & ſimilia. Nihil enim aliud hîc præcipitur, niſi quod futura cura non præoccupetur. Hoc enim ad imprudentiam ſpectat. Vnde in textu aſſignatur ratio. *Quia craſtinus dies ſolicitus erit ſibiipſi.* Hoc eſt futurum tempus habebit proprias curas, &, *ſufficit.* Secundum rectā rationē. *Diei.* Id eſt cuilibet tēpori. *Malitia.* pro, afflictione *ſua.* Per quod reuocat Ieſus homines à cura craſtina, vt conſulant ſibiipſis: ſtultū eſt enim futurā pœnā ſeu afflictionē anticipare. Nobis ergo ipſis cōſulimus, craſtinas curas diei craſtino

reſeruan-

reſeruando:præueniendo nanque aduocamus futuras afflictiones ad præſens:quum nõ ſatis ſimus præſentium curarum pœnę. ¶Et induxit hoc præceptum cum nota illationis, dicendo nolite ergo:quia ſimilis moris eſt curam craſtinã præuenire,& cura timida de neceſſariis.vtraque enim ex irrationabili timore minoreque fide diuinæ prouidentiæ procedit: & hæc poſterior eſt illa,quæ circa neceſſaria verſatur.

CAPVT VII.

Nolite iudicare.pro,ne iudicate. Ordinat hîc dominus humanum animum quantum ad ea quę ſunt iudicij, prohibens duo mala iudicij. Primum malum eſt temeritas ſeu vſurpatio iudicij.Nõ alloquitũr domin⁹ iudices,ſed inſtruit priuatos homines.& quemadmodum ſuperius priuatis hominibus præcepit non reſiſtere malo: ita modo eiſdem priuatis hominibus præcepit,ne iudicate. non ſpectat ſiquidẽ ad ſingulares,ſed publicas perſonas iudicare alios, Eſt enim ſermo de iudicio non rerũ(quod ſenſui,experientię,vel ſcientiæ ſubiicitur)ſed perſonarum:quod deo,quantũ ad occulta: vel publicæ poteſtati,quantum ad manifeſta, reſeruatur. Quocirca quanuis cognoſcamus perſonas blaſphemas, adulteras.&c. prohibetur tamen priuatis iudicare illas: quia non niſi vſurpato iudicio aut temere ius dicerent illis. *Et non iudicabimini.* pro,vt non iudicemini. Scilicet de hoc crimine ſeu peccato, quod abſque authoritate iudicaſtis. *Nolite condemnare & non condemnabimini.* Hæc verba de condemnatione nõ ſunt de textu: ita quòd hæ quinque dictiones,nolite condemnare & non condemnabimini,ſuperfluunt. *In quo enim iudicio iudicaueritis.*pro,iudicatis,*iudicabimini.* Vbi declarauit euaſionem pœnæ nolentium iudicare,declarat modo pœnam ac præmium iudicantium, tum quo ad iudicium:dicẽdo,quo iudicio iudicatis,illo iudicabimini. Nõ dicit ĩ quali:quia nõ iudicabimini temerario aut iniuſto iudicio quali alios iudicaſtis. Nec dicit iudicabit vos deus aut iudicabo ego,ſed dicit iudicabimini:ſignificãdo iudicium paſſiuè. Et vere in quo iudicio iudicamus,illomet iudicabimur meritorie : quia illudmet iudicium quod nos exercem⁹,erit ratio ꝙ iudicabimur ad pœnam,vel præmium. ¶Tum quo ad quãtitatem pœnæ,vel præmij:ſubiungendo, *Et in qua menſura menſi fueritis remetietur uobis.*pro,Et in qua mẽſura metimini, menſurabitur vobis. Hoc etiam eſt verum meritorie tam in pœnis quàm in præmiis. eadẽ nanque menſura proportionaliter reſpondebitur homini ſiue

præmian-

præmiando,ſiue puniendo,qua ipſe alios iudicando vſus eſt in bonum vel in malum.Nec dicit eadem menſura temporis, quod eſſet tempus præmij vel pœnæ reſpondere tempori meriti vel demeriti,ſed dicit abſolutè qua menſura : vt intelligamus ex noſtri menſura meriti vel demeriti oriri menſuram proportionatã præmij vel pœnæ,non deſcendendo ad has vel illas circunſtantias. *Quid autem uides feſtucam in oculo fratris tui,& trabem in oculo tuo non uides.*pro,non conſideras?) Prohibito primo iudicij malo:ſcilicet eſſe ex non officio,prohibet alterum malum: ſcilicet eſſe ab indigno ſeu hypocrita : hoc eſt , ab homine grauiori peccato ſubiecto.hoc enim ſignificat per parabolam feſtucæ & trabis.Et reprehendit tam actum interiorem,dicendo , vides feſtucam,& trabem non conſideras:quàm actum exteriorẽ, dicendo,ſine eiiciam feſtucam. *Aut quomodo dicis fratri tuo,frater,ſine eiiciam feſtucam de oculo tuo, & ecce trabs in oculo tuo?* Vtrunque enim reprehenſibile eſt, ſcilicet & videre in aliis minima , & in teipſo non videre magnum crimen,& monere fratrem,vt patienter ferat corripi de minimis à te,qui opprimeris magnis.¶ Vbi nota ſermonem hunc verſari inter fratres,vt litera manifeſtat:vt intelligamus,quòd etiam ſine quacũque alia culpa indignum eſt, vt irretitus maiori crimine ingerat ſe purgationi minorum peccatorum in fratre. *Hypocrita.* Appellatur hęc indignitas hypocriſis:quia ex natura facti hypocriſis eſt , præ ſe ferre officium probi viri ſtudendo correctioni proximi,& eſſe prauum habendo grauiora crimina. *Eiice primum trabem de oculo tuo.* Non reprehendo ſtudium tuum erga correctionem fratris , ſed inordinationem:quia prius debes videre trabem tuam,& eiicere illam à te. *Et tunc.* Et non ante licitum erit tibi ſtudere ad eiiciẽdum feſtucam fratris tui. *videbis eiicere feſtucam de oculo fratris tui.* Aduerte hîc,quòd Ieſus à manifeſtioribus docens , manifeſtiſſima inducit inconuenientia exemplo trabis & feſtucæ:non quòd hãc ſolam intelligamus indignitatem iudicis ſeu correctoris, ſed vt ex hac manifeſtiſſima intelligamus reliquas.Indignus ſiquidẽ iudex ſeu corrector eſt,habens trabem in oculo proprio,non ſolùm ſi feſtucam,ſed etiam ſi trabem alienam nititur leuare:iuxtà illud Apoſtoli ad Roma.2. Qui prædicas non furandum , furaris,&c.Sed hæc dominus à manifeſtioribus intelligi voluit.

*Nolite dare.*pro,ne detis,*ſanctum canibus:neque mittatis margaritas ueſtras ante porcos,ne forte conculcent eas pedibus ſuis, & canes conuerſi dirumpant uos.*Prohibitis malis iudicum ac correctorũ,prohibet

hibet mala diſpenſantium ſacra myſteria, duabus metaphoris. Altera eſt, ne detis ſanctum canibus, ne conuerſi dirumpant vos. Altera eſt, non mittatis margaritas veſtras ante porcos, ne fortè cõculcẽt eas pedibus ſuis. ¶ In prima prohibetur ſanctũ, hoc eſt, quod dei eſt dari canibus, hoc eſt, impugnatoribus veritatis. Canis enim inter omnia animalia habet vocẽ latratus ſui ad ſolam obiectionẽ: & propterea ij quorũ ſtudiũ ac officiũ eſt clamare ad repellendũ, ad impugnandũ, ad contradicendũ, canes appellãtur. In ſecũda prohibetur margaritas veſtras, hoc eſt, id quod noſtrũ eſt, preciosum tamẽ, mitti ante porcos: hoc eſt, homines non ſolũ carentes notitia margaritarũ, ſed etiam immerſos ter terreno luto: quales inter cętera animalia videmus porcos. ¶ Et huius quidem ſecundæ metaphoræ inconueniẽs clarum eſt: ſcilicet ne fortè porci conculcent margaritas veſtras pedibus ſuis: poteſt enim facilè euenire hoc inconueniens, & ſi nõ neceſſariò euenit: quia poſſent porci aliò diuertere: & propterea dicitur fortè. In quo etiam caſu non eſſetis immunes à culpa: quia quãtum in vobis fuit, expoſuiſtis margaritas periculo cõculcationis. ¶ Sed primę metaphoræ inconueniens latet. nam non apparet, non videmus canes conuerti ad dirumpendum nos, ex eo quòd damus eis ſanctũ panem aut cibum: ſicut videmus porcos conculcare margaritas, ſi mitterentur ante illos. Penſentur verba textus: non dicitur ſanctum panem, neque ſanctas carnes, neque ſanctum cibum, quodcunque enim horum ſonaret compoſitum ex cibo & ſanctitate: ſed dicitur ſanctum ſine additione aliqua: hoc eſt, mũdum ac eleuatum ab vſu, non ſolùm brutorum animalium, ſed etiam humano. nam ſanctum ſignificat mundum, competens tamen vſui diuino: ac per hoc incompetens vſui canum. Ita quòd dando canibus rem incompetentem vſui canum, non obſtante quòd ſit tantæ excellentiæ, ſcilicet quòd ſit ſancta præbetur materia canibus conuertendi ſeipſos ad dirumpendum vos: videmus enim quòd canes vacantes ſibiipſis ſeu occupati in aliis, ſi inuitantur dando eis aliquid inutile ipſis, irritantur quandoque aduerſus illos, qui rem illam eis iecerunt. Quanuis hoc nõ ſemper eueniat, propter quod in textu apponitur fortè. Eſt itaque metaphoræ inconueniens, ne fortè conuerſi canes ad iactum rei ſanctæ, hoc eſt, competentis deo non canibus, materia irritationis accepta, nulla habita ratione doni ſancti dirumpant vos ab inuicem ſeparando vel frangendo morſu. ¶ Intentum autem per hanc primam metaphoram eſt, quòd ſancta dei myſteria (vt ſecreta trinitatis, verbi incar-

bi incarnati euchariſtiæ,& ſimilia)non declaremus impugnatoribus veritatis. Minus dixi. nam præuidit Ieſus impoſſibile eſſe ſcriptoribus & prædicatoribus,occultare hæc canibus, & manifeſtare aliis:& propterea dixit non detis canibus :hoc eſt, ex intentione non detis canibus. Secus autem quando ex neceſſitate panduntur ſancta canibus : quando ſcilicet in communi docere oportet,& inter eos ſunt aliqui impugnatores veritatis: vel quando neceſſitas impugnantium vrget,vt aperiamus ipſis occultiora ſancta. Tunc enim non agitur contra hoc præceptum : quia prohibetur voluntaria,non neceſſaria datio ſancti canibus,quæ hic non interuenit : quia non ipſis canibus, ſed eccleſiæ daretur ſanctum præſentibus canibus. Periculum autem manifeſtum inde imminet:ſcilicet ne fortè ſtudioſi ad contradicendum,ex prædicato ſancto vbi quieſcebant vertantur, ad dirumpendum vos ſchiſmaticis & hæreticis documentis fabricatis ſuper audita ſancta. Sic enim Arius conuerſus dirupit nos, auditis myſteriis trinitatis ignotis & inutilibus ſibi:& ſic de aliis ſimilibus. ¶ Secundæ autem metaphoræ intentum eſt,vt exponamus precioſa nobis eccleſiaſtica ſacramenta hominibus, qui illa nõ cognoſcunt, qui non æſtimant,qui terrenis ſunt dediti, quorum animus ſolis terrenis paſcitur:ne affectibus malaq; vita conculcent illa. An nõ margaritæ mittuntur ante porcos,quum paſſim ſacramẽtum ordinis,ſacræ religionis,aut caſtitatis profeſſio,ſacerdotia & id genus alia precioſa apud eccleſiam,exhibentur hominibus ſola cupiditate hæc ſubeuntibus? Teſtatur conſequens conculcatio tam precioſorum ordinum, ſtatuum,graduum atque officiorum(quá vtinam non videremus) ex cœnoſis ſtudiis eorum ſic eſſe. *Petite.* Docuerat ſuperius petere,orando pater noſter,&cæ.docuerat & quærere,quærite primùm regnum dei,&c. Intendit modò monſtrare vtilitatem vtriuſque (ſcilicet petere & quærere) adiũcto tertio,ſcilicet pulſare. Et hoc ad occurrendum putantibus vanum eſſe petere,quærere & pulſare apud deum,qui omnia nouit, qui omnia ab ęterno apud ſeipſum definiuit,qui immutabilis eſt huiuſmodi enim errorem confutat, monſtrando hæc eſſe vtilia ſeu fructuoſa. Et verè non obſtat certitudini diuinæ ſciẽtiæ,prædeſtinationis & immutabilitatis,vtilitas petitionis,inquiſitionis & pulſationis,apud ſapientes & intelligentęs:quòd cauſæ ſecundæ non contrariantur diuinæ prouidentiæ, ſed exequuntur illã: petitiones ſiquidem,inquiſitiones,& pulſationes,inter cauſas cõputantur ſecundas. Ita quòd ſicut diuinæ prouidẽtiæ ordo habet

vt veſcamur pane in ſudore vultus noſtri (ferendo,colendo, metendo,expurgando,molendo triticum) ita habet vt petendo,inquirendo,pulſando,regnum cœlorum ingrediamur. Et propterea ſicut ſtultum eſt dicere vana eſſe media humana ad habendũ panem,ita ſtultum eſt credere vana eſſe hæc media ad poſſidendum cœlorum regnum:omnia enim apud deum ab æterno certa & diffinita ſunt abſque quacunque mutatione poſſibili in ipſo deo:ſed per cauſas ſecundas mutationi ſubiectas exequenda.

¶ Tria itaque præcepta ſimul dat. Primum eſt petite, proculdubio à deo,à patre veſtro cœleſti, Quod præceptum,quia eſt affirmatiuum,fert ſecum ſubintellectas circunſtantias præceptorum affirmatiuorum:quando,vbi,ſicut,quid,&c. *Et dabitur.* Non dicit & dabitur quod petitis,ſed abſolutè dabitur: quia vt inferius ipſe Ieſus declarabit,noceret aut inutile eſſet quãdoque dari quod petimus. Vnde & Paulo ter dominum roganti vt diſcederet à ſe angelus Satanæ colaphizans ipſum, non eſt datum quod petiit: ſed gratia conſeruans ipſum. Rurſus non dicit,& dabitur tũc: ſed ſine determinatione temporis,& dabitur. *Vobis.* petentibus, ad differentiam aliorum:quibus quamuis petamus:non tamẽ datur illis,ſed nobis obſiſtente illorum demerito. Scriptũ eſt enim, ſi ſteterint Moyſes & Samuel coram me, non eſt anima mea ad populum iſtum, Hiere.15. Semper tamen petitio redit in ſinum petentis. *Quærite.* Secundum præceptum affirmatiuum quoq; eſt hoc. Et ipſe dominus explicat inferius rem quærendam, eſſe viam ad vitam:ſubiungendo,& pauci ſunt qui inueniant eam.

Et inuenietis. Ecce vtilitas inquiſitionis:inuenire ſcilicet viam vitæ. *Pulſate.* Tertium eſt hoc præceptum ſimiliter affirmatiuum. Et directè,pulſare ad oſtium regni cœleſtis præcipit:vt inferius ipſemet dominus declarabit. *Et aperietur vobis.* Fructus pulſandi eſt apertio oſtij ad ingreſſum regni cœlorum. Et hæc apertio non aliis,ſed vobis pulſantibus fiet: quia nullus veſtrum meretur alteri ingreſſum regni cœlorum, ſed ſibiipſi tantum.

Omnis enim. Ne intelligeres verba domini dirigi ad diſcipulos in perſona iuſtorum tantùm, reddit rationem fructus vtilitatis ex vtili: omnis enim tam iuſtus quàm peccator (vt patet de Publicano) *qui petit.* concurrentibus debitis circunſtantiis. *Accipit: & qui quærit inuenit, & pulſanti aperietur.* Aduerte hîc duo. Alterum eſt,quòd quodlibet horum trium diffinitur efficax vniuerſaliter. Et verificatur ſubintelligendo quodlibet horum fieri, concurrentibus debitis circunſtantiis. ¶ Alterũ eſt,quòd vtilitas

duorum primorum deſcripta eſt in textu tum in futuro(accipietis,inuenietis)tum in præſenti,accipit,inuenit. Tertij autem vtilitas in futuro tantum deſcripta eſt : prius aperietur vobis,modo aperietur. Ad ſignificandum,quòd petere & quærere, in præſenti vita poteſt habere effectum : pulſare autem non niſi in extremo vitæ,quum hinc ad cœlum migramus,effectum habet. *Aut quis eſt ex uobis homo quem ſi petierit filius ſuus panem,nunquid lapidem porriget ei?aut ſi piſcem petierit,nunquid ſerpentem porriget ei?* Intendens declarare tria hæc præcepta ſigillatim:inchoat à primo,petite & accipietis,& declarat ſimul duo,ſcilicet ſecuritatem accipiendi,& qualitatem rei accipiendæ : vtrunque ſiquidem manifeſtat ex ſimilitudine carnalis patris,quum filij petunt ab eo panem vel piſcem,& metaphora eſt ſatis clara. ¶ In qua aduerte,quòd filio petenti panem pater non porrigit lapidem inutilem,neque petenti piſcem pater porrigit ſerpentem nociuum . Intendit enim per hanc metaphoram, quòd nobis petentibus neceſſaria ſeu vtilia, deus non dat aliquid inutile aut nociuum , vt hinc intelligamus deum negare nobis quandoque quæ petimus , quia ſi daret quod petimus,daret inutile aliquid aut nociuum. ita quòd nobis petentibus panem(hoc eſt,credentibus petere aliquid neceſſarium tanquam panem)daret lapidem: & ſimiliter petentibus aliquid vtile ſeu delectabile tanquam piſcem, daret ſerpentem . Vnde pulchrè Aug.dicit: bonus dominus qui negat quandoque quod volumus, vt tribuat quod mallemus.*ſi ergo uos quum ſitis mali.* Tū quia eſtis ex nihilo.inde enim omnis creatura mali aliquid habet.& nemo bonus,niſi ſolus deus.Tum in actione:quia ſi dixerimus nos peccatum non habere,mentimur. *Noſtis bona dare filiis ueſtris, quanto magis pater ueſter qui in cælis eſt?* Si ſecuri confiditis , quòd pater veſter carnalis non det vobis niſi bona:quanto magis debetis eſſe ſecuri de patre veſtro cœleſti?quum patres veſtri carnales ſint ex parte boni,& ex parte mali:pater autem veſter cœleſtis ſit omniquaque bonus. *Dabit bona.* Non dicit dabit petita, ſed dabit bona:quia quandoque neſcimus quod petimus eſſe nobis inutile aut nociuum. *Petentibus ſe.* Pronomen,ſe, refert patrem cœleſtem. Intendit enim quòd petentibus ab eo,dabit non vtilia & nociua, ſed bona. *omnia ergo.* Declaratis ſpectantibus ad primum præceptum,declarat ſpectantia ad ſecundum pręceptum,ſcilicet quęrite & inuenietis : manifeſtando tum viam quærendam & inueniendam:tum à quibus inquirere illam debemus, ibi attendite à falſis. ¶ Via ergo quęrēda & inueniēda declaratur primo in pręceptis

ceptis affirmatiuis actionum noſtrarum erga homines: reducendo omnia ad vnum præceptum. *Quæcunque vultis ut faciant nobis homines, & nos facite illis.* Et deeſt aduerbium, ſic. Legendum eſt, *omnia quæcunque uultis ut faciant nobis homines, ſic & uos facite illis.* Et eſt ſermo de voluntate naturali, ad quam ſcilicet rationalis natura nos inclinat. Per hoc enim excluduntur inordinatę voluntates. Rurſus non præcipitur, vt omnia eadem ſecundum ſpeciem faciamus aliis, quæ volumus nobis exhiberi, ſed eadem proportionaliter. non enim præcipitur dominis volentibus ſeruitia à ſubditis, vt ipſi illaſmet ſpecies ſeruitiorum exhibeant ſubditis, ſed proportionaliter, hoc eſt, quòd ſicut volunt ſubditos efficere quod debent ſubditi, ita ipſi domini faciant ſubditis quod debent domini efficere. & econuerſo, ſic enim impletur à dominis & ſeruis, à viro & vxore, à patre & filiis, & reliquis differentiis hominum, hoc naturale præceptum, quæcunque vultis vt faciant vobis homines, & vos facite illis. *Hæc eſt enim lex & prophetæ.* Non dicit tota lex: quia præceptum hoc non complectitur niſi dilectionem proximi, & nihil dicit de dilectione dei: tota autem lex in his duobus pendet: vt dicitur inferiùs ca. 22. Et intendit quòd hoc prçceptum non ſolum eſt iuris naturę, ſed legis & prophetarum, & propterea quærite hanc viam. *Intrate per anguſtam portam.* Aſcendit paulatim dominus docendo viam. Incœpit enim monſtrare viam à præcepto iuris naturæ probato diuina lege: modò monſtrat viam præceptorum fidei. monſtrauit initium viæ eſſe bene ſe habere erga homines: monſtrat modò viam ipſam eſſe in bene ſe habere erga vitam cœleſtis patriæ: quod eſt bene ſe habere erga deum. Via enim gratiæ & fidei fundatur ſuper viam naturæ, & perficit illam. & propterea vtriuſque meminit. Declarat itaq; viã vitæ cœleſtis quęrendam ex ſimilitudine portæ anguſtę & viæ arctæ. Intrate ergo per anguſtam portam, fidei. Fides enim eſt velut porta, qua viam cœleſtem ingredimur. & quod Apoſtolus appellat redigere omnem intellectum in obſequium Chriſti, appellauit hîc Ieſus anguſtiam portæ. *Quia lata porta & ſpacioſa uia eſt quæ ducit ad perditionem: & multi ſunt qui intrant per eam.* Rationem reddit ex differentia inter viam ad perditionem, & viam ad vitam, penes tria: ſcilicet portam, viam, & numerum gradientium. porta enim viæ ad perditionem eſt lata, via quoque ſpacioſa: & multi ſunt qui intrant per eam ad propriam perditionem æternæ mortis. Quo contra. *Quam anguſta.* pro, quoniam anguſta, *porta & arcta uia eſt quæ ducit ad uitam: & pauci ſunt*

ri ſunt qui inueniunt eam. Vide ſingula. Porta fidei anguſtiis articulorum fidei concluditur: porta verò perditionis, abſque fide aut fidei ratione, nullos fere terminos habet: ſed valde lata eſt, dum vnuſquiſque per ſuæ rationis ſeu æſtimationis iudicium ingreditur ad operandum. Via vitæ, quia via charitatis & reliquarum eſt virtutum (ita vt qui in vno offenderit, omnium reus ſit) nō ſolùm arcta eſt, quia quælibet virtus eſt in medio: ſed etiam valde anguſta eſt, quia oportet nullius virtutis lineam in medio conſiſtentem deſerere. ſi in vna enim erratur, extra totam viam erratur. Via verò perditionis, quia per omnia extra medium hinc & inde vitia expanditur, ſpacioſa valde eſt, ſicut medium in circulo, & linea per centrum, ſtricta eſt: ſuperficies autem hinc inde ſpacioſa eſt. Multos denique ire per perditionis viam, & paucos inuenire facto viam vitæ, vtinam non videremus. *Attendite.* Morale eſt quęrētibus viam interrogare alios expertos viam. Et propterea dominus non ſolum quęrendam viam, ſed etiam illos à quibus quærenda occurrit docet: tales enim ſunt communiter doctores & perſonæ ſpirituales monſtrantes viam aliis. Ne ergo fallamur, attendite, inquit, diligenter cauete. *A falſis prophetis.* Appellatione prophetarum intellige quoſcunque officium videndi, quæ aliis manifeſta non ſunt, profitentes. *Qui veniunt ad uos.* Ego non mitto illos, ſed ipſi ex ſe veniunt ad vos. *In ueſtimentis ouium.* Ieiuniis, fletibus, orationibus, vilibus veſtibus, & aliis huiuſmodi exterioribus ſignis virtutum. Hæc enim ſunt velut veſtimenta ouium Chriſti. *intrinſecus autem ſunt lupi rapaces.* tendentes ad perditionem ouium Chriſti. intendunt enim ſub ſpecie tot exteriorum bonorum immiſcere venenum alicuius hæreſis ſeu ſchiſmatis, aut mali moris ſeu licentiæ. *A fructibus eorum cognoſcetis eos.* Ne excuſationem ignorantiæ haberemus, dat regulam cognoſcendi interiora hominis, vt caueamus ab eis, à fructibus, inquit, eorum cognoſcetis eos. ¶ Siſte mentis pedem, & diſcerno fructus eorum à fructibus non eorum, ſed vel officiorum, vel audientiū, vel fidei, & vniuerſaliter gratiarum gratis datarum. Fructus eorum ſunt propriæ charitatis, ſiue conſiſtant in verbis, ſiue in omiſſionibus, ſiue in factis. Non ſunt autem fructus eorum concurſus populi, conuerſio hominum ad pœnitentiam mediantibus eorum prædicationibus, & ſimiles effectus: quoniam iſti ſunt fructus fidei & deuotionis audientium, & non ſunt propria opera prophetarū. Similiter quæ dicunt ex ore Moyſi & prophetarū, non ſunt eorum, ſed cathedræ fructus. Similiter prophetare

& dęmones eiicere, & miracula facere vera in nomine Ieſu Chriſti, non ſunt fructus eorum, ſed gratiæ gratis datæ. ſtant enim hæ gratiæ cum peccato mortali, cum inimicitia eorum ad deum, vt in hoc capitulo dominus ſubiungit. Non eſt igitur temeraria ratio ab operibus propriis cognoſcere animum hominis. *Nunquid colligunt de ſpinis uuas, aut de tribulis ficus?* Declarat hanc regulam ex ſimilitudine vegetabilium, tum in ſpecie de fructibus ſpinarũ & tribulorum. Vtrunque genus ſpinæ dicitur. Tum in genere, prius de facto: dicendo vniuerſalem. *ſic omnis arbor bona fructus bonos facit: mala.* pro, putris, *autem arbor malos fructus facit.* Deinde à poſſibili dicendo, *Non poteſt arbor bona: malos fructus facere: neque arbor mala.* pro, putris, *fructus bonos facere.* Vbi non dicit non poteſt arbor bona fieri putris: aut econuerſo, non poteſt putris fieri bona, ſed dicit, quòd non poteſt arbor bona exiſtens bona fructus malos facere: & ſimiliter non poteſt arbor putris exiſtens putris fructus bonos facere. Et ſignificatur per hæc ſimul iuncta, quòd arbor bona profert fructus bonos tantùm, & non bonos & malos: & ſimiliter arbor putris profert fructus malos tantùm, & non malos & bonos: alioquin arbor bona poſſet facere malos & putris bonos, cuius contrarium textus dicit. ¶Intendit autem per ſimilitudinem arboris voluntatem: & conſequenter per arborem bonam ſeu putrem, voluntatem bonam ſeu malam. Per fructus vero bonos, qui non ſunt veſtimenta ouium communia etiam lupis, illos quos Apoſtolus ad Galatas quinto dicit eſſe fructus ſpiritus: dicendo, fructus autem ſpiritus eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Hæc opera ſi ſunt fructus eorum, cognoſcimus eos eſſe veros prophetas, eſſe bonas arbores, habere bonam voluntatem. ſi autem fructus hos non videmus, attendamus diligentius: quia vel aliquod operum carnis, quorum ibi Apoſtolus meminit, vel ſaltem humana cupiditas, aut gloria, illorum fructus inuenietur. ¶Sed occurrit difficultas applicandi integrè parabolam arboris, quantum ad hoc, quòd putris arbor facit tantùm malos fructus, quum falſi prophetæ malæ voluntatis faciant etiam aliqua bona opera, ieiuniorum, eleemoſynarum, & cętera. Nam veniunt in veſtimentis ouium, & ſimiliter quantum ad hoc, quòd bona arbor, non niſi bonos fructus facit: quia nullus eſt tam ſanctus, qui non peccet in hac vita. ¶Solutio eſt, quòd ideo Ieſus hæc dixit, vt intelligam' quòd quæcunque bona opera ex ſuo genere, procedunt à mala volun-

tate

tate falſorum prophetarum, non ſunt fructus boni, ſed ſunt fructus mali: ita quòd intelligamus etiam ipſa veſtimenta ouium, ſub quibus ſe occultant, fructus eſſe malos. Et vere ſic eſt, quia ſunt effectus malæ voluntatis ordinantis hæc omnia ad malum finé. Quod autem obiicitur de peccatis ſanctorum, non obſtat ſententiæ euangelicæ: quia nullum peccatum eſt fructus bonæ voluntatis. deficiendo enim à perfectione bonæ voluntatis peccat, quiſquis venialiter peccat. *omnis arbor quæ non facit fructum bonum, excidetur, & in ignem mittetur.* pro, exciditur, & in igné mittitur. *Igitur ex fructibus eorum cognoſcetis eos.* Tacite occurrit quæſtioni, nunquid tales falſos prophetas tu manifeſtabis puniendo? Reſpondet enim, nihil manifeſte promitto: ſed indubie quotidie intus ſucciditur de horto ſeu conſortio ſanctæ eccleſiæ, & in ignem æterni cruciatus quotidie mittitur: dum quotidie aliquis eorum moritur. Non igitur aliunde, quàm ex fructibus eorum cognoſcetis eos in præſenti vita. *Non omnis.* Declaratis ſpectantibus ad duo prima præcepta, declarat modò tertium præceptũ, ſcilicet pulſate & aperietur vobis. Et duo dicit, alterum negatiuum, non omnis qui dicit: alterum affirmatiuum, qui facit voluntatem &c. per hæc enim duo declaratur, quid eſt pulſare ad ingreſſum regni cœlorum: ac per hoc diſcernuntur vere pulſantes (quibus & aperietur) à non vere pulſantibus, quibus non aperietur. *Qui dicit mihi.* Quanuis nullus dicere poſſit Ieſu domine, niſi in ſpirituſancto (vt Apoſtolus primæ ad Corinthios duodecimo dicit) quia veritas à ſpirituſancto eſt, non tamen ſufficit iſte effectus ſpirituſſancti ad hoc, quòd homo intret in regnum cœlorum: quia non ſufficit ad ſalutem vera fides ſine operibus. *Domine domine, intrabit in regnum cælorum.* Repetitio, vel confeſſionem vtriuſque naturę in Chriſto ſignificat, vel ſignum eſt feruentis exterioris cultus. Ac ſi aperte dicat, non omnis qui profitetur integre fidem meam, quantumcunque ferueat exteriori cultu colendo me, intrabit in regnum cœlorum. *Sed qui facit voluntatem patris mei, qui in cælis eſt.* Ecce affirmatiuum, non ſufficit dicere, domine domine, integra fide & exteriori cultu: ſed oportet factis exequi voluntatem patris mei. *Ipſe intrabit in regnum cælorum.* Omnes iſtæ quinque dictiones ſunt ſuperfluæ. *Multi dicet mihi in illa die, domine domine, nonne in nomine tuo prophetauimus, & in nomine tuo dæmonia eiecimus, & in nomine tuo uirtutes multas fecimus?* Declaraturus ambo propoſita, primò declarat negatiuum: ſcilicet, non omnis qui dicit mihi, & cætera. Decla-

rat autem hoc à tribus generibus hominum, quorum damnatio valde àdmiranda apparet hominibus. vix enim perſuaderi poteſt hominibus, quòd aliqui viri verè prophetent, & miracula vera faciant, & dæmones eiiciant ab obſeſſis corporibus, & cum hoc ſint viri mali inimici dei. Hæc tria genera hominum inducit hic Ieſus: non quòd omnes tales, ſed quòd multi eorum dicent mihi in illa die, iudicij ſcilicet, domine domine, rectitudine fidei, nónne in nomine tuo prophetauimus, de occultis ſecretíſque illuminati ſumus inuocando nomen tuum: & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, dæmonia eiecimus, ab hominibus: & ſimiliter in nomine tuo, credito & inuocato, virtutes multas, verorum miraculorum fecimus. *Et tunc.* in die iudicij: *fatebor illis.* reſpondẽdo, *quia nunquam noui vos.* Nota nunquam: quoniam hinc manifeſtè patet, quòd nec tunc quando prophetabatis, quando dæmonia eiiciebatis, quando miracula faciebatis, noui vos, notitia filiorum. Et dixit hoc vt intelligeremus iſtos damnari, non quia poſt miracula effecti fuerint iniqui, ſed quia etiam tunc erant iniqui. propterea enim dixit, nunquam noui vos. *Diſcedite à me omnes.* Superfluit omnes. *Qui operamini iniquitatem.* Rationem reddit, quare nunquam nouit eos: quia ſcilicet cum tot gratiis exercebant opera iniqua. Hæc enim omnia (ſcilicet facere miracula, & prophetare, & dæmones eiicere) ſpectant ad gratias gratis datas hominibus ad vtilitatem aliorum, & ſtant cum inimicitia ad deum. ¶ Et bene hæc nota: ne curras cum vulgo ad adorandum homines velut ſanctos, quia prophetant aut miracula faciunt. Sunt enim hæc opera communia bonis & malis: vt hic dicit dominus. *Omnis ergo qui audit uerba mea hæc, & facit ea, aſſimilabitur.* pro, aſſimilabo, *eum uiro ſapienti.* pro, prudenti, *qui ædificauit domum ſuam ſuper petram, & deſcendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & non cecidit: fundata enim erat ſuper petram. Et omnis qui audit uerba mea, & non facit ea, ſimilis erit uiro ſtulto, qui ædificauit domum ſuam ſuper arenam: & deſcendit pluuia, & uenerunt flumina, & flauerunt uenti, & irruerunt in domum illam, & cecidit: & fuit ruina eius magna.* Declarat affirmatiuum: ſcilicet qui facit voluntatem, & cætera. Declarat autem aſſimilando facientem voluntatem patris ædificanti domum ſuper terram: non facientem verò, ædificanti domum ſuper arenam. Similitudo eſt ſatis clara. ¶ Circa quam tria ſunt notanda.

notanda. Primum, quòd ratio ſimilitudinis eſt eo, quòd tam ſeruare quàm non ſeruare præcepta Chriſti conſiſtit non in vna operatione, ſed in conſtructione vniuerſæ vitæ hominis. Seruans enim Chriſti præcepta ſolus ille eſt, qui vniuerſam vitam ſuam conſtruit firmam ac ſtabilem ſemper duraturam: audiens vero, & non ſeruans eſt, quicunque vniuerſæ vitæ ſuæ ſic rationem habet, vt non ſit firma. Et eſt ſermo de firmitate & duratione perpetua: & ſimiliter de non firmitate in æternum. & propterea ille prudens, iſte ſtultus dicitur. ille enim, vt prudens fundamentum firmum elegit: iſte vt ſtultus infirmitatem admiſit fundamenti totius vitæ. ¶ Secundum eſt, quòd tria aduerſantia domui inducuntur: tum vt ex numero trinario vniuerſa contraria intelligantur, tum vt ex ſpeciebus nominatis (ſcilicet pluuia, vento & flumine) vndique occurrentia mala intelligeremus. nam pluuia deſuper obruit, flumina ſubtus eradicant, venti latera domus percutiunt. ¶ Tertiũ eſt, quòd ille ſolus appellatur facere, qui perſeuerat vſque in finem. huiuſmodi perſeuerantia manifeſte ſignificatur per non caſum domus ex ventis, fluminibus & pluuiis. Et vere ſic cõgruebat propoſito diffinire facientem: quia ſermo eſt de illo facere quo pulſamus, & apperitur nobis regnum cœlorum. conſtat nanque ſolos illos qui perſeuerant ſeruando præcepta Chriſti, pulſare ad oſtium regni cœlorum, ita quòd aperietur eis. reliquis enim conſtat non aperiendum eſſe: & conſequenter non pulſaſſe: quia omni pulſanti aperietur. *Et factum eſt quum conſummaſſet Ieſus uerba hæc, admirabantur.* pro, obſtupeſcebant, *turbæ ſuper doctrina eius.* Admiratio turbarum ſubiuncta hîc ab euangeliſta ſuper doctrina Chriſti, intelligi poteſt dupliciter. Vel ad ſignificandum materiam ſtuporis: ſcilicet quòd verba hæc in monte dicta ſignificentur materia admirationis. Et hic ſenſus non eſt literalis: quia turbæ non interfuerant ſermoni habito à Ieſu in monte ad diſcipulos. Vel ad ſignificandum tempus admirationis: ſcilicet quòd fuit poſt prædictum ſermonem. Et hic eſt ſenſus literalis. Vnde & Marcus & Lucas huius admirationis & cauſæ meminerunt abſque ſermone hoc: Mirabantur enim turbæ de doctrina quã audiebant Chriſto prædicante illis. *Erat enim docens eos ſicut poteſtatem habens.* Ratio hæc admirãdi integratur ex doctrina & modo faciendi miracula. Fecerant enim olim Moyſes, Helias & Helizeus miracula, ſed nõ tali modo: ſcilicet imperando, ſicut videbant Chriſtum imperare dæmonibus. Rurſus fecerant patres miracula, ſed non docendo propriã

doctrinam. Chriſtus autem & docebat propriam doctrinam, & poteſtatiue miracula apponebat doctrinæ, & propterea dicitur docens ſicut poteſtatem habens. Et quia in hoc excedebat Scribas, ſubditur, *Et non ſicut ſcribæ eorum & Phariſæi.* Superfluunt tres vltimæ dictiones: ſcilicet, eorum & Phariſæi.

CAPVT VIII.

Q*vum autem deſcendiſſet Ieſus de monte, ſecutæ ſunt eum turbæ multæ.* Matthæus inchoauit doctrinam ſermonis dominici dimiſſis turbis à Ieſu aſcendente in montem, & duo poſt facta ſubiunxit: alterum de admiratiōe turbarum ſuper doctrina Chriſti, alterum de ſequela multarum turbarum. Et dixit hæc quaſi redeundo ad ordinem hiſtoriæ: diſcribendo quòd poſtquàm Ieſus deſcendit de monte, in quo ſupraſcriptum protulit ſermonem, multæ turbę ſecutæ ſunt eum, nō quòd turbæ ſubſtiterint, & expectauerint in campeſtribus, donec Ieſus deſcenderet de mōte: ſed quòd licet dimiſſæ fuerint turbæ à Ieſu aſcendente in montem, & illæ iuerint ad propria, nihilominus vbi audierunt ipſum iterum prædicare publice, ſecutæ ſunt eum. *Et ecce leproſus ueniens adorabat eum.* Signum ſenſibile honorationis genuflectēdo exhibebat. *Dicens, domine ſi uis potes me mundare.* Magna fides, fatetur potentiam in voluntate conſiſtere. *Et extendens Ieſus manum, tetigit eum.* Vt dominum legis prohibentis tactum leproſi ſe oſtenderet: ſimúlque virtutem humanæ naturę in ſe aſtrueret, dum tactu curat lepram. *Dicens, volo.* Reſpondet ad id quod dixerat, ſi vis. *Mundare.* Altera oratio eſt imperatiui paſſiui. Et reſpōdet monſtrādo veram confeſſionem, potes me mundare: dum imperatiue dicit, mundare: tanquam poteſtatem habens. *Et confeſtim mundata eſt lepra eius. Et ait illi Ieſus, uide nemini dixeris.* Non præcipiendo, ſed humilitatis affectū explicando, interdicit curato publicationem miraculi: non quòd timeat ſibi de inani gloria, ſed quòd doceat diſcipulos, vt ſtudeant vitare humanam gloriam. *Sed uade oſtende te ſacerdoti, & offer munus tuum, quod præcepit Moyſes.* iuxta præceptum legis Leuit. 14. *In teſtimonium illis.* Declarat quorſum tendat hæc miſſio ad ſacerdotes: vt ſcilicet examinantes quomodo curatus eſt, intelligant ex hoc teſtimonio poteſtatem faciendi miraculi in me. *Quum autem introiſſet Ieſus Capharnaum, acceſſit ad eum centurio, rogans eum & dicens, domine puer meus iacet in domo paralyticus & male.* pro, grauiter, *torquetur.* Miraculum erga ſer-

ga ſeruum Centurionis in Capharnaum narratur. Vbi aduerte, quòd ea quæ Matthæus narrat de Centurione, intelligenda ſunt non per ipſummet Centurionem dicta domino Ieſu,ſed per internuncios:vt Lucas explicans rei geſtæ modum teſtatur. cap.7. *Et ait illi Ieſus,ego ueniam curabo eum.* Hęc verba domini reſponſiua fuerunt petitioni Centurionis per ſeniores Iudæorum. *Et reſpondens centurio ait.* per alios nuncios amicos,quum audiſſet quòd Ieſus veniret ad domum ſuam. *Domine non ſum dignus.* pro, idoneus,*ut intres ſub tectum meum,ſed tantum dic uerbo & ſanabitur puer meus.nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus,habens ſub me milites, & dico huic uade & uadit, & alii ueni & uenit, & ſeruo meo fac hoc, & facit.Audiens autem Ieſus miratus eſt.* Non eſt dubium Ieſum ſigna exteriora admirationis effeciſſe : ita quòd exterior admiratio in eo apparuit. Interior autem admiratio in Chriſto quoque fuit:non ex ea parte,qua omnia ei nota erāt antequam fierent(nullus enim admiratur de iis, quæ iam nouerat) ſed ex ea parte qua experimētali notitia hactenus ei ignota fuerat tā noua,inſolita, & magna fides hominis gentilis.Erat enim tanta taliſque confeſſio digna admiratione apud omnes. *Et ſequentibus ſe dixit.* Inter ſequentes erant ſeniores Iudæorum.qui primò miſſi fuerant à Centurione: cum quibus Ieſus ibat verſus domum Centurionis. *Amen dico uobis, non inueni tantam fidem in Iſrael.* Non dicit non inueniam,ſed adhuc non inueni:ad differentiam fidei in futurum inueniēdæ.Et rurſus dicit nō inueni: ſcilicet ex tempore quo quæro fructum prædicationis meę & miraculorum,quæ operatus ſum.Et hoc ſubintelligēdum eſt ad differentiam fidei maioris inuentæ in Ioanne Baptiſta: qui confeſſus eſt in eo diuinam naturam ac paſſionem, & recōciliationem mundi per eum &c.nō enim fides Centurionis prępõitur fidei Ioannis Baptiſtæ:ſed reliquorum qui ob prędicationem Chriſti vel eius miracula crediderant vſque ad tempus illud. Leproſus enim Iudæus magnam oſtenderat fidem (dicens, ſi vis potes me mundare)ſed maiorem oſtendit Centurio,profitens etiam modum curandi in abſentia ſolo verbo.Ex eo enim,quod dicit non inueni,ſignificat, quòd loquitur de tempore ex quo quæſiuit fidem in ſeipſum per prædicationem,& miracula tanquàm fructū prædicationis & miraculorum,& non abſolute.fides autem Ioānis Baptiſtæ fuit antequàm Chriſtus prædicaret,non fuit fructus prædicationis Chriſti. Vnde per hæc verba non præfertur fides Centurionis niſi Iſraelitis,qui Chriſto prædicante &c.crediderant

rant in eum. ¶Poteſt quoque intelligi abſolute, referēdo ad fidē etiā Ioannis Baptiſtæ. in eo enim primùm inuenit fidem ex quo venit ad executionem officij ſui. Sed tunc eſt ſenſus: non inueni tantam proportionaliter fidem in Iſrael. Quanuis enim fides Ioannis Baptiſtę fuerit maior quantitatem quātitati comparando, fides tamē Centurionis fuit maior proportionaliter: quia maior fuit illa fides in viro gentili, militari, ex auditu famę Ieſu. fere in principio prædicationis Chriſti, quàm fuerit in Ioanne Baptiſta ipſius maxima fides: quia fuerat ſanctificatus in vtero, filius ſacerdotis, educatus in vita eremitica, conuerſatus cum ſpiritu-ſancto &c. Sicut viduæ oblatio fuit maior cæteris proportionaliter, quanuis minimæ fuerit quantitatis: ſcilicet duorum minutorum. *Dico autem uobis, quod multi ab oriente & occidente uenient & recumbent cum Abraham & Iacob.* Occaſione ſumpta ex tanta viri gentilis fide, prædicit futuram ſalutem gentium. *In regno cœlorum.* Ideo inducit ſimul regnum cœlorum cum patriarchis Abraham, Iſaac, & Iacob: vt declaret ex hac coniunctione regnū promiſſum patriarchis Abrahā, Iſaac, & Iacob in Meſia, eſſe regnum cœlorū & non regnū de hoc mūdo, cuius oppoſitum intelligunt Iudæi, exiſtimātes regnum Meſiæ eſſe regnum terrenum. *Filii autem regni eiicientur.* Iudæi appellantur filij regni, quia ex genere cui promiſſum eſt regnum naſcuntur ſecundum carnem. Verùm nō dicit omnes ſed indefinite: quia quemadmodum non omnes, ſed multi gentiles recumbēt cum Abraham, ita non omnes, ſed multi filij eiiciētur. *In tenebras exteriores.* Internæ tenebræ ſunt tenebræ animi: exteriores autem ſunt tenebræ ſenſibilis lucis priuatiuę. tenebroſum enim credimus eſſe locum damnatorum. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Per has tres ſenſibiles pœnas (ſcilicet tenebras, fletum & ſtridorem dentium) deſcribit ad literam vniuerſas pœnas ſenſus, quæ erūt in inferno. Quòd enim de inferno ſit ſermo, ex eo patet, quòd è regione ponitur regni cœlorum (in quo recumbunt Abraham, Iſaac & Iacob) locus iſte. Quòd verò pœna ſenſus ſignificetur, ipſa nomina teſtantur, & congruit, vt quemadmodum regnum cœlorum ſignificatum eſt ſecundum ſtatum perfectionis, dicendo recumbent cum Abrahā, Iſaac &c. (hoc enim ad ſtatum reſurrectionis ſpectat, quando & non ante ad perfectionem veniet regnum cœlorum) ita damnatorum quoque perfecta afflictio, in anima ſcilicet & corpore, per has ſenſibiles pœnas ſignificetur. Trinarius autem numerus quia perfectionis eſt, ad vniuerſitatem pœnarum ſignificandam in-

ductus

ductus eſt. plures enim & maiores erunt pœnæ ſenſibiles damnatorum, quàm hæ tres explicent. Et quoniam non creditur fore ibi fletum lachrymarum, ideo ſpecies pro genere intellige: hoc eſt per has ſpecies intellige pœnas ſenſibiles non minores iſtis. ſunt enim illæ immanifeſtæ nobis, & propterea per has manifeſtas nobis deſcribuntur. *Et dixit Ieſus centurioni.* nō in propria perſona, ſed in ei⁹ amicis. *Vade, & ſicut credidiſti fiat tibi. Et ſanatus eſt puer.* deeſt eius, *ex illa hora.* pro, in illa hora. *Et cum ueniſſet Ieſus in domum Petri, uidit ſocrum eius iacentem & febricitantem: & tetigit manum eius, & dimiſit eam febris, & ſurrexit, & miniſtrabat eis.* Miraculum hoc circa ſocrum Petri, non in Capharnaum, ſed in Bethſaida videtur factum: quoniam domus Petri in ea creditur fuiſſe ciuitate. *Veſpere autem facto, obtulerunt ei multos dæmonia habentes: & eiiciebat ſpiritus uerbo: & omnes male habentes curauit, vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam dicentem: ipſe infirmitates noſtras accepit: & ægrotationes noſtras portauit.* Aduerte hîc textum Eſaiæ capite quinquageſimoquinto, quantum ad illa verba, Ipſe infirmitates noſtras accepit & ægrotationes noſtras portauit, exponi à Matthæo euangeliſta de cura corporalium ægritudinū, quam exercuit Chriſtus. ¶ Et ne putes (vt Porphyrius dixit) Matthæū fuiſſe ignorātem, diſcute diligenter textum illum Eſaiæ, & perſpicies ſenſum iſtū eſſe ſenſum literalem. Intendit enim Propheta de Meſia in paſſione conſtituto dicere, quòd ipſe non ficte, non vulgari fama: ſed vere miracula ſanitatum effecit alios ſanando: & tamen nos reputauimus eum quaſi leproſum & percuſſum à deo &c. Vnde principes Iudæorum illudentes Chriſto crucifixo dixerunt, alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere &c. ¶ Nec modus loquendi quo vtitur Propheta obſtat. Non quidem pronomen noſtras: quoniam clare patet prophetam dicere hæc verba in perſona populi, & tam beneficia collata populo Iudæorum, quàm peccata eiuſdem contra Chriſtum, vt communia etiam ſibi proferre. ſicut enim ait, infirmitates noſtras, ægrotationes noſtras, ita ſubiungit, & nos reputauimus eum quaſi leproſum &c. Nec verbum tulit aut portauit: quoniam hoc loquendi modo ſignificauit facilitatem curationum exhibendarum à Chriſto abſque medicinis, abſque alteratione aliqua. ita quòd tam facile ipſe tollit à populo noſtro ægritudines corporis, ac ſi tolleret vnam rem portabilem & veheret in alium locum. Eſt itaque literalis ſenſus prophetiæ, quòd Meſias vere

tulit,

tulit, hoc eſt abſtulit, infirmitates noſtras, quæ ſcilicet ex defectu accidunt: & ægrotationes noſtras, quæ ſuper exceſſu proueniunt: vt omne genus ægritudinis comprehendatur in iſtis. De animæ autem languoribus quæ peccata ſunt, ſubdit poſtea Eſaias ibidẽ: deus poſuit in eo iniquitatem omnium noſtrûm, & ipſe peccata multorum tulit. *videns autem Ieſus turbas multas circum ſe.* Multitudo turbarum, quę non poterant ſimul doceri, occaſionem dat domino prædicanti tranſfretãdi cum diſcipulis ſuis. *iuſſit diſcipulos.* Superfluit, diſcipulos. *ire trans fretum.* pro, ire in vlteriorẽ ripam. *et accedens unus ſcriba, ait illi, magiſter ſequar te quocunque ieris.* Scriba iſte offert ſe non diſcipulum, ſed comitem itineris, quocunque Ieſus ierit: non enim dignabatur quum eſſet ſcriba, hoc eſt, peritus in lege, ſubire diſcipuli nomen. *et dicit ei Ieſus, uulpes foueas habent, & uolucres cæli nidos.* Reſponſio hæc accuſat animum ſcribæ: ex eo enim quòd reſponſio non congruit oblationi ſcribæ, intelligimus quòd congruit animo eius. Spem lucri tollit hæc reſponſio: & propterea animus ſcribæ ad quæſtum inſinuatur, meritoq; repellitur à ſocietate itineris. *Filius autem hominis non habet ubi caput ſuum reclinet.* Appellat ſeipſum Ieſus filiũ hominis: tum humilitate, quia alij vocabant ipſum filium dei: tũ veritate, contra hæreticos futuros: alios negaturos quòd eſſet filius hominis, alios negaturos quòd eſſet filius virginis: tũ appropriatione, quia ipſe ſolus eſt deditus homini, eſt totus hominis: ad hoc enim venit vt hominem ſaluaret, vt ſeipſum daret redemptionem pro homine, quod eſt nomen naturæ humanæ. Sicut Hebręo modo loquendi, filij nuptiarum dicuntur dediti nuptijs: filij ſponſi, dediti iis quæ ſunt ſponſi: & filij mortis obnoxij morti, & ſic de ſimilibus: propter hoc enim Ieſus appropriauit ſibiipſi hoc nomẽ filius hominis. *Alius autem de diſcipulis eius ait illi.* Scriba non inuitatus obtulit ſe & reiectus eſt: iſte autem diſcipulus inuitatus (vt alius refert Euangeliſta) nõ recuſauit ſequi Chriſtum, ſed dilationem petiit: reſpondendo enim Ieſu dicenti, ſequere me, ait illi permitte me, &c. *Domine permitte me primum ire & ſepelire patrem meum.* Non dicit patrem meum mortuum, ſed patrem meum: quia non petit exiguum tempus paternæ ſepulturæ, ſed petit totum tempus vitæ paternæ. Ac ſi apertè dixiſſet, dimitte me ire donec viuit pater meus: ſignificauit enim durationem vitæ paternæ ab officio ſepulchri. quemadmodum Eutitia mater beatæ Luciæ dixit filiæ, tege primum oculos meos, & de facultatibus, fac quod volueris: ſignificando mortẽ ſuam ab

officio

officio tegēdi oculos. *Ieſus autē ait illi, ſequere me.* Alius Euāgeliſta adiūgit annūcia regnum dei, vt intelligamus relinquendum eſſe etiam patrem propter officium annunciādi regnum dei. *At dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos.* Non oportet mortuos deo eſſe, quibus dimittitur cura ſepeliēdi mortuos ſuos: quum officia hæc humanitatis cōmunia ſint bonis & malis: & propterea mortuos appellat illos, quorū ſtudiū eſt circa mortalia: quod cōmune eſt malis & bonis, imperfectis tamen. Ac ſi apertè dixiſſet, dimitte curam rerum mortalium iis, quorum ſtudium eſt circa mortalia: tuum autem ſtudium ſit circa æterna. Vſus eſt autem hoc modo loquendi, dimitte mortuos ſepelire mortuos ſuos, ad ſignificandum proportionem, immò ſimilitudinem inter curatores & curandos. *At aſcendente eo in nauiculam.* pro, nauem, *ſecuti ſunt eū diſcipuli eius: & ecce motus magnus factus eſt in mari, ita ut nauicula.* pro nauis, *operiretur fluctibus. ipſe uero dormiebat.* Coram aliis, in teſtimonium veræ naturæ humanæ in ipſo: & ne motus fluctuū in mari ipſo ſpectante fieret: ſi enim ipſo ſpectante factus eſſet, aut non timuiſſent diſcipuli, aut putaſſent quòd ipſo inuito fieret: ſed vbi dormiente Ieſu ſæuiunt fluctus terrentur diſcipuli, & confugiunt ad ſuſcitandum eum. *Et acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, & ſuſcitauerunt eum, dicentes, Domine ſalua nos, perimus. Et dicit eis Ieſus, quid timidi eſtis modicæ fidei?* Hoc monſtrat diſcipulos nō adhuc perfectam habuiſſe fidem: ſi enim credidiſſent eum verū deum, non ſuſcitaſſent à ſomno: nec putaſſent plus poſſe vigilantem quàm dormientem. *Tunc ſurgens.* Proculdubiò à ſeſſione ſeu cubitu. *Imperauit uentis & mari.* pro, increpauit ventos & mare. Senſibili imperio vſus eſt, vt cognoſcerent præſentes, quòd ſolo imperio mutat creaturas: & ſic cognoſcerent ipſum eſſe verum deum, cui proprium eſt ſolo imperio res efficere. Nec propterea venti & mare ſenſerunt aut perceperunt increpationem, ſed mutati ſunt: non enim ad hoc increpabat vt elementa ſentirent, ſed vt homines præſentes viderent, quòd ſola increpatione mutantur venti & mare. *Et facta eſt tranquillitas magna.* Euidētia miraculi ex ſubita tranquillitate non modica, ſed magna, cōprobatur: naturaliter enim paulatim fit trāquillitas poſt tempeſtatem. *Porro homines mirati ſunt dicentes, qualis eſt hic, quia uenti & mare obediunt ei?* Proculdubio diſcipuli modicæ fidei, homines appellantur, non ſolùm natura, ſed defectu diuinæ fidei: eorum etiam fuit hæc admiratio, & nō tantùm nautarū: vt patet, Luc. 8. *At quum ueniſſet Ieſus trans fretum,* pro, in vlteriorem ripam Geraſenorum,

raſenorum. pro,Gergeſenorum, *occurrerunt ei duo habentes dæmonia, de monumentis exeuntes ſæui nimis: ita ut nemo poſſet tranſire per viam illam. Et ecce clamauerunt dicentes, quid nobis & tibi Ieſu fili dei?* Non obliuiſcitur diabolus officij ſui: tentationem enim quam in deſerto inchoauerat poſt Chriſti ieiunium ad explorandum ſi filius dei eſſet, modò proſequitur: ex induſtria & arte exploratoria appellans Ieſum filium dei. Non quòd iam ſciret ipſum eſſe filium dei: quia ſi cognouiſſent nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. 1. ad Corin. 2. *venisti huc ante tempus torquere nos?* Vox iſta triſtitiæ eſt ſentientium ſpiritualem torturam, in hoc quòd cogebãtur præcepto Chriſti exire inuiti ab hominibus poſſeſſis: vt patet ex verbis Luc. 9. ca. ipſa enim coactio ad relinquẽdum poſſeſſa tortura eſt ſpirituali creaturæ. Appellatur autẽ ante tempus, vel opinatum: eo modo loquendi, quo dicimus euenire ſenium, vel infortunium ante tempus, quia ante opinatũ tempus occurrit. Vel torturæ: nam tẽpus quo torquebimur, erit poſt iudicium: interim autem eſt tempus quo nos torquemus alios: & propterea ante tempus noſtræ torturæ dicunt ipſum veniſſe ad torquendum eos. *Erat autem non longe.* Superfluit non. *ab illis grex multorum porcorum paſcens. Dæmones autem rogabant eum, dicentes, si eiicis nos hinc.* Superfluit hinc. *mitte nos.* pro, permitte nobis, *abire in gregem porcorum.* Eadem iniqua voluntas qua homines vexant, petitur exercenda ſaltem in porcis: vt vel ſic vexẽt homines in rebus eorum. Similis eſt hæc petitio petitioni Satanæ contra res quas poſſidebat Iob: vnde intelligimus naturalem poteſtatem dæmonum ſuper res corporeas, inhibitam alligatãq; à deo eſſe: ex eo enim quòd licentia egent ad ſubmergendos porcos, qui nõ erant res alicuius viri ſancti, quum porcus ſit animal prohibitum apud Iudæos, inſinuatur quòd nec in res quantumcũque prophanas poſſunt poteſtatem ſuam exercere, licentia non obtenta à deo. *Et ait illis, ite.* pro, abite. Non vt dæmonibus rem gratam concederet: ſed vt vteretur opera dæmonum ad manifeſtandam ſuam potentiam. *At illi exeuntes abierunt in porcos: & ecce magno impetu abiit totus grex per præceps in mare: & mortui ſunt in aquis.* Vbi aduerte, quòd ideo in porcos dæmones vexãtes hominem miſit ad ſubmergendum ſtatim porcos, vt pertinacia negantium dæmones vexare hominem, attribuendo vexationem ægritudini corporali manifeſtè confutaretur, & conuinceretur ex hoc facto: fingi ſiquidem non poteſt, quòd ſtatim in vniuerſum gregem porcorum ægritudo vexati migrari, vt præceps ſe

ſubmergeret

ſubmergeret. At ſi hoc factum, hoc ſignum, hoc teſtimonium nō ſufficit iſtis pertinacibus, dicant quæſo quo ſigno euidētiori mōſtrari poteſt inuiſibilis ſpiritus opus, vt confutatos ſe agnoſcant.

Paſtores autem fugerunt, & uenientes in ciuitatem, nunciauerunt hæc omnia, & de his qui dæmonia habuerant. Et ecce tota ciuitas exiit obuiam Ieſu, & uiſo eo rogabāt eū, ut tranſiret a finibus eorum. Vox timoris magni eſt: vt patet Luc. 8. ca. Salutem nanque hominum liberatorum à dæmoniis, & perditionem porcorum videntes ex aduentu Ieſu, magis timuerunt augmentum damni rerum temporalium, quàm concupierint augmentum ſalutis ſpiritualis: ſalus hominū admirationem ciuitati generauit: damnum porcorum timorem maioris damni in ea excitauit: & ſic timore acti rogauerunt vt diſcederet ab eis. Et fortè illi porci alicuius gentilis erant, à quo ſibi ciuitas timebat, ſi ſequaces fuiſſent Ieſu authoris talis dāni: & propterea rogauerunt Ieſum vt diſcederet ab eis.

CAPVT IX.

E*t aſcendens Ieſus in nauiculam.* pro, nauem, *transfretauit.* Redeundo in Galilæam. *Et uenit in ciuitatem ſuam.* Poteſt intelligi dupliciter. Vel in Naſareth: ſed quid ibi fecerit, tacetur. Vel in Capharnaum, quę poteſt dici ciuitas eius: quia iam ex toto migrauerat ex Naſareth, & tranſtulerat domicilium ſuum in Capharnaum. Dicitur enim Matth. 4. quòd relicta ciuitate Naſareth, venit & habitauit in ciuitate Capharnaum. Ideo autem intelligimus per ciuitatem ſuam Capharnaum: quia factum ſequētis miraculi in Capharnaum patratum dicitur Mar. 3. *Et ecce offerebant ei paralyticum iacentem in lecto. Videns autem Ieſus fidem illorum.* Per tectū nudatum ſubmittentium paralyticum. Vbi nota alienam fidem etiam mihi ſubuenire apud clementiſſimum Ieſum. *Dixit paralytico, confide fili, remittuntur tibi peccata tua.* Quærebat paralyticus ſanitatem corporis, Ieſus autem incipit à ſanitate animæ: tū ſignificādo per hoc, quòd paralyſin habebat propter peccata ſua: ad hoc enim ſpectat, quòd monet ipſum confide fili, quòd curaberis ab infirmitate corporis: quia remittuntur tibi peccata tua, hoc eſt, quia ceſſat cauſa ægritudinis tuæ. Tum vt per hoc daretur occaſio faciendi, non ſimplex curationis miraculum, ſed miraculum multipliciter atteſtatiuum deitatis eius: nam tripliciter in hoc facto manifeſtauit ſe eſſe deum: ſcilicet monſtrando ſe videre cogitationes eorum, & imperatiue ſubitam ſanitatem largiendo, & hoc ipſum efficiendo in teſtimonium, quod habet po-

teſtatem

teſtatem dimittendi peccata. *at ecce quidam de ſcribis dixerunt intra ſe.* Non idiotæ, ſed in lege periti, legerant proprium eſſe deo dimittere peccata: ego deus qui deleo iniquitates tuas. Eſa. 43. *hic blaſphemat.* Arrogando ſibi homini, quod eſt proprium deo.

at quum uidiſſet Ieſus cogitationes eorum, dixit, ut quid cogitatis mala in cordibus ueſtris? Scilicet me eſſe blaſphemum. Quum etiam non dixerim, remitto tibi peccata, ſed remittuntur tibi peccata, quod poſſet verè dici à ſciente remitti tibi peccata, etiam ſi ipſe dicens hoc, non haberet poteſtatem remittendi peccata. *quid eſt facilius dicere, dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, ſurge & ambula?* Cogitationes omnes Scribarũ confutat. Cogitabant enim facilè eſſe dicere, remittuntur tibi peccata: quia hoc quilibet dicere poteſt, exiſtente occulta veritate dicti: nullus enim homo poteſt eſſe teſtis, an hoc dictum, remittuntur tibi peccata, ſit verum. Apparet enim quoſdam Scribas interpretatos illa verba, dimittũtur tibi peccata, dicta eſſe à Ieſu authoritatiuè: ac ſi dixiſſet remitto tibi peccata, & propterea dixiſſe, in corde hîc blaſphemat. Quoſdam autẽ Scribas cogitaſſe, quòd artificioſè Ieſus dixiſſet, remittuntur tibi peccata, & nõ dixiſſet, ſurge & ambula: quia facile eſt dicere, remittuntur tibi peccata, difficile autem dicere, ſurge & ambula: illius enim veritas occulta eſt, iſtius autem veritas oportet ꝙ ſit manifeſtiſſima. Et propterea dominus Ieſus vtraque mala cogitata in cordibus Scribarum confutat: producendo in publicum cogitamina eorum de comparatione horum duorum: ſcilicet remittuntur tibi peccata, an dicere, ſurge & ambula.

ut autem ſciatis. Verba hæc ſunt Chriſti ad Scribas, & continuata fuerunt cum verbis, quæ vertendo ſermonem ad paralyticum ſubiunxit ſurge, &cæ. ſed Euangeliſta interpoſuit illa verba, tunc ait paralytico, ad demonſtrandum, quòd poſtquam priorẽ ſermonis partem direxit ad Scribas, vertit ſe ad paralyticum dirigens ad ipſum ſermonem. *quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata.* Moderatur Ieſus confutationem clarificando myſterium: non negat propriũ eſſe deo dimittere peccata, non dicit apertè, ego ſum deus habẽs poteſtatem dimittendi peccata: ſed hinc ſcitote, quod filius hominis, nõ ſolùm homo, ſed filius hominis exiſtens vobiſcum in terra: habet poteſtatem dimittendi peccata: ac per hoc non eſt tantũ homo, non eſt tantùm filius hominis, ſed etiam ille qui habet poteſtatem dimittẽdi peccata: quod eſt eſſe deum: vt voſmet dicitis, confitentes quòd nullus poteſt dimittere peccata niſi ſolus deus. *Tunc ait paralytico: ſurge,*

eo: ſurge, tolle lectum tuum, & uade in domum tuam. & ſurrexit & abiit in domum ſuam. Miraculi euidentia longe maior quàm expectata fuerit, apparuit. ſufficiebat miraculo quòd paralyticus iacens, ſanus ſurgeret: ſed adiunctum eſt, tolle lectum tuum, vt non tantùm ſanitas, ſed & robur portandi lectum, in quo vectus à quatuor fuerat, appareat. Et amplius adiicitur, vade in domum tuã, vt non ſolùm præſentes, ſed quicunque obuiantes euidentiam miraculi probent. *videntes autẽ turbæ, timuerunt.* pro, admiratę ſunt, *& glorificauerunt deum, qui dedit poteſtatem talem hominibus.* Significantius explicat turbas, ad differentiam Scribarum cogitantium mala. *Et quum tranſiret inde Ieſus.* Hoc eſt, quum inde ex domo eundo verſus mare (vt Marcus teſtatur) tranſiret iuxta locũ vectigalium. *vidit hominem ſedentem in telonio.* pro, ad telonium. Hoc eſt in loco vbi ſoluebantur publica vectigalia. *Matthæum nomine.* Seipſum euangeliſta proprio nomine officium infame exercentem non erubeſcit deſcribere. *Et ait illi, ſequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eum.* Non leuitatis aut ſtultitiæ, vt Iulianus Auguſtus & Porphyrius arguũt, accuſandus eſt Matthæus, ſtatim ſequens Ieſum vocantem: non ſolùm quia tot præceſſerant miracula, ſed etiam ea potiſſimum ratione, quia interna inſpiratione Ieſus traxit illum ad ſe: iuxta illud. Nemo venit ad me, niſi pater qui miſit me traxerit eum. *Et factum eſt diſcumbente eo in domo.* Ipſius Matthæi qui conuiuium Ieſu parauit. *Ecce multi publicani.* Similes Matthæo, qui publicis vectigalibus ſeu cenſibus Romanorum vacabant. propterea enim infames erant apud Iudæos, tanquam miniſtri gentilium in damnum populi fidelis, ſicut modo miniſtri ſecularium principum ad exigendum à clericis, infames habentur. Quanuis etiam exactioni vectigalium, & huiuſmodi communiter viri cupidi ſe immiſceant: & rara etiam ſint vectigalia omni ex parte licita. *Et peccatores uenientes, diſcumbebant cũ Ieſu & diſcipulis eius.* Admiranda humilitas: non dedignatur Ieſus omni ſanctitate maior ad propriam admittere menſam peccatores & infames, & hoc publice. *Et uidentes Phariſæi dicebant diſcipulis eius. Quare cum publicanis & peccatoribus manducat magiſter ueſter? At Ieſus audiens ait.* Deeſt illis: Siue diſcipulis referentibus, ſiue per ipſum audierit Phariſæos impingentes eis crimen, tanquàm indignum magiſtrum ſequãtur, qui cum publicanis & peccatoribus manducat. Intendebant enim Phariſæi non ſolum reprehendere Chriſtum, ſed etiam auertere diſcipulos ab eo. *Non eſt opus medico ualentibus, ſed male habentibus.* Triplici ratio-

h ne con-

ne confutat Phariſæos. Prima eſt ex officio medici, quæ clara eſt. *Euntes autem, diſcite quid eſt, miſericordiam uolo, & non ſacrificium.* Secunda ratio ex diuina voluntate præferente miſericordiæ opera ſacrificiis: affert ſiquidem teſtimonium ex cap. 6. Oſeæ prophetæ: vt intelligant Phariſæi opus hoc miſericordiæ quod exerceo, alliciẽdo peccatores ad deum, eſſe maius ſacrificio. hoc enim ad literam ſignificatur per illa verba Prophetæ. Intendit ſiquidẽ præferre miſericordiam ſacrificio, & non refutare ſacrificium: vt patet ex eo quod ſubdit, & ſciẽtiam dei plus quàm holocauſtum. Quamuis etiam verificetur quantum ad hoc, quòd miſericordia eſt ſecundum ſe volita à deo, ſacrificium autem non: quia miſericordia eſt virtus ſpiritualis, ac per hoc ſecundum ſe grata deo. ſacrificium autem eſt res corporea, non ſecundum ſe grata deo, ſed ratione ſpiritualitatis annexæ. Vnde quandoque deus abominatur illa: vt patet Eſaiæ primo. *Non enim ueni uocare iuſtos, ſed peccatores.* Tertia ratio ex proprio officio. Vbi nota, quòd non ſolum quatenus officium medici, ſed etiam quatenus officium annunciantis verbum dei exercet, rationem reddit. In qua inſinuat nullos iuſtos, ſed omnes peccatores eſſe. ex eo enim quòd ipſe venit vocare omnes, & non venit vocare iuſtos, conſequẽs eſt, quòd nullus ſit iuſtus. Et verè ſic eſt: quoniam vt ad Romanos probat Apoſtolus, omnes tam Iudæi quàm Gentiles peccauerunt, & egẽt gratia dei, &c. Et quamuis ad literam dici poſſit Matthęum tacuiſſe quod Lucas ſuppleuit, ſcilicet, ad pœnitentiam, quod etiam in Græcis Matthæi codicibus inuenitur. eadem tamen ſententia redit: quoniam venit vocare omnes ad pœnitentiam. Vnde incepit prædicare, Pœnitentiam agite, appropinquauit enim regnum cœlorum. Ita quòd ex hac domini ſententia confutantur Phariſæi, vt ſciant omnes eſſe peccatores, & non inueniri in hominibus differentiam inter peccatores, & non peccatores: ſed quia aliqui ſunt magis, & aliqui minus peccatores in comparatione ad magis peccatores, dici aliquos iuſtos. *Tunc acceſſerunt*, pro, accedunt, *ad eum diſcipuli Ioannis dicentes.* Phariſæi confuſi in eo, quòd reprehenderant manducationem Chriſti cum peccatoribus, iuncti ſunt diſcipuli Ioannis, vt ſimul arguerẽt Ieſum. Vnde Ioannis diſcipuli audaciores aggrediuntur ipſum Ieſum. *Quare nos & Phariſæi ieiunamus frequenter, diſcipuli autem tui non ieiunant?* Arguunt Ieſum, quòd exorbitet doctrina eius à patribus exemplaribus, quales erant Phariſæi, & à Ioanne baptiſta omni exceptione maiore. exorbitet inquam quo ad indulgentiam ieiunij, quod

conſtat

conſtat eſſe opus laudabile. Nos enim diſcipuli Ioannis & Phariſæi ieiunamus frequenter, tui autem diſcipuli nequaquam. Vbi nota quòd non dixerunt, tu autem non ieiunas, ſed tui diſcipuli non ieiunant. ſciebant Ieſum ieiunare, diſcipulos autem eius non ieiunare. *Et ait illis Ieſus: numquid poſſunt filii ſponſi*. pro, thalami nuptialis, *lugere quandiu cum illis eſt ſponſus?* Duplici ratione ſatiſfacit quæſtioni. Altera ſe tenet ex parte temporis præſentis: quia ſcilicet tempus hoc non congruit ieiunio diſcipulorum. & hoc declarat ex ſimilitudine ad tempus gaudij vacantium lætitiæ nuptiali. Intendit enim per filios ſponſi ſeu thalami, non genitos à ſponſo, quoniam ſponſus ſeu thalamus nuptialis, vt ſic non habet, ſed habiturus eſt filios, ſed Hebrææ linguæ conſuetudine vacantes ſponſalitiis gaudiis. ſicut enim tempus nuptialis lætitiæ ineptum eſt ad ea quæ ſunt luctus, de quorum numero eſt ieiunium: ita tempus hoc ineptum eſt ad hoc vt diſcipuli mei ieiunent. Et intendit per hanc ſimilitudinem non ſolùm explicare ineptitudinem temporis, ſed ſimilem rationem: quia ſcilicet præſentia eius corporalis ſe habet ad diſcipulos ſuos tanquã præſentia ſponſi: tanquam dies nuptialis. Quod erat verum non ſolum ſecundũ rem myſterij quo Chriſtus velut ſponſus venerat copulaturus ſibi eccleſiam, iuxta verbum quod dixerat Ioannes baptiſta propriis diſcipulis de Chriſto, Qui habet ſponſam ſponſus eſt, ſed etiam ſecundum diſpoſitionem diſcipulorum Chriſti. nam hilares ſequebantur Chriſtum redempturum Iſrael, tanquam ſi irent ad nuptias. *Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt*. Proſequendo ſimilitudinem ſponſi inchoatam ab eorum magiſtro, ſcilicet Ioanne baptiſta, docet futurum tempus ieiunij quando ſponſus ipſe Chriſtus auferetur ab eis ſecundum præſentiam corporalem: tunc enim, vt rei probauit euentus, ea quæ ſunt luctus ſenſibilis tamen, ſponte ſubierunt Chriſti diſcipuli. *Nemo autem immittit commiſſuram panni rudis*. pro, impoliti *in ueſtimentum uetus. tollit enim plenitudinem*. pro, ſupplementum, *eius a ueſtimento, & peior ſciſſura fit*. Et eſt ſupplementum nominatiui caſus. ſignificatur enim quòd particula quæ ſupplementum eſt, tollit integritatem eius à quo abſcinditur. *Neque mittunt uinum nouum in utres ueteres. alioquin rumpuntur utres: & uinum effunditur, & utres pereunt. ſed uinum nouum in utres nouos mittunt, & ambo conſeruantur*. Altera ratio tenet ſe ex parte doctoris. & eſt hæc ratio extenſiua ſatiſfactio ad quæſtionem, quare Chriſtus nouæ ſuæ doctrinæ executionem in

operibus perfectionis, non exigit à diſcipulis quandiu fuit cum ipſis, ſed poſtea. Monſtrat hoc autem duabus ſimilitudinibus. Prima ſimilitudo à Matthæo minus, à Luca autem pene explicata eſt: quòd ſapiens artifex non tollit à veſtimento nouo particulam panni, apponendo illam ad reficiendum veſtimentum vetus. Sequuntur enim duo inconuenientia: alterum eſt, quòd tollitur integritas à veſtimento nouo: alterum eſt, quòd fit maior ſciſſura in veſtimento veteri: quia particula noua trahendo veterem ſcindit eam. ¶ Altera ſimilitudo eſt, quòd vinum nouum non eſt ponendum in vtre veteri. Sequuntur enim duo inconuenientia, ſcilicet quòd rumpuntur vtres, ac per hoc pereunt, & vinum effunditur, ſed vino nouo in vtres nouos immiſſo ambo conſeruantur. Et intendit per has parabolas, quòd doctrina ſua noua non eſt præcipienda viris retinentibus veterem vitam: ſed oportet prius expoliare ſe veterem hominem, & ſic induere nouum: ita quòd non poteſt fieri vt pars ſit noua & pars vetus, vt doctrina ſit noua & vita vetus. Diſcipuli ſiquidem eius erant tantæ imperfectionis, vt adhuc non eſſent capaces vitæ noui teſtamenti: vt patet ex eo quòd dominus eis dixit poſt reſurrectionem Lucæ vltimo: manete in ciuitate quoaduſque induamini virtute ex alto. Et propterea ſapientiſſime abſtinuit à pręcepto ieiunij & aliorum ſpectantium ad vitam noui teſtamenti. hæc enim non tunc ſeruanda præcepit, ſed futura prædixit. ¶ Si has parabolas adamuſſim vis applicare, veſtimentum nouum eſt doctrina ac vita noui teſtamenti, veſtimentum vetus eſt animus retinens ea quæ imperfectionis ſunt. Inconuenientia ſunt, quòd ſcinditur integritas noui teſtamenti præcipiendo partem tamen (puta perfectionem ieiunij) & id parum boni quod apud animum imperfectum eſt, periculo maioris imperfectionis feruentis charitate noui teſtamenti exigitur adiectis animis, & perfectio non retinetur, & imperfecti animi perdunt id parum boni quod habebant. Propterea Apoſtolus tanquam paruulis in Chriſto lac dedit non eſcam. *Hæc illo loquente ad eos, ecce princeps unus.* pro, quidam. Scilicet ſynagogæ: erat enim Archiſynagogus. *Acceſſit & adorabat eum, dicens, Domine, filia mea modo defuncta eſt: ſed ueni, impone manum tuam ſuper eam, & uiuet.* Matthæus breuitati ſtudens, ex duabus orationibus conficit vnam. Nam ſecundum rei geſtæ ordinem, vt patet apud Marcum. 5. & Lucam. 8. Archiſynagogus primo rogans dixit, quòd filia ſua in extremis laborat: deinde eundo cum Ieſus accepit nuncios, quòd mortua eſſet filia, & tunc dixit Ieſu, quod

quod ſolus Matthęus explicat, filia modò defuncta eſt: & confortatus à Ieſu (noli timere, tantùm crede) perſeuerauit in fide cũ qua venerat & petierat, veni impone manũ tuam ſuper eam & viuet. & propterea Matthæus verba explicantia fidem prius dicta, iungit verbis ſecundo dictis. Apparet autem in eo fuiſſe fidem, quòd Ieſus reſuſcitaret eam, ex eo quòd reliquis non credentibus ipſe ſe credere manifeſtauit eundo cum Ieſu promittente reſurrectionem puellæ. *Et ſurgens Ieſus ſequebatur eum, & diſcipuli eius. Et ecce mulier, quæ ſanguinis fluxum patiebatur duodecim annis, acceſſit retro, & tetigit fimbriam ueſtimenti eius. Dicebat enim intra ſe, ſi tetigero tãtum ueſtimentum eius ſalua ero. At Ieſus conuerſus, & uidens eam dixit, confide, filia fides tua ſaluam te fecit. Et ſalua facta eſt mulier ex illa hora.* Dum Ieſus cũ Archiſynagogo pergit, mulier hæc curatur. *Et quum ueniſſet Ieſus in domum principis, & uidiſſet tibicines.* Vel ad carmen lugubre, vel ad comprobationem mortis. nouiter ſiquidem defunctis multi fiebant ſoni, antequàm ſepulturæ traderentur: ſi fortè non vera mors, ſed ſopor præ ſe ferens mortem accidiſſet. *Et turbam tumultuantem, dicebat.* pro, dicit, *illis: Recedite, non eſt enim mortua puella, ſed dormit.* Mihi, qui tam facile poſſum eã ſuſcitare à morte, ſicut homo poteſt excitare dormientem à ſomno. *Et deridebant eum. Et quum eiecta eſſet turba.* A conſortio miraculi: vt ſcilicet non eſſet præſens in loco, vbi puella iacebat mortua & ſuſcitanda erat. *Intrauit, & tenuit manum eius, & dixit: puella ſurge.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Et ſurrexit puella. & exiit fama hæc in uniuerſam terram illam. Et tranſeunte inde Ieſu, ſecuti ſunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, miſerere noſtri.* Illuminatio duorum cæcorum deſcribitur qui in via clamantes ſequendo Ieſum quum non eſſent exauditi, venerunt vſque ad domum, & in ea illuminati ſunt *Fili Dauid.* Meſiam hac appellatione profitentur. *Quum autem ueniſſet domum, acceſſerunt ad eum cæci: & dixit eis Ieſus, creditis quia hoc poſſum facere uobis?* Interrogat Ieſus, non vt diſcat incognitum: ſed vt interrogando credant an augeat fidem eorum, ſimúlque diſcant neceſſariam eſſe ſibi fidem ad conſecutionem illuminationis. *Dicunt ei, utique domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens: ſecundum fidem ueſtram fiat uobis. Et aperti ſunt oculi eorum. Et comminatus eſt illis Ieſus dicens, uidete ne quis ſciat.* Non præcepti, ſed humilitatis humanæ ſunt hæc verba, ad inſtruendum ſanctos, vt quantum ex ſe eſt ſtudeant declinare humanam gloriam. *Illi autem exeuntes, diffamauerunt.* pro, diuulgauerunt, *eum in tota terra illa. Egreſſis*

autem illis, ecce obtulerũt ei hominem mutum, dæmonium habentem. Aduerte primò quod iſte mutus nõ eſt ille cuius meminit Lucas vndecimo capite, dicendo, Erat eiiciens dæmonium, & illud erat mutum: quoniam de illo muto tractabit Matthæus inferius in capite duodecimo. ¶ Aduerte ſecundo dupliciter conſtrui poſſe textum, vel quod adiectiuum mutum determinet ſubſtantiuum hominem, vel quòd mutum ſit neutri generis, & determinet ſubſtantiuum dæmonium. Prima enim conſtructione ſignificatur homo mutus & habens dæmonium. Secunda autem ſignificatur, quòd homo erat mutus ex dæmonio. Propterea enim dicitur dęmonium mutum, quia faciebat hominem non loqui. *Et eiecto dæmonio, locutus eſt mutus. Et miratæ ſunt turbæ dicentes: nunquam apparuit ſic in Iſrael.* Verum dicunt turbæ viſa tanta multitudine miraculorum quæ faciebat Ieſus. *Pharisæi autem dicebant.* Quum non poſſent negare euidentia miracula: pleni maligno ſpiritu quęrunt auertere turbas à fide Chriſti: interpretantes eiectionem dæmonum in malam partem. *In principe dæmoniorum eiicit dæmones.* Hac vna blaſphemia vniuerſa Chriſti opera euertere nituntur. Dicendo enim, quòd in principe dæmoniorum eiicit dęmones, infament Chriſtum eſſe maximum magum, habentẽ conſortium cum principe dæmoniorum. Hæc autem verba videntur dicta in abſentia Ieſu: & propterea nulla ſubditur reſponſio domini ad confutationem tantæ calumniæ, ſicut alia vice dominus cõfutauit eãdem calumniam: vt patet inferius capite duodecimo. *Et circumibat Ieſus omnes ciuitates & caſtella.* Deſcribit euangeliſta exercitium Chriſti circumeundo omnes nulla omiſſa ciuitates & caſtella, parua oppida: ita quòd non dedignabatur in paruis oppidis prædicare. *Docens in ſynagogis eorum.* Locis deputatis ad doctrinam & prædicationem.. *Et prædicans euangelium regni.* Cœleſtis. Hoc enim proprium eſt euangelij: ad differentiam veteris teſtamenti promittentis temporalia bona in terra promiſſionis. *Et curans omnem languorem, & omnem infirmitatẽ.* Deeſt. in populo. Vide quantam multitudinem miraculorum inculcat, ſummarie deſcribendo.

CAPVT X.

V*idens autem turbas miſertus eſt eis.* Rationem mittendi Apoſtolos ad prædicandum euangeliſta aſſignat fuiſſe miſericordiam Ieſu erga turbas. *Quia erant uexati & iacentes*, pro, diſperſi, *ſicut oues non habentes paſtorem.* Aſſimilantur turbæ ouibus, quia pronæ erant

næ erant ad fidem. Sed defectus adiungitur paſtorum: quia doctores earum non fungebantur paſtoris officio. *Tunc dixit diſcipulis ſuis: meſſis quidem multa, operarii autem pauci.* Non dicit ſacerdotes aut ſcribæ pauci, ſed operarij pauci: quia & ſi magna eſt multitudo ſacerdotum, doctorum, prædicatorum, pauci tamen ſunt operarij: quia pauci ſunt qui vita & doctrina ſtudent ſaluti animarum. Non dixit, operarij autem nulli, ſed pauci. ſciebat enim paucos eſſe tales. *Rogate ergo dominum meſſis.* Vult deus rogari à nobis, vt mittat paſtores vita & doctrina. *vt mittat.* multiplicando. *operarios in meſſem ſuam. Et conuocatis duodecim diſcipulis ſuis.* Non expectat rogari: ſed paucos operarios ex ſe mittit, tanquàm multiplicaturus poſtmodum eos quum rogatus fuerit. *Dedit illis poteſtatem ſpirituum immundorum.* pro, aduerſus ſpiritus immundos *ut eiicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem. Duodecim autem apoſtolorum nomina ſunt hæc.* Hîc non refertur electio & inſtitutio duodecim apoſtolorum, ſed miſſio ad prædicandum: cui immiſcet euangeliſta catalogum eorum. *Primus Simon, qui dicitur Petrus.* Solus Petrus ordine inſignitur & deſcribitur primus ad inſinuandum valde ſpectare ad Chriſtianam notitiam ſcire primatum Petri, nulliúſque momenti eſſe noſſe ordinem apoſtolorum inter ſe. Acſi aperte dixiſſet, Scitote Petrũ primum quicquid ſit de aliis. Propter quod nullum deſcripſit ſecundum aut tertium: ex hoc ipſo ſignificans quòd primatum Petri ſuper alios intendebat euangeliſta inſinuare. *Et Andreas frater eius, Philippus & Bartholomæus: Iacobus Zebedæi & Ioannes frater eius, Thomas, & Matthæus publicanus, Iacobus Alphæi & Thadæus.* Legẽdũ eſt. *& Lebbæus qui cognominatus eſt Thadæus, Simon Cananeus.* pro, Cananites. Aiunt denominatum Cananitem à Cana Galilęę, vbi aqua verſa eſt in vnum. *Et Iudas Scariotis.* pro, Iſcariotes. Eſt & nominatiuus. Denominatio creditur à loco vnde oriũdus fuit. *Qui & tradidit eũ. Hos duodecim miſit Ieſus præcipiens eis, & dicens, In uiam gentium ne abieritis: & in ciuitates Samaritanorum ne intraueritis: ſed potius ite ad oues quæ perierunt domus Iſrael.* Deſcripto numero prædicatorum, deſcribuntur præcepta quinque illis data. Primum de loco quo mittuntur. Inhibentur enim ire ad gentes, & ad ciuitates Samaritanorum: quia tempus prædicandi gentibus, & Samaritanis non erat ante Chriſti conſummatum myſterium. oportebat enim primùm Chriſtum pati, & intrare in gloriam ſuam, & mittere ſpiritum ſanctum, antequam prædicaretur gentibus, quę

erant omnino infideles: & Samaritanis, qui erant fideles ſecundum quid. circuncidebantur enim, & recipiebant libros Moyſi ſolos. Et ideò fit ſpecialis mentio de eis tanquam mediis inter Iudæos & Gentiles. ❡ Conſtat hoc præceptum ad tempus illud tantùm ſpectare: nam poſt reſurrectionem dixit, euntes in mundum vniuerſum, & eritis mihi teſtes in Hieruſalem, Samaria & vſque ad vltimum terræ. *Euntes autem prædicate dicentes, quia appropinquabit*. pro, appropinquauit, *regnum cœlorum*. Secundum præceptum eſt de materia prædicanda. eandem nanque materiam quam Ioannes Baptiſta, & quam ipſe Ieſus prædicabat, tradidit apoſtolis prædicandam, ſcilicet appropinquauit regnum cœlorum. hîc eſt enim omnis prædicationis fructus, vt homines intelligant, credant, ſperent, & ament ea, quæ ſunt regni cœlorum. Quod ante Chriſti aduentum valde diſtabat, non ſolùm ab animis humanis, ſed etiam ab executione, vnde nec ſancti patres ad illud perueniebant in morte. In prædicatione autem regni cœlorum clauditur prædicatio contemptus regni terrarum, prædicatio vitiorum, & quorumcunque impedientium homines ad regnum cœlorum. *Infirmos curate, mortuos ſuſcitate, leproſos mundate, dæmones eiicite*. Tertium præceptum de beneficiis miraculoſis conferendis eſt: vt qui noua prædicarent, id eſt, propinquitatem regni cœlorum ad homines, & nouis mirabilibus operibus prædicationem confirmarent. *Gratis accepiſtis, gratis date*. Quartum præceptum de gratuita eſt collatione vitiorúmque ſcilicet miraculorum & verbi diuini. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam*. pro, æs, *in zonis ueſtris, non peram in uia, neque duas tunicas, neque calciamenta, neque uirgam*. Quintum præceptum de modo eundi. In quo prohibet quinque. Primò precium pro viatico: ſiue in auro, ſiue in argento, ſiue in ære. Dico autem pro viatico: quia non dicit abſolute nolite poſſidere aurum. &c. ſed dicit in zonis veſtris. quod clarè ſonat aurũ, ſiue argentum ſiue, æream pecuniam, quę portatur in ſacculo ſeu crumenis. Non enim hoc in loco priuat apoſtolos precio rerum & alimentis, ſed tantùm ordinat ac diſponit de itinere eorum ad prædicandum: vt clare textus ſonat. Secundò peram panis & quorumcunque pertinentium ad nutrimentum. Tertiò duas tunicas: ſcilicet mutatorias. non prohibet enim veſtiri pluribus indumentis: ſed prohibet deferre veſtimenta mutatoria. Nam ipſum Ieſum conſtat pluribus vſum indumentis: ex eo quòd milites diuiſerunt ſibi veſtimenta eius in quatuor partes. Quartò calciamen-

calciamenta, intellige mutatoria: ita quòd numerus binarius non ſolùm determinat tunicas, ſed calciamenta. manifeſte enim apud Marcum miſſi ſunt cum calciamentis ſandaliorum. Quintò virgam ad defenſionem: nam virga pro baculo ſuſtentationis, patet Marci ſexto conceſſa apoſtolis. ¶ Hæc enim omnia ad literam vt ſonant Chriſtum ordinaſſe apoſtolis ſeruanda, teſtatur ipſe Chriſtus Lucæ vigeſimoſecundo, dicens, quando miſi vos ſine ſacculo, & pera, nunquid aliquid defuit vobis? idē ſiquidem eſt iudicium de ſacculo & pera, quod eſt de duabus tunicis & reliquis. Et intendit ad literam Ieſus per hæc comprehendere omnia: hoc eſt per ſpecificata, omnia quæ homines pro occurrentibus neceſſitatibus itinerantium parare conſueuerunt excludere. ſicut enim peram alimentorum, ita lenticulam vinariam cuius non meminit excluſiſſe intelligitur: quum eadem ſit ratio. & ſic de ſimilibus. Et ſicut indumenta, calceos, baculúmque ſuſtentationis conceſſit, ita pileum conceſſiſſe intelligitur: quia eadem eſt ratio. adimit enim quæcunque ſunt profutura fame, ſiti, defenſione ac mutatione, concedit autem in præſentia opportuna. ¶ Nec intendit Ieſus præcipere hunc apoſtolis modum eundi ad prædicandum: ſed duo intendit ſcilicet declarare & experientſa comprobare. Declarare quidem Apoſtolis modum congruum & expeditum, quo poſſunt licite vti eundo ad prædicandum inter fideles: propterea nanque ſubdit, dignus eſt enim operarius cibo ſuo. hæc enim verba monſtrant, quòd non præcipiendo, ſed manifeſtando modum licitum, diſpoſuit talem eundi modum. ſciebat enim meliorem ſupererogationis modum eſſe, vt ex proprio ære viueret prædicator, ne aliquem grauaret: vt Apoſtolus Paulus fecit: & expoſuit verba domini eſſe non præceptum, ſed licentiam. Experientia autem comprobare mittendo tunc de facto apoſtolos tali modo, vt facto experirentur nihil ſibi deeſſe ſic euntibus, & quàm vtile ad prædicationis officium atque fructum ſit ſeruare hunc modum. *Dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Poterant apoſtoli petere à Chriſto, vnde victum habebimus, ſi non portemus nobiſcum alimenta neque precium ad emendum illa? Et propterea præueniens dominus hanc quæſtionem, manifeſtat eis, quòd eo ipſo quod pergunt operarij ferunt ſecum vnde viuant: quia dignus eſt operarius cibo ſuo. ¶ Vbi nota nō eſſe ſenſum intentum per hanc metaphoricam locutionem, ſcilicet dignus eſt operarius cibo ſuo, quòd apoſtolis tanquàm operariis debeatur cibus quaſi merces operis. nam

nam hic ſenſus aduerſatur antè dato pręcepto, Gratis accepiſtis, gratis date: præter hoc quòd valde infelix eſſet apoſtolorum opus expectans cibum pro mercede. Sed ſenſus intentus per hanc metaphoram eſt, quòd per gentes operarij fertis vobiſcum, vnde vobis debetur cibus, multo magis quàm ſit dignus operarius cibo ſuo. Ita quòd eſt locus à minori. multo enim eminentius vobis debetur cibus quàm operarius ſit dignus cibo ſuo vt mercede. Et intendit per hoc ad literam docere apoſtolos: ſi operarij conducti ab hominibus ſunt ſecuri de cibo & mercede ſua, quia digni ſunt illa, multò magis vos operarij dei ite ſecuri, non ſoliciti de alimentis: ſed omnem veſtri curam iactate in illum cuius eſtis operarij. *In quamcunque autem ciuitatem aut caſtellum intraueritis.* Adiungit ordinato modo eundi ad prędicandum duo ſimul, ſcilicet modum victus & hoſpitij. vtrunque enim neceſſarium erat declarare. *Interrogate.* Cum poteſtate miracula faciendi nō dedit apoſtolis notitiam eligendi hoſpitij: ſed vult eos recognoſcere ſe eſſe homines, & humana neſcientia interrogare homines de fama eligendi hoſpitis. *Quis in ea dignus ſit.* Non quis in ea diues ſit, non quis habens bonum hoſpitium, ſed quis dignus ſit regno cœlorum: tum quia dignus cœlorum regno rationabile eſt, quòd recipiat vos hoſpitio: tū ne ex promiſcuo hoſpite prędicationis officium turpe reddatur: tum vt in veſtro hoſpitio incipiat prædicationis fructus. *Et ibi manete.* Vbi clare patet, quòd apoſtolos ſine alimentis ex precio non ordinauit viuere ex mendicando, aut expectando oblationes, aut promiſcue apud omnes: ſed apud dignos regno cœlorum, & humana interrogatione diſcernendum eſſe quis habeatur dignus. ¶ At ſi obieceris, fortè nullus inuenietur dignus: & ſic fame peribunt, & ſic oportebit apoſtolos fame perire. Audi Chriſtum, Quādo miſi vos ſine ſacculo & pera, nunquid aliquid defuit vobis? & ceſſabit obiectio, intellecta diuinæ curæ infallibilitate. *Donec exeatis.* Ex illa ciuitate, ituri ad prædicandum aliò. Non vult cœleſtis magiſter dignum hoſpitem inuentum mutari propter meliorem aut opulentiorem, ſeu propter anguſtiam hoſpitij, vel tenuitatem victus. *Intrantes autem in domum ſalutate eam.* Non expectetis ſalutari ab hoſpite: ſed vos præuenite ſalutationis officio. *Dicentes, Pax huic domui.* Cuncta ſimul bona animi fert ſecum pax. *Et ſi quidem fuerit domus illa digna.* Hinc apparet quòd nō de vulgari ſalutatione loquitur. non enim intendit quòd tāquam humanos ſe exhibentes ſalutēt: ſed quòd ſalutatio ſit inuitatio

tatio ad pacẽ cœleſtẽ:talẽ enim pacẽ ſignificat ſubiũgendo. *veniet.* pro veniat.*pax ueſtra.* hoc eſt,pax cœleſtis,pax ſpũs,nõ pax mũdi. *ſuper eã.* Oſtẽdit non fore vanã huiuſmodi ſalutationẽ, ſed fructuoſam domui illi,ſi digna fuerit,in veritate regno cœlorũ:aut ſaltẽ fructuoſam vobis,dicẽdo. *ſi autẽ non fuerit digna,pax ueſtra.* Quo ad fructũ. *Reuertetur ad uos.* pro,reuertatur ad vos. Vobis nihilominus erit meritoria ſalutatio exhibita. *Et quicũque nõ receperit uos,neque audierit ſermones ueſtros exeuntes foras.* ſuperfluit foras. *de domo uel ciuitate,excutite puluerem de pedibus ueſtris.* Ad duo.Primũ ad teſtificandũ illis ſigno excuſſionis,quòd ex ſua culpa relinquũtur à vobis:ſic enim Paulus Act.18.fecit excutiẽdo veſtimẽta in Iudęos apud Corinthũ.Secũdò,ad teſtificãdũ tali ſigno,quòd nihil relinquitur vobis cõmune cũ eis: vt vel ſic exterreãtur audiẽtes ſe excluſos à cõſortio regni cœlorũ. *Amen dico uobis,tolerabilius erit terræ ſodomorum & Gomorrhæorum in die iudicii, quam illi ciuitati.* Ne mirabile tibi videatur tolerabilius fore in die iudicij Sodomæ & Gomorrhæ,quàm ciuitati refutanti apoſtolicam prædicationem, diſtingue duplicem grauitatem peccati . Alteram ex parte conuerſionis : & hinc grauiora non dubites fuiſſe crimina Sodomæ & Gomorrhæ . Alteram ex parte auerſionis : & hinc grauius eſt crimen refutantium euangelium Chriſti : tanquàm dicentium domino deo:recede à nobis,ſcientiam viarum tuarum nolumus . Rurſus crimina Sodomorum conſidera eſſe contra humanum bonum : crimen autem refutantium Euangelium eſſe contra bonum diuini ordinis , ſcilicet fidei , ſpei, ac charitatis in Chriſtum. *Ecce ego.* Non præter meam intentionem , non contra meam voluntatem , non ſupra meam potentiam patiemini tot mala : ſed ego qui vos elegi,qui dedi vobis poteſtatem etiam reſuſcitandi mortuos. *Mitto uos.*

Non permitto,ſed ex electione mitto vos mihi charos. *ſicut oues.* Non ſicut leones,ſed inermes omnino tam ad offendendum,quàm ad defendendum ſicut oues. *in medio luporum.*

Non ad lupos , ſed ad recuperandas oues perditas : non hinc aut inde,ſed exiſtentes in medio luporum , inimicorum veſtrorum. *Eſtote ergo prudentes ſicut ſerpentes,& ſimplices ſicut columbæ.* Tres ſunt hominis partes,ſcilicet corpus,affectus , & intellectus. Quantum ad corpus,mittit paſſiuos ſicut oues: quantũ ad intellectum,præcipit prudentes eſſe ſicut ſerpentes : quantum ad affectum præcipit ſimplices eſſe ſicut columbas, vt præparent ſe ad tria,ſcilicet patientiã,prudentiam,& ſimplicitatem. Et patiẽtiam qui-

tiam quidem ouilem, hoc eſt omnino inermem: prudentiam verò ſerpentinã, hoc eſt ad ſeruandum caput, ad ſeruãdum id quod præcipuum eſt, fidem, ſpem, charitatemq; Chriſti. ſerpẽtis enim prudẽtia eſt, totum corpus inuoluere ad protegendũ caput: ſimplicitatẽ autem columbinã, hoc eſt ſine admixtione felleæ amaritudinis definiuit. Ita quòd mittit Apoſtolos patientes, ad iniurias omnes ſuſtinendas. prudentes, non ſtolidos, non inſenſatos: ſpiritus enim ſanctus, eſt ſpiritus ſapientiæ, ſciẽtiæ, intellectus & cõſilij. & ſimplices, abſque omni duplicitate, verſutia, ſimulatione & amaritudine, rectam proſequentes intentionem. *Cauete autem ab hominibus.* Quorſum dixerit, eſtote prudẽtes, declarat ſubiungendo actum cautelæ nõ à lupis, ſed ab hominibus. In medio luporum vos expono dilaniandos, ab hominibus autem cauete, vtamini prudentia ad cauendũ ab humanis perſuaſionibus: homines enim appellat eos qui humanitatis officiis prętextu cõſanguinitatis, amicitiæ, patriæ, & aliorum humanorum vinculorum conſulunt vt nõ patiamur, vt non perdamus hanc vitã propter fidem Chriſti. *Tradent enim uos in conciliis.* Ratio cauẽdi ſubiungitur. & non ſubiunguntur ea à quibus debent cauere: non enim cauere debent à flagellis, ſynagogis, regibus &c. ſed ratio cauendi à perſuaſionibus humanis eſt præuiſio malorũ ſubſequentium eorum conſtantiam, cauendo ab humanis perſuaſionibus. Ac ſi apertius diceret: cauete ab humanis ſuaſionibus, pręſciendo quod vos cautos tradẽt in concilijs &c. Et deſcribitur progreſſus Iudæorum futurus perſequendo apoſtolos gradibus multiş. Primò enim ſingulares perſonæ tradent vos in cõciliis publicis examinandos & iudicandos: vt patet in Stephano. *Et in ſynagogis ſuis flagellabunt uos.* tanquam malefactores: vt patet in apoſtolis flagellatis, & Paulo quinquies flagellato à Iudęis. *Et ad præſides.* vt patet de Paulo. Et dicit hæc, quia Iudæi non habebant illo tẽpore poteſtatem exercẽdi iuriſdictionem ad mortem: prout ipſi teſtantur Ioan. xviij. Nobis nõ licet interficere quenquã. & propterea non contenti flagellis volentes vos occidere, ducẽt vos ad præſides, & reges, habentes poteſtatem occidendi. *Et ad reges.* vt patet de Iacobo, quẽ occidit Herodes rex. *Ducemini propter me.* quia in me creditis, quia me prædicatis. Magna accumulatio malorum in hac legatione: quando propter mittentem mala omnia imminere denunciat. *In teſtimoniũ illis & gentibus.* Omni ex parte vtilia fore mala prænunciat: nam non ſolùm ipſis apoſtolis & acquirẽdis ouibus vtilem fore apoſtolorum paſſionem, ſed etiam

ſed etiam conferre ſignificat: ad teſtificandum inimicis tam Iudæis quàm gentilibus, quòd ipſi negligunt ſalutẽ propriam, quòd ipſi excuſationem non habebunt ignorantiæ aduentus mei: examinantes enim & audientes vos, debẽt cogitare & prouidere ſibiipſis de propria ſalute. *Quum autẽ tradent uos, nolite cogitare* pro, ne ſoliciti ſitis, *quomodo aut quid loquamini. dabitur enim uobis in illa hora quid loquamini. Non enim uos eſtis qui loquimini: ſed ſpiritus patris ueſtri qui loquitur in uobis.* Mirabilis eſt diuina diſpenſatio. quædam donat, ſcilicet poteſtatem miracula faciendi: in quibuſdam vult eos interrogare, in quibuſdam vti prudentia. quædam promittit tũc, quum tempus fuerit affutura, dabitur vobis in illa hora quid loquamini. Et ne hoc reputent impoſſibile, ſubiungit quòd vos non loquimini, ſed ſpiritus ſanctus in vobis. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & inſurgent filii in parentes.* Dixerat, cauete ab hominibus, quia vos cautos tradent: declarat modò homines illos eſſe fratres, patres filióſque, vt nullum genus hominum exemptum intelligamus. *Et morte eos afficient.* non ſolùm tradent, ſed interficient. *Et eritis odio.* Deeſt. habiti ab, *omnibus hominibus propter nomen meum.* Tolerabile erat tradi, flagellari, occidi etiam à cõſanguineis, ſi ſaltem amor hominum erga eos affuiſſet: ſed non ſolùm defuturus amor, ſed etiam affuturum odium omnium hominũ erga eos deſcribitur. Et verè ab omnibus hominibus, hoc eſt ſapiẽtibus: quæ hominis non quæ dei ſunt, odio habent Chriſti imitatores. *Qui autem perſeuerauerit.* pro ſuſtinuerit, *uſque in finem, hic ſaluus erit.* Ad ſalutem non ſufficit prædicare, flagellari, & odio haberi ab omnibus, niſi adſit perſeuerantia vſque in finem. *Quum autem perſequentur uos in ciuitate iſta, fugite in aliam.* Licentia eſt non præceptum. Et appoſuit hoc ne illicitum exiſtimaretur fugere. *Amen dico uobis, non conſummabitis ciuitates Iſrael, donec ueniat filius hominis.* Sicut illud in viam gentium ne abieritis, arctatur ad tempus illius legationis, ita hoc. Intendit enim quòd antequam diſcurrẽt prædicãdo ſeu fugiẽdo omnes ciuitates populi Iſrael, veniet ipſe Ieſus immortalis, reſurgendo à mortuis daturus nouam legationem. Et dixit hæc præoccupando reſponſionem apoſtolorum: ſi expulſi fuerimus ab omnibus ciuitatibꝰ Iſrael, ita quòd nulla ſuperſit, ad quam fugiemus? *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum: nec ſeruus ſupra dominum ſuum. ſufficit diſcipulo, ut ſit ſicut magiſter eius: & ſeruo ſicut dominus eius.* Datis pręceptis, & prędictis malis annexis legationi, adiungit exhortationem confortãdo eos ad excludendum

cludendum ab eis timorem ſpecialiter duorum malorum:ſcilicet tollentium honorem,& tollentiũ vitam. maximè enim amamus hæc duo, honorem ſcilicet & vitã. Excutit ergo timorem ab exẽplo ſui, triplici cõparatione adiecta inter ſe & apoſtolos: prima eſt, quia ipſe magiſter, illi diſcipuli:ſecũda eſt, quia ipſe dominus, illi ſerui:tertia eſt, quia ipſe paterfamiliâs, illi domeſtici. Quas tamen modeſtè profert, non dicendo ſe dominũ & illos ſeruos &c. ſed in tertia perſona, nõ eſt diſcipulus &c. Vt quũ viderint ipſum dominum,& magiſtrum flagellatum, crucifixum & occiſum, non timeant diſcipuli & ſerui. *Si patremfamilias Beelzebub uocauerunt, quanto magis domeſticos eius? Ne ergo timueritis eos.* Tacitis iis quę tunc futura erant circa proprij corporis paſſionem, cõmemorat ea quæ paſſus eſt circa honorem. ſi me patremfamiliâs dehoneſtauerunt, imponendo ꝙ ſim vir diabolicus, ꝙ ſim Magus, vtens Beelzebub principe dęmoniorũ, quanto magis infamabunt vos? Et verè prædicit dominus quod rei probauit euẽtus. nam diabolici ſeu magicæ artis viri habiti ſunt ab infidelibus Chriſti ſequaces: vt teſtantur geſta martyrum. *Nihil enim opertum quod nõ reueletur.* pro, reuelabitur: *& occultum, quod non ſciatur.* pro, ſcietur. Non ſufficit Chriſto confortare eos ad tolerandas infamias ab exemplo ſui: ſed rurſus confortat eos à finali euentu: quia tandem clara apparebit veritas veſtræ innocentiæ & virtutis, ac calumniæ & iniquitatis perſecutorum veſtrorum. In die ſiquidem iudicij omne in hoc mundo coopertũ detegetur, & omne in hoc mundo occultum ſcietur: ac per hoc redibit honor ac gloria veſtra cum confuſione perſecutorum veſtrorum. *Quod uobis dico in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate ſuper tecta.* Confortat tertiò ad tolerandas infamias à publica doctrina. Occaſionem haberent fortè infamandi vos, ſi occulta ſi ſecreta docerem vos quæ vellem alios latêre: modò autem non eſt ſic. nam præceptum meum eſt quod dico vobis in tenebris, in myſterijs, in parabolis, dicatis ĩ lumine, in manifeſto: & ſimiliter quod auditis ad partem, prædicetis publicè nõ ſolùm ſuper cathedras, ſed ſuper tecta, vnde ab omnibus audiri poſſitis. ¶Si quæris quomodo ſtat ſententia horum verborum cum illa, Ego palàm locutus ſum mundo, & in occulto locutus ſum nihil: ſcito nullam eſſe inter ſentẽtias has contrarietatem: eo quòd nihil dixit Chriſtus ſeorſum, ſecreto, in aure, in tenebris, quod voluerit ſeruari occultum: ſed omnia voluit publicari poſt reſurrectionem ſuam. Docuit itaque quædam ſeorſum: ſed nihil quod voluerit ſeruari occultum,

cultum, quod voluerit nõ eſſe publicũ. Vnde hæc eſt gloria Chriſtianæ fidei, ob hoc ridemus de infidelibus imponentibus Chriſti imitatoribus: vt pote ſcientes nihil apud nos eſſe occultũ; ſed omnia Chriſtianæ fidei myſteria tam pura, tam nitida, tamque aliena ab omni contagione eſſe, vt non vereamur publicè cuncta prædicare. *Et nolite timere eos qui occidunt corpus.* Poſt exclusũm timorem infamiæ, excludit timorem occiſionis. Primò, quia duplici exiſtente vita hominis (ſcilicet corporis & animæ) differẽtia inter hominem & deum hæc eſt, quòd homines poſſunt tollere tantùm vitam corporis, quæ longè minor eſt quàm vita animæ: deus autem poteſt & animã & corpus perdere in gehennam æternæ damnationis: & propterea non homo, ſed deus timẽdus eſt. *Animam autem non poſſunt occidere.* Verum eſt hoc tũ quo ad vitam naturæ: quia anima eſt immortalis, & ſolus deus poteſt occidere illam annihilãdo. tum quo ad vitã virtutis: nullus enim homo poteſt tollere ab anima virtutẽ moralem ſeu gratiæ. tum quo ad vitam beatitudinis: quia ſolius dei eſt beare aut damnare animã. *Sed potius timete eum.* Timor ſolius mali eſt: nemo enim timet bonum. veruntamen poteſtas inferendi malum quantumcunque in ſe ſit bona, timenda eſt ratione mali cuius eſt illatiua. Et hòc modo deus in ſe optimus, timẽdus dicitur. *Qui poteſt & animam & corpus perdere in gehennam.* Non dicit occidere (vt dicendum conſequenter fuerat) ſed illud quod peius eſt occiſione: ſcilicet perdere corpus & animam in gehennam æternę damnationis. *Nonne duo paſſeres.* pro, paſſerculi, *aſſe ueneunt: & unus ex illis non cadet ſuper terram ſine patre ueſtro?* Confortat ſecundò ad tollerandã mortẽ ex cura diuina circa redintegrationem omniũ etiam ſingulorũ capillorum: vt ſciant ſe nõ ſolùm redintegrãdos quo ad vitã corporis & animæ ex præcedenti ratione, ſed etiam quo ad minima quæque ſui quę perdere poſſunt. Suadet autẽ hoc ex diuina prouidentia circa paſſeres: aſſerẽdo ꝙ tanta eſt diuina prouidẽtia, ꝙ quantũcunque viles ſint paſſeres (ita ꝙ duo vęneũt aſſe vno) nihilominus nullus eorum moritur ſine nutu dei patris veſtri: quanto ergo magis veſtri curã habet deus? ¶ Si cõtra hanc diuinã curam paſſerum obiicitur illud apoſtoli. 1. ad Corinth 9. Nũquid deo cura eſt de bob⁹? Diſtingue aliud eſſe curare de irrationalibus legem ſcriptã dando, & aliud eſſe curare de iiſdẽ prouidentia. Aſſeritur enim hîc prouidẽtiæ diuinæ curam comprehẽdere etiam paſſeres: negatur autem ab apoſtolo deum habere irrationalium curã ſic, vt ſolicitus ſit ſuperaddere legem circa ſalutem

lutem eorum. hic enim modus diuinæ curæ reſeruatur rationali creaturæ, quam quia deus ordinauit ad æternam fœlicitatem, erudit atque mouet ſuperaddita lege ſpectantium ad fidem, ſpem & & charitatem. *Veſtri autem & capilli capitis omnes numerati ſunt.* Non eſt hyperbolica locutio(quoniam in veritate capillorũ numerus notus eſt deo)ſed etiã ſignificatiua diuinæ curæ circa quęcunque quantũuis minima etiam ſigillatim electorum ſuorum.

Nolite ergo timere: multis paſſeribus. pro, paſſerculis, *meliores eſtis.* pro, præſtatis, *uos.* hoc eſt multitudine vniuerſa paſſerũ. *Omnis ergo qui confitebitur me coram hominibus, cõfitebor & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt: qui autẽ negauerit me coram hominibus, negabo & ego eum coram patre meo qui in cœlis eſt.* Exhortationi excluſiuæ timoris tam infamiæ quàm mortis, adiũgit neceſſitatem fidei, amoris & confeſſionis ſuæ. Ac ſi apertius dicat: non putetis me hortari vos ad id quod eſt ſupererogationis, ſed ad id quod eſt neceſſitatis. Vnde hanc neceſſitaté manifeſtat à pœna & pręmio ſecundum tria: ſcilicet confuſionis & glorię, habendi & non habendi Chriſtum, perdendi & inueniendi animam propriam. ¶ De neceſſitate itaque confitendi Chriſtũ ex futura pœna cõfuſionis & præmio gloriæ, ait, quòd confitentem me confitebor eum coram patre meo, & negantem negabo. Non ſufficit Chriſto interna fides aut internus amor, niſi quum opus fuerit, adſit exterior confeſſio fidei & factorum. *Nolite arbitrari.* Neceſſitatem confitendi & amandi Chriſtum manifeſtat ex culpa. Peccatum enim ſignificat dicẽdo, Qui amat patré aut matrem plus me, non eſt me dignus. nullus enim indignus redditur Chriſto, niſi ob culpam propriam. ¶ Vbi & duo alia nota. Alterum eſt, quòd Ieſus iuſtificat pœnam antedictam futuræ cõfuſionis, aperiens illius cauſam eſſe proprium crimen negantiũ ipſum. ne putaremus mundos illos eſſe à peccato, qui negant ipſum. Alterum eſt, ꝙ ſimul & ſemel declarat, & rationẽ criminis eſſe, quia poſtponitur amor ipſius Chriſti amori aliorum, & vſque adeo exigi ad ſalutem amorem & confeſſionem Chriſti, vt nec amor patris ſecundũ carnem aut matris, fratris aut vxoris &c. excuſet. *Quia ueneris.* Manifeſtat ex proprij aduentus officio culpam minus amantium ipſum. Acſi apertè diceret: non ſunt hæc mandata hominum, non ſunt poſitiui iuris, ſed ſunt fructus aduentus mei in mundum: ad hæc efficienda veni ego dei filius in mundum.

Pacem. omnẽ. *mittere in terram. non ueni pacem mittere.* Dixerat ſuperius vt deferrent pacem: ne intelligerent pacem omnem: declarat

clarat modò, quòd non venit mittere in terram pacem omnem, *ſed gladium.* Metaphorica eſt locutio, deſcribens bellũ à ſupremo actu eius: quo. ſ. venitur ad vſum gladij. *Veni enim ſeparare.* pro, diſſidere facere, *hominem aduerſus patrem ſuum, & filiam aduerſus matrem ſuam, & nurum aduerſus ſocrum ſuam.* Ecce gladius, ecce contrariũ pacis. *Et inimici hominis domeſtici eius.* Confirmat hoc bellum ex authoritate veteris teſtamenti Mich. 7. vbi ſcribuntur hæc verba. *Qui amat patrem aut matrem plus quam.* pro, ſupra, *me.* Declarat quam pacem nõ venit mittere in terram. ſ. contrariam ordini charitatis. ſimul declarans ad quam ſeparationem faciendam venit. ſ. neceſſariam ad ordinem charitatis ſeruandum. Non ſufficit Ieſu Chriſto amari: ſed exigit vt ametur plus quàm proprius pater, mater, aut filius &c. *Non eſt me dignus: & qui amat aut filium, aut filiã ſuper me.* pro, ſupra me, *non eſt me dignus.* Pœna dãni ſignificatur, qua homo priuatur ipſo deo. Et aptè indign9 deo diffinitur, qui pluris fecit patrem, matrẽ, aut filium &c. quàm deũ. *Et qui non accipit crucem ſuam.* Non patri aut filio tantũ, ſed etiam tibimet præponendus eſt Chriſtus. Nec dicit qui non ſe crucifigit, ſed qui nõ accipit, qui refutat impoſitam ſibi crucem, hoc eſt illatam mortem etiã diram, turpem & vilem. hæc enim in cruce clauduntur. *Et ſequitur me.* Apponit hoc tũ confortando ab exẽplo ſui crucifigendi, tũ monſtrando rationem ſubeundæ crucis. ſ. propter Chriſtum. *Non eſt me dignus.* Identitas demeriti in nõ accipiente crucem & in plus amãte patrem, mõſtrat quòd de illo nõ accipiente crucem loquitur, qui ideo refutat crucem, quia plus amat ſeipſum, quàm Chriſtũ. & non de illo cui licitũ eſt fugere in aliam ciuitatẽ. Verba enim hęc licet ſint negatiua, ſecundũ tamẽ ſenſum ſunt affirmatiua vinculi ad ſufferendam crucem propter Chriſtũ, qũod conſtat intelligi quãdo & vbi oportet. *Qui inuenit.* pro, inuenerit, *animam ſuam.* Si diceret qui amat aut ſeruat, clara eſſent verba: ſed dicendo inuenit, & ſubiungendo inueniet, expoſitionem expoſcit. Differentia itaque inter præſentem vitam & æternam eſt: quòd æterna nõ inuenitur hîc, ſed ſperatur: præſens autem vita hîc habetur. Rurſus propoſitis humano ſtudio, hinc Chriſto & inde vita propria, ſi homo ſtuduerit poſthabito Chriſto ad ſeruãdam vitã propriã, iam inuenit animam ſuam hoc eſt vitã ſuam: quia aſſecutus eſt quod intendebat. Ita quòd ſenſus eſt, qui inuenit qui iam inuẽtã habet me poſthabito, animam ſuam, vitã ſuã. *Perdet eam.* vitã ſuam in futuro ſeculo. *Et qui perdiderit animam ſuã.* Et per oppoſitũ qui nõ inuenit, ſed ſperans perdide-

rit vitam ſuam. *propter me.* Explicare propter me,inſinuát contrarium eius (ſcilicet poſthabito me) ſubintelligẽdum eſſe quum dictum eſt qui inuenit animam ſuam: vt contrariorum eadem ſit diſciplina. *inueniet eam.* in futuro ſeculo. Vbi nota etiam ad literam verificari hæc dicta de anima,quantum ad officium animandi corpus:quia habens vitam corporalem pro inuenta, perdit corporalem vitam in ęternum.poſt reſurrectionem enim vita erit eis peius quàm mors.nam quærẽt mortem, & mors fugiet ab eis. Et ſimiliter voluntarie ponentes vitam ſuam corporalem propter Chriſtum, inuenient poſt reſurrectionem eandem corporalem vitam æternam. Et dixit tertio loco hęc,vt neceſſitatem ſeruandi & cõfitendi fidem Chriſti monſtraret ex periculo damni,vel lucri propriæ vitæ : vt ſi nõ moueremur ex timore pœnæ damni,ſaltem moueremur ex timore pœnæ ſenſus, & rurſus, vt nõ ſolum traherȩmur amore eſſendi cum Chriſto, ſed etiam amore corporalis vitæ propriæ perpetuæ. *Qui recipit uos,me recipit: & qui me recipit, recipit eum qui me miſit. Qui recipit prophetam in nomine prophetæ,mercedem prophetæ accipiet : & qui recipit iuſtum in nomine iuſti , mercedem iuſti accipiet . Et quicunque potum dederit uni ex minimis.*pro,puſillis,*iſtis calicem aquæ frigidæ tantum,in nomine diſcipuli:amen dico uobis, non perdet mercedem ſuam.* Expeditis præceptis & periculis legationis:quia inter alia ordinauerat vt viuerent apud hoſpites ſuos, & prædixerat ſimul pœnam negantium hoſpitiũ, conſequens fuit vt pręmium hoſpitum declararet. Manifeſtat itaque pręmium hoſpitum. cum à dignitate perſonę receptę:quia recipiendovos recipient me:ac per hoc eum qui me miſit,ſcilicet deũ.recipientes ergo vos recipient deũ:quod eſt maximum donũ. Tum à mercede:quia recipiens prophetã non alia ratione,niſi quia ꝓpheta eſt,efficitur particeps meriti prophetę: vtpote fouẽs prophetã in officio ſuo.& propterea mercedẽ quoque prophetę debitã accipiet. Non dicit tantam mercedem:quia maius eſt meritũ maiórque merces prophetæ quàm recipientis ipſum.ſed ſicut particeps fit meriti fouendo prophetã, ita particeps eſt mercedis.ſimilem ergo mercedẽ mercedi prophetæ accipiet,quanuis non tantã. Et eadem ratione recipiens diſcipulũ,nõ quia amicus aut gratus &c.ſed habitat tãtum ratione, quia eſt diſcipulus meus, mercedẽ ſimilem mercedi diſcipuli accipiet. ¶Et breuiter ſcitote,quòd nullus beneficium quantuncunque paruum alicui ex puſillis iſtis pręſtabit ſine præmio.nam qui potum non vini, ſed aquæ frigidæ (vt nullum laborem aut ſumptum fecerit

calefa-

calefaciendo)dederit,non perdet mercedem ſuam.

CAPVT XI.

ET factum eſt quū conſummaſſet Ieſus præcipiens duodecim diſcipulis ſuis tranſit inde. aliò tendens ipſe, & aliò mittens diſcipulos. *vt doceret & prædicaret.* Non ideo miſit diſcipulos ad prædicandum,vt ipſe deſereret prædicationis officium:ſed ita miſit illos, vt etiam per ſeipſum prædicaret. *in ciuitatibus eorum.* Seruat quod ſeruandum præcepit. *Ioannes autem.* Inchoauit Matthęus prędicationem Ieſu à carcere Ioannis capite quarto commemorato: nunc narrat ſubſecutos fructus adhuc viuente Ioanne in carcere.

Quum audiſſet. à diſcipulis ſuis:vt alius teſtatur euangeliſta.

*In uinculis.*pro,in carcere,*opera Chriſti, mittens duos de diſcipulis ſuis,ait illi,tu es qui uenturus es.*pro,ille venturus,ſeu,veniens, *an alium expectamus?* Dictio Græca interpretata,venturus es,anceps eſt ad vtrunque tempus,ſed parui refert:quia vtroque ſenſu ſignificatur Meſias.Et ſi quidē legitur in præſenti,ordo literę eſt,tu es veniens ille tam expectat⁹ à Iudæis,tam acclamatus à prophetis? Si autem legitur in futuro,ordo eſt,tu es ille venturus ſecundum dicta prophetarum & expectationem Iudæorum ad ſalutem mundi, ad regnandum in æternum tam expectatus, tam acclamatus?Et hæc lectura eſt amplectenda: quia prima habet neſcio quid duriuſculæ conſtructionis.¶Proponit autem Ioannes hāc interrogationem,non dubitans Ieſum fore redempturum mundum & Regem Iſrael, ſed vt conſulat diſcipulis: vt vel ſic inſtruantur & credant Ieſum eſſe verum Meſiam. Conſtat enim diſcipulos Ioannis minus bene ſenſiſſe de Ieſu,tum ex eo, quòd antequàm Ioannes mitteretur in carcerem, liuore tacti dixerunt Ioanni de Chriſto,Rabbi qui erat tecum trans Iordanem &c. Ioānis tertio:tum quia(vt ſuperius nono capite patuit) reprehenderunt Ieſum,quare nos & Phariſæi ieiunamus &c. *Et reſpondens Ieſus ait illis : euntes renunciate Ioanni, quæ audiſtis & uidiſtis.* pro, auditis & videtis. Reſpondet Ieſus non teſtimonio verborum : ſed factorum : vt referendo Ioanni miracula conuincantur à Ioanne ex ipſis miraculis, & non dubitent ipſum eſſe verum Meſiam. Auditus refertur ad miracula prius facta, viſus autem ad miracula, quæ tunc fecit, alio euangeliſta teſtante.

Cæci uident, claudi ambulant, leproſi mundantur ſurdi audiunt, mortui reſurgunt. Ante ſiquidem hoc tempus reſuſcitauerat

filium viduæ ,& filiam archiſynagogi. *Pauperes euangelizantur.* Inter miracula teſtificantia Meſiam, cõnumeratur,quòd pauperes euangelizantur:hoc eſt,accipiunt bonũ nuncium.Greci dicũt euangelizo te:hoc eſt affero bonum nuncium tibi:& ſimiliter tu euangelizaris,tibi affertur bonum nunciũ,tibi bonum annũciatur,tu accipis bonum nunciũ. Et ſignificatur per hoc differentia inter mundanum & cœleſte regnum,inter mundana & cœleſtia bona,inter cõmunia bona nuncia mundana & cœleſtia quãtum ad ordinem,quia mundana bona cõmunia,annunciãtur magnatibus & diuitibus mundi,& per illos deriuãtur ad reliquos ac pauperes:cœleſtia autẽ bona cõmunia toti generi humano,annunciantur pauperibus, piſcatoribus,& aliis huiuſmodi ſequacibus Ieſu,& per illos deriuãtur ad alios etiam mundi principes: vt experiẽtia teſtata eſt. ¶Inter alia ergo Ieſu Chriſti admirãda opera connumeratur contrarius ordo ad ordinem mundanum circa annũciationẽ regni cœlorũ. Et cum hoc ſignificat etiã,quòd ſoli pauperes ſpiritu,hoc eſt nõ affecti diuitiis,ſunt illi qui vere accipiunt bonũ illis nunciũ ex aduentu meo. *Et beatus eſt qui non fuerit ſcandalizatus in me.* Subiunxit hoc, vt præberet occaſionẽ Ioanni erudiendi & præmuniẽdi diſcipulos ſuos,ne ſcandalizentur in Chriſti abiectione & paſſione.ſciebat enim paſſionem mortémque ſuam fore offendiculũ etiam credentibus, quòd ipſe eſſet redempturus Iſrael.Vnde etiã Chriſti diſcipuli euntes in Emaus, ſcandalizati morte Chriſti,dixerunt,nos ſperabamus, quòd ipſe eſſet redempturus Iſrael. *Illis autem abeuntibus.* Ne coram diſcipulis Ioannis laudans Ioãnem, videretur humano reſpectu laudare. *Cœpit Ieſus dicere ad turbas de Ioanne.* Hactenus quia non oportuit tacuit laudes Ioãnis: modò autem quia periclitabatur in opinione turbarum tum conſtantia tum teſtimonium redditum à Ioanne de Ieſu,inchoat laudes Ioannis.Neſciebant enim turbę qua ratione Ioannes miſiſſet diſcipulos ad interrogandum, tu es Meſias,an alium expectamus?& propterea dubitare poterant de Ioannis cõſtantia & teſtimonio,huiuſmodi ambiguitatem tollit Ieſus,laudans Ioannem multipliciter. *Quid exiſtis in deſertum uidere?* Inchoat laudes Ioannis apud turbas ex ipſarum turbarum concurſu tali ac tanto, vt relictis ciuitatibus iuerint vſque in deſertum ad Ioannem. Ac ſi aperte dicat:talis ac tantus veſter concurſus ad Ioannẽ,teſtatur de ipſo. *Arundinem uento agitatã?* Prima Ioannis commendatio, animi eſt conſtantia. *Sed quid exiſtis uidere, hominem mollibus*.deeſt,veſtibus,*ueſtitum? Ecce qui mollibus*

bus ueſtiuntur. pro, qui mollia geſtant, *in domibus Regum ſunt.* Secunda commendatio eſt corporalis vitæ auſteritas, à veſtibus ſignificata. *Sed quid exiſtis uidere, prophetam? Et iam dico uobis, & plus quam prophetam.* pro, excellentiorem propheta. *Hic eſt enim de quo ſcriptum eſt, Ecce ego mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit uiam tuam ante te.* Tertia cõmendatio donum eſt gratiæ plus quàm propheticæ. Quod declaratur ex authoritate Malachiæ prophetæ capite 3. Et conſiſtit declaratio in hoc, quòd ideo Ioannes eſt excellentior propheta, quia prophetæ prędixerunt Meſiam futurum: Ioannes autem fuit præparator viæ Meſię præſenti. Hoc enim ſignificatur dicendo, qui præparabit viam tuam, non à remotis, ſed ante faciem tuam. Dicuntur enim hæc verba in perſona dei ad Meſiam. *Amen dico uobis, non ſurrexit inter natos mulierum maior Ioanne Baptiſta.* Quarta Ioannis commendatio relatiua eſt, nõ ad omnes homines, ſed ad omnes prophetas. nam alio euangeliſta teſtante conſtat Chriſtum dixiſſe, non ſurrexit maior propheta: quam particulam Matthæus tacuit. Immo literalis ſenſus eſt, quòd inter prophetas nullus fuit maior Ioanne. ¶ Et bene nota, quòd non affirmatur Ioannes maior omnibus prophetis: ſed negatur propheta maior ipſo, cũ quo ſtat quòd habuerit æquales. Vnde ex hoc quòd Ioannes fuit præcurſor Chriſti (monſtrando, baptizando, præparando &c.) habuit nõ ſolùm gratiam plus quàm propheticam: ſed quòd nullus prophetarum (Moyſes ſcilicet, Dauid, Hieremias, Eſaias &c.) fuit maior ipſo. *Qui autem minor eſt in regno cœlorum, maior eſt illo.* Ioannes relatus ad patres veteris teſtamenti, nõ habet maiorem: relatus autem ad regnum cœlorum (hoc eſt ad noui tempus teſtamẽti, hoc eſt, ad tempus pręſens, inchoans regnum cœlorum) habet maiorem: ſcilicet Meſiam. Et parcens Ieſus laudi propriæ, nõ dicit, ego autem maior ſum illo: ſed deſcribit ſeipſum Meſiam à minoritate in regno cœlorum. Nec dicit, qui minor eſt eo: ſed ſimpliciter, qui minor eſt in regno cœlorum. Et quum extra propoſitum ſit loqui de regno cœlorum, hoc eſt cœleſti beatitudine in qua tunc ſoli angelici ſpiritus erant, conſequens eſt, quòd de regno cœlorum in terra inchoato tũc, eſt ſermo. Nec in dubium vertitur, quis ſit iſte minor in regno cœlorum: quia conſtat quòd eſt ipſe Meſias. Qui quanuis natura, gratia & dignitate ſit maximus, eſt tamen officiis minor: iuxta illud, quis maior eſt, qui recumbit, an qui miniſtrat? nónne qui recumbit? ego autem in medio veſtri ſum ſicut qui miniſtrat. Et rurſus, filius hominis non

venit miniſtrari, ſed miniſtrare, & animam ſuam dare redemptionem pro multis. Eſt itaque literalis ſenſus quòd ille qui in regno cœlorum iam inchoato à diebus Ioannis Baptiſtę eſt minor officiis, exercet officia minoris, exercet officia humilitatis, eſt maior Ioanne carente maiore inter priores. ¶ Poteſt quoque nõ abſurde aliter litera exponi. Primus enim prædicator regni cœlorum fuit Ioãnes Baptiſta, ſicut etiam fuit pater primus baptiſmi: Ieſus autem fuit ſecundus in vtroque. & propterea dicitur minor in regno cœlorum: ſecundus enim minoritatem à primo ſonat. Ac ſi aperte dicat: quanuis Ioannes nullum priorum habeat maiorem ſe, qui tamen poſterior eſt illo in inchoatione regni cœlorum, eſt maior ipſo. *A diebus autem Ioannis Baptiſtæ uſque nũc regnũ cœlorũ uim patitur, & uiolenti rapiunt illud.* Quinta cõmendatio eſt nouæ prędicationis nouus fructus. Tẽporibus priſcorũ prophetarum promittebatur regnum terrenum in terra promiſſionis, & regna terrarum Amorræorũ & Cananæorum &c. paſſa ſunt vim, & violentia acceperunt filij Iſrael illa: à diebus autem Ioannis Baptiſtæ incœpit prædicari & promitti regnum cœlorum, cœperúntque homines ex directa intentione tendere ad regnum cœlorum fide & pœnitentia & operibus bonis. Ita quòd commendatur Ioannes ex hoc, quòd fuit primus prædicator inducens homines ad tendendum directe in regnum cœlorum. Præcedentibus nanque temporibus erant multi iuſti & ſancti homines: ſed non operabantur ex explicita intentione ad regnum cœlorum (quod adhuc eis non fuerat reuelatum niſi à remotis) ſed operabantur ex intentione obediendi deo in ſpe mercedis mediante Meſia venturo. manifeſtante autem Ioanne regnum cœlorum, cœperunt populi explicite tendere ad regnum cœlorum, quod audierant iam appropinquaſſe. Hoc autem explicite tẽdere ad regnum cœlorum, appellat Ieſus metaphorico ſermone violentiam vtrinque: hoc eſt tam ex parte regni (dicẽdo quòd regnum cœlorum patitur vim) quàm ex parte tendentium, dicẽdo, & violenti rapiunt illud. ¶ Et ſignificatur per pati vim conditionem regni cœleſtis, carere habilitate ad hoc, quòd ſit hominum. nam illud dicitur proprie vim pati, quod illud patitur ad quod nullam habet habilitatem. Et verè regnum cœlorum vim patitur: quia tanta eſt excellentia, vt nullam habeat habilitatem ad hoc, quòd acquiri poſſit ab hominibus: ſicut corpus cœleſte nõ eſt habile, quòd poſſit acquiri ab homine. vnde quia de facto acquiritur regnum cœlorum ab homine, ideo dicitur quòd vim patitur.

patitur. ¶ Et ne quæras à quibus patitur vim, ſubiungitur: & violenti, proculdubio fide & operibus, rapiunt illud, non ex merito naturæ aut actionum, ſed ex vi ſpiritus habentis poteſtatem ſuper regnum cœlorum potius rapiunt quàm iure acquirant. *Vſque nunc.* Appoſuit hoc ad ſignificandum perſeuerantiam violentiæ in regnum cœlorum prædicante ipſo Chriſto. Intendit enim, quòd violentia quæ inchoauit à diebus Ioannis Baptiſtæ, non inchoauit vt terminetur me præſente, & illuminante mundum, ſed vt perſeueret. hoc enim denotat illud vſque nunc, vſque in tempus meum quod eſt vltimum. *Omnes enim prophetæ & lex, vſque ad Ioannem prophetauerunt.* Sexta commendatio eſt, quòd Ioannes eſt terminus prophetiæ legis & prophetarum: hoc eſt, officium Ioannis eſt demonſtratiuum eius quod prophetauerunt lex & prophetę omnes: quia demonſtrat Meſiam. ¶ Aduerte hîc, quòd lex & prophetæ quantum ad actum prophetandi terminãtur ad Meſiam: non quòd taceant futura poſt aduentum Meſiæ: ſed quia quæcunque dicunt futura poſt Meſiam, dicunt vt accidẽtia connexa, conſequentia, & pendentia, &c. ad Meſiam. Et quum ita ſit, quòd intentus terminus legis & prophetarum ſit Meſias, placuit domino Ieſu deſcribere terminum legis & prophetarum Ioannem, hoc eſt Ioannis officium: ad ſignificandum officium Ioannis eſſe monſtrare Meſiam præſentem. Ita quòd Ioannis officium terminare legem & prophetas eſt Ioannem monſtrare Meſiam præſentem. redundat ſiquidem Ioannis laus in approbationem teſtimonij quod perhibuit de Meſia. *Omnes.* priores, fuerunt enim poſtea alij prophetantes. *Et ſi vultis recipere.* Septima commendatio, quòd Ioannes eſt Helias. Circa quam tria dicit. Primo ponit in auditorum libertate acceptationem huius commendationis: dicendo & ſi vultis recipere. Et hoc ideo, quia non ſecundum literalem ſenſum Ioannes eſt Helias. Docuit ſiquidem nos optimus magiſter Ieſus, vt non cogamus auditores ad ſenſus myſticos ſacræ ſcripturæ: ſed ad ædificationem eorum qui libenter audiunt & proficiunt ex ſenſibus myſticis. *Ipſe Ioannes eſt Helias qui venturus eſt.* Malachiæ vlti. promittit deus: ecce ego mittam vobis Heliam prophetam antequam veniat dies magnus domini & horribilis. Expectabatur propterea à Iudæis Helias præcedens Meſiam. neſcientes enim diſtinguere inter primum & ſecundum Meſiæ aduentum, putabant Heliam præceſſurum primum aduentum Meſiæ: quod tamen deus non promiſit niſi reſpectu ſecundi aduentus: vt patet in litera Malachiæ: loquente

de die domini horribili, qui eſt dies vniuerſalis iudicij. Hanc Iudæorum ignorantiam præoccupans Ieſus, ne ex hac occaſione impedirentur credere ipſum eſſe verum Meſiam, dixit Ioannem eſſe Heliam, non identitate animæ aut hypoſtaſis, ſed proportionali identitate officij. Ioannes enim circa primum domini aduentum illudmet officium exercuit quod Helias exercitaturus eſt circa ſecundum domini aduentũ. *Qui habet aures audiendi audiat.* Myſterium Heliæ & Ioannis excedebat capacitatem turbarum tunc temporis. & propterea Ieſus ſummarie illud pertranſit: adhibita tamen monitione ſecreti myſterij. Secretum nanque myſterium latere in identitate & diuerſitate Ioannis & Heliæ, ſignificat monendo, qui habet aures audiendi audiat. Et verè latet ibi myſterium duorum Chriſti aduentuum, quod tam occultum fuit, vt etiam dæmones lateret: qui ſi cognouiſſent, dominum gloriæ nunquam crucifixiſſent, quod vſque hodie latet Iudæos. *Cui autẽ ſimilem æſtimabo generationem iſtam? ſimilis eſt pueris.* pro, puerulis, *ſedentibus in foro: qui clamantes coæqualibus dicunt, cecinimus uobis, & non ſaltaſtis: lamentauimus.* Deeſt. vobis, *& non planxiſtis. Venit enim Ioannes, neque manducans, neque bibens, & dicunt: dæmonium habet. Venit filius hominis manducans & bibens: & dicunt, Ecce homo uorax.* pro, edax, *& potator uini, Publicanorum & peccatorum amicus.* Ex tot laudibus Ioannis occaſione oblata reprehendendi generationem hominum illam, increpat eam aſſumendo parabolam ex ioco puerorum. Similitudo eſt ſatis clara in litera. ¶ Aduerte tamen applicando illam duo. Primum eſt, quòd generatio illa aſſimilatur non parti puerulorum iocantium, ſed toti iocantium cœtui. Ita quòd ſicut inter iocantes pueros aliqui ſunt prouocantes alios faciendo diuerſis viis quod in ſe eſt, & aliqui neutra via prouocati: ita in generatione illa Iudæorum (quæ ſcilicet tunc tẽporis viuebat) erant aliqui diuerſis viis prouocantes ad regnum cœlorum vt Ioannes & Ieſus, & aliqui, nec à Ioãne, nec à Ieſu prouocati ad regnum cœlorum. ¶ Immò (quod ſecundò notandum eſt) longè deterius euenit Ioanni & Chriſto, quàm pueris prouocantibus: quia pueri fruſtrà prouocarunt: Ioannes autem & Ieſus retulerunt iniuriam ex beneficiis. nam de illo dicunt: dæmonium habet, de hoc quòd eſt vorax, potator vini, &c. Vbi cerne quòd ſimilitudo generationis illius ad iocum puerorum, inducta eſt non ad ſignificandum, quòd fruſtra Ioannes & Ieſus prouocarunt Iudęos illius temporis, ſicut fruſtrà pueri cecinerunt & lamentati ſunt: ſed ad ſignificandum quod nulla prætermiſſa eſt via prouocandi

[...]ndi Iudæos illius temporis ad regnum cœlorum,& prouocatores Ioannes & Ieſus à multis eorum retulerunt iniurias. Quod includit apud illos fruſtrà laboraſſe,& aliquid deterius. *Non manducans.* cibos quibus communiter veſcuntur homines, & ſimiliter non bibens vinum aut ſiceram, communem hominum potũ. Et per oppoſitum intellige filium hominis manducare cibos cõmunes,& bibere communem potum. *Et iuſtificata eſt ſapientia à filiis ſuis.* Concluſio parabolæ eſt, quòd diuina ſapientia diſponens tam ſuauiter per vtranque viam trahere vos ad regnum cœlorum iuſtificata eſt,facta eſt apud vos iuſta,à filiis ſuis:hoc eſt ex collatione ad iocum puerorum veſtrorum. Puerulos illos appellat filios ſapientiæ, quia ſunt naturalis ſapientiæ indices. ¶ Vbi aduerte,quòd rude vulgus inſtruendo Ieſus vtitur hac infima parabola ex ioco ſumpta:quia ex his turbæ magis mouentur,& huiuſmodi parabolas ſibi notas magis retinent. *Tunc cœpit exprobrare ciuitatibus, in quibus ſunt factæ plurimæ uirtutes eius, quia non egiſſent pœnitentiam.* Reprehenſa generatione illa Iudæorum in genere,increpat modò in ſpecie quaſdam ciuitates. *Væ tibi Chorozaim, uæ tibi Bethſaida: quia ſi in Tyro & Sidone factæ eſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in uobis olim in cilicio & cinere, pœnitentiam egiſſent.* Tyrus & Sidon ciuitates gentilium erant, quibus non prædicabatur. *Veruntamen dico uobis, Tyro & Sidoni remiſſius.* pro, tolerabilius, *erit in die iudicii quam uobis.* Quia grauior eſt culpa infidelitatis veſtræ,quàm Tyri & Sidonis:dum viſis tot miraculis apud vos factis increduli manetis. *Et tu Capharnaum, numquid uſque in cœlum exaltaberis.* pro,quæ vſque in cœlum exaltata es, *uſque in infernum deſcendes? Quia ſi in Sodomis factæ fuiſſent uirtutes, quæ factæ ſunt in te, forte.* pro,vtique, *manſiſſent uſque in hanc diem. Verũtamen dico uobis, quia terræ Sodomorum remiſſius.* pro, tolerabilius, *erit in die iudicii quam tibi. In illo tempore.* Exprobrationi incredulorum aptè adiungitur ratio conuerſionis electorum. *Reſpondens Ieſus.* hoc eſt reſpondendo diſcipulis reuerſis cum gaudio à prędicatione:vt alius euangeliſta inſinuat. *Dixit, Confiteor tibi pater, dominę cœli & terræ.* Exultante ſpiritu ſuo conuerſus eſt ad patrem: dicendo confiteor,profeſſione veritatis,& etiam gratias agendo. *Quia abſcondiſti hæc.* mei aduentus myſteria.abſcondiſti autẽ non appoſitione operculi,ſed negatione luminis. *A ſapientibus & prudentibus.* Sapientia eſt circa diuina,prudentia circa humana. *Et reuelaſti ea.* illuſtrando lumine fidei interno. *paruulis.* pro,infantibus. Non dicit inſipientibus & imprudentibus, vt ex hoc ipſo

quòd

quòd contra ſapientes & prudẽtes è regione diſtinguit infantes, diſcernamus & penetremus non diſplicere deo ſapientes & prudentes qualeſcunque, ſed non paruulos: hoc eſt quos ſapientia & prudentia non ſinit eſſe paruulos in oculis propriis, non ſinit redigere intellectũ in captiuitatem in obſequium fidei Chriſti tui. Et quia communiter (quamuis non vniuerſaliter) ſapientes & prudentes diſcutiunt res fidei ſecundum ſapientiam & prudentiam ſuam, & innitentes propriæ ſapientiæ & prudentiæ inflantur, ac recuſant vere captiuare intellectum, & mores in obſequium Chriſti, ideo Ieſus tangendo id quod vt in pluribus euenit, dicit abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus. Quod Paulus Apoſtolus explicans Corinthiis dicit: videte vocationem veſtram, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, &c. Ad literam, primi Chriſti diſcipuli non fuerunt de numero ſapientum & prudentum mundi huius: ſed homines ſimplices, piſcatores, & ſimiles paruulis infantibus ſecundum humanum ſtatum, & præcipue in oculis propriis. Tales enim ſemper placuerunt deo: iuxta verbum Samuelis ad Saulem: nónne quum eſſes paruulus in oculis tuis, caput in tribubus Iſrael factus es, primi Regum decimoquinto. Meminit autem infantum potius quàm paruulorum: tum vt maxime paruulos humilitate ſignificaret: tum vt non ab ætate, ſed à neſcientia immò ab impotentia loquendi diſcipulos ſuos deſcriberet: vtpote qui vere infantes erant ad ea quæ ſunt ſcientiarum & prudentiæ, regiminis & huiuſmodi, antequam diuina reuelatione inſtructi eſſent. *ita pater quoniam ſic placitum.* pro, beneplacitum, *fuit ante te.* Rationem reddit abſconſionis à prudentibus & reuelationis paruulis primam & in reſolutione vltimam, diuinam voluntatem. Noli ergo diſputare de cauſa electionis & reprobationis: cur ſcilicet deus iſtos elegerit & non illos. hinc enim habes primam, ſupremam & vltimam cauſam eſſe, quoniam ſic placitum eſt deo. *omnia mihi tradita ſunt a patre meo.* Explicat quæ ſunt illa abſcondita à ſapientibus & reuelata paruulis, quod eſt explicare demonſtrata per prononem, hæc, quum dixit abſcondiſti hæc. Et inchoat à myſterio trinitatis, à coæqualitate diuinarum perſonarum. Perſpiciendum ſiquidem eſt in his verbis contineri myſterium trinitatis: tum quo ad originem originíſque ſpeciem: dicendo à patre meo. vbi enim pater, ibi generatio. Tum quo ad æqualitatem ſubſtantialem: dicendo, omnia mihi tradita ſunt. nihil enim excepit, ſed omnia comprehendit tradita per generationem; ſcilicet eſſe, viuere, poſſe,

poſſe,& reliqua quæ dei ſunt:illius enim dei naſcendo accepit omnia à patre. *At nemo nouit filium niſi pater, neque patrem quis nouit.* Inter deum & patrem tantùm intereſt,quòd deum naturaliter nouimus,per ea quæ facta ſunt,vt dicitur ad Rom.1.& multo magis nouerunt naturaliter angeli deum : patrem autem neque angeli,neque homines naturaliter nouerunt:quoniam myſteriū trinitatis ad quod ſpectant pater & filius,ſupra naturalem notitiam omnium creaturarum eſt.Et propterea ſignificantius dicitur patrem,& non dicitur deum:intendit enim quòd notitia trinitatis reſeruata eſt ſoli deo , quanuis notitia dei ſit naturaliter communicata. *Niſi filius.* Dum excipitur filius aut pater,intelligitur quoque excipi ſpirituſſanctus : quia par eſt ratio de ſpirituſancto, & de patre,& filio in eſſentialibus.Et theologica regula eſt,quòd dictio excluſiua ſeu exceptiua addita termino perſonali in eſſentialibus,non excludit ab altera perſona diuina. *Et cui voluerit.* Notitia patris & filij ita eſt propria diuinis perſonis,quòd nulli communicatur naturaliter, ſed tātùm per reuelationem. *Filius reuelare.* Appropriatur filio reuelare myſterium trinitatis : quia filius in carne veniens manifeſtauit hominibus myſterium trinitatis in ſpeciali:dicente ipſo Ioan.17. pater manifeſtaui nomen tuum hominibus . Appropriatur inquam: hoc enim non eſt ei proprium: quia indiuiſa ſunt trinitatis opera ad extra:de quorum numero eſt reuelare:vnde nunc præmiſit,& reuelaſti tu pater ea paruulis . Commune eſt ergo patri & filio reuelare : ſed appropriatur filio ſicut multa alia appropriantur filio:vt ſapientia,ars,& ſimilia.Hæc ſunt prima myſteria abſcondita à ſapientibus & prudentibus , & reuelata paruulis. *Venite ad me.* Subſequentia ſubdit myſteria inuitando , & exercendo officium ſibi appropriatum: venite inquit fide ad me , cui tradita ſunt omnia , in cuius voluntate eſt reuelare ſecreta trinitatis, ad me verum deum & verum hominem. *Omnes.* nullum excipio. *Qui laboratis & onerati eſtis.* Duas generi humano communes neceſſitates commemorat:alteram laboris , alteram oneris:alteram actionis,alteram paſſionis.Qui laboratis agendo,& ex actione relinquitur in vobiſmet onus quo onerati eſtis . Ita quòd qui ab omni labore exempt⁹ eſt,qui nullo grauatur onēre, ſolus reſtat nō inuitatus à Chriſto. Et certe quum quilibet homo afflictione aliqua aut cura laboret, multorumq; malorum ſarcina oneretur,conſequens eſt vt omnes non ſolùm inuitentur , ſed etiam ex ſibiipſis moleſtis conditionibus trahantur. *Et ego.* nō

miniſtri

miniſtri mei:hoc eſt per meipſum, nõ per meos miniſtros ſacerdotes aut Pontifices. *Reficiam*. pro, refocillabo, *uos*. Non dicit tollam laborem ſeu onus veſtrum, ſed refocillabo vos. Non promittit Chriſtus tollere labores & malorum onera in hac vita: ſed reficere interiori pabulo mentes animóſque hominum venientiũ ad eum. *Tollite iugum meum*. euangelicam legem meam voluntarie ſuſcipite. *ſuper uos*. non ſubtus vos, nec iuxta vos, ſed ſuper vos ſuſcipite euangelium, non deſpiciendo, non æſtimando tanquàm legem humanam, ſed vt rem diuinam ſuperioré omnibus vobis. *Et diſcite a me*. exemplo mei. Tertia actio ad quam inuitat eſt diſcere. primùm enim inuitauit ad veniendum: deinde ad ſuſcipiendum iugum: & demum ad diſcendum ab ipſo. *Quia mitis ſum*. plus quàm manſuetus ſum intus & extra exterioribus moribus. *Et humilis*. abſque fictione in corde. Quum vniuerſas Ieſus habuerit virtutes, duarum tantùm virtutum ſe proponit exemplum, ſcilicet humilitatis, tollentis ſuperbiam, cui deus reſiſtit, & retinentis animum ne præſumat, ne ambiat, ne arroget ſibi, ne deſpiciat: & mititatis tollentis non ſolùm iram ac etiam iracundiam: cuius eſt non ſolum moderari ne iniuriam alicui irrogemus, ſed etiam reddere nos patientes, ac placidos in omnibus actionibus & verbis: quia his duobus ſtudiis vniuerſa vitæ Chriſtianæ perfectio acquiritur, & augetur cõtinue per humilitatem: ſiquidem patemus diuinæ gratiæ, per mititatem patemus hominibus. ¶ Et bene nota prudens lector, quòd Ieſus vniuerſum mundum alloquitur, inuitando omnes. & propterea non dicit: diſcite à me, quia ieiuno, quia oro, quia pedes diſcurro, quia prædico: & ſimilia à quibus poſſet ſe aliquis excuſare, allegando impotentiam, dicendo ſe inhabilem: ſed, diſcite à me, quia mitis & humilis ſum corde. nullus enim poteſt ſe excuſare à domino propriæ voluntatis, à diſciplina domandi internas paſſiones: & in his internis conſiſtit diſciplina Chriſtiana communis omnibus. *Et inuenietis requiem animabus ueſtris*. Animabus dixit, non corporibus. nam multa mala corporis prædixit futura ſuis ſequacibus. ¶ Fructus primæ actionis explicatus eſt refectio: reliquarum verò duarũ fructus explicatur requies animi. Magnus & incredibilis fructus eſt quies animi: hanc animi quieté nemo nouit, niſi humilis & mitis, expertus ſuaue iugũ domini. Nec obſtat ſi obiiciatur illud Auguſtini, Feciſti nos domine ad te, & inquietum eſt cor noſtrum donec requieſcat in te. Scito requiem hîc à Chriſto promiſſam non eſſe niſi in deo. *Iugũ enim meũ ſuaue eſt*.

Ne laborantes & onuſti quos inuitat, putant ſe grauandos & ad labores & ad onera ampliora vocari à Ieſu: declarat naturã euãgelici iugi, appellando illud ſuaue. Et verè ſuaue eſt: quia nõ tollit, non corrumpit, non violentat naturam rationalem, ſed perficit eam. omnia nanque naturalia & rationalia pręcepta euangelica lex ſeruat: & quæ apponit præcepta fidei ſuauia reddit internum gratiæ donum: præter hoc quòd connaturale eſt homini vitam, actionesq; ſuas ducere & dirigere non ſcientia, ſed fide. Fide ſiquidem tenemus patres ac matres, filios ac vxores: fide cõuerſamur, commercia negociationesq; exercemus: fide reſpublicæ regnaq; adminiſtrãtur, &c. Hæc enim teſtantur ſuaue eſſe humano animo duci fide, regiq; præceptis fidei, ab homine Ieſu Chriſto ſimulq; vero deo, actore naturæ, traditis. *Et onus meum leue.* Non dicit nullum, ſed leue: quia verè onus Chriſti leue eſt. tum ſecundum ſeipſum: quia ſupernaturalis rationis onus nihil addit, niſi credere in ipſum, ſperare æternam vitam, diligere deũ ſuper omnia, & proximum propter ipſum, ac baptizari in remiſſionem peccatorum. Tum nobis: quia onus Chriſti fert ſecũ donum charitatis, alleuiantis omnia, niſi tu obicem poſueris. ¶ Significanter dixit meum: quia onera grauia & importabilia, quæ aliqui miniſtri eccleſiæ imponunt in humeros hominum, non ſunt Chriſti, cuius onus eſt leue. ¶ Collige ordinem. Primùm inuitat omnes laborantes, & onuſtos ad refocillationem: deinde vt loco laboris & oneris ſuſcipiant euangelicũ iugum, ſuaue contra laborem, & leue contra onus: & demum vt diſcant mores ab exemplo ſui, humilitatem & manſuetudinem: quia ſic inuenient in hac vita requiem animarum, ſummè ab omnibus deſideratã.

CAPVT XII.

I*N illo tempore abijt Ieſus per ſata ſabbato.* pro, ſabbatis. Et ſignificatur non quòd pluribus ſabbatis per ſata iuerit, quoniã de vno tantùm die eſt ſermo: ſed tempus feſtiuitatis conſtantis ex pluribus ſabbatis: erant enim ſecundum legem duæ ſolennitates conſtantes ex pluribus ſabbatis, ſcilicet paſchalis & tabernaculorum: vt patet Leui. 23. Et hæc feſtiuitas paſchalis erat, in cuius ſecundo die offertur manipulus ſpicarum, vt patet ibidem: nam non eſt tempus ſpicarum menſe ſeptimo, quando feſtum fit tabernaculorũ.

Diſcipuli autem eius eſurientes. Neceſſitas cibi ſignificatur.

Cœperunt uellere ſpicas, & manducare. Phariſæi autem uidentes, dixerunt ei, ecce diſcipuli tui faciunt quod nõ licet eis. Superfluit, eis. *facere ſab-*

cere ſabbatis.pro,ſabbato. Phariſæi cenſebant illicitum,confricare ſpicas ſabbato:quoniam eſt ſpecies præparationis cibi. pręparare enim cibos,vetitum erat in ſabbato. *At ille dixit eis,non legiſtis quid fecerit David quando eſuriit, & qui cum eo erant:quomodo intrauit in domum dei,& panes propoſitionis comedit,quos non licebat ei edere,neque iis qui cum eo erant,niſi ſolis ſacerdotibus.* Confutat Ieſus Phariſæos increpantes diſcipulos,quòd violent ſabbatum, duobus exemplis:alterum ſe tenet ex parte neceſſitatis: alterũ ex parte ſeruitij diuini. Primum exemplum affertur ex facto Dauidis ſatis clare. ¶In quo duo nota. Alterum eſt,ꝙ exemplũ affertur ex facto non ſolùm Dauidis, ſed etiam eorum qui cum ipſo erant,ad excludẽdum ſingularitatem Dauidis: ne ſcilicet Phariſæi dicerent licuiſſe Dauidi comedere panem ſanctum, quia erat propheta.hoc enim non poſſunt dicere de illis qui cum ipſo erãt. Intendit nanque Ieſus declarare, ꝙ ex neceſſitatis articulo licuit tam Dauidi quàm ſuis veſci pane ſancto,aliâs ſolis ſacerdotibus licito. Leuit.24. ¶Alterum eſt,ꝙ exemplum ſumptũ eſt à facto maiori:nam longè maius eſt laicos veſci panibus propoſitionis, quàm operari in ſabbato:vt patet ex eo ꝙ operari in ſabbato,ex multis poteſt cauſis excuſari,& ſæpe accidit.laicos veſci panibus ſanctis,tãtùm ſemel accidit, & ſola neceſſitate famis excuſari videtur:& tunc etiam ſacerdos exquiſiuit munditiam eſurientium: vt patet.1.Regum.21. *Aut non legiſtis in lege, quia ſabbatis ſacerdotes in templo ſabbatum violant,& ſine crimine ſunt?* Alterum exẽplum ex facto ſacerdotum legis authoritate affertur:ſcilicet quòd ſacerdotes in ſabbatis occidunt animalia,detrahunt pelles,& breuiter multa opera ſeruilia ad officia templi exercẽt. Legis authoritas in multis habetur locis,præcipiens ſabbatis offerri huiuſmodi ſacrificia. Hoc factum appellatur violare ſabbatum,quia reuera opus ſeruile eſt ex proprio genere: ac per hoc ex proprio genere violans ſabbatum. Veruntamen ſine crimine ſacrilegij erat hæc materialis violatio:quia formaliter erat officium templi; ſacrificia enim officia templi ſunt. *Dico autem uobis,quia templum maior eſt hic.* Non eſt pronomen,ſed aduerbium loci,hîc. Et nõnulli Græci codices habent non maior,ſed maius:rectior tamen lectio eſt legere maior. ¶Declarat quorſum attulerit exemplum à facto ſacerdotum. Et intendit quòd diſcipuli ſui exercebantur in officiis non minoribus officiis templi,ſequendo ipſum qui eſt maior templo. Ita quòd vbi prius excuſauit diſcipulos ex neceſſitate famis eorum exemplo Dauidis & ſuorum, modò excuſat

eoſdem

eoſdem ex ſanctitate officij exemplo ſacerdotũ: quia ſcilicet exercent diuiniora officia quàm ſacerdotes, dum obſequuntur mihi qui ſum maior templo. *Si autem ſciretis quid eſt, miſericordiã uolo & non ſacrificium, nunquam.* pro, nequaquam, *condẽnaſſetis innocentes.* Redditio eſt rationis primi exempli. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu excuſanti diſcipulos exemplo Dauidis & ſuorum, quòd illud fuit factum diſpenſatiuè, & non eſt trahendum in exemplum. & propterea Ieſus reddit rationem communem facto Dauidis & diſcipulorum ſuorũ, & ſimilium neceſſitatum, ex cõparatione miſericordiæ ad ſacrificium reſpectu diuinæ voluntatis: deus enim miſericordiam vult, & non ſacrificium. Oſeæ.6. Quod ſuperius expoſitum eſt, quòd deus præfert miſericordiam ſacrificio: quia miſericordiam vult ſecũdum ſeipſam, vtpote virtutem animi: ſacrificium autem non vult ſecundũ ſe, vtpote opus corporeum quod poteſt bene & malè fieri. Et intendit per hoc quòd ſubuenire eſurientibus, eſt gratius deo quàm ſeruare panes propoſitionis intactos. quia paſcere eſurientes eſt miſericordia: huiuſmodi autem obſeruationes ad genus ſpectant ſacrificij.

¶ Meritò itaque dominus ait Phariſæis: Si ſciretis, ſi penetraretis, dictum dei apud Prophetam, ſcilicet miſericordiam volui & non ſacrificiũ, non condemnaſſetis innocentes diſcipulos meos: quoniam intelligeretis opus miſericordiæ præferẽdum eſſe præceptis cerimonialibus ſacrificiorum & ſabbatorum, &c. *Dominus enim eſt filius hominis etiam ſabbati.* Reddita ratione exempli ex facto Dauidis, reddit modò rationem alterius exempli ex facto ſacerdotum. Poterat quiſpiam reſpondere Ieſu factum ſacerdotum non eſſe trahendum in exemplum: quia authoritate legis exercebatur. Huic obiectioni occurrere intendit Ieſus: dicendo, Dominus eſt enim, etiam ſabbati filius hominis. Ac ſi apertè diceret: Sacerdotes violãt ſabbatũ, & ſine crimine ſunt, quia authoritate legis fulti ſunt: diſcipuli mei authoritate mea, qui dominus ſum vniuerſorũ, & in ſpecie ſabbati excuſantur. *Et cũ indè tranſiſſet, uenit.* Altero ſabbato apud Lucã. *In ſynagogam eorũ. Et ecce homo.* Deeſt erat, *manũ habẽs aridam, & interrogabant eum dicẽtes: ſi licet ſabbatis curare, ut accuſarent eũ.* Docentem violare ſabbatum. *Ipſe autem dixit illis: Quis erit ex uobis homo qui habeat ouem unam: & ſi ceciderit hæc ſabbatis in foueam, nõne tenebit & leuabit eam? Quanto magis melior eſt homo oue?* Superfluit magis. Omittit Matthæus prudentem Chriſti reſponſionem, quia interrogationem Phariſæorum alia interrogatione retudit: petendò ab

do ab eis, ſi licet ſabbato bene an male facere. Poſt hanc ſiquidem interrogationem adiunxit, quæ Matthæus ſubiungit de oue ſabbato extrahenda de fouea, vt ex communi eorum facto conuinceret Phariſæos. *Itaque licet ſabbatis benefacere.* Concluſio iſta reſpicit interrogationẽ præmiſſam, ſi licet ſabbato benefacere, an malefacere: concludit enim ex benefacere extrahendo ſabbato ouẽ, ꝙ licet ſabbatis benefacere. *Tunc ait homini, extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt ſanitati ſicut altera. Exeũtes autem Phariſæi conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo perderent eũ. Ieſus autem ſciens, receſſit inde.* Cedẽdo inſidiis & odio Phariſæorum. Exemplumq; dedit diſcipulis cedendi furori: & ſimul docuit proprio facto inculpabilem eſſe quandoque fugam: nec dedecere virum ſummæ perfectionis. *Et ſecuti ſunt.* pro, & ſecutæ ſunt, *eum turbæ multæ.* Hinc apparet receſſum Chriſti fuiſſe opus maioris perfectionis, quàm manere: quia recedere fuit vtilius ſaluti animarum: quæ apparet in hoc quòd ſecuti ſunt eum multi. *Et curauit eos omnes, & præcepit eis ne manifeſtum ſe facerent.* Non ſolùm ceſſit odio Phariſæorum, ſed vult ſeipſum non manifeſtari ad tollendum augmentum odij, ne ſcilicet Phariſæi audientes Chriſtum multiplicare miracula, arderẽt magis odio & inuidia. *Vt adimpleretur quod dictum eſt per Eſaiam prophetam, dicentem.* Authoritas Eſaiæ capite. 42. affertur ad teſtificandam Chriſti manſuetudinem in exercitatione officij prędicandi, quã monſtrauit recedendo & prçcipiendo ſe non manifeſtari, quum potuiſſet eos punire & propellere. *Ecce puer meus.* Nomen ſubiectionis eſt puer. *Quem elegi.* Præ omnibus rationalibus creaturis: vtrunque enim de Chriſto homine dicitur. *Dilectus meus.* Hoc ſecundum diuinam & humanam naturam verificatur iuxta illud: hic eſt filius meus dilectus. *In quo bene complacuit.* abſque vlla admixtione diſplicentiæ: nihil enim Chriſti diſplicuit deo: imò nihil in eo fuit quod non optime placeret deo. *Animæ meæ.* Metaphoricè in deo dicitur anima ſicut ira, ad ſignificandum affectum diuinum in omnibus, & per omnia complacuiſſe ſibi in Chriſto. *Ponam ſpiritum meum ſuper eum.* Iuxta illud Eſaiæ. 11. requieſcet ſuper eum ſpiritus domini, &cæ. *Et iudicium gentibus nunciabit.* Non per ſeipſum, ſed per euangelium ſuum. *Non contendet.* Cum maledicis. *Neque clamabit.* Clamore iræ & indignationis. *Neque audiet aliquis in plateis.* In publico, in plebe. *Vocem eius.* Querulam ſeu tumultuariam. *Arundinem quaſſatã non confringet.* Quaſſata arundo populus eſt Iudæorum, iam velut arun-

ſut arundo deiecta ſub poteſtate à Romanis:adhuc tamẽ aliquid retinebat vitæ in hoc, quòd habebát templum & ſacerdotium in Hieruſalem. *Et linum fumigans non extinguet.* Idem populus Hebræus ratione ſuæ deiectionis ſignificatus per arundinem quaſſatam, iterum ſignificatur per linum fumigans ratione tenebroſi noxiíque ſtudij contra Chriſtum. ad exterminandum enim nomen Chriſti conſtat Iudæos ſtuduiſſe etiam poſt Chriſtum crucifixum. Et aptè eorum ſtudium comparatur ligno fumiganti,& propter tenebras, & propter intentionem nocendi cum paruo nocumenti effectu. *Donec eiiciat ad uictoriam iudicium.* Prophetatur, quòd Chriſtus non confringet, non deſtruet temporalem ſtatum Iudæorum: & ſimiliter non extinguet iniquum eorum ſtudium contra nomen Chriſti continue fumans, donec eiiciat ad victoriam iudicium:hoc eſt donec iudicium quo iudicatus eſt à Iudæis & Pilato deducat ad victoriam, reſurgendo à mortuis, mittendo ſpiritum ſanctum,publicando euangelium,conuertendo electos ex Iudæis ad fidem:& breuiter manifeſtando miraculis per diſcipulos ſuos ſe viciſſe mundum & mundi principem diabolum. Hoc enim facto confregit arundinem quaſſatam & extinxit linum fumigans per Romanos.tunc nanque deſtruxit Hieruſalem.&c. *Et in nomine eius gentes ſperabunt.* Conuictis Iudæis ex prædicatione & miraculis apoſtolorum, quòd Chriſtus victor regnaret,conſecutum eſt,vt gentes idololatrę crederent in Chriſtum, & ſperarent in nomine eius: vt experientia teſtatur.

Tunc oblatus eſt ei dæmonium habens cæcus & mutus. Triplici malo ſubiectus erat:dęmonium habebat,cęcus & mutus erat. *Et curauit eum,ita ut loqueretur & uideret.* pro, ita vt cæcus & mutus & loqueretur,& videret. *Et ſtupebant omnes turbæ,& dicebant:numquid hic eſt filius David?* Hoc eſt Meſias. *Phariſæi autem audientes dixerunt, hic non eiicit dæmones niſi in Beelzebub principe dæmoniorum. Ieſus autem ſciens cogitationes eorum.* Hinc apparet, quòd Phariſæi nõ coram Ieſu,ſed ſeorſum dicebant de Ieſu,quòd in Beelzebub eiicit dæmonia.Rurſúſque apparet ex relatione aliquorum ſciuiſſe Ieſum quod dicebant Phariſæi:ſed ea notitia qua ſciebat cogitationes hominum, *Dixit eis, Omne regnum in ſe diuiſum deſolabitur:& omnis ciuitas,uel domus diuiſa contra ſe,non ſtabit. Et ſi ſatanas ſatanam eiicit,aduerſus ſe diuiſus eſt:quomodo ergo ſtabit regnum eius?* Prima ratio ad manifeſtandum,quòd non eiicit dęmones in Beelzebub,ſe tenet ex parte dæmonis:ducendo ad inconueniens.ſ. quòd dæmones agerent ad deſolationem proprij

regni.hoc ſiquidẽ incõueniens infertur dicendo:quomodo ergò ſtabit regnum eius?cõſtat enim nullũ quantuncunque tyrannum ſtudere ad deſolationẽ proprij regni:quia ſtudet ad conſeruationem proprij boni. *Et ſi ego in Beelzebub eiicio dæmones.* Secunda ratio ſe tenet ex parte filiorũ. *Filii ueſtri.* Siue exorciſtæ ſiue ille de quibus dicitur Luc.9.Pręceptor vidimus quendã in nomine tuo eiicientẽ dæmonia,& prohibuimus eũ,quia nõ ſequitur nobiſcũ. ſiue apoſtoli & diſcipuli ſequentes me,qui vobiſcũ conuerſantur, quorũ facta noſtis,quos non dicitis eſſe dæmoniacos qualem me dicitis. *In quo eiiciũt? ideo ipſi iudices ueſtri erunt.* Si de apoſtolis eſt ſermo,conſtat eos futuros iudices.Si de aliis,prędicuntur iudices comparatione: dum illi à deo recognoſcunt, quod vos dæmoni tribuitis. *Si autem ego in ſpiritu dei eiicio dæmones.* Tertia ratio ex parte ipſius Chriſti ſe tenet.Et eſt vna conditionalis:cuius antecedens eſt,ego in digito dei eiicio dæmonia. Et intendit per digitum ſpecialem poteſtatem diuinam:ſimili modo loquendi quo Exod.8.magi dixerũt ad Pharaonẽ:digitus dei eſt hic. Cõſequẽs eſt. *Igitur peruenit.*pro, præuenit, *in uos regnum dei.* Quod Ioãnes Baptiſta prædicauit, quod ego continue prædico,in vos,Iudęos,poſtea ad gẽtes.Et dicit præuenit:quia verè præuenit antequàm ipſi illud quærerẽt.quia ex diuina præueniente gratia iam appropinquauerat regnũ dei apud Iudæos, vt tam Ioannes Baptiſta quàm Ieſus prædicauerat. *Aut quomodo poteſt quiſquã intrare in domum fortis & uaſa eius diripere,niſi prius alligauerit fortem? & tunc domum illius diripiet.* Probatio eſt antecedentis.ſ.ego in digito dei eiicio dæmonia.Et eſt probatio ſumpta ab effectu ſeu fructu,introducta tamẽ ex metaphora bellicæ direptionis.In negocio bellico ordo eſt,quòd dũ fortis armatus cuſtodit domum ſuã, ſalua ſunt omnia quæ poſſidet.ſuperueniente autem fortiore,nõ prius diripit ſpolia: ſed primùm in captiuitatem redigit fortem, & eo alligato diripit bona illius.¶ Et intendit per hanc parabolã,quòd ex hoc ipſo, quòd cõſtat ipſum Ieſum diripere vaſa dæmonis,hoc eſt,animas peccatorũ plenas, ac per hoc vaſa dæmonum,ad pœnitentiã reducendo,clare liquet,quòd prius ſuperauit dæmonẽ & alligauit eũ:ac per hoc non habet amicitiam cum eo, ſed virtute diuina eiicit dæmones.Et hinc etiã patet,quòd regnũ dei pręuenit in vos.ad regnũ enim dei ſpectat ſuperare dęmonẽ. *Qui non eſt mecum,contra me eſt: & qui non congregat mecũ,ſpargit.* Probatio eſt cõſequentię.ſ.præuenit in vos regnũ dei.Si me eiiciente dæmonia in digito dei,ac per hoc extrudente regnũ diaboli,non

li, non præueniſſet regnum dei, hac ſola ratione euenire potuiſſet quia daretur mediũ inter regnũ dei & regnũ diaboli. ſed quũ nullum inueniatur mediũ, quia qui nõ eſt mecũ contra me eſt, & qui non colligit mecũ, ſpargit: cõſequens neceſſariò eſt, vt me eiiciẽte dæmonium in digito dei, præuenerit regnũ dei in vos. *Ideo dico uobis.* Quarta ratio tenet ſe ex parte ſpiritusſancti in ipſo Ieſu. Et tendit hęc ratio directe contra priorẽ iniuriam qua dicebant, quòd Ieſus habet ſpiritum immũdum: vt Marci tertio ſuppletur. ¶ Vbi aduerte duo. Alterũ, quòd hæc ratio ſignificatur cum illatione ex pręcedẽtibus, dicendo ideo dico vobis. ex præcedẽtibus enim declaratũ eſt diuino ſpũ Ieſum eiicere dæmones. Alterũ eſt, quòd ſpiritusſanctus in Ieſu inducitur in hac ratione, vt offenſus verbis Phariſæorũ, ſpiritũ habet immundũ, & in eo eiicit dæmones. Et propterea inchoat à grauitate tãti criminis ex duplici capite: tũ ex ratione actus peccandi: tũ ex ratione eius in quem peccatur. *Omne peccatum.* Nomẽ eſt generis. *Et blaſphemia.* Nomẽ eſt ſpeciei. *Remittetur.* quandoque. *Hominibus.* Non dicit omnibus. ſufficit enim aliquibus fieri remiſſionẽ. *Spiritus autem blaſphemiæ.* pro, blaſphemia. Ita quòd blaſphemia eſt nominatiuus, & ſpũs eſt genitiuus. cuius totũ oppoſitum apparet in textu Latino. ¶ Excipit à genere peccati, & à ſpecie blaſphemię ſpũs blaſphemia: hoc eſt blaſphemia, nõ ex ignorantia, qualis fuit blaſphemia Pauli, dicentis de ſeipſo qui fuit blaſphemus: nec ex paſſione, vt blaſphemant iracũdi: ſed ex ſpiritu, ex inclinatione, ex vitali impulſu ſupremę partis animæ. Ita quòd ſpũs blaſphemia importat vltra blaſphemiã pro cauſa prõptitudinẽ mẽtis ad blaſphemãdũ: itaq; ſpirit⁹ humanus ſignificatur cauſa blaſphemiæ. Quod ideo dixerim, quia ſubiũgitur clare grauitas ex parte blaſphemati ſpiritusſancti. *Non remittetur uobis.* deeſt. hominibus. Non dicit irremiſſibilis eſt, ſed euentum prædicit: ſcilicet quod non remittetur. Quod intellige regulariter. nam nec diuina potentia, nec diuina miſericordia alligata eſt ad non remittendum ſpiritus blaſphemiã: ſed ſecundũ regularem curſum eueniet nõ remiſſio, quia comitẽ ſemper habebit obſtinationẽ. *Et quicunque dixerit uerbum contra filium hominis, remittetur ei: qui autem dixerit uerbum contra ſpiritumſanctũ.* Declarata grauitate criminis ex ratiõe actus peccandi, declarat modò grauitatẽ ex ratione eius, cõtra quem peccatur: diſtinguẽdo offenſam cõtra filiũ hominis ab offenſa cõtra ſpiritũ ſanctũ. Quid aũt ſignificatur per filiũ hominis, manifeſtũ eſt. nam cõſtat ſignificari ipſum Ieſum, vt eſt homo. verbũ enim

cōtra filium hominis eſt, ecce homo vorax, potator vini, amicus Publicanorum. Sed quid ſignificetur per ſpiritū ſanctum, non eſt clarum. materia tamē ſubiecta inſinuat appellatione ſpiritus ſancti ſignificari deū, ſecundum quòd exercet officium ſpiritus ſancti: hoc eſt, ſecūdum quòd ſpiritales ac ſanctos efficit animos hominū, illorumq; fructus ſeu opera. Ita quòd dicere verbum cōtra ſpiritumſanctū, eſt verbis impugnare deū ſanctificantē homines, negando quòd ſanctificet. & per iſtos patet diuinā ſanctificationem, & ea, quæ patet eſſe ſpiritusſancti, attribui ſpiritui immūdo. Hoc eſt enim directe ex intentione dicere cōtra ſpiritūſanctum, vt ſpiritusſanctus eſt nomē dei eſſentiale, non curando quantum ad hunc ſpectat textū de hoc nomine, vt eſt propriū tertiæ in trinitate perſonæ. ideo contra filiū hominis è regione diſtinctus eſt ſpiritusſanctus, vt contra hominē intelligatur diſtinctus deus: nō ſecundū quancunque rationē, ſed ſecundum officium ſanctiſpiritus, quod cōmune eſt toti trinitati. *Non remittetur ei*. Intellige, vt ſuprà. Cum quo ſimul memento, quòd miſericordia dei eſt ſupra omnes regulares curſus: & propterea nulli eſſe deſperandū. *Neque in hoc ſeculo, neque in futuro*. Cōfutatur hîc error attribut' Origeni. ſ. quòd omnes in futuro ſæculo conſequentur quandoque remiſſionē omniū peccatorum. Habetur & hinc aliquod peccatū in futuro ſæculo remitti. nā ſi nullum peccatum in futuro ſæculo remitteretur, ſuperfluo ſermone vſus fuiſſet Ieſus, adponendo neque in futuro: ſicut ſi peccatū remitteretur in hoc ſæculo, non dixiſſet, neque in hoc ſæculo. Vtriuſque ergo ſæculi diſtincte, ſeorſum & pari cōtextu mentionem faciens, ſignificauit aliqua peccata remitti in hoc ſæculo, & aliqua in futuro. Ex quo habentur duo. ſ. purgatorium in futuro ſæculo, & remiſſio peccati quod in hoc ſęculo non fuit remiſſum. De peccato enim aſſerit, quòd nō remittetur: vt intelligamus comprehendi nō ſolùm remiſſionem pœnæ, ſed culpæ. peccatum enim nomē eſt culpæ. *Aut facite arborem bonam, & fructum eius bonum: aut facite arborem malam*. pro, putrem, *& fructum eius malum*. pro, putrem. *ex fructu enim arbor cognoſcitur*. Conſidera ordinem progreſſus. Vbi propoſuit in genere grauitatem criminalis verbi à Phariſęis dicti contra Ieſum, quòd dæmonium habet & in Beelzebub eiicit dæmonia, deſcendit ad ſingularia, applicando ad ipſorum Phariſæorum verba, tū conuincendo eos, quòd contra ſpiritum ſanctū dicunt: tūm quòd ex ſpiritu blaſphemiæ peccāt. Hæc enim duo propoſuerat in genere. ¶ Et quidem, quòd cōtra ſpiritumſanctum dicant, cōuincit

eos

eos ex ſimilitudine arboris: dicendo, aut facite arborem bonam, & fructus eius bonos: aut putrem, & fructus eius putres. Non eſt oblitus doctor optimus doctrinæ ſuæ. Docuit ſuperius, miracula facere, & dæmones eiicere, poſſe conuenire etiam iniquis hominib9: ſed pro infallibili regula diſcernẽdi homines bonos à malis, tradidit à fructibus eorum cognoſcetis eos, quia nõ poteſt arbor bona fructus malos facere, neque poteſt arbor mala fructus bonos facere. Et propterea nunc ex eadem doctrina conuincit Phariſæos, ſuiipſius animum, & fructus proprios diſcutiendos diſcernendóſque proponens iuxta connexionem neceſſariam inter qualitatem arboris, & qualitatem fructuum eius. Si facitis arborẽ malam, facite etiam fructus eius malos: & ſi bonam, bonos: hoc eſt ſi veſtro iudicio facitis animum meum malum, vtpote dęmoniacum, iudicate & monſtrate conſequenter fructus meos malos. quod non poteſtis monſtrare: nam fructus omnes meos conſtat eſſe opera & actus virtutum, religionis, pietatis, miſericordiæ, gratiæ, veritatis, humilitatis, patientiæ, & cætera. quæ omnia Ieſus ſubintellecta tacuit tanquam notoria. Aut ergo facite opera mea mala ſimul cum animo, quod non poteſtis: aut animum ſimul & opera bona: & non ſcindentes dicatis intus me eſſe arborẽ malam, & fructus proferre bonos. *Progenies uiperarum quomodo poteſtis bona loqui.* Conuincit eos quòd ex ſpiritu blaſphemiam, non ex ignorantia, non ex paſſione loquuntur, mõſtrando quòd ex interna militia loquuntur: nec ſolum ex interna, ſed velut congenita. Progenies viperarum, quantum ad militiam animi geniti à malis præceptoribus. *Quum ſitis mali.* Non dicit quum habeatis magiſtros ſeu patres malos, ſed quum ſitis voſipſi mali. Sciebat enim Ieſus quid intus in Phariſæorum illorum animis erat. & propterea aſſerit quum ſitis mali. *Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Probat dupliciter, quòd nõ poſſunt mali bona loqui. Primò, quia ex abũdantia cordis os loquitur. Et hæc eſt probatio ex propriis, & experientia cõprobatur. *Bonus homo de bono theſauro profert bona: & malus homo de malo theſauro profert mala.* Secundò probat ex ſimilitudine. Vbi nota, quòd non tantùm theſaurum, ſed etiam hominem deſcribit malum ſeu bonum: quia de theſauro malo poſſet homo bonus non proferre mala, ſed homo malus de malo theſauro profert mala. Et ſimiliter de bono theſauro homo malus non profert bona, quia abutitur etiam bonis ad malũ: ſed homo bonus de bono theſauro nõ profert niſi bona. Et intendit per hæc, quòd Phariſæi illi habebant internum theſaurũ cordis ma-

dis malum,hoc eſt malis habitibus plenum:& erant mali,hoc eſt malæ voluntatis.& propterea proferebant mala. *Dico autem uobis:quoniam omne uerbum ocioſum quod locuti fuerint homines,reddent rationem de eo in die iudicii.* Ne putaretur,quòd exaggerando & cõminando ad terrorem Ieſus dixiſſet verba Phariſæorum nunquã eſſe remittenda, pro eo quòd peccata linguæ nõ ſunt multũ grauia,ſubiungit Ieſus,ꝙ de omni verbo ocioſo reddẽda eſt ratio in die iudicij:vt hinc intelligamus non ad terrorem,ſed in veritate dictũ eſſe peccata verborum in ſpiritũ ſanctũ nunquàm remitti. Si enim verbũ ocioſum ſeruatur diſcutiendum in die iudicij,multo magis verbũ blaſphemiæ in ſpiritumſanctũ punietur tunc in veritate. *Ex uerbis enim tuis iuſtificaberis:& ex uerbis tuis condemnaberis.* Apponitur vniuerſalis doctrina de merito verborũ: declarando,ꝙ in die iudicij examinabuntur verba ſicut & facta. Ita, quòd vnicuique reddetur ſecundũ opera ſua bona vel mala:ita ex verbis tuis ſi fuerint bona iuſtificaberis,& ſi fuerint mala cõdemnaberis. Et dixit hæc ne paruipendamus merita ſeu demerita verborũ. *Tunc reſponderunt ei quidam de ſcribis & Phariſæis.* Nõ pœnitentes, ſed tẽtantes,ſocij illorũ,qui dixerãt,in Beelzebub principe dæmoniorum eiicit dæmonia:vt ex Luca ſumitur. *Dicentes, magiſter uolumus a te.* Vide temeritatem. *ſignum uidere.* De cœlo: vt Lucas ait,puta in manna,vt apud Moyſen: vel in ſole,vt apud Ioſue & Eſaiam:aut in grandine,& ſimilibus,vt apud Samuelem: aut in igne,vt apud Heliam. *Qui reſpondens ait illis, Generatio mala & adultera ſignum quærit.* Vere generatio illa erat tũ in ſe mala ſecundum voluntatẽ, & adultera hoc eſt falſa ſecundum intellectum:verum Meſiam non cognoſcens,vero ſponſo non adhærens,ſed Scribarum,Phariſæorũ & pontificum traditionibus. Tũ ſecundum originem mala & adultera,quia imitabatur malos & adulteros patres:qui occiderunt prophetas, qui fornicati ſunt cũ idolis. *Et ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ.* Neuter euangeliſtarum integre refert ſignũ Ionæ:ſed Lucas quo ad officium,Mattheus quo ad mortẽ & reſurrectionem. Intendit itaque Ieſus aperire Iudæis,quòd nõ vult ſatiſfacere tentationi eorũ:ſed dare eis ſignum & vere ſignum futuræ eorum ruinæ propter eorum obſtinationem. Et affert figuram Ionæ prædicantis Niniuitis,& in ventre cæti triduo manentis. Sic ego plus quàm Ionas prædico vobis ſalutem & pœnitentiã.&c.& ero triduo mortuus ac reſurgã:& inde veſtra ſubſequetur ruina,& obſtinatiõis in animo,& deuaſtatiõis ac diſperſionis in corporibus per Romanos.

ſicut

ſicut enim fuit Ionas in uentre cæti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus. De tempore quo Ionas fuit in ventre cæti nulla eſt quæſtio: ſed de tempore quo Ieſus fuit in corde terræ, hoc eſt, in intimo terræ mortuus (deſcendit enim ſecundum animam ad cor terræ, hoc eſt ad inferos) ambiguitas occurrit, quomodo verificetur duratio triũ dierum, & non trium noctium. ¶ Solutio eſt duplex. Altera quòd per tres dies & tres noctes artificiales euangeliſta circunloquitur tres dies naturales. conſtat autem Ieſum fuiſſe mortuum tribus diebus naturalibus, non tamen integris. Nec integritatem illorum exigit veritas ſermonis. nam aliud eſt dicere feci hoc tribus diebus, aliud feci hoc tribus diebus integris. ad veritatem primi ſermonis ſufficit tres interfuiſſe dies, ſiue ſecundum totum, ſiue ſecundum partes: veritas autem ſecundi exigit integros occupatos fuiſſe dies Fuit ſiquidem Ieſus apud inferos feria ſexta, ſabbato & dominica. ¶ Altera quòd licet Ieſus fuerit in corde terræ actu ab hora mortis tantùm, fuit tamen in eodem ſecundum actionem inferentem ipſi mortem ab hora illa qua captus eſt: dicẽte ipſo tunc: hæc eſt hora veſtra & poteſtas tenebrarum. Ex tũc enim ꝓ mortuo haberi poteſt: quia ad hoc emptus, captus ac vinctus eſt vt occideretur, & indeſinenter ad hoc opera data eſt efficax. Ab illa autem hora computando conſtat inueniri artificiales tres tam noctes quàm dies. nã interuenit nox paraſceues, nox ſabbati, & nox dominicæ: & interuenit dies paraſceues, dies ſabbati, & dies dominicus: quia vt dicitur Marci vltimo, Ieſus ſurrexit mane, ac per hoc interuenit prima pars diei dominici. *viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione iſta.* Prædicit eis aliter euenturum illis quàm Niniuitis: vt vel ſic aliqui eorum trahantur ad pœnitentiam. *Et condẽnabunt eam.* non poteſtate, ſed comparatione. *Quia pœnitentiam egerunt in prædicatione Ionæ. & ecce plus quam Ionas hic. Regina auſtri.* Quia auſtrale reſpectu Hieruſalem erat regnum eius. *ſurget in iudicio cum generatione iſta, & condemnabit eam: quia uenit a finibus terræ audire ſapientiam Salomonis. Et ecce plus quam Salomon hic. Quum autem immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca arida, quærens requiem & non inuenit. Tunc dicit: reuertar in domum meam unde exiui. Et ueniens inuenit eã uacantem, ſcopis mundatam & ornatam. Tunc uadit & aſſumit ſeptẽ alios ſpiritus ſecum nequiores.* pro, peiores ſe. *Et intrantes habitant ibi. Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.* Pœnas generationis illius poſtquam deſcripſit in futura vita, deſcribit modò etiã

in præſenti vita. Prædixit enim eis quòd in iudicio, reſurrectionis tempore condemnabuntur: & modò prædicit, quòd etiam in præſenti vita peiora patientur quàm patres ſui paſſi fuerint. Et ad hoc affert parabolã de recidiuo ſtatu vnius hominis habitati à dæmone. ℂ Vbi ſcito quòd loca arida ſunt loca inepta ad hoc vt habitentur: domus verò vacans, ſcopis mundata & ornata, eſt domus non ſolùm præparata ad hoc vt habitetur, ſed prouocatiua ad hoc: nam ex hoc quòd eſt mundata & ornata, eſt præparata: ex hoc verò quòd vacat habitatore, inuitat ad habitandum. Deſcribitur itaque dæmon more humano, expulſus & vagus per loca arida, & non inueniens inter arida habitaculum in quo quieſcat: & propterea rediens ad propriam domum, inueniens eam præparatam ad hoc vt habitetur, & ſine habitante, cauens ne iterum inde expellatur, aſſumit ſocios peiores ſe ad cohabitandum ibi: & fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus. Hæc eſt parabola, vt ipſe Ieſus teſtatur ſubiungens: *ſic erit & generationi huic peſſimæ*. pro, malæ. Vſus eſt autem in hac parabola conditionibus domus ſcopis mundatæ, ornatæ, & vacuæ: quia generatio illa verè inuenienda erat à dæmone, non ſolùm apta vt habitetur à dæmonibus, ſed velut ſcopis mundata ab immundiciis legalibus & ornata cerimonialibus. Fuit nanque gens Iudæa ætate illa munda ab idololatria, & cuſtodiens exteriora legis: vacua autem deo per internam gratiam habitante. *ſic erit & generationi*. Longè peiora euenerunt generationi illi quàm omnibus prioribus generationibus: nam gens illa habitata aliâs fuit à dæmone, & vexata multis malis, curatáque eſt mediante Moyſe & prophetis: ſed poſt reſurrectionem Chriſti, & cætera, habitatur vſque in hodiernum diem ab vniuerſis dęmonibus, effecta eſt obſtinata, & in ſua perfidia contra Meſiam perſeuerans, quod eſt peius omnibus prioribus. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater eius & fratres*. More ſcripturæ vocantur fratres conſanguinei. *ſtabant foris*. Prædicabat enim in domo ſynagogæ: quantum ex ſuperioribus & inferioribus ſumitur. Dictum eſt enim, quòd intrauit in ſynagogam, & ſubditur quòd exiit de domo. *Quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam, Ecce mater tua & fratres tui, foris ſtãt quærentes te*. Deeſt alloqui. *At ipſe reſpondens dicenti ſibi ait, Quæ eſt mater mea, & qui ſunt fratres mei? Et extendens manum in diſcipulos ſuos dixit: ecce mater mea & fratres mei. Quicunque enim fecerit uoluntatem patris mei qui in cælis eſt, ipſe meus frater, ſoror, & mater eſt*. Non ſunt hęc verba paruipendẽtis matrem & conſangui-

conſanguineos, ſed docentis ſeruandum ordinem: vt diuina opera præponantur humanis, vt diuina prædicatio, vt religio non omittatur, non interrumpatur propter pietatis officia. Dicit enim euangeliſta, quòd adhuc Ieſu loquente ad turbas, proculdubio euangelizando regnum dei, importunus autem dixit, ecce mater tua, & cætera.

CAPVT XIII.

I*N illo die exiens Ieſus de domo.* Egreſſus de domo ſynagogæ eodem die cunctis cernentibus venit ad mare, quo copioſiùs conuenire poſſent auditores. *Sedebat ſecus mare.* Ipſa quiete prouocans populos ad concurrendum ad certum & capacem locum.

Et congregatæ ſunt ad eum turbæ multæ, ita ut nauiculam. pro, nauim. *aſcendens.* Multitudo turbarum neceſſitatem intulit aſcendendi nauim: ex qua omnes auditores coram ſe proſpiceret, & nulli poſt tergum eſſent: in qua ab omnibus videretur, & tanquam in eminentiore loco *ſederet.* Non ſolùm diſcipulos in monte docet ſedendo, ſed vt etiam turbas, vt vterque ſitus ſedendi ſcilicet & ſtandi, conueniens prædicatoribus percipiatur. *Et omnis turba ſtabat in littore. Et locutus eſt eis multa in parabolis, dicẽs.* Non dicit omnia: parabolæ enim ſolæ minus proſunt: ſed mixtę proprietati verborum, multum proſunt. *Ecce exiit.* Demonſtrat tempus regni cœlorum: in quo ipſe Ieſus exiuit à patre & venit in mundum. *Qui ſeminat.* pro, ſeminabat, *ſemen ſuum.* Hinc apparet quod ſeipſum demonſtrat. Prophetæ enim, Apoſtoli & cæteri ſeminant ſemen non ſuum, ſed dei: Ieſus autem vtpote verus deus, ſeminat ſemen ſuum. *Et dum ſeminat quædam ceciderunt ſecus uiam: & uenerunt uolucres cæli & comederunt ea.* Non ex intentione ſator iacit ſemen ſecus viam, & in petroſa: ſed hoc contingit ex concomitantia actus ſeminandi per vniuerſum agrum. ¶ Secus viam terra eſt minus culta, in qua ſeminis grana non operiuntur terra, ſed patula iacent auibus cœli. *Alia autem ceciderunt in petroſa, ubi non habebant terram multam: & continuo exorta ſunt, quia non habebant altitudinem terræ. ſole autem orto æſtuauerunt: & quia non habebant radicem, aruerunt.* Loca ſaxea cooperta modica terra, cito vegetant ſemen in herbam ex multitudine caloris: quia calor ibi non imbibitur in profundo vt in reliqua terra: ſed reflectitur à ſaxo, ſed multiplicato calore in modica terra, ac per hoc in paruo humido, ſequitur arefactio tam intus quàm extra. *Alia autem ceciderunt in ſpinas, & creuerunt.* pro, aſcende-

aſcenderunt, *ſpinæ, & ſuffocauerunt ea. Alia autem ceciderunt in terram bonam: & dabant fructum.* Nota ſemen diuini verbi quadripartitum, & in tribus partibus perditum, in ſola quarta fructuoſum, & tamen non propterea ceſſandum eſt à ſeminatione diuini verbi. *Aliud centeſimum.* pro, centũ: *aliud ſexageſimum.* pro, ſexaginta: *aliud triceſimum.* pro, triginta. Vniuerſitas electorum trinario fructu ſignificatur. numerus enim ternarius perfectionis eſt ſignificatiuus. Et ſimiliter omnis diuerſitas graduum profectus ſpiritualis, deſignatur per hos tres numeros: trigeſimum, ſexageſimum, & centeſimum. ¶ Vbi & nota minimum fructum eſſe trigeſimum: quia tantæ feracitatis eſt quælibet bona cordis terra, vt ad minus reddat triginta pro vno, vbi ſemen verbi diuini ſuſceperit, & in patientia coaluerit. *Qui habet aures audiendi audiat.* Non corporis, ſed mentis aures excitat, non ad aliud quàm ad proprium officium ſcilicet audiendi. Sunt enim qui aures mentis non applicant ad audiendum, ad diſcendum & percipiendum verbum dei: ſed velut per vnam (vt aiunt) aurem intrat verbũ dei, & ex altera exit. *Et accedentes diſcipuli.* Seorſum, vt Marci quarto habetur. *Dixerunt ei: quare in parabolis.* Hinc apparet, quòd non tunc, quando ſedebat Ieſus docens ex nauicula, ſed poſt completas parabolas omnes, quas tunc dixit ad turbas, diſcipuli acceſſerunt ad Ieſum. *Loqueris eis?* Boni diſcipuli curam habent turbarum: & diſcere cupiunt non ſolùm ſenſum parabolarum, ſed cauſam quare non explicauerit Ieſus parabolarum ſenſus turbis. *Qui reſpondens ait illis, quia uobis datum eſt noſſe myſteria regni cœlorum: illis autem non eſt datum.* Reſponſio, diſcretionis inter ipſos & alios rationem continet ex gratia, dicendo datum & non datum: quia ex gratia diuina datum eſt vobis donum hoc, ſcilicet myſterium regni dei: illis autem non eſt hoc à diuina donatum gratia. Ac ſi apertius diceret: quia vos non illi, eſtis electi ad cognoſcendum myſterium regni dei. Per hoc tamen non intellige omnes, qui de turba erant excludi à notitia ſecretorum regni dei: rationabile ſiquidem eſt, quòd multi in turbis illis erant viri boni & electi: ſed quoniam in turba erant multi non electi ad notitiam fidei, ideo omnes de turba in genere computantur excluſi, & ſoli diſcipuli explicantur electi. Significat enim ad literá ratio iſta ex diuinæ electionis dono prouenire, quòd aliqui ad notitiam veniant myſteriorum fidei: & non contingere hoc promiſcue, ſicut promiſcue prædicatio fit ad omnes. Vnde pronomen, vobis, mõſtrat electos ad notitiam ſecretorum cœleſtiũ: & pro-

& pronomen, illis, demonſtrat homines promiſcue auditores verbi dei. *Qui enim habet dabitur ei, & abundabit: qui autem non habet, & quod habet auferetur ab eo.* Congruam diſpoſitionem ex parte hominum in communi adiungit diuinæ gratię dono: vt ſic intelligamus donum gratiæ, vt tamen tribuamus aliquid libero noſtro arbitrio. Habere laudabiliter, & non habere vituperabiliter, non ſunt naturæ, ſed libertatis. Quo fit, vt ille dicatur habere, qui recta exercitatione vtitur habitis: ingenio, appetitu, fide, ac reliquis bonis, ſiue naturalibus, ſiue gratuitis: & per oppoſitum ille dicitur non habere, qui non vtitur vt debet donis naturalibus ſeu gratuitis: nam recto vſu ſeruatur imago dei in homine, ſeruatur donum legis diuinæ ac fidei: & non ſolùm per abuſum, ſed etiam per non rectum vſum ruunt omnia. Valde igitur conſentaneum eſt rationi, vt illi qui habet rectum vſum, diuinam imaginem, diuinam legem, & quæcunque gratuita accepit dona, detur amplius diuinorum donorum: & propterea dabitur & abundabit, ad effundendum aliis: ab illo autem qui abuſu vel ocio non ſeruauit habita, auferetur quod habet. ¶Si quæſtionem ingeris, contradictoria implicari, dicendo, qui non habet, & ſubdẽdo, auferentur quod habet. Solutio eſt, quòd non habet integra quæ acceperat, & reſiduum quod habet auferetur ab eo. Vbi plus concluditur quàm oportuerit: nam ſufficiebat inferre, & illi qui non habet non dabitur: hoc enim faciebat ſatis propoſito. Sed maiorem intulit pœnam ille qui præuidit reprobos non ſolùm priuari hic nouis donis, ſed etiã acceptis: dũ permittuntur etiam in naturalibus excæcari & indurari: iuxta illud Apoſtoli, Tradidit illos deus in reprobum ſenſum, vt faciant quæ non conueniunt, &c. Nónne hoc eſt tolli ab eis reſiduum quod habent? *Ideo in parabolis loquor eis.* Præcedenti congruitate declarauit in genere quare quibuſdã datur noſſe myſteria regni dei, & quibuſdam non: quia ſcilicet quidam habent accepta dona recte vtendo illis, quidam non. modò declarat in ſpecie quare inter Iudæos ſit differentia. Et fuit opus deſcendere ad gentem Iudæorum: quia filij Iſrael omnes ſunt de genere electo, & credebatur quòd omnes in aduentu Meſiæ eſſent ſaluandi & præferendi cæteris. Hanc erroneam opinionẽ confutat: deſcendendo ad ſpeciem quare turbis Iudæorum occultat myſteria, & ſolis diſcipulis aperit. *Quia.* Rationem reddit ex parte ipſorum Iudæorum. *Videntes.* miracula quæ ego facio & opera mea. *Non vident.* diuinam in me virtutem, ſuámque ſalutem. *Et audientes.* doctrinam meam, verba mea.

Non audiunt.corde.neque intelligunt. Non intelligere refertur tam ad viſa q̃ ad audita. Ac ſi apertius diceret: neque ex viſis miraculis & operibus, neque ex auditis verbis doctrinæ meæ & teſtimonio Ioannis,&c. Intelligere volunt regnum cœlorũ in me, & per me adeſſe. *Vt adimpleatur.*pro,& impletur,*prophetia Eſaiæ*, cap.6.*dicentis, Auditu audietis, & non intelligetis: & uidentes uidebitis, & non uidebitis.*pro,& non perſpicietis.*incraſſatum eſt enim cor populi huius.* Metaphora eſt ſumpta à craſſitudine corporea impediente motũ & operationes. Et ſignificat oppreſſionem volũtatis ab abundanti malitia,velut à craſſitudine occupante cor.

Et auribus grauiter audierunt. Ex indiſpoſitione auditus corporalis, ſimilitudinariè ſignificatur mala diſpoſitio Iudæorũ ad diſcendum à Chriſto:auditus enim ſenſus eſt diſciplinæ. *Et oculos ſuos clauſerunt.* Mentis oculos non amiſerunt,ſed clauſerunt voluntariè. *Nequando uideant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant: & conuertantur, & ſanem eos.* Non ſignificatur ratio prædictorum,ſed tempus,ſed pertinacia omnium prædictorum. Significatur enim quòd clauſerunt Iudæi oculos, &c. non ad horam,nõ ad menſem aut annũ: ſed ne aliquando videant, audiãt, & corde intelligant,& conuertantur ad veritatẽ Meſiæ, & ſic cõſequenter ſanarentur à me deo. Verè impletam videmus prophetiam hanc vſque hodie: nanque nolunt intelligere & diſcere quæ Meſiæ ſunt. ¶Intellige prudens lector negari conuerſionem Iudæorum omni tempore, non quia ſemper pertinaces perſeuerabũt:ſed quia longiſſimo tempore (donec ſcilicet introeat plenitudo gentium, & omnis Iſrael ſaluus fiat) non conuertentur.

Veſtri autem beati oculi, quia uident: & aures ueſtræ, quia audiunt. Perficit differentiam inter diſcipulos & alios. Vbi aduerte, quòd prius nominauit donum cognoſcendi myſteria cœleſtia modò appellari beatitudinem: vt intelligamus beatitudinem præſentis vitæ cõſiſtere in aſſecutione myſteriorum cœleſtium. Hoc dono veſtri beantur oculi:quia vident,quia vtimini veſtrę mentis oculis ad videndum:& ſimiliter aures beantur,quia audiũt, quia vtimini auditu mentis ad diſcendum. Hic enim ſenſus quadrat contextui,è regione diſtinguenti diſcipulos cõtra alios: & rationem reddẽti ex parte aliorum,quia nõ vident,quia nõ audiunt. oportet enim contraponere,quia vos videtis,quia vos auditis:& conſtat omnia hæc ad vſum vidẽdi & audiendi referri, vt expoſitum eſt. *Amen quippe dico uobis: quia multi prophetæ & iuſti cupierunt uidere quæ uidetis.* Explicat quare appellauerit beatos: ex eo

ſcilicet,

ſcilicet,quòd vobis cōceſſum eſt,quod à tot iuſtis & prophetis deſideratum eſt,& nō adeptum. *Et non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt.* oculo ad oculum,præſentia & executione ſenſibili,vt vos videtis. Quod dico propter Abraham, qui vidit diem Chriſti,& gauiſus eſt.vidit enim ſpiritualiter, ſed nō vt diſcipuli Chriſti facie ad faciem Chriſtū, & miracula in executione: & ſimiliter audiebāt verba eius ex ore proprio, interrogabāt aperiri myſteria,dicebant myſteria toto præterito æuo velata.

Vos ergo audite parabolam ſeminantis. Omnis qui audit uerbum regni. Hinc patet, quòd appellauit ſemen verbū regni cœlorum.

Et non intelligit. non penetrat verbum regni cœleſtis, ita vt credat.In hoc enim primo nulla eſt omnino germinatio: vtpote deficiente intellectu,qui eſt principiū fidei. *Venit malus.* Diabolus antonomaticè vocatur malus, non natura, ſed voluntate immutabili à malo in bonū. *Et rapit quod ſeminatum eſt in corde eius, hic eſt qui ſecus uiam ſeminatus eſt.* Dicimus ſeminatū, tum ſemen,tum agrum. Et vtroque loquēdi modo Matthæus hîc vſus eſt:nam priùs dixit de ſemine,quod ſeminatū eſt in corde:modò dicit de homine, qui ſeminatus eſt velut locus ſecus viam. *Qui autem ſuper petroſa ſeminatus eſt: hic eſt qui uerbum audit, & cōtinuo cum gaudio accipit illud. Non habet autem in ſe radicem.ſed eſt temporalis. Facta autem tribulatione & perſecutione propter uerbum, continuo ſcandalizatur.* Euangelicum verbū cum gaudio à multis ſuſcipitur(dum non ſolis verbis,ſed interno affectu credunt, ſperant, diligunt,incipiuntq; operari) ad ſimilitudinem ſeminis iacti in terram modicam ſuper fundum ſaxeum: ſed in proſecutione deficit,ex eo quòd non habet radicem obſtante fundo petræ.Quāta differentia eſt inter tranquillitatem & perturbationē, inter pacemq; & bellum, tanta eſt differentia inter ſemen radicatum & abſque radice: teſte domino,explicante ꝙ facta tribulatione & perſecutione propter euangelicum verbum, continuò non poſt multas toleratas perſecutiones ſcandalizatur. Qui igitur euāgelicam vitam à prompto animo inchoant, ſed nō vſque ad vltima ſpei,timoris,triſtitiæ,delectationis amorisq; verbū euangelicum eos penetrauit,in ſaxeo corde modicam terram habent: hoc eſt, qui verbis, cogitationib᷒ ac affectibus bonis in trāquillitate animi,corporis,famæ ac rerum vigent: ſed quum ad facta infamiæ, ignominię,damni rerum aut cruciatus venitur,relinquunt euangelica facta,profitentur non fuiſſe radicatum euangelicum verbum in timore reſpectu factorum imminentium, in triſtitia re-

ſpectu

ſpectu præſentium factorum:& ſic de aliis. Cor nanque eorũ relatum ad damna,velut fundus terræ ſaxeus durum ſemper fuit:& propterea aruit inchoata herba.propterea temporales dicuntur, vtpote ſolo tempore tranquillo durante. *Qui autem ſeminatus eſt in ſpinis,hic eſt qui uerbum dei audit,& ſolicitudo ſeculi iſtius,& fallacia diuitiarum ſuffocat uerbum:& ſine fructu efficitur. Qui uero in terram bonam ſeminatus eſt,hic eſt qui audit uerbum,& intelligit, & fructum affert:& facit aliud quidem centeſimũ*.pro,centum:*aliud autem ſexageſimum*.pro,ſexaginta : *aliud uero triceſimum*.pro,triginta.

Aliam parabolam propoſuit illis dicens. Prima parabola, euangelici verbi fructificationem , & nõ fructificationem ex parte diuerſorum auditorum tractauit : iſta verò mixtionem electorum & reproborum vſque ad conſummationem mundi tractat. *ſimile factum eſt regnum cælorum homini,qui ſeminauit bonum ſemen in agro ſuo.* Regnum cœlorum pro præſenti eccleſia hîc poni : teſtatur dominus ſubdens declarando hanc parabolã: colligent de regno eius omnia ſcandala. *Quum autem dormirent homines, uenit inimicus eius.* Non dicit cuſtodes.Si enim dixiſſet cuſtodes, intelligeremus negligentiam cuſtodum accuſari. ſed dicit homines : vt inculpabiles intelligamus naturali ſomno occupatos. Deſcribũtur ſiquidem dormientes homines quo ad parabolam , vt inſciis hominibus deſcribãtur ſata zizania:ſi vidiſſent enim,prohibuiſſent. Quo ad ſenſum verò parabolæ,vt inculpabiles ſignificentur prælati,curſum humanæ vitæ peragentes:modò vigilando, modò dormiendo, humano more temporum actiones diſpẽſando: nam & apoſtolorum tempore, imò ipſo Ieſu præſente ſata ſunt zizania Iudæ proditoris & Simonis Magi,&c. *Et ſuper ſeminauit zizania.* Bonum eſt naturaliter prius malo:nec malum aliter inueniri poteſt,quàm ſuperueniens bono: nam ſi malum fingatur integrum,deſtruit ſeipſum. *In medio tritici.* Non ſufficit diabolo ſuperapponere malum bono:ſed ſatagit, vt optimis quibuſque miſceat illud. *Et abiit.* Non ſatio zizaniorum deſcribitur latens dormientes:ſed ſator occultans ſeipſum recedendo,ne cognoſcatur author mali . Studium diabolicum ſignificatur quo occultare nititur,quòd ab ipſo(qui hoſtis noſter eſt) proueniunt vtilia ac delectabilia contra diuina præcepta. *Quum autem creuiſſet herba,& fructum feciſſet,tunc apparuerunt zizania. Accedentes autem ſerui patriſfamilias,dixerunt ei:Domine,nonne bonum ſemen ſeminaſti in agro tuo?unde ergo habet zizania?* Homines deum timẽtes miniſtri iuſtitiæ conſulentes diuinam voluntatem introducuntur.

cuntur:ad explicandum tum pium eorum affectum,piam bonorum velleitatem ad extirpationem iniquorum : tum pium deſiderium ad ſciendum vnde in mundo homines mali inter bonos.

Et ait illis:inimicus homo hoc fecit.serui autem dixerunt ei: uis imus & colligimus.pro,vis igitur abeamus & colligamus,*ea.Et ait,non?* Diffinitio eſt diuinæ prouidentiæ,non eſſe colligenda zizania.

Ne forte.pro,nequando,*colligentes zizania, eradicetis ſimul cum eis & triticum.* Non dubitantis eſt,ſed prædicentis euentú præter intentionem ipſorum.Nouit enim ipſe paterfamiliâs deus,ꝙ ſi homines colligerent zizania, ſimul cum zizaniis præter colligentium intentionem eradicarent & triticum. *ſinite utraque creſcere uſque ad meſſem.* Præcipit permitti vt zizania creſcant cum tritico vſque ad conſummationem ſeculi. Aduerte hîc,quòd quia Ieſus declarãdo hanc parabolam,expreſſe dicit per zizania ſignificari filios nequam, & per bonum ſemen filios regni : ideò ſecundum literalem ſenſum ad nullã iniquitatis ſeu malitiæ ſpeciem arctandus eſt textus iſte.Textus nõ præcipit maleficos,aut homicidas,aut hæreticos,aut quoſcũque alios in ſpecie malos tolerandos:ſed præcipit in genere,quòd ex hoc quòd homines ſunt mali,non euellantur de hac vita: nam eſſe filios nequam ſeu mali,nullam ſpeciem iniquitatis ſibi vendicat.Et hoc diuinum præceptum eſt ſanctiſſimum:& neceſſariò adimplendum eſſe cõſtat. Cum hoc autem conſtat ſtare,quòd relinquitur curæ miniſtrorũ iuſtitiæ,euellere de hac vita in tali & tali ſpecie criminis inuolutos : puta maleficos,homicidas,& alios huiuſmodi.Ex hoc enim quòd prohibetur ſtudium ad genus malorum extirpandum,non ſequitur prohiberi ſtudium ad extirpandum parricidas ſeu maleficos.alia ſiquidem eſt ratio extirpandi malos omnes:& alia ratio extirpari quaſdam certas ſpecies malorum . Primum prohibendo,nulli fit iniuria: ſecundum,ſi prohiberetur, diuinum violaretur ius:quo ſcriptum eſt, maleficos non patieris viuere ſuper terram:& breuiter omnia iura humana confunderentur. *Et in tempore meſſis dicam meſſoribus: colligite primum zizania.* Non dicit,comburite prius zizania,& deinde cõgregate triticum. prior enim retributio bonorum,quàm punitio malorum eſt : dicente prius rege, Venite benedicti patris mei, quàm, Ite maledicti in ignem æternum.Sed dicit,colligite primùm:hoc eſt,ſeparate primùm,malos à bonis. *Et alligate ea in faſciculos ad comburendum.* Secundum diuerſitatem iniquitatum diuerſi fient faſciculi ſimilium in crimine. *Triticum autem congregate in horreum meum.*

Aliam

Aliam parabolam propoſuit eis, dicens. Tertia hæc parabola de ſemine vim magnam euangelij tractat. In prima parabola ſemen eſt verbum regni: in ſecunda, ſemen ſunt filij regni: in hac tertia, ſemen eſt rurſus verbum regni. *Simile eſt regnum cælorum grano ſinapis: quod accipiens homo ſeminauit in agro ſuo.* Regnũ cœlorum pro præſentis tẽporis eccleſia ſumitur hîc. *Quod minimũ quidem eſt omnibus ſeminibus.* pro, omnium ſeminum: *quum autem creuerit, maius eſt omnibus holeribus.* pro, maximum eſt holerum. *& fit arbor: ita ut uolucres cæli ueniant, & habitẽt in ramis eius.* Principiorum conditio eſt, parua eſſe ſecũdum quantitatem, magna autem ſecundum virtutem. Et ideo granum ſinapis ſecundum vtrunque laudatur: quia ſecundum quantitatem minimum, ſecundum virtutem maximum monſtratur. ¶ Verùm quum dicitur ſemẽ ſinapis minimum omnium ſeminum, putat Albertus Magnus intelligendum non quantitate (quoniã minus illo apparet ad ſenſum tam ſemen papaueris, quàm ſemen rutæ) ſed proportione. Semen enim ſinapis, quanuis in ſua quantitate ſit maius ſemine rutæ, eſt tamen minus illo ſecundum proportionem: hoc eſt, relatum ad producendum. Ita quòd referendo vtrũque ſemen ad ea quæ producũtur, inuenitur minus ſemen ſinapis: quia inuenitur arbor ex tam paruo ſemine, excedens proportionaliter rutæ fruticem: & ſic de ſimilibus dicito. ¶ Dubito ego ex diuerſa cõditione regionum cõtingere, ꝙ ſemen ſinapis alicubi ſit maius, alicubi minus: ſed ſimpliciter & abſolutè eſſe minimũ omnium ſeminum etiam quantitate. Comparaui ſiquidem ſemina hæc in Italia, nec apparet vniformitas. ¶ Senſus parabolæ eſt. Granum ſinapis euãgelium eſt, annuncians minima: ſcilicet Ieſum crucifixũ. Nihil minus, nihil abiectius hoc dogmate eſt: ſed idem maximæ virtutis in vegetatione eccleſiæ, velut arboris inter holera apparet: ita ꝙ aues cœli, homines cœleſtis deſiderij, cœleſtis mentis, in iis quæ eccleſiæ ſunt, habitant. Homo ſeminãs, Ieſus eſt: qui accepit à patre euangelicam doctrinam, & ſeminauit in agro non alieno, ſed ſuo. mundus ſiquidem eius eſt: nam in propria venit. *Aliam parabolam locutus eſt eis.* Cõgruo ordine tribus parabolis de ſemine adiungitur parabola fermenti: quod ſeminis naturæ propinquiſſimum eſt. *Simile eſt regnum cælorum.* Quod præſens eccleſia in ſuis initiis eſt. *Fermento.* Puſillus grex Chriſti eſt, virtutem habens fermentandi totum mundum. vt enim fermentũ, ſpiritus natura penetrans maturam ſapidámque reddit appoſitam farinam: ſic Chriſti diſcipuli prima regni cœlorum membra, ſpiritu pene-

ritu penetrarunt corda hominum, crudáque ac acerba ad maturitatem ac ſaporem cœleſtis vitæ promouerunt. *Quod acceptum mulier.* Infirmus ſexus impoténtiam ſecularem notat eccleſiæ primitiuæ. *Abſcondit.* Vilitas, paupertas abiectúſque ſtatus diſcipulorum Chriſti abſcondeba: cœleſte in illis regnum. *In farinæ.* Materia fermentabilis pro electis ponitur. *ſatis.* Menſuræ nomen ſatum eſt, commenſurationem fermenti ad fermentandam farinam monſtrans. *Tribus.* Hoc eſt vniuerſis: perfectionis enim numerus trinarius eſt. Sicut ſuperius omnes electos comprehendit tribus fructibus, trigeſimo, ſexageſimo, & centeſimo. Et vere electi omnes aut ſunt in ſtatu incipientium, aut proficiẽtium, aut perfectorum. *Donec fermentatum eſt totum.* Ecce quandiu durat abſconſio fermenti. nam fermentato toto, apparet clarè virtus fermenti in toto: & conuerſo mundo ad fidem Chriſti apparet clarè virtus diſcipulorum Chriſti in ſalute mundi. *Hæc omnia locutus eſt Ieſus in parabolis ad turbas, & ſine parabolis non loquebatur eis.* Nõ dicit tãtũ, in parabolis, ſed ſine parabolis: ſignificãs comitari parabolas doctrinã. *Vt impleretur quod dictũ eſt per prophetam, dicentem, Aperiam in parabolis os meum: eructabo abſcondita a conſtitutione mundi.* Tranſumptiue Matthæus traxit verbũ propheticum ex pſalmo ſeptuageſimo octauo. nam ad literam textus ille loquitur de ſimilitudinibus geſtorum: ſed euangeliſta myſtico vtens ſenſu, applicat ad ſimilitudines metaphoricas. vtræque enim conueniunt in communi ratione parabolæ ſeu ſimilitudinarij ſermonis. *Tunc dimiſſis turbis uenit in domum, & acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes: ediſſere nobis parabolam zizaniorum agri. Qui reſpondens ait illis, Qui ſeminat bonum ſemen, eſt filius hominis. Ager autem eſt mundus. Bonum uero ſemen, ii ſunt filii regni. Zizania autem filii ſunt nequam.* pro, mali, & eſt genitiuus. *Inimicus autem qui ſeminauit ea, eſt diabolus. Meſſis uero conſummatio ſeculi eſt, meſſores autem angeli ſunt. Sicut ergo colliguntur zizania & igni comburuntur, ſic erit in conſummatione ſeculi. Mittet ergo filius hominis angelos ſuos, & colligent de regno eius omnia ſcandala, & eos qui faciunt iniquitatem: & mittent eos in caminum ignis. ibi erit fletus & ſtridor dentium. Tunc iuſti fulgebunt ſicut ſol in regno patris eorum. Qui habet aures audiendi audiat.* Hinc apparet per bonum ſemen ſolos electos, & per zizania ſolos reprobos ſignificari: quoniam hi deſcribuntur damnati, illi autem fulgentes ſicut ſol. Reliqua ſuperius ſunt expoſita. *Iterum ſimile eſt regnum cælorum.* Quatuor parabolas dixerat turbis: & quatuor alias para-

bolas dicit domi diſcipulis. *Theſauro abſcondito in agro.* In quatuor antedictis parabolis regnum cœlorum quo ad ſua initia deſcriptum eſt in ſemine & fermento,& coram omnibus:in ſequentibus verò quatuor regnum cœlorum deſcribitur in ſtatu prouecto coram diſcipulis.& propterea deſcribũtur ſtudioſi ad ea quæ perfectionis ſunt,in omnibus quatuor.Rurſus in prioribus parabolis regnum cœlorum tractatum eſt ex ea parte,qua vim habet effectiuam,tanquam ſemen ſeu fermentum: modò in his duabus tractatur ex ea parte,qua vim habet finis,qua eſt deſiderabile. & propterea aſſimilatur theſauro ac margaritæ. Vnde in prioribus electi ſignificati ſunt per fructus cõſequentes: in iſtis autem per rationalem conatum,inquiſitionem &c. ¶Appellatione itaque regni cœlorum,euangelica vita intelligitur: iuxta illud Apoſtoli ad Romanos decimoquarto,Regnum dei non eſt eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpirituſancto.euangelica itaque ſeu cœleſtis vita vel perfectio, ſimilis eſt theſauro abſcondito in agro:hoc eſt poſſibili haberi ac poſſideri ab inuentore, magno tamen interueniente precio.huiuſmodi enim poſſibilitatem circunloquitur per eſſe abſconditum in alieno agro. *Quem qui inuenit homo abſcondit: & præ gaudio illius uadit, & uendit uniuerſa, quæ habet.* Quantitatem theſauri longe immo incomparabiliter maiorem vniuerſis,quæ habet inuentor,deſcribit:ponendo gaudium theſauri eſſe cauſam vendendi vniuerſa, quæ habet. *Et emit agrum illum.* vt agro exiſtente ſuo, theſaurus in proprio agro exiſtens ſit ſuus.in alieno enim inuentus diuidebatur inter inuentorem & dominum agri. Vendere vniuerſa habita ad emẽdum euangelicam vitam,eſt proprias abiicere voluntates ac paſſiones propter integritatem vitæ aſſequendam:ſed vendere vniuerſa habita ad emendum euangelicam perfectionem, eſt relinquere non ſolùm paſſiones,ſed impedimenta quæque perfectionis. Et hoc ſecundum literali ſenſui quadrat:conſiderando, quòd ad diſcipulos parabolas has dirigit,quos ad perfectiorem vitam vocauit:& quòd tantam perfectionem exigit,vt non ſolùm vendant, ſed ex gaudio theſauri cœleſtis vendant vniuerſa temporalia . Ager in quo abſcondita eſt euangelica perfectio, eccleſiaſticum eſt ſtudium:continens in intimis cœleſtis vitæ perfectionem,conuerſationem in cœlis. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum homini negociatori quærenti bonas margaritas.* Non ſuffecit optimo magiſtro prouocare diſcipulos ad perfectionis ſtudium ex theſauro quaſi caſu inuento (hoc eſt diuinitus monſtrato) ſed vigiles

giles docet eos eſſe ac ſolicitos ad quærendum vt inueniant. Ita quòd præcedente parabola precioſitatem perfectionis & ſtudium aſſequendi oblatam perfectionem deſcripſit: in hac verò addit ſtudium quęrendi margaritam. Et ſicut per theſaurum perfectio euangelica, ita per margaritam (quæ pars ſolet eſſe theſauri) vna aliqua perfectionis ſpecies ſignificatur: puta exercere ſe in vita actiua, vel contemplatiua. & rurſus curam gerere ægrorum, vel alij operi miſericordiæ vacare. rurſus prædicationis, vel lectionis officio incumbẽdo prodeſſe. & ſic de aliis. Hæ enim ſunt margaritę bonę, quas quærunt negotiatores cœleſtes. *Inuenta autem una precioſa margarita, abiit: & uendidit omnia, quæ habuit, & emit eam.* Nemo enim omnibus poteſt vacare precioſis ſtudiis: ſed vnum ſtudium precioſum congruit vni & aliud alij. Pro quacunque tamen perfectionis ſpecie adipiſcenda ſibi commenſurata (ad quam emendam ſufficiunt opes propriæ) vendit cœleſtis negociator omnia ſua & emit eam: tanto chariorem illam habens, quanto nihil ſibi reliquit propter illam habendam. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum.* Poſtquàm duabus parabolis dupliciter inueniri in regno cœlorum ſtudium perfectionis deſcripſit (ſcilicet vel tanquam oblatum proſequendo, vel more negociatoris inquirendo) quia in vtraque ad proprium bonum ſingularis hominis tenditur, ſupererat vt ad aliorum bonum officia perfectorum deſcriberentur. & hoc fit his reliquis duabus parabolis. *ſagenæ miſſæ in mare & ex omni genere piſcium congreganti.* Superfluit piſcium. Duo in hac parabola ſignificantur. Alterum eſt officium eccleſię in ſuis prædicatoribus, quod aſſimilatur ſagenæ quantum ad congregationem tam bonorum quàm malorum. Alterum eſt officium diſcernendi bonos à malis, quod eſt officium Chriſti per eius angelos exercendum. Et hoc eſt ad quod terminatur ſagenæ congregatio. *Quam quū impleta eſſet educentes & ſecus littus ſedentes.* Legendum eſt. educentes in littus & ſedentes, *elegerunt bonos in uaſa.* pro, collegerũt bona in vaſa, *malos.* pro, mala, *autem foras miſerunt. ſic erit in conſummatione ſeculi. Exibunt angeli, & ſeparabunt malos de medio iuſtorum: & mittent eos in caminum ignis. ibi erit fletus & ſtridor dentiũ.* Aduerte hîc diuerſos eccleſiæ ſtatus à domino Ieſu deſcribi. In prioribus enim parabolis regnum cœlorũ ſemini aſſimilatũ (hoc eſt eccleſia in ſuis principiis conſtituta) malos habuit cũ bonis: tũ ex indiſpoſitiõe auditorum, tum ex superſeminatis à diabolo zizaniis: in hac autẽ parabola, quãdo eccleſia iã prouecta eſt, malos

habet mixtos bonis, tanquam captos ſimul cum bonis: hoc eſt inuoluntarios,& coactos ſe profiteri Chriſtianos. Innumerabilis eſt multitudo hominum,qui baptiſmo in infantia,aut timore ſuſcepto,tanquam captos ſe retinẽt Chriſtianos:qui ſi eſſent omnino liberi etiam quo ad famam,honorem &c.non expectarent exituros angelos ad ſeparandum eos à iuſtis,ſed à ſagena exirent. Verùm dominus ſagenam præuidit congregaturam captos bonos & malos.¶Si miraris aut putas non decere eccleſiam exercere ſagenæ officium, quia voluntarij ſoli in eccleſia eſſe deberent:conſidera captos eſſe non ſolos malos,ſed etiam bonos.melius eſt autem quoſdam electos ſic ſaluare cum admixtione malorum,quàm nullum capere:quũ omnia quæ in mundo fiũt,fiant propter electos,quibus omnia cooperantur in bonum. Multitudo igitur electorum qui tanquam capti ad eccleſiam congregati inueniuntur ,laudabilem reddit ſagenam eccleſiaſticam capientem bonos & malos. *intellexiſtis.* Legendum eſt. *Dicit illis Ieſus, intellexiſtis hæc omnia? Dicunt ei etiam.* deeſt. domine. *Ait illis, ideo omnis ſcriba doctus in regno.* pro, ad regnum, *cælorum, ſimilis eſt homini patrifamilias.* Quarta ad diſcipulos parabola, definitiua eſt ſcientiæ ac ſufficientiæ requiſitæ ad doctores eccleſiaſticos. Paterfamiliâs plene prudens deſcribitur, qui ſeruauit vetera non ſolùm vſque ad noua,ſed etiam in tanta copia, vt ſimul cum nouis habeat vetera. Scriba autem doctus ad hoc cœlorum regnum ſimilis tali patrifamilias definitur: non ſolùm ad ſignificandum quòd debet plene theſaurizaſſe opportuna ad paſcendum Chriſti familiam,ſed ad definiendum in ſpecie,quòd debet ſcire nouum & vetus teſtamentum.ideo enim attulit parabolam explicantem in patrisfamiliâs theſauro recondita noua ſimul, & vetera. *Qui profert de theſauro ſuo noua & uetera.* Non dicit qui habet,aut qui poteſt proferre, ſed qui profert: quia ſi non profert,perinde eſt ac ſi nõ eſſet doctor apud cœlorum regnum: in quo non habitibus, ſed actibus meremur. *Et factum eſt quum conſummaſſet Ieſus parabolas iſtas, tranſit inde. Et ueniens in patriam ſuam.* hoc eſt in Naſareth. *docebat eos in ſynagogis.* pro,ſynagoga, *eorum:ita ut mirarentur.* pro,ſtuperent, *& dicerent, vnde huic ſapientia hæc & uirtutes? nonne hic eſt fabri filius? nonne mater eius dicitur Maria:& fratres eius, Iacobus & Ioſeph.* pro, & Ioſes, *ſimon & Iudas? & ſorores eius nonne omnes apud nos ſunt? vnde ergo huic omnia iſta.* Admiratio conciuium teſtificatio eſt, quòd Ieſus non vacauerit literis, nõ ſtuduerit ſcientiis acquirendis.mirantur enim

non

non ſolùm de virtutibus miraculorum, ſed de ſapientia. ¶Faber genericum nomen eſt,nullam determinans artem in ſpecie. nam faber ærarius,lignarius, ferrarius, & muri dicitur. vnde incertum reſtat,qua fabri ſpecie faber fuerit Ioſeph. ¶Fratres ſecundum ſcripturæ morem conſanguinei appellãtur. *Et ſcandalizabantur in eo.* Vere donum dei eſt credere,nec datum omnibus.Conciues vident cum aliis in Ieſu ſapientiam & miracula, & teſtantur non humanitus acquiſita:conferúntque cum vilitate artis,fratrum ac ſororum,& vnde incitari deberent ad diuinam credendum virtutem inde ſcandalizantur, offendiculum fit illis quod occaſio deberet eſſe ſalutis. *Ieſus autem dixit eis, Non eſt propheta ſine honore niſi in patria ſua & in domo ſua.* Manſueta reſponſio non refert iniuriam iniuriæ ,ſed communem conditionem prophetarum cum patriis ſuis ad memoriam reuocat,vt vel ſic reſipiſcant. Ratio quare non honoratur propheta in ſua patria eſt,quia morale eſt animis ſubiectis paſſionibus minus libenter prȩferre ſibiipſis pares vel inferiores:conciuilitas autem repræſentat conciues velut pares aut viliores.& communiter homines (paucis virtute præditis exceptis) aguntur paſſionibus:& propterea renuunt honore præferre ſibi prophetam conciuem aut domeſticum. *Et non fecit ibi uirtutes multas,propter incredulitatem illorum.* Indignitas exprimitur conciuium ad ſuſcipienda miracula. Lege euangelium, & inuenies fidem indigentium miraculorum ope concurrere ad miracula.Et propterea incredulitas,contraria diſpoſitio aſſignatur ad ſuſceptionem miraculorum multorum. paucorum enim fides pauca meruit miracula: communíſque incredulitas indignos reddidit multitudine miraculorum.

CAPVT XIIII.

In illo tempore. Poſt multa à Chriſto patrata miracula,poſt cõcurſus turbarum ad Chriſti doctrinam. Tempus nanque hoc auditæ famæ fuit poſt decollationem Ioannis: vt Herodis verba clarè teſtantur. Conſtat autem Ioannem decollatum fuiſſe prope feſtum paſchale,quo ſaciauit dominus quinque milia hominum ex quinque panibus : inter quod & baptiſma Chriſti à Ioanne plus quam biennium fluxit , vt adiuncto Ioannis euangelio patet , ſupputando numerum ſolennitatum paſchalium , quarum Ioannes meminit, quæ ſuper Ioannem clarius aperientur. *Audiuit Herodes Tetrarcha.* Ad differentiam Herodis regis

patris iſtius,cuius ſuperius meminerat deſcribendo tempus natiuitatis Chriſti. Ille fuit rex ac pater Archelai & Herodis iſtius: qui Tetracha & nõ rex dicitur & erat:quia ſine regio titulo princeps erat partis regni patris ſui. Et iſte eſt qui poſtea illuſum Ieſum veſte ſplendida,remiſit ad Pilatum. *Famam Ieſu, & ait pueris ſuis.* Nomen eſt non ætatis, ſed conditionis: hoc eſt ſeruis ſuis. *Hic eſt Ioannes Baptiſta: ipſe ſurrexit a mortuis.* Putauit Herodes animam Ioannis Baptiſtæ introiſſe in Ieſum.hunc enim ingreſſum appellat reſurgere à mortuis: non corporis eiuſdem reſumptione,ſed quòd denuò ſpiritus Ioannis ad hanc vitam venerit in alio corpore.Et propterea dicit hic Ioannes: non ſecũdum corpus,ſed ſecundum ſpiritum:à principali parte, ſcilicet ſpiritu, denominans totum,ſcilicet Ioannem. *Et ideo uirtutes operantur in eo.* Ioannes Baptiſta antequam decollaretur,nullum miraculum fecerat:vt dicitur Ioannis vndecimo:poſt decollationem autem exiſtimatus quod redierit ad vitam, creditur maioris eſſe virtutis: tanquam attulerit ex alia vita, & ex prioribus meritis virtutem faciendi miracula quam prius non habuerit. *Herodes enim.* Incidenter euangeliſta inſerit mortem Ioannis. *Tenuit Ioannem, & alligauit eum: & poſuit in carcerem propter Herodiadem uxorem.* Deeſt. *Philippi fratris ſui. Dicebat enim illi Ioannes, Non licet tibi habere eam.* Vera cauſa,ſed non ſola:teſtatur enim Ioſephus, quod propter multum populi concurſum ad Ioannem, Herodes addixit Ioannem carceri. ¶ Dubium eſt apud nos huius Herodiadis genus:tradente Ioſepho quòd fuit filia Ariſtoboli fratris Archelai,Herodis & Philippi:teſtãte autem Hieronymo ſecundum veterem hiſtoriam fuiſſe filiam regis Aretæ. Ioſephus certus eſt author,vetus hiſtoria incerta: præter hoc quòd repudiata ab Herode,filia fuit regis Aretæ. Rurſus Ioſephus dicit hanc Herodiadem vxorem fuiſſe nõ Philippi,ſed alterius Herodis, fratris quoq; Herodis Tetrarchæ,ſed ex alia matre. Vnde binomius videtur fuiſſe ille alter Herodes,vel vocabatur compoſito nomine Herodes Philippus,vel Philippus Herodes. *Et uolens illum occidere, timuit populum,quia ſicut prophetam eum habebant.* Hinc apparet voluntas Herodis ad necem Ioannis, abſque impulſu Herodiadis ſubſecuto. *Die autem natalis.* pro, quum autem agerentur natalitia. *Herodis, ſaltauit filia Herodiadis in medio.* Ad differentiam alterius vxoris aut concubinæ Herodis, explicatur quòd erat filia ipſius Herodiadis. *Et placuit Herodi. vnde cum iuramento pollicitus eſt ei dare quodcunque poſtulaſſet ab eo.*

At

At illa præmonita a matre ſua, da mihi, inquit, hic in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Audita tanta talíque Regis promiſſione, cucurrit puella ad matrem conſulendo quid peteret: & ſic præmonita à matre ſua dixit regi, da &c. *Et contriſtatus eſt Rex.* Regem vocat quantum ad poteſtatem, non quantum ad titulum. Optime pinxit contriſtatum non Herodem (qui affectabat occidere Ioannem) ſed regem: quia exteriori ſigno officium contriſtati regis egit. *Propter iuſiurandum autem, & propter eos qui pariter recumbebant, iuſſit dari.* Conſidera verba domini Ieſu de Herode (quòd ſcilicet appellauit eum vulpem) & intelliges hæc omnia fuiſſe ſimulationes. Monſtrat Herodes ſe inuitum coactum à religionis vinculo, & à reuerentia conuiuarum, tanquam etiam ipſis teſtibus fieret iniuria, ſi nõ ſeruaret promiſſa: vt ſic populus audiens quòd inuitus occidiſſet Ioannem, minus ægrè ferat Ioannis necem, & fere excuſatum habeat Herodem. *Miſitque, & decollauit Ioannem in carcere. Et allatum eſt caput eius in diſco: & datum eſt puellæ: & illa attulit matri ſuæ. Et accedẽtes diſcipuli eius, tulerunt corpus eius, & ſepelierunt illud: & uenientes nunciauerunt Ieſu.* Ecce Ioannis diſcipuli, iuncti ſignificantur Ieſu: dum veniunt ad Ieſum nunciantes geſta circa Ioannem. *Quod cum audiſſet Ieſus.* Non erat opus vt auditu diſceret mortem Ioannis, qui omnia nouerat: ſed hominẽ verum ſeipſum exercens, non mouetur antequam audiat geſta.

Seceſſit inde in nauicula. pro, naui, *in locum deſertum ſcorſum.* Secedendo docet non eſſe imperfectionis cedere furori principum, ſubtrahere ſeipſos materiam ſæuiendi. Et ſimul atteſtatur, quòd non ſolùm propter Herodiadem, ſed propter concurſum populi occiderat Ioannem Herodes. nam ſi communis cauſa Ieſu & Ioanni non fuiſſet, non ſeceſſiſſet Ieſus audita Ioannis morte. Cauſa autem Herodiadis propria erat Ioanni: ſed cauſa concurſus populi, communis erat Ieſu & Ioanni. Et tanto magis incitabat Herodem contra Ieſum, quanto multitudo miraculorum maiorem prouocabat concurſum. *Et quum audiſſent turbæ, ſecutæ ſunt eum pedeſtres de ciuitatibus. Et exiens de ſolitudine deſerti, uidit turbam multam: & miſertus eſt eis, & curauit languidos eorum. Veſpere autem facto acceſſerunt ad eum diſcipuli eius, dicentes, deſertus eſt locus, & hora iam præteriit: dimitte turbas, ut euntes in caſtella emant ſibi eſcas. Ieſus autem dixit eis. Non habent neceſſe ire: date illis uos manducare. Reſponderunt ei, Non habemus hic niſi quinque panes, & duos piſces. Qui ait eis, Afferte mihi illos huc.* Omittit Matthæus locum montanum & interrogationem Philippi, & cætera, quæ Ioannes

 explicat.

explicat. *Et quum iuſſiſſet turbam.* pro, turbas, *diſcumbere ſuper fœnum, acceptis quinque panibus & duobus piſcibus aſpiciens in cœlum.* Vt exterioribus actibus teſtaretur ſe omnia à deo habere & recognoſcere: & ſimul intuentium animos ad deum prouocaret. *Benedixit & fregit, & dedit diſcipulis panes: diſcipuli autem dederunt turbis. Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt, & tulerunt reliquias duodecim cophinos fragmentorum plenos.* Ne putes phantaſma fuiſſe, teſtes ſunt reliquiæ. *Manducantium autem fuit numerus quinque milia.* Deeſt, fere. Legendum eſt, *Fere quinque milia uirorum: exceptis mulieribus & paruulis. Et ſtatim compulit Ieſus diſcipulos aſcendere in nauiculam.* Inuiti enim à Ieſu recedebant.

Et præcedere eum trans fretum donec dimitteret turbas. Et dimiſſa turba, aſcendit in montem ſolus orare. Veſpere autem facto ſolus erat ibi. Nauicula autem. Deeſt, iam, *in medio mari iactabatur fluctibus. Erat enim contrarius uentus. Quarta autem uigilia noctis uenit.* pro, abiit, *ad eos ambulans ſuper mare. Et uidentes eum.* Deeſt, diſcipuli, *ſuper mare ambulantem.* Non ſolùm viderunt Ieſum ſuper mare, ſed ambulantem ſuper mare, quanuis fructuoſum.

Turbati ſunt, dicentes, quia phantaſma eſt: & præ timore clamauerunt. Laborant remigando contra ventum diſcipuli, & non timent: ſed vbi phantaſma hominis ambulare ſuper mare prope ſe nocturno tempore vident, timuerunt, ita vt clamore vocis confuſo magnitudinem timoris exprimerent. *Statimque Ieſus locutus eſt eis.* Vt quem viſu non cognoſcebant, auditu ſolitæ vocis diſcernerent. *Dicens, habete fiduciam, ego ſum.* hoc eſt, ego magiſter veſter quem ſolita hæc vox præ ſe fert ſum, & non ſum phantaſma. *Nolite timere. Reſpondens autem Petrus dixit.* Vniuerſam non timendi, ſed confidendi rationem aſſignauerat Ieſus, quia ego ſum. & propterea Petrus nihil dubitans de potentia Ieſu, ſed adhuc non plene certus an ille loquens cum eis eſſet Ieſus, certificari quærit de hoc. Et ideo reſpondendo verbis Ieſu, petit certificari, dicendo, *Domine ſi tu es.* Niſi crederet illum eſſe Ieſum non diceret, domine: & niſi certificari quæreret an ille ſit Ieſus, non diceret, ſi tu es. Credulitas itaque in Petro erat, ſed non certitudo, quòd ille ambulans ſuper aquas eſſet Ieſus. Quærebat autem certificari tactu corporeo, aut propinquitate tanta, vt clare videre poſſet faciem, manus, veſtes, & reliquum corpus ſolito more quo quotidie cum eo conuerſabatur. ſic enim totaliter excluſa fuiſſet omnis ſuſpitio quòd eſſet phantaſma. Verum quum iſta approximatio dupliciter fieri potuiſſet (vel ipſo Ieſu veniente

veniente ad Petrum qui erat in naui, vel Petro eunte ad Ieſum) non auſus fuit Petrus petere, Domine ſi tu es veni ad me: tum ob ſolitam reuerentiam: tum forte quia viderat Ieſus nolentem venire ad ipſos, vt Marcus refert. Sed rogauit vt ipſe Petrus iret ad Ieſum. ¶ Nec petendo hoc nouum miraculum tentat Petrus deum: quoniam licita erat illa tunc in Petro incertitudo illius indiuidui (quum Satanas quandoque transformet ſe in angelum lucis) & nullo reuerentiori modo excludenda occurrit quàm humiliter petere, vt accumulatione miraculi certitudinem efficeret quòd ipſe eſſet. *iube me uenire ad te ſuper aquas. At ipſe ait. veni. Et deſcendens Petrus de nauicula, ambulabat ſuper aquam.* pro, aquas, *ut ueniret ad Ieſum.* In nullo dubitat Petrus de potentia Ieſu: dum confitetur quòd ſi ipſe eſt, ſolo iuſſu poteſt ipſum facere ambulare ſuper aquas. ¶ Sed conſiderandus ſupereſt ſenſus huius petitionis. Non enim intendit petere ſola iuſſionis verba: quia per hoc nihil peteret diſcretiuum inter phantaſma & Ieſum: iuſſionis nanque verba proferre poterat etiam phantaſma, ſed intendit petere efficaciam veniendi ſuper aquas ſolo iuſſu. Sed quo opere, quo effectu mediante efficacia iſta habenda, & cognoſcenda erat à Petro, habitáque & cognita fuit à Petro, ſcrutandum eſt. Petrus enim certificari quærens de perſona Ieſu, nec petebat (vt dictum eſt) ſola verba iubentis veni: nec temere audito veni deſcendit de naui ad aquas, ſed certificatus de eo quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Quærimus ergo vltra verba iuſſionis veni, effectum eſt certificans Petrum quòd ambulaturus eſſet ſuper aquas. Oportuit autem concurrere ad hoc opus tria. Primum ex parte Ieſu iuſſionem diuinam, qua dixit & facta ſunt omnia. Et hæc clare in euangelij textu habetur: tum Petro petente iube: tum Ieſu iubente veni. Secundum ex parte animi Petri: ſcilicet ſecuritas veniendi. Et hæc etiam in euangelio inuenitur: dum timens Petrus cœpit mergi, & audiuit, modicæ fidei quare dubitaſti? Hinc enim apparet, quòd iubente Ieſu Petro veni, effecta eſt in animo Petri tanta fides, vt non dubitaret ſe tutum iturum ad Ieſum ſuper aquas. Tertium ex parte corporum: quod dupliciter potuiſſet fieri, vel ex parte maris ſolidando ipſum mare, vt tanquam terra ſolida fieret: ſicut in mari rubro tranſeuntibus filiis Iſrael aquæ erant pro muro à dextris & à ſiniſtris. Sed mare non fuiſſe redditum ſolidum in hac ambulatione euangelium teſtatur: deſcribens mare fluctuoſum ex vento, qui ambulante Petro erat validus, & non ceſſaſſe quouſque

Ieſus ingreſſus eſt nauiculam. Vel ſuſpendendo graue corpus Petri à grauitando ſuper aquas. Et effectum hunc fuiſſe, ex re geſta infertur. Ex eo enim quòd conſtat Petrum ambulaſſe ſuper aquas, & aquas non fuiſſe ſolidatas, reſtat quòd corpus Petri non grauitabat ſuper aquas. Si nanque naturalis ſuæ grauitatis actum exercuiſſet, fuiſſet merſum. ¶ Et bene intellige quòd non dicimus corpus Petri non fuiſſe graue: ſed dicimus illud graue non grauitaſſe tunc ex diuinæ iuſſione virtutis, ſuſpendentis graue à grauitatione: ſicut ſuſpendit ignem ab actione ſua ne læderet tres pueros in fornace. Vnde Petrus audito iuſſu Ieſu, veni, non ſenſit corpus ſuum mutatum de graui in leue: ſed tanta eſt in animo eius diffuſa fides atque ſecuritas, vt tutiſſimum ſe ſciret ambulaturum ſuper aquas. Ita quòd ſolum ſecuritatis donum in animo Petri, medium fuit ad excludendam temeritatem à Petro, vt auderet egredi nauem ad ambulandum ſuper aquas: quia in euangelio hæc ſecuritas hæc fides ſola deſcribitur conſeruans ambulationem Petri ſuper aquas. Tandiu ſiquidem ſcribitur ambulaſſe ſuper aquas, quouſque nõ perdidit ſecuritatem timendo, & fidem dubitando ſtatim enim vt dubitauit & timuit, cœpit mergi. *Videns uero uentum ualidum.* commouentem vndam procelloſam. *Timuit.* O Petre ſecurus ambulas in præſenti ſuper aquas fluctuantes, & futuram times à vento validiore procellam? Diuina diſpenſatione temperauit Ieſus miraculum: vt experiretur Petrus ſine diuinæ gratiæ aſſiſtentia proprium defectum in vtendo diuinis donis. Non enim ſubtraxit Ieſus tunc à Petro donum fidei infuſæ, quia ſine pœnitentia ſunt dona dei, vt dicitur ad Romanos nono capite: ſed ſubtraxit gratuitam aſſiſtentiam à Petri animo, quo ad hoc quod reliquit Petrum ſibiipſi, quantum ad actum vtendi fide conceſſa: & Petrus conſiderans imminentem ex valido vento procellam, actualiter dubitare cœpit, & timere ſubmerſionem. *Et quum cœpiſſet mergi.* Sicut prius Petrus confiſus eſt in Ieſu, & poſtea ambulauit ſuper aquas, ita prius perdidit in animo ſecuritatis actum timendo, & poſtea cœpit mergi, vt intelligamus ſecundum animæ merita aſſiſtere diuinam opem corpori. *Clamauit dicens, Domine ſaluum me fac. Et continuo Ieſus extendens manum, apprehendit eum: & ait illi, modicæ fidei, quare dubitaſti? Et quum aſcendiſſet.* pro, aſcendiſſent. Scilicet Ieſus & Petrus. Certificat Ieſus non ſolum Petrum, ſed omnes, quòd non phantaſma, ſed ipſe eorum magiſter eſt. *In nauiculam, ceſſauit uentus. Qui autem in nauicula erant, uenerunt & adorauerunt*

adorauerunt eum, dicentes: vere filius dei es. Profitentur, quòd non ſecundum opinionem, ſed ſecundum veritatem eſt Meſias. Circunloquuntur enim Meſiam nuncupatione filij dei: ſicut & Nathanael in principio quo venit ad Ieſum, dixit: tu es filius dei. Ioannis. 1. Neſciens tunc trinitatis myſteriũ, quod Ieſus poſtea manifeſtauit. *Et quum transfretaſſent, uenerunt Geneſar.* pro, Geneſareth. Alij ſunt Geraſeni, qui etiam Gergeſeni: de quibus ſuperiùs capite. 8. alij Geneſareni: de quibus hîc. *Et quum cognouiſſent eum uiri loci illius, miſerunt in uniuerſam regionem illam: & obtulerunt ei omnes male habentes.* Conſentaneum rationi eſt, quòd multi eorum interfuerint alibi prædicationi Chriſti, vltra notitiam ex fama. & propterea dicitur, quòd cognouerunt eum eſſe illum Ieſum, prædicantem regnum dei & miracula facientem.

Et rogabant eum, ut uel fimbriam ueſtimenti eius tangerent. Non intelligo legalem fimbriam in quatuor angulis pallij præceptam à lege, Numeri decimoquinto. Ne in fimbria legali fiduciam petentium miraculoſam opem interpretemur: ſed extremitatem quancunque veſtimentorum Chriſti. confidebant enim nõ in legali fimbria communi omnibus Iudęis, ſed in ipſo Ieſu Chriſto: & indignos ſe iudicantes tactu manus Ieſu: rogãt vt ad infimam partem veſtis eius tangendam admittantur. ¶ Et hunc ſenſum Euangeliſta præ ſe fert, apponendo vel: dum dicit, vel fimbriam. Deſcribit enim petentes, quòd ſaltem extremitatem veſtis tangerent: & non quòd illam particulam veſtis in qua erat fimbria legalis, tangerent. Si enim hoc petiſſent, non dixiſſent vel fimbriã, tanquam minimam rem deſcribẽs. *Et quicunque.* pro, quotcunque, *tetigerunt, ſalui facti ſunt.* Poterat ſine tactu veſtis ſanare: ſed vt ſecundum fidem rogantium petentium tactum veſtis, & ipſe ſanaret, & illi cognoſcerent ſe ſanari omnes, & ſoli tangentes curati ſunt.

CAPVT XV.

T*unc acceſſerunt ad eum.* pro, accedũt ad Ieſum, *ab Hieroſolymis.* Deeſt qui. Legendum eſt, Qui ab Hieroſolymis. eminentiores aliis. *ſcribæ & pharisæi, dicẽtes: Quare diſcipuli tui tranſgrediuntur traditiones ſeniorum?* Non inquirendo, ſed arguendo, non ſolùm diſcipulos, ſed retorquendo in Ieſum tranſgreſſionem inuehuntur.

Non enim lauant manus ſuas, quum panem manducant. Vt Marcus ſupplet, non eſt quæſtio de lotione manuum ex decentia hominibus ſolita, qua ſolent homines ante prandium & cœnã manus lauare:

nus lauare:ſed de lotione manuum ex ſtatuto ſeniorum,quæ erat crebra: puta quòd ter aut quater eodē prandio lauabant manus. Quam etiam Matthæus tacitè inſinuauit:dum arguentes non allegant turpitudinem immundiciæ,ſed quia tranſgrediuntur traditiones ſeniorum. *Ipſe autem reſpondens,ait illis: quare & nos.* Clauum clauo retundit.Si Scribæ interrogaſſent cauſam,reſpondiſſet ad cauſam: ſed vbi non quærunt ſcire quare,ſed criminantur,ſed inuehuntur in magiſtrum innocentem, prætermiſſa cauſa quare diſcipuli non ſeruant illam traditionem : reſpōdet directè ad criminationem , monſtrando illis magnum ipſorum crimen in tanto ſtudio circa traditiones ſeniorum.Monſtrat autem hoc,arguendo illos eodem modo,ſed non eodem animo quo illi ipſum arguerunt. *Tranſgredimini mādatū dei propter traditionem ueſtram.* Magnitudo ſtudij veſtri circa traditiones veſtras,tanta ſcilicet,ꝙ redundat in trāſgreſſionem præceptorū dei:quare eſt, qua ratione excuſari poteſt?Ac ſi apertè diceret:nō ex zelo iuſtitię inſurgitis ad arguēdū,ſed ex amore propriæ authoritatis:quū mandata veſtra præponatis mādatis dei.ſi vos amor iuſtitiæ plenioris moueret,ſtuderetis primùm circa obſeruationem diuinorum,& poſtea humanorum præceptorum : ſed vbi excandeſcitis circa friuola humana,poſt habentes diuina mandata, apparet ꝙ propriæ amor authoritatis vos mouet. *Nā deus dixit.*pro,præcepit,*Honora patrem & matrem.*Exodi.20.*Et qui maledixerit patrī uel matri,morte moriatur.*Leuit.20. *Vos autem dicitis:quicūque dixerit patri uel matri,munus quodcunque eſt ex me, tibi proderit.* Senſus eſt:quicquid ego offero deo,*quanuis tibi patri egenti nō tribuā, proderit tibi.¶Ad euidentiam huius particulæ aduerte,ꝙ aliud eſt loqui de religione & pietate,& aliud eſt loqui de vſu materiæ illius,quæ non poteſt ſimul eſſe materia religionis & pietatis in caſu neceſſarię pietatis:nam ſi religio pietati comparetur,cōſtat religionem eſſe anteponendā pietati: quāto honor diuinus præferendus eſt cuicūque debito humano.Et in hoc fundamēto non errabant Phariſæi:imò hoc frequenter Ieſus docuit, dum patrem & matrem relinquēdos propter deū prædicauit. Si verò ad vſum materiæ in articulo neceſſariæ pietatis ſpectetur , inuenitur oppoſitum:ſcilicet,quòd materia neceſſaria pietati, non ſolùm pietati potiùs quàm religioni applicari debet : ſed etiam ſi voto dedicata ſit deo,debet in materiam pietatis transferri. Et hoc conſurgit ex parte materiæ,quæ in tali caſu eſt effecta materia debita pietati.¶Declaro exemplariter ſingula. Filius tenetur ſubuenire

nire patri indigenti:ac per hoc bona filij conſtituũtur debita neceſſariæ pietati. & propterea ſi filius eſt impotẽs ad vtrunque ſimul:ſcilicet ad munus deo offerendum, & ad ſubueniendum patri, omittenda eſt oblatio, & ſubueniẽdum eſt patri:quia non eſt facienda oblatio deo de debitis,de neceſſariis ad pietatem. Et ſimiliter,ſi filius vouiſſet illa bona deo,debet ſuperueniente neceſſitate paterna,ſubuenire patri, & omittere executionẽ voti : quia materia illa ex eo quòd deuenit ad ſtatum quo eſt neceſſaria patri,mutata eſt,& effecta eſt debita paternæ pietati: ac per hoc ſicut modò non poſſet voto obligari, ita ex hoc deſinit eſſe materia voti.Sicut abſtinentia à concubitu habentis votum caſtitatis, & poſtea effecti coniugis deſinit eſſe materia voti ex hoc ꝙ mutata eſt:& cõcubitus effectus eſt materia iuſtitiæ qua tenetur reddere debitum coniugi . Phariſæi itaque errabant, neſcientes aut nolẽtes diſcernere id quod religionis eſt ab eo,quod ex parte materiæ relatæ ad humanas neceſſitates conſurgit.Et propterea docebant,vt filij dicerent parentibus,munus quodcunque ego obtulero deo omiſſo te proderit tibi: quia datur deo patri communi, quia deus acceptat munus etiam pro te.¶Si non quieſcit mens tua lector,recole quòd ex hac eadem radice dominus Ieſus dixit panes propoſitionis,non voto promiſſos,ſed iam oblatos deo,& facto oblationis ſanctificatos , licitè tranſiſſe in vſus Dauidis & ſuorum : quia panes illi relati ad neceſſitatem Dauidis & ſuorum, effecti ſunt habiles ad laicorum vſum. Horum autem & ſimilium ratio eſt vna:ſcilicet, quod diuinæ ordo gratiæ ſuperadiunctus eſt à deo,non ad deſtruendum, ſed perficiendum naturæ ordinem : ac per hoc neceſſitas ſeruandi ſanctificationem appoſitam rebus, locis ac temporibus, non tollit neceſſarium naturæ vinculum,quo res & loca & tempora neceſſaria ſunt vitæ humanæ.hinc enĩ fit,vt eueniente articulo neceſſitatis abſque prophanationis crimine,vtamur diuinis rebus,locis & temporibus. *Et non honorificabit patrẽ ſuum,aut matrem ſuã, & irritum feciſtis mãdatum dei propter traditionem ueſtram.* Hinc clarè apparet,quòd in pręcepto de parentum honore,non ſola reuerentia,ſed officia ac ſubſidia præcipiuntur. Quod quantum ad ſubuentionem intellige tempore indigẽtiæ:quoniam naturaliter pater filiis theſaurizat,& non è conuerſo. *Hypocritæ.* Hinc apparet,quòd nõ ex ignorantia errabant:ſed quod ſub ſpecie religionis docebant, quę in ſacerdotum redundabant vtilitatem,quanuis impia eſſent ſecundum rem. *Bene prophetauit Eſaias dicens,*capite 29.*Populus*

hic labiis

hic labiis me honorat. pro, appropinquat mihi populus hic ore ſuo, & labiis me honorat. Dicẽdo illa, quæ religionis ſpeciẽ habent. *cor autem eorum longe eſt a me*. pro, abeſt à me. *ſine cauſa*. pro, fruſtra, *autem*. Quantum ad aſſecutionem veri finis reſpondẽtis diuino cultui. *colunt me docentes doctrinas, & mandata hominũ*. Superfluit, &. Quia Lutherani ex hoc textu exauthorant eccleſiam, & ſuper hunc textum fundant nullitatem mandatorũ eccleſiæ, vtpote reprobatorum ab vtroque teſtamento: veteri ſcilicet apud Eſaiam, & nouo hìc à domino Ieſu: ideo diligẽtiùs textum hunc diſcutere oportet, vt illius veritas non commentum eluceſcat. Neuter textus damnat mandata hominũ, ſed vterque reprobat cultum, ſeu timorem dei ſuſtentari mandatis doctrinisq; hominum. Et textus quidem Eſaiæ clarè hoc ſonat, dicendo in perſona dei: Timuerunt me mandato hominũ & doctrinis. Vbi clarè vides deũ damnare, quòd Iudæi timuerunt ipſum, non in mãdatis dei, ſed in mandatis hominum: non in doctrina dei, ſed in doctrinis hominum. Si enim timuiſſent ipſum ſeruando mandata dei & hominum, doctrinam dei & hominum, non reprehẽderentur, quum ſeruare non ſolùm dei, ſed etiam hominum mãdata ſit amplioris iuſtitiæ: ſed ex hoc ipſo, quòd damnat timorẽ ſui in mandatis doctrináque hominum: monſtrat quòd illi timorem dei conſtituerunt in mãdatis hominum, & ſimiliter in doctrina hominum. Quod intellige, non quòd explicitè cõtemnerent doctrinam & mandata dei: ſed quia tanto ſtudio circa obſeruationem mandatorum humanorum ſoliciti erant, tãquam timor dei conſiſteret in obſeruatione humanorum pręceptorum: redundabat ſiquidem ſtudium hoc in poſtergationem diuinorum mãdatorum. ¶ Textus quoque euangelicus eãdem continet ſententiã: dicendo, colunt me docentes mandata hominum. Nõ dicit, ſine cauſa colunt me, & docent mandata hominum, diuidendo orationes: ſed vnam cõtinuam conſtruit orationẽ, adiungendo participium, docentes mandata. Significat enim per hoc, quòd cultũ dei conſtituerunt in doctrina mandatorum humanorum, &c. Et eſt illamet ſententia, quæ in textu Eſaiæ habetur. ¶ Vide quæſo prudens lector quanta differentia eſt inter damnare mãdata hominum, & damnare ſuſtentationẽ timoris, ſeu cultus dei in mandatis hominũ: & percipe quantus error eſt ex textibus iſtis dãnare mandata hominũ. Non ſunt à domino damnata mandata hominum quæ malum non mandant: ſed damnatũ eſt quod ipſa in loco illo qui mãdatis dei eſt proprius habeantur: quod circa ipſa tantum

tantum ſtudium ſit,ac ſi in ipſis timor cultúsq; dei ſuſtentaretur, quod ſtudium debitum ſeruandis mãdatis dei adhibeatur humanis:quod ſecundum veritatem facti eſt humana mãdata diuinis præferre.hoc eſt enim colere deũ docendo mandata hominum. Venerare igitur Lutherane eccleſiæ mandata,non vt diuina: ſed ſecũdo loco,ſcilicet poſt diuina: quoniam ſic oportet nos implere omnẽ iuſtitiam. *Et conuocatis ad ſe turbis*.pro,conuocata ad ſe turba,*dixit eis: Audite, & intelligite, non quod intrat in os coinquinat hominem: ſed quod procedit ex ore,hoc coinquinat hominem.* Sẽſus dictorum ex ratione dicendi hauriendus eſt. Ratio dicẽdi in propoſito eſt crebra manuũ ablutio pro cibo præcepta à ſenioribus. præ ſe fert autem tãta circa huiuſmodi mundiciam ſolicitudo, ꝙ niſi ſic mũdè ſumatur cib⁹ inquinat hominẽ: alioquin vana eſſet tãta ſolicitudo mundiciæ ad ſumptionẽ cibi. Contra hoc directè tendunt verba Ieſu,dicẽdo quòd cibus intrans per os,non eſt inquinatiuus moraliter hominis.Nõ dicit appetitus eius quod intrat per os,ſed quod intrat per os:quia appetit⁹ culpabilis poteſt eſſe. Et breuiter nihil morale adiunctũ cibo explicat,ſed nudum cibum nudumq; naturæ officiũ, dicendo in genere, nõ quod intrat per os.Per hoc enim excluditur obiectio de cibis vetitis à lege Moyſi.nam & de illis quoque verũ eſt, quod ſecũdum ſubſtantiam qua intrant per os,nõ coinquinãt morali macula hominẽ: ſed ratione inobediẽtiæ adiunctæ inquinabant hominẽ. *Tunc accedentes diſcipuli eius,dixerunt ei: Scis quia Phariſæi audito uerbo hoc ſcandalizati ſunt?* Tanquam impingẽtes in offendiculũ pedis fuerunt audito hoc tuo verbo.cõmoti enim & turbati ſunt in verbo tuo ſicut impingẽtes in lapillum ſuppedaneũ cauſantẽ caſum: ita quod verbũ tuum habuerunt pro offendiculo. *At ille reſpondens, ait: omnis plantatio quã non plãtauit pater meus cœleſtis, eradicabitur.* Diſcipuli curam habebant,ne Phariſæi qui ceſpitauerãt ruerent: Ieſus autẽ ſciens illos non ex ignorãtia, ſed ex probo ſenſu ſcandalizari:reſpondet directè illorum nequitiæ, ꝙ non ſolùm ſcandalizari,ſed etiam eradicari merentur,quia non ſunt plantę cœleſtis patris.Plantatio non plantata à patre cœleſti eſt,quæ ſpiritualis munditiæ(quæ cœleſtibus iungit)fructum non profert,ſed carnalis,ſed apparentis exteriùs,quales erant Phariſæi iſti.Vnde eradicanda deſcribitur, vtpote nullatenus remãſura, quæ in ſola apparentia conſiſtebat.Nec alieni à cœleſti plantatione cẽſendi ſunt illi,de quibus dicitur, ego plantaui, Apollo rigauit: quoniã eoſdẽ Paulus externi miniſterij officio,& cœleſtis pater poteſtate

teſtate ad intima penetrante plantat. *ſinite illos.* Non ſit vobis curę ſcandalum illorum:quod ipſi acceperunt,non ego dedi. *cæci ſunt &c.* Superfluit,&c. priuati lumine veræ fidei, excæcante illos malitia eorum. *Duces cæcorum. cæcus autem ſi cæco ducatū præſtet,ambo in foueam cadunt.* Scribæ & phariſæi præerant aliis exemplo fidei,vitæ,& doctrina,iuxta illud, Nunquid aliquis ex principibus credit illi?& rurſus,Nunquid verè cognouerunt principes noſtri, quòd hic eſt Chriſtus? Et propterea appellantur duces cæcorum. verè enim fuerunt duces cæcorum populorum, qui in Iudaica permāſerunt perfidia. Vnde & ſecutum eſt,quod videmus ambos in foueam cecidiſſe, & præſentis ſeruitutis,& æternæ damnationis. *Reſpondens autem Petrus,dixit ei: Ediſſere nobis parabolam iſtam.* Putauit Petrus verba Ieſu quæ dixerat,nō quod intrat in os &c.fuiſſe dicta parabolicè, non propriè.Et propterea petit ſub parabolæ nomine declarari ſibi ſenſum parabolæ. *At ille dixit:Adhuc & uos ſine intellectu eſtis?* Tanto tempore verſati eſtis ſub lumine doctrinæ meæ, & adhuc non perueniſtis ad acumen intelligendi non eſſe parabolam,ſed doctrinam ſecundum proprietatem verborum, quod dixi, *Non.* Deeſt.dum.*intelligitis quia omne quod in os intrat,in uentrem uadit, & in ſeceſſum emittitur?* Tam parum alimenti cōuertitur in ſubſtantiam hominis,vt dicat Hippocrates, quantitatem ſecum debere eſſe æqualē quantitati alimenti in corpore ſano. Quum igitur modicum pro nihilo reputetur, abſque veritatis læſione dici poteſt,quod totus cibus in ventrē vadit, & in ſeceſſum emittitur. Et tamen Ieſus non dicit totum,ſed omne:diſtribuens pro partibus ſubiectiuis,& non pro partibus integralibus,vt diſtribuit totum. Cōſtat enim quod quilibet cibus & potus in ſeceſſum emittitur,quanuis non ſecundum totum,tamen ſecundum aliquid. Et dixit hoc ad declarandū, quod intrans per os non inquinat hominem. Declarat enim per hæc quo tendit cibus,ſcilicet in ventrem & ſeceſſum: & nō in animum hominis,vt poſſit inquinare illum.Sciebat Ieſus aliquid ſibi cōuerti in corpus hominis:& poterat dicere quod intrās per os,ſecundum aliquid puriſſimū pergit ad corpus, & ſecundū reliqua remittitur in ſeceſſum.Sed conſulto tacita conuerſione puriſſimæ particulæ in corpus hominis dixit emiſſionem in ſeceſſum.tum quia illud minimū eſt,hoc autem eſt ferè totum:tum quia hoc eſt manifeſtum,illud occultum: & præcipuè turbis & ineruditis in phyſicis,quibus loquebatur. Tum quia hoc directè ſeruiebat propoſito de cibo ſumpto illotis mani-

tis manibus:dum hinc explicatur,quòd quicquid impurum eſt in cibo,totum in ſeceſſum emittitur. Tum demum quia ex hac parte clarius manifeſtatur, quòd non inquinat hominem. quàmuis enim ſecundum veritatem alimentum ex neutrâ parte inquinet hominem, manifeſtatur tamen magis hoc ex ea parte,qua emittitur in ſeceſſum:vtpote non remanente in homine:quàm ex illa, qua conuertitur in corpus hominis. fuiſſet fortè rudibus occaſio cogitandi,quòd conuerſum in ſubſtantiam hominis cõferret ad inquinationem hominis. *Quæ autem procedunt de ore, de corde exeunt: & ea coinquinant hominem.* Declarat quo ſenſu dixerit quod procedit ex ore,ſcilicet pro quãto procedit à corde, hoc eſt voluntate. Non enim intendebat loqui de ſputo aut vomitu qui procedit ex ore:ſed de illo procedente ab ore,quod exit à corde. hoc enim inquinat animum hominis. *De corde enim exeunt cogitationes malæ.* Meminit cogitationum,vel intellige per cogitationes,machinationes malas prodeũtes in opus:& propterea numerantur inter procedentia ex ore.vel rationem inquinandi ex corde intendẽs aſſignare,omnia inquinantia inducit procedere ex corde:vt hinc intelligamus etiã non procedentia per os à corde,inquinare hominem. *Homicidia,adulteria,fornicationes,furta, falſa teſtimonia,blaſphemiæ.* Tã furta quàm homicidia, adulteria & fornicationes nõ ſunt peccata oris,ſed operis:numerantur tamen inter procedentia ex ore, quoniam naturali ſuo progreſſu prius dicuntur quàm fiant,& mediante ſermone fiunt. *Hæc ſunt quæ coinquinant hominem. Non lotis autem manibus manducare, non coinquinat hominem.* Concludendo redit ad propoſitã quæſtiodem applicando. Quia non ablutis manibus manducare redundat fortè in puritatem eius quod intrat in os,& non quod intrat in os inquinat hominem, conſequens eſt, vt non lotis manibus manducare non coinquinat hominem. *Et egreſſus inde Ieſus ſeceſſit in partes Tyri & Sidonis.* Ciuitatum gentilium. *Et ecce mulier Cananea,a finibus illis egreſſa,clamauit dicens ei, Miſerere mei domine fili Dauid:filia mea male a dæmonio uexatur. Qui non reſpondit ei uerbum.* Confundit Matthęus loca. Primum nanque apud Marcum mulier hæc ingreſſa eſt domum in qua erat Ieſus, & non habito ibi reſponſo à Ieſu ſecuta eſt Ieſum ingreſſum de domo,clamans poſt eum: & nec ſic meruit reſponſum. *Et accedentes diſcipuli eius,rogabant eum,dicentes. dimitte eam: quia clamat poſt nos. Ipſe autem reſpondens ait, Non ſum miſſus.* Corporali præſentia. *Niſi ad oues,quæ perierunt domus Iſrael. At illa uenit & adorauit*

eum. Genufle&endo,ſeu aliâs iuxta morem illorum reuerentiale ſignum monſtrauit. *Dicens, domine adiuua me. Qui reſpondens ait, non eſt bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit, etiam domine. Nam & catelli edunt de micis, quæ cadunt de menſa dominorum ſuorum. Tunc reſpondens Ieſus ait illi: o mulier magna eſt fides tua.* Putaſſes debuiſſe dici, magna eſt conſtantia tua, perſeuerans non ſolùm pluries habita indigna reſponſione, póſtque repulſos interceſſores apoſtolos, ſed etiam nuncupata canis. Sed Ieſus qui intuetur cor, fidem commendat magnam: quia fides in ipſum Ieſum, ſua magnitudine ſuperauit negatas reſponſiones, repulſas & ignominias. *Fiat tibi ſicut uis. & ſanata eſt filia eius ex illa hora. Et quũ tranſiſſet inde Ieſus, uenit ſecus mare Galilææ, & aſcendens in montem ſedebat ibi. Et acceſſerunt ad eum turbæ multæ: habentes ſecum mutos, cæcos, claudos debiles.* pro, mutilos, *& alios multos: & proiecerunt eos ad pedes eius. Et curauit eos: ita ut turbæ mirarentur: uidentes mutos loquentes.* deeſt. mutilos incolumes, *claudos ambulantes, cæcos uidentes, & magnificabant.* pro, glorificabant, *deũ Iſrael. Ieſus autem conuocatis diſcipulis ſuis, dixit, Miſereor turbæ.* Miſericordia proprie eſt paſſio animi: & eſt triſtitiæ ſpecies: condolentia ſcilicet alienæ miſeriæ velut propriæ. Sicut autem in Ieſu fuit timor & triſtitia, ita fuit miſericordia ad verificandum verũ animum humanum in ipſo. *Quia iam triduo perſeuerant mecum.* Multa deuotio illius turbæ erga prædicationẽ & miracula Chriſti monſtratur in triduana mora in deſerto cum Ieſu. *Et non habent quod manducent: & dimittere eos ieiunos nolo, ne deficiant in uia. Et dicunt ei diſcipuli, unde ergo nobis in deſerto panes tantos.* pro, tot, *ut ſaturemus turbam tantam? Et ait illis Ieſus, quot panes habetis? At illi dixerũt, ſeptem, & paucos piſciculos. Et præcepit turbæ.* pro, turbis, *ut diſcumberent ſuper terram. & accipiens ſeptem panes & piſces: & gratias agens, fregit, & dedit diſcipulis ſuis: & diſcipuli dederunt populo.* pro, turbæ, *& comederunt omnes, & ſaturati ſunt. Et quod ſuperfuit de fragmentis, tulerunt ſeptem ſportas plenas. Erant autem qui manducauerunt quatuor milia hominum.* pro, virorum, *extra.* pro, præter, *paruulos & mulieres. Et dimiſſa turba.* pro, dimiſſis turbis. Semper Ieſus refe&a miraculoſe turba, licentiat illam. nam & ſimiliter fecit ſatiatis quinque milibus capite præcedente. exemplum præbens fugiendi publicas laudes ex communi beneficio ſequentes, & ſimul ſubtrahens Herodi ac inuidis occaſionem ſuſpicandi in ipſo quancunque ambitionem. *Aſcendit in nauiculã: & uenit in fines Magedan.* pro, Magdala. Nomẽ eſt regionis.

Caput.

CAPVT XVI.

ET *acceſſerunt ad eum Phariſæi & ſadducæi tentantes.* Sadducæi eſt nomen ſectę aliæ à ſecta Phariſęorum. Qui licet inter ſe diuiſi ſint & contrarij, vniuntur tamen contra Ieſum. *Et rogauerunt eum ut ſignum de cælo oſtenderet eis.* Quantum ex Ioannis euangelio colligitur, iſti non petunt ſignũ de cœlo abſolute, ſed in teſtimonium quod ipſe Ieſus eſt Meſias: volentes ſic explorare an ſit Meſias, vel potius quid reſpondeat, quid faciat poſt hoc quæſitum.

At ille reſpondens ait illis, Facto ueſpere dicitis, ſerenum erit: rubicundum eſt enim cælum. & mane, hodie tempeſtas: rutilat. pro, rubet, *enim triſte cælum.* Intellige ſigna hæc tam veſpertini, quàm matutini ruboris iuxta regulam naturalium ſignorum: quæ non ſmper, ſed ſæpe verificantur. *Faciem ergo.* Deeſt hypocritæ. Legendum eſt. *Hypocritæ faciem quidem cæli diiudicare noſtis: ſigna autem temporum non poteſtis ſcire.* Huc tendit antedictus ſermo, redargutionem eorum infert: dicendo quod ex præcedentibus ſignis didiciſtis iudicare futuram pluuiam, vel ſerenitatem, & ſigna præſentia temporum Meſiæ non ſolùm neſcitis, ſed non poteſtis ſcire ob veſtram maliciam. Et dixit hoc, quòd ſigna temporum Meſiæ certiora & clariora erant, quàm ſigna pluuiæ & ſerenitatis, ad ſignificandum eorum inexcuſabilitatem. *Generatio mala & adultera ſignum quærit: & ſignum non dabitur ei niſi ſignum Ionæ prophetæ.* Hæc ſuperius expoſita ſunt in capite duodecimo. Duo tamen nota. Alterum, quòd non dedignatur dominus eadem diuerſis temporibus pluries docere. ecce hic repetit ſignum Ionæ. Alterum, quòd dando iſtis ſignum Ionæ, quod eſt dare ſignum ſuæ mortis, ſepulturæ & reſurrectionis, monſtrat quòd ſignum de cœlo quærebant in teſtimonium Meſiæ. ad hoc enim directe tendit ſignum Ionæ. mors nanque ac reſurrectio Ieſu, teſtimonium locupletiſſimum fuit & eſt, quòd ipſe eſt Meſias. *Et relictis illis abiit. Et cum ueniſſent diſcipuli eius trans fretum.* pro, in vlteriorem ripam, *obliti ſunt panes accipere. Qui dixit illis, intuemini.* pro, videte, *& cauete.* pro, & attendite, *a fermento Phariſæorum & ſadducæorum.* Fermentum metaphoricè modò ad malum, modo ad bonum transfertur. Superius regnum cœlorum fermento abſcondito aſſimilatur, proper ſpiritalem penetrationem ad bene reddendum totam farinam: hîc peſtifera doctrina Phariſæorum & Sadducæorum aſſimilatur fermento, propter hoc quòd occulta ele-

uat ad ſimilitudinem fermenti abſconditi ſub farina conſperſa eleuantis totam maſſam.erat enim doctrina inflatiua cordis: vt ipſorum vana gloria atteſtatur. *At illi cogitabant inter ſe, dicentes quia panes non accepimus. Sciens autem Ieſus, dixit, quid cogitatis inter uos modicæ fidei, quia panes non habetis.* pro, non accepiſtis? *Nondum intelligitis, neque recordamini, quinque panum in quinque milia hominum, & quot cophinos ſumpſiſtis? neque ſeptem panum in quatuor milia hominum, & quot ſportas ſumpſiſtis? Quare,* pro, quomodo, *non intelligitis, quia non de pane dixi uobis cauete.* pro, attendite, *a fermento Phariſæorum & ſadducæorum. Tunc intellexerunt quia non dixerit cauendum a fermento panum.* pro, panis, *ſed a doctrina Phariſæorum & ſadducæorum. Venit autem Ieſus in partes Cæſareæ Philippi.* Ad differentiam Cæſareæ Herodis patris. Et hic quidem in honorem Auguſti, quæ olim dicebatur turris ſtratonis Cæſaream: ille in honorem Tiberij vrbem Paneam nuncupauit Cæſaream, quæ cognominatur Philippi. *Et interrogabat diſcipulos ſuos, dicens, Quem dicunt.* Deeſt me. Legendum eſt, *Quem me dicunt homines eſſe, filium hominis?* Exemplum dedit Ieſus prælatis, vt non negligant ſcire quid de ipſis dicitur. *At illi dixerunt, Alii Ioannem Baptiſtam.* Herodiani hoc putabant, putantes ſpiritum Ioannis occiſi ingreſſum in Ieſum. *Alii autem Heliam.* Venturum enim expectabant Heliam, iuxta verbum Malachiæ prophetæ. *Alii uero Hieremiam, aut unum ex prophetis.* Regreſſum animarum in corpora omnes iſti præſupponebant: excepta opinione Heliæ.

Dicit illis Ieſus: uos autem quem me eſſe dicitis? Quantum profecerint ſequendo ipſum, audiendo doctrinam, videndo miracula, experiendo vitam & mores ipſius, examinat. *Reſpondens autem Simon Petrus dixit.* Ieſus omnes interrogauit, non tamen omnes reſpondent: nec Petrus conſultat cum aliis reſponſionem, ſed vt poſtea dominus teſtatur, tactus interna reuelatione ſtatim reſpondet. *Tu es Chriſtus.* Profitetur ipſum eſſe Meſiam verum hominem, regem vnctum à deo. *Filius dei uiui.* pro, viuentis. Nõ ſat fuit profiteri ipſum eſſe Meſiam: ſed explicite ipſum eſſe deũ, profitendo filium naturalem dei. Ideo nanque non dixit filium dei omnipotentis aut benedicti: ne filiatio adoptiua ex omnipotentia aut benedictione dei facta ſignificaretur: ſed dixit filiũ dei viui: ad explicandum, quòd eſt naturalis filius dei: vt pote ex deo quatenus viuente procedẽs. naturaliſſimũ ſiquidem eſt opus viuis omnibus inquantũ viua ſunt, generare alia qualia ipſa ſunt vt philoſophi tradunt. Nõ dixit Petrus, tu es Chriſtus, tu es filius dei,

dei, quemadmodum dixit Nathanael neſciés myſterium trinitatis, accumulando excellentias Meſiæ. ſed naturalem generationẽ filij continua oratione, explicata ratione gignendi in nomine viui profitetur. *Reſpondens autem Ieſus dixit ei, Beatus es.* Verè beatus cum vniuerſa naturę facultate calcata ad notitiam diuinę generationis eleuatus eſt. *Simon, Bar Iona.* Nõ eſt vna dictio Bar iona, ſed duę ſunt dictiones. ſ. Bar & Iona. Bar enim idẽ eſt quod filius: & Iona nomẽ eſt patris naturalis ipſius Petri. Nuncupauit eũ nomine proprio Simon, & cognominauit filium Ionę. tum vt intelligeremus, quòd nõ ad apoſtolum, nõ ad omnes diſcipulos, ſed ipſum ſingularẽ hominem vocatum Simonem genitum à Iona, ſermonẽ dirigit præſentem. hæ enim circunſtantię diſcretiuę ſunt ipſius, ab aliis ideo ſunt nominatæ. Tum vt intelligeremus profeſſionẽ Petri. ſ. filius dei viui, eſſe de filiatione non adoptiua non excellentiæ ſed naturali intelligendam. Ac ſi aperte diceret: ita ego ſum filius dei, ſicut tu es filius Ionæ. adhoc enim introducit Simonẽ Bar Iona, vt ſenſum reuelatæ diuinæ filiationis etiam ipſe Petrus in exẽplo propriæ filiationis clarius intelligat. *Quia caro & ſanguis non reuelauit.* Si Ioannes aut alius conſanguineus Ieſu dixiſſet aut docuiſſet hanc profeſſionem, attributa fuiſſet carni & ſanguini: ſed vbi Petrus nulla neceſſitudine carnis & ſanguinis coniunctus Ieſu, nulla cum conſanguineis Ieſu collatione habita prorupit in profeſſionẽ hanc, meritò audit quod non à carne & ſanguine hanc habet. *Tibi.* Non dicit vobis. ſoli enim Petro ſignificatur reuelatio hæc facta. *Sed pater meus qui in cœlis eſt.* Non dicit, ſed ego docui te. non enim adhuc myſterium trinitatis eos docuerat: ſed interna reuelatione Petrum didiciſſe hoc ſignificat, deſcribendo reuelationem patris. pater enim ſpiritus eſt & apte ſpirituali operatione in mente hominis operari deſcribitur. *Et ego.* Præuentus tu à patre meo reuelatione dixiſti mihi, tu es &c. & ego proſequendo cœpta à patre, & ego viciſſitudinem tibi reddendo. *Dico tibi.* Non vobis. *Quia tu.* Non vos. *Es.* Nõ ſolum vocaris. *Petrus.* ſaxum. *Et ſuper hanc petram.* Ecce ad quid es petrus, ad quid es ſaxum: ad officium, ſcilicet fundamẽti. Pronomen ſiquidem, hanc, demonſtrat ſaxum de quo eſt ſermo: de nullo autem ſaxo præmiſſus eſt aut ſequitur ſermo niſi de Petro: ipſe igitur Petrus ſecundum planum contextum literæ demonſtratur per pronomẽ, hanc. Ac ſi apertius diceret: tu es ſaxum, & ſuper hoc ſaxum. *Aedificabo eccleſiam meam.* Et qui iam es ſaxum, efficiam fundamentum in ędificãdo eccleſiam meam ſuper

te. Principatum eccleſię ſe Petro daturũ promittit, qualem fundamẽtum obtinet in ædificio. fundamentũ eccleſiæ Petrum facturũ ſe Ieſus promittit: quia ſuſtentandam prędeſtinauit eccleſiã ſuper firmitatem ſedis Petri. Vide huius lectionis myſteria per nos latius diſcuſſa in opuſculo de inſtitutione pontificatus à Ieſu Chriſto, ne eadem repetamus. *Et portæ inferi non præualebunt.* Vt intelligamus ædificium eccleſię nullis contrariis concutiendum, ac per hoc non humana, ſed diuina virtute conſiſtere, declarat vanũ conatum omnium contrariorum ad deſtructionem illius. Non dicit & hæreſes, & tyranni, & perditi moribus, ſed portæ inferi: vt ſignificet non ſolùm humanas vires ſecundum ſeipſas, ſed etiã quatenus ſunt portæ inferi. hoc eſt quatenus diaboli vtuntur humanis ſtudiis ac viribus velut portis inferni: per quas ſcilicet aditus ſit ad inferos, per quas pateat infernus omnibus. Ita quòd per hoc excluduntur vires non ſolùm humanæ, ſed diabolicæ. omnes ſiquidem ſuccumbent eccleſiæ: quantuncunque enim conentur euellere eccleſiam, nunquàm præualebunt. *Aduerſus eam.* Non dicit aduerſus delicias, diuitias, temporaléſque potentatus eius, ſed aduerſus eam: quæ conſtat ex congregatione fidelium in vna fide, ſpe, & charitate. Immo quanto contra eccleſiæ temporalia màgis præualuerunt, tanto magis eccleſiæ aucta eſt numero, vel merito: vt patet in actibus apoſtolorum, geſtis martyrum, & comparatione eccleſiæ diuitis ad olim pauperem. Diſcurre per ſingulos ſtatus eccleſiæ. *Et tibi.* Non vobis. *Dabo.* Modo promittit, poſtquàm reſurrexit dedit, Ioannis vltimo, paſce oues meas. *claues.* Multis metaphoris deſcribit Ieſus principatum Petri. prius enim deſcripſit ex ſimilitudine petræ fundamentalis in ædificio: modò deſcribit à ſimilitudine clauium. Conſuetudo teſtatur, quòd principibus primùm venientibus ad regnum ſeu acquirentibus regnum, offeruntur claues, in ſignum ſupremi domini ſuper illo regno, ciuitate ſeu arce. Huius moris inſtar claues Petro daturum ſe promittit: ſignificando quòd ſupremam poteſtatem in eccleſia ſua illi daturus eſt. ¶ Pluraliter autem dicit claues: quia ſuprema poteſtas conſtat ex duabus rebus. Altera eſt authoritas diſcernẽdi, iudicandi ac diffiniendi ea quæ ſunt regni cœlorum, ſiue pro, ſiue contra. Et hæc eſt clauis appellata clauis ſciẽtiæ. Altera eſt authoritas faciendi ſeu exequẽdi diffinita. & hæc appellatur clauis potentiæ. *Regni cœlorum.* Non dicit regni terrarum. Sicut enim ipſe Ieſus abſtinuit, & abſtinet à ſenſibili regimine regni terrarum, quia adhuc non accepit

pit poſſeſſionem, quanuis acceperit poteſtatem regni terrarum: ſed ſedet à dextris dei donec veniat tempus iudicij vniuerſalis, quo accipiet poſſeſſionem regni terrarum:ita nec Petro promiſit claues regni terrarum,ſed regni cœlorum. Tota Petri poteſtas refertur ad regnum cœlorum, ad gubernandum mũdum in ordine ad regnum cœlorum , in ordine ad ſalutem animarum,in ordine ad ea quibus regnum cœlorum in hominibus ſeruatur ac augetur quæ conſtat eſſe bona ſpiritualia. Quo fit vt temporalia non cõprehendantur ſub poteſtate Petri, niſi relata ad ſpiritualia. *Et quodcunque*. Si clauium officia propria explicare intenderet,aperueris & clauſeris dixiſſet:ſed vbi ad ligandum & ſoluendum tranſit,tacitis officiis clauium adiungit officia poteſtatis promiſſæ in collatione clauium. Ita quod ſoluere eſt non ſolùm à vinculis peccatorum , pœnarum,præceptorum,iuramentorum,votorúmque liberare,ſed à nodis emergentium difficultatum circa ea quæ ſunt fidei declarando abſoluere. & ſimiliter ligare non ſolùm eſt præceptis aſtringere ad ea quę ſunt regni cœlorum,ſed etiam diffiniendo errores ac hæreſes arcere ne dãnata credant. *Quodcũque*. Non aliquid ſic : & aliquid non. *Ligaueris*. Non dicit putabis aut pronunciabis ligare , ſed ligaueris ſecundum rei veritatem. *Super terram.* Limitabitur hinc poteſtas Petri ad ea quæ ſuper terram liganda, aut ſoluenda ſunt, ad differentiam eorum quæ ſunt ſub terra:qualia ſunt quę ſunt apud inferos ſeu purgatorium. Illa enim ſicut exempta ſunt à cognitione Petri(non enim poteſt Petrus cognoſcere cauſas eorum)ita exempta ſunt à iuriſdictione Petri : tranſierunt ſiquidem à foro militantis eccleſiæ ad forum Ieſu Chriſti regnantis in cœlo. *Erit ligatum &c*. Superfluit &c. *in cœlis: & quodcunque ſolueris ſuper terram,erit ſolutum &c*. Superfluit &c. *in cœlis*. Admiranda efficacia vt ligatio à Petro facta ſuper terram penetret cœlos. ſed tam ſtupẽda efficacia quemadmodũ terribilis eſt ligato à Petro,ita libranda traditur ab ipſo Petro. Colligere ſiquidem hinc poteſt, & debet quòd non ad libitum ligat ſuper terram:ſed tunc,tantùm quãdo vinculum ratificatur in cœlis:& ſimiliter non ad libitũ ſoluit,ſed tunc tantũ, quando ſolutio rata eſt in cœlis:alioquin volũtarias,immò etiã malas Petri ligationes & ſolutiones,cœleſtis cogeretur curia approbare: quod eſt nõ ſolũ ſtultũ,ſed blaſphemũ. Et explicauit Ieſus p hmõi,efficaciã eius quod prius dixerat.ſ.claues regni cœlorũ. nã per hoc aperuit Petri actiones ligando & ſoluendo pertingere ad cœlos. *Tunc præcepit diſcipulis ſuis,ut nemini dicerent,quia ipſe eſſet Ieſus Chriſtus*.

Non erant capaces homines ante Chriſti glorificationem tanti myſterij:ſcilicet quòd ille homo eſſet Meſias filius dei viui. & propterea prohibet dominus Apoſtolis, qui tunc hoc à Petro audierant, à Ieſu non ſolùm approbatum, ſed teſtificatũ quòd ex diuina reuelatione prodierit, ne publicent myſterium hoc. Ac ſi aperte dicat, Sufficit pro nunc vt pręd icetis quòd appropinquauit regnũ dei, vt vobis præcepi: reſeruate myſterium hoc prædicandum futuro poſt meam glorificationem tempori. Præcipit etiam hoc ſilentio interim ſupprimendum, ne ambitioni regij tituli aut honoris ſtudere videretur. Christus enim regium eſt nomen. ſciebat enim quod hac cauſa crucifigendus erat: ſed nolebat dare occaſionem, nolebat præuenire tempus prædefinitum. *Exinde cœpit Ieſus oſtendere diſcipulis ſuis.* Non prius promulgat diſcipulis myſteriũ paſſionis & reſurrectionis ſuę, quàm promulgauerit eiſdem ſe eſſe Meſiam, verum hominem & verum deum: vt ex monſtrata prius vtraq; natura ipſius, capacioris reddãtur paſſionis & reſurrectionis. *Quia oporteret eum ire Hieroſolymam: & multa pati a ſenioribus & scribis & principibus ſacerdotum, & occidi, & tertia die reſurgere.* Oportet inquam ad ſalutem humani generis, ad intrandũ in propriam ipſius Chriſti gloriam, ex diuina prædeſtinatione ipſum pati, occidi & reſurgere. Et dixit hæc inſtruẽdo diſcipulos de modo & tẽpore, quo ipſe propriam Meſiæ gloriam habiturus eſſet, qui modo tam abiectus cõuerſabatur. expectabatur enim Meſias rex glorioſus redempturus Iſrael. *Et aſſumens.* Scorſum ducens, ne coram aliis videretur arguere magiſtrum. *Eum Petrus, cœpit increpare illum, dicens.* Imperfecta increpatio ſignificatur. amoris enim non ſolùm affectu, ſed ſignis Petrus quãdam increpationis ſpeciem præ ſe ferebat. *Abſit a te.* pro, propicius tibi ſis, *domine.*

Horrentis eſt paſſionem & occiſionem domini. *Non erit tibi hoc.* Multus amor præſagire facit falſum. *Qui cõuerſus dixit Petro.* Corpoream faciem verſus Petrum vertit, quum collateralis audiſſet ipſum. *Vade.* pro, abi *poſt me.* Eadem increpatione emittit Petrum, qua emiſerat diabolum tentantem: ſed non eodẽ affectu. Diabolum enim eiecerat totaliter & abſolute: Petrum verò totaliter eiicit ſecundum officium aduerſarij. propter quod ſubiungit rationes, ſcandalum mihi es, & non ſapis ea quæ dei ſunt. Per hæc enim ſignificat differẽtiam inter vtriuſque eiectionem: dum diabolus eiectus eſt ſine adiunctis rationibus, tanquam eiectus abſolute: Petrus verò cum adiunctis rationibus, tanquam eiectus ſecũdum quid. Vide expoſitionem horum verborum ſuperius capi. 4.

ſatana

ſatana. Non eſt diaboli nomen proprium Satanas:ſed in genere ſignificat aduerſariũ. Omnis enim qui aduerſatur, Satanas eſt. Et quia Petrus aduerſabatur diuinæ oppoſitioni, quam audierat ex ore Ieſu Chriſti, qua oportebat ipſum in Hieruſalem pati & occidi, ideo merito appellatur Satanas, hoc eſt, aduerſarius. *ſcandalũm es mihi.* Quantum eſt ex parte tua: offendiculum enim te mihi exhibes, ſub ſpecie boni ſuadens impedimentum ſalutis mũdi: quanuis ego alienus ſim à patiendo ſcandalum, ab offendendo in quodcunque. Et hæc ratio ſumitur ab exteriori locutione ſcandaloſa. *Quia non ſapis ea quæ dei ſunt, ſed ea quæ hominum.* Ratio erroneæ ſuaſionis in Petro aperitur, quia adhuc non ſapiebat quæ dei ſunt, adhuc non guſtauerat quod poſtea guſtauit, quum iuit gaudens à conſpectu concilij flagellatus, quia fuit dignus pro nomine Ieſu contumeliam pati. Sed humano vigente adhuc affectu ſapiebat quæ hominum ſunt: vitare paſſiones, fugere mortem, & ſimilia. Hæc eſt altera ratio ſumpta ab interiori mala ſeu minus bona diſpoſitione Petri. Confert Petrum Satanam, ſcandalũ & non ſapientem diuina, ſed humana, cum Petro beato, cui pater reuelauit quòd Ieſus eſt Chriſtus filius dei viui: & diſcernes Petrũ ſecundum ſeipſum à Petro diuina fulto gratia: & intelliges non ſuffragari percepta diuinæ gratiæ dona, ſi poſtea non perſeuerat aſſiſtentia eiuſdem diuinæ gratiæ. *Tunc.* occaſione accepta ex Petri affectu ad hæc humana. *Ieſus dixit diſcipulis ſuis. Si quis vult poſt me venire.* Dixerat Petro, vade poſt me: declarat modò quid eſt ire poſt eum. *Abneget ſemetipſum.* Alibi dixit, niſi quis renunciauerit omnibus quæ poſſidet: hîc dicit, vt abneget non ſua, non ſuos, ſed ſemetipſum, hoc eſt, proprium velle. Hoc enim eſt pręcipuum in homine: quo homo de ſeipſo diſponit, quo ſeipſum fouet. Quod poteſt abnegari, ſubmittendo illud diuino velle diuinóque conſilio. *Et tollat crucem ſuam.* Non ſufficit volenti ire poſt Ieſum optima animæ diſpoſitio abnegando ſuum velle: ſed oportet vt etiam ſecundum corpus ſit optimè diſpoſitus, voluntariè portando cruciatus ſuos. *Et ſequatur me.* Nihil prodeſt negare propriam voluntatem, nihil prodeſt tollere libenti animo crucem propriam, niſi ſequatur me, niſi imitando me hæc fiant. quacunque ſiquidem alia ratione hæc fiant, vana ſunt. *Qui enim.* Dixerat, ſi quis vult venire, monſtrans voluntarium eſſe ire poſt Chriſtum: ne putares ſic voluntarium, vt non ſit etiam neceſſariũ ad ſalutem animæ, adiungit neceſſitatem nõ coactionis, ſed finis ſcilicet, quòd ſequendo ipſum peruenitur ad vitam, & non ſequendo perdi-

do perditur vita. *voluerit*. propriam voluntatem adimplendo. *Animam ſuam*. vitã ſuam *ſaluam facere*. non abnegando ſeipſum, non tollendo crucem ſuam, non ſequendo me. *Perdet eam*. quia amittet ipſam tranſeundo de hac vita ad mortem æternam. *Qui autem perdiderit propter me*. In quo comprehenduntur illa tria: ſcilicet abnegare ſeipſum, tollere crucem ſuam, & ſequi me. *Animam ſuam*. vitã ſuam. *inueniet eam*. tranſeundo de hac vita in vitam æternam. *Quid enim prodeſt*.pro, proderit, *homini, ſi uniuerſum mundum lucretur*. Ne paruifaceres damnum aut lucrum vitę poſt mortem, monſtrat incomparabilitatem vitæ ad totius mundi lucrum. *Animæ uero ſuæ*. hoc eſt, vitæ ſuæ, quæ ſimpliciter eſt vita: non vitæ temporalis, quę partim eſt mors. *Detrimentum patiatur?* priuatione illius. *Aut quã dabit homo commutationem*. Non ſufficit ſaluatori declarare damnum vitæ non poſſe conferri cum lucro totius mundi: ſed declarauit etiam quòd non poteſt redimi tale damnum quacunque humana compenſatione. *Pro anima ſua?* pro vita ſua, quæ ſimpliciter eſt vita: quaſi dicat nihil. Ex quibus habes neceſſarium eſſe abnegare ſeipſum, &c. ſi inuenienda eſt vita poſt hanc vitam: alioquin perdetur. *Filius enim*. Dixerat ſequaces ſuos inuenturos moriendo vitam, ſaluantes autem vitam ſuam perdituros illam: declarat modò quomodo, quando, quibus meritis, & à quo erit vita & perditio poſt mortem. *Filius hominis*. Ecce author, *uenturus eſt*. Ecce quãdo. *in gloria patris ſui cum angelis ſuis*. Ecce quomodo ex parte authoris. *Et tunc reddet*. Ecce quomodo ex parte actionis: modus ſiquidem iuſtitiæ ſignificatur per reddere. *Vnicuique ſecundum opera eius*. Ecce merita. *Amen dico uobis*. Dixerat indeterminate tempus. & ne longum putes, determinat tam proximum eſſe, vt illa ætate futurum ſit. *ſunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem donec uideant filium hominis uenientem in regno ſuo*. Proculdubio omnes qui viderunt Ieſum poſt ipſius reſurrectionem, viderunt ipſum in regno ſuo: ipſo domino atteſtante, qui in cœna dixit: Non bibam vobiſcum donec bibam vobiſcum in regno patris mei. Reſurgens enim venire cœpit in regno ſuo: data ſibi omni poteſtate in cœlo & in terra, adepta immortalitate & corporis gloria, non tranſitorie (vt in transfiguratione) ſed immobili permanentia. ¶Non omnes autem, ſed quoſdam dixit aſtantium viſuros, propter Iudam Iſcariotis. Et forte alij intererant diſcipuli qui non perſeuerauerunt cum ipſo.

CA-

ET *poſt dies ſex.* Lucas dicens ferè dies octo,nõ contrariatur huic textui: quia ſoles intermedios dies cõputauit Matthæus: Lucas autem etiã extremos dies: hinc verborum, inde trãſfigurationis. conſtat enim quòd octo exiſtentibus diebus computando extremos,tantùm ſex ſunt intermedij. ¶ Et curam ordinis rei geſtæ habuit Euangeliſta ſpecialem : quia prælibatio quædam regni Chriſti fuit hæc trãſfiguratio:& in hac cœpit adimpleri promiſſio, ſunt quidam de hic ſtantibus: pro quãto ſimilitudo quædam ipſius Ieſu glorioſi monſtrata eſt. *Aſſumpſit.* pro,aſſumit, *Ieſus Petrum ac Iacobum,& Ioānem fratrem eius: & duxit.* pro, ſubducit, *illos in montem excelſum ſeorſum.* Nullus Euãgeliſta explicat quis mons fuerit : ſed quòd ad orandum aſcenderit, & orando transformatus eſt. *Et transfiguratus eſt ante eos.* nõ mutatione lineamentorum,ſed qualitate gloriæ.erat enim & apparebat etiã tunc Ieſus eiuſdem non mutatæ figuræ,ſed mutatæ qualitatis. *Et reſplenduit.* pro,ſplenduit,*facies eius ſicut ſol.* Declarat tranſfigurationem.Si conſideremus quòd tranſfiguratio hæc facta eſt in teſtimonium glorioſi aduentus Chriſti , conſentaneum apparebit , quòd ſplendor hic ex gloria interna, animæ Chriſti coæua ab initio creationis ſuæ , diuina diſpenſatione emanauit: & non ab extra aduenit,vt ſplendor faciei Moyſi,nam ſic eadem videtur gloria corporis , quæ poſt reſurrectionem erit , quanuis non eodem modo: quia tunc erit tanquam connaturalis corpori,in tranſfiguratione autem tanquam paſſio tranſitoria. *Veſtimenta autem eius facta ſunt alba ſicut nix.* pro, lux, ſeu lumen. Vt ſplendorem non ſpiritualem,ſed corporeũ intelligamus,candor veſtimentorum ex ſplendore corporis conſurgens teſtatur.

Et ecce apparuerunt. pro, viſi ſunt, *illis Moyſes & Helias.* vt in ipſis teſtimonia legis & prophetarum de Ieſu apoſtoli cernerẽt.

Cum eo loquentes. vocali,non intellectuali,aut imaginario ſermone. Loquebantur autem(vt Lucas refert)de paſſione & morte Ieſu Chriſti. *Reſpondens autem Petrus,dixit ad Ieſum: Domine, bonum eſt nos hic eſſe:ſi uis,faciamus hic tria tabernacula : tibi unum, Moyſi unum,& Heliæ unum.* Reſpondet Petrus non loquenti ſecum,ſed diſceſſui Moyſi & Heliç. Quum enim Moyſes & Helias diſcedere vellent(vt ex Luca patet) Petrus obuiare volens diſceſſui, & ſiſtere illos cupiens ibi cum Ieſu, dixit:bonum eſt nos,&c. Nec mirum : quia neſciens quid diceret, loquebatur. *Adhuc eo loquente , ecce nubes lucida obumbrauit eos . Et ecce uox de nube dicens,Hic*

cens, Hic eſt filius meus dilectus, in quo bene complacui: ipſum audite. In baptiſmo paterna vox non dixit ipſum audite: ſed modò hoc addidit propter myſterium. tunc enim regeneratio, modò doctrina ſignificatur. Et propterea tunc ſatis fuit teſtificari quòd eſt filius: modò oportuit teſtificari etiam quòd eſt doctor audiendus à mundo, præſertim de futuris in alia vita: quæ Ieſus prædicabat, propter quæ transfiguratio iſta patrata eſt. *Et audientes diſcipuli, ceciderunt in faciem ſuam, & timuerunt valde. Et acceſſit Ieſus, & tetigit eos: dixitque eis, ſurgite & nolite timere. Leuantes autem oculos ſuos, neminē viderunt niſi ſolū Ieſum. Et deſcendentibus illis de monte: præcepit Ieſus, dicens: nemini dixeritis viſionē donec filius hominis a mortuis reſurgat. Et interrogauerunt eū diſcipuli, dicentes.* Petrus, Iacobus, & Ioannes viſo Helia cum Ieſu, mouent in deſcenſu montis quæſtionem de aduentu Heliç. *Quid ergo ſcribæ dicunt.* Piſcatores autem neſcientes legem & prophetas, niſi ex auditu a doctoribus legis, qui Scribæ vocantur. *Quod Heliā oporteat primū venire?* Ante Meſiæ aduentum ex Malachiæ vlt.ca. audierant iſti contraria. nam à Scribis intellexerant, quòd Helias præcederet aduētum Meſiæ: ab ipſo verò Helia & Moyſe audierant Ieſu Meſiæ paſſionem & mortem imminere, & viderant Heliam receſſiſſe. vnde perceperant quòd non eſſet Helias tunc venturus. Et propterea quærūt quomodo hæc verificantur. *At ille reſpondens ait illis.* Solutio queſtionis ſubditur: diſtinguens de Helia in propria perſona, & de Helia in ſpiritu & virtute: & quòd ille venturus eſt: iſte iam venit incognitus & occiſus. *Helias quidem*, in propria perſona, de quo loquuntur Scribæ. *Venturus eſt*. Deeſt. *prius.* vt Malachias prophetauit ante aduentum meum ad iudicium mundi. *Reſtituet omnia.* Iſrael in prædam abducta ab Antichriſto: quia tunc omnis Iſrael ſaluabitur. Reddet omnes fidei veri Meſiæ: reſtituet omnia Iſrael, in regnum cœlorum reducendo omnes illos. *Dico autem vobis.* tanquam ſpiritualis ſenſus capacibus. *Quia Helias*. in ſpiritu & virtute: vt angelus Gabriel dixerat. *Iam venit*, & teſtimonium perhibuit de me. *Et non cognouerunt eum.* Ne diſcipuli intelligerēt dominum dicere, quòd Helias tūc, quum apparuit in transfiguratione, ſubiungit. Et non cognouerunt, Iudæi, eum: vt patet tum ex eo quòd dixerunt dæmonium habet: tum ex eo quòd dixerunt ſe neſcire vnde fuerit baptiſmus eius, è cœlo an ex hominibus. *Sed fecerunt in eo.* pro, ei, *quæcunque voluerunt.* Non dicit & dixerunt (quod ex euangelio conſtaret) ſed fecerunt: quod ex euangelij hiſtoria non habetur, niſi

quia

quia primates Galilææ conuiuæ in natali Herodis,concauſę deſcribuntur decollationis Ioãnis: dum ſcribitur, ꝙ etiam propter ſimul diſcumbentes iuſſit Herodes caput Ioannis afferri. Quum enim dominus ſignificet Iudæos dicendo,non cognouerunt,ſed fecerunt,& Herodes ac Herodias nõ fuerint Iudæi,ſed proſelyti, oportet aut propter dictam concauſalitatem, aut propter aliam non ſcriptam intelligere Iudæos concurriſſe ad necem Ioannis.

ſic & filius hominis paſſurus eſt. Ratio quare Ieſus miſcuit quęſtioni de Helia Ioãnem inſinuatur: vt ſcilicet diſcipuli intelligerent,quòd nõ myſticè,ſed in veritate ipſe eſſet paſſurus mortem, ſicut Ioannes paſſus eſt mortem.tam alieni ſiquidem erant diſcipuli à paſſione Chriſti,vt oportuerit Ieſum toties repetere,& exemplo Ioannis Baptiſtæ ſuadere:vt intelligerẽt, ꝙ verè eſſet paſſurus & occidendus. *Ab eis.* à quibus paſſus eſt Ioãnes.Sed pronomen,eis,non exercet demonſtrationem perſonalem, ſed ſimplicem: hoc eſt,nõ demonſtrat eaſdem perſonas, à quibus paſſus eſt Ioannes,ſed eadem genera perſonarum: paſſurus enim erat à Iudęis,à gentilibus proſelytis.Quanuis etiam ab eodem Herode Ieſus paſſurus erat ignominiam illuſionis. *Tunc intellexerũt diſcipuli,quia de Ioanne Baptiſta dixiſſet eis.* Ecce capacitas ſpiritualis ſenſus in diſcipulis. *Et quum veniſſet.* pro,veniſſent.de monte. *ad turbã,acceſſit ad eum homo genibus prouolutus ante eum.* pro, genua flectens ei,*dicens: Domine,miſerere filio meo,quia lunaticus eſt.* Aegritudinis naturalis nomen eſt:ſed adiũctum habebat hic dæmonium, ſurdum & mutum illum reddentem apud alium euangeliſtam. *Et male patitur:nam ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquąm. Et obtuli eum diſcipulis tuis:& non potuerunt curare eum. Reſpondens autem Ieſus,ait: O generatio.* Non indignati,ſed arguẽtis ſunt verba:non contra homines, ſed cõtra vitia incredulitatis & peruerſitatis perſeuerantia inter tot miracula tãto tempore,quo apud eos prædicabat. *incredula.* Ecce vitium in intellectus aſſenſu.Et in hoc tangitur ratio quare puer ille nõ eſt curatus à diſcipulis,ſcilicet propter modicam fidem diſcipulorum, & patris pueri.In genere tamen increpatio fit,quia cõmune erat vitium.

Et peruerſa. pro,diſtorta.in affectu. *quouſque.* Perſeuerantiam illorum in his malis ſignificat à longo tempore præſentiæ ſuæ.

Ero uobiſcum. conferens vobis beneficiũ præſentiæ meæ: prædicando,exempla præbendo, & miracula faciendo tanquam in vanum, *vſquequo patiar uos.* Eandem perſeuerantiam in vitiis exaggerat,ex eo quòd inferũt Ieſu paſſionem vitia illorũ tandiu

perſeuerantia.

perſeuerantia. Ac ſi apertè diceret: quando finietur tempus tolerandi vos in iſtis vitiis? quaſi dicat, tempus iam eſſe deberet mutationis veſtræ. *Afferte huc illum ad me.* Ne putaretur increpatione diuertere curam difficilem, non obſtante incredulitate & peruerſitate impartitur beneficium ſanitatis. *Et increpauit Ieſus illum.* dæmonē, arguentis officium exercens. *Et exiit ab eo dæmonium: & curatus eſt puer ex illa hora. Tunc.* nō ibi, ſed poſtquàm venit domum. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum ſecreto.* pro, ſeorſum, *& dixerunt: Quare nos nō potuimus eiicere illum.* pro, illud? *Dicit illis Ieſus: Propter incredulitatem ueſtram.* non propter defectum poteſtatis à me vobis traditæ ſuper dæmonia. poteſtas illa non deficit, ſed fides veſtra deficit: quæ neceſſaria eſt ad vſum poteſtatis ſuper dæmonia. *Amen quippe dico uobis: ſi habueritis fidē ſicut granum ſinapis.* hoc eſt, fidem magnam in virtute: multā enim efficaciam ad ſenſum habet ſinapis granum. *Dicetis monti huic trāſi hinc.* Deeſt. illuc, *& tranſibit: & nihil impoſſibile erit uobis. Hoc autem genus.* Inſtruxit apoſtolos quòd ad vſum poteſtatis faciēdi miracula, neceſſaria eſt perfecta fiducia facturi miraculū: modò inſtruit oportere quandoque concurrere orationē & ieiuniū, quia opus ipſum hæc exigit. Non dicit hoc genus ægritudinis: ſed dicendo. *Non eiicitur.* pro, egreditur. ſeu in nullo poteſt exire (vt Marcus habet) ſignificat quòd demōſtrat genus dæmonij, reddētis hominem ſurdum & mutum, agentiſq; illum ab infantia, & modò in ignem, modò in aquā. Nouit ipſe Ieſus ſolus quare hoc genus dæmonij exigit orationem, & ieiuniū ad hoc vt egrediatur: ſed cuius orationem ac ieiunium exigat, nō explicatur. Suadet tamen ratio, quòd vexati curādi requiritur oratio ac ieiuniū illo medio tempore quo quieſcit, & non vexatur: quoniā ex parte operis ſignificatur hæc exactio, dicendo, hoc genus non eiicitur, ſeu in nullo poteſt exire. Ita ꝙ ex parte miniſtrorū exigitur perfecta fides: ex parte verò curādi exigitur oratio cum ieiunio. Et intellige hoc regulariter: quoniam potentia diuina non eſt alligata his regulis. vnde ipſe dominus abſque concurſu orationis & ieiunij curauit illum. *Niſi per orationem.* qua animus offertur deo. *Et ieiunium.* quo corpus ieiunantis offertur deo. Perpende hinc quanti fiat à deo ieiunium: ex hoc ꝙ ad opera ardua ieiunij cōcurſum requiri explicauit. *Conuerſantibus autem eis in Galilæa, dixit illis Ieſus: Filius hominis tradendus eſt in manus hominū & occident eum, & tertia die reſurget.* Repetit Ieſus ſermonē de paſſione, morte, ac reſurrectione ſua: vt crebrò audita imprimātur duris

tur duris ad hæc diſcipulorum animis. *Et contriſtati ſunt uehementer.* Diſcipuli non penetrãtes verba Ieſu, contriſtabantur dũ crebrò hæc audirent tam triſtia: & non intelligentes ſic futurum in veritate, timebãt interrogare explanationem: ita ꝙ inde crebrior ſermo de paſſione, hinc non intelligentia cum timore, triſtitiam cauſabant magnam. *Et quum ueniſſent Capharnaum, acceſſerunt, qui didrachmam.* pro, didrachma. Drachma ponderis nomen eſt, ſcilicet octaua pars vnciç. vnde per didrachmum, duplex drachma ſignificatur. *Accipiebant.* Publicani. *Ad Petrum.* Reuerebantur Ieſum prædicatorem tanti nominis: & nihilominus volebant cenſum à Ieſu: & ideo conſulto adeunt Petrum, familiarem Ieſu, prioremq́; aliis diſcipulis. *Et dixerunt ei, Magiſter ueſter non ſoluit.* præſentis temporis. *didrachmam.* pro, didrahma? *Ait, Etiam.* Affirmantis eſt illius quod Publicani dixerãt, ſcilicet quòd Ieſus non ſoluit didrachma. *Et quum intraſſet in domum, præuenit eum Ieſu, dicens.* Hinc apparet Petrum concluſiſſe cum Publicanis, ꝙ ſuggereret domi Ieſu de cenſu ſoluendo. nam niſi Petrus fuiſſet allocuturus domi Ieſum de cenſu, non diceret Euãgeliſta, ꝙ veniens domum præuenit Petrum. *Quid tibi uidetur Simon? Reges terræ à quibus accipiunt tributum.* pro, tributa. quod ſubiectæ terræ, quæ tributariæ ſunt effectæ, ſoluunt. Quod Pompeius dicitur primus inſtituiſſe in Iudæa. *vel cenſum.* quod quilibet pro ſuo capite ſoluit. Quod Auguſtus primò dicitur impoſuiſſe eiſdem. vtrunque ſoluere, ſubiectionis non negociationis, aut rerum erat. *A filiis ſuis, an ab alienis? Et ille dixit: Ab alienis. Dixit illi Ieſus: ergo liberi ſunt filii.* regis in quolibet regno. Ex eo ꝙ reges nõ ſunt ſoliti à propriis filiis accipere tributũ, aut cenſum, ſed ab aliis, infert Ieſus in genere, ergo liberi ſunt filij. ita ꝙ ex differentia dicta à Petro, infert Ieſus libertatem filiorum: ad ſubintelligendum vlteriorem cõcluſionem, ergo liber ſum ego. Appellatione ſiquidem regis, non ſolus proximus Rex (puta Herodes) ſed ſupremus potiùs (puta Cæſar) intelligitur. Ita quòd ex eo ꝙ liberi ſunt filij regis, abſque vlla contradictione habetur, quòd filij ſupremi regis ſunt liberi: ac per hoc ego qui ſum naturalis filius æterni regis qui vniuerſum regit, ſum liber. Noluit autem inferre, ergo liber ſum ego: ſed in genere, ergo liberi ſunt filij: quia ſatis erat rationem libertatis ſuæ mõſtraſſe conſiſtere in filiatione regis. *Vt autem non ſcandalizemus eos.* Non dixit, vt autem non ſcandalizem, ſed ſcandalizemus: quia Petrus erat mediator. & ſi per Petram negaſſet cenſum, non ſolus, ſed cum Petro ſcandalizaſſet eos

dalizaſſet eos

dalizaſſet eos. ¶ Rurſus non dcit,vt auté non ſcandalizentur,ſed dicit,vt autem non ſcandalizemus eos : ad ſignificandum, ꝙ de ſcandalo actiuo vitando loquitur. Vbi perpéde differentiam. Superiùs Phariſæos ſcandalizatos,dimittendos cenſuit:quia nõ datum,ſed acceptum fuerat ſcandalum.hîc curat ne ſcandalizemus: quia ſcandalum actiuum imminebat negádo cenſum.Ieſus enim non adhuc cognoſcebatur filius dei,adhuc non habebatur liber, quanuis eſſet.& propterea ſi negatio cenſus fuiſſet,actiui ſcandali rationem habuiſſet.Hæc nanque conditionalis eſt vera, quanuis impoſſibile fuerit,quòd Ieſus ſcandalizaſſet aliquem. *Vade ad mare,& mitte hamum : & eum piſcem qui primus aſcenderit,tolle: & aperto ore eius,inuenies ſtaterem.* Crediderim ego ſtaterẽ à põdere quidem denominatum quatuor drachmarum(hoc eſt ſemiunciȩ)ſed ſpeciem fuiſſe numiſmatis. Quod ex eo coniicio,quòd Ieſus præcipit illum dandum Publicanis.Si enim pondus argenti non monetati fuiſſet,non dixiſſet,da illum: ſed vende,aut permuta illum. *Illum ſumens,da eis pro me & te.* Hinc præter beneficentiam ſingularem exhibitam Petro non petenti:notãdum eſt quòd Ieſus quanuis loculos communes habuerit penes Iudam,noluit communibus vti ad propriũ,perſonaléque debitum perſoluendum:exemplum præbens prælatis, vt communibus eccleſiæ bonis non vtantur ad propria,ſed ad communia.

CAPVT · XVIII.

In illa hora. Occaſionem æmulationis cuiuſdam acceperãt diſcipuli de primatu:vidédo tres tantùm diſcipulos ductos à Ieſu in montem,audiendo tot promiſſiones factas à Ieſu Petro,tibi dabo claues,&c.& demum videndo quòd Ieſus pro ſe & Petro tantùm ſoluit cenſum. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum,dicẽtes.* Tacet Matthæus diſputationem diſcipulorũ de primatu , tacet quòd interrogati à Ieſu qua de re diſputaſſent,tacuerunt præ verecundia:& tranſit ad vltimò geſta. *Quiſputas.*pro,quiſnam,*maior.*pro, maximus,*eſt in regno cœlorum?* Diſcipuli hinc erubeſcentes loqui de primatu inter ſe,inde ſtimulante paſſione, mutant ſeu honeſtant quæſtionem : & non quærunt,quis eſt maximus inter nos, ſed in regno cœlorum,& in ſtatu viæ,& in ſtatu patriæ. *Et aduocans Ieſus paruulum,ſtatuit in medio eorum.* Rudibus diſcipulis reſpondet,non ſolis verbis,ſed exemplo ſenſibili ante oculos eorũ propoſito. *Et dixit: Amen dico uobis,niſi conuerſi fueritis.* Reſpõdet dominus cordibus eorum.percutiens enim eos his verbis,ſignificat illis ſo

illis ſe intelligere vnde prouenit hæc quæſtio:ſcilicet ex paſſione animi circa primatum. eo atteſtante ipſos non eſſe perfectè conuerſos ad regnum dei, ſed adhuc aliquid auerſionis ab illo habere. Quantum enim homo habet tumoris, quantum habet ſuperbiæ, tantum habet auerſionis à regno cœlorum. Neceſſitas itaque indicitur dicendo, niſi &c. *Et efficiamini ſicut paruuli.* non ſenſu, ſed malitia: hoc eſt ſine malitia, ſine ſuperbia. *Non intrabitis in regnum cœlorum.* Ecce ad quid neceſſarium eſt effici ſimiles paruulis. Manifeſte excluditur à regno cœlorum quiſquis non efficitur ſicut paruulus, alienus à malitia & ſuperbia &c. Superbis enim deus reſiſtit. *Quicunque ergo.* Prius docuit diſcipulos humilitatem neceſſariam ad regnum cœlorum: modò reſpondendo ad quæſitum docet humilitatem meritoriam maioritatis. *Humiliauerit ſe.* Non verba, non geſtus, non honores, non laudes, non ſigna ſua, ſed ſe. proprium enim humilitatis ſuperbiæque obiectum eſt ipſemet. Superbus magnificat ſeu exaltat ſe: humilis paruificat ſeu humiliat ſe. *ſicut paruulus iſte.* Exemplum eſt vt intelligant internam animi humilitatem ex quantitate paruuli, & ex qualitate animi in ætate non ambiente, non contraria regno cœlorum, vt hinc intelligamus humilitatem cōmendari, & præferri ex parte contrarij: hoc eſt ad remouendam ſuperbiam, contrariam & ingreſſui, & profectui in regno cœlorum. *Hic maior.* pro, maximus, *eſt in regno cœlorum.* Secundum correſpondentiam debetur humilitati maioritas: ſicut luctui cōſolatio, & paupertati regnum. *Et qui ſuſceperit vnum paruulum talem in nomine meo, me ſuſcipit.* Tertiam viri humilis dignitatem aperit, quòd perſonam ipſius Ieſu Chriſti agit apud ſuſcipientes ipſum virum humilem in nomine Chriſti. *Qui autem ſcandalizauerit.* Quarta humilium dignitas ex pœna ſcandalizantis eos, penſanda deſcribitur. Non dicit fecerit ſcandalizari, ſed ſcandalizauerit: quia quanuis ille non ſcandalizetur, nō ruat, tu tamen qui ſcandalum das, ſcandalizas, & crimē ſcandalizantis non euadis. *Vnum.* Non exigitur ad hanc pœnam, vt ſcādalizes populum aut multos: ſed ſi vnum tātùm ſcandalizaueris, locus eſt pœnæ. *De puſillis iſtis qui in me credunt, expedit ei ut ſuſpendatur mola aſinaria in collo eius, & demergatur in profundum maris.* Piſcatoribus & iuxta mare cōuerſatis diſcipulis pœnam à ſubuerſione violenta deſcribit: vt intelligant peius morte violenta & ineuaſibili malum paratum ſcandalizanti vnum paruulū Chriſti. *Væ mundo a ſcandalis.* Magnum mundi malum inue-

niri ex ſcandalis adiungit:vt ex magnitudine mali perpendamus iuſtam eſſe pœnam prædictam.ex magnitudine ſiquidem nocumenti penſantur peccata cõtra proximum: quale eſt ſcandalum. *Neceſſe eſt enim.* Inter loquendum de ſcandalo occaſione humilium,inſerit vtilis doctor doctrinam de ſcandalo quo ad tria. Et primò declarat neceſſitatem ſcandalorum. Neceſſe eſt, non neceſſitate coactiua aut cauſarum neceſſariarum,ſed neceſſitate mo ralis curſus. *vt ueniant ſcandala.* ſicut neceſſe eſt neceſſitate naturalis curſus,vt ſint ægritudines & claudi & cæci &c. proni ſunt enim ſenſus hominum ad malum morale. *veruntamen uæ homini illi per quem ſcandalum uenit.* Inexcuſabilitas ſcandalizantium ſecundo ſubditur: aperiendo non quia neceſſe eſt in genere fieri ſcandala,ideo excuſantur ſinguli ſcandalizantes:quia nõ eſt neceſſe,vt tu ſcandalizes,ſed ſua voluntate ſcandalizat quicunque ſcandalizat.& propterea væ homini illi per quem ſcandalum venit. ¶Hanc Ieſu Chriſti doctrinã habeto ante mentis oculos tu qui fundas excuſationem tuam ſuper hoc,quòd omnino malum opus illud ſit & oportet fieri:quia væ tibi qui facis illud. *si manus tua,uel pes tuus ſcandalizat te,abcide eum,& proiice abs te.bonum eſt tibi ad uitam ingredi debilem.*pro,mancũ,*uel claudum,quam duas manus, uel duos pedes habentem mitti in ignem æternum. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te,erue eum & proiice abs te. Bonum eſt tibi cum uno oculo in uitam intrare,quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis.* Tertiò cautela eorum quibus inferuntur ſcandala, ſubinfertur:conſiſtens in hoc,quòd ſi aliquid eſt tibi occaſio peccandi, quamuis illud ſit tibi ſicut altera manus,alter oculus aut alter pes, ſepara illud à te.¶Vbi aduerte,quòd nõ proprius,ſed metaphoricus eſt ſermo iſte dominicus. nam nõ docet naturalia membra abſcindere:ſed ea quæ ſunt nobis neceſſaria ſeu vtilia,vt membra naturalia.¶Ideo autem membra gemina(manus, pedes & oculos)in metaphoram attulit,& non caput nec ambas manus ambóſque pedes ſeu oculos euellendos cenſuit:vt ſignificaret, quòd poſſibiles ac tolerabiles abdicationes pręcipit.Si enim quod ſcãdalizat te non potes à te ſeparare (vel quia caput tuum eſt : vel quia non membrum tuum eſt,vt in poteſtate tua ſit ſeparatio:vel quia vtraque manu carere oporteret) non indicitur tibi à domino abſciſio.Sed nec perplexus relinqueris : ſed ſupereſt remediũ. attende tibi & caue ne ſcandalizans te , habeat effectum in te: caue ne tu conſentias ruinæ tuæ altero ſtimulante. *videte ne contemnatis unum ex his puſillis.* Non ſolùm prohibet ſcandalizare

lizare paruulos ſuos, ſed deſpicere. Vtrunque enim crimen facile in humiles exercet humanum genus. nam & offendicula ponere ad ruinam humilium ſeu abiectorum hominum, pro nihilo habetur: & deſpicere humiles ſeu abiectos morale eſt. Et propterea ſapientiſſimus magiſter, volens ſuos diſcipulos eſſe pauperes & humiles, præcipit vniuerſis: videte ne contemnatis etiam vnum ex iſtis. *Dico enim uobis quia angeli eorum in cælis, ſemper uident faciem patris mei qui in cælis eſt.* Quinta dignitas humilium apponitur ex angelico miniſterio prompto pro ipſis. Quia angeli eorum, iuxta proprietatem vocabuli dicitur quia nuncij eorum. angeli enim Græce nuncij Latine dicuntur. Et ſignificatur, quòd humilium nuncij promouentes cauſas illorum apud deum, ſunt ſemper præſentialiter videntes faciem dei. ita, quòd nec egent, vt eant ad deum aut ingreſſum ad colloquendum deo petant: nec diſtrahuntur auiditate redeundi ad videndum deum: ſed talis tantæque fœlicitatis ſunt, vt ſemper videant faciem dei, & ſimul ſint angeli eorum: hoc eſt humilium nuncij apud deum ad promouendas illorum cauſas, quòd contemnuntur, quòd opprimuntur &c. ¶ Cum hac tamen proprietate verborum poteſt etiam exponi, quòd angeli eorum cuſtodes: quia iidem angeli ſunt eorum cuſtodes & ſunt eorum angeli. Qui & ſunt dei angeli: ſed dei ſunt angeli famulando: humilium autem ſunt angeli ex charitate patrocinando. ¶ Et bene nota, quòd non dicit angeli ſinguli eorum, ſed dicit angeli eorum. Ex hoc enim textu non habetur ſingulos homines aut etiam ſingulos puſillos credentes in Chriſtum (de quibus loquitur textus ad literam) habere ſingulos angelos: ſed ſolum eos habere angelos beatos, ad cuius verificationem non exigitur ſingulos ſingulorum eſſe angelus: ſed ſufficit multos eſſe angelos eorum, hoc eſt multitudinis eorum. *Venit enim filius hominis ſaluare quod perierat.* Sexta dignitas humilium ex aduentu Chriſti propter eorũ ſalutẽ apponitur: vt magnifaciamus humiles non ſolùm ex angelico patrocinio, ſed ex ipſius Ieſu Chriſti ſtudio circa eorum ſalutem.

Quid uobis uidetur? ſi fuerint alicui centum oues, & errauerit una ex eis, nonne relinquit nonagintanouem in deſerto, & uadit quærere eam quæ errauit? Apponit ad hoc parabolam claram. *Et ſi contigerit, ut inueniat eam, amen dico uobis quia gaudebit ſuper ea magis.* actuali lætitia, non habituali. Certũ eſt enim, quòd plus gaudij in habitu habet de nonagintanouem, quàm de vna. Sed plus actualis

lætitiæ habet de illa vna: quia ſpecialis ratio actualiter gaudendi de illa occurrit (ſcilicet inuentio perditæ) quæ non occurrit de nonagintanouem. *Quam ſuper nonagintanouem quæ non errauerunt. ſic.* Ecce ad quid eſt inducta parabola. *Non eſt uoluntas ante patrem ueſtrum, qui in cœlis eſt.* Prius dixerat venit filius hominis: modò dicit, volũtas ante patrem veſtrum, qui in cœlis eſt. vt officium Ieſu Chriſti hominis, & voluntatem diuinam erga ſalutem humilium intelligamus. *vt pereat.* Prius dixerat ſaluare quod perierat: modo dicit, non eſt voluntas, vt pereat. quia priùs loquitur de interitu peccati: modò de interitu æternæ mortis ſeu damnationis. priùs deſcripſit quod perierat quantum eſt ex ſuo peccato: modò ne pereat ſimpliciter relictus ſuo errori. *Vnus de puſillis iſtis.* Concluditur ſermo in ſalute ſingulorum puſillorum, hoc eſt humilium, quia ipſi omnes, & ſoli ſunt electi: ad quos ſaluandos efficaciter venit Chriſtus, quos deus vult non perire. *Si autem.* Hactenus humiles commendauit multipliciter: modò extendit doctrinam reſpectu fratrum peccantium: vt qualiter ad confratres errantes nos gerere debeamus, ſciamus. Poſtquam enim docuit te non peccare in fratrem tuum, ſuperbiendo, ſcandalizando, deſpiciendo: modò docet qualiter te geras ſi frater peccauerit in te. *Peccauerit in te.* ad differentiam peccati in alium. nam peccatum contra te, tuum eſt condonare, tuum eſt accuſare. *Frater tuus.* ad differentiam ethnicorum, quorum correctio non ſperatur. Et rurſus ad differentiam patris tui, contra quem non eſt fas ad vlteriora, quæ ſequuntur procedere. *Vade.* non expectes, vt veniat ad petẽdum veniam à te, aut vt priùs ipſe veniat ad te, aut vt obuiet tibi, ſed tu vade. *Et corripe eum.* Non ſufficit vt parcas ei, vt benigno oculo, placata lingua ac bonis factis, tractes eum: ſed iniungitur tibi, vt cures ſalutem illius, qui te offendit, correctionis fraternæ verba adhibendo. ❡ Aduerte quòd mandatum hoc eſt affirmatiuum, obligans pro loco & tempore. Et propterea tunc intelligitur exequendum, quãdo creditur opus eſſe ad ſalutem fratris. *Inter te & ipſum ſolum.* vt vtilis ſit correctio, vt ex modo monendi percipiat, qui offendit charitatem monentis. Si enim coram aliis incipis monere, exiſtimabit qui corrigitur, quòd tuo ſtudeas honori aut illius confuſioni, aut quòd vindictam ſic exerceas: ſed vbi inter te & ipſum ſolùm verba ſalutis eius ſola funduntur, ſoli charitati rationabiliter attribuitur monitio. *Si te audierit.* pœnitendo. Non oportet ad hoc, vt vadas monitum, certum te eſſe quòd fructuoſa

ctuoſa erit monitio. dubius enim ſignificaris dicendo ſi te audierit. *Lucratus eris*. pro, es, *fratrem tuum*. Ecce fructus ſperatus finíſque intentus per hoc præceptum. Nec dicit ſaluus erit frater tuus, ſed lucratus eſt fratrem tuum: vt fratris ſalutem tuum lucrum æſtimes, ac non ſecus quàm tuum lucrum inquiras, & de illo gaudeas. *Si autem te non audierit, adhibe tecum adhuc unum uel duos*. Hinc apparet, quòd non arctatur ſermo iſte dominicus (ſi peccauerit in te frater, & cætera.) ad peccata ſecreta: quoniam ſecretis peccatis non correctis non poſſunt adhiberi teſtes correctionis. Et rurſus in ſecretis non eſt ad vlteriora procedendum contra impœnitentem. Nam nō dicitur, ſi recidiuauerit adhibe tecum, ſed, ſi te non audierit adhibe tecum: vt intelligamus quòd abſque recidiuo contra impœnitentem monitum prius ſecreto, procedendum mandat ad vlteriora. *Vt in ore duorum uel trium teſtium ſtet*. pro, conſiſtat, *omne uerbum*. Hinc apparet, quòd ad bonum publicum tranſitur. Ex quo non potuiſti ſolus prodeſſe fratri, adhibe tecum teſtes ad hoc, vt proſis communi bono: ſi non vales curare fratrem, ſerua ne lædatur publica ſalus. Teſtes enim quanuis directe ſint propter iudicium publicum, dominus tamen ordinat, vt vtaris teſtibus ad vtrunque bonum ſcilicet & ad tentandum, ſi forte proſint ad ſalutem fratris: & ſi non profuerint, ad procedendum coram eccleſiæ iudicio, pro communi, pro fratris, & aliorum bono. *Quod ſi non audierit eos*. Hinc clarè conſtat teſtes ad correctionis actum induci. *Dic eccleſiæ*. Nec ratio nec vſus ſuadet congregandam eſſe eccleſiam ad corrigēdum fratrem impœnitentem ſolius peccati in me commiſſi: ſed tam ratio quàm vetuſtiſſimus mos habet, vt dicatur capiti eccleſiæ. Ac per hoc appellatione eccleſiæ hoc in loco non ſolùm eccleſia (non acephala) ſed etiam prælatus eccleſiæ, qui ordinarius iudex eſt fratris impœnitentis, intelligitur. *Dic*. iudicialiter denunciando, ſeu accuſando & procedendo. *Si autem eccleſiam non audierit*. Vtrique, fratris ſcilicet & communi bono fit ſatis, ſi eccleſiam audierit reſipiſcendo ac pœnitendo: ſi autem nec eccleſiam audierit ad pœnitentiam, quia iam trina correctio facta eſt (prima à te ſolo, ſecunda à teſtibus tecum, tertia ab eccleſia) & nulla profuit, nulla reſtat tibi via procurandi ſalutem fratris obſtinati. Et propterea, *ſit tibi ſicut*. Non habebis eum amplius vt fratrē: ſed de reliquo ſit tibi ſicut *Ethnicus*. hoc eſt, gentilis: qui inter credentes in deum non computantur. *Et publicanus*. infame hominum genus apud fideles. ¶ Recole hunc ordinem proce-

dendi in eccleſia dei ſub affirmatiua lege ſtatutum : & propterea non ligare, niſi quum oportet ad ſalutem fratris & commune bo num. ¶ Libenter viderem ſeruari hanc definitam à Ieſu Chriſto pœnam non audientium eccleſiam : quòd ſcilicet ſufficeret eos haberi vt ethnicos, hoc eſt vt ipſi quidem ex vi excommunicatio nis haberentur, vt ethnici & publicani: & non inuoluerentur innocentes alij loquentes cum eis, qui nullum peccatum incurrunt loquentes & comedentes cum ethnicis. *Amen dico vobis: quæcunque alligaueritis ſuper terram, erunt ligata &* .ſuperfluit &. *in cælo, & quæcunque ſolueritis ſuper terram, erunt ſoluta &* .ſuperfluit &. *in cælo.* Quam poteſtatem ſoluendi ac ligandi promiſerat Petro, hanc eãdem omnibus diſcipulis communicat. Et propterea expone vt ſupra in capite decimoſexto, vt non ſolùm timeatur ſententia Petri, ſed quilibet ſui prælati ſuæque eccleſiæ ſententiam timeat. *Iterum dico vobis.* Promiſerat Petro, declarauerat eccleſiæ cuiuſque poteſtatem iudiciariam : declarat modò accumulando dona eccleſiæ, poteſtatem impetrandi à deo omnia. Ac ſi aperte diceret, dixi vobis poteſtatem veſtram circa iudicia: iterum dico non eandem, ſed aliam veſtram communem poteſtatem. *Quia ſi duo ex vobis.* proculdubio diſcipulis meis, fidelibus meis. Non dixit ſi omnes: ne de vniuerſali eccleſia tantùm intelligeretur. non dixit, ſi multi : ne ad magnarum eccleſiarum gratiam ſermo reſtrictus videatur. Sed dixit, ſi duo: vt etiam minimi numeri fidelium quanta ſit vis explicetur. *conſenſerint ſuper terram.* Non fruſtra appoſuit ſuper terram : ſed quemadmodum declarando poteſtatem iudicialem appoſuit ſuper terram, ad declarandum materiam ligandam aut ſoluendam eſſe illa, quæ ſunt ſuper terram: ita declarando poteſtatem impetrandi apponit ſuper terram, ad declarandum materiam conſenſus eſſe illa, quæ ſunt ſuper terram. Differentia tamen eſt in modo : quia ſuperius tenetur reſtrictiue, hic accumulatiue. nam ſenſus eſt: Si conſenſerint etiam ſuper terram : hoc eſt, ſi eundem ſenſum habuerint nõ ſolum circa ea, quæ ſunt in cœlis & in inferno, & breuiter circa credenda, ſed etiam in iis, quæ ſunt ſuper terram: hoc eſt, circa agenda, ſuſtinenda, patienda, & huiuſmodi occurrentia in terra. Ita quòd plenitudo concordiæ ſignificatur per plurium conſenſum ſuper terram. *De omni re.* nulla excipitur. *quæcunque petierint.* Hîc apparet, quòd de virtute petitoriæ precationis eſt ſermo. *Fiet.* Non dicit facient: quia non de poteſtate factiua miraculorum, ſed impetratiua tractat. *illis.* non contra aut præter illos.

vt intelligas non promitti exauditionem, niſi ſecundum voluntatem petentium, quam haberent ſi cuncta noſſent quæ deus nouit. Bonus enim eſt dominus, negans quod volumus & petimus, vt tribuat quod mallemus ſi omnia videremus quæ deus videt. *A patre meo qui in cælis eſt.* Ecce à quo petunt. Et dixit hęc, vt vim propriam communis orationis doceret conſiſtere in plena concordia orantium: & hinc diſcerent quàm grata ſit deo concordia fidelium: atque ſcirent duorum petentium vnanimitati conceſſum etiam quicquid exemptum eſt ab eccleſiæ iudicio. *Vbi enim ſunt duo vel tres congregati in nomine meo.* Ratio tantæ efficaciæ in vnanimitate orãtium, redditur præſentia ipſius Ieſu in medio talium. Ac ſi aperte diceret, quia ego ſum præbens tantam efficaciam petitioni talium: ita quòd ipſi iam non ipſi petunt, ſed ego in ipſis peto. Et non dicit vbi ſunt duo vel tres congregati, ſeu vnanimes, ſed apponit in nomine meo: ad differentiam concordiæ mũdanæ, ſeu etiam humanæ amicitiæ: quæ licet ſit laudabilis, non tamẽ gaudet hoc priuilegio diuinæ præſentiæ. Non ſunt enim in Ieſu Chriſti nomine vnanimes, quibus aliud viuere eſt quàm Chriſtus. *Ibi ſum in medio eorum.* Non dicit ero: quia neſcit futurum deus, qui æternitate ſua ſemper adeſt omnibus. Sum autem non communi modo per eſſentiam, præſentiam, & potentiam: ſed ſpecialis aſſiſtentiæ gratia, operans intus in eis, & extra pro eis. Neque enim minus efficit præſens in medio congregatorum in nomine ſuo quàm effecerit præſens in carne cum diſcipulis: de quibus dicit Ioannis decimoſeptimo, quum eſſem cum eis ſeruabam eos in nomine tuo, quos dediſti mihi ego cuſtodiui. *Tunc accedens Petrus ad eum, dixit, Domine, quoties peccabit in me frater meus & dimittam ei vſque ſepties?* Occaſione ſumpta ex verbis domini ſi peccauerit in te frater tuus, mouetur Petrus ad interrogandum. *Dicit illi Ieſus, non dico tibi vſque ſepties: ſed vſque ſeptuagieſſepties.* Numerus finitus ponitur pro infinito. *Ideo aſſimilatum eſt.* Ne putaretur quòd perfectionis non neceſſitatis eſt remittere fratri peccanti in te, ſubiungit Ieſus parabolam ad declarandum neceſſarium ad ſalutem eſſe, remittere offenſam fratri qui peccauit in te. *Regnum cælorum.* quod in præſenti inchoatur vita fidelium, & in futuro conſummatur ſeculo. *Homini regi.* Non intelligo cœlorum regnum aſſimilari homini regi ſoli, ſed homini regi exigenti rationes à ſeruis ſuis, & cætera: hoc eſt negocio ſeu officio, in quo homo Rex voluit rationem ponere, & reliqua

huic enim negocio ſeu officio aſſimilatur regnum cœlorum in ſimilibus actionibus. Meminit autem regis, ad ſignificandum quòd in parabolam affert non patremfamiliâs aut iudicem, aut quemlibet dominum, ſed regem, ſupremam inter homines habentem poteſtatem. *Qui uoluit rationem ponere.* pro, conferre, *cum ſeruis ſuis. Et quum cœpiſſet rationem ponere.* pro, conferre, *oblatus eſt ei unus qui debebat ei decem milia talenta.* Tota parabola clara eſt. *Quum autem non haberet unde redderet, iuſſit eum uenundari, & uxorem eius, & filios, & omnia quæ habebat, & reddi.* Si miraris præceptum regium vt crudele, recole quòd antiquo tempore rigor iuſtitiæ admittebat venditiones hominum fieri pro ſoluendis debitis: vt patet quarti Regum quarto. *Procidens autem ſeruus ille rogabat.* pro, adorabat. *eum, dicens: patientiam.* Deeſt domine. Legendum eſt, *domine patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Miſertus autem dominus ſerui illius, dimiſit eum: & debitum.* pro, mutuum. *dimiſit ei. Egreſſus autem ſeruus ille, inuenit unum de conſeruis ſuis, qui debebat ei centum denarios: & tenens ſuffocabat eum, dicens, Redde quod debes. Et procidens conſeruus eius, rogabat.* pro, obſecrabat, *eum, dicens, Patientiam habe in me, & omnia reddam tibi. Ille autem noluit, ſed abiit, & miſit eum in carcerem donec redderet debitum. Videntes autem conſerui eius quæ fiebant, contriſtati ſunt ualde: & uenerunt, & narrauerunt domino ſuo omnia quæ facta fuerant. Tunc uocauit eum dominus ſuus: & ait illi, ſerue nequam.* pro, male, *omne debitum dimiſi tibi, quoniam rogaſti me: nonne ergo oportuit, & te miſereri conſerui tui, ſicut & ego tui miſertus ſum? Et iratus dominus eius tradidit eum tortoribus, quoadúſque redderet uniuerſum debitum.* Deſunt duæ dictiones, illud ſibi. Quæſtio occurrit de hac ſententia: quia non videtur lata ab homine rege ſecundum humanam iuſtitiam. Nam in materia debitarum pecuniarum (in qua conſtat parabolam proponi) non tenetur ex debito legali, ſed ex debito honeſtatis ille cui donatur quod debet fiſco ſeu regi, donare ſuis debitoribus pecunias ſibi ab aliis debitas: vt patet. Qua ergo humana iuſtitia rex iſte iudicat, quod oportuit iſtum facere, ſicut factum fuit ei: nec ſolum iudicat, ſed damnat, & repetit vniuerſum debitum? ¶ Solutio eſt, quòd duo rex effecerit. Primum miſertus eſt ſerui illius dimiſitque eum: alterum & omne debitum remiſit ei. Non iudicauit autem oportuiſſe ſeruum illum donaſſe debitum conſeruo, ſed miſereri. nam non dicit, oportuit te donare conſeruo tuo debitum ſicut & ego donaui tibi: ſed dicit, oportuit te miſereri cõſerui tui ſicut & ego

tui

mi miſertus ſum. Ac ſi aperte diceret: etſi nolebas imitari me in liberalitate, oportuit tamen me imitari in miſericordia, ſaltem expectando ſupplicantem pro dilatione temporis. Tenebatur autem ad miſericordiam ſeruus ille, quanuis non ex debito legali, tamen ex debito morali, duplici ratione. Primò ex ipſa impotentia debitoris ad ſoluendum tunc. Secundò ex beneficio ſimili (immò longe maiori) in ſimili materia & ſupplicatione ſibi, tunc præſtito à communi domino. Ita quòd non de conſilio & honeſtate, ſed de debito (morali tamen) tenebatur ad miſericordiam: nam ſicut honeſtas moralis non admittit hominem impotentem ſoluere debitum pecuniarium, vexari in perſona & libertate, ita non admittit vexari in eiſdem impotentem pro tunc, ſuppliciter rogantem dilationem cum promiſſione ſoluendi omnia: iſte autem & vexabat in perſona, ſuffocando tenens, & in libertate, mittendo in carcerem. Rurſus in nonnullam iniuriam communis domini redundat tractare ſic conſeruum ſtatim poſt acceptum tantum beneficium: tanquam pro nihilo æſtimetur exemplum domini: & etiam pro nihilo æſtimetur conſerui ſeruitus reſpectu eiuſdem communis domini. Quod autem ſtatim deſcribatur caſus iſte, ſignificatur ex illo verbo, egreſſus autem ſeruus ille inuenit vnum de cóſeruis ſuis, &c. Hoc enim ſignificat, quòd egreſſo à facie regis occurrit debitor: vel quòd egreſſus quæſiuit, & ſic inuenit debitorem. Quod peius fuiſſet: tanquam egreſſus fuerit ad quærendum debitorem &c. ¶ Quanuis autem inferiores iudices quorum eſt legalia debita iudicare, non damnent talem inhumanitatem & ingratitudinem, Rex tamen (in quo plenitudo reſidet poteſtatis non alligatæ legibus) poteſt huiuſmodi inhumanitatis ingratitudinis ac contemptus crimen cognoſcere ac punire. propter quod parabola inducta eſt de homine rege: & non de inferiore aliquo domino. Et quoniam arbitraria erat pœna, arbitratus eſt Rex, vt vniuerſum debitum priſtinum ſoluat, & inſuper torqueatur interim. Hæc eſt parabola. *ſic & pater meus cœleſtis faciet vobis.* Senſus per parabolam intentus aperitur, non per ſingulas partes, ſed quo ad tria, ſcilicet modũ faciendi, dicendo ſic: & quo ad perſonam regis, pater meus cœleſtis: & quo ad perſonas ſerui & conſerui, ſi non remiſeritis vnuſquiſq; fratri ſuo. ¶ Vide ſingula. non aliquis, ſed vnuſquiſque diſcipulus eſt ſeruus debitor decem milium talentorum deo. & ſimiliter quilibet frater eſt conſeruus cui remittere oportet centum denarios. Ita quòd tanta eſt differentia inter debita noſtra deo, & debita noſtra ho-

minibus

minibus, quanta eſt diſtantia inter decem milia talentorum & centum denarios. Quilibet igitur deſcribitur debitor deo tantorum, vt non poſſit ſatiſfacere, & poſſit cogi ad vẽdendum omnia ſua & ſeipſum: hoc eſt nihil eſt eius exemptum ab hoc debito, ſi iuſtitiæ rigor exerceatur, & tamen conſequens ſola humili ſupplicatione & intentione ſatiſfaciendi ampliſſimam pluſquam petierit veniam à deo. at ſi fratri petenti à nobis veniam non remittimus offenſam in nos, efficimur ſerui nequã & tradimur in morte. tunc enim cœleſtis pater iudicium exercet, tradens dęmonibus tortoribus ad perſoluendum vniuerſum debitum quod debebamus deo. *ſi non remiſeritis unuſquiſque fratri ſuo de cordibus ueſtris.* Deeſt. delicta eorũ. Non vult ſimulatam remiſſionem, ſed ex intimo corde, qui cordium ſcrutator, & iudex eſt deus. ¶ Quæſtio occurrit hîc, quomodo ſine pœnitentia ſunt dona dei, vt Apoſtolus dicit ad Roma. 11. & debita ſemel donata à deo, poſtea repetuntur. ¶ Solutio eſt, quòd repetuntur non vt fuerant prius debita: ſed vt modo effecta ſunt materia ingratitudinis tam inhumanæ. ingrata ſiquidem hæc inhumanitas tanto magis pẽſanda eſt, quanto maius fuit beneficium donationis tantorum debitorum. ¶ Altera occurrit quæſtio, quomodo verificatur, quòd ſic faciet pater cœleſtis torquendo quoaduſque reddat: quum torqueat poſt mortem in ęternum ſine termino aliquo. ¶ Solutio eſt, quòd torquendus quouſque reddat, ſi nunquam reddit, nunquam euadit tormenta. Tales ſunt damnati in inferno. qui ideò nunquam deſinunt torqueri, quia nunquam reddunt, nunquam pœnitet eos offenſæ diuinæ, nunquam ſatiſfaciunt. perſeuerant enim in voluntate impœnitente obſtinata in malo.

CAPVT XIX.

ET *factum eſt quum conſummaſſet ieſus ſermones iſtos, migrauit a Galilæa, & uenit in fines iudææ trans iordanem.* Hæc migratio videtur illa cuiꝰ meminit Ioã. c. 10. deſcribẽdo ſpecialiter locũ trans Iordanẽ, vbi Ioãnes baptizauerat. *Et ſecutæ ſunt eum turbæ multæ: & curauit eos ibi. Et acceſſerunt ad eum pharisæi tentantes eum, & dicentes.* Non diſcendi, ſed accuſandi cauſa interrogant: ſi fortè contra legẽ aut populi libertatem in diuortiis aliquid dixerit. *ſi licet homini dimittere uxorem ſuã quacunque ex cauſa?* hoc eſt, quòd quælibet cauſa ſit ſufficiẽs ad hoc, vt licite poſſit quis dimittere vxorẽ. Erat tunc ſicut vſq; hodie eſt inter theologos quæſtio tractata in quarto ſenſu de cauſa libelli repudij: an quęlibet cauſa reddens vxorẽ

exoſam

exoſam viro ſufficeret ad licite dimittendum vxorem. Moyſes enim Deutero.24.vtitur verbis generalibus: dicendo ſi non inuenit gratiã in oculis viri. Et propterea Phariſæi in quæſtione hac tentant Ieſum. *Qui reſpondens ait eis, Non legiſtis.* Reuocat Phariſæos ad ſacram ſcripturam, vt intelligant diuinam ſententiam in lege ſcriptam, qui quæſtionem de lege mouent: nec audiant ipſum Ieſum reſpondentem, ſed legem ipſam. *Quia qui fecit hominẽ.* Superfluit hominem. *ab initio, maſculum & fœminam fecit eos.* Lege in principio Geneſis creationẽ rerum: & quum non inueneris in productione piſciũ, auium & iumentorum mentionem fieri de maſculo & fœmina, ſed in ſola productione hominis dici maſculũ & fœminã fecit eos, percipies myſterium quod Ieſus hîc declarauit. ſ. quòd ideo ſcriptũ eſt in ſolo homine maſculum & fœminam creauit eos: quia per hoc ſignificatur deum inſtituiſſe cõiugium, quod in ſolo homine locũ habet. Inchoat itaque Ieſus reſponſionem ab hoc ſcripto in lege. ſ. quòd deus inſtituit cõiugiũ. ad hoc enim ſignificandum explicauit Moyſes, quòd maſculum & fœminam fecit eos. *Et dixit.* In Geneſi legimus, quòd Adã dixit ſequentia verba: ſed Ieſus ſciens diuino motu Adam illa dixiſſe, attribuit illa deo. verba enim quæ diuinitus Adam protulit, abſque vlla ambiguitate conſtat verba dei eſſe. *Propter hoc.* ſ. coniugium. *dimittet homo patrem & matrem.* Nõ ſolum inſtituit deus coniugium, ſed inſtituit perſonas habiles ad coniugium, eximendo à coniugio patrem & matrem. Contra ius diuinum atque naturæ eſt, vt homo iungatur coniugio cum patre aut matre. & propterea dicitur quòd dimittet homo, à coniugio, patrẽ filia, & matrem filius. *Et adhærebit.* non mulieri, ſed *uxori.* non cuiuſcunque, ſed *ſuæ.* per hoc ſignificans omnes alias perſonas eſſe habiles vt ſint coniuges. Ex eo enim quòd ſolos patrẽ & matrẽ excluſit, reliquos (. ſ. fratres & ſorores, nepotes, & neptes, &c.) liberos ſignificauit, vt ſint viri & vxores. *Et erunt duo in carne una.* pro, in carnem vnã. Inſtitutioni cõiugij & idonearũ perſonarũ, adiungit ipſum cõiugiũ. Cõſiſtit in idonearũ pſonarũ cõiugiñ in hoc, ꝙ duo ſunt in carne vna. antè ſiquidẽ q̃ ſint vna caro, nõ eſt pfectũ coniugiũ. Nõ loquimur nũc de ſacramẽto eccleſiæ: ſed de cõiugio abſolute, de quo loquit̃ text⁹. ¶ Et põdera ꝙ hęc verba dei, cõcludẽtis cõiugij naturã ex ipſi⁹ dei inſtitutiõe, nõ ex humana adinuẽtiõe. propterea eñ verba hęc Ieſus attribuit deo. Eſt itaq; cõcluſio diuina, & erũt duo ĩ carne vna. ¶ Nec eſt op⁹ vagãdo quęrere ſenſũ horũ verborũ: qm̃ in ꝓmptu eſt clar⁹. ſ. ꝙ duo erũt ĩ carne vna vnitate communi-

cõmunitatis. Sicut enim ponentes res ſuas in communi, ſunt duo ſeu multi in re vna communi illis: ita maris & fœminæ (excluſis patre & matre) coniugium in hoc conſiſtit, quòd ponunt carnes ſuas in communi inter ſe: ita quòd ſunt duo in carne vna cõmuni vtrique, vt patet. ¶ Et ſi aduerteris ꝙ non dicit, erunt ad horã, neque ad tempus, ſed ſimpliciter & abſolutè erunt in carne vna: percipies non cõuenire commixtioni meretricæ adulterinæ aut concubinariæ, eſſe duos in carne vna: quia inter eos nõ eſt communitas carnis ſimpliciter & abſolutè, ſed ſecũdum quid, ſcilicet ad horam, ad tempus. Propter communitatem enim ſecundum quid & de facto, dixit apoſtolus. 1. ad Corinth. 6. Qui adhæret meretrici, vnum corpus efficitur cũ ea. eſt enim de facto ſecũdum quid verum illos eſſe duos in carne vna: & non ſimpliciter & abſolutè, vt patet. *itaque.* Hacten⁹ retulit Ieſus verba legis in principio Geneſis ſcripta: modò exponit verba dei vltimò inducta.

iam. ex quo iuxta diuinam inſtitutionem iunguntur in carne vna. *Non ſunt duo.* ſecundum carnem. Ita ꝙ qui priùs erant duo, qui priùs erant diſtincti ſecundum proprias carnes: iam deſinunt eſſe duo, iam deſinunt eſſe diuiſi ſecundum carnem. *ſed una caro.* Nõ dixit, ſed vnus: nõ dixit, ſed vnus ſpiritus, aut vnus animus, ſed vna caro: vt intelligamus coniugium non tollere diuerſitatem perſonarum, non conſiſtere in communitate animæ aut ſpiritus (ſed cuilibet coniugum proprius reſtat ſpiritus, propriuſq; animus) ſed in communitate carnis. Neutrius enim caro remanet propria, ſed communis vtrique reddita eſt. & propterea non duo ſecundum carnem, ſed vna caro ſunt. ¶ Significantiùs autem dixit, ſunt, ad differentiam communicantiũ in rebus. Qui enim ſuas res communes habent, non ſunt ſecundum aliquid ſui indiuiſi: ſed exteriorem rem habent indiuiſam. Qui verò carnes proprias habent communes, non hîc aut nunc, ſed abſolutè: quia caro pars altera eſſentialis eſt hominis cõpoſiti ex anima & carne, ideo per verbũ ſubſtantiuum ſignificãtur indiuiſi: dicẽdo, nõ ſũt duo, ſed vna caro. Ex hoc enim quod adiũgitur, ſed vna caro, ſignificatur ꝙ non ſunt duo ſecundũ carnem, quæ eſt altera pars ſubſtantialis corũ. ¶ Nec prætereas, ꝙ niſi dominus Ieſus declaraſſet verba Geneſis intelligi de carne coniugum, intellexiſſemus de carne prolis ſcriptũ ad literã: & erunt duo in carne vna, generanda. *Quod ergo deus cõiunxit, homo non ſeparet.* Declaratis verbis dei in lege ſcriptis (vnde habetur deum duos, ſcilicet cõiuges, feciſſe carnẽ vnam) infert concluſionẽ reſponſiuam ad quæſtionẽ

Phariſæo-

Phariſæorũ,dicẽdo,quod ergo.Non dicit,quos:ſed,quod:ſcilicet coniugiũ,deus,non homo,coniunxit,inſtituendo cõmunitatem corporum in duabus perſonis idoneis,homo nõ ſeparet. Ac per hoc directè reſpõdetur quæſtioni,ſi licet homini dimittere vxorem.conſiſtit enim reſponſio in negatiua: quia ex eo ꝙ deus cõiunxit coniugium, homo non tantæ temeritatis eſſe debet,vt ſeparet coniunctum à deo. ¶ Aduerte hîc,quòd dominus Ieſus inſeparabilitatem cõiugij probat ex inſtitutione diuina ab initio mundi, ſecluſa ratione ſacramenti eccleſiaſtici. Oportebit enim hæc recolere in expoſitione epiſtolæ Pauli ad Corinthios. Si infidelis diſcedit,diſcedat,&c. *Dicunt illi.* Noua ac inopinata,& ſecundum legem reſponſione audita,Phariſæi ad ſe conuertunt.

Quid ergo Moyſes mandauit dari libellum repudii & dimittere? Legem legi obiiciunt. Si deus inſtituit coniugium inſeparabile ab homine,quo pacto Moyſes ſtatuit legem de libello repudij?Deutero.24. *Et ait illis:quoniam Moyſes.* Legiſlator. *ad duritiam cordis ueſtri.* non ſponte:ſed corde veſtro non credẽte,ſed exiſtẽte duro ad diuinam legẽ recipiendam.Duritia hęc ex hoc ipſo, ꝙ nõ niſi duritia appellatur.intelligitur Iudæorũ firmatus animus in hoc, quòd volebãt ſicut aliarum nationum mariti habere facultatem dimittẽdi vxores:nam conſtat etiam Romanos maritos hac facultate vſos. *Permiſit uobis.* nõ mãdauit.*dimittere uxores ueſtras.* Moyſes dimiſſionem vxoris permiſit: ſed libellum repudij dari mandauit,ſi dimitterent vxores. *Ab initio autem non fuit ſic.* Ratio redditur declaratiua,quòd Moyſes permiſit:quia ab initio inſtituti coniugij non fuit ſic,non fuit libellus repudij, non fuit dimiſſio vxoris,non fuit ſic ſeparabile coniugium. ſed inſeparabile ab homine:vt declaratum eſt ex verbis dei ab initio inſtitutionis coniugij.Ex eo enim ꝙ ab initio inſtituti coniugij à deo, fuit inſtitutum non ſic ſeparabile,ſed inſeparabile:conſequẽs eſt, vt iſta nouitas declinatio quædam à lege primæua ſit, ac per hoc permiſſio. ¶ Inter theologos occaſione horum verborum, quæſtio indeciſa propter opinionum diuerſitatem eſt, an in lege veteri diuortiũ cum libello repudij fuerit licitũ. Crediderim ergo, nec omnino licitum,nec mortaliter illicitum fuiſſe. Quòd enim non fuerit totaliter licitum ex parte virorũ,& textus iſte ſignificat(dicens eſſe permiſſionem factã vobis,hoc eſt maritis,ob duritiam cordis.permiſſio enim malorum eſt)& pœna definita maritis dimittentibus vxores, Deutero.24. ſcilicet nõ poſſe eaſdem viduas,aut repudiatas iterum ducere in vxores,inſinuat. Quòd

verò

verò non fuerit mortale peccatũ, colligitur tum ex modo legis. ſic enim data eſt lex iſta dimittẽdi vxorẽ,& libellum dandi ſicut alię leges:vt patet ibi. Tum ex eo quòd Malach.2.dicitur: Quum odio habueris,dimitte,dicit domin⁹ deus Iſrael. nefas enim apparet attribuere deo dicere,dimitte vxorem,ſi crimẽ eſſet. Tum ex eo quòd licitum erat vxori dimiſſæ nubere alteri:vt patet ibidem in Deutero. ¶ Sed maior quæſtio inſurgit. Si quod deus cõiunxit,homo non poteſt ſeparare:quomodo diuortium illud legale ſoluebat coniugium? Solutio eſt,ꝙ lex iſta diuortij quanuis permiſſiua:nõ humana,ſed diuina erat facta authoritate: vt verba Malachiæ prophetæ, & contextus Deuteronomij teſtantur. Oſtendit ergo dominus coniugium ex diuina inſtitutione coniunctum,nõ niſi cum obliquitate aliqua ſeparatum eſſe in diuina lege veteri. *Dico autem uobis.* Promulgat iterum nouã legem, quam coram diſcipulis promulgauerat in monte. *Quod quicũque dimiſerit.* totaliter. De tali enim dimiſſione erat ſermo: nam vxorem dimittere abſque additione aliqua, ſignificat nõ dimittere ſecundum quid(puta quo ad thorum)ſed ſimpliciter & abſolutè:quod eſt dimittere totaliter.conſtatq; de dimiſſione abſolutè motam eſſe quæſtionem à Phariſæis,& loqui Moyſen. *vxorem ſuam niſi ob fornicationem, & aliam duxerit.* in vxorem. *mœchatur.* Textus iſte clarè conſtituit mœchum facientẽ hæc duo,ſcilicet dimittere vxorem non fornicariam,& aliam ducere. Et in promptu ratio mœchiæ eſt:quia durat cõiugium cum prima dimiſſa. Quid autem ſit dimittente vxorem fornicariam, & aliam ducẽte: textus iſte nihil dicit. ¶ At ſi vrgens obieceris verba Ieſu non eſſe ſuperflua,& propter exceptionem fornicationis aliquid ſignificare diuerſũ ab aliis cauſis, fateor ſic eſſe. Et ſi inſtes,illud diuerſum nihil aliud eſſe, niſi quòd propter fornicationẽ dimittens vxorem,& aliam ducẽs,non mœchatur. Reſpõdeo ſic ſonare textum ſecundum planum literæ ſenſum: ſed quoniam nõ audeo opponere me contra torrẽtem doctorum,& iudiciorum eccleſiaſticorum,ideo dixi textum nihil diſponere de dimittente fornicariam. Intelligo igitur ex hac domini Ieſu Chriſti lege, licitum eſſe Chriſtiano dimittere vxorem ob fornicationem carnalem ipſius vxoris,& poſſe ducere aliam vxorem: ſalua ſemper eccleſiæ diffinitione. Quæ hactenus nõ apparet: nam decretales pontificiæ de hac materia,non ſunt diffinitiuæ fidei,ſed iudiciales facti. Profitẽtur autem ipſimet pontifices(vt patet in cap.quãto.de diuor.& in cap.licet.de ſpon.duorum) Romanos Põtifices aliquando

aliquando in his iudiciis matrimoniorum erraſſe. ¶ Nec ex his intelligas vxorem quoque poſſe dimittere virum fornicantem: quoniam Ieſus qui eſt verus deus, non hoc cōceſſit. nec eſt par ratio: vt patet. Nec etiā in veteri lege vxor poterat repudiare virū. ¶ Nec ego ſum primus, qui intellexi euangelij textum: quoniam ante annos mille beatus Ambroſius ſic intelligēs, idē docuit primæ ad Corinth. 7. ¶ Aduerte ꝙ hinc Innocentius tertius extra de diuor. cap. gaudemus. accipit, ꝙ nō licet habere plures vxores. Nā ſi liceret habere plures vxores, qui dimiſſa nō fornicaria acciperet aliā, non mœcharetur, ſed cōiugio cum ſecunda vteretur: in textu autē dicitur ꝙ mœchatur. Et niſi Marcus appoſuiſſet in eā, ſcrupulo careret argumentū Innocētij. *Et qui dimiſſam.* nō fornicariā. nulla enim alia dimiſſa nominata eſt. *Duxerit in uxorē.* mœchatur. quia durat dimiſſæ coniugium cum illo qui dimiſit eam. *Dicunt ei diſcipuli eius: ſi ita eſt cauſa hominis cum uxore, non expedit nubere.* pro, nuptias inire. Diſcipuli audientes nouam de matrimonio doctrinam, timent nuptias. *Qui dixit illis, Non omnes capiunt uerbum iſtud.* In carne præter carnem viuere nō eſt commune. *Sed quibus datum eſt.* Non dicit, ſed qui voluerint: quoniam nō eſt volentis neq; currentis, ſed miſerentis dei: à quo datur donum virginitatis ſeruandæ: virginitatis enim cuſtodia, intelligitur in abſtinētia à nuptiis. *Sunt enim eunuchi qui de matris utero ſic nati ſunt: & ſunt eunuchi qui facti ſunt ab hominibus.* Tria eunuchorum genera clarè deſcribuntur, vt declaret ſententiā dictā. nā eunuchi à natura, imò à naturæ defectu nati priuati officio genitalium: & ſimiliter eunuchi à violētia extrinſeca, nō ſunt de quibus loquitur Ieſus, ſed tertij. *Et ſunt eunuchi qui ſeipſos caſtrauerunt.* non membrorum abciſione, ſed abdicatione officij generandi, ſeu potius voto virginitatis. caſtratio enim ſignificat, non ſolùm abdicationem vſus, ſed etiam poteſtatis. & propterea inſinuat votum, quo homo ſe priuat poteſtate vtendi ſeipſo ad officium generandi. *Propter regnum cœlorum.* In hoc conſiſtit vis & ratio perfectionis. non enim placet deo negatio naturalis officij nuptiarum, niſi quum ordinatur ad regnum cœlorum expeditiùs aſſequendum. Innupti enim cogitant quæ domini ſunt: & ſoliciti integro ſtudio ſunt, quomodo placeant deo. quod non poſsūt alligati cōiugiis: quia oportet eos cogitare quomodo placeant coniugi, & ſoliciti ſunt de mundanis, &c. *Qui poteſt capere, capiat.* Non præcipio hanc tantam perfectionem, ſed vnumquenque in ſua libertate relinquo. Non dicit, qui vult: ſed, qui poteſt: quia

teſt: quia etſi velles, & non ſentis te tantæ conſtantię vt poſſis capere tantæ perfectionis munus, non es de numero eorũ qui poſſunt capere. *Tunc oblati ſunt ei paruuli, ut manus eis imponeret & oraret. Diſcipuli autẽ increpabant eos. Ieſus uero ait eis: ſinite paruulos, & nolite eos prohibere ad me uenire. Talium eſt enim regnũ cœlorum.* Non dicit, iſtorum, ſed talium: ad ſignificandum regnum cœlorum eſſe qualitatis exiſtentis in paruulis ſcilicet innocentiæ (nihil enim inquinatum intrabit in regnum cœlorum) vel qualitatis ſignificatæ per paruulos: hoc eſt humilitatis: iuxta ſuperiꝰ dicta, niſi efficiamini ſicut paruuli. Ac ſi apertè diceret, quia regnũ cœlorũ eſt talium: hoc eſt innocẽtum, quales ſunt paruuli. & rurſus talium: hoc eſt humilium animo, ſicut iſti ſunt parui corpore. *Et quum impoſuiſſet eis manus, abiit inde. Et ecce unus.* adoleſcens: vt infra patet. *accedens. ait illi: Magiſter bone, quid boni faciam ut habeam uitam æternã? Qui dixit ei: quid me interrogas de bono.* pro, quid me dicis bonum? *unus eſt bonus, deus.* pro, nullus bonus, niſi vnus, deus. Intellige omniquaque: omnis enim creata res admixtionem habet mali, naturæ vel moris. Et dixit hoc ad docendũ exẽplo ſuo, quòd quum laudamur, aut doctores aliorum recognoſcimur, retorquere debemus proprias laudes in diuinam laudem: & reuocare ad memoriam noſtrum, & laudãtium communem defectum. Sic enim & nobis ac laudãtibus proſumus humilitate, & deum honoramus: in quo, & à quo eſt omne bonum. *Si autem uis ad uitam ingredi, ſerua mandata. Dicit illi, Quæ? Ieſus autem dixit, Non homicidium facies: non adulterabis: non facies furtum: non falſum teſtimonium dices: honora patrem tuum & matrem: & diliges proximum tuum ſicut teipſum. Dicit illi adoleſcens, Omnia hæc cuſtodiui a iuuentute mea: quid adhuc mihi deeſt? Ait illi Ieſus, ſi uis perfectus eſſe.* Nota differentiam volentis ad vitam ingredi, & volentis perfectionem. Volenti vitam dictum eſt, ſerua mãdata, ad quæ lex diuina te obligauit. volenti perfectionem dicitur: vẽde omnia, &c. hoc eſt, ſerua conſilia paupertatis, miſericordiæ, & ſequelæ meæ. ¶ Vide ſingula. Non dicit, ſi perfectus es, ſed ſi vis eſſe perfectus, ſi intendis perfectionem vitæ aſſequi. *Vade, & uende omnia.* ſuperfluit omnia. *quæ habes, & da pauperibus.* Non dicit, renuncia omnibus quæ poſſides, ſed vende, & da pauperibus: vt ſimul vtrãque virtutem ingerat, ſcilicet paupertatis voluntariæ, abdicando à ſe omnia: & miſericordiæ, dando illa pauperibus. *Et habebis.* Interiecta eſt hæc particula. nam locus eius eſt vltimus: ſed ideo Euangeliſta interpoſuit eam, vt præmium proprium effuſarum

rerum

rerum pauperibus ſignificaret. *Et habebis theſaurum in cœlo.* ex venditione & erogatione rerum tuarum pauperibus. Vltra hoc quòd inchoas perfectionis iter, ſcito te reponere theſaurum in cœlis loco theſauri terreſtris. *Et ueni.* expeditus atque ſolutus à curis ſeculi huius. *ſequere me.* euangelizantem regnum dei. ſequere vita, moribus & officiis: in hac enim ſequela perfectionem aſſequeris. Ac ſi apertius dixiſſet: in vendendo omnia & dando ea pauperibus, repones tibi theſaurum in cœlo: in imitatione verò mei implebitur deſiderium quo vis perfectus eſſe. ¶ Attende prudens lector, quòd nullum indicitur à Ieſu votum volenti perfectiónem vitę aſſequi: quia non in vinculis votorum, ſed in operibus conſiſtit perfectionis aſſecutio. Laudabilia ſunt vota religionis, ſed non illorum profeſſione, ſed operibus quibus imitamur Ieſum Chriſtum acquiritur perfectio. Infinitus eſt hodie numerus eorum qui acquirunt perfectionis ſtatum, profitendo religionis vota: ſed rari ſunt, qui volunt eſſe perfecti imitando Ieſum factis humilitatis, patientiæ, manſuetudinis, charitatis &c.

Quum audiſſet autem adoleſcens uerbum, abiit triſtis. erat enim habens multas poſſeſſiones. Ieſus autem dixit diſcipulis ſuis, Amen dico uobis quia diues difficile intrabit in regnum cœlorum. Non quia diuitiæ ſecundum ſe impedimenta ſint ad regnum cœlorum (quum dentur à deo ad hoc, quòd ſint adminicula regnum cœlorum) ſed affectus hominis minus ordinatus ad diuitias habitas, qui valde frequens eſt, difficilem reddit aditum diuitis ad regnum cœlorũ. Propterea enĩ ſcriptũ eſt: diuitię ſi affluant, nolite cor apponere. *Et iterum dico uobis.* Stupentibus diſcipulis (vt Marcus ſupplet) de difficili ſalute diuitum, addidit Ieſus ſentẽtiam maioris difficultatis. *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire, quam diuitem intrare in regnum cœlorum.* pro, in regnum, dei. Si foramen acus ſecundum proprietatẽ nominũ intelligitur, non maior difficultas, ſed impoſſibilitas ſignificaretur. quia enim impoſſibile eſt camelum tranſire per foramẽ acus, ſenſus eſſet: facilius eſt fieri impoſſibile quàm diuitem intrare in regnũ cœlorum. Si autem verũ eſt, hoc in loco foramen acus eſſe nomẽ propriũ portæ (ita quòd quædam porta anguſta nominata foramen acus ſignificetur) explicatur magnitudo difficultatis. valde enim difficilis debebat eſſe tranſitus cameli per illam portã. Et ſi iſte eſt ſenſus, dixit hoc quia valde difficile eſt hominẽ diuitem nõ confidere in diuitiis, non ſuperbire: iuxta illud, Beatus diues qui poſt aurũ nõ abiit. & ſubditur, quis eſt hic & laudabimus eũ? Eccleſiaſtici. 3. ¶ Apparet

autẽ ex duobus hunc eſſe ſenſum literalẽ. Primò ex eo, quòd Ieſus nõ dicit poſſibilius, ſed facilius. facilitas enim modum executionis ſignificat, & præſupponit poſſe fieri: ac per hoc nõ niſi vſurpatiue dicitur de impoſſibili. Secũdò ex eo quòd inepte accommodatur tranſitus cameli foramini acus, quæ eſt inſtrumentum ſutoriũ. debuiſſet enim dici, facilius eſt funem tranſire foramen acus. Vnde ex eo quòd tranſitum cameli per foramen acus affert pro difficiliore, ſignũ eſt, quòd porta vel anguſtus locus vulgari nomine appellatus, foramen acus ſignificetur. nõ enim eſt fas ſentire, quòd Ieſus ineptas ſtruxerit ſimilitudines. *Auditis autem his, diſcipuli mirabantur valde: dicentes, Quis ergo poterit ſaluus eſſe?* Intulerunt hoc diſcipuli, cõputãtes ſub periculo diuitũ non ſolùm qui ſunt diuites, ſed etiã qui quærunt & qui appetũt eſſe diuites: quoniam eadẽ eſt eorũ damnatio. Illi enim ſunt diuites in re, iſti ſunt diuites in ſtudio & in animo. Et propterea omnes ſub diuitũ appellatione cõprehendi intelligẽtes diſcipuli, admirãtes inferunt, quis ergo poterit ſaluus fieri? Quaſi dicãt, rarus aut nullus. Sciebãt enim omnes fere homines cõprehẽdi nomine diuitũ, in re vel in ſpe ſeu affectu. *Aſpiciens autem Ieſus, dixit illis, Apud homines hoc impoſſibile eſt.* Hoc (.ſ. ſalus multitudinis hominũ) ab affectu inordinato diuitiarũ eſt impoſſibile apud homines, cõſideratis ſolis humanis viribus. *Apud deũ autem.* Relata autẽ humanæ multitudinis ſalus ad diuinã gratiã. *omnia poſſibilia ſunt.* nõ ſolùm ſaluare diuites in ſtudio & in effectu, ſed etiã diuites in re, & confidentes in diuitiis, poſſibile eſt: quoniã diuina gratia tollit ab illis omnẽ inordinatũ affectũ & vſum. *Tunc reſpondens Petrus, dixit ei.* Dixerat Ieſus adoleſcenti duo. Primũ relinquenda omnia nõ quomodolibet, ſed dando pauperibus: & appoſuit præmiũ, Habebis theſaurũ in cœlo. Secundũ, ſequere me, non appoſito præmio. Occaſione hinc accepta, Petrus reſpõdet his domini verbis: reſpondet autẽ interrogatorie. *Ecce nos reliquimus omnia.* Non vendidimus dedimusq; pauperib⁹, ſed reliquimus omnia vt ſequeremur te. *Et ſecuti ſumus te.* Ac ſi aperte dicat: ecce quòd nos nõ fecimus totũ quod exigis ab adoleſcente ſi vult eſſe perfectus (quia nõ vendidimus noſtra ad dandũ pauperibus) ſed fecimus duo .ſ. reliquimus omnia propter te, & ſecuti ſumus te. *Quid ergo erit nobis?* Adoleſcenti dixiſti habebis theſaurũ in cœlo, & quòd perfectionẽ aſſequeretur: nobis autẽ quid erit præmij? *Ieſus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos.* Directe reſpondet quærentibus, quid erit nobis. *Qui ſecuti eſtis me.* Non dicit, qui reliquiſtis omnia: monſtrans

ſtrans per hoc nõ exigi relinquere omnia niſi propter ſequelam ipſius. Ac ſi apertè diceret: non conſiſtit aſſecutio perfectionis in relinquendo omnia, ſiue dando illa pauperibus ſiue non dando pauperibus: ſed in hoc, quòd ſequimini me. ¶ Et eſt ſermo de ſequela quo ad fidẽ, vitam ac mores. Et per hoc excluditur Iudas: de quo ipſe dominus teſtatur, vnus ex vobis diabolus eſt. non ſequebatur enim Ieſum animo, ſed corpore. *in regeneratione.* non per baptiſmũ, ſed per reſurrectionẽ. Illa enim erit verè regeneratio hominũ eorundẽ ſecundũ ſuamet corpora, quæ ante mortem habuerant: ita quòd ſicut modò generãtur homines in eſſe naturali, ita tunc regenerabũtur in eſſe naturali. Baptiſmus aũt eſt ſpiritualis tantũ regeneratio animæ. *Quum ſederit filius hominis in ſede maieſtatis ſuæ.* Glorioſum regiumq; ſtatũ ſuũ futurũ deſcribit. *Sedebitis & uos.* Ecce prẽmiũ dignitatis & honoris, glorioſa ſeſſio. eritis participes gloriæ meæ, intantũ ꝙ me ſedente in maieſtate, vos nõ ſtabitis, ſed vos quoque ſedebitis. *ſuper ſedes duodecim.* Explicatio eſt dignitatis. nõ ſedebitis confuſe, aut in cõmuni multis ſedili, ſed ſinguli ſuper ſingulas ſedes. Duodenarius enim numer⁹ ad diſtinctionẽ, ſingularũ ſimul & cõprehenſionẽ vniuerſarũ inductus eſt, propter numerũ Apoſtolorũ & tribuũ Iſrael: nõ ꝙ prẽciſe duodecim tantũ ſint futuri aſſeſſores. *iudicantes.* Dignitati adiũgit officiũ: vt & in dignitate ſedẽdi & in officio iudicis aſſimilentur Chriſto. Ita ꝙ non ſolũ cõparatiue iudicabitis (vt Niniuitẽ & regina Auſtri) ſed etiã tãquàm aſſeſſores regis. *duodecim tribus Iſrael.* Ad cumulũ honoris ſpectat eſſe iudicem populi proprij, præſertim totius, & propterea nõ vnius, ſed omniũ tribuum Iſrael Apoſtoli Iſraelitẽ promittũtur futuri iudices: vt ex hoc intelligamus, ꝙ multo magis erũt iudices omniũ aliarũ nationũ. *Et omnis qui reliquerit domũ, uel fratres aut ſorores, aut patrẽ aut matrẽ, aut uxorem aut filios, aut agros.* Petrus petierat, quid erit nobis, ex duplici capite. ſ. quia reliquim⁹ omnia, & quia ſecuti ſumus te. Ieſus primũ reſpõdit ratione præcipui capitis. ſ. ſequelæ ſuæ: modo reſpõdet ratiõe alterius capitis. ſ. dimiſſionis omniũ propter ipſum. *Propter nomen meum.* Ratio meritoriæ dimiſſionis conſiſtit in hoc, ꝙ propter nomen dei fiat dimiſſio: hoc eſt quòd neceſſaria, aut expediẽs ad honorẽ dei fiat dimiſſio, non ſtulta, non irrationabilis, non contra aut præter charitatem dei aut proximi. *centuplum.* pro, centupla, *accipiet.* Etiam in hac vita verificandum ſupplet Marcus. & propterea bonum ſpirituale centuplum ad bonũ temporale dimiſſum, promittitur in hac vita. Cẽ-

tuplum autẽ ex parte rerũ:quia minimũ ſpirituale pluſquàm cen-
tuplum(vtpote incõparabiliter excedens)eſt ad maximũ bonum
temporale. Et nõ dixit ſpirituale bonũ accipiet,ſed centupla, ad
explicandum maximũ exceſſum ſpiritualis boni ſupra tẽporale:
ne paruifaceremus bona ſpiritus promiſſa in præmiũ hic, ſed æ-
ſtimaremus illa vt cẽtupla reſpectu temporaliũ bonorũ quorum-
cunque. *Et uitã æternam poſſidebit. Multi autẽ erũt primi nouiſſimi, &*
nouiſſimi primi. Dixerat cẽtupla accipiet:ac per hoc ſonuerat,quòd
plus relinquens plus eſſet accepturus:& ſic melior eſſet cõditio di
uitũ,& vniuerſaliter relinquentiũ plura quàm relinquentiũ pauca
vel fere nulla,quia pauca vel nulla habent:de quorũ numero erat
Petrus cum multis aliis Apoſtolis. Ideò ad obuiandum huic in-
telligentiæ,ſubiungit, quòd multi nouiſſimi in hac vita quo ad
res, honores, & reliqua temporalia, erunt primi in alia vita: &
econuerſo multi primi hîc in honoribus, rebus & reliquis tem-
poralibus,erunt nouiſſimi in alia vita:quia non cenſum,ſed affe-
ctum,non quantum,ſed ex quanto offertur penſat deus.

CAPVT XX.

S*imile enim eſt regnũ cœlorum.* Concluſerat Ieſus reſpõ-
ſionẽ Petro datã in ſententia illa,erũt nouiſſimi pri-
mi & primi nouiſſimi. Cuius duę ſunt rationes:alte-
ra ex parte noſtri,quã nos exponẽdo explicauimus:
altera ex parte diuinæ gratiæ,& hanc Ieſus intendit
per hanc parabolã explicare. ¶ Appellatione regni cœlorũ intel
lige ipſum in vtroque ſtatu:viæ ſcilicet & termini. nam operari
ſpectat ad regnũ cœlorũ in hac via:merces verò ad idẽ in termi-
no. *Homini patrifamilias.* Intellige aſſimilari cœlorũ regnũ non
ſoli patrifamiliâs,ſed negocio parabolæ huius,qua paterfamiliâs
exiit primo mane,&reliqua. Paterfamiliâs perſonã dei tenet,qui
licet dominus ſit omniũ,reſpectu tamẽ electorũ patrẽfamiliâs ſe
exhibet:quoniã ſunt domeſtici dei. *Qui exiit.* Exire deũ,eſt ope
rari ad extra. *Primo mane.* à principio cõgrui tẽporis ad operan-
dũ. *Conducere.* Ecce operatio ſpecificatur,quã in genere ſignifi-
cauit exire. Conducere aũt dei eſt ſub ſpe præmij inducere ho-
mines. *Operarios.* paratos ad operandũ. *In uineam ſuã.* hoc eſt
eccleſiam ſuã,aſſimilatã pluries in ſacra ſcriptura vineę. *Conuen-*
tione autem facta cum operariis. Non ſolũ ſpem præmij,ſed certũ
pręmiũ promiſſum à deo & acceptatũ ab operariis,ſignificat cõ-
uentio hæc. *Ex denario diurno.* pro,in diẽ, *miſit eos in uineam ſuam.*
Quantũ ad parabolã denarius diurnus dicitur denarius vnus va-

lens decẽ numos,dãdus pro opera totius diei. Quantũ ad ſenſum verò intentũ,eſt certus beatitudinis gradus,qui ſecundum iuſtitię diuinæ rationẽ debetur labori totius diei. *Et egreſſus circa horam tertiam.* Iſti quinque exitus patrisfamiliâs ad mittẽdũ operarios, ſolicitudinẽ diuinam diuerſis tẽporibus cõgruis ad conuertendũ homines ſignificat. Potuiſſet cõponi parabola,deſcribẽdo patrẽfamiliâs cõtinue manentẽ in foro ad conducendũ operarios:ſed nõ deſcribitur cõtinu',ſed certis horis,omnibus tamẽ quibus ſolicito cuiq; homini patriſamiliâs cõgruere põt.ſ.primo mane,hora tertia,ſexta,nona,& ad cumulum ſolicitudinis etiã vndecima, quũ non ſupereſſet niſi vna operandi hora. Significatur enim per hoc,quòd non cõtinue ſe frequẽtiſſime(tamẽ ſecundũ ſapiẽtię ſuę diſpoſitionẽ)de' cõuertit efficaci nouáq; cõuerſione ad operãdũ in veritate charitatis cõmuniter.eſt enim deus agens nõ naturale,ſed à propoſito. ¶Nec ſentẽtia hæc aduerſatur illi,in quacunque hora ingemuerit peccator &c.quoniã cũ hoc,quòd de' omni hora conuertit ſingulos peccatores ad gemendũ, ſtat quòd certis tẽporibus tantũ, tãquàm publicus cõductor & excitator hominũ cõmuniter prouideat & cõuertat homines : puta prouidendo de bonis paſtoribus vna ætate,alia ętate de ſanctis exẽplaribus,alia de nouis religionib' ad vtilitatẽ populorũ:& ſic de aliis eiuſmodi mediis. *Vidit alios ſtantes in foro ocioſos.* Quantũ ad parabolã,tam locus cõgruus,quàm diſpoſitio cõgrua explicatur.nã in loco negociorũ publicorũ,& nõ occupati,ſed vacantes deſcribuntur.ſi enim iã eſſent occupati,nõ conducerentur ad operandũ in vinea. Quantũ ad ſenſum verò intentũ,ſignificatur, quòd deus cõuertit quos videt nõ reſiſtere,nõ ponere obicẽ cõuerſioni. *Et dixit illis, ite & uos in uineam meã,& quod iuſtũ fuerit dabo uobis.Illi autẽ abierunt,iterum autem exiit circa ſextam & nonã horã, & fecit ſimiliter. Circa undecimam uero exiit,& inuenit alios ſtantes.*deeſt,ocioſos: *& dicit illis,Quid hic ſtatis tota die ocioſi?* Deſcribitur interrogatio cauſæ tanti ocij:vt ex reſpõſione operariorũ ſciatur cauſam ocij eſſe caruiſſe cõductore. Vnde intelligimus hos quoq; eſſe de numero eorũ,qui non ponunt obicem diuinæ gratiæ cõuertenti. *Dicunt ei,quia nemo nos conduxit.Dixit illis,ite & uos in uineam meam.*deeſt & quicquid fuerit iuſtũ accipietis. *Quum ſero autem factum eſſet.* In fine diei,mercedis tẽpus deſcribitur:vt non maneat opus mercenarij apud patrẽfamiliâs vſque mane. Et ſignificatur tẽpus mercedis reddendæ:quod ſingulis eſt in morte, vniuerſis autẽ in fine mundi, *Dicit dominus uineæ procuratori ſuo,uoca operarios,& redde*

illis mercedem. Ieſus Chriſtus eſt hic procurator redditurus vniuerſis mercedem in fine mundi. *incipiens a nouiſſimis, uſque ad primos.* De induſtria hunc ordinem diſponit paterfamiliâs apud parabolã: vt hinc oriatur occaſio diſputandi de iuſtitia & gratia. Et ſignificatur per hunc ordinẽ prępони gratiã iuſtitię in conſpectu dei: nã gratia in nouiſſimis, iuſtitia in primis exercebatur. *quum uenissent ergo qui circa undecimam horam uenerant, acceperunt ſingulos denarios.* pro, ſinguli denarium. Hoc eſt tantum pręmij, quantum debetur toti labori vnius diei. Vbi manifeſte liquet gratia patrisfamiliâs dans nouiſſimis ſupra condignum: ſignificans deum ſic facientem ex ſua gratia. Si exemplum quæris facti, habes latronem nouiſſima hora vocatum: & cum hoc dicitur illi, hodie mecum eris in paradiſo. Quod enim alij ſancti tot laboribus acquirunt, ipſe ſtatim ex ampliſſima gratia conſecutus eſt. *venientes autem & primi.* Non explicantur qui tertia, ſexta, & nona cõducti fuerant, ſed nouiſſimi & primi: quia duæ tantum rationes retribuẽdi. ſ. gratia & iuſtitia. quarũ altera. ſ. gratia, in nouiſſimis (& conſequenter in reliquis qui non toto die laborarunt) relucet: iuſtitia autem in primis. ¶ Arbitrati ſunt ꝙ plus eſſent accepturi. Quantũ ad parabolã ſimpliciter & abſolute exiſtimauerũt, quòd plus eſſent accepturi. Sed quantũ ad ſignificatũ non ſimpliciter, & abſolute hoc arbitrati ſunt: quia nulli electi falluntur tunc (ſcilicet tempore mercedis) in æſtimatione ſuæ mercedis. Sed ſecundum quid: hoc eſt ſecundum rationem inferiorem, qua de gratia dei iudicatur ſecundũ labores noſtros. conferendo enim diuinã gratiã labori, recte arbitrati ſunt quòd plus eſſent accepturi. Sed ſecũdũ rationem ſuperiorẽ, quę ſupremã cauſam gratiæ (diuinũ. ſ. beneplacitum) cõſiderat, aliter eſt arbitrandũ: quia licet ei facere quod vult, & cui vult &c. Et hoc tantùm eſt iudicare ſimpliciter & abſolute. *Acceperunt autẽ & ipſi ſingulos denarios.* pro, ſinguli denariũ. Eandem præmij menſuram quam alij acceperant acceperunt primi. Sed illi ex gratia, iſti ex iuſtitia: quia laborauerant tota die, & conuentum fuerat de denario. Ita quòd ſoli primi deſcribuntur exempti à gratia, & ſecundum puram iuſtitiã mercedẽ accepiſſe. ¶ Sed tunc inſurgit quęſtio, quo pacto ſignificantur iſti in numero electorũ ac ſanctorũ: quum vita æterna non iuſtitia, ſed gratia dei habeatur. Iuxta illud, Gratia dei vita æterna. Soluit hoc Apoſtolus dicẽs, Gratia dei ſum id quod ſum. &, Bonũ certamẽ certaui, curſum conſummaui, fidem ſeruaui: in reliquo repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ, quam reddet mihi dominus in illa die iuſtus iudex.

iudex. Intellige itaque ex diuina gratia vocatos & miſſos etiam primos ad operandum in vinea: ex iuſtitia autem redditam eſſe mercedem promiſſam. ¶ Sed adhuc reſtat dubium, quo pacto verificatur, quòd deus pręmiat omnes ſupra condignū, ſi iſtos primos præmiat ſecundū puram iuſtitiam. Solutio eſt, quòd id quod promittit deus velut iuſtā mercedē, eſt ſupra condignū noſtri operis. non enim ſunt condignę paſſiones huius temporis ad ſuperuenturam gloriā. Ita quod ſignificatur per denarium eſt ſupra cōdignū totius operæ diurnę: quia tamen promiſſum eſt vt merces totius diurni laboris, ſignificatur vt iuſta merces reddita primis, & ex gratia data aliis. *Et accipientes murmurabant aduerſus patrēfamilias.* Sicut Saluatoris oratio, pater tranſeat à me calix iſte, explicat naturalē appetitū fugientē mortē, ita murmur ſanctorum iſtorū explicat velleitatem amplioris gloriæ ſecundum rationem inferiorē inſurgentē. *Dicentes, Hi nouiſſimi una hora fecerunt, & pares illos nobis fecisti, qui portauimus pondus diei & æſtus.* pro, æſtum. Non ſunt inuidiæ verba, ſed rationis inferioris, deteſtantis parē mercedem longe imparibus laboribus: ſicut deteſtatur mortē iuſtorū. Ita quòd electi iſti non abſolute murmurant, non abſolute deteſtantur pares ſibi factos in præmio, impares in labore: ſed ſecundum rationem inferiorem loquuntur, & velleitatem ſecūdum illam explicant, quo ad ſenſum ſignificatum. ſecundum parabolā enim abſolute murmurant & inuident paribus: *At ille reſpondens uni eorum dixit, Amice, non facio tibi iniuriam. Nonne ex denario conuenisti mecum? tolle quod tuum eſt & uade. Volo autem huic nouiſſimo dare ſicut & tibi. Aut.* pro, an, *non licet mihi quod uolo facere.* Deeſt. in rebus meis? Verum dicit in materia de qua eſt ſermo: hoc eſt in gratuitis. ſecus eſt in debitis. *An oculus tuus nequam.* pro, malus, *eſt quia ego bonus ſum?* Non aſſerit oculum iſtius eſſe malum: ſed cauſas vndique excludendo murmuris & querelæ, quum prius ex parte conuentionis, deinde ex parte propriæ libertatis in gratuitis. Tertiò ex relatione ſuæ gratiæ, qua vſus eſt ad nouiſſimos ad oculos eius, conuincit eum. an (quod abſit) oculus mentis tuæ efficitur male videns ex obiecto bono, quia ego bonus ſum nouiſſimis largiendo. Et dixit hæc paterfamiliâs: quia ſi murmur ex conuentione non ſeruata, aut ex illicito facto occaſionem habuiſſet, rationabile eſſet: ſed ſi ex iniqua viſione boni, damnabile eſſet. Significatur autem per hæc deum ita ſeruare iuſtitiam retribuendo multis, vt multis aliis gratioſe retribuat ſine priorum offenſa: quam ex his capitibus excludi deſcribitur. *Hoc.* hoc mo-

do,ſcilicet aliquibus exhibendo gratiam, & aliquibus ſeruando iuſtitiam. *Erunt.* in futura vita. *Nouiſſimi.* in labore, & vniuerſaliter in exhibitione temporaliũ. *Primi.* in pręmio. *Et* econuerſo. *primi nouiſſimi.* Optime quadrat concluſio reſponſioni datæ Petro: quòd non beatior erit qui plura reliquit, ſed quem gratia dei priorem conſtituet. Compoſita ſiquidem eſt hęc parabola ad aperiendum quòd gratia dei, abſque iuſtitiæ præiudicio non datur ſecundum opera, labores, temporalia bona, & ſimilia, ſed ſecundum diuinam voluntatem: vt nec Apoſtolos qui minima reliquerunt, nec illos qui modicum habent ſpatium aut modũ operandi, poſthabeamus: nec illos qui multum laborant, qui multa largiuntur, præponamus in gratia dei. *Multi enim ſunt uocati, pauci uero electi.* Non miremini ſic diſponi differentiam electorum, quia ſic quoq; diſponitur differentia inter vocatos & electos. Subauditur repetendum aduerbiũ, ſic. Et eſt ſenſus, quia ſic multi ſunt vocati, pauci verò electi: hoc eſt, quia ſic (.ſ. gratia & iuſtitia interuenientibus) fit vt multi ſint vocati, & pauci electi, ad vitã ęternã. ¶ Cogor ad repetẽdum aduerbium, ſic, ex coniunctione cauſali, enim. textus ſiquidem ſubiungit, multi enim ſunt, &c. Nec video quo pacto hæc ſententia reddit rationẽ prioris ſententiæ (vt cauſalis coniunctio denotat) niſi repetendo aduerbium, ſic, vt expoſuimus: quoniam omnes operarij electi deſcribuntur ex accepto denario ab omnib⁹, & ex paritate mercedis omniũ. & propterea inter illos locũ non habet differentia vocatorũ & electorũ. Conſtat aũt ſic gratuite & iuſtè fieri, vt multi ſint vocati, & pauci electi. nam in electis gratia, in vocatis iuſtitia ſeruatur & ſeruabitur.

Et aſcendens Ieſus Hieroſolymam, aſſumpſit duodecim diſcipulos ſuos ſecreto. pro, ſeorſum. *ab aliis.* Et deeſt, in via. Seorſum explicat Apoſtolis ſpeciem paſſionis & mortis: quia alij ſufferre nõ poſſent tantam ignominiam audire ſine ſcãdalo. *Et ait illis, Ecce.* in præſenti tempore. *Aſcendimus.* Situs viæ ſignificatur. aſcẽditur enim à Galilæa in Hieruſalem. *Hieroſolymam.* Locũ futuræ paſſionis & mortis ſignificat. *Et filius hominis tradetur principibus ſacerdotũ & ſcribis.* Repetit Ieſus ea quę ſunt futurę paſſionis & mortis ſuę, non ſolùm vt crebra repetitione firmet animos diſcipulorum ne ſcandalizentur: ſed vt ſciant ꝙ voluntarie vadit ad paſſionem & mortẽ, explicat illis, ꝙ modò vado ad mortẽ, dicendo, ecce aſcendimus: & ſimiliter vt cognoſcant quòd volũtariè non ſolùm paſſionem, ſed ſpeciem paſſionis ſubit, prædicit ſpecies, vbi prius in genere tantùm dixerat. Et quidem ſuperius in ca. 17. dixerat tra-

ditionem

ditionem in genere,dicendo,filius hominis tradendus eſt in manus hominũ:modò explicat quòd tradetur principibus ſacerdotũ & Scribis,tacendo à quo tradetur. Reſeruauit vſque ad vltimã cœnam reuelationẽ diſcipuli à quo tradendus erat principibus:quia nec adhuc Iudas qui hæc audiebat, propoſuerat ipſum tradere. *Et condemnabunt eum morte.* Hoc ſuperius non dixerat: & impletum eſt quando Caiphas & omnes cũ eo dixerũt, reus eſt mortis. *Et tradent eum Gentibus.* Ordinate pręedicit paſſionẽ ſuã ſicut fuit res geſta:nam pontifices & ſeniores non potentes exequi ſententiã ſuã de morte Ieſu,tradiderunt eũ Gentibus:curiæ.ſ.gentilium, in qua præſidebat Pilatus. *Ad illudendum,& flagellandũ,& crucifigendum.* Superius dixerat in genere,quòd erat paſſurus & occidendus:modò in ſpecie explicat ſpecies paſſionum. ſ.illuſionẽ & flagellationẽ, & ſpeciẽ mortis,ſcilicet in cruce. ¶ Vbi aduerte ꝙ tertiũ horum(ſcilicet crucifixio)fuit petita à Iudæis:duo autẽ prima(ſcilicet illuſio & flagellatio)fuerunt effectus ſubſecuti nõ procurati à Iudæis: & propterea pręepoſitio ad illudendum & flagellandũ,denotat conſecutionẽ effectus,non intentionem tradentiũ principum & Scribarũ,intendentium peiora illuſione & flagellatione. *Et tertia die reſurget.* Quanuis ignominioſa & acerba futura ſit tam paſſio quàm mors,conſtantes eſtote, non longa ſpe, ſed breuiſſima expectatione : quia tertia die reſurget à mortuis. *Tunc.* audita tam propinqua reſurrectione Ieſu Chriſti. *Acceſſit ad eum mater filiorum Zebedæi cum filiis ſuis.* inſtructa & inducta à filiis Iacobo & Ioanne,qui hanc tam propinquam reſurrectionẽ audierant. *Adorans & petens aliquid ab eo.* Mulier prius genuflexa ſupplicat.in genere petens vnam gratiam. *Qui dixit ei, quid uis?* vt ipſamet explicet petitionem ſuam in ſpeciali. *Ait illi, Dic ut ſedeant hi duo filii mei,unus ad dextram tuam,& unus ad ſiniſtram.* pro, vnus à dextris tui, & vnus à ſiniſtris, *in regno tuo.* Putauerũt filij cum matre Ieſum poſt reſurrectionem ilico regnaturum,neſcientes,quòd hoc differendũ eſt vſque ad ſecundũ aduentũ:tunc enim & non ante,ſenſibile regnum Chriſti erit in vniuerſo mundo.& ideo petit ea quæ ſunt regni. ¶ Sed occurrit quæſtio qua ratione, petunt ſedere in regno Chriſti à dextris & ſiniſtris eius:quũ iam Ieſu promiſerit illis hoc in præcedenti cap. dicendo : quũ ſederit filius hominis in maieſtate ſua,ſedebitis & vos ſuper ſedes duodecim &c.Solutio eſt,quòd per dexteram & ſiniſtrã ſignificant primas ſedes hinc & inde:& hoc denotat pronomen tui. Non volebant eſſe ad dexterã Petri,nec ad ſiniſtrã Andreæ,ſed ad dexterã & ſini-

& ſiniſtrā ipſius Ieſu Chriſti. Primas itaque ſedes inter duodecim prius promiſſas petūt, nec volūt alter ſub altero ſedere, ſed vnus ad dexterā, & alter ad ſiniſtrā Chriſti: vt ex vtroq; latere ſint primi. *Reſpondens aūt Ieſus dixit, Neſcitis quid petatis.* Ex hoc ꝙ Ieſus reſpõdet Iacobo & Ioāni filiis Salomæ matris petentis, patet ꝙ filij petebāt ꝑ os matris. Nō dicit ambitioſe petitis, reſeruās reprehẽſionē ambitionis poſt indignationē aliorum, vt communis defectus affectus cōmuniter reprehendatur. ſed defectum intellectus corrigit, dicendo neſcitis. Sed non dicit quid petitis, ſed quid petatis. reprehendūtur enim quòd ignorant quid petendū eſt, ſupple acquirendum poſt reſurrectionē meā. Et vere neſciebant quid appetendū petendūq; ſibi eſſet poſt Chriſti reſurrectionē: quia errabāt tū in tempore regni, putātes regnū Chriſti ſenſibile ſecuturū ſtatim reſurrectionē Chriſti: tum in modo regnandi: quia conſequēter putabāt ſe ſic viuētes ſenſibiliter regnaturos cū Chriſto. Si ſciuiſſent regnū Chriſti tanto tēpore differendū poſt reſurrectionē, & ſe poſt Chriſti reſurrectionē oportere per paſſiones & mortes ꝓprias tranſire ad regnū Chriſti, ſciuiſſent quid ſibi petendū eſſet acquirēdū in reſurrectione Chriſti. ſ. gratia ſpiritusſancti ad robur cōfitendi & prędicādi regnū Chriſti. *Poteſtis bibere calicē.* pro, poculū. Rationē quare neſciūt quid petāt, inſinuat eſſe, quia neſciūt quid ſibi immineat poſt Chriſti reſurrectionē. Ac ſi aperte diceret: Ideo neſcitis quid petatis in mea reſurrectione, quia putatis vos peruētiros ad regnū meū ſic viuētes, quū ego ſurgā à mortuis, ſed lōge aliter eſt: quia modus perueniendi ad regnū meū eſt per paſſionē & mortē. & propterea examinare vires veſtras ſi poteſtis bibere calicē paſſionis & occiſionis. *Quē ego bibiturus ſum.* pro, quod ego bibo. Verū deſunt hęc: Et baptiſmo quo ego baptizor baptizari? *Dicūt ei, poſſumus.* Inexperti, animęquiores ſe exhibent. nā fugerunt & ipſi quū Ieſus captus eſt à Iudęis. *Ait illis, Calicē.* pro, poculum, *quidē meum bibetis.* Deſunt hęc: & baptiſmo quo ego baptizor baptizamini. quamuis nō mecū, tandem tamen firmati virtute ex alto. Et de Iacobo cōſtat: quia calicem occiſionis bibit, occiſus ab Herode gladio. De Ioanne autem conſtat, quòd bibit calicem paſſionis. nam & flagellatus cum aliis fuit in Actibus Apoſtolorū: & à Proconſule Epheſi tempore Domitiani in feruentis olei doliū miſſus: & in exiliū actus ad inſulam Patmos. Calicem vero occiſionis ſolo ſpiritu bibit. *Sedere autem ad dexteram meam, uel ſiniſtram.* pro, à dextris mei & ſiniſtris mei. & ſi nō poſt reſurrectionem meam vt putatis, ſed quum aduenerit regnū

meum.

meum. *Non eſt meum dare uobis.* Superfluit, vobis. Intellige ſecũdum præſentem meũ ſtatũ: non veni nunc ad diſtribuẽdas ſedes regni. *ſed quibus paratum eſt a patre meo.* ſed ſcitote ab æterno à patre meo diſtributas eſſe primas ſedes: vnde non ſitis de his ſoliciti tanquam vacantibus. *Et audientes decem.* reſponſionem Ieſu, qua & reprehendit Iacobum & Ioannẽ, & non exaudiuit eos. *indignati ſunt.* Nõ prius indignati ſunt, quàm audirẽt reſponſionem domini. & vt carnales adhuc non ſunt compaſſi ignorãter petentibus: ſed indignati ſunt, ægrè ferentes, quòd illi duo voluerint omnibus præferri. *De duobus fratribus.* Non inſurgunt contra mulierem quę petiit, ſed contra filios ambiẽtes primas ſedes: quia non ægrè ferunt peccatum aut ignorantiam, ſed poſtponi. *Ieſus autem uocauit eos ad ſe, & ait.* Vocauit eos decem (alij enim duo erant prope ipſum) vt omnes ſimul propius, familiarius ac magis benignè reprehendat: duos quidem ambitionis, decem autem indignationis. Vna tamen & eadem ratione: quia vna erat radix peccati omnibus, ſcilicet appetitus primatus. nam illi duo manifeſtè petierunt primas ſedes: & iſti decem indignati ſunt, quòd omnes ipſi poſtpoſiti ſint ab illis duobus. ex eodem ſiquidẽ more prouenit velle primatũ, & nolle poſtponi. Et propterea Ieſus eandẽ medicinam exhibet omnibus, dicendo: *ſcitis.* vtpote rem notoriam. *Quia principes gentium dominantur eorum.* pro, eis. Non purus dominãdi actus, ſed finis ſignificatur. Eſt enim ſenſus, ꝙ principes gentiũ ordinant principatũ ſuum ad dominandum. *Et qui maiores.* pro. magni, *ſunt.* in mũdo. *poteſtatem exercent in eos.* pro, in eas. Similiter nõ purus vſus poteſtatis, ſed finis ſignificatur. Et eſt ſenſus, ꝙ qui magni ſunt, ordinant celſitudinẽ ſuam ad vſum poteſtatis: hoc eſt ad præcipiendum, ad compellendum, & huiuſmodi quæ ſunt poteſtatis. Ambo hæc notoria ſunt omnibus. *Non ſic erit inter uos.* Ordinat Ieſus principatũ & maioritatẽ in eccleſia ſua: definiendo & ſtatuendo nõ ſic erit inter vos, principatus veſter nõ erit ad dominandũ & præcipiendũ, cogendũ, &c. *ſed quicunque.* non aliquis ſic, & aliquis non. *Voluerit inter uos maior.* pro, magnus. *fieri.* Nõ dicit facere ſeipſum: quia nullus debet aſſumere ſibi honorem. Sed ſi vult ab iis, ad quos ſpectat, fieri magnus ſecũdum gradũ celſiorẽ. *ſit.* pro, erit, *ueſter miniſter.* Magnitudo mundi eſt ad exercendũ poteſtatem, magnitudo veſtra erit ad exercendũ miniſteriũ. *Et qui noluerit primus eſſe.* primatu fungi. *erit.* iam primus. *ueſter ſeruus.* Principatus gentiũ eſt ad dominandum: principatus veſter

erit ad ſeruiendum. ¶ Aduerte hîc, quòd quanuis litera prima facie præ ſe ferat viam ad magnitudinẽ & primatum (dicendo, qui voluerit fieri, qui voluerit eſſe) ſecundum tamen veritatem ſignificat terminũ: hoc eſt, qualitatem primatus, & celſitudinis eccleſiaſticæ, vt expoſuimus. Et habetur ſenſus ex ambobus extremis. nam primùm propoſuit principes gentiũ, & qui magni ſunt, non qui quærunt principes & magni fieri. & ſimiliter pòſt ſubiũget, ſicut filius hominis non venit miniſtrari, &c. Ex eo enim quòd vtrobique inducit, vt præmiſſas actiones eorum qui ſunt, & non quærentium aut volentium fieri aut eſſe, conſequens eſt, vt intẽta concluſio intelligatur, etiam de ipſo primatu & de ipſa celſitudine, de ipſis primis, de ipſis magnis. Intendit enim dominus ad literam declarare differentiam inter principes mundi, & principes eccleſiaſticos. ad hoc ſiquidem directè tendunt vtrinque inducta. ¶ Vtitur autem tali loquendi modo, ad curandum ægritudinem animi apoſtolorum, qui volebant primatũ: monſtrando illis quid ſit illud quod volunt volẽdo primatum: quòd ſcilicet volunt miniſtrandi ac ſeruiendi, non præcipiẽdi ac dominandi officium. Ac ſi apertiùs dixiſſet: Quicũq; voluerit fieri, aut eſſe magnus, & primus inter vos, ſciat ꝙ erit veſter miniſter & ſeruus.

sicut filius hominis. Tum vt intelligãt modum miniſterij & ſeruitutis, tum vt ab exemplo ipſius Ieſu diſcant quid ſit principantis in eccleſia officium, proponit propria officia. *Non uenit miniſtrari.* hoc eſt, vt ei miniſtretur. ¶ Nota, quòd nõ dicit, ſicut filius hominis refutat ſibi miniſtrari: quia nõ ſolùm Martha miniſtrauit illi, ſed mulieres multæ miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis: vt patet Luc. 8. Sed dicit, nõ venit, vt ſibi miniſtretur, ſicut domini & principes mũdi ad hoc ſunt domini, vt illis miniſtretur. Intentionem itaque aduentus ſui in carne, manifeſtat eſſe non ad hoc vt ſibi miniſtretur, quanuis miniſteria exhibita recipiat. *sed miniſtrare.* Hinc apparet, quòd de miniſterio in ſpiritualib⁹ ſtatuit magnates eccleſiaſticos miniſtrare: ſicut ipſe Ieſus venit vt miniſtraret ſpiritualia, corporali exercitio & fatigatione interueniente, prædicando, diſcurrendo per ciuitates & caſtella. Non eſt enim æquum (explicauit poſtea Petrus apoſtolus) nos relinquere verbũ dei & miniſtrare menſis. *Et dare animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuam. Eccleſiæ prælatis ſtatuit, vt miniſtrarent & ſeruirent, & quantum ad miniſteriũ propoſuerat ſeipſum exemplum: modò proponit ſeipſum exemplum quantum ad ſeruitutem. Et quia ſeruus quicquid eſt, domini eſt: maximam ſuam

ſeruitutem ſignificat, ex hoc quòd venit ad dandum vitam ſuam. ¶ Et dixit hoc: vt ſicut qualitatem miniſterij ſtatuti prælatis declarauerat ab exẽplo miniſterij ſui: ita qualitatem ſeruitutis ſtatutæ prælatis declararet àb exẽplo ſeruitutis ſuæ: ſcilicet vſq; ad exponendum vitã propriam pro multitudine cui præſunt. *Redemptionem.* Aptiſſimè pro libertate noſtra ſe ſeruum vſque ad mortem incluſiuè declarat. *Pro multis.* Quantum ad ſufficientiam multitudo hæc comprehẽdit multitudinem humani generis: quantum verò ab libertatis fructum comprehendit multitudinem electorum. *Et egredientibus illis ab Hiericho, ſecuta eſt eum turba multa. Et ecce duo cæci ſedẽtes ſecus uiam, audierunt.* ab interrogatis quidnã eſſet in hoc ſtrepitu turbæ trãſeuntis. *Quia Ieſus tranſiret: & clamauerunt, dicentes: Miſerere noſtri domine fili Dauid.* Meſiam vocant à genere Dauidis: quia vulgatum erat apud Hebræos, Meſiam fore filium Dauidis. *Turba autem increpabat eos, ut tacerent.* Non petebant iſti mendici aliquid in ſpecie, ſed in genere tantùm: miſerere noſtri. & propterea putabatur, quòd peterent eleemoſynam à Ieſu. & ideo tanquam importuni increpãtur, & dicitur eis vt taceant: vel quia ſciebant Ieſum pauperẽ, vel quia indignũ putabant, vt talis propheta vexaretur clamore mẽdicorum. *At illi magis clamabant, dicentes: Miſerere noſtri domine fili Dauid. Et ſtetit Ieſus, & uocauit eos.* Sciens Ieſus quòd non pro eleemoſyna, ſed pro viſu clamabant, ſtetit vocans illos: vt ſic cæci illi copiam haberent alloquendi Ieſum. *Et ait: Quid uultis ut faciam uobis?* Quanuis Ieſus ſciret omnia, quia tamen ipſi cæci nõ explicauerant in ſpecie petitionem ſuam, interrogabat illos: vt ſpecificent quid petunt, vt profiteantur quam habent de ipſo fidem. *Dicunt illi: Domine, ut aperiantur oculi noſtri.* Non petimus argentũ, ſed viſum. In qua petitione profitentur ſe credere, quòd Ieſus poſſet facere hoc miraculum. *Miſertus autem eorum Ieſus.*

Signum aliquod compaſſionis monſtrauit. & propterea deſcribitur miſertus. *Tetigit oculos eorum.* Non ſolo iuſſu, ſed tactu interueniente ſanat, ad confirmandam profeſſionem cæcorum. Sicut quia pluries clamauerant, miſerere, miſertus eſt ei: ita quia profeſſi fuerant potentiam miraculorum in filio Dauidis, vtitur tactu carnis ex genere Dauidis: monſtrando per hoc humanitatem ſuam eſſe organum deitatis facientis miracula. *Et confeſtim uiderunt.* pro, viſum receperunt oculi illorum. *& ſecuti ſunt eum.* Hinc apparet, non ſolùm corporeum, ſed internum lumen illos recepiſſe.

CAPVT XXI.

E*T quū appropinquaſſent Hieroſolymis, & ueniſſent Bethphage ad montem oliueti.* Bethphage viculus dicitur iuxta montem Olїueti. *Tunc Ieſus miſit duos diſcipulos, dicens eis: Ite in caſtellum.* Incertum eſt nomen proprium huius caſtelli: quia nullus Euangeliſta explicat illud oppidulum. *Quod contra uos eſt.* hoc eſt quod è regione ad vos ſitum eſt. Multis enim exiſtétibus ibi oppidulis ſeu vicis, deſcripſit Ieſus caſtellum ſeu oppidulum illud à ſitu reſpectu eorum: monſtrando illud è directo contra facies eorum. & propterea non nominauit illud. *Et ſtatim inuenietis.* hoc eſt, ingredientes caſtellum non diſcurretis quærentes, ſed ſtatim inuenietis: vt alij ſupplent Euangeliſtæ. *Aſinam alligatam.* non communem, ſed habentem dominum: vt Lucas explicat. *Et pullum cum ea. ſoluite & adducite mihi. Et ſi quis uobis aliquid dixerit, dicite.* pro, dicetis, *quia dominus his opus habet: & confeſtim dimittet eos.* aſinam ſcilicet & pullum. Præuidebat Ieſus obſtaculum futurum. & propterea remedium dat, prædicendo efficaciam authoritatis ſuæ quàmprimum audita fuerit: vt ſecuri exequerentur iuſſa.

Hoc autem totum factum eſt, ut adimpleretur quod dictum eſt. Ne putares ſubleuandi laboris in itinere, aut attentãdæ alicuius nouitatis cauſa miſiſſe Ieſum pro aſina & pullo, curauit Euangeliſta rationem interſerere facti, vt Ieſus impleret ſcripturas prophetarum. *Per prophetam.* Zachariam, cap. 9. *dicentem: Dicite filiæ Sion.* Matthæus nō ſolicitus de verbis prophetæ, vbi Zacharias dicit, Exulta filia Sion, iubila filia Hieruſalem, dicit, Dicite filiæ Sion. Ille inuitat filias Sion nobiliores, & filias Hieruſalē ad gaudiū: iſte exponit inuitationem illam eſſe acclamationem turbarū dicentiū filiæ Sion: hoc eſt, ciuitati Hieroſolymitanæ: ecce rex, &c. Appellatur Hieruſalē filia Sion, quia protegitur ab arce Sion tãquam filia à matre. *Ecce rex tuus.* hoc eſt, Meſias ille quem expectas. *Venit tibi* ad tuam ſalutem. *Manſuetus.* In Zacharia dicitur pauper. veruntamen verum eſt vtrunque: quia & manſuetus & pauper venit. *Et ſedens ſuper aſinam,* non elephantē, non camelum, non equum, nō mulam: ſed aſinam. *Et pullum.* vt ex his manifeſtis indiciis tãto tempore antè prædictis, nullus relinqueretur excuſationi Hieroſolymitarum locus. *Filium ſubiugalis.* non indomitæ aſinæ. *Euntes autē diſcipuli fecerunt ſicut præcepit illis Ieſus. Et adduxerunt aſinam & pullum, & impoſuerunt ſuper eos.* aſinam & pullum. Vnde habetur, quòd ſicut propheta prædixerat

dixerat Meſiam venturum in Hieruſalem ſuper vtrũque animal (aſinam & pullum) ita Euangeliſta narrat impletum. Succeſſiuè enim vectus eſt ſuper vtrunque: ſed an priùs ſuper pullum quàm aſinam, an econuerſò, neſcitur. *Veſtimenta ſua: & eum deſuper.* pro, ſuper illa, ſcilicet veſtimenta. *ſedere fecerunt.* Facere hoc ad ſeſſionem terminatum, corporale officium diſcipulorum ad locãdum Ieſum ſuper animal ſignificat: more miniſtrorum adiuuantium aliquem ad equitandum. *Plurima autẽ turba ſtrauerunt ueſtimenta ſua in uia. Alii autem cædebant ramos de arboribus, & ſternebant in uia. Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ ſequebantur, clamabant, dicentes.* Collige quatuor officia. Primum diſcipulorũ, propria pallia ſuper aſinam, & pullum ſternentium. Secundum turbæ multæ ſternentis pallia propria in via, honore regio viam calcandam præparantis. Quod fuit valde mirabile. nunquã Dauidi triumphanti, aut Salomoni talis honore exhibitus eſt. Et tãto mirabilius, quòd ex improuiſo factum eſt, deo inſtigante turbam ad hoc. ¶ Tertium eſt aliorum cædentium ramos de arboribus, & ſternentium ſimiliter in via. Iſti fortè non habebãt pallia, & ſupplebãt ramis arborũ. ¶ Quartum, laudis nouæ, & priùs inauditæ, atque maximæ. Et hoc commune fuit præcedentibus & ſequentibus, & etiam pueris in templo. ¶ In quibus omnibus vide cõcurſum turbarum, vide gaudium & exultationem: & perpende teſtimonia Meſiæ, non ſolùm in aduentu ſuper aſinam & pullum, ſed in modo veniendi: cum honore ſcilicet plus quàm regio, cum honore regis diuini, & cum profeſſione turbarũ clara & publica quòd eſt Meſias. *Oſanna.* Corruptum hoc (ſcilicet Oſanna apud Latinos, & hos anna apud Græcos) poteſt dupliciter intelligi. Et ideo ambiguus reſtat ſermo, ſed nõ ſenſus. In pſalmi. 118. apud Hebręos verſu vigeſimoquarto inuenitur bis anna, & bis inuenitur na, & vtrũq; eſt eiuſdem ſignificati. & eſt aduerbium obſecrandi (loco cuius dicimus obſecro aduerbialiter) & aduerbiũ temporis præſentis, loco cuius dicimus nunc. Et in eodem verſu ſemel inuenitur Hoſihah: hòc eſt, ſaluifica. & imperatiuum hoſihah non iungitur ibidem cum anna, ſed cum na. ita quòd legitur hoſihah na: hoc eſt, ſaluifica obſecro, ſeu nunc. ¶ Crediderim ego Matthæum ſcripſiſſe hoſihah na, & non hoſihah anna: ſed à Græcis ac Latinis ſcriptoribus & prolationibus corruptionẽ tantã factam, vt Græci duabus dictionibus hos anna, & Latini vna oſanna dicãt. quod in Hebræa lingua neſcitur. Ratio credulitatis meæ eſt, tũ quia propinquior eſt corruptionibus his

bus his

bus his hoſihahna,q̃ hoſihah anna: tũ quia ex pſalmo illo ſumptum apparet totum hoc,Benedict' qui venit in nomine domini hoſihah na,vbi non inuenitur hoſihah anna. *Filio Dauid.* Explicabãt ipſum eſſe illum filiũ Dauidis,qui expectabatur,ſcilicet Meſiam ex genere Dauidis. *Benedictus qui uenit in nomine domini.* in laude,honore,gloria,fama, non propria, ſed domini. Ego,inquit,veni in nomine patris mei:alius veniet in nomine ſuo. *Oſanna.* Repetunt deſiderium,ac ſupplicationem ſalutis. *In excelſis.* Profitentur,à ſpirituſancto acti aduentum Meſiæ ſalutiferũ, non in infimis(qualia ſunt mũdana omnia)ſed in excelſis:qualia ſunt ſola ſpiritualia ac cœleſtia. *Et quũ intraſſet Hieroſolymam.* Inceperat ſiquidem magnitudo laudis circa principium deſcenſus montis Oliueti verſus Hieruſalem. *Commota eſt uniuerſa ciuitas.* Augebatur turba laudantium,volauit fama per ciuitatem:excitantur vniuerſorum animi ob hanc nouitatem.

Dicens,Quis eſt hic? Tempus hoc diffinitum erat à deo eſſe tẽpus laudis communis in Hieruſalem.Et propterea cõmotionem vniuerſæ ciuitatis ſecundum motum admirationis intelligẽdam eſſe explicat Euangeliſta:narrãdo verba eorum admiratiua, quis eſt hic,tanto dignus honore.Videntes enim tantum concurſum, audientes tot,taleſq́; laudũ voces,admiratiuè interrogant,quis eſt hic,cui talia exhibentur. *Populi autem.* pro,turbæ autem. comitantes Ieſum. *Dicebant,Hic eſt Ieſus.* Nomine proprio reſpondent,quærẽtibus,quis eſt. *Propheta.* Et rationem aſſignãt tanti concurſus:quia ſcilicet propheta dei eſt. & deſcribũt ſimul, quis eſt,ſcilicet Ieſus ille qui eſt propheta, prædicator faciens tot miracula. *A Naſareth Galilææ.* A patria quoque deſcribunt: vt admirantes omnes vtriuſque ſexus intelligant,quis eſt hic. *Et intrauit Ieſus in templum dei.* Non iuit ad plateam aut arcem,ſed ad templum dei terminat celebrem aduentum.Templi autẽ nomine intellige atria templi: in quæ licebat Iudæis non ſacerdotibus ingredi,in quibus morabantur orãtes deum.in ipſum enim templum non erat fas ingredi niſi ſacerdotibus. *Et eiiciebat.* Secundò nunc eiicit: quia non ſe correxerunt eiecti iterum biẽnio ante. *Omnes uendentes & ementes.* Pari pœna inſequitur vendentes & ementes:& abſque exceptione. *In templo.* hoc eſt, in atriis templi,vt dictũ eſt.Locus vbi venditur & emitur,in cauſa deſcribitur. *Et menſas.* Non ſolùm contra homines vẽdentes & ementes:ſed & contra inanimatas res præparatas ibidem ad ſeruitium negociatorum,vindictam exercet. *Nummulariorũ.*

qui reſide-

qui reſidebant ibi ad commutationes numorum, lucrãdo, vt fieri ſolet in cambiis. numularij enim negociatores ſunt numorum, vendendo & emendo numos. Et erat hic locus illis cõmodus: quia empturi animalia pro ſacrificiis, & vniuerſaliter veniẽtes in Hieruſalem deuotionis cauſa, ibant ad templum: & egentes commutatione numorum, inueniebant ibidem reſidentes numularios. Sicut videmus Romæ in gradibus ſancti Petri: & ſimiliter ementes & vendentes etiam in intimo atrio ante fores beati Petri (ita quòd extra in parietibus ipſius eccleſiæ appenderentur venalia) vidit mundus totus abſque eiectore. *Et cathedras uendentium columbas.* Meminit ſpecialiter ſedium in quibus reſidebant vendentes columbas: vt à ſummo negocio numulariorũ vſque ad minimum negocium vendentium columbas (quę erant minimæ res tunc ibidem venales) deſcribat etiam in ipſas inſenſibiles res vindicaſſe. *Euertit.* Non dedignatur manibus propriis Ieſus hæc euertere. Euertit autem vt monſtraret non eſſe redeundum ad huiuſmodi illic negocia exercenda. *Et dixit eis, ſcriptum eſt* . Eſa. 56. *Domus mea domus orationis uocabitur: uos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum.* Prima vice reprehenderat illos honeſto vocabulo, increpando negociationem illic: modò acriùs arguit induratos, producendo in lucem, quòd non ſolùm negociationis, ſed rapinę domum effecerunt domum dei. Quemadmodum enim ſpelunca occultat latrones ad ſpoliandum tranſeuntes, ita ſub ſpecie commoditatis exhibendæ diuino cultui in domo dei, pallientur iſti oppreſſores peregrinorum. nam hinc apparet, quòd aggrauando precia expilabãt peregrinos, quos oportebat ab illis emere & cum illis commutare: alioquin non aſſimilarentur latronibus. *Et acceſſerunt ad eum cæci & claudi in templo: & ſanauit eos.* vt etiam miraculorum teſtimonio tunc fidem honorantium cõfirmaret, & aduerſantes confutaret. *Videntes autem principes ſacerdotum & ſcribæ mirabilia, quæ fecit, & pueros clamantes in templo, & dicentes, Oſanna filio Dauid, indignati ſunt.* Principes ſacerdotum & doctores legis non ſolùm abſtinent à laudando Ieſum viſis etiam miraculis, ſed indignantur, impotentes occultare venenum internum. *Et dixerunt ei, audis quid iſti dicunt?* Interrogãt Ieſum ſi audit, vt crimen aut lęſę maieſtatis aut vſurpantis Meſię nomen in ipſum Ieſum retorqueant, tanquàm ipſe ſe acclamari Meſiam procuret. *Ieſus autem dixit ei: utique. Nunquam legiſtis, quia ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem.* Prudens & confutatiua reſponſio: monſtrando cauſam puerilis dicti non

eſſe hominem aliquem procurantem aut excitantem, ſed deum implentem antiquas prophetias ſic. Ex his enim ſcriptis in pſalmo octauo verbis confutati ſunt ſacerdotes & doctores:& firmata eſt fides credentium, audiendo etiam teſtimonia propheta-rum in vocibus puerorum impleri. *Et relictis illis abijt foras extra ciuitatem in Bethaniam.* caſtellum quaſi ſtadiis quindecim diſtans à Hieruſalem. *Ibique manſit.* pro, diuerſatus eſt. Significatur enim, quòd velut hoſpitatus eſt ibi. Significauit nanque per hoc euangeliſta, quod poſt tantum honorem in Hieruſalem, diuerſorium non habuit in Hieruſalem: proculdubio quia noluit. & hoc vt omnis calumniandi occaſio tolleretur pontificibus. Completo ſiquidem myſterio ſolennis aduentus, rediit Ieſus ad ſolitum ambulãdi modum cum diſcipulis ſuis, & ad ſolitum prædicandi officium, ad ſolita hoſpitia. Et vltra hoc noluit tunc hoſpitari in Hieruſalem, ne redderet hoſpitem ſuſpectum: tanquàm conſcium tantæ nouitatis, qua Ieſus acclamatus eſt rex. *Mane autem.* die ſequenti: quę tunc fuit vigeſima prima dies Martij more Romano. octauo nãque kalendas Aprilis crucifixus eſt: & quinto die antè venit Ieſus ſuper aſinam in Hieruſalem. *Reuertens in ciuitatem eſuriit.* in veritate: vt pote tantæ ſobrietatis, vt etiam mane eſuriret. Et ſignum eſurientis mõſtrauit propter myſteriũ. nam totum hoc factum circa ficum, res geſta fuit non propter rẽ ipſam, ſed in figuram. Ita quòd ſicut parabolas verbis, ita geſtis iſtis compoſuit figuram deſiturę ſynagogę Iudæorum ſecundum diuinũ cultum. *Et uidens fici arborem unam ſecus uiam.* pro, in via, *uenit ad eam.* Sciebat quòd non erat tempus ficuum: ſed venit, cõponens figuram actu veniendi. *Et nihil inuenit in ea niſi folia tantũ. Et ait illi: nunquam.* pro, nõ vltra, *ex te fructus naſcatur in ſempiternũ. Et areſacta eſt continuo ficulnea.* Maledictio iſta manifeſtat, quòd figuram componebat. Arbor enim non dabat occaſionem maledictioni (quia non erat tẽpus fructus) ſed figurata. ſynagoga per arborem, merebatur maledictionem. ¶ Ad literam geſta hæc ſignificãt deſiderium Ieſu Chriſti paſcendi ſe ſalute Hebræi populi in cultu diuino ſeruientis deo, & aduentum ipſius ad percipiẽdos fructus bonorum operum in ipſo: ſed quia inuenit populum colentem deum foliis tantùm: hoc eſt exterioribus tantùm verbis & oblationibus (populus enim hic labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me) ideo maledicit illi, ita quòd non ad tempus ſed in æternũ non proferat fructum. Nunquàm enim fructificaturus eſt iudaicus cultus: qui ſtatim vt maledictus eſt ab ipſo, aruit.

aruit.eſt enim illius maledicere malum facere. Quod ſecundum rem fuit in Ieſu Chriſti morte ac reſurrectiõe adimpletum: quia ex tunc legalia mortua fuerunt. quanuis ſecundum apparentiam vſque ad Hieroſolymitanum excidium tolerata fuerint. *Et uiden tes diſcipuli mirati ſunt, dicentes: quomodo continuo aruit? Reſpondens autem Ieſus, ait eis, Amẽ dico uobis, ſi babueritis fidem & non hæſitaueritis.* pro, diiudicaueritis. hoc eſt, non diſcreueritis inter facile & difficile opus apud deum: tanquàm confidentes, quòd opus facile faciet & non faciet difficile. *Non ſolum de ficulnea.* pro, id quod accidit ficui, *facietis: ſed & ſi monti huic dixeritis, tolle & iacta te.* pro, tollere & iactare, *in mare.* Paſſiua imperatiua ſunt tollere & iactare. Et conſonat executioni. *Fiet.* Non dicit & faciet: quia non intendit dicere, quòd mons tollet ſe & mittet ſe in mare, ſed quòd tolletur & mittetur in mare. *Et omnia.* nulla exceptione facta. *Quæcunque petieritis.* Non velleitate, non conditionaliter, ſed ſimpliciter & abſolute. *In oratione.* in mentis ad deum eleuatione, in qua nullus abſolute petit niſi ad quod abſolute petendum ſpirituſſanctus mouet. *Credentes.* ne modica fides obicem ponat aut impediat. *Accipietis. Et quum ueniſſet in templum, acceſſerunt ad eum docentem principes ſacerdotum & ſeniores populi, dicentes: in qua poteſtate hæc facis? & quis tibi dedit hanc poteſtatem?* Non dicunt in qua poteſtate hæc dicis, doces, aut prædicas, ſed facis: quia de authoritate faciendi non docendi quærunt. Duo autem operum genera fecit Ieſus in templo. Alterum miraculorum: quoniam tunc curauit in templo cæcos & claudos. alterum eiectionis vendentium & ementium, euerſionis menſarum &c. Tertium quoque factum tunc fuit, quòd ſedens ſuper aſinam venit cum tanto comitatu, concurſu, & honore in templum. ¶ Sed quum non tunc incœperit Ieſus miracula facere, ſicut nec tunc incœperat docere populum, ſed continue miracula fecerit, minus quadrat, quòd de authoritate faciendi miracula inquirant. & tanto minus conſonat, quanto quærunt, quis dedit tibi hanc authoritatem? Vnde relinquitur, quòd ad literam quærunt qua authoritate eiicis vendentes & ementes, euertis menſas & ſedes, vetas ferri vaſa per templum? qua authoritate commoues totum populum ad huiuſmodi concurſus gratia honorandi te tanto faſtu? ¶ Conſonant huic ſenſui perſonæ interrogãtium ſcilicet principes ſacerdotum & ſeniores populi: tanquàm ad ipſos ſpectet & cura templi & cura ne huiuſmodi nouitates fiant in

ciuitate. Conſonant verba, quis dedit tibi hanc poteſtatem? Cæſar, Pilatus, magiſtratus, Pontifex &c. Conſonat euitatio reſponſionis: quòd ſcilicet Ieſus noluit dicere qua authoritate hæc faceret. quum conſtet, quòd aperuit qua poteſtate faciebat miracula, quando dicebant, quòd in Beelzebub eiicit dæmonia. *Respondens autem Ieſus, dixit eis: Interrogabo uos & ego unum ſermonem: quem ſi dixeritis mihi, & ego uobis dicam in qua poteſtate hæc facio. Baptiſmus Ioannis unde erat: e cælo an ex hominibus? At illi cogitabant, inter ſe dicentes, si dixerimus e cælo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis illi? ſi autem dixerimus ex hominibus, timemus turbam.* Siue inter ſe, ſiue intra ſe, ſiue ſecum, ſiue apud ſe legas, vna communis reſponſio præ ſe fert collationem habitam inter illos de reſponſione danda, ſignificari per illa verba inter ſe dicentes. Quod cõfirmatur ex numero plurali ſi dixerimus. conferentium enim hic ſermo eſt. *Omnes enim habebant.* pro, habent, *Ioannem ſicut prophetam.* Continuatio eſt collationis ſacerdotum, conſiderando quid ſentit populus de Ioanne. *Et reſpondentes Ieſu, dixerunt: neſcimus. Ait illis & ipſe. nec ego dico uobis in qua poteſtate hæc facio.* Noluit Ieſus dicere ſe Meſiam, ad explicandum qua authoritate hæc facit: quia non erat adhuc tempus mortis eius. vſque ad vltimum enim diem hoc reſeruauit: quia ſciebat illos dicturos: Blaſphemauit, reus eſt mortis. *Quid autem uobis uidetur? Homo quidam habebat duos filios: & accedens ad primum dixit, fili uade hodie operari in uineam meam.* pro, in vinea mea: *ille autem reſpondens ait, nolo: poſtea autem pœnitẽtia motus, abiit. Accedens autem ad alterum, dixit ſimiliter: at ille reſpondens ait, eo domine.* ſiue abeo domine, vel ſecundum alios ego domine, imperfecto ſermone. Significatur præſto ſum, promptus ſum ad parendum. *Et non iuit. Quis ex duobus fecit uoluntatem patris? Et dicunt ei: primus. Dicit illis Ieſus, Amen dico uobis.* Parabola horum duorum filiorum clara eſt in ſe. Senſum autem illius literalem ipſe Ieſus manifeſtat, applicando perſonam primi filij Publicanis & meretricibus: vtpote manifeſte profeſſione ſuæ vitæ repugnantibus deo patri, ſicut ille dixit patri nolo, & poſtea pœnitentibus, ſicut ille pœnitentia ductus iuit ad operandum in vinea patris. perſonam verò ſecundi filij ſacerdotibus, ſcribis ac ſenioribus: vtpote officiorum ſuorum profeſſione exhibentibus ſe promptos ad opera dei, ſicut ille dixit, ego ſeu eo domine, ſed facto nihil exequentibus, ſicut ille non iuit ad operandum in vinea. Et hic ſenſus literalis non ſolùm verificatur in genere, ſed in ſpecie de ipſis tunc, ad quos

loqueba

loquebatur. *Quia publicani & meretrices præcedent.* pro, præcedũt. ad præſentes enim applicat parabolam. *Vos in regno dei. Venit enim ad uos Ioannes.* Non dicit veni ego (vt non ſeipſum illis exoſum proponat) ſed venit Ioannes, vt baptiſmum pœnitentiæ Ioannis, de quo mouerat quæſtionem, approbaret, ſanctúmque monſtraret: quod illi dixerant ſe neſcire. *In uia iuſtitiæ.* tam exercitata quàm prædicata. *Et non credidiſtis ei. Publicani autem & meretrices crediderunt ei. Uos autem uidentes, nec pœnitentiam habuiſtis poſtea ut crederetis ei.* Peiores concludit illos quàm parabola pinxerat: dum eos etiam poſt viſam pœnitẽtiam Publicanorum & meretricum, obſtinatos dicit. *Aliam parabolam audite.* Præcedenti parabola ſacerdotum ac primatum impœnitentiam ac pertinaciam, hanc verò eorundem ex crimine committendo contra ipſum Ieſum perditionem diſcribit. *Homo erat paterfamilias, qui plantauit uineam, & ſepem circumdedit ei, & fodit in ea torcular, & ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus eſt. Quũ autem tempus fructuum appropinquaſſet, miſit ſeruos ſuos ad agricolas, ut acciperent fructus eius. Et agricolæ apprehenſis ſeruis eius, alium ceciderunt, aliũ occiderunt, alium uero lapidauerunt. Iterũ miſit alios ſeruos plures prioribus: & fecerunt illis ſimiliter. Nouiſſime autem miſit ad eos filium ſuum.* Parabola eſt clara. Senſus verò intentus eſt. Homo paterfamiliâs eſt deus. Vinea eſt domus Iſrael, teſte Eſaia capite quinto, plantata in terra promiſſionis: iuxta illud vineam de AEgypto tranſtuliſti, eieciſti gentes & plantaſti eam. Seps, turris & torcular ſicut omnia, quæ oportet & expedit habere vineam optimam ſignificant: ita omnia opportuna & ſpectantia ad bonum populi Iſrael ſignificant data à deo: munitiones ſcilicet ab extraneis tam ſpirituales quàm corporales, & ſecuram habitationẽ velut in turri, & neceſſaria quæque inſtrumenta ad omnia, velut torcular reſpectu vineæ. Agricolæ, primates ſunt. peregrinatio ſubtractio eſt gratuiti auxilij ſeruantis illos à malo. Tempus fructuum, tempus bonorum operum diuerſis ætatibus populi eſt. Serui miſſi, prophetæ ſunt. Tres factorum iniuriæ (ſcilicet cædere, lapidare, & occidere) vniuerſæ ſunt iniuriæ illatæ ſanctis dei à Iudæis. Miſſio filij eſt miſſio Meſiæ, nouiſſime facta: quia poſt ipſum non expectatur vlterius propheta, ſed ipſe eſt legis & prophetarum finis. *Dicens: uerebuntur forte filium meum.* Aduerbium, fortè, non eſt de textu. Non ſignificatur quod erit, ſed quod eſſe debet ex conditione perſonæ quæ mittitur. *Agricolæ autem uidentes filium, dixerunt intra ſe.*

hoc eſt colloquendo inter ſeipſos in ſecreto conſilio. *Hic eſt hæres.* Audita ſuſcitatione Lazari Pontifices & Phariſæi collecto concilio dixerunt: quid facimus, quia hic homo ſigna multa facit: ſi dimittimus eum ſic, omnes credent in eum. Quod hîc ſub parabola dicunt, hic eſt hæres, ibi ſub proprietate verborum dicunt, omnes credent in eum. eſſe enim vineæ Iſrael hæredem, eſt omnes Iſraelitas credere in ipſum. *Venite.* Colloquium manifeſte apparet inter ſe. in concilio enim illo Caiphas inuitauit alios. *Occidamus eum.* ab illo nanque die definierunt occidere Ieſum. *Et habebimus.* pro, occupemus, *hæreditatem eius.* gentem ſcilicet & locum primum. venient Romani & tollent locum noſtrum & gentem. Quod parabola ſub lucri ſpecie ſcribit, res geſta ſub euitatione damni implet. idem eſt enim non perdere vineam & habere illam. *Et apprehenſum eum eiecerunt extra vineam, & occiderunt.* Totum hoc ad literam eſt impletum, dum Ieſus comprehenſus à principibus ſacerdotum eiectus eſt à domo Iſrael, tanquàm ſeductor in manus gentilium, & per eorum manus occiderunt illum. *Quum ergo venerit dominus vineæ. quid faciet agricolis illis? Aiunt illi.* aliqui auditores recti iudicij. *malos male perdet: & vineam ſuam locabit aliis agricolis, qui reddent ei fructum temporibus ſuis. Dicit illis Ieſus, Nunquã legiſtis.* Saltat Matthæus, omittens quæ Lucas refert in ſcripturis, pſalmo centeſimo decimo octauo apud Hebræos. *Lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Plus ſubiungit quàm parabola pateretur. parabola enim vſque ad vindictam duxit: ſed hac additione ſuppletur, quòd occiſio filij non priuauit filium hæreditate. hoc enim ſignificat adiuncta prophetia de Meſia ſub metaphora lapidis. Lapis nanque Chriſtus eſt, qui reprobatus ab ædificantibus, à primatibus, ſacerdotibus, Phariſæis, ſenioribus (qui velut conſtructores viuæ fabricæ erant inter Iudęos) factus eſt, per reſurrectionem à mortuis, in caput, in ſummum locum anguli, iungendo vtranque populum Iudæum & gentilem in vnum: vt rei probauit euentus. *A domino.* non ab homine, non à cœlo. *Factum eſt iſtud: & eſt mirabile in oculis noſtris. Ideo.* propter veſtrum hoc crimen & mei exaltationem futuram. *Dico uobis, quia auferetur a uobis regnum dei.* Impletum eſt hoc ad literam excidio Hieroſolymitano ſubſecuto per Romanos, quantum ad cultum diuinum: quantum autem ad virtutem cultus, qua ſortiebatur rationem regni dei, impletum eſt morte Chriſti. nam ex tunc

ceſſauit

ceſſauit in veritate eſſe regnum dei vetus cultus. *Et dabitur genti.* per baptiſmi regenerationem genitæ: vt res ſubſecuta teſtatur. ¶ Vbi aduerte, quòd inter hanc parabolæ de vinea concluſionem, & parabolam ipſam interpoſuit Ieſus ſermonem de lapide reprobato ab hominibus & exaltato à deo, vt ordinem venturæ hiſtoriæ texeret: monſtrando, quòd ipſe quidem eſſet occidendus reprobatus ab ipſis, ſed à deo exaltandus, & ſic ab ipſis auferendum regnum dei, & dandum nouæ genti. *Facienti fructus eius. Et qui ceciderit ſuper lapidem iſtum, confringetur: ſuper quem uero ceciderit, conteret eum.* Duo genera caſus deſcribit. Alterum cadentium ſuper lapidem: tanquam excelſo loco ruendo, vel impingendo ſuper lapidem. Alterum ſuper quos lapis iſte cadat: tanquàm ruens vel demiſſus excelſo loco. In primo caſu confractio, in ſecundo contritio deſcribitur: ad ſignificandum, quòd quanto id quod conteritur ſeu contritum eſt deterioris eſt conditionis, quàm illud quod confringitur ſeu confractum eſt, tanto maius malum imminet ſecundis quàm primis. Rurſus in primo caſu homines concurrunt actiue & paſſiue. ad eorum ſiquidem actionem pertinet, qui ceciderit ſuper lapidem iſtum: nullus nanque cadit ſuper Chriſtum niſi peccando. ad paſſionem verò ſpectat confringentur. pœna nanque eſt confractio: caſus verò culpa. In ſecundo autem homines concurrunt tantùm paſſiue, & lapis actiue. & ſignificat caſus lapidis actionem punitiuam. ¶ Et ſignificatur per hæc differentia inter pœnam quam incurrit homo peccans in Chriſtum ex ſua culpa, & pœnam quam infert ipſe Chriſtus iratus: quòd illa eſt velut confractio, hoc eſt, curabilis: iſta autem eſt velut contritio, hoc eſt, incurabilis. Et vere ſic eſt: quoniam quantumcunque homo peccet, curari poteſt, niſi deus iratus ſubtrahit gratiam, induret cor, & cætera. Et hic ſenſus directe monſtrat pœnam Iudæorum irreparabilem: quoniam ipſe lapis cadet ſuper illos, quo ad ſpiritualia ſubtrahendo gratiam, quo ad temporalia mittendo Romanos ad excidium. *Et quum audiſſent principes ſacerdotum & Phariſæi parabolas eius, cognouerunt quod de ipſis diceret. Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas: quoniam ſicut prophetam eum habebant.*

CAPVT XXII.

ET *reſpondens Ieſus.* Cogitationi ſacerdotum & Scribarum, affectantium ipſum capere. *Dixit iterum in parabolis eis: dicens.* Primę parabolæ de vinea & lapide, deſcripſerant primates puniendos eiectione & perditione: hæc parabola non ſolùm eos, ſed populum puniendum ſimul cum ciuitate, & ſpeciem pœnæ incendio & exercitu deſcribit: declarando ſurrogandos eſſe bonos & malos, nõ impunè tamen mali ibi erunt. *Simile eſt regnum cœlorum.* Secundum præſentem ſtatum vſque ad præſentis ſtatus terminum incluſiue. nam ad terminum præſentis ſtatus ſpectat damnatio hominis ſine veſte nuptiali. *Homini regi.* Non ſolùm homini regi, ſed toti negocio recitando, quod incipit ab homine rege, aſſimilari intellige regnum cœlorum. Parabola clara eſt. Et intendit per hominem regem deum: qui rex eſt vniuerſi. *Qui fecit nuptias filio ſuo.* Nuptiæ filij dei, myſterium eſt incarnationis. tunc deus fecit nuptias filio ſuo, quum verbum caro factum eſt ad habitandum in nobis: hoc eſt, ad copulandum ſibi eiuſdem iam naturæ ſponſam eccleſiam fidelium hominum. Ieſu Chriſti nanq; ſponſam eſſe eccleſiã, Paulus ſæpe teſtatur ad Epheſios & Corinthios. vnde nuptiæ iſtæ durant vſque ad conſummationem ſeculi. *Et miſit ſeruos ſuos.* Primò Magos, deinde Ioannem Baptiſtã, poſtea Apoſtolos, inter quos computa Ieſum, homo, quatenus ſeruus dei & propheta habebatur. *Vocare inuitatos.* Proculdubio Iudæos iã per prophetas inuitatos. Magi enim facto vocauerunt inuitatos, vbi eſt, &c. Ioannes Baptiſta, ipſe Ieſus & diſcipuli miſſi per caſtella, &c. vocauerunt inuitatos Iudæos tantum. *Ad nuptias.* Regni cœlorum. *Et nolebant venire.* Pauci enim credere voluerunt in Ieſum, prædicantibus Ioanne, Ieſu & diſcipulis. *Iterum.* Poſt reſurrectionem. Miſit alios ſeruos. Vere alios actos ex dono ſpiritusſancti. *Dicens, Dicite inuitatis Iudæis.* Diſcipuli enim Chriſti poſt Pentecoſten Iudæis prædicauerũt. *Ecce prandium meum paraui: tauri mei & altilia occiſa ſunt, & omnia parata, uenite ad nuptias.* Primò miſſi ſerui: ſolummodò vocauerunt Iudæos ad nuptias. Secundò autem miſſi, habent in mandatis non ſolùm vocare Iudæos: ſed explicare illis quòd omnia ſunt parata: quia diſcipuli edocti à ſpiritusſancto ſunt prædicare Iudęis Meſiam veniſſe, crucifixum mortuum reſurrexiſſe: & breuiter omnia quæ pro ſalute eorum facienda erant, parata eſſe: nihil ſupereſſe, niſi vt ipſi veniant fide ad eccleſiam Ieſu Chriſti. ¶ Si ſingulorum ſignificationes exiguntur, quod tamen non oportet, prandium paratum

eccleſia

eccleſia in Chriſti fide & ſacramentis eſt. Tauri & altilia macta-ta, vtriuſque teſtamenti patres in cibum harum nuptiarum, hoc eſt fidei Chriſtianæ, ſunt: prophetæ ſcilicet & Ioannes Baptiſta, ipſáque mors Ieſu. huic (inquiunt Apoſtoli prædicantes) omnes prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere credentes in nomine eius. *Illi autem neglexerunt & abierunt, alius in uillam ſuam, alius uero ad negociationem ſuam.* Negligentes Iudæi venire ad fidem Chriſti, in duas ſecantur partes, ſcilicet euntium in villam, hoc eſt agrum ſuum ad colendum illum, & euntium ad negociandum. In quibus vniuerſæ negligentię cauſæ comprehenduntur. nam aut occupatione velut neceſſaria, quæ per culturam agri ſignificatur, aut occupatione non neceſſaria, ſed lucri cauſa, negligamus. Tertia autem cauſa, ſcilicet vacare delectabilibus, non parit negligentiam, ſed reddit impotentem ad veniendum: & ideo non computatur inter cauſas negligentiæ.
Reliqui uero tenuerunt ſeruos eius. Iudæorum multi velut affecti & occupati ſuis, neglexerunt credere in Chriſtum poſt pentecoſtē: ſed aliqui primates inter illos, excanduerunt contra Chriſti diſcipulos, & ad literā tenuerunt Apoſtolos & contumeliis affecerunt, communiter quando ibant à conſpectu concilij gaudentes quoniam digni fuerant pro nomine Ieſu contumeliam pati. *Et contumeliis affectos occiderunt.* Stephanum, Iacobum fratrem Ioannis, & Iacobum fratrem domini. *Rex autem.* deus. *quum audiſſet.* Tempus vindictæ ſcribitur ob crimen in Chriſtum: inchoatum dum Chriſtus per ſeipſum prædicaret, & conſummatum ob crimina in ipſum prædicantes poſtea Apoſtolos. Totum enim hoc tempus fuit tempus viſitationis eius, quod non cognouit Hieruſalem. *Iratus eſt.* Iuſtitiam vindicatiuam exercuit. *Et miſſis exercitibus ſuis.* Romanorum exercitus vocat exercitus dei: quia deus dirigebat illos ad vindictam Iudęorum. *Perdidit homicidas illos.* Hieroſolymitanos, ſacerdotes, ſcribas, & cætera. *Et ciuitatem illorum.* Hieruſalem *ſuccendit.* Igne enim quo ad templum combuſta eſt. *Tunc.* Exploſis Iudæis. *Ait ſeruis ſuis, Nuptiæ quidem paratæ ſunt: ſed qui inuitati erant.* Iudæi ſcilicet, quibus dicunt Apoſtoli: vobis oportebat primum prædicari regnum dei, ſed quia indignos vos iudicatis æternæ vitæ, ecce conuertimur ad gentes. *Non fuerunt digni. Ite ergo ad exitus uiarum.* Loca congrua ad vocandum tranſeuntes. *Et quoſcunque.* pro, quotquot, *inueneritis, uocate ad nuptias.* Ad literam ſignificatur vocatio gentium non prius inuitatarum ad regnum dei, facta per Chriſti diſcipulos. Et deſcribuntur vo-

cari in viis,& non in ciuitate aliqua: vt ſignificetur vocatio omnium abſque delectu. viæ enim cōmunes ſunt tranſeūtibus cuiuſcunque nationis. *Et egreſſi ſerui eius in uias, congregauerunt omnes quos inuenerunt, malos & bonos.* Hoc eſt abſque delectu. nulli enim volenti baptizari,ſiue vere,ſiue ficte accedat,negatur baptiſmus. *Et impletæ ſunt nuptiæ diſcumbentium.* Ecce quandiu durat vocatio,quouſque impletæ ſint nuptiæ diſcūbentibus. Quod non erit vſque ad conſummationem ſæculi, quanuis ſingulis ætatibus humanis impleantur nuptiæ ſecundum definitam à deo plenitudinem illius temporis *intrauit autem rex, ut uideret diſcumbentes.* Hactenus de ſolicitudine regis ad vocandum parabola tractauit, proſequendo illam vſque ad finem mundi: modò de cura regis circa ingreſſos ad nuptias incipit tractare.Ita quòd non intendit dicere,neque dicit quòd poſtquam impletæ ſunt nuptiæ intrauit rex:ſed intendit & dicit,quòd poſt vocationem & ingreſſum vocatorum intrauit rex.Intrat deus iudicio,qui foris manet tolerando:intrat autem diſcutiendo & iudicando ſingulos, quum morte viſitat,& iudicio ſuo diſcutit merita cuiuſque morientis. *Et uidit ibi hominem.* Subtilis diſcretio in tanta multitudine deſcribitur. quia enim ita omnes deus videt, vt ſinglorum ſingillatim curam habeat,ideo vnus deſcribitur viſus homo. *Non ueſtitum ueſte nuptiali.* hoc eſt charitate, quæ ſola diuidit inter filios regni & perditionis:vt Apoſtolus declarauit primæ ad Corinthios decimotertio. *Et ait illi, Amice.* officio cōuiuæ propter fidei profeſſionē. *Quomodo huc intraſti, non habens ueſtem nuptialem?* Indigne enim conuiuam ſe exhibuit, irreuerentiam exhibendo nuptiali conuiuio abſque condigna veſte. ¶ Nota prudens lector duo. Primum quòd non contumelioſe increpat:non dicit indigne,pręſumptuoſe,imprudens,ſed amice:non quomodo auſus eſt, ſed quomodo huc intraſti,proponendo interrogatiue factum ſimplex vt ipſe, ſeipſum damnet. ad erudiendum nos, vt etiam in notorio facto non iudicemus inauditum, & examinemus abſque contumelia, abſque conuicio, cum dilectione hominum & odio vitiorum.

¶ Secundū eſt,quid ſi cū veſte ſordida vidiſſet cōuiuā.quādo ſolā negationem veſtis condignę animaduertit. *At ille obmutuit.* Coram diuino iudicio nulla eſt exceptio.ipſa nanq; veritas palā accuſat cōuincit cōfundit. *Tunc.* Nō expectato vniuerſali iudicio.

Dixit rex miniſtris, ligatis manibus & pedibus eius. Pœna inferni, prima eſt obſtinatio in malo: ligatis manibus, ne poſſit operari ad bonum morale,& pedibus ne poſſit affectum habere ad bonū mora-

morale. *Mittite eum.* pro, tollite eum, *& iacite eum in tenebras exteriores.* Intellectus etiam priuatus lumine, nô naturali interno, ſed gratuito ac externo, quo ab extra illuminari poſſet. Deſcribitur cum materialibus tenebris loci inferni. *Ibi erit fletus, & ſtridor dentium.* Pœnis damni apponuntur pœnæ ſenſus. in oculis quidem fletus: in vniuerſis autem membris rigor tantus, vt ad dentium ſtridorem perueniat. Et metaphorico hoc ſermone deſcribuntur omnes pœnæ ſenſus: tanto propinquiùs, quanto ad fidem reſurrectionis corporum corporales pœnæ ſpectant.

Multi autem. pro, enim, *ſunt uocati: pauci uero electi* Hæc cõcluſio aperit, quod nec inuitati omnes, hoc eſt Iudæi, recuſarũt, quãuis ferè omnes: nec carẽs veſte nuptiali fuit vnus, ſed ſub illo multitudo deſcripta eſt fidelium, qui indignos Chriſtiano conuiuio ſeipſos exhibent. *Tunc abeuntes Phariſæi, conſilium inierunt ut caperent.* pro, illaquearent, *eum in ſermone.* Illaquearent autem non in vinculis ligando, ſed laqueo quæſtionis comprehendendo: ſicut aues aut animalia incidunt in laqueos venatoris. *Et mittũt ei diſcipulos ſuos cum Herodianis.* Vt teſtes non ſuſpecti adeſſent. cognoſcebãt enim ſeipſos fore ſuſpectos teſtes cõtra Ieſum: quia inimicabãtur ei. *Dicentes: Magiſter, ſcimus quia uerax es, & uiam dei in ueritate doces, & non eſt tibi cura de aliquo: nõ enim reſpicis perſonam hominum.* Vniuerſa hæc laus ex adulatoria officina, ad prouocandum Ieſum ne timeat præferre deum Cæſari, procedit.

Dic ergo nobis quid tibi uidetur: licet cenſum dari Cæſari, an non? Non quærunt an debeant dare, ſed an licitum ſit in foro conſcientię dare. hæc enim interrogatio, & Ieſu Chriſti reſponſio ſignificat, quod in dubiũ vertebatur apud Iudæos, an liceret ſoluere cenſum Cæſari. Et vt Ioſephus ait libro decimooctauo antiqui. Iudas Gaulonites introduxit hanc quæſtionem tempore natiuitatis Chriſti ſub Octauio Auguſto. Et erat ratio dubij: quia populus dicatus deo, non debebat profiteri ſe ſubditum homini infideli. ſolutio enim cenſus erat profeſſio ſubiectionis perſonalis. Intendebant ergo Phariſæi reddere Ieſum minùs gratum populo, ſi diceret licere dari cenſum Cæſari, tanquam non zelantem quæ dei ſunt. vel tradere eum curiæ Pilati, ſi diceret non licere: tanquam auertentem populum à Cæſare. *Cognita autem Ieſus nequitia.* pro, malicia, *eorum, ait: Quid me tentatis hypocritæ?* Illi laudant: Ieſus laudantes vituperat, manifeſtando quod ſimulant ac tentant, ſi fortè aliquid diſſonum reſponſum daret.

Oſtendite mihi numiſma cenſus. At illi obtulerunt ei denarium. Et ait

illis Ie-

lis Ieſus. *Cuius eſt imago hæc & ſuperſcriptio. Dicunt ei Cæſaris. Tunc ait illis. Reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari.* Illata iſta concluſio eſt ex principatu Cæſaris ſuper ipſos, quem imago cum ſcriptione in nummo cõteſtatur. principũ enim eſt proprium numiſma cõficere in patria ſibi ſubdita. Ex eo itaque quod profitemini in denario principem veſtrum eſſe Cæſarem, conſequens eſſe oportet, vt reddatis, quæ ſunt (hoc eſt iura) Cæſaris Cæſari. *Et quæ ſunt dei deo.* Hinc apparet quod prætextu dei fiebat illa quæſtio, tanquàm cederet in dedecus dei dare cenſum Cæſari. propter hoc enim excludendum Ieſus addidit &, quæ ſunt dei, hoc eſt iura dei, deo. Et docuit per hoc, quod ſoluere tributa, cenſus, vectigalia & quæcunque huiuſmodi principibus infidelibus, non contrariatur ad reddendum, quæ ſunt dei deo: ſed vtrunque poteſt ſimul fieri. Vnde & ipſe Ieſus ſoluit pro ſe & Petro. & Paulus docet, cui tributum tributum. &c. *Et audientes mirati ſunt.* De tã irreprehenſibili ſimul & ſatiſfactoria reſponſione. Fecit enim ſatis & iuribus Cæſaris & iuribus dei. *Et relicto eo abierunt, In illo die acceſſerunt ad eum ſadducæi.* Nomen eſt ſectæ. Apud Iudæos enim tres erant ſectæ, ſcilicet Phariſæorum, Sadducæorum & Eſſeorum. De quibus Ioſephus librodecimooctauo anti. *Qui dicunt non eſſe reſurrectionem: & interrogauerunt eum, dicentes, Magiſter, Moyſes dixit, ſi quis mortuus fuerit non habens filium, ut ducat frater eius uxorem illius, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. Erant autem apud nos ſeptem fratres: & primus uxore ducta defunctus eſt: & non habens ſemen, reliquit uxorem ſuam fratri ſuo. ſimiliter ſecundus & tertius uſque ad ſeptimum. nouiſſime autem omnium & mulier defuncta eſt. In reſurrectione ergo cuius erit de ſeptem uxor? omnes enim habuerunt eam. Reſpondens autem Ieſus ait illis, Erratis.* Abſque contumelia aperit illis dogma eorum eſſe errorem ex ignorantia. Erratis inquit à veritate, docendo non fore reſurrectionem mortuorum. *Neſcientes.* Ecce cauſa erroris. *Scripturas.* Tum interpretari, tum diſcernere. Sadducæi enim non admittebant ſcripturas ſacras niſi Moyſi. & in hoc neſciebant ſcripturas diſcernere: quoniam etiam ſcripturæ prophetarum reputandæ erant inter admittendas. propterea enim dicitur eis, neſcientes ſcripturas: hoc eſt quæ ſunt ſcripturæ ſacræ admittendæ. Rurſus non intelligebant ipſas Moyſi ſcripturas. & in hoc errabant neſcientes interpretari ſenſum ſcripturarum Moyſi. *Neque uirtutem dei.* Sadducæi (vt illorum hæc queſtio quam reputabant, inſolubilem manifeſtat) non ſciebant alium viuendi modum

modum, niſi quem in hoc mundo videbant inter homines: ſcilſcet comedẽdo, bibendo, generãdo, &c. & non ſciebãt virtutẽ dei potentem corpora humana tranſmutare in gloriam impaſſibilitatis ſine cibo & potu, & reliquis huiuſmodi. Et propterea dicitur illis, neſcientes virtutem dei. *In reſurrectione enim neque nubent, neque nubentur.* pro, neque ducunt vxores, neque nubũt. Dixerat duas radices erroris, ſcilicet ignorantiam virtutis dei & ſcripturarum. Vtranque proſequitur, & primò virtutem dei: manifeſtãdo alium viuẽdi modum in reſurrectione, ſcilicet abſque coniugiis, abſque actibus venereis. *Sed erunt.* pro, ſunt, *ſicut angeli dei.* Non ſolùm erũt abſque venereis, ſed abſque partis vegetatiuæ & ſenſitiuæ paſſionibus & indigentiis. hoc enim totum ſignificat ſicut angeli dei: non comedentes, non bibentes, nulli ægritudini aut paſſioni ſubiecti. Et rurſus erunt ſicut angeli dei felices in cõtemplatione dei. ¶ Sadducæi nõ ſolùm negant reſurrectionem, ſed etiam angelos & ſpiritus: vt patet Act. 23. Et propterea Ieſus reſpondendo quæſtioni eorum meminit angelorum: & ſoluit illorum quæſtionẽ inexcogitato ab illis modo. *In cælo.* ad differentiam angelorum damnatorum, qui vocantur dæmones. deſcribit ſiquidem reſurrectionem mortuorum in ſtatu beato. hoc enim ſufficiebat quæſtioni Sadducæorum, qui omnino reſurrectionem negabant. *De reſurrectione autem mortuorum.* Contra quam directè tendebat argumentum Sadducæorum. *Non legiſtis quod dictum eſt.* Deeſt vobis, *a deo dicente uobis.* Superfluit, vobis. Exodi. 3. Proſequitur alteram radicem, ſcilicet ſcripturarum ignorantiam: & affert textum ex ſcripturis Moyſi, quas Sadducęi recipiunt. *Ego ſum deus Abraham, deus Iſaac, & deus Iacob.* Non dicit, ego fui: vt intelligas quòd nõ loquitur de tẽpore, quo Abraham, Iſaac, & Iacob viuebant in hac mortali vita: ſed de præſenti tempore quo alloquitur Moyſen poſt tot annos à morte Abrahæ, Iſaac & Iacob. *Non eſt deus.* Bis legatur deus: ita quòd legẽdum eſt. *Non eſt deus, deus mortuorum, ſed uiuentium.* Nõ dicit, non eſt dominus, quia eſt dominus & viuentium & mortuorum: ſed dicit, nõ eſt deus mortuorum: quia eſſe deum alicuius, ſeu aliquorum eſt coli, haberi, ęſtimaríque deum ab illo, ſeu illis. cõſtat autem mortuorum quatenus mortui ſunt nullum eſſe deum: quia ſunt mortui corpore, ſine ſenſu, ſine intellectu, ſine æſtimatione. Et propterea Ieſus ex hac authoritate conuincit Sadducæos, ꝙ Abrahæ, Iſaac & Iacob viuerent ſpiritus, quando deus ſcilicet tẽpore Moyſi, dixit hæc verba: ego ſum deus Abraham, Iſaac & Ia-

cob:

cob:appellans eorum animas ipſorum nominibus,more ſcripturæ & eccleſiæ.ſancte Petre ora pro nobis. per ſynedochen partē, animam ſcilicet pro toto ponendo:quia anima eſt quodammodo totum quod eſt homo: vtpote non ſolùm præcipua eſſentiæ pars,ſed ratio omnis vitæ & operū hominis. ¶Sed occurrit dubium:quia ex hac authoritate quanuis conuincātur Sadducæi,ꝙ animæ Abrahæ,Iſaac & Iacob ſint immortales, vtpote viuentes longè poſt mortem Abrahæ,Iſaac & Iacob: non tamen apparet quomodo hinc habeatur reſurrectio mortuorum: ad quam tamē comprobandam Ieſus inducit hāc ſcripturam,dicendo:de reſurrectione autem mortuorū non legiſtis,&c. ¶Ad hoc dicitur primò,quòd hæc authoritas affertur ad hominē ſcilicet Sadducæū: quia radix negandi reſurrectionem apud Sadducæos,erat interitus animæ ſimul cum corpore:vnde euellendo hanc radicē conuincit ipſos de reſurrectione. ¶Secundò, quòd licet immortalitas animæ nō conuincat philoſophos,quòd futura ſit reſurrectio mortuorum:conuincit tamen cultores dei expectantes cœleſtis patriæ beatitudinem perfectam: quia non eſſent perfectæ beatæ animæ, niſi vnitæ corporibus bearentur. maneret enim pars ſeparata ſemper à ſuo toto:vnde in Apocaly. Acceptis ſingulis ſtolis clamant expectando corpora ſua. Et propter hanc rationem ſcriptura iſta continet,non ſolùm animas mortuorum viuentes, ſed animas colentes deum,dicendo:ego ſum deus Abraham,&c. vt ex ipſo cultu,reſurrectionis fides, quæ ex vita animarū initiū habet,compleatur. *Et audientes turbæ,mirabantur.* pro,ſtupebāt, *de doctrina eius. Phariſæi autem audientes,quod ſilentium impoſuiſſet.* pro,os obturaſſet,*Sadducæis.* Hinc apparet quàm fructuoſa fuerit domini Ieſu reſpōſio data Sadducæis.argumentū enim quod garrula voce tanquàm inſolubile iactabāt,excluſum videntes,nō ſunt conuerſi ad veritatis lumen,ſed confuſi ſiluerunt, neſcientes quid replicarent. *Conuenerunt in unum:& interrogauit eum unus ex eis legis doctor.* pro,legalis. hoc eſt exercitatus in iis quæ ſunt legis. *Tentans eum: Magiſter,quod eſt mandatum magnum in lege?* Explorare intendebat,quod mandatum cenſebat Ieſus eſſe præcipuum in lege Moyſi. *Ait illi Ieſus,Diliges.* Reſpondet ex ipſa lege Deutero.6. Præceptum charitatis,quæ eſt ſuprema omnium virtutum,antepoſuit. Diliges. hic eſt actus præceptus,nō reſpectu cuiuſcunque obiecti,ſed *Dominum deum tuum.* Ecce obiectum ſummum. *Ex.* pro,in,*toto.* Non in parte. *Tuo corde.* hoc eſt voluntate:cuius proprius actus elicitus eſt diligere. ¶Totalitas

autem

autem dupliciter poteſt exponi, vel poſitiuè, quòd omnis vis voluntatis apponatur ad diligendum deum. Et ſic non præcipitur exequẽdum viatori: quia impoſſibile eſt, ſed implebitur in patria cœleſti. Vel negatiuè: hoc eſt ſic, dilige deum, vt nihil in tuo corde ſit contrarium dilectioni dei. Si enim diligeres hinc deum, & inde aliquid contrarium deo (puta conſulere dæmones) non obedires præcepto huic: quia non diligeres in toto corde, ſed in parte. Et ſimiliter intellige totalitatem in ſequentibus. *Et in tota tua anima.* hoc eſt vita animali: quæ complectitur partem ſenſitiuam & vegetatiuam. Diligere autem in anima (hoc eſt in animali vita) eſt opera omnia ad animalem vitam ſpectantia dilectioni dei ſubiicere, ad dilectionem dei ordinare, in omnib⁹ huiuſmodi operibus dilectioni dei obſequi. non ſufficit enim vt voluntate diligamus deum: ſed oportet in ſenſualibus delectationibus nihil admittere contrarium dilectioni dei. *Et in tota tua mente.* hoc eſt intellectu. Diligere autem deum intellectu, eſt intellectum à dilectione dei motũ, ſeu imperatum aſſentire iis quæ ſunt fidei, & nihil contrarium diuinę dilectioni admittere in intellectu. *Hoc eſt maximum.* pro, magnum, *& primum mandatum.* Eſt enim primum in intentione legiſlatoris, quia hoc præcipuè intendit: & magnum quantitate virtutis in genere mãdatorum, vtpote excedens reliqua, & virtualiter continens reliqua. *Secundum autem.* non æquale, ſed poſterius ac minus. *Simile eſt huic.* Dilectio enim ſimilis eſt dilectioni. *Diliges.* Ecce actus pręceptus, ſimilis actui primo præcepto. *Proximum tuum.* natura rationali, capaci beatitudinis & miſeriæ. *Sicut.* vel vt, *teipſum.* Nõ dicit, quantũ teipſum: quia quadrat ordini naturæ, moris ac charitatis (de qua ſcriptum eſt, ordinauit in me charitatem) vt plus diligam me, quàm proximũ. Sed dicit, ſicut: hoc eſt eo modo quo diligis teipſum. ❡ Aduerte prudẽs lector, quod ſicut in præcepto primo præcipiuntur duo (ſcilicet diligere deũ, & modus diligendi in toto corde, &c.) ita in hoc ſecũdo præcipiũtur duo, ſcilicet diligere proximum, & modus diligendi ſicut teipſum. Quo fit vt in hoc ſecundo contineantur quatuor: quorũ duo præcipiuntur, & duo præſupponuntur. Dicendo nanque, dilige proximum ſic, duo præcipiuntur: & definiendo vt teipſum, duo ſupponũtur, ſcilicet diligere teipſum ſic. nam proximum diligere ſic, præcipitur ad exemplum dilectionis proprię & modi eius. ❡ Et hinc ſequitur primò, quòd præceptum hoc ſecundum non eſt de dilectione charitatis. Ex eo enim quòd præceptum hoc præſupponit dilectionem

ctionem propriam:& conſtat,quòd poteſt impleri ſine charitate (vt patet apud ſeruantes omnia præcepta ſecundæ tabulæ ſine charitate)conſequens eſt,quòd non preſupponit dilectioné propriam ex charitate,nec præcipit dilectionem proximi ex charitate. Rurſus dilectio proximi præcipitur hîc ab exẽplo dilectionis propriæ, certæ & indubitatæ: niſi enim præſupponeret tui ipſius certam & indubitatam dilectioné,non diceret:dilige proximum ſicut teipſum. conſtat autem ꝙ dilectio propria ex charitate,non eſt certa & indubia:non ergo eſt de illa ſermo. Et cõfirmatur:quia ſi præciperetur hoc precepto,dilectio proximi ex charitate,dicẽdum fuiſſet, diliges proximum tuum propter deũ, & nõ ſicut teipſum. Et ſi dilectio propria ex charitate ſupponeretur,dicendum fuiſſet,ſicut debes teipſum diligere,& non de facto,ſicut teipſum:alioquin quicũque non diligit ſeipſum ex charitate,exemptus eſſet ab hoc ſecundo præcepto: quod eſt ridiculum. ¶ Sequitur ſecundò,quòd dilectio naturalis,qua ſcilicet naturali inclinatione quilibet inclinatur ad diligendum ſeipſum, præſupponitur dicendo,ſicut teipſum:& præcipitur ſimilis dilectio proximi. ¶ Manifeſtatur hoc tripliciter. Primò ex hoc ꝙ non præcipitur dilectio ſuiipſius,ſed ſupponitur. Tria enim tãtùm quum ſint diligibilia amore amicitiæ: hoc eſt,vt quibus volumus bonũ,ſcilicet ego deus & proximus:ideo de dilectione dei & proximi dantur præcepta,& de dilectione propria non datur preceptum:quia ego naturaliter amo me,nec egeo virtute aliqua in voluntate ad volendum mihi bonum, ſed ad diligendũ deum: & ſimiliter ad diligendum proximum virtute egeo & præcepto: quia nec ad volendum quæ dei, nec ad volendum quæ proximi ſunt,ſufficiẽtem habeo à natura inclinationem. opus eſt enim ad diligendum deum charitate, & ad diligendum proximum iuſtitia. ¶ Secundò ex eo quòd præceptum de dilectione charitatis, ſufficienter vnico præcepto continetur. Præcipiẽdo enim quòd diligatur deus ſic,vt nec in corde,nec in mẽte,nec in anima, nec in viribus admittatur aliquod cõtrarium deo:implicitè diligi nõ ſolum meipſum & proximum propter deum,ſed omnia quomodolibet referenda in deum dilectum:quoniã quecunque & quoſcunque diligere propter deum,nõ eſt aliud quàm diligere deum: ſicut diligere alia,& alios propter meipſum, non eſt niſi diligere meipſum. At ſi præcipienda fuiſſet alio præcepto dilectio proximi ex charitate,pari aut maiori ratione precipiendum explicitè fuiſſet,dilige teipſum propter deum:quum hoc magis vrgeat, &

magnam

magnam habeat difficultatem. ❡Tertio ex eo quòd(vt iam aliqualiter dictum eſt)dilectio non gratuita : ſed quam debeo proximo, ſecluſa charitate ſufficienter impletur ſeruando præcepta iuſtitiæ & partium eius:puta honorando parentes,non occidendo,non rapiendo,non adulterando:& breuiter ius ſuum vnicuique reddendo, & quæcunque volumus, vt faciant nobis alij hæc eadem illis faciendo. Hæc autem ſecundæ tabulæ, comprehenſa ſub vno præcepto dilectionis proximi ſunt : ſicut omnia primæ tabulæ comprehenſa ſunt ſub præcepto dilectionis dei. Vt ſic omnia quadrent. Eſt igitur literalis ſenſus vſus præcepti, diliges proximum tuum ſicut teipſum. Volito bonum naturalium moralium exteriorúmque rerum,honoris,famæ, pecuniarum, agrorũ &c.proximo tuo, natura rationali: ſicut hoc eſt,illo modo quo vis tibiipſi bonum. ❡Si quæris,quis eſt ille modus? reſpondeo amice,amicabiliter. Præcipitur enim vt diligas proximum propter bonum ipſius proximi,& nõ propter tuam vtilitatem, ſicut diligis teipſum propter teipſum. Diligere enim proximum propter teipſum, nõ eſt diligere proximum,ſed eſt diligere teipſum. Eſt enim dilectio concupiſcentiæ non amicitiæ. Dicendo itaque ſicut teipſum,pręcipit vt amore amicitię diligas proximum, at inſtar amoris quo diligis teipſum. Amicabilia enim,quæ ſunt ad alios,veniunt ex amicabilibus ad ſeipſum. *In his duobus mandatis uniuerſa lex pendet & prophetæ.* pro, tota lex pendet & prophetæ pendent. Patet nanque, quòd omnia ſtatuta in lege & quæcunque tradunt prophetæ, ordinantur , vel ad diligendum deum ex charitate,in quo clauduntur omnia,quæ ſunt fidei,ſpei, religionis & morum,vel ad diligendum proximũ.& in hoc clauduntur quæ ſunt iuſtitiæ,obſeruantiæ, veritatis, amicitiæ, miſericordiæ,& ſimiliũ. *Congregatis autem Phariſæis,interrogauit eos Ieſus,dicens,quid nobis uidetur de chriſto,cuius filius eſt? Dicunt ei, Dauid. Ait illis, Quomodo ergo Dauid in ſpiritu uocat eum dominum, dicens, Dixit dominus domino meo,ſede a dextris meis: donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.Si ergo Dauid uocat eum dominum,quomodo filius eius eſt?* Vera ſolutio quæſtionis eſt,quòd Meſſias habet vtranque conditionem,ſcilicet quòd eſt filius Dauidis, & quòd eſt dominus Dauidis, ſed filius eſt ſecũdum quòd homo, dominus ſecundum quòd deus. Phariſæi autem ignorabant Meſiam conſtare ex duabus naturis, diuina ſcilicet & humana, in vna perſona. *Et.propterea.nemo poterat ei reſpondere uerbum.* Quia carebant potentia reſpondendi , quæ eſt ſcientia illius

ſcripturæ. *Neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare.* Ecce phariſæi ſimiles redditi ſunt Sadducæis : quorum occluſum fuerat os.

CAPVT XXIII.

T*VNC Ieſus locutus eſt ad turbas & ad diſcipulos ſuos, dicēs, super cathedram Moyſi.* Super ſedem docendi & iudicādi in lege dei, ſuper quam Moyſes primus ſedit, & propterea ab ipſo nominatur. *ſederunt.* Autoritatem habuerunt, præſidentes vt iudices. *ſcribæ.* Doctores legis diuinæ. *Et phariſæi.* Diuiſi à communi populo tāquam religioſiores. Non de omnibus itaque Scribis & Phariſæis, ſed de ſedentibus ſuper ſedem Moyſi tractat. ¶Nec dicit ſederunt ſacerdotes aut pontifices, propter reuerentiam ordinis ſacerdotalis. Lege euangelium : nunquam inueniens Ieſum nominaſſe ſacerdotes aut pontifices arguendo aut reprehendendo, ſed Scribas & Phariſæos, profeſſores ſcientiæ & morum, inſtruendo prędicatores, vt non prædicent contra ſacerdotes aut pontifices in ſpecie, propter reuerentiam ordinis. *omnia ergo quæcunque.* Ex cathedra Moyſi, non aliunde. *Dixerint uobis ſeruare.* Hoc infinitum deficit Latinis codicibus: vt Græci teſtantur. Alia dicunt ſcienda alia credenda, alia ſeruanda. ſeruare autem commune eſt præceptis negatiuis & affirmatiuis. *ſeruate.* Parendo præceptis negatiuis. *Et facite.* Parendo præceptis affirmatiuis. *secundum opera uero eorum nolite facere.* Obedite dictis, ſed nolite imitari facta eorum. *Dicunt enim.* Ecce ratio obedientiæ: quia dicunt, quæ ſunt legis diuinæ, quæ ſunt ſanctimoniæ, quæ ſunt bonorum morum. *Et non faciunt.* Ecce ratio non imitandi facta. Et hoc niſi eſſet peccatum, nequaquam inter alia iſtorū peccata numeraretur à domino Ieſu, nec ſolùm numeratur, ſed primo loco nominatur. Turpe enim eſt doctori quum culpa redarguit ipſum: & qui prædicas non furandum furaris, qui prædicas non mœchandum mœcharis inquit Apoſtolus. monſtrum eſt in moralibus dicere & non facere, vita contraria doctrinæ. Et quia magis mouent exempla quàm verba, inde eſt, quòd infructuoſe præſunt ij, quorum vita non præeſt, ſed authoritas, vel doctrina. Nunquam mundum conuertiſſent ad Chriſti fidem apoſtoli ac eorum proximi ſucceſſores, ſi dixiſſent & non feciſſent. nunquam eccleſiæ tot fuiſſent donatæ temporalibus bonis, ſi patres priſci quorum temporibus fuerunt data, dixiſſent & non feciſſent. *Alligant autem.* De contentis in lege Moyſi dixit, dicunt

cunt & non faciunt: de adiũctis ſtatutis ſeu ordinationibus, quas ſcilicet ipſi ſedentes ſuper cathedram Moyſi addunt: modò dicit quòd ligant non vnum aut duo, ſed multitudo ſignificatur vinculo ligationis. *Onera.* præcepta oneroſa. *Grauia.* non leuia ſecundum ſeipſa. *Et importabilia.* hoc eſt vix portabilia. Si enim eſſent omnino importabilia, non dixiſſet, quæcunque dixerint vobis facite. *Et imponunt in humeros hominum: digito autem ſuo nolunt ea mouere.* Cogunt homines ad humeros ſupponendos illis oneribus, ad quæ ferenda nec etiam digitum ipſi volunt applicare: vt vel ſic aliqualiter eſſent inter ferentes onera. ¶ Et deſcripſit per hoc ſecundum peccatum iſtorum eximentium ſeipſos ab oneribus, quæ imponunt aliis, & explicauit grauitatem fere intolerabilem onerum: vt diſcipuli & turbæ diſcerent etiam in iſtis obedire ſedentibus ſuper cathedram Moyſi. niſi enim hęc explicaſſet ſtatim quum dixiſſet omnia, quæ dixerint facite, crederes fortè te non teneri ad obediendum in huiuſmodi grauibus & difficilibus ad exequendum, quæ prælati mandant. ¶ Vtinam hæc verba domini Ieſu, in ſedentibus ſuper cathedrã Moyſi finem habuiſſent: vtinam hodie non verificarentur. Tot iam onera ſunt ſuper vtriuſque teſtamenti honeſtiſſima præcepta, impoſita ſuper humeros hominum, vt Chriſtiani facile ſe ſeruire Chriſto credant, ſi tot laqueis non ſubiicerentur: & confeſſores fœlices ſe arbitrarẽtur, ſi de ſolis diuinis præceptis ſoliciti eſſe deberent. Cum his tamen omnibus parendũ eſt Ieſu dicenti, omnia quæ dixerint ſeruare ſeruate & facite. Et ipſi quidẽ ſedentes ſuper cathedram Ieſu Chriſti, damnationẽ ſuam cognoſcant multiplicando onera: & tu Lutherane damnationem tuã abiiciendo illa. *Omnia uero opera ſua faciunt ut uideantur ab hominibus.* Tertiũ peccatum iſtorum eſt inanis gloria, quam ipſe Ieſus videns corda, ſciebat regnare in animis eorum, ita vt omnia opera ſua ordinarent ad gloriam humanam. Quod eſt peſſimum: vtpote intentionem maculans etiam in bonis ex ſuo genere operibus. *Dilatant enim.* pro, autem, *phylacteria ſua.* Declarat in multis exterioribus actibus bonis aut non malis, apponi à Scribis & Phariſæis circunſtantias malas ſuperbiæ ſeu inanis gloriæ. Et incipit ab obſeruantiis legalibus. Mandatum erat Deutero. 6. ligabis verba mea quaſi ſignum in manu tua: erúntque & mouebũtur inter oculos tuos. Hoc mandatum Phariſæi iuxta ſonum literæ ſeruare volentes, pręcepta legis (ſcilicet diliges dominũ deum tuum &c. & dominus deus tuus vnus eſt. hæc enim duo ibi præcipiuntur)

tur)ſcripta ligabant,vt dicitur in manu ſeu brachio,& vt alij dicunt etiam in fronte:vt inter oculos haberentur.Et hæ ſchedulæ appellantur phylacteria Græco vocabulo. phylacterium enim ſonat conſeruatorium: quia ad conſeruandum memoriam legis erant.phariſæi itaque phylacteriis communibus non contenti, dilatabant ea,faciendo illa latiora,vt magis apparerent. *Et magnificant fimbrias.*deeſt. veſtimentorum ſuorum. Sicut phylacteriis latioribus,ita fimbriis maioribus vtebantur.Erant autem fimbriæ, hyacintinæ vittæ poſitæ in quatuor angulis palliorum, mandatæ à lege Nume.decimoquinto,ad recordationem mandatorum omnium.Ita quòd phylacteriũ erat pro memoria ſpecialiter mandati de vnius dei dilectione ex toto corde &c. fimbriæ autem pro generali memoria mandatorum dei:vt textus ipſi ſonant. *Amant autem primos recubitus in cœnis: & primas cathedras in ſynagogis: & ſalutationes in foro.*pro,foris: *& uocari ab hominibus Rabbi.* Quartum peccatum Phariſæorum eſt, non vti primis locis,ſed amare prima loca in conuiuiis. & ſimiliter non vti primis cathedris,non ſalutari in foro,non vocari Rabbi peccatum eſt,ſed amare hæc.Amor enim primorum locorũ ad prꝗſidendum cæteris, affectus eſt qui ſuperbiæ eſt:amor autem ſalutationum & nominis Rabbi,affectus eſt inanis gloriæ. *Vos autem nolite uocari Rabbi.* Quanuis textus Græcus careat, nolite vocari,ſed habeat,ne vocemini(& bis habet Rabbi: ita quòd ſonat ne vocemini Rabbi Rabbi)quia tamen vocari nõ eſt in poteſtate noſtra, ſed vocantium, ſenſus præcepti eſt,nolite vocari. Non enim prohibetur mihi aliena actio,ſed propria:ac per hoc nõ vocari,ſed affectus vt vocer,affectus ad gloriã nominis. ¶Et dicit Rabbi Rabbi,ad explicandum affectũ ſingularioris honoris in duplicato nomine.ſicut hodie duplicamus domino domino,ſcribẽtes magnis prælatis. Quia vocari Rabbi ſeu quouis alio titulo,non eſt actus vocari,ſed vocantis:ideo dominus Ieſus non prohibet vocari,ſed velle vocari,dicendo ne vocemini,ſicut non reprehenderat Scribas & Phariſęos quòd vocarentur,ſed quòd amarent vocari Rabbi. *Vnus eſt enim magiſter ueſter.* Ratio quare affectus ad nomẽ Rabbi prohibetur eſt,quia vnus eſt doctor noſter qui eſt Chriſtus. Vis iſtius rationis intelligatur ſi cõſiſtere in cõmunitate(.ſ.quia ſolus Chriſtus eſt magiſter veſter,hoc eſt,cõmunis omnibus: reliqui enim ſũt doctores particulares)& inſtãtiã habet:quia apoſtoli erãt doctores cões vniuerſi orbis. & non habetur neruus rationis:quia hinc nõ ſequitur quòd particulares docto-

doctores non debeát velle nominari doctores. nullũ enim præiudiciũ fit vniuerſali doctori, ſi particulares quoque appellãtur doctores. Sed ſi vis rationis intelligatur conſiſtere in hoc, quòd ſolus Chriſt⁹ eſt doctor noſter authoritate (reliqui enim ſunt doctores miniſterialiter tantũ) & intellectũ ſimul fuerit, quòd volẽs vocari Rabbi, affectat honorem ac gloriam doctoris pro ſeipſo, habetur neruus rationis. nã affectans ſeipſum honorari vt doctorem, non exhibet ſeipſum doctorem vt miniſtrum alterius (miniſter enim quærit honorem ac gloriam illius cuius eſt miniſter) ac per hoc exhibet ſe vt doctorem authoritatiue, quod manifeſte præiudicat Chriſto, qui ſolus eſt doctor noſter authoritatiue. Et vt vno verbo dicatur, quia affectus nominis tranſfert Rabbi miniſtrum in quaſi Rabbi authoritate, ideo iniuria fit Chriſto, qui ſolus eſt authoritatiue Rabbi. Hæc eſt vis rationis huius & ſequentium duarum ſimilium. ¶ Et hanc eſſe vim harum rationum teſtatur ipſe Ieſus, ſubiungendo poſt has rationes ſtatim iſta duo capita. Alterum de miniſterio, Qui maior eſt veſtrum erit miniſter veſter. Alterũ de affectu propriæ exaltationis, Qui ſe exaltat humiliabitur. Super hæc enim duo fundantur hæ rationes: vt patet ex dictis. ¶ Vbi intellige amantes vocari Rabbi, pater, magiſter, nõ ex intentione velle ſibi vſurpare nomen, honorem aut gloriam Chriſti vel dei ſeu (quod idem eſt) doctoris patris aut magiſtri authoritatiue (nõ enim oportet ipſis tantam ſuperbiam imponere) ſed facto interni affectus ad honorem & gloriam propriam ex nomine doctoris patris aut magiſtri, non referendo honorem & gloriam in illum cuius ſunt miniſtri, vſurpãt ſibi honorem & gloriam doctoris patris ſeu magiſtri authoritate. afficitur enim ad honorem huiuſmodi tanquam non ſit miniſter: iuxta illud, Quid gloriaris quaſi non acceperis? Qui enim gloriatur, affectum habet ad gloriam quaſi non acceperit, quanuis hoc non habeat in intellectu aut in intentione. ¶ Aduerte hîc quòd in Latinis codicibus deficit hæc clauſula, qui eſt Chriſtus. In Græco enim habetur: vnus eſt enim magiſter veſter qui eſt Chriſtus. Et ſumitur magiſter pro doctore ſeu magiſtro in docendo: quia Rabbi doctorẽ ſeu magiſtrum officio docendi ſignificat. *omnes autem vos fratres eſtis.* Particula iſta non cum præcedente, ſed cum ſequente, quæ de patre vnico tractat, iungenda eſt ita quòd hinc incipit mandatum aliud ſimile primo. Occaſione ſiquidem oblata ex prohibitione affectus ad nomen Rabbi, extendit ſimilem prohibitionem ad nomen patris: inchoans ab hoc, quòd omnes vos

fratres eſtis,quanuis multi veſtrûm multos hic habeant filios. Et vere omnes ſumus fratres,pro quanto ſumus filij vnius communis patris qui deus eſt. ſumus omnes fratres ſecundum animam rationalem(quæ præcipua eſt pars noſtri) quam non dat carnalis pater,ſed ſolus deus omnibus.ſumus omnes fratres ſecundum vitam gratiæ, quam ſola trinitas dat. *Et patrem nolite uocare.* pro,ne vocetis,*uobis.* Circa nomen Rabbi & magiſtri inhibet vocari,quatenus pendet ex noſtro affectu.circa nomen verò patris vetat vocare. Ita quòd ipſa differentia monſtrat illic interuenire peccatum ex parte vocati: hic verò etiam ex parte vocantis. Et vere ſic eſt.nam vocantes doctores & gubernatores, Rabbi & magiſter,non peccant:vocantes autem patrem hominum ſecundum animam(tam in eſſe naturali quàm gratuito)aliquem alium à deo,peccant. *ſuper terram.* Ad excludendum etiã Chriſtum ſecundum quòd homo(qui tunc erat ſuper terram)ratione humanæ naturæ. *Vnus eſt enim pater ueſter qui in cœlis eſt.* Non dicit vt in aliis duobus,qui Chriſtus eſt,ſed qui in cœlis eſt: quia eſſe hominum ſecundum animas in eſſe naturæ & in eſſe gratiæ patrem per creationem,non cõuenit Chriſto homini,ſed ſoli deo.creatione ſiquidem fit tã anima rationalis quàm gratia. ¶Cum his tamen ſtat,quòd licitevocamus patres ſecundũ carnẽ illos,qui nos genuerunt: & patres ſecundum curam ſpiritualem prælatos:& ſic de ſimilibus. *Nec uocemini.* Quia vocari(vt iã dictum eſt)nõ eſt in poteſtate noſtra,intellige prohibitionẽ cadere non ſuper vocari abſolute,ſed pro quanto proficiſcitur à volũtate vocatorũ.Perinde acſi dixiſſet,nec velitis vocari. affectus enim nominis vetatur. *Magiſtri.* Inter Rabbi & magiſtrum hoc intereſt,quòd omnis Rabbi eſt magiſter,ſed nõ ecõuerſo. Rabbi enim ſecundum officiũ docendi magiſter eſt: ſed magiſter etiam dicitur magiſter equitũ,magiſter domus &c.Vnde magiſtratꝰ dicũtur qui præſũt reipublicę.In hoc textu magiſter nomẽ eſt,moderatoris in moribus:ita ꝙ prius doctoris reſpectu partis intellectiuę,modo moderatoris reſpectu partis affectiuę nomen vſurpari prohibet:nomẽ vero patris dãtis eſſe ſpirituale,cõmunicari prohibet cuicũque creaturæ. *Quia magiſter ueſter unus eſt Chriſtus.* Repetit ſimilem rationem quã attulit de nomine Rabbi. Vnde eodem modo hanc intellige quo & illam.Et vere ſolus Chriſtus eſt authoritatiue non ſolùm doctor noſter, ſed etiam magiſter morum noſtrorum. reliqui enim homines miniſtri eius ſunt ad docendũ & moderandum,ſi vere docent & moderãtur:aut fures

ſunt

ſunt & latrones ſi aliud docent,ſi alios mores inducunt. Totus ſiquidem ſermo iſte eſt de doctrina fidei & morib⁹,& vita ſpiritus: & non de doctrina geometriæ, de patribus carnalibus, & huiuſmodi. *Qui maior eſt ueſtrum*. gradu ſeu officio docendi aut moderandi. *Erit miniſter ueſter*. exhibebit ſe ad miniſtrandum vobis:recognoſcendo ſe in veritate accepiſſe maioritatem ad miniſtrādum vobis doctrinam,bonos mores,& vniuerſaliter quæ ſunt ſpiritus. Et ſubiunxit hoc ad declarandum ſtatus officiaque maiorum in ſua eccleſia : vt hinc intelligamus rationem præceptorum,ne vocemini Rabbi & magiſtri. *Qui autem ſe exaltauerit*. Superbus acutiſſime deſcribitur pro proprium obiectum, dicendo ſe: nam obiectum ſuperbi non eſt honor aut gloria, ſed ipſemet:& per propriam actionem circa obiectum. dicendo exaltauerit. Affectus,ſtudium officiúmque ſuperbi totum tendit ad exaltandum ſeipſum. *Humiliabitur*. tandem à deo. *Et qui ſe humiliauerit exaltabitur*. Similiter intellige de obiecto & actione humilis,vt humilitas eſt nomen virtutis contrariæ vitio ſuperbiæ. ¶ Si non intelligis quomodo actus virtutis ſit humiliare ſe, diſtingue te hinc ſecundum quòd tuus es,inde ſecundum quòd dei es: & diſcernendo inter te tuum & te dei,videbis congruere virtuti vt deiicias te tuum,non autem te dei.nam humiliare te dei, eſt deiicere quæ dei ſunt in te ſiue naturalia ſiue gratuita bona : humliare autem te tuum, eſt deiicere quæ aliunde quàm à deo in te ſunt. Affectus itaque ad ſe ſecundum quòd quiſque ſuus eſt,per pronomen,ſe,ſignificatur in humilitate & ſuperbia. Nec hanc virtutem nec hoc vitium inuenis in Ariſtotele,ſed in euangelio: quia euangelica,quia Chriſtiana virtus eſt,non humana:moralis tamē eſt. ¶ Et ſubiunxit hoc tum ad declarandum damnabilem affectum Scribarum & Phariſæorum in ſupraſcriptis,ex pœna à deo diſpoſita exaltantibus ſe:tum ad declarandum laudabilem affectū obſequentium in nolendo vocari Rabbi,&c.ex pręmio repoſito iis qui ſeipſos humiliant. *Væ autem uobis ſcribæ & phariſæi hypocritæ*. ad differentiam Scribarum & Phariſæorum non hypocritarum. Hac enim adiectione explicat,quòd non omnes Scribas & Phariſæos alloquitur,non oēs reprehēdit:ſed illos tantū,qui erāt hypocritę. Erāt eñ inter illos multi boni:vt Nicodem⁹ & Simō leproſus. *Qui*.pro,quia. Rationē reddit. *clauditis regnū cœlorū ante homines*. Ego aperio regnū cœlorū,patefaciēdo doctrina & exēplo ea quę credēda,quę ſperāda,quę amāda in illo ſunt:vos illud clauditis,docētes nō eſſe credendū in me,qui ſum oſtiū regni cœlorū.

vos enim non intratis. vos non creditis mihi.hoc enim eſſet intrare per fidem. *Nec introeuntes.* hoc eſt volentes introire,venientes ad prædicationem meam . *ſinitis intrare* . loquendo contra me, ſtatuendo quòd extra ſynagogam fiat qui fatetur me Chriſtum. *Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ:qui.*pro,quia, *comeditis domos uiduarum.* Auaritiam ſub hypocriſi arguit. *orationes longas orãtes.* In Græco habetur,prætextu longum orãtes . Et clare ſignificatur orationes longas fieri non affectu multum orandi, ſed prætextu: hoc eſt monſtrando multum orare, vt viduæ confidant in vobis tanquam in viris ſpiritualibus & ſanctis , & recurrant ad vos in ſuis neceſſitatibus , vt deponant apud vos pecunias & ſimilia : & ſic exhauriatis opes earum. *Propter hoc amplius.*pro,abundantius, *accipietis iudicium.* Duplex iniquitas (ſimulatæ ſcilicet religionis & iniqui quæſtus) duplicem exigit pœnam. *Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.*pro,quia,*circumitis mare & aridam ut faciatis unũ proſelytum.* Appellabatur proſelytus qui ex gentibus tranſ ibat ad ritum Iudæorum , ſuſcipiens circuncíſionem, & cætera. *Et quum fuerit factus,facitis eum.* veſtra culpa,ex mala vita veſtra. *Filium gehennæ duplo.*Deeſt.magis,*quam uos.* quia vos rei eſtis malæ vitæ:illos autem veſtro exemplo facitis male viuentes, & præter hoc rei ſunt idololatrię quam commiſerant.ingratitudo enim recepti doni fidei,ob malam vitam conſtituit eum debitorem omnium præteritorum. Et nihilominus facile accidere poterat vt proſelyti conuerſantes cum magiſtris ſuis malæ vitæ , fierent duplo peiores:quia nec erant Iudæi nec Gentiles,ſicut modò marani multi, nec Iudæi nec Chriſtiani ſunt. ¶Si autem verum eſt, quòd textus Græcus ſonat vtroſque eſſe dupliciter reos , ſed proſelytos magis, verificatur ex eo quòd Scribæ & Phariſæi hypocritæ,erant rei & infidelitatis in Chriſtum & malæ vitæ : & eiuſdem duplicis iniquitatis reos faciebant proſelytos,& magis reos propter prædictas cauſas . *Væ uobis duces.* Ex eo quòd inter iſta octo væ in ſolo iſto tacentur Scribæ & Phariſæi , & ad duces dicitur,væ vobis, inſinuatur quòd ad ſacerdotes ſeu Pontifices dirigitur ſermo iſte . Quos pro reuerentia ordinis ſacerdotalis non nominat ſacerdotes aut Pontifices,ſed communis illis & aliis officij nomine duces aliorum,ad vitam ſanctam,ad obſeruationem legis , & cætera. *cæci*, Ignorantia affectata ſeu craſſa & ſupina ſignificatur . *Qui.*pro,quia, *dicitis:quicunque iurauerit per templum, nihil eſt.* iuramentum eſt nullum . *Quicunque autem iurauerit in auro templi , debitor eſt .* ſeruandi iuramenti.Ratio quæ feſellit

iſtos

iſtos, debuit eſſe differentia propinqui & diſtantis. Putauerunt quòd templum non eſſet ſanctum, niſi in ſuperficie quæ aurata erat: & ſimiliter altare nõ eſſe ſanctum, ſed oblationem. Ita quòd ſubſtantia templi apud iſtos erat materia remota ſanctitatis. & ſimiliter altare tanquam vas longè diſtans ab oblatione quæ eſt ſancta: vtpote quæ deo offertur. *ſtulti & cæci. quid enim maius eſt, aurum an templum.* Narrato errore ducum, confutat rationibus duabus illum. Altera ſumitur ex maioritate templi ſupra aurum, & altaris ſupra munus. *Quod ſanctificat aurum.* Probatio maioritatis eſt, quia templum ſanctificat aurum & non econuerſo. Quum enim non omne aurum ſanctum ſit, ſed illud quod ad ornamentum eſt templi, conſequens eſt vt ex templo ſanctitatem contrahat aurum. templum enim ipſum ſiue cum auro, ſiue ſine auro ſanctum eſt: Et ſimile eſt de altari & dono. nam altare ſiue cũ dono, ſiue ſine dono ſanctũ eſt: quia altare dei eſt. donũ aũt ſanctificaĩ ex altari: quia nõ poterat niſi in altari offerri. *Et quicũque iurauerit in altari, nihil eſt: quicũque aũt iurauerit in dono, quod eſt ſuper illud, debet. cæci, quid enim maius eſt, donum an altare, quod ſanctificat donum? Qui ergo iurat in altari, iurat in eo, & in omnibus quæ ſuper illud ſunt.* Duo dicebant iſti duces. Primum præferebant aurum templo & oblationem altari in ſanctitate. & contra hoc militauit prima ratio. Secundum, quòd iuramentum per altare aut per templum erat nullum. & contra hoc tendit hæc ratio, procedens circa altare ex incluſione: quia in iuramento per altare, clauditur iurare ꝑ oblationẽ, quę ſuper illud offertur. Et in prõptu eſt ratio veritatis huius. Et repetitur ſtulti & cęci quid maius eſt: quia iurãs in altari, iurat in illo ſecũdũ quòd altaris officiũ habet. cõſtat autẽ altaris officiũ eſſe qđ offerãt ſup ipſũ deo ſacrificia &c. Iurãs igiĩ in altari, iurat in omnib⁹ quę ſunt ſuper altare quatenus altare eſt: ac per hoc in oblationibus ſuper altare. *Et quicunque iurauerit in templo, iurat in illo, & in eo qui habitat in ipſo.* Proſequitur adplicando rationem ad templum: quia iurare per templum includit iurare per deum. Et ſimiliter in promptu claritas eſt; quia templum vt templum eſt habitaculum dei, eſt domus dei. *Et qui iurat in cælo.* Vel ad clariorem doctrinam affertur hoc ſimile, vel errabant quoque in hoc quòd putabant iuramentũ per cœlũ non eſſe iuramentum. quod hic confutatur. *iurat in throno dei, & in eo qui ſedet ſuper eum.* Aduerte in verbis domini explicari tria: cœlum, thronum dei, & deum ſedentem in eo. ad docendum nos, quòd non ſolum iurare per templum dei, per altare dei, & ſimilia quæ im-

mediatam

mediatam habent relationem dei, eſt vere iurare, ſed etiam iurare per creaturas quæ per medium dicuntur dei. Cœlum enim ſecundum ſeipſum res naturalis eſt: ſed vt induit rationem ſedis diuinæ, ingreditur ordinem diuinorũ: & ratione huius intelligitur aſſumi in iuramentum. ¶ Et ratio quare dominus Ieſus interpretanda ſic docet iuramenta, fundatur ſuper naturam iuramenti. Iurare nanque eſt inuocare in teſtem deum: ac per hoc quicunq; iurat, conuincitur ex hoc quòd iurat quòd deum inuocat in teſtē: ac per hoc per quancunque rem iurat, vtitur illa re vt diuina eſt, vt dei eſt, vt deus in illa, ſeu per illam, ſeu ex illa, ſeu cum illa, &c. teſtis ſit. Et propterea iurare per creaturas eſt obligatorium. Et hoc ignorabãt duces iſti cęci. *Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *decimatis menthant & anethum & cyminum.* decimã ſoluitis horum minimorum. *Et reliquiſtis quæ grauiora ſunt legis.* Ecce peccatum in magnis. *Iudicium.* in iis quæ ſunt debita alteri. *Et miſericordiam.* in iis quæ ſunt neceſſaria licet non debita pauperibus, & vniuerſaliter indigentibus. *Et fidem.* hoc eſt veritatem ſeu veracitatem in verbis, in promiſſis, in factis. hanc enim virtutem directe, & primo relinquunt hypocritæ. hypocriſis enim vitium eſt virtuti huic contrarium. *Hæc oportuit facere.* miſericordiam, iudicium, & fidem. *Et illa non omittere.* decimare mentham, anethum & cyminum. Et dixit hæc, ne putares Ieſum reprehendiſſe obſeruationem minimorum. Non vituperat ſeruãtes minima, ſed ſimulantes ſe obſeruatores legis ſeruãdo minima. Et conuincitur ſimulatio: quia ſi ſtudio ſeruandæ legis ſeruarent minima, multo magis ſeruarent maiora, quorum tranſgreſſio eneruat legem. *Duces cæci.* Scribas & Phariſæos hypocritas, appellat duces aliorum: illos doctrina, iſtos profeſſione ſanctimoniæ. cęcos verò in opere proprio, non euitando incurrere in tam manifeſtam peruerſitatem. *Excolantes culicem.* Metaphoricus eſt ſermo à potu ſumpto. Culicem excolare, eſt vinum in quo apparet culex colare per linteum: ita quòd culex cum omni ſua immunditia extra reſtet in linteo, vt ſic vinum mundum bibatur. Vbi ſumma diligentia deſcribitur ad euitandam minimam immunditiam in potu. conſueuimus enim ſi quando culicem in cyatho videmus, contenti eſſe ſimplici extractione eiuſdem: ſed hic deſcribitur colatio adhibita. *camelum autem glutientes.* Nihil commune eſt camelo & glutitioni: nulláque conſonantia reſpondet excolationi culicis, glutitio cameli. Propter quæ crediderim ego tam Græcum quàm Latinum textum corruptum haberi in

beri in nomine proprio iſtius animalis. Contextus metaphoræ exigit,vt animal aliquod magnum ſignificetur quod degluriri bibendo poteſt:alioquin non quadrat metaphora. Sonat enim parabola hæc quòd bibendo hinc euitatis tanta diligentia minimã culicis immunditiam,ita quòd excolatis eum,inde autem glutitis (proculdubio bibendo) animal magnum immundum: puta muſcam magnam,quam vulgariter dicimus muſconem.Si diceretur œſtrum apud Græcos, aſilum apud nos, ſenſum clarum haberemus,quanuis aſilus non currat ad vinum aut aquam, ſed infeſtus ſit bobus. ¶Certiores autem eſſe poſſumus quòd hic eſt literalis ſenſus quem diximus,ex eo quòd ſic & non aliter quadrant omnia.& directe ſignificatur peruerſitas Scribarum & Phariſęorum in ſeruando minima & contemnendo grauiora,ſicut euitantes in potu culicis minimam immunditiam tanta diligentia, & glutiendo in potu aſilum aut veſpam, aut muſconem ſi dici licet.

*Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ:qui.*pro,quia,*mundatis quod foris eſt calicis & paropſidis: intus autem pleni eſtis.*pro, plena ſunt, *rapina & immunditia.* pro.iniuſtitia. Corruptum eſſe textum teſtatur textus Græcus, teſtatur & ipſe contextus ſermonis. nam ſubiungendo, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis vt fiat & id quod foris eſt mundum, clare manifeſtat quod prius dixerat,quòd plena ſunt calix & paropſis rapina & iniuſtitia.Eſt ergo ſenſus literalis,quòd Phariſæi mundabant vaſa potus & ciborum,ſed contenta in vaſis vtriſque erant immunda:vtpote male acquiſita,ſcilicet ex rapina.Et propterea dicitur quòd mundẽt quod eſt intus:hoc eſt, contenta in vaſis. Et intendit ad literam, quòd cibus & potus Phariſæorum erat ex rapina, & tamen quaſi viri mundi non comedebant,neque bibebant niſi in vaſis mũdis. ¶Et per calicem intellige omne poculum: & per paropſidem omne catinum cibi.Græca eſt enim dictio:Latinè patina ſeu catinum dicitur. *Phariſæe cæce, munda prius quod intus eſt calicis & paropſidis: ut fiat & quod foris eſt mundum. Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *ſimiles eſtis ſepulchris dealbatis: quæ a foris.*pro, foris, *parent.* pro, apparent, *hominibus ſpecioſa,intus uero plena ſunt oſſibus mortuorum, & omni ſpurcitia.ſic & uos a foris.* pro, foris, *quidem paretis.* pro, apparetis, *hominibus iuſti: intus autem pleni eſtis hypocriſi & iniquitate. Væ uobis ſcribæ & Phariſæi hypocritæ: qui.* pro, quia, *ædificatis ſepulchra prophetarum, & ornatis monumenta iuſtorum: & dicitis, ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, non eſſemus.* pro, non fuiſſemus

mus, ſocii eorum in ſanguine prophetarum. itaque teſtimonio eſtis uobiſmetipſis: quia filii eſtis eorum qui prophetas occiderunt. Aduerte ꝙ ædificare & ornare ſepulchra prophetarum, ſi conſideratur vt ſit affectu religionis, actus eſt laudabilis, nec eſt teſtificatio mali: ſed ſi conſideratur vt eſt conſummatio operis circa mortuos, ſic eſt actus conſummatorius occiſionis. priùs enim occidunt, deinde ſepeliunt. Ex eo itaque ꝙ patres occiderunt, & ipſi ſepeliunt, cõſummant facto (quanuis non intentione) opus paternũ. Ita quòd teſtimonio eſtis & verbo (dicendo quòd patres noſtri interfecerunt) & facto ſepulturæ, conſummando opus paternum, ꝙ eſtis filij homicidarum. ❡ Et merebantur Phariſæi hanc retortionem ſuorum operum in malum: quia non religioſo animo, ſed ex hypocriſi ædificabant, & ornabant ſepulchra prophetarum, vt mõſtrarent ſe horrere crimina patrum ſuorum contra prophetas: & tamen perſequebantur Ieſum caput omnium prophetarum. *Et uos implete menſuram patrum ueſtrorum.* Deus olim dixit Abrahæ, non dum ſunt completæ iniquitates Amorrhæorum. ſic modò Ieſus dicit implendas eſſe iniquitates patrũ. Sub menſura nãque iniquitatum Iudæorum, quę iam inceperãt in patribus, comprehendebatur occiſio Chriſti, & perſecutio diſcipulorum eius. & propterea Scribis & Phariſæis dicitur: implete menſuram patrum veſtrorum. ❡ Nec imperando, ſed permittẽdo futura, dicit, implete: ſecundum conſuetum loquendi modũ, quo dicimus perſecutoribus noſtris facite totum quod concepiſtis. *Serpentes*, morſu. *genimina*. ſeu germina, progenies. *uiperarum*. ex parentibus venenoſis geniti, vndique venenum habentes. Et dixit hoc, monſtrans ipſos mẽdaciter dixiſſe: ſi fuiſſemus in diebus patrum noſtrorum, nõ fuiſſemus ſocij eorum in ſanguine prophetarum.

Quomodo fugietis a iudicio gehennæ? Quanuis habeatis hîc modos fugiendi iudicia hominũ: nullus tamen erit vobis modus fugiendi à iudicio gehennæ: hoc eſt pœnæ infernalis. *Ideo dico uobis.* Superfluunt hæ duæ dictiones. ad conuincendum vos eſſe ſimiles patribus, qui occiderunt prophetas. *Ecce.* Demonſtrat tempus inſtans, ſcilicet ſuæ reſurrectionis. *Ego.* in cœlis reſidens. *Mitto.* in pentecoſte. *Ad uos.* Iudæos. Extendit ſermonem ad omnes, qui hactenus allocutus eſt Scribas & Phariſæos.

Prophetas. Act. 12. erant in eccleſia Antiochiæ prophetæ.

Et ſapientes, circa diuina. *Et ſcribas.* doctos in lege: apoſtolos ſcilicet & diſcipulos meos. *Et ex illis occidetis & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in ſynagogis ueſtris: & perſequimini de ciuitate in ciuitatem.*

in ciuitatem. vt. cauſam meritoriam denotat. *veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus.* hoc eſt pœna debita pro effuſione omnis ſanguinis iuſti. Non magna, ſed maxima eſt pœna iſta, continẽs in ſe pœnas cuiuſq; occiſoris cuiuſcunq; iuſti. ¶ Nõ ſignificatur quòd iſti dabũt pœnas pro Cain, & pro aliis homicidis (nõ enim bis punit deus) ſed quòd luent pœnam æquiualentem pœnis omnium homicidarum, non quorumcunque, ſed iuſtorum. Et ſignificatur per hoc enormitas grauiſſima criminis Iudæorum. Et verè ſic fuit: quia patres ſęuierunt in homines, iſti in Chriſtũ, deum & hominem. Vnde ipſe dixit: Saule Saule, quid me perſequeris?

Qui effuſus eſt ſuper terram a ſanguine Abel iuſti, vſque ad ſanguinem zacharie filii Barachiæ. Hæc particula dupliciter poteſt apponi præcedenti, vel reſtrictiuè: vt ſcilicet non loquatur Ieſus de effuſo ſanguine iuſto omni ſimpliciter & abſolutè, ſed vſque ad certum tempus, ſcilicet à principio mũdi (quo occiſus eſt Abel à fratre ſuo Cain) vſque ad tẽpus Ioas Regis Iuda: quo occiſus eſt Zacharias filius Ioiadæ, qui nũcupatur Barachias (hoc eſt benedictus domini) propter eius ſanctitatem: vel erat binomius. ità ꝙ vocabatur Ioiada & Barachias: ſicut pater Dauidis vocabatur Ieſſe & Iſai. Hic ſenſus nullam habet contradictionem, ſed quæſtionem quare vſque ad illud tempus tãtùm, & nõ amplius: quum poſtea fuerit occiſus tam Eſaias, quàm Hieremias à Iudęis. ¶ Alter ſenſus eſt, vt apponatur explicatiuè: vt ſcilicet declaret omnẽ iuſtum ſanguinẽ effuſum ab his duobus, ſcilicet Abel & Zacharia. Sed tunc etiam inſurgit quęſtio, quare ab his duobus explicatur omnis ſãguis iuſtus: Ad hoc dicitur, quòd hi duo inducti ſunt tanquam extremi inter iuſtos occiſos, quos ſacra ſcriptura veteris teſtamenti nominat. Extremos autem non ſecundũ iuſtitiam aut ſanctitatem, ſed dignitatẽ. Alter enim eſt ſummum extremũ, ſcilicet Zacharias Pontifex, vtpote filius Ioiadæ pontificis: alter eſt infimum extremum, ſcilicet Abel paſtor ouium. ¶ Vel (quod potiùs crediderim) ideo hi ſoli inducuntur: quia in his tantũ ſcriptura petitionem vindictæ explicat. In Abel: ecce ſanguis fratris tui clamat ad me de terra. In Zacharia: videat domin9, & requirat. 2. Paralip. 24. Quia enim de vindicta ſanguinis iuſti Ieſus loquebatur, par fuit vt illorum iuſtorũ ſanguinem commemoraret, quorum vindicta petita traditur in ſacra ſcriptura: vt ex his duabus vltionibus petitis, intelligantur ſimiliter petitæ vindictæ coram deo omnium aliorũ iuſtorum: ac per hoc rationabiliter dictum ſit: vt veniat ſuper vos omnis ſanguis iuſtus, tanquam petẽs

vindictam

vindictam, à ſanguine Abel iuſti, cuius ſanguis clamauit ad deū, vſque ad ſanguinē Zachariæ, qui moriens dixit, videat dominus & requirat. *Quem occidiſtis.* lapidando ad imperiū Regis Ioas.

Inter templum & altare. In atrio templi erat altare holocauſtorum: ita quòd inter templum & altare holocauſtorū erat ſpatium quoddam in quo erat lauatorium. Latitudo illius ſpatij ſignificatur dicendo, inter templum & altare. *Amen dico uobis, uenient hæc omnia.* mala pœnæ, debita pro vniuerſo iuſtorum ſanguine effuſo. *Super generationem iſtam.* Infra quadraginta ſiquidem annos mala hæc ſuperuenerūt. Quæ fuerunt tanta, vt incredibilia videantur: præter obdurationis perſeuerātis pœnam, quę eſt maior omnibus quas paſſi ſunt, & patientur miſeriis: vt non immeritò dictum ſit venturum ſuper eos omnem ſanguinem iuſtum, &c. *Hieruſalem Hieruſalem.* Stringit ſermonem, alloquēdo nominatim ciuitatem Hieroſolymitanam. Conduplicat autē nomen, exaggerando conditionē ciuitatis, tot dignitatibus, gratiis & beneficiis donatæ. *Quæ occidis prophetas, & lapidas eos qui ad te miſſi ſunt.* Non dicit, occidiſti & lapidaſti, tanquam perfecerit iam ſua crimina: ſed occidis & lapidas, perſeuerans in criminibus iſtis. verè enim perſeuerauit: occidendo Chriſtum, lapidando Stephanum, deinde Iacobum. *Quotiens uolui.* voluntate ſigni: præcipiendo, monendo, viſitando per prophetas, & demum per meipſum. Hæc enim omnia ſigna ſunt congregare volentis. *Congregare filios tuos, quemadmodū gallina congregat pullos ſub alas.* hoc eſt congregare non qualitercūque, ſed ſub protectione mea habitur⁹ vos materno affectu, more gallinæ reſpectu pullorū. *Et noluiſti.* pro, noluiſtis. congregari ſub me. Deus licet non habeat niſi vnam voluntatem, & vnum velle quod eſt ſubſtātia eius: velle tamen diuinum relatum ad præcepta, monita, conſilia, prohibitiones & ſimilia, appellatur à theologis volūtas ſigni: contra quam volumus quotiens peccamus, non obediēdo præceptis dei. Et de hoc velle eſt ſermo, quū dicitur, quotiens volui, & noluiſtis. Relatum verò ad illa quæ ab æterno diſpoſuit executioni mādari, vocatur volūtas beneplaciti. De qua ſcriptum eſt: Omnia quæcūq; voluit fecit, & volūtati eius quis reſtitit, &c.

¶ Aduerte hîc, quòd Ieſus dicēdo quotiens volui, monſtrat ſe eſſe deum, vtpote qui totiens tempore præteritorum prophetarum voluit cōgregare filios Hieruſalem. *Ecce.* Demonſtrantis eſt pœnam deſtructionis. *Relinquetur.* pro, relinquitur. Demonſtrat ſiquidem tanquam præſentem deſtructionem Hieruſalem,

infra quadrageſimum annum ſubſecutam: quum propter breuitatem temporis, tum propter cauſam deſtructionis præſentem. nam infra illam hebdomadam crucifixerunt Chriſtum: propter quod meruerunt, quòd relinqueretur ciuitas deſerta. *Vobis domus ueſtra deſerta. Dico enim uobis, non me uidebitis amodo.* Tempus demonſtrat non ſermonis illius, ſed mortis ſuæ imminentis.

Donec dicatis: Benedictus qui uenit in nomine domini. hoc eſt vſq; ad meum aduentum glorioſum, quando conuerſi ad veritatem, credentes in me, dicetis, confitendo me verum Meſiam: benedictus qui venit, &c.

CAPVT XXIIII.

Et *egreſſus Ieſus de templo ibat: & acceſſerunt diſcipuli eius ut oſtenderent ei ædificationes templi.* Quia audierant, Ecce relinquetur domus deſerta, monſtrare volunt Ieſu ædificium templi, prouocaturi ad miſericordiam. vel vt clarè intelligant, ſi deſertio hæc erit cum deſtructione templi. *Ipſe autem reſpondēs.* pro, Ieſus autē. Superfluit, reſpondens. *Dixit illis: Videtis.* Deeſt nónne. Legendū eſt, *Nonne uidetis hæc omnia. Amen dico uobis: non relinquetur hic lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur.* Totalis deſtructio templi clarè prædicitur. *Sedente autem eo ſuper montem oliueti, acceſſerunt ad eum diſcipuli eius ſecreto.* pro, ſeorſum, *dicentes: Dic nobis.* Nota peti tria. *quando hæc erunt.* quæ dixiſti de ciuitate & templo. Petunt dici ſibi tempus deſolationis Hieruſalem & templi. *Et quod ſignum aduentus tui.* Ecce ſecundum, quo petunt ſcire ſignum aduentus Chriſti ad iudicium. *Et conſummationis ſeculi?* Tertium quod petunt ſibi dici, eſt ſignum conſummationis mundi huius. *Et reſpondens Ieſus.* ad ſingula quæſita ſigillatim. *Dixit eis: Videte.* Inchoat reſpondēdo ad tertium quæſitum, ſcilicet de ſigno conſummationis mūdi. Et circa duo monet eſſe cautos. *Ne quis uos ſeducat.* Ecce primum, ſpectans ad partem hominis intellectiuam. *Multi enim uenient in nomine meo, dicentes: Ego ſum Chriſtus.* Periculum ſeductionis explicat ex multitudine Antichriſtorum: ſignificans ad literam, quòd non vnus tantùm, ſed multi Antichriſti futuri eſſent ante conſummationē mundi. *Et multos ſeducent.* Nō vane vſurpabunt nomen Chriſti, ſed cum effectu deceptionis multorum: tanto ergo magis videte, ne vos ſitis in numero eorum qui ſeducentur. *Audituri enim eſtis prælia & opiniones præliorum.* pro, bella & rumores bellorum. Ordo præpoſterus: ſententia enim incipit ibi, *Videte ne turbemini.* Et eſt

ſecundum

ſecundum cauendum, ſpectās ad partem hominis affectiuam. Et monet vt ſtudium adhibeant ne turbentur, timore: audiēdo prælia, quæ committuntur, & rumores præliorū, futurorum. *oportet enim.* Deeſt. omnia, *hæc fieri.* ex neceſſitate humanorū appetituum. *sed nondum eſt finis.* hæc non ſunt ſigna cōſummationis mundi. *conſurget enim gens contra gentem, & regnum in regnum.* Ne aliqua pauca prælia intelligerent, extendit ſermonem ad gentes & regna diuerſa. *Et erunt peſtilentiæ, & fames, & terræmotus per loca.* Malis quæ ſibi inuicem homines inferunt adiungit mala prouenićtia non ab homine: vt intelligāt, nec etiam iſta mala futura eſſe ſigna conſummationis mundi. Vnde & ſubdit, *Hæc autem omnia.* ſcilicet bellum, fames, peſtis, terræmotus & ſimilia. *initia ſunt dolorum.* non termini. *Tunc.* inter hæc tempora tot viciſſitudinibus malorum ſubiecta. *Tradent vos.* diſcipulos meos. *in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.* Non dicit omnibus hominibus, ſed omnibus gentibus. Hoc neſcio adimpletum adhuc: ſed non dubito implendum. ¶ Et intendit per hæc Ieſus cumulare rationes vtriuſque monitionis. Prius enim ex communibus, & modò ex propriis malis futuris, monet ne ſeducantur, ne turbētur. *Et tunc ſcandalizabuntur multi, & inuicem tradent: & odio habebunt inuicem.* Auget rationem cauendi, ex multiplici ratione ruinæ futurę multis Chriſtianis. Primò, ratio eſt ſcandalum: nam multi quaſi impingent in varias occaſiones peccādi, & præcipuè in exempla aliorum. Et ſcandalizabuntur: hoc eſt, impingendo cadent. *Et multi pſeudoprophetæ ſurgent, & ſeducent multos.* Superius dixerat multos Antichriſtos: modò adiūgit multos pſeudoprophetas. Et eſt ſecūda ratio ruinæ per viam ſeductionis. ſub quibus omnes hæreſum doctores, cum reliquis ſimulata ſanctitate ſeductoribus, comprehendi poſſunt. *Et quoniam abūdabit iniquitas.* Tertia ratio ruinæ eſt abundantia iniquitatis, tum multitudine ac magnitudine, tum præualēdo afflictiones ac oppreſſiones varias inferendo. Et ſic per viam timoris & laſſitudinis.

Refrigeſcet charitas multorum. Charitas ſignificat vel amorem ipſum, vel formam amandi, quę virtus theologalis eſt infuſa. Frigere poteſt charitas, hoc eſt amor erga deum, & erga proximos propter deum: ſed charitas quæ eſt amoris huius forma, nō compatitur ſe frigere, ſi eſt (nam operatur magna ſi eſt) ſed hāc ipſam charitatem frigeſieri eſt ipſam deſinere, eſt animum charitatem habentem oppreſſionibus ſeu timoribus ſuccumbere, & charitatem perdere,

ſem perdere,non ex quibuſque,ſed ex abundanti iniquitate, excellentibus cauſis. Et ſignificatur iſte modus perdẽdi charitatem per frigere: quia licet infuſa charitas perdatur, acquiſita tamen vſu charitas(quę eſt ipſe amor)frigeſcit:dum non ex intentione, ſed paſſione deficit ab integro amore dei. reſtat enim animus amans deum, ſed frigide: quia non ex toto corde. *Qui autem perſeuerauerit vſque in finem,hic ſaluus erit.* Hęc aduerſatiua particula, mõſtrat frigus charitatis inferre priuationem ſalutis. Et intendit,quòd inter tot mala aliqui ruent ſcandalo,aliqui ſeductione,aliqui victi ab afflictionibus ſeu timoribus: & ſolus perſeuerans vſque in finem vitæ propriæ (non ob ſcandala, non ob ſeductiones,non ob paſſiones deſiſtens)erit ſaluus,vt bene videant ne ſeducantur,ne turbentur. *Et prædicabitur hoc euangelium.* Hoc eſt vltimum ſignum cõſummationis mundi. *Regni.* ſupple cœlorum. Non eſt euãgelium Chriſti euangelium ſeruitutis,pœnarum,tormentorum,aut virtutum abſolute,ſed regni,non terreni, ſed cœlorum.reliqua enim ad hoc vt regnemus cum Chriſto, bene annunciantur. *in vniuerſo orbe.*non in parte.*in teſtimonium.*ad teſtimonium perhibendum de regno cœlorum,reuelato & aperto per Ieſum Chriſtum. *omnibus.* non aliquibus. *Gentibus.* ita quòd ſic prædicabitur in vniuerſo orbe, vt nulla gens exempta relinquatur à teſtificatione regni cœlorum per Chriſtũ facta &c. Et intendit per hoc,quòd non ſola fama perueniet ad omnes gẽtes de euãgelio Chriſti,ſed quòd ſic pædicabitur,vt perueniat ad omnes gentes teſtimoniũ euangelicũ:ita vt ſint inexcuſabiles ſi noluerint credere. ¶Hanc prædicationem neſcio adimpletã,ſed non dubito adimplendam. A Etate noſtra audimus multas nationes ignotas patribus noſtris,inueniri à nauigatione Hiſpana.nauigatur ſiquidem ſub polo antarctico eleuato ſupra quadraginta gradus. Quod prioribus ſeculis non fuit auditum:quibus ſub æquinoctiali habitatio vix comperta fuit. *Et tunc.* omnibus prędictis adimpletis & non ante. *veniet conſummatio.* Non dicit conſummatio huius vel illius,ſed abſolute conſummatio:quia de conſummatione mundi huius loquitur, directe concludens reſponſionem ad quæſitum diſcipulorum, dic nobis. uod ſignum conſummationis ſeculi. ¶Si omnia hæc domini dicta colliges, hauries dominum pinxiſſe tempus vſque ad conſummationem mundi habiturum mala quidem communia prælioru̅ &c.pro initiis æterni mali, non pro ſignis conſummationis: mala verò propria propter nomẽ eius,pro meritis æternę ſalutis:& multos

r Antichri-

Antichriſtos,multos pſeudoprophetas,multorum ſeductionem, ſcandalum,frigẽtem charitatem,odium Chriſtianorum pro meritis æterni mali:prædicationẽ autem euangelij apud omnes gẽtes,pro ſigno infallibili conſummationis mundi ex diffinitione diuina.Sic vt diſcipuli diſcerent ſigna neceſſariò præcedentia cõſummationem ſeculi:& non ſigna monſtrantia conſummationẽ mundi quaſi in ianuis,ſeu ad certũ tempus poſt ſigna hæc. *Quum ergo.* Quia reſpõdet principali quæſito de tẽpore deſtructionis Hieruſalem & tẽpli,ideò nota illationis vtitur.qua non inferuntur dicenda ex dictis:ſed quòd accedit ad reſpondendum ad pręcipue quæſitum, ſcilicet quando hæc erũt? *videritis.* Multi enim illius ætatis vixerunt vſque ad tempus deſolationis:& videre potuerunt hæc. *Abominationem deſolationis,quæ dicta eſt a Daniele propheta.* Danielis.9.ſcribitur.& erit in templo abominatio deſolationis:& vſque ad conſummationẽ & finem perſeuerabit deſolatio. ¶Nota prudens lector, ꝙ Ieſus afferens hanc Danielis prophetiam,adiunxit,qui legit intelligat:proculdubio ad reddendũ nos cautos ne fallamur in ſenſu prophetię huius,& conſequenter in verbis ipſius Ieſu.Videbat ſiquidem multos abominatiõis nomine intelligere aut intellecturos ſimulacrũ aliquod futurum in templo:ſicut fuerat tẽpore Antiochi, vt dicitur.1. Macca.1. quod author illius libri interpretatus eſt idolum deſolationis,applicãdo prophetiam Danielis ad illud.Et pręueniens monet,qui legit intelligat.¶Nullus melior interpres Luca euãgeliſta eſt: qui exercitum Romanorum docuit intelligendum nomine abominationis deſolationis. Et vere ipſa Danielis verba hoc ſignificant. nam non dicit,erit abominatio in templo : ſed ſpecificauit abominationem,adiungendo deſolationis. Acſi apertè diceret: non dico erit abominatio,hoc eſt abominandum ſimulachrũ,ſed erit abominatio deſolationis.Significando,quòd non terrę motu,nõ diluuio,non cœleſti igne deſolatio templi erit,ſed ex abominabilibus idololatris: vt rei probauit euentus. ¶Lucam autẽ euangeliſtam hũc docuiſſe ſenſum, apparet.21. cap.ex eo quòd eadem verba ſubiuncta hîc & ibi(ſcilicet,tunc qui in Iudæa ſunt fugiant ad montes,&reliqua)monſtrant hæc apud Matthæum verba de abominatione deſolationis,intelligi ad literam de deſtructione Hieruſalem: ac per hoc præcedentia apud Lucam verba(ſcilicet, quum videritis circundari ab exercitu Hieruſalẽ)explicatiua eſſe verborum Ieſu apud Matthęum,quum videritis abominationem deſolationis. ¶Et cõuincitur quodammodò hic ſenſus ex ſubiũctis,

ctis, tunc qui in Iudæa ſunt fugiant &c. Tempus nanque fugiendi fuit ad literam tẽpus illius exercitus: & nullum legitur tempus ſimulacri ſucceſſiſſe quo fuerit fugiendum. *stantem in loco ſancto: qui legit intelligat.* Vere ſtetit in loco ſancto Romanus exercitus: qui non cecidit, ſed perſeuerauit deſolando & ſanctam ciuitatem & ſanctum templum. *Tunc.* quando appropinquabit ciuitati Hieroſolymitanæ hæc abominatio exercitus circa ciuitatẽ ſanctam. *Qui in iudæa.* in ſorte tribus Iudę. illa enim pars circa Hieruſalem affligetur. *sunt, fugiant ad montes: & qui in tecto, non deſcendat tollere aliquid de domo ſua.* Non dicit non deſcendat, ſed non deſcendat ad tollendum res ſuas domeſticas, ſed ad fugiendum dimiſſis omnibus. *Et qui in agro, non reuertatur tollere tunicam ſuam.* pro, veſtimenta, ſeu pallia ſua. *Væ autem prægnantibus.* non valentibus fugere propter onus ventris. *Et nutrientibus.* pro, lactantibus. quæ nequeunt dimittere infantulos ſuos & expeditè fugere. Propterea enim tam prægnantibus quàm lactantibus dixit væ: quia non poſſunt expedite fugere, ſicut in tecto vel agro occupati, qui poſſunt relinquere res domeſticas & veſtimenta. *in illis diebus. Orate autem.* Impedimenta rerum monuit relinquenda, impedimenta filiorum compatiendo prædixit: impedimenta temporum oratione tollenda docet. *Vt non fiat fuga veſtra in hyeme.* incommoda ad iter fugæ. *Vel ſabbato.* in quo non licet iter longum agere. ¶Nec per hoc intelligas peccatum fuiſſe, ſi ſabbato longum peregiſſent iter fugiendo (quoniam neceſſitatis articulus excuſaſſet à peccato toto) ſed intellige animos eorum ratione ſabbati turbãdos: hinc timore ne forte violetur ſabbatum, inde cauſa fugæ impellente. animo enim fluctuante ſi cauſa fugiendi ſit tanta, vt non ſit habẽda ratio ſabbati, impeditur homo ab expeditè fugere. ¶Et dixit tot de fuga, ad ſignificandum ꝙ ſola fuga prouidendum cuique tunc erit. *Erit enim.* Particula hæc non eſt pars reſponſionis ad primum quęſitum de tempore deſolationis templi, ſed eſt principiũ reſponſionis ad ſecũdum quæſitum, ſcilicet quod ſignũ aduentus tui. Et cõtinuatur cum dictis ad quęſitum de conſummatione ſeculi. Ita quòd coniunctio, enim, rationem reddit non dictorum circa deſtructionẽ Hieruſalem & templi, ſed dictorum circa cõſummationẽ mundi ex aduẽtu glorioſo Ieſu. Et per modum interpoſitionis intelligendus eſt Matthæus, interponens ſigna deſtructionis templi inter ea, quæ ſunt conſummationis ſeculi, & ea quæ ſunt aduentus Ieſu glorioſi: vt finita interpoſitione con-

tinuet enim. ¶Hanc ſiquidem particulam nō tractare de tribulatione Hieruſalem, apparet tum ex eo quòd non conſtat tribulationem Hieruſalem fuiſſe maiorem omnibus prçteritis ab initio mundi: vel rectius loquendo fuiſſe talē, qualis non fuit ab initio mundi &c. textus enim non dicit quanta non fuit, ſed qualis non fuit. ¶Tum ex eo, quòd non conſtat nullam poſt futurā talem. Sed hic eſt ſcrupulus: quia interpres Latinus tranſtulit, neque fiet: Græcus autem textus habet, neque fiat, ita quòd optatiue dicitur per modū abominantis, neque fiat deinceps talis tribulatio & ſic in idem redit qualitas. De tribulatione itaque futura tēpore Antichriſti eſt ſermo. credimus enim illam futuram maiorem in quantitate & qualitate, quàm fuerit Hieroſolymitana. ¶Tū prçcipue quia textus clare loquitur de ſalute omnis carnis, & nō alicuius carnis. ſ. exiſtentis in Hieruſalem. Et hçc ratio meum cogit intellectū. ¶Tū quia textus dicit breuiādos dies illos propter electos ſimpliciter & abſolute. & nō dicit propter electos hos vel illos: aut in tali loco, puta in Hieruſalem. ¶Tū quia inferius nulla alia tribulatione deſcripta ſubiungitur, ſtatim autē poſt tribulationē illorum dierū ſol obſcurabitur, cū reliquis clare ſpectantibus ad aduētum Chriſti glorioſum. vt intelligamus tribulationem, quç hic deſcribitur eſſe illam, poſt quam ſtatim ſol obſcurabitur &c. Ex his itaque apparet particulam hanc ad literam tractare de tribulatione futura ante aduentum Chriſti ad iudiciū: & Matthçum tacuiſſe, quam Lucas explicauit tribulationem Hieruſalem magnam. *Tunc*. inter ſigna aduentus mei. *Tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mūdi vſque modo*. Non dicit quanta nō fuit: quia tāta, immo maior fuit in diluuio vniuerſali. *Neque fiet*. pro, fiat. futuro tempore. *Et niſi breuiati*. numero. *fuiſſent dies illi, nō fieret*. pro, eſſet. ſeu fuiſſet. *ſalua*. à morte corporis. *omnis caro*. humana, omnis homo. Iuxta morem ſcripturç, omnis caro fœnum. & rurſus, videbit omnis caro ſalutare dei. Dicendo omnis caro, ipſis nominibus ſignificat, quòd de ſalute corporis loquitur: & quòd de periculo communi hominibus bonis & malis loquitur. Nam ſi de ſalute animæ eſſet ſermo, non periclitaretur omnis caro, quanuis multitudo malorum ſit magna valde. ¶Vnde etiam apparet, quòd tribulatio hæc nō erit ab hominibus. nam ſi ab hominibus iniquis inferretur, non periclitaretur ex illius duratione omnis caro. Ex eo igitur, quòd niſi truncati fuiſſent quo ad numerum dies illi, non ſeruata eſſet omnis caro (hoc eſt nulla caro ſeruata eſſet) apparet quòd diuinum erit flagellum ac vniuerſale

illa

illa futura tunc tribulatio. ¶ Et hinc habes, quòd non oportet reſtringere omnem carnem ad hominem: quia nihil prohibet intelligi abſolute vt ſonat litera omnē carnem, vt ſignificetur plaga communis etiam omnibus animalibus. *ſed propter electos breuiabuntur dies illi.* Benignus deus mauult erga promiſcuam multitudinem propter electos clementia vti, quàm ſolos electos à plaga illa ſeruare: quod facillimè poſſet. *Tunc ſi quis uobis dixerit.* Prędicta tanta talique tribulatione vniuerſali ante ſuū aduentum, prędicit modo modū aduentus ſui penes differentiā occulte, vel manifeſte quātum ad locum. Et prius excludit incertitudinem loci.

Ecce hic. in hoc loco. *eſt chriſtus, aut illic, nolite credere. ſurgent enim pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna magna & prodigia.* quæ diabolica poteſtate fieri poſſunt. Quæ ſecundum veritatem non excedunt facultatem naturalium agentium: niſi pro quanto dæmon & mouere poteſt aliqua, quæ naturalia agentia non mouent, vel ad mixtionem vel ad locū. & celerius agere, aut ad contraria ſtatim, aut applicando, ad effectus ad quos natura nunquàm applicaret, & huiuſmodi. Et propterea apparebunt mirabilia, & exiſtimabuntur vera miracula. Facile enim eſt tantæ multitudini dæmonum liberæ in ſuo poſſe (quod modò ligatum eſt) ſanare ægros etiam quos incurabiles appellamus quaſi ſubito, & curare [illegible] incurabilia à nobis quaſi ſubito: mouendo quæ intus ſu[illegible] corpore, & vtendo intus ſecretis viribus naturalium corporum, tanquam atomorum, quæ non percipimus. & ſic de ſimilibus. *ita ut in errorem inducantur, ſi fieri poteſt.* ſeu poſſit. *etiam electi.* Recole conditionalem eſſe veram tam antecedente quàm conſequente exiſtente impoſſibili: vt ſi leo volat habet alas. Vnde cum hoc quòd non poteſt fieri vt electi ducantur in errorem, veriſſime dicitur, ſi fieri poſſet ducerentur in errorem electi. Dixit enim hoc ad ſignificandum magnitudinem fallaciæ comitantis magna ſigna & prodigia, quæ tunc fient, non ab vno, ſed à multis, pſeudochriſtis & pſeudoprophetis. *Ecce prædixi uobis. ſi ergo dixerint uobis: ecce in deſerto eſt, nolite exire.* Quod in genere dixerat, ecce hic aut illic, modò in ſpecie dicit in deſerto, loco remoto à communi habitatione: vt Ioannes Baptiſta. *Ecce in penetralibus.* loco ſecreto ſeu occulto. *Nolite credere. ſicut enim fulgur exit ab oriente, & paret.* pro apparet, *uſque in occidentem, ita erit aduentus filii hominis.* Excluſis locis incertis, declarat locum manifeſtum: prædicendo aduentum fore manifeſtum ab oriente in occidentem, in aere coram omnibus, ad ſimi-

litudinem fulguris coruſcãtis à parte orientali in partem occidẽtalem. ¶ Suſpicor ego minus bene interpretatum hunc textum, & debere legi, ſicut enim fulgor. Ita quòd ſimilitudo affertur de fulgore ſolis apparente mane ab oriente in occidentem: & non de fulgure. nuſquam enim fulgur apparuit extenſum ab oriente in occidentem, ſed per modicum aëris ſpatium coruſcans deſinit: vt ad ſenſum videmus. *vbicunque enim fuerit corpus.* pro, cadauer, *illuc congregabuntur & aquilæ.* Ne putares aduentum eius in aëre eſſe phantaſma aliquod, adiungere curauit quòd ad ſe in aëre conuenient ſancti homines velut aquilæ conuolant ad cadauer comedendum. ¶ Ex quà ſimilitudine duo intelligimus quę ad literam erunt vera. Alterum eſt, quòd ſancti concurrent ad Chriſtum, nõ ambulando ſuper terram, ſed velut volando in aëre: quia vt dicitur. 1. ad Theſſalonicẽ. 4. nos qui viuimus in aduentu domini, rapiemur obuiam Chriſto in aëra. Alterum eſt, quòd auidi velut ad olfactum cibum congregabuntur ad Chriſtum: qui ſolus præſtat quicquid cibo & potu haberi poteſt. *statim autem poſt tribulationem dierum illorum.* Redit ad ſigna præcedentia aduentum ſuum. Vbi clarè videre potes tribulationem dierum illorum non aliam repeti quàm paulò ſuperius deſcriptam, & niſi breuiati eſſent dies illi, & cætera. *sol obſcurabitur.* Non intelligo per interpoſitionem lunę vt conſueuit, ſed miraculoſa obſcuratione. *Et luna non dabit lumen ſuum.* Hinc ſignificatur, quòd luna habens lumen ſuum non dabit illud: vt intelligamus, quòd non loquitur de eclypſi, ſed de miraculo: quia in eclypſi luna priuatur lumine, luna non habet lumen: hîc autem non dicitur luna non habebit, ſed non dabit lumen ſuum. *Et ſtellæ cadent de cœlo.* Contextus cum ſole & luna, cogit ad intelligendum de veris ſtellis quæ ſunt in cœlo: ſed caſum earum intelligo eſſe caſum à lucendo. ita quòd ſicut ſol obſcurabitur, & luna non illuminabit, ita & ſtellæ non lucebunt nobis. Et hoc metaphorice vocatur cadere de cœlo. ex eo enim quòd ſemotis nubibus ſtellæ non videbuntur, videbuntur non eſſe amplius in cœlo. quod eſt ſecundum fulgere ſuum cadere de cœlo. *Et uirtutes cœlorum mouebuntur.* Per virtutes cœlorum intelligo vires ſeu poteſtates corporum cœleſtiũ: quia non dicitur virtutes, ſed virtutes cœlorum. Mutabuntur enim potentiæ actiuæ cœleſtium corporum à ſolitis actionibus. hoc ſiquidem cognatum eſt mutationibus dictis circa ſolem, lunam & ſtellas, quæ à ſolicitis actionibus impedientur. *Et tunc apparebit*, pro, parebit, *ſignum filii hominis in cœlo.* Teſtatur eccleſia

cleſia ſignum crucis eſſe ſignum filij hominis, cantando. hoc ſignum crucis erit in cœlo, quum dominus ad iudicandum venerit. Teſtatur idem vniuerſa religio Chriſtiana: vtens ſigno crucis in omnibus tanquam ſigno proprio, Ieſu Chriſti. Et aptè vexillum crucis præcedet Ieſum in humana natura venientem: tanquam in quo vicit mundum & diabolum, moriendo, &c. *Et tunc plangent omnes tribus terræ.* Non pœnitendo nec timendo, ſed triſtes redditi: quia certi iam ſunt expectantes propriam damnationem tunc. *Et uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cœli.* Non occultantibus ipſum, ſed velut obſequium præbentibus. *cum uirtute.* pro, poteſtate, *multa, & maieſtate.* pro, gloria. *Et mittet angelos ſuos.* Si ordo actionum erit ſecundum ordinem hunc, ſcilicet quod filius hominis veniens cum gloria, mittet angelos ſuos ad congregandum electos, non parum durabit ſolemnitas Chriſti apparentis glorioſe mundo, in aëre. *cum tuba & uoce magnâ.* pro, in tuba vocis magnæ. Vel in tubę voce magna. Ita quòd non ſignificantur duo ſoni, alter tubæ & alter vocis, ſed vnicus: vel vocis magnæ quaſi tubæ, vel tubæ magnę vocis. ¶ Exodi decimonono, & viceſimo ſcribitur, quòd deſcēdēte deo in montem Sinai, clangor buccinæ vehementer perſtrepebat, & ſonitus buccinæ paulatim creſcebat in maius, & audiebatur ab omni populo. Multò ergo magis aduenicnte corporaliter Chriſto homine ad homines vniuerſos, qui ſunt, erunt & qui fuerunt, interueniet ſenſibilis ſonus ſimilis ſono tubæ: non perſtrepentis, vt olim ad terrorem, ſed velut vocantis, vel interueniet formata ac dearticulata vox ſenſibilis magna quaſi tubæ. Primum tamen apparet verius, ex eo quod non ſubditur quid dicet illa vox. nam ſi vox ſignificaretur, explicandum fuiſſet quid diceret. Sed ſi ſignificatur tuba vocans, non oportet aliud apponere: quoniam clare intelligitur tuba vocans ad congregationem electorum. *Et congregabunt electos eius a quatuor uentis.* Nominat quatuor mundi partes, orientem & occidentem, ſeptentrionalem & auſtralem, à quatuor principalibus ventis comprehendens in illis medios. *A ſummis cœlorum uſque ad terminos.* pro, ſumma eorum. Ita quod textus eſt, à ſummis cœlorum vſque ad ſumma cœlorum: ſeu ab extremis vſque ad extrema. Significantur enim per hæc, ambo hemiſphæria, quorum neutrum eſt altero ſuperius aut inferius, ſed ambo ſumma, ambo ſuprema, ambo extrema. Et intendit per hoc explicare qđ cōgregabūtur electi: non ſolū ab hac ſuperficie orbis terrarū, quā inhabitamus, ſed etiā ab extremis vſq; ad extremā cœlorum.

rum.ad comprehendendum loca omnia vbicunque poſſunt inueniri animæ ſeu corpora electorum. multi ſiquidem electi, ſecundum animam ſunt in cœlis: multi tunc anima & corpore erunt in terra viuentes: multorum animæ fortè in purgatoriis locis: multorum corpora ſub aquis, multorum ſub terra,&c. cœli enim ipſi & omnia intermedia comprehenduntur hac extenſione, à ſummis cœlorum vſq; ad ſumma cœlorum. ¶Ita quod vbi priùs omnia loca deſcripſerat à quatuor ventis, ne intelligeres loca tantùm ſubiecta ventis,declarauit intelligenda eſſe omnia loca tam cœleſtia quàm quæ infra cœlos inueniuntur,adiungendo à ſummis cœlorum vſque ad ſumma cœlorum. *Ab arbore fici diſcite parabolam*,pro,ſimilitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit & folia nata, ſcitis quia prope eſt æſtas*. Prædictis ſignis & modo aduentus ſui, declarat relationem ſignorum ad aduentum,tam ſecundum rem quàm ſecundum effectum in hominibus.Et relationem ſignorum præuenientem aduentum ſuum glorioſum ſecundum rem,declarat eſſe ſicut gemmantium arborum fici & ſimiliũ ad æſtatem:hoc eſt,relationem propinquitatis.hanc enim relationem clare explicat textus. *Ita & vos quum videritis hæc fieri, ſcitote,quia prope eſt in ianuis*. Subaudi regnum dei, ſeu aduentum Chriſti glorioſum. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc*. Tum electorum,tum hominum.Præteriret ſiquidem generatio electorum ante iſta ſigna, ſi completo numero electorum adhuc differrentur ſigna, adhuc differretur aduentus Chriſti remanente generatione reproborum ſola. Rurſus præteriret hæc vnica hominum generatio inchoata à tempore diluuij,ſi completo numero hominum generationis huius differrentur hæc omnia, inſtituta alia generatione poſt conflagrationem orbis: vt tempore Noe inchoauit alia generatio poſt diluuium aqueum,vt poſſent hæretici fingere.Abſoluit itaque nos à timore dilationis aduentus ſui vltra completum numerum electorum ſecundum generationem iſtam,tam in eſſe naturæ, quàm in eſſe gratiæ per euangelium & baptiſmum.Et opportune adiecit hoc:ne vagaremur per multas æſtates,& redeuntes ſingulis annis gemmantes arbores. *Donec omnia*.Deeſt,hęc. *fiat*. Et demõſtrantur per pronomen,hæc,tam ſigna præcedentia quàm ſimultanea, & aduentus ipſe glorioſus. *Cœlum & terra tranſibunt*. Non ſecundum ſubſtantiam,ſed ſecundum ſtatum.nam à ſtatu motus,generationis & huiuſmodi,tranſibunt ad ſtatum quietis & gloriæ. *Verba*. Non ſecundum vocalem prolationem,qua irreuocabile verbum

definit

deſinit prolatum,ſed ſecundum res dictas. *Autem mea non præteribunt:* Sed perpetua immutabilitate perſeuerabunt. Hic ſenſus directe,& è regione reſpondet ad cœlum & terra tranſibunt,conſiderando res ipſas. Et addidit hoc:ne relinqueret locum ſuſpicandi quòd regnum ſuum glorioſum ad quod tunc congregabit electos,alicui mutabilitati ſubiectum foret. ¶ Poſſunt & alterum gignere ſenſum ſecundum ſimilitudinem proportionalem,& ſignificare quòd cœlum & terra tranſibunt à ſtatu ſuo: verba autem mea non tranſibunt à ſtatu ſeu proportionaliter. Status enim verborum prædicentiũ futura,eſt veracitas:& tranſirent ſeu præterirent ſi veracitatem perderent, ſi non adimpleretur vt ſignificant. Et addidit hoc ad declarandum, quòd omnino & infallibiliter fient & erunt hæc omnia vt dicit. ¶ Et hic eſt ſenſus literalis: tum quia tranſitus verborum prædicentium futura eſt hic: tum quia promiſſorio ſermoni magis quadrat immobilis veracitas verborum. *De die autem illa & hora nemo ſcit.* Dixerat ſigna præcedentia ſuum aduentum, præmonſtrare illum proximum ſicut arbores emittentes frondes monſtrant propinquam æſtatem: ne autem errares intelligendo hanc ſimilitudinem,non ſolùm quantum ad propinquitatem,ſed etiam quãtum ad certitudinem temporis: & intelligeres quòd ſicut à tempore quo arbores gemmant & frondeſcunt vſque ad æſtatem ſcitur ſpatium temporis determinati,puta trium menſium,ita ab iſtis ſignis vſque ad diem aduentus Chriſti ſciri poſſet certum tempus, ideo hanc opinionem excludit. *Neque angeli cælorum.* Notitia naturali. *Niſi pater meus ſolus.* Ex Marco clare apparet, quòd dictio excluſiua in hoc textu excludit à filio,non ſecundum diuinitatem, ſed ſecundum humanitatem. Et eſt ſermo de notitia naturali. Solus enim deus nouit ex ſua naturali notitia tempora, & momenta quæ poſuit in ſua poteſtate. nullus ſiquidem naturali notitia nouit conſiliũ dei, niſi ſpiritus dei. ¶ Cum hac tamen veritate ſtat,quòd Ieſus etiam ſecũdum quòd homo ſciat notitia ſupernaturali diem illum. Nec eſt dubitandum quòd ſciat illum & ſciuerit illum ab inſtanti quo conceptus eſt materno vtero: quoniam fuit perfecte beatus ſecundum partem ſuperiorem animæ, & vidit in diuina eſſentia omnia ſingula quæ ſunt, erunt & fuerunt. An etiam aliquibus ſuperioribus angelis hæc notitia communicata ſit,neſcimus: hoc certum eſt,quòd naturali notitia neſciunt diem illum. *Sicut autem in diebus.* pro, dies, *Noe.* Et eſt dies nominatiuus pluralis. *Ita erit & aduentus filii hominis. Sicut enim erant in diebus ante diluuium comedentes*

dentes & bibentes, nubentes. pro, ducentes *uxores, & nuptui tradentes uſque ad eum diem quo intrauit Noe in arcam.* Declarat quem fructum facient prçuiſa ſigna: declarando quod non facient communiter fructum, ſed erit tunc ſicut fuit in diebus Noe: tum quo ad officia comedendo, bibendo, nubendo, & alia huiuſmodi faciendo: tum quo ad impœnitentiam. *Et non cognouerunt donec uenit diluuium & tulit omnes: ita erit & aduentus filii hominis.* In hoc conſiſtit tota vis: quia ſicut tunc nõ cognouerũt, quãuis Noe pararet arcam pro diluuio, ita non cognoſcet mundus aduentum Chriſti imminentem, quanuis ſigna præcedentia viderint. Culpa itaq; nolentium credere ſignis inſinuatur. *Tunc duo erunt in agro: unus aſſumetur.* pro, aſſumitur, *& unus relinquetur.* pro, relinquitur. *Duæ molentes in mola: una aſſumetur.* pro, aſſumitur, *& una relinquetur.* pro, relinquitur. *Duo in lecto: unus aſſumetur, & alter relinquetur.* Superfluit, duo in lecto: vnus aſſumetur, & alter relinquetur. In his duabus combinationibus ſignificatur gratia diuinæ electionis futuræ tempore aduentus Chriſti, cum multis myſteriis. Gratia ſiquidem diuinæ electionis exprimitur, in hoc quòd vtriuſque cõbinationis alter eligitur ad regnum Chriſti, alter relinquitur ſibiipſi. ¶ Myſteria autem ſunt multa valde. Neutra combinatio meminit bonorum aut malorum, ſed indifferentium moraliter: vt non meritis electio, nec demeritis relictio, ſed gratiæ diuinæque libertati totum aſcribatur. Diuerſæ conditionis homines ſignificantur (& molentes, artificialibus operibus vacantes, & agrum colentes, ruſtici omnes) vt non paucos ex vna familia vt tempore Noe, ſaluandos intelligas, ſed multos ex diuerſo hominum genere. Vtriuſque ſexus meminit: vt hinc intelligamus fœmineum ſexum in regno Chriſti manſurum. Ideo enim duarum molentium vnam aſſumendam deſcribit. *Vigilate ergo: quia neſcitis qua hora dominus ueſter uenturus ſit.* Dixerat, de die autem illa & hora, & cætera. & proſecutus eſt ea quæ ſpectant ad incertitudinem diei: modò proſequitur ſpectãtia ad incertitudinem horæ. *Illud autem ſcitote quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur uenturus eſſet, uigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam.* pro, quòd ſi ſciuiſſet paterfamiliâs qua hora fur venturus fuiſſet, vigilaſſet vtique, & non ſiuiſſet, & cætera. Adiungit parabolam de patrefamiliâs. ¶ Sed quorſum hçc parabola? videtur enim diſſonare propoſito. nam excuſatoria apparet patriſſamiliâs, & conſequenter noſtri: vtpote qui neſcimus qua hora filius hominis veniet. Reſpondetur quòd parabola hçc affertur ad manifeſtandũ duo. ſ. pericu-

periculum noſtrum ex ignota hora, & neceſſitatem continuę vigiliæ. Periculum quidem, quia ſi ſciremus horam, vigilaremus illa hora: ſicut paterfamiliâs ſi ſciuiſſet horã, &c. non incurriſſet damnum. Neceſſitas proinde continuæ vigiliæ, neceſſaria illatione concluditur: dicendo, *ideo & nos eſtote parati.* Non infert, vigilate continuè (ne intolerabile quid præcipere videatur) ſed eſtote parati: ad ſignificandum continuam vigilantiam fore, eſſe paratum. *Quia neſcitis.* pro, non putatis. Et legendum eſt.

Quia qua hora non putatis, filius hominis uenturus eſt. Quiſputas. Præcedenti ſimilitudine omnes ad vigilandũ continuè, monuit: iſta monet prælatos in ſpecie. Vnde & deſcribit prælati conditiones. Et quia rari ſunt tales: ideo inchoat dicendo, quiſputas? ſignificando raritatem talis eſt. *Eſt fidelis.* Ecce vna conditio fides, veracitas: vt non fallat. *ſeruus.* Alia conditio ſubiectio ad dominum ſuum: vt non recalcitret, non eleuetur, &c. *Et prudens.* Tertia conditio vt non fallatur, &c. *Quem conſtituit dominus.* Quarta conditio: non aſſumat ſibiipſi gradum honoris, ſed conſtitutus ſit à domino. *ſuper.* Ecce gradus. *Familiam ſuam.* domini, non ſerui prælati: vt charorum domino famulorum curam commiſſam intelligamus. *vt det.* Ecce officium, ecce finis prælati. *Illis.* non ſibiipſi. *cibum.* cuique neceſſarium, nõ flagellum. ¶ In tempore: iuxta diuerſitatem temporum (æſtatis & hyemis, veſpere & mane) quantum ad parabolam. Sed quantum ad intẽtum ſenſum, dare cibum illis in tempore, eſt paſcere animas temporibus, quibus oportet: vt nullo vnquam tempore quando opus eſt, omittat prælatus dare cibum indigentibus animabus. *Beatus ille ſeruus.* Explicat beatitudinem talis prælati: vt magnitudinem meriti apud deum intelligamus. *Quem quum uenerit dominus eius, inuenerit ſic facientẽ.* Nõ dicit, inuenerit vigilãtem (quod cõmune debet eſſe omnibus) ſed ſic, cum ſeruitute fide prudentia dantem illis cibum in tẽpore, perſeuerãdo vſquequo venerit dominus, quantũcunq; ex improuiſo, quãtumcunq; tardet. *Amen dico uobis, quoniam ſuper omnia bôna ſua côſtituet eum.* Ecce ſpecialis gradus beatitudinis, reſpondens officio: vt qui ſuper diſpenſando cibo familiæ bene ſe geſſit, conſtituatur ſuper omnes res quaſcunque habet dominus. Non dicit, ſuper omnes ſuos, ſed ſuper omnes res ſuas, vt intelligas non hyperbolicè, ſed dictũ: & illud promitti quòd multis poteſt conferri ſimul, quibus vna omnino eſt voluntas immutabilis. *Si autẽ dixerit, malus ille ſeruus in corde ſuo.* Vitia malorum prælatorum ſubdũtur.

Moram

moram facit dominus meus uenire. Ratio peccandi tarditas diuini iudicij aſſignatur. Et verè æſtimatur tardum iudicium, ex eo quòd non niſi poſt hanc vitam apparet. *Et cœperit percutere cõſeruos ſuos:* Peccata contra proximos, hoc vno comprehenduntur. *Manducet autem & bibat cum ebrioſis.* Peccata cõtra ſeipſum intemperate viuendo, per hoc deſcribuntur. *Veniet dominus ſerui illius in die qua non ſperat.* pro, expectat, *& hora qua ignorat: & diuidet.* pro, diſſecabit. id eſt, in partes duas ſecabit. *Eum.* Significauit mortem per diuiſionẽ ſeu ſectionem, ad differẽtiam mortis hominum à morte aliorum animaliũ. Mors enim hominum eſt ſeparatio partium remanentium, ſpiritus ſcilicet immortalis & materiæ: mors verò aliorum eſt etiam animæ extinctio. ¶ Et hinc apparet, quòd tranſtulit ſermonem Ieſus ab aduentu ſuo ad iudicium vniuerſale, ad aduentum ſpiritualiter quotidie per iudicium ſingulare in morte cuiuſlibet. tum quia eiuſdem ſunt rationis quantum ad incertitudinem diei & horæ, & quantum ad periculũ noſtrum: tum quia qualis in hoc ſingulari iudicio quiſq; iudicabitur, talis in vniuerſali iudicio cõparebit. *Partẽque eius.* Cogita ea quæ in mundo ſunt diuidi, & vnicuique portionẽ ſibi debitam dari: & intelliges partem mali prælati definitam eſſe, id quod in æternum habebit ſuppliciorum. *Ponet cum hypocritis.* Ideo cum hypocritis mali prælati deputantur: quia verè hipocritæ ſunt, ſtatum profitentes ſanctum, & facta exercẽtes iniqua: dum prætextu ſancti ſtatus velari impunitate ſaltem volunt iniquitates ſuas. *Illis erit fletus & ſtridor dentium.* Pœna inferni deſcribitur, ſuperius expoſita.

CAPVT XXV.

T*VNC.* tempore aduentus ad iudicium vniuerſale, & etiam ad iudicia ſingularia. vtriuſque enim iã meminit. *Simile erit regnum cœlorum.* quod hîc inchoatur, & in futuro ſtatu conſummatur. *Decem uirginibus.* Decem virgines, vniuerſi fide integra Chriſti fideles ſunt. *Quæ accipientes lampades ſuas.* ſua ſtudia exteriorum operum bonorum ex ſuo genere: vt ieiunare, eleemoſynas facere, audire miſſas, & ſimilia. *Exierunt obuiã ſponſo & ſponſæ.* In textu Græco non habetur, & ſponſæ. Profeſſio conatus ad eũdem in cœleſtem patriam, ſignificatur per ire obuiam ſponſo Ieſu Chriſto. ¶ Vnde habes, quòd parabola iſta ad literã tractat, nõ de omnibus Chriſtianis (nam multorũ extrinſeca opera manifeſtè ſunt mala) ſed de illis tantùm, qui profitẽtur ſe ſtudere fa-

ctis ad

ctis ad continuum progreſſum verſus patriam cœleſtem: horum enim lampades exteriorũ operum, lucentes apparent. ¶ Et ideò deſcribuntur euntes obuiam, non iudici, ſed ſponſo: ad ſignificádum quòd vniuerſi iſti profitentur ſe ex amore procedere ad Ieſum, tanquam ad amice & honorabiliter ſuſcipiẽdum ſponſum.

Quinque autem ex eis erant fatuæ, & quinque prudentes. Terribilis ſententia: qua media tantùm pars fidelium, quorum lucent tam bona opera, quàm ſtudia ad obuiãndum ſponſo, prudens ac per hoc ſaluãda deſcribitur. *Sed quinque fatuæ.* Vera inter iſtas differentia comprobatur: quia prudentes prouiderunt de mediis opportunis ad finem: fatuæ autem (& hinc fatuæ) non curauerũt prouidere de neceſſariis mediis ad finem. *Acceptis lampadibus, non ſumpſerunt oleum ſecum.* hoc eſt, ſumpſerunt oleum in lampadibus tantùm, & non ſumpſerunt oleũ ſecum: hoc eſt, in vaſis ſuis vltra illud quod erat in lampadibus: prudẽtes autem vltra oleum in lampadibus, acceperunt in vaſis ſuis. Iſtæ enim cogitauerũt id quod euenit: ſcilicet quòd oleum lampadum non ſufficeret. illæ autem confiſæ ſunt in oleum lampadum tanquam ſufficiente. Et ſignificatur per oleum teſtimonium bonitatis ſeu charitatis. In hoc differunt operantes bona opera, quòd aliqui habẽt teſtimonium ſuæ bonitatis foris tantùm in ipſis operibus bonis. intus enim non ſentiunt ſe diligere deum in toto corde, ſe pœnitere peccatorum, quia ſunt offenſę dei, ſe diligere proximum propter deum. Alij autem operantur ſic bona, vt & ipſa opera lucẽtia teſtimoniũ foris reddant boni animi, & intus in conſcientia propria ipſe ſpiritus ſanctus teſtificetur ſpiritui eorum quòd filij dei ſunt. ſentiũt enim in corde toto ſe diligere deum, pœnitere propter deum, diligere proximum & ſeipſum propter deum: & breuiter deum eſſe ſibi rationem amandi, ſperandi, timendi, gaudẽdi, triſtandi, & breuiter operádi intus & extra. hoc eſt enim oleũ in vaſis propriis. *Prudentes uero acceperunt oleum in uaſis ſuis cũ lampadibus. Moram autem faciente ſponſo.* Mora ſpõnſi totum tempus vitæ huius eſt, conceſſum ad progreſſum & pœnitentiam.

Dormitauerunt omnes, & dormierunt. Hinc apparet, quòd non ſponte dormierunt, ſed dormitando incurrerunt dormitionem expectantes ſponſum. ¶ Significantur enim per hoc duo. Alterũ eſt, quòd in hac vita inter hæc bona opera obrepunt multæ paſſiones: & incurrũtur multæ negligentiæ, & vniuerſaliter peccata infirmitatis humanæ: quæ per dormitationem & dormitionem ſignificantur, tanquam quodammodò inuoluntaria. Alterum eſt,

ꝙ per

ꝙ per hęc peccata non eſt mutatus ſtatus expectantibus: quia talia ſunt, quòd non mutant ſtatum. non enim ſunt peccata mortalia. in eodem nanque ſtatu ſunt ſurgentes à ſomno, in quo erant quum incœperunt dormire. *Media autem nocte.* quando minùs creditur, quando quietis tempus putatur. *clamor.* vel ſignum nuncians iudicium vniuerſale, vel ægritudo, vel caſus mortalis in iudiciis particularibus. *Factus eſt: Ecce ſponſus.* Ieſus Chriſtus. *venit.* ad iudicium vniuerſale vel particulare. *Exite.* de corpore, vel de mundo hoc. *obuiam ei.* amice ac honorabiliter ſuſcipite illum. *Tunc ſurrexerunt.* à ſomno negligentiarum conſiderando ſeipſas. *omnes uirgines illæ: & ornauerunt lāpades ſuas.* diſpoſuerunt opera ſua bona, præſentanda diuino occurſui tanquam meritoria. *Fatuæ autem ſapientibus dixerunt: Date nobis de oleo ueſtro, quia lampades noſtræ extinguuntur.* Quantum ad parabolam in lampadibus vſque ad mediam noctem accēſis conſumptum eſt oleum, quod in eis erat. & propterea fatuæ non habentes reconditum in vaſis ſuis oleum, dicūt quòd lampades noſtræ extinguuntur, & petunt oleum à prudentibus: & illæ reſpondēnt rationabiliter, &c. ¶ Quantum verò ad intētum ſenſum: audito aduentu iudicis, illi qui internum non habent teſtimonium ſuæ bonitatis, ſed extra tantùm (quia ſcilicet bona opera fecerunt) recurrunt ad conſueta ſibi teſtimonia, hoc eſt exteriora. cōſiderantes enim in extremo vitæ ſuæ opera propria extingui corā examine ſummi iudicis, recurrunt ad ſanctorū virorum teſtimonia. nónne bonus ego fui, ieiunando, eleemoſynas dando, miſſas audiendo, ſingulis annis confitendo & communicando: nónne ego vixi ſicut alij reputati boni? & ſimilia. Et iſte recurſus, ſiue fiat diſcurrendo ſecum, ſiue alloquendo ad literam viros ſanctos, ſeu cōferendo cum aliis, parui refert. *Reſponderunt.* Deeſt. autem, *prudentes dicentes, Ne forte.* pro, nequando, *non ſufficiat nobis & uobis.* Nullus eſt in hac vita, qui ſufficiens teſtimonium dare poſſit alienæ bonitatis. & propterea viri ſancti reſpondent, quòd teſtimonium proprium vix ſufficit ſibiipſis, & propterea negant teſtificari. *Ite potius.* Conſilium ſanctorum, quod in extremo datur pœnitentibus, quando iam clamor factus eſt, ecce ſponſus venit, eſt vt prouideant ſibi de oleo, eundo ad emendum. *Ad uendentes.* doctores confeſſoréſque, qui non poſſunt donare, ſed vēdere oleum teſtimonij. nam quaſi vendere eſt exigere veram pœnitentiam pro precio olei. *Et emite uobis.* precium veræ pœnitentiæ internæ, amoris interni appendite. *Dum autem irent*

emere,

emere. Velleitas veræ charitatis, ſeu veræ pœnitentiæ ſignificatur, potiùs quàm vera voluntas. *Venit ſponſus.* Hinc apparet, quòd omnia geſta & dicta hactenus in hac parabola, ſpectāt ad præſentem vitam. nā aduentus ſpiritualis ſponſi eſt in morte ſingulorum: aduentus autem corporalis ad iudicium, erit completo tempore pœnitendi. Ita quòd tempus aduentus illius erit, ſicut mors quantum ad terminum viæ. nam ſi viui tunc poſſent pœnitere, omnes verè ad pœnitentiam redirent. *Et quæ paratæ erāt, intrauerunt cum eo ad nuptias.* cœleſtis patriæ. *Et clauſa eſt ianua.* Clauſura ianuæ, definitio eſt negandæ gratię. ❡ Mirū apparet, ꝙ exiſtentibus adhuc in hac vita virginibus claudatur ianua cœleſtis regni, firmetur negatio ingreſſus: vbi eſt illa promiſſio, In quacunque hora ingemuerit peccator, omnium iniquitatum eius nō recordabor. Sed ceſſat admiratio, intelligendo ꝙ clauſio ianuæ non eſt negatio veniæ pœnitētibus in veritate, ſed eſt negatio gratuiti auxilij diuini ad verè pœnitēdum: quia etiam hac animaduerſione inquit Auguſtinꝰ, percutitur peccator vt moriēs obliuiſcatur ſui, qui dum viueret, oblitus eſt creatoris ſui. Fundatúrque hoc in dictis Apoſtoli ad Hebræos. 12. monētis ab exemplo Eſau, Scitote quoniam poſtea non inuenit locum pœnitentiæ, quanquam cum lachrymis quæſiuiſſet illam. ❡ Quando autem & cum quibus deus vtatur hac iuſtitia, neſcitur. Hoc vnum hinc habetur, quòd pœnitentia dilata vſque ad extremum, quum auditur, ecce ſponſus venit, non eſt ſecura: imò deſcribitur non vera pœnitentia. ❡ At ſi obieceris non eſſe in textu iſto ſermonem de pœnitentia: aduerte quòd ad rem loquor. nam ſi ſecundum textum iſtum homini fulto bonis operibus exterioribus nō datur locus inueniendi oleum internum, multo minùs dabitur homini carenti oleo intus & extra. ❡ Noli tamen ſpem veniæ cuicunque & quandocunque negare: memor quòd latro iam in cruce audierat, ecce non ſponſus, ſed iudex venit (vtpote in extremis conſtitutus) & tamen dicendo: Memento mei domine, &c. veniam pleniſſimam conſecutus eſt. *Nouiſſime.* pro, deinde, ſeu poſtea. *Vero veniunt & reliquæ virgines.* Clauſa ianua veniunt adhuc in vita hac exiſtentes reliquæ virgines. Non dicit, ꝙ veniunt cum oleo in vaſis ſuis: quia cum oleo in lampadibus, tātùm veniunt, cum ſolis bonis operibus exterioribus: quæ coram deo extinguuntur, coram hominibus lucent. *Dicentes: Domine domine, aperi nobis.* Adorant ac ſupplicant (ſed abſque interno ſpiritus ſancti oleo) pro ingreſſu ad cœleſtes nuptias. *At*

ille reſpon-

ille reſpondens, ait: Amen dico uobis, neſcio uos. notitia amicitiæ: quæ enim non eſt amicitia, non poteſt ſciri. *vigilate itaque, quia neſcitis diẽ neque horam.* Concluſio parabolæ. quia ideo quinque virgines excluſæ ſunt: quia hora qua venit ſponſus, non erant paratæ: & ideo quinque admiſſæ, quia hora aduentus ſponſi erãt paratæ. Oportet ergo ſemper eſſe paratos, ex quo neſcimus quãdo veniet. ¶ Vbi ſcito in Græcis codicibus adiungi. *in qua filius hominis ueniet.* Quod in Latinis non habetur, ſed ſubintelligitur. *sicut enim homo.* Præcedens parabola diſcreuit inter iuſtos apud nos: hęc parabola diſcernit inter vtiles & inutiles Chriſto. *Peregre proficiſcens.* Saluator noſter ſuam carnem cœlo inferens, ad peregrina loca iuit: quia carnis locus eſt, non cœlũ, ſed terra. *vocauit.* per fidem. *ſeruos ſuos: & tradidit illis bona ſ[illegible]r.* res ſuas ad negociandum. Dona ſiquidẽ omnia dedit, non ad habendum aut fruendum hîc, ſed negociandum. *Et uni.* Per tres iſtos intendit omnes comprehendere, ternario perfectionis numero. *Dedit quinque talenta: alii autem duo, alii uero unum.* Per talenta quinque, duo & vnũ, diſparitatem omnẽ donorum comprehendit: ſimiliter ternario numero diſparitatis donorum.

Vnicuique ſecũdum propriam uirtutem. pro, facultatem. Ratio diſparis doni redditur diſparitas virium. vnicuique enim dedit ſecundum proprias vires: hoc eſt proportionaliter ad proprias vires. Diſponit ſiquidẽ Ieſus in eccleſia ſua ſuauiter omnia. neminem onerat ſupra vires, nulli negat donum congruũ eius viribus.

Et profectus eſt ſtatim. Ordinat eccleſia, ſtatim aſcendit in cœlum. *Abiit autem qui quinque talenta acceperat, & operatus eſt in eis: & lucratus eſt alia quinque. ſimiliter qui duo acceperat, lucrat⁹ eſt alia duo. Qui autem unum acceperat, abiens fodit in terra: & abſcondit pecuniam domini ſui.* Iſte non ſimpliciter abſcondit, ſed fodit & abſcondit. Abſcõdere enim eſt abſtinere ab vſu: fodere verò terram ad abſcondendum, eſt ex puſillanimitate non vti. nam ſicut animi magni eſt tendere ad ardua, ita puſilli eſt tendere ad infima. puſillus enim cogitationibus & affectibus, quaſi foſſa fit occultatoria doni dei exiſtentis in ipſo. *Poſt multum uero temporis.* Ab aſcenſione vſque ad ſecundum aduentum differt rationẽ exigere ab omnibus. *venit.* præſentis eſt temporis. *Dominus ſeruorum illorum, & poſuit.* pro, ponit, *rationem cum eis. Et accedẽs qui quinque talenta acceperat, obtulit alia quinque talenta, dicens: Domine, quinque talẽta tradidiſti mihi, ecce alia quinque ſuperlucratus ſum. Ait illi dominus eius: Euge ſerue bone.* in ſtudioſa negociatione. *Et fidelis.* integra

tegra relatione omnium ad me. *Quia ſuper pauca.* temporalis vitæ. *Fuiſti fidelis,ſuper multa.* æternæ vitæ. *Te conſtituam.intra in gaudium domini tui.Acceſſit autem & qui duo talenta acceperat,& ait,Domine duo talenta tradidiſti mihi,ecce alia duo ſuperlucratus ſum. Ait illi dominus eius, euge ſerue bone & fidelis:quia ſuper pauca fuiſti fidelis,ſupra multa te conſtituam.intra in gaudium domini tui.* Tam magnum eſt gaudium cœleſtis patriæ de deo, vt non poſſit concludi in homine. & ideò homo intrat in gaudium illud incomprehenſibile:& non intrat gaudium illud in hominem, velut cõprehenſum ab homine. ¶Par autem præmiũ redditur ambobus lucra referentibus,quia meritum fuit æquale. nam quantum ſtuduit alter negociando in quinque,tantùm alter ſtuduit negociãdo in duobus. vterque enim ſecundum vires ſuas duplicauit ſibi data. *Accedens autem,& qui vnum talentum acceperat,ait,domine ſcio quia homo durus es.* Non ſolùm ſe iuſtificare intendit,ſed rationem ſuæ iuſtificationis in domini crimen retorquet.Et intendit dicere,quòd tu in exigendo rationem geſtorum negociorum non vis perdere,ſed ſolùm lucrari.& ſi lucrum non affertur,tollis res eorum , qui negociati ſunt, afferendo cauillationes: hoc propter hoc,& hoc propter illud.& ita metis etiã agros pauperis negociatoris, vt lucrum habeas intentum. *Metis ubi non ſeminaſti.* Tanquam ibi ſeminaueris,tanquàm debitum tibi. *Et cõgregas ubi non ſparſiſti.* Tanquam ibi ſparſeris tanquam debitum tibi. ¶Nec eſt quærendũ quomodo hæc proprie verificentur de deo: quum falſæ æſtimationes ſint. Conſiderandum tamen eſt, quod puſillanimibus iſtæ phantaſiæ de deo occurrunt : ſcilicet quòd exacte rigorem iuſtitiæ requiret de negociationibus, hoc eſt.de cura animarum,de audiẽtia confeſſionum,& huiuſmodi,quæ ad lucra ſpiritualia exercentur,& quòd tot occurrunt in huiuſmodi pericula perdendi, vt tutum ſit non ſubire has negociationes. ¶Et ſi accuratius perſpectum fuerit,verba hæc de deo licet falſa ſint prout ſonant,vera tamen inueniuntur, ſed male applicata. nam deus homo durus hoc eſt inexorabilis, dicitur: pro quanto nullum malum dimittit impunitum.& metit vbi non ſeminauit pro quanto metit gloriam ſuam ex vitiis, quæ non ſeminauit in animis noſtris.& ſimiliter congregat gloriam ſuam in peccatis, quę non ſparſit:ordinando tum vitia,tum peccata noſtra in gloriam ſuam.Ita quod deus in omnibus vult lucrari gloriam ſuam, ſiue lucremur,ſiue perdamus negociando. exigit enim pœnas ſi perdamus. *Et timens abii.* Ecce puſillanimitas: afficiens ani-

mum timore perdendi, & non ſolùm adimens ſpem lucri. *Et abſcondi talentum tuum in terra.* Foſſa, in infimis me cum dono tuo continui. *Ecce habes quod tuum eſt.* Talentum mihi datum. Hinc apparet, quòd iſte timens rigorem domini, abſcondit non vtendo, & ſeruauit talentum integrum. immo & timuit perdere talentum: & hoc abſcondit vt ſeruaret illud. ¶ Quantum ad parabolam clarus eſt ſenſus. Sed quomodo verificetur in propoſito, non facilè apparet. nam difficile eſt coniungere hęc duo: ſcilicet quod abſcondatur donum dei, & quòd ſeruetur reddendum deo integrum, ecce habes quod tuum eſt. At ſi perſpectum fuerit quod parabolæ veritati ſufficit ſimilitudo, apparebit vtrunque ſimul. nam velut integrum donum dei ſe ſeruare arbitratur, qui illud à contrariis actionibus cuſtodit ſeruando præcepta negatiua: nulli ſcilicet iniuriam faciendo, & à reliquis actionibus, quæ præceptis negatiuis inhibentur abſtinendo. Quamuis ſecundum rei veritatem non ſeruetur integrum donum dei, niſi etiam affirmatiua præcepta de vſu donorum dei ſeruentur: quia dono dei contrariatur non ſolùm contraria actio, ſed etiam negatio vſus, quando vbi & ſicut oportet: non ſic autem eſt in argenti talento, quod per non vſum conſtat non minui. Ad ſimilitudinem ergo integri talenti exiſtimat ſeruus puſillanimis ſe ſeruare donum dei, ſi abſtinet ab actionibus malis, quanuis non vtatur donis dei. & propterea dicit, ecce quod tuum eſt. *Reſpondens autem dominus eius, dixit ei, ſerue male.* in animo: puſillanimitas eſt maius vitium, quàm nimia animoſitas, *Et piger.* ad operandum, ad vtendum donis dei. *ſciebas quia meto ubi non ſemino.* pro, ſeminaui, *& congrego ubi non ſparſi.* hoc eſt ſciebas ſeueritatem iuſtitiæ meæ: quòd non ſolùm volo gloriam ex donis meis, ſed etiam ex vitiis & peccatis, quæ non proceſſerunt ex me. *Oportuit ergo.* vere conſequens fuit, quòd debebas conſiderare peccatum omiſſionis, omittendo negotiationem doni à me tibi dati. *Te committere pecuniam meam nummulariis.* hoc eſt tuto ferè lucro exponere. parum enim aut nihil periculi hic interueniſſet: quia ſolùm periculum decoctionis eſt in huiuſmodi. Et intendit per hoc, quòd ſi non auſus fuit vti dono dei, in actionibus multi periculi, vti tamen debuit illo in actionibus in quibus eſt lucrum cum paruo periculo. *Et ueniens ego recepiſſem utique quod meum eſt cum uſura.* Conſiderando ſubſecutam damnationem iſtius ſerui, quia nec etiam commiſit pecuniam nummulariis ad lucrum vſurarium, dicendum eſt, quòd vel loquitur ſecundum tépus

pus illud quo vſura cum extraneis habebatur licita: ac per hoc quia licito lucro non vacauit, damnatur: vel loquitur conſequenter ad exiſtimationem ipſius ſerui. Acſi apertius diceret, Quia tu exiſtimabas, quòd meterem, quæ non ſeminaui &c. debebas conſequenter exiſtimare, quòd acciperem lucrum vſuræ: vt vel ſic lucrum aliquod attuliſſes ex pecunia mea. Et hęc expoſitio quadrat contextui, ex ore proprio damnationem ſerui deſcribenti. Et ſignificatur per hoc, quòd omnino ſeruus debebat vti dono dei, ſaltem alicui fere tuto lucro exponendo, ſocietatem ſaltem incundo cum aliis, qui certo lucro operam dant. hoc enim ſignificat committere pecuniam numulariis: vt opus quod non audet aggredi ſolus, aggrediatur cũ ſocio negociatore, ſaltem vſurarie: hoc eſt, cum certo paruo lucro. *Tollite itaque ab eo talentum.* Ecce ſententia tollens donum quo ad gaudium de illo. *Et date ei.* Non quo ad vſum: quia non eſt amplius tempus meriti, ſed quo ad gaudium. Gaudebunt enim iuſti in cœleſti patria non ſolùm de donis dei in ſeipſis, ſed de donis dei collatis aliis: iuxta illud Apocalyp. tertio. Tene quod habes: vt nemo accipiat coronam tuam. *Qui habet decem talenta. omni enim habenti.* Proculdubio digne. Hinc apparet talentum illud datum non ſoli habenti decem talenta, ſed etiã habenti quatuor. ex hoc enim quòd omni habenti dabitur, ſequitur quòd etiam habenti quatuor talenta dabitur. Et vere ſic eſt: quia ita datur vni, quòd dabitur omnibus. communio enim gaudij de vno & eodem, nihil minuit gaudij à ſingulis. *Dabitur & abundabit. ei autem qui non habet.* digne. *& quod uidetur habere.* pro: & quod habet. Et eſt ſenſus. & quod habet indigne. *Auferetur ab eo.* quo ad gaudium. *Et inutilem ſeruum eiicite in tenebras exteriores, illic erit fletus & ſtridor dentium.* Altera pœna inferni, ſuperius declarata. *Quum autem uenerit filius hominis.* Nulla fit mentio parabolæ, nulla nota ſimilitudinis puta ſicut, hoc in loco habetur: quia non parabola, ſed hiſtoria gerẽdæ rei prædicitur. *In maieſtate.* pro, gloria, *ſua, & omnes.* deeſt, ſancti, *angeli cum eo: tunc ſedebit ſuper ſedem maieſtatis.* pro, gloriæ, *ſuæ.* An ad literam Chriſtus ſedens corporali ſitu iudicabit, incertũ habeo. humani enim forma iudicij id ſuadet. Alioquin ſedes gloriæ, authoritas eſt quieta regnãdi & iudicandi mundũ, tunc primũ incipiẽs quo ad poſſeſſionẽ ſenſibilẽ vniuerſi totius. & propterea appellatur ſedes glorię eius. *Et congregabuntur ante eum omnes gentes: & ſeparabit eos abinuicem, ſicut paſtor ſegregat oues ab hædis.* In actu ſegregandi affertur ſimilitudo,

monſtrans facilitatem ſegregandi bonos à malis: ſicut facile paſtor ſegregat oues ſine cornibus, manſuetas ab hædis, non ab agnis. Separare enim matres à filiis, habet quandam difficultatem: ſed ab hædis, filiis caprarum paruulis, imbellibus, non. *Et ſtatuet oues quidem.* electos & manſuetos, vtiles &c. *A dextris ſuis: hædos autem.* reprobos, fœtidos. *A ſiniſtris. Tunc dicet rex iis, qui a dextris eius erunt: venite benedicti patris mei poſſidete paratum uobis regnum a conſtitutione mundi. Eſuriui enim, & dediſtis mihi manducare: ſitiui, & dediſtis mihi bibere: hoſpes eram, & collegiſtis me: nudus, & operuiſtis me: infirmus, & uiſitaſtis me: in carcere erã, & ueniſtis ad me. Tunc reſpondebunt ei iuſti.* Occaſionem reſpondendi habebunt ex tanta dignatione, quòd ſibiipſi aſcribit exhibita hæc beneficia. *Dicentes, Domine quando te uidimus eſurientem, & pauimus te? ſitientem.* Deeſt coniunctio aut. Legendum eſt. *Aut ſitientem, & dedimus tibi potum? quando autem te uidimus hoſpitem, & collegimus te? aut nudum, & cooperuimus te? & quando te uidimus infirmum aut in carcere, & uenimus ad te? Et reſpondens rex dicet illis, Amen dico uobis: quandiu feciſtis uni de his fratribus meis minimis, mihi feciſtis.* Non dicit quandiu feciſtis vni pauperi: quia benefacere homini pauperi, officium eſt naturalis miſericordiæ, commune fidelibus & infidelib⁹: ſed benefacere fratri Ieſu Chriſti, officium eſt Chriſtianæ miſericordiæ, quæ in pauperibus Chriſtum conſiderat, & propter Chriſtum exercet hæc opera. ¶ Cõſidera quoque, quòd quanuis rex in ſede maieſtatis tantæ, non dedignatur tamen appellare fratres ſuos, pauperculos ſuos. *Tunc dicet rex & iis qui a ſiniſtris eius erunt, Diſcedite a me maledicti in ignem æternum.* An ignis inferni corporeus ſit, non eſt certa fidei definitione firmatum. Credimus tamẽ rationabiliter ipſum eſſe corporeum: quia ſcriptura vocat ipſum ignem: & propriè intelligere ignem, nullum habet obſtaculum. nullum ſiquidem inconueniens ſequitur ex confeſſo igne corporeo, ſicut ſequuntur inconuenientia ſi approbarentur multæ aliæ pœnæ corporeę: puta fletus corporalis, & corroſiones corporales, & huiuſmodi. ¶ Veruntamen ſi ignis corporeus non eſt, ſupplicium illud appellatum eſt ignis propter vehementiam. Ignis enim inter omnia corpora vehemẽtius cruciat. & quia pœna illa eſt maxima ex ſuo genere, ideo ignis nominata eſt nobis, quibus alterius vitæ pœnæ ignotæ ſunt. *Qui paratus eſt diabolo & angelis eius.* Hinc apparet eundem ignem paratum hominibus reprobis, & angelis reprobis: communéque eſſe ſupplicium vtriſque. Et propterea difficultates inſurgũt quale ſit

le ſit ſupplicium illud. ignis enim corporeus non poteſt affligere diabolum & angelos eius: quorum ſubſtantia eſt incorruptibilis. ¶ Verùm in theologia ſpeculatiua dicitur, quòd ignis cruciat ſpirituales ſubſtantias non comburendo, ſed alligando illas. Eſt enim ignis, vt inſtrumentum diuinæ iuſtitiæ detentiuus ſpiritus damnati: ita quòd eſt velut carcer ſpirituum. Nec ſolo carcere priuatiuo libertatis localis, ſed ademptione liberi vſus tam intellectus, quàm voluntatis, quàm etiam ſuæ potentiæ cruciabuntur. detinebitur enim illorum intellectus ad conſiderandum, & voluntas ad deteſtandum ſupplicium illud: ac per hoc ad continuam triſtitiam actualem. Hæc enim omnia intelliguntur appellatione pœnæ ſenſus: quæ nomine ignis ſignificatur, etiam ſi non ſit corporeus ignis. Vnde clarè patere poteſt intelligenti & penetranti hæc, quòd eſt maxima afflictio: & tanto maior omnibus ſenſibilibus malis, quanto intellectus eſt velut fons, ſenſus verò omnes ſicut riuuli quo ad cognitionem: & voluntas eſt ſicut fons, appetit⁹ verò ſenſitiui (quorum eſt triſtari, delectari &c. ſecundum ſenſum) ſunt velut riuuli in appetendo, delectando, triſtando, amando, & reliquis eiuſmodi. *Eſuriui enim, & non dediſtis mihi manducare: ſitiui, & non dediſtis mihi potum: hoſpes eram, & non collegiſtis me: nudus, & non operuiſtis me: infirmus, & in carcere eram, & non uiſitaſtis me. Tunc reſpondebunt ei & ipſi, dicentes. Domine quando te uidimus eſurientem aut ſitientem, aut hoſpitem, aut nudum, aut infirmum, aut in carcere & non miniſtrauimus tibi?* Aduerte differentiam. Iuſti ſingillatim ſingula repetunt: reprobi autem omnia ſimul inculcant. quia illi quieto animo gaudent recolere ſingula cum ſuis actionibus: iſti turbata conſcientia, cum faſtidio repetunt, quæ aduerſus ſe ipſos militare ſentiunt. *Tunc reſpondebit illis, dicens, Amen dico uobis: quandiu non feciſtis uni de minoribus.* pro, minimis, *bis.* ſcilicet fratribus meis. *Nec mihi feciſtis. Et ibunt hi in ſupplicium.* Quod priùs vocauit ignem, modò appellat ſupplicium. *Aeternum.* Obmuteſcat dogma tradentium deũ quandoque miſerturum damnatorum. ¶ Siſte prudens lector: & nota in his tribus documẽtis huius capituli damnari in inferno tria genera omiſſionum. nam in parabola virginum damnantur imparati ex omiſſione interni teſtimonij: in parabola verò talentorum damnantur puſillanimes ex omiſſo vſu diuinorum donorum: hîc autem damnantur omittentes opera miſericordiæ chriſtianæ. Quid cum illis aget æternus iudex qui commiſſione malorum operum peccauerunt, ſi illi damnantur qui omiſerunt

bona opera? *iuſti autem in uitam æternam.*

CAPVT XXVI.

ET *factum eſt quum conſummaſſet Ieſus ſermones hos omnes, dixit diſcipulis ſuis. ſcitis quia poſt biduum paſcha fiet.* pro, fit, *& filius hominis tradetur.* pro, traditur, *ut crucifigatur.* Et poſſunt hæc duo ſimul & ſeparatim intelligi. Simul quidem, explicando vtrunque præſens pro tempore poſt biduum: quia tunc fit paſcha (hoc eſt immolatio agni paſchalis pro memoria exitus de AEgypto) & traditur Ieſus vt crucifigatur. Separatim autem, explicando paſcha fieri poſt biduũ, ſeipſum verò tradi nunc: quia Iudas duobus diebus ante paſcha (vt inſinuat ſtatim euangeliſta) vendidit Chriſtum. Agnus nanque paſchalis immolatus illo anno fuit die Veneris. incipiente tamen in præcedenti veſpere: Iudas autem vendidit Ieſum die Mercurij. & ſic duo interceſſerunt dies (ſcilicet Mercurij & Iouis) ante paſcha. Hæc enim verba dicta apparent à Ieſu in mane diei Mercurij. *Tunc.* eodem mane. *congregati ſunt principes ſacerdotum.* deeſt, & Scribæ, *& ſeniores populi in atrium principis ſacerdotum qui dicebatur Caiphas: & conſilium fecerunt ut Ieſum dolo tenerent & occiderent.* Apud Ioannem ab illo die quo communi conſilio definitum eſt, vt occideretur Ieſus, conſultabant deinceps de executione. inter quę conſilia hæc congregatio fuit ad ſpecialem modum exequendi deſcendens: vt ſcilicet doloſe Ieſum caperent. Exiſtimabant enim nimis difficile eſſe capere illum aperta violentia propter turbam. & propterea intendebant miſcere violentiæ fraudes. *Dicebant autem: non in die feſto, ne forte.* Superfluit fortè. *Tumultus fieret.* pro, fiat. verba enim hæc omnia ſunt ſacerdotum, ſcribarum & ſeniorum.

In populo. Quum autem Ieſus eſſet. Commemoratio hæc vnctionis factæ ſabbato præcedenti, fit ad inſinuandum occaſionem qua motus eſt Iudas ad vendendum Ieſum. *In Bethania.* caſtello prope Hieruſalem, vbi reſuſcitauerat Lazarum. *In domo Simonis.* Hoc fuit ſabbato præcedenti in cœna, in qua Lazarus reſuſcitatus erat vnus ex diſcumbentibus, & Martha miniſtrabat: vt patet apud Ioannem. *Leproſi.* olim. creditur enim hunc à Ieſu curatum fuiſſe à lepra, & pluries inuitaſſe Ieſum ad conuiuium. *Acceſſit ad eum mulier.* Maria ſoror Lazari, quę cognominatur Magdalena. *Habens alabaſtrum.* pyxidem ex alabaſtro. *vnguenti precioſi: & effudit.* Tacet Matthęus, quòd mulier hæc tunc prius vnxit pedes Ieſu ex illo vnguento. &

de

de reliquo vnguēto dicit,nō quòd vnxit, ſed effudit verſando pyxidem. *ſuper caput ipſius recumbentis.* Prima vice quando venit peccatrix, vnxerat pedes tantùm:modo animæquior reddita ex conſecuta venia, ex multis ſignis beneuolentiæ Ieſu erga illam, audet tangere caput Ieſu. *videntes autem diſcipuli indignati ſunt.* Iudas præcipue:vt patet apud Ioannem. *Dicentes, vt quid.* pro, ad quid,*perditio hæc?potuit.*pro,poterat *enim iſtud*. Deeſt. vnguentum,*venundari multo, & dari pauperibus.* Vſitato loquendi modo perditum dicunt & vnguentum tanti precij,quod poterat eſſe vtile multis pauperibus. *Sciens autem Ieſus ait illis, Quid moleſti eſtis huic mulieri? opus enim bonum operata eſt in me.* Diſcipuli fremebant in mulierem tanquam operatam opus malum:vt quæ conſumpſerat quaſi delitiando vnum pauperem,quod multis erat tribuendum pauperibus. Et propterea Ieſus excuſat illam, aſſerendo quòd bonum opus operata eſt erga me. *Nam ſemper pauperes habebitis.*pro,habetis,*vobiſcum: me autem non ſemper habebitis.* pro, habetis. Hanc rationem bene pondera:quia hinc docemur, in raris poſſe multo ſumptu vti abſque remorſu conſcientiæ quòd melius fuiſſet dare pauperibus. Et hoc directe dixit contra rationem eorum de vtilitate pauperum. *Mittens enim hæc vnguentum hoc in corpus meum,ad ſepeliendum me fecit.* Prius dixit opus fuiſſe bonum: modò dicit intentionem fuiſſe bonam, vtpote religioſam,immo probat fuiſſe opus bonum. nam non ad delitias corporis mei,ſed velut corpori ſepeliendo adhibuit hoc vnguentum. conſtat enim quòd cadaueri non adhibetur vnguentum ad delitias. ¶ Et dixit hoc tum ad declarandum tam mulieris quàm ſuum animum, quòd neutrius animus erat ad delitias. Sed illa non dubitabat adhibere vnguentum homini diuino, merenti hoc & longe maiora: vtpote verò Meſiæ,alieno ab omni ſenſualitate ſicut corpus ſepeliendum.& ipſe vtebatur hac vnctione ſine omni ſenſualitate,ſicut cadauer quod vngitur vt ſepeliatur.Verba ſiquidem illa,ad quid perditio hæc,tam aduerſus mulierem quàm aduerſus Ieſum ſuſcipientem in corpore proprio talem vnctionem procedebant,quanuis non auderent fremere in magiſtrum, ſed in illam. ¶ Tum ad declarandum,quòd quemadmodum opus bonum ac conſuetum apud Iudęos eſt adhibere vnguenta precioſa corporibus ſepeliendis,& nullus dicit ad quid perditio hęc &c. ita opus bonum fecit hæc mulier, vngēdo me viuum eo officioſo ac religioſo animo,quo me ſepeliendū vnxiſſet. ¶ Vt taceā ꝙ forte mulier hęc,audita proxima Chriſti morte,dubitās ꝙ nō poſſet

ſepeliendo corpori officiũ exhibere vnctionis(ſicut de facto euenit)præuenit vngere ipſum viuum velut ſepeliendum. *Amen dico uobis: ubicunque prædicatum fuerit hoc euangelium, in toto mundo dicetur quod hæc fecit in memoriam eius*. Non ſat fuit Ieſu declarare, quòd mulieris opus bonum, quòd intentio bona fuit, ſed declarauit quòd tam laudabiliter fecit, vt in toto mundo in memoriam illius commemorandum ſit hoc quod fecit. Et quia hoc eccleſia commemorat in laudem Mariæ Magdalenæ, habes hinc aliud argumentũ vltra collecta in ientaculis noſtris, quòd Maria Magdalena eſt illamet, quæ eſt Maria ſoror Lazari, de qua textus iſte loquitur. *Tunc*. Dixerat euangeliſta quòd quum Ieſus dixit, ſcitis quòd poſt biduum Paſcha fit, tunc congregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ: & interpoſuit commemorationem vnctionis priùs factæ in Bethania, quia occaſio fuit mouendi animum Iudæ. modò redit ad ſeriem facti, dicendo, tunc: non quando hęc vnctio fuit facta, ſed quando congregati ſunt ſacerdotes & Scribæ in atrio Caiphæ. *Abiit unus de duodecim, qui dicebatur Iudas Scariot*. pro, Iſcariotes. Nomen villę vnde erat oriundus creditur. *Ad principes ſacerdotum*. congregatos in atrio Caiphæ. *Et ait illis, Quid uultis mihi dare, & ego eum uobis tradam?* Auaritiam euãgeliſta ſcribit cauſam proditionis, ad redimendum vnguentum precio magiſtri. ſufferre non poterat quòd tanta materia furti ſibi ſubtracta eſſet. ¶ Aduerte hîc, quòd euangeliſta narrat ſubſtantialia: prætermittens circunſtantias pallíantes. Sicut enim narrando tentationes Chriſti ſcripſit nudas concluſiones, ſi filius dei es, dic vt lapides iſti panes fiant, &c. Ita modò ſcribit nudam petitionem, quid vultis mihi dare, &c. Rationi conſentaneum eſt, vt Iudas ſe ſcandalizatum dixerit de magiſtro ſuo, & quòd hactenus putauerit ipſum eſſe ſpiritualem virum, ſed quòd nunc perdidit bonam opinionem de illo: quia vidit ipſum in tanta ſenſualitate quòd vnguento precioſiſſimo muliebribus manibus vſus eſt, non ſolùm in capite, ſed etiam in pedibus. Naturale ſiquidem eſt hominibus, ſub aliquo colore palliare factũ iniquitatis propriæ: & præcipuè talis ſcilicet offerẽdo proditionem proprij magiſtri. *At illi conſtituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet. Prima autem die azymorum*. Præcepto legis Moſaicæ Exo.12. ſeptem erant dies azymorum: in quorũ primo immolabatur agnus paſchalis, manducãdus cum azymis panibus, &c. ¶ Ex hoc textu clarè apparet Ieſum celebraſſe Paſcha quartadecima luna, & non tertiadecima: vt quidam Gręci fingũt.

primus

primus enim dies azymorum eſt quartadecima luna. *Acceſſerunt diſcipuli ad Ieſum, dicentes, vbi uis paremus tibi.* Ieſus hoſpitabatur Bethaniæ, & non Hieroſolymis: Paſchalis autem agnus immolandus omnino erat in Hieruſalem: quia extra illam non poterat immolari: & propterea diſcipuli quærunt in quo loco, in qua domo intra Hieruſalem vult parari ſibi paſcha. *Comedere Paſcha?* hoc eſt paſchalem agnum. Paſcha enim Græca dictio eſt: & ſignificat tranſitum, quem apud Hebræos ſignificat Paſcha. Feſtiuitas ſiquidem Paſchalis celebratur à Iudæis diebus ſeptem in memoriam tranſitus domini ad occidendum primogenitos Aegyptiorum, nocte qua egreſſus eſt populus Iſrael de Aegypto. trāſlatúmque eſt nomen facti memorabilis (ſcilicet illius tranſitus) ad feſtiuitatem illorum dierum ſeptem: & ad agnum qui primo die immolabatur: & ad azymos panes. nullo enim fermentato pane licebat diebus illis ſeptem vti. Sumitur itaq; hîc Paſcha pro agno Paſchali. *At Ieſus dixit, Ite in ciuitatem ad quendam.* Non nominauit hominem iſtum Ieſus: ſed circūſtantiis quas tacet Matthęus (ſed non Marcus & Lucas) deſcripſit. *Et dicite ei, Magiſter dicit, Tempus meum prope eſt: apud te facio Paſcha cum diſcipulis meis. Et fecerunt diſcipuli ſicut conſtituit illis Ieſus, & parauerunt Paſcha. Veſpere autem facto diſcumbebat cum duodecim diſcipulis ſuis: & edentibus illis dixit, Amen dico, quia unus ueſtrum me traditurus eſt.* Pluries dixerat imperſonaliter, filius hominis tradetur: modò deſcendit ad ſpeciem, non tamen ad indiuiduum, vt cognoſcant quòd ſponte paſſionem adit, quòd omnia prænouit antequam fiant: ne occaſionem habeant perdendi fidem quum viderint ipſum pati & mori. *Et contriſtati ualde, cœperunt ſinguli dicere, Nunquid ego ſum domine? At ille reſpondens ait, Qui intingit.* pro, intinxit, *mecum manum in paropſide.* pro, catino, *hic me tradet.* Dixerat vnus ex duodecim, determinans apoſtolicum ordinem: modò dicit qui intinxit mecum, determinans actionem ſocialem in menſa. ¶ Et determinat per hoc, quòd vnus ſedentium prope ipſum Ieſum eſt. Quum enim vnum catinum aceti, in quo intingebantur lactucæ agreſtes, non commune fuerit tredecim comedentibus ſimul, ſed rationi conſentaneum ſit duo aut tria catina fuiſſe (ſingula ſcilicet inter quatuor aut ſex) propterea Ieſus catinum commune ſibi, & quatuor aut ſex aliis, demonſtrat dicendo qui intinxit mecum: ac per hoc deſcendit ad magis ſpecialia, non tamen ad indiuiduum. Dixi catinum aceti cum lactucis agreſtibus: quia agnus erat aſſus, nec locum in eo habet intinctio. & in lege mandabatur

tur manducari agnum cum lactucis agreſtibus. *Filius quidem hominis uadit ſicut ſcriptum eſt.* Occurrit tacitæ obiectioni. ſi ſcis te tradēdum cur non euitas proditionem? Reſpondet quia volo implere ſcripturas. *Væ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. Excludit excuſationem proditoris implentis ſcripturas: ne quiſquam putaret, quòd ſicut ipſe Ieſus bene facit eundo ſicut ſcriptum eſt de ipſo, ita Iudas excuſetur faciendo ſicut ſcriptum eſt de illo. propterea enim ait, væ homini illi per quem traditur. *Bonum erat ei, ſi natus non fuiſſet homo ille.* quia mortuus in vtero matris incurriſſet ſolam pœnam damni, cum incircunciſis infantibus in limbo: modò autem incurret etiam pœnam ſenſus, & talem ac tantam in inferno. *Reſpondens autem Iudas qui tradidit.* pro, tradebat, *eum, dixit, Nunquid ego ſum rabbi?* Iudas vnus eorum qui prope Ieſum ſedebant, vnus eorum qui intingebant in catino prope Ieſum, audita reſtrictione ad ſex vel quatuor communicantes in catino Ieſu, petit nunquid ego: ne tacendo (& non dicendo ſicut alij dixerant, nunquid ego) accuſaret ſeipſum. *Ait illi, Tu dixiſti.* Anceps verbum eſt. nam & affirmanti rem dictam & affirmanti dictionem commune eſt. poteſt enim intelligi quòd tu dixiſti quod eſt, vel quòd ego non dixi: ſed tu dixiſti te eſſe proditorem. *Cœnantibus autem eis.* Tacet hîc Matthæus, quòd demum Ieſus ſubmiſſe declarauit in indiuiduo proditorem Ioanni interroganti ſubmiſſa voce. ¶ Inter comedendum itaque ſacramenta euchariſtiæ celebrantur: tum ad tollendum errorem quo euchariſtia negaretur non ieiunis, tum ad inſtruendum temperantiam cœnæ talem debere eſſe vt ſacramētis etiam cœnantes, immò in fine cœnæ (vt alij euangeliſtæ teſtantur) ſimus idonei. *Accepit Ieſus panem & benedixit.* benedictione laudis non benedictione conſecrationis: vt patet ex eo quòd tam Lucas quàm Paulus primæ ad Corinthios vndecimo, loco benedictionis ponit gratiarum actionē (quæ eſt benedictio laudis) ante fractionem. *Ac fregit: deditque diſcipulis ſuis, & ait, Accipite & comedite.* In textu Græco non eſt copula, &. Hinc habetur euchariſtiam non eſſe tribuendam infantibus, quibus non poteſt dici accipite, comedite. Sicut enim quia dominus dixit, niſi quis natus fuerit denuo ex aqua & ſpiritu, negatur baptiſmus infantibus in materno vtero, quia non poteſt denuo naſci qui nō eſt natus, ita dicēte dño in cōmunione euchariſtię accipite comedite, negat̃ euchariſtia illis qui adhuc non poſſunt accipere, qui adhuc nō poſſūt comedere. ¶ Aduerte hîc ꝙ ſicut eccleſia laudabiliter

dabiliter pro reuerẽtia euchariſtię nõ vtitur euchariſtiæ cibo niſi ieiuna(excepto extremæ ægritudinis articulo) licet dominus inter cœnandũ communicauerit diſcipulos , ita laudabiliter pro reuerẽtia euchariſtię abſtinet ab iſto modo mãducãdi,ſcilicet accipite comedite:vt non niſi ſacris manibus tangatur euchariſtia. ¶ Verũ ad imitationem Chriſti cõmunicare tali modo in articulo neceſſitatis,nõ eſſet inconueniẽs:ſicut etiam nõ ieiunos(vt dictum eſt)in articulo neceſſitatis cõmunicamus. Eſſet autem neceſſitatis articulus,ſi tẽpore epidimiæ nõ haberetur ſacerdos cõmunicãs more eccleſiæ ſolito , ſed haberetur ſacerdos qui prope offerret euchariſtiã:& locãdo ſuper præparato loco diceret communicaturis prope expectãtibus & adorãtibus, accipite comedite.poſſent enĩ reuerenter accipere & comedere:ſicut fecerũt Chriſti diſcipuli , qui acceperũt à Ieſu non manu ad manũ ſed ex mẽſa:quum ſederẽt multi in tãta diſtãtia,vt manus Ieſu manibus eorum nõ poſſet iungi. ¶ Crediderim ego quod ſicut vnũ calicem cõmunẽ omnibus tradidit , ita in vna patina panẽ in duodecim buccellas fractũ manibus propriis tradiderit : & ꝙ hinc eccleſia vſũ patinarũ apoſtolica traditione acceperit.Ita ꝙ ſicut calicem vnus diſcipulus dedit alij, ita patinã cũ pane ſancto propinquiores Ieſu,remotioribus ſucceſſiue porrexerũt. *Hoc.* Non dicit hic, id eſt, in hoc loco,ſed dicit hoc:quod eſt pronomẽ demonſtratiuum ſubſtãtiæ.¶ Et eſt propriiſſimus nõ metaphoricus ſermo:vt hęretici interpretantur. Demonſtratur aũt per pronomẽ,hoc,nõ panis nec corpus Chriſti,ſed ſubſtãtia ſine qualitate.i.nõ demonſtrãdo certæ ſpeciei naturam.pronominis enim officiũ eſt monſtrare ſubſtãtiam ſine qualitate. Eſt itaque ꝓpriiſſimus & veriſſimus ſenſus,hoc.i.hęc ſubſtãtia,demõſtrando id ꝙ habebat in manibus. *Eſt.* non apparet,nõ ſignificat,ſed eſt. *Corpus meum.* non corpus panis.Vbi ſcito quod ſermo iſte dominicus eſt non ſolum enunciatiuus veritatis(veriſſimũ enĩ eſt ꝙ hæc ſubſtãtia eſt corpus Chriſti)ſed eſt etiã factiuus veritatis ſignificatę. facit enim ꝙ enũciat. Et ꝓpterea pronomẽ,hoc,nõ demõſtrat panẽ neque corpus Chriſti,ſed hãc ſubſtãtiã. Nã veritati enũciatæ repugnat demonſtratio panis.falſum eſt enim ꝙ panis eſt corpus Chriſti. Efficiẽtiæ autẽ repugnat demõſtratio corporis Chriſti. falſum eſt enim ꝙ efficiatur,ꝙ corpus meũ eſt corpus meũ. nulla ſiquidẽ eſt opus efficientia ad hoc vt corpus meum ſit corpus meũ:vt clare patet. Sed tam veritati enunciatę,quàm efficientiæ quadrat demonſtratio ſubſtãtiæ,non demonſtrando ſpecialẽ naturã : quia & verum

eſt

eſt quòd hæc ſubſtantia (non hoc accidens) eſt corpus meum: & verum eſt quòd fit, quòd hæc ſubſtantia eſt corpus meum. hoc eſt enim quod fit per hunc ſermonem. ¶ Vnde apparet non eſſe ab eccleſia adinuentam tranſubſtantiationem panis in corpus Chriſti, vt hæretici fingunt: ſed eccleſia à veritate per hęc domini propriè intellecta verba ſignificata, cogitur ad confitendum efficientiam. non enim aliter verificatur nunc & non prius, hoc eſt corpus meum, niſi quia nunc & nõ prius factum eſt vt hoc ſit corpus meũ. Ex vtroque auté (.ſ. veritate ſignificata & effecta) cogitur ad confitendũ tranſubſtantiationem panis in corpus Chriſti, neque enim aliter fieri potuit, ꝙ hęc ſubſtantia ſit corpus Chriſti, quàm per tranſubſtãtiationé. nam ſi tranſubſtãtiatio non interuenit, nõ verificatur ꝙ hoc demõſtratũ quãdo Chriſtus profert pronomé hoc (.i. illamet ſubſtãtia quã pronomé demõſtrat in ſui prolatione) ſit corpus Chriſti: ſed illa ſubſtantia quæ tunc demonſtratur, ſi qualis eſt tunc remanet in fine conſecrationis, non eſt corpus Chriſti, ſed eſt panis: ſi annihilatur, nec eſt panis, nec eſt corpus Chriſti, ſed eſt nihil. Omnes itaq; hęreſes excludũt hęc verba (hoc eſt corpus meũ) ſecundũ proprietaté ſermonis intellecta. At ſi verbis propriis, ſi proprietate ſermõis nõ habetur veritas fidei, ruit tota fides trinitatis, ruit vniuerſa certitudo ſacræ ſcripturæ. *Et accipiens calicẽ.* Interpres poſuit ſpecié pro genere. nã in Gręco non habetur calix, ſed poculum. *Gratias egit, & dedit illis, dicens, bibite.* Hinc apparet quòd nec ſanguis Chriſti infundendus eſt in os infantũ: qui bibere adhuc nequeunt, ſed ſugere. *Ex hoc omnes. Hic eſt enim.* Interpres addit coniunctioné, enim. *ſanguis meus noui teſtamẽti.* Quũ teſtamentũ diſpoſitio ſit hæreditatis, dicitur ſanguis Chriſti noui teſtaméti, ad differẽtiã ſanguinis in veteri lege aſperſi Exo. c. 24. Ille enĩ ad firmãdũ pactũ inter deũ & populũ accepturũ terrã ꝓmiſſionis fœlicitatéq; terrenarũ opũ, hic aũt diſpoſitio eſt hęreditatis & hęredum cœleſtis regni. & propterea appellatur nouũ teſtamentũ. Sanguis nãq; Chriſti eſt effector nouę, antea nõ habitę, & quę nunq̃ veteraſcit, diſpoſitionis hęredũ & hęreditatis regni cœleſtis. Soli eñ illi hęredes ſunt cœleſtis regni, qui Chriſti ſanguinis ablutione ſunt ad illud aſciti. *Qui pro multis effundetur.* pro effunditur. Tẽpus ſiquidé paſſionis eius iã incœperat. Sciebat enim quid tũc fiebat à Iuda & Iudęis ad effundendũ eius ſanguinem. *in remiſſionem peccatorum,* pro omnibus quantũ ad ſufficientiam: ſed pro multis tantum quantum ad effectam remiſſionem peccatorum. *Dico autem vobis: non bibam amodo de hoc*

geni-

genimine uitis uſque in diem illum,quum illud bibam uobiſcum nouum. hoc eſt nouo modo.nam nunc bibo indigens alimentis:tunc autem bibam impaſſibilis,non indigens cibo aut potu. *in regno patris mei.* Statum immortalitatis etiam corporalis,quem reſurgendo adeptus eſt,vocat regnum patris:quia totaliter in illo regnat deus.nihil eſt ibi inobedientiæ,nihil paſſibilitatis,nulla indigentia.Et intendit per hoc, quòd non erat amplius bibiturus vinũ,donec reſurgeret à mortuis, manducaturus & bibiturus tũc cum diſcipulis:vt rei probauit euentus. *Et hymno dicto.* Interpres imperſonaliter tranſtulit : quòd tamen in Græco attribuitur pluribus,dicendo,quum dixiſſent laudes.vt intelligamus non ſolum Ieſum,ſed diſcipulos quoque hymnum dixiſſe. *Exierunt in montem oliueti.Tunc.* Non demonſtrat tempus ambulationis verſus montem Oliueti,ſed tempus quo adhuc ſedebãt in cœna, poſtquam Iudas ſurrexerat & receſſerat: vt ex euangelio Ioannis habetur.nam poſt hæc dicta dixit Ieſus diſcipulis vndecim: Surgite,eamus hinc.Matthæus itaque compleuit cœnam in gratiarũ actione,inchoans egreſſum in montem oliuarum:& redit ad dicta,perfecta quidem cœna, ſed adhuc ſedentibus Ieſu & diſcipulis. *Dicit illis Ieſus:Omnes uos.* Hinc apparet,ꝙ Iudas non erat ibi.ipſe enim non fuit ſcandalum paſſus nocte illa,ſed fecit ſcandalum omnibus. *Scandalum patiemini in me.* ceſpitabitis velut impingendo in me patientem.vidẽdo enim me capi,ligari, &c. timebitis,fugietisq; à me ſicut ab offendiculo,ne cadatis,ne incidatis in manus capientium me. *In iſta nocte.ſcriptum eſt enim.* Zachariæ.13.*Percutiam paſtorem.* Si miraris euangeliſtã mutaſſe verbum prophetæ dicentis,percute,ſcito euangeliſtam declaraſſe hac mutatione prophetam.nam clarè explicat percuſſionem paſtoris eſſe actionem dei:quod illic nõ clarè ſignificatur. vbi deus alloquitur frameam ſeu gladium,pręcipiendo percute paſtorem. Inidem ſiquidem reditur, deũ percuſſurum eſſe paſtorem, & deũ præcipere gladio Iudæorum vt percutiat paſtorem Ieſum. ad literam nanque framea ſeu gladius pręſidis percuſſit Ieſum:& cum gladiis venerunt miniſtri iuſtitiæ ad capiendum eum. *Et diſpergentur oues gregis. Poſtquam autem reſurrexero.* Ne diſperſi deſperent,& pro eò quòd fugerunt,putent ſe non redintegrandos ad Ieſu Chriſti gratiam & regnum,promittit poſt ſuam reſurrectionem ſe venturum ad illos. *Præcedam uos in Galilæam.* Magna conſolatio.antequam vos fugiẽtes redeatis in Galilæam veſtram patriam ad veſtras domos,ego ibo illuc videndus à vobis.

Reſpondens autem Petrus, ait illi: Et ſi omnes ſcandalizati fuerint in te, ego nunquam ſcandalizabor. Petre, nimis de te præſumis, præferẽdo conſtantiam tuam cæteris condiſcipulis. *Ait illi Ieſus: Amen dico tibi.* Vobis omnibus communiter dixi, ꝙ ſcãdalizabimini: tibi autem qui præfers te cæteris, dico peius futurum. *Quia in hac nocte antequam gallus cantet, negabis me ter.* quod longè peius eſt, quàm ſcãdalizari, quàm fugere. *Ait illi Petrus: Etiam ſi oportuerit me mori tecum, non te negabo. ſimiliter & omnes diſcipuli dixerũt.* Bona ac vera pro tunc animi diſpoſitio communis Petro, & aliis diſcipulis ſignificatur. *Tunc.* completo ſermone domi. *Venit Ieſus cum illis.* Præſentis tẽporis eſt, venit. *In villã.* pro, prædium, *quod dicitur Gethſemane.* Dictio Hebræa eſt: & nomẽ proprium loci ad radices mõtis Olïueti, Hierony. teſte. *Et dixit diſcipulis ſuis: ſedete hic, donec uadam illuc.* Locus monſtratur diſtãs, quãtum iactus eſt lapidis apud Lucã. *Et orem. Et aſſumpto Petro & duobus filiis Zebedæi, cœpit contriſtari.* In poteſtate Ieſu ſignificatur fuiſſe tempus & propaſſionem triſtitiæ: quum narratur ꝙ non priùs coram omnibus diſcipulis, ſed coram tribus cœpit contriſtari. Et verè voluntarium fuit in Ieſu triſtari, ſicut & mori. Triſtitiam in Ieſu intellige veram triſtitiam internam tam in voluntate, quàm in appetitu ſenſitiuo, ſed non præuenientem, neque impedientem rationem rectam. Fuit enim verus homo, paſſibilis non ſolùm ſecundum corpus, ſed etiam ſecundum animam quandiu fuit viator. quanuis fuerit etiam ſimul comprehenſor ſecundũ ſuperiorẽ animæ partem. *Et mæſtus eſſe.* pro, grauiter angi. In Ieſu ſicut triſtitia nõ impediebat rationẽ, ita econuerſo ratio non mitigabat triſtitiam: ſed (vt in theologia ſpeculatiua docetur) vnicuique virium permiſſium eſt quod ſuum erat, & propterea in Ieſu fuit maxima triſtitia, propterea ſcribitur quod grauiter angebatur. ¶ Quod vt plenius intelligas, ſcito dominũ Ieſum ſubiiſſe voluntarie nõ ſolum cruciatum corporalis paſſionis in flagellis cruce & morte, ſed etiam cruciatum internæ propaſſionis. Voluntarie enim propoſuit ante internos oculos, quæ, qualia, quanta, à quibus, qualiter &c. paſſurus tunc erat, & quum hæc cogitata & propoſita, ſint contraria appetitui naturali tam voluntatis humanæ quàm appetit⁹ ſenſitiui hominis, ſequebatur triſtitia magna & quædam animi conſtrictio inter tot prementia mala, quam vt dictum eſt, non ſubleuabat ratio ad deum ſpectans: ſicut in aliis ſanctis & martyribus ſubleuauit. *Tunc ait illis, Triſtis eſt anima mea.* Quod intus ſentit, ſermone manifeſtat:

manifeſtat:vt ipſo teſte cognoſcamus quod vere habuit animam paſſibilem,quod vtitur animo non ſtoico ſed paſſibili. *vſque ad mortem.* intenſiue propter magnitudinem triſtitiæ, & extéſiue: quia ſicut continue vſque ad horam mortis paſſus eſt in corpore, ita cōtinue triſtatus eſt in animo. Et hic ſenſus apparet literalis. Acſi apertius dixiſſet:ex nunc vſque ad mortem meam triſtis eſt anima mea. *ſuſtinete.* pro,manete, *hic & uigilate mecum.* Octo diſcipulis dixerat ſedete:iſtis tribus tanquam magis familiaribus præcipit vt vigilent ſecum, proculdubio orationi vacando. *Et progreſſus puſillum.* Etiam ab iſtis ſe oraturũ ſeparat. *Procidit in faciem ſuam.* Non orat ſtans nec genu flexo, ſed procumbens. *Orans,& dicens: Pater mi.* Oratio hæc affectum naturalem hominis(quo nolumus mala pene contraria nobis) cum adiuncto moderamine rationis ſuperioris deo præſentat. *Si poſſibile eſt.* Moderamen primum potentiam reſpicit,nō abſolutam, ſed ordinatam. Modus autem conditionalis propter inferiorem rationem adpoſitus eſt.Non enim ideo dicit conditionaliter,quia ipſe Ieſus ignoret ſi poſſibile eſt(ipſe enim omnia nouit)ſed quia ratio inferior in ipſo neſcit ordinem definitum à diuina ſapiẽtia. Neſcit autem quia eius non eſt ſcire ſupremas rationes, ſed conſiderare rationes inferiores:hoc eſt illas quę ſecundum res creatas cōgruunt aut diſſonant. *Tranſeat a me calix iſte. Verumtamen nō ſicut ego nolo.* Nō volũtate deliberata,ſed velleitate naturalis affectus. *ſed ſicut tu vis*,voluntate beneplaciti.Ecce moderamen referens totũ in diuinã volũtatem. ¶Hinc cōtra hęreticos habes duas in Chriſto volũtates,alterã humanã,non ſicut ego volo:alterã diuinã cōmunẽ ſibi & patri, ſed ſicut tu vis. *Et uenit ad diſcipulos ſuos: & inuenit eos dormiẽtes.* Præſentis tẽporis ſunt venit & inuenit. *Et dicit Petro: ſic nō potuiſti.*pro,potuiſtis, *una hora uigilare mecum? uigilate & orate,ut non intretis in tentationem. ſpiritus quidem promptus eſt,caro autẽ infirma.* Neceſſitatẽ orandi & petẽdi ne intrent in tentationẽ,aperit ex periculo infirmæ carnis:hoc eſt carnalis affectus. Acſi apertius diceret,nō ſufficit vobis quod habeatis ſpiritum promptum ad vitandum peccatũ,ſed oportet vos orare ne intretis ſuccũbendo in tentationẽ: quia periculũ eſt ex parte carnalis affectus,qui nō eſt firmus ſub ſpiritu,ſed mutatur ad præſentiã obiecti.Quod vtinã quotidie non experiremur.quod & ipſi Apoſtoli tunc experti ſunt, quum præſentes affuerunt lictores curiæ. *Iterum ſecundo abiit: & orauit dicens, Pater mi ſi non poteſt hic calix tranſire.* Deficit præpoſitio cum pronomine,in Latino

textu.

textu debet legi. *Tranſire a me niſi bibam illum.* Et eſt ſermo metaphoricus, aſſimilās paſſionem, mortemq́; eius calici amari liquoris. Quem trāſire à ſe, eſt non pati, non mori: quem bibere, eſt pati, eſt mori. *Fiat uoluntas tua. Et uenit iterū, & inuenit eos dormientes: erant enim oculi eorum grauati. Et relictis illis, iterum abiit: & orauit tertio, eūdē ſermonē dicens. Tūc uenit ad diſcipulos ſuos, & dixit illis: Dormite iam.* pro, poſthac. ſeu de cætero, *& requieſcite.* Hæc domini verba permiſſiua eſſe ſomni ad tollendam quā patiebantur grauedinem oculorum, teſtatur Marcus: ſubiungens ſufficit.

Ecce appropinquabit pro, appropinquauit, *hora.* Hæc verba non dixit Ieſus ſimul cum ante dictis, dormite iam: ſed interuallo ſomni indulto illis, excitauit eos dicendo, ſufficit: quod Matthæus tacuit. Ecce appropinquauit hora, definita ab æterno. *Et filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus peccatorum. ſurgite.* Sedētes enim potiùs quàm cubantes putādi ſunt dormiſſe. *Eamus.* obuiā quærentibus me. *Ecce appropinquabit.* pro, appropinquauit, *qui me tradet.* pro, tradit. *Adhuc eo loquente, ecce Iudas unus de duodecim uenit: & cum eo turba multa cum gladiis & fuſtibus miſſi.* Interpres addidit dictionem, miſſi: quæ in Græco non habetur.

A principibus ſacerdotum & ſenioribus populi. Qui autē tradidit eū, dedit illis ſignum, dicens: Quēcunque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eū. Et confeſtim accedens ad Ieſum, dixit: Aue rabbi. Et oſculatus eſt eum. Hinc colligitur maximam à Ieſu indultam diſcipulis cū ipſo familiaritatem. *Dixitque illis Ieſus: Amice, ad quid ueniſti.* pro, venis. ſeu ades? Quanuis ſciret Ieſus ad quid adeſſet (ſcilicet ad prodendum ipſum) nō tamen appellauit eum proditorem, ſed amicum ab officio oſculi. Et interrogat ad quid, cuius rei gratia adſit, quid ſibi velit aduentus iſte amicus: vt nec tanta proditione cōmotum Ieſum intueamur. *Tunc acceſſerunt, & manus iniecerūt in Ieſum: & tenuerunt eum. Et ecce unus,* Petrus, *ex iis qui erant cum Ieſu, extēdens manum, exemit gladium ſuum: & percutiens ſeruum principis ſacerdotum, amputauit auriculam eius. Tunc ait illi Ieſus: Conuerte gladium tuum in locū ſuum. Omnes enim qui acceperint gladium, gladio peribunt.* Duplicem hæc verba ingerunt quæſtionem. Altera eſt de illorum verificatione: quia non apparet verū, quòd omnes accipientes gladium, moriantur gladio. Altera eſt de applicatione ad factum Petri: quia iuſtæ defenſionis cauſa gladio vtens, non merebatur audire pœnam homicidarum. ¶ Solutio primę eſt: ꝙ accipere gladiū eſt propria temeritate vſurpare ſibi gladij vſum contra hominem: & ꝙ non ſignificatur euentus ſecuturus dicendo in

do in gladio morientur,ſed ſignificatur meritum pœnę.Ita quòd ſenſus & veritas eſt:quòd omnis vſurpans ſibi gladij vſum contra hominem,meretur mori gladio.quod caret quęſtione. ¶Solutio verò ſecundę eſt,quòd quia Petrus reprehenſione dignus erat(vtpote non expectata magiſtri reſponſione,præceps vtens gladio) ideo meruit, vt ad memoriam illius reuocaretur communis lex, olim inter alias leges à Moyſe promulgata: Omnes qui gladium acceperint,in gladio morientur.Eſt enim talionis,ſeu iuſti contrapaſſi. *An putas quia non poſſum rogare patrem meum, & exhibebit mihi modo.* Aduerbium modò,in Græco iungitur cum prima particula orationis,& non cum ſecunda.Ita quòd legendum eſt. *An putas quia non poſſum modo rogare patrem meum, & exhibebit mihi plus quam duodecim legiones angelorum?* Significauit per hæc quòd modò(hora ac tempore paſſionis)non minuitur facultas mea, ſed quicquid hactenus potuit poſſum : ita quòd non ex impotentia patior. *Quomodo ergo implebuntur ſcripturæ quia.*pro, quòd, *ſic oportet.* neceſſitate diuinæ diffinitionis. *Fieri.in illa hora dixit Ieſus turbis, Tanquam ad latronem exiſtis cum gladiis & fuſtibus comprehendere me,quotidie apud uos ſedebam docens in templo & non me tenuiſtis.* Intuere Ieſum inter Iudæ oſculum, lictores & diſcipulos,ſingulis attendere,ſingulis proſpicere,& nihil omittere ſuauiſſimis tum verbis tum factis : vt intelligamus nihil in ipſo turbulentum fuiſſe,ſed ſereniſſimum ſemper ſeruaſſe animũ, ſermonem,geſtum,motum,ac vniuerſum ſuum opus. *Hoc autem totum factum eſt, ut adimplerentur ſcripturæ prophetarum . Tunc diſcipuli omnes.* nullo excepto.experientia comprobante verbum Chriſti caro autem infirma, præſentibus perſecutoribus ſubducens à ſpiritu. *Relicto eo fugerunt. At illi tenentes Ieſum,duxerunt ad Caipham principem ſacerdotum:ubi ſcribæ & ſeniores conuenerant.* Tacet Matthæus intermedia geſta in domo Annæ ſoceri Caiphæ:quæ ſolus Ioannes explicauit. *Petrus autem ſequebatur eum a longe uſque in atrium principis ſacerdotum.* Petrus ſic fugiſſe omnibus diſcipulis fugientibus intelligitur,vt in manus capientium non incideret:non tamen ad latibula aut ad remota ſe contulit:ſed ita temperauit fugam, vt tutus tanquam homo impertinens ſequi poſſet Ieſum, à longe tamen. *Et ingreſſus intro, ſedebat cum miniſtris, ut uideret finem. Principes autem ſacerdotum & omne concilium quærebant falſum teſtimonium contra Ieſum, ut morti eum traderent: & non inuenerunt. Et quũ multi.* Deeſt in textu Latino coniunctio,&, & repetitio particulæ,non inuenerunt. Legendum

gendum eſt, *Et non inuenerunt: & quum multi falſi teſtes acceſſiſſent non inuenerunt.* Significatur enim, quòd principes quęrebant falſum teſtimonium, non qualecunque, ſed ſufficiēs ad occidendum Ieſum, & non inuenerūt inter ſe tale falſum teſtimonium: & quòd nec accidentibus multis falſis teſtibus inuenerunt tale teſtimonium. *Nouiſſime.* pro, poſtea, *autem uenerunt duo falſi teſtes: & dixerunt: Hic dixit, Poſſum deſtruere templum dei, & poſt.* pro, per, *triduum reædificare.* pro, ædificare, *illud.* Aduerte iſtos falſos appellari & eſſe teſtes, quia verba Ieſu mutauerunt, ita quòd mutatio verborum mutat ſenſum literalem verborum Chriſti. nam Ieſus (vt habetur Ioannis.2.) dixerat, ſoluite templum hoc: & iſti referunt, poſſum deſtruere templum dei. Rurſus Ieſus dixerat, & triduo excitabo illud: iſti verò referunt, & per triduum ædificare illud. Magna differētia eſt inter excitare & ædificare, magna differentia eſt inter affirmationem potentiæ deſtructiuæ & pronūciationem ſolutionis efficiendę ab ipſis Iudæis. Vnde & mutatur ſententia. verba enim Ieſu ſignificant actiones circa naturale tēplum: futuram ſcilicet ſolutionem corporis per ſeparationem animæ à corpore (quam effecerunt Iudæi occidentes ipſum) & excitationem à ſomno mortis per reſurrectionem. verba verò iſtorum ſignificant actiones circa ædificium artificialis templi: deſtructionem ſcilicet & ædificationem, vt patet. *Et ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi, Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti aduerſum te teſtificantur?* Interpres ex duabus orationibus interrogatiuis confecit vnam. nam iuxta Græcum altera oratio eſt, nihil reſpōdes? altera eſt, quid iſti contra te teſtificantur, ſeu teſtimonium dicunt? Loco quid, poſuit interpres, ad ea quæ. *Ieſus autem tacebat. Et ſurgens princeps ſacerdotum, ait illi, Adiuro te per deum uiuum, ut dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei. Dixit illi Ieſus, tu dixiſti.* Ex Marco intelligimus verba hæc aſſerentia ſic eſſe, vt Caiphas dixit. Ita quòd ſenſus eſt: tu dixiſti quod eſt. *Veruntamen dico uobis, amodo uidebitis filium hominis ſedentem a dextris uirtutis dei.* interpres appoſuit dei. *Et uenientem in nubibus cæli.* Hoc adiunxit Ieſus ad declarandum pontificibus, ſacerdotibus & ſenioribus myſterium occultum vſque hodie Iudæis, de duplici aduentu Meſiæ: altero humili, altero glorioſo. ne fallerentur in ipſius deiectone, ſubiectione &c. *Tunc princeps ſacerdotum ſcidit ueſtimenta ſua.* in ſignum execrationis irrogatæ deo iniuriæ.

Dicens, Blaſphemauit: quid adhuc egemus teſtibus? ecce nunc audiſtis blaſphemiam. In Græco additur pronomen, eius: audiſtis blaſphemiam

blaſphemiam eius. *Quid uobis uidetur? At illi reſpondentes dixerunt, reus eſt mortis.* Qui debebant audita diſtinctione duorum aduentuum Meſiæ interrogare à Ieſu (quem ſciebant multa ſigna feciſſe: & ſpecialiter illuminaſſe cæcum à natiuitate, ac reſuſcitaſſe Lazarum) vnde diſtinctio iſta duorum aduentuum Meſiæ habetur authentice in prophetis, & ſcrutari veritatem, erumpunt cæci ad damnandum doctorem veritatis. ¶ Vbi aduerte Ieſum elegiſſe damnari à pontificibus, doctoribus legis & ſenioribus, non velut tortum aut confeſſum, ſed velut committentem coram ipſius crimen in diuinam maieſtatem: in quo caſu iidem ſunt iudices & teſtes. vt & turpiſſimo modo cum tanta execratione & facti euidentia damnaretur à talibus: & extremam ſubiret infamiam apud Iudæos, ſpectantes ad id quod primates ſentiunt de Meſia. *Tunc expuerunt in faciem eius: & colaphis eum ceciderunt. Alii autem palmas in faciem eius dederunt, dicentes, Prophetiza nobis Chriſte, quis eſt qui te percuſſit? Petrus uero ſedebat foris in atrio.* Ieſus erat intus, hoc eſt in aula: Petrus verò non erat in aula, ſed extra aulam in atrio. *Et acceſſit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Ieſu Galilæo eras. At ille negauit coram omnibus, dicens: neſcio quid dicis. Exeunte autem illo ianuam.* pro, egreſſum autem illum in veſtibulum, *uidit eum alia ancilla.* Interpres addidit ancilla in Latinis codicibus. Locus alter & mulier altera ſignificatur. *Et ait iis, qui erant ibi: & hic erat cum Ieſu Nazareno. Et iterum negauit cum iuramento, quia non noui hominem. Et poſt puſillum acceſſerunt qui ſtabant: & dixerunt Petro, uere & tu ex illis es: nam & loquela tua manifeſtum te facit. Tunc cœpit deteſtari & iurare.* Conſidera & treme vir iuſte. Petrus pauloante ipſo Ieſu atteſtante mundus, ac per hoc in charitate exiſtens, ſacramentis corporis & ſanguinis Chriſti digne communicans, præmonitus de futura hac tentatione, paratus potius mori quàm negare Chriſtum, ad vnius ancillæ vocem illum negauit, & ſucceſſiuè addidit periurium. Quare hoc? quia magna eſt differentia inter charitatis gratiam habitualem & vſum illius: quia non ſumus ſufficientes ex nobis ad vſum charitatis & gratiæ, quam habemus in anima infuſam à deo, ſed egemus ad vtendum illa continuo gratuito dei auxilio. quo quia Petrus caruit tunc (quia deus reliquit Petrum tunc ſibiipſi prædito charitate & gratia habituali) ideò cecidit & perdidit charitatis gratiam. Sic Moyſes, ſic Dauid cecidit. *Quia non nouiſſet.*

pro,non noui. verbum enim Petri recitatur. *Hominem.Et continuo gallus cantauit. Et recordatus eſt Petrus uerbi Ieſu quod dixerat.* pro,qui dixerat ei. Interpres & relatiuum referens Ieſum,mutauit:& omiſit pronomen, ei,demonſtrans Petrum. *Priusquam gallus cantet,ter me negabis. Et egreſſus foras,fleuit amare.*

CAPVT XXVII.

M*ane autem facto.* Alter eſt hic conuentus conſilij. Primò enim cōuenerāt in prima parte noctis, qua poſt cœnam captus eſt Ieſus:& tunc iudicarunt ipſum reū mortis tanquàm blaſphemum,& redierunt conſiliarij ad propria: Ieſu ſubiecto irriſionibus, alapis,colaphis & ſputis.mane autem facto conuenerunt iterum. *Conſilium inierunt.* Non ſolùm à diuerſitate temporis,ſed ab inchoatione conſilij deſcribitur nouus conuentus. *Omnes principes ſacerdotum & ſeniores populi aduerſus Ieſum,ut eum morti traderent.* Decreuerant ſiquidem prius Ieſum occidere, iudicantes ipſum reum mortis, ſed non executionis modum. Executio ſiquidem non erat in poteſtate eorum:quia Romani reſeruauerant præſidi cauſas ſanguinis:vt ipſimet Iudæi teſtantur apud Ioannem.& propterea conſilium inierunt de modo exequendi. Erat autem opus conſilio:quia præſes erat Ethnicus, & paruipendebat cauſas Iudæorum de tranſgreſſionibus legis Moyſi. Cogitabant enim Iudæi volentes vt Pilatus occideret Ieſum.ſi petemus à præſide mortem Ieſu tanquàm blaſphemi, non exaudiet nos, paruipendens hæc noſtra:& propterea oportet inuenire modum quo præſidem inducamus ad occidendum Ieſum. Hæc fuit ad literam ratio noui huius conſilij, vt Ieſum morti traderent. ¶Quæ autem fuerit conſilij huius concluſio,ſubſecuta ipſorum primatum facta manifeſtant. Concluſerunt enim imponere Ieſu multa crimina,ſcilicet quòd prohiberet tributo dari Cæſari,quòd eſſet ſeductor populi à Cæſare,&c. ſed præcipue reum eſſe læſæ maieſtatis. Quod fundabant ſuper hoc,quòd fecerat Ieſus ſe regem:dicendo ſe eſſe Meſiam,& veniendo ante quinque dies in Hieruſalem cum turba multa acclamāte ipſum regem. *Et uinctum.* tanquàm notorie dignū morte. *Adduxerunt eum:& tradiderūt Pontio Pilato præſidi.* Si vera ſunt quæ de patria Pilati dicuntur,nomen proprium èſt hominis illius qui præſes erat. ita quòd neutrum eſt nomen patrium:ſed vel (vt ſæpe contingit)nominabatur nomine compoſito. vel alterum (fortè Pilatus) eſt cognomen. Dicitur enim natione Burgundio, patria Lugdunenſis. *Tunc.*

quum

quum publice Ieſus vinctus traditus eſt præſidi vt occideretur. *Videns.* oculis corporeis. *Iudas qui eum tradidit quod damnatus eſſet.* Ieſus ad mortem à principibus ſacerdotum & ſenioribus. Iuxta hunc enim loquendi modum dicitur Lucæ vltimo, quomodo tradiderunt eum principes noſtri in damnationem mortis. *Pœnitentia ductus.* Hinc apparet quòd Iudas putauerat tradere Ieſum caſtigandum à principibus Iudæorum & non occidẽdum. Et ideo quum vidit, quòd Ieſus damnatus eſſet à principibus ad mortem (videndo eum vinctum tradi præſidi) pœnituit eum facti. *Retulit triginta argenteos.* quos pro proditione illa nocte receperat. *Principibus ſacerdotum & ſenioribus.* à quibus illos receperat. ¶ Si obiicitur quòd principes ſacerdotum erant tunc coram Pilato, ac per hoc non erant in templo, in quo Iudas adiuit illos. Reſpondetur quòd principes ſacerdotum non ſoli Annas & Caiphas (qui erant ſupremi) ſed etiam alij primates inter ſacerdotes appellantur. Ita quòd aliqui primores occupabantur circa procurandam Ieſu mortem, & alij primores etiam erant in templo: quum eſſet primus dies Paſchæ, ſicut alij ſeniores erant ibi, & alij ſeniores erant in templo. Vtrique enim vtrobique commemorantur. *Dicens, Peccaui.* Fatetur Iudas peccatum ſuum, & offert reſtitutionem precij: ad exonerandum conſcientiam ſuam, & ad excitandum principes & ſeniores, vt retractent damnationem Ieſu. *Tradens ſanguinem iuſtum.* pro, innocentem. Hinc apparet quòd Iudas impoſuerat Ieſu crimen delitiarum, tradendo ipſum tanquam virum ſenſualem. Reſtituendo enim ei famam, reddit rationem proprij peccati, quia Ieſus eſt innocens. *At illi dixerunt: quid ad nos? tu videris.* Futurum eſt actiui verbi. *Et proiectis argenteis in templo, receſſit.* Hinc apparet quòd principes recuſarunt per præcedentem reſponſionem (quid ad nos? tu videris) recipere à Iuda triginta argenteos, tanquam pro exoneratione ipſius Iudæ & aggrauatione ipſorum principum relatos à Iuda, recuſantibus ſiquidem eis recipere, Iudas proiecit triginta argenteos ibi coram eis, tanquam omnino volens ſe exonerare. *Et abiens laqueo ſe ſuſpendit.* Pœnitentia humani animi ſine gratia dei: quanto maior eſt tanto periculoſior. abſorbet ſiquidem hominem abundantiori triſtitia & deſperationem inducit: talem enim fuiſſe pœnitentiam Iudæ, hic exitus comprobat. *Principes autem ſacerdotum acceptis argenteis.* Quos ab ipſo Iuda recuſauerant accipere, poſtea proiectos acceperunt. *Dixerunt: non licet,* Vere colantes culicem & glutientes aſinum. *Nos mittere in*

corbonam. Hebræa dictio eſt.& ſignificat ſacrum theſaurum: vt Ioſephus cap.8.lib.2.de bello Iudaico teſtatur,dicens,Erat apud eos ſacer theſaurus,quem corbonam dicũt. *Quia precium ſanguinis eſt.conſilio autem inito,emerunt ex illis agrum figuli in ſepulturam peregrinorum. Propter hoc uocatus eſt ager ille acheldemah, hoc eſt,ager ſanguinis uſque in hodiernum diem.* Interpres Hebræa & Latina lingua protulit,quod Matthæus ſcripſit Græca.nam ſuperfluunt tres dictiones:acheldemah hoc eſt. *Tunc impletum eſt quod dictum eſt per Hieremiam prophetam,dicentem: & acceperunt triginta argenteos precium appreciati, quem appreciauerũt a filiis Iſrael:& dederunt eos in agrum figuli, ſicut conſtituit mihi dominus.* Quia hæc in Hieremia noſtro non habentur,ſi euangeliſta ſcripſit,vt litera ſonat,credendum eſt in Hieremia non apocripho, ſed canonico ſcripta fuiſſe hæc, quæ citantur. quanuis ad nos non peruenerit. multa enim prophetarum ſcripta perdita fuiſſe,conſtat ex hiſtoria librorum Regum & Parali. Si autem malignitate aut errore aliorum pro Zacharia ſcript⁹ eſt Hieremias(quod credi poteſt: quia ſententia horum verborum in illo inuenitur) habemus verba Zacha.cap.11.hæc.Et appenderũt mercedem meam triginta argenteos:& dixit dominus ad me,proiice illud ad ſtatuariũ decorum precium,quo appreciatus ſum ab eis:& tuli triginta argenteos,& proieci illos ad ſtatuarium. Hæc verba occultæ prophetiæ Matthæus exponendo attulit: cogendo omnes actiones, quæ interuenerunt circa precium quo traditus eſt Ieſus in vnam, & vtendo effectibus actionum pro actionibus. ¶Vide ſingula. Matthæus loco illorum verborum, & tuli triginta argenteos,& proieci illos in domo domini,exponendo explicat affectum huius proiectionis, dicens,& acceperunt triginta argenteos. Loco illorum verborum,decorum precium quo appreciatus ſum ab eis (omiſſa ironia qua deus vtitur appellando illud precium decorũ) dicit,precium appreciati quem appreciauerũt à filiis Iſrael.Loco illorum verborum,ad ſtatuariũ, exponendo dicit, & dederũt eos in agrum figuli.Loco illorũ verborum, & dixit dominus ad me, proiice illud ad ſtatuariũ,abbreuiando dicit, ſicut cõſtituit mihi dominus. ¶Vbi potes prudẽs lector perſpicere eandem eſſe ſententiam prophetæ,& euangeliſtæ,ſed altero ordine dictam:quoniã apud prophetam poſtquàm deus narrauit appẽſos pro ſe eſſe triginta argẽteos,præcipit prophetę,vt proiiciat tam turpe precium in domo domini ad formatorem,ad figulum formatorem vaſorum.quod Matthæus exponit ad emendum agrum figuli. &

propheta

propheta tulit huiuſmodi argenteos,& proiecit in domo domini ad ſtatuarium:hoc eſt ad dictum effectum, ſcilicet ad emendũ agrum figuli. Et ſignificatur per præceptum domini factum prophetæ,diuina ordinatio de precio illo conuertendo in emptionem agri figuli: per executionem verò ſubſecutam,aperitur quòd de facto erat adimplendum præceptum. Per hoc autem quòd cui præcipitur, & qui exequitur eſt perſona prophetæ, ſignificatur quòd miniſtri operum horum (ſcilicet Iudas qui proiecit,& principes ſacerdotum, qui dederunt precium illud pro agro figuli) non ex ſe, ſed diuina acti ordinatione hæc fecerunt: ſicut etiam Caiphas prophetauit apud Ioannem. propter hoc enim vtrunque attribuitur prophetæ, ſcilicet & proiicere argenteos in templo. & intentio ad agrum figuli,quæ non fuit in Iuda,ſed in principibus ſacerdotum. ¶ Apud euangeliſtam verò deus explicat primò actionem principum ſacerdotum, ſcilicet quòd acceperunt triginta argenteos,explicando quales commemoratione prioris facti ab eiſdem. precium appreciati, Meſiæ,à filiis Iſrael, principibus ſacerdotum ſenioribus & Iuda, non à Gentilibus Pilato & ſuis: quem, Meſiam, appreciauerunt, precio æſtimauerunt prędicti vendendo & emendo. Deinde actionem eorundem alteram, & dederunt eos in agrũ figuli. Et demum ſubiungũtur verba prophetæ de diuina ſuper his actionibus ordinatione facta ei: hoc eſt miniſtris dei in his, reſeruata notitia diuinæ ordinationis apud prophetam. *Ieſus autem ſtetit ante præſidem: & interrogauit eum præſes, dicens: tu es Rex Iudæorum?* In textu Gręco apponitur articulus, ſignificans ille Rex: ad ſignificandum quòd Pilatus interrogabat de illo Rege qui expectabatur à Iudęis: hoc eſt Meſia. Et hinc apparet concluſio conſilij Iudæorum, quòd ſcilicet concluſerunt imponere ei crimen læſæ maieſtatis apud Pilatum. *Dixit illi Ieſus: tu dicis.* Tacet Matthæus multa quæ Ioannes explicat. Verba hęc(vt ſuperiùs diximus)duplicem habent ſenſum, ſcilicet affirmationis dicti vel dictionis. *Et quum accuſaretur a principibus ſacerdotum & ſenioribus, nihil reſpondit.* Prior interrogatio fuerat intus in prætorio, principibus ſacerdotum expectantibus extra prætorium ne contaminarentur: hæc autem accuſatio fuit extra prætorium, ducto illuc Ieſu coram accuſatoribus.

Tunc dicit Pilatus: non audis quanta. pro, quot. ſeu quàm multa, & breuiter, quanta numero, non mole. *Aduerſum te dicunt teſtimonia? Et non reſpondit ei ad ullum uerbum: ita ut miraretur præſes uehementer. Per diem autem ſolemnem conſueuerat*

uerat præſes populo dimittere vnum vinctum quem voluiſſent. Habebat tunc vnum vinctum inſignem, qui dicebatur Barrabas. *congregatis ergo illis dixit Pilatus: quem.* pro, vtrum, *uultis dimittam uobis, Barrabam an Ieſum qui dicitur Chriſtus? ſciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum.* Hoc dixit euangeliſta ad ſignificandum, quòd Pilatus ex induſtria propoſuit populo liberationem Ieſu: vt ſcilicet populus peteret liberationem Ieſu, quem primates inuidia acti tradiderant in manus curiæ. *ſedente autem illo pro tribunali, miſit ad eum uxor eius, dicens: Nihil tibi & iuſto illi. multa enim paſſa ſum hodie per uiſum.* pro, in ſomnis, *propter eum.* Afflictio huius mulieris ſomniando (ita vt cognoſceret ſe terreri aut pati propter Ieſum) quum non fuerit à ſanctis angelis, qui myſterium redemptionis humanæ non impediebant, à dæmone videtur immiſſa: qui ab initio tentauerat ſcire, ſi Ieſus eſſet filius dei. Aliquantulū enim timuit tunc. & ideo excitauit per ſomnium vxorē Pilati ad liberandum Ieſum. ¶ Vbi nota, quòd nullus nullá re expendit minimum verbum in fauorem Ieſu toto tempore paſſionis, niſi vxor Pilati & ipſe Pilatus. Quorū neuter credebat in Ieſum, ſed ambo erant gentiles. Et neuter incitatus fuit ab aliquo aut aliqua pro Ieſu: ſed vxor à ſomnio, Pilatus ab ipſa iuſtitia & nota inuidia primatum. *Principes autem ſacerdotum & ſeniores perſuaſerunt populis.* pro, turbis, *ut peterent Barrabam: Ieſum uero perderēt.* Non ſuffecit principibus & ſenioribus ſuadere turbæ, vt liberarent Barrabam ſeditioſum ac homicidam, ſed etiam ſuaſerunt vt peterent & inſtarent pro occiſione Ieſu. *Reſpondens autem præſes, ait illis. quem.* pro, vtrum, *uultis nobis de duobus dimitti?* Tacet Matthæus petitionem turbæ cui Pilatus reſpondet. Turba enim prius rogabat fieri ſibi gratiam ſolitam: & obtenta gratia in genere, petebat in indiuiduo vnum. Hac autem vice turbæ roganti pro ſolita gratia, reſpondit Pilatus dando illi optionem Ieſu vel Barrabæ. Turba autem non ſtatim optauit: ſed quum cogitarent vter eſſet optandus, principes & ſeniores ſuaſerunt illis contra Ieſum. Primæ itaque petitioni turbæ differentis opinionem, reſpondit replicando optionem: tanquam ſolicitans optionem. *At illi dixerunt, Barrabam.* Conſidera quòd Ieſus elegit etiam pati hanc ignominiam, quòd optaretur Barrabas latro, ſeditioſus & homicida contempto ipſo: actore vitæ, pacis, & omnium largitore bonorum. *Dixit illis Pilatus: quid igitur faciam de Ieſu qui dicitur Chriſtus?* Pilatus audita optione Barrabæ, vbi vidit quòd per viā optionis non liberaret turba Ieſum, proponit per viam interrogationis

gationis & velut conſilij: vt vel ſic turbæ liberationem Ieſu peterent. *Dicunt omnes.* Tanta erat efficacia perſuaſionis à principibus & ſenioribus, vt nullo diſcrepante omnes contra Ieſum verterentur. *crucifigatur.* Turbæ quæ ad opus miſericordiæ, ad liberandum, ſcilicet vnum à morte, conuenerant coram præſide (quæ ſaltem debebant tractare Ieſum ſicut alios vinctos, & dicere, fac iuſtitiam: noſtrum nō eſt niſi petere gratiam ſolitam, quia ad hoc tantùm conuenimus) vertuntur ad crudelitatem, ad petendum mortem innocentis, & non ſolùm mortem, ſed crudele ac ignominioſum mortis genus. *Ait illis præſes: quid enim mali fecit?* Ad retrahendum turbam à tam iniuſta petitione, inquirit cauſam, qua meretur Ieſus crucifigi. *At illi magis clamabant.* Loco cauſę clamores augent. *Dicentes, crucifigatur. Videns autem Pilatus quia nihil proficeret.* ſtudium ſuum in turba ad liberandum Ieſum. *ſed magis tumultus fieret.* Tantus excitatus erat furor in turbis contra Ieſum, vt tumultum timeret præſes. *Accepta aqua, lauit manus coram populo.* in ſignum publicum innocentiæ Ieſu, & exonerationis propriæ, & reiectionis culpæ in Iudæos, hæc enim tria explicant verba ipſius exonerationem propriam. *Dicens, innocens ego ſum.* innocentiam Chriſti, dicendo. *A ſanguine huius iuſti.* reiectionem culpæ in Iudæos, dicendo. *Vos uideritis.* eſt enim futurum actiui verbi ſubiunctiui. *Et reſpondens uniuerſus populus, dixit: ſanguis eius ſuper nos & ſuper filios noſtros.* Præceps furor turbarum, ſuper ſe ac filios ſuos ſuſcipit damnationem eius quem innocentem iudex pronunciat. Et ſicut dixerunt ita experiuntur factum ſubſecutum: quoniam vſque in hodiernum diem dant pœnas ſanguinis Chriſti, diſperſi per vniuerſum mundum, exoſi omnibus. *Tunc dimiſit illis Barrabam, Ieſum autem flagellatum.* Matthæus non ſcribit res geſtas ordinate: ſed infra ſignificat Ieſum ante diffinitionem fuiſſe flagellis cæſum. Flagellauit Ieſum Pilatus, arbitrans ipſum non eſſe dignum morte, ſed flagellis corripiendum, pro eo quòd ſe feciſſet Meſiam. *Tradidit eis ut crucifigeretur.* Pronomen, eis, nō eſt de textu. Factum hoc monſtrat non ſolùm inſtabilitatem turbarum (quæ quinto die antè acclamauerant Ieſu, benedictus qui venit in nomine domini: & deinceps quotidie concurrebant ad illius prædicationem audiendam in templo) ſed monſtrat nullis artibus, nullis attractionibus, nullis mediis vſum fuiſſe Ieſum ad captandum fauorem hominum tam magnatum quàm plebis. tot ſiquidem horis decurſis à tempore comprehenſionis vſque ad

mortem

mortem incluſiue, nullus diues aut pauper comparuit in fauorem eius, nullus inter turbas inuentus eſt, qui non fuerit contra ipſum. Elegit nāq; Ieſus à turbis vnanimi voto & nullo ſibi fauente pati ſic: vt cognoſcat mundus ex ipſo facto, quòd ipſe non fuit author ſectæ ſicut ſunt alij homines capita ſectarum, vt teſtimonia diuinitatis eius credibilia redderentur. *Tunc*. Non monſtratur tempus poſt condemnationem: ſed redit euangeliſta ad geſta prius. illuſio enim hæc facta fuit ante diffinitiuam ſententiam. Pilatus ſiquidem intellectis quæ dicta & geſta ſunt à Ieſu & ſequacibus ipſius circa regni negocium (ſcilicet quòd dixit ſe Meſiā, & quòd quinto die antè ingreſſus eſt ſuper aſinam cum turbis acclamantibus ipſum Meſiam) & comperto quòd nihil aliud eſt ſubſecutum ex hoc tam in ciuitate quàm extra, & videns quòd nullus pro eo loquitur, & alia huiuſmodi humilitatis Ieſu teſtimonia, arbitratus eſt ſicut & Herodes, Ieſum eſſe puniendum vt fatuum: vtpote qui tam fatuis mediis aſpiraret ad regium titulum. Et propterea derideri illum fecit in habitu regio: vt flagellis caſtigatus tāquam aliqualiter peccaſſet, & irriſionibus vituperatus vt fatuus, abſtineret à profitendo ſe Meſiam, & perderet deinceps authoritatem coram turbis: & tam principes ſacerdotum & ſeniores, quàm etiā turbæ videndo illum iam caſtigatum & vituperatum, ceſſarent à petendo mortem Ieſu. Hæc ſunt ad literam cauſæ ex parte Pilati.

¶ Sed intuere tu lector, quòd Pilatus cuius intererat, locupletiſſimus eſt teſtis, quòd Ieſus non aſtutiis mundi huius, non prudentiis hominum ambitioſorum vſus eſt: ſed talibus quæ à ſapientibus huius mundi ſtulta iudicantur. Et elegit ſimiliter hæc Ieſus ad tollenda impedimenta credendi in ipſum ab animis hominum: vt teſtimonia diuinitatis ſuæ credibilia redderentur. *Milites præſidis ſuſcipientes Ieſum in prætorio, congregauerunt ad eum vniuerſam cohortem: & exuentes eum, chlamydem.* pallium militare. *coccineam*, purpuream, *circumdederunt ei: & plectentes coronam de ſpinis impoſuerunt ſuper caput eius, & arundinem in dextera eius: & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Aue rex Iudæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem: & percutiebant caput eius. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt eum chlamydem: & induerunt eum veſtimentis eius: & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem, inuenerunt hominem Cyrenæum nomine Simonem, hunc angariauerunt ut tolleret crucem eius.* Hinc apparet quòd Ieſus non poterat continuari portationem ſuæ crucis, & propterea coēgerunt Simonem illum ad ſupplendum. erat enim tantæ ignominiæ

portare

portare in illo ſpectaculo crucem, vt nullus inueniretur qui precio hoc onus ſubiret. ¶ Hinc quoque apparet rationi conſentaneum eſſe, quòd Ieſus ſub onere crucis caderet, nimio preſſus onere, vt prædicatur. *Et uenerunt in locum qui dicitur Golgotha.* Aiunt Golgotha non Hebraicam, ſed Syram eſſe dictionem. *Quod eſt caluariæ locus.* In Græco habetur, *Quod eſt interpretatum caluariæ locus.* quia ibi damnatorum capita iacebant. Locus ad ſupplicia deputatus ſignificatur: vt etiam hanc ignominiam Ieſus eligeret pati. ¶ Et hic eſt alius locus ex quo patet Matthæum non ſcripſiſſe Hebraicè, ſed Græcè. propterea enim dictionem Golgotha vſurpatam ab Hebræis ex Syra lingua, interpretatus eſt Græcè. *Et dederunt ei uinum bibere.* Non conſtat an vinum, an acetum Matthæus ſcripſerit, propter diuerſitatem codicum.

Cum felle mixtum. O crudelitatem: etiam tam afflicto crucifigendo addunt afflictionem potus amari. *Et quum guſtaſſet, noluit bibere. Poſtquam autem crucifixerunt eum.* clauis perforantes manus & pedes. Quanuis etiam funis monſtretur vſque hodie, quo ligatus in cruce fuit Ieſus dum crucifigeretur clauis.

Diuiſerunt ſibi ueſtimenta eius, ſortem mittentes. Vt impleretur quod dictum eſt per prophetam dicentem, Diuiſerunt ſibi ueſtimenta mea, & ſuper ueſtem meam miſerunt ſortem. Tota hæc citatio prophetici teſtimonij, inſerta dicitur Matthæo: eo quòd non habetur in multis Græcis codicibus. Prophetia tamen clara eſt in Pſalmo viceſimoſecundo. *Et ſedentes ſeruabant eum.* In textu Latino deficit aduerbium, ibi. Legendum eſt. *Et ſedentes ſeruabant eum ibi.* ad ſignificandum quòd non illinc receſſerunt ad procul cuſtodiendum, ſed manſerunt ibi iuxta crucem.

Et impoſuerunt ſupra caput eius cauſam ipſius ſcriptam, Hic eſt Rex Iudæorum. Affixerunt ſupremæ parti crucis tabellam continentem cauſam damnationis ipſius: vt omnibus publica authoritate innoteſceret quare crucifixus eſt. Niſi enim ſupra crucem cauſa damnationis fuiſſet ſcripta, quis crederet Chriſtianis quòd Ieſus pro hac cauſa fuiſſet à Pilato damnatus? cui non daretur licentia fingendi quodcunque crimen pro cauſa damnationis Ieſu? quum etiam cum toto hoc auſi fuerint nonnulli (Maximini Galeri tempore) hæc fingere. *Tunc crucifixi ſunt.* pro, crucifiguntur, *cum eo duo latrones: unus à dextris, & unus à ſiniſtris.* Et hoc ad cumulum ignominiæ Ieſu: vt inter ſceleratos punitus, ſceleratus haberetur ab omnibus. *Prætereuntes autem.* Non ſolum à turbis & miniſtris curiæ, ſed etiam à tranſeuntibus patitur.

tur.quũ tamen mos ſit q̃ tranſeuntes & ſpectantes commiſerentur crucifixos. *Blaſphemabant eum.* Hîc habes quod iniuriæ verborum quæ illatę aliis hominibus ſunt detractiones, cõtumeliæ, irriſiones & huiuſmodi,quum irrogantur Chriſto ſunt blaſphemiæ:quia Ieſus erat deus. *Mouentes capita ſua, & dicentes: vah qui deſtruis tẽplum dei & in triduo illud reædificas.*pro,ædificas,*ſalua temetipſum:ſi filius dei es,deſcende de cruce.* Non eſt in textu Græco interiectio vah:ſed continuatur oratio,includẽdo ſalua teipſum, ita quod verbum principale eſt imperatiuum ſalua. Exprobrando enim quod poſſit ædificare templum in triduo,inſultant, ſalua teipſum modò,qui tẽplum dei olim gloriabaris poſſe deſtruere & triduo ædificare. *similiter & principes ſacerdotum illudentes cum ſcribis & ſenioribus,dicebant: Alios ſaluos fecit,ſeipſum non poteſt ſaluum facere. ſi Rex Iſrael eſt, deſcendat nunc de cruce, & credimus ei.*pro, & credemus in eo. *confidit in deo:liberet eum nunc, ſi uult. dixit enim quia filius dei ſum.* Tantus erat in primatibus ad Chriſti necem furor, vt non erubeſcerent ſpectaculo crucifixorum intereſſe, & inſultare crucifixo. ipſi volebant intereſſe vſque ad mortem Ieſu, timentes ne aliquod obſtaculum obueniret.

Idipſum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabãt,pro,opprobrabãt,*ei. A ſexta autem hora tenebræ factæ ſunt ſuper uniuerſam terram uſque ad horam nonam.* Quod tenebræ fuerint ſuper terram vniuerſam non partem terræ, Euangeliſta teſtatur. Modus autem quo factę ſunt,incertus eſt:quia nulla autentica authoritate conſtat.Nullus apparet mihi modus communis vniuerſæ terræ euidẽtius mirabilior,quã ſine interpoſito aliquo corpore ſubtractos ſolis radios a tota hemiſphærij diurni terra fuiſſe. in terra enĩ alterius hemiſphærij erat tũc nox,nec oportebat ibi tenebras fieri. *Et circa horam nonam clamauit Ieſus uoce magna,dicens. Eli Eli lammah haſabthani.*Duæ dictiones Hebrææ ſunt:altera lammah.i.vt quid ſeu quare.altera haſabthani, quadriſyllabum. Et hæc ęquiualet duabus ſcilicet verbo derelequiſti & pronomini me. Vbi apparet quòd Latini confundunt duo in vnum a. *Hoc eſt deus meus deus meus, ut quid dereliquiſti me?* Hinc apparet Matthæum non ſcripſiſſe euangelium in lingua Hebraica. nam ſcribendo in lingua Hebraica,locũ non habet interpretatio(hoc eſt deus meus)in alia lingua.Si enim totus textus eſt in Hebraica lingua ſcriptus, ita hæc particula ſicut cæteræ interpretãda aliis lĩguis relinquebatur. Quo circa interpretatio appoſita teſtatur, quòd totũ textum ſcripſit alia lingua ſcilicet Græca, & quod hãc

particulam

particulam retulit iuxta linguam Hebræam, vt intelligerem' occaſionem erroris putantium quod Eliam vocaret. & ſubiunxit interpretationē in lingua Græca, in qua totū textum ſcribebat ¶Nec obſtat ſi Hieron. viderit Matthæum in Hebræo: quia ſicut liber cōtra Gent. diui Tho. inuenitur tranſlatus ex Latino in Gręcum, ita poteſt Matthęus fuiſſe ex Gręco in Hebræum trāſlatus. *Quidam autem illic ſtantes & audientes, dicebant, Eliam uocat iſte.* Gentiles audientes Eli, ignari Hebrææ linguæ, putarunt q̃ vocaret Eliam. *Et continuo currens unus ex eis, acceptam ſpongiam impleuit aceto, & impoſuit arundini: & dabat ei bibere.* ad afflictionis cumulum. ¶Omittit hîc Matthęus vocem Ieſu dicentis, ſitio: propter quam datum eſt ei acetum. *Cæteri uero dicebāt: ſine uideamus an ueniat Elias liberans eum.* Tā ille qui acetū dedit, quàm iſti gentiles erant ignari Hebrææ linguæ. *Ieſus autem iterum clamās uoce magna, emiſit ſpiritum.* Interpres carens participio actiuo præteriti temporis, dixit clamans. Certum eſt enim quod implicatio eſt dicere, clamando emiſit ſpiritum: quia dū clamat quis, viuit. Sed ad ſenſum in quo dicitur, verificatur: prò quanto terminus clamoris fuit emiſſio ſpiritus, & hoc in textu Græco ſignificatur. Tacet Matthęus quid clamādo dixit, ſcilicet in manus tuas &c. ¶Vocem autem magnam emittēdo expirauit: vt intelligerent etiam pręſentes ibi quod in poteſtate eius eſt miracula facere, quod voluntarie moritur qui tanto aſſumpto robore expirat, qui paulò antè adhuc non crucifixus portare nequiuit crucem. ¶Confutantur & hinc hæretici omnes negantes Ieſu mortem in cruce. *Et ecce uelum templi ſciſſum eſt in duas partes, a ſummo uſque deorſum.* Inter ſanctuarium & ſanctum ſanctorum in templo erat velum: ſignificās nondum eſſe propalatam ſanctorum viam durante ſtatu illo: vt dicitur ad Heb. 9. Et hoc ſciſſum eſt non ſolùm vt pontifices & ſacerdotes ſtuperent nouo miraculo: ſed intelligerent ceſſare per mortem Chriſti veterem ſtatum, apertam iam eſſe ſanctorum viam. eodem ſiquidem die ſancti patres ingreſſi ſunt paradiſum, in quo fuit cum Ieſu etiam latro. *Et terra mota eſt, & petræ ſciſſæ ſunt.* Sol, aër tenebroſus, velum templi, terræmotus, petrarum ſciſſio, teſtimonium reddunt Ieſu Chriſto.

Et monumenta aperta ſunt. Neſcio ſi hoc præueniendo narret Euangeliſta: ſicut ſequens miraculum. *Et multa corpora ſanctorum qui dormierant ſurrexerunt.* Hoc proculdubio præueniendo narrat. nam iſti ſurrexerunt poſtquam ſurrexit Ieſus, & non tunc quum expirauit Ieſus. *Et exeuntes de monumentis, poſt reſurrectionem*

nem eius. Hæc particula temporis ſignificatiua, refertur non ſolùm ad exitum de monumentis ſed etiam ad reſurrectionem corporum. Ita quod ſecundum ſentẽtiarum ordinem ordinanda eſt litera ſic: & poſt reſurrectionem eius, multa corpora ſanctorum &c. *venerunt in ſanctam ciuitatem.* hoc eſt in Hieruſalem. Quæ ſancta dicitur, quia electa erat à deo ad cultum diuinum in ipſa perſoluendum. *Et apparuerunt multis.* teſtimonium reddendo reſurrectionis Ieſu, & quod ipſe eſt Meſias. ¶ Scito quod iſti ſancti ſurrexerunt à mortuis nõ vt Lazarus (qui iterum mortuus eſt) ſed immortales. Quod patet ex differentia vitæ. nam Lazarus ſuſcitatus eſt ad officia ac conuerſationem vitæ præſentis cum aliis hominibus: & propterea ſurrexit mortalis: ſicut filius viduæ reſtitutus matri ſuæ, & ſimiles. iſti autem non ſunt ſuſcitati ad officia & conuerſationem præſentis vitæ. Propter quod ſignificanti⁹ Matthæus explicauit quod apparuerunt multis: & non quod cõuerſati ſunt cum multis. Significatur enim per hoc ꝙ ſurrexerũt ad officia & conuerſationem alterius vitę: ſed ad multos mortales venerunt per modũ apparitionis. Hoc ſiquidem modo ad mortales quãdoq; veniũt immortales ſpiritus & immortales homines, quórum conuerſatio cõtinua nõ eſt nobiſcum. Vnde & de Ieſu Chriſto poſt quàm ſurrexit à mortuis, idem mod⁹ ſignificatur veniendi ad homines: dicendo Act. 1. per dies. 40. apparens eis. *Centurio autem & qui cum eo erant cuſtodientes Ieſum, viſo terræmotu & iis quæ fiebant.* pro, facta fuerant, *timuerunt valde: dicentes. vere filius dei erat iſte. Erant ibi mulieres multæ a longe.* Deeſt. ſpectantes, *quæ ſecutæ erant Ieſum a Galilæa miniſtrantes ei.* Dubium eſt an referatur à Galilæa, ad mulieres (ſignificando mulieres Galilæas) an ad ſequelam. ſignificando mulieres, quæ tunc fuerant Ieſum à Galilæa venientem in Hieruſalem ſecutæ. Hoc ſecundũ eſt certũ: primum autem nõ eſt certum. immò diſſonat à contextu Lucę: qui ait, Stabant noti eius à longe, & mulieres quæ ſecutæ eum erant à Galilæa. & paulopoſt: ſubſecutæ autem mulieres, quæ cum eo venerant de Galilæa. Si nationem mulierũ euangeliſta intenderet ſignificare, nõ repeteret infra paucas lineas nationẽ: ſed quia ſequaces illius itineris vltimi intẽdunt ſignificare, ideo deſcribũt Matthæ⁹ & Lucas eas ſemper à ſequela ex Galilęa. Fuiſſe ſiquidem multas earũ Hieroſolymitanas, inſinuãt Ieſu verba: filiæ Hieruſalem nolite flere ſuper me. *Inter quas erat Maria Magdalene, & Maria Iacobi.* Non dicit quarum, vt etiam ſi duro expoſitori concederetur gregem illum mulierum fuiſſe Galilæum, non

tum, non intelligatur ſingulas fuiſſe Galilæas: ſed inter illas erat Maria Magdalena, quæ erat Iudæa, non Galilæa. *Et Ioſeph.* pro, Ioſe, *mater, & mater filiorum Zebedæi.* Vnam et mulier intelligitur mater Iacobi minoris (qui dicitur frater domini) & Ioſe ſeu Ioſeph, nomine Maria. Ita quod tres tantùm mulieres nominantur: quanuis tertiæ nomen proprium ſileatur hîc: quod alibi explicatur Salome. *Quum autem ſero.* pro, ſerum, *factum eſſet.* pro fieret. Significatur enim tempus diei tardum: hoc eſt veſpertinũ. *Venit quidam homo diues ab Arimathia.* Nomen proprium ciuitatis eſt Arimathia. & dicitur quod eſt Ramatha, vnde oriũdus fuit Samuel. *Nomine Ioſeph.* Hic in Græco etiam habetur Ioſeph. *Qui & ipſe diſcipulus erat Ieſu. Hic acceſſit ad Pilatum: & petiit corp⁹ Ieſu.* Iuxta humanam rationem iſte Ioſeph, quandiu Ieſus ſub iudice fuit (pontificibus cauſam mortis procurantibus) non fuit auſus opponere ſe torrẽti: vbi autem Ieſum mortuum cognouit, putauit non ſibi imputandum ad crimen contra pontifices, opus humanitatis in mortuum, & propterea petiit corpus Ieſu. Secundum autẽ diuinam definitionem motus eſt nunc animus eius ad obſequium ſepulturæ exhibendũ Chriſto & nõ prius, ne impediretur redemptio humani generis, ne hoc impedimentũ ad credẽdum Chriſti paſſionem voluntariã præberetur hominib⁹: qui dixiſſent quod adiuuit ſe cũ amicis quantum potuit ne pateretur. *Tunc Pilatus iuſſit reddi corpus. Et accepto corpore, Ioſeph inuoluit illud in ſindone munda: & poſuit illud in monumento ſuo nouo, quod exciderat in petra.* in rupe, in monte ſaxeo. Hoc enim propenſioris fuiſſe conſilij intelligitur (non humani ſed diuini) vt immobile eſſet ſepulchrum Ieſu Chriſti, ad perennem etiam ex illo certo loco memoriam. Quæ perſeuerat glorioſa iuxta Eſaię. cap. II. vaticinium, & erit ſepulchrum eius glorioſum. Vere glorioſum perſeuerat etiam ſub poteſtate infidelium plus quàm ſepulchrum cuiuſlibet alterius, inter tot deuaſtationes & mutationes: in teſtimoniũ diuinitatis Ieſu. *Et aduoluit ſaxũ magnũ ad oſtiũ monumẽti & abiit. Erant autem ibi Maria Magdalene & altera Maria ſedentes contra ſepulchrum.* Tres mulieres quas ſpecificauerat, duas tãtùm nominãdo (ſcilicet Mariam Magdalenẽ & Mariam matrem Iacobi & Ioſe) deſcribit non amplius ſtantes, ſed ſedentes è regione ſepulchri. *Altera autem die, quæ eſt poſt paraſceuen, conuenerunt principes ſacerdotum & Phariſæi ad Pilatũ, dicentes: Domine recordati ſumus quia ſeductor ille dixit adhuc viuens, poſt tres dies reſurgã.* pro, reſurgo. *Iube ergo cuſtodiri.* pro, muniri. hoc eſt tutum reddi. *ſepul-*

crũ uſque in diẽ tertiũ:ne forte ueniant diſcipuli eius, & furentur eum, & dicant plebi, ſurrexit a mortuis: & erit nouiſſimus error peior priore. Hinc apparet odium primatum non ſolùm contra Ieſum ad mortem, ſed contra fidem in ipſum. hanc enim extinguere conabantur, timentes ne à diſcipulis propagaretur. *Ait illis Pilatus, habetis cuſtodiam.* Incertum aiunt eſſe in Gręco, habetis vel habete, & vtrunque poteſt congruere: vt vel indicet habere eos in promptu cuſtodiam, vel præcipiat vt accipiãt cuſtodiam. Et eſt hoc in loco cuſtodia nomen ſocietatis militum deputatorum ad cuſtodiam ciuitatis vel palatij ſeu præſidis. Illa enim ſocietas in promptu erat: & ex illa volebat Pilatus aſſumi milites ad munimen ſepulchri. *Ite cuſtodite.* pro, munite. ſigillo & militibus cuſtodiæ. *ſicut ſcitis. Illi autem abeuntes munierunt ſepulchrum, ſignãtes.* pro, ſigillantes, *lapidem cum cuſtodibus.* pro, cuſtodia. Totum hoc diuina prouidẽtia diſpoſuit ad maius teſtimonium reſurrectionis Ieſu Chriſti.

CAPVT XXVIII.

V*Eſpere autem ſabbati quæ luceſcit in prima ſabbati.* Aduerte prudens lector quod Latinus textus non reddit Græcũ. Latinus ſiquidem in tribus diſſonat a Græco. Primùm in dictione veſpere. nam græca dictio aduerbium eſt: & ſonat vel veſperi aduerbialiter, vel ſero ſeu tarde. Deinde in dictione ſabbati, bis. nam vtrobique eſt pluralis numeri apud Græcũ, ſcilicet ſabbatorum. Et demum in dictione prima. nam in Græco habetur vna cum præpoſitione in. Ita quod textus Græc' ſonat, ſero ſeu veſperi autem ſabbatorum, quod luceſcit in vnam ſabbatorum. Et ſignificatur nox media inter ſeptimum diem & diem ſequentem, ab vtroque extremo: à veſpertino & diluculo, ita tamen quod veſpertino vt terminatur per diluculum. Perinde acſi dictum fuiſſet: nocte autẽ ſabbatorum illuceſcente in vnam ſabbatorum. Omnino enim oportet intelligere horam diluculi. nam apud Marcum veſpere ſabbati occupatæ fuerunt ambæ iſtæ mulieres circa emptionem aromatum: & quum reliqui euangeliſtę teſtentur veniſſe mulieres ad ſepulchrum mane, ſi hora veſpertina ſabbati veniſſent ad monumentum, inueniſſent ibi cuſtodes & monumentum ſigillatum: & non auſæ fuiſſent venire ſequenti mane ad monumentum cum aromatibus vt vngerent Ieſum. Sciuiſſent nanque quod hoc non poſſent efficere, tũ propter cuſtodes, tũ ꝓpter ſigillũ. vtrunque enim ſe neſcire profitentur, tum opere: tum verbis, dicendo, quis

reuoluet

reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti? ¶Nominauit autem Matthæus diluculum illud à vſpertino ſeu tardo tempore: vt noctem immediatè ſequentem ad diem ſeptimum, ex relatione ad ipſum diem ſeptimum præcedenté deſcriberet. nox enim illa pars erat ſequentis non præcedentis diei apud Hebræos, à veſpera in veſperam celebrâtes ſabbata ſua. Et cum hoc quòd erat pars ſequentis diei naturalis, vocabatur communiter veſpertinum ſeu tardum tempus diei artificialis præcedentis, vt patet ex eo, quòd ieiunium illius diei in illam horâ differebatur. Vt igitur relatiue ad diem ſeptimum immediate pręcedentem, diluculum illud deſcriberet Matthæus, vſus eſt tali modo deſcribendi tempus illud. Intẽtio ſiquidem Matthæi fuit deſcribere certum diem & certam horam. Et hora quidem ſic definita eſt, dicendo quod illuceſcit. certus autem dies (hoc eſt quòd non dies lunæ, nec dies martis, nec dies mercurij, nec dies iouis, aut veneris, aut ſabbati, ſed dies qui à nobis vocatur dominicus hic fuit) deſcribitur vtrinque ex ſabbatis in plurali numero: hoc eſt ex ſeptima die. ¶Si dixiſſet veſperi autem ſabbati, genitiuus ſabbati non arctaretur ad diem ſeptimum: quia apud Hebræos quilibet dies feſtus, in quo operari non licet, appellatur ſabbatum, quocunque die venerit. Sed dicendo, veſperi autem ſabbatorum, ſignificatur determinate dies ſeptimus: quia ſoli ſeptimi dies erât ſemper ſabbata. Ita quòd ſenſus eſt: veſperi autem ſabbatorum, hoc eſt dierum ſabbatorum non quandoque ſic & quandoque nõ, ſed ſemper. hæc enim eſt ſola dies ſeptima. ¶Similiter ſi dixiſſet quòd luceſcit in vnam ſabbati, ſignificaſſet quòd luceſcit in vnam diem feſtiuam: ſed vbi repetiit ſabbatorum, repetiit diem ſeptimũ, qui ſemper eſt dies ſabbatorum. Matthæus ſiquidem imitatus eſt Moyſen, qui illum diẽ quem dominicum vocamus, appellauit non diem primum, ſed diem vnum, dicendo de die creationis cœli & terræ. factũ eſt veſpere & mane dies vnus. propterea enim Matthæus non dixit in primam, ſed in vnam, ſignificando diem illam, quæ procedendo ad dies ſabbatorum appellatur vna in lege Moyſi. Dicendo itaque in vnum ſabbatorũ, dixit in diem, quæ appellatur vna procedendo ad dies ſabbatorum: hoc eſt ad ſeptimum quenque diem. ¶Cernis itaque prudens lector, quòd euãgeliſta vtrinque ex die ſabbatorum definiuit diem quẽ dominicum appellam⁹, in ipſius diluculo: vt ex euangelio ſuo Matthæus certum redderet mundũ quo die Ieſus reſurrexit. *Venit Maria Magdalene & altera Maria.* Illaſmet repetit quas ſedentes contra ſepulchrum dixerat ſcilicet

Magdalenam & matrẽ Iacobi & Ioſe. *videre*. pro,ad videndum, *ſepulchrum*. Minus dicit & plus ſignificat.non enim ad curioſitatem explendam vano viſu,ſed ad exhibẽdum vnctionis officium ſepulto veniebant. *Et ecce*. tunc quum mulieres appropinquarent ad monumẽtum. *Terræmotus factus eſt magnus.Angelus enim domini deſcendit de cælo*. Ratio ergo terręmotus fuit deſcenſus angeli. *Et accedens reuoluit lapidem*.Deficit.ab oſtio. (nam ad oſtiũ monumenti aduoluerat ſaxum magnum Ioſeph)ad ſignificandum, quòd non fregit terræmotus lapidem, ſed illum reuoluit angelus ab oſtio:tum vt mulieribus ingreſſum ad monumentum patefaceret,tum vt cuſtodes oculis cernerent ad quid venit:ac inexcuſabiles redderentur tam ipſi quàm Pontifices, quibus erant relaturi quod viderant. *Et ſedebat ſupra eum*. Quantuncũque reuoluiſſet lapidem,niſi ſediſſet ſupra illum, attributa fuiſſet reuolutio lapidis terræmotui:ſed ſedendo ſupra illum,aufert omnem obliquam interpretationem: certificans,quòd Ieſu miniſter eſt, & reſurrectionis ipſius monſtrator. *Erat autem aſpectus*. pro,ſpecies.ſeu forma.*eius ſicut fulgur*. micans ſplendore igneo. *Et ueſtimenta*.pro,veſtimentum,*eius*. Deficit in Latino textu album. ita quòd legẽdum eſt. *Veſtimentum eius album ſicut nix*. Viſibili forma angelus apparuit,qui corporalem reſurrectionem, qui Ieſum in corpore vere ſenſibili reſurrexiſſe teſtabatur. *Præ timore autem eius exterriti*.pro,commoti.ſeu concuſſi.*ſunt cuſtodes: & facti ſunt uelut mortui*. Cuſtodes indigni vt viderent angelum, terræmotu ſimul & coruſcatione(nõ nubium,ſed formæ angeli) intus timent, exterius concutiũtur, & tam intus quàm extra exanimes fere redduntur. *Reſpondens autem angelus*. tum ad corda mulierum trepidantium,tum ad verba inter ſe dicta,quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti. *Dixit mulieribus:nolite timere uos*. Hinc apparet deſcenſum angeli fuiſſe præſentibus mulieribus,quæ neſcientes illic adeſſe cuſtodes,veniebant ad monumentum . nulla enim alia ratione angelus appoſuit pronomen, vos, niſi ad differentiam cuſtodum. *Scio enim quod Ieſum qui crucifixus eſt quæritis*. Angelus ad confortandum mulieres,aperit ſe noſſe quid quærũt.hinc enim animæquiores reddebantur. *Non eſt hic. ſurrexit enim*. Voluit diuina prouidẽtia Ieſu reſurrectioni(quæ facta eſt non coram hominibus videntibus cadauer eius reſurgere,ſed ſepulcro clauſo)teſtimonium primum perhiberi ab angelis:vt illi quibus certiſſime conſtabat, Ieſum reſurrexiſſe annunciarent, & teſtificarentur hominibus. *ſicut dixit*. Affert angelus

gelus verificationem dictorum Ieſu,quæ erant nota mulieribus: vt fidem adhibeant tam læto nuncio ac teſti. *Venite.* Inuitat ad perficiendum cœptum iter.ſubſtiterant enim. *videte locum.* Etiam vacuitatem ſepulcri affert in teſtimonium. Quod ſufficiebat ad comprobandum primum dictum,ſcilicet nõ eſt hic.& credibile reddebat ſecundum ſcilicet,ſurrexit: quia inuenerant illic cuſtodes ne Ieſu corpus inde tolleretur. hinc enim credibile fiebat verbum angeli,ſurrexit. *Vbi poſitus erat dominus.* Non dicit dominus veſter aut meus,ſed dominus abſolute:vtpote dominus vniuerſorum.¶Et hinc habes,quòd diuinitas non fuit ſeparata à corpore Ieſu ſepulto. Nam quum in loco illo non fuerit poſitum,niſi corpus Ieſu,ſi hypoſtaſis illius corporis non fuiſſet deus,non eſſetverum verbum hoc angeli,ſcilicet vbi poſitus erat dominus. non enim dominus, ſed corpus quod fuerat domini, fuiſſet tunc in illo loco poſitum. *Et cito euntes.* poſtquàm videritis locum vacuum.Efficit angelus mulieres nuncias reſurrectionis ad diſcipulos Ieſu: vt magis trahat illas ad credendum ſibi. *Dicite diſcipulis eius quia ſurrexit.* Deficit in Latinis codicibus à mortuis. Legendum eſt enim, *Quia ſurrexit a mortuis. Et ecce præcedet.* pro,præcedit,*vos in Galilæam.* hoc eſt antequàm vos eatis in Galilæam ipſe illuc vadit.Meminit autem ſpecialiter Galilææ:quia illic apparitio fuerat promiſſa à Ieſu,antequàm diſcipuli diſperſi irent ad propria. ¶Collige loca quibus fidem exigit angelus à mulieribus. Miraculis apparitionis ſuæ, terræmotus,auolutionis ſaxi ab oſtio,extruſioníſque cuſtodum, adiunxit confortationem earum:& vbi narrauit quid quærerẽt, à vacuo ſepulcro, à propria teſtificatione,à verificatione verborum Ieſu, ab affutura Ieſu præſentia in loco promiſſo (ſcilicet Galilææ) nititur eas & diſcipulos per illas inducere ad credendum Ieſum reſurrexiſſe. Et cum toto hoc, nec iſtæ nec illi propterea crediderunt tunc. *Ibi eum uidebitis.* Non detinebimini in ſolo teſtimonio meo,ſed oculis corporeis videbitis eũ illic.¶Crediderim ego ideò ad Galilæam remitti: quia ibi omnes ſimul erant Ieſum viſuri,alibi autem nunc iſtis nunc illis erat apparíturus. *Ecce prædixi.* pro,dixi,*uobis.* Ego quidem feci officiũ meum annunciando vobis: reliquũ eſt vt vos credatis. *Et exierũt cito de monumento.* Patuerant enim verbis angeli inuitantis venite videte locum.Intellige hoc in loco angelũ finitis verbis omnibus diſparuiſſe,vt mulieres auderẽt ipſo abſentevenire in monumentũ &vidiſſe.& exiſtentibus in monumẽto mulieribus mãda-

tum fuiſſet ab angelo, cito euntes dicite &c.& ſic parentes exierunt cito de monumento. *cum timore & gaudio magno.* Afficiũtur ſimul timore & gaudio, vt timor gaudium tẽperet, & gaudiũ timẽtes ſubleuet. Perſeuerabat adhuc timor viſi angeli: aderat gaudium auditæ reſurrectionis, quanuis non plene creditæ. *currentes.* Intellige tamen velocem ambulationẽ, quæ in muliere (grauis) appellatur curſus. *Nunciare diſcipulis eius. Et ecce.* Deficiunt in Latino textu ſex dictiones, ſcilicet, dum autem irent renunciare diſcipulis eius. Legendum eſt. Dum autem irent renunciatum diſcipulis eius, & ecce. ¶Matthæus extrema iungit tacitis mediis. Primum ſiquidem aduentum mulierũ deſcripſit, quando angelus auoluit ſaxum: & tacito reditu earũ ad diſcipulos, & aduentu Petri & Ioannis ad monumentum ac reditu, & apparitione Ieſu in ſpecie hortulani Mariæ Magdalenæ, tranſit ad vltimum reditum mulierum: quo Maria Magdalena etiam verba, quæ audierat à Ieſu nunciatura ibat, altera autem quæ ab angelis firmata viderat. Viderunt ſiquidem vltra hũc angelum ſedentem ſuper ſaxum extra monumentum, alios angelos alloquentes etiam illas & teſtificantes Ieſum reſurrexiſſe: vt Lucas & Marcus ſcribunt. *Ieſus occurrit illis, dicens: auete.* In propria ſpecie apparuit iſtis, & ſolita voce ſalutauit eas, & propterea ſtatim cognouerũt eũ eſſe Ieſum, & abſque vlla hæſitatione adorauerunt eum. *Illæ autem acceſſerunt, & tenuerunt pedes eius.* ad oſculum adorationis, vt loca vulnerum, quæ in pedibus Ieſu apparebant oſcularentur. ¶Maria Magdalena paulò antè fuerat repulſa à contactu Ieſu, quia in amplexũ eius ruebat. & propterea modò prudẽtior ac reuerẽtior ad cõtactũ pedum tendit, nec repellitur. Tunc ſtans amplexura neſciens, quid faceret, repellitur: nunc conſiderans, adoratura procumbens admittitur. *Et adorauerunt eum. Tunc ait illis Ieſus, nolite timere.* Quanuis Ieſus tam amatus, quanuis adoratus, quanuis tactu corporali tentus eſſet, nihilominùs quia mortuus fuerat & apparuit illis, timore affectæ ſunt. *Ite, nunciate fratribus meis.* O cõfuſionem humanæ ſuperbiæ, Ieſus effectus immortalis, accepta omni poteſtate in cœlo & in terra, ſeruos ſuos (eóſque piſcatores) quos olim humilis vocarat amicos, modò appellat fratres: & nos eleuati ad ſuperiorem gradum, quos priùs habebamus fratres, dedignamur habere amicos. ¶Vltra morale autem exemplum, veritas carnis Ieſu ſignificatur. Ideo enim appellauit diſcipulos fratrẽs ſuos Ieſus immortalis, vt eiuſdem naturæ ſe & illos eſſe teſtaretur: ne crederes eum noua immortalitate & gloria nouam ad-

ueniſſe naturam. *Vt eant in Galilæam: ibi me uidebunt. Quæ quum abiſſent, ecce quidam de cuſtodibus uenerunt in ciuitatem.* extra ciuitatem enim erat monumentum in quo ſepultus fuerat Ieſus. *Et nunciauerunt principibus ſacerdotum.* à quibus fuerant quaſi conducti ad cuſtodiendum ſepulcrum Ieſu. *omnia quæ facta fuerant. Et congregati cũ ſenioribus, conſilio accepto pecuniam copioſam dederunt militibus, dicentes. dicite quia diſcipuli eius nocte uenerũt, & furati ſunt eum, nobis dormientibus. Et ſi hoc auditũ fuerit a præſide.* pro, ſub pręſide. Significatur enim tribunal præſidis. *Nos ſuadebimus ei: & ſecuros nos faciemus. At illi accepta pecunia fecerunt ſicut erant edocti. Et diuulgatum eſt uerbum iſtud apud Iudæos uſque in hodiernum diẽ. Vndecim autem diſcipuli.* ſed non ſoli: vt ſequentia teſtantur. *Abierunt.* à Hieruſalem. *in Galilæam.* Quãdo hoc fuerit neſcitur: niſi quantum ad hoc, quòd non fuit infra octo dies. nam poſt dies octo, diſcipuli vndecim in Hieruſalem, quando Thomas vidit & credidit. *in montem ubi conſtituerat illis Ieſus.* Incertum nobis eſt montis huius nomen. *Et uidentes eum, adorauerunt.* deeſt, cũ: *quidam autem dubitauerunt.* Hinc apparet cum vndecim alios veniſſe adhuc dubios, etiam viſo Ieſu. nam vndecim iam erant certificati in Hieruſalem. ¶ Et hinc coniicitur, quòd hæc apparitio fuit communis omnibus diſcipulis Ieſu, & nõ ſolis vndecim cum ſeptuaginta. Hæc enim apparitio (vt ſuperius dixi) videtur illa maxima, de qua apoſtolus. 1. ad Corin. 15. dicit, quòd viſus eſt plus quàm quingentis fratribus ſimul, & poſtea Iacobo, & poſtea apoſtolis omnibus. Et ſignum eius eſt, quòd iſta ſola ab angelis, iſta ſola à Ieſu promittitur, iſta ſola à Matthæo narratur. hæc enim omnia ſignificãtur, quòd iſta fuit maxima & communis omnibus diſcipulis: puta Ioſeph, Nicodemo & ſimilibus, etiam qui nõ ſequebantur Ieſum diſcurrentem ad prædicandum. *Et accedens Ieſus.* Viſus & non creditus appropinquat dubitantibus, vt certos illos reddat. *Locutus eſt eis.* vt quibus non ſat eſt videre propinquúmque habere, allocutio ſatisfaciat. *Dicens. Data eſt mihi.* tum quo ad ſtatum, tum quo ad modum. nam qui hactenus ſtatũ quo ſubiectus fui elementorum calori ac frigori, hominũ flagellis, clauis crucíque aſſumpſi, modò ſtatum adeptus ſum regni, quo præſum cœlo & terræ. Et ſimiliter qui priùs quatenus homo, poteſtatem habebam ſuper omnia ex ſimplici dono diuino, modò etiam ex merito paſſionis & mortis meæ adeptus ſum poteſtatẽ ſuper cœleſtia & terreſtria. *Omnis poteſtas in cælo & in terra. Euntẹs ergo.* Interpres appoſuit ergo : quod in Græco non habetur.

Declarato potẽtatu ſuo, mittit ad ſalutẽ mũdi diſcipulos. *Docete.* ea quę ſunt credẽda ſperanda, ac chara ſuper omnia habẽda. Hinc eccleſia pręmittit catechiſmũ baptiſmo. *omnes gentes.* Olim mã dauerat, in viã gẽtiũ ne eatis: quia nõ erat tẽpus tũc prædicãdi niſi Iſraelitis: modò mãdat vt omnes (nulla excepta) nationes doceãt: quia tẽpus aduenerat propagãdę ſalutis in vniuerſis gẽtibus. *Baptizantes.* Dictio vſurpata à Latinis ex Gręco eſt: & ſonat abluentes. in quo ſacramẽtum baptiſmi præcipit miniſtrari. Et dicendo abluẽtes, ſubintelligitur aqua, alibi expreſſa. *eos.* Hinc ſumitur ratio, ꝙ nullꝰ poteſt baptizare ſeipſum. Dicit enim eos, nõ dicit voſmet: ſignificando diuerſitatẽ perſonarũ abluentiũ & abluendarũ. *In nomine.* non in nominibus: ad ſignificandum vnitatem dei. *Patris & filii & ſpiritusſancti.* Oportet multos libros implere ad declarandum patrem & filium & ſpiritumſanctum. Habes ſymbolum Athanaſij, habes innumeros theologorum libros ¶ Tamen hîc aduerte, quòd hinc habetur regularis forma baptiſmi. ego te baptizo (ſeu baptizatur iſte) in nomine patris & filij & ſpiritusſancti. Inſtituit autem Ieſus omnes baptizari: vt effectus paſſionis mortis ac reſurrectionis ſuæ, mediante ſacramento baptiſmi, applicaretur ſingulis ſaluandis merito ipſius ſeu Chriſti. Cõfertur enim per baptiſmum interior ablutio animæ: ita vt nulla immunditia, nulla macula, nullus reatus ad pœnam aliquam in anima baptizati remaneat, niſi ponat obicem ipſemet. Ita quòd ſi ſtatim migraret ex hac vita, in cœleſtem beatitudinem ex Chriſti merito admitteretur. *Docentes eos ſeruare.* Poſt baptiſmum docendi ſunt operanda. Non ſufficit ſcire credenda, ſperanda & diligenda ex charitate: ſed etiam ſcire quæ ſunt operanda, & à quibus eſt abſtinendum. Hæc enim ſunt quæ ſeruare oportet.

omnia quæcunque. non aliqua ſic & aliqua non. *Mandaui*, ego, non mãdabitis vos, non adinuenietis vos: mea enim mandata ſeruare, eſt neceſſarium ad ſalutem: veſtra autem poſſunt eſſe mortifera. *vobis.* Imponit neceſſitatem mundo credendi Ieſu Chriſti diſcipulis de mandatis Ieſu. Nam non dicit quæcunque ſcripſi, ſed quæcunque mandaui vobis: vt ipſi diſcipuli ſint ſimul doctores & teſtes mandatorum Ieſu Chriſti. ¶ Aduerte hîc, quod aliud eſt deſcribere partes, ex quibus conſtat baptiſmus, aliud eſt deſcribere comites baptiſmi. Et intelligo per partes ea quæ neceſſariò concurrunt ad baptiſmum, ita quòd ſine illis non eſt baptiſmus. Dominus hoc in loco deſcribit comites non partes baptiſmi. Et quidem quòd deſcribantur comites, textus ipſe euangelicus teſtatur: aſſo

tur:aſſocians officio baptizandi duo officia docendi:alterum antecedens baptiſmum, alterum conſequens eundem. Quòd verò non deſcribantur partes, ex eo patet, quòd ſi baptiſmum non ſequitur alter comes(docentes eos ſeruare quæcunque mandaui vobis) nihilominus verus baptiſmus præceſſit, & ſimiliter ſi præcipites tam baptizans quàm baptizandus abſque pręmiſſa doctrina concordant, & ſic minus inſtructus baptizatur, verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus. Quocirca nullum ex hoc loco argumentum contra baptiſmum infantium habetur. quandoquidem ſine his comitibus verus datur ac ſuſcipitur baptiſmus. ¶ At ſi quæris quorſum dominus hos comites adiunxerit, in promptu eſt ratio. Tradit ſiquidem dominus eccleſiaſticum baptizandi officium, iunctum duobus aliis eccleſiaſticis officiis:quoniam tradit baptizandi officium relatiue ad perfecte ſuſceptiuos baptiſmi. Conſtat autem illos ſolos perfecte ſuſcipere baptiſmum, qui & propria volũtate, & ſufficienter inſtructi, & parati ſunt ſeruare mandata Chriſti. Reliqui enim prout deficiunt ab aliqua harum conditionum, deficiunt quoque à perfecte ſuſceptiuo baptiſmi. Vnde illi qui nõ ſunt parati ſeruare mandata Chriſti(ſed perſiſtere in concubinatu aut aliquo alio peccato) quanuis recipiant ſacramentum ſi baptizentur, minùs tamen perfecte ſunt ſuſceptiui baptiſmi. & ſimile eſt de defectu aliarum conditionum. Quia igitur dominus tradit officium baptizandi ſecũdum ritum omni ex parte perfectũ, ideo tradit ipſum relatiue ad perfecte ſuſcipientes illum. & propterea adiũgit dictos duos comites. ¶ Nec ex his inferas duplicẽ baptiſmum(perfectum vel imperfectũ)ſed multiplicẽ diſpoſitionẽ ſuſcipientiũ baptiſmũ:perfecte. ſ. vel imperfecte. & hoc multipliciter. *Et ecce ego.* Non ita mitto vos vt relinquã vos, vt abſens ſim à vobis. *vobiſcũ.* Nõ exercet pronomẽ demõſtrationẽ perſonalẽ, ſed ſimplicẽ:hoc eſt nõ demõſtrãtur illi homines pręciſe, ſed demõſtrantur in pſona omniũ diſcipulorũ Ieſu tam præſentium quàm futurorum, quatenus diſcipuli Ieſu ſunt:vt patet ex eo quòd alloquitur duraturos vſque ad conſummationem ſeculi. Conſtat nanque quòd illi homines qui tunc ibi erant, non vixerunt vſque ad cõſummationẽ ſeculi. *ſum.* Nõ dicit ero. tũ vt ſignificet ſe eſſe verũ deũ:qui ſemper eſt, nunquam fuit, nunquam erit: tum vt intelligamꝰ ꝓmitti nobis ꝑ hoc nõ pręſentiã Ieſu corporalẽ, ſed diuinã. *oibus diebus.* Nullũ excipit diẽ à ſua nobiſcũ præſentia, nullã admittit interpollationẽ. *vſque ad conſummationẽ ſeculi.* Nõ eſt ergo timẽda extinctio fidei Chriſtianę:ſed ſemꝑ erit ĩ aliquibꝰ veris

Ieſu diſcipulis vſque ad finem mundi. Amen. Laus deo. Caietæ in die ſancti Britij anno domini. 1527.

Commentarij Thomæ de Vio Caietani, Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Matthæum, finis.

Vita ſancti Marci, per diuum Hieronymum in lib. de ſcriptoribus illuſt.

Marcus diſcipulus & interpres Petri: iuxta quòd Petrum referétem audierat, rogatus Romæ à fratribus breue ſcripſit euangelium. Quod quum Petrus audiſſet, probauit, & eccleſiæ legẽdum ſua authoritate edidit: ſicut Clemens in ſexto ὑποτυπώσεων libro ſcribit. Et Papias Hieroſolymitanus Epiſcopus meminit hui⁹ Marci. Et Petrus in epiſtola prima (ſub nomine Babylonis figuraliter Romam ſignificans) ſalutat vos, inquit, quæ in Babylone coelecta, & Marcus filius meus. Aſſumpto itaque euangelio quod ipſe confecerat, perrexit Aegyptum, & primus Alexandriæ Chriſtum annuncians, conſtituit eccleſiam: tantæ doctrinæ & vitæ continentia, vt omnes ſectatores Chriſti ad exemplum ſui cogeret. Denique Philo diſertiſſimus Iudæorum, videns Alexandriç primam eccleſiam adhuc Iudaizantem, quaſi in laudem gentis ſuæ, librum ſuper eorum conuerſatione ſcripſit: & quomodo Lucas narrat Hieroſolymæ credentes omnia habuiſſe communia, ſic ille quod Alexandriæ ſub Marco fieri doctore cernebat, memoriæ tradidit. Mortuus eſt autem. 8. Neronis anno, & ſepultus Alexandriæ: ſuccedente ſibi Aniano.

Diui

Diui Hieronymi(vt nonnulli putant)in euangelium ſecundum Marcum Præfatio.

MArcus euangeliſta dei electus, & Petri in baptiſmate filius, atq; in diuino ſermone diſcipulus, ſacerdotium in Iſrael agens ſecundum carnem leuita, ad fidem Chriſti conuerſus euangelium in Italia ſcripſit: oſtendens in eo quid & generi ſuo deberet & Chriſto. Nam initium principij in voce propheticæ exclamationis inſtitués, ordinem leuiticæ electionis oſtendit: vt prædicans prædeſtinatum Ioannem filium Zachariæ, in voce angeli annunciantis emiſſum, non ſolum verbum carnem factū, ſed & corpus domini in omnia per verbum diuinæ vocis animatum, in initio euangelicæ prædicationis oſtenderet, vt qui hæc legeret, ſciret cui initium carnis in domino, & Ieſu aduenientis habitaculum caro deberet agnoſcere: atque in ſe verbum vocis, quod in conſonantibus perdiderat inueniret. Denique perfecti euangelij opus intrans, & à baptiſmo domini prædicare deum inchoans, non laborauit natiuitatem carnis, quam in prioribus viderat dicere: ſed totius exprimens expoſitionem deſerti, numerum ieiunij, tentationem diaboli, congregationem beſtiarum & miniſterium protulit angelorum, vt inſtituens nos ad intelligendum, ſingula in breui compingens, nec authoritatem factæ rei demeret, & perficiendi operis plenitudinem non negaret. ¶ Denique amputaſſe ſibi poſt fidem pollicem dicitur, vt ſacerdotio reprobus haberetur: ſed tantùm conſentiens fidei prædeſtinata potuit electio, vt nec ſic in opere verbi perderet, quod prius meruerat in genere. Nam Alexandriæ Epiſcopus fuit, cuius per ſingula opus fuit, ſcire & euangelij in ſe dicta diſponere, & diſciplinam legis in ſe agnoſcere, & diuinam in carne domini intelligere naturam. Quę in nobis primùm requiri oportet. dehinc inquiſita volumus agnoſci, habentes mercedem exhortationis: quoniá qui plantat & qui rigat vnum ſunt, qui autem incrementum præſtat, deus eſt.

COMMENTARII THOMAE DE VIO Caietani Cardinalis ſancti Xiſti, in euangelium ſecundum Marcum.

FInito Matthæo, occurrit Marcus exponendus breuiori ſermone, ne repetantur eadem, quę in Matthęo dicta ſunt à nobis. ¶Titulus itaque apud Græcos eſt, Euangelium ſecundum Marcum. Qui expoſitus eſt in titulo euangelij ſecundum Matthæum. Sed tamen aduertendum, quòd Marcus licet in Italia ſcripſerit euangelium, Græcè tamē ſcripſit: propter quod corrigendus eſt textus ex Gręcis exemplaribus.

CAPVT I.

INitium *euangelii.* Aperit intentionem ſuam, vnde intendit incipere euangelicam hiſtoriam atque doctrinam, ſcilicet ab initio euangelij: hoc eſt, publicæ annunciationis bonæ. Et hoc ad differentiam aliorum, qui incœperunt aliunde. nam Matthæus incepit à generatione Chriſti: Lucas à natiuitate Ioannis Baptiſtæ. Et intendit initium euangelij fuiſſe prædicationem Ioannis Baptiſtę, quia tunc primùm euangelizatus eſt Ieſus Chriſtus. Nec obſtat quòd prius fuerat à Gabriele archangelo beatæ virgini, ab angelis paſtoribus, à Simeone & Anna iis qui in templo, euangelizatus: quoniam priuatæ fuerunt huiuſmodi annunciationes, non enim publicè ad populum fiebant. Sed prima euangelizatio publica fuit à Ioanne Baptiſta: & propterea Marcus aſſeruit initium euangelij à prædicatione Ioannis Baptiſtæ. *Ieſu.* Specificat de quo euangelio loquitur, apponendo materiam euangelizatam. Simile quid fecit Paulus ad Roma. 1. dicendo, in euangelium dei de filio ſuo qui factus eſt ei, &c. Ieſus igitur nomen proprium eſt.

chriſti.

chriſti. Nomen dignitatis eſt: hoc eſt Meſiæ Hebraicè, Latine autem vncti, in Regem & ſacerdotem oleo ſpirituſſancti & virtutis. *Filii dei.* Totam materiam euangelij proponit in his tribus euangeliſta, Ieſu, Chriſti, filij dei. Nam vniuerſum euangelium nihil aliud tradit, quàm Ieſum Nazarenum eſſe verum Meſiam: in quo verus homo & Rex ille promiſſus à prophetis redempturus Iſrael, &c. comprehenditur, & eundem eſſe filium dei: in quo verus deus explicatur. filius enim eiuſdem eſt naturæ cum patre: ac per hoc filius dei eſt diuinæ naturæ, eſt verus deus: ſicut filius hominis eſt verus homo. ¶ Aduerte ſubintelligi verbum ſubſtantiuum eſt.

S*icut ſcriptũ eſt in Eſaia propheta.* pro, ſicut ſcriptũ eſt in prophetis. Magna euangelij authoritas, magnumque fidei Chriſtianæ teſtimonium adhibetur: dum non noua adinuentio, ſed à prophetis longe antè prænunciatum eſt euãgelium quod credimus. Duo autem prophetę afferũtur teſtes initij à Ioãne Baptiſta. Alter eſt Malachias cap. 3. *Ecce mitto.* Deeſt Latinis pronomẽ, ego. nam & in Gręco euangelio & in Hebręo propheta habetur, ecce ego mitto. Et loquitur deus. *Angelũ meũ.* Angelus Græce, Latine nuncius. ita quod nomen officij eſt, non naturæ, quo officiũ Ioannis Baptiſtæ ſignificatũ eſt. *Ante faciem tuã.* In ꝓpheta Hebręo habetur pronomẽ, meã, ante faciẽ meã: ita ꝙ mittens teſtatur ſe eſſe deũ qui venit. Sed euangeliſta mutauit pronomen, ad exponendũ ꝙ ſecundũ naturã humanã Meſiæ conueniebat habere nuncium præcedentẽ, habere Ioannẽ Baptiſtã præcurſorẽ ante faciem ſuã: hoc eſt annũciantẽ populis vt cognoſcãt Ieſum Chriſtũ filium dei. facie enim propria cognoſcitur & diſcernitur homo ab aliis. ad hoc nanque præuenit Ioãnes vt appareret vt innoteſceret Ieſus propria facie in propria perſona. *Qui præparabit uiam tuam.* Euangeliſta appoſuit pronomen tuam, ad exponendum viam rectam viam dei, eſſe viam propriã Chriſti. Et deſcribitur officium Ioannis eſſe præparare viã Chriſto: quia ad hoc auſteritates vitæ, baptiſmum, & prædicationis officium aſſumpſit, vt in mẽtibus hominum viã ad credendũ Chriſto præpararet. *Ante te.* Non longe à te, ſicut alij prophetæ, ſed ante, coram, ſeu à fronte tua. *Vox clamantis in deſerto. parate uiã domini, rectas facite ſemitas eius.* Alter propheta, id eſt Eſaias cap. 40. affertur: appellans Ioannem vocem clamãtem in deſerto, parate viam domini. Quorum expoſitio Matth. 3. habita non eſt repetenda. *Fuit Ioannes.* Monſtrat prophetarum dicta adimpleta eſſe

pleta eſſe in Ioanne Baptiſta. *in deſerto.* Verificat locum prophetatum. *Baptizans.* Verificat præparationē.baptiſm⁹ enim Ioannis præparatorius erat ad Chriſtū. *Et prædicans.* Non ſolū facto baptiſmi,ſed doctrina prædicationis præparauit viam domini. *Baptiſmum pœnitentiæ.* Prædicatione declarabat Ioannes,qualis eſſet ſuus baptiſmus, & quorſum tendebat. erat enim in ſignum pœnitentiæ: & ad hoc tendebat vt accipiētes ipſum profiterētur ſe pœnitere. *in remiſſionem peccatorum.* Particula hæc non determinat baptiſmum,ſed pœnitentiam. nam non ſignificatur quod Ioannis baptiſmus eſſet baptiſmus in remiſſionem peccatorum (hic enim effectus reſeruabatur baptiſmo Chriſti) ſed ꝙ pœnitentia eſſet in remiſſionem peccatorum. ita quòd qualitas pœnitentiæ explicatur.Nec mirum quòd hoc de pœnitentia dicitur: quum idem ſcriptum ſit de ſalutis ſcientia in cantico Zachariæ,ad dandam ſciētiam ſaluti plebi eius in remiſſionem peccatorum eorum. *Et egrediebatur ad eum omnis iudææ regio,& Hieroſolymitæ vniuerſi.* Superfluit vniuerſi. *Et baptizabantur.* Deeſt Latinis illa dictio, omnes. Et eſt ſenſus, nō quod omnes egredientes ad eum audiendum baptizarentur (multi enim non receperūt eius baptiſmum) ſed quòd omnes egredientes ad ſuſcipiendū baptiſma,baptizabātur non à diſcipulis,Ioannis ſed. *Ab illo.* Ioanne. *in Iordanis flumine: confitentes peccata ſua.* quæ commiſerant. Confitentes autem non ſpecie,ſed in genere profitendo ſe peccaſſe,computando ſeipſos non inter iuſtos,ſed inter peccatores.

Et erat Ioannes ueſtitus pilis cameli & zona pellicea circa lūbos ſuos: locuſtas & mel ſyluestre edebat. De cibo Ioānis dictum eſt Matth. 3. *Et prædicabat dicens.* Præcipua prædicationis materia modò ſubiungitur. *Veniet fortior me poſt me.* Erat Ioannes fortis in ſuſtinendo aſperitates victus & veſtitus, & in aggrediendo correctionem vitiorum:ſed Ieſum fortiorem prænunciat, quia & fortior Ioanne veniebat tum in ſuſtinēdo iniurias & perſecutiones vſque ad crucem incluſiue, tum in aggrediendo debellationem mundi, immò & dæmonum. tum in robore operandi miracula: quia Ioannes nullum ſignum fecit: Chriſtus autem robur ſuę virtutis monſtrauit innumeris miraculis. tum in penetrando vſque ad intima animarum: quia Ioannes ſuadere tātùm poterat & exterius abluere; Chriſtus autem interius ablututus veniebat animas. Hoc enim ideò dixit Ioannes, ne reuerētes ipſum exiſtimarent ipſum eſſe Meſiam: ſed intelligerent ab eo quòd Ieſus eſſet Meſias, qui ſtatim poſt ipſum venturus eſſet. *cuius nō ſum dignus.*

Dixerat

Dixerat fortior me:ne hinc intelligeres cõparationem inter ipſum & fortiorem venturum, ſubiunxit ſe non eſſe dignum ad minimum ſeruitium illi exhibendum:dicendo, *procumbens ſoluere corrigiam calceamentorum eius.* Apud Matth.Ioannes dicit, cuius non ſum dignus portare calciamentum:apud Mar.longè viliori officio & actu ſe indignum dicit. Vtrunque enim dixit Ioannes augendo orationem:ſed neuter euangeliſtarum vtrunque retulit. Poterat Ioannes dicere:cuius non ſum dignus oſculari veſtigia pedum:ſed miniſterium quod de facto exhiberi Ieſu poterat maluit exprimere miniſter ad baptizandum & parandam viam. Vnde Ieſum non nudipedem, ſed calciatum pedes intelligimus. Quod etiam habetur ex hoc quod communem vitam elegit. *Ego baptizo.* Deeſt Latinis coniunctio opportuna. Legendum eſt enim, *Ego quidem baptizaui uos aqua:ille uero baptizabit uos ſpiritu ſancto.* Deeſt vtrobique Latinis præpoſitio,in. nam textus Græcus habet,in aqua,in ſpiritu ſancto. Declarat enim per hoc excellentem fortitudinem illius,de quo dixit,veniet fortior me:declarando vim ſui baptiſmi & vim baptiſmi Meſiæ.manifeſtat enim per hoc,quòd baptiſmus ſuus non penetrat ad animas,ſed aquæ tantùm vim habet, quanuis ſit ſignum pœnitentiæ : baptiſmus autem Chriſti vim habebit penetratiuam ad abluendum intima animarum à ſordibus & macula peccatorum: quia abluet in ſpiritu ſancto, penetrante ſpiritus noſtros & purgante ac mutante & eleuante illos in amorem dei diuinorumq; omnium. Et ſignificauit per hoc quidem Meſiam eſſe verum deum. nam ſolius dei eſt abluere in ſpiritu ſancto. Hác ablutionem exercuit Chriſtus: ſpiritualiter quidem,quoties remiſit peccata : cum viſibili autem ſigno in die pentecoſtes : dicente ipſo ad apoſtolos quum aſcenderet in cœlum. Ioannes quidem baptizauit aqua,vos autem baptizabimini ſpiritu ſancto nõ poſt multos hos dies. Exercet quoque quotidie Chriſtus hanc ablutionem mediante ſacramento baptiſmi in omnibus non ponentibus obicem. *Et factum eſt in diebus illis,uenit Ieſus a Nazareth Galilææ.* vbi habitabat & habitauerat cõtinue. *Et baptizatus eſt a Ioanne in Iordane.* Sicut nõ dedignatus eſt circuncidi, ita non dedignatur baptiſmum pœnitentium ſuſcipere:vt quemadmodum habebat carnem non peccati, ſed ſimilem carni peccati ici, ita haberet non pœnitentiam ſed ſimilitudinem pœnitentium,exterius: intrinſecus autem ſanctificabat tactu carnis ſuæ aquas,vt idoneæ eſſent ad ſanctificãdum nos in ſacramento baptiſmi. *Et ſtatim aſcẽdens de aqua,uidit cœ-*

los *apertos*.pro, ſindi. In Græco enim præſentis eſt tẽporis participium:loco cuius puto interpretem poſuiſſe,apertos,non pro participio prǣteriti temporis,ſed nominaliter. Et ad literam deſcribitur cœlum aperiri,tanquam hinc & inde cedendo vt ſpiritꝰ in ſpecie columbæ deſcẽderet. Et quoniam ſpecies columbǣ corporea fuit(vt clarè Lucas teſtatur)conſequens eſt, quod tã deſcenſus quàm diuiſio cœli fuerit quoque ſecũdum corpoream ſpeciẽ: diſponit enim & facit omnia ſuauiter diuina ſapiẽtia.ac per hoc quòd oculis corporeis viſa ſint hæc,non ab omnibus tamen:quũ etiam corpora glorioſa præſentia non ab omnibus videantur. Et ſicut non columba,ſed ſimilitudo columbæ fuit (vtẽtibus omnibus euãgeliſtis aliquo ſimilitudinis aduerbio)ita non ſciſſio cœlorũ,ſed ſimilitudo apertiõis,& ſimiliter nõ deſcẽſꝰ de cœlo,ſed ſimilitudo deſcẽſus de cœlis fuit. Nec ꝓpterea fallacia aliqua interuenit,nec deceptꝰ eſt viſus:ſicut abſq; vlla fallacia & deceptione viſæ ſunt linguæ in ſpecie ignis ſuper apoſtolos in die pẽtecoſtes formata ſiquidẽ eſt in aëre ſimilitudo colũbǣ cũ ſimilitudine deſcẽſus ex cœlo aperto: & cũ hoc fuit realis deſcẽſus illiꝰ ſpeciei in aëre ad Ieſum. *Et ſpiritũ ſanctũ*. Superfluit Latinis dictio,ſanctũ. quanuis non ſit dubium, quòd de ſpiritu ſancto ſit ſermo. *Tanquam columbam deſcęndentem & manentem in ipſo*. Non ſunt in Græco textu iſtæ duæ dictiones. *In ipſo*. pro,ſuper ipſum,ſeu ſuper ſe. *Et vox facta eſt de cœlis*. hoc eſt à ſuperioribus tanquam de cœlis ſonans. *Tu es filius meus*. Hinc apparet totius myſterium trinitatis.nã patri ſoli conuenit dicere Chriſto,tu es filius meus: & ſoli Chriſto verè debetur à deo pâtre,tu es filius meus. ſpiritus autem ſanctus in ſpecie columbæ apparuit. *Dilectus*. ſingulariſſima dilectione: vtpote quem conſtitui hæredem vniuerſorũ &c. *In te cõplacui*.pro,in quo mihi bene cõplacui. ſeu in quo mihi bene cõplacitum eſt. Priùs explicauit Chriſtum eſſe verum deum, dicendo tu es filius meus: deinde immenſum gratiarum pelagus in eodem vero homine,dicendo dilectꝰ,& demum explicat opera eiuſdem omnia gratiſſima deo,dicendo,in quo mihi bene cõplacitum eſt. Opera ſiquidem Chriſti omnia & ſingula fuerunt materia diuinæ complacentiæ,pro quanto fuerunt digna vt delectarent deum,propter quod additur aduerbium,bene, ſignificans modum complacentiæ:non ex parte dei(à quo nullus actus poteſt non bene exire) ſed ex parte rerum quæ poſſunt bene & male adimplere diuinam voluntatem.nam & Iudas & crucifigentes Chriſtum adimpleuerunt diuinam voluntatem, ſed non bene.

ne. Chriſtus autem in omnibus ſuis operibus non ſolùm adimpleuit, ſed bene adimpleuit diuinam volũtatem, & propterea ad ipſum, dicitur in quo mihi bene complacitum eſt. *Et ſtatim ſpiritus expulit.* pro, emittit, *eum in deſertum.* Et ſignificatur quòd ſpiritusſanctus ſtatim poſt baptiſmum mouebat animum Ieſu tanquam pellens ad eundum in deſertum. *Et erat in deſerto quadraginta diebus, & quadraginta noctibus.* Hę tres dictiones nõ habentur in Græco. *Et tentabatur a ſatana.* Tacet Marcus tentationes ipſas. *Eratque cum beſtiis.* vt non deſertum domeſticum, ſed vere deſertum intelligeremus. *Et angeli miniſtrabant illi.* ſuperata tentatione. *Poſtquam autem traditus eſt Ioannes, uenit Ieſus in Galilæam: prædicans euangelium regni dei.* Vniuerſa materia euangelij hoc verbo comprehenſa eſt. *Et dicens quoniam impletum eſt tempus.* In quatuor ſecatur partes euangelizatio regni dei. Prima eſt veniſſe plenitudinem temporis prædicti à lege & prophetis: quo ſcilicet miſit deus filium ſuum in mundum. *Et appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum dei.* Secunda eſt appropinquaſſe regnum cœlorũ: ad differentiam veterum, qui annũciabãt regnum terrenum: promittentes fœlicitatem regni in terra promiſſionis. Et per hoc declarat regnum dei eſſe idem quod regnum cœlorum. Et ſicut in prima particula prędicat veritatem legis & prophetarum, ita in hac ſecunda prædicat ſpem non terrenæ felicitatis, ſed regni cœlorum, quòd tunc dicitur appropinquaſſe, quia venerat introductor hominum regnum cœlorum. *Pœnitemini.* pro, pœniteat vos. Tertia pars ad male actæ vitæ pœnitentiũ inducit, ſine qua vana eſt ſpes regni cœlorũ: in quod nihil coinquinatum poteſt introire. *Et credite euangelio.* Fides quarto loco prædicatur, adhibenda non ſolùm veteri teſtamẽto, ſed nouo: quod euangeliũ appellatur. Cõſidera has quatuor partes: & perſpice primã & quartã cõprehendere differẽtiã veteris & noui teſtamẽti: ſecũdã autem & tertiã cõprehendere differẽtiam boni & mali. *Et præteriens.* pro, ambulans *autem, ſecus mare Galilææ.* Lacum Hebraico more appellat mare. *Vidit Simonem & Andream fratẽ eius.* ſcilicet Simonis. *mittẽtes retia in mare, erant enim piſcatores. Et dixit eis Ieſus, uenite poſt me: & faciã uos fieri piſcatores hominũ. Et protinꝰ relictis retibꝰ.* Deeſt. ſuis, *ſecuti ſunt eũ. Et progreſſus inde puſillum, uidit Iacobũ Zebedæi & Ioannem fratrem eius: & ipſos componentes.* pro, reficientes, ſeu ſarcientes. *retia in naui. Et ſtatim uocauit illos, & relicto patre ſuo Zebedæo in naui cum mercenariis, ſecuti ſunt eum. & ingrediũtur Capharnaũ. Et ſtatim ſabbatis*

dicbus.

diebus congruis populo ad audiendum verbum dei. *Ingreſſus in ſynagogam.* locum congruum & deputatum ad doctrinam diuini verbi. *Docebat eos.* Pronomen,eos,non eſt in Grȩco. *Et ſtupebant ſuper doctrina eius. Erat enim docens eos quaſi.*pro, tanquam, *poteſtatem habens.* doctrinam confirmando miraculis, *Et non ſicut ſcribæ.* qui doctrinam miraculis non confirmabant. *Et erat in ſynagoga.* Subiungit euangeliſta factum monſtrans,quòd Ieſus docebat vt poteſtatem habens. *Homo in ſpiritu immundo: & exclamauit,dicens:quid nobis & tibi Ieſu Nazarene?* querula vox eſt. *Veniſti ante tempus.* vel opinatum vel perditiõis noſtræ futurȩ, quũ claudemur in inferno:vt Matth.8. expoſuimus. *Perdere nos.* Appellãt dȩmones perditionẽ ſuã,vel perditionẽ regni ſui in hominibus,vel coactionẽ ſpiritualẽ,qua ſentiebãt ſe cogi à Chriſto ad exeundũ ab hominib⁹. *Scio quod ſis.*pro, noui te quis es, Mentitur dȩmon, & fingit ſe ſcire ad tentandum vt ſciat: prout in deſerto tentauerat. *Sanctus dei.* In Græco habetur articulus ,inſinuans acſi diceretur,ille ſanctus dei. Et eſt appoſitiue iungenda hæc particula præcedenti.noui te quis es, appoſitiue ille ſanctus dei,ſcilicet prædictus à lege & prophetis,expectatus à Iudæis. *Et comminatus eſt ei.*pro,increpauit eum,*Ieſus:dicens,obmuteſce.* Imponit ſilentium dæmoni,refutans teſtimoniũ illius:inſtruens per hoc homines,vt teſtimonia dæmonum etiam oblata refutẽt. *Et exi de homine.Et diſcerpens eum ſpiritus immundus & exclamans voce magna:exiit ab eo.* Prȩterita ſunt diſcerpens & exclamans, ſignificantia diſcerpto illo & clamore emiſſo.Per diſcerptionem non intellige ſciſſionem alicuius membri(quoniam teſtatur Lucas cap.4.quòd dæmon proiecit hominem illum in medium, & nihil ei nocuit) ſed ſciſſionem virium . ita quòd diſcerptio non membrorum,ſed virium corporalium ſignificatur : quam Lucas ab effectu proiectionis in terram abſque membrorum lȩſione ſignificauit. Permiſit autem Ieſus hominem illum affligi in modo exeundi:tum vt diſcerneretur ſpiritus immundus à ſpiritu hominis,& cognoſceretur,quòd non homo ille ex ſpiritu proprio,ſed ex dæmone dixerat quȩ dixit: tũ vt cognoſceretur à quanto malo liberauerit eum. *Et mirati ſunt omnes:ita ut conquirerẽt inter ſe, dicentes. Quidnam eſt hoc?quænam doctrina hæc noua?quia in poteſtate ſpiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Hinc apparet quare dictum ſit,quòd erat docens vt poteſtatem habens.Reddunt enim rationem doctrinæ nouæ:ex poteſtate imperatiua dæmonibus, immo etiam dȩmonibus.nam in Græco præponitur cõiunctio, &,dicendo

&,dicendo,quia in poteſtate & ſpiritibus immundis imperat.Sũmum enim imperij genus apparet imperare dæmonibus:& propterea cum Emphaſi dicunt & ſpiritibus immundis. *Et proceſſit rumor.* pro,fama, *eius ſtatim in omnem regionem.* pro,in totam circumiacentem regionem,*Galilææ.* Datiui caſus eſt Galilæę.Et hinc apparet,quòd intendit euangeliſta dicere in totam regioné finitimam Galilææ. *Et protinus egredientes de ſynagoga, uenerunt in domum Simonis & Andreæ cum Iacobo & Ioanne. Recumbebat autem ſocrus Simonis febricitans: & ſtatim dicunt ei de illa. Et accedens eleuauit eam apprehenſa manu eius:& continuo dimiſit eam febris,& miniſtrabat eis.* Quum ciuitas Simonis fuerit Bethſaida, cura ſocrus in Bethſaida videtur facta. *Veſpere autem facto quũ occidiſſet ſol,afferebant ad eum omnes male habentes,& dæmonia habentes.* Dies ille ſabbatum ſignificatur:ex eo,quòd poſt ſolis occaſum afferebant ægros,quos in die ſabbati vehere non licebat.

Et erat omnis ciuitas,id eſt tota ciuitas,*cõgregata ad ianuam.*domus Petri. *Et curauit multos.* Non dicit, nec excludit omnes.

Qui uexabantur. pro,male habentes, *uariis languoribus : & dæmonia multa eiiciebat.& non ſinebat ea loqui,quoniam ſciebant eum.* In multis Græcis exemplaribus adiunguntur duæ dictiones,ſcilicet Chriſtum eſſe. ¶Sed aduerte diligentiſſimè in Gręco haberi coniunctionem,quòd. Non ſunt enim hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare non ſinebat ea loqui (vt Latinus textus ſonat:ſignificans euangeliſtam affirmare dæmones ſcire eum eſſe Chriſtum)ſed ſunt verba explicantia ſermonem inhibitum, ſermonem non permiſſum dæmonibus. Ita quòd ſenſus eſt: non ſinebat dæmones dicere quòd ſcirent eum eſſe Chriſtum.Dęmones enim iſti dicebant, quòd ſciebant eum eſſe Chriſtum : ſicut etiam clare dixerat dæmon excluſus ab homine in ſynagoga. Et hos ſermones non permittebat Ieſus, refutãs eorum teſtimonia. & nihilominùs mentiendo & perſeuerantes tentando dæmones hoc dicebant. *Et diluculo ualde ſurgens, egreſſus abiit in deſertum locum:ibique orabat.Et proſecutus eſt.*pro,proſecuti ſunt, *eum Simon & qui cum illo erant.* Hinc apparet,quòd Ieſus ſummo mane ſolus receſſit è domo in deſertum ad orandum:exemplũm prædicatoribus prębens rapiendi tempus aliquod ad orandum,ad mentem in deum eleuandam,precando quæ ſunt ſalutis &c. & poſtea Petrus & alij diſcipuli venerunt ad eum. *Et quum inueniſſent eum, dixerunt.* pro, dicunt,*ei, quia omnes quærunt te.Et ait illis: eamus in proximos uicos & ciuitates.*pro,municipia. Quod tamen nó pro-

priè reſpondet Græcæ dictioni,ſignificanti potius ruſticana oppida. *vt & ibi prædicem.ad hoc enim ueni.Et erat prædicans in ſynagogis eorum,& in omni Galilæa: & dæmonia eiiciens. Et uenit ad eum leproſus,deprecans eum:& genu flexo dixit,ſi uis potes me mundare.Ieſus autem miſertus eius,extendit manum ſuam: & tangens eū.* vt dominum ſe legis oſtenderet,tactu leproſi non inquinatus,ſed mundans lepram.Hęc de leproſo declarata ſunt Matthęi octauo.

Ait illi,uolo,mundare.Et quum dixiſſet,ſtatim diſceſſit ab eo lepra: & mundatus eſt.Et comminatus eſt ei. more comminātis inhibuit.

ſtatimque eiecit illum. inuitum iuſſit abire. *Et dixit ei,uide nemini.*deeſt, quicquam,*dixeris.* Nec vlla præcepti diſſimulatio interuenit:ſed intimi affectus virtute humilitatis præditi,deſideriū verum & vrgens ad fugandum quantum ex parte ſua eſt fomenta humanæ gloriæ.huius enim veracis deſiderij verba ſunt, vide ne cui quicquam dixeris.& ideo non obligatoria erant mundati ad peccatum inobediendi,ſed manifeſtabant quid ex intimo corde humili Ieſus deſiderabat. *ſed uade oſtende te principi ſacerdotum.* pro,oſtende te ſacerdoti:*& offer pro emundatione tua,quæ præcepit Moyſes, in teſtimonium illis.* vt cognito miraculo moueantur ad credendum:& ſi non crediderint reddantur inexcuſabiles: vtpote accipiendo munus duorum agnorum & ouis(Leuit.14.præceptum) profitentes te mundatum, & non credendo negantes me qui curaui. *At ille egreſſus cœpit prædicare.* deeſt.multum. cœpit enim ille prædicare multum. *Et diffamare.*pro,diuulgare, *ſermonem.* infamare ſiquidem in malam partem ſonat.Non intelligas propterea leproſum hunc reum fuiſſe inobedientiæ. intellexit enim Ieſum prohibuiſſe ne diceret factum, ad euitandam humanam gloriam:& quòd officij ipſius curati erat publicare diuinū miraculum,& gratum ſe exhibere Ieſu prædicando & extendendo famam ipſius. *Ita ut iam non poſſet manifeſte introire in ciuitatem:ſed foris in deſertis locis eſſe.* pro,erat: *& conueniebant.* pro,veniebant,*ad eum undique.* Quod verbo ſignificauerat Ieſus(ſcilicet fugere ſe gloriam humanā) facto mōſtrauit:dū extenſa ſua fama vitabat manifeſtum ingreſſum in ciuitatem,in quam nō poterat manifeſte ingredi ſine multa gloria:ſed erat foris ī locis deſertis.

CAPVT II.

ET *iterū intrauit capharnaū poſt dies octo.* In Gręco nō habetur octo:nec habetur poſt,ſed per. Et videtur ſignificari,ꝙ Ieſus intrauit Capharnaū manſurus per dies aliquot. *Et auditum eſt,quod in domo eſſet:& conuenerūt.*

uenerũt. pro,& congregati ſunt. *multi: ita ut non caperent neque ad ianuã*. pro,ita vt nõ amplius caperent ne ea quidẽ, quæ ad ianuã. Et eſt ſenſus,quòd neque loca dom⁹ neque loca circa ianuam caperent plures. *Et loquebatur eis uerbum. Et ueniunt*. pro,veniunt, *ad eum ferentes paralyticum, qui a quatuor portabatur. Et quũ non poſſent offerre eum illi*. pro,appropinquare illi, *præ turba*. Significatur quòd portatores paralytici,turba occupãte etiam loca ianuę, non poterant appropinquare ad Ieſum. *Nudauerunt tectum ubi erat*. Hinc apparet domum illam non habuiſſe ſolarium, ſed opertam fuiſſe tegulis: quas auferendo detexerunt tectum. *Et patefacientes*.pro, fodientes. Vnde apparet, quod domus illa ſub tegulis habebat neſcio quid quod oportuit frangi:quod crediderim fuiſſe lignum. *ſubmiſerunt*.pro,ſubmittunt, *grabbatum in quo paralyticus iacebat*. Non proiiciunt,neque portãt,ſed funibus lectulum in quo iacebat ſubmittunt.hoc enim ſignificari per ſubmiſſionem patet Actu.27.& ſubmittentes bolidem inuenerunt paſſus 20. *Quum autem uidiſſet Ieſus fidem illorum*. Magna dei gratia,etiam alienis meritis hominis miſereri, & quo ad animã & quo ad corpus.vt hinc diſcamus, tum magnipendere aliorum ſuffragia pro nobis ad deum: tum confidenter orare pro aliis. *Ait paralytico, Fili dimittuntur*.pro,dimittantur. Imperatiue enim peccatorum dimiſſio ſignificatur. *Tibi peccata tua. Erant autem illic quidam de Scribis ſedentes, & cogitantes in cordibus ſuis, Quid hic ſic loquitur*. Duo horrebant Scribæ:& rem ſcilicet & modum imperatiuum, & propterea apponunt aduerbium ſic. *Blaſphemat*. pro,blaſphemias. Eſt enim vnica oratio, quid hic ſic loquitur blaſphemias? *Quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus*. pro, vnus, *deus? Quo ſtatim cognito Ieſus ſpiritu ſuo, quia ſic cogitarent intra ſe, dicit illis, Quid iſta cogitatis in cordibus ueſtris? quid eſt facilius, dicere paralytico, Dimittuntur tibi peccata tua: an dicere, ſurge tolle grabbatum tuum & ambula? Vt autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico, Tibi dico: ſurge, tolle grabbatum tuum, & uade in domum tuam. Et ſtatim ſurrexit ille: & ſublato grabbato, abiit inde coram omnibus. ita ut mirarentur*. pro, ſtuperent, *omnes, & honorificarent*.pro, glorificarent, *deum, dicentes, quia nunquam ſic uidimus*. Hæc de cura iſtius leproſi declarata ſunt. Matthæi nono. *Et egreſſus eſt rurſus ad mare: omniſque turba ueniebat ad eum: & docebat eos. Et quum præteriret, uidit Leui Alphæi*. ſcilicet filium. Significatur enim Matthæus alio nomine Leui, filius Alphæi.

ſedentem ad telonium: & ait illi, ſequere me. Et ſurgens ſecutus eſt eũ. Et factum eſt quum accumberet in domo illius, multi publicani & peccatores ſimul diſcumbebant cum Ieſu & diſcipulis eius. Erant enim multi qui ſequebantur. pro, ſecuti ſunt, *eum. Et ſcribæ & Phariſæi uidentes quia manducaret cum publicanis & peccatoribus, dicebant diſcipulis eius, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat & bibit magiſter ueſter? Hoc autem audito, Ieſus ait illis, Non neceſſe habent ſani medico, ſed qui male habent. Non enim ueni uocare iuſtos, ſed peccatores.* deeſt. ad pœnitentiam. Hæc circa vocationem & conuiuium Matthæi ſcripta, expoſita ſunt Matth. 9. *Et erant diſcipuli Ioannis & Phariſæi.* pro, Phariſæorum. Hæc tamen correctio non eſt vſquequaque certa. *Ieiunantes: & ueniunt.* vtrique nominati ſcilicet diſcipuli Ioannis & Phariſæi, ſeu & diſcipuli Phariſæorũ, qui etiam ipſi Phariſæi erant. *Et dicunt illi, Quare diſcipuli Ioannis & Phariſæorum ieiunant.* De ſeipſis loquuntur tanquàm de tertiis perſonis. *Tui autem diſcipuli non ieiunant? Et ait illis Ieſus, Numquid poſſunt filii nuptiarum quandiu.* pro, filij Thalami nuptialis in quo, *ſponſus cum illis eſt ieiunare?* Vbi aduerte, quòd loco thalami interpres poſuit nuptiarum: & loco in quo, interpres poſuit quãdiu. Et ſignificatur non ſolũ thalamus (hoc eſt nuptiale cubiculũ) ſed etiam communitas illius, ſponſo & feſtiuantibus nuptias. tales enim Hebraico more (quo vtebatur Ieſus loquendo) appellantur filij thalami nuptialis. De tempore autem ſubiungitur. *Quãto tempore habent ſecum ſponſum, non poſſunt ieiunare. Venient autem dies quum auferetur ab eis ſponſus: & tunc ieiunabunt in illis diebus. Nemo aſſumentum.* pro, immiſſuram, *panni rudis.* Hac metaphora ſignificauit interpres pannum nõdum à fullone curatum & politum: hoc eſt omnino nouum. *Aſſuit ueſtimento ueteri: alioquin aufert ſupplementum.* deeſt. eius, *nouum a ueteri: & maior.* pro, deterior, *ſciſſura fit. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres: alioquin dirumpet uinum.* deeſt. nouum, *utres: & uinum effundetur & utres peribunt. ſed uinum nouum in utres nouos mitti debet.* Declarata ſunt ſimiliter hæc omnia Matth. 9. *Et factum eſt iterum.* In Græco non eſt iterum. *Quum dominus ſabbatis.* non pluribus, ſed in feſtiuitate conſtante ex pluribus ſabbatis: erat enim ſolennitas paſchalis. *Ambularet.* pro, tranſiret, *per ſata, & diſcipuli eius cœperunt progredi.* pro, iter agere. Significatur enim, quòd diſcipuli cœperũt antecedere, vt ſic vim qua incederet Ieſus inter culmos aperirent. Et dixit hoc euangeliſta ad ſignificandum, quòd diſcipuli ante oculos Ieſu vellebant ſpicas: arguentibus Phariſæis co-

ram ipſo hoc fieri: dicendo, ecce quid faciunt? Non eſt enim in Græco, diſcipuli tui, ſed interpres appoſuit. *Et uellere ſpicas. Phariſæi autem dicebant ei, Ecce quid faciunt diſcipuli tui ſabbatis quod non licet? Et ait illis, Nunquid legiſtis quid fecerit Dauid quando neceſſitatem habuit, & eſuriit ipſe & qui cum eo erant: quomodo introiuit in domum dei ſub Abiathar principe ſacerdotum.* Primi Regum vigeſimoprimo hiſtoria hæc narratur ſub Achimelech, nulla facta mentione Abiathar. Sed nõ eſt diſſonantia: quoniam vterque ibi erat. nam Abiathar filius erat Achimelech. Appellatur autem princeps ſacerdotum, non quòd tempore illius facti fuerit princeps ſacerdotũ: ſed quia fuit primus princeps ſacerdotum. antea enim non erat iſte titulus (ſcilicet princeps ſacerdotum) ſed initium habuit tempore regni Dauidis. Vnde ſicut Matthęus dixit, Ieſſe autem genuit Dauid regem, non quia genitus fuit rex, ſed quia fuit primus rex in genealogia Chriſti: ita Abiathar nominatur princeps ſacerdotum, quia fuit primus princeps ſacerdotum, ordinato & diſtributo ſacerdotio per gradus & vices in ſolenni cultu exhibendo in templo. Hæc enim conſtat tempore Dauidis diſpoſita eſſe. *Et manducauit panes propoſitionis, quos nõ licebat manducare niſi ſolis ſacerdotibus: & dedit eis & qui cum eo erant.* pro, & dedit etiam iis qui cum eo erant. Significatur enim Dauidem non ſolùm comediſſe panes ſacros, ſed etiam dediſſe iis qui cum eo erant. *Et dicebat eis ſabbatum propter hominem factum eſt.* hoc eſt, ad vtilitatem hominis ſpiritualem. Ad hoc enim vt homo ſanctus fiat mente & animo, ſanctificantur dies & loca, & non econuerſo. inanimatorum nanque omnium ſanctitas ad hominis ſanctitatem ordinatur. *Et non homo propter ſabbatum. itaque dominus eſt filius hominis etiam ſabbati.* Infert Ieſus ſeipſum filium hominis eſſe dominum ſabbati ex eo, quòd ſabbatum eſt propter hominem, in virtute vniuerſalis dominij ſuper omnia, quæ ſunt propter hominem. ex eo enim, quòd filius hominis eſt dominus omnium, quæ ordinantur ad ſalutem humanam, optime infertur, quòd eſt etiam dominus ſabbati ordinati ad humanam vtilitatem. Et apte congruit propoſito: ad ſignificandum, quòd ſabbatum ordinatum ad hominis vtilitatem non debet verti in damnum hominis: verteretur enim in damnum hominis, ſi ob ſabbatum ſeruandum homo priuaretur neceſſario alimento. Reliqua ſpectantia ad factum diſcipulorum vellentium ſpicas expoſita ſunt Matth. 12.

CAPVT III.

ET *introiuit iterum in ſynagogam, & erat ibi homo habens manum aridam: & obſeruabant eum ſi ſabbatis curaret.* deeſt, eum, *ut accuſarent illum. Et ait homini habenti manum aridam: ſurge in medium. Et dicit eis, Licet ſabbatis benefacere, an male.* deeſt, facere. Et ſignificatur per benefacere prodeſſe: & per malefacere lædere. *Animam ſaluare an perdere.* pro, occidere? Proponit enim Ieſus vtrùm ſabbatis liceat prodeſſe an nocere. & augēdo orationē, vtrùm liceat ſabbatis vitā ſeruare an occidere. vitā enim nomine animę ſignificauit. Tacet ſiquidem Marcus exemplum de oue, quę cecidit in foueam: dictū tunc à Ieſu ad declarandū & benefacere & ſeruare vitā licitū eſſe ſabbatis ex exemplo ouis. *At illi tacebant. Et circumſpiciens eos cum ira.* Sicut in Chriſto fuit vera triſtitia, ita etiam vera ira. non enim aſſumpſit animū ſtoicum, ſed vere naturalem. Fuit tamen ira in Chriſto, non paſſio rationem turbans, ſed propaſſio, non redundans in alias vires, non impediens nec turbans alias actiones animæ. *contriſtatus.* pro, cōdolens. Ita quod duabus propaſſionibus vſus eſt Ieſus: ira contra vitium, condolentia ad homines. vt intelligas non iratum ſæuiendo, ſed condolendo: quod perfectæ virtutis eſt. *ſuper cæcitate cordis eorum.* non mentis, vt cęcitatem affectatam intelligamus: dum hinc non poſſunt negare fas eſſe ſabbatis extrahere ouem quæ cecidit, inde autem illicitum putant, quòd Ieſus reſtituit homines ſanitati ſabbatis. Magnitudo enim inuidiæ & odij in Ieſum excæcabat eos.

Dicit homini, Extende manum tuam. Et extendit: & reſtituta eſt manus illi. pro, illius ſana vt altera. *Exeuntes autem Phariſæi, ſtatim cum Herodianis conſilium faciebant aduerſus eum, quomodo.* pro, vt *eum perderent.* Magna obſtinatio Phariſæorum ſignificatur: quòd nec conuicti reſipiſcunt, ſed quod per viam accuſationis apud eccleſiaſticam curiam efficere nequibant, tentant vt per curiæ ſecularis non iuſtitiam, ſed potentiam & impunem iniquitatem perdere poſſint Ieſum. Hoc enim ſignificat conſilium cum Herodianis ad occidendum Ieſum. Herodes nanque ſecularis princeps erat. *Ieſus autem cum diſcipulis ſuis ſeceſſit ad mare.* Quia nōdum erat tempus paſſionis eius, diuertit Ieſus à malignitate illorum. *Et multa turba a Galilæa & Iudæa ſecuta eſt eum: & ab Hieroſolymis, & ab Idumæa & trans Iordanem, & qui circa Tyrum & Sidonem, multitudo magna, audientes quæ faciebat venerunt ad eum.* Conſidera hîc tres ordines. Primò cateruam diſcipulorum comitantem Ieſum: deinde turbam multam Galilæorum

rum & Iudæorum ſequentem:& demum multitudinem magnam ex diuerſis patriis venientem. ¶ Vbi etiam aduerte multos inter hos veniſſe non Iſraelitas, ſed Idumæos filios Eſau, & Gentiles circa Tyrum & Sidonem, Tyrios & Sidonios. hi enim fortè erāt proſelyti: aut ſicut mulier illa Cananea ad famam miraculorum Ieſu cucurrerunt. ¶ Vnde euangeliſta dicit audientes quæ faciebat,& fortè multos eorum curioſitas mouebat ad videndum oculis propriis fieri miracula, ad comprobandum ſi vera erant quæ audierant. *Et dixit Ieſus diſcipulis ſuis, ut in nauicula ſibi deſeruirent.* pro, vt nauicula inſeruiret ſibi, *propter turbam, ne comprimerent eũ.* Petiit non ſeruitium diſcipulorum in nauicula, ſed ſeruitium nauiculæ: hoc eſt vſum nauiculæ ad ſedendum in ea in aqua, ne turbæ exiſtentes in terra premerent eum. *Multos enim ſanabat: ita ut irruerent in eum ut illum tangerent quotquot habebant plagas.* pro, flagella. Aegritudines Euangeliſta appellauit flagella, quia ſunt flagella dei. *Et ſpiritus immundi quum illum uidebant, procidebant ei: & clamabant, dicentes, Tu es filius dei.* Non deſinunt dæmones tentare ad ſciendum ſi Ieſu eſſet filius dei. Propterea enim velut adorantes procidunt & clamant, tu es filius dei. tentant nanque ſi poſſent his profeſſionibus & reuerentiis, certi aliquid haurire.

Et uehementer comminabatur eis. pro, increpabat eos, *ne ſe manifeſtum facerent.* Ieſus quoque perſeuerat increpando dæmones, & refutando teſtimonia eorum, vt nihil poſſent ex propriis profeſſionibus dæmones proficere: & mundum doceat repellere teſtimonia dæmonis, quantumcunque cum reuerentia veritatem profiteantur. *Et aſcendens in montem, uocauit ad ſe.* pro aduocat. Tranſit Marcus ad inſtitutionem Apoſtolorum factam à Ieſu in monte, non ipſis petentibus, ſed à Ieſu vocatis. *Quos uoluit ipſe.* Nulla enim ratio meritorum aut prioris ſequelæ, aut cuiuſuis alterius reſpectus, ſed ſolius voluntatis Ieſu redditur.

Et uenerunt ad eum. Et fecit ut eſſent duodecim. Certum decreuit numerum iuxta numerum filiorum Iſrael: dicente ipſo domino alibi, Sedebitis ſuper ſedes duodecim, iudicantes duodecim tribus Iſrael. *cum illo.* pro, ſecum. velut collaterales ſui.

Et ut mitteret eos prædicare. pro, ad prædicandum. Ad duo itaque inſtituuntur Apoſtoli: & vt ſint collaterales Ieſu, & vt mittantur ad prædicandum. Ex primo familiaris conuerſatio, familiarius diſcere, ſanctos Ieſu mores familiarius haurire, & vniuerſaliter eorum profectus datur: ex ſecundo verò ad populorum vtilitatem ſpectatur. *Et dedit illis poteſtatem curandi infir-*

mitates, & eiiciendi dæmonia. In Græco habetur & vt haberent poteſtatem. Ita quòd tota eſt vna oratio: fecit vt eſſent duodecim ſecum, & vt mitteret eos ad prædicandum, & vt haberent poteſtatem curandi. Hoc enim tertium (ſcilicet poteſtas faciendi miracula) vt annexum ſecundo intelligendum: quoniam huiuſmodi poteſtas ad aliorum vtilitatem datur, & ad confirmationem euangelicæ prædicationis data eſt Apoſtolis. *Et impoſuit Simoni nomen Petrus.* Hic apparet impletum eſſe nunc, quod prius futurum dixerat Ieſus apud Ioannem, tu vocaberis Cephas. clarè enim dicitur hic, quòd impoſuit illi nomen Petrus quando inſtituit Apoſtolos. *Et Iacobum Zebedæi, & Ioannem fratrem Iacobi: & impoſuit eis nomina Boanerges: quod eſt filii tonitrui.* Dictio Hebraica eſt Boanerges, quam euangeliſta interpretatus eſt filij tonitrui. Et Ioannes ſolus filius tonitrui clare patet: quum per ipſum intonuerit mundo, In principio erat verbum, & verbum caro factum eſt, &c. Ambo quoque ſimul filij tonitrui ideò fuerunt, quia tonitruum diuinæ maieſtatis gloriam Chriſti in transfiguratione videntes audierunt. *Et Andream, & Philippum, & Bartholomæum, & Matthæum, & Thomam, & Iacobum Alphæi.* Sicut ſuperius dixit & Iacobum Zebedæi, ita modò dicit & Iacobum Alphæi: ac per hoc diſtinctionem Iacoborum ex diuerſitate patrum ſignificat. Sicut etiam Simonem Cananeum diſtinguit à Simone Petro.

Et Thadæum, & Simonem Cananeum. Aiunt Cananeum dictum, à Cana Galilææ cognominatum. *Et Iudam Scariot.* pro, Iſcariotem: *qui & tradidit illum.* ¶ Aduerte quòd quanuis non eodem ordine nominentur Apoſtoli à Marco & Matthæo, apud vtrunque tamen primus eſt Simon Petrus: tanquam noſſe vel neſcire aliorum ordinem nihil referat, noſſe autem oporteat Petrum primũ.

Et ueniunt ad domum, & conuenit iterum turba: ita ut non poſſet neque panem manducare. Præſentis eſt temporis conuenit: & ſignificatur Ieſum quanuis inſtitutis Apoſtolis, prædicationi vacare: ita vt etiam hora comedendi, cibum potius quàm doctrinam omitteret. *Et quum audiſſent ſui.* hoc eſt illi qui ad Ieſum pertinebant: vt agnati. *Exierunt tenere eum.* pro, vt comprehenderent eũ. hoc eſt vt manuum iniectione tenerent eum & compeſcerent tanquam fatuum. *Dicebant enim quoniam in furorem uerſus eſt.* pro, quoniam extra ſe eſt, hoc eſt quoniam mente captus eſt. Conſanguinei Ieſu putabant ipſum verſum in amentem, cõferendo priorem vitam Ieſu cum tam repentina nouitate. Viderant ſiquidem ipſum vſque ad annum trigeſimum Mechanicis artibus occupatũ

(vaca-

(vacabat enim arti fabrili:vt inferius euangeliſta dicet) & ſciebāt operam literis nunquam dediſſe.& propterea audiētes quòd prędicabat cum concurſu populi, putauerunt ipſum verſum in inſaniam:& velut fatuum garriendo diſcurrere. & ideo proceſſerunt ad comprehendendum eum, ne cum infamia cognationis vagaretur garriendo. ¶Et hinc prudens lector habes teſtimonium, quòd Ieſus non didicerat ſacras literas à Scribis ſeu ſacerdotibus, non vacauerat philoſophiæ aut aliis ſciētiis.nam ſi priùs ſtuduiſſet ſcientiis ſeu ſacris literis,non putaſſent ſui,quòd verſus eſſet in furorem:conſentaneum ſiquidē cognouiſſent eſſe, vt homo priùs doctus prædicaret quandoque aliis. *Et ſcribæ qui ab Hieroſolymis deſcenderant.* Nota peſſimos doctores deſcribi ab Hieroſolymis deſcendiſſe:vt vnde optimi debebant prodire,inde peſſimi deſcribantur: & maior authoritas Hieroſolymitani ſupercilij militaret contra Ieſum. *Dicebant quoniam Beelzebub habet:& quia in principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Marcus tacet miraculum quod Matthæus & Lucas hîc referunt. *Et conuocatis eis.* ſcilicet Scribis, ad cor eorum locuturus. dixerant enim non in faciem Ieſu ſuperiores blaſphemias. *In parabolis.* Parabolas appellat rationes ſubiunctas ex ſimilitudinibus: tum regni in ſe diuiſi:tum domus in ſe diuiſæ: tum fortis direpturi domum. Quæ omnia Matth.12.expoſita ſunt *Dicebat illis, Quomodo poteſt ſatanas ſatanam eiicere? Et ſi regnum in ſe diuidatur.* pro,in ſeipſum diuiſum fuerit,*non poteſt regnum illud ſtare:& ſi domus ſuper ſemetipſam diſpertiatur,non poteſt domus illa ſtare. Et ſi ſatanas conſurrexerit in ſemetipſum,diſpertitus eſt &.* Aduerte quòd iſta coniunctio &,tranſpoſita eſt,debet enim prȩcedere participium diſpertitus eſt: legēdò, *Et diſpertitus.* ſeu diuiſus eſt, *Et non poterit.* pro,non poteſt ſtare, *ſed finem habet. Nemo poteſt uaſa fortis ingreſſus in domū.* Deeſt, eius, *diripere,niſi fortem alliget:& tunc domum eius diripiet. Amen dico uobis.* Confutatis Scribis, grauitatem criminis eorum ſubiungit. *Quoniam omnia dimittentur filiis hominum peccata & blaſphemiæ,quibus.* pro,quibuſcunque,*blaſphemauerint. Qui autem blaſphemauerit in ſpiritumſanctum.* Hoc eſt, in deum quatenus ſanctificans eſt ſpiritum humanum:vt diffuſe hæc expoſita ſunt Matth.12. *Non habet remiſſionem in æternum,ſed reus erit.* pro,reus eſt,*æterni delicti.* pro,iudicij. Significatur enim iudicium æternæ damnationis.

Quoniam dicebant, ſpiritum immundum habet. Clarificat euangeliſta,quorſum dominus meminerit balſphemiæ in ſpiritumſanctum: ſignificans per hoc, Phariſæos blaſphemaſſe ſpiritumſanctum:

ctum: dicendo quòd Ieſus immundum ſpiritum habet. Et vere ſic eſt. nam per hoc negabant ſpiritumſanctum in Ieſu, negabant ſanctificatum ſpiritum Ieſu à deo: quod redundabat in negationem ſanctificationis omnis ſpiritus. nam ſi ſpiritus Ieſu, cuius omnia opera ac verba erant ſancta, non erat ſanctificatus à deo, facilè poteſt negari ſpiritusſanctus in cæteris hominibus: quod eneruat vniuerſam fidem. *Et ueniunt mater eius & fratres, & foris ſtantes miſerunt ad eum, uocantes eum.* Legatio iſta vocantium, non renuentium ire ad eum, ſed impotentium ingredi ad eum impediente turba, intelligenda eſt: tum propter matrem domini, tum propter verba ſubiuncta, quærunt te. quærentes enim eum non ſubſtitiſſent foris extra domum, ſi potuiſſent ingredi domum. Vocabant autem eum compatientes illi ob longam inediam. Superius enim dictum eſt, quòd adeò occupabatur à turbis, vt nec cibum capere poſſet. *Et ſedebat circa eum turba: & dicunt ei, Ecce mater tua & fratres tui foris quærunt te. Et reſpondens eis, ait, Quæ eſt mater mea & fratres mei? Et circumſpiciens eos qui in circuitu eius ſedebant.* pro, & quum circunſpexiſſet in circuitu eos qui circum ſe ſedebant, *ait, Ecce mater mea & fratres mei. Qui enim fecerit uoluntatem dei, hic frater meus, & ſoror mea, & mater mea eſt.* Vide Matthæi duodecimo verborum domini rationem.

CAPVT IIII.

Et iterum. In præcedenti capitulo retulerat Ieſum ne premeretur à turba, nauiculæ officio alia vice vſum. & propterea dicit iterum. *cœpit docere ad mare.* pro, iuxta mare. *Et congregata eſt ad eum turba multa: ita ut in nauim aſcendens ſederet in mari: & omnis turba circa mare ſuper terram erat. & docebat eos in parabolis multa: & dicebat illis in doctrina ſua, audite. Ecce exiit ſeminans ad ſeminandum: & dum ſeminat, aliud cecidit ſecus uiam: & uenerunt uolucres cæli & comederunt illud. Aliud uero cecidit ſuper petroſa: ubi non habuit terram multam, & ſtatim exortum eſt: quoniam non habebat altitudinem terræ: & quando exortus eſt ſol, exæſtuauit.* pro, exuſtum eſt. ſiue æſtu periit. *Et eo quod non habebat radicem, exaruit. Et aliud cecidit in ſpinas: & aſcenderunt ſpinæ & ſuffocauerunt illud: & fructum non dedit. Et aliud cecidit in terram bonam: & dabat fructum aſcendentem & creſcentem: & afferebat unum triceſimum, & unum ſexageſimum,*

& unum centeſimum. pro, & afferebat in triginta, & in ſexaginta & in centum. *Et dicebat, Qui habet aures audiendi audiat. Et quum eſſet ſingularis.* pro, ſolitarie. ſeu ſolitarius. Significatur enim quòd quum eſſet ſine turbis. *Interrogauerunt eum qui cum eo erant duodecim.* Nonnulli codices Græci habent ij qui circa illum erant cum duodecim. *parabolam exponere.* Spectantia ad hanc parabolam dicta ſunt Matthæi. 13. & propterea corrigimus tantum textum Latinum. *Et dicebat eis, vobis datum eſt noſſe myſterium regni dei: illis autē qui foris ſunt.* pro, exteris, *in parabolis omnia fiunt. ut uidentes uideant & non uideant.* pro, & non perſpiciant: *& audiētes audiāt, & non intelligant: nequādo conuertantur, & dimittantur eis peccata.* Aduerte hic quòd hæc verba apud Matthęum clarè inducuntur ex Eſaiæ. 6. cap. ſignificantia pertinaciam audientium & videntium: vt ibi expoſitum eſt. apud Marcum verò aliter ſonant. Et propterea textus iſte intelligendus eſt vtendo coniunctione, vt, non cauſaliter, ſed conſecutiue. non enim ad hunc finem Ieſus loquebatur in parabolis vt non perſpicerent, vt non intelligerent: ſed loquebatur in parabolis, ad quas conſequens erat impleri prophetiam Eſaiæ, dicentis videntes viſuros opera & miracula Chriſti, & non perſpecturos diuinam illius virtutem: & ſimiliter audituros doctrinam & teſtimonia illius, & non intellecturos ipſum eſſe Meſiam. Poteſt nihilominus coniunctio, vt, intelligi cauſaliter: referēdo tamen eam non ad rem, ſed ad prophetiam ſubintellectam. Ac ſi aperte dixiſſet: ideo in parabolis omnia fiunt exteris, vt impleatur ſcriptura prophetica. Reliqua expoſita ſunt Matthæi. 13. *Et ait illis, neſcitis parabolam hanc? & quomodo omnes parabolas cognoſcetis? Qui ſeminat, uerbum ſeminat. Hi autem ſunt qui circa uiam, ubi ſeminatur uerbum: & quum audierint, confeſtim uenit ſatanas, & aufert uerbum quod ſeminatum eſt in cordibus eorum. Et hi ſunt ſimiliter qui ſuper petroſa ſeminantur: qui quum audierint uerbum, ſtatim cum gaudio accipiunt illud: & non habent radicem in ſe, ſed temporales ſunt. deinde orta tribulatione & perſecutione propter uerbum, confeſtim ſcandalizantur. Et alii ſunt qui in ſpinis ſeminantur, hi ſunt qui uerbū audiunt: & erumnæ.* pro, ſolicitudines, *ſeculi.* Deeſt huius, *& deceptio diuitiarum, & circa reliqua concupiſcentiæ introeuntes ſuffocant uerbum: & ſine fructu efficitur. Et hi ſunt qui ſuper terram bonam ſeminati ſunt: qui audiunt uerbum & ſuſcipiunt: & fructificant, unum triceſimum, unum ſexageſimum, & unum centeſimum.* pro, & fructificant in triginta, & in ſexaginta, & in centum.

Et

Et dicebat illis, Nunquid uenit lucerna. pro, incenditur lucerna, *ut ſub modio ponatur aut ſub lecto? nonne ut ſuper candelabrum ponatur?* Hæc eſt alia parabola ad declarandum, quòd tam ſermo parabolicus non intellectus ab exteris, quàm ſermo proprius communicatus Apoſtolis publicandus erat. Ac ſi apertè diceret: non ideo loquor in parabolis, non ideo communico ſeorſum vobis myſterium regni dei, vt velim hæc occulta eſſe: volo enim omnia quandoque publice prædicari, & manifeſtari non ſolum dicta, ſed facta mea. Ad hoc enim affert ſimilitudinem de accenſione lucernæ: ſignificando ſeipſum hominem per lucernam, accenſam lumine diuinitatis ad hoc vt luceat mundo ſuper candelabrum eccleſię. non eſt enim aliquid mei, meorum verborum & factorum, quod non manifeſtandum ſit. *Non eſt enim aliquid abſconditum, quod non manifeſtetur, nec factum eſt occultum.* aliquid à me. *quod non ueniat in palam,* pro ſed vt in propatulũ veniat. Vnde liquet quòd de factis propriis loquitur: ſignificando quòd nihil fecit vt eſſet occultum, ſed quicquid fecit, fecit vt publicetur. Et propterea ſubdit, *si quis habet aures audiẽdi audiat.* Loquebatur enim de ſeipſo, non manifeſtans quòd de ſe loqueretur. *Et dicebat illis, videte quid audiatis.* Dixerat quòd vult publicari ſua dicta & facta: & quia intendebat hoc adimplendum eſſe per diſcipulos, ideo monet eos ad conſiderandum quicquid audient, proculdubio ab ipſo: tum vt mente penetrent quod audierint: tum ne aliud prædicent quàm quod audierint ab ipſo: tum ne aliquid omittant prædicare eorũ quæ audierint. *In qua menſura.* Periculum tacendi, omittendi, ſeu negligendi prædicationem integram auditorum apponitur: explicando quòd qua menſura communicauerint audita aliis, eadem menſura fiet eis retributio: & vltra hoc aliquid ſuperaddetur. Sed corrige textum. *Menſi fueritis.* pro, metimini, *remetietur.* pro, menſurabitur, *uobis: & adiicietur uobis.* Deeſt. qui auditis. Quod autem dicit, & adiicietur vobis, intelligitur tam in bono quàm in malo: hoc eſt, tam in præmio quàm in pœna. Sicut etiam menſura intelligitur tam abundans quàm deficiens. Ad hæc enim explicanda ſubiungitur quo ad præmium. *Qui enim habet, dabitur illi.* Et quo ad pœnam. *Et qui non habet, etiam quod habet, auferetur ab eo.* Et per eum qui habet, & eum qui non habet, ſignificatur habens ſeu non habens ſecundum debitum vſum: vt Matthæi decimotertio diffuſe expoſitum eſt. *Et dicebat, ſic eſt regnum dei.* Parabola hæc apud ſolum Marcum inuenitur: & affertur conſequenter ad declarãdum modum,

modum, quo apoſtolica prædicatio fructificat. Et intendit quòd diſcipulorum eſt prædicare ad ſimilitudinem ſeminantis: ita quod germinatio & fructificatio expectetur aliũde, ſcilicet à cordibus auditorũ, ſicut germinatio & fructificatio ſeminis expectatur à terra: & quẽadmodũ tẽpore meſſis apponitur falx, ita producto prædeſtinato fructu ſuccidũtur viri iuſti ex hac vita. Hæc eſt intẽtio parabolę huius. *Regnũ dei.* in militãti eccleſia incipiẽs. *Quemadmodum ſi homo iaciat ſementem in terram, & dormiat & exurgat nocte & die.* Referuntur hæc ad hominem qui ſeminauit. Et ſignificatur per hæc, hominẽ occupari ſuis naturalibus neceſſitatibus, & vacare ſuis exercitiis. Nam ordinata eſt litera applicando ſingula ſingulis, ſcilicet noctem dormitioni, & diem exurrectioni. Ac ſi aperte dixiſſet, & vacet negociis ſuis. Significatur enim per hoc, quòd non opera hominis prædicantis efficitur fructificatio ſeminis iacti in terram. *Et ſemen germinet & increſcat.* Prius deſcripſit diſpoſitionem hominis qui ſeminauit, modò deſcribit diſpoſitionem ſeminis ſeminati. *Dum neſcit ille.* Neſcit ſiquidem homo qui ſeminauit quid ſub terra fiat, donec ſemen germinet. Et ſimiliter neſciunt prædicatores quid verbum dei ſeminatum per prædicationem hominis operetur, donec prodeat in opus. *Vltro enim terra fructificat.* Significatur enim per vltroneã fructificationem, ex libero arbitrio prodire fructum auditi diuini verbi: ita tamen vt ſubintelligas ſimul diuinam gratiam: ſicut in terra ſubintelligitur concurſus ſuperiorum cauſarum, ſcilicet caloris ſolaris, pluuiæ, & huiuſmodi. concurrentibus enim his intelligitur terra fructificãs. Et ſignificatur per progreſſum fructificationis terræ, progreſſus fructificatiõis cordis ſuſcepto ſemine diuini verbi. Et deſcribitur ordo, quia nemo repẽte fit ſummus: ſed primũ exercetur operibus incipiẽtiũ, deinde proficientiũ, & demũ perfectorum. *Primum herbam: deinde ſpicã, deinde plenum frumentum in ſpica. Et quũ ex ſe produxerit.* pro, quum autem productus fuerit fructus. Significatur enim quòd quum prædeſtinatus fructus regni cœlorum (hoc eſt præſentis eccleſiæ) productus fuerit, ſtatim erit finis. Poteſt nihilominus intelligi de producto fructu cuiuſque delecti: quoniam tunc eſt meſſis particularis per mortem illius. *Statim mittit falcem: quoniam adeſt meſſis.* Quantum ad parabolam illemet homo ſignificatur mittẽs falcem, qui ſeminauit. quantum verò ad ſenſum, principalis ſeminator (ſcilicet Ieſus Chriſtus) ſignificatur: ipſe enim qui in prædicatoribus iacit ſemẽ verbi diuini in terram, per angelos metet. *Et dicebat: cui aſſimilabimus*

labimus regnum dei: aut cui parabolæ.pro,in qua parabola,*compara bimus illud*. Alia recitatur parabola de grano ſinapis:quæ expoſi ta eſt Matthæi.13. Et apponitur vt declarato modo fructificandi, declaretur vis euangelici ſeminis quod prædicatur. *Sicut granum ſinapis:quod quum ſeminatum fuerit in terra,minus eſt omnibus ſeminibus,quæ ſunt in terra,& quum natum fuerit,aſcendit in arborem.* Neſcitur quis appoſuerit has duas dictiones,ſcilicet in arborem. *Et fit maius omnibus oleribus, & facit ramos magnos:ita ut poſſint ſub umbra eius aues cœli habitare*.pro,nidificare. *Et talibus multis loquebatur eis uerbum*. Habes apud Matthæum multas parabolas quas Marcus ſub his verbis comprehendit. *Prout poterant audire.* Quanuis dominus parabolice loqueretur,proponebat tamẽ eas ſecundum capacitatem audientium,vt fructuoſę eſſent. Multis ſiquidem fructuoſæ erant, quanuis multi indigni eſſent:de quibus dictum eſt,vt videntes non videant &c. *Sine parabola autem non loquebatur eis.* Non dicit omnẽ ſermonẽ fuiſſe parabolicũ, ſed ꝙ habebat parabolam comitem.docebat enim multa ſub propriis verbis & annectebat parabolas. ¶ Seorſum autẽ. Declarat Euangeliſta quod etiam parabolas habentes aliquid difficultatis declarabat diſcipulis ſeorſũ à turba. *Diſcipulis ſuis diſſerebat*.pro,diſſoluebat omnia. Significatur enim quòd ſoluebat dubia ſeu nodos difficultatum. *Et ait illis in die illa,quum ſero eſſet factum,tranſeamus contra*. pro,in vlteriorem ripam. *Et dimittentes turbam,aſſumunt eum ita ut erat in naui: & aliæ naues erant cum illo*. Promptam ac celerem executionẽ deſcribit ab inchoata à nautis nauigatione, antequam Ieſus ſedens in nauicula mutaret ſitum, & antequam diſiungeretur nauicula illa ab aliis nauiculis. Identitas ſiquidem ſitus Ieſu ſignificatur dicendo,ita vt erat in naui.coniunctio autẽ adhuc aliarum nauicularum ſignificatur dicendo, & alię nauiculæ erant cum illa. Aduerbium,ita,ad ambo refertur,ſcilicet ad ſitum Ieſu,& ad coniunctionem nauicularum. Et legendum eſt cũ illa,ſcilicet naui:& non,cum illo.erant enim nauiculę multæ iunctæ naui,in qua erat Ieſus docens. *Et facta eſt*. pro, fit *procella magna uẽti:& fluctus mittebat*.pro immittebat, *in nauim:ita ut impleretur nauis. Et erat ipſe in puppi,ſuper ceruical dormiens. Et excitant eum*. proculdubio diſcipuli. *Et dicunt illi, Magiſter non ad te pertinet*.pro,non eſt tibi curæ,*quia*.pro, quòd *perimus? Et exurgens comminatus eſt uento*.pro, & excitatus *increpauit uentum: & dixit mari, Tace,obmuteſce.* Increpat ventum cauſantem fluctus, & ſilentium imponit mari ſonanti: non vt ventus & mare percipiant,

piant, ſed ad oſtendendum hominibus præſentibus, quòd ſolo imperio ceſſare facit ventum & fluctus maris. *Et ceſſauit uentus: & facta eſt tranquillitas magna.* Repente fieri non tranquillitatem, ſed tranquillitatem magnam, teſtatur opus eſſe excedens totius naturæ facultatem. *Et ait illis, Quid timidi eſtis?* Deeſt aduerbium, ſic. non enim reprehenditur ſimplex timor, ſed timor ſic: hoc eſt adeo magnus, vt præſente Ieſu timeant perire. *Necdum habetis fidem?* Increpatiue legenda ſunt. Obiurgat enim diſcipulos, quòd adhuc non habeāt fidem, quum viderint tot miracula facta ab eo. Mōſtrauerunt enim minus credere, tum magnitudine timoris, tum excitādo Ieſum à ſomno: tanquam non poſſet dormiens ſaluare eos. *Et timuerunt timore magno: & dicebāt ad alterutrum: quiſputas eſt iſte, quia uentus.* Deeſt Latinis copula præcedens ventum, legendum enim eſt. *Quia & uentus & mare obediunt ei.* An ſoli diſcipuli nautarum officium exercentes, an etiam nautæ alij interfuerint qui hæc dixerint, incertum eſt. Hoc tamen eſt certum, quòd nec diſcipuli plenam in Ieſu fidem habebant. illis enim dictum eſt, necdum fidem habetis: vt patet Matthæi. 8.

CAPVT V.

E*T uenerunt trans fretum*. pro, in vlteriorem partem, *maris, in regionem Geraſenorum.* pro, Gadarenorum. Aduertendum eſt enim, ꝙ apud Matth. cap. 8. regio hęc appellatur regio Gergeſenorum: apud Marcum autē & Lucā Gadarenorū. Nec aliquid certi cōperio propter hoc, quòd diuerſi diuerſa ſentiunt: ſed parui refert ſcire nomina locorum ſeu habitatorum. Si tamen verum eſt quod regio hæc ſit trans Iordanem, nomen Gadarenorum quadrat: pro quanto trans Iordanē Gaditæ acceperūt à Moyſe portionē ſuā. *Et exeunti ei de naui ſtatim occurrit de monumentis homo ſpiritu immundo.* Quanuis duo fuerint apud Matth. cap. 8. Marcus tamē tacens vnum non contradicit. ſæuioris enim creditur mētionem facere. *Qui domicilium habebat in monumentis. Et neque catenis iam quiſquam poterat eum ligare: quoniam ſæpe compedibus & catenis uinctus: dirupiſſet catenas, & compedes comminuiſſet: & nemo poterat eū domare. Et ſemper die ac nocte in monumentis & in montibus erat clamans: & concidens ſe lapidibus. videns autem Ieſum a longe, cucurrit & adorauit eum.* Dæmon, aut coactus, aut ad malum aliquod tendens, virtutis actum exercet. propter quod magnus iſte religionis actus proceſſiſſe videtur ab animo explorandi, an

Ieſus

Ieſus ſit filius dei. expertus nanque in deſerto quòd tentãdo Ieſum, hæc omnia tibi dabo ſi cadens adoraueris me, nõ potuit cognoſcere an ſit filius dei, tentat modò contrariam viam, ſcilicet adorando ipſum Ieſum. Vnde & aſſertiue nominat eum filium dei: ſicut etiam cum tanta reuerentia adorat. *Quid mihi & tibi Ieſu fili dei altiſſimi?* Fingit dæmon nihil commune eſſe ſibi & Chriſto: hoc eſt nihil negocij habere cum eo: quũ tamẽ multũ negocij cum eo haberet tentando. *Adiuro te per deum.* Verba hæc fuerunt dicta à dæmone, poſtquam Ieſus dixerat ei, exi ſpiritus immunde: vt manifeſte ſubiungit euãgeliſta. *Ne me torqueas.* Imperium Ieſu vt dæmon exeat, tormentum eſſe dęmonis ipſemet dæmon teſtatur. inuitum enim oportere exire, eſt tormentum ſuperbo & pertinaci in proprio velle. *Et interrogabat eum: quod tibi nomen eſt?* Ieſus interrogat, vt ipſemet dæmon fateatur inuit⁹ multitudinem: ad hoc vt magnitudo miraculi innoteſcat, & ad hoc vt cognoſcatur quancunque multitudinem dæmonum ei ſubiici. *Et dicit ei legio mihi nomen eſt: quia multi ſumus. Et deprecabatur eum multum, ne ſe expelleret extra regionem.* Hinc apparet affectus diuerſorum dæmonũ ad diuerſas regiones. niſi enim multitudo hæc affecta fuiſſet regioni illi, nõ petiſſet extra regionem non mitti. *Erat autem ibi circa montem grex porcorum magnus paſcens in agris.* Superfluit, in agris. *Et deprecabantur eum ſpiritus.* pro, omnes dæmones, *dicentes, Mitte nos in porcos, ut in eos introeamus. Et conceſſit.* pro, permiſit, *eis ſtatim Ieſus.* Hinc habes poteſtatem naturalem dæmonum ligatam teneri, in pœnam ſui peccati. ſi enim libere vti poſſent ſua potentia, non indiguiſſent licentia Ieſu ad inuadendũ porcos: & intolerabilia mala facerẽt. *Et exeuntes ſpiritus immundi, introierunt in porcos: & magno impetu grex præcipitatus eſt in mare ad duo milia milia.* pro, erant autem fere bis mille. proculdubio porci. *Et ſuffocati ſunt in mari. Qui autem paſcebãt eos, fugerunt: & nunciauerunt in ciuitatem & in agros. Et egreſſi ſunt uidere quid eſſet facti.* pro, quid eſſet quod factũ eſt: *& ueniunt.* pro, veniunt ad Ieſum, *Et uident illum qui a dæmonio uexabatur ſedentem ueſtitum & ſanæ mentis.* In Græcis codicibus ſubiungũtur hæ quatuor dictiones, eum qui habuerat legionem. Et ſignificatur per hoc magnitudo facti: vt nõ ſolùm ſignificetur dæmonio vexatus, ſed legione dęmonum oppreſſus, iam ſedens & veſtitus & ſanę mentis, qui prius nudus diſcurrebat & furioſus. *Et timuerunt. Et narrauerunt illis.* egreſſus ex ciuitate. *Qui uiderant, qualiter factum eſſet ei qui dæmonium habuerat: & de porcis. Et*

rogare

rogare cœperunt eum ut diſcederet de finibus eorum. Illi qui egreſſi fuerant de ciuitate, timentes ne peius aliquid iactura porcorum ſubſequeretur, rogant venerãdo tantam authoritatem monſtratam in curatione illius furioſi, vt diſcedat à regione illa. *Quumque aſcenderet.* pro, & ingreſſo eo, *nauim, cœpit illum deprecari, qui a dæmonio uexatus fuerat, ut eſſet cum illo. Et non admiſit eum: ſed ait illi, Vade in domum tuam ad tuos: & annuncia illis quanta tibi dominus fecerit.* Non dicit quanta ego fecerim tibi, ſed in deum refert: quem Hebræorum more appellat dominum. Vnde apparet Hebræum fuiſſe illum hominem, in quo fuerat legio. niſi enim fuiſſet Hebræus, non Hebræo more nuncupaſſet deum Ieſus, illi mandata dando. *Et miſertus ſit tui.* Ordo præpoſterus. nam ſenſus eſt, annuncia, quòd dominus miſertus tui fuerit, & quanta tibi fecerit. prior enim eſt ſubleuatio à miſeria quàm collatio honorum. *Et abiit, & cœpit prædicare in Decapoli quanta ſibi feciſſet Ieſus, & omnes mirabantur. Et quum tranſcendiſſet.* pro, & quum traieciſſet, *Ieſus in nauim rurſus trans fretũ.* pro, in vlteriorem ripam, *conuenit turba multa ad eum: & erat circa mare. Et uenit quidam.* pro, & ecce venit vnus, *de Archiſynagogis nomine Iairus: & uidens eum procidit, ad pedes eius, & deprecabatur eum multum, dicens, quoniam filia mea in extremis eſt.* Quod apud Matt. dicitur, modò moriebatur, hic dicitur, in extremis eſt. *Veni, impone manum tuam.* pro, manus. pluraliter. & ſuperfluit tuam. *super eam ut ſalua ſit, & uiuat.* pro, viuet. Affirmat enim Archiſynagogus, quòd ſi Ieſus impoſuerit filiolæ ſuæ manus, ſequetur vita: hoc eſt, quòd non morietur, quanuis ſit in extremis. *Et abiit cum illo: & ſequebatur eum turba multa: & comprimebant eum. Et mulier, quæ erat in profluuio ſanguinis annis duodecim, & fuerat multa perpeſſa a compluribus medicis, & erogauerat omnia ſua, nec quicquam profecerat, ſed magis deterius habebat: quum audiſſet de Ieſu, uenit in turba retro: & tetigit ueſtimentum eius. Dicebat enim, quia ſi uel ueſtimentum eius tetigero, ſalua ero. Et confeſtim ſiccatus eſt fons ſanguinis eius: & ſenſit corpore quia ſanata eſſet a plaga.* pro, à flagello. Aegritudinem enim appellat flagellum dei. *Et ſtatim Ieſus in ſemetipſo cognoſcens uirtutem, quæ exierat de illo.* pro, de ſe. Intellige virtutem de Ieſu exire non migratione, ſed effectu. *Conuerſus ad turbam, aiebat, Quis tetigit ueſtimenta mea?* non corpore, ſed fide. De quo tactu ſi intellexiſſent diſcipuli, non admirati fuiſſent verba Ieſu.

Et dicebant ei diſcipuli ipſius, Vides turbam comprimentem te, & dicis quis me tetigit? Et circumſpiciebat uidere. pro, vt videret, *eam quæ*

hoc fecerat. Volebat Ieſus manifeſtari miraculum factum non ſolùm ob diuinam gloriam ex illo miraculo, ſed ad vtilitatem fidei in archiſynagogo. Sciebat enim ipſe affuturos ſtatim nuncios mortis puellæ: & oportere augeri fidem archiſynagogi ad credendum, quòd etiam mortuam filiam poſſet ſuſcitare. *Mulier uero timens & tremens, ſciens quod factum eſſet in ſe, uenit & procidit ante eum: & dixit ei omnem ueritatem.* pro, omnem cauſam ſuam. *Ille autem dixit ei, Filia fides tua te ſaluam fecit. uade in pace: & eſto ſana a plaga tua.* pro, flagello tuo. Manifeſtat Ieſus fidem mulieris meruiſſe ſalutem, vt augeatur fides Iairi præſentis.

Adhuc eo loquente, ueniunt nuncii ad Archiſynagogum. In Græco non habetur dictio, nuncij: nec habetur ad archiſynagogum, ſed ab archiſynagogo. Significatur domeſticos veniſſe à domo archiſynagogi. hos enim deſcribit dicendo, quòd veniunt ab archiſynagogo: hoc eſt, domeſtici à domo archiſynagogi, proculdubio ad ipſum Iairum archiſynagogum. *Dicentes.* ſcilicet archiſynagogo. *Quia filia tua mortua eſt. quid ultra uexas magiſtrum?* Non credebant iſti Ieſum poſſe ſuſcitare mortuam: & propterea vanam dicebant eſſe ſolicitationem Ieſu ad veniendum domum. *Ieſus autem.* deeſt. ſtatim, *audito uerbo quod dicebatur, ait archiſynagogo, Noli timere.* Hinc apparet Iairum in periculo fuiſſe timendi iacturam filiæ eſſe irreparabilem. *Tantummodo crede.* Nihil aliud à te exigitur, niſi vt ſicut credidiſti me poſſe ſanare filiam tuam in extremis conſtitutam, ita credas me poſſe tibi illam quanuis mortuam reſtituere viuam ac ſanam.

Et non admiſit. pro, permiſit, *quemquam ſe ſequi, niſi Petrum & Iacobum & Ioannem fratrem Iacobi.* Intellige hæc de ſequela ad ingrediendum domum Iairi. reliquit enim turbam & diſcipulos reliquos, quum eſſet prope ſeu iuxta domum. *Et ueniunt.* pro, venit, ſcilicet Ieſus, *in domũ archiſynagogi. & uidit.* pro, videt, *tumultum, & flentes & eiulantes multũ. Et ingreſſus ait illis, Quid turbamini.* pro, tumultuamini, *& ploratis? puella non eſt mortua, ſed dormit.* Sciebat Ieſus illam eſſe mortuam. nec tamen falſum dixit: intendens non eſſe mortuam ſibi, ſed dormire ſibi deo: cui tam facilè erat ſuſcitare illam à morte, quàm facile fuiſſet homini excitare illam à ſomno. *Et irridebant eum.* deeſt. ſcientes, quòd eſſet mortua. Et ſcripſit hoc euangeliſta ad firmandum teſtimonium veræ mortis: & conſequenter veræ reſuſcitationis ſubſecutæ.

Ipſe uero eiectis omnibus. Noluit coram turba hoc miraculum facere, qui tamen alios publicè ſuſcitauit: ad inſtruendum vtrun-

que

que quandoque oportere ſeruari pro loco & tempore. *Aſſumit patrem & matrem puellæ: & qui ſecum erant.* ſcilicet Petrum, Iacobum, & Ioannem. *Et ingrediuntur.* pro, ingreditur, *ubi puella erat iacens: & tenens manum puellæ, ait illi, Thabita.* Græci ſcribunt Talitha, *cumi, quod eſt interpretatum, puella (tibi dico) ſurge.* Nota hîc duo. Alterum eſt quòd illæ duę dictiones, tibi dico, non ſignificantur verbis Ieſu (talitha cumi) ſed interpoſitæ ſunt ab euangeliſta vel ad maiorem expreſſionem authoritatis verbi Ieſu, quòd ſolo dicere ſuſcitauit eam: vel (quod magis crediderim) accentus, articulus ſeu modus proferendi à Chriſto, expreſſus eſt ab euangeliſta per has dictiones, tibi dico. Alterum eſt, quòd imperatiuum ſurge, ſignificatur per dictionem Hebraicam cumi: puella autem, vel non ſignificatur per dictionem talitha directe, ſed tanquam genus, ſi Talitha nomen erat proprium illius puellæ. quia enim ſignificauit tunc indiuiduum puellæ, ideo euãgeliſta interpres dixit, puella ſurge. Vel Chaldaica dictione ab Hebræis vſurpata talitha, puella ſignificatur. maior enim eſt authoritas euangeliſtæ interpretantis talitham puellam, quàm quorumcunque aliter ſentientium. *Et confeſtim ſurrexit puella & ambulabat.* vt intelligas non ſolùm viuam, ſed ſanam. *Erat autem annorum duodecim: & obſtupuerunt ſtupore magno. Et præcepit illis uehementer.* affectu humilitatis & vitandæ humanæ gloriæ. *Vt nemo id ſciret.* Perſpice differentiam temporum: miraculum mulieris curatæ à fluxu ſanguinis latens, voluit manifeſtari, quia tempus vrgebat ad augendam fidem archiſynagogi: hoc autem miraculum vult latere, quia non imminebat neceſſitas tunc manifeſtandi. Vtroque autem opere docuit diſcipulos, vt pro loco & tempore quandoque manifeſtarent miracula, quæ facturi erant, & quandoque procurarent manere occulta. *Et iuſſit dare illi manducare.* Ad cumulum teſtimonij veræ reſurrectionis: vt obſtupeſcentes parentes & diſcipuli, comprobarent non eſſe phantaſma id quod videbant. Reliqua circa hæc miracula, expoſita vide Matth. 9.

CAPVT VI.

Et egreſſus inde abiit in patriam ſuam. hoc eſt in Nazareth. *Et ſequebatur.* pro, ſequuntur, *eum diſcipuli ſui. Et facto ſabbato cœpit in ſynagoga docere: & multi audientes admirabantur in doctrina eius.* In Græco nihil aliud eſt quàm obſtupeſcebant: ita quod nihil dicitur de doctrina. *Dicentes, vnde huic hæc omnia?* In Gręco non

eſt omnia. *Et quæ eſt ſapientia, quæ data eſt illi: & uirtutes tales, quæ per manus eius efficiuntur? Nonne hic eſt Faber.* Apud Matthæum dicitur Fabri filius: apud Marcum verò Faber cum articulo, ſcilicet ille faber. vt intelligamus vtrunque eſſe dictum: & quòd erat filius fabri, & quòd erat faber: perſonáque certa fabrilis artis ſignificatur per articulum. ¶ Hinc autem habemus vnde ſatiſfiat curioſis quærẽtibus, quid fecerit Ieſus vſque ad trigeſimum annũ. Vacabat enim exercitio fabrili. Et hoc valde cõgruit teſtimonio humano, quòd non vacauit literis, non ſcientiis, non doctrinæ legis: vt certa cognitione ſcirent omnes cõpatriotæ, quòd ſcientia eius nõ erat humanitùs acquiſita. Vnde cõciues obſtupeſcunt, nõ ſolùm de miraculis, ſed de ſapiẽtia (hoc eſt de ſcientia diuinorũ) quæ apparebat in Ieſu. *Filius Mariæ: & frater Iacobi & Ioſeph.* pro, Ioſe, *& Iudæ & Simonis? nonne & ſorores eius hic nobiſcum ſunt? Et ſcandalizabantur in illo.* Qui aliis erant teſtes de viſu, quòd ſcientia Ieſu non erat humano ſtudio acquiſita, videntes eum plenum ſapientiæ & gratiæ miraculorum: vnde debebant moueri ad credendum & laudandum deum, inde moti ſunt ad cadendum, inde ruerunt. *Et dicebat illis Ieſus, quia non eſt propheta.* Superfluit quia. *ſine honore.* pro, inhonoratus. Quod peius eſt. Significat enim eſſe contemptum. *Niſi in patria ſua, & in domo ſua, & in cognatione ſua.* Quanuis etiam extra patriam prophetæ quandoque deſpiciantur: quia tamen communiter contemnuntur prophetæ apud ſuos, ideò dominus dixit, niſi in patria, cognatione & domo ſua: ad ſpecialiora ſemper deſcendens. *Et non poterat ibi uirtutem ullam facere.* Non ex defectu potentię, ſed ex impedimẽto, immo repugnantia obiecti. eſt enim ſermo de potentia non abſoluta, ſed ordinaria. Nã ſicut potentiæ naturales non poſſunt proprios effectus producere, niſi in patiente diſpoſito: ita potentiæ ordinariæ ad curationes & miracula, non poſſunt producere effectus, niſi in patiente diſpoſito per fidem: quę quia iſtis Nazarenis deerat, ideo dicitur quòd non poterat virtutem vllam facere. *Niſi.* Addenda eſt coniunctio, quòd. *Paucos infirmos impoſitis manibus curauit. Et mirabatur.* vera admiratione, cauſata ex ignota ſibi experimentaliter infidelitate comperta in Nazarenis contra omnem rationem. *Propter incredulitatem.* pro. infidelitatem, *eorum.* Refertur hæc cauſa ad vtrunque, ſcilicet non poterat, & mirabatur. Et ſignificatur ſimul indiſpoſitio Nazarenorum ad recipiendum effectus miraculorum. *Et circuibat caſtella in circuitu, docens.* Expertus incredulitatem Nazarenorum, quærit fructum

facere

facere in caſtellis per circuitum, ne culpa Nazarenorũ iſti poſthabeantur. Reliqua circa geſta in Naſareth expoſita, vide Matt. 13. *Et conuocauit duodecim: & cœpit eos mittere binos: & dabat illis poteſtatem ſpirituum immundorum.* ſcilicet ordinariam: hoc eſt, efficacem tunc, ſi tam ex parte Apoſtolorum, quàm ex parte curandorum, ſeu agentium pro ipſis concurrerent, quæ concurrere debent. Ex parte enim aliorum debebat cócurrere fides, ex parte autem Apoſtolorum debebant etiam concurrere quædam: puta oratio & ieiunium. Vnde non potuerunt eiicere dæmonium: de quo dominus dixit, hoc genus dæmoniorum non eiicitur niſi in oratione & ieiunio. *Et præcepit illis, nequid tollerent in uia niſi uirgam tantum.* Matthęi. 10. dicitur, nec virgam. Solutio eſt, quòd virga ad officium defenſionis (ſicut & cætera arma defenſiua) inhibita eſt: virga autem ad officium ſuſtentationis in itinere conceſſa eſt. *Non peram, non panem, neque in zona æs: ſed calceatos ſandaliis.* Matth. 10. dicitur neque calciamẽta. Solutio eſt, quòd apud Matth. duplicata calciamenta inhibentur: hîc verò mittuntur calciati ſandaliis. iuxta illorum morem. Nõ enim fecit eos vendere calceos & emere ſandalia: quum ab vniuerſa euangelica doctrina diſcrepet ſolicitudo circa figuram calceorum, veſtis & cuiuſcunque operimenti, indigna ſiquidem tali tantóque doctori eſt huiuſmodi cura: à quo nullum ſimile præceptum inuenitur. Nullum enim de colore, quantitate, aut figura veſtium, nullum de barba, aut capillis, & vniuerſaliter nullum de huiuſmodi indifferentibus corporeis præceptum inuenitur à Ieſu datum: ſicut nec de differentia cibi aut potus: vt etiam per hoc cognoſcamus ipſum eſſe deum qui fecit omnia, cui omnia ſeruiunt: cui nihil horum diſplicet, qui vniuerſis in toto orbe nationibus leges dabat, omnibus & ſingulis congruas, nullíque incommodas, nulla exceptione alicubi aut aliquando egentes. Ex induſtria itaque Marcus dixit, quòd miſit eos calceatos ſandaliis, prout erãt calceati: ne erraremus in Matth. intelligendo Ieſum prohibuiſſe calciamenta. *Et ne induerentur duabus tunicis.* Ne deſipias intelligendo iuſſiſſe Ieſum diſcipulis, vnica tantùm veſte indui: ſed prohibet indui veſtibus mutatoriis, & propterea eiuſdem ſpeciei veſtes duplices inhibuit, ſcilicet tunicas, alteram induendo, & alteram ſeruando ad induendum loco prioris. *Et dicebat eis, Quocunque introieritis in domum, illic manete donec exeatis inde.* ſcilicet de illo oppido, ciuitate ſeu villa. mutationem enim hoſpitij prohibet. *Et quicunque non receperint uos, neque audierint uos, exeuntes inde, excutite puluerẽ*

de pedibus veſtris, in teſtimonium illis. hoc eſt, in ſignum teſtimonij: tum quòd non ex vobis, ſed ex illis procedit priuatio diuinæ gratiæ apud illos: tum quòd nihil commune vobiſcum habebunt in regno cœlorum, ſicut vos nec puluerem habetis eorum. ¶Scito apud Græcos poſt hæc verba ſubiungi, Amen dico vobis, tolerabilius erit Sodomis aut Gomorris in die iudicij, quàm ciuitati illi. Hæc in textu Græco: quæ Matth. 10. cum reliquis expoſita ſunt. *Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent: & dæmonia multa eiiciebant: & ungebant oleo multos ægros.* Credendum eſt pręcepto Ieſu eos hoc feciſſe. non enim fas eſt credere ex proprio ſenſu vſos fuiſſe vnctione. Verùm hæc vnctio non ſacramentalis intelligitur (qualis eſt vnctio extrema qua vtitur eccleſia) ſed initium quoddam. *Et ſanabantur.* pro & ſanabat. Et refertur ad oleũ. ſignificatur enim, quòd oleum ſanabat ægrotos. Vnde apparet, quòd oleo vtebantur ad ſanandum, non ad ſacramentum miniſtrandum. Apparet quoque, quòd ſtatim ſequebatur ſanitas: alioquin non fuiſſet cognita virtus olei ſanantis. *Et audiuit rex Herodes.* Iſte Herodes titulo non erat rex, ſed poteſtate. erat enim tetrarcha Galilææ. *Manifeſtum enim factum eſt nomen eius. & dicebat, quod Ioannes Baptiſta reſurrexit a mortuis: & propterea uirtutes operantur in illo. Alii autem.* ſupple nonnulli. *dicebant quia Helias eſt. Alii uero dicebant, quia propheta eſt, quaſi unus ex prophetis.* Harum trium opinionum de Ieſu, prima ſuper migrationem ſpiritus de corpore in corpus fundatur. Et neſcio vnde ortum habuerit migratio talis, ſcilicet in hominem contemporaneum. Secunda autem ſuper prophetiam Malachiæ de aduentu Heliæ. Tertia ancipitem habet ſenſum, an ſignificetur vnum ex prophetis rediſſe: iuxta traditiones quorundam philoſophorum de circulo animarum. an ſignificetur, quòd Ieſus eſt propheta ſimilis antiquis prophetis. Et ſi hoc ſignificatur, rationabilior cæteris hæc opinio fuit. *Quo audito Herodes ait, Quem ego decollaui Ioannem, hic a mortuis reſurrexit.* Deſunt Latinis duę dictiones: altera verbum, eſt: altera pronomen, ipſe. puncto tamẽ intermedio. Ita quòd legendũ eſt: quem ego decollaui Ioannẽ hic eſt. & deinde ſubiungitur, ipſe à mortuis reſurrexit. Et hęſitando, non definiendo dixit Herodes hæc verba: vt patet apud Lucam. *Ipſe enim Herodes miſit ac tenuit Ioánem & uinxit eũ in carcere, propter Herodiadem uxorem Philippi fratris ſui: quia duxerat eam.* deeſt. vxorẽ. *Dicebat enim Ioannes Herodi, Non licet tibi habere uxorem fratris tui. Herodias autem inſidiabatur illi: & uolebat occidere eum,*

nec

*nec poterat.Herodes autem.*pro,enim. Redditur enim ratio quare Herodias non poterat Ioannem occidere. *Metuebat Ioannem: ſciens eum uirum iuſtum & ſanctum: & cuſtodiebat.*pro, obſeruabat, *eum: & audito eo multa faciebat, & libenter eum audiebat.* Hi actus virtutum qui narrantur de Herode, intelligendi ſunt ficti: iuxta verbum domini appellantis Herodem vulpem: & teſtimonium Matthæi,quòd Herodes volens Ioannem occidere timuit populum.Fictè itaque Herodes exercebat hos virtutum actus erga Ioannem: ob quam fictionem non poterat Herodias occidere Ioannem vt volebat.Marcus enim refert apparentes actus. *Et quum dies opportunus accidiſſet, Herodes natalis ſui.* In Græco habetur. Quando Herodes in natalitiis ſuis,*cœnam fecit.*pro,faciebat,*principibus.*pro,primatibus,*& tribunis.*qui præſunt mille.*& primis Galilææ: quumque introiſſet filia ipſius Herodiadis, & ſaltaſſet, & placuiſſet Herodi, ſimulque recumbentibus.*pro,accumbentibus, *rex ait puellæ: Pete a me quod uis, & dabo tibi. Et iurauit illi: quia quicquid petieris, dabo tibi: licet dimidium regni mei. Quæ quum exiſſet, dixit matri ſuæ: Quid petam? At illa dixit, Caput Ioannis Baptiſtæ. Quumque introiſſet ſtatim cum feſtinatione ad regem, petiuit, dicens, Volo ut protinus.* Superfluit,protinus. *des mihi in diſco caput Ioannis Baptiſtæ. Et contriſtatus rex, propter iuſiurandum, & propter ſimul recumbentes noluit eam contriſtare.*pro,reiicere,*ſed.*pro,& protinus,*miſſo.* Deeſt rex. Legendum eſt, *Rex miſſo ſpiculatore, præcepit afferri caput eius in diſco.* Superfluit,in diſco,ſed deſunt tres aliæ dictiones. *Ille autem abiit.* Significatur enim,quòd ſpiculator abiit ad exequendũ mandatum. *Et decollauit eum in carcere. Et attulit caput eius in diſco: & dedit illud puellæ: & puella dedit matri ſuæ. Quo audito diſcipuli eius uenerunt: & tulerunt corpus.*pro,cadauer, *eius: & poſuerunt illud in monumento.* Geſta hæc expoſita vide Matthæi decimoquarto. *Et conuenientes Apoſtoli ad Ieſum, renunciauerunt ei omnia quæ egerant & docuerant.* Nota Apoſtolos ſingula tam quæ egerant quàm quæ docuerant referre ad Ieſum:vt hinc diſcant prędicatores ad prælatum referre,& quæ egerint & quæ docuerint.

Et ait illis, Venite ſeorſum in deſertum locum: & requieſcite puſillum. Erant enim qui ueniebant & redibant multi: & nec ſpatium manducandi habebant. Prouidet pius ac prudens magiſter diſcipulis de aliquantula quiete:inſtruens prælatos quid agere debeant cum miniſtris ſuis. *Et aſcendentes in nauim abierunt.* In Græco non habentur hæ tres dictiones, aſcendentes in nauim, nec habetur,abierunt,ſed abiit. Ita legendum eſt, *Et abiit.* Significatur

enim de Ieſu quòd abiit. *in deſertum locum*. Deeſt. naui, *ſeorſum* Significatur quòd Ieſus abiit nauicula in locum deſertum, qui erat in territorio ciuitatis Bethſaidæ: vt Lucas dicit. *Et uiderunt eos abeuntes: & cognouerunt*. Deeſt eum, ſcilicet Ieſum. *multi: & pedeſtres de omnibus ciuitatibus cucurrerunt*. pro, concurrerunt, *illuc: & præuenerunt eos*. pro, conuenerunt ad illum. Vbi patet, quòd non ſignificatur iſtos concurrentes ad Ieſum, præueniſſe deſcenſum Ieſu de nauicula: ſed quòd conuenerunt ad Ieſum iam exiſtentem in deſerto. *Et exiens*. de ſecretiore loco in quo erat: vnde & Lucas dicit, quòd excepit eos. Significatur enim, quòd Ieſus quanuis ſequeſtrauerit ſe & ſuos diſcipulos à turbis, videns tamen tot ad ſe concurriſſe in deſertum, non diuertit ab eis, ſed exiuit ad eos, ſed excepit eos. *vidit turbam multam Ieſus, & miſertus eſt ſuper eos: quia erant ſicut oues non habentes paſtorem*. Magna indigentia ſignificatur per hanc ſimilitudinem: oues enim valde egent paſtore. *Et quum iam hora multa fieret*. pro, facta eſſet. Significatur enim tarda diei hora, ad quam protractus fuerat ſermo doctrinę.

Acceſſerunt diſcipuli eius: dicentes, Deſertus eſt locus hic: & iam hora præteriit. Deeſt. multa: *dimitte illos, ut euntes in proximas*. pro, circumiacentes, *uillas & uicos, emant ſibi cibos*. pro panes, *quos manducent*. pro, quod enim manducent non habent. Rationem enim reddunt ſuæ ſolicitudinis. *Et reſpondens ait illis, Date illis manducare*. Præcepit hoc ſciens futuram executionem, quam diſcipuli impoſſibilem reputabant. *Et dixerunt ei, Euntes emamus ducentis denariis panes: & dabimus*. pro, demus, *illis manducare?* Reſponſio hæc diſcipulorum legenda eſt interrogatiue: non ad ſignificandum interrogationem, ſed impoſſibilitatem. conſueto enim modo loquendi ſignificant, non habere modum prouidendi tantæ turbæ, quia carent tanta pecunia: quum tamen debuiſſent exhibere ſe promptos ad exequendum iuſſa, ſupplicando vt Ieſus prouideret. *Et dixit eis, Quot panes habetis? ite & uidete. Et quum cognouiſſent, dicunt, Quinque & duos piſces. Et præcepit illis ut accumbere facerent omnes ſecundum contubernia*. In Græco habetur conuiuia conuiuia. Et ſignificatur per diuerſa conuiuia.

ſuper uiride fœnum. pro, ſuper viridem herbam. *Et diſcubuerunt in partes*. In Græco habetur areolæ areolæ. Et ſignificatur per diuerſas areolas. *Per centenos & quinquagenos*. Ordinem diſcumbentium deſcribit Marcus tripliciter: ſcilicet à diſiunctione locorum per diuerſas areolas: hoc eſt diuerſas partes prati diſiunctas propriis ſulcis, quemadmodum areolæ hortorum diſtinguuntur.

guuntur, & à diuerſitate conuiuiorum: hoc eſt, quòd erant diſtincti velut per diuerſas menſas. & demum à diuerſitate numeri: hoc eſt, quòd aliquæ areolæ erant capaces centum, & aliquæ capaces quinquaginta, vel potius quòd aliquod conuiuium erat centum, & aliquod quinquaginta. Et deſcripſit hæc euangeliſta, vt cognoſcamus coram Ieſu non fuiſſe confuſam comeſtionem: ſed ordinate diſpoſitos ſedentes acquieſcentes omnes comediſſe.

Et acceptis quinque panibus & duobus piſcibus, intuens in cœlum. vt omnes viderent à deo fieri miraculum. *Benedixit & fregit panes.* propriis manibus melius ſcindendo quàm gladio. Et frangendo multiplicabat, & hoc ad euidentiam miraculi. Vnde etiam & piſces ipſos ipſemet diuiſit. *Et dedit diſcipulis ſuis ut ponerent ante eos. Et duos piſces diuiſit omnibus, & manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſuſtulerunt reliquias.* Superfluit reliquias. *Fragmentorum duodecim cophinos plenos: & de piſcibus.* Ad cumulum teſtimonij patrati miraculi voluit Ieſus tot cophinos fragmentorum ſupereſſe. *Erant autem qui manducauerant.* Deeſt. ferè, *quinque milia virorum.* Aduerbium ferè ad numerum quinque milium refertur. Reliqua vide expoſita circa hoc miraculum Matthęi decimoquarto. *Et ſtatim coegit diſcipulos ſuos.* Inuiti enim diſcipuli recedebant ab eo, quibus tamen cauebat à conſortio nocturno tot mulierum poſtquam ſaturata erat turba. *Aſcendere nauim, ut præcederent ſe trans fretum ad Bethſaidam.* Erat enim aliquanta diſtantia à deſerto Bethſaidæ ad ipſam Bethſaidam, verſus quam iubet diſcipulos ire. *Dum ipſe dimittit populum.* pro, turbam. *Et quum dimiſiſſet eos.* Græca dictio non ſignificat ſimplicem dimiſſionem: ſed dimiſſionem benignam, qua amicis recedentibus quaſi vale dicimus. Significat enim, quòd Ieſus more celebrantium conuiuia beneuole eos emiſit. in quo maxima Ieſu comitas etiam ad ruſticos commendatur. *Abiit in montem orare,* pro, vt oraret. Verum hominem ſe monſtras orando: exemplúmque aliis præbet poſt prædicationem, mentem ad deum leuandi. *Et quum ſero eſſet.* pro, factum eſſet. Vnde ſignificatur, quòd ante ſolis occaſum dimiſit Ieſus turbam. *Erat nauis in medio mari.* Non ſignificatur medium per ęquidiſtantiam à ripis, ſed profundum mare: erant enim vigintiquinque ſeu triginta ſtadiis longe à terra apud Ioannem. *Et ipſe ſolus in terra: & videns eos laborantes.* Niſi viſionem corporalem ſignificaret euangeliſta, non dixiſſet, quòd ipſe erat in terra, videns eos laborantes: quoniam intuitu diuino videbat non ſolùm eos, ſed vniuerſa quæ

fiunt

ſunt in cœlo & in terra. Nec obſtat quòd nox eſſet: quoniam etiam nocte in monte exiſtentes videmus nauiculas in mari prope laborantes. *in remigando*. Dictio Græca non ſpeciem remigationis, ſed genus ſignificat commune remigationi & actioni, qua agimus naues & currus: verùm interpres quia Ioannes explicat quum remigaſſent ſtadia quaſi vigintiquinque ideo ſpeciem expreſſit. *Erat enim uentus contrarius eis. Et circa quartam uigiliam noctis uenit ad eos ambulans ſuper mare, & uolebat præterire eos.* hoc eſt diſpoſuit greſſus ſuos ad ſimilitudinem volentis præterire. talem enim exhibebat ſe in ambulatione, qualis apud eos erat in mente, ſcilicet non fixus, non firma fide. *At illi ut uiderunt eũ ambulantem ſuper mare, putauerunt phãtaſma eſſe: & exclamauerunt.* timentes à phantaſmate. *omnes enim uiderunt eum & conturbati ſunt. Et ſtatim locutus eſt cum eis: & dixit eis, confidite, ego ſum, nolite timere. Et aſcendit ad illos in nauim: & ceſſauit uentus.* Omittit hîc Marcus verba & geſta inter Ieſus & Petrum. *Et plus magis.* pro, valde ex abundanti. ſeu valde ſupra modum. *intra ſe ſtupebant.* Magnitudo enim ſtuporis ſignificatur: vnde in Græco ſubiungitur ſtupebant & admirabantur, ordine præpoſtero. *Non enim intellexerunt de panibus: erat enim cor eorum obcæcatum.* Nota etiam in Chriſti diſcipulis poſt tot miracula viſa, adhuc obcæcatum cor: & diſce diuinæ gratiæ tribuere donum fidei, non viſioni miraculorum. *Et quum transfretaſſent, uenerunt in terram Genezareth.* Hinc apparet terram Genezareth communem eſſe Bethſaidæ & Capharnaum, quo apud Ioannem venerunt. nam verſus Bethſaidam præceperat Ieſus vt irent. *Et applicuerunt.* Deeſt. in portum. *Quumque egreſſi eſſent de naui, continuo cognouerunt eum.* pro, agnouerunt eum. Significatur enim, quòd incolæ recognouerunt eum: vtpote priùs eis notum. *Et percurrentes uniuerſam.* Deeſt. circuniacentem, *regionem illam.* Non ſufficit incolis agnoſcentibus Ieſum propria conſolatio: ſed per vniuerſam regionem diſcurrunt annunciando, quòd Ieſus qui facit miracula adeſt. *cœperunt in grabbatis eos qui ſe male habebant circumferre.* Non ſolum annunciant: ſed inchoant circũferre ægrotos in grabbatis, ad prouocandum alios tum ad continuandum cœptas lationes, tum ad inchoandum aliorum lationes ægrorum. *vbi audiebant eum eſſe.* Non monebat Ieſus in vno loco, ſed per regionem diſcurrebat. Et propterea circũferebantur in grabbatis ægroti, vt ante eum locarentur. *Et quocumque introibat in uicos, uel in uillas, aut ciuitates, in plateis ponebant infirmos: & deprecabantur eum ut*

uel

uel fimbriam ueſtimenti eius tangerent. Opus erat prece:quoniam decumbentes in lectulis, non valebant attingere ad Ieſum, niſi ſubſtitiſſet aut appropinquaſſet ad eos, vel econuerſo. *Et quotquot tangebant eum, ſalui fiebant.* Quanuis tangerent non carné, ſed ueſtimentũ Ieſu. Euangeliſta tamen deſcribens rationem miraculi, dicit quòd tangebant eum, ipſe enim erat (non veſtis eius) ſanitatem donans, mediante tactu ſuæ veſtis. Et conſidera hîc quantam multitudinem curatorum Euangeliſta ſimul ſignificat.

CAPVT VII.

Et conuenerunt ad eum Phariſæi & quidam de ſcribis, uenientes ab Hieroſolymis. Et quum uidiſſent quoſdam ex diſcipulis eius communibus manibus (id eſt, non lotis) manducare panes, uituperauerunt. pro, incuſauerunt. Significatur enim, quòd reprehenderunt. *Phariſæi enim & omnes Iudæi niſi crebro lauerint manus, non manducant: tenentes traditionem ſeniorum. Et a foro uenientes niſi baptizentur non comedunt. Et alia multa ſunt quæ tradita ſunt illis ſeruare: baptiſmata calicum & urceorum, & æramentorum & lectorum. Et interrogabant.* pro, deinde interrogant, *eum.* proculdubio arguendo. *Phariſæi & ſcribæ, Quare diſcipuli tui non ambulant iuxta traditionem ſeniorum: ſed communibus manibus manducant panem? At ille reſpondens dixit eis, Bene prophetauit Eſaias de uobis hypocritis, ſicut ſcriptum eſt, Populus hic labiis me honorat: cor autem eorum longe eſt a me. in uanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum.* Superfluit coniunctio, &. Significatur ſiquidem, quòd doctrinæ eorum ſunt præcepta hominum. appoſitiue enim legendum eſt.

Relinquentes enim mandata dei, tenetis traditionem hominum: baptiſmata urceorum & calicum: & alia ſimilia his facitis multa. Et dicebat illis, Bene irritum feciſtis. pro, reiicitis, *præceptum dei ut traditionem ueſtram ſeruetis. Moyſes enim dixit.* Nota idem appellari à Ieſu præceptum dei, & dictum Moyſi: vt hinc intelligamus dicta Moyſi eſſe dicta dei. *Honora patrem tuum & matrem tuam: & qui maledixerit patri uel matri, morte moriatur. Vos autem dicitis, Si dixerit homo patri uel matri corban (quod eſt donum) quodcunque ex me, tibi prodierit.* Aiunt corban non quodcunque donum, ſed deo dicatum ſignificare. *Et ultra non dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri.* Vniuerſa hæc materia expoſita eſt Matthæi decimoquinto diffuſè. Sententia tamen horum verborum non tam clara eſt apud Matthæum: quoniam illic dicitur, & non honorifica-

norificabit patrem ſuum aut matrem ſuam: hîc verò dicitur, & vltra nõ dimittitis eum quicquam facere patri ſuo aut matri ſuæ. Significatur enim hîc, quòd tollendo materiam debitã à filio patri aut matri, non relinquebant filio vnde ſubueniret patri aut matri. *Reſcindentes.* pro, abrogantes, *uerbum dei per traditionem ueſtram quam tradidiſtis. Et ſimilia huiuſmodi multa facitis.* Hinc habes quòd non in hoc ſolo errabant. *Et aduocans iterum turbas dicebat illis, Audite me omnes & intelligite. Nihil eſt extra hominẽ, introiens in eũ, quod poſſit eum coinquinare: ſed quæ de homine procedunt illa ſunt quæ coinquinant hominem. ſiquis habet aures audiendi audiat. Et quum introiſſet in domum a turba, interrogabant eum diſcipuli eius parabolam. Et ait illis, ſic & uos imprudentes.* pro, ſine intelligentia, *eſtis? Non intelligitis quia omne extrinſecus introiens in hominem, non poteſt eum coinquinare: quia non intrat in cor eius, ſed in uentrem uadit & in ſeceſſum exit, purgans omnes eſcas? Dicebat autem quoniam quæ de homine exeunt, illa coinquinant hominem. Ab intus enim de corde hominum malæ cogitationes procedunt.* Primus effectus. malæ volũtatis (quæ cor appellatur) deſcribitur mala cogitatio. tum vt intelligamus omnem malam cogitationem eſſe aliquo modo voluntariam. in cuius ſignum fatemur in Chriſto, nullam tentationem fuiſſe intus. Si enim cogitationes malæ inuenirentur inuoluntariæ, non dixiſſet Ieſus, de corde procedunt cogitationes malæ. Tum vt intelligamus inquinari homines ſolis malis cogitationibus, etiam ſi nullum exterius opus malum nullus exterior ſermo malus adſit. *Adulteria, fornicationes, homicidia, furta, auaritiæ, nequitiæ.* Nomine generis ſignificantur vel vniuerſi mali habitus, appellati, nequitię quia reddunt hominem nequeuntem cõtinere ſe à malis operibus: vel vitia ad luxum vitæ ſpectantia, quæ ſpecialiter reddũt homines impotentes ad ea quæ ſunt virtutis. *Dolus, impudicitiæ, oculus malus, blaſphemia, ſuperbia, ſtultitia.* Imprudentia (non defectu naturalis ſagacitatis, ſed cõtrarietate ad virtutem prudentiæ) ſignificatur. *Omnia hæc mala ab intus procedũt: & coinquinant hominem. Et inde ſurgens abiit in fines Tyri & Sidonis: & ingreſſus domum, neminem uoluit ſcire.* Tanquàm non veneric prædicaturus Gentilibus. *Et non potuit latere.* Non ſignificatur impotentia Ieſu, ſed impotentia ſilentij. quanuis enim Ieſus veniſſet non vt publica perſona, non potuerunt tamen ſilere qui cognoſcebant ipſum. Superius nanque cap. 3. dictũ eſt, quòd multi ex Idumæa & partibus circa Tyrum & Sidonem conuenerãt ad Ieſum. *Mulier enim ſtatim ut audiuit de eo (cuius filia habebat ſpiritum*

ritum inmundum)intrauit. in domum in qua erat Ieſus. *Et procidit ad pedes eius. Erat autem mulier Gentilis ſyrophœniſſa genere.* Dictio interpretata Gentilis proprie ſignificat Græcam:ſed interpres quia eadem dictio tranſlata videtur in libris noui teſtamenti quandoque ad ſignificandum Ethnicum, ideo tranſtulit Gentilis.quod eſt certius,quàm quòd fuerit Græca:quum genere dicatur Syra,non cuiuſcunque partis Syriæ ſed Phœnicis.

Et rogabat eum ut dæmonium eiiceret de filia ſua. Qui dixit illi: Sine prius ſaturari filios. non eſt enim bonum ſumere panem filiorum, & mittere canibus: At illa reſpondit, & dixit illi: utique domine. nam & catelli comedunt ſub menſa de micis puerorum. Et ait illi, Propter hunc ſermonem uade, exiit dæmonium a filia tua. Et quum abiſſet domum, inuenit puellam. pro, filiam, *iacentem ſuper lectum, & dæmonium exiiſſe.* Vide expoſita circa hæc Matthæi.15. *Et iterum.* Alium aduentum Ieſu ad mare Galilææ ſignificat. *Exiens de finibus Tyri uenit per ſidonem.* pro, de finibus Tyri & Sydonis venit, *ad mare Galilææ inter medios fines Decapoleos.* Decapolis nomen eſt regionis decẽ vrbium. *Et adducunt ei ſurdum & mutum.* pro,ſurdũ impeditæ linguæ.Significatur enim non mutus, ſed vix valens loqui. Narraturque à ſolo Marco hoc miraculum in ſpecie. *Et deprecabantur eum ut imponat illi manũ. Et apprehendens eũ de turba ſeorſum,miſit digitos ſuos in auriculas eius.* In Græco habetur ſic:miſit digitos ſuos expuens in aures eius. *Et expuens tetigit linguam eius: & ſuſpiciens in cælum, ingemuit.* Inter ſpeciales modos,quibus quandoque vſus eſt Ieſus ad curandum,admiratione dignus eſt iſte, cum tot circũſtantiis nulla neceſſitate,ſed ſola voluntate adhibitis.nam ducit illũ ſeorſum,tangit loca ægritudinum,vtitur ſputo,in vtriſque adhibet gemitum, eleuat oculos in cœlum: ad ſupplendum quæ deerant ex parte aliorum, ad efficaciam ordinariæ poteſtatis,quæ appellatur gratia curationum. Noluit enim Ieſus vti excellenti poteſtate ſua, ſed illa ordinaria poteſtate quam dederat diſcipulis:quæ diſpoſitionem exigit ex parte aliorum.nihil ſiquidem de huius ſurdi fide aut deuotione apparet: offerentium autem illum minor fides ſignificatur, quum deſcribũtur precãtes vt imponat illi manum. Vndiq; ergo deficiente fide,ſupplet Ieſus gemitu, ſuſpectione in cœlum, & applicatione propriæ carnis ac ſputi, tanquam ſancta inſtrumenta adhibendo:nam ſancta erãt omnia quæ Ieſu erant. Et inſtruxit per hoc diſcipulos ad ſupplendum quandoque orationibus & adhibitione ſacrarum rerum,ea quæ deſunt ex partẽ aliorum.

aliorum. *Et ait illi, Ephphatha: quod eſt adaperire.* Hebraica dictio eſt Ephphata: quam ipſemet Euangeliſta interpretatus eſt per imperatiuum paſſiuum aperire. Et dirigitur iſte ſermo non ad aures, ſed ad hominem: cui dicitur fias apertus. *Et ſtatim apertæ ſunt aures eius: & ſolutum eſt uinculum linguæ eius: & loquebatur recte.* Hinc firmatur, quòd non erat mutus. non enim dixit, & loquebatur: ſed dixit, & loquebatur recte. Vnde etiam conſequẽter habetur, ꝙ nõ erat ſurdus à natiuitate. ſurdi enim à natiuitate, neq; recte, neq; nõ recte ſciũt loqui. *Et præcepit illis.* humilitatis affectu. Vide quàm crebro vtitur Ieſus humilitatis affectu. *Ne cui dicerent. Quanto autem eis præcipiebat, tanto magis plus prædicabant: & eo amplius admirabantur.* pro, ſtupebant, *dicentes, Bene omnia fecit & ſurdos fecit.* pro, facit, *audire, & mutos loqui.* Græca dictio non ſignificat mutos, ſed elingues, ſeu non potentes loqui. Directe enim reſpõdet hoc ei, quod in principio huius narrationis dictum eſt, ſurdum impeditæ linguæ. Nec mireris pluraliter dici: quia numerus pluralis pro ſingulari ſæpe vſurpatur.

CAPVT VIII.

IN dieb' illis, iterum quum turba multa eſſet cum Ieſu, nec haberent quod manducarent, conuocatis diſcipulis, ait illis Miſereor ſuper turbam. Miſericordia proprie paſſio eſt. eſt enim cõdolentia quædã alienæ miſeriæ tanquàm propriæ. Verúmque humanum animum ſe habere monſtrauit miſerẽdo. *Quia ecce iã triduo ſuſtinent me.* pro, manent apud me, *nec habẽt quod manducent.* Non eſt putandum illos triduo ieiunaſſe: ſed conſumpſiſſe quicquid habebant alimenti duobus diebus, & tertio die nihil habuiſſe ad manducandum.
Et ſi dimiſero eos ieiunos in domum ſuam, deficient in uia. quidam enim ex eis de longe uenerunt. Et reſponderunt ei diſcipuli eius, Vnde iſtos quis poterit hic ſatiare panibus in ſolitudine? Diſcipuli minoris fidei ſe eſſe monſtrant: quanuis viderint prius miraculum quinque panum & duorum piſcium. *Et interrogauit eos, quot panes habetis? Qui dixerunt, ſeptem. Et præcepit turbæ diſcumbere ſuper terram. Et accipiẽs ſeptem panes, gratias agens fregit: & dabat diſcipulis ſuis ut apponerent. Et appoſuerunt turbæ, & habebant diſcipulos paucos, & ipſos bene dixit.* Pronomen, ipſos, ſuperfluit hîc. Legendum eſt enim, *Et benedixit & iuſſit apponi & ipſos.* ſcilicet piſciculos. *Et manducauerunt & ſaturati ſunt, & ſuſtulerunt quod ſuperfuerat*

de

de fragmentis ſeptem ſportas. Erant autem qui manducauerant quaſi. pro, ferme, *quatuor millia, & dimiſit eos.* Vide Matthæi. 15. expoſita circa hoc miraculum. *Et ſtatim aſcendens nauim cum diſcipulis ſuis, uenit in partes Dalmanutha.* Idem locus eſt, qui à Matthæo nominatur Magdala. *Et exierunt Phariſæi: & cœperunt conquirere.* hoc eſt diſputare. Hæc diſputatio videtur illa, quę deſcripta eſt Ioannis ſexto. conſonat enim tempus: conſonat & petitio ſigni de cœlo. *cum eo, quærentes ab illo ſignum de cælo: tentantes eum.* Non ad hoc vt crederent petebant ſignū de cœlo, vel ſimile mannæ in deſerto, vel aliquid maius, de cœlo tamen. *Et ingemiſcens ſpiritu.* Deeſt. ſuo. Condolentiam Ieſu ſuper Phariſæorum incredulitate, non inſurgentem ex ſeſe, ſed excitatam à proprio ipſius ſpiritu deſcribit. *Ait, Quid generatio iſta ſignum quærit? Amen dico uobis, ſi dabitur generationi iſti ſignum.* Sermo mutilus eſt, conſonans ingemiſcenti. Vtuntur enim ingemiſcentes ſermone truncato, quemadmodum & irati. Et propterea ſicut deus iratus deſcribitur dicens, ſi introibunt in requiem meam: ita Ieſus ingemiſcens dicit, ſi dabitur generationi iſti ſignum. Vtrobique enim mutilo ſermone ſignificatur negatiuus ſenſus hoc modo prolatus. *Et dimittens eos, aſcendit iterum nauim: & abiit trās fretum. Et obliti ſunt panem ſumere: & niſi unum panem non habebant ſecum in naui. Et præcipiebat eis, dicens, videte & cauete.* Superfluit &. *A fermento Phariſæorum & fermento Herodis* Sicut fermentum Phariſæorum appellat ſimulatam doctrinam, ita fermentum Herodis appellat ſimulatam religionem. Fermenti enim vſus in abſcōſione ſub farina eſt. & virtutem eleuatiuam ad inanem gloriam ſignificat.

Et cogitabant ad alterutrum. pro, & diſputabant inter ſeſe, *dicentes, quia panes non habemus. Quo cognito, ait illis Ieſus, Quid cogitatis quia panes non habetis? nondum cognoſcitis nec intelligitis? adhuc cæcatum habetis cor ueſtrum.* Prouida diſpenſatione diuina effectū eſt, vt diſcipuli Ieſu viſis tot miraculis, adhuc cæcatum cor haberent: ad tollendū à mūdo ſuſpicionem omnis humanæ artis in Ieſu & diſcipulis ei9, per quos poſteà mund9 cōuerſus eſt ad fidē Ieſu. *Oculos habētes nō uidetis: & aures habētes nō auditis. nec recordamini quando quinque panes fregi in quinque milia, quot cophinos fragmentorum plenos ſuſtuliſtis? Dicunt ei, duodecim. Quando aūt ſeptē panes in quatuor milia, quot ſportas fragmētorū tuliſtis? Illi autē dixerunt ei, ſeptem. Et dicebat eis, Quomodo nōdum intelligitis?*

Et ueniunt Bethſaidam, & adducunt ei cæcum: & rogabant eum ut

illum

illum tangeret. Et apprehenſa manu cæci, eduxit eum extra uicum: & expuens in oculos eius impoſitis manibus ſuis, interrogauit eum ſi quid uideret. In huius cæci curatione vtitur quoque Ieſus ſimili modo, quo vſus fuerat in curatione ſurdi impeditæ linguæ. Et cùm hic non fuerit cæcus à natiuitate, ſicut nec ille natus ſurdus, apparet ꝙ in iis quæ erant faciliora miracula Ieſus difficilius curat. mortuos enim ſuſcitat ſolo verbo: & his minimis adhibet tot media. vt cognoſcamus, quòd non ex impotentia Ieſu hoc prouenit, ſed quia defectum alienę fidei ſupplet ad efficaciam poteſtatis ordinariæ. nam & huius cæci nulla legitur fides: & rogantes petunt vt imponat illi manum, non credentes illius imperio poſſe cæcũ curari. *Et aſpiciens.* pro, recepto viſu, *ait, video homines uelut arbores ambulãtes.* Deſunt in hac oratione duæ dictiones. In Græco enim habetur: video homines, quoniam velut arbores video ambulantes. Ita quòd cæcus aliquantulum videns fatetur ſe videre homines, non quia viſu diſcernat ipſos, quos videt eſſe homines (videbat enim homines velut arbores) ſed quia videbat eos ambulantes. ita quòd ex ambulatione diſcernebat illos, quos ſic confuſe videbat, eſſe homines. *Deinde iterum impoſuit manus ſuper oculos eius: & cœpit uidere.* pro, & fecit eum videre. ſupple denuo. *& reſtitutus eſt, ita ut clare uideret omnia.* pro, & vidit clare oẽs, ſupple hoĩes. Eſt in hoc miraculo ſingulare, ꝙ paulatim, Ieſus cæco viſum reſtituit: primò imperfecte & deinde perfecte. tum vt intelligamus quantus erat defectus alienæ fidei, tum vt diſcerent diſcipuli etiam ſi imperfectum opus miraculoſe facerent non deſiſtere, ſed iterum orare, ſacra adhibere, & huiuſmodi: tum vt diſceremus non eſſe à miraculis exemptas curationes imperfectas, & quæ paulatim procedendo de imperfecto ad perfectum fierent: quum ad deum ſeu ſanctos confugeremus ſupplicantes pro ſanitate, emiſſis vel nõ emiſſis votis. *Et miſit illum in domum ſuam, dicens, vade in domum tuam.* Superfluit vade in domum tuam. *Et ſi in uicum.* Diſſonant inter ſe Græci codices: dum quidam ſic habent: alij autẽ, & neque in vicum. *introieris, nemini dixeris.* Deeſt. in vico. Ex quo apparet, quòd pręcedens litera legẽda eſt vt textus noſter habet, & ſi in vicum introieris. Si enim prohibuiſſet ingreſſum in vicum, non ſubiunxiſſet, neque dixeris in vico, ſed optime quadrat vt poſtquam dixit & ſi in vicum introieris, ſubiunxerit, nemini dixeris in vico. Pluries expoſitum eſt præcepta hæc ex affectu prodire humilitatis. *Et egreſſus eſt Ieſus & diſcipuli eius in caſtella Cæſareæ Philippi, & in uia interrogabat diſcipulos*

los ſuos, dicens eis, Quē me dicunt homines eſſe? Qui reſponderunt illi dicentes. Superfluit, illi dicentes. *Alii Ioannem Baptiſtam, alii Heliam, alii uero quaſi.* Superfluit quaſi. *unum de prophetis. Tunc.* pro, & ipſe, *dicit illis, Vos uero, quem me dicitis eſſe? Reſpondens Petrus ait ei, Tu es Chriſtus. Et interminatus eſt eis, ne cui dicerent de illo.* pro, de ſe. Circa hæc dicta (latiùs Matth. 16. ſcripta) vide quæ ibi ſcripſimus. Et adde, quòd ideo Ieſus noluit ante mortem ſuam prædicari à diſcipulis, quòd ipſe eſſet Meſias, ne impedimentum præſtaret euangelio regni cœlorum: ne ſcilicet ſuſpicarentur, quòd ambiret regnum. Meſias enim expectabatur Rex magnus. Fuiſſe autem hanc ſuſpicionem tollendam euentus ſubſecutus teſtatur. quinto enim die poſtquàm acclamatus fuit Meſias, Pontifices & ſeniores tanquàm reum læſæ maieſtatis fecerunt ipſum crucifigi à præſide. Noluit itaque ante electum paſſionis ſuæ tempus hoc publicari, ſed congruo reſeruari tempori. *Et cœpit docere eos.* Poſt tot miracula, poſt fidem profeſſionémque diſcipulorũ, quòd ipſe eſſet Meſias, incipit aperire diſcipulis myſteriũ paſſionis & mortis ſuæ. *Quoniam.* pro, quòd, *oportet filium hominis multa pati, & reprobari a ſenioribus & a ſummis ſacerdotibus & ſcribis, & occidi: & poſt tres dies reſurgere. Et palam.* pro, liberè, *uerbum loquebatur* Significatur, quòd Ieſus ea, quę erant paſſionis & mortis ſuę, libere ſeu audacter ſine verborum inuolucro, ſine timore pręnunciabat. *Et apprehendens eum Petrus, cœpit increpare eum. Qui conuerſus & uidens diſcipulos ſuos, comminatus eſt Petro.* pro, increpauit Petrũ, *dicens, Vade retro me ſatana: quoniã nõ ſapis, quæ dei ſunt, ſed quæ ſunt hominum.* Vide hæc omnia expoſita Matth. 16. *Et conuocata turba cum diſcipulis ſuis, dixit eis, ſi quis uult me ſequi, deneget.* pro, abneget, *ſemetipſum: & tollat crucẽ ſuam: & ſequatur me. Qui.* pro, quicunque, *enim uoluerit animam ſuam ſaluam facere, perdet eam: qui.* pro, quicunque, *autem perdiderit animam ſuam propter me & euangelium.* deeſt, hic, *ſaluam faciet eam. Quid enim proderit homini ſi lucretur mundum totum, & detrimentum animæ ſuæ faciat? aut quid dabit homo commutationis.* pro, aut quam dabit homo commutationem, *pro anima ſua?* Hæc omnia fuerunt expoſita Matthæi decimo ſexto. *Qui enim me confeſſus fuerit & uerba mea.* Corrupti ſunt codices (vt creditur) à ſcriptoribus. debet legi, erubuerit. *In generatione iſta adultera.* Appellatur generatio illa Iudæorum adultera, quo ad effectum: quoniam relicto affectu dei tanquàm proprij viri, adhęrebat ſibiipſi, ſeipſam ſolam amans. ex hoc enim poſteà occiderunt Chriſtum, teſtantibus ipſis, ne

fortè veniant Romani, & tollant locum noſtrum. *Et peccatrice.* Ex prædicto enim adulterio multitudo oriebatur peccatorum. *Et filius hominis confitebitur.* pro, erubeſcet, *eum.* Similiter enim corruptus eſt hic textus. *Quum uenerit in gloria patris ſui cũ angelis ſanctis.* Conueniens deſcribitur retributio, vt qui verecundatur in hac vita fateri aut imitari Chriſtum, Chriſtus quoque quum venerit in gloria verecundetur habere ipſum inter ſuos.

CAPVT IX.

ET *dicebat illis: amen dico uobis, quia ſunt quidam de hic ſtantibus, qui non guſtabunt mortem, donec uideant regnum dei uenicns.* pro, veniſſe, *in uirtute.* Hæc Marci verba, ſcilicet veniſſe in virtute (quæ Matth. 16. non habentur) fauent intelligentibus dominum loqui de reſurrectione ſua quum dicit, donec videant regnum dei veniſſe in virtute. Tunc enim & non antè venit regnum in virtute immortalitatis corporalis, & in plenitudine poteſtatis Ieſu, quũ data eſt ei omnis poteſtas in cœlo & in terra: & victa morte, etiam totum corpus Ieſu in regnum dei tranſlatum eſt, nulla paſſibilitate animi, vel corporis remanente. Hæc enim ex regno peccati venerunt & excluduntur à regno dei. *Et poſt dies ſex aſſumpſit,* pro, aſſumit, *Ieſus Petrum, & Iacobum, & Ioannem: & duxit.* pro, ſubducit, *illos in montem excelſum ſolos.* In Græco habetur ſeorſum ſolos. Videtur enim ſignificari, quòd non cum aliis, ſed ſegregatos ab aliis ſeorſum in loco ab aliorum diſcipulorum loco remoto, duxit illos tres ſolos. *Et transfiguratus eſt.* pro, transformatus eſt. Non enim figura, ſed forma exterior mutata eſt. *coram ipſis. Et ueſtimenta eius facta ſunt ſplendentia &.* ſuperfluit &. *candida nimis uelut nix: qualia fullo non poteſt ſuper terram candida facere. Et apparuit.* pro, viſus eſt, *illis Helias cum Moyſe: & erant loquentes cum Ieſu. Et reſpondens Petrus ait Ieſu, Rabbi bonum eſt nos hic eſſe: & faciamus tria tabernacula: tibi unum, Moyſi unum, & Heliæ unum. Non enim ſciebat quid diceret. erant enim timore exterriti. Et facta eſt nubes obumbrans eos: & uenit uox de nube, dicens: hic eſt filius meus chariſſimus.* pro, dilectus, *audite illum. Et ſtatim circumſpicientes, neminem amplius uiderunt, niſi Ieſum tantum ſecum. Et deſcendentibus illis de monte, præcepit illis ne cuiquam quod,* pro, quæ, *uidiſſent narrarent: niſi quum filius hominis a mortuis reſurrexerit.* Spectantia ad hanc domini transfigurationem, vide expoſita Matthei decimoſeptimo. *Et uerbum continuerunt apud ſe: conquirentes quid eſſet quum a mortuis reſurrexerit.* pro, illud à mor-

tuis reſurgere. Significatur enim, quòd iſti tres diſcipuli inter ſe diſputabant illud à Ieſu dictum, ſcilicet à mortuis reſurgere. Dixerat enim niſi quum filius hominis à mortuis reſurrexit: & non penetrantes reſurrectionem ſeu reſurrectionis ſtatum immortalem & glorioſum, diſputabant inter ſe, non quid ſignificaretur, ſed quid eſſet, Ieſum à mortuis reſurgere. *Et interrogabant eum, dicentes, Quid ergo.* Superfluit, ergo, *dicunt Phariſæi & scribæ.* Superfluunt duæ dictiones, ſcilicet Phariſæi &. Legendum eſt enim interrogatiue, *Quid dicunt scribæ quia Heliam oporteat uenire primum?* Ratio interrogandi de aduentu Heliæ & reſponſio Ieſu, expoſitæ ſunt Matth.17. diffuſe. *Qui reſpondens, ait illis: Helias quū uenerit primo, reſtituet.* pro, reſtituit, *omnia.* Præſentis temporis eſt reſtituit. Quo ad ſenſum autem nihil refert. quod nobis enim futurum eſt, hoc eſt præſens erit tempore Heliæ. *Et quomodo ſcriptum eſt in filium.* pro, de filio, *hominis, ut multa patiatur & contemnatur. sed dico uobis quia & Helias uenit, & fecerunt illi quæcunque uoluerunt: ſicut ſcriptum eſt de eo.* Tam alieni ſiquidem erant diſcipuli à fide paſſionis & mortis Ieſu, vt fidei de aduentu Heliæ interſerat Ieſus fidem paſſionis & mortis ſuæ. propterea quum comprobaſſet dictum ſcribarum ab aduentu Heliæ, ſtatim adiungit, & quomodo ſcriptum eſt de filio hominis vt contemnatur &c. vt vel ſic ex cōſortio ſimilis credibilis incipiant credere futuram paſſionem & mortem ipſius. ¶ Vbi etiam perſpice, quòd priùs prænunciauit paſſionem & mortem ſuam abſolute: modò autem repetendo prænunciat prophetatam in ſacris ſcripturis mortem paſſionémque ſuam. Et quoniam neſcientibus ſacras ſcripturas loquebatur, muniuit hoc credendum duplici teſtimonio, ſcilicet ſimili fide venturi Heliæ, & morte Ioannis Baptiſtæ, ſimiliter prophetata: vt ſicut credunt prophetatum Heliā venturum, & ſciunt Ioannem Baptiſtam mortuum, ita credant vere futuram paſſionem & mortē ipſius iam prophetatam in ſcripturis. *Et ueniens ad diſcipulos ſuos.* alios, tres enim cū eo veniebāt. *vidit turbam magnam circa eos: & scribas conquirentes cū illis.* hoc eſt diſputantes cū diſcipulis Ieſu. *Et confeſtim omnis populus.* pro, turba, *uidens Ieſum, ſtupefacta eſt: & expauerunt.* Superfluit, & expauerunt. *& accurrentes ſalutabant eum.* Ratio ſtupefactionis turbæ, aut inopinatus Ieſu aduentus illuc, aut neſcio quid inſolitum in Ieſu ex transformatione deſcendente apparuit turbæ: ſicut Moyſi deſcendentis à colloquio diuino, facies apparuit fulgens. Vnde & ſubiungitur inſolitus actus turbæ, ſcilicet quòd ac-

currentes ſalutauerſit Ieſum. accurſus enim ſignificat deſiderium præſentiæ Ieſu: ſalutatio autem reuerentiam, vt ex hoc facto intelligamus attractiuum alquid in Ieſu apparuiſſe. *Et interrogauit eos.* pro, Scribas, *quid inter uos.* pro, aduerſus illos, ſeu cum illis, *conquiritis?* Vt enim dictum eſt, diſputabant Scribæ cum diſcipulis Ieſu. Et quanuis Ieſus ſciret omnia, interrogat tamen Scribas, qua de re diſputant cum diſcipulis ſuis: vt reſponſio, occaſio fiat miraculi ſequentis. *Et reſpondens unus de turba, dixit: magiſter, attuli filium meum ad te, habentem ſpiritum mutum: qui ubicunque eum apprehenderit, allidit illum: & ſpumat & ſtridet dentibus & areſcit. & dixi diſcipulis tuis ut eiicerent illum, & non potuerunt.* Hinc apparet materiam diſputationis fuiſſe impotentiam diſcipulorum Ieſu ad curandum puerum lunaticum oppreſſum à dæmonio. niſi enim de hoc diſputaſſent, quærenti domino à ſcribis quid conquiritis cum illis, non diceret Marcus. & reſpondens vnus, proferens dictam diſcipulorum impotentiam &c. Rationabile autem eſt, quòd ſcribæ imputarent diſcipulis mali aliquid: puta quòd vane ſequerentur Ieſum, aut aliquid huiuſmodi, ex quo non poterant illum curare. *Qui reſpondens eis, dixit: O generatio incredula, quandiu apud uos ero, quandiu uos patiar?* Apparet hinc incredibilitatem illorum obſtitiſſe curationi iſtius. *Afferte illum ad me. Et attulerunt eum. Et quum uidiſſet.* ſupple Ieſus, *eum*, ſcilicet lunaticum. *ſtatim ſpiritus conturbauit.* pro, diſcerpſit, *illum.* Et intellige diſcerptionem non membrorum, ſed virium. *Et eliſus.* pro, lapſus, *in terram, uolutabatur ſpumans. Et interrogauit patrem eius.* non vt diſceret ignotum, ſed vt difficultatem curationis pater pueri confiteretur: & hac occaſione proficeret in fide.

Quantum temporis eſt, ex quo ei hoc accidit? At ille ait, ab infantia: & frequenter eum in ignem & aquam miſit, ut eum perderet. sed ſiquid potes, adiuua nos, miſertus noſtri. Magna differentia inter hunc & leproſum: ille dixit, domine ſi vis potes me mundare: iſte nõ credit poteſtatem in Ieſu dicendo, ſi quid potes. *Ieſus autem ait illi: ſi potes credere.* Deeſt præcedens articulus, hoc ſi potes credere. Apta obiurgatio, aperiens non ex defectu potentiæ curatiuæ, ſed ex defectu fidei difficultatem curæ prouenire. *omnia poſſibilia ſunt credenti.* Ex parte petentis fides reddit omnia poſſibilia, & non ſolùm hoc. *Et continuo exclamans pater pueri, cum lachrymis aiebat, credo domine: adiuua incredulitatem meam.* Fatetur ipſemet ſemifidem ſuam: & paulatim proficit, petẽdo vt ſuppleat Ieſus id incredulitatis, quod in ſe recognoſcit. *Et quum ui-*

diſſet Ieſus concurrentem turbam, communicatus eſt ſpiritui immundo. pro, increpauit ſpiritum immundum, *dicens illi: ſurde & mute ſpiritus.* Hinc habes & quòd dæmon reddit quandoque hominem ſurdum & mutum. ſimiliſque eſt ratio de aliis ægritudinibus. & quòd non ſunt audiendi philoſophi deridentes eos qui dicunt, quòd dæmon cauſat quandoque huiuſmodi ægritudines, eò quòd cauſas naturales habent. Falluntur enim ex affirmatione cauſarum naturalium intrinſecarum, inferendo negationem extrinſecæ cauſæ, qui dæmon eſt. non enim dicimus dæmonem ſine mediis cauſis ſurdum & mutum efficere: ſed applicando actiua paſſiuis. ex induſtria ſiquidem Ieſus alloquitur dæmonem, ſurde & mute ſpiritus: ad confutandum negantes huiuſmodi ægritudines à ſpiritu malo quandoque eſſe. *Ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum.* Ad cumulum teſtimonij, quòd ſpiritus ſit efficiens illum ſurdum & mutum ac lunaticum (vt alius euangeliſta teſtatur) præcepto cogit illum ad exeundum. præcepta enim intelligentibus diriguntur. *Et exclamans & multum diſcerpens eum, exiit ab eo. Et factus eſt ſicut mortuus: ita ut multi dicerent quia mortuus eſt. Ieſus autem tenens manum eius, eleuauit eum & ſurrexit.* Si non credis verbis Ieſu, conſidera facta: & vel ſic crede fuiſſe ſpiritum. ægritudo ſiquidem pura non curatur clamando, diſcerptionem patiendo, ita vt fiat velut mortuus: immò tunc maxima ægritudinis vis. & tamen tunc Ieſus eleuauit eum, & ſurrexit ſanus. Et dæmon quidem torſit puerum, quia inuitus exibat, faciens peius quod potuit: Ieſus autem permiſit hæc fieri, vt euidentia miraculi magis eluceſceret. *Et quum introiſſet in domum, diſcipuli eius ſecreto interrogabant eum: quare nos non potuimus eiicere eum? Et dixit illis: hoc genus in nullo poteſt exire niſi in oratione & ieiunio.* Paulò antè Ieſus fidem requiri ex parte patientium dixerat, modò ieiunium & orationem ex parte curantium requiri docet: vt intelligamus miracula quandoque impediri ex parte agentis, & quandoque ex parte patientis. *Et inde profecti prætergrediebantur Galilæam.* Deeſt in medio præpoſitio, per: prętergrediebantur per Galilæam. Significatur enim celer tranſitus per Galilæam abſque commoratione. *Nec nolebat quenquam ſcire. Docebat autem diſcipulos ſuos, & dicebat illis: quoniam filius hominis tradetur.* pro, traditur, *in manus hominum, & occident eum, & occiſus tertia die reſurget.* Ecce tertiò Ieſus prædicit diſcipulis ſuis ſuam paſſionem & mortem. prædicit autem tanquàm præſentem, vt intelligant quòd in ianuis eſt. *At illi ignorabant uerbum, & timebant eum interrogare.*

Omnes iſtæ octo dictiones ſunt ſuperfluæ. *Et uenerunt capharnaum. Qui quum domi eſſet, interrogabat eos: quid in uia.* deeſt. inter voſipſos, *tractabatis.* pro, diſputabatis? *At illi tacebant. inter ſe ſiquidem diſputauerant in uia quis eorum maior eſſet.* In Græco habetur quis maior. cætera addidit interpres pro claritate. *Et reſidens uocauit duodecim.* Hinc inſinuatur, quòd priorem interrogationem (quid in via diſputabatis) dixerat communiter ad diſcipulos antequam ſederet: poſtquàm autem ſedit, non vocauit omnes diſcipulos, ſed duodecim. qui accedentes ad eum, dixerunt id quod Matth. 16. legitur, quiſputas maior eſt in regno cœlorum? quod Marcus tacet. ita quòd qui priùs tacuerant præ verecundia fateri diſputationem ſuam propriæ ambitionis, poſtquàm vocati fuerunt, non tanquàm reſpondētes, ſed potius tanquàm inuertentes materiam interrogando petunt, non quis maior, ſed quis maior in regno cœlorum? timuerūt enim quum ſe viderunt vocatos deprehendi & reprehendi. *Et ait illis, ſiquis uult.* Monſtrat Ieſus quòd vidit cogitationes eorum ambitioſas, quamuis verba eorum ambitionem non ſonarent: docendo quòd quicūque appetit primatum, oportet eſſe vltimum. *Primus eſſe.* non videri, non haberi. *Erit omnium nouiſſimus & omnium miniſter.* Pondera ordinem. appetitum primatus fundat ſuper eſſe, non ſuper appetitū ſed ſuper eſſe vltimum ac minimum: aperte docens ſi vis eſſe primus, eſto omnium vltimus ordine, & minimus ſubiectionis officio. *Et accipiens puerum, ſtatuit eum in medio eorum. Quem quum complexus eſſet.* pro, quum poſuiſſet in vlnis. Vnde ſignificatur puer hic infantilis ætatis. Et ordine prępoſtero ſcripta ſunt. nam priùs tenuit ipſum in vlnis: & deinde ſtatuit in medio. *Ait illis, Quiſquis unum ex huiuſmodi pueris receperit in nomine meo, me recipit.* Per demonſtratum puerum intendit repręſentatum per puerum: hoc eſt humilem corde. tales enim ſignificātur per huiuſmodi pueros. *Et quicunque me ſuſceperit, non me ſuſcipit, ſed eum qui me miſit.* In deum reſoluit receptionem cuiuſcunque minimi: tum vt meriti ratio ex relatione ad eum cognoſcatur: tum vt omnis gloria in deum referatur. *Reſpondit illi Ioannes.* Quia dixerat Ieſus, quiſquis receperit vnum in nomine meo, intellexerat Ioannes verbum Ieſu non de ſola receptione ad hoſpitium aut ad conſortium, ſed ampliſſime de quacunque acceptatione ſeu approbatione: & occaſionem inde accepit reſpondēdi, an is qui in nomine Ieſu eiicit dæmonia, & tamen non eſt de conſortio diſcipulorum ſequentium Ieſum, ſit probandus an reprobandus?

Et

Et hanc conſultationem proponere intendit narrando factum. *Dicens. Magiſter uidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia.* Hinc apparet, quòd diſcipuli Ieſu miracula faciebant interiecta inuocatione nominis Ieſu. *Qui non ſequitur.* Legendum eſſet, *& prohibuimus eum, quia non ſequitur nos.* Zelo vnitatis moti videntur diſcipuli prohibentes illum. *Ieſus autem ait: nolite prohibere eum. Nemo eſt enim qui facit uirtutem in nomine meo, & poſſit cito male loqui de me.* Prima hæc ratio ex parte vitandæ detractionis ſumitur. ideo enim non prohibendum mandat, quia vtens nomine Ieſu ad facienda miracula, non facilè detrahit ipſi Ieſu: non detrahere autem Ieſu, vtile eſt Chriſtianæ fidei. Et hinc habetur, quòd iſte qui eiiciebat dæmonia in nomine Ieſu, non plene credebat: ſed erat ſicut illi qui dicent, nónne in nomine tuo virtutes multas fecimus? erat ſicut illi deſcripti in Actibus Apoſtolorum capite decimonono, quibus dixit dæmon: Ieſum noui & Paulum ſcio, vos autem qui eſtis? *Qui enim non eſt aduerſum nos, pro nobis eſt.* Altera ratio ex negatione medij inter pro & contra ſumitur. ita quòd declarat Ieſus non dari medium in religioſis & moralibus: ſed eſſe tam religioſos, quàm morales actus, aut contra ipſum Ieſum aut pro ipſo. Et vere ſic eſt: quoniam ſi recti ſunt mores, ſi recta eſt religio, pro Ieſu eſt, pro fide Chriſtiana eſt: non recta autem religio, & ſimiliter non recti mores, contra Ieſum ſunt. Quocirca iſte qui in nomine Ieſu dæmones eiiciebat, quum ſanctæ religionis actum exerceret, non contra Ieſum, ſed pro ipſo erat. Et ex hoc claro ſenſu habes conſonantiam huius dicti ad illud Matthæi duodecimo qui non eſt mecum, contra me eſt. eadem enim eſt ratio veritatis vtriuſque. *Quiſquis enim potum dederit uobis calicem aquæ frigidæ in nomine meo (quia chriſti eſtis) amen dico uobis, non perdet mercedem ſuam.* Manifeſtat quod dixerat, ſcilicet eiicientem dæmonia in nomine Ieſu eſſe pro eis, argumento à minori: quia quiſquis in nomine meo dederit vobis calicem aquæ frigidæ, non perdet mercedem ſuam: vt per hoc intelligant, quòd multo magis mercedē ſuam recipiēt, qui vobis hoc præſtant, quòd nomen meum inuocant ad expellendum dæmones: quanto longe minus eſt præbere vobis calicem aquæ frigidæ. Et docuit nihilominus per hoc, quòd quantūcunque minimum officium intuitu Ieſu factum, dignum eſt mercede apud ipſum. Et rurſus quòd quilibet quātumcunque pauper, pōt aliquod opus miſericordiæ exhibere, ſaltē calicē aquę frigidę. *Et quiſquis ſcandalizauerit.* pro, ſcandalizat, *unum ex his puſillis credētibus*

tibus in me. Interciſus fuerat ſermo Ieſu de paruulis occaſione verborum Ioannis,& propterea modò redit ad priorem ſermonem de magni penſione paruulorum cum extenſione doctrinæ de ſcandalis: vt etiam habetur apud Matthæũ decimooctauo. vbi hæc quæ ſequuntur expoſita vide. *Bonum eſt ei magis ſi circundaretur mola aſinaria.*pro,ſaxum molare,*collo eius,& in mare mitteretur. Et ſi ſcãdalizauerit.*pro,ſcandalizat,*te manus tua,abſcinde illam. bonum eſt tibi debilem.*pro,mancum,*introire in uitam,quam duas manus habentem ire in gehennam,in ignẽ inextinguibilem.* Appellatur inferni ignis inextinguibilis,aut quia perpetuꝰ eſt,aut quia(quod potius crediderim)alterius eſt naturæ ab igne qui apud nos eſt.

Vbi uermis eorum non moritur, & ignis non extinguitur. Affert ſaluator authoritatem ex Eſaiæ prophetæ cap. vlti.de pœnis inferni.Ex qua rationabiliter coniicitur,quòd ſicut vermis damnatorum non eſt naturalis vermis, ita ignis eorundem non eſt naturalis ignis:ſed vterque metaphoricè.Et vermis quidem appellatur intrinſeca pœna ſenſus,velut corrodẽs internus morſus: ignis autem exterior pœna tam vehemens quàm ignis nos cruciat. Et attulit teſtimonium Eſaiæ, vt intelligerent à prophetis eſſe prædictas pœnas inferni, quas ipſe Ieſus prædicabat. *Et ſi pes tuus te ſcandalizat,amputa illum.bonum eſt tibi claudum introire in uitam æternam,quam duos pedes habentem mitti in gehennam ignis inextinguibilis.*pro, in ignem inextinguibilem. *ubi uermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur. Et ſi oculus tuus ſcandalizat te,eiice eũ. bonum eſt tibi luſcum introire in regnum dei, quam duos oculos habentem mitti in gehennam ignis, ubi uermis eorum non moritur,& ignis non extinguitur.omnis enim homo igne ſalietur.* Docuerat abſcindendam manum,eruendum oculum,præcidendúmque pedem,ſi ſcandalo nobis eſſent,ad euitandum ignem æternum.Et quia per abſciſionem huiuſmodi non ſignificabantur ipſæ abſciſiones membrorum,ſed abdicatio commodorum vtilium ac delectabilium quæ afflictio eſt,ac per hoc nonnullus ignis eſt:ideò ſub ſpecie ignis genus totum afflictionum & tribulationum voluntariarum comprehendit.Et docet,quòd omnis electus igne tribulationis ſaliendus eſt: hoc eſt, igne huiuſmodi vtetur ad ſeruandum ſeipſum à malo. igne enim ſaliri, eſt igne vti ad ſalitionem:hoc eſt,ad ſeruandum ne putreſcat.Docemur ſiquidem per hoc, quòd electus quiſque eget voluntario tribulationis igne ad ſe ſeruandũ, ne corrumpatur vitio aliquo. Vnde & Paulus caſtigabat corpus ſuum,& accepit ſtimulum carnis ne extolleretur. Et docuit per

hoc

hoc diſcipulos tum neceſſitatem amplectendi afflictiones: vtpote neceſſarias ad ſeruandum eos: quia non ſolùm ſunt neceſſariæ patientibus ſcandala, ſed vniuerſaliter omnibus electis: tum ad vtendum afflictionibus rationabiliter: iuxta illud Apoſtoli, rationabilem cultum veſtrum. Salitio ſiquidem vtrunque habet officium: & ſeruandi & condiendi. *Et omnis victima ſale ſalietur.* Firmat ſaluator dictum ſuum authoritate legis veteris: exponendo myſticè, quòd ideo in lege præceptum eſt, quòd omnis victima ſale condiatur, vt figuretur quòd omnis electus viua dei victima, ſaliendus eſt. *Bonum eſt ſal, quod ſi ſal inſulſum fuerit, in quo illud condietis?* Quia documentum de abſciſione manus, &c. datum eſt & cuilibet priuato homini (vt eiiciat à ſe omnes occaſiones peccandi) & perſonis publicis, vt tollant à gregibus ſibi creditis occaſiones peccãdi. ideo poſtquam declarauit illud reſpectu ſingulorum, modò declarat reſpectu paſtorum eccleſiæ. Et intendit per ſal rationem, vt exercet officium tum ſeruandi ſubditos à malo, tum condiendi opera regiminis, vt ſuauiter cuncta diſponantur. Et ſal quidem vere bonum eſt: vtpote valens ad ſeruandum & condiendum omnia alimenta: & ſi inſulſum fuerit, irreparabile eſt: nihil enim habemus quo condiamus illud. Et ſimiliter ratio bona eſt & ad ſuauitatem regiminis & ad ſeruandum populum à malo: ſed ſi ratio ſtulta eſt, irreparabilis eſt: vtpote defectus principij & regulæ. *Habete in uobis ſal.* Ex parabola ſalis infert intentum. habete, vos quos elegi in paſtores mundi, ſal, rationem, in vobiſipſis, non in libellis: ad condiendum opera regiminis, ad ſeruandum commiſſos vobis à contagione & occaſione peccatorum. Et dixit hoc ne præcipites tollerent ſcandalizantes, ſed vtantur ſale rationis. *Et pacem habete.* Quanuis multa conſideranda ſint à ratione procedente ad tollendum occaſiones peccandi in populo, Ieſus tamen vnius quod præcipuum eſt meminit, ſcilicet pacis. vult enim ſeruari pacem: ſine qua nihil boni eſt in populo. Et per hoc prohibet rationis zelum ad tollendũ ſcandala, ſi ſimul cum ſcandalis tollitur pax. Et eſt ſermo de pace ipſius eccleſiæ in ſeipſa, & non de pace eccleſiæ cum perſecutoribus ipſius. propter hoc enim adiunxit, *inter uos.*

CAPVT X.

E*T inde exurgens uenit in fines Iudææ ultra Iordanem.* Deſunt quatuor dictiones. Legendum enim eſt, *Per locum qui eſt ultra Iordanem.* Significatur enim quà venerit in fines Iudææ, ſcilicet per locum qui eſt

vltra

vltra Iordanem. *Et conueniunt iterum turbæ ad eum: & ſicut conſueuerat iterum docebat illos.* Significat euangeliſta per conuentum turbarum iterum, & ſimiliter per Chriſti doctrinam iterum, quòd alias Ieſus ibidem docuerat turbas, quod Ioan. 3. inſinuatur. *Et accedentes Phariſæi interrogabant eum, ſi licet uiro uxorem dimittere: tentantes eum.* De hac quęſtione & reſponſione domini, diffuſè ſcripſimus Matthæi decimonono. *At ille reſpondens, dixit eis: quid uobis præcepit Moyſes? Qui dixerunt Moyſes permiſit libellum repudii ſcribere, & dimittere. Quibus reſpondens Ieſus, ait, Ad duritiam cordis ueſtri ſcripſit uobis præceptum iſtud: ab initio autem creaturæ maſculum & fœminam fecit eos deus. propter hoc relinquet homo patrem ſuum & matrem, & adhærebit ad uxorem ſuam: & erunt duo in carne una.* pro, & erunt qui duo fuerant in carnem vnam. *itaque iam non ſunt duo, ſed una caro. Quod ergo deus coniunxit.* pro, coniugauit, *homo non ſeparet. Et in domo iterum diſcipuli eius, de eodem interrogauerunt eum. Et ait illis, Quicunque dimiſerit uxorem ſuam, & aliam duxerit, adulterium committit ſuper eam.* pro, in eam. Aduerte quòd Marcus non refert omnia quę Ieſus dixit, omittens exceptionem, quam Ieſus appoſuit ſcilicet excepta fornicationis cauſa: vt clarè patet Matthæi decimonono, vbi hæc eadem narrantur. Nec mirum: quia quod vnus euangeliſta dicit, alius quandoque tacet: & quod vnus tacet, alius ſupplet. Vnde econuerſo quod Matthæus tacuit (ſcilicet ſuper ſeu in eam) Marcus ſuppleuit. Matthæus ſiquidem dixit abſolute, mœchatur. Marcus autem ſupplet, mœchatur in eam: ne cogamur intelligere, quòd mœchatur abſolutè, ſed quòd mœchatur in illam, dimiſſam. Multum enim refert, mœchari, vel mœchari in illam. mœchatur enim abſolute, qui fornicationem committit: mœchatur autem in illam, qui fornicationem cõmittit in iniuriam illius: hoc eſt loco illius cognoſcens aliam. Hic apparet planus literæ ſenſus. quem ideo exacte explicauerim, vt intelligatur verum eſſe quod theologi dicũt, ſcilicet legem de vnitate vxoris, nullibi in canonicis libris eſſe ſcriptam. *Et ſi uxor dimiſerit uirum ſuum: & alii nupſerit mœchatur.* Nullam exceptionem dat dominus vxori. Impares ſiquidem cenſet maritum & vxorem quo ad cauſam dimittendi, marito enim conceditur dimittere vxorem cauſa fornicationis: vxori autem non permittitur dimittere virum, dare libellum repudij viro. Vnde & abſolutè ſubiungitur quòd mœchatur: quum de viro iniuſte dimittente vxorem & ducente aliam non duxerit mœchatur, ſed mœchatur aduerſum illam dimiſſam.

Et

Et offerebant illi paruulos. pro, pueros, *ut tangeret eos. diſcipuli autem comminabantur offerentibus.* pro, increpabant offerentes. *Quos quũ uidiſſet Ieſus, indigne tulit, & ait illis, ſinite paruulos uenire ad me: & ne prohibueritis eos. talium eſt enim regnum dei.* Nõ dicit horum ſed talium: qualitatem ſignificans innocentiæ exiſtentis in puerulis, & humilitatis ſignificatæ per eorum paruitatem. *Amen dico uobis: quiſquis non receperit.* fide & opere. *regnũ dei uelut paruul⁹.* pro, puellus. quo ad humilitatem & puritatem. *Non intrabit in illud.* Nihil enim inquinatum ingredietur regnum cœlorum. & propterea oportet recuperare puritatem puerilem. *Et complexans.* pro, & ponens in vlnis, *eos.* Vnde apparet paruulos iſtos infantilis fuiſſe ætatis. *Et imponẽs manus ſuper illos, benedicebat eos.* oratione ſeu ſancta aliqua imprecatione. offerebant enim eos vt oraret ſuper eos, apud Matth. *Et quum egreſſus eſſet in uiam, procurrens.* pro, accurrens, *quidam genu flexo ante eum, rogabat eum, dicens: magiſter bone quid faciam ut uitam æternam percipiam? Ieſus autem dixit ei, Quid me dicis bonum? nemo bonus niſi unus deus.* Quare Ieſus retulerit bonitatem in ſolum deum (qui ſolus eſt omniquaq; bonus) ſcripſimus Matth. 19. vbi hæc quoque ſcripta ſunt. *Præcepta noſti: ne adulteres, ne occidas, ne fureris, ne falſum teſtimonium dixeris, ne fraudem feceris, honora patrem tuum & matrem. At ille reſpondens, ait illi: magiſter hæc omnia obſeruaui a iuuentute mea. Ieſus autem intuitus eum, dilexit eum.* Signum dilectionis vultu monſtrauit: vt adoleſcens petens perfectionis viam non terreretur reſponſione danda, ſed occaſionem haberet aggrediendi eam. *Et dixit ei, vnũ tibi deeſt: uade, quæcunque habes uende, & da pauperibus: & habebis theſaurũ in cælo.* Non dixit & affer preciũ ad me aut ad eccleſiam ſeu conuentũ diſcipulorũ, nec da tẽplo, ſed da pauperibus: nec diuidi iuſſit (vt partẽ ſcilicet daret pauperibus & partem daret conuentui) ſed quæcũque habes da pauperibus. *Et ueni, ſequere me.* Deeſt. ſublata cruce. Nolo tua ſed te, nec qualitercũq; ſed tollentẽ crucẽ: hoc eſt ſubeũtem cruciatus famis, ſitis perſecutionum &c. *Qui contriſtatus in uerbo, abiit mærens. erat enim habens multas poſſeſſiones. Et circumſpiciens Ieſus ait diſcipulis ſuis: quam difficile qui pecunias habẽt in regnũ dei introibũt. Diſcipuli autem obſtupebant in uerbis.* pro, ſuper verbis, *eius.* hoc eſt ſuper dicto de difficultate ingrediẽdi regnũ dei reſpectu habentiũ pecunias. *At Ieſus rurſus reſpondens ait illis: filioli.* pro, filij, *quam difficile eſt cõfidentes in pecuniis in regnũ dei introire.* Explanat hic Ieſus quod dixerat, intelligi de confidentibus in pecuniis. *Facilius eſt camelum per foramen acus tranſire.*

tranſire.pro,ingredi. Et hinc firmatur quòd Matthæi.19.exponendo hæc ſcripſimus,foramen acus eſſe nomen proprium portæ vel certi anguſti tranſitus.huic enim conſonat vocabulum,ingredi. *Quam diuitem intrare in regnum dei.* Non ſolùm confidẽtes in pecuniis ſed vniuerſaliter diuites explicat Ieſus difficile ingredi in regnum cælorum : quia rarus eſt diues,qui poſt aurum non abiit nec ſperauit in pecuniæ theſauris : vt dicitur Eccleſiaſtici.3. ſubiungendo quis eſt hic & laudabimus eum ? præmiſerat enim beatus diues qui poſt aurum non abiit. *Qui magis admirabantur*,pro,amplius ſtupebant:*dicentes ad ſemetipſos, Et quis poteſt ſaluus fieri.* Intulerunt hoc diſcipuli intelligentes tali appellatione non ſolùm diuites in re, ſed diuites in affectu : quorum plenus eſt mundus. idem enim periculũ vtrorumque intelligebant.*Et intuẽs illos Ieſus, ait:apud homines impoſſibile eſt, ſed non apud deum:omnia enim poſſibilia ſunt apud deum.* Ad intellectum diſcipulorum reſpondet Ieſus : conſentiens quòd ſecundum humana ſtudia impoſſibilis eſt ſalus tam diuitum quàm affectorum ad diuitias:ſed ſecundum gratiam dei abſtrahentem affectus humanos à diuitiis vtrique ſaluari poſſunt. *Et poſt hæc cœpit ei Petrus dicere:ecce nos dimiſimus omnia, & ſecuti ſumus te. Reſpõdens autem Ieſus ait, Amen dico uobis, nemo eſt qui reliquerit domum aut fratres aut ſorores aut patrem aut matrem.* Deeſt. aut vxorem, *aut filios aut agros,propter me & propter euangelium.* Occurrit hîc quæſtio, quo pacto hæc doctrina domini verificetur:quum non liceat alligatum vxori dimittere illam propter affectum perfectioris vitę. conſtat enim quòd Petrus huiuſmodi perfectione propoſuerat, ecce nos reliquimus omnia,& ſecuti ſum⁹ te. ¶Solutio eſt, quòd licet Petrus cauſam propriam propoſuerit,Ieſus tamen quemadmodum extendit reſponſionem ſuam reſpectu omnium (dicendo,& nemo eſt qui reliquerit &c.)ita extendit doctrinam ad dimiſſionem non ſolùm propter frugem melioris vitæ, ſed etiam propter ipſam vitam ſpiritualem. ¶Dupliciter enim contingit relinquere ſuos & ſua.Vel propter frugem melioris vitæ.& ſic nõ comprehendit dimittere vxorem ; immò nec filios, ſi paterna indigent cura.Vel propter ipſam vitam ſpiritualem.& ſic etiam vxor dimittenda eſt impediens fidem Chriſti, qua viuit anima. Quocirca textus iſte in communi loquens de dimiſſione,intelligendus eſt ſeruatis ſeruandis ſecundum rectæ rationis iudicium. *Qui non accipiet centies tantum nunc in tempore hoc domos & fratres & ſorores & matres & filios & agros cum perſecutionibus : &*

in

in ſeculo futuro vitã æternam. Multi autem erunt primi nouiſſimi, & nouiſſimi primi. Fabella mille annos promittens in hac vita cum centuplis agris, fratribus, domibus, & id genus reliquis excluditur. tum quia impoſſibile erit habere matrem niſi vnam: & tamẽ inter centupla textus numerat matres. tum quia expreſſe dicitur cum perſecutionibus: à quibus tamen illos mille annos fabulantur exemptos. Senſus itaque literalis eſt, quòd quicquid boni ex patre, matre, vxore, filiis, domibus, agris, in hac vita carnaliter à nobis habetur, centuplum etiam in hac vita relinquentibus hæc propter Chriſtũ, promittitur. Et verificatur, quia in hac vita datur iſtis à Chriſto ſpirituale bonum centuplum ad bonum corporeum, ꝙ ex patre, matre, agris &c. haberetur: vt diffuſius Matthęi. 19. explanauimus, cum reliquis huius particulæ. ¶ Applica tamẽ propoſito: quòd ſicut quo ad opes centuplum comprobantur recepiſſe, qui ſunt verè tanquam nihil habentes & omnia poſſidentes: ita quo ad patrem, matrem &c. qui vere iuncti ſunt facientibus voluntatem cœleſtis patris, centuplum receperunt: dum quilibet eorum eſt cuiuſque ſoror, frater, mater, ac pater: vt ſaluator dixit. *Erant autem in via aſcendentes Hieroſolymam: & præcedebat illos Ieſus. Et ſtupebant.* Non mittebat diſcipulos ante ſe quaſi timens, ſed antecedebat, monſtrans per hoc ſe ſponte ad paſſionem & mortem progredi. propter quod ipſi diſcipuli ſtupebãt videndo tam prompte ire ad locum paſſionis & mortis. *Et ſequentes timebant.* Non quòd prædictum fuerit eis ipſos paſſuros aliquid: ſed incipiunt timere tanquam adhærentes Ieſu. *Et aſſumens iterum duodecim, cœpit illis dicere quæ eſſent ſibi ventura. Quia ecce aſcendimus Hieroſolymam: & filius hominis tradetur principibus ſacerdotum & ſcribis & ſenioribus: & damnabunt eum morte, & tradent eum gentibus, & illudent ei, & conſpuent eum, & flagellabunt eum, & interficient eum: & tertia die reſurget.* Quartò prædicit eis ſuam paſſionem, explicans ſingula. *Et accedunt ad eum Iacobus & Ioannes filii Zebedæi, dicentes.* non per ſeipſos ſed per os matris: vt Matthæi. 20. dicitur. *Magiſter, volumus ut quodcunque petierimus, facias nobis. At ille dixit eis, quid vultis ut faciam vobis? Et dixerunt, da nobis ut unus ad dexteram & alius ad ſiniſtram tuam ſedeamus in gloria tua. Ieſus autem ait eis, neſcitis quid petatis. poteſtis bibere calicẽ quẽ ego bibo, aut.* pro, &, *baptiſmo quo ego baptizor baptizari?* Et intendit de baptiſmo ſanguinis. per metaphoram enim potus & baptiſmi, paſſionem mortemque ſuam ſignificat. *At illi dixerunt ei, poſſumus. Ieſus autem ait eis, calicem quidem*

quem

quem ego bibo bibetis, & baptiſmo quo ego baptizor baptizabimini: ſedere autem ad dexteram meam uel. pro, &, *ad ſiniſtram, non eſt meum dare uobis.* Superfluit vobis. *ſed quibus paratum eſt.* Spectantia ad hanc particulam & ſequentem de indignatione diſcipulorum, expoſita vide Matthæi. 20. *Et audientes decem indignati ſunt.* pro cœperunt indignari, *de Iacobo & Ioanne. Ieſus autem uocans eos, ait illis, ſcitis quia ii qui uidentur principari.* pro, imperare, *gentibus, dominantur eis.* pro, in eas, *& principes.* pro, magni, *eorum, poteſtatem habent ipſorum.* pro, poteſtatem exercent in eis. *Non ita eſt.* pro, erit, *autem in uobis: ſed quicunque uoluerit fieri maior.* pro, magnus. Deeſt. in vobis, *erit miniſter ueſter: & quicunque uoluerit in uobis.* pro, ex vobis, *eſſe primus, erit omnium ſeruus. Nam & filius hominis non uenit ut miniſtraretur ei: ſed ut miniſtraret, & daret animam ſuam redemptionem pro multis. Et ueniunt Hiericho: & proficiſcente.* pro, egrediente, *eo de Hiericho, & diſcipulis eius & plurima multitudine, filius Timæi Bartimæus cæcus.* Quanuis idem ſonet Hebraice Bartimæus quod filius Timæi, ſicut Bar Iona filius Ionæ, euangeliſta tamen vtrunque dixit: vt intelligeremus, quòd erat nomen proprium illius hominis. ita quòd vocabatur Bartimæus, & erat filius Timæi: ſicut Bartholomæus idem ſignificat quod filius Ptolomei, & tamen eſt nomen proprium. Et ſi aliquis vocaretur Bartholomæus, & eſſet filius Ptolomæi, diceremus Bartholomæus filius Ptolomæi. Apud Matth. duo ſcribuntur cæci hoc in loco: quorum alterius tantum meminit Marcus, forte quia notior, & magis clamabat. *ſedebat iuxta uiam mendicans. Qui quum audiſſet quia Ieſus Nazarenus eſſet, cœpit clamare & dicere, Ieſu fili Dauid miſerere mei. Et comminabantur.* pro increpabant, *illi multi ut taceret. At ille multo magis clamabat, fili Dauid miſerere mei.* Et ſtans Ieſus, *præcepit.* pro, dixit, *illum uocari. Et uocant cæcum, dicentes ei: animæquior.* pro, bono animo, *eſto: ſurge, uocat te. Qui proiecto ueſtimento ſuo, exiliens uenit ad eum. Et reſpondens dixit illi Ieſus, quid uis faciam tibi? cæcus autem dixit ei. Rabboni ut uideam.* pro, viſum recipiam. *Ieſus autem ait illi, uade, fides tua ſaluum te fecit. Et confeſtim uidit,* pro, viſum recepit: *& ſequebatur eum in uia.* Expoſitam hanc hiſtoriam habes Matthæi. 20.

CAPVT XI.

Et quum

ET *quum appropinquarent Hieroſolymæ.* Deeſt. ad Bethphage, *& Bethaniæ.* pro, Bethaniam. Colligit Marcus aductum Chriſti in Bethaniam ſabbato, & ad Bethphage die ſequenti: vt patet ex euangelio Ioannis. *Ad montē oliuarum.* Locus eſt ad inſinuandū ſitū tam Bethaniæ quàm Bethphagæ. vtraque enim iuxta montem oliuarū ſita dicitur. *Mittit duos ex diſcipulis ſuis: & ait illis, ite in caſtellum.* hoc eſt in oppidum. *quod contra uos eſt.* hoc eſt è regione ad aſpectum veſtrū eſt. Non enim miſit eos in Hieruſalem, ſed in caſtellum, quod erat in proſpectu eorum. & propterea non aliter nominauit ipſum: ſed velut digito monſtrauit. *Et ſtatim introeuntes illuc.* Intus illud oppidum non longe à porta, ſed ſtatim deſcribitur inueniendus aſellus. *inuenietis pullum.* Marcus ſolius pulli meminit, Matthæo pullum & aſinam ſcribente. *Ligatum.* Intelligo ligatum pullum, pro quāto erat cum matre ligata. *ſuper quem nemo adhuc hominum ſedit, ſoluite illum & adducite. Et ſi quis uobis dixerit, quid facitis.* Deeſt pronomen, hoc. aduerbialiter enim ſumitur quid pro cur. *Dicite quia domino neceſſarius eſt: & continuo illum mittet huc. Et abeuntes inuenerunt pullum ligatum ante.* pro, ad, *ianuam foris.* hoc eſt extra ſtabulū. *in biuio: & ſoluūt eū. Et quidā de illic ſtantibus dicebāt illis quid facitis ſoluētes pullū? Qui dixerūt eis ſicut præceperat eis Ieſus: & dimiſerūt eis. Et duxerūt pullū ad Ieſum: & impoſuūt illi ueſtimēta ſua, & ſedit ſuper eū.* Matthæ⁹ dicit Ieſum ſediſſe ſuper aſinā & pullū. Marcus qui ſoli⁹ pulli meminit, dicit ꝙ ſedit ſuper pullū. Et vtrūq; verū eſt, quāuis incertū ſit ſup quem priùs ſederit. *Multi autem ueſtimēta ſua ſtrauerūt in uia. alii autem frondes cædebāt de arborib⁹, & ſternebāt in uia. Et qui præibāt & qui ſequebantur, clamabāt dicētes, oſanna, benedict⁹ qui uenit in noīe domini: benedictū quod uenit regnum.* Deeſt. in noīe dñi, *patris noſtri Dauid, oſanna in excelſis.* Turbę tā pręcedētes quàm ſequētes duo benedicūt. ſ. ipſum Ieſum benedictus q venit: & regnū ꝓmiſſum, benedictū ꝙ venit regnū. Motæ enī à ſpiritu ſancto acclamauerūt Ieſum eſſe verū Meſiā & regē illū promiſſum Dauidi regnaturū in æternū: repetendo hoſihah na. Vide expoſita Matth. 21. *Et introiuit Hieroſolymā in templū, & circunſpectis omnibus quū iā ueſpera.* pro, veſperæ, genitiui caſus. *eſſet hora, exiit in Bethaniam cum duodecim.* Significatur quòd veſpertina hora illius diei, nullus in ciuitate Hieruſalem inuitauit eum. hoc enim inſinuare videtur, quòd circūſpectis omnibus exiuit & iuit in Bethaniā. *Et alia die.* pro, poſtero die, *quū exirēt a Bethania, eſuriit. Quumque uidiſſet a longe ficum habentem folia,*

uenit

uenit, ſi quid forte. pro, vtique, *inueniret in ea*. Significatur quòd Ieſus exercuit actum quærentis fructum in ficulnea: non quòd dubitaret aut crederet eſſe in ea fructum (quum non eſſet tempus) ſed quia totum hoc negocium vt parabola exercebatur, ideò actionem ſuam exercuit, tanquam perſonæ quærentis fructum. Conſiderandum eſt enim, quòd ſicut Ieſus verba metaphorica dicebat proponẽdo parabolas, ita modò factis vſus eſt metaphorice. Significabat enim aduentum ſuum eſſe ad quærendum fructum ſpiritus in Synagoga, in populo Iudæorum, quem repræſentabat ficulnea habens tantùm folia: vt latiùs expoſita hæc ſunt Matthæi. 21. *Et quum ueniſſet ad eam, nihil inuenit niſi folia. non enim erat tempus ficorum. Et reſpondens.* vel alicui fortè dicenti non eſſe ibi ficus: vel demeritis Synagogæ ſignificatæ per ficulneam. vt euangeliſta de induſtria dixerit reſpondens ad inſinuandum, quòd demeritis Hebræi populi reſpondebat maledicendo ficulneæ. *Dixit ei: iam non amplius in æternum ex te fructum quiſquam manducet*. Verificatum eſt ad literam inchoando à tempore mortis Chriſti: quoniam cum eo mortua ſint legalia. ita quod ex eis non eſt amplius perceptus fructus, nec percipietur in æternum. *Et audiebant diſcipuli eius: & ueniunt Hieroſolymam. Et quum introiſſet in templum, cœpit eiicere uendentes & ementes in templo: & menſas nummulariorum & cathedras uendentium columbas euertit*. Matthæus & Lucas referunt eiectionem vendentium & ementium factam fuiſſe in die palmarum: Marci verò verba ſonare videntur factam fuiſſe in die ſequenti. Creditur autem rem geſtam fuiſſe in die palmarum: à Marco autem commemoratam in contextu geſtorum die ſequenti, ad declarandum quò tenderet res geſta circa ficulneam. propterea enim poſt geſta circa ficulneam ſtatim commemorauit hæc geſta in templo. Acſi aperte diceret ficulneam figuram templi geſſiſſe. ad literam enim figurabat cultum cærimonialem, qui in templo exhibebatur. Quanuis inconueniens nullum ſit, quòd iterum Ieſus eundem actum exercuerit: & maiorem, pro quanto die lunæ adiunxit hoc, quòd non ſinebat portari vas per templum. ita quòd alij euangeliſtæ deſcribant eiectionem factam die palmarum: Marcus verò alteram factam die lunæ. Et præter has Ioannes deſcripſit tertiam, ante omnes iſtas factam: adhuc viuente Ioanne Baptiſta. *Et non ſinebat ut quiſquam transferret uas per templum*. Aut vaſa ipſa erant venalia, aut ponitur continens pro contẽto. prohibebat enim transferri venalia in vaſis cõtenta per templum

templum. Vide hæc expoſita Matth. 21. *Et docebat, dicens eis: nõne ſcriptum eſt, quia domus mea domus orationis uocabitur omnibus gẽtibus? uos autem feciſtis eam ſpeluncam latronum. Quo audito principes ſacerdotum & ſcribæ quærebant quomodo eum perderent.* Modum inquirebant: iam enim deliberauerant perdere eum. *Timebant enim eum.* Ne turbas contra eos concitaret. propterea enim expectabãt opportunum modum ſine turba capiendi eum. *Quoniam uniuerſa turba admirabatur ſuper doctrina eius. Et quum ueſpera facta eſſet, egrediebatur de ciuitate. Et quum mane tranſirent.* Marcus diſtinguit tempora: & ſignificans mane diei martis: *viderunt ficum aridam factam a radicibus.* Non diſſonat Marcus à Matthæo dicente, quòd ficus aruit ſtatim. non enim oppoſitum dicit Marcus. Arefactio ſiquidem ſtatim ſubſecuta eſt, ſed viſa fuit à diſcipulis mane ſequenti: quia ſtatim non ceciderunt folia, non ſtatim apparuit arida radicitus, ſed mane ſequenti viderunt ipſam aridam factam à radicibus. Et tunc dixerunt, quomodo ſtatim aruit? Et tunc Petrus recordatus verborum Ieſu, dixit ad Ieſum ea, quæ refert Marcus. *Et recordatus Petrus dixit ei, Rabbi ecce ficus cui maledixiſti aruit. Et reſpondens Ieſus ait illis, Habete fidem dei. Amen dico uobis quia quicunque dixerit huic monti, tollere & mittere in mare.* imperatiua paſſiua ſunt. *Et non hæſitauerit in corde ſuo, ſed crediderit, quia quodcunque dixerit fiat ei.* pro, quòd quæ dicit fiant, erit illi quicquid dixerit. *Propterea dico uobis, omnia quæcunque orantes petitis, credite quia accipietis, & euenient uobis.* Non dicit quæcunque petitis, ſed quæcunque orantes petitis: ſignificans quæcunque eleuata in deum mente petitis ſimpliciter & abſolute. nullus enim ſapiens eleuata in deum mente petit abſolute, niſi ad quæ petenda à ſpiritu ſancto mouetur. Siue petantur ea, quæ ſunt noſtræ ſalutis æternæ (ad quæ petenda certum eſt nos moueri à ſpiritu ſancto) ſiue petantur quæcunque alia: ad quæ ſpiritus ſanctus aliquos ſpecialiter mouet. *Et quum ſtabitis ad orandum.* Signum quòd ſtantes orabãt illo tempore. *Dimittite ſi quid habetis aduerſus aliquem: ut & pater ueſter qui in cælis eſt dimittat uobis peccata ueſtra: quod ſi uos non dimiſeritis, nec pater ueſter qui in cælis eſt dimittet uobis peccata ueſtra.* Diſpoſitionem adiungit neceſſariam ex parte orantis ad efficaciam petitionis æternæ ſalutis. *Et ueniunt rurſus Hieroſolymam. Et quum ambularet in templo.* Matthæus dicit acceſſiſſe principes ad Ieſum docentem. Vnde colligitur quòd ambulando in templo docebat. *Accedunt ad eum ſummi ſacerdotes & ſcribæ & ſeniores: & dicunt ei, in*

qua poteſtate hæc facis: & quis dedit tibi hanc poteſtatem ut iſta facias? Vide expoſita Matthæi vigeſimo primo. *Ieſus autem reſpondens ait illis, interrogabo & ego uos unum uerbum: & reſpondete mihi, & dicam uobis in qua poteſtate hæc faciam.* pro, facio. *Baptiſmum.* pro, baptiſmus, *Ioannis de cœlo erat, an ex hominibus? reſpondete mihi. At illi cogitabant ſecum, dicentes, ſi dixerimus, de cœlo, dicet nobis, quare ergo non credidiſtis ei: ſi dixerimus ex hominibus, timemus populum. Omnes enim habebant Ioannem, quia uere propheta eſſet. Et reſpondentes dicunt Ieſu, neſcimus. Et reſpondens Ieſus ait illis, neque ego dico uobis in qua poteſtate hæc faciam.* pro, facio.

CAPVT XII.

ET *cœpit illis in parabolis loqui. Vineam paſtinauit.* pro, plantauit. *homo. & circũdedit ſepem, & fodit lacum.* in quo excipitur vinũ fluens ex vuis tritis ſeu tortis. *Et ædificauit turrim, & locauit eam agricolis: & peregre profectus eſt. Et miſit ad agricolas in tempore ſeruum, ut ab agricolis acciperet de fructu uineæ: qui apprehenſum eum ceciderunt, & dimiſerunt uacuum. Et iterum miſit ad illos alium ſeruum: & illum in capite uulnerauerunt.* pro, & illi iactis lapidibus caput percuſſerunt, *& contumeliis affecerunt.* pro, remiſerunt affectum contumelia. *Et rurſum alium miſit, & illum occiderunt. & plures.* pro, multos, *alios: quoſdam cædentes, alios uero occidentes. Adhuc ergo unum habens filium chariſſimum.* pro, dilectum. Et deeſt. ſuum, *& illum miſit ad eos nouiſſimum, dicens, quia reuerebuntur filium meum. coloni.* pro, agricolæ, *autem dixerunt adinuicem, Hic eſt hæres, uenite, occidamus eum, & noſtra erit hæreditas. Et apprehendentes eum occiderunt, & eiecerunt extra uineam. Quid ergo faciet dominus uineæ? ueniet, & perdet colonos.* pro, agricolas: *& dabit uineam aliis. Nec ſcripturam hanc legiſtis? lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli: a domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. Et quærebant eum tenere, & timuerunt turbam. cognouerunt enim quoniam ad eos parabolam hanc dixerit.* Parabola hæc vineæ expoſita eſt Matthæi vigeſimo primo, cum annexo lapide reprobato. *Et relicto eo abierunt: & mittunt ad eum quoſdam ex Phariſæis & Herodianis, ut eum caperent in uerbo. Qui uenientes dicunt ei: Magiſter, ſcimus quia uerax es, & non curas quenquam. nec enim uides in faciem hominum, ſed in ueritate uiam dei doces. Licet dari tributum,* pro, cenſum, *Cæſari, an non dabimus?* In Græco habetur

betur, Licet cenſum Cæſari dare an non? dabimus an non dabimus? vbi duo interrogant. Primùm circa ius, an ſit licitum vel illicitum dare cenſum Cæſari: alterum circa factum, an à nobis dandus ſit cenſus, vel non. vt multiplicatis quæſtionibus & vrgeant ad reſpondendum, & in aliqua earum dicat aliquid reprehendendum & accuſandum. *Qui ſciens uerſutiam.* pro, ſimulationem, *illorum, ait illis. Quid me tentatis? afferte mihi denarium ut uideam. At illi obtulerunt ei. Et ait illis, cuius eſt imago hæc & inſcriptio? Dicunt ei, Cæſaris. Reſpondens autem Ieſus, dixit illis, Reddite igitur.* Superfluit igitur, *quæ ſunt Cæſaris Cæſari, & quæ ſunt dei deo.* Aduerte reſponſionem datam à Ieſu vtrique quæſtioni facere ſatis. Nam dicendo reddite, rẽſpondet ſecundæ: & dicendo quæ ſunt, ſatiſfacit primę. Significantur enim iura. Vide expoſita Matthæi vigeſimo ſecundo. *Et mirabantur ſuper eo. Et uenerunt* pro, veniunt, *ſuper eum Sadducæi: qui dicunt reſurrectionem non eſſe. & interrogabant eum, dicentes, Magiſter, Moyſes nobis ſcripſit, ut ſi cuius frater mortuus fuerit, & dimiſerit uxorem, & filios non reliquerit, accipiat frater eius uxorem ipſius, & reſuſcitet.* pro, exuſcitet, *ſemen fratri ſuo. ſeptem fratres erant, & primus accepit uxorem, & mortuus eſt non relicto ſemine: & ſecundus accepit eam, & mortuus eſt, & nec iſte reliquit ſemen: & tertius ſimiliter. & acceperunt eam ſimiliter ſeptem, & non reliquerunt ſemen: nouiſſima autem omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo quum reſurrexerint, cuius de iis erit uxor? ſeptem enim habuerunt eam uxorem. Et reſpondens Ieſus, ait illis, Nonne ideo erratis, non ſcientes ſcripturas neque uirtutem dei?* Dicit & eos neſcire ſcripturas, & ideo errare quia neſciunt ſcripturas. declarat enim cauſam erroris Sadducæorum eſſe ignorantiam interpretandi ſcripturas.

Quum enim a mortuis reſurrexerint, neque nubent neque nubentur. Græca dictio vtrobique communis eſt maſculis & fœminis. & propterea interpres vſus eſt hoc modo loquendi, neque nubent neque nubentur: intendens negare vtrinque coniugium.

Sed ſunt ſicut angeli dei in cælis. De mortuis autem, quod reſurgant, non legiſtis in libro Moyſi ſuper rubum, quomodo dixerit illi deus: inquiens, Ego ſum deus Abraham & deus Iſaac & deus Iacob. Non eſt deus mortuorum, ſed uiuorum. Vos ergo multum erratis. Circa hanc Sadducæorũ quæſtionem vide expoſita Matthæi vigeſimoſecundo.

Et acceſſit unus de ſcribis qui audierat illos conquirentes. pro, diſputantes: *& uidens quoniam bene illis reſponderit, interrogauit eum, quod eſſet primum omnium mandatũ. Ieſus autẽ reſpondit ei, quia primũ*

omnium mandatum eſt.audi iſrael, dominus deus tuus. pro,dominus deus noſter.*dominus unus eſt.* Et punctandum eſt ſic.dominus deus noſter,dominus. Aduerte hic Ieſum ex Deuteronomi ſexto, explicare non ſolùm præceptum ſupremum dilectionis dei, ſed obiectum ipſum(hoc eſt deum diligendum)præponendo vnitatem dei: ad ſignificandum,quòd præcipitur dilectio conſequens fidem dei vnius,qui ſolus eſt dominus, qui ſolus colitur à nobis. ne intelligeremus diligendum deum vage, quaſi genus deorum, aut aliquid quomodolibet pendens,quomodolibet ſubditum:ſed illum qui adoratur à populo Iſrael creator cœli & terræ. Verùm circa hoc præceptum & ſequens ſumptum ex Leuitici decimo nono,vide expoſita Matthęi vigeſimoſecundo. *Et diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota mente tua,& ex tota uirtute tua. Hoc eſt primum mandatum.ſecundum autem ſimile eſt illi.* pro, hoc, *diliges proximum tuum ſicut teipſum.Maius horum.* pro,his, *aliud mandatum non eſt.Et ait illi ſcriba, Bene magiſter in ueritate dixiſti, quia unus eſt deus, & non eſt alius præter eum,& ut diligatur.* pro,diligere ipſum,*ex toto corde, & ex toto intellectu, & ex tota anima, & ex tota fortitudine, & diligere proximum tanquam ſeipſum,maius.*pro, plus, *eſt omnibus holocauſtomatibus & ſacrificiis.Ieſus autem uidens, quod ſapienter reſpondiſſet, dixit illi:non es longe a regno dei.* Scriba iſte tentando interrogauerat(vt Matthęus dicit)ſed audita reſponſione Ieſu,dedit honorem veritati:& propterea propinquus fiebat regno dei, quod euangelizabatur à Ieſu,propinquus fiebat ad hoc,vt eſſet pars regni dei:vt deus(non peccatum,non mundus)regnaret in illo per fidem in Ieſum Chriſtum. *Et nemo iam audebat eum interrogare.* Ratio excluſæ audaciæ interrogandi tentando erat: quia colligendo ſupradicta apparet,quòd ſatiſfecerat Herodianis,Sadducæis,Phariſæis ac Scribis. *Et reſpondens Ieſus.* Apud Matthæũ apparet,quòd Phariſæis reſpondit, non percunctantibus de hac ſubiuncta materia, ſed qui interrogauerant tentando, quod eſt mandatum magnum in lege? Ita quòd reſpondere, eſt mouentibus prius quæſtionem,poſtquàm reſponſum eſt reddere quęſtione interrogando illos. Vel fortè interceſſit ſermo de Meſia aliquis tacitus ab euangeliſta,cui reſpondiſſe deſcribitur Ieſus.Vide etiam hæc Matth. 22. *Dicebat docens in templo. Quomodo dicunt ſcribæ chriſtum filium eſſe Dauid?Ipſe enim Dauid dixit in ſpirituſancto:Dixit dominus domino meo,ſede a dextris meis,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.Ipſe ergo Dauid dixit eum dominum,*

& unde eſt filius eius? Et multa turba eum libenter audiuit. Et dicebat eis in doctrina ſua, cauete a ſcribis. Hæc quæ ſequuntur, habentur Matth.23.præter hoc. *Qui uolunt in ſtolis ambulare.* Per quod ſignificatur affectus ad veſtem longam vſque ad imos pedes. *Et ſalutari in foro.* pro, foris. Significatur enim quòd non in certo foro, ſed in omnibus amabant ſalutari. *Et in primis cathedris ſedere.* pro, & præſidentias, *in ſynagogis, & primos diſcubitus in cœnis. qui deuorant domos uiduarum ſub obtentu prolixæ orationis.* pro, ſub prætextu prolixè orantes. Significatur enim, quòd prolixè orabant, non deuotionem orandi, ſed oſtentando prolixam orationem ad hoc vt deciperent viduas. *Hi accipient prolixius.* pro, abundantius, *iudicium.* Significatur enim maior damnatio ex diuino iudicio. *Et ſedens Ieſus contra gazophylacium, aſpiciebat quomodo turba iactaret æs in gazophylacium: & multi diuites iactabant multa. Quum ueniſſet autem una uidua pauper, miſit duo minuta: quod eſt quadrans. Et conuocans diſcipulos ſuos, ait illis: amen dico uobis, quoniam uidua hæc pauper plus omnibus miſit, qui miſerunt in gazophylacium. omnes enim ex eo quod abundabat illis miſerunt: hæc uero de penuria ſua omnia, quæ habuit miſit, totum uictum ſuum.* Intellexiſſes plus omnibus quãtum ad affectum, non quantum ad rem, niſi dominus declaraſſet plus omnibus etiam ſecundum rem: quia iſta dedit totum, alij partem: iſta dedit totum victum ſuum, alij ſuperfluum proprio victui. Hæc enim declarant, plus omnibus ex parte rei, non abſolute, ſed proportionaliter. plus enim erat illi viduæ quadrans, quàm reliquis offerentibus quicquid dabatur.

CAPVT XIII.

ET quum egrederetur de templo, ait illi unus ex diſcipulis eius: magiſter, aſpice quales lapides & quales ſtructuræ. Et reſpondens Ieſus, ait illi: vides has omnes. Superfluit omnes. *magnas ædificationes? nõ relinquetur lapis ſuper lapidem, qui non deſtruatur. Et quum ſederet in monte oliuarum contra templum, interrogabant eum ſeparatim Petrus & Iacobus & Ioannes & Andreas: dic nobis quando iſta fient.* pro, erunt, *& quod ſignum erit quando hæc omnia incipient conſummari.* pro, conſummanda ſunt. Duo petunt. Primùm, tempus deſtructionis templi. Secundò ſignum conſummationis mundi: vt clarè patet apud Matthæũ cap. vigeſimoquarto, *Et reſpondens Ieſus, cœpit dicere illis, uidete ne quis uos ſeducat. Multi enim uenient in nomine meo, dicentes quia ego ſum: & multos ſeducent.* Incipit reſpondere pri-

mo Ieſus ſecundæ quæſtioni: monendo diſcipulos priùs quo ad partem intellectiuam, ne ſeducantur à multis venturis profitendo ſe Chriſtos. *Quum audieritis autem bella & opiniones*.pro,rumores,*bellorum,ne timueritis*.pro,ne turbemini. Monet deinde quo ad partem affectiuam, ne turbentur timentes propinquam conſummationem mundi,quum audierint bella & rumores bellorum. *Oportet enim.* neceſſitate humanorum morum. *Hæc fieri:ſed nondum finis. Exurget enim gens contra gentem,& regnum ſuper*.pro, contra, *regnum & erunt terræmotus per loca & fames*. deeſt.& turbationes. Declarat hæc omnia, quæ communiter accidunt, non eſſe ſigna conſummationis mundi propinquæ: ne putaretur quòd hæc emergentia poſt primum Chriſti aduentum eſſent ſigna ſecundi aduentus. *initium*.pro,initia, *dolorum hæc.* Vniuerſa ſiquidem hæc non ſunt mala ipſa,quæ ventura ſunt in conſummatione ſeculi : ſed ſunt initia eorum. *Videte autem uoſmetipſos.* Neſcio quare vertendum cenſetur videte in cauete. Aſſerunt enim in Græco haberi videte:& tamen mutandum eſſe & dicendum,cauete autem vos vobiſipſis. Euangelicæ ſiquidem monitioni magis quadrat,videte autẽ voſmetipſos. nam vbi priùs monuerat ſpectandum tum ad ſeductores extrinſecos,tum ad bella extrinſeca,modò monet ſpectãdum ad propria corpora.hoc enim ſignificant, quæ ſubiunguntur, tradent enim vos in concilia &c.Et monet,vt ſicut aduertere debent ne ſeducantur, & ne putent ex terræmotibus & bellis propinquum eſſe finem mundi:ita aduertere debent ne propter flagella & paſſiones inferendas propriis corporibus,ſemetipſos perdant. *Tradent enim uos in concilia & in ſynagogas, uapulabitis: & ante præſides & reges ſtabitis*.pro,ſtatuemini,*propter me,in teſtimonium illis.* tum perhibendum à vobis de me, tum inexcuſabilis damnationis illorum principum perſeuerantium in infidelitate ſua,poſtquàm vos adierint. *Et in omnes gentes primum oportet prædicari euangelium.* Quarto loco ponitur diuturnitas temporis ante conſummationem mundi:explicando quòd oportet primũ prædicari euangelium in omnes gentes.Non dicit oportet audiri famam euangelij,ſed prædicari euangelium in omnibus nationibus mundi. Quod adhuc non apparet adimpletũ:dum quotidie inueniũtur gentes nouæ,quę nihil vnquàm audierunt de Chriſto. *Et quũ duxerint uos tradentes,nolite præcogitare*. pro,ne ante ſoliciti ſiue anxij ſitis,*quid loquamini*.deeſt.neque meditemini. Ita quòd prohibet tum anxietatem ſeu ſolicitudinẽ anteriorem, tum meditationem:

tionem:volẽs illos loqui quod tunc datum fuerit à ſpirituſancto. Et in hoc monſtrat ſe eſſe deum:promittẽs per ſpiritumſanctum daturum ſe totiens,quotiens quid loquantur. *sed quod*.pro,quicquid,*datum uobis fuerit in illa bora,id loquimini. Non enim uos eſtis loquentes,ſed ſpirituſſanctus. Tradet autem frater fratrem in mortem,& pater filium:& conſurgent filii in parentes,& morte afficient eos.* Dixerat tradent enim vos: declarat modò à quibus tradentur, ſcilicet patribus, fratribus,filiis. *Et eritis odio omnibus.* hominibus ſecundum hominem ſapientibus. *Propter nomen meum. Qui autem ſuſtinuerit*.pro,perſeuerauerit,*in finem,bic ſaluus erit.* Declarat fructum tantarum paſſionum fore ſalutem æternam,ſi tamen vſque in finem propriæ vitæ perſeuerauerint in fide & confeſſione nominis Ieſu: vt hinc intelligerent tum perſeuerantium fœlicitatem, tum non perſeuerantium miſeriam, quantumcunque priùs multa paſſi fuiſſent.nulla enim virtus ſine perſeuerantia coronatur. *Cum autem uideritis abominationem deſolationis*. Deeſt. quæ dicta eſt à Daniele propheta,*ſtantem ubi non debet*. pro, non oportet,*qui legit intelligat*. Trãſit ad primã quęſtionem de tẽpore deſtructionis templi. *Tunc qui in Iudæa ſunt,fugiant in montes: & qui ſuper tectum,non deſcendat in domum,nec introeat,ut tollat quid de domo ſua:& qui in agro erit,non reuertatur retro tollere ueſtimentum ſuum. Væ autem prægnantibus & nutrientibus*.pro, lactantibus, *in illis diebus. Orate uero,ut byeme non fiant*. pro,fiat. Deeſt.fuga veſtra. Vide hæc expoſita Matthæi vigeſimoquarto. *Erunt enim dies illi tribulationis tales, quales non fuerunt*. pro, talis qualis non fuit,*ab initio creaturæ,quam condidit deus uſque nunc:neque fient*. pro, neque fiet. Aduerte, quòd particula hæc non ſpectat ad deſtructionem Hieruſalem (vt diffuſè declarauimus Matth.24.) ſed ad præcedentia conſummationem mundi. Ita quòd ſermo Ieſu de conſummatione mundi interceptus eſt à Matthæo & Marco interponentibus ſigna ſpectantia ad deſtructionem templi. continuatur ſiquidem hæc particula poſt illa,qui autem perſeuerauerit in finem hic ſaluus erit,ſubiungendo,erunt enim dies illi. Et manifeſtatur ratio difficilis perſeuerantiæ ex tribulatione,quę nunquàm habuit parem. Et directe adiungitur hæc particula ad declarãdũ & proſequẽdũ verba illa,initia dolorũ hæc.explanatur enim terræmotus & bella,fames,& reliqua mala cõſueta,eſſe initia quędã dolorũ:quia erũt dies illi omnino inſolitę tribulatiõis. Nec prætereas notare noĩa talis qualis,nõ dixit tribulatiõis tãtę, quãta nõ fuit:ſed tribulatiõis talis qualis nõ fuit.maior enim tri-

bulatio fuit omni carni ſuper terram in diluuio vniuerſali. In quo autem conſiſtet hæc tribulatio, neſcio: niſi quòd mortifera erit. niſi enim eſſet mortifera, non dixiſſet, non fuiſſet ſalua omnis caro. *Et niſi breuiaſſet.* pro, decurtaſſet, *dominus dies, non fuiſſet ſalua omnis caro: ſed propter electos quos elegit, breuiauit.* pro, decurtauit, *dies.* Significat enim amputationem dierum, quo ad numerum. Vbi nota tribulationem hanc non eſſe inferendam ab hominibus, ſed à deo: quia non periclitaretur omnis caro, ſi eſſet ab hominibus. Rurſus quòd propter electos deus ſtatuit amputare dies illos, vt etiam bene ſit aliis propter electos. Vide hæc diffuſè expoſita Matthæi vigeſimoquarto. *Et tunc.* Tempus demonſtrat non arctatum ad dictam tribulationem, ſed comprehendit totum medium tempus à primo aduentu vſque ad ſecundum. Subiungit enim hanc particulam ad declarandum id, quod in principio huius ſermonis dixerat: videte ne quis vos ſeducat, multi enim venient in nomine meo. Explicauerat enim hoc ſolum, quòd multi venturi in nomine ſuo, & quòd multos ſeducent: modò autem complet ſermonem illum monendo à diuerſitate locorum (ecce hic, ecce illic) & à prophetis falſis. vbi inſinuatur etiam, quòd Pſeudochriſti habebunt pſeudoprophetas quaſi teſtes: & à ſignis & prodigiis ita efficacibus, vt ſeducant etiam electos ſi fieri poſſet. *Si quis uobis dixerit, ecce hic eſt chriſtus, ecce illic: ne credideritis. Exurgent enim Pſeudochriſti & pſeudoprophetæ: & dabunt ſigna & portenta, ad ſeducendos ſi fieri poteſt etiam electos. Vos ergo uidete: ecce prædixi uobis omnia.* Vide & hæc diffuſe declarata Matthæi vigeſimoquarto. *Sed in illis diebus poſt tribulationem illam ſol contenebrabitur, abſque eclypſi & nubibus, & luna non dabit ſplendorem ſuum.* Non dicit non habebit: quia ſimiliter abſque eclypſi & nubibus ſubtrahetur ſplendor eius. *Et ſtellæ cæli erunt decidentes.* à lucendo nobis aëre ſereno. *Et uirtutes quæ in cælis ſunt mouebuntur.* pro, quatientur. Significatur enim, quòd actiuæ poteſtates corporum cœleſtium ad influendum in inferiora, & mutandum illa, impedientur ab actionibus ſuis: & propterea metaphorice dicuntur concutiendæ. Latius ſcripſimus de his Matthæi vigeſimoquarto. *Et tunc uidebunt filium hominis uenientem in nubibus cum uirtute multa & gloria. Et tunc mittet angelos ſuos: & congregabit electos ſuos a quatuor uentis, a ſummo terræ uſque ad ſummum cæli.* Hæc omnia quoque declarata ſunt Matthæi vigeſimoquarto, exceptis illis verbis, à ſummo terræ: quoniam Matthæus ibi dicit à ſummis cœlorum vſque ad ſumma eorum.

Idem

Idem autem intelligo per alia verba ſignificatum à Marco: ita quòd intendit vtrunque hemiſphærium ſignificare per hæc verba. Et hemiſphærium quidem appellatum inferius, ſignificat à ſummo terrę. denominauit ſiquidem ipſum à terra: ſicut & denominauit ipſum inferius, cum tamen ſit ſuperius ſicut & alterum. Quia enim nobis videtur inferius, appellatur hemiſphærium inferius: & ſimiliter quia ex parte ſubiectæ nobis terræ apparet ſe tenere, denominatur ſummum terræ. hemiſphærium autem ſuperius appellat ſummum cœli. Apparet autem hunc eſſe ſenſum literalem: tum ex conſenſu ad Matthæum: tum quòd ſic & non aliter comprehenditur totum vniuerſum corporeum: includendo etiam infimas terræ partes, in quibus fortè multi electi erunt: & quæcunque abſtruſa, in quibus fortè corpora electorum erunt.

A ficu autem diſcite parabolam. pro, ſimilitudinem. *Quum iam ramus eius tener fuerit, & nata fuerint folia, cognoſcitis quia in proximo ſit æſtas. ſic & uos quum uideritis hæc fieri, ſcitote quod in proximo ſit in oſtiis.* pro, foribus. *Amen dico uobis, quoniam non tranſibit.* pro, præteribit, *generatio hæc, donec omnia iſta fiant: cælum & terra tranſibunt.* pro, præteribunt: *uerba autem mea non tranſibunt.* pro, præteribunt. Eſſent multa hîc dicenda: niſi fuiſſent hæc verba declarata Matthæi vigeſimoquarto. *De die autem illa, uel hora nemo ſcit.* Ne putares ex ſimilitudine gemmantis ficus ad æſtatem, certum ſignificari ſpatium temporis inter ſigna & diem aduentus Chriſti, ſubiungit incertitudinem illius diei. *Neque angeli in cælo.* Græcè habetur, qui ſunt in cœlo: vt clarè intelligas de angelis beatis. *Neque filius, niſi pater.* Intellige neque filius ſecundum humanam naturam naturali notitia. Solus enim deus nouit ex ſua naturali ſcientia tempora & momenta, quæ pater poſuit in ſua poteſtate. Et propterea ſubiũgit, niſi pater: ſignificans per patrem deum. *videte, uigilate & orate.* Colligit tria neceſſaria. videte, mentis oculis: videte, ſtudio. nihil enim prodeſt videre niſi adhibeatur ſtudium ad exequendum vel cauendum. Et orate, recurrendo ad deum, recognoſcentes vires proprias non ſufficere, recognoſcentes non ſufficere veſtrum videre veſtrúmq; vigilare. *Neſcitis enim quando tempus ſit.* Vera eſt hęc neſcientia tam de tempore vniuerſalis iudicij, quàm de tempore ſingularis ac proprij iudicij reſpectu ſingulorum. *ſicut homo qui peregre profectus.* Parabolã adiungit, *reliquit domum ſuam: & dedit ſeruis ſuis poteſtatem cuiuſque operis.* pro, & vnicuique opus ſuum. Significatur enim, quòd dedit ſeruis ſuis duo, ſcilicet poteſtatem & opus:

opus:diſtribuendo vnicuique ſuum opus , hoc eſt ſuum officium. *Et ianitori præcepit ut uigilet. vigilate ergo : neſcitis enim quando dominus domus ueniat : ſero an media nocte , an gallicantu, an mane. ne quum uenerit repente, inueniat uos dormientes. Quod.* pro, quæ, *autem uobis dico, omnibus dico, uigilate.* In hac parabola relata ad vniuerſale iudicium homo peregre profectus eſt Ieſus: qui in cœlum aſcendit,& carnem velut ad peregrina loca in cœlum tranſtulit, Domus eius eccleſia eſt,quam in hoc mundo reliquit.Serui eius, Chriſtiani ſunt , quibus dedit poteſtatem filios dei fieri . Opus eius quod diſtribuit vnicuique eſt, quod dedit quoſdam quidem Apoſtolos,quoſdam autem euangeliſtas,quoſdam paſtores,quoſdam doctores : & breuiter ſingulis ſui corporis membris ſua diſtribuit officia . Ianitor autem paſtor eſt eccleſiæ, cui præcipitur vt vigilet ſuper domum Chriſti. Vbi aduerte,quòd ſi ſoli ianitori præciperetur vt vigilet , non ſubiungeretur,vigilate ergo:& non concluderetur,omnibus dico vigilate. Vigilia itaque primùm prę cepta ſignificatur ianitori , cui pro ſe & pro aliis incumbit vigilare:& deinde ſingulis pro ſeipſis. Quatuor noctis partes, vniuerſas temporis differentias ſignificant : Et ſignificatur totum tempus nocturnum,propter tenebras ignorantiæ noſtrę ſimul & peccatorum.propter has enim opus eſt vigilantia. ¶Si referatur autem hæc parabola tota ad ſingulare iudicium vniuſcuiuſque,myſticus apparet ſenſus , ad ſingulos pertinere vigilantiam,quæ in ipſa concluditur parabola. Et proculdubio vniuſcuiuſque vigilantia ne inueniatur dormiens tempore , quo ad ſingulare iudicium in ſua morte oportebit conueniri,redundat in eſſe paratum tempore vniuerſalis iudicij:vt patet. Et propterea vigilia ſingulorum poteſt etiam intelligi ad literam diſtincta per quatuor differentias noctis,ad comprehendendum omnes differentias temporis, & ætatis cuiuſlibet hominis.

CAPVT XIIII.

E*Rat autem paſcha.* ſolennitas Iudæorum in memoriã exitus de Aegypto . *Et azima.* Pluralis eſt numeri. Significãtur enim panes azimi: quibus tantum veſci licebat ſeptem diebus Paſchæ. Et addidit Marcus azima,ad ſignificandum initium ſolennitatis Paſchalis. Paſcha enim vocabatur totum illud tempus ſeptem dierum.

Poſt biduum. hoc eſt,diem Mercurij & diem Iouis illo anno. Significat enim euangeliſta mane diei Mercurij,in quo congregatis

tis ſummis ſacerdotibus apud Caipham, conuentum fuit cum Iuda proditore. *Et quærebãt ſummi ſacerdotes & ſcribæ quomodo eum dolo tenerent & occiderent.* Non ſolùm conferebant de modo, ſed quærebant modum quo doloſe Ieſum cõprehenderent & occiderent. non enim audebant vim manifeſtam illi inferre palam. *Dicebant autem, non in die feſto.* pro, in feſtiuitate. Significatur enim reſpectus non ſolũ ad primum diem paſchæ feſtiuum, ſed ad ipſã feſtiuitatẽ paſchalẽ. *Ne forte tumultus fieret in populo.* pro, fiat populi. Timebant enim ne populus tumultuaretur contra ipſos, ſi vim publice in Chriſtũ intuliſſent. *Et quũ eſſet Bethaniæ in domo ſimonis leproſi, & recũberet, uenit mulier habens alabaſtrũ unguẽti nardi ſpicati.* p, piſtici. vel vt alij volũt piſticæ fœminini generis. Sed niſi textus Græc⁹ cõpellat, melius legitur neutri generis: quoniã quadrat vt referatur ad vnguentũ: & ſit ſenſus quod vnguentũ erat piſticũ (hoc eſt fidele) ac precioſum. Minus autẽ cõſonat quòd nard⁹ fuerit piſtica, hoc eſt fidelis. non enim adulterina timetur herba nardi, ſed timetur adulterium vnguentũ nardi. *Precioſi: & fracto alabaſtro.* hoc eſt aperta pyxide de alabaſtri. *Effudit ſuper caput eius.* Cõmemorat Marcus vnguentũ effuſum ſuper caput Ieſu in Bethania ſabbato præcedẽti, ad inſinuandã rationẽ qua mot⁹ fuit Iudas ad vendendũ Ieſum ſummis ſacerdotibus. propterea. n. hic hoc cõmemorat, vt denotet diẽ proditionis fuiſſe biduo ante paſcha, & cõtinuet hiſtoriã ſubiungẽdo aditum Iudę ad ſummos ſacerdotes congregatos deſcriptos quærere modum, quo doloſe comprehenderent Ieſum. *Erant autem quidem indigne ferentes intra ſemetipſos.* pro, apud ſeſe. Significatur enim quod non corde tantùm, ſed ore colloquebantur inter ſe. *Et dicentes, ut quid.* pro, ad quid, *perditio iſta unguenti facta eſt? poterat enim unguentum iſtud uenundari plus quam trecentis denariis, & dari pauperibus. Et fremebant in eam.* Non audebant fremere in Ieſum conſentientem, immo admittentem, quum tamen verba & Ieſum & mulierem carperent: vtpote concurrentes ad perditionem illius vnguenti precioſi. *Ieſus autem dixit. ſinite eam: quid illi moleſti eſtis? bonum opus operata eſt in me. Semper enim pauperes habebitis.* pro, habetis, *uobiſcũ: & quũ uolueritis, poteſtis illis benefacere: me autẽ nõ ſemper habebitis.* pro, habetis. *Quod habuit hæc fecit: præuenit ungere corpus meum in ſepulturã. Amen dico uobis: ubicunque prædicatum fuerit euangelium iſtud in uniuerſo mũdo, & quod fecit hæc, narrabitur in memoriam.* pro, monumentum, *eius.*
Vide hæc explanata Matth. 26. *Et Iudas ſcariotis.* pro, Iſcariotes. nomen

nomen enim creditur patrium. *vnus de duodecim, abiit ad ſummos ſacerdotes, ut proderet.* pro, traderet, *eum illis.* Reditur ad ordinem hiſtoriæ narrando aditum Iudæ ad ſummos ſacerdotes, proculdubio congregatos in atrio Caiphæ. *Qui audientes gauiſi ſunt: & promiſerunt ei pecuniam ſe daturos. Et quærebat quomodo eum opportune traderet. Et primo die azimorum.* Appellat Marcus diem Iouis, in quo poſt ſolis occaſum incipiebat ſolennitas paſchalis, primum diem azimorum. Quæ appellatio non fuiſſet vſquequaque vera, niſi adiunctum fuiſſet quando paſcha immolabant. hæc enim adiunctio explicat, quòd non loquitur de primo die azimorum abſolute more Hebraico: quoniam primus dierum azimorum abſolutè erat dies ſequens, incipiens tamen ab occaſu ſolis diei Iouis. ſed loquitur de primo die azimorum quo ad veſperam illius diei in qua paſcha immolabant. Et vſus eſt hoc modo loquendi, quia cœna, quę fit in prima noctis parte appellatur cœna illius diei qui finitus eſt: immolatio ſiquidem paſchæ erat cœna agni Paſchalis. *Quando Paſcha immolabant.* proculdubio Iudæi: contra quoſcunque dogmatizantes Ieſum pręueniſſe diem quo Iudæi immolabant Paſcha. *Dicunt ei diſcipuli.* Deeſt. ſui. *quo uis eamus, & paremus tibi comedere Paſcha? Et mittit duos ex diſcipulis ſuis: & dicit eis, Ite in ciuitatem: & occurret uobis homo lagenam aquæ baiulans.* Lagena vas eſt fictile commune aquæ & vino: ſed in propoſito erat aquæ. *Sequimini eum: & quocunque introierit, dicite domino domus, quia magiſter dicit. ubi eſt refectio mea.* pro, diuerſorium. & ſuperfluit mea. *ubi Paſcha cum diſcipulis meis manducē?* Aduerbium vbi, manifeſtat quòd non refectio, ſed locus quęrebatur. *Et ipſe uobis demonſtrabit cœnaculum grande ſtratum.* Deeſt, paratum. Significatur enim locus non nudus, ſed cum opportuna ſupellectili: ita quòd non deerat niſi parare cibos. *Et illic parate nobis. Et abierunt diſcipuli eius: & uenerunt in ciuitatem: & inuenerunt ſicut dixerat illis, & parauerunt Paſcha. Veſpere autem facto uenit cum duodecim, & diſcumbentibus eis & manducantibus, ait Ieſus: Amen dico uobis quia unus ex uobis tradet me, qui manducat mecū. At illi cœperunt contriſtari: & dicere ei ſingulatim, nūquid ego.* Deeſt. & alius nūquid ego? *Qui ait illis: unus ex duodecim.* Soli duodecim legūtur ibi interfuiſſe, & ideò non ad diſtinguēdū, ſed ad exaggerādū crimē ex beneficio electionis ad apoſtolatū repetit vnus de duodecim. *Qui intingit manū mecū in catino.* Superfluit manū. Prius dixerat ſermonē cōmunē omnibus duodecim: modò reſtringit ſermonē ad eos, cū quibus cōmunis erat ei catinus, quos rationabile eſt fuiſſe

quatuor

quatuor diſcipulos propinquiùs ſedẽtes: inter quos erat Iudas. *Et filius quidẽ hominis uadit ſicut ſcriptũ eſt de eo: uæ autem homini illi per quem filius hominis tradetur.* pro, traditur. *bonum erat ei ſi natus non fuiſſet homo ille. Et manducantibus illis accepit Ieſus panẽ & benedicẽs.* benedictione laudis, non cõſecrationis: vt in Matthæo eadem dictione vtente declarauimus & probauimus. *Fregit & dedit eis: & ait, ſumite.* Deeſt. comedite, *hoc eſt corpus meum. Et accepto calice gratias agens dedit eis. Et biberũt ex illo omnes: & ait illis, Hic eſt ſanguis meus noui teſtamenti, qui pro multis effundetur.* pro, effunditur. Iam enim venditus erat, & incepta erat paſſio eius. Et propterea dixit, effunditur. *Amen dico uobis, quod iam non bibam de hoc genimine uitis, uſque in diem illum quum illud bibam nouum in regno dei.* Vide expoſita Matthæi. 26. *Et hymno dicto.* pro, quum hymnum dixiſſent. Significatur enim quòd non ſolus Ieſus dixit hymnum. *Exierunt in montem oliuarum. Et ait eis Ieſus, omnes ſcandalizabimini in me in nocte iſta. Quia ſcriptum eſt percutiam paſtorem, & diſpergentur oues. Sed poſtquam reſurrexero, præcedam uos in Galilæam.* Vide Matt. 26. *Petrus autem ait illi, & ſi omnes ſcandalizati fuerint, ſed non ego. Et ait illi Ieſus, Amen dico tibi quia tu hodie in hac nocte prius quam bis gallus uocem dederit, ter me es negaturus.* Solus Marcus numerum vocis galli explicauit: quia ſolus refert prima Ieſu verba. alij autem euangeliſtæ poſterius dicta. Ita quod Ieſus priùs dixit Petro, antequam gallus cantet bis, negabis me ter. deinde Petro nimis ſibi arrogante conſtantiam, Ieſus peiora prænunciauit dicens, antequam gallus cantet negabis me ter. quod tres alij euangeliſtæ retulerunt tanquam vltimam concluſionem prædictam. *At ille amplius loquebatur.* pro, ex abundanti dicebat. *& ſi.* pro, immo ſi, *oportuerit me ſimul.* Superfluit ſimul. *cõmori tibi.* hoc eſt quod ex abundanti dicebat, immò ſi oportuerit me mori tecum. *Non te negabo. Similiter autem & omnes dicebant. Et ueniũt in prædium cui nomẽ Gethſemani: & ait diſcipulis ſuis, ſedete hic donec orem. Et aſſumit Petrum & Iacobum & Ioannem ſecum: & cœpit pauere & tædere,* pro, cœpit expaueſcere & grauiter angi. Cruciatus propaſſionis hic incipit à duabus paſſionibus: timoris ſcilicet & triſtitiæ tam vehementis, vt animus angeretur. Collegit ſiquidẽ Ieſus coram interno ſuo aſpectu (tum intellectus vt rationis inferioris officium exercet: hoc eſt, vt conſiderantis res has inferiores: tum cogitatiuæ & phantaſiæ) pœnas quas paſſurus erat. Et propterea cauſabatur expaueſcentia quædam talium tantorúmque imminentium malorum: & triſtitia anguſtans animum

tanquam

tanquã impotẽtem euadere.nulla enim(vt dictum eſt apud Matthæum)redundabat conſolatio ex ratione ſuperiori. Et ſimiliter nulla iſtarum paſſionum perturbabat rationem.non reddebatur ſiquidem Ieſus attonitus ex his: quoniam vnicuique virium eius permittebatur exequi ſuum officium. *Et ait illis, Triſtis eſt anima mea uſque ad mortem:ſuſtinete.*pro,manete,*hic & uigilate. Et quum proceſſiſſet paululum, procidit ſuper terram:& orabat,ut ſi fieri poſſet tranſiret ab eo hora.* Paſſionem & mortem à tempore ſignificauit.tranſitu enim horæ vitatio paſſionis ſignificatur. *Et dixit. Abba pater.* Abba Syra dictio dicitur:& idem ſignificat quòd pater. Duplicatio enim magnitudinem affectus & fiduciæ filialis ſignificat in Ieſu orante. *Omnia tibi poſſibilia ſunt: transfer calicẽ hunc a me:ſed nõ quod ego,uolo ſed quod tu. Et uenit,& inuenit eos dormientes. Et ait Petro,Simõ dormis?non potuiſtis una hora uigilare? vigilate & orate,ut non intretis in tentationem. Spiritus quidem promptus eſt,caro autem infirma. Et iterum abiens,orauit, eundem ſermonem dicens. Et reuerſus, denuo inuenit eos dormientes.* Denuo, in textu Græco refertur ad inuenit,& non ad reuerſus.Significatur enim quòd iterum inuenit eos dormientes. *Erant enim oculi eorum grauati:& ignorabant quid reſponderent ei. Et uenit tertio: & ait illis, dormite iam & requieſcite. Sufficit.* Apparet hinc paululum indulſiſſe ſomni,poſtquàm tertiò venit:& poſt indultum ſomnum excitaſſe eos dicendo,ſufficit quia hora eſt traditionis meæ.Circa orationem Chriſti vide expoſita Matthæi.26. *Venit hora: ecce filiꝰ hominis tradetur.*pro,traditur,*in manus peccatorum: ſurgite eamus,ecce qui me tradet prope eſt. Et adhuc.* Deeſt continuo, poſt copulam. Ita quòd legendum eſt. *Et continuo adhuc eo loquente uenit Iudas Scariot.* Superfluit Scariot. *Vnus de duodecim,& cũ eo turba multa cum gladiis & lignis miſſi.* Superfluit miſſi. *A ſummis ſacerdotibus & ſcribis & ſenioribus. Dederat autem traditor eis ſignum,dicens,Quemcumque oſculatus fuero, ipſe eſt: tenete eum & ducite caute.*pro,abducite tutò. *Et quum ueniſſet,ſtatim accedens ad eum,ait.*Deeſt.illi.*Aue Rabbi Rabbi.* Duplicatur Rabbi Rabbi,in ſignum maioris reuerentiæ & affectus: vt præfecta eſſet ſimulatio. *Et oſculatus eſt eum. At illi manus iniecerunt in Ieſum:& tenuerunt eum. Vnus autem quidam de circumſtantibus.*pro,aſtantibus,*educens gladium,percuſſit ſeruum ſummi ſacerdotis: & amputauit illi auriculam. Et reſpondens Ieſus, ait illis.* Reſponſio refertur ad tacitas à Marco voces Iudæorum,dicentium ſe quærere Ieſum Nazarenum:tunc enim Ieſus dixit illis quæ ſubiunguntur. *Tanquam*

ad

ad latronem exiſtis cum gladiis & lignis comprehendere me: quotidie eram apud uos in templo docens, & non me tenuiſtis. ſed ut impleantur ſcripturæ. Truncata oratio eſt. ſubaudiendum eſt, ſic fit. *Tunc diſcipuli eius.* Superfluit diſcipuli eius, & deeſt coniunctio &. Ita quòd legendum eſt. *Tunc & relinquentes eum, omnes fugerunt. Adoleſcens.* pro, adoleſcétulus. Vnde apparet ꝙ iſte non fuit Apoſtol⁹. null⁹ enim apoſtol⁹ erat adoleſcétulus: quũ qui creditur minoris fuiſſe ętatis inter oés, cõuincatur ex tp̄e mortis ei⁹ collato cũ tépore mortis Chriſti trãſiſſe annũ ætatis propriæ trigeſimũ, vt in quodã iétaculo deduximus. Vereſimile auté eſt adoleſcẽtulũ hunc fuiſſe forte filiũ Hortulani: qui exurgens ex lecto, linteamine ſuper nudũ coopertus (ad videndũ forte quidnã eſſet auditus ſtrepitus cohortis & miniſtrorũ) tanquã nõ diſcipulus nihil ſibi timés, ſequebatur Ieſum. *Autem quidam ſequebetur eum, amictus. ſyndone ſuper nudum: & tenuerunt eum.* Deeſt. adoleſcentuli. Significatur enim quòd adoleſcentuli miniſtri diaboli, adoleſcentulum tenuerunt ſequentem Ieſum. Erant enim cum cohorte illa & miniſtris etiam adoleſcentuli, vt moris eſt ad ſeruitia, ad deferendas laternas, faces &c. vt ſic etiam Ieſus à cuiuſque ætatis hominibus pateretur. *At ille relicta ſyndone, nudus profugit ab eis. Et adduxerunt Ieſum ad ſummum ſacerdotem, & conuenerunt.* pro, conueniunt. & deeſt. ad eum. Scilicet ſummum ſacerdotem. *Omnes.* Deeſt. ſummi, *ſacerdotes.* Deſcribuntur enim conuenire ad ſummum ſacerdotem omnes ſummos ſacerdotes & Scribas & ſeniores. Vnde apparet quod licet vnus fuerit apud Iudæos, qui exerceret officium ſummi ſacerdotis anno illo, plures tamen erant ſummi ſacerdotes, ſuis annis ſucceſſiue ſummi ſacerdotis officio fungentes, qui hic appellantur ſummi ſacerdotes, quorum tamen præcipui diuitiis & authoritate erant Annas & Caiphas: & propterea ſpecialiter appellantur ipſi à Luca principes ſacerdotum.

¶ Et bene aduerte quòd ad Caipham conuenerunt omnes ſummi ſacerdotes: vt intelligas & ſummos ſacerdotes fuiſſe corã Pilato contra Ieſum, & ſummos ſacerdotes alios tunc quoq; fuiſſe in tẽplo, corã quibus Iudas dixit peccaui &c. vt in Matthęo dixim⁹ & nõ ex ꝓprio cõméto, ſed ex authoritate hui⁹ Euãgeliſtæ ꝓficiſci tot ſummos ſacerdotes. *Et ſcribæ & ſeniores. Petrus aũt a lõge ſecut⁹ eſt eũ uſq; intro in atriũ ſũmi ſacerdotis: & ſedebat cũ miniſtris ad ignẽ.* Supperfluit ad ignẽ, *& calefaciebat ſe.* pro, & calefiebat ad lucẽ. hoc eſt ad flammã ignis lucentem, ad differentiam carbonum ignitorum.

ignitorum. *ſummi uero ſacerdotes & omne concilium quærebant aduerſus Ieſum teſtimonium, ut eum morti traderent.* Quia non poterant Ieſum damnare ad mortem cum executione, reſeruato iudicio mortis Romanis, ideo quærebant teſtimonia, quibus poſſent apud præſidem obtinere mortem Ieſu. *Nec inueniebant. Multi autem.* pro enim, *falſum teſtimonium dicebant aduerſus eum: & conuenientia.* pro, ęqua ſeu æqualia. *teſtimonia non erant.* Significantur teſtimonia prolata non eſſe æqualia ad mortē obtinendā à præſide: hoc eſt non eſſe apud præſidem iuſta ad damnationem mortis cauſandam. offenſiones enim legis Iudæorum, de quibus ferebātur teſtimonia, non erant cauſæ apud pręſidem ęquales pœnæ mortis. *Et quidam ſurgentes, falſum teſtimonium ferebant aduerſus eum, dicentes: quoniam nos audiuimus eum dicentem, Ego diſſoluam templum hoc manufactum, & poſt.* pro, per, *triduum aliud non manufactum ædificabo.* Multa ſunt in hoc teſtimonio reddentia ipſum falſum. Tum ego diſſoluam, dixerat enim Chriſtus, ſoluite: tum manufactum, quod nunquam dixerat Chriſtus: tum aliud quod ſimiliter non dixerat, tum ædificabo: Chriſtus enim dixerat, illud excitabo. *Et non erat.* pro, & ne ſic quidem erat, *conueniens teſtimonium illorum. Et exurgens ſummus ſacerdos in medium, interrogauit Ieſum, dicens, Non reſpondes quicquam ad ea quæ tibi obiiciuntur ab his.* pro, quid iſti aduerſum te teſtificantur? Ita quod ſunt duæ orationes: altera, non reſpondes quicquam? altera, quid (ſeu cur) iſti aduerſum te teſtificantur? *Ille autem tacebat: & nihil reſpondit. Rurſum ſummus ſacerdos interrogabat eum: & dixit ei, Tu es Chriſtus filius dei benedicti? Ieſus autem dixit illi, Ego ſum.* Clare confeſſus eſt Ieſus ſe eſſe Meſiam. *Et uidebitis filium hominis ſedentem a dextris uirtutis dei.* Superfluit dei. Significatur enim, quòd videbunt ipſum ſedentē, hoc eſt regnantem, à dextris, hoc eſt in optimis bonis, virtutis, hoc eſt poteſtatis, non huius aut illius ſed abſolutę: vt intelligamꝰ regnaturum ipſum in optimis bonis cuiuſcunque poteſtatis: hoc eſt ad quæcunque poteſtas ſe extendit. Prædicit enim ſe futurum regem vniuerſi, & venturum iudicem vniuerſalem in nubibus cœli, vt non deſpiciant modò humilem: vt ſic intelligant ſcripta de Meſia, in eo verificari ſecundum diuerſos aduentus. *Et uenientem cum nubibus cœli. ſummus autem ſacerdos ſcindens ueſtimenta ſua.* In ſignum deteſtationis blaſphemiæ conſueuerāt aperire veſtimenta ſupra pectus. hoc enim appellatur ſcindere veſtimentum, etiam ſi nulla ſciſſio proprie interueniſſet. *Ait, Quid adhuc deſideramus teſtes.* pro, opus

habemus

habemus teſtib⁹. ecce nos omnes ſumus locupletiſſimi teſtes. *Audiſtis blaſphemiam, quid nobis uidetur? Qui omnes condemnauerunt eum eſſe reum mortis. Et cœperunt quidam conſpuere eum, & uelare faciem eius, & colaphis eum cædere: & dicere ei, propbetiza. Et miniſtri eum, alapis cædebant. Et quum eſſet Petrus in atrio deorſum.* Hinc apparet Ieſum fuiſſe non ſolùm in aula interiori, ſed etiam ſuperiori. niſi enim Ieſus fuiſſet ſuperius, non deſcripſiſſet Marcus Petrum deorſum. *Venit una ex ancillis ſummi ſacerdotis: & quum uidiſſet Petrum calefacientem ſe, aſpiciens illum ait, Et tu cum Ieſu Nazareno eras. At ille negauit, dicens, Neque ſcio neque noui.* Permutatæ ſunt particulæ. Legendum eſt, *Neque noui*, prius; *neque ſcio*. nunc. *quid dicas. Et exiit foras ante atrium.* pro, in veſtibulum: *& gallus cãtauit.* non tamen mutauit Petrum. *Rurſus autem quum uidiſſet illum ancilla, cœpit dicere circumſtantibus, quia hic ex illis eſt. At ille iterum negauit. Et poſt puſillum rurſus qui aſtabant, dicebant Petro, Vere ex illis es: nam & Galilæus es.* deeſt. & loquela tua aſſimilatur. ſupple Galileę locutioni. *Ille autem cœpit anathematizare.* pro deteſtari. Deteſtatio iſta execrationem ſeu imprecationem eo modo, quo ſolemus imprecationes malorũ in iuramẽtum aſſumere, ſignificat. Significatur enim, quòd Petrus non ſimplici iuramento iurauit, ſed appoſitis huiuſmodi imprecationibus. *Et iurare quia neſcio.* pro, non noui, *hominem iſtum quem dicitis. Et ſtatim gallus iterum cãtauit. Et recordatus eſt Petrus uerbi, quod dixerat ei Ieſus: prius quam gallus cantet bis, ter me negabis. & cœpit flere.* pro, & prorupit in fletum. Cerne diuinæ gratiæ repentinum impetum prorumpẽtem in fletum. De his Petri negationibus dicetur tandem ſuper Ioannem, qui vltimò ſcripſit. Circa reliqua verò ſupradicta vide expoſita Matthæi vigeſimoſexto.

CAPVT XV.

ET confeſtim mane conſilium facientes ſummi ſacerdotes cum ſenioribus & ſcribis & uniuerſo concilio. Deſcripſerat Marcus Ieſum damnatum à ſacerdotibus & ſenioribus (reus eſt mortis) ſubiectum fuiſſe nocte illa ſputis, colaphis & illuſionibus: & tacito regreſſu Scribarum & ſeniorum ad propria, deſcribit modò alterum conſiliũ celebratum mane confeſtim: vt excluſa omni negligentia & pigritia feſtinos intelligamus cõcurriſſe ad conſiliũ prima diei hora. Neceſſitas autẽ huius cõſilij declarata eſt Matth. 27. *Vincientes Ieſum.* Prius ligatus fuerat à miniſtris, quum comprehenſus fuit in horto: ſed hinc habetur, quòd in domo ſummi ſacerdotis

B ſolutus

ſolutus fuerat.& propterea nunc iterũ ligauerunt eum:vt publice duceretur vinctus ad præſidem, in ſignũ quòd erat damnatus ad mortẽ. *Duxerunt.* nõ miſerunt:quia ſacerdotes, Scribæ & ſeniores ibant ſimul, tãquàm authorizantes factum, ne plebei auderẽt attẽtare aliquid pro libertate Ieſu.Et ad hoc etiã elegerunt primã diei horam:in qua populus adhuc non eſt congregatus. *Et tradiderunt Pilato.* habenti poteſtatem inferendi mortẽ. *Et interrogauit eum Pilatus, Tu es rex Iudæorum?* Hinc apparet quòd ſacerdotes & reliqui tradiderunt Pilato Ieſum tanquàm reum læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi titulum regiũ. *At ille reſpondens, ait illi, Tu dicis. Et accuſabant eum ſummi ſacerdotes in multis.* Tacet Marcus multa geſta, quæ alij explicant euangeliſtæ. *Pilatus autem rurſus interrogauit eum, dicens, Non reſpondes quicquam? uide in quantis te accuſant.* pro,quanta aduerſum te teſtificantur. *Ieſus autem amplius nihil reſpondit:ita ut miraretur Pilatus. Per diem autem feſtum ſolebat dimittere illis unum ex uinctis quemcunque petiſſent. Erat autem qui dicebatur Barrabas, qui cum ſeditioſis erat uinctus, qui in ſeditione fecerat* pro,fecerant, *homicidium.* Significatur enim quòd ſeditioſi fecerant homicidium. *Et quum aſcendiſſet.* pro,acclamaſſet, *turba, cœpit rogare.* pro,petere. Et eſt locutio incompleta.ſubaudiendum eſt, enim,vt faceret.& tunc ſubiungendum, *ſicut ſemper faciebat illis.* Eſt enim ſenſus,ꝙ turba incœpit petere à Pilato vt ſeruaret conſuetudinem donandi ſibi vnum vinctum quẽ maluiſſent. *Pilatus autem reſpondit eis, & dixit, Vultis dimittam uobis regem Iudæorum? Sciebat enim quod per inuidiam tradidiſſent eum ſummi ſacerdotes. Pontifices autem concitauerunt turbam ut magis.* pro,potius, *Barrabam dimitteret eis. Pilatus autem iterum reſpondens, ait illis, Quid ergo uultis faciam regi Iudæorum.* pro,quem dicitis regem Iudæorum? Et ſubaudiendum eſt pronomen,ei, vt congrua ſit conſtructio. *At illi iterum clamauerunt, crucifige eum. Pilatus uero dicebat illis, Quid enim mali fecit?* Pilatus Ethnicus horrens crucifigere hominem ſine culpa,quærit maleficium,ſciens nullum eſſe:vt vel ſic retrahat Iudæos à tãto ſcelere. *At illi magis clamabant, crucifige eum. Pilatus autem uolens populo ſatiſfacere, dimiſit illis Barrabã: & tradidit Ieſum flagellis cæſum, ut crucifigeretur. Milites autem duxerunt eum in atriũ prætorii.* pro,quod eſt prætorium. Ipſum enim atrium ſignificatur eſſe prætorium : hoc eſt locum vbi cognoſcebantur cauſæ, & ferebantur ſententiæ in domo Pilati. *Et conuocant totam cohortem: & induunt eum purpura, & imponunt.* pro, circumponunt, *ei plectentes ſpineam coronam: & cœperunt ſalutare eum, aue rex Iudæorum.*

dæorum. Et percutiebant caput eius arundine, & conſpuebant eum: & ponentes genua adorabant eum. Et poſtquam illuſerunt ei, exuerunt illum purpura, & induerunt eum ueſtimentis ſuis: & educunt illum ut crucifigerent eum. Et angariauerunt prætereuntem quendam Simonem Cyreneum de uilla, patrem Alexandri &. Superfluit &. *Rufi, ut tolleret crucem eius.* Ratio coactionis huius Simonis & illuſionis Ieſu, dicta eſt Matthæi vigeſimoſeptimo. *Et perducunt illum in Golgotha locum: quod eſt interpretatum caluariæ locus. Et dabant ei bibere myrrhatum uinum.* Clarè Marcus explicat fuiſſe vinum: quod apud Matthæum dubium eſt. Et ibi mixtum felle, à Marco autem myrrhatum dicitur: vt vel vtranque mixtionem fuiſſe, vel tantummodò myrrhatum: ſed ratione amaritudinis à Matthæo appellatum mixtum cum felle intelligamus: vt omnis crudelitas in Ieſum exerceretur. *Et non accepit.* Vt etiam ſic impleretur quod dixerat, ſe non bibiturum vinum donec reſurgeret à mortuis. *Et crucifigentes eum.* pro, & quum crucifixiſſent eum, *diuiſerunt.* pro, diuidunt, *ueſtimenta eius: mittentes ſortem ſuper eis, quis quid tolleret. Erat autem hora tertia & crucifixerunt eum.* Credimus errore ſcriptorum mutatum ſextam in tertiam propter characterum ſimilitudinem deſignantium trinarium & ſenarium. Conſtat enim ex euangelio Ioannis Ieſum crucifixum hora ſexta. *Et erat titulus cauſæ eius inſcriptus.* Non fuit hoc ſpeciale in Chriſto: ſed laudabilis mos erat. vt cauſa cuiuſque crucifixi apponeretur ſuper crucem eius. *Rex iudæorum.* Hinc clarè apparet mundo Pilatum damnaſſe Ieſum tanquàm reum læſæ maieſtatis, quia regem ſe Iudęorum (hoc eſt meſiam) profeſſus eſt. *Et cum eo crucifigunt duos latrones: unum a dextris, & alium a ſiniſtris eius. Et impleta eſt ſcriptura, quæ dicit.* Eſaiæ quinquageſimotertio. *& cum iniquis reputatus eſt. Et prætereuntes blaſphemabant eum, mouentes capita ſua, & dicentes, Vah qui deſtruis templum dei, & in tribus diebus reædificas: ſaluum fac teipſum, deſcendens de cruce. ſimiliter & ſummi ſacerdotes illudentes, ad alterutrum cum ſcribis dicebant, Alios ſaluos fecit, ſeipſum non poteſt ſaluum facere. Chriſtus rex Iſrael deſcendat nunc de cruce, ut uideamus & credamus. Et qui cum eo crucifixi erant, cōuitiabantur ei. Et facta hora ſexta, tenebræ factæ ſunt.* Quando crucifixerunt eū, incipiebat hora ſexta: cōpleta autem ſexta hora factæ ſunt tenebræ. Per. pro, ſuper, *totam terram uſque in horam nonam. Et hora nona exclamauit Ieſus uoce magna, dicens, Elohi elohi.* Si textus tam apud Græcos quàm Lati-

nos non eſt corruptus, Marcus vſus dicitur dictione Chaldæa, e-lohi: hoc eſt, deus meus, ab eloha, quod eſt deus. Matthæus autem dictione Hebræa eli: ab el, quod eſt deus. *Lamah bazabthani: quod eſt interpretatum Deus meus, deus meus, ut quid.* pro, ad quid, *me dereliquiſti?* Vox iſta querula, vox eſt Ieſu veri hominis ſecundum partem inferiorem (hoc eſt corpus, & animum prout ad creatas res refertur) valde patientis, vſqueadeò quòd nihil conſolationis interius recipiebat ex parte ſuperiori. ita quòd derelictus erat nō ſolùm exterius, in vituperiis, in ignominiis, in afflictionibus clauorum & reliquis, ſed etiam intus. Et ad hoc declarādum vocem hāc querulam magno clamore expreſſit: ne putaremus animum eius tanquàm ſtoicū quodammodò non ſentire aut non ponderare ea, quæ patiebatur, vel interna conſolatione refici ſecundum gratiam, quæ poſtea apparuit in Apoſtolis & martyrib'. Et dicit ad quid, nō quòd Ieſus ignoraret ad quid: ſed quia nec ſenſus, nec rationis inferioris erat noſſe ad quid ſecundum diuinæ ſapientię ordinem derelictio hæc ordinabatur. *Et quidam de circumſtantibus.* pro, aſtantibus, *audientes dicebant, Ecce Heliam uocat.* Et ſignificantur Gentiles linguę Hebrææ ignari, putātes vocari Heliam.

Currens autem unus & implens ſpongiam aceto, circumponenſque calamo, potum dabat ei: dicens, Sinite uideamus ſi ueniat Helias ad deponendum eum. Ieſus autem emiſſa uoce magna expirauit. Et uelum tēpli ſciſſum eſt in duo, a ſummo uſque deorſum. Videns autem centurio, qui ex aduerſo ſtabat, quia ſic clamans. pro, quum ſic clamaſſet, *expiraſſet.* Intellexit Cēturio miraculoſam expirationē, ex eo quòd iūcta fuit clamoſę voci ipſius Ieſu. *Ait, vere hic homo filius dei erat.* Hinc apparet non ignoraſſe Gentiles milites Pilati, quæ dicebātur de Ieſu: ſcilicet ꝙ erat Meſias, qui cognominabatur à Iudæis filius dei. Vnde & Caiphas etiā adiurauit Ieſum, ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti. Et Nathanael primò veniens ad Ieſum, dixerat, tu es filius dei. Singularem enim quandam excellentiā Meſiæ per hoc intelligebant, non penetrantes adhuc ſcripturā, ꝙ Meſias erat naturalis filius dei. *Erant autem & mulieres de longe aſpiciētes: inter quas erat Maria Magdalene & Maria Iacobi minoris.* pro, parui. Fortè cognomē erat Iacobi: ita quòd vocabatur Iacobus paruus, & dicitur ad differentiā Iacobi filij Zebedæi. *Et Ioſeph.* Pro, Ioſe, *mater, & Salome.* nomen eſt mulieris vxoris Zebedęi.

Et quum eſſet. deeſt relatiuum, quæ, pluralis numeri. Ita quòd legendum eſt. *Quæ & quum eſſet in Galilæa ſequebantur eum, & miniſtrabant ei: & aliæ multæ, quæ ſimul cum eo aſcenderant Hieroſolymam.*

nam. Ita quòd deſcribuntur mulieres iſtæ ab officio ſequelæ, etiam quum Ieſus diſcurreret prædicando per Galilæam. *Et quũ iam ſero eſſet factum.* pro, & quum iam ſerum fieret, *quia erat paraſceue, quæ eſt ante ſabbatum, uenit Ioſeph ab Arimathia nobilis decurio.* pro, honeſtus Conſul. ſeu ſenator. Deſcribitur tum à moribus, honeſtus: tum à gradu ſeu officio, Conſul ſeu Senator. Qualis eſſet magiſtratus Conſulis aut Senatoris tunc temporis ibidem, nõ eſt perſpicuum. nomen ſiquidem ipſum ſonat magiſtratum. *Qui & ipſe erat expectans regnum dei. Et audacter.* pro, & ſumpta audacia. Timuerat enim quandiu Ieſus captus, & ſub Pilati iudicio ac in cruce viuus fuit, loqui pro Ieſu: ſed cognita morte eius, ſumpſit audaciam ad officium ſepulturæ: putans hoc pietatis officium erga mortuum non ſibi imputandum à pontificibus, ſacerdotibus, &c. *Introiuit ad Pilatum, & petiit corpus Ieſu. Pilatus autem mirabatur ſi iam obiſſet.* Ad certificandum Ieſu mortem vtilis fuit admiratio Pilati. *Et accerſito centurione interrogauit eum ſi iam.* pro, dudum, *mortuus eſſet. Et quum cognouiſſet a centurione, donauit corpus Ioſeph.* Et per hoc occaſiones abſtulit perſecutoribus Ieſu, ignominioſe tractandi corpus eius mortuum. *Ioſeph autem mercatus ſyndonem.* vt nouis linteaminibus ac ſudariis inuolueret corpus Ieſu. Vide Matthæi vigeſimoſeptimo reliqua expoſita. *Et deponens eum, inuoluit ſyndone: & poſuit eum in monumento, quod erat exciſum de petra: & aduoluit lapidem ad oſtium monumenti. Maria autem Magdalene, & Maria Ioſeph,* pro. Ioſe, *aſpiciebant vbi poneretur.*

CAPVT XVI.

E*T quum tranſiſſet ſabbatum.* hoc eſt, poſt occaſum ſolis ſabbati. *Maria Magdalene & Maria Iacobi & ſalome emerunt aromata.* Tres iſtæ mulieres poſt ſolis occaſum ſabbati emerunt aromata, quia durante ſabbato illicitum erat emere. Et hinc apparet, quòd mulieres iſtæ quanuis viderint locum monumenti, in quo Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris ponebant corpus Ieſu, non tamen viderunt, quòd vnxerint corpus Ieſu aromatibus: quia ſi vidiſſent hoc, non poſtea ſolicitæ fuiſſent, vt emerent aromata ad vngendum corpus Ieſu. verecundia ſiquidem muliebri & optimo more aſſuetæ, procul eſſe à conſortio virorum non auſæ ſunt appropinquare ad videndum quid facerent circa corpus Ieſu, Ioſeph & Nicodemus cum ſuis miniſtris. & tanto minus potuerunt hoc videre, quanto vnctio facta forte fuit intus in monumento, quod erat velut quædam domuncula, intra quam erat ſepulchrum.

vt venientes. non tunc,ſed ſequenti mane. *Vngerent Ieſum: Et valde mane vna ſabbatorum.* hoc eſt die illa,quæ relata ad dies qui ſemper ſunt ſabbata,appellatur vna.vt enim diffuſius declarauimus Matthæi vltimo, deſcribitur certus dies qui nunc vocatur dies dominicus. *Veniunt ad monumentum orto iam ſole.* Auroræ hora deſcribitur ab orto ſole : quia reuera incipit oriri nobis ſol per ſplendorem auroræ. *Et dicebant adinuicem, Quis reuoluet nobis lapidem ab oſtio monumenti?* Hinc habetur latuiſſe mulieres iſtas quòd monumentum ſigillatum fuiſſet, & quòd cuſtodes fuiſſent appoſiti. Si enim hæc ſciuiſſent, non dixiſſent adinuicem. Quis reuoluet nobis lapidem, ſolius fœmineæ imbecillitatis rationem habentes : immo nec cogitaſſent venire ad monumentum. ¶Hinc quoque haberetur quòd ante illam horam auroræ, nulla earum venerat ad monumentum. Si enim veſpere præcedenti aut nocte ad monumentum prius veniſſent, ſciuiſſent mane quòd erant ibi cuſtodes, quòd ſepulcrum erat ſigillatum : & non rediſſent. *Et reſpicientes viderunt.* pro, vident, *reuolutum lapidem.* proculdubio ab angelo. *Erat enim magnus valde. Et introeuntes.* ad mandatum angeli, quem Marcus tacet. *In monumentum, viderunt iuuenem.* pro, adoleſcentulum, *ſedentem in dextris,* Iſte angelus aut non eſt ille, qui apud Matthæum ſedebat ſuper reuolutũ lapidem : aut ſi eſt illemet, poſtquàm euanuit ab oculis mulierum (cedens eis vt introirent libere in monumentum) iterum apparuit eis intus in monumento ſedens à dextris ſepulcri : hoc eſt in illa parte verſus quam dextra pars corporis Ieſu iacuerat, vel in dextris ipſarum mulierum. *cooopertum.* pro, amictum. Deſcribitur enim indutus. *stola candida.* veſte longa vſque ad pedes.

Et obſtupuerunt. Tum ob angeli præſentiam. tum ob abſentiam corporis Ieſu.tum ex perſeuerante timore qui priùs eas inuaſerat. *Qui dixit illis, Nolite expaueſcere. Ieſum quæritis Nazarenum crucifixum : ſurrexit non eſt hic : ecce locus vbi poſuerunt eum.* Eadem dicit quæ dixerat angelus ſedens ſuper reuolutum lapidem: vt duplicato teſtimonio & reſipiſcant à timore, & credant Ieſum ſurrexiſſe. *Sedite, dicite diſcipulis eius & Petro.* Negauerat Petr' Ieſum.& propterea angelus neminem nominat niſi Petrũ: tum vt magnam dei erga peccatores gratiam commẽdet: tum vt Petrus audita ex ore mulierum angelica voce animæquior fiat.

*Quia præcedet vos in Galilæam.ibi eum videbitis ſicut dixit vobis. At illæ exeuntes fugerunt de monumento.inuaſerat.*pro,habebat,enim.

Significan-

Significatur perſeuerantia tremoris & ſtuporis. *Eas tremor & pauor*.pro,ſtupor. *Et nemini quicquam dixerunt.timebant enim*. Silentes deſcribuntur rediſſe domum, nulli in via audentes dicere quod viderant aut audierant. *surgens autem Ieſus*. Aduerte hìc prudens lector Hieronymum habere dubium hoc capitulum. In epiſtola ſiquidem ad Hedibiam ſuper duodecim quæſtionibus, ſoluendo quæſtionem tertiam recitatis his verbis (ſurgens autem Ieſus prima ſabbati,apparuit Mariæ Magdalenæ, &c.)ſubiungit hęc verba, Aut enim non recipimus Marci teſtimonium,quod in raris fertur euangeliis: omnibus Græcis libris pene hoc capitulum in fine non habentibus. præſertim cum diuerſa atque contraria euangeliſtis cæteris narrare videatur. Hæc ille. ¶ Rurſus in ſecundo dialogo contra Pelagianos ait idem Hieronymus: In quibuſdam exemplaribus, & maxime in Græcis codicibus iuxta Marcum in fine eius euangelij ſcribitur, Poſteà quum accubuiſſent vndecim,apparuit eis Ieſus: & exprobrauit incredulitatem & duritiam cordis eorum, quia iis qui viderant ipſum reſurgenté non crediderunt. Et illi ſatiſfaciebant,dicétes, Seculum iſtud iniquitatis & incredulitatis ſubſtantia eſt:quę non ſinit per immundos ſpiritusveram dei apprehendi virtutem:idcirco iam nunc reuela iuſtitiam tuam. Hæc ibi. ¶ Quæ ideò attulerim,vt intelligamus quàm varie habeatur capitulum hoc. Et reuera nonnulla ſunt in hoc capitulo,quæ in nullo alio euangeliſta habentur: nihil tamen ego video contrarium manifeſtè aliis euangeliſtis. Nec quiſquam mentis compos aſſerere, aut credere poteſt,hoc vltimum quod habetur apud Marcum capitulum totum adiectitium eſſe, niſi aliud quo caremus perditum fuerit: quia ſequeretur euangelium Marci terminari in ſepultura Chriſti, ita quòd nihil penitus de reſurrectione Ieſu Marcus ſcripſerit. Quod non ſolùm ſtultum,ſed perfidum eſt cogitare: nam tota fides euangelij ex reſurrectione Chriſti pendet: dicente Paulo, Si Chriſtus non reſurrexit,inanis eſt fides noſtra,inanis eſt prædicatio noſtra. Crediderim ego ſuſpectum apud multos Græcos habitum hoc capitulum propter admixtionem à neſcio quibus illorum verborum, quæ Hieronymus retulit in dialogo:& etiam propter promiſſionem ſubiunctã. Signa autem eos qui crediderint hęc ſequentur:in nomine meo dęmonia eiicient,&c. Quicquid autem ſit de veritate, ſuſpicionũ,tamen iſtarum effectus eſt,quòd hæc ſcripta non ſunt ſolidę authoritatis ad firmandam fidem ſicut ſunt reliqua Marci indubitata. *Mane*. A putantibus Ieſum ſurrexiſſe media nocte,

refertur mane non ad participium ſurgens, ſed ad verbum appa-
ruit. Sed præter hoc, quòd cõſtructio hæc duriuſcula eſt, tollit cer-
titudinem primæ apparitionis: nam ſecundum hãc conſtructio-
nem ſenſus eſt, quòd mane prima ſabbati apparuit primo Magda
lenæ: per quod non excluditur quin priùs antequã eſſet mane ap-
paruerit alteri : & ſic tollitur certitudo primæ apparitionis. Am-
plectenda eſt igitur ſuauis conſtructio literę: referendo mane ad
participiũ ſurgens: ita quòd hinc habeamus horam reſurrectionis
Chriſti fuiſſe in aurora. Et valde congrue dies æternitatis glorio-
ſorum corporum incipit cũ aurora. reſurrectio enim Chriſti eſt
initium vniuerſalis reſurrectionis omnium corporũ, ſicut aurora
eſt initiũ diei. *Prima ſabbati.* Quam ſuperius appellauit vnã ſab-
batorum, modò appellat primã ſabbati: eo quòd dies dominicus,
dies prima eſt relata ad ſabbatum, quę ſeptima dies eſt. in ordine
ſiquidẽ ad ſeptimã lex Moyſi numerabat dies. *Apparuit primo Ma-
riæ Magdalenæ.* Hæc apparitio eſt quæ ſcribitur à Ioanne, quum
in ſpecie hortulani apparuit. *De qua eiecerat ſeptem dæmonia.*
Magna dei gratia erga peccatores ſignificatur: quòd primò vo-
luit peccatrici, & tali peccatrici (ſcilicet quæ fuerat ſubiecta om-
nibus peccatis, ſignificatis per ſeptem dæmonia) apparere. *Illa
uadens nunciauit iis, qui cum eo fuerant lugentibus & flentibus.* Iſta
annunciatio ſcripta quoque eſt à Ioanne. *Et illi audientes quia ui-
ueret & uiſus eſſet ab ea, non crediderunt.* Hoc ſcriptum eſt à Luca,
dicente: adhuc autem illis non credentibus. *Poſt hæc autem duobus
ex eis ambulantibus oſtenſus eſt in alia effigie,* pro, forma, *euntibus in
uillam.* Hæc apparitio ſcripta eſt à Luca, narrante diſcipulos eun
tes in caſtellum nomine Emaus. *Et illi eũtes nunciauerunt cæteris:
nec illis crediderunt.* Hoc quoque ex dictis verbis apud Lucam ap-
paret. *Nouiſſime autem.* pro, poſtea. Non ſignificatur vltima ap-
paritio in vero textu, ſed poſterior. *Recũbentibus illis undecim ap-
paruit: & exprobrauit incredulitatem illorum & duritiam cordis: quia
iis qui uiderant eum reſurrexiſſe.* pro, reſuſcitatum, *non crediderunt.*
Collatis ſimul iis quæ referũtur in hac apparitione, apparet quòd
iſta apparitio eſt quæ fuit die octauo quando erat Thomas cum
eis. nam expreſſe hîc dicitur, quòd erant vndecim: & quòd vnde-
cim incredulitas & duritia cordis ad credendum iis qui viderant
ipſum reſuſcitatum increpata eſt: tunc enim increpatus fuit Tho-
mas, ne ſis incredulus: & rurſus, quia vidiſti me credidiſti. Et vel
ipſa increpatio Thomæ, quia tacita fuit increpatio aliorum, ap-
pellatur à Marco increpatio eorũ: vel occaſione ſumpta ex incre-

patione

patione Thomæ, explicite increpauit alios: reuocando ad memoriam incredulitatem & duritiam cordis ad credendum tum mulieribus, quę eum viderant, tum diſcipulis redeuntibus ad Emaus, tum Petro qui etiam viderat Ieſum: vt clare Lucas explicat, nam poſt hæc omnia Lucas dicit, adhuc illis non credentibus. Et intellige increpatos eos communiter. Ioannes enim exemptus videtur ab huiuſmodi incredulitate: quia quũ vidit linteamina poſita, credidit. Petrus quoque non fuit incredulus diſcipulis, ſed fortè mulieribus. Actus autem recumbendi, à ſolo Marco deſcribitur. nec hoc eſt mirum: quum pluries quod vnus euangeliſta tacet, alius ſupplcat. *Et dixit eis.* Verba illa, quæ refert Hieronymus in dialogo, tanquam manifeſte adiecta ab aliis, habentur. *Euntes.* Deſcribitur mandatum ad prædicandum in vniuerſo mundo: quod ab aliis quoque euangeliſtis deſcribitur. *in mundum vniuerſum.* Finitũ per hoc oſtẽdit tẽpus prioris mandati. in viã gentium ne abieritis, & in ciuitates Samaritanorũ, &c. Sed aduerte ꝙ illis dicit, eũtes in mundũ vniuerſum, quibus apud Matthęũ dixit: Ecce ego vobiſcum ſum vſque ad cõſummationẽ ſeculi. non enim Apoſtolis & illis diſcipulis ibi præſentibus pręcepit vniuerſum peragrare mundum per ſeipſos: ſed pręceptũ factum ad illos, intelligitur factum ipſis & ſucceſſoribus eorum: ita quòd ipſi inchoarent, & ſucceſſores perficerent. *Prædicate euangelium omni creaturæ.* omni nationi, omni hominum conditioni, ſtatui, nullam exceptionem faciendo. Et omnem hominum nationem, conditionem, ſtatum, ſexum, &c. appellat creaturam, ad explicandũ quare eſt illis prædicandum: ratione ſcilicet illius, quòd habẽt à creatore, & nõ ratione peccatorũ quæ appoſuerunt ipſi. Ac ſi apertius dixiſſet: prædicate euangeliũ omnis conditionis, ſexus, ſtatus, nationis, &c. hominibus: non ſpectantes ad eorum peccata & merita: ſed ad conditiones creatas in illis, ſed ad opus dei in illis. *Qui crediderit.* Ecce fides neceſſaria. *Et baptizatus fuerit.* Ecce ſacramentum fidei neceſſarium. *ſaluus erit.* Ecce præmium æternæ ſalutis. *Qui uero non crediderit condemnabitur.* Ne putares conſiliũ non pręceptũ, & pręmiũ acquieſcẽtibus nõ pœnã renuẽtibus: adiungitur, quòd qui non crediderit condemnabitur. Non dicit iudicabitur (quia qui non credit, iã iudicatus eſt) ſed damnabitur, in æternã ibit dãnationẽ. *ſigna autem eos qui crediderint hæc ſequẽtur. in nomine meo dæmonia eiicient, linguis loquentur nouis, ſerpentes tollent: & ſi mortiferum quid biberint, non eis nocebit: ſuper ægros manus imponent, & bene habebunt.* Suſpecta apparet hæc clauſula ſignorum

gnorum : eo quòd ſecundum euangelicam doctrinam ſigna hæc non ſunt fidei, ſed magnitudinis fidei, ſed donorum fidei:vt patet in pluribus locis euangelij : textus autem iſte ſignificat ſigna hæc conſequi fidem ſufficientem ad ſalutem.nam eiſdem præciſè vtitur verbis dicendo,qui crediderit & baptizatus fuerit:& dicendo, ſigna autem eos qui crediderint hæc ſequentur. Hæc tamen apparentia non ſolidum habet fundamentum : quoniã Ioan.14. ſimilis ſententia habetur,Qui credit in me, opera quæ ego facio ipſe faciet:& maiora horum faciet,quia ego ad patrem vado.Intelliguntur igitur promiſſa ſigna conſequẽtia fidem,quantum eſt ex parte virtutis fidei: ſequentia quando & vbi opus fuerit. Cum cuiusveritate promiſſionis ſtat,quòd ex parte habentis fidem defectus accidat, ſeu impedimentum præſtetur : ita quòd fides ipſa non deeſt ſignis , ſed homo deeſt fidei ad efficaciam ſignorum.

Et dominus quidem Ieſus. Superfluit Ieſus. *Poſtquam locutus eſt eis.* Non dicit ſtatim (non enim ſignificatur quòd ſtatim poſt hæc verba aſcendit in cœlum) ſed tantummodò quòd poſt hæc verba aſcendit in cœlum , non explicando quanto tempore poſt.

Aſſumptus eſt. non alieno adminiculo,ſed propria virtute. *In cœlum: & ſedet.* pro,ſedit,*a dextris dei.* Non ſignificatur poſitio corporis:quoniam Ieſus in cœlo ſtat,non ſedet.ſtare enim eſt naturalis ſitus hominis perfectus.ſedere autem imbecillitatis eſt. Et propterea ſicut per dexteram dei metaphorice ſignificãtur optima quęque bona,ita ꝑ ſeſſioně ſignificatur quiete poſſidere,quiete regnare:& perinde dictũ eſt,ſedit à dextris,acſi dictũ fuiſſet,& quiete poſſedit optima queq; bona dei:poſſeſſurus in ſecũdo aduẽtu etiã reliqua minus bona.tũc enim accipiet poſſeſſioně iſtorum inferiorũ. *Illi aũt profecti prædicauerũt ubique.* nõ affirmatione omniũ locorũ,ſed negatione certorũ locorũ. Nõ enim tẽpore,quo ſcripſit Marcus prædicatum fuit euãgeliũ in ſingulis locis mũdi: quũ poſtea multę gentes quibus prędicatũ non fuerat inuẽtę ſint: ita ꝙ noſtra etiã ętate inueniunt.Sed diſcipuli Ieſu nõ arctauerũt prædicatiões ſuas ad hęc vel illa loca:ſed prout facultas affuit,extẽderunt prędicationes ſuas ad omnes mũdi partes . *Domino cooperante.* internis inſpirationibus trahẽdo auditores . *Et ſermoně cõfirmãte ſequẽtibus ſignis.*pro,per ſubſequẽtia ſigna . Hęc em̃ tria (ſ.prędicatio apoſtolica,& interna inſpiratio diuina,& miracula ad cõfirmationě euãgelij) cõuerterũt mundũ ad fidẽ Ieſu Chriſti. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum.Amen.Caietę die.2. Decẽbris.1527. Cõmentariorum in euangelium Marci , finis.

VITA

VITA SANCTI LVCAE, PER DIVVM Hieronymum in libro de ſcriptoribus illuſtribus.

LVcas medicus Antiochenſis (vt eius ſcripta indicant) Græci ſermonis non ignarus, ſectator Apoſtoli Pauli, & omnis peregrinationis eius comes, ſcripſit euangeliũ. De quo idem Paulus: Miſimus (inquit) cum illo fratrem, cuius laus eſt in euangelio per omnes eccleſias. Et ad Colo. Salutat vos Lucas medicus chariſſimus. Et ad Timo. Lucas eſt mecum ſolus. ¶ Aliud quoque edidit volumẽ egregium, quod titulo πράξεις ἀποστόλων prænotatur, cuius hiſtoria vſque ad biennium Romæ commorantis Pauli peruenit: id eſt vſque ad quartum Neronis annum. Ex quo intelligimus in eadem vrbe librum eſſe compoſitum. ¶ Igitur περιόδους Pauli & Theclæ, & totam baptizati Leonis fabulam, inter apocryphas ſcripturas computamus. Quale enim eſt, vt indiuiduus comes Apoſtoli, inter cęteras eius res hoc ſolum ignorauerit? Sed & Tertullianus vicinus eorum temporum, refert preſbyterũ quendam in Aſia σπουδαστὴν Apoſtoli Pauli, conuictum apud Ioãnem, quòd author eſſet libri, & confeſſum ſe hoc Pauli amore feciſſe: & ob id excidiſſe. Quidã ſuſpicãtur, quotieſcunq; in epiſtolis ſuis Paulus dicit, iuxta euangeliũ meũ, de Lucę ſignificare volumine. Et Lucam non ſolum ab Apoſtolo Paulo didiciſſe euangeliũ (qui cũ domino in carne non fuerat) ſed à cæteris Apoſtolis. Quod ipſe quoque in principio ſui voluminis declarat, dicens. Sicut tradiderunt nobis qui à principio ipſi viderunt, & miniſtri fuerunt ſermonis. Igitur euangeliũ ſicut audierat, ſcripſit: Acta vero Apoſtolorum, ſicut viderat compoſuit. Vixit octoginta & quatuor annos, vxorem non habens. Sepultus eſt Conſtantinopoli, ad quam vrbem viceſimo Conſtantij anno oſſa eius cum reliquiis Andreæ Apoſtoli tranſlata ſunt de Achaia.

DIVO HIERONYMO INSCRIPTA IN euangelium ſecundum Lucam præfatio.

LVcas quum iam ſcripta eſſent euã-gelia, per Matthęum quidem in Iudæa, per Marcum autem in Italia, ſancto inſtigante ſpiritu in Achaię partibus hoc ſcripſit euangelium, ſignificãs etiam ipſe in principio, ante ſuum alia eſſe deſcripta. Cui extra ea quæ ordo euangelicæ diſpoſitiõis expoſcit, ea maximè neceſſitas laboris fuit: vt primũ Græcis fidelibus omni prophetatione venturi in carnem Chriſti dei manifeſtata humanitate, ne Iudaicis fabulis attẽti in ſolo legis deſiderio tenerentur, vel ne hæreticis fabulis & ſtultis ſolicitationibus ſeducti exciderent à veritate, elaboraret. Dehinc vt in principio euangelij, Ioannis natiuitate præſumpta, cui euãgelium ſcriberet, & in quo electus ſcriberet indicaret: conteſtans in ſe cõpleta eſſe, quæ eſſent ab aliis inchoata. Cui ideo poſt baptiſmum filij dei, à perfectione generationis in Chriſto impletæ, repetendę à principio natiuitatis humanę poteſtas permiſſa eſt, vt requirentibus demonſtraret, in quo apprehendens erat per Nathan filiũ Dauid (introitu recurrentis in deum generationis admiſſo) indiſſeparabilis dei: vt prędicans hominibus Chriſtum ſuum, perfecti hominis opus redire in ſe per filium faceret, qui per Dauid patrem venientibus iter præbebat in Chriſto.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis ſancti Xiſti: in euangelium ſecundum Lucam commentarii.

Euangelium ſecundum Lucam.

COmpleto Marco, Lucas occurrit. In cuius euangelij titulo repetenda eſſent quæ dicta ſunt in titulo Matthęi.

Q*uoniam quidem*. pro, quandoquidem. coniūctio enim cauſalis eſt. Solus Lucas à præfatione incipit euangelium: in qua & cauſas ſcribendi & conditiones declarat. inchoans ab exemplo multorum qui ſcripſerant euāgelia: excludēs per hoc temeritatem ſeu audaciam, ne ipſe primus videatur auſus ſcribere. *multi*. In genere tangit diuerſos ſcriptores euangelij. aiunt enim multa ſcripta fuiſſe euangelia: nomine Bartholomęi, Andreę, Matthię, Nicodemi, & aliorū. *conati ſunt*. pro, aggreſſi ſunt, *ordinare narrationem*. in ordinem aliquem redigere res geſtas. *quæ in nobis completæ ſunt*. pro, pleniſſime ſcitæ ſunt, *rerum*. Hæ ſunt res geſtæ quarum narrationem ordinare alij aggreſſi ſunt: q̄ ſcilicet nobis manifeſtiſſimæ ſunt. Et hoc propenſioris modeſtiæ fuit: vt non argueret ſcriptores alios manifeſte, ſed aperiendo pleniſſimam notitiam earum rerū apud ſe eſſe inſinuans per hoc non plene fuiſſe cognita ab aliis ſcriptoribus. Et in hoc tangitur vera ſcribendi cauſa. nam quòd alij ſcripſerint, occaſio potius fuit. *ſicut tradiderunt nobis*. Originem pleniſſimæ ſcientiæ declarat traditionem apoſtolicam. Vnde clare apparet Lucam ſcripſiſſe ex auditu ab Apoſtolis, & non ex

non ex diuina reuelatione ſibi immediate facta: diuina tamen gratia dirigente & ſeruante ne in aliquo erraret. *Qui ab initio.* Vnde habetur quod non à Paulo, ſed à diſcipulis Ieſu, qui ab initio fuerunt cum Ieſu, ſe didiciſſe Lucas dicit hæc quæ ſcripſit. Paulus enim nunquam fuit cum Ieſu diſcurrente & prædicante. Et intellige ab initio, quo Ieſus cœpit docere: iuxta verbum Petri Act. 1. oportet ex his viris qui nobiſcum ſunt congregati in omni tempore, quo intrauit & exiuit inter nos dominus Ieſus, incipiens à baptiſmate Ioãnis. *ipſi uiderunt.* A teſtibus de viſu didicit. *et miniſtri fuerunt ſermonis.* pro, verbi. non ſolùm viderunt, ſed etiam fuerunt miniſtri verbi. Quod dupliciter exponitur. Vel quòd fuerunt miniſtri verbi incarnati, quòd verificatur quia Ieſus vtebatur diſcipulis vt miniſtris ad prædicandum. Vel quòd fuerunt inſtituti miniſtri verbi, id eſt ſermonis euãgelici: ita quòd deſcribuntur non ſolùm à viſu rerum, ſed ab officio miniſtrandi euangelii. Et hoc ad commendandam authoritatem eorum, à quibus didicit. omnis enim ratio habet, vt fides adhibeatur iis qui nó ſolùm viderunt, ſed iniunctum eſt officium teſtificandi aliis quæ viderunt. Et hic eſt ſenſus literalis. *viſum eſt & mihi aſſecuto.* pro, aſſectato, *omnia.* Non deſcribit Lucas ſe conſecutum omnia, ſed ſtudioſum fuiſſe ad ſciẽdum omnia. Et hanc ſuam ſtudioſitatem deſcribit à ſimilitudine ei⁹, qui ſectatur aliquem velut comes indiuidu⁹. Acſi dixiſſet: mihi qui in ſtudio poſt omnia. Et hoc etiã ad modeſtiã Lucę pertinet, vt non ſe conſecutum, ſed aſſectatum omnia ſcribat. Et dixit hoc, ne putares eum neglexiſſe aliqua. Et fac punctum poſt dictionem omnia. *A principio.* pro, à ſummo, *diligenter.* pro exacte. Tres conditiones ſcribendi euangelij promittit. Prima eſt à ſummo, incepit enim euãgelium ab annũciatione Ioannis Baptiſtæ, quæ fuit velut ſummum initium materię euangelicæ. Secunda eſt exactè, ſcribit enim ita vt exigit euangelica hiſtoria, & non pro arbitrio. Tertia eſt. *Ex ordine.* ordinate enim intendit tradere euangelium. *Tibi ſcribere.* ad firmum & perpetuum teſtimonium. *optime.* pro, præſtantiſſime. moribus ac fide. *Theophile.* nomen propriũ eſt. *vt cognoſcas.* pro, agnoſcas, Iam enim nouerat hæc Theophilus, ſed legens euangelium Lucæ agnoſcebat quæ prius nouerat: ſicut videndo faciem hominis, olim notum agnoſcimus. *Eorum uerborum de quibus eruditus es.* pro, inſtitutus es. vocali inſtructione. *Veritatem.* pro, certitudinem. Hinc apparet quod multitudo euangeliorum incertitudinem generabat rerum verarum. propterea enim Lucas cauſam

finalem

finalem ſcribendi à ſe euangelij, aſſignat certitudinem rerum euangelicarum.

CAPVT I.

Fuit in diebus *Herodis regis Iudææ*. Inter Herodes ſolus iſte fuit rex Iudææ,& propterea nõ oportuit Lucam aliter ipſum deſcribere, & eſt illemet Herodes Idumæus, cuius meminit Matthæus in aduẽtu Magorũ. *Sacerdos quidam nomine Zacharias de uice Abia.* Hinc apparet ꝙ ex ſtirpe Aaron deſcenderat Zacharias.nã.1.Paralip. 24.Abias numeratur inter filios Aaron. Et dicitur de vice Abia, quia (vt ibidem patet) Dauid rex diſtinxit filios Aaron ſortibus, adminiſtrandum per vices ſacerdotalia in templo domini: & octaua ſors contigit Abiæ. *Et uxor illius de filiabus Aaron.* Iuxta legis præceptum vxorem habebat de põtificia ſtirpe. *Et nomen eius Eliſabet. Erant autem ambo iuſti ante deum.* vt ex iuſtis parentibus velut hæreditario iure Ioannes Baptiſta ſanctus naſceretur. *incedentes in omnibus mandatis.* moralibus. *Et iuſtificationibus.* ceremonialibus. *Domini ſine querela.* pro, irreprehenſibiles. Et hoc quò ad iudicialia: quibus ad proximos bene ordinamur. *Et non erat illis filius.* pro, proles. Significatur enim,quòd nec filius nec filia eſſet eis. *Eo quod eſſet Eliſabet ſterilis.* Ne putares mortuos eſſe filios aut filias,reddit rationẽ ex ſterilitate vxoris: vt intelligamus eos nunquã habuiſſe prolẽ. *Et ambo proceſſiſſent in diebus ſuis.* Deſperationem & impoſſibilitatem habendi amplius prolẽ ſignificat ex ſenectute vtriuſq;. *Factũ eſt aũt quũ ſacerdotio fungeretur Zacharias.* Quæſtio eſt,an de ſimplici ſacerdotio an de ſummo ſacerdotio ſit ſermo. Cõtextus autẽ(vt patebit) aperit,ꝙ de ſacerdotio ſummi ſacerdotis,quo fungebatur in feſto expiatiõis decima die mẽſis ſeptimi,loquitur. *in ordine uicis ſuæ ante deũ.* Per hoc apparet ꝙ Zacharias nõ erat ſummus ſacerdos quantũ ad principatũ.ſi enĩ princeps ſacerdotũ fuiſſet,nõ dixiſſet Lucas, in ordine vicis ſuæ, ſed erat vnus ex.24.paribus.Dicitur enim.1.Parali.24.vbi diſtinguũtur.24.ſortes filiorũ Aarõ,ꝙ erãt prĩcipes ſanctuarij & prĩcipes dom⁹ dei, tã de filiis Eleazar,quàm de filiis Ithamar:qui erãt duo filij Aarõ.quilibet enim horum in ordine vicis ſuæ poterat fungi officio ſummi ſacerdotis.Vnde Mar.14.conuẽtus ſummorũ ſacerdotũ ad principẽ ſacerdotũ deſcribitur. Princeps ſiquidẽ ſacerdotũ conſtituebatur à regibus:& mutabatur prout regi videbatur. Dauid enim cõſtituit principẽ ſacerdotũ Abiathar,qui deſcenderat ab Aaron per Ithamar vltimũ filium. Salomon autem

amouit

amouit eum, & inſtituit Sadoch: qui deſcenderat ab Aaron per Eleazar. Vnde apparet quòd etiam illo tempore non ſeruabatur ſtatutus ordo in lege Moyſi de ſucceſſore in ſummo ſacerdotio. *secundum conſuetudinem ſacerdotii.* Hinc quoque apparet conſuetudine introductum fuiſſe, vt quilibet horum poſſet fungi officio ſummi ſacerdotis in die expiationis. *sorte exiit.* pro, ſortitus eſt, Explicatur conſuetudo vt ſorte diffiniretur quis ſummi ſacerdotis officio fungeretur. An autem ſortes renouarentur tunc ſingulis annis, an ſemel per aliquot annos, puta. 24. (vt videmus diſtribui magiſtratus in pluribus Italiæ ciuitatibus) non explicatur. *vt incenſum.* Incenſum pro thymiamate incendendo ſumitur. Vbi prudens lector ſcito duplicem fuiſſe in veteri ſacerdotio vſum thymiamatis, alterum quotidianum, immo bis ſingulis diebus: alterum ſemel in anno die expiationis. Quotidianus vſus (vt patet Exod. 30.) vocatur adolere thymiama ſuper altare, quod in textu vocatur altare incenſi: & filiorum Aaron tantùm erat hoc officium. Vſus verò thymiamatis in die expiationis, vocatur in lege ponere incenſum ſeu thymiama: vt patet Leui. 16. Et ponebatur in ſanctoſanctorum in thuribulo à ſolo ſummo ſacerdote, ad hoc vt nebula conſurgens ex tali fumo operiret propitiatoriū ad hoc vt ſummus ſacerdos non moreretur. Hæc enim omnia clare habentur in illo textu, quæ idcirco retuli, vt prudens lector diſcernere poſſit, de quo vſu incenſi loquitur Lucas. *poneret.* Non dicit adoleret. hoc enim verbū manifeſtat ꝙ non de adolere ſed ponere thymiama, loquitur. *ingreſſus in templum domini.* Si locū tantùm incenſi intenderet explicare, ſat fuiſſet nominare templū ſed ex quo nominauit ingreſſum in templum, cauſam explicat ponendi incenſum: ne ſcilicet ſacerdos ingreſſus moriatur. Hæc enim cauſa in præallegato capitulo dicitur. Et dixit in templum non in partem vnam tātum templi, ſed in templum abſolute: vt inſinuaret ingreſſum in totum templum. in quotidiano enim vſu ſacerdotes adolentes thymiama, non ingrediebantur in templum abſolute, ſed in primam tantùm partem templi: & ideo nō imminebat eis timor mortēdi. Sed in feſto expiationis ingrediebatur ſummus ſacerdos in templum abſolute, ad expiandum totum templum ab iniquitatibus filiorum Iſrael. Et propterea imminebat ei periculum mortis: vt pluries clare dicitur in eodem capitulo. Et ad euitandum periculum mortis iuſſerat deus fieri nebulam ex thymiamate incenſo: vt dictum eſt. *et omnis multitudo populi.* Hinc apparet quòd ſolennitas erat, ad quam concurrebat

rebat omnis multitudo populi. *Erat orans foris.* Videtur quòd ex induſtria euangeliſta explicauerit foris,ad monſtrandum obſeruatam legem ibidem mandantem, nullus hominum ſit in tabernaculo quando pontifex ſanctuariũ ingreditur.niſi enim hoc intéderet ſignificare,ſuperflue videretur adiunctum foris: quum conſtaret multitudinem populi ſemper extra templum orare in atriis templi. *Hora incenſi.* Tantus apparatus deſcriptus ab euágeliſta circa hoc incenſum,manifeſtat quòd ſingulare illud incẽſum in feſto expiationis deſcribit. tanquam enim horam raram deſideratam ac promulgatam ad orandum deſcribit. & merito: quia communis cauſa expiationis omnium iniquitatum totius populi agebatur. *Apparuit.*pro,viſus eſt,*autẽ.* Significatur enim non phantaſtica apparitio,ſed coporalis viſio. *Illi angelus domini,ſtans a dextris.* Corporali ergo ſpecie viſum eſſe angelum,ſitus localis teſtatur. non enim ſedens, ſed ſtans, non à ſiniſtris,ſed à dextris. *Altaris incenſi.* Altare enim hoc,erat altare aureum, intus in medio inter candelabrum & panes propoſitionis.& eſt illud altare in quo ſacerdotes quotidie mane & veſperi adolebant thymiama. *Et Zacharias turbatus eſt videns: & timor irruit ſuper eũ.* Naturale eſt nobis timere & turbari in huiuſmodi tam raris viſionibus. *Ait autem ad illum angelus. Ne timeas Zacharia.* Confortat angelus Zachariam,fortè timẽtem mori ex viſione angeli. *Quoniam exaudita eſt.* Hinc firmatur Zachariam officio ſummi ſacerdotis tunc functum eſſe:quoniam ſummo ſacerdoti mádatum eſt Exodi 30.preces effundere corã deo ſuper altare incẽſi. Clare enim altare incenſi ad hæc duo deſcribitur factũ,ſcilicet & ad hoc vt adoleretur quotidie thymiama ſuper ipſum:& ad hoc, vt ſemel in anno ſumm⁹ ſacerdos precaretur deũ ſup cornua ei⁹. Quocirca apparitio iſta fuit facta poſtquá Zacharias poſuerat iam incenſum & expiauerat ſanctum ſanctorum, & erat in oratione expiando altare incenſi. orantem enim monſtrant verba angeli,dicentis exauditam eſſe deprecationem eius. *Deprecatio tua.* de aduentu Meſię.Quòd enim precaretur pro aduentu Meſſiæ,teſtatur concluſio verborum angeli, *Et uxor tua Elizabet.* Si pro prole habenda Zacharias fuiſſet precatus,ſubiunxiſſet angelus quia vxor tua: ſed vbi ſubiunxit copulatiuam. monſtrat aliò tendiſſe preces Zacharię quàm ad partum vxoris.Incipit autem angelus explicare aduentum Meſię in foribus eſſe, annunciando quòd filius eius erit præcurſor Meſiæ. *Pariet tibi.* non alteri viro:concipiet ex te,non ex alio.& ſic pariet. *Tibi filium. Et uocabis*

nomen eius Ioannem. Specialis cura de nomine,monſtrat qualis futurus ſit filius ille.nomen enim Ioannes ſonat domini donum, ſeu domini miſericordia. *Et erit gaudium tibi & exultatio: & multi in natiuitate eius gaudebunt.* Hoc non ſolum impletum fuit tũc quum natus eſt Ioannes : ſed vſque hodie impletur anniuerſaria celebritate natiuitatis eius.ex hoc enim textu celebrat natiuitatẽ Ioannis Baptiſtæ eccleſia. *Erit enim magnus coram domino.* Reddit rationem nominis quare vocandus eſt Ioannes quia erit magnus coram domino,& ſi non corã hominibus: hoc eſt in ſpiritualibus bonis erit magnus,etſi nõ in temporalibus.illa enim ſola eſt vera magnitudo corã domino: tẽporalia enim hæc nõ ſunt partes magnitudinis apud dominũ,ſed apud homines. *Et uinum & ſicerã non bibet.* Dictio Hebraica eſt ſicera,ſignificans omnem potũ aliũ à vino valentẽ inebriare. *Et ſpiritu ſancto replebitur adhuc ex utero matris ſuæ.* Hinc clare apparet Ioannẽ ſanctificatũ in vẽtre matris:ita ꝙ non ſolũ fuit ab originali peccato mundatus,ſed ſpiritu ſancto repletus per infuſam gratiã donorũ ſpũs ſancti:vſque adeo vt nulla pars animæ eius caruerit gratia ſpũs ſancti. *Et multos filiorũ Iſrael conuertet ad dominũ deum ipſorum.* Fructus prędicationis Ioãnis,prædicitur cõuerſio multorum filiorũ Iſrael ad deũ. *Et ipſe præcedet.* Ecce officium præcurſoris. *Ante illum.* Nõ dicit ante Meſiã,ſed ante illũ:vt intelligamus angelũ reſpondere Zachariæ qui preces fuderat pro aduentu Meſiæ,ante illum pro cuius aduẽtu precatus eſ. *in ſpiritu.* nõ in perſona,nõ in anima ſeu naturali ſpiritu,ſed in ſpiritu gratiæ. *Et uirtute.* pro,fortitudine, *Eliæ.* Prędicit angelus Ioannẽ prçceſſurũ Meſiam in gratuito ſpũ Elię,non eodẽ,ſed ſimili.& ſimiliter in fortitudine Eliæ,nõ eadẽ ſed ſimili.Et fortitudo quidẽ Elię clara apparet tum in ſuſtinẽdo perſecutiones,tum in aggrediendo ardua.qua non minor apparuit in Ioanne:& in aggrediendo ardua reprehẽſionis officia: & in ſuſtinendo vſque ad mortem,etiam Herodiadis inſidias. Spiritus autem peculiaris Eliæ fuit vt ſecundum ſpiritus ſancti motionẽ dirigeret greſſus ſuos : ita quòd videbatur magis agi à ſpiritu ſancto quàm agere ſeipſum.Similis in Ioanne ſpititus prædicitur .quoniam (vt ipſemet teſtatur) miſſus eſt à ſpiritu ſancto ad baptizandum populum,& ad cognoſcẽdum Ieſum facie corporea , & ad monſtrandum ipſum . Significatur enim per hæc quòd Ioãnes præcedet Meſiam,actus non à ſeipſo,ſed actus à ſpiritu ſancto,non ſegniter,ſed forti animo exequens officium prçceſſionis:ſicut Elias vtroque dono (fortitudinis & ſpiritus) polluit.

luit. ¶ Et hæc dicimus referendo ad ſpiritum & fortitudinem in Elia præterito. Si autem intelligantur verba angeli de eodem Elia venturo ante glorioſum Ieſu aduentum, tunc ſenſus eſt quòd Ioannes præcedet Ieſum in hoc humili aduentu in promiſſo ſpiritu & promiſſa fortitudine Eliæ venturi ante glorioſum Ieſu aduentum. Et promiſſus in Elia ſpiritus (vt patet Malachię vltimo.) eſt ad conuertendum corda patrum in filios & econuerſo: hoc eſt ad concordandum fideles veteris & noui teſtamenti in vnam vtriuſque veritatem, ne imparati inueniantur à iudice. Hic idem ſpiritus apparuit in Ioãne: qui ad Ieſum (patrem noui teſtamenti) corda Iudæorũ præparauit, vt apparati ſuſciperent fidem Ieſu. Et quoniam angelus expreſſe ſubiungit officium hoc, ideo iſte amplectendus eſt ſenſus literalis. Et huic conſonat, quòd Ioãnes dicitur Elias in ſpiritu. ¶ De fortitudine autẽ futura in Elia, nihil ſcio ſcriptum. Sed tamen conſtat quòd erit fortitudo ad aggrediendum tam arduum officium: & ad ſuſtinendum quæcunque imminentia propter hoc pericula, etiam mortis. quæ in Ioãne manifeſte apparuit. *Vt conuertat corda patrum.* Declarat ad quid ſpiritus & fortitudo Eliæ in Ioannis præcurſione erunt: ſcilicet vt conuertat corda patrum: hoc eſt hominum veteris teſtamenti. *In filios.* hoc eſt homines noui teſtamenti. Et merito illi vocantur patres & iſti filij: quia nouum teſtamentũ genitum eſt ex veteri. Et declarat per hoc angelus non ſolum officium Ioannis, ſed etiam ſimilitudinem ad officium Eliæ. de Elia enim ſcriptum eſt Malachiæ vltimo. quòd præcedet aduentum Meſiæ ad iudicium vt conuertat corda patrum in filios & ecõuerſo: ſed hic tacetur ſecundum. *Et incredulos.* Non ſolum ad conuertendum corda patrum proborum hominum veteris teſtamenti ad fidem Ieſu Chriſti, ad gratiam noui teſtamenti, ſed etiam ad conuertendum incredulos Iudæos, incredulos reſpectu Ieſu. *Ad prudentiam iuſtorum.* per fidem Ieſu Chriſti. Qui enim apud Iudæos, increduli erant Ieſu Chriſto, indigebant vt reducerentur ad rectam rationem eorum qui iuſti erant: ſicut Ioanneſmet conuertebat diſcipulos ſuos incredulos ad rectam rationem ſequacium Ieſu. tum dum inuidia mouebantur, tum in carcere. *Parare.* pro, vt paret. Finis diſcribitur prioris operationis, ſcilicet conuerſionis: ad hoc enim conuertet & corda patrum & incredulos vt patet. *Domino plebem perfectam.* pro apparatam. Non ſignificatur quòd Ioannes ſtudebit ad hoc, vt plebem reddat perfectam, ſed ad hoc vt reddat eam adornatam, apparatam ad ſuſcipiẽdum Ie-

ſum.apparatam proculdubio pœnitentia peccatorum, & diſpoſitione ad credendum Ieſum eſſe verum filium dei. *Et dixit Zacharias ad angelum.unde hoc ſciam.* pro,in quo hoc cognoſcam? Signum quęrit certificans ipſum de filio ſibi promiſſo ex Elizabet. futuro præcurſore &c. *Ego enim ſum ſenex: & uxor mea proceſſit in diebus ſuis.* Rationem reddit incredulitatis ſuæ. *Et reſpondens angelus dixit ei, Ego ſum Gabriel.* Certificat Zachariam angelus ex authoritate propriæ perſonæ:explicans ſeipſum ex nomine quo ſignificatur fortitudo dei,ad faciẽdum hæc & longe maiora. *Qui aſto ante deum.* Simul ſum hic & aſto ante deum: non ſum angelus eiectus à facie dei,ſed qui ſemper aſto,videndo fruẽdóque ipſo. *Et miſſus ſum.* nuncius eius ſum. Authoritati proprię adiungit authoritatem dei, vt indubiè credat. Miſſio angeli non impedit viſionem fruitionémque cõtinuam quam habet de deo: quoniam nulla loci differentia impedit intellectualem viſionem ac fruitionem dei vbique præſentis. *Loqui ad te,& hæc tibi euangelizare. Et ecce eris tacens: & non poteris loqui uſque in diem quo hæc fiant.* Petiiſti ſignum,ecce ſignum pœnale in promptu. *Pro eo quod non credidiſti uerbis meis.* Niſi Zacharias peccaſſet non credendo,nequaquam angelus mutum prædixiſſet eo quòd non crediderit. Non tamen per hoc intelligas peccatum mortale. paruitas enim pœnæ monſtrat peccatum veniale. *Quæ implebuntur.* Incredulitas tua non impediet impleri quæ dixi: non obſtante enim tua incredulitate implebuntur verba mea. *In tempore ſuo.* quo adimplenda ſunt. Natiuitas enim filij adimpleta fuit eodem anno, ante quàm per aliquot menſes repletus eſt infans ſpiritu ſancto in materno vtero. Et reliqua ſucceſſiue impleta ſunt: quædam in deſerto,quædam in Iordane &c. *Et erat plebs expectans Zachariam.* Et atteſtatur hæc plebis expectatio ſummi ſacerdotij officio. *Et mirabantur,quod tardaret ipſe in templo.* quia nulli licebat intrare in templum ſummo ſacerdote ibi exercente officium:ac per hoc nullus poterat reddere rationem quare tardabat

Egreſſus autem non poterat loqui ad illos. quia ſtatim fuerat effectus mutus. *Et cognouerunt, quod uiſionem uidiſſet in templo.* aut ex hoc ipſo quòd non poterat loqui, aut ex adiuncta aliqua innuitione:puta quòd Zacharias manu aut oculis innuebat deſuper obueniſſe ſibi impedimentum loquendi. Et hoc videtur inſinuare euangeliſta ſubiungendo. *Et ipſe erat innuens illis.* tanquam reddens rationem ſui ſilentij:ne putarent eum ægritudine aliqua repentina effectum elinguem. alioquin non cognouiſſent

quòd

quòd viſionem vidiſſet in templo, ſed dubitaſſent de repentina ægritudine. *Et permanſit mutus.* ad verificandum verbum angeli. Nec dicit & permanſit impotens loqui, ſed mutus: vt ſignificetur perfecte mutus: hoc eſt vt ſignificetur per hoc, quòd non ſolùm fuit mutus, ſed ſurdus, vt clarius apparet inferius, ex eo quòd quum imponendum eſſet nomen nato infanti, non loquebantur, ſed innuebant illi quem vellet vocari eum. *Et factum eſt, ut impleti ſunt dies officii.* pro, miniſterij, *eius.* Dies multi miniſterij ſacerdotalis conuenientis Zachariæ, teſtantur ipſum non ſolum ſummi ſacerdotis proſecutum officium in die expiationis quantumcunque eſſet mutus, ſed etiam exercuiſſe officiũ nõ ſummi ſacerdotis, ſed ſacerdotis ex ſtirpe Aarõ aliquot certis diebus: quorũ numerũ neſcimus. Paucos tamen dies fuiſſe, teſtatur natiuitas Ioannis Baptiſtæ octauo calendas Iulij. nã poſt illos dies cõcepit Elizabet: vt textus ſubiungit. *Abiit in domum ſuam. Poſt hos autem dies concepit Elizabet uxor eius & occultabat ſe menſibus quinque.* Erubeſcebat enim in ſenili ætate dediſſe operam amplexibus virilibus, vt vterus teſtabatur, *Dicens.* Quanuis ſe occultaret grauidam hominibus. gratias tamen agebat deo, *Quia ſic fecit mihi dominus in diebus quibus reſpexit anteferre.* pro, vt anteferret, *opprobrium meum inter homines.* ob ſterilitatem. maledicta enim erat ſterilis in lege. Et nõnulla ignominia eſt mulieri prolem non habuiſſe: quum non ob aliud ſexus muliebris legatur à deo creatus. *In menſe autem ſexto.* Poſt conceptionem Ioannis Baptiſtæ certa temporis diſtantia ſignificatur ad conceptionem Meſiæ. *Miſſus eſt angelus Gabriel.* Idem angelus qui Zachariæ prædixerat aduentum Meſiæ, mittitur modo ad beatam virginem ad annunciandum cõceptionem Meſię. Et denominatur à fortitudine Dei. tum quia in myſterio incarnationis verbi dei, tota ratio facti eſt fortitudo ſeu potentia facientis. nullum ſiquidem opus comparabile eſt operi quo verbum caro factum eſt. Tum quia annunciabat Meſiam non ſolùm fortiſſimum ad debellandum quæ ſunt carnis, quæ ſunt mundi, & quæ ſunt dæmonum, acſi ipſos etiam dæmones, ſed patrem totius veræ fortitudinis. Chriſtianorum ſiquidem virtus propria, vera fortitudo eſt. quæ apparuit in apoſtolis & martyribus: & apparere continue debet in veris Chriſti ſequacibus. *A deo in ciuitatem Galilææ cui nomen Nazareth, ad uirginem deſponſatam uiro cui nomen erat.* Superfluit erat, *Ioſeph.* Explicauit virginem, ad teſtificandum, quòd virgo concepit: deſponſatam autem ne infamis redderetur ex tu-

meſcente vtero, & ſimiliter ne proles illegitima haberetur.
¶ Virginem deſponſatam intelligimus non ſolũ integritate carnis, ſed etiam ætate nubili: qua ſcilicet ſecundum rectæ rationis ordinem, virgines habiles ſunt ad nuptias, quæ ætas exigit ſaltem completum motum augmenti: quia naturalis ordo habet vt prius perficiatur perſona quàm detur opera ad conſeruandum ſpeciẽ. Et dico ſaltem: quia ratio ſuadet quòd natura exigit plus ætatis: videlicet vſquequo firmata ſint oſſa: ad quod quartum ſeptenniũ dicitur requiri in viris. Quocirca certum eſt beatam virginẽ fuiſſe tũc ad minus annorum decem & nouem, & hoc ſi mulieris tertio ſenario annorum completur augmentum: ſicut ſecundo ſenario pubeſcit. Et rationabile eſt vt fuerit tunc annorum vigintiquatuor: vt perfecta etiam ſecundum oſſa mulier, perfecta mater, perfectum gigneret filium. *De domo Dauid.* vt legitima ſucceſſione filius Dauidis haberetur Ieſus. *Et nomen uirginis Maria. Et ingreſſus angelus ad eam.* Hinc incipit deſcribi corporalis ſpecies angeli. ingreſſus enim corporalem motum ſignificat. ita quòd nõ apparuit tanquam ex improuiſo in aula, ſed gradiens ad virginis aulam introiuit. Ex hoc itaque quòd deſcribitur ingreſſus, ambulatio, ex hoc vero quòd ad eam, locus propriæ manſionis ſignificatur: hoc eſt quòd non in via occurrit, non in ſynagoga moràti apparuit, ſed ad eam intus in propria manſione manentẽ ingreſſus eſt. *Dixit. Aue.* Dictio Græca ſignificat gaude, vel ſalue, vel vale. interpres autem elegit medium (ſcilicet ſalue) ea ratione quia hæc ſignificatio propria eſt ſalutanti. angelum enim ſalutantis officio intellexit fungi. Et vere à ſalutatione incœpit: quam nihil refert ſignificare per ſalue ſeu aue. vtraq; enim dictio propria eſt ſalutanti. ¶ Vbi aduerte, quòd nuſquam alias inuenitur in ſacra ſcriptura angelum huiuſmodi ſalutationis verbo vſum fuiſſe. reſeruata ſiquidem eſt hæc angelica veneratio beatæ virgini. *Gratia plena.* In Græco habetur vna ſola dictio quæ eſt participium præteriti temporis paſſiuum: quam interpres carens vocabulo Latino expoſuit. Potuiſſet tamen fingi participium paſſiuum & dici gratificata. hoc enim paſſiue acceptum ſignificat dictio Græca, quod Latine dicitur gratioſa facta. Et ſignificatur per hoc, quòd erat facta gratioſa, eo ſolito loquendi genere quo perſonam multũ dilectã ab aliquo dicimus gratioſam illi, ſeu apud illum, ſalutauit ſiquidem angelus virginẽ non ſolũ gratioſam (hoc eſt acceptã, placentẽ & dilectã) ſed effectam gratioſam: vt donũ dei ſignificaretur quo reddita eſt gratioſa. non enim ex ſeipſa erat gratioſa, ſed

ſed ex diuinæ gratiæ dono effecta erat gratioſa. Et propterea interpres nõ falſo expoſuit gratia plena, ſed explicauit illud quo effecta eſt gratioſa. ex plenitudine enim donorum diuinę gratię in ipſa, effecta eſt gratioſa. Nec explicat angelus apud quē aut quos reddita ſit gratioſa: tum quia ſecundum veritatem effecta erat gratioſa abſolute, & non apud hunc, vel illum: tum quia hoc reſeruabat ſequentibus verbis explicandum. ¶ Et recole, quòd propriè loquendo gratioſi nomen paſſiue intelligitur, non actiue: quanuis in pſalterio nouo coacti fuerimus vſurpare illud actiue. nam proprie ſignificat eum non qui facit gratiam, ſed qui acceptus eſt apud alios: qui vulgariter dicitur habere apud alios gratiam.

Dominus tecum. Imprecatorie dicitur ſalutãtis more, dominus ſit tecum. intendens tamen ſingulariſſimo modo: hoc eſt per incarnationem in vtero tuo: ſed modum explicandum poſtea reſeruauit. Et nota differẽtiam: dum gratioſam aſſeruit factam, dominus autẽ tecũ, non dixit fuit aut eſt: quia ſecundum rei veritatem iam erat effecta gratioſa apud oculos diuinæ maieſtatis, vſqueadeo vt mitteret ad eam angelum annunciantem incarnationem filij dei ex ea, niſi enim apud deum fuiſſet tam gratioſa non miſiſſet deus angelũ ad hoc, nõ elegiſſet eã tũc in matrẽ. Sed dominꝰ adhuc nõ erat illo ſingulariſſimo modo cũ beata virgine. *Benedicta tu in mulieribus.* pro, inter mulieres. Et hoc quoq; imprecatorie dictũ eſt: bñdicta ſis tu inter mulieres. Et ſignificatur, ꝙ laudata erit ſupra oẽs mulieres. Quod implendũ eſſe ex cõceptione filij dei, ipſamet beata virgo poſtea explicauit, dicẽs: ecce enim ex hoc beatam me dicẽt omnes generationes. *Quæ qũ audiſſet.* pro, vidiſſet. Senſus viſus deſcribitur: ſicut de Zacharia ſcripſerat ꝙ vidit angelum. Et ex ſenſu viſus corporalis ſpecies angeli alloquẽtis virginẽ deſcribitur. *Turbata eſt in ſermone eius.* Adiũgitur viſui auditus ſermonis ad cõprobandã corporalẽ ſpeciẽ angeli. Turbata autẽ deſcribitur in ſermone angeli, aut quia complementum turbationis inchoatæ ex viſo angelo fuit ſermo: aut quia non turbata eſt ex viſo angelo, ſed ex ſermone eius. Primũ tamen rationabilius apparet: quoniam virginis eſt ad inſoliti viri ingreſſum nõ nihil mutari. *Et cogitabat qualis eſſet.* Ratio inquietę cõmotionis internę aſſignatur prudentia virginis cogitãtis qualis (bonus ne an malus) eſſet huiuſmodi ſermo, Suppetebat ſiquidẽ ratio cogitãdi ad vtrãq; partẽ. nã verbũ mediũ. ſ. (dñs tecũ) ſonabat bonũ: extrema autẽ verba cõmunia erãt & bono & malo. Põt enĩ adulatorie dici, bñdicta tu inter mulieres: & ſimiliter blãdiẽdo dici, aue gratioſiſſima.

iſta ſalutatio. Hinc habetur, quòd verba hactenus ab angelo dicta, ſalutatorie ſunt intelligenda vt expoſuimus. *Et ait angelus ei.* Nihil reſpondit beata virgo angelicæ ſalutationi: ſed cogitatione circa qualitatem ſalutationis occupata, timebat ne quid mali accideret. *Ne timeas.* Videbat angelus virginis animum pauentem & timentem malam eſſe ſalutationem. Et propterea confortat eam, monendo ne timeat: vt etiam ex hoc ipſo, quòd virgo perciperet, affectum ſuum internum cognoſci ab angelo nunciāte, ſecura fieret. *Maria.* Proprium adiicit nomen, ad maiorem propulſationem timoris & fiduciam habendā, ex hoc ipſo quòd velut à familiari, nomine proprio appellatur. *Inueniſti enim gratiam apud deum.* Reddit rationem angelus verborum quæ dixerat ſalutando: vt ſatiſfaciat virgini cogitanti qualis eſſet iſta ſalutatio, monſtrando quòd eſt bona. Et quia primo dixerat, aue gratificata ſeu gratioſa facta, nec dixerat apud quos aut quem, modo hoc explicat. Quo explicato conſtat ſalutationem fuiſſe bonam. inueniſti enim, ideo non eſt tibi timendum, quia inueniſti gratiam. Quod dixerat ſuperius gratioſa facta, hoc modo dicit inueniſti gratiam: idem enim ſignificant. Sed modo explicat apud deum: non apud hominem aliquem te concupiſcentem, ſed apud deum: ſed ideo dixi, aue gratioſa effecta, quia facta es gratioſa apud deum, quia inueniſti gratiam coram oculis dei, quia valde grata, quia valde accepta es apud deum. *Ecce.* Poſtquam ſecurā reddidit beatam virginem de qualitate ſalutationis, progreditur ad principale intentum, quod imprecando dixerat, dominus tecum: ecce demonſtrantis eſt, nunc nunc. *Concipies in utero.* non in mente, non in corde (vt nouellus error ſomniauit) ſed in loco naturali conceptionis prolis. *Et paries.* tempore ſuo. paries inquit, non emittes per os, ſed naturali partu gignes. *Filium.* non filiam. Rurſus ex hoc quòd dicit filium, excluduntur omnes hæreſes putantium beatam virginem non veram matrem Ieſu, ſed in ea velut in vaſe Ieſum fuiſſe, & per eam quaſi per fiſtulam tranſiſſe. Hæc enim omnia confutat angelus, materna beatæ virginis officia explicans, non ſolum conceptionis & partus nominibus, ſed explicando filium: vt hinc intelligamus concepturam & parituram filium veris maternis officiis in generatiua parte ipſius beatæ virginis: alioquin non verificaretur, quòd conciperet & pareret filium. *Et uocabis nomen eius.* Inſtruit quoque angelus virginem de nomine filij. *Ieſum.* Hebraicè, Latinè ſaluatorem: eo q̄ ſaluator eſſet populi à peccatis: vt alibi angelus expoſuit. *Hic erit*

magnus.

magnus. Declarat angelus conditiones filij generandi. Prima cõditio eſt magnitudo, non mole corporis, ſed virtute. Ita quòd ſub magnitudine comprehenditur, quòd erit potens in opere & ſermone, in faciendis miraculis, in debellando mundum, & reliqua huiuſmodi. *Et filius altiſſimi.* Eundem dicit filium altiſſimi quem dixerat filium virginis: vt duas illius naturas, duáſque natiuitates vnius ſignificet, alteram ſecundum naturam humanam qua eſt filius virginis: alteram ſecundum naturam diuinam qua eſt filius altiſſimi. *vocabitur.* Et quia non falſo vocabitur, habetur hinc quòd vere filius beatę virginis eſt filius altiſſimi. Nec dixit erit, ne intelligeres nouiter futurum filium altiſſimi: quia ab æterno eſt filius altiſſimi: ſed dixit vocabitur, quoniã appellatio futura erat. *Et dabit illi dominus deus.* Deſcribit tertio adimplętiones ſcripturarum & deſideriorum omniũ expectantiũ promiſſum Dauidi Meſiam ex ipſius ſtirpe. Et dabit inchoatiue tempore reſurrectionis eius: complete autem in ſecundo aduentu. Dabit inquam quũ dicet data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, dabit benemerenti per paſſionem & mortem ſuam. *ſedem Dauid.* regnũ promiſſum Dauidi in proprio ſemine. Et dicit hoc angelus ad declarandum, quòd filius iſte eſſet verus Meſias promiſſus Dauidi. *Patris eius.* Hinc clarè apparet beatam virginem ex Dauide deſcendiſſe: alioquin falſum eſſet verbũ angeli, patris eius. non enim aliter Dauid eſt pater Ieſu quàm ſecundũ carnẽ ex beata virgine ſumptam. Et dixit patris eius, ad declarandũ ꝙ Ieſu ſecundũ quod homo prout erat filius Dauidis danda erat regia authoritas, & nõ ſecundũ quod erat filius altiſſimi. *Et regnabit in domo Iacob.* Nõ ſuper ſolã tribũ Iuda, ſed ſuper vniuerſam domũ Iacob. pro, ſuper domũ Iacob (cõprehẽdẽtẽ oẽs tribus Iſrael) regnaturus deſcribit: ad explicãdũ adimpletionẽ ſcripturarũ. *in æternũ.* pro, in ſecula. Hæc duo (ſcilicet promiſſus ex proprio ſemine Dauidi rex, & regnum integrũ totius Iſrael) expectabantur cõmuniter ab omnib9 in Meſia adimplenda. & propterea horũ duorũ angelus meminit, ſpecialiter deſcribens Meſiã regnaturũ in ſecula, & non ſicut quilibet alius rex regnat ſuo tãtũ ſeculo. Et hæc (vt dictũ eſt) de regno Ieſu in domo Iacob, & ſuper ſedẽ Dauidis non ſunt adhuc impleta, ſed inchoata fuerunt in reſurrectione Chriſti, implenda in ſecundo aduẽtu: tunc enim veniet rex qui in primo venit ſubditus. *Et regni eius non erit* finis. Ne dubitares antedicta ſecula quandoque finienda explicat angelus quòd nullus erit finis regni Ieſu. *Dixit autem Maria ad angelum. Quomodo fiet.* pro, erit, *iſtud.* Non dubitat

libus actionibus partis vegetatiuæ beatę virginis productus eſt, & propterea vere dicitur natus, propterea angelus vere dixit naſcetur. *ex te.* Superfluit. Non limitauit verbum ſuum angelus ad natiuitatem ex ea: vt cōprehenderet natiuitatē in ea iuxta verbū angeli ad Ioſeph Matth. 1. quòd enim in ea natū eſt. Satis fuit angelo dicere naſcetur: ad declarādum naturalitatem fieri poſtquam declarauerat ſupernaturalitatem modi. *ſanctum.* Non ſolum ſignificatur ſanctitas prolis, ſed ſignificatur modus ſanctitatis: ꝙ ſcilicet naſcetur ſanctum; ad differentiā cuiuſcunq; alterius naſcētis, quilibet enim naſcitur obnoxiꝰ originali peccato ac pœnis cōcomitātibus, etiam ſi in eodē inſtāti diuina gratia ſanctificaretur: Ieſus aūt naſcitur ſanctus, nulli obnoxiꝰ culpæ aut pœnę. *vocabitur filius dei.* Nō vocabitur tantū filius hominis, ſed filiꝰ dei. Et ad hoc directe refertur cōiunctio ideo, ex ſingulari em̄ modo (.ſ. ꝙ de ſpiritu ſancto cōceptus eſt) congruiſſima ratione ſubſecuta eſt appellatio filij dei. Talis enim & non alia natiuitas cōgruit filio dei, talis enim modꝰ adminiculatur ad cognoſcēdū, credendū atque cōferendū filiū Mariæ eſſe filiū dei. Repetiit aūt angelus vtrāque in Ieſu naturā, non vt magis imprimeret vtriuſque naturæ fidē beatæ virgini: ſed vt explicaret ꝙ ab initio cōceptionis vnio fieret naturarū (diuinę & humanæ) in vna perſona. hoc enim ſignificatur dicēdo, ꝙ naſcetur, vocabitur filius dei. Niſi enim ab initio quo naſcitur eſſet filiꝰ dei, falſo appellaretur filiꝰ dei ꝙ naſcitur. *Et ecce Elizabet.* Supernaturalē modū generādi cōfirmat angelus teſtimonio alterius modi ſupernaturalis quanuis minus. Supernaturale ſiquidē fuit Elizabet ſterili & ſeni habere vim generādi: quāuis naturalis fuerit vſus cōceſſa ei vi generādi, quoniā ex viro concepit. Nec hęc in teſtimoniū attulit angelus ad tollēdū à beata virgine aliquid ambiguitatis: ſed ad etiā ſuauiter humano more per exēplū ſenſibile firmandā integrā beatæ virginis fidē, habet enim hoc ſuauis diuinæ ſapientiæ diſpoſitio, vt hominē naturaliter per ſenſibilia cognoſcētē, ſenſibiliter quoque exēplis inſtruat, firmet, cōſoletur. *cognata tua.* Certa eſt cognatio inter Mariā & Elizabet: ſed incertū eſt quo modo. Genealogias enim earū ſecūdū vtrūq; ſexū certas neſcio. Hoc tamen certum in ſacra ſcriptura eſt ꝙ domus Dauidis mixta erat cum domo Aaron. vxor enim Ioiadæ pontificis fuit ſoror Ochoziæ regis Iuda: vt patet in. 4. libro Reg. Vnde nihil obſtat huic cognationi quòd Elizabet fuerit de tribu Leui ac filiabus Aaron, beata autem virgo de tribu Iuda ac filiabus Dauidis.

at

Et ipſa concepit filium in ſenectute ſua. Vna miraculi ratio. *Et hic menſis eſt ſextus illi.* Explicat patentem ad ſenſum vterum grauidum. *Quæ uocatur ſterilis.* Altera miraculi ratio. *Quia non erit impoſſibile apud deum.* Hinc clare apparet quòd ad ſuauiter firmã dam per ſenſibilia integram beatæ virginis fidem, angelus adduxit prædictum teſtimonium. ad hoc enim refertur ratio angeli, quia non erit, refertur nanque ad demonſtratum teſtimoniũ ſenſibile per aduerbium ecce. Et eſt ſenſus, ecce teſtimonium ſenſibile quia non erit impoſſibile apud deum omne verbum. Intendit enim angelus ex hoc teſtimonio ſenſibili inſtruere quòd omne poſſibile eſt apud deum: vt ſuauiter confirmet poſſibilẽ eſſe apud deum etiam mirabilem modum quem annunciauit virgini. *omne uerbum.* Nihil excipitur niſi quod implicat contradictoria, quod etiam non excipitur, ſed non includitur: quia non comprehenditur ſub verbo aliquo: vtpote quòd non poteſt intelligi.

Dixit autem Maria, Ecce ancilla domini. Non plus interrogat, ſed promptam ſe exhibet: & quanto magis ſe audiuit eleuandam in matrem Meſiæ filij dei, tanto magis ad humilitatis gremium cõfugit: & ſe ancillam recognoſcit & offert. *Fiat mihi.* Non ſolũ aſſenſum præbet, ſed preces adiungit ad tantum donum conſequendum. *secundum uerbum tuum.* Prudentia ſimul & modeſtia loquendi comprehenditur in hoc, quòd breuiſſimo ſermone & vniuerſa nunciata complectitur, & angelum qui nunciauit honorat. Vbi ſcito nos credere quòd ſtatim prolatis his verbis concepit in vtero filium dei: & impletum eſt verbum angeli ecce cõcipies in vtero. Quod etiam apparet ex eo quod octauo Calendas Aprilis annunciatio hæc fuit: & octauo Calend. Ianuarij Ieſus eſt natus. Et nihilominus in promptu eſt ratio: quia nulla erat differendi ratio, completa angelica annunciatione, & virginei atque humilis aſſenſus oblatione conſummata. *Et diſceſſit ab illa angelus. Exurgens autem Maria in diebus illis, abiit in montana.* pro, in montanam ſupple regionem. *cum feſtinatione.* tum ad celeriter viſitandam cognatam ſenem, tum vt in itinere non moraretur: inſtruens exemplo virgines feſtinas eſſe in itinere, & nõ moroſo gradu ſpectandas ſe exhibere. *In ciuitatem Iuda: & intrauit in domum Zachariæ: & ſalutauit Elizabet. Et factum eſt ut audiuit ſalutationem Mariæ Elizabet, exultauit.* pro, ſaliit, ſeu ſubſiliit. Deſcribitur enim motus infantis ſaltantis in vtero. Deſcribit Euangeliſta ordinem effectuum. Et primum effectum auditæ ſalutationis ex ore beatæ virginis, explicat eſſe ſaltum Ioannis Baptiſtæ in

ſtæ in vtero. Tunc enim impletum eſt quod dixerat angelus ad Zachariam de illo. & ſpirituſancto replebitur adhuc ex vtero matris ſuæ. Ieſus enim qui conceptus matris carnem ſtatim ſanctificauerat(extinguendo in ea fomitem)modo incipit exterius operari, ſanctificando præcurſorem ſuum. Hæc ſiquidem ſanctificatio cauſa fuit quòd ſaliret. *infans in utero eius. Et repleta eſt ſpirituſancto Elizabet.* Poſtquàm repletus eſt Ioannes ſpiritu ſancto,repleta quoque eſt Elizabet ſpiritu ſancto: vt ordine quodam diſtributus intelligatur ſpiritus ſanctus ex voce Mariæ. *Et exclamauit uoce magna.* Intellige tamen, modeſtia ſeruata: quoniam ſpiritus ſanctus nullius immoderaminis cauſa eſt. *Et dixit. Benedicta tu inter mulieres.* Non imprecatiue ſed aſſertiue dicuntur hæc verba. iam enim cōceperat filium dei:& erat ſuper omnes mulieres benedicta merito,etſi non adhuc aliorum vocibus. *Et benedictus.* Hoc addidit ſpiritus ſanctus per Elizabet ad verba angeli.non ſolum ipſam beatam virginem benedictam ſed Ieſum in vtero eius manentem benedictum clamat. Sed vide differētiam.nam Mariam benedictam cum limitatione (ſcilicet inter mulieres)dicit Ieſum autem benedictum abſolute abſq; vlla limitatione. *Fructus uentris tui.* Vtitur naturali vocabulo fruct⁹ vt vere productū fructū ventris naturalib⁹ officiis ſignificaret. *Et unde hoc mihi.* Vbique apparet ſpiritus ſanctus, ſpiritus humilis cordis. In beata virgine apparuit, ecce ancilla: & poſtea in ſubmiſſione ad viſitandam Elizabet,& modo apparet in ipſa Elizabet,recognoſcente ſe indignam vt ad eam veniat beata virgo. *Vt ueniat.* quum ego debuiſſem præuenire. *Mater.* Hinc apparet beatam virginem veram ac naturalem genitricem iam tūc fuiſſe:& cognitam eſſe reuelante ſpiritu ſancto ab Elizabet. *Domini mei ad me?* Cognouit etiam cuius eſſet mater,didicit à ſpiritu ſancto,quòd erat mater dei & hominis, propter naturā enim humanam,dixit fructusvētris tui:propter diuinam,domini mei. Hinc habetur quòd in principio quo concepit beata virgo,verbū caro factum eſt. Si enim imperfecta quædam inchoatio prolis fuiſſet tunc in vtero virginis(quemadmodum in aliis mulieribus eſt informis materia) non dixiſſet Elizabet, immò ſpiritus ſanctus per eam,mater domini mei:quia adhuc tunc non fuiſſet mater dei. Dicta ſunt enim hæc verba paucis diebus poſt annunciationem.Fundatam itaque hic habent doctrinam formati corporis Ieſu Chriſti (& conſequenter infuſæ animæ intellectiuæ in principio conceptionis) theologi: quia ex tunc vere fuit mater

domini

domini noſtri. *Ecce enĩ ut facta eſt uox ſalutatiõis tuæ in aurib' meis.* Teſtẽ affert dictorũ ſuorũ ſaltationẽ filij ex ſalutatione beatę virginis. Acſi aperte diceret. non ſolũ ego ex aduentu tuo cognoui hæc ſpiritu ſancto reuelante, ſed etiam infans in vtero meo hæc ſenſit: quoniam vt facta eſt vox ſalutationis tuæ in auribus meis, antequã mihi reuelarẽtur hęc, infans in vtero meo ſaltauit in gaudio. *Exultauit in gaudio.* pro, ſaliit in exultatione. quæ effectus eſt letitiæ ſeu gaudij. Duo dicit: quòd ſaliit: & quod in exultatione. Ex quibus iũctis cum prædictis ab angelo (quòd in vtero matris replẽdus eſſet ſpiritu ſancto) apparet quod exultatio hæc, exultatio ſpiritus ſancti fuerit, cauſantis ſaltum illum corporalem ad ſenſibiliter modo quo poterat teſtificandum matri, & per ipſam mundo vniuerſo, quanto repletus ſit interno gaudio ob pręſentiam Ieſu Chriſti geſtati in vtero à beata virgine: ac per hoc quòd Ioannis Baptiſtæ anima donata tunc fuerit cognitione actuali Ieſu Chriſti, & actuali lætitia de illius præſentia. ¶ An autem donum hoc collatum ei fuerit per modum paſſionis tranſitoriæ, an per modum doni permanentis (hoc eſt quòd ex tunc perſeuerauerit in ſoluto vſu mentis) incertum habeo. Quòd enim tunc hoc donum habuerit, ratio ſpiritusſancti indicat. nam ſpiritusſanctus primo & directe reſpicit mentem, & per diffuſionem partem ſenſitiuam: ac per hoc nõ prius cauſauit lætitiam in parte ſenſitiua (vt more pecudis Ioannes exultaſſet) quam in parte intellectiua. Rurſus nulla ratio lætitiæ in parte ſenſitiua hic interuenit, quẽmadmodum blandum aliquid lætificare videmus infantulos: ſed tota lætitiæ ratio, præſentia Ieſu Chriſti tanquam ſonans per os virginis in auribus Elizabet fuit. conſtat aũt huiuſmodi præſentiæ perceptionẽ non ad ſenſum ſed ad intellectum pertinere. Deniq; ſi Ioannes nõ fuiſſet gauiſus de cognita præſentia domini, non attuliſſet Elizabet in teſtimonium dictorũ ſuorũ, tantã infantis in ſuo vtero lætitiam. *infans in utero meo. Et beata quæ credidiſti.* pro, credidit. Alloquitur beatã virginem in tertia perſona, meritum fidei (dicendo quæ credidit) & præmium beatitudinis futuræ explicans. Vnde apparet fuiſſe reuelatum Elizabet nõ ſolum beatam virginẽ eſſe matrem dei, ſed etiam dicta ab angelo, & fidẽ beatæ virginis. *Quoniam perficientur ea quæ dicta ſunt tibi.* pro ei. virgini. Rationem beatitudinis reddit: prophetans & ipſa, complenda eſſe omnia nunciata ei per angelum. *A domino.* explicat nunciata per angelum proceſſiſſe à domino, domini nomine & authoritate fuiſſe dicta. Et hoc ad ſignificandũ infallibilem

infallibilem veritatem dictorum: vtpote quæ à domino emanarunt. ¶ Ex hoc quòd Elizabet mutat perſonam ſecundam in tertiam, dicendo & beata quæ credidit &c. apparet quòd aliæ perſonæ erãt præſentes huic colloquio: ad quas cõuerſa Elizabet dixit de beata virgine, & beata quæ credidit &c. *Et ait Maria.* Temp⁹ iam erat vt prodiret etiam in ſermonem diuinitas qua repleta erat Maria. Vnde laudata ab Elizabet, cognoſcens verba illius verba eſſe à ſpiritu ſancto, non reſpõdet Elizabet, ſed prorumpit ad gratiarum actiones deo: laudando illum ob beneficia ſibi, timentibus deũ, humili corde, populo Iſrael ac vniuerſo præſtita. *Magnificat.* hoc eſt extollit: ſeu tangẽdo radicem, magnifacit. ex magnificare enim oritur magnificare pro extollere. *Anima mea.* Manifeſtat internam animæ ſuæ actionem. *Dominum.* non ſeipſam non me, ſed eum qui eſt vniuerſorum dominus. hac enim appellatione nominare conſueuerant Hebræi deum. *Et exultauit.* Magnifacere & extollere internum, cognoſcitiuæ partis eſt: exultare autem volitiuæ ſeu affectiuæ. Eſt enim exultatio plus quã lętitia. exundans ſiquidem lætitia velut in geſticulationẽ exultatio eſt.

Spiritus meus. Ne intelligeres exultationem corporalem, remotiſſimo à corpore animæ nomine vtitur: dicendo ſpiritus meus. anima enim ſpiritus rationem habet vt corpus ſupergreditur: vnde & ſtatum ſpiritus ſeparata à corpore ſortitur. Et diſcerne quòd anima magnificat & ſpiritus exultat: quia res illa quæ eſt anima vtrinque ſignificatur: & vt reſpicit hæc inferiora & vt reſpicit ſuperiora. nam vt eſt anima, vt exercet viuificandi officium, non æſtimat non extollit aliquid eorum quæ ſpectant ad viuere niſi dominum: vt vero eſt ſpiritus, vt officium exercet ſpiritus, vt ſuperioribus intendit, non ſolum amat, deſiderat, delectatur & gaudet, ſed exultat *in deo.* non in ſeipſo ſpiritu, ſed in deo: qui puriſſimus ſpiritus eſt. *Salutari.* pro, ſaluatore. Quanuis enim deus ex quo mũdum condidit, ſemper fuerit ſaluator, officium tamen ſaluãdi perſonaliter tũc aſſumpſit quum caro factus eſt, & propterea hoc ſpeciali modo ſaluator ſignificatur. Et vere in deo ſaluatore, ſpiritus beatæ virginis exultauit: quia exultauit in deo incarnato. Saluatore autem non huius vel illius ſed mundi. *Meo.* poſſeſſionem ſignificat ſaluatoris tanquam proprij. Vere enim meus inquit Maria: quoniam totum corpus eius mediãte quo ſaluat mundum, meum eſt: nullam in eo partẽ habet vir aliquis. *Quia reſpexit.* pro, aſpexit. Rationẽ magnificationis & exultatiõis & proprietatis reddit ex

parte

parte dei.quia aſpexit. *Humilitatem.*pro, ad humilitatem. id eſt,exiguitatem ſeu paruitatem. *Ancillæ ſuæ.* Dictio Græca interpretata humilitatem non eſt nomen illius virtutis animi quã humilitatem appellamus:ſed eſt nomen conditionis qua aliquid eſt imum ſeu exiguum ſeu paruum.Eſt enim ſenſus, quia aſpicere dignatus eſt ad exiguitatem ſeu infimitatem (ſi dici licet) ancillæ ſuę.Nec propterea interpres arguendus eſt:quia ſecundum nominis proprietatem, eſſe humilem non eſt habere virtutem , ſed eſt eſſe imum , quanuis theologi vſurpauerunt humilitatem pro virtute animi.¶Et aduerte quòd in his beatę virginis verbis,virtus humilitatis non ſignificatur voce , ſed exercetur opere . nam hic eſt intimæ humilitatis actus,æſtimare ſe infimam,exiguam, paruam &c.Et hoc magis quadrat humilitati maximæ beatæ virginis quàm cãtare virtutem humilitatis ſuæ eſſe aſpectam à deo. hoc enim ſonat ad meritum propriæ virtutis reſpexiſſe deum:quod dicere procul eſt ab humilibus.illud autem , cordis humilitas eſt in actu exercito . Magnitudinem igitur beneficij diuini erga ſe explicat,dicendo quia aſpexit ad exiguitatem ancillæ ſuæ,ita quod non ſat fuit dicere, quia aſpexit ancillam ſuam : ſed appoſuit ad exiguitatem ancillæ ſuæ.¶Et intellige exiguitatem quò ad merita,æſtimabat ſiquidem ſe nullius meriti nulliuſq; virtutis. Nec ficte aut falſo:quoniam conſiderabat ſeipſam ex parte ſui, nõ ex parte donorum dei in ipſa,hæc enim conſideratio mater eſt humilis cordis,quum in anima radicata eſt.*Ecce enim ex hoc.* Deeſt. nunc. Menifeſtat ab effectu magnitudinem beneficij diuini in ſe:quia ex iſto nunc (& demonſtratur nunc quo concepit filium dei)quo tantum beneficium contulit mihi deus. *Beatam me dicent omnes generationes .* Prophetat beata virgo fœlicem ſe habẽdam ab omnibus generationibus.Quod verificatur tum comprehenſione omnium nationum,tum ſucceſſione cuiuſque futuræ generationis. *Quia fecit.* Explicat quare beatam illam dicent omnes generationes. *Mihi magna* . pro , magnalia. hoc eſt ingentia admiratione digna . Tanquam inexplicabilia ſigillatim,hoc nomine cuncta comprehendit. *Qui potens eſt.*pro,ille potens . Deum nominat à potentia tanquam excellentiſſime ſeu ſolus potens.reliqua enim omnia mendicant poſſe ab eo. Et denominauit deum à potentia, quia tota ratio facti in myſterio incarnationis eſt potentia facientis. *Et ſanctum.* Laudat ſecundo deum à celſitudine naturę.Sanctum enim eleuatum ab omni impuritate ſignificat deum,qui ſolus eſt actus purus. *Nomen eius.*

Nullum

Nullum nomen deo conuenit niſi ſanctum: hoc eſt niſi infra latitudinem actus puri, Et propterea omne nomen dei eſt ſanctũ: & ideo proprium eſt deo habere nomen ſanctum. & propterea beata virgo à ſpiritu ſancto edocta, deſcripſit deum ex hoc quòd ſanctũ eſt nomen eius. *Et miſericordia eius.* Laudat tertio dei miſericordiam. Ita quòd tria ſpecialiter laudat dei: potẽtiam, naturam, & miſericordiam. Et naturam quidem laudauit nominatã: hoc eſt prout cognoſci nominarique poteſt. potentiam verò abſolute: miſericordiã autem cum extenſione ſubiuncta. *A progenie in progenies.* pro, in generationem & generationẽ. Extenſio miſericordiæ ad quanlibet ſucceſſionem generationis ſignificatur. Eſt enim ſenſus, in generationem & generationem ſine defectu: ita quòd nulli generationi deficit. *Timentibus eũ.* Quanuis miſericordia dei diffuſa ſit ſuper omnia opera eius, & ſecundũ aliquos effectus communis ſit timentibus & non timentibus deum: ſecundum tamen effectum ſubleuationis à vera miſeria (quæ eſt ſola miſeria æternę damnationis) propria eſt timentibus eum timore filiali. & talis miſericordia cantatur indeficiens cuilibet generationi. Nec arctatur textus ad generatiões futuras, ſed abſque limitatione aliqua comprehendit omnem generationem. præteritam, præſentem, & futuram. Laudat enim beata virgo benefactorem ſuũ ab huiuſmodi æterna miſericordia. *Fecit potentiam.* pro, robur. ſiue imperiũ. vtrunque enim Gręca dictio ſignificat. Ab hinc proſequitur vtriuſque attributi (ſcilicet potentiæ & miſericordiæ) opera reſpectu rationalium creaturarũ vt referuntur ad beatitudinem vel miſeriã æternã. ¶ Vbi aduerte, quòd ſi opera hæc intelligantur in ſua latitudine & præterita vt ſonant, appellatione ſuperborum & humilium, diuitum & eſurientium, nõ ſolum comprehenduntur homines, ſed etiã angeli mali & boni. Angeli ſiquidem ſuperbi fuerunt primi diſperſi & detracti ex ſedibus & emiſſi inanes: & per oppoſitum, angeli humiles & eſurientes diuinam gloriam exaltati ſunt & repleti ſunt bonis. Ante aduentum quoque Chriſti, ſuperbos eiectos legimus etiam de tẽporali ſtatu: vt Nabuchodonoſor & Saul. ſed hoc extra propoſitũ eſt æternæ fœlicitatis, vel miſeriæ: niſi pro quãto hæc ſigna quędam ſunt teſtificantia quantũ deo ſuperbia diſpliceat, quantũque humilitas placeat. Directe tamen præſenti cantico cõgruit vt intelligantur hæc opera facta in myſterio incarnationis. ita quòd cantantur hæc opera vt fructus verbi incarnati: & aſſerũtur facta quia iam erant facta inchoatiuè, erant facta in radice. Intendit

ſiquidē beata virgo declarare quid in hoc myſterio incarnatiōis fecit(hoc eſt faciendū in radice ſtabiliuit)erga genus humanum. quòd ſcilicet decreuit vti potentia cōtra ſuperbos,primates & diuites,exaltare autē humiles & replere bonis eſurientes. Hęc enim eſt diſpoſitio propria nouo teſtamento.nā in teſtamento veteri diuitiæ promittebātur:in nouo nulla habetur diuitiarū ratio, ſed pauperrimi piſcatores exaltati ſunt. ¶Vide ſingula iuxta hunc ſenſum:quē literalem credimus. Primū itaque opus potētiæ eſt,ꝙ fecit robur. *In brachio ſuo.* Verbū incarnatum brachium diuinū appellatur: iuxta illud Eſa.53. & brachiū domini cui reuelatū eſt. eſt enim velut brachiū quò operatur deus. Perſpicacius autē appellatur brachiū ratione humanæ naturæ:quę eſt velut organum coniunctū dei,ſicut brachiū eſt organum coniunctū hominis, eſt enim organū iunctū in perſona,ad differentiam organi ſeparati: quale eſt quodcunque inſtrumentū artificiale:puta ſerra,malleus &c. Fecit inquā deus in homine aſſumpto robur,tum fortitudinis meritoriæ,tū potētiæ,opere & ſermone:ſed præcipue robur vniuerſalis dominij,robur efficiēdi omne opus tā iuſtitię quàm gratiæ. *Diſperſit ſuperbos.* Ecce opus robuſti brachij,ad corporei brachij robuſti diſpergentis conātes ipſum ſuperare, ſimilitudinem. Quū enim cætera vitia fugiant,ſola ſuperbia ſe opponit deo. & propterea actio Ieſu Chriſti in totū genus perſeuerātium in iniquitate,deſcribitur à capitibus eorū ſuperbis:quos diſpergit in æternos cruciatus. *Mente.* pro,cogitatione, *cordis ſui.* Significatur non diuina mens,ſed cogitatio cordis ſuperborū.& diſperſio robuſta declaratur actio iuſtitiæ. Eſt enim ſenſus quòd diſperſit ſuperbos merito cogitatiōis cordis eorū. Quanuis poſſit etiā ſignificari vnde diſperſi ſunt:ſcilicet à cogitatione cordis eorū. diſperſi ſunt enim à celſitudine & gloria cogitata & affectata corde eorū. Vterque ſiquidē ſenſus quadrat propoſito, *Depoſuit potentes de ſede:* pro,detraxit primores à ſedibus. Significatur enim ad literā, quòd deiecit eos qui poteſtate funguntur publica à ſedibus ſuis. Quod ad literā verificatū eſt quū deiecti ſunt magiſtratus Iudęorū quia occiderūt Chriſtū:& exaltati ſunt humiles Chriſti, diſcipuli,vniuerſo orbi euangelizantes. Poteſt nihilominus vniuerſalius intelligi de eiſdē ſuperbis:vt non ſolū ſint diſperſi à cogitatis & affectatis celſitudinibus,ſed etiā detracti à ſedibus quas habēt. omnibus enim bonis priuati ſunt. *Et exaltauit humiles.* corde. Exaltauit inquā ad cœlorum regnū. Et hinc apparet eoſdem appellatos ſuperbos & potentes diſperſos & eiectos. nam ſolos humiles

miles corde è regione apponit. Et propterea ſecunda expoſitio amplectenda tanquam literalis inſinuatur. *Eſurientes.* non corporis cibum, ſed iuſtitiam, ſed panem cœleſtem. *Impleuit bonis.* regni cœlorum. quæ ſola ſunt vere bona. *Et diuites.* mente & animo: qui ſe non recognoſcunt indigentes diuina gratia, euangelica doctrina: exiſtimantes ſe abundare diuitiis ingenij, ſapientiæ, prudentiæ, ſagacitatis, cognitione & acquiſitione fœlicitatis abſque Chriſto. *Dimiſit.* pro, emiſit, *inanes.* eiecit à ſe vacuos veris bonis. Et nihilominus cum his intellige quòd elegit pauperes & infimos ſecundum mundum homines, ſignificatos per eſurientes (hoc eſt indigentes pane) magnos autem ſecundum mundum nominatos diuites non elegit, ſed emiſit vacuos: pro quanto nec electi ſunt ad apoſtolatum, & rari ſunt qui ſaluantur: iuxta verbum domini. facilius eſt camelum tranſire per foramen acus, quàm diuites intrare in regnum cœlorum. *Suſcepit.* more ſuccurrentis ac manum porrigentis. Poſtquã opera declarauit gratiæ & iuſtitiæ noui teſtamenti, adimpletionem ſubiungit teſtamenti veteris perfectã in hoc myſterio incarnationis. *Iſrael puerum ſuum.* populum Iſraelitam ſeruum ſuum.

Memorari. pro, vt recordaretur. Loco cuius, neſcio quis in eccleſia introduxit cantandum recordatus: quum interpres trãſtulerit memorari, & textus Græcus habeat recordari. *Miſericordiæ ſuæ.* Superfluit ſuæ. Et eſt ſenſus, quòd ſuccurrit populo Iſrael ad hoc vt recordaretur opere & effectu miſericordiæ exhibendæ Abrahę & ſemini eius in ſeculũ, ſicut locut' eſt ad patres noſtros. Iſte eſt verus ordo conſtructionis literæ. nam Abraham datiui caſus eſt: nec poteſt conſtrui cum patres noſtros. Rurſus etiam nõ quadrat ſicut locutus eſt ſemini eius in ſeculum: ſed bene quadrat quòd ſuſcepit populum Iſrael per myſterium incarnationis ſuccurrendo, ad hoc vt recordaretur miſericordiæ exhibendæ Abrahæ & ſemini eius in ſeculum. promiſerat enim deus exhibiturum ſe miſericordiam Abrahæ & ſemini eius in æternum. & propterea per modum recordationis exhibenda deſcribitur miſericordia. Expectabat quoque & Abraham miſericordiam Ieſu Chriſti liberaturã ſe de limbo. Semini quoque Abrahę non quodam tempore, ſed in æternũ exhibetur miſericordia: dũ ad cœlorum regnum pro parte perductum eſt, & reliquum perducetur per Ieſum quum intrauerit plenitudo gentium, & nihilominus quotidie aliquis eorum perducitur. *Sicut locutus eſt ad patres noſtros.* prophetas qui ſcripſerunt de Meſia & gratia

eius. *Abraham & ſemini eius in ſecula.* pro, in ſeculum. *Manſit autē Maria cum illa quaſi.* pro, fere, menſibus tribus. *& reuerſa eſt in domum ſuam.* Vnde apparet quòd non interfuit beata virgo natiuitati Ioannis Baptiſtæ. nam quū octauo Calendas Aprilis audierit ab angelo, ecce Elizabet cognata tua, & in illis diebus ſurrexerit & venerit ad Elizabet, ſi fuiſſet cum Elizabet in natiuitate Ioannis, proculdubio perſtitiſſet per aliquot dies: ſaltem donec Elizabet plene conualuiſſet ex partu. & ſic fuiſſet cū ea tribus menſibus & amplius: cuius oppoſitum euāgeliſta dicit. qui videtur ex induſtria hoc dixiſſe vt ſignificaret Mariam non interfuiſſe partui Elizabet. *Elizabet autem impletum eſt tempus pariendi: & peperit filium. Et audierunt uicini & cognati eius quia magnificauit dominus miſericordiam ſuam cum illa.* non ſolum tollendo opprobriū ſterilitatis in ſenectute, ſed donando filium maſculum. *Et congratulabantur ei. Et factum eſt in die octauo.* iuxta legis pręceptum.

Venerunt circuncidere. pro, vt circūciderent, *puerum & uocabant eum nomine patris ſui Zachariam. Et reſpondens mater eius, dixit. nequaquam, ſed uocabitur Ioannes.* A ſpiritu ſancto didicerat Elizabet hoc nomen imponendum filio. Zacharias enim mutus non poterat ei hoc dixiſſe. *Et dixerunt ad illam, quia nemo eſt in cognatione tua qui uocetur hoc nomine. innuebant autem patri eius quem uellet.* pro, quid vellet, *uocari eum.* Ita quòd non oſtendebant diuerſos homines quærentes ſi vellet vocari eum nomine iſtius vel illius, ſed nutibus quærebant quod eſſet nomen imponendum infanti. *Et poſtulans pugillarem.* hoc eſt nutibus petita tabella in qua ſcribitur. huiuſmodi enim tabella pugillaris vocatur. quæ fortè tunc temporis erat cerea. *ſcripſit dicens.* Mutus erat: & ſcribere quidem poterat, dicere autem non. & propterea dicens, caſus eſt accuſatiui. Et eſt ſenſus. ſcripſit ſcripturam dicentem. *Ioannes eſt nomen eius.* Acſi aperte diceret. non ego illi impono nomen, ſed Ioannes eſt nomen eius: vtpote impoſitum ab angelo.

Et mirati ſunt. de conuenientia patris & matris in nomine nouo cognationi illi. *Vniuerſi. Apertum eſt autem ilico.* Tunc enim completa ſunt, quæ dicta ſunt per angelum de natiuitate Ioānis. ante diem ſiquidem octauum quo in circūciſione nominabatur infans, quia anonymus erat, fere vt non natus habebatur. *Os eius & lingua eius: & loquebatur benedicens deum.* An præter ſubiunctum canticum aliqua prius dixerit Zacharias gratias agendo deo, incertum eſt. *Et factus eſt timor ſuper omnes uicinos eorum: & ſuper omnia montana.* pro, in tota montana. *ſcilicet regione, Iudææ,*

dææ, diuulgabantur omnia uerba hæc. Et poſuerunt omnes qui audierãt, in corde ſuo, dicentes. quiſputas puer iſte erit? Timor dei, diuulgatio geſtorum, & expectatiua admiratio dicentium quiſnam puer iſte erit, poſt canticum Zachariæ fuerunt ſecundum ordinem hiſtoriæ. immo canticum ipſum, vnum erat eorum, quę diuulgabantur: & magna erat pars teſtimonij, quòd manus domini erat cum illo puero. *Etenim.* ſuperfluit coniunctio enim. Non redditur ratio quare illi dicebant, quiſnam puer iſte erit? ſed vbi euãgeliſta geſta deſcripſit natiuitatis, circuncifionis & nominationis pueri, ordinatè deſcribit quid eſt ſubſecutum in audientibus, quid in ipſo infante, quid in patre. Et de auditoribus quidem dixit timorem &c. de infante vero ſubdit. *Et manus domini erat cum illo.* ſignificans ſpecialem curam diuinam de infante, velut ſub manu dei. De patre autem ſubiungit. *Et Zacharias pater eius repletus eſt ſpiritu ſancto: & prophetauit.* tum de Meſia, tum de Ioanne. *Dicens. Benedictus.* benedictione laudis. *Dominus deus iſrael.* per gratiam ſpecialis cultus. *Quia uiſitauit.* mittendo. *& fecit redemptionem.* ad differentiam priorum viſitationum quibus viſitauerat mittendo prophetas: modo enim viſitauit faciendo redemptionem myſterio incarnationis. *Plebis ſuæ.* pro, populo ſuo. hoc eſt ad libertatem populi ſui. *Et erexit cornu ſalutis nobis.* non ſolum libertatem dedit, ſed erexit cornu, potentiam. Ipſum Meſiam appellat cornu ſalutis: quia vere fuit potentia ſaluationis noſtræ. *in domo Dauid.* quia ſecundum carnem ex domo Dauid ortus eſt. *Pueri ſui. sicut locutus eſt per os ſanctorum qui a ſeculo ſunt prophetarum eius.* pro, fuerunt prophetarum ſuorum. *ſalutem ex inimicis noſtris: & de manu omnium qui oderunt nos.* Declarat cuius ſalutis cornu erectum eſt. Vnde ſecundum grammaticam legendum eſſet ſalutis, referẽdo ad id quod dixerat cornu ſalutis. Ac ſi dictum fuiſſet, ſalutis inquam ex inimicis noſtris. ¶ Vbi etiam ſcito, quòd Græca dictio tam hic quàm ibi & inferius, potius ſignificat ſaluationis quàm ſalutis. & optime quàdrat vt ſit cornu ſaluationis, ſaluationis inquam ex inimicis noſtris: primũ quo ad ſpiritum, & demũ quo ad omnia. ¶ Et ſimiliter intellige de manu, hoc eſt de poteſtate odiẽtium. In primo ſiquidẽ aduentu ſaluati ſumus ab iis qui aduerſantur ſpiritui: in ſecundo autem ab omnibus quomodolibet contrariis. *Ad faciendam miſericordiam cum patribus noſtris.* Miſericordiam dicit, non iuſtitiam: quia non ex meritis patrum, ſed ex diuina gratia miſericorditer patres noſtri & nos liberati ſumus per in-

carnationis myſterium. *Et memorari.* pro, & ad recordandum, *teſtamenti ſui ſancti.* Prius dixerat miſericordiam : modo adiungit iuſtitiæ ſpeciem in executione teſtamenti. Vbi nota appellari hic primum teſtamenti nomine, promiſſionem factam Abrahæ à deo de benedicto ſemine, in quo omnes gentes benedicentur. *Iuſiurandum.* Explicat teſtamẽtum ſcriptum Geneſis.22. Et grammaticè ſimiliter legendum eſſet iuſiurandi, appoſitiue ad teſtamenti ſui ſancti. *Quod iurauit ad Abraham patrem noſtrum, daturum.* pro, vt daret, *ſe.* Superfluit ſe. *Nobis.* Iungi debet hæc clauſula cum ſequenti: & eſt ſenſus, vt daret nobis hæc ſequentia. ſcilicet. *Vt ſine timore de manu inimicorum noſtrorum liberati, ſeruiamus illi. in ſanctitate & iuſtitia coram ipſo, omnibus diebus noſtris.* Vbi colligere potes ſeptem conditiones gratuitas. Prima eſt libertas. liberati de manu inimicorum noſtrorum. Secunda eſt diuina ſeruitus. ſeruiamus illi. Tertia eſt excluſio timoris ſeruilis. ſine timore. Quarta eſt mundicia. in ſanctitate. Quinta eſt iuſtitia fidei, dando vnicuique quod ſuum eſt. Sexta eſt veracitas, coram ipſo. vt excludatur omnis fictio: & ſimul ſignificetur reuerentia tanquam præſente deo. Septima eſt perennitas ſeu iugis continuatio, omnibus diebus noſtris. Hæc enim omnia per incarnationis myſterium olim promiſſa. adimpleta ſunt intrinſecus : exterius autem conſummabuntur in ſecundo aduentu. *Et tu puer.* pro, puelle. Prophetat apoſtrophando ad infantem. Vnde nonnullum ſumitur argumentum, quòd donum ſolutæ mentis perſeuerauerit in Ioanne Baptiſta. Et propterea tanquam ad intelligentem paterna verba Zacharias conuertit ſermonem. *Propheta.* immo etiam pluſquam propheta. *Altiſſimi uocaberis, præibis enim ante faciem domini parare.* pro, ad parandum, *uias eius.* Dono prophetiæ adiungit officium præcurſoris. Et vtrunque ad literam impletum eſt. nam & pluſquam propheta fuit monſtrando Ieſum: & velut ante faciem iuit præparando viam, prædicando & baptizando, ad hoc vt diſponeret auditores ad Chriſtum ſtatim ſubſequentem. *Ad dandam ſcientiam ſalutis plebi.* pro, populo, *eius, in remiſſionem peccatorum eorum.* Superfluit eorum. Particula in remiſſionem peccatorum, poteſt conſtrui cum ſalutis: vt determinetur qualis ſalus: ſcilicet interna, in remiſſionem peccatorum. Et poteſt conſtrui cum ſcientiam ſeu cognitionem: ad ſignificandum congnitionem ſalutis tendere in remiſſionem peccatorum. *Per uiſcera miſericordiæ dei noſtri in quibus uiſitauit nos.* Apoſtrophat hic ad ipſum ſaluatorem Meſiam. Ita quòd

ordo literæ ſecundum conſtructionem eſt iſte. O oriens ex alto, per viſcera miſericordię dei noſtri in quib⁹ viſitauit nos, illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus, ad dirigendum pedes noſtros in viam pacis. Incipit itaque apoſtrophatio literæ ad ſaluatorem ab obſecratione. per viſcera, hoc eſt intima, miſericordiæ dei noſtri: in quibus, viſceribus, viſitauit nos, deus noſter. Obſecrat per intimum affectum diuinum monſtratum in tam miſericordi viſitatione per myſterium incarnationis factæ. *oriens.* ſubſtantiuum eſt: & caſus vocatiui ex ſubſequente imperatiuo inſinuatur. Quanuis careat articulo ſeu aduerbio vocatiuo. nam nō ſemper hoc aduerbium apud Græcos præponitur: vt patet apud Ioannem, Domine oſtēde nobis patrem: & iterum, Philippe qui videt me. Et ille ſignificatur de quo ſcriptum eſt Zachariæ ſexto: Ecce vir oriens nomē eius. & Zachariæ tertio: Ecce adducam ſeruum meum orientem. *Ex alto.* Periude dicitur, ô oriens ex alto acſi diceretur, ô ſol ex alto, ex excelſo, nempe patris ſinu. in quo Ieſus erat velut ſol, latens tamen & propterea ſubiūgitur petitio. *illuminare.* pro, illuce. ſeu illuceſce. *iis qui in tenebris.* ignorantię. *Et vmbra mortis.* Peccata præ ſe ferentia mortem æternam, vmbra mortis ſunt: tum quo ad rem: quia ſe habent ad mortem æternam ſicut vmbra ad corpus: tum quo ad officium terrendi: quia terrent cultores dei, vt exiſtimatæ vmbræ mortuorum exterrere ſolent. Similitudo hæc ſumpta eſt ex ſenſibilibus tenebris ita horribilibus, vt ſi non mors, vmbra mortis tamen appareant. *sedent.* pro, ſedentibus. In textu Græco habetur. illuceſce in tenebris & vmbra mortis ſedentibus. At ſi contendatur non poſſe transferri infinitiuum in imperatiuum, facilis eſt conſtructio: omiſſa apoſtrophatione ad ſaluatorem, & legendo oriens in nominatiuo, vt illuminet & cætera. *Ad dirigendos pedes.* hoc eſt affectus. *noſtros in viam pacis.* ſpiritus, quæ vere eſt pax: non pacis mundanæ, plenæ immunditia & malis moribus.. *Puer.* pro, puellus, *autem creſcebat & confortabatur.* pro, potens fiebat, *ſpiritu.* Atteſtatur hoc libero vſui mentis in puello: fieri enim potentiorem ſecundum ſpiritum, meriti eſt: quod non eſt ſine libero vſu mentis.

Et erat in deſertis. vt non ab homine, ſed à deo inſtructus cognoſceretur: vt à pueritia iugum domini portaret ac contemplationi vacaret. *vſque in diem oſtenſionis ſuæ ad iſrael.* hoc eſt, vſque ad annum vigeſimumnonum ſuæ ætatis: tunc enim manifeſtatus fuit populo Iſrael qualis eſſet.

CAPVT II.

F*Actum eſt autem in diebus illis.* ſcilicet anno quadrageſimoſecundo, vel circiter imperij Octauij, qui cognominatus eſt Auguſtus. *Exiit edictum a Cæſare Auguſto, ut deſcriberetur*, per capita, *uniuerſus orbis*. Secundum veritatem ſubintelligitur, ſubiectus Romano imperio: ad differentiam vniuerſi orbis ſimpliciter. nam vniuerſus orbis ſimpliciter non erat ſubditus Romano imperio: quanuis Auguſtus ad gloriam ſui imperij ſcriberet abſolute vniuerſum orbẽ deſcribendum, tanquam eſſet dominus vniuerſi orbis: cuius tamẽ nullus vnquam Imperator fuit dominus. Conſtat enim omnes quartas terræ nulli vnquam fuiſſe ſubditas: præter hoc quod ſcriptores tradunt multas nationes iſtius noſtræ quartæ non fuiſſe tunc ſubditas Auguſto. *Hæc deſcriptio prima*. ad differentiã ſubſequentium. *Facta eſt a præſide*. pro, agente præſidem. *ſyriæ*. Iudea enim comprehendebatur ſub Syria, vtpote pars eius: nec tunc temporis habebat præſidem proprium. Herodes enim erat Rex Iudææ. *Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur*. propria nomina & cognomina: & forte ſubiectionem. *ſinguli in ſuam ciuitatem*. Ignotæ ſunt nobis conditiones decreti illius: quantum tamen ex relatis à Luca coniicitur, quilibet ibat in ciuitatem vnde erat oriundus, quanuis alibi natus fuiſſet. hoc enim inſinuatur aſſignãdo rationem quare Ioſeph venerit in Bethlehem eo quòd eſſet de domo & familia Dauid: nec dicitur eo quòd natus eſſet in Bethlehem. Quia ergo ſtirps eius Bethlehemitica erat, ideo Bethlehẽ ciuitas eius dicitur. Similis eſt autem ratio de cuiuſlibet ciuitate ſua. *Aſcendit autem & Ioſeph a Galilæa de ciuitate Nazareth in Iudæam ciuitatem*. Deeſt præpoſitio in. primo enim deſcribitur regio, & deinde ciuitas: dicendo in Iudæã in ciuitatem. *Dauid quæ uocatur Bethlehem*. Dixit hoc Lucas ad differentiam Sion, quæ appellata eſt ciuitas Dauid: vt patet. 2. Regum. 5. Bethlehem enim fuit ciuitas Dauid ſecundum Originem: Sion autem ſecundum regiam habitationem. *Eo quod eſſet de domo & familia Dauid*. Deſcendentes per mulieres à Dauide, erant de domo, ſed non de familia Dauidis: deſcendentes autem per lineam maſculinam, erant de domo & familia Dauidis: ideo vt ſignificaretur Ioſeph per lineam maſculinam deſcendiſſe à Dauide, dicitur de domo & familia Dauid. *Vt profiteretur cum Maria*. Hinc etiam habetur alia conditio decreti, quòd etiam mulieres deſcribebantur: alioquin non ducta fuiſſet beata virgo tam vicina partui in Bethleẽ.

Deſponſata

Deſponſata ſibi uxore. Non ideo quòd traducta adhuc non fuiſſet in viri domum (Ioſeph enim monitus ab angelo acceperat iam eam in coniugem)ſed ideo vt ſecundum rem non vxor,ſed vxor deſponſata, hoc eſt incognita ſignificetur. *Prægnante.* pro,quæ erat prægnans. *Factum eſt autem quum eſſent ibi,impleti ſunt dies ut pareret,& peperit.* naturali via per genitalia membra genuit:alioquin non peperiſſet. *Filium ſuum primogenitum.* ante quem nullum alium genuit, ſiue ſequatur alius ſiue non. Quod diffuſius Matthæi primo declaratum eſt. *Et pannis eum inuoluit.* pro,& eum infaſciauit. Nullus dolor matris, nulla obſequia obſtetricis aut alterius mulieris,nullum balneum,ſed ſola faſciatio maternis manibus interuenit. *Et reclinauit eum in præſepio:quia non erat ei.* pro, eis. ſcilicet Mariæ & Ioſeph. Ratio quare non erat eis locus in diuerſorio, neſcitur an fuerit paupertas ſoluendi, an multitudo hoſpitum. *Locus in diuerſorio.* Hinc apparet, quòd præſepium erat extra diuerſorium,hoc eſt hoſpitum:ex eo enim quod dicitur,quòd non erat eis locus in diuerſorio, ſignificatur quod non erat eis locus in hoſpitio: ex eo autem quòd hinc redditur ratio quare poſuerit infantem in præſepio, ſignificatur quòd præſepiũ erat extra hoſpitium.Si enim intra diuerſorium fuiſſet,non dixiſſet non erat eis locus, ſed non erat eis locus alius in diuerſorio. In loco itaque non hominum, ſed animalium brutorum erant beata virgo & Ioſeph.& ideo reclinatus eſt Ieſus in præſepio(hoc eſt in loco in quo pabulum apponitur animalibus) vt in fœno quietius eſſet infans,& minus frigus ſentiret.aptior ſiquidem locus in ſtabulo non eſt. Abſtinuit autem ab hoſpitij nomine, quia ciuis non hoſpes erat Ioſeph Bethlehem: ſed vſus eſt diuerſorij nomine ad ſignificandum,quòd domum propriam non habebat Ioſeph in Bethlehem: & (quod amplius eſt) in publico hoſpitio non poterat habere locũ in quo commoraretur per aliquos dies. ¶ An autem ſtabulum hoc fuerit intus in Bethlehem an extra muros,incertum habeo. Hinc enim textus dicit eos aſcendiſſe in Bethlehem,& dum eſſent ibi,peperiſſe Mariam:inde difficile apparet Magos intus in ciuitate adoraſſe Ieſum & obtuliſſe munera apertis theſauris,& latuiſſe Herodem: qui diligẽter inquiſiuit vbi fuerant magi,vt veriſimile eſt. Hæc autẽ difficultas ceſſat ſi extra muros adoratus eſt Ieſus in ſtabulo, ſine arbitris Bethlehemitis. Nec propterea contradicitur textui:quia ad hoc iuerunt vt morarentur intus:ſed quia non erat eis locus,morabantur foris:tũ quia etſi eſſent foris,non erant foris vt eſſent foris:ſed vt deſcriberentur

tur intus tanquam oriundi ex ciuitate, & propterea erant ibi in ciuitate quantum ad officium profeſſionis & per ſe: quanuis per accidens, præter intentionem morarentur extra muros. *Et paſtores erant in regione eadem uigilantes.* pro, in agro ſtabulantes. Significatur enim quòd morabantur circa ouile agreſte. *Et cuſtodientes uigilias.* pro, cuſtodias, *noctis ſuper gregem ſuum.* In diuerſas enim cuſtodias diſtribuebantur à lupis, & id genus reliquis. *Et ecce angelus domini ſtetit iuxta illos.* Aiunt dictionem Græcam ſignificare magis angelum imminuiſſe ex alto ſupra illos quàm ſtetiſſe iuxta illos: ita quòd in aëre corporali ſpecie tanquam ex cœlo deſcendens ſtetit angelus eminentius iuxta illos. *Et claritas.* pro, gloria, *dei circumfulſit illos.* Duo nominat, ſcilicet gloriā dei, & actionem circunfulgendi. Ex hoc ſecundo apparet corporalis ſplendor circumcirca illos: ex primo autem apparet, quòd ſpecies quædam corporea apparuit quæ fulgebat: & quòd illa ſpecies erat ſpecies gloriæ dei: hoc eſt erat res quædam præ ſe ferens ſtatum glorioſum dei. Qualis autem fuerit illa ſpecies, Euangeliſta non dicit: ſed ſolum dicit quòd erat gloria dei. ne intelligeremus lumen ſydereum, aut ſolare, aut lunare, aut igneum fulſiſſe, ſed rem velut gloriam dei, velut glorioſam apparitionem dei: ad differentiam apparitionum non ſecundum ſtatum glorioſum. Hæc eſt prima in tota ſacra ſcriptura apparitio angelica cum ſplendore: reſeruata iure natiuitati filij dei. *Et timuerunt timore magno.* Recolēdo omnes ſupradictas angelicas apparitiones, ſemper inuenitur timor in hominibus: timuit Zacharias, timuit Maria, timent modo paſtores. Inſolita enim & diuina, tremēda adueniūt nobis: & nihilominus timor ipſe reuerentię ſignū eſt. *Et dixit illis angelus, nolite timere.* Confortat eos angelus. *Ecce enim euangelizo uobis.* non pontificibus, non ſacerdotibus, non Scribis, non Phariſęis, non optimatibus: vt hinc percipiamus quàm chari ſint deo etiā viliſſimi homines: vtpote ad quos dirigit angelos, quibus primū manifeſtat myſteriū nati filij. *Gaudium magnum quod erit omni populo.* Vobis quidē annuncio, ſed non erit propriū vobis, ſed cōmune omni populo gaudiū magnū. Nec dixit omni populo Bethlehē aut Iſrael, ſed abſolute: vt intelligamus omni populo mūdi. in omni enim mūdi populo ſaluātur aliqui habētes gaudiū magnū de natiuitate Chriſti. *Quia natus eſt nobis.* ꝓ veſtra ſalute. *Hodie.* Vnde apparet nocte eadē natū fuiſſe Ieſum, & nō ante mediā noctē: quia tēpus ante mediā noctē cōputatur ſecundū cōmunē morem loquendi, cū die præcedēti: vt teſtatur cœna nocturna.

Si enim

Si enim ante mediã noctẽ dici vigeſimiquĩti decẽbris natus fuiſſet,nõ hodie ſed heri nat⁹ fuiſſet: ſicut heri cœnauit q̃ tũc cœnauit.Nec obſtat quòd apud Hebræos dies inciperet à veſpera quia hoc erat ſpeciale quãtũ ad celebrationẽ feſtorũ: nunc autẽ ſermo de cõmuni ſupputatione & nõ quo ad feſta eſt. *ſaluator.* Merito dixit nat⁹ eſt vobis ſaluator: quia nõ erat natus ſaluator angelorũ ſed hominũ.ſaluator ſiquidẽ angelorũ natus erat nõ hodie,ſed ab æternitate. Quãuis etiã ideo dixerit natus eſt vobis hodie, vt ſignificaret natiuitatẽ ſecundũ carnẽ.Si enim dixiſſet nat⁹ eſt hodie,anſam dediſſet hæreticis putãdi quòd hodie incœpiſſet eſſe: ſed adiungẽdo vobis,reſeruauit locũ intelligẽdi prius fuiſſe natũ in æternitate.Nec dixit ſaluator ab hoc vel illo malo,ſed abſolute:ad ſignificandũ ꝙ ſaluator eſt ab omni malo:vt in reſurrectione vniuerſali manifeſtabitur. *Qui eſt chriſtus* Explicat angelus infantem natum eſſe Meſiã. *Dominus.* explicat ipſum eſſe verum deum.*In ciuitate Dauid.* hoc eſt in Bethlehẽ.Et cognominauit ipſam,ciuitatẽ Dauid,quia omnes expectabant Meſiã ex Dauid: vt etiã paſtores capaciores redderentur annunciandæ veritatis.

Et hoc uobis ſignum. Vere omnia diſponit ſuauiter diuina ſapientia: naturalibus ſiquidem hominibus ſignum dedit ſenſibile, quòd in promptu comperirent quod dicebatur. *Inuenietis infantem.* quem dixi natum hodie. *Pannis inuolutum.* pro, infaſciatum. non purpura aut auro tectum, ſed ſimplicibus faſciis inuolutum. *Et poſitum in præſepio.* non in cũnis. Hinc inſinuatur quòd præſepe illud notorium erat, vnicum ac commune: alioquin angelus aliquam particularem conditionem addidiſſet ad diſtinguendum illud præſepe ab aliis. Ex eo enim quòd nullam aliam conditionem appoſuit, apparet quòd ſolum erat, notorium & commune: alioquin dicendum fuiſſet in præſepio talis domus aut talis domini quoniam non eſt veriſimile non fuiſſe multa præſepia in ciuitate Bethlehem. Et hoc forte atteſtatur quòd hoc erat vnicum, publicum,iuxta muros notorium,quòd velut per antonomaſiam appellabatur ibidem præſepe ſeu præſepium:& ideo angelus more illorum loquens,dixit in præſepio abſolute.*Et ſubito facta eſt cũ angelo multitudo militiæ cœleſtis,laudantium deum & dicentium.*Hic apparet quòd in corporali ſpecie affuit multitudo cœleſtis militiæ.Et notãdo verbum euangeliſtæ dicẽtis cum angelo, firmatur quod diximus angelum in aëre ſubſtitiſſe:& completa euangelizatiõe ſubito ſimul cũ ipſo apparuiſſe multitudinẽ angelorũ dicentium.

centium. *Gloria in altiſſimis deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.* In Græco ſic habetur. Gloria in altiſſimis deo, & in terra pax, in hominibus bona voluntas. Ita quòd tria beneficia, tres effectus incarnati verbi ſignificantur: gloria, pax, & bona voluntas. gloria in excelſis, pax in terra, & bona volũtas in hominibus. Et quælibet deo: ita quòd deo ſemper ſubintelligitur repeti. Et eſt ſenſus, quòd myſterium hoc eſt ad efficiendum, in ſuperioribus quidem gloriã dei, in terra vero (hoc eſt in infimis) pacem, id eſt, tranquillitatem ordinis deo, & ſi non ipſis. in hominibus autem bonam voluntatem deo, ac per hoc reliquis. Bonam autem dicit, non vtilem: quia voluntas vtilis plerunque mala eſt: teſtante ſcriptura de conſilio Achitophelis ſecundo Regum. 17. ¶ Et ſi perſpicaciter conſideraueris, inuenies in his tribus vniuerſum incarnationis effectum comprehendi. Ordinatur ſiquidem incarnationis myſterium primo ad gloriam dei in ſuperioribus, vbi comprehenduntur omnes beati. Deinde ad tranquillitatem ordinis in inferioribus, nomine terræ ſignificatis, eo quòd terra infima eſt vniuerſi pars, vbi comprehenditur vniuerſa diſpoſitio inferiorũ. etiam damnatorum: qui etſi non glorificabunt deum, velint tamẽ nolint, vniuerſa inordinatio criminum ad tranquillum ordinem per pœnas reducetur, & propterea tranquillus ordo inferiorum qui pax vocatur, licet non ipſis, attamen deo erit. Ordinatur tertio ad bonam voluntatem in hominibus: qua genus humanum ſine Chriſto carebat & caret, & ſingula deo: quia finis incarnationis eſt, vt deus ſit omnia in omnibus: vt dicitur. 1. ad Corinth. 15. Hunc eſſe literalem ſenſum huius angelici tituli, apparet ex eo quòd ſic cauſæ vniuerſali inſtaurandi mundi (qualis eſt myſterium incarnationis) intelliguntur aſſignati effectus vniuerſales, comprehendentes totum vniuerſum. ¶ Vbi etiam aduerte. Tum quòd non interponitur coniunctio &, inter terram & homines, ſicut interponitur inter excelſa & terram: dicendo & in terra, nec dicendo & in hominibus, ad ſignificandum ad eandem vniuerſi partem (inferiorem ſcilicet) pertinere vtrunque ſcilicet tam pacẽ quàm bonam in hominibus voluntatem. Tũ quòd diuerſa eſt prępoſitio prępoſita altiſſimis & prępoſita terrę: nã dicitur in altiſſimis, & ſuper vel in terra. prępoſitio ſiquidẽ ſecunda potius ſignificat ſuper quã in. Et inſinuatur per hãc diuerſitatẽ, ꝙ gloria quidẽ in altiſſimis hinc eſt deo, pax aũt non tã in terra ꝙ ſuper terrã: eo ꝙ pax eſt eminens totius terræ virib⁹. *Et factũ eſt ut diſceſſerũt ab eis angeli in cœlum, paſtores loquebantur adinuicẽ: tranſeamus uſque*

Bethlehem

Bethlehem: & uideamus hoc uerbum. ideſt hãc rem. Verbum enim pro re geſta in ſcriptura poni conſtat. 2. Reg. 1. interrogante Dauide, quod eſt verbum quod factum eſt indica mihi. *Quod factũ eſt, quod fecit dominus & oſtendit uobis.* Multæ ſunt hic particulæ ſuperfluæ. nam in Græco habetur, quod dominus notificauit nobis. *Et uenerunt feſtinantes: & inuenerunt Mariam & Ioſeph, & infantem poſitum in præſepio. uidentes.* pro, quum vidiſſent, *autem, cognouerũt.* pro, diuulgauerunt. ſeu notificauerũt. *de uerbo quod dictũ erat illis de puero hoc.* Significatur quòd manifeſtauerunt angelica verba illis dicta de hoc puero. *Et omnes qui audierunt, mirati ſunt & de iis quæ dicta erant a paſtoribus ad ipſos.* Superfluit ſecundum &. Significatur enim quòd audientes mirati ſunt de iis quæ dicebantur à paſtoribus ad ipſos audientes. Qui autem aut quot fuerint iſti (præter Ioſeph & beatam virginem) neſcitur. *Maria autem conſeruabat omnia uerba hæc.* relatura poſt glorificationẽ Ieſu, apoſtolis. *conferens in corde ſuo.* Officium contemplationis exercebat, conferendo dicta ſibi cum dictis à paſtoribus. Et rurſus conferendo vilitatem præſepij cum celſitudine angelorũ annunciantium Chriſti natiuitatem. *Et reuerſi ſunt paſtores glorificantes & laudantes deum in omnibus.* pro, ſuper omnibus, *quæ audierant.* ab angelis, *& uiderant.* in præſepio, *ſicut dictum eſt ad illos. Et poſtquam conſummati ſunt dies octo ut circuncideretur puer.* Conſummatio non refertur ad octauum diem: quia non ſignificatur quòd poſt conſummatum octauum diem: fuiſſet enim dies non⁹, ſed refertur ad numerum dierum. Vnde non dixit poſtquam conſummatus eſt dies octauus, ſed poſtquam conſummati ſunt dies octo: vt conſummatum octonarium dierum numerum ſignificaret. Impletus ſiquidem eſt numerus octonarius, ſtatim vt octauus incœpit dies. Propter quod euangeliſta apponit vt circunciderctur puer: vt ſic conſummatos dies octo ſignificaret vt exiguntur ad circunciſionẽ, quod eſt adueniſſe diem octauum: quia die octauo ſecundum legem præcepta erat circunciſio. *Vocatum eſt nomen eius Ieſus.* Deeſt coniunctio &. Vnde apparet quòd textus conciſus eſt. nam ſubintelligetur circunciſus eſt: & poſtea ſubditur & vocatum eſt nomen eius. ¶ Circunciſus eſt Ieſus, vt ex tunc inciperet ſeruare legem. *Quod uocatum eſt ab angelo priuſquam in utero conciperetur. Et poſtquam impleti ſunt dies purgationis eius.* Varia eſt lectio apud Græcos codices: aliis in ſingulari, aliis in plurali habentibus pronomen eius. Referendo purgationis eorũ ad matrem & filium. *ſecundum legem Moyſi.* Leuit. 12. vbi quadraginta

draginta dies purificationis aſſignantur genito maſculo. *Tulerunt illum in Hieruſalem ut ſiſterent eum domino: ſicut ſcriptum eſt in lege domini. quia omne maſculinum adaperiens uuluam.* Alterũ præceptum in lege erat Exod.13. de præſentando domino primogenitum. Præſentabatur enim domino propter interfectionem primogenitorum in AEgypto & redimebatur precio: vt ibidem habetur. Et ratione huius pręcepti exhibitus fuit domino in tẽplo infans Ieſus, velut redditus deo tanquã debit⁹. A quo tamen præcepto etiam ſecundum verba legis exemptus erat Ieſus: quoniam lex non comprehẽdit niſi maſculinum quod aperit vuluam. hoc eſt matricem. Ieſus autem ſicut natus clauſo genitali membro matris, ita etiam clauſa vulua eſt. Et propterea non erat ſubiectus legi illi: quam tamen voluit obſeruare qui non venerat ſoluere legem ſed adimplere. *ſanctum.* hoc eſt conſecratũ ſeu dicatum, *domino uocabitur. Et ut darent hoſtiam ſecundum quod dictum eſt in lege domini.* Alia lex erat de ſacrificio offerendo, ſcripta Leuit. 12.

Par turturum aut duos pullos columbarum. Dicit lex quòd offerat agnum & turturem aut pullum columbæ: ſubiungendo quòd ſi pauper fuerit ita quod non poſſit offerre agnum, offerret par turturum aut duos pullos columbarum. Et hanc pro pauperibus legem refert Lucas: ſignificans per hoc paupertatem Ioſeph & Mariæ. Vbi cernere potes prudens lector ſeruatam vtranque legem: tum hanc communem mulieribus parientibus ſiue maſculum ſiue fœminam: tum illam propriam primogenitis maſculis.

¶ Et ſcito quòd etiam ſecundum verba legis non tenebatur beata virgo ad oblationem huius ſacrificij: quia expreſſe lex dicit, mulier ſi ſuſcepto ſemine &c. Conſtat enim exemptam eſſe beatam virginem, quæ concepit abſque ſuſcepto ſemine. Nec eſt dubium à ſpiritu ſancto fuiſſe appoſita illa verba in lege, ad excipiendũ beatã virginẽ: alioquin ſuperflua eſſent. Manifeſtũ enim erat mulieres reliquas nõ aliter poſſe parere quàm ſuſcepto ſemine. *Et ecce homo erat in Hieruſalẽ cui nomen Simeon. Et homo iſte iuſt⁹ & timoratus.* pro, pius, ſeu religioſus. Deſcribitur enim Simeõ nõ ſolũ iuſtus ſecũdũ cõmunẽ iuſtitiã, ſed pietate flagrãs erga cõmune patrię bonũ. *Expectãs cõſolationẽ Iſrael.* Inſtãte Meſię tpe, Simeõ aut intellectis hebdomadib⁹ Danielis aut ſolo ſpiritus ſancti inſtinctu, expectabat cõſolationẽ Iſrael: hoc eſt Meſiã ad cõſolãdũ populũ Iſrael. Et hęc eſt tertia virtus Simeõis. *Et ſpirit⁹ ſanct⁹ erat in eo.* pro ſup eũ. Significatur quarto ꝙ Simeõ habebat ſpiritũ ſanctũ velut ſuperintẽdentẽ, gubernantẽ & fouẽtẽ ipſum. *Et reſpõſum*

acceperat

acceperat simeō a ſpiritu ſancto nō uiſurū ſe mortē niſi pri⁹ uideret chriſtū domini. Vnde apparent ſupplices preces expectantis, tam digne dei auribus vt reſponſum meruerint promiſſiuū vitæ corporalis vſquequo videret Chriſtū. *Et uenit in ſpiritu.* hoc eſt actus à ſpiritu ſancto, non vocatus nec excitatus ab homine. *in tēplū. Et quū inducerent puerū Ieſum parentes eius ut facerent ſecundū conſuetudinē legis pro eo.* Certę ſignificantur actiones cerimoniales conſuetę ſeruari in huiuſmodi oblatione primogeniti. *Et ipſe.* Simeō ſacerdos. *Accepit eū in ulnas ſuas: & benedixit deū, & dixit. Nūc.* Spiritu ſancto reuelante cognouit Ieſum eſſe Meſiam: & exhibito iam ei quod promiſſum fuerat, nihil vltra expectās videre, offert ſe morti. *Dimittis ſeruū tuū domine.* Detentū ſe in hac vita ſignificat, qui mori appellat dimitti. *ſecundum uerbum tuū.* hoc eſt promiſſionem tuā. *in pace.* ſatiato iam appetitu meo. *Quia uiderūt oculi mei ſalutare tuū.* Ieſum ab officio ſaluandi denominat, eo ꝙ venit vt ſaluū faceret quod perierat. *Quod paraſti ante faciem omnium populorū.* Ieſus prout ſalutaris eſt, propoſitus eſt à deo non iis vel illis ſed in conſpectu omniū populorū. Salutē ſiquidē attulit omnibus populis: & publice manifeſtatus eſt in cōſpectu omniū populorū quòd ipſe eſt ſaluator mūdi, quòd ipſe eſt quē deus præparauit gratia vnionis perſonalis & gratia virtutū omniū & meritorū ad hoc vt ſalutaris ſit mundo. *Lumen.* Non ſolū ſaluator ſed lumen appellatur Ieſus, qui vere eſt lux mundi. *Ad reuelationē gentiū.* hoc eſt nō concluſum infra populū Iſrael, ſed extenſum ad reuelationē gentiū. hoc eſt ad reuelatæ veritatis fidē in gētibus quæ modo ſunt infideles. *Et gloriā plebis tuæ Iſrael.* Cerne differentiā. Salutare dicit commune omnibus populis: lumen appropriat gentibus quibus non fuerat reuelata diuina veritas per prophetas. gloriā appropriat populo Iſrael: quia gloria illius populi eſt Meſias, ort⁹ ex illo, ꝓmiſſus illi, & perſonaliter in primo aduētu tantūmodo inter illos. *Et erāt pater.* pro Ioſeph, *& mater eius mirātes ſuper iis quæ dicebātur de illo.* Digna enim erāt admiratione etiā apud Ioſeph & matrē ſcientes illū eſſe Meſiā: tum quia magna erant: tū quia ad ſenſum audiebāt quæ in particulari neſciebant. Et refertur hæc admiratio etiam ad ea quę ſubiūgit Euāgeliſta dicta à Simeone & Anna. *Et benedixit illis ſimeon.* Hinc apparet quod Simeon fuit ſacerdos. nam ſacerdotibus in lege mandatum erat benedicere filiis Iſrael Nume. 6. Et hoc tanto magis ſignificatur, ꝙ in templo benedixit. immo ſignificatur ꝙ pars cerimoniarum erat huiuſmodi benedictio, ex hoc ꝙ vtrique parēti benedixit.

benedixit. Intendit enim euangeliſta dicere quòd vſus eſt forma benedictionis ſtatuta in dicto capitulo. Et propterea non aliter explicat quomodo benedixit eis. *Et dixit ad Mariam matrem eius. Ecce poſitus eſt hic in ruinam & in reſurrectionem.* Prophetat Simeõ de Ieſu contrarios effectus: ruinam, ſcilicet & reſurrectionem. Et quia reſurrectio ſpiritualis eſt (ſcilicet à peccatis) conſequens eſt vt ruina ſpiritualis quoque intelligatur, in cæcitatem & interitũ æternum: Nec dicit quòd Ieſus ſit facturus ruinam, ſed quod poſitus eſt in ruinam: occaſionem enim accepit ruina ex Ieſu. *Multorum in Iſrael.* Dixerat & gloriam plebis tuæ Iſrael: ne autem intelligeremus ſaluandos omnes Iſraelitas per Ieſum, explicauit ruinam multorum Iſraelitarum ſequendam ex Ieſu. *Et in ſignum.* Reconciliationis humani generis ad deum. *Cui contradicetur.* pro, contradicitur. Explicat modum quomodo Ieſus poſitus eſt in ruinam: quia ſcilicet poſitus eſt in ſignum cui contradicitur. Ieſus pauperculus tot & tanta miracula faciens, poſtea crucifixus ac reſurgens ex mortuis, appellatur ſignum: non quòd non fuerit vera res, ſed quia fuit etiam ſignum: quia ſignificat adimpletas eſſe ſcripturas prophetarum, quia ſignificat pacem inter deũ & humanum genus perfectam, quia ſignificat imméſam dei gratiam erga mundum iam exhibitam. Vnde & tunc dixit conſummatum eſt. Contradicitur autem huic ſigno à Iudæis dicentibus Ieſum Nazarenum crucifixum, crucifixum quidem fuiſſe, ſed nõ eſſe ſignum adimpletarum ſcripturarũ, diuinę cum hominib⁹ pacis, ac gratię cũ mũdo. Et hic eſt modus, hæc eſt ratio ruinę. Nec dixit cõtradicetur, ſed cõtradicitur: quia iã cõtradictio inchoata erat: iam aduenerãt magi, & turbata fuerat omnis Hieroſolyma cum Herode contra Ieſum. *Et tuam ipſius.* Sonaret litera, & ipſius, ſcilicet Ieſu, gladius pertranſibit tuam animam: niſi ipſius generis fœminini eſſet. Et perinde ſonat acſi diceretur, & tuammet. *Animam.* non corpus: ne hinc intelligeretur corporeo gladio ipſam feriẽdã. *Pertranſibit.* hoc eſt penetrabit *gladius.* Metaphorice gladius appellatur cruciatus compaſſionis quem ſuſtinuit vſque ad intima beata virgo in paſſione filij. Significat enim per hoc Simeon Chriſti futuram paſſionem ac mortem talẽ ex magnitudine cruciatus matris. *Vt reuelentur ex multis cordibus cogitationes.* Status mundi ſequens Chriſti mortem (ſignificatam in cruciatu matris) prophetatur futurus in exteriori profeſſione interiorum cogitationum: hoc eſt in profeſſiõę fidei Chriſtianæ vel profeſſione incredulitatis Chriſto. Ante mortem ſiquidem

quidem Chriſti,ſoli Iudæi exteriori profeſſione manifeſtabant cogitationes cordis ſui erga deum ſalutemque animæ:alij autem ſi vere fuiſſent iuſti apud deum, nullum habebant vinculum alicuius exterioris profeſſionis.Sed vbi Chriſtus exaltatus eſt in cruce,& omnia ad ſeipſum traxit,conſtituit vt reuelentur exteriori profeſſione fidei in ſacramento baptiſmi ex multitudine omniũ humanorum cordium cogitationes de deo,deque propria ſalute. Neceſſaria ſiquidem fidei profeſſio exterior reuelat cogitationes omniũ hominum:dũ manifeſtat profitentes recte ſentire de deo & ſalute propria,& nõ profitẽtes male ſentire de deo,ac propria ſalute. Cõprehendit itaque Simeon non ſolum curſum vitæ Ieſu cũ contradictione & mortem crudelem,ſed & Iſraelitarũ multorum ruinam,& ſtatum humani generis in profeſſione fidei Chriſtianę. *Et erat Anna prophetiſſa filia Phanuel de tribu Aſer.* Hinc apparet multos Iſraelitas ex decẽ tribubus,quæ nũquã reuerſæ ſunt, in Iudæa habitaſſe. *Hæc proceſſerat in diebus multis:& uixerat cum uiro ſuo annis ſeptem a uirginitate ſua. Et hæc uidua uſque ad annos.* pro,circiter annorum, *octogintaquatuor.* Non ſignificatur,quòd erat annorũ.84.ſed circiter. *Quæ nõ diſcedebat de templo ieiuniis & obſecrationibus.* pro,deprecationibus,*ſeruiens nocte ac die.* Hinc apparet quòd erat vna mulierum de quibus ſcribitur primi Regum ſecundo,quòd obſeruabant ad oſtiũ tabernaculi domini. *Et hæc, ipſa hora ſuperueniens.* pro,aſſiſtens,*confitebatur domino.* Deeſt vna particula ſignificans,quòd reſpõdendo confitebatur. Quod quidam interpretati ſunt viciſſim confitebatur:hoc eſt poſtquam Simeon laudauit deum confeſſuſque eſt myſteria Ieſu, Anna proſecuta eſt confeſſionẽ Simeonis reſpondendo illi, confirmando dicta illius apponendo confeſſionẽ propriã confeſſioni Simeonis.Et eſt ſermo de confeſſione Meſiæ laudando deum. *Et loquebatur de illo omnibus.* Subaudi præſentibus. *Qui expectabãt redemptionem Iſrael.* pro,in Hieruſalem.Et ſignificatur,quòd per Meſiã redemptio expectabatur in Hieruſalem : quoniã in Hieruſalem erat templum & ſolium regni Dauidis, ſuper quod regnaturum omnes expectabant Meſiam. *Et ut perfecerunt omnia ſecundum legem domini.* Narrauerat ſolam oblationem primogeniti : nihil dixerat de hoſtia,tum holocauſti,tum pro peccato.Et propterea modo omnia perfecta dicit.Nec mireris hoſtiam pro peccato oblatam vbi nullum erat peccatũ:quoniã communi lege & remediis peccatorum vti voluerunt mater & filius.tum ad euitandum ſcandalum, tum ad exemplum humilitatis nobis præbendum.

Reuerſi ſunt in Galilæam in ciuitatem ſuam Nazareth. Suam dicit quantū ad habitationē. An iſta reuerſio in Nazareth fuerit tunc immediate poſt pręſentationē in templo, an interceſſerit fuga in Aegyptum, euangeliſta non dicit. Ex iis tamen, quæ refert Matthæus (ſcilicet ꝙ Ioſeph rediens ex Aegypto, timuit ire in Iudęā, audiēs ꝙ Archelaus ibi regnaret) cōiicimus quòd Ioſeph volebat tunc ire in Iudæā ad habitandum ibi. quod eſt ſignū ꝙ ex Iudæa receſſerat iens in Aegyptū: & cōſequenter non regreſſus fuerat in Nazareth Galilęę poſtquā inde iuit in Bethlehē. Si enim ex Nazareth iuiſſet in Aegyptū, rediens ex Aegypto veniſſet recto tramite in Nazareth: & nō intendiſſet ire in Iudęā, vbi domū nullā habebat. Præcipue ꝙ in Nazareth habebant domū propriā: iuxta illud præcedentis capituli, reuerſa eſt in domū ſuam: habebant & ſorores matris &c. *Puer autem creſcebat & confortabatur.* pro, corroborabatur, *ſpiritu.* Ita quòd in textu noſtro deficit ſpiritu. Creſcebat corpore & nō ſpiritu, ſed robore ſpirit⁹: hoc eſt robore ad officia ſpiritus. vt intelligamus Ieſu ſenſus in puerili ętate profeciſſe ad exercenda officia ſpiritus. *Plenus ſapientia.* Apte roborationi ad officia ſpiritus, adiungitur plenitudo ſapiētię: vt nulla pars expers ſapientiæ intelligatur, vt nō profeciſſe cū in ſapiētia ſed iam plenū eſſe ſapiētia deſcribat. *Et gratia dei erat in illo.* pro, ſuper illū: tanquā ſuperintēdens, gubernans ac fouens illum. *Et ibant parentes eius per omnes annos.* pro, annue. ſeu quotānis, *in Hieruſalem in die ſolemni paſchæ. Et quum factus eſſet annorum duodecim, aſcendentibus illis Hieroſolymā ſecundū conſuetudinem diei feſti.* proculdubio ſolennitatis paſchalis: ex eo quòd dixerat parentes eius ſingulis annis ſolitos aſcendere in Hieruſalē paſchali tempore, & nunc dicit ſecundū conſuetudinem. *Conſummatiſque diebus.* ſeptē paſchatis. *Quum redirent illi, remanſit puer Ieſus in Hieruſalem: & nō cognouerunt parentes eius.* pro, Ioſeph & mater eius. *Exiſtimātes autem illum eſſe in comitatu, uenerunt iter diei.* Aiunt fuiſſe conſuetudinē vt ſeorſum viri & ſeorſum mulieres iter agerent in ſolennitatibus, pueroſq; impuberes licitè cū vtriſque iuiſſe. Quo factū eſt vt beata virgo exiſtimaret illū eſſe in comitatu Ioſeph, & Ioſeph exiſtimaret eſſe in comitatu mulierum. Et propterea peregerunt iter vnius diei, exiſtimantes illum eſſe in comitatu. *Et requirebāt eum inter cognatos & notos. Et non inuenientes.* deeſt eum. Veſpere ſiquidem quū hoſpitarentur & colloquerentur mutuo Ioſeph & Maria, quum neuter ex altero cognoſceret vbi eſſet Ieſus, requirebant illum nō ſolum inter cognatos, ſed etiam inter notos: nec inuene-

inuenerunt illum. *Regreſſi ſunt*.ſequenti die. *in Hieruſalem,requirentes eum*. per viā & in hoſpitio aut vicinia vbi hoſpitati fuerant in Hieruſalem. Oportuit enim alterū diem occupari itinere regreſſus. *Et factum eſt poſt triduum*. Non poſt diem tertium,ſed poſt ternariū numerū dierum. Tertio enim die mane(hora.ſ.qua doctores reſidebant docēdo. *inuenerunt eum in templo ſedentem*. vt grauitatē pueri intelligas. *in medio doctorū*. vt omnes doctores audiret. *Audientem*. Deeſt coniunctio &, Legendū eſt. *Et audientem illos & interrogantem eos*. Prius audiebat,& ſuper auditis interrogationes formabat. *ſtupebant autem omnes qui eum audiebant ſuper prudentia*.pro,intelligentia. Monſtrabat enim magnā intelligentiam eorum,quę audiebat,formando interrogationes. *Et reſponſis eius*. Hinc habemus quòd doctores nō ſolum interrogabantur à Ieſu,ſed viſa tanta eius intelligētia interrogabant eū: alioquin nō adiunxiſſet euangeliſta,& reſponſis eius. *Et uidētes*. deeſt.eū,*admirati ſunt*.pro,attoniti facti ſunt. hoc eſt ad ſimilitudinem attonitorū valde obſtupuerunt,præter opinionē videntes in illa ætate Ieſum in medio doctorū incipere monſtrare ſapientiam ſuam.Sciebat enim Ioſeph & mater eius ipſum eſſe filiū dei: ſed nō putabant in ætate illa ipſum ſic ſe demonſtraturum. *Et dixit mater eius ad illum. Fili quid feciſti nobis ſic?* Nō arguit,ſed querulam neſcientiæ propriæ vocē depromit:nec quærit cauſam cur fecerit,cur intulerit eius dolorē,ſed affectum manifeſtat. Vnde & ſubiungit. *Ecce pater tuus*. nō generatione,ſed legitima appellatione,Erat enim maritus beatę virginis:ac per hoc legitimus pater Ieſu merito appellabatur. præter hoc quòd officio curæ pater erat. *Et ego dolentes quærebamus te. Et ait ad illos. Quid eſt quod me quærebatis?* Non reprehendendo quęrendi officiū quod exercuerant,ſed manifeſtando id quod erat ex parte ſui(ſcilicet quòd nō egebat vt inquireretur)ſuperfluā inquiſitionē dicit. Et hūc ſenſum ſequentia verba porrigūt. *Neſciebatis quia in iis,quæ patris mei ſunt oportet me eſſe?* Nō aſſertiue,ſed interrogatiue dicitur. habebant enim rationen ſciendi,etſi nō illud particulare,tamen in genere ſciendi ꝙ non poterat eſſe niſi in iis quæ dei ſunt,& ꝙ oportebat ipſum eſſe in iis,quę dei ſunt:ſed neſciebāt quòd in iſto exercitio (.ſ.audiendi & interrogandi doctores) eſſet tunc futurus. Vnde & Ieſus nō dixit,neſciebatis quòd in iſtis ſpecialibus nūc oportuit me eſſe:ſed in genere in iis, quæ patris mei ſunt oportet me eſſe. hoc enim oſtēdit ex parte ſui nō oportuiſſe ipſū īquirere:tāquā difficilē ad inueniendū. ¶ Vbi etiā nota,quòd ab ætate pue-

tili incœpit Ieſus appellare deum patrem ſuum: vt hinc hæreticos confundat audiẽtes ex ore matris de Ioſeph, ecce pater tuus. patris mei dicit, nõ patris noſtri: quia ſolius ipſius, deus eſt pater naturalis. *Et ipſi non intellexerunt uerbum quod locutus eſt ad eos.* Si parentes monſtrantur, intellige verum per ſynecdochen: quia Ioſeph nõ penetrauit hæc: beata autem virgo intellexit, quæ plenius didicerat diuinitus incarnati verbi myſterium. Si autem audientes monſtrantur, patet ſenſus: quoniam non intellexerũt ipſum eſſe naturalem filium dei. *Et deſcendit cum eis & uenit Nazareth: & erat ſubditus illis.* Quamuis ad horam Ieſus exemerit ſe à parentibus vt velut præludium quoddam futurorum oſtenderet: ſtatim tamen regreditur ad ſolitam ſubiectionem parentibus debitam à filiis illius ætatis. Nec mirum, quòd puer ſubditur parentibus: quum tot claris miraculis reſuſcitans mortuos, ſubdiderit ſe principibus ſacerdotum & Herodi atque Pilato. *Et mater eius conſeruabat omnia uerba hæc in corde ſuo.* Hinc apparet quòd intellexerat verba Ieſu: & frequenti meditatione contemplabatur & cõſeruabat illa. *Et Ieſus proficiebat ſapientia & ætate & gratia.* Non eſt immemor ſuorum verborum euangeliſta: vt quem paulo ſuperius dixerat plenum ſapiẽtia, modo oblitus dicat proficere ſapientia. Plenus ſiquidem fuit ſemper habitu ſapientiæ: proficiebat autem actibus ſapientiæ, procedendo de ſapientibus actibus ad ſapientiores. Et ſimiliter intellige de profectu gratię. *Apud deum & homines.* quoniam erat in veritate progreſſus ad ampliora merita apud deum, & apparebant apud homines.

CAPVT III.

Anno autem quintodecimo imperii Tiberii cæſaris, procurante. pro, præſidem agente. quamuis etiam procurator diceretur. *Pontio Pilato Iudæam.* Sublato enim Archelao ab Octauio Auguſto, & in exilium miſſo ad Viennam Galliæ ciuitatem, Iudæa tributaria facta eſt, & iuncta diſpenſationi Syriæ: & non amplius per principem aliquem, ſed per procuratorẽ ſeu præſidem gubernata. Poſt multos autem procuratores ſucceſſiue miſſos, Põtius Pilatus miſſus eſt à Tiberio Cæſare ad gubernandam Iudæam. *Tetrarcha autem Galilææ Herode: Philippo autem fratre eius tetrarcha Ituræ & Trachonitidis regionis: & Lyſania Abilinæ.* ſubaudi regionis. *Tetrarcha.* Tetrarchia nomen eſt principatus (vt teſtatur Plinius libro quinto. ca. 18. & 25.) ad inſtar regni. Vnde & tetrarcha nomen eſt principis ſicut rex. Pilatus enim non erat tetrarcha

(hoc

(hoc eſt princeps)ſed præſes.Iſti autem tres fratres (ſcilicet Herodes,Philippus,& Lyſanias) erant tetrarchæ:quia erant principes velut reges.Et vere quo ad poteſtatem erant reges: propter quod quandoque appellantur reges.titulum autem regium non habebant. *ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha*. Non quòd eſſent ſimul principes ſacerdotum Annas & Caiphas, ſed alternatim: iuxta illud,quum eſſet pontifex anni illius. *Factum eſt uerbum domini ſuper Ioannem Zachariæ filium in deſerto*. More antiquorum prophetarum à tempore principum,&(quod plus eſt)pontificum deſcripſit Lucas initium prædicationis Ioannis Baptiſtæ. Niſi enim Lucas tempus hoc ſignificaſſet, fluctuaremus circa tempus prædicationis Ieſu Chriſti: quum tantummodo hic à ſacra ſcriptura habeatur. Appellatur autem diuina inſpiratio, inſtructio atque miſſio verbum domini. Omnia ſiquidem ſub hoc nomine comprehendit:ſignificans quòd tunc deus miſit Ioannem ad prędicandum,inſtruendo eum de prædicatione,baptiſmo & demonſtratione Ieſu. *Et uenit*. Manifeſtat ad quid factum eſt verbum. vt veniret. *in omnem regionem Iordanis*.pro,circa Iordanem,*prædicans*. Ecce primum officium. *Baptiſmum*. Plus intenditur quàm ſignificetur:quoniam baptiſmus non ſolum prædicabatur, ſed exercebatur.Quod eſt ſecundum Ioannis officium. *Pœnitentiæ*. Qualitas baptiſmi ſignificatur.Baptiſmus ſiquidem Ioannis erat baptiſmus pœnitentiæ, hoc eſt quoddam initium pœnitentiæ:ad differentiam baptiſmi Chriſtiani, in quo ſine aliqua pœnitentiali ſatiſfactione remittũtur peccata merito Chriſti. *in remiſſionem peccatorũ*. Non refertur ad baptiſmũ,ſed ad pœnitẽtiã. Explicat enim pœnitentiã non qualemcunque,ſed in remiſſionẽ peccatorũ. *ſicut ſcriptum eſt*. ca.40.in lib.ſermonũ Eſa.prophetę. Deeſt,dicentis. *vox*. Ioannis officium appellatur vox:quia nõ ſcripturæ prophetiam ſuam commendabat ſicut alij prophetæ, ſed miſſus erat ad hoc,vt viua tantum voce prædicaret. *clamãtis*. Non ſola magnitudo affectus perſonę Ioannis,ſed publica declamatio ſignificatur:ita quòd non vox dicentis priuatim,ſed publice prædicantis ſignificatur per clamorem. *in deſerto*. Etiam locus deſcribitur vnde ad literam incœpit prædicare. *Parate uiam domini*. Ecce quid clamat vox. parate viam domini,in cordibus veſtris ad hoc vt dominus veniat ad corda veſtra: parate.proculdubio actibus virtutum. *Rectas facite ſemitas eius*. Ordo præpoſterus.prius eſt rectificare vias & deinde parare. Vel pro explicatione apparatus ſubiungitur rectitudo.Acſi aperte diceret.parate

non corporeis ornatibus, ſed rectitudine ſemitarum dei noſtri. Lucas enim loco dei noſtri poſuit pronomen eius. *omnis uallis implebitur: & omnis mons & collis humiliabitur.* Quatuor difformitates viarũ per quas corporaliter gradimur, corrigẽdas dicit propheta ad hoc vt via ſit omnino ſuauis. Difformitas enim viarum eſt vel propter montes ſeu colles quos oportet aſcendere. Et hanc difformitatem corrigit dicendo quòd omnis mons & collis humiliabitur. Vel propter valles in quas oportet deſcendere. Et hãc difformitatem corrigit, dicendo omnis vallis implebitur. Montibus enim & collibus depreſſis, & vallibus impletis, reducitur via ad ęqualitatẽ. Vel propter obliquitatẽ viarũ. & hanc difformitatẽ corrigit dicendo. *Et erunt praua in directa.* pro, & erunt obliqua in directam. ſubaudi viã. Vel propter aſperitatem vię. Et hanc difformitatem corrigit dicendo. *Et aſperæ in uias planas.* ſeu lenes. directe enim lene opponitur aſpero, ſicut rectũ obliquo. Significatur autẽ per huiuſmodi metaphoras tollenda omnis difformitas morũ: tollenda puſillanimitas, ſuperbia, iniuſtitia, & aſperitas morũ. Prophetantúrque hæc tunc fore quũ Meſias venerit: vt ex his materialibus diſpoſitionibus viæ intelligamus neceſſarias nobis diſpoſitiones ad recipiendũ Meſiam. quęcunque enim harum conditionũ defuerit, nõ erit in nobis parata via vt Meſias veniat ad nos. Et merito: quia gratia præſupponit naturam, & bonitas meritoria præſupponit bonitatem moralẽ. *Et uidebit omnis caro.* Ecce aduentus Meſiæ omnibus carnalibus oculis manifeſtus: & propterea dicit omnis caro. Venit enim Meſias in vero corpore viſibili: & ſic publice conuerſatus eſt vt potuerit (quantum eſt ex parte ſui) ab vniuerſis carnalib⁹ oculis videri. Et propterea dicit, & videbit omnis caro. *ſalutare dei.* In propheta habetur quod os domini locutũ eſt: Lucas exponendo dixit ſalutare dei. Ieſum appellauit ſalutare dei, quia venit diuinã afferens ſalutẽ. *Dicebat ergo ad turbas, quæ exibant ut baptizarentur ab ipſo. Genimina uiperarum.* Prædicatio Ioannis recitatur quo ad partẽ reprehenſiuã & cõminatiuã. Et appellat (vt Matthæus cap. 3. explicat) Phariſæos & Sadducęos genimina viperarũ. Et ne eadẽ repetãtur, vide hanc particulã totam expoſitã ibidem. *Quis oſtendit.* præteritum eſt, *uobis fugere a uentura ira? Facite ergo fructus dignos pœnitentiæ: & ne cœperitis dicere.* deeſt, in vobiſipſis, *patrẽ habemus Abraham. Dico enim uobis, quia potens eſt deus de lapidibus iſtis ſuſcitare filios Abrahæ.* Datiui caſus eſt Abrahæ. *Iam enim.* pro, iam vero, *& ſecuris ad radicem arboris.* pro, arborũ, *poſita eſt. omnis ergo arbor non faciẽs fru-*

ctum

ctum bonum: excidetur.pro,exciditur,*& in ignem mittetur*.pro,mittitur. Parabola enim dicitur nõ applicaturi, ſed qui iã applicauit ſecurim ad radicem,non vnius,ſed multarum arborum.Vnde infertur, quòd omnis arbor infructuoſa non excidenda eſt , ſed exciditur, non eſt mittenda, ſed mittitur in ignem:vt in próptu hæc omnia eſſe ſignificentur. *Et interrogabant eum turbæ,dicẽtes: quid ergo faciemus?* Dixerat in genere Ioannes, facite fructus dignos pœnitẽtia.Et propterea turbæ interrogant in ſpecie,quid faciemus? *Reſpondens autem dicebat*.pro,dicit illis.*Qui habet*. Opera miſericordiæ explicat exercenda. *Duas tunicas*. Nõ dixit tres, quatuor aut decẽ,ſed duas:ad ſignificandum vt ſis contentus vna, vt ſis contentus ſufficienti tibi veſtimento. *Det*.pro,impartiatur, *non habenti*. hoc eſt indigenti:non hiſtrioni, & aliis huiuſmodi. *Et qui habet eſcas,ſimiliter faciat*. Non dicit eſcam (ne neceſſarius tibi cibus,tribuendus alteri prædicetur) ſed eſcas pluraliter,vt tibi non neceſſariam indigenti tribuas. *Venerunt autem & publicani*. exactores tributorum vectigalium & huiuſmodi . *vt baptizarentur,& dixerũt ad illum: Magiſter quid faciemus: At ille dixit ad eos. Nihil amplius quam quod conſtitutum eſt uobis faciatis*.pro exigatis. Non prohibet officium,ſed iniuſtam exactionem:vt ſcilicet non plus exigant quàm ſtatutum fuerit., *Interrogabant autem eum & milites dicentes.quid faciemus & nos? Et ait illis. Neminẽ cõcutiatis, neque calumniam faciatis,& cõtenti eſtote ſtipendiis ueſtris* . Tria præcipit militibus,concernẽtia eorũ ſtatũ.Primo prohibet violẽtiam inferre.neminẽ concutiatis. Deinde fraudẽ, neque calũniã faciatis,ſiue facto,ſiue verbo,imponendo alicui crimẽ.Et demũ vt ſint contẽti ſtipendiis ſuis.¶In his enim tribus genus militũ peccare cõſueuit.nã & crebras violẽtias inferũt ruſticis & hominib⁹ humilibus viribus:calũniãtur quoq;,imponẽtes aliis ea quę nõ fecerũt, & rariſſimus eſt qui propriis ſtipẽdiis ſit cõtentus . Et ſi perſpicaciter hęc tria cõſiderẽtur,ordinaĩ animus militũ in tertio:& vterque modũ iniuriandi(ſ.manifeſte vel occulte,vi vel dolo)tollitur. *Exiſtimante*.pro,expectante,ſeu ſperante.*autem populo,& cogitantibus omnibus in cordibus ſuis de Ioanne,ne forte ipſe eſſet chriſtus*. Significatur ꝙ populus expectabat videre euentũ ſeu ſucceſſum aliquẽ quo cognoſceretur,quòd Ioãnes eſſet Meſias. dubitabãt nãq; an ipſe eſſet Meſias. *Reſpondit Ioãnes*. Inſtructus Ioãnes à ſpiritu ſancto de cogitationib⁹ & expectatione populi rñdit. *Dicẽs omnibus*.Nõ aliquib⁹,ſed publicè corã oĩb⁹. *Ego quidẽ* Differẽtiã inter ſe & Meſiã manifeſtat ex differẽtia baptizãdi.*Aqua baptizo uos*.

Incœpit differentiam à baptiſmo,quia nouitas baptiſmi non par ua erat occaſio cogitãdi, quòd Ioannes eſſet Meſias. Nullus enim venerat propheta cum hac aut ſimili nouitate. nam nec Moyſes ſimilem nouitatem induxit. Circumciſio enim non fuit ex Moyſe,ſed ex Abraham,inchoata non in populo,ſed in familia domeſtica. Ioannes autem nouitatem baptizandi populo attulit. vnde & Baptiſtæ cognomen accepit. Ne itaque ex hac nouitate putarent ipſum eſſe Meſiam , vilificat ſuum baptiſmum reſpectu baptiſmi Chriſti: dum ſe abluere eos dicit ſolo corporeo elemento aquæ. Acſi aperte diceret . Ego abluo vos ſolum corporaliter. *Veniet*.pro,venit. Et eſt præſentis temporis . Non eſt venturus, ſed in præſenti venit tempore. *Autem , fortior me.* Vere fortior: tum ad debellandum mundum & diabolicas poteſtates:tum ad ſuſtinendum ignominias,paſſionem & mortem,&c. *Poſt me.* Vtraque dictio ſuperflua eſt. *cuius non ſum dignus .* Dixerat fortior me: ne intelligeretur comparationem aliquam eſſe inter ipſum & Meſiam (tanquam ipſe ſit fortis & Meſias aliquanto fortior)ſed intelligeretur maximum eſſe,& incomparabilem exceſſum Meſiæ ad ipſum.declarat ſe indignum eſſe ad minimum miniſterium(vtpote ſoluendi corrigiam calciamentorum)exhibendum illi. *ſoluere corrigiam calciamentorum eius.* Ad literam calciatus incedebat Ieſus:vt textus iſte ſignificat , & ratio comprobat:quia ſicut manducauit & bibit ſicut cæteri Iſraelitæ,ita etiam veſtitus ac calciatus intelligitur more Iſraelitarum ſuæ conditionis. *ipſe uos baptizabit in ſpirituſancto.* Explicata diſtantia perſonali maxima inter ſe & Meſiam,explicat conſequenter alteram inchoatam differentiam quo ad officium baptizandi: de quo dixerat,aqua baptizo vos:de Chriſto modo dicens,ipſe vos baptizabit in ſpiritu ſancto. Quanta ergo eſt differentia inter aquam & ſpiritumſanctum,tanta eſt differentia inter baptiſmum meum & baptiſmum Chriſti. Et per hoc ſignificat, quòd ego abluo corpora,ille autem abluet animas. ſpiritu enim ſancto anima abluitur . Et ſignificatur per hoc poteſtas Chriſti ad abluendum animas à peccatis,quod manifeſte eſt ſolius dei. Per hæc enim Ioannes ſignificabat Chriſtum eſſe verum deum. *Et igni.* Ad literam prædicit Ioannes miſſionem ſpirituſſancti , quæ poſt Chriſti reſurrectionem in die pentecoſtes facta eſt , declarans quòd illam faciet Meſias,declarans illam miſſionem eſſe Chriſti ablutionem ſpirituſancto. Tunc enim in corporali ignis ſpecie ſpirituſancto abluit Chriſtus homines:atteſtante ipſo Ieſu. Actuum.1. Ioannes quidem

quidẽ baptizauit aqua, vos autem baptizabimini ſpirituſancto, nõ poſt multos hos dies. Vbi clare vides Chriſtum expoſuiſſe iſta Ioannis verba. Et ex tunc Ieſus baptizauit non ſolum Iudæos, ſed totum humanum genus ſpirituſancto. dicitur enim Ioan. 7. quòd nondum erat ſpiritus datus, quia Ieſus nondum erat glorificatus.

¶ Et diſpoſuit deus, vt Ioannes Baptiſta prædiceret miſſionem ſpirituſſancti à Ieſu Chriſto in viſibili ſpecie ignis, vt inexcuſabiles ſint non credentes Chriſto poſtquam viderint Apoſtolos baptizatos ſpirituſancto in ſpecie ignis, prædicantes Ieſum glorificatum, vt vel tunc poſtquam crucifixerint ipſum, credant in eum qui noluerint credere in ipſum prædicantem & miracula facientem. Vnde ſignificanter dixit vos, demonſtratione ſimplici monſtrando Iudæos illius ætatis, quanuis etiam multos credamus illic affuiſſe, qui poſtea fuerunt inter Ieſu diſcipulos baptizatos ſpiritu ſancto & igne in die pentecoſtes. *Cuius ventilabrum in manu eius.* Tertium quod de Chriſto dicit Ioãnes, eſt aduentus ad iudicium. ita quòd qui de primo aduentu dixerat venit fortior me, & de ipſo per reſurrectionem glorificato dixerat, ipſe vos baptizabit in ſpirituſancto & igni: modo de aduentu ad iudicium dicit, cuius ventilabrum in manu eius. Metaphorice à ventilabro ſegregatiuo palearum à granis, ſeparationem reproborum à iuſtis deſcribit in manu, in poteſtate & officio Chriſti eſſe. *Et purgabit areã ſuã,* eccleſiam ſuam (in qua mali bonis mixti ſunt) purgabit tunc eiectis paleis. *Et congregabit triticum.* hoc eſt electos, *in horreũ ſuum.* In locum congruum ad hoc paratum: hoc eſt in regnum cœlorũ paratum electis à conſtitutione mundi. *Paleas.* pro, paleam, *autem.* Hebræo more multitudinem ſignificat numero ſingulari. Reprobi paleis aſſimilantur: vt cognoſcamus eos fuiſſe propter electos, ſicut paleæ ſunt propter grana: & intelligamus verum eſſe quod poſtea ſcripſit Apoſtolus, Diligentibus deum omnia cooperantur in bonum. *Comburet igni inextinguibili.* Duo dicit: combuſtionem & inextinguibilitatem, vt combuſtionẽ non finiri, ſed in perpetuum durare intelligamus: ita quòd abſque conſumptione aliqua combuſtionem ſentient in perpetuum. Pœna enim inferni ad literam deſcribitur per hanc metaphorã. *Multa quidem & alia exhortans euangelizabat populo. Herodes autem tetrarcha quũ corriperetur ab illo de Herodiade uxore fratris ſui, & de omnibus malis quæ fecit Herodes.* Solus Lucas meminit, quòd Ioannes reprehenderit Herodem de aliis criminibus. Matthæus. 14. & Mar. 6. c. tractant de correctione propter inceſtum cum Herodiade. Quę aũt

fuerint

fuerint iſta alia Herodis crimina, neſcimus. Fuiſſe tamen ipſum virum malũ, non ſolũ ex domini verbis (appellantis ipſum vulpẽ inferius.c.13.)ſed ex pœna priuatiõis tetrarchię,& exilij perpetui apud Lugdunũ à Caio imperatore inflicta,haberi poteſt. *Adiecit & hoc ſuper omnia: & incluſit Ioannẽ in carcerẽ. Factum eſt autem cũ baptizaretur omnis populus, & Ieſu baptizato & orante.* Hoc ſolus Lucas explicat. alij quidẽ confitebantur peccata ſua: Ieſus autem ſine peccato orationi vacauit. *Apertũ eſt cœlum.* Qualiter apertũ ſit,diximus Mar.1.& Mat.3.Vbi etiam de qualitate columbę & voce paterna ſcriptum eſt. *Et deſcendit ſpiritusſanctus corporali ſpecie, ſicut columba in ipſum: & uox de cœlo facta eſt.* Deeſt, *dicẽs, Tu es filius meus dilectus,in te complacui mihi. Et ipſe Ieſus erat incipiens quaſi.* pro, 'ferme, *annorum triginta.* Aetas Ieſu tempore baptiſmi à ſolo Luca deſcribitur,quòd erat prope inchoationẽ trigeſimi anni. Non enim dicit quòd erat incipiens trigeſimum annum,ſed quòd erat incipiens fere ſeu(vt alij dicunt)circiter annorum triginta. *Vt putabatur filius Ioſeph,qui fuit Heli.* Obiectio de diuerſitate patrũ Ioſeph apud Matthæum & Lucam(vt Mat.1.dictum eſt)ſoluitur per hoc,quòd Iacob fuit pater Ioſeph ſecundum carnem, Heli autem ſecundum legem. *Qui fuit Mathat,qui fuit Leui, qui fuit Melchi,qui fuit Ianne, qui fuit Ioſeph,qui fuit Mathatiæ,qui fuit Amos,qui fuit Naũ, qui fuit Eſli, qui fuit Nagge,qui fuit Maath,qui fuit Matathiæ,qui fuit Semei,qui fuit Ioſeph,qui fuit Iuda, qui fuit Ioanna,qui fuit Rheſa, qui fuit Zorobabel, qui fuit Salathiel, qui fuit Neri,qui fuit Melchi, qui fuit Addi,qui fuit Coſam,qui fuit Elmadam,qui fuit Her,qui fuit Ieſu,qui fuit Heliezer,qui fuit Ioram,qui fuit Mattha,qui fuit Leui, qui fuit Simeon, qui fuit Iuda,qui fuit Ioſeph, qui fuit Ionam,qui fuit Heliachim,qui fuit Melea, qui fuit Menã,qui fuit Mathatha,qui fuit Nathan,qui fuit Dauid.* Maior eſt hæc quęſtio,quòd Matthęus Ioſeph filium Dauidis per Salomonem,Lucas autem filium Dauidis per Nathan dicit:conſtat enim Nathan filium legitimum ac naturalem fuiſſe Dauidis ex Berſabee genitum.1.Paralip.3.Nec veritas huius ſcripturę(quæ etiam habetur ſecundo Regum.5. vbi Nathan inter filios natos Dauidi in Hieruſalem computatur)vertenda eſt in diſputationẽ, propterea quòd Prouerb.4.dicit Salomon. Ego filius fui patris mei tenellus,& vnigenitus coram matre mea,& docebat me. Tũ quia vnigenitus pro primogenitus intelligitur, Hebraico more, vnum non pro ſolo,ſed pro primo ponendo:iuxta illud. Factum eſt veſpere,& mane dies vnus. Tum quia ſecundum tempus ætatis tenellæ quo inſtruebatur à matre,loquitur.ſtat autem quòd tũc

fuerit

fuerit vnigenitus, & poſtea geniti ſint fratres eius,& ſoror:vt liber Paralip.clarè dicit.Tum quia ſecundum affectum,& diligentiam curæ maternę erga ipſum tanquam ſi eſſet vnigenitus loquitur.nam non dicit vnigenitus matris meæ,ſed coram matre mea, de inſtructione materna tractans. ¶ Sed quomodo deducatur ſtirps iſta non conſtat.Diuerſi enim diuerſa ſentiunt: & tandem nihil certi habetur. Putant nonnulli Ioſeph ſecundum carnem fuiſſe filium Salomonis iuxta genealogiam apud Matthæum:eundémque ſecundum legalem patrem qui eſt Heli deſcendiſſe ſecundum carnem à Nathan:hoc eſt, quòd pater eius legalis deſcendit ſecundum carnem à Dauide per Nathan,iuxta hanc apud Lucam genealogiã. Et addunt,quòd hęc eſt carnalis generatio beatę virginis:ita quòd Ieſus ſecundum carnem deſcendit à Dauid per Nathan:ſecundum vere legalem patrem(Ioſeph ſcilicet) deſcendit à Dauide per Salomonem. Et hæc opinio ſi conſtaret amplectenda eſſet:quoniam nulla apparet inter ipſam & ſacram ſcripturam contradictio.Reliquas prætereo opiniones, eo quòd à ſacra ſcriptura diſſonare videntur.Cõſilio tamen Pauli Apoſtoli ad Tim. vlti.quæſtiones de genealogiis vitabimus. *Qui fuit Ieſſe, qui fuit Obed,qui fuit Booz,qui fuit Salmon,qui fuit Naaſſon,qui fuit Aminadab, qui fuit Aram,qui fuit Efrom,qui fuit Phares,qui fuit Iuda,qui fuit Iacob, qui fuit Iſaac,qui fuit Abrahæ, qui fuit Thare,qui fuit Nachor,qui fuit Saruch,qui fuit Ragau, qui fuit Phalec, qui fuit Heber,qui fuit Saleh,qui fuit Cainan*. Confer tam cum vulgata ęditione quàm cũ Hebraica veritate: & inuenies hanc generationem ſuperfluam eſſe.nam inter patrem Heber & Arpachſad nulla eſt media generatio: ſed Arpachſad genuit Saleh qui fuit pater Heber.Excuſatur tamẽ Lucas:quia recenſuit genealogias,vt inuenit eas ſcriptas à ſeptuaginta:apud quos ſcripta legitur hæc genealogia ſuperflua: & merito excuſatur:quia tunc temporis interpretatio ſeptuaginta erat magnæ authoritatis apud Græcos & nationes alias. ¶ Prouidítque per hoc ſpirituſſanctus: ne ſanctis doctoribus imputaretur,quòd expoſuerunt textum ſacræ ſcripturæ iuxta interpretationem cõmuniter receptam & vſu communi probatam. Quandoquidem Lucę euangeliſtę hoc idem feciſſe licuit abſque proprio errore.

¶ Et hęc dixerim ſi vere iſta generatio abũdat. Poſſet nanq; dici textus Hebręos modernos eſſe mãcos,& textũ interpretatũ à.70. fuiſſe integrũ.Et hoc credibilius eſt:pręſertim ꝙ apud.70.ſcribũtur etiã anni quibusvixit Cainã,medius inter Arpachſad & Saleh patrẽ Heber: tã anteꝗ̃ genuit Saleh ꝗ̃ poſt.Ratiõi ſiquidẽ cõſentaneum

neum eſt vt credantur potius manci moderni codices, quàm vt tot viri inſignes ſtuduerint ad figmentum hoc conſtruendum. *Qui fuit Arpachſad: qui fuit Sē: qui fuit Noe: qui fuit Mathuſala: qui fuit Enoch: qui fuit Iared: qui fuit Malalael: qui fuit Cainan: qui fuit Enos: qui fuit Seth: qui fuit Adam: qui fuit Dei.*

CAPVT IIII.

IEſus autem plenus ſpiritu ſancto egreſſus eſt. pro, regreſſus eſt, *a Iordane: & agebatur in ſpiritu in deſerto.* pro, in deſertum. Significatur enim Ieſum actũ fuiſſe à ſpiritu ſancto quo erat plenus in deſertum. *Diebus quadraginta.* Tempus moræ in deſerto, nõ tempus ductionis ſignificatur. Veruntamen quia ſub actione ſpiritus ſancti intendit comprehẽdere tum ductionem, tum moram. 40. dierum, ideo Lucas ſub eodem conſtruxit verbo: ac ſi dixiſſet ſpiritu ſancto agebatur in deſertum ad morandum ibi. 40. dieb⁹. Apponitur autem præpoſitio in, dicendo in ſpiritu: ad ſignificandum quòd non velut neſciens agebatur, ſed in ſpiritu, in ſpirituali intentione, in intellectu ac ratione. *Et tentabatur.* poſt. 40. dies. *A diabolo.* Græca dictio eſt, ab infamando ſeu criminando denominans dæmonem: eo quòd vniuerſa intentio eius tendit ad criminandum homines apud deum, ad nihil enim aliud conatur niſi vt poſſit reddere homines vituperabiles apud deum. *Et nihil manducauit in diebus illis: & conſummatis illis.* Deeſt. poſtea, *eſuriit.* Dixerat quòd tentabatur: explicat modo occaſionem tentandi. *Dixit autem illi diabolus, ſi filius dei es, dic lapidi huic ut panis fiat.* Hinc apparet intellectũ dæmonũ ligatũ ſeu impeditum eſſe à deo in pœnã ſui peccati. ita ꝙ non ſolum potẽtia eorum eſt ligata, ſed etiã intellectiua vis: vt nõ poſſint cognoſcere quę ex vi naturalis ſui luminis cognoſcere poſſent. Ex eo enim ꝙ poſt verba Gabrielis ad beatã virginem, poſt verba angeli ad paſtores, poſt verba de cœlo in baptiſmo, diabol⁹ nõ cognoſcit Ieſum eſſe filiũ dei, & hoc tentat cognoſcere ex miraculo, dic vt lapis iſte panis fiat, habetur quòd non intellexit tot teſtimonia. nam non maiorem habuiſſet certitudinem ex iſto miraculo quòd Ieſus eſſet filius dei quàm ex illis teſtimoniis intellectus habetur. ſciebat enĩ diabolus angelos cœleſtes non mentiri. *Et reſpondit ad illum Ieſus. Scriptum eſt quia non in pane ſolo uiuit.* pro, viuet, *homo, ſed in omni uerbo dei. Et duxit illum diabolus in montem excelſum, & oſtendit illi omnia regna orbis terræ in momento.* pro, puncto, *temporis.* Metaphorica eſt locutio à mathematico puncto ſumpta, ad ſignificandum

tandum breuiſſimum tempus. *Et ait illi.* Deeſt. diabolus, *Tibi dabo poteſtatem hanc uniuerſam & gloriam illorum: quia mihi tradita ſunt, & cui uolo do illa.* pro, illam, *ſcilicet uniuerſam poteſtatẽ ac gloriam.* Iactabat ſe diabolus de dominio orbis terræ, vſque adeo quòd daret illud cuicunque vellet: ſed mendaciter. Et hoc ipſum arte dicebat, vt ſic magis prouocaret Ieſum ad manifeſtandum ſeipſum: vt Matt. 4. diffuſe vniuerſa hæc tentatio tractata eſt, & ad euitandam repetitionem. vide ibi. *Tu ergo ſi adoraueris procidens coram me, erunt tua omnia.* pro, erit tua omnis, ſcilicet potentia ac gloria regnorũ terrę. *Et reſpondens Ieſus dixit illi.* Deeſt, vade poſt me Satana. Quod etiam Matt. 4. expoſitum eſt. *Scriptum eſt enim. dominum deum tuum adorabis, & illi ſoli ſeruies. Et duxit illũ in Hieruſalem: & ſtatuit eum ſuper pinnaculum templi: & dixit illi, ſi filius dei es, mitte te hinc deorſum. Scriptum eſt enim quod angelis ſuis mandauit.* pro, mandabit, *de te, ut conſeruent te: & quia.* Superfluit quia, *in manibus tollent te, ne forte.* pro, nequando, *offendas ad lapidẽ pedem tuum. Et reſpondens Ieſus ait illi. dictum eſt, non tentabis dominum deũ tuũ. Et conſummata omni tentatione diabolus receſſit ab illo uſque ad tempus.* Quando autem redierit ad tentandũ per ſeipſum. non ſcriptum eſt: pluries tamen dæmones tẽtaſſe ipſum per ora dæmoniacorum, legimus. *Et regreſſus eſt Ieſus in uirtute ſpiritus in Galilæam.* Venerat à Galilæa ad Ioannis baptiſmum, nihil virtutis ſuæ monſtrans: regreſſus autem eſt prædicans & miracula faciens, & propterea dicitur regreſſus in virtute ſpiritus ſancti, ad prædicandum, ad miracula faciendum, ad trahendum homines ad deum & ſui ſequelam. ❡ Vbi ponderando verbum regreſſus eſt, apparet quòd poſt ieiunium. 40. dierum Ioanne baptiſta adhuc baptizante, aduentus iſte in Galilæam fuerit. Et cõſonat hoc tam ſcriptis à Ioanne quàm verbis Petri Apoſtoli. Act. 1. oportet ex his viris qui nobiſcum conuerſati ſunt &c. incipiẽs à baptiſmate Ioannis. Ibi enim clare apparet quòd paulò poſtquam Ioannes incœpit baptizare, Ieſus congregauit diſcipulos: alioquin non oportuiſſet teſtem reſurrectionis eius eligere ab illo tempore. *Et fama exiit per uniuerſam.* Deeſt, finitimam, *regionem de illo.* Hoc fuit in ſecundo anno: poſtquam ſcilicet conuertit aquam in vinum. poſtea enim exiit fama eius in finitimas vndique nationes Galilææ & non ſolum per ipſam Galilæam. *Et ipſe docebat in ſynagogis eorum: & magnificabatur.* pro, glorificabatur, *ab omnib⁹. Et uenit Nazareth ubi erat nutritus: & intrauit ſecũdum cõſuetudinem ſuam die ſabbati.* pro, ſabbatorum, *in ſynagogam.*

Inter

Inter diem ſabbati & diem ſabbatorum hæc eſt differentia, quòd omnis dies ſabbatorum eſt dies ſabbati, ſed non ediuerſo. nam dies ſabbati ſignificat quemcunque diem feſtum: dies autem ſabbatorum ſignificat ſolum diem ſeptimum. qui ideo vocatur dies ſabbatorum quia ſemper eſt dies ſabbati, ad differētiam diei ſexti, quinti, quarti &c. quorum nullus eſt ſemper, ſed quandoque ſic & quandoque non dies ſabbati: hoc eſt quietis. *Et ſurrexit.* Corporalis ſitus deſcribitur, ſederat enim cum aliis. *Legere.* pro, vt legeret, *& traditus eſt illi liber Eſaiæ prophetæ: & ut reuoluit.* pro, explicuit, *librum inuenit.* Primus occurſus ſignificatur dicendo, vt explicuit inuenit. *Locum ubi.* ſcilicet Eſaiæ. 61. *ſcriptum erat. ſpiritus domini ſuper me.* gubernando, mouendo, dirigendo me hominem. *Propter quod.* Subſequentium cauſa ſignificatur. Et eſt ſenſus. propterea vnxit me, ſcilicet ſpiritus domini, vt euangelizarem, vt ſanarem & reliqua. *Vnxit me.* Hinc nomen Meſiæ apud Hebræos, & Chriſti apud Græcos. De hac vnxione inquit Petrus Apoſtolus Actu. 10. vnxit eum deus ſpiritu ſancto & virtute. Vnctus fuit oleo vnionis perſonalis & omnis gratiæ ac veritatis. *Euangelizare.* pro, vt euangelizarem, *pauperibus.* hoc eſt etiā pauperibus. *Miſit me.* prius vnxit, poſtea miſit ad euangelizandum. Vnctus quum verbum caro factum eſt, miſſus ad euangelizandum fuit anno triceſimo. *ſanare.* pro, vt ſanarem. ſeu medicarem. *contritos corde.* hoc eſt pœnitentes vere peccatorum ſuorum, attulit enim pœnitētibus ſalutarem medicinam fidei in ſe. *Prædicare.* pro, vt prædicarē, *captiuis.* ſub ſeruitute peccati & diaboli. *Remiſſionem.* à captiuitate. Hanc enim prædicauit Chriſtus futuram. nunc iudicium eſt mundi, nunc princeps huius mūdi eiicietur foras, & rurſus. liberi eritis ſi filius liberabit vos. *Et cæcis.* mente. *viſum.* Dictio Græca proprie ſignificat redditum viſum. humanū enim genus priuatū erat ſpirituali viſu: quē Ieſus prędicabat reſtituēdū, immo & reſtituit, aperuit enī illis ſenſum vt intelligerēt ſcripturas: & venit lux mētium, quanuis homines dilexerint magis tenebras quàm lucem. *Dimittere.* pro, vt dimitterem, confractos. magno pondere legis Moſaicæ. *in remiſſionem.* pro, in remiſſione. ab oneribus legalibus. Quod fuit adimpletū per paſſionē Chriſti. *Prædicare.* pro, vt prædicarē, *annū domini acceptum.* tempus gratiæ noui teſtamenti. De quo Apoſtolus, Ecce nunc tēpus acceptabile. *Et diem retributionis.* ſuperfluunt hæ tres dictiones. *Et quū plicuiſſet librum, reddidit miniſtro.* non proprio (Ieſus enī non habebat ſeruitores: quia nō venit miniſtrari, ſed miniſtrare.

ſtrare)ſed miniſtro ſynagogę. *Et ſedit.* Stás legit oĩbus audiẽtibus textũ Eſaiæ,ad reuerẽter legendũ publice prophetã:& deinde ſedit docturus & prędicaturus ſuper verba prophetæ. *Et omnium in ſynagoga oculi erant intẽdentes in eum. Cæpit autẽ dicere ad illos, quia hodie impleta eſt hæc ſcriptura in auribus ueſtris. Et oẽs teſtimonium illi dabãt.* Multa narrãtur de omnibus præſentibus in ſynagoga. primũ attentio,quũ dictũ fuit ꝙ oculi omnium erant intendẽtes in eum,ſecundũ acceptio dictorũ Ieſu, vſqueadeo vt ſignis teſtarentur ꝙ Ieſus verum diceret dicendo ꝙ hodie completa eſt ſcriptura hæc. Et hæc ſignificat Euangeliſta,dicendo ꝙ omnes teſtimonium illi dabãt:& propterea non dicit dicebãt,ſed dabãt. Deſcribit enim Lucas per hoc ꝙ fuit tã acceptus omnibus, vt mõſtrarẽt ſe aſſentire illi. *Et mirabãtur in uerbis gratiæ quæ procedebant de ore ipſius.* Tertium eſt admiratio de tãta gratia eloquij:hoc eſt de gratioſo apud oẽs ſermone. *Et dicebant.* Ratio admirationis quarto loco ſubiũgitur. Quia autẽ ſequentia verba cõtẽptiue & cũ ſcãdalo dicta ſunt vt patet Matt. 13. & Marc. 6. ſubintelligendũ reliquit Lucas ꝙ poſtquã tam acceptus fuerat Ieſus omnibus in ſynagoga exiſtẽtibus,mutati ſunt & verſi ad deſpiciẽdũ Ieſum fabrũ filium fabri,vilẽ ſcilicet perſonã. Ratio aũt mutationis nõ ſcribitur. Forte fuit ꝙ ſubiũxit Ieſus ꝓdicãdo aliqua reprehenſiua, vel ꝙ aliqui ſuperuenerũt inuidi,qui ex duobus capitibus mutauerũt animos ꝑexiſtẽtiũ in ſynagoga: primo ex vilitate ꝑſonę, quia erat faber fili⁹ fabri. ſecũdo calũniãdo miracula, dicẽdo ꝙ nõ vere faciebat miracula:quia ſi vera eſſẽt q̃ narrãtur miracula ab ipſo facta,faceret in patria ſua. Et hæc videtur vera ratio mutationis ꝓdictę, ex eo ꝙ hæc duo tãguntur ab euangeliſta, & nihil de prædicatione reprehenſiua dicitur: & expreſſe dixerat ꝙ omnes teſtimonium dabãt illi. Ex his enim ſimul iunctis apparet quòd inuidi ſuperuenerunt dicentes hæc duo,& ſic mutantes animos bene diſpoſitos. *Nonne.* contẽptiue dicitur ab inuidis. *Hic eſt filius Ioſeph.* perſonæ vilis:vtpote fabri. *Et ait illis. Vtique.* pro,omnino, *dicetis mihi hanc ſimilitudinem.* Hinc apparet quòd non ſolum dixerant verba deſpectiua,ſed etiam verba calumniantia miracula. niſi enim illi hanc calumniam dixiſſent, non diceret Ieſus cum aduerbio cõfirmãdi,omnino dicetis mihi. Hæc enim confirmatio pręſupponit eorum dictũ. *Medice cura teipſum.* Medico patienti ægritudinem quam patiuntur alij,& nõ curãti ſeipſum,non creditur ꝙ poſſit curare alios:ſed ad conuitiũ ſciẽtię eius dicitur illi,medice cura teipſũ. Iuxta hãc ſimilitudinẽ dicebãt Nazareni ad Ieſum,ſi

potes

potes facere miracula ĩ aliis,fac in teipſo: hoc eſt in ciuitate tua. *Quanta*.pro,quæ(ſiue quæcunque)*audiuimus*. Et explanat ſimilitudinem,medice cura teipſum. *Facta in capharnaum*, *fac & hic in patria tua*. Non enim iuit Ieſus ad Nazareth in principio prędicationis ſuæ,ſed poſt multa alibi facta miracula: vt vel ſic diſponerentur conciues ad credendum,ſed præualuit inuidia. Hæc enim verba quantum ad ſenſum fuerant Nazarenorum: recitata autem à Ieſu ſub hac ſimilitudinis forma. *Ait autem*. Interponit hæc Euangeliſta ad ſignificandum verba præcedentia, relata tantum à Ieſu,dicta autem à Nazarenis : ſequentia vero eſſe reſponſionem Ieſu. *Amen dico uobis quia nemo propheta acceptus eſt in patria ſua*. Reſpondet Ieſus ad verba contemptiua,nónne hic eſt filius Ioſeph ? Et quia directe dicta fuerant in deſpectionem perſonæ eius,ideo directe reſpondet manſuetiſſime,non eſſe hoc nouum:quia commune eſt quòd nemo propheta acceptus eſt in patria ſua,propter velut connaturalem inuidiam inter conciues. *In ueritate*. Deeſt autem,*dico uobis*. Reſpondet calumniæ miraculorum ſecundo loco obiectæ, quanta audiuimus facta in Capharnaum,fac & hic in patria tua. Et directe declarat duob⁹ exemplis ſacrę ſcripturæ hoc prouenire non ex ſua impotentia,ſed quia ipſi non merebãtur,quia indigni erant propter ſuam incredulitatem, & tamen hæc eorum demerita ſine contumelia, ſola ablatione hiſtoriarum ſacræ ſcripturæ profert. *Multæ uiduæ erãt in diebus Eliæ in Iſrael quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex*. Metaphorice deſcribitur negatio pluuiæ per clauſum cœlum: quia apparet pluuiam deſcẽdere de cœlo,ac per hoc impediri ne deſcendat ex clauſura cœli: quo contra quando multũ pluit,dicimus quòd apertæ ſunt cataractæ cœli. *Quum facta eſſet fames magna in omni terra: & ad nullam illarum miſſus eſt Elias, niſi in Sarephtha Sidoniæ*.pro,Sidonis,*ad mulierem uiduam*. Hanc hiſtoriam habes.3.Reg.17. *Et multi lepreſi erant in Iſrael ſub Eliſæo propheta: & nemo eorum mundatus eſt niſi Naaman Syrus*. Hiſtoria hæc ſcribitur.4.Reg 5. *Et repleti ſunt omnes in ſynagoga ira,hæc audientes*. Vide mirabilem mutationem,nõ aliquorum ſed omnium ægre ferentium alios ſibi anteponi, & hoc velut ex diuina electione:ſicut diuinit⁹ electa fuit vidua Sidonia,& ſanatus Naaman Syrus. *Et ſurrexerunt*. ex furore. *Et eiecerunt illum*. ducentes illũm eiiciendo *Extra ciuitatem: & duxerunt illum uſque ad ſupercilium montis ſuper quem ciuitas illorum erat ædificata*. Si verum eſt quòd Nazareth ſit ædificata ad latera ſeu radices

montis

montis Tabor,mons iſte Tabor eſt. *vt præcipitarent eum.* Lege vniuerſam ſcripturam euangelicam:& nullibi inuenies fuiſſe Ieſu iniuriam facti irrogatã vſque ad tẽpus mortis ſuæ.niſi à propriis conciuibus:immo nec tempore paſſionis ſæuierunt in Ieſum niſi mediantibus miniſtris curiæ.conciues autem proprij furiis acti, ad præcipitandum eum de ſupercilio montis concurrunt, factóque ducunt:& nõ ſolũ attentant,vt Hieroſolymitæ poſtea bis attentarũt lapidare.Et Gerazeni quidem quanuis paſſi fuerint dãnum duorum milium porcorũ, non tamẽ auſi ſunt attentare aliquid contra Ieſum,ſed rogauerunt eũ vt diſcederet ab eis: Nazareni vero nullam paſſi iacturã,præcipitare Ieſum conantur. *Ipſe autem tranſiens,per medium illorum ibat.* Inuiſibilem illis ſe reddidit poſtquam fuit in ſupercilio montis: & ſic per medium tranſiens,iuit quo voluit,remanentibus illis deluſis:vt vel ſic occaſionẽ reſipiſcendi haberẽt.Noluit Ieſus tunc nec tali morte nec ibi mori:& propterea ſic euaſit. *Et deſcendit in Capharnaum ciuitate Galilææ:ibique docebat illos ſabbatis.Et ſtupebant in doctrina eius:quia in poteſtate erat ſermo ipſius.* hoc eſt quòd ſolo ſermone faciebat miracula.hoc eſt enim ſermonem eſſe in poteſtate.Et huiuſmodi poteſtas cõceſſa ſermoni,reddebat doctrinam eius ſtupendam. non ſic enim prophetæ alij docuerant. *Et in ſynagoga erat homo habens dæmonium immundum.*pro,ſpiritum dęmonij immundi. Dęmonium ſecundum proprietatem nominis, eſt cõmune bonis & malis ſpiritibus.nã ſignificat ſcientẽ.& propterea Lucas addidit, immũdi ad diſtinctionẽ à ſpiritibus mundis.Vſus tamẽ Chriſtianorũ appropriauit dæmonij,& dęmonis nomẽ ſpiritibus malis. *Et exclamauit uoce magna,dicens.ſine.* Græca dictio, aduerbium ſeu interiectionem ſonat exclamantis ſeu dolentis.loco cuius interpres poſuit imperatiuũ ſine:ad ſignificandum affectũ eius qui torquetur, deſiderantis vt Ieſus qui torquebat ipſum deſiſteret à tortura. Huiuſmodi enim affectui atteſtantur ſequentia verba. *Quid nobis & tibi Ieſu Nazarene?uenisti perdere nos?* Ac ſi aperte dicerent.nos te non offendimus,tibi non nocemus, nulla inter nos & te eſt lis,quare veniſti perdere nos. *ſcio te quia ſis.*pro, ſcio te quis es. Tentando mẽtitur dicendo ſe ſcire quis eſt. intendebat enim vel ſic explorare quod in deſerto non valuit. *ſanctus dei.* Punctandum eſt inter præcedentia verba & hæc.ſunt enim hæc verba aſſertiua,velut appoſitiue adiecta,Quum ſiquidem dixiſſet ſcio te quis es,adiungit explicationem aſſertiuã, quòd eſt ſanctus dei:hoc eſt ille ſanctus dei qui expectatur à Iudęis:Meſias ſcilicet

F filius

ſilius dei. *Et increpauit illum Ieſus, dicens. obmuteſce.* Iubet ſilerē, nolens teſtimonium à dæmone. *Et exi ab eo. Et quum proieciſſet illum dæmonium in mediū, exiit ab illo: nihilque ei nocuit.* ſcilicet proiectio in terram. Intendit enim quòd quanuis proiecerit eum in terram diſcerpendo ipſum (vt Marci. 1. dicitur) ipſa tamen proiectio in terram nihil illi nocuit. *Et factus eſt pauor in omnibus.* pro, ſuper omnes. Deſcribitur ſuperueniens paſſio quædam maior tū timore tum admiratione: velut ſtupor ex viſo miraculo imperatiue facto à Ieſu. *Et colloquebantur adinuicem, dicentes. quod eſt hoc uerbum: quia in poteſtate & uirtute imperat immundis ſpiritibus, & exeunt. Et diuulgabatur fama de illo in omnem locum regionis.* pro, finitimæ regionis. *Surgens autem Ieſus de ſynagoga, introiuit in domum Simonis. Socrus autem Simonis tenebatur magnis febribus.* pro. febre magna. *& rogauerunt illum pro ea. Et ſtans ſuper.* pro, ſupra, *illā.* Nō enim erat ſuper illam contingendo. *Imperauit febri.* pro, increpauit febrem. Significatur enim quòd velut percipientem rē eiecit febrem increpando velut puerum moleſtū. *Et dimiſit illam. & continuo ſurgens miniſtrabat illis. Quum autem ſol occidiſſet.* pro, occideret, *omnes qui habebant infirmos uariis languoribus, ducebant illos ad eum. At ille ſingulis manus imponens, curabat eos. Exibant autem & dæmonia a multis, clamantia & dicentia quia tu es.* deeſt. *Chriſtus, filius dei. Et increpans non ſinebat ea loqui, quia.* pro, quod, *ſciebant ipſum eſſe Chriſtum.* Non ſunt hæc verba euangeliſtæ reddentis rationem quare non ſinebat ea loqui: ſed ſunt verba eiuſdem ſignificantis quid non permittebantur loqui. Eſt enim ſenſus. nō ſinebat ea loqui hoc, ſcilicet quòd ſciebant ipſum eſſe Chriſtum. tum quoniā dicebant mendaciū: quoniam dicebant ſe ſcire quod neſciebant. tum quoniā nolebat teſtimonium ab illis, tum quoniam ſciebat quòd tentando, hoc dicebant, ad explorandū an ipſe eſſet vere Chriſtus. *Facto autem die, egreſſus ibat in deſertum locum.* Ad exemplum aliorum doctorum, poſt tot miracula petit locum deſertū: tum propter quietē orationis, tum ob fugā gloriæ humanę. *Et turbæ requirebant eum: & uenerunt uſque ad ipſum: & detinebant illum ne diſcederet ab eis. Quibus ille ait: quia & aliis ciuitatibus oportet me euangelizare regnum dei.* Et hoc quoque ad aliorum exemplum doctorum, vt non quieſcant ibi vbi ſe acceptos conſpiciūt. immo quòd nec permittant ſe detineri ab illis, ſed memores ſint aliorum locorum. *Quia ideo.* pro, ad hoc, *miſſus ſum. & erat prædicans in ſynagogis Galilææ.*

CAPVT V.

F*actum eſt autem quũ turbæ irruerent in eum ut audirent uerbum dei: & ipſe ſtabat ſecus ſtagnum Genezareth. & uidit duas naues ſtantes ſecus ſtagnum: piſcatores autẽ deſcenderant.* deeſt. ex illis: *& lauabant retia. Aſcendens autem in unam nauim, quæ erat ſimonis, rogauit eum a terra reducere puſillum: & ſedens docebat de nauicula.* pro, naui: *turbas.* Nullus locus ineptus ad docendum, quæ dei ſunt cenſetur: modo in ſynagoga, modo in monte, modo in campo, modo de naui ſecus ſtagnum prædicat Ieſus. *Vt ceſſauit autem loqui dixit ad ſimonem. duc in altum: & laxate retia ueſtra in capturam. Et reſpondens ſimon dixit illi. Præceptor.* pro, præfecte. Quanuis nõ omnino ſonet præfectum: ſed honorabiliori nomine quàm pręceptoris vſus eſt Petrus. *Per totam noctem laborantes nihil cœpimus.* Hinc apparet quòd Petrus adhuc nõ erat aſſiduus ſequax Ieſu, ſed piſcationi vacabat. *In uerbo autem tuo laxabo rete. Et quum hoc feciſſent, concluſerunt piſcium multitudinem copioſam. Rumpebatur autẽ rete eorum. Et annuerunt ſociis qui erant in alia.* pro, altera, *naui, ut uenirent & adiuuarent eos.* pro, ſe, *& uenerunt: & impleuerunt ambas nauiculas.* pro, naues, *ita ut pene.* Superfluit pene. *mergerentur.* Non ſignificatur naues fuiſſe adeo plenas vt ſubmergerentur, ſed vt mergerẽtur: hoc eſt quòd vſque ad ſummitatem laterum naues erant ſub aquis. *Quod quum uideret ſimon Petrus, procidit ad genua Ieſu, dicens. exi a me domine, quia homo peccator ſum.* Indignum ſe recognoſcit præſentia Ieſu: & conferens peccata ſua cum ſanctitate quã conſpiciebat in Ieſu ex tanto miraculo, timet ſibi à propinquitate tam ſancti viri. Sacrilegium ęſtimabat proximitatem ſuam ad virum tam ſanctum. *ſtupor enim circundederat eum & omnes qui cum illo erant, in captura piſcium quam cœperant. ſimiliter autem Iacobum & Ioannem filios Zebedæi: qui erant ſocii ſimonis. Et ait ad ſimonem Ieſus, Noli timere.* Confortat Petrũ Ieſus annuncians ei bonũ hinc ipſi futurum. *Ex hoc iam.* pro. ex hoc nunc. ac ſi dixiſſet poſthac. *Homines eris capiens.* pro, viuos capiẽs. Et ſignificanter Ieſus vſus eſt vocabulo ſignificante capturam viuorum: quoniam ad vitam ac libertatem non ad mortem ac ſeruitutem capturus erat homines Petrus. piſces enim capiuntur ad mortem, & homines in bello capiuntur ad ſeruitutem: Ieſus autem miſit Petrum ad capiendos viuos homines, hoc eſt ad liberam vitam. *Et ſubductis ad terram nauibus: relictis omnibus, ſecuti ſunt eum.* Ecce fructus miraculi. *Et factum eſt quum eſſet in una ciuitatum, & ecce uir plenus lepra: & uidens Ieſum, procidẽs in faciẽ ſuã rogauit eũ,*

dicens. domine ſi uis, potes me mundare. Mirum eſt quòd leproſus in ciuitate veneretur Ieſum: quum leproſi ab vrbibus excluderentur ſecundum legem Moyſi. Verum lex excluſionis quantum ad habitandum intelligenda eſt: nec tam arcte excludebantur ab vrbibus quin per modum tranſitus via publica incedere potuerint: ſicut etiam hodie permittitur. Vnde leproſus iſte non in domo, ſed in publica occurrit via: nõ quòd habitaret in ciuitate. *Et extendens manum, tetigit eum, dicens, uolo, mundare.* Imperatiuũ paſſiuũ eſt hic mundare. *Et confeſtim lepra diſceſſit ab illo. Et ipſe præcepit illi ut nemini diceret: ſed uade oſtende te ſacerdoti: & offer pro emundatione tua ſicut præcepit Moyſes, in teſtimonium illis.* De cura huius leproſi dictum eſt Matth. 8. & Marci. 1. Vide expoſita ibi. *Perambulabat autem magis ſermo de illo. & conueniebant turbæ multæ, ut audirent & curarentur ab infirmitatibus ſuis. Ipſe autem ſecedebat.* Ratio ſeceſſus erat fuga humanæ gloriæ: vt clarius habetur Marci. 1. *In deſertum.* pro, in deſerta. ſupple loca. *Et orabat.* Verũ hominem ſe exhibebat orando: & exemplum prædicatoribus dabat, non ita vacandi prædicationis officio vt obliuiſcantur recurrere ad contemplationis quietem, eleuando in deum mentem. Vtriuſque enim vitæ (actiuæ ſcilicet & contemplatiuæ) actiones iungi oportere in prędicatore aſtruit exemplo proprio. *Et factũ eſt in una dierum: & ipſe ſedebat.* pro, erat, *docens. Et erant Phariſæi ſedentes & legiſdoctores qui uenerãt ex omni caſtello Galilææ & Iudææ & Hieruſalem. Et uirtus domini erat ad ſanandum eos.* Intellige quo ad executioné: quoniam quantum ad poſſe, ſemper virtus domini eſt ad ſanandum, ſed tunc exequebatur ſanationes. *Et ecce uiri portantes in lecto hominem qui erat paralyticus: & quærebant eum inferre & ponere ante eum. Et non inuenientes qua parte illum inferrent præ turba, aſcenderunt ſuper tectum: & per tegulas ſubmiſerunt.* pro, demiſerunt. cum funibus. *Eum cum lecto.* pro, lectulo, *in medium ante Ieſum. Quorũ fidem ut uidit, dixit.* deeſt. ei. *homo remittuntur tibi peccata tua. Et cœperunt cogitare ſcribæ & Phariſæi, dicentes. quis eſt hic qui loquitur blaſphemias? quis poteſt dimittere peccata niſi ſolus de⁹? Vt cognouit autem Ieſus cogitationes illorum, reſpondens dixit ad illos. Quid cogitatis in cordibus ueſtris: quid eſt facilius dicere, dimittuntur tibi peccata, an dicere, ſurge & ambula? ut autem ſciatis quia filius hominis habet poteſtatem in terra dimittendi peccata, ait paralytico. tibi dico, ſurge, tolle lectum.* pro, lectulum, *tuum, & uade in domum tuam. Et confeſtim ſurgens coram illis, tulit lectum in quo iacebat: & abiit in domũ ſuam, magnificans.* pro, glorificans, *deum.* De geſtis & dictis

in cura hui⁹ paralytici Matth.9.& Marcus ſecũdo.latius ſcripſit. vide ibi expoſita. *Et ſtupor apprehendit omnes: & magnificabant.* pro,glorificabant,*deum. Et repleti ſunt timore.* Significantur iſti primo magna admiratione ſtupentes. & deinde repleti timore: vt intelligatur fructus miraculi in aſpicientibus. *Dicentes quia uidimus mirabilia.* pro,inopinabilia,*hodie.* Valde enim aliena ab humana opinione ſunt ambo viſa:ſcilicet ſolo imperio curatum eſſe paralyticum tam perfecte vt tolleret & portaret ipſemet lectum proprium,& hoc fuiſſe factum in teſtimonium quòd Ieſus habet poteſtatem in terra dimittendi peccata. *Et poſt hæc exiit.* verſus mare. *Et uidit publicanum nomine Leui,ſedentẽ ad telonium.* Pro reuerentia euangeliſtæ & Apoſtoli,Lucas Matthæum nominat Leui,ne Matthæum publicanum dicat.erat enim infame offi cium apud Iudæos. *Et ait illi.ſequere me.* Geſta quoque in vo catione Matthæi,expoſita ſunt Matthæi nono. *Et relictis omnibus.* negociis. *ſurgens ſecutus eſt eum.& fecit ei conuiuium magnum Leui in domo ſua.* Ex hoc quòd Matthæus & domum propriam habebat,& fecit ei conuiuium magnum proprio ſumptu, patet quòd quando dictum eſt relictis omnibus, ſermo fuit non de rebus ſed de negotiis. *Et erat turba multa publicanorum & aliorum qui cum illis erant,diſcumbentes. Et murmurabãt ſcribæ & Phariſæi aduerſus diſcipulos eius, dicentes.quare cum peccatoribus & publicanis manducatis & bibitis? Et reſpondens Ieſus dixit ad illos. non egent qui ſani ſunt medico,ſed qui male habent. non enim ueni uocare iuſtos,ſed peccatores in pœnitentiam. At illi dixerunt ad eum.* Confer hæc cum ſcriptis Marci ſecundo & Matthæi nono & cognoſces Phariſæos & Scribas diſcipuloſque Ioãnis conueniſſe ad hãc quæſtionem:ſed Lucas introducit verba hæc prolata à primatibus Phariſæorum & doctoribus,directe contra Ieſum quòd male inſtruat diſcipulos ſuos. *Quare diſcipuli Ioannis ieiunant frequenter.* Non interrogando ſed reprehendendo dicunt. *Et obſecrationes faciunt.* Solus Lucas adiungit obſecrationem. Matthæus enim & Marcus ſolum ieiunium proferunt, *ſimiliter & Phariſæorum:tui autem edunt & bibunt?* Nõ dicunt non orant.ita quòd quum duas virtutes diſcipulorũ Ioannis & Phariſæorũ propoſuiſ ſent(.ſ. ieiuniũ & orationes)cõtra ieiuniũ dicunt ꝙ diſcipuli Ieſu edunt & bibunt:hoc eſt nõ ieiunant.cõtra obſecrationes vero nihil dicunt:vt intelligamus nõ fuiſſe reprehẽſibiles Ieſu diſcipulos etiã apud Phariſęos & Scribas circa orationẽ:ſed ad oſtentandã ſanctitatem ſuorum diſcipulorũ,Scribę & Phariſæi appoſuerunt

illorum ieiunio etiam obſecrationes. *Quibus ipſe ait: nunquid po-teſtis filios ſponſi*.pro,thalami nuptialis,*dum cum illis eſt ſponſus facere ieiunare? venient autem dies: & quum ablatus fuerit ab illis ſponſus,tunc ieiunabunt in illis diebus.* Nota Ieſu manſuetudinem, quòd reſpondendo excuſat quare diſcipuli ſui non ieiunant, & tacet quòd vacant orationi. Vniuerſa hæc doctrina expoſita eſt Mat. 9. diffuſe exceptis vltimis. *Dicebat autem & ſimilitudinem ad illos: quia nemo commiſſuram a ueſtimento nouo*.pro,immiſſurā veſtimenti noui,*immittit in ueſtimentum uetus: alioquin & nouum rumpit, & ueteri non conuenit immiſſura ex nouo. Et nemo mittit uinum nouum in utres ueteres: alioquin rumpit*.pro,rumpet,*uinum nouum utres: & ipſum effundetur, & utres peribunt. Sed uinum nouum in utres nouos mittendum eſt: & utraque conſeruantur. Et nemo bibens uetus, ſtatim uult nouum: dicit enim uetus melius.* pro,ſuauius, *eſt*. Hæc in Matthæo non habentur. Præcedens doctrina ex ſimilitudinibus veſtium & vtrium,ex parte doctoris monſtrat,& rationem continet claram quare Ieſus non faciebat diſcipulos tunc ieiunare: hæc autem parabola ex parte affectus diſcipulorum ſe tenet. In prioribus ſiquidem parabolis ex parte temporis nuptialis, & ex parte imperfectionis diſcipulorum ,ſapientia magiſtri commendatur: in hac autem explicatur indiſpoſitio diſcipulorum,ex conſuetudine. Sicut enim guſtus aſſuetus vino veteri recuſat ſtatim mutationem in vinum nouum (eo quòd ſuauius guſtatur vetus) paulatim autē aſſuefactus ad nouum, ſentit ſuauitatem noui,ita diſcipuli aſſueti veteri legi non guſtant adhuc ſuauitatem nouæ legis quam ego mecum fero,ſed veniet tempus quando guſtabunt ſuauitatem noui teſtamenti. ¶ Conſidera prudens lector Ieſum per has parabolas non tantum voluiſſe reddere rationem quare diſcipuli ſui non ieiunabant tunc: ſed quòd occaſione ſumpta ex verbis Scribarum & Phariſæorum,extendit doctrinam ſuam ad declarandū quare ea quæ ſunt nouæ legis nō exigebat à diſcipulis ſuis. Immò per hanc vltimam parabolam, rationem reddit literalem quare etiam poſt miſſionem ſpiritusſancti non ſtatim abſtraxit fideles ſuos à legalibus cerimoniis. Suauiter ſiquidē aſſuetos homines veteri legi diſponēs,paulatim & nō ſtatim abſtraxit à legalibus:qm̄ (vt parabola iſta dicit) aſſuetis veteri vino,non ſtatim ſapit nouū.

CAPVT VI.

Factum eſt autem in ſabbato ſecundoprimo quum tranſiret per ſata,uellebant diſcipuli eius ſpicas: & manducabant, confricantes manibus. Dictio vna compoſita eſt ſecūdopri-

doprimo,ſignificans ſecundoprimum. Et Hebræum quid ſonat, Græca tamen dictione. Et quoniam in libris Moyſi non inuenitur ſabbatum aliquod ſic nominatum, nō facile eſt diuinare quid ſignificetur per ſabbatum ſecundoprimum. Conferendo autem hunc textum cum textu Matthæi.12.& Mar. 2. (vbi tranſitus per ſata,deſcribitur non ſabbato,ſed ſabbatis:hoc eſt in feſtiuitate cō ſtante ex multis ſabbatis,vt ibidem declaratum eſt)apparet quòd ſabbatum ſecundoprimum appellatur vltimus dies feſtiuitatis cō ſtantis ex multis ſabbatis. Vltimus ſiquidem dies erat ſabbatum (hoc eſt dies feſtus)ſicut & reliqui illius ſolennitatis dies: & quod plus eſt,erat præcipuum ſeu principale ſabbatum : quoniam erat celebrior & ſanctior reliquis diebus poſt primum. Et quia erat æqualis primo diei, ideo dicitur ſecundoprimum:hoc eſt præcipuum ſeu principale. Primus enim dies ſolennitatis, erat ſabbatū primoprimum,hoc eſt primoprincipale: vltimus autem erat ſabbatum ſecundoprimum,id eſt ſecundoprincipale. Et in propoſito ad literam ſignificatur vltimus dies ſolennitatis Paſchalis. tūc enim non adhuc perfecte maturis ſpicis, oblato iam ſecundo die ſolennitatis Paſchalis manipulo primitiarum ſecundum legem veſci licebat ſpicis conſpicatis. *Quidam autem Phariſæorum dicebāt illis:quid facitis quod non licet.* Deeſt. facere, *in ſabbatis?* Apud Matthæum & Marcum alloquuntur Ieſum contra diſcipulos : hic vero arguunt diſcipulos, nulla tamen eſt diſſenſio:quia vtrunque verum eſt.nam & diſcipulos arguerunt(quod Lucas refert)& Ieſū dixerunt,ecce quid faciunt diſcipuli tui,quod alij euangeliſtæ referunt.Reliqua circa rem hanc vide expoſita Matthei.12.& Mar.2.

*Et respondens Ieſus ad eos,dixit.nec hoc legiſtis quod fecit David quū eſuriret ipſe & qui cum eo erant:quomodo intrauit in domum dei, & panes propoſitionis ſumpſit & manducauit,& dedit.*Deeſt, etiam, *iis qui cum ipſo erant,quos non licebat manducare,niſi tantum ſacerdotibus? Et dicebat illis,quia dominus eſt filius hominis etiam ſabbati. Factum eſt autem & in alio ſabbato,ut intraret in ſynagogam & doceret. Et erat ibi homo:& manus eius dextera erat arida.* Curatio iſtius habentis manum aridam , Mar.3.& Mat.12.expoſita eſt. *obſeruabant autem ſcribæ & Phariſæi ſi in ſabbato curaret:ut inuenirent unde accuſarent eum.*pro,accuſationem eius.*tanquam ſacrilegi uiolatoris ſabbati.*

Ipſe uero ſciebat cogitationes eorum:& ait homini qui habebat manum aridam.ſurge & ſta in medio.Et ſurgens ſtetit. Ait autem, pro,ergo, *ad illos Ieſus.interrogo.*pro,interrogabo, *uos.* Facto enim conſtitutionis ægri in medio , & verbo mouendæ quæſtionis,attentos

omnes reddit:vt vel ſic Scribæ & Phariſæi reſipiſcant,aut ſaltem ceſſent ab huiuſmodi obſeruatione: videndo quòd non occulte, ſed palam & ratione adiuncta curat Ieſus ſabbato. *ſi licet*.pro, vtrum liceat. id eſt,quid horũ duorum liceat. *ſabbatis benefacere an male*.Deeſt,facere,*animam ſaluam facere an perdere*.pro,occidere? *Et circumſpectis omnibus*. Deeſt,illis. ſi aliquis vellet aliquid reſpondere. *Dixit homini:extende manum tuam. Et extendit*.pro,ille autem fecit ſic. id eſt extendit manum ſuam. *Et reſtituta eſt manus eius*.Deeſt.*ſana ut altera.ipſi autem repleti ſunt inſipientia*. pro, amentia. quæ deterior eſt inſipientia. *Et colloquebantur adinuicem quidnam facerent de Ieſu*. Superfluit præpoſitio de. Machinabantur enim quid facerent contra Ieſum,vt eum occiderent.ita quòd repleti(quo ad partem intellectiuam) dementia & (quo ad partẽ affectiuam)odio, malignitas eorum prodiit in colloquiũ ad tractandum de morte Ieſu. *Factum eſt autem in illis diebus,exiit in montem orare*.pro,vt oraret. Deſcribitur Ieſus electurus duodecim ex diſcipulis ſuis in Apoſtolos, prius ad orationem recurrens in loco ſolitario:in monte ſcilicet. *Et erat pernoctans in oratione dei*.

Non ſolum orauit,ſed nocte tota in oratione perſeuerauit:docẽs eccleſiam ſuam vt promotura aliquos,orationem præmittat,non pro cerimonia, ſed vere recurrendo pro diuinæ gratiæ inſpiratione & aſpiratione.Ieſus enim non indigebat vt oraret, ſed ad noſtram inſtructionem pernoctauit in oratione. *Et quum dies factus eſſet,uocauit diſcipulos ſuos: & elegit duodecim*. Ipſe eos elegit & non econuerſo:ipſe eos promouit & non econuerſo. *Ex ipſis*.

Vt diſcamus,ꝙ ex gremio eccleſię eligẽdi ſunt prępoſiti. *Quos & Apoſtolos nominauit*. Solam ac primam Apoſtolatus dignitatem à Ieſu inuenimus nominatã in eccleſia eius,quã non à gradu aliquo nominauit,ſed à paſſiua miſſione:que ſubiectionem ſonat, Apoſtolus enim Græcè,Latinè dicitur miſſus. *Simonẽ, quem cognominauit*.pro,quem & nominauit,*Petrum*. Vnde nominatio ſortita eſt effectum: dũ iam cõmuniter non appellatur Simõ Petrus, ſed Petrus. *Et Andream fratrem eius,Iacobũ & Ioannẽ, Philippũ & Bartholomæũ,Matthæum & Thomam, Iacobũ Alphæi & Simonem qui uocatur Zelotes,Iudam Iacobi,& Iudam Scariot*.pro,Iſcarioten,*qui fuit proditor. Et deſcendens cum illis de monte*. Hic apparet,quòd Apoſtolos elegit in mõte, vt ex loco celſitudo apoſtolat⁹ ſignificaret. *Stetit*. non ſedit:ad differentiã ſermonis relati Matt.5.6.&.7.quẽ habuit Ieſus ſedẽs. *in loco cãpeſtri*: ad differentiã mõtis:in quo dictũ ſermonẽ apud Mat.habuit. *Et turba diſcipulorũ eius,& multitudo copioſa*

do copioſa plebis. ad differẽtiã dicti ſermonis ad quẽ audiendũ deſcribuntur tantũ accedentes diſcipuli eius. *Ab omni iudæa & Hieruſalem, & maritima, & Tyri, & ſidonis.* Superfluit coniũctio &, ante dictionem Tyri. Significatur enim ora maritima Tyri & Sidonis. Et eſt ſermo non de mari Galilææ,quod eſt lacus:ſed de vero mari mediterraneo. *Qui uenerãt ut audirent eum & ſanarentur a languoribus ſuis.* Non ſolũ venerant vt audirent Ieſu doctrinam,ſed vt ſanarẽtur à ſuis ægritudinibus. *Et qui uexabantur a ſpiritibus immundis curabãtur.* Deeſt,etiã.Legẽdũ eſt. *Etiã curabantur.* Ita ꝙ non ſolũ ſanabãtur ægritudines ex naturaliũ agentiũ exorbitantia cauſatæ:ſed etiam vexationes hominũ ab immundis ſpiritibus. *Et omnis turba quærebat eum tangere.* Quandoque Ieſus curat ſolo imperio,quandoque tactu:vt monſtret & authoritatem diuinam,& ſanctitatem humanitatis ſuæ.propterea enim tactu vtitur ad curandũ, vt cognoſcamus naturam humanã in ipſo eſſe organũ coniunctũ deitatis:ſicut manus mea eſt organum coniunctũ perſonę meæ,ſeu ſicut lingua eſt organũ cõiunctũ intellectus humani.coniunctũ autẽ non organice,ſed perſonaliter. *Quia uirtus de illo exibat.* quo ad actionẽ,ſanationem ſcilicet & curationẽ. *Et ſanabat omnes.* nullo excepto. *Et ipſe eleuatis oculis in diſcipulos ſuos.* Si dixiſſet in cœlum,clara eſſet neceſſitas eleuationis oculorũ:ſed dicendo in diſcipulos, inſinuat quòd demiſſis oculis Ieſus prædicabat:& propterea eleuare dicitur oculos à ſolita modeſtia demiſſorum oculorum. *In diſcipulos ſuos.* Vt intelligamus principiũ ſermonis ſubiuncti, dirigi ad diſcipulos eius. *Dicebat. Beati pauperes.* Diſcipulos ſuos quos ad voluntariã paupertatem quantum ad bona tẽporalia,& à carnalibus cõmoditatibus quantum ad corpus,& à delectabilibus mundi quantum ad animũ abſtraxerat,& ad patiẽdum mala omnia propter ſe Ieſum aſciuerat, alloquitur:& beatos fore ex ſingulis horũ prænunciat. Vnde non dicit,beati pauperes ſpiritu(vt in monte dixerat)ſed beati pauperes: vt ad literam intelligamus de paupertate oppoſita diuitiis. Proculdubio tamẽ loquitur de paupertate voluntaria, ſed hoc nõ explicauit,quia diſcipulos alloquebatur voluntarie pauperes. Eſt enim ſenſus, beati vos mei diſcipuli pauperes.iam enim dixerat euangeliſta eleuatis oculis in diſcipulos ſuos. Beati autem modo in ſpe,& demũ in re.Et rurſus perſpicatius,beati inchoatione cœleſtis beatitudinis. Significatur enim tanta virtutis perfectio vt inchoatio quædã ſit æternę fœlicitatis,ſicut gẽma arboris inchoatio eſt fructus.Sũma enim virtutis celſitudo in hac vita,per beatitudines

titudines tam apud Matthæum quàm Lucã ſcriptas ſignificatur, quæ perfectiſſimis à deo conceditur: ita quòd eorũ amor, contẽplatio & agendi patiendíque ratio, in confinio eſt beatorũ & viatorũ. *Quia veſtrũ.* Clare patet ad diſcipulos eius dirigi ſermonẽ. *eſt.* Non dicit futurũ eſt, ſed iã eſt, propter celſitudinẽ virtutis in qua inchoatũ eſt regnũ dei. *Regnum.* Non dixit, quia veſtrę ſunt diuitiæ, paruipendens reddere diuitias pro paupertate: ſed redditũ regnũ pro paupertate declarat. *Dei.* Apud Matthæum dicitur regnum cœlorum: hic vero regnum dei. Quod quanuis idem ſit regnum, excellẽtior tamen denominatio eſt à deo quàm à cœlis: ad ſignificandũ ſummos eſſe qui ad perfectionẽ diſcipulorũ ſuorũ perueniũt. *Beati qui nunc eſuritis.* Non dicit eſuritis iuſtitiã (vt in monte dixerat, beati qui eſuriunt iuſtitiã) ſed dicit qui nunc eſuritis ad literã loquẽs de corporali fame. In qua cõprehendit voluntariã abſtractionẽ ab iis quę ſunt carnis. Similiter enim nõ oportuit exprimere volũtarie eſuritis: quia ad diſcipulos ſuos loquitur, qui voluntarie amplexi ſunt ſtatũ eſuriendi: hoc eſt ſubeũdi neceſſitates quaſcũq; neceſſariorũ ad corpus. quorũ quia maxime neceſſarius eſt cibus, ideo in eſurie omnia comprehenduntur. *Quia ſaturabimini.* Non dicit quia ſaturamini, ſicut dixerat, quia veſtrũ eſt regnũ: ſed quia ſaturabimini. nulla enim quantacunq; inchoatio cœleſtis fœlicitatis in hac vita ſaturat: ſed cœleſti patriæ ſatietas reſeruatur. *Beati qui nunc fletis.* Gradatim poſt abdicationẽ rerũ per voluntariam paupertatẽ: adiunxit mortificationẽ carnis per voluntariã eſuriẽ: & nũc tertio ad animũ aſcẽdit, cuius eſt tam ridere quàm flere. Et ſimili ratione de volũtario fletu, ſubiugante quęcũq; mũdi oblectamẽta: famã, honorẽ, gloriã, amari, & reliqua huiuſmodi. Congruit aũt hmõi perfectis flere: tũ propter impedimentũ carnis: iuxta illud, infœlix ego homo, quis me liberabit de corpore mortis huius? tũ propter dilatã gloriã cœleſtẽ. ſpes enim quę differtur affligit animã: tũ ꝓpter infinitos laqueos mũdanorũ omniũ, & his ſimilia. *Quia ridebitis.* Sicut metaphorice riſu ſignificatur gaudiũ, ita fletu ſignificata eſt interna ſecũdũ deũ triſtitia. *Beati eritis.* Quarto loco beatitudo in patiẽdo propter ipſũ Ieſum deſcribitur: vt intelligamus Chriſti diſcipulos beatos non ſolũ volũtariis actionibus, ſed etiã volũtarie ſuſtinendo paſſiones illatas ab aliis. *Quũ vos oderint homines.* Ecce primũ malũ, odio haberi ab hominibus. *Et quũ ſeparauerint vos.* Ecce ſecũdũ malũ ſequeſtrationis carceris, exilij. *Et exprobrauerint.* pro probris affecerint, *& eiecerint nomẽ veſtrũ tanquã malum propter filium hominis:*

Quemad-

Quemadmodũ duo mala (odij.ſ.& ſeparationis) contra ipſos diſcipulos, ita duo mala contra nomẽ eorũ prædicit. ſ.affectionem probri, & eiectionẽ. Et primũ quidẽ experimentũ probauit: quoniã nominati ſunt ſuperſtitioſi, magicę artis, &c. Eiectum quoque Chriſtianũ nomen tanquã malũ, antiquorũ geſta teſtantur. *Gaudete in illa die & exultate: ecce enim merces ueſtra multa eſt in cœlo. ſecundum hæc enim faciebant prophetis patres eorum.* Conſolatur diſcipulos paſſuros à Iudæis, ab exemplo prophetarum priſcorum: inſinuando eis, quòd ſuccedunt priſcis prophetis in patiendo, & Iudęi qui perſequentur eos ſuccedent patribus ſuis perſecutoribus prophetarũ. Acſi aperte diceret: nõ eritis primi patiẽtes hęc à veſtris, quoniã Iudęi etiã antiqui ſimiliter perſecuti ſunt prophetas. *Verumtamẽ uæ uobis diuitibus.* Cõſidera prudẽs lector hæc quatuor væ: & clara luce cõperies literalẽ ſenſum antedictarũ beatitudinũ eſſe quẽ diximus. Clare ſiquidem cõtra pauperes, è regione ponit diuites: contra eſuriẽtes, ſaturatos: cõtra flẽtes, ridẽtes: cõtra exoſos & ſeparatos, laudatos ab hominibus cũ exẽplo pſeudoprophetarũ. ¶ Iuxta quatuor itaque rationes beatorũ, quatuor quoque rationes reproborũ ſubiunguntur per quatuor væ. & vbi prius allocutus fuerat diſcipulos ſuos, modo vertit ſermonẽ ad filios perditionis. Sicut pauperes voluntarij dicti ſunt beati, ita væ æternæ dãnationis prædicitur diuitib⁹: hoc eſt affectis ad diuitias, qui ſeruiunt diuitiis. *Qui habetis.* pro, quia recipitis, *conſolationẽ ueſtram.* ideo erit vobis vę in alia vita, quia in hac vita recipitis cõſolationẽ veſtrã. i. recipitis à deo quicquid conſolationis vobis debetur. nullàque ſupereſt vobis in alia vita debita conſolatio. Vbi prudẽs lector indiciũ hinc habes æternæ dãnationis in proſperis ſucceſſibus iniquorũ. recipiunt enim hic mercedẽ aliquorũ bonorum operũ quę faciunt ſeu fecerunt. *Væ uobis qui ſaturati eſtis.* Intellige etiam affectu: quorũ.ſ.deſideria carnalia in hac vita adimplentur. *Quia eſurietis. Væ uobis qui ridetis nunc.* hoc eſt qui fruimini hoc mundo. *Quia lugebitis & flebitis. Væ quum benedixerint uobis.* Cõtra omnia mala inferẽda diſcipulis ſuis ponit vnũ.ſ.benedici: hoc eſt laudari, cõmendari. *omnes homines.* vt diſtinguuntur cõtra deum. mundani enim homines non laudant niſi mundanos. *ſecundum hæc enim faciebant pſeudoprophetis patres eorum.* Vt nihil deſit huic contrapoſitioni, ſicut diſcipulos aſſimilauerat in patiẽdo veris prophetis, ita laudatos ab hominibus aſſimilat pſeudoprophetis priſcis: dicendo quòd ſimiliter antiqui Iudæi approbauerunt laudarúntque pſeudoprophetas: vt patet. in. 4. lib. Reg.

sed

ſed nobis dico qui auditis. Poſt ſpecialem ſermonem prius ad diſcipulos ſuos de ſecuritate æternæ beatitudinis, & deinde ad contrarios de certitudine æternæ damnationis, ad omnes auditores dirigit ſermonem. *Diligite inimicos ueſtros.* Inchoat ab actu charitatis erga inimicos. Nec eſt ſermo de inimicis inquantum inimici ſunt: ſed de ipſis hominibus qui ſunt inimici, vt non obſtante inimicitia illorum ad nos diligamus. Et huiuſmodi diligere aliquo modo eſt præceptum, & aliquo modo eſt conſultũ. præceptum quidem in genere: hoc eſt vt à generali dilectione qua diligimus omnes homines, omnes Chriſtianos, omnes conciues, omnes conſanguineos, non excludamus inimicum, hominem, Chriſtianum, conciuem, cõſanguineum, & ſic de aliis generis eis communionibus. Conſultum autem in ſpeciali, ſub cõſilio enim diuinæ charitatis comprehenditur vt diligam in particulari inimicum: ſicut ſiquidem nõ teneor in particulari diligere ſingulos homines, nec ſingulos Chriſtianos, conciues aut conſanguineos, ita nec teneor in particulari diligere inimicum. ¶ Incœpit autẽ Ieſus à dilectione inimicorum: quia internus actus diligendi ad ſolos amicos aut non inimicos, naturalis eſt: ad inimicos autem diuini præcepti ſeu conſilij eſt; nulla enim ratione ducimur ad diligendum inimicos niſi propter deum. *Benefacite iis qui oderunt nos.* Non ſufficit intus diligere, ſed oportet exterius benefacere. Quod cum prædicta diſtinctione intelligendum eſt: cum hac ſubdiſtinctione de diligere & benefacere in particulari, vel regulariter vel in articulo vrgentis neceſſitatis. nam regulariter conſilij non præcepti eſt tam diligere quàm benefacere in particulari: ſed ſi articulus vrgentis neceſſitatis contingeret, ſub præcepto teneor eſurientem paſcere, ſitientem potare, ſubmergendum erigere: & ſic de ſimilibus. *Benedicite maledicentibus uobis.* Pręceptum hoc (ſicut & præcedentia & ſubſequentia) quia affirmatiuum eſt, non obligat pro ſemper & pro vbique, ſed pro loco & tẽpore: quando ſcilicet oportet, extra tempus ſiquidem neceſſitatis quandoque conſilij eſt, quandoque imprudentiæ eſſet. Vnde & dominus Ieſus non benedixit (ſiue imprecando ſiue laudando) eos qui tempore paſſionis eius illi maledicebant: quia nec oportebat nec expediebat. Benedicite ergo quũ oportet vel expedit. *Et orate pro calumniantibus uos.* Et hoc quoque affirmatiuum eſt præceptum: & cum diſtinctione ſuperius dicta (in genere vel in ſpecie) intelligendum eſt. Conſilij ſiquidem eſt diuini orare in ſpeciali pro calumniantibus nos: pręcepti autem vt à commu-

nibus

nibus orationibus non excludamus eos: vt declaratum eſt de benefacere & diligere. *Et qui te percuſſerit in maxillam vnam, præbe illi alteram.* Poſt charitatem ea quæ ſunt patientiæ ſubiungit, Præceptum hoc quia affirmatiuum eſt, non obligat niſi quum oportet: neque conſulit niſi quum expedit. Vnde & ipſe Ieſus quia nec oportebat nec expediebat, percuſſus in maxilla non præbuit alteram: ſed dixit, ſi male locutus ſum &c. *Et ab eo qui aufert tibi veſtimentum.* pro, tuum pallium. Pallium enim eſt ſumma veſtis ſub qua eſt tunica. *Etiam tunicam noli prohibere.* pro, ne prohibeas. Præceptũ eſt negatiuum: & propterea obligat ſemper & ad ſemper. Sed bene nota quid præcipitur. Sola enim voluntaria prohibitio inhibetur, ad differẽtiam prohibitionis rationabilis. Quũ enim ratio cogit aut conſulit ad prohibendum, non eſt voluntas quæ prohibet ſed ratio, non fit contra hoc præceptum. Porro quum nec oportet nec expedit prohibere, præcipitur vt voluntatem noſtram non expleamus prohibendo. nam peccatum eſſet prohibere ſicut & mentiri. *Omni autem petenti te, tribue.* Hoc affirmatiuum eſt, & ad miſericordiã ſpectat, nec obligat niſi quum oportet, nec conſulit niſi quum expedit quòd omni petenti à te tribuas quod petit. *Et qui aufert quæ tua ſunt, ne repetas.* Præceptum hoc negatiuum eſt: & conſequenter obligans ſemper & ad ſemper. Sobrie tamen intellectum. Conſiderãdum eſt enim quòd non repetere ſuum non eſt negatio actus ex proprio genere mali, ſicut non furari & non mœchari. nã repetere ſuum, nullum crimen eſt ex proprio genere: quum iuſtitiæ innitatur. Sicut autem omnia affirmatiua præcepta & conſilia dantur de ſolis actibus virtutum, ita nullum negatiuum tam præceptum quàm cõſilium datur contra virtutem, & propterea præceptum ſiue conſiliũ hoc nouæ legis (quæ eſt lex gratiæ, quæ non aduerſatur naturæ ſed perficit illam) intelligitur de non repetere ſuum citra præiudicium virtutis, immo virtuoſo. Et quoniam repetere ſuum implicitam habet negationem relinquendi ſuũ in poteſtate eius qui abſtulit ſeu qui habet, conſequens eſt quod quandocunque negatio iſta occurrit neceſſaria aut expediens ſecundum rectam rationẽ, non præcipitur neque conſulitur non repetere ſuum: quia tunc præceptum ſeu conſilium militaret contra virtutem. Tunc ergo præcipitur aut conſulitur non repetere ſuum quum rectę rationi conſonat vt neceſſarium aut expediens, vt neceſſarium quidem præcipitur: vt expediens autẽ conſulitur. Sicut ieiunare tunc præcipitur aut conſulitur quum virtuoſum eſt: & non quũ comedere

infra

infra diem, neceſſarium aut expediens eſt ſecundum rectam rationem. *Et prout uultis ut faciant uobis homines.* Præceptum hoc affirmatiuum generale eſt, comprehendens omnia: & eſt iuris naturalis. Quod ideo ſubiunxit Ieſus, vt manifeſtaret præcepta ſua, præcepta euangelica non aduerſari præceptis naturalis iuris ſed perficere illa. Quum autem audis quæcunque vultis, intellige de voluntate regulata naturali iure rectæ rationis. *Et uos facite illis ſimiliter.* ſimilitudine proportionali. Non enim præcipitur dominis qui recta ratione volunt ſeruiri ſibi à ſubditis, vt ſubiiciantur illis: ſed vt proportionaliter exhibeant ſeipſos illis ſubditis, vt quemadmodum volunt ſubditos facere quod debent, ita ipſi quod debent ſubditis faciant, hoc eſt enim ſimiliter facere. Et quod diximus de dominis & ſubditis, intellige ſimiliter de viro & vxore, & reliquis diſparibus conditionibus. *Et ſi diligitis eos qui uos diligunt.* Reddit rationem præceptorum ſuorum. Et ratio vrgens ad reddendam rationem eſt: quia præcepta hæc erant noua. In veteri ſiquidem lege dictum erat, diliges amicum tuum & odio habebis inimicum tuum, ſimiliter dictum erat. mutua fratri tuo, ab extraneo autem accipies vſuram. Reddit itaque rationem ſuorum præceptorum ex parte meriti. Et intendit quòd diligere amicos, & benefacere ac mutuare rependentibus, actio communis eſt merentibus & non merētibus cœleſtem beatitudinem. Diligere autem inimicos & benefacere ac mutuare omnibus, actio eſt propria merentibus vitam æternam *Quæ uobis eſt gratia.* reddenda à deo? quaſi dicat nulla. *Nam & peccatores diligentes ſe diligunt.* Hoc eſt quia communis eſt huiuſmodi dilectio vobis ac peccatoribus: ac per hoc non eſt meritoria. Et per hoc patet ſenſus ſequentium. *Et ſi benefeceritis iis qui uobis benefaciunt, quæ uobis eſt gratia? ſiquidem & peccatores hoc faciūt. Et ſi mutuū dederitis iis a quibus ſperatis recipere* ſcilicet alia vice mutuum. *quæ gratia eſt uobis? nam & peccatores peccatoribus fænerātur* pro, mutuum dant, *ut recipiant æqualia.* hoc eſt non vltra ſortem ſed æquum beneficium. *Verumtamen diligite inimicos ueſtros.* Poſt rationem redditam repetit præcepta ſua tāquam ex ratione meriti illata. *Benefacite.* Deeſt coniunctio &. Legēdum eſt. *& benefacite & mutuum date, nihil inde ſperantes.* Subintellige ab hominibus quibus benefacitis & quibus mutuatis. Parem dominus legem ſtatuit benefacientibus & mutuātibus quo ad hoc nihil inde ſperent: quia ad literam loquitur de benefacere, & mutuare meritorie. Et propterea vult nihil ſperari inde: hoc eſt ex mu-

tuo

tuo, ex beneficio. ¶Et bene nota quòd etiam internam ſpem aliquid inde habendi prohibet, & non ſolum pactum: quia ſpes aliquid inde habendi ab hominibus tollit meritum tam in beneficio quàm in mutuo, & præter hoc in mutuo cõſtituit peccatum vſuræ mentalis. *Et erit merces ueſtra multa.* Quia dixerat ſi dilexeritis amicos, ſi benefeceritis & mutuaueritis rependentibus, quæ vobis eſt gratia? & intulerat diligẽdos inimicos, benefaciendum & mutuãdum omnibus ſine vlla ſpe humanæ retributionis, declarat non ſolum manere eos gratiam ſed mercedem: vt intelligamus debitam fore talibus retributionem æternã, merces enim debita eſt. Propterea dicebat Paulus, repoſita eſt mihi corona iuſtitiæ quam reddet mihi iuſtus iudex. *Et eritis filii altiſſimi.* non ſolũ merces multa, ſed dignitas filialis promittitur altiſſimi dei. *Quia ipſe benignus eſt ſuper ingratos & malos.* Rationem filiationis diuinæ ex aſſimilatione ad deum reddit. ex hoc enim quòd deus benignus eſt ſuper gratos & ingratos, & vos diligendo inimicos benefaciendo & mutuando omnibus, aſſimilamini illi, ideo filij eritis altiſſimi. *Eſtote ergo miſericordes.* Infert vniuerſale præceptũ miſericordiæ ex hoc quòd in filios dei aſciti eſtis. *Sicut & pater ueſter miſericors eſt.* Ex iure imitationis paternæ tenemini ad miſericordiam, quia pater veſter miſericors eſt. Et eſt præceptum hoc affirmatiuum: obligans pro quando oportet, & conſulens pro quando expedit, etiam ſi non oporteat. *Nolite iudicare.* pro, ne iudicate. Prohibet iudicium voluntarium: hoc eſt non ex ratione ſed voluntate procedens, quod iniquum valde eſt. Vnde & præceptum hoc negatiuum eſt (obligans ſemper & ad ſemper) tam de iudicio publico quàm priuato. *Et non iudicabimini.* hoc eſt & hinc non merebimini iudicari. *Nolite condemnare.* pro, ne condemnate. Prohibet condemnationem ex voluntate non ex recta ratione procedentem: quia hoc eſt iniquiſſimum, & ideo præcepto negatiuo prohibetur. *Et non condemnabimini.* hoc eſt & hinc non merebimini condemnari. *Dimittite.* offenſas & iniurias veſtras, offendentes & iniuriantes vobis. Sed præceptum hoc affirmatiuum eſt: obligans pro loco & tempore quando oportet: & conſulens quando expedit, etiam ſi non oporteat. Aduerte tamen quòd in hoc præcepto clauduntur duæ negationes ſcilicet non habere odio offendentes & iniuriantes, & non iudicare priuata poteſtate iniurias & offenſas acceptas. Et quo ad vtrũq; præceptum hoc obligat ſemper & ad ſemper. quo ad tertium autem quod

quod affirmatiue faciendum præcipitur (ſcilicet parcere ſeu donare) obligat pro quando oportet, & conſulit pro quãdo expedit vt dictum eſt. *Et dimittemini.* hoc eſt & merebimini vt dimittantur vobis iniuriæ & offenſæ veſtræ in deum. *Date.* bona fortunæ, doctrinæ, & miniſterij gratiæ. Et hoc ſimiliter quia affirmatiuum eſt, obligat pro quando oportet, & cõſulit pro quando expedit. *Et dabitur vobis.* Ecce merces, & merebimini vt detur vobis. *Menſuram bonam & confertam & coagitatam & ſupereffluentem.* Quatuor conditiones materialis menſuræ deſcribuntur, primo quòd ſit non auara ſeu adamuſſim iuſta, ſed bona. Secundo quòd ſit conferta: hoc eſt preſſa. quum menſurantur enim arida non numero aut pondere, ſed vaſe continente, preſſio eorũ quæ menſurantur auget bonitatem menſuræ. Tertio quod cõcutiatur vas inter menſurãdum, poſt preſſionem ſiquidem ſi agitetur vas, maiorem quantitatem capit, & hoc ſignificat & coagitatam. Quarto quòd ſupereffluat, dicẽdo & ſupereffluentẽ. *Dabunt.* veſtra merita, veſtrum dimittere, veſtrum dare, & ſimiliter veſtra demerita, veſtrum voluntarium iudicare, veſtrum voluntarium condemnare. Dabunt inquit, non dabit deus, nec dabunt iudicati, condemnati, dimiſſi & donati (quum iſtos non oporteat eſſe de numero electorum) ſed dabunt meritorie veſtra bona & mala opera. propterea enim omnes retributiones paſſiue ſunt dictæ (nõ iudicabimini, nõ cõdemnabimini, dimittemini, dabitur vobis) vt omnia hæc ad merita referri intelligamus, vt meritorie intelligantur. Merita itaque datura ſignificantur menſuram bonam & cæ. Intendit enim ad literam deſcribere ac declarare tam præmia quàm pœnas futuræ vitæ reſpectu earũ quæ ſunt in præſenti pœnarum & ſimiliter præmiorum, fore ad ſimilitudinem menſurę bonæ, confertæ, coagitatæ & ſupereffluentis, incomparabiliter ſiquidem exceduntur hæc bona & mala pœnæ præſentis vitæ à bonis & malis futuræ vitæ. *In ſinum veſtrum. Eadẽ quippe menſura qua menſi fueritis, remetietur vobis.* Ne crederes puniendos aliquos ſupra condignum, declaratur quod menſura qua menſi fueritis bene vel male operando, eadem proportionaliter fiet retributio tam pœnæ quàm præmij. Ita quòd iuſtitia menſuræ ſeruabitur: hoc eſt iuxta quantitatem meriti vel demeriti, reſpondebit proportionaliter præmium & pœna. Sed res pœnales & ſimiliter res præmij in alia vita erunt velut mẽſura bona, conferta, coagitata & ſupereffluens, relatæ ad pœnas & bona præſentis vitæ. *Dicebat autem illis & ſimilitudinem. Nunquid poteſt cæcus*

cæcum

cæcum ducere, nonne ambo in foueam cadunt? pro, cadent. Tribus ſimilitudinibus contiguis declarat tria crimina eorum qui alios regunt. Et prima quidem ſimilitudine declaratur ignorantia præſumens regere alios cum damno vtrorumque. Et clara eſt, de cæco cæcum ducente. *Non eſt diſcipulus ſupra magiſtrum.* deeſt. ſuum. Secunda ſimilitudine declaratur crimen nimis ſapiendi: quod incurrunt rectores illi qui dũ plus volũt ſapere quàm oportet, non ſeruant leges ſed detrahunt illis. Cõtra hoc enim affertur ſimilitudo, quòd non eſt diſcipulus ſupra magiſtrũ ſuum. *Perfectus autem omnis.* ſupple diſcipulus. *erit ſi ſit.* ſuperfluunt duæ dictiones, ſi ſit. Legendum eſt. *Erit ſicut magiſter eius.* Et eſt clariſſima ſententia, quòd tunc omnis diſcipulus erit perfectus quũ erit ſicut magiſter eius. diſcipulus enim inquantum diſcipulus, nõ poteſt peruenire ad maiorẽ perfectionẽ quàm ſui magiſtri. Vnde hic reprehenduntur qui volunt nimis ſapere tã ſupra leges quàm ſupra prælatos ſuos. nam tã leges quàm prælati, magiſtri locũ tenent. *Quid autem.* Tertia ſimilitudine damnat crimẽ hypocriſis facto. tum in actu interiori, dicendo quid vides feſtucam & non vides trabem. tum in actu exteriori, ſubiungendo quomodo potes dicere, ſine eiiciam feſtucam. Clarè ſiquidem per hanc ſimilitudinem damnantur inuoluti maioribus criminibus, qui vident ſeu corrigunt minora in fratribus. *Vides feſtucam in oculo fratris tui.* Non eſt ſermo de videre, id eſt ſcire, ſed de videre, id eſt ponderare. Damnantur enim, qui magnipendunt parua aliorum crimina, quum ipſi habent magna. *Trabem autem, quæ in oculo tuo eſt nõ conſideras? Aut quomodo potes dicere fratri tuo, frater, ſine eiiciã feſtucam.* deeſt. quæ, *in oculo tuo eſt; ipſe in oculo tuo trabem nõ uides? Hypocrita.* Appellat crimen hoc hypocriſim: quia facto exercet officium boni viri, ponderando & corrigendo peccata fratris, & ſimiliter facto eſt malus vir: vtpote habens in ſe maiora crimina. Quia itaque officio ponderandi & corrigendi alienos defectus agit virum bonum & non eſt vir bonus, ideo hypocrita dicitur. *Eiice primum trabem de oculo tuo.* Ordinẽ damnat cœleſtis magiſter, dicendo eiice primùm. Ita ꝙ non damnat reprehenſionem aliorum, ſed ordinem reprehendendi: quia primùm debes videre & purgare teipſum, & deinde videre & purgare alios. *Et tunc perſpicies ut educas.* pro, eiicias, *feſtucam quæ eſt in oculo fratris tui. Non eſt enim arbor bona,* Subiungit demum tria generalia documenta. Primum de connexione inter bonam voluntatem & bonum opus, ex ſimilitudine arboris & fructus. *Quæ facit fructus*

malos. pro, fructum malum, *neque arbor mala faciens fructum bonũ.* Per arborem intelligi volũtatem ipſemet dominus exponit, ſubiungens theſaurum cordis: per fructum autem intelligi non ſolum exteriorem operationem: ſed etiam locutionem exponit, ſubiungendo ex abundantia cordis os loquitur. Et aduerte vt diſtinguas inter fructum & effectum conſequentem fructum, inter operationem & effectum conſequentem ex illo opere. nam mala voluntas non poteſt bonum fructum tam operationis, quàm locutionis producere: cum quo tamen ſtat quòd ex illa operatione ſeu locutione ſequatur bonus effectus. Verbi gratia euangelizans propter inanem gloriam malum fructum producit, quia prædicatio ipſa peccatum eſt: effectus tamen concomitans (puta conuerſionis auditorum ad pœnitentiam) bonus eſt: ſed non à mala voluntate prædicantis, ſed à bona voluntate audientis. Et ſimiliter quum aliquis dat eleemoſynam propter inanem gloriam, eleemoſyna ipſa peccatum eſt, releuatio autem pauperis ſubſequens bona eſt, ſed non eſt fructus malæ voluntatis dantis, ſed eſt fructus rei, quæ datur. Manet ergo ſemper ſolida Ieſu Chriſti regula: quòd non poteſt mala voluntas bonum opus facere neque bona malum. Vnde quum ad bonum finem malas operationes proprias homo ordinat, non eſt hic fructus bonæ voluntatis. *Vnaquæque enim arbor ex fructu ſuo cognoſcitur.* Non ſolum quantum ad eſſe, ſed etiam quantum ad cognitionem: regulam infallibilis cõnexionis inter bonam voluntatem & bonam operationem, malam voluntatem & malam operationem tradit dominus. Ita quòd non eſt temerarium iudicium à propria operatione iudicare voluntatem. *Neque enim de ſpinis colligunt ficus: neque de rubo uindemiant uuam. Bonus homo de bono theſauro cordis ſui profert bonum: & malus homo de malo theſauro profert malum. Ex abundantia enim cordis os loquitur.* Legendum eſt. loquitur os eius. *Quid autem uocatis me domine domine, & non facitis quæ dico?* Secundum generale documentum eſt de vanitate profeſſionis fidei ſine opere. Eſt enim ſenſus quòd fruſtra vocatis me domine domine (hoc eſt profitemini me dominum, duplicando orationem orationibus, precibus, exteriori cultu, & ſimilibus) ſi non facitis quæ dico. *Omnis qui.* Tertium generale documentum eſt de ſtabili propoſito benefaciendi, fundato ſuper Chriſtum. Intendit ſiquidem declarare quis eſt benefaciens apud deum. Dixerat enim priore documento quòd profeſſio fidei ſine facere ea quæ Ieſus dicit, vana eſt: nunc autem declarat

declarat quòd non quilibet modus faciendi præcepta Chriſti ſufficit ad hoc vt ſit benefaciens apud deum, ſed requiritur, quòd habeat cor fundatum, firmum, & quantum eſt ex ſe immutabile ad facienda præcepta Ieſu Chriſti. Et docet hoc diſtinguendo inter benefacientes quo ad hoc quòd aliqui bona opera faciunt ſine deliberato immutabiliter propoſito perſeuerandi contra tentationes mundi, carnis & dæmonis: aliqui autem bona opera faciunt cum deliberato propoſito perſeuerandi & pugnandi contra tẽtationes. Primi enim aſſimilantur ędificanti domum ſuper terram ſine fundamẽto: alteri autem aſſimilantur ædificanti domum ſuper petram. *venit ad me*. fide. *& audit*, ſtudio. *ſermones meos, & facit eos*. vere coram deo. *oſtendam uobis cui ſimilis ſit. ſimilis eſt homini ædificanti domum, qui fodit in altum.* Legendũ eſſet, qui fodit & profundauit. Significatur enim quòd fodit in profundum pro fundamento ponendo. Per quod intelligitur hominis propoſitum ad intima cordis penetrare debere. *Et poſuit fundamentum ſupra*. pro, ſuper, *petram*. Per quod ſignificatur ſoliditas ac firmitas propoſiti manendi in Chriſto innixi Chriſto. Vbi aduerte in ſimilitudine hac tria dici de fundatione domus, ſcilicet foſſionem, profundationem, & petrarum poſitionem pro fundamento. *inundatione autem facta illiſum eſt flumen domui illi.* Vniuerſæ tentationes per hoc ſignificantur. *Et non potuit eam mouere. (fundata enim erat ſuper petram.* Bene nota dici, quòd exterior illiſio non potuit eam mouere, ad differentiam caſus ſeu ruinæ prouenientis deſuper. Et hoc dicimus propter Petrum, Dauidem, Moyſen, & ſimiles, qui deſerente eos diuina gratia, ceciderunt. quanuis enim ædificaſſent domos ſuas ſuper petram, & ab exterioribus tentationibus non fuiſſent moti, deſerente tamen modicum eos diuina gratia ceciderunt. Cuius ſignum eſt quòd minimis occaſionibus non magnis tentationibus ceciderunt. *Qui autem audit & non facit.* cum firmo propoſito omnia ſeruandi, quanuis velleitatem habeat omnia ſeruandi. *ſimilis eſt homini ædificanti*. pro, qui ædificat, *domum ſuam ſuper petram ſine fundamento in quam illiſus eſt fluuius: & continuo cecidit: & facta eſt ruina*. pro, fractura, *domus illius magna*. Vbi è regione deſcribi vides ruinam hominis qui congeriem operum ſuorum ædificauit ſuper non integrum ſeu non firmum vſque ad intima cordis penetrans propoſitum perſeuerandi in omnibus. vel propoſitum non fundauit ſuper Chriſtum: hoc eſt non eſt fiducia eius

innixa ſuper Chriſtum, ſed ſuper viribus proprij animi. Vtroque enim modo deeſt verum fundamentũ. Propter primũ ſiquidem deeſt profunditas: & propter ſecundum deeſt petra. Nec alium de ruina domus deſcribitur quam ex impetu fluuij: immo adiungitur ꝙ cõtinuo cecidit ex fluuij illiſione. vt intelligamus ex defectu fundamenti prouenire ruinam: cuius oppoſitum eſt in domo fundata ſuper petram. At ſi duriuſculam forte putas hanc expoſitionem, conſidera diligentius textũ, & vbi compereris auditores Ieſu diſtinctos penes facere vel nõ facere (quę ſunt extrema contradictionis, inter quę nullũ poteſt etiã fingi medium) & omnes qui faciũt comprehenſos explicet ſub iis qui ædificarunt ſuper petram. perpẽdes reliquos omnes appellari non facientes, & comprehendi ſub iis qui ædificarunt ſuper terram ſine fundamento. nec miraberis ſi magna multitudo Chriſtianorum ſub hoc membro à Ieſu deſcribitur: quoniam pauci ſunt electi.

CAPVT VII.

Q*vum autem impleſſet omnia uerba ſua in aures plebis, intrauit capharnaum. centurionis autem cuiuſdam.* Hæc geſta & dicta circa curationẽ ſerui Centurionis, expoſita vide. Matth. viii. Ordo tamen rei geſtæ hic explicatur. *Seruus.* Clare hinc conſtat non filiũ fuiſſe Cẽturionis, ſed ſeruũ ſeu famulũ. *Male habens, erat moriturus.* hoc eſt periculo mortis. *Qui illi erat precioſus.* hoc eſt charus & in precio habitus. *Et quum audiſſet de Ieſu.* miracula & aduentum eius in Capharnaum. *Miſit ad eum.* Hęc prima miſſio à Matthęo ſignificatur acceſſus Centurionis: quia vere acceſſit per ſeniores Iudęorum ad Ieſum, quamuis non per ſeipſum. *Seniores Iudæorum.* Centurio gentilis recognoſcens ſeipſum inferiorẽ Iudęis electis à deo ad cultum vnius dei, arbitratus eſt ſe non eſſe dignum ad hoc vt accederet ad Ieſum: & propterea miſit ad eum ſeniores Iudęorum tanquam perſonas idoneas. Vnde non acceſſit ſed pluſquàm acceſſit ad Ieſum, & propterea Matthæus dicit ꝙ acceſſit, intentionem deſcribens centurionis. *Rogans eum ut ueniret & ſanaret ſeruum ſuum.* Quia nõ quadrat intentioni & verbis Centurionis ſubiunctis iſtam petitionem iniunctam fuiſſe à Centurione, ideo intelligendum eſt Lucam ſcripſiſſe petitionem Centurionis ſecundum ſenſum, quo intellecta eſt à ſenioribus Iudæorum qui erant nuncij: Centurio ſiquidem miſit ſeniores ad Ieſum: nec aliud eis iniunxit niſi quod Matthæus refert

fert à Centurione dictum.ſ. puer meus iacet in domo paralyticus & male torquetur.ſed ſeniores Iudæorum neſcientes magnitudinem fidei & humilis cordis Centurionis, intellexerunt Centurionem cupere vt Ieſus veniret, & ſanaret illum:quum tamen Centurio non cuperet niſi vt ſanaret. Et propterea Lucas deſcribit petitionem Centurionis ſecundum ſenſum quem intel lexerũt & executi ſunt ſeniores, dicendo rogans eum vt veniret & ſanaret. *At illi quum ueniſſent ad Ieſum, rogabant eum ſolicite*, pro ſtudioſe, ſeu ſedulo. *dicentes ei*. Superfluit ei. *quia dignus eſt ut hoc illi præſtes*. Appoſuerunt ſeniores rationes. tum ex parte animi. *Diligit enim gentem noſtrã*. In quo aperitur ꝙ Cẽturio non erat Iudæus. Tum ex parte operis religioſi. *Et ſynagogam ipſe ædificauit nobis*. erat enim ſynagoga locus publicus dicatus ad doctrinam diuinę legis & orationem. *Ieſus autem ibat cum illis. Et quum iam non longe eſſet*. pro, abeſſet, *a domo, miſit ad eum centurio*. Altera hęc miſſio ſcribitur à Matthęo ſub forma reſpõſionis:quia vere reſponſio fuit ad verba & aduentum Ieſu ad domum Centurionis. Annuerat enim Ieſus ſenioribus, & veniebat cum illis ver ſus domum Centurionis: quo audito Centurio miſit iſtos amicos ad obuiandum ne veniret. quod fuit vere reſpondere oblato & inchoato aduentui. *Amicos*. proculdubio etiã Iudęos. *Dicens, Domine noli uexari (non enim ſum dignus*. pro idoneus. ſeu ſufficiens. *ut ſub tectum meum intres.) propter quod & meipſum nonſũ dignum arbitratus ut uenirem ad te*. Hinc clare apparet quod ſupra diximus.ſ. ꝙ Centurio non petiit vt veniret. manifeſtat enim his ver bis ꝙ à principio quo miſit, arbitratus eſt ſe non eſſe dignum vt compareret coram Ieſu: & propter eandem rationem arbitrari ſe indignum tanto hoſpite. ¶ Sed dic verbo & ſanabitur puer meus.) Profitetur Centurio non ſolũ ꝙ poteſt ſanare (quod etiã leproſus profeſſus fuerat) ſed ꝙ ſolo imperio poterat abſens ſanare. *Nam & ego homo ſum ſub poteſtate conſtitutus, habens ſub me milites: & dico huic uade, & uadit: & alio*. pro alij, *ueni & uenit: & ſeruo meo fac hoc & facit. Quo audito, Ieſus miratus eſt*. Deeſt. eum. Significatur enim materia admirationis, ipſe Centurio per amicos tantam profitens fidem & humilitatem. *Et conuerſus ſequentibus ſe turbis*. pro ſequenti ſe turbę, *dixit. amen*. Superfluit amen. *dico uobis, nec in Iſrael tantam fidem inueni. Et reuerſi qui miſſi fuerant domum inuenerũt ſeruũ qui languerat ſanũ*. Tacet hic ſignũ Lucas multa Ieſu verba à Matthęo relata. inter quę continetur qđ dixit Ieſus Centurioni per amicos illos: vade, ſicut credidiſti fiat tibi.

Secundú rē Ieſus dixit vadite(qm̄'amicos Cēturionis remiſit) ſed Matthęus coactus eſt vti numero ſingulari, quia introducit Centurionem acceſſiſſe.ita quòd Centurioni in amicis dictum intellige vade. Reliqua (vt diximus) expoſita ſunt Matthæi octauo. *Et factum eſt deinceps,ibat Ieſus in ciuitatem quæ uocatur Naim.* Ciuitas dicitur in Galilæa in ſorte Zabulon,ſita ſub monte Tabor. *Et ibant cum eo diſcipuli eius.* Deeſt, multi,*& turba copioſa. Quum autem appropinquaret portæ ciuitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus.*pro,vnigenitus, *matris ſuæ, & hæc uidua erat: & turba ciuitatis multa cum illa. Quam quum uidiſſet dominus,miſericordia motus ſuper eam.* Materia miſericordiæ manifeſta eſt: vidua ſcilicet priuata vnigenito filio adoleſcentulo:ita quòd ex ætate apparet, quòd non relinquebat matri nepotem. *Dixit illi,noli flere.* quia nunc reſtituetur tibi filius. *Et acceſſit:& tetigit loculum. Ii autem qui portabant,ſteterunt. Et ait:adoleſcens.* pro,adoleſcentule,*tibi dico ſurge.* Conſidera modum reſuſcitandi. non ſicut Elias aut Eliſeus precando aut incumbendo ſuper puerum, ſed imperando, ſolo verbo, non tangendo etiam adoleſcentulum: ſolum enim loculum tetigit. ſtatim reſuſcitauit.non adhuc iacentem in lecto, ſed extra portam ciuitatis iam delatum vt ſepeliretur.

Et reſedit. vt clara pateret reſurrectio. *Qui erat mortuus.*pro, *qui fuerat mortuus:& cœpit loqui.* vt clare omnes perciperent vere viuum. *Et dedit illum matri ſuæ.* Fructus miraculi, fructus miſericordiæ ſignificatur per hoc quòd datur matri. *Accepit autem omnes timor.* dei. Hic eſt fructus miraculi in aliis,intus timor, & foris glorificatio dei. *Et magnificabant.*pro, glorificabant, *deum, dicentes quia propheta magnus.* promiſſus à Moyſe Deuteronomi decimooctauo. *ſurrexit in nobis,& quia deus uiſitauit.*tanto propheta. *plebem ſuam. Et exiit hic ſermo in uniuerſam Iudæam de eo, & omnem circa regionem.* pro, & omnem circumiacentem regionem. Miraculum ſiquidem hoc tam publice patratum eſt,& tam ſtupendum fuit,vt non ſit admiranda diuulgatio eius. *Et nunciauerunt Ioanni* .in vinculis conſtituto. *diſcipuli eius de omnibus his. Et conuocauit duos de diſcipulis ſuis Ioannes: & miſit ad Ieſum,dicens.tu es qui uenturus es.*pro qui venturus erat,ſeu ille veniens,*an alium expectamus? Quum autem ueniſſent ad eum uiri, dixerunt. Ioannes Baptiſta miſit nos ad te, dicens. tu es qui uenturus es.* pro, ille venturus, ſeu veniens, *an alium expectamus? In ipſa autem hora multos curauit à languoribus ſuis, & plagis.* pro, flagel-

flagellis. Significantur enim morbi flagella diuina. *Et ſpiritibus malis: & cæcis multis donauit uiſum. Et reſpondens dixit illis. Euntes renunciate Ioanni quæ audiſtis & uidiſtis: quia cæci uident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes euangelizantur. & beatus eſt quicunque non fuerit ſcandalizatus in me. Et quum diſceſſiſſent nuncii Ioannis, cœpit de Ioanne dicere ad turbas. Quid exiſtis in deſertum uidere, arundinem uento agitatam? ſed quid exiſtis uidere, hominem mollibus ueſtimentis indutum? Ecce qui in ueſte precioſa.* pro, glorioſa, *& delitiis ſunt, in domibus regum ſunt. ſed quid exiſtis uidere, prophetam? utique dico uobis & plus quam prophetam. Hic eſt de quo ſcriptum eſt: ecce mitto angelum meum ante faciem tuā, qui præparabit uiam tuam ante te. Dico enim uobis: maior inter natos mulierum propheta Ioanne Baptiſta, nemo eſt: qui autem minor eſt in regno dei, maior eſt illo.* Hiſtoria hæc cum omnibus hic dictis, Matthæi vndecimo expoſita ſunt: & propterea non repetenda duximus. *Et omnis populus audiens & publicani.* Interrumpit Lucas ſermonem Ieſu vt reddat rationem ſequentium verborum Ieſu. interrumpit autem declarando quàm acceptæ fuerint laudes Ioannis Baptiſtæ apud populum & Publicanos baptizatos à Ioanne: diſtinguendóque eos à Phariſæis & legiſperitis non baptizatis à Ioanne. Contra hos enim Phariſæos & legiſperitos non acquieſcentes Ioanni, nec ipſi Ieſu tendunt directe verba ſequentia ſcilicet cui ergo aſſimilabo. *Iuſtificauerunt deum baptizati baptiſmo Ioannis.* id eſt iuſtum (hoc eſt veracem) laudauerunt deum ſuper baptiſmo Ioannis. audientes enim Ioannem ſic laudari à Ieſu, laudauerunt deum tanquam veraciter adimpleturum promiſſa baptizatis à Ioanne. *Phariſæi autem & legiſperiti conſilium dei ſpreuerunt in ſemetipſos.* hoc eſt aduerſus ſemetipſos: hoc eſt in malum proprium. Significatur enim quòd ſpernendo baptiſmum Ioannis ſpreuerunt conſilium dei in ſuum proprium malum. *Non baptizati ab eo. Ait autem dominus.* Iſtæ tres dictiones non ſunt de textu: ſed interpoſitæ ſunt ab interprete ad claritatē cōtinuationis. Euangeliſta enim interiecta diſtinctione legiſperitorum à plebe, continuat ſermonem Ieſu. *Cui ergo ſimiles dicam.* pro, aſſimilabo, *homines generationis huius: & cui ſimiles ſunt? ſimiles ſunt pueris ſedentibus in foro, & loquentibus.* pro, acclamantibus, *adinuicem & dicentibus. Cantauimus uobis tibiis & non ſaltaſtis: lamentauimus.* Deeſt, *uobis, & non ploraſtis. Venit autem.* pro, enim, *Ioannes Bap. neque manducans panem, neque bibens uinum: & dicitis dæmonium habet. Venit*

filius hominis manducans & bibens: & dicitis. ecce homo deuorator. pro edax, *& bibens uinum.* pro, vini potor, *amicus publicanorum & peccatorum. Et iuſtificata eſt ſapientia ab omnibus filiis ſuis.* Explicata Phariſæorum & legiſperitorum generatione mala, explicatur generatio acquieſcentium Ioanni Baptiſtæ & Ieſu, appellando eam quòd ſunt filij ſapientiæ. Eſt enim ſenſus, quòd quanuis repulſa ſit diuina ſapientia per Ioannem & Ieſum prædicata, eſt tamen iuſtificata, hoc eſt verax facta, ab omnibus filiis ſuis, ab omnibus (nullo excepto) filiis ſapientiæ: hoc eſt electis. vere filiis diuinæ ſapientiæ: dum credentes Ioanni & Ieſu, exercent opera ſecundũ diuinæ ſapientiæ diſpoſitionem, regulas & ordinem. Reliqua vide expoſita Matthæi vndecimo. *Rogabat autem illum quidam de Phariſæis.* Nomen huius Phariſæi inferius explicatur Simon. *Vt manducaret cum illo. Et ingreſſus domum Phariſæi, diſcubuit. Et ecce mulier.* Nomen mulieris huius tacetur à Luca propter honorem mulieris, quum deſcribitur peccatrix: quam tamen Ioannes duodecimo nominat Mariam, deſcribendo eam à laudabili officio, quòd vnxerit dominum, & exterſerit pedes eius capillis ſuis: vt ibi declarabitur. Lucas enim ſicut tacuit nomẽ vſitatum Matthæi deſcribendo eum publicanum, ita modo tacet nomen Mariæ deſcribendo eam peccatricem. *Quæ erat in ciuitate.* Nomen ciuitatis tacetur, forte quia in partibus illis appellatione ciuitatis intelligebatur Hieruſalem. Ex eo enim quòd ciuitatis mentionẽ facit, & nullam nominat, videtur principalem ciuitatem ſignificare, ſicut etiam inferius cap. 22. dicitur. ecce introeuntibus vobis in ciuitatem occurret vobis homo. Et conſtat quòd de Hieruſalem loquebatur. ¶ Aduerte tamen plus poſſe ex textu Græco intelligi. nam legitur. Et ecce mulier in ciuitate quæ erat peccatrix. vbi in ciuitate, poteſt iungi tam cum antecedentibus quàm cum ſequentibus. Et ſi quidem ſequentibus iungatur (vt interpres iunxit) expoſitum eſt. Si autem antecedentibus, demonſtrando mulierem in ciuitate, ſignificatur quòd non peregrina nec ruſticana, ſed ciuilis erat hæc mulier. *Peccatrix.* Genus peccati non explicatur: ſed quum mulier abſolute dicitur peccatrix, peccata carnis intelliguntur: vtpote mulieribus propria quo ad infamiam. *Vt cognouit, quod Ieſus accubuiſſet in domo Phariſæi.* Nacta commoditas mulieri huic ſignificatur ex accubitu Ieſu in domo Phariſęi, aut ex vicinitate, aut quòd in eadem domo in alia tamen cõtignatione habitaret: & forte ſanguine iuncta erat Phariſæo. omnino enim neceſſitudo aliqua inter eos coniicitur, ex eo quòd mulier

mulier hæc auſa eſt Phariſæi domum introire tanquam commodam: præcipue quum Phariſæi huiuſmodi conſortia horrerent, aut horrere ſe ſimularent. An autem domus hæc Phariſæi fuerit in ciuitate Hieroſolymitana an in caſtello Bethaniæ, incertum habeo. textus iſte non dicit domũ iſtam fuiſſe in ciuitate, ſed mulierem peccatricem in ciuitate: ſignificans quòd erat peccatrix in ciuitate Hieroſolymitana, & non explicans an tunc fuerit in Bethania an in ciuitate. *Attulit alabaſtrum* pixidem ex alabaſtro, *unguenti. Et ſtans.* Corporalis ſitus ſignificatur. *Retro.* ne inuerecundam putares & impudentis audaciæ. Idémque ſignificatur ex eo quòd non iuxta caput aut latus, ſed iuxta pedes Ieſu ſe locauit. *Secus pedes eius.* Deeſt, flens, *lachrymis cœpit rigare pedes eius: & capillis capitis ſui tergebat, & oſculabatur pedes eius, & unguento ungebat.* Non dicit rigauit, ſed cœpit rigare: quia ſtans in tantum prorupit fletum, vt antequam ſe inclinaret, inciperet rigare lachrymis pedes eius. Quatuor officia hic conſpice: abluere lachrymis pedes Ieſu, capillis tergere, oſculari eoſdem, & demũ vnguento vngere. Nouum & inauditum genus oblationis ac ſacrificij pro peccatorum venia adinuenit hæc mulier, proculdubio à ſpirituſancto inſpirata. *Videns autem Phariſæus qui uocauerat eum, ait intra ſe, dicens. hic ſi eſſet propheta, ſciret utique quæ & qualis eſt mulier quæ tangit eum: quia peccatrix eſt.* Ignorantiæ perſonæ aſcribit Phariſæus, quòd Ieſus permittat pedes ſuos tangi à peccatrice: putans quòd ſi ſciret Ieſus illam eſſe peccatricem non permitteret ſe tangi ab illa. Et hinc minorem concipit de Ieſu opinionem, non arbitrans etiam eum eſſe prophetam. Quum tamen etiam in hoc erraret Phariſæus: quia etiam veri prophetæ ignorant aliqua quæ ſunt facti: vt patet de Eliſeo, dicente. anima illius in amaritudine eſt, & dominus celauit à me. *Et reſpondens Ieſus, dixit ad illum. Simon habeo tibi aliquid dicere. At ille ait. magiſter, dic. Duo debitores erant cuidam fœneratori.* pro, creditori: *unus debebat denarios quingentos, & alius.* pro, alter, *quinquaginta. Non habentibus autem illis unde redderẽt, donauit utriſque. Quis.* pro, vter, *ergo.* Deeſt, ipſorum. Ita quòd legendum eſt. vter ergo ipſorum diç *plus eum diligit.* pro, diliget? *Reſpondens Simon dixit, æſtimo.* pro, exiſtimo, *quia is cui plus donauit. At ille dixit ei. recte iudicaſti. Et conuerſus ad mulierem, dixit Simoni. vides hanc mulierem? intraui in domum tuam: aquam pedibus meis non dediſti: hæc autem lachrymis rigauit pedes meos, & capillis ſuis.* pro, capillis capitis ſui, *terſit. Oſculum mihi non dediſti: hæc autem ex quo intrauit, non ceſſauit oſculari pedes meos. Oleo caput meum*

*meum non unxiſti:hæc autem unguento unxit pedes meos.Propter quod dico tibi:remittuntur ei.*pro,eius,*peccata multa, quoniam dilexit multum.* Inuerſa concluſio infertur.nam ex dictis inferendum erat, quoniam remittuntur peccata eius multa,ideo diligit multum:& tamen infertur,quòd quia dilexit multum,ideo dimittuntur peccata eius multa. ¶ Solutio eſt,quòd hæc duo conuertibiliter ſeſe conſequuntur. Et propterea licet vtrunque inferre,& vtrunque Ieſus intulit.multa remiſſio,& multa dilectio,mutuo ſe inferunt:& ſimiliter parua remiſſio & parua dilectio. Sed vltra hoc docuit Ieſus in his verbis rationem cauſalitatis: quòd ſcilicet dilectio eſt cauſa remiſſionis velut perficiens: remiſſio autem eſt cauſa dilectionis velut diſponens diſponimur enim ad amandum benefactorem ex accepta remiſſione debiti: ſed non perficitur in nobis peccatorum remiſſio,niſi charitate diuina infuſa. Ne itaque intelligeremus ſimilitudinem de remiſſione debitarum pecuniarum, per omnia currere cum remiſſione peccatorum, mutauit Ieſus cauſalitatem. In remiſſione enim debitarum pecuniarum, ex remiſſione ſic diſponimur ad amandum,vt amor non perficiat remiſſionem,ſed ſequatur ad eam ex noſtra voluntate: in remiſſione autem peccatorum aliter eſt.nam remiſſio non perficitur niſi in dilectione, quæ etiam magis ex deo eſt quàm ex nobis: quia infunditur gratuito à deo. Et propterea dominus intulit, remittuntur eius peccata multa quoniam dilexit multum. ¶ Vbi etiam nota quòd non dixit,quia dilexit multotiens,ſed multum:vt hinc diſcas non oportere ad delendum centum peccata,exigi centum actus diligendi, exigi centum contritiones: quoniam ſemel diligere multum,debet innumerabilia peccata. *Cui autem minus.*pro, parum,ſeu paulum.*dimittitur,minus.*pro,parum diligit. Ecce altera concluſio adæquans dilectionem remiſſioni. ¶ Vbi magna occurrit quæſtio:quia ſequitur quòd Ioannes Baptiſta cui parum dimittitur parum diligat, ſi verum eſt vniuerſaliter,quòd cui parum dimittitur, parum diligit. ¶ Solutio eſt quòd ſermo Ieſu eſt formalis: hoc eſt de debitoribus quatenus debitores ſunt,de peccatoribus inquantum peccatores ſunt. infra ſiquidem hanc latitudinem ſolam loquendo,vniuerſaliter verum eſt, quòd cui parũ dimittitur,parũ diligit:quod eſt dicere quod quãtũ eſt ex beneficio remiſſionis,parua remiſſio parit paruam dilectionem. Cũ quo tamen ſtat ꝙ aliunde cui parũ dimittitur,maxime diligit, & ſic Ioannes Baptiſta maxime dilexit aliunde q̃ ex remiſſione peccatorum ei⁹. *Dixit aũt ad illã, remittuntur tibi peccata. Et cœperũt qui ſimul*

accumbebant

accũbebant dicere intra ſe.quis eſt hic? Pauloantè Simõ nec prophetã reputabat Ieſum:modo aũt ſtupẽs cogitat quis eſt hic? Et verè ſtupendum erat:quia non homo tantum ſed deus erat hic. *Qui etiam peccata dimittit? Dixit autem ad mulierem. Fides tua te ſaluam fecit.* Præter officia exteriora,duas in hac muliere internas virtutes habes ex verbis Ieſu:fidem ſcilicet & charitatem.Spes enim in officiis eius ſatis patebat.niſi enim ſperaſſet veniam, non tot feciſſet. Fides igitur per dilectionem operans te ſaluam fecit.

¶Vbi prudens lector collige diuinam miſericordiam remittentem peccata, non remittere peccata nobis dormientibus,ſed cooperantibus fide, ſpe ac dilectione: ſine qua nulla eſt remiſſio, quantacunque ſit fides ac ſpes. Et ſignum in nobiſipſis hinc datum,ad cognoſcendum ſi nobis dimiſſa ſunt peccata multa ſcilicet ſi diligimus multum.nam ſi non diligimus multum, non remittuntur peccata noſtra multa: & ſi remittuntur nobis multa noſtra peccata, diligimus multum, iuxta has domini regulas. *Vade in pace.* Sentiebat intus mulier fructum magnum ex pręſentia Ieſu & propterea percepta venia peccatorum & commendata eius fide,non recedebat, niſi Ieſus ſuaui præcepto receſſum imperaſſet.Vnde nõ abſolute dixit vade,ſed addidit in pace.tum ad continuãdum internã mulieris cõſolationẽ.tũ futurũ illius ſtatum pręfigendo pacificum:quod poſtea rei probauit ſucceſſus.

CAPVT VIII

E*t factum eſt deinceps: & ipſe iter faciebat per ciuitates.* Deeſt ſingulas.Legendum eſt. *Per ſingulas ciuitates.* vt intelligamus ſigillatim viſitari ciuitates à Ieſu, & nõ in genere prædicaſſe ipſum ciuitatibus. *Et caſtella prædicans & euangelizans regnũ dei.* Materia prædicationis & annunciationis ſignificatur regnum dei, non regnum mundi.In quo comprehenduntur omnes virtutes in hac vita: & omnis fœlicitas in futura. *Et duodecim cum illo.* Comitãtur Ieſum prædicantem vt diſcant omnia & vbique duodecim Apoſtoli. *Et mulieres aliquæ.* Fœmineus ſexus non repellitur à ſocietate Ieſu. *Quæ erant curatæ.* dupliciter.Quo ad animam. *A ſpiritibus malignis.* Et quo ad corpus. *Et infirmitatibus.* Intelligo tamen hæc reſpectiue: non quod omnes fuerint ægrotæ. *Maria quæ vocatur Magdalene.* Magnum argumentum hinc habetur quòd hæc maria eſt illa peccatrix deſcripta in pręcedẽti capitulo:quoniã in appellatione nominum vſus præfertur,conſtat autẽ cõmuni vſu nominum appellari Mariam Magdalenã peccatricem illam.

lam,ſic enī accepimus à patribus noſtris,& illi ab auis, & illi ab attauis &c. ita quod vſus iſte ab Apoſtolorum tempore videtur incœpiſſe. Propter quod Lucas tanquam à notiſſima appellatione deſcribit eam, quæ vocatur Magdalene. Dicitur autem quod vocatur Magdalene à Magdalo Galilęæ oppido, cuius erat domina. nullam enim aliam communis vſus vocat Magdalenam. *De qua ſeptem dæmonia exierant*. Perſeuerat Lucas in abſtinentia à turpibus adiectiuis hui⁹ mulieris. Noluit dicere quæ ſubiecta fuerat vniuerſis vitiis, ſed excuſando quodammodo eam & dæmones accuſando, dicit de qua exierant ſeptem dæmonia, ſeptem vitia quibus poſſidebatur à dæmoniis. Septenarius enim numerus vniuerſitatis eſt index Hebręo more. vnde & ſeptem angeli & ſeptem candelabra &c. deſcribuntur, quia ſeptem dies apud Moyſen vniuerſa comprehendunt. *Et Ioanna uxor Chuzæ procuratoris Herodis*. Non ſine myſterio Euangeliſta etiam coniugatā mulierem deſcribit ſequacem Ieſu: non quod inuito viro hoc faceret (quoniam Ieſus non venit ad dirimēdum coniugia, qui venit ad adimplendum legem) ſed vt deuotionem mulieris ſimul & viri hoc concedentis, ad aliorum exemplum ſcriberet. *Et ſuſanna & aliæ multæ. Quæ miniſtrabant ei*. Morem fuiſſe aiunt apud Hebræos vt honeſtæ mulieres ſequerentur ſpirituales doctores qui diſcurrebant prędicando, & miniſtrarent eis de facultatibus ſuis. Et ꝓpterea antiquū ſectātes morē mulieres iſtæ ſequebātur Ieſū. *De facultatibus ſuis*. Hinc apparet ꝙ nō erant pauperes: immo ſi q̄ pauperes quandoque comites erant (vt Salome mater filiorum Zebedęi) quę non ad hoc ibant vt miniſtrarent de ſuis facultatibus, ſed ſolum vt audirent verbum dei, viuebant vt veriſimile eſt ſumptibus iſtarum diuitum. *Quum autem turba plurima conueniret, & de ciuitatibus*. pro, & de ſingulis ciuitatibus, *properarent ad eum, dixit per ſimilitudinem. Exiit qui ſeminat ſeminare*. pro, vt ſeminaret, *ſemen ſuum. Et dum ſeminat*. pro, ſeminabat, *aliud cecidit ſec⁹ uiam, & conculcatum eſt: & uolucres cœli comederunt illud. Et aliud cecidit ſupra*. pro, ſuper, *petram: & natū aruit, quia non habebat humorē. Et aliud cecidit inter ſpinas: & ſimul exortæ ſpinæ ſuffocauerunt illud. Et aliud cecidit in terram bonam: & ortū fecit fructum cētuplum. Hæc dicens clamabat, Qui habet aures audiendi audiat. Interrogabant autē eum diſcipuli eius quæ eſſet hæc parabola. Quibus ipſe dixit, Vobis datū eſt noſſe myſterium*. pro, myſteria, *regni dei: cæteris autem in parabolis: ut uidentes non uideant, & audientes non intelligant*. Hæc verba vide expoſita Marc. 4. Reliqua ſpectantia ad hāc parabolam vide

vide expoſita Matth. 13. *Eſt autem hæc parabola. ſemen eſt uerbum dei. Qui autē ſecus uiam, hi ſunt qui audiūt: deinde uenit diabolus & tollit uerbum de corde eorum, ne credētes ſalui fiant. Nam qui ſupra.* pro, qui autem ſuper *petram: qui quum audierint cum gaudio ſuſcipiunt uerbum. & hi radices.* pro, radicem, *non habent: quia.* pro, qui ad tempus credunt, *& in tempore tētationis recedunt. Quod autem in ſpinas cecidit: hi ſunt qui audierūt & a ſollicitudinibus & diuitiis & uoluptatibus uitæ euntes ſuffocantur, & non referunt fructum. Quod autem in bonam terram: hi ſunt qui in corde bono & optimo.* pro, honeſto & bono. Significatur enī cor honeſtū à morali virtute, bonū aūt ab exercitio vtili. Diuerſitas ſiquidē cordiū diuerſis gradibꝰ electorum ſignificatur. alij enī ſibi ipſis tm̄, alij ſibi & aliis boni ſunt in ſtudiis ſuis: dū alij cor applicāt cōtēplatiuæ vitæ aut ſoli ꝓpriç ſaluti, alij vitç actiuæ aut aliorum incumbunt ſpirituali ſaluti. *Audientes uerbum retinent & fructum afferunt in patientia.* Non ſufficere cor honeſtum & vtile niſi adſit patientia in ſuſtinendo aduerſa & iniurias quaſcunque edocet dominus à ſimilitudine terræ q̃ quantumuis optima non affert fructum niſi patiendo aratrum & ſimilia. *Nemo autem lucernam accendens operit eam uaſe, aut ſubtus.* pro, ſubter, *lectum ponit: ſed ſuper candelabrum ponit, ut intrantes uideant lumen.* Dixerat, vobis datum eſt noſſe myſteria regni dei: ne intelligerent ſibi ſolis credita hęc myſteria, ſed ad hoc manifeſtata vt prædicent mundo, monſtrat ex triplici capite ꝙ debent hæc prædicare aliis. Primum caput penes intentionem ipſius Ieſu attenditur: & declaratur ex ſimilitudine accendentis lucernam, Sicut enim accendens lucernam non accendit vt occultet, ſed luceat, ita ego non accendo lucernam, euangelicam lucem in vobis ad operiendam eam, ſed ad ponendum ſuper candelabrum eccleſiæ meæ: vt intrantes in eccleſiam meā videant euangelicum lumen. *Non eſt enim occultum quod non manifeſtetur: nec abſcōditum quod nō cognoſcatur, & in palam.* pro, apertum, ſeu propatulum. *ueniat.* Secundum caput penes naturam ſeu conditionem rerum euangelicarum attenditur: quia ex natura ſunt honeſta neceſſaria & vtilia ad ſalutem humani generis, hæc enim ratio ſignificatur dicendo, non eſt enim occultum, euāgelicum aliquid, quod non manifeſtetur &c. *videte ergo quid.* pro, quomodo, *audiatis.* Hinc clare apparet quòd de doctrina ſua, de myſteriis euangelij dixit, non eſt aliquid occultum quod nō manifeſtetur: alioquin non intuliſſet monitionem hāc, videte igitur quomodo audiatis, ad prædicandum aliis & non pro vobis ſolis. *Qui.* pro, quicunque,

quicũque, enim habet, dabitur illi: & quicunque non habet, etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo. Tertium caput penes eorum proprium damnũ & lucrum attenditur. Et intendit quòd quicunque myſteriorum notitiam habet recto vſu, lucrabitur, dabitur enim recte vtenti habitis, amplior adhuc notitia. ab eo autem qui non habet per rectum vſum, qui habitis non recte vtitur (quod perinde eſt ac non habere) etiam quod putat ſe habere, auferetur ab illo. datur enim in reprobum ſenſum vt abutatur habitis aut etiã naturalibus: vt latius Matth. 13. declarauimus. *Venerunt aũt ad illũ mater & fratres eius.* Hic aduẽtus matris clarius deſcribitur Mar. 3. Intellige autem fratres Hebraico more conſanguineos. *Et non poterãt adire eũ præ turba. Et nunciatum eſt illi, Mater tua & fratres tui ſtant foris, uolentes te uidere. Qui reſpõdens, dixit ad eos, mater mea & fratres mei hi ſunt, qui uerbum dei audiunt & faciunt.* Prædicabat actu Ieſus dũ hoc ei diceretur: vt Matthę⁹. 2. teſtatur. Et propterea ſecundum naturam negocij diuini, matrem & fratres appellauit audientes & facientes verbum dei. *Factum eſt autem in una dierum: & ipſe aſcendit in nauiculã.* pro, nauim, *& diſcipuli eius: & ait ad illos. tranſfretemus trans ſtagnum. Et aſcenderunt.* pro, receſſerũt. Significatur enim executio nauigationis, non cõſcenſus diſcipulorum in nauim. *Nauigantibus autem eis, obdormiuit: & deſcendit procella uenti in ſtagnum: & compellebantur.* pro, complebantur, *ſupple aquis. & periclitabantur. Accedentes autem ſuſcitauerunt eum, dicẽtes. præceptor.* Repetendum eſt: & legendum. *Præceptor præceptor perimus.* Timor & inſtantia ſuſcitantium duplicatione ſignificatur. *At ille ſurgens.* pro, expergefactus, *increpauit uentum & tempeſtatem aquæ: & ceſſauit: & facta eſt tranquillitas. Dixit autem illis. ubi eſt fides ueſtra? Qui timentes, mirati ſunt, adinuicem dicentes. Quiſputas hic eſt? quia & uentis & mari imperat, & obediunt ei.* Vide Matt. 8. & Mar. 4. expoſita circa hoc miraculum in nauicula. *Et nauigauerunt ad regionem Geraſenorum.* pro, Gadarenorum: *quæ eſt cõtra Galilæam. Et quum de naui egreſſus eſſet ad terram, occurrit illi uir.* Deeſt. è ciuitate. Significatur enim homo ciuilis. *Qui habebat dæmonium.* pro, dæmonia, *iam.* Deeſt à. Legendum enim eſt. *iam a temporib⁹ multis.* vt antiqua ſignificetur vexatio, *& ueſtimento non induebatur: neque in domo manebat, ſed in monumentis. Is ut uidi⁊ Ieſum, procidit ante illum: & exclamans uoce magna, dixit. quid mihi & tibi eſt Ieſu fili dei altiſſimi? obſecro te ne me torqueas. Præcipiebat enim ſpiritui immundo ut exiret ab homine.* Hinc clare patet præceptum Ieſu ad exeundum fuiſſe tormentum diaboli. erat

ri. erat enim compulſiuum ad exeundum contra libertatem tum potentiæ tum voluntatis ipſorum dæmonum: & propterea torquebat eos. *Multis enim temporibus arripiebat.* pro, corripuerat, *illum: & uinciebatur catenis, & compedibus cuſtodiebatur: & ruptis uinculis agebatur a dæmonio in deſerta. interrogauit autem illum Ieſus.* Non interrogat vt cognoſcat ignotum aliquid, ſed vt magnitudo miraculi cognoſcatur: & humana miſeria qua vnus homo multitudini ſubiectus erat dæmonum perpendatur ex hac occaſione. *Dicens. quod tibi nomen eſt? At ille dixit. Legio: quia intrauerunt dæmonia multa in eum. Et rogauerunt illum ne imperaret illis.* experimento enim ſentiebant quòd ſolo imperio poterat illos compellere. *vt in abyſſum irent.* Non quod timerent ſubmergi aut ſuffocari in aquis: ſed ne in locum carceris vbi omnino ligata eſſet eorum potentia mitterentur. *Erat autem ibi grex porcorum multorum paſcentium in monte.* Marci. 5. dicitur circa montem: vt intelligamus in infima parte montis porcos fuiſſe. *Et rogabant eum ut permitteret eis in illos ingredi.* Hinc clare apparet poteſtatem dæmonum ligatam eſſe non ſolum reſpectu hominum ſed etiam rerum aliarum: alioquin non rogaſſent Ieſum vt permitteret eis ingreſſum in porcos. naturali ſiquidem ſua potentia hoc poſſunt. *Et permiſit illis. Exierunt ergo dæmonia ab homine, & intrauerunt in porcos: & impetu abiit grex perpræceps in ſtagnum: & ſuffocatus eſt.* Si rationem damni quæris, nulla eſt quæſtio: quia dominus vniuerſorum eſt Ieſus. Si vero rationem facti ad literam quæris, apparet hoc ideò permiſſum vt cognoſcamus quantum debet humanum genus diuinæ prouidentiæ, quæ non permittit homines qui à dæmoniis vexantur, occidi ab illis. facillime enim potuiſſent hominem illum quem tanto tempore vexauerant, occidere, qui tam facile potuerunt duo milia porcorum ſubmergere. Vt diuinæ itaque gratiæ tribuamus quicquid non patimur à dæmoniis, docere voluit hoc facto. *Quod ut uiderunt factum qui paſcebant, fugerunt, & nunciauerunt in ciuitatem & in uillas. Exierunt autem uidere.* pro, vt viderent, *quod factum eſt: & uenerunt ad Ieſum: & inuenerunt hominem ſedentem a quo dæmonia exierant ueſtitum ac ſana mente, ad pedes eius: & timuerunt. Nunciauerunt autem illis.* qui venerant ex ciuitate. *Et qui uiderant quomodo ſanus factus eſſet a legione.* pro, à dæmoniis agitatus. *Et rogauerunt illum omnis multitudo regionis Geraſenorum.* pro, circuniacentis regionis Gadarenorum, *ut diſcederet ab ipſis.*

Vide

Vide differentiam inter iſtos & Nazarenos. iſti enim quamuis damnum paſſi, rogant Ieſum vt recedat: illi autem nullo damno affecti ad præcipitandum eum concurrerunt. *Quia magno timore tenebantur.* ne iacturam maiorem incurrerent. Reliqua circa geſta in hac regione Gadarenorum, vide expoſita Matth. 8. & Mar. 5. *Ipſe autem aſcendens nauim, reuerſus eſt: & rogauit illũ uir a quo dæmonia exierant ut cum eo eſſet. Dimiſit autem eum Ieſus, dicens, redi in domum tuam: & narra quanta tibi fecit deus. Et abiit per uniuerſam ciuitatem, prædicās quanta illi feciſſet Ieſus. Factum eſt autem quum rediſſet Ieſus, excepit illum turba. erant enim omnes expectantes eum.*) Deuotio populi Galilæi (non Phariſæorum & Scribarum) ſignificatur. *Et ecce uenit uir cui nomen Iairus: & ipſe princeps ſynagogæ erat: & cecidit ad pedes Ieſu, rogans eum ut intraret in domum eius: quia unica filia erat ei fere annorum duodecim, & hæc moriebatur. Et contigit.* Superfluit & contigit. *Dum autem ipſe iret, a turbis comprimebatur.* pro, turbæ ſuffocabant eum. Deſcribit Euangeliſta iuxta humanum morem loquẽdi concurſum turbarum, ita conſtringentium vt in ſimilibus conſtrictionibus ſolemus dicere quod ſuffocant illum. *Et mulier quædam.* pro, quæ, *erat in fluxu ſanguinis ab annis duodecim.* AEquale tempus ætatis puellæ & ægritudinis huius mulieris, nõ caſu narratur: ſed ex intellecto ab Euangeliſta myſterio quare diuina prouidentia miracula hæc ſecundum hanc temporis æqualitatem diſpoſuit. ad myſterium enim myſtici ſenſus hæc ſpectare cognouit. Quod clare manifeſtatum eſt à ſacris doctoribus: ſed à nobis tacetur, quia ſolus ſenſus literalis ſub noſtri propoſiti intentione comprehenditur. *Quæ in medicos erogauerat.* pro, inſumpſerat. non enim donauerat ſed ſumptu conſumpſerat. *omnem ſubſtantiam ſuam, nec ab ullo potuit curari, acceſſit retro, & tetigit fimbriam ueſtimenti eius: & confeſtim ſtetit fluxus ſanguinis eius. Et ait Ieſus. quis eſt qui me tetigit? Negantibus autem omnibus.* Horum negatio referenda videtur ad contactum ex propoſito ad differentiam contactus ex impulſu: ita quòd omnes negarunt ex propoſito illum contigiſſe. Petri autem & diſcipulorum verba de contactu quouis modo intelligenda ſunt: vt ſic vtrique verum dixerint. *Dixit Petrus & qui cum illo erant. Præceptor turbæ te comprimunt & affligunt.* pro, affligant. Crebra enim afflictio ſignificatur. *Et dicis quis me tetigit? Et dixit Ieſus. tetigit me aliquis.* Aſſertiue legenda ſunt. affirmat enim Ieſus quòd aliquis tetigit eum tactu ex propoſito. Quod & manifeſtat, ſubiungens.

iungens. *Nam & ego noui uirtutem.* ſanatiuam. *de me exiſſe.* exequendo effectum ſanationis. *videns autem mulier quia non latuit, tremens uenit & procidit ante pedes eius: & ob quam cauſam tetigerit eum, indicauit coram omni populo: & quemadmodum confeſtim ſanata ſit.* Quia miracula ſua Ieſus ordinabat magis ad propagandam fidem noui teſtamẽti quàm ad ſalutem corporum, & ſciebat futurum tunc eſſe vt nunciaretur Iairo mors filiæ, & propterea oportere Iairi fidem confortari, ideo miraculum hoc manifeſtari voluit præſente Iairo, vt fides illius roboraretur & augeretur.

At ipſe dixit ei. filia. Deeſt confide. Legendum eſt. *confide filia.* Tremebat enim mulier illa: & propterea confortatur à Ieſu. *Fides tua te ſaluam fecit.* Etiam verbo manifeſtat coram Iairo quo tendit ſua intentio, & quomodo obtinentur miracula. Audientes enim quòd fides illius mulieris in ipſum Ieſum ſanauit eam, diſcere debebant credendum eſſe in ipſum. *Vade in pace. Adhuc illo loquente uenit quidam ad principem.* pro, à principe, *ſynagogæ.* Non quòd ab alio principe nuncius veniret ad Iairum, ſed quòd à domo ipſius Iairi principis nũcius veniebat. Et ſignificatur per hoc quòd erat certus nuncius mortis, domeſticus & nõ caſu nuncians mortem puellæ. *Dicens ei quia mortua eſt filia tua, noli uexare illum.* pro, magiſtrum. Sperabant enim quòd poſſet forte illam ſanare dum viueret: ſed poſtquã mortua eſt, nullam habebãt ſpem quòd poſſet ipſam reſuſcitare. & propterea dicunt noli vexare magiſtrum. Acſi dicant. negocium eſt deſperatum. *Ieſus autem audito hoc uerbo, reſpondit patri puellæ. Noli timere.* Inuaſerat enim eum timor irreparabilis vitæ propriæ filiæ. *crede tantum.* Ecce propter quid voluit manifeſtari miraculum curatæ mulieris. *Et ſalua erit. Et quum ueniſſet ad domum, non permiſit intrare ſecum quenquam.* in aulam in qua iacebat mortua puella. *Niſi Petrum & Iacobum & Ioannem, & patrem & matrẽ puellæ. Flebant autem omnes, & plangebant illam. At ille dixit. nolite flere: non eſt mortua puella.* mihi, ſeu apud me, quamuis vere ſit mortua. *ſed dormit.* quoniam tam facile poſſum eã ſuſcitare à morte quàm excitatur aliquis à ſomno. *Et deridebant eum.* non intelligentes myſterium verborum Ieſu. Et hæc deriſio ad cumulum ſpectat teſtimonij veræ reſuſcitationis ſubſecutæ. *ſcientes quia mortua eſſet. Ipſe autem.* deeſt. eiectis foras omnibus. Eiecit ſiquidem omnes quos inuenit in aula in qua iacebat puella mortua: & remanſit cum iis qui cum eo ingreſſi erant quinque perſonis, in textu nominatis. *Tenens manum eius, clamauit, dicens. puella ſurge:* Imperando ſuſci-

tat acſi à ſomno excitaret, tenendo manum & clamando: vt experimento cognoſcerent myſteriũ verborum quæ dixerat, non eſt mortua puella ſed dormit. *Et reuerſus*. pro, conuerſus, *eſt ſpiritus eius.* Deſcribit enim Lucas ſpiritũ puellæ ad ſimilitudinem conuerſi ad corpus: tanquã prius auerſus fuerit à corpore. Et vere quadrat ſimilitudo. nã in morte ſpiritus auertitur à corpore deſinendo animare ipſum: in ſuſcitatione autem quaſi cõuertitur ad viuificationem corporis. *Et ſurrexit continuo.* Vt perfectum miraculum non ſolum reſtitutæ vitæ, ſed valetudinis monſtraretur. Surrexit enim & ambulauit: vt alter euangeliſta teſtatur. *Et iuſſit illi dare manducare*. pro, ad manducandum. Vt omniquaque veritas miraculi comprobaretur: & nullus relinqueretur locus ſuſpicandi phantaſma eſſe. *Et ſtupuerunt parentes eius. Quibus præcepit ne alicui dicerent quod factum erat.* Semper prudens magiſter inuenitur Ieſus. quum oportuit manifeſtari miraculum curatæ fœminę voluit non latere: modo autem quia non imminebat ibi neceſſitas firmandi fidem præſentium, indicit ſilentium, humilitatis affectu vero: vt aliâs declarauimus.

CAPVT IX.

Conuocatis autem Ieſus duodecim Apoſtolis, dedit illis. Vere deum ſe eſſe comprobat, dando aliis poteſtatem ſuper dæmones & ægritudines. vix enim inuẽti ſunt aliqui qui haberent huiuſmodi poteſtatem: Ieſus autem non ſolum habet ſed dat aliis. *virtutem & poteſtatem*. pro, poteſtatem & authoritatem. Data poteſtas, clare monſtrat conceſſum Apoſtolis vt ex poteſtate miracula facerẽt, & non ſolum pręcando. Data vero authoritas monſtrat dignitatem ac præſidentiam quandam. *ſuper omnia dæmonia & ut languores curarent.* Crediderim ego diſtribuendas poteſtatem & authoritatem ſic, vt authoritas intelligatur ſuper omnia dæmonia, poteſtas vero ſuper curandos languores. Quadrat ſiquidem hic intellectus illi ſententiæ, qua dominus dixit. hoc genus dæmoniorum non eiicitur niſi in oratione & ieiunio. *Et miſit illos prædicare.* Hactenus duxerat ſecum duodecim Apoſtolos vt diſcerent à doctrina & exemplo ipſius: modo inſtructos mittit ad prędicandum. *Regnum dei.* Illud idem quod ipſe prædicat, mandat ab Apoſtolis prædicandum: non reſeruans ſibi altius aliquid. *Et ſanare infirmos.* Non ſolum dedit poteſtatem curandi: ſed etiam præcepit vſum poteſtatis. *Et ait ad illos.* Poſt

iniunctum

iniunctum officium, poſt datã poteſtatem, modum eundi diſponit expeditum. *Nihil tuleritis in uia.* pro, in viam. hoc eſt pro via, pro viatico. Vniuerſa enim ſolita deferri à viatoribus, prohibet. Et vt clarius intelligatur, deſcendit ad ſpecies quinque: vt ex his alia quæ nõ nominãtur intelligamus: puta poculũ, cuius nulla fit in ſpecie mentio. *Neque uirgam.* pro, virgas. hoc eſt arma quæcũque etiã minima: qualia ſunt virgæ. *Neque peram.* cum cibariis. *neque panem.* Non ſolum diuerſa cibaria ſed etiã panẽ portandũ prohibet. *Neque pecuniam.* pro ſumptu occurrente. *Neque duas.* pro, binas, *tunicas habeatis.* Duplicata prohibet veſtimenta: hoc eſt vnã tunicã pro itinere & alteram pro quiete. nõ enim prohibet veſtiri diſcipulos pluribus veſtimẽtis, ſed mutatoria prohibet indumenta. *Et in quancunque domum intraueritis, ibi manete: & inde ne exeatis.* Legendum eſt affirmatiue, & inde exite. Nõ præcipit Ieſus clauſos manere domi, ſed pręcipit nõ mutari domum quandiu in eadem eſſent ciuitate. Hoc enim ſignificatur dicẽdo. Et inde. hoc eſt nõ ex alia domo, exite, quũ migrabitis in aliam ciuitatẽ. Si enim mutata fuiſſet domus, nõ manſiſſent in eadẽ donec exirent ex ciuitate: & ſic nõ inde exirent. *Et quicunque nõ receperint uos, exeuntes de ciuitate illa, etiam puluerem pedum ueſtrorũ.* pro, è pedibus veſtris, *excutite in teſtimonium ſupra.* pro, aduerſus, *illos.* tanquàm indignos regno cœlorũ, tanquã nihil cõmune habentes cũ ciuibus cœleſtibus. *Egreſſi autẽ circuibant per caſtella, euangelizantes & curãtes ubique.* Efficaciã poteſtatis acceptę, executione curationũ non in vno loco, ſed vbique circũeũdo caſtella, cõprobant. *Audiuit autem Herodes tetrarcha omnia quæ fiebant ab eo: & hæſitabat.* Hinc appatet ꝙ verba Herodis relata Matth. 14. (ſcilicet hic eſt Ioãnes Baptiſta, ipſe ſurrexit à mortuis, & ideo virtutes operantur in eo) nõ aſſerendo ſed conferendo cum ſuis domeſticis dicta ſunt: vt dubiæ mentis homines ſolent in aliquã partem argumentando declinare. *Eo quod diceretur a quibuſdam quia Ioannes ſurrexit a mortuis: a quibuſdam uero quia Elias apparuit: ab aliis autem quia propheta unus de antiquis ſurrexit. Et ait Herodes, Ioannem ego decollaui: quis eſt autem iſte de quo ego talia audio? Et quærebat uidere eum.* vulpino conſilio, non ſtudio vitæ aut doctrinæ bonæ. *Et reuerſi Apoſtoli narrauerunt illi quæcunque fecerant.* Ideo hoc ſcriptum eſt vt inde diſcant miſſi referre geſta, & prælati ſtudioſos ſe exhibere ad audiendum, quæ prædicatores eorum dicunt & faciunt. *Et aſſumptis illis ſueceſſit ſeorſum in locum deſertum qui eſt Bethſaidæ.* pro, ciuitatis quæ vocatur

Bethſaida. Significatur enim quòd eſt locus infra diſtrictum ſeu territoriũ illius ciuitatis. *Quod quũ cognouiſſent turbæ, ſecutæ ſunt illum. Et excepit eos, & loquebatur illis de regno dei.* Quanuis ſeorſum quietis cauſa ſeceſſiſſet, deuotione tamen turbarum vincitur: & omiſſa orationis quiete, ſuſcipit benigne turbas, docens eas de regno dei. *Et eos qui cura*. pro, curatione, *indigebant, ſanabat. Dies autem cœperat declinare: & accedentes duodecim, dixerũt illi. Dimitte turbas, ut euntes, in caſtella villaſque quæ circa ſunt diuertant & inueniant eſcas: quia hic in loco deſerto ſumus. Ait autem ad illos, Vos date illis manducare. At illi dixerũt, Non ſunt nobis plus quam quinque panes & duo piſces. niſi forte.* Superfluit forte. *nos eamus & emamus in omnem hanc turbam eſcas.* Hæc verba ad monſtrandam impoſſibilitatem dandi ad manducandum turbę illi, apponuntur ab Apoſtolis. primum enim excuſarunt ſe quia non habent niſi quinque panes & duos piſces: & modo apponunt rationẽ omnimodę impoſſibilitatis, quia nec habent vnde poſſint emere. Hoc enim reuerenter ſignificant, ſubiungendo niſi nos eamus & emamus: ſubaudientes quod tu noſti eſſe nobis impoſſibile. Vnde etiam Lucas ſubiungit magnam multitudinis quantitatem: vt intelligamus impoſſibilitatem ſignificatam tali loquendi modo hominibus referentibus conſueto. *Erant autem fere uirorum quinque milia. Ait autẽ ad diſcipulos ſuos, Facite illos diſcumbere per conuiuia.* pro, per diſcubitus, *quinquagenos.* Significatur enim quòd diſtributi ſunt ſic quòd quinquaginta in ſingulo erant diſcubitu. omnia enim ordinate Ieſus diſponebat. *Et ita fecerũt: & diſcubuerũt.* pro, fecerant diſcumbere, *omnes.* Effectus ſubſecutus præſidentibus diſcipulis ſignificatur: *Acceptis autem quinque panibus & duobus piſcibus, reſpexit.* pro, ſuſpexit, *in cœlum.* vt omnes viderent diuina virtute fieri ſubſecutũ miraculum. *Et benedixit illis.* hoc eſt multiplicauit. benedictionem enim ad multiplicationem ſpectare ſacra ſcriptura in multis teſtatur locis. *Et fregit.* propriis manibus: vt etiam ſic virtutem naturæ aſſumptę monſtraret. *Et diſtribuit diſcipulis ſuis ut ponerent ante turbas. Et manducauerunt omnes, & ſaturati ſunt. Et ſublatũ eſt quod ſuperfluit illis, fragmentorum cophini duodecim.* Vt ſuperflua fragmenta comprobarent etiam nõ fuiſſe phãtaſma, ſed veros panes & veros piſces. *Et factum eſt quũ ſolus.* pro, ſolitarie. hoc eſt ſine turba. nam diſcipuli erãt cum eo.

Eſſet orans, erant cum illo & diſcipuli, & interrogauit illos. Hinc apparet quòd non de actuali oratione dixit quum ſolitarie eſſet orans, ſed de tempore & loco electo ad vacandum orationi. nam

ſtultum

ſtultum eſt intelligere, quòd quum actualiter oraret interrogauit diſcipulos: ſed deſcribitur quòd in loco & tempore electo ad orationis quietem ſine turba, medio tempore quo repetenda intermittitur oratio, interrogauit Ieſus diſcipulos ſuos de ſeipſo. Et apte orationis tempori miſcetur huiuſmodi interrogatio: vt inde incipiat manifeſtare eis myſterium paſſionis & mortis ſuæ, ſimul & accendat eos ad martyrium. hęc enim omnia intermedio orationum tempori congruunt. *Dicens, Quem me dicunt eſſe turbæ? At illi reſponderunt & dixerunt. Ioannem Baptiſtam: alii autem Eliam: alii uero quia unus propheta de prioribus ſurrexit. Dixit autem illis, Vos autē quem me eſſe dicitis? Reſpondens autem Simon Petrus, dixit, Chriſtum dei.* Lucas nec Petri reſponſionem integre, nec verba domini ſubiuncta narrat: & propterea vide hæc Matth. 15. integre & diffuſe ſcripta. *At ille increpans illos.* pro, interminatus illis. Significatur enim comminatio quædam adiecta præcepto. *Præcepit ne cui dicerent hoc.* ſcilicet quòd ipſe eſſet Meſias. Sciebat enim hoc non eſſe prædicandum vſque poſt reſurrectionem: quoniam (vt rei probauit euentus) ſtatim vt acclamatus eſt Meſias, fuit delatus ad Pilatum tanquam reus læſæ maieſtatis, & crucifixus. Verum conſidera, quòd Ieſus prædicabat factis miraculorum & nouæ doctrinæ regni dei, & doctrinæ diuinitatis ſuæ, ſe eſſe Meſiā: quanuis nec prædicaret nec vellet prædicari ſub titulo Meſiæ. Cum hoc tamen priuatis ſermonibus aſſerebat ſe Meſiam. *Dicens quia oportet filium hominis multa pati, & reprobari a ſenioribus & principibus ſacerdotum, & ſcribis, & occidi, & tertia die reſurgere.* Poſtquam diſcipulos inſtruxerat, & illi crediderant ipſum eſſe verum Meſiam, incipit eis aperire futuram paſſionem & mortem ſuam: vt abſtraheret eos ab appetitu gloriæ humanæ, & aliorum temporalium bonorum comitantium humana regna. expectabatur enim Meſias rex magnus, redintegraturus regnum Iſrael. Ne itaque intrent in ambitioſas, aut mundanas appetitiones, proponit eis ſtatim ignominias paſſionis & mortis ſuæ. *Dicebat autem ad omnes.* Tacet Lucas hoc in loco verba Petri (abſit à te domine) & reſponſionem Ieſu ad eum: & tranſit ad ſubiuncta verba Ieſu ad omnes diſcipulos & non ad ſolum Petrum. *Si quis uult.* Non ſuffecit cœleſti magiſtro prædicere eis mortem propriam, ſed adiunxit neceſſitatem imminentem cuique ſuo diſcipulo patiendi: vt non ſolum abſtrahantur ab appetitu vanorū, ſed præparent ſe ad perpeſſionē malorū. *Poſt me uenire.* Dixerat quòd tertia die eſſet reſurrecturus, proculdubio ad immortalē vitā & regnū ęter-

num,ſciebatque omnes cupere participes fieri tantæ fœlicitatis. & propterea viam veniendi ad corregnandum ſecũ,intendit declarare:proponens ſub conditionali,quòd ſiquis vult poſt me reſuſcitatum & regnantem venire, oportet, opus eſt vt faciat hæc. *Abneget ſemetipſum.* Ecce primũ. Magnum eſt hominem abdicare à ſe exteriora bona, ſed longe maius eſt abdicare à ſe ſeipſum: hoc eſt proprium velle,propriũ ſapere,& alia huiuſmodi ſpectãtia ad interiorem animi partem.& tamen hoc eſt primum quod exigitur ad perueniendum ad Ieſum regnantem . *Et tollat crucẽ ſuam quotidie.* Superfluit quotidie. Secundum quod exigitur, ad corporis cruciatus ſpectat:quos oportet vel volũtarios ſubire exercitationibus pœnitẽtialibus, vel illatos ab aliis ſuſtinere. regulare enim eſt electos pati in hac vita.Et omnes paſſiones appellatione crucis comprehenduntur. *Et ſequatur me.* Non corporali greſſu,ſed quòd ratio actionũ & paſſionũ eius ſim ego: alioquin fruſtra abnegaret ſeipſum & tolleret crucem ſuam. *Qui*.pro quicunque.*enim.* Rationem neceſſitatis horum trium reddit ex lucro & damno. Et inchoat à ſecundo : ſcilicet tollat crucẽ ſuam, quæ contrariatur vitæ corporali. *voluerit.*ſine me.*animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuã.*ſaluam facere.* ſimpliciter & abſolute, non hic aut nũc,nõ certo loco aut certo tẽpore,vt dei cultores intendunt ſaluare fidẽ ſuã.ad fideles enim loquitur,credẽtes & ſperãtes verã ſalutẽ in alia vita, *Perdet illam.*æternaliter.*Nam qui.* pro, quicunque autem,*perdiderit animam ſuam.* hoc eſt vitam ſuam. *Propter me.* Hic prudens lector perpendere potes quòd ex iſta particula propter me,habetur quòd quũ dixit quicũq; enim voluerit,intelligitur ſine me. *ſaluam.* Præponi debet pronomen hic:& legi. *Hic ſaluam faciet illam* . ad emphaſim faciendam eius quod inopinabile apparet:vt qui perdit vitam ſuam, ipſemet ſaluet eam, in æternũ.Hęc enim eſt noua Ieſu Chriſti doctrina ſaluberrima. *Quid enim proficit homini ſi lucretur uniuerſum mundum.* Reddit rationem primi,ſcilicet abneget ſemetipſum:comparando lucrum totius mundi ad damnũ ſuiipſius,ſatis clare: ſupponendo(vt eſt) quòd abnegans ſeipſum hic,ſeruat ſeipſum,non abnegans autem ſeipſum,perdit ſeipſum aut iacturã ſui facit. *Seipſum autem perdat & detrimentum ſui faciat.*pro,aut iacturam ſuiipſius faciat? Vterque modus ruinæ propriæ ſignificatur : vel tanquam voluntarie perdendo ſeipſum,vel tanquã incurrẽdo ſeu patiendo iacturam ſuipſius. Altero enim iſtorũ modorũ reprobi omnes damnantur. Et alludit hic ſermo ad negotiatores: qui ob ſpẽ magni lucri aut

ſponte

ſponte nonnulla à ſe abdicant, aut non curant incurrere illorum iacturam. Similiter enim reprobi, vel tanquam voluntarie poſtponũt ea quæ ſunt ſpiritus, vel appetitiones malas proſequentes, incurrũt æternæ damnationis iacturã. *Nam qui me*.pro, quicunq; enim me: *& meos ſermones*. Reddit rationem tertij (ſcilicet & ſequatur me) & pœna & præmio. Et pœna quidẽ clare ſignificatur in litera: præmium autem per locũ ab oppoſito ſubintelligendũ reliquit. *Erubuerit*. Non dicit quicunque non crediderit, ſed qui erubuerit me: hoc eſt erubuerit confiteri fidẽ meã, laudem meam, doctrinã meam, & huiuſmodi: eſt enim de neceſſitate ſalutis exterior confeſſio: quam omittit erubeſcens. Intellige concurrentibus debitis circunſtantiis: quia eſt præceptũ affirmatiuũ. Erubeſcere tamẽ Chriſtũ, importat actũ ſemper vitioſum: quoniã importat actũ poſitiuæ erubeſcentiæ de re optima. Et propterea erubeſcere Chriſtũ, ex ſuo genere peccatũ mortale eſt. poſſet tamẽ propter imperfectionẽ actus, eſſe peccatũ veniale. *Hunc filius hominis erubeſcet*. Metaphorica eſt locutio, ſicut de⁹ dicitur iraſci. Ieſus enim erubeſcet quo ad effectũ, illum qui erubuit Chriſtũ hic: quia non agnoſcet eũ inter ſuos, abiiciet illũ à ſuis, indignũ ſuis habebit illũ. *Quũ uenerit in maieſtate*.pro, gloria *ſua & patris & ſanctorum angelorum. Dico autem uobis uere, ſunt aliqui hic ſtantes qui non guſtabunt mortem donec uideant regnũ dei*. Ne putaretur longiore ſpe expectandũ eſſe promiſſũ in prçmiũ regnum dei, ſubiunxit tam propinquũ eſſe, vt aliqui ex illic ſtãtibus viſuri ſint regnũ dei antequã moriatur. Et vere adimpletum eſt: quoniã multi ex illis viderunt Chriſtũ poſt reſurrectionẽ, & aſcendentẽ in cœlum. Conſtat autẽ regnũ dei glorioſum, in Chriſti reſurrectione inchoaſſe, quũ mortale corpus induit immortalitatẽ: teſtante ipſo domino inferius dicente. non bibam de generatione vitis donec regnũ dei veniat. *Factũ eſt autẽ poſt hæc uerba fere dies octo*. Non diſcrepat numerus iſtę à numero ſex dierum ſcripto ab aliis euangeliſtis. nã alij poſt diẽ illũ quo loquebatur Ieſus, numerauerũt dies ſex: & ſic poſt ſex dies octauus illuceſcebat dies, cuius meminit Lucas. Meminerunt autem euangeliſtę numeri horũ dierũ non ea ratione ꝙ in trãſfiguratione Chriſti adimpleta deſcribatur promiſſio antedicta de regno dei videndo à quibuſdã, ſed ea ratione quia in tranſfiguratione Chriſti monſtrata eſt quædam ſpecies regni dei. fuit enim velut quædam prçlibatio viſus regni dei. *Et aſſumpſit Petrum & Iacobum & Ioannem, & aſcendit in montem ut oraret. Et facta eſt dum oraret*. vt etiam animus totus in diuina actualiter tenderet.

ſpecies uultus eius altera. Propriiſſime locutus eſt, accidentalem mutationem ſignificans dicendo altera. ſubſtantiæ enim vultus ſi gura eadem perſeuerauit, ſed qualitas altera fuit: quoniam ſplendida facta eſt facies eius. *Et ueſtitus eius albus & refulgens.* pro, fulgurans. Tam temperata fuit lux illa, vt colorem permitteret, & fulgorem ſimul emitteret: alioquin non potuiſſent diſcipuli in tantam lucem figere oculos *Et ecce duo uiri loquebantur cum illo. Erant autem Moyſes & Elias uiſi in maieſtate.* pro, gloria. Deſcribitur enim quòd apparuerunt glorioſi Moyſes & Elias. *Et dicebant exceſſum.* pro, exitum eius. hoc eſt mortem. loquebantur enim de morte Ieſu qua exiturus erat de hoc mundo. *Quem completurus erat in Hieruſalem. Petrus uero & qui cum illo erant, grauati erant ſomno.* Hinc apparet aut nocte aut matutina hora octaui diei hęc geſta fuiſſe: & propterea Lucas dixit fere dies octo. Ieſu ſiquidem orante Petrus, Iacobus, & Ioannes à prolixa oratione repente ſomno retrahuntur. propter quod veriſimilius eſt, quòd poſt aliquas noctis horas hoc fuerit. Et euigilantes. Non ſolum fuerunt grauati ſomno, ſed dormierunt Ieſu orante. *Viderunt maieſtatem eius.* hoc eſt gloriam eius. *Et duos uiros.* ſcilicet Moyſen & Heliam. Incertum eſt de Moyſe an cum naturali corpore an cum aëreo corpore apparuerit. vtroque enim modo vere appellantur duo viri. Elias quidem integer: Moyſes autem ſecundum id quod præcipuum eſt in viro ſcilicet ſecundum animam, ſi corpus ſuum naturale non habuit. *Qui ſtabant cum illo.* Corporalis ſitus deſcribitur. Et dixit hoc euangeliſta, ne intelligeres euigilaſſe Apoſtolos, & vidiſſe Moyſen & Eliam venientes vel in fine rei geſtæ. *Et factum eſt quum diſcederent ab illo: quum ualeſacerent: ait Petrus ad Ieſum. Præceptor, bonum eſt nos hic eſſe, & faciamus tria tabernacula: unum tibi, & unum Moyſi, & unum Eliæ.* Hinc clare apparet, quòd antequam diſcederent quum eſſent diſceſſuri Moyſes & Elias, Petrus dixit hæc verba præoccupans diſceſſum, vt impediret licentiam. ¶ Si quæris quomodo Petrus cognouit illos eſſe Moyſen & Eliam. reſpondetur, quòd vel ex verbis eorum, vel ex ſimilitudine ad pictos Moyſen & Eliam, agnouit eos. Teſtatur enim Ambroſius, quum reuelata ei fuerunt corpora Geruaſij & Prothaſij, apparuiſſe ſibi Paulum Apoſtolum qualem cum pictura docuerat. *Neſciens quid diceret.* Vere neſciebat quid diceret: proponens impedire diſceſſum illorum, proponens habitandum in monte tribus tabernaculis. *Hæc autem illo loquente facta eſt nubes, lucida, & obumbrauit eos.* diſcipulos: hoc

eſt

eſt temperamentum præſtitit diſcipulis vmbræ ſuæ,ne à multitudine lucis ſplendentis in facie Ieſu ſicut ſol, opprimerentur oculi corporei. *Et timuerunt intrantibus illis in nubem*. Quia nubes non obumbraret diſcipulos,niſi media eſſet inter lucem & ipſos, ideo explicando vndique rem geſtam ſubditur quòd illi tres viſi in gloria (ſcilicet Ieſus,Moyſes & Elias) intrarunt in nubem. Et quia non dicitur, quòd nubes deſcendit ad eos, ſed quòd ipſi intrauerunt in nubem(quę teſte Petro apoſtolo in primo capite. 2. epiſt.ſupereminens deſcribitur, dicendo de cœlo, niſi enim fuiſſet eminentior,non ſonuiſſet vox de ipſa exiens tanquam de cœlo)ideo intelligendum eſt, quòd illi eleuati ſunt à terra Paulum vſque ad nubem illam incluſiue. & hoc ſignificatur per hoc quod dicitur illis intrantibus in nubem. Vnde hinc dicit Lucas cauſatum timorem diſcipulorum. Et merito. timebant enim ſe relinqui videndo Ieſum cum Moyſe & Elia intrare in nubem. *Et uox facta eſt de nube.* non à Moyſe, non ab Elia,ſed ab obumbrante ſuperius nube. *Dicens. Hic eſt filius.* Perſona patris manifeſte hic loquitur,dicendo de Ieſu.hic eſt filius,naturalis. *Meus.* mei ſolius. *dilectus*. omniquàque. *ipſum audite*. Præcedentia verba dixerat quoque pater in baptiſmo: hæc autem primum dixit quando iam Ieſus docendi officium exercebat, quando doctorem ſe mundi iam manifeſtauerat. Præceptum diuinum datur primis Apoſtolis de audiendo Ieſum. Vnde & Petrus Apoſtolus poſtea ſcripſit, quòd non indoctas fabulas ſecuti,manifeſtam facimus Ieſu virtutem:quoniam nos audiuimus cœleſte teſtimoniũ quum eſſemus in monte ſancto cum ipſo.2.Pet.1. *Et dum fieret uox*.pro,& dum facta eſſet vox. Significatur enim quòd ſtatim completa voce cœleſti. *inuentus eſt Ieſus ſolus.* hoc eſt,ſine Moyſe & Elia.Vnde habetur quòd Apoſtoli nec viderunt incipere gloriam Ieſu,nec deſinere illam,ſicut nec viderunt venire, nec recedere Moyſen & Eliam. *Et ipſi tacuerunt: & nemini dixerunt in illis diebus quicquam ex iis quæ uiderant. Factum eſt autem in ſequenti die. Et hoc atteſtatur quod nocte facta eſt transfiguratio: & ſequens dies eſt dies artificialis*.hoc eſt ab ortu ſolis. *non enim eſt ueriſimile quod tota illa die & nocte ſequenti perſeuerauerint ſoli in monte. Deſcendentibus illis de monte, occurrit illis turba multa. Et ecce uir de turba exclamauit, dicẽs: magiſter obſecro te reſpice in filiũ meũ: quia unicus eſt mihi. Et ecce ſpiritus apprehendit eũ: & ſubito clamat & elidit*. Superfluit & elidit. *Et diſſipat eum cum ſpuma: & uix diſcedit.* Deeſt,ab eo,*dilanians*.pro, conterens,*eum. Et rogaui diſcipulos tuos ut eiicerent illum: & non potuerunt*.

tuerunt. Reſpondens autẽ Ieſus, dixit. o generatio. Hinc apparet, quòd ex defectu eorũ proueniebat, quòd filius eius non curaretur. *Infidelis.* Ecce defectus fidei, non in vno, ſed in multis, per generationem ſignificatis. *Et peruerſa.* pro, diſtorta. Non ſolum deficiunt in intellectu, ſed etiam in affectu: vtpote non recto, ſed diſtorto. à rectitudine ſiquidem regulę diuinæ declinabant, tum nõ credendo in Ieſum, tum non ſectando ſanctorum patrum mores. *Vſquequo.* Non ſunt hæc impatientis, aut irati animi verba: ſed arguentis tarditatem Iudæorum ad credendũ, & recta via incredendũ. *Ero apud uos & patiar uos?* Magna enim afflictio eſt ſanctorũ virorũ iniquitas eorum apud quos conuerſantur: ſicut vniuerſaliter contrariũ à contrario iuxta poſito patitur. Et dixit hoc vt vel hinc reſipiſcant, vt tantũ tolerantiã agnoſcant. *Adhuc huc filium tuum. Et quum accederet, eliſit illum dæmoniũ & diſſipauit.* pro, laniauit. *illum dæmonium & concerpſit.* Et intelligo ſciſſionem referri non ad membra, ſed ad vires. Ita quòd tunc quum duceretur ad Ieſum, dæmonium apprehendit illum, ex integro ſcindendo interiores vires: & ſic proiecit in terrã ita vt volutaretur ſpumãs: vt Mar. refert. c. 9. *Et increpauit Ieſus ſpiritum immundum.* Qualis fuerit increpatio à Marco recitatur. *Et ſanauit puerũ: & reddidit illũ patri eius.* Eleuauit enim puerũ propria manu Ieſus de terra qui erat velut mortuus: & ꝓpterea dicitur, & reddidit illũ patri. Vide hiſtoriam hanc latius Mar. 5. Et dicta ſubſecuta circa hoc Matth. 17. *Stupebant autem omnes in magnitudine.* pro, magnificentia, *dei.* Significãtur enim magnifica facta diuina per Ieſum. *omnibuſque mirantibus in omnibus.* pro, ſuper omnibus, *quæ faciebat, dixit ad diſcipulos ſuos.* Exemplum ſe Ieſus humilis cordis monſtrat: dum mirantibus atque ſtupentibus omnibus ſuper operibus eius mirabilibus, ipſe ſermonem conuertit ad humilitatem paſſionis ſuæ futuræ. *Ponite uos.* Non dico hæc ad turbas, ſed vobis electis ad notitiam myſteriorum regni dei. *In cordibus ueſtris.* pro, in aures veſtras, *ſermones iſtos.* applicate aures veſtras non ad humanas laudes quibus omnes me commendant, ſed ad ſermones quos dicam de paſſione mea. Attentos enim ſtuduit reddere diſcipulos ad verba paſſionis: ſciens eos valde remotos eſſe ab intellectu paſſionis eius. *Filius enim hominis futurum eſt, ut tradatur in manus hominum.* Prædicit ſecundo paſſionem ſuam: vt quum viderint eum crucifixum, recordentur verborum eius. *At illi ignorabant uerbum iſtud.* Quanuis Ieſus clare loqueretur, diſcipuli tamen non intelligebant: dubitantes quòd parabolice loqueretur de ſeipſo, & non ſecundum

cundum proprietatem verborum. *Et erat uelatum ante eos.*pro,ab eis,*ut non ſentirent illud.* Explicat euangeliſta quare non intelligebant: ſcilicet non ex parte verborum Chriſti, ſed ex parte diſcipulorum. Et ratio quidem ex parte intellectus eorum iam dicta eſt:ex parte autem affectus, erat quia adhuc carnales non ſapiebant ea quę myſterij crucis ſunt. Verum ſuper hæc omnia pręcipua ratio erat negatio diuini luminis, & diuini ſpiritus interius in eorum anima operantis. relinquebantur enim à deo ſibiipſis quo ad notitiam & affectum huius myſterij & propterea euangeliſta dicit, & erat abſconditum ab eis,vt non ſentirent illud. Sentire enim non puræ notitiæ,ſed notitiæ affectæ eſt:iuxta illud ad Philip.2.hoc ſentite in vobis & in Chriſto Ieſu. *Et timebant.* ne forte audirent quod nollent:ſcilicet repeti ſermonem de morte. Sciebant enim quòd Petrus quum ægre tulit futuram mortem Ieſu,reprehenſus fuerat,& idem retulit. *Eum interrogare de uerbo hoc.* Intrauit autem cogitatio in eos quis eorum maior eſſet. Marci.9.latius narratur non ſolum cogitatio,ſed diſputatio inter diſcipulos de maioritate. Audierant Petro dictum tibi dabo claues regni cœlorum,viderant Ieſum ſoluiſſe cenſum pro ſe & Petro,& cum hoc viderant tres diſcipulos (Petrum Iacobum & Ioannem)ductos in montem:vnde humanę ambitionis paſſio orta eſt.prorumpens etiam in diſputationem. *At Ieſus uidens cogitationes.* pro, cogitationem, cordis illorum. Vna communis ambitioſa cogitatio ſignificatur. Significantiuſque euangeliſta dicit Ieſum vidiſſe cogitationẽ cordis eorum, vt intelligamus quòd ad cor eorũ loquitur,quanuis ipſi verba inuerterint, ſcripta Mat. 18. *Apprehendit puerum.* pro,puellum: *& ſtatuit illum ſecus ſe: & ait illis. Quicunque ſuſceperit puerũ.*pro,puellum,*iſtum in nomine meo, me recipit:& quicunque me receperit,recipit eum qui me miſit.* Idiotas diſcipulos à parua quantitate pueruli inſtruit,& monet ad affectum humilium miniſteriorum:vt non appetant magna & celſa,ſed parua & humilia, vt corde ſint non elati & magni,ſed humiles & parui. Et ad hoc affert rationẽ:quia quicunque eſt ſic paruulus,vices meas gerit,ac per hoc vices dei qui me miſit. *Nam qui minor eſt inter uos omnes,maior.*pro,magnus,*eſt.* Rationem quam adduxerat ex parte ſui habitantis in paruulo, confirmat ex parte eorũ,ſoluẽdo eis quæſtionẽ de qua diſputauerat. Declarat enim quis eorũ eſt maior: dicẽdo,quòd qui minor eſt inter vos,ille eſt magnus. Et loquit̃ proculdubio de minore ſecũdũ cor: hoc eſt,de affectãte minoritatẽ.talis eñ ſecũdũ veritatẽ eſt magn⁹ apud deũ.

Reſpondens

Reſpondens autem ioannes. Dixerat Ieſus quicunque receperit puellum iſtum in nomine meo:& intellexerat Ioannes(& bene) non de ſola receptione ad hoſpitium,ſed in inſtructorem aut doctorem aut etiam quomodolibet approbando, & propterea inquirit de eiiciente dæmonia in nomine Ieſu, an ſit prohibendus an approbandus. *Dixit.Præceptor,uidimus quendam in nomine tuo eiicientem dæmonia:& prohibuimus eum.* Petit poſt factum edoceri:quoniam ex his verbis Ieſu incœpit dubitare,bene an male fecerit.in quo oſtenditur & quòd bono animo fecerit, & quòd paratus eſt corrigi. *Quia non ſequitur nobiſcum.* Videbatur Ioanni quod ille eſſet velut ſchiſmaticus, quódq; vſurparet inuocationem nominis Ieſu:eo quod corporali conuerſatione non ſequebatur Ieſum ſicut alij diſcipuli. *Et ait ad illos.*pro,ad illum.*ſcilicet ioannem.*Ieſus.*Nolite prohibere.* Non dixerat Ioannes prohibui,ſed prohibuimus:multos prohibentes ſignificans, & propterea Ieſus pluraliter reſpondet. *Qui enim non eſt aduerſum uos.*pro, nos,*pro uobis.*pro,nobis,*eſt.* Nullus eſt medius inter eos qui ſunt pro Chriſto & inter eos qui ſunt contra Chriſtum,tam in moralibus quàm in religioſis actibus, & propterea qui non eſt contra nos pro nobis eſt.Quilibet exercens rectos actus moris aut religionis,vt ſic eſt pro Chriſto,& propterea iſte qui ſanctæ religionis actum exercebat, pro Chriſto erat. *Factum eſt autem dum cõplerentur dies aſſumptionis eius.* Futuram paſſionem & mortem vocat aſſumptionem,quia per eam aſſumendus erat ex hoc mundo. Et deſcribitur tempus non ſolum propinquum paſſioni eius ſed prædiffinitum, dicẽdo dum complerentur dies aſſumptionis eius. *Et ipſe faciem ſuam firmauit ut iret in Hieruſalem.* Magnanimitatem quam monſtrabat etiam exterius Ieſus volendo ire in Hieruſalem non obſtante quòd Iudæi in Hieruſalem vellent ipſum occidere,deſcribit Euangeliſta à firmitate faciei.prętendebat enim etiam in facie,animi conſtantiam & magnitudinem. *Et miſit nuncios ante conſpectum ſuum.* ad diſponendum animos hominum vt audirent verbum dei ex ore tanti magiſtri. *Et euntes intrauerunt in ciuitatem.*pro,caſtellum.*erat enim oppidulum. Samaritanorum.* Qui nec gentiles nec Iudæi erant,ſed ſimul colebant deum verum & propria idola:vt patet.in.4.lib.Reg. *Vt pararent illi.* populum auditorem. *Et non receperunt eum.* noluerunt ipſum audire. *Quia facies eius erat euntis.*pro,iens,*in Hieruſalem.* Indignatio Samaritanorum ea ratione ſignificatur quia Ieſus tendebat in Hieruſalem.erat enim lis ſpecialis inter Samaritanos

ritanos

ritanos & Iudæos de loco adorandi deum: vt patet ex verbis Samaritanæ Ioan. 4. patres noſtri in monte hoc adorauerunt, vos autem dicitis quòd in Hieroſolymis eſt templum in quo oportet adorare. Ieſus enim ibat tunc ad ſolennitatem paſchalem ad adorandum in Hieruſalem, & propterea tanquam directe eũtem contra ipſos Samaritanos, noluerunt recipere eum. *Quum vidiſſent autem diſcipuli eius Iacobus & Ioannes, dixerunt, domine vis dicimus.* pro, dicamus, *vt ignis deſcendat de cælo & conſumat illos.* Deſunt quatuor dictiones. *ſicut & Elias fecit.* Iacobus & Ioannes zelo accenſi vindictæ, afferunt exemplum Eliȩ ſcriptum. 4. Reg. 1. & magna fide credentes ſe ſolo verbo poſſe ſimile efficere ſi Ieſus vult, conſulunt voluntatem Ieſu. *Et conuerſus increpauit illos.* Non ſimpliciter reſpondit ſed increpando. *Dicens neſcitis cuius ſpiritus eſtis vos.* Hic apparet intellectum in culpa fuiſſe, non diſcernendo ſpiritum gratiæ in nouo teſtamento à ſpiritu conceſſo in veteri teſtamento. Acſi aperte diceret. adhuc non diſcernitis differentiam inter impulſum conſonum gratiæ quam ego affero mundo, ab impulſu gratiæ conceſſæ Eliæ & patribus veteris teſtamẽti. in illis enim fuit impulſus ad iuſtitiam vindicatiuam: ſic enim congruebat illi tempori modo autem vniuerſus impulſus eſt ad miſerendum & ſaluandum. *Filius hominis non venit animas perdere ſed ſaluare.* Declarat ſpiritum noui teſtamenti à proprio ſpiritu, à proprio officio. *Et abierunt in aliud caſtellum. Factum eſt autem ambulantibus illis in via.* Nota tria hæc genera circa ſequelam Chriſti. *Dixit quidam.* non plebeius, ſed Scriba, ſed doctor fuit iſte: vt apud Matth. 8. patet. *Ad illum. ſequar te quocunque ieris. Dixit illi Ieſus. vulpes foueas habẽt & volucres cæli nidos, filius autem hominis non habet vbi caput ſuum reclinet.* Hinc apparet quòd lucri gratia Scriba iſte offerebat ſe ad ſequẽdum Ieſum. niſi enim lucro ſtuderet, non repelleretur allegãdo quòd ipſe Ieſus cum tot officiis & laboribus prædicando tam alienus eſt à lucro vt pauperior vulpibus & auibus ſit. Et exemplum reliquit poſteris prælatis & prȩdicatoribus, non admittendi ad conſortium ſuum homines lucri cupidos. Multo ergo magis non ſunt ad prȩdicandum mittendi inhiantes lucris, quum repellantur à conſortio prædicatorum. *Ait autem ad alterum.* Hic diſcipulus erat, Matthæo teſte. *ſequere me.* Scribam cupidum, quamuis offerentem ſe repellit: diſcipulum inuitat ad corporalem ſequelam, ad indiuiduum conſortium. *Ille autem dixit. domine permitte mihi primum ire, & ſepelire patrem meum.* Ab officio ſepulturæ inducias

cias petit temporis totius vitæ paternæ:ſicut Euthitia Luciȩ mater ab officio tegendi oculos petebat etiam inducias temporis totius vitæ ſuæ.tege inquit primum oculos meos. Affectus enim carnalis ad patrem ſignificatur. Veriſimile autem eſt quòd patrem haberet ſenem : & propterea non videbatur ſibi petere moram multi temporis. *Dixit autem ei Ieſus. ſine ut mortui ſepeliant mortuos ſuos.* Metaphorico ſermone intendit dicere. Sine vt ſimiles ſimilium curam habeant. Et accepit metaphorã à morte,appellando homines mundanos mortuos : eo quòd ſtudium eorum circa mortalia eſt. Vnde non intendit per mortuos reprobos,ſed homines mundanis curis occupatos.omnium enim horũ cura circa mortalia eſt : diuerſo tamen affectu. nam aliqui citra præiudicium diuinorum præceptorum occupãtur circa mortalia:aliqui contemptis ſeu neglectis diuinis præceptis.Quia tamẽ communè iis omnib⁹ eſt ſtudere & laborare circa hæc mortalia, ideo communi nomine appellantur mortui. *Tu autem uade, & annuncia regnum dei.* E regione contra mortuos diſtinguitur ordo perfectorum : quorum ſtudium totum eſt ad annunciandum aliis regnũ dei.vt hinc cognoſcas non reprobos,ſed(vt diximus) ſtudentes mortalibus appellatos mortuos.Et optime quadrat vt relicta cura temporalium & mortalium omnium,officiũ exerceatur prædicandi regnũ dei. ¶ Habetur quoq; hinc quòd non erat ſermo de modico tẽpore occupando in officio ſepulturæ patris iã mortui,ſed(vt dictũ eſt) de toto tp̃e vitæ paternæ: quia de tp̃e impediẽte officiũ annunciandi regnũ dei eſt ſermo.conſtat autẽ modicũ illud ſepulturæ tẽpus pro nihilo reputari:ac per hoc nõ eſſe inter impedimenta computandum. *Et ait alter.* Iſtius tertij conditio ſcripta non eſt. *ſequar te domine.* Proculdubio de ſequela corporali ad indiuiduam ſocietatem more diſcipulorũ ſequacium,loquitur promittendo ſequelam. *ſed permitte mihi primum renunciare.*pro,vt vale dicam,*iis qui domi ſunt.* Dictio Græca ſignificat non ſolũ dicere vale,ſed datis mãdatis dicere vale.Vnde intelligimus quòd iſte petiit tempus componẽdi negocia ſua domi , ſeu cum domeſticis: & compoſitis negociis ſecuturum ſe Ieſum pollicebatur. *Ait ad illum Ieſus. Nemo mittens.* pro, qui miſit,*manum ſuam ad aratrum & aſpiciens retro.* Ex hac reſponſione apparet primo hunc fuiſſe de numero diſcipulorum:alioquin non aſſimilaretur ei qui applicauit manum ſuam ad aratrum.

¶ Apparet ſecundo quod diximus,ſcilicet velle prius componere negocia ſua,& non tantum dicere vale: alioquin non dixiſſet

de eo

de eo dominus,& aſpiciens retro. Intendit enim per hanc metaphoram:quòd qui applicauit ſe ad officium prædicandi, ſi affectu reuertitur ad mundana negocia,ineptus fit ad euangelizandum regnum dei. Et in promptu ratio eſt: quia vincitur ab affectu mundano,intantum quod non afficitur ad euangelium propter mundana negocia. Secundum enim metaphoram, habens manum ad aratrum & retro aſpiciens, ineptus eſt ad arandum: quia arandi opus exigit applicationem non ſolum manus,ſed oculi ad arandum. Quantum vero ad ſenſum intentum, aſpicere retro eſt mentem affectumque habere ad impertinentia & contraria euangelizãdi ſtatui & officio: qualia ſunt mundana negocia. *Aptus eſt regno dei.* ſubaudi euangelizando (ad hoc enim diſcipuli eligebantur ad ſequelam Ieſu)ſicut nõ eſt aptus ad arandum,proſequendo metaphoram.

CAPVT X.

P*oſt hæc autem deſignauit dominus & alios ſeptuaginta duos.* Superfluit dictio duos. Quis autem ipſam addiderit tam hic quam inferius.neſcimus. *Et miſit illos binos.* Mutuum teſtimonium, mutuam cuſtodiam morum mutuamque cõſolationem ſtatuit Ieſus in ſuis diſcipulis peregrinantibus: exemplum præbens poſteris, ſimilibus officiis addictis. *Ante faciem ſuam in omnem ciuitatem & locum quo erat ipſe venturus.* Et hoc ad cumulum vrgentis ſtimuli ad recte exequendum iniunctum officium.ſcientes enim diſcipuli quod ſubſequeretur magiſter,cogebãtur omni ſtudio bene exequi iniuncta ſibi. *Et dicebat illis:meſſis quidem multa.* Metaphorica eſt locutio,aſſimilans prædicationem euangelicam meſſi ratione fructus.non enim euangelizatur niſi ad referendum fructum ex fidelium cordibus: ſicut metitur ad referendum fructum granorum tritici,ordei,& ſimilia. Multa autem dicitur ex parte metendorum:quia multitudo magna humanorum cordium ex quibus euangelica prædicatione quærendus eſſet fructus,erat & eſt. Et apte officium euangelizandi vt exercetur per diſcipulos, aſſimilatur meſſioni: vt autem diuina in eo operatur virtus, aſſimilatum eſt ſeminationi. vt intelligamus ꝙ ſicut metens,fructus non ſuos ſed ſeminis refert,ita diſcipuli fructum non ſuũ ſed diuini ſeminis in cordibus auditorum vegetati referunt. *Operarii autem pauci.* Non dicit prædicatores ſed operarij: vt intelligamus paucos eſſe qui opere ſe exhibent prædicatores,quanuis exercitatione vocis multi prædicent. *Rogate ergo do-*

go do-

go dominum meſſis. Primum præceptum quod datur prædicatoribus, eſt vt orent pro ſeipſis & pro populo in ordine ad deum. *vt mittat.* pro, emittat. Significatur enim non ſimplex miſſio, ſed cum celeritate vel impulſione. *Operarios.* Ecce preces pro ſeipſis, vt mittat euangelizantes non verbo ſed opere: hoc eſt, vt & faciat ipſoſmet operarios, & multiplicet operarios. *in meſſem.* Ecce vtilitas populi. corda enim populorum fructificantia ſunt meſſis. *suam.* Ecce relatio ad deum: vt totum ſtudium & intentio operis referatur ad deum, cuius ſunt, cuique debentur humana corda. ¶ Vbi prudens lector aduerte duo. Primum quod deus vult rogari à nobis pro meſſe ſua: contra incuriam dicentium de deo, res ei⁹ agitur. propterea enim in oratione dominica, primas petitiones docuit de iis quæ Dei ſunt. Alterum quòd hoc rogare neceſſario incumbit nobis. nam huiuſmodi neceſſitas ſignificatur ex nota illationis, dicendo rogate ergo. Ex hoc enim quòd multitudo magna populorum diſpoſita eſt ad fructum diuinæ gratiæ, & vere operarij ſunt pauci, coguntur veri diſcipuli Chriſti (qui vere amant & quærunt non quæ ſua ſunt ſed quæ Ieſu Chriſti) rogare deum vt emittat operarios in meſſem ſuam ne pereat. *Ite: ecce ego mitto uos ſicut agnos.* manſuetos ſine offenſione & defenſione. *inter lupos.* pro, in medio luporum. Parũ erat mittere ſicut agnos: ſed addendo in medio luporum, declarauit quòd vorandos eos deſtinabat. Et vere præparatos ad martyrium oportet eſſe eos qui à Chriſto mittuntur ad prædicandũ. *Nolite portare.* pro, ne portate. Optime explicat Lucas præcepta ſequentia, dicendo ne portate. Voluntaria enim portatio prohibetur, eo ipſo quod præcepta ad electionem referuntur. nihil enĩ præcipitur quod in electione hominis non conſiſtat. Et hinc habetur quòd gratia materiæ ſecundum ſe indifferentis, in hoc & ſimilibus præceptis excluditur vrgens neceſſitas. *sacculum.* locum pecuniæ. *neque peram.* cũ cibariis. *neque calciamenta.* mutãda. Non prohibet enim calciamenta quibus erant calceati: vt clare patet apud Mar. *Et neminem per uiam ſalutaueritis.* Qui iubet diligere inimicos & benefacere illis, non prohibet ne ſalutemus homines: ſed ad literam, ocioſa verba in via (vtpote familiaria viatoribus) prohibet à ſalutationibus, quæ videntur minus ocioſæ & humanitate quadam excuſari. Ita quòd prohibendo vanas ſalutationes in via, vult intelligi quòd multo magis prohibeat omnem vanam fabulationem. *in quãcunque domum intraueritis, primum dicite.* Prohibuit in via ſalutationes vanas: præcipit autem

ante

ante omnia,in ingreſſu domus ſalutare:vtpote cõgruum loco & hoſpitibus. *Pax huic domui.* Optima ſalutatio,imprecatiua omnis boni ſub vno nomine pacis. pax enim fert ſecum omne bonum: quoniam fert ſecum trãquillitatem animorum etiam deficientibus rebus. *Et ſi ibi fuerit.* Hinc apparet quòd vanas ſalutationes vanaque verba prohibuit in via:dum tãto ſtudio declarat fructum verborum,quæ præcepit dicere ſalutando,niſi enim ad hoc tenderet,quòd omnia diſcipulorum verba eſſent fructuoſa, non tanto ſtudio declararet iuſſam ſalutationem, in omnem euentum fructuoſam fore. *Filius pacis.* Hebraico more ſicut dicitur filius nuptiarum,filius mortis,& huiuſmodi,ita dicitur filiꝰ pacis dignus pace, vacans paci. *Requieſcet ſuper illum pax ueſtra.* Ecce fructus ſalutationis. *ſin autem*.pro,ſin minus. Hoc eſt ſi nõ fuerit dignꝰ pace in quo poſſit quieſcere pax veſtra. *Ad nos reuertetur.* ſupple pax veſtra,quo ad meritum:hoc eſt non perdidiſtis meritum ſalutationis,quamuis non acquiſieritis fructum in ſalutatis. *In eadem autem domo manete.* Præcipit diſcipulos non diuidi quo ad hoſpitium : ſed ſicut bini eunt:ita bini hoſpitentur. *Edentes & bibentes quæ apud illos ſunt.* pro,quæ ab illis ſunt. Vult cœleſtis magiſter vt comedant & bibant quæ à dominis domus offeruntur.Per quodvetat eos inquirere hoc vel illud:ſed contenti ſint iis quæ illis offeruntur. *Dignus eſt enim operarius mercede ſua.* declarat per hoc quòd iuſte veſci poſſunt iis quæ ab illis offeruntur.Dico autem iuſte, non vt diſtinguitur contra illicitũ ſed vt diſtinguitur contra gratuitum.Docet enim debita eſſe ſuis diſcipulis alimenta ab iis quibus prædicant.Et ad hoc affert metaphoram de operariis mercẽnariis.& propterea adiunxit mercede ſua,vt debiti rationẽ clare ſignificet. ¶ Et bene nota, quòd parabolica ſeu metaphorica doctrina eſt hęc. Abſit enim vt operarij Chriſti pro mercede habeant alimenta. non eſt hic ſenſus intẽtus ad literam:ſed à ſimilitudine mercedis debitæ operariis, intelligi vult deberi operariis alimenta , non tamen tanquam mercedem,ſed tanquam neceſſaria adminicula vitæ. Prædicatores enim operarij ſunt ad vtilitatem audientium: ſicut operarij in vinea,agris,& huiuſmodi,operantur ad vtilitatem conducentium eos. *Nolite tranſire*.pro,ne tranſite,*de domo in domum.* Mutationem hoſpitij in eadem ciuitate prohibet. Verum prohibetur hic voluntarius tranſitus de domo in domum,non autem neceſſarius. poſſent enim multi euenire caſus vrgentes ad trãſitum ad aliam domum. Vnde & Paulus Actuum decimooctauo mu-

tauit hoſpitium Corinthi. *Et in quamcũque ciuitatem intraueritis, & ſuſceperint uos, manducate quæ apponuntur uobis.* Nullã cibi ſpeciẽ Ieſus prohibet. *Et curate infirmos qui in illa ſunt.* in teſtimoniũ euangelij. *Et dicite illis.* Materiã porrigit prædicandam. *Appropinquabit.* pro, appropinquauit. Ecce materia pręd icãda, propinquitas regni dei. appropinquauit inquam per aduentũ Ieſu, quod ab initio mundi vſque modo diſtans fuit. *In uos.* non ad veſtras res, non ad veſtras opes, ſed ad vos, ad veſtra corda. *Regnũ dei.* non regnum humani principis aut humani potentatus: hoc eſt quòd deus regnet in humano genere, in humanis mentibus & cordibus, in quibus regnauit & regnat peccatum, regnat diabolus, regnant vitia &c. Hoc regnum per aduentum Chriſti factum eſt propinquũ hominibus, fide, ſpe ac charitate Ieſu Chriſti propinquum illud reddente. & ita propinquum vt ſtatim poſt mortem fruantur homines regno dei, niſi obicem ponant: quod pręteritis ante Chriſtum ſeculis conceſſum non erat. *In quamcunque autem ciuitatem intraueritis, & non ſuſceperint uos, exeuntes in plateas eius, dicite. etiam puluerem qui adhæſit nobis de ciuitate ueſtra, extergimus in uos.* Cerne differentiam. In ciuitate ſuſcipiẽte diſcipulos manducant, curant infirmos, & prædicant regnum dei appropinquaſſe illis: in ciuitate autem non ſuſcipiente, non mãducant, non curant infirmos: ſed publice proteſtantur nihil illis ſecum commune, non ſolum verbo, ſed opere exterſionis pulueris de pedibus. *Tamen.* pro, veruntamen, *hoc ſcitote.* Benignus dominus non vult obſtante repulſa priuare eos notitia eius quod repellunt: vult eis manifeſtari materiam quæ erat illis prædicanda, vt ſic vel reſipiſcant, vel ſibiipſis imputent inexcuſabiliter propriam damnationem. *Quia appropinquabit.* pro, appropinquauit, *regnum dei.* Non additur in vos, quod additum eſt in ciuitate ſuſcipiente. Et in promptu eſt ratio diſparitatis: quia ciuitas ſuſcipiens diſpoſita eſt ad fructificandum regno dei, ciuitas autẽ repellens indiſpoſita eſt. *Dico uobis, quia Sodomis in illa die remiſſius.* pro, tolerabilius. quantum ad genus peccati. *Erit quam illi ciuitati.* Ciuitas enim Sodomorum rea eſt peccatorum in proximum, ciuitas autem repellens apoſtolos rea eſt peccati in deum: vtpote repellens altitudinem diuini conſilij circa ſalutem humani generis per fidem Ieſu Chriſti. *Væ tibi corozain, uæ tibi Bethſaida.* Ad demonſtrandum grauitatem criminis repellentium euangelicam prædicationem, ſubiungit ſimilem grauitatem in ciuitatibus impœnitentibus

tentibus poſt tot miracula in eis facta ab ipſo. *Quia ſi in Tyro & ſidone.* Nomina ſunt ciuitatum gentilium. *Factæ fuiſſent virtutes.* hoc eſt miraculoſa opera. *Quæ factæ ſunt in uobis, olim in cilicio & cinere ſedentes pœniterent.* pro, pœnituiſſent. *Verumtamen Tyro & ſidoni remiſſius.* pro, tolerabilius, *erit in iudicio quam uobis.* Et clara eſt ratio: quia impœnitentia Tyri & Sidonis non eſt rea obdurationis ad miracula & prædicationem Chriſti, quorum rea eſt impœnitentia Bethſaidæ & Chorozain ciuitatum Iſraelitarum. *Et tu capharnaum.* Meminit specialiter Capharnaum, quia ciuitatem illam elegerat in ſuam habitationem. *Vſque ad cælum exaltata.* præſentia mea, doctrina mea, miraculis meis, & tamen impœnitens. *Vſque ad infernum demergeris.* Pœna reſpondens ingratitudini tantæ exaltationis. congruit enim vt ſumme exaltata ad imum demergatur.

Qui uos audit, me audit: & qui uos ſpernit, me ſpernit: qui autem me ſpernit, ſpernit eum qui miſit me. Reddit rationem dictorum omnium in vtranque partem. Et conſiſtit ratio in hoc quòd tam auditus quàm iniuria præſtatur deo. Graduat enim diſcipulos, ſe & deum: ita quòd à diſcipulis ad ſe, à ſe in deum omnia refert. Et vere ſic eſt: quoniam diſcipuli non niſi in Chriſti nomine, qui non niſi in dei nomine venit. *Reuerſi ſunt autem.* Narratur reuerſio. 70. diſcipulorum: non ſolum propter ſubiuncta, ſed etiam vt intelligamus omnia ab illis ad magiſtri examen relata. *ſeptuaginta duo.* ſuperfluit duo. *cum gaudio.* Humani aliquid paſſi videntur gaudendo de eo de quo non oportebat.

Dicentes, domine etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis in nomine tuo. Deeſt coniunctio &, Legendum eſt. *ſubiiciuntur nobis & in nomine tuo.* Emphaſis enim quædam nominis Ieſu ſignificatur. eſt ſenſus quod non ſolum languores corporum, ſed etiam dæmonia ſubiiciuntur nobis: & hoc eſt in nomine tuo, hoc eſt in inuocatione nominis tui. *Et ait illis. Videbam.* non mihi rem nouam dicitis: olim enim ego videbam. *ſatanam ſicut fulgur de cælo cadentem.* Caſum diaboli à ſua celſitudine quam obtinebat in mundo cauſatum ab aduentu Chriſti, aſſimilat caſui fulguris de cœlo: quia de ſumma celſitudine repente eiectus ſic eſt vt euanuerit. Experientia enim teſtatur poſt aduentum Chriſti corruiſſe cultũ idololatriæ, defeciſſe tantam multitudinem obſeſſorum à dæmoniis: ita vt non appareat cadentium dæmoniorum niſi quædam micatio. *Ecce dedi.* pro, ecce do, *uobis poteſtatem calcandi ſuper ſerpentes & ſcorpiones & ſuper omnem*

uirtutem inimici. Dederat prius eis poteſtatem curandi languores:dat modo eis explicite poteſtatem ſuper animalia venenoſa & ſuper omnem virtutem dæmonis. Apteque iungit venenoſa animalia cum diabolo:quia diabolus maxime venenoſus eſt humano generi. *Et nihil uobis nocebit.* Securos eos reddit inter animalia venenoſa & dæmones:vt ſecuri de ſeipſis,audeant alienæ dare operam ſaluti. *Verumtamen in hoc nolite gaudere.*pro,ne gaudete. Vere dulcis magiſter, non prius reprehendit diſcipulos de gaudio quàm accumulauerit poteſtatem:vt reprehenſionem ſuauiter ſuſcipiant. Et culpabile gaudium tollendum ſignificat inhibendo ne gaudete,ad differentiam naſcētis naturaliter gaudij de bono. *Quia ſpiritus uobis ſubiiciuntur.* In hoc conſiſtit tota reprehenſionis ratio.non enim erat culpabile gaudium quòd ſpiritus ſubiicerentur nomini Ieſu : ſed quòd ſubiicerentur eis, culpabile gaudium erat. *Gaudete autem.* Transfert gaudium in aliam materiam. *Quod nomina ueſtra ſcripta ſunt in cælis.* Acſi aperte diceret.ſpiritus ſubiici vobis non ſpectat ad veſtram ſalutem,non eſt initium neque pars materiæ duraturi in ſempiternum gaudij : nomina autem veſtra ſcripta eſſe in cœlis (hoc eſt vos eſſe prædeſtinatos) ſpectat ad veſtram ſalutem, eſt initium & prima pars & ratio duraturi in æternum veſtri gaudij: & propterea de hoc gaudete. ¶ Significatur autem prędeſtinatio ipſorum per ſcripturam nominum in cœlo. Scriptura ſiquidem firmitatem electionis ſignificat : cœli autem cœleſtem patriam ad quam aſcripti ſunt(proculdubio ab eo qui in cœlis regnat)ſignificant,nomina vero propria explicant illos non in communi ſed ſingulariter ſingulos (velut nominatim) ſcriptos eſſe electos. Vtitur autem hoc modo loquendi, vt humano more diuina explicet.conſueuerunt enim principes ſcribere nominatim electos ad tractandum ſecum propria, quæ præcipua & ardua ſunt. Ex hoc textu clare habetur omnes. 70. diſcipulos eſſe ſanctos : meliuſque quo ad hoc fuiſſe collegium ſeptuaginta quàm duodecim apoſtolorum,quorum vnus fuit damnatus. *In ipſa hora exultauit in ſpiritu ſancto.*Superfluit ſancto:& deeſt Ieſus. Exultatio iſta actuale gaudium,ſpirituale etiam foris oſtenſum ſignificatur. *Et dixit confitebor.*pro,confiteor. *confeſſione laudis. tibi domine pater.* pro,pater domine. nam pater refertur ad ipſum Ieſum, confiteor tibi pater.quod autem ſubditur domine,refertur ad ſequentia ſcilicet. *cæli & terræ.* Et iunxit vtrunque vt intelligerent diſcipuli quòd pater Ieſu eſt dominus cœli & terræ:vt intelligeremus

remus nos quòd naturalis pater Ieſu eſt ille qui ſolus eſt dominus cœli & terræ: hoc eſt totius vniuerſi. *Quod abſcondiſti hæc.* negatiue: hoc eſt non reuelaſti hæc fidei myſteria. *A ſapientibus & prudentibus.* pro, intelligentibus. Duo genera hominum ſignificantur (ſapientes & intelligentes) ambo ſecundum ſupremã animæ partem. Intelligere ſiquidem tam ſupremus eſt actus noſtræ animæ vt parum valde participet anima intelligere. vniuerſa ſiquidem actio animæ in ratiocinatione conſiſtit: & non niſi in principiis participamus intelligere: vtpote ſuperioribus ſpiritibus proprium. Sapientes autem, iudicio maxime vigent. & ſimpliciter hi ſunt qui ſecundum ſuperiores cauſas optime iudicant: quales philoſophi reputantur. Vigentes itaque naturali acumine ingenij, & exercitatione effecti ſapientes, hic ſignificantur materia diuinæ laudis quòd eis non ſunt reuelata myſteria fidei. Et merito. tum quia cõſtat eos abuti naturalibus & acquiſitis bonis. nam quum deum cognouiſſent, non ſicut deum glorificauerunt &c. vt dicitur ad Ro.1. tum quia non apparuiſſet diuinum opus, ſed humanæ ſapientiæ opus conuerſio mundi ad fidem, ſi reuelata eſſent hæc ſapientibus & intelligentibus. *Et reuelaſti ea paruulis.* Dictio Græca ſignificat vel infantes vel inſipientes. Et quia dixerat abſcondiſti hæc à ſapientibus & intelligentibus, cõſequenter è regione appoſitũ creditur, & reuelaſti ea inſipientib⁹ Interpres autẽ credidit opponi, & reuelaſti ea infantibus: & propterea tranſtulit paruulis. Sed parui refert quo ad ſenſum euangelij: quoniã vtrunque eſt verũ, & in idem redit. Reuelauit ſiquidẽ deus myſteria fidei inſipientibus: dicẽte Paulo apoſtolo. 1. ad Corinth. 1. quæ ſtulta ſunt mundi elegit deus vt confundat ſapiẽtes. & rurſus. quod ſtultum eſt dei, ſapientius eſt hominibus. Reuelauit itaque inſipientibus, nõ mente captis aut dementibus, ſed ineruditis & qui habentur velut ſtulti: vtpote docentes diuina nõ inſtructi. Iidem quoque appellantur infantes. tum ab impotentia loquendi: quũ ſint ex ſe ignorantes. tum propter figuram infimi ſtatus per ætatem & quantitatem infantũ repræſentati. reuelauit enim deus myſteria fidei piſcatoribus (& id genus reliquis infimi ſtatus hominibus) ignorantibus, nihil ſcientibus diuinorum myſteriorũ: qui velut inſipientes & ſtulti ad diſſerendum & docendum diuina erant quantum eſt ex ſe & mundi opinione. Et merito hæc eſt materia diuinæ laudis vt per infimos & ignorantes propagauerit fidem in vniuerſo mundo, ſubiecerit iugo fidei ſapientes, principes & magnates mundi. *Etiam pater.* Confir-

mantis eſt, vt ſubiungat rationem. *Quoniam ſic placuit*. pro, quoniam ſic fuit bona voluntas, ſeu beneplacitum ante te. Tota ratio quare diſcreuit inter ſapientes & infimos idiotas, quare iſtis & non illis reuelauit, redditur ex parte diuinæ voluntatis non qualiſcunque, ſed bonę. Non dicit quoniam ſic fuit voluntas, ſed voluntas bona, & quum omnis voluntas dei ſit bona (tam ſi referatur ad actum volendi quàm ad volitum) ſpecialiter hæc voluntas bona dicitur, ad ſignificandum vtilitatem magnam huius voluntatis. Eſt enim hæc voluntas valde bona humano generi. Non facile ſiquidem eſſet credere myſteria Chriſti, ſi Apoſtoli fuiſſent viri docti & ſapientes huius mundi, ſi ipſe Ieſus fuiſſet vir eruditus in ſcientiis humanis. putaſſemus enim humanis artibus Chriſtianam religionem mũdo illatam: ſed vbi Ieſus faber filius fabri qui nunquam literas didicit, apoſtoli piſcatores & huiuſmodi fuerunt, valde bene conſultum agnoſcimus noſtrę fidei. *Omnia mihi.* Deſunt hic quinq; dictiones ante dictioné omnia. Legendũ enim eſt. *Et conuerſus ad diſcipulos dixit. omnia mihi tradita ſunt a patre.* Hactenus allocutus fuerat deũ: modo conuertit ſermonem ad diſcipulos. omnia mihi &c. Dixerat Ieſus alloquendo patrem audientibus diſcipulis, quòd ipſe pater diſcreuerat inter ſapientes &c. ita quòd totum opus attribuerat patri. ne autem hinc putarent diſcipuli minus aliquid de diuinitate ipſius Ieſu, ad tollendum hunc errorem, ſubiungit æqualitatem ſui ad patrem: cum authoritate tamen originis in patre. Dicendo enim omnia, æqualitaté ſignificat: vtpote nihil excludens, inchoando ab ipſa deitatis natura: nam pater generando filium dedit illi naturam diuinam: cum natura autem diuina tradidit ei omnipotentiam, & quicquid dei eſt. Dicendo autem tradita ſunt, origo ipſa ſignificatur. Dicendo vero mihi à patre meo, diſtinctio perſonarum cũ authoritate originis in patre ſignificatur. *Meo.* mihi proprio, ſolius mei naturali patre. *Et nemo ſcit quis ſit filius niſi pater, & quis ſit pater niſi filius.* Declarata in genere ęqualitate patris & filij, declarat modo in ſpecie æqualitaté corũdé: tũ quo ad ſcientiã, tum quo ad naturã incognoſcibilé à quocunque intellectu creato. Et æqualitas quidé ſcientiæ ſignificatur dicendo, & nemo ſcit niſi pater: & ſimiliter niſi filius. Naturę auté incognoſcibilitas ab aliis, ſignificatur ſubiungendo, quis ſit filius & quis ſit pater. Quis enim eſt relatiuum ſubſtantiæ. *Et cui voluerit filius reuelare.* Quanuis deus aliqualiter cognoſcatur naturali cognitione ab angelis & ab hominibus, à nullo tamen creato intellectu clare videtur ſicuti eſt, trinus in

nus in perſonis & vnus in ſubſtantia: ſed per reuelationẽ communicatur huiuſmodi notitia altior notitia naturali. Et propterea de notitia clara loquendo, poſtquam dixit quòd nemo nouit quis ſit filius, niſi pater & ediuerſo, ſubiungit & cui voluerit filius reuelare. In quibus etiam verbis æqualitas filij ad patrẽ quo ad voluntatem inſinuatur: declarãdo in voluntate filij conſiſtere reuelare myſterium trinitatis. Dubiũ enim non eſt hoc pendere ex voluntate patris: ſed vt eadẽ voluntas patris & filij ſignificaretur, explicauit ſpecialiter de filio & cui voluerit filius reuelare. *Et conuerſus ad diſcipulos ſuos*. Superfluit ſuos: & deeſt. *ſeorſum*, *dixit*. Vbi aduerte verba quæ ſubiunguntur non fuiſſe continuata à Chriſto cum prædictis: ſed tranſit Lucas ad alia. nam Matthæi decimotertio, ſubiuncta verba dicta ſunt à Ieſu diſcipulis petentibus, vt declararet eis parabolã ſeminis. Et quoniam Marci quarto. clare dicitur hoc fuiſſe quum eſſet ſeparatus à turbis, propterea Lucas introducens hæc, dicit & conuerſus ad diſcipulos ſeorſim. Significatur enim quòd ſeorſim à turbis, quadam affabili conuerſione vultus ad diſcipulos dixit ſubiuncta verba. *Beati oculi qui uident quæ uos uidetis*. Duo videnda propoſita ſunt, docente & miracula faciente Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis & malis, ſcilicet ipſa miracula ipſa perſona Ieſu. Alterum quod viſum eſt à bonis tantum, ſcilicet credibilitas quòd ipſe eſſet Meſias, quòd eſſet filius dei, quòd eſſet ſaluator mundi, & huiuſmodi. Non dicit beatos oculos qui vident primum (quum hoc viderint etiam multi iniqui) ſed qui vident vtrunque. propter hoc enim limitando dixit. quæ, vos electi & boni, videtis. Videbant enim ipſum eſſe filium dei, & cætera. non in ipſis rebus creditis, ſed in ipſa credibilitate: hoc eſt videbant ipſum eſſe credibilia, & ideo credebant. *Dico enim uobis, quod multi prophetæ & reges uoluerunt uidere quæ uos uidetis, & non uiderunt: & audire quæ auditis, & non audierunt*. Deſiderauerunt reges & prophetę videre in actu exercito tam manifeſta teſtimonia pręſentis perſonaliter filij dei, & non viderunt, ſed à longe futurorum reuelationem acceperunt: & ſimiliter deſiderauerunt audire ex ore Meſiæ doctrinam euangelicam, & non audierunt. Vnde beantur interni oculi diſcipulorum tum ex viſis, tum ex eo quòd præferuntur tot regibus & prophetis: immò quòd ipſis vltro occurrit quod illis deſiderantibus negatum eſt. *Et ecce*. Non dicit tunc. non enim ſignificatur continuatio ſequentium geſtorum cum præcedentibus. tranſit enim ad alia. *Quidam legiſperitus ſurrexit*. Hinc

clare apparet, quòd hoc non fuit tunc quum Ieſus ſeorſum erat, ſed quum communicaret ſe populo: & doctoribus ſedentibus iſte ſurrexit. *Tentans illum.* explorando quid reſpondeat. *Et dicens. magiſter quid faciendo, uitam æternam poſſidebo? At ille dixit ad eum. in lege quid ſcriptum eſt? quomodo legis? Ille reſpondens dixit: Diliges dominum deum tuum ex toto corde tuo: & ex tota anima tua: & ex omnibus.* pro, totis, *uiribus tuis: & ex omni.* pro, tota, *mente tua.* Hęc de dilectione dei ſcripta ſunt Deute. 6. & declarata Matthæi. 22. *Et proximum tuum ſicut teipſum.* Hoc præceptum habetur Leuiti. 19. expoſitum vbi ſupra. *Dixitque illi: recte reſpondiſti.* quoniam in his duobus mandatis vniuerſa lex pendet & prophetæ. *Hoc fac.* non cogita, non dic non ſcribe, ſed fac. Nec dixit hæc, ſed hoc: quoniam vnum ſine altero fieri nequit. *Et uiues.* proculdubio in ęternum. Interrogauerat enim legiſperitus, quid faciendo vitam ęternam poſſidebo? Et dominus directe reſpondit, hoc fac & viues. *Ille autem uolens iuſtificare ſeipſum.* hoc eſt, intendens ſeipſum declarare iuſtum. Declarauerat ſiquidem ſe doctum: laudante Ieſu eius reſpõſionem ſecundum legem. ſupererat vt declararet etiam ſe iuſtum. Viderat hic, quòd interrogatio tentatiua ſucceſſerat ſibi ad gloriam doctrinæ: & propterea cogitans quòd etiam hæc interrogatio ſucceſſura ſit ſibi etiam ad laudem vitæ ſeu affectus, nouam proponit quæſtionem. *Dixit ad Ieſum. & quis eſt meus proximus?* Putauit iſte appellari proximos, ſolos viros iuſtos aut Iſraelitas: & hoc reſponſurum Ieſum, & quia præferebat ſe amicum iuſtorum ſeu Iſraelitarum. ideo hac interrogatione intendebat iuſtificare ſeipſum. *ſuſpiciens.* pro, ſuſcipiens, *autem Ieſus.* Non ſignificatur, quòd Ieſus oculos in cœlum leuauit, ſed quòd acceptauit quæſtionem, & reſpondentis perſonam ſuſcepit. ¶ Et dixit hoc euangeliſta ad differentiam ipſiuſmet Ieſu. in. 1. quæſt. nam in prima quæſtione non fuit ſuſcipiens: ſed reiiciens eam in interrogantem, efficiendo de interrogante reſpondentem.

Dixit, Homo quidam deſcendebat ab Hieruſalem in Hiericho; & incidit in latrones: qui etiam deſpoliauerunt eum: & plagis impoſitis abierunt, ſeminiuo. pro, ſemimortuo, *relicto. Accidit autem ut ſacerdos quidam deſcenderet eadem uia: & uiſo eo præteriuit. ſimiliter & Leuita quum eſſet ſecus locum & uideret eum, pertranſiit. Samaritanus autem quidam iter faciens, uenit ſecus eum: & uidens eum, miſericordia motus eſt.* Quia declarare intendit proximum definiri natura, non iuſtitia, genere aut affectu, ideo à naturæ nomine inchoat parabolam, dicendo homo. Parabola ſecundum ipſum parabolicum ſenſum

ſum clara eſt. Et quantum ad loca itineris deſcripta cõgruitatem habet: quia ab Hieruſalem in Hiericho deſcenditur. Congruunt quoque perſonæ ſacerdotis, Leuitæ, & Samaritani: ad ſignificandum eos qui maxime erant perſonæ communes (ſacerdotes ſcilicet & Leuitas qui viuebant ex communibus toti populo decimis, oblationibus, &c.) non eſſe proximos: & vterque ordo (maiorum in ſacerdote & minorum in Leuita) inhumanus ſignificetur. extraneus autem & reprobi generis Samaritanus, proximus monſtretur: ad confutandum arrogantiam legiſperiti, qui ſolos iuſtos aut Iſraelitas expectabat declarari proximos. *Et appropians alligauit uulnera eius, infundens oleum & uinum. Et imponens illum in iumentum ſuum, duxit in ſtabulum.* pro, hoſpitium. Et ſignificatur hoſpitium meritorium, non gratuitum. *Et curam eius egit. Et altera die.* Deeſt, egrediens, *protulit duos denarios: & dedit ſtabulario.* pro, hoſpiti: *& ait ei. curam illius habe: & quodcunque ſupererogaueris, ego quum rediero reddam tibi. Quis.* Deeſt. *igitur, horum triũ tibi uidetur proximus fuiſſe illi qui incidit in latrones? At ille dixit, qui fecit miſericordiam in illum.* pro, cum illo. *Et ait illi Ieſus. uade.* Honeſte percutit legiſperiti intentionem, qua volebat iuſtificare ſeipſum. Ac ſi aperte dicat. recede à tua intentione, noli proſequi ceptum propoſitum, ſed vade. *Et tu fac ſimiliter.* Vtere miſericordia in hominem obuium indigentem, non diſcernendo genus, mores, aut affectus. Aduerte hic prudens lector, quòd quantum ad ſatiſfaciendum motæ quæſtioni hæc ſufficiunt ad literalem ſenſum parabolæ: quoniam hinc habetur quòd omnis homo eſt proximus: quũ Samaritanus (plus exoſus Iudæis quàm Gentiles) proximus indicatus ſit. Tam accurata tamen fictio huius parabolæ meretur, vt fere literalis ſenſus parabolę ſit myſtica interpretatio de Chriſto: quam ſacri doctores diffuſe proſequuntur. *Factum eſt autem dum irent, & ipſe intrauit in quoddam caſtellum.* hoc eſt paruum oppidũ. *Et mulier quædã Martha nomine excepit illum in domum ſuam. Et huic erat ſoror nomine Maria, quæ etiam ſedens ſecus pedes domini.* pro, Ieſu, *audiebat uerbum illius.* Ex euangelio Ioannis clare patet Martham & Mariam fuiſſe ſorores Lazari. propter quod caſtellũ hoc videtur eſſe Bethania: quã etiam Ioannes vocat caſtellum. Et ſi Lucas ordinem inchoati itineris in fine capitis noni ſeruat, hiſtoria hæc geſta eſt paulo antè ſolennitatem Paſchalem in qua Ieſus crucifixus eſt. *Martha autem ſatagebat.* pro, diſtrahebatur. Significatur enim diſtractio animi ad multa adnitentis. *circa frequens miniſterium.* pro, multã miniſtrationem. *Quæ ſtetit.* hoc

eſt

eſt ſubſtitit, ægre ferens oportere ſe ſolam diſtrahi.volebat enim partem curæ ſororem ſubire: vt ſic non immineret ſibi tanta diſtractio. *Et ait. Domine non eſt tibi curæ quod ſoror mea reliquit me ſolam miniſtrare?* Ad compaſſionem ſui Martha intendit prouocare Ieſum: vt adiuncta ſorore, releuetur in parte à multitudine operarum. *Dic ergo illi ut me adiuuet.* Ex cura erga ipſam Martham à Ieſu habenda, infert vt præcipiat ſorori vt illam adiuuet. Sciebat enim ſororem non niſi dominico præcepto auelli poſſe ab auditione verbi. *Et reſpondens, dixit illi dominus.* pro, Ieſus. *Martha Martha.* Duplicauit nominationem Ieſus in ſignum beneuolentiæ. Videtur enim conſuetum tunc fuiſſe ad maiorem affect⁹ explicationem, duplicatione huiuſmodi vti. Vnde & Iudas dixit Rabbi Rabbi, magnam beneuolentiam ſimulans. Et Ieſus dicit, Nō omnis qui dicit mihi domine domine, ad cumulū affectus honorandi. ¶ Duplicauit rurſus nominationem propter myſterium doctrinæ ſubiunctæ de vita actiua & contemplatiua. Actiuæ enim vitæ vacantes egent repetitione doctrinæ ad hoc vt imbibant illam: eo quòd diſtracti interius ſint. Et hinc prudentes viri bis repetunt mandata occupatis & diſtractis. *Solicita es.* Ad literam myſterium vitæ actiuæ deſcribit. Primo in parte cognoſcitiua. Sollicitudo enim pars eſt intellectus practici, circa exequenda inquietam vigilantiam adhibens. *Et turbaris erga plurima.* pro, circa multa. In parte affectiua turbatio comitatur, non culpabilis ſed ſubſeruiens multiplici actioni. Quemadmodum enim paſſio iræ ſubſeruit actiuæ reprehenſioni vitiorum, ita turbatio ſubſeruit actiuo miniſterio circa multa. Et ſicut iram ſubſeruientem, moderatam intelligimus, ita moderatam intellige huiuſmodi turbationem. ¶ Circa multa autē deſcribitur actiua vita, quia obiectum eius multiplex eſt: tum quo ad genera: vt paſceret eſuriētem, potare ſitiētem, veſtire nudum, & ſimilia. Tum quo ad executiones: quoniam multis opus eſt occupationibus ad huiuſmodi exequenda: vt experientia teſtatur. *Porro unum eſt neceſſarium.* pro, vno autem eſt opus. ſeu vnius autem eſt neceſſitas. E regione diſtinguit contra multa vnum ſignificans per hoc obiectum contemplatiuæ vitæ. Deſcripta vita Marthæ actiua, ſubiungit aduerſatiuè communem omnium ſaluti neceſſitatem conſiſtere in acquiſitione vnius. Acſi apertius diceret. vita hæc tua quamuis bona, non tamen ipſa eſt quæ eſt de neceſſitate ſalutis omnibus: quoniam ipſa eſt circa multa. ad ſalutem vero omnium neceſſarium eſt ac-

quirere vnum:ac per hoc etiam vita tua tendit ad vnum:nec ipſa vita tua bona eſt niſi quia ducit ad vnum quo eſt opus, quod eſt neceſſe acquirere. Ex differentia itaque inter multa & vnum intendit tria. Primum quod communis neceſſitas omnibus incumbit acquirendi non multa ſed vnum. Secundum ꝙ etiam ipſa vita actiua neceſſitatem habet vnius acquirendi. Tertiũ quod hinc vita cõtemplatiua Mariæ præfertur vitæ Marthæ. ¶ Et deſcribit ſub nomine & ratione vnius, ęternam fœlicitatem. Ex parte quidem ipſius fœlicitatis quia cõſiſtit in vno, immo ſumme vno obiecto: deo ſcilicet & in vna applicatione mentis ad videndum & fruendum deo, abſq; multiplicatione & ſucceſſione quacunque illa ſiquidẽ vna applicatio, continua æterno perſeuerabit actualiter, & in adunatione omnium virium hominis ſub illa fœlicitate: ita quod nulla erit diſtractio. Quorum trium oppoſita deſcripta ſunt in vita Marthæ. nam circa multa, inquieta mẽs & diſtractus animus deſcriptus eſt. Et hinc patet ratio ex parte materiæ de qua erat ſermo, quare ſub nomine & ratione vnius, fœlicitatem deſcripſit æternam: ita quod occaſio materiæ & conditio ipſius fœlicitatis effecerunt vt ſub nomine & ratione vnius fœlicitatem deſcriberet omnibus neceſſariam. *Maria optimam*. pro, bonam. Veruntamen articulus appoſitus neſcio quid plus quàm bonam ſignificat: tanquam dictum ſit illam bonam, demonſtrãdo affectatam ab omnibus partem. propter quod interpres poſuit optimam. Deſcripſerat vitam vtriuſque: & adiunxerat quo tam Marthæ quàm Mariæ vitam tendere oportet. reſpondet modo querelæ Marthæ, non ſolum excuſando ſed laudãdo Mariam contemplationi verbi dei audiendo vacantem: & conſequenter ad neceſſarium omnibus vnum æternæ fœlicitatis, laudat Mariæ vitam: quia illud elegit quod perſeuerabit cum ea in æternum. Vide tamen ſingula. Illa bonam, bonitate honeſti delectabilis ac vtilis ſpiritui. *Partem.* non totum. Marthæ enim ſua pars relinquitur: contemplatiua ſiquidem vita diſtinguitur contra actiuam vt pars à parte. Rurſus partem ad differentiam vitæ Apoſtolicæ & paſtoralis. hæc enim non eſt pars: ſed totum, ſed integra vita conſtans ex vtraque parte, contemplatiua ſcilicet & actiua. Vacant ſiquidem contemplationi & contemplata impertiuntur aliis: quod eſt vacare operibus miſericordiæ ſpiritualibus: prædicando, monendo, corrigendo & cæt. Vnde & Petrus in Actibus apoſtolorum vtranque vitam ſuam eſſe clare deſcribit. Actu. 6. dicens.

nos

nos vero orationi (ecce vita contemplatiua) & miniſterio verbi(ecce vita actiua)inſtantes erimus. *Elegit*. vt viam & medium ad illud vnum.electio enim eſt eorum quæ ſunt ad finem. *Quæ non auferetur ab ea*. Directe hoc dixit ad differentiam vitæ Marthæ,quæ auferetur ab ipſa . quum peruenerit enim ad vnum ceſſabit occupatio circa multa:Maria autem perueniente ad vnũ non ceſſabit contemplatio electa , quanuis deſinet imperfectio contemplationis. In præſenti enim vita contemplatur per ſpeculum & in ęnigmate:in patria autem contemplatur videndo facie ad faciem.Modus itaque contemplandi tolletur ab ea:ſed cõtemplatio non auferetur ab ea , ſed perſeuerabit cum ea in æternum. ¶ Et cum hoc alia tangitur differentia in hac vita inter actiuam & contemplatiuam : quoniam vita actiua poteſt tolli ab inuito.poteſt enim multipliciter quis impediri vt non vacet operib⁹ miſericordiæ:puta rapinis,direptionibus & huiuſmodi. Sed cõtemplatio non poteſt tolli ab inuito : quoniam omnia ſecum portat contemplatiuus,& inter tormenta maxime contemplatur:vt geſta ſanctorum teſtantur. Quocirca Maria quæ timuerat ne ad preces ſororis Ieſus præciperet ſibi vt ſurgeret,iam ſecura ſedet ſecus pedes domini audiendo verbum illius.

CAPVT XI.

E*t factum eſt quum eſſet in quodam loco orans*. vt verum hominem ſe monſtraret, & formam vitæ Apoſtolis præberet. *vt ceſſauit , dixit vnus ex diſcipulis eius ad eũ. Domine doce nos orare, ſicut docuit Ioannes diſcipulos ſuos. Et ait illis. Quũ oratis, dicite. pater ſanctificetur nomẽ tuum, adueniat regnum tuum* . Orationem dominicam Lucas refert non totam vt Matthæus,ſed parui refert:quoniam tertia petitio tacita, in præcedentibus duabus quodammodo continetur. Et ſimiliter vltima continetur in præcedentibus. *Panem noſtrum quotidianum da nobis hodie*.pro,quotidie. Et certe ſatis quadrat vt quotidianum panem petamus dari quotidie:ne aliquando deſit,& ſuo detur tempore. *Et dimitte nobis peccata noſtra: ſiquidem & nos dimittimus omni debenti nobis* . Explicat Lucas ſenſum illius particulę apud Matthæum,ſicut & nos dimittimus: declarãdo ſuper hoc firmari quòd nos dimittendo debitoribus petimus dimitti nobis.Neceſſitas ergo indicitur oranti & petenti dimitti ſibi debita, parcendi aliis:alioquin fruſtra orat,vane petit.

¶ At ſi inſtes dicendam non eſſe orationem dominicam ab iis qui non remittunt offenſas. Reſpondetur quòd in perſona eccle-

ſiæ

ſiæ poteſt illam vere dicere, in propria autẽ perſona peteret contra ſeipſum quantum ad illam particulam ſicut & nos dimittim⁹ debitoribus noſtris:& mentiretur dicendo ſiquidem dimittimus omni debenti nobis. Et intellige obligari hominem ad dimittendum, non pœnam non vindictam pro offenſa & iniuria ei illata, debitam illi qui offendit: quoniam poteſt petere & exigere à iudice vt vindicet puniendo &c. Sed teneri ad dimittendum odiũ & appetitum vindicandi ſe per ſeipſum: quoniam vtrunque eſt iniquum. *Et ne nos inducas in tentationem. Et ait ad illos. Quis ueſtrum habebit amicum: & ibit ad illum media nocte, & dicet illi, Amice commoda mihi tres panes: quoniam amicus meus uenit de uia ad me, & non habeo quod ponam ante illum, & ille deintus reſpondens dicat, Noli mihi moleſt⁹ eſſe: iam oſtium clauſum eſt, & pueri mei mecum ſunt in cubili: non poſſum ſurgere & dare tibi.* Poſtquam docuit ipſam orationem, declarat vtilitatem orationis: & hoc ad confutãdum errorem putantium vanum eſſe petere aliquid à deo, qui omnia nouit & ab æterno definiuit. quorum confutationem vide Matt. 7. Affert autem parabolam ſatis claram ad manifeſtandum fructum petitionis perſeueranter quærentis. talis enim oratio fructuoſa eſt. *Et ſi ille perſeuerauerit pulſans.* Quanuis hæc verba in nonnullis codicibus Græcis non habeantur, ipſe tamen contextus monſtrat codices illos in hac parte deficere. Sicut etiam aliqui Græci codices abundant, habendo integram orationem dominicam in textu Lucæ. *Dico uobis etſi non dabit illi ſurgens eo quod amicus eius ſit, propter improbitatem.* pro, propter impudentiam. Significatur enim inuerecunda perſeuerantia in pulſando quam non inepte interpres improbitatem appellauit. *Tamen eius ſurget, & dabit illi quotquot habet neceſſarios.* Vide fructum importunitatis. Petierat tres panes mutuo, victus importunitate amicus non mutuat ſed dat, nõ tres ſed quotquot indiget panes. *Et ego dico uobis.* Ecce quorſum attulit parabolam. *Petite.* à deo orando. *Et dabitur.* Ecce fructus proprius directe reſpondẽs petitioni. ¶Sed bene nota quod non dicit & dabitur quicquid petitis, ſed abſolute dicit dabitur: quoniã inferius declarabit quid dabitur. *Vobis.* Ad differentiam petentium pro aliis. non enim promittitur dari aliis ſed vobis petentibus. *Quærite.* Petere orãtis eſt: quærere facientis. petere nanque ad orationẽ ſpectat: quęrere factorum eſt. quærimus enim factis quando vere quærimus. *Et inuenietis.* Ecce fructus proprius inquiſitionis. Et hoc quoque inferius explicandum ſecundum materiam relinquitur. *Pulſate.*

Ad

Ad perſeuerantiam ſignificandam adiunctum eſt.immo deductum ex parabola:in qua petiit,quæſiuit, & pulſando vt petitum ac quæſitum haberet,tandem obtinuit.Perinde itaq; dictum eſt pulſate ac ſi dictum fuiſſet perſeuerate petendo & quærendo. *et aperietur.* Proprius pulſationis fructus redditur. *vobis.* ad differentiam aliorum. Nullus enim niſi Chriſtus perſeuerando ad oſtium regni cœlorum,meretur aperiri illud aliis,ſed ſibi tantum. *Omnis enim qui petit accipit,& qui quærit inuenit: & pulſanti aperietur.* Ne intelligeremus diſcipulis iuſtis ſolis hæc dici, ſubiungit vniuerſalem propoſitionem comprehendentem iuſtos,& peccatores.Nec eget adminiculo gloſarum:quoniam ipſemet ſal uator ſubiungit expoſitionem. Verba textus veriſſima ſunt, abſolute vt iacent intellecta:vt in ipſo textu exponuntur. *Quis.*pro, quem,*autem ex nobis patrem.* Alloquitur patres in multitudine auditorum. *Petet* . Deeſt. filius , *panem* , *numquid lapidem dabit.* pro , porriget , *illi? aut piſcem* , *numquid pro piſce ſerpentem dabit.* pro , porriget , *illi? Aut ſi petierit ouum* , *numquid porriget illi ſcorpionem.* Dixerat petite & dabitur, & omnis qui petit accipit: nec declarauerat quid. Et propterea declarat primo negatiuam ſcilicet quòd non quodcunque petitum. Hanc enim negatiuam ex hac parabola ad literam ſignificat. Intendit enim quòd ſicut nullus veſtrum carnalis pater exiſtens , petenti filio panem piſcem aut ouum , dat lapidem,ſerpentem,aut ſcorpionem , ita deus homini petenti quæ ſibi videntur neceſſaria vtilia aut delectabilia,non dat inutilia aut nociua aut contriſtantia.Vbi ſubaudi quòd ea quæ petimus,quantumcunque nobis videantur bona (vt panis , piſcis & oua) deus tamen qui videt quæ petimus ſi darentur fore nobis inutilia (vt lapides) aut nociua & contriſtantia (vt ſerpentes & ſcorpiones) ideo paterno affectu negat quandoque ea quæ petimus , quæ ſi noſipſi cognoſceremus non peteremus. Quum ergo dictum eſt petite & dabitur, & omnis qui petit accipit,non intelligitur de omni petito : quia inutile aut nociuum eſſet quandoque. ¶ Si quæris cur panis, piſcis & oui mentionem fecit ? Scito quòd trinario numero omnia petibilia quæ in malum verti poſſent comprehendit : eo quòd trinarius perfectionis eſt numerus . His autem tribus omnia ad eſum hominis ſpectantia comprehenduntur. ſub pane quidem omnia vegetabilia : ſub piſce vero omnia animalia : ſub ouo autem intermedia quæque . Et quoniam Galilæos alloquebatur pauperes , ideo conſueta peti ab eorum filiis nominauit:

nominauit: panem, ouum, & piſcem paruulum *si ergo nos.* Infert ex parabola manifeſtiorem ſenſum. *Quum ſitis mali.* Tum conditione: quia creati ex nihilo. tum voluntate: quia ſi dixerimus quia peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus. *Noſtis bona data.* pro, dona. ſeu potius bonas dationes. non mala dona, non malas donationes. *Dare filiis ueſtris: quanto magis pater ueſter.* Superfluit veſter, & ſimiliter ſuperfluit de cœlo. Ita q̃ legendum eſt. *Quanto magis pater cœleſtis dabit.* qui non ex parte eſt bonus & ex parte malus, ſed omniquaque bonus. *Spiritum bonum.* pro, ſpiritum ſanctum. Non ſufficiebat declaratam eſſe negatiuam, ſed oportebat ſubiungi affirmatiuam: non quieſcebat mens audiendo non quodcunque petitum dandum eſſe petẽtibus, niſi determinatum fuiſſet quid eſt illud petitum quod dandum eſt. Et propterea hoc hic determinatur, dicendo ſpiritũ ſanctum. Quum itaque dictum eſt petite, intellige ſpiritum ſanctum, & dabitur vobis, & ſimiliter quærite, ſpiritum ſanctum, & inuenietis illum. Et demum pulſate, ad oſtium ſpiritus ſancti, & aperietur vobis, regnum cœlorum. Quia omnis, tam iuſtus quam peccator, qui petit ſpiritum ſanctum accipit illum: & qui quærit ſpiritum ſanctum, inuenit illum: & pulſanti, pro ſpiritu ſancto ad cœleſte oſtium, aperietur illi. Spiritus autem ſanctus proprie loquendo, non eſt hic nomen tertiæ perſonæ trinitatis, ſed participationis illius, ſed participationis diuinæ ſpiritualitatis ac ſanctitatis, immo ſanctæ ſpiritualitatis in ſpiritu noſtro: vt non ſit ſpiritus noſter ad carnalia & mundana promptus aut affectus, ſed ad ſpiritualia bona, & hoc ſancte: hoc eſt munde & eleuate ab omni contagione humanæ immo creatæ famæ, laudis, gloriæ & huiuſmodi. *Petentibus ſe?* Pronomen ſe, demonſtrat patrem cœleſtem. Cernis iam prudens lector non opus eſſe gloſis: quoniam infallibiliter vera hæc ſunt ſecundum contextum intellecta. Et continent omnes conditiones neceſſarias ad obtinendum ſpiritum ſanctum, ſcilicet orare mente, quærere factis, & perſeuerare in vtriſque: & explicite dicitur vobis, & declaratur quòd omnia quæ docuit peti in oratione dominica, comprehenduntur in hac vna petitione qua petitur ſpiritus ſanctus. *Et erat eiiciens dæmonium.* Miraculum hoc ſcribitur etiam Matthæi. 12. *Et illud erat mutum.* Intellige cauſaliter: hoc eſt efficiebat hominem mutum. *Et quum eieciſſet.* pro, exiſſet, *dæmonium, locutus eſt mutus: & admiratæ ſunt turbæ.* ſimplici corde facta penſantes

admiranda

admiranda vt erant. *Quidam autem ex eis.* ſcilicet Phariſæi: vt patet Matth.12. Et Scribæ qui à Hieroſolymis deſcenderant: vt patet Mar.3. Hi enim malignitate pleni nitebantur inuertere ſancta opera in diabolica. *Dixerunt in Beelzebub.* deo accarum, *principe dæmoniorum eiicit dæmonia.* Vt colorarent dicta ſua, dicunt quòd virtute principis dæmonum eiicit inferiores dæmones. Et faciunt Ieſum non ſolum virum malum, ſed peſſimum magum diuinaque opera fingunt diabolica *Et alii.* de Scribis & Phariſæis: vt ex Matth.12. & Mar.8. colligitur. *Tentantes.* non ad credendum, ſed ad tentandum potentiam Ieſu an extenderetur ad ſuperiora. Videbāt enim ipſum in inferioribus multa miracula operari. *signū de cælo quærebant ex eo.* Si per cœlum intelligebant ſuperiorem aërem, ad Eliam & Moyſen ſpectāt. ille enim ignem iſte manna de cœlo attulit. Si vero de cœlo proprie loquūtur, ad Eſaiam & Ioſue ſpectant. ille enim ſolem per quindecim lineas retroduxit: iſte autem ſolem fixit in cœlo contra Gabaon. *Ipſe autem ut uidit.* pro, ſciuit. Significatur enim quod non exterioribus ſignis vidit ſed internis mentis oculis cognouit cogitationes eorum: tam tentantium qui ab ipſo petebant ſignum de cœlo, quàm blaſphemantium, qui ipſo nō audiente dicebant in Beelzebub eiicit dæmonia. *cogitationes eorum.* dixit eis. *omne regnum.* Prima ratio ex ſimilitudine regni & domus ſumitur. Et clare ponitur in litera. *in ſeipſum diuiſum, deſolabitur.* pro, deſolatur. ipſa enim diuiſio deſolat illud. *Et domus ſupra domum.* pro, ſuper domum, *cadet.* Eſt enim ſenſus. & domus aduerſus ſeipſam diuiſa, ruet ſuper domum: hoc eſt ſuper ſeipſam. Nec legendum eſt cadet ſed cadit eadem ratione: quia diuiſio domus contra ſeipſam eſt illius caſus. ¶ Et ſimile adiungitur Matth.12. de ciuitate. Ita quòd dominus induxit ſimilitudinem à regno, ciuitate & domo: vt ab his tribus declararet quòd omnis congregatio diuiſa in ſeipſam, ruit. *si autem & satanas in ſeipſum.* hoc eſt contra ſeipſum. *diuiſus eſt.* vt vos dicitis quòd princeps dæmoniorum expellit alios. *Quomodo ſtabit regnum eius?* Hoc eſt totum incōueniens ad quod deducit: ſcilicet quòd princeps dæmoniorum ageret contra regnum proprium: quod eſt manifeſte inconueniens. *Quia dicitis in Beelzebub me eiicere dæmonia. si autem ego in Beelzebub eiicio dæmonia, filii ueſtri in quo eiiciunt?* Prima ratio ſumpta eſt ex parte principis dęmoniorum & regni eius: hęc vero ſecunda ſumitur ex parte propriorum filiorum ipſorum Iudæorum. Et cōſiſtit in hoc quod ſi ego accuſor à vobis, filij veſtri

ques

quos non accuſatis teſtantur quòd non in Beelzebub eiicio dæmonia. Et appellat filios veſtros diſcipulos ſuos, qui eiiciebãt dęmonia, & tamen non reputabantur magi. *ideo ipſi.* filij veſtri diſcipuli mei. *iudices ueſtri erunt.* Tum comparatione: quia ipſis credentibus vos non creditis. Tum aſſeſſoria dignitate: quia ſedebunt iudicantes & condemnantes vos. *Porro ſi in digito dei eiicio dæmonia.* Tertia ratio ab effectu diuinæ operationis ſumitur. Vbi prudens lector aduerte quòd dominus procedit contra iſtos in virtute ſubintellectæ diſiunctionis talis, aut eiicio dęmonia in principe dæmoniorum aut in digito dei. Et prius proſecutus eſt alterũ membrum (ſcilicet ſi eiicio in principe dæmoniorum) dupliciter vt patuit. Modo proſequitur reliquum membrum: ſcilicet ſi eiicio dæmonia in digito dei. Et intendit per digitum dei ſpecialem & exactam operationẽ diuinam, qualis fit digito proprio ipſius artificis. Ab hac enim metaphora propriã ſibi filio dei poteſtatem eiiciendi dæmonia ſignificat: vt intelligatur digitum dei eſſe digitum ipſius Ieſu, nec alium eſſe digitum dei & alium digitum ipſius. *Profecto peruenit in uos.* pro, ad vos, *regnum dei.* Cerne illationem, ſi eiicio in digito dei dæmonia, iam aduenit ad vos, Iudæos, Iſraelitas, regnum dei, à prophetis prædictum regnum Meſię. Et apte contra regnum diaboli (quod deſolari intulerat ſi Satanas in ſeipſum diuiſus eſt) è regione infert regnum dei ex hoc quòd in digito dei eiicit dæmonia. Acſi aperte diceret. ab effectu cognoſcite me in digito eiicere dæmonia, quia attuli ad vos regnum dei: non enim aliud annuncio per me & per diſcipulos meos niſi regnum dei, non ſtudeo & laboro ad aliud niſi ad regnum dei: hoc eſt ad hoc quòd excluſo regno peccati, regno carnis, regno mundi à cordibus hominum, regnet deus in illis. *Quum fortis armatus cuſtodit atrium ſuum, in pace ſunt ea, quæ poſſidet.* Probat conſequentiam ex ſimilitudine ſumpta ab homine forti armato cuſtodiente atrium ſuum. Et parabola quidem duorum fortium quorum alter prius quiete poſſidens & cuſtodiens vincitur, exarmatur & perdet ſpolia, clara eſt. Intendit autem per hanc ſimilitudinẽ quòd dum diabolus fortis & armatus cuſtodiuit regnũ mundi huius ſibi velut atrium ſuum, quiete poſſedit genus humanũ: ſed poſtquàm Ieſus fortior illo ſuperuenit & vicit illum propriis meritis & propria fortitudine ſuſtinẽdo tot mala & tandem crucem, tollit in primis arma quibus armatus erat diabol⁹ (quæ proculdubio vitia ſunt, ſicut arma Chriſti ſunt virtutes) & demũ ſpolia eius diſtribuit: quæ homines ſunt

velut res poſſeſſæ à dæmone. Hinc enim clare patet quòd ipſo in digito dei eiiciēte dæmonia vincendo illa, deſtruitur regnū diaboli (in vitiis hominū cōſiſtens) & introducitur regnū dei, diſtribuendo ſpolia in regnū dei. *si autem fortior eo ſuperueniens uicerit eum, uniuerſa arma eius auferet.* pro, aufert, *in quibus cōfidebat: & ſpolia eius diſtribuet.* pro, diſtribuit. Conficit ſiquidē parabolam eorū quæ fiunt inter armatos quū alter vincit. *Qui non eſt mecū, contra me eſt.* Quarta ratio à negatione medij inter ſe & cōtra ſe, ſumitur. Et directe tendit cōtra calumniātes fingendo adhibitionem malorum mediorū ad bonū finem : tanquā Ieſus adhibeat opera dæmonū ad regnū Dei. Contra hoc inquit. qui non eſt mecū, qui non conuenit mecū in bona voluntate & actione, contra me eſt, non ſolū non ſuffragatur mihi nec adiuuat me, ſed eſt cōtra me: ac per hoc dæmon qui nō eſt mecum in bona voluntate & bona actione, cōtra me pugnat & nō adiuuat regnū dei. *Et qui non colligit mecū.* Et ſimiliter qui nō colligit, qui nō congregat & adunat ad regnū dei, mecū, concordi mecū voluntate. *Diſpergit.* nō ſolū non adiuuat ad colligendū, ſed etiā cōtrariatur diſpergēdo. Ita ꝙ non datur medius inter colligentē mecū & diſpergentē: ac per hoc quū dęmon ſit diſpergens homines à regno dei, non poteſt fieri vt me adiuuet qui colligo ad dei regnū homines. *Quum immundus ſpiritus exierit ab homine, ambulat per loca inaquoſa, quærēs requiem: & non inueniens, dicit. reuertar in domum meam unde exiui. Et quum uenerit, inuenit eam ſcopis mundatam.* deeſt. & ornatam. Et *tunc uadit & aſſumit ſeptem alios ſpiritus ſecum nequiores.* pro, maligniores, *ſe: & ingreſſi habitant ibi, Et fiunt nouiſſima hominis illius peiora prioribus.* pro, primis. Parabola hæc ad pœnā ſignificandam generationis illius Iudæorum affertur: vt expreſſe patet Matt. 12. Excluſa ſiquidē calumnia, ſubiungit Ieſus pœnā ſpiritualem quā incurret illa Iudæorū generatio refutans Chriſtū. Deſcribitur autem quantū ad parabolā dæmon egreſſus ab homine & diſcurrēs per loca inepta ad habitandum (hæc enim ſignificantur per loca inaquoſa. ſunt enim hæc loca humano more inhabitabilia) & ſic non inueniens vbi habitet, reuerſus ad hominē inuenit illum paratum immo prouocatiuū ad hoc vt inhabitetur. talis enim homo ſignificatur per domū ſcopis purgatā & ornatā. nam domus ſcopis mūdata & ornata prouocat ad hoc vt habitetur &c. Et intendit per hanc ſimilitudinē ꝙ diabolus qui exiit à gente Iudęorū per patriarchas & prophetas, nō inueniēs requiē in gētilibus, in quibus per euangeliū regnabit deus, reuertetur ad nationē Iudæorū

dæorũ tãquam domũ ſcopis purgatã & ornatam,tanquã prouocatiuã dęmonis ad hoc vt inhabitetur. Et erũt nouiſſima nationis Iudææ peiora primis:vt experiẽtia teſtatur.ſunt enim Iudæi lõge peiores modo repugnando Chriſto quàm fuerint à principio antequã illuminarentur per prophetas:quoniã effecti ſunt pertinaces cõtra veritatẽ Meſię. *Factum eſt autẽ quum hæc diceret, extollens uocẽ quædam mulier de turba, dixit illi.* Superfluit illi. Quãuis ſermonẽ mulier dixerit ad Ieſum(vt pronomẽ te ſignificat) non tamen vt alloqueretur Ieſum,ſed vt laudaret,extulit vocẽ. *Beatus uenter qui te portauit & ubera quæ ſuxiſti.* Aptiſſimè mulier laudat ventrẽ & vbera:quæ muliebria ſunt.beatificat matrẽ à fructu vẽtris & vberum quæ talem ac tantum filium aluerunt. *At ille dixit. Quinimmo.* Non negat vere dictum beatũ ventrem & beata vbera:ſed hoc affirmans adiicit formalem ad cõmunem beatitudinis rationẽ.Dictũ eſt enim quinimmo,perinde ac diceret quin potius.vbi affirmatur dictũ & adiicitur potior beatitudinis ratio.

Beati. in ſpe. *qui audiunt uerbum dei & cuſtodiunt illud.* hoc eſt curã habent verbi dei ne in vanũ audierint, ſed in corde in ore & in opere ſeruetur.in hoc enim cõſiſtit forma beatitudinis in ſpe. Et eſt hæc beatitudinis ratio communis omnibus electis:& maxime conueniens beatę virgini.Ita quòd magis commendata eſt beata virgo (in genere tamen) per hæc filij verba quàm fuerit in ſpecie commendata per verba mulieris:quoniam verbis Ieſu laudata eſt ex parte animæ, in verbis vero mulieris laudata eſt ex parte corporis.Illa ſiquidem laudauit naturalia corporis officia: Ieſus autem liberi arbitrij(diuina affecti gratia)officia commendauit.In qua commendatione aduerte,quòd non dicit qui audierunt & cuſtodierunt,ſed qui audiunt & cuſtodiunt:vt intelligamus ſolos perſeuerantes audiendo & cuſtodiendo eſſe beatos. *Turbis autẽ concurrentibus.* hoc eſt condenſantibus ſe circa Ieſum. *Cœpit dicere generatio hæc.* Directe reſpondet ad alios Phariſęos, & Scribas qui tentantes ſignum de cœlo quærebant,poſtquã confutauit illos qui dicebãt in Beelzebub principe dęmoniorũ eiicit dęmonia. *Generatio nequam eſt.* Superfluit generatio. Et ſignificatur, quòd generatio Phariſęorũ & Scribarũ tentãtiũ, & calumniantiũ peior eſt quàm creditur eſſe. *Signum quærit: & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Ionæ prophetæ. Nam ſicut fuit Ionas ſignum Niniuitis.* Modus quo Ionas fuit ſignum diuinæ legationis ipſius ad Niniuitas, conſtat ex factis & verbis. Factis quidem in eo, quòd mirabiliter triduo in vẽtre cæti ſeruatus,eiectus in terrã eſt

viuus & incolumis ad ſalutem Niniues. Verba autem in prędicatione ipſius apparuerunt. *ſic erit & filius hominis generationi iſti.* Non dicit ſic eſt, ſed ſic erit: quoniam modus ſimilis modo Ionę, futurus erat in morte & reſurrectione ipſius. Triduo enim mortuus, & immortalis reſurgẽs ſignum fuit diuinæ ſuæ miſſionis ad pœnitentiam & ſalutem generationis illius: quam non poſtea vt Ionas per ſeipſum, ſed per diſcipulos ſuos prędicauit. Vnde dicũt apoſtoli in die pentecoſtes Iudæis cõpunctis quærentibus quid facerent, pœnitentiã agite & baptizamini &c. & acceſſerunt die illo animæ circiter ter mille. *Regina auſtri ſurget in iudicio cum viris generationis huius, & condemnabit illos.* comparatiue. *Quia venit a finibus terræ audire ſapientiam Salomonis: & ecce plus quam Salomon hic.* Non eſt pronomen hic. ſed aduerbiũ loci. Et ſimiliter quũ ſubiungitur plus quàm Ionas hic, aduerbium eſt loci. Et vtriuſque condemnationis ſenſus eſt cõparatiuus: hoc eſt quòd Niniuitis pœnitentibus vos pœnitentiã non agitis: & ſimiliter regina veniente ad audiendum, vos non auditis me plus quàm Salomonem. ſic enim & nõ authoritatiuè condemnabunt. *viri Niniuitæ ſurgent in iudicio cum generatione hac, & condemnabunt illam: quia pœnitentiam egerunt in prædicationem Ionæ: & ecce plus quam Ionas hic. Nemo lucernam accendit, & in abſcondito ponit neque ſub modio, ſed ſuper candelabrum: ut qui ingrediuntur, lumen uideant.* Parabola hæc inducitur ad monſtrãdum finem & fructum euangelicæ doctrinę per os ipſius Chriſti. Quia enim dixerat ſe fore in ſignum generationi iſti quemadmodũ Ionas fuit in ſignum Niniuitis, & ſubiunxerat effectum contrariũ in generatione iſta & in Niniuitis (nam illi egerunt pœnitentiam, iſti autem impœnitentes cõdemnandi deſcripti ſunt) ideo fructum aduentus ſui modo ſubiungit: ne putares ipſum veniſſe in damnationem generationis illius. Monſtratur enim hac ſimilitudine lucernæ quòd ipſe eſt lucerna, euangelica lucens doctrina & diuinis operibus, ideo accẽſa non vt lateat, ſed vt ſuper eccleſiæ candelabrum ſit: ad hoc vt qui ingrediuntur eccleſiæ domũ, videant lumen, non in tenebris ſe inueniãt ſed videant quid operentur, quo eant in lumine fidei & euangelicæ doctrinæ. Hic eſt enim finis & fructus in præſenti vita intentus per aduentum Chriſti: & non damnatio, quę ex demeritis impœnitentiã ſubſequitur. *Lucerna corporis tui.* Superfluit tui. & ſimiliter ſuperfluit pronomẽ tuus, quũ ſubiungitur eſt oculus tuus. Legendũ enim eſt. *Lucerna corporis eſt oculus.* Altera parabola peneslucernã affertur. Vbi diligẽter aduerte quòd prius

locutus

locutus eſt de lucerna cõmuni quũ dixit nemo accendit lucernã &c. de lucerna accenſa ad illuminationem aliorũ ingredientium domũ, modo vero loquitur de lucerna vnicuique propria, nõ relata ad aliorum illuminationem, ſed ad proprij corporis claritatem. Nec ſolum in hoc differt lucerna hęc à prius dicta: ſed etiam in hoc quòd lucerna illa non eſt niſi lux, lucerna autẽ hæc poteſt eſſe lumen & tenebræ. Et ambæ differentiæ in textu clare patét. ¶ Eſt itaque parabola hęc ſumpta à membris humani corporis, inter quæ oculus habet officium lucernæ. Sicut enim lucerna facit nos videre quod facimus, quod comedimus, quo imus, ita oculus facit nos videre exercitia aliorum membrorum. hoc enim ſignificatur dicendo, lucerna corporis eſt oculus: hoc eſt officium lucernæ, in exercitiis corporalibus gerit oculus. Et hinc conſequenter fit vt oculo exiſtente ſimplici, hoc eſt puro & mundo ab omni lippitudine & huiuſmodi, vniuerſa corporis officia, clara reddantur. & per oppoſitum ſi oculus fuerit male diſpoſitus, officia quoque membrorũ corporalium tenebroſa reddũtur: hoc eſt velut in tenebris fiunt: dum homo male videt quod facit. ¶ Verũ dominus ad rem parabolæ feſtinans, ad interiorẽ oculum tranſfert fere ſtatim ſenſum. Et intendit per internum oculum, naturalem rationem etiam ſcientia præditam. Hæc enim pars animi eſt velut lucerna in homine. Et hanc ad literam intendit ſignificare Ieſus per hanc parabolam. hæc eſt enim vniuerſi corporis, hoc eſt vniuerſæ congeriei operationũ humanarum, lucerna. hęc poteſt eſſe lux & tenebrę, bona & mala quo ad vſum. Et propterea ſubditur. *si.* pro, quum igitur, *oculus tuus fuerit ſimplex.* A genere (lucerna corporis eſt oculus) deſcẽdit applicando ad te, cum igitur oculus tuus. Et integram rectitudinem vſus mentis ac ſcientiæ appellat ſimplicitatem, dicẽdo fuerit ſimplex: vt intelligamus omnẽ abuſum omnemque malitiã ſpectare ad admixtionẽ alicuius contrarij tam naturali lumini quàm cuicũque virtuti intellectuali. nã tam naturale lumẽ quàm adiunctũ per virtutes intellectuales, ſua ſimplicitate tendunt ad bonũ: & ſi cõformiter ad eorum ſimplicitatem vteremur eis, non niſi recte vteremur illis, non niſi lumen eſſent. *Totum corpus tuum lucidum erit.* Deeſt cõiunctio & Legendũ eſt enim. *Et totum corpus tuum lucidum erit.* Et ſumitur & pro etiã: hoc eſt vniuerſa quoque congeries humanorũ operum tuorum lucida erit. Qualiter autem intelligatur lucida, inferius declarabit. *si autem nequam fuerit.* pro. *poſtquam autem nequam fuerit.* Significatur enim vtrobique ordo originis: &

quòd ex oculo ſimplici emanat vniuerſa congeries operũ lucida, & quòd ex oculo nequã(hoc eſt malo)prouenit corpus tenebroſum. Contrà ſimplex non diſtinxit duplex aut compoſitum aut mixtũ ſed malum: vt intelligamus omne à ſimplicitate alienum, malũ eſſe. Et eſt ſermo de malo culpabili, quod in poteſtate tua eſt: vt ſubiũcta teſtantur. *Etiam corpus tuum.* Nõ dicit etiã totum vt prius dixerat: quoniã malum non eſt integrum quemadmodũ bonum. bonũ enim oportet conſtare ex cauſa integra(hoc eſt ex vniuerſis partibus bonis) alioquin bonũ nõ eſt: malum autẽ conſurgit ex quocũq; particulari defectu. *Tenebroſum erit.* Apte cõtra lucidum opponit tenebroſum: ſignificans quòd cõgeries quoque operationũ tuarum erit tenebroſa hoc eſt inhabilis vt videatur. Per quod ſignificatur operũ deformitas ſeu iniquitas. omnis enim qui male agit odit lucẽ. *Vide ergo.* Niſi in poteſtate liberi arbitrij tui eſſet, non diceretur tibi vide ergo. *Ne lumen quod in te eſt.* Quod prius appellauit lucernam ac oculũ, modo appellat lumen: rationẽ naturalem, ſcientiã, fidem & vniuerſam intellectus ſupellectilem. Et merito appellatur lumen: quia ſuapte natura lumen eſt intra te. *Tenebræ ſint.* quo ad vſum. In poteſtate tua eſt quod eſt in mente tua ſuapte natura lumen, efficere tenebras, abutendo illo ad ea quæ ſunt tenebrarũ, ad ea quæ ſunt inhabilia ſeu inepta vt videantur: qualia ſunt culpabilia & reprehenſibilia omnia. Sic enim lumen tranſit in tenebras quo ad officium: reddit enim & ſeipſum & opera ſua obſcura. *Si ergo corpus tuum totum lucidum fuerit.* hoc eſt ſi vniuerſa congeries humanorum operũ tuorũ erit lucida. *Non habens aliquam partem tenebrarum.* pro, tenebroſam. Non ſat fuit dicere totũ lucidum, ſed addidit ſingulas partes exemptas à tenebris: ad differentiã corporis quod totum dicitur lucidum ratione totius nõ ratione ſingularũ partiũ: ſicut luna tota dicitur lucida in plenilunio, quanuis pars tenebroſa appareat. deſcribit enim corpus lucidum & totũ & ſecundum ſingulas partes. *Erit lucidum totum, & ſicut lucerna fulgoris illuminabit.* pro, vt quũ lucerna fulgore illuminat te. Inducitur vna cõditionalis ad declarandũ id quod dictũ fuerat, totũ corpus tuũ lucidũ erit: hoc eſt ad declarandũ qualiter lucidũ erit. Et antecedens huius conditionalis eſt, ſi totũ corpus tuũ lucidum fuerit nõ habens aliquã partem tenebroſam: conſequens vero eſt, erit lucidum totum vt quum lucerna fulgore illuminat te. Et eſt ſenſus quòd non erit lucidum vt lucens vt illuminans alios. ſed erit lucidum vt clarũ quod videtur ſub fulgore lucernæ. Hic eſt ſenſus literalis. hunc

enim

enim ſenſum clare ſignificat adiecta ſimilitudo, vt quum lucerna fulgore ſuo illuminat te. Et dixit hoc declarando officiũ propriȩ cuiuſque hominis lucernæ nõ eſſe lucere aliis, ſed clarificare vniuerſa propria opera. Et dixit hoc deſcribendo quales ſunt illi de quibus dixerat, vt qui ingrediuntur lumen videant: qui ſcilicet ingreſſi eccleſiam, in lumine Chriſti ſe reperiunt, lumine Chriſti vtuntur. vt hinc perciperemus quales ſunt ad quorũ fructũ euangelica lucerna accẽſa eſt. Nã tales quorũ tota congeries humanorũ ſuorũ operũ eſt clara, nihil habent culpabile quod indignũ ſit luce, ſed vniuerſa opera eorũ ſunt habilia & apta vt ab omnibus videãtur vt corã omnibus appareãt. hoc eſt enim eſſe lucida ſicut tu es lucidus quãdo lucerna fulgore ſuo illuminat te. *Et quũ loqueretur.* hoc eſt antequã recederet à loco locutiõis. *Rogauit illum quidã Phariſæus ut prãderet apud ſe. Et ingreſſus recubuit.* hoc eſt ſtatim vt ingreſſus eſt domũ, abſque lotione recubuit. *Phariſæus aũt cœpit intra ſe reputans dicere quare nõ baptizatus eſſet.* pro, quũ vidiſſet, admiratus eſt ꝙ nõ prius lotus eſſet. Et eſt ſermo de lotione manuũ. *Ante prandiũ. Et ait dominus ad illũ, Nũc vos Phariſæi.* Occaſione ſumpta ab admiratione Phariſȩi ꝙ nõ ſeruaſſet Ieſus traditioné patrũ omittẽdo ablutionem manuũ, reprehẽdit Phariſæos multipliciter. Et dicit vos Phariſȩi: ad ſignificandum quòd alloquitur genus Phariſæorum, & non alloquitur perſonas Phariſȩorum ibi præſentes. ita quòd totus iſte futurus ſermo eſt ſermo in genere ad Phariſæos. Quod autem dicit nunc, innuit peccatum eſſe apud præſentis temporis Phariſæos: ac per hoc non reprehẽdit ſectam, ſed multos ex eis modernos. *Quod deforis eſt calicis & catini mundatis.* Non intelligo exteriora poculi & catini mundari: interiora autem poculi & catini non mundari: ſed intelligo id quod deforis eſt appoſitiue poculi & catini mundari: vt per id quod deforis eſt, intelligamus totum catinum & totum poculum intus & extra, quod extra hominem eſt. *Quod autem intus eſt ueſtrum.* pro veſtri. hoc eſt animus ſeu cor. *Plenum eſt rapina & iniquitate.* pro malignitate. Hæc eſt prima peruerſitas Phariſȩorum: curam habere munditiæ exterioris, intus autem immunditia malignitatis & rapinæ repleri. Vnde Ieſus nõ reprehendit exteriorẽ munditiam, ſed hãc peruerſitatẽ ꝙ curã habẽt exterioris. *Stulti.* pro, imprudentes. Non contumelioſe, ſed rationem erroris proponendo, appellat eos imprudentes, ad diſcernendum inter immunditiã interiorem & exteriorem. *Nonne qui fecit quod deforis eſt, etiam id quod deintus eſt fecit?* Hinc apparet ratio manda-

ti de munditia exteriori. Docebant enim quòd ideo abluenda eſſent pocula & catina & manus, quia corpus humanum factũ eſt à deo mundum: & propterea cum omni munditia ſeruandum eſſet. Ita quòd curam munditiæ exterioris referebant in ſolicitudinem operis diuini, niſi enim hac ratione fulcirent Phariſęi hæc mandata, non afferret dominus contra eos hanc rationem quòd idem deus fecit quod foris eſt, & quod intus eſt. Intendit ſiquidẽ confutare eos ex identitate factoris: quòd ſi propter opus diuinũ tanta eſt vobis cura exterioris munditiæ, non minor debet eſſe cura interioris munditiæ: quum idem deus qui fecit exterius corpus fecerit internum animum. propterea enim appellauit eos imprudentes ſeu ſtultos, curando de minimo & non curando de maximo opere eiuſdem factoris: immò mundando minimum, & fœdando maximum opus dei. *Veruntamen quod ſupereſt.* pro, quę adſunt, *date.* pro, datis, *eleemoſynam: & ecce omnia munda ſunt vobis.* Aduerte hic Græcam dictionem interpretatam datis, ancipitem eſſe ad indicatiuum & imperatiuum modum: ad date vel datis. Contextus ipſe apud me ſonat indicatiuum. complet enim Ieſus peruerſitatem Phariſaicam circa curam munditiæ his verbis, quibus ſignificat, quòd vos Phariſæi pleni malignitate & rapina, datis quæ adſunt per fas & nephas eleemoſynam: & hoc adiuncto ad exteriorem munditiam, omnia tam intus quàm extra munda ſunt vobis: hoc eſt apud vos, non munda in veritate. Ac ſi legitur date, ad eundem ſenſum reducendus eſt textus. Et eſt increpatiue & ironice dictum. verũtamen date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. Secundum enim eorum doctrinã omnia erant munda poſt datam eleemoſynam, quanuis pleni eſſent rapina & iniquitate. Et vtinã non perſeueraret doctrina hæc in hodiernũ vſque diem. ¶ Cogor autem ad intelligendũ textum hunc in malam partem: quia licet verba iſta abſolute bene ſonent, contextus tamen clare explicans quòd plenis rapina dicuntur, efficit vt non bene ſonent. conſtat enim diabolicum eſſe conſilium plenis rapina, date eleemoſynam, & ecce omnia munda ſunt vobis. *Sed uæ uobis Phariſæis.* Alia peruerſitas arguitur. *Qui.* pro, quia, *decimatis* decimã offertis. *mentham & rutam, & omne olus.* Ecce curam minimorum: menthæ, rutæ, & huiuſmodi. *Et præteritis,* Ecce peruerſitas, cũ tanta minimorum moraliũ cura, tanta trãſgreſſio maximorũ præceptorũ. *Iudicium.* quo ius dicitur, in quo violatio iuſtitię ad proximos ſignificatur. *Et charitatem dei.* ita quòd nec pręceptorum erga deũ. nec præceptorũ erga proximũ curam habetis.

betis. *Hæc autem oportuit facere & illa non omittere.* ne errares intelligendo reprehendi curam minorum præceptorum moraliũ, ſubiungit quòd oportuit hæc maiora facere,& illa minora non omittere. peruerſitas enim curæ eſt quæ reprehenditur. *Væ nobis Phariſæis: quia diligitis.* Tertio loco vana gloria affectata reprehẽdit. Non dicit qui præſidetis, ſed qui diligitis:& ſimiliter non dicit qui ſalutamini,ſed qui diligitis: quoniam affectus eſt culpabilis,non præſidere aut ſalutari. *Primas cathedras*.pro,prçſidentiã, *in ſynagogis,& ſalutationes in foro*.pro,foris. *Væ nobis*. Deſunt quatuor dictiones. *ſcribæ & Phariſæi hypocritæ*. Hactenus locutus eſt ad genus Phariſæorũ tribus væ: modo loquitur ad Scribas & Phariſæos ſimul. Genus enim ſcribarum genus doctorum eſt: quorum multi erant de ſecta Phariſaica & multi non. *Quia eſtis ut monumenta quæ non parent*.pro,apparent. Per ſepulcra non apparentia ad literam deſcribit ſepulcra ita operta terra quòd non diſcernitur eſſe ibi ſepulcra. Et hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo patet quod ſubditur. *Et homines ambulantes ſupra neſciunt*. Hinc enim liquet quòd locus ille ſepulcrorum exiſtimatur ab ambulantibus ſicut reliqua terra. Et aſſimilat Ieſus Scribas & Phariſæos hypocritas talibus non apparentibus ſepulcris: quia tales in veritate ſunt vaſa fœtidorũ vitiorum ſicut ſepulcra ſunt vaſa mortuorum, ſed non apparent coram hominibus, latet apud homines eos eſſe intus plenos vitiorum,& conuerſantes cum eis,ita cum illis ſe habent ſicut cum reliquis hominibus, qui ſi ſcirent cauerent ab eis: ſicut ambulantes ſupra ſepulcra non apparentia, exiſtimant ſe ambulare ſuper communem terram,& ſi ſcirent eſſe ſepulcra non ambularent ſupra ipſa. *Reſpondens autẽ quidã ex legiſperitis, ait illi, Magiſter, hæc dicens, etiam nobis contumeliam facis.* Scriba iſte quantis verba Ieſu dicerentur in genere,arrogat ſibi iniuriam,conſcientia forte accuſante ipſum. *At ille ait. Et nobis legiſperitis uæ.* Tribus væ conuertit ſermonem ad Scribas. *Quia oneratis homines oneribus.* mandatorum: vt multi etiam inter Chriſtianos doctores faciunt multiplicando doctrinas præceptorum. *Quæ portari non poſſunt*.pro,difficilibus portatu: *& ipſi uno digito ueſtro non tangitis*.pro,non attingitis, *ſarcinas*. Similitudo eſt,ſumpta à portantibus onera ſuper humeros: & tamen alter nec digito attingit ad ſupportandum. Tales ſunt prælati intolerabilia fere prçcipiẽtes, à quibus ſe eximunt. *Væ nobis: quia ædificatis monumenta prophetarum.* Mat.23.expoſita eſt ratio quare Ieſus retorquet opus religioſum ex ſuo genere in malum. *Patres autem ueſtri occiderunt illos.*

Profecto

profeſſo teſtificamini. complemento facti.mors enim completur ſepultura. *Quod conſentitis*.pro,comprobatis, *opera patrum veſtrorum,quoniam ipſi quidem eos occiderunt,uos autem ædificatis eorum ſepulcra. Propterea & ſapientia dei.* Ipſemet Ieſus ſecundum diuinã naturã ſapientia dei eſt. *Dixit*.definiuit. *Mittam*. Apud Matthęũ ipſe dicit mitto:quia ipſe homo exequitur quod diuina ſapientia definiuit,mittã. *Ad illos iudæos*. Crediderim aliquam ſcripturam autenticam citari hic à Ieſu quæ non habetur à nobis : alioquin non allegaſſet in præterito dixit, & in futuro mittam . textus enim ſignificat hæc verba fuiſſe olim dicta à diuina ſapientia. *Prophetas & Apoſtolos*. Prophetæ ad tempus ſpectant ante Chriſtum: Apoſtoli ad tempus Chriſti. *Et ex illis occident & perſequentur,ut inquiratur*.pro vt requiratur. Et coniunctio,vt meritoriam cauſam ſignificat. *ſanguis omnium prophetarum*. quantum ad pœnam,*qui effuſus eſt*.pro,qui effunditur . Significatur enim quòd perſeuerant effundendo. *A conſtitutione mundi , a generatione iſta*. Iudæorum.*a ſanguine Abel uſque ad ſanguinem Zachariæ* . Vide expoſita circa hæc Matthæi vigeſimotertio . Et adde quòd ideo etiam horũ duorum meminit, quia ſunt primus & vltimus nominati in ſacra ſcriptura pro religione interfecti . Quanuis enim multi fuerint interfecti à Manaſſe Rege Iuda poſt iſtum Zachariam,& Hieremias dicatur poſtea obrutus lapidibus à Iudæis in Aegypto, autentica tamen ſcriptura nullum nominatim tradit occiſum pro religione poſt Zachariam filium Ioiadæ. *Qui periit inter altare & ædem* . hoc eſt domum dei . *ita dico uobis requiretur ab hac generatione*. Confirmando repetit certe requirendum eſſe ab hac natione ſanguinem omnium prophetarum.Et vere ſic meruerunt : quoniam maius crimen commiſerunt occidendo Chriſtum & perſequendo fidem Chriſtianam quam fuerint crimina commiſſa contra omnes præteritos prophetas:vt ſubſecuta pœna ſpiritualis & corporalis teſtatur. *Væ uobis legiſperitis : quia tuliſtis*,id eſt abſtuliſtis,*clauem ſcientiæ* . Scientia recondita in lege & prophetis ſignificatur . clauis autem ſcientiæ metaphorice eſt eruditio,inſtructio ac doctrina apertiua & manifeſtatiua ſciẽtiæ clauſæ in lege & prophetis.Tunc autem tollitur clauis ſcientiæ, quum tollitur eruditio,inſtructio ſeu doctrina, aperiens ſenſum legis & prophetarum.Quod tunc quidem effecerunt legiſperiti, introducentes mandata hominum, & non docentes ea quæ legis & prophetarũ ſunt.Poſtea vero hoc idem efficiunt qui prædicationes & eruditiones populi in fabellas , in humanas leges,

in poetas & philoſophos conuerterunt. *Ipſi non introiſtis.* Vtrunque malum feciſtis. Qui tollunt clauem materialem, etſi aliis vetant ingreſſum, ſibi tamen ipſis conſulunt ad ingrediendum: vos autem nec vobis conſuluiſtis (quia ipſi non introiſtis in ſcientiam legis & prophetarum) & prohibuiſtis alios. *Et eos qui introibant prohibuiſtis.* Iudæi appetentes & conantes diſcere, & ſcire legem & prophetas, introeuntes appellantur: quia quantum ex eis erat veniebant ad templum, ad ſynagogas vt diſcerent legem & prophetas: ſicut hodie populus vadit ad prædicationem, vt diſcat euangelicam ſcientiam, ſed doctorum culpa prohibentur intrare, conuerſa doctrina euangelica in impertinentia. *Quum autem hæc ad illos diceret, cœperunt Pharisæi & legiſperiti grauiter inſiſtere.* pro, imminere. ſiue vrgere. Significatur enim quòd cœperunt ſimul tendere ad hoc vt Ieſum velut in anguſto ſtringerent, non quo ad corpus, ſed quo ad locutionem: & hanc intentionem non mediocriter, ſed grauiter cœperunt exequi. Modus autem ſubiungitur. *Et os eius opprimere de multis.* pro, & os eius tentare de multis. Ecce modus grauiter vrgendi. Nec ſignificatur quòd cœperint obturare eos eius, ſed quòd tentauerint interrogando ſimul multa: vt multis interrogationibus ſimul pulſatus, confunderetur, & aliquid falſi ſeu mali diceret. *Inſidiantes ei.* Qualia interrogauerint non ſcribitur: ſed quoniam inſidiando interrogabant, perplexa aliqua videntur fuiſſe. Et cerne malignitatem quòd quanuis multis interrogationibus vacarent, ab inſidiando tamen non recedebant. *Et quærentes aliquid capere.* pro, venari, *de ore eius, ut accuſarent eum.* Venatoriam artem & operam Lucas deſcribit in iſtis. Nam ſi recte conſideres, Ieſum more feræ cœperunt vrgere multis interrogationibus velut multis canibus appoſitis inſidiis, & quærendo venari aliquid ex ore eius dignũ accuſatione.

CAPVT XII.

M*vltis autem turbis concurrentibus.* pro, myriadibus autem turbæ ſimul aggregatis. Et deſcribitur numerus infinitus à finito. myrias enim decem milia ſignificat: & vt aiunt, Græci met vtuntur huiuſmodi locutione ad ſignificandum innumeram multitudinem. Vnde non dicit duabus vel tribus myriadibus, ſed indefinite myriadibus. *Ita ut ſe inuicẽ conculcarent, cœpit dicere ad diſcipulos ſuos.* Deeſt. primũ. Anceps tamẽ eſt cõſtructio huius aduerbij, cũ ſequẽtibus vel cũ præcedentibus. Et aptius videtur cõſtrui cũ ſequẽtibus

dicendo

dicendo primum attendite. Vbi etiam deeſt vobiſipſis. Ita quòd legendum eſt. *Primum attendite uobiſipſis a fermento Phariſæorum, quod eſt hypocriſis.* Niſi ipſe Ieſus explicaret quid nomine fermenti intelligit, quærēdum eſſet ſignificatum: ſed vbi explicauit quòd eſt hypocriſis, non opus eſt gloſa. Monet itaque vt ante omnia caueant ne imitentur Phariſæorum hypocriſim, quam fermentum appellat, eo quòd latens virtutem habet eleuatiuam ad ſimilitudinem fermenti. modicum enim fermentum eleuat totam maſſam. Phariſæi ſiquidem ſub ſpecie religionis inflati erant ſtudentes auaritiæ. Primum ergo cauendũ à diſcipulis, eſt internum malum hypocriſis: quia præcipua & pernicioſiſſima doctorum plaga eſt hypocriſis. *Nihil enim opertum.* Affert rationem vitandæ hypocriſis ex euentu contrarij. ideo enim ſubiiciunt ſe homines hypocriſis vitio, quia putant latere ſuum vitiũ, & propterea contra hoc directe prædicit eis, quod nihil eſt opertum in præſenti vita. *Quod non reueletur.* pro, reuelabitur. hoc eſt, diſcooperietur in futura. hoc enim directe contrariatur ad opertũ. Et tangit naturam hypocriſis operientis ſub religionis ſpecie vitiũ. *Neque abſconditum.* A ſpecie procedit ad genus: vt vnico verbo omne occultum in hac vita cõprehendat. *Quod nõ ſciatur.* pro, ſcietur. *ſimiliter in futura uita. Quoniã quæ in tenebris dixiſtis, in lumine dicentur.* pro, audiẽtur. *Et quod in aure.* pro, aurem, *locuti eſtis in cubiculis.* pro, penetralibus, *prædicabitur in tectis.* Rationẽ reddit dicti ſui ex oppoſitione luminis ad tenebras & tectorum ad penetralia: ad ſignificandum quòd nec tenebræ nec modus dicendi ſecretus (ſcilicet in aurem) nec locus (ſcilicet in penetralibus) retinebit aliquid occultum: ſed omnia in lumine, hoc eſt in manifeſto audiẽtur, & prædicabũtur ſuper tecta: hoc eſt in locis patulis & publicis. *in tectis.* Alludit ad morẽ patrię illius in qua domus tabulatis tectis finiuntur ſub diuo. Huiuſmodi enim tecta loca patula erant. Et propterea diſtinguuntur contra penetralia domus. *Dico autem uobis amicis meis.* ſeruos ſuos (quos in diſcipulos admiſit) dignatur appellare amicos tunc quum ad martyriũ eos accendit: vt intelligamus præſentis vitę mala (tormenta mortẽq́;) parari amicis eius, & talia eſſe amicitię eius pignora. *Ne terreamini ab iis qui occidunt corpus.* Abſque timore necis corporalis vult eſſe amicos ſuos: quia ſciebat vltimũ terribiliũ dici mortẽ. Hãc anſam timoris humani intendit excludere ſubiungendo. *Et poſt hæc non habẽt amplius quid faciant.* Acſi aperti⁹ diceret: nõ eſt vltimũ terribiliũ occidi, ſed eſt vltimũ eorũ qđ põt inferri ab occiſorib⁹ corporis: qm̃ poſt occiſionẽ corporis

non

non habent amplius quid mali vobis faciant. *Oſtendam autem vobis quem timeatis.* Ad ſenſum apparet vltimum terribilium eſſe mortem: quia nihil ex ſenſibus percipimus eorum quæ ſuccedunt morti,& propterea Ieſus docens vltimum terribilium non eſſe mortem,dicit.oſtendam vobis,ſub lumine fidei,quem timeatis. *Timete eum qui poſtquam occiderit, habet poteſtatem mittere in gehennam.* Ecce vltimum terribilium in veritate. Appellatione autem gehennæ conſtat intelligi pœnam inferni. ❡ Aduerte hic quòd quum timor non ſit mali,vt eius quod timetur incurrendũ: extenditur tamen ad potentem inferre malum, vt eum quo timetur. Et ſecundum huiuſmodi relationem dicitur hic ne terreamini ab iis qui occidunt,& quem timeatis & timete eum,& in ſacra ſcriptura ſæpe repetitur quòd timeamus deum. *Ita.* id eſt profecto,certe.pro aduerbio enim valde affirmãtis ſumitur. *Dico vobis,hunc timete.* Repetit monitionem timendi, vt ſolus hic timor imbibatur. *Nonne quinque paſſeres.* pro, paſſerculi. Tam hic quam inferius diminutiuum eſt. *Veneunt dipondio.* pro,aſſiculis duobus, eſt enim diminutiuum, *& unus ex illis non eſt in obliuione coram deo.* Dixerat vt non timerent occidi, immo plus vt non timerent ab iis qui poſſunt occidere: quod eſt non timere quæcunque mala aut tormenta antecedentia occiſionem. Et ſciebat magnipẽdi huiuſmodi dãna ab hominibus:ideo declarat diſcipulis,deum omnium & ſingulorum curam habere,omniaque damna ponderare. Et ad hoc arguit à minori: ab auibus ſcilicet minimi precij. Nec hyperbolice dictum intelligas, nec vnum paſſerem obliuioni dari coram deo:quoniã deus ſecũdum veritatem(quanuis nobis mirabilem)curam habet de ſingulis paſſeribus,non ſolum in genere aut in ſpecie, ſed etiam in indiuiduo. Spectat enim ad immenſitatem prouidentiæ eius & videre ſingula quæque indiuidua,& curam illorum habere, ſine vlla mutatione aut multiplicatione actuum videndi, volendi,diſponendi, curandi &c.in ipſo.Nec hoc eſt vertendum in dubiũ apud Chriſtianos.quanuis philoſophi hoc non credant:metientes dei prouidentiam ex iis quæ apud nos cognoſcimus. *Sed & capilli capitis veſtri omnes numerati ſunt.* Cerne quod dixi,non eſſe hyperbolem ſed veritatem euangelicam,capillorum omnium numerũ eſſe apud deum.ita quòd non ſolum cognoſcit quod capillos habemus, ſed curam habet ne capilli vnius iacturam retineat amicus eius. *Nolite ergo timere.* Merito infert non timendum,ex quo nullius damni periculum eſt: ſed omnia in integrum reſtituentur.

tuentur. *Multis paſſeribus*.pro, paſſerculis, *pluris eſtis uos.* Ap-plicat ad propoſitum quòd multo magis curam veſtri de⁹ habet: qui præſtatis non quinque ſed vniuerſæ multitudini paſſerum. *Dico autem uobis:omnis quicunque.* Parum erat prætuliſſe amicos ſuos paſſeribus & declaraſſe reſtitutionem in integrum à deo,niſi gloriam quam ipſe Ieſus homo rependet adiungeret. *confeſſus fuerit me*.pro,in me. hoc eſt confeſſus fuerit quæ in me ſunt diuinam humanamq; naturam,virtutem,dignitatem &c. & quæ in me fuerũt,mortem,paſſionem: & vniuerſaliter quæ mea ſunt. Et eſt ſermo de confeſſione fidei & laudis. *coram hominibus,& filius hominis confitebitur illum*.pro, in illo. hoc eſt quæ in illo fuerunt merita & quæ in illo ſunt partes omnes , laudabit, glorificabit . *coram angelis dei*. Longe præſtantior retributio eſt pro confeſſione coram hominibus confeſſio coram angelis . præter hoc quòd confeſſio tua ſerui eſt : filij autem hominis cõfeſſio regis erit vniuerſorum. *Qui autẽ negauerit me coram hominibus*. Ne crederes promitti præmiũ confitenti abſque pœna neganti,ſubiungit paratam pœnam negantibus eum coram hominibus : vt hinc intelligeremus non qualiſcunque virtutis,ſed virtutis neceſſariæ ad ſalutem,eſſe cõfiteri Ieſum coram hominibus: alioquin pœna neganti ipſum non eſſet parata.Et appellatione negationis intellige non ſolum negatiuam vocem,ſed & negatiua facta (qualia ſunt eorum qui cõfitẽtur ſe noſſe deum , factis autem negant)& omiſſionem confitendi quæ ſunt fidei aut morum quando oportet *Negabitur*. Sicut confeſſio Chriſti,approbatio eſt electorum,ita negatio,reprobatio eſt eorum qui eum hic negauerunt verbo vel facto. *coram angelis dei.* ad plenitudinem confuſionis. *Et omnis qui dicit*.pro,dicet. Duo dederat præcepta. Alterum ad euitandum fermentum Phariſæorum : alterum ne timerent ab occiſoribus corporis.Et primum præceptum firmauerat ex vanitate hypocriſis:proſequitur modo illud ex alio capite: ſcilicet ex irremiſſibilitate criminis:quia fermentum Phariſæorum vſqueadeo in corruptionem prorupit vt incurrerit irremiſſibilitatem . ad hoc enim propoſitum ſubiunguntur hæc verba. *Et omnis qui dicet uerbum in filium hominis, remittetur illi:ei autem qui in ſpiritum ſanctum blaſphemauerit, non remittetur*. Quorum ſenſus declaratus eſt Matth.12. *Quum autem inducent*.pro , adducunt, *uos in ſynagogas & ad magiſtratus & poteſtates , nolite ſoliciti eſſe qualiter aut quid reſpondeatis,aut quid dicatis.ſpiritus enim ſanctus docebit uos in ipſa hora,quid oporteat uos dicere.* Proſequitur ſecũdum

præceptum ,

præceptum, quod vſque ad confeſſionem coram hominibus deductum erat: adiungendo ſecuritatem affuturæ reſponſionis tūc à ſpiritu ſancto. Et in hoc monſtrauit ſe eſſe deum: promittēs ſpiritum ſanctum in quacunque hora oportebit coram principibus loqui. *Ait autem ei quidam de turba. magiſter dic fratri meo ut diuidat mecum hæreditatem. At ille dixit ei. homo quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem ſuper nos.* Docet hoc exemplo dominus prædicatores vt euitent ſecularia negocia, vt etiam quantuncunque requiſiti non ſe immiſceant negociis ſecularibus. Et rationem explicat verbis ſuis: quia ſcilicet impertinentia ſunt hęc ad officium prædicatoris. huiuſmodi enim impertinentia ſignificatur dicendo, quis me conſtituit iudicem aut diuiſorem. *Dixitque ad illos.* Subaudi turba. *uidete & cauete.* Videte, mentis eſt: cauere executionis. *Ab omni auaritia. ſuperfluit omni. Quia non in abundantia cuiuſquam uita eius eſt ex iis quæ poſſidet.* Ordo literæ eſt. quia vita eius non eſt in abundantia cuiuſquam ex iis quæ poſſidet. Et eſt ſenſus. quia vita hominis corporalis non eſt in facultate abundantiæ cuiuſcunque rei poſſeſſæ. *Dixit autem ſimilitudinem ad illos:* clare monſtrantem prædictum ſenſum. vniuerſa enim hæc parabola manifeſtat quod quantuncunque res abundent, non tamen ſufficiunt ad ſeruandam vitam, ſed cum ſumma abundantia, repentina accidit mors. *Dicens. Hominis cuiuſdam diuitis uberes fructus ager attulit: & cogitabat intra ſe, dicens. quid faciam quod non habeo quo congregem fructus meos. Et dixit, hoc faciam: deſtruam horrea mea, & maiora faciam: & illuc congregabo omnia quæ nata ſunt mihi & bona mea: & dicam animæ meæ. anima habes multa bona poſita in annos plurimos.* pro, multos, *requieſce, comede, bibe, epulare.* pro, lætare. *Dixit autem illi deus.* Dicere dei, facere eſt: ac per hoc initia repentinæ mortis facta, ſunt dicere dei: quoniam ferunt ſecum ſubiunctam increpationem, & propterea tanquam locutio dei inducitur. *ſtulte.* pro, imprudens. Ecce ſignificata increpatio. Et vere imprudens: quia non prouidit ſibi de neceſſariis ad ſalutem animæ. *Hac nocte.* Ecce mors repente inopinata. *Animam tuam repetunt a te.* miniſtri diuinæ iuſtitiæ exigunt à te animam tuam velut depoſitam apud te. Non dicit hac nocte morieris (quod ſignificat finem vitæ) ſed animam tuam à te repetunt, quod ſignificat requirere & cogere ad reddendam animam tuam immortalem, ad ſtādū iuri. Significatur enim clare per hoc ſtatus alteri⁹ poſt corporis

poris mortem vitæ:pro qua iſtc nihil ſibi prouiderat. *Quæ autem paraſti*.pro,præſenti vita.*cuius erunt*. pro,cui erunt? Tibi enim non erunt vtilia?, cui ergo præparaſti? Et propterea vndique imprudenter egiſti. *sic eſt*. Vniuerſale infert ex parabola documentum. *Qui ſibi theſaurizat, & non eſt in deum diues*. Non damnat theſaurizantem ſibiipſi,niſi ſimul adiunctam habeat alteram conditionem ſcilicet non eſſe diuitem in deum. ad differentiam eorum qui theſaurizant ſibi, & cum hoc ſunt diuites in deum:hoc eſt vtuntur diuitiis ſuis ad ea quæ dei ſunt. Qui enim vtrunque facit,expers eſt huius damnationis. Poſſunt ſiquidem homines licitè & ſibi & filiis theſaurizare,dummodo vtantur etiam diuitiis ſuis in iis quæ dei ſunt:paſcendo pauperes Chriſti, & reliqua quæ pietatis ac religionis ſunt exequendo. Qui autem ſibi tantum theſaurizat,ſimilis eſt diuiti hic deſcripto. *Dixitque ad diſcipulos ſuos*. Præcedens ſermo de auaritia vitanda communis fuit turbæ:ſubſequens autem ad diſcipulos dirigitur:quos ad profeſſionem perfectionis vitæ vocauerat. *ideo dico uobis*. Proportionaliter doctrina ſubſequẽs reſpicit diſcipulos,ſicut doctrina præcedens reſpicit communiter homines, & propterea dixit ideo dico vobis diſcipulis. *Nolite ſoliciti eſſe animæ ueſtræ quid manducetis:neque corpori quid induamini. Anima plus eſt quam eſca: & corpus plus quam ueſtimentum*. Doctrina hæc declarata eſt Matthæi 6. Vnde hic tantum diſtinguentur rationes. Prima itaq; ratio ſumitur ex eo quod deus prouidit de maiori(ſcilicet de anima & de corpore)ſine veſtra ſolicitudine. *conſiderate coruos quia non ſeminant neque metunt,quibus non eſt cellarium*.pro,penu,*neque horreum: & deus paſcit illos. Quanto magis uos pluris eſtis illis*.pro,volucribus? Secunda ſumitur ex parte auium clara *Quis autem ueſtrum cogitando*.pro,ſolicitudine, *poteſt adiicere ad ſtaturam ſuam cubitum unum? Si ergo neque quod minimum eſt poteſtis,quid de cæteris ſoliciti eſtis?* Tertia ratio ex impotentia ſolicitudinis ad augendum ſtaturam ſumitur. *conſiderate lilia quomodo creſcunt.non laborant neque nent. Dico autem uobis, quod nec ſalomon in omni gloria ſua ueſtiebatur ſicut unum ex iſtis. Si autem fœnum*.pro,herbam, *quæ hodie eſt in agro & cras in clibanum mittitur, deus ſic ueſtit, quanto magis uos puſillæ fidei?* Quarta ratio ex floribus ſumitur. *Et uos nolite quærere*.pro, ne quærite. Superius internam anxietatem prohibuerat,dicendo ne ſoliciti ſitis: modo exteriorem inquiſitionem prohibet.Sed de voluntaria vt diſtinguitur contra neceſſariam inquiſitionem eſt ſermo: hoc eſt de quærere ex appetitu,

non

non ex recte rationis iudicio. nam ſoli actus à virtute deuij, ſub prohibitione communi omnibus Chriſti diſcipulis comprehenduntur. *Quid manducetis aut quid bibatis.* Parui refert quale futurum ſit. ſed quo ad rem poteſt intelligi & de cibo & potu abſolute (vt paulo ſuperius, quid manducetis) & de ſpecie cibi & potus ita quòd ſpecies cibi prohibeatur dicẽdo quid comederitis, & ſpecies potus dicẽdo quid biberitis. Ita ꝙ prohibetur diſcipulis per hoc mandatum, vt voluntatẽ ſuam non flectant ad quærendum ſpeciem cibi quã appetunt, aut quam appetũt ſpeciem potus. Dedecet enim valde Chriſti diſcipulos conſentire huiuſmodi appetitionibus: & multo magis dedecet quærere, niſi ægritudinis neceſſitas cogat. *Et nolite in ſublime tolli.* pro, ne in ſublime tollamini. Græca dictio interpretata ſublime, ſignificat ea quæ ſunt in nubibus, ſeu in ſublimi aeris regione, propter quod exiſtimatur inſeri hic pręceptũ ne diſcipuli curẽt de iis, quæ ſupra nos fiunt impreſſionibus in aere. Magis tamen ad contextũ & propoſitũ materiæ ſpectat pręcipi hic vt quũ hæc omnia ſaruauerint & laudati plurimum fuerint, tanquã ſublimiorẽ vitam ducentes, nõ conſentiant ſe tolli in ſublime. Nec ſolus conſenſus ſed etiã occaſio prohibetur: ne. ſ. occaſionem dẽt vt in ſublime tollantur opinionibus & laudibus humanis: iuxta illud Pauli. parco autẽ ne quis me exiſtimet ſupra id quod videt in me aut audit aliquid ex me. 2. ad Cor. 12. *Hæc enim omnia gentes mundi quærunt.* Quinta ratio ex differentia inter ipſos & ethnicos ſumitur. *Pater autem ueſter ſcit quoniã his indigetis.* Sexta ratio ſumitur ex patris ſcientia. In qua ratione nota ſingula. ſ. indigentiam noſtram & ſcientiam dei & paternitatẽ: in qua clauditur amor & cura prouidẽdi filiis de iis quibus indigent. Et hæc ſola ratio ſufficit ad confidendum de diuina prouiſione illis filiis qui contenti ſunt iis quibus indigent: quales vult Ieſus ſuos eſſe diſcipulos. *Veruntamẽ quærite primum.* Superfluit primum, *regnum dei & iuſtitiam eius.* Superfluit &: iuſtitiam eius. *ita quod legendum eſt. quærite regnum dei, & hæc omnia adiicientur uobis.* Septima ratio ſumitur ex eo ꝙ tanquàm adiectitia bona temporalia dantur à deo quærentibus nõ quę ſua ſunt ſed quę dei ſunt: quærentib⁹: quòd deus regnet per fidẽ ſpem & charitatem hic in hominibus, & per gloriam demũ in futura vita in eiſdem. hoc eſt enim regnũ dei quærere. *Nolite timere puſillus grex.* pro, paruc gregule. Ardua dederat mandata: & propterea radicem quærẽdi huiuſmodi bona temporalia eradicare volens adiungit nolite timere mali aliquid ex non ſolicitudine

& inquiſitione temporalium. Et deſcribit eos à paucitate nnmeri, vnde timendum magis illis erat. Acſi apertius diceret, non obſtante quòd ſitis tā pauci, nolite tamen timere. *Quia complacuit patri ueſtro dare uobis regnum.* Magna ratio excludendi timoris: ex hoc quòd cōplacuit patri dare vobis non parua aliqua aut diuitias magnas, ſed regnum cōprehendens omnia bona. *Vendite quæ poſſidetis: & date eleemoſynam.* Ad perfectionem diſcipulis congruā ſpectat mandatum hoc. hinc enim diſcipuli poſt pentecoſtem vendebant agros, & precium ponebant ad pedes apoſtolorum pro eleemoſyna diſtribuenda. *Facite uobis ſacculos qui non ueteraſcunt, theſaurum non deficientem in cælis.* Fructus eleemoſynę deſcribitur ad ſimilitudinem recondētium pecuniam in ſacculis & congregantium theſaurum. Iuxta has enim ſimilitudines meliores deſcribit ſacculos: quia ſacculi pecuniarum conſumuntur, eleemoſynarum vero non veteraſcunt. & ſimiliter theſaurus terreſtris deficiens eſt: theſaurus autem eleemoſynarum indeficiens: quia tam ſacculi quàm theſaurus eleemoſynarum in cœlis fiunt.

Quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit. Proſequitur contrarias conditiones ad terreſtria. Quę enim hìc reconduntur, aut à tinea læduntur aut furē timent. Per quæ duo, internæ & externæ omnes cauſæ damni ſignificantur: per tineam internæ, per furem externæ. neutræ autem contra recōdita in cœlis militant.

Vbi enim theſaurus ueſter eſt, ibi & cor ueſtrum erit. Ratio quare gratus eſt deo deſcriptus neglectus temporalium propter cœleſtia ſubiungitur, non ex parte rerum ſed ex parte affectus: quia cor comitatur theſaurum. Ita quòd loc⁹ theſauri trahit ad ſe cor. hinc enim fit vt theſaurizantes in terra, habeant cor affectum terrenis: & theſaurizātes in cœlis, habeant cor affectum cœleſtibus. vbi enim res amata, ibi eſt cor amantis. *Sint lumbi ueſtri præcincti.* Adiungit parabolam declaratiuam quales eſſe debemus reſpectu cœleſtium & præparatione lumborum. Si ad iter tenderet parabola, pręcinctio lumborum apte deſcriberetur: ſed quum ad expectationem domini redeuntes à nuptiis parabola tendat, præparatio lumborum non pro ſimilitudine ſed pro ſignificato præpoſita eſt. Significatur enim ad literam præparatio corporalium officiorum: vt ſcilicet ſint ad corporalia officia præparati. A præcinctione autem lumborum huiuſmodi præparatio deſcribitur: quantum ad metaphoram quidem, quia præcinctio lumborum vltimum eſt inter ſpectantia ad induendum hominem promptum ad officia corporalia. Tanquam ſi dixiſſet. ſitis

induti,

induti, ita quòd etiã ſint lumbi veſtri præcincti. Nocturno enim tempore (de quo loquitur) ſolem[9] nos exuere: & nec lumbos pręcinctos nec etiam indumenta habere. ¶ Quod ad ſignificatum vero quia maximum impedimentum pręſtant venerea exercitia quæ in lumbis vigent, ideo à præparatione circa principale officium corporale, deſcribit præparationem ad vniuerſa corporalia officia: qualia ſunt comedere, bibere, & reliqua exercitia corporalia. *Et lucernæ ardentes in manibus veſtris.* Superfluit in manibus veſtris. Quantum ad parabolam, nocturnum tempus deſcriptum quo expectatur dominus reuerſurus à nuptiis, exigit lucernas accenſas ne in tenebris offendantur aduenìente domino. Quantum vero ad ſenſum parabolę, lucernę (quę vaſa lucis ſunt) partes cognoſcitiuæ ſunt. quæ tunc ſunt accenſæ, quum claritate fulgent ſcientiæ eorum quæ ſpectant ad ſalutem. *Et uos.* Nõ ſufficit vobis præparata habere tam ſpectantia ad corporalia officia quám ſpectantia ad intellectum & ſcientiam ſalutis (hæ enim ſunt partes quędam) ſed oportet vos qui eſtis velut totum eſſe paratos, ſecũdum enim partem affectiuam appellauit vos: quoniam in illa conſiſtit ſalus. *ſimiles hominibus expectantibus dominum ſuum quando reuertatur a nuptiis, ut quum uenerit & pulſauerit confeſtim aperiant ei.* Ex ſimilitudine ad expectantes tales, tria ſignificantur. Primo vigilãtia: deinde deſiderium aduentus domini: & tertio intentum, ſcilicet confeſtim aperire. Homines enim expectantes, oportet primum vigilare. & quoniam expectant redeuntem à nuptiis, iucundum ac lætum dominum expectant: ac per hoc ipſi quoque læti & cupidi talis aduentus expectant. tertium autem manifeſte in litera ſcribitur. ¶ Vbi ſi collegeris hæc, videbis mandari diſcipulis vt expediti quo ad ea quæ ſunt carnis & fulti ſcientia ſalutis læti expectent Ieſum redeuntem à cœleſtibus nuptiis ad domum animarum ſuarum: vt quum venerit circa tempus mortis, & pulſauerit, ægritudine, tormento ſiue repentino interitu, confeſtim aperiant ei, hoc eſt cõfeſtim ianuis corporis apertis in animabus ſuis puris gaudeãt recipere illum. Et vere qui ſic expectant, nõ timent aperire, nõ timent abſque quocũque velamine quæ ſunt in animabus ſuis deo patefacere. *Beati ſerui illi.* Vere beati. *quos quum uenerit dominus.* Quantum ad parabolam, non eget expoſitione. quantum ad ſenſum, iam dictum eſt quòd de aduentu mortis tempore eſt ſermo. *inuenerit uigilantes. Amen dico uobis, quod præcinget ſe, & faciet illos diſcumbere.* Ad parabolam ſpectant hæc officia domini erga ſeruos

vigilantes. Ita quòd rationē beatitudinis aſſignat quia dominus eorū præcinget ſe (præparando ſeipſum ad miniſtrandum illis) & faciet illos diſcumbere tanquam dominos. *Et tranſiens miniſtrabit illis.* Quantum ad parabolam ſpectat, miniſtrare tranſeundo dicitur, ad differentiam fixorum ad miniſtrādum. Deſcribitur enim dominus tanquàm ſuperintendens miniſterio quod fit tranſeundo de menſa ad menſam, ne aliquid alicui deſit. Quātum vero ad ſenſum intentū, ſignificatur æternum conuiuium in quo diſcumbent electi: ad quod ipſe Ieſus ſe præcinxit immortalitatis corporalis gloria, & ſuperintendens miniſtrat omnibus beatitudinem. *Et ſi uenerit in ſecunda uigilia, & ſi in tertia uigilia uenerit, & ita inuenerit, beati ſunt ſerui illi.* Per vigilias intellige cuſtodiarum nocturnarū tempora. Et deſcribūtur tres tantum: quia ternarius, numerus perfectionis eſt, vt omnes cuſtodię tribus cōprehendantur. & ad literam parabolæ, vltra tertiam cuſtodiam noctis non conſueuit differri reditus à nuptiis. Significantur autem per has tres cuſtodias, omnes differentiæ ætatis humanæ: & quòd in quacunque ætate inuenti fuerint vigilātes, beati ſunt ſerui illi: vt nullus deſperet qui in ſenectute incœperit vigilare. *Hoc autem ſcitote.* Adiungit parabolæ parabolam declaratiuam periculi. Præcedente enim parabola declaratum eſt præmiū ſeruorum vigilantium: ſubſequente autem declaratur damnum ac periculum non vigilantium. *Quoniam ſi ſciret paterfamilias qua hora fur ueniret, uigilaret utique, & non ſineret perfodi domum ſuam.* Omnia hæc præterita imperfecta ſubiunctiui modi (ſciret, veniret, vigilaret, ſineret) præterita ſunt: ſciuiſſet, venturus fuiſſet, vigilaſſet, ſiuiſſet. Deſcribitur enim perfoſſa domus à fure: quæ perfoſſa non fuiſſet ſi paterfamiliâs ſciuiſſet horam qua fur venturus fuiſſet. Vbi damnum ex non vigilantia ratione ignotæ horæ deſcribitur. *Et uos eſtote parati.* Quod ſuperius appellauerat vigilare, modo appellat eſſe paratum: ne impoſſibilis homini continua vigilantia præcepta intelligatur. is enim continue vigilat qui continue eſt paratus. *Quia qua hora non putatis.* Incerta eſt enim mortis hora, & ſæpe inopinata. *Filius hominis ueniet.* tum ad vniuerſale iudicium, tum ad ſingulare cuiuſque iudicium tempore mortis. *Ait autem ei Petrus. domine ad nos dicis hanc parabolam, an etiam ad omnes?* Dixerat Ieſus parabolam de ſeruis expectantibus dominum, adiuncta altera parabola de patrefamiliâs non vigilante. Petrus autem ſciens ſe & condiſcipulos electos ad officium patriſfamilias, dubitabat an hæc parabola quæ

pro

pro vltima parte ſpectat ad patremfamiliâs,ſit eis propria an ſit communis omnibus. *Dixit autem dominus.* Non directe reſpondet ad quæſtionem,ſed plus dicit:quoniam inſtruit Petrum de differentia inter ipſos electos ad paſtorale officium & alios , & quo ad meritum, & quo ad præmium, & ſimiliter quo ad crimen & pœnam:ex quibus facile intelligere poſſet dictam parabolam ſecundum proportionem,communem eſſe omnibus cum differenti præmio ac pœna. *Quiſputas.* Inchoat ab iis quæ ſunt propria paſtoribus ſeu præpoſitis. Et quoniam rari ſunt habentes omnes requiſitas conditiones, ideo dicit quiſputas(ſeu quiſnam) ſignificando raritatem. *Eſt fidelis.*vt non fallat.*diſpenſator.* non dominus.Officium præpoſiti à diſpenſatione nominauit:vt intelligāt prælati,officium ſuum non in agendo pro libito , ſed in diſpenſando conſiſtere . Diſpenſatio enim rationis recte diſtribuentis actio eſt. *Et prudens*, vt non fallatur,*quem conſtituit.* pro, conſtituet,*dominus.* Non ipſe vſurpabit aut aſſumet diſpenſandi officium,ſed conſtituetur à domino. *ſuper familiam ſuam.*pro,famulitium ſuum. Significatur enim præpoſitus ſuper minores,quantum ad parabolam.Quantum vero ad rem tangitur neceſſitas cōſtituendi diſpenſatorem . maiores enim non egent præpoſito: quoniam ipſi ſibi ſunt lex,ſed imperfecti & minus boni ſimiles famulitio egent curatore. *vt det illis.* Ecce quorſum ſuperior conſtituitur,non vt accipiat ab illis, ſed vt det illis. Dare enim ſpiritualia officium eſt propter quod directe inſtituta eſt à Chriſto ſuperioritas in eccleſia ; accipere autem temporalia introductum eſt tanquam quiddam conſequens. vnde & hic coniunctio cauſalis apponitur,dicendo vt det illis. *in tempore.*congruo,*tritici menſuram.* Dictio Græca compoſita dicitur non à tritico,ſed à frumento & menſura ſeu à cibo & menſura. Propter quod interpretes non omnino conueniunt:ſed alij à cibo & menſura intelligentes interpretantur demenſum:alij frumenti menſuram.Magis tamen quadrat legere demenſum:nam hoc nomine proprie ſignificatur id quod ſeruis dabatur pro alimento:& vt aiunt menſibus ſingulis . Quod quia quædam menſura erat frumenti,ideo neutra lectio abiicienda videtur . Intentus tamen ſenſus clarus eſt: quoniam ſignificatur commenſuratus famulis cibus.Debēt enim ꝑpoſiti doctrinam,correctioné,curámque adhibere iuxta proportionem ſubditorum:iuxta quod ſcriptum eſt:ego dominus docens te vtilia. *Beatus ille ſeruus quem cū venerit dominus.* Deſcripto bono diſpenſatore,ſubditur eius præmium:deſcribendo eū bea-

tum,in re,tunc quum venerit dominus mortis tempore. *inuenerit ita facientem.* Non quòd ita fecerit,ſed quòd ita perſeueret faciendo:hoc eſt cum prædictis conditionibus paſcentem Chriſti famulos minimos. *Vere dico vobis,quod ſuper omnia quæ poſſidet cõſtituet illum.* Vide diſparitatem præmij præparati ad confeſtim aperiendum.Diſcumbunt enim & ſuperintẽdente domino præcincto miniſtratur illis:fidelis autem & prudens diſpenſator cõſtituitur in alia vita ſuper omnia quæ dominus poſſidet. Et vere ſuper omnia conſtituitur,non ſolum quoniam omnia in bonum illius cedunt (quod commune eſt omnibus electis) ſed ſpeciale quoddam gaudium ſuperioritatis recte adminiſtratæ habebunt tanquam conſtituti etiam in cœlis ſuperiores ſuper res domini. Deſcribit enim Chriſt⁹ ſpiritualia illa pręmia à ſimilitudine ſenſibilium quæ nouimus. *Quod ſi dixerit ſeruus ille in corde ſuo.* Declaratis merito & pręmio boni diſpenſatoris,ſubiciuntur crimina cum pœna mali diſpenſatoris.Seruus enim ille eſt qui conſtitutus eſt ſuper famulitium. *Moram facit dominus meus venire.* Ex mora domini ad iudicandum & puniendum, licentiam accipiũt prælati male operandi. *Et cœperit percutere ſeruos & ancillas.* Ecce crimen iræ & iniuſtitiæ.in quo intellige omne crimen in proximos. *Et comedere & bibere,& inebriari.* Ecce crimen gulę. in quo intellige omne crimen in ſeipſum cuiuſcunque intemperantiæ. *Veniet.* per mortem illius ignotã quo ad diem & horã. *Dominus ſerui illius in die qua non ſperat & hora qua neſcit. Et diuidet.* pro,diſſecabit.*eum.* Significatur enim ꝙ ſcindet eũ in duas partes:in animã ſcilicet & corpus ſeorſum.quod cõſtat fieri per mortem. *Partemque eius.* Miſerum ſtatũ partẽ eius appellat: quoniã ex toto vniuerſo miſeria eſt pars ei debita ex propriis meritis. *Cum infidelibus ponet.* quorũ damnatio manifeſta eſt. Et merito: quoniam infidus fuit domino ſuo. *Ille autem ſeruus qui cognouit voluntatem domini ſui,& non ſe præparauit,& non fecit ſecundum voluntatem eius,vapulabit multis: qui autem non cognouit,& fecit digna plagis,vapulabit paucis.* Hactenus reſpondit Petro quid propriũ eſt ipſis aſcitis in diſpenſatores: modo ſubiungit quod modo commune eſt vnicuique ſecundum proportionem ſuam, ſecundum differentiam ſcientiæ & ignorãtiæ. Docet enim quòd duorum malefacientium, quorum alter cognouit voluntatem domini ſui & alter non , plus punietur ſciens quàm ignorans. Quod intellige cæteris paribus. Et ſententia clara eſt in litera.
Omni autem cui multum datum eſt,multum quæretur ab eo : & cui

commendaue-

commendauerint multum, plus petent ab eo. Vniuerſalior ratio di ẽti redditur. Dico autem vniuerſalior: quoniam extenditur doẽtrina hæc non ſolum ad donum ſcientiæ, ſed ad quodcunque donum. Et explicatur tum in datis: qualia ſunt quæ naturalia dicimus dona: tum in commendatis: qualia ſunt adiecta dona, ſiue gratiarum quæ dicuntur gratis datæ, ſiue poteſtatum ſeu officiorum, ſiue etiam bonorum temporalium. Cui enim multum datum eſt donorum naturalium, multum quæretur ab eo: & per oppoſitum cui parum datum eſt, parum quæretur ab eo. Et ſimiliter cui commendauerunt multum (ſiue bonorum exteriorum ſiue bonorum interiorum) multum etiam petent ab eo. Hæc enim ſunt quæ ſunt communia omnibus. *Ignem ueni mittere in terram.* Parabola hæc declaratiua eſt officij eius ſcilicet ipſius Chriſti. officio ſiquidem diſcipulorum par eſt, vt adiungat officium proprium magiſter. Et ſignificatur ſimilitudine ignis amor ſpiritus ſancti, quem ipſe attulit mundo tanquam ignem arſurum in cordibus humanis. *Et quid uolo niſi ut accendatur*, pro, & quid volo ſi iam accenſus eſt? Et eſt ſermo imperfectus: relinquens ſubintelligendum quid ipſe deſiderat ex quo iam accenſus eſt. Vnuſquiſque enim ſubintelligit quid deſiderat qui venit ad mittendũ ignem quando videt iam accenſum. deſiderat enim vt creſcat & extendatur. accenſio enim eſt principium, & proculdubio deſiderat complementum. Significatur autem per hoc, quòd ex quo incœperat accendi ignis amoris ſpiritualis in diſcipulis, deſiderabat vt extenderetur ad vniuerſum mundum. Vbi declarat non ſolum ſuum officium, ſed fructum quem expectat mediantibus officiis diſcipulorum. *Baptiſmo autem habeo baptizari.* Aliud ſuum officium Ieſus adiungit: ſignificans illud à ſimilitudine lauacri. Et Hebrææ linguæ conſuetudine deſcribit ſe abluendũ ablutione. Significatur enim hoc loquendi modo perfectio negocij de quo eſt ſermo: puta vt eſt propoſito perfecta ablutio. Significatur autem per huiuſmodi ablutionem mors eius, in qua ablutus eſt proprio ſanguine. iuxta id quod aliâs filiis Zebedæi dixit. poteſtis baptizari baptiſmo quo ego baptizor? *Et quomodo coarctor donec perficiatur?* Deſiderium propriæ paſſionis & mortis ſignificatur, diuerſa tamen expoſitione. Nam vel ſignificatur affirmatiõe afflictionis: iuxta illud. ſpes quæ differtur affligit animã. Et ſic affirmatur coarctatio. i. afflictio. & ſub admiratione ponitur modus quomodo: quia incredibili modo affectabat perfectionem paſſionis ſuæ. Vel ſignificatur à negatione anguſtiæ ſeu

conſtrictionis,& eſt ſenſus : & quomodo velut inuitus,ſeu impotens inuadere,coarctor,angor,ſtringor? Quaſi diceret.nullo modo,ſed deſidero abſolutioné ſanguinis mei perfici. ¶ Et hæc expoſitio magis conſonat, tum verbo coarctationis, amoris enim non eſt coarctare,ſed magis dilatare . Tum ſimilitudini lauacri: quæ ideo appoſita eſt vt ſignificaretur res deſiderata, & quadrat vt propoſita re deſiderata,ſubiungatur tanquam manifeſte conſequens excluſio anguſtiæ animi donec compleatur deſiderium. protenditur enim cõtinue deſiderium, & non arctatur. Tum interrogatiuo modo quo in textu hæc proponuntur. Et ſenſus planior eſt.expecto lauacrum deſideratum: & quomodo interim donec perficiatur anguſtor? quaſi dicat nullo modo conſequens eſt vt anguſter,ſed vt propenſior ſim ad ablutionem . *Putatis quia pacem ueni mittere.*pro,vt mitterem,*in terram?non dico uobis, ſed ſeparationem.* Non ſignificatur tertium officium Ieſu,ſed effectus duorum præcedentium deſcribitur: declarando quòd effectus ſuę paſſionis,& ſui ignis non erit pax mundana aut carnalis , ſed ſeparatio à carnalibus & mundanis hominibus.Et apte contra pacem poſuit ſeparationem:quia pacis eſt iungere . *Erunt enim ex hoc.*Deeſt.nunc. Significatur enim tempus euangelicę doctrinę. *Quinque in domo una diuiſi:tres in duos,& duo in tres.* Imparitatem vtrinque ſignificauit: quandoque enim duo conuertentur, & tres contra illos inſurgent:quandoque autem tres conuertẽtur, & duo contra illos inſurgent. *Diuidentur.*pro,Diuidetur. Conſtituitur enim hoc verbum cũ ſequentibus:legendo. *Diuidetur pater in filium, & filius in patrem ſuũ:mater in filiam & filia in matrem:ſocrus in nurum ſuam,& nurus in ſocrum ſuam. Dicebat autem & ad turbas.* Subiuncta verba indicãt, quòd turbas alloquitur ratione hominũ peritorum. *Quum uideritis nubem orientem ab occaſu,ſtatim dicitis nimbus.*pro,imber,*uenit:& ita fiet.* pro, fit. *& quum auſtrum flantem,dicitis quia æſtus erit . & fit. Hypocritæ faciem cœli & terræ noſtis probare.* Hinc apparet quòd non ex ignorantia,ſed ex malo affectu peccabant.arguuntur enim quòd quum ſciant prognoſtica tam pluuiæ quàm æſtus cognoſcere ex apparentibus in aëre nubibus,& in terra vento,noſſe quoque deberent aduentus eius tempus.Et propterea ſubdit. *Hoc autem tempus quomodo non probatis?* Id eſt,præſens aduentus mei meſiæ tẽpus quo pacto deſeritis certis argumentis immò manifeſtis indiciis cognoſcere? Et arguit eos ab euidentioribus. manifeſtiora enim & certiora ſigna habebant,quòd hoc eſſet tempus aduentus meſiæ,quàm quòd nubes

oriens ab occaſu ſignificaret pluuiam. Et propterea ex hypocriſi eorum proueniebat, quòd hoc nolebant cognoſcere. *Quid autem & a uobiſipſis.* pro, cur autem & ex vobiſipſis, *non iudicatis quod iuſtum eſt?* Cæcitatem electionis maiorem in iſtis peritis ſubiungit. Dixerat increpatiue quomodo ſigna temporis huius non probatis, qui ſigna temporis pluuiæ & æſtus probatis? Peius quidmodo ſubiūgit, cur non ex internis veſtris iudicatis quod iuſtum eſt? longe ſiquidem peius eſt habere apud ſe intus exemplaria & errare, quàm errare circa cognitionem pendentem ab exterioribus ſignis. Habemus enim apud nos ſynderеſim & virtutum ſemina, naturæ iura, ex quibus debemus quod iuſtum eſt iudicare: à quorum ſequela nullus poteſt ſe excuſare. Et propterea arguendo, quod etiam in moribus errabant hypocritæ iſti dicit. cur non ex vobiſmetipſis (hoc eſt ex iis quæ intus habetis virtutum ſeminibus ac principiis) quod iuſtum eſt iudicatis? Acſi aperte diceret. non eſt mirum ſi hypocriſis veſtra abducit vos à probatione temporis aduentus mei: quum ipſamet abducat vos à iuſto iudicio circa moralia, & ea quę ſunt ad proximum quorum tamen rationem habetis intus. *Quum autem uadis.* pro, quum enim vadis. Sequens ſiquidem parabola ſignificatur ſpectans ad præcedentia. Vbi aduerte & diſcerne, quòd hæc parabola ſubiuncta ſcribitur etiam Matthæi quinto, ſed ibi affertur ad materiam iræ & præcepti non occides: hic autem affertur ad materiam longe alienā. Et quantum contextus inſinuat, affertur ad materiam litis inter ſtimulum rationis & malum affectum. præcedens ſiquidem ſermo increpat hypocritas peritos, quòd habentes euidentia ſigna temporis meſiæ, non curant examinare illa: & ſimiliter habentes in ſeipſis rationes iuſtitiæ moralis, non ſequuntur illas, ac per hoc ſignificat litem inter rationem (tum naturalem, tum euidentium ſignorum aduentus Chriſti) ex vna parte, & malum affectū hypocritarum ex altera parte. Et propterea ſubiungit benignus magiſter optimum conſilium per parabolam euntis cum aduerſario in via. Et parabola quidē clara eſt: & in propoſito applicatur ad hominem cuius affectus, cuius electio atque operatio contrariatur rationi. Ita quòd aduerſarij nomine intelligitur ſynderеſis: quæ continue aduerſatur mordendo, ſtimulando animum praue agentis, præcipue extantibus in promptu rationibus malæ actionis: vt patet contigiſſe iſtis. Propter quod ſignificantius deſcribitur ire ſimul cum illo in via: quoniam eſt indiuidua comes remordens ratio, ſtimulánſque conſcientia. *cum aduerſario*

rio ſuo *ad principem.* hoc eſt ad magiſtratum , ad habentem officium iudicis. *in uia da operam liberari.*pro,vt libereris , *ab illo.* Optimum ac ſolum conſilium eſt,vt dum es in via huius vitæ, libereris à conſcientiæ remorſu. *Ne forte.* Sub dubio euentus futurus ſignificatur:quia etſi non ex tua cautela,ex diuina tamen gratia poſſet euenire contrarium. *Trahat te ad iudicem: & iudex tradat te exactori.* pœnarum : qui diabolus eſt miniſter diuinæ iuſtitiæ. *Et exactor mittat te in carcerem. Dico tibi , non exies inde donec etiam nouiſſimum minutum reddas.* Aduerbium donec determinat tempus carceris coæuum tempori non ſolutionis,& nõ determinat certum tempus : ac per hoc ſi nunquam ſoluis, nunquam exibis de carcere:& quia in inferno nunquam ſoluitur, ideo nunquam carcer finitur. Oportuit autem ſic ſignificari hoc in loco perpetuum inferni carcerem,propter parabolam de lite, quæ terminatur ad carcerem donec ſoluatur vniuerſum debitum vſque ad minima.

CAPVT XIII.

Aderant autem quidam ipſo in tempore nunciantes illi de Galilæis. Nihil certi inuenio de cauſa quare iſti Galilęi occiſi fuerint à Pilato. *Quorum ſanguinem Pilatus miſcuit cum ſacrificiis eorum.* Incertum eſt an de legitimis ſacrificiis in Hieruſalem ad quæ offerenda venerant iſti Galilęi,an de propriis eorum ſacrificiis extra templum domini, ſit ſermo. Admixtio enim ſanguinis proprij cum ſacrificiis eorum, ſignificat quòd inter ſacrificandum occiſi ſunt. *Et reſpondens dixit illis.* Occaſione ſumpta ex facto nunciato, prædicit eis ſimilem futuram eis ruinam niſi pœnitentiam agãt. *Putatis quod hi Galilæi præ omnibus Galilæis peccatores fuerint,quia talia paſſi ſunt? Non dico uobis.* Declarat primo quòd tam horrida mors non accidit Galilæis illis ex hoc, quòd peccauerint magis quàm alij Galilæi.Ita quòd non excuſat eos à peccato,ſed à maiore peccato:vt diſcant poſſe quoque ſibi ſimile euenire. *Sed niſi pœnitentiam habueritis.*pro,egeritis, ſeu (vt aliis placet) niſi reſipueritis. *omnes ſimiliter peribitis.* Pœnitentiam eis neceſſariam demonſtrat ad euadendum à ſimili interitu.Vnde apparet, quod alloquitur iſtos in perſona populi Hebræi: quorum ſimilis fuit interitus,ex quo non reſipuerunt infra quadraginta annos. nam fuerunt in ſolennitate Paſchali à Romanorum exercitu interempti. *Sicut.*pro,aut,*illi decem & octo.* Exemplo Galilæorum

rum adiungit exemplum Hieroſolymitanorum. *ſupra*.pro,ſuper,*quos cecidit turris in siloa, & occidit eos*. Natatoria Siloe conſtat fuiſſe in Hieruſalem : hiſtoria autem huius caſus tantum hic ſcripta apparet.vnde neſcitur modus:modernus tamen caſus tunc fuiſſe videtur. *Putatis*. Similem ſententiam ſubiungit,referendo illos decem & octo ad reliquos habitantes in Hieruſalem : & eandem ruinam prædicit. Vnde & ipſa repetitio,ſignum firmitatis eſt,quòd eueniet eis ſimilis interitus, quod rei probauit euentus. *Quia & ipſi debitores fuerint præter omnes homines habitantes*. pro,præ omnibus hominibus habitantibus,*in hieruſalem?* Non dicit qui habitauerunt . hinc enim apparet quòd modernus erat tunc caſus turris. *Non dico uobis: ſed ſi pœnitentiam non habueritis*. pro,non egeritis. ſeu niſi reſipueritis. *Omnes ſimiliter peribitis*. *Dicebat autem & hanc ſimilitudinem*. Adiungit parabolam declaratiuam pœnę niſi pœnitentiam agant. *Arborem fici*. Parabola clara eſt.Senſus autem intẽtus eſt explicare futurum excidium Iudæorum poſt expectationem tanti temporis ad fructificandum deo : qui tamen fructum non produxerunt.Vnde per ficum cultum diuinum in ſacrificiis & cærimoniis legis ſignificat.

Habebat quidam plantatam in uinea ſua. Vinea domini ſabaoth, domus Iſrael eſt apud Eſaiam : in qua plantatus eſt diuinus cultus. *Et uenit*. perſonaliter ille quidam innominatus verus deus innominabilis. *Quærens fructum in illa*. Ad hoc enim venit Ieſus,vt quæreret fructum in Iudæis cultoribus dei. *Et non inuenit*. quoniam populus hic labiis me honorat,cor autem eorum longe eſt à me. *Dixit autem ad cultorem uineæ*. Michael archangelus (qui Danielis decimo,præpoſitus eſt populo Iudæorum)nomine cultoris vineæ, congrue intelligitur. *Ecce anni tres ſunt ex quo uenio quærens fructum in ficulnea*.pro,ficu,*hac,& non inuenio*. Vniuerſum expectationis tempus perfectum iam eſſe,trinario annorum numero ſignificat. Et congrue in ficulnea tres anni abſque fructu , perficiunt tempus expectationis. *Succide ergo illam*. Meritum Iudaici populi ſignificatur præcepto ſuccidendi : hoc eſt , iam meretur ſuccidi , & exterminari cultus iſte. *Vt quid etiam terram occupat*. pro , onerat ? Significatur enim quòd ad onus eſt terræ , ſugens illam , & tamen fructum non reddens . Et vere non ſolum cultores templi , ſed Iudæi habitantes in terra promiſſionis , ſugebant bona temporalia terræ dei. & fructum bonorum operum non reddendo tanquam onera erant terræ . *At ille reſpondens dixit* . pro , dicit , *illi* .

Michael

Michael archangelus intercedit pro populo, petens adhuc ſpatiũ fructum ferendi. *Domine dimitte illam & hoc anno.* Spatium quadraginta annorum hoc anno ſignificatur. *Vſque dum fodiam circum illam & mittam ſtercora.* pro, fimum. Non enim ſignificantur excrementa animalium, ſed fimus: hoc eſt lætamen. Et ad literam ſignificatur perfoſſionem & ſtercorationem adhibitio omnium opportunorum & quæ accommoda ſunt ad hoc vt arbor fructificet. Et vere infra illud quadraginta annorum ſpatiũ, miſſo ſpirituſancto prædicauerunt Apoſtoli, facta ſunt tot miracula in populo illo, vt nihil prætermiſſum ſit eorum quæ ad prouocandum populum illum ad ferendum fructum bonorum operum, ſpectarent, & tamen multos Apoſtolos occiderunt, & eccleſiam Chriſti perſecuti ſunt. *Et ſi quidem fecerit fructum.* Defectiua locutio eſt, & ſubauditur, non eſt ſuccidenda. Si enim fructum boni operis Iudæa reddidiſſet, non fuiſſet per Romanum exercitum ſuccisa & exterminata. *Sin autem.* pro, ſin minus, *in futurum ſuccides eam.* Et ita euenit quòd infructuoſa ſuccisa eſt. *Erat autem docens ſynagoga.* pro, in vna ſynagogarum, *eorum ſabbatis.* hoc eſt die ſeptimo, qui ſemper eſt ſabbatum: & ideo pluraliter ſignificatur. *Et ecce mulier quæ habebat ſpiritum infirmitatis.* Significatur infirmitatis cauſa malignus ſpiritus. *Annis decem & octo, & erat inclinata.* pro, deflexa: *nec omnino poterat ſurſũ reſpicere.* pro, reflecti. Significatur enim diſpoſitio corporis huius mulieris, talis quod erat ex toto corpore deflexa verſus terrã ita quòd nõ poterat reflecti: hoc eſt illum geſtum corporis habere quo vtuntur ſurſum aſpicientes. *Quam quum uideret Ieſus, uocauit eam ad ſe: & ait illi, mulier dimiſſa es ab infirmitate tua. Et impoſuit illi manus.* Hoc eſt ꝙ offendit archiſynogogũ hypocritã. *Et confeſtim erecta eſt: & glorificabat deum. Reſpondens autem archiſynagogus.* Reſpondere dicitur archiſynagogus ad factum Ieſu. *indignans quia ſabbato curaſſet Ieſus, dicebat turbæ. Sex dies ſunt in quibus oportet operari.* Hinc apparet quod dies ſeptimus erat. *In iis ergo uenite & curamini, & non in die ſabbati. Reſpondens autem ad illum dominus, dixit. Hypocritæ.* ſub verbis religionis diuina opera arguens, ſub prætextu obſeruationis legis auertens populum à vera fide. *Vnuſquiſque ueſtrum ſabbato non ſoluit bouem ſuum aut aſinum a præſepio, & ducit adaquare.* pro, aquatũ? *Hanc autem filiam Abrahæ quam alligauit ſatanas ecce decem & octo annis.* Hinc clare apparet ægritudinem mulieris à dæmone fuiſſe. *Non oportuit ſolui a uinculo iſto, die ſabbati? Et quum hæc diceret, erubeſcebãt omnes*

aduerſarii

aduerſarii eius: & omnis populus. pro, turba, *gaudebat in uniuerſis quæ glorioſe fiebāt ab eo. Dicebat ergo.* pro, autem. *Cui ſimile eſt regnum dei: & cui ſimile æſtimabo.* pro, faciam, *illud?* Duæ ſubiungun tur parabolæ. altera de grano ſynapis: altera de fermento abſcon dito. Quarum expoſitiones vide Matth. 13. *ſimile eſt grano ſynapis: quod acceptum homo miſit in hortum ſuum: & creuit, & factum eſt in arborem magnam: & uolucres cœli requieuerunt.* pro, nidificauerunt, *in ramis eius. Et iterum dixit cui ſimile æſtimabo.* pro, faciam, *regnū dei? ſimile eſt fermēto quod acceptū mulier abſcōdit in farinæ ſata tria, donec fermentatū eſt totū. Et ibat per ciuitates & caſtella docens, & iter faciens in Hieruſalem. Ait autem illi quidā, Domine ſi.* pro, an, *pauci ſunt qui ſaluantur. Ipſe autem dixit ad illos, contendite.* pro, certate, *intrare per anguſtam portam.* Quærenti an pauci ſint qui ſaluantur, reſpondet Ieſus vt adnitantur omni conatu ingredi per anguſtam portam: ex anguſtia portæ ſignificans paucos eſſe qui ſaluantur. Et appellatur anguſta porta via virtutis media inter extrema vitia. extrema ſiquidē ſphæræ ſeu circuli, lata & ſpatioſa ſunt, mediū autem anguſtū. ſic enim ſe habet virt⁹ ad vitia. Et ſignificantius dicit certate: vt feſtinent quodammodo alter alterū præuenire, dum tempus eſt introeundi. *Quia multi (dico uobis) quærent intrare, & non poterunt.* Ecce ratio feſtinandi, quia multi quærent intrare & non poterunt. Illi deſcribuntur qui non ſuper opus ſed fidem, exteriores cærimonias & verba, fundant merita ſua. his enim meritis quærent in fine vitæ intrare in ſalutē, & non poterunt. *Quum autem intrauerit.* pro, ex quo vtique ſurrexerit, *paterfamilias.* Per hanc parabolam ſignificatur tempus ſecundi aduentus. Ieſus enim paterfamilias totius domus eccleſiæ, ſedet modo à dextris dei, velut expectans in domo ingredientes per anguſtam portam. Et propterea durante iſta ſeſſione, durante expectatione, adnitendum nobis eſt & feſtinandum vt ingrediamur: quia quum ſurget ad iudicandum. *Et clauſerit oſtium.* Simul ſurgit & claudit oſtium: quia quando tempus tam iudicij vniuerſalis quam iudicij ſingularis aduenit, claudit oſtium gratiæ. *Et incipietis foris ſtare.* Qui ante clauſum oſtium gratiæ per bona opera ingreſſi ſunt, inueniuntur intus in regno cœlorum, in domo Chriſti: qui autem vſque ad illud tunc diſtulerunt pœnitentiam veram, incipient foris ſtare: hoc eſt incipient cognoſcere quod ſtant foris extra domum dei: vel incipiēt ſe habere ſicut foris ſtantes qui hactenus non exiſtimabant ſe foris remanſuros, ſed cum aliis communiter progredi. *Et pulſate oſtium:*

precibus

precibus. *dicentes, Domine.* Deeſt repetitio. Legendum eſt. *Domine domine aperi nobis.* Confidentia in profeſſione fidei & exterioris cultus diuini per hoc ſignificatur. *Et reſpondēs dicet nobis.* Paterfamilias Ieſus reſpondebit in iudicio: reſpondet quotidie huiuſmodi impœnitentibus. *Neſcio uos unde ſitis.* Scientia approbationis, ſcientia gratiæ qua nouit electos ſuos, negatur reſpectu horum. *Tunc incipietis dicere.* Allegatio meritorum tāquam manifeſtantium vnde ſint ſubiungitur. *Manducauimus coram te & bibimus.* Cultus exterior in ſacrificiis iuxta morem illius temporis ſignificatur. Sacrificantes enim manducabant & bibebant coram domino: hoc eſt in loco dicato ad diuinum cultum & ſecundum legis ritū. *Et in plateis noſtris docuiſti.* Publica profeſſio fidei cū publico cōuentu ad audiendum diuinum verbū ſignificatur. *Et dicet nobis.* Deeſt dico. Legendum eſt. *Et dicet, dico uobis, neſcio uos unde ſitis.* Repetit Ieſus primam reſponſionem firmando illam, neſcio vnde ſitis: quia non ex ipſo eſt iniquitas ex qua ſunt ſecundum opera. *Diſcite a me.* Eiicit eos à ſe: hoc eſt à ſuo conſortio. *omnes operarii iniquitatis.* Hic clare apparet quod quanuis fide & cultu exteriori chriſtiani fuerint, operibus tamen chriſtiani non fuerunt. *Ibi erit fletus & ſtridor dentium.* Pœnæ inferni ſignificantur in triſtitia animi cauſa fletus, & in cōcuſſione totius corporis vſque ad ſtridorem dentium: vt pœna animi & corporis cōprehendatur. *Quum uideritis Abraham & Iſaac & Iacob & omnes prophetas in regno dei, uos autem expelli foras.* Multiplicantur pœnæ. Prima enim fuit eiectio à conſortio Ieſu, quæ eſt pœna damni. Secunda fuit fletus & ſtridor: hoc eſt pœna ſenſus in animo & in corpore. Tertia ſubiungitur, degeneres ſe experiri à patribus, Abraham, Iſaac, &c. Et addidit hoc Ieſus Iudæos alloquens, vt vel ſic reſipiſcant: conſiderando patres ſuos in regno dei, ſeipſos autē expelli foras. *Et uenient ab oriente & occidente, & aquilone & auſtro: & accumbent in regno dei.* Ad cumulum demum pœnæ adiicitur ſalus futura omnium nationum mundi. *Et ecce ſunt nouiſſimi.* modo. *qui erant.* pro, erunt, *primi.* Quum venient ab oriente & occidente &c. gentiles, qui modo ſunt nouiſſimi, erunt primi. *Et ſunt primi.* modo. *qui erant.* pro, erunt, *nouiſſimi.* hoc eſt & Iudæi modo ſunt primi (vtpote pollentes fide & cultu diuino) qui tunc erunt nouiſſimi. vel quia vltimo conuertentur poſt plenitudinem gētium vel propter damnationem incredulorum. *In ipſa die acceſſerunt quidam Phariſæorum, dicentes illi.* Vt terrerent Ieſum Phariſæi inimici Chriſti, hoc dicunt. *Exi & uade hinc.*

hinc. Sub ſpecie charitatis volebant quod Ieſus à Galilæa recederet, in qua dominabatur Herodes. *Quia Herodes vult te occidere.* Non vſquequaque mentiebantur, ſi Ioſepho creditur dicenti quod Herodes Ioãnem Baptiſtam interfecit propter eius prædicationem valde gratam populo: eadem quippe (immo maior) ratio militabat contra Ieſum. *Et ait illis, ite, dicite vulpi illi.* Hinc manifeſte apparet ſimulatus animus Herodis verſus Ioannem Baptiſtam, libenter eum audiendo &c. Doloſus enim ſignificatur appellatione vulpis. *Ecce eiicio dæmonia & ſanitates perficio.* Declarat ſe Ieſus non timere interrumpi ab Herode opus ſuum. quod deſcribit ab eiectione dęmonum & collatione ſanitatum. Vbi etiam poteſtatem ſuam tantam vt ſibi timendum nõ ſit ab Herode, manifeſtat. qui enim eiicio dæmonia, qui ſanitates confero, qua ratione timebo Herodem? *Hodie & cras & tertia die conſummor.* Per hodie & cras & tertiam diem, vniuerſi temporis requiſiti ad opus ſuum perfectio ſignificatur. Ac ſi apertius dixiſſet, ecce perficio vniuerſum temp⁹ diffinitũ pro opere meo. Diſſentiunt autem interpretes circa dictionem conſummor. aliis legentibus conſumor per ſimplex m: aliis cõſummor per duplex m. quibus etiã videtur actiue dicendum fuiſſe conſummo. Græcam ſiquidem dictionem aiunt eſſe verbum medium: quemadmodum ſunt verba communia apud nos. ¶ Poteſt itaque eſſe triplex ſenſus. Primus conſummo, hoc eſt perficio, & ſignificatur quod non antè ſed completo tempore perficio ſeu abſoluo op⁹ meum. ¶ Vel conſummor: hoc eſt perficio ſecundum omnia quę ſcripta ſunt de me. Vnde in cruce poſitus clamauit conſummatũ eſt, & ſimiliter ſignificatur quod non antè, ſed completo tempore perficitur ſecundum omnia ſcripta. ¶ Vel conſumor morte, & ſimiliter ſignificatur quod non antè ſed completo tempore morior. *Verumtamen oportet me hodie & cras & ſequenti die ambulare.* Quamuis non propter Herodis timorem, veruntamen oportet me hinc abire itinere trium dierum: hoc eſt vſque Hieruſalem. hoc enim ſignificatur dicendo, hodie & cras & ſequenti die ambulare. *Quia non capit.* pro, non contingit. Habet enim Græca dictio vim imperſonalis. Et eſt ſenſus quod oportet prophetam perire in Hieruſalem. Ratio ſiquidem quare oportet ipſum triduanum iter verſus Hieruſalem ſubire, eſt, quia non contingit vt propheta pereat extra Hieruſalem: ac per hoc oportet me perire in Hieruſalem. Et dixit hoc, quia tãta erat iniquitas Hieroſolymitana vt crimẽ occidendi pro-

di prophetas non permitterent aliis, ſed ipſi occidebant omnes prophetas. ex hoc enim conſequens erat vt eſſent etiam occiſuri Ieſum dominum prophetarum, tanquam vnum ex prophetis. *Prophetam perire extra Hieruſalem. Hieruſalem Hieruſalem.* Ad maiorem exaggerationem duplicat. *Quæ occidis.* pro, occidit, *prophetas, & lapidas.* pro lapidat. Non dicit in præterito occidit & lapidauit, ſed in pręſenti occidit & lapidat: quia perſeuerat in ſtatu occidendi & lapidandi. Et prius quidem repleta fuerat ſanguine prophetarum: poſtea autem occidit dominum & apoſtolos, lapidauitque Stephanum. *Eos qui mittuntur ad te.* pro, ad ſe. Et explicat per hæc verba id quod dixerat: ſcilicet non contingit prophetam perire extra Hieruſalem. *Quotiens volui congregare filios tuos.* Alloquitur Hieruſalem in ſecunda perſona, & interiecta ipſamet cum relatiuo in tertia perſona, proſequitur ſermonem ad ſecundam. Sic enim iacet in textu Græco. Non eſt hic ſermo de voluntate proprie (de qua ſcriptum eſt. omnia quæ voluit fecit) ſed de velle metaphorice. Et eſt ſenſus. quotiens volui: hoc eſt ad ſimilitudinem volentis me habui, mittendo prophetas, monendo, præcipiendo, comminando. Et per hoc declarat ſe eſſe verum deum: vtpote curā habentem populi & congregandi in vnitatem veræ charitatis filios Hieruſalem, quæ erat caput regni. *Quemadmodum auis.* pro, gallina. Anceps tamen eſt dictio Græca ad auem & gallinam: ſed gallinę conuenit congregare ſub pennis nidi ſui pullos, potius quàm aliis auibus. *Nidum ſuum ſub pennis, & noluiſti.* pro, noluiſtis. Significat inobedientiam, crimina & obicem, quem toties Hieroſolymitæ oppoſuerunt bono proprio *Ecce relinquetur.* pro, relinquitur. In proximo mōſtrat deſertionem Hieruſalem: & propterea vt præſentem demonſtrat *vobis.* Vere poſt paſſionem Chriſti tunc imminentem relicta eſt domus dei Iudæis, non deo amplius fructificans. *Domus veſtra.* Templum dei nō iā dei ſed domum eorum appellat. Vnde & velum templi in paſſione Chriſti ſciſſum eſt. *Deſerta. Dico autem vobis.* An ſermo iſte dirigatur ad Hieroſolymitas an communiter ad Iſraelitas, non clare conſtat. Et de Hieroſolymitis quidem conſtat verificari hæc verba ſubiuncta quo ad viſionē corporalem: quia non viderunt Ieſum vſque ad diem palmarum quo dixerunt benedictus qui venit in nomine domini. Quo ad Iſraelitas vero verificatur de viſione ſpirituali. Et vere dicitur ꝙ nunquam videbunt eum oculis fidei, donec dicant benedictus qui venit in noīe domini. Et hic ſenſus videtur magis quadrare

textui,dicenti tanquã quiddam ſpeciale,dico autẽ vobis.ad præſentes enim videtur conuertere ſermonẽ,poſtquàm allocutus fuerat Hieruſalem abſentem. *quia non uidebitis me.*oculis fidei.*donec ueniat.*ſupple tempus.*quum dicetis,benedictus qui uenit.* Et eſt præſentis temporis venit. *in nomine domini.* Ego inquit ipſe,veni in nomine patris mei.Et ad literam videtur deſcribere & prędicere tempus quo Iſraelitæ poſt deſertam Hieruſalem ſuſcepturi ſunt fidem Chriſti & dicturi de Chriſto benedictus qui venit in nomine domini. Quod tempus(inquit Apoſtolus) erit tunc quum intrauerit plenitudo gentium.

CAPVT XIIII.

ET *factum eſt quum introiſſet ieſus in domum cuiuſdam principis pharisæorum ſabbato manducare panem & ipſi obſeruabant eum.* Phariſæi deſcribuntur obſeruantes Ieſum tum quo ad verba, tum quo ad facta, ſi in aliquo offenderet. *Et ecce homo quidam hydropicus erat ante illum.* non audens petere ſanitatem. Timebat forte offendere Phariſæos petendo curationem ſabbato. præſentauit ſe tamen conſpectui Ieſu:petens facto vt ſe curaret. *Et reſpondens ieſus.* non ad verba ſed ad obſeruationem Phariſæorum. *Dixit ad legiſperitos & phariſæos,dicens.ſi licet ſabbato curare? At illi tacuerunt.* timentes contra ſe militare vtranque reſponſionis partem.Nam dicendo quòd licet,loquerentur contra ſuam obſeruationem:dicendo vero quòd non licet,timebant confundi à Ieſu: vt de facto euenit. *Ipſe uero apprehenſum ſanauit eum,ac dimiſit.* Ex induſtria Ieſus manibus hydropicum apprehendendo ſanauit:vt ſtultitiam Phariſæorum ſic confutaret. *Et reſpondens ad illos.* tanquàm ſcandalizatos de corporali apprehenſione facta *Dixit.cuius ueſtrum aſinus aut bos in puteum cadet, & non continuo extrahet eum die ſabbati.* Confutat eos Ieſus ab opere corporeo quod ipſimet exercebant ſabbato : quod lõge minus erat neceſſarium curatione hominis. *Et non poterant ad hæc reſpondere illi.Dicebat autem & ad inuitatos parabolam.* Hinc manifeſte apparet quòd ſequens doctrina (quæ ſecundum literam morale ſonat documentum) alio tendit quàm ad docendum morem ſeruandum circa accubitus in conuiuio. *intendens quomodo primos accubitus eligerent.* Occaſio parabolæ deſcribitur attentio Ieſu ad modum quo eligebant primos accubitus. An autem iſte modus fuerit interior affectus,an exterius aliquod ſignum, non explicatur. *Dicens ad illos. Quum inuitatus fueris ad nuptias, non diſ-*

cumbas in primo loco: ne forte honoratior te ſit inuitatus ab illo: & ueniens is qui te & illum uocauit, dicat tibi, da huic locum: & tunc incipias cum rubore nouiſſimum locum tenere. ſed quum uocatus fueris, uade, recumbe in nouiſſimo loco: ut quum uenerit qui te inuitauit, dicat tibi, amice aſcende ſuperius. tunc erit tibi gloria coram ſimul diſcumbẽtibus. Parabola ſatis clara eſt. *Quia omnis qui ſe exaltat humiliabitur: & qui ſe humiliat, exaltabitur.* Ecce quò tendit parabola, ad pœnam ſuperbiæ & præmium humilitatis. Propriiſſime autem ſuperbum deſcribit ex proprio actu, dicendo qui ſe exaltat, obiectum enim ſuperbi non eſt exterior gloria aut honor aut quæcunque res alia, ſed ipſemet. Et ſimiliter obiectum humilis eſt ipſemet. Propter quod humilitatis virtus & ſuperbiæ vitium latuerunt philoſophos. euangelica ſiquidem eſt virtus humilitas: & diabolicum vitium ſuperbia. Quod enim alij laudant (hominem ſcilicet exaltare ſeipſum quantum poteſt) euangelica doctrina deteſtatur: vt latius Matthæi vigeſimotertio declarauimus. *Dicebat autem & ei qui ſe inuitauerat.* Prius ad inuitatos, modo ad inuitantem doctrinæ beneficium dirigit. *Quum facis prandium aut cœnam, noli uocare amicos tuos, neque fratres tuos, neque cognatos, neque uicinos neque diuites.* Superfluit vltimum neque. Legendum eſt. *Neque uicinos diuites.* Sermo præſens non eſt de prandio aut cœna morali (hoc eſt ad morem gerendum iis quibus conuiuitur) ſed de conuiuio meritorio æternę vitæ. Non enim prohibet Ieſus conſuetos tam nuptiarum quàm aliorum conuiuiorum mores (vocando fratres, cognatos, amicos &c.) ſed declarat non eſſe hæc conuiuia ex ſuo genere meritoria. conuiuia autem exhibita pauperibus propter deum, eſſe ex ſuo genere meritoria æternæ vitæ. Hæc eſt ad literã ſentẽtia huius doctrinæ. *Ne forte.* pro, nequando, *& ipſi te reinuitent, & fiat tibi retributio. ſed quum facis conuiuium, uoca pauperes, debiles, claudos, cæcos, & beatus eris.* in ſpe. *quia non habent.* pro, non poſſunt, *retribuere tibi. Retribuetur enim tibi in reſurrectione iuſtorum. Hæc quum audiſſet quidam de ſimul diſcumbentibus, dixit illi, Beatus qui mãducabit.* pro, manducat, *panem in regno dei. At ipſe dixit ei.* Occaſione ſumpta ex verbis ſimul diſcumbentis, affert parabolam diſcretiuam primo inuitatorum ad cœleſtẽ cœnam ab aliis. ¶ Vbi diligenter aduerte in hac parabola, omnes primo inuitatos deſcribi recuſantes venire hora cœnæ ad conuiuium & reprobatos: dicente paterfamilias, nemo illorum qui vocati ſunt guſtabit cœnam meam. Et quantum ad parabolam quidem homo iſte inuitauit

tauit diuites ſeu communes ciues: quibus recuſantibus hora cœnæ venire, iuſſit vocari pauperes ac debiles & reliquos huiuſmodi, in ciuitate tamen manentes, quibus non ſufficientibus ad conuiuium, iuſſit peregrinos compelli per vias & ſepes. Quantum vero ad ſenſum parabolæ, deſcribuntur in primis inuitatis non omnes reprobi (quum nullus deſcribatur homicida, blaſphemus, fornicarius) ſed illud reproborum genus qui humanis negociis licitis ex ſuo genere impediuntur à cœleſti conuiuio ex inordinato affectu ad humana negocia ſeu officia licita. tales enim deſcribuntur inuitati ad cœleſte conuiuium: quia ſecundum exteriora opera nihil præ ſe ferunt indignum cœleſti beatitudine, & tamē quum hora cœnę venit inordinatus affectus manifeſtatur. Et hæc parabola directe contra Phariſæos exteriorem iuſtitiam ſectantes tendit. ¶ Vide itaque ſingula. *Homo quidam*. Ieſus eſt. *fecit cœnam magnam*. æternæ beatitudinis. *Et uocauit multos*. Multi enim ſunt vocati per fidem. *Et miſit ſeruum ſuum*. angelicum miniſterium ad incitandum homines ad cœleſte conuiuiū. *Hora cœnæ*. Tempus migrandi ex hac vita ad cœleſtem patriam, hora cœnæ eſt. *Dicere*. pro, vt diceret. excitando eos ad amorem cœleſtis conuiuij. *inuitatis*. hominibus bonorum operum exteriorum tantum. *Vt uenirent*. pro, venite, *quia iam parata ſunt omnia*. Tempus noui teſtamenti ſignificatur: in quo iam per Chriſtum parata ſunt omnia ſpectantia ad cœleſte conuiuium. *Et cœperūt ſimul omnes excuſare*. pro, recuſare. Hinc apparet quòd non de omnibus inuitatis ad cœleſte conuiuiū, ſed de omnibus huius generis tractat. nam non omnes inuitati recuſant, ſed omnes huius generis inuitati recuſant. Apparet etiā hinc ꝙ ternario numero recuſantiū ſubiuncto, omnes intelliguntur. Et quantū ad parabolam quidem, recuſatio fit verbo (vt patet in ſingulis ſubiunctis) quantū autem ad ſignificatum, recuſatio fit facto. fit enim affectu præponente humana officia cœleſti beatitudini. *Primus dixit ei*: ſeruo dicenti venite. Hoc dicere eſt affectu inordinato præponere villam amori cœleſtis cōuiuij. *villam emi*. In hoc ordine ſunt occupati maioribus negociis humanis licitis. nō enim malum eſt emere villam, ſed inter magna negocia eſt. eſt ſiquidem emere dominatum quendam. *Et neceſſe habeo exire & uidere illam*. Ecce perſeuerans affectus inordinatus vrgens ad præponendum villam cœleſti conuiuio. *Rogo te habe me excuſatum*. Quanquàm iſti habent affectum inordinatum, commendant tamen ſe angelis & deo, tanquàm putantes acceptandam eſſe

excuſationem ſuam. Vnde & moriuntur acceptis omnibus ſacramentis eccleſiæ tanquàm iactantes ſe diuinæ miſericordiæ. *Et alter dixit. iuga boum emi quinque, & eo probare illa: rogo te habe me excuſatum.* Non differt hic à primo niſi ſecundum maius & minus. Ille circa maiora negocia, iſte circa minora occupatur. Ille enim emit villam: iſte autem quinque iuga boum. Vnde & ſimiliter rogat rationem ſuæ cauſæ acceptari: perſeuerans in affectu inordinato ad probandum iuga boum, tanquàm ſi tunc inciperet. *Et alius dixit.* carnalibus delectationibus (licitis tamen) ſubiectus. Hic tertius eſt qui vxorem duxit. *Vxorem duxi: & ideo non poſſum uenire.* Non rogat iſte ſed impotentiā veniendi pro ratione affert: quia animus carnalibus delectationibus deditus, tam eſt à ratione alienus vt non roget rationem ſui haberi, omnino elongatus à ſpiritualibus. hoc enim ſonat & ideo non poſſum venire ¶ Vbi collige prudens lector nullum iſtorum trium vacaſſe malo operi ex genere: ſed omnes & ſingulos prępoſuiſſe ſua (ſcilicet villam, iuga boum, vxorem) conuiuio cœleſti. *Et reuerſus ſeruus nunciauit hæc domino ſuo.* Angelicus ordo humano more ad deum reuertitur, quum merita hominum qui opere exteriori ſunt boni, affectu autem inordinati, diuino offerunt iudicio. *Tunc iratus paterfamilias.* Ira dei, punitio eſt iuſta quam merita iſtorum exigebant. *Dixit ſeruo ſuo.* angelico ordini. *Exi cito.* accelera miniſteriū. *In plateas & uicos ciuitatis.* tāquàm in viciniora loca. Infra præmiū eccleſiæ ſurrogari alios iubet. *Et pauperes ac debiles & cæcos & claudos introduc huc.* Intelligo per hos omnes defectum aliquem patientes, peccatores in operibus exterioribus. tales enim tanquàm manifeſte indigni cœleſti conuiuio, nō cōputantur inter primo inuitatos, ſed tanquā ſurrogati in locū priorū introducuntur: iuxta aliam clariorē domini ſententiam. meretrices & publicani pręcedent vos in regno cœlorū. *Et ait ſeruus, Domine factum eſt ut imperaſti: & adhuc locus eſt.* Rurſus angelici ordinis ſolicitudo de implendo numero electorū deſcribitur, proponēdo ꝙ adhuc locus nō eſt plenus. *Et ait dominus ſeruo.* angelico ordini. *Exi in uias & ſepes.* Nō ſolum peccatores intra eccleſiam exiſtentes, ſed etiā ex iis qui extra eccleſiam vagantur & qui ſepti legibus aut dogmatibus contrariis eccleſiæ ſunt, vult deus cœleſte intrare conuiuium. *Et compelle intrare.* Modus quodammodo violentus conuertendi iſtos ſignificatur. Conſidera conuerſionem Pauli: & videbis compelle intrare. Si ſciremus quibus viis deus aliquos conuertit, videremus pluries

impleri

impleri quòd compelluntur intrare. non quòd cōpellatur voluntas, ſed mutantia volūtatem talia ſunt vt compellatur quis mutare voluntatem: vt vides in exemplo Pauli. *vt impleatur dom' mea.* hoc eſt vt compleatur numerus electorum. *Dico autem uobis.* Ad propoſitū reducit parabolam. *Quia nemo uirorum illorum qui uocati ſunt, guſtabit cœnam meam.* Hic clare apparet omnes illos vocatos eſſe in numero reproborū. Et vt dictum eſt, dixit ad diſcūbentes Phariſæos ne præponant affectui cœleſtis conuiuij affectum terrenorum quantuncunque licitorum officiorum. *Ibant autem turbæ multæ cum eo: & conuerſus dixit ad illos. si quis uenit ad me.* fide. *& non odit patrem ſuum & matrem & uxorem & filios & fratres & ſorores, adhuc autem & animam ſuam, non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Intellige hæc de odio patris, matris &c. non abſolute ſed quatenus impedirent adhæſionem ad Chriſtum. gratia enim non deſtruit ſed perficit naturam: qua naturaliter diligimus patrem, matrem & vitam propriam. Odium autem etiam animæ ſuæ (hoc eſt etiam propriæ vitæ) retrahentis ab obſequio Chriſti conſtat eſſe de neceſſitate ſalutis. Et propterea merito dicitur nō poteſt meus eſſe diſcipulus. *Et qui.* pro, & quiſquis, *non baiulat crucem ſuam.* Non ſufficit ad ſalutem internus amor Chriſti tantus vt odio habeantur pater, mater, filij, fratres ac etiam vita propria, pro quanto impedirent Chriſti amorem: ſed quia probatio dilectionis exhibitio eſt operis, oportet exterioribus tum paſſionibus tum actionibus quę ſunt charitatis diuinæ exequi. Et propterea quantū ad exteriores paſſiones ſubditur, & qui nō baiulat crucem ſuam. Baiulare ſiquidem propriam crucem quum ſit portare proprium ignominioſum ſupplicium (erat enim tūc mos vt crucifigendus portaret ſibiipſi crucem) poſitum eſt ad ſignificandum paſſiones omnes inferendas chriſtianis, tam contra honorem quàm cōtra vitam & integritatem corporis. Oportet enim chriſtianum quemque pro Chriſti nomine hæc ſi inferantur ſufferre. Quo ad actiones autem ſubiungitur. *Et uenit poſt me.* imitando vitam meam, mores meos, gradiendo ſecundum doctrinam meam. *Non poteſt meus eſſe diſcipulus.* Quodcunque enim horum trium defecerit, non poteſt eſſe chriſtianus: non nomine ſed re. *Quis enim ex uobis uolens turrim ædificare, nonne prius ſedens computat ſumptus qui neceſſarij ſunt, ſi habeat ad perficiēdum: ne poſtquam poſuerit fundamētum, & non potuerit perficere, omnes qui uiderint incipiant illudere ei, dicentes quia hic homo cœpit ædificare & non potuit conſummare.* Communi doctrinæ neceſſariæ omnibus

chriſtianis,adiungit doctrinam propriam Apoſtolis(hoc eſt diſcipulis perfectioris vitæ ſtatum profitentibus)tribus parabolis. Prima eſt de homine volēte ædificare turrim.quæ ſatis clara eſt. Quo ad ſignificatum autem ędificatio turris profeſſio eſt perfectioris vitę: merito turri ſua celſitudine comparatę.Sumptus aũt opportuni(vt ipſemet dominus dignat⁹ eſt declarare) ſunt abrenũciare omnibus quæ homo poſſidet.Debet itaq; anteq̃ quiſquã profiteatur perfectioris vitæ ſtatũ,ſedens quieta mente cogitare & diligenter atque exactè examinare affectus ſuos an ſint alieni ab omnibus,quæ poſſidet,an in veritate renunciet nõ ſolum rebus,ſed affectibus rerũ exteriorũ:computãdo inter poſſeſſa non ſolum agros,ſed etiã honores.Si enim hi ſumptus deſunt, melius eſt non incipere quàm poſtquàm poſuerit fundamentum profeſſionis carendo ſumptibus perfectæ renũciationis non poſſe perficere ædificium turris vitæ celſioris. Fieret enim tunc ludibrio videntibus dęmonibus & etiam hominibus.Et merito:tanquàm demens inchoans ædificium quod non poteſt perficere. *Aut quis rex iturus committere bellum.*pro,vt congrediatur prælio,*aduerſus alium regem.nonne ſedẽs prius cogitat ſi poſſit cum decem milibus occurrere ei qui cum uiginti milibus uenit ad.*pro,contra,*ſe.alioquin adhuc illo longe agente, legationem mittens rogat ea quæ pacis ſunt.* Secunda parabola ad idem,ſimilitudinem regis ſatis claram affert.Et ſignificatur regis nomine,ſimiliter profeſſurus ſtatũ perfectioris vitæ tanquam aliis celſior ducatum belli ſuſcepturus. Bellum aduerſus alium regem eſt perfectior vita ad ſuperandum mundum quãtum ad licita communiter aliis:puta habere agros, vacare humanis negociis & officiis & ręliqua huiuſmodi, hominibus quidem licita,apoſtolicę autem perfectioni interdicta.Debet enim ſimiliter hic quieta mente prius cogitare,ſi affectus ſui vires(per decem milia hominum ſignificatę)ſufficiunt ad occurrendum mundo venienti cõtra ipſum cum viginti milibus, cum dupla fortitudine.Et deſcribitur mundus duplicata potentia aduerſus profitentem vitam perfectiorem:quia & pugnat communi impugnatione,trahendo ad illicita communiter omnibus: & pugnat ſpeciali impugnatione,trahendo ad interdicta apoſtolicæ vitæ.Si enim conſiderata proprij animi diſpoſitione imparẽ ſe videt tanto prælio , ſapienter præuenit antequam bellum inchoet,rogans ea quæ pacis ſunt : hoc eſt non aggreditur ſtatum perfectioris vitæ,non vult bellum ad ſuperandum licita communiter aliis,ſed velut pacem rogans contentus eſt ſtatu communis vitæ.

vitæ. *ſic ergo omnis ex uobis qui non renunciat*.pro,valefacit, *omnibus quæ poſſidet*. Hinc clare apparet quòd quo ad profeſſuros perfectiorem vitam,attulit vtrâque parabolam, renũciare ſiquidem omnibus quæ poſſidemus, non mandatur à Chriſto omnibus Chriſtianis,ſed profitentibus apoſtolicæ vitæ perfectionem. Et intelligo renunciare facto,quicquid ſit de voto.illa enim eſt vera renunciatio quam in Actibus legimus apoſtolorum & in ſanctis patribus antiquis,Ambroſio, Antonio, Paulo, Benedicto. *Non poteſt meus eſſe diſcipulus*. quales erant tam duodecim quàm ſeptuaginta. *Bonum eſt ſal*. Tertia parabola perfectioris vitæ homines comparans ſali. Sal nanque bonum eſt ad cibos omnes condiendos & ſeruandos. *ſi autem ſal euanuerit*. pro, infatuatum fuerit. Significatur enim ſi fuerit inſulſum. huiuſmodi ſiquidem inſipida fatua dicimus. *In quo condietur?* hoc eſt per quid condietur ipſum ſal? Quaſi dicat. nihil reſtat quo poſſit condiri. Et hinc iuncto Matt.5. apparet quòd de præpoſitis aliis loquitur. nam illis dictum eſt vos eſtis ſal terrę,cum reliquis hic ſubiunctis. *Neque in terram*. hoc eſt neque ad officium terræ. *Neque in ſterquilinium*. ad officium ſtercorationis agrorum. *Vtile*.pro,accommodum,*eſt*. Et vere qui perfectioris vitæ gradum tenent ſine ſapore vitæ & doctrinæ, nihil proſunt eccleſiæ dei. *ſed foras mittetur*,pro,ſed foras proiiciunt illud. Incorrigibiles enim per alios ſunt,& propterea tanquam omnino inutiles,foras merentur proiici. *Qui habet aures audiendi audiat*. Sciebat Ieſus de prælatis eccleſiæ ſe loqui,quos nullus corrigit. & propterea præueniendo ſaltem in ſcriptis excitat aliquem(quanuis rarum) ad reſipiſcendum. Propter raritatem enim dicit,qui habet aures ad audiendum:habent enim omnes aures mẽtis, ſed non ad audiendum ſpiritusſancti vocem vt faciant mãdata eius.

CAPVT XV.

Erant autem appropinquantes ei. Deeſt.omnes,*Publicani & peccatores*. Significatur quòd omnis generis Publicani & peccatores ſine delectu appropinquabant ad Ieſum. *vt audirent illum*. Sanctus finis ac impertiendus omnibus. *Et murmurabant Phariſæi & Scribæ,dicentes quia hic peccatores recipit & manducat cum illis*. Magna Ieſu comitas relata ad fructũ diuini verbi ſignificatur.ad hoc enim vt Publicani & peccatores traherentur ad fructum verbi diuini, recipiebat eos comiter & exhibebat ſe eis conuiuam.

Et ait ad illos, Phariſæos & Scribas. *parabolam iſtam, dicens*.

Quis ex nobis homo qui habet cētum oues: & ſi perdiderit unam ex illis, nonne dimittit nonagintanouem in deſerto, & uadit ad illam quæ perierat donec inueniat eam? Et quum inuenerit eam, imponit in humeros ſuos gaudens, & ueniens domum, conuocat amicos & uicinos, dicens illis. congratulamini. pro, congaudete, *mihi: quia inueni ouem meam quæ perierat.* Parabola ſatis clara eſt. Et ſignificat ipſum Ieſum filium dei habētem centum oues (hoc eſt vniuerſos electos) quarum vna perdita, natura eſt humana: nonaginta vero nouem dimiſſæ in deſerto, omnes ſunt electi angeli, quibus deeſt ad perficiendum electorum numerum genus humanum. Deſertum autem, cœlū eſt ſeparatum omnino à nobis. Aduentus ad quærendum ouem perditam, incarnatio eſt filij dei. Impoſitio ouis in humero, redemptio eſt humani generis in proprio corpore. Et hoc quia ſponte fecit, ideo gaudens deſcribitur. Reditus domum, reſurrectio & aſcenſio eſt in cœlum. Conuocatio amicorum & vicinorum, aſſociatio eſt angelica gaudens de reparatione humana. *Dico uobis.* Concluſio parabolæ directe percutiens Phariſæos & Scribas: ſimúlque prouocans publicanos & peccatores ad pœnitentiam. *Quod ita gaudium erit in cælo ſuper uno peccatore pænitentiam agente quam ſuper nonagintanouem iuſtis qui non indigent pænitentia.* Specialis ratio gaudij eſt pœnitētia vni⁹ peccatoris, quæ ſpecialis ratio nō habet locū in iuſtis nō egētibus pœnitētia. Nec propterea pœnitentia iſtius præfertur iuſtitiæ illorum: ſicut ſpecialis ratio gaudendi de eo qui euaſit periculum aut recuperauit ſanitatem, non præfert eum aliis qui ſemper fuerunt ſani, qui non fuerunt in periculo. noua ſiquidem ratio gaudendi ſignificatur, non maior. *Aut quæ mulier habens drachmas decem.* Secunda parabola ad idē affertur de drachma perdita. Et ipſa quidem clara eſt: ſignificatū autem ſimile præcedenti. Nam mulier, diuina eſt ſapientia. Decē drachmæ, nouem ſunt ordines angelorum & humana natura, imaginem habentes dei: ſicut numiſmata quæ drachmæ appellantur imaginem habent principis. Drachma perdita, eſt humana natura. Lucerna accenſa, myſterium eſt incarnationis, verbum in carne tanquam lux in teſta. Amicæ & vicinæ, angelicæ mentes ſunt. Et concluſio eſt eadem. *Et ſi perdiderit drachmam unam, nonne.* pro, non. Quod quia interrogatiue ſumitur, ideo interpres ad claritatem maiorem explicauit dicendo nonne. *Accendit lucernam & euertit domum.* Errore ſcriptorum mutatum eſt r in t. Legendum eſt euerrit: quod eſt purgare ſcopis. hoc enim officio vtuntur quærentes numum perditum in aula. Et hoc officio

vſa

vſa eſt diuina ſapientia,purgando mundum per Ieſum. *Et quærit diligenter donec inueniat eam?Et quum inuenerit, conuocat amicas & uicinas,dicens.congratulamini.* pro,congaudete, *mihi, quia inueni drachmam quam perdideram.ita dico uobis,gaudium erit.* pro,fit, *coram angelis dei ſuper uno peccatore pœnitentiam agente. Ait autem. Homo quidam.* Tertia parabola ad idem de filio prodigo adhibetur. *Habuit.*pro,habebat,*duos filios.* Parabola hæc in ſe clara eſt : ſed ſignificatum eius ad literam eiuſdem propoſiti habet aliqua obſcura ſeu difficilia. Homo igitur quidam,deus eſt. Duo filij genus iuſtorum perſeuerantium in tota vita ſinę peccato mortali & genus lapſorum (pœnitentium tamen) ſunt. & propterea vterque appellatur filius , non ſolum natura, ſed adoptione. *Et dixit adoleſcentior ex illis patri.* Merito adoleſcentior ad peccandum pronior deſcribitur. *Pater da mihi portionem ſubſtantiæ.* Velle ſuiipſius curam habere,eſt petere portionem ſubſtantiæ. *Quæ me contingit.*pro,quæ mihi obuenit. Nolebat enim ſub paterna cura viuere in communi cum fratre. Hoc petit qui confidit in propriis viribus ad vtendum donis naturæ & gratiæ: confidit dico non deliberando huiuſmodi confidentiam , ſed ita procedendo ad opera ſua acſi confideret in propriis viribus abſque ſpeciali nouo gratuito dei auxilio. Quod tunc fit quum non recurritur ad curam dei vt patris, vt gratuita cura ſpecialiter cuſtodiat,ſeruet,illuſtret,& cætera.ſed animæquior eſt homo ad occurrentia, ſciens ſe habere bonam voluntatem , prudentiam & reliqua : & cum hoc credens ex coniecturis ſe eſſe in ſtatu charitatis. *Et diuiſit illis ſubſtantiam.* Ne aliquid ſubtractum intelligamus petenti filio,ne putemus actum ſicut egit Abraham (filiis concubinarum largiendo munera , & ſolum Iſaac faciendo hæredem)explicatur diuiſio.Dedit enim petenti integram partem donorum naturalium & gratiarum , ſed non remanſit ſub cura patris ſicut remanebat alter:quia ipſe petiit eximi à paterna cura , petendo portionem ſibi obuenientem. *Et poſt non multos dies congregatis omnibus.* Confidentia in omnibus donis naturæ , animi & corporis & gratiæ , eſt congregatio. *Adoleſcentior filius peregre profectus eſt.* non ſolum à paterna domo,ſed ab vſu gratiæ cito receſſit. *In regionem longinquam.* deformitatis ac diſſimilitudinis à forma tam naturalis quàm gratuitæ rectitudinis.

Et ibi diſſipauit ſubſtantiam ſuam, uiuendo luxurioſe. Diſſipatio ſubſtantiæ eſt donorum tam ſpectantium ad intellectum quàm ad affectum continua diminutio.nam hæc luxurioſe viuendo (hoc

(hoc eſt indulgẽdo appetitui delectabilium) minuuntur. ea enim quæ ſunt ſcientiæ bene viuendi, & ea quæ ſunt affectus ad rectitudinem, continue debilitantur. *Et poſtquam omnia conſummaſſet.* pro, conſumpſiſſet. Ad ſimilitudinem eius qui exteriora bona omnia conſumpſit, peccator eſt qui ſuperfluis delectationibus (non ſuperbis aut contumacibus) in profundum culparum venit, malis habitibus iam habilitatus totaliter ad delectabilia. conſumpſiſſe enim omnes inclinationes ad bonum, tunc eſt quum habitus ſunt geniti ad delectabilia. *Facta eſt fames ualida in regione illa.* Minor penuria eſt in regione diſſimilitudinis quandiu partim peccatores inclinantur ad delectabilia, & partim inclinantur ad actus virtutum: ſed quum totaliter inclinantur ad delectabilia, valida penuria eſt diuini verbi & virtutis actuum. *Et ipſe cœpit egere.* Ad ſimilitudinem egentis deſcribitur quando etiam naturale lumen in agibilibus minus inuenitur. Videmus enim ſubiectos luxui, etiam male ſe habere circa humana negocia. *Et abiit.* amplius elongando ſe à ſeipſo. *Et adhæſit uni ciuium regionis illius.* ſubiecit ſe totaliter dæmoni, qui vere eſt ciuis regionis peccati. *Et miſit illum in uillam ſuam.* pro, villas ſuas, *ut paſceret porcos.* Ab vrbanis luxibus degenerat ad rurales ac brutales: vt maior miſeria interioris partis ſignificetur. ita quòd rationis officia abſorpta deſcribuntur, in hoc quòd ad paſcendos porcos (non ſolum bruta, ſed immunda animalia) mittitur.

Et cupiebat implere uentrem ſuum de ſiliquis quas porci manducabant: & nemo illi dabat. Poſtquam diabolus in ſeruitutem redegit hominem, inuidet ei hoc quòd faciet ſuum appetitum delectabilibus, propter quod vt augeat peccatum, immittit cupiditates vanorum delectabilium: vt autem non ſatientur, priuat eos concupitis delectabilibus. Hæc enim eſt diſpoſitio iſtius, cupiẽtis ſaciari de ſiliquis (hoc eſt vanis) & tamen nemo illi dabat. Quieto ſiquidem dominio iam poſſidentes dæmones hominem, inuident illi (vt dictum eſt) ſatietatem appetitus: quam tamen procurabant quouſque illum plene ſibi ſubiecerunt. *In ſe autem reuerſus.* Hinc clare apparet, quòd à ſeipſo abierat, à forma naturalis rectitudinis procul iuerat in deformitatem naturæ animæ: & rurſus à forma doctrinæ fidei (quam infuſam ex diuina habuerat gratia) procul abierat, exercens contraria diuinis præceptis. Reuerſio autem ad ſe, per actum intellectus facta deſcribitur: inchoando à memoria & relatione domus paternæ, & relatione ſui ad mercennarios, ſuæ egeſtatis ad abundantiam

dantiam eorum. *Dixit. quanti.* pro, quot. ſeu quàm multi. Apte non ſola memoria ac collatio ſui cum mercennariis iam dictis verbis, ſed ſuſpirium in modo dicendi intelligitur. ita quòd ſuſpirando dixit quàm multi. Ecce quid in ſe conſiderauit, gradum ſcilicet ſuum reſpectu mercennariorum: hoc eſt conſiderauit ſe filium tanti patris ſcilicet dei. Memor fuit domus paternæ, hoc eſt ſpiritualis gratiæ. memor fuit magnæ abundantiæ ſpiritualium donorum in iis qui apud patrem ſunt: hoc eſt qui diuinis vacant obſequiis & ſeruitiis. *Mercennarii in domo patris mei abundant panibus.* Collatio hæc congruit iis qui à magnis donis ceciderunt. Habent ſe enim iſti ad alios ſicut filij ad mercennarios. qui enim magna ſunt à deo ſortiti dona, velut filij ſunt: qui autem parua, velut mercennarij ſunt. Vnde illi tanquam perfectiores. non tam beatitudinem quàm patrem conſiderant: iſti autem tanquam imperfecti beatitudinis mercede alliciuntur. vtrique tamẽ grati in domo dei abundant panibus ſpiritualibus. *Ego autem hic fame pereo?* Superfluit hic. Nota ſingula. Ego filius, illi mercennarij: fame pereo non eſurio, illi abundant panibus: nec eſt vnus abundans mercennarius, ſed quàm multi? Hæc conſideratio intus habita, parturit propoſitum ſequens. *Surgam.* qui deiectus iaceo, eleuabo mentem & animum à tanta miſeria.

Et ibo. affectibus, ab hac conſuetudine male operandi.

Ad patrem meum. ad deum qui me creauit ad imaginem & ſimilitudinem ſuam. *Et dicam ei.* Adhuc non dicit, ſed proponit dicere: iuxta illud Pſalmiſtę. Dixi confitebor aduerſum me iniuſtitiam meam domino. *Pater.* Cerne iam incipere affectum velut filij ad patrem. *Peccaui.* fateor me peccaſſe. *In cælum & coram te.* Hominem alloquens dicit ſe peccaſſe in primis in cœlum: hoc eſt in deum habitantem in cœlis: & deinde coram te, homine patre. Vnde referendo ad deum, idem eſt peccare in cœlum & coram te: quamuis iuxta proprietatem ſeruorum augeatur oratio prius dicendo peccaui contra te, & poſtea adiungendo & coram te, in conſpectu tuo: iuxta illud. Tibi ſoli peccaui & malum coram te feci. *Etiam non.* pro, & non poſthac, *ſum dignus uocari filius tuus.* Proponit non ſolum fateri ſe peccaſſe, ſed etiam adeo degeneraſſe, vt ſit indignus vocari filius eius. Et verum dixit. *Fac me ſicut unum de mercennariis tuis.* Tertium proponit petitionem humilem. ita quòd ex gratia petit tractari ſicut mercennarium: hoc eſt, non audebo petere redintegrationem in ſtatum filij, in priſtina dona grandia, ſed petam dona incipientium

cipientium,qui amore æternæ mercedis ſeruiunt deo. *Et ſurgẽs.* Hinc apparet quòd non velleitate,quòd non cogitando vellem, ſed voluntate deliberata propoſuit ſurgam & ibo & dicam &c. effectus enim hoc teſtatur. Et ſurgens, à conſuetudine male operandi. *venit.*deſideriis & precibus. ad patrem ſuum.*deum. Quum autem adhuc longe eſſet.*pro abeſſet. Nulla exurrectio humana, nullus conatus humanus ad veniendum ad deum,ſufficit ad reddendum propinquum hominem deo. Et propterea quanuis peccator ſurrexerit & venerit ad deũ, adhuc tamen longe abeſſe deſcribitur.vniuerſæ enim iuſtitiæ noſtræ quaſi pannus menſtruatæ. *Vidit illum pater ipſius.* Paternis oculis vtitur deus, quum videt ad non permittendum amplius elongationem filij. Viſus ſiquidem & prius erat, ſed oculis iuſtitiæ permittentis elongationem. *Et miſericordia motus eſt.* Ecce affectus humano more compaſſionis diuinæ,filij miſeriam tanquam propriam æſtimans. *Et accurrens.* Ecce affectus miſericordiæ.acceleratio veniæ accurſus eſt. *Cecidit ſuper collum eius & oſculatus eſt eum.* Amplexus cũ oſculo,ipſa gratia reconcilians eſt,his ſignis deſcripta ad ſignificandum magnitudinem affectus & effectus diuinæ benignitatis erga pœnitentem. Multo enim maior eſt quã amplexus & oſculum ſignificent:ſed ſpiritualia per hæc ſenſibilia ſignificantur.oſculo enim amor amicitiæ redditus,amplexu autem collata gratia ſignificatur. *Dixitque ei filius.* Suſcepta gratia non excludit ſed exequitur ſanctum propoſitum.*Pater.* Ecce affect⁹ filialis.*peccaui in cœlum & coram te.* Fatetur ſe peccaſſe vt propoſuerat. *Et iam non.*pro,& non poſthac,*ſum dignus uocari filius tuus.* Fatetur quoque ſe indignum eſſe nomine filij,ſed non ſubiungit petitionem quam tertio loco propoſuerat:ſcilicet fac me ſicut vnum de mercennariis tuis:quia non eſt in eodem ſtatu nunc in quo erat quando propoſuit hoc petere.nam tunc vrgente fame anhelabat ad panem,hoc eſt recognita miſeria proprij ſtatus mouebatur affectu ad proprium bonum: nunc autem amplexus & oſculatus à patre occurrente ad ipſum,tãquam abſorptus à paterna benignitate.tanquam iaciens ſe totum in paternam gratiam, nihil petit,ſed ſolum confitetur peccatum & indignitatem. *Dixit autem pater ad ſeruos ſuos.* Non reſpondet pater filio verbis, ſed factis conuertendo ſermonem ad ſeruos eccleſię paſtores. *Cito proferte.*Superfluit cito.*ſtolam primam.* Stola, veſtis longa vſque ad pedes vniuerſum tegens corpus,prima,hoc eſt præcipua. Vnde & in Græco habetur articulus, quaſi ſignificans ſtolam illam

primam,

primam, demonſtrando certam & inſignem quandam notam ſeruis ſtolam: quia noua vita eſt, non qualiſcunque ſed præcipua hoc eſt condigna non ſolum ad bonum ſed etiam ad ſatiſfaciendum pro præteritis. Stola prima eſt quæ alibi ſignificatur dicendo, facite fructus dignos pœnitentia. Hanc proferendam pœnitenti iubet à ſeruis: quia vere pœnitentium, paſtores eccleſiæ debent vniuerſam vitam dirigere in bonum, nulla parte neglecta: alioquin ſtolam non proferunt. nec ſolum debēt dirigere ad bonam vitam, ſed ad præcipuam, hoc eſt etiam ſatiſfactoriam pro præteritis: alioquin non proferunt primam. *Et induite illum*. Parum eſſet quod paſtores proferrent ſtolam primam, docendo & inſtruendo, niſi inducrent illum, niſi ſic ad hoc attenderent vt applicarent ſtolam primam ad pœnitentem. Magnum ergo ſtudium prælatis indicitur, quum induendi officium eis iubetur, oportet enim in hac indutione vti màgna prudentia & ſuauitate. *Et date anulum in manum eius*. Anulus in manu, ornamentum eſt manus: ac per hoc ornamenta operum ſignificantur. Et hoc quoque ornamentum à paſtoribus dandum iniūgitur. oportet enim vt efficiant (quantum in ipſis eſt) vt pœnitentium opera exteriora per manus ſignificata, non ſolum ſint bona ſed ornata: alioquin non ſunt condigni fructus pœnitentiæ. oportet enim opera talium non ſolum ab omni ſpecie mali eſſe aliena. ſed palam velut decora & ornata apparere, ſicut turpia apparuerunt præterita. *Et calciamenta in pedes*. Pedes pro affectibus ſumuntur: calciamenta autem quæ ex pellibus mortuorum animalium fiunt, exempla ſunt mortificationis præcedentium pœnitētium. huiuſmodi enim exempla exhibenda ſunt à paſtoribus affectib⁹ pœnitentium. ¶ Vbi nota quod deſcribendo quæ debeant à paſtoribus erga pœnitentem effici deſcribitur quæ debeat pœnitēs complecti, deſcribitur quid filius iſte pœnitens ſuſceperit. ſuſcepit enim de manu ſeruorum ſtolam primam in vniuerſa vita: & ſpecialiter ornamenta in operibus exterioribus, & exempla aliorum vere pœnitentium in affectibus ſuis. Hæc eſt enim optima pœnitentiæ forma. *Et adducite vitulum ſaginatum*. Aduerte in textu Græco haberi articulum: quaſi diceretur illum vitulum. Vitulus hic inſignis valde eſt: vtpote Chriſtus ipſe pinguis ad ſatietatem & delitias totius mundi ſufficiens. *Et occidite*. pro, mactate. Myſterium mortis Chriſti ad memoriam reuocandum præcipitur talē, vt ſit cibus ac delitiæ animi pœnitentis. *Et manducemus & epulemur*. pro, lætemur. Commune conuiuium communiſque.

muniſque lætitia patri, filio & ſeruis deſcribitur: quia fructus paſſionis Chriſti in pœnitente, materia eſt gaudij non ſolũ ipſi pœnitenti & eccleſiæ paſtoribus, ſed etiam ipſi deo: cuius gaudium quanuis non poſſit augeri, materia tamen gaudij multiplicatur in nouis fructibus gratiæ eius. Metaphoriceque deus quoque dicitur conuiua quoniam ad ſimilitudinem conuiuæ dignatur concurrere quum nos paſcimur bonorum operum fructib⁹. Perinde enim gratum habet ac ſi ipſe paſceretur. *Quia hic filius meus.* creatione, redemptione & adoptione. *Mortuus erat.* quo ad vitam gratiæ quæ eſt vita æterna. *Et reuixit.* vita gratiæ. *perierat.* mors erat ipſi filio, perierat autem mihi: perdideram enim filiũ. *Et inuentus eſt.* nobis. Metaphora eſt, ſumpta à rebus perditis, ab ouibus perditis & ſimilibus quæ poſtea inueniuntur. *Et cœperunt epulari.* pro, lætari. ſonis & cantibus. Aduerte prudens lector omnes iſtas tres parabolas cõcludere lætitiam communem ſuper vno peccatore pœnitentiam agente. tum ad confundendũ Scribas & Phariſęos murmurãtes quod Ieſus cũ peccatoribus mãducaret. tũ ad declarandũ humano generi q̃ grata deo & angelis, & q̃ grata eſt veris eccleſiæ paſtorib⁹ cõuerſio cuiuſcũq; peccatoris ad pœnitentiã. *Erat autem filius eius ſenior.* Hic alter filius non pro toto iuſtorum genere ponitur: ſed illorum iuſtorum perſonam gerit, qui in timore dei perſeuerantes, ſpiritualibus conſolationibus interni gaudij non reficiuntur in hac vita *In agro.* Agriculturæ ſuperintendens perſonam iuſtorum vitæ actiuæ repręſentat. *Et quum ueniret & appropinquaret domui.* Aduentus ex agro & appropinquatio ad domum paternam, vacatio eſt ad ea quæ in eccleſia geruntur. *Audiuit ſymphoniam & chorum.* pro, choros. An ſolus concentus chororum ſaltantium, an etiam ſonus muſicus per ſymphoniam ſignificetur, certum non eſt. deſcribitur enim chorea cum muſica audita foris. Et ſignificatur audita lætitia in eccleſia. *Et uocauit unum de ſeruis.* hoc eſt de famulis domus, doctorem aliquem eccleſiæ *Et interrogauit quid eſſent hæc.* Videntes enim actiui iuſti, peccatores cum magna lætitia, in eccleſia, petunt à doctoribus vnde hæc tanta lætitia. & audiunt diuinæ eſſe gratiæ erga aliquem quãuis ſceleratum pœnitentem. *Iſque dixit illi.* frater tuus venit: *& occidit pater tuus uitulum ſaginatum, quia ſaluum illum recepit. Indignatus eſt autem & nolebat introire.* Primi motus humanarum paſſionum in hoc iuſtorum genere deſcribuntur: tum in indignatione, tum in recuſatione intrandi domum. Conferendo ſiquidem merita propria

meritis

meritis nouiter pœnitentium, & conſolationes ſpiritualis gaudij quibus ipſi carent collatis nouiter pœnitentibus, inſurgunt indignationis motus & recuſandi communicare cum huiuſmodi feſtiue ſe habentibus. *Pater ergo illius egreſſus cœpit rogare*. pro, rogabat, *illum*. Hinc apparet quod primi motus non deliberati actus fuerunt indignatio & nolle intrare. maior ſiquidem dei beneuolentia erga hunc ſeniorem filium deſcribitur, in eo quod ſtatim audita eius indignatione nō ſolum egreditur, ſed rogat vt ingrediatur: quod non fecerat alteri filio. Et ſignificatur per hũc egreſſum & rogationem diuinæ collatio gratiæ ad reprimendum & ſuperandum hos malos motus inſurgentes. *At ille reſpondens dixit patri ſuo*. Ecce tot annis. Hæc quæ filius dicit, rationes ſunt ex quibus inſurrexerunt illi motus mali. conſiſtunt enim in collatione meritorum ſuorum ad merita pœnitentis filij, & conſolationum negatarum ſibi: conceſſarum autem pœnitenti. Vide ſingula. *Seruio tibi*. in cura rerum tuarum in actiua vita. *Et nunquam mandatum tuum præterini*. Alteram partem iuſtitiæ (ſcilicet facere bonum) adimpleui, tot annis ſeruiendo tibi: alteram autem (ſcilicet declinare à malo) etiam adimpleui, nunquam mandatum tuum tranſgrediēdo. Nec intelligas omnimodam innocentiam per hanc negatiuam (quoniam ſi dixerimus quod peccatum non habemus, ipſi nos ſeducimus) ſed innocentiam à peccatis mortalibus. hoc enim proprie ſignificat, nunquam mandatum tuum præteriui. Nam proprie loquendo peccata venialia non ſunt peccata niſi ſecundum quid: ac per hoc peccando venialiter, non tranſgredimur mandata dei ſimpliciter & abſolute, ſed ſecundum quid. Verum ergo dixit iſte (quanuis venialiter peccauerit) nunquam mandatum tuum præteriui: quia ſimpliciter & abſolute loquitur. *Et nunquam dediſti mihi hædum*. Poſt narratã propria merita, ſubiungit negatum internarum conſolationum gaudium, conferendo cum tot meritis hanc negationem.

Vt cum amicis meis epularer. pro, lætarer. Amicos eius intelligo partes animi inter ſe concordes ad bene operandum. in viro ſiquidem iuſto amicitia eſt interna inter partes animi: ſicut per oppoſitum, iniuſtorum animus à ſeipſo diſcordat. *Poſtquam autem filius tuus hic*. Conferendo merita propria meritis fratris ſui, nominat fratrem filius tuus hic, contemptiue: vt merita actæ vitę exigebant. *Qui deuorauit ſubſtantiã ſuam*, pro, tuam. Et vere dicit tuam, quia dei dona conſumpſerat. *cum*

meretrici-

meretricibus. Luxurioſam vitam à præcipua parte nominauit. Vide merita quæ contraponit. *Venit.* pœnitens. *occidiſti illi uitulum ſaginatum.* Et hic quoque habetur articulus, ſignificans vitulum illum ſaginatum. Mihi nunquam dediſti hædum & huic occidiſti vitulum, non qualemcunque ſed optimum, pinguem: hoc eſt repleſti eum cõſolationibus interni gaudij tam affluenter, & mihi nec minimam partem dediſti. Hæc merita & hæc velut præmia collata, in cauſa ſunt motuum inſurgentium. *At ipſe dixit illi.* interna ratione. *Fili.* Alteri non reſpondit, ſed huic reſpondet, filiumque appellat: vt filiali nomine paternam recognoſcat beneuolentiam. *Tu ſemper mecum es.* Duo hinc apparent. Alterum quòd iſte ſemper iuſtus perſeuerauit: alioquin non dixiſſet, ſemper mecum es. Alterum quod ratio exhibitæ lætitiæ fratri, non habet locum in ipſo: quoniam nouitas ratio gaudij ſignificatur, dicendo huic, tu ſemper. nulla eſt in te ratio nouitatis, quæ eſt ratio gaudij ſpecialis de fratre tuo. *Et omnia mea tua ſunt.* Non ſolum hædus aut vitulus ſed omnia mea tua ſunt, nihil habeo quin iam hæreditario iure tuum ſit. Minus dixit & plus ſignificauit. nam non ſolum mea omnia ſed egomet tuus ſum. in cœleſti enim patria me frueris: & vniuerſa mea bona non minus tibi cõmunicabũtur quam ſi ſolius tui eſſent. Omnia ſiquidem cœleſtis patriæ bona, ſunt ita communia omnibus ac ſi eſſent propria ſingulorum. *Epulari.* pro lætari, *autem & gaudere oportebat.* Rationem reddit ſpecialis lætitiæ & gaudij ex noua ſpeciali ratione gaudendi. Et è regione cõtraponit ad id quod dixerat, tu ſemper. *Quia frater tuus hic mortuus erat & reuixit: perierat & inuentus eſt.* quod ſuperius expoſitum eſt. Aduerte hic prudens lector deum quandoque nouiter pœnitentes afficere magna cõſolatione interni gaudij donec firmentur in via dei: vt patet de Paulo Apoſtolo rapto ad tertium cœlum: & de Auguſtino qui non ſatiabatur diebus conuerſionis conſiderare altitudinem diuini conſilij ſuper ſalutem generis humani. huiuſmodi enim conſolationes ſignificantur exhibitæ huic filio prodigo pœnitenti in vitulo ſaginato & feſtiuitate. Hęc autem non ſunt maioris perfectionis fructus: ſed delitiæ quædam ſeu blanditiæ cœleſtis patris quæ perfectioribus multis negantur.

CAPVT XVI.

D*icebant autem & ad diſcipulos ſuos. Homo quidam erat diues qui habebat uillicum.* pro, œconomum. Significatur enim præpoſitus diſpenſationi vniuerſæ domus,& nō curam habeus villę tantum. propter quod Latino vocabulo diſpenſationis vtemur in reliquo huius parabolæ. *Et hic diffamatus eſt.*pro,delatus eſt. denunciatus eſt.*apud illum,quaſi diſſipaſſet.* pro, velut diſſipans,*bona.* pro, facultates,*illius. Et uocauit illum.* Hinc canoniſtę regulam ſumunt non eſſe à iudice pręcipitandam ſententiam contra delatum,ſed prius eſſe vocandum. *Et ait illi. Quid hoc audio de te? Redde rationem uillicationis.*pro,diſpenſationis,*tuæ.* Parabola hæc clara eſt:ſed applicatio eius per ſingula,valde difficilis ſi nō impoſſibilis eſt.Prima tamen hæc pars facile applicatur ad hominem diuitem, cui credita eſt à deo diſpenſatio facultatum temporalium,hoc eſt rectus vſus illarum,qui tamē abutitur illis:cuius merita quum à deo diſcutiuntur(vel per internam inſpirationem,vel per ęgritudinē, vel per prædicatores, vel per aliorum exempla) quodammodo citatur ad reddendam rationem qualiter vſus eſt diuitiis,poteſtate & reliquis huiuſmodi. *Iam enim non poteris.*pro,non enim poteris poſthac,*uillicare.*pro,diſpenſare. Cōminatio eſt hæc ſignificans comminationem mortis,qua deus mouet hominem quandoque ad reſipiſcendum.finitur enim vſus harum rerum temporalium ſimul cum hac vita. *Ait autem uillicus.* pro, œconomus. ſeu diſpenſator,*intra ſe.* Ecce effectus diuinæ comminationis, redire ad ſeipſum & cogitare vt prouideat vitæ ſuæ æternæ.

Quid faciam,quia dominus meus aufert a me uillicationem. pro,diſpenſationem?*Fodere non ualeo,mendicare erubeſco.* Negatio harum duarum viarum viuendi (ſcilicet vel labore vel mendicitate) ſignificat conſilium hominis de ęterna vita non quærenda labore ieiuniorum nec mendicitate orationum. Et vere quum comminatio mortis adeſt, ieiunare non valemus: & orare erubeſcimus, conſcij male actæ totius vitæ. nulla enim ſuppetit ratio quòd exaudiamur. *Scio.* pro,noui,*quid faciam.* Conſilium optimum iniit,deliberādo tertiam viam:ſcilicet eleemoſynarum.

*Vt quum amotus fuero a uillicatione.*pro,diſpenſatione, *recipiant me in domos ſuas. Conuocatis itaque.*pro,& accerſitis,*ſingulis debitoribus domini ſui,dicebat primo.quātum debes domino meo? At ille dixit. centum cados.*pro,batos,*olei.* Hebræa dictio eſt batus:& eſt nomen menſuræ liquidorum. *Dixitque illi.accipe cautionem.* pro,literam,*tuam: & ſede.*pro,& quum ſederis. Quies ſignificatur:

N immo

immo ſilentium videtur indici, vt nec verbo nec ſigno aliquid monſtretur huius fraudis. *cito ſcribæ quinquaginta.* *Deinde alio.* pro, alij, *dixit. tu vero quantum debes? Qui ait. centum coros tritici.* Corus menſura quoque eſt ſolidorum. *Ait illi, accipe literas tuas.* pro, literam tuam: *& ſcribe octoginta.* Hęc pars parabolæ adamuſſim inapplicabilis apparet ad propoſitum conſequenter loquendo. Verum non ad hoc affertur vt ſic applicetur: ſed quid inde hauriendum ſit, dominus ipſe explicabit. *Et laudauit dominus uillicum.* pro, œconomum, *iniquitatis.* Vtrunque explicatur: & quòd iniuſte fecit, & quòd laudatus eſt à domino ſuo. *Quia prudenter feciſſet.* Non laudatur de iniuſtitia ſed de prudentia. Et appellatur prudentia, non recta ratio abſolute, ſed recta ratio ad ſuam vtilitatem. *Quia filii huius ſeculi.* hoc eſt habentes pro fine quæ ſunt ſeculi huius. horum enim rationes, affectus & opera quia procedunt ex fruitione huius ſeculi tanquam ex fine qui eſt pater & principium in moralibus, ideo filij huius ſeculi Hebraico more dicuntur. *Prudentiores.* non abſolute. *filiis lucis.* hoc eſt habentibus pro fine bona æternæ lucis. *In generatione ſua ſunt.* Ex hoc quòd iſti dicuntur filij lucis & illi huius ſeculi, congrue intelligimus generationem filiorum huius ſeculi coincidere cum generatione tenebrarum. contra lucem enim tenebrę diſtinguũtur. Quo fit vt filij huius ſeculi ſint filiis lucis prudentiores, non abſolute ſed in natione tenebroſa: ſicut noctuæ melius vident in tenebris animalibus diurnis. Et experientia teſtatur hanc domini ſententiam eſſe veram. Innumeras enim aſtutias & verſutias exercent filij huius ſeculi pro hac vita, quas filij lucis ignorant, ſimpliciter gradientes in luce diuinæ gratiæ. Coniunctio autem cauſalis (quia filij) denotat quòd hoc non feciſſet diſpenſator filius lucis quod fecit diſpenſator iniquus: propter quod prudentior dicitur filiis lucis. *Et ego dico uobis.* Declarat applicationem huius parabolæ. *Facite uobis amicos de mammona iniquitatis.* Mammona Chaldaica dictio eſt, in vſum Syrorum deducta: & ſignificat diuitias. Nec mammona iniquitatis intelligas diuitias iniuſte acquiſitas (quoniam repugnat diuinis præceptis eleemoſynæ ſacrificium offerre de rapina) ſed diuitiæ in genere appellantur diuitiæ iniquitatis, hoc eſt inæqualitatis: eo quòd inæqualiter diuiſæ ſunt. ita quòd non à vitio ſed à relatione inæqualitatis appellantur diuitiæ iniuſtæ ſeu iniquæ. Poſſunt nihilominus à vitio iniuſtitiæ denominari: eo quòd raræ vel nullæ ſunt diuitiæ in quarum congregatione ſeu conſeruatione

ne non interuenerit peccatum, vel habentium, vel miniſtrorum, vel patrum ſeu auorum. ¶ Facere autem amicos ex diuitiis nobis à deo creditis, nihil aliud eſt quàm eleemoſynam dare. *vt cum defeceritis.* à præſenti vita. *recipiant nos.* amici ex eleemoſynis facti. *in æterna tabernacula.* non in temporalia. Et vtitur hoc modo loquendi, vt concludat concluſionem ſimilem parabolæ: vt ſicut diſpenſator fecit ſibi amicos ſe recepturos in domos ſuas, ita vos facite vobis amicos eleemoſynis, vt merita diuinæ amicitiæ per eleemoſynas comparatæ recipiant vos in æterna tabernacula. Et hoc eſt primum deductum ex hac parabola. *Qui fidelis eſt in minimo, & in maiori.* pro, multo, *fidelis eſt: & qui in modico.* pro, minimo, *iniquus eſt, & in maiori.* pro, multo, *iniquus eſt.* Intendens alterum ex eadem deducere parabola documentum (de pœna ſcilicet mali diſpenſatoris temporalium facultatum) præponit vniuerſales regulas duas. Altera eſt. fidelis in minimo eſt quoque fidelis in multo. Altera eſt. iniquus in minimo eſt quoque iniquus in multo. Et ambæ ſunt veræ per ſe intellectæ: hoc eſt qui ex fide recte habet in diſpenſatione rerum quantuncunque paruarum, multo magis recte ſe habet ex eadem fide, diſpenſando res magnas: & ſimiliter qui ex iniquitate male ſe habet diſpenſando minima, multo peius ſe haberet ex eadem iniquitate diſpenſando maiora. *si ergo in iniquo mammona fideles non fuiſtis.* Infert in virtute iſtarũ regularum vniuerſalium, ex antedicta parabola pœnam mali diſpenſatoris, applicando ad auditores. Et intendit per iniquũ mammona tẽporales diuitias tanquã minimum quid. Ita ꝙ ſenſus eſt. Si in facultatibus ſecularibus (quę ſunt minimũ quid) non fuiſtis fideles. *Quod verũ eſt.* hoc eſt facultates ſpirituales quæ ſunt multo maiores ſecularibus facultatibus. *Quis credet vobis.* diſpenſandas? quaſi dicat nullus. Significatur ergo pœna malæ diſpenſantis temporalia quòd indignus eſt vt committatur ei diſpenſatio ſpiritualium. *Et ſi in alieno fideles non fuiſtis.* Idem ſub alia ratione repetitur. quod prius dixit iniquum mammona, modo appellat alienum: quia quicquid ſeculare eſt, alienum eſt à perfectione animi. alienum eſt quia poteſt ab inuito auferri. Et propterea ſi in alieno (hoc eſt in ſecularibus quæ poſſunt ab inuito auferri, quæ minima ſunt) fideles non fuiſtis. *Quod veſtrum eſt.* genus ſpiritualium quod veſtrum eſt, quod non poteſt à vobis inuitis auferri, quod ad perfectionem veſtri animi ſpectat, quod multo maius eſt toto genere ſecularium. *Quis dabit vobis?* quaſi dicat nullus.

¶ Vbi nota prudens lector quòd contra iniquum mammonã (hoc eſt diuitias ſeculares) è regione poſuit quod verum eſt: ſignificando per hoc non eſſe vera bona, ſed apparentia, ſed inſtrumenta veri boni temporales diuitias. & ſimiliter contra alienum è regione poſuiſſe quod veſtrum eſt: ſignificando per hoc aliena extranea eſſe (ſicut vere omnia corporea extranea ſunt à perfectione animi) & tantummodo ſpirituale bonum eſſe proprium. Et dixit hæc omnia ad inſtruendum humanum genus, ne paruipendamus malam rerum temporalium à deo nobis conceſſarum adminiſtrationẽ. Hę enim pœnæ teſtantur quòd huiuſmodi abuſus temporalium, indignum reddunt hominẽ ſpiritualibus, indignũ reddunt hominẽ vt dentur illi à deo ſpiritualia dona. ¶ Cerne quoque hic prudens lector, ad quæ & quot parabola inducta fuerit. Inducta ſiquidem eſt primo vt ſicut diſpenſator prouidit ſibi de amicis recepturis ſe priuatum diſpenſatione, ita homo cui deus diſpenſandas dedit diuitias, comparet ſibi eleemoſynis cœleſtem amicitiam profuturam ſibi poſt mortem. Inducta eſt ſecundo ad ponderandum malam diſpenſationem qua diſpẽſator diſſipauit bona domini ſui: adiiciendo pœnam quę inde incurritur. Et in hoc clauditur tertium implicite: quòd deus eſt ille dominus qui temporaliũ adminiſtrationẽ diuitibus dat, quòd ipſe idẽ eſt negans male diſpenſantibus quod verũ & proprium bonum ipſorum eſſet. *Nemo ſeruus.* Adiungit aliam parabolam magis vrgentem contra auaritiã: prædicta enim parabola magis ſonat contra prodigalitatem. militat tamen in veritate contra abuſum diuitiarum per auaritiam: nam cõtra auaritiam eleemoſynã eſt. Hæc parabola de ſeruo non valente duobus dominis ſeruire, Matt. 6. tractata eſt. *Poteſt duobus dominis ſeruire.* quatenus duo, hoc eſt diuerſi ſunt. nam inquantum conuenirent in vnum, non ſolum duobus ſed decẽ dominis poteſt vnus ſeruus ſeruire. *Aut enim vnum odiet, & alterum diliget: aut vni adhærebit, & alterum cõtemnet.* Odium & dilectio interni affectus ſunt: adhæſio autem & contemptus, ad exteriores ſpectant actiones. Et eſt ſenſus quòd aut intus vnũ diliget & alterum odio habebit: aut ſaltem vni ſeruiet, obediendo illi, & alterum facto contemnet, non exequendo quod alter iubet: quũ impoſſibile ſit vtriuſque iuſſa exequi. *Non poteſtis.* Ecce applicatio parabolæ ad duos dominos: deum & mãmona. *Deo ſeruire & mammonæ.* Non dicit nõ poteſtis deo ſeruire & mãmona habere: ſed dicit quòd non poteſtis ſeruire deo & mãmonæ, hoc eſt diuitiis: quoniã cõtraria iubent. deus enim vult

præpo-

præponi ſpiritualia omnibus rebus:diuitiæ autem volunt ſe præponi ſpiritualibus. *Audiebant autẽ hæc omnia.* Oportet hic facere punctum.eſt enim ſenſus,quòd hæc omnia audiebant pariter diſcipuli & alij. Deinde adiungenda eſt coniunctio &. Legendum eſt enim. *Et Phariſæi qui erant auari.* Ita quòd inter audientes annumerantur etiã Phariſæi:& non ſoli ipſi deſcribuntur audiẽtes. *Et deridebant.* pro,ſubſannabant,*illum.* Significatur enim ſpecies deriſionis quæ naſo fit.geſtu enim vultus monſtrabant irriſionẽ, non omnes audientes ſed ſoli Phariſæi auari. *Et ait illis.* ſcilicet Phariſæis auaris. *Vos eſtis qui iuſtificatis uos.* Oporteret quòd deus iuſtificaret vos qui cognoſcit corda veſtra,ſed vos iuſtificatis voſmetipſos. *coram hominibus.* qui non vident corda veſtra auara, *Deus autem nouit corda ueſtra. Quia quod hominibus altum eſt, abominatio eſt ante deum.* Dixerat iuſtificationem Phariſæorum eſſe coram hominibus,non coram deo.probat modo hoc quia quod hominibus (ſubintellige tantummodo) altum pro excelſum eſt, abominatio eſt corã deo.ſuperbia enim eſt,vana gloria eſt quod in ſolis hominum oculis excelſum eſt. *Lex & prophetæ.* Hinc inſinuatur ratio qua iuſtos ſe dicebant coram hominibus Phariſæis palliantes auaritiam ſuam. inſinuatur enim quòd ex conditione ſtatus promiſſi in lege & prophetis,Iudæis,debebãt eſſe diuites & abundare valde in temporalibus diuitiis viri iuſti. vnde quanto magis erant diuites, tanto magis prædicabant ſe iuſtos: tanquàm diuinæ promiſſiones iuſtis factæ,adimplerẽtur in ipſis. Contra hoc enim tendunt hæc verba domini. *Lex & prophetæ uſque ad Ioannem.* hoc eſt ſtatus veteris teſtamenti, ſtatus legis & prophetarũ vſque ad Ioannis Baptiſtæ tempora durauit. *Ex eo.* pro,ex tunc.hoc eſt à tempore Ioannis.*regnum dei euangelizatur.* Durante ſtatu veteris teſtamenti,annunciatum eſt à lege prophetis regnum terrenum,opulentia rerum temporalium: à tempore autem Ioannis Baptiſtę euangelizatur regnum Dei,regnum cœlorum,non terrenum.Vnde & Ioannes Baptiſta incœpit prædicare,Pœnitentiam agite,appropinquauit enim regnum cœlorũ. Et ſimiliter idem incœpit prædicare Ieſus : & in toto euangelio continue de regno cœlorum tractat. Ac ſi apertius dixiſſet.finitũ eſt tempus opulentiæ ſecularis promiſſæ in ſtatu veteris teſtamẽti:& iam venit tempus regni dei, regni ſpiritualis, quo deus regnum ſuum propagare vult in cordibus totius humani generis.

Et omnis in illud uim facit. hoc eſt & quilibet appetens regnum dei, exercet ſuas vires, adnititur vniuerſo ſuo conatu ad partici-

pandum illud regnum dei:tanquam violentiam inferens. Metaphorico ſiquidem vtitur ſermone,à ſimilitudine vtentium omni qua poſſunt vi ad aſſequendum regnum terrenum. multo enim maiore vi vtẽdum eſt ad aſſequendum regnum cœlorum, ad corregnandum in regno dei:quum terrenum quanuis difficile,poſſibile tamen ſit vt humana vi aſſequatur? cœleſte autem ſuperat omnem vim humanam. Et tamen quia euangelizatur quodammodo rapiendum magna violentia omnis conatus appetentium illud,ideo quilibet appetens illud vim facit affectibus & operibus in illud. *Facilius eſt autem cœlum & terram præterire quam de lege vnum apicem cadere.* Ne intelligeres legem & prophetas ſic finiri, vt à tempore Ioannis euanuerint, ſubiungit hunc erroneum intellectum tollendo,quòd facilius eſt cœlum & terram prçterire (perdendo eſſe ſuum) quàm minimum apicem à lege & prophetis cadere:hoc eſt deficere ab eſſe ſuo,hoc eſt fieri quin impleatur, fieri quin duret in æternum. Et verum eſt, quòd facilius eſt naturæ nexus vinculáque ſolui quàm ordinem diuinæ prædeſtinationis: vtpote ſuperiorem naturæ ordine.cœlum autem & terra ad ordinem ſpectant naturæ: lex vero & prophetæ ad ordinem diuinæ prædeſtinationis. *omnis qui dimittit.* Ne errares iterum male intelligendo hæc dicta verba de lege & prophetis,adiunxit vnum ex quo ſanus intellectus prædictorum verborum inſinuatur. ¶ Quod vt intelligas,aduerte primo ſenſum perpetuitatis legis,& prophetarum etiam in minimo apice eſſe,quòd Ieſus non ſoluit,ſed implet legem & prophetas. Quod quantum ad promiſſiones,in dubium nõ vertitur:quantum vero ad præcepta de quibus poteſt dubitari,declaratur modo in hoc textu,quòd tunc implentur quum ſublatis imperfectionibus ad perfectionem reducuntur. hoc eſt enim quod in hoc vno præcepto de dimittente vxorem ſignificatur. ¶ Propter quod recole ſecundo quòd in lege & prophetis conceſſus erat libellus repudij:ac per hoc præcepta circa coniugium imperfectionem huiuſmodi habebant annexam. Ieſus autem noui teſtamenti author,hanc imperfectioné tollit à præceptis circa coniugium:& ſic non ſoluit,ſed perficit legem & prophetas. Et quod dicitur in hoc præcepto,intellige vniuerſaliter ab hoc exemplo in vniuerſis præceptis legis & prophetarum. Significat ergo Ieſus ſubiungendo hoc exemplum, quòd prçcepta legis implenda omnino ſunt quemadmodum iſtud:hoc eſt ſublatis imperfectionibus. Vide præceptum. *omnis qui dimittit uxorem ſuam & alteram ducit,mœchatur.* Manifeſte hic tollitur

litur licentia dimittendi vxorem per libellum repudij. *Et omnis qui dimiſſam a uiro ducit, mœchatur.* Manifeſte tollitur licentia nubendi, conceſſa à lege repudiatæ vxori. *Homo quidam.* An hiſtoria ſit vel parabola narratio hæc de diuite & Lazaro mendico, non clare conſtat. Lucas enim parabolæ titulum, non ſolum huic negauit, ſed etiam paulo ante propoſitæ de homine diuite habente œconomum. Nomen tamen proprium Lazari argumentum eſt pro hiſtoria, non tamen vrgens: quoniam Ieſus parabolæ conſtructor ex induſtria mendicum nominauit, diuitem autem ſine nomine deſcripſit (homo quidam) ad monſtrandum contrarium eſſe ordinem ſpiritus ordini mundano. Apud mundanos ſiquidem diuitum nomina ſciuntur, & quum de eis verba fiunt, nominatim explicantur: pauperum autem nomina nec ſciũtur, nec ſi ſciuntur, digna exiſtimantur propria appellatione: ſed ſi de aliquo eorum ſermo accidit, dicitur quidam pauper. Totum oppoſitum eſt ſecundum ordinem ſpiritus: & propterea diues appellatur homo quidam: pauper autem nominatim appellatur Lazarus. Et hæc eſt literalis ratio, ſiue ſit hiſtoria ſiue ſit parabola. *Erat diues.* In quo abundantia temporalium facultatum ſignificatur. *Qui induebatur purpura.* Peccatum luxus in immoderato veſtitu exteriori ſignificatur. purpura enim regũ non cuiuſque diuitis eſt. *Et byſſo.* Luxus in camiſia deſcribitur. eſt enim byſſus lini molliſſimi genus, reginarũ delitiis forte commodum, nõ cuicunque diuiti. *Et epulabatur quotidie ſplendide.* Tertius hic eſt luxus. congruit enim quandoq; epulari, ſed quotidie, nimis eſt. Hæc autẽ non ideo commemorantur, vt ſignificentur peccata eſſe mortalia ſecundum ſe, ſed ſigna animi dediti totaliter vitæ ſenſualique iuncta cũ inhumanitate verſus Lazarum. teſtantur quòd diues ſeipſum tantum amabat, quod eſt manifeſte mortale peccatum. *Mendicus autem e regione ad diuitem, quidam erat nomine Lazarus. De quo iam dictum eſt, qui iacebat.* pro, porrectus erat. Significatur enim quòd non qualitercunque iacebat, ſed iacebat extenſus: velut qui ſe non poteſt mouere. *Ad ianuam.* pro, veſtibulum, *eius.* Vt nullam poſſet diues ignorantiam prætendere miſeriæ Lazari. *Hulceribus plenus.* pro, hulceroſus. Abundantia enim hulcerum ſignificatur magis quàm plenitudo. hæc enim contra purpuram & byſſum. *Et cupiens ſaturari de micis quæ cadebant de menſa diuitis.* contra epulas quotidie ſplendidas. In quo apparet vrgens neceſſitas iſtius mendici. *Et nemo illi dabat.* Superfluunt hæ quatuor dictiones. *Sed & canes ueniebant, & lingebant hulcera eius.*

Nuditas Lazari deſcribitur ex hoc, quòd canes lingebant hulcera eius. Et ſimul inhumanitas confutatur ex officio canum, non nihil boni præſtantium lingendo. *Factum eſt autem ut moreretur mendicus, & portaretur ab angelis.* Metaphora eſt ad ſimilitudinem portantium mortuum ad ſepeliendum. nihil enim deſcribitur de ſepultione Lazari. Significatur autem per hoc, meritorum Lazari oblatio coram diuino iudicio. rationabile ſiquidem eſt angelorum officio merita iuſtorum colligi in morte: quum hic neſciamus qui actus noſtri fuerint meritorij. Congregatio itaque meritorum Lazari angelico miniſterio producta, portatio eſt Lazari ad quietis locum. *in ſinum Abrahæ.* Sinus Abrahæ tunc temporis erat limbus patrum. Qui ideo Abrahæ ſinus dicitur, eo quòd merito fidei Ieſu Chriſti qui primo promiſſus eſt Abrahæ quietem illã iuſti aſſequebantur. *Mortuus eſt autem & diues: & ſepultus eſt.* fiat hic punctum. Ad cumulum bonorum præſentis vitæ, diues deſcribitur ſepultus, quod de Lazaro non eſt dictum: non quia inhumatus relictus fuit, ſed quia non fuit cum honore ſepultus. *in inferno.* Deeſt coniunctio præcedens. Ita quòd legendum eſt. *Et in inferno eleuans oculos ſuos.* Superfluit enim coniunctio autem, poſt eleuans. ¶ Vbi duo deſcribuntur: ſcilicet locus animæ infernus, & eleuatio oculorum. Ordinatio intellectus animæ diuitis ad Abraham & Lazarum, eleuatione oculorum metaphorice ſignificatur. *Quum eſſet in tormentis.* Torqueri animas in inferno dubium non eſt: modus autem quo torquentur, quo ad deteſtationem voluntatis facile patet. perſeuerant ſiquidem cum eodem velle iniquo quod hic habebant: & dum experiuntur ſe priuatas beatitudine quam potuiſſent adipiſci, valde hãc priuationem deteſtantur: & propterea valde affliguntur de pœna damni. Et quia etiam experiuntur ſe deputatas ad locum inferni (non circunſcriptiue, ſed diffinitiue) ita quòd adimitur eis libertas abſoluendi ſe ab illa diffinitione, deteſtantur tam viliſſimum carcerem: & propterea valde hinc affligũtur de hac pœna ſenſus. Rurſus experiuntur vires animæ (intellectum ſcilicet & voluntatem) cogi: illum ad actualem cõſiderationem pœnarum ſuarum, iſtam ad actualem renitentiam contra pœnas. Ita quòd non poſſunt paululum quietis (velut dormientes aut non cogitantes) percipere: ſed ſemper oportet eas ſic ſentire intellectu & voluntate pœnas ſicut à principio. hæc enim maxime affligunt animum. Inter pœnas quoque damnatorum computa vincula intellectus: hoc eſt, quòd non permittitur eis vti intellectu ad intelligen

dum

dum quæcunque poſſent naturaliter intelligere. Et præter hoc in dæmonibus eſt alia pœna: ſcilicet alligatio poteſtatis, vt non poſſint vti illa ad omnia ad quæ ſe extendit naturalis eorum poteſtas. Omnia enim impedimenta deteſtantur, & inuiti ſuſtinent damnati omnes. Et propterea affliguntur. triſtitia enim eſt de iis quæ nolentibus inſunt nobis. Hæc ſunt tormenta animarum & vniuerſaliter ſpirituũ damnatorum. De pœna autem corporum poſt reſurrectionem, non eſt præſentis propoſiti. *Vidit*. pro, videt, *Abraham*. Si quæris quomodo agnouit Abraham, non facile certa redditur reſponſio: quoniam etſi anima diuitis videt alias animas, qualiter tamen diſcreuerit hanc fuiſſe animam Abrahæ, & illam Lazari ex naturalibus, non patet. Præſenti tamen propoſito deſcripta eleuatio oculorum (hoc eſt ordinatio intellectus ad Abraham & Lazarum) intelligi poteſt diuinitus facta: ac per hoc patet modus quo agnouit Lazarum & Abraham. ordinatio ſiquidem diuina effectrix eſt huius diſcretionis: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *A longe*. non ſolum diſtantia locali, ſed magis diſtantia ſtatus. *Et Lazarum in ſinu*. pro, ſinibus, *eius*. Tanquam complexus vtraque ſinus parte deſcribitur Lazarus: vt valde charus ſignificetur Abrahæ. *Et ipſe clamans dixit. Pater Abraham*. Iſraelita, erat ex ſemine Abrahæ. Et propterea patrem eum appellat. *Miſerere mei*. Ex affectu amoris proprij prodit vniuerſa hæc precatio. *Et mitte Lazarum ut intingat extremum digiti ſui in aquam, ut refrigeret linguam meam: quia crucior in hac flamma*. More ſenſibilium deſcribit ſpiritualia. Non habet anima corpoream linguam, non eget corporea aqua: nec anima Lazari habebat digitos. Et ſimiliter ibi non erat cruciatus flammæ: ſed per maximam pœnam apud nos (qualis eſt cruciari flamma ignis) ſignificatur multo maior pœna, immò incomparabiliter maior pœna ſpiritus. Et ſimiliter ſignificatur aliquantula remiſſio per refrigerationem quæ fieret per guttæ aquæ infuſionem. Et ſpecialiter deſcribitur cruciatus linguæ: quia in guſtu ſpecialiter peccauerat, & alimentum Lazaro negauerat. ¶ Aduerte prudens lector vere impeditum intellectum iſtius diuitis apparere in hac petitione: dum petit Lazarum mitti ad ſui refrigerationem cui meminit ſe tam inhumanum fuiſſe. *Et dixit illi Abraham, Fili*. Recognoſcit filium natura. *Recordare quia recepiſti bona*, Deſt. tua. *in uita tua*. Commemorat præteritam mercedem. Ac ſi aperte dicat. recordare quòd ſiquid meruiſti boni, recepiſti antequam morereris: vnde non ſupereſt tibi boni aliquid recipiendum.

endum. Significantius autem dicit bona tua, hoc eſt à te concupita: ad differentiam bonorum ſimpliciter. Et ſimiliter dicit in vita tua, in vita à te concupita: in qua finem tuum tu conſtituiſti. *Et Lazarus ſimiliter mala*. Lazarus non recepit mercedem ſuam in priori vita, ſed recepit mala. hoc enim ſignificat ſimiliter. ſicut tu recepiſti bona, ita iſte recepit mala: vnde ſupereſt vt meritis eius reddantur nunc bona. *Nunc autem hic*. Non eſt pronomen, ſed aduerbium loci. continuatur ſiquidem oratio de Lazaro quòd olim ſuſcepit mala: nunc autem (hoc eſt poſt mortem) in hoc loco, in ſinu meo. *conſolatur*. In paſſiua ponitur ſignificatione. In limbo patrum erat conſolatio tum ſecuritatis æternæ beatitudinis, tum ſanctæ ſocietatis, tum exemptionis ab omni pœna ſenſus. *Tu uero cruciaris. Et in his omnibus*. pro; & ſuper omnia hæc, *inter nos & uos chaos magnum*, pro, hiatus magnus. Non enim ſignificatur cõfuſio denotata per chaos: ſed apertura, vorago magna ſimilis hiatui terrę. *Firmatum eſt*. Conſequenter legendum eſt. firmatus eſt. Inacceſſibilitas hinc inde firmata ſignificatur per huiuſmodi magnam voraginem intermediam, immutabilitas vtriuſque ſtatus per hoc deſcribitur ſtabilita & firmata. Et hæc manifeſte declaratur per impotentiam hinc illuc eundi & econuerſo. *Vt ii qui uolunt hinc tranſire ad uos*. Non ſignificatur voluntas deliberata, ſed voluntas naturalis affectus velut ad miſerendum. In limbo enim quanuis confirmatam habuerint voluntatem in bono, non tamen adhuc erant beati: ac per hoc naturalis voluntas ad miſerendum aliquibus damnatis non videtur eos dedecere. *Non poſſint*. Non eſt impotentia hæc pœna aliqua, non eſt ademptio libertatis animabus exiſtentibus in limbo: ſed eſt immutabilitas voluntatis firmatæ in conformitate ad voluntatem diuinæ iuſtitiæ. *Neque inde huc tranſmeare. Et ait, Rogo ergo te pater ut mittas eum in domum patris mei*. Non proueniunt hæ preces ex bono affectu ad ſalutem fratrum (quoniam damnati habent voluntatem firmatam ad malum) ſed proueniunt ex affectu ſuperbiæ. Superbus enim videns ſe deiectum in miſeriam, quanuis omnes vellet eſſe miſeros ſimiles ſibi aut miſeriores ſe, videns tamen aliquos euaſuros miſeriam, appetit ſuos eſſe qui euadant miſeriam: vt vel ſic (hoc eſt in ſuis) exaltetur. Ex hoc affectu procedunt iſtæ preces. Videbat enim diues multos ſaluari. & propterea appetebat ſuos fratres euadere miſeriam, vt vel ſic in ſuis fratribus exaltaretur. *Habeo enim quinque fratres*,

tres. Si hiſtoria non eſt: ad cumulum fœlicitatis temporalis iſtius diuitis deſcribitur fultus quinque dilectis fratribus, ſuperſtitibus, adultis, inter tot diuitias, delitias & pompas. *vt teſtetur illis: ne & ipſi ueniant in hunc locum tormentorum.* pro, tormenti. *Et ait illi Abraham, Habent Moyſen & prophetas: audiant illos.* Optima reſpõſio ſecundum ordinem diuinæ prouidentiæ. *At ille dixit, non pater Abraham: ſed ſi quis ex mortuis ierit ad eos, pœnitentiam agẽt.* Hic apparet imprudẽs iſtius petitio. petit reſuſcitationem vnius mortui ad ſuam inſtantiam fieri: & quod dementius eſt, audet docere Abraham, dicẽdo. non pater Abraham ſed ſiquis ex mortuis &c. *Ait autem illi, si Moyſen & prophetas non audiunt, neque ſi quis ex mortuis reſurrexerit credent.* Nota ſentẽtiã hanc incredule: qui dicis ſi viderem reſuſcitari vnum mortuum, facerem & dicerem &c. Ecce Abrahæ ſententia contra te: quod ſi Moyſen & prophetas nõ audis, neque ſiquis ex mortuis reſurrexerit credes. Et vere ſic eſt: quoniam credere donum dei eſt, quoniam pœnitere peccatorũ donum dei eſt. Et vere ſic de facto fuiſſe apparet in euangelio Ioannis: ſcribentis quod præſentium in reſuſcitatione Lazari aliqui crediderunt, & aliqui iuerunt ad Phariſæos: & inde collegerunt concilium pontifices, & concluſerunt occidere Ieſum.

CAPVT XVII.

A*it autem ad diſcipulos ſuos. impoſſibile eſt ut non ueniant ſcandala.* Non impoſſibilitate logica ſed impoſſibilitate morali. tam proni enim ſunt homines ad malum, vt ineuitabilis ſit euentus ſcandalorum. *væ autem illi per quem ueniunt.* Quanuis in genere impoſſibile ſit vitari ſcandala: quilibet tamen ſcandalizans, voluntarie ſcandalizat. Et propterea non excuſatur ex impoſſibilitate in genere: ſed væ illi per quem ſcandalum venit. imputatur enim ei ad pœnam ſcandali culpa. *vtilius eſt illi.* pro, expedit illi, *ſi lapis molaris.* pro, mola aſinaria. In idem tamen redit: niſi quod magnitudo molæ deſcribitur ad quam aſinus deputatur. *imponatur circa collum eius & proiiciatur in mare, potius quam ut ſcandalizet.* Ratio huius dicti eſt: quoniam quæcunque atrociſſima huius temporis pœna, minor eſt pœna debita ſcandalizanti. præter hoc quod omnis pœna expedit ad euitandam culpam ſcandali. *vnũ de puſillis iſtis.* Appoſuit hoc ad differentiam ſcandali Phariſæorum: quod alibi negligendum docet. *Attendite uobis.* hoc eſt cauete ne incidatis in ſcandala. De ſcandalis enim tractans,

tria dicit. Primum neceſſitatem ſcandalorum in genere: deinde culpam ac pœnam ſcandalizantis: & nunc demum cautelam ne ſcandalizemur quantumcunque alij offendicula ponant. Hoc enim eſt attendere nobiſipſis: cauere ſcilicet ne impingamus in huiuſmodi offendicula. Et de his vide ſcripta Matt. 18. *ſi peccauerit in te.* Non dicit in deum aut in proximum, ſed contra te. *Frater tuus.* Non dicit ſuperior tuus, ſed frater. relatio enim æquiparantiæ ſignificatur. *increpa illum.* prouoca illum dulci reprehenſione vt reſipiſcat, noli negligere ſalutem illius. Intellige hoc præceptum fraternę correctionis pro loco & tempore: ſuppoſita ſcilicet ſpe fructus, & ſeruatis congruis circunſtantiis. *Et ſi pœnitentiam egerit.* pro, pœnituerit. Non enim ſumitur hic pœnitentiam agere pro ſatiſfacere, ſed pro pœnitere ſeu reſipiſcere. *Dimitte.* pro, remitte, *illi.* non ſolum offenſam, ſed ſatiſfactionem quam tibi deberet per offenſa. *Et ſi ſepties in die peccauerit in te, & ſepties in die.* Significatur per numerum ſeptenarium toties quoties. ponitur enim numerus finitus pro infinito. *conuerſus fuerit ad te.* Superfluit ad te. *dicens pœnitet me.* Sapiens præceptor Ieſus vult vt homo videns quæ foris ſunt, & non cor alterius dicētis pœnitet me, vt pœnitentem ſuſcipiat. *Dimitte.* pro, remittes, *illi.* Recole hic quòd tractatur de remiſſione offenſæ non in deum aut in proximum, ſed in te. in cuius libera poteſtate eſt remittere quod tibi debetur. Et propterea vult dominus quòd potius fallaris remittendo fratri dicenti pœnitet me, quàm fallaris non remittendo. Secus autem eſt quum de offenſis publicis agitur: quæ non ex tuo libero pendent arbitrio. oporteret enim attendere ne fallaris. De his vide ſcripta Mat. 17. *Et dixerunt Apoſtoli domino.* Tranſit Lucas ad aliam materiam. *Adauge.* pro, adiice, *nobis fidem.* Reſponſio domini aperit ſenſum petitionis apoſtolicę. Audierāt enim Apoſtoli ſępe Ieſum magnificantē fidem, attribuendo fidei miracula & ſalutes: & conſiderantes in ſeipſis non ita vigere fidē, petunt hoc donum, adiice nobis fidem. Fidem petendo, fidem magnam ſe habere monſtrant: credendo quòd Ieſus poſſit infundere in animis corū donū fidei. Nec fidei nominę ſignificatur credere ea quę ſunt neceſſaria ad ſalutē (quoniam hāc fidē habebāt) ſed confidentia in deo ſeu in ipſo Ieſu, ad virtutes & miracula operandum, ad exercendū quęcunq; incūbunt circa prędicationis officiū, & alia Chriſti mādata ſeruāda. hāc enim fidem adiici ſibi petunt ſuper eā quā habent. *Dixit autem dominus. ſi habueritis.* pro, habetis, *fidem ſicut granum ſinapis, dicetis.* pro, dixiſſetis,

tis,*huic arbori moro*.pro,ſycamino,*eradicare & tranſplantare in mare*.pro,plantare in mari,*& obediet*.pro,obediſſet,*nobis*. Contemplare textum:& vide mirum loquendi modum.Si habetis fidem in præſenti,dixiſſetis,in præterito:& ſimiliter obediſſet.Ineptus apparet loquendi modus & abſque nexu,ſi habetis dixiſſetis . reſponderi ſiquidem poteſt nullam eſſe ſequelam, ſi nunc habeo dixiſſem. ¶Sed dominus minus dicit & plus ſignificat.Dicendo enim ſi habetis,negat eos habere fidem ſicut granum ſinapis . Et in hac negatione de præſenti ſignificat negationem pro vniuerſo quoque tempore præterito.ita quod negationem tẽporis præteriti durantem vſque ad tempus præſens incluſiue , ſignificat à negatione præſentis.Et eſt ſenſus.Si vſque in præſens habuiſſetis fidem ſicut granum ſinapis(ſignificando quod nec habuiſtis nec habetis fidem ſicut granum ſinapis)hoc eſt fidẽ in minima quantitate,multæ tamen virtutis : ſicut granum ſinapis minimum eſt quantitate , magnum tamen virtute.Et dixit hoc vt recognoſcerent apoſtoli maiorem defectum fidei in ſe quã putarent: & magis accẽſi deſiderio doni fidei, capaciores ac idonei redderentur ad ſuſcipiẽdum tantum donum. *Dixiſſetis huic ſycamino*. Virtutem minimæ fidei ſicut grani ſinapis(hoc eſt paruæ in quantitate,magnæ tamen in virtute confidentiæ in deo) explicat ab effectu quem potuiſſem efficere ſolo verbo circa vegetabilia: vt ab hoc exemplo mirabili & incredibili diſcant quanta ſit virtus fidei ſicut grani ſinapis. Nec intendit quod ſi habuiſſent talem fidem dixiſſent hoc:ſed quod potuiſſent dicere,& effectum fuiſſet quod dixiſſent.Et quia præſens erat arbor illa ſycamini (quæ arbor dicitur peculiaris Syriæ, nobis ignota)ideo dicit huic ſycamino. *Eradicare*. Ecce primum factum mirabile. *Et plantare in mari*. Ecce ſecundum mirabilius.Et ſunt hæc imperatiua paſſiua. *Et obediſſet nobis*. tanquam ſubdita imperio veſtro. In quo ſignificatur homo confidens in deo, ſic deo vnitus vt ei⁹ imperio obediat creatura inſenſibilis ſicut deo. *Quis autem veſtrum habens ſeruum arantem*. Petierant apoſtoli adiungi ſibi donum confidentiæ:quod & eis collatum ſubintelligitur. Et quoniam ſuperbia etiam bonis operibus inſidiatur vt pereant , ideo Ieſus adiungit parabolã conſeruatiuã eorũ in vera recognitione ſuimet,ne extollãtur.Et tũ parabola,tũ applicatio eius clara habetur in litera.*Aut paſcentem boues*.Superfluit boues. Deſcribitur enim ſeruus paſcens , ſed non deſcribuntur animalia quæ paſcit. nihil nanque refert an ſit paſtor ouium , an caprarum . *Qui regreſſo*

greſſo de agro dicat illi. pro, dicet. & ſuperfluit illi. *ſtatim tranſi & recumbe, & non dicit*. Deeſt. ei. *para quod cœnem: & præcinge te, & miniſtra mihi donec manducem & bibam: & poſt hæc tu manducabis & bibes? Numquid gratiam habet ſeruo illi.* tanquam pro gratuito beneficio recepto. *Quia fecit quæ ei imperauerat? Non puto. ſic & uos.* Hæc eſt concluſio parabolæ. *quum feceritis omnia.* non quædam ſic & quædam non. *quæ præcepta ſunt nobis, dicite. ſerui inutiles ſumus.* vtpote debita tantum perſoluentes & nihil vtilitatis ſuperaddentes. hunc enim ſenſum teſtantur ſequentia verba. *quod debuimus.* pro, debebamus, *facere, fecimus.* Nota parabolam pro memoria, & concluſionem pro documento. Si ſeruando omnia præcepta ſumus inutiles, nec habemus vnde ſuperbiamus, quid ſentiendum de nobiſipſis eſt qui non omnia ſeruamus, qui multorum rei ſumus? ſed quid de nobis dico: quum nullus dicere poſſit quod debebam feci, niſi qui exemptus eſt à dicendo, dimitte nobis debita noſtra. Quod ergo dicitur quum feceritis omnia, non ideo dicitur quod facturi eſſent omnia: ſed quod ſi etiam facerent omnia, ſed quod quum merita habuerint facientium omnia præcepta, recognoſcant ſe ſeruos inutiles: vt à fortiori recognoſcāt ſe minus quàm inutiles, hoc eſt debitores & reos multorum quæ debebant ſeu debent facere. *Et factum eſt dum iret in Hieruſalem, tranſibat per mediam Samariam & Galilæam. Et quum ingrederetur quoddam caſtellum, occurrerunt ei decem uiri leproſi, qui ſteterunt a longe, & leuauerunt uocem, dicentes, Ieſu præceptor miſerere noſtri. Quos ut uidit, dixit. ite, oſtēdite uos ſacerdotibus. Et factum eſt, dum irent, mundati ſunt.* Iuxta præceptum legis Leuit. 14. ſacerdotum erat iudicare de vera mūdatione à lepra, & propterea Ieſus non mundatos ſed mundādos mittit ad ſacerdotes cenſores vere mundationis. ¶ Vbi nota fidem leproſorum confidentium in verbis Ieſu quod inueniendi eſſent mundi coram ſacerdote. Dicendo enim ite oſtendite vos ſacerdotibus, mundos futuros promittit: vt clare patet ex eo quod dum irent mundati ſunt. *Vnus autem ex illis ut uidit quia mundatus eſt, regreſſus eſt, cum magna uoce magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et cecidit in faciem ante pedes eius, gratias agens.* Deeſt. ei. *Et hic erat Samaritanus.* genere, non fide & cultu: vt patet ex eo quod ibat vt oſtenderet ſe ſacerdoti. erat ſiquidem proſelytus. *Reſpondens autem Ieſus dixit. nonne decem mundati ſunt? nouem autem ubi ſunt? Non eſt inuētus qui rediret & daret.* pro, nō ſunt reperti qui redierint vt darent, *gloriam deo, niſi*

hic

hic alienigena. Et ait illi ſurge, uade: quia fides tua. Superfluit. quia. *te ſaluum fecit. Interrogatus autem a Phariſæis quando uenit.* pro, ve-niet regnum dei. An in veritate an irriſorie interrogauerint Phariſæi de tempore quando veniet regnum dei, certum non eſt: reſponſio tamen domini tanquam vere interrogãtibus quadrat. prędicante enim Ieſu & ſępe repetente regnum dei propinquum petunt (ſiue irridendo ſiue vere inquirendo) quando veniet. *Reſpondit eis, & dixit. Non ueniet regnum dei.* Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum ſpiritualem in præſenti vita in cordibus fidelium. regnat enim deus per fidem, ſpem & charitatem Ieſu Chriſti in cordibus hominum. Alterum non ſolum ſpiritualem ſed etiam corporalem, regnante deo non ſolum in animabus ſed etiam in corporibus hominum iam glorificatorum in anima & corpore. Quærentibus itaque Phariſæis quando veniet regnum dei, reſpondet primo Ieſus de aduentu regni dei abſolute, vt commune eſt vtrique ſtatui. *cum obſeruatione.* temporis. neuter enim ſtatus eget obſeruatione temporis : quia ſpiritualis ſemper, ſenſibilis autem publicus ac repentinus erit. *Neque dicent.* vere euangelizantes regnum dei. *Ecce hic aut ecce illic.* Superfluit aut. Sicut non veniet cum obſeruatione temporis, ita nec cum obſeruatione loci. omnis enim locus eſt locus regni cœlorum ſecundum ſtatum ſpirituale͂: & vbique clarus apparebit Chriſtus in ſecundo aduentu. *Ecce enim regnum dei intra uos eſt.* Ratio excludens tam certum tempus quam certum locum, quantum ad ſtatum ſpiritualem ſubiũgitur: & eſt quia regnum dei ſpirituale eſt in ſpiritibus veſtris, intra vos eſt. Ita quod ſpecificat hac ratione regnum dei ſecundum ſtatum ſpiritualem, incipiendo deſcendere ad ſingulos regni ſtatus. hoc nanque teſtatur coniunctio enim. ¶ Et ſi quæſitum fuerit quomodo Phariſæis vere dicitur, ecce enim regnum dei intra vos eſt. Reſpondetur quod erat in eis per veram vnius dei fidem, per quam inchoatur regnum dei ſecundum ſtatum ſpiritualem. vel demõſtratur proxime futurum regnum dei intra illos poſt miſſionem ſpiritus ſancti. Et pronomen vos non oportet exercere demõſtratione͂ perſonale͂ (hoc eſt demonſtrare illos ad quos loquitur) ſed in illis fideles omnes, fide non mortua ſed viua. *Et ait ad diſcipulos ſuos.* Reſponſurus de regno dei quo ad ſtatum manifeſtũ etiam in corporibus (quĩ ęrit in aduentu Chriſti glorioſo) cõuertit ſermonem ad diſcipulos ſuos: tum quia intendit eis declarare multa præcedentia ante talem aduentum regni

dei

dei:tum quia ad vtilitatem diſcipulorum non Phariſæorum ſciebat hęc profutura. *Venient dies quando deſideretis*.pro,deſiderabitis,*uidere unum diem filii hominis*. Non clare conſtat an per vnum diem filij hominis ſignificetur dies quietis pacificæ qualem habebant Ieſu diſcipuli tunc quum conuerſabantur cum eo,an ſignificetur dies aduentus glorioſi Ieſu Chriſti. vtrunque enim ſenſum textus admittit.Et iuxta priorem ſenſum prædicitur diſcipulis.venient dies tribulationis & anguſtiæ veſtræ antè aduentum manifeſtum filij dei, & tantæ tribulationis quòd deſiderabitis naturali deſiderio habere hãc quietem quam modo habetis. Acſi apertius diceret. paupertas & reliqua quæ modo ſuffertis relata ad ea quæ paſſuri eſtis, deſiderabilia reddentur vobis: peiora paſſuri eſtis his quæ modo ſuffertis, ita quod hæc deſiderabuntur à vobis tanquam bona.Nec ſola magnitudo perſecutionum futurarum ſed continuitas ſignificatur dicẽdo quod deſiderabitis videre vnum diem. ſuſpirabitis enim ad vnum diem horum nullum habẽtes diem quietum.¶Iuxta alterum vero ſenſum prædicitur ipcis futura magna tribulatio cum deſiderio aduentus glorioſi ipſius Chriſti abſque ipſo aduentu.Acſi apertius dixiſſet. præcedẽt manifeſtum aduentum regni dei,dies tribulationum veſtrarum, dies vitę veſtrę, ita quod deſiderabitis videre diem vnum:hoc eſt diem illum glorioſum, qui non eſt niſi vnus: quoniam erit dies æternitatis. *Et non uidebitis*. quia prius moriemini quam veniat regnum dei manifeſtum,& ſimiliter non habebitis requiem quam nunc habetis. *Et dicent uobis*. pſeudoprophetæ & pſeudoapoſtoli.Hinc clare apparet quod pronomen vobis, facit demonſtrationem ſimplicem. demonſtrantur enim diſcipuli in genere. *Ecce hic & ecce illic*. eſt Chriſtus afferens regnum dei. *Nolite ire*. ad videndum talem Chriſtum annunciatum in certo loco. *Neque ſectamini*. talem Chriſtum. Vtrunque prohibet & ire ad ipſum,& oblatum ſectari. Et intendit per hoc quod manifeſtum regni dei aduentum non ſolum præcedent tribulationes diſcipulorum,ſed etiam multi Antichriſti cum multis eorum nunciis. *Nam ſicut fulgur*. Ratio redditur excludens omnia loca terræ: & ſimiliter omnem occultationem glorioſi aduentus Chriſti. *coruſcans de ſub cælo*. pro, de ea regione quæ ſub cœlo,*in quæ*.pro, in eam quæ,*ſub cælo ſunt*. pro, ſub cœlo eſt, *fulget*. Aſſimilatur aduentus ſecundus Chriſti fulguri coruſcanti de regione orientali aëris in regionem aëris occidentalem: quia ad literã in aërẽ deſcẽdet Ieſus:vt clare explicatur.1.ad Theſſa.4.

& ſic

& ſic in aere apparebit vt manifeſtus ſit vniuerſis vndecunque. Hæc enim duo ſignificãtur per hanc ſimilitudinem: per quæ duo manifeſte excluditur ecce hic aut ecce illic: quoniam omnibus apparente in aere manifeſto, non erit ratio dicendi ecce hic aut illic. *Ita erit filius hominis in die ſua.* Seipſum nominat filium hominis, quia in forma humana veniet. Diem autem ſuam appellat humano more diem expectatam & valde deſideratam, diem gloriæ in qua veniet ad accipiẽdum poſſeſſionem ſenſibiliter totius vniuerſi. *Primum autem oportet illum multa pati.* Inter alia præcedentia manifeſtum aduentum regni dei, connumerat paſſionẽ propriam. par enim fuit vt ſicut prędixit paſſiones diſcipulorum ante illum aduentum, ita prædicat & ſuam. *Et reprobari a generatione hac.* ſcilicet Iudæorũ. *Et ſicut factum eſt in diebus Noe, ita erit & in diebus filii hominis. Edebant & bibebant, uxores ducebant & dabantur ad nuptias, uſque in diem qua intrauit Noe in arcam: & uenit diluuium & perdidit omnes. ſimiliter & ſicut factum eſt in diebus Lot: edebant & bibebant, emebant & uendebant, plantabant & ædificabãt. qua die autem exiit Lot e ſodomis: pluit ignem & ſulphur de cælo: & omnes perdidit. ſecundum hæc erit qua die filius hominis reuelabitur.* pro, reuelatur. Subiungit inopinatum mundo futurum aduentum illum à duobus exemplis. altero diluuij: altero incẽdij Sodomæ. Et omnia clara ſunt in litera. *In illa hora qui fuerit in tecto & uaſa eius in domo, ne deſcendat tollere illa: & qui in agro, ſimiliter non redeat retro.* pro, ad ea quæ retro. *Memores eſtote uxoris Lot.* Poſtquàm declarauit aduentum ſuum glorioſum futurum inopinatũ. ſubiũgit modo monitionem ad celerem animum ad ea quæ ſunt ſpiritus: docendo hoc ſub duabus metaphoris. Altera eſt. exiſtens in tecto & habens vaſa ſua, res ſuas in domo, ne deſcendat ad ſumẽdum res ſuas. Altera eſt. exiſtens in agro, nõ redeat ad ea, quæ retro reliquit tollenda. ¶ Vbi aduerte quòd Ieſus Matth. 24. hæc eadem dicit, ſed ad aliud propoſitum. nam ibi ad monſtrandam celeritatẽ fugæ neceſſariæ volentibus euadere ab excidio Hieruſalem: hic vero de tempore ante aduentum Chriſti glorioſum loquitur, ad ſignificandum non celeritatem fugę ſed celeritatem affectus neceſſarij ad ſpiritualia. Intẽdit enim per hęc aperire quòd tunc non erit commoditas temporis differendi affectum ad ſpiritualia, ſed quàm celerrime abſque quacunque minima dilatiõe etiam prætextu cuiuſcunque neceſſariæ occupationis, adhibendus eſt animus ad ſpiritualem vitam. Hunc eſſe literalem ſenſum teſtantur ſubiuncta verba. memores eſtote vxoris Lot: quę cũ ver-

tiſſet ſe retro, non habuit tempus vertendi ſe ad antè. Quocirca monet quòd nec prętextu tam paruæ morulæ quæ occuparetur ad tollendum ea quæ domi ſeu retro relicta ſunt, differenda eſt ſpiritualis vita: ſiue tanquàm poſtea recuperanda ab habentibus & deſerentibus illam, ſiue tanquàm poſtea acquirenda à non habentibus illam. Vnde quum dixit in illa hora, non tempus aduentus ſui ſignificauit (quoniam aduentus eius terminus erit viatorum: nec erit tunc tempus quo monitio poſſit prodeſſe) ſed ſignificat tempus propinquũ aduentui. Vnde nomine horæ illud appellauit: velut tempus ita propinquũ quòd infra horã eſſet aduentus Chriſti. Tunc enim monitio prodeſſe poteſt: ſed nulla interpollatio admittenda eſt propter temporis anguſtiam ſimul & incertitudinem. quã exemplum vxoris Lot teſtatur. *Quicunque quæſierit animam ſuam.* Quid eſt retro aſpicere, quid eſt deſcendere ad tollendum vaſa in domo, quid eſt redire ad ea quæ retro, declaratur hac ſubiunctione quòd eſt ſtudere vitæ animali: hoc eſt quærere vnunquemque quæ ſua ſunt non quæ Ieſu Chriſti. Ideo autem declarauit per quærere ſaluare animam propriam, id eſt vitam propriam quia ſecundum communem curſum humanorum affectuum ratio damnationis hominum eſt nimius amor vitæ propriæ: & rarus eſt qui vitam propriam poſtponit futuræ vitæ. Quicunque igitur quęſierit, quouis modo per fas & nefas, animam ſuam, vitã ſuam. *ſaluam facere, perdet illam.* vitam ſuam æternaliter. *Et quicunque perdiderit illam.* vitam ſuam, ſubaudi propter me. *viuificabit eam.* pro, viuã generabit eã. in æterna vita. Perdendo hic, generat illã in vita æterna. *Dico vobis, in illa nocte.* Pauló ante dixerat, in die ſua: modo dicit in illa nocte. Secundũ enim hiſtoriã aduentus glorioſus Chriſti erit in die: vt potè tempore congruo ad hoc vt videatur ab omnibus. Deſcribitur autem in nocte propter ſimilitudinem ad occurrẽtia nocte: quia veniet ex improuiſo quando non creditur, ſicut ea quæ occurrunt intempeſta nocte. Et in propoſito noctis mentio fit, propter occultam rationem diuinæ electionis ac reprobationis quæ deſcribitur. *Erunt duo in lecto vno.* Genus hominum quieſcentium ſignificatur. *vnus.* mas. *aſſumetur.* diuina electione. *Et alter relinquetur.* ſibiipſi: quod eſt reprobari. *Duæ erunt molentes in vnum.* pro, ſimul. Genus operantiũ labore manuum ſignificatur. *vna.* mulier. *aſſumetur.* ſimiliter diuina electione. *Et altera relinquetur.* ſibiipſi. *Duo in agro: vnus aſſumetur, & alter relinquetur.* Tota hæc particula de duobus in agro, ſuperflua eſt. Duo tantum hominum

minú genera Lucas refert:quieſcentium ſcilicet & operantium. in his enim vniuerſum humanũ genus comprehenditur. Vtriuſque ſexus meminit,ſic quòd vtriuſq; ſexus pars aliqua eligitur. & pars relinquitur: vt vtrunque ſexum diſcamus aſſumendum. Ita quòd vterque ſexus remanebit in regno Chriſti. propterea enim dixit vna aſſumetur. Et ſimiliter etiam vterque ſexus erit in inferno. ¶ Diuinæ quoque electionis gratia deſcribitur,dicendo aſſumetur:deſcripta præſertim paritate ſtatus,quietis in lecto & laboris molendo. Similiter quoque meritum reprobationis ſignificatur, dicendo relinquetur. non poteſt qui relinquitur ſibiipſi,imputare relinquēti niſi negationem gratiæ:ſed ſuis imputet meritis quicquid ſibi euenerit. ¶ Aduerte prudēs lector ꝙ potuiſſet multipliciter vniuerſa hæc monitio fieri:maluit Ieſus hāc conſtare ex his tribus partibus. ſ. ex cautela ne retro redeant, ex ſtudio vitæ futuræ plus q̄ vitæ propriæ,& ex diuinę electionis gratia: vt hinc diſceremus cōditiones tres requiſitas ad ſalutē cuiuſque æternā. Prima eſt amor vitæ futuræ plus quàm præſentis: qui declaratur in ſecunda particula,quicũque quæſierit &c. Secunda eſt conſtantia in hoc ſtudio: ſiue contemplatiuā ſiue actiuam vitā quis agat. Et hæc deſcribitur in prima particula de exiſtentibus in tecto contemplationis, vel agro operis exterioris. Et hæ duæ conditiones ſe tenēt ex parte noſtra. & periculum incōſtantiæ illorum qui nō ex intentione perdendi vitam futuram ſed ex occaſionibus occurrentibus peccāt mortaliter, tanquàm habituri poſtea ſpatium pœnitendi,declaratur ex eo quòd euenit vxori Lot:quæ credidit ſe poſſe ad priſtinum ſitũ redire, & interim punita eſt. Tertia ex parte diuinæ gratiæ ſe tenens(quæ eſt vtriuſque radix) eſt electio diuina. quæ vt omnino gratuita ſignificetur & non ex meritis, deſcribitur circa omnino pares ac iunctos ſexu,occupatione, loco & tempore:duos ſcilicet in lecto vno,& duas molentes ſimul.

Et reſpondentes dicunt illi, vbi domine? Non explicauerat Ieſus locum quo ducendi ſunt aſſumendi & aſſumendæ. Et propterea diſcipuli reſpondendo quærunt vbi domine? *Qui dixit illis. vbicunque.* pro, vbi, *fuerit corpus, illuc congregabuntur & aquilæ.* Aliqui codices loco dictionis corpus habent cadauer. & omnino corpus pro corpore mortuo ponitur. Similitudine enim ſumpta ab aquilis concurrentibus ad cadauer vt paſcantur, declarat non ſolum locum ſed etiam modum & affectum & fructum. Intendit ſiquidē quòd electi diuina electione ſic aſſumentur,quòd velut volantes(hoc eſt per aërem meantes)& tanquam eſurientes ad fruendũ

Chriſto, congregabuntur ad locum in aëre vbi erit Chriſtus ad fruẽdum ipſo: quemadmodum aquilæ congregantur ad comedẽdum corpus mortuum. Vnde & Paulus dicit. rapiemur obuiam Chriſto in aëra, & ſic ſemper cum domino erimus.

CAPVT XVIII.

D*icebat autem & parabolam ad illos, quoniam*. pro, ad hoc quòd, *oportet ſemper orare, & non deficere*. pro, ſegneſcere. ſeu defatigari. Explicat euangeliſta quorſum tendit parabola ſequens. Quod autem dicitur oportet ſemper orare abſque vlla defatigatione, non continuũ orãdi exercitium indicit (quũ hoc homini ſit impoſſibile) ſed horis omnibus cõgruis abſque vlla pigritia neceſſitas orandi ſignificatur. Et hoc de oratione quæ eſt actualis mentis eleuatio loquendo. extenſo tamen orationis nomine ad omnẽ actum meritorium apud deũ, abſque vlla exceptione oportet ſemper orare: quoniã oportet omni tempore gratũ deo obſequiũ exhibere. Ita quòd qui comedit, domino comedat: & qui dormit, domino dormiat: & ſic de reliquis. Sic enim ſemper oratur: & nũquàm defatigatio interuenit, niſi quũ peccatur. De neceſſitate aũt orãdi, ſuperius dictũ eſt ea ratione neceſſarias eſſe orationes ad vitã æternã conſequendam, qua neceſſarię ſunt reliquæ cauſę ſecundę ad proprios effectus, qua oportet agros colere vt fructus agrorum percipiamus: & ſic de ſimilibus. *Dicens. Iudex quidam erat in quadam ciuitate, qui deum non timebat, & hominem non reuerebatur.* Parabola ſatis clara eſt. *Vidua autem quædam erat in ciuitate illa: & ueniebat ad eũ, dicens, vindica me de aduerſario meo. Et nolebat per multum tempus*. pro, ad tempus. Significatur enim quòd aliquandiu nolebat facere iuſtitiam. *Poſt hæc autem dixit intra ſe. etſi deum non timeo, nec hominem reuereor, tamen quia moleſta eſt mihi hæc uidua, uindicabo illam: ne in nouiſſimo*. pro, tãdem, *ueniens ſuggillet me*. Motus deſcribitur iudex iſte ex importunitatis moleſtia & timore propriæ maculæ, qui nec propter deum nec propter homines mouebantur: ne ſcilicet viduæ illius tanta importunitas tandem vituperaret eum: & ſic infamiæ maculam incurreret. *Ait autem dominus, Audite quid index iniquitatis dicit.* Ad concluſionem parabolæ excitat audientes. quia parabola hæc non eſt introducta vt diſcerent audientes aliquid imitandum: ſed vt ex ea argumentum diſcerent ad credendam diuinam iuſtitiam. *Deus autem non faciet uindictam electorum ſuorum.* Concludit parabolam: arguendo quòd ſi iudex iniquus victus frequentia precum viduæ

diſpoſuit

diſpoſuit tandem vindicare viduam,quanto magis deus iuſtiſſimus faciet vindictam electorum ſuorum. *clamantium ad ſe die ac nocte.* Clamor continuus electorum non eſt formaliter petitio vindictæ(quanuis vindicta iuſtitia ſit punitiua,& ſancte poſſit deſiderari)ſed eſt formaliter petitio quòd adueniat regnũ dei, eſt formaliter deſiderium beatitudinis perfectæ (in anima ſcilicet & corpore)quę erit quum adueniet regnum dei. Et quia aduentus regni dei annexã habet vindictam (hoc eſt iuſtitiam punitiuam iniuriarum illatarum electis dei)ideo clamor iſte eſt virtualiter petens vindictam. Et quoniam electi continue ſuſpirant ad regnum dei,ideo continue dicuntur clamare petendo vindictam die ac nocte. Et conformis eſt hæc ſententia clamori martyrum ſcripto Apoc.6. Vnde patet quòd non contrariatur ſententia hæc alteri domini doctrinæ.orate pro perſequẽtibus vos. Electi enim pro perſecutoribus ſuis orant,affectu veniæ eorum : & cum hoc orando pro aduentu regni dei,orant affectu pro vindicta,non cõtra hunc aut illum,ſed in genere:quæ fiet in iudicio vniuerſali. *Et patientiam habebit in illis.*pro,& longanimis ſuper illis?. Aduerte hic quoſdam codices Græcos loco & habere etiam.ita quòd in eis legitur,etiam longanimis ſuper illis. Et eſſet ſenſus,quòd quanuis longanimis ſit ſuper illis,nihilominus faciet vindictam. Legẽdo autem &, negatur longanimitas,& eſt ſenſus quòd deus non protrahet in lõgum vindictam,interrogatiue enim tota hęc clauſula legitur. Hic autem ſecundus ſenſus,hæc lectio(ſcilicet cum cõiunctione &)quadrat ſequentibus Ieſu verbis. *Dico autem uobis, quia cito faciet uindictam illorum.* Subiungendo affirmationem celeris vindictę,declarat quòd non protrahet in longum vindictã. Similis ſententia ſcribitur Apoc.6.& dictum eſt illis vt requieſcerent adhuc tempus exiguum. Quod enim hic dicitur cito, ibi dicitur exiguum tẽpus. Quod licet proculdubio verum ſit reſpectu æternitatis qua durabit æternum Chriſti regnum, ad literam tamen dicitur ad excludendum veram tarditatem quæ in apparentia videtur hominibus tarditas:quia in veritate nõ interuenit tarditas aliqua, ſed ſuauis diſpoſitio qua conſtat cito fieri quod quãprimum congruo ſeruato ordine fit. *Veruntamen filius hominis ueniens putas.*pro,an,*inueniet fidem in terra?* Aduerſatiua hæc ſententia contra officium dei ad cito faciendam vindictam electorum ſuorum,è regione contraponit diminutionem tantam fidelium, vt vix inueniãtur aliqui veri fideles tempore aduentus Chriſti glorioſi. Acſi apertius dixiſſet, quanuis deus tantam curam habeat

electorum ſuorum quòd cito faciet vindictam eorum, nihilominus numerus fidelium diminuetur, non recognoſcent homines tantum beneficium: ſed vbi deberent creſcere, minuentur, ita vt vix inueniantur veri fideles veniente filio hominis ad iudicandum mundum. ¶ Ex hoc loco timeo diminutionem Chriſtianæ fidei quam videmus nõ ſolum inchoatam ſed valde extenſam, nõ eſſe reſtaurandam ſed potius extẽdendam. Non ſum tamen propheta neque filius prophetæ: ſed video viam valde frequentatam ad verificationem huius textus. Magna ſiquidem mundi pars maumethana eſt: & parua pars Chriſtianis relicta, tot hæreſibus & ſchiſmatibus ac prauis vſibus repleta eſt, vt exiguus vere fidelium numerus iam apparere videatur. Vere autem fideles dico profeſſores Chriſtianæ fidei verbis & factis. *Dixit autem & ad quoſdam.* Frequenter Ieſus ſuperbiam damnat & humilitatem approbat propter maximum damnum quod ſuperbia infert, & bonum magnũ quod humilitas affert. *Qui in ſe confidebant tanquam.* pro, quòd eſſent, *iuſti.* Significantur enim ſuperbi putantes ſe iuſtos. *Et aſpernabantur cæteros, parabolam iſtam: dicens. Duo homines aſcendebãt in templum ut orarent: unus Phariſæus & alter Publicanus.* Parabola hæc modica eget innuitione magis quàm expoſitione.

Phariſæus ſtans, hæc apud ſe orabat. Deus gratias ago tibi. Recognoſcit hic Phariſęus iuſtitiam ſuam eſſe dei donum, gratias agẽdo. *Quia non ſum.* Prima iuſtitiæ pars (ſcilicet declinare à malo) recognoſcitur. *ſicut cæteri homines.* Hinc apparet in Phariſæo hoc, illa ſuperbiæ ſpecies quę ſingularitas appellatur. Vbi debuiſſet reſpicere ad negationem vitiorum in ſeipſo, & dicere gratias tibi ago quia non ſum raptor, iniuſtus, adulter (quandoquidem diuinæ gratiæ munus eſt quicquid non deliquimus) reſpexit ad ſe relatum ad alios. quod eſt officium ſuperbiæ, quod eſt ſingularitatis tumor: ex relatione ſcilicet ad alios ſe præferre. Nec intelligo per cæteros homines, reliquos homines. multi enim erãt Phariſæi ſimiles huic: nec tam deſipiens putandus eſt iſte vt ſe reliquo humano generi præferret. ſed determinantur cæteri homines per ſubſequentia ſcilicet. *Raptores, iniuſti, adulteri.* Ita quòd ſenſus eſt. non ſum ſicut alij homines qui ſunt raptores &c. *Velut etiam.* pro, aut etiam vt, *hic publicanus.* Vide quo tumor Phariſæum hũc abduxerit. non ſufficit ei præferre ſe in genere raptoribus, iniuſtis, adulteris, ſed præfert ſe etiam Publicano religionis officio vacanti. & hoc deſpectiue, dicendo hic Publicanus. *Ieiuno.* Altera iuſtitiæ pars (quæ eſt facere bonum) in materiam gratiarum

actionis

actionis aſſumitur. Ieiunium contra adulteros (hoc eſt peccata carnis) refert. *Bis in ſabbato.* hoc eſt in hebdomada. integritas ſeptem dierum à ſabbato eorum termino nominatur. *Decimas do omnium quæ poſſideo.* Contra rapinam & iniuſtitiam, iuſtitiam decimarum apponit. *Et publicanus à longe ſtans.* Clare hinc apparet quòd ſtantes olim orabant. Nam tam Phariſæus quàm Publicanus deſcribitur ſtans: ſed Publicanus à longe ab altari, per quod inſinuatur quòd Phariſęus erat propè. Et hæc eſt prima differentia inter eos. *Nolebat nec oculos ad cœlum leuare.* Hæc eſt ſecunda differentia, qua ſe indignum cenſebat Publicanus aſpectu ad deum tanquam habitantem in cœlo. Et hinc inſinuatur quòd Phariſæus erat oculis eleuatis in cœlum. Et coniicio quòd eleuatis etiam ad cœlum manibus Phariſæus orabat, ex modo narrandi quum dicitur nec oculos ad cœlum leuare. adiunctio enim quædam ſignificatur dicendo nec. *Sed percutiebat pectus ſuũ.* Ex coniunctione aduerſatiua ſed, clarius apparet ſignificatum eſſe, quod nec manus nec oculos audebat leuare ad cœlum, ſed manu percutiebat pectus ſuum. Et hæc eſt tertia differentia. Percuſſio autem pectoris in ſignum fit redargutionis cordis: quod pro voluntate conſueuit poni. *Dicens. Deus propitius eſto.* Vide differentiam inter orationes horum. Ille nihil petiit, ſed tumens deſpiciendo alios, gratias egit: iſte petit veniam, & proprie loquendo longinquum à deo ſe profitetur, dum petit propitius eſto: hoc eſt, ego non poſſum tibi appropinquare, tu prope me veni: non appropinquatione locali, ſed collatione veniæ. *Mihi peccatori.* Superbia Phariſæi efficiebat vt reſpiceret ſe relatum ad alios: humilitas Publicani efficiebat vt reſpiceret ſe ſecundum ſeipſum, & non reſpectiue ad alios peiores ſe aut æquales. *Dico uobis. Ecce concluſio parabolæ. Deſcendit hic.* Publicanus, *iuſtificatus*, effectus iuſtus: *in domum ſuam ab illo.* pro, magis quàm ille. Iuſtior effectus ſignificatur Publicanus ſola humili oratione, quàm Phariſæus fuerit ex vtraque iuſtitiæ parte in ſe exiſtente. *Quia omnis qui ſe exaltat humiliabitur: & qui ſe humiliat exaltabitur.* Ratio tantæ iuſtitiæ ſtatim acquiſitæ à Publicano vt præferatur iuſtitiæ Phariſæi, redditur ex humilitate Publicani & ſuperbia Phariſæi. Superius autem expoſita eſt hæc vniuerſalis regula, cuius experientia apparet in exemplo iſtorum. Vere enim Phariſæus ſeipſum exaltauit, ſingularitate delectatus, ſimul & deſpectione aliorum: & Publicanus quantum ſeipſum intus humiliauerit, exteriora ſigna teſtantur. *Afferebant autem ad illum & infan-*

 tes,

tes ut eos tangeret. Hiſtoria hæc de infantibus, tractata eſt Mat. 19. & Marc. 10. *Quod quum uiderent diſcipuli, increpabant illos. Ieſus autem conuocans*. pro, aduocans, *illos*, ſcilicet infantes. *dixit. ſinite pueros*. pro, puellos, *uenire ad me: & nolite uetare eos*. Coniicitur quòd Ieſus nutu vel ſigno ſimul aduocauit puellos, & allocutus eſt diſcipulos vt non impedirent aduentum paruulorum ad ſe. *Talium eſt enim regnum dei*. Non dicit horum, ſed talium, ſignificans non ætatis, ſed ſimilitudinis eſſe regnum dei. *Amen dico uobis: quicunque non acceperit regnum dei ſicut puer*. hoc eſt ſimili ſimplicitate, perſuaſibilitate ac fide. pueri enim documenta paterna ſuſcipiunt ac imbibunt abſque contradictione, pure & ſimpliciter credunt. Tales autem oportet eſſe homines ad ſuſcipiendum doctrinam regni dei fructuoſe: alioquin non intrant in illud. Et nihilominus ſimilitudo ad paruulos, etiam ſecundum humilitatem intelligitur ratione paruę quantitatis: vt ſimiles paruis corpore dicantur humiles parui animo. *Non intrabit in illud. Et interrogauit eum quidam princeps*. Ratione diuitiarum & forte generis appellatur hic adoleſcens apud Matthæũ decimonono princeps. Forte etiam primatum aliquem in ciuitate habebat. *Dicens, magiſter bone quid faciens uitam æternam poſſidebo? Dixit autem ei Ieſus. Quid me dicis bonum?* Non negat ſe bonum: ſed laudatus laudem reiicit in deum, recognoſcendo ſeipſum inquãtum homo erat, bonitatem habere à deo, ac per hoc laudem deberi deo, à quo pendet vniuerſæ creaturæ bonitas. hoc enim ſignificãt ſubiuncta verba. *Nemo bonus niſi ſolus deus*. pro, vnus deus. Sicut enim ſolus deus eſt (quia ſolius dei eſſe eſt proprium. reliqua enim eſſe habent communicatum, & pendens continue à deo) ita ipſe vnus tantummodo eſt bonus: quia bonitas eſt ipſius, reliqua autem bonitatem non niſi communicatam & pendentẽ continue à deo habent. ¶ Docuit itaque Ieſus omnes nos vt quũ laudamur, reflectamus oculos mentis noſtræ ad defectum noſtrum, & ad eius quod in nobis laudatur dependentiam à deo: & ſic laudem nobis exhibitam, in deum cui debetur retorqueamus, dicendo cum ipſo. quid me dicis bonum aut iuſtum aut ſapientem? mea non ſunt niſi quę ad defectum ſpectant: deus autem ſolus eſt cuius ſunt quę ad perfectionem quancunque ſpectant. Hic eſt enim literalis ſenſus huius reſponſionis. *Mandata noſti: non occides, non mœchaberis, non furtum facies, non falſum teſtimonium dices, honora patrem tuum & matrem. Qui ait. Hæc omnia cuſtodiui a iuuentute mea. Quo audito, Ieſus ait ei. Adhuc unum tibi deeſt*. Subaudi ad perfectio-

ſectionẽ vitæ:vt Matthæ' explicat. *omnia quæcũque habes, uende, & da.*pro,& diſtribue. Significatur enim cum ratione largitio. *Pauperibus.* Reliqua ad hanc hiſtoriam ſpectantia,& ſubiuncta à Petro cum reſponſione domini,diffuſe declarata vide Matthæi decimonono,& Marci decimo ne eadem repetantur. *Et habebis theſaurum in cælo: & ueni, ſequere me. His ille auditis, contriſtatus eſt: quia diues erat ualde. Videns autem Ieſus illum triſtem factum, dixit. quam difficile qui pecunias habent,in regnum dei intrabunt: Facilius eſt enim camelum per foramen acus tranſire quam diuitem intrare in regnum dei. Et dixerunt qui audiebant. & quis poteſt ſaluus fieri? Ait illis. Quæ impoſſibilia ſunt apud homines,poſſibilia ſunt apud deum. Ait autem Petrus.ecce nos dimiſimus omnia,& ſecuti ſumus te. Qui dixit eis. Amen dico uobis:nemo eſt qui reliquit domum,aut parentes,aut fratres, aut uxorem,aut filios propter regnum dei, & non.* pro, qui non, *recipiat multo plura in hoc tempore, & in ſeculo futuro uitam æternam. Aſſumpſit autem.* hoc eſt ſeorſum duxit in itinere:vt Matthęi vigeſimo apparet. *Ieſus duodecim, & ait illis. Ecce aſcendimus Hieroſolymam.* Iterum pręducit diſcipulis ſuis paſſionem ſuam,determinando locum,Hieroſolymam ſcilicet. *Et conſummabuntur omnia quæ ſcripta ſunt per prophetas de filio hominis.* Non ſolum prędicit paſſionem & mortem ſuam, ſed rationem patiendi & moriendi,ſcilicet vt impleantur ſcripturę prophetarum,vt minus mirentur & magis credant. *Tradetur enim Gentibus.* à Iudæis. Et prædicit eis in ſpecie, quòd in manus Gentilium tradetur. *Et illudetur & flagellabitur.*pro, *& illudetur & contumeliis afficietur, & conſpuetur.* Singula ſingulariter explicat futura:vt & perſuaſibiles redderentur: & vt cognoſcant quòd ipſe ſcit ſingulariter ſingula quæcunque paſſurus eſt,& non ſolum in genere quòd paſſurus eſt. *Et poſtquam flagellauerint, occident eum.* Violentam mortem ſe paſſurum ſignificat. *Et die tertia reſurget.* Et hoc quoque ad conſolationem & ſoliditatem fidei prædixit:ne quum occiſum viderint,deſperent,ſed credant reſurrecturum, & expectent reſurrectionem eius. *Et ipſi nihil horum intellexerunt.* Non quòd verba Ieſu non intelligerent:ſed quia ſenſum verborum exiſtimabant aut dubitabant eſſe ſicut ſenſus ſermonis parabolici. Audiebant enim Ieſum ſæpe loqui ſermone metaphorico: & quem credebant Meſiam regnaturum in mundo, non poterant credere paſſurum talia, vt verba ſignificabant ſecundum ſenſum literalem. *Et erat uerbum iſtud abſconditum ab eis: & non intelligebant quæ dicebantur.* Non ſolum non intellexerunt,ſed etiam

perſeuera-

perſeuerarunt non intelligentes hæc. *Factum eſt autẽ quum appropinquaret Hierico.* Hinc apparet quòd hiſtoria hæc de ſanatione huius cæci, non coincidit in hiſtoriam tam narratam à Matthæo de duobus cæcis, capite vigeſimo: quàm à Marco de vno, capite decimo: quoniam Lucas deſcribit rem geſtam appropinquante Ieſu ad ingreſſum Hierico ſubiungendo ingreſſum: Matthæus autem & Marcus ſcribunt rem geſtam egrediente Ieſu ab Hierico. Iſte itaque cæcus ante portam qua ingreſſus eſt Ieſus, erat: illi autem extra Hierico portam qua egreſſus eſt Ieſus verſus Hieruſalem, erant. Similitudo autem geſtorum hic & ibi, occaſio eſt putandi quòd eadem eſt vtrobique narrata hiſtoria: quum in veritate non idem, ſed ſimile fuerit factum. *Cæcus quidam ſedebat ſecus uiam mendicans: & quum audiret turbam prætereuntem, interrogabat quid hoc eſſet. Dixerunt autem ei, quod Ieſus Nazarenus tranſiret. Et clamauit dicens, Ieſu fili David.* hoc eſt ille fili Dauidis qui promiſſus eſt Dauidi regnaturus in æternum, quem expectat populus Iſrael redempturum ſe de ſeruitute. *Miſerere mei. Et qui præibant, increpabant eum ut taceret. Ipſe uero multo magis clamabat, fili David miſerere mei. Stans autem Ieſus iuſſit illum adduci ad ſe. Et quum appropinquaſſet, interrogauit illum, dicens: Quid tibi uis faciam? At ille dixit. Domine ut uideam. Et Ieſus dixit ei: reſpice, fides tua te ſaluum fecit. Et confeſtim uidit: & ſequebatur illum, magnificans.* pro, glorificans, *deum. Et omnis plebs ut uidit, dedit laudem deo.*

CAPVT XIX.

E*T ingreſſus.* Manifeſte hiſtoriam proſequitur Lucas: poſtquam narrauit illuminationem cæci quum appropinquaret Hierico, ſubiungens & ingreſſus.

Perambulabat Hierico. Hierico ciuitas eſt inter Iordanem & Hieruſalem: quæ tempore Ioſue deſtructa fuit, ſed poſtea reædificata tertij Regum decimoſexto. *Et ecce uir nomine Zachæus.* Tam grata eſt deo conuerſio peccatorum vt mereatur proprio nomine caput Publicanorum nominari. *Et hic princeps erat Publicanorum.* caput erat publicis exactionibus vacantium. *Et ipſe diues. Et quærebat uidere Ieſum quis eſſet: & non poterat præ turba, quia ſtatura puſillus erat. Et præcurrẽs.* Deeſt, ante. Significatur enim quòd tempus præoccupauit antequàm à turba impediretur ad conſcendendum in arborem, prius quàm Ieſus illac tranſiret. *Aſcendit in arborem ſycomorum.* pro, in ſycomoream. Eſt autem ſycomorus ficus fatua. aiúntque eſſe arborem magnam ſimilem arbori ficuum, quæ profert fructum

non ramis ſicut ficus, ſed ex ipſo caudice. *vt uideret eum: quia inde*. pro, illac, *erat tranſiturus. Et quum ueniſſet ad locum, ſuſpiciens Ieſus uidit illum: & dixit ad eum. Zachæe feſtinans deſcende, quia hodie in domo tua oportet.* neceſſitate fructus quem quæro: non enim deerāt Chriſto hoſpitia, ſed ad ſalutem peccatorum efficiendam, oportebat ipſum ſuaui comitate exhibere ſe conuiuam peccatoribus. *Me manere. Et feſtinans deſcendit: & excepit illum gaudens. Et quum uiderent omnes murmurabant.* Omnes quidem viderunt Ieſum hoſpitantem apud Zachæum, ſed non omnes murmurauerunt. indefinitè enim euangeliſta dicit quòd murmurabant. *Dicentes quod ad hominem peccatorem diuertiſſet.* pro, quòd apud virum peccatorem ingreſſus eſſet ad diuertendū. Hæc verba murmuris manifeſtant qui fuerint murmurantes: illi ſcilicet qui profitebantur ſe iuſtos: quales erant Phariſæi. peccatores enim gaudebant (non murmurabant) videntes Ieſum hoſpitari apud peccatorem. *Stans autem Zachæus, dixit ad Ieſum.* Inter prandendum ſtetit Zachæus profitens publice ſe pœnitentem. *Ecce dimidium bonorum meorum domine.* Eleemoſynis commiſſa peccata interno ſpiritusſancti conſilio redimit. *Do pauperibus.* Non dicit dabo: quia in promptu erat vt daret. *Et ſiquid aliquem defraudaui reddo quadruplum.* Perfecta forma ſatiſfactionis eſt reſtituere male ablata, non ſimpla, ſed quadrupla (ad ſatiſfaciendum damnis quæ potuerunt incurrere damno affecti) & de proprio eleemoſynis redimere peccata. Ex quibus Zachæi verbis apparet quòd non de male acquiſitis erat diues. aſſerendo enim ſe dimidium bonorum propriorum daturum eleemoſynaliter, & ſub dubio ponendo fraudem quam etiam in quadruplo reſtituit, manifeſtat ſe non ex male partis diuitem eſſe. *Ait Ieſus ad eum, quia hodie ſalus.* Ecce fructus propter quem oportuit diuertere ad domum Zachæi. Manifeſtat his verbis Ieſus veram & ex corde eſſe pœnitentiam Zachæi: quam publice profeſſus eſt, quia officio publice infami vacabat. *Domui huic facta eſt.* Non demonſtratur ædificium, ſed familia Zachęi. Et ſignificatur facta ſalus non ſoli Zachæo, ſed familiæ eius. ſciebat enim Ieſus fructum ſecutum in cordibus familiæ. Et dixit hoc ad manifeſtandum magnitudinem fructus ſuæ diuerſionis ad domum Zachæi. *Eo quod & ipſe filius ſit Abrahæ.* Hinc apparet Zachæum quanuis princeps fuerit Publicanorum, fuiſſe genere Iſraelitam: alioquin non dixiſſet dominus eo quòd ipſe filius ſit Abrahæ aſſerens originē Zachæi pro cōfutatione murmurantium

rantium quod apud virum peccatorem hoſpitatus eſſet. Reſpondet enim quod ad ſalutem filij Abrahæ hoſpitatus eſt: vt & dignitas generis & promiſſio ſalutis facta Abrahæ reſponderent murmuri Phariſæorum. Nec minuitur vis reſponſionis huius ſi legatur (vt legi etiam poteſt) in fœminino genere, eo quod & ipſa filia ſit Abrahæ: quoniam ſignificatur non ſolus Zachæus ſed tota familia filij Abrahæ ſecundum carnis originem. *Venit enim filius hominis quærere & ſaluum facere quod perierat.* Ex parte Zachæi reſpondet Ieſus murmuri, citans filiationem Abrahæ: ex parte vero ſui Ieſu reſpondet, citans proprium officium: quia ad hoc venit filius hominis vt ſaluet & quærat quod perierat humanum genus, & perſonali conuerſatione quod perierat Iſraelitarũ filiorum Abrahæ. *Hæc illis audientibus, adiiciens dixit parabolam.* Deſcribitur ſubiuncta parabola de dilato ſeu de differẽdo regno: dicta publice vt poſt Chriſti reſurrectionem memores Zachæus & alij huius parabolę credant Apoſtolis prædicantibus futurum regnum dei, nec putent propter Chriſti mortem euanuiſſe prædicationem & promiſſionem Chriſti de regno dei. *Eo quod eſſet prope Hieruſalem, & quia exiſtimarent quod confeſtim regnum dei manifeſtaretur.* Ne ambigui quæreremus quorſum tendit ſubiuncta parabola, declarat euangeliſta quo tendit ſcilicet ad tollendam falſam exiſtimationem quam habebant diſcipuli de manifeſtatione regni dei quantum ad tempus. putabant enim quod ſtatim poſt illum in Hieruſalem aſcenſum, manifeſtandum eſſet regnum dei: hoc eſt regnum Chriſti. idem eſt enim regnum dei, regnum Chriſti & regnum cœlorum in euangelio prædicatum. Quod in veritate non manifeſtabitur publice vſque ad ſecũdum Chriſti aduentum: & tamen iſti (vt dictum eſt) putabant tunc eſſe manifeſtandum Chriſti regnum. Ad hanc itaq; erroneam exiſtimationem tollendam explicat Lucas ſubiunctam dici parabolam. *Dixit ergo, Homo quidam.* Ieſus filius dei verus homo. *Nobilis.* clarus genere. Et vere clarus. tum paterna origine: quia verus de9 ex vero deo. tum materna: quia ex regali Dauidis progenie. *Abiit.* ex hac vita mortali per mortem. *In regionem longinquam.* hoc eſt in alteram vitam, vere longiſſime diſtantem ab hac rerum conditione. *Accipere ſibi regnum.* pro, vt acciperet ſibi regnum. Finis mortis Chriſti ſignificatur. ad hoc enim mortuus eſt vt acciperet regnũ quod iam erat ſuũ, ſed non acceperat poſſeſſionem eius, quam regni poſſeſſionem meruit per mortem iuxta quod dicetur oportuit pati Chriſtum & ita intrare in glo-

riam ſuam. Sibi dicit, non alij, non procuratorio nomine, ſed ſibiipſi. Regnum demum dicit, ad differentiam reliquorum ſanctorum qui hinc tranſeunt ad propriam beatitudinem. Chriſtus enim ad hoc tranſiit vt regnaret ſuper vniuerſum, verus rex totius vniuerſi. *Et reuerti.* pro, & reuerteretur. ſenſibiliter ad hunc mundum, ad vniuerſos mundi huius homines. Quæ reuerſio erit in ſecundo aduentu. *vocatis autem decem.* hoc eſt vniuerſis. Quia enim denarius numerus ſecundum conſuetudinem numerandi omnes numeros continet, & ipſo quicquid ſuperadditur menſuratur, ideo per decem vniuerſa ſignificantur. *seruis ſuis, dedit eis decem mnas.* Mna Græca dictio eſt quæ Latine dicitur mina: ſignificans pondus. 12. vnciarum & dimidiæ. centum enim drachmis appenditur. Et ſimiliter intellige per decem minas vniuerſa dona quæ Ieſus diſtribuit eccleſiæ ſuæ. *Et ait ad illos, Negociamini,* Finis donorum Chriſti non eſt vt habeamus illa ocioſa: ſed vt negociemur, vt vtamur, ad lucrum, ad augmentum, proculdubio ſpirituale *Dum uenio.* pro, donec venio. ſeu veniam. Anceps ſiquidem eſt Græca dictio ad vtrunque tempus. Totum tempus vſque ad ſecundum Chriſti aduẽtum tempus negociationis eſt, tempus meriti eſt. Et hinc habes quod ſecundus Chriſti aduentus terminum imponit ſtatui meritorio. ita quod homines illi viui in hoc mundo, adueniente Chriſto non poterunt mereri aut demereri amplius: ſed aduentus Chriſti terminũ imponit viæ illis ſicut mors nobis. *ciues autem eius.* Iudæi ſub eadem lege Moyſi viuentes, & in vno eodemque templo communicantes, ab eodem patre (Iacob) deſcẽdentes, & in eadem patria cohabitantes, ciues eius dicuntur, propter has ciuium conditiones. *oderant eum.* Et vere oderunt eum vſque ad crucis mortem incluſiue. Vnde & ipſe alibi dicit. nunc autem viderunt & oderunt me & patrem meum. *Et miſerunt legationem poſt illum.* Legatio hæc poſt mortem Chriſti miſſa à Iudæis, perſecutio eſt Chriſtianæ fidei facta à Iudæis. *Dicentes, nolumus hunc regnare ſuper nos.* Ecce quo tendit perſecutio nolumus Ieſum Nazarenum in Meſiam. Significantiuſq; dicitur nolumus, quoniam volũtate non ratione primates Iudæorũ perſecuti ſunt fidem Chriſtianam, renuerũt recognoſcere Ieſum in Meſiam. *Et factum eſt ut rediret accepto regno.* Incœpit accipere regnum in reſurrectione ſua, quando dixit, data eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra. accepit poſſeſſionem cœli in aſcenſione ſua: accipiet poſſeſſionem terræ in ſecundo aduentu. Qui hic appellatur reditus accepto

pto regno:quia redibit iam rex in gloria regia abſque vlla contradictione *Et iuſſit uocari.* Deeſt.ad ſe. Iuſſa vocatio, miſſio eſt angelorum ad congregandum homines ad iudicium. *ſeruos.* Deeſt.illos, *quibus dederat pecuniam:ut ſciret.* hoc eſt vt ſciri faceret. ipſe enim Ieſus præſcit iſta: ſed ad ſimilitudinem quærentis ſcire deſcribitur quantum ad effectum: hoc eſt manifeſtationem. vt manifeſtet enim iubebit vocari ſeruos ſuos. *Quantum quiſque.* pro, quis quid, *negociatus eſſet. Venit autem primus, dicens. domine mna tua decem mnas acquiſiuit.* Non dicit, ego ſuperlucratus ſum decem minas, ſed mina tua acquiſiuit decem minas. Gratię dei attribuit totum lucrum vir ſanctus: iuxta illud apoſtoli. deus autem incrementum dedit. Hominis ſiquidem eſt rigare aut plātare, & vniuerſaliter operas proprias adhibere: ex diuina autem gratia eſt fructus. Hinc quoque apparet quod hæc parabola non coincidit in illam quam refert Matthæus. 25. cap. de quinque talentis. nam ibi duplicatum lucrum quilibet bonus negociator retulit: hic autem primus retulit lucrum decuplum, alter vero quincuplum. Et ſignificanter dicitur quod mina minas acquiſiuit: quia ſpirituale donum non niſi ad ſpiritualia dona multiplicanda tendit. ſenſibilia enim bona vt ſtercora arbitratur. *Et ait illi. Euge bone ſerue.* Internam lætitiam quam Ieſus habet de profectu electorum interiectione applaudentis ſignificat, adiunctis verbis laudis: vt intelligamus quam feſtiue ſuſcipiet Chriſtus electos ſuos. *Quia in modico.* pro, minimo. Reſpectiue ad dona futuræ vitæ, dona etiam ſpiritualia præſentis vitæ minima dicuntur. *Fuiſti fidelis, eris.* pro, eſto, *poteſtatem habens ſupra decem ciuitates.* Spirituale præmium nobis ignotum ſimilitudine ſenſibilium ſignificatur. Et intendit. eſto in regno meo quemadmodum in mundano regno eſt qui præſidet decem ciuitatibus ex lucro decem librarum. ignotæ enim nobis præeminentiæ cœleſtis patriæ per has ſenſibiles ſignificantur. *Et alter uenit, dicens. domine mna tua fecit quinque mnas.* Eadem gratia conceſſa priori fecit decem mnas, quæ conceſſa huic alteri fecit quinque mnas: non ex defectu gratiæ aut vtentis, ſed ex conditione hominum apud quos diuerſi ſe exercent. aut etiam ex conditione officiorum quæ diuerſi exercent, maiorem vel minorem fructum diuina gratia efficit: quę operatur omnia ſuauiter. *Et huic ait, & tu eſto ſupra quinque ciuitates. Et alius uenit, dicens, domine ecce mna tua quam habui repoſitam in ſudario. Timui enim te: quia homo auſterus es. tollis quod non poſuiſti, & metis quod non ſeminaſti.*

ſeminaſti. Tertius iſte integram refert minam. De quo multa exponenda, vide Matthæi. 25. quoniam nulla eſt differentia inter iſtum tertium apud Lucam referẽtem minam & illum etiam tertium apud Matthæum referentem talentum. niſi quod iſte repoſuit minã in ſudario, & ille in foſſa: ſed hæc ad officiũ puſillanimis relata non differunt *Dicit ei. de ore tuo te iudico ſerue nequam.* pro, male. *ſciebas quod ego homo auſterus ſum, tollens quod non poſui, & metens quod non ſeminaui, & quare non dediſti pecuniam meam ad menſam, & ego ueniens cum uſuris.* pro, vſura, *utique exegiſſem illud?* pro, illam. ſcilicet pecuniã. *Et aſtantibus dixit. auferte ab illo minam, & date illi qui decem minas habet. Et dixerunt ei. domine habet decem minas. Dico enim uobis quia omni habenti dabitur, & abundabit.* Superfluit & abundabit. *ab eo autem qui non habet, & quod habet auferetur ab eo. Verumtamen.* pro, quin, *inimicos meos illos qui noluerunt me regnare ſuper ſe.* Non ſolum in ſecundo ſuo aduentu reddet præmia iuſtis & pœnas negligentibus, ſed etiam acrius puniet inimicos Iudęos qui perſecuti fuerũt Chriſtianam fidem. ad hoc enim ſignificandum meminit eorum in ſpecie: & coram ſe iugulari iubet proculdubio æterna morte, quæ nunquã finitur. *Adducite huc & interficite.* pro, iugulate. Species enim occiſionis ſignificatur ex membro vitali, hoc eſt iugulo: vt ſuppli cium expeditum ſignificetur *Ante me.* Plenitudo vindictæ hu mano more ſignificatur quantum ad parabolam ſpectat: quantum vero ad rem, maior Iudæorum confuſio & ſumma Chriſti fœlicitas coram ſe habẽtis etiam ſupplicia hoſtium ſignificatur. *Et his dictis præcedebat aſcendens Hieroſolymam.* Quod parabola di xerat, facto adimplet: dũ præcedens deſcribitur, ſponte iens ante alios ad locũ paſſionis, ad ſubeundam mortem in Hieruſalem. *Et factum eſt quum appropinquaſſet ad Betphage & Bethaniam.* Bethania caſtellum eſt quindecim ſtadiis diſtans à Hieruſalẽ: Bethphage autem vicus propinquior Hieruſalem. Meminit autem vtriuſque: quia in Bethania dormierat nocte illa, cuius die artifi ciali ſequente ad Bethphage venit, & inde miſit pro aſino. *Ad montem qui uocatur oliueti.* pro, oliuarum. ad radicem enim ſeu latus montis Oliueti eſt Bethphage. *Miſit duos diſcipulos ſuos, dicens. Ite in caſtellum quod contra uos eſt.* hoc eſt quod è regione veſtri eſt. monſtrabat enim caſtellum illud è regione, ad differentiam aliorum caſtellorum. *In quod introeuntes, inuenietis pullum aſinæ alligatum, cui.* pro, in quo, *nemo unquã hominũ ſedit, ſoluite illum & adducite. Et ſi quis uos interrogauerit quare ſoluitis, ſic*

dicetis

dicetis ei, quia dominus operam eius deſiderat. pro, eo opus habet. *Abierunt autem qui miſſi erant: & inuenerunt ſicut dixit illis ſtantem pullum.* Superfluit ſtantem pullum. *ſoluentibus autem illis pullum, dixerũt domini eius ad illos.* Hinc patet fabellam eſſe quod erat aſina cõmunis: ſicut etiam fabella eſt quod erat aſina Hieruſalem. oppidulum enim innominatum eſt. *Quid ſoluitis pullum? At illi dixerunt quia dominus eum neceſſarium habet.* pro, eo opus habet. *Et duxerunt illum ad Ieſum, Et iactantes ueſtimenta ſua ſuper pullum, impoſuerunt Ieſum. Eunte autem illo ſubſternebant ueſtimenta ſua in uia. Et quum appropinquaret iam ad deſcenſum montis oliueti, cœperũt omnes turbæ deſcendentium.* pro, omnis multitudo diſcipulorum. Et nomine diſcipulorum intelligendi videntur non ſolum duodecim & ſeptuaginta, ſed etiam alij multi adhærentes doctrinæ Ieſu. *Gaudentes laudare deum uoce magna ſuper omnibus quas uiderant uirtutibus.* Diſcipuli qui innumera viderant miracula patrata à Ieſu, voces extollunt occaſione tot viſorum miraculorum: quanuis turba q̃ venit obuiã, mota fuerit occaſione reſuſcitationis Lazari. *Dicentes. Benedictus qui uenit rex.* Meſias acclamatur. Et hinc læſæ maieſtatis poſtea habitus eſt reus. Acclamãt autem regem à ſpirituſancto moti, ad conteſtandum publice impleri tunc prophetiam Zachariæ prophetæ. ecce rex tuus venit tibi manſuetus ſedens ſuper aſinam. *In nomine domini: pax in cælo.* hoc eſt redditur per hunc regem pax inter cœlum & mundum. fuerat enim tantum bellum vt nullus quantuncunque iuſtus admiſſus ſit in cœlum: ſed rex iſte pacem cœleſtem effecit aduentu ſuo. *Et gloria in excelſis.* pro, altiſſimis. in ſupremis. Quam etiam angeli in natiuitate cecinerunt. *Et quidam Phariſæorum de turbis.* pro, de turba. Phariſæi iſti de turba quæ venit obuiam videntur fuiſſe. *Dixerunt ad illum. magiſter increpa diſcipulos tuos.* Aut inuidentes gloriæ, aut inexcuſabilem reddere Ieſum volentes ſi non increparet diſcipulos, dicunt hoc Phariſæi. *Quibus ipſe ait. dico uobis quia ſi hi tacuerint, lapides clamabunt.* Sciebat Ieſus tempus illud definitum eſſe à diuina prouidentia ad conteſtandum publice & acclamandum ipſum eſſe Meſiam, & oportere impleri diuinam prædeſtinationem: & propterea dixit conditionalem, ſi iſti tacuerint, lapides clamabunt, dicendo quæ iſti dicunt, ad adimplendã diuinã prædeſtinationem. Et vere ſi oportuiſſet ad adimplẽdam diuinam prædeſtinationem, lapides clamaſſent. Et dixit hoc vt intelligerent impoſſibile eſſe vt iſti taceant. *Et ut appropinquauit, uidens ciuitatem fleuit ſuper illam.* Vide Phariſæe,

quam

quàm charam habeat Ieſus huiuſmodi gloriã. Inter tot honores ſedens ſuper aſinum flet: non extollitur, non magnifacit honores qui fletum non continet compaſſionis. *Dicens, quia ſi cognouiſſes & tu.* Duplex eſt verborum horum ſenſus. Alter eſt. ſi cognouiſſes mala tibi superuentura, fleres ſupple quæ modo frueris bonis quę ſunt ad pacem tuam: hoc eſt bonis temporalibus. Alter ſenſus eſt. ſi cognouiſſes quæ ad pacem tuam (hoc eſt mea geſta, meum aduentum, mea bona quæ ſunt ad tuam veram pacem) quæ modo ſunt abſcõdita ab oculis tuis internis. Et iuxta hunc ſenſum oportet punctare literam ſic. *Quia.* Refertur hoc quia ad fletum. reddendo enim rationem fletus inchoat à quia. Quod autem ſubdit. ſi cognouiſſes, concupiſcentis eſt. & tu. ad emphaſim ſpectat coniunctio &, ſignificans locum ab ipſa ciuitate electa à deo ad diuinum cultum. *Et quidem in hac die tua.* Altera eſt emphaſis tangẽs alterum locũ ex tempore illius diei quo ipſe iuxta Zachariæ vaticinium aperte manifeſtabatur Hieroſolymitanis Meſias. Ita quòd intendit vtinam cognouiſſes & tu electa ciuitas & in hac die tua, tibi quidem peculiariter directa à propheta Zacharia. Deinde ſubiunguntur cognoſcenda, dicendo. *Quæ ad pacem tibi.* pro, tuam: *nunc autem abſcondita ſunt ab oculis tuis.* Vtinam cognouiſſes mea quæ quidem ad pacem tuã veram directa ſunt: ſed nũc abſcondita ſunt hæc mea, quæ ſunt ad pacem tuam ab oculis tuis internis. *Quia uenient dies in te.* Ad fletum etiam refertur hoc ſecundum quia. rationẽ enim fletus prius aſſignauit ex concupiſcẽtia notitiæ qua carebat & indigebat electa dei ciuitas in die illa: modo autem eiuſdem fletus alteram rationem reddit ex excidio Hieroſolymitano, quod præuidet & prædicit futurum à Romanis ob culpam dictæ cæcitatis. Et à tempore inchoat proximo, deſcribendo illud non per annos ſed per dies. *Et circundabunt te inimici tui uallo.* Obſidio prædicitur futura conſtruendo vallum circuncirca. *Et circundabunt te.* Multitudo exercitus tanta deſcribitur vt ſufficiat ad circundandam ciuitatem: ita quòd non ſolum vallum, ſed exercitus circuncirca futurus deſcribitur. *Et coangustabunt te undique.* Primus effectus, reſtrictionis vndique deſcribitur ex vtraque pręmiſſa circundatione. Quanta autem fuerit anguſtia, à Ioſepho & Egeſippo deſcribitur. *Et ad terram.* pro, ſolũ, *proſternent te & filios tuos qui in te ſunt.* Ex eo quòd homines quoque proſternendos ad ſolum dicit, metaphorica monſtratur locutio. nam de materiali ædificio ſubiungetur. Hæc vero verba ſignificant omnimodam & reip. & ſingulorum deſtructionem à

ſimilitudine deiectionis vſque ad fundamentum, *Et non relinquent in te lapidem ſuper lapidem.* Hoc directe prædicitur de deſtructione corporeorum ædificiorum. *Eo quod non cognoueris tempus uiſitationis tuæ.* Cauſa tantæ pœnæ ſignificatur culpa cæcitatis qua non cognouit tempus hoc quo Ieſus illam viſitauit perſonaliter cum tot euidentibus & claris teſtimoniis quòd ipſe eſſet Meſias. *Et ingreſſus in templum.* Non pergit ad plateam ſed ad templum. *cœpit eiicere uendentes.*deeſt.in ipſo, *& mentes* Vide hæc & reliqua ſpectantia ad hunc diem palmarum, ſcripta Matthæi vigeſimoprimo. *Dicens illis. ſcriptum eſt quia domus mea domus orationis eſt: uos autem feciſtis illam ſpeluncam latronum. Et erat docens quotidie in templo.* A die dominico quo ingreſſus eſt Hieruſalem cum tanto honore, vſque ad feriam ſextam qua comprehenſus & occiſus eſt, erat quotidie docens in templo. *Princeps autem ſacerdotum & ſcribæ & princeps.*pro, primores plebis. Tria genera maiorum deſcribuntur: capita ſcilicet ſacerdotum, & doctores, & capita plebis. *quærebant illum perdere.* Non ſolum odio habebant, ſed operam dabant ſtudioſam ad hoc vt occiderent Ieſum. *Et non inueniebant quid facerent illi.* Non ex defectu volūtatis & ſtudij, ſed quia non inueniebant quod poſſent illi inferre, omittebant illius occiſionem. *omnis enim populus ſuſpenſus erat.*pro, pendebat, *audiens illum.* velut inhians erat audiēdo Chriſtum docentem. Magna deuotio populi ad doctrinam Ieſu, ratio redditur quare nō inueniebant primates quid mali facerent Ieſu: quia contra populum non audebant facere.

CAPVT XX.

E*T factum eſt in una dierum.*deeſt. illarum. Explicatur enim quòd fuit poſt aduentum honorabilem in Hieruſalem. *Docente illo populum in templo & euangelizante, conuenerunt.*pro, adfuerunt, *principes ſacerdotū & ſcribæ cum ſenioribus, & aiunt:* præteritum eſt. *ad illum, dicentes. Dic nobis in qua poteſtate hæc facis, aut quis eſt qui dedit tibi hanc poteſtatem? Reſpondens autem Ieſus, dixit ad illos. Interrogabo uos & ego unum uerbum: reſpondete.*pro, dicite. *mihi. Baptiſmus Ioannis, de cælo erat an ex hominibus? At illi cogitabant intra ſe, dicentes: quia ſi dixerimus de cælo, dicet, quare ergo non crediditis illi? ſi autem dixerimus ex hominibus, plebs uniuerſa lapidabit nos. certi ſunt enim.*pro, perſuaſa eſt enim, *Ioannem prophetam eſſe.* Verba hæc ſunt Scribarum & primatum ſcientium quòd plebs perſuaſa iam eſt ad credendum Ioannem Baptiſtam eſſe prophetam. De hac aggreſ-

aggreſſione principum & reſponſione Ieſu, tractatum eſt diffuſe Matthæi vigeſimoprimo. vide ibi expoſitioné horum omnium. Vbi etiam vide expoſita circa ſequentem parabolam: quoniam eadem eſt apud Matthæum ibi, & apud Lucam hic. Paucula tamé verba quæ hic adiunguntur explicabimus. *Et reſponderunt ſe neſcire unde eſſet. Et Ieſus ait illis. neque ego dico uobis in qua poteſtate hæc facio. cœpit autem dicere ad plebem parabolā hanc. Homo quidam plantauit uineam, & locauit eam colonis: & ipſe peregre fuit multis tēporibus.* Apud Matthæū deſcribitur peregre: hic adiungitur multis temporibus. Deus enim multis temporibus à tempore plantatæ vineæ domus Iſrael, velut peregre fuit quouſque verbum caro factum eſt. Alienus ſiquidem omnino & natura & perſona fuit: ſed quum verbum caro factum eſt, iunctus nobis eſt in perſona, quoniam vna eademque perſona ex tunc eſt dei & hominis. *Et in tempore illo miſit ad cultores ſeruum, ut de fructu uineæ darent illi. Qui cæſum dimiſerūt eum inanem. Et addidit alterum ſeruum mittere. Illi autem hunc quoque cædentes & afficientes contumelia, dimiſerunt inanem. Et addidit tertium mittere. Qui & illum uulnerantes, eiecerūt.* Tribus ſeruis perfectus numerus prophetarum & bonorum paſtorum ad populum Iſrael ante Chriſtum miſſorum, aptiſſime deſcribitur: quoniam ternarius numerus eſt perfectionis, conſtans ex principio, medio & fine. *Dixit autem dominus uineæ. quid faciam? Mittam filium meum dilectum: forſitan quum hunc uiderint, uerebuntur. Quem quum uidiſſent coloni, cogitauerunt intra ſe dicentes. Hic eſt hæres, occidamus.* deeſt. venite. Legendum eſt. *uenite occidamus illum ut noſtra fiat hæreditas. Et eiectum illum extra uineam, occiderunt. Quid ergo faciet illis dominus uineæ? Veniet & perdet colonos iſtos: & dabit uineam aliis. Quo audito.* Apud Matthæum auditores dixerunt auditam ſententiam de perditione colonorum: hic autem Ieſus deſcribitur dicens illam ſententiam. quia fuit ab auditoribus dicta à Ieſu approbata: & Matthæus primum, Lucas ſecundum refert. *Dixerunt illi.* Scribæ & alij qui aderant contra Ieſum. *Abſit.* Horrentium eſt tantam pœnam. *Ille autem aſpiciens eos, ait. Quid eſt ergo hoc quod ſcriptum eſt. lapidem quem reprobauerunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. Omnis qui ceciderit ſuper illum lapidem, conquaſſabitur: ſuper quem.* pro, quencunque, *autem ceciderit, comminuet illum. Et quærebant principes ſacerdotum & ſcribæ mittere in illum manus hora illa: & timuerunt populum. cognouerunt enim quod ad ipſos dixerit ſimilitudinem hanc. Et obſeruan-*

tes miſerunt inſidiatores qui ſe iuſtos.deeſt.eſſe, *ſimularent: ut caperent eum in ſermone*.pro, vt caperent eius ſermonem. Hiſtoria hæc recitatur à Matthæo cap.22.& ibi expoſitam vide. *Et traderent illum principatui & poteſtati præſidis*. Hanc clauſulam adiecit Lucas ſupra Matthæum: quòd ideo miſerũt diſcipulos ſuos cum Herodianis vt cauſam haberent tradendi Ieſum puniendum à curia præſidis, Pilati ſcilicet qui Cæſaris nomine præſidebant Iudææ. Ideo enim cauſam contra Cæſarem proponunt. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magiſter ſcimus quia recte dicis & doces: & non accipis perſonam, ſed uiam dei in ueritate doces, licet nobis tributum dare Cæſari an non? Conſiderans autem dolum*.pro, aſtutiam, *illorum, dixit ad eos. Quid me tentatis? Oſtendite mihi denarium. Cuius habet imaginẽ & inſcriptionem? Reſpondentes dixerunt, Cæſaris. Et ait illis: reddite ergo quæ ſunt Cæſaris Cæſari: & quæ ſunt dei deo. Et non potuerunt uerbum eius reprehendere coram plebe: & mirati in reſponſo eius, tacuerunt. Acceſſerunt autem quidam Sadducæorum qui negant eſſe reſurrectionem*.pro, qui contradicendo dicunt reſurrectionem non eſſe. Hæc quoque Sadducæorum quæſtio, cum domini reſponſione & doctrina ſcripta & expoſita eſt Matthæi vigeſimoſecundo. Vide ibi. *Et interrogauerunt eum, dicentes. Magiſter, Moyſes ſcripſit nobis. ſi frater alicuius mortuus fuerit habens uxorem, & his ſine liberis fuerit*. deeſt.mortuus, *ut accipiat eam frater eius uxorem, & ſuſcitet ſemen fratri ſuo. ſeptem ergo fratres erant: & primus accepit uxorem, & mortuus eſt ſine filiis. & ſequens*.pro, ſecundus, *accepit illam: & ipſe mortuus eſt ſine filio. Et tertius accepit illam, ſimiliter & omnes ſeptem*. Superfluit omnes. *& non reliquerunt ſemen*. pro, liberos, *& mortui ſunt. Nouiſſime omnium mortua eſt & mulier. In reſurrectione ergo cuius eorum erit uxor? ſiquidem ſeptem habuerunt eam uxorem. Et ait illis Ieſus. Filii huius ſeculi nubunt*. pro, ducunt vxores, *& traduntur ad nuptias*.pro, dantur nuptui: *illi uero qui digni habebuntur ſeculo illo & reſurrectione ex mortuis, neque nubent neque ducent uxores*.pro, neque ducunt vxores neque dantur nuptui. *neque enim ultra mori poterunt*. pro, poſſunt. *Aequales enim angelis ſunt: & filii ſunt dei*. Non ſolum pares angelis (quod Matthæus explicauit) ſed etiam filios dei Lucas explicat propter conſortium diuinæ naturæ communicatæ beatis. Sunt enim aſciti in dei formitatem ſupra omnem participatam & participabilem naturaliter dei ſimilitudinem. eleuantur ſiquidem ad diuinam ſimilitudinem diuini ordinis: hoc eſt incommunicabilis naturaliter. Et propterea filij dei, eiuſdem cum deo naturæ dicuntur, eiuſdem ſiquidem naturæ

turæ ſunt filij cuius eſt pater. *Quum ſint filii reſurrectionis.* Appo nuntur hæc ad reddendam rationem quare non erunt nuptiæ. & è regione diſtinguit filios reſurrectionis à filiis huius ſeculi,à quibus inchoauerat dicendo filij huius ſeculi ducunt vxores.Et intendit quia non ſunt filij huius ſeculi,quia non ſunt filij primæuæ generationis qua generantur homines ad vitam animalem: hoc eſt indigentem alimento.nuptiæ enim ſequuntur alimentum. generatiua ſiquidem pars alimento vtitur. Vnde & primi parentes quanuis in ſtatu innocentiæ, quia tamen erant filij huius ſeculi, quia ad animalem vitam producti erant (quod eſt eſſe filios primæ generationis:quoniam prius eſt animale quàm ſit ſpirituale, vt dicitur.1.ad Corinth.15.)à nuptiis non fuerunt exempti:ſed dictum eſt eis,creſcite & multiplicamini. Sed ſunt filij reſurrectionis:quæ(vt ipſum aſtruit nomen) regeneratio eſt non ad animalem vitam,ſed ad ſpiritualem : hoc eſt ad vitam non indigentem alimento:& conſequenter exemptam à nuptiis. *Quia uero reſurgent mortui,& Moyſes oſtendit ſecus rubum:ſicut dicit dominum,deum Abraham & deum Iſaac & deum Iacob.Deus autem non eſt mortuorũ, ſed uiuorum.omnes enim uiuunt ei.* hoc eſt quantumcunque homines ſint mortui nobis,& ſint mortui corpore,omnes tamen viuũt ſecundum animam, non nobis nec cadaueribus, ſed ei, deo ſcilicet qui ſpiritus eſt. Ac ſi apertius dixiſſet quòd omnes homines mortui viuunt ſecũdum ſpiritũ:& propterea deus qui ſpiritus eſt, dicitur deus eorum,non mortuorum,ſed viuorum. *Reſpondentes autem quidam ſcribarum dixerunt ei.Magiſter bene dixiſti. Et amplius non audebant eum quicquam interrogare. Dixit autem ad illos.* hoc eſt Phariſæos:vt Matthæi explicat capite vigeſimoſecundo. Vbi etiam hæc vide expoſita,ne eadem repetamus. *Quomodo dicunt chriſtum filium eſſe David:& ipſe David dicit in libro Pſalmorum. dixit dominus domino meo ſede a dextris mei,donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum? David ergo dominum illum uocat:& quomodo filius eius eſt?Audiente autem omni populo dixit diſcipulis ſuis. Attendite.*pro,cauete, *a ſcribis qui uolunt ambulare in ſtolis.* hoc eſt veſtibus demiſſis vſque ad talos.Reliqua expoſita vide Matthæi vigeſimotertio,quæ etiam habentur Marci duodecimo. *Et amant ſalutationes in foro.*pro,foris:*& primas cathedras in ſynagogis,& primos diſcubitus in conuiuiis. Qui deuorant domos uiduarum, ſimulantes longam orationem.*pro,& prætextu prolixe orant.*Hi accipient damnationem maiorem.* pro,abundantius iudicium) ſubaudi ad puniendum eos.

CAPVT XXI.

R*Eſpiciens autem uidit.* Ex induſtria ſpectans deſcribitur. non enim curioſe ſed propter ſubſequentem doctrinam tradendam. *Eos qui mittebant munera ſua in gazophylacium diuites.* Gazophylacium eſt dictio compoſita ex Perſica & Græca dictiõe:capſam ſignificans in qua conduntur opes. *vidit autem & quandam uiduam pauperculam mittentem illuc æra minuta duo. Et dixit, vere dico uobis quia uidua hæc pauper plus quam omnes miſit.nam omnes hi ex abundanti ſibi miſerunt in munera dei: hæc autem ex eo quod deeſt.illi.* pro,ex penuria ſua,*omnẽ uictum ſuum.*pro,ſubſtantiã.&ſuperfluit ſuum.*quam habuit miſit.* Hiſtoria huius viduæ expoſita eſt Marci duodecimo.Vbi eadem fere verba habentur. vide ibi. *Et quibuſdam dicentibus de templo.* Diſcipuli ſignificantur:vt Matthæus & Marcus explicant. *quod bonis lapidibus & donis ornatum eſſet.* Lapides partes ſunt ædificij. dona autem ornamenta applicata ſeu appenſa,aurea,argentea & gemmata:quæ in columnis ſeu parietibus aut potius in facie & atriis templi quæ appellantur tẽplum, erant ſuſpenſa:iuxta illud primo. Machabęorum quarto.ornauerunt faciem templi coronis aureis. Hæc enim coram populo palam erant : ipſum autem templum ſolis ſacerdotibus patebat.

Dixit, Hæc quæ uidetis, uenient dies in quibus non relinquetur lapis ſuper lapidem qui non deſtruatur. Interrogauerunt autem illum. Subaudi in monte oliuarum Petrus & Iacobus& Ioannes & Andreas (vt Marcus explicat)dum ſederet è regione templi. *Dicentes, Præceptor quando.* deeſt.igitur. Significatur enim interrogatio tanquàm illata ex auditis. Acſi apertius dixiſſent.dixiſti nobis futura,ſupereſt vt dicas nobis tempus futurorum. *Hæc erunt, & quod ſignum quum fieri incipient.*pro, quum hæc futura ſunt. Duo petunt:tempus & ſignum temporis. Et ex reſponſione Ieſu tam de deſtruxione Hieruſalem q̃ de aduentu ſuo ſecundo habetur quod numerus pluralis hæc,demonſtrat vtraque ſcilicet deſtructionem templi & conſummationem.ita quòd implicite Lucas pronominibus ſignificauit interrogata quæ Matthæus explicauit cap. vigeſimoquarto. *Qui dixit.* Reſponſio in tres diſtinguitur partes.Prima admonitio eſt, tum ne fallantur,tum ne timeant.ne fallantur autem & à falſis prophetis ſeu Chriſtis & à falſis ſignis.

Videte ne ſeducamini. à falſis prophetis ſeu Chriſtis. *Multi enim uenient.* Non vnus tantum Antichriſtus ſed multi prædicuntur : dum dicitur. *in nomine meo.* hoc eſt vſurpantes ſibi nomen

nomen meum quod eſt Chriſtus. *Dicentes quia ego ſum*, ſcilicet Chriſtus. *& tempus appropinquauit.* non ſolum dicent ego ſum Chriſtus, ſed etiam dicent quòd tempus conſummationis ſeculi appropinquauit. *Nolite ire*, pro, ne ite, *poſt eos.* Prius monuit ſpectantia ad fidem, videte ne ſeducamini: modo monet ſpectantia ad voluntaria opera, dicendo ne ite poſt eos. *Quum autem audieritis prælia & ſeditiones.* Poſt monitionem ne fallantur ab Antichriſtis, adiũgit monitionem ne fallantur terrore ſignorum falſorum: præliorum ſcilicet quæ cum externis committuntur, & ſeditionum quæ inteſtina ciuitatum ſcindunt. *Nolite terreri.* exiſtimantes hæc eſſe ſigna conſummationis mundi. *Oportet enim primum hæc fieri.* Ex humanorum morum corruptione neceſſitas oritur præliorum & ſeditionum, non ex coactione voluntatum. Primum autem refertur ad tempus conſummationis mundi. Significatur enim quòd antequam veniet tempus illud, ex corruptis moribus hominum oportet præcedere & bella & ſeditiones. *Sed nondum ſtatim finis.* Superfluit dum. Ne intelligeremus poſt bella & ſeditiones ſtatim finem mundi, excludit hunc errorem. *Tunc dicebat illis, ſurget gens contra gentem, & regnum aduerſus regnum: & terremotus magni erunt per loca, & peſtilentiæ & fames.* Bella, terræmotus, peſtes, fames, terriculamenta & ſigna in aëre magna prædicuntur: non ea ratione vt noua aliqua, aut inſolida denuncientur futura, ſed vt deſcribatur mundus ſolitum curſum habiturus, vt intelligerent Chriſtiani hec ſpectare ad conſuetum mundi curſum, & non ad ſpecialia ſeu propria ſigna conſummationis mundi. Niſi enim dominus hoc docuiſſet, quotidie adeſſent prophetantes finem mundi quum hæc patimur.

Terroreſque. pro, & terriculamenta. Significantur non ipſi terrores, ſed ea quæ incutiunt terrorem. *De cælo & ſigna.* præpoſterus eſt ordo. Legendum eſt. *Et ſigna de cælo magna erunt.* qualia ſunt ea quæ apparent in regione aëris: vt trabes igneæ, cometes, & ſimilia. *Sed ante hæc omnia iniicient vobis manus ſuas.* Admonitioni ne fallantur ab Antichriſtis aut terroribus malorum (belli, famis, peſtis, &c.) adiungit quæ circa ipſos Apoſtolos futura ſunt, inſtruendo tam quo ad intellectum quam quo ad affectum. Secundum hiſtoriam itaque verificatum eſt, quòd ante huiuſmodi prædicta mala incœperunt iniicere manus in Chriſti diſcipulos. nam fere ſtatim iniecerunt manus in Apoſtolos: vt patet Actu. 4. Et flagellauerunt eos: vt patet Actuum. 5. Et lapidauerunt Stephanum, Actuum. 7. *Et perſequentur tradentes in ſynagogas, & cu-*

 ſtodias

ſtodias trahentes. pro, quum ducemini, *ad reges & præſides propter nomen meum.* In Actibus Apoſtolorum implete hæc leguntur: in Iacobo occiſo ab Herode, & Petro incarcerato ab eodem, & Paulo ſub præſide. *continget autem uobis in teſtimonium* . Tum mei eritis (inquit alibi) mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria, & vſque ad vltimum terrę. Tum inexcuſabilis infidelitatis illorum coram quibus eritis. *Ponite ergo in cordibus ueſtris non præmeditari quemadmodum reſpondeatis.* pro, defenſionem. Superfluit quemadmodum, vel (vt aliis placet) vt reſpondeatis. Conſtat enim Ieſum tollere à diſcipulis ſolicitudinem meditandi defenſiuam reſponſionem quum ducerentur coram magiſtratibus. *Ego enim dabo uobis.* Ecce ratio ſecuritatis. Et in hac promiſſione manifeſtat ſe deum. ſolius enim dei eſt adimplere hoc promiſſum. *os.* gratias ſpectantes ad linguæ officium. *Et ſapientiam.* quantum ad ea quæ dicenda ſunt, ſcientiam, prudentiam, iudicium, ordinem.

Cui non poterunt reſiſtere neque contradicere omnes aduerſarii ueſtri. Trademini autem a parentibus & fratribus & cognatis & amicis. Dixerat perſequenter tradentes: declarat modo à quibus tradentur. Et enumerat coniunctiores omnes, tum carne, tum amoris vinculo, vt præcognoſcant ſe nec in domo propria fore ſecuros: & ſimul intelligant fidem Chriſti ſuſcipiendam quandoque à filio & non à patre, ab vno fratre & non ab altero, & ſic de ſimilibus: & cum hoc non ſuſcipientes illam vertendos in perſecutores veſtros. *Et morte afficient ex uobis.* Non ſolum perſecutiones patiemini, ſed etiam multi veſtrum interficientur: vt intelligant etiam vitam ſe perdituros propter Ieſum. *Et eritis odio omnibus.* pro, odio habiti ab omnibus, *propter nomen meum.* Non ſignificantur per hoc reliquorum vniuerſi generis humani hominum ſingulorum actualia odia erga Chriſtianos (quum multi homines ſint qui nunquã odium huiuſmodi habuerint in Chriſtianos) ſed ſignificatur contrarietas profeſſionis Chriſtianæ ad vitam & profeſſionem omnium aliorum, quæ eſt fundamentum odij in aliis erga Chriſtianos. Et nihilominus ſignificatur, quòd odio ſunt habendi ab omni genere hominum. quod experientia teſtata eſt & teſtatur. nam ab omni ſexu, conditione, profeſſione, natione, &c. habiti ſunt odio. *Et capillus de capite ueſtro non peribit.* pro, non perit. Securitas omnis indemnitatis magis ſignificatur per præſens quàm per futurũ. per hoc enim ſignificatur quòd nihil penitus damni ſuſtinebunt, ſed omnia ſeruãtur in integrum reſtituenda. Et ad literam non ſolum membra corporis, ſed etiam

vniuerſa

vniuerſa quæ ſunt decoris, in reſurrectione, integra erunt. *In patientia neſtra.* Sumitur hic patientia pro tolerantia: hoc eſt pro virtute qua libenter tolerantur mala. *Poſſidebitis.* pro, poſſidete. Præcipit enim, non prædicit. *Animas neſtras.* Eximium documentum poſſidendi, non agros, non opes, non regna, ſed (quod maius eſt omnibus) proprium animum virtute patientiæ. Quod ſi non penetras, perſpice ad quæ & quot abducit impatientia: & vel ſic videbis maximam vim tolerantiæ ad hoc vt homo poſſideat ſeipſum. Et hoc quidem in hac vita. nam præter hoc largitur etiam poſſeſſionem animæ in futura vita. perdunt enim proprias animas pro futura vita, qui hic nolunt mala tolerare pro Chriſto. *Quum autem uideritis.* Excluſis falſis ſignis & inſtructis diſcipulis circa ventura eis mala, reſpondet quæſito de tempore deſtructionis templi. *circundari ab exercitu.* pro, ab exercitibus. Multitudo enim Romani exercitus (propter diuerſitatem forte nationū, & copiam æquiualentem multis exercitibus) appellatur exercitus in numero plurali. *Hieruſalem, tunc ſcitote quia appropinquauit deſolatio eius.* Non credatis tunc quòd liberabitur Hieruſalem, ſed ſcitote quòd tunc erit tempus deſolationis eius. *Tunc qui in Iudæa ſunt, fugiant ad montes.* incipiēte obſidione, qui in regione Iudeę ſunt non eant in Hieruſalē, ſed fugiāt ad mōtes. *Et qui in medio eius,* ſcilicet Hieruſalem, *diſcedant: & qui in regionibus, non intrent in eam: quia dies ultionis ii ſunt, ut impleantur omnia quæ ſcripta ſunt.* à prophetis de pœnis Hieruſalem. *Væ autem prægnantibus & nutrientibus.* pro, lactantibus, *in illis diebus.* tum quia impedietur fuga vtrarūq;. prægnantes enim impediuntur vtero, & lactantes infante. Tum quia tales egent duplici alimento. tum quia incumbit eis duplex cura. *Erit enim preſſura.* pro, vis. ſeu neceſſitas, ſeu (vt aliis placet) afflictio. *Magna.* Violentia enim magna ſignificatur. *ſuper terram.* Hieroſolymitanam. *Et ira.* vindicta diuina. *Populo huic.* Hieroſolymis manenti. *Et cadent in ore,* id eſt acie gladij. Dicit Ioſephus decem centena milia mortuorum tunc fuiſſe. *Et captiui ducentur.* Ioſephus dicit nonaginta ſex milia captiuorum. *In omnes gentes.* vt diuina iuſtitia apud omnes nota fiat. *Et Hieruſalem calcabitur a Gentibus donec impleantur.* Calcanda deſcribitur Hieruſalem ab idololatris donec impleantur tempora idololatrarum. Et vere ſic fuit: quia excluſa idololatria per hoc quòd conuerſæ ſunt gentes ad fidem Chriſti, deſiit calcari Hieruſalem ab idololatris, & habitata à Chriſtianis. *Tempora nationum.* pro, Gentium. Conſtat

enim appellatione gentium idololatras intelligi: & tunc impleta eſſe earum tempora quum ceſſauit idololatria. *Et erunt ſigna.* Reſpondet alteri quæſito de tempore & ſigno finis mundi aduentúſque ſui ſecundi. *in ſole & luna & ſtellis.* Matthæi vigeſimo quarto. explicantur iſta: ſol obſcurabitur, luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo: quæ ibi vide expoſita.

Et in terris. pro, terra, *preſſura.* pro, coarctatio, *gentium.* Non ſupponit gens pro Ethnicis vt paulò ſuperius: ſed communiter pro hominibus peccatoribus, tam Chriſtianis quàm non Chriſtianis. *Præ confuſione.* pro, in perplexitate, *ſonitus maris.* pro reſonantis maris, *& fluctuum.* Ex quibus colligitur ſignificari, quòd tantus taliſque erit terror reſonantis maris fluctuoſi quòd homines coarctabunt ſe, peplexi, neſcientes euentum ſeu potius locum quo tendit ſonans mare. Non enim erit mare ſonans, & fluctuans more ſolito verſus vnam plagam (ſic enim non cauſaret perplexitatem) ſed eo ipſo quòd perplexitas deſcribitur, tam anceps erit vt neſciant ſe homines reſoluere. *A areſcentibus hominibus.* Exterius erit coarctatio: interius areſcent. *Præ timore.* In intellectu perplexitas: in affectu timor. *Et expectatione.* Non ſignificatur ſpes, ſed mora euentus. *quæ ſuperuenient.* pro, eorum quæ ſuperuenient, *vniuerſo orbi.* pro, orbi terrarum. *Nam uirtutes cælorum mouebuntur.* pro, agitabuntur. Ad ſimilitudinem eorum quæ apud nos à locis pelluntur ſeu quatiuntur, deſcribitur deordinatio velut confuſio quædam corporalium virtutum cœleſtium in ſuis effectibus: tanquam virtus partis orientalis agitetur ad meridiem, & virtus meridionalis agitetur ad ſeptentrionē, & ediuerſo. Confuſio itaque effectuum ſignificatur ex irregularitate cœleſtium virtutum. Etſi enim virtutes illæ corporales non mutabunt tunc ſitus ſuos, mutabuntur tamen à regularitate quam nunc habent. ita quòd ſicut ſol, luna & ſtellæ ſubtrahent luces ſuas, ita virtutes corporum cœleſtium ſubtrahent regularitates ſuas: quas totaliter perdent ceſſante motu cœli. Et huiuſmodi regularitatis ſubtractio merito aſſignatur pro ratione corporalium malorum quę in elementis apparebunt. nam regularitate cœleſtium virtutum ſeruatur elementaris ſphæra in diſpoſitione congrua animalibus & vegetabilibus. *Et tunc.* Tunc ad excluſionem prioris temporis, acſi diceretur poſthęc. Nō enim ſignificatur aduentus Chriſti tunc quum iſta ſigna prædicta apparebunt, ſed poſt hæc. *videbunt.* vniuerſi homines. *Filium hominis uenientem in nube.*

An

An vera nubes an denſa lux quaſi nubes ſit, neſcio: propter hoc quod in aſcenſione domini vera nubes videtur fuiſſe quæ ſuſcepit ipſum ab oculis eorum. Et ſcriptum eſt, ſic veniet quemadmodum vidiſtis eum eũtem. Et rationabilis eſt vt ſit vera nubes, ad temperandum fulgorem corporis Chriſti: ad hoc vt clare videri poſſit ſplendidus & diſcerni ab hominibus, & non ſicut videtur ſol: in quem non poſſunt oculi hominum figi. *cum poteſtate magna.* Superfluit magna. Non ſicut prima vice venit cum ſubiectione. Et in hoc ſignificantur ſigna potentatus quæ tunc videbuntur ab omnibus. *Et maieſtate.* pro, gloria, Et deeſt. multa. Ita quod multa refertur tam ad gloriam quàm ad poteſtatem. apparebit enim in ſtatu multum glorioſo & multi potẽtatus. *His autem fieri incipientibus.* Poſtquam deſcripſit ſigna præcedentia aduentum eius ſecundum & ipſum aduentum ſimul cum terroribus peccatorum, confortat diſcipulos vt quum incœperint hæc ſigna apparere, non terreantur, non timeant, nõ coarctentur, non areſcant: ſed. *Reſpicite.* pro, ſuſpicite. non oculis corporis ſed mentis. *Et leuate capita veſtra.* hoc eſt eleuate ſuperiores partes animi veſtri. Ad ſuperna bona monet erigere & cogitationes & affectus tunc quum alij coarctantur & areſcunt. *Quoniam appropinquat redemptio veſtra.* hoc eſt bonum deſideratæ à vobis libertatis à ſeruitute mortis & corporis, & reliquorum quæ mundi ſunt. *Et dixit illis ſimilitudinem.* Adiungit parabolam vt memoriæ melius mandetur. *videte.* Dictio Græca anceps eſt ad indicatiuum vel imperatiuum. *Ficulneam.* pro, ficum, *& omnes arbores quum producunt iam ex ſe fructum.* pro, quum iam proruperint. Significatur enim ſtatus arborum gemmantium. *ſcitis quoniam prope.* Deeſt. iam, *eſt æſtas. Ita & vos quum videritis hæc fieri, ſcitote quoniam prope eſt regnum dei.* Ad hoc allata eſt ſimilitudo gemmantium arborum, vt ſignificetur relationem ſignorum dictorum ad regnum dei manifeſtum in aduentu Chriſti eſſe relationem propinquitatis: quemadmodum gemmæ arborum monſtrant propinquam æſtatem. Et aſſimilatur regnum dei æſtati reſpectu electorum, ratione lucis ac quietis deſideratæ ac delectabilis. vt merito omnia deſideria eleuare tunc debeant ad cœleſtia regna ab eis deſiderata. *Amen dico vobis, quia non præteribit generatio hæc donec omnia fiant.* Non ſolum relationem propinquitatis inter ſigna & aduentum ſuum, ſed coniunctionẽ aduẽtus cum generatione hac aſſeuerat. Et demonſtratur generatio

neratio electorum.iſta,ad excludendam generationem renouandam, quemadmodum renouata fuit tẽpore Noë poſt diluuium. Ita quod hæc verba duo excluduntur. alterum eſt quod finito electorum numero non remanebit generatio reproborum.alterum eſt quod finita hac generatione terminanda in mundi conflagratione,non ſuccedet alia generatio media vſque ad aduentũ Chriſti:ſed completo numero electorum generationis huius, veniet Chriſtus. Et hæc diffuſius dicta ſunt Matth.24. *cælum & terra tranſibunt.* Non ſecundum ſubſtantiam,non abeſſe ſuo ſubſtantiali:ſed cœlum à ſtatu motus quem nunc habet, & terra à ſtatu generationis quo nunc profert vegetabilia. *verba autem mea non tranſibunt.* à veracitate ſua, ſed implebuntur omnino. *Attendite autem uobis.* Electis perfectioribus dixerat,his fieri incipientibus ſuſpicite & leuate capita veſtra:modo autẽ mediocri Chriſtianorum generi dicit.attendite vobis. *Ne forte.*pro, nequando,*grauentur.* A declinatione mali incipit monitio. *corda veſtra in crapula & ebrietate.* Crapula & ebrietas,grauamina corporum ſunt: Ieſus autem monet attendendum eſſe ne corda, ne animæ,grauentur vitiis crapulę & ebrietatis. Et ad literam adiecit corda:quoniam vtrunque ſi ſine vitio fieret,quanuis grauaret corpus non tamen grauaret cor: vt ſi medicinæ ratio vrgeret ad crapulam aut ebrietatem. *Et curis huius uitæ.* Non ſolum prohibemur incurrere deiectionem animi ob crapulam & ebrietatẽ ſed etiam ob curas ad procurandum ea quę ſunt ad victum. Et bene nota,nullum tempus eximi:eo quod dictum eſt nequando,ne vnquam grauitatem cordis (hoc eſt deiectionem animi ad inferiora)incurramus. *Et ſuperueniat.*pro,ingruat,*in uos.*hoc eſt contra vos.*repentina dies illa.* Ad literam deſcribitur dies aduentus Chriſti repẽtinus,inopinatus,incognitus, non creditus pro tũc. Et appellatione diei illius intelligo totum tempus aduentus illi⁹ ab initio à quo incipient ſigna ſimultanea:hoc eſt quæ vnico cõtextu fient cum aduentu ipſius.quoniam in initio illorũ erit terminus viatorum,& erit ſicut repentina mors:& propterea dominus monet ne improuiſi reperiamur ſuperueniente die illo. *Tanquam laqueus enim ſuperueniet in omnes qui ſedent ſuper faciem omnis terræ.* Similitudinem apponit ad ſignificandum diem illum forę repentinum & periculoſum, & affert ſimilitudinem laquei venatorij, qui ex improuiſo repente ſuperuenit animalibus. Et dixit hæc ne erraremus ex priore parabola gemmantium arborum monſtrantium æſtatem:ne ſcilicet intelligeremus determinatum

natum tempus (puta trium menſium)inter illa ſignã antecedentia & aduentum Chriſti, quemadmodum determinatum eſt tempus inter gemmantes arbores & ęſtatem.ad tollendũ enim hunc erroneũ intellectũ, dicit ꝙ ſuperueniet dies ille repẽtinus tanquã laqueus repẽtinus,nõ reſpectu aliquorũ ſed reſpectu omniũ habitãtium in terra. *vigilate itaque,omni tẽpore orãtes.* Concludit vigilandum ſimul atque orandum omni tempore: hoc eſt congruis orationi & vigiliæ temporibus. præceptum enim affirmatiuum eſt. Vel vigilandum & orandum merito indeſinenter eſſe.ſemper enim vigilat & orat qui perſeuerat in boni operis merito. *vt digni habeamini.* pro,reddamini,*fugere iſta omnia quæ futura ſunt,& ſtare ante filium hominis.* Materia petenda oratione, explicatur non fugere mala & aſſequi bonum, ſed dignum effici fuga mali & aſſecutione boni. Hinc eccleſia accepit moram orãdi vt digni efficiamur promiſſionibus Chriſti. Gratia dei radicanda in nobis petitur,petendo vt digni reddamur. Soli enim illi in quibus firmatur & radicatur diuina gratia,digni ſunt euitatione futurorum malorum,& fixa ac ſtabili præſentia coram Chriſto. *Erat autem diebus docens in templo.* Dixerat ſuperius quod erat quotidie docens in templo: aperit modo quo ſenſu intelligendum ſit, ne intelligeres ipſum continue manſiſſe in templo à die palmarum. Diſtinguit enim dies à noctibus:dicendo quod diebus quidem erat in templo docens. *Noctibus uero exiens morabatur*, pro, diuerſabatur,*in monte qui uocatur Oliueti.* Hinc inſinuatur quod Bethania vbi Ieſus hoſpitabatur nocte aliqua illarum noctium (vt Marcus dicit)infra ambitum montis Oliueti erat. *Et omnis populus manicabat.* pro,mane ibat ad eum, *in templo audire eum.* Solicitudo populi ad audiendum illius prædicationem ſummo mane ſignificatur.

CAPVT XXII.

Appropinquabat autem dies feſtus azimorum. Septem dies continui erant dies azimorum(hoc eſt quibus illicitum erat veſci pane fermẽtato)ſed primus eorum erat dies feſtus,hoc eſt dies celebris. Et propterea primi diei ſpecialiter meminit narrando appropinquationem illius. *Qui dicitur paſcha.* Quamuis tota hebdomada denominaretur paſcha à primo die, primus tamen dies proprie dicebatur paſcha. Dictio paſcha non eſt Græca dictio in propoſito:ſed eſt dictio Hebræa corrupta apud Græcos & Latinos,deriuata à paſach,quod ſignificat tranſire. Ad literam enim à tranſitu

ſitu domini occidentis primogenita Aegypti dictum eſt paſcha: vt patet Exod. 12. *Et quærebant principes ſacerdotum & scribæ quomodo eum interficerent*. Deliberauerant interficere: ſed modum quærebant quo poſſent illum habere ſeu tradere præſidi occidendum. *Timebant uero*. pro, enim, *plebem*. Ratio redditur quare inquirebant modum: quia ſcilicet timebãt plebem. ex hoc enim timore quærebant aliquem modum ſecretum à plebe. *Intrauit autem satanas in iudam*. Qui prius tanquam foris ſtans ſuggerebat Iudæ furta, modo tãquam intus ingreſſus deſcribitur: vtpote aditu ei patente ad animum Iudæ. Coniunctio itaq; velut domeſtica inter dæmoné & Iudæ animũ, ſignificatur per introitũ in ipſum. *Qui cognominabatur scariot*. pro, Iſcariotes, *unũ de duodecim*. Deeſt. numero. Legendũ eſt. *unum de numero duodecim*. *Et abiit & locutus eſt cum principibus ſacerdotum & magiſtratibus*. pro, ducibus. Significantur ij qui ducebant alios: quorum ſcilicet nutu res gerebantur. *Quemadmodum illum traderet eis*. Directe Iudas deſideratum offert modum quem quærebãt principes, declarando eis ſe proditurum Ieſum. Talis enim modus vltro oblatus, ſatiſfecit deſiderio quærentium modum, & propterea Lucas dicit quod dixit eis modum quo traderet eum illis ſcilicet proditorié. *Et gauiſi ſunt*. adinuento immo vltro oblato modo meliori quàm deſiderarent. *Et pacti ſunt pecuniam illi dare*. firmarũt precium pacto. *Et ſpopondit*. Iudas. *Et quærebat opportunitatem ut traderet illum*. Deeſt. eis. Non enim aliud promiſit quam dare eum in manus eorum. *ſine turbis*. pro, ſine turba. Sic enim conuenerat cum principibus timentibus turbam. *Venit autem dies azimorum*. Diem quartædecimæ lunæ (qui tunc fuit dies Iouis) appellat Lucas diem azimorum in qua immolabatur agnus paſchalis: non quod in ipſa quartadecima luna immolatio agni fieret aut fermentata eſſent prohibita, ſed quia in veſpera illius diei incipiebat dies azimorum, incipiebat quintadecima luna: & tũc immolabatur paſcha. ita quod veſpera quartæ decimæ lunæ erat initium diei azimorum. Et quia cœna veſpertina computatur cũ die quem terminat (quoniam appellatur cœna illius diei) ideo Lucas illum diem Iouis appellauit diem azimorum: intendens ſignificare quod erat primus dies azimorum ratione cœnæ illius diei. *In qua neceſſe erat occidi*. pro, immolari, *paſcha*. Appellatur hic paſchalis agnus paſcha, qui immolabatur inchoante die azimorum primo. Ipſe enim eius agni paſchalis cum tot cerimoniis ſcriptis Exod. 12. immolatio erat in memoriam beneficij

neficii recepti nocte illa qua deus tranſiuit occidendo primogenitos AEgyptiorum, & populus exit de AEgypto. *Et miſit Petrum & Ioannem, dicens, Euntes parate nobis paſcha ut manducemus.* Hinc clare apparet appellari diem azimorum ratione futuræ cœnæ, quam iubet præparari. *At illi dixerunt, ubi uis paremus?* Non erat licitum comedere paſcha niſi in Hieruſalē in qua Chriſtus nō fuerat illis diebus hoſpitatus: & propterea diſcipuli quærunt vbi parandum eſt paſcha. Ac ſi apertius dixiſſent, hoſpitiū non elegiſti in Hieruſalem in qua oportet comedere paſcha, dic ergo locum vbi parandum eſt. *Et dixit ad eos, Ecce introeuntibus uobis in ciuitatem, occurret uobis homo quidam amphoram aquæ.* pro, lagenam. Significatur enim teſtea hydria quam lagenam vulgo appellamus. *Portans. ſequimini eum in domum in quam intrat. Et dicetis patrifamilias domus, dicit tibi magiſter, ubi eſt diuerſorium ubi paſcha cum diſcipulis meis manducem? Et ipſe oſtendet uobis cœnaculum magnum ſtratum: ibi parate. Euntes autem inuenerunt ſicut dixit illis: & parauerunt paſcha. Et quum facta eſſet hora.* à lege Moyſi ſtatuta: hoc eſt poſt ſolis occaſum, incipiente altera die ab occaſu ſolis diei præcedentis. *Diſcubuit.* Inter cærimonias legis non erat quod comederent ſtando: vt patet Exod. 12. *Et duodecim apoſtoli cum eo. Et ait illis, Deſiderio deſideraui.* Hebræo more magnitudinem deſiderij ſignificat. *Hoc paſcha manducare uobiſcum.* Quia hoc paſcha vltimum erat veteris teſtamenti paſcha, & initium tranſitus ad veritatem figuratam paſchali tranſitu, ideo Ieſus dicit deſiderio deſideraui manducare hoc paſcha. Summo enim deſiderio concupierat venire ad imponendum finem ſacrificiis veteribus, tranſeundo ex hoc mundo ad regnum dei. Vnde & adiungit: *Antequam patiar.* ad ſignificandum hoc eſſe vltimū. Et apponit ſe non manducaturum amplius paſcha donec impleatur in regno dei: ad ſignificandum inchoari nunc tranſitum ipſius ad regnum dei. *Dico enim uobis quia ex hoc non manducabo illud.* pro, non vltra edā ex eo, ſcilicet paſchate. Explicat enim hoc paſcha eſſe ſibi vltimum: quum implicite dixiſſet quod erat vltimum abſolute, dicendo antequam patiar. *Donec impleatur.* paſcha paſchalis figura, paſchalis tranſitus. *In regno dei.* in mea reſurrectione: quod eſt principium regni dei tandiu expectati & prophetati. Regnum ſiquidem dei quod in ſecundo aduentu manifeſtabitur, in Chriſti reſurrectione inchoauit: quoniā ex tunc regnauit deus per gloriam etiam in corpore humano, & impleuit

Chriſti reſurrectio figuralia ſacrificia veteris teſtamenti, & ſpecialiter tranſitum ſacrificio paſchali ſignificatum. Completus ſiquidem eſt tunc tranſitus de ſeruitute in libertatem plenam, & de morte in plenitudinem vitæ immortalis &c. ¶ Quod autem dicitur donec, nõ ad præfigendum terminum, ſed ad excludendum intermedium tempus, appoſitum eſt: ſicut dicitur in pſal. Sede à dextris meis donec ponam inimicos tuos. Nam non ſignificatur quod in regno dei Ieſus eſt comeſturus paſcha, quod compleri in regno dei dicit: quum ridiculum ſit hoc intelligere, verbis etiam ipſis repugnantibus: quoniam ſi completum eſt, reſumendum nõ eſt, ſed ſignificatur quod intermedio tempore inter cœnam illã & regnum dei, non eſſet comeſturus paſcha. *Et accepto calice.* Quanuis nulla fiat mentio ſpecialis de libamine in immolatione agni paſchalis, veriſimile tamen eſt libamen aliquod interueniſſe, ſicut in reliquis ſacrificiis. Vnde ad complemẽtum immolationis paſchalis agni, poculum à Ieſu accipitur. *Gratias egit.* Quæ verba dixerit neſcimus: pro terminatione tamen veterum ſacrificiorum, gratias egit. *Et dixit, Accipite & diuidite inter uos.* Vnum poculum voluit commune eſſe omnibus terminando vetera, ſicut inchoando noua: vt alij dicunt Euangeliſtæ. ſolus enim Lucas meminit huius calicis ſpectantis ad vetera ſacrificia. *Dico enim uobis quod nõ bibam de generatione uitis donec regnum dei ueniat.* Ad literam dicit ſe poſthac non bibiturum vinum donec veniat regnum dei in ſua reſurrectione. poſt reſurrectionẽ enim manducauit & bibit cum apoſtolis: dicente Petro, qui manducauimus & bibimus cum illo poſtquam ſurrexit à mortuis. ¶ Vbi nota quod non dicit (ſicut dixerat de paſchate) donec impleatur in regno dei: ſed abſolute dicit donec veniat regnum dei. *Et accepto pane.* Finitis veteris legis ſacrificiis inſtituit ſacrificium nouæ legis: non aſſumens agnum aut carnes quaſcunque, ſed panem pro propria euchariſtiæ materia. *Gratias egit.* pro initio ſacrificij noui teſtamenti. *Et fregit.* in tot buccellas quot erant diſcipuli. *Et dedit eis.* comedendum. *dicens, Hoc eſt corpus meum.* Quorum expoſitionem vide Matth. 26. *Quod pro uobis datur.* Ne intelligerent myſticum aut metaphoricum corpus, verum ac naturale explicat dicẽdo. quod pro vobis datur, ipſummet corpus eſt quod datur morti crucis. Et non dicit dabitur, ſed datur: quia iam incœptum erat dari, iam venditus erat. *Pro uobis.* non pro mea culpa, ſed pro veſtri redemptione. *Hoc facite.* Non dicit hoc dicite, ſed facite: quia mandat fieri quod ipſe fecit

cit ſcilicet accipere panem, gratias agere, frangere, conſecrare, ſumere ac dare. *in mei commemorationem.* Paſſio enim mea quæ pro vobis corpus meum datur tráſibit in præteritum: & propterea in mei cõmemorationem, in memoriam tanti beneficij quod vobis confero, facite hoc ſacrificium. *similiter & calicem postquam cœnauit.* Si non alter eſſet calix iſte à prius cõmemorato, non dixiſſet Lucas ſimiliter: quoniam iá explicatum fuiſſet quòd accepit calicem, quòd gratias egit, quòd dedit diſcipulis diuidendum inter eos. Vnde ex hoc ipſo quòd calicẽ iſtum introducit cũ aduerbio ſimiliter, ſignificat ſimilem modum ſeruatũ qui ſeruatus eſt in pane ſcilicet quòd accepit calicem, quòd gratias egit, quòd dedit diuidendum in ſingulos. Et ad maiorem expreſſionem immo ad differentiam prioris adiunxit tempus: dicendo poſtquàm cœnauit. Ac ſi aperte dixiſſet. priorem calicem accepit cœnando, hunc autem accepit poſtquàm cœnauit. ¶ Nec vim aliquam facias in nomine calicis. quoniá ex interpretis officina calix nominatur. in textu enim non calix in ſpecie ſed poculũ in genere nominatur. *Dicens, Hic eſt calix.* Alij Euangeliſtæ inter verba Chriſti nõ ponunt calicem: quia intendebant ſignificare virtutem ſanguinis Chriſti effuſi in cruce, reſpectu no. teſt. Lucas autem calicem explicatum à Chriſto commemorat: quia intendit etiam explicare vim vſus euchariſtiæ ſub ſpecie potus. calix enim (ſeu poculum) vas pro vſu bibendi ſonat. *Nouum teſtamentum in ſanguine meo.* Appoſitiua conſtructio eſt: ad ſignificandum poculum euchariſtiæ non eſſe poculum ſacrificiorum veteris teſtamenti, ſed poculum ſacrificij noui teſtamenti. Et eſt conſtructio cauſalis, dicendo calix nouum teſtamentum. eſt enim calix ex nouo teſtamento ſanguine Chriſti firmato. Ex nouæ ſiquidem & æternæ hæreditatis diſpoſitione, Chriſti ſanguine in cruce firmata, poculum euchariſtiæ prouenit: inde enim ſacrificium hoc emanauit. *Qui pro uobis funditur.* pro, funditur. Sicut enim incœperat dari corp⁹, ita incœperat fundi ſanguis. venditio ſiquidem inchoauerat ipſi⁹ mortem ſanguinis effuſione ſecuturam. *Veruntamen ecce manus tradentis me, mecum eſt in menſa.* quanuis corpus meum & ſanguinem pro vobis ponam, nihilominus ecce vnus veſtrũ tradet me. *Et quidem filius hominis ſecundum quod definitum eſt.* à deo in ſacris ſcripturis. *vadit: ueruntamen uæ homini illi per quem tradetur.* Non excuſatur qui me tradet propter hoc quòd definitum eſt me eſſe tradendum & occidendum, ſed væ æternæ damnationis illi: quia voluntarie crimen hoc committet. *Et ipſi cœperunt quærere inter*

ſe, quis eſſet ex eis qui hoc facturus eſſet. Alij euangeliſtæ narrant diſcipulos quęſiſſe à Ieſu nunquid ego ſum rabbi? Lucas explicat quòd inter ſeſe etiam quæſierunt quiſnam eſſet hoc facturus. Significatur enim per hoc quòd mutuo ſe reſpiciebant inquirendo quis eſſet hoc facturus. *Facta eſt autem & contentio inter eos, quis eorum uideretur eſſe maior.* Poſt turbationem diſcipulorum audito quòd vnꝰ eorum foret proditor, obrepſit ambitio, occaſione accepta ex eo quòd inceperunt tunc cognoſcere quòd in veritate Ieſus eſſet occidendus. nam vſque ad illam horam non intellexerant verba Ieſu de ſua paſſione & morte: ſed audito quòd vnus diſcipulorum erat ipſum proditurus, incœperũt intelligere quòd non parabolice ſed proprie intelligenda eſſent verba Ieſu prius dicta de paſſione & morte ſua. Et propterea contendunt de primatu poſt mortem Ieſu. *Dicit autem eis, Reges gentium dominantur eorum.* pro, eis: *& qui poteſtatem habent ſuper eas, benefici uocantur.* Reprimit ambitionem ex differentia inter principatũ mũdanum & eccleſiaſticum: penes hoc quòd finis regum eſt dominari. & ſimiliter finis habentium poteſtatem diſtribuendi cõmunia bona (puta honores, dignitates &c.) eſt vocari beneficiũ, hoc eſt gloria. Ita quòd finis principantium in hoc mundo eſt dominari & gloria. *vos autem non ſic.* Vtrunque finem abdicat à ſuis. Vos apoſtoli, vos capita eccleſiæ, non ſic, non tendetis ad dominium aut ad humanã gloriam. *sed qui maior eſt in uobis, fiat ſicut minor.* pro, iunior. Maioribus honor & debetur & communiter exhibetur à iunioribus. contra appetitum itaque gloriæ humanę mandat maiorem fieri ſicut iuniorem: hoc eſt habere ſe circa honores ſicut iuniorem. cuius eſt non honorari, ſed honorare. *Et qui præceſſor.* pro, dux, *eſt, ſicut miniſtrator.* Contra appetitum humani dominij mandat eum qui ducis officio fungitur, fieri ſicut miniſtrum. Ducis ſiquidem eſt imperare, & miniſtri eſt ſeruire. Ieſus autem mãdat eum qui dux eſt, habere ſe ſicut eum qui miniſtrat: quod eſt habere ſe non vt dominum ſed vt ſeruũ. Et vtrunque horum præcipitur quantum ad appetitum & rationem operis. debet enim eccleſiaſticus prælatus appetitu ſeruiendi Chriſti membris, & honorandi Chriſti membra (chriſtianos ſcilicet) & ea quę ſunt dignitatis & ea quę ſunt operis exercere: & non vt ipſe dominetur & honoretur. *Nam quis maior eſt, qui recumbit an qui miniſtrat: nonne qui recumbit?* Prouocat eos ad ſeruandum præceptum hoc abꝰ exemplo ſuo. Vbi nota quòd vniuerſo orbi propoſuit ſe exemplum humilitatis internæ Matthæi vndecimo. diſcite à me

quia

quia mitis ſum & humilis corde.diſcipulus autē primatibus proponit ſe etiam exemplum humilitatis exterioris miniſterij: vt ab exteriori etiam exemplo diſcant & intus & extra humilia ſapere de ſeipſis. *Ego autem in medio ueſtrum ſum ſicut qui miniſtrat.* Affirmat Ieſus ſe eſſe in medio diſcipulorum ſicut qui miniſtrat. tū quia lauit pedes diſcipulorum ad hūc effectum vt ab exemplo diſcerent humilitatem. tum quia quanuis ſcriptum non ſit, ex ſcriptis tamen coniicitur ſolitum fuiſſe Ieſum in menſa officium miniſtri exercêre,frangendo illis panem. Et ex hoc textu habetur ſolitum fuiſſe miniſtrare apoſtolis:propter quod dicit in medio veſtrum. Et nihilominus vniuerſæ Chriſti actiones miniſteria fuerunt.curare enim infirmos, prædicare,diſcurrere pro ſalute animarum & huiuſmodi,quid aliud ſunt quàm miniſteria? *vos autē eſtis qui permanſiſtis mecum.* Repreſſit ambitionem primū ex differentia apoſtolici gradus ad principatum mūdi:reprimit modo eandem à perſeuerantia ſecum in malis. Reuocat ſiquidem ante eorum oculos quòd ſecum perſeuerauerint. Acſi apertius diceret. Cōſiderate tanti temporis laborem perſeuerādo mecum: & hinc perpendite quàm dedeceat vos in ambitionis vitium modo incidere. Tanti ergo temporis meritum ante mētis oculos ponit, dicendo vos eſtis qui permanſiſtis mecū.magnam enim vim habet locus huiuſmodi ad exhortandū, *in tentationibus meis.* hoc eſt in perſecutionibus & paſſionib᷒ meis. Paſſus eſt enim perſecutionē, primo in Nazareth,quando voluerunt ipſum præcipitare. oportuit quoque ipſum declinare Herodis faciē audita Ioannis nece. pluries quoque voluerunt ipſum lapidare in Hieruſalē. Has ſiquidem perſecutiones,ſuas appellat tentationes: quia ex ſuo genere tentationes ſunt iuſtorum,ad experiētia comprobandum iuſtorum fortitudinem. *Et ego diſpono uobis ſicut diſpoſuit mihi pater meus regnum.* Retrahit demū eos ab ambitione,ex pręmio pręparato eis in cœleſti gloria:vt non ſolū ex tanti temporis merito ſed ex præparato tā excelſo pręmio,erubeſcant ambire. Vos mecū permāſiſtis in meis perſecutionibus:& ego pro hoc merito diſpono vobis regnū æternū,ſicut pater meus diſpoſuit mihi. ſimiles mihi diſpono vos futuros in regno, qui perſeueraſtis mecum in afflictionibus. *Vt edatis & bibatis.* Metaphorica eſt locutio: intellectū ſignificans per edere,& delectationē per bibere. Satietatem ſiquidem cibi ſapientiæ & intellectus & fruitionē annexā, ſignificat per manducare & bibere.ſpiritualia enim cœleſtis patriæ,ſenſibilium ſimilitudinem explicantur. *ſuper menſam meam*

in regno meo. Superfluit in regno meo. Et per menſam, æternæ beatitudinis ſignificatur conuiuium. *Et ſedeatis ſuper thronos, iudicantes duodecim tribus iſrael.* Non ſolum commenſales ſuos ſed etiã iudices diſponit futuros in ſuo regno. Et ne intelligeres quòd iudicaturi eſſent quemadmodum Niniuitæ & regina Auſtri (ſcilicet comparatiue) dicit & ſedeatis ſuper thronos iudicantes. explicatur enim per hoc quòd authoritatiue tanquã aſſeſſores principis iudicabunt. ¶ Creditur Iudam iã exiſſe quãdo dominus hęc verba dixit abſque exceptione. Et rationabiliter creditur: quia in lotione pedum præſente Iuda, quum dixiſſet dominus vos mundi eſtis, appoſuit exceptionẽ ſed non omnes, vnde nunc ex eo quòd abſque exceptione dicit hęc, creditur quòd Iudas iam exierat. *Ait autem dominus ſimoni.* Non ſuffecit optimo magiſtro tollere à diſcipulis ambitionem, ſed occaſionem recidiuæ contentionis auferre ſtuduit: inſinuãdo eis quis futurus eſſet caput eorum. propter hoc enim conuertit ſermonem ad Petrum. *ſimon:* pro, Simõ Simon. ad excitandum tam Petrũ quàm alios vt attente audiant dicẽda, conduplicat nomen. Et merito: quia hinc tollitur occaſio recidiuæ contentionis, declarato Petri officio: & ſimul ratio humilitatis ingeritur Petro, declarato eius caſu futuro. *Ecce ſatanas expetiuit.* pro, depopoſcit. Vbi nota non ſolum ad nocendum ſed etiam ad tentandum ligatam eſſe poteſtatem dæmonum. Si enim ſine licentia diuina tentare poſſent vt vellent, non diceret Ieſus dæmonem depopoſciſſe. *vos.* non te ſolum, ſed te & alios coapoſtolos. *vt cribraret ſicut triticum.* ad ſimilitudinem cribrãtis triticum commoueret, ventilaret, excuteret. Quod aliquo modo aſſecutus eſt: quoniã omnes fugerunt, & fidem aut fidei profeſſionem perdiderunt. *Ego autem rogaui pro te.* Non dicit rogaui pro vobis (quum tamen pro eis rogauerit dicendo, pater ſancte ſerua eos à malo) ſed pro te ratione officij: quoniam rogaſſe pro te redundat in rogaſſe pro fratribus tuis, quos confirmaturus es. Ego itaque rogaui pro te, non ſingulariter excluſis aliis, ſed præcipue tanquàm aliorum futuro capite. *vt non deficiat fides tua.* Non dicit vt non deficiat charitas tua, non dicit vt non deficiat confeſſio fidei tuæ, ſed fides tua, quæ eſt in corde. corde enim creditur ad iuſtitiam, ore autem confeſſio fit ad ſalutem, ad Romanos decimo. Defecit ſiquidem Petri charitas, defecit & confeſſio fidei, quum Chriſtum ter negauit: ſed non defecit fides, quoniam timore negauit, non incredulitate. *Et tu aliquando conuerſus.* Hic manifeſte caſum Petri prædicit. niſi enim auerſurus ſe eſſet, non

ei

ei diceretur & tu aliquando conuerſus. auerſus ſiquidem eſt etſi non à fide, tamen à confeſſione fidei, à charitate dei falſum iuramentum incurrendo quum iurauit ſe non noſſe Chriſtum. Sed prędicendo auerſionem, prædicit quoque conuerſionem ſubſecuturam. Vtranque autem rei geſtæ probauit euentus. *confirma fratres tuos.* Officium confirmandi fratres prædicit futurum Petri. Et hinc tollit occaſionem recidiuæ contentionis. Sed vide quòd non ſubditos, ſed fratres vult haberi reliquos à Petro. vide quod officium non dominandi, ſed confirmandi in bono fidei, ſpei, & charitatis prænunciat ac mandat. *Qui dixit ei, Domine tecum paratus ſum, & in carcerem, & in mortem ire.* Audierat Petrus & tu aliquando conuerſus, & intellexerat caſum prædici ſuum: conſciuſque bonæ mentis boníque animi proprij, velut obuians verbis Ieſu, dicit ſe eſſe paratum ad carcerem & ad mortem pro ipſo & cum ipſo Ieſu. *Et ille dixit, Dico tibi Petre.* Dixi implicite, dico modo explicite tibi quem appellaui iam ſolidum ſaxum.

Non cantabit hodie gallus donec ter abneges noſſe me. Et dixit eis. Omnes alloquitur diſcipulos. *Quando miſi vos.* proculdubio ad prædicandum. *sine ſacculo,* pecuniæ, *& pera.* alimentorum. Et in his duobus intellige reliqua, ſcilicet ſine baculo &c. *Et calciamentis, nunquid aliquid defuit nobis? At illi dixerunt. nihil. Dixit ergo eis, Sed nunc.* Contra tempus prædicationis tempus perſecutionis diſtinguit. ita quòd per nunc intelligit perſecutionis tempus. *Qui habet ſacculum tollat, ſimiliter & peram.* Non dicit tollite, ſed in tertia perſona qui habet marſupiũ pecunię portet ſecum. Nec propterea mutat mandata, nec reuocat libertatem eundi prædicatum ſine ſacculo & pera: ſed declarat quandoque licitum fore portare ſacculum & peram. Et quia hoc communiter imperfectioris vitæ diſcipulis declarabat, ideo Apoſtolis qui perfectiores erant non dixit tollite, ſed in genere in tertia perſona dixit qui habet tollat. Libertates ſunt tam iſtæ quàm illæ, quando miſi vos ſine ſacculo, & declarantur illæ congruæ prædicationis tempori: iſtæ vero congruæ quandoque perſecutionis tempori, quum diſcipuli iniqui reputabuntur. *Et qui non habet.* ſupple gladium, *vendat tunicam ſuam & emat gladium.* Sicut de ſacculo & pera materiali conſtat locutum fuiſſe, ita ambigendum non eſt de gladio quoque materiali loqui. Verum maiorem neceſſitatem gladij ſignificat quàm ſacculi & peræ, dicendo vendendam eſſe tunicam vt ematur gladius defenſiuus. Et intendit per hoc ad literam declarare quod non tam patientur ex penuria ſumptus & alimen-

torum quàm ex perſecutione violenta in corpus. hoc enim aperte monſtrat deſcripta maior neceſſitas gladij defenſiui quàm ſacculi & peræ. Et declaratur per hoc libertas vtendi armis defenſiuis quū expedit. materiali enim gladio omnia defenſiua arma ſignificantur. Illiſque vti imperfectiores poſſe, hic declaratur. perfectioribus autem ſeipſum exemplum dedit imitādum: qui Petro dixit conuerte gladium tuum in vaginam. qui potens rogare patrem ſuum vt exhiberet ſibi. 12. legiones angelorum, noluit, ſed tanquàm agnus occidendus proceſſit. *Dico enim uobis quod adhuc hoc quod ſcriptum eſt oportet impleri in me. & cum iniquis deputatus eſt.* Meminit ſpecialiter ignominiæ qua cum iniquis deputandus erat: vt hinc intelligamus tempus demonſtratum per aduerbium nunc, eſſe præcipue tempus quando diſcipuli eius non admittentur ad prædicationis officium, ſed tanquàm iniqui habebuntur. *Etenim ea quæ ſunt de me, finem habent.* Quanuis valde admirandum erat apud diſcipulos quòd occidendus eſſet, multo tamen admirabilius reddebatur audiendo quòd cum iniquis deputādus eſſet. & propterea Ieſus ſcripturæ authoritatem affert: & ad terminum iam deduci declarat omnia quæ ſunt de eo ſcripta: inter quæ erat hoc. *At illi dixerunt, Domine ecce duo gladii hic.* De materiali gladio intellexiſſe Apoſtolos, text⁹ iſte manifeſtat. Nec dixerunt ecce duo gladij nobiſcum ſed in hoc loco. forte demonſtrabant gladios patriſfamiliâs illius domus qui ibidē erant. Et dicunt hęc verba nō penetrantes ſenſum verborum Ieſu Chriſti: putantes ſe dicere aliquid pertinens ad neceſſitatem gladij, quum tamen ſecundum veritatem impertinens hoc eſſet ad ſenſum verborum. *At ille dixit eis, ſatis eſt.* Non dixit ſatis ſunt: vt ſignificet impertinentem fuiſſe reſponſionem diſcipulorum, & ideo poſthabitam à Ieſu, dicendo ſatis eſt: hoc eſt ſufficit præſenti doctrinæ habitus ſermo. Humano enim more ſilentium imponentes ſermoni de aliquo negocio, dicimus ſatis eſt. & iuxta hunc morem dixit Ieſus, ſatis eſt. *Et egreſſus ibat ſecundum conſuetudinem.* ſuam ſeruatam illis diebus. *In montem oliuarum. ſecuti ſunt autem illum & diſcipuli. Et quum perueniſſet ad locum dixit illis, Orate ne intretis in tentationem.* Et materia orandi eſt non intrare in tentationem. & remedium non intrandi in tentationē ipſa oratio eſt: quoniam actualiter eleuando mentem in deum, non ſolum deuiamus & auertimus animum à tentationibus, ſed ſub præſidio diuino ponimus illum: & petimus gratiæ diuinæ opem, ne delectatione aut timore intret animus in ea quæ tentando

tando à dæmonibus à mundo,ſeu à carne ingeruntur. Et non dicit,Ne tentatio intret ad vos,ſed ne vos intretis in illam: quoniã primum inuoluntarium eſt,ſecundum autem voluntarium: ſicut introire te in aliquam domum,ex voluntate tua pendet. *Et ipſe auulſus eſt ab eis quantum iactus eſt*. pro, fere ad iactum, *lapidis.* Non ſignificatur præciſe ſpatium loci tantum quantus iactus eſt lapidis,ſed prope quantitatem illam. *Et poſitis genibus orabat.* Vt ſuperius dictum eſt, ſtando antiquitus orabatur communiter: ſed Ieſus poſitis genibus orat ad vrgentis articuli neceſſitatem conteſtandam. Vere enim paſſibilem humanum animum ſe habere per hoc declarauit. *Dicens, Pater ſi uis transfer calicem iſtum a me.* Non Ieſu ignorantis euentum aut putantis poſſe aliter euenire eſt hæc petitio: ſed agentis inferiorem partem animi, quæ pati horrebat,cui repræſentabatur paſſio futura ab ipſo Ieſu cogitante quæ ſuperuentura erant ſibi. Ad huius enim partis officium affectus euadendi proprium malum ſpectat: quem hæc petitio repręſentat. ¶ Duo ſimul in hoc opere Ieſus effecit. Alterum eſt quòd ſe verum hominem eſſe,verum animum paſſibilem habere,& animum facere in eo ſuum officium conteſtatus eſt. Alterum eſt,quòd cruciatum propaſſionis adiicere cruciatui paſſionis ſuę voluit ita quòd voluit non ſolum pati exterius crucem & mortem,ſed etiam interius prouenire cruciatum meditationis, triſtitiæ & timoris futuræ paſſionis ac mortis: vt omnia noſtra mala experiretur. *Veruntamen non mea uoluntas.* naturali appetitu fugiens malum corporis. *sed tua fiat.* Hinc clare apparet in Ieſu fuiſſe non ſolum diuinam voluntatem,ſed etiam humanam:de qua dicit non mea voluntas fiat. Vbi etiam apparet regulatio naturalium motuum interioris partis animi,dum ſubmittitur totũ diuinæ voluntati:exemplúmque nobis & orandi & modi orandi quum in timoribus aut tribulationibus ſumus, hoc facto prębuit Ieſus. *Apparuit autem illi angelus de cælo confortans eum.* In Chriſto nulla erat redundantia partis inferioris ad ſuperiorem aut econuerſo. ita quòd motus timoris & triſtitiæ non pertingebant ad ſuperiorem partem animæ: & econuerſo delectatio continua ſuperioris partis de diuina eſſentia viſa,non tollebat neque mitigabat triſtitiam aut timorem inferioris partis.& propterea magnitudo triſtitiæ ac pauoris tanta deſcribitur in inferiori parte animi Chriſti,vt indiguerit mitigatione:quæ quoniam ab intrinſeco non erat(quia inuiolatus perſeuerabat dictus ordo)facta eſt ab extrinſeco.aduenit enim angelus tanquã homo,exteriore col-

loquio confortans eum. Sicut nanque olim in deſerto non fuit intus tentatus, ſed diabolus exteriori ſuggeſtione tantum tentauit eum, ita modo exteriore tantum colloquio angelus confortauit eum: ſicut amicos ſolemus confortare. Et hac confortatione opus fuit, ne abſorberetur nimia triſtitia, ne plus pateretur tunc quàm congruum erat. ¶ Aduerte quòd Hieronymus non reputat omnino certam hanc angeli apparitionem: eo quod non inuenitur in omnibus codicibus euangelij ſecundum Lucam. Sũt autem verba Hieronymi in.2.lib.dialogi contra Pelag. hæc in quibuſdã exemplaribus tam Græcis quàm Latinis inuenitur ſcribente Luca, apparuit illi angelus de cœlo confortans eum. *Et factus in agonia.* hoc eſt in horrore. magnitudo ſiquidem triſtitiæ & timoris ſignificatur. *Prolixius orabat. Et factus eſt ſudor eius ſicut guttæ ſanguinis decurrentis.* pro, decurrentes, *in terram.* Quanuis naturaliter accidere poſſit ſudor ſanguineus, & Ariſtoteles fateatur id iam accidiſſe: quia tamen indigeſti ſanguinis, & minus bonę cõplexionis hoc accidens ſecundum naturam eſt apud eundem, Ieſus optimæ complexionis ſanguineum ſudorem emiſit ſicut natura in parte generatiua deficiente ſemine miniſtrat ſanguinem. Simili nanque modo, deficiente aquoſitate ſanguinis quæ eſt materia ſudoris, non nihil quoque ſanguinis emiſit. Erat enim corpus Ieſu exhauſtum & magnitudo paſſionum pellens violentè ſudorem, pepulit ſimul aliquid ſanguinis deficiente ſudoris materia. ¶ Et quanuis non deſcribatur ſanguis decurrens, deſcribuntur tamen guttę ſanguineę decurrentes, vt multitudo earum ſignificetur. *Et quum ſurrexiſſet ab oratione, & veniſſet ad diſcipulos ſuos, inuenit eos dormientes præ triſtitia, & ait illis, quid dormitis? surgite, orate: ne intretis in tentationem. Adhuc eo loquente ecce turba: & qui vocabatur Iudas, unus de duodecim, antecedebat eos: & appropinquauit Ieſu ut oſcularetur eum. Ieſus autem dixit illi, Iuda oſculo filium hominis tradis? videntes autem ii qui circa ipſum erant quod futurum erat, dixerunt ei. domine ſi.* pro, num, *percutimus in gladio?* Hinc clare apparet diſcipulos non intellexiſſe ex verbis Ieſu ſuperioribus (qui non habet gladium emat) mandatum ſibi eſſe vt ſumant arma ad defenſionem ipſius. Si enim hoc intellexiſſent, non petiſſent modo licentiam percutiendi. *Et percuſſit unus ex illis ſeruum principis ſacerdotum.* Non expectata reſponſione Ieſu Petrus percuſſit vnum. *Et amputauit auriculam eius dextram. Reſpondens autem Ieſus.* diſcipulis interrogantibus num percutiemus in gladio. *Ait: ſinite uſque huc.* pro, huc uſque. Ita quòd aduerbium temporis

poris ſonat dictio Græca. Et eſt ſenſus. permittite eos in me ſæuire vſque in hanc eorum horam. hæc eſt enim hora eorum & poteſtas tenebrarum. Ita quòd non dixit abſolute ſinite, ſed appoſuit tempus: ad ſignificandum rationem non impediendi eſſe, quia hæc eſt hora eorum, & non ad ſuſpendendum permiſſionem, tanquam poſtea non ſint permiſſuri. Non enim aduerbium temporis determinat permiſſionem, ſed rem permiſſam: illorum ſcilicet ſæuitiam. Acſi apertius dictum fuiſſet. permittite ſæuire vſquequo durat hæc hora eorum. ¶ Significantius autem dicitur ſinite: vt intelligamus conatum eorum ad non ſinendum fuiſſe licitum, & Ieſum mandare eis vt permittant illicitam illorum ſæuitiam. *Et quum tetigiſſet auriculam eius, ſanauit eum.* Euangeliſta duo ſimul enarrauerat, ſcilicet interrogationem diſcipulorum, & factum Petri. Et propterea explicata reſponſione ad diſcipulos, ſubiungit factum Ieſu: tangendo percuſſum ſeruum ad ſanandum eius vulnus. Tactu autem ſanat, ne putares carnem eius perdidiſſe virtutem curandi tempore paſſionis. *Dixit autem Ieſus ad eos qui uenerant ad ſe principes ſacerdotum & magiſtratus templi & ſeniores.* Quanuis eſſe potuerit quòd aliqui horum affuerint ibi, rationabilius tamen intelligitur iſtos non per ſeipſos, ſed in ſuis miniſtris affuiſſe. hoc enim quadrat & narratis ab aliis euangeliſtis, & naturæ negocij. Tanta tamen erat iſtorum maiorum cæcitas, vt incredibile non ſit ex quolibet ordine (ſcilicet primorum ſacerdotum, magiſtratus templi, & ſeniorum) aliquem perſonaliter aduenilſe, & non horruiſſe talem vtilitatem. Siue itaque ad præſentes per ſeipſos ſiue ad præſentes per miniſtros dirigitur ſermo, ad ſignificandum eos eſſe authores tanti ſceleris. *Quaſi ad latronem exiſtis.* Ignominioſus modus explicatur: vt penſemus beneficium, quòd non ſolum comprehendi, ſed ignominioſe comprehendi voluit tanquam latro. *Cum gladiis & fuſtibus.* Gladij cohortis erant præſidis: fuſtes autem miniſtrorum pontificis. Vnde forte inoleuit vt etiam Romani pontificis miniſtri fuſtibus vtantur. *Quum quotidie uobiſcum fuerim in templo, non extendiſtis manus in me. sed hæc eſt hora ueſtra.* non fato, ſed diuinæ definitionis permiſſu. *Et poteſtas tenebrarum.* Dæmones tenebras appellat, tum propter ſtatum eorum in perpetuis tenebris. tum propter tenebras quæ erant rationes agendi: quoniam ſi cognouiſſent, nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. Libertati itaque propriæ permiſſa tunc poteſtas dæmonum ſignificatur, ad faciendum contra Ieſum quæ ſcripta erant de illo.

comprehen-

comprehendentes autem eum, duxerunt. Deſunt duæ dictiones. Legendum eſt. *Duxerunt & induxerunt in domum principis ſacerdotum.* Significatur enim triplex actio, ſcilicet comprehenſio, ductio, & inductio in domum principis ſacerdotum. *Petrus uero ſequebatur eum a longe. Accenſo autem igne in medio atrii.* pro, aulæ. Locus ignis ſignificatur non atrium, ſed aula quædam. *Et circunſedentibus illis.* Pronomen illis demonſtrat prius dictos: comprehendentes, ducentes, & inducentes. *Erat.* pro, ſedebat, *Petrus in medio eorum. Quem quum uidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen.* hoc eſt ad flammam ignis illuminantem. Quanuis etiam intelligi poſſit è regione luminis candelæ ſeu lucernæ ipſum ſediſſe: vt clarius apparens prouocauerit intuitum mulieris ad ſe, tanquam cognitum non eſſe de familia ſeu de illis qui miſſi fuerant ad comprehendendum Ieſum. nam illi reuerſi deſcribuntur circunſedētes. *Et eum fuiſſet intuita.* pro, & fixis in eum oculis, *dixit, Et hic cum illo erat. At ille negauit eum, dicens, Mulier non noui illum. Et poſt puſillum alius uidens eum dixit, Et tu de illis es. Petrus uero ait, O homo non ſum. Et interuallo facto quaſi horæ unius, alius quidam affirmabat, dicens, Vere & hic cum illo erat: nam & Galilæus eſt. Et ait Petrus, homo neſcio quid dicis. Et continuo adhuc illo loquente cantauit gallus. Et conuerſus dominus reſpexit Petrum.* Non oculis corporeis (quum Ieſus eſſet in aula ſuperiore, Petrus vero in aula inferiore: vt Marcus teſtatur) ſed oculis gratiæ ſuæ. Conuerſúſque deſcribitur: quoniam tanquam auerſus à Petro ſubtractione gratiæ fuerat. Commendátque Lucas per hoc præuenientem gratiam. ita quòd prima gratia fuit ad ſimilitudinem videntis, eo modo quo ſolemus intuendo aliquem ſolo intuitu excitare illum verſus nos. Vnde ſequitur.

Et recordatus eſt Petrus uerbi domini. Ecce effectus præuenientis diuinæ excitationis gratuitæ. *ſicut dixerat.* pro, quomodo dixiſſet ei, *quod priuſquam gallus cantet, ter me negabis.* Ita quòd non ſolum eſt recordatus verborum Ieſu, ſed eſt etiam recordatus modi quo dixerat: vt magis commoueretur ad pœnitentiam. Et hinc inſinuatur quòd in modo dicendi, affectus nonnullus apparuerat: qui ad memoriam veniens, cooperatus eſt ad Petri pœnitentiam. *Et egreſſus foras Petrus fleuit amare.* Et fletus extra & amaritudo intus, magnitudinem triſtitiæ teſtatur.

Et uiri qui tenebant illum, illudebant ei, cædentes: & uelauerunt eum, & percutiebant faciem eius. Et interrogauerunt eum, Prophetiza quis eſt qui te percuſſit. Primum dicentes in deriſum dedu-

deducunt Meſiæ nomen in Ieſu. *Et alia multa blaſphemantes dicebant eum.* Hinc habes quod iniuriæ verborum quæ contra alios homines ſunt irriſiones, detractiones, contumeliæ,& ſimilia, illatæ Chriſto,ſunt blaſphemiæ: quia Chriſtus eſt verus deus. *Et ut factus eſt dies.* Aduerte hic quod duo fuerunt concilia. alterum nocte, alterum mane: illud ad examen Ieſu, iſtud ad modum quo tradendus eſſet Pilato vt occideretur Ieſus.Lucas autem matutini tantum concilij meminit:Matthæus autẽ vtrunque narrat concilium. ¶ Ita quod Ieſus bis fuit ductus in concilium.primum nocte quando aduenerunt tot falſi teſtes:& tãdem adiuratus à ſummo ſacerdote, aperte confeſſus eſt ſe eſſe Meſiam (vt Marcus explicat)& ſummus ſacerdos ſcidit veſtimẽta ſua &c. Et hoc fuit ante illuſionem.ita quod illuſio cõfeſſionem quod eſſet Chriſtus,ſubſecuta eſt.Et propterea dixerunt,prophetiza nobis Chriſte quis eſt qui te percuſſit.Et hoc concilium penitus tacetur à Luca.Secundo autem ductus eſt in concilium mane facto quia in hoc ſecundo cõcilio affuit vniuerſus Senatus, quorum aliqui tantum affuerant in primo concilio:& æquum videbatur vt vniuerſo Senatui præſentaretur. Et ius concilij meminit tam Matthęus quam Marcus quo ad tractatum de modo tradendi Ieſum Pilato vt occideretur: ſed Lucas diffuſe illud narrat quo ad præſentationem Ieſu tacitam ab aliis Euangeliſtis. Vnde in hoc concilio nulla fit mentio teſtium,nec loquitur aut adiurat ſummus ſacerdos ſed concilium loquitur. *Conuenerunt ſeniores.* pro, congregatus eſt Senatus, *plebis & principes ſacerdotum & ſcribæ: & duxerunt illum in concilium ſuum.* In nocturno concilio quanuis ſeniores affuerint, non tamen congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis, hora enim inepta erat ad hoc: ſed mane congregatus eſt cœtus ſeniorum plebis ſimul cum principibus ſacerdotum & Scribis. *Dicentes, ſi tu es Chriſtus, dic nobis.* Audierat Senatus ab iis qui interfuerant nocturno cõcilio quod Ieſus confeſſus erat ſe eſſe Chriſtum: & volentes hoc ex proprio ore Ieſu audire, interrogant vt dicat. *Et ait illis, ſi nobis dixero non credetis. ſi autem interrogauero, non reſpondebitis mihi neque dimittetis.* Sciens Ieſus malignitatem eorum, aperit eis vanam eſſe declarationem veritatis apud eos: quia ſi ſimplici verbo affirmauero me eſſe Meſiam,nõ ſequetur fructus credulitatis in vobis,& ſi non ſimplici verbo ſed interrogando vos inſtruere voluero(deducẽdo ſic ad agnitionẽ veritatis, formãdo interrogationes iuxta dicta prophetarũ de Meſia) nullus etiam

fructus ſequetur:quia vos non reſpondebitis interroganti,& ſiue reſpondero, ſiue interrogauero,non propterea dimittetis me:vana eſt ergo vtraq; via apud vos.¶ Aduerte prudens lector ex iſtis Ieſu verbis ad Senatum Iudęorum,argumentum haberi magnum quòd perſecutores Ieſu Chriſti quanuis maiores inter Iudæos, non nouerint ipſum eſſe Meſiam.nam clare hic dicitur, non credetis.Et conſtat quòd ſi nouiſſent credidiſſent, vel ſponte vel coactę. *Ex hoc.* Deeſt.nunc. Et demonſtratur præſens paſſionis tempus,& rurſus ſignificatur appropriatio præmij ad meritum. Acſi apertius diceret.ex merito huius ſubiectionis qua vobis ſubditus ſum,repoſitum eſt mihi præmium ſedendi à dextris virtutis dei:vt tantæ humilitati reſpondeat tanta cęlſitudo. *Erit filius hominis ſedens.* hoc eſt regnans quiete. *A dextris.* hoc eſt in ſuprema dignitate & poteſtate. *virtutis dei.* Hoc eſt ad illa omnia efficienda quæ ſubſunt diuinę virtuti.¶ Et aduerte quòd tam in primo quàm in ſecundo concilio Ieſus declarat myſterium ſecundi aduentus ſui,& regni ſui futuri:vt occaſionem præberet eis interrogandi hæc myſteria duorum aduētuum Meſiæ(quos non diſcernere fefellit etiam diabolum) & vt nolentes ſcire inexcuſabiles redderentur. *Dixerunt autem omnes, tu ergo es filius dei?* Ex hoc quod dixerat ſedens à dextris virtutis dei,inferunt tu ergo es filius dei?Meſiam appellantes filium dei. *Qui ait, vos dicitis quia.* pro quòd, *ego ſum.* hoc eſt vos dicitis me eſſe filium dei. Indignos eos iudicauit magis explicite audire. *At illi dixerunt, Quid adhuc deſideramus teſtimonium.* pro, quid inſuper opus habemus teſtimonio? *ipſi enim audiuimus ex ore eius.* Iuncta enim verba Ieſu, manifeſtabant affirmationem quòd eſſet Meſias: & propterea aſſecutus intentum ſuum Senatus, dicit non ęſſe opus teſtimonio.

CAPVT XXIII.

ET *ſurgens omnis multitudo eorum duxerunt illum ad Pilatum.* Tacet hic Lucas tractatum de modo tradendi Ieſum in manus præſidis ad hoc vt occideretur Ieſus:ſed non tacet concluſionem tractatus.immò vnanimi voto concluſum fuiſſe ſignificat, dicendo quòd omnis multitudo eorum ſurgens duxit Ieſum ad Pilatum.

¶ Et ex factis colligendo tractata in concilio, liquet quòd tractauerunt de crimine læſæ maieſtatis imponendo coram Pilato: & quòd non mitterent Ieſum ad Pilatum, nec aliqui eorum irent, ſed omnes concurrerent ad hoc. Tum ne Pilatus differret

ferret damnationem Ieſu, ſeruando Ieſum in carcere vt plene cognoſceret cauſam. Tum ne aliquis fauere auderet Ieſu ipſis omnibus præſentibus. *Cœperunt autem illum accuſare, dicentes, Hunc inuenimus ſubuertentem gentem noſtram, & prohibentem tributa dare cæſari, & dicentem ſe chriſtum regem eſſe.* Quatuor crimina obiiciunt: ſubuerſionem ſcilicet gentis, prohibitionem tributorum, vſurpationem Meſiæ. In quo continentur duo ſcilicet blaſphemia, vſurpando ſibi filiationem dei: & crimen læſæ maieſtatis, vſurpando ſibi regium titulum, & propterea ſignificantius explicant Chriſtum regem. *Pilatus autem interrogauit eum, dicens, Tu es rex Iudæorum?* Poſthabet Pilatus reliqua obiecta, ſciẽs ab corũ inuidia accuſationẽ proficiſci, de læſa tamen maieſtate ſolicit⁹ interrogat Ieſum, qui nõ fuerat pręſens accuſationi: quoniam Ieſus erat intus in prætorio, accuſatio autem fuerat facta extra prætorium: vt Ioannes narrat. *At ille reſpondens ait, tu dicis.* Tacet Lucas intermedia verba quæ refert Ioãnes: & ſolum refert id quod etiam dixit Ieſus verbum medium inter affirmationem & negationem. Et ſenſus refertur ad regnum nõ de hoc mundo. *Ait autem Pilatus ad principes ſacerdotum & turbas.* foris expectantes. egreſſus enim Pilatus loquitur. *Nihil inuenio cauſæ.* Quum audiſſet Pilatus à Ieſu quod regnum Meſiæ non eſt de hoc mundo, confirmatus eſt in opinione quam habebat de inuidia accuſantium: & perpendens nihil ſua intereſſe (qui de regno mundi huius iudicat) dicit Iudæis ſe nihil cauſæ ad condemnandum Ieſum inuenire in eo. *In homine hoc.* Acſi apertius dixiſſet. in accuſationibus veſtris audio cauſam, ſed in ipſo non inuenio cauſam. Sub iis autem verbis perſtrictis ab Euangeliſta intelligẽdum eſt Pilatum explicaſſe quæ dixerat Ieſus ſcilicet quod non eſt quæſtio de regno huius mundi. Euangeliſta enim tantum ſummam verborum narrat. *At illi inualeſcebant, dicentes, commouit.* pro, cõmouet, *populum.* Dicente Pilato ex ore Ieſu non eſſe quæſtionem de regno mundano, inſtant Iudęi quod Ieſus aſtute inuertit cauſam: & quod quæſtio eſt de mundano regno probant, allegando cõmotionem populi perſeuerantem vſque hodie. Et propterea dicunt de præſenti commouet populum. *Docens.* Coacti à veritate, non dicunt quòd commouet populum armis ſed docendo. *Per vniuerſam Iudæam.* tuæ curæ commiſſam. præſidebat enim Pilatus regioni quæ vocabatur Iudæa. *Incipiens.* pro, orſus, *a Galilæa uſque huc.* non ſufficit ei Iudæa, ſed incœpit à Galilęa & peruenit commotio vſque huc ſcilicet in Hieruſalem. Cõ-

mouerat

mouerat enim Ieſus ante quinque dies vniuerſam ciuitatem in admirationem: dicendo quis eſt hic?& turba multa commota eſt quũ ingreſſus eſt Hieruſalem ſuper aſinum. Hęc enim oĩa explicarunt accuſantes Ieſum. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogauit ſi homo Galilæus eſſet. Et ut cognouit quod de Herodis poteſtate.* pro, ditione eſſet, *remiſit eum ad Herodem.* Male libenter Pilatus miſcebat ſe huic cauſæ:& nitebatur auellere illã à ſe. Et propterea audito Galilęæ noĩe (quæ ſub tetrarchia Herodis erat) quamuis Herodes eſſet ei inimicus, occaſionem accepit excutiendi à ſe cauſam iſtam:& remiſit ad Herodem tanquam ad iudicem ordinarium Galilæorum. Et Pilatus quidem hac ratione remiſit: ſed diuina prouidentia diſpoſuit hanc remiſſionem vt incredulis occaſio tolleretur calumniãdi quod ſi cauſa affectati regni ſub Meſiæ nomine fuiſſet cognita à iudice habente notitiam Iudaicæ legis, fuiſſet Ieſus damnatus & non excuſatus: vt Pilatus ignarus legis putauit. Herodes igitur legem Iudæorum & Meſiæ pondus ſciens iudex adiungitur: vt videant quid ille cenſuerit de Ieſu cauſa:& ſimul videant ex parte Ieſu quomodo ſe coram tali iudice habuerit, putantes quod coram Pilato Ieſus ſe excuſabat. *Qui & ipſe Hieroſolymis erat illis diebus.* Venerat forte Herodes ad celebrandum paſcha. erat enim proſelytus, filius primi Herodis qui interfecerat innocentes, & frater Archelai & Philippi &c. *Herodes autem uiſo Ieſu gauiſus eſt.* Non eſt opus rationem reddere gaudij: quia Euãgeliſta explicat illam fuiſſe curioſitatem, qualis ſolet in principibus parum credulis regnare. ſunt enim auidi ad videndum aliquod miraculum: eo quòd parum credunt. *Erat enim cupiens ex multo tempore uidere eum: eo quod audiret multa de eo, & ſperabat ſignum aliquod uidere ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis ſermonibus.* Non ſola curioſitas erga miracula ſed etiam erga ambigua deſcribitur. *At ipſe nihil illi reſpondebat.* Ex parte Herodis in promptu eſt meritum: quia curioſitate mouebatur ad interrogandum. ex parte autem Ieſu, ratio fuit ne impediret propriam paſſionem. Si enim reſpondiſſet ſicut Ioannes Baptiſta reſponderat Herodi, impedita aut dilata fuiſſet paſſio eius comperta ipſius ſapientia ab Herode. Vnde elegit ſilere coram Herode habente notitiam legis Moſaicæ: vt hinc etiam cognoſceremus quam voluntarie pateretur. nam hinc diſcernendum à nobis eſſe monſtrauit quod non ideo Pilato reſpondit regnum meum non eſt de hoc mundo, vt euaderet: quum coram Herode cum gaudio ſuſcipiente ipſum & prouocante multis ſermonibus,

bus, facultas euadendi oblata fuerit & noluerit ea vti. Immo ad cumulum paſſionis ſuæ elegit ſilentium: vt non ſolum minor Ioanne Baptiſta (noto Herodi) haberetur, ſed etiam fatuus exiſtimaretur. *ſtabant autem principes ſacerdotum & ſcribæ conſtanter.* pro, intente. ſeu acriter. *accuſantes eum.* Vide ſpectaculum. Timebant principes ſacerdotum & Scribæ (videntes Herodem cum gaudio videre Ieſum, & pulſare multis quæſtionibus) ne Ieſus ſapienter reſpondendo euaderet: ſed vbi vident Ieſum tacere, & Herodem exiſtimare illum ſtolidum, tranſeunt in aliũ timorem: ne ſcilicet Ieſus tãquam fatuus punitus euadat. Et propterea inſtant acrius accuſando, tendentes ad hoc ne tanquam fatuus abſolueretur. Aiebant enim ipſum fingere, & eſſe hominem dicacem coram turbis, non coram regibus: & latêre in eo malitiam, quam ſi abſolueretur iterum exerceret in periculum ſubuerſionis populi. *ſpreuit autem illum Herodes.* Scribæ & ſacerdotes Ieſum vt malum, Herodes autem vt fatuum non ſolũ habet ſed tractat. Exiſtimauit enim illum eſſe hominem loquacem coram vulgaribus, neſcias turbas ſequi illũ: & propterea ſpreuit illum. *cum exercitu ſuo.* pro, cum exercitibus ſuis. Diuerſorum exercituum homines qui cum Herode erant ſignificãtur: vt à multis nationibus ſpretus inſinuetur. *Et illuſit.* pro, & quum illuſiſſet, *indutum ueſte alba* pro, ſplendida, *& remiſit.* Superfluit &. Ita quod legendum eſt. *Et quum illuſiſſet indutum ueſte ſplendida remiſit ad Pilatũ.* Non quod remiſerit ad Pilatum indutũ veſte ſplendida: ſed quod poſtquam indutum veſte ſplendida illuſit, remiſit ad Pilatum. Significatur enim quod veſte ſplendida indutus, multis ludibriis affectus eſt & punitus vt fatuus: & poſtea remiſſus ad Pilatũ. Ex ſplẽdida autem veſte inſinuatur quod Meſiæ dignitas illuſa in eo eſt. ¶ Voluit autem Ieſus ab Herode prius & poſtea à Pilato propriis iudiciis puniri vt inſanus, non ſolũ vt has ignominias ſuſtineret pro ſalute noſtra & exemplo: ſed ad excludendum à mentibus hominum incredulorum, quod ipſe vſus fuerit malis aut humanis artibus ambiendo primatum. locupletiſſimi ſiquidem teſtes adſunt Herodes & Pilat⁹ factis illuſionum. teſtantur enim hi (ad quos ſpectabat negociũ primatus) quod geſta Ieſu ad principatum digna erant ludibrio ſecundum humanum iudicium. Et vere digna fuiſſent ludibrio, ſi per hæc intendiſſet ambire principatum. *Et facti ſunt amici Herodes & Pilatus in ipſa die. nam antea inimici erant adinuicem.* Hinc coniectura eſt quod ratio inimicitię fuerat quia Pilatus occiderat Galilæos incõſulto Herode,

rode, quando miſcuit ſanguinē cū ſacrificiis eorū vt ſuperiùs ca. 13. dicitur. Miſſio ſiquidē Ieſu ad tribunal Herodis ideo amicitiā inter Pilatum & Herodem reſtituit, quia erat agnitio iuriſditionis Herodis, erat tanquam profeſſio Pilati quod non ex propoſito violat iuriſditionem Herodis, erat quaſi pœnitentia olim facti. *Pilatus autem conuocatis principibus ſacerdotum & magiſtratibus & plebe, dixit ad illos, obtuliſtis mihi hunc hominem quaſi auertentem populum, & ecce ego coram uobis interrogans nullam cauſam inuenio in homine iſto, ex his in quibus eum accuſatis. ſed neque Herodes. nam remiſi uos ad illū: & ecce nihil dignū morte, ſed dignū fatuo. actū eſt ei. Emendatum.* pro, correptum, *ergo.* hoc eſt caſtigatum flagellis. *illum dimittam.* Putauit Pilatus Ieſum non morte dignum, ſed iunctis flagellis illuſioni factæ ab Herode, dimittendū vt vel ſic accuſantibus ſatiſfieret *Neceſſe autem habebat dimittere eis per diem feſtum.* pro, ſingulis feſtis. hoc eſt ſingulis annis in feſto paſchatis. *vnum.* Videns Pilatus accuſatores non eſſe contentos flagellis (flagellauerat enim iam Ieſum) tentauit an poſſet cum fauore populi liberare Ieſum à principibus & magnatibus accuſantibus eum. Neceſſitas autem ſeruatæ conſuetudinis ſignificatur aſtringens eum ad concedendum populo vnum quem petiſſent. *Exclamauit autem ſimul uniuerſa turba, dicens, Tolle hunc, & dimitte nobis Barabbam.* Hac reſponſione vult Lucas intelligi propoſitionem factam à Pilato, vtrum vellent Ieſum an Barabbam. *Qui erat propter ſeditionem quandam factam in ciuitate & homicidium, miſſus in carcerem.* Et hanc quoque ignominiam elegit Ieſus pati, vt homicida actori vitæ, & ſeditioſus actori pacis præferretur. *Iterum autem Pilatus locutus eſt ad eos, uolens dimittere Ieſum. At illi clamabant, dicētes, crucifige crucifige eum. Ille autem tertio dixit ad eos, quid enim mali fecit iſte? nullam cauſam mortis inuenio in eo, corripiam ergo illum & dimittam.* Altera hæc correptio, irriſio fuit, qua veſte purpurea, corona ſpinea & percuſſionibus arundinis &c. illuſus eſt. *At illi inſtabant, uocibus magnis poſtulātes ut crucifigeretur.* Et hoc ad cumulū teſtimonij ſimplicis progreſſus Ieſu ſpectat, vt vniuerſa plebs quam ſacerdotes ſciebant libenter audire prędicationem Ieſu, quanque Pilatus tanquam deuotam Ieſu excitabat in fauorem Ieſu, acclamaret eum crucifigēdum. Ita quod nullus eſt inuentus qui obſtaret, qui faueret Ieſu: quamuis toties prouocati fuerint à Pilato. Hinc enim manifeſte habetur quod Ieſus non fecerat ſibi amicos aliquos velut factioſos, ſed ſimplici doctrina fidei & morum inſtruebat omnes: vt

incredulis nullus relinqueretur locus obiiciendi humanas artes fidei Ieſu. *Et inualeſcebant uoces eorum.* deeſt. & principum ſacerdotum. *Et Pilatus adiudicauit.* tandem ſententiam protulit. *Fieri petitionem.* pro, vt fieret petitio. *eorum.* qua petebant ipſum crucifigi. *Dimiſit autem illis eum qui propter homicidium & ſeditionem miſſus fuerat in carcerem, quem petebant: Ieſum uero tradidit uoluntati eorum.* Non dicit manibus: quoniam non eſt crucifixus à Iudæis ſed à Gentilibus miniſtris ipſius Pilati. Et ſignificatur per hoc, initium executionis poſt ſententiam. aſſignauit ſiquidem Ieſum executoribus, vt ducerent eum ad crucifigendum ſecundum voluntatem Iudæorum, & non ſecundum rectæ rationis iuſtitiã.

Et quum ducerent eum, apprehenderunt Simonem quendam Cyrenenſem uenientem de uilla. pro, agro: *& impoſuerunt illi crucem portare.* pro, vt portaret, *poſt Ieſum.* Hinc apparet quòd Ieſus tam debilis redditus erat quòd non potuit continuare portationẽ crucis propriæ. propter hoc enim compulerunt hunc Simonẽ ad hanc ignominioſam ſarcinam. Quam tamen non ſolus portabat, ſed poſt Ieſum, ne videretur Simon crucifigendus. *Sequebatur autem illum multa turba populi & mulierum: quæ plangebant & lamentabantur eum. Conuerſus autem ad illas Ieſus, dixit. Filiæ Hieruſalem.* Quanuis eſſent ibi mulieres Galilææ ſimul cum turba populi, Ieſus tamen ad ſolas Hieroſolymitanas vultum vertit: quia turba quę petierat ipſum crucifigi, indigna erat ſermone Ieſu, ad Galilæas autem non ſpectabat deſtructio Hieruſalem futura quam eis prædicit. *Nolite flere ſuper me: ſed ſuper uoſipſas flete, & ſuper filios ueſtros.* Non intendit prohibere fletum compaſſionis qui erat actus virtutis. ſed aperire eis pœnam ſecuturam, quæ erat afflictura illas & filios earum longe magis quàm iſta compaſſio.

Quoniam ecce uenient dies. Intra quadraginta annos venerunt iſti dies quando fuit deſtructa Hieruſalem à Romanis. *In quibus dicent, Beatæ ſteriles.* propter afflictionem & cædem filiorum.

Et uentres qui non genuerunt & ubera quæ non lactauerunt. Tunc incipient dicere montibus, cadite ſuper nos: & collibus, operite nos. Deſperatarum verba prædicuntur deſiderantium opprimi à montibus & collibus, vt liberentur à tot afflictionibus. *Quia ſi in uiridi.* pro, humido, *ligno hæc faciunt, in arido quid fiet.* Parabolam adhibet qua ſeipſum comparat ligno humido, Hieroſolymitas autem ligno arido. Et eſt ſermo de lignis relatis ad combuſtionem. ligna enim humida (vtpote aquoſa) difficile ardent: arida autem facillime. Et eſt argumentum à difficiliori: quòd ſi lignum humi-

dum comburunt, multo facilius aridum conſument. Et intendit per hoc quòd ſi ipſum Ieſum in quo eſt innocentia repugnans pœnæ, affligunt ſic, quid fiet in Hieroſolymitis idoneis ex ſuis criminibus ad hoc vt puniantur? *Ducebantur autem.* Et hoc ad cumulum ignominiæ adiectum eſt: vt ſimul cum flagitioſis duceretur ad crucem. *Et alii duo nequam.* pro, malefici. ſeu facinoroſi, *cum eo, ut interficerentur. Et poſtquam uenerunt in locum qui uocatur caluariæ, ibi crucifixerunt eum.* Ad augmentum ignominiæ ſpectat quòd in loco vbi communiter malefactores interficiebantur, Ieſus crucifixus eſt. Crucifixus autem manibus & pedibus perforatis clauis. tribus autem an quatuor certum non eſt. *Et latrones.* pro, malefactores: *unum a dextris, alterum a ſiniſtris. Ieſus autem dicebat, Pater.* Quod docuerat verbo, docet modo exemplo, orans pro crucifixoribus. Et tanto affectu pro illis orat vt paternum imploret amorem. *Dimitte illis.* Veniam pro illis petit. *Non enim ſciunt.* Tanquàm aduocatus illorum excuſat crimen ab ignorantia. *Quid faciunt.* Et vere neſciebant circunſtantiam quid. neſciebant enim quis eſſet ille quem crucifigebāt. ſi enim cognouiſſent, nunquàm dominum gloriæ crucifixiſſent. Et fuit hæc Chriſti oratio exaudita: quoniā (vt inferius ſubditur) reuerſi ſunt percutientes pectora ſua. & magna multitudo conuerſa eſt in die Pentecoſtes: dicente illis Petro, ſcio quòd per ignorantiam feciſtis. *Diuidentes uero ueſtimenta eius, miſerunt ſortes.* pro, ſortem. *Et ſtabat populus expectans.* pro, ſpectans, *Deridebant autem eum & principes cum eis.* Non ſoli primates ſed etiam plebei deridebant Ieſum geſtibus. Dictio enim Græca irriſionem quæ facie fit, ſignificat: puta ſubſannare. *Dicentes, Alios ſaluos fecit.* Geſtibus verba adiungunt: & ex beneficiis & miraculis blaſphemiam conſiciunt. *Se ſaluum faciat.* Blaſphemant eum, dicentes eum impotentem ſaluare ſeipſum. *Si hic eſt Chriſtus dei electus.* Commemorare intendunt vſurpationem nominis Meſiæ filij dei. *Illudebant autem ei & milites, accedentes & acetum offerentes ei, dicentes, ſi tu es rex Iudæorum, ſaluum te fac.* Non ſolum à Iudæis cuiuſque ordinis ſed à gentilibus miniſtris iuſtitię illudi voluit. tum facto, oblatione aceti. tum verbo, ſaluum te fac. *Erat autem & ſuperſcriptio ſcripta ſuper eum literis Græcis & Latinis & Hebraicis.* hic eſt rex Iudæorum. *Vnus autem de iis qui pendebant latronibus, blaſphemabat eum, dicens, ſi tu es Chriſtus, ſaluum fac teipſum & nos.* Vt nihil deeſſet, etiam à latronibus concrucifixis blaſphematur.
¶ Vbi aduerte à Matthæo & Marco in numero plurali dici crucifixos

fixos latrones conuitiatos eſſe Ieſu: Lucas autem vnum eorum dicit blaſphemaſſe. Vnde certum non eſt, an prius vterque blaſphemauerit Ieſum & poſtea alter pœnitens increpauerit alterum impœnitẽtem, an (quod potius crediderim) tam Matthæus quàm Marcus numero plurali vſus fuerit pro ſingulari. hoc enim magis conſonat narratę à Luca increpationi quam exercuit in alterum, dicendo neque tu times deum. Hæc nanque verba ſonant nõ pœnitentem cõuitij proprij: ſed increpantem alterum quòd nec ipſe timeat deũ, ſed ſimul cum aliis inſultet Ieſu. Quod & amplius manifeſtatur, ſubiungendo quòd nos iuſte patimur, digna factis recipiendo: & non accuſat ſe, quòd conuitium aliquod dixerit in Ieſum. *Reſpondens autem alter, increpabat eum, dicens: neque tu times deum, qui in eadẽm damnatione es. Et nos quidem iuſte: nam digna factis recipimus. Hic uero nihil mali.* pro, abſurdi, *geſſit.* Significatur enim quòd nõ ſolum immunis eſt à malo opere, ſed etiam à quocũque inconueniente, à quocũque dedecente. *Et dicebat ad Ieſum. Domine.* Vide ſpiritumſanctum in animo latronis operantem agnitionem domini in Ieſu, quem videbat crucifixum & tam ignominioſe derideri. *Memento mei.* Pro ſalute animæ propriæ ſupplicat. *Quum ueneris in regnum tuum.* Non ſolum in præſenti dominum fatetur, ſed regem euntem ad accipiendum regnũ propriũ & credit & profitetur. Mirabilis valde eſt tam fides interior quàm profeſſio exterior, tunc temporis quando ab apoſtolis & diſcipulis tanto tempore eruditis derelictus eſt. *Et dixit illi Ieſus. Amen dico tibi, hodie mecum eris in paradiſo.* Duo inaudita prius, nouiter manifeſtantur. Alterum eſt paradiſi nomẽ tranſlatum ad ſignificandum æternę beatitudinis fœlicitatem. Paradiſus autem Græca eſt dictio: & ſignificat hortum non olerum ſed arborum. ex ſenſibilibus enim declarantur nobis ſpiritualia & intelligibilia bona: ex loco delectabili ſignificatur fœlicitas beatitudinis. Alterum eſt, quòd remiſſio culpæ & totius pœnę hic primum habetur. peccatrici ſiquidem mulieri remiſſa ſunt peccata multa, ſed nihil dictũ eſt de remiſſione pœnæ: latroni autem ex hoc ipſo quòd illo die promittitur ei beatitudo, dimiſſa eſt non ſolũ culpa ſed pœna omnis. *Erat autem hora fere ſexta: & tenebræ.* Non dicit & nubes, nebulæ aut caligo ſed tenebrę: quę ſola priuatione luminis ſunt. *Factæ ſunt in.* pro, ſuper, *uniuerſam terram.* Sicut pro vniuerſo orbe patiebatur Ieſus, ita totus terrarum orbis obtenebratus eſt meridie. *Vſque in horam nonam.* Tribus horis immediate ſequentibus meridiem deſcribuntur tenebræ ſuper

vniuerſam terram. *Et obſcuratus eſt ſol.* Ratio tenebrarum redditur, ex hoc quòd obſcuratus eſt ſol. Non dicit eclipſatus eſt, ſed obſcuratus eſt: vt intelligamus miraculoſam ſubtractionem radiorum ſolis abſque aliquo corpore interpoſito. Quod etiam teſtari videtur duratio trium horarum ſuper totam terram. nulla enim interpoſitio lunæ videtur ad hoc ſufficere. *Et uelum templi ſciſſum eſt medium. Et clamans uoce magna Ieſus, ait. Pater in manus tuas commendo.* pro, commendabo. ſeu deponam. *ſpiritum meũ.* Dictio Græca interpretata commendabo, ſignificat commendationem depoſiti reſumendi. Et eſt futuri temporis. Et ſignificat ad literam certitudinem ſuæ reſurrectionis. nã affirmando quòd deponet (moriendo ſecundum corpus) ſpiritum in paternis manibus, ſimul affirmat reſumpturum ſe depoſitum de paternis manibus: alioquin vane deponeret. ¶Vbi nota quòd perſona Ieſu eſt illa quę loquitur, eſt illa quę deponit: quoniam ipſamet eſt quę reſumit depoſitum. Humano more diuinam cuſtodiam ſignificat ſimilitudine manuum. Solemus enim depoſitum commendantes charum, in manus proprias amici aſſignare. ¶Futuro autem vtitur: quoniam quum loquebatur adhuc non aſſignabat rem deponendam, ſed in morte ſubſecuta aſſignaturus erat eam. Et aſſerere futuram depoſitionem in morte, proprium fuit Chriſto. quilibet enim moriens poteſt dicere in præſenti in manus tuas commendo, ſed non poteſt aſſerere commendabo: quia neſcit quid futurũ poſt mortem ſit de ſpiritu ſuo, quamuis credat &c. Et rurſus quilibet alius moriens deſinit per mortem eſſe ipſemet: ac per hoc nõ poteſt aſſerere quòd ipſemet deponet ſpiritum ſuum in manus alterius. Chriſtus autem ſolus per mortem non deſiit eſſe ipſemet quoniam hypoſtaſis eadem perſeuerauit poſt mortem, & propterea ſolus potuit vere dicere commẽdabo ſpiritum meum. ¶Spiritum autem nõ animam appellat: quia vſque ad mortem res quæ eſt anima, ſtatum animæ habet: quoniã animat ſeu viuificat corpus. in morte autem tranſit in ſtatum ſpiritus: quoniam exiſtit illo modo quo purę ſpirituales ſubſtantię exiſtunt. ¶Nec prætereas quòd ſicut prima ſcripta in euangelio verba Ieſu, à patris nomine initium ſumpſerunt quum dixit duodennis in templo, neſciebatis quia in iis quæ patris mei ſũt oportet me eſſe. ita vltima Ieſu in cruce in patrem finita ſunt, dicendo nunc pater in manus tuas &c. vt intelligamus ab extremis media verba tendere ad declarandam & propagandam fidem æternæ proceſſionis ſuæ à patre. *Et hæc dicens.* Hinc apparet hæc fuiſſe vltima verba Ieſu in cruce.

cruce. *Expirauit.* Hinc confutantur hæretici omnes qui negant veram Chriſti mortem in cruce. *Videns autem centurio quod factum fuerat, glorificauit deum.* Ecce fructus orationis Chriſti in gentili,qui præerat militibus. *Dicens.uere hic homo iuſtus erat. Et omnis turba eorum qui ſimul aderant.*pro,& omnes quæ ſimul aduenerant turbæ,*ad ſpectaculum iſtud,& uidebant quæ fiebant,percutientes pectora ſua reuertebantur.* Ecce alter fructus in turbis Iudæorum,non in primatibus eorum. *Stabant autem noti eius a longe, & mulieres quæ ſecutæ eum erant a Galilæa. hæc uidentes. Et ecce uir nomine Ioſeph qui erat decurio,uir bonus & iuſtus.* Non eſt hoc in loco decurio nomen militaris officij, ſed nomen dignitatis : puta Senator.Decurionis enim nomen in Senatores aliarum vrbium & in præfectos aliis,tranſlatum eſt. *Hic non conſenſerat conſilio.* Hinc apparet quòd Senator erat: & noluit conſentire iniquitati aliorum. *Et actibus.*pro,actui.ſeu facto.*eorum.* Ita quòd neque conſenſerat conſilio neque operi aliorum. Et hoc nota contra conſiliarios,qui etſi non conſentiunt conſilio,conſentiunt tamen actibus executionis concluſæ ab aliis.Non enim euadunt crimẽ. ad hoc ſiquidem Lucas ſcribit de Ioſeph quòd nec conſilio nec actibus conſenſerat. *Ab arimathia ciuitate Iudææ.*pro,Iudæorum. *qui expectabat & ipſe regnum dei. Hic acceſſit ad Pilatum.* poſt mortem Ieſu. *Et petiit corpus Ieſu.* Non enim licitum erat abſque prçſidis authoritate tollere corpora damnatorum. *Et depoſitum inuoluit in ſindone. & poſuit eum.*pro, illud. ſcilicet corpus. *in monumento exciſo.* hoc eſt non fabricato,non mobili,ſed in ipſa rupe exciſo. Et hoc propenſioris diuinæ prouidentiæ fuit : vt monumentum Ieſu eſſet immobile, ad perpetuam loci memoriam. *In quo nondum quiſquam poſitus fuerat.* Et hoc tũ dignitati Ieſu, tũ teſtimonio reſurrectionis congruebat. *Et dies erat paraſceues.* pro,paraſceue. Nominatiui caſus . Dictio Græca eſt paraſceue à præparatione dicta. Quamuis enim dies ille eſſet primus paſchatis,ac per hoc dies feſtus,quia tamen ſequens dies erat dies ſeptima longe ſanctior(vtpote in qua nec coquere aliquid licitum erat)ideo dies ille erat præparatorius alimentorum pro ſabbato. Et propter hoc ſubiungit Lucas quòd illuceſcebat ſabbatum immediate poſt illum diem. *Et ſabbatum illuceſcebat.* Morem Moyſi ſecutus Lucas,à termino noctis Lucę,deſcribit noctem inchoantem ſabbatum. *Subſecutæ autem mulieres quæ cum eo uenerant de Galilæa , uiderunt monumentum & quemadmodum poſitum erat corpus eius.* Non dicit & quemadmodum vnctum fuit aromati-

bus,ſed quemadmodum poſitum. Viderunt enim modũ quo corpus portatum fuit in monumentum,ſed non viderunt illud vngi. vnctio ſiquidem intus in monumento facta videtur: quam ipſæ non audentes iungere ſe Nicodemo & Ioſeph miniſtriſque corũ, videre nequiuerunt. *Et reuertentes.* pro,reuerſæ autem, *parauerũt aromata & unguenta.* illomet die. Vnde apparet quòd ipſæ non viderunt corpus Ieſu vngi.nam ſi vidiſſent,nõ præparaſſent aromata pro vnctiõe corporis. *Et ſabbato quidem ſiluerunt.* pro,quieuerunt, *ſecundum mandatum.* Aduenit enim ſolis occaſus in quo inchoauit ſabbatum.& propterea quieuerunt ſeruantes legem:& non venerunt ad vngendum Ieſum. ¶ Aduerte hic bis mulieres paraſſe aromata:ſemel ipſa die veneris ante ſolis occaſum,cuius Lucas meminit:& alia vice tranſacto ſabbato hora veſpertina,cuius meminit Marcus. Et ratio numeri fuit, aut quia non inuenerunt in promptu illa hora tarda die veneris ad ſufficientiam,vel quia putauerunt ſufficere quæ poſtea cenſuerunt non ſufficere. Reliqua ad prædicta ſpectantia vide apud Matthæum & Marcum expoſita.

CAPVT XXIIII.

VNa autem ſabbati. pro,ſabbatorum. hoc eſt die immediate ſequẽte diem ſeptimum vt diffuſe expoſuimus apud Matthæum, & iterum apud Marcum. *Valde diluculo.* pro,diluculo profundo.hoc eſt quum adhuc multum ſupereſſet diluculi. Tempus ſiquidẽ diluculi ſignificatur,ſed multum adhuc diſtans ab ortu ſolis.tunc enim diluculum profundum: ſicut dicitur aqua profunda quæ multum habet aquæ. Nec contrariatur Marco dicenti orto iam ſole:quoniam diluculum initium ortus ſolis eſt. *Venerunt ad monumentum,portantes quæ parauerant aromata.* Deſunt quatuor dictiones. *Et quædam cum ipſis.* Significatur enim quòd non ſolæ mulieres ſecutæ Ieſum à Galilæa quæ viderant monumentum, ſed etiã quędam aliæ mulieres cũ ipſis venerunt. *Et inuenerũt lapidem reuolutũ a monumẽto. & ingreſſæ nõ inuenerunt corpus domini Ieſu. Et factum eſt dum mente conſternatæ eſſent.* pro,dum perplexę eſſent, *de hoc.* hoc eſt dubitantes quid actum eſſet de corpore Ieſu non inuento ibi. *Ecce duo uiri.* angeli in forma virorum. *ſteterũt.* Corporalis ſitus ſignificatur. *ſecus illas.* Extra monumentum videtur locus iſte.tum propter multitudinem mulierũ.tum quia intus monumentum ſedentẽ angelum in dextris viderunt.vt Marcus teſtatur. Iſti ergo duo ſtantes ſecus illas.extra monumentum intelligun-

intelliguntur apparuiſſe poſtquam viderant non eſſe corpus Ieſu ibi. *In ueſte fulgenti*.pro, in veſtibus fulgurantibus. Significantur enim veſtes fulgentes,ad ſimilitudinem fulguris ſplendentes. ille autem qui intus in monumento viſus eſt ſedens, indutus erat ſtola candida. *Quum timerent autem*.pro,quum territæ autem eſſent illæ. ex præſentia angelorum. *Et declinarent uultum in terram.* tum modeſtia ſolitæ verecundiæ,tum prę fulgore veſtium. *Dixerunt ad illas.Quem quæritis uiuentem cum mortuis?* Arguunt angeli mulieres de ſtudio quod adhibent ad quærendum Ieſum tanquam mortuum:quia debebant credere ipſum viuum. *Non eſt hic.* Arguunt eaſdem à loco.Ita quòd prius arguerunt eas à morte,modo à loco. *Sed ſurrexit a mortuis*. Non eſt ablatus, ſed ſurrexit & abiit. *Recordamini qualiter locutus eſt uobis*. Reuocant ad memoriam verba Ieſu : vt vel ſic credant Ieſum reſurrexiſſe. *Quum adhuc eſſet in Galilæa.* Locum nominat vbi dicta ſunt verba, vt reminiſcerentur. *Dicens quod oportet.* diuina diffinitione ad implendas ſcripturas pro ſalute humani generis. *Filium hominis tradi in manus hominum peccatorum & crucifigi,& die tertia reſurgere.* Per ſingula reuocant ad memoriam quæ dixerat Ieſus:vt per hoc redderentur credulæ. *Et recordatæ ſunt uerborum eius.* Ecce effectus primus. *Et regreſſæ a monumento.* Non dicit & egreſſæ : ne ſignificarentur eas intus monumentum audiſſe hæc angelorum verba. *Nunciauerunt hæc omnia illis undecim & cæteris omnibus.* Ecce alter effectus,quo mulieres iſtæ credentes nunciauerunt hæc diſcipulis. *Erat autem Maria Magdalene, & Ioanna,& Maria Iacobi,& cæteræ quæ cum eis erant,quæ dicebant ad Apoſtolos hæc. Et uiſa ſunt ante illos ſicut deliramentum uerba iſta*.pro, ipſarum. Diuina diſpenſatione permiſſum eſt, vt Apoſtoli vndecim cum reliquis diſcipulis exiſtimarent mulieres tanquam deliras ad firmitatem fidei noſtræ : vt hinc perpendamus non fuiſſe eos faciles ad credendum,& quòd verba mulierum vt muliebria paruipenderunt. *Et non crediderunt illis.* Tot mulieres teſtificabantur de viſu,& tamen non crediderunt illis quòd vidiſſent angelos qui dixerint eis hæc quæ retulerant.Fuit autem tantæ efficaciæ hæc paruipenſio,vt etiam mulieres ipſas dubias redderet de audita reſurrectione:vt patet ex eo quòd reuerſæ ſunt mulieres ad monumentum, adhuc quęrentes Ieſum.Sed mirũ non eſt quòd muliebris animus tam inſtabilis eſt. *Petrus autem ſurgens cucurrit ad monumentum.* Tacet Lucas de Ioanne,qui ſimul cucurrit cum Petro. *Et procumbens*.pro, & demiſſo capite proſpiciens. Significatur enim dili-

gẽtia Petri exiſtentis in monumento adhibendo inclinationem capitis ad loculum in quo iacuerat corpus Ieſu: vt ſcrutaretur oculis veritatem. *vidit*. pro, videt, *linteamina ſola poſita*. pro, iacentia. Deſcribũtur linteamina abſq; corpore, non cõplicita, ſed iacẽtia. *Et abiit ſecum mirans quod factum fuerat*. Non dicit credens: quoniam adhuc non credebat, ſed mirabatur comperta veritate eorũ quæ dixerãt mulieres quantum ad hoc quòd corpus Ieſu non erat ibi. Nec erat ratio ſuſpicandi quòd fuerit ſublatum: quoniam non fuiſſent ibi relicta linteamina iacentia, ſed cum illis eſſet inuolutum corpus Ieſu. tollentes corpus non nudaſſent illud, ſed inuolutum abſtuliſſent vt erat. *Et ecce duo ex illis*. diſcipulis Ieſu. *ibant ipſa die in caſtellum quod erat in ſpatio ſtadiorum ſexaginta ab Hieruſalem, nomine Emaus: & ipſi loquebantur adinuicem de his omnibus quæ acciderant. Et factum eſt dum fabularentur & ſecum quærerent, & ipſe Ieſus appropinquans ibat cum illis. oculi autem eorum tenebantur ne eum agnoſcerent*. De oculis internis eſt ſermo: quia de illis oculis loquitur quos poſtea ſubiungit fuiſſe apertos. cõſtat autem internos fuiſſe apertos oculos, non exteriores. non enim ibant oculis clauſis. Modus autem quo tenebantur interni oculi, ſimilis eſt ecſtaſi: ita quòd quandam ecſtaſis ſpeciem ex ſua mala diſpoſitione incurrerunt in pœnam ſuorum demeritorum. Simile apparuit in Petro (quanuis non ex ſimili cauſa) quum eductus ab angelo de Herodis carcere, non diſcernebat quòd in veritate ambularet, ſed exiſtimabat ſe viſum videre. Simile apparet in hominibus qui valde intenti ad aliquid, non diſcernunt multa alia occurrentia. Tali modo detineri partem cognoſcitiuam interiorem (quę comprehendit intellectum & interiores ſenſus) conſentaneum rationi eſt. In cuius ſignum non impediebantur ab aliarum rerum cognitione: ſed ſolum ne eum agnoſcerent, quem familiari vſu cognouerant. *Et ait ad illos. Qui ſunt hi ſermones quos confertis adinuicem ambulantes, & eſtis triſtes*. pro, eſtis vultu triſti? apparebat enim in vultu illorum triſtitia. Et merito ob mortem talem talis magiſtri. *Et reſpondens unus cui nomen Cleophas, dixit ei. Tu ſolus peregrinus es in Hieruſalem, & non cognouiſti quæ facta ſunt in illa his diebus?* Hic explicatur forma quam in genere deſcripſit Marcus: dicendo quòd oſtenſus eſt in alia forma euntibus in villam. Explicatur ſiquidem hic quòd in forma peregrini ſeu aduenæ viſus eſt. Non quòd mutata fuerint lineamenta facici Ieſu. nec quòd fuerit mutatus color (ſed in proprio colore & propriis lineis faciei, & manuum totiuſque corporis erat) ſed in apparentia tantũ

erat

erat alia forma. propter quod ſignificanter Marcus dicit, oſtenſus eſt in alia forma. ¶ Modus autem quo altera apparebat forma, ex parte immutationis erat. Lineamenta enim & colores Chriſti ſecundũ aliquid ſui immutabant viſum diſcipulorum, & ſecundũ aliquid non immutabāt, & ſic ſpecies in ſenſu, nõ repræſentabat faciem Ieſu qualis erat: ſed qualem ſpeciem illa præ ſe ferebat. Et ſic oſtenſus eſt in alia effigie. ¶ At ſi miraris talem immutandi modum, recole quòd corpus Chriſti erat lucidum in ſeipſo: & tamen non immutabat ſecundum quòd erat lucidum viſum diſcipulorum. Sicut itaque in poteſtate eius erat non immutare ſecundum quòd erat lucidum, ita in poteſtate eius erat immutare ſecundum aliquid ſic, & ſecundum aliquid non. ¶ Et quod euangeliſtę ſcribunt de aliena forma, ſimile intelligendum eſt de aliena voce. nam vox Chriſti non eſt cognita à diſcipulis, ſimili ratione: quia ſcilicet vox eius ſecundum aliquid ſui (puta modum proferendi ſolitum Chriſto, ſuauitatem loquendi propriam Chriſto, ſeu accentus aliquos ſolitos Chriſto) non immutabat auditum diſcipulorum. ¶ Quanuis etiam hoc potuerit eſſe alio modo, ſcilicet quòd Chriſtus locutus fuerit non conſueto ſibi modo. Primus tamen dicendi modus magis conſonat geſtis circa viſum: vtpote non ponens varietatem ex parte ipſius Ieſu, nec in obiecto viſus nec in obiecto auditus. Certum eſt enim quòd inter ea quę ſenſibus diſcipulorum de Ieſu percipiebantur, non erat illud ſenſibile per accidens quod erat Ieſus: quia per ſenſibilia tã propria quàm communia conſueuerat ab ipſis percipi internis ſenſibus & intellectu, quo ad hoc enim percipiendum & diſcernendum ſenſibile per accidẽs, oculi interni detinebãtur: vt nec vidẽdo, nec audiẽdo, illud haurirẽt in parte cognoſcitiua interna. ¶ Interrogatiue aũt admirando legenda ſunt hęc verba Cleophæ: & conſtruenda ſic, tu ſolus habes hęc duo, ſcilicet quòd peregrinus es in Hieruſalem, & quòd non cognouiſti ea quę facta ſunt in illa his diebus. Quaſi dicat, quomodo poteſt eſſe quòd tu ſolus habeas hæc duo? Videbatur enim Cleophæ multũ difficile ſeu impoſſibile quòd ille ſolus iter aduenas in Hieruſalem neſciuerit hæc. ¶ Meminit autem aduenæ ſeu peregrini, vel quia ignorando nomẽ ipſius ab habitu nominat: vel quia aduenis præcipue incumbebat hoc ſcire: tum quia aduenis iniuria facta fuerat, crucifigendo Ieſum innocentem aduenã Hieruſalem: tum quia ſoliti erant aduenę conuenire ad prędicationẽ Ieſu in ſolennitatibus. Vnde ſcriptũ eſt, quòd mane ibãt ad prędicationẽ ipſius quotidie. *Quibus ille dixit. quæ?* Ieſus omniũ

omnia

omnia ſciens interrogat:vt ex proprio ore argumenta contra ſeipſos proferant & inde inſtruantur. *Et dixerunt. De Ieſu Nazareno: qui fuit uir propheta, potens in opere & ſermone, coram deo & omni populo. Et quomodo eum tradiderunt ſummi ſacerdotes & principes noſtri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum. Nos autem ſperabamus.* Specie ergo perdiderãt. *Quia ipſe eſſet redẽpturus.* pro, quod ipſe eſſet qui redẽpturus eſſet, *Iſrael.* Fatentur Ieſum fuiſſe prophetam potentem in opere miraculorum & ſermone doctrinæ: & dicunt ſe ſperaſſe quòd ipſe eſſet ille qui à prophetis promiſſus eſt redempturus populũ Iſrael de ſeruitute & captiuitate. In quo manifeſtant ſe crediſiſſe quòd Ieſus eſſet Meſias, & quòd in illo aduentu eſſet redempturus populum Iſrael, iam longe antè in captiuitatem redactum, qui non rediit, & pro parte quæ rediit ſeruientem Romanis: & nunc perdidiſſe tam fidem quàm ſpem de Ieſu Meſia. *Et nunc ſuper hæc omnia, tertia dies eſt hodie quod hæc facta ſunt. ſed & mulieres quædam ex noſtris terruerunt.* pro, ſtupefecerũt, nos. Non enim ſignificatur illatus timor, ſed illata adminiſtratio magna velut ſtupor quidã. *Quæ ante lucẽ fuerunt ad monumentũ: & non inuento corpore eius, uenerũt dicentes ſe etiã uiſionẽ angelorũ uidiſſe, qui dicunt eũ uiuere. Et abierunt quidã ex noſtris.* Petrus .ſ. & Ioannes. *Ad monumentũ, & ita inuenerũt ſicut mulieres dixerunt: ipſum uere non inuenerunt.* pro, nõ viderũt. *Et ipſe dixit ad eos. O ſtulti.* pro, amẽtes, *& tardi corde ad credẽdũ in omnibus quæ locuti ſunt prophetæ.* Sicut amentes abſolute dicuntur homines deficientes in iudicando, & rationabiliter operando, ita amentes reſpectu fidei ſunt deficientes in iudicio credendi. Nec dixit Ieſus amentes abſolute, ſed ò amentes ad credendum. Vterque enim defectus (ſcilicet amentiæ & tardi cordis) refertur ad credendum, & non alter tantum. Arguit enim eos amentiæ in parte cognoſcitiua, & tarditatis in parte affectiua: hoc eſt voluntate, nomine cordis ſignificata. ¶ Collige hic prudens lector tres defectus diſcipulorum, ſcilicet deſperationem prius dictam, amentiam, & tarditatem (non operis, ſed voluntatis) ad credendum. Et iunge hæc demerita, has malas diſpoſitiones cum duabus ſupradictis pœnis (altera ex parte alienæ immutationis ſenſuũ, altera ex parte quaſi eccſtaſis oculorum mentis) & videbis merito pœnas illas illatas his diſcipulis. *Nonne hæc oportuit.* pro, oportebat. Quod prius declaratum eſt. *Pati chriſtum: & ita.* Superfluit ita. *intrare in gloriam ſuam?* Duo dicit: alterum eſt, quòd oportuit paſſionis merito intrare in gloriam. Alterum eſt, quòd gloria paſſionis merito

parta,

parta, erat ipſius: vt intelligamus non ſolo paſſionis merito gloriam eſſe ipſius. nam eius erat hæreditario iure, & ſuam vno modo, fecit ſuam altero modo. *Et incipiens a Moyſe & omnibus prophetis, interpretabatur illis in omnibus ſcripturis quæ de ipſo erant.* Non dicit omnia quæ de ipſo erant: in omnibus enim ſcripturis de ipſo ad propoſitum tractantibus aliquid interpretabatur.

Et appropinquauerunt caſtello quo ibant: & ipſe ſe finxit longius ire. hoc eſt compoſuit geſtus & motus ſuos tanquam iturus longius. non ad ſimulandum proſecutionem itineris non futuram, ſed ad excitandum amorem diſcipulorum erga ſe: vt tali merito diſponerentur ad hoc vt aperirentur oculi eorum. *Et coegerunt illum.* Ecce ſubſecutum meritum hoſpitalitatis, non inuitantis, ſed cogentis: vt hinc etiam diſcamus non ſolum inuitandos, ſed cogendos peregrinos ad hoſpitium. *Dicentes: mane nobiſcum: quoniam aduesperaſcit, & inclinata eſt iam dies. Et intrauit.* Deeſt, vt maneret. *cum illis. Et factum eſt dum recumberet cum eis, accepit panem & benedixit ac fregit, & porrigebat illis.* Quatuor actiones Ieſu circa panem deſcribuntur: acceptio, benedictio, fractio & porrectio: & tamen in ſola fractione agnitus dicitur inferius: vt intelligamus fractionem fuiſſe miraculoſam: hoc eſt quòd frangebat panem manibus ſicut alij incidunt cultello. Solitum autē hūc frangendi modū fuiſſe credimus: & propterea diſcipuli ex conſueto Ieſu modo cognouerunt eum.

Et aperti ſunt oculi eorum & cognouerunt eum. Duæ rationes concurrerunt ad cognitionem hanc: ex parte Ieſu, fractio panis conſueto modo mirabili. ex parte autem diſcipulorum, apertio internorum oculorum. Adempta eſt enim pœna qua detinebatur pars eorum cognoſcitiua velut in ecſtaſi, quo ad elongationem ab agnitione Ieſu: & velut reuerſi ad ſeipſos agnouerunt eum eſſe Ieſum. *Et ipſe euanuit.* pro, diſparuit, *ex oculis eorum.* pro, ab ipſis. *Et dixerunt adinuicem, nonne cor noſtrum ardens erat in nobis dum loqueretur in uia, & aperiret uobis ſcripturas?* Teſtimonium ab interna inflammatione cordis in ſeipſis cauſata ex ſermone Ieſu in via, proferunt, vt etiam ab ipſo intimo effectu agnoſcendum Ieſum, ſubinuicem pandant. *Et ſurgentes eadem hora, regreſſi ſunt in Hieruſalem: & inuenerunt congregatos undecim: & eos qui cum illis erant, dicentes quod ſurrexit dominus uere.* Apoſtoli & diſcipuli mulieribus non crediderunt, ſed crediderunt Petro. Et propterea audito Petro dicunt, quòd ſurrexit dominus vere, non opinatiue.

natiue. *Et apparuit ſimoni.* Vbi aut qua hora neſcit:ſed hoc ſcitur ꝙ illo die apparuit ei. *Et ipſi narrabãt quæ geſta erãt in uia: & quomodo cognouerũt eum.* pro,& quomodo agnitus fuit eis: *in fractiõe panis.* Hinc duo habẽtur. Alterum eſt ꝙ fractio panis fuit (vt dictũ eſt) ratio agnitiõis: alioquin nõ magis dixiſſent in fractiõe q̃ in porrectione. Alterũ eſt ꝙ modus ille frangendi tanquã ſolitus Ieſu corã diſcipulis ſuis, inſinuatur: dũ iſti duo affirmãt ſe agnouiſſe eum hoc modo.ſ.in fractione panis.appoſitiue enim adiungitur fractio panis ad modũ agnitionis. Hoc ſiquidem teſtimonium præſuppoſuit notorium fuiſſe apud diſcipulos hunc modũ frangendi panẽ fuiſſe propriũ ac cõſuetũ Ieſu: alioquin nullũ agnitionis teſtimoniũ afferrent, dicẽdo quõ agnitus fuiſſet eis in fractione panis. *Dum aũt hæc loquũtur, ſtetit Ieſus in medio eorũ: & dixit, pax uobis, ego ſum nolite timere.* Superfluunt hæ quatuor dictiones.ſ.ego ſum, nolite timere. Tantũmodo ſalutauit eos, dicẽdo pax vobis: vt etiã ipſa ſalutatione agnoſcerent ipſum eſſe qui docuerat eos hãc ſalutãdi formã. *cõturbati.* pro, ſtupefacti, *uero & conterriti.* Deſcribũtur diſcipuli cõterriti & ſtupefacti. Et terroris quidẽ paſſio cõſueta videtur hominibus in apparitiõe vmbrarũ q̃ exiſtimantur ſpiritus dæmonũ vel mortuorũ: paſſio autẽ ſtuporis ex nouitate rei tã inſolitę & admiratione dignę conſurgebat. *Exiſtimabant ſe ſpiritũ uidere.* hoc eſt ſpiritualẽ aliquam ſubſtantiã aërei corporis. *Et dixit eis. Quid turbati eſtis.* exterius & interius. nã exteriori habitu faciei, territos ſe demõſtrabãt. *Et cogitatiões aſcẽdunt in corda ueſtra?* Videbat Ieſus intima diſcipulorũ,& cogitationibꝰ internis laborare. Quales autẽ eſſent cogitatiões, Euãgeliſta declarauit.ſ.ꝙ exiſtimabãt ſe ſpiritũ videre. *Videte manus meas & pedes.* Deeſt.meos, *quia ego ipſe ſum.* Confoſſas manus & cõfoſſos pedes in teſtimoniũ producit ꝙ ipſemet eſt qui crucifixus fuit. *Palpate.* Deeſt.me, *& uidete.* Eiuſdẽ naturæ caro Chriſti poſt reſurrectionẽ fuit cuius erat prius: nõ eſt mutata in carnẽ ſpiritualẽ q̃ palpari poteſt. Quod autẽ dicit videte, nõ ſpectat ad oculos corporis ſed ad certificationẽ ſenſus perinde ac dictũ fuiſſet. palpate me & certificate vos ipſa palpatione. Videre enim vſurpatur frequẽti vſu ad ſignificandã certificationẽ cuiuſque ſenſus. *Quia ſpiritus.* quem exiſtimatis videre: ſiue bonus, ſiue malus, ſiue incorporeus ſiue corpus habẽs aëreũ. *carnem & oſſa nõ habet.* quãuis aſſumãt quãdoq; ſimilitudines carnis & oſſiũ: vt quũ angeli (ſiue boni ſiue mali) in ſimilitudine hominũ apparent. non enim tunc habẽt vera oſſa & verã carnẽ, ſed ſimilitudinẽ oſſium

& car-

& carnis. *ſicut me uidetis habere. Et quum hæc dixiſſet, oſtendit eis manus & pedes. Adhuc autem illis nõ credẽtibus & mirãtibus præ gaudio.* Legendũ eſt ſic. *adhuc autẽ illis nõ credẽtibus præ gaudio, & mirantibus.* Significatur tãta gaudij paſſio, vt nõ applicarent mentẽ ad credendũ illum eſſe Ieſum. Ita ꝙ non ex cordis duritia, ſed ex velut ecſtaſi cauſata ex multo gaudio viſis manibus & pedibus, nõ applicabãt mentẽ ad credendũ: ſed erãt velut in ecſtaſi admirãtes. *Dixit. habetis hic aliquid quod manducetur?* Teſtimonio oculorũ & tactus adiũgit comeſtionẽ: vt ex omnibus vitalibus operibus inducãtur ad credẽdũ. *At illi obtulerũt ei partẽ piſcis aſſi, & fauũ mellis.* pro, & de apiario fauo. Ad differentiã fauorũ aliorũ animalium, dicit ꝙ obtulerũt fruſtũ faui mellis ex operibus apum. *Et quum manducaſſet corã eis, ſumens reliquias dedit eis.* pro. & quum accepiſſet, *corã eis manducauit.* Nihil ſignificatur de reliquiis: ſed quod acceperit oblatũ piſcẽ cum fauo & manducauerit corã eis. *Et dixit ad eos. Hæc ſunt uerba.* hoc eſt hæc ſunt facta. Hebraico enim more geſta appellantur verba. *Quæ locutus ſum ad uos.* Ad cõfirmandã veritatẽ ſuæ reſurrectionis adiũgit teſtimoniũ eorũ quæ ante mortem dixerat eis: vt vndique cõprehẽdãt ipſummet eſſe qui fuit eorum magiſter. Nec cõmemorat quæcũque prius dicta, ſed ſpectantia ad propoſitũ. declarat enim hæc quæ modo vident in ipſo, eſſe illa quæ olim eis prædixerat. *Quum adhuc eſſem uobiſcum.* hoc eſt quum cõmunis mihi & vobis eſſet mortalis vita quũ cõuerſabar vobiſcum ſimilis vobis paſſibilis. Quali communione nũc nõ erat cũ eis: quoniã ipſe tranſierat ad vitã immortalem & impaſſibilem. *Quoniam neceſſe eſt impleri.* Ad locutionem præteritã Ieſu ſpectat hoc quod in pręſenti dicitur, quoniã neceſſe eſt impleri. cõmemoratio eſt enim ꝙ prius dixerat hęc quæ facta vidẽt circa ipſum, quoniã neceſſe eſt impleri ſcripturas. *Omnia quæ ſcripta ſunt in lege Moyſi & prophetis & pſalmis de me.* Scripturas de ſe diſtinguit in tres partes: legẽ, prophetas & pſalmos. ſub his reliquas ſcripturas comprehendens. *Tunc aperuit illis ſenſum.* pro, tunc aperuit illorum mentẽ vt intelligerent ſcripturas. Hactenus manifeſtauerat ſe eſſe verum eundem hominẽ (ſcilicet Ieſum) ab humanis: modo manifeſtat à diuinis, agendo & operãdo in eorum mentes. hoc enim diuinum eſt opus. donare piſcatoribus ſtatim vt intelligerent ſcripturas prophetarum, non hominis ſed dei eſt opꝰ. *Et dixit eis.* Sũmarie colligit ſcripta ad propoſitum. *Quoniã ſic ſcriptũ eſt.* Nõ ſolũ dicit ſic ſcriptũ eſt: ſed aſſumit pro ratione dicendo quoniã ſic ſcriptũ eſt. Et ſignificatur per ſic diſpoſitio,

diſpoſitio, modus & ordo geſtarũ & gerendarũ rerum quæ ſub-iunguntur. *Et ſic oportebat*. Cõſequentiæ vis ſignificatur coniun-ctione vim affirmationis habẽte.ac ſi dictum fuiſſet, & cõſequen ter ſic oportebat .Ita ꝙ ſẽſus eſt.quoniã ſic ſcriptũ eſt,cõſequẽter ſic oportebat:hoc eſt oportebat illũ ordinẽ,illũ modũ, illã diſpo-ſitionẽ ſeruare quæ ſeruata eſt,quia ſic ſcriptũ erat. *Chriſtum pati, & reſurgere a mortuis tertia die,& prædicare in nomine eius.* Quin que capita ſummat.primũ de paſſione Chriſti ſic.ſecũdum de re-ſurrectione eius à mortuis tertia die ſic.tertium de prędicatione in nomine eius. ¶Vbi nota ꝙ quum dicitur ſic oportebat prę-dicari,præteritum oportebat non reſpicit prædicationem præ-teritã(quum de futura ſit ſermo) ſed reſpicit diſpoſitionẽ futuræ prædicatiõis per apoſtolos.eſt enim ſenſus ꝙ oportebat ſic: hoc eſt talẽ diſpoſitionem,ordinẽ ac modum ad prędicandum effice re,qualis modus,qualis ordo,qualis diſpoſitio effecta eſt:vt ſcili-cet coligeret Ieſus diſcipulos teſtes miraculorum , vitæ prædica-tionis,paſſionis & reſurrectionis ſuæ. *Pœnitentiam & remiſſionem peccatorum.* Pœnitentia opus eſt humanum:remiſſio peccatorũ, opus eſt dei:ſed pœnitẽtia nihil valet ſine remiſſione peccatorũ, nec remiſſio peccatorũ datur ſine pœnitentia.Significatur enim oportere prædicari vtranque ſcilicet male actæ vitæ pœnitentiã nõ quacunque ratione ſed in nomine Ieſu, & tunc in eodem no-mine conſequentem remiſſionem peccatorum . Et intendit per hoc prædicãdum eſſe ꝙ in inuocatione Ieſu , pœnitentes & bá-ptiſmum ſuſcipientes conſequerentur remiſſionem peccatorum. *In omnes gentes.* Ecce quartum caput,extenſio prædicationis ad vniuerſas mundi gentes. *Incipientibus ab Hieroſolyma.* Quintum caput initium apoſtolicæ prædicationis definit Hieruſalem, ita quod deſcripta materia ac termino prædicatiõis,deſcribitur mo do initium locale. *Vos autem teſtes eſtis horum.* Anceps eſt dictio Græca ab eſtis vel ſitis.Declarat qui erunt iſti prædicatores,dicẽ do eos eſſe ſeu fore teſtes horum:quia interfuerant , audierant & viderãt modum,ordinem & diſpoſitionem rerum geſtarum. *Et ego mittam.* Tranſit Lucas à die reſurrectionis ad diem aſcenſio-nis quo dixit Ieſus hæc verba:vt patet Act.1.Apte quoque iungit hæc verba antedictis . nam poſtquam prædicatores eos & teſtes futuros deſcripſit, apte ſubiungit: dona neceſſaria ad huiuſmodi officium.Et ego mittam.Hinc theologe ſpeculatiue authoritatẽ originis reſpectu ſpirituſſancti in filio inſinuari intellige:dum fi lius dicit.ego mittam. *Promiſſum,* proculdubio ſpiritum ſanctũ.

patris

patris mei in uos. Et hic eandem filij & patris operationem intellige: dum promiſſum filij promiſſum patris dicitur. filius enim promiſerat. *vos autem ſedete. hoc eſt quieſcite. in ciuitate.* Deeſt. Hieruſalem. Mandauit enim eis in die aſcenſionis ne diſcederent à Hieruſalem. *Quoadusque induamini uirtute ex alto.* hoc eſt quoaduſque adueniens ſpirituſſanctus tanta vos virtute repleat vt virtus diuina ſit vobis tanquam indumentum. Et vere apparuit in apoſtolis tanquam indumentum: quoniam exterius virtus diuina manifeſte apparebat in eis ſicut indumentum apparet, & tegebat eorum quaſi naturalis ignorantiæ nuditatem. erant enim idiotæ. *Eduxit autem eos foras.* In die ſiquidem aſcenſionis mandauit eis vt extra Hieruſalem in montem irent Oliueti ſecum ibi futuri. *In Bethaniam.* pro, vſque in Bethaniam Locus aſcenſionis in monte Oliueti iuxta Bethaniam ſignificatur: ex eo quod non in Bethaniam ſed vſque in Bethaniam exclu ſiue educti dicuntur. *Et eleuatis manibus ſuis.* vt exteriori etiã ſigno ad cœleſtia mentes diſcipulorum erigeret. *Benedixit eis.* Quæ verba dixerit, ſcriptum non eſt. ſolum hoc ſcimus quod ver ba benedictionis protulit. *Et factum eſt dum benediceret illis, receſſit ab eis.* Videntibus & attendentibus diſcipulis receſſit verſus cœlum. *Et ferebatur in cœlum.* Hinc apparet quod non per modum gradientis aut volantis ſed per modum lati totius ſimul mouebatur ſurſum verſus cœlum. hoc enim ſignificat ferebatur in cœlum. *Et ipſi adorantes.* pro, adorato eo. Hinc diſcimus adorandum eſſe Ieſum. *Regreſſi ſunt in Hieruſalem cum gaudio magno. Et erant ſemper in templo, laudantes & benedicentes deum. Amen.* Vt præceptum Ieſu adimplerent, erant ſemper (hoc eſt horis congruis indeſinenter) illis diebus vſque ad pentecoſten in templo, vacantes diuinæ laudi & gratiarum actioni: vt ſic idonei magis redderentur ad recipiendum promiſſum ſpiritum ſanctũ Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen. Caietæ die vigeſimaquinta Ianuarij. 1528.

Commentariorum Thomæ de Vio, Caietani
Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium
ſecundum Lucam, finis.

Vita

VITA SANCTI IOANNIS APOSTOLI & euangeliſtæ per diuum Hieron. in libro de illu. eccleſiaſticis ſcriptoribus.

IOannes apoſtolus quem Ieſus amauit plurimũ, filius Zebedęi, frater Iacobi Apoſtoli quem Herodes poſt paſſionem domini decollauerat, nouiſſimus omniũ ſcripſit euãgeliũ rogatus ab Aſiæ epiſcopis, aduerſus Cerinthũ alioſque hæreticos: & maxime tunc Ebionitarum dogma cõſurgens, qui aſſerunt Chriſtũ ante Mariã non fuiſſe. vnde & cõpulſus eſt diuinam eius natiuitatẽ edicere. Sed & aliã cauſam huius ſcripturæ ferũt: quòd quum legiſſet Matthęi, Marci & Lucę volumina, ꝓbauerit quidẽ textũ hiſtoriæ, & vera eos dixiſſe firmauerit: ſed vnius tantũ anni (in quo & paſſus eſt) poſt carcerem Ioannis hiſtoriã texuiſſe. Prætermiſſo itaq; anno cuius acta à tribus expoſita fuerant ſuperioris temporis antequã Ioannes clauderetur in carcere geſta narrauit: ſicut manifeſtum eſſe poterit iis qui diligẽter quatuor euangeliorũ volumina legerint. Quæ res etiam διαφωνίαν quæ videtur Ioannis eſſe cum cæteris, tollit. ¶ Scripſit autem & vnam epiſtolam cuius exordium eſt, Quod fuit ab initio, quod audiuimus & vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus & manus noſtræ contrectauerunt de verbo vitę. Quę ab vniuerſis eccleſiaſticis & eruditis viris probatur. Reliquæ autem duæ (quarum principium eſt, Senior electæ dominæ & natis eius, & ſequentis, Senior Caio chariſſimo quem ego diligo in veritate) Ioannis preſbyteri aſſeruntur. Cuius & hodie alterum ſepulchrum apud Epheſum oſtenditur, & nonnulli putant duas memorias eiuſdem Ioannis Euangeliſtæ eſſe: ſuper qua re quum per ordinem ad Papiam auditorem eius ventũ fuerit, diſſeremus. ¶ Quartodecimo igitur anno ſecundã poſt Neronem perſecutionem mouente Domitiano, in Patmos inſulam relegatus ſcripſit apocalypſim: quam interpretãtur Iuſtinus martyr & Hirenęus. Interfecto autem Domitiano, & actis eius ob nimiam crudelitatem à Senatu reſciſſis, ſub Pertinace principe rediit Epheſum: ibique vſque ad Traianum principem perſeuerans totas Aſiæ fundauit rexitque eccleſias, & confectus ſenio, ſexageſimooctauo poſt paſſionem domini anno mortuus, iuxta eandem vrbem ſepultus eſt.

Diuo

DIVO AVGVSTINO ATTRIBVTA in euangelium ſecundum Ioannem præfatio.

OMnibus diuinæ ſcripturę paginis euangelium excellit:quia quod lex & prophetæ futurum prædixerunt, hoc completum dicit euangelium.Inter ipſos autem euangeliorũ ſcriptores, Ioannes eminet in diuinorũ myſteriorũ profunditate. Qui à tempore dominicæ aſcenſionis per annos ſexagintaquinque verbũ dei abſque adminiculo ſcribendi,vſque ad vltima Domitiani prædicauit tempora. Sed occiſo Domitiano quum permittente Nerua de exilio rediſſet Epheſum,compulſus ab Epiſcopis Aſiæ, de coæterna patri diuinitate Chriſti ſcripſit aduerſus hæreticos qui eo abſente irruperant in eius eccleſias : qui Chriſtum ante Mariam fuiſſe negabant. Vnde merito in figura quatuor animalium,aquilæ volanti cõparatur:quæ volat altius cæteris auibus, & ſolis radios irreuerberatis aſpicit luminibus.Cęteri nanque euangeliſtæ,qui temporalem Chriſti natiuitatem & temporalia eius facta quæ geſſit in homine ſufficienter exponũt,& de diuinitate pauca dicunt,quaſi animalia greſſibilia cũ domino ambulant in terra.Hic auté paucá de temporalibus eius geſtis ediſſerens,ſed diuinitatis potentiá ſublimius contemplans,cum domino ad cœlum volat. qui enim ſuper pectus domini in cœna recubuit, cœleſtis hauſtum ſapientiæ cæteris excellentius de ipſo dominici pectoris fonte potauit. Legerat ſiquidem euangelia trium euangeliſtarum, & approbauerat fidem eorum & veritatem.in quibus deeſſe vidit aliqua geſtarum rerum hiſtoriæ:& ea maxime quæ dominus geſſit primo prædicationis ſuæ tempore: ſcilicet antequàm Ioannes Baptiſta clauderetur in carcere.Hæc ergo(quaſi dimiſſa ab illis)ſcribit Ioannes quę fecit Ieſus antequàm Ioannes clauderetur.ſed maxime diuinitatem Chriſti & trinitatis myſterium cõmendare curauit. Tres ſiquidé alij Euangeliſtæ dicta & facta domini temporalia quæ ad informãdos mores vitæ pręſentis maxime valent,copioſius proſecuti,circa actiuam vitã ſunt verſati:in qua laboratur, vt cor mundetur ad videndũ deũ.Ioannes vero pauca domini facta dicit:verba vero domini quæ trinitatis vnitaté & vitæ ęternę fœlicitaté inſinuant,diligentius conſcribit. Et ſic in contemplatiua vita,virtute commendanda, intentioné ſuam & prædicationem tenuit: in qua contemplatiua vacatur vt deus videatur. Iſte enim eſt Ioannes quem dominus de fluctiuaga nuptiarum tempeſtate vocauit:& cui matrem virginem virgini commendauit.

THOMAE DE VIO CAIETANI CARdinalis ſancti Xiſti, in Euangelium ſecundum Ioannem cõmentarii.

E*vangelium ſecundum Ioannem.* Ioannes vltimus Euangeliſta(de diuinitate Ieſu Chriſti tractans)occurrit. Et titulus quidẽ declaratus eſt in principio Matthæi. ¶Singularis autem modus huius Euãgeliſtę eſt quòd narrat etiã minutulas circunſtantias rerum geſtarum : ne quiſpiam putaret quòd ipſe fuerit author doctrinæ talis ac tantę circa quam liber hic fere ex integro occupatur. quẽadmodum Plato fingit Socratem aut Parmenidẽ docentem, quæ tamẽ ipſe Plato docet. Ad excludendum inquam hunc errorem à mentibus legentium hoc euãgelium,& ſignificandũ quòd Ieſus in veritate hæc docuit, refert per ſingula minutiſſimas circunſtantias hiſtoriæ: vt qua occaſione,vbi, quando, quo interrogante &c.ſecũdũ veritatẽ hiſtorię Ieſus docuerit,ſignificet.Propter quod forte illas ſolas res geſtas Euãgeliſta narrat quæ ſpectant vel ad cõtinuationẽ tẽporũ,occaſionũ &c. vel ad omiſſa ab aliis euãgeliſtis.

CAPVT I.

I*N principio.* principium non ſubſtantiæ ſed relationis nomen eſt : & intelligi nequit ſine illo cuius eſt principium.Directe itaque Ioannes inchoat euangelium contra Hebionitarum errorẽ:dicentium Ieſum Chriſtũ non fuiſſe ante matrẽ ſuam.In principio inquit:ſubaudi durationis.Moyſes deſcribens generationem mũdi, inchoauit à principio tẽporis:dicens.in principio,tẽporis, creauit &c.Creatus eſt enim mũdus ad literã in principio temporis. Ioãnes vero vt cõprehendat etiã principiũ æuiternitatis, inchoat à prin-

à principio durationis:quæ cõmunis eſt tempori & æuiternitati, & cuicũque alteri imaginabili durationi. *erat.* Moyſes dixit,in principio creauit:ſcribens actionẽ creationis menſuratã inſtanti principio tẽporis:Ioannes autẽ ſcribit nõ actionem ſed eſſe:non menſuratũ initio durationis,ſed præcedens initiũ durationis : & ita præcedens ꝙ tamen nõ deſinit in initio duratiõis,ſed eſt perſeuerans.Et propterea nõ vtitur præterito perfecto(nõ dicit fuit, tanquàm iã deſierit)ſed præterito imperfecto,dicẽdo erat. Prçteritũ enim imperfectũ cõſignificat ita tẽpus prçteritũ,ꝙ ſimul cõſignificat perſeuerare in illa duratiõe de qua eſt ſermo. Vnde dicendo,in principio erat,ſignificatur ꝙ præceſſit initiũ ſic ꝙ perſeuerãs erat cũ initio. ¶ Hçc duo ſimul iuncta,eſſe æternũ à parte ante ſignificant.nã ex hoc ꝙ res aliqua in initio durationis erat, optime infertur nũquàm incœpiſſe eius durationẽ. Si enim incœpiſſet ipſius duratio,ergo in principio nõ duratiõis erat: quia nõ prçceſſiſſet initiũ duratiõis qua ĩcœpit. Ab çternitate ergo à parte ante, cõtra dicentes Ieſum inchoaſſe ex tẽpore. directe incipit Ioannes. Et deſcribit eã nõ à negatione ſed ab affirmatione(.ſ.in principio erat) tã breuiter & tã formaliter vt vere mõſtretur ſpiritus ſanctus locutus in Ioãne. *verbũ.* Vbi ſcito ꝙ in textu Grçco prçponitur articulus.acſi diceretur illud verbũ. Significatur enim per articulũ ꝙ non de verbo in genere, neque de quocunque. verbo, ſed de inſigni ac ſingulari verbo eſt ſermo. Vnde patet ꝙ nõ de ſenſibili verbo,ſed de intelligibili ac ſupremo verbo loquitur. ¶ Et quoniã ad ĩtelligibiliũ notitiã manuducimur per ſenſibilia,ideo ex ſenſibilibus verbis ad intelligibile verbũ erigendus eſt intellectus. Senſibilia verba frequenti vſu appellamus ſiue omnes dictiones ſignificatiuas (nomen, verbum, participium, pronomen)ſiue ſermonem ex multis conſtantem dictionibus. Dicimus enim audi verba mea. ſæpe in ſacra ſcriptura dicitur,factum eſt verbũ domini ad talem prophetam: & beata virgo dixit Gabrieli,fiat mihi ſecundum verbum tuũ.Sicut itaque verbum ſenſibile(ſiue ſimplex ſiue compoſitum)eſt id quod dicitur,ita intelligibile verbum eſt id quod intellectus apud ſe dicit, intelligẽdo aliquid.loquitur enim ſibiipſi intelligẽs,dũ explicat actuali intellectione aliquid. Ita quòd cõceptus ille quem intellectus intelligendo format de re quã cognoſcit, appellatur verbum intelligibile: appellatur quoque ratio. Et quia dictio Græca hic poſita ſignificat verbum, ſermonem & rationem, & ſermo ſpecies eſt verbi (nam eſt verbum conſtans ex ſimplicibus verbis) magis quadrat

propoſito verbum quàm ſermo. Compoſitũ enim minus quadrat quàm abſtrahens à cõpoſitione. At ſi interpres ſicut trãſtulit verbum tranſtuliſſet ratio (dicendo in principio erat ratio) non erraſſet. immo propinquiori vocabulo vſus fuiſſet: quoniã ratio nõ niſi intelligibilis generis eſt. verbum autem per tranſlationem ab ſenſibilibus intelligibile genus ingreditur. Conſulto tamen credimus amplexam hanc fuiſſe ſignificationẽ, vt verbi potius quàm ratiõis nomine vteremur in propoſito: quia explicatur verbi nomine ordo originis, qui nõ explicatur nomine rationis. verbum enim intelligi nequit niſi à dicẽte: ratio autem intelligitur ratio, abſque hoc quòd intelligatur excogitata. Multis itaque exiſtentibus intelligibilibus verbis (nam homo intelligens format ſuũ intelligibile verbum rei quã intelligit. & angeli formant ſua verba eorũ quæ intelligunt: & deus ipſe intelligendo ſeipſum & omnia alia in ſeipſo, dicit vnum verbum ipſius dei & omnium aliorum) Ioannes de ſupremo verbo ait, in principio erat verbum: deſcribens illius æternitatẽ. ¶Significãtiuſque dicit verbum in ſingulari numero: ad ſignificandũ illud eſſe vnicũ & ſimplex, nõ conſtans ex multis verbis. vnico enim verbo dicitur à deo totus deus, ſimul cum toto vniuerſo & quocunque poſſibili & quouis modo intelligibili. Et ad hanc ſummã excellentiã verbi denotãdam tẽdit articulus in idiomate Græco præpoſitus ab ipſo Ioanne qui Græce ſcripſit. Acſi aperte dixiſſet. in principio erat illud verbũ, quod eſt verbum omniũ ſcilicet dei & omniũ rerum, ſenſibilium & intelligibilium, & poſſibiliũ & imaginabiliũ. De hoc enim verbo affirmat eſſe æternũ: dicendo, in principio erat verbum. Et (vt dictum eſt) idem quantũ ad rem ſignificaretur dicendo, in principio erat ratio. *Et uerbum.* In textu Græco præponitur iterũ articulus: ad ſignificandum quòd de eodem verbo ſubiũgũtur hæc. *Erat.* Cõprehendit præteritũ abſque deſitione. *Apud deũ.* In textu Gręco pręponitur articulus dictioni deũ: ad ſignificandũ deũ qui eſt vere deus, non participatione aut nominatione. ¶Deſcripta æternitate verbi, quia nec verbũ nec ſermo nec ratio intelligi poteſt ſolitarie (oportet enim tã verbum ſimplex quàm compoſitũ ab aliquo dici, & rationẽ eſſe alicuius intelligentis rationem) ideo conſequẽter ſubiungit cuius eſt ratio illa, à quo dicitur verbũ illud: aperiendo quòd verus deus eſt ille cuius eſt verbũ ſeu ratio. Vbi vltra hanc originis implicite ſignificatã conditionẽ, alię duę eiuſdẽ cõditiones ſimul deſcribuntur. Altera eſt ꝙ non ſeparatur à deo dicente ipſum. altera eſt ꝙ eſt diſtinctũ à deo dicẽte ipſum.

¶Vide

¶ Vide ſingula. Ex hoc quòd verbum quatenus verbum (formalis enim eſt locutio intelligenda in tã ſublimi re) erat apud deũ, infertur ꝙ deus erat dicens illud verbũ: alioquin nõ in quãtum verbũ eſſet apud deũ. verbũ enim quatenus verbum, non eſt apud aliquem niſi dicenté illud. Rurſus ex hoc ꝙ verbũ eſt apud deum, ſignificatur ꝙ non diſtat & ꝙ non ſeparatur à deo. qui enim eſt apud Regẽ, iuxta Regẽ eſt: & qui eſt apud Cęſaré, iuxta Cęſarem eſt. Et demũ quia nullus proprie eſt apud ſemetipſum (nã præpoſitio apud, diſtinctioné extremorum ſecũ fert ſimul cũ contiguitate eorum) ideo hinc deſcribitur diſtinctio verbi à deo dicente. ¶ Scito ꝙ dictio interpretata apud, ſonat principali ſua ſignificatione ad. quãuis vtantur etiã illa Græci pro apud. & propterea tã particula hęc (& verbũ erat apud deũ) quàm ſubiũcta (hoc erat in principio apud deũ) poteſt legi dupliciter: vel apud deum, vel ad deũ. Et ſi quidem legitur apud deũ, poteſt legi dupliciter: vel apud deũ, vel ad deũ. Et ſi quidẽ legitur apud deũ, ſenſus iam dictus eſt. Si vero legitur ad deũ, ſenſus nõ minus altus eſt: & magis proprius habetur. Et eſt ꝙ poſtquàm ſcripſit Ioãnes verbũ eſſe ab æterno, ſcribit quòd verbum quatenus verbũ habet eſſe relatiuũ ad deũ. Relatio enim nõ ſignificatur proprie & formaliter dictionę quacunque quẽadmodum ſignificatur dictione ad. nã formalis ac propria ratio eſſentialis relationis cõſiſtit in hoc ꝙ ſignificat ad. pater enim eſt ad filiũ, & filius ad patrẽ: æquale eſt ad æquale, & ſimile ad ſimile: & ſic de reliquis formaliter ſumptis relatiuis. Ex hoc enim ꝙ ad, verbo ſubſtantiuo adiungitur in hac litera (dicẽdo & verbũ erat apud deum) docemur ꝙ verbũ quatenus verbum nõ faciebat, non dicebat, nõ pendebat, ſed erat ad deũ: hoc eſt ꝙ eſſe verbi erat eſſe ad deũ. Et hoc ad differentiã cuiuſcũque creati verbi, cuiſcunque creatæ ſubſtantiæ. nã de nullo verbo creato, de nulla ſubſtantia creata verificari poteſt quòd eſt ad deũ: ſed quòd pendet à deo. Nullius enim creati verbi aut ſubſtantię creatæ eſſe eſt relatio ad deũ: ſed hoc eſt eminentiſſimę deitati propriũ quòd perſona diuina cũ hoc quòd eſt deus eſt ad deũ, eſt relatio ad deũ. Huiuſmodi igitur eminentia ſignificatur dicendo & verbum erat ad deũ. ¶ Manifeſtatur nihilominus per præpoſitioné ad, diſtinctio verbi à deo cuius eſt verbũ. nam dicendo verbũ erat ad deum, excludit relationé rationis, & ſignificat relationem realem. Non dicit & verbũ dicebatur ad deũ, ſed erat ad deum: vt ad, nõ ſecundũ intelligi ſed ſecundũ eſſe, vt nõ rationis ſed reale manifeſtetur. relationé autẽ realẽ inter vnã & eandẽ rẽ nullus admittit, ſed ra-

tionis tantũ. Quocirca realẽ diſtinctionẽ verbi à deo dicẽte verbũ, Ioãnes per hæc verba manifeſtat. ¶ Ita quòd ex hac particula (& verbum erat ad deũ) duo reuelantur. Alterũ quòd eſſe verbi, ac per hoc omniũ perſonarũ diuinarum, eſt res relatiua: immò vt rectius loquar eſt relatio realis. Alterũ ꝙ verbũ diſtinguitur realiter à deo dicente ipſum: ac per hoc quòd perſonę diuinę omnes diſtinguuntur inter ſe realiter. *Et deus erat uerbũ*. Deſcripta æternitate verbi & contiguitate eiuſdẽ ad deũ dicentẽ, deſcribit modo quiditatẽ verbi declarando quid eſt, & dicẽdo quòd erat deus. Et dixit hoc, ne erraremus, male intelligendo diſtinctionem verbi à deo dicẽte: ne intelligeremus æternũ verbum eſſe quidẽ apud deũ, nõ tamẽ eſſe deũ. ¶ Ad hoc enim excludendũ ſubiungit quòd verbum erat deus: aperte dicẽs. ita verbũ erat apud deũ ꝙ etiam erat de⁹. ¶ Sed occurrit hic occaſio magna erroris Arrianorũ: eo quòd in Gręco textu in hac tertia propoſitione non pręponitur articulus dictioni deus, ſed dictioni verbũ: ita quòd ſignificatur quòd illudmet verbũ erat deus: ſed nõ explicatur quòd erat ille deus qui per articulũ ſignificatur verus deus. Hinc enim hæretici dicũt verbũ ſummũ, eſſe deum participatione: ac per hoc minorẽ deo vero. ¶ Duę ingerũtur difficultates, altera de diuinitate verbi, altera de hoc textu. Illã nunc ſupponamus: quoniã alibi in teſtamẽto nouo clare ponitur, appoſito articulo dictioni deus: vt inferius patebit. Ad hanc autẽ de hoc textu, reſpondetur dicendo non valere argumentũ eſt non appoſito articulo: quoniã in hocmet capitulo bis euangeliſta ſummũ deũ nominat ſine articulo. ſ. dicendo fuit homo miſſus à deo, & dicendo deum nemo vidit vnquã. cõſtat enim vtrobique ſermonẽ eſſe de vero per eſſentiã deo, & nõ de deo per participationem. Nullius ergo efficaciæ eſt argumentum Arrianum, ſumptum ex non præpoſito articulo dictioni deus, dicendo & deus erat verbum. ¶ Ratio autem quare non præpoſuit euangeliſta hoc in loco articulũ eſt: quòd coactus fuit Ioannes ne pręponeret articulum ad euitandã confuſionẽ diuinarum perſonarũ. Cum enim dixiſſet verbum eſſe apud deum dicentem, demonſtrando deum cum articulo, ſi ſubiũxiſſet verbum eſſe deum cum articulo ſignificatum fuiſſet quòd verbum eſſet illemet deus dicẽs: quod eſſet confundere perſonas dicentis & verbi. Hac itaque neceſſitate compulſus abſtinuit ab articulo: & non ad ſignificãdum aliquid minus vero deo. Niſi enim de vero deo intenderet loqui, vane ſubiunxiſſet, & deus erat verbum. nam ex hoc quòd deſcriptum erat æternum à parte ante, & apud verum deum dicentem

ipſũm,

ipſum,ſatis cōſtabat ꝙ erat fere deus. Vnde addendo ꝙ erat deus,
ſignificauit quòd erat verus deus. Non enim ſemper verus deus in
textibus Græcis ſignificatur cum articulo: vt monſtratū eſt: quan-
uis quandoque hoc fiat. *Hoc erat in principio apud deum.* Iā dictum
eſt quòd prępoſitio interpretata apud,ſonat poti⁹ ad. & propter-
ea in tota expoſitione ſequēti,per apud,intellige apud ſeu ad. Ne
intelligeremus tria antedicta vera eſſe ſingillatim,& nō ſimul ad
excludendas omnes cauillationes ſubiungit colligendo omnia,
declarādo ea eſſe ſimul vera. Et eſt ſenſus,hoc.ſ.verbum deus,apud
deū erat in principio. Verbū deus fuerat tertio loco dictum: apud
deū,ſecundo loco: erat in principio,primo loco. Et oportuit hanc
collectionem effici: ad declarandū quòd verbū erat in principio
deus,& quòd erat in principio apud deū: ne erraremus intelligen
do quòd verbum erat quidē in principio,ſed nō erat in principio
apud deum, ſed non erat in principio deus. Cuncta ergo æterna
eſſe à parte ante deſcribit hac collectiōe. Circa dicta aduerte eru
dite lector,diſtinguendum eſſe inter ea quæ cognoſcimus de deo
lumine naturalis rationis , & illa quæ ſunt de deo tradita lumine
diuinę reuelationis . Nā ſi intra latitudinē notorū de deo lumine
naturali ſiſtatur,ſola eſſentialia(hoc eſt pertinentia ad ſubſtantiā
dei abſolute)cognoſcimus: puta quòd deus eſt actus purus,intelli-
gens ſeipſum,& omnia alia in ſeipſo;quòd eſt volens, ſumme fœ-
lix,à nullo pendens,& reliqua omnia quæ ſunt perfectionis ſim-
pliciter. Nihílque cognoſcimus de vocatis notionalibus ſeu perſo
nalibus. hęc enim naturale lumē intellectus excedūt: & lumine fi-
dei credim⁹. In hoc cognoſcibiliū ordine ſunt hæc quę Ioānes de
verbo tradit. Scribit eñ euāgeliū nō philoſophis incredulis,ſed fi-
delib⁹ Chriſti,& ꝓpterea reuelata aſſerit. ¶ Nō ergo putes ratiōe
naturali cognoſci verbū à deo dici,apud ipſū ꝑmanēs: ſed reuela-
tiōe diuina hoc haberi. nā lumē ratiōis naturalis nō ducit nos ad
cognoſcēdū verbū ꝑſonaliter diſtinctū à dicente: ſed ad cognoſcē
dū ꝙ in deo idē eſt intelligēs & intellectū,dicēs & dictū,oīb⁹ mo-
dis abſq; vlla oīno diſtinctiōe: qm̄(vt dictū eſt)eſſentialia tm̄ no-
uimus,& hoc qđ cognoſcim⁹,eſt verū infra eſſētialia ſiſtēdo. *Oia*
per ipſum facta ſunt. Declarata ęternitate,diuinitate,origine,& di
ſtinctione verbi,declarat modo ad factorē omniū ęqualitatē ver-
bi reſpectu factorū qđ eſt declarare ipſū verbū nō eſſe factū: & eſt
ſupplere id quod min⁹ explicatū fuerat,dicēdo verbū eſſe deū ſine
articulo. ex hoc eñ ꝙ ſubiūgit verbū nō eſſe factū, manifeſte in-
fertur ꝙ eſt deus nō fact⁹. Manifeſtat̃ rurſus ꝑ hoc ꝙ verbū nō eſt

ctum,quòd origo verbi à dicente non eſt factio.ita quòd licet dicatur,non tamen fit: licet dictum fuerit,non tamen factum fuit. ¶ Declarat autem hanc negatiuam (ſcilicet verbum non eſſe factum)per affirmatiuam,omnia per ipſum facta ſunt . Non dicit quædam,ſed omnia. Rurſus non dicit,omnia ipſum fecit, ſed per ipſum facta ſunt: vt faciendi omnia communicatio, ei ab alio ſignificetur , in hoc enim quòd dicitur per ipſum , conſignificatur alius à quo per ipſum facta ſunt omnia. Vna itaque atque eadem factio ſignificatur prodiens per ipſum ab alio:vt intelligamus cõmunem eſſe actionem qua facta ſunt omnia,verbo & dicenti.Cõmunem autem ordine quodam:quoniã authoritas originis ſignificatur in dicente:& deriuatio cauſandi ad verbum, dicendo per ipſum.Et vere ſic eſt:quoniam verbũ non ſolum cauſalitatem,ſed & deitatem habet à dicẽte. ¶ Significantius autẽ dicit per ipſum facta ſunt,& non dicit per ipſum fecit omnia,quod tamẽ dicitur ad Hebr.1.ad explicandũ quod ibi ad Hebr.non explicatur,ſcilicet verbum eſſe rationem rerum factarum, non ex parte faciẽtis, ſed ex parte rerum factarum. Verbum enim non tenet locum formæ qua factor facit:quia verbum non eſt dicenti velut ars qua artifex agit:nihil enim prima trinitatis perſona accipit à ſecunda. Sed rerum factarum ratio & ars omnis, verbum eſt.appropriate quidem ex eo quòd eſt verbũ, proprie autem ſecundum quòd eſt ratio & ars dicta,ſicut etiam proprie eſt deus dictus. ita tamen vt intelligas dictum vt verbum dicitur,non vt res verbo dicta.Vnde dicendo,omnia per ipſum facta ſunt, ſignificatur quòd factio rerum omniũ deducta eſt,exemplata eſt à productione verbi:iuxta illud ad Ephe.3. flecto genua mea ad patrem domini noſtri Ieſu Chriſti,ex quo omnis familia in cœlis & in terra nominatur . *Et ſine ipſo factum eſt nihil.*pro,neque vnũ,quod factũ eſt. Ita quòd textus eſt. *Et ſine ipſo factũ eſt,neque unum quod factũ eſt.* Ex quo textu clare apparet ceſſare omnes difficultates quę fiũt circa punctationẽ ſeu terminationẽ ſententiæ, legendo nihil. Ecce quanti refert interpretari ad verbũ,& interpretari iuxta interpretis intellectũ. ¶ Dixerat itaque omnia facta per verbũ.Et quoniã cõſtat falſum eſſe vt verba ſonant omnia facta fuiſſe per verbum:quia deus nõ eſt factus per verbũ qui tamen comprehenditur ſub omnia , ideo hęc oportuit ſubiungere.At ſi dixiſſes intelligi diſtributionẽ accõmodam,materia prębetur hęreticis excipiendi:& ſicut tu accommodas omnia ad reliqua citra deum & verbũ, ita Arrius accommodabit ad opera ſex dierum:de quibus dicitur,& vidit deus cuncta quæ

ſcta quę fecerat,& ſic ruet Ioannis doctrina. Ad declarandũ igitur pro quibus diſtribuit omnia,ſubiungit & ſine ipſo factũ eſt, neq; vnum quod factum eſt:aperte declarans quòd diſtribuit pro omnibus factis,aperte excludens omnẽ exceptionẽ,aperte monſtrãs verbum non eſſe factum. Ex hoc enim quòd omnia facta,ſunt facta per verbum,conſtat verbum ſignificari alienũ eſſe à factis,nec oportere excipere deũ aut verbum:quia omne non factũ exceptũ eſt ab ipſo Ioanne,dicendo,& ſine ipſo,verbo, factũ eſt nihil ſeu neque vnũ quod factũ eſt.hac enim ſubiunctione clare cõprehendit omnia facta:ſiue viſibilia,ſiue inuiſibilia,ſiue inter opera ſex dierum,ſiue extra, aut ante illa,adiecta enim hæc vniuerſalis negatiua cuiuſque facti abſque ipſo verbo , omnẽ tollit ambiguitatẽ & exceptionẽ.Si adieciſſet & ſine ipſo factũ eſt nihil , non apponendo quod factũ eſt,adhuc ſub dubio ſeu exceptione reliquiſſet diſtributionẽ affirmatiuã & negatiuã, & ideo appoſuit quod factum eſt:vt clarã diſtributionem redderet,& nullum ambiguitati aut exceptioni locum relinqueret: aperiendo quòd de factis omnibus ac ſolis loquitur.¶ Vbi etiam ſignificantius apponitur prępoſitio ſine ſiue abſque,ſocietatem ſignificans ipſius cum faciẽte. Quia enim dixerat omnia per ipſum facta,ne ex modo loquendi minoritatẽ aliquã aut velut organũ aliquod verbũ intelligeres cõcurrere ad factionẽ rerũ,curauit euãgeliſta adiungere prępoſitionẽ denotantẽ ſocietatẽ:vt vel ſic tolleret occurrentẽ forte tuę phãtaſię minoritatẽ verbi ad faciendũ res. *in ipſo uita erat.* Ordinate euangeliſta progreditur,poſtquã declarauit verbi eſſe,declarãs verbi vitã: ad excludẽdũ illorũ dogmata qui ſeparãt vitã à primo rerũ principio,tanquam aliud ſit principiũ eſſendi,& aliud principiũ viuendi . Hanc fictionẽ excludens dicit.in ipſo,verbo, vita erat.Inferius enim dicet Ieſus,ſicut pater habet vitam in ſeipſo,ſic dedit & filio vitã habere in ſemetipſo. ¶Inductus eſt autẽ euangeliſta ad ſubiungendũ quòd in verbo erat vita,non ſolũ propter ordinẽ antedictũ inter eſſe & viuere,ſed etiã ad explicandũ quod prius dixerat omnia per ipſum facta ſunt.Declarat enim nunc in verbo eſſe vitam:ac per hoc verbum eſſe exemplar vitę omniũ viuentium,ne errares intelligendo omnia per ipſum facta quãtum ad eſſe,& non quantum ad viuere.Hinc enim explicatur quòd eſt ſufficiens exemplar non ſolum vniuerſi eſſe , ſed etiam vniuerſæ vitæ factorum. *Et uita erat lux hominum.* In textu Gręco pręponitur articulus dictioni vita:ad ſignificandum non ſolum quòd de eadem vita loquitur,ſed quòd vita quam dixit eſſe in verbo eſt

vita

vita illa ſuprema,eſt vita per eſſentiam. De vita itaque verbi quæ ſuprema eſt,dicit quòd erat lux hominum : ad differentiam lucis corporeæ quam oculis corporeis videmus , quæ eſt lux brutorum & non hominũ ſecundũ quòd homo præſtat cunctis ſenſibilibus: quanuis ſit hominũ ſecundũ quòd homo cõmunicat cũ aliis animalibus in natura ſenſitiua. Ad differentiam itaq; iſtius corporeę lucis,illa ſuprema vita verbi dicitur lux hominũ ſecundum quòd homo:hoc eſt ſecũdum partẽ intellectiuã hominis: ex qua homo eſt homo:quoniã ex ipſa reponitur in ſpecie hominis . ¶ Deſcribit autem ſupremã lucem intelligibilem per hoc quòd eſt lux hominum potius quam per hoc quòd eſt lux angelorum:tum vt ex iis quæ nobis ſunt nota,lucẽ illam nobis manifeſtaret.euangeliũ ſiquidem hominibus non angelis ſcribebat,& nos quidẽ lucẽ intelligibilem participare cognoſcimus experientia in noſtro intellectu : angeli autẽ nobis ignoti ſunt. Tum quia homo infima eſt creatura inter omnes creaturas intellectum habentes : ac per hoc dicendo quòd ſupra vita eſt lux hominum, comprehendit quòd eſt multo magis lux aliarum ſuperiorũ creaturarũ intelligẽtium. cõſequens eſt enim quòd ſi ſuprema lux eſt lux infimi intellectus, multomagis ſit lux intermediorũ intellectuũ.Si aũt dixiſſet quòd eſt lux angelorũ,claruiſſemus illatione quòd eſſet etiã lux hominũ:quoniam conditiones & ſtatus angelicę naturæ longe diſtant à natura hominis: & multa conueniunt eis quæ non conueniunt nobis. Tũ ad excludendũ illorũ dogma qui negant primã lucem extendi per ſeipſam ad intellectũ humanũ, putantes intellectum noſtrũ illuminari ab infimo lumine,hoc eſt ab infima intelligentia,ab infimo angelo:tanquã prima lux non per ſeipſam poſſit ſe extendere ad intellectũ noſtrum,ſed mediantibus cauſis ſecundis. ¶ Et dixit lux hominũ,non hominũ iuſtorum ſeu ſanctorum: vt intelligamus quòd de hominibus quatenus homines ſunt(hoc eſt ſecundum eſſe naturale,ſecundum primęuũ eſſe quod habent)loquitur. Qui enim eſt lux hominũ ſecundum eſſe ſubſtantiale hominũ, multo magis eſt eorundẽ lux ſecundũ eſſe ſuperadditum,ſecundũ eſſe gratię. ¶ Adiunxit aũt lucẽ vitæ verbi(dicendo & vita erat lux) eiſdẽ rationibus quibus prius dixerat in ipſo vita erat: hoc eſt tũ ad conſequenter progrediendũ, poſt eſſe & vitam perueniendo ad lucem intelligibilem,vt explicetur vna atque eadem res verbũ,vita & lux intelligibilis:ne eſſe,viuere & intelligere ſeparata intelligãtur,ſed in vnã ſimpliciſſimã rẽ coire. Tũ vt exẽplar rerum factarum deſcribatur perfectum: præhabens in ſe non ſolum

lum eſſe ad vitã ſed etiã cognoſcere. vt hinc intelligamus oĩa per ipſum facta, nõ ſolũ quatenus ſunt & quatenus viuũt ſed etiã quatenus cognoſcũt, ab ipſo eſſe exẽplata. ¶ Vbi perſpicacius nota erudite lector ꝙ quũ in quatuor rerũ gradus diſtribuatur vniuerſitas factorũ (ſcilicet in ea quę ſunt tãtũ, in viuẽtia, in ſenſitiua, & in intellectiua) euãgeliſta omnia quidẽ facta dicit per verbũ, ſed tamen in verbo non locat niſi tria, ſcilicet eſſe, viuere & intelligere. Et ipſum intelligere nõ ſub nomine intellectionis ſed ſub nomine lucis intelligibiliũ deſcribit: ea ꝓculdubio ratione ꝙ fons intelligibilis luminis præ habet in ſe eminẽtiſſimo mõ quicquid eſt cognitionis ſenſitiuę. cognitio enim ſenſitiua propter ſuã imperfectionẽ nõ eſt formaliter in verbo. Et ſicut nõ vita vegetatiua ſed vita formaliter eſt in verbo, ita non cognitio ſenſitiua ſed cognitio quam lux ſignificat eſt in verbo. ita ꝙ ex illa luce, exemplata eſt omnis facta cognitio tã intellectiua q̃ ſenſitiua. *Et lux in tenebris lucet.* Dixerat ꝙ ſuprema illa lux eſt lux hominũ (ꝓculdubio q̄a videri põt ab intellectu hoĩs: ſicut tamẽ lux ſolis videri poteſt ab oculo noctuę, quo ad cognitionẽ naturalẽ quã experimur Secus aũt eſt de viſione quã ſperamus, tũc.n. illa lux, clare erit lux clare viſa ab hoĩe) declarat mõ quare dixerit hoĩum, ex differentia inter hoĩes & alia ſenſibilia reſpectu ſummę lucis. ¶ Appellatione itaq; tenebrarũ ſignificat res oẽs ſenſibiles: quia priuatæ ſũt lumine intelligibili. nam tenebræ non ſignificant naturam aliquã, ſed priuationem luminis. & conſtat quod lux illa non lucet in nihilo, in iis quæ nõ ſunt, ſed in rebus: ac pec hoc in tenebris, hoc eſt in rebus priuatis lumine intelligibili, ſignificatur lux lucens. ¶ Et ſignificanter dicit lux lucet in tenebris, & nõ dicit lux illuminat tenebras: quoniam intendit ſummã lucem ita lucere in ſenſibilibus rebus vt tamen ab eis nõ tollat tenebroſitatem, vt tamẽ eas relinquat priuatas lumine intelligibili. ad ſimilitudinem lucis corporeæ lucentis in tenebris, ſic quod ipſa quidem lucet, tenebræ autem non tollũtur: vt experientia teſtatur in quibuſdam corporibus lucidis quæ videntur nocte in tenebris. Iuxta hanc ſiquidem ſimilitudinem excelſa dei vt poſſumus balbutiendo reſonamus: quum hoc longe diſſimile ſit à relucentia diuini verbi in rebus ſenſibilibus. Sed hac ſimilitudine volumus intelligi quod lucet in tenebris & non tollit tenebras. ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta dicit vtrunque ſcilicet quod lucet, & quod in tenebris. Si enim tenebras tolleret, non diceret quod lucet in tenebris: quia non luceret in tenebris, ſed in claro, ſed in iis quæ

fuerunt

fuerunt tenebræ. Quod manifeſtius etiam ſubiungitur dicendo. *Et tenebræ eam non comprehenderunt*. pro, apprehenderunt. Ecce manifeſte remanentes tenebræ ſignificantur. Nec dicit & tenebræ eam non cognouerunt, ſed non apprehenderunt: hoc eſt nõ attigerunt ad eam. Potuiſſet euangeliſta eandem ſententiam explicare, dicendo & lux quidem in tenebris lucet ſed non eis (quia non transfert res ſenſibiles in ordinem intelligibiliũ) ſed ex induſtria noluit imputari luci quod tenebræ remanent tenebræ: hoc eſt quod res ſenſibiles non attingunt ad ordinem intelligibilium, in quo lux ſumma & lucet & illuminat. Sed curauit explicare quod hoc prouenit ex naturali impotentia ipſarum tenebrarum: hoc eſt rerum ſenſibilium. propter hoc enim vtitur dictione apprehenderunt. Tenebras ſiquidem non apprehendere lucẽ in eis lucentem eſt non attingere ad participationem luminis ipſius, eſt non illuminari ab ipſa. ¶ Et quum dicat lucet in præſenti, propter perſeuerantiam lucendi in ſenſibilibus, dicit in præterito non apprehenderunt: ad ſignificandum quod ex ipſa ſua natura quam ex ſui creatione ſortitæ ſunt res ſenſibiles, habuerunt vt non attingerent ad lucem hanc. ¶ Significatur itaque per hęc quod lux ſumma lucet in rebus ſenſibilibus, quanuis res ſenſibiles non illuminentur ab ipſa: quia nec quatenus ſentientes eriguntur in cognitionem illius, nec quatenus ſenſatæ illius pariunt cognitionem, ſed ſic in ſenſibilibꝰ lucet vt teſte Apoſtolo ad Rom. 1. quatenus intellecta ducant in illius cognitionem. ex quibus patet declaratum eſſe qualiter lux illa ſumma proprie eſt lux hominum, rerum autem ſenſibilium eſt tanquam tenebrarum: in quibus ſic lucet quod ab eis non attingitur. ¶ Poteſt aliter particula hæc intelligi, vt quum dictum eſt & vita erat lux hominum, intelligatur de luce ſpirituali vniuerſaliter: quia vere erat lux hominũ tam in eſſe naturæ quàm gratiæ. quum autem dicitur & lux in tenebris lucet, de lucere lumine gratiæ intelligatur. Etenim diuina lux inter tenebras peccantium indefeſſe lucet reuelata mundo fide per patres & prophetas internis inſpirationibus, multis teſtimoniorum radiis per miracula &c. & tenebræ, hoc eſt mentes capaces luminis gratiæ propter peccatum tenebroſæ, eam quatenus lucem gratiæ non attigerunt. Vere non attigerunt: quia non peruenerunt ad tangendum illam tactu fidei formatæ, quandiu tenebræ ſunt. ¶ Prima expoſitio conformior eſt antecedentibus q̃ de verbo abſolute loquuntur. hęc autem conformior eſt ſequentibus: quæ de verbo relatiue ad eſſe gratiæ tractant, inchoando à

teſtifica-

teſtificatione Ioannis Baptiſtæ. *Fuit homo.* De Ioanne Baptiſta loquitur. Deſcriptis ſiquidem iis quæ ad diuinitatem verbi ſpectant, deſcendit ad deſcribendum incarnationis myſterium. ¶ Et ſignificantius dicit fuit homo:ad excludendum errorem illorum qui Ioannem putant fuiſſe natura angelum:eo quod à Malachia propheta appellatur angel⁹,ecce ego mitto angelum meũ. & declaratur Matth.11.& Mar.1.Hominem itaque fuiſſe Ioannẽ deſcribit:ſed officio angelum,ſubiungens. *Miſſus a deo.* Eſſe enim nuncium dei,eſt eſſe angelum officio. Quando miſſus ſit, ſcribit Lucas ſcilicet anno quintodecimo imperij Tiberij Cęſaris.Sed modus quo miſſus eſt, nulla autentica ſcriptura habetur: an ſcilicet viſibili apparitione, an ſola interna inſtructione & deſtinatione.Ipſe enim Ioánes inferius dicet.qui me miſit baptizare,ille mihi dixit &c. *Cui nomen erat Ioannes.* Superfluit erat. Ioannes ſiquidem eſt nomen eius: ſed Baptiſta cognomen à baptiſmo cuius fuit author. *Hic uenit in teſtimonium.* Officium Ioannis deſcribitur quod venit teſtis.In quo ſignificãtur omnes conditiones requiſitæ ad idoneum ac omni exceptione maiorẽ teſtem vtpote à deo miſſum in teſtem. ¶ Et dicendo venit in teſtimonium, deſcribit quod ex intentione ſpecialis officij venit ad teſtandum. Et hoc ad differentiam aliorum ſanctorum. qui quanuis vita, operibus, ſcriptura & verbo teſtimonium reddant diuinæ luci vt glorificetur deus:non tamẽ ſpiritualiter miſſi ſunt à deo vt proprium eorum officium ſit teſtari, ſed ad hoc vt bene viuant & doceant commune ratione electi ſunt à deo. Ioannes autem ad hoc miſſus ſignificatur à deo vt veniat teſtis. *Vt teſtimonium perhiberet de lumine.* pro,de luce. Ne vagaremur quærẽdo ad quid teſtandum venit Ioannes,explicat materiam teſtificandam eſſe lucem,proculdubio illam quæ ſuperius dicta eſt lux hominum.In quo cõſignificatur tum Ioannem habuiſſe certam claramque notitiam de luce illa: alioquin non veniſſet idoneus teſtis.quod.n.ſcimus loquimur & quod vidimus teſtamur: vt inferius cap.3.dicitur. Tum aliis ignotam fuiſſe lucem illam.nam ſi fuiſſet lux illa manifeſta reliquis, non opus fuiſſet immo ridiculus fuiſſet teſtis: ſicut ridiculum eſt adhibere teſtem ad teſtificandum de luce ſolis. *Vt omnes crederent per illum.* Finis officij Ioannis(ſcilicet teſtificationis)deſcribitur fides omnium. ¶ Sed aduerte primo quod pronomen interpretatum illum, in textu Græco anceps eſt ad maſculinum vel neutrum genus,& propterea duplex poteſt eſſe ſenſus. Alter vt pronomen demõſtret Ioannem:

nem:& ſignificetur vt oẽs crederent per Ioannẽ teſtem. Alter vt pronomẽ demõſtret lucem, Græcis neutri generis:& ſignificetur vt oẽs crederent per illã lucem à Ioanne teſtatã. Et hic ſenſus magis cõſonat veritati: quoniã Ioannes non venit ad teſtãdum vniuerſo mundo de ſumma luce, ſed ad teſtificãdum Iudęis, & iis qui in terra promiſſionis erant: ac per hoc non venit vt omnes crederent per ipſum teſtem. Neque nos etiã credimus propter Ioannis teſtimonium: quoniã vt ipſe Ieſus inferius dicet, ego habeo teſtimonium maius Ioannis. Amplius Ioannes nõ docuit omnia credenda, ſed Ieſus. Quocirca ad hoc Ioãnes teſtat⁹ eſt de luce vt lux haberetur lux, crederetur lux, vt tranſmitteret homines ad lucẽ, ꝑ quã omnes inſtruerentur in fide, per quam omnes ducerentur ad credendum. Hoc.n.facto cõprobari legimus. nam conſtat Ioannem trãſmiſiſſe ad lucem etiã quũ in carcere eſſet, vt per lucẽ inſtruerentur in fide, vt per lucẽ crederẽt. Non.n.dedignata eſt lux miniſterium prędicationis exercere, miracula adhibere, diſcurrere &c. vt per ipſam omnes crederent. Hoc experimur. nã per Euãgelium non Ioãnis ſed lucis nos credimus. ¶ Aduerte ſecundo ꝙ dicendo omnes, non deſcribit fructum ſed finem intentum voſũtate antecedẽte: ſicut dicit apoſtolus. i. ad Timo. 1. deus vult omnes hoĩes ſaluos fieri, & nunquid voluntatis meæ eſt mors impij dicit dominus deus, & non vt cõuertatur à viis ſuis & viuat? Eze. 18. Et nihilominus teſtatæ lucis ſufficientia explicatur ad hoc vt non aliqui ſed omnes crederent per illã euangelizantem, miraculiſque coruſcãtem: ¶ Aduerte tertio ꝙ non dicit vt ſcirent ſed crederent. Apte ſiquidẽ teſtmonio reſpondet fides nõ ſcientia, nõ.n. ſcientia innititur teſti, ſed demõſtrationi, ſed euidentiæ: fides autem eſt quæ teſtimonio innititur. Lux autem à Ioanne teſtata nõ docuit ſcienda ſed credenda: vt pote ea quæ excedũt capacitatem ſcientię noſtræ, & neceſſaria ſunt ad ſalutem ęternã. Quæ in hac vita nobis tanꝙ diſcentibus oportet proponi credẽda (quia oportet addiſcentẽ credere) videnda poſtea in alia vita quũ euacuabitur imperfectio noſtra. *Non erat ille lux.* In textu græco pręponitur articulus dictioni lux: ad ſignificandum ꝙ Ioannes non erat illa lux ſumma. ¶ Et hinc excluditur obiectio opponentium ꝙ Ieſus dixerit apoſtolis, vos eſtis lux mundi. pari ſiquidem ratione Ioannes vere poteſt appellari lux. Liquet enim nullum patere aditum obiectioni, ex eo quod non negatur lux communiter ſed lux cum articulo: hoc eſt ſuprema lux. ¶ Et dixit hoc euangeliſta: quoniam lux teſtata à Ioanne erat etiam homo: ipſe nem.

ſe nempe Ieſus. Ad declarandum itaque diſparitatem maximam inter Ioannem & teſtatam lucem, ſubiunxit non erat ille lux. *sed ut teſtimonium perhiberet de lumine* . pro,de luce. Repetit officium Ioannis cum materia teſtificanda.vt intelligamus teſtificationem Ioannis non alio tendere quam ad teſtãdam diuinitatem Ieſu Chriſti.hoc eſt enim teſtari de luce latente in Ieſu Chriſto:immo de luce quæ erat Ieſus Chriſtus : ſed quia carne velata (vt inferius explicabit) ideo teſtimonio Ioannis opus fuit. Magna ſiquidem authoritas tanti viri qui putabatur quod eſſet ipſe Meſias,extitit ad ſuadendum hominibus quod non ipſe ſed Ieſus erat lux ſumma. *Erat lux uera.* In textu Græco præponuntur duo articuli. alter dictioni lux : alter dictioni vera. ¶Vbi erudite lector nota ordinem ſubiunctorum.intendit enim ſingula declarare quæ præpoſuit circa officium Ioannis. Et inchoat à materia teſtata,quam appellauerat lucem,explicando quod teſtata à Ioanne lux non erat quæcunque lux ſed erat cum articulo (hoc eſt lux illa ſuprema) ac illa vera. ¶Quum dixit in ipſo vita erat, non appoſuit vera,ſed quum dicit erat lux,apponit vera:quia non ideo addidit vera vt excluderet ſuſpicionẽ falſitatis aut defectum aliquem (quoniam pari ratione dicendum fuiſſet vita vera) ſed ad explicandum apertius quod de ſumma luce intelligibili loquitur. Verum enim proprium eſt obiectum intellectus homogeniumque eſt intelligibili : perindeque dictum eſt quod lux à Ioanne teſtata erat illa lux illa vera, acſi dictum fuiſſet quod erat ſumma lux ſumme intelligibilis. Et per hoc diſtinguit hanc lucem non ſolum à luce ſenſibili,verumetiam ab omni luce intelligibili citra ſupremam. *Quæ illuminat omnem hominem.* Superius appellauit eam lucem hominum , & in tenebris lucentem non tamen illuminantem tenebras : modo conſequenter dicit quod præbet lumen omni homini. ¶Non dicit alicui homini ſic & alicui non , ſed vniuerſaliter quod illuminat omnem hominem:vt intelligamus naturale lumen intellectus agentis quo videmus immediate abſque ſtudio veritatem primorum principiorum:quibus intercedentibus conſurgimus etiam ad videdum inuiſibilia dei per ea quæ facta ſunt intellecta. hoc enim lumẽ prębet omni hoĩni lux illa ſuprema. *venientẽ in hunc mundũ.* Superfluit pronomen hunc.Et in textu Græco præponitur articulus dictioni mundum:ad ſignificandum quod loquitur non de parte ſed de integra vniuerſitate rerum quæ mundus appellatur. ¶Tempus itaque illuminationis exprimitur,dicendo veniẽtem

in

in mundum.ita quod omnis homo tunc illuminatur quando venit in mundum. Venit autem in mundum quando fit:immo ipſum eius fieri eſt eius venire in mundum. Nam ſi prius fuiſſet, iã eſſet pars mundi.fuiſſet enim pars aliqua vniuerſę creaturę: & ſic non veniſſet in mundum. Et rurſus fuiſſet prius ſcilicet ante illuminationem à ſumma luce:quoniam illuminatur veniẽs in mundum. Contra hæreſes ergo quorumcunque dogmatizantium animam hominis præextitiſſe ante ipſum hominem cuius eſt, dicit Ioãnes quod illuminat venientem(& non ante)in mundum:hoc eſt in vniuerſitatem creaturarum. ❡ At ſi quæris cur non dixit qui fit,ex quo venire in mundum eſt idem quod fieri in mundo? In promptu ratio eſt:ad ſignificandum ſcilicet quod anima hominis venit ab extrinſeco:hoc eſt fit non eductione ipſius de potentia materiæ(ſicut fiunt animæ reliquorum animalium)ſed fit ſimplici emanatione à deo.non prius quàm infundatur corpori: ſed creando infunditur & infundendo creatur. Ad deſcribendum ergo ſingulariſſimum modum fiendi quo anima cuiuſlibet hominis fit, dixit venientem in mundum. ❡ Et ſi rurſus quæſieris cur dixit omnem hominem,& non dixit omnes animas hominum? In promptu quoque ratio eſt:ne erraremus ſaltem ſuſpicãdo animas præexiſtere aut præilluminari antequam homo exiſtat & illuminetur. In mundum itaque omnem hominem venientem ratione ſuæ animæ qua reponitur in ſpem hominis, deſcribit illuminari : vt omni ambiguitate excluſa intelligamus tunc intellectum animæ noſtræ illuminari quum homines ſimus : quod eſt dum anima creando infunditur corpori & infundendo creatur. Et dixit hoc ad deſcribendum illãm ſummam lucem à Ioanne teſtatam,eſſe illam quæ eſt creatrix animarum intellectiuarum ſingulorum hominum:vt ex opere diſceremus quod eſt ſumma lux ſumme intelligibilis. Dixi autem creatrix: quia non aliter illuminat omnem hominem venientem in mundum quam creando animas noſtras cum lumine intellectus agentis. *in mundo erat.* Dixerat vt crederent,& propterea modo aperit neceſſitatem credendi,ex hoc quod verbum præſens in mundo non fuit cognitũ. ex hoc enim quod cognitum non fuit, oportuit vt vel fide cognoſceretur:ne omnino remaneret ignotum. Præſentiam ergo verbi in mundo deſcribit,dicendo in mundo erat:ne eius abſentiæ imputaretur quod non eſt cognitum. ❡ Et ſcito quod quum quater nominetur mundus (ſemel dicendo venientem in mundum:& nunc,in mundo erat:& tertio,& mundus per eum factus

eſt:

eſt: & demũ,& mundus eũ nõ cognouit) ſemper dictioni mũdus præponitur articulus in textu Græco:ad ſignificandum quòd nõ diuerſimode mundi nomine vtitur his quatuor vicibus.In mũdo itaque,hoc eſt in vniuerſo,erat verbum:quod ſecundum ſuam naturam eleuatũ eſt ſupra totũ vniuerſum. *Et mundus per ipſum factus eſt.* Ne errares intelligendo quòd verbũ erat in mundo ſicut pars aliqua vniuerſi, ſubiunxit modũ quo erat in mũdo, dicendo & mundus per ipſum factus eſt. Nõ enim ad explicandum quòd mundus factus eſt per verbũ,hoc ſubiunxit(quia iam hoc prædixerat aperte,dicendo omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factũ eſt nihil quod factũ eſt)ſed ad declarandum modũ quo verbũ erat in mundo,ſubiunxit & mundus per ipſum factus eſt : vt hinc intelligamus quòd verbũ erat in mũdo ſicut exẽplar in exemplato,& nõ ſicut aliquid clauſum in mundo. *Et mundus eum non cognouit.* Eũ pro ipſum.Neutro enim genere Latina lingua interpretandũ fuit:vt congrua grammatica referatur ad verbũ . ¶Cogor ex identitate ſignificati mundi,intelligere quod & verum eſſe conſtat.ſ. quòd mundus non cognouit diuinum verbum : hoc eſt nulla creatura cognouit diuinum verbum,quãuis exiſtens in mũdo facto per ipſum.quia nec homines nec angeli cognouerunt diuinum verbum in creaturis repręſentatum:quia omnes latuit myſterium trinitatis:quia myſterium trinitatis excedit naturalẽ cognitionem & hominum & angelorum. Vnde & ipſe Ieſus dicit. nemo nouit patrem niſi filius,neque filium quis nouit niſi pater. ¶Vbi erudite lector perſpice euangeliſtam reddere rationẽ quare oportet credere, ex hoc quòd myſterium trinitatis incognitũ fuit naturali notitia nõ ſolum hominibꝰ ſed etiam vniuerſis creaturis.hoc enim clare ſignificatur dicendo,& mundus ipſum (verbum)nõ cognouit.verbum namque perſonam ſignificat trinitatis. *In propria.*pro,in ſua,*uenit.* Dixerat vt teſtimonium perhiberet de luce:& ſubiunxit poſtea quæ eſſet illa lux, ſed adhuc nõ dixerat veniſſe illam. Et propterea modo ſub verbi nomine deſcribit veniſſe:ad declarandum quòd Ioannes venit vt teſtimoniũ perhiberet de luce poſtquàm lux venit in ſua.¶Sed caue ne erres neſciendo iungere & verificare hæc duo ſimul ſcilicet in mundo erat,& cum hoc venit in ſua.Diuerſus enim modus eſſendi, veritatem aperit.In mundo ſiquidem erat & eſt ſemper tanquàm exemplar in exemplato: venit autem alio modo ſcilicet perſonaliter formam ſerui accipiens.¶Et dicit in ſua,non ſolum ad ſignificandum quòd facta omnia ipſius ſunt,ſed ad explicãdam ratio-

nem quare venit ſcilicet ob ſua. Cõſentaneum ſiquidem humanæ rationi eſt vt dominus quãdoque veniat ad ſua, viſitet ſua, reſtauret ſua quæ reparatione indigent. Et hanc fuiſſe rationem aduentus verbi dei in mundum, dubium nullum eſt. *Et ſui eum non receperunt.* Dixerat vt omnes crederent: ne errares intelligendo fructum aduentus verbi eſſe fidem omnium, declarat modo Euangeliſta quòd non omnes crediderunt. *ſui.* Non dicit omnes ſui ſed indefinite ſui, hoc eſt homines. quos iam definierat ſuos, dicẽdo illuminat omnem hominem veniẽtem in mundum. nam nullius magis proprij ſunt quàm illius qui creauit eos. *Eum.* pro, ipſum. vt congrua grammatica referatur ad verbum. *Non receperunt.* fide. In qua etiam clauſula redditur ratio opportuni teſtimonij Ioannis Baptiſtæ. nam ſi accedente officio Ioannis Baptiſtę adhuc homines non crediderunt verbo quod venit in mundũ, multo pauciores credidiſſent ſine Ioannis officio. *Quotquot autem receperunt eum.* Dixerat vt crederent: & poſtea ſubiunxit neceſſitatem credendi. explicat modo vtilitatem credẽdi: vt cognoſcamus quantum eſt vtile nobis credere. ¶ Dicendo quotquot autem, manifeſtat quòd indefinite dixit ſui ipſum nõ receperunt: è regione diſtinguens alios qui receperunt. Aperit quoque nullam eſſe diſparitatem ſexus, ætatis, ſtatus, gentis &c. inter recipientes ipſum: nullúmque eſſe limitatum hominibus numerum recipientium qui poſſint fieri filij dei, ſed quotquot receperint omnes poſſe fieri filios dei. ¶ Et dixit hoc ne quis putaret ſe tarde recipere, completo iam numero: aut ſe non idoneum ex conditione, ſtatu, ſexu, gente &c. *Receperunt eum.* pro, ipſum. refertur enim verbũ. Receperunt inquit in præterito, nõ recipient: ad ſignificandum quòd de fidelibus loquitur ſuſcepta iam fide Chriſti. *Dedit eis poteſtatem filios dei fieri.* pro, vt filij dei fierent. Non dicit dedit eis poteſtatem vt filios dei ſe facerent, ſed vt fierent filij dei. Sicut enim in naturalibus elementis eſt poteſtas non vt ſe moueant ſurſum aut deorſum, ſed vt moueatur terra deorſum & ignis ſurſum, ita Chriſtifidelibus data eſt poteſtas non efficiendi ſeipſos filios dei (actio enim hæc omnem creatam facultatem excedit) ſed vt fierent filij dei. poteſtas autem hæc, donum gratiæ gratum facientis eſt. illa enim poſſumus potentia propinqua, potentia quæ eſt velut inchoatio eiuſdem generis, fieri filij dei. Et eſt ſermo de filiis dei adoptione conſummata: hoc eſt in ſtatu gloriæ. hanc enim ſupremam vtilitatem fidei intendit fidelibus proponere: vt patet ex ſubiunctis. *iis qui credunt in nomine.* pro, in nomen, *eius.*

Exponit

Exponit quibus dedit dictam poteſtatem : ne errares intelligendo datam eſſe omnibus qui fidem receperunt Chriſti. Adiungit ſiquidem receptæ fidei duo. Alterum eſt perſeuerantia in fide: ſignificata dicendo iis qui credunt. Et propterea non dicit iis qui crediderunt, ſed qui credunt:hoc eſt perſeuerant credendo. Alterum eſt ſtudium ad diuinam gloriam : ſignificatum dicendo in nomen eius. Multi enim perſeuerant credentes: ſed non tendendo in nomen, in gloriam, famam, laudem dei. Sed qui credunt in nomen verbi , non quærunt quæ ſua ſunt : ſed tendunt ad ea quæ ſunt nominis (hoc eſt famæ , laudis, gloriæ) Ieſu Chriſti verbi dei. ¶ Et ex iſta clauſula apparet quòd loquitur de glorioſa adoptione filiorum dei:ad quam ſuſpirat Apoſtolus ad Romanos octauo. nam filios dei fieri & eſſe per gratiam in præſenti vita, collatum eſt etiam iis qui non perſeuerant credentes in nomé eius. *Qui.* Hoc relatiuum non refert eos qui credunt,ſed refert filios dei. Poſtquàm enim expoſuit illã particulam quotquot receperunt eum, adiungendo iis qui credunt in nomen eius, exponit modo reliquam particulam. ſcilicet filios dei fieri:declarando modum quo naſcuntur filij dei. *Non ex ſanguinibus.* Non naſcuntur filij dei ex commixtione ſeminum, ex coniunctione maris & fœminæ, ex actione & paſſione partis vegetatiuæ. ¶ Sãguines appellauit ſemina humana, maſculi & fœminę:quoniam maſculinum ſemen ſanguis eſt cauſaliter:fœmineum autem forte eſt ſanguis etiam formaliter. Sine dubio autem eſt cauſaliter : appellando mulieris ſemen quod vt materiam præbet mulier generationi. *Neque ex uoluntate carnis.* Filij huius ſeculi, delitiis vacantes, ducentes in bonis dies ſuos, ſunt illi ad literam qui nati ſunt ex voluntate carnis:hoc eſt ex voluntate carnalibus affecta. neq; ſic naſci filios dei, Ioannes deſcribit. *Neque ex uoluntate uiri.* Heroici homines, ex ſtudio ad ardua euecti quodãmodo in deos apud opinionem hominum, ad literam dicũtur nati ex voluntate viri:hoc eſt ex volũtate affecta ad ſupremum virilitatis. Et neque ſic naſci filios dei, Ioannes ſcribit. ¶ Et in his tribus modis cõpræhendit omnes modos quibus homines fiunt tam ſecundum eſſe naturę quàm ſecundũ eſſe moris & ſtatus cuiuſque. Fieri quidẽ quo ad naturalia, primo membro cõpręhenditur. Fieri autẽ ſecũdum mores & ſtatus, aut eſt ſecundum voluntatem affectã iis quæ ſunt corporis:quæ in ſecundo mẽbro depręhenduntur:aut ſecundũ voluntatẽ affectã iis quæ ſunt animi quæ tertio mẽbro cõpræhenduntur. In quo magna eſt latitudo. alij enim militia, alij ſciẽ-

tiis ſpeculatiuis,alij inuentionibus artium,alij morali rigore, affecti ad ea quæ ſunt animi ſunt.Omnes itaque humani modi excluduntur à fieri filios dei. *ſed ex deo nati ſunt.* Non dicit facti ſunt,ſed nati ſunt:& ſimiliter nõ dicit à deo (velut ab extrinſeco) ſed ex deo,velut homogenio. ad ſignificandum filios dei ſpectare ad genus diuinum: hoc eſt ordinem incommunicabilem vt ſit naturalis quibuſcunque ſubſtantiis aliis à deo, quantumcũque excellẽtibus,tam factis quàm factibilibus. Eſt enim illc rerum æternæ fœlicitatis,ordo rerum ſupernaturalium, non reſpectu huius vel illius ſed ſimpliciter & abſolute: quia eſt conſtitutiuus in iis quæ propria ſunt deo: qualia ſunt videre deũ ſicuti eſt trinum & vnũ,frui ipſo deo immediate & inamiſſibiliter.Hoc eſt enim eſſe filios dei cõſummate.& propterea ex ipſo deo naſci eos oportet: vtpote ad diuinum genus inamiſſibiliter eleuatos.Hęc eſt vtilitas fidei Chriſtianæ. *Et uerbum caro factũ eſt.* In textu Græco pręponitur articulus dictioni verbum : ad ſignificãdum quòd de illo verbo loquitur de quo tot & tanta dixit. ¶Dixerat quòd Ioãnes venit vt teſtimonium perhiberet de luce,ipſi Ioãni nota, aliis occulta:& ſubiunxerat quod in ſua venit.Aperit nunc & modũ quõ venit,in quo latuit lux:& ſimul declarat nõ eſſe incredibile quod dixerat(ſcilicet homines fieri filios dei ita quòd ex deo nati ſunt). dicendo & verbum caro factum eſt.Hęc enim omnia per hoc explicat.Nam & mundum quo venit explicat, dicẽdo quòd factum eſt caro.Ne enim errares vagando ad quærendum modum veniendi,explicat quòd verbum veniſſe in ſua,eſt verbum factum eſſe carnem.Acſi apertius dixiſſet. in ſua venit ſic ſcilicet quòd verbũ factum eſt caro.In quibus verbis ſimul dicit quòd lux in carne latuit.Et ex quo hoc ſuperans omnia mirabilia immo omnia excogitabilia verum eſt(ſcilicet quòd verbum caro factum eſt)facile credendum eſt homines aliquos ex deo naſci filios dei. ¶Et quoniam in his verbis definitur incarnationis myſterium, oportet diligentiſſime ac perſpicaciſſime hæc intelligere.Intellige igitur ante omnia verbum non dici factum.Non enim dicit & verbum factum eſt(hoc ſiquidem eſſet contra ſuperius dicta, omnia per ipſum facta ſunt & ſine ipſo factum eſt nihil quod factum eſt) ſed dicit verbum factum eſt caro. Non enim ſignificatur quòd verbum incœpit eſſe,ſed quòd verbum incœpit eſſe caro : non ſignificatur quòd verbum factum eſt,ſed quòd verbum factum eſt caro. ¶Et quoniam verbum deus eſt alienum ab omni mutabilitate,oportet intelligere quòd verbum abſque quacunque ſui mu-

tatione

tatione factum eſt caro.ita quòd nulla alteratio,nulla mixtio,nulla conuerſio in verbo ſignificetur. Non enim alteratione aliqua alteratum eſt verbum vt fieret caro:nec mixtio aliqua verbi cum carne interceſſit, nec verbum verſum eſt in carnem. Hæc ſiquidẽ omnia ſomnia potius quàm dogmata appellanda ſunt:quoniam conſtat immutabile omnino eſſe verbum quod erat in principio deus. Vere itaque ac proprie & tamen abſque ſui mutatione verbum factum eſt caro. ¶ Et quoniã fieri terminatur ad eſſe,& eſſe carnem eſt eſſe ſubſtantiam,oportet quoque intelligere quòd verbum factum eſt caro ita quòd iam eſt caro. Et hinc excluduntur errores quorumcunque dicentiũ quòd verbum iunctum eſt carni relatione aut negatione aut quocunque eſſe accidentali. Nulla enim relatio,nulla negatio, nullúmque eſſe accidentale ſufficit ad verificandum verbum eſt caro,vt patet:quanuis ſufficeret ad verificandum,verbum inhabitat carnẽ,aut verbum eſt carneũ,& ſimilia.eſſe enim carnẽ eſt eſſe ſubſtantiã,& nõ eſt denominari à ſubſtantia.Propter quod Ioannes nõ dixit verbum factũ eſt carneũ, ſed dixit verbum factũ eſt caro:expreſſe ſonans ꝙ verbum incœpit eſſe caro:quæ eſt ſubſtantia,& nõ denominatio,nõ relatio,nõ negatio,nõ accidens aliquod à ſubſtantia. ¶ Et ſi perſpicacius cõſiderentur hæc verba(quibus ſignificatur quòd verbum in ſua integritate remanens verbum,factũ eſt caro non carneũ)apparebit Euangeliſtã excluſiſſe ab hoc facto,omnẽ modum quo apud nos vna res præexiſtẽs fit alia.Aer enim qui fit aqua,nõ remanet aer: homo qui fit albus,nõ fit albedo: & vniuerſaliter materia non fit forma.verbũ autẽ factum eſt caro,factum eſt alterũ extremũ:& vt dictũ eſt abſque omni ſui mutatione. ¶ At ſi inſtas quomodo ergo intelligemus ꝙ verbum factũ eſt caro?Reſpondemus ꝙverbũ factum eſt hypoſtaſis carnis.verbum ſiquidem ab æterno ſuapte natura erat hypoſtaſis diuina:& vbi venit plenitudo tẽporis, factum eſt hypoſtaſis carnis. ita ꝙ illamet hypoſtaſis quæ erat hypoſtaſis deitatis,eſt modo etiã hypoſtaſis carnis.& propterea vere dicitur & eſt caro. nã hypoſtaſis carnis vere eſt caro : ſicut hypoſtaſis naturæ bouinæ vere eſt bos:& ſic de aliis. ¶ Quum autẽ dupliciter intelligi poſſit verbũ fieri hypoſtaſim carnis(vel quòd carnis præexiſtentis propriã hypoſtaſim abiecerit & loco illius ſubintrauerit:vel ꝙ quum caro fieret,præuenerit verbũ carnis hypoſtaſim propriã)ne errares putando ꝙ verbum præexiſtentem carnem aſſumpſerit & hypoſtaſim carnis corruperit, dixit quòd verbum factũ eſt caro.Ex hoc enim quòd verbũ factum eſt caro,

habetur & quòd verbum nihil carnis abiecit (nam quũ homo fit albus, nihil albi abiicit: & quum aër fit aqua, nihil aquæ abiicit. & vniuerſaliter nihil termini ad quẽ abiicitur in factionib⁹) & quòd caro non præextiterit, ſed tunc facta eſt quando verbũ factum eſt caro. nã terminus in omni factione tunc fit quãdo factio terminatur. quũ enim homo fit albus, tunc noua eſt albedo: quum aqua fit aer, tunc nouus eſt aer: & ſic de aliis. Quando itaque verbũ factum eſt caro, tunc caro illa facta eſt, immo in hocipſo quòd verbum factum eſt caro, facta eſt caro, nõ in ſeipſa ſed in hypoſtaſi verbi: vt ſuaui diſpoſitione (nõ inferẽdo corruptionẽ) intelligatur quòd verbũ factum eſt caro. Præter hoc ꝙ fas nõ eſt à corruptiõe inchoare verbum eleuationẽ naturę noſtrę in diuinã hypoſtaſim renouatricẽ mundi. ❡ Et quãuis appellatione carnis intelligatur homo quum dicitur ꝙ verbum factum eſt caro, euangeliſta tamẽ nõ dixit & verbũ factum eſt homo, ſed factũ eſt caro. tũ ad explicandam diuinã dignationẽ, in hoc quòd verbũ factum eſt id quod eſt infimũ in homine. ſ. caro. maxima ſiquidem deſcribitur dei benignitas, dũ vſque ad infimũ deſcendiſſe deſcribitur. ❡ Tũ ad excludendum erroneũ ſenſum qui fuiſſet acceptus ſi dixiſſet & verbum factum eſt homo. nã homo eſt homo ratione animæ intellectiuæ: ac per hoc intellectũ fuiſſet ꝙ verbum iunctum eſt homini ratione animæ intellectiuæ per gratiam, per operationem intelligendi & amandi, & non ſecundum eſſe ſubſtantiæ. Sed dicendo quòd factum eſt caro (quæ non eſt capax gratiæ, non intelligit, non amat) intelligendum expreſſit quòd verbum iunctũ eſt carni ſecundum eſſe ſubſtantiæ. ❡ Tũ quia homo nomen eſt perſonæ: hoc eſt rationalis naturæ hypoſtaſis, & non hypoſtaſis abſolute. & potuiſſet intelligi quòd verbũ factum eſt perſona hominis, & non hypoſtaſis ſubſtantiæ: vt quidã textum hunc non penetrantes intellexerũt, dicendo vnionem factam in perſona non hypoſtaſi. Dicendo autem quòd verbum factum eſt caro, manifeſte explicat quòd verbum factũ eſt hypoſtaſis carnis, quæ eſt hypoſtaſis ſubſtantiæ abſolute. ❡ Tum ad explicandum diuinæ omnipotentię efficaciam: ex hoc quòd pertingit ad faciendũ deum eſſe etiam hypoſtaſim ſubſtantiæ non ſolum rationalis ſed irrationalis, ſed inanimatæ. Quis enim auderet dicere verbum diuinum eſſe hypoſtaſim corporis Chriſti mortui in illo triduo mortis, niſi Ioannes dixiſſet & verbum caro factum eſt. ❡ Tum ad declarandum naturas ſenſibiles (de quarum numero eſt caro) quas appellauerat tenebras, non eſſe malas: vt Manichæi fingunt.

Ex

Ex hoc enim ipſo quòd verbum factũ eſt caro, ſignificatur quòd caro non eſt res mala: non enim eſt fas cogitare, quòd ſupremum illud verbum factum eſt res mala. Si diceretur autem homo, omnia interpretarentur ratione partis intellectiuæ: per quam homo reponitur in ſpecie hominis. ❡ Nec propterea omiſit euangeliſta ſignificare quòd verbum factum eſt homo: quoniam dicendo factum eſt caro, cointelligitur quòd factum eſt homo. Tum quia caro non eſt caro niſi ſit animata: caro enim mortua non eſt caro niſi æquiuoce, & ſimiliter non eſt caro humana niſi ſit animata anima hominis: conſtat autem etſi non dici tamen ſignificari & intelligi carnem humanam, quum dicitur, & verbum factum eſt caro. ❡ Tum quia hypoſtaſis carnis in homine, eſt hypoſtaſis hominis. Quanuis enim in homine ſint plures partes, & à multis dicantur plures formæ, nullus tamẽ fingit plures hypoſtaſes in vno homine. Vnde ex hoc quòd verbum factum eſt caro, ex hoc quòd verbum eſt iam hypoſtaſis carnis illius humanæ aſſumptæ, habetur quòd factum eſt homo, quòd eſt hypoſtaſis hominis. ❡ Tum quia explicato eo quod poſſet verti in dubium, reliqua illius myſterij vt certa cointellecta relinquuntur. Poterat autem in hoc myſterio dubitari an verbũ vſque ad hoc infimũ deſcendiſſet vt fieret caro, & propterea explicando quòd factum eſt caro, conſignificata vt certa reliquit quòd factus eſt homo, quòd factus eſt ſenſitiuus, quòd factus eſt rationalis: & reliqua quæ ſuppoſito quòd factũ eſt caro, in nullam debent ambiguitatẽ deduci. *Et habitauit in nobis.* Pronomen nobis, mõſtrat quòd non de habitatione in aſſumpta natura eſt ſermo: nã aſſumpſit vnã ſingularẽ humanitatẽ, & non multas. Prępoſitio vero in (dicendo in nobis) monſtrat ꝙ non de habitatione locali ſeu exterioris cõuerſationis eſt ſermo. dicendũ enim fuiſſet & habitauit inter nos, vel nobiſcũ, ſi localis habitatio ſignificaretur. De habitatione itaq; in cordibus noſtris eſt ſermo, quum dicitur & habitauit in nobis. ❡ Et dixit hoc: ne errares exiſtimando verbum ex hoc quòd factum eſt caro, impeditum eſſe ab habitando ſpiritualiter in animis noſtris, & docuit quòd verbum ita factũ eſt caro quòd tamẽ habitauit ſpiritualiter in nobis ſecundũ animã. Vnde & ſignificantius dicit habitauit: ad excludendũ impedimentũ carnis, quæ habitare non poteſt in ſpiritu qui eſt anima noſtra. ❡ Et dicit habitauit, non dicit cõtulit nobis gratiã fidei, ſpei, charitatis, &c. ad ſignificandã differentiã inter dona diuinæ gratiæ & virtutes animi. nam virtutes tam intellectuales quàm morales ſunt ad perfectionem cõgeniti animi: do-

mi:dona autem gratiæ ſunt ad hoc vt ab extra veniens verbum deus,non hoſpes ſed habitator in animis noſtris ſit,vtens continue & iis quæ ſunt animi, & iis quæ ſunt corporis noſtri:ſicut habitator vtitur domo in qua non hoſpitatur, ſed habitat. Vnde & Paulus dicebat,habitare Chriſtum per fidem in cordibus veſtris, & de ſeipſo, an experimentum quæritis eius qui in me loquitur Chriſti.Dicendo itaque & habitauit in nobis, explicat quòd fuit intus in animis noſtris,continue vtens intellectu,voluntate,affectibus,viribus,ſtudio,operibúſq; noſtris ad ſeipſum hoc eſt ſiquidem verbum habitare in nobis : habitator enim ad proprium vſum domo vtitur. *Et vidimus*.pro, & ſpectauimus . Significatur enim plus quàm videre ſcilicet diligentius ac fixe intueri. *Gloriam eius.* Quum dixiſſet quòd verbum caro factum eſt, occurrit modo tacitæ quæſtioni, quid ſcis tu de hoc?Et ſatiſfacit quæſtioni dicẽdo,& ſpectauimus gloriam eius,ſcimus hoc quia vidimus. ¶Nec dicit & ſpectaui, ſed ſpectauimus: quia non ſolus fuit ſpectator. *Gloriam eius.* Non dicit miracula eius,ſed gloriam.Quã ſpectauit Ioannes cum aliis poſt Chriſti reſurrectionem, præcipue in die aſcenſionis:tunc enim ſpectarunt gloriam eius.Quam etiam ſpectauit Ioannes cum Petro & Iacobo in transfiguratione Ieſu . His enim modis directe verificatur,& ſpectauimus gloriam eius : quoniam vtrobique ſpectatus eſt in forma glorioſa.

Gloriam quaſi vnigeniti a patre. Quaſi aduerbium ſimilitudinis eſt,non fruſtra appoſitum:ſed ad explicandam veritatem puram,ad explicandum quòd non ſpectauimus gloriam vnigeniti. Illam enim neque Ioannes neque alij diſcipuli viderunt: ſed reſeruatur videnda in cœleſti patria.Et propterea non dixit gloriã vnigeniti,ſed gloriam tanquam ſeu velut vnigeniti:hoc eſt gloriã ſimilem glorię vnigeniti,hoc eſt gloriam repræſentantem vnigenitum.Et vere talem gloriam ſpectarunt tam in transfiguratione quam in aſcenſione. Viderunt enim gloriam decentem vnigenitum,gloriam manifeſtantem vnigenitum:& non ipſam vnigeniti gloriam,quam in ſemetipſo habet ab æterno. ¶Et ſcito quòd dictio vnigeniti,eſt nomen & non participium:& propterea duplex poteſt reddi conſtructio literæ. Altera, gloriam à patre tanquam vnigeniti,& tunc ſignificatur gloria collata à patre,& ad literam ſonat gloriam transfigurationis,in qua glorioſus viſus eſt: dicente patre, hic eſt filius meus dilectus , &c. Iuxta quod Petrus Apoſtolus etiam dixit in primo cap.ſecundæ epiſtolæ.ſpeculatores facti illius magnitudinis: accipiens enim à deo patre honorẽ

&glo-

& gloriam, voce delapſa ad eum à magnifica gloria, hic eſt filius meus dilectus, &c. Quia tamen duriuſcula eſt hæc conſtructio, reliqua plana eſt: vt à patre, referatur ad vnigenitum. reſpectu cuius conſtat dici patrem. ¶ Sed aduerte erudite lector quòd euangeliſta tranſit in aliud genus rerum. hactenus enim nunquam nominauit patrem aut filium, ſed verbum, deum, lucem, vitam. Duo rerum genera nobilia in vniuerſo ſunt: alterum rerum quę cognoſcunt: alterum rerũ quæ viuunt. Inter quæ tanta eſt diſtantia quòd in rebus cognoſcentibus quatenus cognoſcentes ſunt, non inueniuntur pater & filius: nullus ſiquidem angelus eſt pater alterius, nullus homo ſecundum quòd cognoſcit eſt pater alicuius: & ſimiliter nullum aliud animal ſecundum quòd cognoſcit, filium generat. In rebus autem viuentibus tantum, inueniuntur pater & filius: ſic quòd naturaliſſimum opus viuentium quatenus viuentia ſunt, eſt generare ſibi ſimile. ¶ Quum declaraſſet itaque Ioannes naturam intellectualem verbi, ac per hoc deſcripſiſſet verbum in ſupremo rerum gradu (ſummus enim rerum gradus eſt gradus intellectualis) ne erraremus intelligendo naturam intellectualem verbi quemadmodum eſt intellectualis natura in vniuerſo, ſcilicet abſque patre & filio, ſubiungere curauit verbum ſic eſſe verbũ, hoc eſt intellectualis naturæ, quòd etiam eſt filius vnigenitus à patre: vt per hoc doceret quòd hæc duo (ſcilicet eſſe intellectualis naturæ, & eſſe naturæ habentis patrem & filium) quanuis in vniuerſo non coëant, ſed ſint diſparata, in deo tamen vniuntur: immò abſq; omni diſtinctione cũ ſumma ſimplicitate pręhabentur. Ita ꝙ non metaphorice aut ſola appellatione, ſed vere & proprie ſunt in diuina natura pater & filius: immò pater & filiꝰ vnigenitus. ita quòd verbum vere & proprie eſt filius vnigenitus: & dicens verbum eſt vere & proprie pater, à quo genitus eſt filius vnigenitus. Hæc ſiquidem omnia clare ſignificant hæc euangeliſtæ verba, explicantia verbum eſſe vnigenitum à patre. nam dicendo patre, cõſignificat cor relatiuũ eius, filium. & dicendo vnigenitum, explicat vnicum genitum filium à patre. Ita quòd plus explicat dicendo vnigeniti à patre, quàm ſi dixiſſet filij à patre. nam explicatur etiam natiuitas & vnitas filij: vt patet. ¶ Quod autem vere ac proprie in diuina natura ſint pater, & filius ſitque vere ac proprie natiuitas (ſic quòd verbum proprie eſt filius, & dicens verbum eſt proprie pater: & dicere verbum eſt proprie generare filium, & verbum dici eſt proprie filium naſci, & verbum dictum eſſe eſt proprie filium vnigenitũ eſſe) declarari poteſt,

monſtran-

monſtrando conditiones omnes requiſitas ad patrem & filium, & ad natiuitatẽ inueniri in deo dicendo verbũ. Quod ſi cupis intelligere, oportet vt prius in communi loquendo penetres omnes & ſolas conditiones requiſitas ad productionem illam qua filius à patre gignitur. penetrabis autem illas, ſi eleuabis intellectum ad expoliandum generationem qua aliquis homo eſt à patre ſuo genitus, à modo quo genitus eſt. Quia enim homo qui eſt filius corporeæ ſenſibiliſque eſt naturæ, ideo à patre ſuo productus eſt tali modo ſcilicet mediante ſemine corporeo, mediante fœmina, mediãte transmutatione, & intercedente tẽpore quo educitur de potentia materiæ ad actũ &c. Sed ſi intellectualis eſſet naturæ vterque (ſcilicet producens & productus) nullum corporeũ, nulla mutatio, nullum tempus interueniret: ſed ſola communicatio eiuſdẽ viuæ naturæ ſpecificæ qua viuit producens, ex vitalis productionis fieret producto, ac per hoc non minus eſſet ille pater & iſte filius quàm modo eſt tali modo: hoc eſt cum tot mediis & modis, ad imperfectionem pertinentibus. ¶ Conditiones itaque omnes & ſolæ requiſitę ad vere ac proprie productionẽ filij à patre, ſunt tres. Prima eſt, quòd ſit productio hypoſtaſis viuẽtis ab hypoſtaſi viuente vt ſic: ignis enim productus ab igne nõ eſt filius eius, nec Eua eſt filia Adę: quia non per actionem vitalem producta eſt de Adam. Secunda quòd ſit ſecundum ſimilitudinem in natura ſpecifica qua eſt & viuit producens: vermis enim pulex, &c. geniti ex homine non ſunt filij hominis. Tertia quòd ex vi illius productionis ſit productus ſimilis in ſpecie producenti. Et hæc in ſecunda formaliter intellecta continetur. ponitur tamẽ explicite propter minus eruditos: vt explicite hinc intelligant differentiam inter productionem filij & ſpiritusſancti: vt inferius declarabitur. ¶ Quia itaque deo dicente verbum, inueniuntur omnes iſtę conditiones, merito vere & proprie dicens eſt pater & verbum filius. Deus enim dicẽs eſt hypoſtaſis viuens: & quatenus viuẽs dicit. nã dicere actus vitalis eſt. Verbũ quoque dictũ, hypoſtaſis viuens eſt (nã in ipſo vita erat) & à deo dicente productũ. Similitudo quoq; inter eos eſt naturę ſpecificę: quia dicẽs eſt deus, & verbũ eſt deus. Et hoc ex vi productionis: quoniã nõ volũtate ſed natura producitur vt ſimilitudo ipſius dei: ſicut quilibet intelligẽs ſeipſum, profert verbũ ſimilitudinẽ ſui ipſi᷒. Vnde merito verbũ dicitur, & eſt genitum à patre, nec ſolum genitum ſed vnigenitum: quia perfectum omnino eſt, adæquans totum dicentem. Non enim ideo eſt vnigenitus, quia exhauſta eſt natura aut potentia dei dicentis & gene-

generantis:ſed quia vnus genitus accipit quicquid poteſt cõmunicari per dicere,quicquid poteſt cõmunicari per generare,quia adæquat dicere,quia adæquat generare. ¶ Cõclude itaq; ꝙ ideo Euãgeliſta poſt deſcriptũ deũ verbũ nominat illudmet vnigenitũ à patre:ad aperiendũ ꝙ non accidentalis ſed ſubſtãtialis, non volũtaria,ſed naturalis, nõ imperfecta ſed perfecta eſt illa verbi productio,præhabens in ſe & quicquid perfectionis eſt in productione verbi intelligibilis,& quicquid perfectionis eſt in productiõe vnigeniti filij,nõ à matre ſed à patre.tã eminẽs ſiquidẽ eſt productio illa diuina vt non poſſit explicari aliqua vna productione illarũ quæ in creaturis inueniuntur. Et propterea ad explicandũ ꝙ productio diuina eſt non ſolũ immaterialis, ſed etiam ꝙ eſt per actionẽ non trãſeũtem in aliam naturã (qualis eſt productio qua deus angelũ creat)ſed immanentem,primo deſcripſit ſub re & nomine verbi: ad explicãdũ vero ꝙ productio eadẽ eſt ſubſtantialis,naturalis,vitalis,cõmunicatiua diuinæ naturæ perfecte vt ſimili,ſubiũxit ꝙ verbũ eſt vnigenitũ à patre. *Plenũ gratiæ & veritatis ioãnes teſtimoniũ perhibet de ipſo*. Aduerte ꝙ dictio plenũ,eſt caſus nominatiui in textu originali: ac per hoc nõ põt cõſtrui cũ verbo ſpectauimus.ita ꝙ non ſignificatur, ſpectauim⁹ plenũ gratiæ & veritatis,quoniã oporteret fuiſſe caſus accuſatiui. Et eadẽ ratione non poteſt conſtrui appoſitiue ad gloriã,ſpectauimus gloriam eius:vt exponendo gloriam,ſubiungatur plenum gratiæ & veritatis:quoniam hæc cõſtructio requireret caſum accuſatiuũ. Et ſimiliter non poteſt apponi ad dictionem vnigeniti: quoniam huiuſmodi conſtructio requireret caſum genitiuum: & dicendum fuiſſet,pleni gratia & veritate. ¶ Relinquitur igitur quod conſtruatur vel cum dictione verbũ:dicẽdo & verbum caro factum eſt plenum gratiæ & veritatis: ſeu dicendo & habitauit in nobis plenum gratiæ & veritatis. Sed conſtructio hæc quanuis veriſſimam contineat ſententiam, minus tamen quadrat contextui. non enim ſeruatur ſuauitas textus: ſed tracta conſtructio eſt, vt interpoſitis & vidimus gloriam eius gloriam quaſi vnigeniti à patre, dilata ſit appoſitio adiectiui prioris orationis. Parentheſim ſiquidem excludit coniunctio copulatiua &, dicendo & vidimus. parentheſis enim abſque coniunctione &, ſignificata fuiſſet ſi parentheſis interceſſiſſet. Propter quod ſuauis contextus literæ debuit interpretes mouere ad iungendum hæc verba non cum præcedentibus, ſed cum ſequentibus. nam dictio interpretata plenum, eſt maſculini generis:

ris:cuius generis eſt in Græco tam verbum quàm Ioannes, & ex quo minus quadrat cum præcedentibus,& ſuauiſſime quadrat cũ ſequentibus, debuit tranſferri: plenus gratiæ & veritatis Ioannes teſtimonium perhibet de ipſo. ¶Nec eſt mirum quòd Ioannes Baptiſta dicatur plenus gratiæ & veritatis:quum Stephanus Act. 6.dicatur plenus fide,ſpirituſancto,gratia,& fortitudine,& angelus Gabriel dixerit de Ioanne quòd replebitur ſpirituſancto ex vtero matris. ¶Dixerat itaque euangeliſta, fuit homo miſſus à deo &c. & quum deſcriptum verbum manifeſtaſſet à teſtimonio ſuo & Apoſtolorum (dicendo & ſpectauimus gloriam eius) proſequitur modo inchoata de Ioannis teſtimonio:& præponit qualitatem teſtis.Superius enim nullam Ioannis qualitatem dixerat: ſed tantummodo ſubſtantiam naturæ,fuit homo:ſubſtantiam legationis diuinæ,miſſus à deo:ſubſtantiámque officij, vt teſtimonium perhiberet de luce. Vnde oportuit modo qualitatem Ioannis teſtis tantę rei deſcribere. Et vnico verbo deſcribit eum plenũ gratiæ & veritatis: vt plenitudine gratiæ monſtretur qui miſſus eſt à deo.Donatus ſecundum omnem ſui partem gratia ſic, quòd nihil Ioannis gratia vacaret:minus dico,immò quòd nulli Ioannis parti aliquid gratiæ deeſſet. plenum enim eſt cui nihil deeſt eius cuius capax eſt.Plenitudo autem veritatis ad veritatem teſtimonij directe ſpectat,ſicut plenitudo gratię ad diſpoſitionem teſtis in ſeipſo.¶Cum his tamen eleua mentis oculos, & perſpice euangeliſtam ſignificantiſſime deſcribere qualitatem teſtis, talis tantique myſterij. Sciebat enim quòd omnis homo mendax: ac per hoc teſtimonium Ioannis hominis,ex ſuo genere fallax. Et propterea ſimul qualificatum cauſa & effectu deſcribit.plenitudo ſiquidem gratiæ cauſa eſt plenitudinis veritatis. Acſi apertius dixiſſet. Quanuis Ioannes quia homo potuerit deficere à veritate: quia tamen plenus gratiæ,ac per hoc plenus veritatis perhibet teſtimonium de ipſo verbo,exemptus eſt ab omni ſuſpicione falſitatis.à pleno enim gratiæ ac veritatis, non poteſt exire niſi verũ diuinæ gratiæ teſtimonium,niſi verum verbi (quod eſt fons gratiæ & veritatis)teſtimonium. ¶Significâter quoque dicitur perhibet in præſenti:ad ſignificandum perſeuerantiam teſtificationis:non enim ſemel aut bis, ſed ſæpe, ſed perſeuerando continue Ioannes perhibebat teſtimonium de Ieſu:ſciẽs ſe ad hoc miſſum, vt frequenti teſtificatione induceret filios Iſrael ad credendum Ieſu. *Et clamat*.pro,& clamauit. Hæc mutatio temporum à pręſenti in præteritum, innuit quod diximus ſcilicet priorem ſententiam

tentiam

tentiam fuiſſe plenus gratia & veritate Ioannes teſtimoniũ perhibet de ipſo. Et declarata qualitate teſtis, ſubiũgit modo factum præteritum. Et inchoat à modo teſtificandi, dicendo & clamauit non in latebris, non ſecreto, non ſubmiſſa voce, ſed clamãdo, hoc eſt publice, cunctis audientibus teſtificatus eſt. Qui enim clamando teſtatur, publice & abſque delectu auditorum manifeſte teſtatur. *Dicens. Hic.* Quatuor teſtimonia prolata à Ioanne, in hoc capitulo refert: non ordine quo Ioannes illa protulit, ſed manifeſte dicit Euãgeliſta hoc quod primo refert teſtimonium ſubſecutum fuiſſe aliud: vt ipſa etiam verba Ioãnis Baptiſtæ clare ſonãt. ¶ Dicẽdo hic, ſignificatur quod hoc teſtimonium protulit Ioãnes Baptiſta demonſtrando ad ſenſum Ieſum. Pronomen enim hic, demonſtrationem ſignificat ad ſenſum præſentis eius quem prædixerat venturum. *Erat quem dixi.* Quum expectares dicentem hic eſt quem dixi, non dixit hic eſt, ſed hic erat: ad ſignificandum quod non de nouo eſt iis qui eſt, ſed erat. ¶ Quod vt clarius penetres, recole ſuperius dictum eſſe quod Ioannes venit vt teſtimonium perhiberet de luce quæ illuminat omnem hominem venientem in mundum. Et hoc primum teſtimonium quod hic refertur, directe eſt de diuinitate Ieſu Chriſti quę eſt illa lux. Et propterea dicit hic erat: vtendo eodem ſubſtantiui verbi tempore quo deſcripta ſunt diuina. In principio erat verbum, & verbum erat apud deum &c. ¶ Dicendo quem dixi, clare monſtrat Ioannes Baptiſta tempore huius teſtificationis demonſtrãtis Ieſum præſentem, iam prædixiſſe venturum. *Qui poſt me uenturus eſt.* Recitat Ioannes Baptiſta propria verba olim dicta de Ieſu ſub nomine relatiuo. ¶ Et quoniam pluries repetuntur hæc verba vt magna myſteria continentia, ideo perſpicacius oportet illa intelligere. Tria enim explicãt ordine reſolutorio. Primũ officia gratiæ ad quæ exercenda venturus erat tunc Ieſus. Incœperat ſiquidem prius Ioannes Baptiſta prædicare antequam Ieſus inciperet prædicare. Et propterea aduentum Ieſu ad officia gratiæ, ad prædicandum, deſcribit poſteriorem ſe. Eſt enim ſenſus. qui poſt me venturus eſt ad officia gratiæ, ad prædicandum, ad baptizandum, ad conuertendum mundum. *Ante me factus eſt.* Ante non ſignificat temporis menſuram qua factus eſt: ſed ſignificat terminum ad quem terminatur factus eſt. Et eſt ſenſus. fact⁹ eſt ante me, factus eſt anterior me. Ita quod non ſignificatur pri⁹ tempore factus (quum hoc ſit falſum de Ieſu, & ſecundum quod eſt deus: quia non eſt factus, & ſecundum quod homo: quia non

fuit

fuit prius factus homo quàm Ioannes:quum fuerit factus homo ſextum menſem Ioanne iam in vtero agente) ſed ſignificatur ꝙ factus eſt anterior in ordine gratiæ ſecundum quod homo. ❡Et hoc eſt ſecundũ myſterium:quo declaratur quod Ieſus ſecundum humanam naturam eſt factus anterior in ordine gratiæ,ſecundũ dona gratiæ,quàm Ioannes.Et vere longe anterior factus eſt , & gratia vnionis perſonalis & gratia capitali &c. *Quia prior me erat.* Ratio quare factus eſt anterior in ordine gratiæ , redditur quia prior me erat.Et in textu Græco habetur ſuperlatiuum:puta primus.Vbi ratio redditur ex diuinitate,qua erat prior & primus:& duratione,quum eſſet æternus,& non ſolum perfectione ſed omni perfectionis genere prior erat,immo primus incompa rabiliter.❡Et hoc eſt tertium myſterium:quo declaratur Ieſu diuinitas ex hoc quod prior immo primus erat antequam Ioannes eſſet.Et hoc teſtimonium Ioannis Baptiſtæ directe confutat Hebionitas , negantes Ieſum fuiſſe antequam conciperetur in vtero matris. *Et de plenitudine eius.* Hæc dicta (ſcilicet qui poſt me venturus eſt,ante me factus eſt quia prior me erat)recitando Ioannes Baptiſta olim à ſe dicta repetiit quum demonſtrauit Chriſtum,& adiunxit hæc quæ ſequuntur: explicantia vltimam particulam , ſcilicet quia prior me erat explicantia diuinitatem Ieſu Chriſti demonſtrati : quæ implicite continebatur in illis verbis, quia prior me erat. Declarat autem diuinitatem Ieſu Chriſti ab effectu,& de plenitudine.Dixerat ſuperius verbum eſſe deum,vitam,lucem illuminantem omnem hominem &c.& per ipſum facta omnia : ex quibus immenſa plenitudo verbi patet . Et propterea nunc dicit,& de plenitudine eius,Ieſu Chriſti ratione diuinitatis. *Nos omnes accepimus .* Demonſtrat Ioannes Baptiſta vel ſeipſum cum reliquis prędeceſſoribus prophetis:conteſtãs ſe cũ omnibus aliis prophetis accepiſſe de plenitudine Ieſu Chriſti.quod eſt manifeſte teſtari ipſum eſſe verum deum: quum omnes prophetæ acceperint de plenitudine dei ſolius.Vel (quod potius ſonat litera) ſeipſum cum aliis filiis Iſrael . pronomen enim nos,præſentes monſtrat Iſraelitas , quos alloquebatur : & apponendo omnes,extendit ad genus Iſraeliticum. In cuius ſignum ſubdit de data lege per Moyſen. ❡Significantius quoque dicit de plenitudine accepiſſe : ad explicandam participationem ad ſimilitudinem eorũ qui accipiunt aliquid de pleno. Et cõprehendit omnes:ad explicandum plenitudinem Ieſu Chriſti eſſe illam quæ in principio erat verbum apud deum, ex hoc ipſo quod ex-

tendit

tendit ſe ad omnes, prædeceſſores & præſentes. Et dicit accepimus: vt teſtimonium proferat ex expertis, ex experta acceptione in ſeipſo. ❡Nec explicat quid acceperint: ad ſignificandum quod quæcunque acceperunt Iſraelitæ prę aliis nationibus, acceperunt de plenitudine Ieſu Chriſti. Per quod manifeſte teſtatur ipſum eſſe verum deum. *Et gratiam pro gratia.* Ne erraremus intelligendo quod accepimus de plenitudine eius per modum effluentis redundantiæ (ſicut nonnulli philoſophi putant deum plenum omnis perfectionis communicare bonitatem ſuã rebus nobiſque naturali neceſſitate, velut quadam redundantia ſeu effluentia tantæ ſuæ bonitatis) adiungendo explicat, & gratiam. Dicendo enim gratiam, excludit communicationem per modum redundantiæ ſeu effluentis. Et ſignificat communicationem voluntariam. gratia enim niſi voluntarie conferatur, gratia non eſt. Verum ſæpe accipimus gratuita dei beneficia, ſed non accipimus ea vt gratuita: ſed velut noſtro ſtudio, aut caſu, aut hominum ſeu cœlorum vel naturæ ope collata. Et hoc eſt accipere gratiam non pro gratia, ſed pro ſorte vel virtute & cætera. Contra hoc Ioannes Baptiſta dicit quod accepimus gratiam ſub ratione gratuiti beneficij. Accipere nãque gratiam pro gratia, eſt accipere gratiam ſub ratione gratiæ: ſicut accipere aurum pro auro & non pro aurichalco, & margaritam pro margarita & non pro lapillo & cæt. ❡Et adiunxit hæc ad ſignificandum quod ex plenitudine Ieſu Chriſti, non ſolum diuina dona ſecundum illorum ſubſtantiam accepimus, ſed etiam accepimus gratuito illa collata, ita quòd recognouimus & accepimus vt gratuita. Dicendo enim de plenitudine eius accepimus, ſignificatur donorum ſubſtantia. dicendo & gratuitam, ſignificatur collatio gratuita. dicendo pro gratia, ſignificatur ſub ratione gratuiti acceptio. ❡Et intendit per hæc explicare quod quæcunque accepit pópulus Iſrael vt gratuita à deo beneficia, accepit de plenitudine Ieſu Chriſti. Hoc enim ſignificatur dicendo quod nos omnes accepimus & gratiam pro gratia, non aliunde quam de plenitudine eius. Siue intelligamus quod omnes Iſraelitæ affirmentur accepiſſe etiam gratiam pro gratia: quia hoc verificatur de omnibus Iſraelitis fidelibus, etiam fide informi. Siue non intelligamus affirmari omnes Iſraelitas accepiſſe gratiam pro gratia, ſed affirmari quod de plenitudine Ieſu Chriſti habuerint hoc beneficium (ſcilicet vt acciperent gratiam pro gratia) omnes qui tale conſecuti ſunt beneficium, & propterea Ioannes

Baptiſta

eſt. ¶ Et hinc clare patet quadrare rationem. nam ex hoc quòd per Ieſum Chriſtum facta eſt gratia & veritas, optime infertur quòd nos omnes de plenitudine eius accepimus. Et cũ hoc ſimul declaratur quòd lex per Moyſen data, fuit per Ieſum Chriſtum facta: quum lex ipſa gratuita fuerit, & veritas legis quædam veritas ſupernaturalis ſit, & vt ſupernaturalis data & accepta etiam quo ad veritates naturaliter notas. Ad hoc enim meminit ſpecialiter legis & Moyſi, vt à ſuprema ſcriptura & ſupremo prophetarum explicet reliquas ſcripturas & reliquos prophetas, à Ieſu Chriſto pendere: ſicut omnes ſcripturæ & omnes prophetæ comprehenduntur ſub gratia & veritate. quæ per Ieſum Chriſtum ſunt factæ, per illos autem datæ. ¶ Vbi etiam aduerte quòd eodem loquendi modo vtitur quo ſuperius dictum fuit, omnia per ipſum facta ſunt. nam ſic dicit, per Ieſum Chriſtum gratia & veritas facta eſt.

Deum nemo vidit vnquam. Modus quo per Ieſum Chriſtum facta eſt veritas, ſubiungitur. De gratia enim iam dixerat quòd accepimus gratiam pro gratia. ¶ Et primo monſtrat neceſſitatem vt fieret veritas per Ieſum Chriſtum, dicendo quòd deum nemo vidit vnquàm. Si enim deus viſus fuiſſet ab aliquibus aliis à Ieſu Chriſto, non eſſet neceſſe vt veritas fieret per Ieſum Chriſtum, ſed facta eſſet per alios qui viderunt deum: ſed ex quo nullus alius vidit vnquàm deum niſi filius, oportet vt veritas fiat per filium Ieſum Chriſtum. Et hinc apparet quòd non de quacunque veritate ſed de veritate illorum quæ non ſciuntur niſi à vidente deum, dixit veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt: alioquin extra propoſitum ſubiungeret, deum nemo vidit vnquàm. Et eſt vera hęc ſententia de cognitione naturali cuiuſcunque creaturæ. nulla enim creatura ex propriis viribus vidit vnquam deum. Et hoc dicimus propter angelos beatos: qui tempore quo Ioannes Baptiſta dixit hæc verba, iam videbant deum. vnde & dominus dicit, angeli eorum ſemper vident faciem patris. ¶ Et hic videtur germanus ſenſus huius literæ: vt ſicut Ieſus dixit nemo nouit patrem niſi filius neque filium &c. ita Ioannes Baptiſta dicat quòd deum nemo vidit vnquàm. vterque enim loquitur de cognitione & viſione poſſibili cuicunque creaturæ ſecundum proprias vires. Et patet hunc eſſe ſenſum literalem, ex eo quòd hinc manifeſte ſequitur indigẽtia diuinę reuelationis: quę vtrobique ſubiungitur. *Vnigenitus filius qui eſt in ſinu patris.* Metaphora ſinus, ad ſignificandum coniunctionem inſeparabilem inter filium & patrem inducta eſt. in ſinu enim complexus filij infantis ſignificari ſolet. Quo contra

V de

de filio ſubiungit quòd ipſe enarrauit: vt ex hoc non infans ſignificetur, ſed ex ſinu coniunctio ad patrem intelligatur. vt ex hoc quòd eſt coniunctus, ſignificetur videns deum: longéque ſupra alios qui non poſſunt videre deum intelligatur ipſe ſolus vnigenitus filius. ¶ Vbi quo ad myſterium trinitatis potes erudite lector perſpicere diſtinctionem patris à filio ipſis nominibus patris & filij. conſubſtantialitatem autem ex exiſtentia in ſinu. *ipſe enarrauit.* Ecce modus quo veritas per Ieſum Chriſtum facta eſt. ipſe narrauit, narrando communicauit veritatem. ¶ Et ſignificatur narrationis modo tum volũtaria cõmunicatio. narratio enim actus eſt voluntarius. Tũ communicatio abſque euidentia. narratio enim non facit euidentiã narratorum, ſed dicit narrata. Tum electionem auditorum quibus narrauit. qui enim voluntariè dicit aliquid, eligit cui dicat: & nõ oportet quòd narret omnibus. Omnes autem hæ conditiones inueniuntur reſpectu veritatis eorum quę ſunt fidei. nam Ieſus Chriſtus quatenus verbum, communicauit voluntarie ea quæ ſunt dei, abſque euidentia, & quibus voluit. Et propterea dicitur quòd ipſe narrauit: non ſermone vocis ſenſibilis, ſed reuelatione & luminis interni infuſione. *Et hoc eſt teſtimonium ioannis quando miſerunt.* Duo Ioannis de Ieſu teſtimonia tetigerat Euangeliſta. alterum quo monſtrauit Ieſum præſentem. alterum quod recitauit ſe olim perhibuiſſe de futuro. Subiũgit autem tempus teſtimonij quod recitauit Ioannes Baptiſta. ita quòd pronomen hoc (dicendo & hoc teſtimonium) monſtrat teſtimoniũ recitatum à Ioanne Baptiſta quando illud perhibuerit, dicendo qui poſt me venit: quando ſcilicet miſerũt. ¶ Et hinc inſinuatur verba omnia antedicta fuiſſe Ioãnis Baptiſtæ. Ipſa enim continuatio teſtimonij Ioannis Baptiſtę ad teſtimonium eiuſdẽ, monſtrat cuncta hæc fuiſſe Ioannis Baptiſtæ teſtimonia. Quanuis etiam hoc pateat ex eo ꝙ alioquin non fuiſſet in hoc capitulo allatum teſtimoniũ Ioãnis Baptiſtę de luce, niſi valde in cõmuni. dicendo prior me erat, & cuius non ſum dignus vt ſoluam corrigiã calciamenti, & quòd eſt filius dei, quod erat cognomẽ Meſiæ: vt verba Nathanaëlis & Caïphæ teſtantur. Et non ſignificabatur verus deus. hęc ſiquidẽ valde remota ſunt ab explicito teſtimonio deitatis. Sed in antedictis verbis manifeſta eſt teſtificatio deitatis & lucis veræ per quã facta eſt omnis veritas. ¶ Rurſus per hoc quando, ſignificat euangeliſta hoc prędictũ teſtimoniũ tam clarũ de deitate Ieſu Chriſti, fuiſſe vltimum inter omnia teſtimonia in hoc capitulo inferiꝰ ſcripta (quæ tribus diebus cõtinuis perhibita

ſunt

ſunt à Ioãne Baptiſta) ac inter omnia teſtimonia ſcripta ab aliis euangeliſtis: vt patet conferenti. *Iudæi ab Hieroſolymis.* Secundũ Ioannis Baptiſtę teſtimonium (quòd tamen fuit prius antedicto) introducitur. Legatio in primis deſcribitur. & legantes quidẽ fuerunt nõ Galilæi, ſed Iudæi, qui nobiliores erãt: & tanto inſigniores quanto ab Hieroſolymis primaria ciuitate. *ſacerdotes & leuitas ad eum.* Superfluit ad eum. Legati, ſacerdotali & leuitica dignitate fulgentes deſcribuntur. *vt interrogarent eum.* Ecce officium legatorum. *Tu quis es?* Tanti habebatur Ioannes vt inſignes Legati mitterentur ad interrogandum ab ipſomet tu quis es? Non quod lateret eos ipſum eſſe filium Zachariæ ſacerdotis: ſed vt tali interrogatione cognoſceret ex ore eius an ipſe eſſet Chriſtus, ſeu Elias, quem expectabant præcurſorem Chriſti. *Et confeſſus eſt.* Quid confeſſus eſt, Euangeliſta aperiet.

Et non negauit. Quid non negauit, Euangeliſta non aperiet ſed ſubiunget: referendo Ioannem non negaſſe ſe eſſe quod eſt, non negaſſe officium ſuum. *Et confeſſus eſt quia.* pro, quòd, *non ſum ego chriſtus.* Hinc apparet legatos prima interrogatione quæſiſſe ſi ipſe erat Chriſtus. hanc enim interrogationem Euangeliſta non aliter explicat quàm explicando reſponſionem, quæ præſupponit interrogationem. nullam ſiquidem interrogationem prædeſcripſit: ſed ſolam materiam legationis deſcripſerat, dicendo quòd miſſi ſunt vt interrogarent tu quis es? Omiſit enim euangeliſta verba interrogatoria quibus legati vſi ſunt: ſicut & omiſit multa verba quibus interrogationem fouerunt. *Et interrogauerunt eum. Quid ergo?* Inferendo ſubinterrogant: eo quòd expectantes Meſiam, & audientes quòd ipſe non eſſet Meſias, facile ſuſpicari potuerunt quòd eſſet præcurſor Meſiæ. inſtabat enim tempus aduentus Meſiæ. *Elias es tu?* Mirum eſt quòd quærunt an ſit Elias: quum ſciuerint ipſum eſſe filium Zachariæ, & Eliam fuiſſe tranſlatum viuum. Crediderim ego iſtos ſcientes ſcriptum eſſe Malachiæ vltimo de aduentu Eliæ ante Meſiam, dubitaſſe de modo quo implenda eſſet illa promiſſio: & propterea quæſiſſe an ipſe eſſet Elias promiſſus ante aduentum Meſiæ. *Et dicit non ſum.* Vere Ioannes non erat Elias promiſſus ante aduentum ſecundum Meſiæ. & propterea ad interrogata directe reſpondit veritatẽ. Quanuis in ſpiritu & virtute Elię venerit: & propterea Elias appellatus fuerit à domino Matthæi vndecimo. *Propheta es tu?* In textu Græco præponitur articulus dictioni prophæta: ad ſignificandũ quòd non quærunt an ſit

propheta,ſed an ſit ille propheta promiſſus Deuter.18. ¶ Et hinc apparet Iudęos iſtos tunc temporis non intellexiſſe quòd Meſias & propheta ille conciderent in vnum hominem. Si enim intellexiſſent nomine illius prophetæ Meſiam, non interrogaſſent ſeorſum propheta es tu, poſtquàm Ioannes negauerat ſe eſſe Neſiã.

Et reſpondit, non. Non enim erat propheta ille. *Dixerunt ergo ei, Quis es, ut reſponſum demus iis qui miſerũt nos? quid dicis de teipſo? Ait, Ego uox clamantis in deſerto, dirigite uiam domini: ſicut dixit Eſaias propheta.* Ecce executio eius quod dixerat Euangeliſta, & non negauit. Poſtquàm enim confeſſus eſt ſe non eſſe Chriſtum, non eſſe Eliam, non eſſe prophetam illum, non negauit ſe eſſe eũ qui eſt, non negauit officium ſuum ſcilicet ſe præcurſorem Meſiæ ad hoc vt paretur via Meſiæ. ¶ Dicit autem ego vox: ad ſignificãdum officium ſuum non ſcripturę ſed vocis teſtimonio exequendum, ad ſignificandum quòd non ad poſteros (propter quos ſcribuntur libri) ſed ad præſentes vocis officio miſſus eſt. ¶ Et hoc ſuum tale officium, iamolim prophetatum ab Eſaia teſtatur: ne minus ei credant iam perdita opinione quòd eſſet Meſias. Reliqua ſpectãtia ad hæc verba, vide expoſita ſuperius in aliis Euangeliſtis. *Et qui miſſi fuerant, erant ex Phariſæis.* Sacerdotes & leuitas legatos, deſcribit modo fuiſſe ex ſecta Phariſæorum: ea ratione vt inſinuet eorum arrogantiam in ſubſequentibus. Arrogabant enim multum ſibiipſis Phariſæi authoritatis, freti religioſitate ſuæ ſectæ. *Et interrogauerunt eum.* Addidit hoc Euangeliſta: vt intelligeremus quòd nõ ex commiſſione mittentium, ſed ex proprio ſenſu ſubiunctã interrogationem fecerũt. Cõmiſſum enim erat eis vt interrogarent eum tu quis es? & non vt arguerẽt eum de baptiſmo. *Et dixerunt ei, Quid ergo baptizas, ſi tu non es chriſtus neque Elias neque propheta?* Cerne arrogantiam. arguunt Ioannẽ, inferendo quòd non debet baptizare ex quo non eſt Chriſtus neque Elias nec ille propheta. Tantum propriæ tribuunt ſcientiæ & authoritati vt decernant non licere baptizare niſi alicui iſtorum trium. nec ſolum decernunt ſed reprehendere audent Ioannem. *Reſpondit eis Ioannes, dicens, Ego baptizo in aqua.* Profitetur Ioannes baptiſmum ſuum eſſe imperfectum: vtpote in aqua ſolum. ac per hoc non vſurpare ſibi aliquid indecens, ſeu ſupra vires. *Medius autem ueſtrum ſtetit.* hoc eſt in medio veſtri conuerſatus eſt ſicut vnus veſtrum. *Quem uos neſcitis.* ſupple quis ſit. De Ieſu loquitur. *Ipſe eſt qui poſt me uenturus eſt.* Ad prædicandum, ad baptizandum &c. ¶ Nota hic teſtimonium hoc

Ioannis

Ioannis Baptiſtę eſſe de futuro, & non de præſenti: quale fuit ſuperius ſcriptum teſtimonium. *Qui ante me factus eſt.* Expone vt ſupra qui factus eſt anterior me in ordine gratiæ: quamuis adhuc non appareat vobis dignitas authoritásque eius. ¶ Hoc eſt teſtimonium quod ipſemet Ioannes Baptiſta pluries reſumpſit, citando hæc ſua verba: vt patet tam in teſtimonio ſuperius ſcripto, quàm in alio teſtimonio immediate inferius ſubiuncto. *Cuius ego non ſum dignus ut ſoluam eius corrigiam calciamenti.* Relationem ſui ad Ieſum (non tamen adhuc nominatum aut monſtratum) explicat: dicendo ſe indignum ad minimum ſeruitium, explicatum per ſolutionem corrigiæ calciamenti. ¶ Aduerte hic quod cęteri euangeliſtę (Matthæus tertio, & Marcus primo, & Lucas tertio) explicant quòd quum Ioannes Baptiſta dixit ego baptizo in aqua, & ſubiunxit alium venturum ſe maiorem, adiecit quòd ille baptizabit in ſpirituſancto. Quod Ioãnes euangeliſta hic tacuit integram reſponſionem Ioannis Baptiſtę, quum dixit ego vox clamantis in deſerto dirigite viam domini. Sciens enim hæc ſcripta ab aliis euangeliſtis, cenſuit ſufficere quòd capita reſponſionum ſcriberet: reliqua ſubintelligenda ex aliis relinquens. *Hæc in Bethania.* pro, in Bethabara, *facta ſunt.* Errore ſcriptorum apud Latinos & apud multos Græcos codices, mutatum eſt nomen Bethabara in Bethania. *Trans Iordanem.* vbi Moyſes ſortes dederat duabus tribubus & dimidiæ. Et tam accurate deſcribit euãgeliſta locum, vt rei geſtæ hiſtoriam omnes eſſe percipiant. *vbi erat Ioannes baptizans. Altera.* pro, poſtera, *die.* Hinc clare apparet quòd hoc quod tertio loco ſubiungitur teſtimonium, fuit poſt teſtimonium immediate antè ſcriptum. Et inſuper apparet quòd die immediate ſecuto poſt reſponſionem datam legatis Iudæorum, hoc fuit quod modo ſubiungitur: alioquin non dixiſſet poſtera die. *vidit.* pro, videt, *Ioannes Ieſum uenientem ad ſe.* Quantum ſubiuncta porrigunt, aduentus iſte Ieſu ad Ioannem, non fuit quando Ieſus venit ad Ioannem vt baptizaretur ab eo: ſed poſtquam Ieſus ieiunauit in deſerto poſt baptiſmum. *Et ait.* Ex participio venientem, intelligitur tempus quando Ioannes dixit ſubiuncta verba: habetur ſiquidem ex illo participio quòd videndo ipſum venientem ad ſe, dixit quæ ſequuntur. *Ecce agnus dei.* Demonſtratio exercita ſignificatur per aduerbium ecce. Et in textu Græco pręponitur articulus dictioni agnus: ad ſignificandum inſignem certúmque illum expectatum agnum. ¶ Agnus autem metaphorice demonſtratur: eo

quòd immolandus eſſet, eo quòd eſſet iuge ſacrificium agnus, qui occiſus eſt ab initio mundi. Apocalypſis decimotertio. Et adiungitur dei: vt determinetur tam hypoſtaſis diuina humanitatis immolandæ, quàm deus cui immolandus eſt. *Ecce qui tollit.* Superfluit ecce. Ad declarandum quorſum monſtratur agnus, quare immolandus dicitur, ſubiungit effectum tantæ hoſtiæ, dicendo qui tollit. *Peccata.* pro, peccatum, *mundi.* Ecce effectus. tollere peccatum non alicuius aut mille hominum, non populi Iſrael, ſed mundi. ¶ Et dicit in ſingulari peccatum: vt cauſæ vniuerſali aſſignet effectum vniuerſalem. Immolatio Chriſti, vniuerſalis cauſa eſt: peccatum commune toti mundo tollere, vniuerſalis effectus eſt. Et vere ablatum eſt in paſſione Chriſti peccatum mundi, tum quo ad reatum pœnę communis toti mundo: quoniam tunc & non ante patuit ingreſſus ad beatitudinem æternæ fœlicitatis, qui clauſus erat ex peccato originali communi toti mundo. tum quo ad culpam, ſatiſfaciente ipſo pro tota natura humana. Et hinc fit vt quibuſcunque applicatur hæc vniuerſalis cauſa per baptiſmum, nulla ſit opus pœnitẽtia: quoniam Chriſtus iam abſtulit peccatum. *Hic eſt.* Non ſolo aduerbio ſed etiam pronomine demonſtrat Ieſum. *De quo dixi, poſt me uenit uir qui ante me factus eſt, quia prior me erat.* Et reuocat ad memoriam audientium prius à ſe dicta de Ieſu ſine nomine proprio: ad monſtrandum perſeuerantiam teſtimonij. & tanto efficacius quanto propinquius. *Et ego neſciebam eum.* hoc eſt & ego non cognoſcebam ipſum Ieſum ſenſibili cognitione. explicat enim Ioannes Baptiſta ſe non cognouiſſe ſenſibiliter Ieſum conuerſatione aut indice aliquo humano. Quomodo autem cognouerit ipſum, inferius explicabit. ¶ Et dixit hoc tum vt intelligerent auditores nulla affectione, nulla conuerſatione aut humana quauis notitia ipſum Ioannem motum ad dicendum qui poſt me venit, &c. tum vt non mirarentur quare tot annis incognitus Ieſus fuerit & à Ioanne non monſtratus.

Sed ut manifeſtetur in Iſrael. pro, Iſraeli. Ita quòd legendum eſt. *Sed ut manifeſtetur Iſraeli.* Refertur autem coniunctio aduerſatiua ſed, ad inſcitiam. Et eſt ſenſus. ego quidem neſciebam eum, ſed tamen vt manifeſtaretur Iſraeli veni non cognoſcens eum. *Propterea ueni ego in aqua baptizans.* Declarat ipſemet Ioannes quare officium baptizandi aſſumpſerit ſcilicet ad hoc vt Ieſus manifeſtaretur filiis Iſrael. Baptizans enim Ioannes, nouúmque & inſolitum ritum ingerens cum tanta authoritate

tate ſancti nominis,congregabat populum, ad timorem dei exci tans vniuerſos, & ſic commoditatem nanciſcebatur teſtificandi de Ieſu filiis Iſrael,& ſic mediante baptiſmo manifeſtabat Ieſum. *Et teſtimonium perhibuit Ioannes,dicens quia.* pro,quòd,*vidi*. Hactenus teſtimonia Ioannis quæ per reuelationem intellectualem nota illi fuerunt, relata ſunt: modo adiungit teſtimonium eiuſdem Ioannis probatum ad ſenſum viſus. Quia vidi, oculis corporeis. *Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cælo.* Apparuit enim corporea ſimilitudo columbæ cum motu deſcenſionis de cœlo: hoc eſt ita deſcendens ex ſuperiori ſitu tanquam deſcenderet de cœlo. *Et manſit ſuper eum.* Non ſolum vidit ſpeciem columbæ deſcendentem, ſed vidit terminum quo deſcendit: quòd ſcilicet manſit, quieuit,ſuper eum,Ieſum. Quorſum autem viderit, explicat iungendo. *Et ego neſciebam eum.* id eſt,non cognoſcebam ipſum ſenſibiliter. *Sed qui miſit me baptizare in aqua.* pro,vt baptizarem in aqua.hoc eſt deus ,*ille mihi dixit,ſuper quem videris ſpiritum deſcendentem & manentem ſuper eum.* ſupple ſicut columbam. *Hic eſt qui baptizat in ſpirituſancto.* Ex quibus verbis claret quòd Ioannes Baptiſta ex diuina reuelatione comprobata ſigno ſpecie columbæ, cognouit Ieſum ad ſenſum. nam intelligibiliter nouerat eum ſine hoc ſigno.venit enim ad baptizandũ & teſtificandũ de Ieſu venturo,ad prædicandum & baptizandum,ſciens intelligibiliter quòd Meſias erat iam in medio populi Iſrael,& quòd erat verus vnigenitus filius dei &c.ſed neſciebat ad ſenſum hominem qui vocabatur Ieſus Nazarenus eſſe Meſiam &c.Et hoc cognouit per ſignum columbæ,prædictum ſibi à deo ad hoc. ¶ Et ſignificantius dicit baptizat in ſpirituſancto:ad differentiam ipſius Ioannis qui baptizat in aqua. Abluere enim in ſpirituſancto, proprium eſt dei: quoniam huiuſmodi ablutio non eſt ablutio corporis, ſed ſpiritus,quem ſolus deus abluere poteſt. *Et ego vidi*. ſcilicet columbam deſcendentem & manẽtem ſuper eum. ¶ Aduerte hic quòd collatis inter ſe iis quæ dicuntur in hoc capitulo & à Matthæo, apparet quòd Ioannes Baptiſta viderit columbam deſcendentem & manentem ſuper Ieſum antequam baptizaret ipſum Ieſum: & conſequenter iſta apparitio columbę,altera eſt ab illa apparitione columbæ quę facta eſt Ieſu baptizato:dicente etiam patre, hic eſt filius meus,& cætera. Patet autem quod dicimus ex hoc quòd Ioannes Baptiſta dicit & ego neſciebam eum,ſed ex ſigno colum bæ cognoui eum. Nam conſtat ex Matthæi tertio, quòd antequam baptizaret eum cognouit eum:quoniam dixit, ego à te de-

beo baptizari & tu venis ad me. hæc enim verba manifeſte teſtantur, quòd tunc cognouit eum eſſe qui baptizat in ſpirituſancto: alioquin non dixiſſet ego à te debeo baptizari. *Et teſtimonium perhibui.* Ex eo quòd in præterito dicit, & teſtimonium perhibui, innuitur quòd hoc non fuit primum teſtimonium de Ieſu iam nominato ſeu demonſtrato. Quanuis dici poſſit quod hæc fuerunt vltima verba primi teſtimonij de Ieſu demonſtrato ſeu nominato: & propterea potuit vti verbo præteriri temporis ratione iam dictorum. *Quia.* pro, quòd, *hic eſt filius dei.* Quanuis in veritate Ieſus ſit naturalis filius dei: ad literam tamen appellatio filij dei apud Hebręos tunc temporis non ſonabat explicite verum deum (ſicut apud Chriſtianos ſonat) ſed ſonabat Meſiā, quem tam digna appellatione dignum cenſebant. Vnde & inferius in hoc eodem capitulo Nathanaël dicet tu es filius dei, cui tamen adhuc nota non erat Ieſu vera deitas: & Caiphas Pontifex adiurauit Ieſum vt diceret ſi eſſet Chriſtus filius dei benedicti: qui tamen myſterium trinitatis ignorabat. Propter quod dum hic dicit Ioannes Baptiſta ſe teſtimonium perhibuiſſe de Ieſu quòd eſt filius dei, explicat quòd Ieſus eſt Meſias. hoc enim populus intelligebat, dicente Ioanne quòd hic (ſcilicet Ieſus) eſt filius dei. *Altera.* pro, poſtera *die.* ſeu poſtridie: hoc eſt die immediate ſubſecuto. ¶ Et hinc apparet quòd non fuit deſcriptus à Ioanne euangeliſta aduentus Ieſu ad baptiſmum in præcedente teſtimonio Ioannis Baptiſtæ: quoniam expreſſe Marcus capite primo dicit quòd poſt baptiſmum Ieſu, ſtatim ſpiritus expulit eum in deſertum. Ex hoc enim quòd ſtatim iuit in deſertum ad ieiunandum quadraginta diebus & quadraginta noctibus ibi, conſequens eſt vt hæc quæ ſcribit Ioannes poſtero die geſta, non fuerint geſta immediate poſt baptiſmum Ieſu. *Iterum ſtabat Ioannes, & ex diſcipulis eius duo.* Hinc apparet quòd etiam præcedenti die Ioannes ſtans demonſtrauit Chriſtum: alioquin non dixiſſet, iterum ſtabat. *Et reſpiciens.* pro, & intuitus. quod plus eſt quàm reſpicere. *Ieſum ambulantem.* Corporeis enim oculis deſcribitur intuitus Ieſum corporaliter ambulantem. ¶ Et explicat euangeliſta hæc minutula: vt referens quartum teſtimonium Ioannis, circunſtantias etiam minutulas explicet: more eorum qui referunt circunſtantias teſtimoniorum. *Dixit, ecce agnus dei.* In textu Græco præponitur articulus dictioni agnus: ad ſignificandum quòd eſt ille prophetatus agnus, manſuetus, ducendus ad victimam, qui velut coram tondente ſe ſilebit: iuxta

vaticinium

vaticinium Eſaiæ. *Et audierunt eum duo diſcipuli loquentem: & ſecuti ſunt Ieſum. Conuerſus autem Ieſus.* Secundum hiſtoriam Ieſus anteibat, & duo Ioannis diſcipuli poſt tergum ſequebantur taciti: propter quod ſciens Ieſus eorum animos, corporaliter vertit ſe ad eos. *Et videns eos ſequentes ſe, dixit eis, Quid quæritis?* Interrogat non vt diſcat: ſed vt ad familiaritatem trahat. *Qui dixerunt ei, Rabbi,* quod dicitur interpretatum magiſter. Hebræa dictio eſt, & propterea euangeliſta Græce ſcribens, & dictione Hebræa vtens, appoſuit interpretationem. ¶ Ex eo autem quòd Ioannis diſcipuli appellant Ieſum rabbi, inſinuatur quòd iam Ieſus incœperat docere, quòd iam erat notus doctor. Completo enim ieiunio, quanuis ſcriptum aliter non ſit, ex hoc tamen verbo ſcribitur quòd docere incœpit: alioquin eum rabbi non appellaſſent. Et rationi conſentaneum eſt vt vnum annum qui inter baptiſmum & nuptias interceſſit, exegerit docendo priuatim & conuerſando ſæpe cum Ioanne: vt frequens de ipſo teſtimonium Ioannes redderet, & ipſe inchoaret docendo priuatim monſtrare qui erat, vt vtrinque mouerentur ad credendum. *Vbi habitas.* pro, vbi manes? Quod communius eſt quàm habitare. nam manemus etiam in diuerſorio. interroganti Ieſu quid quæritis, reſpondent quærendo rabbi vbi manes? ad explicandum quòd quęrebant noſſe locum vbi maneret, ad hoc vt frequenter poſſent ad ipſum venire ad diſcendum. propterea enim appellauerunt ipſum rabbi. ¶ Non dicunt quærimus à te doceri, ſed ſolum noſſe locum manſionis tuæ: quia erat hora tarda, vt Euangeliſta clare ſubiungit. Verebantur enim eſſe illi impedimento ſi tali hora petiſſent doceri. *Dicit eis, venite & videte.* Dulcis Ieſus non deſcribit eis locum in quo manet: ſed cupientes diſcere & verentes impedire, familiariter allicit, inuitando venite & videte. *Venerunt & viderunt vbi maneret: & apud eum manſerunt die illo.* Diſcipuli Ioannis ſolam domus notitiam protunc quærebant: ſed Ieſus retinuit eos domi in qua manebat die illa, vt magis eos familiares redderet. *Hora autem erat quaſi decima.* Deſcribitur hora tarda diei (hoc eſt ante occaſum ſolis paulo plus quàm per duas horas) tum ad reddendam rationem quare illi diſcipuli non petierunt diſcere, ſed notitiam loci: tum ad commendandam Ieſu comitatem, qua retinuit illos illo die non obſtante hora tarda, docendo eos. Suauitas enim diuinę diſpoſitionis inducit vt intelligamus doctrina retentos qui dicere cupiebant. *Erat autem Andreas frater Simonis Petri, vnus ex duobus qui audierant a Ioanne*

anne & ſecuti fuerant eum. inuenit hic primum fratrem ſuum ſimonē.
Ad differentiam aliarum inuentionum narratarum ab aliis euan
geliſtis (ſcilicet quando Petrus inuentus eſt à Ieſu in mari Gali-
lææ) dicit Ioannes quòd primum Andreas inuenit Simonem fra-
trem ſuum. *Et dicit, inuenimus Meſiam.* Hinc apparet fructus
perceptus ab Andrea illo diei ſpatio quo fuerat apud Ieſum:
quòd ſcilicet credidit Ieſum eſſe Meſiam. Et per hoc explicatur
quòd ibi apud Ieſum didicerat fidem. *Quod eſt interpretatum
chriſtus.* Dictio Hebræa eſt Meſias: & propterea euangeliſta
vtens ipſa ſcribens Græcè, ponit Græcam interpretationem ſcili-
cet Chriſtus, Latinè vnctus. *Et adduxit eum ad Ieſum. intuitus au-
tem eum Ieſus, dixit, Tu es ſimon.* Significanter euangeliſta dicit
quòd intuitus Ieſus illum, dixit illius nomen proprium & origi-
nem cum nomine proprio patris eius: vt intelligamus Ieſum abſ
que indice homine, Simoni ignoto indicaſſe proprium ipſius no
men & patris: & non ſolum occaſione mutandi nomen eius.
Filius Ioanna. pro, filius Iona. Pater Simonis Petri non voca-
batur Ioannes, ſed Ionas. Corruptione ſiquidem ſcriptorum no
men Ioannis appoſitum eſt, & hic & alibi. Quod clare patet Mat
thæi decimoſexto, vbi Petrus appellatur Bariona: hoc eſt filius Io
na. *Tu uocaberis cephas:* quod interpretatur Petrus. Dictio non
Hebræa, ſed Syra ſecundum Hieronymum eſt Cephas, ſignifi-
cans ſolidum. Vel potius à dictione Chaldæa Cepha quæ ſigni-
ficat Petram, ſeu à dictione Hebręa Ceph (ſimiliter ſignificante
Petram ſeu ſaxum) deriuatum videtur Cephas in vſu Hebræorũ.
Quod euangeliſta interpretatum dicit Petrus Græca lingua in
qua ſcribebat: Latinè autem ſaxum. ¶ Nota erudite lector duo.
Alterum eſt, quòd ab initio quo Simon Petrus venit ad Ieſum, no-
uum nomen lucratus eſt ab ore ipſius Ieſu: ad ſignificandum fu-
turum illius officium: ſcilicet quòd futurus erat petra ſuper quam
ædificanda eſſet eccleſia Chriſti. Vt hinc intelligamus diuinæ
gratiam electionis non Petri merita in cauſa fuiſſe. ¶ Alterum
eſt, quòd de futuro dicit tu vocaberis: non dicit ex nunc vocare.
poſtea ſiquidem impoſuit ei hoc nomen Marci tertio quod mo-
do prædicit. ¶ Ex induſtria autem videtur euangeliſta interpre-
tationem nominis appoſuiſſe apud Græcos, vt occurreret errori
in quem etiam poſt euangeliſtę interpretationem impactum eſt:
ſcilicet quòd Cephas caput ſignificaret, quia Cephale apud Græ-
cos ſignificat caput. ad hũc enim errorem excludendum ait quod
interpretatur Petrus, non caput. *In craſtinum.* pro, poſtridie.

ſeu poſtero die.Idem enim hic ſignificatur quod iã bis interpres tranſtulerat altera die. ¶ Sed aduerte in hac ſupputatione dierum quòd quanuis dies duo prius ſignificati ſic iuncti fuerint quòd dies quo Ioannes primum demonſtrauit ecce agnus dei,fuerit im mediate poſt diem reſponſionis datæ legatis Iudæorum, & dies quo iterum Ioannes dixit ecce agnus dei, fuerit immediate poſt diem alterius ſimilis demonſtrationis ecce agnus dei(ita quòd illi tres dies fuerunt continui) iſte tamen dies de quo nunc dicitur poſtero die,non fuit immediate poſt illos tres dies: vt patet ex eo quòd Andreas illo tertio die manſit apud Ieſum: ac per hoc poſt illum diem inuenit Simonem Petrum & adduxit illum ad Ieſum. Iſte autem dies appellatur poſtridie reſpectu diei quo Simoni dictum eſt,tu vocaberis Cephas (vt contextus literæ clare ſonat) & non reſpectu illius diei quo Andreas & alius diſcipulus manſerũt apud Ieſum.Quot autem dies intercesſerint,ſcriptum non eſt.

¶ Intendit itaque euangeliſta ſignificare quòd die immediate ſubſecuto ad diem quo Petrus venit ad Ieſum,geſtum eſt quod ſequitur. *voluit*.Deeſt.Ieſus, *exire in Galilæam*. Tempus quo Ieſus cœpit congregare ſequaces diſcipulos,deſcribitur fuiſſe quando diſpoſuit exire à Iudæa,in qua commoratus fuerat fere annũ: à tempore ſcilicet quo baptizatus eſt. nam iſti dies de quibus eſt ſermo,proximi erant anniuerſario diei baptiſmi Chriſti:vt inferius ſubiuncta manifeſtant. ¶ Significanter autem dicitur voluit: ad explicandum quòd ex libera electione diſpoſuit exire à Iudæa in Galilæam. ¶ Et dicit exire,& non dicit redire:ad explicandũ quòd diſpoſuerat ire in Galilæam manifeſtus:hoc eſt ire ad manifeſtandum ſeipſum quis eſſet.hoc enim ſignificat exire.Propter quod euangeliſta non appoſuit terminum à quo,ſed tantummodo terminum ad quem: quia ſecundum veritatem exitus erat ab intimo,à penetralibus latentibus, ad manifeſtandum ſe in Galilæa.Sicut enim inferius dicet exiui à patre & veni in mundum, ita modo deſcribitur quòd voluit in Galilæam exire (ab occultis deitatis ſuæ)ad manifeſtandum ſeipſum in Galilæa.ibi enim elegit inchoare manifeſtationẽ ſui ipſius ad literam . *Et inuenit Philippum*. Præſentis temporis eſt inuenit, & debuiſſet dici potius & reperit:vt ſignificaretur obuius inuentus . Et ſignificatur quòd obuius fuit Philippus antequam exiret Iudæam: ex hoc quòd dicit quòd voluit exire & reperit (in præſenti) Philippum . *Et dicit ei Ieſus* . Superfluit Ieſus . *ſequere me*. Primus diſcipulus vocatus à Ieſu ad ſequelam eius ſcribitur Philippus , ſi verborum

forma

forma ſpectata fuerit. Secundum rem tamen prius vocati à Ieſu fuerunt illi duo Ioannis diſcipuli: aut ſaltem Andreas. De altero enim nihil aliud ſcimus: ſed de Andrea ſcimus quod non ſolum effectus tunc eſt diſcipulus Ieſu, ſed quod etiam traxit ad eum fratrem ſuum Simonem. Conſtat autem Ieſum eos vocaſſe, ex eo ꝙ inferius dicet eis, non vos me elegiſtis ſed ego elegi vos. ¶ Quanuis etiam ex iis quæ Ioannes Euangeliſta hic refert idem habeatur. Nam illis duobus diſcipulis ſequentibus Ieſum vt viderent vbi maneret, niſi interceſſiſſet vocatio Ieſu (non ſcripta ſed ſignificata ex ſubſecuto fructu) Andreas nō traxiſſet Petrum ad Ieſum. Ipſa quoque mutatio nominis reſpectu Petri, applicationem ipſius Petri ad ſeipſum ſequendum monſtrat. *Erat autem Philippus a Bethſaida ciuitate Andreæ & Petri.* Inſinuat per hoc Euangeliſta Philippum monitum fuiſſe ab Andrea. propter hoc enim concivem illius dicit: ne miraremur abſque aliqua monitione Philippum ſecutum fuiſſe Ieſum. In cuius ſignum de Nathanaelis ciuitate nihil dicit, quoniam monitio eius explicatur. ¶ Bethſaida autem oppidum eſt Galilææ, vicinum ſtagno Genezareth. *Inuenit Philippus Nathanael.* Similiter hic reperit veluti obuium Nathanaelem Philippus. ¶ Perſpice fructiferos diſcipulos. Andreas trahit Petrum: Philippus trahit Nathanaelem. *Et dixit, Quem ſcripſit Moyſes in lege & prophetæ.* Hinc apparet tam Philippum quàm Nathanaelem eruditos fuiſſe: vtpote qui de lege & prophetis loquuntur. Et ab expectata promiſſione Moyſi & prophetarū excitat Philippus Nathanaelē: vt homo eruditus, ex lege & prophetis moueatur. *Inuenimus Ieſum.* A nomine proprio ſignificat. *Filium Ioſeph.* Ab origine paterna deſcribit. habebatur enim filius Ioſeph: quia erat maritus matris eius. *A Nazareth.* hoc eſt Nazarenum. A ciuitate vnde oriūdus putabatur (quia ibi erat nutritus, & Nazarenus vocabatur) deſcribit. ¶ Ex quibus innuitur, Philippum habuiſſe cognitionem Ieſu quando ſecutus eſt eū. *Et dixit ei Nathanael. A Nazareth poteſt aliquid boni eſſe?* Interrogatiue ſeu admiratiue prolata hæc verba fuiſſe apparet. tum ex eo quod homo eruditus in lege & prophetis, noſſe debebat quod nō à Galilæa ſed à Iudæa Meſias originem duceret: & quod Meſias non Nazarenus ſed Bethlehemita expectabatur. Tum ex ſubſecutis Philippi verbis. *Dicit ei Philippus. ueni & uide.* Non eſt fractus Philippus admiratione Nathanaelis de Nazareth: ſed nihilominus inuitat vt veniat & videat: hoc eſt experimento comprobet Ieſum eſſe Meſiam. *Vidit Ieſus Nathanaelem uenientem ad*

ſe: &

ſti: & dicit de eo. Antequam Nathanael cum Philippo appelleret ad Ieſum, teſtificatur Ieſus de illo. *Ecce vere Iſraelita, in quo dolus non eſt.* Nota hic duo. Alterum quod non eſt vere Iſraelita ſed ficte, ſed falſo, is in quo dolus eſt. Alterum quod cognitorem cordis ſe eſſe declarauit Ieſus teſtificando quod in Nathanaele non erat dolus. nam dolus internum eſt peccatum. *Dicit ei Nathanael, vnde me noſti.* Audiens ſe laudari Nathanael, prudenter interrogat vnde me noſti quod ſic me laudas? *Reſpondit Ieſus: & dixit ei. Priuſquam te Philippus uocaret.* Inceperat Ieſus manifeſtare ſe Nathaeli, teſtificãdo de pręſenti occulto in animo proprio: modo amplius manifeſtat ſeipſum, teſtificando de præterito. *Quum eſſes ſub ficu uidi te.* Locus in quo Nathanael erat ſub ficu immediate antequam fuerit repertus à Philippo, erat tali ſeu tanto interuallo ſegregatus à loco in quo erat Ieſus vt non potuerit corporeis oculis videri à Ieſu, & ꝓpterea hoc miraculo pręterito manifeſtat ſe Ieſus. Manifeſtat autem explicando locum in quo erat tunc ſcilicet ſub ficu. ad hoc enim explicat ſub ficu, vt ex hoc teſtimonio explicati loci cognoſcat Nathanael verum eſſe quod viderit tunc illum Ieſus. Philippus ſiquidem non poterat hoc retuliſſe: quia ſimul venerant ad Ieſum, & venientibus adhuc illis incœpit iſte ſermo. Vnde & Nathanael ſtatim cognouit, miraculoſe ſe viſum à Ieſu, ex eo quod audiuit locum determinatum ſcilicet ſub ficu. *Reſpondit ei Nathanael: & ait, Rabbi.* Iam incipit magiſtrum appellare, qui prius abſolute dixerat vnde me noſti. *Tu es filius dei.* hoc eſt tu es Meſias. Non enim confitetur ipſum verum deum: ſed filium dei adoptione præcipua. talem enim expectabant Meſiam. Et propterea ſubdit. *Tu es rex Iſrael.* Multiplicat nomina dignitatis Meſiæ. Expectabatur ſiquidem Meſias cognominandus filius dei, futurus rex Iſrael. vtrunque enim prophetæ prædixerant de Meſia. *Reſpondit Ieſus: & dixit ei, Quia dixi tibi uidi te ſub ficu, credis.* ſcilicet me eſſe Meſiam. *Maius.* pro, maiora, *bis uidebis.* & longe maiora teſtimonia mei quàm ſit hoc videbis. *Et dicit ei, Amen amen dico uobis.* Ioannes euangeliſta conſueuit repetere amen in verbis Chriſti propter excellentiam materiæ. tractat enim myſteria valde magna. Et ad maioris certitudinis explicationem conduplicat amen: vt dicẽdo vere vere, omnẽ tollat ambiguitatẽ in myſteriis excedentibus humani ingenij vires. *videbitis.* Deeſt amodo. Ita quod legendum eſt. *Amodo uidebitis.* Ecce tempus electum ad manifeſtandum ſeipſum, poſt hac videbitis. Manifeſtauerat ſe Nathanaeli

thanaeli quo ad præſens & quo ad præteritum,promittit modo
manifeſtationem quo ad futura,non audiendo ſed videndo. *cæ-*
lum apertum. hoc eſt cœlum velut apertum. *Et angelos dei aſcen-*
dentes & deſcendentes ſuper filium hominis. Hinc apparet Euange-
liſtas omnes prætermiſiſſe quando hoc fuit adimpletum. nullibi
enim legitur diſcipulos Chriſti vidiſſe cœlum apertum & ange-
los dei (non angelum dei) vtroque fungi officio ſcilicet aſcen-
dendi & deſcendendi ſuper Ieſum. Quanuis legamus vnum ange
lum cõfortaſſe eum in horto ante paſſionem:& poſt reſurrectio-
nem multos angelos apparuiſſe ſed non ſuper filium hominis, &
in aſcenſione angeli apparuerunt diſcipulis,ſed non ſuper filium
hominis aſcendentes & deſcendẽtes. Et breuiter certum eſt quod
hoc viderunt Chriſti diſcipuli . immo hic textus ſignificat quod
pluries hoc viderunt,dicẽdo amodo videbitis: ſignificatur enim
nunc incipere tempus ex quo viſuri eſſent hæc. Quando autem
& quotiens ex tunc viderint,ſcriptum non eſt.

CAPVT II.

ET *die tertia.* à die quo venit Nathanael. Hinc diem
anniuerſarium eſſe diem baptiſmi Chriſti , teſtatur
eccleſia in celebratione feſti Epiphaniæ. ¶ Et deſcri
pſit Euangeliſta tam accurate propinquitatem die-
rum quibus Ieſus congregauit diſcipulos ad diem nu
ptiarum anniuerſarium baptiſmi : vt intelligamus Ieſum vſq; ad
calcem anni manſiſſe in Iudæa,& conuerſatum cum Ioanne:cir-
ca finem autem anni incœpiſſe congregare diſcipulos veniſſeq;
in Galilæam ad manifeſtandum ſeipſum. *Nuptiæ factæ ſunt in Ca-*
na Galilææ. Aiunt duas ciuitates appellari Canas , & propterea
ad differentiam alterius Canæ adiunctum eſt Galilææ. Et eſt in
tribu Aſer in Galilæa gentium:vt Hierony.dicit . *Et erat mater*
Ieſu ibi. Hinc apparet conſanguinitas matris Ieſu ad ſponſum ſeu
ſponſam.creditur tamen conſanguinitas ad ſponſum Ioannem
ſcilicet euangeliſtam nepotem eius. *Vocatus eſt autem & Ieſus.*
Ideo præmiſit matrem:vt intelligamus ꝙ ratione matris vocatꝰ
eſt & Ieſus,tanquã cõſanguineus. *Et diſcipuli eius.* Vt intelligamꝰ
ratione ipſius Ieſu(non ratione cõſanguinitatis)inuitatos etiam
diſcipulos Ieſu ſcilicet Andreã,Petrũ,Philippum & Nathanaelẽ.
Quintus autem forte erat ipſe Ioannes ſpõſus:qui ſeipſum comi-
tem Andreæ tacuit.Sed ex hoc ꝙ inuitati dicuntur diſcipuli , in-
nuitur ꝙ ſponſus familiaris erat diſcipulis,& propterea ſatis ve-
riſimile eſt quod fuerit ille vnus comes Andreæ. *Ad nuptias.* Niſi

Ieſus

Ieſus veniſſet ad nuptias,quis ſanctus nuptialia conuiuia non reprehenderet?quis etiam hæreticos prohibentes nubere argueret? Ad confirmandam itaque fidem coniugij, & ad approbandum nuptialia conuiuia,inuitatus ad nuptias venit Ieſus. *Et deficiente uino*. Et paupertas celebrantium nuptias aperitur,& quod vinum non penitus defecerat. Non enim dicit & quum defeciſſet vinum,ſed deficiente:ad ſignificandum inchoatũ defectum, non conſummatum. *Dicit mater Ieſu ad eum*. Hinc apparet pertinuiſſe ad beatam virginem ſponſum: cuius erat prouidere de vino,nec habebat modum prouidendi. *Vinum non habent*. Iunge hæc cum tempore deficientis vini: & vide quod ideo non dixit vinum non eſt,vinum nullus habet, ſed vinum non habent, quia vinum deficiebat ſic vt quum bibendum eſſet multi conuiuę nõ haberẽt vinum. Vnde cum hoc quod aliquid vini haberetur, verum quoque erat quod vinum non habent multi quod bibant. ¶ Et perpende modeſtiã ſimul & ſecuritatem.Non dicit rogo te cõſule honori cõſanguinei tui,& ſimilia:ſed tñmodo defectũ vini proponit,neceſſitatem ſolã vini proponit.Non vt fili⁹ ſciat ipſa proponẽte:ſed vt ordinẽ diuinæ diſpoſitiõis ſeruet,quo ſtatuit recurrere nos debere in neceſſitatibus ad ipſum deum. hac enim ratione neceſſitatem proponit. *Et dicit ei Ieſus. Quid mihi & tibi eſt mulier?* Sic habetur in textu Græco.Et nõ ſunt verba obiurgantis ſeu arguentis aut repellẽtis matrẽ:ſed inſtruẽtis quod neutrius intererat pro tũc.Eſt enim ſenſus.quid mea & tua intereſt defectus vini? Tu enim es mulier: ac per hoc non tibi imputabitur defectus vini.intereſt ſiquidẽ ſponſi prouidere: & non pertinet ad te quæ es mulier. Vnde Architriclinus ſponſum vocauit (tanquam eum ad quem ſpectabat de vino)& non mulierem aliquam.Ego autem expecto tẽpus faciendi hoc miraculũ.huiuſmodi enim expectatio ſignificatur,dicendo. *Nondum uenit hora mea*. Acſi apertius dixiſſet.quanuis ſit hora deficientis vini, adhuc tamen non eſt hora congrua operi meo miraculoſo:quia adhuc non defecit vinum.vt manifeſtetur miraculũ.Mater enim non expectauit vt vino carerẽt:ſed deficiente vino præuenit,ne ſubſequeretur defectus. ¶ Hunc autẽ eſſe germanum ſenſum iſtius literę teſtatur intellectus matris.nã intellexit petitionem ſuam fuiſſe exauditam & adimplendam,ſed cum aliquãta dilatione: donec ſcilicet deficeret vinum. alioquin non ſubiunxiſſet præceptum miniſtris quodcunque dixerit &cæ. Apparet quoque hunc eſſe literalem ſenſum: ex eo quod ſingula verba ſic referuntur ad propoſitum

deficientis vini & miraculi petiti. ❡ Quare autem nõ aperta negatione inſtruxerit matrem (dicendo neque tua intereſt mulier neque mea quia nondum venit hora mea) ſed interrogatiuo modo loquendi vtens, dicendo quid mihi & tibi eſt? In promptu eſt ratio filialis reuerentiæ. modeſtius enim negationem damus interrogando (tanquam relinquendo iudicium illi quem alloquimur) quam formali negatione. Vnde etiam in templo inuentus, ſimili loquendi modo vſus eſt. quid eſt quod me quærebatis, neſciebatis &c. ❡ Et hinc patet etiam quare appellauerit matrem mulierem: ad ſignificandum ſcilicet rationem qua non imputandus illi eſſet defectus vini. non enim eſt muliebre officium prouidere de vino in nuptiis. ❡ Nec mulier eſt nomen corruptionis ſed ſexus. Claret ſiquidem Gene. 2. quum producitur Eua virgo, appellatur mulier: dicendo, & ædificauit dominus coſtã quam tulerat de Adam in mulierem. Nec igitur ſecundum proprietatem nominis (qua mulier nomen eſt mollis ſexus) nec ſecundum ſcripturam ſacram mulier nomen eſt corruptionis. Et hæc dicta ſint contra Heluidium, negantem perpetuã virginitatem beatæ Mariæ. *Dicit mater eius miniſtris. quodcunque dixerit vobis facite.* Hæc verba manifeſte teſtantur beatamvirginem intellexiſſe verba Ieſu in ſenſu explicato. propterea enim mandat miniſtris vt faciãt quodcunque dixerit Ieſus. vidẽs ſiquidem in promptu defectum vini, præparat miniſtros ad exequendum quicquid præceperit Ieſus. *Erant autem ibi lapideæ hydriæ ſex poſitæ.* Græca dictio eſt hydria, ab aqua deriuata. latine aquales dicuntur. *ſecundum purificationem iudæorum.* Conſueuerant Iudæi multis purificationibus vti: vt patet Mar. 7. & propterea erant ibi aquales cum aqua munda, ad purificationem idonea. *capientes ſingulæ metretas binas uel ternas.* Gręca dictio eſt metreta à menſura, deriuata. Et deſcribũtur aquales illę nõ ęquales: ſed aliæ binas, aliæ ternas metretas capientes. *Dicit eis.* ſcilicet miniſtris. *Ieſus, implete hydrias aqua.* Vt euidentius eſſet miraculum, voluit hydrias impleri aqua. *Et impleuerunt eas uſque ad ſummum. Et dicit eis Ieſus. Haurite nunc.* Impletis hydriis aqua vſque ad ſummum, iubet hauriri nulla dilatione interpoſita: vt intelligamus ſtatim aquam conuerſam in vinum. *Et ferte Architriclino.* hoc eſt præfecto apparando conuiuio. Græca dictio eſt Architriclinus, denominata a loco trium lectorum in quibus comedebatur: eo quod ternario huiuſmodi lectorum numero, perfectum conuiuium ſignificatur. *Et tulerunt. Vt autem guſtauit Architriclinus aquam uinum factam.*

Non

Non dicit bibit ſed guſtauit:ad ſignificandum officium Architriclini. *Et non ſciebat unde eſſet: miniſtri autem ſciebant qui hauſerant aquam: uocat ſponſum Architriclinus:& dicit ei. Omnis homo primum.* pro, prius, *bonum uinum ponit.* Hinc apparet perfectum opus patrati miraculi. *Et quum inebriati fuerint, tunc id quod deterius eſt. tu autem ſeruaſti bonum uinum uſque adhuc.* pro, vſque nunc. Magna ſiquidem pars conuiuij peracta hinc monſtratur. *Hoc fecit initiũ ſignorum Ieſus.* Quanuis ſubiunctus locus. *ſcilicet in Cana Galilææ.* torquere poſſit apparenter ſenſum intentum ab euangeliſta per hæc verba:dicẽdo quòd non deſcribitur initium ſignorum abſolute ſed in illo loco ſcilicet in Cana Galilęę.ipſa tamen in primis ratio reprobat hunc ſenſum:quia pari ratione debuiſſet euangeliſta narrãdo alibi facta miracula,dicere hoc fecit initium ſignorum in Hieruſalẽ: & ſimiliter hoc fecit initium ſignorum in Capharnaum : & ſimiliter in monte &c.quod eſt ridiculum. Taceo quòd euangeliſta nulla alia miracula ſubiunget facta in cana Galilææ:quæ tamen ſubiungenda fuiſſent ſi hoc fuiſſet primum factorum in cana Galilææ & non primum abſolute. ¶Deinde ſequentia verba manifeſtant extortum eſſe hunc ſenſum.Nam ſubiungitur,& manifeſtauit gloriã ſuam.Si prius feciſſet ſigna,ſi hoc non eſſet initium ſignorum abſolute,non ſubiunxiſſet euangeliſta & manifeſtauit gloriam ſuam: quoniam iam prius manifeſtaſſet eam.Rurſus quum expreſſe deſcripſiſſet euangeliſta locum nuptiarũ eſſe canã Galilęæ,ſuperflue repeteret modo canã Galilææ ſi locum huius miraculi deſcriberet.vnde ex ipſa repetitione non ſuperflua,explicauit non locum ſigni ſed locum initij ſignorum. Et hoc clare ſonant etiam ipſa verba. dicendo, hoc fecit initium in cana Galilææ.Solicitus enim fuit euangeliſta ad explicandum quòd cana Galilææ: quæ erat locus illius miraculi, fuit etiam locus initij ſignorum quæ fecit Ieſus : vt hinc confutarentur apocryphæ traditiones de miraculis Ieſu antea factis. *Et manifeſtauit gloriam ſuam.* quam intus habebat,qua intus fulgebat.& propterea dicit ſuã. Fulgebat enim intus deitatis gloria, fulgebat gloria beatitudinis in anima,fulgebat intus gloria diuinę potentię &c. & conuertendo ſic tantã aquam in vinũ perfectũ, manifeſtauit latentem in ſe gloriã diuinæ potentiæ. *Et crediderunt in eum diſcipuli eius.* Non caret quæſtione quid noui crediderint diſcipuli, qui iã crediderant ipſum eſſe Meſiã:vt ex calce præcedentis capituli apparet.Solutio eſt quod diſcipuli credentes ipſum eſſe filiũ Ioſeph, & deſtinatum regem meſiam,ad futurum fide tendebant,habẽtes

ipſum pro tunc in magiſtrũ: viſo autẽ hoc miraculo, crediderunt in præſenti in ipſo latere diuinã potentiam. & propterea dicitur quòd diſcipuli eius crediderũt in eũ. *Poſt hæc deſcendit capharnaũ, ipſe.* Deſcenſus iſte Capharnaum,non eſt ille cuius alij euangeliſtæ meminerunt:quoniã iſte fuit ante Ioannis carcerẽ, ante multa miracula patrata:alij autẽ euãgeliſtę aduentũ Ieſu in Capharnaum,multorum miraculorum tempore deſcribunt poſt Ioannis carcerem. Vnde deſcenſus iſte nõ eſt ille quo reliquit patriã ſuam Nazareth,& venit ad habitãdum in Capharnaum:quoniã quum mutauit habitaculũ,multa iam fecerat in Galilęa miracula:vt alij narrant euangeliſtæ. *Et mater eius.* quæ ad nuptias venerat. *Et fratres eius.* Cõſanguinei,fratres appellantur more ſcripturę. *Et diſcipuli eius.* Nõ dicit & apoſtoli.adhuc enim nõ elegerat apoſtolos:ſed quinque habebat diſcipulos,quantũ ex euangelio habetur. *Et ibi manſerunt non multis diebus.* Hoc dictũ eſt ad ſignificandum quòd nõ habitandi gratia venerint. *Et prope erat paſcha.* Hinc apparet fulciri euãgelica authoritate nuptias celebratas fuiſſe tempore Epiphaniæ. Propinquitas enim ad paſcha (quod in prima oppoſitione lunæ ad ſolẽ exiſtentẽ in ariete celebratur) inſinuat propinquitatẽ temporis:ac per hoc anniuerſariũ tẽpus baptiſmi: & conſequenter hoc paſcha nõ eſſe primũ paſcha poſt baptiſmũ Ieſu à Ioanne ſuſceptũ, ſed ſecundum. Hoc enim clare ſequitur ex eo quòd dies nuptiarũ fuit aniuerſarius dies baptiſmi. Quod eccleſiæ celebritas teſtatur.& euangelicis dictis cõſonat.vt patet ſupradicta diligentius intuenti. *Iudæorum.* Scribebat Ioannes euãgelium chriſtianis pluſquã ſexaginta annis elapſis à paſſione domini,& iam deſtructa Hieruſalẽ in qua ſola celebrabatur paſcha Iudæorũ. Et propterea ad differentiã paſchatis chriſtianorũ dicit paſcha Iudæorũ. *Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam.* adimplens legẽ, mandantẽ.ter in anno apparebit omne maſculinũ corã me. Exo. 23. *Et inuenit in templo.* Appellat templum atria templi:in quib' & ſacrificia offerebantur,& orationi vacabatur & doctrinę legis. nam in ipſum tabernaculũ quod ſtrictiori vocabulo tẽplum appellatur,nõ ingrediebãtur niſi ſacerdotes. *Vẽdentes oues & boues & columbas.* Non vendebant iſti niſi opportuna ad ſacrificia. & propterea excuſari videbantur à venditione in tali loco. Sicut hodie etiã in atriis eccleſiarum (& vtinã non in eccleſiis) videmus vendentes candelas & imagines ſanctorum. *Et nummularios ſedentes.* Ad commutandum nummos aliqui aderant: vt peregrini in promptu haberent commutationem. Sicut etiam hodie in

gradibus

gradibus ſcilicet Petri videmus numularios ad commutationem minutam. *Et quum feciſſet quaſi flagellum.* Superfluit quaſi. *De funiculis.* Non dicit de funiculo ſed de funiculis: vt intelligas funiculos inuentos ibi vbi erant oues & boues, coëgiſſe flagellum. *Omnes eiecit de templo.* Nō refertur ad homines dictio omnes, ſed oues & boues. nō enim legendū eſt (vt Latinus codex habet) oues quoque. ſed, *Oueſque & boues.* Ita quòd explicat cōpræhenſas res ſub nomine omnes, dicendo omnes eiecit de templo, expoſitiue oueſque & boues: hoc eſt tum oues tum boues. ad declarandum quòd nec ouem nec bouem reliquerit in templo. *Et numulariorū effudit æs.* Dictio interpretata ęs, pecuniā minutulam ſignificat. Quæ ex vaſe aliquo in quo cōtinebatur effuſa ſignificatur, dicendo effudit æs. *Et menſas ſubuertit.* Nō ſat fuit effundere pecuniā, ſed & menſas numulariorum propriis manibus dignatus eſt euertere. *Et iis qui columbas uendebant dixit.* Hinc apparet quòd nō abegit homines, ſed oues & boues. hoc enim teſtatur manſio eorum qui vendebant columbas ¶ Flagello vſus fuerat ad eiiciendum oues & boues: ſed ad columbas eiiciendum, inutile erat flagellum. concluſæ ſiquidem erant in ligneis caueis in quibus ſolent ſeruari columbæ venales in foro. & propterea verbo monet vendentes columbas. *Auferte iſta hinc.* Oues & boues ego eieci vt vidiſtis, vos tollite iſta hinc. *Et nolite facere.* pro, & ne facite, *domum patris mei.* Domum dei, domum patris ſui appellat: ingerens ſemper veritatem illam quòd eſt naturalis filius dei. Quāuis non intelligeretur tunc in hoc ſenſu ipſum loqui, ſed deum appellare patrem iuxta propheticas monitiones. patrem vocabis me. Hieremię tertio. *Domū negotiationis.* pro, mercatus ſeu emporij. Erat enim locus ille redactus vt eſſet velut quædam domus in emporio ad vendendum. quod quantum repręhenſibile ſit geſta domini teſtantur. ¶ Et aduerte quòd iſta eiectio fuit prima inter ſcriptas ab euangeliſtis. nam iſta facta eſt paulo poſt miraculum nuptiis, antequàm tot miracula in Galilæa faceret: alij autem euangeliſtæ narrant geſta ſimilia paulo ante paſſionē Chriſti. *Recordati ſunt uero diſcipuli eius quia ſcriptum eſt.* Subdit euāgeliſta hoc quod poſt Ieſu Chriſti reſurrectionem, poſt acceptum ſpiritum ſanctum occurrit diſcipulis circa hæc geſta ſcilicet quia rationem facti ex ſcriptura ad memoriam reuocarunt. Tanquàm enim ſcientes in habitu & docti à ſpiritu ſancto deſcribuntur, dicendo recordati ſunt quia ſcriptum eſt Pſalmo 68. hoc eſt recordati ſunt rationis ſcriptæ. ratio enim ſignificatur in coniun-

ctione quia. *Zelus domus tuæ.* hoc eſt amor impatiens conſortij in domo tua:vt ſcilicet domus tua communis ſit prophanis. *comedit me.* Metaphorico ſermone,conſumi ſe amore domus dei ſignificat. *Reſponderunt ergo.* operi potius quàm verbis Ieſu. *iudæi.* commoti ex tali facto. *Et dixerunt ei. Quod ſignum oſtendis nobis.* Natura facti & modus faciendi,authoritatem monſtrabāt in Ieſu.& propterea ſignum petunt poteſtatis eius. tum quia ſolitum eſt Iudæis ſigna quærere:vt Apoſtolus dicit.1.ad Cor.1.Tum quia quum Moyſes authoritatem educēdi populum ex Aegypto prætenderet, ſignum oſtendit authoritatis ſuæ : vt patet Exodi quarto. *Quia hæc facis?* hoc eſt poteſtatis ſeu authoritatis qua hęc facis. Dicendo quia, cauſam poteſtatiuam ſignificant. & non dicunt qua hæc dicis ſed facis, eiicendo & euertendo &c. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis.ſoluite*, pro, ſoluitote. Futurum eſt enim imperatiui. *Templum hoc.* Petentibus ſignum poteſtatis eius,prędicit ſignum dandum poſt reſurrectionem ſuam. & propterea prædicit eis ſub metaphora templi quòd occiſuri ſunt prius ipſum.Minus dico.quòd non ſolum occiſuri ſunt, ſed velut ex debito ſunt ipſum occiſuri.hoc enim ſignificat futurum imperatiui. ¶ Et ſignificatur per hoc id quod explicatur aliâs de debito implendi ſcripturas. *Et in tribus diebus excitabo illud.* Vos quidem deſtruetis templum hoc corporis mei,ego autem in tribus diebus excitabo illud à ſomno mortis:& tūc habebitis ſignum quia hæc facio.poſtquàm enim Ieſus reſurgendo à mortuis glorificatus eſt; miſit ſpiritum ſanctum ſignum poteſtatis ſuæ. ¶ Non meruerūt Iudæi claram reſponſionem.& propterea ſub hac metaphora Ieſus reſpondit. *Dixerunt ergo iudæi.Quadraginta & ſex annis ædificatum eſt templum hoc.* Inchoatum à Zorobabele,à primo Cyri anno vſque ad ſextum annum Darij filij Hydaſpis ædificatū eſt. ita quòd fluxerunt anni.46.ſeu circiter:ſi cōputantibus Hebræis creditur. & propterea iſti dicunt. 46.annis duraſſe ædificationē templi:intelligentes verba Chriſti de templo manufacto. *Et tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de templo corporis ſui.* Inſinuat euangeliſta quòd Ieſus nihil reſpondit huic obiectioni Iudæorū.& ſimul declarat ſenſum verborum intētum à Ieſu quòd ſcilicet metaphorice corpus ſuū appellauit templum.Qod tamen erat verius templum quàm templum manufactum:quia in corpore eius habitabat plenitudo diuinitatis perſonaliter, non autem in templo manufacto. *Quum ergo reſurrexiſſet*, pro, excitatus fuiſſet,*a mortuis, recordati ſunt diſcipuli eius quia.* pro, quòd, *hoc dicebat.*

ebat. Subiungit euangeliſta diſpoſitionem diſcipulorum poſt reſurrectionem Chriſti circa hoc dictum: quòd ſcilicet reuocati ſūt ad memoriam hoc dictum. *Et crediderunt ſcripturæ*, ſupple prophetarum de reſurrectione Ieſu. Non quòd tunc incœperint credere ſcripturæ: ſed quia tunc in ſpecie & explicite crediderunt impletas eſſe ſcripturas prophetarum in reſurrectione Ieſu Nazareni, aperuit enim Ieſus poſt reſurrectionem ſenſum illorum vt intelligerent ſcripturas. *Et ſermoni*. huic metaphorico penetrato in ſenſu intento. *Quem dixit Ieſus. Quum eſſet Hieroſolymis in paſcha*. hoc in ſolennitate paſchali, continente ſeptem dies. *In die feſto*. Tam primus quàm ſeptimus dies, feſtus dies erat: quo populus conueniebat ad ſermonem. & propter hoc meminit ſpecialiter diei feſti. Aut forte ſabbatum illud quod infra ſolennitatem paſchalem erat, ſignificat appellatione diei feſti: quia ſabbatum illud erat totaliter dies feſtus. in quo nec coquere etiam licebat: quod tamen licitum erat reliquis diebus ſolennitatis paſchalis. *Multi crediderunt*. Ecce fructus. *In nomine*. pro, in nomē, *eius*. hoc eſt crediderunt eum eſſe qui nominabatur. Qui niſi vere credidiſſent, non aſſertiue dixiſſet euangeliſta, multi crediderunt in nomen eius. *Videntes ſigna eius quæ faciebat*. Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt quòd Ieſus fecit ſigna ibi tunc: alioquin non dixiſſet euangeliſta videntes, Immo (quod plus eſt) non ſolum quòd fecerat ſed quòd perſeuerabat faciēdo ſigna, ſignificatur dicendo quæ faciebat. & non dicit quæ fecit aut fecerat. Qualia autem fuerint hæc ſigna, ſcriptum non eſt. multa tamen facta fuiſſe tunc ibi miracula, non eſt vertendum in dubium. ¶ Alterum eſt quòd viſio non auditio miraculorum induxit multos ad credendum in nomen eius. *Ipſe autem Ieſus non credebat ſemetipſum*. Nō dicit myſteria ſua, ſed ſeipſum. Significatur enim quòd non fallebatur, putando illos bonum animum erga ſe habere. *Eis*. Pronomen eis, non demonſtrat illos qui crediderunt in nomen eius: ſed in genere illos qui in ſolennitate paſchali Hieroſolymis fuerunt. Dixerat enim, quum autem eſſet Hieroſolymis, & multos quæſiſſe ab eo ſignum poteſtatis, & multos credidiſſe in nomē eius, modo autem dicit in genere quòd eis Ieſus nō credebat ſemetipſum hoc eſt non confidebat de vita propria in eis. ¶ Et hoc dicit non ad ſignificandum timorem: ſed ad excludendum falſam confidētiam. Propter quod & ſubiungit. *Eo quod ipſe noſſet omnes*. pro, omnia. Ratio non credendi ſemetipſum, non timor ſed notitia omniū aſſignatur. *Et quia opus ei non erat ut quis teſtimonium perhi-*

 beret

beret de homine. Non ſuffecit euangeliſtæ dicere quòd Ieſus notitiam habebat omnium rerũ:ſed voluit in ſpecie explicare quòd Ieſus non egebat teſtimonio ad cognoſcendum intima hominis. Habet enim quandam ſpecialem difficultatem noſſe corda hominum,& propterea ſpecialiter de notitia cordis humani hæc ſubiungit. *Ipſe enim ſciebat.* pro,cognoſcebat, *quid eſſet in homine.* in intellectu,in voluntate,in cogitatione,in affectu hominis,& propterea non erat ei opus teſtimonio. ¶ Et ſignificatur per hæc quòd ex tunc incœperunt aliqui concipere odium ſeu inuidiam aduerſum Ieſum.huc enim tendunt hæc euangeliſtæ verba , huc tendit Ieſum non credere ſemetipſum eis.Niſi nãque male diſpoſiti fuiſſent multi eorum,iniuriam quodammodo intuliſſet Ieſus eis ſciens omnia , non credendo ſemetipſum illis. In promptu autem cauſa malæ erga Ieſum diſpoſitionis erat facta eiectio ouium & boum,& euerſa menſa numulariorum.redundabat enim in ſacerdotum infamiam.

CAPVT III.

E*Rat autem homo ex Phariſæis Nicodemus nomine princeps Iudæorum.* hoc eſt vnus inter primates Iudæorum. *Hic uenit ad Ieſum nocte.* Timor ſeu reſpectus humanus detinens Nicodemum à manifeſto diſcipulatu Chriſti,ſignificatur ex tempore nocturno. *Et dixit ei. Rabbi ſcimus quia.* pro,quòd,*a deo uenisti magiſter.* Nominatiui caſus eſt magiſter Ita quòd non ſolum appellat eum Rabbi: ſed profitetur ſe & alios noſſe quòd magiſter à deo deſtinatus fuerit.¶ Et dixit hoc,quia veniebat diſcendi cauſa:vt hac profeſſione inuitaret Ieſum ad ſe docendum. *Nemo enim poteſt hæc ſigna facere quæ tu facis,niſi fuerit deus cum eo.* Declarat vnde ſciant ſcilicet ex miraculis quæ faciebat. *Reſpondit Ieſus.* Intellexerat petitionem Nicodemi,ſummarie ſignificatam ab euangeliſta recitatis verbis,veniſti magiſter:& incœpit ipſum inſtruere, inchoans à lege regenerationis per baptiſmum. Quod enim mandaturus erat apoſtolis(ſcilicet docete omnes gentes,baptizantes, &c.) incœpit facere, docẽdo Nicodemum de fide ſacramẽti baptiſmi. *Et dixit ei. Amen amen dico tibi.* Legem mundo promulgans de baptiſmo, non dicit hæc dicit dominus(vt Moyſes & prophetæ dicebant)ſed authoritatiue loquitur dicẽdo dico:incipiens hinc excitare Nicodemum ad maiorẽ de ſe fidẽ. Minus ſiquidem de Ieſu ſentiebat Nicodemus, qui pro ſũmo titulo profeſſus eſt Ieſum magiſtrum deſtinatum à deo.hic enim titulus communis erat Chri-

ſto &

ſto & reliquis prophetis. Per hoc autem quòd dicit dico, maiorem ſe prophetis cunctis ex modo loquendi aperit. *Niſi quis renatus.* pro, natus, *fuerit denuo.* Dictio interpretata denuo, anceps eſt ad denuo vel ſuperne. Verba autem Nicodemi ſubiuncta (quo poteſt homo naſci & nunquid poteſt in vterum matris ſuæ introire) teſtantur quòd optime ac vere interpretata eſt denuo. Nam ſi Ieſus dixiſſet oportet vos naſci ſuperne, non obieciſſet Nicodemus ea quæ ſunt generationis carnalis: vt patet ex hoc quòd poſtquã Ieſus explicauit quòd oporteret vos naſci ex aqua & ſpiritu, nihil oppoſuit de modo generationis carnalis. Hinc enim habetur ꝙ ſi in primis verbis Ieſus dixiſſet oportet vos naſci ſuperne, iam intellexiſſet Nicodemus quòd non de carnali generatione loqueretur: ac per hoc non obieciſſet quę obiecit, audiendo ſimpliciter & abſolute oportet vos naſci iterum. ¶ Et nota legem: quia neceſſitatem imponit, dicendo niſi quis. *Non poteſt videre regnum dei.* Regnum dei duplicem habet ſtatum. Alterum in præſenti vita in mentibus fidelium. Secundum quem ſtatum inquit Apoſtolus ad Ro. 14. non eſt regnum dei eſca & potus, ſed iuſtitia & pax & gaudium in ſpirituſancto. Alterum in futura vita æternæ fœlicitatis. Vnde videre regnum dei in ſtatu fœlicitatis, eſt proprium beatis: quia ſoli beati vident' fœlicitatem illam in ſeipſa. Videre autem regnum dei ſecundum pręſentem ſtatum, nullis aut paucis electis conceditur. fide enim & non euidentia regni ambulamus. ¶ Quũ ergo dicitur non poteſt videre regnum dei, de expectata & deſiderata ac præparata cunctis electis viſione regni dei ſecundum ſtatum fœlicitatis eſt ſermo. Et ſignificatur quòd niſi quis iterum natus fuerit, non poteſt peruenire ad expectatam viſionẽ fœlicitatis regni dei. *Dicit enim Nicodemus. Quomodo poteſt homo naſci, quũ ſit ſenex.* Audiens Nicodemus quòd oportet iterum naſci: obiicit primo ab ætate. obiicit autem interrogatiue, reuerentiam ſeruãs. Et citat ſenectutem: vt ab ætate omnino contraria naſcenti, obiectio ſit euidentior. *Nunquid poteſt in uentrem matris ſuæ iterato introire.* Obiicit ſecundo à modo naturali naſcendi: vt tanto rationabilior appareat admiratio. *Et renaſci.* pro, & naſci? *Reſpondit Ieſus.* admiratio in Nicodemi. *Amẽ amen dico tibi, niſi quis renatus.* pro, natus, *fuerit ex aqua & ſpirituſancto.* Superfluit ſancto. Explicat ſenſum verborum dictorum: declarando quòd non loquitur de natiuitate carnali, ſed de natiuitate ex aqua & ſpiritu. Vbi attente nota ſingula verba. Nam dicendo niſi quis, omnes comprehendit. omnibus neceſſitatem imponit, nullũmque

excipit,nullam ætatem,nullum ſexum,nullam conditionem excipit,ſed cuiuſque differentiæ hominem comprehendit dicendo quis. ¶ Dicendo natus, nouam naturam in illo ſignificat.omnis enim natiuitas,alicuius eſt naturæ. Et hoc ad differentiam eorum qui baptizantur,ſed non naſcuntur filij dei,quia obicem ponunt. ¶ Quod autem dicit ex aqua(non ex vino,non ex oleo,aut quacunque re alia ſenſibili) ſtatutum eſt ipſius Ieſu Chriſti qui eſt verus deus. Et ſicut reliqua iura velut poſitiua diuina,pro propria ratione habent diuinam voluntatem , ita & hoc . Potuiſſet enim Ieſus nouam natiuitatem ſtatuere ſine aqua & ſine omni elemento ſenſibili:ſed placuit ſic maieſtati eius. Non tamen ſine multa ratione ex parte noſtri:qui per ſenſibilia naturaliter ducimur in ſpiritualia,qui compoſiti ſumus ex natura corporis & ſpiritus,vt intelligamus ex ablutione exteriori internam animi ablutioné: vt percipiamus quòd ſicut aqua mater eſt omnium viuentium,ita ſacramentum hoc initium eſt nouæ vitæ:vt credamus, hoc ſacramento in eam nos naſci naturam quę beatitudo eſt non ſolum animæ , ſed etiam corporis.hinc enim corpora noſtra erunt glorioſa. ¶ Quod demum dicit & ſpiritu, formale eſt & id in quo ſumma totius conſiſtit:& eſt velut naturale ius diuinum. Naſci ſiquidem ex ſpiritu,neceſſarium eſt ſimpliciter,& abſolute ad conſequédum regnum dei ex ipſa extremorum natura. nam regnum dei non carnale,ſed ſpirituale eſt: & non caro,ſed ſpiritus eſt qui meretur regnum dei. Et quum humani ſpiritus vires ad hoc non ſufficiant,oportet diuino ſpiritu humanum fulciri, oportet in diuinum ſpiritum humanum eleuari ad hoc vt mereatur regnũ dei.

Non poteſt introire in regnum dei. Quod ſuperius dixerat non poteſt videre , modo explicat non poteſt introire : vt intelligamus coincidere videre regnum dei , & introire in regnum dei. ¶ Aduerte hic quòd lex iſta quo ad naſci ex ſpiritu, non eſt noua : ſed communis eſt omnium temporum non ſolum hominibus , ſed creaturis rationalibus vniuerſis. Sed ex ea parte qua exigitur naſci ſimul ex aqua : lex noua eſt , non ligans præteritos: quoniam nulla lex obligat præteritos. Et propterea non oportet eſſe ſolicitum de iuſtis antiquis qui non ſunt geniti ex aqua & ſpiritu.

¶ Si autem obiicitur quòd etiam poſteriorum multi ingrediuntur regnum dei non nati ex aqua & ſpiritu , ſed ex ſpiritu tantum: vt qui catechumeni morte occupantur, & qui in ſanguine martyrij baptizantur . in promptu eſt reſponſio,quòd omnes ſunt nati ex aqua & ſpiritu quanuis non re tamen voto.

Quod

quod natũ eſt ex carne, caro eſt: & quod natũ eſt ex ſpiritu, ſpiritus eſt. Declarato ſenſu quo dictum eſt oportere naſci denuo, declarat quid eſt id quod hac natiuitate naſcitur. Declarat autem ex ſimilitudine carnalis generationis: dicendo quòd quemadmodũ quod natum eſt ex carne, hoc eſt ex carnali principio productiuo, aſſimilatur ſuo productiuo principio (ac per hoc caro eſt: vt patet in omnibus quas videmus generationibus animalium. omnia enim genita: carnalia ſunt, quia naſcuntur à principiis carnalibus) ita & quod natum eſt ex ſpiritu vt à productiuo principio, aſſimilatur ſpiritui, ac per hoc ſpiritus eſt. *Non mireris quia dixi tibi: oportet nos naſci denuo.* Concludit ex declaratione tam generantis quàm geniti debere ceſſare admirationẽ Nicodemi, de hoc quòd dixerat oportet naſci denuo. *ſpiritus ubi uult ſpirat.* Dixerat hominem oportere naſci denuo: & declarauerat huius natiuitatis effectiuum principium eſſe ſpiritum, & ſimiliter terminum eſſe ſpiritum. Et quoniam conſtat hominem non eſſe ſpiritum, nec poſſe fieri ſpiritum, ideo manifeſtat quo ſenſu dictum eſt quòd oportet hominem ex aqua & ſpiritu naſci ſpiritum. Manifeſtat autem hoc, declarando conditiones ſpiritus in quibus homo natus ex ſpiritu aſſimilatur ſpiritui: vt hinc intelligamus hominem naſci ſpiritum participando has ſpiritus conditiones. ¶ Prima itaque conditio ſpiritus generantis eſt, quòd vbi vult ſpirat. Ex qua conditione ad literam ſignificatur quòd de ſpirituſancto qui habet proprium velle eſt ſermo. Niſi enim haberet actum voluntatis, falſo de eo diceretur vbi vult. Hic eſt ſiquidem ſpiritus de quo Apoſtolus inquit, & hæc operatur vnus atque idem ſpiritus, diuidens ſingulis prout vult. ¶ Nec ſolum ſignificatur quòd vult, ſed quòd vult libera electione, dicendo vbi vult. Electio enim loci ſignificatur dicendo vbi vult. Sed locus ſuſceptiuus ſpirationis non corpus eſt, ſed animus. Et intellige per ſpirare propriam ſpiritus operationem, Ita quòd ſenſus eſt. ſpiritus operationem propriam exercet in quo vult. ¶ Si dictio interpretata vbi poteſt interpretari quo (quod nonnulli affirmant) magis congrueret legere, ſpiritus quo vult ſpirat: propter aduerſatiuam ſubiunctam, ſed neſcis vnde veniat aut quo vadat. hæc enim aduerſatiua ſupponere videtur vt dictum ſit ſpiritum aliquo tendere: quod ſignificatur dicendo, ſpiritus quo vult ſpirat. Et eſt ſenſus quòd per operationem ſuam propriam tendit quo vult: electione libera. *Et uocem eius audis.* Secunda conditio generantis ſpiritus eſt, quòd vocem eius audis. In qua ſignificatur ſpiritum generantem habere vocem

cem ſenſibilem, dicendo & vocem eius:& quòd vox eius auditur etiam ab iis qui imperfecte credunt: qualis erat Nicodemus.& propterea in ſecunda perſona dicit audis. ¶Eſt autem vox ſpiritus generantis tum illa de qua ſcriptum eſt. non enim vos eſtis qui loquimini, ſed ſpiritus patris veſtri qui loquitur in vobis. Tũ illa quæ ſcripta eſt in libris prophetarum:iuxta illud ſymboli,qui locutus eſt per prophetas.Et vtranque ſpecialiter audiebat Nicodemus: quoniam doctor erat,ſæpe voces prophetarum audiens: & audiendo verba Chriſti, actualiter audiebat vocem ſpiritus. *sed neſcis unde ueniat, aut.*pro , &,*quo uadat*. Tertia conditio eſt inſcitia vtriuſque termini:ſcilicet à quo,vnde veniat,& ad quẽ, quo vadat.Et eſt ſermo de venire & ire per operationẽ. Eſt enim ſenſus,quòd neſcimus vnde veniat,hoc eſt ex qua ratione procedat in tale opus:& ſimiliter neſcimus quos vadat:hoc eſt propriũ finem quem intendit per talem ſpirationem. Nam & rationes proprię diuinorum operum apud deum , ignotæ ſunt nobis: & proprij fines quo intendit deus,ignoti quoque ſunt nobis. præter hoc quòd tam vltimus finis quàm prima origo procul eſt à ſcientia noſtra. *sic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu*. Non dicit,ſic eſt natiuitas ſpiritus:ſed ſic eſt, non aliquis, ſed omnis qui natus eſt ex ſpiritu , vt intelligamus manifeſte ſignificari ſic eſſe genitum ex ſpiritu quemadmodum eſt ſpiritus: perpẽdamus genitum aſſimilari generãti in iſtis tribus deſcriptis cõditionibus ſpiritus.hoc enim clare ſignificat aduerbiũ ſic.¶Et intẽdit per hæc inſtruere Nicodemum , quòd homo natus ex ſpiritu, eſt ſpiritus quantum ad has conditiones,quod ſub aliis verbis dicimus quòd eſt ſpiritualis habens has ſpiritus conditiones.Participat in primis quòd vbi vult ſpirat,ne erraremus intelligendo natos ex ſpiritu, veluti furioſos impetu agi (vt multi intelligunt) tanquam non ſint domini ſui impetus. Ne inquam has inſanias attribueremus natis ex ſpiritu, explicauit magiſtrorum optimus,quòd omnis qui natus eſt ex ſpiritu,ſic eſt vt ſpiritus qui vbi(ſeu quo) vult ſpirat. ad ſignificandum quòd natiuitas ex ſpiritu: fert non tollit libertatem liberæ electionis proprij operis ſpiritualis: ſed nati ex ſpiritu , tendunt ſpirituali opere quo libere volunt,operantur in quo volunt exercitio. Propter quod & Apoſtolus dixit, quòd ſpiritus prophetarum ſubiecti ſunt eis. Hanc conditionem diligentiſſime nota: contra illos qui ſpirituales eſſe creduntur, excuſantes ſe ab aliquo indecenti quòd non poſſint aliter facere: tales enim ſpiritus neſcit euangelica atque apoſtolica doctrina.

¶Parti-

¶ Participat ſecundo quod vocem ex ſpiritu profert ſenſibilem: ex abundantia enim cordis os loquitur. Eius ſiquidem qui ex ſpiritu natus eſt, vox quidem præcipue, ſenſibiles tamen omnes operationes ex ſpiritu procedunt: quoniam ſpiritus præeſt animo, & dirigit operationes omnes. ita audiamus vocem talium tanquam vocem ſpiritus: hoc eſt cognoſcere poſſimus ex ſignis viſis & auditis internum ſpiritum. ¶ Participat & tertio quod ignoratur ab aliis vnde veniat & quo vadat. Quamuis enim vocem & opera audiant & videant, neſciunt tamen euidenti cognitione diuinum principium vnde venit, & ſimiliter diuinum terminum quo vadit. ¶ Et quum legis, ſic eſt omnis qui natus eſt ex ſpiritu, intellige ſic actu vel habitu: ne infantes baptizatos neges natos ex ſpiritu propterea quod non habent actu velle vt tendãt quo volũt. Rurſus intellige ſic, quantum eſt ex natura ſpiritus ex qua homo naſcitur. Quod ideo etiam intelligẽdum eſt: quia multi naſcuntur in baptiſmo ex ſpiritu imperfecte propter ipſorum indiſpoſitionem. vel corporalem: vt infantes. vel ſpiritualem: vt adulti qui minus deuote baptizantur. Par autem fuit vt diuina ſapientia explicaret effectum proprium baptiſmi in recipientibus ipſum perfecte ſcilicet ſecundum actum volendi &c. vt relatiue ad perfecte recipientes, intelligeremus & metiremur imperfecte recipientes baptiſma. Talis ſiquidem eſt cuiuſque doctrinæ modus, vt actus doceat relatiue ad recipientia perfecte diſpoſita: vt facile patet diſcurrendo per ſingulas. *Reſpondit Nicodemus: & dixit ei. quomodo poſſunt hæc fieri?* Audita natiuitate hominis ex ſpiritu, & auditis conditionibus quas habet homo natus ex ſpiritu, mouetur Nicodemus (qui venerat vt diſceret) ad inquirendum modum quo poſſunt hæc fieri. Et demonſtrat pronomẽ hęc, tũ natiuitatẽ hominis ex ſpiritu, tũ efficaciã huius natiuitatis tũ neceſſitatẽ hui⁹ natiuitatis. hæc enĩ tria Ieſus dixerat. Nã non ſolũ dixerat homines naſci ex ſpiritu, ſed dixerat neceſſitatem, niſi quis natus fuerit, oportet vos naſci. & efficaciam videndi & introeundi in regnum dei. Modum itaque diſcere quærit quo hæc fieri poſſunt. *Reſpondit Ieſus: & dixit ei. Tu es magiſter in Iſrael.* pro, Iſraelis. Hinc apparet Nicodemum non ſolum inter primarios fuiſſe Iudęorum, ſed etiam fuiſſe legis diuinæ doctorem. propterea enim dicitur magiſter Iſraelis. *Et hæc ignoras?* Admiratiue legenda ſunt: ſonantque nonnihil reprehenſionis, quod doctor populi fidelis ignoret hæc. Et vere non debebat vſquequaque ignorare hæc: quoniam noſſe poterat multos

prophetas

prophetas natos ex ſpiritu ,ſpirituales,expectantes regnum dei, &c. *Amen amen dico tibi.* Reſponſurus dominus Nicodemo ad quæſita, præponit tria opportuna ad propoſitũ . Primum eſt commune dicẽdis & dictis:& eſt clara euidentia apud ipſum Ieſum omnium dictorum & dicendorum,vt per hoc intelligat Nicodemus quòd Ieſus non loquitur ex auditu aut exiſtimatiõe,aut etiã ex certa fide,ſed ex certa ſcientia& euidẽtia.hoc enim ſignificatur dicẽdo. *Quia quod ſcimus.* Non dicit credimus ſed ſcimus, certa notitia cognoſcim⁹. *Loquimur.* quibuſcũq; loquimur. *Et quod vidimus.* Non dicit quod audiuimus. *Teſtamur.* quibuſcunque teſtamur. Vtitur autem numero plurali primæ perſonæ, propter duplicem notitiam, vtranque claram & euidentem:creatam ſcilicet & increatam. Anima ſiquidem Chriſti ab initio creatiõis ſuæ ſciuit & vidit omnia . præter hoc quod Chriſtus erat verus deus, ſciens & videns omnia. Ita quod dicendo quod ſcimus , deum & hominem refert.nam deus & homo ſciuerunt , viderunt , locuti ſunt, teſtati ſunt.Non quod in Chriſto duæ ſint perſonæ deus & homo:ſed pluralis numerus ad pluralitatem refertur naturarum. ¶ Quanuis hoc poſſit etiam propter ſpiritus ſancti perſonã quę ſimul cum filio loquebatur & teſtificabatur (de qua erat ſermo) dictum intelligi. *Et teſtimonium noſtrum non accipitis.* Secundum quod permittit eſt quod modus diſcendi quomodo poſſunt hæc fieri,eſt nõ modus cognoſcẽdi euidẽter ſed credẽdo. Ad hoc enim ſpectat quod dicitur, & teſtimoniũ noſtrũ nõ accipitis. teſtimonium nanque ad fidem non ſcientiam faciendam ordinatur. Et intendit per hoc inſinuare Nicodemo quod ſi vult noſſe quomodo poſſunt hæc fieri,præparet ſe ad credendum ipſi Chriſto:& non perſeueret in hac duritia non accipiendi teſtimoniũ noſtrum. ¶ Vbi nota quod dicendo non accipitis in plurali numero,inſinuatur Nicodemum non ſolum inſtrui , ſed alios cum eo eſſe ſimiles ei in credulitate imperfecta. Quod etiam ſuperius inſinuatum eſt in primis Nicodemi verbis,dicendo pluraliter ſcimus quia à deo veniſti. Quia tamen Nicodemus caput eorum erat,& ipſe ſolus loquebatur, ad eum ſermo dirigitur. ¶ Siquis tamen hæc verba aliter exponeret(vt ſcilicet Ieſus ſe & prophetas monſtrauerit , dicendo quod ſcimus loquimur & quod vidimus teſtamur:& modo dicendo non accipitis: demõſtrauerit Iudæos minus credulos ſibi & prophetis)non erraret . Verificatur enim proportionaliter de Chriſto & omnibus prophetis,quod ſcimus loquimur, & quod vidimus teſtamur:& de Iudæis quod teſtimonium

niũ noſtrũ nõ accipitis. Vos enim inquit Stephanus ſemper reſtitiſtis ſpiritui ſancto. Et eſt hic ſenſus planior: & magis cõfutãs ignorantiã Nicodemi. *ſi terrena dixi uobis & non creditis, quomodo ſi dixero uobis cœleſtia credetis.* Tertium opportunum eſt quod valde ardua ſunt, quod ſuprema ſunt ea ex quibus diſcendum eſt quomodo poſſunt hæc fieri. Et declarat excellentiam quæſitorũ reſpectu dictorum excellentia cœleſtium reſpectu terreſtrium. Non enim intendit terrena cœleſtibus comparare: ſed metaphorico ſermone per terrena ſignificat inferiora quæ dixit, & per cœleſtia intelligit ſuprema dicenda. optimo vtens argumento quia ſi ea quæ dixi, inferiora velut terrena, non creditis, quomodo ſi dixero vobis ſuprema elongata ab inferioribus ſicut cœleſtia à terrenis, credetis? Et dixit hoc ad accendendum Nicodemum & alios ad credendum. *et nemo.* Intendit Ieſus reſpondere ad principale quæſitum Nicodemi: quomodo poteſt homo naſci ex ſpiritu: & dicere quod modus eſt credendo in ipſum Ieſum perfecte. Et propterea inchoat à credendis, & primo ab vtraque ſua natura: diuina ſcilicet & humana, non qualitercunque ſed beata.

¶ Inchoat autem à coniunctione & propter emphaſim: ad excitandum mentem ad celſitudinem myſteriorum. vnde & repetit eandem coniunctionem, ſubiungendo aliud credendum de myſterio mortis ſuæ (quum ſubiunget, & ſicut Moyſes) ad repetendã emphaſim. *Aſcendit in cœlum.* Quia præteriti temporis eſt aſcendit, cogimur non intelligere textũ hunc de aſcenſione Chriſti qua poſt reſurrectionem aſcendit in cœlum: quoniam illa nõ erat præterita. Et quia aſcendere in cœlum, non diuinæ ſed humanæ eſt naturæ, nulláque apparet tunc præterita aſcẽſio Chriſti ad cœlum niſi aſcenſus animæ ad viſionem & fruitionem beatam (à principio ſiquidem cõceptionis ſuæ in vtero matris Chriſtus ſecundum animam aſcẽdit in cœlum: hoc eſt ad beatã dei viſionem & fruitionem. fuit enim Chriſtus verus comprehenſor ſecundum partem ſuperiorem, & verus viator ſecundum partem inferiorem) ideo de hac aſcenſione intelligẽdus eſt textus iſte ad literam. ¶ Et veriſſime dixit nemo aſcẽdit in cœlum: quia ſolus ipſe inter homines aſſecutus fuerat beatitudinem cœleſtis patriæ. Quanuis etiam ponderando verbum aſcendit, etiam angeli excludantur quantũcunque beati: quia nullus angelus ex vi ſuæ hypoſtaſis aſſecutus eſt beatitudinem: Chriſtus autem ex vi ſuæ propriæ perſonæ peruenit ſecundum animã ad cœleſtis patriæ beatitudinem. Et hic modus ſignificatur verbo aſcendit, Sicut enim

Chriſtus

Chriſtus ſolus aſcendit in cœlum ſecũdum corpus (reliqui enim ſancti velut rapiuntur in cœlum) ita ſolus ſecundum animam aſcendit in cœleſtem fœlicitatem. *Niſi qui deſcendit de cœlo filius hominis.* Duo dicuntur ſcilicet quod idem deſcendit de cœlo, & quod deſcẽdit filius hominis. nec vnum ſine alio intelligi poteſt. Intellexiſſet forte Nicodemus localem deſcenſum, niſi declaraſſet terminum deſcenſus non eſſe locum ſed eſſe filium hominis. nihil enim eſt aliud dei filium deſcendiſſe de cœlo, quam effectũ eſſe filium hominis. ¶ Et aptiſſime deſcribit myſterium incarnationis, dicẽdo deſcendit de cœlo filius hominis. nam effectum eſſe filiũ hominis, nõ ſolũ claudit in ſe quod deus effectus eſt homo (quod potuiſſet fieri in cœlo) ſed quod effectus eſt filius hominis. quod eſt effectum eſſe hominem natum ex homine: hoc eſt ex matre. Quod quia in terra vbi erat mater factum eſt, merito vtitur verbo deſcendit: vt etiam inferior locus verificetur. Cœlum autẽ pro cœleſti habitatione ſumitur. Deus enim ab omnibus exiſtimatur habitator cœli. Et vere ſic eſt: non per excluſionem habitandi vbique, ſed per extenſionem quod etiã habitat in cœlo, & ibi manifeſtius propter clariores ibidẽ effectus. ¶ Hunc veriſſimum ſenſum ſi Valentinus hæreticus voluiſſet intelligere, non finxiſſet deſcẽdiſſe de cœlo filium hominis eo ꝙ attulit cœleſte corpus, quod ridiculum eſt. *qui eſt in cœlo.* Ne intelligeret Nicodemus deſcenſum hunc fuiſſe deſerendo terminum à quo (quẽadmodum eſt deſcenſus localis) ſubiunxit ſe ſic deſcẽdiſſe filium hominis vt tamen remanſerit in cœlo. vt hinc intelligeret Nicodemus ipſum Ieſum eſſe verũ deum & verum filium hominis: qui ita de cœlo deſcendit filius hominis vt tamen ſit in cœlo. hoc enim impoſſile eſt alteri q̃ deo. ¶ Collige quatuor credẽda in his verbis propoſita. Primũ eſt ꝙ filius hominis eſt verus deus. Secũdum quod eſt verus filius hominis. Tertiũ quod aſcendit in cœlũ ſecundum animã, & quartũ quod ſolus ipſe aſcendit ſecundũ animam in cœlũ, qui ſolus deſcẽdit filius hominis & eſt in cœlo. *Et ſicut Moyſes exaltauit ſerpentẽ in deſerto.* Adiũgit (vt dictũ eſt) repetens emphaſim, ſecundũ credendũ: quod eſt myſteriũ paſſionis eius. Quod ex figura ænei ſerpẽtis declarat. Nu. 21. ſcribitur res geſta. ꝙ quũ à ſerpentibus ignitis morderẽtur in deſerto filij Iſrael, Moyſes præceptor dei fecit ſerpentem æneum, & poſuit eum in ligno excelſo pro ſigno: ita quod quicunque percuſſus à ſerpentibus aſpiciebat ſerpentem æneum, non ſolum viuebat ſed ſanabatur. Declarat Ieſus ſe eſſe exaltandum ſimili modo. Et ad literam

intendit

intendit ſe eſſe crucifigendum ad ſimile beneficium. *ita exaltari.* Quod exaltatio ſignificet crucifixionem, inferius cap. 12. clare patet. Vbi Chriſto dicente & ego ſi exaltatus fuero à terra omnia traham ad me ipſum: explicat euangeliſta. hoc autem dicebat ſignificãs qua morte eſſet moriturus. Et ad ſenſum quidem exaltabantur crucifixi: pro quanto eleuati à terra, in cruce pendebant. Verum Ieſus myſterium intendit ſignificare exaltationis quo ad meritum: quoniam ex morte crucis meruit exaltari. propter quod inquit Apoſtolus, deus exaltauit illum & dedit ei nomen quod eſt ſupra omne nomen. ¶ Aſſimilat autem Ieſus ſeipſum in cruce ſerpenti æneo in ligno pendenti: eo quod caro eius non caro peccati ſed ſimilis carni peccati erat: ſicut ſerpẽs æneus non venenoſus ſed ſimilis venenoſo animali erat. Aitque ita, in ligno, ita in ſignum, ita ſalutifere. Et in ligno quidem patet, quia in cruce lignea. in ſignum vero dicitur: quia crucifixum corpus eſt ſignum latentis filij dei & excellentiſſimæ charitatis qua redemptio mundi per crucifixum facta eſt. Quod autem ſalutifere, explicatur in textu: ſubiuncta vita æterna habenda per crucifixi fidem. *oportet.* neceſſitate tum diuinæ ordinationis, tum humanæ ſalutis ſubiunctæ. *Filium hominis.* Eundem quem dixi deſcendiſſe de cœlo filium hominis, modo dicit oportere crucifigi: & quem dixerat aſcendiſſe in cœlum, modo dicit oportere pati. vt intelligeremus quod ſecundum animam quidem aſcenderat in cœlum, ſecundum corpus autem erat adhuc paſſibilis. *vt omnis qui credit in ipſo.* pro, in ipſum. Proſequitur figuram ſerpentis ænei quantum ad fructum. Ibi enim ſtatutum erat vt omnis qui aſpiceret in illum, hic autem vt omnis qui credit in ipſum. ibi oculis corporeis erat aſpectus: hic oculis mentis eſt non viſio ſed fides, non videre ſed credere.

¶ Significanterque dicitur in ipſum: ad differentiam credentium ipſum ſed non in ipſum. Qui enim credunt ſed factis negãt, credunt quidem ipſum ſed non ipſum: qui autem fide quæ per dilectionem operatur credunt, ita credunt quod credendo tendunt in ipſum. *Non pereat.* Morſi enim à ſerpentibus ignitis, peribant niſi aſpectu ſerpentis ænei ſanarentur, & nos omnes morſi ab ignitis ſerpentibus (dæmonibus ſcilicet) perimus niſi credamus in filium hominis exaltatum in cruce. *sed habeat uitam æternam.* Duo hic ſignificantur. Alterum quod non ſolum beneficium liberationis à malo (ſcilicet ne pereamus) ſed etiam conſecutionis boni ex fide in Ieſum crucifixum, conſequimur.

Alterum

Alterum quod non de carnali hoc interitu neque de carnali hac vita eſt ſermo,ſed de vita æterna. *ſic enim deus dilexit mundum.* Propoſitis credendis cum fructu fidei credentium procedit ex propoſitis Ieſus ad reſpōdēdum quæſitis à Nicodemo, quomodo poſſunt hęc fieri.Procedit autem reddendo rationem propoſitorum credendorum ex diuinæ charitatis authoritate.Et quoniam primum à deo dilectum apud legiſlatores & ſapientes eſt mundus(ſingula enim fecit deus bona,mundum autem fecit valde bonum:vt dicitur Gen.1.)ideo Nicodemum legiſlatorem inſtruens deus,à modo quo deus dilexit mundum , rationem reddit dictorum. Et intendit quod magnitudo dilectionis diuinæ erga mundum, fuit ratio vt filium ſuum vnigenitum daret mundo ad hoc vt omnes credentes in eum non perirent ſed haberent vitam ęternam. ¶ Hanc ſententiam intendit.quæ quoniam profunda valde eſt,eleua lector mentem.Rationem,in primis vtriuſque propoſiti credendi,ſe reddere ſignificat per coniunctionem enim.

¶ Aduerbium autem ſic, ineffabilem magnitudinem amoris,ineffabilem modum amandi,ex parte rei amatę ſignificat. nam ex parte dei amantis omnis amor , omnis modus eſt immenſus.

¶ Deus explicatur.vt intelligat Nicodemus quod nō ab vnitate dei quem Iudæi colunt receditur:ſed illemet deus citatur qui creauit mundum. *Dilexit.* Ratio omnis collati boni, dilectio ſignificatur:vt voluntariam collationem diuinam intelligamus , non naturali neceſſitate factam.& conſequenter ineffabilis modus diligendi,ratio ſignificatur eorum quæ ſubiunguntur. *Mundum.* mundum dicit,non hominem:non quia non dilexit hominem, ſed quia homo pars eſt mundi,& bonum partis pars eſt boni totius . parque fuit vt creatori mundi aſſignaretur potius dilectio totius quam dilectio partis.Et dixit hoc ad ſignificandum quod non velut ex conſequenti, non velut ex quadam redundantia ceſſit in bonum vniuerſi myſterium incarnationis:ſed ex directa & primaria intentione ipſius diei, myſterium incarnationis factū eſt propter bonum vniuerſi. ¶ Et ſi altius fueris contemplatus intelliges hinc quod ſicut deus creando,ſingula creat vt partes vniuerſi, (quod eſt creare ipſa propter bonum vniuerſi , quod eſt creare ipſa vt congruunt vniuerſo) ita reſtaurando ſingula facit ad bonum vniuerſi,ſingula facit conſona vniuerſo . vt intelligamus quod ordo gratiæ non deſtruit,non maculat, non deturpat vniuerſum ſed perficit ipſum.immo plus vt intelligamus vniuerſum indiguiſſe myſterio incarnationis:ne in multis ſuis partibus detri-

detrimētum pateretur, quę per myſterium incarnationis reſtauratæ ſunt. *vt filium ſuum vnigenitum daret*. pro, dederit. Manifeſte coniunctio vt, explicat dilectionem mundi rationem fuiſſe vt deus dederit filium ſuum vnigenitum. dederit autē proculdubio mundo. ¶ Et merito dicit dederit: quoniam tam deus dans quam deus datus vnigenitus filius eius non cōcludebatur in vniuerſo. nam etiam ſecundum philoſophos deus eſt ſupra totum vniuerſum, & nulla pars eſt vniuerſi. Sed hoc ipſum quod eſt dediſſe filium ſuum vnigenitum, eſt feciſſe filium ſuum vnigenitū partem vniuerſi. factus eſt enim homo: quem conſtat vniuerſi partē eſſe. ¶ Et non ſat fuit vt diceret filiū ſuum, ſed appoſuit vnigenitū vt myſteriū trinitatis aperiret legiſdoctori. Nā filius dei, nomen poteſt eſſe commune multis: ſed filius dei vnigenitus cogit intelligere filiū dei naturalem, & non aliquā adoptione. Propter quod etiam non dixit filium ſuū primogenitum: quoniā appellatio hęc iam indulta erat populo Iſrael Exo. 4. filius meus, primogenitus Iſrael. Vnde in his verbis inſinuauit duas trinitatis perſonas: filiū ſcilicet & patrem. nam filius ſine patre intelligi nequit. Tertiam autem trinitatis perſonam, prius innuerat dicendo, ſpiritus vbi vult ſpirat. *vt omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam.* Dilectio mundi non ſolū explicatur ratio vt filium ſuū vnigenitum dederit, ſed etiā vt dederit ad hoc vt omnis qui credit in eum non pereat ſed habeat vitam æternā: quoniam (vt dictum eſt) dilectio totius, ratio eſt dilectionis partiū: quoniam ſalus credentium diligitur à deo vt pars boni vniuerſi. ¶ Nec propterea minus diligitur (ſicut non minus diligitur manus quæ diligitur & curatur vt pars hominis, propter ipſum hominem) ſed vt intelligamus quòd etiā vita ęternę beatitudinis diligitur à deo vt pars vniuerſi: & penetremus non fieri monſtrum aliquod, nō fieri mūdum alium, ſed perfici vniuerſum per incarnationis myſterium, per ordinem gratiæ & gloriæ ſupernæ fœlicitatis. ¶ Significantius autem repetit vt omnis qui credit in eū, & reliqua priꝰ dicta: ad reddendam rationem quare ſalutiferum eſt credere in filium hominis exaltatum in cruce. De filio enim hominis loquēs dixerat, vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitam æternam. Reddit ſiquidem modo rationē, ex hoc quòd idem ipſe eſt vnigenitus filius dei. Acſi apertius dixiſſet. ideo eſt ſalutiferum credere in filium hominis, quia credendo in ipſum creditur in filium vnigenitum dei, datum vniuerſo à deo ad hoc vt omnis qui credit in ipſum non pereat ſed habeat vitam æternam. *Non enim*

miſit deus filium ſuum in mundum. Expectabant Iudæi filium dei regem magnum, iuxta tot prophetarum vaticinia. Et quoniam hoc verum quidem erat ſed differendum vſque ad ſecundum filij dei aduētum, ne erraret Nicodemus, ne iterum in admirationem conſurgat, præoccupat Ieſus & inſtruit eum de myſterio huius primi ſui aduentus. ¶ Et fuit hoc neceſſarium: quia dixerat ſe exaltandum in cruce. Facile enim potuiſſet errare Nicodem⁹, aut ſaltem percontari quomodo tu es ille promiſſus filius dei ad ſalutem mundi & tamen moriturus es in cruce, quum ille promiſſus ſit rex mundi? Hanc inquam tacitam obiectionem excludendo, declarat aduentum hunc ſuum non eſſe ad iudicandum ſed ad ſaluandum: vt hinc intelligat Nicodemus quòd venit ad ſaluandum per propriam mortem mundum per viam fidei. ¶ Coniunctio enim, refertur ad duo. tum ad id quod ſuperius dixerat, ita exaltari oportet filium hominis. tum ad id quod immediate dixerat, vt omnis qui credit in eum. Quia enim credimus ea quæ non apparent, ex hoc ipſo quòd ſalus ordinata eſt penes credere, ſignificatum eſt quòd non in ſua manifeſta gloria miſſus eſt vnigenitus filius. vtriuſque ſiquidem ratio redditur: & quare non glorioſus venerit, & quare crucifigendus. ¶ Significanter dicit miſit: vt intelligamus quòd de præterita miſſione loquitur, hoc eſt de primo aduentu: ad differentiam ſecundi aduentus, quo mittet iterum deus filium ſuum. ¶ Vbi etiam nota quod ſuperius appellauit dare, modo appellari mittere. vtroque tamen verbo myſterium incarnationis ſignificatur. *vt iudicet.* Iudicare eſt ius dicere: quod proprium eſt iudicis officium. Et propterea ex negatione exercendi officij iudicis, declarat ſe non miſſum in glorioſa forma quæ exigitur à iudice mundi. *mundum.* Par eſt vt vnigenitus filius iudex ſit non horum aut illorum tantum, ſed mundi: prout vere in ſecundo aduētu veniet vt iudicet mundum, vt ius dicat mundo in omnibus partibus ſuis quibus dicendum erit ius: vt reddat quibuſque ſecundum ſua merita, vt reddat ſingulis quæ illis debentur, ſiue bona ſiue mala. manifeſtum ſiquidem eſt quod ad hoc nō venit in primo aduentu. Væ enim mundo ſi in primo aduentu veniſſet ad iudicandum mundum, ſi reddidiſſet vnicuique ſecundum merita quæ inuenit. *ſed ut ſaluetur mundus per ipſum.* credendo in ipſum. Et proſequitur ſermonem ſemper de mundo, perſeuerando in prima intentione boni totius vniuerſi. Et eſt ſenſus. vt mundus in ſuis partibus quæ aliter perirent, ſaluetur per ipſum. Hic eſt fructus intentus per

primum

primum aduentum. Et eſt ſermo de ſalute ab æterna morte ad æternæ vitæ fœlicitatem. *Qui credit in eum non iudicatur.* Declarat quòd officium ſuum ad ſaluandum mundum per fidem, non eſt officium iudicis, non eſt iudicare. Et oportuit hoc declarare:ne errares exiſtimando quòd licet Ieſus non venerit iudex ad exercendum publicum iudicium,venit tamen ad exercendum occultum iudicium. Et hinc ſequeretur magnus error quòd donum fidei eſſet actus iudicis, quòd credentes à non credentibus diſtinguerentur meritis:ita quòd ex meritis crederent credentes,& non credentes ex illata pœna non crederent. ¶ Ad hunc errorem excludendum declarat Ieſus ex natura ipſorum actuum credendi & non credendi,nullum interuenire iudicium ipſius in quem creditur vel non creditur.Et incipit à credere: dicendo qui credit in eum non iudicatur. Non dicit non iudicabitur ſed non iudicatur: quia intendit declarare quòd credere in eum, non eſt ius dici illi qui credit,ſed eſt gratuitam ſalutem conſequi. Qui enim credit in eum, non iudicatur de commiſſis antea peccatis: quoniam credendo conſequitur remiſſionem eorum & gratiam, non ex iure ſeu ex debito ſed gratuite credit. Hoc eſt enim dicere non iudicatur. *Qui autem non credit.* Declarat idem ex actu nõ credendi. vtitur enim loco diuiſiuo. Et ideo vbi primo declarauit quòd in actu credendi ipſe Ieſus non iudicat, declarat idẽ modo in altero oppoſito:ſcilicet in actu nõ credendi. *Iam iudicatus eſt.* ac per hoc non credens nõ iudicatur à me.qui enim iudicatus eſt non iudicatur. ¶ Et ne hæſites quærendo à quo iudicatus eſt,ſubiungit. *Quia nõ credidit in nomine.*pro,in nomen: *vnigeniti filii dei.* Ecce iudex ipſemet qui nõ credidit.eo enim ipſo quòd nõ credidit,iudicatus eſt,ius ſibi dixit excluſionis à ſalute & vita credẽtiũ. Sicut enim refutans ciuitatẽ vrbis,ius ſibi dicit excluſionis à gratiis ciuiũ vrbis,ita qui non credit in nomen vnigeniti filij dei,ius ſibi dicit excluſionis à ſalute & vita credentiũ. *Hoc eſt autẽ iudiciũ.* Dignatur dominus per ſeipſum declarare (adiuncta ſimilitudine ſenſibili)quòd ipſe nõ iudicat,ſed non credentes ſibiipſis inferũt pœnam. ¶ Et pronomen hoc,demonſtrat ſubiunctã electionem non credentiũ. Quæ iudiciũ appellatur quo nõ credentes ius ſibiipſis dicũt,quia eſt ipſum in iudiciũ executiõe.eligendo enim nõ credere,eligendo tenebras excludunt ſe à luce & vita credentium. Quum dixiſſet itaque quòd qui nõ credit iam iudicatus eſt,declarat modo iudicium hoc eſſe iudicium in executione electionis. Et demonſtrat illud,dicendo hoc eſt autem iudicium. *Quia.*pro,

quòd lux.Sermo iſte ſemiproprius & ſemimetaphoric⁹ eſt. Tráſfert enim nomina ſenſibilium lucis & tenebrarum in ſpiritualem & intelligibilem lucem : & iuxta differentiam hominum in ſuis actionibus præferentium,lucem tenebris vel tenebras luci,declarat non credentes, electionis iudicio inferre ſibiipſis malũ quod credentes euaſerunt. *Lux.* non corporalis ſed ſpiritualis,nõ ſenſibilis ſed intelligibilis.Seipſum quem prius nominauerat filium dei vnigenitum,modo nominat lucem. *venit.* Ipſum incarnationis myſterium veniſſe eſt.Per quod ſignificat ſe ſic datũ ac miſſum à patre vt etiam ipſe eadem voluntate venerit. *in mundum.* Quemadmodum in intentione dilectio mundi prælata eſt(dicẽdo ſic deus dilexit mundum)ita in executiõe mundus præfertur, dicendo lux venit in mundum:vt quæ prius ſupra mundum exiſtens lucebat in mundo quemadmodum exemplar in exemplato luceret mundo tanquàm vna mundi pars.Lux enim diuina incarnata luxit vniuerſo mundo,iam pars mundi effecta, luxit autem euangelica doctrina,innumeris miraculis &c. *Et dilexerunt.* Libera electio ſignificatur. Et directe deſcribitur cõtrarium diuinæ rationi.nam ratio aduenientis lucis deſcripta eſt diuina dilectio mundi:& modo ex oppoſito ratio non credendi, ratio refutandi lucem diuinam,deſcribitur dilectio humana. *Homines.* Tangitur ratio diligendi homo,compoſitus ex duabus naturis intellectuali & ſenſitiua:vt intelligamus homines ſequentes ſenſibilia bona.quod cõmune valde eſt,quod ratio eſt mali moralis inuenti communiter in genere humano. *Magis tenebras.* hoc eſt bona ſenſibilia.Quæ tenebræ appellãtur quia priuata ſunt lumine ſpiritus.Et inter bona ſenſibilia ſupputa etiam humanam gloriam, famam,& alia huiuſmodi:quoniam hęc à ſenſibilib⁹ hominibus pendent,& in ſenſu hominum conſiſtunt. *Quam lucem.* ſpiritualis intelligentiæ,quàm lucem fidei.Vbi vides iudicium in executione diligendi magis ſenſibilia bona quàm ſpiritualem lucẽ mẽtium.& ſic iſti præferendo tenebras luci,ſeipſos excluſerunt à lucis beneficiis. *Erant enim mala eorum opera.* Redditur ratio quare homines dilexerunt magis tenebras quàm lucẽ.Non dicit fuerunt ſed erant:ad ſignificandum perſeuerantiam eorum in malis operibus. Ex hoc enim quod homines perſeuerant in malis operibus, diligunt magis tenebras quàm lucem. *omnis enim qui male.* pro,mala, *agit,odit lucem.* Probat rationem inductam ex iſta vniuerſali, quòd omnis qui mala agit odit lucem. Quæ eſt vera intelligendo formaliter : hoc eſt quatenus mala agit. Multi enim

enim mala agendo, appetunt lucem, volunt in manifeſto mala agere,ſed non quatenus mala agunt: ſed quatenus vindictam exercent,quatenus potentiam,gloriam aut excellentiam ſuam manifeſtare ſic intendunt.quatenus enim mala agunt,vellent latere.

Et non uenit ad lucem. Duo dicit.& quòd odit interno affectu lucem:& quòd non venit exteriori opere ad lucem,ad manifeſtũ, ad publicum.Quod etiam intellige formaliter: *vt non arguantur opera eius.* quare omnis qui mala agit odit & non venit ad lucem,explicatur vt non reprænſibilia appareant opera eius, illa mala. ¶Non dicit vt non arguatur ipſe.Multi enim ſunt exempti ab hoc timore (qui ſcilicet non timent repræhendi) ſed nullus eſt cuius opera manifeſta ſi ſunt,mala non arguantur:nullus eſt qui nõ appetat & naturali & rationali appetitu opera ſua exempta eſſe à repræhenſione. *Qui autem facit ueritatem uenit ad lucem.* Non dicit qui autem facit bona opera (quod tamen expectabas dicendum(ſed è regione perſeuerantium in malis operibus diſtinguit facientes veritatem.Nec dicit qui loquitur aut meditatur ſed qui facit veritatem: vt intelligamus quòd de opere loquitur. ¶Et intendit per facere veritatem, facere opera conformia veritati:tum naturaliter inſertæ mentibus humanis: tum euangelizatę.Et deſcribit per hoc venientes ad fidem,in hoc differre à non venientibus,quòd non venientes perſeuerant in malis operibus: & propterea non veniunt ad lucem fidei.venientes autem,faciunt veritatem:quia ex hoc ipſo quòd faciunt conformiter ad veritatem naturaliter inſertam, ad ſynderesim & ad veritatem euangelizatam, veniunt ad lucem fidei. Propter quod ſignificanter dicit qui facit,non qui fecit.nam quanuis multi multa mala opera fecerint, ex quo tamen non cogitatione aut verbo ſed facto conformant ſe veritati, veniunt ad lucem fidei.

¶Vbi erudite lector perſpicere potes in quo euangelicus iſte textus diſcernit inter venientes & non venientes, quantum ad rationem veniendi vel non veniendi ad lucem:iuxta illud quod inferius coram Pilato dicit. omnis qui eſt ex veritate, audit vocem meam. *vt manifeſtentur opera eius.* Agentes mala,vitant lucem vt non arguantur opera eorum. quo contra, facientes veritatem,veniunt ad lucem,veniunt ad manifeſtum, ad publicum vt opera eorum manifeſtentur:hoc eſt manifeſtabilia appareant, nulla repræhenſione digna. Et ad literam prodeunt in publicum, profitentes ſe publice chriſtianos, vt manifeſtentur opera eorum. ¶Non dicit vt manifeſtentur ipſi : quoniam non docet

Ieſus chriſtianos quærere propriam gloriam, ſed quærere manifeſtationem operum chriſtianorum. *Quia in deo facta ſunt.* Ratio quare ad manifeſtandum opera chriſtiana venitur, per hęc verba ſignificatur: vt ſcilicet cognoſcatur quia opera chriſtiana ſunt facta, nõ innitendo homini ſed innitendo deo. ac per hoc vt manifeſtatur deus in ipſis operibus, & non vt glorificetur homo. Et in hac concluſione percutit Nicodemum: qui volebat venire ad lucẽ, & tamẽ veniebat nocte, volebat manere occultus. ¶ Collige erudite lector reſponſionẽ Ieſu ad quęſita Nicodemi, quomodo poſſunt hæc fieri. Tria enim quæſiuit: ſcilicet modum naſcendi ex ſpiritu, efficaciam natiuitatis ex ſpiritu, & neceſſitatem eiuſdem. His tribus ſatiſfactum eſt à Ieſu ex dictis, nã modus naſcendi declaratus eſt credere in filium dei vnigenitum eundemque filium hominis exaltandũ in cruce pro ſalute mundi. efficacia declarata eſt ex diuina dilectione ex meritoque mortis vnigeniti, ad hoc vt credentes in ipſum non pereant ſed habeant vitam æternam. Neceſſitas demum monſtrata eſt, ex hoc quòd nõ credentes iam iudicati ſũt à ſeipſis & excluſi à luce. Hinc enim clare apparet quòd oportet credendo in vnigenitum naſci ex ſpiritu. *Poſt hæc uenit Ieſus & diſcipuli eius in Iudæam terram.* Ex Hieruſalem (quæ eſt in ſorte Bẽiamin: vt patet Ioſue. 18.) venit in terrã ſortis Iudę. Quãuis enim appellatione Iudęæ quandoque cõpræhendatur etiam Hieruſalẽ cũ ſorte Beniamin (vt quum dicitur procurante Pontio Pilato Iudæam: eo quòd Hieruſalem à Dauide erecta eſt in caput regni & in principatum tribus Iudæ de qua ipſe erat) proprie tamen etiã poſt tempora Dauidis Hieruſalẽ diſtinguebatur à terra Iudæ. vnde. 2. Parali. 20. Zahiel propheta dicit. ô Iuda & Hieruſalem nolite timere &c. *Et illic demorabatur cum eis, & baptizabat.* Niſi euangeliſta in principio ſequentis capituli repetens hoc, exponeret quòd non per ſeipſum ſed per diſcipulos ſuos Ieſus baptizabat, intelligendum eſſet quòd propriis manibus baptizabat. ſed ex quo euangeliſta negatiuam appoſuit, excluſi ſumus à tali intelligentia. *Erat autem & Ioãnes baptizans in Aenon iuxta Salim.* Nomina propria ſunt locorum. *Quia aquæ multæ erant illic: & ueniebant & baptizabantur. Nondum enim miſſus fuerat Ioannes in carcerem.* Narrans euangeliſta ſimul baptizare in diuerſis locis Ieſum & Ioannem (quod nullus alius euangeliſta narrauerat) excludit cauſam admirandi quare alij euangeliſtæ hoc tacuerint, ex parte temporis: quia hoc fuit geſtum antequàm Ioãnes mitteretur in carcerem. viderat enim reliquos euangeliſtas

inchoaſſe prædicationem Chriſti poſt carcerem Ioannis *Facta eſt autem quæſtio.* Adiiciens euangeliſta quintum teſtimonium Ioannis baptiſtæ de Ieſu, narrat occaſionem teſtificandi fuiſſe controuerſiam inter diſcipulos Ioannis & Iudęos. *Ex diſcipulis Ioannis.* Origo quæſtionis à diſcipulis Ioannis ſignificatur. *cum Iudæis.* Non dicit cum Galilęis quos ſuperius numerauerat diſcipulos Ieſu qui interfuerant nuptiis:ſed cum Iudęis, qui viderant miracula facta à Ieſu in Hieruſalem, & propterea credebant. *De purificatione* hoc eſt de baptiſmo ſeu ablutione. Diſcipuli ſiquidem Ioannis præferebant baptiſmum Ioannis baptiſmo Ieſu: Iudæi autem econuerſo. *Et venerunt ad Ioannem* arbitrum quæſtionis. *Et dixerunt ei, Rabbi qui erat tecum trans Iordanem.* Hinc habetur quòd Ieſus poſt ieiunium in deſerto reuerſus eſt ad Ioannem baptiſtam, & erat cum eo. Nam poſt baptiſmum immediate iuit in deſertum: & inde rediit ad Ioannem, vt monſtraretur ab eo, vt populus cognoſceret Ieſum, & circa finem illius anni cœpit Ieſus congregare ſequaces, Andream &c. ¶ Et nota quatuor quæ dicunt Ioanni, tendere omnia ad excitandum Ioannem aduerſus Ieſum. Et inchoăt à priſtino ſtatu humiliori Ieſu reſpectu Ioannis. Talis enim humilior ſtatus ſignificatur, dicendo qui erat tecum. non tu cum eo, ſed ipſe tecum, velut ſub vmbra tua. *Cui tu teſtimonium perhibuiſti.* Ecce ſecundum commemoratio beneficij: vt velut ingratus Ieſus haberetur, qui fauore teſtimonij tui cognatus eſt. *Ecce hic baptizat.* Tertium eſt vſurpatio officij Ioannis à Ieſu, tam cito. Celeritas enim ſignificatur dicendo ecce: vſurpatio autem officij, dicendo baptizat. *Et omnes veniunt ad eum.* Hoc eſt quartum quod indigne ferebant, quod cruciabat eos: concurſus ſcilicet non aliquorum ſed omnium pœnitentium ad Ieſum. nam tam venientes ad Ioannem quàm non venientes ad Ioanné (pœnitentes tamen) veniebant ad Ieſum: quia Ioannes mittebat omnes ad Ieſum, quia ad hoc venerat. *Reſpondit Ioannes.* Nota reſponſionem Ioannis ad ſingula. Et inchoat à repreſſione paſſionis ſeu affectus nimij diſcipulorum ſuorum erga ſe. *Et dixit.* Non poteſt homo accipere quicquam niſi fuerit ei datũ de cœlo. Suauis magiſter Ioães, ab vniuerſalibus, à cõmunibus quæ nota erãt diſcipulis reprimit affectũ eorũ: ex hoc ſcilicet quòd nõ poteſt licite, homo, quicũque, accipere quicquã, officij, tituli, dignitatis, gradus &c. niſi fuerit ei datũ à deo, habitãte in cœlis. vt per hoc intelligerẽt ſeruãdã eſſe mẽſurã in appetitu officiorũ & graduum,

 ſimul

& ſimul intelligerent ipſummet cognoſcere officium ſibi deſuper datum:& rationabiliter menſurare ſeipſum, cõtineréque ſeipſum in inferiori gradu reſpectu Ieſu. ¶ Et ſignificanter dicit non poteſt:ad exponendum diſcipulis quòd non ex reuerẽtiali quadam humilitate,ſed ex debito(quo non poteſt licite aliter facere)continet ſe ſub Ieſu. *Ipſi uos mihi teſtimonium perhibetis quod dixerim non ſum ego chriſtus.* Diſcipulorum indignatio ex hoc erat quòd Ioannes qui maior Ieſu fuerat authoritate & fama,immò qui fuerat velut exaltator Ieſu , modo fiat minor authoritate, fama & concurſu populi,& propterea Ioannes poſtquam communia propoſuit de vniuſcuiuſque hominis temperantia ad propriam menſuram ſecundum deum,explicat quòd nòn de nouo,ſed ſuapte natura Ieſus eſt ipſo maior & ipſe minor:& quòd ex debito ſui officij ipſe teſtimonium perhibuit Ieſu : quòd non exaltauit Ieſum, ſed executus eſt debitum ſuum . ¶ A verbis eorum inchoat propria. Dixerunt enim cui tu teſtimonium perhibuiſti. & propterea vos inquit ipſi teſtamini quòd olim dixerim non ſum ego Chriſtus: quòd meipſum recognoui ac confeſſus ſum me non eſſe Chriſtum,ſed Ieſum eſſe Chriſtũ. *ſed quia.* pro,quòd miſſus ſum. Non de nouo inferior ſum illo:ſed diuina diſpoſitione tanquam inferior miſſus ſum. *Ante illum.* hoc eſt ad parandam viam pro illo. *Qui habet ſponſam, ſponſus eſt.* Adiicit olim dictis de ſcipſo & Ieſu,non modo declarare diſtantiam inter Ieſum & ſe. Et facit hoc declarando propria vtriuſque officia.intendens quòd officiũ Ieſu eſt officium ſponſi: officium autem ſuum eſt officium amici ſponſi . Significatur enim per hoc quòd multitudo fidelium diſpenſanda eſt fide nõ ei ſed Ieſu: ac per hoc ipſe Ieſus eſt ſponſus: quia habet multitudinem fidelium non qualitercunque,non ſicut ego habeo,ſed ſicut ſponſam. Deſpondi enim vos(inquit Apoſtolus)vni viro virginem caſtam exhibere Chriſto,non mihi. Eccleſia ſiquidem (quæ multitudo eſt fidelium) amatur tractatúrque à Ieſu non vt ſerua,ſed vt ſponſa. Et directe percutit immò inſtruit diſcipulos Ioannes de officio baptizandi aſſumpto à Ieſu . Ac ſi apertius dixiſſet.ille baptizat vt ſponſus,vt generet filios ſuæ ſpõſæ:ego autem baptizo vt amicus ſponſi, præparans homines ad hoc vt fiant filij ſponſę. ¶ Et ſignificanter vtitur nominibus ſpõſi & ſponſæ, non viri & vxoris:vt intelligamus generationem ſpiritualem , qua ſic generantur filij vt maneat virginitas ſponſæ. *Amicus autem ſponſi.* Quamuis dignitate aliâs appellauerit ſe indignum ad minimum miniſterium (ſoluendi ſcilicet corrigiam

calcia-

calciamenti) officio tamen & affectu amicum ſe modo appellat: vt intelligant diſcipuli quòd amore amicitiæ(quo bonum quæritur amato) ipſe proſequitur Ieſum, & vane conantur inſerere diſſenſionem inter ipſum & Ieſum. *Qui ſtat.* qui perſeuerat amicus. *Et audit eum.* prҿſentem,perſonaliter loquentem. *Gaudio gaudet.* Hebraico more loquitur,ad exprimendam magnitudinem gaudij. *Propter uocem ſponſi.* Metaphoricus eſt ſermo iſte. introducens amicum ſponſi qui præmiſſus eſt ante illum ad ſponſam:& vbi ſponſus aduenit & ſponſam alloquitur,amicus ſtans & audiens, valde gaudet propter vocem ſponſi præſentis. ¶ Et intendit ad literam quòd ipſe gaudet propter vocem prædicationis Ieſu. Et propterea non dixit propter præſentiam ſponſi,ſed propter vocem ſponſi:ad ſignificandum gaudium de manifeſtatione Ieſu,quòd voce propriæ prædicationis, quòd voce ſuorum miraculorum manifeſtatur. ¶ Et pinxit per hoc coram diſcipulis ſuis ſeipſum intus:vt & ipſi gauderent de voce Ieſu, ſicut & ipſe Ioannes gaudet. Et nihilominus explicauit magnitudinem gaudij ſibi conceſſi,negatam priſcis patribus:quibus non eſt datum vt ſtarẽt, & audirent vocem ſponſi corporali præſentia alloquentis ſponſam. *Hoc ergo gaudium meum.* Hinc clare apparet quæ ſub metaphora ſponſi & amici dicebat,de Ieſu & ſeipſo intendere. *Impletum eſt.* Diu enim deſideratum, modo impletum eſt. *Illum oportet creſcere.* Poſtquam reſpondit diſcipulis tam ad id quod dixerant cui tu teſtimonium perhibuiſti,quàm quo ad illud ecce hic baptizat, modo reſpondet ad illud omnes vadunt ad eum. Illum inquit oportet creſcere,authoritate,fama,gloria,diſcipulis, & cҿtera. Et dicit oportet,neceſſitatem diuinæ diffinitionis ſignificans. *Me autem minui.* Non ſolum oportet illum creſcere, ſed etiam oportet me minui(quo ad concurſum populi: quo ad congregationem diſcipulorum)ſecundum rem, & non ſolum relatiue: ſicut lux ſtellæ minuitur præſentia ſolis. Paulatim enim ceſſauit concurſus populi ad Ioannem:& poſito in carcere ablatus eſt, vt omnes concurrerent ad Ieſum. *Qui de ſurſum uenit.* Ratio redditur quare oportet illum creſcere: quia qui de ſurſum venit, hoc eſt de ſumma natura quæ deitas eſt. *Supra omnes eſt.* Dictio Græca interpretata omnes,anceps eſt ad omnes vel omnia: tam hic quàm in ſequenti verſiculo,qui de cœlo venit ſuper omnes eſt. Vtrobique enim legi poteſt in maſculino vel neutro genere. Et legendum eſt non ſuper, ſed ſupra:vt eminens ſignificetur, & non quaſi innixus rebus. Et hic quidem quadrat maſculinum genus:

genus: vt reddatur ratio quare illum oportet creſcere, quia de ſupernis veniens nõ ſolũ eſt ſupra me, ſed ſupra omnes: inferius autem quadrat vt legatur in neutro genere: quia explanando dicetur: & omnia dedit in manu eius. *Qui eſt de terra.* Aduerte quo ad literam, repetendum eſſe eſt de terra. Ita quòd legendum eſt. *Qui eſt de terra, de terra eſt & de terra loquitur.* Et eſt ſenſus, qui venit ſeu proficiſcitur ex terra, originem habet ex terra: & ſermo eius oritur ex terra. Ita quòd ſemper præpoſitio de, ſignificat originem: tum perſonæ, tum ſermonis. ❡Quid autem intendatur per hæc verba, monſtratur per ſubiuncta, è regione appoſita: ſcilicet qui de cœlo venit &c. Eſt itaque vt ſubiuncta porrigunt ſenſus. Qui eſt de terra. propriiſſime loquitur: & nomen relatiuum hypoſtaſim refert. Perſona, hypoſtaſis è terra originem habens, & de terra eſt: hoc eſt ſimpliciter & abſolute orta eſt ex terra. ita quòd ſignificatur quòd ille cuius perſona ortum habet à terra, ſimpliciter & abſolute ortus eſt ex terra: ab origine hypoſtaſis ſubiungens originem totius ſimpliciter & abſolute. Et conſequẽter etiã de terra loquitur: hoc eſt & ſermo eius è terra originẽ habet: quia intelligere quod ſermone ſignificatur, è terrenis ortũ habet. Et hæc omnia cõmunia ſunt omnibus hominibus, & ſecũdũ ſubſtantiam & ſecundum intelligere. naturale quidem omnino: quia intelligere humanum ortum habet à ſenſu. per reuelationem autem, pro quanto reuelata omnia reuelantur pendentia à phantaſmatibus. & ſic etiam ex terra quodammodo venit intelligere prophetarum. Præſens tamen textus ad literam de cognitione naturali videtur tractare: quia ponit differentiam inter Chriſtum & alios ſecundum eſſe hypoſtaticum & ſecundum naturalem cognitionem. *Qui de cœlo venit.* E regione ad illud qui eſt de terra, dicit qui de cœlo venit. Hypoſtaſim ſignificat diuinam, verum deum vnigenitum filium dei. hic enim ſolus eſt qui de cœlo venit ad prædicandum, ad baptizandm. Quia enim venit præſentis eſt tẽporis, aduentũ ſignificat Ieſu Chriſti filij dei præſentem: ad baptizandum, ad prędicandum. *ſuper omnes eſt.* Pro ſupra omnia eſt. E regione ad illud de terra eſt, dicit ſupra omnia eſt, vt ex eo quòd perſona diuina eſt quæ venit, ipſe Ieſus ſupra omnia deſcribatur. Et vere ſupra omnia inferius probabitur: quia omnia dedit ei pater in manu. Quamuis Ieſus actualiter prædicans non appareret quòd eſſet ſupra omnia: in rei tamen veritate erat ſupra omnia non ſolum quatenus deus ſed etiam quatenus homo, quo ad poteſtatem. Et hoc hominem Ieſum habuiſſe ex gratia

vnionis

vnionis perſonalis:ex hoc quòd erat diuina perſona, manifeſtát hæc Ioannis baptiſtæ verba: dicentis ipſum ideo ſupra omnia quia de cœlo venit. *Et quod uidit & audiuit.* E regione ad tertium (ſcilicet & de terra loquitur)dicit & quod vidit & audiuit.

❡Naturalis notitia diuinorum quá habuit Ieſus Chriſtus filius dei, ſignificatur per viſum & auditum. Per viſum quidem ad explicandum euidentiam:per auditum vero ad explicandum ordinem originis.quod enim audiuimus,ab alio ad nos deriuatur. filius ſiquidem dei ita omnium habet viſionem.vt tamen ſuum videre habeat à patre.Et propterea dicitur& quod vidit & audiuit. *Hoc teſtatur.* prædicando, docendo &c.Et intendit Ioannes baptiſta per hæc omnia,tum excludere à diſcipulis opinionem cóparandi ſe ad Chriſtum: vtpote quum ipſe de terra ſit,& non niſi ex terrenis loqui poſſit:Ieſus autem de cœlo veniat verus deus ſupra omnia,& quæ vidit & audiuit à patre teſtetur. Tum excludere erroneum intellectum amicitiæ inter ſe & Ieſum (appellauerat enim ſe amicum ſponſi) ne putarent amicitiam velut inter pares aut propinquos.Tantum ſiquidem ſe diſtare ab illo ſignificat,quantum perſona ex terra(hoc eſt infime creata)diſtat à perſona diuina.*Et teſtimonium eius.* Poſtquam Ioánes baptiſta declarando Ieſum & ſe ſatiſfecit quæſtioni diſcipulorum:adiungit neceſſitatem credédi Ieſu. vt intelligerent diſcipuli non eſſe liberũ credere vel non credere Ieſu(ſicut liberum erat ſuſcipere vel non ſuſcipere baptiſmum Ioánis)ſed neceſſarium eſſe ad ſalutem credere Ieſu:& alioquin incurri damnationem æternam. *Nemo accipit.* Vel quia nullus perfecte adhuc accipiebat teſtimonium eius:nullo adhuc credéte ex eius prædicatione ipſum eſſe verum deum. Vel propter raritatem credentium , hyperbolica figura dicitur quòd nemo accipit teſtimonium eius.

❡Et in hoc etiam percutit diſcipulos querulos de multo concurſu ad Ieſum , dicendo & omnes veniunt ad eum.cótra hoc enim dicit quòd nemo accipit teſtimonium eius.Acſi apertius dixiſſet adeo pauci ſunt vt nullus mereatur dici concurſus ad eum . Vel quanuis multi concurrant, nemo tamen perfecte accipit teſtimonium eius. Primus tamen ſenſus magis quadrat ſequentibus.
Qui autem acceperit. pro , qui accepit , *eius teſtimonium* . Hinc apparet nonnullos ſed valde paucos intendiſſe dicendo nemo. Subiungit enim aliquos accepiſſe eius teſtimonium: hoc eſt credidiſſe ei. *ſignauit.* pro , ſigillauit. Ad ſimilitudinem ſigillantis affirmationem ſeu confirmationem acceptátis , teſtimonium

Ieſu

Ieſu deſcribit. *Quia.* pro, quòd, *deus uerax eſt.* Intendit Ioannes Baptiſta duplicem fructum deſcribere fidei in Ieſum. alterum relatiue ad deum. alterum relatiue ad ipſummet credentem. Et fructus quidem in ordine ad deum, deſcribitur dicendo quòd acceptans teſtimonium Ieſu, ſigillat, confirmat quòd deus eſt verax. Sicut enim qui proprio ſigillo approbat ſcripturam aliquam, firmitatem dat illi quantum eſt ex parte ſua, ſic qui acceptat teſtimonium Ieſu ſua profeſſione confirmat, & tanquam ſigillum imprimit ad hoc quòd deus verax eſt. Quomodo autem hoc ſequatur, declarat ſubiungendo. *Quem enim miſit deus, uerba dei loquitur.* Ecce ratio quare acceptans teſtimonium Ieſu, confirmat deum eſſe veracem: quia verba Ieſu ſunt verba dei. Hinc enim manifeſte ſequitur quòd acceptans verba Ieſu, ſubſcribit verba Ieſu eſſe vera: ac per hoc verba dei: ac per hoc deum eſſe veracem. *Non enim ad menſuram dat deus ſpiritum.* Reſtabat adhuc obiectio: quia prophetæ etiam miſſi à deo non ſemper loquuntur verba dei, ſed quandoque loquuntur ex proprio ſpiritu: vt patet de Nathan propheta, quando dixit Dauidi quòd ipſe ædificauerat templum ſecundo Regum ſeptimo. Et ſic non ſequeretur quòd acceptans teſtimonium Ieſu ſubſcribit verbis dei: excipiendo quòd Ieſus quandoque loquitur propria non dei verba. ¶ Contra hanc tacitam exceptionem ſeu obiectionem ſubdit Ioannes Baptiſta Ieſum ſemper verba dei loqui: reddendo rationem quare Ieſus verba dei loquitur, quia non ad menſuram dat deus ſpiritum. Acſi apertius dixiſſet. Ideo dixi ſingulariter quem miſit deus: quia non de quocunque miſſo à deo, ſed de illo ſingulariter miſſo loquor, dicens quòd verba dei loquitur, non quandoque ſic, & quandoque non, ſed abſolute & ſimpliciter: quia deus dat ſpiritum huic ſingulariter miſſo, non ad menſuram. ¶ Dare ſpiritum ad menſuram, eſt diſtribuere diuerſis diuerſa dona ſpiritus: eſt dare dona ſpiritus ad limitatos actus, ad certum terminum. tum donorum ſpiritus, tum recipientis. Et per oppoſitum dare ſpiritum non ad menſuram, eſt dare vniuerſa ſecundum ſummum gradum dona ſpiritus, & afficere huiuſmodi donis ſpiritus totam capacitatem recipientis. hoc enim eſt dare ſpiritum ſine menſura, tam ex parte donorum quàm ex parte recipientis. ¶ Poteſt nihilominus intelligi de ſpiritu dato quòd ſit ſimpliciter & abſolute immenſus, pro quanto diuina hypoſtaſis data homini Ieſu per gratiam vnionis, ſpiritus eſt immenſus. Excluſa eſt ergo obiectio: quia non datur

Ieſu

Ieſu ſpiritus ad menſuram, vt quandoque loquatur verba dei & quandoque non: ſicut datur aliis prophetis *Pater diligit filium.* Non apponitur hic coniunctio enim: quia non referuntur hæc verba ad immediate præcedentia, ſed ad illa, qui de cœlo venit ſupra omnia eſt. ¶ Et vt penetres contextum aduerte quod quum dixiſſet illa duo (ſcilicet qui de cœlo venit ſupra omnia eſt & quod vidit & audiuit hoc teſtatur) proſecutus eſt prius ſecundum: ſubiungendo & teſtimonium & reliqua ſpectantia ad teſtimoniũ eius, & modo ꝓſequitur primũ: ſcilicet qui de cœlo venit ſupra oĩa eſt. Et aſſignat rationẽ quare Ieſus qui de cœlo venit ſupra oĩa eſt, ex paterna dilectione. Pater inquit diligit filium. Nota extrema ad põderandũ ꝙ ſumma dilectio ſignificatur: quanto maior eſt dilectio patris erga filium quam erga reliqua *Et omnia dedit in manu eius.* Formalis ſermo cogit ad intelligendum quod de filio incarnato eſt ſermo. nam dilectio qua pater diligit filiũ ratio eſt quod incarnato omnia tradita ſunt, & non eſt ratio ꝙ filio prout eſt ab æterno genitus tradita ſint omnia: quoniã non dilectione, ſed generatione oĩa tradita ſunt vnigenito deo, ſed eidem vnigenito filio hominis, ex paterna dilectione omnia tradita ſunt. ¶ Et ſignificanter dicitur in manu eius, hoc eſt in poteſtate eius: ad differẽtiam poſſeſſionis & vſus. Poſſeſſionem nanq; & vſum omnium tanquam ſubditorum, diſtulit accipere propter noſtram ſalutem. voluit enim ſubiici vt nos redimeret. *Qui credit.* Eandem fidem prius ſignificatam ſub ratione acceptantis teſtimonium, modo ſub proprio nomine ſignificat: dicendo qui credit. *In filium.* Vt ſuperius declaratum fuit, non ſiſtit credere in hominem aut filium hominis, ſed oportet quod penetret in filium: alioquin fides non eſt ſalutifera. *Habet vitam æternam.* Ecce alter fructus in relatione ad credẽtem. habere enim vitam, bonum eſt credentis. Et dicitur quod credens habet vitam æternam, quia habet eam velut in ſemine. Gratia ſiquidem dei eſt velut ſemen æternæ vitæ, ita certi fructus vt Paulus dicat gratia dei vita æterna: propriam cauſam aſſignando. *Qui autem incredulus eſt filio.* Neceſſitas credendi Ieſu, explicatur ſubiungendo pœnam incredulorum. Et primo proponit rationẽ culpæ: explicando irreuerentiã quæ fit filio non credẽdo illi. Hæc enim ſignificatur dum adiungitur filio. *Non uidebit uitam.* Ecce pœna damni. Et non dicit non habebit vitam, ſed non videbit. tum vt intelligamus quod de vita quæ in viſione conſiſtit eſt ſermo: iuxta illud, hæc eſt vita æterna vt videant te ſolum verum deum. Tum

ad

ſtantur de Ioanne. Elias iam venit & non cognouerunt eum ſed fecerunt in eo quæcunque voluerunt, ſic & filius hominis paſſurꝰ eſt ab eis. Hæc enim verba ſignificant quod illi à quibus ipſe Ieſus erat paſſurus, fecerunt in Ioanne quęcunque voluerunt. cõſtat autem Ieſum Phariſæorum inuidia maxime vexatum & tandem occiſum. Inſinuat itaque Euangeliſta quod Ioanne tradito Herodi ab inuidia Phariſæorum, vt cognouit Ieſus occaſionem maioris erga ſeipſum inuidiæ Phariſæę, quia audierant Phariſæi quod Ieſus plures facit continue diſcipulos quam Ioannes fecerit.

¶ Modus quo Phariſæi tradiderunt Ioannem Herodi, ſcriptus non eſt. ſecretus enim fuit. Et forte ſuadẽdo quod huiuſmodi congregatiões nõ expediũt regno eius, quod ſunt periculoſæ, & ſimilia. Ratio inuidiæ in promptu eſt: quia ſecta Phariſæorum offuſcabatur ex noua baptizatorũ profitentiũ pœnitẽtiã ſchola. Multóq; maiorẽ inuidiã ſignificat Euangeliſta ex maiore multitudine diſcipulorũ Ieſu. *Quanquã Ieſus non baptizaret ſed diſcipuli eius.* Interponit Euangeliſta expoſitionẽ verborũ bis dictorum: ſcilicet ꝙ Ieſus baptizabat: declarando ꝙ nõ per ſeipſum ſed per diſcipulos baptizabat. ¶ Si quæris quare nõ per ſeipſum? In prõptu eſt ratio ab Apoſtolo ſumpta. non miſit me Chriſtus baptizare ſed euangelizare. Et Petrus Apoſtolus in domo Cornelij Centurionis, nõ baptizauit ſed iuſſit eos baptizari. Quia vacabat itaq; Ieſus prædicationi, baptiſmũ exercebat per diſcipulos. *Reliquit Iudæam.* Ecce effectꝰ cognitę inuidię Phariſææ. Ceſſit inuidiæ, ceſſit machinationibus Phariſæis: eo ꝙ non erat adhuc tempus patiendi. Exẽplum quoque præbẽs aliis, cedẽdi quãdoque odiis. *Et abiit iterum in Galilæam.* Iſte ſecundus aduentus Ieſu in Galilęam, eſt ille cuius meminerunt alij Euangeliſtæ. Et propterea Ioannes appoſuit iterum: vt erudiret lectores aliorum Euãgeliſtarum quod de primo reditu in Galilæam non meminerunt ſed de hoc ſecundo: qui fuit tradito Ioãne carceri. *Oportebat autẽ eũ tranſire.* Vt non de induſtria ſed ex neceſſitate viæ Ieſum ad Samaritanos declinaſſe intelligamus, dicit oportebat. *Per mediam Samariam.* Superfluit mediã. Et eſt Samaria nomen non ciuitatis ſed regionis in propoſito. Samaria enim fuit ciuitas ædificata ab Amri rege Iſrael. 3. Reg. 16. quæ poſtmodum deſtructa & reædificata appellata eſt Sebaſte. A ciuitate ergo illa capite regni, appellata eſt regio Samaria: per quam oportebat Ieſum tranſire. *Venit ergo in ciuitatem Samariæ quæ dicitur Sychar.* Eadem eſt quæ dicitur Sechem & Sichem. Et erat præcipua ciuitas Samaritanorum

ſecun-

ſecundum Ioſephum. *iuxta prædium quod dedit iacob ioſeph filio ſuo.* De hoc agro.ſcribitur Gene.48. dicente Iacob ad Ioſeph. Do tibi partem vnam extra fratres tuos quam tuli de manu Amorræi in gladio & arcu meo. *Erat autem ibi fons iacob.* Deſcribit Euãgeliſta ſingula: quoniam hęc ad claritatem ſubſequentium ſermonum inter Samaritanam & Ieſum ſpectant. Retinuit autem appellationem à Iacob puteus ille tanto tempore, propter memoriam patriarchæ. *Ieſus autem fatigatus ex itinere.* Vt vere humanam naturam in Ieſu agnoſcamus, fatigatus deſcribitur ex itinere. *ſedebat ſic.* hoc eſt illo modo quo ſedent laſſi. *ſupra.*pro,ſuper,*fontem.* hoc eſt innixus fonti. Significatur enim quod non ſolum ſedebat, ſed quod ſedebat more fatigati innixus fonti: puta applicato brachio ſuper labium fontis ad ſuſtinendum caput. Sic enim ſolent fatigati ſedere. *Hora autem erat quaſi ſexta.* Ad explicandum tempus acti itineris per tot horas diei, deſcribit horam quaſi ſextam. tanto enim ſpatio iter peragere ieiunum, fatigationem inducit. *Venit mulier de ſamaria.* Non vnde venit (nã in Samaria erãt) ſed vnde oriũda erat deſcribitur. *Haurire.*pro, vt hauriret, *Aquam. Dicit ei ieſus. Da mihi bibere.* Occaſione oblata quanquam fatigatus vacat inſtructioni, euangelizare intẽdit mulieri Et ſuauiter volens eam trahere ad ſpiritualem doctrinam, petit potum: non ratione quod bibere vellet, ſed vt inuitet illam ſic ad euangelium: vt rei ſucceſſus monſtrauit. *Diſcipuli enim eius abierant in ciuitatem.* Ratio redditur quare Ieſus remanſerit ad fontem: quia ſcilicet decreuerãt ibi prandere iuxta fontem. hoc enim ſignificatur dicendo quòd diſcipuli iuerant ad emendum cibos. Et nihilominus redditur etiam ratio quare à muliere petiit potum: quia ſcilicet diſcipuli aberant. *vt cibos emerent.* Hinc apparet quod Ieſus non ibat mendicando: ſed precio cibum emendo. Apparet rurſus quod proprium (in communi tamen) habebat. non enim de alieno ſed de proprio emebant cibos. Habeturq; hinc non eſſe imperfectionis habere proprium. niſi quis blaſphemet, dicendo in Chriſto inueniri imperfectionem moralem. *Dicit ergo ei mulier illa ſamaritana, Quomodo tu iudæus quum ſis.* Ex habitu cognouit mulier Ieſum eſſe Iudæum. Nume. ſiquidem.15. pręcipitur Iudæis vt deferãt fimbrias & hyacinthinas in quatuor angulis veſtis, ad diſtinctionem aliarum nationum. *Bibere a me poſcis, quæ ſim mulier ſamaritana.* Quarti Reg.17. habes qui ſunt Samaritani. Ethnici enim erant, & colebant ſimul deum Iſrael & idola: vt ibi dicitur. Erantque

exoſi

exoſi Iudęis pluſquã illi qui erant totaliter gentiles: ſicut hęretici ſunt Chriſtianis magis exoſi quàm Pagani. *Non enim coutuntur*. pro, cõmerciũ habent, *iudæi cũ ſamaritanis*. Rationẽ interponit euangeliſta verborũ mulieris ad Ieſum: quia ſcilicet Iudæi nolebant habere commercium dandi & accipiẽdi cum Samaritanis. Ita ꝙ ex Iudæis hoc proueniebat, nõ ex Samaritanis, qui libenter commerciũ habuiſſent cum Iudęis: vt patet. 1. Eſdrę. 4. *Reſpondit ieſus: & dixit ei, ſi ſcires donum dei*. Hinc clare apparet quòd Ieſus non vt biberet ſed vt occaſionem acciperet inſtruendi, petiit potum à Samaritana. Incipit Ieſus docere mulierem, occaſione ſumpta ab admiratione immo repulſione Samaritanæ. Huiuſmodi enim quæſtio repulſiua erat. ¶ Quatuor autem proponit. Primũ eſt. ſi ſcires donum dei. Vbi non explicando rem dono datam, inſinuare videtur donum mundo datum, donum commune non ſolum generi humano ſed etiam toti vniuerſo à deo datũ. De quo ſuperius dictum eſt. ſic deus dilexit mundum vt filium ſuum vnigenitum dederit. Liberalem itaque collationem vnigeniti filij ſignificat. intendendo quòd ſi ſcires liberalitatem diuinam qua cõtulit vnigenitũ ſuum mundo. *Et quis eſt qui dicit tibi, da mihi bibere*. Quod appellauerat donum dei, ſignificat adiungẽdo propriam perſonã: Acſi apertius diceret. ſi ſcires donũ dei in me, ego enim ſum illud dei donum. ¶ Relatiuo quis, propriã perſonam ſignificauit. quam cõſtat eſſe diuinam hypoſtaſim. *Tu forſitan*. pro, vtique. *petiſſes ab eo*. Ecce tertium. tu negas mihi potum aquæ velut vindictam exercens in Iudæos: & tamẽ ſi tu ſcires duo prædicta, non ſolum dares mihi potum aquæ ſed certe tu petiſſes à me. *Et dediſſet tibi aquam uiuam*. Declarat ſimul quod petiſſes (ſcilicet aquam viuam) & quòd dediſſet tibi aquam viuam: & non repuliſſet te obiurgãdo, ſicut tu obiurgaſti me. ¶ Et Ieſus quidem in his verbis non loquitur de aqua corporea, ſed de aqua ſpirituali: hoc eſt de ſpirituali gratia, quam inferius declarabit. Quæ appellatur aqua metaphorice, propter multas aquę conditiones: hoc eſt mũdare, refrigerare, ſitimque tollere. Et ratione huius tertiæ directe in propoſito gratia ſpiritus ſancti appellatur aqua: vt inferius Ieſus explicat. ¶ Appellatur autem nõ qualiſcunque aqua ſed aqua viua continue ſcaturiẽs (ad differentiam aquarum quę recondun tur in ciſternis & lacunis) propterea quòd continue ſcaturit verſus vitã ęternam. vt inferius declarabitur. *Dicit ei mulier, Domine*. Audita manſueta ac placida reſponſione Ieſu, incipit honorare Ieſum. prius enim dixerat quomodo tu: modo dicit domine.

Neque in quo haurias.pro,neque hauſtrum,*habes*. Vas velut inſtrumentum ad hauriendum aquam ſignificatur. *Et puteus altus*.pro,profundus,*eſt*. Qui prius appellatus fuit fons Iacob modo appellatur puteus,ne ciſternam crederes.nec fontem in ſuperficie terræ ſcaturientem ſed in profundo. *vnde ergo habes aquã viuam?* Intellexerat mulier verba Ieſu de corporea aqua.& propterea infert interrogatiue,vnde ergo habes aquam viuam? *Nunquid tu*. Poſtquàm mulier obiecit verbis Ieſu pro quanto dixerat & dediſſet tibi aquam viuam, modo obiicit pro quanto dixit ſi ſcires quis eſt qui dicit tibi. *Numquid tu maior es*. Quaſi dicat non. *Patre noſtro Iacob*. Patrem appellat Iacob non origine carnis ſed religione:pro quanto Samaritani deum Iſrael colebant in loco in quo adoratus eſt à Iacob. *Qui dedit nobis puteum*. Succeſſiua fama acceperāt puteum illum foſſum à Iacob. Et dicit dedit nobis:tanquàm filiis quo ad religionem & habitationem loci. *Et ipſe ex eo bibit,& filii eius,& pecora eius*. Bonitatem & abundantiam aquæ illius declarat ex vſu ipſius,filiorum & pecorum. *Reſpondit Ieſus:& dixit ei, omnis qui bibit ex hac aqua ſitiet iterum*. Differentiam inter aquam illam & aquam ſuam declarat Ieſus: penes hoc quòd aqua illa etſi tollit ſitim ad tempus,non tamen tollit ſitim abſolutè:hoc eſt quin iterum ſitiatur. Et hoc eſt per ſe manifeſtum. *Qui*. pro,quicunque, *autem biberit ex aqua quam ego dabo ei,non ſitiet in æternum*. Duplex occurrit circa hæc verba quæſtio. Altera eſt de ſiti eorum qui perdiderunt gratiam.tales enim biberunt ex aqua ſpiritualis gratiæ,& tamen poſtea iterum ſitierunt. Altera eſt de ſiti proficientium in gratia. nam tales quanto magis bibunt ex aqua ſpiritualis gratiæ tanto magis ſitiunt:iuxta illud Eccleſiaſtici vigeſimoquarto qui bibunt me,adhuc ſitient. ¶Solutio primæ quæſtionis eſt.quòd quantum eſt ex parte aquæ ſpiritualis gratiæ, tollitur ſitis non ad tempus ſed ſimpliciter & in perpetuum. ſine pœnitentia ſiquidem ſunt dona dei:vt dicitur ad Romanos vndecimo.Sed ex defectu liberi arbitrij euacuantis ſe aqua ſpiritualis gratiæ,prouenit noua ſitis. Differentia inter corpoream aquam & aquam gratiæ in propoſito eſt. quòd quantum eſt ex parte ipſarum aquarum, aqua corporea tollit ſitim ad tempus: & propterea qui bibit eam iterum ſitit.aqua vero gratiæ tollit ſitim in perpetuum: & propterea qui bibit eam non ſitit in æternum. ¶Solutio vero ſecundæ quęſtionis eſt,quòd ęquiuocatur de ſiti.nam hic eſt ſermo de ſiti alimenti humidi,hoc eſt de ſiti gratię:proficientes vero non ſitiunt gratiam

tiam (quum illam habeant)ſed ſitiunt vitam æternam. *ſed aquæ quam ego dabo ei, fiet in eo fons.* Duo dixerat ſcilicet aquã, & viuã. Et propterea poſtquàm declarauit ſuam aquã ex tam excellenti conditione quòd tollit ſitim in æternũ, declarat modo viuam: dicendo quòd aqua ſua fiet in bibẽte fons. *Aquæ ſalientis.* non aquę deſcendentis. *in vitam æternam.* Ecce quo aſcendit. Et intendit per hunc ſermonẽ ſemimetaphoricũ quòd gratia in anima ſit indeficiens (quantũ ex ſe eſt) principium operum proficientium in vitam æternam, proficientium autẽ meritoriè quidem ſecundum omnia gratiæ opera: emergendo autem ſecundũ charitatis actus, remanentes in vita æterna. ¶ Et declarat per hoc quòd gratia nõ eſt in anima ſicut aqua manens, ſicut res dormiens: ſed ſicut aqua ſemper de nouo ſcaturiens, ſemper vigilans, ſemper proferẽs noua opera ſpiritualia. *Dicit ad eum mulier, Domine da mihi hanc aquã: ut non ſitiam, neque ueniam huc haurire.* Quantũcunque Ieſus diceret ea quæ non poterant intelligi corporaliter (puta quòd aqua ſua in bibẽte illam fieret fons aquę) & expreſſe nominaret vitam æternã, mulier tamen nõ ſolum muliebris ſed & craſſi ingenij de corporea aqua intelligit: appetens hanc aquã vt non ſitiat, neque oporteat ipſam venire ad hauriendum aquã ex illo puteo. Ieſus tamẽ paulatim traxit mulierẽ quo volebat: ſcilicet ad petendum ab ipſo aquam. Dixerat enim in principio locutionis, tu vtique petiſſes ab eo: nec adhuc mulier voluerat petere. modo autẽ audita tanta virtute huius aquæ, petit. *Dicit ei Ieſus. Vade, uoca uirum tuũ: & ueni huc.* Quia moralis honeſtas habet vt mulieri nuptæ non donetur niſi conſcio viro, ideo Ieſus antequàm donet aquam petitam, dicit mulieri vt vocet virum ſuum: tãquàm affuturum præſentem dono, tanquàm teſtem pudici doni. Hæc eſt ratio conſequentis reſponſionis: vt ſcilicet petenti aquam illam, Ieſus reſponderit voca virum tuum. ¶ Interius autẽ intendebat ipſam trahere ad ſpiritualem notitiam hac via. Sciebat enim illam non habere virum ſed quia nupta apparebat, dixit voca virum tuum. *Reſpondit mulier: & dixit, Nõ habeo uirum. Dicit ei Ieſus, Bene dixiſti, quia.* pro, quòd, *non habeo uirum. Quinque enim uiros habuiſti: & nunc quem habes non eſt tuus uir. Hoc uere.* pro, hoc verum, *dixiſti.* Reſpondẽti mulieri non habeo virũ, aperit Ieſus geſta mulieris à principio adoleſcentiæ eius: incipiens illi monſtrare quis eſt ipſe Ieſus, per hoc quòd ſcit abſentia & ea quæ humana notitia erant ei ignota.

Dicit ei mulier, Domine uideo quia. pro, quòd, *propheta es tu.* Tandem tracta eſt mulier, etſi non ad notitiam aquæ ſpiritualis,

tamē ad aliqualem notitiam Ieſu. Et ex propriis geſtis, ab eo ſibi commemoratis, profitetur ipſum prophetam. *Patres noſtri in monte hoc adorauerunt.* Reperto propheta, mouet mulier quæſtionem tritam ac omnibus notam inter Samaritanos & Iudæos: curioſa vt ſciat à propheta quid ſentiat de hac quæſtione. ¶ Appellat patres noſtros forte omnes patriarchas, quos fama tradēte acceperant ibi in monte illo coluiſſe deum. Explicite tamen de ſolo Iacob cum familia ſua legitur Gene. 33. quòd reuerſus de Meſopotamia, iuxta vrbem Sichimorum erexit altare, & inuocauit ſuper illud fortiſſimum deum Iſrael. Vnde hinc verificatur ad literam, patres noſtri: hoc eſt Iacob & patres tribuum. *Et nos dicitis quia.* pro, quòd, *Hieroſolymis eſt locus ubi adorare oportet.* Quæſtio erat de loco: Iudæis dicentibus locum diuini cultus eſſe templum in Hieruſalem, Samaritanis autem montem illum. *Dicit ei Ieſus, Mulier crede mihi.* Reſpondens Ieſus quæſtioni, reddit primo mulierem ſuaſibilem ad credendum. *Quia.* pro, quòd, *ueniet hora.* Futurum tempus gratiæ noui teſtamenti euacuantis vtrunque locum immo omnem locum, prædicit: per hoc ſoluens quæſtionem quòd iam ſuperflua erit. *Quando neque in monte hoc.* Ecce excluſio huius loci. *Neque in Hieroſolymis.* Ecce excluſio cultus in templo. Et per hæc duo excluſa loca, intelliguntur excluſa omnia alia loca. *Adorabitis patrem.* Tanta notitia ac fiducia adorabitis deum quòd adorabitis eum vt patrem. *Vos adoratis quod neſcitis: nos autem adoramus quod ſcimus.* Poſt communem excluſionem locorum, ſubiungit Ieſus diſparitatem adorantium tunc quantum ad notitiam, præferendo Iudæos Samaritanis: in hoc quòd Samaritani adorant neſciendo rem adoratam, Iudæi autem adorant ſciendo rem adoratam. ¶ Et eſt ſermo de ſcientia fidei. Iudæi enim certa fidei cognitione adorabant vnum ſolum deum creatorem cœli & terræ &c. Samaritani autem adorabant quidem eundem deum, ſed non cognoſcendo certa fide ipſum ſolum eſſe verum deum. adorabant enim alios deos, & ſimul cum aliis diis etiam deum Iſrael. Vnde nec cognoſcebant nec credebāt verum deum: ſed in quodam confuſo adorabant ipſum ſicut & alios deos, tanquàm deum illius terræ: vt patet quarti. Reg. 17. & propterea veriſſime dicitur, vos adoratis quod neſcitis. *Quia ſalus ex Iudæis eſt.* Ratio hæc monſtrat quòd de ſcientia fidei fuit ſermo. nam ſalus ex Iudæis orta, eſt ſalus ex fide vnius dei: quæ in Iudæis inchoauit & ex eis propagatur. ¶ Et intendit ab effectu hoc (quia ſalus animarum ex fide Iudæorum orta eſt) manifeſtare

feſtare quòd Iudæi ſciunt quod adorant. Ex hoc enim quòd fides Iudæorum ſalutifera eſt, habetur quòd Iudæi habent certam fidei notitiam de deo adorato: alioquin non eſſet ſalutifera. *Sed uenit*. pro, veniet, *hora*, *& nunc eſt*. Dicit veniet, ratione perpetuæ perſeuerantię ſtatus noui teſtamenti. Dicit ſimul & nunc eſt, propter initium gratiæ temporis ſtatus noui teſtamenti. *Quando ueri adoratores*. ad differentiam illorum qui labiis adorant, & cor eorum longe eſt à deo. *Adorabunt patrem*. adorabunt deum vt patrem. *In ſpiritu*. non in monte, non in Hieroſolymis, nō in loco aliquo, non cultu temporali, non lingua, ſed interiore cultu conſiſtente in ſpiritu: hoc eſt in animo quatenus ſpiritus officium habet, quatenus ſpiritualibus intendit. *Et ueritate*. fidei, contra id quod dixerat vos adoratis quod neſcitis: ſicut dixit in ſpiritu, contra loca & exteriorem cultum. ¶ Et nihilominus vtráque animi partem complectitur. nam ſub ſpiritu voluntas, ſub veritate intellectus comprehenditur. *Nam & pater tales quærit*. Probat ex duplici capite debitum huiuſmodi adorationis. Primũ ex parte qualitatis adorantium, gratæ patri. minus dico, immò quæſitæ à patre cœleſti. Tam grata enim deo deſcribitur qualitas honorantium ipſum integra mente, vt dicatur quòd pater non ſolum amat, non ſolum gratos habet, ſed quærit tales: ſcilicet mente integra, in ſpiritu & veritate. *Qui adorent eum*. pro, ſe. Et ſignificantius dicit patrem quærere: ad ſignificandum paternam ſolicitudinem dei ad habendum tales per prædicationes & miracula Chriſti & Apoſtolorum, per paſſionem & mortem Chriſti, per euangeliũ, &c. hęc enim omnia ſunt patrem quærere tales qui adorent ſe. *Spiritus eſt deus*. Prima ratio reddita eſt ex parte ſolicitudinis paternæ: hæc autem ſecunda redditur ex parte naturæ ipſius dei: quia ſcilicet natura eius eſt non corpus, non corporeum aliquid, ſed ſpiritus, res omnino incorporea & immaterialis. *Et eos qui adorant eum, in ſpiritu & ueritate oportet adorare*. hoc eſt & propterea oportet adorantes eum adorare in ſpiritu & veritate, vt adoratio conformis ſit adorato. ¶ Hinc habes erudite lector quod exterior cultus nō propter ſeipſum gratus eſt deo: ſed pro quanto ordinatur ad interiorem, qui fit in ſpiritu & veritate. *Dicit ei mulier, ſcio quia*. pro, quòd, *Meſias uenit*. Samaritana mulier excluſa à quæſtione, nec capax nouæ doctrinæ recuſánſque inſtrui à propheta Iudæo, remittit ſe ad Meſiam. Inſtructi enim erant Samaritani de aduentu Meſiæ, & propterea mulier certa fide credens, dicit ſcio quia Meſias venit. Non quòd

ſntendat affirmare ipſum in præſenti venire:ſed confuſe tempo-
re præſenti vtitur pro tempore incerto. *Qui dicitur chriſtus.* Hęc
interpretatio verbum eſt Euangeliſtæ, non mulieris. Interpreta-
tur enim Hebręum nomen Græce:quia Græce ſcribebat. *Quum
ergo uenerit, ille annunciabit nobis omnia.* Hinc apparet quòd recu-
ſabat mulier diſcere à Ieſu. *Dicit ei Ieſus, Ego ſum qui loquor tibi.*
Mira gratia. vrgentibus nanque Iudęis quouſque animam noſtrã
tollis ſi tu es Chriſtus dic nobis palam, diſtulit palam dicere ſe
Meſiam, immo & diſcipulis prohibuit hoc publicare: & tamen
nũc ſponte Samaritanæ dicit ſe eſſe Meſiam. Et ratio eſt: quia hęc
manifeſtatio non erat periculoſa ad præueniendum paſſionem
eius:& vt non ſolum Iudæos ſed etiam primitias gentilium di-
gnas efficeret manifeſtatione tanti myſterij ore proprio. immo
digniores quodammodo reddidit: quoniam prius manifeſtauit
ore proprio ſe eſſe Meſiam illis quàm Iudæis. *Et continuo.* pro,
& in hoc. hoc eſt inter loquendum. *Venerunt diſcipuli eius: &
mirabantur quod cum muliere loquebatur.* Nulla in textu, huius ad-
mirationis ratio redditur alia niſi locutio Ieſu cum muliere. Et
dixit hoc Euangeliſta ad ſignificandum inſolitam fuiſſe locutio-
nem Ieſu cum muliere. miramur enim inſolita. *Nemo tamen di-
xit quid quæris aut quid loqueris cum ea?* Reuerentiam diſcipulo-
rum admirationi iunctam explicauit. tum ad declarandam qua-
litatem diſcipulorum. tum ad exemplum aliorum: ne præſumant
quærere etiam ſi mirentur maiorum facta. *Reliquit ergo hy-
driam ſuam mulier: & abiit in ciuitatem.* Audito quòd ipſe eſſet
Meſias, iuncta reuelatione propriorum geſtorum, commota eſt
mulier vſqueadeo quòd reliquit hydriam. oblita eſt aquæ, & abiit
in ciuitatem ad excitandum alios. *Et dicit illis hominibus, Venite
& uidete.* Superfluit &. *hominem qui dixit mihi omnia quæcunque
feci.* Inuitat homines ciuitatis vt veniant ad videndum homi-
nem qui reuelauit ſibi totam vitam ſuam. *Nunquid ipſe eſt chri-
ſtus.* pro, nónne ipſe eſt Chriſtus? Ad aſſertionem vſqueadeo
declinabat mulier vt exigat ab aliis aduentum & viſum ad confir
mandum ſuam aſſertionem. *Exierunt ergo de ciuitate & uenie-
bant ad eum. Interea.* interim quòd venturi erant & venie-
bant Samaritani. *Rogabant eum diſcipuli.* Affectus diſcipu-
lorum ad hoc vt Ieſus corpore reficeretur, explicatur preci-
bus. *Dicentes, Rabbi manduca.* Appoſiti cibi intactio ſigni-
ficatur. *Ille autem dixit eis, Ego cibum habeo manducare quem
uos neſcitis.* Nec fatigatio nec hora ſexta, retinens Ieſum à do-
cendo

cendo deſcribitur: vt diſcamus omittere cibum corporis quacunque hora imminet ſpiritualium cura exercenda. Sicut Samaritanam traxerat ex hauſtu aquæ occaſionem ſumens, ita diſcipulos eleuat ex oblati cibi occaſione: inſtruens de illorum officio ſub metaphora cibi. *Dicebant ergo diſcipuli adinuicem. Nunquid aliquis attulit ei manducare.* Diſcipuli ſicut & Samaritana, carnaliter intelligentes loquuntur de cibo corporeo. *Dicit eis Ieſus, Meus cibus eſt ut faciam.* Aperit Ieſus quòd de cibo animæ loquitur: qui eſt vt faciam, non vt dicam aut cogitem. paſcitur enim anima factis. *Voluntatem eius qui miſit me, ut.* pro, &, *perficiam opus eius.* Duo dicit: facere voluntatem dei, & perficere opus eius. Primum refertur ad obedientiam: qua vt impleret voluntatem dei factus eſt obediens in omnibus vſque ad mortem crucis. Alterum autem refertur ad gratiam perficientem naturam. effectus enim obedientiæ Ieſu Chriſti, eſt opus gratiæ perficiens opus creationis. Vnde primum ſubornatur huic ſecundo: dicendo meus cibus eſt vt faciam voluntatem eius, & apponendo rationem iſtius facere, vt perficiam opus eius. Opus enim dei eſt opus creationis, quod per Chriſti obedientiam perfectionem gratiæ acquiſiuit: iuxta illud ad Epheſios primo inſtaurare omnia quæ in cœlis & quę in terris ſunt. *Nonne uos dicitis quod adhuc quatuor menſes ſunt, & meſſis uenit?* Hinc ſupputari facile poteſt quòd Ieſus noué menſes, vel circiter poſt Paſcha manſit in Iudæa, vacans prædicationi, baptiſmo, & propagationi diſcipulorum. nam quadrimeſtre ante meſſem hyemale tempus eſt. Et quia in regionibus illis præcoces ſunt fructus terrę, computando meſſem ſole exiſtente in geminis, conſequens eſt quòd ſole exiſtente in aquario vel circa, hęc dicta fuerint à Ieſu: ac per hoc quum Paſcha celebraretur ſole exiſtente in ariete, conſequens eſt vt duobus ſaltem menſibus veris totáque æſtate ac toto autumno, partéque hyemis Ieſus manſerit in Iudæa. *Ecce dico uobis.* Samaritanis exiſtentibus primitiis Gentilium, annunciat Ieſus in promptu eſſe ſalutem vniuerſarum gentium. ¶ Vbi nota quòd quemadmodum occaſione ſumpta ex fonte docuit ſuperius de ſpirituali gratia ſub metaphora aquæ, ita nunc occaſione ſumpta ex manducatione oblata à diſcipulis, ſalutem ſpiritualem annunciat ſub metaphora colligendarum frugum ad cibum humanum. Ex hac enim occaſione metaphorá meſſis aſſumpſit. Et de meſſe quidem corporali dicit quòd diſtat adhuc per quatuor menſes: de meſſe autem ſpirituali ſubiungit ꝙ pręſens, ꝙ in próptu eſt, demõſtrãdo eccé. *Leuate oculos ueſtros.*

Iuxta metaphoram leuantium oculos corporis ad videndum regiones iam albas ad meſſem(quando enim ſunt maturæ tunc videmus eas albas)intendit leuare oculos mentis. *Et uidete regiones.* Nõ regionem Samaritanorum,aut Iudæorum:ſed regiones vniuerſas vniuerſorum populorũ gentes. *Quia albæ ſunt iam.* maturæ, præparatæ ſunt & in promptu vt metantur. Sciebat Ieſus hoc eſſe verum non ſecundum diſpoſitionem exiſtentem in ipſis gentibus,ſed ſecundum diſpoſitionem diuinæ prædeſtinationis. Et(vt dictum eſt)dixit hoc occaſione ſumpta ex Samaritanis primitiis gentium:qui tunc erant metẽdi. *Ad meſſem.* Metaphora meſſis aliter applicatur Matthæi.xiii.(Vbi dicitur.meſſis cõſummatio eſt ſeculi:cuius meſſis meſſores ſunt angeli)aliter applicatur hic.Vbi meſſis eſt collectio fidelium:cuius meſſores ſunt & ipſe Chriſtus & eiũs diſcipuli. *Et qui metit.* Metentis opera,meritoria deſcribitur & fructuoſa : ad inſtruendum diſcipulos meſſores de illorum officio. *Mercedem accipit.* Ad ſimilitudinem corporaliter metentis , dicit mercedem accipit:vt intelligant diſcipuli quòd vacando collectioni fidelium,mercedem ſibiipſis acquirũt: non temporalem ſed illam,ego merces tua magna nimis. Geneſe.15. *Et congregat fructum in uitam æternam.* Meſſores corporaliter,ad hoc metunt vt congregetur fructus pro vita temporali. meſſis autem ſpiritualis eſt ad congregandum fructum in vitam æternam:non ad propria metentium ſeruitia,non ad eorum gloriam,non ad ipſorum implendas burſas. *Vt & qui ſeminat ſimul gaudeat & qui metit.* Differentia inter æternam & temporalem vitam eſt : quòd temporalis vita non ſemper eſt commune gaudium ſeminanti & metenti. contingit enim eum qui ſeminauit mortuum eſſe tempore meſſis,aut cõgregari fructus alteri quàm ſeminanti:& propterea non ſimul gaudet qui ſeminat & qui metit. Vita autem æterna commune eſt gaudium ſeminanti & metenti,etiam ſi ſeminãs longe antè mortuus corpore fuerit:& propterea dicitur,vt ſimul gaudeat qui ſeminat & qui metit. *In hoc enim eſt uerbum uerum,quia alius eſt qui ſeminat & alius eſt qui metit.* Affert Ieſus ad cumulum beneficij collati diſcipulis,verificationẽ vulgati prouerbij. ſ. alius ſeminat & alius metit. Vt cognoſcant magis beneficium ſibi collatum.Sumitur itaque verbum pro prouerbium.Erat enim tum temporis prouerbium infortunatorum, quibus eueniebat quòd labores eorum comedebantur ab aliis. Dicebãt ſiquidẽ quòd vnus ſeminat & alius metit:ad ſignificãdũ quòd vnus laborat,& alius vtitur fructu laboris.Hoc prouerbium

applicat

applicat ad propoſitum:dicens illud verificari in officio diſcipuli. *Ego miſi uos.* Hinc habetur quòd Ieſus infra illos nouem méſes quibus prædicauit & baptizabat per diſcipulos,miſit diſcipulos ſuos ad prædicandum.ego inquit miſi. Non dicit mitto aut mittam,ſed miſi. ¶ Et hæc præterita miſſio à ſolo Ioanne hic commemoratur. nam alii euangeliſtæ non meminerunt miſſionis ante carcerem Ioannis : hæc autem miſſio fuit Ioanne adhuc baptizante in Aenon. *Metere.* gladio diuini verbi colligere fideles. *Quod uos non laboraſtis.* hoc eſt Iudæos:quos vos non inſtruxiſtis in fide,ſed à Moyſe & prophetis ſeminata eſt eorum fides. *Alii laborauerunt.* ſcilicet Moyſes & prophetæ,docendo & inſtruendo tanquam ſeminando & colendo agrum. *Et uos in labores.*pro,laborem,*eorum introiſtis.* colligendo fructum fidei ſeminatæ ab eis.Diſcipuli enim Chriſti erant idiotæ:& non erant prophetæ neque doctores qui laboraſſent inſtruendo Iudæos.& propterea quum Ieſus miſiſſet ad prædicandum Iudæis,miſit eos ad colligendum fructus laboris prophetarum. ¶ Et ſignificanter hanc prærogatiuam dat diſcipulis:quia omnis labor prophetarum ad hoc tetendit, vt Iudæi iungerentur Meſiæ.lex enim & prophetæ vſque ad Meſiam erant.Tam expectatus ac deſideratus itaque fructus conceſſus diſcipulis ſignificatur:dicendo & vos in laborem eorum introiſtis. *Ex ciuitate autem illa multi crediderunt in eum ſamaritanorum.* Ecce fructus ſermonis habiti cum Samaritana , ecce primitiæ gentium, ecce quotquot autem receperunt eum. *Propter uerbum mulieris,teſtimonium perhibētis quia.*pro,quòd *dixit omnia quæcunque feci.* Hinc apparet quòd mulier credens, abiit in ciuitatem ad inuitandum alios etiam ad credendum.

Quum ueniſſent ergo ad illum ſamaritani , credentes propter verbū mulieris. *Rogauerunt eum ut ibi.*pro, apud ſe, *maneret.* Effectus fidei,ſupplex inuitatio eſt ad manendum in ciuitate: Ita quòd nō ſolum venerunt ad videndum,ſed ad rogandum vt apud ſe maneret. *Et manſit ibi.* Benignus Ieſus non negat ſe Samaritanis:quibus negant ſe Iudæi. *Duos dies.* Temperat manſionem: vt & ſalutaris ſit Samaritanis, & occaſionem ſubtrahat Iudæis diuertendi ab eo tanquam à Samaritano : quam habuiſſent ſi diu cum Samaritanis manſiſſet. *Et multo plures crediderunt.* Ecce fructus ex tam parua mora ſubſecutus. *Propter ſermonem eius.* ſcilicet Ieſu. Ecce exercitium Ieſu illis diebus.Et ſignificatur ſimul promptitudo Samaritanorum credentium ſine miraculis ad ſolam prædicationē Ieſu.Erat enim ſermo Ieſu viuus:& magis penetrans quàm gladius.

gladius. *et mulieri dicebant quia.* pro, quòd, *non propter tuam loquelam credimus.* Fructus ſermonis Ieſu fuit, non ſolum quòd multo plures crediderunt: ſed quòd illi qui prius crediderant propter verbum mulieris, intantum profecerunt prędicante Ieſu quòd mulieri dicebant ſe credere iam non propter teſtimonium mulieris. *ipſi enim audiuimus.* Ecce quare credimus: quia noſipſi non per te, ſed ex ore Ieſu proprio audiuimus. fides ſiquidem ex auditu eſt verbi dei. *Et ſcimus.* certitudine fidei abſque aliqua hæſitatione. hic eſt enim verus fructus auditus. Et hinc apparet ſermonē Ieſu non ſonaſſe exterius tantum: ſed mētes penetraſſe, & donum fidei contuliſſe. *Quia hic eſt uere ſaluator mundi.* Deeſt, Chriſtus. Clara profeſſio: continens & quòd eſt Meſias, & quòd eſt ſaluator non Iudæorum aut Samaritanorum, ſed mundi. Et quoniam dicūt ipſi enim audiuimus & ſcimus, manifeſtant quòd Ieſus euangelizauerat eis ſe eſſe Meſiam ſaluatorem mundi, quod nunquam publice euangelizauit Iudæis quo ad illam particulam quòd eſſet Meſias: propter rationem ſuperius dictam. *Poſt duos autem dies exiit inde: & abiit in Galilæam.* Regionis nomen explicatum contra nomen patriæ, ſubiuncta verba ſignificant. Acſi apertius dixiſſet: abiit non in Nazareth, ſed in Galilæam. *ipſe enim Ieſus teſtimonium perhibuit: quia.* pro, quòd, *propheta in ſua patria honorem non habet.* Ratio redditur quare non in Nazareth abiit: quia ipſe Ieſus teſtimoniū perhibuit prophetam in ſua patria honorem nō habere. ¶ Quale fuerit hoc teſtimoniū, ſcriptum non eſt. nā quod ſcribitur Lu. 4. teſtimoniū in Nazareth, fuit poſt multa miracula facta in Capharnaū (nā ibi dicitur quāta audiuimus facta in Capharnaū) hoc aūt fuit prius. ¶ Poſſet tamē intelligi ꝙ ipſum factū Ieſu (hoc eſt ipſum nō ire in Nazareth) fuit patratū in teſtimoniū ꝙ propheta non honoratur in patria ſua. Clarius tamen eſt ſi intelligamus ꝙ Ieſus dixerit tunc ſe non ire in Nazareth quia propheta non honoratur in patria ſua. Et hoc ſonant euangeliſtę verba: dicendo quòd teſtimonium perhibuit, facto & verbo. ¶ Quare autem nemo propheta acceptus eſt in patria ſua, vide Lucæ. 4. ¶ Si quæris quare Ieſus vitauit locum vbi non eſſet honorandus, venit in Galilæam honorandus, in promptu ratio eſt: quoniam tunc initia erant prædicationis eius in Galilæa, & requirebatur ad fructum prædicationis vt honorabiliter haberetur. Non itaque honorari voluit propter ſuum honorem, ſed propter fructum prędicationis: requiritur enim in principiis authoritas veneranda prædicatoris. *Quum ergo ueniſſet in Galilæam, exceperunt eū*

Gali-

Galilæi. Gratus aduentus eius Galilæis ſignificatur. *Quum omnia uidiſſent quæ fecerat Hieroſolymis in die feſto. Et ipſi enim uenerant ad diem feſtum.* Ratio redditur gratioſæ exceptionis ex viſis miraculis quę fecerat Ieſus Hieroſolymis in paſchate. nam & ipſi Galilæi interfuerant ſolennitati Paſchali. ¶ Et narrat hæc euangeliſta: vt intelligamus deſcribi aduentum ſecundum Ieſu in Galilæam antequam multitudinem miraculorum faceret in Galilæa quæ recitantur ab aliis euangeliſtis. Si enim apud ipſos Galilæos multa iam feciſſet Ieſus miracula, non diceret euangeliſta quòd ideo exceperunt eum, quia viderunt quæ fecerat Hieroſolymis: ſed quia viderunt quę fecerat apud ipſos. *Venit ergo iterũ.* Deeſt, Ieſus. Prius venerat fere ante annũ quũ inuitatus fuit ad nuptias. *In Cana Galilææ ubi fecit aquã uinũ. Et erat quidã regulus.* pro, regius. Incertũ eſt autem an eſſet regius genere vel officio. Potuit eñ eſſe & ꝙ fuerit de genere regio Herodis, & quod fuerit regius cõſiliarius, vel aliquid huiuſmodi. Herodes ſiquidẽ tetrarcha velut rex habebatur: quũ tetrarchia ad inſtar regni eſſet. Et nihilominꝰ de ſemine erat regio: vt pote Herodis regis filius. ¶ Samaritanis iungitur proſelytus: vt cuiuſque generis fides inchoata deſcribatur in his principiis. *Cuius filius infirmabatur Capharnaum. Hic quum audiſſet quod Ieſus adueniret a Iudæa in Galilæam, abiit ad eum.* in Cana Galilęæ manentem. *Et rogabat eum ut deſcenderet.* Minus credebat: qui quanuis crederet Ieſum poſſe ſanare filium ſuum, credebat tamen opus eſſe præſentia corporali ipſius Ieſu ad filium ægrotum, & propterea petebat vt deſcenderet à Cana in Capharnaum. *Et ſanaret filium eius.* non ſeruum. *Incipiebat enim mori.* pro, erat enim moriturus. hoc eſt in promptu erat vt moreretur. Sicut de eo qui in promptu erat vt comederet aut vt recederet, dicimus. erat enim comeſturus, erat enim receſſurus. Et ſignificatur per hoc quòd tam grauiter ægrotabat vt eſſet prope mortem. *Dixit ergo Ieſus ad eum. Niſi ſigna & prodigia uideritis non creditis.* Arguitur iſte velut relatus ad Samaritanos: qui crediderunt ſine ſignis & prodigiis. Et merito arguitur qui tam imperfecte credebat. Immò per hæc domini verba explicatur quòd non credebat: & quòd recurſus ad eum pro ſanitate filij non procedit ex fide, ſed ex opinione & affectu ad filium.

Dicit ad eum regulus. pro, regius. *domine, deſcende priuſquam moriatur.* Hic clare apparet quòd erat in periculo mortis: immò quòd erat in portis mortis, Et rurſus apparet quòd non vere credebat: ſed opinione quadam mouebatur ad petendum.

Filius

Filius meus.pro,puerulus meus. Aetas filij deſcribitur. *Dicit ei Ieſus,uade*. Duo petierat ſcilicet vt deſcenderet,& vt ſanaret filium.Ieſus primum negat,dicendo vade.ſecundum cócedit, ſubiungendo. *Filius tuus uiuit*. Non dicit viuet ſed viuit: vt præſentia potentię eius in Capharnaum in lecto ægritudinis filij illius ſignificetur.Minuſque dicit quam ſignificet. nam dicit viuit: & ſignificat ſanus eſt. *Credidit homo ſermoni quem dixit ei Ieſus*. Et iſte quanuis immeritus conſecutus eſt non ſolum beneficium ſanitatis filio,ſed donum fidei ſibiipſi . venerat nanque non credens & recedit credens.donum enim dei fides eſt . *Et ibat. Iam autem eo deſcendente,ſerui occurrerunt ei: & nunciauerunt , dicentes quia*. pro,quod,*filius eius uiueret*.pro,puer tuus viuit. Verba ſunt ſeruorum. *Interrogabat ergo horam ab eis in qua melius*. pro, cómodius,*habuerit*. Vt cognoſceret ex hora certitudinem miraculi,petit à ſeruis horam ſanitatis. *Et dixerunt ei,quod heri hora ſeptima reliquit eum febris*. Perfecta ſanitas deſcribitur:quod quum eſſet in portis mortis,liberatus ſtatim eſt à febre.Et ſimul deſcribitur genus ęgritudinis. *Cognouit ergo pater quod illa hora erat in qua dixit ei Ieſus,filius tuus uiuit.Et credidit ipſe,& domus eius tota*. Prius crediderat ſermoni Ieſu quem dixerat,filius tuus viuit: modo credit abſolute in Ieſum,comperto miraculo.Nec ſol⁹ credit ſed ad fidem ducit totam domum ſuam,narrando quomodo res eſt geſta. *Hoc iterum ſecundum ſignum fecit Ieſus quum ueniſſet à Iudæa in Galilæam*. Duo dicuntur hic non multum clara. Alterú eſt ad quid refertur iterum.alterum ad quid refertur ſecundum. ¶Duo verba in hoc ſermone ponuntur ſcilicet fecit & veniſſet. Si aduerbium iterum determinaret verbú fecit , ſenſus eſſet quod iterum fecit hoc ſecundum ſignú.quod vix eſt intelligibile.Sed ſi determinat verbum veniſſet,ſenſus eſt clarus:quod quum iterum veniſſet in Galilæam fecit hoc ſecundum ſignum. prius enim venerat in Galilæam quando venerat ad nuptias.Et hinc via habetur ad intelligendum quare hoc ſignum appellatur ſecundú:quia ſcilicet fuit ſecundú miraculum factum in Galilæa.Fecerat enim alia miracula Hieroſolymis:ſed in Galilæa primum miraculum fuit conuerſio aquæ in vinum:ſecundum autem fuit hæc ſanitas filij regij.¶Et dixit hæc Euágeliſta:vt intelligeremus etiam hoc miraculum fuiſſe factum à Ieſu ante omnia miracula quæ narrantur ab aliis Euangeliſtis facta à Ieſu in Galilæa.Et finitur ſuppletio geſtorum Ieſu,intenta ab hoc Euangeliſta: quæ ſcilicet geſſit ante geſta narrata ab aliis Euangeliſtis.

CAPVT

CAPVT V.

P*oſt hæc erat dies feſtus iudæorum.* Quantum temporis interceſſerit, certum nō eſt. neſcimus enim de quo feſto ſit ſermo. Suppoſito autem quod hoc feſtum fuerit inter paſcha quo eiecit vēdentes & ementes de tēplo (cuius mētio facta eſt cap. 2.) & paſcha cuius mentio fiet in cap. ſequēti in miraculo de multiplicatione panum oportet conſequenter intelligere hunc diem feſtum fuiſſe feſtum temporis hyemalis: quoniam hoc fuit poſt ſecundum in Galilæā aduentum, qui fuit quatuor menſes ante meſſem: vt ipſa Ieſu verba in præcedenti capitulo teſtantur. *Et aſcendit Ieſus Hieroſolymam.* Secundus hic eſt aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilęa, à Ioanne ſcriptus. *Eſt autem Hieroſolymis probatica*. pro, ad ſeu ſuper probaticam. Græca dictio eſt probatica: latine pecualis. Et ſignificat locum ouium, vt creditur pro ſacrificio manētium. Singulis enim diebus duo agni immolabātur. & propterea oportebat habere in ciuitate locum idoneum ad continendum oues, ſaltem pro hoc iugi ſacrificio. *Piſcina*. pro, natatorium. Iuxta locum ouium erat lauacrum natatorium: eo quod in eo natando abluebantur animalia, vt munda viuerent.. *Quæ cognominatur Hebraice Bethſaida*. pro, Betheſda. Apponit Euāgeliſta Græcæ dictioni cognomen Hebraicum. Quod non eſt cognomen probaticæ, ſed eſt cognomen natatorij. ¶ Aiunt quòd Betheſda ſignificat domum defluxionis, eo quòd defluentes pluuiales aquæ ibi colligantur. Et domus nomē ratione porticuum cōſonat. Ita quòd defluxio dicitur ratione ipſius natatorij: domus autem ratione porticuū, quas ſubdit Euangeliſta eſſe quinque. *Quinque porticus habens. in his iacebat multitudo magna languentium (cæcorum, claudorum, aridorum) expectantium aquæ motum. Angelus autem domini.* Superfluit domini, & legendum eſt. *angelus enim.* Redditur ratio quare iacebat ibi multitudo languentium: ſcilicet propter beneficium ſanitatis quod expectabatur ex deſcenſu angeli. *Deſcendebat ſecundum tempus in piſcinam.* Quo tempore deſcendebat neſcitur: certum tamen tempus ſignificari videtur, dicendo ſecundum tempus. *Et mouebatur aqua*. pro, & turbabat aquam. *Et qui prior*. pro, qui igitur primus, *deſcēdiſſet in piſcinam.* Superfluit in piſcinam. *poſt motionem aquæ*. pro, poſt turbationem aquæ, *ſanus fiebat a quacunque detinebatur infirmitate*. pro, morbo. Non enim à debilitate ſed à morbo deſcribitur ſanatio. ¶ Quare deus angelico miniſterio aquam turbaret & ſanaret primum deſcendentem

dentem, ſcriptum non eſt authentice. & propterea ignoratur. *Erat autem quidam homo ibi, & triginta & octo annos habens in infirmitate ſua.* Superfluit ſua. *Hunc quū vidiſſet Ieſus iacentem, & cognouiſſet ꝙ iam multum tempus haberet, dicit ei, vis ſanus fieri?* Non petit vt cognoſcat voluntatem infirmi (quæ cuilibet erat per ſe nota) ſed vt excitet eum ad aliqualiter petendum opem ab ipſo: vt vel ſic diſponatur ad perceptionem beneficij. *Reſpondit ei languidus, Domine hominem non habeo ut quum turbata fuerit aqua, mittat me in piſcinam.* Non audet lāguidus explicite petere à Ieſu vt velit ſibi opem ferre mittendo eum in piſcinā ſeu natatoriū: ſed tacite hoc petit, manifeſtando id quo indiget ſcilicet ꝙ indiget homine mittente ipſum in natatoriū. Per hoc enim implicite petit ꝙ ꝓuideat ſibi de homine, ſeipſo vel alio. *Dū uenio eni ego, alius ante me deſcendit. Dicit ei Ieſus, ſurge.* Imperat non ſolum homini ſed naturæ: quoniam non erat in voluntate aut poteſtate lāguidi ſurgere. Sed dicendo ſurge, morbum abſtulit, vim ſurgendi contulit. *Tolle grabatū tuum.* Perfectio ſanitatis ſignificatur: vt ita ſanus effectus eſſet vt qui non poſſet vſque ad natatoriū deſcendere, tolleret lectulum ſuum. *Et ambula.* Non ſolum vires ad ſurgendum & tollendum grabatum, ſed ad ambulandum portando onus collatæ ſunt. *Et ſtatim ſanus fact⁹ eſt homo ille: & ſuſtulit grabatum ſuū & ambulabat.* Subdit Euangeliſta effectum ſubſecutum ſecundum ſingula præcepta. ¶ Vbi cōſidera quod ſolo præcepto ſubſecuta eſt perfecta ſanitas ſtatim: vt ex modo diuina virtus eluceſcat. *Erat autem ſabbatum in die illo.* Non ſolum naturæ dominus ſed etiam ſabbati narratur, ex hoc ꝙ præcepit portari grabatum in die ſabbati. *Dicebant ergo Iudæi.* Communi generis nomine ſignificantur illi Iudæi qui aduerſabantur Ieſu. *Illi qui ſanatus fuerat. ſabbatum eſt, non licet tibi tollere grabatum tuum. Reſpondit eis. Qui me ſanum fecit, ille mihi dixit, tolle grabatum tuum & ambula.* Curatus homo citat authoritatem eius qui miraculoſe ipſum ſanauit: vt hinc oſtendat non illicite ſe portare grabatum ſuum. Acſi apertius dixiſſet, Non volo ſabbatum, quia authoritate illius hoc facio qui miraculoſe me ſanauit. *Interrogauerunt ergo eum, quis eſt ille homo qui dixit tibi, tolle grabatum tuum & ambula?* Hinc apparet malignitas horum Iudæorum. nam quum ſanatus dixiſſet duo (ſcilicet & quòd ſe ſanum fecit, & quòd dixit tolle grabatum tuum & ambula) non interrogant iſti Iudæi quis eſt ille homo qui te ſanum fecit: ſed tantummodo quis eſt ille homo qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula. Hinc enim

nim apparet quod machinabantur ad malum. *ſi autem qui ſanus fuerat effectus, neſciebat quis eſſet.* Fuerat enim tanto tempore velut immobilis conſtitutus quòd non interfuerat prędicationibus Ieſu. & propterea non eſt mirum ſi non cognoſcebat quis eſſet Ieſus. *Ieſus enim declinauit a turba conſtituta in loco.* pro, Ieſus enim declinauit, turba exiſtēte in loco. Nō enim ſignificatur explicite quòd Ieſus abierit à turba: ſed quod turba exiſtente in loco illo, Ieſus declinauit ſeu ſe ſubduxit. ¶ Et ſignificantur duo: ſcilicet quod Ieſus ſanato infirmo abiit, & quod propter turbam ibi exiſtentem abeundo mixtus turbæ eſt. ¶ Et dixit hoc Euangeliſta: ad explicandum quare ille ſanatus nō manifeſtauit tunc quis eſſet qui eum ſanum fecerat: quia ſcilicet nec cognoſcebat ipſum Ieſum, nec Ieſus erat amplius ibi præſens, nec aduerterat qua via diſceſſerat propter turbā ibi exiſtentem. ita quod non potuit diſcerni & inſinuari ab illo ſanato. *Poſtea inuenit eum Ieſus in templo: & dixit illi, Ecce ſanus factus es: iam noli peccare.* Hinc inſinuatur quod infirmitas illa propter peccatum acciderat. *Ne deterius tibi aliquid contingat.* Tum recidiuum peccatum, tum noua ingratitudo deterius aliquid mereretur. *Abiit ille homo: & nunciauit Iudæis.* Hinc apparet quod non quicunque Iudæi ſed primores aliqui erant iſti qui vexauerant & interrogauerant ſanatum. nam Hieruſalem plena erat Iudæis: & niſi aliqui certi Iudęi fuiſſent non dixiſſet Euangeliſta, abiit ille homo & nunciauit Iudæis. *Quod Ieſus eſſet qui fecit eum ſanum.* Hinc apparet quòd bono animo rectaque intentione iſte retulit Iudæis. ad hoc enim ſignificandum Euangeliſta narrat non retuliſſe quod interrogauerant (ſcilicet quis eſt ille qui dixit tibi tolle grabatum tuum & ambula) ſed annunciaſſe quod non interrogauerāt beneficium receptum. Annunciauit enim quod Ieſus eſſet qui ſe fecit ſanum, annunciauit opus miraculoſum affectu gratitudinis & ad dei gloriam. *Propterea perſequebantur Iudæi Ieſum.* Deſunt hic quatuor dictiones. *Et quærebant ipſum interficere.* Tanquam tota hęc hiſtoria propter hanc concluſionem relata fuerit ab Euangeliſta, hinc incipit rationem doctrinæ ſubſequenter datæ à Ieſu. *Quia hæc faciebat in ſabbato.* Prima itaque culpa quam imponebant Iudæi Ieſu, erat violatio ſabbati. *Ieſus autem reſpondit eis.* Dicendo reſpondit, aut ad animos refert, aut ſubintelligi vult Iudæos arguiſſe forte ſignis eum quod ſabbatū violaret curando in ſabbato. *Pater meus uſque modo operatur.* Rationem reddit Ieſus quod licite operaretur in ſabbato, ex

to,ex imitatione dei. ¶ Et conſiſtit vis rationis in directa percuſſione rationis ſabbati. Ratio ſiquidem ſabbatizãdi erat quia die ſeptimo requieuit deus ab vniuerſo opere quod patrarat. Quod non ſic intelligitur,quod die ſeptimo inceperit eſſe ocioſus: ſed quod ceſſauit cõdere noua genera creaturarũ. Et propterea Moyſes nõ dixit quod deus requieuit die ſeptimo: ſed appoſuit à quo requieuit ſcilicet ab vniuerſo opere quod patrarat. Falſum ergo intellectũ diuinæ quietis Ieſus tollens dicit. pater meus vſque modo operatur? Acſi apertius dixiſſet. quãuis quieuerit die ſeptimo à creando noua genera creaturarum: non tamen quieuit abſolute,ſed vſque modo operatur,ſed continue operatur. ¶ Si quęris quid operatur? in promptu eſt conſeruatio continua rerum omnium: quæ in nihilũ redirẽt niſi eas manus omnipotentis conſeruaret. In prõptu eſt gubernatio vniuerſi: & ſpecialiter creaturarum rationalium. In promptu ſunt illuminatiões, inſpirationes, miracula,& id genus reliqua: quæ deus vſque modo operatur, tã in ſabbatis quam in aliis diebus. *Et ego operor.* Ex hoc ipſo quod deus operatur diebus omnibus,infert quod ipſe quoque operatur diebus omnibus. Perinde acſi dixiſſet. Non eſt ratio cur me arguatis quod operor in ſabbatis, quoniam aſſimilor patri meo. ipſe enim abſque diſcretione dierum operatur, & ſimiliter ego omnibus diebus licite operor. Hic enim ſenſus directe reſpõdet tacitæ obiectioni Iudæorum de violatione ſabbati. Nec excludit quòd hæc verba ſint vera abſolute de ipſo Chriſto inquantum deus, quòd operatur ſicut operatur pater eius continue. propter quod Euangeliſta præmiſit quòd reſpondendo ad perſecutionem ratione ſabbati,dixit hæc verba. ¶ Vbi etiam aduerte quòd alij Euangeliſtæ narrauerunt Ieſum, calumniãtibus ipſum quod ſabbatum violaret,reſpondiſſe confutando illos ex geſtis à Dauide,à ſacerdotibus, ab ipſiſmet extrahentibus aſinum ex fouea aut ducentibus bouem ad aquam: hic vero Euangeliſta narrat Ieſum reſpõdiſſe ex operatione dei patris etiam in ſabbatis: quoniam intendit diuinam Ieſu naturam manifeſtare. *Propterea ergo magis quærebant eum iudæi interficere.* Accumulat Euangeliſta cauſas quare Iudæi perſequebantur Ieſum. *Quia non ſolum ſoluebat ſabbatum.* Hinc apparet quod refert Euangeliſta cauſas prout habebantur à Iudæis. Ieſus enim nõ ſoluebat ſabbatum: ſed Iudæi calumniabantur eum quod ſoluebat ſabbatum. *ſed & patrem ſuum dicebat deum, æqualem ſe faciens deo.* Hoc eſt alterum quod imponebant Ieſu: quod ſcilicet faceret ſe æqualem deo. quũ

in veritate ipſe nō ſe faceret ſed natura eſſet æqualis deo. ¶ Vtriuſque tamen calumniæ occaſionem ex factis & dictis prænarratis acceperant Iudæi. Nam ex hoc quòd præceperat tolli in die ſabbati grabatum & portari, occaſionem habebant dicendi quòd violauit ſabbatum: ex hoc vero quòd reddens rationem quare nō violaſſet ſabbatum, dixit quòd faceret ſicut pater ſuus deus qui ſemper operatur, occaſionem habebant dicendi quòd faceret ſe æqualem deo: volens ſe æquiparare deo, vt ſicut deus ſemper operatur ita ipſe ſemper operetur. ¶ Significantiúſque apponebant hanc æqualitatis clauſulā: vt intelligeremus quòd Iudæi non perſequebantur Ieſum ex eo quòd diceret ſuum patrem deum (quum hoc eſſet licitum cuilibet fideli) ſed ex hoc quòd appellabat deū patrem ſuum tali modo quod ſeipſum faceret æqualē deo: hoc eſt cū præſumpta æquiparantia ad deum. ¶ Et dixit hæc Euangeliſta nō ſolum vt narret cauſas perſecutionis & ſenſum quo Iudæi intelligebant verba Ieſu: ſed vt manifeſtet quo tendunt ſequentia Chriſti verba, dicta reſpondendo ad hunc ſenſum Iudæorū. *Reſpondit itaque Ieſus.* Sequentia verba, reſponſiue dicta ſignificantur. reſponſiue autem ad Iudęos, impugnantes eum de his duobus ſubordinate. Inchoauerūt enim impugnationem ab operatione in die ſabbati: ſed reſpondente Ieſu ſe ſemper operari ſicut patrē ſuum deū, aſcenderunt impugnādo hanc æquiparantiam ad deū, allegatam pro ratione operis in ſabbato. *Et dixit eis, Amen amen dico uobis.* Iudæis reſpondet impugnantibus eū. *Non poteſt filius.* Quæſtio erat de æqualitate filij ad patrē, occaſio nata ex opere. Et propterea Ieſus intendens monſtrare æqualitatem filij ad patrem ex opere, procedit ex parte ſpectantium ad opus. ¶ Et hinc intendit declarare ęqualitatē filij ad patrem tripliciter. primo ex concurſu filij ad omnia quæ facit pater: ſiue creando, ſiue gubernando &c. Secūdo ex hoc quòd filius incarnatus facit ſupernaturalia opera in genere humano: ſcilicet ſuſcitare mortuos, viuificare animas, iudicare mundū. Tertio ex hoc quòd filius incarnatus adorandus eſt ſicut pater. adoratio enim eſt fructus operū: & propterea adiungitur cum ſpectantibus ad opus. ¶ Procedit aūt primo ex identitate facti. Et quia opus ad operantē ſpectat, ideo vt ſermo eſſet formalis, monſtrat æqualitatē filij ad patrem quatenus vterque eſt opifex. propterea enim nō ex ratione cōſubſtantialitatis ſed ex identitate facti æqualitatē hanc docet. Rurſus formaliſſimus ſimul & ſuauiſſimus doctor Ieſu, ſic ex parte operis docet æqualitatem filij ad patrem, vt & auditores intelligant, &

nihilominus veritas tanti myſterij à proprietate non labatur ſermonis. ¶Deſcribit itaque æqualitatem filij opificis ad patrẽ opificem ſub formali ratione opificis agentis à propoſito. Opificis enim actus eſt facere:& qualitas opificis ad opificẽ,in duobus per ſe conſiſtit ſcilicet,in vidẽdo quę facit alter opifex,& in faciendo eadem. Si enim opifex vnus videat quæcunque facit opifex alter, & omnia illamet faciat, æqualis eſt illi opifex. niſi ſiquidem videret omnia quæ facit alter,non per ſe adæquaretur illi : ſed aut non adæquaretur in iis quæ laterent ipſum, aut à caſu adæquaretur. Et rurſus niſi videret,non adæquaretur vt opifex opifici.opifex enim inquantum opifex, non adæquat alterum opificem ſecundum rationem operandi niſi videndo : quoniam vterque eſt agens à propoſito. ¶Hæc in communi ſunt vera.In ſpeciali autem materia (ſcilicet de patre opifice & filio opifice) ſcito quòd ſi filius poſſet facere aliquid quod non videret facere patrem, nõ eſſet maioris potentiæ ſed minoris: quia hoc ex defectu naturæ & potentiæ eius oriretur. Et propterea à negatione huius potentiæ inchoat, dicendo. *Non poteſt filius a ſe facere quicquam niſi quod viderit patrem facientem.* Et lege quod viderit pro quid viderit. Negatur de filio opifice potentia duorum. Alterum eſt faciendi quicquam niſi quod pater facit.alterum eſt modus faciendi ſcilicet à ſe.Et primum quidem ſpectat ad terminum faciendum : ſecundum autem ad faciendi principium.Poſſe ſiquidem filium facere à ſe vt diſtinguitur à patre,eſſet ſi filius haberet naturam aliã à natura patris.nam ex propria natura,ac per hoc à ſeipſo,ex ſua non patris potentia poſſet exequi aliquid quod non exequitur per ſeipſum pater : vt patet de omni rationali creatura. omnis enim creatura rationalis quia habet aliam naturam à dei natura, poteſt aliquid à ſe exequi quod non per ſeipſum exequitur deus. Vnde per hoc quòd filius nõ poteſt à ſe facere, excluditur diuerſitas naturæ filij à natura patris.Ita quòd æqualitatem filij ad patrem ex parte operis declarat, tum ex negatione potentiæ faciendi à ſe:quod eſt ex negatione diuerſæ potentiæ diuerſæque naturæ in ſe & patre.tum ex negatione potẽtię faciendi aliud quàm pater. Quæ duo ſe mutuo inferunt:quoniam negatio diuerſæ naturæ infert negationem diuerſi faciendi & econuerſo. Et clara eſt doctrina,ex principio & termino aperiens veritatem. ¶Dicit ergo non poteſt,non dicit non licet: ad declarandum identitatem potentiæ filij & patris. Vt hinc audiant Iudæi quòd non eſt iunctus patri ſicut alij filij iunguntur patribus ſuis, aut ſicut filij

ſilij adoptiui per gratiam iunguntur deo: qui etſi imitantur patrem, poſſunt tamen aliud facere quàm facit pater. ipſe enim eſt talis filius patris ſui dei quòd omnino nō poteſt facere niſi quod facit deus pater. Et ſimiliter alij filij quia alterius ſunt naturæ, etiam ſi non facerent tamen poſſunt à ſe facere aliud: ipſe vero talis eſt filius quòd omnino non poteſt à ſeipſo (prout à patre diſtinguitur) facere aliud quàm pater. Vt hinc habeatur manifeſte quòd potentia faciendi in filio eſt illamet. quæ eſt potentia faciendi in patre. nam ſi eſſet alia, penes principium faciendi vel terminum faciendum differret. ¶ Et dicit niſi quid viderit: ad ſignificandum liberum concurſum ad faciendum, ad differentiam agentis naturalis. Facere enim videndo, proprium eſt agentis à propoſito: & quod facimus videndo alium facere, facimus libere. filius autem non naturaliter ſed libere facit quicquid facit. Et propterea, dicitur niſi quid viderit: vt per hunc modum faciendi (ſcilicet vidēdo quid facit pater) intelligamus filium ita nō poſſe aliud facere, quòd cū hac impotentia libere facit, libere concurrit ad faciendum. Ne errares: intelligendo patrem quidem libere facere, filiū vero nō libere ſed naturali neceſſitate facere quod facit pater. ¶ Et non dicit didicerit ſed viderit: vt intelligamus quòd non diſciplina ſed penetratiuus intuitus filij interuenit in hoc quòd filius facit idem quod pater facit. Ita quòd dicēdo niſi quid viderit, ſignificatur niſi ad quod concurrerit tanquàm agens à propoſito, penetrando patrem facientem. Rurſus dicit viderit, ne notionalem actum ſed eſſentialem intelligamus ſignificari (videre enim actus eſt ad ea quæ ſunt ſubſtantiæ non ad ea quæ ſunt relationis in diuinis ſpectās) & intelligamus prout eſt, quòd filius clare videns vniuerſum diuinum facere, libere facit illud idē quod facit pater. ¶ Et dicit facientē, non feciſſe aut facturū: vt intelligamus filium ſimul facere. Dicit facientem, non imperantem aut ordinantem: vt nulla ſubiectio, nulla ſubordinatio filij ad patrem reſpectu operationis ſed ſolus cōcurſus liber ſignificetur ad faciendum (hoc eſt ad exequendum) illud idem quod exequitur pater. facere enim exequentis eſt. ¶ Et dicit quid: vt intelligamus vnum atque idem eſſe illud quod facit filius & quod facit pater. Nec dicit niſi quid viderit fieri à patre: ne ex parte paſſi intelligatur concurſus filij & patris. Sed tam ex parte patris quàm filij dicit facere: vt intelligamus concurſum patris & filij ad faciendum vnum & idem ex parte actionis. ¶ Significantiúſque dicit ſeorſum filium facere & ſeorſum patrem facere, nullam

mentionem faciens de concurſu amborum niſi videndo:ne errares intelligendo patrem & filium cōcurrere ad facere idem ſicut cauſam ſuperiorem & inferiorem , aut ſicut cauſas partiales, aut ſicut agens & inſtrumētum,aut ſicut patrem & matrem, & ſiquid eſt aliud huiuſmodi:ſed intelligeres(ſi potes)filiū facere libere illud idē quod facit pater,vna omnino indiuiſa actione,vna ratione agendi:quia ſunt vnū faciendi principium. *Quæcunque enim ille fecerit*.pro,facit,*hæc & filius ſimiliter facit*. Duo cōtinentur in antedictis verbis:ſcilicet filiū nō poſſe niſi idem quod facit pater facere,& filium videre patrē facientem.& ambo probat. Et prius primū:ex hoc quòd tā terminus ad quē terminatur facere filij adæquat terminū ad quem terminatur facere patris (hæc enim adęquatio clare ſignificatur dicendo quòd quęcūque pater facit hęc & filius facit)quàm qualitas faciēdi in filio,ſimilis eſt qualitati faciendi in patre.aduerbiū nanque ſimiliter,vnā qualitatem actionis in vtroque ſignificat.Quia igitur ex adæquatione faciendorū cognoſcitur æqualitas potentię,& ex identitate faciendorum cognoſcitur identitas potentiæ, ideo probatur à poſteriori (ſcilicet ex facere omnia quę facit pater)æqualitas ſiue identitas potentię factiuæ in filio ad potentiam factiuam in patre. Et multo magis manifeſtatur,adiuncta ſimilitudine faciendi. ¶Vera autem hæc eſſe conſtat:quia indiuiſa ſunt opera trinitatis ad extra:quæ ſola ſignificātur per facere,indiuiſa autem & quo ad rationē faciendi & quo ad ſubſtantiam modumque faciendi: & non ſolum quo ad terminum. *Pater enim diligit filium:& omnia demonſtrat ei quæ ipſe facit*. Poſtquàm declarauit primum(ſcilicet non poſſe facere niſi quod facit pater)declarat ſecūdum:ſcilicet niſi quid viderit patrē facientem.Declarat autem hoc ex parte rei viſæ: ſcilicet quia pater monſtrat filio omnia quæ pater facit.ideo enim filius videt patrem facientem,quia pater monſtrat filio omnia quæ facit. Et hoc declarat à priori, quia pater diligit filiū. ita quòd dilectio eſt ratio monſtrationis,& monſtratio eſt ratio viſionis. Hic eſt planus & formalis ſenſus literæ. ¶Vbi aduerte quod patrem monſtrare filio omnia quæ facit, eſt patrem facere in manifeſto filij omnia quæ facit.ita quòd nō actio aliqua quæ ſit monſtratio,ſed modus quo facit pater omnia deſcribitur:ſcilicet in manifeſto filij. Quemadmodum enim deſcripſit modum quo filius facit, dicendo quid viderit,ita deſcribit modum quo pater facit,dicendo monſtrat filio omnia quæ facit. Et dixit hoc:quia hic modus faciendi, eſt ex parte rei viſæ ratio quòd filius videat.Ex hoc enim

quòd pater in manifeſto filij omnia facit, infertur quòd filius videt patrem facientem quicquid facit. Non quòd inter hæc interueniat cauſalitas aliqua: ſed quia ſi videre filij cauſaretur à re viſa, cauſaretur ex hoc quòd pater in manifeſto filij omnia facit. ſicut æternitas non cauſatur ab immutabilitate: ſed quia ſi cauſaretur cauſaretur ab immutabilitate, dicimus deum æternum quia immutabilem. Et ſimili modo intellige quòd quia pater diligit filiũ, facit quæ facit in manifeſto filij. Hęc ſiquidem tria (ſcilicet filium videre, & patrem in manifeſto filij facere, & patrẽ diligere filiũ) naturalia ſunt in deo: & conſequenter ſe habent ſicut cauſa & cauſatum ſi cauſarentur. In carnalibus patribus clare patet quòd ex vehementi dilectione qua pater aliquis afficitur filio, nihil facit occulte à filio ſed vtrunque eſt liberum: quia carnalis pater & libere diligit filium, & libere facit quæ facit in manifeſto filij. Verum ſi carnalis patris erga filium amor tam vehemens eſſet non liber ſed naturalis, cauſaretur quoque quòd naturaliter nihil occultaret eorum quæ facit filio: ſicut enim ex amore libero cauſatur libere nihil occultare, ita ex naturali amore cauſaretur, naturaliter non occultare. Aſcende hinc ad diuina & percipe quòd pater diligit filiũ quantũ diligibilis eſt, amore naturali. vult enim naturaliter pater filio, non hoc vel illud bonum ſed omne ac ſummum ſimpliciter & abſolute. & hinc naturaliter facit in manifeſto filij quicquid facit. ¶ Et bene nota quòd quanuis patrem facere ſit libere. modus tamen iſte faciendi (ſcilicet in manifeſto filij) eſt naturalis. Quanuis enim in libertate patris ſit facere vel nõ facere, nõ tamen eſt in libertate patris modus iſte faciẽdi (ſcilicet in manifeſto filij vel occulte à filio: ſed naturale eſt quòd ſi facit faciat in manifeſto filij. & propterea ex naturali amore patris erga filium infertur in textu. Naturalia enim in deo, ex naturalibus in ipſo formaliter declarantur tanquàm vnum cauſetur ex altero: vt voluntas ex intellectu, & intellectus ex eſſentia, & ſimilia. ¶ Ordinat itaque Ieſus naturalia patris & filij quatenus ſunt opifices, formali ordine: declarans Iudæis humani intellectus more ſecundum ordinem formalem quomodo pater & filius conueniunt ad faciendum idem, ex hoc quòd pater diligit filium quantum diligi poteſt: & conſequenter omnia quæ facit mõſtrat filio: hoc eſt in manifeſto filij facit. Hinc enim declaratur prius dictũ ſcilicet quòd filius videt patrẽ facientem. quod declarandum erat.

Et maiora his demonſtrabit ei opera, ut nos miremini. Declarata æqualitate filij ad patrem ex parte operis longe eleuati à noſtra

notitia operis ſcilicet diuini communis toti trinitati: quod ab initio exercuit, creando mundum, &c. declarat modo æqualitatem filij ad patrem etiam ex parte operis, ſed operis nobis manifeſti: quod ſcilicet exercet ipſe filius factus homo. Et propterea vbi hactenus vſus eſt verbo præſentis temporis, ſpectãtis ad continuam operationem diuinam communem patri & filio (dicendo facit, monſtrat) modo vtitur verbo futuri temporis: quia tranſit ad opera à filio dei ſimúlque filio hominis exercenda. ¶ Et appellat maiora his, reſuſcitationem mortuorum, viuificationem animarum, iudicium mundi, & huiuſmodi. Quæ vere ſunt maiora opera illis operibus quæ fecerat ſcilicet curare infirmos, eiicere vendentes & ementes de templo, præcipere vt quis tolleret grabatum ſuum in ſabbato. ¶ Demonſtrare autem ſignificat in manifeſto facere, ſicut ſuperius. Sed addit: quia ſuperius ſumitur pro in manifeſto filij facere. hic autem ſumitur non ſolum pro facere in manifeſto filij (vt teſtatur pronomen ei) ſed etiam cum ſenſibili ſigno apud alios: vt teſtantur ſubiuncta verba, vt vos miremini. Ita quòd opera hæc maiora faciet pater in manifeſto filij, quia filius clare videbit deum facere hæc opera. in aliorum autem admirationem de filio: quia videbunt ipſa opera, ſed non videbunt patrem operantem. *ſicut enim pater.* Explicat tria genera operum maiorum his, demonſtranda à patre filio cum admiratione Iudæorum. Primum habet duos ramos ſcilicet ſuſcitare mortuos ad vitam corporis, & viuificare animas, vtrunque ſiquidem eſt magnum opus & proprium deo. Propter hæc enim duo dicit. *ſuſcitat mortuos.* quo ad vitam corporis. *Et viuificat.* quo ad vitam animæ, quæ eſt per gratiam. Niſi enim de viuificatione animarum loqueretur, ſuperflue addidiſſet & viuificat: quoniam ſuſcitare mortuos, nihil aliud eſt quàm eos ad vitam reducere. *ſic & filius.* Ecce æqualitas quo ad modum faciendi: quòd ſicut pater facit ſic & filius. *Quos vult.* Ecce æqualitas quo ad libertatem, & ex parte voluntatis explicat filium concurrere cum patre ad faciendum vt agens à propoſito, quod ſuperius explicauerat ex parte intellectus, dicendo quid viderit. *viuificat.* tã ſuſcitando mortuos quàm viuificando animas: vt ſignificetur æqualitas in vtroq; opere. *Neque enim pater iudicat quenquam.* Secundum genus operis explicatur. Ita quòd coniunctio enim, non eſt redditiua rationis immediate prius dictæ viuificationis: ſed refertur ad explicãdũ maiora opera, & accumulat opus iudicij operi viuificationis. ¶ Sed nota differentiam inter opus viuificandi & iudicandi relatiue

latiue ad patrem. Nam ſuſcitare & viuificare deſcriptum eſt commune patri & filio, dicendo ſicut pater ſuſcitat & viuificat, ſic & filius: iudicare autem deſcribitur aliter patris quam filij. Deſcribitur enim pater non iudicare, ea ratione quia non exercet perſonã ſenſibilis iudicis: quia pater non eſt homo, non eſt iudex ſenſibilis: de illo enim iudicio eſt ſermo quo mundus eſt iudicandus. *sed omne iudicium dedit filio.* Iudicium omne appellatur iudicium vniuerſale. Dare autem gratuitam collationem ſignificat factam filio dei in myſterio incarnationis: tunc enim dedit deus filio opus iudicij quum factus eſt homo: hoc eſt tunc conſtituit eum iudicem mundi. *vt omnes honorificēt filium ſicut honorificant patrem.* Tertium opus (quod vt fructus præcedentium proponitur) eſt debitus honor filio ſicut patri. Demonſtrauit enim deus hęc opera, vt Ieſus Chriſtus filius dei adoretur latria ſicut adoratur pater deus. Et huiuſmodi adoratio eſt tertium genus operis, maius illis. *Qui non honorificat filium, non honorificat patrem.* Duo priora genera operum quia exercenda ſunt per filium, ſine contrarietate deſcripta ſunt: honoratio vero quia per homines exercenda eſt, cum contrarietate deſcribitur inter honorantes & non honorantes. ¶ Et ne errares intelligendo fructum honoris eſſe ex quadam decentia & non ex neceſſario debito, ideo ſubiungit rationem neceſſarij debiti ad honorandum filium ſicut patrem, ex hoc quòd non honorare filium eſt non honorare patrem. Hinc enim manifeſte ſequitur quòd ſicut debitum eſt honorare patrem ita & filium. *Qui miſit illum.* Adiunxit hoc ad explicandum quòd de filio miſſo (hoc eſt de filio incarnato, de filio dei qui eſt etiam filius hominis) loquitur: & ſimul explicat rationem redundantiæ inhonorationis ſuæ in inhonorationem patris, ex eo quòd pater miſit ipſum: iniuria enim quæ fit legato, fit leganti. ¶ Et ſignificanter non dicit qui dehonorat filium, ſed qui non honorat: vt intelligamus non ſolum iniuriam dehonorationis, ſed negationẽ honoris culpabilẽ eſſe. *Amen amen dico uobis.* Conſidera ordinẽ. Prius dixit, maiora his demonſtrabit. Deinde explicauit proponendo quę ſunt illa maiora, & explicauit eſſe tria genera operum ſcilicet viuificare, iudicare, & adorari. Modo manifeſtat ſigillatim ſingula ſecundum ſingulos ramos. Et incipit à viuificatione. ita quòd declarat ꝙ ſicut pater viuificat ſic & filius viuificat. *Quia qui uerbũ meũ audit.* Explicat modum quo filius viuificat. Duo ſiquidem concurrunt ad hunc modum. nam ex parte filij concurrit verbum euangelicum: & propterea dicit quia qui verbum meum.

Ex parte autem viuificandorum concurrit primo auditus verbi Chriſti:& propterea dicit audit. Concurrit ſecundo fides, & propterea ſubiungit. *Et credit ei qui miſit me.* Fides ipſa explicatur, dicendo credit. Credenda autem ſummarie traduntur, dicendo ei qui miſit me. nam & myſterium trinitatis,& myſterium incarnationis in his verbis continetur. pronomina enim ei & me, patrem & filium monſtrant: miſſio autem myſterium incarnationis ſignificat. In his enim reliqua credenda clauduntur. *Habet uitam æternam.* Ecce viuificatio animarum:quam facit Chriſtus euangelizando, in iis qui credunt euangelio. Dicendo enim habet vitam æternam,manifeſtat ſe loqui de vita animæ. ¶ Et dicit habet:quia in præſenti vita habetur inchoatiue vita æterna. Gratia enim ſeu charitas,viuere in æternum perſeueraturum inchoat in anima. *Et in iudicium non uenit.* pro veniet. Modus explicatur quo anima credendo viuificatur,ſecũdum duo. Alterum eſt plena remiſſio peccatorũ. Et quo ad hoc dicitur quod in iudiciũ nõ veniet: quoniã cõmiſſa peccata ita delentur ꝙ nõ veniet iudicãdus pro illis,non dicetur ei ius quod mereretur pro illis : quia omnia ſunt ei cõdonata. *sed tranſiet.* pro,tranſiuit. *a morte in uitã.* Alterũ eſt tranſitus à ſtatu æternę mortis,in ſtatum æternæ vitæ. Vt intelligamus ſtatum ante fidem,eſſe ſtatum mortis æternæ: & in viuificatione animarum interuenire reſuſcitationẽ animæ de morte æterna in vitam æternam. *Amen amen dico uobis.* Declarato modo quo filius viuificat animas,conſequenter declarat modum quo reſuſcitat mortuos corpore. vtrunque enim propoſuerat.

Quia uenit. pro,veniet, *hora, & nunc eſt.* Dicit veniet, propter futuram reſuſcitationem. Et dicit hora,non dies aut annus,propter breue tempus ſuæ prędicationis. Et dicit & nunc eſt: quia imminebat tunc. Humano enim more loquitur:quo conſueuimus cum qui iam appropinquat, nunciare dicendo veniet & nunc eſt hic. *Quando mortui.* corpore. Non dicit omnes:ſed indefinite: quia aliqui tantum ſignificantur reſuſcitandi in imminenti hora:Lazarus ſcilicet filius viduæ,& filia Archiſynagogi. *Audient.* hoc eſt ad ſimilitudinem audientium obedient. Mortui enim non poſſunt audire, proprie loquendo: ſed tamen ſurrexerunt omnes hi tres ad literam acſi audiſſent. *vocem ſenſibilem.* Lazare veni foras,adoleſcens dico tibi ſurge,talitha cumi. Ad literam enim deſcribitur modus quo mortui erant ab ipſo reſuſcitãdi:ſenſibili ſcilicet vocatione interueniẽte,acſi mortui audirent. *Filii dei.* virtutem vocis ad reſuſcitandum ſignificat ex diuinitate. vox enim for

mabatur à filio hominis: ſed virtutem habebat ex hoc quòd erat vox filij dei. *Et qui audierint.* modo dicto. Quos audientes non legimus niſi tres fuiſſe. *viuent.* Ecce reſuſcitatio: non ad vitam æternam, ſed ad vitam præſenté. ¶ Vbi nota erudite lector quòd nullum aliud corporeum opus miraculoſum Ieſus affert in teſtimonium ſuæ æqualitatis ad patrem (hoc eſt ſuę veræ deitatis) niſi reſuſcitationem mortuorum, & illam per modum imperij ſola voce. Ad hũc enim imperij modum explicandum dicitur quòd mortui audient vocem, & qui audierint viuent. Vnde habes quòd Antichriſtus etſi faciet mirabilia, nunquam tamen faciet hæc quæ ſunt dei propria ſcilicet viuificationem animarum & reſuſcitationem mortuorum. *ſicut enim pater.* Declaratis modis vtriuſque viuificationis à filio, declarat poteſtatem viuificandi in ipſo ſicut in patre: ad reddendam rationem dictorum circa vtrunque opus, & propterea apponitur coniunctio enim, dicendo ſicut enim.

Habet uitam in ſemetipſo. Habere vitam in ſemetipſo, eſt habere vitam ſine dependentia ab alio. Qui enim habet vitam dependentem ab alio, quantum eſt ex ſe poteſt deficere à vita: ac per hoc nõ in ipſomet, ſed in alio conſiſtit conſeruatio vitæ eius: & partim habet, partim non habet in ſe vitam. Qui autem habet ſimpliciter & abſolute in ſemetipſo vitam, ſine dependentia ab alio habet illam. Sic autem eſt in trinitate: quia & pater habet vitam ſine dependentia ab alio, & filius habet vitam ſine dependentia ab alio. Et hoc eſt quod hic dicitur. *ſic dedit.* non gratuito dono, ſed naturali generatione. Et dixit hoc: vt intelligamus propria poteſtate filium viuificare tam animas quàm corpora, ſicut & patrem. *Et filio habere uitam in ſemetipſo. Et poteſtatem dedit ei* Explanatis iis quæ ſpectabant ad æqualitatem ex parte operis viuificatiui filij incarnati, explanat modo ſpectantia ad opus iudicij vniuerſalis, quod ſecundo loco propoſuerat: dicendo neque enim pater iudicat quenquam, ſed omne iudicium dedit filio. Explanando ſiquidem dicta verba propoſita, ſubiungit hęc. ¶ Significantérque dicit & poteſtatem: ne executionem iudicij intelligeres. Quod autem dicit dedit, gratuitum ſignificat donũ. *iudicium.* Deeſt coniunctio. Legendum eſt. &, ſeu etiam. *iudicium facere.* Et eſt ſermo de iudicio vniuerſali, quo mundus iudicabitur. *Quia filius hominis eſt.* Non dicit & poteſtatem dedit filio hominis (ne parem rationem inferres de quolibet filio hominis) ſed dicit quòd poteſtaté dedit ei, filio dei, quia eſt filius hominis, vt intelligamus poteſtaté iudiciariam datam coniuncto ſcilicet filio dei iam filio hominis.

nis.Ita quòd ratio quare conſtitutus eſt filius dei iudex eſt, quia ipſe eſt etiam filius hominis. ¶Si quæris quare oportuit filium dei eſſe filium hominis ad hoc vt conſtitueretur iudex mundi? In promptu eſt ratio: quia ſcilicet iudex dum ius dicit oportet quòd videatur à iudicandis. deus autem ipſe purus non poteſt videri à iudicandis: quum magna pars iudicandorum ſit reproba, qui non poſſunt videre deum. viſio enim dei beatos eos efficeret. Deus autem in natura humana aſſumpta videri poteſt ab omnibus iudicandis, tam bonis quàm malis. Et propterea quia filius dei eſt filius hominis, conſtitutus eſt iudex mundi, quod eſt patrem dediſſe ei poteſtatem faciendi iudicium. hanc enim habuit Ieſus ab inſtanti conceptionis ſuæ, & propterea dicit dedit in præterito. *Nolite mirari hoc.* ſcilicet quòd filius conſtitutus eſt iudex quia filius hominis eſt: audientes factum, neſciendo quare. *Quia venit.* pro, veniet, *hora, in qua omnes qui in monumentis ſunt.* Rationē facti reddit ex modo iudicij futuri. Et intendit quòd quia congregatio iudicandorum erit ſenſibilis, & iudicium erit ſenſibile, ideo dedit ei poteſtatem iudicium facere quia filius hominis eſt. ideo non eſt mirandum. ¶Vide ſingula. Deſcribitur in primis hora ventura futuri vniuerſalis iudicij. Et dicitur quòd omnes, non aliqui, non indefinite (vt ſuperius) ſed vniuerſaliter tam boni quàm mali qui in monumentis ſunt corpore mortui. *Audient vocem filii dei.* pro, vocem eius. Modus quo ſuſcitabuntur omnes mortui, idem omnino deſcribitur cum modo quo reſuſcitati ſunt illi tres. Eadem enim verba repetuntur ſcilicet audient vocem eius: quia ad ſenſibilem vocem Ieſu Chriſti tanquam audientes ſuſcitabuntur tanquam ſi à ſomno ſurgerent. imperij ſiquidem vis deſcribitur. ¶Significanter autem Euangeliſta non repetit filij dei, ſed pronomine vtitur monſtrante filium dei eundémque filium hominis, quem poſtremo nominauerat: quia in ſuſcitatione illorum trium à Ieſu homine paſſibili, explicanda fuit deitas illius: & propterea dictum eſt vocem filij dei: in ſuſcitatione autem omnium mortuorum à Ieſu homine immortali glorioſo, non oportuit explicari deitatem: quoniam ipſa forma glorioſa cum maieſtate, præ ſe feret filium hominis eſſe filium dei. *Et procedent qui bona fecerunt.* Ecce iudicium, ius dicetur iuxta merita, & propterea fit mentio operum. ¶Non dicit & procedent qui crediderunt, ſed qui bona fecerunt: quia fides ſine operibus mortua eſt, quia operibus ius dicetur. *In reſurrectionem vitæ.* Ecce præmium bonorum operū. Quod vt intelligas, vide in litera

ra quod procedere in reſurrectioné cõmune erit mortuis, bonis & malis:quoniã vtrique per reſurrectionem habebũt vitam corporalem,ſed differétia erit quod bonorum reſurrectio erit ad vitam,malorũ autem erit ad iudicium. Vtrorũq; reſurrectio ſecundũ rei veritaté erit ad iudicium (quoniam omnes aſtabimus ante tribunal Chriſti)ſed iudiciũ quod fiet bonis,deſcribitur tacito iudicij nomine à termino,à præmio,à vita:ad ſignificandũ ꝙ non tam iure q̃ gratia eis dabitur vita. Et deſcribitur vniuerſum præmium à vita : quia quicquid perfectionis eſt vitalis, erit eorum prçmiũ: quia erũt toti vita,nihilque mortalitatis in eis locũ habebit. ¶ Quo cõtra pœna reproborũ non deſcribitur in ſeipſa ſed deſcribitur in iudicio: ad ſignificãdũ quod nõ aliũde quã ex iure iuxta eorum mala opera punientur. Et propterea nõ dixit procedent in reſurrectionem pœnarum ſed iudicij: vt reſurgere ſignificentur nõ ad pœnas ſed ad ius. non enim delectatur deus pœnis damnatorũ,ſed iure. ¶ Perpende hinc quod ſuperius diximus iudicem dicturũ ius tam bonis quam malis: & propterea oportere eſſe deum hominé. *Qui uero mala egerunt, in reſurrectionem iudicii. Non poſſum ego.* Declarato modo iudicij, declarat iuſticiam iudicij. Et quoniam triplici ex capite poteſt iudicium à iuſto declinare(vel ex parte potétię,vel ex parte intellectꝰ,vel ex parte voluntatis) ideo ex his tribus capitibus oſtendit iudicium ſuum eſſe iuſtum. Et inchoat à potentia. non poſſum ego,quãuis filius hominis ſim. *A meipſo facere quicquam.* Non ſolum non poſſum declinare à iuſto iudicio & facere alicui violentiam:ſed nec quicquam poſſum facere à meipſo:hoc eſt quod non faciat deus, quod non faciat pater. Et in promptu ratio eſt:quia non ſum à meipſo ſed à patre. *Sicut audio iudico.* Excluſa violatione iudicij poſſibili ex parte potentiæ, excluditur modo ex parte ſcientiæ. ſicut audio. Auditus, ſenſus eſt diſciplinæ. & propterea diſciplinam qua doctus eſt filius hominis à deo, ſignificat dicendo audio. ¶ Et intendit quod quanuis ſim homo, iudico tamen ſicut audio à deo, ſecundum regulam diuinæ ſcientiæ. Et propterea hinc non poteſt violari iudicium. *Et iudicium meum iuſtum eſt.* Concluſio & præcedentium & ſequentis partis in medio locata eſt. *Quia non quæro uoluntatem meam, ſed uoluntatem eius qui miſit me.* Deeſt. patris. Excluditur tertio violatio ex parte voluntatis. Volũtas enim humana declinare poteſt, & propterea quicunque quærit facere voluntatem propriam, facile errat in iudicio. Voluntas autem diuina, lex eſt omnis iudicij.

& pro-

& propterea qui conformat ſe voluntati diuinæ, non errat iudicando. ¶ Quòd autem ſermo ſit de voluntate Chriſti humana quum dicitur non quæro facere voluntatem meam, teſtantur verba ſubiuncta de eius miſſione. Miſſio enim ad myſterium incarnationis ſpectat. ¶ Et nota quòd cõcluſio in medio poſita, quantum ad formam cõcluſionis ponitur vt concluſio iſtius tertij ſcilicet conformitatis ad voluntatem diuinam. Non quin ſit concluſio etiam præcedentium: ſed quoniam non eſt concluſio præcedentium niſi mediante hoc tertio. hoc enim tertium eſt immediatum concluſioni. Poſſe ſiquidem & ſcire, exiguntur quidem ad iudicium: ſed nihil ſunt niſi ſequatur voluntas recta ad iudicandum. Voluntas enim recta eſt quæ infert iudicium, prǽſuppoſitis iis quæ ſunt potentiæ & ſcientiæ. *ſi ego teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt uerum.* Explanatis ſpectantibus ad opera viuificationis & iudicij (æqualitatem filij dei manifeſtantium) explicat modo tertium quod ſimul propoſuerat, de debito honore filio ſicut patri. Hoc enim propoſuerat dicendo, vt omnes honorificent filium ſicut patrem &c. ¶ Et quoniam debitus honor filio exhibẽdus eſt ei per fidem, fides autem innititur teſtimonio, propterea honorem ſibi debitum tractat explicãdo teſtimonia quę ſunt de ipſo: vt ſic adhęrentes teſtimoniis honorent: & inhonorantes conuincantur inhonorare deum repellendo tot teſtimonia diuina. ¶ Circa teſtimonia autem de ſeipſo primo excludit teſtimonium proprium. deinde affert teſtimonium humanum. & poſtea teſtimonia diuina. Et quoniam teſtimonium proprium ipſius Chriſti ſecundum rem erat verum (quia nec ſecundũ quod deus nec ſecundum quod homo poterat mentiri) ac per hoc nõ poterat categorice excludere teſtimoniũ proprium tanquam non verum, ideo hypothetice conditionaliter excludit teſtimonium proprium. Conditionalis enim eſt vera ſi tam antecedens quam conſequens eſt impoſſibile. ¶ Verum occurrit hic quæſtio de veritate ipſius cõditionalis: quia eius contradictoria ab ipſomet Ieſu aſſeretur inferius cap. 8. Solutio eſt quod hic loquitur de ſeipſo ſecundum quid, ibi vero ſimpliciter. Quòd enim hic loquatur de ſeipſo ſecundum quid ex præcedentibus inſinuatur. In verbis immediate præcedentibus tria dixit, diſtinguentia quodammodo ipſum à ſeipſo: dum dixit non poſſum à meipſo facere quicquam, & ſicut audio iudico, & non quæro voluntatem meam ſed voluntatem patris. Statimque ſubiungens ſi ego teſtimonium: quid aliud inſinuat niſi quod pronomen

men ego demonſtrat ipſum non abſolute ſed ſecūdum quid: hoc eſt demonſtrat ipſum ſecundum ſe tanquam vnum hominem, demonſtrat ipſum ſecluſo auditu à patre, demonſtrat ipſum ſecluſo quærere voluntatem patris. Acſi apertius dixiſſet. Si ego affectans ea quæ teſtimonij proprij ſunt teſtimonium perhibeo de meipſo, teſtimonium meum non eſt verum: pro quanto non ex ratione veri ſed ex affectu proprio procederet. *Alius eſt qui teſtimonium perhibet de me.* Contra proprium teſtimonium inducit alienum. Et quoniam inferius explicat duos alios (ſcilicet Ioannem baptiſtā & patrem) ideo quum indefinite dicatur alius eſt, poteſt indefinite intelligi abſque determinatione ad alterum eorum. Sat enim eſt præſenti propoſito quod nō ego teſtimonium perhibeo de meipſo, ſed alius eſt qui teſtimoniū perhibet de me. *Et ſcio quia uerum eſt teſtimonium quod perhibet de me.* Quanuis ego non perhibeā teſtimonium mihiipſi, ſcio tamen certa ſcientia & fateor quia verum eſt teſtimonium quod ille alius perhibet de me, tam pater quam Ioannes. ¶ Et dixit hoc: ad explicandum quod ea que dicit de ſeipſo, dicit ex certa ſcientia ad verificandū teſtimonium quod de ipſo perhibetur. Acſi apertius diceret. non dixi hæc ad teſtificādum, ſed ad verificandum teſtimonium tam Ioannis quam patris. *Vos miſiſtis ad Ioannem.* Explicat alium, teſtimonium perhibētem de ipſo. Explicat autem ab authoritate Ioannis apud illos: dicendo vos miſiſtis ad Ioannem, tanquam ad hominem maximæ apud vos authoritatis miſiſtis. *Et teſtimonium perhibuit ueritati.* Non dicit & teſtimonium perhibuit mihi, ſed veritati: quia Ioannes teſtificatus eſt veritatem non ſolū de Ieſu ſed etiam de ſeipſo. dixit enim ſe non eſſe Chriſtum &cę. vt hinc teſtimonium Ioannis irrefragabile eſſet: vt pote qui veritatem præpoſuit propriæ gloriæ. *Ego autem non ab homine teſtimonium accipio.* Verba hæc valde obſcura eſſent, niſi aduerſatiuā ſubiuncta explanaret illa. Nam & ipſe Ieſus dicet diſcipulis, eritis mihi teſtes in Hieruſalem & Samaria & vſque ad vltimum terræ. quod ſonat oppoſitum eius quod modo dicitur, teſtimonium ab homine non accipio. ¶ Sed ſenſus eſt quod non accipio teſtimonium humanum vt teſtimonium neceſſariū mihi, vt teſtimonium propter me. hunc enim ſenſum manifeſtat aduerſatiua ſubiuncta. *Sed hæc dico ut uos ſalui ſitis.* Ecce quare teſtes apoſtolos, ecce quare teſtimonium Ioannis ſcilicet propter noſtram ſalutem. Et vere ſic eſt. indignum eſt enim vt Ieſus Chriſtus verus deus veritas infallibilis, vtatur ex parte ſui teſtimonio humano,

quod

quod conſtat eſſe fallibile. Et propterea veriſſime dicit, ego non ab homine teſtimonium accipio, ex parte mei: ſed vtor teſtimonio humano vt vos ſalui ſitis, ex parte veſtri, vt vos credatis more veſtro per humana teſtimonia. *Ille erat.* Qualitatem Ioannis (qui perhibuit de ipſo teſtimonium) declarat ex ſimilitudine lucernæ. Tempus præteritum erat, inſinuat quod Ioannes iam erat in carcere aut occiſus, Ieſu dicente hæc. *Lucerna ardens & lucens.* Vas ignis & lucis Ioannes deſcribitur: vt ardore interior charitas, luce vero exterior doctrina verbo & exemplo ſignificetur. *Vos autem noluiſtis ad horam exultare in luce eius.* Quanuis Ioannes fuerit lucerna ardens & lucens, vos tamen non credidiſtis ei. ita miſiſtis ad eum quod non perſeueranti voluntate ſed ad horam, ad modicum tempus voluiſtis exultare ſub luce eius: hoc eſt voluiſtis læto animo ipſum ſuſcipere. Nam quum Ioannes negaſſet ſe Chriſtum, & teſtimonium perhibuiſſet veritati de ſe & de me, noluiſtis amplius exultare ſub luce eius: immo increpaſtis eum, quid ergo baptizas ſi tu non es Elias &c. ¶ Et dixit hoc ad aperiendum quod non ſolum verba ipſius Ieſu ſed etiam verba Ioannis paruipenderunt. *Ego autem habeo teſtimonium maius Ioanne.* pro, Ioannis. Subauditur enim teſtimonio. Non accipio ab homine teſtimoniũ ex parte mei: ſed ex hac parte habeo teſtimonium maius teſtimonio Ioannis. *Opera enim.* Primum teſtimonium maius eſt genus operum mirabilium quæ fecit. *Quæ dedit mihi pater.* collatione gratuita, mihi verbo incarnato. *Vt perficiam ea.* Non dicit vt aliqualiter diſponam, vt rogem pro illis, ſed vt perficiam, vt ex integro faciam illa: ad differentiã aliorum ſanctorum. Solus enim Ieſus Chriſtus virtutem habuit perficiendi mirabilia opera: quia ſolus fuit deus. *Ipſa opera quæ ego facio.* Nota erudite lector eadem opera deſcribi data ei à patre, & eadem quæ ipſe facit: vt intelligamus ſic conceſſa eſſe incarnato verbo, vt ipſe filius authoritatiue & propria poteſtate faciat illa: eadem ſcilicet poteſtate qua pater. *Teſtimonium perhibent de me, quia.* pro, quòd *pater miſit me.* Explicatur quid teſtificantur opera de ipſo ſcilicet quod pater miſit me: hoc eſt myſterium trinitatis & incarnationis. vtrunque enim in his verbis clauditur: vt prius dictum eſt. *Et qui miſit me pater.* Secundum teſtimonium maius eſt patris. *Ipſe teſtimonium perhibuit de me.* Conſtat quòd pater perhibuerat teſtimonium quando Ieſus fuit baptizatus. hic eſt filius meus dilectus. ¶ Quanuis non oporteat reſtringere teſtimonium paternũ ad teſtimonium ſenſibile. nam

de

de Petrò ſcriptum eſt, caro & ſanguis non reuelauit tibi ſed pater meus qui eſt in cœlis. Vnde paternum teſtimonium ſiue ſenſibiliter ſiue ſpiritualiter perhibitum fuerit. intelligitur. Conſtat enim multos ſpirituali tractu ad Ieſum acceſſiſſe. ipſe ſiquidem ſpiritualis tractus, teſtimonium eſt paternum. *Neque uocem eius unquam audiſtis.* Sicut aperuerat quod non crediderant teſtimonio Ioannis, ita modo aperit quòd nō acceperunt teſtimonium patris: excludendo tres modos quibus paternū teſtimonium accipi poteſt à nobis. ¶ Primus eſt per ſignum ſenſibile, & hic excluditur dicendo, neque vocem eius vnquam audiſtis. vt appellatione vocis, omne ſenſibile ſignum intelligatur. *Neque ſpeciem eius uidiſtis.* Secundus modus eſt per claram viſionem. Et hic excluditur dicendo neque ſpeciem eius vnquam vidiſtis. *Et uerbum eius non habetis in uobis manens.* Tertius modus eſt per internam inſpirationem ſeu reuelationem: qui eſt communis omnibus vere fidelibus. Et hic excluditur dicendo & verbum eius ſcilicet dei patris reuelatum per prophetas, nō habetis, deliberatione & ſtudio, in vobis, non in codicibus, non in ſermonibus. in vobis, nō ſecundum quid, hoc in ſciētia veſtra, ſed in vobis abſolute, in intellectu voluntate & opere. manens, non tranſitorium quantum eſt ex parte diuini teſtimonij ſed permanens: ſine pœnitentia enim ſunt dona dei. ita quod verbum ex ſe manēs non habetis vt manens in vobis: quia deliberatione & ſtudio perſeuerandi non habetis verbum dei. Et deſcripſit teſtimonium internæ inſpirationis ſeu reuelationis ab hoc effectu (ſcilicet habendi verbū propheticum perſeuerans in animis) vt intelligamus & ſciamus diſcernere ĩterna teſtimonia de Ieſu ab hoc indiuiduo effectu: quia ſine iſto effectu non ſunt. Cornelij Centurionis geſta teſtantur quod diuinum teſtimonium remiſit ipſum ad verbum dei per Petrum. Saulus ab ipſo Chriſto vocatus remittitur ad verbum dei exequendum ſuſceptione baptiſmi ab Anania. Et breuiter ſi hæretici, ſi Iudæi verbum dei in ſeipſis manens haberent, non fallerentur ſuis internis motibus. *Quia quem miſit ille, huic uos non creditis.* Ratio quare teſtimonium patris internum habens verbū ſuum manens in animis non percipitis, eſt quia non creditis mihi quem pater miſit. Erat tunc tempus credendi non ſolum deo ſed etiam Meſię, dei filio miſſo à deo patre. Et propter hoc incredulitatis peccatum merebantur quod verbum diuinum non haberet manſionem in animis eorum. *Scrutamini ſcripturas.* Tertium teſtimonium maius, eſt ſcripturarum authoritas. Vere amica eſt

ca eſt veritas veritati. Remittit ſe Ieſus ad ſcripturas: nullá ſacrarum ſcripturarum refutans, nullam mendoſam, falſam aut ſuſpectam dicens. Cuius oppoſitum faciunt hæretici, cuius oppoſitum fecit Machomet. *Quia nos putatis in ipſis uitam æternam habere.* Quales ſunt ſcripturæ de quibus loquitur, explicat: illas ſcilicet in quibus vos putatis vitam æternam habere. ſimulque hic aperitur quòd Iudæi tunc temporis putabant in ſacris ſcripturis promitti ſibi vitam æternam, & non ſolum temporale regnum. Neque enim aliter ſcripturę habent vitā æternā quàm promittēdo. ¶ Nec reddit rationē ſcrutandarum ſcripturarum propter ſeipſum Ieſum, ſed propter vitam æternam ipſorum Iudæorum. ad hoc enim ſpectat coniunctio quia vos putatis. Rationem itaque ex propria ipſorum opinione affert ad eorum vtilitatem. *et illæ ſunt quæ teſtimonium perhibent de me.* Scripturæ quæ etiam iudicio veſtro promittūt vitam æternam, ſunt illæ quæ teſtimonium perhibent de me ſcilicet quod ego ſum donator vitæ. ¶ Magna chriſtianę fidei authoritas habetur: ex hoc quod non credit nouo, ficto, adinuētoque deo incarnato, ſed ſcripturarum ſacrarum antiquo teſtimonio longe antè perhibito. nec ſunt ſcripturæ à nobis conditæ, ſed ab aduerſariis vſque hodie ſeruatæ: nec ſolum ſeruantur ab eis, ſed expectantur toto animo implendę. *et non uultis uenire ad me.* In ſingulis teſtimoniis culpantur Iudæi quod non acquieſcunt illis. ¶ Nec dicit & non poteſtis aut neſcitis, ſed non vultis: vt inexcuſabilis culpa monſtretur. *vt uitam habeatis.* Quæretis vitam ex ſcripturis: & tamen actorem vitę teſtificatū à ſcripturis præſentē refutatis. ita ꝙ voluntate & facto contradicitis vitæ promiſſæ in ſcripturis. *claritatem.* pro, gloriam, *ab hominibus non accipio.* Totus iſte ſermo de teſtimoniis (vt prædictum eſt) ordinatur ad honorem debitum filio ſicut patri, & propterea explanatis ampliſſimis teſtimoniis de ſe ipſo quod debeāt ſibi credere, ſubiungit honorem ipſum qui credendo eſt ei debitus. Et ne putetur ambire honorem, explicat & qualiter ipſe ad huiuſmodi honorem ſe habet, & vnde prouenit quod ipſi Iudæi non ipſum honorant. Gloriam inquit ab hominibus nō accipio, vt gloriam: quoniam indigna eſt me gloria humana: quoniam nihil eſt humana gloria mihi, qui gloriam habeo æternam apud patrem. Sicut enim nox eſt quæ claritatem accipit à candelis accenſis, dies autem non accipit claritatem ab eis (quia clarus eſt ſole) ita Ieſus clarus gloria diuina non accipit claritatem glorię ab hominum laudibus. *sed cognoui uos.* More principis quum

non

non offeruntur ei munera reuerentialia loquitur Ieſus. Conſueuerunt enim principes dicere non æſtimo accipere munera à vobis (vt pote quę nihil nihi ſunt) ſed vobis non offerentibus cognoui vos quòd non diligitis me. Sic Ieſus dicit quòd gloriam ab hominibus pro nihilo habet: ſed cognouit experimentaliter Iudæos. *Quia*. pro, quòd, *dilectionem dei non habetis in uobis.* Non dicit ſed expertus ſum quòd me non diligitis, ſed quòd non diligitis deum. tum ad explicandum quod propoſuerat ſcilicet qui nō honorificat filium non honorificat patrem, explicat ſiquidem hic quòd ex eo quòd non diligunt deum non honorificant filium. Tum ad percutiendum directe rationem qua Iudæi dicebant ſe perſequi ipſum ſcilicet ex zelo dei: vt præmiſerat euãgeliſta. Hoc enim directe excludit: dicendo quòd nō honorando me, cognoui quòd dilectionem dei non habetis. ¶ Et ſignificanter dicit in vobis: acſi apertius diceret. dilectionem dei habetis in veſtris verbis, ſed non in vobis. *Ego ueni in nomine patris mei.* Manifeſtat quod dixerat ſcilicet eos non diligere deum. tum quo ad amorem amicitiæ. tum quo ad amorem concupiſcentiæ. Et de amore quidem amicitiæ manifeſtat dicẽdo. ego veni in nomine patris mei: hoc eſt vt nominetur & glorificetur pater meus, non vt glorificer ego. *Et non accepiſtis me*. pro, & non accipitis me. In quo manifeſtatur quòd non diligitis deum amore amicitiæ: dum nō vultis illi gloriam pro qua ego veni. Et quod peius eſt. *si alius uenerit in nomine ſuo.* hoc eſt pro gloria propria, non pro gloria dei: vt Antichriſtus & quicunque alius non quærens quæ dei ſunt. *illum accipietis*. Ecce deteſtanda peruerſitas: quòd non amatis gloriam deo, & amabitis gloriam homini. amor enim amicitiæ vult bonum alteri. ¶ Et ſignificat hanc peruerſitatem ſub conditione, ſi alius veniet: ad ſignificãdum pronitatem illorum Iudæorum ad amorem amicitiæ erga homines potius quàm deum.

¶ De amore vero concupiſcentiæ ſubdit. *Quomodo uos poteſtis credere.* Vbi nota quòd non ſolum declarat in eis defectum amoris, ſed ſimul defectum fidei ex amore concupiſcentię: quo ſcilicet concupiſcentes ſibiipſis bonum gloriæ, non concupiſcunt gloriam à deo ſed ab hominibus. Hinc enim manifeſte apparet quòd amore amicitiæ gloriam hominis præponunt gloriæ dei: & amore concupiſcentiæ gloriam ab homine præponunt gloriæ à deo. ¶ Et ex hoc ſecundo capite declaratur etiam defectus fidei dicendo quomodo poteſtis credere? Et valet ratio: quia credere eſt actus intellectus moti à volũtate. hinc enim fit vt quorum vo-

luntas non eſt affecta ad quærendum gloriam à deo, ſed eſt affecta ad gloriam humanam, parum aut nihil moueat intellectũ ad credendum: quoniam voluntas mouet propter bonũ quod amat. Et dicendo quomodo poteſtis, ſignificatur quòd nullo modo aut vix poſſunt credere tales. *Qui gloriam abinuicem accipitis.* Ecce affectus concupiſcentiæ humanæ gloriæ, ex delectatione ſignificatus. qua accipitur humana gloria vt gloria, vt vera gloria: quum tamen in veritate paruum valde quid ſit, & indignum veræ virtutis affectu. *Et gloriam quæ a ſolo deo eſt.* hoc eſt quæ conſiſtit ſubſtantialiter in ſola claritate apud deum, etiam ſi coram toto vniuerſo lateat. talis eſt enim vera gloria, quæ à ſolo deo eſt quo ad ipſam ſubſtantiam gloriæ. Gloria nanque ſanctorum ab aliis, accidentale quid eſt ad gloriam quę eſt à deo. ſicut beatitudo ſanctorum ex aliorum ſocietate, accidẽtale quid eſt: quia in ſolo deo conſiſtit ſubſtantialis eorum beatitudo. *Non quæritis?* Non dicit non concupiſcitis, nõ vultis (dixiſſent enim vellemus) ſed dicit non quæritis: culpans eorum electionem ac ſtudium, quod nõ ſtudent ad acquirendum gloriam quę eſt à ſolo deo. ¶ Et nota ex hoc textu erudite lector: quantam vim habet contra nõ ſolum dilectionem ſed fidem chriſtianam affectus ad humanam gloriam ſine ſtudio ad quærendum gloriam quæ à ſolo deo eſt. Hic enim affectus magnos omnes qui damnantur, ad damnationem præcipue adducit. *Nolite putare.* Punitionem futuram dicti criminis quo inhonorarunt patrem, deum ſubiungit. Simulq́ue percutit alteram rationem qua Iudæi dicebant ſe perſequi Ieſum ſcilicet ex zelo legis Moyſi, quæ violabatur violando ſabbatum. nam & hanc quoque rationem euangeliſta ſuperius attulerat. Vnde inducit punitionem eorum futuram, ab accuſatione illam ſignificans. accuſatio enim directe ordinatur ad punitionem accuſati. In cuius ſignum leges ſtatuerunt legem talionis accuſanti. ¶ Rationem vero eorum excludit ex iniuria quam ipſi intulerunt Moyſi. Quam ſignificat ex eo quòd Moyſes accuſat eos. ita quòd ſicut accuſatio monſtrat punitionem accuſatorum, ita accuſator monſtrat iniuriam ſibi factam. Dicit itaque Ieſus. nolite putare. *Quia.* pro, quòd, *ego accuſaturus ſum uos.* hoc eſt nolite putare quòd reſeruetur mihi accuſatio veſtri, quòd retardetur accuſatio veſtri vſquequo accuſem in futurum vos. *Apud patrem.* de hoc quòd non honoratis me, quòd non creditis mihi. *Eſt qui accuſat uos.* Iam præſens eſt accuſatio contra vos, non expectans futuram meam accuſationem. *Moyſes.* Non accuſabit ſed accuſat,

cuſat, laceſſitus ipſe iniuria à vobis. *in quo nos ſperatis.* Scitote quòd illum habetis accuſantem vos de hoc vno eodémque crimine, in quo vos ſperatis, ſed non creditis illi. ¶ Si quæris quid eſt Moyſen accuſare Iudæos: in promptu eſt reſponſio quòd eſt punibiles eos ex ſuis ſcriptis monſtrare, in hoc quòd non credebant Ieſu. ¶ At ſi quæris quo pacto Iudæi ſperabant in Moyſe & tamen non credebant illi: reſponſio eſt quòd ſperabant in promiſſis Moyſi, & credebant Moyſi in genere, non credebant autem in ſingulari: hoc eſt credebant quòd illa quæ Moyſes ſcripſit eſſent vera, & ſperabant ſe conſequi illa. ſed non credebant promiſſiones in iſto ſingulari quod erat Ieſus impleri, quod tamen tenebãtur credere ex tot teſtimoniis. *si enim crederetis Moyſi, crederetis forſitan.* pro, vtique *& mihi.* Superfluit coniunctio &. Iſta conditionalis manifeſtat quòd credere Moyſi, infert neceſſario credere Ieſu. ¶ Et dicit hæc, ad manifeſtandam iniuriam quam inferunt Moyſi, ad manifeſtandam rationem quare Moyſes accuſat eos de hoc quòd non credunt Ieſu. Vtrũque enim horum hinc manifeſtatur. Vnde & primo probat conſequentiam conditionalis: ſubdendo. *De me enim ille ſcripſit.* Dicendo de me, ſeipſum in ſingulari demonſtrat. Si quęris vbi eſt ſcriptũ, lege Deu. 18. capitulum. *si autem illius literis non creditis.* Arguit à maiori, grauiorem eſſe incredulitatẽ eorum in Moyſen quàm in ipſum. ſimulque manifeſtat aliam radicem in Iudæis quare non credebant Ieſu ſcilicet ex defectu fidei in Moyſen. ¶ Ita quòd colligere potes tres cauſas in Iudæis quare non credebant Ieſu. Prima eſt quia non diligebant deum tam amore amicitiæ quàm concupiſcentiæ. Secũda eſt affectus ad humanam gloriam. Tertia eſt imperfecta fides erga Moyſen: & eadem ratione prophetas. ¶ Significanter itaque dicit literis: ad exaggerãdum incredulitatem erga Moyſen. Nam ſicut firmius eſt quod mãdatur literis quàm quod dicitur verbis, ita culpabilius eſt non credere literis quàm verbis. Et propterea optime ex eo quòd nõ credunt literis Moyſi, infertur quòd non credunt verbis Ieſu. Immo hinc declaratur maior grauitas peccati in Moyſen: merito vrgens vt Moyſes accuſet eos. *Quomodo uerbis meis credetis?* Differentia inter Ieſum & Moyſen (quo ad hoc quòd Moyſes ſcripſit, Ieſus vero nihil ſcripſit) inſinuatur. Et in hoc etiam monſtrauit ſe eſſe deũ: cuius non eſt ſcribere in membranis ſed in rebus, ſed in cordibus, & reuelare ſcribenda per alios: vt & in hoc æqualis eſſet filius patri.

CAPVT VI.

P*oſt hæc abiit Ieſus.* Ratio quòd Ieſus iuerit nunc, ex Matth.14. habetur quòd fuit audita occiſio Ioannis baptiſtæ. hac enim ratione Matthęus deſcribit Ieſum abiſſe nauigio in hunc locum deſcriptum à Ioanne. Vnde habetur quòd quum Ieſus exiſtens in Galilæa audierit mortem Ioannis (vt pote qui illinc nauigio venit trans mare) & verba in pręcedenti ca. relata, Hieroſolymis dicta appareant (ex eo quòd miraculo ibidem facto adiunguntur, non pure ſed vt reſponſiue dicta, non ad Galilæos ſed ad Iudæos, perſequẽtes Ieſum quia operabatur in ſabbato) geſta hæc quę ſubiungũtur non immediate iuncta fuerunt geſtis in præcedenti cap. Quantũ autem temporis interceſſerit neſcitur. hoc tamen euangeliſta aſſerit quòd poſt illa geſta & dicta fuit hæc nauigatio. Ex eadem cõiunctione euangeliſtarũ habetur quòd Ioãnes fuit occiſus parum ante miraculum multiplicationis panũ quod ſubiungitur. Et propterea vere dicitur quòd Ioannes fuit occiſus prope paſcha illud cuius mentionẽ faciet euangeliſta nunc nunc. *Trans mare Galilææ.* Lacus eſt: ſed hebraica conſuetudine appellatur mare Galilęæ, à prouincia. *Quod eſt Tiberiadis.* Ora maris declaratur ad quã abiit Ieſus, non quæcũque ſed ea quæ eſt Tiberiadis. Diuiſæ enim erant oræ maris illius iuxta diſtrictus proprios ciuitatibus: ſicut cõmuniter accidit. Tiberias nanque nomẽ eſt ciuitatis. *Et ſequebatur eum.* pedeſtri itinere. vt Marcus. 6. cap. refert. *Multitudo magna quia videbant ſigna.* Deeſt eius. Legendum eſt. *Quia videbant eius ſigna quæ faciebat ſuper iis qui infirmabantur.* Euangeliſta narrata ab aliis euangeliſtis miracula ſolum nominat. Ratio enim concurſus ad Ieſum erat deſiderium ſanitatũ quas conſequebãtur miraculoſe ab eo. vnde & tunc etiam curauit ægritudines eorum.

Subiit ergo. pro, autem. Propoſuit euangeliſta iter Ieſu & iter multitudinis: proſequitur modo iter Ieſu. *In montẽ Ieſus.* Vt patet Luc.9. Ieſus deſcendens ex naui, ingreſſus eſt deſertũ quod erat in territorio ciuitatis Bethſaidę: ac per hoc mons iſte cuius Ioannes meminit, in deſerto illo erat. Ita quòd pars illa trãns mare in quã venit Ieſus, quo ad oram maritimã erat ciuitatis Tiberiadis: quo ad locum vero interiorem deſertum, erat ciuitatis Bethſaidæ. *Et ibi ſedebat cum diſcipulis ſuis.* Sedere non tam ſitum corporalem quàm quietem ſignificat. nam & ideo illuc diſcipulos duxerat vt aliquantulum quieſcerent. Significanter enim narrãtur ſedens cũ diſcipulis ſuis: vt intelligamus turbas ad ipſum non aſcendiſſe, ſed ipſum Ieſum cum ſolis diſcipulis aliquantulum quieuiſſe. Vnde &

Marcus

Marcus refert quòd Ieſus exiuit ad turbam. *Erat autem proximũ paſcha dies feſtus iudæorum.* Hoc eſt ſecundum paſcha narratum à Ioanne euangeliſta poſt miraculum nuptiarum. Et deſcribit euãgeliſta tempus miraculi ſubiunctiː vt ſuppleat omiſſum ab aliis euangeliſtis tempus quo occiſus fuit Ioãnes & ſupputationem annorum quibus prædicauit Ieſus poſt nuptias habeamus. *Quum ſubleuaſſet ergo oculos Ieſus.* Vt etiam ex inferius narratis habetur, Ieſus deſcendit de monte(quod alij euangeliſtæ appellant exiſſe ipſum ad turbam)& curauit infirmos & prędicauit eis cum tanta modeſtia oculorum quod non vidit quãtitatem multitudinis: ſed poſtmodum hora tarda pulſantibus diſcipulis vt dimittere turbã, ad hoc vt prouiderent ſibiipſis de cibo, ſubleuauit oculos Ieſus, & vidit ingentem multitudinem. *Et vidiſſet quia multitudo maxima,* pro, quòd multa turba, *venit ad eum.* pro, ad ſe, *dicit ad Philippum.* Pulſatus à diſcipulis Ieſus vt dimitteret turbas, vbi vidit multitudinem magnam dicit Philippo. *Vnde ememus panes ut manducẽt hi?* Non quærit locum ſed precium. non ignarus paupertatis, ſed.

Hoc autem dicebat tentans eum. Experimento manifeſtare volens modicam Philippi fiduciam. vt intelligamus quales erant etiam tunc diſcipuli eius. *Ipſe enim ſciebat quid eſſet facturus. Reſpondit ei Philippus. Ducentorum denariorum panes nõ ſufficiunt eis,* Hinc apparet quòd quęrendo vnde ememus, de pecunia pro pręcio erat ſermo. *Vt unuſquiſque,* deeſt, eorum modicum, *quid accipiat.* Vere manifeſtat Philippus ſua reſponſione ſe nullam habere fiduciam futuri miraculi. Solam enim paupertatem citat.

Dicit ei unus ex diſcipulis eius Andreas frater Simonis Petri. Poſt reſponſionem Philippi Ieſus interrogauit diſcipulos, quot panes habetis? Et quum vidiſſent quid haberetur, Andreas reſpondit.

Eſt puer. pro, puellus, *unus hic qui habet quinque panes hordeaceos & duos piſces: ſed hæc quid ſunt inter tantos.* pro, inter tot? Nec Andreas fiduciam habebat futuri miraculi. & propterea reſpondendo addidit, ſed hæc quid ſunt inter tot. *Dixit autem Ieſus. Facite homines diſcumbere. Erat autem fœnum multum.* pro, herba multa, *in loco.* Locum congruum ad ſedendum deſcribit. *Diſcubuerunt ergo viri.* exceptis mulieribus & paruulis. *Numero quaſi quinque milia. Accepit ergo Ieſus panes.* Propriarum manuum miniſterium deſcribitur, *Et quum gratias egiſſet.* eleuatis in cœlum oculis: ad mõſtrandum quòd à deo fiebat miraculum. Significantérque deſcribitur gratiarum actio in patratione miraculi: ad erudiendum nos quòd petitio futurorum ex gratitu-

dine præteritorum cõſurgere debet. *Diſtribuit.* Deſunt hîc tres dictiones: diſcipulis: diſcipuli vero. Legendum eſt. *Diſtribuit diſcipulis, diſcipuli uero diſcumbentibus.* Officium ipſius Ieſu & officia diſcipulorum deſcribuntur. *ſimiliter & ex piſcibus quantum uolebant.* Putant aliqui legendum eſſe quantum volebat Ieſus. Crediderim ergo ſignificari quòd tam panes quàm piſces Ieſus multiplicabat quantum volebant diſcipuli ad diſtribuendum turbis: quemadmodum principalis diſpenſator dat præpoſitis menſarum quantum petunt. illi autem petebant ad affluenter dandum. *Vt autem impleti ſunt, dixit diſcipulis ſuis. colligite quæ ſuperfuerunt fragmenta ne pereant. collegerunt ergo, & impleuerunt duodecim cophinos fragmentorum ex quinque panibus hordeaceis & duobus piſcibus.* Superfluit & duobus piſcibus. *Quæ ſuperfuerunt iis qui manducauerant.* Vide reliqua expoſita in aliis euangeliſtis in locis prædictis. *Illi ergo homines quum uidiſſent quod Ieſus fecerat ſignum, dicebant quod hic eſt uere propheta.* In textu Græco præponitur articulus dictioni propheta: ad ſignificandum quòd non de quocunque propheta ſed de illo inſigni propheta (Meſia ſcilicet) intendunt. *Qui uenturus eſt in mundum.* Dictio Græca interpretata venturus eſt, eſt anceps ad venturus eſt vel venturus erat. Parui tamen refert. Nam venturus eſt, ad diffinitionem legis & prophetarum refertur: venturus erat, ad profeſſionem ipſorum, aſſerentium ipſum eſſe qui venturus erat. *Ieſus ergo quum cognouiſſet.* Duo effectus illius miraculi narrantur. Alter profeſſionis fidei. alter commotionis turbæ ad volendum facere Ieſum regem. Quam commotionem Ieſus cognouit præſentem in animis eorum. Et ratione nouæ præſentiæ obiecti, notitia Ieſu ſignificatur noua. erat enim noua ex parte rei cognitæ: ac per hoc erat noua actualis notitia humana. *Quia.* pro, quòd, *uenturi eſſent.* Non dicit quòd tunc facturi erant ipſum regem, ſed quòd venturi eſſent: ſignificans quòd illi diſpoſiti erant ad tractandum cum aliis, & redituri ad hoc vt facerent eum regem. *Vt raperent eum & facerent eum regem.* pro, & raperent ſe vt facerent ſe regem. Significat enim euangeliſta diſpoſitionem illorum ad cogendum per modum raptus Ieſum ad hoc vt acceptaret regnum. In quo monſtratur magnus affectus illorum ad faciendum Ieſum regem: motorum ex eo quòd pauerat eos. Simulque monſtratur quòd cognoſcebant Ieſum alienum eſſe ab appetitu regni: vt pote quem oportebat rapere. *Fugit iterum.* Superfluit iterum. Et non eſt legendum

dum fugit,ſed ſeceſſit. *in montem ipſe ſolus*. Hinc clare apparet quòd Ieſus deſcenderat de monte ad docendum, ad ſanandum, & demum paſcendi panibus & piſcibus turbá. ¶ Nec interuenit fuga: quoniam dimiſſa ſeu licentiata turba (vt Matthæus teſtatur) aſcendit in montem: tum ad orandum: tum ad ſecedendum à loco quo venturi erant vt facerent ipſum regem. *vt autem ſero*, pro, ſerum, *factum eſt*. Hoc factum diſcipulorum non fuit poſt ſeceſſum Ieſu in montem, ſed ante: præcipiente immò compellente Ieſu diſcipulos, vt conſcenſa naui ſe præirent ad Bethſaidam donec licentiaret turbas. Sed Ioannes euangeliſta prius narrauit integrum progreſſum Ieſu vſque ad montē: & deinde narrat progreſſum diſcipulorum. *Deſcenderunt diſcipuli eius ad mare*. A deſerto Bethſaide aliquantulum remoto à mari, deſcenderunt ad illam forte maris partem in qua reliquerant nauem. *Et quū aſcendiſſent nauim uenerunt*. pro, veniebant, *trans mare in Capharnaum*. Relatiuum eſt trans mare. Et ſicut ora maris Tiberiadis erat trās mare reſpectu loci vnde Ieſus venerat cum diſcipulis, ita Capharnaum erat trans mare reſpectu iſtius loci vnde modo ſoluebant diſcipuli. ¶ Sed ſtatim occurrit hic quęſtio: quia Ieſus præceperat vt ſe præcederent ad Bethſaidam. apparet enim quòd inobedientes fuerint diſcipuli euntes ad Capharnaum. ¶ Solutio eſt quòd (quantum ex ſcriptis colligitur) Capharnaum eſt ciuitas non ad littus maris, ſed aliquantulum à mari remota: ita quòd portus nō erat portus Capharnaum, ſed portus Bethſaidæ, & propterea coincidunt nauigare ad Capharnaum & ad portum Bethſaidę, quo appulerunt. Et quoniam portus ille in regione Genezareth erat, aut forte Genezareth vocabatur, ideo terminus iſte ad quem huius nauigationis appellatur & Genezareth & Bethſaida & Capharnaū ab euangeliſtis, diuerſis rationibus. ¶ Et nota quòd non dicit venerunt, ſed veniebant. inchoata enim nauigatio verſus Capharnaum ſignificatur, non perfecta. *Et tenebræ iam factæ erant: & non uenerat ad eos Ieſus*. Ratio redditur receſſus diſcipulorum ſine Ieſu. Significatúrque diſcipulos expectaſſe vſque ad tenebras nocturnas Ieſum, ſi forte licentiata turba veniret ad eos: qui iam præceſſerant & præparauerant nauim. *Mare autem uento magno flante exurgebat*. Tempeſtas maris deſcribitur ex vento, quam alij euangeliſtæ diffuſius proſequuntur. *Quum remigaſſent ergo quaſi ſtadia uigintiquinque aut triginta*. Rem geſtam humano more euangeliſta deſcribit, velut ignota menſura ſtadiorum: vt intelligamus quòd hiſtoriam ſcribit humanæ hiſtoriæ more.

vident Ieſum ambulantem ſuper mare, & proximum naui fieri. Circa quartam vigiliam noctis hoc fuiſſe teſtatur Marcus. ita quòd tanto tempore tam parum nauigauerant. *Et timuerunt*. putantes phantaſma eſſe. *Ille autem dicit ei: ego ſum nolite timere*. Tacet euangeliſta ſcripta ab aliis de Petro, qui iuit ad Ieſum, & cæt. *Voluerunt ergo accipere eum in nauim*. Scrupuloſa ſunt hæc verba: quoniam præ ſe ferunt quòd Ieſus non ingreſſus eſt nauim: quod tamen conſtat ex aliis euangeliſtis eſſe falſum. ¶ Solutio eſt quòd euangeliſta non dicit Ieſum non eſſe ingreſſum in nauim (quod eſſet contrarium narrato ab aliis) ſed dicit quòd voluerũt eum accipere in nauim: ſignificans quòd diſcipuli putantes ſe more ſolito nauigaturos vſque ad portum, voluerunt ipſum accipere in nauim. Sed quia opinio ſolitæ nauigationis fefellit eos, ideo ſubiungitur non negatio ingreſſus Ieſu in nauim, ſed negatio ſolitæ nauigationis: ſubiungendo. *Et ſtatim nauis fuit ad terram*. pro, in terra, *in quam ibant*. Ita quòd ſecundum hiſtoriam Ieſus ingreſſus eſt nauim: & ſtatim non ſolito curſu nauigationis nauis fuit in portu illo ad quem tendebant, vt vltra miracula ab aliis recitata, intelligamus etiam hoc miraculum factum quòd ſtatim nauis appulit ad terram ad quam ibant. Et quia non eſt ingreſſus Ieſus nauim ad finem ſolitæ nauigationis ad quem volebant ipſum accipere, ideo euangeliſta vſus eſt tali modo loquẽdi.

Altera die. pro, poſtero die. Significatur enim dies immediate ſequens. *Turba quæ ſtabat trans mare*. in illa parte maris vnde diſceſſerant diſcipuli ſine Ieſu. *Vidit quia nauicula alia non erat ibi niſi una*. Deſunt ſex dictiones. *Illa quam ingreſſi ſunt diſcipuli eius, & quod non introiſſet cum diſcipulis ſuis Ieſus in nauim*. pro, nauiculam, *ſed ſoli diſcipuli eius abiſſent. Aliæ uero ſuperuenerunt*. pro, venerunt, *naues a Tiberiade*. Illa maris ora erat quidem Tiberiadis: ſed diſtabat à Tiberiade, à qua in illum locum venerunt naues poſtero die. *Iuxta locum ubi manducauerant panem*. Miraculum panis non fuit patratum in ora maris: ſed (vt dictum eſt) in loco deſerto Bethſaidę: iuxta quem locum erat hæc pars maris ad quam venerunt à Tiberiade naues. Et propterea euangeliſta dicit, iuxta locum vbi manducauerant panem. *Gratias agentes deo*, pro, gratias agente domino. Non enim deſcribitur quòd comedentes gratias egerint, ſed quòd Ieſus donator panis gratias egerit. ¶ Et dixit hoc euangeliſta, ad explicandum de qua mãducatione panis loquitur: ſcilicet de illa qua manducauerunt panem datum à domino gratias agente. ¶ Significantérque non nominat

nat Ieſum,ſed dominum appellat, ad explicandum vtranque naturam:diuinam,dicendo dominum:humanam,dicẽdo quòd gratias egit. Vtriuſque enim opus in miraculo illo apparuit. *Quum ergo uidiſſet turba quod Ieſus non eſſet ibi neque diſcipuli eius, aſcenderunt.* Deeſt, & ipſi, *in nauiculas: & uenerunt Capharnaum quærentes Ieſum.* Supradicta omnia argumenta narrauit euangeliſta, ad explicandam rationem quare turba venerit ad quærendũ Ieſum in Capharnaum:quoniam hinc pendet occaſio ſequentis doctrinæ. ¶ Et nihilominus ſignificatur quòd veniẽtes in Capharnaũ, quærebant vbi erat Ieſus:non enim inuenerunt ipſum in littore, aut in porta ciuitatis. *Et quum inueniſſent eum trans mare.* in Synagoga Capharnaum:vt inferius explicatur. *Dixerunt ei, Rabbi quando huc ueniſti?* Quum debuiſſent petere quomodo huc veniſti trans mare,ruſticano modo petunt quando huc veniſti? confundentes quando & quomodo. Euangeliſta ſiquidem recitat ruſticorum verba: qui non diſtinguunt aduerbia interrogatiua. *Reſpondit eis Ieſus.* Sequens doctrina reſponſiue data ſignificatur. *Et dixit, Amen amen dico uobis, quæritis me.* Non reſpondet Ieſus interrogationi ruſticorum:ſed facto eorum quo querebant eum. *Non quia uidiſtis ſigna.* Quærere Ieſum ex miraculis viſis fructus eſt intentus per miracula. Eſt enim quærere Ieſum affectu imitandi ipſum diſcendíque ab ipſo,quod in iſtis non erat. *Sed quia manducaſtis ex panibus & ſaturati eſtis.* Affectus ad corporeum cibum manifeſtatur trahens illos ad quærendum Ieſum, *Operamini.* Occaſione accepta ex eo quòd iſti quærebant Ieſum propter cibum corporis,inſtruit eos Ieſus de cibo animæ, quemadmodum Samaritanam occaſione aquæ inſtruxerat de potu. Et incipit ab opere:tum vt de cibo animæ tractet ad ſimilitudinem cibi corporis,qui operando acquiritur:tum vt intentionem ſpiritualis cibi explicet non ſufficere ſine opere:ſed oportere intendẽtem ſpiritualem cibum acquirere,exercere ſe operando ad hoc vt acquirat illum. *Non cibum qui perit.* Cibus corporis appellatur cibus qui perit:quia eſt ad ſuſtentationem vitæ mortalis. ¶ Et quoniam Ieſus mandat operari, & vetat operari propter cibum corporeum,ideo hinc erroris occaſionem ſumpſerunt qui non laborandum credunt vt manducemus corporaliter. Neſcierũt enim diſtinguere inter finem intentum, & id quod conſurgit ex neceſſitate materiæ. Cibus enim corporis non eſt finis intentus ab homine:ſed ex neceſſitate mortalis naturæ conſurgit indigentia cibi:appetitus cibi: & conſequenter operari propter cibum. Cibus

autem

autem animæ eſt intentus vt finis, toto appetitu ſtudio & operę acquirendus. Ita quòd quum dicitur operamini non cibum qui perit, ſenſus eſt: intendite per opera veſtra non cibum qui perit, quod eſt prohibere cibum qui perit vt finem. Hunc enim ſenſum manifeſtat ſubiuncta aduerſatiua. *ſed qui permanet in uitam æternam.* Cibum nanque permanentem in vitam æternam vt finem intentum, per opera acquirendum eſſe conſtat. Animæ autem cibus conſtat ex vero & bono: quia anima conſtat ex intellectu & voluntate. & intellectus paſcitur vero: voluntas autem bono. Vnde cibus qui permanet in vitam æternam, cõſtat ex vero & bono nutriente vitam animæ æternam. Appellatur enim cibus animæ permanens in vitam æternam, quia officium eius eſt ſuſtẽtare vitam immortalem: quæ eſt vita æternæ gloriæ futuræ. Et directe contra cibum qui perit, diſtinguit cibum permanẽtem in vitam æternam. ¶ Inferius autem explicabitur quid eſt iſte cibus. nunc ſatis eſt noſſe quòd quemadmodum cibus corporis ſuſtẽtat vitam corporalem mortalem, ita cibus animæ ſuſtentat vitam in æternum manſuram ipſius animæ. Ita quòd non de quocunque cibo animę eſt ſermo, ſed de permanente in vitã æternam: vt intelligamus hunc cibum non ſolum diſtingui à cibo corporis, ſed etiam à quocunque cibo animæ non nutriente illam ad vitam æternæ fœlicitatis, qualis eſt bonum humanæ gloriæ, & veritas quæcunque non ducens ad æternam fœlicitatem. ¶ Et inchoauit à præcepto operandi non propter cibum pereũtem, ſed æternum: quia intentio cœleſtis magiſtri eſt auertere homines à ſolito fine ſtudiorum humanorum & conuertere ac eleuare homines omnes ad dirigendum ſtudia, & opera ſua pro quanto tendunt ad propriũ bonum ipſorum, ad cibum æternum vt finem concupiſcibilium reliquorũ. ¶ Vbi & aduerte quòd in præcedenti ca. affectũ pręponentẽ gloriam humanã, deſcripſit impedire fidẽ: hic vero ſtudium ad cibũ pereuntem plus quàm ad ęternum, prohibet. Illud anima, hoc corpus pręſtat impedimentũ ſaluti æternę. *Quem filius hominis dabit nobis.* Ne erraremus intelligendo poſſe per noſmetipſos operando acquirere cibũ permanentẽ in vitam æternã abſque eo quòd daretur nobis ab aliquo homine, ſubiunxit propriũ poſſeſſorẽ ſimúlq; largitorẽ cibi permanentis in vitam æternam, eſſe filiũ hominis: vt intelligamus non aliunde poſſe nos acquirere cibum q̃ ex dono filij hominis. Simúlque intelligamus ad habendũ hunc duo oportere concurrere: alterum ex parte noſtri ſcilicet opus: alterum ex parte filij hominis ſcilicet dare. *Hunc enim.* Pronomen

hunc,

hunc, clare in textu Græco demõſtrat non cibũ ad filiũ hominis: quoniã eſt maſculini generis, & dictio interpretata cibũ eſt fœmi nini generis. *Pater ſignauit*. pro, ſigillauit, *deus*. Coniunctio enim, monſtrat ꝙ hæc ſententia reddit rationẽ præcedentis. Redditur ſiquidẽ ratio quare filius hominis dat nobis panem permanentẽ in vitam æternam, quia ipſum pater deus ſigillauit: hoc eſt quia ipſe eſt filius dei. ¶ Incarnationis myſteriũ ſigillatione filij hominis à patre deo, ſignificatur: eo ꝙ quẽadmodum ſigillãdo figura ſigillatis ſigilli imprimitur ſigillato, ita filio hominis impreſſus quodãmodo eſt filius dei, qui eſt figura dei: iuxta illud ad Hebræ. 1. qui quum ſit ſplendor gloriæ & figura ſubſtantiæ eius. eſt enim filius dei ſimilis patri in ſubſtantia. Et propter hoc ſignificantius in litera non dicitur pater ſed pater deus. quod eſt nomẽ ſubſtantiæ diuinæ. *Dixerunt ergo ad eum*. Non dicit reſponderũt aut dixerũt illi, ſed dixerũt ergo: vt intelligamus nõ illos ruſticos qui dixerãt quãdo huc veniſti, ſed homines eruditos in lege occa ſione accepta ex verbis Ieſu, dixiſſe hæc quæ ſubiunguntur. præ ſe ferunt enim loquentes eruditos, qui præſentes erant in Synagoga. *Quid faciemus*. pro, facimus, *ut operemur opera dei?* Intellexerant iſti verba Ieſu (ſcilicet operamini cibum qui permanet in vitam æternam) monere ad opera dei: percipientes quod operari opus dei eſt id quod dat vitam æternam. Et propterea erudite petunt quod eſt illud factum noſtrum in quo conſiſtit operari opus dei. Sicut enim aliâs petierunt quod eſt mandatũ magnum in lege, ita modo petunt quod eſt factũ noſtrum quod nos oportet operari, in quo conſiſtit operari opus dei præbens vitã æternam. Factũ ſiquidem noſtrum ſignificatur, dicendo in præſenti facimus. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis. Hoc eſt opus dei.* Illi quæſierant de operibus, Ieſus reſpondet de opere: ſignificans vnum eſſe opus velut ſubſtantiale. ¶ Et dicit dei, non legis. contra opera ſiquidem legis diſtinguitur ab apoſtolo fides, & non contra opus dei. *vt credatis in eum quem miſit ille*. Credere eſt opus noſtrũ & eſt opus dei: & propterea directe reſpondet quæſito: aſſignans opus noſtrum voluntarium, ſimul & diuinũ. Credere ſiquidem in Ieſum, continet in ſe, & id quod eſt intellectus (ſcilicet credere Ieſum. quod commune eſt voluntariis & inuitis: nam & dæmones credunt inuiti myſterium incarnationis & trinitatis, ex euidentia factorum) & id quod eſt voluntatis: ſcilicet confidere, tendere in Ieſum. hoc enim præpoſitio in, adiungit. Credere ſiquidem deum aut deo, actus eſt ſolius intellectus: ſed credere iu deum,

eſt credendo confidere ſeu tendere in deum, quod continet in ſe actum intellectus & volũtatis: actus fidei, ſpei, & charitatis. ¶ Et ſignificãter complectitur myſterium trinitatis & incarnationis: dicendo in eum quẽ miſit ille ſcilicet deus. Vbi aduerte quòd credere in verbum incarnatum, appellatur opus dei non ſolum, quia eſt donum dei in opere noſtro, ſed quia eſt opus primum exactũ à deo, & vniens hominem deo. In hoc enim opere conſiſtit ſubſtantialiter vnio hominis ad deum in hac vita: & eſt illud quod præbet vitam æternam. *Dixerunt ergo ei.* rurſus eruditi in Synagoga: occaſione accepta alterius quæſtionis ex eo quòd ad hoc peruenerat doctrina Ieſu quòd credere in ipſum miſſum à deo, cõferebat vitam æternam. *Quod ergo tu facis ſignum, ut uideamus & credamus tibi?* Non petunt quodcunque ſignum, ſed tale ſignũ quòd habeat duas conditiones. Prima eſt quòd videatur à nobis: altera eſt quòd ſufficiens ad faciendum nos credere tibi quæ dicis de teipſo. Et propterea magis explicando intentionem quæſtionis, ſubiungunt. *Quid operaris?* ſcilicet ſufficiens ad hoc. *Patres noſtri manducauerunt manna.* Argute petunt, proponendo ſignum monſtratum quum miſſus eſt Moyſes: clare ſignificantes quod quia tu maiorem te dicis Moyſe (dicendo quòd credere in te miſſum à deo, confert vitam æternam) oportet quòd tu opereris ſignum maius quàm fuit illud quod fuit tempore Moyſi: quo tempore patres noſtri manducauerunt manna. Acſi apertius dixiſſent, non aliqua turba, ſed vniuerſus populus qui tunc erant patres noſtri, manducauerunt manna, non panes hordeaceos. *In deſerto.* in quo quadraginta annis fuerunt. Et intendunt per hoc quòd ſigna quæ fecerat non erant ſufficientia, ſed oportebat ſignum maius monſtrare, *ſicut ſcriptum eſt.* Hinc clare apparet quòd non erant ruſtici, ſed eruditi in lege (in Synagoga præſentes) qui mouebant has quæſtiones. *Panem de cælo dedit eis manducare.* Communis panis, ex terra generatur: manna autem ex quo conficiebatur panis, non generabatur in terra, ſed ad modum roris de ſupernis deſcendebat: & propterea ſicut ros dicitur de cœlo deſcendere, ita & panis ille dicitur de cœlo datus.

Dixit ergo eis Ieſus. Occaſione nacta ex quærentium verbis, aggreditur Ieſus doctrinam de ſeipſo quatenus eſt panis vitæ. Et primo tractat de ſeipſo vt eſt panis vitæ. deinde de paſſione ſua futura, ſecundum quam eſt cibus & potus vitæ.

Amen amen dico uobis, non Moyſes dedit uobis panem de cælo. In textu Græco præponitur articulus dictioni panem. Ex

quo

quo patet quod non negat Ieſus Moyſen dediſſe patribus eorum panem de cœlo, ſed negat Moyſen dediſſe illum panem de cœlo: hoc eſt inſignem illum panem de cœlo qui præbet vitam æternam. ¶ Ita vt hinc duas differentias intelligamus. alteram inter datores, Moyſen & patrem Ieſu. alterã inter datos panes de cœlo ſcilicet manna & panem illum. hæ enim duæ differentiæ monſtrantur ex aduerſatiua ſubiuncta. *ſed pater meus dat uobis panẽ de cælo uerum.* Et ſignificanter apponit verum: ad declarandum quod illum panem permanentem in vitam æternam, pater Ieſu dat, non fictum, non præſumptum, ſed verum, ſed voce exiſtẽtem talem quod permanet in vitam æternam. *Panis enim uerus.* pro, dei, *eſt.* Dictioni panis præponitur articulus: vt intelligamus quod de eodem inſigni pane loquitur, & quem prius appellauerat panem verum, modo appellat illum panem dei. ¶ Et per coniunctionem enim, reddit rationem vtriuſque differentiæ prædictæ, ex duabus conditionalibus. Altera eſt. *Qui de cælo deſcendit.* hoc eſt qui non ſolum datus dicitur de cœlo, ſed vere deſcendit de cœlo. Deſcendere ſiquidem actus eſt voluntarius, qui nõ competit inanimatis. quæ mouentur quidem deorſum, ſed non vere deſcendunt. Rurſus de vero cœlo, de ſumma celſitudine deſcendere, non competit cuicunque inanimato. Et propterea etiam hinc apparet differentia panis veri ſeu dei. ¶ Altera eſt. *Et dat uitam mundo.* Et hæc quoque differentia duo complectitur: ſcilicet dare vitam, & mundo, non populo Iſrael tantum. Et intendit per dare vitam, dare vitam ſimpliciter & abſolute, & non ad tempus. Ex hoc enim quod ille panis dei habet has conditiones (ſcilicet quod vere deſcẽdit de cœlo, & vere dat vitam mundo) manifeſte infertur ꝙ Moyſes nõ dedit illũ. *Dixerunt ergo ad eum.* Occaſione accepta ex tã præclaris cõditionibus deſcripti panis, prorũpũt auditores ad petẽdum. *Domine ſemper da nobis panem hunc.* Quemadmodum Samaritana petiit, da mihi hanc aquam vt nõ ſitiam neque veniam huc haurire, ita iſti carnaliter petunt. Signũ autem quod carnaliter petũt, habetur ex eorũ verbis: iunctis cum hoc ꝙ Ieſus ſubiungit eos non credere *Dixit autem eis Ieſus. Ego ſum panis uitæ.* Hactenus dixerat in tertia perſona credendum eſſe in eum quem miſit pater deus: modo explicat in prima perſona. tãquam prius de ſe ipſo velut in indiuiduo vago locutus fuerit, & modo in indiuiduo ſignato, dicendo ego ſum. Ita quod petentibus da nobis hunc panem, reſpondet, ecce hic panis, ego ſum panis vitæ. *Qui uenit ad me, non eſuriet: & qui credit in me non ſitiet.*

Decla-

Declarat ſe eſſe panem vitæ, ex effectu: quia ſcilicet præſtat non eſurire neque ſitire vnquam. Acſi apertius diceret. panis quicunq; alius nõ eſt panis vitæ abſolute, ſed eſt panis vitæ ad horam: quia non tollit famem & ſitim abſolute, ſed pro tunc: ego autem tollo famem & ſitim in æternum. Et ratio differentiæ eſt: quia reliqui cibi ſunt tranſitorij: & propterea redit fames, redit ſitis. ipſe autẽ ſolus eſt permanens, ita quòd nunquam deſinit. ❡ Et quum debuiſſet dicere qui manducat me (vt conſequenter loqueretur ad panem) dixit qui venit ad me, qui credit in me: vt abſtraheret auditores à cogitatione panis corporei, à cogitatione manducandi & bibendi corporaliter, & eleuaret eos ad cogitandum & intelligendum quod de pane ſpiritus loquitur. ❡ Dicit autem venit & credidit: vt vtriuſque partis animæ officia explicet. credere ſiquidem partis eſt intellectiuæ: venire autem partis affectiuæ. Voluntas enim tendit ad obiectum in re: intellectus autem trahit obiectum in ſe. Propter quod dicunt philoſophi quòd bonum & malum eſt in rebus, verum autem & falſum in anima. ❡ Et quum dixiſſet ſe eſſe panem vitæ, declarat nihilominus quod tollit non ſolum famem ſed ſitim: vt eleuemur ad intelligendum & penetrandum quod quæ ſunt diuiſa in inferioribus alimẽtis (nam alimenti ſicci eſt tollere famem, humidi vero tollere ſitim) vniuntur in rebus ſuperioris ordinis. nec ibi eſt diſtinctio huiuſmodi alimentorum: ſed plenam vtriuſque appetitus ſacietatem panis vitæ fert ſecum. ❡ Et verificatur tam non eſurire quàm non ſitire (vt in cap. 4. declaratum eſt) ſimpliciter & abſolute. Cum quo ſtat ꝙ quanto magis credimus in Ieſum & venimus ad eum, tãto magis eſurimus & ſitimus augmentum & perfectionem. *in æternum.* pro, vnquam. Sacietas non ad horam ſed perpetua ſignificatur. *ſed dixi uobis: quia & uidiſtis me & non credidiſtis.* pro, creditis. Tacitæ obiectioni reſpondet, vtendo hac aduerſatiua. Poterant enim obiicere quod oportebat facto monſtrare ſeipſum panem vitæ, & non verbis. Huic inquam obiectioni reſpondet. ſed dixi vobis, ſed verbo explicaui me eſſe panem vitæ, quia vidiſtis me factis & tamen non creditis. Ita quod neceſſitas dicendi eſt quia facta viſa non dicunt vos ad credendum. verba enim adiuncta factis plus valent. *Omne quod dat mihi pater ad me ueniet.* Petentibus panem hunc, reſpoderat Ieſus ecce ego ſum hic panis: & ſubiunxerat veniendum eſſe ad ſe. Declarat modo modum habẽdi hunc panem: qui eſt modus veniendi ad eum. ❡ Et intendit quod habere hunc panem pendet primo ex dono patris ſibi infallibili.

fallibili. Acſi apertius dixiſſet. Vos petitis da nobis hunc panem: ſcitote quod modus habendi eſt iſte, quod pater dat mihi habituros hunc panem: & ita dat quod infallibiliter ad me venient. oportet ergo vos volentes hunc paně eſſe datos mihi à patre meo, datos ſic quod infallibiliter ad me veniatis. Et per hoc excluditur omnis via ſalutis ſi non itur ad Chriſtum. ¶ Et eſt ſermo de dare non ſecundum quid (hoc eſt ſecũdum præſentem iuſtitiam) ſed de dare ſimpliciter & abſolute. quod vocatur dare per prædeſtinationem. Quod enim deus abſolute dat Chriſto, proculdubio ſortietur effectum: quod ſcilicet ad eum veniet ex tali dare.

Et eum qui venit ad me. Non ſola patris datio, ſed liberum hominis arbitrium ad habendum hunc panem concurrit & propterea deſcripto infallibili euentu ex ordine diuini doni, ſubiungitur liber concurſus hominis dicendo & eum qui venit. venire enim actus eſt voluntarius. *Non eiciam foras.* Tertium concurrens ad habendum hunc panem, eſt conſecutio ipſius Ieſu. Ad quam ſe concurrere Ieſus, tertio loco deſcribit: ad ſimilitudinem acceptantis venientem ad ſe domi. Non acceptans ſiquidem venientem: eiicit eum foras: acceptans autem retinet eum intus. ¶ Duo ergo dicit. Primum quod ſeipſum concurrere ad hoc, declarat: vt ſeipſum obiectũ beatitudinis declaret. Alterũ eſt ꝙ eiectio, eſt eiectio ab intimis: alioquĩ nõ terminaretur ad foras. Vt hĩc intelligamus venientes ad Ieſum, admittẽdos ab ipſo ad intima, ad ea quæ ſunt internæ fœlicitatis. ¶ Et dixit hoc: ad declarandũ qualis vitæ eſt panis: ſcilicet vitæ ſpiritus, vitæ quæ conſiſtit in intimis. Sicut dixit non eiiciam, ad declarandum ſe quantum eſt ex ſe, venientes omnes recipere. ¶ Collige prudens lector quod tribus concurrentibus ad habendum hunc paně (ſcilicet patre dante, homine veniente, & Ieſu admittente) quum ipſe Ieſus dicat ſe nullum eiicere venientem, relinquuntur duo reliqua tanquã non ad ipſum Ieſum ſpectantia, ſed ad patrem & ad homines: ac per hoc ſatis factum eſt petitioni da nobis hunc panem. Acſi aperti' dixiſſet. ego quidem ſum ille panis, & nullum eiicio venientem ad me: ſed patris dono & veſtra voluntate opus eſt vt ad me veniendo panem hunc habeatis. *Quia deſcendi de cœlo.* Simul reddit rationem quod ipſe non eiicit datos ſibi à patre: & declarat ſe habere conditiones ſuperius deſcriptas panis dei. Prima enim conditio erat quod deſcendit de cœlo. & hanc in ſe verificari explicat: dicendo quia deſcendi de cœlo, nõ corporeis greſſibus ſed vniendo mihi carnem humanã. Ipſa enim carnis in terra aſſumptio

ptio, deſcenſus eſt de cœlo de ſumma celſitudine. *Non faciam uoluntatem meam, ſed uoluntatem eius qui miſit me.* Duas eſſe in Chriſto voluntates hic patet: humanam ſcilicet (de qua dicit voluntatem meam) & diuinam, quam dicit voluntatem patris. ¶ Dupliciter autem de voluntate humana Ieſu loqui poſſumus. vel ſecundum ſeipſam: vel vt ſubiacet regulæ diuinæ voluntatis. Voluntas enim Ieſu ſecundum ſeipſam: ſecundum ſuam naturam, nude accepta, non habet bonitatem infallibiliter: quoniam eiuſdem eſt naturæ cum voluntate quæ fuit in Adam ante peccatum. Prout autem inhæret regulæ diuinæ voluntatis, declinare non poteſt ad malum. Vtriuſque autem conditionis textus meminit. nam dicendo non vt faciam voluntatem meam, de voluntate humana nude accepta loquitur. veriſſimum ſiquidem eſt quod non venit ad habendum pro regula operum ſuorum voluntatem humanā ſecundum ſe. Dicendo autem ſed vt faciam voluntatem eius qui miſit me, ſignificat volūtatem ſuam faciendi conformiter ad voluntatem diuinam. *Hæc eſt enim.* pro, autem, *uoluntas eius qui miſit me patris.* Explicat voluntatem paternam quam ipſe eſt adimpleturus. Et primo quo ad datos ſibi à patre, dicendo. *Vt omne quod dedit mihi non perdam ex eo.* Ratio quare non eiicio, eſt voluntas patris vt nō perdam aliquid eorum quæ dedit mihi. *Sed reſuſcitem illud.* Duo conſtituit mihi pater erga ad datos à ſe mihi. Alterum eſt negatiuum: vt ſcilicet non perdam aliquem eorum. Alterum poſitiuum, vt reſuſcitem illos. Primum ſpectat ad ſalutem ſpiritus, ſecundum ad ſalutem corporis vtrunque tamen ad ſtatum æternæ fœlicitatis. ¶ Et declarat per hęc duo officia ſua: ſe miſſum eſſe ad ſeruandum ea quæ ſunt ſpiritus, & ad reſuſcitandum corpora. quæ manifeſte ſunt officia ſolius dei. *In nouiſſimo die.* Tempus reſuſcitationis deſcribitur finis temporis. nō enim eſſet nouiſſimus dies niſi eſſet finis tēporis: iuxta illud Apoca. 10. iurauit per viuentem in ſecula quod tempus non erit vltra. *Hæc eſt autem uoluntas patris mei qui miſit me.* Repetit voluntatem patris: vt explicet eandem reſpectu venientium quam explicauerat reſpectu datorum. Ita quod vbi pri⁹ explicauit voluntatem patris ad explicandum officia propria ſibi conſtituta erga datos ſibi à patre, modo explicat eandem ad explicandum effectus ſeu fructus acquirendos à venientibus ad Ieſum. *Vt omnis qui uidet filium & credit in eum.* Vere credentes deſcribuntur duobus actibus ſcilicet vidēdi filium, & credendi in eum. Et hic quidem ſecundus iam declaratus eſt. Primus autem continet

net quòd filius videtur credendus. Nõ enim dicit quòd omnis qui videt me (quod poſſet ĩtelligi de viſu corporali) ſed qui videt filiũ quod non poteſt intelligi niſi de viſu ſpirituali. Et quum conſtet quòd non eſt ſermo de viſione beata (quoniam iungitur videre cũ credere) conſequens eſt quòd de illa ſpirituali viſione filij eſt ſermo quæ ſtat cum credere: immo quę eſt ratio credendi. nam prę-ponitur videre filium ad credere in eum. Huiuſmodi autem viſio filij eſt qua mente videmus filium credendum: vel ex euidentia miraculorum, vel ex teſtimonio ſcripturarum, vel ex interno lumine fidei. Hæc enim ſufficiunt ad videndum filium ſub ratione credibilis. quam credibilis rationem explicãt ſubiuncta verba, & credit in eũ. Niſi enim de viſione filij ſub ratione credibilis eſſet ſermo, & eſſet implicatio in adiecto adiicere viſioni filij credere in ipſum (quoniam quod videtur non creditur) & non ſubiunxiſ-ſet & credit in eum. Adiiciendo itaque & credit in eum, explicat quòd de videre filium ſub ratione credibilis loquitur. ¶ Et hinc habes erudite lector modum rationemq́ue credẽdi, eſſe viſionem credibilium. Non enim ſpeciale aliquid de filio explicatur: ſed quod commune eſt omnibus quæ ſola fide habentur: Credimus enim myſterium trinitatis, myſteriũ incarnationis & reliquos articulos fidei, quia videmus non illa quæ credimus, ſed illa eſſe credibilia. Sicut credimus remotiſſimas partes terræ conditioneſq́ue earũ quas nunquam vidimus, quia habemus tot teſtimonia quòd videmus illas eſſe credibiles. *Habeat uitam æternã.* Ecce fructus primus, ſpectans ad fœlicitatem ſpiritus. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Ecce ſecundus fructus, ſpectans ad fœlicitatẽ corporis. ¶ Vbi aduerte quòd nõ repetẽdo dicit & ego reſuſcitabo: ſed ad ſignificandum ſe executurũ conſtitutum ſibi à patre vt reſuſcitet, executurũ autem reſpectu credentium in eum. *Murmurabant ergo iudæi de illo.* Hinc apparet quòd non ruſtici, nõ Galilæi ſed Iudæi qui ab Hieròſolymis venerãt (vt alij teſtantur euangeliſtę) erant mouentes has quæſtiones, increduli & omnia perturbãtes.

Quia dixiſſet, ego ſum panis uiuus. Superfluit viuus. *Qui de cælo deſcendi. Et dicebant. nonne hic eſt filius.* Deeſt Ieſus. Legendum eſt.

Nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph, cuius nos nouimus patrem. & matrem? A nomine proprio & à genere ſimul deſcribunt ipſum: apponentes etiam notitiam patris & matris. ¶ Et habes hinc coniecturam quòd Ioſeph viuebat tũc temporis, ſicut & mater. Dico autẽ coniecturam: quia poſſet dici quòd paulo ante mortuus eſſet & tamen notus erat iſtis. *Quomodo ergo dicit hic, quod de cælo de-*

ſcendi? Ratio murmuris conſiſtit in hoc quòd Ieſus erat homo genitus ſicut & alij:quod incompoſſibile apparebat verbis Ieſu, quibus dicebat ſe deſcendiſſe de cœlo.venit enim ex matris vtero ſicut & cæteri. *Reſpondit ergo Ieſus:& dixit eis.* Huic murmuri occurrit Ieſus : primo compeſcendo. *Nolite murmurare*.pro,ne murmurate,*in inuicem.* Superfluit præpoſitio in.In quo apparet quòd non dicebant hæc Ieſu,ſed inter ſe. *Nemo poteſt uenire ad me.* Explicat deinde rationem quare murmurant : quia ſcilicet carent dono dei quo trahantur ad Chriſtum. ¶Nec dicit nemo venit ad me,ſed nemo poteſt venire: vt intelligamus negari non ſolum actũ veniendi ſed potentiam veniendi.Et eſt ſermo de potentia propinqua: quæ ſcilicet elicitiua eſt actus, cui ad operandum nõ deeſt niſi executio. *Niſi pater qui miſit me traxerit eum.* Non violentia,ſed reuelatione,inſpiratione,inſtinctu,excitatione mentis. Nec propterea excuſatur non veniens ad Ieſum, ſi nõ trahitur à patre cœleſti:quoniam non excuſatur ab obice impediẽte ipſum vt trahatur à patre.¶Explicat ergo Ieſus clare quod ſuperius occulte dixerat,omne quod dat mihi pater &c.declarando ſimul quòd ideo iſti murmurabant quia non erant tracti à patre.Ita quòd ordo veniendi ad Ieſum ,eſt quòd primo eſt tractus internus:& propterea attribuitur patri,inuiſibili.deinde eſt poſſe per donum acceptum venire.& tertio eſt venire. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Non eſt repetitio ſed explicatio eiuſdem gratiæ reſuſcitationis, conferendæ ab ipſo venientibus ad eum. Quam etiam à ſe conferendam dixerat credentibus in ſe:vt idem intelligamus præmium vtrorumque ſcilicet venientium & credẽtium.Quæ autem ſit differentia inter venire & credere, iam declaratum eſt. *Eſt ſcriptum in prophetis.* Authoritate ſcripturæ declarat tractum paternum. Nec nominatur propheta aliquis: quoniam ſententia prophetarum inducitur. *Et erunt omnes.* Non diſtribuit pro ſingulis generum,ſed pro generibus ſingulorum:hoc eſt non ſignificantur omnes homines,ſed omnes conditiones hominum:maſculi,fœminæ,ſenes & pueri,diuites & pauperes, barbari & reliquæ hominum differentiæ. Intendit enim quòd cuiuſque conditionis homines erunt. *Docibiles*. pro,dociles,*dei.* Hic eſt modus quo pater trahit ſcilicet docendo intus. Ad hoc affertur prophetarum ſententia quòd cuiuſque conditionis homines erunt dociles, facile ſuaſibiles reſpectu dei docentis. Hinc enim facile apparet vniuerſalis extenſio diuini tractus ad ruſticos,ad mulieres &c.ita quòd nemo venit niſi tractus diuina

doctrina interiori. *Omnis qui audiuit a patre & didicit.* Efficacia tractus ſimul cum modo diſcendi à deo declaratur. Acſi apertius diceret. Ex parte quidem patris concurrit docere trahendo, ſeu trahere docendo: quorum alterum pertinet ad intellectum, alterum ad voluntatem. ex parte vero eorum qui docentur & trahuntur, cõcurrit primo audire internum: & propter hoc dicitur, audiuit à patre. concurrit ſecundo diſcere. ¶ Humano more ſpiritualia deſcribũtur. Diſcipulus primum audit à magiſtro: & per hoc diſcit. ſed auditus perceptio eſt eorum quæ dicuntur: diſcere autem continet in ſe & credere & proficere. oportet enim addiſcentem credere præceptori. & quanuis credat non diſcit niſi in auditis proficiat. Proportionaliter ſiquidem accedentes ad deum oportet primum audiſſe: hoc eſt percepiſſe quæ deus docet. deinde didiciſſe: hoc eſt credendo profeciſſe in auditis. & ſic tertio. *Venit ad me.* non corporali greſſu ſed affectu, ſed operibus. Hæc eſt enim efficacia diuini tractus. *Non quia patrem uidit quiſquam.* Ne intelligeres audiri patrem ſicut auditur ſenſibilis doctor (qui videtur dum auditur) & putares ſpirituali viſione videri patrem à ſpiritualiter audientibus, occurrit huic falſæ exiſtimationi: declarando quòd ſolus ipſe vidit patrẽ. Et excluditur non ſolum quilibet homo, ſed etiam quicunque angelus. Sed eſt ſermo de quocunque ſecundum vires naturales, & propterea ſubiungit. *Niſi is qui eſt a deo, hic uidit patrem.* Solus enim deus naturali facultate videt deum. Vnde & per hoc nõ ſolum excludit erroneum intellectum, ſed & ſimul declarat ſeipſum eſſe verum deum: vtpote qui ſolus vidit deum patrem. ¶ Nec propterea excluditur ſpiritus ſanctus: quia videre eſt actus eſſentialis, reſpectu cuius excluſiua ſeu exceptiua adiuncta termino perſonali (puta patri aut filio) non excludit aliam perſonam diuinam: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *Amen amen dico uobis, qui credit in me.* Tertio reſpondet quo ad materiam de qua murmurabant ſcilicet ego ſum panis qui de cœlo deſcendi. Reſpondet autem prius diuiſim: hoc eſt prius quantum ad illud ego ſum panis, deinde quantum ad illud qui de cœlo deſcendi. & demum coniungit vtrunque ſimul. ¶ Confirmat quod dixerat ego ſum panis: declarando qualis panis eſt ab effectu & modo edendi illũ. Dicendo enim qui credit in me, mãducationẽ panis ſignificat. Subiungendo aũt. *Habet uitam æternam.* præſentaneum effectum manducationis huius panis ſignificat. Et verificatur quòd habet vitam æternam virtualiter & in ſui initio. Charitas enim ſeu gratia initiũ eſt vitæ

tæ æternę:ſicut ſemen continet fructum. ¶ Et declaratur per hoc quòd nulla opus eſt mora ad hoc quòd panis iſte cauſet vitam æternam: ſed dum manducatur, efficit quòd manducans habet vitam æternam in ſeipſo. *Ego ſum panis uitæ.* Ratio quare qui credit in me habet vitam æternam, eſt quia ego ſum panis vitæ: hoc eſt ſum cibus conferens vitam abſolute (& non ad tempus) manducanti me. *Patres ueſtri manducauerunt manna in deſerto, & mortui ſunt.* Declarat illam particulam qui de cœlo deſcendi, ex differentia inter mãna appellatum panem de cœlo, & hunc panem de cœlo: penes hoc quòd manna à manducantibus ſe non tollebat mori, panis autẽ iſte manducantibus ſe, confert nõ mori. ¶ Vbi perſpicacius attende quòd differẽtia iſta nõ eſt penes omnino idẽ hoc eſt penes mori corpore. puta quod alter permiſerit mori corpore, alter vero tollat mortẽ corporis: vel ꝙ alter permiſerit mori ſpiritu, alter vero tollat mortẽ ſpiritus. Neuter enim ſẽſus eſt literalis. ¶ Sed differẽtia iſta eſt penes idẽ proportionaliter: ſcilicet penes comedẽtes reſpectiue. Eſt enim ſenſus ꝙ manna ſe manducãtibus nõ conferebat nõ mori corpore, quũ manducantes ipſum ederent ad vitã corporis: iſte autẽ panis manducantibus ſe confert non mori illa vita ad quã ſeruandam manducatur. mãducatur enim propter vitam ſpiritus: & confert nõ mori ſpiritu. Stat itaque ſolida differentia, relata ad manducãtes & mortẽ proportionaliter ſeu reſpectiue. ¶ In qua differentia cõſidera etiam quòd reſpondet dicentibus. quid operaris tu pluſquàm Moyſes, patres noſtri manducauerunt mãna in deſerto: ſicut ſcriptum eſt, panẽ de cœlo dedit eis. Reſpondet enim ecce quid operor maius: quoniam manna cibus fuit nõ tollens mortem, iſte autem panis eſt cibus tollẽs mortẽ. ¶ Si quęris quo pacto verificatur quòd iſte panis tollat mortem: quũ multi poſtquàm comederunt hunc panem mortui fuerint ſpiritu: alioquin in errorem illorum laberemur qui dicunt charitatem ſemel habitam non poſſe perdi. Solutio eſt quod quantum eſt ex parte cœleſtis panis, ſufficiens eſt ad conferendum comedenti nunquam mori ſpiritu: hoc eſt nunquã peccare mortaliter. ſed ex defectu ex libero arbitrio habentis vitam quæ duraret in æternũ, prouenit mors ſpiritus. Abiicit enim à ſe vitam ſpiritus ille qui peccat: & non ex defectu panis aut vitæ prouenit mors ſpiritus. Non ſic autem erat in manna: quoniã cibus erat corporeus, impotens ad præſtandum vitam corporis ſine mori. *Hic eſt panis de cœlo deſcendens: ut ſiquis ex ipſo manducauerit non moriatur.* pro, vt quis ex eo edat & non moriatur. Plus

continet

continet hæc litera quàm vt comedens hunc panem,non moriatur,quoniam cum hoc ſignificat etiam quòd panis iſte deſcendit de cœlo ad hoc vt edatur: hoc enim clare ſignificatur dicendo,de cœlo deſcendens vt quis ex eo edat. *Ego ſum panis viuus.* Declaratis ſigillatim ſingulis particulis,iungit vtranque ſimul.Ego ſum panis viuus,quo ad primam. *Qui de cœlo deſcendi.* quo ad ſecundā. ¶ Vbi aduerte quòd prius dixit ego ſum panis vitæ,modo autem ego ſum panis viuus: vt intelligamus ipſum eſſe & panem vitæ, ſeruatiuum vitæ aliorum in æternum,& panem in ſcipſo formaliter viuum:& differre à manna,non ſolum quia eſt panis tollens mortē,ſed etiam quia eſt panis in ſcipſo viuus. Ita quòd deſcendit vere de cœlo viuus: & non cecidit de cœlo vt manna res nō viua. *Si quis manducauerit ex hoc pane,viuet in æternum.* Prius ablationē mortis dixerat effectum huius panis:modo collationem vitę ęternæ dicit effectum eiuſdem panis. Vt vtrinque,ex vtroque contrario(morte ſcilicet & vita)declaretur effectus huius panis.Et intellige viuet in æternum,quantum eſt ex parte panis: vt expoſitum eſt. ¶ Vbi perſpice efficaciam hui⁹ panis non ſolum ad tollendā famem,ſitim & mortem,& ad conferendum ſtatim vitam,ſed ad efficiendum quòd viuat in æternum. *Et panis quem ego dabo.* Poſtquam declarauit ſeipſum ratione ſuæ deitatis panem viuum qui de cœlo deſcendit,tranſit modo ad declarandum rurſus ſeipſum etiam ſecundum humanam naturam aſſumptam eſſe panem viuum,& incipit à morte paſſionéque ſua:dicens eſſe ſimiliter cibum mundi.Ita quòd non ſolū ipſe verbum eſt cibus & vita mundi,ſed etiam ipſe crucifixus,mortuus,&c.eſt panis & vita mundi. Quod eſt dictu , oportere mundum paſci credendo & amando, nō ſolum deum in ipſo Ieſu homine,ſed etiam hominem paſſum ac mortuum pro ſalute mundi.Propterea enim hactenus ſeipſum dixit panem:modo autem cū coniunctione copulatiua, accumulando ait & panis. ¶ Significantérque dicit dabo,& nō dicit do: quoniam futura erat donatio eius. Simúlque petentibus da nobis hunc panem,declarat qualis eſt panis quem ipſe dabit. *Caro mea eſt.* Deſunt tres dictiones ſcilicet. *Quam ego dabo.* Et ſequitur. *Pro mundi vita.* Manifeſtiſſime explicat panem hunc fore paſſionem & mortem ſuam:dicendo quòd panis quem ego dabo eſt caro mea,non myſtica,non ſpiritualis,ſed quam ego dabo pro mūdi vita.conſtat enim quòd in paſſione & morte ſua daturus erat carnem ſuam naturalem pro mundi vita. ¶ Et dicendo dabo,ſignificat voluntario dono ſe paſſurum ac moriturum.Et dicendo

pro mundi vita,manifeſtat cauſam patiendi & moriendi nō pro aliquorum ſed pro mundi vita. ¶Si vita ſpiritus intelligitur,gloſa opus eſt diſtinctiua de ſufficientia vel efficientia. Mors enim Chriſti ſufficiens fuit pro ſpirituali vita mundi : quanuis nō effecerit illam in omnibus propter impedimentum ex parte multorū. Quanuis etiam ſecundum efficientiam poſſit verificari mors Chriſti pro mundi vita ſpirituali : pro quanto ſpiritualem vitam effecit non alicuius partis aut ætatis mundi, ſed in omni parte & ætate mundi. ¶Sed ſi vita in ſua amplitudine intelligitur,nō eſt opus gloſa limitatiua:quoniam vitam corporalem etiam iniquorum efficit mors Chriſti: reſtaurauit enim naturam nō in aliquibus ſed in omnibus: vt potentius ſit donum Chriſti quàm peccatum Adæ. *Litigabant*.pro,pugnabant,*ergo iudæi adinuicem*. Occaſione ſumpta ex hoc quòd Ieſus dixerat carnem ſuam eſſe panē quem eſſet daturus,inter ſe certabant Iudæi,nō Galilęi. *Dicentes. Quomodo poteſt hic*. Impoſſibilē modum exiſtimabāt. *Nobis carnem ſuam*. Superfluit ſuam:ſed ſubintelligitur. *Dare ad manducandum?Dixit ergo ei Ieſus*. Occaſione ſumpta ex hac verborum pugna inter Iudęos,procedit ad explanandum ordinatè manducationē carnis ſuæ.Et inchoat à neceſſitate manducandi illā. *Amen amen dico vobis:niſi manducaueritis carnē filii hominis & biberitis eius ſanguinem*. Neceſſitas manducandi carnem & bibendi ſanguinē filij hominis,explicat ex priuatiōe vitæ,proculdubio ſpiritualis. *Non habebitis*.pro,nō habetis.Significatur enim pręſens priuatio, non futura tantū. *Vitam in vobis*. Et quoniam textus iſte ſimilis præcepto baptiſmi ſuperius.3.cap.deſcripto(niſi quis natus fuerit ex aqua & ſpiritu non poteſt introire in regnum dei. pari ſiquidē neceſſitate ac modo hic dicitur,niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinē non habetis vitā in vobis) occaſio diuerſarū factionum ſeu ſectarum fuit & eſt, ideo perſpicatius diſcutiendus eſt:vt clare habeatur ſenſus literalis, ex quo ſolo trahitur efficax argumentum. ¶Triplex igitur ſenſus dicitur huius literæ.Primus eſt de fide mortis Chriſti. Et eſt ſenſus. niſi vſi fueritis morte filij hominis tanquàm cibo & potu,non habetis vitam ſpiritus in vobis. Et hic ſenſus eſt in ſe verus & neceſſario intētus.Verus quidem: quoniā niſi anima hominis ſic credat mortem Chriſti quòd ſuſtentetur per illam velut cibo & delectetur in illa velut potu, non habet vitam gratiæ in ſeipſa. Neceſſario autem intentus.tum quia ſeparatio carnis & ſanguinis manifeſte mortem Chriſti in qua ſeparatus eſt ſanguis à carne, explicat.

tum

tum quia expreſſe dixit, caro mea eſt quam dabo pro mundi vita: quod conſtat mortem eius explicare. immò ad declarandum hoc (ſcilicet quam dabo pro mundi vita) ad reſpondendū Iudæis quomodo poteſt hic nobis dare, manifeſtat modum: ſcilicet per ſeparationem carnis & ſanguinis: hoc eſt per mortem talem in qua ſanguis ſeparabitur à carne, qualem conſtat eſſe mortem crucis.

¶ Secundus ſenſus eſt de fide ſacramenti euchariſtiæ, quòd eſt memoriale mortis Chriſti: iuxta illud Apoſtoli: quotienſcunque mãducabitis panem hunc & calicem bibetis, mortem domini annũciabitis. Calix enim & hoſtia ſeparationem realem carnis & ſanguinis quæ fuit in cruce, ſignificant. Et eſt ſenſus, niſi ſpiritualiter manducaueritis & biberitis ſacramentum euchariſtiæ, non habetis vitam in vobis. Et hic ſenſus eſt verus in ſe: quoniam ſpiritualiter manducare & bibere ſacramentũ euchariſtiæ quo ad rem ſacramenti, nihil aliud eſt quàm manere in Chriſto & Chriſtũ manere in eo, ſine qua manſione conſtat non eſſe vitam ſpiritus.

¶ An autem ſit intentus, nõ clare apparet. immò ſi perſpicaciter fuerit conſideratum, apparet quòd ſermo formalis non eſt de ſacramento, ſed de re ſacramenti, ſed de fonte ſacramenti: quoniam formaliter loquendo ſi manducare & bibere ſpiritualiter ſacramẽtũ euchariſtiæ neceſſariũ eſt ad vitã, ſequitur quòd ſacramẽtaliter manducare & bibere idem ſacramentũ eſt neceſſarium ad vitam. Et patet ſequela: ex eo quòd præceptum cogens ad ſacramentum, formaliter loquendo cogit primo & directe ad ſacramentalẽ perceptionẽ: vt patet in præcepto baptiſmi: ad ſpiritualẽ autẽ perceptionẽ (quæ conſiſtit in voto) cogit tanquam ad initium ſacramẽti. Vnde dicere quòd hic præcipitur ſpiritualis perceptio euchariſtiæ & non ſacramentalis, formaliter loquendo eſt contraria implicare. Nec propterea intelligas arguendos doctores exponẽtes hoc de ſpirituali manducatione: quoniam ad rem ſacramenti referunt. ¶ Tertius itaque ſenſus eſt de manducatione ſacramẽtali, digne tamen. Et eſt ſenſus, niſi realiter manducaueritis carnẽ filij hominis in ſacramento hoſtiæ, & biberitis in ſacramẽto calicis eius ſanguinẽ, non habetis vitam ſpiritus in vobis. Ita quòd iuxta hunc ſenſum neceſſariũ eſt ad ſalutẽ nõ ſolũ ſacramẽtũ baptiſmi, ſed etiã ſacramentũ euchariſtiæ ſub vtraque ſpecie. Ex hoc ſenſu orta paulo antè eſt ſecta Bohemorũ, cõmunicatium etiã infantes ſub vtraque ſpecie. Huic ſenſui contrariatur eccleſiæ conſuetudo, nõ cõmunicans infantes, nec cõmunicans populũ ſub vtraque ſpecie. Nec ſola cõſuetudo, ſed doctrina: quoniã docet ſufficere ad ſa-

lutem communicare ſub ſpecie ſpanis. ¶ Et quanuis hęc authoritas ſufficiat ad manifeſtandum quòd textus iſte non tradit præceptum de perceptione ſacramenti ſub vtraq; ſpecie, & conſequẽter quòd non tradit præceptum de manducando & bibendo ſacramentum euchariſtiæ, ſectatoribus tamen illorum dogmatum non ſatis fit, ſed textũ hunc pro ſe afferunt contra noſtram cõſuetudinẽ & doctrinã: dicendo quòd niſi de perceptione ſacramenti tractaret dominus in his verbis, non diſtingueret inter manducare & bibere, & rurſus non diſtingueret inter manducare carnem & bibere ſanguinẽ, ſed ex hoc ꝙ tã accurate diſtinguit inter hæc, inſinuat quòd de perceptione ſacramenti euchariſtię tractat. Pręterea ſubiungendo caro mea vere eſt cibus, & ſanguis meus vere eſt potus, non poteſt negari quin de ſacramento carnis & ſanguinis loquatur. eadem autem materia tractatur hic monſtrando neceſſitatem, quæ tractatur ſubiungendo veritatem. De ſacramenti ergo euchariſtię manducatione & bibitione eſt hic ſermo. ¶ Sed hęc facile reiiciuntur: perſpiciendo quòd in hoc eodem capitulo paulò ſuperius Ieſus dixit, qui venit ad me non eſuriet, & qui credit in me non ſitiet vnquam. Clare enim in his verbis quę conſtat non ſpectare ad ſacramentũ euchariſtiæ, dominus diſtinguit eſurire & ſitire: quod ęquiualet ad diſtinguere inter manducare & bibere: nã eſurire ad mãducationẽ & ſitire ad bibitionem pertinent. Non poteſt itaque ex diſtinguitione inter manducare & bibere, trahi argumentũ efficax ad inferendũ quòd de ſacramẽto euchariſtię eſt ſermo. Similiter diſtinctio inter carnẽ & ſanguinẽ non adiuuet, ſed potius ad cõtrariũ ducit: quoniã caro nõ qualitercũq; deſcribitur diſtincta à ſanguine, ſed ſeparatione vt cibus à potu: conſtat autẽ quòd realis ſeparatio carnis & ſanguinis Chriſti in ſacramento, eſt repręſentatiue tantũ: in morte autẽ Chriſti fuit ſecũdum rem. ¶ Et ſi inſtetur quòd hic eſt ſermo de carne & ſanguine ſub ratione cibi & potus, & nõ ſecundũ quòd in eſſe ſuo naturali erant: ac per hoc de carne in ſacramẽto & ſanguine in ſacramento ſeparatis. Solutio habetur ex iã dictis: quòd ſuperius dominus tractauit de ſeipſo vt tollit famẽ, & vt tollit ſitim: & tamen nõ pręterea infertur quòd tractauit de ſeipſo ſub ſpecie ſacramenti qua tollit famẽ, & ſpecie ſacramenti qua tollit ſitim. Tractat enim de carne & ſanguine partibus mortis ſuę, vt cõplectẽdis mente vt cibo & potu animę: quia niſi ſuſtentetur ſpiritus morte Chriſti vt cibo & delectetur illa vt potu, non eſt vita ſpiritus in nobis. Quod demum dicitur caro mea vere eſt cibus, &c. ad literã (vt patebit)

tebit)eandem materiam tractat,& mortem ſuam habere vere rationem cibi ac potus ſignificat:vt ibi declarabitur. Quanuis extẽſiue verificetur etiam de carne & ſanguine ſub ſacramento: ſicut etiam caro naturalis & ſanguis naturalis Chriſti extenduntur ad ſacramentũ euchariſtiæ:pro quanto vere continentur ſub ſpeciebus panis & vini in illo ſacramento. ¶ Inepte autẽ applicari hinc neceſſitatem communicandi omnibus, ex eo deprehẽditur quòd manducare ſacramentum præſupponit manducationem naturalẽ:ſicut naſci ſacramentaliter prẹſupponit naſci naturaliter. Nullus naſcitur ex aqua & ſpiritu niſi natus ſecundũ carnẽ, & ſimiliter nulli impotenti exercere actũ manducandi naturalem imponitur neceſſitas manducandi ſacramentum. Infantes ergo qui adhuc manducare non poſſunt,ſed ſugere, inepte concluduntur ſub hoc præcepto:dato ſed non conceſſo quòd de manducatione ſacramenti textus loqueretur. Quod enim ſub actu mãducandi imponitur,ſolis potentibus manducare indici intelligitur ſecũdum planam legum omnium intelligentiam. Sed non oportet ex datis arguere iſtos:quia ex textu conuinci poſſunt: nã de illo manducare ac bibere tractat textus iſte, de quo immediate ſubditur. *Qui manducat meã carnem & bibit meum ſanguinẽ*. Conſtat enim quòd manducare & bibere ſacramentũ,non eſt hoc manducare & bibere quoniã manducare & bibere ſacramentũ,commune eſt ad digne & indigne manducare & bibere: vt Apoſto.clare docuit.1.ad Cor.11.hoc autem de quo textus loquitur, non eſt cõmune ad digne & indigne:quia eſt habere vitam æternã:vt textus dicit. Non enim dicit qui manducat digne carnem meam,& bibit digne ſanguinem meum,ſed qui mãducat & bibit:vt intelligamus quòd de ipſo manducare & bibere loquitur quod non eget modificatione digne,quod non eſt commune ad digne vel indigne. Clare igitur apparet quòd non eſt ad literam ſermo de manducare & bibere ſacramentum euchariſtiæ,ſed de mãducare & bibere mortẽ Ieſu. ¶ Declarata itaque neceſſitate manducandi carnem & bibendi ſanguinẽ(alioquin nõ habetur vita ſpiritus in nobis)declarat modum quo hoc manducare & bibere ſe habet ad vitã. Multipliciter ſiquidẽ cõtingere poteſt aliquid eſſe neceſſariũ ad vitã. Poſſumus enim dicere niſi pecuniã habeas non ſanaberis,niſi medicum habueris nõ ſanaberis,niſi tali balneo aut cibo vſus fueris non ſanaberis,& hęc diuerſimode verificãtur. Et propterea quum dixiſſet Ieſus,niſi manducaueritis carnẽ,& biberitis ſanguinẽ non habetis vitam in vobis,quia multipliciter intelligi poterat mãducatio

neceſſaria

neceſſaria ad vitam,declarat quomodo concurrit manducare carnem & bibere ſanguinem eius ad vitam: dicendo. *Habet uitam æternam.* Ecce de quo manducare loquor:de illo ſcilicet quod eſt habere vitam æternam,quod fert ſecum vitam æternam,quod ponit in manducante & bibente vitam æternam. ¶ Vbi patet qualiter ſe habet hoc manducare & bibere ad vitam æternam:quòd non ſicut aliquid accidentale aut extrinſecum,ſed eſt ipſum habere vitam æternam.Dicendo enim poſt promulgatam neceſſitatẽ manducandi ad vitam,qui mãducat habet vitam, ſignificat quòd manducare eſt habere vitam.Et vere ſic eſt: quandoquidem paſci morte Ieſu,eſt habere vitam æternam. *Et ego reſuſcitabo eum in nouiſſimo die.* Non eſt repetitio , ſed explicatio eiuſdem præmij manducantium carnem & bibentium ſanguinem filij hominis: quod promiſſum eſt tam venientibus quàm credentibus in filium dei,miſſum à deo. *Caro enim mea.* Coniunctio enim teſtatur quòd ad reddendam rationem pręcedentium inducuntur hęc verba. Redditur ſiquidem ratio eius quod dixerat, qui mãducat meã carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam.Et incipit ratio ab hoc ꝙ caro eius eſt cibus & ſanguis potus.Caro mea. naturalis quam dabo pro mundi vita. *Vere eſt cibus.* Non dicit eſt cibus corporis,ſed abſolute eſt cibus:ne arctares ſenſum ad cibum corporis. Vnde ſufficit ad verificandum hunc textum quòd ſit cibus animæ:tranſfertur enim cibi nomen & ratio à cibo corporis ad cibum animę.Cibus autem nomen eſt officij cibandi,ſignificans proportionem rei quæ manducatur ad cibandum manducantem.Vnde panis qui eſt cibus hominis,eſt venenũ accipitri. ¶ Ad ſignificandum itaque quòd caro ſua non falſo,non opinione,ſed ſecundum veritatem cibat animam,dicit,vere eſt cibus: ad differentiam glorię humanæ,quæ reputatur cibus animæ:ad differentiam ſpeculatiuę contẽplationis,quę reputatur cibus animę, & vniuerſaliter ad differentiam reliquorũ quæ reputantur cibare animã:quoniã nihil horũ vere eſt cibus animę:quoniã nihil horũ viuificat animã:verus enim cibus ſolus ille eſt qui viuificat. *Et ſanguis meus.* naturalis qui effundetur pro mũdi vita. *Vere eſt potus.* non venenum.Eſt enim non falſo,non opinatiue officium habẽs potus animę:eſt nanque viuificãs animam ſicut potus corporeus viuificat corpus.¶ Et dixit hæc:ad manifeſtandũ quòd mors ſua eſt alimentum perfectũ animę:conſtat enim alimentum perfectũ ex cibo & potu. *Qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem,in me manet & ego in illo.* Proſequitur rationem:declarando

modum quo tam caro quàm ſanguis ſuus viuificat alendo animã. Et affert ambas veri cibi & veri potus conditiones, verificari inter carnem ac ſanguinem ſuum & manducantẽ ac bibentem. Tãdiu res manducata eſt cibus corporis quandiu manet in manducante & manducans in illa, & ſimile eſt de potu. Alimẽtum enim corporis oportet quòd ſit in illo qui alitur: alioquin non aleret, & rurſus oportet quòd qui alitur ſit in re quæ alit: ſit dico per operationem naturæ. Niſi enim natura eius qui alitur attendat alimento, iam non alitur: rurſus ſi alimentum tranſiuit ſiue in eum qui alitus eſt, ſiue in quancunque aliam materiã, iam non eſt amplius alimentum, iam non eſt cibus aut potus. ❡ Dicendo itaque in me manet & ego in illo, omnes conditiones alimenti deſcribit ſibi conuenire reſpectu manducantis carnem & bibentis ſanguinem eius. Nam dicendo manet, excludit tranſitum. dicendo in me, ponit attentionem manducantis ad ipſum, & dicẽdo & ego in illo, ponit ſe intus in manducante. Coniunctionem ergo mutuam ac permanentem intus, ſignificat inter manducantem & ipſum. Cõſtat autem coniunctio iſta mutua in anima, ex charitate: iuxta illud, Qui manet in charitate, in deo manet & deus in eo. Et eſt animum manere in Ieſu vt amato & deſiderato: & ſimiliter Ieſum manere in animo vt amato & trahendo ad ſe. ❡ Si hæc latius intelligerę vis, conſidera quomodo amans eſt in amato ſecundum amorem veræ amicitiæ, ſimul & concupiſcentię: cogitando de illo, deſiderando illi bona (gloriæ, famæ, diuitiarum) ſperando ab illo, &c. & intelliges hæc. ❡ Significantius autem dicit in me & ego in eo, & non dicit manet in carne aut in ſanguine meo & ſanguis aut caro mea in illo: vt aſcendat à carne & ſanguine ad ſeipſum: vt declaret quòd manducare carnem & bibere ſanguinem, coniungit manducantem & bibentem non tantum carni & ſanguini, ſed ſibiipſi, vt intelligamꝰ quòd qui paſcitur morte eius, nõ coniungitur tantum humanæ meæ naturæ, ſed cõiungitur mihiipſi, qui ſum non ſolum homo, ſed verus deus. *ſicut miſit me.* Pedetentim inducit concluſionem. Incœpit enim ex hoc quòd caro & ſanguis meus eſt verũ alimentũ animæ: & inde ſubiunxit ꝙ hoc alimentũ præſtat manducanti & bibẽti, manere in me & me in illo: modo autẽ adiungit quòd manere in me & me in illo, dat manducanti viuere propter me, vt ſic dę primo ad vltimũ illatio pateat eius quod propoſuerat ſcilicet qui manducat meam carnẽ & bibit meũ ſanguinẽ habet vitã æternam. ❡ Ad declarandũ itaque hoc quòd manere me in mãducante & mãducantẽ in me, cõferat

ferat

ſerat viuere propter me, immo ſit ipſum viuere propter me afſert ſimilitudinem modi quo ipſe Ieſus viuit. Et dicendo miſit me, vtranque naturam ſuam ſignificat. nam miſſus eſt filius dei: miſſio autem eſt ipſa incarnatio. *viuens pater.* Quia intendit reſoluere effectum qui eſt vita manducantium, in ſupremam cauſam propriam, ideo non dicit ſicut miſit me pater, ſed adiungit viuens: vt effectus vitæ reducatur in primum viuentem tanquam propriam vitæ cauſam. *Et ego viuo.* Ecce cauſa media, ſimiliter ſecundum latitudinem vitalem. *Propter patrem.* Ex eo quod meminit miſſionis, & præpoſitio propter dependẽtiam ſignificare videtur, de vita Ieſu ſpirituali qua ver⁹ homo viuit ſpiritu propter patrem viuentem tum effectiue, tum exemplariter, tum finaliter, eſt ſermo. *Et qui manducat me. & ipſe viuet propter me.* hoc eſt ſicut miſſio à patre viuente facit me viuere propter patrem, ſic conſequenter manducatio mei viui facit manducantem viuere propter me. Ita quod miſſioni reſpondet manducatio & viuere propter patrem viuum, reſpondet viuere propter me viuum. Et miſſio quidem filij à patre viuente, eſt veriſſima & propria ratio quod filius ſecũdum humanitatem viuat totaliter propter patrem. nam myſterium incarnationis eſt ratio quod filius ſecundũ quòd homo totaliter viuat propter patrẽ: tota enim vita Chriſti fuit ſemper propter deum. ita ꝙ nihil penitus declinauit ab eſſe propter deum. manducare vero Ieſum viuum (hoc eſt paſci in intellectu & affectu de Ieſu viuo) ratio eſt quod manducans viuat non totaliter ſed ſecundum ſpiritum propter Ieſum viuum non mortuum cibum. Vt intelligamus quòd à patre viuente deriuatur vita in filium viuum, & à filio viuo deriuatur vita in nos: ſed à patre deriuatur per miſſionẽ, à filio vero deriuatur per manducationem. & percipiamus non ſolum in Ieſu vt filius eſt dei ſed etiam vt eſt filius hominis, eſſe virtutem cauſatiuam vitæ noſtræ: non ſicut in primo principio vitæ ſed ſicut in media cauſa tali qualis deſcripta eſt: ſcilicet vnita filio dei per gratiã vnionis perſonalis quam ipſius miſſio ſignificat. Simulque percipiamus contrarium eſſe ordinem in manducatione hac ſpirituali & in manducatione corporali, quo ad rationem vitæ, In cibatione enim corporis, ratio viuendi ex parte manducantis ſe tenet, & ex ipſo prouenit quod cibo communicetur vita: vt patet. in manducatione autem hac, vita communicatur manducanti ex cibo manducato: ita quod vita ſe tenet ex parte Ieſu qui manducatur viuus. Et ad hoc explicandum attulit aduerbium ſimilitudinis dicendo ſicut

ſut miſit me. ſignificatur enim aſſimilari modo viuendi propter patrem, ex miſſione cauſato, modũ viuendi noſtrum ex manducatione ipſius. ¶ Mutila autem apparet ſimilitudo: quia poſt ſicut nõ ſubiungitur ſic. perfecta enim locutio exigebat vt diceretur ſic & qui manducat me. Sed propter myſterium Euangeliſta tacuit ſic: ad ſignificandum quod non tam ſimilitudo quam cauſalitas intenditur, per hæc verba. vt intelligamus quod quia pater viuens miſit filium viuentem propter ipſum deum patrem, ideo effectum eſt vt qui manducat Ieſum viuat propter Ieſum. Hinc enim ſenſus intentus eſt: reddens rationem veram & propriam quare manducans carnem & bibens ſanguinem Ieſu habet vitam æternam, & propterea non ſubiunxit ſic: ſed tacito hoc aduerbio ſubiunxit coniunctionem copulantem effectũ ſuæ propriæ cauſæ. *Hic eſt panis.* Recole quod ſermo iſte de carne eius vt cibo incœpit, dicendo & panis quem ego dabo caro mea eſt quam dabo pro mundi vita: quia itaque à pane incœpit, ad panem redit. Nec ad repetendum dicuntur iterũ verba hæc: ſed ad explicandũ eadẽ competere filio hominis quæ dicta ſunt de filio dei. Superiꝰ de ſeipſo ratione naturæ diuinæ exiſtentis in ipſo miſſo à deo, in ipſo verbo incarnato, dixerat hic eſt panis qui de cœlo deſcendit, & reliqua de differentia ad manna in deſerto: modo hæc eadem dicit de carne ſua, ratione tamen hypoſtaſis. Vnde pronomen hic, demonſtrat panem carnem ſuam dandam pro mundi vita. *Qui de cœlo deſcendit.* Et eſt præteriti temporis deſcendit. Vt intelligamus non eſſe aliam carnis ſuę hypoſtaſim & aliã hypoſtaſim filij dei, ſed vnam & eandem, dicit de pane carnis ſuę quod deſcendit de cœlo. Et vere hypoſtaſis carnis Ieſu deſcendit de cœlo, quando verbum caro factum eſt. *Non ſicut manducauerunt patres ueſtri manna & mortui ſunt.* Non eſt repetitio ſed explicatio quod etiam panis qui eſt caro ſua habet hanc conditionem quod tollit mortem. & differt à manna dato in deſerto: in hoc quod manducantes manna mortui ſunt, perdiderunt vitam pro qua ſeruanda manducabant manna: non ſic autem cõtingit manducantibus hunc panem, ſed. *Qui manducat hunc panem,* carnis meæ. *uiuet in æternum.* illa vita pro qua ſeruanda manducat hunc panem. Quod verum eſt quantum eſt ex parte manducati panis: quoniam ſufficit ad ſeruandum vitam ſpiritus in ęternum. Quia tamen non tollit libertatem arbitrij humani, ex parte hominis contingere poteſt quod manducato hoc pane homo poſtea moriatur morte ſpiritus, morte peccati mortalis, abiiciendo

do à ſe vitam æternam quam panis hic præſtat. *Hæc dixit in ſynagoga docēs in Capharnaum.* Locus deſcribitur, vt hiſtoria explicetur. *Multi ergo audientes ex diſcipulis eius, dixerunt. Durus eſt hic ſermo.* Accuſant ſermonem Ieſu quod impenetrabilis ſit ad ſimilitudinem duri: quod non cedit tangenti. *Et quis poteſt eum audire?* Superfluit coniunctio &. Non ſolum ſermonem accuſant, ſed auditorem non poſſe inueniri dicunt. *Sciens autem Ieſus apud ſemetipſum.* Vt intelligamus quod murmur diſcipulorum non audiebatur à Ieſu: ſed diuinitus ſciebat Ieſus diſcipulorum murmur. *Quod murmurarent de hoc diſcipuli eius, dixit eis, Hoc vos ſcandalizat?* Interrogatiue legendum eſt. Intelligens ſiquidem Ieſus ex ſermone ſuo ſcandalizatos diſcipulos, intendit ſedare eorum ſcandalū: & interrogatiue manifeſtat eis quæ inter ſe dixerant murmurando. ❡Pronomen hoc demonſtrat ſermonem dictum de ſeipſo quod erat panis cœleſtis &c. Et nō expectata illorum reſponſione tollit rationem ſcandali, ſubiungēdo. *Si ergo videritis filium hominis.* Duo dixerat Ieſus quæ videbantur dura. Alterum fuit. ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi. Vnde & contra hoc dixerant Iudæi, nonne hic eſt Ieſus filius Ioſeph &c. Alterum fuit, Niſi manducaueritis carnem filij hominis & biberitis eius ſanguinem non habetis vitam in vobis, cum reliquis huiuſmodi. Contra ꝙ dixerāt Iudæi, quomodo poteſt hic nobis dare carnē ſuam ad manducandum? Et propterea quo ad vtrunque ſedat Ieſus ſcādalum. Et quantum ad primum (ſcilicet ego ſum panis viuus qui de cœlo deſcendi) dicit. ſi ergo videritis filium hominis. *Aſcendentem ubi erat prius.* Supple videbitis veritatem verborum meorum ſonantium quòd deſcendi de cœlo. Et vere conuincit diſcipulos conditionalis iſta: quòd ſi viderint ipſum aſcendentem in cœlum, certi erunt quòd deſcenderit de cœlo. viſus enim conteſtans aſcenſum, ſufficiens eſt teſtimonium de priori deſcenſu. Subintelligitur autem categorica, quòd videbitis filium hominis aſcendentem: ac per hoc manifeſtum tunc erit quòd deſcendi de cœlo. ❡Dixit autem hæc conditionaliter: eo quòd multi illorum diſcipulorum non erant viſuri ipſum aſcendentem in cœlum. Propter hoc enim non dixit videbitis: ſed conuicit eos ex conditione ſi videritis. multi ſiquidem illorū erant viſuri & multi non: vt patet ex eo quod multi remanſerunt & multi abierunt. ❡Et dicit vbi prius erat, propter veritatem vtriuſque naturæ. erat enim prius ſecundum naturam diuinam in cœlo, & aſcendebat ſecundum naturā humanam: vna tamen & eadem hypoſtaſis

vtriuſque

vtriuſq; naturę. Et propterea ratiõe vnius erat ibi: ratione alteri⁹ erat aſcenſurus. *ſpiritus eſt qui viuificat.* Quantum ad ſecundam occaſionem ſcandali (ſcilicet manducationem carnis ſuæ) ſedat ſcandalum acceptum, prius aſſignando rationem vitæ abſolute, & deinde applicando ad propoſitam materiam. Et abſolute quidem dicit. ſpiritus eſt qui viuificat, vita quę ſola eſt vera vita ſine admixtione mortis, qui viuificat animam, qui dat & ſeruat vitam æternam. *caro non prodeſt quicquam.* hoc eſt caro inquantum caro inquãtum diſtinguitur è regione ſpiritus, non prodeſt quicquam ad dandum ſeruandumque vitam æternam. Sicut Nicodemo impoſſibile reputanti quod homo iterum naſcatur, dixerat quod natum eſt ex carne caro eſt & quod natum eſt ex ſpiritu ſpiritus eſt, ita modo diſcipulis ſcandalizatis de manducatione carnis ſuæ & potu ſanguinis ſui ad habẽdum vitam æternam, dicit. Spiritus eſt qui viuificat, vita æterna, caro nõ prodeſt quicquam, ad vitam æternam. Et eſt ſermo iſte formalis de ſpiritu & carne: & verus ſic vt nullam habeat contradictionem ſi penetretur. Non dicit, caro mea non prodeſt quicquam (hoc enim contrariaretur antedictis qui manducat meam carnem habet vitam ęternam) ſed dicit caro, vt intelligamus in pronomine mea, ſignificari ſpiritum iunctum carni: ex quo caro mea prodeſt multum ad vitam æternam, ex quo caro mea manducata ſeruat vitam æternam. Propter quod reddidit rationem quare caro ſua confert vitam æternam, ex hoc quòd ipſe viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter patrem, & manducans ipſum viuit propter ipſum. quæ ambo conſtat ſpectare ad ſpiritum. Vnde hinc habetur quòd etiam caro Chriſti inquantum caro è regione ſpirit⁹, néc crucifixa nec mortua prodeſt quicquam ad vitam mundi: ſed confert vitam mundo inquantum caro Chriſti crucifixa, mortua &c. quoniam dicendo caro Chriſti inquãtum caro, dicitur id quod commune eſt omni carni: dicẽdo autem inquantum caro Chriſti, dicitur id quod eſt proprium Chriſto: ſcilicet caro iuncta filio dei & ſpiritui charitatis in anima Ieſu Chriſti. *verba quæ ego locutus ſum.* pro, loquor, *uobis.* Res ſignificatæ per verba quæ ego loquor vobis in hac mea doctrina de carnis & ſanguinis mei mãducatiõe & bibitiõe. *ſpiritus & uita ſunt.* Tum ex parte rei manducandæ & bibendæ: quia caro mea & ſanguis meus habẽt rationem cibi & potus, ex ſpiritu & vita. ex ſpiritu quidem deitatis meæ & charitatis meæ: ex vita vero ſimiliter diuina & ſpirituali in me exiſtente. Tum ex parte

actus

actus manducandi & bibendi: quia mãducare & bibere non ſunt actus carnales, ſed ſpirituales & vitam veram ſecum ferentes. Tũ ex parte manducantium: quia non ſecundum carnalem partem ſed ſecundum eam partem hominis quæ ſpiritus eſt, & ad quam ſpectat vita vel mors æterna, exercenda eſt manducatio carnis meæ & bibitio ſanguinis mei. Tũ ex parte effectus: quia non ſeruatur per hoc manducare & bibere caro, ſed ſpiritus: & confertur non vita opinata aut ſecũdum quid, ſed vita quæ vera & æterna vita eſt. Omni ergo ex parte quæ dixi ſunt ſpiritus & vita.

¶ Vbi prudens lector conſidera quod quum duo in re hac dixerit (ſcilicet manducare & bibere, & vitam æternam habere manducando & bibendo) primum declarat eſſe ſpiritum, hoc eſt ſpirituale. alterũ aũt cõfirmat eſſe vt dixerat: ac per hoc inſtruit eos ꝙ verba ſua ſpiritualiter intellecta (hoc eſt de ſpirituali cibo, de ſpirituali potu, de ſpirituali mãducare & bibere) habẽt ſecum vitam æternam, vt prius dixerat. Et quia tota ratio ſcandali erat ratione manducationis & bibitionis carnalis, ideo ſufficiẽtiſſime ſublata eſt. ¶ Et ſcito hoc in loco antiquum errorem negantem in euchariſtiæ ſacramento verum Chriſti corpus contineri, modernis temporibus fundatum eſſe ſuper hunc textum. caro non prodeſt quicquam. Conuincuntur autem ex hocmet textu, intellecto ſecundum eos de ſacramento euchariſtiæ: ex eo quod manifeſte dictum eſt, qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam. Si nanque de ſubſtantia carnis Chriſti eſt ſermo, caro multum prodeſt: vtpote qui manducat meam carnem & bibit meum ſanguinem habet vitam æternam, & modo dicitur quòd non prodeſt quicquam. ergo propriam ignorãt vocem hæretici iſti. ¶ Planus literæ ſenſus iam explicatus eſt: ſcilicet quod eſt ſermo de carne vt caro diſtinguitur cõtra ſpiritum eſt ſermo de carne abſolute nõ de carne Chriſti, quę eſt caro iuncta ſpiritui qui eſt deus. Sed ſi etiam condeſcendendum eſt iſtis hebetioris intellectus, in promptu eſt altera expoſitio: ſcilicet ꝙ quum dicitur quòd caro non prodeſt quicquam, caro non eſt nomen ſubſtantiæ ſed officij: hoc eſt carnalis tam cibus quàm pot⁹. Hic enim ſenſus directe reſpondet ſcandalo diſcipulorum, & nulli prius dictorum aduerſatur: quoniam cum hoc ſenſu eſt ſimul verum quòd qui ſpiritualiter manducat carnem naturalem Chriſti & ſpiritualiter bibit naturalem ſanguinem Chriſti (credendo confidendo, & amando carnem datam pro mundi vita & ſanguinem ſimiliter fuſum pro mundi vita) habet vitam æternam. Perinde

inde eſt autem aſſerere quòd caro naturalis Chriſti non prodeſt quicquam ad vitam ſpiritus, & aſſerere quòd caro crucifixa, ſanguis effuſus Ieſu Chriſti nihil nobis prodeſt ad ſalutem æternam, quia caro non prodeſt quicquam quod eſt non eſſe chriſtianum.

ſed ſunt quidam ex uobis qui non credunt. Reddita ratione doctrinæ ſuæ Ieſus declarat ſcandalum diſcipulorum non ex duro ſermone ſed ex eorum incredulitate procedere. Et ad hoc ſignificandum aduerſatiua vtitur coniunctione: dicendo, ſed ſunt quidã ex vobis. Acſi apertius dixiſſet, Non eſt duritia ſermonis occaſio ſcandali, ſed incredulitas quorũdam ex vobis. *ſciebat enim ab initio Ieſus.* Interponit Euangeliſta rationem verborum Ieſu non eſſe ſcientiam nouam, ſed ſcientiam ab initio conceptionis ſuæ.

Qui eſſent credentes. Duo explicat præſcita. Alterum commune multis: quo diſtinguuntur credentes à non credentibus. Alterũ proprium Iudæ proditori: dicendo. *Et quis traditurus eſſet eum.* Quo diſtinguitur Iudas ab aliis vndecim Apoſtolis. *Et dicebat.* ex ſcientia prędicta. *Propterea dixi uobis.* Nõ ſolum docet originem ſcãdali eſſe ex eorum incredulitate, ſed originem incredulitatis eorum declarat. propterea, quia ſunt quidã ex vobis qui non credunt, dixi vobis, paulo antè. *Quia.* pro, quòd, *nemo poteſt uenire ad me, niſi fuerit ei datum a patre meo.* Ecce origo incredulitatis veſtræ, negatio tractus à patre meo. hoc enim ſuperius dixerat, nemo poteſt venire ad me niſi pater meus traxerit eum. *Ex hoc.* pro, ex eo. Subaudi tempore. *multi diſcipulorum eius abierunt retro.* pro, abierunt ad ea quę retro. Incredulorum pertinaciam ſubiungit Euangeliſta: quòd non obſtantibus his ſermonibus Ieſu, multi diſcipuli abierunt ad ea quæ retro. Profectum vitæ ſpiritualis ſignficari per progreſſum ad anteriora, defectum vero per ire ad ea quæ retro, teſtatur Apoſtolus ad Philip. 3. ea quæ retro ſunt obliuiſcens, ad ea vero quæ ſunt priora meipſum extendens. Vnde Euangeliſta deſcribit iſtos ad defectum vitæ ſpiritualis abiſſe.

Et iam non cum illo ambulabant. ſequela corporali. Vnde apparet quòd & corpore & ſpiritu deſeruerũt Ieſum. & quòd abire retro, ſpectat ad ſpiritum: ſicut nõ ambulare ſpectat ad ſocietatem corporalem. *Dixit ergo Ieſus ad duodecim, Nunquid & nos uultis abire?* Occaſione accepta ex receſſu multorũ diſcipulorum, interrogat Ieſus duodecim: non inuitando ad receſſum, ſed tum ad explicandum eos eſſe in ſua libertate. tum ad cauendum ne putarẽt Ieſum indigere eis: & arrogarent ſibi quòd remanendo cum Ieſu, conferrent beneficium ipſi Ieſu. *Reſpondit ergo ei Simon Petrus.*

Significanter Euangeliſta apponit ergo:vt intelligamus Petrum plenum fidei & feruoris,occaſione accepta ex hac propoſitione Ieſu prorupiſſe in hanc reſponſionem. *Domine ad quem ibimus?* Nota particulas reſponſionis. Inchoat à perſona Ieſu tanquàm ab eo cui nullus eſt comparabilis:dicẽdo ad quem ibimus,ſcilicet ſimilem tibi? Quaſi dicat,nullus eſt quipoſſit tibi comparari ad quem ire poſſemus. *verba uitæ æternæ habes.* Dixerant alij diſcipuli,durus eſt hic ſermo.& propterea Petrus poſt commendatam perſonam,commendat ſermonem Ieſu. Commendat autem ad communem mundi vtilitatem,non diuitiarum ſed vitæ, non temporalis ſed æternæ. *Et nos credidimus.* pro, credimus, *& cognouimus.* Vtrunque eſt præteritum. In perſona collegij duodecim apoſtolorum Petrus putans ſe verum dicere,putans alios vndecim eſſe tales qualis ipſe erat,tertio loco à communi apoſtolorum fide perſeuerantiam aſſerit,& dicit duos actus:ſcilicet crediſſe(& hic eſt actus intellectûs moti à voluntate ad credendum) & cognouiſſe.& hic eſt actus intellect⁹ moti à teſtimoniis tot miraculorum. *Quod tu es Chriſtus filius dei.* Deeſt ſecundum quoſdam codices Græcos,viuentis. Quod ſi in omnibus non eſt,adiũctum ab aliquo videtur. Si autem de textu eſt,dicta videntur hæc à Petro poſtquã in partibus Cæſarææ Philippi dixerat ex patris cœleſtis reuelatione,tu es Chriſtus filius dei viui. Mat.16.vbi hæc expoſita ſunt. *Reſpondit ei Ieſus, Nonne ego uos duodecim elegi?* Corrigit Ieſus reſponſionem Petri:aperiendo quòd occaſio dicẽdi nunquid & vos vultis abire,non ex diffidentia aut ignorantia fuit ſed ex iniquitate vnius eorum. ¶Nec dicit abſolute vnus ex vobis diabolus eſt, ſed commemorando electionem nonne ego elegi vos duodecim:ad explicandũ grauitatem criminis, quòd cũ tanto beneficio (ſcilicet quòd ego elegi vos) vnus ex vobis eſt diabolus:& ad inſinuandum nouitatem huius criminis in illo,ſcilicet quòd poſt electionem eſt effectus diabolus.Dicendo nanque nõne ego elegi vos,inſinuat quòd bonos elegit duodecim ex vniuerſo numero diſcipulorum. immo ad hoc ſignificandum, pronomen emphaſim exercens appoſitum apparet. Acſi appertius dixiſſet,ex eo quòd non obſtante quòd ego elegerim vos bonos ad gradum Apoſtolatus,vnus ex vobis ex ſua libertate eſt diabolus,occaſio mihi data eſt interrogandi omnes. nunquid & vos vultis abire, vtendo male veſtra libertate ſicut ille vnus vtitur. Simúlque declarat petro & aliis non verificari verba Petri ad quem ibimus,de ſingulis eorum.nam ille vnus habebat alium ad quem

iret:

iret:ſcilicet ad propria cômoda. *Et ex nobis unus diabolus.* Dictionem Græcam interpres reliquit. debebat transferre hanc vt alias: & dicere calumniator ſeu delator. explicat ſiquidem Ieſus ſpeciẽ criminis. Et vere Iudas calumniator ſeu delator fuit: quoniam detulit Ieſum & calumniatus eſt Ieſum tanquàm malum, quando vẽdidit ipſum. Quod quãuis alibi non ſit ab euangeliſtis explicatũ, conſtat hoc in loco explicari: expreſſe ſubiungente Euangeliſta quòd propter Iudam proditurũ Ieſum, dixerit Ieſus hæc de Iuda. *Eſt.* Non dicit erat aut fuit, ſed eſt: vt intelligamus crimẽ pręſens, non in vno actu ſed in vſu. calumniator enim ſeu delator non poteſt proprie dici qui ſemel tantum calumniatur aut defert, ſed qui in vſum ducit calumniari ſeu deferre. Ita quòd hinc habem⁹ quòd Iudas iam erat calumniator, etiam antequàm calumniaretur Ieſum quòd ſenſualis eſſet: vtpote qui vnguẽti precioſi vnctionibus delectaretur: & hoc à muliere pulchra. hanc enim calumniam implicite elicimus ex euangelio. *Dicebat autem de Iuda Simonis Scariotis.* pro, Iſcariote. Legendum eſt enim in caſu ablatiuo: quia refertur non ad Simonem ſed ad Iudam: vt ipſius cognomen. *Hic enim erat traditurus eum, quum eſſet unus ex duodecim.*

CAPVT VII.

P*oſt hæc autem.* Ordo hiſtoriæ ſignificatur. *Ambulabat.* prędicãdo. *Ieſus in Galilæam.* pro, in Galilęa. Erat enim in Galilæa. *Non enim uolebat in Iudæam.* pro, in Iudæa, *ambulare.* hoc eſt non volebat diſcurrere per Iudæam prædicando, ſed diſcurrebat per Galilæam. *Quia quærebant eum Iudæi interficere.* Ad literam ideo declinabat Iudæam, quia nolebat adhuc capi & occidi: agens quod erat hominis. *Erat autem in proximo.* pro, in propinquo, *dies feſtus Iudæorũ ſcenophegia.* pro, ſcenopegia. Et eſt dictio Gręca, à fixione tẽtoriorum dicta: ſignificans feſtum tabernaculorum. quod à quintodecimo die menſis ſeptimi à Iudæis ſeptẽ diebus celebrabatur, in memoriam quòd fixerãt tabernacula quadraginta annis in deſerto, aliti à deo: vt dicitur Leui. vigeſimotertio. Et deſcribit tẽpus Euãgeliſta: vt intelligamus ſex menſes defluxiſſe inter relata in præcedenti capitulo & quæ referuntur in hoc. nam illa fuerant geſta quum propè eſſet paſcha, quod celebrabatur ad primam oppoſitionem lunæ ad ſolem in ariete: hoc autem feſtum celebrabatur ſole exiſtẽte in libra, quum eſſet in oppoſitione lunæ menſis ſeptimi. vt geſta interim, ab aliis Euangeliſtis ſcripta, non repetat. *Dixerunt autem,* pro, ergo. Occaſionem dicendi,

 prius

prius præmiſit Euangeliſta fuiſſe quia Ieſus declinabat Iudæam, declinans perſecutiones Iudæorum. Et propterea dicit, dixerunt ergo: hoc eſt ex hac occaſione. *Ad eum fratres eius.* Scripturæ cõſuetudine, conſanguinei appellantur fratres. *Tranſi hinc.* id eſt ex Galilæa. *& uade in iudæam.* Vbi eſt Metropolis Hieruſalem.

Vt & diſcipuli tui uideant opera tua quæ facis. Seipſos eximunt à numero diſcipulorum: cupientes vt diſcipuli Ieſu qui erant in Iudęa, qui non ſequebantur ipſum ſed audiebant ipſum, viderent miracula quæ faciebat Ieſus. *Nemo quippe in occulto quid facit, & quærit ipſe in palam.* pro, in libertate, *eſſe.* Rationem aſſignant tranſeundi in Iudæam ad hoc vt diſcipuli eius videant miracula ipſius, ex communi ratione quęrentiũ liberari à perſecutionibus. Nullus enim quęrẽs liberari à perſecutionibus, facit miracula ſua in occulto. ſed in publico: vt ſic viſis miraculis habeat fautores & liberetur à timore perſecutionum. ¶ Vbi duo conſidera. Alterum eſt quòd iſti ſupponebant Ieſum quærere liberari à perſecutionibus Iudæorum, quærere vt ipſe eſſet in libertate eundi per Iudæã & Hieruſalem, & libere prædicandi & docendi ibidem, abſque timore perſecutionum Iudæorum. Et hoc putabant quia videbant quòd Ieſus nolebat in Iudæam ire quia quærebãt ipſum Iudæi interficere. ¶ Alterum eſt quòd locus Galilææ reſpectu Iudęæ exiſtimabatur ab illis locus occultus reſpectu Iudęorum. propter hãc enim exiſtimationem, dicunt Ieſum facientem miracula in Galilæa facere in occulto reſpectu Iudæorum. Et habet nonnihil veritatis dictum iſtorum: quoniam miracula quanuis publice fierẽt in Galilæa, quia non fiebant in Iudæa, non credebantur à Iudæis narrata audientibus. & propterea erant Iudæis occulta quantum ad certitudinem ſcientiæ, quantum ad viſum. *Si hæc facis.* Sub dubio dicunt Ieſum facere miracula: vt ex eorum verbis cognoſcamus ipſorum incredulitatem. *Manifeſta teipſum mundo.* Primum hortati ſunt vt iret in Iudæam ad faciendum ibidem miracula ad acquirẽdum libertatem à perſecutionibus Iudæorum: modo hortantur ipſum ad idem ad acquirendam gloriam humanã. ¶ Et manifeſtationem in Iudæa appellant manifeſtationẽ mundo. tum quia ibi erant ex omni natione mundi, propter templum ad quod confluebant Iſraelitæ ex omni parte mundi. tum quia ibi erant principes ſacerdotum & Scribę ac ſumma totius populi Iſrael. Et propterea quod ibi erat manifeſtum, redundabat in manifeſtationem toti mundo: per quem diſperſi erant Iſraelitæ. Ibi etiam erat Cæſaris nomine præſes: quo mediante poterat ipſe

manife-

manifeſtari Cæſari:ac per hoc mundo. *Neque enim fratres eius credebant in eum.* Interponit Euangeliſta rationem verborum: quia ſcilicet nec ipſi credebant in Ieſum, ſed exiſtimantes ipſum eſſe purum hominem,ad ea quæ mundi ſunt hortabantur : libertatem ſcilicet & gloriam.vnde clare apparet hos Ieſu conſanguineos non eſſe illos qui erant electi in eius Apoſtolos, ſed alios. *Dicit ergo eis Ieſus.* occaſione accepta ex eorũ verbis. *Tempus meũ nondum aduenit.* Reſpondet ordine retrogrado ad ſingula. Et primo ad tertium,ſi hæc facis manifeſta te ipſum mundo:dicendo quòd tempus manifeſtandi ſeipſum ita publice in Iudæa, nõdum aduenit.Significans per hoc quòd ſingula opera ſua agebat definitis temporibus,& non prout occurrebat: vt faciunt alij homines.Et in hoc continetur quòd nondũ aduenerat tempus eundi in Iudæam,vt illi ſuadebant. *Tempus autem ueſtrum ſemper eſt paratum.* Adiungit differentiam inter tempus ſuum & tempus illorum:ad ſignificandum impedimentum non eſſe cõmune ſibi & illis : ſed differri tempus ſuum non autem tempus illorum, ad eundum manifeſte in Hieruſalem. *Non poteſt mundus odiſſe nos.* Reſpondet ſecundo dicto:ſcilicet vt viſis miraculis in Iudęa,liber ſit à perſecutionibus. Reſpondet autem declarando cauſam perſecutionum nõ eſſe ignorantiam miraculorum: ſed odium ex eo quòd teſtimonium reddit de malis operibus eorum. Et ſimul explicat impedimentum temporis ſui nõ habere locum in fratrum ſuorum tempore.Ita quòd vtrunque intẽdit:ſcilicet & reddere rationem quare tempus ſuum nondum aduenit,& tempus illorum ſemper eſt paratum: quia mundus me odio habet, vos autem nõ. & declarare quòd non ignorãtia miraculorũ ſed odium eſt ratio quòd Iudæi quærũt ipſum interficere. ¶ Quia autem fratres eius meminerant mundi(dicendo manifeſta teipſum mundo)ideo Ieſus etiam mundi meminit,dicendo non poteſt mundus,intendẽs appellatione mundi vniuerſitatem affectorum mundo vt ſic. Propter quod ſignificanter dicit nõ poteſt.naturale ſiquidem eſt vnicuique diligere quod ſuum eſt:ac per hoc naturale eſt mundo diligere quod ſuũ eſt,diligere vos qui eſtis affecti mũdo.¶ Et per hoc ſoluitur obiectio opponentiũ quòd poterant iſti odio haberi ab aliis mundanis hominibus:vt cõtinue videmus odia mundanorũ hominũ inter ſe.Nã hinc apparet quòd non mundus,nõ ipſa vniuerſitas mundanorũ contrariatur mundanis: ſed contrarietas eſt inter aliquos particulares mundanos hinc inde ex particularibus cauſis.Inter Ieſum autem & mundum (hoc eſt vniuerſitatẽ mundanorum)

danorum)erat contrarietas:quoniam ipſe contrarius erat non aliquibus:ſed omnibus mundanis vt ſic. Vnde & ſignificanter Ieſus loquitur de mundo tanquam de aliquo vno ſubiungendo. *Me autem odit, quia ego teſtimonium perhibeo de illo.* non quia neſciat miracula mea, ſed quia ego tum operibus tum verbis teſtimoniũ perhibeo de illo. *Quia*.pro,quòd,*opera eius mala ſunt*. Ecce res de mundo teſtificata à me:ſcilicet quòd opera mundi (quorũcunque affectorum mundo)mala ſunt. Et hæc eſt vera ratio odij Iudæorum contra me. *Vos aſcendite ad diem feſtum hunc.* Reſpondet primo,tranſi hinc & vade in Iudęam.Reſpondet autẽ ſimul concludendo ex præmiſſis vos aſcendite nunc. *Ego enim non aſcendam.* pro,ego nondum aſcendo,*ad diem feſtum iſtum.* Non negat ſe aſcenſurum:ſed negat ſuum tunc aſcenſum.Sciebat enim ſe paulo poſt aſcenſurum. *Quia meum tempus nondum impletum eſt.* Quod prius dixerat nondum aduenit, modo dicit nondum impletum eſt:inchoauerat enim ſed non aduenerat quo ad terminũ. *Hæc quum dixiſſet, ipſe manſit in Galilæa.* exequendo quod dixerat,ego nondum aſcendo. *Vt autem aſcenderunt fratres eius, tunc & ipſe aſcendit ad diem feſtum.* Quot dies interceſſerint quibus moratus eſt in Galilæa poſt illa verba neſcitur:ſed hoc tamen ſcitur quòd poſt aſcenſum cognatorum ſuorum ipſe aſcendit. *Non manifeſte, ſed quaſi in occulto.* Non enim aſcendit prædicando,præmittendo diſcipulos ad præparandos auditores &c ſed velut perſona priuata. *Iudæi ergo.* de quibus dictum eſt quòd quærebant eum interficere. *Quærebant eum in die feſto, ut caperent. & dicebant, vbi eſt ille?* Non aperiebant venenum ſuum turbis:ſed non videntes eum more ſolito,interrogabant vbi eſt ille, volentes inueſtigare vbi eſſet. *Et murmur multus.*pro, multum, *erat in turba.*pro,in turbis, *de eo. Quidam enim dicebant quod bonus eſt.alii autem dicebant non,ſed ſeducit turbas.* pro, turbam. In turbis quidem erat murmuratio: & de turba erant dicentes quòd bonus eſt, dicentes aut quòd ſeducit turbam,inter turbas quidem erant,ſed non de turba. Niſi forte increduli aliqui de turba : arrogantes ſibi exemptionem à turba , tanquam prudentiores aliis. *Nemo tamen palam.*pro,libere,*loquebatur de illo.* Quanuis diuerſæ eſſent opiniones de Ieſu.illi tamen qui recte ſentiebant,non libere loquebantur quod ſentiebant. *Propter metum Iudæorum.* Turbæ erant diuerſarum tribuum:& exiſtentes in Hieruſalem timebant Iudæos, qui principabantur & perſequebantur Ieſum. *Iam autem die feſto mediante.* pro, circa feſti dimidium. Feſtum

ſcenope-

ſcenopegiæ durabat ſeptem dies. vnde quarta dies videtur ſignificari. *Aſcendit Ieſus in templum.* Dixerat prius euangeliſta quòd aſcendit Ieſus ad diem feſtum: modo autem dicit quod quarta die aſcendit in templum. An autem iſta ſit explicatio temporis quo appulit Ieſus Hieroſolymis, an triduo fuerit ibidé quaſi in occulto, certum non habeo. *Et docebat.* more ſolito in templo. *Et mirabantur Iudæi.* Quanuis quærerent eum interficere, & Ieſus agés quod eſt hominis ad tempus declinauerit eos, modo agens quod eſt dei, compeſcebat eos ne ſe caperent: & in motum admirationis eos vertit. *Dicentes, Quomodo hic literas ſcit.* Manifeſtant ipſimet Iudæi duo. Alterum eſt quòd doctrina Ieſu erat talis quę ex notitia ſcripturarum procedebat, & tali notitia quæ non poterat haberi, niſi à viro literato: alioquin non dixiſſent, quomodo hic literas ſcit. Alterum eſt quòd ſciebant Ieſum non didiciſſe literas: alioquin non dixiſſent. *Quum non didicerit?* Vbi aduerte ꝙ non Galilæi, ſed Iudæi erant iſti: vt intelligamus Iudæos diligentius examinaſſe anteactam vitam & exercitationem Ieſu in pueritia, in adoleſcentia & in iuuentute, & inueniſſe quòd fabrili arti operam dederat, nõ literis. *Reſpondit Ieſus, & dixit.* Occaſione ſumpta ex admiratione Iudæorũ, declarat Ieſus quomodo literas ſcit. *Mea doctrina.* quam auditis. *Non eſt mea.* hoc eſt non eſt à me. Quod veriſſimum eſt: quia eſt à patre. Ita quòd pronomen mea quum dicitur mea doctrina, ſimplicem poſſeſſionem ſignificat: quum vero dicitur non eſt mea, originem negat à ſe: quoniam nec ipſe eſt à ſe, ſed à patre. *Sed eius qui miſit me.* Sed eſt originaliter eius, patris, qui miſit me, per myſterium incarnationis. *Si quis uoluerit.* Declarauerat quomodo literas ſcit, dicendo quòd ſuum docere erat in ſe à patre qui miſit illũ. declarat modo qui ſunt cognoſcentes hoc: ſcilicet quòd doctrina eius eſt ex deo. Nec exigit vt literas didicerint aut diſcant, non magnitudinem ingenij, non longum ſtudium: ſed ſolam voluntatem, dicendo ſiquis voluerit. *Voluntatem eius facere.* Ecce quod exigit volendum: ſcilicet facere voluntatem dei, factis exequi quod vult deus. *Cognoſcet.* Ampliſſima ſchola ad cognoſcendum, omnibus patet ſola bona voluntate. *De doctrina.* ſupple mea. *Vtrum ex deo ſit an ego a meipſo loquar.* pro, loquor. Bona voluntas confert intellectui diſcernere doctrinam quæ ex deo eſt, ab ea quæ non eſt ex deo: quia ſpiritualis homo omnia diiudicat, animalis autem non percipit ea quæ dei ſunt. Sicut enim bona diſpoſitio guſtus dat guſtui diſcernere diffe-

rentias ſaporũ,ſic bona diſpoſitio voluntatis ſi vere eſt bona(hoc eſt quantum eſt ex ſe,ex executione diuinæ voluntatis ſuam bonitatem comprobans)dat intellectui diſcernere doctrinã ex deo à doctrina quæ non eſt ex deo.hæc enim vt contraria vere bonæ diſpoſitioni ſentitur:illa autem vt conſona. ¶ Et dixit hoc ſuauiſſimus doctor:vt declararet in Iudæorum voluntate conſiſtere, vt cognoſcant ſi doctrina eius eſt ex deo,an ipſe loquatur à ſeipſo ſecluſo deo. Et excluſit per hoc tacitam interrogationem quomodo poſſumus nos cognoſcere verum eſſe quòd doctrina tua ſit ex deo.modus enim iam dictus eſt. *Qui a ſemetipſo loquitur gloriam propriam quærit.* Declarat nihilominus benigniſſimus magiſter ſignum commune omnibus etiam non facientibus voluntatem dei,quo poſſit cognoſci doctrinam eius eſſe à deo. Et conſiſtit ſignum in hoc quòd qui loquitur à ſemetipſo ſecluſo deo,tendit ad propriam gloriam, quærit quæ ſunt mundanæ glorię:qui autem non quærit propriam gloriam,ſed gloriam dei,mõſtrat quòd doctrina ſua eſt à deo.Gloria enim eſt præcipuum appetibile ex doctrina,& propterea qui non quęrit propriam,ſed dei gloriam docendo,ex deo docet,non à ſeipſo.Hanc tamen ſecundam partem latius proſequitur:dicendo. *Qui autem quærit gloriam eius qui miſit eum,hic uerax eſt.* Quo ad officium fideliter quærens quę ſunt mittentis,veraciter exercet officium miſſi. *Et iniuſtitia in illo non eſt.* Eſſet iniuſtitia ſi gloriam ſibi vſurparet.Vbi conſidera quòd abſolute hæc ſunt vera de quolibet doctore diuinorum:quòd qui quęrit propriam gloriam,non à deo,ſed ex ſeipſo loquitur:qui autem quærit gloriam dei,& verax eſt in officio docendi,& iniuſtitiam non committit vſurpando ſibi gloriam quæ deo debetur. Immò & conſignificatur quòd qui loquitur à ſeipſo,nõ ſolum iniuſtus eſt quærendo propriam gloriam,ſed etiam non verax eſt: vtpote qui à ſemetipſo(hoc eſt non ex deo)loquitur:omnis enim homo mendax. ¶ Singulariſſime autem dicit hæc Ieſus de ſeipſo in tertia perſona verificata:quoniam & omnino verax,& ſine vlla iniuſtitia quærens gloriam dei cum confuſione propria,vixit, docuit, & conuerſatus eſt. *Nonne Moyſes.* Dixerat ſi quis voluerit, declarando in voluntate eorum conſiſtere quòd cognoſcant doctrinam eius:ſubiungit modo ipſos non eſſe tales: eo quòd nõ ſeruant legem dei.Et hinc reddit rationem quare non cognoſcũt doctrinam eius eſſe ex eo. Aggrauat autem tranſgreſſionem eorum, dicendo nonne Moyſes. Commemorando enim datorem legis quem ipſi venerabantur. inexcuſabiles eos monſtrat: nonne

ne Moyſes,quem vos veneramini. *Dedit nobis legem.dei.& nemo ex nobis facit legem?* Quanuis ſermo iſte verificaretur de omnibus,pro quanto nullus perfecte ſeruabat legem (iuxta illud Actuũ decimoquinto quod neque nos,neque patres noſtri portare potuimus)directe tamen ad Iudęos quærentes Ieſum interficere,ſermo iſte dirigitur. Vnde & ſubiungitur. *Quid me quæritis interficere?* Contra legem directe agitis,quærentes me interficere. Scriptum eſt Exod.13.inſontem & iuſtum ne occidas:quænam cauſa eſt in me cur quæratis me interficere. *Reſpondit turba.* Ieſus in communi loquebatur,ad Iudæos intendens:turba autem neſciens Iudęorum conſilium,arrogauit ſibi verba omnibus dicta.Et propterea reſpondit. *Et dixit, Dæmonium habes.* Prorumpit in contumeliam,immò blaſphemiam: vere conteſtans quòd non ſeruabat legem:ac per hoc non cognoſcebat doctrinam Ieſu eſſe ex deo, ſed attribuebat eam dæmoni. Neſciens inſana turba vnde Ieſus doctrinam haberet,attribuit illam dæmonio:& dæmoniacum aſſerit Ieſum. *Quis te quærit interficere?* Attribuit mendacium Ieſu, dicenti quid me quæritis interficere? Et hoc quia turba neſciebat conſilium Iudæorum: ſed temeritas turbæ monſtratur negando quod neſcit. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis, vnum opus feci.* Non reſpondet contumeliis,ſed cauſæ quam imponebant ei Iudæi,ſcilicet quòd eſſet violator ſabbati: propter quam cauſam dicebant ſe perſequi illum: vt in capite quinto dictum eſt. Vbi & narrauit euangeliſta curationem languidi trigintaocto annos:cuius nunc meminit Ieſus,dicendo vnum opus feci. Commemorat enim illud opus quo curauerat hominem illum in ſabbato, & præceperat vt tolleret grabatum ſuum. hoc ſiquidem fuerat opus factum ab ipſo in Hieruſalem. *Et omnes miramini.* Quum multa feciſſem miracula in Hieruſalem, non eſtis admirati omnes niſi de hoc vno. Apparebant enim in hoc vno quaſi contraria.hinc diuina operatio miraculi,pręſertim quia cura facta fuerat ſolo imperio:inde violatio ſabbati. Et propterea mirabantur omnes,neſcientes cauſas vtriuſque facti iungere. *Propterea Moyſes.* hoc eſt vt non miremini opera mea in ſabbato, vt intelligatis licita eſſe opera mea in ſabbato,ideo Moyſes circuncisionem præcepit fieri etiam in ſabbato.Intẽdit enim Ieſus inſtruere eos quòd ex hoc quòd ſecundum legem circũciſio licita eſt in ſabbato,inſinuatum eſt quòd opera quæ fiunt diuina authoritate, in ſabbato licita ſunt: talia autem erant opera eius. *Dedit nobis circuncisionem.* Dupliciter dedit. Primò ſcribendo mandatum dei factum ad

Abraham

Abraham de circuncisione. Secundo præcipiendo illud ſeruari Leuitici duodecimo. *Non quia ex Moyſe eſt, ſed ex patribus.* prioribus Moyſe. Et interpoſuit hoc ne male intelligerent quòd Moyſes dedit circuncisionem. *Et in ſabbato circumciditis hominem.* Factum ſubiungit ex ſuo genere illicitum in ſabbato, quod tamen facitis. *si circumciſionem.* quæ non eſt curare ſed vulnerare. *Accipit homo in ſabbato ut non ſoluatur lex Moyſi.* præcipiens octauo die circuncidi. *Mihi.* miſſo à deo. *indignamini.* contra me inſurgitis. *Quia totum hominem ſanum feci in ſabbato?* E regione circuncisionis ponit ſanare totum hominem. Circuncisio enim integritatem hominis tollit, auferendo particulam pellis: vulnúſque infert, egens medicina. Et propterea dicit ſanum feci, contra ęgritudinem vulneris: & dicit totum, contra diminutioné integritatis, ad conuincendum eos quòd ſi in ſabbato licet facere opus violans ſanitatem & tollens integritatem hominis, multo magis licet facere opus ſanitatis integrę. ¶ Verificatur autem integritas ſanitatis in illo homine curato, quia ſanauerat eum non ſolum in corpore, ſed in anima. Quod apparet ex eo quòd illi dixit, noli amplius peccare ne deterius tibi aliquid contingat. ad hanc enim integritatem ſignificandam dicit, totum hominem ſanum feci. *Nolite iudicare ſecundum faciem.* pro, aſpectum. E regione circuncisionis locauerat, ſanum facere totum hominem: è regione Moyſi locauerat ſeipſum. Et propterea ad occurrẽdum iis qui poterant dicere tu te æquiparas Moyſi, dicit. Nolite iudicare ſecundum aſpectum, exteriorem, quo aſpicior à vobis pauper & vnus de populo, & non dux populi ſicut Moyſes. *ſed iuſtum iudicium iudicate.* Conſiderate merita cauſæ, conſiderate me patratorem miraculi ſolo imperio: & ſic iuſtum iudicium iudicate, mihi licere facere hęc in ſabbato non minus quàm Moyſi circuncidere in ſabbato: immo ex parte operis multo magis.

Dicebant ergo quidam ex Hieroſolymis. pro Hieroſolymitis. Ciues Hieroſolymitani deſcribuntur. *Nonne hic eſt.* Hieroſolymitæ iſti quanuis increduli, & ſcientes conſilium Iudæorum contra Ieſum, nihilominus non erant in numero quærentium interficere Ieſum. Et propterea in tertia perſona aiunt.

Quem quærunt, ſcilicet Iudæi. *interficere? Ecce palam.* pro, libere. Et deeſt coniunctio. Ita quòd legendum eſt. *Et ecce libere loquitur.* In quo apparet quòd vtebatur Ieſus virtute deitatis ſuæ quando volebat libere loqui & non capi. Teſtantur enim iſti quòd non ſolum non audebant facere, ſed nec dicere. Et

propterea

propterea ſubdunt. *Et nihil ei dicunt, Numquid uere cognouerunt.* Suſpicantur mutaſſe ſententiam principes, ſuſpitione collatiua diſcurrendo, non credendo. *Principes.* Primates notitiam habentes legis & prophetarum, principes appellant: & ex eis pendere populum quo ad notitiam Meſiæ ſignificant, referendo cognitionem ad principes ſpectare. *Quia.* pro, quod, *hic eſt christus?* Deeſt vere. Legendum eſt. *quod hic eſt uere christus?* Ieſus enim erat ſecũdum multorum opinionem Chriſtus. & propterea iſti dicunt ſi cognouerunt quod eſt vere Chriſtus non ſecundum opinionem. *Sed hunc ſcimus unde ſit.* Hinc apparet incredulitas iſtorum: & quòd nec ipſi credebãt in Ieſum, nec putabant principes mutaſſe ſententiam. Excludunt ſiquidem his verbis Ieſum eſſe Chriſtum, propterea quòd ſciebãt originem eius: ſcilicet natum ex Maria & Ioſeph, vt ipſi putabant. *Christus autem quum uenerit nemo ſcit unde ſit.* Mira cæcitas. Sciebant Meſiam ex ſemine Dauidpromiſſum: & cum hoc nemo ſcit vnde ſit. quod eſt manifeſte confiteri duas origines Chriſti. alteram notã ex Dauid: & alterã ignotam. Et tamen ex eo quod cognoſcebant originem ſecundum carnem, negant ipſum eſſe Chriſtũ: confundentes origines, confuſum habentes intellectũ, ſicut & confuſum habebant affectum. *clamabat ergo Ieſus in templo.* Occaſione accepta ex verbis Hieroſolymitarum Ieſus duplicem originem ſuã ſignificat. Clamor autem tum ad libertatẽ ſermonis, tum ad magnitudinem materiæ ſignificandam fiebat. *Docens & dicens. Et me ſcitis.* ſecundum carnẽ. *& unde ſim ſcitis.* ſecundum carnis originem: vt vos dicitis. *Et a meipſo non ueni.* hoc eſt & cum hoc ꝙ de me ſcitis, verum eſt etiam aliud quod neſcitis: ſcilicet quod à meipſo non veni. In hoc enim ſignificatur myſterium tum deitatis tum incarnationis eius. nam venit deus incarnatus non à ſeipſo ſed à patre. *Sed eſt uerus.* ſeu verax. Deum ſignificat appellatione veri ſeu veracis: quia vt dicitur ad Roma. 3. deus verax, omnis verò homo mendax. Nam ſicut ſuperius in cap. 6. quia ſe actorem vitæ dicebat, appellauit deum viuentem (miſit me pater viuens) ita modo quia ſe actorem vitæ doctrinæ tradit, appellat deum verum. doctrina enim à veritate procedit. *Qui miſit me.* Miſſio incarnatio eſt. explicando enim illam negationem à meipſo non veni, dicit ſe miſſum ab eo qui eſt fons veritatis. *Quem uos neſcitis.* Et hæc eſt origo Meſiæ quam vos neſcitis: de qua dicitis. Chriſtus quum venerit nemo ſcit vnde ſit. *Ego ſcio eum.* Hieroſolymitæ dixerant, nemo

ſcit

ſcit vnde ſit.Ieſus diſtinguit:declarãdo quòd vos quidem neſcitis vnde ſit,quia neſcitis eum qui miſit Meſiam : ego vero ſcio eum. quod eſt ſcire originem diuinam Meſiæ,quod eſt ſcire vnde ſit. *Et ſi dixero quia neſcio eum, ero ſimilis uobis mendax : ſed ſcio eum.* Omnes iſtæ tredecim dictiones ſuperfluæ ſunt. *Quia ab ipſo ſum.* Rationem reddit quare ſcit illum veracem,hoc eſt deum:quia ab ipſo ſum.Nõ dicit quia ab ipſo ſum hoc vel illud , huius vel illius naturæ,in hoc vel illo gradu,ſed abſolute quia ab ipſo ſum:ad ſignificãdum natiuitatem ſuam diuinam,qua eſt à deo patre. Sufficiens enim ratio ſciendi deũ,eſt quia ab ipſo ſum abſolute:quoniam hoc importat eſſe deum. *Et ipſe me miſit.* in carnem.Ex primo eſt ſcientia diuina:ex ſecundo eſt ſcientia humana, beata tamen.quam habuit anima Chriſti ab inſtanti conceptionis ſuæ ex gratia vnionis perſonalis:quam ſignificat miſſio. *Quærebant ergo eum apprehendere.* Accenſos animos Iudæorum ex dictis Ieſu verbis (quibus duas origines ſuas manifeſtauerat) Euangeliſta ſignificat:deſcribens eos hac occaſione quærentes eum apprehendere. Intelligebant enim Ieſum loqui de origine ſua diuina præter humanam,& propterea accendebantur ad apprehendendum eum tanquam blaſphemum. *Et nemo miſit in illum manus: quia nondum uenerat hora eius.* hoc eſt ab ipſo diffinita vt apprehenderetur.In hoc enim diuinam ſuam virtutem monſtrabat. *De turba autem multi crediderunt in eum.* Quanuis pertinaces fuerint Iudęi,non tamẽ infructuoſa fuit Chriſti doctrina tunc:quoniam multi de turba crediderunt in illum. *Et dicebant.* illi de turba qui credebant. *Chriſtus quum uenerit, nunquid plura ſigna faciet quam quæ hic facit?* Recitat Euangeliſta argumentum quo vtebantur credentes in Ieſum,ad firmitatem ſuę fidei.Et eſt argumentũ à multitudine miraculorũ : quia promiſſus Chriſtus non faciet plura miracula quam facit Ieſus: ac per hoc non eſt expectandus venturus Chriſtus,ex quo præſens eſt faciens tot miracula.Acſi apertius dicerent.In quo cognoſcendus eſt Meſias, ſi non cognoſcitur ex tanta multitudine miraculorum qua maiorẽ non faciet Chriſtus? ¶Vtuntur autem modo loquendi tãquam Chriſtus ſit venturus,dicendo Chriſtus quum venerit nunquid plura ſigna faciet?vel communicando in modo loquendi cum nõ credentibus Ieſum eſſe Meſiam: vel referẽdo futurum ad promiſſionem factam patribꝰ & ſcriptam à prophetis.Acſi dixiſſent.Chriſtus ſecundum prophetas venturus, nũquid plura ſigna promiſſus eſt facturus iis quæ hic facit? ¶Vbi aduerte legendum eſſe.

plura

Plura ſigna bis faciet. Ita quod in noſtro textu deeſt pronomen his. ¶ Quàm. Superfluit. quę hic facit. vel fecit. Audierunt Phariſæi turbam murmurātem de illo hæc. Subiungit Euangeliſta occaſionem ſubſequētis doctrinæ: narrando quòd Phariſæi audientes turbam non libere loquentem hæc prædicta de Ieſu, ſed murmurantem, tanquam magis ſonarent quam proferrent. *Et miſerunt principes & Phariſæi.* pro, & miſerunt, Phariſęi & principes ſacerdotum, *miniſtros ut apprehenderent Ieſum.* Phariſęi quidem audierunt turbam ſonantem hæc de Ieſu: ſed non ſoli, ſed ipſi ſimul cum principibus ſacerdotum (apud quos ſumma authoritas erat) miſerunt miniſtros vt apprehenderent Ieſum. Ecce prouiſio quā fecerunt ne creſceret multitudo credentium in Chriſtum. ¶ An autem miſſio miniſtrorū fuerit illo die quarto quo aſcendit Chriſtus in templum, an altero die, hic non clare dicitur. Rationi tamen conſentaneum eſt quòd altero die hoc fuerit: & quòd doctrina illius diei ſoluta ſignificata ſit in pertinacia quærentium apprehendere eum, & in fructu multorum credentium in ipſum. quorum verba Phariſæi audientes poſt prædicationem concurrerunt ad principes ſacerdotum: & cum eis poſtea miſerunt miniſtros. Et hoc ſine dubio amplectēdum apparet: ex eo quod inferius altera turbæ diſſentio ex nouis Ieſu ſermonibus ſubiungitur. *Dixit ergo eis Ieſus.* Superfluit eis. Tacet Euangeliſta executionem: hoc eſt aduentum miniſtrorum ad hoc vt apprehenderent Ieſum. Et illorum aduentu ſubintellecto narrat quid dixerit Ieſus: ſciens miſſos miniſtros vt ſe apprehenderent. *Adhuc modicum tēpus vobiſcū ſum.* Aperit Ieſus ſe nolle adhuc cōprehēdi dicēdo ſe adhuc modico tépore cum illis permanſurum. Acſi apertius dixiſſet. nō eſt adhuc tempus quo ego volo apprehendi: ſupereſt enim modicū tempus. Quod fuit ſpatiū ſex menſiū. hoc eſt vſque ad paſcha. ¶ Elegit autem Ieſus modico tempore prædicare, vt etiam hinc monſtraret ſe eſſe verum deum: vtpote qui tam modico tempore monſtrans ſeipſum perſonaliter ſufficeret ad mutandum totum mundum: vt rei probauit euentus. *Et vado ad eum qui me miſit.* Voluntariam mortem ſuam ſignificat, dicendo vado. nam de ire per mortem ad literam loquitur. Intercedente enim morte iuit ad deum qui miſit illum: iuit autem moriendo, reſurgendo & aſcendendo in cœlum. ¶ Et ſignificanter explicat qui me miſit: vt intelligamus quod vadit ſecūdum naturā humanam, quam miſſio explicat. *Quæretis me.* Poſtquam iuero ad patrem quæretis me ad retinendum. *Et non inuenietis.* me reſurgente

gente. Cuſtodia enim quam procurarunt poni in ſepulchro Ieſu Chriſti (ne forte venirent diſcipuli eius & furarentur eum) fuit quærere Ieſum ad retinendum corpus eius, vt confunderent diſcipulos Ieſu de promiſſa reſurrectione infra triduum. ſed non inuenerunt eum tertio die retinendum: quoniam ſurrexit. ❡ Perſecutionem itaque ſui à Iudæis, non finiendam morte ſua prædicit: dicendo. quæretis me etiam in ſepulchro retinere, & non inuenietis, retinendum illo tempore quo quæretis me retinere. *Et ubi ſum ego.* in gloria patris mei. Non dicit vbi ero ſed vbi ſum: vt intelligamus ipſum iam eſſe ibi quo vadit. eſſe quidē vt deus: quo vadit autem vt homo. *Vos non poteſtis uenire.* Non ſolum non venietis, ſed nec poteſtis venire. tū quia facultas naturæ non extendit ſe ad hoc. tum quia malitia veſtra impedimentum præſtat, & efficit vt non poſſitis venire. *Dixerunt ergo Iudæi ad ſeipſos.* Subiungit Euāgeliſta cogitationes Iudæorum cauſatas ex dictis verbis. *Quo hic iturus eſt.* Intellexerant verba Ieſu, non de ire per mortem, ſed de ire de loco ad locum in hac vita, & propterea diſcurrunt, incerti quo hic iturus eſt. *Quia non inueniemus eum.* Anguſtia Iudæorum erat, ne Ieſus euaderet perſecutionem ipſorum. *Nunquid in diſperſionem gentium.* pro, Græcorum, *iturus eſt, & docturus Gentes.* pro, Græcos. Dubitauerunt iſti an Ieſus iturus eſſet ad docēdum Iſraelitas diſperſos in regno Græcorum: vbi non poterant poteſtatem ſuam exercere principes Iudæorum. fuerant enim Iſraelitæ longo tempore ſub regno Græcorum: & magna videtur multitudo eorum diſperſa inter Græcos, & propterea dicunt in diſperſionem Græcorum. Iſraelitæ ſiquidem diſperſi in Græcia, Græci vocabantur: & diſperſi Romæ, Romani vocabātur: vt patet Actu. 2. *Quis eſt hic ſermo quem dixit. quæretis me & non inuenietis: & ubi ego ſum, uos non poteſtis uenire? In nouiſſimo autem die magno feſtiuitatis.* Ad inſinuandum quod continuabat Ieſus illis diebus exercitium docendi, extremos dies cōmemorauit Euangeliſta: inchoando à medietate feſti vſque ad vltimum. Et quoniam addit diem illum nouiſſimum eſſe magnū, octauus dies deſcribi videtur: qui erat dies ſolennis. Dicitur enim Leui. 23. de die primo & octauo ꝙ erit celeberrimus atq; ſanctiſſimus: eſt enim cœtus atq; collectæ. Hic ſiquidem erat terminus feſtiuitatis. *Stabat Ieſus, & clamabat.* vt ab omnibus audiretur, vt magis excitaret ad magnitudinem promiſſi. *Dicens, ſi quis ſitit.* Dixerat malis, quò ego vado vos non poteſtis venire: inuitat modo non omnes ſed ſitientes, ſed appetentes ſpiritualia bona. & propterea dicit

tit ſi quis ſitit. ¶Explicat autẽ appetitum boni ſpiritualis nomine ſitis, quia ſub ſimilitudine aquæ, ſpirituale bonũ promiſſurus erat. *Veniat ad me.* Nemo excipitur: ſed cuilibet ſitienti ſpirituale bonum, monſtratur fons, monſtratur iter ad fontem. Dicendo veniat, voluntarium ire ſignificat. dicendo ad me, fontem demõſtrat. *Et bibat.* quod eſt etiam actus voluntarius. Non ſufficit venire ad fontem. ſed oportet bibere, ſi leuanda eſt ſitis. non ſufficit venire ad Ieſum fide, ſed oportet incorporare ſibi Ieſum hauſtu amoris. *Qui credit in me.* Quod dixerat veniat ad me & bibat, exponit dicendo credit in me. Actus enim fidei & amoris ſignificatur dicendo credit in me: vt ſuperius declaratũ eſt. *Sicut dicit ſcriptura.* Duplex poteſt eſſe conſtructio citatæ ſcripturæ. vel cũ præcedenti particula. & eſt ſenſus. qui credit in me quemadmodum ſcripturæ prophetarum dicunt in me eſſe credendum. Vel cum ſequenti particula. & eſt ſenſus. quemadmodum dicit ſcriptura ſacra, flumina aquæ viuæ fluxura de ventre eius. ¶Primus ſenſus indubiè eſt verus. Alter autem incertus eſt: eo ꝙ in ſacra ſcriptura quam habemus non inuenitur hoc dictum. Dico autem quam habemus: quoniam multos libros prophetarum non haberi qui forte tempore quo Ieſus erat in terra habebantur, apparet ex libro Paralip. vbi fit mentio librorum Nathan, Gad, Ahiæ, Addo, Semeiæ, & Ozai. *Flumina de uentre eius fluent aquæ uiuæ.* Plus dicit hic Ieſus quàm dixerat Samaritanæ. Tunc enim dixerat, aqua quam ego dabo fiet in eo fons aquæ ſalientis in vitam æternam. nunc autem dicit quòd flumina fluent de ventre eius. ¶Et dicit flumina. tum ad ſignificandum alterum flumen ad ſalutem propriam, alterum ad ſalutem aliorum. tum ad ſignificandum diuerſa flumina gratiarum diuerſarum ad ſalutem aliorum. Vtroque enim modo apparet in Apoſtolis flumina fluxiſſe aquæ viuæ poſt receptum ſpiritum ſanctum in Pentecoſte. *Hoc autem dixit de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum.* Declarat Euãgeliſta ſermonem Ieſu metaphoricum. *Nondum enim erat ſpiritus datus.* pro, ſanctus. Explicat Euangeliſta ſignificanter ſe dixiſſe in futuro accepturi erant: quia ſpiritus ſanctus de quo eſt ſermo, nondum erat. vt intelligamus quòd non de ſpiritu ſancto quomodolibet, ſed illo modo quo nondum datus erat, ſed dandus, eſſe ſermonem. ¶Vbi aduerte duo eſſe hic obſcura.. Alterum circa verba textus. Non enim dicit nondum erat ſpiritus datus, ſed nondum erat ſpiritus ſanctus. quod ſecundum ſonum verborum blaſphemia eſt. ſonat enim ſpiritum ſanctum ſecundum

ſubſtantiam nondum fuiſſe. Sed ratio dicendi manifeſtat quod non loquitur de eſſe in ſe ſed de eſſe in credẽtibus. Dixerat enim de ſpiritu quem accepturi erant credentes in eum & reddẽdo rationem quod accepturi erant credentes, dicit nondum enim erat ſpiritus ſanctus ſupple in credentibus in eũ. ¶ Et tunc ſurgit alia obſcuritas circa hanc ſententiam: ex eo quod conſtat in quocunque eſt charitas eſſe ſpiritum ſanctum: ac per hoc non apparet verum quod nondum erat ſpiritus ſanctus in credentibus in eum. Solutio eſt quod hic eſt ſermo de ſpiritu ſancto ſub ratione ſpiritus ſancti communis ſenſibiliter credẽtibus in Ieſum. Tria dico. Primum ſub ratione ſpiritus ſancti: hoc eſt ſub ratione ſpiritus ſimpliciter & abſolute ſancti: ad differentiam ſpiritus ſancti quo ad hoc vel illud puta quo ad donum prophetiæ vel quo ad gratiam miraculorum & ſimilia. Secundum communis credentibus in Ieſum. quanuis enim Ioannes Baptiſta repletus fuerit ſpiritu ſancto communis tamen non fuit ſpiritus ſanctus ante feſtũ Pentecoſtes. Tertium ſenſibiliter. Ita quòd ſpiritus ſanctus abſolute & communiter & cum hoc ſenſibiliter (hoc eſt cum hoc ſignis ſenſibilibus, non erat tunc in credentibus in Ieſum. Et de hoc ad literam Euãgeliſtam loqui, apparet ex duobus. Tum ex eo quod dicit quem accepturi erant credentes in eum, per hoc enim ſignificat quòd de futuro dono communi credentibus in eum loquitur ſicut per hoc quod nominat ſpiritũ ſanctum ſignificat quòd loquitur de ſpiritu ſancto abſolute. Tum ex ratione ſubiũcta de glorificatione Ieſu: quum dicit. *Quia Ieſus nondum erat glorificatus.* Hęc enim ratio clare ſignificat quod de ſpiritu ſancto communiter & ſenſibiliter dato credentibus in Chriſtum poſt aſcenſionẽ dñi eſt ſermo. ¶ Et dicitur Ieſus nõdum glorificatus. quia non totaliter fuit glorificatus ante reſurrectionem ſuam: immo ante aſcenſionẽ ſuam. nam ante reſurrectionem habuit tam corpus quàm animam paſſioni alicui ſubiectam: & ante aſcenſionẽ adhuc non habebat extrinſecam gloriam cœleſtis habitaculi.

Ex illa ergo turba. pro, multi ergo ẽ turba. Non ſuperius nominata ſed alia. vnde & diſſenſiones proprias huic turbæ ſubiungit. *Quum audiſſent hos ſermones eius, dicebant, Hic eſt vere propheta.* Pars turbę etſi non perfecte credit, ſentit tamen Ieſum non ficte, non falſo ſed vere eſſe prophetam: ſicut fuerunt alij veri prophetæ. *Alii dicebant, Hic eſt chriſtus.* Pars turbæ melius diſpoſita recte ſentiens de Ieſu, aſſerit ipſum eſſe Meſiam. *Quidam autem dicebant, Numquid a Galilæa venit.* pro venturus eſt, *Chriſtus? Nonne*

ſcriptura

ſcriptura dicit quod ex ſemine Dauid & de Bethlehem caſtello ubi erat Dauid, uenit chriſtus? Pars turbæ male diſpoſita obiicit à patria: eo quòd Ieſus Galilæus reputabatur. Et quoniam iſti ſcripturam citant, eruditiores in turba videntur fuiſſe. *Diſſenſio itaque facta eſt in turba propter eum.* Vniuerſum hoc capitulum narratiuum eſt diſſenſionum: vſqueadeo vt ſi ſupputentur, ad ſeptenarium numerum aſcendant. Tanquàm ex intentione Euangeliſta collegerit diſſenſiones cum propriis occaſionibus, quas alij Euangeliſtæ prætermiſerant. quæ tamen omnes in feſto illo vel occaſione illius feſti obortæ ſunt. Intendit ſiquidem Euangeliſta deſcribere quæ erant de Ieſu opiniones in Iudæa: poſtquàm alij Euangeliſtę deſcripſerant, in Galilæa quem dicunt homines eſſe filium hominis. *Quidam autem ex ipſis uolebant appræhendere eum.* Pertinaces non ſolum in incredulitate, ſed in propoſito capiendi Ieſum etiam in illa turba deſcribũtur: longe peiores miniſtris miſſis ad capiendum Ieſum. Nam miniſtri abſtinuerunt voluntarie ab executione mandati: iſti autem iniuſſi volebant eum capere.

Sed nemo miſit ſuper eum manus. Hinc clare apparet aliam turbam fuiſſe hanc ab illa ſuperius nominata. Quia enim bis in illis diebus voluerunt eum capere, ideo Euãgeliſta iterum dicit quòd nemo appræhendit eum: eadem proculdubio ratione, quia nondum venerat hora diffinita ab ipſo. *Venerunt ergo miniſtri ad Pontifices & Phariſæos.* Ordo narrationis inſinuat quòd miniſtri die vltimo feſtiuitatis interfuerunt prædicationi Ieſu. An autem pluribus diebus venerint & tamen diſtulerint tam exequi quàm referre, an vltimo tantum die venerint ad capiendum, incertum eſt. Potuit enim eſſe quod Phariſæi & pontifices prius ordinauerint vt miniſtri irẽt ad capiendum Ieſum (& propterea Euangeliſta ſuperius narrauit quòd miſerunt miniſtros) & tamen miniſtri nõ iuerint vſque ad vltimũ diem. & potuit eſſe quòd penultimo die miſerũt, ita vt vltimo irent. Diuerſis enim modis potuit accidere interuallum tẽporis. *Et dixerunt eis illi, Quare non adduxiſtis illum? Reſponderũt miniſtri, Nunquam ſic locutus eſt homo ſicut hic loquitur.* Superfluit loquitur: & deeſt homo. Legendũ eſt. *ſicut hic homo.* Ex modo loquendi, ex gratia ſermonis fatentur miniſtri ſe victos & mutatos. hoc enim ſignificant aduerbia ſic & ſicut. *Reſponderunt ergo eis Phariſæi, Nunquid & uos ſeducti eſtis?* Inſurgũt in miniſtros: arguentes eos ex ſermonibus Ieſu ſeductos à veritate legis. *Nunquid ex principibus aliquis credidit in eũ aut ex Phariſæis?* Non ſufficit arguere eos tanquàm ſeductos: ſed ab exemplo nitũ-

tur illos conuincere.ab exemplo inquam maiorum, tum primatum:apud quos eſt authoritas & ſcientia.tum Phariſæorum:apud quos vigebat religio. *Sed turba hæc.* Ne ſequantur turbam, ne ſeducantur cum turba, monent miniſtros ſuos. *Quæ non nouit legem.* Ex ignorantia legis turbam ſeduci dicunt.& quod peius eſt ſubdunt. *Maledicti ſunt.* Deute.vigeſimoſeptimo dicitur,maledictus qui nō permanet in ſermonibus legis.& propterea appellant eos de turba credentes in Ieſum maledictos : tanquàm recedentes à lege. *Dixit Nicodemus ad eos, ille qui uenit ad eum nocte: qui unus erat ex ipſis.* Vltima diſſenſio inter ipſos principes ex verbis Nicodemi deſcribitur. *Numquid lex noſtra iudicat hominem.* Videns Nicodemus furorem collegarum præcipitum contra Ieſum,quia damnabant iam ipſum inauditum, non opponit excuſando Ieſum tanquàm innocentem(nolebat enim ſe manifeſtare eſſe diſcipulum Ieſu)ſed obiicit quòd damnatur inauditus,obiicit modum quo proceditur contra Ieſum.& hoc non ex meritis Ieſu ſed ex vi legis. *Niſi prius audierit ab ipſo & cognouerit quid faciat?* Excludit Nicodemus iudicium ex aliorum relatione: & oportere ipſum audiri qui iudicandus eſt dicit.tum vt opponat ſe torrenti.tum vt audirent Ieſum loquentem:ſperans quòd ſi audirent illum,mutarent ſententiam ſaltem aliqui eorum. *Reſponderunt: & dixerunt ei, Numquid & tu Galilæus es?* Excæcante illos furore,non reſpōdent obiectioni : ſed inſurgendo in collegam,quòd hanc ſuaſionem non zelo legis ſed affectu ad Ieſum protulerit, ſuſpectum eum proferunt tanquàm Galilæum:hoc eſt imitatorem Ieſu Galilæi.Hic enim mos eſt magnatum nolentium audire ſana conſilia:reddere ſcilicet ſuſpectos eos qui ſane conſulunt, tanquàm factioſos aut affectos. *Scrutare ſcripturas.* Superfluit ſcripturas. Inter doctos erat ſermo. & propterea diuertēdo à iuſto modo ſuaſo,diuertunt Nicodemum ad ſcrutandum hiſtorias.

Et uide quia. pro,quòd, *a Galilæa propheta non ſurgit.* pro,non ſurrexit. Arguebant iſti ex præteritis (ex eo ſcilicet quòd nullus fuerat propheta ex Galilæa) quòd Ieſus non ſolum non eſſet Meſias ſed nec propheta : ac per hoc quòd eſſet pſeudopropheta. & conſequenter quòd iuſte eum perſequebantur. Sed ſicut falſum dixerunt dicēdo quòd nullus ex principibus credebat Ieſu (vt patet de Nicodemo) ita forte falſum dixerunt in hoc. Sed quicquid ſit de falſitate aut veritate præteritorum,conſtat temerarium eſſe iudicium propterea iudicare quòd nullus Galilæus poſſet eſſe propheta,conſtat furorem eſſe propterea perſequi Ieſum. *Et reuerſi*

ſunt

ſunt vnuſquiſque in domum ſuam. Diſſenſio hæc peperit bonum fructum diſſoluendo congregatos principes & Phariſæos contra Ieſum.

CAPVT VIII.

IEſus autem perrexit. Aduerte quòd hæc prima pars huius capituli cum tota hiſtoria adulteræ, nõ eſt omnino authentica: quoniã non conſtat ipſam eſſe partem euangelij. Vnde & Hierony. in. 2. lib. dialogi aduerſus Pelagianos dicit. in euangelio ſecundum Ioannem in multis & Græcis & Latinis codicibꝰ inuenitur de adultera muliere quæ accuſata eſt apud dominum. Dicendo in multis, monſtrat nõ eſſe authenticam hanc hiſtoriã ſicut reliquæ partes euangelij ſecundum Ioannem. Quia tamen in eccleſia legitur tanquàm pars euãgelij, exponemus illam. *In montem oliueti.* pro, oliuarum. hoc eſt in Bethaniam, intra diſtrictum montis oliueti exiſtentem. Ibi enim hoſpitabatur nocte: vt patet ex aliis euãgeliſtis. *Et diluculo iterum uenit in templum: & omnis populus uenit.* pro, veniebat, *ad eum. & ſedens docebat eos. Adducunt autem ſcribæ & Phariſæi.* deeſt. ad ipſum. *mulierem in adulterio depræhenſam: & ſtatuerunt eam in medio: & dixerunt.* pro, dicunt, ei. *Magiſter hæc mulier modo depræhenſa eſt in adulterio.* Superfluit modo: & deſunt aliquæ dictiones. Ita quòd legendum eſt. *Depræhenſa eſt in ipſo facto quum adulteraretur.* Proponunt patratum crimen inexcuſabile. *In lege autem Moyſes mandauit nobis huiuſmodi.* pro, eas quę ſunt huiuſmodi, *lapidare. Tu ergo quid dicis? Hoc autem dicebant tentantes eum.* Exponit Euangeliſta quorſum proponerent hanc quæſtionem. *vt poſſent accuſare eum.* Vel quòd contrarius eſſet legi, ſi contra legem Moyſi diceret non lapidandam: vel de inclementia, ſi diceret lapidandam. Et ſi quidem contra legem diceret, accuſarent eum iudicialiter. ſi autem contra clementiam, accuſarent eum apud populum, manifeſtando ipſum inclementem. *Ieſus autem inclinans ſe deorſum, digito ſcribebat in terra.* Quid ſcripſerit, neſcitur. Cur autem ſcripſerit, ad literam puto vt hoc facto oſtenderet ſe eſſe deum: qui olim digito ſcripſerat in tabulis lapideis mandata decalogi. Scribit nõ in lapide ſed in terra, & non calamo ſed digito: vt ex modo ſcribendi ſe eundem deum, ex differentia autem inter terram & lapidem, differentiam ſtatus noui teſtamenti à ſtatu veteris teſtamenti ſignificaret. Niſi enim hoc factum ad ſignificandum feciſſet, inutile apparet. *Quum ergo perſeuerarent interrogantes eũ.*

Hinc coniicitur quòd non ſcripſit verba quæ poſtmodum protulit vt legerentur à Scribis & Phariſæis : tanquam prius reſponderit ſcripto. & poſtea protulerit quæ ſcripſerat. Non enim perſeueraſſent petentes reſponſum. *Erexit ſe & dixit eis, Qui ſine peccato eſt veſtrum, primus in illam lapidem mittat.* Prudentiſſima reſponſio, nec legi contraria nec à clementia aliena : ſed via ad clementiam ſine offenſione legis, cum confutatione malignantium.

Et iterum ſe inclinans ſcribebat in terra. Audientes autem hæc. Superfluit hæc: & deſunt aliquæ dictiones. Legendum eſt. *At illi quum audiſſent, & a conſcientia redarguerentur.* Totum enim explicat Euangeliſta. *Vnus poſt unum exibant: incipientes a ſenioribus.* Deſunt tres dictiones. *Vſque ad poſtremos. Et remanſit.* pro, & relictus eſt. Significatur enim quòd illi abeuntes reliquerunt Ieſum.

Solus Ieſus. non per excluſionem diſcipulorum, ſed tentantium. *Et mulier in medio ſtans.* hoc eſt immota à loco medio in quo ſtatuerant eam. Scribæ & Phariſæi. *Erigens autem ſe Ieſus.* Deſunt hic multæ dictiones. *Quum neminem uidiſſet præter mulierem.* Intellige neminem illorum qui contra mulierem venerant. *Dixit ei, Mulier ubi ſunt qui te accuſabant.* pro, vbi ſunt illi accuſatores tui? *nemo te condemnauit? Quæ dixit, Nemo domine. Dixit autem Ieſus. Nec ego te condemnabo.* pro, condemno. Ecce clementia ſine legis iniuria. Eſt enim ſenſus. nec ego condemno te ad hoc vt lapideris. *Vade & iam amplius noli peccare.* Officium iudicis recuſauit exercere: quia non venit vt iudicet mundum. officium vero ſaluatoris exercet, monens vt amplius non peccet, ¶ Vbi etiam relucet magna manſuetudo. non enim eam aſperitate verborũ corripuit, ſed ſola monitione cauendi in futurum à peccato.

Iterum ergo locutus eſt eis Ieſus. Nulla continuatio pręcedentis facti ad hæc ſubiuncta, teſtatur adiectitiam eſſe præcedentem particulam : nec immerito ab illuſtribus doctoribus prætermiſſam. ¶ Poſtquam ergo in nouiſſimo feſtiuitatis die dixerat Ieſus, ſiquis ſitit veniat ad me &c. iterum locutus eſt eis. ſcilicet Iudæis.

Dicens, Ego ſum lux mundi. Apte ſermoni de veritate doctrinę & de ſpiritu ſancto, adiungitur ſermo de luce. ne intelligerent ſpiritum quem accepturi erant diſcipuli, fore ſpiritum impetus & furoris quo poetæ ſcribunt homines agi (quem philoſophi maniæ tribuunt) declarat venientes ad ſe, ita replendos ſpiritu quòd ſimul replebuntur lumine. propterea enim adiungit, ego ſum lux mundi. Proculdubio de ſeipſo diuina hypoſtaſi ſecundum diuinam naturam loquitur, appellando ſe lucem mundi.

Eſt

Eſt enim lux non ſenſibilis ſed intelligibilis:cuius iſta lux ſenſibilis participatio quędam eſt.eſt lux,non lumen:quoniam eſt fons luminis, non participatio lucis. Eſt lux mundi non hominum tantum ſed vniuerſorum. ab vniuerſis diuerſimode participata. nam à creaturis intellectum habentibus participatur intelligendo:duerſimode tamen, tum ſecundum diuerſos naturæ gradus & diſpoſitiones,tum ſecundum diuerſitatem meritorum.à creaturis vero ſenſum habentibus diminute participatur ſentiendo. ſunt enim ſenſus velut riuuli intellectus. A creaturis demum infimis, veſtigio quodam potius quàm imitatione lucis illius participatio habetur. *Qui ſequitur me.* non corporali greſſu, ſed fide,charitate,imitationéque operum. *Non ambular.*pro,non ambulabit, *in tenebris.* Lucem ſine occaſu ſe eſſe manifeſtat : promittendo ſequentem ſe lucem, non ambulaturum in tenebris. Si enim ipſe eſſet lux quandoq; deficiens, contingeret quòd ſequẽs ipſum lucẽ quãdoq; ambularet in tenebris quando.ſ.lux deficeret ſeu occideret.Sed ex hoc quod nõ eſt ambulaturus in tenebris ſequẽsipſum, manifeſtat quòd ipſe eſt lux indeficiens, nõ ſolũ in ſeipſo ſed etiã in ſequẽte ipſum,ſimúlque declarat nullum ambulantem in tenebris , eſſe ſequacem ſuum . Et eſt ſermo de tenebris ignorantiæ, oppoſitæ ſcientiæ ſalutis : & tenebris peccatorum,quæ contrariantur ipſi ſaluti. *ſed habebit lumen vitæ* . Lumen participatio eſt lucis.& dicitur vitæ ,ad differentiam luminis ſcientiæ eorum quæ non requiruntur ad vitam animæ. Et declarat per hoc quòd non promittit ſequacibus ſuis participationem ſuæ lucis ad ſciẽdum ſpeculabilia philoſophiæ & ſimilium, ſed lumen vitæ hoc eſt lumen directionẽ ſuæ vitæ in vitam,vnde & dicitur lumen vitę tum illuminandæ tum conferendæ. illuminat enim vitales actiones noſtras(quales ſunt omnes actiones voluntariæ) & confert vitam gratiæ,quæ eſt initium vitæ æternæ. ¶ Duplex itaque fructus in ſequacibus lucis deſcribitur : ſcilicet negatio ambulationis in tenebris,& aſſecutio luminis vitæ. Vterque proprius lucis effectus eſt. *Dixerunt ergo ei Phariſæi.* Religionis profeſſores ex ſua profeſſione audaciores cæteris loquuntur:qui humiliores eſſe deberent. *Tu de teipſo teſtimonium perbibes : teſtimonium tuum non eſt uerum.* Prorumpunt Phariſæi in reprehenſionem Ieſu,occaſione ſumpta ex eo quòd proprium teſtimonium non habet rationem veri teſtimonij. Quod verum eſt de teſtimonio puri hominis vt ſic. *Reſpondit Ieſus: & dixit eis.Et ſi ego teſtimonium perbibeo.* Pronomen ego, non demonſtrat Ieſum ſecundum

dum quòd homo ſecluſo deo (vt in capitulo quinto demonſtrauit) ſed demonſtrat hypoſtaſim vtriuſque naturę, diuinę ſcilicet & humanæ: vt ſequentes rationes manifeſtant. *De meipſo.* quo ad ea quæ de me credenda ſunt, quæ videri ab hominibus non poſſunt: cuiuſmodi ſunt quòd deus ſum, quòd verbum ſum factum caro. *Verum eſt teſtimonium meum.* Directe contrarium eius quod dixerant Phariſæi aſſerit in hac conditionali. Non dicit verus eſt ſermo meus, verum eſt dictum meum, ſed verum eſt teſtimonium meum. Plus enim requiritur ad verum teſtimonium quàm ad verum ſermonem. Sermo nanq; verus, contentus eſt ſic eſſe vt ſignificat, ad teſtimonium autem verum requiruntur tria. Primo quòd ſic ſit vt ſignificat. Secundo quòd ſit iuſtum, non ex paſſione prolatum. ſuſpecti enim teſtimonium non habetur pro vero teſtimonio. Tertio quòd ſit legitimum. Quicquid horum deſit, non eſt verum teſtimonium: vtpote non conſtans ex iis quæ requiruntur ad integram rationem teſtimonij, ſicut non eſt verum aurum, ſi aliquid deſit ex requiſitis ad integram rationem auri. Et propterea ſubiungit Ieſus probationem ſequelæ in conditionali propoſita, quantum ad hæc tria. *Quia ſcio.* Prima conditio requiſita ad veritatem teſtimonij (ſcilicet veritas ſermonis) pendet ex ſcientia. oportet enim ſcire ſic eſſe qui teſtatur ſic eſſe. Et propterea quantum eſt ex parte ſcientiæ manifeſtat teſtimonium proprium eſſe verum, dicendo quia ſcio. *Vnde veni & quo vado.* Vniuerſa materia teſtificata conſiſtit in myſterio incarnationis & fructu ipſius. Et propterea vtriuſque ſe plenam habere notitiam explicat. Myſterij quidem incarnationis, dicendo vnde veni. nam in his verbis continetur vtraque natura. Dicendo vnde, deitas ſignificatur cum origine à patre: iuxta illud, exiui à patre. dicendo veni, myſterium incarnationis explicatur. ¶ Fructus vero, dicendo & quo vado. Totus enim progreſſus eius ad ſalutem humani generis, ſignificatur dicendo vado: adiuncto termino paternę dexterę ad quam vadit ducendo ſecum membra ſua. *Vos autem neſcitis vnde venio aut quo vado.* Differentia inter me, & vos penes ſcire & neſcire vnde venio & quo vado, ratio eſt quòd vos dicatis mihi teſtimonium tuum de teipſo non eſt verum, & quòd ego dicam eſſe verum. Acſi apertius dixiſſet, Si vos ſciretis vnde venio & quo vado, non diceretis mihi, teſtimonium tuum de teipſo non eſt verũ. *Vos ſecundum carnem iudicatis.* Secunda conditio veri teſtimonij eſt iuſtitia, eſt quòd non procedat ex paſſione, ex affectu, ſed ex iuſtitia. Differentia inter vos & me penes iuſtitiam, eſt quòd vos ſecundum

cundum carnem iudicatis. Iudicare enim proprius eſt actus iuſtitiæ: quum ſit ius dicere, quod tunc in veritate eſt, quum ius dicitur animo, verbo & opere: quod complectitur omnem iuſtitiæ actũ. Vnde iudicare ſecundum carnem, eſt ius dicere ſecundum carnalem affectum. *Ego non iudico quenquam.* Non dicit ego non iudicabo, ſed dicit ego non iudico: quia quanuis futurus eſſet index, in præſenti tamen tunc vita non iudicauit, non ius dixit, ſed gratiam ſalutis impendebat. *Et ſi iudico ego.* iuſtitiam ſuam Ieſus (quam non exercitatione iudicij monſtrabat) aperire volens, manifeſtat eam conditionali. propterea enim præmiſit ſe non exercere iudicium, vt locum pararet conditionali. Intendit ſiquidẽ cõtra id quod dixerat vos ſecundum carnem iudicatis, è regione apponere iuſtitiam ſuam, ſicut fecit de ſcientia. Et quia categorice nõ poterat aſſerere, ego autem iudico iudicium verum (eo quòd ipſe non exercebat iudicium) ideo negando ſe iudicare, ad conditionalem deuenit. *Iudicium meum uerum eſt.* Contra iudicium ſecundum carnem diſtinguit iudicium verum, contra iudicium illorum (monſtratorum per pronomen vos) diſtinguit iudiciũ ſuũ: ſignificans quòd illi iudicant, non ex iuſtitia, ſed affectu: ipſe autem iudicat ex iuſtitia. ¶ Et intendit per hanc differentiam in præcipuo iuſtitiæ actu inter ſe & illos, manifeſtare differentiam in ſecundariis iuſtitiæ actibus, de quorum numero eſt ferre teſtimonium. Acſi apertius dixiſſet. Vos ſecundũ carnem iudicatis, ſecundum carnem teſtimonium perhibetis: & propterea inter vos teſtimonium proprium non eſt verum ex parte iuſtitię, ego autẽ licet non iudicem, quia tametſi iudico, iudicium meum ſecũdum veritatem iuſtitiæ eſt, ideo etiam teſtimonium meum de meipſo, verum eſt etiam ex parte iuſtitiæ. *Quia ſolus non ſum.* Ratio quare iudicium meum verum eſt, eſt quia non ſum purus homo, ſed deus. Deum ſe eſſe ſignificat dicendo quia ſolus nõ ſum. Quælibet creatura habet hoc quòd eius eſſe non eſt niſi ipſa: ac per hoc ſola eſt ſuo eſſe, cuilibet autem & ſoli hypoſtaſi diuinæ conuenit vere dicere ſolus non ſum: quoniam vno eodémq; eſſe quo eſt vna hypoſtaſis diuina, eſt & alia. Vnde & ſubiungit. *ſed ego.* quod eſt pronomẽ hypoſtaſis. *Et qui miſit me pater.* quod eſt etiam nomen hypoſtaſis. Et meminit miſſionis, vt intelligamus eãdẽ eſſe hypoſtaſim vtriuſq; naturę: diuinę. ſ. cõmunis ſibi & patri, & humanæ ſecũdũ quã eſt miſſus. *Et in lege ueſtra ſcriptum eſt.* Tertia cõditio veri teſtimonij eſt eſſe legitimum. Et ideo hanc etiã conuenire teſtimonio proprio de ſeipſo manifeſtat citans legẽ Moyſi, quũ illi

profitebantur. *Quia*.pro,quod, *duorum hominum teſtimonium uerum eſt*. Quantum eſt ex parte legis numerus binarius teſtium ad legitimam veritatem ſufficit. *Ego ſum qui teſtimonium perbibeo de meipſo*. Si duorum hominum teſtimonium legitime verum eſt,multo magis teſtimoniũ duarum perſonarum quæ ſunt deus. Ego enim ſum vna perſona diuina. *Et teſtimonium perbibet de me qui miſit me pater*. Ecce alia perſona diuina. Sed diligentius nota quòd vis huius probationis conſiſtit in hoc quòd me perhibente teſtimonium de meipſo,pater ſimul perhibet teſtimonium de me:ita quòd teſtimonium meum de meipſo eſt teſtimonium duorum teſtium:ſcilicet meum & patris. Ex hoc enim directe probat quòd teſtimonium ſuum de ſeipſo eſt verum legitime: qui eſt teſtimonium duarum perſonarum. Et per hoc manifeſtat indiuiſa eſſe opera diuinarum perſonarum:ſicut in pręcedenti probatione manifeſtauit indiuiſum eſſe diuinarum perſonarũ. Vnde non eſt quærendum quid eſt illud teſtimonium paternum: quoniam de eodem teſtimonio loquitur. *Dicebant ergo ei*. Occaſione toties introducti patris nouam quæſtionem mouent. *Vbi eſt pater tuus?* De loco quærunt dei, quem credebant vbique eſſe, & própterea non meruerunt reſponſionem ad quæſitum,ſed ad ignorantiam. *Reſpondit Ieſus*. monſtrando eis rationem ignorantiæ. *Neque me ſcitis neque patrem meum*. Et verum dicit:quia neutram hypoſtaſim diuinam cognoſcebant. *Si me ſciretis,forſitan*.pro,vtique,*& patrem meum ſciretis*. Ecce via ſciendi patrem,ſcire me. Et eſt verum non ſolum de notitia certæ fidei (qua qui indubitata fide cognoſcit filium,indubitata quoque fide cognoſcit patrem) ſed etiam de ſcientia euidentiæ.nam qui videt filium,videt & patrem:vt inferius dicetur Philippo. *Hæc uerba locutus eſt Ieſus in Gazophylatio*. Specialem templi locum Euangeliſta explicat: in quo erat capſa theſauri,ſeu potius oblationum quæ ſeruabantur pro ærario diuinorum. *Docens in templo. Et nemo apprehendit eum*. Sicut nec durante feſto apprehenſus eſt, ita nec tranſacto feſto apprehendi potuit nolens: eadem ratione repetita. *Quia needum uenerat hora eius*. Vere eius,vtpote ab ipſo libere definita. *Dixit ergo iterum eis Ieſus*. Ne intelligeremus euangeliſtam repetere in præcedenti narrata capitulo, appoſuit iterum.Subiunguntur enim ſimilia immò eadem ſecundum partem. *Ego uado*. Totus progreſſus meus tam vitæ quàm mortis, eſt voluntarium ire. *Et quæretis me*. tum in ſepulchro retinendum:tum in meis membris perſequendo,Saule Saule quid me perſequeris?

perſequeris? *et in peccato ueſtro moriemini.* hoc eſt & in peccato perſecutionis meæ, in peccato pertinaciæ veſtræ moriemini corpore. Quod vſque in hodiernum diem verificari videmus: moriuntur enim Iudæi in peccato infidelitatis ſuæ erga Ieſum. *Quo ego uado.* ad dextram, ſcilicet patris mei. *vos non poteſtis uenire.* impediente vos infidelitatis crimine. *Dicebant ergo iudæi.* nõ Galilæi, *Nũquid interficiet ſemetipſum: quia dicit, quo ego uado uos non poteſtis uenire?* Prius audientes hęc eadem verba, dixerant nunquid in diſperſionem Gręcorum iturus eſt? nunc peiora cogitant, nunquid interficiet ſemetipſum? exiſtimantes ad omnem locum quo iret Ieſus poſſe quoque ſe ire (de locis huius mundi loquendo) & ſola morte poſſe ire illò quo ipſi non poſſent ſequi. ſupponebant enim quòd nullus eorum ſe vellet interficere. *Et dicebat eis.* Interpoſitis verbis Iudæorum circa ſenſum verborum Ieſu, proſequitur euangeliſta doctrinam Ieſu: explicatiuam illius particulæ, & in peccato veſtro moriemini. *vos de deorſum.* pro, ex iis quæ deorſum. ſeu ex infernis. *Eſtis: ego de ſupernis ſum.* Intendens declarare fidem ſuam ſolam eſſe remedium quòd non moriantur in peccatis ſuis, inchoat à duplici differentia inter ſe & illos: qua manifeſtatur hinc eorum neceſſitas, inde ipſiusvirtus. ¶Prima differẽtia eſt, vos ex infernis eſtis, ego de ſupernis ſum. Quæ vera eſt tum quo ad eſſe perſonale: quia vos conſtatis ex infimis, quæ ſunt ex nihilo, ego autem ſum de ſupernis, quæ ſunt diuina. Tum quo ad eſſe moris ſeu ſpiritus: vos enim habetis affectũ ex infimis: ego autem repletum habeo affectum de ſupernis, quæ diuina ſunt. *vos de mundo hoc.* ſcilicet ſenſibili. *Eſtis: ego non ſum de hoc mundo.* Altera differentia etiam vtroque modo verificatur: quia & perſona mea non eſt de mundo ſenſibili, perſonæ autem veſtræ ſunt de mundo ſenſibili: & mores veſtri ſunt de ſenſualitate huius mundi, mores autem mei non inde ſunt. ¶Et hæc ſecunda differentia eſt velut ſpecies primæ, quæ eſt velut genus. eſſe enim ex infimis, commune eſt omnibus creaturis: eſſe autem de mundo ſenſibili, ſolis ſenſibilibus conuenit. Et habetur ex his differentiis quòd vos indigetis me: vtpote qui eſtis ex infernis, qui eſtis de mundo ſenſibili: indigetis me qui ſum de ſupernis, qui non ſum de hoc mundo. *Dixi ergo uobis.* Infert ex his differentiis vtrunque. Et primo mortem eorum in peccatis. *Quia.* pro, quod, *moriemini in peccatis ueſtris.* Ex hoc enim quòd vos eſtis ex infernis, manetis in peccatis veſtris: & ex hoc quòd vos eſtis de hoc mundo (ſcilicet ſenſibili) moriemini in ſtatu in quo eſtis.

eſtis. *ſi enim non credideritis, quia.* pro, quòd, *ego ſum.* Ecce ſecundum: ecce remedium, in poteſtate eorum poſitum, quòd ego de ſupernis ſum, quòd non ſum de hoc mundo, ſi nõ credideritis quòd ego ſum. *Moriemini in peccato ueſtro.* pro, in peccatis veſtris. Significanter autẽ non repetit de ſupernis, ſed dicit abſolute quòd ego ſum: vt intelligamus oportere credere ipſum eſſe verum deũ. Nulla enim creatura poteſt abſolute dicere, ego ſum: quũ plus habeat de nõ eſſe quàm de eſſe, ſicut qui plus habet nigredinis quàm albedinis, non poteſt abſolute dicere ego ſum albus. Solus autem deus eſt qui eſt ſine quacunque permixtione non eſſendi. eſt enim ſolus actus purus, nullam omnino compatiens in ſe potentialitatem: omnis autem creatura permixta eſt potentiæ: vt in philoſophia patet. *Dicebant ergo ei.* Occaſione ſumpta ex eo quòd dixerat ego ſum, abſque additione aliqua, interrogant Iudæi Ieſum. *Tu quis es?* Adiectionem petunt, non intelligentes quòd ſe deum diceret. *Dixit.* Deeſt, coniunctio. Legendum eſt. *Et dixit eis Ieſus. Principium qui.* pro, quia, *& loquor uobis.* Dictio interpretatiua principium, in textu Græco aut eſt caſus accuſatiui, aut eſt aduerbium. Et in caſu quidem accuſatiuo cõſtruere hunc textum fateor me neſcire, propter quod aduerbialiter hunc textum intelligo.

¶ Duo enim in hac prima reſponſione Ieſus de ſeipſo reſpondet quærentibus tu quis es? & poſtea addit tertium, Reſpondet enim in primis ſe poteſtatem habere iudiciariam: quod eſt ipſum eſſe iudicem eorum. Et deinde ſe eſſe miſſum à verace ad annunciandum mundo quæ ab illo audiuit, & demum ſubiungit notitiam ſui futuram poſt mortem ſuam. ¶ Se autem eſſe iudicem non qualitercunque, ſed commemorando eorum demerita, eorum crimina, in hoc quòd audiunt ipſum Ieſum loquentem ſibi, & non credunt, reſpondet dicendo. proprium, hoc eſt primum quidem dico vobis, quia & loquor vobis. *Multa habeo.* pro, poſſum, *de uobis loqui & iudicare.* Hoc eſt in primis quia & ego perſonaliter loquor vobis prædicando, manifeſtando myſterium ſalutis mundi) ideo poſſum multa de vobis tum loqui teſtificando iniurias quas mihi infertis, tum iudicare damnando. Inferius dicetur, ſi non veniſſem & locutus eis non fuiſſem peccatum non haberent, hoc idem hic ſignificatur quòd quia Ieſus locutus eſt eis, ideo multa de ingratitudine & pertinacia eorum poteſt loqui & iudicare.

¶ In quo vides quòd commemorando eorum demerita explicat ſe iudicem, non actu iudicantem, ſed potentem, ſed habentem poteſtatẽ iudiciariam. Et hoc eſt primũ quod reſpondet quærẽtibus,

tu

tu quis es?Sed quoniã iudiciũ in futurũ ſeruabatur (ad ſecundum ſcilicet aduentũ)ideo modus explicandi ſe iudicẽ tãquam officij veri quidem ſed futuri introducitur cũ aduerbio primũ & coniũ-ctione aduerſatiua ſed tranſeũte ad officiũ præſens.*ſed qui me miſit uerax eſt*. Aduerſatiua vt dictũ eſt cõiunctio, ad ipſum dicere potius quàm ad rem dictã refertur:ſicut & aduerbium principiũ: ad dicere quoque refertur.Ita ꝙ cõtinuatio literæ eſt hæc.Primũ dico quia & loquor vobis,multa poſſum de vobis dicere & iudicare:ſed quoniam hoc ſeruatur in futurũ, dico præſens officium meum qui me miſit verax eſt.¶Deſcribit præſens ſuum officiũ, prius ex parte mittentis:deſcribendo mittentẽ eſſe veracem. Deũ mittentẽ appellat veracem quia de miſſione ad docẽdum eſt ſermo.doctrina enim procedit à veritate. Et dicendo qui me miſit verax eſt,dicit,miſſus ſum à verace. *Et ego quæ audiui ab eo:hæc loquor in mundo*. Non ſolum mittens eſt verax, non ſolum miſſus ſum à verace,ſed etiam ego ſum verax: quia quæ audiui ab eo (& non alia)loquor in mundo.Ita quod petentibus Iudæis tu quis es,reſpõdet quo ad pręſentia quod ſum miſſus à verace verax ad loquendum mundo.¶Significanter autem dicit audiui, & non dicit vidi:quoniam quæ ipſe Ieſus etiam ſecundum animam vidit in deo veritatis fonte, non ſunt ſermone explicabilia: quæ autẽ audiuit,ſicut vocibus ſignificantur audita, ita ſermone quoque poſſunt mundo explicari. Ad ſignificandum itaque quod nõ omnia quorum notitiam habuit à deo, ſed ea tantum quæ vt explicabilia nouit hæc docuit,dicit quę audiui ab eo.¶Significanter quoq; dicit loquor in mundo.loquor inquit,non ſcribo: & in mundo,non in angulo,non in vno regno, nõ in Aſia ſed in mũdo. quoniam doctrinam ſuam ſic tradebat in vno loco quod intendebat eam tradere mundo: quoniam miſſus eſt doctor mundi,& nõ Iſraelitarum tantum. *Et non cognouerunt quia*.pro, quod, *patrem eius*.pro,eis,*dicebat deum*.Superfluit deum.Intendit enim euangeliſta dicere quod non cognouerunt quod loquendo illis ſupradicta patrem appellaret veracem qui miſit ipſum: & à quo audiuit hæc quæ docet & teſtatur in mundo, explicanda mũdo. Oportebat enim ad hoc cognoſcendum quod iungerent hęc verba cum verbis à Ieſu ſæpe dictis:ſcilicet pater meus miſit me.his nanque adiunctis cognouiſſent ꝙ de patre ſuo loqueretur:ꝙ reſpõdiſſet quærentibus tu quis es,ſum filius veracis qui miſit me verax annunciãs mundo quę à patre meo audiui.Hoc enim officiũ continue exercebat Ieſus. *Dixit ergo eis Ieſus*. Occaſione ſumpta ex

pta ex eo quòd non intellexerant Iudæi reſponſionem Ieſu quæ ad hoc quòd dicebat ſe filium veracis, adiunxit ſequentia. *Quum exaltaueritis filium hominis.* in cruce(mortem enim ſuam vt inferius euangeliſta exponet, ſignificat exaltatione filij hominis)hoc eſt poſt mortem meam in cruce. *Tunc cognoſcetis.* quod modo non cognoſcitis, quod modo non intelligitis tunc cognoſcetis. Et dixi hoc: quia multos eorum qui crucifixuri ipſum erant, præuidebat pœnitentiam acturos, & ad fidem venturos: eoſdem enim alloquitur, dicendo quum exaltaueritis, & dicendo cognoſcetis. Lege actus Apoſtolorum: & inuenies hæc impleta ad literã poſt miſſionem ſpiritusſancti. Actu. 2. *Quia ego ſum.* Reſpondet directe petentibus tu quis es? ex eo quòd dixerat quia ego ſum. non eſtis modo capaces ad cognoſcendum, quia ego ſum, abſque quacunque permixtione non eſſendi: hoc eſt deitatem meam: ſed tũc cognoſcetis me eſſe deum, notitia certæ fidei. *Et a meipſo facio nihil.* Non ſolum cognoſcetis quòd ego ſum (quod eſt deitatis) ſed etiam cognoſcetis me eſſe filium dei: quod eſt originis diuinæ. Hæc enim ſignificatur dicendo, & à meipſo facio nihil, ſed eſſe & facere meum, oritur ab alio, ſcilicet patre. *Sed ſicut docuit me pater.* Deeſt, meus, *hæc loquor.* Explicat patrem quem non intellexerant. Et quemadmodum ſuperius dixerat audiui ab eo, ita modo dicit docuit me pater: ad idem ſcilicet ſignificandum: nam neque proprie eſt ibi auditus neque docere: ſed vtrũque aſſumptum eſt ad limitãdum explicanda, quę enim homo dixit, poteſt quoq; loqui. Cognoſcetis ergo tunc etiã hoc quòd ſicut docuit me pater, hæc loquor: hoc eſt ſermones meos ꝓcedere à deo patre meo. *Et qui me miſit.* Cognoſcetis etiã myſteriũ incarnationis, quo ego miſſus ſum. Cognoſcetis inquam me non eſſe miſſum ſicut alij prophetæ miſſi ſunt à deo, ſed ſicut filium proprium ipſius dei: dum cognoſcetis quòd & qui me miſit. *Mecum eſt.* Minus dicit & plus ſignificat: quoniã ſignificat mecũ eſt inſeparabiliter: pater enim inſeparabilis eſt à filio incarnato. *Et non reliquit me ſolum.* Deeſt pater. Significanter dicit non reliquit: quoniã de continuata gubernatione diuina in omnibus, & per omnia quę erant filij hominis, eſt ſermo. Ita ꝙ ſẽſus eſt: cognoſcetis ꝙ pater nõ reliquit deſiſtendo à cõtinuata ſeruatione me hominẽ ſolũ: hoc eſt ſecluſo deo. *Quia ego quæ placita ſunt ei, facio ſemper.* Meritũ cõtinuatę gubernationis deſcribitur: ex hoc quòd nõ quãdoque, ſed abſque vlla interpollatiõe ſemper fecit quæ placita ſunt patri, meruit cõtinuę gubernari, cõtinua diuina cura ſeruari in omnibus ſuis actionib⁹

& paſ-

& paſſionibus &c. ¶Nec obiicias contra hoc meritum ꝙ ipſemet erat deus,ſeruans ſeipſum hominem ſine vllo merito. voluit enim etiam hoc modo (ſcilicet merendo.continuam habere gubernationem diuinam.ita ꝙ non ſolum iure diuinæ perſonę ſed etiam alio modo)ſcilicet iure meriti(habere voluit continuitatē diuinæ curæ. Quemadmodum voluit intrare in gloriam ſuam etiam merito mortis ſuæ. Hæc illo loquente multi crediderunt eum.) Fructus prædicationis Ieſu ſubiungitur ab euangeliſta.

Dicebat ergo Ieſus ad eos qui crediderunt ei Iudæos.(Duas conditiones horum deſcribit euangeliſta. Alterā generis, ſcilicet Iudæos. qui maxime aduerſabantur Chriſto. Galilæi enim minus erāt illi contrarij. Alteram fidei informis .nam nō dicit crediderunt in eum)quod ſignificat fidem formatam charitate (ſed crediderunt ei:quod eſt actus fidei informis. *Si uos manſeritis in ſermone meo.* Præuidebat iſtos non perſeueraturos . & propterea à conditionali incipit. Nec dicit ſi vos deliberaueritis manere . ſed ſi vos manſeritis.quod ad ipſam perſeuerantiæ executionem ſpectat. Manere autem in ſermone Ieſu , eſt perſeuerare in fide & opere prædicatis atq; præceptis ſermone Ieſu. *Vere diſcipuli mei eritis.* pro eſtis. Ad differentiam diſcipulorum ad tempus (qui ſcilicet ad tempus credunt,& in tempore tentationis recedunt) apponit vere:declarans per hoc ꝙ diſcipuli ſui ad tempus , non ſunt vere diſcipuli ſui.Propter hoc enim dicit in pręſenti eſtis:aperte ſignificando ꝙ diſcipuli non māſuri,non ſunt vere diſcipuli ſui : quia non ſunt diſcipuli abſolute ſed ſecūdum quid,ſcilicet ad tempus.

Et cognoſcetis ueritatem. Pondera conditionalem:cuius antecedens eſt,ſi vos manſeritis in ſermone meo.Cuius cōſequens multas habet partes : primam de præſenti, vere diſcipuli mei eſtis.ſecundam de futuro , & cognoſcetis veritatem . Perſeuerantia ergo in ſermone Ieſu,infert non ſolum eſſe diſcipulum Ieſu abſolute, ſed etiam futuram cognitionem veritatis. ¶Non dicit & credetis,ſed cognoſcetis : vt claritatem notitiæ ſignificet. Nec dicit cognoſcetis quæ dico, quæ propono mundo vt credantur,ſed veritatem.tum quia diſcipuli Ieſu perſeuerantes superuenientе lumine ſpiritusſancti cognouerūt veritatem fidei,quāuis non viderint illa quæ credebant.tum quia perſeuerātes omnes in fide formata,adipiſcuntur fructum fidei cognitionem veritatis fidei. Vident enim credenda eſſe ea quæ ſunt fidei, non vt opinabilia,nō vt probabilia,ſed vt vera. Hoc eſt ſi quidē cognoſcere veritatem: quod eſt videre credibilia ſub ratione veri credibilis,non opinabilis

bilis aut probabilis. *Et ueritas liberabit.* pro, liberos faciet, *uos.* Hæc eſt tertia pars conſequentis, quæ eſt fructus ſecundæ: ſcilicet quòd veritas fidei cognita faciet vos liberos à ſeruitute peccati, à ſeruitute paſſionum mundanarum. ¶ Vide diſcipulos Chriſti ſuſcepto ſpiritu ſancto à timore & reſpectibus humanis liberos: & intelliges hanc promiſſionem. Conſpice quotidie electos dei liberos à ſeruitute mundanarum paſſionum, & videbis veritatem huius promiſſionis. Præter hoc quod veritas fidei formatæ liberat à ſeruitute peccati, quantũ ad maculam. *Reſponderunt ei.* Iudæi ſcilicet qui ei crediderunt. *ſemen Abrahæ ſumus.* Quum multa audiſſent, nihil magis eos offendit quàm imputata ſeruitus. Et propterea omiſſis reliquis, ſuperbi diſcipuli impatiẽtes quod appellati fuerint ſerui, non ſolum liberum ſed nobile genus ſuum ex Abrahã proferunt. Carnales enim erant: & de corporali libertate intellexerant verba Ieſu, & propterea liberum citant genus. *Et nemini ſeruiuimus unquam.* Non ſolum genere ſed etiam ſecundum proprias perſonas liberos ſe affirmant: dicendo ſe nunquam ſeruiſſe alicui, Artificioſe loquuntur, libertatem ab extremis mentes (ſcilicet ex Abraham primo patre & à propriis perſonis) omittẽdo intermedios parentes: quos cõſtabat multiplici ſeruitute affectos tum in Aegypto, tũ in Babylone, tum in variis ſubiectionibus & direptionibus: vt patet in libro Iudicum. Dicebãt autem iſti perſonas ſuas eſſe liberas, quia adhuc nõ erant in ſeruitutem Romanorũ redacti, ſed erant tributarij: & non vt ſerui ſed vt liberi ſub Cæſare gubernati per præſidem. *Quomodo tu dicis, liberi eritis?* Futura enim libertas ſeruitutem ſupponit. Hinc clare apparet diſcipulos iſtos parũ reuereri magiſtrũ: dum ſe ſic opponũt contra eum. *Reſpondit ei Ieſus.* manſuetiſſimus magiſter ordine prępoſtero. Nam prius reſpondet explicando de qua libertate & ſeruitute loquitur. & deinde ad id quod dixerant ſemen Abrahæ ſumus. *Amen amen dico uobis quia.* pro, quod, *omnis qui facit peccatum, ſeruus eſt peccati.* Ecce de qua ſeruitute loquor. Et eſt ſenſus quod omnis nullo excepto faciens peccatũ, incurrit ſeruitutẽ peccati. Conſiſtit autẽ ſeruitus peccati in duobus. vnum eſt in non poſſe abiicere illud à ſe. Quãuis in poteſtate facientis peccatũ, ſit facere vel nõ facere peccatũ: factum tamen peccatũ abiicere à ſe, non eſt in poteſtate eius. Hãc ergo ſeruitutem incurrit, quòd oportet ipſum ſubiici peccato facto. remanet enim peccatum macula & reatu in anima inſeparabiliter: quanuis actio peccati tranſitoria ſit ſicut & delectatio. ¶ Secundum eſt quod peccatum remanẽs dominatur

tur in animo, trahendo ad aliud peccatum tanta & tali efficacia vt oporteat hominem ſubiectum peccato niſi pœniteat, denuo peccare: quia iam animus auerſus eſt ab incômutabili bono retinente hominem ne peccet. Nec propterea excuſatur peccator à nouis peccatis. tum quia voluntarie committit ſingula, licet nõ poſſit vitare omnia. tum quia voluntarie ſe poſuit in ſtatu talis ſeruitutis. tũ quia poteſt quod in ſe eſt facere vt pœniteat. ¶ Merito autem qui facit peccatũ incurrit ſeruitutem peccati: quia faciendo peccatum exorbitat à vera libertate: quia abutitur libertate, vtendo ea contra rectam rationem, vtendo ea cõtra præcepta dei largitoris libertatis. iuſtum eſt enim vt qui ſeipſum ab ordine rationis rectę deiecit, tortæ ratiõis ſeruituti ſubiiciatur. Et eſt ſermo de peccato ſimpliciter & abſolute: quod eſt ſolum peccatũ mortale. peccatũ enim veniale nõ eſt peccatũ niſi ſecũdum quid. *ſeruus autem nõ manet in domo in æternum: filius manet in æternum.* Declarata ſeruitute: declarat liberatorem à ſeruitute, & ex differentia inter ſeruum & liberum in genere deſcendit ad propoſitũ in ſpeciali. Aſſumit autem differentiã inter filium & ſeruum abſolute, penes hoc quod eſt manere vel non manere in domo. Et intendit quòd ſeruus non habet ius manendi in domo in ęternũ: quoniam nullum habet ius perſeuerãdi in domo domini ſui, ſed ex nutu domini pendet quod vendatur, ꝗ nunquam ad domum redeat: filius autem ius habet manendi in domo patris in æternũ eo ipſo quod filius eſt. ¶ Significantiuſque dicitur filius in numero ſingulari: vt plenum ius manendi in domo patris explicetur, ne vlla diuiſio cum fratre impediens obiiciatur. ¶ Et cum multę ſint differentiæ inter filium & ſeruum, hãc ſolam ſuauiſſimus doctor aſſumpſit: quoniam hæc differentia directe manifeſtat fructum libertatis. Dixerat enim cuod veritas liberos vos faciet: nec vlteriorem fructun ſubiecerat, & propterea modo fructum libertatis ſubiungit: qui eſt manere in domo in æternum. Quem dependere à filio, ex hac differentia infert ſubiungendo. *ſi ergo uos filius liberauerit*. pro, liberos faciet, *uere liberi eritis*. pro, eſtis. Ex hoc quod filius manet in domo in æternum poteſtatem liberum faciendi ſeruum habet. Et ſi hac poteſtate vſus fuerit filius æterni patris erga vos ſeruos peccati, ſubiungẽdum erat manebitis in domo in æternum. Sed radicẽ manẽdi in domo in æternũ, ſubiũxit. vere liberi eſtis: hoc eſt non eſtis amplius ſerui peccati, ſed vere liberi, ad differentiã eorũ qui ſunt liberi ad tẽpus: & cõſequẽter manebitis ĩ domo patris mei in æternũ. in qua ſerui peccati ad

ti ad tempus quidem manere poſſunt.non autem in æternum. Domus enim dei(vt patet.1.ad Timo.3.) eſt congregatio fideliũ. in qua multi ſerui peccati ſunt, ſed non perſeuerabunt in æternũ in ſocietate iuſtorũ: quod eſſet manere in domo dei in æternũ. ¶Conſidera ꝙ prius dixerat,veritas vos liberos faciet:& modo dicit,ſi filius vos liberos faciet.vt intelligamus libertatem nõ pẽdere ex ſola cognitione veritatis.nõ pendere ex ſolis actibus noſtris quos numerauerat(ſcilicet permanere in ſermone eius,& cognoſcere veritatem)ſed etiã ex gratia filij. Et vere ſic eſt:quoniã ex parte noſtri requiritur & id quod eſt intellectus & id quod eſt operis: ex parte aũt dei requiritur donum filij ad noſtram libertatem. ¶Conſidera rurſus ꝙ libertas à paſſionibus,à reſpectib⁹ mundanis & huiuſmodi,oritur à libertate ſpũs, quæ eſt per veritatem fidei:& per oppoſitum eſſe ſeruũ paſſionum& reſpectuum humanorũ,ex ſeruitute peccati prouenit.& propterea Ieſus contra libertatem gratię quæ eſt per veritatem fidei è regione locat ſeruitutem peccati. *ſcio quia*.pro, ꝙ,*filii*.pro,ſemen, *Abrahæ eſtis*. Occaſione accepta ex eo quod dixerant diſcipuli Iudæi ſemen Abrahæ ſumus, arguit eos.intẽdẽs quòd licet natura deſcẽderint ex Abraham,imitatione tamen morum ex alio ſunt patre quàm Abraham. Aſſentit itaque generi ſecundum naturalem originem ex Abraham :& opponit contrarium morem dicendo. *ſed quæritis me interficere*.) In quo apparet ꝙ iſti qui crediderunt ei,iam mente recidiuauerant. *Quia ſermo meus non capit*.pro,non habet locum, *in uobis*. Ne excuſarent tanquã iuſtam intentionem occidendi ipſum,ſubiungit innocentiam ſuam. Acſi apertius dixiſſet,quæritis me interficere non ob aliquod meũ crimen,ſed quia ſermo meus non habet locum in vobis. ¶Et vere ſermo eius nõ habet locum in animis paſſionibus ſubiectis:quales eſſe iſtorum animos,& præcedentia & ſequentia teſtantur. Ex eo enim ꝙ ſermo Ieſu nõ habebat locum ſuum in animis Iudæorum,procedebat ꝙ ipſum vt blaſphemum ac vt violatorem ſabbati perſequebantur,paſſio ſiquidem animi impedit mentem à diſcretione veri. *Ego quod uidi apud patrem*. Deeſt, meum,*loquor*. Arguit rationem arguendi , ad conuincendum eos quòd habent alium patrẽ quàm Abraham. Et arguit ab exemplo ſuo, ego loquor quæ vidi apud patrem meum,& vna eademque ſententia ab exemplo ſuo arguit & iuſtitiam doctrinæ ſuæ explicat, dicendo ſe loqui viſa apud patrem ſuũ deum. ¶Nec te moueat quòd ſuperius dixerat ſe loqui audita & docta à patre. Eadem ſiquidem ſunt viſa,audita

& docta,

& doƈta, diuerſis rationibus diuerſimode ſignificata. Hic enim ſignificantur vt viſa, ad teſtificandum euidentem notitiã illorum ſe habere. Et quia argumento ab exẽplo congruit, vt congrue inferat, ſubiungit. *Et nos.* deeſt, igitur, *quæ uidiſtis apud patrem ueſtrũ facitis.* Quemadmodum ego loquor quæ vidi apud patrem meũ, ſic conſequens eſt vt vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum faciatis. Quod eſt dicere quòd quærendo me interficere, facitis quæ vidiſtis apud patrem veſtrum: vt hinc intelligerent ſe alium patrem habere quàm Abraham. *Reſponderunt, & dixerunt ei. pater noſter Abraham eſt.* Audientes ſe facere quæ viderunt apud patrem ſuũ, & non intelligẽtes quid Ieſus intenderet, perſtant in carnali origine, rurſus aſſerendo ſuum patrem eſſe Abraham. Acſi apertius dixiſſent. hoc ſcimus quòd pater noſter Abraham eſt: quid autem tu intendas dicendo quòd facimus quæ vidimus apud patrem noſtrum neſcimus. *Dicit eis Ieſus. Si filii Abrahæ eſtis.* pro, eſſetis, *opera Abrahæ facite.* pro, faceretis vtique. Non de filiis ſecũdum carnem ſed ſecundum imitationem fidei & morum loquitur, dicendo. ſi filij, imitatione, eſſetis Abrahæ, faceretis vtique opera Abrahæ. Nec eget probatione hæc conditionalis. *Nunc autem quæritis me interficere.* Procedit à deſtruƈtione conſequentis ad deſtruƈtionem antecedentis, opus veſtrum eſt quęrere occidere me, non virum iniuſtum ſeu malum, ſed. *Hominem qui ueritatem uobis locutus ſum.* Nota ſingulas particulas. Primo hominem. in quo nullum ſonat meritum vt occidatur, ſed potius vt non occidatur. Deinde qui veritatem locutus ſum. ad excludendum crimẽ quodcunque tam mendacij quàm falſitatis. *Quam audiui a deo.* ad excludendum crimen pſeudoprophetæ. Et per hoc excludit vtranque cauſam quæ ſecundum legem erat contra prophetas. ſcilicet ſi vel falſum dixiſſet, vel propheta eſſet non veri dei ſed idolorum ſeu dæmonum &c. *Hoc Abraham non fecit.* Pronomen hoc, demonſtrationem ſimpliciter exercet, demõſtrat enim genus operis: & non hoc opus indiuiduale. Intendit ſiquidem quòd ſimile opus nunquàm fecit Abraham. Et in hoc completur deſtruƈtio conſequentis. *vos facitis opera patris ueſtri.* Vbi concludendum erat vos non eſtis Abrahæ filij, imitatione, concludit non diƈtam negatiuam: ſed affirmatiuam continentem in ſe virtualiter illam: dicendo. vos facitis opera patris veſtri. Intendit enim inferre concluſionem pendentem etiam ex antediƈtis, vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Excluſo namque quòd non facerẽt opera Abrahæ, perſiſtit in concluſione priore, vos fa-

citis opera alterius quàm Abraham patris veſtri : non ſecundum carnem ſed ſecundum morem. *Dixerunt itaque ei.* Tandem intellexerunt quòd non de patre carnali,ſed de patre fidei ac morũ Ieſus loquebatur,& propterea inchoant nouam reſponſionem.

Nos ex fornicatione non ſumus nati. Fornicationem appellant idololatriam:eo quòd in ſacra ſcriptura filij fornicationũ appellantur Iſraelitæ idololatrę.De patre ergo fidei,religionis,& cõſequenter morum.reſpondent ſe non eſſe ſecundum cultum & mores natos ex idololatria. *Vnum patrem habemus deũ.* Non ſumus vt Samaritani,habentes plures patres religionis : colentes plures deos,ſeu colentes deum verum & cum hoc alium deum. hi enim habent plures patres nos vero vnum tantum patrem religionis habemus deũ,qui ſolus eſt deus. ¶Et dicunt hoc vt reiiciant verba Ieſu,vos quæ vidiſtis apud patrem veſtrum facitis. Non enim poſſent argui ſi facerent quæ vidiſſent apud patrem ſuum deum.

Dixit ergo eis Ieſus. Conſequenter ad eorum verba dicit. *Si deus pater ueſter eſſet,diligeretis utique me.* hoc eſt ſi deus amore & honore haberetur à vobis pater,diligeretis ſaltem me. Et non dixit diligeretis & honoraretis:quoniam ab honorando poterãt excuſari ex ignorantia quòd ipſe eſſet deus:ſed à diligendo nulla poterãt palliatione ſe excuſare.debebãt enim ipſum diligere ſaltem vt dei nuncium ſeu prophetam.conſequens nanque eſt vt diligens aliquem vt patrem,diligat omnem nuncium illius vt rem patris.Propter quod ſubiungit. *Ego enim ex deo proceſſi.* deus de deo æterna natiuitate,& homo miſſione. *Et ueni.*pro,venio. ad prædicandum,ad redimendum mundum.Ecce ratio conſequẽtiæ:quòd ſi deus pater veſter eſſet,diligeretis me, quia ego ab illo proceſſi & veni,quia ſum res dei & nuncius eius. *Neque enim a meipſo ueni.*pro,venio.hoc eſt non venio ad prædicãdum ex proprio conſilio ſecluſo deo. *ſed ille me miſit.* ad euangelizandum. *Quare loquelam meam non cognoſcitis?* Interrogatiue legendum eſſet.Et eſt ſenſus.quare nõ cognoſcitis loquelam meam eſſe diuinam ex ipſa loquela? Sicut enim Petrus Galilæè loquens : ex loquela agnitus eſt(quum dictum eſt illi. Galilæus es, nam & loquela tua manifeſtum te facit)& communiter hominũ patriæ loquelis agnoſcũtur,ita Ieſus loquelam ſuam diuinam habens dicit, quare loquelam meam non cognoſcitis? Quemadmodum enim miracula ſua faciebat non ſicut alij prophetæ ſed modo diuino (ſcilicet imperando)& quemadmodum docebat tanquàm poteſtatem habens,ita modus loquendi diuinus erat, & diuinitatem

ſonabat.

ſonabat. Quod miniſtri pontificũ in præcedenti capitulo teſtati ſunt: qui miſſi vt eũ caperent, ex modo loquendi Ieſu mutati retulerunt, nunquam ſic locutus eſt homo ſicut loquitur iſte homo. *Quia non poteſtis audire ſermonem meum.* Reddit ipſemet Ieſus rationem quare loquelam ſuam non cognoſcerẽt. Acſi apertius dixiſſet, Dicam ego vobis quare loquelam meã non cognoſcitis. ratio eſt quia non poteſtis audire ſermonem meum: tanto me odio habetis, tanta inuidia me proſequimini vt non poſſitis audire ſermonem meum. hinc enim fit vt nõ poſſitis cognoſcere loquelam faſtidio habentes ſermonem meum, non cognoſcitis loquelam. ¶ Et dixit hoc: ad explicandũ quòd ignorãtię ſuę cauſa ſunt ipſimet, eſt eorũ malitia paſſio tanta vt nec audire quidẽ poſſint ſermonem eius. Redditque ſimul veram cauſam nõ cognoſcendi loquelam. oportet enim ad diſcernendum loquelam attente audire ſermonem loquentis. *Vos ex patre diabolo eſtis.* Quod plures in genere dixerat patrem veſtrũ. demum explicat illum. Diabolus (vt dictum eſt) Græca eſt dictio: & ex vi ſermonis ſignificat calumniatorem ſeu delatorem. tranſlatum autem eſt ad ſignificandum dæmonem tam apud Græcos quàm apud Latinos. Ita quòd hoc in loco nomen eſt dæmonis. Patrem autem nõ natura, ſed exemplo dicit. Vnde & ſubiungit. *Et deſideria patris ueſtri uultis facere.* Quòd habeatis diabolum vt exemplar quod imitamini, hinc patet quia deſideria illius vultis facere. filij enim eſt adimplere deſideria paterna. In quo oſtendit eos obſequẽtiſſimos eſſe filios diaboli: vtpote qui nõ expectant præcepta patris, ſed ſpontanei ſunt ad adimplẽdum deſideria patris. *Ille homicida erat ab initio.* Probat quòd ipſi deſideria patris diaboli volunt facere quo ad duo ſcilicet homicidium & elongationem à veritate. Vtrunque enim horũ erat in iſtis: quærentibus interficere Ieſum, & elongatis valde à veritate quam euangelizabat Ieſus. Et propterea vtrũque horũ manifeſtat eſſe in diabolo: vt cõuincantur ꝙ volendo hæc facere, volunt adimplere deſideria diaboli. Ille, diabolus, homicida erat. Vere homicida: qui occidit hominẽ anima & corpore. abſtulit enim vitam animæ & vitã corporis, nõ ab vno homine ſed ab homine, ab humano genere. Vere homicida: quoniã ex intentione occidendi animam & corporis hominis, tentauit & ſuaſit homini. Et dicit ab initio: quia in initio mundi quo creatus fuit homo, homicidiũ fecit. *Et in ueritate non ſtetit.* Declarat alterum crimen dæmonis, quod fuit prius quàm homicidium. Et eſt ſermo de veritate fidei. In principio ſiquidẽ omnes angeli illuminati ſũt

veritate fidei ſupernaturalis beatitudinis,ad quam peruenire poſſent propriis meritis:ſed aliqui perſeuerarunt in veritate fidei reuelatæ beatitudinis,appetentes & petẽtes illam ex diuina gratia: aliqui autem non perſeuerarunt in veritate cõformantes ſe gratię reuelatæ beatitudinis.& propterea dicuntur in veritate non ſteti ſſe. *Quia non eſt ueritas in eo.* hoc eſt quia non eſt in eo amor veritatis.Et conſidera quòd vbi debuiſſet dici,quia non fuit in eo veritas,dixit quia non eſt in eo veritas:vt plus ſignificaret: vt ſcilicet manifeſtaret perſeuerantiam non veritatis in diabolo. Ita quòd quia ex tunc non eſt in eo veritas vt amata in amante,ideo in veritate non ſtetit.vera enim & propria ratio non perſeuerandi in veritate reuelatæ beatitudinis,eſt negatio amoris ad veritatem.In hoc nanque primũ diſcreti ſunt angeli boni à malis: quòd illi amauerunt veritatẽ reuelatam vt regulam & finem actionum ſuarum,iſti autẽ non amauerunt illam nec amant.¶Et aduerte quòd quanuis ſit ſermo de veritate iuſtitię fidei reuelatę,nõ tamẽ dicitur & in veritate iuſtitię fidei,ſed in veritate nõ ſtetit:& ſimiliter non dicitur quia nõ eſt in eo veritas iuſtitiæ,ſed quia non eſt in eo veritas.ad ſignificandũ quòd veritas iuſtitię fidei,eſt veritas ex qua pendet omnis veritas quæ eſt in libera poteſtate cuiuſcũque creaturæ.Ita quòd ideo dicitur abſolute in veritate & veritas: eo quòd eſt ſermo non de hac vel illa.ſed abſolute in qua liberum eſt ſtare,quæ poteſt amari & non amari.Quod dicimus propter veritatem naturalem intellectus:quę non ſubeſt libertati creaturę rationalis:quæ & remanſit in diabolo. De hac enim non eſt ſermo,ſed de veritate in qua ſtare vel nõ ſtare poſitum eſt in libertate rationalis creaturæ:vt textus ipſe clare ſonat. *Quum loquitur mendacium,ex propriis loquitur.* Veritatem reuelatam reliquit,naturalem autem habet nõ propriam ſed communicatam à deo: ſed quum mendacium loquitur,non ex cõmunicatis ſibi à deo. *Quia mendax eſt & pater meus.* ſcilicet mendacij.Non ſolum eſt mendax,ſed etiam primus qui dixit mendacium.Primum enim mendacium in ſacra ſcriptura commemoratum,eſt mendacium quod dixit diabolus Euæ, nequaquàm moriemini. *Ego autem ſi.*pro, quia,*ueritatem dico,non creditis mihi.* Duarum conditionum quas deſcripſit in dæmone,alterá(ſcilicet homicidij) ſuperius deſcripſerat iſtos imitari,dicendo quæritis me interficere.alteram (ſcilicet auerſionis à veritate) ſubiungit modo iſtos imitari : dicendo quòd quia dico veritatem ideo non creditis mihi. Vere comprobatur inimica vobis veritas, ex eo quòd non creditis mihi quia

dico

dico veritatem.hoc enim eſt comprobare vos eſſe filios diaboli, qui contrarius eſt veritati,vtpote pater mendacij. *Quis ex vobis arguet.* pro, arguit *me de peccato?* Ne Iudæi ſe excuſarent, dicendo quòd ideo non credunt ei quia peccator eſt, innocentiam ſuã ab omni peccato proponit dicendo. Quis ex vobis arguit, hoc eſt habet rationem arguendi, me de peccato?quaſi dicat.nullus, quia nullum peccatum habeo. *si ueritatem*. Deeſt autem eſt.Si *autem ueritatem dico.* Partitione vtitur. Si non poſſum argui de peccato,ſed veritatem dico. *Quare uos non creditis mihi?* Et intendit probare quod dixerat ſcilicet quia veritatem dico non creditis mihi. Acſi apertius diceret. Si non ex odio veritatis nec ex meo peccato,reddite vos rationem quare vos non creditis mihi, ex quo ego dico veritatem. *Qui ex deo eſt.* Adiungit alteram rationem quare non credunt ſibi, dicendo qui ex deo eſt,non loquendo de eſſe naturæ,ſed de eſſe moris. Et eſt ſenſus. Qui ex deo eſt ſecundum affectum. *verba dei audit.* id eſt ſuſcipit. Verba quidem dei neceſſaria ad ſalutem, ſuſcipit vt neceſſaria ad ſalutem: verba autem dei exhortatoria,ſuſcipit vt expedientia illa vt præcepta, hæc vt conſilia. *propterea uos non auditis*. Hinc apparet quòd non de auditione corporali, ſed de auditione interna(hoc eſt ſuſceptione)Ieſus loquitur:nam ad literam illis loquebatur verba diuina qui audiebant.Ex hoc enim quòd dicit in præſente nõ auditis,ſignificat quòd de interna locutione loquebatur. *Quia ex deo non eſtis.* ſecundum affectum. Conſidera in hac illatione affirmatum eſſe ex deo,inferre affirmationem audiendi verba dei: & negatum eſſe ex deo, inferre negationem audiendi verba dei, vt intelligamus propriam afferri cauſam. nam in cauſis propriis affirmatio eſt cauſa affirmationis & negatio negationis. Et vere ex dono dei in affectu(ſiue donum illud ſit gratuita motio, ſiue quodcunque aliud gratuitum)inde prouenit interna auditio verborum dei:ſiue exterius ſiue interius proponantur. ¶ Vbi etiam nota quòd non repetit verba dei, dicendo propterea vos non auditis(non enim dicit propheta vos non auditisverba dei)vt intelligamus eadem eſſe verba ipſius & verba dei:vt intelligerẽt Iudæi quòd idem erat non credere verbis Ieſu & non audire verba dei. Quod Iudæi intellexiſſe ſe monſtrant in ſubiuncta reſponſione. *Reſponderunt ergo iudæi.* Hactenus euangeliſta non aliter nominauit reſpondentes,vt intelligeremus illos locutos Iudæos qui crediderunt Ieſu:modo nominat Iudęos reſpondentes:ad inſinuãdũ quòd docente Ieſu in tẽplo illos Iudæos qui crediderunt Ieſu,con

uenerunt interim ad eos alij Iudæi. Ita ꝙ reſponſio iſta nõ aſcribitur illis qui crediderunt vt propria,ſed cõmunis ſignificatur Iudæis ibi præſentibus,tanquã laceſſitis iniuria duplici.tum ex deo nõ eſtis.tũ ex patre diabolo eſtis. *Et dixerunt ei.Nõne bene dicimus nos.* Vbi manifeſtant ſe hæc quidẽ dixiſſe,ſed modo agnoſcere quòd bene dicunt,modo approbant dicta. Nec aiunt nõne bene dicũt, ſed bene dicimus nos:manifeſtãtes ſe eſſe illos,qui perſeuerant dicendo hæc. *Quia*.pro,ꝙ,*ſamaritanus es tu*.non genere ſed more.Samaritani enim & cõtrarij erant Iudæis, & partim ſeruabant ritũ Iudęorũ & partim nõ,& propterea quia Ieſus videbatur cõtrarius eis,& videbatur partim ſeruare legem & partim ſoluere violando ſabbatũ,ideo cõtumelioſe appellant eum Samaritanum moribus. *Et dæmonium habes.* Nolentes credere Ieſum miracula facere diuina virtute,doctrinamque habere à deo,attribuũt vtrũque dæmoni. Et intendũt ꝙ Ieſus demoniaca virtute,& miracula faceret & doceret:proptereaq; tot arrogare ſibiipſi. *Reſpõdit Ieſus.* Nõ ad contumeliã propriam,qua appellatus eſt Samaritanus:ſed ad iniuriã dei,qua dictum eſt dæmoniũ habes.Hæc enim directe tollebat fidẽ credentium,tolebat veritatẽ doctrinæ, nocebat populo.prẹter hoc ꝙ erat directe contumelia diuina,vt filius dei diceretur dæmoniacus. *Ego dæmonium non habeo.* Maxima manſuetudine iniuriã declinat ſimplici negatione. *Sed honorifico patrem meum.* Probat ab opere ſe non habere dæmoniũ,quia opus facit contrarium dæmonio: ſcilicet honorifico patrẽ meum. Dæmon enim cõtra honorẽ dei pugnat:ego aũt deum patrẽ meũ honorifico,verbo & opere. *Et uos inhonoraſtis*.pro,inhonoratis,*me*.Et vos hæc verba nõ dicitis vt credatis me eſſe talẽ:ſed ad inhonorandũ, ad cõtumelia afficiendũ me. *Ego autem non quæro gloriam meam.* Quãuis dicam ꝙ vos inhonoratis me,nõ tamẽ propterea ego homo quæro gloriã meã pręſentẽ.Rurſus quanuis dicã de meipſo ꝙ ex deo proceſſi,& alia huiuſmodi,nõ tamen per hæc quæro gloriã meã:hoc eſt nõ quęro per hęc,honorari & laudari ego homo, ſed quæro obedire,declarare veritatẽ,euãgelizare vobis quæ ſunt ad dei gloriã & veſtram ſalutẽ.& breuiter nõ intendo nec quæro præſentẽ gloriã meã:ſed opera obedientiæ,ſed merita,ſed vt laudetur & glorificetur deus. *Eſt qui quærat.* Licet ego non quæram gloriã meam,ſcitote tamen mihi eſſe debitam,& quòd extat deus qui quærat gloriã meam.intentio mea ſecundũ quòd ſum homo non tendit ad hoc vt ego homo in præſenti glorificer à vobis:intentio tamen dei tendit ad hoc vt vos glorificetis me. Deus enim

vult

vult vt homines honorent in præſenti vita ſanctos ſuos(ſicut prę cipit honorari parentes) quanuis ſancti viri non quærant vt glorificentur in pręſenti vita. ¶ Nec dicit eſt qui quęrit, ſed quærat: vt intelligamus deum nõ tam quærere quàm quæſiturum:hoc eſt præcipere quidem vt glorificetis me, non tamen effectum facere velut ſtudioſe quęrens,ſed quęſiturum poſtea eos qui glorificauerunt & qui non,examinando merita hominũ. *Et iudicet.* Nõ aduerſatur hæc ſententia ſuperiori, pater non iudicat quenquam: quoniam ibi eſt ſermo de iudicio ſenſibili & vniuerſali:hic eſt ſermo de iudicio quod quotidie exercetur à deo,& in vita,& in morte hominum.Non ſolum itaque extat qui inquirat,ſed etiam qui ius dicat non glorificantibus & glorificantibus me:illos puniẽdo, iſtos præmiando. *Amen amen dico uobis: ſiquis ſermonem meum ſeruauerit.* Laceſſitus iniuria Ieſus non deſiſtit à prædicatione: inſtruens ab exẽplo prædicatores,& quod dixit verbo ſe non quærere gloriam propriam,monſtrat euangelio:proponendo ea quę erant ſalutis humani generis.Simúlque conteſtatur à potentia ſermonis ſui,non dæmoniacum,ſed diuinum eſſe ſuum ſermonem: docendo quòd ſi quis ſermonem ſuum opere ſeruauerit. *Mortem non uidebit in æternum.* Dicit in æternum,ad differentiam mortis temporalis:mors enim æterna eſt mors animæ:mors vero temporalis eſt mors corporis. ¶ Nec dicit non morietur,ſed non videbit mortem:vt intelligere poſſent quòd de morte illa loquebatur quæ cõſiſtit in videre,quæ priuat non vita naturę,ſed vita quę conſiſtit in viſione:quę eſt vita fœlicitatis æternę.Ita quòd videre mortẽ,eſt habere mortẽ in actibus animæ,viſione ſignificatis. *Dixerunt ergo ei iudæi. Nunc cognouimus.* Vide furorem non ſolum à contumelia inchoant reſponſionem(quum tamen Ieſus eis manſuetiſſime proponeret eorum ſalutem) ſed proprij honoris obliuiſcuntur: manifeſtantes ſe temere hactenus dixiſſe, dæmonium habes.Non enim dicunt nunc etiam cognouimus,ſed nunc cognouimus.prius igitur non cognouerant, & tamen dixerant. *Quia.* pro,quòd,*dæmonium habes.* Impoſſibilem reputabant veritatem verborum Ieſu, & propterea dicunt ſe nunc cognouiſſe quòd dęmonium habet:vtpote loquens manifeſte falſa & impoſſibilia. *Abraham mortuus eſt & prophetæ.* Excæcati odio nõ ſolũ errant intelligendo verba Ieſu de morte corporis:ſed præcipites nõ dubitant nõ quærunt quo ſenſu illa verba dixerit,ſed diffiniũt de morte corporis dicta,& propterea obiiciunt mortem Abrahæ & prophetarum:quos conſtabat ſermonem dei ſeruaſſe. *Et tu dicis*

ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, non guſtabit mortem in æternum. Ieſus dixerat non videbit: mortem ſpiritus ſignificans actione ſpiritualiſſima, qualis eſt viſio. iſti vero paſſionibus excęcati, de morte corporis intelligentes, actionem materialiſſimam inter ſenſationes (qualis eſt guſtare) repetunt. *Nunquid tu maior es patre noſtro Abraham qui mortuus eſt, & prophetæ mortui ſunt.* Debebant conſequenter dicere nunquid tu maior es deo (cuius ſermo ſeruatus non abſtulit mortem Abrahæ & prophetarum: quum dicas, ſi quis ſermonem meum ſeruauerit, non videbit mortem in ęternũ) ſed paſſio non ſolum impedit cognitionem, ſed etiam ordinem conſequentiámque ſermonis. Simúlque manifeſtant quam de illo opinionem habebant poſt tot miracula: quòd ſcilicet non eſſet maior nec Abraham nec prophetis. *Quem te ipſum facis?* Sicut à contumelia inchoarunt ita in contumeliam terminant. Non dicunt quis es, ſed quem te facis? ſignificando quòd ſeipſum exaltaret, quòd ſibiipſi arrogaret perſonam quæ non eſſet: dicendo tantam eſſe vim ſermonis ſui vt ſeruet à morte. *Reſpondit Ieſus.* ordine præpoſtero, nec ad ſingula, ſed ad duo vltima. Omittit enim reſpondere ad primum (ſcilicet dæmonium habes) quia iã reſponderat. *Si ego glorifico me ipſum.* Dixerant vltimo, quem te ipſum facis? imponentes ei quòd non eſſet, ſed faceret ſeipſum perſonam tam excelſam. Et propterea ad hoc primum reſpondet, Si ego, homo ſecluſo dẽo, facio meipſum glorioſum, vt eos dicitis. *Gloria mea nihil eſt.* tum quia vana, tum quia falſo eſſet gloria quam ego mihi vſurparem. *Et pater meus qui glorificat me.* Ecce vnde veniũt verba glorioſa de me ſcilicet à patre meo. *Quem uos dicitis quia.* pro, quòd, *deus ueſter eſt.* Clare aperit eis quòd pater ſuus eſt deus, non alius deus quàm ille quem Iudæi dicunt deum ſuum: vt manifeſte intelligas quòd ipſe homo non glorificat ſeipſum, ſed deus eſt qui glorificat illum, deus eſt qui mandat ei dicere illa: deus eſt qui dedit ei vnde illa glorioſa verba vera ſint. nam deus pater generando filium dedit ei deitatem, ex qua glorificabatur. ¶ Significanter autem non dicit, pater meus deus veſter, ſed apponit quem vos dicitis deum veſtrum: quia in veritate non erat deus eorum vtpote quem non colebant corde, ſed ore: iuxta illud. hic populus labiis me honorat, cor autem eorum longe eſt à me.

Et non cognouiſtis eum. Differentiam ſubiungit inter ſe & illos, penes notitiam patris dei. Si pronomen enim monſtrat patrem, planus eſt ſenſus: quia non cognouerunt deum ſub ratione patris ęterni filij. Si autem pronomen eum demonſtrat deum, tunc

tunc ſcrupulus occurrit: quia notus in Iudæa deus. ¶ Solutio eſt quòd ſi eſt ſermo de notitia fidei, intelligitur de notitia affectiua & effectiua: qua iſti carebant. Et huic ſenſui fauent ſubiuncta è regione verba Ieſu, ſcio eum & ſermonem eius ſeruo. Si autem eſt ſermo de notitia euidentiæ, planus eſt ſenſus quòd Iudæi non habebant euidentem notitiam dei ſui. Quanuis enim potuiſſent habere euidentiam per creaturas (vt dicitur ad Romanos primo) euidentiam tamen dei ſecundum ſpecialem prouidentiam qua nominabatur deus eorum, non habebant. *Ego autem noui eum.* tam filius dei notitia diuina, quàm vt filius hominis notitia beata. *Et ſi dixero quia.* pro, quòd, *non ſcio eum, ero ſimilis uobis mēdax.* In hoc ero ſimilis vobis quòd ero mēdax, ſi dixero quòd nō noui eū. Mendaces erant, dicentes nunc cognouimus quòd dęmonium habes, quod enim non eſt non poteſt ſciri. Et quanuis impoſſibile fuerit tam antecedens quàm conſequens huius conditionalis, ipſa tamen conditionalis eſt vera, ſicut ſi diceremus ſi leo volat habet alas, conditionalis eſt vera: & tamen tam antecedens quàm conſequens eſt impoſſibile. *Sed ſcio eum.* Exaggerat Ieſus ſe noſſe deum patrem ſuum, & illos ignorare, vt hinc manifeſtet tum ſe ſcire quòd pater ſuus glorificat eum, quod ipſi nolunt ſcire, tum vt manifeſtet coniunctionem ſui cum deo patre, ad excludendum coniunctionem cum dæmone. Propter quod etiam adiungit. *Et ſermonem eius ſeruo.* verus homo obedio ſermoni dei, quod directe contrariatur habentibus dæmonium. *Abraham pater noſter.* Reſpondet ad id quod dixerant, nunquid tu maior es patre noſtro Abraham. *Exultauit ut uideret.* Deſiderium Abrahæ ad videndum, deſcribitur ab exultatione: vt qualitas ac quantitas deſiderij ſignificetur. Quod enim deſideratur exultando, tum magnum tum lætum valde deſiderium eſt. *Diem meum.* hoc eſt claritatem diuinitatis meæ. *Et uidit & gauiſus eſt.* Non viſione per eſſentiam, ſed viſione certæ notitiæ. *Et gauiſus eſt.* Textus iſte ſufficit ad teſtificandum quòd ſic fuit: nec oportet teſtimoniū ex Geneſi quærere. *Dixerunt ergo iudæi ad eum. Quinquaginta annos nondum habes.* Vt in tuto verba proferrent: dicunt quinquaginta annos, quum Ieſus duos ſupra triginta annos haberet. *Et Abraham uidiſti?* Hinc apparet quòd Ieſus dicendo quòd Abraham vidit diem meum, non de die futuro reſpectu temporis Abrahæ, ſed præſenti loquebatur. Ita quòd verba quibus vſus eſt Ieſus, ſignificabant præſentiam ſuam Abrahæ: alioquin non intellexiſſent Iudęi quòd Abraham vidiſſet, nec Ieſus conſequenter reſpondiſſet

diſſet de diuinitate ſua vt reſpondit, dicens. *Dixit eis Ieſus, amen amen dico uobis, antequam Abraham fieret ego ſum.* Non dicit ego fui, vt deum ſe eſſe profiteatur: qui ita eſt quòd non nouit præteritum aut futurum. Et hinc clare apparet quòd de die æternitatis ſuæ dixit, vidit diem meum. Ad manifeſtandum ſiquidem illã veritatem, dicit antequam Abraham fieret ego ſum: ex eo enim quòd deitatem ſuam manifeſte affert, ſignificat quòd de die deitatis ſuæ locutus eſt. *Tulerunt ergo lapides ut iacerent in eum.* Tanquam non ferentes blaſphemiam, cucurrerunt ad lapides: vt pœna legis ſtatuta contra blaſphemos, eum occiderent. Vbi apparet manifeſtus furor, ſine proceſſu, ſine authoritate iudicis, ſine ſententia procedere ad lapidationem: non habita etiam ratione loci, templi ſcilicet. *Ieſus autem abſcondit ſe.* pro, abſconditus eſt. Non ſub aliquo latibulo, ſed ſua poteſtate. Redditus eſt enim inuiſibilis ab eis, & propterea dicitur abſconditus. *Et exiuit de templo.* Deſunt hic ſeptem dictiones. *Tranſiens per medium illorum, & præteriit ſic.* Quatuor ſiquidem narrantur de Ieſu. Primum quòd abſconditus eſt, inuiſibilitate. Secundum quòd exiuit de templo. Et hinc explicatur locus in quo ſupradicta docuerat. Tertiũ via qua exiuit, dicendo tranſiens per medium illorum, ne intelligeremus per diuerticula exiſſe de templo. Quartum modus quo ambulauit ſcilicet quòd ſic abſconditus inuiſibilitate pertranſiuit in medio, dicendo ꝙ præteriit ſic ſcilicet inuiſibiliter. Et in hoc Ieſus id quod verbis dixerat (ſcilicet ſe eſſe deum) facto comprobauit. deitatis nanque opus erat, inuiſibilem ſe reddere coram ipſis ſtatim. ¶ Quanto autem ſpatio inuiſibilis ierit extra templũ, non eſt aliter ſcriptum: inſinuatur tamen tanto ſpatio ſic iuiſſe quanto opus fuit ad euitandum illum furorem: tantum enim ſpatium inſinuat euangeliſta, dicendo & præteriit ſic. Quod tamen non negamus potuiſſe eſſe ſolum ſpatium infra ſepta templi: quoniam euangeliſta nihil de hoc manifeſtat.

CAPVT IX.

E*T præteriens Ieſus.* Non eſt certum an iſtud tranſire fuerit ſtatim poſt hiſtoriam narratam. Ex eo enim quòd deſcribuntur diſcipuli Ieſu cum eo, apparet quòd non fuerit tunc. Nam ſolus abſconditus exiuit de templo, & præteriit in medio illorum. *Vidit hominem cæcum a natiuitate.* Niſi fixiſſet intuitum erga illum, non attuliſſet euangeliſta occaſionem quæſtionis ſubiunctæ à diſcipulis quòd Ieſus vidit illum cæcum. *Et interrogauerunt eum diſcipuli*

ſcipuli eius dicentes. Rabbi quis peccauit, hic aut. pro, an, *parentes eius ut cæcus naſceretur?* Supponũt diſcipuli ex peccato prouenire mala pœnæ. Et quia in hoc eos erraſſe manifeſtat Ieſus, non eſt mirũ quòd ſomniauerint alteram queſtionis partem ſcilicet peccatum illius, vere enim aſſimilatur ſomnio: quum fuerit natus cæcus, nec potuerit peccare antequam naſceretur. *Reſpondit Ieſus. Neque hic peccauit neque parentes eius.* Subintellige vt cæcus naſceretur. Non negat eum aut parentes peccaſſe: ſed negat peccatum eorum fuiſſe cauſam cæcitatis. *ſed ut manifeſtentur opera dei in illo.* Diſcimus hinc mala pœnę à deo infligi quandoque ad manifeſtandum gloriam ipſius dei. Nec in hoc iniuriam facit deus alicui vtpote qui nulli debet: & qui propter maius bonum diſponit res ſuas ſic.

¶ Significanter autem dicit opera dei, & non dicit opus dei: vt intelligamus non ſolum opus miraculoſæ ſanitatis manifeſtandum in illo, ſed quòd opera Ieſu ſint à deo manifeſtanda in illo, ad hoc enim directe ordinata eſt miraculoſa hæc curatio. *Me oportet operari.* Diuerſis occurrentibus occaſionibus, multiplicat Ieſus documenta. Vnde & nunc occaſione oblata cæci qui nõ petebat curari, docet qua ratione & quanto tẽpore operaturus eſt. Dicendo enim oportet, manifeſtat ꝙ etiam nõ rogatus facturus eſt opera, ad hoc vt adimpleat quod ſibi iniunctũ eſt à patre. Huiuſmodi enim neceſſitatẽ clare ſignificat, dicẽdo me oportet operari opera eius qui miſit me. De ſeipſo ſiquidem miſſio loquitur: cõſtat autẽ ipſum oportere adimplere iuſſa à mittente. *Opera eius.* Significanter dicit operari opera eius, vt indiuiſum ſignificetur operari filij & patris. immò vt vnũ & idẽ operari intelligamꝰ eſſe filij hominis, filij dei & patris. *Qui miſit me.* Nõ ſolũ ad ſignificandũ rationẽ neceſſitatis, ſed ad explicandũ quæ ſunt opera quæ oportet illũ operari, dicitur qui miſit me. Significatur enim ꝑ hoc quòd ſunt opera ad quę facienda miſſus eſt in primo ſuo aduẽtu. ita quòd omnia opera ſpectantia ad primum aduentũ, comprehẽduntur. *Donec dies eſt.* Ecce quanto tempore oportet ipſum facere ea ad quæ miſſus eſt. Et appellat totum tempus ab initio primi aduentus vſque ad tẽpus ſecundi aduentus diẽ, ad ſimilitudinẽ diei ſenſibilis. Conſueuimus enim noſtra opera exercere donec dies eſt: iuxta illud, ortus eſt ſol, exibit homo ad opus ſuũ, & ad operationẽ ſuã vſque ad veſperã. Ratione itaque tẽporis idonei ad operandũ appellatur totũ tempus vſque ad iudiciũ dies: eo ꝙ vſq; ad tempus illud, liberũ eſt operari meritorie vel demeritorie. Et vſq; ad tempus illud extenduntur opera Ieſu ſpectantia ad primũ

eius aduentum. continua enim gubernatio eccleſiæ,ad primum eius ſpectat aduẽtum. Vnde & ipſe dixit. ecce ego vobiſcum ſum vſque ad conſummationem ſeculi. *venit nox quando nemo poteſt operari.* Hinc clare apparet quod de die cui ſuccedit nox, locutus eſt,& quod noctem appellat tempus in quo nõ poteſt aliquis operari,proculdubio meritorie. Vnde nõ dicit venit nox in qua ego non poſſum operari.ſed dicit in qua nemo poteſt operari:ſignificans aperte quod de die & nocte aliorum loquitur : hoc eſt de tempore quo alij poſſunt operari meritorie vel demeritorie& de tẽpore quo neutrũ poterũt. Quod erit tẽpus ſecundi aduentus. tunc em̃ erit cõpleta dies merẽdi,vel demerẽdi,&veniet nox:hoc eſt tempus non amplius merendi aut demerendi. *Quandiu ſum in mundo , lux ſum mundi.* Ne intelligeres diem & noctem ſuccedere ſibi Ieſu,néue intelligeres noctem propter abſentiam ipſius Ieſu, declarat pręſentiam ſuam in mundo eſſe ſicut pręſentiã lucis ſolaris.quæ ſemper eſt clara,nullamque habet in ſe viciſſitudinem diei & noctis,ſed ſemper eſt lux mũdi:diuiſio autem diei & noctis,eſt partibus terræ. Acſi apertius dixiſſet.non dixi diem & noctem niſi veſtrum diem & veſtram noctem . nam vobis eſt dies & vobis nox,non mihi:quia ego quandiu ſum in mundo ſiue in primo ſiue in ſecundo aduentu , ſemper ſum lux mundi, ſemper luceo luce intelligibili. Vnde nõ definitur certum tẽpus dicendo quandiu futurum ſit tempus quo non ſit in mundo : ſed ſignificatur coæuitas lucendi mundo ad eius eſſe in mundo , & quia eſſe in mundo erit æternum , ipſe quoque erit lux mundi in æternum.In cuius ſignum non dicit quãdiu ero.nec dicit lux ero ſed vtitur præſenti tempore(quod eſt proprium deitatis & æternitatis)dicendo vtrobique ſum. *Hæc quum dixiſſet,expuit in terram:& fecit lutum ex ſputo.* Non accepit puluerem ex terra , & in vola man⁹ fecit lutum:ſed expuit in terram & ibi fecit lutum. *Et liniuit lutum.* ¶Non ſolum poſuit lutum,ſed vngendo , illud ſuper oculos extendit. *ſuper oculos eius.*pro,cæci.*& dixit ei. vade,laua in natatoria ſiloe.quod interpretatur miſſus.* Quia dictione hebraica vtebatur ſcribens Græce (quanuis eſſet nomen proprium)apponit interpretationem:ad ſignificandum myſterium virtutis illuminatiuæ in illo lauacro eſſe non ex natura ſed ex ſignificato,hoc eſt ex miſſo:hoc eſt verbum caro factum eſt. *Abiit ergo,& lauit:& uenit.* ex lauacro illo. *videns.itaque uicini & qui uiderant eum prius quia mendicus:*pro,quod cæcus,*erat,dicebãt.nonne hic eſt qui ſedebat & mendicabat? Alii dicebant quod hic eſt. alii autem*

tem, nequaquam ſed ſimilis. Superfluunt duæ dictiones: nequaquam ſed. Legendum eſt. *Alii autem ſimilis eius.* pro, ei, *eſt. Ille uero.* Superfluit vero. *Dicebat quia.* pro, quod *ego ſum. Dicebant ergo ei. quomodo aperti ſunt tibi oculi? Reſpondit ille.* Deſunt duæ dictiones. *Et dixit. Homo qui dicitur Ieſus lutum fecit & unxit oculos meos.* Si quęris quomodo cognouit cæcus quòd Ieſus lutum fecerit, quū hoc non viderit? Reſpódetur quod ſpuere illum in terram, ſenſu auditus percepit: facere autem lutum, relatione ipſius aut aſſiſtentium diſcipulorum cognouit. Non enim res geſta eſt concurrentibus ſolis nudis verbis quę recitat euangeliſta: vt conuincitur ex eo quod non recitatur promiſſio recipiendi viſum. Non enim recitatur dictum, vade laua in natatoria Siloe & recipies viſum. quod tamen conſtat fuiſſe ei dictum. Quemadmodum ergo hoc non eſt recitatum, ita non ſunt recitata verba quæ interuenerunt inter cæcum & Ieſum ſeu diſcipulos. oportet enim ſubintelligere quod aut cæcus dixerit quid vultis mihi facere? aut quod ei ſine interrogatione dictum fuerit. bono animo eſto, permitte luto ꝙ facit ſeu fecit Ieſus vngi oculos tuos. A ratione ſiquidem humana alienum eſt quod res ſic nude geſta ſit, cum ſolis verbis euangeliſtæ. *Et dixit mihi. Vade ad natatoriam ſiloe & laua. Et abii & laui, & uideo.* pro, vt autem abij & laui, viſum recepi. *Et dixerūt.* pro, dixerunt igitur, *ei. ubi eſt ille? Ait. neſcio. Adducūt ad Phariſæos eum qui.* Deeſt, dudum, *cæcus fuerat. Erat autem ſabbatum quando lutum fecit Ieſus, & aperuit oculos eius. Iterum ergo interrogabant eum & Phariſæi quomodo uidiſſet. Ille dixit eis. lutum poſuit mihi ſuper oculos: & laui & uideo. Dicebant ergo ex Phariſæis quidam. non eſt hic homo a deo: qui ſabbatum non cuſtodit. Alii autem dicebant. quomodo poteſt homo peccator hæc ſigna facere? Et ſchiſma erat inter eos. Dicunt ergo.* Superfluit ergo. *Cæco iterum. tu quid dicis de illo qui,* ꝓ, quia, *aperuit oculos tuos?* Interrogāt Phariſęi illū qui fuerat cæc⁹. quid dicis de Ieſu, ꝓpter hoc ꝙ aperuit tibi oculos? *Ille autē dixit quia.* ꝓ, quod, *propheta eſt. Non crediderunt ergo Iudæi de illo ꝙ cæcus fuiſſet & uidiſſet, donec uocauerūt parētes ei⁹ qui uiderāt, & interrogauerunt eos, dicētes. Hic eſt filius ueſter quē nos dicitis ꝙ cæcus natus eſt? quomodo ergo nunc uidet? Reſpōderūt eis parētes eius: & dixerūt. Scimus quod hic eſt filius noſter, & quod cæcus natus eſt. quomodo autem nunc uideat neſcimus: aut quis eius aperuit oculos, nos neſcimus. Ipſum interrogate: ætatem habet.* Tranſpoſitæ ſunt particulæ. Legēdum eſt. *Ipſe ætatem habet, ipſum interrogate: ipſe de ſe loquatur.* pro, loquetur. *Hæc dixerunt parentes eius quoniam timebant Iudæos. Iam enim conſpirauerant Iudæi,*

ut ſiquis eum confiteretur eſſe chriſtum, extra synagogam fieret. Propterea parentes eius dixerunt quia. pro, quòd, *ætatem habet, ipſum interrogate. Vocauerunt ergo rurſum hominem qui fuerat cæcus: & dixerunt ei. Da gloriam deo. nos ſcimus quia.* pro. quòd, *hic homo peccator eſt.* Non valentes Phariſæi inficiari factum, procurant vt illuminatus non adhæreat Ieſu, nec publicet miraculũ in laudẽ Ieſu. & hoc ſub ſpecie diuinæ gloriæ. Intendunt enim dicere ꝙ gloria miraculorũ danda eſt deo, non homini peccatori. quod det gloriam deo, affirmando cũ eis veritatem ſcilicet quod Ieſus eſt peccator, & quod deus illuminauit eum. *Dixit ergo eis ille. Si peccator eſt neſcio. unum ſcio quia.* pro, quòd, *cæcus quum eſſem, modo uideo. Dixerunt ergo ei.* Deeſt, rurſus. Iterum interrogant, ſi forte variaret narrando factum. *Quid fecit tibi? quomodo aperuit tibi oculos? Reſpõdit eis. Dixi uobis iam: &.* Deeſt, non, *audiſtis.* Intendit qui fuerat cæcus arguere eos ꝙ non audierant interno auditu, ꝙ non erãt ſurdi corde. Ita quod de auditu interno loquitur. Quum autem ſubdit. *Quid iterum uultis audire?* de auditione exteriore loquitur. *Numquid & nos uultis diſcipuli eius fieri?* Inſinuat ſe iam diſcipulum Ieſu eſſe. *Maledixerunt.* pro, conuitiati ſunt. Non enim imprecatio ſignificatur, ſed cõuitium. *Ergo ei: & dixerunt. Tu diſcipulus illius ſis.* pro, es. Intellexerãt Phariſæi iſtũ ſe profiteri diſcipulũ Ieſu, & hoc ipſum in cõuitiũ illi dicunt, ſicut conuitiando dicimus tu es indiſciplinabilis, & ſimilia. Erãt enim iſti de numero illorũ de quibus ſcriptũ eſt, væ qui dicitis bonũ malum. eſſe nanque diſcipulum Chriſti in contumeliam vertunt. *Nos autem Moyſi diſcipuli ſumus.* Tanquam conuitij rationem reddentes, Ieſum contrarium Moyſi ponunt: occaſione illa quia ſabbatum non cuſtodit, inſtitutum à Moyſe. *Nos ſcimus quod Moyſi locutus eſt deus: hũc autem neſcimus unde. ſit.* Quantum ad doctrinam. Fatebantur enim ſe neſcire vnde ſit doctrina Ieſu, ſcientes doctrinam Moyſi eſſe à deo: ſed nolebant ſcire. *Reſpondit ille homo: & dixit eis. In hoc enim mirabile eſt quia.* pro, quòd, *uos neſcitis unde ſit: & aperuit meos oculos.* Eorum ignorantiam iunctã miraculo illuminationis ſuę, vertit iſte homo in cumulum miraculi. Et intendit ꝙ ſi vos ſciretis vnde ſit (puta à deo) minus miraremini de operibus eius: ſicut minus mirabãtur de miraculis Chriſti illi qui pro certo tenebãt ipſum eſſe filiũ dei, ſed veſtrum neſcire accumulat admirationẽ: vtpote latentiorem conteſtans cauſam euidẽtis facti quo aperuit oculos meos. *Scimus autem quia.* pro, quòd, *peccatores deus non audit.* Secundũ communem regulam communiter à fidelibus creditam,

ditã,loquitur iſte homo. Regulare ſiquidẽ eſt peccatores nõ exaudiri à deo:hoc eſt perſeuerãtes in animo peccãdi. Tales nanq; ſoli dicuntur peccatores communiter,qui enim non perſeuerant vocantur pœnitentes. ¶Nec obſtat ſi perſeuerantes in peccatis, quandoque exaudiantur:quoniam hoc eſt præter regulare & rarum. *Sed ſiquis dei cultor eſt, & uoluntatem eius facit, hunc exaudit.* pro,audit. Et eſt ſermo de audire cum effectu:quòd dicimus exaudire. Et dixit hæc,ad redarguendum aliud dictum Phariſæorũ ſcilicet nos ſcimus ꝙ hic homo eſt peccator. ex hoc enim ꝙ Ieſus exaudiebatur à deo,arguit ꝙ non erat peccator. *A ſeculo non eſt auditum quia.* pro, quòd, *quis aperuit oculos cæci nati.* Procedit ad vlteriora ex nouitate facti : ex hoc ꝙ nunquã aliâs legitur factum à quocũque propheta ſimile miraculum. *Niſi eſſet hic a deo.* Non ſuffecit iſti homini cõcluſiſſe negatiuam(ſcilicet ꝙ Ieſus nõ erat peccator) & cõmunem cõditionẽ iuſtorum ſcilicet ꝙ cultor dei eſt & voluntatẽ eius facit : ſed ex nouitate miraculi infert ipſum eſſe à deo.ad confutandũ tertium Phariſæorũ dictum, hunc autem neſcimus vnde ſit:apertiꝰ dicens ꝙ ex ipſo facto apparet hunc Ieſum eſſe à deo,& quo ad miracula & quo ad doctrinam. *Non poterat.* pro,non poſſet, *facere quicquam.* Verũ dicit iſte olim cæcus ſecundum doctrinam legis. in qua eruditus erat. Homines nanque eſſe à deo,cognoſcebant ex miraculis.ſic enim cognoſcebant Moyſen,Eliã,ſic Eliſeum. Nondũ intellexerat cęcus iſte nouam Chriſti doctrinã: qua docuit ꝙ etiã gratia miraculorũ conceditur peccatoribus,&propterea dixit,niſi iuſtus eſſet hic à deo non poſſet facere quicquam. Et nihilominus regulariter loquendo.gratia miraculorum non niſi conceditur. ¶Et hæc intellige exponendo verba iſtius cæci dicta ab eo. Quod ideo dixerim: quia conferendo primam reſponſionem quam dederat Phariſęis dicentibus nos ſcimus quod hic homo peccator eſt, cum iis quæ modo dixit, apparet ſuperueniſſe intus diuinum lumen quo protulit hæc verba de Ieſu. Nam prima reſponſione dixerat, ſi peccator eſt neſcio. modo vero probat quod non eſt peccator, ſed dei cultor & faciens eius voluntatem:& (quod plus eſt) probat quod eſt à deo, ex nouitate tanti miraculi. Vnde exponendo tanquam ex interno lumine procidentia, dicta de hoc ſingulari,veriſſima ſunt quòd niſi eſſet hic à deo miſſus non poſſet facere quicquam mirabilium operum quæ facit. *Responderunt: & dixerunt ei. In peccatis.* Deeſt,tu. Contemptiue appoſitum videtur pronomen. *Natus es totus.* Cæcitatem pœnam peccati

peccati interpretantes,dicunt eum natum totum in peccatis. Et refertur totum ad animam & corpus. Omnes nanque ſecundum animam naſci in peccato,didicerant à Dauide.ecce enim in iniquitatibus conceptus ſum.&c. Sedquia iſte etiam in corpore cum pœna peccati natus fuerat,ideo dicunt in peccatis tu natus es totus: hoc eſt ſecundum vtranque partem , animam & corpus. *Et tu doces nos?* Repetunt pronomen contemptiuè,& indignum dicunt vt doceat, Præſumptionis eum arguunt:tanquam immerſum peccatis,præſumentem officium iuſti docere ſiquidem diuina, officium eſt iuſtorum. ¶ Significáterque adiungunt nos. acſi aperte dicerent. Si doceres infimos aut pares , tolerabile forte eſſet:ſed quod tu doceas nos(Phariſæos profitentes religionem & iuſtitiam) intolerabile eſt. *Et eiecerunt eum foras.* hoc eſt extra Synagogam decreuerunt eum eſſe: hoc eſt excommunicauerunt eum. Quod enim modo eſt excommunicare , hoc tunc erat ab eorum congregatione ſeparare: quod eſt extra Synagogam facere. Qui autem eſſent actus à quibus priuabantur ſeu ſeparabantur iſti,non eſt ſcriptum. *Audiuit Ieſus quia.* pro, quod, *eiecerunt eum foras. & quum inueniſſet eum.* Non dicit reperiſſet,tanquam fortuito obuium: ad ſignificandum quod ex intentione inuenit eum. Quod ideo dixit euãgeliſta:vt inſtrueret paſtores eccleſiæ, vt eſſent ſtudioſi erga repulſos ab aliis propter nomen Ieſu. *Dixit ei. Tu credis in filium dei?* Non interrogat tu credis in me, ſed in filium dei,latentem in homine. fidem enim diuinitatis ſuæ exigit. *Reſpondit ille: & dixit. Quis eſt domine.* ſupple filius dei. *Vt credam in eum?* Quanuis cæcus iſte agnoſceret Ieſum eſſe illum qui ſe illuminauerat , non tamen didicerat quod ipſe eſſet filius dei.& propterea credens Ieſu,ab ipſo petit quis eſt filius dei: exhibens ſe paratum ad credendum, *Et dixit ei Ieſus. Et uidiſti eum.* ſcilicet filium dei,in corpore. *Et qui loquitur tecum, ipſe eſt.* Pronomen eum & relatiuum qui,ſignificant hypoſtaſim filij dei eſſe hypoſtaſim illam quæ videbatur,quæ loquebatur: ad confutationem hæreticorum diſtinguentium plures hypoſtaſes in Chriſto. *At ille ait. credo domine. Et procidens adorauit eum.* Superfluit procidens. Verbis dixit credo domine:& facto adorationis confeſſam fidem executus eſt opere religionis. *Et dixit ei Ieſus.* Superfluit ei. Non dicit euangeliſta ſubiuncta verba dicta illi qui fuerat cæcus:ſed abſolute dicta à Ieſu in communi. *In iudicium ego in hunc mũdum ueni.* Non eſt contraria hæc ſententia illi ſuperius dictæ cap. 3. non miſit deus filium ſuum in mundum vt iudicet

dicet mundum:quoniam ibi de officio ſuo loquitur,hic autem de effectu qui conſurgit ex officio eius. Vnde ibi negauit ſe iudicare, quod ſonat officium:hic vero non affirmat ſe veniſſe ad iudicandum,ſed veniſſe in iudicium,tanquam conſurgens ex ſuo officio. Subiuncta enim verba hũc ſenſum manifeſtant. *Vt qui non uident uideant,& qui uident cæci fiant.* Ex officio prædicandi,docendi, miracula faciendi,& demum redimendi mundum per crucem,cõſecutum eſt hoc iudicium tum diſcretiuum tum punitiuum:vt qui non vident,tã gentiles qui modo non vident quàm Iudæi qui nõ arrogant ſibi videre,videant(& eſt ſemper ſermo de viſione ſalutis fidei)& per oppoſitum qui vident,hoc eſt qui arrogant ſibi videre,cæci fiant. ¶Nec dicit non videant (quod importat priuationem actus videndi) ſed dicit cæci fiant, quod importat priuationem poſſe videre.quoniã arrogantes ſibi quòd ſine Ieſu videãt ea quæ ſunt ſuæ ſalutis, incurrunt iuſto dei iudicio talem mentis diſpoſitionem vt nec poſſint videre ſalutem fidei. Quanuis diuina gratia non ſit alligata huiuſmodi pœnis,ſed multos horũ conuertat ad ſe:vt patet de Paulo apoſtolo,& multis Iudæis induratis poſtea vere conuerſis. Hæc diſcretio, hæc pœna, ſubſecuta ex aduentu Chriſti manifeſte apparet. *Et audierunt quidam ex phariſæis*.deeſt,hæc, *qui cum ipſo erant.* Inter multos auditores deſcribuntur etiam quidam ex phariſæis:qui non dicendi ſed notandi ac accuſandi gratia cum ipſo erant. *Et dixerunt ei. Nunquid & nos cæci ſumus?* Scientes ſe non credere in Ieſum,& audientes appellari cæcos incredulos Ieſu,petunt explicari in ſpecie de ſe,nũquid & nos cæci ſumus? *Dixit eis Ieſus.ſi cæci eſſetis.* Non interrogauerunt iſti phariſæi nũquid & nos cæci ſumus,vt debebant interrogare,interrogando conſequenter ad verba dicta à Ieſu.dixerat enim & qui vident cæci fiant:& non dixerat cæci ſunt.Sed interrogauerant nunquid & nos cæci ſumus. quod longe diſtat à verbis Ieſu.Nam Ieſus locutus fuerat de fieri cæcum cæcitate quæ eſt pœna peccati:vt qui arrogant ſibi videre,puniantur cæcitate.iſti autem interrogant non de pœna incurrenda:ſed quid ſentit & dicit de præſenti ipſorũ diſpoſitione in mente,quo ad hoc quod eſt videre vel cęcum eſſe.Et propterea Ieſus directe & proprie reſpõdet interrogationi eorum,non de cæcitate quæ eſt pœna peccati ſed de diſpoſitione mentis eorũ abſolute,dicendo ſi cæci eſſetis: hoc eſt ſi priuati eſſetis notitia ſcripturarũ,notitia doctrinę meę, notitia miraculorum meorum. *Non haberetis peccatum.* infidelitatis in me. eſſetis enim excuſati ab hoc peccato. Hinc ſiquidem

clare patet quòd nõ de cæcitate illa quæ eſt pœna peccati(de qua dixerat,cęci fiant)loquitur nunc.illa enim non excuſat à peccato infidelitatis. *Nũc uero dicitis quia*.pro,quòd,*uidemus*. Non dicit, nunc vero videtis(quod eſt contrariũ cæcitati)ſed dicit, nunc vero dicitis quòd videmus:hoc eſt nũc vero arrogatis vobis videre. Et per hoc explanat quod ſuperius dixerat,& qui vident cęci fiãt. Hic ſiquidẽ explicatur quòd appellantur qui vident,qui dicunt ꝙ videmus,arrogãtes ſibi videre. quod cõmune eſt omnibus ſupbis & ſapiẽtibus huius mundi,& Iudęis incredulis Chriſto:vt patet. *Peccatum ueſtrum*.Deeſt ergo.Legendum eſt. *Peccatũ ergo ueſtrum manet*. Arrogantia videndi myſteria diuina, videndi ea quæ ſunt propriæ ſalutis,optime infert peccatum veſtrum manere. Duo infert.tum peccatum veſtrum: ſcilicet infidelitatis in me.tũ perſeuerantiam infidelitatis veſtrę,ſignificatam dicendo manet.

CAPVT X.

A*Men amen dico uobis*. Minus perſpicaciter qui diſtinxit textum euangelij per capita,inchoauit hic caput decimum.Debuerat ſiquidem inchoare vbi dictũ eſt. & dixit Ieſus in iudicium,ego in hũc mundum veni. Inde enim ex priuato cum olim cæco ſermone tranſiit euangeliſta ad narrãdum ſermonem publicum.Vbi & deſcripſit inter auditores etiam phariſæos:ad quorum interrogationẽ quum declaraſſet Ieſus qui ſunt videntes incurſuri cæcitatem, modo declarat qui ſunt nonvidentes viſuri,declarando eſſe oues. & illiſmet auditoribus continuato ſermone ait,amen amen dico vobis. *Qui non intrat per oſtium*. Parabolam proponit differentiæ inter furem & paſtorem, penes non intrare per oſtium vel intrare per oſtium:ſubiungendo conditiones paſtoris & ouium.

In ouile.pro,in ſtabulum. Plus enim ſignificatur quàm ouile. ſignificatur nanque locus ſeptus intra quẽ ſeruantur oues. *Ouium*. non camelorum, non boum, non aſinarum, non equarum, non caprarum. Minimis infimiſque ac vtilioribus & inermibus quadrupedibus gregalibus indigẽtibus paſtoris cura,aſſimilat electos ſuos Ieſus. reliqua enim maiora, capræ autem & minus vtiles & armatæ ſunt cornibus. *Sed aſcendit aliunde*. Duas conditiones ingreſſus deſcribit . alteram negatiuam ſcilicet non intrare per oſtium. alteram affirmatiuam ſcilicet aſcendere aliunde. Vt duabus his conditionibus concurrentibus deſcribatur ex modo ingrediendi fur. ¶ Et ſignificanter dicit aſcendit, & non dicit intrat:ad ſignificãdum quod non qualitercunque intrat fur ſed aſcendendo:

cendendo: hoc eſt altiorem gradum vſurpando. Doctores enim capita ſectarũ & pſeudoprophetæ deſcribuntur. *Ille fur eſt & latro.* Et appellatur fur ſimul & latro: quia & occulte & violente accepturus eſt non ſuum. Fures enim ſunt, occultando doctrinam ſuam ſub ſpecie veritatis: latrones autem adiiciendo tot media vt tanquàm vim inferant mentibus hominum quos ſeducunt. Vel qui prius ſunt fures, poſtea emergunt latrones, cogendo manere in falſa doctrina. *Qui autem intrat per oſtium, paſtor ouium.* Ecce differentia inter furem ouium & paſtorem earum, penes viam intrandi. paſtor enim intrat per oſtium: fur autem aſcendit aliunde. *Huic oſtiarius aperit.* Ratio differentiæ eſt: quia oſtiarius aperit paſtori ouium, non autem furi. ¶ Vniuerſa hæc parabola inferius exponitur ab ipſo Ieſu: excepta hac clauſula, & ea quam iam expoſuimus, ſed aſcendit aliunde. Et propterea ſcito oſtiarium intelligi ſpiritum ſanctum: qui aperit vero paſtori ingreſſum ad oues, & non aperit furi ingreſſum ad oues. Nullus enim illuſtratione ſpiritus ſancti ſeducitur ab huiuſmodi doctoribus: & ſoli illuſtrati à ſpiritu ſancto, ſuſcipiunt verum paſtorem.

Et oues uocem eius audiunt. Sex conditiones veri paſtoris deſcribit. Tres conſiſtentes in actionibus ouium ſcilicet audire, ſequi & ſcire. & tres conſiſtentes in actionibus paſtoris ſcilicet vocare, educere, & præcedere. Sed in textu non hoc ordine nominantur, ſed interſecantur: inchoando ab actione ouium quæ eſt audire. Et eſt ſermo non de auditione exteriori (quoniam tali auditione oues audiunt etiam fures) ſed de auditu velut ſpontaneo. læto enim animo audiunt vocem paſtoris. *Et proprias oues uocat nominatim.* Hæc eſt conditio prima ex parte paſtoris. in qua ſimul deſcribitur vocare nominatim. & eius ratio ſcilicet quia oues ſunt eius propriæ, *Et educit eas.* Secunda paſtoris conditio, eductio eſt ouium ex ſtabulo ad paſcua. *Et quum proprias oues emiſerit, ante eas uadit.* Antedictæ conditiones quadrant paſtoribus ouium corporaliter. hæc autem tertia minus quadrare videtur: quoniam paſtores corporei ſoliti ſunt ſequi greges: iuxta illud & ſuſtulit eum de gregibus ouium, depoſt fœtantes accepit eum. Poſſet tamen intelligi quòd cuſtodes ſequuntur gregem: paſtor autem cuius ſunt propriæ oues præcedit. Et hunc puto eſſe ſenſum parabolæ. *Et oues illum ſequuntur.* Adiungitur ſecunda conditio conſiſtens in actu ouium ſequendo paſtorem. *Quia ſciunt uocem eius.* Tertia conditio conſiſtens in actu ouium (ſcilicet cognoſcere vocem paſtoris) deſcribitur

bitur vt ratio ſecundæ. Et eſt etiam ratio primæ: ideo enim & audiunt & ſequuntur, quia cognoſcunt vocem paſtoris. Vnde apparet quòd non quęcumque greſſum ouium ſed illum qui fit ad vocem paſtoris, parabola hęc tractat, & propterea deſcribit paſtorē pręcedere. Si enim paſtor ſequeretur gregem, quantumcūque grex graderetur, non tamen graderetur tali ratione ſcilicet verſus vocē paſtoris. *Alienum autem non ſequuntur*. pro, ſequentur. Quē prius dixerat furem & latronem, eundem modo appellat alienum. Qui enim fur eſt, aſcendendo aliunde quàm per oſtium, idem alienus eſt ouibus, quum vocat oues vt ſequantur ſe. & propterea oues nō ibunt poſt eum. *ſed fugiunt*. pro, fugient, *ab eo*. Et hoc quoque verum cernitur. *Quia non nouerunt uocem alienorum*. Propria ratio ſequelæ eſt notitia vocis. & propterea propria ratio nō ſequelæ, eſt notitia vocis. *Hoc prouerbium dixit eis Ieſus*. Appellauit euāgeliſta parabolam hanc prouerbium: eo quòd loco doctrinæ inferius explanandæ propoſita eſt. *Illi autem non cognouerunt quid*. pro, quæ, eſſent quæ. Diminute enim interpres tranſtulerat.

Loqueretur eis. Dixit ergo eis iterum Ieſus. Amen amen dico uobis, quia ego ſum oſtium ouium. Non intelligentibus auditoribus parabolam quò tenderet, incipit declarare eam, inchoans ab initio, ſcilicet qui non intrat per oſtium, ille fur eſt & latro: explicando ſe eſſe oſtium, & quotquot venerunt fures & latrones. ¶Inchoat autem à coniunctione cauſali, dicendo quia ego ſum oſtium: vt ex hoc quòd ipſe eſt oſtium, inferat reliquos eſſe fures & latrones. Non dicit oſtium ouilis ſeu ſtabuli, ſed oſtium ouium: vt intelligamus ipſum eſſe oſtium proprium ouium, hoc eſt prædeſtinatorum. & intelligamus per ipſum tantum aditum haberi ad oues, hoc eſt prædeſtinatos: nullaque alia via ingreſſum patere ad eas. *Omnes quotquot uenerunt*. Subaudi ideo. Eſt enim ſenſus. quia ego ſum oſtium ouium, ideo omnes quotquot venerunt. ¶Quod ſuperius deſcripſit non intrare per oſtium ſed aſcendere aliunde, modo deſcribit dicendo omnes quotquot venerūt. Quibus verbis multitudo ſignificatur dicendo quotquot: propria autē præſumptio, ſignificatur dicendo venerunt. vt per hoc quòd non miſſi ſunt à deo ſed venerunt præſumptione propria, & per hoc quòd multi tales ſūnt, ſignificentur non intrare per vnum oſtium quod ego ſum, ſed aſcendere aliunde. ¶Et eſt ſermo ad literam de omnibus capitibus ſectarum, qui præſumpſerunt duces ſe exhibere hominum ad veram beatitudinem. *Fures ſunt & latrones*. Ex hoc ipſo quòd per ſeipſos venerunt & non per me oſtiū,

fures

fures ſunt, ſtudentes ad tollendum homines qui eorum non ſunt occultata doctrina ſub ſpecie veritatis: & latrones, velut violentiam inferentes multiplicatis mediis ad trahendum ſeu retinendum homines. *ſed non audierunt eos oues.* Hinc in primis clare patet appellatiõe ouium intelligi prædeſtinatos. hi enim ſunt ſoli qui non audiunt interno auditu fures & latrones. Apparet ſecundo declarari hic illam particulam parabolæ, alienum autem non ſequuntur quia non nouerunt vocem &c. Apparet tertio ratio quare ſe dixerit oſtium ouium, & non dixerit ſe oſtium ouilis ſeu ſtabuli: quoniam hic manifeſtatur quòd quanuis iſti quotquot venerunt ingreſſi fuerint ſtabulum ſeu ouile ad furandum, non tamen aditum habuerunt ad oues, quarum ipſe eſt oſtium. Hæc enim negatio aditus ſignificatur dicendo ſed non audierunt eos oues: vt per hoc intelligamus quòd per aliam viam quàm per oſtium poteſt iri ad ouile ſeu ſtabulum, ſed non ad oues. Capita enim ſectarũ & hæreſum, per aliam viam quàm per Chriſtum ingrediuntur congregationem fidelium, aggrediuntur eccleſiam, ſed non ingrediuntur ad oues, non furantur eas. *Ego ſum oſtiũ.* Aſſumpſerat pro ratione declarãdi fures & latrones ſe eſſe oſtiũ: nec hoc probauerat. & propterea modo probat illud: reaſſumendo abſolute ego ſum oſtium. Et eſt ſenſus. ego creditus, officium habeo oſtij reſpectu ouium. Vnde & ipſemet expreſſe dixit, ego ſum oſtium ouium: vt intelligamus non oportere nos eſſe ſolicitos ad inueſtigãdum quomodo ipſe Ieſus eſt oſtium reſpectu ſuiipſius. Ex eo enim quòd declarando parabolam explicat ſe eſſe oſtium ouium, exemit nos ab hac ſolicitudine. Vnde probando ſe eſſe oſtium, non probat niſi reſpectu aliorum. *Per me ſiquis introierit.* Officium oſtij eſt quòd per ipſum introeatur & exeatur: finis autem oſtij eſt ſalus ex ingreſſu & egreſſu. ad hoc enim fit oſtium vt ingrediantur ſeruandæ oues, & egrediantur ad paſcua. Et propterea ex officio & fructu probat ſe oſtium. Officium quidem tangitur dicendo, per me ſiquis introierit. Et eſt ſenſus quòd ſi quis per fidem in me, introierit in meipſum, in intima dei, in vnitatem eccleſiæ. *Saluabitur. Ecce præcipuus fructus ingreſſus per ipſum. Et eſt ſermo de æterna ſalute. Et ingredietur & egredietur.* Secundarius fructus deſcribitur, ſpectans ad præſentem vitam. primus nãque ſpectat ad futuram. Dicere enim & ingrdiectur & egreditur, perinde eſt ac dicere exercebitur in iis quæ intus, & in iis quæ foris, in iis quę ſunt animę & in iis quæ ſunt corporis, cõuerſabitur cum fidelibus qui ſunt intus & cũ infidelibus qui ſunt

ſoris,vocabit ſpiritualibus & téporalibus. Nó quòd prænuncietur quælibet electum hæc omnia facturũ:ſed quòd libertatem faciẽdi hæc cum ſecuritate fructus ſubiuncti habet. *Et paſcua inueniet.* Magna oſtij cõmendatio,quod indeſinẽter dat ingredi & egredi variis occupationibus ſemper cum fructu,ſemper cũ inuentione paſcui,proculdubio animæ:hoc eſt ſemper cũ inuentione alimẽti animæ propriç,diligentibus ſiquidẽ deum qui ſecundũ propoſitũ vocati ſunt ſancti,omnia cooperantur in bonum. *Fur non uenit.* Duo dixerat alterũ quia ego ſum oſtium ouium,alterum, omnes quotquot venerunt fures ſunt & latrones. Et propterea poſtquam declarauit primũ,modo declarat ſecundũ ex contraria intentione furis & ſua. Acſi apertius diceret. ex intẽtione patet omnes nõ per me intrantes eſſe fures:quia fur non venit ad oues. *Niſi ut furetur.* oues ſibi. *Et mactet.* tollendo vitam ouium. *Et perdat.* æterna damnatione. Ad tria hæc mala ordinatur doctrina ſectarum. nam primo ad tollendum oues à veritate,ſecundo àd tollendum vitam ſpiritus,& tertio ad æternã damnationem ouium tẽdunt. Quo contra. *Ego ueni ut uitam habeant.* ſpiritus in præſenti tempore. *Et abundantius habeant.* in çternitate. Vbi nota prudẽs lector duo. Alterum eſt quòd Ieſus probat ſe oſtium ouium non ſolum ex officio fructuoſo oſtij,ſed etiam ex intentione vtili ouibus:vt intelligamus ipſum eſſe oſtiũ intellectuale,habens propriã intentionem. Alterũ eſt quòd deſcribendo conditiones ſuas quatenus eſt oſtium ouium,deſcribit eas dupliciter:ſcilicet ex fructu, dicendo ſaluabitur &c. & ex intentione, dicendo ego veni &c.

¶ Furem autem deſcribit non ex fructu ſed ex intẽtione tantum dicendo fur non venit niſi vt furetur &c. vt intelligamus ipſum oſtium aſſequi intẽtum ſuum:furem vero nequaquam quo ad oues quarum ipſe Ieſus eſt oſtium : quoniam licet fur veniat vt furetur mactet & perdat oues, non tamen furatur mactat aut perdit aliquam ouium prædeſtinatarum. *Ego ſum paſtor bonus.* Declarat conſequenter propoſitæ parabolæ ſequentẽ particulã: ſcilicet qui autem intrat per oſtium paſtor eſt ouium. declarãdo quis eſt iſte paſtor: & dicendo ego ſum paſtor bonus. ¶ Et in textu Græco præponitur articulus dictioni paſtor, & alter articulus dictioni bonus. vt intelligamus quòd explicat ſe eſſe nõ paſtorẽ ſed illum paſtorem:& ſi ambigeres quis eſt ille paſtor, ſubiungitur ille bonus. ad ſignificandũ quòd eſt ſummus paſtor ſumme bonus, quòd eſt ille expectatus paſtor, expectatus bonus. Hæc enim ad ſignificandũ ſe eſſe verũ Meſiam optimo officio paſcendi animas, dicta

ſunt.

ſunt. *Bonus paſtor.* Antequã declarat quod dixit ego ſum paſtor bonus, multiplicat parabolam ſuperius inchoatam: adiungendo differentiam inter paſtorem bonum & mercenarium ac non paſtorem. Ita quòd ab hoc loco vſquequo reſumatur ego ſum paſtor bonus, parabola eſt. Et primo deſcribit bonum paſtorem ab opere. *Animam ſuam ponit pro ouibus ſuis.* Superfluit ſuis, hoc eſt vitam ſuam corporalem exponit periculo pro ſeruandis ouibus. Sicut enim homines pro ſeruandis rebus à latronibus vitam ſuam periculo exponunt, pugnando pro ſeruatione rerum, ita boni paſtores vitam ſuam exponunt periculo, pugnando, contra lupum pro ſeruandis ouibus. Vnde & Dauid oppoſuit ſe contra leonem & vrſum pro ſeruando grege: vt dicitur. 1. Reg. 17. *Mercenarius autem.* Supple paſtor: ita quod è regione boni paſtoris locat paſtorem mercenarium: qui ſcilicet mercede conductus paſcit alienas oues. *Et qui non eſt paſtor.* Non ſolum mercenarium, ſed etiam eum qui non eſt paſtor locat è regione paſtoris boni, cum ſubiuncta explicatione. *cuius non ſunt oues propriæ.* Tum quia contingere poſſet vt is qui non eſt paſtor eſſet dominus ouium, & præſens veniente lupo: qui ſe opponeret contra lupum pro ſeruandis ouibus propriis, & propterea ad excludendum à ſermone ſuo nõ paſtorem dominũ ouiũ, dicit cuius non ſunt oues propriæ. Tũ ad explicandũ verum paſtorem eſſe ſolum illum qui paſcit oues proprias. ¶ Duas itaq; perſonas cõtra bonum paſtorem diſtinguit. ſ. paſtorem mercenarium (qui vocatur paſtor, ſed non bonus) & eũ qui non eſt paſtor ita quòd nec eſt dominus ouium: vt eſt cuſtos, famulus, & quicunque alius cui deeſt vtrunq;. ¶ Et appoſuit hoc: vt intelligamus vim rationis conſiſtere in proprietate ouiũ & nõ in officio mercenarij vel non paſtoris. Et vere ſic inter homines apparet quòd ſiue officiũ habeat ſiue non, ſi oues non ſunt ipſius, fugit quilibet tam paſtor ſeu cuſtos quàm non paſtor non cuſtos. Et ordo literæ eſt. Mercenarius aũt & vniuerſaliter qui nõ eſt paſtor, cuius &c. Ita quòd à ſpecie aſcendit ad genus, à mercenario ad omnẽ non paſtorẽ: ita quòd nec ſit dominus ouium. mercenarius enim ſpecies eſt non paſtoris. *videt lupũ venientẽ.* Vtriuſque ex vna parte differentia ad bonũ paſtorẽ ex altera parte deſcribit in aduẽtu lupi (ſiue exemplo ad corrũpendũ mores, ſiue doctrina ad errores fidei, ſiue ſæuitia cõtra credẽtes) venientis cõtra oues. *Et dimittit oues.* eueniat illis quicquid eueniat. *Et fugit.* timore ſeu ſilentio. *Et lupus rapit.* Hinc clare apparet ꝙ parabola eſt, nã ſecundũ veritatem inferius dicetur ꝙ nemo rapiet oues. Vnde gloſę

lupi & huiuſmodi, dictæ ad ſupplendum ſenſum inferius non expoſitorum intelligendæ ſunt. Secundum parabolam autem tantú intelligendú eſt quòd lupus rapit & ſimiliter quod ſequitur. *Et diſpergit oues.* Non enim diſperguntur ſpiritualiter oues prędeſtinatæ veniente lupo. *Mercenarius autem fugit quia mercenarius eſt.* Reddit rationem quare mercenarius fugit dimittendo oues ex intento lucro, quia ſcilicet propria intentio eius eſt ad mercedem. *Et non pertinet ad eum de ouibus.* pro, & non eſt illi cura ouiú. Cura mercenarij eſt circa lucrum ſuæ mercedis, & non circa ſalutem ouium. Vbi aduerte quòd quanuis duas perſonas dixerit fugientes (ſcilicet tam mercenarium quàm eum qui non eſt paſtor cuius non ſunt oues propriæ) tantummodo tamen rationem reddit quare mercenarius fugit vt intelligamus eandem militare rationem circa illum quemcunque cuius non ſunt oues propriæ & mercenarium. ¶ Occurrit hic non diſſimulanda quæſtio ex eo quòd ſecundum huius intimæ intelligentiæ ſenſum quilibet ſolo Ieſu excepto deſcribitur hoc in loco mercenarius ſeu non paſtor: quia nullius ſunt oues propriæ niſi Chriſti. Et ne hoc quiſpiam gloſſet, ipſe Ieſus teſtatur inferius dicens, Petre, paſce oues meas, non tuas. Tam Petrus igitur quàm quicunque ſucceſſor & epiſcopus cuiuſcunque eccleſiæ deſcribitur hinc videns lupum venientem, & dimittens oues & fugiens, cuius tamen oppoſitum euentum geſta multorum teſtantur. ¶ Solutio eſt quòd verum eſt hinc haberi quòd ſolus Chriſtus eſt verus paſtor cuius ſunt oues propriæ: reliquos autem omnes non eſſe ſecundum ſeipſos paſtores, ſed pro tanto eſſe paſtores pro quanto poſſunt cum Paulo vere dicere. viuo ego iam non ego viuit autem in me Chriſtus, cuius ſunt oues propriæ. *Ego ſum paſtor bonus.* Præpoſita parabola, reſumit probandú adhibiturus probationes. *Et cognoſco meas.* Prima probatio à cognitione affertur. Propoſitum fuerat inter conditiones paſtoris quòd propriæs oues vocat nominatim, & quòd oues cognoſcunt vocem paſtoris, & propterea probat ſe eſſe paſtorem ex his duabus conditionibus altera actiue & cognoſco meas altera paſſiue. *Et cognoſcunt me meæ.* pro, & cognoſcor à meis. ſupple ouibus. Vbi aduerte non ſolum notitiæ, ſed proprietatis mentionem fieri vt probet ſe paſtorem non mercenarium non eum cuius non ſunt oues propriæ. Quum autem dicit & cognoſco meas, explicat quòd cognoſcit ea quibus ſuæ oues diſtinguuntur à non ſuis. quod eſt cognoſcere prædeſtinatas effectúſq; prædeſtinationis in eis quod eſt cognoſcere intima earum præ-

ſentia

ſentia & futura. Rurſus ſignificat quòd notitiam habet infirmitatum reliquarúmque conditionum earum non minus quàm paſtor corporeus cognoſcit conditiones pecudum ſuarum. Et ſimiliter quum dicit cognoſcor à meis ſignificat ſe à prædeſtinatis agnoſci vt eorum paſtorem, curatorem, viuificatorem &c. eſt enim in prędeſtinatis internum lumen faciens in eis huiuſmodi notitiam. *ſicut nouit me pater.* Similitudo proportionalis apponitur ad declarandum modum vtriuſque notitiæ & prius primæ. Supplendū eſt enim ad ſicut nouit me pater ita cognoſco meas. Et eſt ſenſus quòd ſicut pater nouit me filium notitia practica (intima quæque mea actiones paſſiones euentus noſcendo curans) ita proportionaliter ego cognoſco oues meas, vt oues meas omnium quæ illarum ſunt curam habendo. *Et ego agnoſco patrem.* Repete ſicut & ſupple. Ita quòd ordo eſt, & ſicut ego agnoſco patrem ita cognoſcor à meis. Quod ſimiliter intelligendum eſt de notitia affectiua. Et eſt ſenſus quòd ſicut ego homo agnoſco patrem vt patrē refero omnia mea ad patrem, recognoſco ipſum vt à quo omnia habeo, ita proportionaliter cognoſcor à meis ouibus vt curator paſtor & viuificator earum ita ad me recurrunt in ſuis omnibus.

¶ Et attulit hanc ſimilitudinem ad declarandum quòd non extrinſeca, & infra terminos propriæ vtilitatis notitia eſt inter ipſum & oues eius, quemadmodum eſt inter paſtores & pecudes eorum: ſed eſt notitia intellectualis & veræ amicitiæ, quemadmodum eſt inter ipſum & patrem. Et eſt ſermo de notitia intellectuali affectiua, vt dictum eſt. Et cum hoc ad declarandum ordinem ſalutis humanæ decretum à deo mediante myſterio incarnationis filij dei. Ad hunc enim ordinem ſpectat recognoſcere Ieſum ſicut ipſe recognoſcit patrem, & Ieſum curam noſtri habere ſicut pater curam ipſius habet. *Et animam meam pono pro ouibus meis.* Superfluit meis. Altera probatio directe tendit ad probandum quòd eſt bonus: ita quòd prius probauit ſe paſtorem, modo probat ſe paſtorem bonum: immò illum ſummum paſtorem ſumme bonum. Et appellatione animæ intellige vitā corporalem. Quod vt formali ſenſu penetres, cōſidera quòd idem eſt anima vt habet officium animæ & vita corporalis. nam anima non eſt anima niſi animando corpus: in qua animatione conſiſtit vita corporalis, & propterea appellatione animæ non intelligitur res quæ eſt anima: ſed officium animæ quod eſt animare corpus. Et idem eſt ponere animā formaliter loquēdo, & ponere vitam corporalem.

¶ Nec dicit pro ouibus meis, ſed pro ouibus, quæ tamen ſunt ipſius:

ſius:ad ſignificandum tum quòd non pro propria ſua vtilitate,ſed pro vtilitate ouium ponit vitam. Et per hoc manifeſtat differentiam ſui à corporeis paſtoribus bonis pecudum ſuarum : quoniam illi exponunt vitam ſuam ad ſeruandum pecudes pro vtilitate ipſorum paſtorum. Ieſus autem pro vtilitate ouium,pro ouibus ſaluandis,propter ipſarum ouium ſalutem. Tum vt intelligamus præfectos in paſtores,debere hanc vitam ponere pro ouibus eiſdem. *Et alias oues habeo.* Declarat ſingulas particulas verborum quæ dixit,& animam meam pono pro ouibus. Et inchoat ab ouibus excludendo à mentibus Iudæorum quòd ſoli Iudæi eſſent oues, quod poterant intelligere ex eo quòd ſcriptum erat, nos autem populus eius & oues paſcuæ eius. Hoc inquã excludit, declarando ſe alias oues habere. ¶ Vbi etiam aduerte hoc ſubiũgi poſt quã dixerat,& animam meam pono pro ouibus:ad inſinuandum fructum mortis ſuæ,futurum adducere alias oues. Et dicit habeo,non habebo:quia iam prędeſtinatione habebat oues ex Gentilibus. *Quæ non ſunt ex hoc ouili.* pro,ſtabulo. hoc eſt quę nõ ſunt ex ritu cultus Iſraëlitici, quæ non ſunt ex hoc ſtabulo legis Moſaicæ. *Et illas oportet.* neceſſitate diuinæ diſpoſitionis. *Me adducere.* ad veritatem & vnitatem fidei. Nec meminit Apoſtolorum ſuorum per quos conuertendæ erant gentes,ſed tantum ſuimet:ad ſignificandum quòd ipſe fuit internus ductor, & non Apoſtoli. *Et vocem meam audient.* Ecce modus adducendi, ecce executio. Et dicit vocem meam,proculdubio internam. prædicantibus enim Apoſtolis nunquam adductæ fuiſſent oues, niſi in illorum prædicationibus & miraculis internam Chriſti vocem audiſſent. *Et fiet vnum ouile.* pro,grex. ex vtriſque ouibus. *Et vnus paſtor.* Superfluit coniunctio &. ¶ Si quæris quo pacto verificatur quòd paſtor vnus fiet, quum iam eſſet ipſe Ieſus paſtor vnus, conſidera quòd quemadmodum iam erat vnus grex tot ouium ex Iſrael,& tamen adductis ouibus ex populo Gentili dicitur fieri gregem vnum(quia ex adductione illarum non erat cõſtituendus alter grex,ſed prior grex ampliandus)ita ex adductione aliarum ouium non erat conſtituendus alter paſtor,ſed vnus præexiſtens paſtor extenſurus erat ſeipſum ad paſcendum omnes. *Propterea me diligit pater,quia ego pono animam meam.* Declarata illa particula ouibus, declarat illam particulam pono animam meam, quadrupliciter. Primo explicando quàm gratum eſt patri hoc ſuum opus. Et hoc ad differentiam carnalium patrum : qui ægrè ferunt filios ponere animas ſuas pro ouibus.

¶ Verum

¶ Verum ante omnia aduerte ordinem literæ: quoniam ſic ordinanda eſt. quia ego pono animã meã, propterea me diligit pater vt iterũ ſumam eã. Ita ꝙ non eſt ſermo de paterna dilectione ſimpliciter & abſolute, ſed ad hoc ſcilicet vt iterũ ſumã eã. Eſt enim ſenſus ꝙ tam gratum eſt patri me ponere animã meam, hoc eſt voluntarie mori, vt quia ego pono animã meã, propterea ex hoc merito diligat me ad tantũ beneficium. ſ. vt iterũ ſumam eã, hoc eſt vt reſuſcitẽ meipſum. Vbi lõge plus dicit quàm Paul⁹ dixerit. factus obedien. vſq; ad mortẽ, propter quod & deus exaltauit illũ &c. Nã hic explicatur quod datum eſt ei vt ipſemet reſuſcitet ſeipſum. ¶ Significanter autẽ dicit diligit me: vt intelligamus quod non loquitur de ſeipſo quatenus eſt filius dei pure, ſed quaten⁹ eſt verbum caro factum. Nã quanuis verũ ſit in opere creationis ꝙ tam pater quàm filius quàm ſpiritus ſanctus ex dilectione creat, non tamen proprie dicitur quod pater diligit ſe aut filiũ ad hoc vt creet: ne ſignificetur aliqua vtilitas adueniens deo in hoc quod creat. In opere tamen reſuſcitationis Ieſu Chriſti ex mortuis, verbum factũ caro vtilitatem aſſecutum eſt vitæ corporalis immortalis, & propterea dicit, diligit me vt iterum ſumam eam. Vnde apparet quod pronomen me, demonſtrat verbum carnem factũ. Et ratio meriti ac præmij quadrat. *vt iterum ſumam eam.* Hinc quoque apparet quòd appellatione animæ intelligit vitam corporalem. quam moriendo poſuit, & reſurgendo iterum ſumpſit. Hypoſtaſis ſiquidem diuina etiam in morte iuncta tum corpori tum rei quæ fuerat anima, ſumpſit iterũ corporalem vitam: quòd eſt ſumere iterum animam animantem corpus. Deſierat enim morte animatio: in qua conſiſtit vita corporalis. *Nemo tollit eam a me.* Secundo declarat quod ponit animam ſuam nõ inuitus: dicendo ꝙ nemo tollit eam à me, inuito. Ita ꝙ crucifixores abſtulerunt quidem vitã à Ieſu, ſed non ab inuito *ſed ego pono eam a meipſo*. hoc eſt ſpontanee. Et adiunxit hoc ad differentiam corporei paſtoris: qui exponit periculo vitam ſuam ad ſeruãdum pecudes, ſed nõ ſponte moritur nec ſpõte exponit ſe tali periculo, ſed coactus neceſſitate inuadentium. Propter hoc enim declarat quod non inuitus, non coactus violentia perſecutorum ſed ſpontanee moritur. Et hoc eſt vſqueadeo verũ vt voluntariũ fuerit mori ſicut voluntariũ fuit eſurire, ſitire, & reliquæ actiones ac paſſiones Ieſu. poterat enim ab his omnibus ſe ſeruare ſi voluiſſet. *Poteſtatem habeo ponendi eam, & poteſtatem habeo iterum ſumendi eam.* Tertio declarat modum voluntariæ mortis, ad differentiam

aliorum

aliorum qui ſponte ſe offerunt morti. Declarat autem ſingulariſſimum modum volũtarij in ſe ex poteſtate. Nullus nanque aliorum habet in ſua poteſtate mori & iterum reſumere vitam. Non enim in poteſtate alicuius prophetæ ſeu martyris fuit mori. vnde & precabantur, domine tolle animam meam. Sed Ieſus habebat in ſua libera poteſtate ſuum mori quando volebat. Et ſimiliter habebat in ſua poteſtate reſuſcitare ſeipſum. quod conſtat nulli alteri conceſſum. Et per hoc apparet quod ſingulariſſimo modo voluntarie poſuit vitam ſuam. *Hoc mandatum accepi a patre meo.* Declarat quarto quòd ex obedientia ponit animam ſuam. hoc mandatum, ſcilicet ponendi animam meam, accepi à patre meo. Et ſic declarauit verba illa & animam meam pono, quod non inuitus ſeu coactus ſed ſpontanee & omnino ſpontanee (vtpote habens poteſtatem ponendi & ſumẽdi eam) & quod ex obedientia ponit eam, faciens gratiſſimum opus patri. ita ꝗ propterea diligitur ad hoc vt iterum ſumat eam. *Diſſentio iterum.* Deeſt igitur. Legendum eſt. *Diſſentio igitur iterum facta eſt inter Iudæos propter ſermones hos.* Poſt diſſenſionem ſeu diſſenſiones ſuperius narratas, noua refertur diſſenſio inter Iudæos propter hęc verba. *Dicebant autem multi ex ipſis. dæmonium habet & inſanit: quid eum auditis? Alii dicebant. Hæc uerba non ſunt dæmonium habentis. numquid dæmonium poteſt cæcorum oculos aperire?* Hinc apparet aliquos Iudæorũ recte ſenſiſſe & dixiſſe de Ieſu: nec infructuoſum fuiſſe ſermonem Ieſu ad Iudæos. *Facta ſunt autem encœnia in Hieroſolymis.* Dictio Gręca eſt encœnia, ſcribenda per diphthongum in ſecunda ſyllaba: ne mutetur ſignificatio, & ſignificat apud nos initialia. Hoc autem loco ſignificat feſtum dedicationis templi ſeu altaris. *Et hyems erat.* Hinc clare apparet quòd nõ erat anniuerſarium feſtum dedicationis templi factæ tempore Salomonis: quoniam conſtat illum fuiſſe non hyeme ſed menſe Septembris: vt patet. 3. Reg. 8. ¶ Sed an fuerit feſtum anniuerſarium dedicationis ſecundi templi tempore Zorobabel factæ vel dedicationis altaris factæ tempore Maccabęorum, non clare patet prima facie. Si tamen proprietas ſermonis conſideretur (quæ quum in cæteris tum præcipue in hoc Euangeliſta penſanda eſt) apparet quòd non ſignificatur feſtum Maccabæorum: quoniam dedicatio illa altaris fuit facta non in hyeme ſed in fine autumni: ſcilicet vigeſimoquinto die menſis noni. 1. Maccabæ. 4. Septimus enim menſis erat principium autumni: & tribus menſibus durat, Dedicatio autem templi ſub Zorobabel, fuit facta in hyeme;

me:quia fuit in die tertia menſis duodecimi,qui vocatur Adar:vt patet.1.Eſdræ.6.Hyems enim menſe decimo inchoans,comprehendit menſem duodecimum.Et hoc tanto magis liquet,quanto geſta hæc deſcribuntur in ſequenti capitulo valde propinqua tēpori reſuſcitationis Lazari:quæ fuit prope paſcha. *Et ambulabat Ieſus in templo.* Non intelligas Ieſum ambulare intus in domo dei quæ propriiſſime templum vocabatur(quoniam in illud ſoli ſacerdotes intrabant) ſed appellatione templi intelliguntur atria & porticus & reliqua quæ erant infra ſepta templi. *In porticu Salomonis.* Locus erat , Salomonis cognomine appellatus. propter quid autem non cōſtat. Certum eſt enim quod porticus illa non fuit à Salomone conſtructa : quoniam vt patet. 4. Reg. vlt.combuſta fuerunt à Chaldæis quæ Salomon ædificauerat. *Circundederunt ergo eum Iudæi.* Ex condicto aduerſus Ieſum ſe conuenire,etiam circundatione monſtrant:tanquam facto mentem exponentes. *Et dicebant ei,Quouſque animam noſtram tollis?* Fingunt ſe cruciari obſcuritate verborum Ieſu : vtpote affectantes ſequi ipſum ſi manifeſte loqueretur.Cruciatum enim ſuſpenſi animi ad affectatam rem ſeu notitiam ſignificant, exaggerando vſque ad periculum vitæ:dicentes vſquequo animam noſtram tollis? *Si tu es Chriſtus,dic nobis palam.*pro,libere. Maligne interrogant ſi tu es Chriſtus. Audiuerant ſiquidem ipſum dicentem ſe filium dei , & ſe miſſum à deo , & alia huiuſmodi ſpiritualia , ſed nunquam dicentem manifeſte ſe Chriſtum : & ſciebant quod dicere ſe Chriſtum erat dicere ſe regem : ac per hoc offendi Cæſarem , & poſſe accuſari apud Pilatum læſæ maieſtatis. Et propterea nituntur inducere Ieſum ad hoc vt libere dicat ſe eſſe Chriſtum,tanquam credituri verbo eius:vtpote qui tantopere affectant hoc noſſe. *Reſpondit eis Ieſus.* Nec nunc libere voluit eis dicere,ego ſum Chriſtus(quia adhuc non erat tempus paſſionis eius ab eo diffinitum) ſed reſpondet ad intima eorum: manifeſtans quòd intelligit corda eorum quod ficte interrogant eum. *Loquor.*pro,dixi,*vobis.* Directe percutit petentes,dic nobis.dixi vobis de me quis ſim. *Et non creditis.* Non ſolum nō credidiſtis,ſed nec creditis,verbis meis:nec ergo nunc crederetis ſi dicerem me eſſe Chriſtum,ſed fingitis vſquequo animam noſtram tollis. *Opera quæ ego facio.* Non ſolum verbis ſed nec operibus meis teſtimonium perhibentibus de me , creditis : qui modo fingitis ſolis verbis vos credituros. *In nomine patris mei.* hoc eſt ad teſtificādum nomen patris mei, ad teſtificādum deum

eſſe

eſſe patrem meum,ad teſtificandum me eſſe filium dei. *Hæc teſtimonium perhibent de me.* Miracula demonſtrantur,atteſtantia quod ipſe eſt filius dei. *sed uos non creditis.nec uerbis nec operibus. quia non eſtis ex ouibus meis.* Deſunt tres dictiones:ſcilicet. *Quemadmodum dixi uobis.* Ratio quare non creditis tam verbis quam operibus meis , eſt quia non eſtis ſecundum animam oues meæ. Ex parte eorum ratio redditur quia non ſunt ſuaſibiles vt ſunt oues eius : quia tamen clare ſubiunguntur conditiones ouium prædeſtinatarum,ideo textus iſte ad literam de prædeſtinatis ouibus loquitur:reddens rationem quare non credunt, ex origine ouium prędeſtinatarum,non quantum ad naturam ſed quantum ad dona gratuita.credere enim gratuitū donum dei eſt. ¶ Quod autem dicit quemadmodū dixi vobis, ad id videtur referri quod octauo dictum eſt capitulo,vos ex patre diabolo eſtis. ¶ Aduerte hic quod quia iſti Iudęi qui circundederant eum non credebāt verbis Ieſu, abſq; periculo deſperationis eorum potuit illis dici quod nō erant prædeſtinati:quū & hoc nō poſſit trahi in exēplū ab aliis: quoniam nullus poteſt alicui dicere tu non es prædeſtinatus,niſi Chriſtus. *oues meæ uocem meam audiunt.* Deſcribit ſimul oues ſuas,& monſtrat conditiones quę deſunt Iudęis qui nō erant oues eius:vt per hoc ſe recognoſcant. ¶ Vbi etiā aduerte Ioannem Euangeliſtam iunxiſſe hęc geſta & dicta in feſto dedicatiōis antedictis in parabola ouium, paſtoris,furis & mercenarij:quoniam hæc ſupplent declarationem illius parabolæ. Vnde illam particulam in parabola poſitam & oues vocē eius audiūt, prius applicauerat quo ad oues ex populo Gentili , dicendo in futuro & vocem meam audient : modo autem applicat ad oues ex populo Iſrael,dicendo in præſenti vocem meam audiunt. Et eſt ſermo de auditu interno.Sicut & priuilegium ouium ſuarum quale quantumque eſt,aperuit ex differentia inter oues ſuas & alios: dicēdo propterea non creditis quia nō eſtis ex ouibus meis. *Et ego cognoſco eas.* Ipſe quidem intus percipiunt vocem meam: & ego intima eorum cognoſco , notitia practica , curam eorum habendo.quoniam notitia ſpeculatiua tam oues quàm non oues intime cognoſcit. *Et ſequuntur me.* Hæc particula in parabola poſita,hactenus non fuerat explicite applicata.Et ſequuntur me, imitando veſtigia mea,exempla vitæ meæ. *Et ego uitam æternam do eis.* Non dicit dabo ſed do : vt intelligamus quod de dono in præſenti vita loquitur:iuxta id quod ſuperius dixit. qui credit in me habet vitam æternam , in ſemine præſentis gratiæ , in pignore

gnore charitatis. Sicut enim tanquam præmium auditæ vocis attulerat curam ouium, ita tanquam præmium ſequelę affert donũ vitæ æternæ in ſemine & pignore certo. *Et non peribunt in æternum.* Præcedentes conditiones ad præſentia dona ſpectant: hæc autem ad futura. illa ad virtutes & dona quæ ſunt in animabus iſta ad gratuita auxilia ſpectãt. Et non peribunt, ægritudine, paſſione, negligentia, & aliis quibuſcunque internis occaſionibus, in æternum, quanuis ad tempus cadere poſſint: vt de Petro, Paulo, Dauide, Moyſe apparet. *Et non rapiet eas quiſquam.* Omnem modum deficiendi excludit. nam primo excluſit modos ab intus & modo excludit modos ab extra, dicẽdo & non rapiet eas quiſquam. Vnde manifeſte apparet quod de ouibus prædeſtinatis loquitur. de iis enim ſolis verum eſt quòd vltra gratiam, charitatẽ & virtutes in anima, tot, talia & tanta adhibentur à deo gratuita auxilia vt in æternum non pereant, vt non rapiat eas violentia cuiuſcunque ſęuitiæ, cuiuſcunque pœnæ &c. ¶ Et dixit hæc ad declarandum illam parabolæ particulam: ſcilicet quòd fur aliunde aſcendit & venit vt furetur mactet & perdat. Ad declarandum inquam quod nõ ſortietur effectum quo ad oues ſuas (quod hactenus non declarauerat) dicit quod quanuis latro veniat vt rapiat oues eius, nemo tamen rapiet oues meas. *De manu mea.* ſeruatoria, de poteſtate, de cura, de poſſeſſione mea. *Pater meus quod dedit mihi, maius.* pro, pater meus qui dedit mihi, *maior omnibus eſt.* Probat vltimam particulam (ſcilicet nemo rapiet de manu mea) ex magnitudine patris: quia ſcilicet pater deus qui dedit ei oues, maior eſt potentia, prouidentia, ſolicitudine & reliquis non iſto vel illo, ſed omnibus, hominibus, dæmonibus & rebus. *Et nemo poteſt rapere de manu patris mei.* Magnitudinem paternam applicat ad excludendum quancunque potentiam ad præualendum contra manum paternam. *Ego & pater vnum ſumus.* Vbi directa ſubſumptio expectabatur, manus mea & manus patris mei eſt vna (ſic enim concluſum directe fuiſſet, ergo nemo poteſt rapere de manu mea: quod erat probandum) ſubſumpſit ego & pater vnum ſumus, ſubſumpſit non vnitatem membri vnius (ſcilicet manus) ſed vnitatem totius. Ego enim & pater, ipſas totas hypoſtaſes ſignificant. & eſſe vnum, vnitatem eſſentialem non ſecundum partem ſed ſimpliciter & abſolute ſignificat. Ita quòd dicendo ego & pater ſumus, diſtinctas hypoſtaſes ſignificat. dicendo autem vnum ſine additione aliqua, vnitatem eſſentiæ ſignificat.

¶ Et quod

¶ Et quod hoc intendat ſignificare, ex eo patet quod aliter non concluderet eandem eſſe manum ſuam & manum patris: quod hinc intendit inferre, vt concludat quod nemo poteſt rapere de manu ſua. Et confirmatur ex intellectu Iudæorũ qui quũ hoc audiſſent, concurrerunt ad lapides: vtpote audientes hominem dicentem ſe eſſe vnius eſſentiæ cum deo. *ſuſtulerunt ergo.* Deeſt. rurſus, *lapides iudæi ut lapidarent eum.* Ne intelligeremus repeti attentatam lapidationem in cap. 8. addidit euangeliſta rurſus. occaſione ſiquidem tam manifeſtæ apparentis blaſphemiæ lapidare illum volebant ſine proceſſu, ſine iudice acti furore. *Reſpondit eis ieſus.* Vere monſtrat Ieſus in poteſtate ſua eſſe cohibere perſecutores ſuos. nã etſi Iudæi ſuſtulerunt lapides vt lapidarent eum, & nihil deerat niſi actus lapidandi, quia tamen ipſe lapidari nolebat, cohibet eos diuinitatis ſuæ virtute: & velint nolint cõtinent ſe à lapidatione, & audiunt Ieſum ipſos alloquentem. *Multa bona opera oſtendi uobis ex patre meo.* Ab operibus incipit confutare eos eo quòd Iudæi ex abrupto ad lapidandum procedere volebant, non dicentes an propter opera an propter verba vellent ipſum lapidare. vtraque enim propoſuerat. verba quidem dicendo, dixi vobis & non creditis. opera vero dicendo, opera quæ ego facio &c. Et Iudæi calumniabantur tam opera quã verba Ieſu: vt ſuperius Euangeliſta dixit cap. 5. Perſequebantur ſiquidem eum ratione operum, quia curabat in ſabbato. ratione vero verborum, quia æqualem ſe dicebat deo. *Propter quod eorum operum me lapidatis?* Non dicit vultis lapidare, ſed lapidatis: vt intelligamus quod erant in procinctu lapidandi. immo quod quantum ex ipſis erat lapidabant: diuina autem virtute inuiti continebantur à lapidando. *Reſponderunt ei iudæi.* Deeſt. dicentes. *De bono opere non lapidamus te: ſed de blaſphemia.* Fatentur quod ratione verborum perſequuntur ipſum. *Et quia tu homo quum ſis.* Emphaſis eſt, non coniunctio alterius criminis. Acſi apertius dixiſſent. ſed de blaſphemia & tam enormi blaſphemia. *Facis teipſum deum.* Vſitato modo loquendi dicunt facere ſeipſum deum intendentes quod aſſerebat ſeipſum eſſe deum, quod ingerebat ſe pro deo. *Reſpondit eis ieſus.* Ad ſingula reſpondet. & primo ad id quod calumniabantur: ſcilicet de blaſphemia. *Nonne ſcriptum eſt in lege ueſtra.* Nomine legis appellat omnes libros canonicos, pari authoritate habitos apud Iudęos cum libris Moyſi. liber ſiquidem pſalmorũ hic citatur. *Quia.* Superfluit quia. *ego dixi dii eſtis.* Propheta nominat deos in allato textu homines.

vere

vere enim poſſunt homines aliqui nominari dij,non natura ſed participatione diuinæ poteſtatis,viſionis ſeu gratiæ. *si illos dixit deos ad quos ſermo dei factus eſt.* Arguit explanando ſcripturam.explanat enim dicendo ad quos ſermo dei factus eſt: declarando quòd ratione diuini ſermonis facti ad homines, homines nominati ſunt dij.quod eſt ratione diuinæ notitiæ participatæ audiendo deum homini loquentem,communicari homini diuinum nomen.Arguit vero,præadiiciendo irrefragabilitatem ſcripturæ ſacræ. *et non poteſt ſolui ſcriptura.* hoc eſt non poteſt negari aut deſtrui quin ſcriptura ſacra vera ſit. *Quem pater ſanctificauit & miſit in mundum.* Aduerte perſpicaciſſime quòd formalis eſt ſermo Ieſu reſponſiuus ad Iudæos.Dixerant Iudæi quòd Ieſus blaſphemaret,dicendo ſeipſum hominem eſſe deum:ita quòd blaſphemia tã enormis conſiſtebat in hoc quòd homo eſſet deus. Ad hoc directe Ieſus reſpondet,non ſolum monſtrando quòd ſecundum ſcripturam poteſt ſine blaſphemia dici homo deus: ſed argumento monſtrando quòd ſi ſecundum ſcripturam ex minori dono nominatur homo deus,nulla eſt baſphemia ex patris ſui ſingulariſſimo dono ſanctificationis & miſſionis in mundum dicere ſe hominem eſſe deum ſeu filium dei. Hic eſt ſenſus literalis:directe confutans Iudæos, & clare manifeſtans veritatem rationis quare Ieſus Chriſtus homo quum ſit, eſt verus filius dei & verus de⁹. Vide ſingula. Arguit in primis ab hominem eſſe deum ex facto ad hominem ſermone dei, ad hominem eſſe deum ex ipſo ſanctificato à patre & miſſo in mundum:vt ponderemus differentiam inter factum ad hominem ſermonem & ſanctificatum ipſum hominem,vt intelligamus quòd eſſe deum ex ſermone ad hominem facto eſt eſſe accidentale (ſermo enim non niſi accidentale eſſe confert audienti) eſſe vero hominem deum ex fieri ipſum ſanctum à patre,eſt eſſe ſubſtantiale. Significatur enim nõ quòd ipſe homo prius extiterit auditurus aut viſurus ſed quòd quum factus eſt, non eſt qualitercunque factus ſed eſt factus ſanctus à patre:hoc eſt factus eſt ſanctus filius.pater enim inquãtum pater ad filium refertur. Et veriſſime ac propriiſſime ſignificatur donum gratię vnionis. ex dono ſi quidem gratiæ vnionis & non ex natura homo eſt filius dei perſonaliter,homo eſt deus perſonaliter. ¶ Iterum dico bene nota quòd aliud eſt loqui de hypoſtaſi Ieſu quare eſt deus, & aliud de homine Ieſu quare eſt deus. Prima quæſtio quærit de natura diuina reſpectu hypoſtaſis. & reſpondendum eſt quòd non ex dono ſed ex natura eſt deus, ex

æterna generatione eſt deus & non ex ſanctificatione. Altera vero quæſtio quærit de indiuiduo humanæ naturæ reſpectu naturę hypoſtaſis diuinæ: & reſpondetur quòd ex dono gratiæ vnionis perſonalis, ex dono ſanctificationis non ex natura homo habet quòd ſit deus. eſt enim Ieſus homo, verus deus vnitate perſonæ. Et hoc directe quadrat tam calumniæ Iudæorum, quia tu homo quum ſis facis teipſum deum. hinc enim manifeſtat quòd ipſe homo quum ſit, factus eſt à patre ſanctus filius (quod eſt hominem factum eſſe deum) quàm ſuauitati argumentationis: quoniam ex hominē eſſe deum propter minus gratiæ donum, ſuauiſſime procedit argumentum ad hominem eſſe deum ex maximo & ſingulariſſimo dono gratię. ¶ Apparetq; nihilominus hinc quòd Ieſus nō declinauit, nō ſubterfugit, non palliauit veritatem quā dixerat de ſua vera diuinitate: ſed Iudæis impoſſibile reputantibus quòd homo ſit vere deus, manifeſtauit (manuducendo ex ſcripturæ authoritate) quòd homo ex ſingulari dono gratiæ vnionis eſt vere & ſecundum eſſe ſubſtantiale deus filius dei perſonaliter. Vnde & ceſſant Arrianæ obiectiones. ¶ Quanuis autē dicendo quē pater ſanctificauit, manifeſtauerit hominem factum ſanctū filium dei patris, ad explicandum tamen verā illius hypoſtaſis diuinitatem (vt omnis hęreticorū praua extorſio tolleretur) ſubiunxit & miſit in mundū. Conſtat enim ſecūdum verā philoſophiam ſolū deum eſſe extra mundū vniuerſum: omnes autē ſubſtantias reliquas tam intellectualis quàm ſenſibilis ordinis eſſe partes vniuerſi. Quocirca ex hoc quòd fili⁹ iſte deſcribitur miſſus in mundū, ſignificatur clare quòd erat ſecundum ſe extra mundum: nullus enim mittitur illuc vbi eſt. ac per hoc quòd eſt verus deus miſſus in mundū: hoc eſt factus pars vniuerſi. Per myſteriū enim incarnationis (quod ſignificat miſſio) filius dei verus deus, factus eſt homo: ac per hoc pars vniuerſi, quod ſignificat mundus. *Vos dicitis quia.* pro, quòd, *blaſphemas, quia dixi filius dei ſum.* Dicendo ego & pater (quem omnes intelligebāt deum) dicebat ſe filium dei. Si enim dico deū patrem meum, dico me filium dei. *Si non facio.* Poſtquam excluſit quòd blaſphemet (monſtrādo ex ſcriptura quòd hominem dicere deum ex dono gratiæ diuinæ, non eſt blaſphemia: & aperiendo quòd ipſe homo quum ſit, ex ſingulari dono paternæ ſanctificationis eſt filius dei perſonaliter) ſubiungit conſequenter argumentum cōuincens Iudæos ad credendum ipſum eſſe filiū naturalem, ipſum & patrem eſſe vnū eſſentialiter. Et arguit à diſtinctione contradictoriorum: inter quę nullum conſtat eſſe mediū.

Et

Et incipit à membro negatiuo,dicens.ſi non facio. *Opera patris mei.* Ad probandum quòd ego & pater vnum ſumus,oportuit ſignificare eadem eſſe opera ſua & patris. & propterea ſignificanter dicit opera patris mei.& illamet tractat aut ſe non facere aut facere:aperte proponendo ex identitate(non ex ſimilitudine)operum patris & ſuorũ,cognoſcendũ quòd ipſe & pater ſunt vnũ. Sũt autem dei patris opera,ſolo imperio reſuſcitare mortuos,expellere dæmones,curare omnia genera morborum. *Nolite credere mihi.* Si opera non teſtantur veritaté verborum,licentiam habetote non credendi verbis meis. *ſi autem facio.* Ecce alterum cõtradictionis membrum:quod eſt affirmatiuum. Si facio opera patris mei. *et ſi mihi non vultis credere.* pro,non creditis, *operibus credite.* Duo debentur Ieſu ex hoc quòd facit opera patris ſui.Alterum eſt fides verbis eius.alterum eſt fides operibus eius.Nam ex huiuſmodi operibus & debebant credere vera eſſe verba quæ dicebat(quoniam deus non eſt teſtis mendaciorum: miracula auté eius fiebant ad teſtificãdum verba eius: iuxta illud. vt auté ſciatis quòd filius hominis habet poteſtaté in terra dimittendi peccata, ſurge & ambula)& debebant credere factis quę mõſtrabant diuinitaté faciẽtis.Et propterea Ieſus vtriuſque credulitatis meminit. Et ad ſecundã ſaltem conuincit illos:dicendo.& ſi mihi nõ creditis,dicẽti me filiũ dei patris,me eſſe vnũ cum patre, ſaltem operibus credite. Opera enim ipſa teſtantur me facienté opera patris mei,eſſe vnũ cum patre meo. *vt cognoſcatis & credatis.* hoc eſt vt ex operibus ipſis cognoſcatis, non ꝙ ego in patre & pater in me eſt, ſed credendũ eſſe ꝙ ego ĩ patre & pater in me eſt. & propterea cognitioni adiungit fidé, & credatis.Ita quòd me eſſe in patre & econuerſo,eſt cognoſcendũ & credendũ, & prius cognoſcendũ ex operibus& poſtea credendum.eſt enim cognoſcendũ quòd eſt credendũ, eſt auté credendum quòd eſt ſic. eſt cognoſcendum & cognitũ ſub ratione credibilis:eſt credendum & creditũ ſub propria ratione. *Quia.*pro,quòd,*pater in me eſt & ego in patre.* Cõſubſtãtialitas patris & filij(propoſita ſub aliis verbis,dicẽdo ego & pater vnũ ſumus) explicatur modo per mutuũ ineſſe. Diſcurre omnis generis patré & filium in toto vniuerſo,& nũquam inuenies hoc mutuum ineſſe: quanquam inuenies mutuum amorem, mutua officia,& id genus ſimilia.vt ex hoc quòd pater eſt,nõ intelligit amat aut quouis alio opere iũgitur ſed eſt (ſecũdũ eſſe proculdubio ſubſtantiale: quũ in deo nullũ ſit accidens) in me & ego ſimiliter ĩ patre,idẽtitas eſſe ſubſtãtialis ĩ patre & me ſignificetur.

Hęc enim idem ſola identitas verificare poteſt quòd ego in patre & pater in me eſt, ſecundum eſſe ſubſtantiale. *Quærebant ergo.* pro, rurſus. Quanuis retracti fuerint à furore lapidandi, vertebant tamen furorem in aliquid minus malum. Et quoniam aliâs quæſierant apprehendere Ieſum, ideo dicitur rurſus. *Eum apprehendere.* vt ſic ſatiſfacerent & ſuo furori & principibus ſuis, tradendo illis Ieſum comprehenſum. *Et exiuit de manibus.* pro, manu, *eorum.* Dicendo de manu, inſinuat quòd iam ad apprehendendum eum non ſolum animum adiecerant ſed & manus extēdebant. ¶ Modus autem quo exiuit non explicatur: intelligendū tamen videtur quòd fuit ſimilis alteri deſcripto in cap. 8. quando reddidit ſe inuiſibilem illis. *Et abiit iterum trans Iordanem in eū locum vbi erat Ioannes baptizans primum.* Ideo in hunc locum venit Ieſus, vt occaſio commemorandi teſtimonia Ioannis de ipſo daretur, ad confirmationem credentium in ipſum. multum enim prodeſt perſecutionis tempore rememoratio priſtinarum teſtificationum. *Et manſit illic.* commoditatem præbens tam credentibus quàm volentibus diſcere aut curari adeundi eum, ad certum locum & ſolitum ſanctis doctoribus. *Et multi venerunt ad eum.* Ecce fructus commodi loci. *Et dicebant.* ſiue incolæ loci illius ſiue venientes, occaſione accepta commemorādi teſtimonia Ioannis ex loco. hic eſt enim fructus electi loci. *Quia,* pro, quòd, *Ioannes quidem ſignum fecit nullum.* Duo dicunt. Alterum eſt cōparatiuum inter Ioannem & Ieſum quo ad miracula, quòd Ioannes nullum fecit miraculum. vbi ſubaudi, Ieſus autem fecit tot miracula. Et hæc comparatio excitata, fructus eſt loci electi. Et vtilis eſt: vt ſciamus Ioannem Baptiſtam ſine miraculis traxiſſe ad ſuam doctrinam, ad ſuum baptiſma populos: Ieſum autē cum tot miraculis tot perſecutionibus publicis vexatum. ¶ Alterum eſt. *Omnia autem quæcunque dixit Ioannes de hoc, vera erant.* Ecce firmitas fidei ex verificatione omnium de Ieſu prædictorum à Ioāne. Ita quòd teſtimonium duplex de Ieſu ex hoc loco prolatum eſt. alterum quòd prælatus eſt Ioanni in virtute ſignorum. alterū quòd verificata ſunt omnia de ipſo dicta à Ioanne. *Et crediderunt multi.* deeſt. ibi, *in eum.* Ecce fructus vltimus & principalis ex loco illo ex teſtimoniorum collatione, quòd illic crediderunt. Negatus fructus in porticu Salomonis in templo, deſcribitur in loco deſerto. in templi enim porticu nullus credidit: hic autem multi crediderunt in eum.

CAPVT XI.

E*Rat autem quidam languens*.pro,qui infirmabatur,*Lazarus a Bethania.* Oppidum vnde originem habebat Lazarus ſignificatur. *De caſtello Mariæ & Marthæ.* Appoſitiuè ad Bethaniam, exponitur Bethania fuiſſe oppidum harum mulierum: vt cõditio nobilis ſororum eius deſcriberetur:vtpote quę dominæ eſſent oppidi illius.Dicit enim Euangeliſta caſtellum eſſe illarum, non ipſas eſſe de caſtello : quod ſignificaret ipſas inde oriundas. *ſororum eius*.pro,ſororis eius. Et pronomen eius eſt feminini generis.refertur enim non Lazarus ſed Maria,dicendo Martham eſſe ſororem Mariæ. Per hoc autem quòd Martha introducitur vt ſoror Mariæ, inſinuatur quòd Maria erat maior, quòd erat principalior. *Maria autem erat quæ vnxit dominum vnguento.* Ex hoc quoque quòd reſolutio deſcriptionis fit ad Mariam, inſinuatur quòd Maria erat perſona præcipua. ¶Non dicit quæ poſtea vnxit aut quæ vnctura erat,ſed vnxit:vt intelligamus Mariam fuiſſe illam quę vnxerat. Et ſi huic deſcriptioni iunxerimꝰ quòd deſcriptio communiter fit à notioribus,& quòd nulla alia inuenitur de qua verum fuerit tunc quòd vnxit pedes Ieſu,apparebit quòd illã eſſe dicit Mariam quæ Luc.7.ſine nomine deſcribitur vnxiſſe pedes domini immo ex induſtria Ioannes qui legerat euangelium Lucæ,explanat hanc eſſe illam. Atteſtatur huic ſenſui non ſolum quòd planus ac ſuauis eſt iuxta literam:ſed etiam mos huius Euãgeliſtæ, qui eodem modo à præteritis actionibus deſcribit tam Caipham quàm Nicodemum inferius. ¶Nec quadrat anticipatiue dictum hoc fuiſſe ab Euangeliſta:eo quòd anticipatio habet locũ quando non narratur res geſta in ſuo loco,aut occaſio præoccupandi vrget.in propoſito autem hicmet Euangeliſta narrat in proprio tempore ſubſecutam vnctionem:& nulla ſeſe obtulit occaſio præoccupandi futuram vnctionem,vt patet. Extorqueri igitur videtur litera,huiuſmodi anticipatione.Deſcribitur itaque Maria maior ac pręcipua,ex notiſſimo actu præterito quo vnxerat pedes Ieſu:ad quem meruit admitti ſola. *Et exterſit pedes eius capillis ſuis.* Officia & verba Lucę Euangeliſtę refert:vt illa intelligatur. *cuius frater Lazarus infirmabatur.*Etiam Lazarus deſcribitur relatiue ad Mariam:ad ſignificandum Mariam non ſolum ſorori ſed fratri præſtare. *Miſerunt ergo.* Inferendo inſinuat quorſum ſunt hæc deſcripta.Nõ iuerunt,occupatæ circa curam fratris graui ægritudine laborantis, ſed miſerunt. *ſorores eius ad eum.*

Superfluit eius. Ambę miſerunt. *Dicentes.* per nuncium ſeu nuncios. *Domine ecce quem amas infirmatur.* Sciunt non oportere ab amante petere, ſed ſignificare ſufficit neceſſitatem. & propterea non explicite petunt ſana eum: ſed ſolum ſignificant ægritudinẽ. Et citant nõ merita propria aut Lazari, ſed meritum amoris Ieſu erga Lazarum: prouocando per hoc vt amoris ſui erga Lazarum officia exerceat. quod eſt plus quàm ſimplici petitiõe ſupplicare ſana eum. *Audiens autem Ieſus, dixit eis.* Superfluit eis. ex eo tamẽ quòd audiens dixit, proculdubio coram nuncio ſeu nũciis dixit. Simultas enim temporis audiendi & dicendi, ſignificat illis aut coram illis dictum. *Infirmitas hæc non eſt ad mortem.* De infirmitate illa poteſt dupliciter haberi ſermo. Vel ſecundum ſe. & ſic erat ad mortem. nã vere Lazarus ex illa infirmitate mortuus eſt. Vel vt erat ſub ordine diuinæ prouidentiæ. & ſic verum eſt quòd non erat mortem: hoc eſt ad hoc vt Lazarus maneret mortuus, ſicut alij homines mortui. Et hic eſt ſenſus literalis: vt aduerſatiua ſubiuncta teſtatur. *Sed pro gloria dei.* Et vere fuit pro gloria dei: quoniam fuit ordinata ad hoc vt Lazarus moreretur reſuſcitandus. *Vt glorificetur filius dei per eam.* Explicat modum glorię dei: vt ſcilicet glorificetur filius dei per ipſam infirmitatem. Addidit hoc, ad explicandum filium dei eſſe deum. ex eo enim quòd poſtquàm dixerat pro gloria dei, ſubiũgit gloriam fore filij dei, aperte ſignificat ipſum filium eſſe deum, pro cuius gloria eſt hæc infirmitas. *Diligebat autem Ieſus Martham & ſororem eius Mariã.* Superfluit Mariam. *Et Lazarum.* Ne putares quòd Ieſus ex minore erga has mulieres aut Lazarum amore tardauerit ire ad curandum ſeu reſuſcitandum Lazarum, excludit huiuſmodi cauſam Euangeliſta, narrans amorem Ieſu erga ſingulos. *Vt ergo audiuit quia.* pro, quòd, *infirmatur.* Sicut excluſit negationem amoris fuiſſe cauſam moræ, ita excludit quòd præoccupatus ſit à morte Lazari ne ſanaret eum: deſcribendo voluntariam moram Ieſu ab auditione ægritudinis. ne cogitares quòd iuit aut diſpoſuit ſe ad eundum, ſed morte Lazari præuentus non fuit in tempore.

Tunc quidem manſit in eodem. pro, in quo erat, *loco.* vbi audierat quòd Lazarus infirmatur. Immotus ab illo loco in quo erat deſcribitur. vt omnino voluntariam intelligamus moram.

Duobus diebus. Non ſolum mora ſed quantitas moræ electa ſignificatur, vt inueniret quatriduanum mortuum: quo tam euidens fieret miraculum vt nulla poſſet calumnia affici. *Deinde poſt hæc.* pro, hoc. ſcilicet geſtum, *dicit diſcipulis ſuis.* Superfluit ſuis.

eamus in iudæam iterum. Ideo hac vice ſpecialiter dicit diſcipulis eamus in Iudæam: quia euidens fuerat periculum lapidationis eius paulo antè in Iudæa, vt intelligerent diſcipuli quòd voluntarie ibat, non obſtantibus periculis. *Dicunt ei diſcipuli, Rabbi nunc quærebant te iudæi lapidare.* Hinc apparet primo, paulo ante fuiſſe feſtum encæniorum in quo quæſierunt Ieſum lapidare in porticu Salomonis: ac per hoc fuiſſe in menſe duodecimo: quum hæc circa reſuſcitationem Lazari, geſta fuerint prope Paſcha. ¶ Apparet ſecundo quòd vltimus aſcenſus Ieſu in Hieruſalem ex Galilæa (cuius meminerunt alij euangeliſtæ, ecce aſcendimus Hieroſolymam & filius hominis tradetur, & cætera) fuit aduentus ille quo Ieſus venit tempore feſti encæniorum. Ita quòd pluſquam per menſem præuenit tempus Paſchatis: nam vt hæc Ioannis hiſtoria ſonat, poſt feſtum encæniorum Ieſus non rediit in Galilæam, ſed iuit trans Iordanem vbi Ioannes Baptiſta primum baptizauerat, & inde eum non receſſiſſe vſquequo venit ad Lazari reſuſcitationem, patet ex tanta propinquitate ad feſtum encæniorum vt diſcipuli tanquam præſens nominent illud tempus, dicendo nūc quærebant Iudæi te lapidare. Supplet enim Ioannes geſta omiſſa ab aliis euangeliſtis poſt vltimum ex Galilęa aſcenſum in Hieroſolymam. *Et iterum uadis illuc?* Diſcipuli amore amicitiæ erga magiſtrum moti auertere nituntur magiſtrum à malo lapidationis, à malo mortis, à malo periculorum, cauendo abire illuc. *Reſpondit Ieſus.* Duo dixerant diſcipuli, & ad ambo reſpondet ſatiſfaciendo. *Nonne duodecim ſunt horæ diei.* Ad id quod dixerant nunc quærebant, reſpondet ex diuerſitate horarum in vno eodémque die artificiali. qui tempore veris conſtat ex duodecim: quia tunc eſt æquinoctium. Et intendit per hoc dicere quòd mutantur quæ geruntur non ſolum de hebdomada in hebdomadam & de die in diem, ſed etiam de hora in horam vniuſmet diei, non ſemel ſed multotiens: ſicut multæ (puta duodecim) ſunt horæ in vnò & eodem die, vt per hoc intelligerent quòd licet paulo ante quæſierint Iudęi ipſum lapidare, modo eſt aliud tempus & non quærent hoc. *Si quis ambulauerit.* pro, ambulat, *in die, non offendit: quia lucem huius mundi uidet. Si autem ambulauerit.* Deeſt quis. & legendum eſt in præſenti. *Si autem quis ambulat in nocte, offendit: quia lux non eſt in eo.* Dixerant ſecundo & iterum vadis illuc. reſpondet ad hoc Ieſus quòd ſecurus vadit, abſque periculo quòd offendat in aliquid, quòd impingat in aliquid impediēs: quia vadit in claritate lucis diuinæ, omnia videns. Hoc

enim directe ſatiſfacit timori diſcipulorum ne magiſter incidat in lapides aut manus Iudæorum. Et hoc ſignificat ex metaphora differenter ambulantiũ in die, & ambulãtium in nocte: illi enim non offendũt, quia vident in claritate diei quæcũq; occurrũt: iſti autem impingunt vel in lapides, vel in parietes, vel in gradus &c. quia non vident in clara luce ſolis. ¶ Vbi diſcerne quòd per hæc nõ dicit Ieſus ſe ire ſecurum à morte aut perſecutione Iudæorum, ſed ſe ire ſecurum ab offendendo ab impingendo: hoc eſt ab incurſu alicuius incogniti, alicuius non clare viſi, quod eſt timentis. Quem timorem diſcipuli incutiebant Ieſu, hortantes vt caueret à Iudæa. *Hæc ait, & poſt hæc*, pro, dicit *eis*. Clare ſignificatur ex duplicata ſignificatione ordinis poſt deſcriptam manſionem ibi duobus diebus, quòd verba vtraque (ſcilicet eamus in Iudæam iterum, & Lazarus amicus, &c. dixit Ieſus poſt illud biduum. Vnde coniicitur quòd infra illud tempus Lazarus eſt mortuus, & ex induſtria non receſſit inde donec eſſet mortuus: ne (vt dictum eſt) prçoccupatus morte Lazari in itinere videretur. *Lazarus amicus noſter dormit.* Mortem appellat Ieſus ſomnũ: quia Lazarus quanuis in ſeipſo mortuus eſſet, dormiebat tamen Ieſu. Vnde & ſubdit, *ſed uado ut a ſomno excitem eum.* Explicat ſimul cauſam quare vadit in Iudæam, & tam facile ſibi eſſe ſuſcitare Lazarum à morte quàm facile eſt hominem dormientem excitare à ſomno. propterea enim mortuum dixit dormire. *Dixerunt ergo diſcipuli eius, Domine ſi dormit, ſaluus erit. Dixerat autem Ieſus de morte eius: illi autem putauerunt quia.* pro, quòd, *de dormitione ſomni diceret. Tunc ergo Ieſus dixit eis manifeſte. Lazarus mortuus eſt, & gaudeo propter nos ut credatis quoniam non eram ibi.* Ordo huius literæ eſt, & gaudeo quoniam non eram ibi, propter vos vt credatis. Cõſtat enim non poſſe conſtrui vt credatis quoniam non eram ibi: quia hoc (ſcilicet Ieſum non fuiſſe ibi) viderant & non erat eis credẽdum. Et eſt ſenſus. Et gaudeo de abſentia mea corporali ab ægritudine Lazari: præſentia enim mea interpellata, curaſſet eum & ſeruaſſet à morte. Gaudeo inquam de mea abſentia ex qua ſecuta eſt mors Lazari, propter vos, propter veſtrum bonum inde prouenturum ſcilicet vt credatis. Magnum ſiquidem eſt bonum, & ad ſalutem neceſſarium credere. ¶ Hinc apparet quòd pronomen vos, non demonſtrat diſcipulos ſecundum ſeipſos (qui iam credebant) ſed in perſona aliorum. Vel vt credatis: hoc eſt vt habeatis teſtimonium euidentiſſimum ad credendum. reſuſcitatio enim Lazari ſola, eſt ſufficiens ac euidentiſſimum teſtimonium ad credendum

ea quæ

ea quæ ſunt chriſtianæ fidei. Et ſic pronomen vos, demonſtrat diſcipulos credentes. *Sed eamus ad eum. Dixit ergo Thomas qui dicitur didymus.* Dictio Græca eſt didymus, Latinè geminus ſeu gemellus: natus ſcilicet ſimul cum altero. Neſcio an à Græcis Thomas hoc nomen acceperit, an etiam inter Hebræos geminus appellabatur. Qua quoque ratione dictus ſit geminus, fateor me neſcire diuinare. *Ad condiſcipulos.* Superfluit con. *Eamus & nos: & moriamur.* pro, vt moriamur, *cum eo.* Magni feruoris impauidíque animi verba ſunt hæc Thomę adhortantis alios diſcipulos non ite, ſed eamus cum Ieſu, vt cum ipſo Ieſu ſimul moriamur, ſimul lapidemur, ſimul occidamur. Et dixit hæc Thomas: quia videbat Ieſum ire in Iudæam, & ſponte offerre ſe periculo perſecutionis Iudaicæ, quam manifeſte viderant fuiſſe: & cognoſcens illorum nequitiam arbitrabatur (ſicut veritas erat) quòd non deſiſterent à perſecutione Ieſu Chriſti. *Venit itaque Ieſus, & inuenit eum quatuor dies iam in monumento habentem.* Hinc apparet quòd ſi pro quia Ieſus tunc dixit diſcipulis Lazarus mortuus eſt, quando expirauit, iter illud à loco vbi Ioannes baptizauerat vſque ad Bethaniam quatuor diebus Ieſum peregiſſe. Ita quòd Lazarus biduo vixit poſtquam Ieſu nunciatum eſt, ecce quem amas infirmatur. rationi enim conſentaneum eſt ex eo quòd Ieſus biduo poſt dixit Lazarus mortuus eſt, tunc dixiſſe quando expirauit. ¶ Et confirmatur: quia tempore quo nunciatum eſt Ieſu ecce quem amas infirmatur, Lazarum adhuc vixiſſe indicant verba Ieſu, infirmitas hæc non eſt ad mortem: ex hoc enim quòd infirmitatem præſentem demonſtrat, viuum adhuc ſignificat. Immò ſi perſpicacius aduerterimus, intelligemus verba illa dicta nuncio ſeu nunciis pro reſponſione: ex quo nihil aliud narratur reſpondiſſe. & ipſe non eſt motus de loco illo per biduũ. & rationi conſonat vt nuncius nullam audiens promiſſionem quòd Ieſus veniret, audita hac bona reſponſione (ſcilicet infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria dei) reuerſus fuerit lætus nuncius ad ſorores, & Lazari infirmitas non eſſet ad mortem. Sed ſenſum verborum Ieſu, nec penetrauit ipſe, nec penetrarunt alij qui audierunt. *Erat autem Bethania iuxta Hieroſolymam quaſi ſtadiis quindecim.* Stadium octaua pars eſt miliarij Romani: hoc eſt conſtantis ex mille paſſibus. Minus itaque duobus miliaribus (& vt Lucas teſtatur ſabbati itinere) diſtabat Bethania ab Hieruſalem. ¶ Et deſcribitur propinquitas ad Hieruſalem, tum vt commoditas Hieroſolymitarũ nobilium ad viſendum Mariam & Martham, tum vt reſuſcitatio

Lazari

Lazari prope Hieruſalem & prẹſentibus Hieroſolymitis nobilibus intelligatur. De quibus ſubditur. *Multi autem ex Iudæis uenerant ad Martham & Mariam ut conſolarentur eas de fratre ſuo.* Multitudo Iudæorum ex Hieroſolymis affutura miraculo deſcribitur. Et hæc eſt ad literam vna rationum quare Ieſus diſtulit vſque ad quartum diem mortis Lazari venire: vt interim ſcilicet & mors Lazari publica eſſet in Hieruſalem, & Iudæi conuenientes ad conſolandum ſorores, teſtes eſſent tanti miraculi. *Martha ergo ut audiuit quod Ieſus uenit.* Curam domus geſſiſſe Martham teſtantur euangeliſtæ multi, deſcribendo illam multis vicibus miniſterio occupatam, & propterea modo tanquam curæ domus vacanti, primum annunciatum eſt Ieſum venire. *Occurrit illi.* Promptitudo explicatur. *Maria autem domi ſedebat.* Hinc apparet tum quòd Martha per domum diſcurrebat (ad hoc enim ſpectat differentia inter Mariam domi ſedentem, & Martham audientem aduentum Ieſu) tum quòd Maria erat præcipua in domo: vtpote quæ domi ſedebat cum Iudæis qui venerant ad conſolandum eas, Martha circa curam domus occupata. *Dixit ergo Martha ad Ieſum, Domine ſi fuiſſes hic, frater meus non fuiſſet mortuus.* Fides quidem explicatur de poteſtate Ieſu ad ſeruandum fratrem ne moreretur: ſed minor quàm oportuit ex eo apparet quòd abſentiæ corporali attribuit negationem gratiæ. Vnde clare apparet quòd non credebat adhuc explicite Ieſum eſſe verum deum. *Sed & nunc ſcio quia*. pro, quòd, *quæcunque poposceris a deo, dabit tibi deus.* Hæc verba addidit Martha tum ad temperandum verba antedicta, domine ſi fuiſſes hic frater meus non fuiſſet mortuus. Sonabant enim querulum aliquid, tanquam tarditas Ieſu ad veniendum fuiſſet cauſa non habitæ gratiæ. Acſi apertius dixiſſet, non propterea perdo fidem in te, ſed ſcio quòd quæcunque popoſceris & cætera. Tum ad conſequenter loquendum (in genere tamen) iuxta reſponſionem Ieſu relatam à nuncio. infirmitas hæc non eſt ad mortem, ſed pro gloria dei vt glorificetur filius dei per illam. Videns enim Martha fratrem mortuum ante aduentum Ieſu, & credens ipſum eſſe veracem: conferendo hinc mortem fratris ſui ſecutam, inde verba Ieſu, neſciuit melius diſcere quàm explicare ſortem ſuam malam ex abſentia Ieſu, & ſubiungere quòd indubiè credit quòd quæcunque popoſcerit. Non quòd per hoc intenderit petere aut credere futuram fratris reſuſcitationem in ſpecie, ſed fateri in genere integram in ipſo & ver-

bis

bis eius quæ non intellexerat fidem. Et hæc quo ad intentionem Marthæ: ſed mota proculdubio fuit à ſpiritu ſancto vt in genere fateretur ſpem futuri tunc miraculi. *Dicit illi Ieſus, Reſurget frater tuus.* Reſpondet Ieſus prædicendo miraculum tunc futurum: vt per hoc explanet ſenſum verborum ſuorum, infirmitas hæc & cæt. *Dicit ei Martha, ſcio quia.* pro, quòd, *reſurget in reſurrectione in nouiſſimo die.* Ieſu non dicente reſurget nunc ſed reſurget, intellexit Martha de reſurrectione communi. *Dicit ei Ieſus, Ego ſum reſurrectio.* mortuorum corpore. Et eſt ſermo cauſalis: hoc eſt qui reſuſcito mortuos. *Et uita.* animarum: hoc eſt qui viuifico animas. vtriuſque enim vitæ (corporis ſcilicet & animæ) ſe eſſe actorem primum ſignificat. *Qui credit in me.* qui credendo tendit ſpe atque charitate in me. *Etiam ſi mortuus fuerit.* corpore. *uiuet.* etiam corpore tandem vita beata, vita quæ vere eſt vita: non illa communi malis, qua quærent mortem & mors fugiet ab eis. ¶ Et per hoc diſcernit inter reſurgentes in nouiſſimo die. Hic enim habetur quòd ſoli qui credunt in Ieſum, tunc viuent, proculdubio vita beata. alij nanque viuent, vita pœnali, vita miſera, vita exoſa ipſiſmet. Et hoc dixit declarando ego ſum reſurrectio: ſequentia vero dicit declarando ego ſum vita. *Et omnis qui uiuit.* corpore. *& credit in me.* fide formata. *non morietur in æternum.* morte animæ. Quod veriſſimum eſt quantum eſt ex ſufficientia vitæ quam habet ex fide formata in me. Alioquin credit, perſeuerantiam ſignificat coniungentem fidem vitæ corporis. Ita quòd ſenſus eſt, & omnis qui viuit & credit in me: hoc eſt in quo credere in me, coniungitur cum illius viuere in corpore. Per hoc nanque excluditur omnis non perſeuerans vſque in finem vitæ: quia talis in fine viuit & non credit in Ieſum. Et ſic abſque alia gloſa indubie verificatur quòd nõ morietur in æternum: hoc eſt morte animæ, quæ ſola eſt mors ę terna ſecundum veritatem. *Credis hoc?* Non dubitat ſed prouocat interrogando ad credendum altiora quàm confeſſa fuerat: ad credendum non ſolum hominẽ ſanctum potentem impetrare à deo quęcunque, ſed verum deum. eſſe enim reſurrectionem & vitam, proprium eſt deo. *Ait illi, Vtique domine.* Verum dicit, ſed in genere. Credidit enim vera eſſe quæ Ieſus dicebat, & credidit ità eſſe vt Ieſus dicebat, ſed non penetrabat quòd hæc ſignificarẽt ipſum eſſe verum deum. Et propterea ſubdit. *Ego credidi quia.* pro, quòd, *tu es Chriſtus.* Hic clare apparet ſenſus dict⁹ ſcilicet quòd Martha

credidit

credidit ita eſſe vt dicebat Ieſus, ſed non penetrabat vim verborum, non propterea explicite in ſpecie credidit Ieſum eſſe deũ qui creauit cœlum & terram, ſed credebat explicite in ſpecie Ieſum eſſe illum Chriſtum qui prophetatus eſt venturus ad ſaluandum mundum: ac per hoc omnia quæ de ſeipſo dicebat eſſe vera. nam reddens rationem quòd credat Ieſum eſſe reſurrectionem & vitam, &c. affert ſuam iam olim fidem quòd ipſe eſſet ille Meſias. *Filius dei uiui.* Superfluit viui. Quia Chriſtus commune nomen erat regibus omnibus Iudæorum, ideo propria adiectiua illius expectati Chriſti ſubiunguntur. Quorum primum eſt filius dei. Vnde & Caiphas etiam dixit, adiuro te vt dicas nobis ſi tu es Chriſtus filius dei. Ita quòd per hoc quòd dicebant Chriſtum filium dei. non intelligebant ſecundam in trinitate perſonam: ſed excellens donum diuinæ gratiæ. *Qui in hunc mundum uenisti.* pro, venturus erat. & ſuperfluit hunc. Alterum adiectiuum expectati Chriſti erat, quòd à prophetis prædictus erat venturus in mundũ ad ſalutem mundi. Et propterea Martha plene fatetur explicite & in ſpecie Ieſum eſſe verum illũ Chriſtum hac ſua profeſſione. *Et quum hæc dixiſſet, abiit.* Omittit euangeliſta quòd Ieſus vocandam iuſſit Mariam: ſubintelligendum hoc relinquens ex ſubiunctis Marthæ verbis ad Mariam. Et eadem ratione ſimul omittit quòd Ieſus monuit Martham dicentem ſe credere quòd ſi credet videbit gloriam dei: intendens quòd videret gloriam dei in miraculo reſuſcitationis fratris ſui: nam & hoc ſubintelligendum reliquit euangeliſta in ſubiunctis poſtea verbis Ieſu ad Martham, nonne dixi tibi. *Et uocauit Mariam ſororem ſuam ſilentio.* pro, clanculum. hoc eſt occulta voce. *Dicens, Magiſter adeſt, & uocat te.* Hinc clare apparet quòd vult ſubintelligi euangeliſta, Ieſum iuſſiſſe vt vocaretur Maria. *Illa ut audiuit.* Promptitudo ſignificatur. *ſurrexit.* pro, ſurgit, *cito,* cum celeritate, *& uenit.* Præſentis eſt temporis, actus enim præſentes deſcribuntur. *Ad eum. Nondum enim uenerat Ieſus in caſtellum: ſed erat adhuc in illo loco ubi occurrerat ei Martha.* Ex propoſito ſiquidem Ieſus ſubſtitit expectans Mariam. Superfluit illo, & adhuc. *Iudæi ergo qui erant cum ea in domo & conſolabantur eam.* Hinc coniicitur quòd perſonæ nobiles erant Iudæi iſti: vtpote qui venerant in Hieruſalem ad hoc, & erant in aula cum Maria domina oppidi ad conſolandum eam. *Quum uidiſſent Mariam quia.* pro, quòd, *cito ſurrexit & exiit. ſecuti ſunt eam: dicentes quia.* pro, quòd, *uadit ad monumentum ut ploret ibi.* Diuina prouidentia diſponebatur vt omnes qui

in

in domo erant conuenirent ad videndum miraculum, & etiam inuiti teſtes fierent tanti miraculi & virtutis Ieſu. propter hoc enim Ieſus iuſſit vocari Mariam, propter hoc & ſubſtitit in loco vbi occurrerat ei Martha. *Maria ergo quum ueniſſet ubi erat Ieſus, uidens eum cecidit ad pedes eius.* Ex hoc quod videns Ieſum cecidit ad pedes eius inſinuatur vel quòd tam demiſſis oculis Maria venit vſque ad locum vbi erat Ieſus vt nó niſi proxima illi viderit eum, vel quod locus extra oppidum in quo ſubſtiterat Ieſus ex obliquo erat viæ qua veniebat Maria: ita vt à via recta torquendo iter verſus locum illum, ſimul concurrerent proximum eſſe & videre vnde & Euangeliſta Mariam appuliſſe vbi erat Ieſus, deſcribit quando vidit Ieſum. *cecidit ad pedes eius.* Locum proprium Maria agnouit pedes Ieſu, & ita agnouit vt non iaceret ſe ſed caderet, tanquam impotens ſe continere iuxta pedes Ieſu à quibus veniam conſecuta fuerat. *Et dixit ei, Domine ſi fuiſſes hic, non eſſet mortuus frater meus.* Verba ſunt deplorantis infœlicem ſortem ſuam abſentię Ieſu in tempore ægritudinis fratris: indubie credendo quod affuiſſet, tum amore proprio tum precibus motus ſeruaſſet Lazarum à morte. Communis hęc querela, communis & minor fides fuit Mariæ & Marthæ: dum vtraque corporali pręſentiæ tribuit gratiam. Verificatur, non inueni tantam fidem in Iſrael. *Ieſus ergo ut uidit eam plorantem, & Iudæos qui uenerant cum ea plorantes.* Non ocioſe Euangeliſta deſcribit Ieſum motum ad lachrymas, ex hoc quòd vidit Mariam & Iudæos plorantes. Ita enim tendit ad narrandum Ieſu diuinitatem ex verbis & factis vt deſcribat eundem eſſe verum hominē moueri nanque ad compaſſionem videndo alios flere, humanæ eſt commiſerationis. *infremuit ſpiritu & turbauit ſeipſum.* Tam fremitus quàm turbatio nomen eſt paſſionis. Et fremitus quidem ad accenſionem ſeu feruorem animi ad arduum aggrediendum ſpectat: turbatio autem ad triſtitiam. Neutra in Ieſu ſurrexit ex carne concupiſcente aduerſus ſpiritū, ſed ex ſpiritu. Et propterea Euangeliſta paſſiones in Ieſu deſcribens humanas (ne Ieſum non hominem aut hominem ſtoicum putaſſemus) ſimul deſcribit ex ſpiritu non carnali affectu originem habuiſſe illas. ita quod ſpiritu refertur ad infremuit & turbauit. Et fremere quidem voluit intus ſicut exterius clamare, reſpectu ardui operis reſuſcitationis Lazari quatriduani, vt interior motus paſſionis appareret in facie cōformis operi. omnia enim ſuauiter diſpoſuit Ieſus. Turbari autem voluit, quia triſtitia in turbatione cōſiſtit. ex hoc enim quod

quod delectatio quies eſt animi, patet quod triſtitia inquietudo (quæ in turbatione cõſiſtit) eſt animi. Simul itaque turbationem ad condolendum & fremitum ad remedium conferendum, in ſe fecit ſecundum rectam ſpiritus rationem Ieſus. *Et dixit.* pro, dicit. Significatur enim tempore pręſenti quod inter has propaſſiones Ieſus protulit ſequentia verba. *Vbi poſuiſtis eum?* Ecce fremendo inquirit de loco reſuſcitandi mortui: vt intelligamus ipſum fremere ad tam arduum opus reſuſcitandi Lazarum ſepultum. *Dicunt ei, Domine ueni & uide. Et lacbrymatus eſt Ieſus.* Effectus turbationis internæ, ſunt lachrymæ compaſſionis humanę. Nullus ergo reprædendat moderatas lachrymas funeris: quas Ieſus propriis lachrymis approbauit. *Dixerunt ergo Iudæi, Ecce quomodo amabat eum? Quidam autem ex ipſis dixerunt. Non poterat hic qui aperuit oculos cæci nati.* Superfluit nati. Et legendum eſſe admiratiue ſeu interrogatiue aſſertio quòd aperuit oculos cæci manifeſtat. Conferebant iſti, hinc potentiam qua illuminauit cæcum, inde lachrymas pro morte Lazari, atteſtãtes quòd mors Lazari diſplicuit Ieſu: ac per hoc quod Ieſu nolente mors Lazari euenit, triſtitia enim eſt de iis quę nobis nolentibus accidunt. Et propterea vel dubitantes inquirendo dicunt non poterat? vel admirando dicunt non poterat? Acſi apertius dixiſſent mirum eſt quod non potuit, ex quo aperuit oculos cæci. *Facere ut hic.* Deeſt &. Legendum eſt. *facere ut & hic non moreretur: Ieſus ergo rurſum fremens in ſemetipſo uenit ad monumentum.* Hinc apparet quod fremitus propter arduum reſuſcitationis opus erat. Nam hoc ſignificatur dicendo quod venit ad monumentum iterum fremens: hoc eſt actũ fremendi feruore animi exercens non aduerſus Iudæos contrarios ſibi (quos nouerat ibi eſſe) ſed in ſemetipſo. Fremitum ſiquidem monſtrabat, ſed non contra aliquẽ ſed in ſeipſo, diſpoſitionem animi ad op⁹ arduum proportionatam in ſeipſo iterans: vt magnitudinẽ operis penſemus. *Erat autem ſpelunca: & lapis ſuperpoſitus erat ei.* Hinc apparet quòd ſpelunca illa excauata verſus partem inferiorem (hoc eſt ſub terra) erat: alioquin non deſcriberetur lapis ſuperpoſitus ſpeluncę. Si enim fuiſſet ſpelunca concaua in directum ſuper ſuperficiem terræ non diceretur lapis ſuperpoſitus ſpeluncæ, ſed appoſitus vel aduolutus: ſicut de monumento Ieſu ſcribitur. *Ait Ieſus, tollite lapidem.* Magnitudo lapidis inſinuatur, ex eo quod nõ vni ſed multis dicitur tollite lapidem. *Dicit ei Martha ſoror eius qui mortuus fuerat. Domine iam fœtet.* pro, olet. Quanuis Græca dictio anceps

ſit

ſit ad male vel bene olere, materia tamen ſermonis teſtatur quòd de male olere (quod fœtere vocamus) eſt ſermo. *Quatriduanus eſt enim.* Vt nulli calumniæ poſſit miraculum hoc ſubeſſe, quatriduanus in monuméto aſſeritur. Et vt ſimul intelligamus Martham non ſperaſſe tale miraculum, ipſa eſt quæ obſtat ne aperiatur ſpelunca: ne fœtore offendatur Ieſus cũ aſtantibus. *Dicit ei Ieſus, Nonne dixi tibi quoniam.* pro, quòd, *ſi credideris uidebis gloriam dei?* Hinc habetur quod prius diximus: ſcilicet Ieſum Marthæ aſſeréti ſe credere, dixiſſe ſi credideris, videbis gloriam dei. inſinuans & hoc futurum miraculum, & minorem Marthæ fidem, ex conditionali ſi credideris. Et dixit modo Ieſus nonne dixi tibi, ad declarandum quorſum dixit ei hæc: vt vel nunc erigatur Martha cum auditoribus in fidem & ſpem futuri miraculi ad gloriam dei. *Tulerunt ergo lapidem.* Deſunt ſeptem dictiones. *vbi erat is qui mortuus fuerat poſitus.* Confirmatur magnitudo lapidis in executione, ex hoc quod multi tulerunt illum. & deſcribitur executio non obſtante fœtore. ¶ Voluit autem Ieſus tolli lapidem quo claudebatur ſepulchrum vt ab omnibus præſentibus euidentiſſime videretur Lazarus reſurgens. Si enim clauſo ſepulchro exiſſet, exiſtimatum fuiſſet ſpectrum aliquod. Si autem reſuſcitatus pulſaſſet aut clamaſſet vt aperiretur ſibi, exiſtimatum forte fuiſſet quod non tunc primo clamaſſet, ſed quod pluries antè clamauit & nõ fuit auditus & quod non vere fuiſſet mortuus. Sed vbi aperto ſepulchro, omnibus patuit mortuus ac viuus fugantur calumniæ omnes. *Ieſus autem eleuatis ſurſum oculis dixit.* Tum vt verum hominem ſe eſſe teſtetur orat deum. tum vt Iudæi videant quod non ad dæmonem ſed ad deum conditorem cœlorum recurrit. tum vt magnitudinem operis ſignificet. tum vt internam mentis eleuationem etiã exteriori eleuatione oculorum doceat. *Pater.* Nomen Iudæis exoſum explicat: vt vel hoc opere cognoſcant quod verus eſt filius dei. *Gratias ago tibi.* In gratiarum actione conſiſtit hæc oratio: vt gratia agentem intelligamus hominem gratum deo, & non petentem reſuſcitationem Lazari ſed imperantem, vt Iudæi penetrent eſſe deum. *Quoniam audiſti me.* hominem in omnibus ad te recurrentem. *Ego autem ſciebam quod ſemper me audis.* Non ideo gratias ago pro exauditione quia nouiter nouerim me exaudiri: quoniam hoc mihi notum erat. *ſed propter populum.* pro, turbam, *quæ circumſtat dixi.* Ecce quare publice tibi gratias ago. *Vt credant quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Non quęro gloriam

riam meã,non vt honorent me ſed propter ſalutem eorum vt cre dant quod tu me miſiſti. *Hæc quum dixiſſet.* Deeſt &. Legendum eſt. *Et hæc quum dixiſſet.* Totum tempus quo Ieſus orauit, conceſſum eſt omnibus & videndi mortuum & ſentiendi fœtorem. *Voce magna clamauit.* Tum vt vox proportionata eſſet magnitudini operis.tum vt nulla poſſet calumnia verbis ſecreto dictis tanquam magicæ artis inferri.tum ad figmentum illorum confutandum qui animas mortuorum circa mortuos eſſe dicunt ad quas vtpote propinquas,non erat opus magna voce clamare. *Lazare.* Multis ibidem ſepultis, vnus erat nominandus vt ille vnus reſurgeret. *Veni foras.* Non ſolum ſurge à morte ſed veni extra ſpeluncam.Nõ petit non obſecrat,ſed præcipit:vt hinc velint nolint,cogantur videntes credere ipſum eſſe filium dei vt ſe prędicabat eſſe. *Et ſtatim prodiit.* Superfluit ſtatim.Et ſignificatur quod exiuit extra ſpeluncam,vt ei fuerat imperatum dicendo veni foras. *Qui fuerat mortuus, ligatus manus & pedes inſtitis.* pro, faſciis ſepulchralibus:*& facies eius ſudario erat ligata.* Non ſolum geminum deſcribitur miraculum(ſcilicet & quod reſuſcitatus eſt, & quod ligatus exiuit extra ſpeluncam) verum etiam ad omnes tollendas calumnias deſcribitur tot vinculis ligatum exiſſe. Si ſolutus inuentus fuiſſet aut exiſſet,non mortuus ſed ſtupefactus maxima contractione ſpiritus,ſepultus forte diceretur.Aiunt enim aliquos quandoque tales exiſtimatos mortuos fuiſſe ſepultos.Sed tales redeuntes ad opera vitæ, non ſolum ſe ſoluunt ſed clamant ac corrodunt quicquid poſſunt,facientes vltimum de potentia vt redeant ad terram viuentium.Lazarus vero manſuetiſſimus,ligatus nõ ſolum tam manus quàm pedes faſciis ſolitis adhiberi mortuis ſepeliendis(quas facillimum eſt ſoluere)ſed etiam faciem ſudario vt mos erat Iudæorum,exiuit extra ſpeluncam coram omnibus.¶ Omittit hic Euangeliſta quanta admiratio quantuſque ſtupor appræhenderit circunſtantes. *Dixit eis Ieſus,ſoluite eum.* Vult Ieſus vt alij ſoluant faſcias Lazari : vt tangendo Lazarum, etiam ſenſu tactus cognoſcant veritatem miraculi & alij hoc videntes firmentur. *Et ſinite abire.* Hinc apparet quod miraculoſum fuit,ligatum exiſſe foras.non poterat ſiquidem modo ambulare niſi ſolueretur.Et hoc ad perfectionem notitię ſpectat, vt videant Lazarum ambulare:vt non ad momentum putent reſtitutam vitam Lazaro,ſed ſicut prius antequam moreretur: immo antequam ægrotaret.Ad hoc enim ſpectat ſinite abire , propriis pedibus:vt ſani ambulare conſueuerunt. *Multi ergo ex Iudæis qui*

uenerant

uenerant ad Mariam & Martham. Superfluit & Martham. *& uiderant quæ fecit Ieſus, crediderunt in eum.* Ecce primus miraculi iſtius fructus in Iudæis. *Quidam autem ex ipſis.* Nota aduerſatiuam & pronomen. & percipe quòd quidam illorum qui venerant ad conſolandum Mariam & viderant Ieſum reſuſcitaſſe Lazarum, deteriores effecti ſunt ex tanto viſo miraculo. percipe verum eſſe quod dixit Abraham diuiti, quòd neque ſiquis ex mortuis reſurrexerit credent. percipe verum eſſe quod dicit Apoſtolus, quòd credere, donum dei eſt. *Abierunt ad Phariſæos.* perſecutores Ieſu. *& dixerunt eis quæ fecit Ieſus.* Narrauerunt quidem facti veritatẽ: ſed quorſum, ſed quanto dolore, quanta malignitate, non ſolum aduerſatiua præpoſita ab Euangeliſta ſed effectus ſubiunctus teſtatur. *collegerunt.* pro, congregauerunt, *ergo Pontifices.* pro, principes ſacerdotum, *& phariſæi concilium.* Ecce effectus, ecce quorſum dixerunt Phariſæis quæ fecit Ieſus: ad conſilium habendum quid facto opus eſſet contra Ieſum. Phariſæi autem non ſoli ſed cum principibus ſacerdotum, de congregando concilio tractant: definiúntque congregandum ac congregant. Et quoniam non dicit concilium inter ſeſe, ſignificat quòd concilium ciuitatis publicum cõgregauerunt: vocando Senatores, & breuiter eos qui de concilio erant. *Et dicebant, Quid facimus?* Arguendo legendum eſt. Materia tractata in concilio non nuda deſcribitur, ſed cũ modo quo tractabatur: ſcilicet arguendo proprias moras ad occurrẽdum tanto periculo. *Quia hic homo multa ſigna facit. ſi dimittimus eum ſic, omnes credent in eum.* Ratio arguendi moras eſt, quia ex parte Ieſu continue creſcit cauſa attrahendi populum ad ſe: quoniam non ſolum fecit ſed facit multa ſigna. & ſi ex parte noſtra non occurritur, non apponitur impedimentum ipſi Ieſu, conſequens erit quòd omnes credent in eum. ¶ Significanter dicunt ſi dimittimus eum, tractando quod oportet apponere impedimentum ex parte ipſius Ieſu impediendo ipſum: quia iã experti erant quòd impedimentum appoſitum ex parte populi ſcilicet quòd ſiquis confiteretur Ieſum eſſe Chriſtum extra ſynagogam fieret) non ſufficiebat. vincebatur enim hoc impedimentũ à magnitudine miraculorum. ¶ Quod etiam timẽt omnes credere in Ieſum, intellige credere Ieſum eſſe Meſiam. hoc eſt enim quod prohibuerant. *Et uenient Romani, & tollent noſtrum locum & gentem.* Amor proprius, amor propriæ authoritatis excæcauit illos vt timerent genti à Romanis. Proponunt iſti cæci quòd continuato concurſu populi ad Ieſum vt Meſiam, Romani videntes Iudæos

regẽ proprium profiteri, venient cũ valida manu: & tollent ſacerdotium cultúmque templi Iudæorũ, & tranſferent Iudęos in alienum ſolum. ¶ Sed vere cæci erant: quoniam ſi deus miraculorum ſignis ducet omnes ad Ieſum vt Meſiam, ipſemet deus proteget à Romanis & ab omnibus. Et tanto magis debebant hoc conſequẽter procedendo credere, quãto ipſi expectabant Meſiam ſecundũ regnum mundi huius quem adoraturi erant omnes reges terræ, reducturum vniuerſum Iſraelem de captiuitate & diſperſione. ¶ Patet itaque quòd non cohærebant ſibiipſis Senatores iſti. excæcauit enim illos malitia eorum, & amor propriæ authoritatis. quã ſciebant ſe nõ habituros ſub Meſia rege iuſtiſſimo. cõſcientia nanque propria teſtificabatur ipſiſmet quòd perdituri erant locũ authoritatis ſuæ ſi omnes crederent in Ieſum iuſtum. Mirũ itaque non eſt quòd aduerſus Ieſum cæci fuerunt: quorũ cõſilia ſibiipſis non conſtabant. *Vnus autem ex ipſis Caiphas nomine.* Superfluit nomine. Inter tractandum, inter arguendum, inter inquirendum quid facto opus eſſet in propoſito periculo. Caiphas in ſpecie nominatur. *Quum eſſet pontifex.* Ecce ſuprema dignitas. *anni illius.* Venalem fuiſſe põtificatum Ioſephus teſtatur. & eadem auaritia, frequens erat mutatio Pontificis: & non ſeruabatur lex Moyſi de perpetuitate Pontificis. *Dixit eis. Vos neſcitis quicquam.* Hæc verba inſinuant quòd conſiliarij ambigebant: & in varias declinabant opiniones, varia tractantes remedia citra mortem Ieſu. & propterea repræhendit illos Caiphas imprudentiæ. *Nec cogitatis quia.* pro, quòd, *expedit nobis.* pro, nobis. Quia prudentia ex adinuentione & iudicio vtilis ad proprium & commune bonum conſtat, ideo vtile medium non animaduerti ab iſtis arguit. *Vt vnus moriatur homo pro populo, & non tota gens pereat.* Præſtat vt moriatur vnus & ſaluetur tota gens quàm vt viuat vnus & pereat tota gens. Palliatum iudicium ſpecie communis boni pręponendi bono particulari, nulla mentione facta de iuſtitia deque innocentia. non admittit recta ratio vt occidamus iuſtum innocentemque vnum vt ſaluetur libertas aut vita totius gentis. *Hoc autem à ſemetipſo non dixit: ſed quum eſſet Pontifex anni illius, prophetauit quia.* pro, quòd, *Ieſus moriturus erat pro gente.* Exponit Euangeliſta quòd hæc verba, Caiphas quantum ad id quod veritatis continebant dixit actus à ſpiritu ſancto ratione officij Pontificalis. quanuis quantum ad iniquę occiſionis conſilium intentum à Caipha, dixerit à ſeipſo. Ita quòd Caiphas prophetauit: hoc eſt verba dixit quæ ſecundum quòd erant vera (non ſecundum quòd erant

erant intenta ab ipſo) erant prophetica: vtpote prædicentia mortem Ieſu pro populo. *Et non tantum pro gente: ſed ut filios.* deeſt &. Legendum eſt. *ſed ut & filios dei.* per prædeſtinatam adoptionis gratiam. *Qui erant diſperſi.* per varios ritus in toto terrarum orbe. *congregaret in unum.* non locum, ſed in vnitatem fidei, ſpei ac charitatis: in vnam communionem meritorum, in vnum baptiſma. *Ab illo ergo die.* Concluſum fuiſſe ſecundum iudicium Caiphæ, Euangeliſta narrat à ſubſecuta executione. *cogitauerunt.* pro, conſultauerunt, *ut interficerent eum.* hoc eſt vt executioni mandarent occiſionem Ieſu. Prius enim deliberauerant Iudæi & quæſierant Ieſum interficere (vt Euangeliſta ſuperius in capite ſeptimo dixit) ſed deliberationem illam fuiſſe aliquorum & non communis conſilij teſtatur tractatus nunc poſt Lazari reſuſcitationem congregati concilij, nam tractatum fuit quid faciendum eſt: & inter varias opiniones Caiphas cenſuit Ieſum eſſe occidendum, arguendo alios imprudentiæ. hæc enim omnia non fuiſſent dicta, ſi iam communi conſilio prædiffinitum fuiſſet quòd Ieſus eſſet interficiendus. In hoc itaque concilio primum diffinitum fuit à communi conſilio vt Ieſus interficiatur. & propterea ab hoc die conſultare cœperunt communi conſilio circa executionem occiſionis concluſæ. Prius enim velut priuatæ fuerant conſultationes aliquorum primatum. *Ieſus ergo non iam palam.* pro, libere, *ambulabat.* Ex occaſione huius concilij Ieſus quanuis reſuſcitaſſet Lazarum, non ambulabat libere. *Apud.* pro, inter, *iudæos.* vtpote ſciens habere ſe illos perſecutores ad mortem. *sed abiit.* deeſt. illinc. ſcilicet ex Bethania. cedens ad tempus furori, fiduciam præbens futuris Chriſtianis declinandi quandoque perſecutiones. *in regionem iuxta deſertum in ciuitatem quæ dicitur Ephrem. & ibi morabatur cum diſcipulis ſuis. Proximum.* pro; propinquum, *autem erat paſcha iudæorum.* Addidit hoc euangeliſta ad ſignificandum quòd breui tẽpore declinauit furorem: & vt intelligamus reſuſcitationem Lazari fuiſſe factam prope paſcha. immo tam prope vt iam inciperet purificatio hominum pro paſchate. Vnde & ſubditur. *Et aſcenderunt multi Hieroſolymam de regione ante paſcha ut ſanctificarent ſeipſos.* hoc eſt mundi fierent iuxta ritum legis adhibitis cerimonialibus legitimis, ad hoc vt manducarent paſcha. Solis enim mundis licitum erat manducare paſcha. *Quærebant ergo Ieſum.* Incertum eſt an ſacerdotes ſtantes in templo vacando, purificationi aduenientium ad hoc vt mundi fierent, an ipſi

aduentantes quærerent Ieſum an compareret in templo vel ciuitate more ſolito. *Et colloquebantur.* pro, dicebant, *adinuicem in templo ſtantes. Quid putatis.* pro, quid videtur vobis. *quod non uenit ad diem feſtum?* Ratio autem quare ambigebant de aduentu Ieſu ad paſcha, ſubiungitur dicendo. *Dederant autem pontifices.* pro, principes ſacerdotum, *& Phariſæi mandatum: ut ſi quis cognouerit ubi ſit indicet, ut apprehendant eum.* Rationabile ſiquidem erat humano iudicio quòd non veniret: ſciens tale mandatum contra ſe emanaſſe.

CAPVT XII.

Ieſus ergo ante ſex dies paſchæ uenit Bethaniam. Vt litera ſonat intelligendũ eſt: hoc eſt quòd feria ſexta (quę ſabbatum immediate præcedit) venit Ieſus in Bethaniam. Illa enim dies veneris fuit anno illo ante ſex dies paſchæ: vt patet ſupputando dies vſque ad veſperam diei Iouis immediate ſequẽtis in qua veſpera immolatum eſt paſcha. *Vbi Lazarus fuerat mortuus: quem ſuſcitauit.* deeſt. à mortuis, *Ieſus.* Explicat Euangeliſta factum. *Fecerunt autem.* pro, igitur ei cœnam. Infert quorſum tendit narratio aduentus Ieſus in Bethaniã ſcilicet ad narrandum geſta in illa cœna. Nec explicatur qui ſunt qui fecerunt cœnã vt collatis narratis ab omnibus Euãgeliſtis intelligamus cœnã fuiſſe factam cõmuniter à Maria, Martha & Simone leproſo. *Ibi.* hoc eſt in Bethania. Alij Euangeliſtæ explicant etiã domum Simonis leproſi. Non dicit fecerũt tũc ſeu illo die, ſed ibi: quia cœna hæc fuit facta ſabbato. Ita quòd Ieſus die Veneris venerat. & cœna hæc fuit facta ſabbato. nã ſabbato non licebat iter agere: nec ſabbatum illud fuit ante ſex ſed ante quinque dies paſchæ anno illo. *Et Martha miniſtrabat.* Hinc coniicitur domum illam fuiſſe cõmunem Simoni leproſo & Mariæ ac Marthæ, diſtinctã contignationibus: vt in altera Simon, in altera illę habitarent. Sanguine enim iunctos illos crediderim, ex eo ꝙ Martha miniſtrabat ibi: & ex eo ꝙ Maria ibi veniam olim promeruit. *Lazarus uero unus erat ex diſcumbentibus cum eo.* Adiunxit hoc Euãgeliſta: vt veritatẽ reſuſcitationis Lazari cõfirmet perſeuerantia vitæ Lazari, & actionibus cõmunibus comedendi & bibendi cum aliis continuatis. *Maria ergo.* Quoniam hinc occaſio modi quo Ieſus in manus traditus eſt Iudæorum pendet, ideo Euangeliſta cum nota illationis officium Mariæ intulit deſcriptis officiis Marthę & Lazari. Et ſororũ quidẽ officia gratitudinis refert: Lazari autẽ teſtimonij, nõ verbo ſed facto diſcubitus

In cœna. *Accepit.* Et hic actus inſinuat in domo propria Mariam eſſe: tanquam non aduexerit, ſed acceperit ibidem exiſtentem. *Libram.* Quantitas non modica ad tale opus narratur. *Vnguenti nardi piſtici.* pro, piſticæ. Nardum determinat eſſe non adulterinam, ſed fidelem. Græca enim dictio eſt piſticæ, Latinè fidelis. *Precioſi, et unxit pedes Ieſu.* Non eſt contraria actio vnctionis pedem effuſioni vnguenti ſuper caput quam alij euangeliſtæ tradunt. Vtrunque ſiquidem opus Maria fecit prius vnxit pedes: & deinde totum reſiduum effudit ſuper caput verſando pixidem immò demum frangendo illā, ne aliquid ſupereſſet vnguenti. Suppleuit nanque Ioannes omiſſam ab aliis vnctionem pedū. *Et exterſit capillis ſuis pedes eius.* Hinc inſinuatur hanc fuiſſe peccatricem quæ olim ſimili capillorum officio veniam meruit. Ordo præpoſterus prius exterſit ab immunditia pedes Ieſu, capillis ſuis mundans illos: & deinde mundos iam pedes vnxit vnguento non enim extergendum erat vnguentum. *Et domus impleta eſt ex odore unguenti. Dixit ergo unus ex diſcipulis eius Iudas ſcariotis.* Deeſt. Simonis. Et caſus eſt nominatiui Iſcariotes, determinat enim non Simonem Iudæ patrem, ſed ipſum Iudam. Legendum itaque eſt. *Iudas Simonis Iſcariotes qui erat eum traditurus. Quare hoc unguentum non uæniit trecentis denariis & datum eſt egenis?* Nō contrariatur Ioannes aliis euangeliſtis dicentibus non vnum, ſed multos diſcipulos hoc dixiſſe: quoniam Ioannes præcipuo in hoc murmure tanquam capiti Iudæ attribuit. Et recte: quoniam alij non malo animo ægrè tulerunt factum hoc, ſed pietatis intentione: Iudas autem tam maligno animo vt inde occaſionem ſumpſerit vendendi Ieſum. *Dixit autem hoc non quia de egenis pertinebat ad eum.* pro, quia de egenis cura illi eſſet. Non negatur pertinuiſſe ad Iudam dare egenis de communi marſupio: ſed negatur curam illi fuiſſe de pauperibus: multa enim ad nos ex officio pertinent quæ non ſunt nobis curæ. *Sed quia fur erat. & loculos.* pro, marſupium, *habens.* Hinc apparet non derogare perfectioni vitæ, habere communem marſupium pro ſumptu opportuno: nihil enim imperfectionis Ieſu fecit in tota vita ſua. *Ea quæ mittebantur portabat.* Occurrit quæſtio, quomodo Ieſus diſcipulos mittebat ad prędicandum ſine marſupio, & ipſe per Iudam marſupium portabat. Ieſus enim non ſolum verbo, ſed exemplo inſtruebat diſcipulos. ¶ Solutio eſt, quòd alia eſt ratio vnius collegij ſeu multitudinis, & alia eſt ratio duorum. Ieſus mittens diſcipulos binos ad prędicandum, noluit quòd ferrent pecuniam, facile eſt

enim inuenire hoſpitem pro duobus. Sed vnum collegium, vnam multitudinem tot diſcipulorũ euntiũ cum Chriſto, honeſtas morum non habet mitti ſeu ire ſine pecunia, in grauamen notabile hoſpitis. Quocirca non fecit Ieſus cõtrarium eius quòd præcepit diſcipulis. *Dixit ergo Ieſus. ſinite.* pro, ſine, *illam.* Ad ſolum Iudam ſermo dirigitur, ratione dicta. *vt in diem.* Superfluit vt. *ſepulturæ meæ ſeruet.* pro, ſeruauit, *illud.* Ratio quare non vexanda non arguenda ſed ſinendo in ſua pace eſt Maria, redditur à Ieſu quia ſeruauit vnguentũ illud in diem ſepulturæ eius. ¶Nõ dicit in ſepulturam meã ſed in diem ſepulturæ meæ: intendendo declarare quòd dies ille erat dies non ſuarũ delitiarũ ſed dies ſuę ſepulturæ. quòd Maria nõ ſeruauerat hoc vnguentũ pro delitiis Ieſu ſed pro puro pietatis ſeu religionis officio, nõ ſecus quàm ſi in die ſepulturæ eius hoc faceret. Dies ſiquidem ſepulturæ quo ad vnctionẽ, eſt dies non delitiarũ ſed humanitatis cõmuniter, vel pietatis ad cõiunctos, vel religiõis ad ſanctos prophetas. Et eſt puræ pietatis ſeu religionis: quoniã nulla ſenſualitatis ratio in ſepultura locum habet. & præter hoc eſt poſtremi officij dies: vt patet. ¶Significatur itaque hæc ex parte Mariæ ꝙ ipſa ſeruauit vnguentũ illud in diẽ ſepulturæ Ieſu (hoc eſt in officiũ puræ pietatis ſeu potius religiõnis, quale exerceretur in die ſepulturæ Ieſu) & non ad ſenſuale obſequiũ. Ex parte vero Ieſu ꝙ ipſe vnguentũ ſuſcipiebat tãquàm ſepeliendus; & nõ ad delitias: vt Iudas interpretatus eſt. Et præter hoc ſignificatur ꝙ illa vnctio erat poſtrema Mariæ reſpectu Ieſu. Et hoc ſecundũ factũ non ſecundũ intentionẽ intellige mulieris. Quia itaq; & ex facto & ex intẽtione Marię & ex intentiõe Ieſu, ſeruauit Maria vnguentũ illud in diẽ ſepulturæ Ieſu, ideo ſinenda eſt in quiete ſuà, & nõ eſt arguenda. *Pauperes enim ſemper habebitis.* pro, habetis, *uobiſcum: me autem non ſemper habebitis.* pro, habetis. Reddit rationem quare ſinenda eſt Maria relato opere eius ad eleemoſynam pauperũ: reſpectu cuius arguebant opus Mariæ. Et cõſiſtit ratio in hoc: ꝙ pauperũ cura eſt continuata, huius autem pietatis cura eſt tẽpori ſpecialis occurrens ratio. Et propterea ſicut filio innocenti dictũ eſt, fili tu ſemper mecũ es, epulari autẽ & gaudere oportuit quia modo hic frater tuus reuixit, ita modo dicitur, pauperes ſemper vobiſcũ ſunt, ego autem modo tãtum: manifeſtans per hoc ꝙ continua incũbens cura pauperum & ſimilium, non debet impedire curã occurrentium bonorum operum quę ex ſpeciali aliqua occurrẽti occaſione exercenda ſunt. ¶Vbi etiam aduerte quòd euangeliſta miſcendo ſermonem Ieſu directũ

ad

ad multos(dicendo habetis,non habetis)inſinuat quod diximus: Iudam quidem caput,alios vero diſcipulos acceſſiſſe ad murmur. *Cognouit ergo turba multa ex iudæis quia*.pro,quòd,*illic eſt:& uenerunt non propter Ieſum tantum*. Hinc etiam apparet quòd Ieſus feria ſexta venit in Bethaniam: quoniã ſi veniſſet ſabbato,non interceſſiſſet tantũ temporis vt turba quę extra Bethaniã erat, cognouerit Ieſum eſſe in Bethania & venerit ad videndum ipſum. *Sed ut Lazarum*. Deeſt & , Legendum eſt , *ſed ut Lazarum uiderent quem ſuſcitauit a mortuis*. Hinc apparet quòd turba iſta Iudęorum non erat de Bethania:quoniam habitantes in Bethania , viderant Lazarum tot diebus quibus Ieſus fuerat in Ephrem. *Cogitauerunt*.pro,conſultauerunt,*autem principes ſacerdotum ut & Lazarum interficerent:quia multi propter illum abibant ex iudæis,& credebant in Ieſum*. Cerne iniquitatem pontificum.Iam non ſufficit eis vt vnus moriatur pro populo,ſed etiam Lazarum(quem diuina potentia reſuſcitauerat) nituntur occidere: vt cognoſcamus quanta cæcitate mentis tenebantur ex propria malitia.Forſan Lazarum vocabant vt de alia vita interrogarent , vt de veritate Ieſu certiores redderentur. *In craſtinum autem*,pro,poſtero die. & ſuperfluit autem.Non ad diem aduentus Ieſu in Bethaniam, ſed ad diem cœnæ narratæ refertur dies poſterus, qui anno illo die fuit dies poſt ſabbatum:hoc eſt dies dominicus, quem quotannis veneramur diem palmarum. *Turba multa quæ uenerat ad diem feſtũ, quum audiſſent autem quia*.pro, quòd, *uenit Ieſus Hieroſolymam*. Sciens euangeliſta hunc Ieſu ingreſſum ſolennem in Hieruſalem deſcriptum ab aliis euangeliſtis,perſtringit illum:ſupplendo multa omiſſa ab aliis. ¶ Et primo diẽ explicat quintum ante paſcha: dicendo die poſtero.Deinde explicat turbam quæ venit obuiam Ieſu non fuiſſe Hieroſolymitanam , ſed illam quæ aliunde venerat ad diem feſtum paſchatis:dicendo quę venerat ad diem feſtũ, *Acceperunt ramos palmarum*. Hoc eſt tertium quod ſupplet . Alij ramos oliuarum,Ioannes adiungit ramos palmarum,quod maioris fuit honoris. *Et proceſſerunt obuiam ei : & clamabant . oſanna*. Vide dicta apud Matthæum. *Benedictus qui uenit in nomine domini rex Iſrael*. Verum Meſiam fatentur Ieſum: appellando ipſum regem Iſrael,benedictum,venientem in nomine domini, non in nomine proprio,non ad gloriã propriã,ſed ad gloriã domini:ad iũcta ſupplicatione expectatę ſalutis. *Et inuenit Ieſus aſellum*.mittendo diſcipulos pro illo:vt alij referunt. *Et ſedit ſuper eum*. Ecce modus quo venit. *ſicut ſcriptũ eſt.noli timere filia ſion:ecce rex tuus*

uenit ſedens ſuper pullum aſinæ. Appoſuit vaticinium prophetæ Zachariæ nono ad ſignificandum quare Ieſus hac vice iuerit in Hieruſalem ſedens ſuper aſinum, & cum honore regio ſcilicet vt adimpleret ſcripturam, vt vel ſic Iudæi agnoſcerent ipſum eſſe Meſiam promiſſum per prophetas, ex tam publico & ſingulariſſimo teſtimonio olim prophetato. *Hæc non.* Deeſt autem. Legendum eſt. *Hæc autem non cognouerunt diſcipuli eius primum.* Fatetur euangeliſta quòd ipſe & alij diſcipuli non intellexerunt tunc, quæ gerebantur eſſe ad impletionem prophetiæ. *ſed quando glorificatus eſt Ieſus, tunc recordati ſunt, quia.* pro, quòd, *hæc erant ſcripta de eo: & hæc fecerunt ei.* Non dicit tunc cognouerunt, ſed tunc recordati ſunt. Et propterea quæſtio ſurgit quomodo recordati dicuntur eius quod non cognouerunt, expreſſe enim dixit quòd primum non cognouerunt: hęc memoria ſiquidem non eſt niſi prius cognitorũ. ¶ Solutio eſt, quòd recordatio iſta refertur ad ſcripta de Ieſu, & ad facta eidem (vt clare textus ſubiungit) & quòd ambo fuerant nota diſcipulis quando recordati ſunt. Facta ſiquidem fuerant illis nota ad ſenſum, dum fiebant: quia præſentes erant, & ipſimet inter facientes erant. Scripta vero fuerant illis nota, docente illos ſpirituſancto omnia in Pentecoſte. Poſt modum enim recordati deſcribuntur amborum ſimul: applicando notam iam ſibi ſcripturam ad facta quæ viderant & pro parte geſſerant. *Teſtimonium ergo perhibebat turba quæ erat cum eo quando Lazarum uocauit de monumento, & ſuſcitauit eum a mortuis.* Hoc eſt quartum ſuppletum. *Propterea & obuiam uenit ei turba.* Hoc eſt quintum ſuppletum. *quia audierant eum feciſſe hoc ſignum.* Hinc apparet duas fuiſſe turbas. Alteram perhibentem teſtimonium de viſu quòd reſuſcitauit Lazarum: alteram quæ Ieſus reſuſcitauit Lazarum. Prima iuit cum Ieſu: altera obuiã venit. Prima diſcipulorum Ieſu & habitantium Bethaniæ fuit: nam talium turba interfuit reſuſcitationi Lazari, præter nobiles. Altera fuit eorũ qui venerant ad Paſchalẽ ſolennitatem: vt clare euangeliſta dixit. *Phariſæi ergo dixerunt ad ſemetipſos. Videtis quia.* pro, quòd, *nihil proficimus.* pro proficitis. Ex eo quòd non dicit proficimus, ſed proficitis, poſſunt intelligi hæc verba dicta ab illis Phariſæis qui occulte credebant Ieſu: ad aduertendũ alios phariſæos à cœpta perſecutione Ieſu, ab experientia inanis ſtudij eorum ad impediendum concurſum populi ad Ieſum. Poſſunt & in malam partem accipi: vt ſint verba complicum, excitantium illos quibus incumbebat ex officio ſeu delegatione vacare ad impediendum. Excitãt

autem

autem proponẽdo vt conſiderent id quod vident: quòd ſcilicet nihil proficiunt quo ad impediendum. *Ecce mundus totus poſt eum abiit.* Superfluit totus. Et nihilominus hyperbole eſt conſueta de multitudinis innumerę concurſu dicere. mundus vadit: & ſimilia. *Erant autem quidem Gentiles.* pro, Græci. Quartum hominum genus explicat euangeliſta: poſt turbam enim præſentium ſuſcitationi Lazari turbámque audientium & phariſęos, commemorat Gręcos: vt in diuerſis diuerſos fructus deſcribat, & illa ſuppleat quæ alij euangeliſtæ omiſerant. *Ex iis qui aſcenderant ut adorarent in die feſto.* Si iſti Græci fuiſſent Iſraelitę aut Proſelyti, diceretur de illis quòd aſcenderant ad diem feſtum celebrandum, ſicut de aliis dixit. Quocirca ex eo quòd appoſuit vt adorarent, deſcribit quòd erant Gentiles: venire enim ad adorandum in Hieruſalem, commune erat omnibus: vnde de Eunucho reginæ Aetiopus ſcribit Lucas quòd venerat in Hieruſalem vt adoraret. Et quanuis hoc omni tempore fieret, iſti tamen Græci venerant vt in die feſto Iudęorum adorarent, tanquã in tempore maioris deuotionis & cõcurſus. Hi *ergo acceſſerunt ad Philippũ qui erat a Bethſaida Galileæ.* Cõiectura hinc ſumitur ꝙ Græci iſti ex illis gentilibus erant qui in Galilęa morabantur, forte ſtipẽdiarij, niſi enim cũ Galilæa commune aliquid haberent, non cõmemoraſſet euãgeliſta Bethſaidã Galilęę. *Et rogabant eũ dicentes, domine uolumus Ieſum uidere.* hoc eſt viſitare: alioquin non oportuiſſet internunciis vti, qui dicerent Ieſu voluntatem ipſorum. *Venit Philippus: & dicit Andreæ. Andreas rurſus & Philippus dixerunt.* pro, dicunt hoc eſt nunciant, *Ieſu. Ieſus autem reſpondit eis, dicens. Venit hora.* Diſcipuli nunciant quòd Græci volunt eum viſitare. ipſe vero nõ reſpondet veniant, ſed venit hora: manifeſtans hac reſponſione quòd gratam habet viſitationem. Dicendo nanque quòd hoc eſt tempus glorificationis ſuæ, reſpondet læta: ſpectaréque hanc viſitationem ad glorificationem ſuam manifeſtat. ¶ Nec demonſtratur præſens tunc hora: ſed hora mortis reſurrectioníſq; eius, cum ſubſecuta aſcenſione, miſſione ſpiritusſancti, &c. *Vt clarificetur.* pro, glorificetur, *filius hominis.* Non fuit in cruce ac morte glorificatus filius hominis, ſed turpiſſime vilificatus. Verum fuit inter ſpirituales ſubſtantias glorificatus filius hominis ſtatim mortuus: quando filius hominis ſecundum animam triumphauit de dæmonibus, & beauit ſanctos in limbo, confutauítque damnatos in inferno. In reſurrectione autem fuit filius hominis glorificatus ſecundum corpus, & poſtea fuit glorificatus ſecundum no-

men

men ſuum,veneratum primum à paucis Iudæis, & deinde à gentibus omnibus. Quarum quia primitiæ erant iſti Græci, ideo Ieſus iſtorum aduẽtum tanquam ad ſui glorificationem ſecuturam in fide vniuerſarum gentium pertinentem acceptauit: & occaſionem manifeſtandi myſterium futuræ ſuæ glorificationis accepit. *Amen amen dico uobis,niſi granum frumenti.* Ne intelligerent diſcipuli illam præſentem horam eſſe horam expectatam,declarat ex ſimilitudine ſeminum interponendam eſſe mortem ſuam ante fructum conuerſionis populorum in qua glorificabitur filius hominis.Seipſum aſſimilat grano non tritici,ſed frumenti:quod eſt genus ad triticum,hordeum,ſpeltam,& ſiliginem. *cadens in terram mortuum fuerit.* Et ſemen ipſum frumenti moritur ſatum (quod ſignificat caſus in terram)& Ieſus mortuus vere fuit in cruce. *ipſum ſolum manet.* Vere granum ſi non ſeminatur, manet ipſum ſolum,per excluſionem fructus: ſed manet modico tempore,non ſimpliciter.Ieſus autem ſignificatus ad literam, ſi non fuerit mortuus,ipſe ſolus in toto humano genere manet ſine aliquo caſu,manet in æternum beatus,nullum enim hominem ſaluaret non mortuus:non quia non aliter poſſet,ſed quia ſic diffinitũ eſt, & propterea conditionalis eſt vera. *ſi autem mortuum fuerit.* ſeminatum.Mortuus eſt Ieſus vt ſemen, vt virtutem habens ſeminariam,vt productiuus fructus:immò ad hoc mortuus eſt. *Multum fructum affert.* Plus quàm centeſimum. Mortuus eſt vnus Ieſus,& attulit fructum innumerabilium hominum. ¶Significantiuſque dicit affert:Vt intelligamus differentiam inter ipſummet, & granum frumenti ſatum.Nam granum fruméti quod mortuũ eſt,non reſurgit,vt afferat ſecum fructum:ſed fructus ex ipſo mortuo profertur.Ieſus vero ſic mortuus eſt,vt ipſemet idem numero reſurgeret & afferret fructum multum innumerabilium hominũ. *Qui amat.* Declarat fructum afferendum quis es: tum ne errares intelligendo productionem huius fructus per modum naturæ: quemadmodum fit productio fructus ex grano frumenti ſato.declarat ſiquidem fructum hunc produci à Ieſu mortuo,interueniente ex parte hominum ſequela ipſius Ieſu: & non aliter. Tum ne errares intelligendo quòd omnes homines per mortem ipſius ſaluandi eſſent. diſtinguit nanque inter illos qui perdent,& qui cuſtodiẽt animam ſuam in vitam ęternam. ¶Et quoniam ſequela Ieſu multas requirit conditiones,omnes ad tria capita reducit: ſcilicet ad odium pręſentis vitæ,ad miniſterium Ieſu, & affectum imitandi ipſum.in primo cõtẽptus ſui,in ſecundo ſeruitus Chriſti,in

ſti, in tertio vtriuſque ratio (ſcilicet propter Chriſtum) cõprehenditur. Declarat itaque quis eſt fructus afferendus, ex differẽtia inter fructum & contrarium penes amorem & odium præſentis vitæ, & inchoat à contrario dicens. *Qui amat animam ſuam.* & ſubintelligitur in hoc mundo. Et eſt ſermo formalis, nõ de re quæ eſt anima, ſed de anima inquantũ anima: hoc eſt vt exercet animandi corpus officium, quod eſt dicere qui amat vitam ſuam in hoc tranſitorio ſtatu mundi. Et eſt ſermo de amore, non naturali aut regulato, ſed de amore ſine fræno eo modo quo amatur finis: ita quòd vitam ſuam pręponit aliis amabilibus. *Perdet eam.* perditione æternę mortis. *Et qui odit animam ſuam in hoc mundo.* Ecce fructus afferendus. Nec eſt ſermo de odio contrario naturali amori (de quo ſcriptum eſt, nemo vnquam carnem ſuam odio habuit) nec de odio oppoſito amori regulato: ſed de odio contrario amori propriæ vitæ vt finis. Ita quòd eſt ſenſus, qui odit vitam ſuam in hoc mũdo habere pro fine vltimo. ¶ Vbi aduerte quòd ex hoc quòd in odio apponitur in hoc mundo, ſubintelligenda ſignificatur eadẽ conditio in amore, & propterea non expoſuimus: ſed ſuppleuimus, ſubintelligendo dictam conditionẽ. *In vitã æternã cuſtodit.* pro, cuſtodiet, *eam.* Et hinc clare apparet ꝙ de perditione mortis ęternę dictũ eſt perdet eã, contrariorũ enim contrarię intelligendę ſunt proprię conditiones. Qui enim vitã ſuam in hoc mundo odio habet vt finẽ, ipſe ſeruabit eã in æternã vitam quam habet pro fine: quia non ſolum vitam æternã habebit in anima, ſed in corpore. *Si quis mihi miniſtrat.* Non ſufficit interno amore & odio eſſe bene diſpoſitũ, ſed oportet etiã exterioribus officiis Ieſu Chriſto ſeruire. Et propterea odio proprię vitæ adiungitur miniſtrare Ieſu Chriſto, quacunque exteriori actione. *Me ſequatur.* Hæc eſt tertia conditio, quæ eſt ratio omnium. Odio habere propriã vitã, poteſt etiã ethnicis cõpetere (nã & propter famã & gloriã exponunt ſe morti, quanuis & hoc propter pręſentẽ vitam faciant, quoniã famã & gloriã humanam in hoc tranſitorio mundo quęrunt) ſed odio habere vitã propriam ad imitandum Ieſum Chriſtũ, propriũ eſt electis. Et ſimiliter miniſtrare ac ſeruire Chriſto, cõmune eſſet etiã malis chriſtianis: ſed ſeruire Chriſto ad imitationem Chriſti, proprium eſt electis. ¶ Et aduerte quod eſt ſermo de miniſtris qui ſunt fructus mortis ipſi⁹ Ieſu: qm̃ ante mortẽ nõ venit vt habeat miniſtros, ſed vt miniſter: ſed propter mortem omne genu flectaĩ. *Et vbi ſum ego, illic & miniſter meus erit.* Arduas cõditiones eorũ qui fruct⁹ erũt deſcripſit ex parte eorũ & ꝓpterea

ſuaues

ſuaues reddit ex præmio. Et primæ quidem conditionis præmiũ deſcripſit vitam æternam. ſecundæ autem & tertiæ, modo deſcribit duplex prçmium. Alterum reſpondens ſequelæ: promittendo eundem locum in quo ipſe Ieſus eſt. Non dicit & vbi ero, ſed vbi ſum: vt intelligamus non corporeum locum ſed fœlicitatis gaudium. in quo ipſe Ieſus etiam inquantum homo, ab inſtanti conceptionis ſuæ erat ſecundum ſuperioré animę partem. *ſi quis.* Deeſt &. Legendum eſt. *Et ſi quis mihi miniſtrauerit, honorificabit eum pater meus.* Superfluit meus. Alterum præmium reſpondés miniſterio, apponitur promittendo honorem: vt qui ſe humiliauerit miniſtrando, honorem habeat non ab homine ſed à deo. & propterea meminit patris. ſic enim deum appellare cõſueuerat. *Nunc anima mea turbata eſt.* Incœperat reſpondere Andreæ & Philippo quod inſtabat tempus glorificationis ſuæ, intercedente tamen morte propria fructuoſa. & deſcripſerat conditiones ac præmia eorum qui futuri ſunt fructus mortis ipſius Ieſu. Deſcribit modo conditiones proprias, tum reſpectu ſuæ mortis, tum reſpectu ſuæ glorificationis tum reſpectu fructus. Et conditiones quidem proprias pro quanto refertur ad imminentem mortem, deſcribit tripliciter. & quantum ad effectum: deſcribendo animá turbata pro paſſionibus triſtitiæ & timoris, cogitando imminété mortem. Et voluit excitare in ſemetipſo Ieſu has propaſſiones vt verum hominem ſe comprobaret: nec ſolum verum hominem ſed paſſibilem, non corpore ſolo ſed etiam animo. ne paruipenderemus quod voluntarius ibat ad mortem tanquam habens animum ſtoicum ſeu impaſſibilem. *Et quid dicam.* Ecce ſecundum: ſcilicet quantum ad intellectum: hoc eſt rationem diſcurſiuam, conferendo mortem imminentem (contrariam naturæ & innocentiæ ſuæ) cum diuina ordinatione. Huiuſmodi enim collationem ſignificat dicendo. *Et quid dicam.* inter hæc ſuperiora & inferiora, diuina & humana. *Pater ſaluifica me ex hora hac.* Ecce tertium quantum ad deliberationem, ecce quid turbata anima mea dicam deliberate, ecce concluſio acceptatæ mortis meritoriæ. recurro ad patrem, non vt ſeruet me à paſſione & morte imminéte, ſed vt ex hoc paſſionis & mortis tempore ſaluum me deinceps faciat, ſalute immortali: vt ex merito huius horæ in qua patior & morior, immortalis efficiat. Et exauditus eſt. *Sed propterea ueni in hanc horam.* Quartum eſt ratio deliberationis factæ. Ita quod ex parte paſſionis & mortis imminentis propoſitę ante animum, inſurgebat turbatio interna: ex parte vero diuinæ ordi-

ordinationis diſponentis olim quod veniret Ieſus ad patiendum & mortem ad hoc vt ſic etiam merito propriæ mortis acquireret ſalutẽ corporis immortalis ſibi & aliis, prouenit deliberatio voluntariæ mortis meritorię ſalutis æternæ: explicata per petitionem pater ſaluifica me ex hac hora. Rationem ſuæ deliberationis reddit accumulando.ſed propterea , vt patiendo & moriendo mererer ſalutem æternam,veni, diuina diſpoſitione ſpontaneus in hanc horam,paſſionis & mortis. *Pater clarifica*.pro,glorifica,*nomen tuum*. Declaratis conditionibus ſuis Ieſus reſpectu mortis , declarat conſequenter conditionem propriam reſpectu glorificationis proprię:de qua dixerat,venit hora vt glorificetur filius hominis . Declarat autem explicando affectum ſuum non tẽdere ad gloriam propriam ſed ad gloriam dei.hoc enim ſignificat petitio iſta. Acſi apertius dixiſſet.Glorificationem propriã cuius horam dixi venire,appeto ad gloriam diuini nominis.petitio enim quæ orando fit,interpres eſt interni affectus. ¶Non dicit glorifica te ſed nomen tuum,quo cognoſceris & nominaris tam deus quam pater. Vtrũque enim nomen glorificatum eſt in mundo per mortem & reſurrectionem Chriſti: quoniam adoratus eſt à toto mundo,ſolus deus & pater Ieſu Chriſti. *Venit ergo vox de cælo dicens*. Superfluit dicens . Intellige vocem de cœlo, non quodvox illa ſenſibilis exierit è corpore cœleſti & illuc peruenerit:ſed quoniam ex ſupernis veniens tanquam è cœlo deſcẽdens ſonabat loquentem è cœlo perſonam.perſona ſiquidem dei patris loquens fuit illa voce:quoniam ad patrem directa erat petitio.Ita quòd vox iſta vt effectus , erat totius trinitatis cauſantis illam in aëre: vt perſonæ loquentis,erat propria patris. *Et clarificaui*.pro , glorificaui , *& iterum clarificabo*. pro , glorificabo. Duas petitiones porrexerat,alteram ſalutis proprię, alteram glorię diuini nominis.Ad primam nihil reſpondet cœleſtisvox,ſed ad ſecundam.tum quia in effectu ſecundæ clauditur effectus primæ. in glorificatione enim clauditur ſalus . Tum vt intelligamus illam gratiorem eſſe deo petitionem qua quærimus quæ dei ſunt quàm qua quærimus noſtra,qua cupim⁹ gloriam diuini nominis quàm qua cupimus propriam ſalutem & merito: quia illa eſt amoris amicitiæ ad deum , iſta amoris concupiſcentiæ propriæ. ¶Nec dicit & glorificaui te & iterum glorificabo te,ſed abſolute & glorificaui & glorificabo.quod ſecundum planum literæ contextum refertur ad nomen patris. Reſponſio nanque ſecundum petitionem intelligitur regulariter.conſtat autem petitum

tum fuiſſe pater glorifica nomen tuum. igitur reſponſio dicés & glorificaui & glorificabo,ſubintelligit nomen meum.Et quoniã petitio plus ſignificabat quàm explicaret(nam intendebat quòd nomen patris glorificaretur in propria ipſius Ieſu glorificatione futura per meritum paſſionis & mortis eius) ideo hæc vox non explicat nomen meum , ſed abſolute ſonat ſine additione aliqua & glorificaui & glorificabo:ad comprehendẽdum vtranque glorificationem,& Ieſu Chriſti & nominis patris.Et hic eſt verus & intentus ſenſus huius vocis. ¶Nam vtrunque fuerat & glorificatum & glorificãdum iterum.Fuerat enim Ieſus vnione perſonali, beatitudine animæ,partu virgineo, angelorũ teſtimonio & obſequio adoratiõe magorum,prophetia Simeonis,Annæ,teſtimoniis Ioannis baptiſtæ,miraculorum,doctrinæ,ſolenniq́ue demũ ingreſſu in Hieruſalem glorificatus.fuerat & patris nomen glorificatum in voce baptiſmi & tranſfigurationis,in prædicationibus Chriſti:vſqueadeo vt Ieſus teſtetur , pater manifeſtaui nomẽ tuum hominibus.Glorificandus vero Ieſus promittitur,quia gloria corporis gloriáque exaltationis eius adiungenda erat.& ſimiliter glorificandum ſupererat nomen patris per vniuerſum mundum.Et vtrunque impletum videmus . *Turba ergo quæ ſtabat & audierat.* Hinc apparet quòd Ieſu ſtipato multa turba,Græci illi petierunt viſitare Ieſum:& quod Ieſus corã turba reſpondit Andreæ & Philippo. *Dicebat tonitruum eſſe factum.* Turba hebetior, nõ vocem ſed ſonum percipiẽs interpretata eſt fuiſſe tonitruum. *Alii autem dicebant.angelus ei locutus eſt.* Eruditiores qui perceperant non ſolum ſonum,ſed vocem dearticulatam,interpretati ſunt conformiter ad apparitiones factas Moyſi & prophetis: dicendo angelum locutum. Et verum dicebant quantum ad hoc quòd miniſterio angelico formata fuit vox illa . deus enim per cauſas ſecundas operatur.Sed perſona loquens non erat angelus ſed deus:quoniam non angeli ſed dei eſt , & glorificaſſe & glorificaturum eſſe Ieſum ac patris nomen. *Reſpondit Ieſus.* Inter diuiſas opiniones Ieſus medius non reſpondet opinionibus : ſed manifeſtat quorſum tendat hęc vox.Reſpondet mẽtibus ſeu cordibus vtrorunque præſupponentium quòd propter ipſum Ieſum venerit hæc vox, quemadmodum fiebant verba domini ad prophetas. *Et dixit. Non propter me.* inſtruendum,non propter aliquid mihi reuelandum : ſicut fiebat verbum domini ad prophetas propter inſtructionem ipſorum . ego enim omnia noui abſque voce iſta , abſque quacunque noua reuelatione. *Hæc*

uox

uox uenit ſed propter uos. ſed ad veſtram vtilitatem:vt etiam cœleſtis vocis teſtimonio moueamini ad credendum verbis meis;vt ex hac occaſione audiatis myſterium mortis meæ. *Nunc iudicium eſt mundi.* Deeſt. huius. Non dicit mundi ſed mundi huius (de quo alibi regnum meum non eſt de hoc mundo)vt intelligamus quòd de mundo ſecundum præſentem ſtatum tranſitorium loquitur: vtpote qui mutandus modo eſt iure, Idcirco iudicium nunc(hoc eſt mortis ſuæ merito)eſſe dicit ſignificatum per vocé iterum glorificabo:vt intelligamus non potentia,non mera gratia,ſed interueniente iuſtitia mũdum hunc mutari. Merito ſiquidem mortis Ieſu Chriſti donatus mundus,ius iam habet vt eruatur à ſeruitute diaboli.& propterea ius dicitur mundo huic,nunc ſuffulto tali tantoque merito mortis Ieſu. ¶ Ita quòd ſi mundus iſte ſecundum ea quæ ſua ſunt conſideretur, nõ iure ſed mera gratia cum eo agitur,per Chriſti mortem percipiendo fructus mortis Chriſti. Sed ſi conſideretur vt ſuffultus dono meriti Chriſti, vendicat ſibi iure, conſequentes fructus. Et ſic hoc in loco Ieſus loquitur de mundo:ſignificante hunc ſenſum aduerbio nunc,demonſtrante tempus mortis eius:adiuncta ratione iudicij quæ eſt ius dici. *Nũc princeps huius mũdi.* Ecce materia iuſtitiæ & iudicij, ecce ad quid ius dicitur huic mundo : ad hoc.ſ.vt diabolus princeps eiiciatur foras. ¶ Non dicit diabolus,non tentator, non ſeductor mundi huius,ſed princeps: quia non eiicitur à ſeducendo à tentando,à calũniando,ſed à principatu,non particulari huius vel illius hominis,ciuitatis aut patrię ſed mundi huius. Principabatur enim & adorabatur vt princeps mundi huius diabolus ante mortem Chriſti cõmuniter à mundo:hoc eſt colebatur in omnibus diis gentium. Et ab hoc principatu eiectus eſt , ſublato per Chriſtũ cultu deorũ,ablata ex mũdo(quanuis nõ ex ſingulis partibus ſimul)idololatria. Et hæc eiectio facta eſt iure,nõ meritorum noſtrorũ ſed merito Chriſti communicato hominibus. meruit enim Ieſus vt etiam genu infernorũ flectatur in nomine ſuo. ¶ Nec explicatur tãtum eiectio à principatu: ſed etiam quo eiiciendus eſt,apponendo. *Eiicietur foras.* Parum eſſet eiici à principatu tollendo cultum , niſi eiiceretur in exilium , extra ſpem recuperandi principatum : hoc eſt extra opinionem numinis Ita quòd eiectio à principatu conſiſtit in eiectione à cultu : eiectio autem foras, conſiſtit in eiectione ab opinione numinis:hoc eſt quòd ſublata eſt ab hominibus opinio quòd in dæmonibus ſit aliquid numinis. Manifeſtatum eſt enim quod non ſunt dij, quod non

non ſunt entia beata,ſed quòd ſunt miſeri, quòd non ſunt mali hominibus,quòd ſunt inimici humanæ naturæ & inuidi hominum glorię. Vnde videmus quod quãtuncũque mundus pro magna parte defecerit à fide Ieſu Chriſti,nõ tamẽ rediit ad idololatriam,non rediit diabolus princeps:quia non rediit ad hoc vt adoretur. Eiectus eſt ergo à mũdi principatu foras, extra opinionem communem hominum quod ſit inter deos. *Et ego ſi exaltatus fuero a terra.* Non eſt opus quærere interpretationem:exponente ipſomet euangeliſta quid ſignificaret in propoſito exaltari à terra. Quandoquidem efficaciam ſuæ mortis aſſeruit: ſubiungendo conditionalem declarãtem tum bis dictum nunc, eſſe tempus exaltationis ſuæ à terra:hoc eſt tempus mortis ſuę in cruce. tum rationem ac modum iudicij mundi & eiectionis foras principis eius. tum ampliorem valde efficaciam ſuæ crucis. *omnia.*pro,omnes,*traham ad meipſum.* verum principem non ſolum iſtius mundi ſed mundi. Traxit enim omnes homines immo rationales creaturas merito crucis ſuæ(præteritas, præſentes & futuras)ad ſeipſum recognoſcẽdũ principẽ & adorãdũ quãuis diuerſimode: qa quoſdã volũtarios quoſdã inuitos quoſdã in hac vita quoſdam in altera.meruit enim vt ſibi omne genu flectatur, cœleſtium terreſtriũ & infernorum. ¶Vbi cernere potes erudite lector quòd vna quædam particula efficacię crucis Chriſti,eſt iudicium mundi eiiciendo foras illius principem. multo enim maior effectus eſt trahere omnes ad ipſum Ieſum adorandum. *Hoc autem dicebat,ſignificans qua morte eſſet moriturus.* Hinc apparet quòd illa verba(ſcilicet exaltari à terra) apud Hebræos illos ætatis ſignificabant,non mori ſed mori in cruce.ſpeciẽ enim mortis indicat relatiuum, qua morte. & conſtat ſpeciem mortis fuiſſe mortem crucis. ¶Congruit autem modus moriendi,exaltationi à terra.nam crucifixi exaltati erant à terra. Et erat ſenſus verborum tunc in communi notitia: alioquin turba non ſtatim intellexiſſet & oppoſuiſſet. *Reſpondit ei turba. Nos audiuimus.* Recte loquuntur: quia ipſi non legerant. *Ex lege.* Nomine legis intellige omnes libros veteris teſtamenti. *Quia.*pro quod, *Chriſtus manet in æternum.* Ea quæ ad regnum Meſiæ ſpectant, docebantur communiter à ſcribis, & erant diuulgata: inter quæ eſt quod regnabit in æternum.ea vero quæ ad humilitatem paſſionem mortemque Meſiæ ſpectant,non erant communiter nota:quamuis in prophetis etiam eſſent ſcripta. Et propterea turba credens ex legis authoritate perpetuitatem Meſiæ,& neſciens ea

quæ

quæ humilitatis Meſiæ ſunt, neſciens hæc concordare, affert veritatem æternitatis Meſiæ tanquam contrariam humilitati mortis eius, tanquam incompoſſibilem crucifixioni eius, & vſque hodię infœlix Iudæa reputat hæc impoſſibilia. *Et quomodo tu dicis, oportet exaltari filium hominis.* Hinc apparet quòd Ieſus multa dicebat quorum aliquas tantum ſententias collegerunt euangeliſtæ. Ecce hoc in loco euangeliſta non retulit niſi conditionalem de efficacia crucis Ieſu: & tamen Ieſus inſeruit etiam quòd oportet exaltari filium hominis, quod turba replicauit, non finxit Et. Superfluit &, *quis eſt iſte filius hominis?* Ordinato literam ſic, iſte filius hominis, quis eſt. Acſi apertius dixiſſent: ex hoc quòd Chriſtus manet in æternum, & filius hominis crucifigendus eſt, conſtat quòd filius hominis nõ eſt Chriſtus: & propterea quærimus de iſto filio hominis quis eſt, ex quo nõ eſt Chriſtus vt nos intelligebamus: vt paulo ante conclamatum eſt, benedictus qui venit rex Iſrael. *Dixit ergo eis Ieſus.* Reſpondet Ieſus turbæ quo ad ambo quæſita, ſcilicet & quòd coëunt in vnam perſonam æternitas & mors, & ipſe quis eſt. *Adhuc modicum.* Deeſt. tempus, *lumen.* pro, lux, *in uobis.* pro vobiſcum, *eſt.* Ecce quòd in vnam perſonam coëunt lux & communicare cum mortalibus modico tempore. Eſſe ſiquidem nobiſcum, eſt communicare nobiſcum in carnis mortalitate. Vnde & poſt reſurrectionem dominus dicit diſcipulis, quum eſſem vobiſcum. Lux autem (non lux talis, non lux huius rei) nomen eſt deitatis: quę ſola eſt lux ſine additione aliqua, omnis enim creata lux eſt lux talis, non lux. Et vere modicũ tẽpus ſupererat quo lux cum illis erat: quia illamet hebdomada deſiit eſſe cum illis. ¶ Ecce ſimul reſponſio ad alterum quæſitum, quis eſt iſte filius hominis? eſt lux modicũ adhuc tempus vobiſcum exiſtens: hoc eſt modico adhuc tempore mortalis. *Ambulate.* Ad duo proinde ex lucis ratione monet: ad ambulandum ſcilicet & credendum. Ita tamen quòd ſecundum eſt expoſitiuum primi, ad ſpirituales enim animi motus ex ſimilitudine corporalium hortatur, ambulare inquit, mentis animíque motibus. *Dum lucem habetis.* Se dicit lucẽ, vt non participatum lumen, ſed lumen quod eſt ipſa lux intelligatur. ¶ Nec dicit dum lux vobiſcum eſt (ne intelligeremus hoc monitoriũ reſtrictum ad illos pauculos dies mortalitatis Chriſti) ſed dum lucem habetis: vt intelligamus hanc monitionem extendi quandiu lucis præſentia habetur. Quæ corporaliter quidem paruo tempore durauit: ſed ſpiritualiter continue vſque ad mortem cuiuſque (vſquequo durat etiam ambulatio) perſeuerat. *Vt non te-*

nebræ nos compræhendant. Ratio monitorij ex parte mali pericu-
lique humani vitandi explicatur. Tremẽdaque periculi ſententia
eſt non vti gratia oblatæ copię lucis, ex eo ꝙ in hac via inciditur
in hoc ꝙ homo comprehẽditur à tenebris. Ad ſimilitudinem ne-
gligẽtis iter agere in die (qui cõprehenditur in via à ſuperueniẽti-
bus noctis tenebris) periculũ noſtrũ deſcribitur. ¶ Et inſinuatur
per hoc pœna peccati quæ quãdoque infligitur à deo cõtemnen-
tibus vti gratia lucis Chriſti: quia ſcilicet priuantur internæ lucis
irradiatione: & vndiq; à tenebris cæcitatis mentis velut cõprehẽ-
duntur tã in parte intellectiua quàm in parte affectiua. *Et qui am
bulat in tenebris.* Hinc clare apparet ꝙ de tenebris in pręſenti via
ſermo eſt. ambulare enim propriũ eſt viatorũ. ¶ Ne paruipẽderes
cõprehendi in via à tenebris, ſubiungit malũ inde tibi proueniẽs.
Neſcit quo uadit. Nõ dicit nõ videt quo vadit: quia etiã in die am-
bulans non videt in via ciuitatem ad quã tendit, ſed ſcit quo vadit
ambulando: quia videt viam qua graditur ducere ad locũ quo in-
tendit ire. ambulãs vero in tenebris nõ videt ſi errat, nõ videt qua
ambulat: ac per hoc neſcit quo vadit, neſcit ſi ambulando pergit
verſus locũ quẽ intendit an alium. Hęc quo ad ſimilitudinem. Sed
quo ad ſenſum intentũ ambulans in mẽtis tenebris neſcit infernũ
quo vadit. ſi enim ſciret inferni pœnas, multo maiori ſtudio ca-
ueret ne iret illuc quàm cauet à morte corporis & infamia perpe-
tua huius mundi. *Dum lucem habetis credite.* Quod prius horta-
tus fuerat ſub metaphora viatoris, modo hortatur ſub proprieta-
te verborũ. Et repetit dũ lucẽ habetis, non dũ lux vobiſcũ eſt, pro-
pter rationẽ dictam. ¶ Dicendo autem credite, non ſolũ declarat
quòd credere in lucẽ eſt ambulare in pręſentia lucis & vti luce, ſed
etiã declarat modũ quo habetur ab hominibus lux. ſ. non vt clare
viſa ſed vt credẽda. Et oportuit hoc explicare, ne opponeres. ego
lucẽ non video, ego lucẽ non habeo ſecundum lucis officiũ quod
eſt illuminare & lucere: ſi haberem, ſi viderẽ illam, ambularẽ, cre-
derem. Ad hoc enim excludendũ dicit. *in lucem.* Ipſa itaque lux
apparet & habetur, nõ vt viſa ſed vt credenda. Et propterea nõ di
cit videte lucẽ, ſed credite in lucẽ, videndam poſt huius vitę viam.
Seipſum enim (vt dictũ eſt) dicit lucẽ in quã oportet credere. ſuam
per hoc deitatẽ ſignificans. *Vt filii lucis ſitis.* Prius præcepit vti
luce ex parte mali ad euitandũ periculum: modo idẽ præcipit ex
parte boni quod aſſequuntur credentes in lucẽ. Et more hebræo
filios lucis appellat: ſicut filios nuptiarũ, filios mortis, & ſimilia.
intendens per hoc plenos lucis: contra id quod dixerat compræ-
hendi

hendi à tenebris. Illi enim cótemnentes lucem, pleni tenebrarum inueniuntur. credentes auté in lucem pleni lucis redduntur. augetur namque lumen continue in credentibus in lucem: & magis ac magis replentur luce. Credere enim in lucé (vt iam dictum eſt) eſt fidei nō informis ſed formatæ. *Hæc locutus eſt Ieſus: & abiit, & abſcondit ſe.* pro, abſconditus eſt, *ab eis.* Alij euangeliſtæ poſt ſolennem ingreſſum Ieſu in Hieruſalé narrant Ieſum regreſſum in Bethaniam: & illis diebus in templo, noctibus vero in mōte Oliueti commoratū. Vnde abſconſioné iſtam (quā ſupplendo narrat Ioānes) intellige nō quantum ad tépus, hoc eſt quòd aliquo tempore latuerit, ſed quantū ad rationé abcūdi: hoc eſt quòd Ieſus ſciens Iudęos ſtudere ad ſe capiendū quàm primū capere cōmode poſſent & nolens capi vſque ad prędefinitū à ſeipſo tépus & locū, ideo abiit vt abſconderetur à Iudęis volentibus ipſum capere. ¶ Et inſinuat euangeliſta in his verbis tria. Primū quòd illi qui audiebāt Ieſum erant mali animi erga eū: alioquin nō oportuiſſet abſcōdi Ieſum ab eis. Secundū quòd iſta abſconſio non fuit miraculoſa: ſicut illa quando tulerūt lapides vt lapidarét eū. Ad illius enim differentiā deſcribitur ꝙ abiit & abſconditus eſt prius, & poſt exiuit de templo. Tertiū eſt quod Ieſum exire illis diebus quotidie hora veſpertina de ciuitate & in mōte Oliueti morari noctibus, euangeliſta appellat abire & abſcondi: quia ea ratione abibat vt occultus eſſet Iudæis, ne caperetur ante tépus. Diebus autem manifeſtus apparebat, ſciens ꝙ propter timorem tumultus popularis nō audebāt capere ipſum in die. *Quum autem tanta.* pro, tot. & deeſt ſua. Legendū eſt. *Tot ſua ſigna feciſſet corā eis.* Et ſignificatur per pronomen ſua, non ſolum quòd ſigna erant eius quantū ad dominiū (ad differentiam ſignorū factorum à prophetis, quorū non erant ſigna quæ faciebant ſed dei) ſed etiam quòd erant eius quantum ad teſtificationé ipſius. Ita quòd ideo faciebat miracula vt ſignificarent quòd ipſe erat filius dei. & tot mirabilia opera erant in veritate ſigna ipſius quòd erat filius dei. *Non credebant in eū. Vt ſermo Eſaiæ.* deeſt, prophetæ. 53. cap. *impleretur.* Non dicit vt implerent ſermonem Eſaiæ, ſed vt impleretur: quia incredulitas Iudęorum ordinabatur à deo ad implendum prophetiam Eſaiæ: ſicut ordinauit deus diabolicam iniquitatem cōtra Iob, ad profectum ipſius Iob. Deus enim etiā peccata noſtra ordinat in aliquod bonum. *Quem dixit. Domine quis credidit auditui noſtro.* Aduerte hic quòd euangeliſta affert textum Eſaiæ iuxta interpretationem ſeptuaginta qua vtebantur Græci. In hebræo enim non habetur

illa dictio domine,ſed apud.70. ¶Significatur autem paucitas credentiũ dicendo quis credidit. *Et brachium domini cui reuelatum eſt?* Ieſus brachium domini appellatur,eo quòd humanitas ipſius erat organũ coniunctum(hoc eſt ſpectans ad perſonam)dei:ſicut brachium eſt organũ coniunctũ cuiuſque hominis habẽtis illud. Ita quòd brachium quatenus eſt organum coniunctũ appellatur Ieſus,qui erat homo iunctus perſonaliter deo.quatenus autẽ brachium eſt operatiuum(ſcilicet fortium operum)appellatur idem Ieſus brachium,quia venit ad fortiſſima opera miraculorum, debellationis diaboli & conuerſionis mundi.Vnde brachium domini paucis eſſe reuelatum,eſt myſteriũ duarum naturarum in vna perſona Ieſu paucis eſſe ſine velo manifeſtatũ:illis ſcilicet paucis Iudæis qui internum velamen ſuæ malitiæ nõ interpoſuerunt inter propriæ mentis oculos & euangelium. *Propterea non poterant credere.* Hinc habes quòd non ſolum credere eſt donum dei,ſed etiam poſſe credere(loquendo de potentia propinqua)eſt gratiæ diuinæ:quanuis poſſe credere potentia remota, naturæ ſit rationalis.Ex hoc enim quòd homo rationalis eſt naturæ, potentiam habet intellectus & voluntatis quibus poteſt credere: ſed non niſi ex gratuito dei auxilio appropinquat ad hoc vt poſſit fidei adhęrere chriſtianę.¶Apparet autem hoc hinc:quia expreſſe negatur non credere ſed poſſe credere ex priuatione gratiæ. Si enim priuatio gratiæ fert ſecũ non poſſe credere,cõſequens eſt quòd poſſe credere conferatur à gratia.& hoc ſuperius dominus cap.6.dixit, nemo poteſt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eũ.Ante itaque fidei donum oportet præuenientis gratiæ non habituale donum ſed gratuitũ auxiliũ diuinę motionis haberi,quo homo redditur potens credere:dono autẽ fidei infuſæ redditur credens. *Quia iterum dixit Eſaias.* Textus iſte ſonat quòd prophetia Eſaiæ fuit cauſa impotẽtiæ credendi. Et verũ apparet apud penetrantes quòd tria hic interuenerunt:primũ prophetia Eſaiæ,ſecundũ priuatio gratiæ,tertiũ impotentia credendi in Iudæis. & quòd deus ordinate hæc omnia effecit.Ita quòd deus executus eſt priuationẽ gratiæ:quia pędixerat per Eſaiã:ac per hoc de vltimo ad primũ,ideo executiue reddidit Iudæos impotentes credere,quia prędixerat hoc per Eſaiã.Ordo itaque inter ipſas diuerſas executiones diuinas,explicatur ab euangeliſta per propterea & quia. *Excæcauit oculos eorum.* Ex Eſaiæ cap. ſexto ſumpta ſunt hæc: ſed neque iuxta verba hebręa neque iuxta.70.interpretes. ſed ſecundũ ſenſum, vt diſcamus à Ioanne euangeliſta licere nobis afferre

dicta

dicta prophetarum mutatis verbis, modo ſeruetur ſenſus. Excæcauit itaque deus, actor omnis mali pœnæ. excæcatio ſiquidem pœna eſt, & eſt priuatio potentiæ videndi: hoc eſt auxilij gratuiti in intellectu quo poſſet mentis oculis videre. *Et indurauit cor eorum.* Induratio quoque cordis pœna eſt: & priuatio gratię prę uenientis in voluntate, in parte affectiua. *Vt non videant oculis.* Effectus excæcationis deſcribitur: prioriſque pœnæ, ſubſequens quoque pœna altera deſcribitur. *Et non intelligant corde.* Similiter indurationis effectus altera pœna deſcribitur, non penetrare corde (hoc eſt affectu) ea quæ Chriſti ſunt. Sicut enim paſſiones animi excæcant mentem hominis, ita induratio voluntatis impedit mentē ne penetret miracula doctrinamque Chriſti. *Et cō uertantur.* Deſcriptis ambarum pœnarū propriis effectibus ſingillatim, ſubiungitur communis effectus omniū illarum quatuor ſcilicet non conuerti, & eſt quinta pœna. ❡Significatur autē affirmatiue hæc pœna: quia ſic conſueuit ſignificari. Dicimus enim priuauit eos medico ne medicarētur & ſanarentur: & nō dicimus & nō ſanarētur. Similiter dicimus priuauit eos equo ne equitarēt & venirent: & nō dicimus & nō venirent. Sic enim dicitur in propoſito, excęcauit & indurauit ne videant, ne intelligant & cōuertātur. Vitatur nanq; his verbis conuerſio quę ſequeretur ſi viderēt & intelligerēt. *Et ſanem eos.* Sicut ſignificatur excluſio cōuerſionis ex nō videre nec intelligere, ita ſignificatur poſtremo excluſio ſanationis actiuæ quę ſequeretur ſi viderent, intelligerent & cōuerterentur ad Chriſtum. Et hæc eſt vltima pœna: priuatio ſcilicet actionis diuinæ ſanantis animam languētem peccatorum morbo. ❡Vbi videre potes deſcriptum pœnarum ordinem in hac vita reſpectu reproborum. Inchoant enim à priuatione gratiæ præuenientis: & per tot medias pœnas peruenitur ad priuationem gratiæ ſanantis: & ſic relinquitur anima cæca & indurata, non vidēs vim miraculorum nec intelligens doctrinam Chriſti, in ſua mortali ægritudine laborans vſque ad infernū. ❡Si quæris cur deus has pœnas diſpoſuit & per prophetā dixit illaturū ſe pœnas iſtas Iudæis. in promptu ratio eſt, propter eorū peccata. nā deus nō eſt prius vltor quàm homo ſit peccator. Cōſiſtit itaque ratio euangeliſtæ quare Iudæi non poterant credere: quia decretæ erant à deo (propheta promulgante) iſtæ pœnę Iudæis. *Hæc dixit Eſaias, quādo vidit gloriam eius, & locutus eſt de eo. Verumtamen & ex principibus.* Ne intelligeremus hanc prophetiam extendi ad omnes Iudæos ſeu principes eorū, ſubiungit euangeliſta quòd hęc pœna nō

fuit decreta omnibus:quoniam multi primates Iudæorũ crediderunt intus in animo ſuo in Ieſum. *multi crediderunt in eum.* Aduerte prudẽs lector quòd hinc habes quòd credere in Ieſum, apud euangeliſtam hunc non ſignificat ſemper actum fidei formatæ. In hoc enim loco dicitur quòd principes multi crediderunt in Ieſum:quos ex ſubiunctis conſtat non formata,ſed informi fide crediſſe.Significat tamen plus quàm credere verbis illius:quoniam ſignificat credere confidendo in ipſo,ſcilicet quòd ipſe eſſet ſaluator Iſrael. *sed propter Pharis.eos non confitebantur,ut de ſynagoga nõ eiicerentur.* Hinc apparet tantum valuiſſe tunc authoritatẽ Phariſææ ſectæ vt ipſa obtinuerit ſtatui vt ſiquis confiteretur Chriſtũ extra ſynagogã velut excommunicatus fieret:& vſqueadeo ſeruari vt etiam in primates ciuitatis ſæuiret cenſura hęc.Timor enim ne extra ſynagogã fierent,principes detinebat. *Dilexerunt enim.* Omnis paſſio animi oritur ab amore:omnis actio,omnis vitatio omnis omiſſio oritur ab amore aliquo.Et propterea ratio timoris,ratio omiſſæ confeſſionis redditur ex dilectione. *Gloriam hominum magis quàm gloriam dei.* Manere in ſynagoga Iudęorum, ad gloriam humanam ſpectat:quia eiici ab illa,ignominioſum erat coram hominibus,ſed glorioſum erat apud deum : in conſpectu ſiquidem hominum glorioſum erat manere: coram deo vero & angelis glorioſum erat eiici propter Chriſti confeſſionem.Iſti autem primates dilexerunt magis gloriam apud homines quàm apud deum.In quo clare apparet mortale illorum peccatum.Pręferre enim gloriam humanam gloriæ diuinæ,mortale eſt peccatum ex ſuo genere. *Ieſus autem clamauit.* Incertum eſt an clamor iſte fuerit ſimul cum prærecitatis ſuperius verbis Ieſu antequam abiret & abſconderetur, an ſequenti die fuerit. Certum eſt enim quòd euangeliſta interpoſuit incredulitatem Iudæorum cum credulitate quorundam eorum(puſillanimi tamen)ad reddendã rationẽ huius clamoris.Dirigitur nanque clamor iſte ad vtroſque, & vtrorũque occaſione declarat Ieſus per ſubiuncta verba neceſſitatẽ credendi in ipſum: ne paruipenderetur credere,vel non credere in Ieſum,vt penſetur quantũ malũ eſt non credere in Ieſum. Clamor itaq; Ieſu,ad promulgationẽ legis de neceſſitate credẽdi in Ieſum ſpectat. Cõſueuerunt enim clamãdo publicari noua ędicta. *Et dixit. Qui credit in me.* In hoc reſiduo capituli huius,ſimul monſtrat Ieſus neceſſitatẽ credendi in ſe,& arguit vtrũq; genus deſcriptũ.ſ.tũ incredulorũ,tum credentiũ fide,ſed non factis: quales erãt principes deſcripti. Et inchoat ab iſtis,ſimul cõmẽdãdo fidẽ

arguen-

arguendóque facta, & monſtrando neceſſitatē credēdi in ipſum. primo ex parte dei. ſecundo ex parte neceſſarij fructus. Clamat ergo primo. Qui credit in me: hoc eſt ita credit quòd etiā cōfidit in me. *Nō credit in me.* vt terminū fidei ſuæ. *ſed in eum qui miſit me.* hoc eſt in deum vt terminum fidei ſuæ. Itaque quòd fides credētis in me hominē, non terminatur in hominē vt vltimum terminū, ſed in deū. Et dicendo qui miſit me, aperit tum quòd de ſe miſſo (hoc eſt ſecundum carnem aſſumptā, ſecundū hominē) loquitur: tum quòd fides in eū, terminatur in ipſum vt nūciū dei, vt miſſum à deo, in deū autem vt vltimū terminū, vt intelligamus & cōmendatā fidem credentiū in Ieſum, ex hoc ꝙ fides non in hominē tātum, ſed in verū deum, & neceſſitatem credendi in Ieſum: quia neceſſariū eſt credere in deū qui miſit Ieſum. *Et qui videt me, videt eū qui miſit me.* Ne erraremus intelligendo ꝙ credere in Ieſum miſſum à deo eſt credere in deū qui miſit illū, ſicut credere in prophetā aut in Ioannē Baptiſtā eſt credere in deū qui miſit illū: & breuiter ne erraremus intelligēdo ꝙ credere in Ieſum eſt credere in hominē purū, & propterea terminari oportet in deū qui miſit illum, ſubiūxit ꝙ ipſe & deus qui miſit illū ſunt inſeparabiles quo ad videri. Hæc enim inſeparabilitas ſignificatur dicendo, & qui videt me videt & eū qui miſit me. ¶ Et aperit per hoc ſe non eſſe purū hominē, ſe non eſſe puram creaturā: nā videndo hominem, videndo quamcunque excellentiſſimā creaturā, non videtur deus. Nullus enim angelus videndo ſeipſum aut aliū angelū, videt deū. Ex hoc ergo ꝙ quicūq; videt Ieſum viſione intellectuali videt deū qui miſit illū, manifeſtatur Ieſum eſſe verum deū: cōtra Arrianos. *Ego lux.* Nō lux talis, ſed lux abſolute, lux intelligibilis, lux omniū mentiū, lux à qua deriuatur omnis creata lux. *In mundū ueni.* Niſi extra mundū vniuerſitatē creat..arū cōprehendentē ante fuiſſet, nō diceret in mundū veni: ſed dixiſſet forte in mundū iſtū veni. Solius aūt dei propriū eſt, eſſe extra mundū. ¶ Et dicit veni: quia formā ſerui accipiēs, venit intra vniuerſum. Factus enim caro, factus eſt pars vniuerſi, qui ſupra vniuerſum ſuapte natura eſt. *Vt omnis qui credit in me.* internā habēs fidē in me ſaluatorē mundi. Et dicit oīs, ad cōprehēdendū principes: vt nulla fiat exceptio. *In tenebris non maneat.* Ecce reprehenſio principū: qui animo credebāt & facto non confitebātur, qui credebant in Ieſum & facto manebant in tenebris. Nā & manebāt in tenebris culpę, pręferendo gloriā hominū glorię dei: & manebāt in tenebris occultatę fidei quando opus erat confiteri illā. Et quidē opus fuiſſe cōfeſſione

principum apparet ex argumento Phariſæorum contra fidẽ Chriſti. Nunquid aliquis ex principibus credit in eum? ſuperius. ca. 7. Et arguuntur quòd non implent principale propter quod venit Ieſus: nam non venit vt crederemus tantum, ſed vt credentes in tenebris non maneamus peccatorum. ¶ Ecce ſimul fructus fidei neceſſarius omnibus. Et eſt fructus lucis, eſt fructus fidei formatę luce diuinæ gratiæ. Ad hoc enim fides infunditur, vt quilibet credẽs non maneat in tenebris peccatorum: ſed ſicut corde credit ita exerceat opera lucida: immò ad hoc credat vt non maneat in tenebris peccatorum: alioquin vanum eſt, damnum eſt credere. ¶ Significanter quoque dicit nõ maneat, ad inſinuandum omnes qui credunt in Ieſum in tenebris peccati fuiſſe, in tenebris peccati inuentos: ſed per fidei lucem non perſeuerare in tenebris eos qui de tenebris exeunt. *Et ſiquis audierit uerba mea, & non cuſtodierit.* pro, crediderit. Poſtquam arguit credentes corde, ſed nõ facto, arguitq; incredulos qui poſt tot miracula non crediderunt. Et deſcribuntur increduli non abſolute ſed poſt audita verba Ieſu, tãquam inexcuſabiles, quales erant Iudæi, quales ſunt qui publicato euangelio non credunt. *Ego non iudico eum.* Non dicit non iudicabo, ſed non iudico: vt intelligamus quòd de tempore præſenti (primi ſcilicet aduẽtus ſui) loquitur, quòd non modo ius dicit meritis incredulorum. *Non enim ueni ut iudicem mundum.* Clare explicat primum aduentum, dicendo veni. Et rationem reddit quare non iudicat modo: quia non venit ad ius dicendum mundo ſecundum merita. Si nanque ad iudicandum veniſſet, omnes damnaſſet, reddendo vnicuique ſecundum propria merita, quilibet enim proprio iure meretur damnari: quum vniuerſæ iuſtitiæ noſtræ ſint quaſi pannus menſtruatæ: vt Eſaias teſtatur. *Sed ut ſaluificem mundum.* Superius in cap. 3. attribuerat deo hæc eadem, dicendo non enim miſit deus filium ſuum vt iudicet mundum, ſed vt ſaluetur mundus per ipſum: modo attribuit illamet ſibiipſi, dicendo non veni vt iudicem, ſed vt ſaluificem mundum, vt intelligamus indiuiſam intentionem voluntatémque patris & filij. ¶ Nec fruſtratum intelligas patrem ac filium intento proprio tanquam intenderit vterque ſalutem mundi, & non fuerit ſubſecuta. Salus ſiquidem mundi intenta, eſt partim ſubſecuta, & partim ſubſequetur: nam non dixit vt ſaluificem ſingulas perſonas mundi, ſed vt ſaluificem mundum. Quod quidem verificatur non ſolum quantum ad ſufficientiam (quia venit ſufficiens ex parte ſua, ſalus mundi) ſed etiam quantum ad efficientiam, quia effecit & facit ſalutem

in

in omnibus partibus mundi: cœleſtibus, terreſtribus & infernis: in omnibus temporibus mundi, ab initio creationis mundi vſque ad finem: in omni differentia perſonarum mundi: ſine exceptione ſexus, ætatis, cõditionis, & cætera. *Qui ſpernit*. pro, reiicit, *me, & non accipit uerba mea.* Incredulos euangelio, iterum deſcribit ab incredulitate verborum ſuorum & à ſui reiectione: vtpote dicentium Ieſu. Recede à nobis, ſcientiam viarum tuarum nolumus. *Habet qui iudicet eum.* Ne impunem putares incredulum (hoc eſt ſolis ſupradictis pœnis præſentis temporis ſcilicet cæcitate, induratione, &c. puniri) ſubiungit quòd habet qui iudicet eũ. Quamuis ego modo non iudicem incredulum verbis meis, habet tamen in præſenti non qui iudicat, ſed qui iudicet in futuro eum. *ſermo quem locutus ſum.* hoc eſt euangelium quod euangelizaui. *ille iudicabit eum.* non vt iudex, ſed vt lex. Iudicatur enim reus in iudicio & à lege & à iudice: ſed hic tacito iudice eſt ſermo de lege. Et eſt ſenſus quòd ſermo meus habet vim legis obligatiuæ hominum ad credendũ in me, & propterea qui non accipit verba mea, ſed reiicit me à ſuo credere, habet iam euangelium quod iudicabit ipſum, vt lex continens ius reddendum incredulis. *In nouiſſimo die.* Vſque ad diem nouiſſimum differendum eſt vniuerſale iudicium: quo completè dicetur vnicuique ius. Ante ſiquidem incomplete ius dicitur: tum quia non puniuntur cum corpore increduli: tum quia non complentur incredulorum multorum merita vſque nouiſſimum diem. Continue enim creſcunt merita pœnarũ Machometi & aliorum qui cauſam peccãdi poſteris reliquerunt. Et propterea rectus rationis ordo exigit vt differatur commune iudicium donec omnium merita ſint completa. *Quia ego ex meipſo nõ ſum locutus.* Vis iudiciaria in ſermone meo eſt, ex hoc quod ego homo non ſum locutus ex meipſo homine: originaliter. *ſed qui miſit me pater, ipſe mihi mandatum dedit.* Aduerſatiua coniunctio ſed, explicans officio mittentis deum patrem, inſinuat quòd de ſeipſo homine dixit non ſum locutus ex meipſo: ſed vt nũcius patris, vt miſſus à patre. Acſi legatus diceret, non ſum à meipſo locutus, ſed qui miſit me rex mandauit vt hęc dicerem. Cõſtat enim quòd miſſio Ieſu, ad myſteriũ incarnationis ſpectat. Et Ieſus quatenus homo, dubium non eſt quòd mãdatum accepit à deo patre. ¶ Significantiúſque non dicit mandauit mihi, ſed mandatum mihi dedit: ad comprehendendum non ſolum quod ei mandatũ eſt, ſed etiam quæ mandata data ſunt ei promulganda alis. Propter hoc nanque meminit mandati, vt vim mandati, vim legis in ſermone

mone ſuo ex deo patre prodiſſe intelligamus: qua iudicabit incre dulos. *Quid dicam & quid loquar.* Explicatur vis diuini mandati in ſermone Ieſu. Et extenſum declaratur mandatum tam ad quid dicam, authoritatiue, quàm ad quid loquar narratiue. Loquimur enim etiã narrando & recitando quæ nos non dicimus. ¶ Et explicauit vtrunque, quia Ieſus vtroq; modo ſermonẽ habuit: & authoritatiue, ego autem dico vobis: vt patet apud Matthęũ. Et narrando, velut nũciando quæ audiuit à deo patre: vt patet. Et ad hos duos modos reducũtur omnia quę in euangelio Ieſus dixit: vt mã dati diuini vim habere intelligam⁹ vniuerſum ſermonẽ euãgeliũ. *Et ſcio quia.* pro, quòd, *mandatum eius uita æterna eſt.* Dixerat quòd venit ad ſaluandum mundũ, & addiderat poſtea quòd ſermo ſuus vim iudiciariam habet ex dei patris mandato. Ne obiiceres quòd ſermo eius ad puniendũ, & ad occidendum eſt, quanuis ipſe Ieſus ad ſaluandum venerit modo, occurrit: declarando quòd mandatũ dei patris vnde ſermo ſuus habet vim iudiciariam: non eſt mandatũ pœnæ & mortis, ſed mandatũ vitę, non cuiuſcunque, ſed vitę æternæ. Per ſe enim ordinatur ad vitam æternam, per ſe enim du ctiuũ eſt ad vitã æternã. Acſi aperte diceret. Non ex parte mãdati ſe tenet iudiciũ punitiuũ incredulorũ, ſed ex parte iniuriæ quam ipſi increduli inferunt diuino mandato: quoniam mandatum pa tris ex parte ſua tẽdit ad hoc vt diſponat homines ad vitã æternã. ¶ Et dixit ſcio, teſtificans ex certa ſciẽtia quod ipſe nouit, vt nos credamus Ieſu, teſtimoniũ de hoc perhibẽti. *Quæ ergo loquor ego.* Quia plures modos loquendi mandatos ſibi dixerat, declarat in oĩbus ſe ſeruare mãdatũ paternũ. Loqui eĩm cũmune eſt ad dicere & narrare. *ſicut dixit mihi pater ſic loquor.* Fideliſſim⁹ legatus Ieſus: qui nõ ſolũ dicit quę dixit ei pater, ſed nec in modo loquẽdi exit fines mãdati, ſed ſicut loquẽdũ mãdauit pater ſic loquit̃ ipſe Ieſus.

CAPVT XIII.

ANte *diem feſtum paſchæ.* Superfluit diem: & deeſt autem. Legendum eſt. *Ante autem feſtum paſchæ.* Et ſtatim queſtio occurrit circa veritatem temporis. Quoniam teſtantibus aliis euangeliſtis tempus cœnę fuit feſtum Paſchæ, quia fuit primo die azimorum quando neceſſe erat occidi Paſcha. Quomodo ergo ſtãt iſta duo ſimul: quòd cœnauerit Ieſus in primo die azimorum (quod conſtat eſſe feſtum Paſchæ) & ante feſtum Paſchæ? Si enim ante feſtum, ergo non in feſto: & ſi in feſto, ergo nõ ante feſtum. ¶ Ad hoc dicitur, poſthabita reſponſione illorum Græcorum qui correctos aſſerũt

alios

alios euangeliſtas à Ioanne: quoniam ſi vnum falſum in Euangelio admittitur, perit certa fides reliquorũ, perit certa fides toti⁹ ſacrę ſcripturæ: quoniã qua ratione erratũ eſt à veritate vnius, pari ratiõe poteſt eſſe error in alio, & ſic de aliis. Dicitur inquã ꝙ cœnatum fuit veſperæ quartædecimæ lunæ ꝙ erat initium quintædecimæ quæ erat feſtũ paſchatis: & cœna illa ſecũdum veritatem tẽporis erat cœna diei non qui inchoabat illo veſpere ſed qui terminabatur illo veſpere. Erat enĩ cœna diei Iouis & nõ cœna diei Veneris. Vnde etiam lex nominat ipſam cœnam quartædecimę non quintędecimæ lunæ dicendo Exo. 12. quartadecima luna ad veſperam immolandum eſſe agnum paſchalem. Quia igitur cœna illa erat initium primi diei azimorum incipientis ab illo veſpere, ideo alij euangeliſtæ vere dixerũt primo die azimorum Ieſum cœnaſſe cum diſcipulis. & quia eadem cœna erat cœna diei terminati (qui erat velut modo inter Chriſtianos eſt vigilia feſti) ideo Ioannes vere quoque dixit Ieſum ante feſtũ paſchæ cœnaſſe cum diſcipulis. Eſt itaque vtrũque verũ de cœna illa: & ꝙ fuit in feſto paſchatis quo ad legale initium feſti, & quod fuit ante feſtum paſchatis quo ad naturale tempus cœnæ. Cœna ſiquidem illa erat diei ante feſtum. Alij itaque euãgeliſtæ diẽ legalem, Ioannes diẽ vſualẽ ſecũdum prandiũ & cœnã ſupputauit. Deſcribitur itaque concorditer ab omnibus euãgeliſtis veſpertina hora diei Iouis illo anno, quæ erat initiũ feriæ ſextæ in qua tunc erat luna quintadecima & primus dies azimorum: ac per hoc feſtum paſchæ: vt patet Leuit. 23. *Sciens Ieſus.* Euangeliſta narrando rem geſtam, explicat tum ſcientiam tum charitatem Ieſu reſpectu paſchalis myſterij: hoc eſt tranſitus ſui ad patrem pro ſalute ſuorũ. *Quia*. pro, quòd, *uenit hora eius.* Res ſcita eſt veniſſe iam horã, vere eius: vtpote ab ipſo electã atque decretam. *vt tranſeat.* Apte in paſchali feſto, tranſitus Ieſu eligitur. nam paſchæ nomen & ratio ad tranſitum domini ſpectat. *Ex hoc mundo.* ex tranſitorio ſtatu huius mundi, in quo erat: vtpote paſſibilis & mortalis. *Ad patrem.* ad ſpiritualẽ, immortalẽ, impaſſibilemq; ſtatũ paternę glorię. *Quum dilexiſſet ſuos.* Scientia imminentis proprij tranſitus ad fœlicem ſtatum, nec obliuioni tradit amorẽ erga ſuos nec interrupit illum: nec nouũ generauit amorem erga illos ſed continuauit & conſummauit. Continuationem enim amoris ſignificat dicendo quũ dilexiſſet dilexit. ¶ Et dicit ſuos, vt prędeſtinatos intelligamus: ad differentiam Iudæ & ſimilium. *Qui erant in mundo.* Non qui erant in Iudæa aut Galilæa ſed in mũdo. immo nõ qui

erant

erant in hoc tranſitorij ſtatus mundo ſed in mundo: vt comprehendantur etiam ſui exiſtẽtes in limbo ſeu purgatorio. Eſt enim ſenſus. quum dilexiſſet in tota vita ſua cõtinua vere charitatis dilectione ſuos electos exiſtentes per diuerſas mundi partes. *in finem.* pro, ad finem, *dilexit eos.* Ex hoc quòd ſcientiæ imminentis proprij ad patrem tranſitus, adiungitur cõtinuatio immo con ſummatio dilectionis ſuorum ad finem, inſinuatur quod tranſitu ſuo ad fœlicem ſtatum dilexit eos ad finem eorum, ad fœlicitatem ad beatitudinem quæ eſt illorum finis dilexit eos: hoc eſt ꝙ tranſitum proprium ſubibat non ſolum vt proprium ad fœlicitatem tranſitum ſed vt rationem beandi ſuos. Quod conſtat eſſe veriſſimum: quoniam tunc primum ex vi tranſitus Ieſu beatus eſt homo in limbo, tunc primum homo audiuit hodie mecum eris in paradiſo. Et expoſuit per hæc verba euangeliſta, tranſitum Ieſu habere duplex officium: & transferendi Ieſum in patris gloriã & beandi electos. Diligi enim ſuo trãſitu à Ieſu electos ad finem eſt per ſuum trãſitum velle electis aſſecutionem finis. ¶ Et dixit hęc hic euangeliſta vt exordium deſcribendi trãſitus Ieſu ex hoc mundo ad patrem (de quo tractaturus eſt in toto reſiduo euangelij) occaſione ſumpta ex legali feſto paſchatis. Et valde congrue narraturus tranſitum Ieſu, à fructibus talis tantique trãſitus præſciti & dilecti ab ipſo Ieſu orſus eſt. *et cœna facta.* Interpoſita ſcientia & charitate Ieſu circa ſuum tranſitum, proſequitur hiſtoriam euangeliſta deſcribẽs tempus ablutionis pedum fuiſſe poſt cœnam. Cœna ſiquidem facta tunc eſt quando cœnatum eſt. *cum diabolus iam miſiſſet in cor.* Non ſolum ab hora factæ cœnę, ſed à deliberata in corde diſcipuli proditione Ieſu ablutio deſcribitur: vt horam tranſitus Ieſu iam veniſſe hinc intelligamus. Ex eo enim quod proditio Ieſu iam inchoata erat, deſcribitur quod aduenerat hora tranſitus Ieſu ad patrem. *vt traderet.* Legendum eſt ſic. *iudæ ſimonis iſcariotæ ut traderet eum.* Et aſcribitur diabolo miſiſſe in cor Iudæ: vt intelligamus Iudam non ſolũ propria auaritia motum ad tradendum Ieſum, ſed etiam immo principaliter impulſum ſuggeſtione diaboli: & percipiamus diabolum vires ſuas exercuiſſe ad hoc vt Ieſ⁹ proderetur. ac per hoc quod latuit diabolũ myſterium regni Ieſu; quia ſi cognouiſſent nunquam dominum gloriæ crucifixiſſent. 1. ad Cor. 2. *ſciens.* Euangeliſta quemadmodum exordium cõmune toti futuro tractatui de tranſitu Ieſu præpoſuit, ita modo ſpecialiter exorditur pro ſingulari ac nouo humilitatis actu quem deſcripturus erat;

&

& inchoat à ſcientia. *Quia*.pro,quod,*omnia dedit ei*.pro, ſibi,*pater in manus*. Res ſcita à Ieſu,eſt patrem dediſſe in manu Ieſu omnia. Et quidem Ieſu vt filio dei,omnia dedit pater ĩ manu(hoc eſt in poteſtate)ab æterno generando illum omnipotentem. Eidem quoque vt filio hominis omnia(nullo excepto dedit,gratuito ab incarnationis myſterio,in manu,hoc eſt in poteſtate. Habuit enim Ieſus homo ex tunc poteſtatẽ ſuper omnia,ſiue in cœlo ſiue in terra ſiue in inferno : quanuis non acceperit omnium poſſeſſionem. Omnia inquam inter quæ continetur tum diabolus,tum cor Iudæ , tum omnis eorum & Iudæorum machinatio aduerſus ipſum Ieſum. *Et quia*.pro, quod,*a deo exiuit & ad deum uadit*. Altera res ſcita Ieſu eſt tum gratia vnionis perſonalis qua à deo exiuit homo filius dei. tanquam ab intimis ſiquidem puritatis diuinæ exiuit filius dei, quum externam ſerui naturam aſſumens factus eſt homo. Tum continua & in nullo deficiens gratia viatoris:qua indefeſſe Ieſus in toto præſentis viæ tẽpore ibat meritis ad deum , ad conſummate omnia referendum in deum, ad offerendum ſe & omnia deo. *ſurgit a cœna*. Sciens ſe omnipotentem , & ſupremis gratiæ donis excelſum,ſurgit à cœna: ne paruipenderes & actum humilem à neſcio, ab inconſulto , & propriæ conditionis rationem non habente exercitatum interpretareris. *Et ponit ueſtimenta ſua*. Superfluit ſua. vt expeditus eſſet ad exercitationem officij. *Et quum accepiſſet linteum , præcinxit ſe*. ne indigeret miniſtro porrigente linteum ad extergendum pedes lotos. *Deinde miſit*.pro,mittit,*aquam in peluim*. Per ſeipſum deſcribitur mittens aquam in peluim : ſpectantibus apoſtolis quorſum actiones iſtæ nouæ tenderent. *Et cœpit lauare pedes diſcipulorum , & extergere linteo quo erat præcinctus*.

Proſequitur prius euangeliſta vniuerſas actiones Ieſu quæ interuenerunt in hoc officio:rediturus poſtea ad ordinem lotorum& diſputationem quæ interceſſit in principio quum applicaret ſe ad lauandum pedes diſcipulorum.Immo ſi verbum cœpit libratum fuerit,non deſcribit euangeliſta quòd Ieſus lauit & extersit ſed quòd cœpit lauare & extergere:hoc eſt applicauit ſe ad lauandum pedes & conſequenter ad extergendum, ad exequendum vtrunque officium ordinate. *Venit ergo*.incipiendo lauare.*ad ſimonem Petrum*. A Petro(qui primus erat in ordine apoſtolorũ) incœpit. *Et dicit ei Petrus*.*Domine*. Etiam titulo rationem horrendi ſignificat Petrus. *Tu mihi lauas pedes?* Reſpondit Ieſus: & dixit ei. *Quod ego facio*. hoc eſt myſterium contentum in hoc

quod

quod ego facio lauando pedes veſtros. *Tu neſcis modo: ſcies autem poſtea.* quàm lauero. nam poſt lotionem pedum aperuit illis myſterium huius facti. *Dicit ei Petrus. non lauabis mihi pedes in æternum.* Animi ſui deliberationem, non futurum euentum Petrus affirmauit. & ideo non temere affirmat, ſed ad reuerentiam erga Ieſum retinendum animum humana ratione & ſibi cõgrua firmauit: interpretans myſterium quod dicebat Ieſus occultum, non ingerere ei tantam irreuerentiam. *Reſpondit ei Ieſus. ſi non lauero te.* Sicut Ieſus quum alloqueretur Samaritanam, ex aqua corporea tranſtulit ſermonem ad aquam ſpiritus, ita modo alloquens Petrum ex lotione pedum extulit ſermonem ad ablutionẽ animæ. Non enim dicit ſi non lauero pedes tuos, ſed ſi non lauero te: ſignificans ex ipſa mutatione ſermonis quod non de pedũ externa ablutione ſed de ipſius Petri interna ablutione loquebatur. quanuis Petrus non intelligeret ſic. *Non habebis.* pro, habes. Non comminatio futuræ pœnæ ſed denunciatio præſentis priuationis, explicatur dicendo non habes. *Partem mecum.* in hæreditate mea paterni regni. Et vere ſic exigit diuinæ prouidentię ordo vt quicunque non fuerit à Ieſu ablutus intus, careat, conſortio Ieſu in regno æternæ patriæ: quia nihil coinquinatum intrabit in illam. *Dicit ei Simon Petrus. Domine non tãtum pedes meos, ſed & manus & caput.* Sicut Samaritana intelligebat verba Ieſu de aqua corporea, ſic Petrus (minus penetrans mutatum ſermonem Ieſu) intellexit verba Ieſu de ablutione pedum corporis. & audita denunciata pœna, ne incurrat illam, offert alia membra lauanda qui prius recuſabat lauari ſibi pedes. *Dicit ei Ieſus. qui lotus eſt, nõ indiget niſi ut pedes lauet.* Quòd de interna ablutione loquatur in hac vniuerſali, teſtatur ſubſumpta particularis, & vos mũdi eſtis. conſtat enim quod de munditia animæ loquebatur. Petro igitur carnaliter intelligente & offerente non ſolum infima pedũ membra ſed media (ſcilicet manus) & ſupremum (ſcilicet caput) lauanda, reſpondit Ieſus de interna ablutione animi ad ſimilitudinem exterioris. Qui enim corporaliter lotus eſt, non opus habet niſi vt pedes lauet: quos gradiẽdo oportet immũdiciã contrahere. Et ſimiliter qui lotus eſt ſpiritualiter, nõ opus habet niſi vt infimas partes animi quibus terrenis ſe oportet immiſcere officiis (cibi, potus, rei familiaris, & ſimilium) lauet. *ſed eſt mundus totus.* lotis pedibus. Et aduerte quod ſicut eſt ſermo de lotis corporaliter & ambulantibus, ita eſt ſermo de lotis ſpiritualiter & ambulantibus in via huius vitę. Sicut enim illi loti ſola pedũ ablutione indigent

vt ſint

vt ſint mundi toti, ita iſti ſpiritualiter. ¶Et hæc dixerim ad euitandas obiectiones de ablutis baptiſmo qui ſtatim morerentur. De talibus enim non eſt ſermo : quoniam ex eo quod officio pedum non vtuntur poſt lotionē, non opus habent vt pedes lauent. *Et uos mundi eſtis, ſed non omnes.* Clare hinc apparet quod de interna ablutione ac mundicia, deque internis pedibus locutus eſt. Apparet & hinc Iudam interfuiſſe lotioni pedum: vt euangeliſta exponit. *ſciebat enim quiſnam eſſet qui traderet eum. Propterea dixit, non eſtis mundi omnes. Poſtquam ergo lauit pedes eorum, accepit ueſtimenta ſua.* Obediente Petro, reliqui apoſtoli permiſerūt abſque diſceptatiōe ſuos pedes ablui à Ieſu. *Et quum recubuiſſet iterū.* Non contrariatur iteratus recubitus cœnæ factæ : ſed poſtquam cœnatū eſt iuxta legis ritū feſtinanter comedendo agnū paſchalem (& propterea abſq; interruptiōe, facta dicitur cœna) lauit Ieſus pedes diſcipulorū: & poſtea iterū recubuit, tanquā ad ientacula poſt lotionē pedum. ¶Vbi tamē aduerte ꝙ ſolus Ioannes ſupplet lotionē pedū: mediāque dicit inter cœnā & quaſi ientacula. Quæ Matthæus quidē computauit vt partē cœnę, dicens cœnantibus autē illis: Lucas autem cū Ioanne vt poſt cœnam. ait enim Lucas, ſimiliter & calicem poſtquā cœnauit. Quia enim fuit poſt cœnā legalē (agni ſcilicet) & fuit pars cœnæ vſualis, ideo diuerſimode nominari vere potuit & poteſt. vnde & ipſemet Ioannes cap. vlt. appellat cœnā, dicēs qui & recubuit in cœna ſuper pectus eius. Conſtat enim ex ſubiunctis ꝙ recubitus ille fuit poſt cœnā. *Dixit eis. ſcitis quid fecerim uobis?* Docet vt promiſerat Petro (ſcies aūt poſtea) myſteriū ablutionis factæ. *vos uocatis me magiſter & domine.* Magiſter eſt nomē ſapiētiæ, dominus nomē eſt potētiæ. *Et bene dicitis. ſum etenim.* Si ergo ego laui pedes veſtros domin⁹ & magiſter, & vos debetis alter alterius lauare pedes. Si ꝙ ſonant verba intelligimus, ridiculū reddimus tantū apparatū officij, doctrinę ac debiti: præter hoc quod rei conſtituuntur Chriſtiani omnes, non ſoluentes debitum mutuæ ablutionis pedum. In vna itaque ſpecie officij, totum genus officiorum intelligimus. ita quod explicando debitum abluendi pedes, comprehenditur debitum cuiuſque officij tam corporalis quàm ſpiritualis : quia & ipſa ablutio, à Ieſu corporalis quidem exercitata eſt, ſpiritualis vero ſermone expoſita. Intendit ergo ad literam Ieſus vt ab ipſius exemplo cognoſcamus nos debitores inuicem ad mutua officia quibus opus eſt tam ad corpus quàm ad ſpiritum. Mutua ſiquidem præcipit dicendo alter alterius. ¶Sed intellige

propor-

proportionaliter,vt non dedignentur ſuperiores exercere officia ſibi congrua tam ad corporis quam ad ſpiritus aliorum vtilia: ex quo Ieſus dominus non horum aut illorum ſed omnium, & magiſter non horum aut illorum ſed omnium, dignatus eſt ſponte tam vile exercere officiū lauādi pedes piſcatorū &c. *Exēplū enim dedi uobis.* Ne facta à Ieſu domino & magiſtro, admiranda potius quàm imitanda acciperemus,explicat imitanda. *vt quemadmodum ego feci uobis.* Non dicit vt quæ ego feci vobis,ſed quemadmodum:vt intelligamus quòd ad imitandum modum faciendi(humiliter,māſuete,beneuole,ſtudioſe &c.)monet.Prius enim explicauerat imitandum officium, dicendo alter alterius lauate pedes:nunc monet imitandum modum,dicendo quemadmodū. ¶ Et dicit feci,non dixi:quia non ad implenda ſua verba ſed ad imitandum ſua exempla monet.Et addit vobis, perſonis minimis. *ita.* Ecce modus imitandus. *Et uos faciatis.* non dicatis. *Amen amen dico uobis.* Hæc accumulatio tot rationum ad idem teſtatur quod diximus,ſcilicet quod Ieſus intēdit monere & præcipere in hac operis ſpecie vniuerſum genus officiorum quibus opus eſt ad proximū, non ſolum quo ad ipſa officia ſed etiā quo ad modū exercēdi ipſa:alioquin non tot rationes multiplicaret. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* Ex parte conditionis eorum & ſui monet illos vt alter alterius lauet pedes,vt quemadmodum ipſe fecit ita faciant:quia ſcilicet ipſi ſunt ſerui,ipſe dominus.Turpe autem eſt ſeruo vt velit eſſe maior domino ſuo, vt dedignetur imitari dominum. *Neque apoſtolus.* Græcam dictionem reliquit interpres:quum debuiſſet latine dicere miſſus ſeu legat⁹. Ad idem ex officij ratione monet.veſtrum officium eſt officium miſſi ſeu legati:meum autem eſt officium mittentis. *Maior eſt eo qui miſit illum.* Non dicit quòd apoſtolus minor eſt illo qui miſit ipſum(quum ipſe Ieſus apoſtolus vocetur ad Heb. 3. & tamen nō eſt minor deo qui miſit illum)ſed dicit non eſt maior. Poteſt ergo eſſe æqualis.& propterea turpe eſt vt dedignetur imitari illū qui miſit eum. *Si hæc ſcitis* Non dubitando an hæc ſciant dicit ſi ſcitis:ſed communi more monendo,ambo requiſita ad beatitudinis meritum complectitur,ſcilicet ſcire & facere. Et vtrunque ſub conditionalis antecedente locat: vt neutrum ſine altero ſufficere intelligamus.Pronomen enim hæc, monſtrat proprias ipſorum & Ieſu conditiones,facta Ieſu & modum quo fecit Ieſus. hæc enim oportet ſcire. *Beati eritis.*pro, eſtis. Ex parte præmij, non qualicunque ſed beatitudinis, non tantum futuræ ſed

præſen-

præſentis in certa ſecuraque ſpe, monet ad idem. & propterea dicit eis. *si feceritis ea*. Non ſufficit hæc ſcire ad eſſe beatum certa ſpe, ſed oportet hæc eadem etiam facere, non dicere. ¶ Et hinc clare apparet quòd in lotionis pedum officio intendit vniuerſa officia ad proximũ, illo modo quo fecit Ieſus: alioquin nõ dixiſſet in numero plurali hæc & ea, non dixiſſet beati eſtis ſi hæc ſcitis & feceritis. *Non de omnibus uobis dico*. Excipit à beatitudine apoſtolorum (indefinite tamen) dicendo non de omnibus vobis. Et eſt ſenſus quòd non dico de omnibus vobis quòd eſtis beati ſi hæc ſcitis & ſi feceritis. ¶ Vbi diſcerne quòd quanuis iſta conditionalis de futura beatitudine (ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea, beati eritis) vera fuiſſet tam de Iuda quàm de aliis: Ieſus tamen non dixit ipſam ſed alteram de præſenti beatitudine, ſi hæc ſcitis ſi feceritis ea beati eſtis. Quam conſtat non verificari tunc de Iuda: qui tunc erat in ſtatu & animo peccati mortalis, & de numero reproborũ ſeu pręſcitorum ad æternam damnationem. Sed vera erat hęc cõditionalis de aliis apoſtolis: qui mundi erant ſecundum præſentẽ iuſtitiam, & electi erant ad æternam beatitudinẽ. *Ego ſcio quos elegerim*. Ne errares putãdo quòd præter opinionẽ Ieſu acciderit quaſi noua hæc exceptio, excludit Ieſus hunc errorem: aperiendo quòd nec præter notitiã nec præter electionem ſuam euenit hæc exceptio. ¶ Sed occurrit obiectio: quia ſuperius Ieſus computauit Iudam inter electos à ſe, dicens, nonne ego elegi vos duodecim. quomodo ergo nũc excipit Iudã ab electis à ſe? Solutio eſt, quòd ſuperius ſermo fuit de electione ad apoſtolatum: in cuius ſignum appoſuit numerũ duodenariũ, dicendo vos duodecim. hic vero eſt ſermo de electione ſimpliciter: qua aliqui homines dicuntur abſolute electi, aliqui vero reprobi. In cuius ſignũ dicit quos elegerim ſine additione aliqua: vt intelligamus de electione ſimpliciter, quæ eſt electio ad beatitudinẽ æternam à qua excipiebat. *ſed ut adimpleatur ſcriptura*. Occurrit Ieſus tacitæ quæſtioni, cur elegiſti ad apoſtolatũ quem nõ elegiſti ad beatitudinẽ, cur non omnes apoſtolos dicis beatos? dicendo hoc eſſe vt impleatur ſcriptura. Et cõiunctio ſed, materiæ contrariæ admixtæ rationem contiguit. ratio enim quare inter electos reprobus Iudas eſt mixtus, fuit vt impleatur ſcriptura. *Qui manducat mecum panem*. Senſum verborũ ex pſalmo. 41. affert. Prophetatũ erat quòd proditor futurus erat tã familiaris Ieſu quòd cũ eo comederet panem, quòd cõmenſalis eſſet. *Leuabit*, pro, leuauit, *contra me calcaneum ſuum*. Ad ſimilitudinẽ equi ſeu muli calcitrantis contra domeſticum cura-

torē ſuū deſcribitur proditio Iudæ ingrati paſtori proprio. *Amodo dico uobis, priuſquā fiat.* Ecce quare prædico hoc vobis ex nunc. *Vt quum factū fuerit credatis.* propter veſtrā vtilitatē, ad veſtrę fidei ſoliditatē. *quia.* pro, ꝙ, *ego ſum.* Nō dicit ſum Chriſtus, ſum filius dei, ſed abſolute ꝙ ego ſum. Hoc eſt ergo quod credendū ab apoſtolis erat, poſtquā fuerat quod Iudas facturus erat, poſtquā Ieſus proditus, dānatus, crucifixus & mortuꝰ fuerat. ¶ Quid aūt ſignificet ego ſum, ex Exo.3. habetur dicēte deo ad Moyſen. Hæc dices filiis Iſrael, qui eſt, miſit me ad vos. Credere itaque ꝙ ego ſum, eſt credere ꝙ ego ſum verus ille deus cuius nomē eſt qui eſt. Oportebat enim credere Ieſum eſſe verū deū quū viſus eſt vere crucifixus & mortuus: vt latro credidit, vt apoſtoli crediderūt tardius. ſ. poſt reſurrectionem Ieſu. *Amen amē dico uobis: qui accipit ſiquem miſero.* Poſtremo ex dignitate cuiuſq; ſui diſcipuli monet ad idē. ſ. lauandum & modū, vt prius. Vbi manifeſte trāſit à lotione ad acceptionem: vt intelligamus vniuerſa officia mādari. Et intendit ꝙ non ſolū ex parte præmij ſed etiā ex dignitate eorū quibus hęc officia exhibentur, accendi quilibet debet ad miniſtrandum opportuna. ¶ Explicatur autem dignitas cuiuſlibet miſſi à Ieſu magna valde, ſubiungendo. *Me accipit, Qui aūt me accipit, accipit eum qui me miſit.* In legato meo ego, in me autē deus ſuſcipitur. Ergo de primo ad vltimum in legato meo ſuſcipitur deus. Quæ maior dignitas? quę maior gratia pōt ſuſcipiēti cōferri? *Quū hæc dixiſſet Ieſus.* Omittit hic euāgeliſta inſtitutionē euchariſtię. Nā quanuis tā Matthęꝰ quàm Marcus ſine ordine narret manifeſtationē ꝙ vnus veſtrum me traditurus eſt, & inſtitutionē euchariſtiæ: Lucas tamē cū nota ordinis narrat ꝙ Ieſus poſtquàm cœnauit inſtituit euchariſtiā: & quòd immediate poſt ſubiunxit de proditore vno dicendo, verūtamen ecce manus tradentis me: mecum eſt in menſa &c. ¶ Quocirca ordo fuit talis. Primo cœna facta eſt agni paſchalis: deinde Ieſus lauit pedes diſcipulorū: poſtea iterū recubuit ad proſecutionē cœnæ, & dixit verba ſupraſcripta: deinde inſtituit ſacramentū euchariſtiæ: & demū ſubiunxit hæc quæ modo Ioānes narrat. Ex hoc nāque ꝙ Lucas inſtitutionē euchariſtiæ dicit præceſſiſſe verba illa vnus veſtrū me traditurus eſt. & præceſſiſſe immediate (vt teſtātur allata verba) oportet ordine dicto intelligere hæc geſta: vt cōſona inueniantur hæc illis & ediuerſo. Et hinc clare apparet quòd Iudas non ſolū interfuit lotioni pedum, ſed etiā cōmunioni euchariſtię. *Turbatus eſt ſpiritu.* Turbatus quidem intus eſt triſtitia ſeu timore. Vtraque enim propaſſio, quieti opponitur animi

&

& turbationē infert. Sed nō eſt turbat⁹ carnis impulſu, ſed ſpiritu cauſante & regēte turbationē. propter quod nō fuit turbatio hæc paſſio, ſed propaſſio volūtaria. Omnia ſiquidem Ieſus diſponens ſuauiter, cōformem effecit animum materiæ verborū: ſermonem turbantē diſcipulorum animos prolaturus, turbatū quoque ſuum exhibuit animū. *Et proteſtatus eſt*. pro, & teſtatus eſt, *& dixit. Amē amen dico uobis quia*. pro, ꝙ, *unus ex uobis tradet me*. Significatur enim ꝙ non increpando, nō excandeſcendo, non cōminando, ſed teſtando, ſed tanquā veritatem teſtificando manifeſtauit occultā proditionē ſui efficiendā ab vno eorum. *Aſpiciebant ergo adinuicē diſcipuli: hæſitantes de quo diceret*. Mutuum aſpectum ſupplet euangeliſta: omittēs verba diſcipulorū & verba Chriſti ſcripta ab aliis euangeliſtis. Et tranſit ad vltimò dicta. *Erat ergo recumbens unus ex diſcipulis eius in ſinu Ieſu*. Proculdubio locū in quo recumbebat ipſe Ioannes euangeliſta deſcribit à ſinu Ieſu, Et quū ſiue ſedendo ſiue iacendo eſſent, diſpoſiti tamen ad veſcendū manerent, nō videtur cōgruere ꝙ diſcipul⁹ ille in gremio Ieſu ſederet aut iaceret. ineptus enim talis ſitus fuiſſet vtrique ad veſcendū. Quocirca appellatiōe ſinus aut fluentē veſtem Ieſu aut ſpatiū quod cōplexione brachij Ieſu compræhēdi poterat, ſignificat. Deſcribitur enim quòd diſcipulus ille recumbebat cōtiguus Ieſu: vtpote ſedens in ſinu veſtis Ieſu, ſeu infra ambitū qui brachio compræhendi poteſt. Deſcribitur ſiquidem ſitus diſcipuli illius antequàm innueret illi Simō Petrus quicquā. *Quem diligebat Ieſus*. hoc eſt cui ſpecialia ſigna dilectionis demōſtrabat. nā dilectione interna omnes diligebat: vt in hoc eodē ca. dicet, ſicut dilexi vos. Et hac cognominatione ſeipſum deſcribit euāgeliſta in tertia perſona. ſicut Moyſes de ſe loquitur in tertia perſona. *Innuit ergo huic Simon Petrus*. Ex hoc ꝙ Petrus innuendo loquitur Ioāni, inſinuatur ꝙ nō erat coniunctus localiter Ioanni: vt potuiſſet ei in aure loqui. *Et dixit ei quis eſt*. pro, vt interrogaret quis eſſet, *de quo dicit*. Nō dicit euangeliſta ꝙ Petrus & innuerit & dixerit, ſed ſolummodo ꝙ innuit & quid innuit. ſ. vt interrogaret quis eſſet. Facile enim fuit hoc ſigno aliquo ſignificare. *Itaque quū recubuiſſet*. pro, quū incidiſſet, *ille*. Nō eſt eadem dictio hic & ſuperius. illa enim ſitum iacentis ſignificat: iſta autem ſitum cadentis. Vnde clarior redditur ſenſus antedictus quòd non in gremio Ieſu recumbebat, ſed iuxta eum. Iacens enim in gremio nō cadit ad pectus: ſed potius aſcenderet ad pectus. *ſupra*. pro, ſuper, *pectus Ieſu*. Caput ſiquidem acclinādo ſuper pectus Ieſu, dicitur incidiſſe ſuper pectus ei⁹. *Dixit ei, do-*

mine quis eſt? R*eſpondit*.pro,reſpondet,*Ieſus. Ille eſt cui ego intinctum panem*.pro, buccellã,*porrexero.* E*t quum intinxiſſet panem*.pro,buccellam,*dedit*.pro,dat,*Iudæ ſimonis ſcariotis*.pro,Iſcariotæ. Datiui enim eſt caſus. Et refertur nõ ad Simonem ſed ad Iudã. ¶Si iungis his ſcripta ab aliis euangeliſtis, inuenies Ieſum proditorem ſuum primo manifeſtaſſe vnum ex duodecim:deinde reſtringendo,vnum ex comedentibus in catino Ieſu:& demum ſoli Ioanni demonſtraſſe in indiuiduo. E*t poſt buccellam*.proculdubio comeſtam.*introiuit*.deeſt tunc.Legendũ eſt.*tunc introiuit in eum ſatanas.* Tanquàm buccella traxerit poſt ſe Satanam ad interiora Iudæ. Significatur autem per introitum Satanæ, tantum augmentum malitiæ in Iuda vt velut habitans in eo fuerit Satanas: hoc eſt vt effectus fuerit Satanas vtens Iuda ſicut habitans in domo vtitur illa. E*t dicit ei Ieſus.quod facis,fac citius.* Dicendo quod facis,inſinuat Iudæ ſe noſſe quod Iudas facit.Dicendo fac citius,non præcipit vt faciat quod facit:ſed circunſtantiam temporis, ſignificatam per citius : vt ſcilicet tempore illo à ſe deo decreto faceret. Quanuis enim deus non præceperit quòd Iudas proderet Ieſum, præcepit tamen vt tali tempore faceret quod facit.& quia illud tẽpus iam aduenerat,ideo præcipitur vt citius faciat : vt impleat tunc,quod erat tempus decretũ à deo. H*oc autem nemo ſciuit diſcumbentium ad quid dixerit ei.* Etiam ipſe Ioannes inter neſcientes quorſum tenderent hæc verba ſupputatur. Q*uidam enim putabant quia loculos habebat Iudas,quod dixiſſet ei Ieſus.* E*me ea quæ opus ſunt nobis*.pro,eme ea quibus opus habemus,*ad diem feſtum.* puta azimos panes,& reliqua ad veſcendum neceſſaria in ſolennitate paſchali. A*ut egenis ut aliquid daret.* Hinc clare apparet nec Ieſum nec apoſtolos vixiſſe mendicando : ſed potius dando mendicis. Apparet etiam hinc quòd nõ ſolum mulieres ſequentes Ieſum miniſtrabant Ieſu de facultatibus ſuis:ſed etiã Ieſus habebat marſupium pecuniarum apud Iudam,non tantũ ad victum, ſed etiã ad erogandum egenis.Niſi enim ſæpe Ieſus præcepiſſet dari egenis, non putaſſent diſcipuli ad hoc fuiſſe hæc verba dicta. Quod etiã apparet ex murmure diſcipulorum in Bethania.Potuit vnguentũ iſtud venundari & dari pauperibus. ¶Et hæc notent qui de paupertatis perfectione diſputant:vt intelligant nõ derogare perfectioni Chriſti & Apoſtolorũ,habere cõmune marſupium non ſolum ad proprias neceſſitates,ſed ad ſubueniendum pauperibus. Q*uum ergo accepiſſet ille buccellã.* Sicut inferius dicet quũ accepiſſet acetũ,ita nunc dicit quũ accepit buccellam: vtrobique ſignificans

cans actum ſumendi in cibum ſeu potum. *Exiuit continuo.(Erat autem nox.* Explicatur tempus nocturnum,tum ad inſinuandum aptũ tempus proditioni.tũ ad ſignificandum noctẽ mentis Iudę. *Quum ergo exiſſet,dixit Ieſus. Nunc clarificatus eſt.* pro,glorificatus eſt.Et ne oporteat repetere in omnibus ſequentibus iſtius textus, legendum eſt glorificare ſeu glorificari. ¶ Eunte Iuda ad exequẽdum proditionẽ,prænunciat Ieſus diſcipulis prius imminẽtia ſibi:deinde imminentia diſcipulis vndecim.Et inchoat ab imminente ſua gloria.Et aduerbium nũc,demonſtrat tẽpus:cuius executio iã inchoata erat eunte Iuda ad exequendũ proditionem.Et dicitur glorificatus tempore paſſionis,tũ merito:quia paſſio erat meritũ glorificationis.tũ via:quia paſſio erat tranſitus ad glorificationẽ.Appellat itaque tẽpus proditionis paſſionis mortiſq; ſuę, tempus glorificationis ſuæ:ad firmandã fidem diſcipulorũ vt erigantur ad cognoſcendum ꝙ tranſit ad gloriam,ꝙ oportet ipſum pati vt glorificetur.Et eſt ſermo de gloria omni ei debita ex morte ſua.ita ꝙ cõprehenditur & glorificatio corporis & glorificatio nominis &c. *Filius hominis.* vt de ſeipſo quatenus homo eſt intelligamus. *Et deus clarificatus eſt.*pro,glorificatus eſt,*in eo.* Nõ ſolũ nunc glorificatus eſt filius hominis, ſed etiã glorificatus eſt deus in ipſo filio hominis.Vere videmus glorificatũ deũ in Ieſu Chriſto mortuo propter ſalutẽ humani generis. nã inde videmus deũ cognitum & adoratũ à toto orbe terrarum. *Si deus clarificatus eſt.* pro,glorificatus eſt,*in eo.* Non ſuffecit explanare fructũ duplicẽ mortis eius,ſed ex ſecũdo fructu manifeſtat actorẽ primi fructus: ex hoc enim ꝙ deus glorificatus eſt in Ieſu,intendit inferre quòd deus eſt actor glorificationis Ieſu.Et propterea ſubiungit conſequens. *Et deus clarificabit.*pro,glorificabit,*eum.* ſcilicet filiũ hominis. *In ſemetipſo.* filio hominis.Parũ ſiquidem eſſet glorificare filiũ hominis in fama, in opinione aliorũ, immo nihil eſſet niſi glorificaret eundẽ in ſemetipſo:glorioſum efficiendo ipſum.viuũ anima & corpore. *Et continuo clarificabit.* pro,glorificabit,*eum.* Ne putares differri glorificationẽ filij hominis in ſemetipſo,manifeſtat quòd cõtinuo,ſtatim(vtpote infra triduũ)glorificabit eũ, reſuſcitãdo ipſum à mortuis. *Filioli.* Prædicto fructu mortis ſuę, prædicit eis ipſam mortẽ iam ĩminere.Et appellat eos filiolos,tũ amoris teneritudinẽ in fine illis monſtrans, tũ ſtatum eorum internũ ſignificans. Erãt enim velut filij paruuli,adhuc nõ firmati, adhuc nõ perfecti virtute ex alto. *Adhuc modicum vobiſcum ſum.* Breuiſſimo ſiquidem tẽpore ab hisverbis cũ ipſis fuit quantum ad

conuerſationẽ:puta per duas vel tres horas. Breuiſſimo quoque tẽpore cum ipſis fuit quantũ ad cõmunicationẽ mortalis carnis:vſque ſcilicet ad horã nonam diei artificialis ſequẽtis. Vnde & poſt reſurrectionẽ ipſe dicit de cõmunicatiõe mortalis carnis. quũ adhuc eſſem vobiſcũ. Ita quòd per eſſe nobiſcum intelligit nõ ſolum conuerſari nobiſcũ,ſed etiã eſſe ſimilem nobis:paſſibilẽ, mortalẽ. *Quæretis me.* deſiderabitis præſentiam meã corporalem. *Et ſicut dixit iudæis.* ſuperius.7.cap. *Quo ego uado uos non poteſtis uenire, & uobis dico modo.* Iudæis dixerat abſolute,quo ego vado vos nõ poteſtis venire:diſcipulis autem vndecim dicit hæcmet verba nõ abſolute ſed adiuncto aduerbio tẽporis modo, quo ego vado vos nõ poteſtis venire modo.quia illi reprobi nec tunc nec vnquã venturi erant ad ſtatũ glorię,quo Ieſus ibat:diſcipuli autem vndecim nõ tunc quidem ſed poſtea venturi erant ad ſtatũ gloriæ æternæ. *Mandatũ nouũ do uobis,ut diligatis inuicẽ.* Pręceptũ charitatis mandatũ nouum appellatur.tũ quia ſemper eſt nouũ,nihil vnquam ſapiẽs vetuſtatis.tũ præcipue quia nouo modo explicabatur. In veteri enim lege explicatũ eſt mandatũ dilectionis ſecũdũ formam naturalis iuris,diliges proximũ tuũ ſicut teipſũ. amicabilia enim quæ ſunt ad alios,naturali ratione ſunt ex amicabilibus quæ ſunt ad ſe:vt etiã philoſophi tradiderunt. Vnde diliges proximũ ſicut teipſum,formã ſonat naturalis iuris:vt quẽadmodũ amas te amore amicitiæ,ita ames proximũ amicitiæ amore. Hoc eſt pręceptũ vetus. Præceptũ autem nouum ſonat nouã formam:quæ explicatur ſubiungendo. *ſicut dilexi uos.* Modus præcipitur diligẽdi inuicẽ,ſimilis modo quo ipſe Ieſus dilexit nos. Conſtat enim ꝙ hic modus ſonat diligere relatiue ad vitam æternã:ſubordinando tã diligentis quàm dilectorũ bona omnia temporalia vſque ad vitã incluſiue,ſpirituali ſaluti dilectorũ. Chriſtus nanq; ſic dilexit nos vt etiã vitam poneret pro ſalute noſtra:& ſic dilexit diſcipulos vt mitteret eos tanquã oues inter lupos &c. Hæc eſt igitur explicata noua dilectionis forma, hoc eſt mandatũ nouũ: vt ſicut Chriſtus dilexit nos nõ carnaliter ſed ſpiritualiter,ponẽdo vitã pro nobis. & volendo nobis nõ bona huius mũdi ſed bona vitæ æternę cum quibuſcunq; huius mundi malis incidentibus, ita nos diligamus inuicẽ.parati ponere vitã pro ſpirituali ſalute proximorũ:& velimꝰ ꝓximis bona vitę æternæ plus q̃ bona mũdi huius,plus q̃ vitã corporis. Hoc enim mandatũ ad noui teſtamẽti ſtatũ ſpectat:hoc nuſquã fuerat in veteri teſtamẽto explicatũ Vnde merito mandatũ nouũ à Chriſto dicitur. ¶ Et eſt pręceptũ hoc,nõ cõſiliũ (vnde

&

& mandatum appellatur) affirmatiuam tamen: obligans quidem ſemper, ſed non ad ſemper executioni mandandum, ſed quando oportet. *Vt & uos diligatis inuicem.* Ad diſtinguendum inter vim mandati & vim exempli, repetit vt diligatis inuicem: vt intelligamus debere nos diligere inuicem ſicut ipſe dilexit nos, tum ratione præcepti, tum ratione exempli ipſius Ieſu. Propter quod euangeliſta inter pręceptum, & exemplum in medio locauit ſicut dilexi vos: vt ſimul ſignificaret & modum præcepti & vim exempli. *In hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis, ſi dilectionem habueritis ad inuicem.* Ecce infallibilia apud omnes nationes ſigna diſcipulorum Chriſti, ecce inſignia propria Chriſtianorum, quæ vtinã hodie apparerent. *Dicit ei Simon Petrus.* Occurrit hic duplex quęſtio. Altera de loco: quoniam apud Matthęum & Marcum verba inter Ieſum & Petrum narrantur hymno dicto poſt cœnã, exeunte Ieſu verſus Gethſemane: Ioannes autem refert ea dicta in loco cœnæ. ¶ Solutio eſt, quòd Ioannes ſeruat ordinem hiſtoriæ: Matthæus autem & Marcus ſine ordine res geſtas & dictas referunt. Vnde & inferius aperte ſubiũgetur, ſurgite eamus hinc. Mattheus autem & Marcus rememorant dicta: non dicendo ibi vel alibi hæc dicta fuiſſe. ¶ Altera eſt de ordine verborum. Et hæc quęſtio ab alio quàm ſpirituſancto declarari nequit cum certitudine. Coniicere tamen licet quòd colloquium inter Ieſum & Petrũ incœpit ab iſtis verbis quæ Ioannes refert, ſcilicet quo ego vado vos non poteſtis ſequi modo. ab his enim verbis motus Petrus petit. *Domine quo uadis?* Quod ideo petiit, vt audiens explicari terminum quo ibat Ieſus, offerret quoque ſe ad ſimul eundum. *Reſpondit.* Deeſt, ei, *Ieſus. Quo ego uado, non potes me modo ſequi.* Indignum monſtrauit Petrum reſponſione clariore: repetendo Petro quod communiter dixerat vndecim. *Poſtea autem ſequeris.* Deeſt, me. Secutus enim fuit Ieſum Petrus poſtea quum Romæ crucifixus eſt. *Dicit ei Petrus. Quare.* Deeſt, domine. Legendũ eſt, *Domine quare non poſſim te ſequi modo? animam meam pro te ponam.* Prompti & feruentis ſpiritus verba ſunt: habebat nanque paratam intentionem etiam moriendi pro Ieſu: aperte per hoc ſignificans quòd paratus erat ſequi ipſum euntem per mortem ad aliam vitã. Quibus auditis Ieſus dixit ea quę Lucas refert, ſcilicet Simon ecce Satanas expetiuit vos vt cribraret, &c. & inſeruit, omnes vos ſcandalum patiemini in me in nocte iſta, & pręđixit Petro tãtum de ſeipſo promittenti quòd ter eũ eſſet negaturus. *Reſpondit ei Ieſus. Animam tuam pro me pones? amen amen dico tibi, non cantabit gallus*

donec ter me neges. Vel tacet Ioannes quod Marcus explicauit,ſci licet bis:vt Ieſus dixerit,non cantabit bis gallus donec ter me neges,vel tacet quòd Ieſus prius dixerit Petro, non cantabit gallus bis,donec ter me neges:& Petro adhuc promittenti de ſe contrarium,poſtea peiora prædixerit non cantabit gallus donec ter me neges.Ita quòd vtrunque ei prędixit ſucceſſiue.Quod verificatum fuiſſe,inferius declarabitur.

CAPVT XIIII.

E*T ait diſcipulis ſuis.* Totum hoc ſuperfluit. *Non turbetur cor ueſtrum.* Prædixerat eis quòd omnes ſcandalum paſſuri eſſent in ipſo, & quòd tradendus eſſet:& propterea diſcipulos turbatos videns, monet vt turbatio non perueniat vſque ad cor: hoc eſt voluntatē. Acſi apertius dixiſſet, quãuis turbati ſitis paſſionibus triſtitiæ & timoris,non tamen turbetur voluntas veſtra,ſed maneat immota & quieta in affectu ad bonũ ſpirituale ad quod modo eſt affecta. habebāt enim tunc cor mundum & affectum ad bonum ſpiritus. *Creditis in deum & in me credite.* Anceps eſt vtrobique ad indicatiuum vel imperatiuum,ad creditisvel credite.Poteſt enim legi vt moneantur vtrunque: ita quòd ratio non turbandi corde,apponatur fides in deum & fides in ipſum:monendo credite in deum & credite in me. Poteſt quoque legi alterum indicatiue,& alterũ imperatiue ſcilicet creditis in deum & in me credite:ſignificando quòd fides in deum, ſit ratio credendi in Ieſum: vt intelligamus non eſſe duas fides (alteram in deum,alteram in Ieſum) ſed eadē ratione qua credimus in deum,credendum eſſe in Ieſum.Vbi implicite ſignificat ſe eſſe deum:ex eo enim quòd credere in deum, infert credere in Ieſum,manifeſte ſequitur Ieſum eſſe deum.Nam non dicit creditis deo credite & mihi, ſed creditis in deum credite & in me:eodem vinculo exigens credere in ſe quo creditur in deum.¶ Et dixit hoc,implicite inſinuans quo turbatio cordis ducebat,ſcilicet ad perdēdum fidem in ipſum,vt intelligerent quòd quandiu crederent in ipſum,turbatio nõ perueniret ad cor, præuidebat enim eos turbandos corde & perdituros fidem in ipſum. *In domo patris mei.* Metaphorice domus patris ſignificatur gloria æternæ fœlicitatis, in fruitione dei conſiſtentis: quia beati ſunt apud deum ſicut domeſtici filij apud patrē. *Manſiones multæ ſunt.* Sicut gloria beatitudinis appellatur domus,ita eſſe beatum appellatur manſio: & multiplex participatio beatitudinis, multitudo manſionum appellatur.Et adiunxit hoc,quia dixerat quo ego vado

do vos non poteſtis venire modo, ne errarent male intelligendo ſcilicet quòd in domo patris non eſſet manſio niſi pro ſolo Ieſu, vel pro paucis:& propterea dixerit eis non poteſtis modo venire,& propterea dixerit ſoli Petro ſequeris autem poſtea. Ad tollẽdum itaq; hunc erroneũ intellectũ, & ſimul erigendo ſpem eorũ ad cœleſtẽ beatitudinem,manifeſtat eis quòd in domo patris ſui manſiones multę(ſine numero)ſunt. Hæc tria Ieſus proponit diſcipulis ad ſpem,ad fidem,ad charitatem immotã ſeruandã. Circa quæ tria totius huius capituli ſermo verſabitur, ordine retrogrado:inchoando.ſ.ab vltimo,in domo patris mei mãſiones multæ ſunt. *ſiquo minus*.pro,ſin minus. ſeu alioquin. *Dixiſſem vobis*. hoc eſt ſi non eſſet multitudo mãſionum in domo patris mei,indicaſſem hoc vobis. Et addidit hoc,vt intelligamus quòd omnia cœleſtia quæ oportet nota eſſe nobis Ieſus indicauit,nihilque eorum tacuit. *Quia vado.* Superfluit quia. Et proſequitur erectionẽ ſpei diſcipulorũ ex ſuo officio ad parandũ diſcipulis mãſiones in domo patris. Vado inquit,per mortẽ. *Parare vobis locũ*.Mãſiones quidẽ in domo patris mei iam ſunt multæ, ſed non ſunt paratæ vobis niſi ego parem vobis illas:& propterea vado ad parandum vobis locum manſionum in paterna domo. ¶ Et iſta præparatio eſt beneficium apertionis paradiſi. Ante mortẽ enim Chriſti nullus quantũcunque ſanctus ingrediebatur in manſiones beatitudinis:ipſa mors Chriſti beneficiũ hoc humano generi cõtulit,vt iuſti purgatione nõ indigẽtes beatificarẽtur. Et hoc beneficiũ ſicut metaphorice appellatur apertio paradiſi, ita metaphorice quoq; appellatur parare locũ ſeu manſionẽ hominibus ſanctis. Et eſt ratio huius metaphoræ:quia tanquam non paratus locus alicui eſt, quando ipſe quidem dignus eſt loco,ſed impedimentũ aliquod ne loco illo potiatur adeſt. *Etſi abiero & præparauero*.pro,parauero, *vobis locum*. Non ſufficit Ieſu erigere ſpem diſcipulorum:ex hoc ſolo quòd vadit ad parandũ eis locũ:ſed erigit etiã ſpẽ ex reuerſione ſua. Et ſi abiero,per mortẽ,& parauero vobis locũ beatitudinis,per mortẽ,reſurrectionem,& aſcenſionem meã. *Iterũ venio*, pro,vẽturus ſum. Ire meũ ex hoc in carnem mortalem aduentu, eſt ad parandũ vobis beatitudinis animæ locũ: iterũ aũt venturus ſum in mundũ. *Et accipiã vos ad meipſum*. Tunc accipiã vos reſuſcitãdo vos integros,ex anima & corpore cõſtantes,ad meipſum, ad conſortiũ meũ. *Vt ubi ſum ego,& vos ſitis*. Eundẽ locũ(paternã.ſ.domũ) promittit diſcipulis in quo ipſe eſt. Et non dicit vbi ero ego,ſed vbi ſum ego:quia ipſe erat in beatitudine ſecundũ ſu-

premam

premam animæ partem. ¶ Dixit quoque hæc de ſecundo aduen-tu, ad mitigandum dolorem diſcipulorum de ſuo receſſu. Et ad hoc ſignificandum præpoſuit, & ſi abiero: vt promiſſa reuerſio té-peret abire. *Et quo ego uado ſcitis, & uiam ſcitis.* Interrogauerat Petrus, domine quo vadis: & indignus clara reſponſione fuit. Sed dulcis magiſter tractans modo de domo patris ſui, de gloria ęter-næ fœlicitatis, excitat eos ad conſiderandum quòd ſciunt quo ip-ſe Ieſus vadit & viā qua itur illuc. Sciebāt enim (hoc eſt rationem ſciendi habebant ſufficientem) ex tot auditis à Ieſu quòd vadit ad gloriam æternæ fœlicitatis per viā mortis propriæ. Ita quòd ſen-ſus verborum Ieſu eſt. Scitis, hoc eſt in promptu habetis ſufficien-tem rationem ſciendi, & quo vado & qua vado. Et eſt ſermo de ſci re comitante fidem, non de ſcire euidentię: vt patet. *Dicit ei Tho-mas. Domine neſcimus quo uadis: & quomodo poſſumus uiam ſcire.* Ex hoc quòd Thomas argumentando, ex ignorantia termini infert ignorantiam vię, apparet quòd non intellexerat verba Ieſu vt ſo-nāt (.ſ. quòd ſcirent diſcipuli & terminum & viā. huiuſmodi enim argumentatio non eſt congrua reſponſio ad verba Ieſu in tali ſen ſu) ſed quòd intellexit verba Ieſu in ſenſu quē diximus. ſ. quòd ha-betis ſufficientem rationem ſciendi & terminū & viam. Huic nā-que ſenſui congrue & nō cōtradicendo magiſtro reſpondēs Tho-mas, fatetur hebetudinem ſuam & aliorū circa terminū, & conſe-quenter concomitari oportere neſcientiā viæ. Et eſt ſenſus. Quan uis verū dicas ꝙ habemus rationē ſciendi vtrūque, tamen fatemur ꝙ de facto neſcim⁹ quo vadis, ac per hoc quomodo poſſumus viā ſcire, hoc eſt & cōſequēter impoſſibile eſt nos ſcire viā, notitiā em̄ vię cōſtat pēdere ex notitia termini: vt patet. *Dicit ei Ieſus.* Reſpon det directe Ieſus, pri⁹ explicādo viā. *Ego ſum uia, & ueritas, & uita.* In textu Gręco ſingulis his tribus dictionibus ſuus præponitur ar ticulus. Ita ꝙ ſignificatur, ego ſum illa via & illa veritas, & illa vi-ta: vt intelligamus ꝙ Ieſus nō eſt quæcūque via, ſed ſuprema via & ſuprema veritas & ſuprema vita. ¶ Et dixit ego ſum via, ad cōuin cendū Thomā quòd ſciebat viam, ſciendo Ieſum. Vere autē dicit ego ſum illa via: quoniā ipſe ſiue faciens, ſiue docēs, ſiue moriens, reſurgēs, &c. via eſt & qua ipſe iuit, & qua nobis eundū eſt. ¶ Adiū xit aūt ſe eſſe veritatē & vitā, ne purū hoīem ipſū eſſe intelligerēt: ſed ſimul cū hoc ꝙ eſt via humanis actionib⁹ & paſſionib⁹, eſt etiā veritas nō quęcūq;, ſed ſuprema, & vita ſimiliter ſuprema, quorum vtrūq; ſoli deo cōuenit. Et adiūgūt hęc vię, ad ſignificādū viā hāc fultā veritate & vita, ad differētiā humanarū viarū, quę aut falſę ſūt

aut

aut falſitatis aliquid admixtũ habent, quo ad intellectũ:& quæ laborem ac mortẽ inferũt, vel ſaltem non tollũt. Via enim Chriſti, tota plena eſt veritatis,& omnẽ laborẽ mortemq; tollit:dum ſpiritus euntis cõtinue magis ac magis viuificatur, & ad vitam tandem perducit fœlicitatis animæ & corporis. *Nemo uenit ad patrẽ niſi per me.* Manifeſtat ſe eſſe illam viam, ex hoc ꝙ niſi per ipſum (hoc eſt ipſiꝰ meritũ)nullus venit ad patrem. Acſi apertius.dixiſſet ſumma via eſt qua itur ad patrem: nemo aũt venit ad patrem niſi per me:ego igitur ſum illa via. ❡In quibus verbis explicare dignatur etiã alterũ ſcilicet terminũ quo vadit: dicẽdo nemo venit ad patrẽ.Nõ dicit nemo vadit ad patrẽ(quaſi ſine ipſo)ſed nemo venit,tanquã comes ipſius:vt pater inſinuetur cõmunis terminus quo vadit Ieſus & quo venit quicunq; it ad vitã æternam. ❡Superius,cap.6.dixerat nemo põt venire ad me niſi pater qui miſit me traxerit eũ:&modo dicit ꝙ nemo venit ad patrem niſi per me.vt intelligamus & indiuiſa eſſe opera trinitatis,& mutua officia inter hominẽ Ieſum & deũ. *si cognouiſſetis me.* Explicatis via ac termino,explicat rationẽ ignorãtię diſcipulorũ: quare ſcilicet ipſi neutrũ ſciũt,vt Thomas dixerat. Et ẽ regione argumẽti Thomę docet modũ cognoſcẽdi inchoandũ à via,nõ à termino. Thomas ꝓceſſerat à termino ignoto ad viã ignotã , Ieſus docet in propoſito eſſe cõtrariũ progreſſum intellectus ſcilicet à via ad terminũ, à notitia Ieſu ad notitiã patris. Hoc enĩ clare ſignificat hęc cõditionalis.vt intelligamus quod nõ eſt legitima excuſatio, ꝓcedere ex ignoto termino ad ignotam viam in hac materia,vt Thomas arguebat:qa ecõuerſo procedẽdũ eſt.ſi enim cognouiſſetis me.Et eſt ſenſus.ſi cognouiſſetis me viã & veritatẽ & vitá. *et patrẽ meũ utique cognouiſſetis.* Ecce quo vado cognitũ eſt vobis ex notitia mei qui ſum via.eõ igitur modo quo cognoſcitis vel non cognoſcitis me,eodẽ modo cognoſcitis vel nõ cognoſcitis patrẽ meũ ad quẽ vado.❡Et dicit ſub cõditione ſi cognouiſſetis me:vt intelligamus ꝙ nõ de cognitiõe ſenſitiua ſed de cognitiõe intellectuali penetrãte ad intima pſonæ Ieſu (hoc eſt ad diuinitatẽ ipſius)loquitur.Et vere cõditio hæc infert cõſequẽs. nã impoſſibile eſt cognoſcere perſonã Ieſu & nõ cognoſcere deũ patrem Ieſu.Et vere hic eſt legitimus noſcendi deum patrẽ modus quo ad nos:vt ſcilicet ex notitia quã habemus de Ieſu qui nobis viſibilis apparuit,ad notitiã patris aſcẽdamus. ❡Significanterq; dicit meũ:& nõ patrẽ adoptiuũ ſed patrẽ naturalẽ intelligamꝰ. Adoptiõe enĩ deus eſt pater multorũ filiorũ:natura vero proprius pater eſt Ieſu ſe-

ſu ſecundum diuinitatem. *Et amodo cognoſcetis.* pro,cognoſcite, *eum,& uidiſtis eum.* Quanuis dictio Græca anceps ſit ad cognoſcitis vel cognoſcite : magis tamen quadrat propoſito imperatiuum quàm indicatiuũ. Declarata ſiquidem ratione quare neſciebant tam viam quàm terminũ (quia ſcilicet neſciebant ipſum Ieſum) declarat modo rationem quare ipſe dixerit & quo ego vado ſcitis & viam ſcitis,hoc eſt habetis rationem ſciẽdi. ¶ Et duo dicit. Alterum ſignificans apud illos affuiſſe rationẽ cognoſcendi patrẽ,qui difficilior cognitu putabatur:dicẽdo & vidiſtis eũ.ſ.patrẽ. Quod verificari Ieſus ſubiũget,quia qui vidit filiũ vidit patrẽ. Et loquitur Ieſus ad diſcipulos humano more: ex hoc enim ꝙ homo aliquis videtur à te,habes tu rationẽ congnoſcendi illũ. Vnde ita dicit & vidiſtis eum,acſi dixiſſet de aliquo viſo homine quem dicerent ſe nõ cognoſcere & vidiſtis eum. ¶ Alterũ conſequẽs ad prædictam viſionem,ſignificans ꝙ ſaltẽ deinceps cognoſcant patrem:dicẽdo amodo cognoſcite eũ. Conſuetũ morẽ (vt dictũ eſt) loquendi ſequens Ieſus, dicit diſcipulis ꝙ quãuis excuſetis vos nõ cognouiſſe hactenus patrẽ ad quem vado,ſaltẽ ex nunc cognoſcite eum quandoquidem vidiſtis eum videndo me. Sicut diceremus de homine prius viſo:etſi hactenus non cognouiſtis eum,amodo cognoſcite illum quoniã vidiſtis illum. Et eſt ſermo de cognitione comitante fidem: iuxta illud Apoſtoli,nunc cognoſco ex parte. *Dicit ei Philippus. Domine oſtende nobis patrem.* Dixerat Ieſus,& vidiſtis eum ſcilicet patrem,non audens autem dicere Philippus, nunquam vidimus patrem tuum, rogat oſtende nobis patrẽ:implicite negans ſe vidiſſe patrẽ. *Et ſufficit nobis.* Totiens & tot dixiſti de patre tuo,oſtende nobis ipſum & ſufficit nobis de omnibus quę dixiſti. *Dicit ei Ieſus. Tanto tempore uobiſcum ſum,& nõ cognouiſtis.* pro,& non cognouiſti,*me?* Philippus aliquantę temeritatis reus,quanuis pro omnibus vſurpauerit petere,ſolus tamẽ arguitur quòd non cognouerit tanto tempore Ieſum. *Philippe qui uidet me,uidet & patrem.* Superfluit coniunctio &:pręter hoc quòd præſentia habemus pro præteritis. Legendum eſt. *Philippe qui uidit me,uidit patrẽ.* Directe declarat verba quæ prius dixerat, & vidiſtis eũ:quę iã declarauim⁹. Intẽdit ſiquidẽ Ieſus ꝙ quicũq; cognoſcit ipſum,cognoſcit patrẽ: & quicũque vidit ipſum vidit patrẽ. Si clare vidit ipſum,clare quoq; vidit patrẽ: & ſi imperfecte nouit ipſum, imperfecte quoq; nouit patrẽ. *Quomodo tu dicis,oſtende nobis patrem?* Philippũ arguit:eo quòd reputabat Philippus cognito Ieſu,adhuc ſupereſſe noſcendum patrem,cuius oppoſitũ tũc dixerat

Ieſus

Ieſus,ſi cognouiſſetis me, & patrem meum vtique cognouiſſetis. *Non credis quia*.pro,quod, *ego in patre,& pater in me eſt?* Duo hinc myſteria apparẽt.Alterum quod de notitia comitante fidẽ locutus eſt:vt expoſuimus. Hoc enim manifeſtat, dicẽdo non credis. Alterum quod ne erraremus,intelligendo ipſum Ieſum eſſe patrẽ & filium(vt Sabellius intellexit)probat quod qui vidit ipſum vidit patrem: non quia ipſe eſt pater ſed quia ipſe eſt in patre & pater in eo.In quibus verbis conſubſtãtialitas ſimul cum diſtinctione perſonarum ſignificatur.nam pronomen ego,perſonam ſupponit:& nomẽ patris,perſonam quoque ſignificat. Et me eſſe in patre & patrem in me eſſe, conſubſtantialitatem ſignificat extremorum. Neque enim proprie intelligi poteſt filium eſſe in patre & patrem in filio niſi conſubſtantialitate. *Verba quæ ego loquor uobis,a meipſo non loquor.* Manifeſtat quadrupliciter quod ipſe in patre & pater in ipſo eſt.Primo à locutione : quia verba quæ loquor non loquor à meipſo,ſed à patre.Et intendit per hoc quod indiuiſi ſunt ipſe & pater in loquendo:ac per hoc ipſe in patre& pater in ipſo eſt. *Pater autem in me manens, ipſe facit opera.* Si intendiſſet indiuiſionem ſolum quo ad loquendum,dixiſſet ipſe, loquitur verba: ſed quia intẽdit non ſolum indiuiſionem quo ad verba ſed etiam quo ad facta,ideo dixit ipſe facit opera. ¶ Vbi acuti⁹ perſpice quod ſimul adiicit indiuiſionem ſui & patris quo ad facta,& probat indiuiſionem ſui & patris quo ad verba.Nam ſenſus eſt. pater autem in me manens ipſe facit opera quæ verbis loquor.vt intelligamus quod quum dixit Lazare veni foras,& ſimilia,verba quæ dixit non dixit à ſeipſo ſed à patre : quia pater in ipſo manens facit opera,ſignificata per illa verba. *Non creditis*.pro,credite mihi. Poſtquam primo ex verbis, ſecundo ex operib⁹ declarauit patrem in ſe & ſe in patre,declarat tertio hoc idem ex propria authoritate.Credite inquit mihi, qui nunquam mentitus ſum,qui ſum veritas. *Quia*. pro, quod, *ego in patre & pater in me eſt. Alioquin.* Quarto per locum à natura operũ mirabilium quæ fecit,exigit vt credant ſibi, aperte dicens : alioquin, hoc eſt ſi non ob authoritatem meam mihi creditis. *Propter opera ipſa.* mirabilia quæ feci. *credite.* Deeſt, mihi. Si mihi propter me non creditis, credite mihi propter mirabilia opera mea. *Amen amen dico uobis.* Expeditis iis quę occaſione illius particulæ in domo patris mei manſiones multæ ſunt,dicẽda occurrerunt,tranſit ad ſpectãtia ad illam particulã tunc ſimul propoſitam,creditis in deum & in me credite. *Qui credit in me.* Quia propo-

propoſuerat creditis in deum & in me credite, intendit monſtrā re rationem dicti: monſtrando parem eſſe facultatem credentis in Ieſum & credentis in deum. De fide enim in deum, referunt alij Euangeliſtæ dictum. habete fidem dei: & ſi dixeritis mōti tollere &c. fiet. & alia huiuſmodi. Et propterea de fide in Ieſum paria modo tradit. Et non dicit qui credit in deum, ſed qui credit in me: vt oſtendat ſe eſſe deum. *Opera quæ ego facio*. Non dicit opus ſed opera, ne intelligeremus ſingulare opus humanæ redēptionis (quod tunc actualiter faciebat) ſed opera quæ communiter faciebat, in quibus faciēdis cōtinue perſeuerabat: & propterea vtitur præſenti, dicendo facio. qualia ſunt opera tam moralia q̄ miraculorum. In his enim perſeuerabat faciendo. *Et ipſe faciet*. Ecce officium credentis in Ieſum, facere opera tam moris quàm miraculorum quæ continue exercuit Ieſus. non quod illa met numero opera faciet, ſed quod ſimilia illis. *Et maiora horum*. pro, his, *faciet*. Mirabilis apparet promiſſio: ſed ceſſabit admiratio libratis ſubſequentibus conditionibus adiunctis. Et eſt ſenſus, non ꝙ omnia faciet maiora his: ſed quòd aliqua maiora his (& moralibus & mirabilibꝰ) faciet credēs in Ieſum. *Quia ego ad patrē*. Deeſt, meū, *vado*. Ex tribus partibꝰ integratur cauſa reddita ex qua credens in Ieſum faciet hæc & maiora. Prima autem pars cauſæ, tria in ſe continet: ſcilicet ſurrogationem credentium in ſe loco ſui in ſua abſentia. Huiuſmodi enim ſurrogatio ſignificatur dicēdo quia ego ad patrem vado. Acſi apertius dixiſſet, Qui credit in me faciet hęc & maiora, quia loco mei relinquo illū eunte me ad patrem. ¶ In quo etiā clauditur efficacia mortis eius, dicendo vado. per mortem enim ibat ad patrē. Et demū clauditur etiā glorificatio eius, dicendo ad patrem. Tranſire enim Ieſum ex hoc mūdo ad patrem, eſt de ſtatu mortali & humili ad ſtatum immortalitatis, glorię & regni ire. Ita quòd ſignificat hęc prima pars cauſę, quia ego moriendo aſſequor regnū & gloriā, ſubſtituēs eos loco mei. Hîc enim & ipſi ſurrogati in officiū, hinc & meritū mortis eius & tempus glorificationis eius (quod expectabatur ad abūde effundendum ſpiritum ſanctum) ſignificantur in cauſa quòd credentes in ipſum facient hæc & maiora. *Et quodcunque*. pro, & quicquid. Secūda pars cauſæ ex parte credentium in Ieſum ſe tenet: cōtinens ſimiliter tria. *Petieritis patrem*. Superfluit patrem. Ratio moduſque faciendi hæc & maiora, explicatur ampliſſima facultas impetrādi non aliquid ſed omne quod petierint. ¶ Vbi diligentius cerne & nota coniunctionē &, iungentem hanc cauſę

partem

partem præcedenti. Ita quod continentur hæc verba ſub illa coniunctione cauſali quia. Et eſt ſenſus planus. quia ego ad patrem meum vado, & vos ſurrogati quicquid petieritis &c. Et ſignificatur clare per hoc ꝙ ad hoc vt credens in Ieſum faciat hæc & maiora, concurrunt vt cauſa non ſolum quod ego vado ad patrē ſed & quod vos petatis. Et cum hoc declaratur etiam modus faciēdi hæc & maiora, longe diſtans à modo quo ipſe Ieſus hæc fecit. nā ipſe fecit imperādo: credentibus autem in eum promittitur quod facient hæc & maiora, ſupplicādo. ¶ Et dicendo quicquid, rationem reddit ꝙ hæc & maiora faciet. nā ſub quicquid comprehenduntur hæc & maiora. Memēto tamen ꝙ ſubintelligitur ſeruatis ſeruandis in ſupplicatione. *in nomine meo*. Ecce tertiū. Non promittit quicquid petieritis, ſed limitat in nomine meo: hoc eſt ad honorem, famā & gloriam meā, nomen enim ad notitiam, famā gloriamque ſpectat. ¶ Verum intellige hanc conditionē non ſolum reſpectu intentionis petentis ſed etiam reſpectu rei: hoc eſt non ſolū quod petens petat pro gloria Chriſti, ſed etiam quod in rei veritate illud ſit expediens tunc pro gloria Chriſti. alioquin ex parte rei ſeu temporis aut loci non petitur in nomine Ieſu. *Hoc faciam*. Deeſt, ego. Legendū eſt. *Hoc ego faciam*. Tertia pars cauſæ ex parte ipſius Ieſu in ſtatu glorię explicatur. Et ſignificat per hoc quod credens in eum faciet hæc & maiora petēdo in nomine Ieſu: non ita ꝙ ipſe petēs faciet hęc ſine me (ſicut fiunt res à ſurrogatis abſente principali qui ſurrogauit) ſed ita quod egoipſe in gloria patris exiſtens faciā quicquid ipſi petierint in meo nomine. Et in hoc manifeſtat ſe eſſe deum: qui quæcunque petenda quāuis maiora his, faciet faciēdo facere credētes in eū. hoc enim eſt dei proprium. *vt glorificetur pater in filio*. Vos quidē petetis pro gloria mea, ego autem faciam quod petetis pro gloria patris mei, vt pater glorificetur in gloria filij. Omnia ſua referre ſe in patrem non ſolum quandiu in carne paſſibili erat ſed etiā in ſtatu gloriæ, hinc manifeſtat. vt confirmet fidem quod vna & eadē eſt gloria filij & patris: ſicut eſt vna natura & vna voluntas. Et ſimiliter eadem eſt exhibēda gloria à nobis filio & patri. ¶ Collige prudens lector has cōditiones requiſitas ad hoc vt credens in Ieſum faciat hęc & maiora: & ceſſabit admiratio, tam quod promiſſa ſint cuilibet credēti in Ieſum (quoniam non ſunt promiſſa abſolute ſed cū his conditionibus) quàm ſi non inueniuntur executioni mādata. Non enim hoc prouenit ex defectu ꝓmiſſionis ſeu promittentis, ſed ex defectu conditionū quæ non ſeruantur à nobis,

nobis,quæ non concurrunt vt exiguntur. *ſiquid petieritis me in nomine meo,hoc faciam.* Dixerat ſiquid petieritis &c.vt rationem & modum faciendi hæc & maiora aperiret.repetit modo eandem ſententiam abſolute: vt intelligamus petitiones noſtras in nomine eius exaudiendas non ſolum vt faciamus hæc & maiora , ſed abſolute. Eſt quoque & altera repetēdi ratio:quia vbi prius dixerat ſiquid petieritis,ſubaudiendo deum,modo dicit ſiquid petieritis me:ad extendēdum quod dixerat creditis in deum & in me credite,ſimiliter eſſe intelligendum petitis deum petite & me:fidem ſuæ diuinitatis aſtruens. *si diligitis me.* Poſt ſpectantia ad duas particulas(ſcilicet in domo patris mei, & creditis in deum)tranſit ad ſpectātia ad primam particulam:ſcilicet non turbetur cor veſtrum,in principio propoſitam. Et intendit conſolari eos,turbatos ex dilectiōe ad ipſum auditis ſupradictis de proditione ei⁹ & diſperſione eorum.& propterea incipit à dilectione. Si diligitis inquit me,in veritate:vt mœſtitia veſtrę turbationis præ ſe fert. *Mandata mea ſeruate.* Probatio dilectionis ſit ſeruare mandata mea:hoc eſt non perducat vos turbatio veſtra ad tranſgreſſionē mandatorum meorum.hoc erit vobis teſtimonium non turbati cordis(hoc eſt voluntatis)perſeuerātia in obſeruatione mandatorum meorum:& econuerſo ſi turbatio ducit vos ad non ſeruandum mandata mea,ſcitote quod tunc non diligitis me. *Et ego rogabo patrem.* Comprehendite fructus immotæ dilectionis. Ex parte ſiquidem veſtra fructus eſt ſeruare mandata mea : ex parte autem mea fructus eſt quod ego rogabo patrem. Et dixit hoc.tum ad ſignificandum quaſi reciprocā gratitudinem obſeruationi mandatorum eius.tum ad ſignificandū quod ad habendū alium paracletum nō ſufficit vos ſeruare mandata mea,ſed oportet adeſſe quoque preces meas. ¶ Conuenit autem Ieſu ſecundum humanam naturam rogare patrem. Et dicit rogabo:quia futurum erat meritum mortis eius, intercedēs apud patrem. *Et alium paraclitum.* Interpres reliquit dictionem Græcam:quum potuiſſet Latine dicere conſolatorem Iuxta Græcum tamen loquendo corrupta eſt ſcriptura.nam ſcribi debet paracletum,& proferri penultima producta. ¶ Alium conſolatorem ſpiritum ſanctum nominat,vere alium perſonaliter à filio , & vere conſolatorem quia officium conſolatoris interni exercebit. Et optime quadrat vt turbatis mœſtitia,conſolator promittatur. Et inſinuat per hoc ſe quoque conſolatorem vnum eſſe : dicendo ꝙ alius conſolator dabitur. *Dabit uobis.* Pater dator ſignificatur.

Quod

Quod adimpletum eſt in Pentecoſte. *vt maneat nobiſcum in æternum.* Ne intelligerent quòd alius conſolator dandus eſſet illis ad tempus(ſicut ipſe Ieſus in carne datus eſt conſolator ad tẽpus) manifeſtat eis quòd ille alius conſolator dabitur eis non ad manendum cum ipſis ad tempus, ſed in æternum, ſed ſine fine. Sine pœnitentia enim ſunt dona dei: vt Apoſtolus dicit ad Roma.11. Et propterea ipſe deus dat conſolatorem internum vt maneat in æternum cum omnibus illis quibus dat. Sed ex parte eorum quibus datus eſt,contingit quandoque quòd non manet cũ eis in æternum.Hoc tamen in vndecim Apoſtolis non habuit locum:ſed nõ ſolum ex parte dantis ſed etiã de facto manſit & manet internus conſolator cũ eis in æternum. *ſpiritum ueritatis.* Ne intelligerent alium conſolatorem corporeum(ſicut ipſe fuit)manifeſtat eis quòd conſolator ille erit ſpiritus:vt intelligãt quòd non erit exterior cõſolator vt homo,ſed internus ſpiritus.¶Et appellatur ſpiritus veritatis,nõ ſolum quia à veritate procedit diuina, ſed etiam quia veritatis puræ ac integrę eſt largitor.Nihil enim mendacij,nihil falſitatis,nihil doli & huiuſmodi,eſt à ſpiritu promiſſo diſcipulis Chriſti:ſed pura ab omni admixtione cuiuſcũque fallaciæ veritas,& integra,omnia ad ſalutẽ æternã neceſſaria cõprehendens.¶Et dicẽdo veritatis,explicat alterũ ſpiritus officium: quòd.ſ.dabitur non ſolum conſolator quo ad partẽ hominis affectiuã ſed etiam veritatis doctor:nõ tanquàm externus doctor ſed internus ſpiritus. *Quem mundus non poteſt accipere.* Ne putarent alium conſolatorẽ dandũ cõmuniter omnibus(ſicut ipſe datus eſt cõmuniter omnibus)ſimul manifeſtat quòd mundo (hoc eſt omnibus promiſcue)nõ eſt dandus, & quare non eſt dandus, dicẽdo quẽ mundus non poteſt accipere:quia ſcilicet non eſt capax eius. Vere ſiquidem nõ fuit ſpiritus ſanctus datus Apoſtolis in Pentecoſte,datus mũdo(hoc eſt communiter omnibus) ſed quibuſdam tantum electis.Et vere mundus nõ erat capax tanti doni. *Quia nõ uidet eum nec ſcit eum.* Quare mundus nõ erat capax ſpiritus veritatis & conſolatoris,ratio redditur ex parte intellectus.quia non videt,clara notitia,nec cognoſcit,notitia fidei,eũ,veritatis ſpiritum.Mundus enim tunc temporis nõ ſolum carebat notitia clara dei,ſed etiã carebat notitia fidei:vtpote nõ credens eſſe ſpiritum ſanctum ſpiritũ intrantem animã ad inſtruendum de veritate cœleſtis patrię. *Vos autẽ cognoſcetis.*pro,cognoſcitis,*eũ.* Nõ differt cognitionem in futurũ:ſed dicit quòd in prę̨ſenti cognoſcunt eũ. Et quũ duo negaſſet de mundo(ſcilicet videre & cognoſcere)non

mm affir-

affirmat vtrunque de eis.non enim dicit vos autem videtis & cognoſcitis:ſed alterum tantum affirmat. vt intelligamus alterum ſufficere:& intelligamus ſimul quòd Apoſtoli tunc cognoſcebant ſpiritum veritatis notitia fidei. Et propterea ipſis & non mundo dandus erat conſolator. *Quia apud vos manebit*.pro, manet. Ratio cognitionis redditur manſio:vt intelligamus ſpiritum veritatis manẽtem in animis Apoſtolorum iam facere officium ſuum. faciendo eos cognoſcere ipſum. ipſe enim ſpiritus teſtimoniũ reddit ſpiritui noſtro quòd filij dei ſumus. Vnde notitia ab experiẽtia in ſeipſis ſignificatur.dat enim deus etiam hoc vt ſciamus quę à deo nobis donata ſunt.1. Cor.2. Si obiicis quo pacto ſtant hæc duo ſimul, quòd ſpiritus veritatis manet apud eos & quòd dãdus eſt eis.Solutio eſt vtrunque eſſe verũ.nam & tũc Apoſtoli habebãt ſpiritum veritatis ſecundum effectum neceſſarium ad propriam ſalutem:dandus autem erat eis ſecundum effectum conſolationis qua tunc carebant, & ſecundum effectum veritatis ad docendum alios cũ plenitudine gratiæ & firmitatis &c. *Et in vobis erit*. Cõiunctio &,denotat rationẽ cognoſcendi ſpiritũ veritatis integrari ex duobus:ſcilicet ex eo quòd manet apud vos,& ex eo quòd in vobis erit:hoc eſt ex manſione & perſeuerantia.immo rectius ex manſione & electione diuina. Quod ideo dixerim: quoniam interrupta fuit manſio ſpirit⁹ ſancti in Apoſtolis (ſaltem in Petro) ſed non fuit interrupta diuina electio:ſecundũ quam dicitur & in vobis erit. ¶Vbi etiã nota quòd pri⁹ dixerat vt maneat vobiſcũ: modo autem adiungit in vobis erit.vt intelligant quòd nõ ſolum cum eis ſed etiam in eis intus erit. ¶Nec prætereas notare quòd ex his duobus integrantibus rationẽ cognoſcẽdi ſpiritum veritatis,inſinuatur propriũ hoc eſſe electorum vt cognoſcant in ſeipſis ſpiritum ſanctum.Si enim ad notitiam ſufficeret habere illum ſine perſeuerantia, non dixiſſet Ieſus, quia apud vos manet & in vobis erit.iũgendo nanque hæc duo ſub vno quia,vtrãque conditionem requiri ſignificauit. *Non relinquam vos orphanos*. Apoſtoli ex animo & corpore conſtabant.& propterea Ieſus cõſolator eorum abſceſſurus,poſtquàm promiſit aliũ cõſolatorẽ internum, ac per hoc cõſolatorẽ animi,modo promittit ſeipſum rediturũ conſolatorẽ corporeum. Et dicẽdo non relinquam vos orphanos,cõſolatorẽ ſe promittit vt patrẽ. Orphanus enim Græca dictio eſt, ſignificans orbatũ parentibus. Vnde per hoc & ſe illis exhibuiſſe hactenus vt patrem manifeſtat,& ſe rediturũ vt patrẽ pollicetur. *Venio ad vos*. Intra triduũ enim reſurrecturus,tãquàm in præſenti

ſit

ſit dicit venio ad vos,egoipſe carneus,egoipſe pater. *Adhuc modicum.* Vere modicũ temporis ſupererat quo videretur cõmuniter ab omnibus:vſque enim ad nonã horam vidẽdus erat viuus,mortuus autem paulopoſt. *Et mundus iam non me videt.* Poſt hoc modicum tẽporis,mundus,hoc eſt homines cõmuniter,me nõ videt. ¶ Et dicit in præſenti videt,referendo nõ ad præſens tempus ſed ad tempus poſt modicũ.Et eſt ſermo de mundo ſecũdum ſtatum tranſitoriũ huius mundi.Significatur enim quòd poſt illud modicum tempus homines cõmuniter,durante ſtatu tranſitorio huius mundi nõ viderent Ieſum,videndũ tamẽ ab omnibus in fine mũdi.Propter quẽ ſtatum mundi ſignificandũ vſus eſt verbo præſentis temporis,dicendo nõ me videt:& nõ dicendo, & non me videbit.Sonat ſiquidẽ præſens ꝙ mundus in ſtatu mundi poſt illud paululum non videt Ieſum.Quod eſſe veriſſimũ patet.poſt reſurrectionẽ enim nõ eſt cõmuniter ab omnibus viſus,ſed tantũ à teſtibus præordinatis à deo. *vos autẽ videtis me.* Non dicit videbitis ſed videtis:referendo præſens ad tẽpus poſt illud paululum. Ita ꝙ aduerbiũ temporis iam,ſeruit vtrique orationi:negatiuæ.ſ. mundus me iam non videt,& affirmatiuę,vos autem videtis me. ¶ Et declarat per hoc ſimilẽ differentiã ſeruandã in reditu ipſius reſurgẽtis inter ipſos & mundũ,quæ deſcripta eſt inter ipſos quoque & mundũ quo ad aliũ internũ conſolatorẽ.Sicut enim ibi dixit ꝙ dabit vobis,nõ mundo, ita modo dicit ꝙ non mundus ſed vos videbitis me:ne intelligerent ꝙ reſurgens videndus ſit cõmuniter ab omnibꝰ ſicut tũc paſſibilis videbatur cõiter ab omnibus *Quia.*pro,ꝙ,*ego viuo.* Et hoc quoque præſens viuo,ad tẽpus poſt paululũ pręſens refertur.¶ Et ſignificãtur res videndę duæ.altera eſt quòd ego viuo poſtquàm crucifixus mortuꝰ ac ſepultus fuero. viuo egomet in hacmet carne,hacmet vita qua modo viuo.Altera eſt. *Et vos viuetis.*Securos per hoc Apoſtolos reddit quòd nõ morientur ſecũ,ſed quòd perſeuerabunt viuentes.Perſeuerantiã enim vitæ,dicendo viuetis ſignificat:timorẽ mortis interim quòd ipſe redibit.ab eis tollens. *In illo die.* hoc eſt in illa claritate reſurrectionis meæ.Et ad literam etiam in illo die quo reſurgam & veniam ad vos : quoniam eodem die aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas,& inſufflando dedit eis ſpiritũ ſanctum. *vos cognoſcetis.* Ecce alter fructus reditus mei.primus enim deſcriptus eſt cõſolatio videndo me viuũ:alter autẽ eſt notitia.Ille ad partẽ affectiuã & ſenſibile gaudium,iſte ad partẽ ſpectat intellectiuam. Sicut etiam à ſpiritu paracleto deſcripſerat vtranque partẽ perficiendã.

ciendam. *Quia*.pro,quòd,*ego ſum in patre meo*. Cognouerunt Apoſtoli poſt reſurrectionẽ Chriſti nõ confuſa notitia(neſciendo quid crederẽt:vt quãdiu erant cũ Ieſu paſſibili credebant propter verba Ieſu)ſed diſtincta & explicita notitia, per ſpeculum tamen & in ænigmate,cognouerunt Ieſum eſſe filiũ naturalem dei, eſſe conſubſtantialẽ patri,eſſe in patre ſecundũ identitatẽ ſubſtantiæ ſeu eſſentiæ. *Et nos in me & ego in nobis*. Myſteriũ vnitatis eccleſiaſticæ ſecundum vnionẽ ſpiritus interni inter caput & membra immo rectius inter perſonã & mẽbra,alterum cognoſcendum ab Apoſtolis prædicit.Ieſũ enim eſſe in nobis & nos in Ieſu,nihil eſt aliud quàm nos eſſe membra Ieſu,ipſum vero eſſe velut perſonam horũ membrorũ. Hoc ſiquidẽ modo ipſe eſt in nobis vt perſona in membris ſuis.& nos ſumus in illo vt membra in perſona:iuxta declarationẽ Apoſtoli ad Ro.12.multi vnũ corpus ſumus in Chriſto,ſinguli autẽ alter alterius membra.¶In his duob'(altero ego ſum in patre meo,altero vos in me & ego in vobis)vniuerſa fidei materia cõprehenditur.in primo enim myſteriũ diuinarum perſonarũ,in ſecundo aũt myſterium eccleſiæ cõprehenditur. *Qui habet mandata mea & ſeruat ea,ille eſt qui diligit me*. Quia reſtrinxerat promiſſionẽ vtranque (ſcilicet & alius paracleti & reditus ſui)ad apoſtolos excluſo mundo,ne erraremus putando per has reſtrictiões haberi mundũ à Ieſu pro derelicto, ideo vtranq; promiſſionẽ quo ad aliquid extendit ad vniuerſum mundum.& propterea vniuerſaliter & in tertia perſona dicit qui habet.Et intẽdit ſimul deſcribere diligentem Ieſum,& manifeſtare quis eſt in toto mundo cõſecuturus nõ ipſam vtranque promiſſionẽ ſed effectum vtriuſque.Deſcribitur autẽ diligẽs Ieſum ex duabus cõditionibus: ſcilicet ex habere & ex ſeruare mãdata eius.In habere excluditur tã refutatio quàm negligentia diſcendi mandata Ieſu : in ſeruare vero excluditur tam refutatio quàm negligentia exequẽdi. Vtrãque enim conditionem oportet cõcurrere. nam ſicut non ſufficit plene habere in notitia mandata Ieſu ſine executione omnium, ita non ſufficit exequi omnia mandata Ieſu quę quis habet in notitia, ſi refutat aut negligit habere notitiam omniũ mandatorum Ieſu. *Qui autem diligit me,diligetur a patre meo*. Ecce participatio primæ promiſſionis. qua dixerat quòd pater dabit vobis alium paracletum. Extenditur enim promiſſio illa ad omnes diligentes Ieſum , non ſecundum nouum affectum ſed ſecundum dilectionis effectum. & propterea dicit in futuro diligetur. Dilectio nanque dei ſecundum actum diligendi eſt æterna & non futura: ſed

ſed ſecundum effectum eſt futura. *Et ego diligam eum*. Nō ſolum à patre meo diligetur,ſed etiam à me. Erit itaque amicitiæ amor inter diligentem me ex vna parte, & patrem meum ac me ex altera. ¶Sed occurrit hic obiectio:quia textus ſignificat dilectionē hominis erga Ieſum in præſenti tempore, dilectionem autem patris & Ieſu in futuro. Ex hoc enim inſinuatur quòd dilectio qua diligimus Ieſum debet præuenire dilectionem patris & Ieſu erga nos,cuius oppoſitum conſtat eſſe verum:quoniam ipſe prius dilexit nos, immò ex hoc quòd de⁹ diligit nos prouenit quòd nos diligamus eum. ¶Solutio eſt, quòd abſolute prius deus diligit nos quàm nos ipſum, ſed quod ad aliquem effectum(puta plenitudinem gratiæ,donum perſeuerantiæ,& vniuerſaliter quo ad ea quę meremur) prius nos diligimus Ieſum quàm deus nos : quoniam prius eſt noſtra dilectio meritoria quàm ſit deum dare donum quod meruimus:deum autem dare donum aliquod,eſt deum diligere nos ad illum effectum.Sic autem eſt ſermo in propoſito: vbi de ſpecialibus promiſſionibus eſt ſermo. Et declarat Ieſus quòd quicunque diligit eum meretur vt diligatur à patre eius ad potiora dona,quo ad primam promiſſionem: & quod diligatur ab ipſo Ieſu,quo ad ſecundam promiſſionem. *Et manifeſtabo*.pro, inſinuabo,*ei meipſum*. Ecce effectus in quo quilibet participabit promiſſionem redit⁹ Ieſu. Apoſtolis dixerat quòd viſuri eſſent ipſum & cogniturі,&c. cuilibet diligenti ipſum promittit non quòd ſe manifeſtabit,ſed quòd ſe inſinuabit . Dictio enim Græca ſignificat velut tacite & clam indicare:quoniam Ieſus cuilibet diligenti ſe,indicat ſeipſum intus interna illuſtratione & inſpiratione,diuerſimode:prout electi experiuntur , accipientes manna abſconditum quod nemo nouit niſi qui accipit. *Dicit ei Iudas,non ille Scariotis*.pro,Iſcariotes.*Domine quid factum eſt,quia*.pro,quòd, *manifeſtaturus es nobis teipſum,& non mundo?* Admiratur Iudas quo merito conſurgit hæc differentia,ſuperius explicata in vtraque promiſſione inter mundum & ipſos Apoſtolos. Et ratio admirationis Iudę erat,quia ſolitus erat Ieſus dona ſua promittere communia omnibus:vtpote qui venerat pro ſalute mundi, & qui vitā ſuā dixerat ſe daturum non pro Apoſtolis tantum,ſed pro multitudine hominum. *Reſpondit Ieſus*. tali ordine. Primo declarat quomodo ſe habebit ad mundum:& deinde quomodo ſe habebit ad ipſos Apoſtolos, vt melius intelligant differentiā quā dixerat inter ipſos & mundū. Et eſt hæc reſponſio declaratiua antedictorum. *Et dixit ei.ſi quis diligit me*. Extenſionē quā prius fecerat ad mūdū

in tertia perſona,qui habet mãdata mea &c.modo declarat ſimi-
liter in tertia perſona: vt diligamus quòd de omnibus promiſcuè
loquitur.Siquis,cuiuſcunque nationis,ſexus,ętatis &c.diligit me,
vere. *ſermonem meum ſeruabit.* exequetur mãdata mea:alioquin
non eſt vera dilectio. *Et pater meus diliget eum.* ad dona potiora:
vt prius expoſuimus. *Et ad eum ueniemus.* Non paſſibus corpo-
ralibus,ſed donis internis. veniemus inquam pater, paracletus &
ego. *Et manſionem apud eum faciemus.* Ad ſimilitudinem amico-
rum aduentantiũ & eligentium manere apud eũ quem diligunt,
aduentum trinitatis ad animam Ieſus deſcribit. vt plurali nume-
ro(veniemus,faciemus)multitudinem donorum quæ cõfert deus
ſuperueniens ad animam,intelligamus:dilectionẽ autem aduen-
tu & manſione progreſſus intenſiuus cum perſeuerantia ſignifi-
cetur. *Qui non diligit me.* Noua differentia inter mundi per-
ſonas immiſcetur, quæ non habet locum inter ipſos vndecim A-
poſtolos quos alloquebatur:vt intelligamus non eſſe idẽ de mun-
do intelligendum & de vndecim Apoſtolis. In mundo enim ſunt
& diligentes Ieſum & non diligentes: Apoſtoli autem vndecim
omnes erant electi. Et propterea de mundo adhuc loquens dicit.
qui non diligit me. *Sermones meos non ſeruat.* Dilectio Ieſu
propria monſtratur cauſa ſeruandi ſermonem Ieſu, ex hoc ipſo
quòd dilectio ponitur cauſa ſeruationis,& non dilectio non ſer-
uationis.in cauſis enim propriis ſi affirmatio eſt cauſa affirma-
tionis,negatio eſt cauſa negationis. ¶ Et dicit pluraliter ſermo-
nes meos:vt intelligamus non ſeruãtem vniuerſos ſermones eius
non diligere ipſum. *Et ſermonem.*pro,& ſermo. Errore ſiqui-
dem non interpretis accuſatiuus iſte introductus videtur. nam
& in Græco textu eſt etiam nominatiui caſus. *Quem audiſtis.*
pro,quem auditis, *non eſt meus.* hoc eſt non ex humana proce-
dit authoritate. *ſed eius qui miſit me patris.* hoc eſt ſed ex diuina
authoritate vim habet. Sicut ſi legatus nomine principis ſui lo-
quens diceret,ſermo iſte non eſt meus ſed principis qui miſit me.
¶ Et adiunxit hoc Ieſus ad manifeſtandum vim ſermonis ſui.
Dixerat enim oportet ſeruari ſermonem ſuum,vſque adeo quòd
qui non ſeruat ſermones eius extra charitatem eſt.Declarat nan-
que hoc ideo eſſe quia ſermo eius eſt ſermo diuinus, quia ſermo
eius habet vim legis à deo:& propterea oportet ipſum ſeruari ab
vniuerſo mundo. *Hæc locutus ſum uobis.* Poſtquàm reſpondit Iu-
dæ quantum ad viſitationem ſuam & patris exhibẽdam mundo,
reſpondet modo quãtum ad ſpecialem viſitationem cõferendam
ipſis

ipſis Apoſtolis poſt ipſius reſurrectionem, & conſolatur eos ex differentia inter futuram viſitationem & præſentem. De præſenti enim dicit, hæc locutus ſum vobis: manifeſtans quòd officium loquentis apud eos exercuit. Et loquitur ad literam de ſeipſo homine, exteriori ſermone prædicante, inſtruente, exhortante: & propterea ſubiungit. *Apud uos manens.* communicans vobiſcum ſicut in manſione ita in exteriori ſermone. *Paraclitus.* pro, paracletus, ſeu conſolator. *autem.* E regione ſui manentis diſcipulos diſtinguit futurum conſolatorem. *ſpiritusſanctus.* Hæ duæ dictiones dupliciter in ſacris literis intelliguntur. Nam quandoque vtimur in vi vnius nominis proprij tertiæ perſonæ trinitatis: iuxta illud, baptizate omnes gentes in nomine patris & filij & ſpiritusſancti. Circumloquimur enim ignotum nomẽ illius perſonę his duabus dictionibus. Quandoque autem in ſuis diuerſis ſignificatis intelliguntur. Et tunc verificantur & de patre & filio, & de ſpiritu hominis quando ſanctus eſt: vt facile patet inducendo per ſingula. In propoſito autem in vi vnius nominis proprij tertiæ trinitatis perſonæ ſumuntur: ita quòd proprio nomine nominat conſolatorem futurum, dicendo ſpiritusſanctus. ¶ Ratio autem nominis huius eſt authoritas ſcripturæ, accommodantis hoc nomen ad circũloquendum proprium nomen ignotum nobis illius tertiæ in trinitate perſonæ. Sed accommodationis ratio videtur, vt vel ſic tertia illa perſona ſignificetur tanquam incorporeus flatus mundus ab omni potentialitate. Sic enim ſignificatur non à ſeipſa, ſed ab alio, aliter quàm filius: & ex adiuncta puritate ſignificata nomine ſancti diuina conſignificatur natura. Lege ſacram ſcripturam: & nullum (ni fallor) inuenies actum vitalem ſimilem ſpirituiſancto expreſſius ſignificatum quàm flatum: inſufflante Ieſu & dicente, accipite ſpiritumſanctum. Quid clarius alibi habeatur neſcio. Et propterea hinc ſpiritusſancti nomen accommodatum tertiæ perſonæ apparet: tanto rationabilius quanto ſic inuenitur relatiuum originis nomen ſpiritusſanctus: intelligi enim nequit quòd flatus (ſiue corporeus ſiue incorporeus) non ſit ab alio. *Quem mittet.* Quia ad literam ſermo eſt de effuſione ſpiritusſancti in Apoſtolos quæ futura erat in Pẽtecoſte, & tunc ſpiritusſanctus miſſus eſt in ſpecie viſibili igneæ linguæ foris. in animis autem Apoſtolorum ſecundum dona gratiæ linguarum, doctrinæ, amoris, fortitudinis, &c. ideo hinc dicitur quem mittet. Ipſe enim ſpiritusſanctus ſecundum ſeipſum non mittitur: ſed ratione viſibilis ſpeciei dicitur mitti viſibiliter, & ratione interni doni in animis

hominum dicitur mitti inuiſibiliter. *Pater.* Attribuitur patri mittere appropriatione, non proprietate: quum etiam filius mittat ſpiritumſanctum,& ipſemet ſpirituſſanctus mittat ſeipſum: vt in theologia ſpeculatiua declaratur. *In nomine meo.* ad notificandũ me,ad manifeſtandum nomen meum, ad gloriam meam propagandam in mundo. *Ille uos docebit omnia.* Ecce differentia: ego locutus ſum hæc:ille autem docebit intus. Quanta differentia eſt inter loqui & docere intus,tanta differẽtia eſt inter hanc pręſentiam meam,& pręſentiam ſpirituſſancti futurã in vobis. *Et ſuggeret.*pro,& ſubmonebit. Non ſolum docebit quę non intelligitis,ſed reuocabit ad memoriã. *vobis omnia quæcunque dixero.*pro, dixi vobis. Vbi aperte manifeſtat quòd ſpirituſſanctus perficiet quæ Ieſus inchoauit. Et dicit omnia quæcunque: vt intelligamus nihil periturum, ſed omnia & ſingula, incognita quidem docenda,quæ autem exciderant è memoria commonenda. Et hinc habes,nullum errorem Apoſtolos (ſiue ex ignorãtia ſiue ex obliuione)potuiſſe incurrere circa doctrinam Ieſu,circa euãgelia ſcribenda aut approbanda. *Pacem relinquo uobis.* Poſtquam Ieſus reſpondit Iudę de ſeipſo tam circa mundum quàm circa ipſos, tanquam rediens ad propoſitam conſolationem turbatorum diſcipulorum proſequendam, dicit pacem relinquo vobis.Superius dixerat,mandatum nouum do vobis vt diligatis,&c.modo non dicit pacem mando vobis:ſed legat teſtamenti iure,dicendo pacem relinquo vobis. Dilectio enim actio eſt quæ directe præcipi poteſt:pax autem nulla eſt actio, ſed fructus conſurgens ex actionibus bene diſpoſitis. Et propterea non mandatur, ſed relinquitur, tanquam precioſiſſima hæreditas. hoc eſt enim teſtamentũ Ieſu. ¶ Et vere quadrat pacis bonum mãdato dilectionis: iuxta illud. pax multa diligentibus legem tuam. Intendit enim per hoc declarare eis quòd hæredes ſui oportet quòd ſint hæredes pacis:immò quòd hæreditas ſua quam eis relinquit eſt pax. Vera ſiquidem pax conſurgit ex omnibus propriis actionibus & paſſionibus bene ordinatis:ſi aliqua enim exorbitaret,turbatio eſſet & pax violaretur. Vt intelligamus in hac hæreditate indictam eſſe nobis neceſſitatem habendi omnes actiones & paſſiones bene ordinatas. Nec moriturus Ieſus pater Apoſtolorum,relinquit illis agros,domos,aut curam propriæ ſepulturę,ſed tantummodo pacem. Acſi apertius dixiſſet quanuis non agros & huiuſmodi temporalia bona,quanuis nec corpus proprium relinquam vobis, ſed reſumam illud,pacem tamen relinquo vobis. *Pacem meam do uobis.* Ne

errares

errares putando quòd Ieſus teſtamento relinquit rem non ſuam, explicat pacem eſſe ſuam. ¶ Nec dicit pax quam relinquo vobis eſt mea, ſed pacem meam: vt intelligamus veram pacem quæ ſola eſt digna nomine pacis, eſſe ipſius. Non enim eſt pax impiis, nõ eſt vera pax, exteriori concordia quantumcunque tranquilla & ordinata. Et breuiter non eſt vera pax niſi interna: qua intus omnibus actionibus & paſſionibus rectè diſpoſitis & habituatis, inferiora animi concordant ſuperioribus, ſuperiora autem animi cum deo. hæc enim ſola eſt vera pax: quam conſtat non eſſe hominis, ſed dei vt domini proprij. Et propterea merito Ieſus rẽ ſuam aperit ſe relinquere, ſubiungendo pacem meam do vobis. ¶ Et dicit do, ad declarandum modum quo relinquit, quòd ſcilicet relinquit donando liberaliter, non ex fidei commiſſo auorum, non ex debito quocunque. *Non quomodo mundus dat, ego do uobis.* Non dicit non quam, non qualem mundus dat, ſed non quomodo mũdus dat, vt intelligamus quòd de differẽtia in modo dandi loquitur. Modus quo mundus dat pacem, eſt exterius tranquille ſe habendo verbis & factis. Dat enim mundus (hoc eſt communis hominum curſus) pacem, imprecando, conueniendo, non lædendo, & reliqua huiuſmodi exteriora ſeruando: Ieſus autem non ſic dat pacem, tam ex parte dantis quàm ex parte diſcipulorum quibus datur: nam dat interius operando in animis hominum: dat exterius tollendo vitam propriam & res, filios, vxorem, & demũ propriam vitam ſingulorum quibus dat. Ecce modus dandi pacẽ contrarius modo quo mundus dat pacem. *Non turbetur cor ueſtrum.* Reſumit quo hic ſermo tendit; ſicut conſueuerunt prædicatores reſumere thema ad maiorem vim exhortationis. *Neque formidet.* Turbatio ad triſtitiam, formido ad timorem ſpectat, quo quis retrahitur à cœpto ſeu propoſito. ¶ Et non dicit nõ turbemini nec formidetis (quia non exigit modo ab illis tantam perfectionem vt paſſiones triſtitiæ & timoris præueniant) ſed dicit non turbetur cor, nõ formidet cor: quia exigit vt nec turbatio nec formido perueniat ad voluntatem, cordis nomine ſignificatam. *Audiſtis quod ego dixi uobis.* Repetit quoque rationem conſolatoriam: vt temperet illam ex ea parte qua turbationem intulit. *Vado.* pro, abeo, *& uenio ad uos.* Vtrũque dixerat, & quatenus dixerat venio ad vos, conſolatorium erat: quatenus vero dixerat abeo, turbationem intulit & timorem. *Si diligeretis me.* Temperat Ieſus triſtitiam diſcipulorum ex parte boni ipſius Ieſu. hactenus enim conſolatus eos fuerat promittendo bona illis. Et propterea dicit ſi di

ligeretis

ligeretis me, vero amore amicitiæ. *Gauderetis utique.* qui triſtamini de abſceſſu meo. *Quia uado.* Deeſt, dixi. Legendum eſt, *quia dixi uado ad patrem*. Materia gaudij ſignificatur non ſolum vado ad patrem. Vnde & quadrupliciter hoc declarat. Primo ex parte rei directę quo ad terminum ad quem, ſubiungendo. *Quia pater.* Deeſt meus, *maior me eſt*. Ecce ratio gaudij ex parte termini, ſcilicet patris mei: quia maior eſt me, vado ad maiorem, vado ad maius bonum meum. ¶ Vbi nota quòd ipſemet textus fert ſecum declarationem quo ſenſu intelligendum ſit pater maior me eſt: dum aſſumitur hoc pro ratione itineris ad patrem: ex hoc enim clare manifeſtatur quòd pater maior eſt me eunte ad ipſum: hoc eſt ſecundum naturam qua vado ad ipſum. Cõſtat ſiquidem quòd ſecundum diuinam naturam filius, nec exiuit à patre, nec vadit ad patrem: ſed ratione humanæ naturę exiuit à patre & redit ad patrem. *Et nunc dixi uobis prius quam fiat.* Reddit ſecundo rationem ex parte actus dicendi, ſignificati dicendo gauderetis vtique quia dixi. *Vt quum factum fuerit credatis.* Et ſumitur hæc ratio ex vtilitate ipſorum diſcipulorum. Intendit enim quòd dixiſſe eis vado ad patrem, eſt illis materia gaudij quia eſt eis vtile ad fidem. Quæ enim prius quàm fiant prædicuntur, quum facta fuerint authoritatem fidei ei qui dixit conciliant. ¶ Nec dicit credatis hoc vel illud, ſed credatis abſolute: vt intelligamus quòd loquitur de credere vniuerſa quæ dixit Ieſus. Ita quòd ſenſus eſt. Dixi vobis prius quàm fiat meum ire ad patrem, vt quum factum fuerit ire meum ad patrem, credatis vniuerſa quæ dixi. Supponit enim quòd prius dixerat, quòd ipſi viſuri eſſent ipſum iuiſſe ad patrem. hoc ſiquidem viderunt quum viderunt ipſum tranſiſſe de morte ad vitam glorioſam, &c. *Iam non multa loquar uobiſcum.* Tertio alterã reddit rationem eiuſdem actus dicendi. Habuit enim actus ille dicendi duas conditiones. Alteram quòd fuit ante factum, & huius rationem reddidit, dicendo dixi vobis prius quàm fiat, &c. Alteram quòd fuit nunc, & propterea ſimul iunxit aduerbium nunc, dicendo & nunc dixi vobis prius quàm fiat. Huius itaque nunc reddit rationem, dicendo iam non multa loquar vobiſcum: ideo nunc dixi vado ad patrem quia reſeruaui hoc ad tempus vltimum quo non multa vobiſcum loquar. Si enim multa adhuc ſupereſſent dicenda, impedirent forte vos à retentatione huius. ¶ Et declarauit per hoc quòd elegit tempus congruum ad dicendum vado ad patrem: vt & ipſa congruitas electi temporis materia quoque ſit lætitiæ. *Venit enim princeps mundi huius.* Quarto ex parte rei dictæ

alteram

alteram reddit principalem rationem gaudij. Et ſumitur hæc ratio penes modum & rationem eundi ad patrem. Dicendo enim vado ad patrem, res dicta non ſolum eſt terminus ad quem (ſcilicet ad patrem) ſed etiam ipſum ire, vado. Et propterea quum primam gaudij rationem reddidiſſet ex parte termini, modo reddit alteram ex parte modi rationiſque eundi. ¶ Modus autem ſignificatur dicendo, venit enim princeps mundi huius. Vbi nota ex coniunctione enim, reddi ſimul rationem ſupremi temporis (iã non multa loquar vobiſcum) & adiungi modum eũdi. ¶ Dictioni princeps prępomitur in textu Græco articulus: vt intelligamus quòd non de homine aliquo, ſed de illo principe (diaboli) ſcilicet loquitur. Qui appellatur princeps non ſolum quia tunc principabatur & regnabat in mundo, ſed quia in propoſito veniebat vt princeps ad debellandum Ieſum. Et dixit hoc vt intelligamus impetum furorémque perſecutorum Ieſu non eſſe humanarum tantum paſſionum, ſed diaboli pugnam, non qualitercunque, ſed vt principis: tãquam in hoc congreſſu ageretur de principatu. Sicut vere ita fuit. ¶ Venit autem ad præliandum contra me, ad occidendum me. Declarat enim per hoc quòd modus quo hinc vadit ad patrem, eſt congrediendo cum principe mundi huius: propter hoc ſiquidem dicit quòd princeps mundi huius venit. Eſt enim præſentis temporis venit: & aduentum ad congrediendum cum Ieſu ſignificat. *Et in me non habet quicquam*. Non dicit & in me non poteſt quicquam, ſed dicit non habet: hoc eſt nihil mei eſt eius. In me nanque nullum eſt peccatum, ipſæ quoque pœnalitates meæ non ſunt eius: immò ſunt contra eum: nam ſunt arma aduerſus eum. Vt hinc intelligamus quòd princeps mundi venit ad congrediendum cum eo nullum ius habens in ipſo. hic enim modus eundi ad patrem valde glorioſus eſt, & magni eſt materia gaudij: ſcilicet mori congrediendo cum principe mundi nullum habente ius, mori in pugna tam iuſta ex parte ipſius Ieſu, & tã magna: vtpote principe mundi huius. Ecce modus eũdi hinc. Ratio autẽ ſubiungitur. *Sed ut cognoſcat mundus*. Tres partes habet hęc ratio vltra executionem, ſcilicet dilectionem patris, obedientiã paternã, & vtilitatem mundi. A qua inchoat cum coniunctione aduerſatiua, inſinuante ꝙ quãuis in me non ſit meritũ mortis (quia princeps mũdi hui⁹ in me nõ habet quicquã) verũtamẽ pro mũdi vtilitate quo ad notitiã. *quia*. pro, ꝙ, *diligo patrẽ*. Magna enim eſt mũdi vtilitas noſſe ꝙ Ieſus diligit patrẽ. *Et ſicut mãdatũ dedit mihi pater*. Mundus non ſolũ cognoſcat quòd diligo patrẽ, ſed etiã cognoſcat

gnoſcat pleniſſimam meam obedientiam:vtpote qui non ſolum facio mandatum ſed etiam adimpleo modum mandati. Aduerbium enim ſicut,modum importat. *ſic facio.* illo modo impleo mandatum ſicut mandatum eſt. Vbi nota quod quemadmodum aliis ſuperius dixerat ſi diligitis me mandata mea ſeruate,ita modo comprobat dilectionem ſuam erga patrem ex hoc quod ſeruat mandatum patris non ſolum quo ad mori,ſed etiam quo ad modum patiendi & moriendi. *ſurgite eamus hinc.* Vnica eſt ratio, incipiẽs ſed vt cognoſcat mundus huc uſq;. Eſt enim ſenſus planus & ſuauis.Sed vt cognoſcat mundus hæc duo(ſcilicet quod diligo patrem,& ſicut mandatum dedit mihi ſic facio) ideo ſurgite(recumbebant enim adhuc)eamus hinc,vt tradar, vt capiar, vt patiar, vt moriar , & breuiter vt adimpleam modos & conditiones omnes paſſionis & mortis meæ iuxta mãdatum quod dedit mihi pater. ❡Et docet ex iſtis quod ipſe homo ex dilectione erga deum & obedientia adamuſſim dati ſibi à deo mãdati, ſingula adimplet.Manifeſtat quoque per hæc verba decretum fuiſſe à deo vt capiendum ſe exhiberet non in ciuitate , non in domo, ſed in tali loco,tempore modo&c.Et propterea in executionem mandati dicit ſurgite eamus hinc.

CAPVT XV.

E*Go ſum vitis.* Proſequitur Ieſus exhortationem diſcipulorum:aſſumendo metaphoram qua comparat ſe viti,fideles ſuos palmitibus fructuoſis & infructuoſis. patrem autem ſuum agricolæ , tollenti palmites infructuoſos,purganti autem fructuoſos vt plus fructificent.Et in declaratione huius parabolæ occupantur duo capitula: quintumdecimum & ſextũdecimum. ❡Sed mirum occurrit, in hoc quod euãgeliſta nulla vtitur continuationis nota ad præcedétia quũ dixit Ieſum recedere ex loco cœnaculi. Suſpicor ego ſurgentibus Apoſtolis factam inter ipſos contentionem quis eorum eſſet remanſurus maior, audito receſſu Ieſu ad patrem. quã contentionem à Luca relatam quia Ioannes omittebat, & aduerſus illam fructus vnitatis ſæpe in ſubiunctis commendatur, ideo abſque continuationis nota ſubiunxit , interruptionem inſinuans per hoc. ❡Primo itaque proponit ipſam metaphoram, explicando perſonam ſuam & patris. Ego inquit,homo,ſum,metaphorice,vitis, officium exerceo vitis. *vera,* ad differentiam labruſcæ & ſimilium:ſicut dicimus aurum verum ad differẽtiam auri alchimici. Aſſimilat enim ſe non labruſcæ & huiuſmodi,ſed

veræ

veræ viti. *Et pater meus agricola eſt.* Hinc apparet quod ſeipſum hominem aſſimilat viti.nã ipſemet vt deus, agricola eſt non minus quàm pater.Deus enim ſignificatur agricola per hæc verba:hoc eſt officium exercens agricolæ. *omnem palmitem in me.* Solos fideles per palmites ſignificat,dicendo palmitem in me.ratione enim fidei ſunt palmites in ipſo exiſtentes: perẽnes autem infideles nunquam fuerunt palmites Chriſti. *Non ferentem fructum.* Sola negatio proferendi fructum fidei penſatur : & ſufficiens explicatur cauſa abſciſionis,ſubiunctæ. *Tollet.* pro, tollit *eum.* Pater meus agricola abſcindit eum à vite. Sicut enim in materiali vite agricola abſcĩdit palmitem infructuoſum,ita deus fidelem infructuoſum quotidie ſeparat à conſortio Chriſti. *Et omnem qui fert fructum.* Ecce alterum genus palmitum. *Purgabit.*pro,purgat,*eum.* Et hoc quoque in materiali vite fit ab agricola: & fit quotidie à deo circa fideles fructificantes in fide. *vt fructum.*pro,fructus,*plus afferat.* Ad hoc enim fit purgatio palmitis vt plus fructificet:& ad hoc purgatur à deo bonus Chriſtianus vt melior fiat. *Iam nos mundi eſtis.* Propoſita parabola,declarat Ieſus illã dupliciter. Primo velut explicãdo terminos applicatos ad ꝓpoſitũ:& intentionẽ quo tendit per hãc parabolã. Et quoniam exhortatio iſta tendit ad hoc vt perſeuerent diſcipuli in coniunctione ad Ieſum,perſeuerantia autem in bono ſupponit ſtatum præſentem bonum , ideo à præſenti diſcipulorũ ſtatu in bono , incipit dicendo iam vos mundi eſtis.Rurſus introductis in parabola quatuor(ſcilicet ſe vite , patre agricola,& duob⁹ generib⁹ palmitũ)par fuit vt à patre agricola inchoaret declarationem,aſſignãdo pro cauſa boni ſtatus diſcipulorum patris ſermonem. propter quod non ſub bonitatis ſed munditiæ nomine ſtatum præſentem diſcipulorum ſignificauit. Vt quia dixerat officium patris eſſe purgare,ex hoc ipſo quod proponit ante mentis eorum oculos quòd ſunt mundi propter ſermonem patris , agnoſcant in ſeipſis exercuiſſe officium ſuum patrem:& ex percepto beneficio à patre accendãtur ad ſtudium perſeuerãdi & percipiendi futurum beneficium purgationis ad plus fructificandum. Nec dicit vos mundi eſtis, ſed præponit iam:vt ponderent quòd quanuis prius fuerint immundi,modo mundi effecti ſunt.hoc enim auget beneficium *Propter ſermonem quem locutus ſum nobis.* Mundicia veſtra beneficium eſt ſermonis quem locutus ſum . Et in hoc manifeſtat beneficium eſſe patris ſui: quia ſuperius dixerat, & ſermo quẽ audiſtis nõ eſt meus ſed ei⁹ qui miſit me patris.

Sciebat

Sciebat Ieſus quam efficaciam habuerat ſermo ſuus in animis diſcipulorum, ſciebat quòd habuerat in eis efficaciam mundandi ex virtute diuina: quam patri attribuit. & propterea dixit ipſos mundos propter ſermonem. *Manete in me.* Ex percepto beneficio declarat quod ſupereſt ſtudium: ſimul declarans quorſum tendit hæc parabola. & ſimul nihilominus exponens atque applicans ad propoſitum illum terminum in me. Ita quod ſicut dicendo iam vos mundi eſtis propter ſermonem &c. declarauit patrem agricolam quo ad fructum mundiciæ, ita modo explicando ad quid debet eorum ſtudium tendere, explicat in duobus conſiſtere inhæſionem palmitis in vite: hoc eſt coniunctionem diſcipulorum cum Chriſto ad fructificandum. Manete inquit in me. *Et ego in vobis.* Non eſt ſenſus, manete in me & ego manebo in vobis: ſed ſtudete vt vos maneatis in me & ego in vobis. ita quod vtrunque mãdatur eorum ſtudio. Quid autem hæc duo ſignificent ſpecialiter, inferius ipſe Ieſus explicabit. nunc enim velut ſummarie applicat metaphoram. *ſicut palmes non poteſt ferre fructum a ſemetipſo niſi mãſerit in uite, ſic nec uos niſi in me manſeritis.* Quadruplici ratione monet ad hoc ſtudium. Vbi aduerte quod ſimul inſerit his rationibus applicationem aliorum terminorum metaphoræ ad propoſitum. ¶ Prima itaque ratio ad primam partem ſpectat ſcilicet manete in me. & ex parte neceſſitatis ſumitur. Quæ ſatis clare patet ex ſimilitudine palmitis non potentis ferre fructum à ſemetipſo niſi manſerit in vite. *Ego ſum uitis, uos palmites.* Præcedenti & ſubſequenti rationi ſeruit hæc particula, explicans Ieſum eſſe vitem reſpectu diſcipulorum vt palmitum: quod adhuc non fuerat explicatum. ¶ Aduerte quòd hæc ratio quanuis ſit completa ex ratione ſimilitudinis, non tamen eſt completa ex ratione rei: ſed poſtea complebitur. *Qui manet in me & ego in eo.* Secunda ratio ad vtranque ſpectat particulam ſcilicet manete in me, & ego in vobis. Et ex parte vtilitatis ſumitur, ſubiungendo. *Hic fert fructum multum.* Prima enim ratio neceſſariam coniunctionem cum Ieſu ad ferendum fructum, hæc autem vtilem ad ferendum fructum multum monſtrat. *Quia ſine me nihil poteſtis facere.* Directo & plano ſenſu redditur ratio complens primam rationem: quæ ſuper ſolam ſimilitudinem ad vitẽ & palmitẽ fundata erat. Relinquebat enim ratio illa locũ quęſtioni, vnde eſt quod tu officiũ vitis & alij officiũ palmitis habent? Huic inquam tacitæ quæſtioni occurrit, reddendo rationem quare non poſſunt fructum quencunque (multũ vel paucũ)

paucum)ferre,quare ipſe vitis & alij palmites:quia ſine me nihil poteſtis facere. Quę ſententia eſt veriſſima vt ſonat,vtendo pronomine me pro Ieſu ſecundum diuinam naturam:quoniam ſine ipſo nec poſſumus eſſe. Verum ſequendo contextum literæ (loquentis de Ieſu vite,hoc eſt ſecúdum humanam naturam) ſenſus eſt.quia ſine me,homine,nihil,fructus,hoc eſt nihil meritorij ad vitam ęternam,poteſtis facere.Sermo eſt enim ad literam de fructu fidelium. *ſiquis in me non manſerit.* Tertia ratio ad primam ſpectat particulam ſcilicet manete in me.& ſumitur ex pœna nó manentis in Ieſu. Simulq́ue exponitur ille terminus in parabola poſitus,tollit eũ. *Mittetur.*pro,miſſus eſt,*foras ſicut palmes.* Ex hoc prętęrito apparet quod dictio manſerit tam apud Gręcos quàm Latinos anceps ad præteritum vel futurũ ſubiunctiui,intelligenda hoc in loco eſt in præterito : ne pœna præcedat culpam. Sed præcedente culpa ſignificata per hoc quod non mãſit in Ieſu(vtpote nolendo ſeruare pręcepta Ieſu)ſubſecuta eſt pœna quod miſ ſus eſt foras,iudicio diuino excluſus eſt à beatitudinis conſortio. pœna enim damni per miſſionem foras, ſignificatur : quia iuſti admittuntur intus ad interna nempe gaudia æternæ beatitudinis.Quocirca idem ſignificatur per miſſionem foras& per ablationem ſignificatam dicendo tollit eum.& exponitur quod pœnam hanc præcedit culpa palmitis nolentis manere in vite. *Et areſcet.*pro,aruit. omnem fidei vigorem perdidit: vt etiam damnum donorum præſentis vitę intelligas. *Et colligent eum* . pro. & colligunt eos. Significatur enim quòd quotidie fit.Sine intermiſſione nanque reprobi colliguntur ex hac vita à dæmonibus cum ſibi paribus , velut palmites in faſciculos . & propterea pluraliter dicitur eos. *Et in ignem.*æternum,*mittent.*pro,mittunt. quotidie,*& ardet.*pro,ardent. continue ex nunc vſque in æternum. Abſque conſumptione enim animæ cruciantur in inferno ex nunc & deinceps ſine fine *ſi manſeritis in me & uerba mea in uobis manſerint.* Quarta ratio ſicut ſecunda ad vtranque ſpectat particulam ſcilicet manete in me,& ego in vobis.

¶ Vbi aduerte explicari quid importat & ego in vobis , dicendo & verba mea in vobis manſerint . vt intelligamus Ieſum eſſe in nobis nihil aliud eſſe quàm verba Ieſu manere in nobis : manere in intellectu fide , in voluntate ſpe & charitate, in viribus executione. Et ſumitur hæc quarta ratio ex ſocietate appetitus , ſignificata ſubiungendo. *Quodcunque uolueritis petetis, & fiet uobis.* Vbi ſimul promittitur adimplẽdum quicquid

quid volumus ex coniunctione ad Ieſum, & explicatur modus fructificandi. Explicatur enim in his verbis quod petendo fiet quicquid volumus:quod eſt dicere, intercedēte ſupplicatione fructum producetis deſideratum. vt intelligeremus coniunctionem noſtri ad Chriſtum non fructificare per modum naturę,ſed mediante humili ſupplicatione. *in hoc clarificatus*. pro, glorificatus, *eſt pater meus*. Supererat rationem reddere patris agricolæ, purgantis palmitem fructiferū vt fructus plus afferat. Ratio itaque quare pater Ieſu deus,agricolæ officio deſcribitur,aſſignatur gloria ipſius patris:dicendo in hoc glorificatus eſt pater meus. *Vt fructum plurimum*.pro,multum,*afferatis*. hoc eſt vt in ſtatu & diſpoſitione ſitis afferendi fructum multum. Glorificatus enim eſt inchoatiue quum diſpoſiti ſunt Apoſtoli ad afferendū copioſum fructum. Quod qualiter fiat,inferius exponetur. *Et efficiamini mei diſcipuli*. Duo ſimul ſignificantur. Alterum eſt quod explicatur quod importet manere in me, dicendo & efficiamini mei diſcipuli: vt intelligamus cū admonemur manere in me, admoneri efficiamini mei diſcipuli. ¶ Et bene nota ꝙ de exiſtētib⁹ iā diſcipulis ſuis dicit & efficiamini mei diſcipuli:ꝙ eſt alterū hic ſignificatū. vt intelligamus perſeuerantiā manēdi in Ieſu,cōſiſtere in continuo effici eius diſcipulum:hoc eſt in continuo profectu ſub diſciplina eius.quod eſt continue proficere in charitate.nam ſuperius dixit,in hoc cognoſcent omnes quod diſcipuli mei eſtis ſi dilectionem &c.Et hic finitur ratio parabolæ,explicata applicatione terminorum ad materiam. poſt hac autem proſequetur ſignificata parabolæ per ſingula. *ſicut dilexit me pater*. Incipit à duab⁹ particulis:manete in me,& ego in vobis. Quod ſi vis penetrare,recole quod ego in vobis explicatum eſt, verba mea in vobis manſerint.Et propterea in hoc progreſſu quum leges præcepta mea ſeruaueritis,ſeu feceritis quæ præcipio vobis,intellige importari & ego in vobis:& loco manete in me, ad ſpeciem deſcendendo intellige dictū manete in dilectione mea.Et hæc pro clariori notitia terminorum & intellectu perſecutiōis metaphoræ prælibata ſint. ¶ Monet itaque ad manete in me,ex authoritate modi quo Ieſus dilexit eos. Authoritatem autem dilectionis ſuæ erga eos,deducit ex modo quo pater dilexit eum:dicendo. *Et ego dilexi vos*. illo modo quo deus pater dilexit me hominem, ego homo dilexi vos. Et determinat mod⁹ ſignificatus per ſicut, dilectionem ex parte rei dilectæ. Ita quod ſenſus eſt.ſicut dilect⁹ ſum ego homo à deo, ita vos dilecti eſtis à me. ¶ Et eſt verum propor-

proportionaliter.nam Ieſus homo dilectus eſt à deo ſic vt ſpiritualia dona ſibi congrua in præſenti haberet:per meritum autem & paſſionem ac mortem acquireret quæ cõgruebat ipſum acquirere in futurum.Simili nanque modo Ieſus dilexit Apoſtolos vndecim:dando eis ſpiritualia dona ſecundum congruitatem temporis,& diſponendo vt reliqua acquirerent patiendo,laborando, moriendo &c. *Manete in dilectione mea.* Optime infertur monitio ad manendum in dilectione Ieſu erga eos ex tanta authoritate.Et eſt ſenſus perſeuerare dilecti à me, digni dilectione mea actiue:qua ſcilicet dilexi & diligo vos.vt intelligamus quòd manere in Ieſu eſt manere dilectũ ab eo. *Si præcepta mea ſeruaueritis, manebitis in dilectione mea.* Ne vagarentur quærendo quid agendũ eſt ad manendum in Ieſu dilectione(quę nõ eſt in facultate diſcipulorum) declarat quid agendum eſt ſcilicet quòd ſeruanda ſunt opere præcepta Ieſu.quod eſt in facultate eorum. ¶ Vbi aduerte quòd per hæc ſimul declarat illas duas partes (ſcilicet manete in me,& ego in vobis)mutuo ſeſe inferre.nã ipſum in nobis eſſe declarauerat verba ſua in nobis manere. quod modo magis explicat,præcepta ſua ſeruari à nobis. Præcepta igitur Ieſu ſeruando, manemus in vite,manemus in Ieſu,manemus in Ieſu dilectione, manemus dilecti à Ieſu, & vitis Ieſus in nobis manet, verba eius manent in nobis. ¶ Et dixit hæc,ne errarent putando quòd ſiue ſeruarent Ieſu præcepta ſiue nõ,perſeuerarent dilecti à Ieſu: ſicut carnis filij perſeuerãt dilecti à patre etiam ſi inobediẽtes fuerint. *Sicut & ego.* Superfluit &. *Patris mei præcepta ſeruaui,& maneo in eius dilectiõe.* Ne dura appareat ſarcina impoſita diſcipulis ad ſeruandum ſeipſos in dilectione Ieſu, monſtrat hanc obedientiam eſſe neceſſariam diſcipulis ab exemplo ipſiuſmet qui eſt filius : vt intelligamus quòd ſi filium oportuit obedire ſeruando præcepta patris proprij,ad hoc vt perſeueraret dilectus à patre,conſequens eſt vt diſcipulis non ſit oneroſum obedire ſeruãdo præcepta Ieſu (quæ iam dictum eſt eſſe præcepta dei patris Ieſu) vt perſeuerent dilecti à Ieſu.Vbi clariſſime conſpicitur quòd Ieſus loquitur de ſe ſecundũ humanam naturá. *Hæc locutus ſum uobis,ut gaudium meũ in uobis ſit.*pro,maneat. Ne obedientia ſeruandi præcepta, propter bonum proprium Ieſu mandata diſcipulis putetur ſubiungit quòd ideo ſimile obedientiæ onus illis iniunxit vt ſimile gaudiũ habeant:vt quẽadmodum ipſum obedientem patri imitabuntur obediendo ei,ita gaudiũ ipſius quod habet obediendo patri,participetur in ipſis diſcipulis.Ita quòd ad eorũ gaudium obedientiã

nn hanc

hanc ordinari intelligant. *et gaudium ueſtrum impleatur.* Nõ ſolum ad participationem mei gaudij in pręſenti vita, ſed etiam ad hoc vt gaudium participatũ iam effectum veſtrũ impleatur in futura vita, ordinatur obedientia hæc. Plene enim gaudere in hac vita ſancti non poſſunt: ſed in cœleſti patria, ſanctorũ gaudium impletur. vbi nulla pœnalitas, nullus defectus plenitudinem gaudij impediet. Vtrunque autem in Apoſtolis impletũ eſſe conſtat: quoniam & in præſenti vita ibant gaudentes à conſpectu conſilij &c. & omnes tranſierunt ad gaudium æternum. *Hoc eſt præceptũ meum.* Vniuerſa monitio ad hoc reducta erat ſi præcepta mea ſeruaueritis, & propterea cõſequens fuit vt quæ eſſent hæc præcepta manifeſtaret. Et quãuis pluraliter dixerit verba mea, pręcepta mea, omnia tamen ſumendo ad vnũ redigit dicendo hoc eſt præceptum meũ: quoniam in hoc vno impleto omnia implentur, & ſine hoc ſeruatio cęterorum nihil prodeſt ad manendum in dilectione Chriſti. *vt diligatis inuicem ſicut dilexi uos.* Repetit mandatum nouũ ſuperius declaratũ in. 13. ca. *Maiorem hac dilectionem nemo habet.* Explicat modum ſignificatũ dicẽdo ſicut dilexi vos. ex parte modi amandi penes magnitudinem amoris: intendens quód dilexit eos tanta dilectione quanta nemo habet maiorem. *Quã ut animam ſuam.* Superfluit quam. hoc eſt vitam ſuam corporalem. anima enim ſecundũ animandi officium & vita corporalis in idem redeunt. *Ponat.* non cogatur mori ſed ſponte moriatur. *Quis.* Infinite dixerit, ad compræhendendum omnes homines. *Pro amicis ſuis.* Duplex quæſtio occurrit circa hanc ſententiam. Altera eſt: quia maioris dilectionis eſt ponere animã ſuã pro inimicis ſuis quàm pro amicis ſuis: iuxta illud Pauli ad Ro. 5. commendat autẽ charitatem ſuã. ſubiungendo, ſi enim quum inimici eſſemus, reconciliati ſumus deo per mortem filij eius. Et iuxta doctrinam ſaluatoris apud Matthęum. diligite inimicos veſtros &c. ¶ Altera eſt de qua magnitudine eſt ſermo, quũ dicitur maiore. Nã ſi de magnitudine extenſiua eſt ſermo, nõ apparet verũ: quum maior dilectio ſit ponere nõ ſolum vitã ſed etiã famam & gloriã quàm ponere vitã pro amicis. Si vero de quantitate intenſiua, nõ apparet quoque verum: quoniam ſtat maiorẽ intenſiue eſſe intus charitatẽ, quę non adæquatur ex actu ponendi animam pro amicis. ¶ Ad hæc ordine retrogrado reſpondetur. Et ſolutio quidem ſecundæ quęſtionis eſt: quòd hic eſt ſermo nõ de dilectione abſolute, ſed de dilectiõe alterius. Affertur enim hæc ſententia ad pręceptũ diligatis inuicẽ ſicut dilexi vos: vbi patet ſermonem eſſe de

dilectione

dilectione quà alius diligitur. Nec eſt ſermo de alterius dilectióe ſecundũ ſe, ſed ſuos actus exterioris: vt patet ex explicato exteriori actu ſcilicet vt ponat quis animã ſuam pro amicis ſuis. Et per hoc ceſſat quæſtio de quantitate intenſiua charitatis, in ſe. ſermo enim eſt de charitate vt extenditur ad actus exteriores. Et eſt ſenſus quòd nullus habet dilectionem ſecundum actum exteriorem, maioré quàm qui ponit animã ſuam pro amicis ſuis. Et hoc patet comparando omnes exteriores actus dilectionis alterius, comparando inquam ſecundum proprias materias: puta ponere vitam, ponere regnũ, ponere famam. & reliqua quę ordinata dilectione poſſunt poni pro altero. cõſtat enim quòd ponere vitã maius eſt. ¶ Nec obſtat quòd maius eſt ponere vitam & famam quàm ponere vitam: quoniã comparatio intelligitur inter diſparatos act⁹ dilectionis, & non inter vnũ actũ ſolum & ipſummet iunctũ cum alio: quoniam ſic cõmuniter fiunt cõparationes & intelliguntur. Quũ enim dicitur quòd charitas eſt maior cæteris virtutibus, nõ intelligitur quòd charitas eſt maior ſeipſa iuncta cũ alia virtute, ſed accipiẽdo ſingulas virtutes diſparate. Maius eſt autem ponere vitam quàm ponere famã, eo modo quo ordinata dilectio poteſt ponere famã & gloriam ſuã pro altero: ſcilicet ſubeundo ignominias & calumnias &c. ¶ Solutio vero primæ eſt. tũ ex eo quòd ſermone formali nullus ordinata dilectone ponit animã ſuã pro inimicis: quoniã inimicus vt ſic ſonat rationẽ repugnantẽ dilectioni ordinatæ. Vnde falſum eſt quòd maioris dilectionis actus eſt ponere vitã pro inimicis: quia non eſt actus ordinatæ dilectióis. Ad authoritates auté inductas in oppoſitum, dicitur quòd loquũtur de inimicis materialiter & relatiue ad amicitiam. Chriſtus enim mortu⁹ eſt vt nos de inimicis efficeremur amici, & iubemur diligere inimicos materialiter: hoc eſt dona dei quæ ſunt in inimicis. Vnde ſecundũ hoc ponere vitam pro amicis actu vel potẽtia, ſeu habitis vel habẽdis, includit ponere vitã pro inimicis materialiter. & propterea non eſt maius ponere pro inimicis q̃ pro amicis: immo eſt pars eius quod eſt ponere pro amicis. ¶ Tum ex eo ꝙ dominus ideo in tertia perſona indicit hanc ſententiam (dicendo nemo habet) vt inſinuet ꝙ nõ de ſeipſo ſed de aliis hominibus loquitur. Aliis aũt hominib⁹ quãuis pręceptũ ſit diligite inimicos veſtros, benefacite, orate &c. nũquam tamen dictum eſt ponite animas veſtras pro inimicis veſtris, pro iis qui vos odio habent: quoniã diligere, benefacere & orare poſſunt referri ad naturã & ad ſpẽ beatitudinis: ſed mori ꝓ actualiter inimicis quũ nõ

 refera-

referatur ad ſalutem ſpiritualem inimicis (quem cõſtat perſiſtere in peccato mortali) ordinata dilectio non cauſat in hominibus alijs à Chriſto, qui ſciebat quòd ſuũ mori efficiebat inimicos amicos. Quocirca quũ præcepiſſet Ieſus vt diligatis inuicẽ ſicut dilexi vos, ſubiunxit hanc ſententiã de hominum inter ſe maxima dilectione in actu exteriori. tũ vt hinc intelligeremus quàm maior ſit dilectio eius erga nos: pẽſando quòd ipſe ponit animã ſuam pro nobis (quanuis inimicis) reconciliandis, librando quòd dilectio eius ſuperat maximã hominum inter ſe dilectionẽ. tum vt temperaret præceptũ, diligite inuicẽ ſicut dilexi vos. Acſi apertius ſubiũxiſſet, nõ exigo à vobis vt modum meæ erga vos dilectionis imitemini, quantũ ad hoc quod dilexi vos ponẽdo animam meã pro vobis quũ inimici eſſetis: ſed ſufficit quo ad hoc quòd diligatis inuicem ponendo animas veſtras pro amicis: quia inter homines maiorẽ hac dilectionẽ nemo habet vt animam ſuã ponat quis pro amicis ſuis. ¶ Eſt itaque huius vniuerſalis vt ſonat ſententiæ ſenſus ꝙ nullus homo maiore dilectiõe proſequitur exteriori opere alios quàm ponens vitã ſuam pro amicis ſuis, habitis vel habẽdis. Quanuis Chriſto excepto nullus homo ponat vitã pro amicis niſi quos habet. Solus enim Chriſtus moriens potuit acquirere amicos: qui ſolus mortuus eſt infra triduum reſurrectur⁹. Et propterea hanc vniuerſalem ſentẽtiam adiecit Ieſus vt intelligerent Apoſtoli quòd Ieſus maximum illis dilectionis impendebat officium, ponendo animã propriam pro ipſis vt amicis. Vnde & ſubiungit. *Vos amici mei eſtis ſi feceritis*. pro, faciatis. Eſt enim præſens ſubiunctiui. *Quæ ego præcipio uobis*. Ne iugum pręceptorum exactũ ad manendum in dilectione Ieſu, pareret in animis diſcipulorum quòd monerentur ad perſeuerandũ in Ieſu dilectione vt ſerui dilecti, declarat eis ꝙ ſunt in dilectione Ieſu vt amici: vt intelligant ſe moneri vt perſeuerẽt in dilectione Ieſu, hoc eſt à Ieſu dilecti vt amici: ſimulque intelligant amicos id ſe ſeruare faciendo præcepta Ieſu vt hinc percipiant quòd iugũ præceptorũ ad dignitatem eorum ſpectat: vtpote fouens & ſeruans eos in gradu amicorum Ieſu. Vbi perpende quòd ſicut paulo ſuperius fructũ ſeruandi pręcepta, declarauit eſſe gaudiũ hic & in futuro, ita modo alium fructum eorũdem explicat gradum amicitiæ Ieſu, eſſe amicum Ieſu. diligi à Ieſu vt amicum. *Iam*. pro, poſthac, *non dicam*. pro, dico, *uos ſeruos*. puros. Non promittit mutationem nominis ſeruorum in nomen amicorũ, obſtaret enim promiſſioni quòd paulo inferius nominat eos ſeruos, non eſt ſeruus maior domino ſuo &c. ſed pro

nun

nunciat eos poſthac nõ eſſe mere ſeruos,ſed ſeruos amicos. Dicit itaq; eis ꝙ poſthac nõ ſũt puri ſerui,ſed ſerui amici,ſed ſerui aſciti in amicos:hoc eſt quod habent in ſeipſis vnde nõ ſunt poſthac mere ſerui. *Quia ſeruus neſcit.* Hinc apparet dictus ſenſus: quòd ſcilicet non deliberatione à ſeruitute ſeu ſeruitutis nomine ſed de quadam eleuatione inter ſeruos eſt ſermo. Trãſlatio enim ex neſcire quæ facit domin⁹ ad ſcire quę facit dominus,nõ tollit ſeruitutẽ ſed eleuat ſeruũ in gradũ amicorũ. *quid faciat dominus eius.* Quamuis ſerui ſciant quid fieri per eos iubeat dominus non tamẽ ſciunt quid dominus faciat,non cõmunicant ſeruis domini quid ab ipſis dominis faciendũ eſt. *Vos autẽ dixi amicos:quia omnia quæcunque.* pro,quæ audiui à patre meo nota feci vobis. Nõ dicit omnia quæ vidi aut noui,ſed quæ audiui:vt inſinuaret quòd non de omnibus ſibi notis ſed de omnibus quæ tanquàm legatus à patre audierat loquitur. Omnia enim illa notificauerat diſcipulis quæ acceperat à patre vt in carne paſſibili annunciaret:& in hoc continue perſeuerabat officio ad magis explicandũ. Multa autẽ alia ſe noſſe quę etiã dicturus eſt illis,inferius teſtatur. multa habeo vobis dicere quæ nõ poteſtis &c. vt intelligamus illa alia multa eſſe extra numerum eorũ quæ audiuit à patre:vtpote quæ nouit à patre vltra mandata notificandorũ in carne paſſibili. *Non uos me elegiſtis.* Quamuis in vite clarũ ſit, quòd vitis efficit palmites & nõ palmites vitẽ,in politicis tamen cõgregationibus contrarium apparet. nã populus eligit regem,nõ rex populũ:& ſic de aliis. Et propterea ad hoc excludendũ & declarandũ ſecundũ proprietatẽ rei geſtæ quod deſcripſerat in metaphora vitis, affert hanc tertiã rationẽ ad hoc vt diſcipuli maneant in dilectione Ieſu. Primam enim attulit ex fructu gaudij:ſecundam ex fructu amicitiæ:hanc autẽ tertiam ex beneficio præcedentis electionis. Et in hac ſimul manifeſtat quòd cõiunctio ipſorum cum Ieſu,non eſt orta ab eis ſed ab ipſo Ieſu. Non,inquit,vos me elegiſtis, quemadmodũ populus regem, aut milites ducem, aut diſcipuli præceptorem &c.

Sed ego elegi uos. Ne etiam errares quòd caſu aut ſorte coniunctio hæc euenerit,explicat ſed ego elegi vos,tum electione æterna tũ temporali, *Et poſui uos.* in apoſtolatus gradu. *ut eatis.* ad prędicandũ. *& fructum afferatis.* prædicando,duplicem:ſcilicet profectum meriti vobis,& ſalutis animarum aliis. *Et fructus ueſter maneat.* De vtroque fructu hoc verificatur. Fructus quidem meriti Apoſtolorum perſeuerat in vitam æternam : fructus autem conuerſionis ad fidem perſeuerat vſque ad finem mundi, infe-

rendus vitæ æternę. ¶ Et dixit hęc ad exponendum quòd ipſe eſt vitis non naturalis ſed voluntaria: quæ produxit Apoſtolos non natura ſed electione, tanquàm palmites ferentes fructū non periturum. *vt quodcunque petieritis patrē in nomine meo, det uobis.* Apponit modum ferendi fructū fore ſupplicando: vt intelligant media oratione tam fructū meriti quàm fructum prædicatiōis producendū eſſe. *Hæc mando uobis ut diligatis inuicem.* Poſtquàm declarauit metaphoram quo ad manſionē palmitum fructiferorum in vite, declarat conſequenter eandem metaphoram quo ad purgationem eorundem palmitum. dictum enim fuit, purgat vt fructus plus afferat. De hac itaque purgatione (quæ malis pœnæ ſit) dicturus, præmittit. hæc mando vobis vt diligatis inuicem: demōſtrans per pronomen hæc innumera genera malorum toleranda quæ ſubiunguntur redacta in duo capita: odium ſcilicet & perſecutionē. ¶ Præmittit autem hæc mala toleranda ideo mandare, vt ſeinuicem diligant, eo modo ſupple ſicut ipſe dilexit eos. vt intelligant etiā præcepta hæc ordinari & tendere ad eundem fructum ac finem quo tendit obſeruatio reliquorum præceptorum. Et apte explicauit hoc in materia odiorum & perſecutionum: quoniam exhibere ſe exoſum mundo, præ ſe fert quandam apparentem contrarietatem ad præceptum de mutua dilectione. Ad tollendam igitur hanc apparentem repugnantiam, præmittit. hęc, vt ſcilicet ſitis exoſi & perſecutionibus mundi expoſiti, mando vobis, non recedendo à nouo præcepto, ſed ad hoc vt diligatis inuicem, vt ſuperius mandaui: ſcilicet ſicut dilexi vos. ¶ Et vere fructus patientiæ tot malorum, eſt mutua ſanctorum dilectio ſicut Chriſtus dilexit nos. purgantur enim ad proficiendum in charitate, ad maiori charitate fructificandum in eccleſia dei. *Si mundus uos odit.* hoc eſt ſi communiter homines vos odio habent. Et ſub odio intellige omnes internas paſſiones & machinationes, ſignificatas à prima paſſione contraria bono: quæ eſt odium. Ecce primum caput purgationum, continens multa purgationum genera. *ſcitote.* Dictio Græca anceps eſt ad imperatiuum & indicatiuum: magíſque videtur quadrare vt legatur indicatiue. *ſcitis.* Teſtes enim ipſoſmet inducit ex certa quam iam habebant ſcientia. *Quia*, pro, quòd, *me priorem uobis.* Textus Græcus anceps eſt ad prius quàm vos, vel primum veſtrum. ita quòd veſtrum eſt genitiuus pluralis, & primum eſt accuſatiuꝰ. Sed magis quadrat ſequentibus vt legatur. *primum ueſtrum odio habuit.* nam ſubiungitur ratio, non eſt ſeruus maior domino ſuo.

ſuo. Eſt itaque ſenſus. ſcitis quòd me primum omnium veſtrum, caput omnium veſtrum, odio habuit. Cõſolatur enim eos ab exemplo ſuo, qui tamen non egebat purgari his odiis. *ſi de mundo fuiſſetis.* Rationem reddit naturalem quare mundus odit diſcipulos eius. Et intendit per eſſe de mundo, conſtare doctrina, moribus & actibus ex ſapientia ſeu prudentia ſeu affectibus humanis. *mundus quod ſuum erat diligeret.* Naturaliter ſiquidem inquiunt philoſophi amabile eſt bonum, ſingulis autem propriũ. Naturaliter ergo mundus diligit bonum proprium. *Quia uero de mundo non eſtis.* quia fides veſtra, mores veſtri, doctrina veſtra non ortum habet à mundo: quia nec ab affectibus humanis, nec à ſapientia & prudentia humana. *ſed ego elegi uos de mundo.* Nullum locum relinquit errori putantium Apoſtolos ſecundum originem animæ non eſſe de mundo ſicut alios homines: apponendo pro aduerſatiua, ſed ego elegi vos de mundo. Electionem ſiquidem cauſam monſtrat eſſe quare non ſunt de mundo. electio enim abſtraxit eos ab effectibus, ſapientia & prudentia mundi: & tranſtulit in ſapientiam, prudentiam & affectus Chriſtianos. *propterea odit uos mundus.* Quum inferendum fuiſſet, propterea non diligit vos mundus, intulit longe peius, propterea odit vos mundus, vt intelligeremus quòd in eo quod dixit, ſed ego elegi vos de mundo, ſignificatur contrarietas ad mundum: quòd ſcilicet electi ſunt ad ſapientiam, prudentiam & affectus contrariantes mundo. In virtute ſiquidem contrarietatis per hæc verba ſignificatæ, intulit propterea odit vos mundus. odium enim eſt reſpectu contrarij. *Mementote ſermonis mei quem ego dixi uobis.* Reuocat ad memoriam ſuperius dicta, ad monſtrandam vim exempli proprij quod dixerat. ſcitis quòd me primum veſtrum odio habuit. *Non eſt ſeruus maior domino ſuo.* reuocate ad mentem quòd non eſtis melioris conditionis quàm ego. *ſi me perſecuti ſunt, & uos perſequentur.* Ecce ſecundum caput purgationis, continens etiam multa genera. Nam ſicut odium continet omnes paſſiones & machinationes internas, ita perſecutio omnia externa mala pœnæ. Et ſimiliter ab exemplo proprio procedit. *ſi ſermonem meum ſeruauerunt, & ueſtrum ſeruabunt.* Hoc ad literam relatum ad homines illius temporis, omni caret quæſtione: ex eo quòd ipſe Ieſus teſtatur ſic fore. Et hic eſt ſenſus literalis: vt patet ex contextu. *ſed hæc omnia facient uobis.* primum & præcipue Iſraelitæ ſeu Iudæi. *Propter nomen meum.* profitendum à vobis, exoſum

eis. *quia neſciunt eum qui miſit me.* hoc eſt quia neſciunt deum miſiſſe me. Ignorantia ergo quòd deus miſerit me, cauſa erit tot malorum: veruntamen huiuſmodi ignorantia non excuſat eos. Quod dupliciter probat. *ſi non ueniſſem & locutus fuiſſem eis.* Negatio non,cadit ſuper vtrunque verbum:ſcilicet veniſſem,& locutus fuiſſem. Et pronomen eis, demonſtrat Iſraelitas: ad quos in perſona venit & locutus eſt,tanto tempore prædicando. Vnde & dicebat, nõ ſum miſſus niſi ad oues quæ perierũt domus Iſrael. *Peccatum non haberent.* huiuſmodi ignorantię. *Nunc autem excuſationem.* pro, prætextum. Qui plus eſt quàm excuſatio.ſonat enim palliationem quandam. *non habent de peccato ſuo.* Significatur quòd non habent colorem ſeu apparentiam excuſandi peccatum ſuum poſt manifeſtam meam prædicationem. *Qui me odit.* Ecce inexcuſabilis ignorantiæ radix,odium Iudæorum erga me: ad hoc enim inſinuandum ſubdit hæc verba infinite. *Et patrem meum odit.* Ne excuſabile intelligeres odium Iudæorum erga Ieſum,explicat quòd qui odit ipſum,conſecutiue odit & patrẽ eius: hoc eſt deum. *ſi opera.*mirabilia.*non feciſſem in eis.* Iſraelitis. Adiungit prædicationi mirabilia opera à ſe facta inter Iudæos: vt nullum tergiuerſationis locum relinquat. *quæ nemo alius fecit.* Vt patet legenti antiquorum geſta,nullus vnquã reſuſcitauit quatriduanum mortuum,&c. *Peccatum non haberent.*huiuſmodi ignorantiæ. *Nunc autem & uiderunt.* Non audierunt, ſed viderunt mirabilia quæ feci. *Et oderunt.* Et cum his omnibus oderunt. Ecce radix cæcitatis. *Et me & patrem meum.* hoc eſt deum. Et quidem quòd oderint Ieſum, clare apparet ex effectibus. Quòd vero oderint deum,conſecutiue habetur: quia quum in Ieſu nullũ eſſet malum quod recta ratione poſſet odio haberi, ſed ratio odij erat prædicatio firmata tot miraculis trahens populum, manifeſte ſequitur quòd in deum actorem horum redũdabat odium erga Ieſum. *ſed ut adimpleatur ſermo.* Tacitæ quæſtioni (quare deus permittit huiuſmodi odium Iudæorum erga Ieſum)reſpondet vt adimpleatur: hoc eſt ordinetur à deo odium eorum ad veracitatem ſcripturarum ſacrarum. *Qui in lege eorum ſcriptus eſt.* Clare patet hinc quòd de Iſraelitis locutus eſt.Et appellatione legis tota vetus ſcriptura ſacra comprehenditur.nam ſermo iſte ſcriptus eſt in Pſalmo trigeſimoquinto. *Quia.*pro,quòd,*odio habuerunt me gratis.* hoc eſt ſine vlla offenſa,ſine vlla iniuria, ſine vlla data occaſione odij. *Quum autem venerit.* Ad cumulum inexcuſabilitatis perſecutorum nominis mei accedet multiplicatio

teſtium

teſtium.nam vltra prædicationem meam, & opera mea ſuperueniet ſpirituſſanctus teſtis:adiungemini & vos teſtes. ¶ Et dicit venerit, vt intelligamus quòd ſpirituſſanctus non eſt res aliqua carens facultate veniendi: vt ſunt virtutum dona,quæ dantur & infunduntur,ſed non veniunt proprie loquendo ad nos. Vnde Ieſus proprio & formali vtens ſermone vt intelligamus rem quæ eſt paracletus non eſſe ſicut dona virtutum, ſed eſſe ſubſtantiam viuã facultatem habentem veniendi ad homines,dicit quum autem venerit. *paraclitus.* pro, paracletus. hinc ad paucos dies, *quem ego mittam uobis.* Superius dixerat quem pater mittet,modo dicit quẽ ego mittam: vt eãdem operationem patris & filij inquantũ deus eſt intelligamus,vt indiuiſa intelligamus opera trinitatis. Ego demonſtrat proculdubio Ieſum ſecundum diuinam naturam. ſolius enim dei eſt mittere ſpiritumſanctum. Miſſio autem iſta eſt miſſio viſibilis:qua ſcilicet in ſpecie viſibili ignis,& linguæ venit ſpirituſſanctus in corda Apoſtolorum. *A patre.* Et quòd mittam habeo à patre, & ita mittam quòd pater mittet vt fons & caput miſſionis. *spiritum ueritatis.* Græca dictio interpretata ſpiritum,anceps eſt ad accuſatiuum vel nominatiuum,ſpiritum vel ſpiritus:ſed parui refert an ſenſus ſit quum venerit paracletus ſpiritus veritatis,vel quem ego mittã ſpiritũ veritatis. Et appellatur ſpiritus veritatis nõ ſolum ad differentiam ſpiritus mendacij(de quo ſcribitur tertij Regũ vltimo ero ſpiritus mendax in ore prophetarum eius)ſed etiam ad ſignificãdum quòd erit ſpiritus ſolius & totius veritatis eorum quæ ſunt neceſſaria ad ſalutem æternam. *Qui a patre procedit.* æternaliter. Et aduerte hic quòd nulla ratio admittit ex iſta affirmatiua (ſcilicet qui à patre procedit) inferri negatiuam, ergo non procedit à filio:quin potius quia indiuiſa ſunt opera patris & filij in omnibus vbi non obuiat relationis oppoſitio(vt ſub Eugenio quarto in concilio Græcorum & Latinorum deductum hac ratione eſt)in hoc quod dicitur qui à patre procedit,includitur quòd etiam procedit à filio. Pater enim & filius in omni operatione ſunt vnum in qua non obuiat relationis oppoſitio, & quia in hoc quod eſt ſpiritumſanctum procedere à patre,nulla admiſcetur relationis oppoſitio inter patrem & filiũ ideo conuenire etiã à filio concluditur quòd ſpirituſſanctus procedit ab eo,ex hoc ipſo quòd procedit à patre. *Ille.* proculdubio paracletus ſpiritus veritatis. *Teſtimonium perhibebit de me.* quòd ſum miſſus à patre,quòd ſum naturalis filius patris,&c. Ecce nouus teſtis irrefragabilis (vtpote ſpiritus veritatis) aderit. *Et*

uos teſtimonium perhibetis.pro,perhibete. Quanuis Græca dictio anceps ſit ad perhibete vel perhibetis,magis tamen congruit propoſito præſens imperatiuum quàm indicatiuum. Mandat enim Ieſus vt & ipſi libere teſtimonium de vita ſua, de actionibus ſuis, de moribus ſuis proferant publice. *Quia ab initio mecum eſtis.* quia pręſentes fuiſtis,vidiſtis, palpaſtis omnia, ab initio quo incœpi dicere. Initium nanque geſtorum à Ieſu à tempore baptiſmatis Ioannes attendi, teſtatur Petrus Apoſtolus in electione Matthæi Actuum primo.

CAPVT XVI.

H*aec locutus ſum uobis*. de odiis & perſecutionibus imminentibus vobis. *vt non ſcandalizemini*. Non ideo hæc dixi vt accumulem vobis triſtitiam aut timorem,ſed ad veſtram vtilitatem, ad veſtram cautelam vt ſuperuenientibus his odiis & perſecutionibus non impingatis, non ruatis.Iacula enim præuiſa minus feriunt, & nota cauſa profectus,facilius tolerantur. *Abſque ſynagogis*.pro, alienos à ſynagoga,*facient uos*. Effectus odij & perſecutionum deſcribens, explicat duos extremos effectus: primum ſcilicet & vltimum.Primus eſt excommunicare eos à congregationibus Iudæorum:vltimus eſt occiſio.De quo ſubditur. *Sed uenit hora*.ſeu tempus.Dictio ſiquidem Græca vtrunque ſignificat & magis congruit vt intelligatur tempus.Et eſt præſentis temporis venit,à paſſione enim Chriſti tempus hoc cœpit eſſe præſens. ❡ Aduerſatiua autem coniunctio,ad quantitatem paruam antedicti mali(ſcilicet excommunicationis à ſynagoga)refertur. Quod enim diceretur,ſed hoc parum eſt, venit tempus, & cætera. id exercet coniunctio aduerſatiua: paruo malo adiungens maximum malum. *Vt omnis*.non aliquis.*qui interficit*.pro,interfecerit,*uos*. Ecce alterum extremum longe peius malum. *Arbitretur*. pro,exiſtimet. Non ſignificat dictio Græca iudicare, ſed putare:quod dicimus videtur mihi. *obſequium*.pro,cultum,*ſe præſtare deo*. Interfici quidem extremum malum eſt: ſed horribilius valde redditur quòd tanquam inimici, non deorum (qui dæmones ſunt) ſed veri dei interfectio imminens prænunciatur: vſqueadeo vt inter religionis opera quibus deus colitur,habẽdum ſit interficere vos.

Et hæc facient uobis. Superfluit vobis. Ratio omnium perſecutionum ſubiungitur ignorantia: non tamen excuſata, vt prius dixit. *Quia non nouerunt patrem*. hoc eſt deum vt patrem, quod eſt ignorare myſterium trinitatis. *Neque me*.

verum deum & verum hominem, quod eſt ignorare myſterium incarnationis pro ſalute mundi. Iſraelitæ enim de quibus loquitur (quorum ſunt ſynagogę) quanuis noſſent deum, neſciebant tamen hæc duo quæ Ieſus manifeſtauit mundo. *Sed hæc locutus ſum uobis.* Aduerſatiua ad triſtitiam cauſatam in Apoſtolis ex auditis refertur: ſignificans quod non vt ingereret illis triſtitiam hæc locutus eſt illis. *Vt quum uenerit hora.* ſeu tempus. Eadem enim eſt dictio quæ eſt ſuperius. Ecce ad quid hæc dixi, vt quum venerit tempus perſecutionum. *Eorum reminiſcamini.* pro, memineritis. Significatur enim recordari, non reminiſci: quod proprie eſt oblitorum. Et pronomen eorum, refertur ad hæc quæ locutus eſt. Vnde & in textu Græco habetur memineritis eorum. *Quia ego dixi uobis.* Non paruam vobis conſolationem afferet memoria prænunciatarum perſecutionum: ea præcipue ratione quia ego propter quem tolerandæ ſunt (vtpote omnia pręuidēs) non decepi non occultaui ſed ſciens & prudens dixi vobiſmet, non per tertiam perſonam intermediam, non alicui veſtrum. *Hæc autem.* ſcilicet imminentia mala vobis poſtquam aſcendero ad patrem. *Non dixi uobis ab initio.* electionis veſtræ in Apoſtolos: quum dixi vobis ecce ego mitto vos ſicut agnos inter lupos &c. Tūc enim nec dixit hæc duo hic explicata (ſcilicet excommunicationem à ſynagogis, & occiſionem ipſorum habendam vt cultum dei: vt patet Matth. 10.) nec dixit perſecutiones imminere illis poſtquam ipſe abſceſſerit ab eis ad patrem: ſed omnes illæ perſecutiones ſonabant tempus præſentiæ eius. vnde & ibi dicitur, non conſummabitis ciuitates Iſrael donec veniet filius hominis. *Quia uobiſcum eram.* hoc eſt quia quādiu durabat tēpus præſentiæ meæ vobiſcum, non erat tempus vt ſolicitos vos redderē de malis imminentibus poſt abſceſſum meum ad patrē. hoc enim fuiſſet cogitare de craſtino, hoc fuiſſet præuenire tempus congruum ſermonis huius. Modo autem non ſum manſurus vobiſcum conuerſatione humana vt hactenus, ideo non tunc ſed nunc quum tempus inſtat dixi hæc vobis. *Nunc autem uado.* non ibo ſed actualiter vado. nā actualiter ad patiendū & moriēdū ibat. *Ad eum qui miſit me.* vt intelligamus ꝙ ſecundū ꝙ homo, ſecundū humanam naturā in qua miſſus eſt vadit ad deum patrē mittentem. Et ſubiunxit hoc tum ad ſignificandum Apoſtolis ꝙ iam obliti ſunt ipſius Ieſu, quanuis recedentis ab eis ad patrem. tum ad inchoandum declarationem modi quo mala prænūciata purgant ad plus fructificandum. à morte ſiquidem Chriſti

qua

qua iuit ad patrem, inchoat meritum paracleti vim fructificatiuam dantis patientibus perſecutiones. *Et nemo ex uobis.* Quanuis Petrus, Thomas & Philippus antequam hæc prænunciaſſem mala interrogauerint: nunc tamen nemo ex vobis. *Interrogat me, quo uadis.* hoc eſt ſolicitus eſt de me, vt ſaltem interrogaret (hoc eſt perſeueraret interrogãdo) de loco ad quem vado: de quo loco adhuc nihil reſpondi explicite, prioribus interrogationibus pulſatus. *ſed quia hæc.* imminentia poſt receſſum meũ mala. *Locutus ſum uobis.* manifeſtando illa. *triſtitia impleuit.* non in parte occupauit. *cor ueſtrum.* vt nec cogitetis de me, vt nõ ſit amplius vobis curæ proſequi quæſtionem à vobis toties motam de loco ad quem vado. *ſed ego ueritatem dico uobis.* Coniunctio aduerſatiua, ad triſtitiam de imminentibus malis ipſis Apoſtolis quæ mutos illos reddiderat refertur. *Expedit uobis.* Poſtquam declarauit metaphoram vitis & palmitum, & quãtum ad manere in ipſo & ecõuerſo & quantum ad purgationem palmitum quo ad res quibus purgantur, declarando quod mundi odia & perſecutiones ſunt res quib⁹ purgantur, ſupererat vt declararet quomodo hę purgationes haberent vim magis fructificandi. Dictum eſt enim in parabola, purgabit eum vt pl⁹ afferat fructus & propterea hoc intendens modo declarare, aperit quod vis proferendi maiorem fructum patiendo, erit mediãte alio paracleto: ad quem mittendum oportet ipſum moriendo ire ad patrem agricolam, cuius eſt purgare palmites fructuoſos vt plus fructificent. A propria itaque Apoſtolorum vtilitate futura ex ipſi⁹ ire ad patrem, conſolatur ipſos dicens expedit vobis. *Vt ego uadam.* per mortem. *ſi enim.* Deeſt, ego, *non abiero, paracletus non ueniet ad uos.* Declarat vtilitatem futuram ipſorum eſſe illam, talem ac tantam, quam, qualem & quantam ex alio paracleto habituri ſunt: quia aduentus eius pendet ex ſuo receſſu. ¶Si quæris cauſam quare ſi Ieſus non iret paracletus non veniret, multæ poſſunt accommodari rationes congruæ: ſed illa quæ cogit, eſt quia ſic decreuerat ſancta trinitas. quæ omnia ſuauiter diſponens, ordinauit vt non duo ſimul adeſſent in hac vita conſolatores (alter humana conuerſatione & alter ſpirituali eleuatione) ſed recedente primo, apoſtoli abſtraherẽtur ab humanis conſolationibus, & totos ſe darent ſpiritualibus, ſuccedente ſecundo vt rei probauit euentus. *ſi autem abiero, mittam eum ad uos.* Perpende prudens lector quod pater agricola vtitur odiis & perſecutionibus mundi aduerſus Apoſtolos ad purgãdum illos, à rebus, à filiis, vxore,

coniunctis

cõiunctis,à carnis propriæ occaſionib⁹,& breuiter ab affectibus omnibus vitæ hui⁹:ſed ipſe non eſt author iniquitatum illarum. paracleto autem vtitur ad hoc vt purgationibus his Apoſtoli magis ac magis fructificent.& ipſe ſimul cum filio eſt author miſſionis.Dicit autem potius mittam quam mittet pater, vt proſequatur parabolam.palmitem enim purgatũ fructificare magis,quanuis ſit effectus vtriuſq;(ſcilicet vitis & agricolæ) magis tamen eſt vitis. *Et quum uenerit ille,arguet mundum.* proculdubio per vos ad quos mittetur.Et hinc incipit deſcribi maior fructificatio Apoſtolorum,ſimul cum ratione perſecutionum quibus purgabuntur.Ex eo enim quod conſolator ille per vos arguet manifeſtatur noua fructificatio: & ſimul ex eo quod per vos arguet mundum, mundus inſurget contra vos.*De peccato,& de iuſtitia,& de iudicio. De peccato quidem:quia non crediderunt.*pro,non credunt, *in me.* Peccatum mundi declarat eſſe non credere in Ieſum: vt intelligamus non perfectionis ſed neceſſariæ rectitudinis eſſe credere in Ieſum.ita quod non credere in Ieſum eſt peccatum,eſt à recta ratione recedere.peccatum enim rectæ aduerſatur rationi. ¶Et meminit ſpecialiter huius peccati.tum quia ſicut fides tollit omne peccatum , ita ſine fide impoſſibile eſt placere deo. tum quia mundus non reputabat eſſe peccatum non credere in Ieſum: ſed ſpiritus ſanctus per os apoſtolorum repræhendit & cõuicit mundum quod hoc eſt peccatum. *De iuſtitia uero: quia ad patrem uado & iam non uidebitis.*pro, videtis , *me.* Quemadmodum peccatum declarauit eſſe non credere in eum,eodẽ ſtylo intelligendum eſt declarari iuſtitiam eſſe Ieſum ire ad patrem & iam non videri ab Apoſtolis. ¶Eſt autem prima pars huius iuſtitiæ, Ieſum ire ad patrem:hoc eſt Ieſum ſatiſfacere per mortem ſuam pro peccatis humani generis. mortuus eſt enim propter noſtra peccata & reſurrexit propter iuſtificationem noſtram, ad Ro.4. Hoc enim quod eſt ire ad patrem , ſignificat mortem & reſurrectionem. eſt ſiquidem moriendo acquirere immortalitatis gloriam,ſatiſfaciendo pro humano genere. Satiſfactio enim iuſtitiæ actus eſt. ¶Altera vero pars huius iuſtitiæ eſt retributio cœleſtis habitaculi,ſignificata dicendo & iam non videtis me.à negata ſiquidem conuerſatione viſibili cum Apoſtolis,retributionẽ cœleſtis habitaculi remotiſſimi à nobis,ſignificauit.Vnde quum dicitur & iam non videtis me,demonſtratur tẽpus ab aſcenſione Chriſti.Significantiuſque non dicit non videbitis ſed non videtis: vt intelligerent quòd à die aſcenſionis qua conſummauit ire

ſuum

ſuum ad patrem, in præſenti ſeculo non viderent eum. Nec tollit ſpem videndi eum in futuro ſeculo: in quo ſemper conuerſabitur corporaliter cum eis. ¶De hac inquam tali ac tanta iuſtitia Ieſu Chriſti (continente in ſe & ſatiſfactionem pro mundo & præmium gloriæ cœleſtis) arguet, reprehendet, conuincet per Apoſtolos ſpiritus ſanctus mundũ quod ſine fructu quo ad multos facta ſit. *De iudicio autem: quia princeps huius mundi iam iudicatus eſt.* Superfluit iam. Primum ex parte mundi non credentis, ſecundum ex parte Ieſu moriendo ſatiſfacientis &c. tertium autem ex parte diaboli ſumptum eſt. Et dicendo princeps mundi huius, de diabolo non qualitercunque ſed quatenus princeps huius mũdi per idololatriã loquitur. Hac enim ratione vt princeps venerabatur: vt ſuperi⁹ declaratum eſt. Et dicitur iudicatus: quia non potentia ſed iure deiectus eſt à principatu mundi huius. Iudicatus ſiquidem eſt in morte Chriſti. tunc enim merito Chriſti iniuſte ab eo occiſi, ius dictum eſt contra principem mundi huius: executio autẽ ſententiæ poſtmodum per Apoſtolos & Chriſti diſcipulos facta eſt, deſtructa idololatria in mũdo cõmuniter. Arguet itaq; ſpiritus ſanctus mũdũ per Apoſtolos de hoc iudicio ꝙ venerantur principẽ iure eiectũ: ac per hoc iniuſte principem. ¶Si collegeris hęc tria, & cõſideraueris apoſtolicas ꝑdicationes, videbis capita prædicationis eorum hæc tria fuiſſe: & ad hoc ſtuduiſſe, ad hoc miracula feciſſe, vt cõuincerẽt mũdũ de relinquẽda idololatria, de peccato infidelitatis, & de oblata ꝓpitiatione ex Chriſti morte, parataque cœleſtis vitæ retributione. Quod nunquam aſſecuti eſſent niſi ſpiritus ſanctus per eos fuiſſet locutus & operatus. *Adhuc multa habeo vobis dicere.* Inchoat aliud augmentum fructificationis futuræ per eos adueniente paracleto. Sunt autem multa quæ reſtabant dicenda, quod conceptus eſt de ſpiritu ſancto, quod conceptus & natus ex virgine, quod deſcenſurus erat ad inferos ad beandum ſanctos patres, quòd aſcenſurus erat in cœlum, & alia quæ poſt reſurrectionem Apoſtoli didicerunt. *ſed non poteſtis portare modo.* Non taceo illa multa quia nolim vobis communicare, ſed quia vos non eſtis modo diſpoſiti ad percipiendum ea. Et vtitur metaphora importabilis ponderis, dicendo non poteſtis portare: vt intelligant illa multa eſſe magni ponderis (non corporalis grauitatis ſed ſecundum ſpiritualem magnitudinem ſeu virtutem) & ſeipſos eſſe ſecundum mentem velut imbecilles reſpectu magni oneris. *Quum autem venerit ille.* Hic punctandum eſt commate:

te.nam pronomen ille non refertur ad ſequentia (eo quod ſpiritus neutri generis eſt apud Græcos) ſed refertur ad antedictum paracletum maſculini generis. Eſt enim ſenſus.quum autem venerit ille paracletus. *ſpiritus ueritatis.* non ſolum paracletus ſed ſpiritus veritatis. *Docebit*.pro,ducet,*uos omnem*.Deeſt in.Legendum eſt. *in omnem ueritatem.* Ecce fructus quanuis ego multa taceam vobis dicenda,ille tamen ducet vos non ſolum in veritatem illorum multorum quæ taceo, ſed etiam in omnem veritaté intellige Chriſtianę fidei,non veritatem geometrię &c. ¶ Et eſt ſermo de ducere interno.quod plus ſignificat quam docere.nam docere ſiſtit in intellectu:ducere autem in omnem veritatem, ad vniuerſas partes animi ſe extendit: memoriam ſcilicet voluntatem & affectum.ſimul cum viribus ſubminiſtrantibus: cogitatiua ſcilicet phantaſia,& reliquis.) *Non enim loquetur a ſemetipſo.* Coniunctio enim, monſtrat quod ratio redditur quare ſpiritus veritatis ducet in omnem veritatem tam eorum quæ dixit quàm eorum quæ habebat dicenda Ieſus diſcipulis: quia non loquetur à ſemetipſo. Spiritus enim ſanctus quia non eſt à ſemetipſo ſed eſt à patre & filio, ideo nec loquitur nec quidcunque aliud facit à ſemetipſo: ſed & operari & loqui habet ab alio, à quo habet eſſe. *ſed quæcunque audiet*. pro, audierit, *loquetur*. Dictio Græca interpretata audierit, anceps eſt ad præteritum vel futurum ſubiunctiui. Et ſi ad æternam notitiam ſpiritus ſancti referatur, nihil refert vtro tempore intelligatur quoniam æternitas compræhendit omne tempus. Sed quoniam non dicit quæcunque ſciet aut ſciuerit, planus literæ ſenſus eſt quòd quæcunque audiet à mittente: ad ſimilitudinem legati, qui non loquitur à ſemetipſo ſed quæ audiuit à mittente. Præmiſit enim mittam illum ad vos: vt intelligamus quod de ſpiritu ſancto loquitur ſecundum officium nuncij, ſeu vt mittendo aut miſſo: & percipiamus hæc omnia quæ de ſpiritu ſancto ſubiunguntur, dici de ſpiritu ſancto vt nuncio. Propter hoc enim non dixit quæcunque nouerit ſed audierit: ad ſignificandum quòd de notis ſpiritui ſancto vt nuncio (hoc eſt vt annuncianda) loquitur. Hæc ſiquidem ſunt quæ metaphora auditionis à mittente ſignificantur. non enim inter diuinas perſonas inuenitur proprie auditio. Et quemadmodum ſpiritum ſanctum mitti ad Apoſtolos eſt ſpiritum ſanctum fieri nouo eſſendi modo in Apoſtolis, ita ſpiritũ ſanctũ audire à mittente eſt ſpiritũ ſanctũ fieri nouo modo in Apoſtolis ſecundum officium loquendi.

quendi.Non dico ſecundum actualem locutionem(quoniam de illa ſubditur loquetur)ſed ſecundum officium loquendi. mittitur enim Apoſtolis vt ſit in illis: audit autem vt locuturus inſit. Et quanuis ſignificata notitia in ſpiritu ſancto nuncio per audire, non ſit noua ſed æterna,ratione tamen temporalis effectus connotati in officio quo mittitur,ſignificatur temporaliter per verbum futuri temporis audierit. *Et quæ uentura ſunt.annunciabit uobis.* non ſolum vos doctos reddet,ſed etiam prophetas conſtituet.Et non dicit & omnia quæ ventura ſunt: ſed indefinite, & quæ ventura ſunt.Quæ autem annunciabit & quæ non,humanæ eſſet præſumptionis diſcutere: quum ſpiritus ille diuidat ſingulis prout vult. *Ille me clarificabit.*pro , glorificabit. Primum augmentum fructus relatiue ad mundum,ſecundum vere relatiue ad Apoſtolos,hoc autem tertium relatiue ad ipſum Ieſum deſcribitur.Ille,per vos prædicantes & prophetantes,me glorificabit, in hoc mundo. *Quia de meo accipiet.* Non ſumitur hic meum poſſeſſiue(eo modo quo ager eſt meꝰ)ſed eſſentialiter:eo modo quo anima eſt mea,quo natura eſt mea. Dicimꝰ enim animam meã, naturam meam,eſſentiam meam.Hoc ſiquidem modo Ieſus dicit de meo accipiet:de eſſentia mea,de ſapientia mea,de ſcientia mea. ¶Nec dicit meum ſed de meo:vt ordo originis ſpiritus ſancti de meo ſignificetur.Vbi ſubtiliter penetrare ſtudeas duplicem ordinem ſignificari : tum accipientis ad rem quæ accipitur, tum originis accipiẽtis,vt de meo.Et alter quidem ordo(ſcilicet accipientis ad rem quæ accipitur) monſtrat quod ſpiritus ſanctꝰ accipiet ſapientiam ſcientiamq́ue filij non filiationem. propter quod non dixit de me ſed de meo accipiet.Alter(ſcilicet originis importatæ in præpoſitione de) monſtrat quod ſpiritus ſanctus procedit ab eo quod eſt filij vt principio quo filius producit ipſum. Sicut enim filius generatur ab eſſentia patris vt principio quo pater generat filium , quanq; eſſentiam filius per generationem accipit , ita ſpiritus ſanctus producitur ab eſſentia patris & filij vt principio quo pater & filius producũt ſpiritum ſanctum: ita quod ſpiritus ſanctus in hoc quod producitur accipit eadem patris & filij eſſentiam,ſapientiam,ſcientiam,potentiam,& reliqua omnia abſoluta. ¶Et bene nota qui minus exercitatus es in theologia ſpeculatiua,quod non vere dicitur quod filius aut ſpiritus ſanctus producitur de eſſentia aut ſapientia diuina (hoc enim ad quaternitatem abbatis Ioachim damnatam ſpectat) ſed ſane dicimus quod producitur filius de eſſentia patris,& ſpiritus

ſanctus

ſanctus de eſſentia patris & filij. Et hoc ſignificatur hoc in loco per pronomen meũ. formaliſſime enim dixit de meo. ſignificatur nanque eſſentia, ſapientia, ſcientia &c. non abſolute ſed vt eſt perſonæ. ¶ Dixit autẽ accipiet in futuro, propter officium temporale connotatum acceptio enim ipſa eſt productio paſſiua ſpiritus ſancti quę æterna eſt: ſed quoniam temporali futuro officio nuncij iungitur, ideo tempore futuro ſignificatur. Eſt enim planus literæ ſenſus, ideo me glorificabit ille quẽ ego mittam quia de meo ſapere, de meo ſenſu accipiet, proculdubio nuncius: ad differentiã humanorum nunciorum. qui mittuntur quidem & audiunt quæ mittens dicit, ſed non accipiunt ſapientiam prudentiamque mittentis: iuxta prouerbium. poteſt dari officium ſed non ſenſus. *Et annunciabit vobis.* Ecce executio officij paracleti ſpiritus veritatis quẽ mittet ipſe: vt etiam ex ipſa executione officiũ nuncij in illo agnoſcamus. Significanterque adiungit vobis: vt fructum hũc qui eſt glorificare me, intelligãt ſpiritum ſanctum producturum per ipſos Apoſtolos. *Omnia quæcunque habet pater, mea ſunt.* Indiuiſio inter patrem & filium, quãtum ad omnia (non quædam) quæ habet pater, explicatur. Vbi perſpice ſignificari, tum res quas habet, tum patrem habentem: vt intelligamus è regione omniũ quæ habet, ſupputari patrem. ita quòd ſub omnia quæ habet, non compræhenditur pater, non compræhenditur paternitas, non compræhenditur eſſe patrem. Et abſque exceptione quacũque verum eſt quòd omnia quæ habet pater, mea ſunt. Penetra autem ſi potes, quòd communicare in omnibus patrem & filium diſtinctos inter ſeſe, ſignificat non habere aliquid patrem quo careat filius & ecõuerſo: ſed omnia aliter habere patrem (ſcilicet non ab alio) & aliter habere filium, ſcilicet à patre. *Propterea dixi quia.* pro, quòd, *de meo accipiet & annunciabit vobis.* Ex veritate dictæ ſententiæ reddit rationem quare dixerit de ſpiritu ſancto quòd de meo accipiet. Ex hac igitur euangelica doctrina habemus quòd ideo ſpiritus ſanctus procedit à filio, quia omnia quæ habet pater ſunt etiam filij: ac per hoc quum pater habeat hoc quod eſt eſſe principium ſpiritus ſancti, filius quoque eſt principium ſpiritus ſancti. & habemus hanc vniuerſalem quòd pater & filius in omnibus ſunt vnum vbi non obſtat relatiua oppoſitio inter patrem & filium: immo quòd in trinitate diuina omnia ſunt vnum, ſalua ſola diſtinctione penes relatiuam oppoſitionem patris & filij & ſpiritus ſancti. Lege ſpeculatiuam theologiam, ſi hæc non intelligis & noſſe cupis. *Modicum.* temporis intercedet: paucarum ſci-

licet horarum ſpatium. *Et iam.* Superfluit iam. *non uidebitis me,* pro, non videtis me. Et hoc idem intellige in ſubſequentibus non videbitis. omnia nanque legenda ſunt in preſenti. Poſt modicum enim temporis mortuus eſt: & non viderũt eum, ſed cadauer eiꝰ. Referuntur autem præſentia iſta ad tempus præſens poſt modicum. ¶ Et adiunxit hæc, ad declarandum aliud genus purgationis eorũ. Prius enim declarauit purgationem ab extrinſecis perſecutionibus: modo vero declarare intendit purgationem ab internis animi paſſionibus. vt intelligamus quòd vtroque modo cœleſtis agricola purgat palmites fructiferos vt plus fructificent.

Et iterum modicum. temporis intercedet poſt mortem meam.

Et uidebitis me. Voſmet in hac vita videbitis meipſum viuum.

Quia ego uado ad patrem. Ratio vtriuſque interualli & interruptæ ac redditæ viſionis eſt: quia vado ad patrem. In ire ad patrẽ, includitur mori & reſurgere. *Dixerunt ergo ex diſcipulis eius adinuicem. Quid eſt hoc quod dicit nobis. modicum & non uidebitis.* pro videtis. *me, & iterum modicum & uidebitis me: & quia uado ad patrem? Dicebant ergo, Quid eſt hoc quod dicit modicum? neſcimus quid loquitur.* Obſcurus intellectus diſcipulorum deſcribitur ſatis clare. *Cognouit autem Ieſus quia.* pro quòd. *uolebant eum interrogare: & dixit eis, De hoc quæritis inter uos quia.* pro quòd, *dixi. modicum & non uidebitis.* pro non videtis, *me, & iterum modicum. & uidebitis me? Amen amen dico uobis quia.* pro quòd, *plorabitis & flebitis.* pro lamentabimini, *uos.* Declarat primum poſt modicum quo non vident ipſum, ab exteriori fletu & lamento. Tempus enim mortis ipſius Ieſu ſignificatur: quo Apoſtoli plorauerunt & luxerunt Ieſum. *Mundus autem gaudebit.* Vobis lugentibus, communiter homines gaudebunt. nam Iudæi & Gentiles gauiſi ſunt in cruce Ie Ieſu: vt patet ex inſultationibus eorum. *Vos autem contriſtabimini.* Non ſolum exterius plorabitis& lamentabimini: ſed etiam intus in cordibus veſtris afficiemini triſtitia *ſed triſtitia ueſtra uertetur in gaudium.* Declarat alterum poſt modicum quo viſuri erant ipſum, à gaudio quod habebant poſt reſurrectionem eius, in quod conuertetur eorum triſtitia. tanquàm illud gaudium fructus ſit purgationis habitæ per triſtitiam. *Mulier quum parit triſtitiam habet, quia uenit hora eius: quum autem peperit puerum, iam non meminit preſſuræ propter gaudium quia natus eſt homo in mundum.* Declarat hos ſucceſſus à ſimili ſucceſſu gaudij ad triſtitiam in muliere. Et ſimilitudo eſt clara. *Et uos igitur nunc quidem triſtitiam habetis.* Applicat ſimili-

cat ſimilitudinem ad propoſitum. *iterum autem uidebo uos.* Vt apertius declaret ex parte ipſius Ieſu (quia ſcilicet moriturus erat & reſurrecturus) hos ſucceſſus, non dicit iterum autem videbitis, ſed iterũ autẽ videbo: hoc eſt ego ipſemet qui modo vos video & mortuus non videbo vos, iterum viuus videbo vos. ¶ Vbi nota acute lector quòd ſuum poſt reſurrectionem videre ſignificat in futuro, diſcipulorum autem ſignificauit in præſenti. vt intelligamus non interrumpendum morte ipſorum videre diſcipulorum: ſuum autem videre interrumpendum morte, nouumq; videre ſibi futurum, Apoſtolis perſeuerantibus in ſua vita. *Et gaudebit cor ueſtrum.* Ad literam gauiſi ſunt diſcipuli viſo domino. *Et gaudium ueſtrum nemo tollet.* pro tollit, *a uobis.* Firmitas interni gaudij ſignificatur tanta quòd nulla perſecutio ſufficeret ad tollendum ab eis ipſorum internũ gaudiũ. Et dixit hoc: ad ſignificãdũ quod futurũ eorũ gaudiũ aduenienté ſpiritu paracleto, nõ erit inſtabile ſicut gaudiũ q̃d habuerũt hacten⁹ de pręſentia Chriſti. hoc enim mũdus abſtulit ab eis illamet nocte. ¶ Et dicit in præſenti, nemo tollit, vt intelligerent continuã pręſentis ſæculi perſecutionẽ ad tollendum inſtare. *Et in illo die.* quo iterũ videbo vos.

Me non interrogabitis quicquam. hoc eſt non erit vobis opus vt interrogetis me quicquàm: vtpote abſque interrogatione docti. Et hoc verificatum eſt non ſolum à die quo confirmatum eſt gaudium eorum per ſpiritum ſanctum: ſed etiam à die quo poſt reſurrectionem vidit Apoſtolos. Poſtquam enim viderunt eum, ita inſtruxit eos de regno dei & aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, vt non oportuerit illos interrogare quicquam. Vnde tam Petrus qui præſumpſit interrogare Ieſum de Ioanne, domine hic autem quid: repræhenſus eſt: quàm diſcipuli in aſcenſione eius conuenientes præſumentes interrogare domine ſi in tempore hoc reſtitues regnum Iſrael, repræhenſi ſunt.

Amen amen dico uobis. Demum circa metaphoram vitis palmitum declarat quòd vniuerſaliter non ſolum magis fructificare ſed etiam abſolute fructum ferre, mediante humili ſupplicatione habetur. *ſi quid.* pro quòd, *quæcunque petieritis patrem.* Ecce modus omnem fructum ferendi. *in nomine meo.* in inuocatione nominis mei. Nouum modum petendi docet eos. quem hodie continue ſeruat eccleſia, apponendo petitionibus, per dominum noſtrum Ieſum Chriſtum filium tuum. *Dabit uobis.* Ecce modus efficaciæ, diuina largitio reſpondens

petentibus in nomine Chriſti. Et dicit quòd dabit vobis quæcūque petieritis inuocato nomine meo: quia ſic eſt in veritate quòd quæcunque non ſolum Apoſtoli ſed electi quique petunt abſolute, impetrant. nullus enim electus ſecundum rationem rectam petit abſolute quod poteſt negari, ſed petit illud ſub conditione: vt paulus ter dominum rogauit vt diſcederet à ſe angelus Satan, &c. *Vſque modo non petiſtis quicquam in nomine meo.* Sciebat Ieſus quòd hoc ſupplicandi modo (ſcilicet inuocato nomine Ieſu) non adhuc vſi fuerant Apoſtoli. *Petite & accipietis.* Expoſita efficacia impetrandi hoc nouo orandi modo, & quòd hactenus illo nō ſunt vſi, monet vt vtantur illo. Tāquàm ſi diceret. vtimini illo, & experiemini efficaciam ſcilicet quod accipietis. *Vt gaudium veſtrum ſit plenum.* vt hac via perueniatis ad plenitudinem gaudij: præterit in patria cœleſti. *Hæc in prouerbiis locutus ſum vobis.* Pronomen hæc demonſtrat dicta ex tunc, ſurgite eamus hic. nam ex tunc incœpit parabolam, ego ſum vitis vera &c. & proſecutus eſt eam, declarando ſpectantia ad illam hucuſque. Vnde finem imponens parabolæ dicit. hæc in prouerbiis, in metaphoricis ſermonibus, dixi vobis. *Venit.* deeſt ſed. Legendum eſt. *ſed venit hora* ſeu tempus. Significat enim tempus poſt reſurrectionem. *Quum iam non in prouerbiis.* hoc eſt in metaphoris. *Loquar vobis, ſed palam.* ſeu manifeſte. *de patre meo annunciabo vobis.* Poſt reſurrectionem enim Ieſus inſtruxit diſcipulos aperte de myſterio trinitatis inter alia quæ docuit de regno dei. *In illo die.* quum inſtructi fueritis, & apertus fuerit vobis ſenſus ad intelligendum ſcripturas, & cognoueritis me eſſe naturalem filium dei. *In nomine meo petetis.* inuocatione nominis mei ſupplicabitis deo.

Et non dico vobis. hoc eſt prætereo, taceo. *Quod ego rogabo patrem de vobis.* pro, pro vobis. taceo officium meum quòd rogabo patrem pro vobis. Non dicit ſe non rogaturum: ſed dicit ſe tacere nunc officium ſuum quod aliâs promiſerat. Rationem autem tacendi nunc hoc officium ſubiungit. *Ipſe enim pater amat vos.* Ratio tacendi proprium officium rogandi pro ipſis patrem, eſt acſi diceremus. quia pater ipſe iam affectus eſt amore ad vos, nihil dico de interceſſione mea ad eum pro vobis: vt hinc intelligerent ſeipſos non ſolum diligi ab ipſo Ieſu ſed etiam à patre. *Quia vos me amaſtis.* Hinc apparet quòd de amore gratiæ ſubſequentis fuit ſermo, dicens ipſe enim pater amat vos. amor nanque ſubſequentis gratiæ cauſatus eſt ex merito quo diſcipuli amauerunt Ieſum. De amore autem gratiæ præuenientis ſcriptū

eſt

eſt quòd ipſe prior dilexit nos. Sobrie autem intellige quòd patris amor cauſatus eſt ex amore diſcipulorum: quoniam non eſt ſermo de actu amandi ſecundum ſe (quandoquidem ille eſt æternus, & eſt ſubſtantia dei) ſed ſecundum effectum ſubſequentium gratiarum, ad quæ dona amauit Apoſtolos ex eo quòd ipſi amauerunt Ieſum. *Et credidiſtis.* Hic clare teſtatur Ieſus veram fuiſſe fidem in Apoſtolis de ipſo. *Quia.* pro. quòd, *a deo exiui.* deeſt ego. Legendum eſt. *quod ego a deo exiui.* Quum res intellectualis ordinis iungitur rei ſenſibili, exit à penetralibus intelligibilis ſecreti ad externū ordinem. intellectus enim & intelligibile velut interiora ſunt: ſenſus autē & ſenſibile velut foris ſunt. Ieſus autem nō ſolum intellectualem ſed diuinam ac omnino impaſſiblē perſonā iūxit ſenſibili & paſſibili carni. Et propterea dixit quòd ego exiui à deo. perſonam enim eius quę diuina eſt, demonſtrat pronomē ego. *Exiui a patre.* aſſumendo carnem, naturā ſenſibilem ac paſſibilem: vt declaratū eſt. *Et ueni in mundum.* hoc eſt in conuerſationem cōmunem mundo. conuerſatus eſt enim ita Ieſus vt cōmūnis eſſet cuilibet volenti videre & audire ipſum. Et adiunxit hoc: quia potuiſſet exiſſe à patre ſumendo carnem ſenſibilem abſque eo quòd veniſſet ad communem hominum conuictum: vt ſi aſſumpſiſſet carnem ſenſibilem ſed incorruptibilem (vt modo habet in cœlo) aut in paradiſo terreſtri fuiſſet, apparens quandoque aliquibus: vt poſt reſurrectionem fecit. *Iterum relinquo mundum.* Iterum, refert alterū iter: non alteram relictionem. tanquam primū iter fuerit exiſſe à patre & veniſſe in mundum: quo iam completo alterum aggrediatur iter, inchoans econuerſo. Primum incœpit à patre, & terminatum eſt ad mundum: hoc autem incipit à mundo & terminatur ad patrem. ¶Sed nota differentiam dicendo relinquo mundum. Non dixerat reliqui patrem: quia ita exiuit à patre quòd non reliquit patrem, ita iunxit ſibi carnem paſſibilem quòd non reliquit diuinitatem communem ſibi cum patre. mundum autem relinquit: quia conuerſationem huius mūdi ad quam venerat, relinquebat. *Et uado ad patrem.* Non dicit & intro ad patrem (quòd eſſet relinquere naturam ſenſibilem, quam aſſumendo exierat) ſed vado ad patrem, vado ad conſortiū & conuerſationem gloriæ paternæ. Immortalitate enim & habitaculo cœleſti conditiones paternæ glorię habentur ab humanitate Chriſti: ſecundum quam ibat ad patrem. *Dicunt ei diſcipuli eius. Ecce nunc palam loqueris, & prouerbium nullum dicis.* Diſcipuli paulo ante tanquam muti ex triſtitia effecti, ex poſt au-

ditis ſermonibus Ieſu conſolatoriis, tum ex ſuperuenturo paracleto, tum ex iteranda viſione ipſius, tum ex promiſſa efficacia impetrandi in nomine eius, tum ex commendato amore commendatáque fide ipſorum erga eum, &c. reſipiſcétes loquuntur, & tria dicunt. Primum quòd modum loquẽdi promiſſum à Ieſu (ſcilicet non in parabolis) iam apparet impleri. Et propterea demonſtrãdo præſens tempus tanquam promiſſio non fuerit facta in longum tempus, dicunt: ecce nunc manifeſte loqueris, abſque metaphoris. *Nunc ſcimus.* Dicunt ſecundo quòd nunc ſcimus. *Quia.* pro, quòd, *ſcis omnia.* ſcilicet etiã intima cordium & futura. Quẽadmodum enim primum dixerunt, quia videbatur eis quòd Ieſus aperte locutus fuerit dicendo quod ipſe pater amat vos, quia vos me amaſtis & credidiſtis, &c. ita hoc ſecundũ dicunt quia Ieſus in conſolatoria hac inſtructione tetigit omnes paſſiones eorum, ſatiſfecit omnibus affectibus eorum, promiſit omnia deſiderabilia ab eis ad vitam ſpiritus & gaudium internum ſpectantia. *Et non opus eſt tibi ut quis te interroget.* Si ſcire omnia ſignificaret ſcire omnia quæ diſci poſſunt, affirmandum fuiſſet opus eſſe interrogatione (quoniam ratio exigit vt interrogemus ſcientes, & non ignorantes) ſed quoniam Ieſum ſcire omnia ſignificat ſcire etiam omnia futura & omnes affectus ac deſideria ignorantiáſque ſingulorum, ideo conſequenter quadrat quòd non opus eſt tibi, non opus eſt ex parte tua vt quis interroget te: vtpote qui abſque interrogatione ſcis omnibus & ſingulis ignorantiis, affectibus, deſideriis euentibúſque prouidere. *In hoc credimus quia.* pro, quòd, *a deo exiſti.* Tertio dicunt motiuum apud eos validum ad firmandum eos in credendo quòd Ieſus à deo exiuit. Dico autem ad firmandum: quia teſte Ieſu iam crediderant quòd ipſe à deo exiuit: vnde quum dicitur in hoc credimus, firmitatem ſuæ fidei ſignificant. *Reſpondit eis Ieſus. Modo creditis?* Interrogatiue lege, intorquendo in eos infirmitatem propriæ fidei: ipſiſmet ignotam: hoc eſt modo eſtis firmi in fide? *Ecce uenit hora.* Præſentis temporis eſt venit. *Et iam uenit.* hoc eſt & iam adeſt. *Vt diſpergamini unuſquiſque in propria.* percipite quanta eſt firmitas fidei veſtræ, quòd in promptu eſt vt fugiatis. Quod autem dicit in propria, non ſignificat domos proprias (quum Apoſtoli eſſent Galilæi, nec haberent proprias domos in illis locis circa Hieruſalem in quæ diſperſi ſunt) ſed appellatione propriorum intelligit latibula ſeu habitacula ad propriam cuiuſque ſalutem quæſita. *Et me ſolum relinquatis.* vt rei probauit euentus. *Et non ſum ſolus: quia pater me-*

cum

cum eſt. Ne intelligerent diſcipuli quòd propter ſeipſum dixerit hæc verba Ieſus(tãquã verba querula quòd ipſum eſſent relicturi) ſubiungit de ſeipſo quòd ipſis omnibus fugientibus quãuis remaneat ſolus,deſtitutus ſocietate amicorum hominum , non tamen remanet deſtitutus à patre deo:quia deus pater ſemper cũ eo eſt, plus potens quàm omnis ſocietas humana. *Hæc loquutus ſum uobis.* Concluſio eſt & fere peroratio totius ſermonis à cœna habiti. *Vt in me pacem habeatis.* Fructus intentus continet duo: ſcilicet pacem, & in me. Habere enim pacem in Ieſu, eſt fructus vniuerſarum ſanctarum actionũ & paſſionum:nam tam habere pacem non in Ieſu nihil eſt,q̃ eſſe in Ieſu ſine pace nihil eſt. Fides enim informis mortua eſt:& pax ſine Ieſu,velut corpus ſine capite eſt. *In mundo preſſuram habebitis.* pro, habetis. Ne errarent intelligendo pacem habendam in Ieſu annexam habere pacem mundi,repetit quod diffuſius dixerat ꝙ in mundo exiſtentes ſimul cũ pace in Ieſu haberẽt afflictiones,haberẽt non pacẽ mundi, ſed perturbationes,afflictiões & oppreſſiones,&c.mũdi.*ſed cõfidite.*perſiſtite inter preſſuras mũdi cũ ſecura & certa ſpe ſuperãdi & coronam aſſequẽdi æternã. *Ego uici mũdũ.* Ex duobus capitibus fiduciã diſcipulorũ fouet. Alterũ eſt,quia mũdus eſt victus à me.victo enim regno aliquo à principe exercit⁹,fidẽtiores reddũtur milites ad debellãdas particulas aliquas. ¶ Alterũ eſt, quia ipſe Ieſus caput eorũ vicit mũdũ:vt non ſolũ ab exẽplo victorię,ſed etiã à pręſidente victore cõfidãt.magna enim cõfidẽtię pars eſt tũ exẽplũ victorię, tũ pręſidẽtia victoris principis.Et vere ſancti nõ in propriis virib⁹,ſed in victoria Chriſti cõfidũt in tribulationibus & perſecutionibus,pręſidio Chriſti victoris innitẽtes.Dicit aũt vici,quãuis adhuc victoria nõ eſſet cõſũmata,vel qa qđ parũ deeſt nihil deeſſe videt,vel quia tã paſſio quã meritũ paſſiõis ei⁹,& mortis iã incœperat,ac ꝑ hoc victoria iã inchoata erat:quæ ĩ morte fuit cõſũmata.

CAPVT XVII.

H*Aec locutus eſt Ieſus.* Hiſtoriam texens, ordinem ſubiunctæ orationis ad ſupradictum ſermonem declarat ſecundum ordinem temporis quo poſt ſermonem relatum ſubleuauit oculos. *Et ſubleuatis oculis.* Deeſt, ſuis,*in cœlum*.Modũ exteriorem quo orauit deſcribit: vt exteriore motu internũ mẽtis motũ ſimilẽ intelligamus. *Dixit.* Docuerat verbis ſe eſſe vitẽ & diſcipulos palmites : exercet modo facto orationis officiũ vitis,orãdo & petẽdo ꝑ ipſis.Et qm̃ inſtruxerat diſcipulos ꝙ mod⁹ fructificãdi erat media oratione pluréſ-

que repetiit hoc propterea vt non ſolum verbo,ſed facto inducerer diſcipulos ad fructificandum orando , coram ipſis orat , & quod amplius eſt,ad inſtruendum diſcipulos vt poſtquam docuerint gentes adiuuent illas orationum ſuffragio , poſt ſermonem orat pro eis.Immò ſi perſpecta fuerint promiſſa in ſermone antedicto adimplenda per ſpiritūſanctum,orat vt impleantur promiſſa. Tria ſiquidem officia deſcripta ſunt exercenda à ſpiritu ſancto ſcilicet arguere mundum, docere conſolaríque Apoſtolos,& glorificare ipſum Ieſum . Hæc enim tria in hac oratione tangit, ordine retrogrado.inchoat ſiquidem à glorificatione ſui. *Pater uenit hora.* Oratio hæc eſt Ieſu ſecundum humanam naturam: quia eius eſt orare.Et dicitur veniſſe in præterito , quia inchoata erat hora mortis eius.Venit autem electa & deſiderata. *clarifica*.pro,glorifica,*filium tuum.* Ecce prima petitio qua petit glorificari:miraculis quidem in paſſione(petræ enim ſciſſæ ſunt , & ſol obſcuratus eſt,& tenebræ factæ ſunt,&c.)gloria autem corporis & gloria fidei Chriſtianæ in reſurrectione,& deinceps merito paſſionis. *vt*.Deeſt.&, *filius tuus clarificet.* pro , glorificet,*te.* Non ſolam petitionem,ſed fructum petitionis proponit.Supplicat, glorifica filium tuum ad hunc fructum vt & filius tuus glorificet te.Non peto gloriam mei hominis ſiſtere in homine, ſed reflecti in gloriam tuam. *ſicut dediſti ei.* filio tuo.Modum dandi gloriam filio vt glorificet patrem , petit ſimilem modo quo dedit eidem filio poteſtatem.Ita quòd ſenſus eſt:ita glorifica filiū tuum ad hunc fructum vt filius glorificet te, ſicut dediſti ei. *poteſtatem omnis carnis.ad hunc fructum,ut omne donum,quod dediſti ei,* filio tuo,*det eis.*omnis carnis.*uitam æternam.* Vide ſingula.Dedit deus pater filio ſecundum humanam naturam poteſtatem acquirendæ omnis carnis:hoc eſt cuiuſcunque conditionis,ætatis, &c.hominum. Dedit autem illi poteſtatem hoc fructu , vt omne donum datum Chriſto homini fructuoſum ſit ad dandum omni carni vitam æternam,in Chriſto ſiquidem nihil fuit non fructuoſum ad dandum aliis vitā æternam:nam & corpus eius & anima eius & gratiæ quæcunque in eo, fructuoſa fuerunt ad dandum cuiuſcunque conditionis hominibus vitam æternam. Et propterea dicitur,vt omne,nullo excepto,quod dediſti ei,filio tuo, det vitā æternam eis,cuiuſcunque carnis. Poſtquam itaque petiit glorifica filium tuum vt filius tuus glorificet te,petit modum,vt ſimili.ſ. modo fiat vtrunque:hoc eſt ſimili modo glorifica filium tuum ad hunc fructum vt filius tuus glorificet te , quemadmodum dediſti

ei

ei poteſtatem trahendæ vniuerſæ carnis ad hunc fructum vt omne datum ei det illis vitam æternam. ¶ Si quæris quis eſt iſte modus? reſpondetur quòd eſt munde: ita quòd petit vt munde glorificetur quemadmodũ munde executioni mandata ſunt dona præconceſſa. Nec per hoc intelligas peti æquè munde: ſed ad imitationem munditię qua ipſe Ieſus exercuit dona dei, Chriſtiani munde glorificent Ieſum ad gloriam patris. *Hæc eſt autem vita æterna, ut cognoſcant te ſolum.* Ne vacillares putando extraneũ quid allatum à Chriſto ad ſimilem modum, declarat quòd in eo quòd dictum eſt vitam ęternam dictum eſt cognoſcere patrem. Et intelligas propinquos eſſe illos fructus ſcilicet glorificare patrem & dare illis vitam æternam: quia eſt dare illis vt cognoſcant patrem: conſtat enim viam ad glorificandum patrem eſſe, dare aliis vt cognoſcant patrem eſſe verum deum. Et hinc perpendere poſſumus quàm propinque & ad propoſitum petat Ieſus glorifica me vt glorificem te ſimili modo quo dediſti mihi poteſtatem lucrandi cuiuſlibet conditionis homines ſimili fructu, ſcilicet vt omne mihi datum det illis vt cognoſcant te ſolum, &c. *verum deum.* Arriani fouent errorem ſuum ex iſto textu: in quo manifeſte filius alloquens patrem fatetur cognoſcendum patrem ſolũ, verum deum. Si enim inquiunt pater ſolus eſt verus deus, ſequitur quòd filius non ſit verus deus. ¶ Sed cæci ſunt: nolentes intelligere quòd dictio excluſiua ſeu exceptiua iuncta termino perſonali (puta patri ſeu filio) reſpectu eſſentialium, non excludit niſi à diuerſo: conſtat autẽ quòd nec pater eſt diuerſus à filio, nec filius eſt diuerſus à patre, ſecundum profeſſionem fidei catholicæ. Et propterea dicendo quòd ſolus pater eſt deus, ſenſus eſt: pater eſt deus verus, & nullus diuerſus à patre eſt verus deus. Quod catholica fides profitetur: nõ enim per hoc excluditur filius. ¶ Et ne Arriani dicant gloſam logicam ſeu metaphyſicã. conuincuntur euangelio Mat. c. 11. nemo nouit filium niſi pater. Si ex hoc quòd ſolus pater nouit filium oportet excludere quencunque alium etiam non diuerſum, ſequitur quòd filius non nouit ſeipſum. Et ſimiliter quum ſubiungitur neque patrem quis nouit niſi filius, infertur ergo nec pater nouit ſeipſum. Hæc enim ridicula ſequuntur ex hac Arriana perfidia quòd dictio exceptiua ſeu excluſiua addita termino perſonali reſpectu eſſentialium (quale eſt noſſe, quale eſt eſſe deũ, eſſe ſapientem, potentem & huiuſmodi) excludit ab alia perſona. ¶ Et bene nota quòd non dicit vt videant, ſed vt cognoſcãt: quoniam ad literam eſt ſermo de vita æterna non reſtricta ad modũ

quo

quo habebitur in patria,ſed communi viæ & patriæ. Superius enim in.c.6.expreſſe dixit,qui credit in me habet vitam ęternam. vita ſiquidem ęterna habetur hic inchoatiue,cognoſcendo ſolum verum deum,&c. & in patria completiue, videndo. *Et quem miſiſti Ieſum Chriſtum.* Non ſufficit ad vitam æternam cognoſcere deum, ſed oportet etiam cognoſcere deum hominẽ. Miſſus enim Ieſus Chriſtus,deus homo eſt.Neque ſiquidem in hac via habetur æterna vita inchoatiue niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, nec in patria habetur vita ęterna perfecte,niſi cognoſcatur Ieſus Chriſtus, remaneret enim deſiderium fidei non ſatiatum ſi non cognoſceretur Ieſus Chriſtus in quẽ credidimus. *Ego te clarificaui.*pro,glorificaui ,*ſuper terram* . declarat executum ſe eſſe quod dixerat , vt omne quod dediſti eis det eis vitam æternam.Declarat autem illud omne trifariam.Primo quantum ad potentiam datam ei:ego te glorificaui , vſus ſum potentia mihi data ad glorificandum te, ſuper terram,miraculis multis. ¶Secundo quantum ad officium redẽptionis humanæ,ſubiungendo. *opus conſummaui* . Iã habet pro facto quod cõtinue proſequebatur. *Quod dediſti mihi ut faciã.* nõ dicit quod pręcepiſti mihi,vt plus ſignificet.ſ.donũ exequẽdi. multa enim pręcipit deus quæ nõ dat exequi. Vnde & ſcriptũ eſt, Scio ꝙ cõtinẽs eſſe nõ potero niſi tu dederis. *Et nũc clarifica.* pro, glorifica,*me tu pater.* Antequã tertiũ ſubiũgat, explicat qualẽ gloriã petit. Tãquã dicẽs.Ex quo ego & poteſtate & officio vſus ſum ad gloriã tuã ad dãdũ eis vitã æternã, ſupplico vt debitã mihi ex merito operũ gloriã gratuito exequaris : ipſum enĩ ſupplicare eſt petere gratuitã executionẽ glorificationis. *Apud temetipſum.* Ecce qualẽ gloriã peto:nõ eã quę eſt apud homines & nõ apud deũ,ſed eã quę eſt apud deũ,qualẽcũq; interpretẽtur illã homines. Gloria enĩ crucis & ignominiarũ pro redẽptione humana , pro iuſtitia, ꝓ veritate,gloria eſt apud deũ:quãuis apud homines ignominia reputetur. Et ſimiliter gloria multa ſępe eſt apud hoĩes quę apud deũ nulla habetur,vt gloria tyrannorũ, &c. Petit itaq; talẽ gloriã quę ſit apud deũ probata. *claritate.*pro,gloria,*quam habui priuſquã mundus fieret*.pro,eſſet,apud te. Primo petiit gloriã,deinde modũ,poſtea qualitatẽ,& demũ debitũ ſeu deriuationẽ.Eſt enim ſenſus,glorifica me ex gloria quã habui apud te priuſꝗ mundus eſſet, Gloria enĩ à Chriſto petita,debita fuit ei multipliciter. Et prima debiti ratio erat ęterna gloria quã filiꝰ deꝰ in ſua diuinitate habet ab æterno:ex hoc enĩ ꝙ ꝑſona illa erat glorioſa apud deũ ab ęterno,debita fuit humanitati aſſumptæ in vnitatẽ perſonę gloria:&

ex

ex illa deriuata eſt in humanitatem gloria. Et propterea vltra alios modos debiti prius tactos, explicauit hunc alium excellentiorem modum ex deriuatiõe à gloria æterna. Oratio enim hęc non ſolum eſt ad orandum, ſed ad inſtruendum. *Manifeſtauit.* Tertio quantum ad doctrinam. Diſiunxit autẽ hoc tertium à primis duobus, quia illa duo ſpectant ad dandum vitam æternam pro quanto conſiſtit in cognitione patris ſolius veri dei: hoc aũt tertium ſpectat ad dandum vitam æternam pro quanto ad illam concurrit cognoſcere Ieſum Chriſtum miſſum à deo patre: vt clare ſequentia teſtantur. *Nomen tuum.* quo pater meus nominaris & es. Non dicit manifeſtaui te (quia ſecundum veritatem non erat manifeſtatus ipſe pater Apoſtolis vnde & Philippus dixit oſtẽde nobis patrem) ſed nomen tuum, hoc eſt quod vere nominaris pater meus. quod antea ignorabatur. Myſterium enim trinitatis quanuis vtcunque à prophetis cognitum fuerit, fuit tamen innominatũ ꝓpriis nominibus patris & filij & ſpiritus ſancti antequam Ieſus nomẽ patris ſui manifeſtaret. *Hominibus quos dediſti mihi.* Non omnibus hominibus manifeſtaui, ſed illis quos tu mihi homini dediſti interno gratiæ dono vt adhærerẽt mihi. *De mundo.* non de cœlo miſſos ſed de mundo electos, de communi hominum multitudine à mundanis affectibus abſtractos. *Tui erant.* ſolius, inquantum fide in te deum tantummodo credebãt: & quantum ad dona, à te tantum deo dona gratiæ habebant. *Et mihi eos dediſti.* Non priuando te illis, ſed cõmunicando mihi illos: & quantũ ad fidẽ vt credant etiã in me hominẽ deum, & quãtum ad dona, vt habeãt dona etiã à me homine deo. Et dicit hoc ad ſignificandum quales apud deum diſcipuli ſui ſunt ſcilicet de numero electorum. *Et ſermonem tuum ſeruauerunt.* Ecce fructus primus manifeſtati à me nominis tui diſcipulis mihi à te datis. *Nunc cognouerunt.* Ecce fructus ſecundus directe intẽtus.ſ. cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. *Quia omnia quæ.* pro, quod omnia quæcunque, *dediſti mihi, abs te ſunt.* hoc eſt quod omnia quæ in me ſecundum rem ſunt dona tua., cognita ſunt ab eis eſſe dona tua in me. Et hoc dicit ad explicãdum cognitũ fuiſſe ab Apoſtolis id quod ſuperius dixerat, vt oẽ quod dediſti ei det eis vitam æternam. Cognouerunt enim Apoſtoli oĩa quæcunque faciebat aut dicebat Ieſus, eſſe à deo: & non hæſitabant vnde eſſent miracula, doctrina & facta Ieſu. *Quia uerba quæ.* pro, quæcunque, *dediſti mihi dedi eis.* Non dicit verba quæcunque locutus es mihi locutus ſum eis, ſed dicit quæcunque dediſti mihi dedi eis:

ad

ad ſignificandũ quòd ratio quare cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu Chriſti eſſe à deo, non fuit externum dicere, ſed internũ dare: hoc eſt quia tradidit internam notitiam in mentibus eorũ. Et ſignificatur notitia data appellatione verborum, dicendo verba quæcunque dediſti mihi dedi eis: vt intelligamus quòd Ieſus non omnem notitiam infuſam animę ſuæ transfudit in diſcipulos, ſed illam tantum quæ eſt ei data ſub ratione verborum: hoc eſt dicendorum. Multa enim data ſunt ei non dicenda, verũ quæcunque data ſunt ei vt dicenda in hac via, dedit Apoſtolis interna doctrina. Et hinc cognouerunt Apoſtoli omnia Ieſu eſſe à deo. *Et ipſi acceperunt.* intus verba data: efficax enim datio monſtratur ex acceptione ſubſecuta doni dati. *Et cognouerunt vere, quia.* pro, quòd *a te exiui.* ſumendo carnem. Ecce tertius & principaliter intentus fructus. ſ. cognoſcere & quem miſiſti Ieſum Chriſtum. *Et crediderunt quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Differentia inter hęc duo (.ſ. à te exiui, & tu me miſiſti) non eſt penes naturas: quoniam tam exitus quàm miſſio temporalis, eſt ſecundum naturam humanã, ſed penes authoritatem: nã dicendo à te exiui, authoritas in ipſo exeũte ſignificatur: vtpote propria volũtate exiens: dicendo autem tu me miſiſti, authoritas in patre mittente ſignificatur. ¶ Duo autẽ dicit de Apoſtolis. ſ. quòd cognouerunt & crediderunt, & oportet vtrunque eſſe verum: propter quod in textu adiungitur cognouerunt vere, tanquam fructus accepti doni. Recole ſuperius pluries dictam differẽtiam inter cognoſcere rem geſtam & vniuerſaliter ſic eſſe in ſeipſa ſeu in ſeipſo, vel credendã: & intellige ꝙ Apoſtoli vere cognouerunt Ieſu à deo exitum, non in ſeipſo, ſed indubitanter credendum: & propterea crediderunt id quod cognoſcebant eſſe credendum. *Ego pro eis rogo.* Poſtquam abſoluta eſt prima òrationis pars (qua rogauit pro gloria ſua) tranſit ad ſecundã, rogans pro diſcipulis. Et hoc ipſum explicat, ad inſtructionẽ noſtrã *Nõ pro mũdo rogo,* Differẽtia inter diſcipulos & mũdũ quãtũ ad beneficiũ hui⁹ oratiõis, explicat. Et ꝑ mũdũ intellige homines mũdi ſine delectu. *ſed pro iis quos dediſti mihi.* Ecce ratio differẽtię: quia iſti dati ſunt mihi à te, quia horũ cura mihi incũbit ex hoc ipſo ꝙ dediſti eos mihi. *Quia tui ſunt,* æterna electione. *Et mea omnia tua ſunt, & tua mea ſunt.* Ne erraremus putantes propria aliqua eſſe patris quę nõ eſſent etiã filij, ſubiũgit oĩa eẽ eis cõia. Ita ꝙ nõ ſolũ diuina eſſentia, ſapiẽtia, potẽtia & hmõi, ſed etiã electa & poſſeſſa quęcũq; cõia ſũt, indiuiſa ſunt reſpectu patris & filij. *Et clarificatus ſum.* pro, glorificatus ſum, *in eis.* Secũda ratio quare rogat ꝑ eis. Pri

mam

nam quidem rationem ex parte patris ſumpſit, dicendo pro iis quos dediſti mihi. hanc vero ſecundam ex parte ſui ſumit, dicendo, & glorificatus ſum in eis: nõ tã facto quã decreto. parũ ſiquidẽ glorificatus hactenus fuerat Ieſus in Apoſtolis, ſed immobili decreto diuinæ dipoſitionis poſita erat glorificatio Ieſu in Apoſtolis: vtpote in eorum mẽtibus, moribus, actibus, prædicationibus, paſſionibus fructibuſque glorificandus in hoc mundo. Vnde merito ex parte ſui Ieſus rogat pro eis. *Et iam non ſum in mundo.* Tertiam ad idem rationem apponit, incipientem ex ſua abſentia à mundo. demonſtratur enim tempus mortis eius tanquam præſens: vtpote certiſſime inſtans. Sed hæc à mundo abſentię Ieſu ratio, imperfecta eſt rogãdi pro Apoſtolis ratio, niſi adiungeretur quod Apoſtoli remanerẽt in mundo. Et ideo hanc tertiam rationem ex parte Apoſtolorum remanentium in mundo abſq; Ieſu, ſumit, adiungendo. *Et hi in mundo ſunt.* Eodem modo intellige Apoſtolos eſſe in mundo quo Ieſus non eſt in mundo. nã Ieſus à tempore ſuæ mortis non eſt in mundo: hoc eſt cum hominibus communiter corporaliter exiſtens: Apoſtoli autem remanebant communiter cum hominibus corporaliter exiſtentes. & propterea indigebant adiuuari interceſſione Ieſu ad patrem. *Et ego ad te uenio.* Ne errares putando Ieſum morte non eſſe in mũdo (ſicut alij homines mortui nõ ſunt in mundo) adiunxit ſingulariſſimum priuilegium ſui receſſus à mundo ſcilicet quòd ego ad te patrem meum venio. Moriendo ſiquidem recedebat à communi hominum mortalium conſortio: ſed ibat ad immortalem vitam corporis aſſumendam, ad incorruptibilem glorioſumque ſtatum conformem patri incorruptibili ac glorioſo aſſequẽdum ibat ad potiendum regno dei. *Pater ſancte.* Poſt rationes quare rogat pro Apoſtolis, ſubiungit ipſam orationem breuiſſimam. & deinde proſequitur ſingulas eius particulas. Appellat itaq; patrem ſanctum, quia effectum ſanctitatis petere intendit: & formaliter loquens, à patre quatenus ſancto petit. Sanctitas autem quũ ſit perfecta munditia, ſoli deo per excellentiam conuenit: qui ſolus eſt mundus ab omni potentialitate. *Serua eos.* Ecce petitio, inferius declaranda. *In nomine tuo.* in ſtudio & affectu nominis tui, non gloriæ & famæ propriæ. *Quos dediſti mihi.* Explicat ſimul ex parte patris, ex parte ſui, & ex parte diſcipulorum quod ſunt electi quos petit ſeruari ſanctos: dicendo quos dediſti mihi. *Vt ſint unum ſicut & nos.* Ecce fructus ad quem petit ſeruari electos ſanctos: vt ſcilicet ſint vnum quemadmodum

& nos

& nos (ſcilicet tu & ego) ſumus vnum. ¶ Et nota hic tria, ne ſæpius oporteat in hoc capitulo repetere. Primum eſt quod pronomen nos demonſtrat patrem & Ieſum ſecundum quod homo. Quod ex eo ſecundum planum literæ ſenſum habetur, quod ille demonſtratur qui orat: conſtat autem quòd filij hominis eſt orare. & propterea in tota hac oratione demonſtratur Ieſus ſecundum quod homo. ¶ Et bene nota quod non demonſtratur deus, ſed pater quem alloquitur: quia nõ intendit dicere vt ſint vnum ſicut nos ſcilicet deus & ego filius hominis. tum quia deus & fili⁹ hominis non poſſunt appellari nos. nam pronomen nos plures perſonas demonſtrat: Ieſus autem homo & deus non ſunt duæ ſed vna perſona. ſed Ieſus homo & pater ſunt duæ perſonæ demonſtratę pronomine nos. ¶ Secundum eſt. quod non dicit vt ſint vnum quantum & nos, ſed ſicut & nos: quia non ſignificatur quod quanta eſt vnitas inter filium hominis & patrem, tanta ſit vnitas inter Apoſtolos & Ieſum. Sed ſignificatur ꝙ quẽadmodũ filius hominis & pater ſunt vnũ, ita Apoſtoli & ipſe ſint vnum. ¶ Tertium eſt. quòd filius dei homo & pater, ſunt vnum non natura (alia enim eſt natura filij dei vt homo, & alia eſt natura patris) nec perſona (alia eſt nanque perſona Ieſu & alia perſona patris) ſed ſunt vnum indiſſolubili vinculo charitatis mutuæ: & inde donorum ſpiritualium, hinc pleni vſus illorum donorum. & præter hoc ſunt vnum vnitate glorię beatitudinis: quia Ieſus homo erat non ſolum viator ſed etiam compręhenſor. Et hunc vnitatis modum non adæquandum ſed imitandũ atque deriuãdum petit in diſcipulos: vt ſcilicet vinculũ adſit firmũ mutuæ dilectionis relatæ in deũ, & dona habeãt ab ipſo ſpiritualia ad quorum vſum omni conatu ſtudeãt in hac vita, & tandẽ aſſequantur vnitatẽ gloriæ. Hic eſt fructus ad quẽ electi ſeruãtur in ſanctitate. Et hæc nota ſemel pro ſemper in ſequẽtibus. *Quũ eſſem cũ eis.* Deeſt. in mundo. Cõpleta ſumma totius petitionis, proſequitur ſingulas eius particulas: inchoans ab illa particula pater, reddendo triplicem rationẽ quare cõmẽdat eos patri. Prima eſt quia ipſe Ieſus functus eſt officio ſeruãdi eos. Quũ eſſem, inquit, cum eis, hoc eſt cõmunicans cũ illis in carne mortali & cõuerſatione paſſibili non ſeorſum ſed cõmunẽ me exhibẽs mundo. *Ego ſeruabã eos in nomine tuo.* quod peto à te ſerua eos in nomine tuo ego faciebã. *Quos dediſti mihi ego cuſtodiui.* Declarat ab effectu quod ipſe ſeruabat Apoſtolos in ſanctitate. Et intellige dediſti ſecundum adhęſionẽ officij. *Et nemo ex eis periit niſi filius perditionis.* Ex hac exceptione

ceptione apparet quod diximus ſcilicet ſenſum eſſe, quos dediſti mihi ſecundum adhæſionem officij & gradus Apoſtolatus: alioquin locum nō haberet exceptio. nam ex æterna prædeſtinatione datis Ieſu, nullus periit. ¶ Appellatur autem Hebraico more filius perditionis dignus perditione paſſiua: ſeu plenus perditionis actiuæ. Quemadmodum dicunt filius mortis, hoc eſt dignus morte: & filij nuptiarum pleni gaudiis nuptialibus. Iudas enim vtroque modo filius perditionis fuit. *vt ſcriptura impleatur.* Ratio quare vnus ex Apoſtolis perierit, redditur vt ſcriptura impleatur. Et eſt ſenſus quod ad implēdam ſcripturam electus eſt Iudas quanuis perditionis filius inter apoſtolos. Hic eſt enim directe intentus ſenſus: quoniam intēdit reddere rationem quare non omnes Apoſtolos ſeruauerit. ¶ Quanuis etiam verum ſit quod ipſa culpa Iudæ ordinata non cauſata eſt ad adimpletionē ſcripturæ. deus enim mala ordinat in bonum. *nunc autem ad te uenio.* Secunda ratio redditur ex bono interni gaudij ſpiritualis ad quod ſeruandi ſunt. quod modo ipſe ſtudet ingerere. Prima enim ratio ex præterito officio ac fructu, hæc autem ex pręſenti officio ſimul & fructu ſecuturo redditur. Et propterea dicit. nunc, in præſenti, ad te venio, relinquens mundum, ſubtrahens corporalem pręſentiam meam iſtis qua ſeruabam eos. *Et hæc loquor. nunc. in mundo.* adhuc communis mundo. Ecce officium præſens. *vt habeant gaudium meum impletum in ſemetipſis.* Ecce conſequens fructus officij præſentis, vt participent internum meum ſpirituale gaudium, non videndo ſed experiendo in ſemetipſis, intus in propriis animis impletum effectum. Hoc eſt enim ad quod eos ſeruari oportet.

¶ Et ſicut prima ratio reſpicit ſerua eos in nomine tuo, ita hæc ſecunda reſpicit ſubiunctum vt ſint vnum ſicut & nos. Gaudium enim Ieſu vnitatem illam conſequitur: & gaudium Apoſtolorum vnitatem quoque charitatis & vſus cum donis ſpiritualibus conſecutum eſt. *Ego dedi eis ſermonem tuum.* Tertia ratio non dicit ego dixi eis, ſed ego dedi eis: vt intelligamus donum internum inſiti diuini ſermonis in animis diſcipulorum. & percipiamus Ieſum ideo commendare diſcipulos patri, quia datum à Ieſu ſermonis paterni donum occaſio eſt vt diſcipuli odio habeantur à mundo. *Et mundus eos odio habuit.* & communes homines mundi eos, ſuſcipientes ſermonem tuum, odio habuerunt. *Quia non ſunt de mundo.* hoc eſt quia non conſtant doctrina, moribus, vita ac ſtudiis mundanis, ſeu ortis ex mundo.

ſicut

ſicut &. Superfluit &. Legendũ eſt. *ſicut ego non ſum de mũdo.* Sermo tuus acceptus ab Apoſtolis per me, facit eos nõ eſſe de mũdo quo ad ſtudium, mores, affectum &c. quemadmodum ego quoque non ſum ſecundum affectum, ſtudium, vitam, mores, verba &c. de mundo. ſimiles mihi quo ad hoc fecit. Et adiunxit hãc ſimilitudinem ad ſignificandum non eſſe malum effectum ſermonis à ſe dati, quanuis huiuſmodi effectũ concomitetur quod mundus eos odio habet. *Non rogo.* Proſequitur illã petitionis particulam, ſerua eos. *vt tollas eos de mundo.* hoc eſt de conuerſatione & vita in hoc mundo. *sed ut ſerues eos a malo.* Non dicit vt ſerues eos à tribulationibus, ab odiis, à perſecutionibus, ſed à malo: hoc eſt vt ſerues eos ne aliquid proueniat eis in malum, ne cedat in malum. Diligentibus enim deum omnia cooperantur in bonum. & nulla tribulatio cedit in eorum malum: quod eſt malum æternæ ſeparationis à deo. *De mundo non ſunt, ſicut &.* Superfluit, &. *ego non ſum de mundo.* Repetit pauloante allatam rationem. non tamen ſuperflue: quia prius attulit Apoſtolos non eſſe de mundo ad ſimilitudinem ſui, pro ratione quare mundus eos odio habuit: modo autem affert idem pro ratione vt nõ tollantur de mundo ſed ſeruentur à malo. Homines enim tales ſunt quibus mundus indiget, & merentur ſeruari à malo. *ſanctifica eos in ueritate.* Deeſt tua. Proſequitur illam particulam ſancte. incœpit enim dicendo pater ſancte. proprie ſiquidem à patre ſancto petitur ſanctificatio. Sanctificare autem eſt mundum facere relatiue ad deum, eſt deputare ſeu offerre deo ſeu diuino cultui. Et in propoſito pro mundificare ſumitur. petit enim vt pater mundificet Apoſtolos in veritate ſua de qua ſuperius promiſit quod ſpiritus ſanctus ducet eos in omnem veritatem. Petit ſiquidem ad literam quod pater ſanctificet Apoſtolos in ſpiritu veritatis. hoc eſt enim ſanctificare eos in dono interno veritatis ſuæ. Ex tunc nanque fuerunt Apoſtoli in diuina veritate mundificati ab omnibus ignorantiis paſſionibuſque quas habebant: timendo Iudæos &c. Et proculdubio mundificatio iſta facta fuit ſpiritu veritatis vitæ, doctrinæ & iuſtitiæ. *sermo tuus ueritas eſt.* Merito ſanctificandi ſunt in veritate tua, quia ſanctificandi ſunt ad ſermonem tuum prædicandum. ſermo enim tuus veritas eſt. *ſicut tu me miſiſti in mundum, ita & ego miſi eos in mundum.* Quemadmodum quum petiit ſerua eos reddidit rationem ex functo officio proprio ſeruando eos, & ex præſenti officio circa fructum in eis, ita modo petendo ſanctifica eos in veritate tua, affert pri⁹ proprium

proprium officium quo circa hoc functus eſt: dicẽdo.ſicut tu me miſiſti ita ego miſi eos in mundum. Et eſt ſenſus quòd quemadmodum tu me miſiſti ex charitate ad prædicandum mundo veritatem,ita & ego ex charitate miſi eos ad prædicandum veritatẽ in mundum: & ſimiliter ſicut tu me miſiſti ſicut agnum inter lupos ita ego miſi eos ſicut oues inter lupos. & propterea egent vt tu ſanctifices eos in veritate tua. *Et pro eis ego ſanctifico meipſum.* Ecce officiũ præſens quo Ieſus ſacrificat ſeipſum,paſſione & morte offerendo ſe pro eis. ¶Si vis fiat in verbo ſanctifico,parui refert:quoniam ſignificatum in idem redit.ſanctifico , id eſt deputo meipſum deo pro eis.hoc eſt enim offerre & ſacrificare ſeipſũ deo pro eis.Sanctifico meipſum,hoc eſt mundum me facio à carnis corruptibilitate & animi paſſibilitate. hanc enim mũditiam faciebat offerendo ſe in cruce. *vt ſint & ipſi ſanctificati in ueritate.* vt ſint & ipſi mundificati in veritate, re & officio veritatis. ſubaudi tuæ.Quanuis poſſit intelligi vt ſint & ipſi ſanctificati nõ ficte ſed in veritate,vt ex meæ ſanctificatiõis merito deriuetur ad eos in veritate ſanctificatio. Et perpẽde connexionem non tam peritorum quàm requiſitorum ad integritatem primi petiti ſcilicet ſerua eos. nam ad perfectam Apoſtolorũ ſeruationem in nomine dei,exigitur eorundem mundificatio à malo timore,malo amore,ignorantiis & huiuſmodi:& ꝙ hæc ſit in terno dono ſpiritus veritatis. *Non pro eis autem rogo tantum.* Declarat extendi preces ſuas etiam ad rogandum pro aliis electis. Ex hoc enim ꝙ Ieſus in omnibus exauditus eſt,intelligimus ꝙ pro ſolis electis credituris rogauit.in quibus ſolis verificatur fructus ſubiunctus.

ſed & pro eis qui credituri ſunt in me per uerbum eorum. non quia eorum ſed quia verbum fidei eſt, commiſſum tamen eis. Ideo nõ excluduntur ab hac oratione latro & Paulus,qui non erant credituri per prædicationem Apoſtolorum: quoniam erant credituri per illudmet verbum quod commiſſum eſt Apoſtolis. *vt omnes,* tam Apoſtoli quàm credituri per verbum eorum. *vnum ſint*.charitatis vinculo.*ſicut tu pater in me & ego in te.* Declarat modum vnitatis. Vbi aduerte quòd ſuperius propoſuit modum vnitatis (dicẽdo ſicut & nos)ſed non expoſuit illum.& propterea modo exponit tum modum vnitatis inter ſe patrem:tum modum vnitatis inter electos & ipſos. patrem ſcilicet & Ieſum. Et modum quidem vnitatis inter ſe & patrem exponit dicendo.ſicut tu pater in me & ego in te:hoc eſt ſicut tu pater es in me homine ſicut amatus in amante,ſicut veneratus in venerante,ſicut in obſequẽ-

tiſſimo filio &c.& ego,homo,in te:ſicut dilectus,ſicut in quo tibi
bene complacet &c. *vt & ipſi in nobis vnum ſint.* Ecce expoſi-
tio modi quo ipſi omnes electi debent eſſe vnum in nobis ſcilicet
in patre & me.Et ſignificatur modus iſte vt fructus vnitatis inter
patrem & Ieſum per coniunctionem vt.Sũt autem electi vnum in
patre & Ieſu,in hoc ipſo quòd ſunt vnius fidei,ſpei & charitatis in
dilectione actiua erga eos patris dei & Ieſu hominis. Dilectio ſi-
quidem qua pater diligit electos,& ſimiliter qua Ieſus homo dili-
git electos, eſt qua electi ſunt in deo & Ieſu:iuxta ſuperius dicta
in parabola de vite.manete in me,manete in dilectione mea.Et
vtraque dilectio eſt cauſa ſpiritualium donorum in electis.pater-
na quidem principalis:Ieſu autem meritoria & miniſterialis. *vt
credat mundus quia*.pro,quòd,*tu me miſiſti.* Fructus vnitatis Chri-
ſtianorũ in deo patre & Ieſu,apponitur propagatio fidei ad vni-
uerſum mundum:vt intelligamus extenſionem fidei non tam fie-
ri prædicatiõe quàm virtute vnitatis chriſtianorũ in deo & Ieſu.
Videns enim mundus Chriſtianos vnum eſſe fide, ſpe & charita-
te,ſtudio,moribus &c.ſecundum deum & Ieſum,mouetur ad cre-
dendum quòd Ieſus eſt vere Meſias, eſt vere homo miſſus à deo,
eſt vere filius dei miſſus in mundum. ¶ Experientia autem teſta-
tur verum eſſe quod dicit dominus : quoniam ex quo Chriſtiani
parum aut nihil ſunt vnum in Ieſu & patre, non extenditur fides
Chriſti ſed continue diminuitur, non ſequitur fructus vt credat
mundus:hoc eſt cõmuniter homines mundi. *Et ego claritatem*
pro,gloriam,*quam tu.*Superfluit tu.*dediſti mihi,dedi eis.* Proſequi-
tur aliam particulam petitionis:illam ſcilicet in nomine tuo.de-
clarãdo ſimiliter officium proprium quo in hoc functus eſt cum
fructu. Nomen ad gloriam ſpectare, immo gloriam in nomine
conſiſtere & econuerſo,patet.Et propterea petendo ſerua eos in
nomine tuo,quum ſubiunxiſſet quum eſſem cum eis ego ſeruabã
eos in nomine tuo,modo declarat quómodo hoc fecit : dicendo
quòd gloriã quam dediſti mihi ego dedi eis. Gloria data à patre
Ieſu,eſt quòd Ieſus venit in nomine patris ſui.ego inquit veni in
nomine patris mei.non veni quærẽs gloriam meam, propagatu-
rus nomen meũ,ſed nomen & gloriã patris mei.Hanc inquã glo-
riam nominis tui quam dediſti mihi,magno dono ſpirituali à te
accepi ego homo dedi eis,dono etiam ſpirituali interno dedi eis
Magnum donum eſt vt diſcipulorũ animi, ſtudia, affectus ſolam
dei gloriam quærerent,ſola dei gloria delectarẽtur.In hoc enim
ſuccubuerunt omnes philoſophi & magnates mundi, quantun-

cumque

cũque viderentur prædíti virtutibus. Et propterea ſpecialiter meminit huius doni. *vt ſint unum ſicut & nos unum ſumus.* Eundem exponit fructũ datæ gloriæ quem dixerat fructũ orationis & ſeruationis: vt intelligamꝰ deſtructiuũ vnitatis Chriſtianorũ in deo de Chriſto eſſe gloriã propriã, nomen propriũ. & ſeruari vnitatẽ in Chriſto quãdiu perſeuerat donũ quærendi nomẽ & gloriã dei, quandiu perſeuerat donũ delectatiõis in nomine & gloria dei ac Ieſu, quandiu ſumus cõtenti illa gloria in hoc mundo quam dedit deus Ieſu in hoc mundo: vt. ſ. gloriaremur in ſolis iis quę dei ſunt. *Ego in eis & tu in me.* Cõtinue auget expoſitionẽ. Primũ propoſuit vnitatis modum: deinde expoſuit illum: nunc autem exponit ordinẽ inter has vnitates. Ordo enim inter vnitatẽ electorum cũ Ieſu & vnitatẽ inter Ieſum & patrẽ, exponitur dicendo. ego in eis ecce vnitas inter Ieſum & electos, & tu in me, ecce vnitas inter patrẽ & Ieſum hominẽ: ad ſignificandũ quòd ex hac deriuatur illa. vt intelligamus quòd ex hoc quòd pater eſt dilectus, veneratꝰ &c. à Ieſu, ipſe Ieſus eſt dilectus & veneratus &c. à nobis. *Vt ſint conſummati in unũ.* Ecce fructus: qui nõ ꝓprie eſt tertia vnitas, ſed eſt explicatio perfectę vnitatis. Exigitur enim ad perfectam vnitatẽ electorum in Ieſu vt etiã ſint vnũ inter ſe, non qualitercunque ſed perfecta vnitate: vt ſint ſinguli aliorum membra, vt ſimul compatiantur, ſimul congaudeant &c. *Et cognoſcat mundus.* deeſt vt. Legendũ eſt. *Et ut cognoſcat mundus quia.* pro, quòd, *tu me miſiſti.* Ecce iterum idem fructus cũ augmento. ex huiuſmodi enim conſummata perfecta bonitate, nata eſt prouenire extenſio fidei Chriſtianæ. *Et dilexiſti eos ſicut & me dilexiſti.* Ecce augmentum fructus: vt non ſolũ cognoſcat mundus quòd tu me miſiſti, ſed etiam quòd tu dilexiſti eos ſicut dilexiſti me. Ex perfecta enim vnitate Chriſtianorum habetur vnde mũdus cognoſcat quòd deus diligit Chriſtianos quẽadmodum dilexit & Chriſtũ, dãdo illis ſpiritualia dona ad imitationem donorũ ſpiritualiũ quæ data ſunt Chriſto homini. *Pater quos dediſti mihi.* Proſequitur illã petitiõis particulã quos dediſti mihi dupliciter. Primo quo ad ipſos in ſeipſis. & deinde relatiue ad mundũ, ex quo ſunt electi. *Volo.* Quia non eſt petentis dicere volo, admiſcet Ieſus tot petitionibus cõpetentibus ſibi ſecundũ ꝙ homo, actũ conuenientẽ ſibi ſecũdum ꝙ deus. tũ ne errares à diuinitate eius: tanquã longe vagatus inter eã quæ humanitatis ſuæ ſunt. Tũ ad inſerendum ꝙ nõ ita petit quin ipſemet ſecundũ ꝙ deus ſit autor & largitor pręcipui petiti quod eſt æterna fœlicitas. *Vt ubi ſum ego.* Non dicit vbi ero ego, ſed

vbi ſum: ſignificans fœlicitatem à loco. Eſt enim ſenſus, vt in qua fœlicitate ſum ego. Erat enim Ieſus & ſecundum quòd deus & ſecundum quòd homo, beatus. nam erat verus compræhenſor ſecundum ſuperiorem animæ partem. *Et illi ſint mecum.* in eadem beatitudine ſint mecum fœlices. *vt videant claritatem.* pro, gloriam, *meam quam dediſti mihi.* De gloria animæ Chriſti eſt ſermo: vt patet ex eo quòd ſubiungitur. *Quia dilexiſti me.* Gloria enim diuinitatis non eſt data filio à patre quia pater dilexerit filiũ: ſed eſt ei data naturali generatione. ita quòd non voluntate cuius eſt diligere, ſed natura (cuius eſt generare) dedit pater filio diuinitatis gloriam. Sed gloriam animæ dedit pater filio quia dilexit eum. Et intendit per hoc quòd fœlicitatem quã electi habebunt cõmunem cum Chriſto concomitabitur videre gloriam Chriſti hominis. *Ante conſtitutionem mundi.* Sngulariſſimum eſt in Chriſto quòd perſona dilecta erat ante cõſtitutionem mundi: quanuis gloria ad quam diligebatur fuerit multo poſt conſtitutionẽ mundi. Quia enim dixerat volo, ideo ſubiunxit perſonam ſuã dilectam ante mũdi conſtitutionẽ: vt hinc intelligerem⁹ quòd ſecundum illam naturã dicit volo, ſecundũ quam erat ante cõſtitutionem mundi. Et vt clare textus porrigat ſenſum punctandum eſt inter dilexiſti & me. Ita quòd ratio redditur gloriæ iam tunc datæ animæ Chriſti, non meritum ſed dilectio perſonæ ante mũdi conſtitutionem exiſtentis: hoc eſt paterna dilectio terminata ad perſonam filij. Et vere ſic eſt: quia nullo merito anima Chriſti beatificata eſt, ſed ex hoc quòd deus voluit beatitudinis bonum perſonæ diuinæ. beatitudo. enim animæ Chriſti eſt beatitudo perſonæ diuinæ exiſtentis ante mundi conſtitutionem. ¶ Et dicit dilexiſti, abſolute, & non dilexiſti ad hoc: quoniã deus dilexit perſonam filij non ad hoc vel illud, ſed ſimpliciter & abſolute ad omne bonũ gratiæ & gloriæ. *Pater iuſte.* Proſequitur eandem particulam quos dediſti mihi, penes differentiam inter ipſos & mundum, ex quo electi ſunt. ¶ Et aduerte quòd ſicut ſuperius petiturus ſanctificationem, appellauit patrẽ ſanctum, ita modo expoſiturus iuſtitiam, appellat patrem iuſtũ: vt intelligamus nõ acceptione perſonæ ſed iuſtitia, effecta eſſe quæ ſubiunguntur. Quę ideo ſubiunguntur ex diuina prodire iuſtitia vt tertium officium ſpiritus ſancti (ſcilicet arguet mundum) vt diſparitas officiorum ſpiritus ſancti reſpectu mundi & electorm, declaretur ex iuſtitia diuina prodire. *Mundus.* deeſt &. Legendum eſt. *& mundus te non cognouit: ego autem te cognoui.* Duas combinationes ſubiungit, &

& propterea inchoat à coniunctione &. Prima combinatio, iuſtitiæ eſt, & mundus te non cognouit, ego autem te cognoui: ex tua iuſtitia pater deriuatur hæc differentia quòd mundus te non cognouit, ego autem te cognoui. Iuſtitiæ enim eſt quòd ego ſecundum humanam naturam cognoui te: debetur enim aſſumptæ naturæ donum cognitionis tui ex hoc ipſo quòd aſſumpta eſt ad meam perſonam. Et ſimiliter iuſtitiæ eſt quòd mundus te non cognouit: hanc ſiquidem pœnam damni meruit mundus, tum ex peccato originali: tum ex peccatis perſonalibus communiter ab hominibus mundi commiſſis. *Et hi cognouerunt quia*. pro, quòd, *tu me miſiſti*. Ecce ſecũda combinatio etiam iuſtitiæ. Pronomen hi demonſtrat quos dediſti mihi. Et quanuis gratiæ fuerit quòd ſint electi de mundo & dati Christo, iuſtitiæ tamen eſt vt electi, & dati Chriſto cognouerint quòd de⁹ miſit ipſum Chriſtum: debetur enim electis huiuſmodi cognitio. Sicut gratiæ eſt quòd aliqua eligatur à rege in vxorem: ſed eoipſo quòd eſt vxor, iuſtitiæ eſt vt ſit regina, vt habeat authoritatem, &c. *Et notum feci eis nomen tuum*. Non ſolum iuſtitiæ eſt quòd electi cognouerunt me à te miſſum eſſe, ſed etiam vt ego notificem non mundo, ſed electis nomen tuum: ego enim ad hoc teneor. *Et notum faciam*. poſt reſurrectionem meam, quando aperte annunciabo ipſis de te patre meo. Acſi apertius dixiſſet, quòd ego notificaui & notificabo nomen tuum electis, iuſtitiæ eſt: quòd vero notificem mundo, nõ iuſtitiæ ſed redũdantiæ eſt. Notificatio enim fit propter electos: ſed fit publice, ita vt redundet etiam in non electos. *Vt dilectio*. Ecce finis, fructus ac ordo, qui non habet locum niſi in electis. *Quia dilexiſti me*. hominem. *in ipſis ſit*. vt quemadmodum ad ipſos deriuatur per me notitia nominis tui, ſic quoque per me dilectũ à te extendatur dilectio tua ad ipſos diligendos: vt. ſ. & ipſi ſint à te dilecti. nã & hęc deriuatio iuſtitię eſt: qa ex merito Chriſti eſt. *Et ego in ipſis*. ſim vt dilectus in diligentibus. Debetur enim Ieſu vt diligatur ab electis. Et hic eſt fructus notitiæ noſtræ de Ieſu & de nomine patris eius. ¶ Et ſic omnes particulas petitionis ſigillatim proſecutus eſt Ieſus: excepta illa, vt ſint vnum ſicut & nos, quã multipliciter inſeruit aliis, tanquã per ſingulas intẽtũ fructũ.

CAPVT XVIII.

Haec quum dixiſſet Ieſus. Non dicit hęc quum oraſſet, ſed dixiſſet, tũ ad ſignificandũ quòd oratio fuit exteriori voce dicta, & ipſa oratio fuit quoddã dicere diſcipulis, apoſtrophando ad patrem: tum reſpectu vl-

timo dictorum: quæ non fuerunt orantis ſed dicentis, ab illo loco pater volo vt vbi ego ſum, vſque, ad calcē dictorū. ¶ Et continuat ſubiuncta geſta præcedentibus dictis, vt intelligamus cōtinuationē fuiſſe: ita quòd dictis his immediate ſecutus eſt egreſſus ſubiunctus. Hoc enim ſuppleuit euāgeliſta omiſſum ab aliis. *Egreſſus eſt cum diſcipulis ſuis trans torrentē.* Nō dicit abſolute egreſſus eſt, ſed egreſſus eſt trans torrentē. iā enim in fine.14.cap. dixerat ipſum egreſſum è cœnaculo, dicēte Ieſu ſurgite eamus hinc. verba enim illa cū effectu intelliguntur. Sed dicēdo egreſſus eſt trās torrētem, ſignificat quod ire ab Hieruſalē trans illū, erat egredi: vt intelligamus locū cis torrētē, eſſe infra ſepta Hieruſalē ſeu ſuburbiorū eiꝰ. Quocirca iūgendo hæc tria (.ſ. ſurgite eamus hinc, in receſſu à cœnaculo: & longū deinde ſermonē, tribus capitulis recitatū. & quòd quū finiſſet hūc ſermonē egreſſus eſt trans torrētem) videtur quòd ſermonē prædictū in via dixerit à cœnaculo vſque ad ripā torrentis. Hoc enim nō ſolū cōſonat huic euangeliſtæ ſed etiā aliis, deſcribentibus quòd hymno dicto exierūt in montē Oliueti. hymnus nāque fuit dictus tunc quū dixit, ſurgite eamus hinc. nam tūc ſurrexerūt à mēſa. *cedron.* In textu Græco cedron genitiuus eſt pluralis, ſignificans cedrorum. Verū nonnulli putant textus Gręcos corruptos ab imperitis Hebrææ linguæ: quia torrēs iſte apud Hebræos appellatur torrens chidron. & eſt ſingularis numeri: & ſignificat obſcuritatē. Afferuntque teſtimonia multa ex ſacra ſcriptura, nominātia torrentem illum torrentē chidron. tum.2.Reg.15. tum.3.Reg.15. tum Hiere.31. An autem verū ſit corruptum eſſe textum, aſſerere nō audeo propter articulum pluralis numeri qui in Græco apponitur. Multum tamen veriſimile apparet euangeliſtā nominaſſe torrentē nomine proprio apud Hebręos: ex eo quòd torrens ille Hebræorum erat, & iuxta eorum primam ciuitatem, & tali nomine in ſcriptura nominatū ſciebat. Nec eſt à ratione alienum vt imperitia linguæ Hebrææ corruperit & dictionem & articulum. Siue itaque chidron ſiue cedrō nominetur, certum eſt torrentē illum qui apud Hebręos chidron dicitur ſignificari: qui eſt inter Hieruſalem & montē Oliueti. & Ioannem ſupplere quod alij euangeliſtę omiſerant de tranſitu huius torrentis. *vbi erat hortus.* Alij dicūt in villam quæ dicitur Gethſemane: Ioannes deſcribit locum magis in ſpecie, nominando hortum exiſtentem in illa villa ſeu in illo agro. *in quem introiuit ipſe & diſcipuli eius.* ad orandum & expectandum Iudam proditorem. *ſciebat autem & iudas qui tradebat eum, locum.* Ne putares

quòd

quòd Ieſus latebras quæreret, declarat euangeliſta locum notum Iudæ: vt intelligamus quòd Ieſus elegit ire ad locum notum proditori. *Quia frequenter Ieſus conuenerat illuc cum diſcipulis ſuis.* Ne hæſitares vnde ſciebat Iudas locum illum, rationem notitiæ deſcribit. *Iudas ergo quum accepiſſet cohortem.* gentilium militum: vt authoritatem Romanam vererentur ſi qui forte occurrerent in via defenſuri Ieſum. *Et à pontificibus.* pro, principibus *ſacerdotum, & phariſæis miniſtros.* A curia ſeculari cohortem & à curia eccleſiaſtica miniſtros Iudas accepit: vt quod vtraque authoritate fiebat, nemo præſumeret impedire. *Venit illuc.* in hortum ſibi notum: in quo ſine tumultu turbæ, poterat ipſum tradere in manus cohortis & miniſtrorum. *Cum laternis.* pro, lucernis. Ab officio lucendi intellige ſignificata vaſa illa quæ lucem velatam (tranſparentem tamen) continent: nam præter has lucernas habebant faces, luce non velata. *Et facibus & armis, Ieſus itaque ſciens omnia quæ uentura erant ſuper eum.* Subiuncturus euangeliſta quòd Ieſus interrogauit quem quæritis, & quòd proceſſit eis obuiam, præmittit quòd ſciebat omnia quæ ventura erant ſuper eum: ne putares quòd neſcius interrogaret aut procederet. *Proceſſit & dixit eis: quem quæritis?* Vt ſponte ſe pati manifeſtet, vtque facilius voce propria diſcernatur à Iuda nocte (cuius facies non tam facile diſcernebatur) dicit quem quæritis: tanquam optimum ſui ſignum in nocte exhibens Iudæ cognoſcenti vocem eius. *Reſponderunt ei. Ieſum Nazarenum. Dicit eis Ieſus: ego ſum.* Non interrogat quid vultis à Ieſu Nazareno, aut ad quid quæritis eum? ſed ſciens ſe quæri ad mortem, manifeſtat ſeipſum. *Stabat autem & Iudas qui tradebat eum cum ipſis.* Vt intelligamus quòd Iudas etiam cecidit retrorſum, præmittit euangeliſta quòd Iudas ſtabat cum illis. *Vt ergo dixit eis ego ſum, abierunt retrorſum & ceciderunt in terram.* tanquam vox illa percuſſiſſet eos omnes ita vt non caderent in facies ſuas, ſed caderent ſupini in terram. Et hoc facto monſtrauit Ieſus ſe non perdidiſſe poteſtatem quam hactenus exercuerat faciendo miracula. Simúlque monſtrauit in poteſtate ſua eſſe euitare inuaſionem illorum, qui enim ſola voce illos ſic proſtrauit, multo magis poterat ſeipſum ſaluare. *Iterum ergo interrogauit eos: quem quæritis?* Poſtquam illi ſurrexerunt, iterum Ieſus interrogauit eos: vt intelligamus quòd poſtquam ſurrexerunt, non impetuoſe proceſſerunt, ſed ſpatium interfuit interrogandi, reſpondendi & inhibendi. Hæc enim omnia tacita ab aliis euangeli-

ſtis Ioannes ſupplet. *Illi autem dixerunt. Ieſum Nazarenum. Reſpondit Ieſus. Dixi vobis quia.* pro, quòd, *ego ſum, ſi ergo me quæritis, ſinite hos abire.* Non rogat ſed præcipit vt non capiant diſcipulos: ad inſinuandum quòd non beneficio ſatellitum, ſed ipſius Ieſu diſcipuli non ſunt comprehenſi. ¶ Et hinc apparet quòd adoleſcens ille quem Marcus deſcribit tentum, non erat aliquis vndecim apoſtolorum, quos demõſtrauit Ieſus, dicendo ſinite hos. Intelligẽdũ eſt enim hoc præceptum poteſtatiue dictum: hoc eſt cum efficacia executionis ex diuina virtute, vt ſubiuncta verba euangeliſtæ teſtantur: dicendo. *vt impleretur ſermo quem dixit.* Efficacia enim præcepti ſignificatur. *Quia.* pro, quòd, *quos dediſti mihi, non perdidi ex eis quenquam.* Hæc Ieſu verba in præcedenti ca. dicta, non de morte corporis, ſed de interitu animæ dicta eſſe conſtat, & propterea mirum apparet quòd euangeliſta applicauerit illa ad comprehenſionem corporis. ¶ Solutio eſt, quòd euangeliſta non applicat ad comprehenſionem corporis, ſed ad interitũ animæ, qui ſubſecutus fuiſſet ſi diſcipuli comprehenſi fuiſſent, nã omnes tanto timore perculſi ſunt quòd fugerunt, & negatio Petri teſtatur quid alij diſcipuli feciſſent ſi tũc cõprehenſi fuiſſent. Quia itaque comprehenſio illa ad interitum animarum fuiſſet, ideo euangeliſta dicit quòd ad implendum ſermonem Ieſu de ſalute animæ, nullus diſcipulorum comprehenſus eſt. *Simon ergo Petrus habens gladium, eduxit eum: & percuſſit pontificis ſeruum: & abſcidit auriculam eius dextram. Erat autem nomen ſeruo Malchus.* Duo ſupplet hic euangeliſta ſcilicet nomen ſerui, & verba eius ad Petrum. calicem quem dedit mihi pater, &c. *Dicit ergo Ieſus Petro. Mitte gladium tuum in uaginam.* Superfluit tuum. *Calicem quem dedit mihi pater, non uis ut bibam.* Superfluunt duæ dictiones. Legendum eſt. *Non bibam illum.* Ita quòd non ſignificatur reprehenſio voluntatis Petri: ſed repellitur impedimentum bibendi calicem paſſionis, vt intelligamus quòd vſus gladij impedimentum erat, immò directe contrariebatur voluntariæ bibitioni calicis decreti ei à patre. *Cohors autem.* pro, igitur, *& tribunus.* quem adhuc non explicauerat: caput ſcilicet cohortis. *Et miniſtri Iudæorũ comprehenderunt Ieſum, & ligauerunt eum & adduxerunt eum ad Annam primum.* Hæc apud Annam geſta ſupplet Ioan. Et ſignificantius adiunxit primum, vt diſcerneremus hęc à narratis apud alios euangeliſtas apud Caipham: ne erraremus putando Ieſum ductum ad Annam & Caipham ſimul exiſtentes. Statim itaque comprehenſum ac vinctum Ieſum adduxerunt prius ad Annam: & poſtea

& poſtea(vt dicetur)ad Caipham. *Erat enim ſocer caiphæ qui erat pontifex anni illius.* Ratio redditur quare ductus eſt ad Annã. *Erat autem caiphas qui conſilium dederat iudæis.* Commemoratur conſilium Caiphæ,non tam vt deſcribatur quòd ipſe eſt ille cuius in .11.c. mentio facta eſt,quàm vt intelligatur ſocer non ſolum affinitate,ſed animo contra Ieſum eſſe iunctum Caiphæ. *Quod expedit unum hominem mori.* pro,perdi. Significatur enim quòd expedit vnum hominem occidi. *Pro populo. ſequebatur autẽ Ieſum ſimon Petrus.* Diſcipuli omnes reliquerunt Ieſum quum eſt cõprehenſus,& fugerunt:verum videntes aliqui eorum quòd cohors & miniſtri contenti erant comprehenſione ſolius Ieſu,reſumpto ſpiritu ſecuti ſunt Ieſum, à longe tamen. *Et alius diſcipulus.* Quis fuerit iſte diſcipulus neſcitur. *Diſcipulus autem ille erat notus Pontifici.* Non ſolum Caiphas erat Pontifex,ſed etiã Annas. vnde & Lucas ſub principibus ſacerdotum Anna & Caipha, deſcribit tempus prædicationis Ioannis Baptiſtæ. *Et introiuit cum Ieſu in atrium pontificis.* Iſte alius diſcipulus cõfidens in eo quòd erat notus Pontifici,miſcuit ſe cum miniſtris pontificis: & ſic introiuit cum Ieſu. *Petrus autem ſtabat ad oſtium foris: Exiuit ergo diſcipulus alius qui erat notus Pontifici: & dixit oſtiariæ, & introduxit Petrum. Dixit ergo Petro ancilla oſtiaria: nunquid & tu ex diſcipulis es hominis iſtius?* Coniunctio &,inſinuat ancillam ſcire quòd ille alius erat diſcipulus Ieſu. Niſi enim ſciuiſſet illum alium eſſe ex diſcipulis Ieſu,aut de hoc non interrogaſſet,aut interrogaſſet nũquid tu ex diſcipulis eius es? ſed interrogando nunquid & tu,mõſtrat alium etiam ex diſcipulis hominis iſtius. Sed illi alteri diſcipulo nihil dictum eſt, tanquam familiari domus Pontificis. *Dicit ille: non ſum.* Ecce Petri conſtantia. Et hæc proculdubio fuit prima negatio. *Stabant autem ſerui & miniſtri.* Nota ſitum:vt clarius intelligas negationes Petri. *Ad prunas.* pro, prunis congeſtis, *quia frigus erat & calefaciebant ſe, Erat autem cum eis & Petrus ſtans.* Nota ſimiliter ſitum. & ſcito quòd ſuperfluit &. *Et calefaciens ſe. Pontifex ergo interrogauit Ieſum de diſcipulis & de doctrina eius.* Duas nouitates examinat,alteram de congregatione diſcipulorum: alteram de qualitate doctrinæ. *Reſpondit ei, Ieſus.* quo ad ſecundum articulum de doctrina,qui erat principalis articulus. *Ego palam.* ſeu manifeſte. *locutus ſum mundo.* hoc eſt communiter hominibus mundi, & hoc quo ad auditores. *Ego ſemper docui in synagoga & in templo.* quo ad loca particulariter electa ad docendum. Quod ideo ſubintelligendum eſt:

quoniam extra Synagogas & templum docuit iuxta mare & in campeſtribus,non minus publicis locis Synagoga & templo.Sed hæc loca erant velut loca ab euentu: Synagogæ autem & templũ erant loca electa , & propterea dicit ego ſemper docui in Synagoga & templo. *Quo omnes iudæi conueniunt: & in occulto locutus ſum nihil.* Ad excludendum ſecretam doctrinam diſcipulis ſecretioribus datam,adiungit duabus affirmatiuis negatiuam veriſſimam:quoniam dicendo diſcipulis prædicate ſuper tecta:declarabat omnia publicanda. *Quid me interrogas?* Interrogauerat pontifex in genere de doctrina: reſpondet Ieſus petens quid in ſpecie ſe interrogat. Dictio interpretata quid,anceps eſt ad quid & cur:eſt enim eadem quæ repetitur ſtatim ſubdendo quid locutus ſim ipſis:& infra quid me cædis? Sed hic quadrat vt ſignificet quid,petendo ſpeciem rei quam interrogat, & ſignificat cur,petẽdo quam ob cauſam ipſum interrogat,habens in promptu innumeros teſtes ſuæ doctrinæ, vt manifeſtata vel materia in ſpecie,vel ratione quare ipſe interrogatur,appareat quid reſpondendum ſit. *Interroga eos qui audierunt quid locutus ſim ipſis.* Remittit vt ab auditoribus noſcat in ſpecie quid docuit. Acſi apertius dixiſſet : nolo ego eſſe teſtis in cauſa propriæ doctrinæ,interrogentur illi qui audierunt. *Ecce hi ſciunt quæ dixerim ego.* Ne ad longe poſitos remittere videatur, ſubiũgit quòd in promptu ſunt in ciuitate,non ex relatione,ſed ex certa ſcientia ſcientes quę ego in ſpecie dixerim. *Hæc autem quum dixiſſet.* non expectata reſpõſione ad alterum articulum. *Vnus aſſiſtens miniſtrorum dedit alapam Ieſu, dicens: ſic reſpondes pontifici?* Modum reſpondendi punit:ex eo quòd Ieſus dixerat quid me interrogas. & remiſerat cũ ad auditores,quum tamen nihil præſumptionis aut irreuerentiæ tam petitio quàm reſponſio contineret. *Reſpondit ei Ieſus.ſi male locutus ſum.* Directe reſpondet ad aduerbium ſic: nam non dicit ſi malum,ſed ſi male locutus ſum. *Teſtimonium perhibe de malo.* Non dicit affert teſtem: ſed tuipſe teſtimonium perhibe de malo aliquo mortali quod interuenerit in hac mea reſponſione. Acſi apertius dixiſſet: in genere dicis ſic reſpondes pontifici, explica in ſpecie rationem aliquam teſtificantem morale malum in locutione mea : hoc enim eſſet perhibere teſtimonium de malo. *Si autem bene.* locutus ſum. *Quid me cædis?* hoc eſt cur me cædis. Et dedit Ieſus hanc reſponſionem ad interpretandum mandata ſua: vt ſcilicet intelligeremus illa pro loco & tempore. Mandauerat ſiquidem ipſe,ſi quis te percuſſerit in maxilla, præbe ei alteram:

alteram:manifeſtat hac reſponſione illud eſſe intelligendũ quando & vbi oportet ſeu expedit:& non abſolute vt verba ſonant. Et per hoc declarauit ſimilia mandata ſimiliter eſſe intelligenda. *Et miſit eum Annas ligatum ad Caipham pontificem.* Iſta verba interpoſita inter primam Petri negationem & ſubiunctas, non nihil quæſtionis parere videntur circa locum ſubiunctarum negationum:an fuerint in domo Annæ an in domo Caiphæ. Veruntamen tum ex plano contextu huius literæ tum ex diuerſitate ſituum, facile conſtat quòd ſubiunctæ negationes patratæ ſunt in domo Annæ:& præter has aliæ negationes fuerunt poſtea ſubſecutæ in domo Caiphæ. ❡ Ex contextu quidem, quia Ioannes ex induſtria deſcripſit ſitum miniſtrorum & Petri ingreſſi in domũ Annæ, præmittendo. ſtabant autem ſerui & miniſtri congeſtis prunis, erat autem cum eis Petrus ſtans & calefaciens ſe. Et quia introduxerat Petrum poſt Ieſum, narrans quid Petro accidiſſet in introitu, exigebat contextus ratio vt prius proſequeretur, & perficeret Ieſu prius ingreſſi geſta ibidem (quorum complementum fuerat quòd Annas miſit Ieſum ligatum ad Caipham)& conſequenter proſequeretur & perficeret geſta Petri ibi: reſumendo à loco & ſitu in quibus pinxerat eum, nam repetit ſitum eundem Petri (erat autem Simon Petrus ſtans & calefaciens ſe) vt plano contextu manifeſtaret quòd redit ad Petrum in eodem loco deſcriptum,ex ſitu iuxta prunas ad calefaciendum ſe. ❡ Ex diuerſitate autem ſituum:quia Lucas clare inchoat negationes Petri in diuerſo ſitu tam Petri quàm aliorum,dicens accenſo autem igne in medio aulæ & circunſedentibus illis ſedebat Petrus in medio eorum. Ecce Ioannes deſcribit illos & Petrum ſtantes,ab ingreſſu Petri vſque ad negationes Petri incluſiue: Lucas vero & Petrum & alios ſedentes deſcribit etiam in prima negatione,vt intelligamus quòd Ioannes geſta in domo Annæ: Lucas vero geſta in domo Caiphæ deſcribit. Quanuis etiam hæc locorum diuerſitas ex diuerſo ignis modo inſinuetur:quia apud Ioannem congeſtę prunæ apud Lucam accenſus eſt ignis:ibi prunæ, hic flamma. ❡ Et ſi diligentius euangeliſtarum verba librata fuerint,clare conuincitur quòd Petrus ter negauit ad vocem mulieris, vltra negatiões ad vocem virorum. Nam apud Matthæum deſcribitur Petrus exiens ſemel negans:dicendo,exeunte autem illo in veſtibulum vidit eum alia,&c. Conſtat enim quòd hęc negatio non eſt illa quã deſcripſit Ioannes,dicẽs quòd ancilla oſtiaria,&c.nã illa non dixit Petro exeunti, ſed ingrediẽti vel ingreſſo,& ad cõgeſtas prunas

nas ſtanti vel eunti. Ecce duæ negationes ad vocem mulieris: altera à Ioanne , altera à Matthæo. Et præter has oportet fateri tertiam apud Lucam : deſcribentem Petrum non ingredientem non ſtantem non exeuntem ſed pariter cum aliis ſedentem , ad mulieris vocem negantem : dicendo quem quum vidiſſet ancilla quædam ſedentem ad lumen & fixiſſet in eum oculos dixit &c. ¶ Vnde colligitur quinquies ad minus Petrum negaſſe : ter ad vocem mulieris,& bis ad minus ad vocem virorum. Dico autem ad minus propter contentioſos. Secundum planum enim euangeliorum ſenſum, negauit bis ad vocem virilem in domo Annæ apud Ioannem,& bis in domo Caiphę apud Lucam. ita quòd ſepties ſecundum hiſtoriam Petrus negauit Ieſum. Et impletum eſt non ſolum quod primo dixerat Ieſus, antequam Gallus bis cantet negabis me ter , ſed etiam quod peius poſtea prædixit , antequam Gallus cantet negabis me ter. Hoc enim impletum eſſe in domo Annæ Ioannes ſupplet . in cuius ſignum ſolus non meminit pœnitentię Petri, quæ dilata fuit vſque ad ſecundũ Galli cantum in domo Caiphæ. ¶ Puerile autem eſt ambigere de multiplicato negationum numero, ex eo quod Ieſus dixerat ter. Qui enim plus quàm ter negat, cõſtat quod ter negat:& qui plus quã tres aureos ſoluit, tres aureos ſoluit &c. *Erat autem Simon Petrus ſtans, & calefaciens ſe. Dixerunt ergo ei. numquid & tu ex diſcipulis eius es? Negauit ille: & dixit. non ſum. Dicit ei unus ex ſeruis pontificis cognatus eius.* Deeſt, exiſtens, *cuius, abſcidit Petrus auriculam. nonne ego te uidi in horto cum illo? Iterũ ergo negauit Petrus: & ſtatim Gallus cantauit. Adducunt ergo Ieſum a Caipha.* Ita legendum eſt, corruptio enim textꝰ eſt legere ad Caipham. Prætermittit ſiquidem euangeliſta vniuerſa geſta in domo Caiphæ , ſciens illa narrata ab aliis euangeliſtis. Et ad ordinate narrandum non prætermittit ordinem: quòd ſcilicet à Caipha, hoc eſt à domo Caiphæ, adducunt Ieſum. *In prætorium.* Pilati domum. Ita quod Ieſum introduxerunt in prætorium. *Erat autem mane.* Tempus deſcribitur. *Et ipſi.* ſcilicet principes ſacerdotum & primates Iudæorum. *Non introierunt in prætorium.* vtpote domum viri gentilis. *Vt non contaminarentur.* Immunditiam enim quandam contrahere ſe arbitrabantur introeundo in domum viri gentilis. *Sed ut manducarent paſcha.* hoc eſt azimos panes: quos ſolis mundis manducare licebat. Quod enim appellatione paſchatis intelligatur tota ſolennitas paſchalis (durans dies ſeptem) clare patet ex verbis Lucæ euangeliſtæ Actu.12. vbi dicitur, erant autem

dies

dies azimorum:ſubiungendo:volens poſt paſcha producere eum populo. Agnum nanque paſchalem manducauerant præcedente veſpera. Iuſtos profitebantur ſe iſti perſecutores Ieſu, euitantes contaminari:& ſic impediri à manducatione azimorum. *Exiuit ergo Pilatus ad eos foras.* Defert Pilatus cærimoniis Iudæorum in præcipua eorum ſolennitate. quum audiuit enim quod propter cærimonias ſolennitatis abſtinendum eis eſſet ab ingreſſu prætorij, exiuit ad eos, Ieſu exiſtente in prætorio. *Et dixit. Quam accuſationem affertis aduerſus hominem hunc?* Secundum ordinem rei geſtę oblatus fuit Pilato exiſtenti intus in prætorio Ieſus vinctus occidendus abſque accuſatione aliqua:& dictum eſt ei quod primates Iudæorum foris manent propter paſchalem cærimoniam. Et propterea Pilatus egreſſus ad eos, primum petit de crimine, non abſolute ſed per viam accuſationis: vtpote Iudex. *Reſponderunt:& dixerunt ei, ſi non eſſet hic malefactor.* Pontifices & primates Iudæorum volētes ex authoritate occidi Ieſum ſubterfugiunt accuſare: propriam authoritatem ingerentes vt ſufficientem ad damnandum Ieſum. Hoc enim ſonant hæc verba. ſi non eſſet hic malefactor. *Non.* pro, nequaquam, *tibi tradidiſſemus eum* nos pontifices, ſeniores, phariſæi & vniuerſum concilium. *Dixit ergo eis Pilatus.* Infert Pilatus reſponſionem congruam ſupercilio productæ authoritatis Iudæorum. *Accipite eum uos:* ex quo recuſatis accuſationem proponere coram me, nolo ego accipere eum damnandum, ſed accipite eum vos. *Et ſecundum legem ueſtram iudicate eum.* hoc eſt & ſecundum legem vobis decretam, ſupple à Romanis, iudicate eum, punite eum. *Dixerunt ergo ei Iudæi.* Inferunt etiam Iudæi ex verbis Pilati reſponſionem. *Nobis non licet interficere quenquam.* hoc eſt punitio iſtius excedit vires legis noſtrę de qua loqueris:quoniam iſte meretur mortem, nobis autem non licet interficere quenquam. Hinc enim clare apparet quòd non de lege Moſaica, ſed de lege decreta eis à Romanis loquuntur. nam ſecundum legem Moyſi falſum erat, nobis non licet interficere quenquam:ſed ſecundum legem Romanorum pœna mortis reſeruata erat præſidi ſeu regi. Vnde & Herodes videns quòd placeret Iudæis occiſio Iacobi, appoſuit vt appræhenderet & Petrum. Act.12. *Vt ſermo Ieſu impleretur.* Interſerit Euangeliſta rationem diuinam quare Ieſus non à Iudæis per ſeipſos ſed per manus gentilium paſſurus relinquitur. *Quem dixit, ſignificans qua morte eſſet moriturus.* Refert Ioannes ſermonem Ieſu ab aliis Euangeliſtis narratum ſcilicet

cet

cet quod à Iudæis tradetur gentibus ad flagellandum & crucifigendum. *introiuit ergo.* Omittit hic Euangeliſta quod ex ſubiũctis ſubintelligi vult, ſcilicet quod Pilatus quum audiſſet quod hic agitur de pœna mortis, voluit ſcire cauſam quare merebatur Ieſus mortem: & tunc primates explicauerunt accuſationem quòd erat crimen læſæ maieſtatis, pro quanto fecerat ſe regem Iudæorum. hoc enim audito introiuit. *Iterum in prætorium.* hoc eſt in locum iudicij. *Pilatus.* Dicit iterum: quia prius ingreſſus fuerat prætorium ex propria aula, quum introductus fuit Ieſus in prætorium. *Et uocauit Ieſum: & dixit ei, tu es rex Iudæorum?* Hinc manifeſte apparet hanc fuiſſe accuſationem tandem explicatam à primatibus. Et interrogauit hoc Pilatus, volens cognoſcere ſi ſic eſſet quod Ieſus diceret ſe regem Iudæorum. *Reſpondit Ieſus. a temetipſo hoc dicis, an alii tibi dixerunt de me?* Sciens Ieſus Pilatum gentilem non eſſe capacem reſponſionis dandæ, diſponit ipſum antequam reſpondeat ad interrogata. diſponit petendo an hanc interrogationem formet à ſeipſo vel ex auditu ab aliis. Habebatque duplicem ad hoc rationem. Alteram quia ipſo Ieſu exiſtente intus in prætorio, accuſatio fuerat facta foris. vnde merito ratio interrogandi apparebat. Alteram quod aliter fuiſſet reſpondendum Pilato hoc interroganti à ſemetipſo & aliter eidem interroganti ex accuſatione Iudæorum: quia Iudæi loquebantur de regno Meſiæ, Pilatus autem à ſeipſo locutus fuiſſet de regno temporali: qualia ſunt regna aliorum regum. *Reſpondit Pilatus. Nunquid ego Iudæus ſum? gens tua & pontifices tradiderunt te mihi. quid feciſti? Reſpondit Ieſus.* Poſtquam Pilatus aperuit quod non ex ſe ſed ex accuſatione pontificum & gentis Iudaicæ interrogauit eum tu es rex Iudæorum, reſpondet Ieſus ad quæſitum. *Regnum meum non eſt de hoc mundo.* hoc eſt regnum de quo loquuntur pontifices & Iudæi, regnum Meſiæ prophetarum & expectatum, hoc inquam quod eſt regnum meũ non eſt de hoc mundo. ¶ Sicut non dicit non eſt in hoc mundo, non eſt ſuper hunc mundum, ita nec dicit non oritur ſeu ortum eſt de hoc mundo, ſed dicit non eſt: hoc eſt non conſtat de hoc mundo tranſitorio, non conſtat ex dominiis, gradibus, ſtatibus, affectibus, officiis, actionibus, fauoribus, conſiliis, armis & effectibus huius (hoc eſt tranſitorij) mundi. Hoc enim directe ad ſatiſfactioné quæſiti tendit. non enim de origine regni erat quæſtio, ſed de ipſo affectato regno. Quanuis etiam verba Ieſu verificentur de origine: quia regnũ eius non erat ab electione,

ne,potẽtia,arte & reliquis huius mũdi cauſis. Secundũ tamen literalem ſenſum præpoſitio de,ſignificat ordinẽ dependẽtiæ,tanquam totius à partibus, conſtituti ad ea ex quibus conſtituitur. Regna enim reliqua ſunt de hoc mundo vt partibus eorum.conſtant enim ex dominiis,gradibus,ſtatibus, affectibus & effectib⁹ tranſitorij mundi. regnum vero Meſię non cõſtat ex his.& ideo dicitur non eſſe de hoc mundo.Nam neque per fidem regnum eius eſt de hoc mũdo:neque quod vere & proprie regnum eius eſt (quod ſcilicet in fine mundi manifeſtabitur)conſtat ex his tranſitoriis. *si ex hoc mundo eſſet regnum meum.* Manifeſtat quod dixit ab effectu præſenti ſcilicet ex hoc quod ſi ex hoc mundo eſſet regnum meum. *Miniſtri mei utique decertarent ut non traderer iudæis.* hoc eſt haberem miniſtros qui pro me decertarent vt non traderer voluntati Iudæorum. vel illi qui vere ſunt miniſtri mei in regno meo, pugnarent vt non traderer voluntati Iudæorum, tendentium ad tollendum me de hoc mundo. Et vtrouis modo intelligatur, vera eſt conditionalis quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo miniſtri mei decertarent vt non tollerer ex hoc mundo. ¶ Et per miniſtros vere ſuos intellige angelos,aut etiam homines electos in futuros miniſtros ſpiritualis regni. Nullus enim comparuit corã Pilato pro Ieſu, nullus in populo,nullus inter phariſęos verbum aliquod dixit pro Ieſu in toto illo paſſionis tempore.Ita quod ſenſus literalis ad excludendũ à Pilato occaſionem ſcandali de affectato regno, eſt. quod ſi regnum meum eſſet ex hoc mundo, haberem vtique aliquos miniſtros decertantes pro me(facto vel fauore vel verbo) vt non traderer voluntati Iudæorum: cuius contrarium tu vides. *Nunc autem regnum meum non eſt hinc.* Quod dicit nunc, non ideo dicit tanquam futuro tempore regnum eius futurum ſit hinc:ſed ideo vt explicet regnum ſuum non eſſe nunc, hoc eſt tempore præſentis ſtatus paſſibilis carnis eius. Et eſt ſenſus. dixi regnum meum non eſt de hoc mundo: adiungo quod regnum meum non exiſtens hinc ſeu de hoc mundo, non eſt nunc in præſenti tempore paſſibilitatis & mortalitatis meę.Ita quod negatio negat & hinc & nunc: adiungendo prius negato hinc, negationem nunc. Vel ad differentiam regni ſui in futuro ſtatu, dicit quòd nunc non eſt hinc: quia tunc erit etiam hinc: hoc eſt conſtabit etiam ex regnare in iſtis ſenſibilibus: quoniam tunc regnabit manifeſte etiam in iſto mundo ſenſibili. Vnde poſt ſuam reſurrectionem inchoato iam regno eius dicit. data

eſt

eſt mihi omnis poteſtas in cœlo & in terra, tranſacto nunc mortalitatis. Et hic ſenſus eſt planior. ¶Nec prætereas quod tertio repetitur à Chriſto regnum meum, infra tam pauca verba. Ex induſtria enim Ieſus totiens repetiit: vt inde Pilatus cognoſceret quod non occultat ſibi diffinitum à deo regnum non ex mundo hoc. *Dixit ei itaque Pilatus. ergo rex es tu.* Optime intellexit & intulit Pilatus, Ieſum non negaſſe ſe regem, ſed conſiſtentiam regni negaſſe ex hoc mundo. *Reſpondit Ieſus. Tu dicis quia.* pro, quod rex ſum ego. Temperat Ieſus aſſertionem: vtpote nõ affirmans neq; negans. Et ne arrogantię vel iactantiæ tribuatur, ſubdit officium ſibi incumbens. *Ego in hoc natus ſum.* natiuitate temporali. *Et ad hoc ueni in mundum.* Exiſtens ſupra mundum veni in mundum, ſumendo carnem, per hoc enim naturam diuinam, & per illud humanam in ſeipſo ſignificat. *Vt teſtimonium perhibeam ueritati.* Ne putaret Pilatus gentilis quod Ieſus inuertendo quęſitum diuerterit ad regnum non de hoc mundo, & figmentum eſſe quod dixerat Ieſus regnum meum non eſt de hoc mundo: quum nihil eſſet commune ei & Pilato niſi veritas, ideo ſimul & affirmat ſe non inuertere ſed dicere veritatem, & excludit eſſe figmentum, & inſtructionem proponit ab amabili omnibus veritate: declarando officium ſuum eſſe perhibere teſtimonium veritati. Ac ſi apertius dixiſſet. ea quæ dixi de regno meo non alia dixi ratione quàm vt teſtimonium perhibeam veritati: quia ad hoc officium exercẽdum veni in mundum & natus ſum. Teſtimonium inquit non euidentiam: quia venit ad ſeminãdum veritatis fidem, non euidentem notitiam in mundo hoc. *Omnis qui eſt ex ueritate, audit uocem meam.* hoc eſt non fruſtra non inutiliter aſſumpſi hoc officium: quia omnis qui eſt ſecundum affectum ex veritate, audit interno auditu vocem meam, qua ego teſtimonium perhibeo veritati. affectus enim ex veritate, non poteſt eſſe niſi ad veritatem. ¶Et aduerte quàm opportune ſint hæc omnia dicta. Reſpondit de regno ſuo non de hoc mundo, ad tollendum ſcandalum, quia acclamatus fuerat Meſias Affirmauit ſe teſtem veritatis, ad tollendam falſitatem. Dixit ſe habere credulos auditores tales, ad tollendam vanitatem. *Dicit ei Pilatus. quid eſt ueritas?* hoc eſt in quo conſiſtit veritas de qua loqueris? *Et quum hoc dixiſſet.* non expectata reſponſione. *Iterum.* ſecundo, *exiuit ad Iudæos: & dicit eis. Ego nullam inuenio in eo cauſam.* Satis factum ſibi Pilatus arbitratus eſt de crimine affectati regni, ex eo quòd Ieſus declarauerat regnum Meſiæ de quo Iudæi

dęi ipſum accuſabát nó eſſe de hoc múdo:& hoc probauerat,quia non habebat miniſtros decertantes pro ſe. Et vere rationabiliter acquieſcebat Pilatus : quoniã anhelantes ad regnũ, per apparatus ſaltem aliquorũ pro eis loquentiũ produntur. ¶ Et quanuis euangeliſta concluſionẽ tantũ narret verborũ Pilati ad Iudęos, recitãdo quòd dixit ego nullã cauſam inuenio in eo, humani tantũ iudicij ratio indubie ſuadet quòd Pilat⁹ retulerit Iudæis reſponſionem Ieſu ſcilicet regnũ meũ non eſt de hoc mundo, & quòd non habet miniſtros decertãtes pro eo. Quo audito primates Iudæorũ dixerunt quòd callide Ieſus inuertit materiã regni, quòd quum non poſſit negare vſurpatũ nomen regiũ inuertit illud in regnũ nõ de hoc mundo. Et tunc multiplicauerunt accuſationes tacitas à Ioanne,quas refert Lucas ſcilicet quòd ſubuertit gentẽ incipiens à Galilæa vſq; huc,quòd prohibuit tributa dari Cæſari. hæc enim hic attulerunt primates Iudęorũ ad manifeſtandũ ꝙ regnũ mundi huius ſibi vſurpabat. Et dicẽdo vſque huc,declarauerunt cõmotionẽ factã in Hieruſalem ante quinque dies: quando acclamatũ eſt ei,benedictus qui venit in nomine domini rex Iſrael. Et tunc Pilatus põderans Galilęę nomẽ,miſit illũ ad Herodẽ:& Herodes illuſum remiſit ad Pilatũ. qui dixit Iudæis ꝙ neque Herodes neq; ipſe inuenit in Ieſu cauſam mortis. Hæc omnia tacet hic Ioães: & tranſit ad ſubſecuta poſt hæc ſubiungendo. *Eſt autem conſuetudo nobis ut unũ dimittam uobis in paſcha. uultis ergo dimittam uobis regem iudæorum?* Expertus Pilatus ꝙ nec iudicio ſuo remiſſione ad Herodẽ ſatis facere poterat primatibus Iudęorũ, tẽtat tertiam viã ſi forte etiam inuitis primatibus (quos ſciebat inuidia moueri) liberaretur Ieſus fauore populi. & propterea cõmemorat conſuetudinem. *clamauerunt rurſus*. pro, igitur, *omnes*. vt nullus eſſet qui pro Ieſu loqueretur. *Dicentes, non hunc ſed Barabbam. Erat autẽ Barabbas latro.* ¶ Attende ꝙ Ioannes ſummarie narrat hanc propoſitionem: vt pote ab aliis euangeliſtis plene narratam. Dicẽtibus quòd Pilatus propoſuit optionem Ieſu & Barabbæ. & quòd illis optãtibus Barabbam, adhuc Pilatus tanquàm volens vtrũque dare populo ſi vtrunque petiſſet, inſtitit quid igitur faciam de Ieſu? & quod populus tanto furore agitabatur vt non reſponderit fac quicquid vis aut fac iuſtitiam, non eſt noſtrum niſi petere liberationem vnius, ſed tractando Ieſum peius omnibus clamauerunt crucifige eum: quum tamen de reliquis crucifigendis ſe non impedirent. Hæc enim hic tacet Ioannes.

CAPVT XIX.

T*vnc ergo*. Inſinuat per ergo euangeliſta explicatam à Luca cauſam ſubſecutæ flagellatiōis.ſ.correptum illū dimittam,ſeu corripiam & dimittam illum. Cernēs enim Pilat⁹ ꝙ nō ex voto ſucceſſit data optio turbæ, cogitauit alia via liberare Ieſum.ſ.flagellando & illudendo.vt ſic ſaciato furore turbæ liberaret Ieſum à morte. *Apprehendit*.per miniſtros,*Pilatus Ieſum,& flagellauit*. ſimiliter per miniſtros:vt flagris cæſus,nō arrogaret ſibi decętero quouis non regium nomen. *Et milites plectentes coronam de ſpinis,impoſuerunt capiti eius*. Ordo hiſtoriæ iſte videtur ad literam quē Ioānes ſeruat: narrando.ſ.quòd prius Ieſus fuit flagellatus,& deinde illuſus corona ſpinea.Ita quòd primo exuerūt Ieſum veſtimētis ſuis & flagellauerunt.& deinde antequàm indueretur iterū propria veſtimenta,circundatus eſt purpura:ad illuſionem regij tituli ante quinq; dies acclamati. *Et ueſte purpurea circundederunt eum*. quoniā non tā induerunt quàm circūpoſuerunt. *Et ueniebant ad eum*. Omnes hæ quatuor dictiones ſuperfluunt. *Et dicebant,aue rex iudæorum. & dabant ei alapas*. Omittit Ioannes hic arundinē pro ſceptro & percuſſiones cum arundine:ſciēs explicata hęc ab aliis. *Exiuit iterum,quarta uice,Pilatus foras:& dicit eis.Ecce adduco uobis eum foras ut cognoſcatis quod nullam inuenio in eo cauſam*. hoc eſt ecce monſtro eum vobis punitum flagellis & illuſionibus dehoneſtatum, vt hinc cognoſcatis quòd nullam in eo inuenio mortis cauſam.ſicut enim flagellaui & dehoneſtaui.ita quoque dānaſſem ad mortē ſi cauſa mortis ſupereſſet. *Exiuit ergo Ieſus*. deeſt, *foras portans ſpineam coronam & purpureum ueſtimentum. Et dicit eis. Ecce homo*. hoc eſt videte publice dehoneſtatum ac confuſum hominē quem detuliſtis.Et dixit ac fecit hoc Pilatus,vt monſtratus Ieſus cū tanta confuſione, exiſtimaretur nunquàm amplius conuerſaturus inter homines:ac per hoc ceſſarent ab impetitione mortis. *Quū ergo uidiſſent eum pontifices & miniſtri*. Non dicit euangeliſta quū vidiſſet eum turba,ſed quū vidiſſent eum pōtifices & miniſtri:ad ſignificandū capita furoris fuiſſe pontifices cū ſuis miniſtris. *clamabant,dicentes.crucifige crucifige eum*. Vere monſtrant quòd nō ex ira ſed ex odio(prout Ieſus dixerat)perſequebantur eum.odiū enim inſatiabile eſt.Et propterea viſo Ieſu flagellato & dehoneſtato,nō mitigatur eorum animus, ſed ad turpiora & crudeliora tendit,clamando crucifige.Turpiſſimū enim ſupplicij genus erat crux,& crudele. Nec ſufficit eis dicere,ſed clamant & repetunt. *Dicit eis Pilatus.Accipite eum uos & crucifigite*. Non ſunt hęc verba

conce-

concedentis pontificibus vt accipiant Ieſum & crucifigant (hoc enim libenter acceptaſſent) ſed ſunt verba horrentis crimẽ: iuxta conſuetum loquendi modum quũ horremus facinus aliquod patrare. Dicimus nãque ſuadẽtibus, facite vos illud ego nolo facere. Dicimus enim hæc non indulgendo ſed horrendo crimẽ. Et propterea rationẽ horrendi ſubiungit. *Ego enim non inuenio in eo cauſam.* crucifixionis. *Reſponderunt ei Iudæi. Nos legem habemus, & ſecundum legem.* deeſt. noſtram, *debet mori.* Audito ſcrupulo conſcientiæ Pilati, pontifices dicunt quòd non eſt timendum crimen aliquod in occiſione Ieſu quia ſecundum legẽ debet occidi. *Quia filium dei ſe fecit.* Hactenus ſtudium pontificum fuerat inducere Pilatum ad occidendum Ieſum ex crimine læſæ maieſtatis (quia ſcilicet ſe regem fecerat) ſed vbi vident apud Pilatum hanc cauſam non præualuiſſe ad iudiciũ mortis (ſed ad flagella & illuſiones) & propterea Pilatum horrere damnare ad mortem eum qui non mereretur mortem, citant aliud crimen de vſurpata diuinitate, cum authoritate legis imponentis pœnam mortis vſurpantibus ſibi diuinitatem. *Quum ergo audiſſet Pilatus hunc ſermonem magis timuit.* Hinc apparet quòd Pilatus timebat liberare Ieſum etiam quum diceret nullam cauſam inuenio in eo: & audita iuſtitia legis, auctus eſt timor. *Et ingreſſus eſt prætorium iterum: & dicit ad Ieſum. unde es tu? Ieſus autem reſponſum non dedit ei.* Et in promptu eſt ratio: quia iam diſcuſſum fuerat & cognitum à Pilato quòd erat Galilæus, quòd erat Nazarenus ſub Herodis iuriſdictione. *Dicit ergo ei Pilatus. Mihi non loqueris? neſcis quia,* pro, quòd, *poteſtatem habeo crucifigere te, & poteſtatem habeo dimittere te? Reſpondit Ieſus. Non haberes poteſtatem aduerſum me ullam niſi tibi datum eſſet deſuper.* Senſus literalis eſt quòd nullam habes poteſtatem aduerſum me ex meo demerito, ſed tantum quia præſes es. Et in hoc explicauit ſuam innocentiã non ſolũ reſpectu pœnæ mortis ſed etiã reſpectu cuiuſcunque minimæ pœnę: dicendo nõ haberes aduerſus me vllam poteſtatem. ¶ Et deſcribit poteſtatẽ inferendi malum per eſſe datũ deſuper. tum quia Pilati poteſtas à Romana pendebat poteſtate. tũ quia à deo pendebat. ¶ Et dixit hæc Ieſus ad excludendã iuſtitiã allegatã ex lege diuina à Iudęis contra ipſum, quia filiũ dei ſe fecit. Exigebat ſiquidem hęc iuſtificatio accuſationis vt Ieſus manifeſtaret propriã innocentiã & peccatũ illorũ qui tradiderant ipſum Pilato. *Propterea qui me tradidit tibi, maius peccatũ habet.* Ex hoc ꝙ nullũ meũ demeritũ ſubiicit me pœnæ quã potes inferre, cauſatur &

quòd tu pecces & quòd magis peccet qui tradidit me tibi: tanquã principalior punitor innocẽtis. Dicendo enim maius peccatum, implicite quoque dicit Pilatum peccatum habere. ſimulque declarat falſam eſſe Stoicorum doctrinam, cenſentium omnia peccata eſſe paria. *Et exinde*. pro, ex eo. vel audito verbo vel tempore. *Quærebat Pilatus dimittere eum*. Clare hinc apparet quòd Pilatus intellexit verba Ieſu in ſenſu expoſito: quòd ſcilicet innocẽs eſſet. ¶ Sed nõ caret quæſtione quo pacto verificatur quòd ex eo quærebat Pilatus dimittere eum: quũm antea hoc idem quæſiſſet. Solutio eſt quòd antea Pilatus ſtuduerat animo ad liberãdum Ieſum: ex nunc autẽ manifeſte quærebat dimittere Ieſum. Cuius ſignum eſt quòd non prius ſed modo de Iudæis dicitur. *Iudæi autem clamabant, dicentes. si hũc dimittis*. pro, dimiſeris, *non es amicus Cæſaris*. Videntes Iudæi quòd neutrius criminis cauſa apud Pilatum præualebat via iuſtitiæ, ad minas ſe conuertunt lædendæ amicitiæ Cæſareæ. Intendunt enim quòd delaturi ſint ipſum ad Cęſarem, tanquàm paruipendentẽ eius amicitiã. Habebant ſiquidem Iudęi Romæ agentes eorũ cauſas: & per illos minãtur ſe ſignificaturos Pilatũ non eſſe amicũ Cæſaris. *omnis enim*. Superfluit enim qui ſe regem facit, *contradicit Cæſari*. In promptu eſt ratio, quia faues cõtradictoribus Cæſaris in tã præcipua cauſa. ſ. tituli regij. *Pilatus autem quum audiſſet hos ſermones*. pro, hunc ſermonem, *adduxit foras Ieſum: & ſedit pro tribunali in loco qui dicitur Licboſtratos*. pro, lithoſtrotos. *Hebraice autẽ Gabatha*. Dictio Græca eſt lithoſtrotos, corrupta in codicibus Latinis imperitia ſcriptorum. & ſonat Latine lapide ſtratus. Erat enim locus nominatus à Græcis ex hoc quòd erat ſtratus lapide. Ab Hebręis aũt nominabatur Gabatha, à celſitudine ſeu eminentia. Gabatha enim Hebraice, Latine dicitur excelſum ſeu eminens. Vnde patet quòd hæc erãt cognomina illius loci, non ſolum diuerſis linguis ſed etiã diuerſis rationibus. Habebat enim vtranque conditionẽ: & ꝙ erat non lateribus ſed lapidibus ſtratus, & ꝙ erat eminẽs. Crediderim ego eſſe locũ pulchro lapide cõſtructũ ad hoc vt publicæ ſententiæ ibidẽ à pręſide promulgarentur, vt ab omnibus cõuenientibus videri poſſet eminens iudex. Et propterea tot cognomina ſortitũ eſſe. *Erat autem paraſceue*. Dictio Græca eſt, ſignificans præparationẽ. Et appropriatur diei veneris apud Hebręos: eo quòd illa die præparabant neceſſaria ad victũ pro ſabbato, iuxta legis mandatum. Vnde nõ obſtãte quòd eſſet primus dies paſchalis ſolẽnitatis. propter ſabbatũ tamẽ ſequẽs (quod erat ſanctius omni alio feſto præparabãt

neceſſaria

neceſſaria pro die ſequēti. *Paſchæ*. hoc eſt infra ſolēnitatē paſchalem.vna enim ſola paraſceue infra paſcha accidebat, ſicut & vnū ſabbatū. Et rationabile eſt ꝙ pro ſabbato paſchali cultior fiebat præparatio.Et propterea etiā euangeliſta nominauit eā paraſceuen paſchæ,tanquā cultioris apparatus. ❡ Et dixit hoc quantū ad hiſtoriā:vt ſcirem⁹ quòd illo die qui apud Hebræos eſt paraſceue (hoc eſt immediate præcedēte ſeptimū diem)hęc geſta ſunt.Et ꝙ interfuerūt non ſolū Iudæi ſeu Hieroſolymitæ perſecutores Ieſu, ſed etiā Galilæi & aliarū nationum Hebræi conuenientes ad paſcha:vt ab omnibus Ieſus paſſus fuerit,& nullius nationis inuētus fuerit aliquis in turba (etiā inuitante totiēs Pilato) qui fuerit pro Ieſu. *Hora quaſi ſexta*. Explicat non ſolū diem ſed horā diei quintam appropinquādo ad ſextā, qua promulgata eſt ſentētia crucis in Ieſum.vnde à ſententia vſque ad crucifixionē tam paruum ſpatiū fuit ꝙ hora ſexta crucifix⁹ eſt. ❡ Quod apud Marcum legitur erat autē tertia & crucifixerunt eum,errore(vt ibi dictum eſt)mutati ſunt characteres ſexti in tertiū.Sunt enim parū differentes in Gręco. *Et dicit iudæis. Ecce rex veſter*. Adhuc inſinuat Pilatus velleitatē ſuam dimittendi Ieſum demonſtrando Ieſum titulo regio deductū ad ſuſcipiendā ſententiā.Acſi apertius dixiſſet,videte ad quid deductus eſt Meſias veſter.Si forte ad compaſſionem flecterentur. *Illi autem clamabant. Tolle tolle crucifige eum*. Perſiſtunt in furore. *Dicit eis Pilatus. Regem veſtrum crucifigam?* Hinc clare apparet quòd ad flectendū illos hæc dicebat Pilatus:vt etſi non cōpaſſione ſaltem erubeſcentia deſiſterent.Erat enim nonnulla cōfuſio Iudæorū vt eorū Meſiam Pilatus crucifigeret. *Reſponderūt pontifices*. Significanter euangeliſta pontifices reſpondiſſe explicat:vt magnitudinē odij tantā in eis cognoſceremus vt ſine reſpectu profiterētur. *Non habemus regem niſi Cæſarem*. Quē tyrannū & hoſtē reputabant,profitētur ſolū regem: vt Ieſu crucifixionem obtineant. *Tunc ergo tradidit illum eis*. pontificibus. ſ.& Iudæis: hoc eſt voluntati eorum.Pronomē enim demonſtrat illos de quibus hactenus fuerat ſermo. *Vt crucifigeretur*. Non dicit vt crucifigerent eū:ad inſinuandū quòd Pilatus tradidit volūtati quidem Iudæorū Ieſum,nō vt ipſi crucifigerent eū, ſed vt crucifigeretur à militibus ſolitis exercere hoc officiū. *Suſceperunt autem*. milites: qui inferius explicantur. *Ieſum, & eduxerunt eum. Et baiulans ſibi crucem*.pro,crucē ſuam. Ad cumulum pœnæ,& quia ignominioſum erat,nulluſque inueniebatur qui portaret alienā crucē,iuſſus eſt Ieſus portare crucē ſuam. ❡ Omittit autē hic euangeliſta duo.

Alterum eſt quòd Ieſu impotente continuare geſtationẽ crucis, angariatus eſt Simon Cyreneus. Alterum eſt quòd plorantibus & lamentantibus mulieribus Ieſus in via dixit. Filię Hieruſalem nolite flere, &c. *Exiuit. extra ciuitatẽ, in eum qui dicitur caluariæ locũ.* Caluaria totum eſt caput non ſolũ pilis, ſed carne carens: vnde ab huiuſmodi capitibus damnatorum ibidem forte manentibus, Caluarię nomen locus ille accepit. Si non per tranſlationem locus vbi occiduntur damnati, Caluarię appellatus ſit. *Hebraice autem Golgotha.* Scribi deberet Golgoltha: vel Gulgoleth, vt aliis placet. Et quia Hiero. dicit non Hebræam, ſed Syram eſſe dictionem, intellige euangeliſtam dixiſſe, Hebraice autem Golgoltha ſeu Gulgoleth: quia vſurpata erat dictio hęc & incorporata. Hebręę linguę. *Vbi crucifixerunt eum.* pro, Ieſum, *& cum eo alios duos, hinc & hinc: medium autem Ieſum. Scripſit autem & titulum Pilatus: & poſuit ſuper crucem.* Hinc apparet quòd non in parte crucis, ſed ſuper crucem ſuſtentabatur titulus: ac per hoc crux terminabatur in ſuperiori parte ligno tranſuerſo in quod extenſæ erant manus, alioquin titulus non fuiſſet poſitus ſuper crucem, ſed in parte crucis.

¶ Diuina prouidentia diſpoſitum eſt vt cauſa crucifixionis publice ſuper crucem à præſide poneretur. Quis Chriſtianis crederet quòd Ieſus pro hac cauſa crucifix⁹ eſſet, niſi Pilatus ipſe publico titulo teſtaretur? Sicut quis Chriſtianis crederet ꝙ Ieſus nõ vſus fuiſſet humanis artibus ad aſſequẽdum primatum, niſi tam Herodes quàm Pilatus teſtatus publice fuiſſet factis deriſionum & illuſionum, quòd accuſata examinata ac diſcuſſa facta Ieſu pro regno, erant digna ludibrio, quòd nihili pendenda erant. Sicut etiã quis Chriſtianis crederet quòd Ieſus non feciſſet ſibi amicos aliquos, ſeu quòd in fauore turbarum non confiſus fuiſſet (præſertim quũ inimici eius timerent turbam quum vellent comprehendere eũ) niſi turba non ſolũ Iudæorum, ſed etiam Galilęorum & cęterorũ Hebræorũ conuenientiũ ad Paſcha, tot horis tam pertinaciter Pilato contradicente, vnanimiter contra ipſum clamaſſet, nullúſque interceſſor aut retractor alicuius eorũ fuiſſet. Hęc quidẽ teſtimonia ab hoſtiũ factis non verbis, elegit Ieſus vt confutarẽtur increduli quòd ipſe diuinitatis virtute fidẽ propagauit nomine ſui.

Erat autem ſcriptum, Ieſus Nazarenus rex Iudæorum. Hunc ergo titulum multi Iudæorum legerunt: quia prope ciuitatem erat locus vbi crucifixus eſt Ieſus. Et erat ſcriptum Hebraice, Græce, & Latine. Dicebant ergo Pilato põtifices Iudæorum: noli ſcribere rex Iudæorum, ſed quia ipſe dixit rex ſum Iudæorum. Reſpondit Pilatus. Quod ſcripſi ſcripſi. Milites

ergo

ergo quum crucifixiſſent eum. Hinc apparet quòd iſti milites ſunt de quibus ſuperius dixit, ſuſceperunt autem, &c. *Acceperunt ueſtimenta eius, & fecerunt quatuor partes, unicuique militi partem, & tunicam.* Intellige quatuor partes computata tunica in vna illarum quatuor partium: ita quòd ſubdendo & tunicam, non fit adiũctio ad quatuor partes: ſed ſpecificatio tunicæ quæ fuit ratio ꝙ vterentur ſortibus pro omnibus quatuor partibus, quam partẽ quis tolleret, vt alij euangeliſtæ narrant: Ioannes enim explicauit occaſionem ſortium ratione tunicæ non ſcindendæ. *Erat autem tunica inconſutilis, deſuper.* pro, à ſummis, *contexta per totum.* Deſcribitur tunica à ſummis vſque ad ima circumquaque contexta: ita ꝙ ſola textura abſque ſutoris opera confecta erat. Et propterea arbitrati ſunt milites non eſſe ſcindendam. *Dixerunt ergo adinuicem, non ſcindamus eam, ſed ſortiamur de illa cuius ſit. vt ſcriptura impleretur.* Quanuis milites non facerent hęc intentione implendi ſcripturam, diuina tamen prouidentia diſponebat hæc adimplendas ſcripturas, dicens: *Partiti ſunt ueſtimenta mea ſibi, & in ueſtem meam miſerunt ſortem. Et milites quidem hæc fecerunt. Stabant autem iuxta crucem Ieſu mater eius, & ſoror matris eius Maria Cleophæ, & Maria Magdalene.* Matthęus deſcribit Mariam Magdalenã à lõge: quia quũ prius manerent à longe, poſtea appropinquauerũt iuxta crucẽ. *Quũ uidiſſet ergo Ieſus matrẽ, & diſcipulum ſtantem.* pro, aſtãtẽ, *quem diligebat.* Seipſum Ioannes ſpeciali dilectionis ſigno ſolitus eſt cognominare. *Dicit matri ſuæ. Mulier ecce filius tuus.* Non dixit mater, ne dolorẽ exaggeraret, ſed cõmuni proprio ſexus nomine ipſam appellauit, indigẽtiã adminiculi ſignificans, & propterea ſubrogauit illi Ioãnẽ in filiũ. *Deinde dicit diſcipulo. Ecce mater tua. Et ex illa hora accepit eam diſcipulus.* Deeſt, ille, *in ſuam.* pro, in ſua. Eſt enim accuſatiuus pluralis neutri generis. Et eſt ſenſus, ꝙ ex illa hora accepit Ioannes beatam virginem in propria officia. Cœpit enim ex illa hora officioſum ſe exhibere circa beatam virginem: curando quę ad eã ſpectabãt, obſequẽdo in iis quæ illi cõmoda aut opportuna erant. *Poſtea ſciẽs Ieſus quia.* pro, ꝙ, *omnia.* Deeſt, iã, *conſummata ſunt.* Declarat euãgeliſta aſſiduũ Ieſu ſtudiũ erga adimplẽda oĩa ſecũdũ diuinã diſpoſitionẽ ordinata circa ipſius paſſionẽ: deſcribẽdo ꝙ ſciẽs omnia reliqua iã cõſũmata, vt qđ ſupererat vnũ ante mortẽ ci⁹ cõſummaret, ad implẽdas ſcripturas prophetarum. *vt conſummaretur ſcriptura.* Pſalmi, & in ſiti mea potauerunt me aceto. *Dicit. ſitio.* Ad literam ex tormentis ſitiebat: & verum paſſionis effectum ſe ſentire profeſſus eſt. Ita tamen

quòd hanc profeſſionem ordinauit ad adimpletionem ſcripturæ, ad executionē veracitatis diuina in ſcripturę prędictæ. *vas autem.* pro, igitur, *erat poſitum aceto plenum*. Ratio huius vaſis pleni aceto, in promptu eſt vt citius crucifixi morerentur: quod erat gratum militibus & Iudæis. Militibus quidem ne diutius morarentur in cuſtodia. Iudæis autem quia debebant illo die ſecundum legem ſepeliri crucifixorum corpora: vt patet Deute. 21. *illi ergo ſpongiam plenam.* pro, impletam, *aceto, hyſopo circumponentes.* Apud alios euangeliſtas ſpongia fuit impoſita arundini ſeu calamo, ſed alij euangeliſtæ tacent modum quo ſpongia iuncta eſt arundini: Ioannes verò ſupplet modum, dicendo quòd per modū circumpoſitionis iuncta eſt arundini nexu hyſopi. Ita quòd herba hyſopi erat circumligans ſpongiam circumpoſitam arundini. *obtulerunt ori eius. Quum ergo accepiſſet Ieſus acetum.* Antequam crucifigeretur, quum dediſſent ei vinum ſeu acetum amarum noluit bibere: in cruce autem bibit. *Dixit. conſummatum eſt.* myſterium paſſionis meæ, adimpletis quæ ſcripta ſunt de me. *Et inclinato capite tradidit ſpiritum.* Tacet Ioannes verba quæ dixit tradendo ſpiritum. Pater in manus tuas commendabo ſpiritum meum. ¶ Et dicit ſpiritum, quia ſpiritus nomen eſt rei ita incorporeę quòd etiam independens eſt à corpore: iuxta id quod ſuperius dictum eſt, ſpiritus eſt deus. Et exinde tranſlatum eſt vt ſit etiam nomen ſtatus: vt ſcilicet ſignificet rem illam in ſtatu ſine corpore. Et ſic ſumitur in propoſito. Et propterea non dicit tradidit animam (quia non tradidit illam in ſtatu animæ) ſed dicit tradidit ſpiritum, quia tradidit illam in ſtatu ſpiritus. Tradidit autem tanquam in depoſitum reddendum ſibi. Nec eſt dubium quòd tradiderit patri, vt Lucas explicauit. *Iudæi ergo quoniam paraſceue erat, ut non remanerent in cruce corpora ſabbato (erat enim magnus dies ille.* ſeu illius *ſabbati.* Propter ſolennitatem Paſchalem ſeptimus ille dies ſolennior erat quàm ſeptimus quiſq; dies ſolitus. *Rogauerunt Pilatum ut frangerentur eorum crura & tollerentur. Venerunt ergo milites. Et primi quidem.* Verba hæc inſinuant ordinē inchoando ab eo qui erat propinquior militibus: iuxta talē enim ordinē appellatur vnus primus. *Fregerunt crura, & alterius qui crucifixus eſt cum eo. Ad Ieſum autem quum ueniſſent, ut uiderunt eum iam mortuum, non fregerunt eius crura.* An idē fuerit ordo rei geſtę qui eſt ordo narrationis (.ſ. quòd ſicut prius narrat euāgeliſta vtriuſq; crura fracta, & poſtea narrat geſta circa Ieſum, ita prius ſecundū ordinē rei geſtę fuerint fracta vtriuſque crura & poſtea venerint

ad Ieſum)an diuerſus ſit ordo narrationis ab ordine rei geſtę, incertum eſt. Ex eo nanque quòd euangeliſta meminit primi: inſinuare videtur quòd ordinate proceſſerunt: ac per hoc quòd prius venerint ad Ieſum mediũ quàm ad alterum latronẽ extremũ. Ex eo vero ꝙ ratio prius frangẽdi vtriuſq; latronis crura, in prõptu erat (quia. ſ. illi apparebant manifeſte viui, Ieſus autem iam apparuerat clamans voce magna expiraſſe) potuit eſſe quòd de primo ad vltimum tranſirent, & demum venerint ad Ieſum: & clare viderunt eum mortuum. *Sed unus militum lancea latus eius aperuit*. pro, pupugit. Ad tollendam omnem ambiguitatem vulnus lãcea intulerunt. *Et continuo exiuit ſanguis & aqua*. Miraculoſe dę corpore mortuo exiuit proculdubio aqua, non phlegma. Quicquid ſit de ſanguine quo ad miraculũ: quoniam de corpore nuper mortuo non apparet euidenter eſſe miraculum exire ſanguinẽ. Ex eo tamen quòd aqua ſimul exiuit, inſinuatur quòd etiam ſanguis miraculoſe exierit. Ratio autem huius miraculi, in promptu eſt myſterium redẽptionis precio ſanguinis & regenerationis lauacro aquę: vt hoc facto intelligeremus effectum mortis Ieſu pro nobis. *Et qui uidit, teſtimonium perhibuit*. De ſeipſo Ioannes loquitur: declarans ſeipſum teſtem de viſu. *Et uerum eſt teſtimonium eius*. Nõ ſolum de teſte, ſed de teſtimonio prolato ſcribit. Et ſicut teſtẽ aſſerit certiſſimum (vtpote de viſu) ita teſtimonium affert irrefragabile: vtpote verum. *Et ille ſcit*. Aſſerit tertio intentionem ſanctã ac vtilem teſtificandi hæc. Et quoniam nemo nouit quæ ſunt hominis niſi ſpiritus hominis qui eſt in eo, ideo ſeipſum affert in teſtem huius ſanctæ ac vtilis intentionis: dicendo. *Et ille*, ipſemet, *ſcit quia*. pro, quòd, *uera dicit, ut &*, ſuperfluit &. Legendũ eſt. *ut uos credatis*. Ipſe enim met ſcit quòd ideo hæc vera dicit vt vos credatis, & non affectu aut paſſione humana. *Facta ſunt enim hæc ut ſcriptura impleretur*. Facta ſiquidẽ ſunt hęc non ſolũ ad redẽptionẽ humanã abſolute, ſed ad exequendũ veritatẽ diuinam. *Os non comminuetis ex eo*. Exo. 12. ſcriptũ eſt hoc ad literã de agno Paſchali. Vnde hinc apparent duo. Alterum eſt quòd non ſemper Apoſtoli vtuntur ſcriptura ſecundum ſenſum literalem, ſed quandoq; ſecundum ſenſum myſticum. Alterum eſt quòd aliquis ſenſus myſticus ſpectat ad adimpletionem ſcripturæ, ex intentione proculdubio ſpirituſſancti: alioquin nunquam dixiſſet Ioannes vt ſcriptura impleretur, loquens de ſenſu myſtico. Os enim agni Pſchalis non comminuendum, figura erat non frangendi oſſa Chriſti, figurati per agnum Paſchalem. *Et iterum alia ſcriptura*. ſ. Zach. 12.

dicit. videbunt in quem transfixerũt. pro,pupugerunt. *Poſt hæc autẽ.* Superfluit autem.*rogauit Pilatum Ioſeph ab Arimathia (eo quod.*pro, quum.Legendum eſt.*quum eſſet diſcipulus Ieſu,occultus autẽ propter metum Iudæorum)ut tolleret corpus Ieſu.Et permiſit Pilatus. Venit ergo & tulit corpus Ieſu. Venit autem & Nicodemus qui uenerat ad Ieſum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ & aloes quaſi libras centum. Acceperunt autem.*pro,ergo,*corpus Ieſu:& ligauerunt eum.*pro, ipſum,ſcilicet corpus.*linteis cum aromatibus,ſicut mos eſt Iudæis ſepelire.* Hoc explicauit euangeliſta,ne putares ſuperfluum ſumptum in officio ſepulturę.Quod enim in humanis officiis fit ſecundum patrię conſuetudinem reprehenſione caret. *Erat autem in loco, ubi crucifixus eſt,hortus : & in horto monumentum nouum in quo nondum quiſquam poſitus erat.Ibi ergo propter paraſceuem Iudæorum quia iuxta erat monumentum.* Breuitas temporis cogens ad celerem ſepulturam:deſcribitur ex eo quòd erat paraſceue:hoc eſt dies pręcedens ſabbatũ,terminandus imminente occaſu ſolis.Non enim licebat extendere officia hæc ad aliquas horas noctis quia à veſpera incipiebat ocium ſabbatinum.Propter breuitatem itaque temporis legitimi ſepelierunt in loco propinquo. *Poſuerunt Ieſum.* Quum debuiſſet dici poſuerunt corpus Ieſu,dixit tamen poſuerũt Ieſum:non ſolum ſeruando ſolitum loquendi morem (quo Dauidem aut Abraham ſepultum dicimus)ſed etiam ad ſignificandum identitatẽ hypoſtaſis in mortuo & viuo Ieſu,quo fuit in ipſo ſingulariſſimum.Quanuis enim anima Ieſu ſeparata fuerit à corpore eius,eadem tamen numero hypoſtaſis perſeuerauit in corpore mortuo & in anima, quia quod ſemel aſſumpſit nunquã dimiſit.

CAPVT XX.

V*na autem ſabbati.*pro,ſabbatorum: Omnes euãgeliſtę concorditer deſcribunt à numero plurali(.ſ.ſabbatorum)diem reſurrectionis, quanuis apud omnes euangeliſtas interpres vſus fuerit numero ſingulari. Et eſt magna differentia in proprietate ſenſus,quoniã vna ſabbati nullum diem determinate ſignificat: qm̃ ſabbatũ cõmune eſt nomen omni feſto Iudęorũ quo non licet operari,ſed vna ſabbatorũ explicat iuxta mortem Hebræum,diem quẽ hodie appellamus dominicũ.Nam appellatione ſabbatorũ ſeptimi quiq; dies (qui non quandoque,ſed ſemper ſunt ſabbata)intelligũtur,& vna ſabbatorum dicitur dies illa quæ eſt vna relata ad ſabbata, relata ad ſeptimos dies.Qui ideo dicitur non dies prima , ſed dies vna, quia Moyſes appellauit eundem diem vnum:dicendo & factũ eſt veſpere

veſpere & mane dies vnus. More itaque ſcripturæ loquẽdo euan gelista dixit vna ſabbatorum : ſignificando diem illum qui ſemper inuenitur vnus(non ſecũdus,non tertius) relatus ad dies qui ſemper ſunt ſabbata. *Maria Magdalene.* Tacet Ioannes ſodales ab aliis euangeliſtis expreſſas. Apud Lucam enim diſcipuli hoc referentes,expreſſe dicunt. Mulieres quædam ex noſtris terruerunt nos &c. *Venit mane quum adhuc tenebræ eſſent.* Tempus auroræ deſcribitur,vnde & apud Lucam dicitur quod ante lucem venerunt ad monumentum. ¶Nec obſtat quòd Marcus dicat orto iam ſole: quoniam aurora ortus ſolis eſt. *Ad monumentum. & uidit.*pro,& videt,*lapidem ſublatum a monumento.* Tacet hic Ioannes viſionem angelorum,narratam ab aliis euangeliſtis. *Cucurrit.*pro,currit,*ergo : & uenit ad Simonem Petrum & ad alium diſcipulum quem amabat Ieſus.* Narrat Ioannes hæc tanquam præſentia poſt tempus quo venit ad monumentum : ad inſinuãdum feſtinas actiones Magdalenæ.Huiuſmodi enim celeritatem taci tam ab aliis,ſupplet Ioannes. *Et dicit illis. Tulerunt dominum de monumento.* Aſſerit quod viderat.Non ſolum viderat lapidem ſu blatũ ab oſtio monumenti,ſed hortãte angelo viderat monumẽtũ vacuũ.& propterea dicit(vt putabat)tulerũt dominũ de monu mẽto. *Et neſcimus.* In hoc numero plurali inſinuat euãgeliſta ſodales.Et ſimul cũ nulla fide data verbis angelorũ(qui dixerãt illũ viuere)mẽtes mulierũ euãgeliſta explicat: tacendo ꝙ etiã retulerũt ſe viſionẽ angelorũ vidiſſe &c. *Vbi poſuerũt eũ. Exiit ergo Petrus,& ille alius diſcipulus:& uenerunt ad monumẽtũ. Currebãt autẽ duo ſimul: & ille alius diſcipul⁹ præcurrit citius Petro: & uenit prim⁹.* pro,prior,*ad monumentũ.Et quũ ſe inclinaſſet,uidit.*pro,videt,*poſita linteamina:nõ tamẽ introiuit. Venit ergo Simon Petrus ſequens eum:& introiuit in monumentũ.& uidit.*pro,videt,*linteamina poſita:& ſudariũ quod fuerat ſuper caput eius nõ cũ linteaminibus poſitũ,ſed ſeparatĩ inuolutũ in unũ locũ.* Deſcribũtur hæc ita diſtincte,vt omnis ſuſpitio aſportati cadaueris tollatur. Si enim cadauer fuiſſet aſportatũ,nõ relicta fuiſſent linteamina (mixtione eñ myrrhæ & aloes viſcata erant linteamina quibus obuolutũ fuerat corpus)nec fuiſſet ſeparatim ſudariũ adhibita inuolutionis cura poſitũ,ſed fuiſſet aſportatũ cadauer vt iacebat,linteaminib⁹ ligatũ &c. ¶Et dixit hæc euãgeliſta, ad deſcribẽdũ quòd etiã ex his minutulis teſtimonia reſurrectiõis aderãt. *Tunc ergo introiuit & ille.*pro,alius,*diſcipulus qui uenerat primus.*pro,prior, *ad monumẽtũ:& uidit & credidit.* Vidit hæc relata:& credidit Ieſum reſurrexiſſe. *Nondũ enim*

ſciebant

ſciebant ſcripturam. Excuſat euangeliſta tarditatem ad creden-
dum ex ignorantia ſacrę ſcripturæ. *Quia.* pro, quòd, *oportuit.* pro,
oportet, *eum à mortuis reſurgere.* Non refertur præſens tempus
prolationis verborum : ſed præſens determinatum in ſacra ſcri-
ptura. Eſt enim ſenſus quod nondum ſciebant ſcripturam conti-
nentem ꝙ oportet Ieſus à mortuis reſurgere. quod iam cõpletum
erat. Omnes enim ſcripturæ reſurrectionem Chriſti prophetan-
tes, cõtinebant hoc. ¶ Neceſſitas autem qua oportet, multiplex
eſt. ſcilicet vt glorificaretur ſecundum merita, vt firmaretur fides
atque ſpes reſurrectionis noſtræ, vt inchoaretur regnum dei &c.
Abierunt ergo iterum. pro, rurſus, *diſcipuli ad ſemetipſos.* hoc eſt
ad habitacula propria. *Maria autem ſtabat.* Quanuis Ioannes de-
ſcribat Mariam tacendo ſodales, non tamen intelligendum eſt
quòd Maria remãſerit ſola, ſed cum ſodalibus. Et cum hoc deſcri
bitur ſola quo ad ſitum, dicendo ſtabat. Et quo ad locũ, ſubiũgẽ-
do. *Ad monumẽtũ foris.* & quo ad fletũ, ſubiungendo. *Plorans.* Vt
intelligamus ꝙ quãuis ſola non eſſet, ſodalibus tamen aut ſeden-
tibus aut quaſi vagãtibus quęrẽdo, ipſa ſola iuxta oſtiũ monumẽ
ti foris non ſedebat ſed ſtabat & flebat. *Dum ergo fleret, inclinauit
ſe & proſpexit in monumentum.* Superfluunt duæ dictiones, &
proſpexit. Legendum eſt. *inclinauit ſe in monumentum : & uidit
duos angelos in albis, ſedentes unum ad caput & unum ad pedes. ubi po
ſitum erat corpus Ieſu.* Solus Ioannes ſupplet hanc viſionem duo-
rum angelorum ſimul. Vidit autem corporeis oculis: vt patet ex
circunſtantiis. veſtium, quia in albis: & ſitus, quia ſedentes : & lo-
corum intus in monumento, quia vnum ad caput & vnum ad pe
des loci vbi poſitum erat corpus Ieſu. *Dicunt.* Deeſt &. Legen-
dum eſt. *Et dicunt ei illi, ſcilicet angeli. Mulier quid ploras?* Ex hoc
ſingulari & ex ſubiunctis verbis (dominum meum, & neſcio) ap-
paret quòd Maria ſola erat ibi vt expoſuimus. *Dicit eis. quia tu-
lerunt dominum meum, & neſcio ubi poſuerunt eum.* Hæc deeſt, & le-
gendum eſt. *Et hæc quum dixiſſet.* non expectata reſponſione an-
gelorum, non habens reſpectum ad angelos. *conuerſa eſt retror-
ſum.* Inquietus affectus quærentis Ieſum manifeſtatur huiuſmodi
motibus : dũ modo ſe inclinat in monumentũ, mõ reſpicit retro
foris. Et tantus (vt diximus) erat affectus vt poſthabeat præſen-
tiam & ſermonem angelorum. *Et uidit Ieſum ſtantem: & non ſcie-
bat quia.* pro, quòd, *Ieſus eſt. Dicit ei Ieſus. Mulier quid ploras? quẽ quæ-
ris? Illa exiſtimans quod hortulanus eſſet, dicit ei. Domine ſi tu ſuſtuliſti.*
pro, aſportaſti, *eum.* More amantis nõ nominat quẽ: putans om-

nes

nes intelligere de quo loquitur, quem amat. *Dicito mihi ubi poſuiſti eum, & ego eum tollam.* Vide affectum ſine menſura virium propriarum. Et inter hæc omnia ſemper mens Mariæ deſcribitur perſeuerãs in opinione quod aſportatum fuiſſet cadauer. hoc enim apoſtolis, hoc angelis, hoc Ieſu hortulano dixit. ¶ Et tacet hic euangeliſta quod Maria his dictis vertit vultum aliò: puta ad monumentum. *Dicit ei Ieſus. Maria.* Non ſolum nomine proprio ſed etiam ſono vocis propriæ nominauit ipſam: alioquin ex ſolo nomine proprio non cognouiſſet eum, ſed dixiſſet, vnde me noſti: Et hinc apparet quod verba quę prius Ieſus dixerat Mariæ (mulier quid ploras, quem quæris) aut non dixit ſolita reſonantia propriæ vocis, aut non peruenit ad Mariam illa ſolita reſonantia: hoc eſt quòd quanuis Ieſus ſolito more loqueretur, auditus tamen Mariæ non immutabatur ſolito more ab illa voce. Et vtrouis modo acciderit, miraculum fuit. Quamprimum ergo ſolitæ vocis ſuauitatem in Mariæ appellatione percepit, agnouit eum. *Conuerſa illa, dicit ei. Rabboni: quod dicitur magiſter.* Hinc clare patet quod auerterat ſe ex inquietudine affectus: & ſtatim agnita voce magiſtri, conuertitur ad Ieſum verbo & facto. Verbo quidem, ſolito nomine appellando eum magiſtrum: facto autem ruendo in amplexum eius. quod euãgeliſta ſubſequenti prohibitione inſinuat. *Dicit ei Ieſus. Noli me tangere.* pro, ne me tange. Prohibendo ne me tange, manifeſtat quòd illa ruerat ad tangendum eum. Et quoniam vterque deſcriptus eſt ſtans, ideo dixi quod ruit vt amplecteretur eum. Quod etiã ex eo apparet, quòd eodem mane non prohibuit mulieres quæ tenuerunt pedes eius. Hinc enim ſignum eſt, quod Maria ſtans, non ad tangendum pedes ſed faciem ſeu collum tenebat. Nec mirum: quoniam tanta erat vis amoris vt non conſideraret quid faceret in tam magna, inſperata ac ſubita lætitia occurſus. ¶ Quod ſi verba domini exactius librentur apparebit quod non prohibuit tactum, ſed familiarem ſed ſolitum tactum: vt teſtatur ſubiuncta cauſa, quę explicatur ſubiungendo. *Nondum enim aſcendi ad patrem meum.* Eſt ſiquidem ſenſus. quia nondum aſcendi ad patrem meum nõ me tangas: hoc eſt ex hoc quòd nondum aſcendi ad patrem meum ſed tecum ſum, non adeſt tibi facultas tangendi me, ſicut prius quum eſſem vobiſcum tetigiſti me. Acſi apertius dixiſſet. Ex hoc quod adhuc ſum in terra, nõ putes me eſſe paſſibilem ſicut prius. Hæc enim mora parui eſt temporis: vſquequo, ſcilicet aſcendam ad patrem meum. Vnde & ſtatim mittit ipſam ad annunciandum

dum aſcẽſionem ſuam. ¶Et bene nota quòd non dicit nondum
iui ad patrem meum, ſed dicit nondum aſcendi: quoniam iam
iuerat ad patrem moriendo & reſurgendo: vt ipſe prius dixerat,
vado ad eum qui me miſit. Iam enim intrauerat in gloriam ſuã:
ſed quia adhuc ſecũdum corpus erat in terra, ideo dicit nondum
17. aſcendi. *vade autem ad fratres meos.* Quos paſſibilis & humi-
lis appellauerat amicos, modo immortalis & glorioſus appellat
fratres. tum vt eiuſdem naturæ ſe cũ illis eſſe declararet: & intelli-
geremus ex hac appellatione ipſum non mutaſſe naturam, ſed eſ-
ſe eiuſdem naturæ humanæ & carnis cuius prius fuerat, cuius e-
rant apoſtoli. Tum vt ab exemplo diſceremus exhibere nos ami-
cis magis intimos quum promoti fuerimus ad aliquem ſuperio-
rem gradum quàm prius. *Et dic eis.* Ecce Magdalena fit Apoſto-
lorum apoſtola. *Aſcendo ad patrem meum & patrem ueſtrum.*
Ieſus homo proculdubio aſcendit: ac per hoc dicendo aſcendo, ſe-
cundũ humanam naturam ſe ſignificat. Addẽdo vero ad patrem
meum, naturam in ſe diuinam ſignificat. nam deus non eſt pater
Ieſu adoptione, ſed natura tantum. Propter quod ſignificantius
non dicit patrem meũ & veſtrum, ſed dicit patrẽ meũ & patrem
veſtrum. Si enim dixiſſet patrem meũ & veſtrum, communis pa-
ter vna eademq; ratione ſignificatus eſſet, & Arriani anſam acci
perent: ſed dicendo ſeparatim patrem meum & patrem veſtrum
alia ratione ſignificat patrem ſuum & alia patrem apoſtolorum.
Patrem inquit meum, naturalem: & patrem veſtrũ, gratuita ado-
ptione. *Deũ meum.* Deeſt &. Legendum eſt. *& deum meum & deũ
ueſtrum.* vt intelligamus non demõſtrari patrem dicendo & deũ
meum, ſed demonſtrari deum. vtranque ſimiliter naturam in ſe-
ipſo per hęc verba ſignificans alio modo. Ex hoc enim ꝙ aſcen-
dit, hominem ſe manifeſtat: ex hoc vero quòd aſcendit ad deum
ſuum, gratia vnionis perſonalis iũctam naturam humanam hy-
poſtaſi diuinæ manifeſtat. Eſt enim ſenſus. Aſcendo ad deum
meum, ſingulariſſima gratia ſingulariſſimo modo (vnionis ſcili-
cet perſonalis) meum. Propter quod etiam nõ dixit deum meum
& veſtrum, ne eadem ratione intelligeretur deus eius & aliorum
ſed dixit deũ meum & deum veſtrũ, vt alia ratione intelligeretur
deus eius & deus aliorum. Eſt enim (vt dictum eſt) deus eius per-
ſonaliter: eſt autem deus aliorum prouidentia, cura, cultu &c. *ve-
nit Maria Magdalene, annuncids diſcipulis quia uidi.* pro, quod vidit,
dominum. Verba ſunt non Mariæ Magdalenæ ſed euangeliſtæ,
narrãtis dicta à Magdalena. *Et hæc dixit mihi.* pro, ei. Verba enim
ſunt

ſunt ſimiliter euangeliſtę: narrantis quòd Magdalena annunciauit tum quod vidit dominũ, tum dicta ſibi à domino. ¶ Tacuit hic euangeliſta quòd inter eundem iterum vidit Ieſum ſimul cũ aliis mulieribus. quod Mattheus retulerat. *Quum ergo ſero eſſet die illo una ſabbatorum, & fores eſſent clauſæ ubi erant diſcipuli congregati propter metum iudæorum.* Explicat Ioannes tot conditiones ſingulares, tum ad integritatem hiſtorię, tum ad multiplicationem miraculi. Hoc enim nouum erat miraculũ quod ianuis clauſis Ieſus ingreſſus fuerat. *Venit Ieſus: & ſtetit in medio.* non angulo. Vt non vt ab aliquo ſic ab aliquo non videretur, ſed vt ab omnibus videretur & palparetur, ſtetit in medio. *Et dixit eis. Pax uobis.* Etiam ipſa ſalutatione monſtrat ſe eſſe eorum magiſtrum, qui hanc ſalutationem eos docuerat. *Et quum hæc.* pro, hoc, *dixiſſet, oſtendit eis manus & latus.* Deeſt, ſuum. Non ſolum verbis ſed factis ſtatim conteſtatur ſe eſſe eundem qui crucifixus eſt, oſtendendo eis manus & latus. ¶ Hinc habemus ꝙ in manibus & pedibus & latere poſt Chriſti reſurrectionem fuerũt ſigna clauorum & lanceæ. ad hoc enim oſtendit eis manus & latus, vt ex ſignis clauorũ & lanceę cognoſcerent eaſdẽ eſſe manus, idem eſſe latus &c. ¶ Omittit hic Ioannes pedes, expreſſos à Luca: & quod Ieſus non ſolum oſtẽdit eis manus pedes & latus, ſed etiam inuitauit eos ad palpandum carnem ſuam & loca vulnerum. quod Lucas explicauerat. *Gauiſi ſunt ergo diſcipuli uiſo domino.* Concluſionem gaudij in diſcipulis ſubſecuti (tacitis aliis relatis à Luca) Ioannes refert, ſupplendo quod Lucas tacuerat: ſcilicet quod iterum dixit eis pax vobis. Hoc enim circa finem illiꝰ apparitionis videtur fuiſſe. *Dixit ergo eis.* Deeſt, Ieſus, *iterũ. pax vobis. ſicut miſit me pater, & ego mitto uos.* Omni ex parte comprobat Ieſus ſe eſſe eundem. Eadem enim & eodem modo eademque authoritate dicit & mandat quæ ante mortem diſpoſuerat. ¶ Et nota aduerbium ſicut, ſignificans modum. nam vere quemadmodum pater miſit Ieſum ad prædicandum bene faciendo & mala patiendo, ita explicat ſe mittere diſcipulos. Et dixit hoc, tum vt intelligerent quòd non erat cum eis manſurus corporali præſentia. tum vt ſperarent ſe miſſos ad mortem reſuſcitandos, quemadmodum videbant Ieſum miſſum à patre ad mortem reſuſcitatum. *Hæc.* Deeſt 22.
&, & eſt numeri ſingularis. Legendum eſt. *Et hoc quum dixiſſet, inſufflauit.* Sicut in principio huius ingreſſus manifeſtauit ſeipſum dupliciter (verbis ſcilicet & factis) ita modo deſtinationi

ſtinationi diſcipulorum adhibet verba & facta. inſufflare enim factum eſt. Quorſum autem inſufflauerit, ſubiungit euangeliſta. *Et dicit eis. Accipite ſpiritum ſanctum.* Inſufflatio datio quædam corporei ſpiritus eſt. Et propterea aptiſſime congruit ad ſignificandum donationem incorporei ſpiritus vt etiam per ſenſibilia facta inſtruamur de iis quæ intus fiunt in anima. ¶ Lucas refert quod aperuit illis ſenſum vt intelligerent ſcripturas, quod ſpectat ad perfectionem partis intellectiuæ: Ioannes quòd dedit illis ſpiritum ſanctum, perficientem principaliter partem affectiuã. Sed hoc in loco dat⁹ videtur ſpiritus ſanctus ad perfectionem vtriuſque partis, relatæ ad vſum ſacramentotum: immo relatæ ſpecialiter ad vſum ſacraměti pœnitentiæ. vt ſubiuncta ſine aliqua coniunctionis nota teſtantur. *Quorum remiſeritis peccata remittuntur eis, & quorum retinueritis, retenta ſunt.* Hic eſt primus & vltim⁹ locus in teſtamento nouo, explicans in ſpecie remiſſionem peccatorum fieri poſſe ab hominibus. In genere ſiquidem dictũ fuerat, quæcunque ſolueritis ſuper terram &c. Mirabilis eſt facultas hæc vtpote ſoli deo propria. Quocirca ne intelligeremus authoritatiue dimitti peccata à diſcipulis, non dixit remittite peccata, ſed quorum remiſeritis peccata remittuntur eis: vt vis & efficacia remiſſionis explicaretur non in diſcipulis ſed in deo remittente. dicendo enim quorum remiſeritis peccata, remiſſionem chriſtem ſed miniſterialem ſignificare ſe monſtrat, ex eo quòd ſubiungit remittũtur eis. ¶ Et quoniam non aliter Chriſti diſcipuli remittunt peccata aliorum niſi remiſſionem ſeu abſolutioně in ſacramento pœnitentiæ exhibendo, ideo hoc in loco inſtituitur & promulgatur ſacramentum pœnitentiæ. Et propterea vide ſingula. Dicit quorum, neminem excipiendo. Dicit remiſeritis, & non dicit remiſſa dixeritis aut monſtraueritis aut declaraueritis. Nihil enim horum eſſet vere remittere: ac per hoc non ſaluaretur veritas verborum Chriſti. Dicit peccata. Non dicit pœnas peccatorum ſed ipſa peccata non reſtringendo ad peccata hęc vel illa, aut oris vel operis, ſed nullũ excipiendo peccatum. Dicit remittuntur eis, ad ſignificandam diuinam efficaciam aſſiſtentem immo operantem in ipſa remiſſione veſtra. Dicit & quorum retinueritis retenta ſunt: ad ſignificandum concedi facultatem non ſolum remittendi ſed etiam retinendi peccata. Similique efficacia donari retentionem qua donatur remiſſio. ¶ Et nota quòd non dicit & quæ retinueritis, ſed & quorum retinueritis: vt intelligamus non concedi facultatem remittendi peccata aliqua & retinendi

retinendi alia. Impium enim eſt à deo ſperare dimidiam veniam & ſimiliter impium eſt miniſtros eius dimidiam dare veniã. aut enim omnia peccata dimittuntur aut nullum, tam à deo quàm à miniſtris eius. Et propterea dicit & quorum, hominum. Eſt enim conceſſa facultas omnia peccata remittendi quorumcunque hominũ. Et ſimiliter omnia peccata retinendi quorũcunque hominum. ¶ Si quæris modum ſeu actioné retẽtionis, ſcito quòd ſicut deus remittit dando gratiam, retinet autẽ negando gratiam indigno, ita miniſtri eius remittunt peccata præbendo abſolutionem ſacramentalem, retinent autẽ negando eã indigno. Propter quod præmiſit accipite ſpiritũ ſanctum. Hoc enim ideo pręmiſſum eſt, ideo ab hoc inchoauit, vt intelligamus nõ ad libitum poſſe mĩniſtros Chriſti remittere & retinere peccata, ſed tantũmodo ſpiritu ſancto ad hoc mouente. Quanuis etiã hoc propoſitum ſit, vt intelligamus donũ eſſe ſpiritus ſancti facultatẽ remittendi ac retinendi peccata. ita quòd acceptio ſpiritus ſancti ad facultatem & vſum facultatis refertur: alioquin efficax nõ eſt tã remiſſio quã retẽtio. In cuius ſignũ nec in baptiſmo nec in euchariſtia ſed in ſolo hoc ſacramẽto dixit accipite ſpiritũſanctũ. In euchariſtia enim dixit, hæc quotienſcũq; feceritis, in mei memoriã facietis. In baptiſmo aũt, docete oẽs gentes baptizãtes &c. Hic aũt accipite ſpiritũſanctũ [illegible] ſignificandũ hoc eſſe ſingulare in ſacramẽto pœnitentiæ, qu[illegible] actio ſacramentalis requirit in miniſtro ſpiritũ ſanctum dirigentẽ & mouentem, requirit iudicium internũ ſecũdum ſpiritũ ſanctum in miniſtro, hominis peccatorũ eius. ¶ At ſi quæris vnde ſciam ſpiritũ ſanctum me mouere ad retinendum vel remittẽdum. In promptu eſt reſponſio quòd quũ ſpiritus ſanctus ſit ſpiritus ſapientiæ, ſcientię, intellectus, cõſilij, timoris domini &c. Tũc proculdubio mouet ſpiritus ſanctus quando ſeruatis ſeruãdis quæ ſunt ſcientię, conſilij & huiuſmodi, recta ratione concluditur hũc eſſe abſoluendum vel nõ abſoluendũ. ¶ Si obiicis quòd hic nihil dicitur de confeſſione ſacramentali peccatorum. In promptu eſt ſolutio quòd implicite ſignificatur cõcurſus propriæ confeſſionis peccatorum ſuorum. Nam quũ remittere vel retinere cõmmiſſum Chriſti miniſtris, exerceri nõ poſſit rectè niſi cognitis peccatis & hominibus quorũ ſunt dimittenda aut retinenda peccata, & notitia iſta non ſit vi aut metu extorquenda ſed oportet quòd volũtarie exhibeatur ad hoc vt ſit meritoria remiſſionis, cõſequens eſſe oportet vt interueniat confeſſio propria peccatorum quorum remiſſionem quis quærit. ¶ Si rurſus obiicis quòd hinc nihil habe-

tur de confeſſione auriculari. Reſpondetur quod ſicut in baptiſ-
mo Chriſtus non inſtituit modum baptizandi (ſiue immergēdo
ſiue infundendo ſiue aſpergendo) ſed modos reliquit eccleſiæ v-
ſui,ita in ſacramento pœnitentiæ inſtituit confeſſionem volun-
tariā peccati,ſed modum confitendi & ſimiliter abſoluendi (an
ad aurē an publice) eccleſię vſui reliqui:iuxta qualitatē tamē pec-
cati,publici vel occulti. nam cōformis debet eſſe peccato tā pœ-
nitentia quàm remiſſio. ¶Si demū obiicis dominū non præcipe
re hic vt quæramus remiſſionem peccatorū à miniſtris , ſed dare
miniſtris ſuis facultatem remittendi vel retinendi peccata confi
tentibus illa. Fateor inſtitutionem ſacramenti pœnitētiæ hic ha-
24. beri,non præceptū. *Thomas autem unus ex duodecim.* Non exiſtē-
tibus ſed inſtitutis. vndecim enim tantum tunc erant:ſed quilibet
erat & vocabatur vnus ex duodecim inſtitutis apoſtolis. *Qui dici-
tur didymus.* Græcā dictionē interpres reliquit:quū potuiſſet dice
re latine geminus ſeu gemellus. Vnde autē hoc cognomē habue-
rit,aliter neſcitur: niſi quia vocabulū ſonat quod fuerit natus cū
alio vno eodemque partu,& inde cognominatus geminus ſeu ge
mellus. *Nō erat cū eis quando Ieſus.* Occurrit quęſtio qm̄ Lucas di-
cit quod diſcipuli redeūtes ex Emaus inuenerūt cōgregatos vn-
decī. & interpoſitis vltro citroq; dictis ſubdit,dū aūt hæc loquun
tur ſtetit Ieſus in medio eorū& dixit,pax vobis. Quomodo ergo
apud Lucā erāt cōgregati vndecim,& apud Ioannē deerat Tho-
mas? ¶Solutio eſt ꝙ multis vltro citroq; dictis poſtquā venerūt
diſcipuli ex Emaus,Thomas receſſit:& poſt receſſum eius dū re-
manētes multi præter decē Apoſtolos & illos duos diſcipulos de
his loquerētur venit Ieſus. Nō enim dicit Lucas vndecim affuiſſe
quādo venit Ieſus,ſed quādo redierunt diſcipuli ex Emaus. *Dixe-
runt ergo ei alii diſcipuli. uidimus dominum. Ille autem dixit eis. Niſi ui
dero in manibus eius fixuram.* pro, figuram, *clauorum.* Hinc apparet
ꝙ alij diſcipuli nō ſolū dixerāt Thomę vidimus dominū , ſed e-
tiā ꝙ viderāt manus pedes & latus cū ſignis vulnerū:alioquin nō
dixiſſet Thomas ſe quoq; velle hæc videre. Et pari ratione retule
rūt reliqua,ſcilicet ꝙ comederat cū eis,ꝙ inſufflauerat in eos&c.
Et mittā digitū meū in locū. pro, in figurā. *clauorū.* Nō eſt cōtētus
Thomas teſtimonio ſenſus viſus,ſed exigit teſtimōniū quoq; ſen
ſus tactus. Et dicēdo mittā digitū meū in fixurā clauorū, mōſtrat
audiſſe ſe à diſcipulis ꝙ nō remāſerat obducta exterius in ſuper-
ficie manus cicatrix claui:ſed profundū interius foramē ſecundū
figurā claui,in ꝙ foramen poſſet mitti digitus. Et ſimiliter intel-
lige

lige quod ſubiungitur. *Et mittam manum meam in latus eius.* hoc eſt in foramen ſecundum figuram lanceæ quod in latere Chriſti apparebat. Volebat enim Thomas experiri tactu an eſſet apparentia huiuſmodi foraminum, an in veritate eſſent ibi huiuſmodi foramina. *Non credam.* Vſqueadeo exigit ambo hæc teſtimonia, vt ſine his ſe non crediturum aſſerat. *Et poſt dies octo iterũ erant diſcipuli eius intus, & Thomas cum eis. Venit Ieſus ianuis clauſis: & ſtetit in medio, & dixit eis.* Superfluit eis. *Pax uobis.* Similiter & iam tertio ſalutat diſcipulos imprecãdo eis pacẽ: vt Chriſtianorum corda toties repetita pax penetret. *Deinde dicit Thomæ* Non requiſitus offert diſcipulo incredulo quæ quæſierat, ſimul monſtrans ſe (quanuis abſentem) noſſe quæ dixerat Thomas, & ſuauiſſimum ſe eſſe ſatiſſactorem deſideriis diſcipulorum. *Infer digitum tuum huc.* Hinc apparet ex verbis Ieſu, vera remanſiſſe foramina clauorum & lanceæ. ita quòd caro Chriſti diſcontinua eſt in manibus, pedibus & latere. Et huiuſmodi conditio quanuis in carne paſſibili indecora appareat, in carne tamen glorioſa ad cumulũ gloriæ eſt effecta, abſque vllo præiudicio integritatis, ſenſus & cuiuſcũque alterius operationis. Sed hæc noſtrã notitiam excedunt: vtpote qui eandem carnis naturã tranſlatam in impaſſibilitatẽ & gloriã nunquã vidimus, in ſe aut in ſuo ſimili *Et uide manus meas,* Quũ non videamus digitis, dicendo vide, intendit euidenter cognoſce. Frequẽti enim vſu, videre appellamus euidenti notitia cognoſcere: quocũque ſenſu, quocunque actu interiori animæ euidẽter cognoſcamus. Perinde dictũ eſt vide manus meas, acſi dictũ fuiſſet & euidenter cognoſce manus meas. *Et affer manum tuam & mitte in latus meum. & noli eſſe.* pro, & ne ſis, *incredulus ſed fidelis.* pro, credulus. Directe reſpõdet ad id quod dixerat Thomas, non credã. *Reſpondit Thomas & dixit.* deeſt, *ei, Dominus meus & deus meus.* In textu Græco præponitur articulus dictioni dominus, & alter articulus dictioni deus. Et hic eſt ſolus textus in vniuerſis euãgeliſtis in quo Ieſus in carne appellatus eſt deus. Et appoſitus eſt articulus, vt nullã Arriani habeãt exceptionẽ, vt non poſſint inficiari (quemadmodũ alibi inficiãtur) deum ſine articulo eſſe ſummũ deũ. Hic enim clare Ieſus appellatur de⁹ cũ articulo, ad explicandã Ieſu veram diuinitatẽ. quemadmodum appellando dominũ cũ articulo, explicant ſupremũ dominiũ. *Dicit ei Ieſus, Quia uidiſti me Thoma.* Ex his Ieſu verbis apparet quòd Thomas tetigit foramina, ꝙ id fecit aut quod inuitauerat ipſum Ieſus dicendo vide. eodem enim verbo vtitur, dicẽdo quia vidiſti:

hoc eſt quia euidenter cognouiſti me eſſe eundẽ. *credidiſti.* Hinc apparet profeſſionẽ Thomę(ſcilicet dominus meus & deus meꝰ) approbatam eſſe à Chriſto.nã hoc quod profeſſus eſt,eſt id quod credidit.Vidit enim hominem,carnem,foramina : credidit autẽ non quæ vidit,ſed illum eſſe verum deum & dominum. neutrum ſiquidem horum vidit,ſed credidit. *Beati qui non uiderunt & crediderunt.* Ordo præmij ad meritum,beatitudinis æternę ad fidem præſentis temporis ſignificatur,apponendo beatitudinem prę teritæ fidei:vt intelligamus beatitudinis præmium non eſſe eorum qui credunt,ſed eorum qui crediderunt.beati enim non credunt, ſed vident clare quod crediderunt. ¶ Et dixit hoc Ieſus,ad declarandum ordinem iſtorũ duorum actuum(ſcilicet videre & credere)quòd eſt econtrario ad ordinem Thomæ, qui ex viſione duci voluit & ductus eſt ad credendum.Cõtrarius dicit Ieſus eſt ordo: quia credere ducit ad beatitudinẽ,quæ eſt clara viſio.Rurſus quia credere Thomæ fuit tanquam credere conuicti & coacti ad credendum ex euidẽtia facti, docet Ieſus beatitudinis præmium eſſe eorum qui non tanquã conuicti crediderunt. Dicendo enim qui nõ viderunt,excludit conuictionem ad credendũ.dæmones ſiquidem conuicti credunt.& propterea non meritorie credunt.Ad ſignificandum itaque tũ ordinẽ inter beatitudinis præmiũ & fidei meritum, tum ordinem inter videre & credere, tũ meritum fidei abſque cõuictione,declarauit beatitudinis præmium eſſe eorum qui non viderũt & crediderunt. ¶ Vnde patet ratio quare dixerit in præterito,nõ viderunt & crediderũt.prę teritum enim refertur nõ ad præſens prolationis ſed ad præſens beatitudinis.Et ꝓpterea ſub tali præterito cõpræhenditur tota via prę ſentis temporis vſque ad patriã. ¶ Nec per hoc reprobatos intellige qui velut cõuicti ad credendũ ducuntur,ſicut Thomas:ſed minoris meriti arguuntur.Thomas tamẽ prioris incredulitatis culpã magnitudine profeſſionis penſauit,primus enim fuit qui profeſſus ſit expreſſe Ieſum eſſe verum deum. *Multa quidem & alia ſigna fecit Ieſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum quæ non ſunt ſcripta in libro hoc.* Sciebat Ioannes ſe pauca ſigna facta à Ieſu retuliſſe,ſciebat multa alia relata ab aliis Euãgeliſtis.& propterea ne quiſpiam crederet ipſum omnia aut plurima complexum eſſe,vel minorem fidem adhiberet aliis Euangeliſtis,ſubiunxit hæc. *Hæc autem ſcripta ſunt.* Declarat quare hæc ſcripſerit. *Vt credatis.* Ecce finis propinquus.
Quia. pro,quòd, *Ieſus.* Nazarenus de quo hæc ſcripſimus.
Eſt Chriſtus. Eſt Meſias ille à prophetis prædictus, *Filius dei.* nõ

adoptiuus

adoptiuus ſed naturalis. His enim duobus creditis de Ieſu, iã credita eſt vtraque ipſius natura, iam creditum eſt myſterium redẽptionis & ſalutis humanę per ipſum. *Et ut credentes, uitam habeatis.* Ecce fructus vltimus. *vitam.* nunquàm terminãdam, hic inchoandam & in patria in ęternum manſuram. *in nomine.* in inuocatione nominis. *Eius.* Hæc enim tria (ſcilicet credere, inuocare nomen Ieſu, & vitam animæ habere credendo & inuocãdo) ſunt fructus Euangelij.

CAPVT XXI.

Poſtea manifeſtauit ſe iterum Ieſus. deeſt, diſcipulis, *ad mare Tiberiadis.* Deſcribitur locus Galilææ: vt intelligamus diſcipulos poſt octo à reſurrectiõe Ieſu dies egreſſos à Hieruſalem, & hac atque illac diuertiſſe. *Manifeſtauit autem ſic. Erant ſimul Simon Petrus & Thomas qui dicitur Didymus, & Nathanael qui erat a Cana Galilææ, & filii Zebedæi, & alii ex diſcipulis eius duo.* Iſti ſeptem eiuſdem artis deſcribuntur ſimul: vt pari ratiõe intelligamus alios nõ diuulſos ſed fere cateruatim ſociatos. *Dicit eis Simon Petrus, uado piſcari.* pro, piſcatum. Petrus poſtquàm iam ter viderat Ieſum qui ſurrexerat à mortuis, poſt apertum ei ſenſum vt intelligeret ſcripturas, poſt acceptum ſpiritum ſanctum, vadit ad piſcandum, vt intelligamus non dedecere hæc & ſimilia exercitia Apoſtolicos ſacerdotes. *Dicunt ei, uenimus & nos tecum.* Hinc apparet quòd omnes iſti piſcatores erant. *Et exierunt,* Superfluit &. *& aſcenderunt in nauim.* deeſt, ſtatim. *& illa nocte nihil prendiderunt. Mane autem iam facto ſtetit Ieſus in littore.* Non in mari, ne phantaſma putaretur, ſed in terra, vt verus homo haberetur. *Non tamen cognouerunt diſcipuli quia.* pro, quòd, *Ieſus eſt.* Mirum eſt quòd nec viſu nec auditu cognouerunt Ieſum: cum quo tanto tempore fuerant conuerſati, qui tunc etiam loquebatur eis ſubiuncta verba. Et quum ex parte diſcipulorum non appareat impedimentum (credebant enim & acceperant ſpiritũ ſanctum) nec ex parte Ieſu appareat mutatio (puta ꝙ in alia ſpecie apparuerit aut alia voce locutus fuerit: quũ ſubiungatur abſque narrata mutatione aliqua in ipſo Ieſu, ꝙ poſtea cognouerũt eũ) relinquitur quòd ex parte immutationis medię hoc cauſatũ fuerit quòd nõ cognouerunt eum, hoc eſt ꝙ neque ſpecies viſibiles neque ſpecies audibiles perueniebant ad diſcipulos ex integro: hoc eſt cum omnibus cõditionibus quas ab obiecto habebãt, quod ſine miraculo nõ fuit. Poſtea autẽ ſubtracta hac miraculoſa ſuſpẽſione ĩmutatiõis, cognouerũt eũ.

Dicit ergo eis Iesus, Pueri. pro, filioli. Blando nomine fatigatos ſine fructu nocte illa diſcipulos, vere ſibi charos vt filiolos appellat. *Nunquid.* Legendũ eſt. *Num quid pulmentarii habetis?* vel ad verbũ, nũ quod pulmentariũ habetis? Græca dictio nõ eſt ſimplex ſed cõpoſita ad ſignificandũ cibũ qui adiungitur, proculdubio pani: ſed interpres carẽs proprio vocabulo ei⁹ quod vulgari Italico dicim⁹ cõpanatico, vſus eſt pulmẽtarij nomine ad ſignificandũ cõmuni nomine cibũ qui cũ pane comeditur: qualis eſt caro piſciũ & animaliũ. *Reſponderunt ei: non. Dicit eis.* deeſt, ille autẽ. Legendũ eſt. *Ille autẽ dicit eis. mittite in dexterã.* pro, in dexteras partes, *nauigii rete: & inuenietis. Miſerunt ergo. & iam non ualebãt illud trahere præ multitudine piſcium. Dicit ergo diſcipulus ille quem diligebat Ieſus, Petro. dominus eſt.* Ioannes dono intellectus incipit prę cęteris donari. nã conferendo multitudinẽ piſciũ difficultantẽ tractũ retis cũ verbis illi⁹ hominis qui in littore tũc eis dixerat, mittite in dexteras partes & inuenietis, cõcluſit & intellexit q̇ ille homo in littore eſt Ieſus. Et hoc indubie aſſeruit Petro, ſibi valde familiari. *Simõ.* deeſt ergo, *Petrus quum audiſſet quia.* pro, quòd. *dominus eſt.* Quẽadmodũ intellectus Ioannis, ita amor Petri ad adeundũ Ieſum deſcribitur: quòd ſtatim quum audiuit, relictis omnibus iuit ad Ieſum. *Tunica.* pro, ſuperindumento. Græca enim dictio non ſignificat tunicam ſed ſuperindumentum, quicquid ſit illud ſupremũ veſtimẽtum, quod pallium appellari videtur. *Succinxit ſe.* vt corpus tantum operiret, non crura & inferiores partes, (*Erat enim nudus*) *& miſit ſe in mare.* Non dicit quòd ambulauit ſuper mare, ſed quòd ſe miſit in mare. Erat enim tam parũ alta aqua vt poſſet ambulare homo in illa. *Alii autẽ diſcipuli nauigio.* pro, nauicula, *uenerunt* (*non enim longe erant a terra, ſed quaſi.* pro, circiter, *cubitis ducentis.* A dictiõe nõ, hucuſque, eſt parẽtheſis. & refertur ad reddendã rationẽ quare Petrus miſit ſe in mare abſq; periculo, quia parũ. ſ. diſtabãt à terra. Ita quòd & Petrus ambulare & nauicula alij vehi poſſent. in duobus enim palmis aquæ naviculæ natant. *Trahentes rete piſcium. Vt ergo deſcenderunt in terram, uiderunt.* pro, vident, *prunas poſitas, & piſcem ſuperpoſitum, & panem.* Diſcipuli alij trahentes rete, è nauicula deſcenderunt continuantes tractum: & vbi deſcenderunt, vident congeſtas prunas & piſcem quem ipſi non attulerant poſitum ſuper prunas. Ieſus enim angelorum miniſterio & prunas & piſcẽ & panẽ attulerat & diſpoſuerat, ſiue de nouo formauerat, præparans partẽ ſaltẽ prandij. Dico autem partẽ: quia iuſſit afferri ex piſcibus nouiter captis, nõ ad ſuperfluitatem.

Dicit eis Ieſus: afferte de piſcibus quos prendidiſtis mane. Aſcendit ſimon Petrus. Tacet euangeliſta quæ Petrus dixerit Ieſu aut econuerſo: & Petrum qui cum Ieſu erat, ad præceptum Ieſu præcipientis vt afferrent de piſcibus captis, conſcendiſſe nauem vt celerius implerentur iuſſa deſcribit. Ita quòd vbi prius alij diſcipuli fuerant in nauicula & Petrus extra, modo alij diſcipuli ſunt in terra continuantes tractum retis & Petrus aſcendit in nauiculam ad trahendum rete. *Et traxit rete in terram plenum magnis piſcibus, centum quinquagintatribus.* Petrus in nauicula deſcribitur quòd traxit rete in terram, nõ quòd ſolus traheret, ſed quòd ipſe è nauicula ſubleuabat rete, facilitans tractum: vt ipſo ſic ſubleuãte rete plenum piſcibus prope terram, reliquorum diſcipulorum in terra trahentium tractum quodammodo efficeret ſubleuando. *Et quum tanti.* pro, tot, *eſſent non eſt ſciſſum rete.* Miraculo dignum euangeliſta cenſet quòd tot magni piſces ſimul tracti fuerint abſque ſciſſione retis: vt intelligamus & hoc ad cumulum miraculi acceſſiſſe. *Dicit eis Ieſus. Venite.* Reuerentia diſcipulorum retinens eos ab appropinquatione ad Ieſum inſinuatur, deſcribendo quòd Ieſus inuitauit eos, venite. *Prandete.* Hinc apparet quòd illo tempore non tantum cœnabatur, ſed etiam prandium fiebat. Erat enim mane quum hoc geſtum eſt. *Et nemo audebat diſcumbentium.* pro, diſcipulorum, *interrogare eum, tu quis es?* Deſcribitur quòd antequam diſcumberent, quando Ieſus dixit eis venite prandete, diſcipuli cognouerunt ipſum eſſe Ieſum. *Scientes.* Vtrunq; dicit euangeliſta: & quòd non audebãt interrogare, & quòd ſciebant ipſum eſſe Ieſum, vt intelligamus non puſillanimitatem, ſed reuerentiã diſcipulorum retrahentem tum ab appropinquatione ad Ieſum tum ab interrogatione: & reuerentiam retrahentem ab vtroque, cauſari à ſcientia (à certa notitia) quòd ipſe eſſet dominus, quia, pro, quòd dominus eſt. Nõ dicit quia Ieſus eſt, ſed quia dominus eſt: vt rationem reuerentiæ retractiuę intelligamus ex dominio. *Et uenit Ieſus, & accepit panem, & dabat eis.* Omnia ſunt pręſentis temporis. Legendum eſt, *& accipit panem & dat eis: & piſcem ſimiliter.* Dicendo & venit, ſignificat acceſſum Ieſu ad eos iam diſcũbentes: tanquam Ieſus officio miniſtri fungatur: dum deſcribitur quòd non ſolum venit, ſed accipit panem & piſcem & dat eis quę parauerat. *Hoc iam tertio.* pro, hac iam tertia vice, *manifeſtatus eſt Ieſus diſcipulis ſuis quum ſurrexiſſet a mortuis.* Non ſolum manifeſtationem, ſed tertiam manifeſtationem aſſerit Ioannes hanc fuiſſe: vt intelligam⁹ manifeſtationes alias ab aliis ſcriptas, fuiſſe poſt

hanc. Ita quòd antequam diſcipuli conuenirent in montem Galilææ conſtitutum illis à Ieſu, fuit hæc apparitio iuxta mare Galilææ, vt etiam ſic impletū ſciamus quòd Ieſus præceſſit eos in Galilęam. ¶ Sed bene nota quòd non dicit hanc tertiam manifeſtationem abſolute (quoniam ipſemet ſcripſerat quatuor) ſed dicit tertiam diſcipulis ſuis. ¶ Verum non caret quæſtionis ſcrupulo hæc aſſertio: quia apud Lucam Ieſus ipſo die quo reſurrexit, manifeſtatus eſt diſcipulis in Emaus, ac per hoc iſta non eſt tertia diſcipulis ſuis, ſed quarta. Solutio eſt quòd appellatione diſcipulorum Ioannes gratia materiæ intelligit Apoſtolos. Dico autem gratia materiæ (hoc eſt reſurrectionis Chriſti teſtificandę) appellaſſe illos diſcipulos, qui erant decreti proprij teſtes reſurrectionis Chriſti, hos autem conſtat eſſe Apoſtolos: vt patet Actuum. 1. dicente Petro, oportet ex his vnum teſtem nobiſcum fieri reſurrectionis eius ad plebē. Et conſtat illos duos diſcipulos in Emaus non fuiſſe Apoſtolos: quoniam ipſi regreſſi in Hieruſalem, inuenerunt congregatos vndecim. ¶ Et ſignificantius libra numerum pluralem, diſcipulis ſuis: vt non ſupputetur manifeſtatio illa qua Ieſus ipſo quo reſurrexit die, Apoſtolo Petro ſoli apparuit. Remanet itaque ſolida veritas hanc eſſe tertiam manifeſtationē Apoſtolis, in numero plurali. *Quum ergo prandiſſent.* Ieſus non minima myſteria exercuit immediate poſt ſumptum cibum. Nā & ſacramentum Euchariſtiæ inſtituit poſt cœnam: & in die reſurrectionis poſtquam comedit coram diſcipulis, aperuit illis ſenſum, dedit ſpiritum ſanctū: & nunc poſt prandiū committit Petro pontificatum. Vt diſcamus ab exēplo tam cœnā quàm prandium ſic ſumere, vt nullū præſtetur impedimentū exercitiis ſpiritualibꝰ vt non minus idonei ſimus ad exercitia ſpiritualia. *Dixit Simoni Petro Ieſus. Simon Ioannis.* pro, Iona. Pater enim Simonis Petri non Ioannes, ſed Ionas vocabatur, vt clare patet Mat. 16. Simō bar Iona, hoc eſt filius Iona. *Diligis me.* Antequam curam ouium committat, non petit ſcis aut potes aut vis, ſed diligis me. Non dicit diligis oues meas, diligis præmia mea, promiſſiones meas & huiuſmodi, ſed diligis me. *Plus his?* Clariꝰ dixiſſet interpres plus quā hi. Ita ꝙ duo petit: alterum eſt diligis me, alterum eſt plus quàm hi. ¶ Et hęc cōparatiua cōuincit quòd alloquitur Petrū vt diſtinguitur ab aliis Apoſtolis: vt hinc clare conſtet pontificatū cōmiſſum ita Petro quòd nulli alij Apoſtolo. *Dicit ei.* Prima Petri reſponſio. *Etiam domine.* Affirmat quæſitum. *Tu ſcis.* Affert ipſum Ieſum in teſtem interni affectus ipſius Petri, profitens per hoc Ieſum videre

cor

cor Petri. *quia*. pro, quòd, *amo te*. Explicat hoc Petrus, ne affirmatio dicta (etiam domine) intelligeretur extendi ad totum quæſitum. Refugit enim Petrus reſpondere ad ſecundam quæſiti partẽ .ſ. plus quàm hi. hoc enim non niſi temere & præſumptuoſe potuiſſet affirmare. Et propterea explicat afferẽdo Ieſum in teſtem quo ad primam tantum quæſiti partem (ſcilicet diligis me) dicendo tu ſcis quòd amo te. *Dicit ei. paſce agnos meos.* Vide quibus verbis pontificatus committitur, ad ſimilitudinem paſcentis agnos mandat vt cibum animæ det agnis, non vrſis, non leonibus, ſed agnis, ſed hominibus ſimilibus agnis, non qualicunque ratione, ſed quia mei ſunt. Ideo petij diligis me plus quàm hi, vt ex maiori dilectione erga me, aſſumeres ſtudium atque onus paſcẽdi agnos nõ tuos ſed meos. Nulla merces, nulla mercedis ratio, nulla Petri vtilitas ꝓponitur: ſed ſolus Chriſti amor exigitur & affertur ratio paſcendi agnos Chriſti. *Dicit ei iterũ*. pro, rurſus ſecundo. Narrat euangeliſta quòd non ſolum ſecundo, ſed etiã rurſus (hoc eſt velut à capite incipiens) interrogauit. *Simon Ioannis*. pro, Iona, *diligis me?* Non repetit ſecundam partem prius quæſiti (ſcilicet plus quã hi) ne putaret Petrus repeti interrogationem quia non reſponderat ad ſecundam particulã: vt intelligeret repeti interrogationẽ propter primam particulam, eiſdem præciſe verbis factam. *Ait illi. etiã domine, tu ſcis quia*. pro, quòd, *amo te*. Repetit reſponſionẽ Petrus de verbo ad verbum, & propterea non eſt opus expoſitionẽ repetere. *Dicit ei, paſce agnos meos*. pro, rege oues meas. Aliis verbis vtitur modo, vbi prius dixerat paſce, modo dicit rege. Sed aduerte ꝙ Græca dictio non ſignificat regere cõmuniter, ſed regere paſtoraliter, quod quia Latinus ſermo non poteſt explicare vnica dictione, ideo tutius putauit interpres dicere paſce. ¶ Et vbi prius dixerat agnos meos, modo dicit oues meas, quę ſunt matres agnorum Sed & oues ſine cornibus ſunt & inermes ſicut agni. ¶ Et per hos duos actus (paſcere. ſ. & regere) vniuerſa officia neceſſaria animabus, cõprehenſa ſunt. Paſcere enim eſt prouidere de cibo animæ, regere vero eſt prouidere illis educendo & inducendo, ſtabulãdo & illa faciendo quæ apud Eze. c. 34. ſcribuntur, quod eſt gubernare animas ſecundũ expediẽtia ſaluti animarũ ipſarũ. *Dicit ei tertio*. Ideo Ieſus multiplicat queſtionẽ de amore ſui: vt intelligamus primum ſecundum & tertiũ requiſitum ad pontificem eſſe amorẽ ipſius Ieſu, & hinc totũ negociũ pendere, & ſine hoc amore non eſſe pontificẽ aut paſtorẽ niſi ęquiuoce. Vt diſceremus nullũ eſſe aſſumendũ ad paſtorale officiũ niſi credatur teſte Ieſu quòd amet ip-

ſum

ſum Ieſum,hoc eſt niſi credatur in veritate cõſciẽtiæ corã deo ꝙ ille amet Ieſum. Et ſimiliter ipſe qui aſſumitur in paſtorem niſi coram deo cognoſcat ſe amare Ieſum, nulla debet ratione paſtorale officium ſuſcipere. *ſimon ioannis*.pro,Iona,*amas me?* Bis interrogauerat diligis me:modo interrogat amas me, augendo interrogationẽ.Diligere enim voluntatis eſt eligentis bene velle alicui:amare autem impetum addit affectus,ſignificans quòd beneuolentiæ actus extenditur vſque ad appetitum ſenſitiuum in quo eſt paſſio amoris : hinc enim tractum eſt vt vehementer diligere dicatur amare. *contriſtatus eſt Petrus,quia dixit ei tertio amas me?* Memor Petrus eius quod acciderat ei ante mortem Chriſti(quòd .ſ.quum dixiſſet quòd paratus erat in carcerem & mortẽ ire cum Ieſu,audierat quàm neſciebat futuram negationẽ)contriſtatus eſt modo incipiens dubitare de aliquo malo futuro.*Et dicit ei.Domine tu omnia noſti.* Bis dixerat etiam domine:modo nõ audet aſſerere, ſed plus credens ſcientiæ Ieſu quàm ſibiipſi, quàm cordi proprio, dicit domine tu omnia ſcis,etiã mea intima tam præſentia quàm futura.*Tu ſcis.* pro,tu cognoſcis. Non deſiſtit tamen inuocare ipſum teſtẽ,*quia*.pro,quòd,*amo te*,Perſeuerat Petrus ſemper repetendo idẽ verbum, amo te.Sentiebat in ſeipſo Petrus affectũ amoris erga Ieſum:& propterea quanuis bis Ieſus interrogauerit diligis me,ipſe tamen ſemper reſpondit amo,plus reſpondens:vtpote cõſcius ſui proprij affectus erga Ieſum.*Dicit ei.*Deeſt,Ieſus, *paſce oues meas.*Secunda vice dixerat rege oues meas:modo dicit paſce oues meas.Ita quòd vterque actus(paſcendi & regendi) explicatus eſt reſpectu ouium: reſpectu autem agnorum ſolus actus paſcẽdi explicatus eſt:ea ratione quia regimẽ paſtorale principaliter reſpicit oues, & velut acceſſoriè agnos, cibus autem vtriſque eſt æquè neceſſarius.Et abſque vlla exceptione tã agnos quàm oues cõmittit:vt intelligamus non has vel illas oues,non hos vel illos agnos, ſed omniũ agnorum ac ouium curam Petro cõmitti. ¶Et quãuis omniũ Chriſtianorũ cura cõmiſſa intelligatur Petro, ſoli tamen prædeſtinati(qui ſoli agni & oues Ieſu Chriſti ſunt) explicantur paſcẽdi & regendi à Petro:quia huc tẽdit inſtitutio paſtoralis officij & curæ, vt prædeſtinati paſtu & regimine ſpiritus ſeruentur, & perducãtur ad beatitudinẽ. ¶Cõmittuntur aũt paſcendi & regẽdi paſtoraliter,ſub nomine ouiũ & agnorũ:vt intelligamꝰ regimẽ Petri inſtitutũ vt ſit regimen hominũ inermiũ, hoĩm appetẽtiũ paſci & regi à paſtore, vt ſit regimẽ nõ vtẽs gladio,ſed baculo paſtorali,nõ ad percutiẽdũ,ſed ad dirigendũ oues. Ita tamẽ vt in

regimine paſtorali intelligaт etiā ſeruare agnos ac oues à lupis, leonib⁹ & vrſis: prout debet & decet paſtoré ſeruare gregé ab his. hoc eñ eſt illud regimé de quo ſuperi⁹ dictũ eſt. bon⁹ paſtor aīam ſuā dat pro ouibus: tuēdo oues à lupis, leonibus & reliquis ad pdi tionem animarum (non rerum, non corporum) tendétibus, falſa doctrina vel peruerſis ſtudiis, inſtitutis, ſuaſionibus, moribus & exemplis. *Amen amen dico tibi.* Iniuncto officio paſtorali ſubiũgit fructum, in præſenti vita ſubſecuturum, ad ſignificandum fru ctum officij paſtoralis in pręſenti vita eſſe martyrium. *Quũ eſſes iunior.* Deſcripturus martyrium Petri, vt magis memoria retineretur, metaphorico vtitur ſermone à contrariis conditionibus ętatũ, iuuenilis ſcilicet & ſenilis. Et propterea tria præteritæ ætatis commemorat. Primum adoleſcentiam, dicendo quum eſſes iu nior. Significatur enim per hoc quod tũc erat iuuenis: & minor ætas commemoratur. *cingebas te.* Secundo commemoratur fa cultas cingendi ſeipſum. ad literam ſignificando facultatem vten di manibus libere, ad cingendum ſeipſum. *Et ambulabas ubi.* pro, quo, *uolebas.* Tertio commemoratur libertas ambulandi ad deſiderata loca. ¶ Quo contra deſcribit conditiones ætatis ſenilis, ſubiungendo. *Quũ aũt ſenueris.* Et hinc clare patet Petrũ tũc fuiſſe iuuené: quũ quadraginta fere anni fluxerint poſt hæc verba vſq; ad mortéPetri, quā ſub hac metaphora deſcribit Ieſus. *Extēdes manus tuas.* ſenili debilitate iā impotentes. *Et alius te cinget.* Ad literā ſenex impotés ſe cingere, extédit manus (ne impediméto ſint officio cingédi) & ali⁹ cingit eũ. *Et ducet quo tu nò uis.* Supfluit tu. Sicut cótra illud, cingebas te, (pculdubio manib⁹ tuis) deſcripſit exté des manus tuas & alius te cinget, ita cõtra illud & ambulabas quo volebas, deſcribit & ducet quo non vis. Ad literam enim ſenes du cuntur quandoque quo non volunt. *Hoc autem dixit.* Explanat Euãgeliſta quorſum hæc dixerit. *ſignificans qua morte clarificaturus.* pro, glorificaturus, *eſſet deum.* Genus mortis ſignificari expli cat, dicendo qua morte. extenſione ſiquidem manuum mors cru cis ſignificata eſt. Quæ etiam ſignificatur ex hoc quod dicitur, alius cinget te. qui enim cruci affigebantur, ligabantur prius in ip ſa cruce. Quod dicit & ducet quo non vis, mortem ipſam violentam ac crudelem ſignificat. Quam volũtate naturali non ſolum Petrus ſed etiā ipſe Chriſtus non voluit. Vnde & dixit. non ſicut ego volo fiat ſed ſicut tu vis. ¶ Hæc ſcripſit Ioannes poſtquam iam Petrus crucifixus erat. nam ſcripſit mortuo Domitiano, Petrus autem fuerat crucifixus vltimo Neronis anno. Et propterea

futurum

futurum glorificaturus refertur ad tempus prolatorum à Ieſu verborum, non ad tempus quo ſcriptum eſt euangelium. *Et quum hoc dixiſſet, dicit ei. ſequere me.* Ad literã mãdat vt corporali greſſu ſequeretur Ieſum ambulantẽ ſeu incipientem ambulare. myſteriũ tamẽ imitationis ſui crucifixi intendẽs: vt poſtea declarabit. *conuerſus.* Deeſt. autẽ, *Petrus.* Corporaliter vertit ſe Petrus ſequẽdo Ieſum. *vidit illũ diſcipulũ quẽ diligebat Ieſus ſequentem.* corporali greſſu. Quanuis ſoli Petro Ieſus dixerit ſequere me, Ioannes non iuſſus ſecutus eſt etiã poſt tergum Petri: & Petrus verſus retro, vidit Ioannẽ ſequentem. *Qui & recubuit.* pro. cecidit. Non enim ſedit aut iacuit, ſed capite cecidit. *in cœna ſuper pectus eius, & dixit. domine quis eſt qui tradet.* pro, tradit, *te?* Non vane Ioannes qui ſolitus eſt deſcribere ſeipſum ab vna conditione (ſcilicet quẽ diligebat Ieſus familiaribus ſignis) modo deſcribit ſeipſum à caſu ſuper pectus in cœna & actu interrogãdi de proditore. ſed vſus eſt tot pcipuis beneuolẽtiæ, familiaritatis ac fiduciæ indiciis, ad ſignificãdũ in qualẽ gradum poſt Chriſti negationẽ Petr⁹ aſcit⁹ fuerat: vt ſcilicet ipſe Petrus interroget p Ioanne tam dilecto, tã domeſtico ipſi Ieſu, qui Petrus antequã negaret Chriſtum interpellabat Ioannem vt interrogaret Ieſum. Vt intelligamus in magnis internam amicitiam dei aſcribi quãdoq; homines poſt crimina quàm ante habuerant. Acſi apertius dixiſſet conuerſus Petrus vidit illum diſcipulum quem diligebat Ieſus, cui ipſe Petrus innuit in cœna vt interrogaret Ieſum &c. *Hunc ergo.* Superfluit ergo, *quum vidiſſet Petrus, dicit Ieſu. domine hic autem quid?* Verbum multũ commune: ſed ex ſubiunctis apparet ꝙ de genere mortis ſeu de morte Petrus quæſiuit. *Dicit ei Ieſus. sic.* Corruptus eſt textus Latinus, nõ ab interprete, ſed à neſcio quo. Legendũ eſt. *si eũ volo manere donec veniam, quid ad te?* Ita quod non eſt aduerbium ſic, ſed coniunctio conditionalis ſi. Et ita quilibet debet non ſolũ legere in eccleſia, ſed delere de proprio codice ſic. Et hoc authoritate veritatis Euãgelicæ: quia nõ eſt mutãdus ſenſus textus Euãgelici ppter inueteratũ errorẽ ſcriptorũ. ¶ Et eſt ſermo nihil definiẽs, niſi ꝙ non pertinebat ad Petrũ ſi Ieſus vellet manere Ioannẽ vſque ad ſuũ aduentũ. *Tu me ſequere.* Hinc apparet ꝙ myſteriũ intẽdebat imitationis, mãdando ſequere me. nam clare patet hoc nũc repeti quo ad myſterium imitationis, tu me ſequere, imitando mortẽ crucis hoc pertinet ad te, & nõ ſpectat ad te ſi Ioannem volo manere donec veniã. *Exiuit ergo ſermo iſte inter fratres*
23. *quia.* pro, quod, *diſcipulus ille non moritur.* Subiũgit Euãgeliſta ſenſum in

ſum in quo Apoſtoli intellexerũt verba Chriſti de Ioanne, quod ſcilicet intellexerunt Ieſum inſinuaſſe per illam reprehenſionem Petri quod Ioannes non moreretur, ſed victurus eſſet vſque ad ſecundum Chriſti aduentũ, cum quo ſempiterna deinceps gloria fruerętur. *Et non dixit ei Ieſus, non moritur.* Non aſſerit Euãgeliſta ſenſum diuulgatũ inter Apoſtolos eſſe falſum, ſed aſſerit ꝙ Ieſus nõ aſſeruit illũ ſenſum q̃a vere nullũ ſenſum de mãſione aut non mãſiõe Ioãnis aſſeruit. Ita ꝙ non intẽdit Euãgeliſta dicere, & nõ dixit Ieſus non moritur, id eſt hęc verba nõ moritur (quoniã nec Apoſtoli dicebant quòd Ieſus dixerit hæc verba (ſed intendit dicere, & non dixit, nõ aſſeruit Ieſus non moritur, id eſt ſenſum ſignificatum per hæc verba non moritur. quẽ ſenſum Apoſtoli intellexerant. *Sed ſic.* pro, ſi, *eum volo manere donec veniam quid ad te?* Hinc etiam proterui poſſunt cõuinci quod corrupte legitur aduerbium ſic. nam ab euãgeliſta repetitur vnica oratio, ſi eum volo manere donec veniam quid ad te. non eſſet autem vnica oratio legendo aduerbium ſic. Nec opus fuiſſet repetere quid ad te, ſi eſſet altera oratio: ſicut non eſt repetitũ tu me ſequere. ¶ Aduerte hic quod ex ſenſu diuulgato inter apoſtolos, apparet quod de ſecundo Chriſti aduẽtu dictum ſit donec veniam. & ſimiliter ꝙ de manſione in hac vita dictum ſit manere. Sed quia nihil aſſeruit Ieſus nec euãgeliſta aliter declarauit, ſenſus literalis eſſe videtur, quòd ſi eum volo manere in hac vita donec veniam quid ad te? Et multo minus ad te pertinet ſcire ſi eum volo manere ſine aliquo genere mortis violẽtæ donec veniam ad accipiendũ eum ad me. ad quem enim non ſpectat ſcire mortem vel vitam Ioannis, multo minus ſpectat ſcire genus mortis. ſuper quo genere orta & formata fuerat interrogatio Petri, quærẽtis hic autem quid. Et ſcripſit hæc euangeliſta vt intelligerent paſtores eccleſiæ non ſpectare ad eos quęrere futuros euẽtus corũ quę ex voluntate pendẽt Ieſu. Satis eſt eis ſolicitos eſſe de præcepto eis facto. tu me ſequere, tu me imitare. *Hic eſt diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc. Et ſcimus quia.* pro, quod, *uerum eſt teſtimonium eius.* Ioannes in perſona totius eccleſiæ loquitur, dicendo & ſcimus. Quod proculdubio ſpiritu ſancto agente dixit vt non ipſe ſolus ſed vniuerſa eccleſia certitudinem profiteatur veri teſtimonij. *Sunt autem & alia multa quæ fecit Ieſus.* Superiꝰ dixit multa alia miracula facta à Ieſu in conſpectu diſcipulorum, non eſſe ſcripta in libro hoc. modo extendit ſermonem ad quæcunque facta, ſiue ſigna ſiue non ſigna, ſiue in conſpectu diſcipulorum ſiue non.

non. *Quæ ſi ſcribantur per ſingula, nec ipſum arbitror mundum cape-re poſſe.* Superfluit poſſe.& legendum eſt. *capturum qui ſcribendi ſunt.* pro,ſcribendi forent,*libros*. Nō dicit nec ipſum arbitror mūdum capturum illa facta ſi ſcribenda eſſent,ſed libros qui ſcribendi forent:vt intelligamus quod non de ipſis factis à Ieſu,ſed de libris arbitratur quod mundus non caperet. Vt intelligamus quòd de innumera multitudine librorum cōficiendorum ſi per ſingula ſcriberentur facta Ieſu, loquitur : & percipiamus hyperbolica figura non latenter ſed manifeſte ipſum vti,non in perſona eccleſiæ ſed in perſona propria. ¶ Apparet enim manifeſta hyperbole,dicendo quod ſi ſcriberentur mundus non caperet.cōſtat nanque quòd ſi ſcribuntur in mundo ſcribuntur. Sed ſicut deſcribentes maximam velocitatem dicimus velociorem aquilis aut vēto, & deſcribentes maximam albedinem dicimus albiorem niue, & ſimilia : ita Ioannes ſignificat maximam multitudinem factorū à Ieſu ex hoc quòd ſi ſigillatim ſcriberentur,mundus non caperet libros continentes tot facta. Et ſicut non mentitur nec falſum dicit dicens velociorem aquilis aut vento, candidiorem niue & huiuſmodi (quia intelliguntur hæc hyperbolice dicta: & non ad fallendum, ſed ad ſignificandum magnam velocitatem, vel magnum candorem, &c.) ita nihil mendacij nihil falſi hic arbitratur Ioānes:quoniam hyperbolice ſe manifeſtat loqui ad ſignificandum innumerabilem multitudinem factorum Ieſu. Cui eſt honor & gloria in ſecula ſeculorū. Amē. Caietę die.16.Maij.1528.

Commentariorum Thomæ de Vio Caietani Cardinalis ſancti Xiſti in euangelium ſecundum Ioannem Finis.

Excudebantur in ædibus Carolæ Guillard ſuis & Ioannis de Roigny impenſis.
1 5 4 0.

Digitized by Google

Digitized by Google

1-6-3

Digitized by Google